ՀՐ. ԱՃԱՌՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

IV

ԵՐԵՎԱՆ

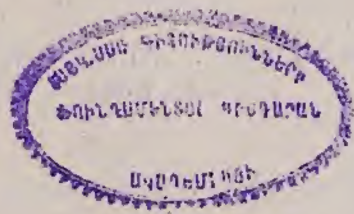
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀՐ. ԱՃԱՌՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Դ ՀԱՏՈՐ

Պ – Ֆ



ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ—1979

4Ар(30) ինդեքս՝ ԳՄԴ 81-2Հ4
Ա 501

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

Հատորը հրատարակության են պատրաստել Մ. Ե. Ասատրյանը, Գ. Լ. Գարեգինյանը, Գ. Մ. Մանուկյանը, Գ. Կ. Հանանյանը

Պատասխանատու խմբագիր՝ պրոֆ. Է. Բ. ԱՂԱՅԱՆ

Ա $\frac{4602020000-35}{704(04)-77}$ 58—79

ГР. АЧАРЯН

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ КОРЕННОЙ СЛОВАРЬ АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

Том IV

Издательство Ереванского университета

Ереван—1979

Պ

ՊԱԳ «համբոյր». արմատ հների մօտ անգործածական. կայ միայն յետնաբար, ինչ. Թլկր. 34, Քուչ. 56. որից պագանել «համբուրել» (կտր. պագի, հրմ. պա՛գ). գործածուած է միայն երկիր բառի հետ. այսպէս՝ երկիր պագանել ՍԳր. Ոսկ. Եւ. Սեբեր. Եփր. Թգ. միայն մէկ անգամ Գ. Թագ. ժԹ. 18 գործածուած է առանձին «որոյ ոչ իցէ պագեալ զնա», բայց դարձեալ ըստ յն. իմանալի է «պագեալ նմա զերկիր». յատկապէս ասւում է երկիրպագանել (իբր մէկ բառ) ՍԳր. Ոսկ. Եւ. Եփր. համար. կամ երկրպագել Խոր. Շար. երկրպագու ՅՀ. դ. 23. Եղիշ. երկրպագութիւն Շար. Նար. ևն։

ՆՀԲ լծ. ռմկ. պաչիկ ընել, պրս. bōsīdan և իտալ. baciare «համբուրել»։ Canini, Et. étym. 8 սանս. aphak «համբուրել», պրս. būsīdan «համբուրել», իսկ էջ 71 երկրպագել միացնում է հյ. բագին և լտ. paganus «կռապաշտ» բառերին։ Հիւնք. պակչոտ բառից։ Patrubány SA 1, 211 յն. πήγνυμι, παγῆναι «խրել, կոխել» բառերի հետ՝ հնխ. phāgh արմատից։ Նոյն, SA 2, 149, ՀԱ 1907, 89 և 1908, 343 հնխ. pāgh «պնդել, հաստատել, կցել» արմատից՝ ի մասնիկով, որ համառօտուած է épi «վրայ» նախդիրից. հմմտ. յն. πήγνυμι «պնդել», սանս. pāça «կապ, չուան», լիթ. pożyti «կցել, զօդել» ևն։ — Կան մեր բառին մօտիկ հնչող մի խումբ համանիշ ձևեր. ինչ. օսս. պաfանին, պրս. bōsīdan, գւռ. պրս. māč (այսպէս ըստ Horn § 235, որ ուրիշներ թուրքերէն են համարում. հմմտ. չաղաթ. mač, mačak, թրք. باچه bače «պաչիկ» G. Meyer, Türk. Stud. SWAW 1893, 128), քրդ. mač, mačip, ալբ. ubač, լտ. basio, ֆրանս. baiser, գերմ. schmatz, լեհ. buzia, buziak, բուլգար. bacam, baknъ, baknuvam «համբուրել», որոնք համարւում են բնաձայն (այսպէ՛ս Berneker 37, Horn § 235):

ԳԻՌ.—Արմատական ձևն է պագ «համբոյր», որից բայաձև՝ Վն. պաf'ել, Ալշ. պակել. ռնգականով (իբր պագանել) Մշ. պագ'նել, Կր. Ախց. պաfնէլ, Մկ. պակ'նիլ, Սլմ. պայճնել, Հճ. բագ'նել, Սլ. բաfնել, Ակն. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. բաfնէլ, Զթ. Խրբ. բաfնիլ, Սվեդ. Տիգ. բոfնիլ, Հմշ. բաfնուշ (կտր. բաfնէցի), Ասլ. բա*նէ՝լ.—իսկ պաչ արմատից՝ Մշ. Ջղ. պաչել, Երև. պաչէլ, Ագլ. Գոր. Ղրբ. Շմ. Տփ. պաչիլ (նաև պաչ անել ձևով). —Նոր բառեր են պագիկ, պագուկ, պագտրիլ, պագպգել, պագոտել, պագտուիլ, պագվտիլ, պաչիկ, պաչպչել, անպաչիլ, պաչպչտել, պաչպչուիլ, պաչպչտուիլ:

ՓՈԽ.—Վրաց. ბაჩო պաչի «համբոյր», քրդ. bač «համբուրել» (Աճառ. MSL 16, էջ 350)։

*ՊԱԶՐՊԱՆՃ «բանգ բոյսի հունտը» Բժշ. ունի միայն ՀԹուս. § 2481։

=Արաբ. بزر بنج bazr-i banǰ նոյն նշ.—Աճ.

ՊԱԹՈՒՐ «մեղայ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 262։

ՊԱԺԻՏ «թռչուն բռնելու ծուղակ». ունին միայն ԱԲ և Նորայր, Բառ. ֆր. (rets բառի տակ)։

ԱԲ յիշում է իբր կասկածական բառ. բայց համարում է յունարէն։ Կայ յն. παγίς, παγίδος «ցանց. 2. մուկ բռնելու ակնատ», որ ի հարկին կարող է բացատրել հյ. պաժիտ բառը (հաղորդեց Ստ. Մալխասեան)։

ՊԱԼ «պաղ կամ ծիլ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 262։

+ՊԱԼ «քարաժայռ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Հաւաք. էջ 17. «Ապա ի հինգերորդ տարին լըմնցան զպարիսպն. անհուն բարձրութիւն նորա էր դիմաց պալին, վաթսուն կանգուն»։ Ինչպէս նշանակում է «մեծ» և այս ձևով կենդանի է Ապ. Արճ. Բլ. Հչղ. Մշ. Նբ. Վն. որոնց մէջ գործածւում է իբր ածական «տեղից չշարժուող խոշոր ապառաժ քար, աւելի մեծ, քան թէ գնայը՝ որ շարժելի էջ» իմաստով. օր. Պալ պալ քարեր. նշանակում է նաև «լայն և դուրս ցցուած». օր. պալ ճակատ: Տե՛ս և պաղ «քար» (որից պաղաճձաւ և պղպղաքար):

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. bal- (կամ bāl- և կամ bḷ-) «խոշոր, ուժեղ» բառից. հմմտ. սանս. bála- «ուժ, զօրութիւն», bálīyān «աւելի ուժեղ», baliṣṭha- «ամենաուժեղ», յն. βελτίων, βέλτερος «լաւագոյն»? հոլ. boljīјī, bolijī «մեծագոյն», bolje «աւելի շատ», սերբ. bōljî «լաւագոյն», ռուս. большой «մեծ», больше, более «աւելի», լտ. dē-bilis «թոյլ, անուժ», հոլլ. ստոր. գերմ. ֆրիզ. pal «անշարժելի, հաստատուն» (Pokorny 2, 110, Trautmann 25, Berneker 72, Walde 222, Boisacq 118), հիռլ. ad-bal «զօրեղ» (Ernout-Meillet 245), ալպեան pala «սեպ ժայռ»; balú «քարաժայռ», pala «գերեզմանաքար», pala «քարակոյտ», ինչպէս նաև մի խումբ լեռնագագաթների անուններ Ալպեան լեռների վրայ, որոնք ընդարձակ տե՛ս Bertoldi BSL № 96, էջ 139 և 156—7։ Գերմանական ձևերը ոմանք վարանում են միացնել սրանց. հայերէնի կատարեալ համաձայնութիւնը նշանակութեան կողմից՝ գալիս է ցրուելու կասկածը։—Աճ.

*ՊԱԼԱՏՆ կամ ՊԱՂԱՏՆ, ն հլ. (սեռ. -տան) «ապարանք, արքունիք, թագաւորական կամ իշխանական բնակարան» Եւս. քր. Բուզ. Փարպ. Խոր. յետնաբար ասւում է պաղատ կամ պալատ, ի հլ. «արքունիք» Ոսկիփ. Ճառընտ. Վրք. հց. Պտմ. վր. «արքունի գանձը» Վրդն. պտմ. էջ 141. «թագաւորական վրան» Կիր. 94. Վրդն. 141. Նոր գրականում գործածւում է միայն պալատ «արքունիք», որից պալատական, պալատանբմաճ:—ԱԹ ունի և պալատատուն բառը, որ ըստ Նորայր, Բառաք. 58՝ կազմուած պիտի լինի Վրք. հց. բ. 254 ի պալատատանն ձեւից. բայց այս ձևը գրչագրական սխալ է՝ փոխանակ ի պալատանն:

=Յն. παλάτιον, παλάτιν հոմանիշից, որ փոխառեալ է լտ. palatium բառից. սա նախապէս Հռոմի Պալատինեան լեռան անունն էր. թերևս ծագում է լտ. pālus «ցից» բառից և նշանակում է բուն «ցցապատ տեղ» (Walde 554). յետոյ ստացաւ «արքունիք» նշանակութիւնը. անցած է նաև շատ ուրիշ լեզուների իսկ. իտալ. palazzo, ֆրանս. palais, անգլ. palace, հրգ. phalanza, pfalanza, մ. բ.գ. palas, նրգ. Palast, Pfalz (Kluge 365), հոլ. polata, ռուս. палата, հունգ. palota, վրաց. პალატი պալատի, արաբ. بلاط balāṭ, ասոր. ܦܠܛܝܢ palāṭīn ևն։ Հայերէնի «վրան» նշանակութեան համար հմմտ. ռուս. палатка «վրան»։—Հիւբշ. էջ 370։

ՀՀԲ «բառ այլազգ.»։ Ուղիղ մեկնեց նախ S[t] Martin. Mémoires 2, 279, յետոյ ՆՀԲ, Peterm. 21 ևն։

ԳԻՒ.—Ագլ. Ախց. Գոր. Ղրբ. Շմ. Տփ. պալատ, Սչ. բ'ալադ' (վերջինը նոր փոխառութիւն ռուս. palat, palatŭ ձևից, իսկ առաջինները էլ ռուս. палата բառից)։

*ՊԱԼԱՏՈՒՐ, որ և բալատուր, պալարտուկ, պլատուր «մի տեսակ բոյս. լտ. anacardium» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2483։

=Արաբ. بلاذور balādūr կամ بلادير baladīr նոյն նշ. (տե՛ս Steinschneider -ի հաւաքածոյի մէջ՝ WZKM 11, 319). նոյնից է նաև վրաց. ბალადური բալադուրի «анакардъ (дерево)» Չուբին.[2] 93։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

+ՊԱԼԱՐ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ. -ի) «մարմնի վրայ մի տեսակ վէրք, խաղաւարտ» Ղևո. ժգ. 2, 10, ժդ. 56. «խարան, դաղած նշան» Փիլ. Պտմ. աղէքս. որից պալարաբար «պալարի պէս» ԱԹ. պալարանալ «պալարի պէս լինել» Լմբ. սղ. անպալարոտ «անախտ, անսպի» Փիլ. լին։—Տե՛ս նաև յաջորդը։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. bol- «ուռիլ, ուռուցք» արմատի ստորին bḷ- ձայնդարձից,

-ար մասնիկով. ցեղակիցների մասին աւելի ընդարձակ տե՛ս պղպջակ:

Bugge IF 1, 456 հնխ. bhlā- արմատից. հմմտ. լտ. flare, հրգ. blatara «բշտիկ, խաղաւարտ», հհիս. bladra: Patrubány ՀԱ 1903, 221 ap- մասնիկով *vel- «գլորիլ» արմատից, իբր գերմ. aufwallen «եռալ, պղպջալ»։ Նոյն, ՀԱ 1907, 89 p (<epi) մասնիկով՝ *pu- «ուռչիլ» արմատից. հմմտ. լտ. pustula, pussula, լիթ. pucziù, pūstl «փչել», լեթթ. pūslis «պղպջակ», ռուս. пыхать «փչել» ևն։ Walde 93 մերժում է կցել լտ. blatea «պալար» բառին։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Petersson KZ 47, 261—2, որ ընդունում է նաև Pokorny 2, 111։

ԳԻՌ.—Բլ. պալար կայնիլ, պալրիլ «հարուածից մարմինը ուռիլ», Ալշ. Մշ. պալար «երկարաձիգ ձևով ուռեցք»։ (Ըստ Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 546 պալրել Տր. «ծնկան վրայ դրած ոտի թմրրիլը, ընդարմանալը»)։

ՊԱԼԱՐ «զարդ». արմատ առանձին անգործածական. գտնւում է հետևեալ բառերի մէջ. պալարակապ «զարդարուն (ձի)» Եւ. կզ. 20. Ագաթ. պալարափայլ «զարդարուն» ԱԲ։

ՆՀԲ մեկնելով «պալարաձև», ուզում է կապել նախորդի հետ։ Այսպէս նաև Petersson KZ 47, 262։

ՊԱԼԻ, անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գործածուում է Մխ. բժշ. 127. «Ի նոպային օրն... կերակուր չուտէ և պալի երկու օրն կերակրէ և պարարէ զմարմիննն»։ Ըստ իս նշանակում է «միւս, մնացեալ, յաջորդ», իբր

=արաբ. باقی bāqī «մնացեալ». ըստ այսմ ուղղելի է պաղի:—Աճ.

Seidel, հրտր. Մխ. հեր. § 357 ուղղում է խալի և համարում է արաբ. خالی xālī «դատարկ»։

*ՊԱԼԻՈՒՆ «քահանայապետական եմիփորոն» (նկարագրութիւնը տե՛ս Հացունի, Պատմ. տարազի 408) Լմբ. Յիշատ։ Նոյն բառն ունի և Սմբ. պտմ. 130՝ հետևեալ ձևով. «Բացին զհողքն... կաթողիկոսին. նա գտան զշուրջառն փտած և զպավլին խայտենին չէն և զգաւազանն և զմազն. և ոսկր ամենևին չգտան». ուր պավլին խայտենին «պալիունի գունաւոր ժապաւէնն» է։

=Լտ. pallium «երկար ու նեղ՝ սպիտակ բուրդէ խաչազարդ մի տեսակ վերարկու» (որ առաջին անգամ Լուկիոս Գ. պապը նուիրեց Գրիգոր տղային, և յետոյ հետզհետէ տարածուեց մեր մէջ)։ Սոյնից է և յն. πάλλιον, παλλίον։—Հիւբշ. էջ 369։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՊԱԼՂԱՄ, որ և պալխամ, պլղամ, պղլամ, բլխամ, բլղամ «մաղաս, խուխ» Դամասկ. Մխ. բժշ. 3. Վրք. հց. Ոսկիփ. Վստկ. 120, 166. Մխ. ապար. որից բլղամոտ Ոսկիփ.։

=Արաբ. بلغم balγam, որից և թրք. balγam, balgam, ռմկ. բալղամ, բաղլամ: Արաբ. ձևը ծագած է յն. φλέγμα հոմանիշից. բուն իմաստն է «բորբոքում» և յառաջանում է φλέγω «բորբոքել, այրել» բայից։—Հիւբշ. 274։

ՊԱԽ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «խաշած միս» Եւ. ժբ. 9. որից պախեփ «լաւ խաշած» Հին բռ. պախել «եփել» Բառ. երեմ. 262. այսպէս էլ Տաթև. ձմ. ճժէ պախ եփեալ ջրով մեկնում է «որ է քաջ եփեալ»։

ՆՀԲ յիշում է պրս. puxtan «եփել»։ Lag. Urgesch. 334 pač «եփել» արմատից. հմմտ. յն. πέσσειν, պրս. puxtan։ Նոյնպէս և Տէրվ. Նախալ. 45, իբր հնխ. pak, և Հիւնք. պրս. puxtan։

ԳԻՌ.—Թւում է թէ սրանից է պաղմիս Վն. «խաշած ու սառեցրած միս», որ յետոյ շփոթուած է պաղ բառի հետ։

—ՊԱԽ «վախ, երկիւղ». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են պախիլ «սաստիկ վախենալ» Ա. մկ. գ. 10. Ոսկ. եփ. և մ. գ. էջ 123. պախել Ոսկ. եփ. պախեցուցանել «սոսկացնել» Ոսկ. մ. բ. 8 և եփ. պախնուլ, պախչիլ ԱԲ. պախկոտ «վախկոտ» Հին բռ. պախումն «վախ, երկիւղ» Փիլ. լիւս. սրտապախ Ոսկ. եփ. 78. Պիտ. դիւրապախ «շուտ խրտնող, վախկոտ» Պիտ.—իսկ պախվէժ «զահավէժ» Սրկ. աղ. 138 կազմուած է վախ բառի կրկին նշանակութեանց համե-

մատ (այն է վախ «երկիւղ», վախք «գահավէժ»)։

=Նոյն է պակ արմատի հետ, որ տես առանձին։

ՆՀԲ լծ. ռմկ. վախ: Հիւնք. պախ, պակճուլ և վախ գնում է պրս. باك bāk «երկիւղ» բառից։ Bugge, Beitr. 34 իբր բնիկ հայ կցում է մրզ. spachen «ճեղքել», յն. ψεχάς, ψαχάς «կտոր» բառերին։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 41 աճ, վախ, պակ բառերին է կցում։ Աճառ. ՀԱ 1909, էջ 159 խ և կ ձայների լծորդութեան օրէնքով միացնում է պակ արմատին։

ՊԱԽ «քաց, արձակ». անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ ունի Պտմ. աղէքս. 69. Ընդ դրունս ելանեն պախս և ընդ անվթարս։

Այսպէս է մեկնում ՆՀԲ։

ՊԱԽ «պատառել, ճեղքել, վնասել». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են պախումն «պատառուածք, ճեղքուիլը» Փիլ. լին. և ել. Նիւս. կազմ. անպախ «անվթար, անեղծ» Փիլ. իմ. և լին. Անյ. բարձր. անպախելի «անվնաս» Տօնակ.։

ՊԱԽԱՃՃԱՄ «կարկանդակ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում ենք գործածուած Ոսկ. կող. էջ 569. «Ու զոր օրինակ մեք մանկտւոյ պղակունդս և պախաճճամս գնեմք և արծաթով պատրեմք». (յն. բնագիրն ունի միայն πλακοῦντας, որ է «պղակունդս», որից երևում է թէ պախաճճամ բառն էլ սրա հոմանիշն է)։

ԱԲ դնում է «տղայոց խաղալիկ», բայց իբրև անստոյգ բառ։ Թոռնեան, Հատընտ. Ա. 194 թուի ընդունել «կարկանդակ»։ Գարագաշեան (անձնական) ընդունում էր «կարկանդակ» և կցում էր թրք. boγača հոմանիշին։ Հացունի, Դաստիարակութ. 270 իբրև «խաղալիք» կցում է պրս. bāx «գեղեցկութիւն»+ճճամ (թրք. ǰiǰi) «խաղալիք» և ո՛չ թէ պրս. جوجم ǰuǰam «բարունակ»։

***ՊԱԽԱՐԱԿ** «ճախարակ». գիտէ միայն Բռ. երեմ. էջ 194, որից էլ դնում է պախարակել «շրջել ինչ» էջ 262, որ տարբեր է յաջորդից։

=Արաբ. بكره bakara, bakra «ճախարակ», որից նաև թրք. مقاره maqara, ռմկ. մախարա «ճախարակ կամ թելի կոճ» (Կամուս. թրք. թրգմ. Ա. 773)։—Աճ.

ԳԻՌ.—Կայ արդի գաւառականներում զանազան ձևերով. ինչ. պաքարայ Մրղ., բոկրայ Հմշ., պուքրայ Խրբ., բքրա Շտ. որոնց նշանակութիւնն է «կարժառ, ճախարակի անուակ կամ այլ մասեր». (մանրամասն նշանակութիւնները տե՛ս Գւռ. բառ. պաքարայ):

ՊԱԽԱՐԱԿԵԼ «պարսաւել, անարգել, խայտառակել, վրան պակասութիւն գտնել» Յոբ. լ. ծ. Սիր. իթ. 35. Ոսկ. կողոս. որից պախարականք Փիլ. Պիտ. պախարակութիւն Պիտ. անպախարակելի Պիտ. գրուած պաճարկել Արծր։

ՆՀԲ հանում է վախք «գահաւանդ» բառից. լծ. պրս. բախտաճ, հյ. պախել, բախել, առակել: Bugge, Beitr. 34 և IF 1, 455 իբր բնիկ հայ կցում է յն. ψέγω «պախարակել», ψογερός «պախարակիչ» բառերին։

ԳԻՌ.—Մշ. պախարագել:

***ՊԱԽՃԱՒԱՆԴ**, ի-ա հլ. «գօտիի կամ կամարի նման կանացի մի զարդ». մէկ անգամ ունի Ոսկ. եբր. իը. էջ 554. «Այնպիսի պախճաւանդօք և լանջազեղ կամարօք զսպեալ լինիցիս պնդակազմ»։ (ՋԲ գրում է պախճաւանդակ. Քաջունի՝ Գ. 198 դնում է պախճաւանդ «corset, սեղմիրան»)։

=Իրանեան փոխառութիւն է, որ կազմուած է պախճ- (պախիճ կամ պախուճ) +ւանդ բառերից, առաջինը անհետացած է իրանեանում, երկրորդն է պհլ. պրս. band «կապ», որ գտնում ենք նաև բաճուանդ, մեճեւանդ, դանդաճաւանդ բառերի մէջ։—Աճ.

Հացունի, Պատմ. տարազին 129 պրս. պախջիտէն «շրջապատել»+band «կապ», որով հասկանում է մի երկար երիզ, որով կանայք լանջքը պատում էին՝ սեղմիրանի պէս։

ՊԱԽՈՒՑ, ո հլ? «սանձ, երասանակ» Յոբ. խ. 20. Պտմ. աղէքս. 23. Գէ. ես. Յայսմ. գրուած է նաև պախոյրգ, պախուրգ, պախցոյք, պաճցոյցք, պաճցոյք (բոլորն էլ Պտմ.

ալէքս. 23), պաճուց *Շնորհ. առ. 57. արդի գրականի մէջ գործածւում է* պախուրց *ձևով, որ ըստ ՆՀԲ և ՁԲ գաւառական է, որից* պա-խուցաքափ *Գր. երէց.—սրանի՞ց է նաև* պաճ-րացի *(ձիուն տրուած ածական) Սասն. 31.—* Rivola, *Բռ. հայոց² 311 ունի* պախոճցf *ձե-ւով, բայց նաև* պախուրցkոք *«սանձի չուա-նը»։*

Տէրվ. Altarm. *104, Երկրագ. 1884, 53, Նախալ. 91 իբր բնիկ հայ՝ հնխ.* paç *«կապել» արմատից. հմմտ. սանս.* pāça *«առասան, կապ», զնդ.* pas *«կապել», գոթ.* fahan *«բռնել», գերմ.* fangen, *լտ.* paciscor *«դաշինք կռել»։ Հիւբ.* g(ռկա)կապ *բառից համառօտուած։*

Գիւ.—Հճ. բախույցf, *Սվեդ.* բախօոցf:

ՊԱԽՏ, ի հլ. *«տան հարկ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած ԺԱ դարու մի արձանագրութեան մէջ. «Վասն պախտից տանց քաղաքիս և թաստակին, զոր տային ամ յամէ չափ ութից լտերց» (Վիմ. տար. էջ 27)։*

ՊԱԽՐԷ, ի հլ. *«տաւար, արջառ, նախիր» Մանդ. Կանոն. Մխ. դտ. Վստկ. 13. «ուտե-լիք, պաշար» Սիր. լա. 26. Ոսկ. մ. ա. 8, բ. 10. «ինչք, ստացուածք, ապրանք, դրամ» Ոսկ. ա. տիմ. ժդ. եբր. ժա. փիլիպ. թ. ժե. յետնաբար գրուած* պախրայ *Ասոր. դատ. 56. Տաթև. ամ. 12. որից* պախրէիկ *«մի քիչ դրամ» Ոսկ. մ. ա. 3։ Նշանակութեանց զար-գացման համար հմմտ. լտ.* pecu *«տաւար» և* pecunia *«ինչք, ապրանք, դրամ, արծաթ», արաբ.* māl *«եզ, տաւար. 2. ապրանք, հա-րըստութիւն, ինչք», Ղրբ.* ապրանf *«ինչք. 2. տաւար» են։*

=Նման, բայց ձայնապէս անյարմար են ասոր. ܒܩܪܐ baqrā *«նախիր», եբր.* בקר bāqār *«արջառ, կով, ցուլ», արաբ.* بقرة baqara, baqra *«եզ, կով», ասուր.* bukkuru *«հերկել»։ Արաբերէնից է փոխառեալ յետին* պախարայ *ձևը։*

ՆՀԲ երեք նշանակութիւններով հա-մարում է տարբեր բառեր. այսպէս՝ պախրէ *«ինչք» լծ. թրք.* պարր, *պրս.* խրիյաէ, խրիտ, *յն.* χρῆμα,—պախրէ *«պաշար», լծ. թրք. (իմա՛ արաբ.)* զախ-րէ *և հյ.* պաճարաճf,—*իսկ* պախրէ *«ար-ջառ» լծ.* պաճար, *եբր.* պաfար, *լտ.* pe-cus։ *Տէրվ.* Altarm. *104, Նախալ. 91, Երկրագ. 1884, 53 դնում է* *պախուէ *ձևից և հանում է հնխ.* paç *«կապել» արմատից. հմմտ. սանս.* paçu, *զնդ.* pasu *«եզ, արջառ», գոթ.* faihu *«տա-ւար, ինչք, դրամ», լտ.* pecus *«տաւար»,* pecunia *«ինչք», լիթ.* pekus։ *Հիւբ. արաբ.* baqar *«արջառ, եզն» բառից։ Հիւբշ. 516* պախրէ *«տաւար» նշանակու-թեամբ համարում է արաբերէնից փո-խառեալ* պաfարայ *բառի ունկ. ձևը։ (Սակայն անտեղի է նախ բառիս այս նշանակութիւնը միւսներից զրկել, և երկրորդ՝* պախրէ *«տաւար» նշանակու-թեամբ ունի Մանդ.)։* Seidel, *Մխ. հեր. § 183 հայացեալ է արաբ.* بقر baqar *«եզ» բառից։*

Գիւ.—Սվեդ. բոխրէ *«եզ», Զթ.* բախռէ *«եզ», Հճ.* բախրէ *(որ է<*բախռէ, *որովհետև հյ.* r>*Հճ.* յ, *իսկ* ռ>r*) «եզ», Երև. Տփ.* պա՛խրա *«եզներու», Ղրբ.* բա՛խրա *«եզնե-րու». որից* պախրակով *Ղրբ. «էգ եղջերու»։*

ՓՈԽ.—Բոհեմ. bakro *«խոյ»,* bakriš *«ոչ-խար»,* bakrini *«մաքի»,* bakrilo *«գառն»,* bakroker *«փարախ»,* bakrišos *«հովիւ» (տե՛ս* Vaillant, Gram. des Bohémiens, *էջ 96)։*

ՊԱԽՐՈՒՃԻ *«մի տեսակ բոյս. թուփ լատ.* secale cornutum» *Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2485։*

*ՊԱԿ *«մի տեսակ կանացի զարդ» Վրդն. եւ. ուրիշ վկայութիւն չկայ. (Հին բռ. մեկ-նում է «ապակ», Քաջունի՝ Գ. էջ 198* «bi-jou—*գոհար»)։*

=Ֆրանս. bague *«մատանի»։—ԱՃ.*

ԱԲ դնում է բառ «զզ.»։

ՊԱԿ *«պէս, կերպ». արմատ առանձին ան-գործածական, որից կազմուած է* ո՛րպակ *«ո՛րպէս, ի՛նչպէս» Մագ. թղ. 205. Արիստ. քանակ. Պորփ. էֆիմ. 318, 320. բառս ուրիշ տեղեր չի պատահում։*

ՊԱԿ *«վախ, երկիւղ». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են* պակ-ճուլ *«վախենալ, պշնել, սարսափիլ» Բ. մկ.*

ը. 16, ժե. 23. Ագաթ. պակեցուցանել Փիլ. ել. պակուցանել Փիլ. խոր. պակչիլ Իմ. ժէ. 14. Ոսկ. եբր. ա. եւագր. Եփր. օրին. էջ 267. պակումն «վախ» Նիւս. բն. Վրդն. ծն. «կերակուրից յափրանալով խորշիլը» Կլիմաք.։ Սրա հետ նոյն է պախ «վախ», որ տես վերը։

ՆՀԲ պախիլ բառի հետ? Հիւնք. պրս. bāk «վախ» ձևից։ Scheftelowitz BB 28, 309 յն. φέβομαι «վախենալ, փախչիլ», հսլ. běg «փախուստ» են բառերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ (Ճիշտ չէ, որովհետև այս բառերի արմատը դրուելով հնխ. bheg^{u}- (տե՛ս Boisacq 1019, Berneker 55), սպասելի էր հյ. նախաձայն բ և ո՛չ թէ պ)։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 41 և Բազմ. 1912, էջ 263 պրս. bāk և հյ. պախ, վախ, ան բառերի հետ։ Կուրտիկեան (տե՛ս Ց. Գ. Մ., Պատմ. գրակ. 17) պրս. ինչ որ պուf ձևից, որ է թերևս՝ պաf=bāk։ Ղափանցեան ЗВО 23, էջ 356 պրս. bāk և հյ. վախ բառերի հետ միասին հնխ. vak արմատից. (բայց պրս. bāk<արիական *bhāyaka- ձևից, արմատը bhay- (Horn § 170), որ պիտի տար հայերէնի մէջ գոնէ *բայ), պատահական նմանութիւն ունի ասուր. pakū «վախ, վախենալ» (Muss-Arnolt, Ass. Handwb. 801ա)։

ՊԱԿԱՆԵԼ «հաստատել, պնդել, կազդուրել». ունի միայն ՀՀԲ. նոյնը նաև Բառ. երեմ. էջ 262 պականել «հաստատել», որի հետ նոյն է պառկենալ «հաստատել» էջ 266։ Յայտնի չէ թէ այս երկու ձևերից ո՛րն է ուղիղ։

ՊԱԿԱՌ կամ ՊԱՀԱՌ «մեծ աման». անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Լաստ. ժվ. «Ոչ լսին ձայնք ուրախութեան ի կուժս այգւոյ և ոչ ծանրանան պակառք (այլ ձ. պաճառf) ի ստոմանացն։—ՆՀԲ ուզում է կարդալ պակառ:

ՊԱԿԱՍ (յետնաբար ի հլ.) «թերի, ոչ-ամբողջ» ՍԳր. Եւս. քր. Եփր. ծն. որից պակասել ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 6. պակասեցուցանել ՍԳր, Բուզ. պակասագոյն Ագաթ. Կորիւն. Բուզ. պակասամիտ ՍԳր. անպակաս ՍԳր. եզն. Ագաթ. նացապակաս Մամիկ. գրպակաս Յիշատ.։

ՆՀԲ որպէս թէ կասել բիքը։—Lag. Urgesch. 524, Gesam. Abhnd. 53 upa- մասնիկով զնդ. kas արմատի հետ։ Հիւնք. պսակ բառից։ Հիւբշ. 458 կարծում է թէ չի պատկանում հյ. կասել կամ զնդ. kasu-, պրս. kih «փոքր» ձևերին։ Karst, Յուշարձան 428 և 429 թթր. ak, yik արմատից, իբր ույղուր. yiksik, չաղաթ. üksik, օսմ. eksik «պակաս»։ Ղափանցեան ЗВО 23, 350 արաբ. وكس vaks «պակասիլ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 305) բառի հետ, (որ սակայն պատահական նմանութիւն ունի, ինչպէս նաև սրանից աւելի նման մի ձև, որ է արաբ. بخس baxs «պակասեցնել» Կամուս, անդ՝ 215)։ Meillet REA 2. 6 պա- մասնիկով՝ իրան. kas, սոգդ. kas «փոքրիկ», պրս. kāstan «պակասիլ» ձևից փոխառեալ։ Pictet բ. տպ. Բ. 399 թէև կցում է լտ. panis, մեսապ. πάγος, իռլ. páin, ինչպէս և սանս. pita, զնդ. pitu «հաց, սնունդ» բառերին, բայց հայերէն բառը բնիկ է համարում։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. պակաս, Ալշ. Մշ. պագաս, Ասլ. Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ. Սեբ. բագաս, Տիգ. բըգըս, Ջթ. բագօս, բագոս, Հճ. բագօս, Սվեդ. բըգուս.—բայական ձևով Ագլ. Գոր. Ղրբ. պկա՛սիլ, Երև. պա՛կսէլ, Տփ. պա՛կսիլ, Ննխ. բակսէլ, բաfսէլ, Պլ. Ռ. բաfսիլ, Ասլ. բա*սիլ են։ Նոր բառեր են պակասիկ, օրպակաս, պակասորդ, պակասուցf:

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Կս. bagas «պակասամիտ, անխելք». օր. sen-de bagas bir adam sən «դու էլ անխելք մի մարդ ես» (Բիւր. 1898, 713)։ Հմմտ. էնկիւրիի թրքախօս հայոց բարբառով bagas «փախուկ, խենթուկ» (Բիւր. 1898, 865)։—Գ. Փառնակ, Անահիտ 1906, 233 հայերէնից փոխառեալ է դնում ալբան. paké «քիչ»։

ՊԱԿՇԵԼ «յաղթել». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 262։ Հաւանաբար նոյն է, ինչ որ

պակշիլ, *կամ մանաւանդ* պակշեցուցանել, *որ տե՛ս* պակշոտ:

ՊԱԿՇՈՏ *(որ և* պագշոտ*)*, ի-ա *հլ. «ցոփ, շուայտ, լիրբ, անառակ» Ոսկ. յհ. բ. 15 և խչ. Ագաթ. որից* պակշոտիլ *Առակ. է. 10. Մծբ. 228. Ոսկ. մ. բ. 9 և Եբր. փարպ.* պակշոտութիւն *Ոսկ. յհ. բ. 13. Պիտ.* պակշոտեցուցանող *Լմբ. իմ. սրանց արմատական ձևն են ներկայացնում* պակշիլ *«զմայլիլ տեսքից» Լմբ. իմ.* պակշեցուցանել *«զմայլեցնել» Լմբ. իմ. որոնք ենթադրել են տալիս* պակշ- (պակիշ *կամ* պակուշ) *արմատը. որով* պակշոտ *կազմուած պիտի լինի* -ոտ *մասնիկով։*

Աւետիքեան, Քերակ. 1815, 235 -շոտ *մասնիկով* պագանել *բայից, իբր «համբուրելու հետամուտ». հմմտ.* լեզուաշոտ: *ՆՀԲ «պակուցեալ և ափշեալ շուայտութեամբ կամ որ պագանէ զօշոտութեամբ»։ Էմին, Քերակ. էջ 51 նոյնպէս* -շոտ *դնում է մասնիկ, որով արմատը* պակ: Lauer *(տե՛ս Տէրվ.* Altarm. *էջ 39)* պագանել *բայից։ Տէրվ. անդ՝* (fն)-fուշ, (փադա)fուշ *բառերի* fուշ *արմատին միացնելով՝ դնում է* gus *ձևից. հմմտ. լտ.* gustare, *գոթ.* kiusan, kausyan, *յն.* γεύω *«ճաշակել»։ Հիւբ. յն.* βακχεύω *«անկղխտանալ ի հեշտութիւնն մարմնոյ»։*

ՊԱԿՈՒՏԻՍ *«ասեղ». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրի, էջ 556։*

*ՊԱՀ, ու *հլ. «պահելը, պահպանութիւն. 2. գիշերային պահպանութեան մէկ հերթը, որ է երեք ժամ. 3. ժամանակ. 4. բանտ, բանտարկութիւն» ՍԳր. Եւս. քր. Սեբեր. Բուզ. Եփր. թղ. Ոսկ. ես. Ագաթ. «մէկ ժամ» (օրը ունենալով 24 պահ) Մխ. բժշ. (տե՛ս* Seidel § 170). *որից* պահ *դուռն «կապան, դարբանդ» Եղիշ.* պահf (ո *հլ. յգ. գրծ.* պահովf *Եփր. համաբ. 192, բայց աւելի* պահof) *«կերակուրներից ժուժկալութիւն» ՍԳր. Կոչ. Ոսկ.* պահել *«պահել, պահպանել, ծածկել, զգուշանալ, պաս բռնել» ՍԳր. Ագաթ. Բուզ.* պահանf *«բանտարգելութիւն» Ոսկ. մ. ա. 14, էջ 207.* պահայոյզ *«գիշերապահ» Ոսկ. մ. բ. 10.* պահանորդ *«պահապան» Նեեմ. դ. 9. Ոսկ. յհ. բ. 32, «ուղտապան, շորեպան» Վրք. հց. «հմայեակ, յուռութք» Յայսմ.* պահարկել *Ագաթ.* պահեստ *ՍԳր. Ագաթ.* պահեակ *Յհ. կթ. Մխ. անեց. 34.* անպահ *Սոկր. էջ 274.* գիշերապահ *ՍԳր. Ոսկ. մ. գ. 31. Ագաթ.* շաբաթապահ *Բ. մն. իգ. 4. Կոչ. Մծբ.* դժուարապահ *Սեբեր. Ոսկ. եփես.* ետեղապահ *Բուզ.* գանձապահ *Ա. մն. իը. 1.* անձնապահապետ *Ա. թագ. իը. 1.* ժամապահ *Վեցօր. Մծբ.* խորհրդապահ *Փարպ.* կողմնապահ *Բ. մկ. ժբ. 32.* կենդանապահ *Եզն.* խոռանապահ *Բուզ.* բիկնապահ *Խոր.* խրամապահ *Գ. մկ. ե. 24.* ցերեկապահ *«ցերեկուայ պահակութիւնը» Նորագիւտ Ա. մնաց. թ. 23.* դռնապահ *Բ. մկ. ժգ. 15.* անվերապահ, անվերապահօրէն, անասնապահութիւն *(նոր բառեր) են. նոր առումով ունինք մհյ.* պահ *«յղի»,* պահնալ *«յղիանալ» (երկուսն էլ ձիու և շան համար ասուած) Վստկ. 202, 221. առանձին տե՛ս* պահակ, պահապան, պահակապան, պահակեր, պահանգ:—*Բառիս հնագոյն ձևն է* պարհ, *որ ոսկեդարեան գրականութեան մնացորդների մէջ էլ մի քանի տեղ պահուած է. այսպէս՝* պարհf *«պահք, պաս» Եփր. ա. կոր. 60, 68, 80.* պարհել *«պահել» Բ. մկ. գ. 1. Յոբ. իդ. 15. Եփր. հռ. 17, 31, 46. ա. կոր. 62, 65, 68. գ. կոր. 117. Կորկնագիր Ագաթ. 75 բ. ուր և ունինք* պարհեսցէ *50 բ.* պարհեաց *73 ա։*

=*Պհլ.* *pahr *ձևից, որ յատուկ էր հիւս. գաւառականին և որի դէմ միւս բարբառներում գտնում ենք* pās. *այսպէս պհլ.* پاس pās *«պահպանութիւն», պրս.* پاس pās *«պահպանութիւն, 2. գիշերային պահ, որ է 3 կամ 1½ ժամ», սրա հետ նաև պրս.* پهر pahr *«քառորդ բաժին տունջեան և գիշերոյ», սոգդ.* pāθ⁰r *«պահպանութիւն, պաշտպանութիւն», զնդ.* pāθra *«պահպանութիւն» (*Horn § 274). *բոլորն էլ կազմուած են* pā- *«պահել» արմատից՝* -θra *մասնիկով։—Հիւբշ. 217։*

ՆՀԲ պարհf=*պրս.* փէրհիզ: Windisch. 15 pā *«պահել» արմատին ազգական է դնում։ Նոյնը նաև* Lag. Urgesch. 115: Müller SWAW 42, 256 spaç *արմատից. հմմտ. լտ.* spec-: Justi, Zendsp. 188 *սանս. և զնդ.* pā: Mül-

ler, Kuhns u. Schleich. Beitr. 3, 88 *պրս.* pās *ձևի հետ* Lag. Gesam. Abhd. 8, 25 *և* Btrg. bktr. Lex. 58, 74 *զնդ.* pāθra *և պրս.* pās *բառերի հետ* Asco-li-Schweizer KZ 17, 136 *հին իրան.* pād *արմատից* Müller SWAW 78, 425 *ո՛չ թէ* pā, *այլ զնդ.* pāθra- *բառին պէտք է միացնել։ Այսպէս նաև* Lag. Arm. Stud. *§ 1792, իսկ § 1818* պաս *ձևը (որ գրբ.* պաճս *հայցականից է յառաջացած) կցում է պրս.* pās-bān *«պահապան» բառին։ Մորթման* ZDMG *26, 528 քևեռ.* pakha *«պահ»։ Տէրվ. Նախալ. 91* pā *«պահել» արմատից։— Հիւնք. պրս.* բէճրէ, բէճրիյզ։—Karst, *Յուշարձան 406* պաճ *«յղի» կցում է սումեր.* pah, pag' *«առատ՝ բերրի լինել» բային։ Մարտիրոսեան ՀԱ 1924, 458 ասում է թէ կապ չունի հաթ.* pāimi *«պահեմ» բայի հետ։*

ԳՒՌ.—1. Ախց. Գոր. Կր. Ղրբ. պաճէլ, *Ագլ. Շմ. Տփ.* պաճիլ, *Ալշ. Մշ.* պայել, *Երև.* պճէլ, *Ջղ. Սլմ. Վն.* պախել, *Մրղ.* պախէլ, *Մկ.* պախիլ, *Սչ.* բաճել, *Պլ. Ռ. Սեբ.* բաճէլ, *Ննխ.* բայէլ, *Ասլ.* բայէ'լ, *Ակն.* բայճէլ, *Տիգ.* բոճէլ, *Հճ.* բէճել, *Զթ.* բէճիլ, *Խրբ.* բէյիլ, *Հմշ.* բէճուշ, *Սվեդ.* բիճիլ, *Աժտ.* փայէլ.— *2. Գոր. Ղրբ. Ջղ.* պաf, *Ակն. Խրբ. Պլ. Ռ. Սեբ.* բաf, *Ասլ.* բաf, բա*, *Տիգ.* բոf, *Ագլ.* պօf, *Զթ.* բօf, բոf, *Հճ.* բօf, *Սվեդ.* բիւf,— *Մրղ. Սլմ. Վն.* պախս, *Ալշ. Ախց. Երև. Կր. Մկ. Մշ. Շմ. Տփ.* պաս, *Հմշ. Ննխ. Սչ.* բաս. *—3. Ակն.* բօյճ *«պահ, մի պահ», Ասլ.* բայ մը, բայիգ *«պահ մը, պահիկ», Ննխ.* բամալ *«մի քիչ առաջ»* (<պաճ մի այլ), մէfբաճէգէճ *«մի քիչ յետոյ»* (<մէկ պաճիկ-էճ)։— *Նոր բառեր են* պաճարաճ *(որ Ջղ. դարձած է* պարաճ *«նամակի ծրար, պահարան՝ ըստ Արևմտահայ գրականի),* պաճեճի, պաճեստէճ, պաճծու, պաճվտիլ *(Ննխ.* բօճօղվէլ, բօճըղվէլ, բօղօղվէլ, *Ակն.* բայճմըճղիլ), պաճկուիլ *(Սլմ.* փախկվել, *որ կարծեմ* փախչիլ *բայի ազդեցութեամբ նախաձայնը դարձրել է* փ), պաճման, պաճուճի, պաճուկ, պաճցել, պաճպճել, պաճպրտել, պասակեր, պասաճարիլ, պասալուայ, պասաճաճ, պաստօճ, պասճուտ, պասուց *են։—Էնկիւրիի թրքախօս հայոց մէջ մնում են* bak *«պահք»,* bak-baba *«մոռմոռոս, ախացել»,* baharanǰə *«լուսարար» (որ եկեղեցու պահարանն է պահում. Բիւր. 1898, էջ 865), իսկ Աղերդի արաբախօս քրիստոնեաներն ունին* pze *«պահէ՛» (Բիւր. 1899, էջ 116)։*

ՊԱՀ *«քաշ, լաւ». անստոյգ բառ, որ գտնւում է միայն* պաճապէս *«քաջապէս» ձևի մէջ. այս վերջինն էլ գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 263։*

*ՊԱՀԱԿ *«պահապան, ոստիկան» Բ. Թագ. ը. 6, Ագաթ. Եփր. փիլիպ. 156. «պահպանող, խնամակալ» Ոսկ. մ. գ. 14. Եփր. համար. «կապան, ամուր կիրճ» Ագաթ. Եղիշ. Փարպ. որից* պաճակ ունել *կամ* պաճակ վարել *«բանի և ձրի աշխատեցնել» Մտթ. իէ. 32. Մրկ. ժբ. 21. Ոսկ. մ. ա. 18. Սեբեր.* պաճակել *«պահպանել» Ոսկ. կողոս.* պաճակափոխ *Կոչ. 238.* պաճակաճոց *(Նոր բառ). կրճատմամբ՝* պաճկութիւճ *«բանի աշխատանք» Ոսկ. մ. գ. 8. հին ձևն է* պարճակ, *ինչպէս որ աւանդուած էլ է* պարճակ *«բերդ». Նորագիւտ Ա. մնաց. ժը. 6, 13.* տարապարճակ *Մտթ. ե. 41.* դառճապարճակ *Թէոդ. կոյս.։ Այստեղ են պատկանում նաև* աճպաճակիլ *«հեղգալ, դանդաղիլ» Սեբեր. 185.* ըմպաճկել *«ընդվզիլ, հեստել, անհնազանդ դտնուիլ», որ և գրուած է* ըմբաճկել, ըմբպաճկել, ըմպճկել, ըմբճկել, ամպաճակել, ըմբաճակել, ըմպաճակել, ընդպաճկել, ըմբարճակել, ըմպարճակել) *Փիլ. Ոսկիփ. Պիտ. Մագ. գամագտ.* ըմպաճակոտ *«անսանձ, ապստամբ» Գիրք Թղ. 189 (Նորագիւտ բառ)։*

=Պհլ. *pāhrak *բառից, որ է զնդ.* ܥ ܦܗܪܐ pāθra- *«պահպանութիւն» (տե՛ս* պաճ *բառի տակ). սրանից ունինք հիւս.-արևմ. պհլ.* pāhragbed *«պահակապետ,* haupt der Wache» *(գրուած* מאתרגביך *Թուրֆանի վաւերագրերի մէջ՝* Salemann ЗАН *8 (1908), էջ 108 և* MSL *17, 245), պրս.* پحره pahra *«գիշերապահութիւն»,* pahradār *«պահապան», աֆղան.* pahra *«գիշերապահ, պահակ. 2. պահականոց, պահապանի աշտարակ»,* pahradār *«պահակ», բելուճ.* pahrā

«պահպանութիւն» (Horn § *341*). *տե՛ս նաև յաջորդը.—Հիւբշ. 217։*

Առհասարակ դրած են պահ *արմատից՝ իբրև հայկական կազմութեամբ։* Lag. Arm. Stud. § *1793 պրս.* pahra: *Պատկ.* Матер *I, 13 բաժանելով* պահ *արմատից՝ կցում է պհլ.* pahāk *«ճամբայ» բառին։ Հիւնք.* պահակ=*պրս.* բէյիք *«սուրհանդակ» բառից, իսկ* ըմպահկել՝ խմբակից *բառից։*

ԳԻՌ.—Պահուած է թերևս պահկուիլ, պահկիլ, պահկտուիլ, պահկուող, պահկուցիկ, պահկվուկ *ձևերի մէջ։*

ՓՈԽ.—Վրաց. პაჭრაკი պահրակի *(Մառ* Иппол. *62 և* ЗАН *8, 108),* პარაკადი պարակադ *(Մարկ. ժե. 21) կամ* პაჭრაკადი պահրակադ *(Մատթ. իէ. 32) «բռնի, պահակ վարելով», որոնք տառադարձուած են հայ թարգմանութիւնից, ուր նոյնպէս երկու տեղում էլ գտնում ենք* պահակ *(համտ. ի մէջ այլոց Աճառ. Արրտ. 1898, 367 բ և յետոյ Մառ* ЗВО *11, 170)։—Իբրև վայրանուն Ճորայ կամ Վիրոյ պահակի՝ յիշուած է օտար մատենագիրների մէջ. ինչ. յն.* Βιραπαράχ *և ասոր.* ܘܝܪܘܦܚܪܓ Vīrūpahrag *(ՀԱ 1922, 157)։*

*ՊԱՀԱԿԱՊԱՆ *«պահակ, պահապան» Բ. Թգ. ը. 14. Եւս. պտմ. գ. 6. Ոսկ. ա. Թես. ա. հին ձևն է* պարհակապան *«բերդապահ» Նորագիւտ Ա. մնաց. ժը. 13 կամ* հ*-ի անկումով էլ՝* պարեկապան *«դէտ, պահնորդ» Ա. մկ. ժբ. 27։*

=*Պհլ.* *pāhrakpān *«պահապան» բառից, որ կազմուած է* pāhrak *և* pān *բառերից։ Այս պհլ. ձևը, ինչպէս նաև նրա ներկայացուցիչ պրս.* *pahrabān *չեն աւանդուած գրականութեան մէջ. բայց նոյնն են հաստատում իրանեանից փոխառեալ ասոր.* pahragbān *«պահպանութիւն», թալմ.* פרהגבנא parhagbanā *«ոստիկանական տեսուչ» ձևերը.—Հիւբշ. 218։*

Առհասարակ միացրել են նախորդին՝ հայկական մի ածանց համարելով։

*ՊԱՀԱԿԵՐ, ի-ա *հլ. «պահող, խնամող, սնուցիչ» Ես. լգ. 18 (որ Գէ. ես. մեկնում է «գիշերապահ»)։*

=*Պհլ.* *pahrkar *«պահապան» ձևից, որ բաղդուած է* pahr *«պահ» և* kar *«գործել» բառերից.—Աճ.*

Peterm. *25 հյ.* պահ *բառից՝* -կեր *մասնիկով։*

ՊԱՀԱՆԴ կամ ՊԱՀԱՆԿ *(սեռ. փ) «պատը ամուր պահելու համար մէջն ագուցուած գերաններ» ՍԳր. Եփր. Թգ. 423. Վեցօր. 169. Ոսկ. ես. և կողոս. 579. Մծբ. 39. «զրահ, պահպանակ» Թղթ. դաշ. որից* պահանգակապ *Սիր. իբ. 19. Մծբ. 39։*

ՆՀԲ «անկուած առ ի քաջ պահել, կամ ի պահել անկ», Lag. Urgesch. 378 sanǰ *արմատից։ Հիւնք.* վահան *բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 307 պրս.* وهنگ vahang *«փայտեայ օղակ կամ շրջանակ՝ որ բեռների վրայ են անցկացնում՝ ամրապնդելու համար»։ Պատահական նմանութիւն ունի պրս.* پهانه pahāna *«դռան յետևի փայտէ սողնակը, նիգ, գամ»։*

ՊԱՀԱՆՋ *«բռնի ուզածը», արմատ առանձին անգործածական. գտնւում է արդի գրականի մէջ՝ «առնելիք» նշանակութեամբ. որից* պահանջել *«բռնի ուզել, բռնադատել որ տայ» ՍԳր.* պահանջանք *Սեբեր. Վեցօր. Եւագր.* պահանջիչ *Եւս. պտմ.* պահանջող *ՍԳր.* պահանջումն *Սիր. լդ. 42. Ոսկ. ես.* զօրապահանջ *Պտմ. աղէքս.* ճշդապահանջ *Ոսկ. գծ.* հարկապահանջ *Խոր.* յորդորապահանջ *Թէոդ. կոյս.* օրէնսպահանջ *Եւս. պտմ.* ոգեպահանջ *Գնձ. Նար.* խստապահանջ, պահանջկոտ, պահանջատէր *(Նոր բառեր)։ Գըրուած է* պարհանջել *Եփր. եբր. 204։*

ՆՀԲ «որպէս թէ զ'ի պահեստ *եդեալն կամ զաւանդն և զփոխն յետս նահանջել»։ Հիւնք. պրս.* պազխաստ *(իմա* bāz-xᵘāst) *հոմանիշից։* Meillet REA *1, 9 և* II. 6 *փոխառեալ իրանական կորած մի ձևից, որ կազմուած է* pa- *նախամասնիկով՝ պհլ. սոգդ.* hanǰ, *հպրս. զնդ.* θanǰ *«քաշել» արմատից. համտ. պհլ.* āhanǰītan, *պրս.* آهنجيدن āhanǰīdan *«քաշել, յետ քաշել»* (Bartholomae, Altir. Wört. 784—5, Horn. § 58, Gauthiot, Gr. sogd. 156), *ինչպէս նաև*

հյ. պա-կաս, պա-ճառաճf, պա-ճառ, ճա-ճանչ:

ՊԱՀԱՆՋԱՆՔ «ձեռքի ապարանջան». մէկ անգամ ունի Օրբել. ողբ. ժե. «Պահանջանքն իմոյ բազկին և ապարանջանքն իմոյս ոտին»։

Պատահական նմանութիւն ունի բելուճ. čhinǰag «կապ, գոտի» (Horn, § 58, ծան.)։

*ՊԱՀԱՊԱՆ, ի-ա հլ. «պահող» ՍԳր. Եւս. քր. «պահպանութիւն» Սղ. լը. 2. Ճխ. 3. ա. մկ. (ստէպ). Եղիշ. «Հմայեակ» Կանոն. որից պանապանապետ Պղատ. օրին. Պտմ. աղէքս. պանապանութիւն Ճառընտ. կամ առանց յօդակապի՝ պանպան Գ. մկ. գ. 16. Փիլ. պանպանապետ Եսթ. բ. 20. պանպանակ Խոր. Կանոն. պանպանութիւն ՍԳր. Բուզ. պանպանել Փիլ. ևն։ Բառիս հին ձևն է *պառճապան:

=Պհլ. *pāhrapān<զնդ. *pāθrapāna- բառից, որ կազմուած է pahr<զնդ. pāθra «պաշտպանութիւն, պահպանութիւն»+pān «պահող» բառերից։ Վերի բառերը աւանդուած չեն թէև, բայց կան նրանց այլ գաւառական ձևերը. ինչ. պհլ. pāspān=պրս. pāsbān «պահապան»։ Տե՛ս նաև պան:—Հիւբշ. 217։

ՆՀԲ դնում է պանել բայից՝ իբր հյ. ածանց։ Böttich. Arica 76, 252, Lag. Urgesch. 115, Müller SWAW 38, 575 պրս. pāsbān։

ԳՒՌ.—Գրականից փոխառութեամբ ունինք Ալշ. Մշ. պանապան, Երև. պընապան, Մկ. պոխոպան, Պլ. բանբան ձևերով՝ միայն «պահապան հրեշտակ», «Աստուած պահապան» ձևերի մէջ։ Մինչև անգամ էնկիւրիի թրքախօս հայոց բարբառում կայ bahaban «պահապան հրեշտակ». ինչ. bahabanəm esirgedi «պահապան հրեշտակս ինձ պահպանեց» (Բիւր. 1898, 865)։

Պաճատ տե՛ս Պակատ. Տակատ։

*ՊԱՀԷԶ «բանջարանոց» Վրք. հց. բ. 496. Կեղծ-Շապհ. էջ 3. Արձ. 1215, 1266, 1348 թթ. (Վիմ. տար. էջ 59, 110, 169). սրանից է նաև Բաճիզածոր աշխարհագրական անունը (Օրբել. 1861, էջ 268), որ ճիշտ այն է, ինչ որ այլուր Պարտիզացփոր:

=Նոյն է պարտէզ բառի հետ և ծագում է կա՛մ պհլ. գւռ. մի ձևից, և կամ հայերէնի մէջ րտ>ճ ձայնափոխութեամբ (իբր երբալ>էճա՞լ):—Աճ.

ԳՒՌ.—Մկ. պախէզ «բանջարանոց», Վն. պախէզ «սեխի, ձմերուկի և վարունգի պարտէզ», Մշ. պաէզ «տան առաջ բանջարանոց», Գնձ. պէճէզ «բանջարանոց» (տե՛ս Մամիկոնեան, Հազարից մէկը, էջ 39, 248)։ Սրանից են Վն. պախէզպան «պահէզը պահող մշակող անձը», և պաճէզիկ «գդիրների գլխի կուլակը» (Քաջունի, հտ. Գ. 199)։

*ՊԱՀՄԻ «մի տեսակ որոմ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3387։

=Արաբ. بهمن bahman՝ նոյն նշ.։

Այսպէս մեկնեց ՀԲուս։

ՊԱՀՐԱՆ «արօտատեղի»? Նորագիւտ բառ. որ մէկ անգամ ունի Սմբ. դատ. 211: «Եւ զայլ անսնոցն զվնասն տեսնուլ պիտի և զպահրանն, նոյնպէս և զարծօղն»։ Karst թարգմանում է «Weide, արօտատեղի»։

*ՊԱՀՐԷԶ «պահք, պաս, ծոմ». մէկ անգամ ունի Ջքր. ծործ. «Ջի թէ պահէի զպահրէզ պահքն, իբր զանասուն պահէի և որպէս զայլազգի ճաշակէի»։ (ԱԲ չնշած է այս բառը)։ Նոյն է նաև փահրիզ «բժշկական ծոմ կամ պահեցողութիւն» Տաթև. ամ. 67. «Երեք իր պիտի առողջութեան. նախ ճարտար բժիշկ, երկրորդ՝ փահրիզն ի յառաջին ցաւոյն»։

=Պրս. پرهیز parhēz «զգուշութիւն ի կերակրոց, ժուժկալութիւն, ծոմ». սրա աւելի հին ձևերն են պազ. pahrēǰ, պհլ. [illegible] pāhrēč, որ է զնդ. paiti-raeč- «թողնել, լքանել» կազմուած paiti- մասնիկով՝ raek-, raeč- «լքանել» բայից (ցեղակիցները տե՛ս լիf)։ Պարսկերէնից է փոխառեալ նաև թրք. پهريز pehriz, որից ռմկ. փէյրիզ «բժշկական պահեցողութիւն» (Horn, § 309)։—Հիւբշ. 274։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՊԱՂ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ. պաղի) «սառոյց» Ոսկ. եփես. Խոր. Ղեւոնդ. «ցուրտ, հով» Ցայսմ. Գնձ. որից պա-

ղիլ *«սառչիլ» Ել. ժե. 8. Յոբ. գ. 17. Պտմ. աղէքս. «հովանալ» Յայսմ.* պաղանալ *Խոր.* նորապաղ *Պտմ. աղէքս.* սառնապաղ *Գնձ.* պաղՓաշ *«ցուրտը իրեն քաշող» Վստկ. 159.* պաղպաղակ *«վանակնի և բիւրեղի նման թափանցիկ և փայլուն մի տեսակ քար» Վեցօր. էջ 51. Շիր.* պաղլեղ *«շիբ» Բժշ. (բարդուած հոմանիշ* լեղ *բառի հետ),* պաղաշ *(թերևս գրելի* պաղակն) *«մի տեսակ ազնիւ քար» Վանակ. Հց. նոր գրականում* պաղարիւն, պաղարիւնութիւն, պաղպաղակ *«մարօժնի, սոնտուրմա»,* պաղպաղակավաճառ *«պաղպաղակ ծախող» ևն։*

ՆՀԲ լծ. յն. πάγος *«սառոյց», թրք.* pek *«ամուր, պինդ» և լտ.* pactus *«տընկուած»։ Հիւնք. յն.* πάγος, πάχνη *«սառոյց, պարզ, եղեամն»։* Bugge, Beitr. 34 *և* IF 1, 455 պաղպաղակ *դնում է* փաղփաղիլ *բայից։* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. *95 սանս.* basta *«այծուշ», ֆրիգ.* pal, pall *«հաստատուն, անշարժ» բառերի հետ հնխ.* bol-, bḷ- *արմատից։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Երև. Կր. Մկ. Մշ. Մրղ. Շմ. Սլմ. Վն. պաղ, *Ասլ. Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ. Սեբ.* բաղ, *Տիգ.* բոռղ, *Ջթ.* բօղ, բող, *Հճ.* բօղ, *Սվեդ.* բիւղ.*—այս բառերը նշանակում են «սառոյց» (Երև. Վն.), «ցուրտ» (Պլ. ևն), «սառն» (Ախց. Կր.)։ Նոր բառեր են* պաղապուր, պաղսիրտ, պաղբերնի, պաղերես, պաղեանց, պաղպրակ, պաղլիկ, պաղլին, պաղլորակ, պաղօլակ, պաղլուլակ, պաղկեկ, պաղշկի, պաղշտկիլ, պաղուկ, պաղսրտիլ*։—Գու.* պաղիլ *նշանակում է նաև «աչքը անթարթ նայիլ» և այս իմաստով նըման է թրք.* طونوقلانمق donuqlanmaq *(Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. 818) հոմանիշի կազմութեան, որ նոյնպէս ծագում է* don *«սառոյց» բառից, իսկ* donuq *«խոնարացած»։*

ՊԱՂ *«փայլ, փայլիւն, ցոլք». արմատ առանձին անգործածական. սրանից են* պաղպաջեն *«լուսափայլ, մաքուր, լուսապայծառ» Հին բռ.* պաղպաջենծական *Անան. եկեղ. և կրկնութեամբ՝* պաղպաջ *«փայլ, փայլիւն», որի վրայ տես առանձին։*

+ՊԱՂ *«քար», որ կայ միայն* պաղանձաւ *«քարանձաւ» բառի մէջ. Խոր.։—Տե՛ս Պալ: Տաշեան ՀԱ 1926, 79 դրաւ գւռ.* պալ *«քար» բառից։*

ՊԱՂԱԿ *«ցնդած ծերուկ»? Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. թղ. 234. «Լուաք թէ եկն պապն պաղակ (այլ ձ.* պակ*), Վարդանասարն պիսակ, գիշերաբուն Բուլղարաց սպիտակափառն գեստրաս... պատագարոսն պրաքսիս, սէգ գիշերեանն ճեմօղ», խօսքը «շարաբաստ (քիչ յետոյ՝* վատաճամբաւ*) ծերունի Նիկոլա» զօրավարի մասին է, որ կռուի էր եկել Վահրամ Պահլաւունու դէմ։ Այս Նիկոլան նախապէս բուլղարների վրայ էր գնացել (գիշեբաբուն բուլղարների սպիտակափառ որսորդ)։ Մագիստրոս մի քանի անգամ ծաղրում է նրա ծերութիւնը. նախ կոչում է* ծերունի Նիկոլա, *երկրորդ՝* պապ, *երրորդ՝* սպիտակափառ *(սպիտակ մօրուսն ակնարկելով), չորրորդ՝* անժանի անկեռիճ փիղ *(անատամ) և վերջապէս՝* անտառի շիկորակ արջ: *Այս բոլորից յետոյ անպատեհ չէ կարծեմ* պաղակ *բառն էլ դնել «ցնդած ծերուկ», իբրև՝ =յն.* παλαιός *«վաղեմի, ծերուկ, զառամեալ» բառից կազմուած մի ձև։—Աճ.*

Այսպէս տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 201—202։

Պաղակուտր *տե՛ս Պղակումտ։*

ՊԱՂԱՂ. *առանձին չէ գործածուած և գտնըւում է միայն* միապաղաղ *«միաձոյլ, միաձանգուած, հարթ» Վեցօր. Խոր. «անշուք, պարզ» Ոսկ. յհ. բ. 39 բառի մէջ։*

ՆՀԲ մեկնում է «պաղելով պաղեալ և եղեալ մի»։

*ՊԱՂԱՆ *«համետ, թամբ» Յայսմ. փետր. 6 (երկիցս). Առաք. պտմ. 330, 331 (կուրդինն, որ է պաղանն). որից* պաղանել *«համետել» Վրք. հց. ա. 496.* պաղանաւոր *«ձիաւոր» Կաղանկտ.* պաղանակար *«համետագործ» Դրնղ. 324։*

=*Պրս.* پالان pālān *«համետ», որից փոխառեալ են նաև թրք.* palan, *վրաց.* ბალანი *պալանի և* ფალანი *փալանի հոմանիշները։ Բառիս ստուգաբանութիւնը և հին ձևերը յայտնի չեն։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՊԱՂԱՏ *«թախանձանք, աղաչել խնդրելը».*

մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած այս արմատական ձևով աղաչանf և պաղատ կրկնականի մէջ՝ Եփր. յետ. էջ 317 (որի հետ հմմտ. գւռ. աղաչ-պաղատ). Նոյն արմատից են կազմուած պաղատիլ «աղաչել, թախանձել» ՍԳր. «լալով աղաչել» Մանդ. Շար. պաղատանf ՍԳր. պաղատախառն Մծբ. պաղատումն Խոսր. Նար. Արծր. պաղատաւոր Սկևռ. աղ. աշխարհապաղատ Բուզ. բազմապաղատ ՑՀ. կԹ. մեծապաղատ ՑՀ. կԹ.—բառիս երկրորդ ձևն է պաղէտ «աղաչանք» Մծբ. էջ 305, 339. Եփր. յետ. էջ 317 և մնաց. էջ 475 (ըստ այլ ձեռագիրների. հմմտ. ՀԱ 1911, 504 և 1912, 547)։

ՆՀԲ «թախանձել յաղեաց վասն աղետից»։ Աճառ. Արրտ. 1911, 418 համեմատում է լազ. պալակար, օպալակարու «խնդրել, աղաչել» բառի հետ։ Այժմ սակայն գտնում եմ որ սոյն լազ ձևը փոխառեալ է նյն. παρακαλῶ «աղաչել, պաղատիլ» ձևից (ρ-λ>l-r սովորական շրջմամբ), որով ո՛չ մի կապ չունի հայերէնի հետ։

ԳԻՌ.—Մրղ. պաղատ, Տփ. պաղատիլ, Ախց. պաղատէլ, Ննխ. բաղադէլ, Սվեդ. բաղօդիլ, Ախց. Երև. Շմ. Ջղ. պաղատանf, Ղրբ. պղա՛տանf, Տփ. պաղանտաf, որից կրկնութեամբ Երև. Մրղ. Սլմ. Շմ. աղաչ-պաղատ լինել, Սեբ. ախչէլ-բաղդէլ «շատ աղաչել»։

ՊԱՂԱՏԻԼ «պատառիլ, կապիլ», ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 263։

*ՊԱՂԱՏԻՆ «տափակ նաւ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Սոկր. եկեղ. պատմ. 669. «Նաւն ծանրաբեռն որ զմեծամեծսն բերէ սիւնս, պաղատին զնա անուանել»։

=Յն. πλάτη նոյն նշ. բնագրում դրուած է հյց. πλατῆν, որից և տառադարձուած է մեր ձևը։

Ուղիղ մեկնեց Մեսրոպ եպս. հրտր. Սոկր. էջ 669։

*ՊԱՂԱՏԻՏ, ի-ա հլ. «շոր թուզ» Ա. թագ. իե. 18, լ. 12. Դ. թագ. դ. 42, ի. 7. Ես. լը. 21. Նորագիւտ Ա. մնաց. ժբ. 40. (իսկ Յուդթ. ժ. 5 գրուած է յգ. գրծ. պաղատոկօf, այլ ձ. պաղատկօf, պաղատտակօf), Ոսկ. ես. 240. Եղիշ. դտ. 197։

=Յն. παλάθη «շոր ընկոյզի, թուզի և այլ պտուղների կարկանդակ կամ շարոց». սրա նուազական ձևերն են παλάθιον, παλαθίς, παλαθίδος. վերջինը գրեթէ նոյնանում է մեր ձևի հետ։ Յոյն բառի ստուգաբանութիւնը անստոյգ է՝ ըստ Boisacq 740։—Հիւբշ. 369։

ՆՀԲ «նոյն բառ է և ի յն. բալա՛բի»: Հիւնք. յն. παλάθη «կողով թզոյ», պրս. falāta «պտուղ չորացուցեալ, քաղցու թանձրացեալ, պաստեղ»։

Պաղլեղ տե՛ս Պաղ։

*ՊԱՂՄԱԿԱՆ «մի տեսակ երկրաշարժ, որ գետինը դողացնում է «Արիստ. աշխ. 615 (գրուած է տաղմական):

=Յն. παλματίας հոմանիշի համեմատ կազմուած է πάλμα «սասանում, դող» բառից՝ հյ. -ական մասնիկով։—Հիւբշ. էջ 370։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

Պաղուն տե՛ս Անղուն։

—ՊԱՂՊԱՋ, ո հլ. «փայլ, ցոլք» Նար. տաղ. աւելի լաւ երևան է գալիս ածանցմանց մէջ. ինչ. պաղպաջել (գրուած նաև բաղբաջել) «փայլել, փայլփլել, ցոլալ» Ոսկ. ես. Եփր. վկ. արև. 94. պաղպաջուն «փայլփլուն» Ոսկ. մ. ա. 3. բ. 25. կող. ժդ. ՑՀ. կԹ. պաղպաջումն «փայլ, ցոլք» Տօնակ. Տաղ. պաղպաջունf «զարդարուն գահաւորակ» Ա. թագ. իզ. 5, 7. Նար. (թրգմ. յն. λαμπήνη հոմանիշից, որ մեր թարգմանիչները կարծել են թէ ծագած է λάμπω «փայլել, ցոլալ» բայից, մինչդեռ սրա հետ ո՛չ մի կապ չունի)։ Արմատը պաղպաջ՝ նշանակում է նաև «մի տեսակ սպիտակ փայլուն վէրք, որ բորոտութեան սկիզբն է» Ղևտ. ժգ. 2, 4, 24, ժդ. 56. «Նշան սպւոյ կամ պալար կամ պաղպաջ= οὐλή σημασίας τηλαυγής, պաղպաջն= τηλαυγής, և սպւոյ և պալարի և պաղպաջոյ = καὶ οὐλῆς καὶ σημασίας καὶ τοῦ αὐλάζοντος", որոնց մէջ թէև հայերէնը համընթաց չէ յունարէնի հետ, բայց պաղպաջ բառի համապատասխաններն են τηλαυγής, αὐγάζοντος, որոնք երկուսն էլ բուն նշանակում են «փայլուն, պայծառ»։ Ըստ այսմ հյ. «պալար,

վէրք» նշանակութիւնը կազմուած է յունարէնից թարգմանաբար։

=*Կրկնուած է* պաղ *«փայլ» արմատից, որ տե՛ս առանձին. կրկնութեան ձևի համար հմմտ.* դողդոջ, բողբոջ, պղպջակ, *որոնց պարզ արմատներն են* դող, բող, պուղ. *հմմտ. ՀԱ 1899, 234ա։—Աճ.*

ՆՀԲ պաղ *«սառոյց» բառից։ Հիւնք.* փայլ *բառից։*

ԳՒՌ.—Ալշ. Բլ. Մշ. պըղըրճալ *«փայլիլ, փայլփլիլ», ՆԲ.* բ'խբ'ճալ *«ծաղիկների գոյնըզգոյն փայլիլը»։*

ՊԱՃԱՌ, ի-ա *հլ. «նախիր, արջառ, եզ, կով, կամ լայնաբար՝ ամէն անասուն» Կանոնք սահ. 126. Տիմոթ. կուզ 327. Փիլ. խոր. Պտմ. աղէքս. 13. որից* պաճարարոյծ *«հովիւ» Պիտ.* պաճարամիտ *«անմիտ» Լմբ. մատ. 56, 95.* պաճարեղէն *«անասուններ» Նիւս. կազմ.* պաճարառօտ *Փիլ. Աստղ.* պաճարայէս *«անասնաբար» Անյ. հց. իմ.* խաչապաճար *Փիլ.։ Այս արմատից են գալիս նաև* պաճարաճՃ *«ինչք, ապրուստ, պաշարեղէն» Ագաթ. Պիտ. ՅՀ. կթ. Ղևոնդ. «ճար, ճարակ, հնարամտութիւն, հնարք» Ոսկ. մ. ա. 9. Փիլ. յովն. 590.* պաճարՃ *«հայթայթանք, միջոց, հնարք» Ոսկ. մ. ա. 22.* պաճարել *կամ* պաճարիլ *«հայթայթել, նիւթել, միջոց կամ հնարք գտնել» Ոսկ. մ. ա. 22. Փիլ. Պիտ.* անպաճարան *«անհնարին, շատ դժուար» Փիլ. իմաստ. նշանակութեան զարգացման համար հմմտ.* պախէլ:

ՆՀԲ պաճար *«տաւար» բառի համար Թուրք թէ յիշում է երբ.* պաճար *«պախրէ». իսկ* պաճարել՝ *լծ. և նոյն Թրք.* beJermek *և ումկ.* ճարել: Lag. Urg. 479 ճարակ *բառի հետ։ Հիւնք.* պաճար *«տաւար»=պրս.* čārpā *«չորքոտանի» (չըրչամպը), իսկ միւս նշանակութիւններով՝* վաճառ *բառից։ Գազանճեան, Արևել. մամ. 1907, 934—5* պաճարել=*Թրք.* beJer-mek: Meillet, Rev. d. ét. arm. 2, 6 պա- *մասնիկով իբրև.* ճար *(*cār*),* ճարակ (čārak) *բառերից փոխառեալ։*

ՊԱՃԻՏԱԿ, *անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Փիլ. եւ. 481. «Գիննգինութիւնք և խահակերութիւնք՝ որ ի ձեռն անյագութեան և որովայնամոլութեան լինին, ի պաճիտակ լինելոյ գործեն հիւանդութիւն»։ (Աւգերեան լտ. թրգմ.* ob abusum expletionis *զեղծումն գոհացման)։ ՆՀԲ մեկնում է «աւելորդ պաճուճանօք և հանդերձանօք յօրինելն», ՋԲ «աւելորդ պաճուճանք կամ հանդերձանք կերակրոց», ԱԲ «աւելորդ զարդարանք կամ կերխումն»։*

ՆՀԲ պաճուճաՃ *բառից։* Lag. Arm. Stud. *§ 1801 և էջ 182 սանս.* upači, *ասոր.* טצירג p ṣ i d g? *և պրս.* guzīdan *«ընտրել»։*

ՊԱՃՈՅՃ *«զարդ, զարդարանք. 2. զարդարուն» Բրս. ծն. Վրք. հց. ա. 192. Նար. կուս. Մագ. որից* պաճուճել *«պճնել, զարդարել» ՍԳր. Կոչ. Եփր. ծն.* պաճուճան *Ոսկ. ես.* պաճուճաՃ *ՍԳր. կոչ. Ոսկ. մ. ա. 12. և ես. Կիւրղ. Թգ.* պաճուճազարդ *Վեցօր.* պաճուճապատաճՃ *ՍԳր.* եկարապաճոյճ *Ագաթ.* անպաճոյճ *Վեցօր.* բնդվայրապաճոյճ *Ոսկ. ես.* գեղապաճոյճ *ՅՀ. կթ.* լուսապաճոյճ *Անան. եկեղ. Նար.* թագապաճոյճ *Վահր. յյտ. ևն։*

=*Հաւանաբար իրանեան փոխառութիւն է, ինչպէս ցոյց են տալիս կրկին* ճ-*երը. հմմտ. սոգդ.* p'ɣwčh *«պաճուճեալ»։ Այս բառի ստուգաբանութիւնը ծանօթ չլինելով՝ յայտնի չէ թէ ինչի՞ց է յառաջ գալիս այս երկուսի մէջ ɣ և* ճ *ձայների տարբերութիւնը և հետևաբար ի՞նչ է հայերէն բառի բուն մեկնութիւնը։*

ՆՀԲ լծ. թրք. beze-mek *«զարդարել»։ Մորթման* ZDMG *26, 535 բևեռ.* barçudibiduni *մեկնում է* պարսպատուճ *կամ* պաճուճապատաճ: *Հիւնք.* պճնել *բայից։ Աճառ. ՀԱ 1899, 233 իբրև կրկնական՝ *պաճ արմատից. հմմտ.* պառոյր, փարոյթ, պատուտակ: *Վերի մեկնութիւնը տուաւ* Meillet, REA *2, էջ 5։*

ՊԱՅ (ի *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վըկայութեան) «առասպելական մի էակ, որ մարդուց է յառաջանում և երէների հետ է արածում» Եզն. 98, 99 (և զպայն իմն ի մարդկանէ. ի մարդկանէ ելեալ պայն. Զպայն իսկ). Ոսկ. պօղ. Ա. 602. Եղիշ. հրց. էջ 50. որից* պայիկ *(յիշում է ՆՀԲ* պայ *բառի տակ՝ իբր հոմանիշ, բայց առանց վկայութեան. տարբեր է* պայիկ *«պահապան», որ*

տես առանձին). մարդապայ ՟աղ Ոսկ մ. ա. 4. էջ 58 (ձեռ. վարդապայն ՟աղից. այսպէ՛ս է սրբագրում Հ. Ա. Բագրատունի, Որատիոսի Ար. քերթ. էջ 31, որ ընդունում են նաև Նորայր, Քննասէր Ա. էջ 10 և Գալեմքեարեան, Մասիս 1900, 403), նաև Պայապիս Քաղեայ յատուկ անունը՝ հոր. Ա. ժգ. (կազմուած պայ+ապիս (կովը) և ՟աղ բառերից՝ ըստ Աճառ. Արրտ. 1912, 838, իսկ ըստ Markwart, REA 8 (1928), 221 եգիպտ. παάπις անունից, որ էր Հայր իմաստունն Ամենովփիսի)։—Եզնիկի առաջին վկայութեան մէջ (զպայն իմն) չի կարող պայն լինել որոշեալ ձև՝ յաջորդ իմն անորոշի պատճառաւ. ուստի պէտք է ենթադրել պայ բառի հետ նաև պայն ձևը, որ հաստատուում է նաև տակի զւռ. ձևերով (տե՛ս այս մասին Աճառ. REA 3, էջ 7)։

Հիմք. պայիկ=պրս. պիուf բառից, որ է بیوك biyūk «հարսն». հմմտ. յաւերժահարսն. կրճատեալ ձևով պայ: Ե. եպս. Դուրեան, Մասիս 1900, 436 լտ. pan «արինգը հնարող առասպելական էակը»։ Գալէմքեարեան, անդ 475 արիական pāti «պահապան» ձևից։ Ալիշան, Հին հաւ. 185 վարդապայ կցում է հնդ. վարտապա՞յ ձայնարկութեան հետ։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 310 պարիկ բառի՞ց։ Mariès, REA 3, 7 յօդուածիս առթիւ խօսելով՝ ՀԱ, 1927, էջ 767—72, հաստատում է պայն ձևը և գտնում է որ հակառակ օրինակները արժէք չունին. այսպէս պայ Ոսկ. պօղ. Ա. 602 յետին նորամուծութիւն է, որ չկայ յունարէնում, մարդապայ սրբագրում է մարդապան, իսկ ՆՀԲ-ի պայիկ բառի գոյութիւնը ժխտում է։

ԳԻՌ.—Ագլ. տնպայն, Աստ. տնպան «տան պահապան բարի ոգի»։ (Ագուլիսի բարբառում հին հյ. այ մնում է այ և չի վերածւում ո՛չ ա և ոչ է. օր. նայր, մայր, փայտ>Ագլ. նայր, մայր, փայտ):

*ՊԱՅԱԶԱՏ, ի-ա հլ. «ժառանգորդ, ցեղի մնացորդը, յաջորդ, գահաժառանգ» Եւս. քր. Ոսկ. մ. ա. 9, 17. «ազնուատոհմ» Նար. Կեչառ. աղէքս. որից պայազատել «իշխանութիւնը յաջորդութեամբ ստանալ, յաջորդել» Եւս. քր. խոր. «տիրել, իշխել» Ց՟. կթ. պայազատութիւն Եւս. քր. անպայազատ «ընաշինչ եղած, սերունդը անճիտած» խոր. յարմարեալ ձև է պայ-ազն Մագ. Թղ. 63 «սինլքոր» (ըստ ՆՀԲ), «իշխան» (ըստ ԱԲ)։

=Պհլ. *payāzāt ձևից, որ է հպրս. *pati-āzāta «յաջորդ յազատութեան, որ է ազնուականութեան», կազմուած pati մասնիկով՝ āzāta- «ազատ» բառից։—

ՆՀԲ «լծ. փայէ և զաթ (իմա՛ պրս. پایه pāya «պատիւ, աստիճան» և արաբ. ذات dāt «անձ»). ուստի առ մեօք առին ըմանք որպէս պէյզատէ»: Lag. Arm. Stud. § 1802 վերջի մասը դնում է պրս. zād=zāda «ծնեալ»։ Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գրակ. 205 պրս. بکزاد beyzād, بکزاده bey-zāda «բէկի ծնունդ»։ Müller WZKM 10, 356 pat- մասնիկով zāt «ծնեալ» բառից՝ ընդունելով պայազատ՝ իբր «agnat» նշանակութեամբ։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ նախ Ա. Խաչատրեան (անձնական. նամակ առ Հիւբշ. 1898 թ.)։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 310 մերժելով իր առաջին կարծիքը (ըստ որում بی bäy, beg թուրքերէն է), դնում է պայ «պարիկ»+զատ, իբր թէ «պարիկներից ծնեալ՝ քաջ»։ Նոյնը՝ Հայ-Երան. Ուսումն. էջ 83 դարձեալ փոխելով իր կարծիքը՝ պհլ. vehzād=պրս. بهزاد behzād «վեհածին»։ Անկախ Խաչատրեանից՝ վերջին անգամ վերի ձևով մեկնեց Benveniste ՀԱ 1927, 762։

ՊԱՅԵԼԻ «պրակ փոքր». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 263։

ՊԱՅԵԿԵԱԼ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Ցիշատ. «Գլորեալ ի մեղս և դեռ ևս ի նոյն շարաւահոտ բազմախիտայթ վէրս պայեկեալ նստիմ»։

ՆՀԲ մեկնում է «որպէս պառակեալ, պառկած, եան եկած»։ ԱԲ պայեկիլ «սպասել, մնալ. 2. ծառայել, որով ուզում է հանել պայեկ, պայակ բառից։

ՊԱՅԹ «ճաքիլ տրաքուիլը, լիութիւնից ճղուիլը». արմատ առանձին անգործածա-

կան, որից կազմուած են պայթիլ Դան. ժգ. 26. Ովս. ժգ. 1. Բուզ. գ. 44. Եփր. Թգ. պայթուցանել Իմ. գ. 19, Մրկ. բ. 22. Ղկ. ե. 37, Եփր. աւետ. 266. պայթումն Մծբ. պայթիւն Եփր. աւետ. և ել. էջ 186. Ոսկ. յհ. ա. 1. պայթեցուցանել Մեկն. ղկ. պայթոււ Գիրք մոլ. պայթոտիլ Պիտառ. անպայթելի Շիր. պայթուցիկ, պայթական, կիսապայթական (նոր բառեր)։ Սրանից է նաև պայթիf. համմտ. այոիf պայթիf (տե՛ս այս բառը) «երգ հարբեցութեան» Ոսկ. եփես. 733. կայթիf և պայթիf «խաղ ու պար» Ոսկ. հռովմ. 251։

ՆՀԲ (ճայթել բառի տակ) լծ. թրք. փաթլամաք «պայթիլ»։ Bugge IF *1*, *455* հնխ. bheid- «ճեղքել» արմատից. համմտ. սանս. bhēdá- «կոտրիլը, ճայթիւն», bhid-, bhinátti, bhédati «ճաքիլ, ճեղքել», bhēdaya- «ճեղքել, կոտրիլ». և կամ աղգական պախումն բառի հ՞ա.—Հիւնք., Գաղանճեան, Արև. մամ. *1907*, *934—5* և Թիրեաքեան, Բազմ. *1913*, *342* տեկ. փաթլամաք «պայթիլ»։ Walde 299 և Pokorny 2, 139 չեն ընդունում Bugge-ի մեկնութիւնը՝ դնել bheid- արմատից։

*ՊԱՅԻԿ, ի-ա հլ. «բերդի պահապան, պահակ զինուոր, հետևոտն զինուոր» Խոր. Գ. 36. Փարպ. Ղեոնդ. ժ, էջ 37. Ասող. 126. գրուած նաև պայեկ Օրբել. պաճեկ Մեսր. եր. պայակ Խոր. Գ. 36 (մի ձեռ.)—Նոր ձևն է փայիկ «ոտքով վազող սուրհանդակ» Լծ. Նար. («Սուրհանդակ, փայիկ և այնոքիկ՝ որ առաջի պարոնաց վազեն ոտիւք, յորժամ պարոնն ի ձի ելանէ»)։

=Պհլ. paik «սուրհանդակ», paikān «հետևակ զօրք», պրս. پیك paig «սուրհանդակ և թղթաբեր», հին նշ. «հետևոտն, հետևակ զինուոր, ոստիկան, դահիճ», paigān-sālār «ոստիկանապետ», սանս. padika- «հետևակ զինուոր». պրակր. pāikka: Այս բոլորը ծագում են սանս. pad-, զնդ. paδ-, պրս. پای pāy «ոտք» բառից, որի հայ. ցեղակիցներն են ճետ-f և ոտն: Իրանեանից են փոխառեալ նաև ասոր. ܦܝܓܐ paigā «հետևակ զինուոր», արաբ. فيج faiǰ «թղթաբեր, սուրհանդակ», վրաց. ფალკი պաիկի, ფეიკი փաիկի «արագընթաց, արագոտն, скороходъ. 2. ճատրակի խաղի մէջ հետևակը» (Horn § *359*)։—Հիւբշ. *220*։

ՆՀԲ նոյն ընդ պաճակ, լծ. պրս. paik: Böttich. Rudim. 50, 189 ասորին դնում է պարսկերէնից։ Նոյն, ZDMG *1850*, *360* հայ բառը կցում է սանս. և պրս. բառերի հետ։ Ուղիղ են նաև Böttich. Arica 80, 342, Lag. Ges. Abhd. 74, Պատկ. Изслед. *12*, Матер. *II*, *25*։

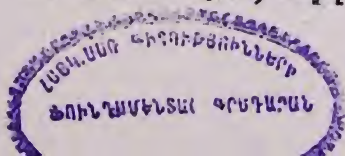
*ՊԱՅԼ «ֆրանկների կողմից Կիլիկիոյ Հայոց մեծ իշխանին տրուած պատուոյ տիտղոս» Հեթմ. պտմ. Յիշատ. Վահր. ոտ. 210. Սմբ. պտմ. Սամ. անեց. շար. 148. «պարոնի կամ ասպետի փոխանորդը» Անսիզք 9, 39. որից պայլութիւն Անսիզք 11—17, Միխ. ասւ. 514, Պտմ. կիլ. 207։

=Հֆրանս. bail «կառավարիչ, հսկող, դատաւոր», ֆրանս. baile «խնամակալ, դեսպան Վենետկեցոց ի Պոլիս», bailli «ոստիկան դատաստանաց, դատաւոր», bailliage «դատաւորութիւն, սահման դատաւորի. 2. ատեան, տուն դատաւորի», իտալ. bailo, balio «կառավարիչ, դատաւոր», balia «իշխանութիւն», balioso «զօրեղ, հզօր», որից նաև թրք. بالیوز balyōz «դեսպան Վենետկեցոց ի Պոլիս», ռմկ. պալեօզ «մեծահարուստ անձնաւորութիւն»։—Հիւբշ. *390—1*։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։ Նոյնը յետոյ Peterm. ZDMG *15*(*1861*), էջ *403*։

ԳԻՒ.—Տե՛ս բէլ:

ՊԱՅԾԱՌ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «փայլուն, լուսաւոր, վճիտ, փխբ. շքեղ, փառաւոր» Յոբ. բ. 2, 3. Սիր. իթ. 29, լգ. 13. Յայտ. ժե. 6, իբ. 16. որից պայծառանալ Իմ. գ. 7. Յուդթ. ժ. 4, Եա. քր. պայծառագեղ Ոսկ. եա. Եփր. Թգ. պայծառափայլն Եզն. պայծառազգեստ Եփր. Թգ. պայծառաթև Վեցօր. 163. պայծառանշան Ագաթ. պայծառացուցանել Եագր. ճամապայծառ Ագաթ. Ոսկ. փիլիպ. մեծապայծառ Ոսկ. մտթ. Սեբեր. Վեցօր. Եա. քր. Եփր. Թգ. ծաղկապայծառ Թէոփ. պհ. Մաշտ. լուսապայծառ Նար. Շար. պայծառակերպ (Նորագիւտ բառ) Հայել. 295 են։



Klaproth, As. polygl. *101 արաբ.* بيضه balża *«սպիտակ» և գերմ.* weiss *«սպիտակ» բառերի հետ։* Bugge, Beitr. *33 լեթթ.* špihguloth *«փայլել» բառին է կցում։ Հիւնք. արաբ.* պէյզա *«սպիտակութիւն»,* պէյազ *«սպիտակ»։ Մառ* ИАН *1909, 1155* –առ *մասնիկով (հմմտ.* երկ-առ *և* արդ-առ) պայծ *բառից՝ որ փոխառեալ է վրացական մի ոփց՝ լեզուից. տե՛ս* պերճ, *հմմտ. գւռ.* պէծ *«կայծ»։ Նոյն* ИАН *1920, էջ 106* պայծ *արմատը նոյն է դնում* պարծիլ, կարծ *և* կայծ *բառերի հետ։*

ԳԻՌ.—Տփ. պա՛յծառ, պօ՛յծառ, *Շմ.* պայձառ, *Ննխ.* բայձառ, *Ասռ. (Թրքախօս հայոց մէջ)* բէյձառ, *Վն.* պոծառ, *Ալշ. Մշ.* պօձառ, *Մկ.* պուծառ, *Ակն.* բօձառ, *Զթռ.* բօզառ *(ըստ Հայկունի՝ Մօքոս, էջ 23), Սվեդ.* բիձձուռ:

ՊԱՅՂԱԿ *«աչքի շլացում, կուրութիւն». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են* պայղակումն *«նոյն նշ.» Բրս. Թղթ.* պայղակենութիւն. *ՅՀ. իմ. պաւլ. (բուն նշանակում է «աչքի մթնելը, շլացում, կուրութիւն», բայց վատ մտքով յատկացուած է Պաւլիկեան աղանդաւորներին, Պաւղիկեան բառի հետ յարմար նմանաձայնութիւն կազմելու պատճառաւ)։*

ՆՀԲ փայլակումն *բառից։*

*ՊԱՅՄԱՆ, ի-ա *հլ. «դաշն, դաշինք, ոճ, ձև, կերպ» ՍԳր. Եւս. քր. Կիւրղ. ծն. Ոսկ. մ. ա. 19 և յհ. ա. 27. որից* պայմանաւոր *Ագաթ. Վեցօր.* պայմանել *Խոր. Վրք. հց.* տարապայման *Բուզ.* անպայման *Ագաթ. յետնաբար գրուած է ըստ մհյ.* պոման *Զքր. կթ. Ուխտ. Բ. 86. Մխ. դտ. Մեսր. եր. Մարթին. Անսիզք 9, 13, 15, 47.* պոմանել *Կանոն. բարդութեամբ՝* պոմնքուխք *«պայմանաթուղթ» Անսիզք 75։ Նոր բառեր են* պայմանագիր, պայմանաժամ, պայմանադրութիւն, պայմանական, պայմանաւորուիլ, նախապայման: — *Նոր գրականում (արևելեան բարբառ)* անպայման *ստացել է «անպայտճառ, անշուշտ» իմաստը (ազդեցութեամբ ռուս.* безусловно *ձևի), մինչդեռ հին նշանակութիւնն է «չափից դուրս, չափազանց» (*անպայման սքանչելի *Ագաթ.), իսկ արևմտեան գրականում «առանց պայմանի» (օր.* անպայման հնազանդութիւն)։

=Պաղ. paimān *«չափ, սահման, խոստում, դաշինք, համաձայնութիւն, դաշնադրութիւն», պրս.* پيمان paimān *«պայման, ուխտ, դաշինք»,* پيمانه paymāna *«մի չափ է. 2. գինու մեծ կթղայ», պհլ.* [illegible] pat-mān, [illegible] patmānak *«դաշինք, համաձայնութիւն, չափ, սահման»* [illegible] apatmān *«անպայման=չափազանց, անչափ»։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև արաբ.* فيمان faymān *«պայման» (Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 532), արևել. թրք.* پيمان payman *կամ* پيمانه paymanah *«մի տեսակ չափ»։ Իրանեան ձևերը ծագում են* paiti-*մասնիկով՝* mā *«չափել» արմատից. ըստ այսմ պրս.* پيمودن paymūdan, *պհլ.* pat-māyēnd, *քրդ.* piwān *«չափել» (Horn § 363), որոնց հետ հմմտ. սանս.* māna *«չափ», յն.* μέτρον *(որից* մետր) *«չափ», լտ.* mētior *«չափել», ռուս.* мера *«չափ» ևն— Հիւբշ. 220։*

ԳԴ (յետոյ ՆՀԲ) դնում են պրս. փէյման *ձևից։* Böttich. ZDMG 1850, 360 *սանս.* pratimāna: *Նոյն,* Arica *80, 344 սրա հետ նաև պրս. ձևը։* Lag. Urgesch. *139 պրս.-ից փոխառեալ է դնում։* Müller SWAW 38, 555 *յիշում է նաև եբր.* מתטאן (patmān?) *ձևը, որ չունի* Gesenius: *Մորթման* ZDMG *26, 526 բևեռ.* pini *«պայման» և 544* vidimana *«պայման»։ Նորայր, Կորիւն վրդ. էջ 275* անպայման *դնում է պրս.* փէյմուտէն *«չափել» բայից։*

ՓՈԽ.—Վրաց. პაემანი պաեմանի *«պայմանաժամ»,* პაემნობა պաեմնօբա *«պայմանաժամ որոշել»,* უპაემანო ուպաեմանօ *«անորոշ»։*

*ՊԱՅՄԱՆՆԱՄԱԿ *«պայմանագիր, դաշնագիր» Աբր. կթ. (=Գիրք թղ. էջ 183)։*

=Պաղ. *paimānnāmak*=պրս.* پيمان نامه paymānnāma*=պհլ.* [illegible] *pat-mānnāmak *«պայմանագիր» բառից, որ կազմուած է* paymān+nāmak *«գրութիւն» բառերից. հմմտ. իրան.* Կարճամակ, Արտա-

վիրաֆճամակ, Շաճճամակ, Գաճճամակ են ձևերը—Աճ.

*ՊԱՅՈՒՍԱԿ, ի-ա հլ. «պարկ, քսակ, մախաղ» Միք. գ. 11. ՅՀ. կթ. Երզն. մաթ. որի հետ նոյն են պայաւսիկ կամ պայուսակ Ոսկ. մաթ. պայուասիկ «դրամական մի կշիռ կամ չափ, 50 լիտր» (ճիշտ հաշւով 16 kil. 320 gr. ըստ Մանանդեան, Կշիռները, էջ 41) Շիր. Սեբ. 147 (սխալմամբ գրուած է պայուասիկ տպ. Պօլիս, էջ 231). Բռ. երեմ. 264 գրում է պայուսիկ և էջ 270 պաւսկս. արդի գրականում կայ միայն պայուսակ «չանթա». («Քսակ» և «դրամական չափ» նշանակութեանց նոյնութեան համար համմտ. Թրք. کیسه kise «քսակ. 2. հինգ հարիւր ղրուշի գումար»)։

=Պհլ. *payūsak ձևից, որ չէ աւանդուած. սրա հետ համմտ. պրս. پیوز payūza, پیوژه paivaža «չապիկ և նման ձևին լայն հանդերձք»։ Իրանեանից փոխառեալ է նաև ասոր. ܦܝܘܣܓ payūsag կամ payvasag «վզնոց, ցանց» (Brockelm. Lex. syr. 271ա)։—Հիւբշ. 220։

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ. Lag. Ges. Abhd. 74 և Arm. Stud. § 1805, որ կասկածում է պրս. payūza ձևի վրայ. սխալ է գտնում կապել իրանեան բառը ուս ձևի հետ։ Müller WZKM 10, 356 իբր բնիկ հա՞յ սանս. wasti-, լտ. vesica «քսակ» բառերի հետ։ Karolides տես փայծաղն: Պատահական նմանութիւն ունին լատ. bisaccium, յն. βισάκκι, իտալ. bisaccia, լեհ. bisagi, ուկր. besáhy, բուլգ. bisági «վերարկուի գրպան», ֆրանս. besace «երկաչեայ պայուսակ», որոնք ծագում են լտ. bis «կրկին» և saccus «պարկ, քսակ» բառերից (Berneker 57):

ՓՈԽ.—Վրաց. პავასაკი պավասակի «քսակ, պարկ»։

ՊԱՅՌԻ (գործածուած է մէկ անգամ յգ. գրծ. պայռեօf ձևով) «ննտոին վարի ծայրի ճեղքը՝ որ աղեղին լարին կը կոթնի» (տե՛ս նաև գզիկ) Նիւս. երգ.։

ՊԱՅՏ, ի հլ. «ձիերի կամ այլ կենդանիների ոտքի տակ գամուած երկաթը, լուսին, նալ». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ՝ իբր գւռ. բառ. սովորական է արդի գրականում։

Արդեօք յաջորդից ենթադրուած գրական ձև՞ է. գաւառականների մէջ այսպիսի բառ ծանօթ չէ։

*ՊԱՅՏԱՐ, որ և պայքար, բայտար, փայտար «կենդանիների ոտքին պայտ զարնող արհեստաւոր կամ ձիու բժիշկ» Վրդ. առ. 57. Ոսկիփ.։

=Արաբ. بیطار bayṭār նոյն նշ. որ ըստ Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 769 գալիս է بطر baṭr «պատառել, ճեղքել» արմատից, այսպէս կոչուած՝ պայտարի սմբակը ճեղքելու պատճառաւ։ Սրանից են նաև թրք. քրդ. baytar, վրաց. ბაითალი բայթալի՝ նոյն նշանակութեամբ։

ՀՀԲ և սրան հետևելով ՓԲ՝ մեկնում են պայտ առնող և այս վախճանի համար էլ գրում են պայտառ: Այսպէս նաև արդի գրողներից ոմանք։ Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ, նոյնը յետոյ Հիւնք.։

*ՊԱՅՔԱՐ, ի-ա հլ. «կռիւ, վէճ» Բուզ. Եզն. Եղիշ. «իրար հետ դատուիլը» Կանոն, էջ 64. որից պայքարել Մծբ. կամ պայքարիլ Եղիշ. ՅՀ. կթ. յետին ձևեր են փայքար Արձ. 901 թուից (Վիմ. տար. էջ 5), Օրբել. հրտր. Էմին, էջ 131, փայկար Ոսկ. եփես. 876, փայքարիլ կամ փակարիլ Եղիշ. ը. էջ 123.—Բուզ. էջ 60 ցանկում գրուած է երկու անգամ փայքար, որոնցից մէկը էջ 98 վերնագրում դարձել է յանդիմանութիւն և միւսը պայքար:

=Նպհլ. *paykār ձևից. համմտ. պրս. پیکار paikār կամ paigār «կռիւ, մարտ, պատերազմ», պազ. պհլ. [illegible] patkār «վէճ, կռիւ, հակառակութիւն, պայքար», զնդ. *paitikāra (Horn § 360), որ կազմուած է paiti- մասնիկով kar «գործել» արմատից. համմտ. զնդ. [illegible] paiti. akərənaot «հակառակը գործեց, հակառակեց» (Bartholomae, Altir. Wört. 447 բառիս իմաստը անյայտ է թողնում)։—Հիւբշ. 220։

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ. յետոյ ՆՀԲ, Böttich. ZDMG 1850, 360, Arica 80, 343, Spiegel, Huzw. Gram. 187, Տէրվ. Altarm. 70 են։

ՓՈԽ.—Վրաց. ბაექრობა პანერობა *«վէճ» Միք. զ. 2.* საბაექრო საპანერო *«մենամարտի տեղ»,* მებაექრე მეპანერე *«կռուող»։*

*ՊԱՆ, ի *հլ. «կլոր հաց, բլիթ, նկանակ» ՍԳր. (15 անգամ գործածուած). Վանակ. հց. Մեկն. ղևտ. Նար. էջ 93. «մեղրախորխսխ, մեղրահաց» Լմբ. առակ. Կլիմաք. Վստկ. 192.* յետնաբար գրուած է բան *«բաղարջ փեթակի, մեղրահաց» Վստկ. յա։*

=Յն. πᾶνις *«հաց», որ փոխառեալ է լտ.* panis (>*ֆրանս.* pain) *«հաց» բառից։ Տառ կարեւոր են մեր բառի փոխառութեան հանգամանքները.* պան *յունարէնից կազմուած կեղծ կամ գիտական տառադարձութիւն չէ, որովհետեւ՝ նախ մինչեւ այժմ էլ կենդանի է բարբառներում, երկրորդ՝ ըստ* Sophocles *836 յն.* πᾶνις *քիչ գործածական մի ձեւ է եւ բնաւ չի գտնւում Ս. Գրքի յոյն թարգմանութեան մէջ։ (Ստուգեցի որ այն բոլոր դէպքերում, ուր հյ. օրինակն ունի* պան, *յոյնը գնում է* ἄρτος *սովորական ձեւը)։ Այս բոլորից կարելի է հետեւցնել, թէ հյ.* պան *յունարէնից չէ՛ փոխ առնուած, այլ ուղղակի լատիններէնից։*

Schröder, Thesaur. 58 *մեզանից է գնում լտ.* panis, *ՆՀԲ լծ. լտ. ձեւը, իսկ Հիւնք. հայերէնը լատիներէնից փոխառեալ։ Չէ յիշած Հիւբշման։*

ԳԻՒ.—Արբ. բան, *Ջթ.* բօն, բոն, *Սվեդ.* բուն *«մեղրահաց, չհալած մեղր», որից եւ կազմուած է* մեղրապան *Ջթ. «մեղրախորխսխ»։*

Պան *(բոյսը) տե՛ս Բանի*

*ՊԱՆԴԵՄԻ *կամ* ՊԱՆԴԵՄԻՆ *«հեթանոսական ժողովրդական հասարակաց տօն». մէկ անգամ ունի Ոսկ. եղեկ.։*

=Յն. πανδημεί, πανδημί, πανδήμιος, πάνδημος *«համաժողովրդական, հասարակաց» բառից, որ կազմուած է* πᾶν *«ամբողջ» եւ* δῆμος *«ժողովուրդ» բառերից։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊԱՆԴՈԿԻ *(սեռ. –կւոյ, –կւոց) «իջեւան, անցորդների օթեւան, խան» Ղկ. ժ. 34. Եփր. ա. կոր. 72. Սեբեր. Ոսկ. յհ. բ. 33. որ եւ* պանդուկի *Վրք. սեղբ. 710. յետնաբար դարձած է* պանդոկ *(սեռ. –ի), որ եւ գրուած* պանտոկ, բանդոկ *Ճառընտ. Վրք. հց. Յս. որդի. Լմբ. առեն. Գնձ. Մեկն. ղկ. որից* պանդոկապետ *Ղկ. ժ. 35. Սեբեր.* պանդոկապան *Պղատ. օրին.* պանդոկապանութիւն *Պղատ. օրին։ Նոր գրականի մէջ ընդունուած է միայն* պանդոկ *ձեւը։*

=Յն. πανδοκεῖον *«պանդոկ, հիւրանոց, հիւրատուն» ձեւից, որի հետ կան նաեւ* πανδοχεῖον *«պանդոկ»,* πανδοχεύς *«պանդոկապան». կազմուած է* πᾶν *«բոլոր» եւ* δέχομαι *«ընդունել» բառերից։ Յոյնից է փոխառեալ նաեւ արաբ.* فنتق funtuq *կամ* فندق funduq *«պանդոկ, խան» (տե՛ս Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 44). վերջինից է հյ.* փնտուկ *յետին ձեւը, որ տե՛ս առանձին—Հիւբշ. էջ 370։*

Ստուգաբանութիւնը տալիս է մեզ հներից Վրք. սեղբ. էջ 710. «Ջնոյն ասել (իմա՛ վերոյիշեալ) *պանդուկին, այս է ամենընկալ»։ Նորերից ուղիղ մեկնեց նախ ՀՀԲ. նոյնը նաեւ ՆՀԲ,* Müller SWAW *66, 278 եւ Հիւնք.։*

ՊԱՆԴՈՅՐ *«անմիտ, տխմար, ապուշ» Ոսկ. մ. բ. 23. Հին բռ. որից* պանդուրութիւն *Ոսկ. փիլիպ. 406 (չունի ՆՀԲ). ենթադրելի է նաեւ* պանդուր *ձեւը, որից կազմուած է* պանդուրութիւն *Սիր. իբ. 16. երկու ձեւերի փոխանակութեան համար հմմտ.* անդոյր *եւ* անդուր:

Հիւնք. հանում է անդուր *բառից։*

ՓՈԽ.—Հայերէնի՞ց է փոխառեալ, թէ պատահական նմանութիւն ունի լազ. bunduri *«ծոյլ, դատարկապորտ» (Աճառ. Արարատ 1911, 417)։*

ՊԱՆԴՈՒԽՏ, ի–ա *հլ. «նժդեհ, վտարանդի» ՍԳր. որից* պանդխտիլ *ՍԳր. Ոսկ. ես.* պանդխտանալ *ՍԳր.* պանդխտեցուցանել *Բ. եզր. ե. 12. Նեեմ. է. 6. Գծ. է. 4.* պանդխտութիւն *ՍԳր.* պանդխտակից *Ոսկ. բ. կոր.* պանդըխտանոց *«իջեւան» Փարպ.։—(*Պանդուխտ, նըժդեհ *եւ եկ հոմանիշների տարբերութեան վրայ տե՛ս Տաթեւ. ամ. 360)։*

Տէրվ. Մասիս 1882 յունիս 24 հայերէն բառ չի կարծում, բայց օտար լինելն էլ չի կարողանում հաստատել։ Նոյն, Լեզու 1887, 108 հնխ. bhandh *«կապել» արմատից՝* –ուխտ *մասնիկով՝*

պանդխտութիւնը իբր բանտարգելութիւն ըմբռնելով։ Հիւնք. պանդոկ բառից։ Մարքվարթ, Die Entstehung der arm. Bistümer Roma 933, էջ 7, ծան. 1 դնում է յն. παγδόχος ձևից, որ մերժում է Adontz, ըստ որում նոյն յն. բառի համապատասխանն է պանդոկ (հաղորդեց Հ. Պէրպէրեան, նամակ 1933 յունվ. 16)։

ԳԻՌ.—Խրբ. բանդուխդ։

ՊԱՆԴՐ «անօրէն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 264։

ՊԱՆԴՐԵԼ «տաշտաթաղ անել, տակռեցնել, ճիւղը հողի տակ թաղել՝ որ ծլի». որից պանդրիլ Վստկ. 59, 60, պանդրած «տաշտաթաղ եղած» Վստկ. 35, 58, 60։

ՆՀԲ արմատը դնում է պանդրի «տաշտաթաղ» և վկայութեան է կոչում Վաստակոց գիրքը, առանց տեղը նշանակելու։ Բայց Վաստակոց գրքում այդպիսի գործածութիւն չկայ և պանդրի ձևը (էջ 59, 60) պանդրիլ բայից է։

*ՊԱՆԵՄՈՍ «մակեդոնական մի ամիս է. յուլիս» Սեբէոս. 100 (Որ օր հինգ էր պանեմոս ամսոյ). մի անգամ էլ յիշուած է անդ, էջ 89 ձեռագրական մի ընթերցուածում (տե՛ս Նոռմոն)։

=Յն. πανέμος:

Ուղիղ մեկնեց Վարդանեան, Սեբէոս, էջ 89 ծան.։

*ՊԱՆԵՐ «դատարանի կոչնագիրը տանող պաշտօնեան» Անսիզք, էջ 43։

=Հֆրանս. banier «իշխանութեան կողմից եղած պահանջները ներկայացնող պաշտօնեան»։—Հիւբշ. 391։

Անսիզքի հրատարակիչը՝ էջ 42 դնում է banerij «ազնուական զինուորական»:

*ՊԱՆԹԵՐ, ռ հլ. «յովազ». մէկ անգամ ունի Եպիփ. բարոյ.=պանթեր Բառ. 157։

=Յն. πάνθηρ «յովազ», որից նաև լտ. panther, panthera, իտալ. pantera, ֆրանս. panthère, գերմ. Panther ևն։ Յոյն բառը հնդկական ծագում ունի. հմմտ. սանս. पुण्डरीक puṇḍarika- «վագր» (բուն նշ. «դեղնատում») (Boisacq 745). բայց յետոյ ենթարկուելով ժողովրդական ստուգաբանութեան՝ իմացուել է իբր πᾶν «բոլոր» և θήρ «գազան» բառերից բարդուած, իբր «ամենագազան»։—Հիւբշ. 370։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՊԱՆԹԻՕՏԱՅ «նուիրապետ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 264։

=Յն. Πανθοίδης, որդի Պանթոոսի՝ որ էր քահանայ Ապոլոնի ի Դելփիս և ի Տրովադա։ Յատուկ անուն է, որի նշանն է -այ վերջաւորութիւնը։—Աճ.

*ՊԱՆԹՈՒՄԱ «մի տեսակ բոյս. լտ. loranthus» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2495։

=Արաբ. بنتومه bantuma (տե՛ս Steinschneider-ի հաւաքածոն, WZKM 11, 320. չունի Կամուս)։—Աճ.

*ՊԱՆԻՐ (յետնաբար սեռ. -ոյ կամ -ի) «պանիր» Յոբ. ժ. 10. Նոնն. Պտմ. աղէքս. Իսիւք. որից պանրանալ «մակարդիլ» Ճառընտ. Սանահն. պանրուտի (գրուած նաև պանրուտէ, պանդրուտու, պանդրուտոյ) «կթեղէնով սպաս, նաւակատիք, յն. τυροφαγία» Գիրք թղ. 334. Տօնակ. Ասող. Ոսկիփ. պանդրաչուր (որ է պանրաջուր) Մխ. բժշ. 46, 133 (դ յաւելուածի համար հմմտ. ծանդր, մանդըր, ծունդըր. նոյն յաւելուածն ունին նաև սեռ. պանտրի Մաշտ. ջահկ. և Ագլ. պա՛նդիր). պանրավաճառ, պանրային (նոր բառեր)։

=Պհլ. *panīr ձևից, որ աւանդուած չէ. բայց կայ պհլ. panēr, պրս. پنیر panīr «պանիր», որից փոխառեալ են նաև աֆղան. panīr, բելուճ. p'aner, քրդ. panir, panīr, peynir, զազա penir, արևել. թրք. penir, թրք. penir, peynir, գնչ. pendír «պանիր»։—Բառիս ծագումը իբր զնդ. paeman- «կաթ» բառից, տե՛ս Horn, էջ 289, § 163։—Հիւբշ. 221։

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ ԳԴ։—ՆՀԲ յիշում է թրք. բէնիր, և հայ բառը մեկնում է իբրև «պան իր», հացի հետ ուտելու բան։ Այսպէս նաև Թաղիադեան, Առաջնորդ մանկանց, էջ 29։

Ուղիղ են մեկնում Böttich. Arica 78,

292, Lag. Urgesch. 928, Müller SW-AW 38, 575, *Հիւնք.։*

ԳԻՐ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Մկ. Մշ. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. պանիր, *Ղրբ.* պա՛-նըէր,, *Շմ.* պանէր, *Ագլ.* պա՛նդիր, *Ասլ. Խրբ. Ռ. Սեբ.* բանիր (*սեռ. Խրբ.* բայրի), *Տիգ.* բոնիր, *Պլ.* փանիր (*սեռ. Տիգ.* բոնդրի), *Սվեդ.* բոնէր, *Ննխ.* բէնիր (*գիւղերը՝* բ'ա-նիր), *Ջթ.* բանը՛յ, բանը՛ր, *ՀՃ.* բանիյ, *Համշ.* բօնիր.—*սրանց մէջ է ձայնաւորը և նախաձայն* բ' *կամ* փ *յառաջացած են խաչաձևմամբ Թրք.* penir *ձևի. հմմտ.* MSL *10, 324, Բազմ. 1897, էջ 260 և Քննութ. Ն. Նախիջևանի բարբառի, § 15, § 217.—ըստ Գարիկեան, Ամէն. տարեցոյցը 1922, 325 Սեբ. Բրգնիկ գիւղ* պօնիր, *Մրշ.* պանար (*իմա՛* բօնիր, բանար)։ *Նոր բառեր են* պանրագող, պանրադրի, պանրամահ, պանրատէր, պանրխոտ:

ՓՈԽ.—Աժտարխանի հայոց մէջ հոմանիշների տարբերացմամբ ռուս. сыр *նշանակում է «եւրոպական պանիր», իսկ* պանիր *«Կովկասեան սպիտակ պանիր»։ Այսպէս են նաև տեղական ռուսներն ու թաթարները, որոնք հայերէնից փոխ առնելով գործածում են* панūр, پنیر panīr *ձևերը՝ «Կովկասեան կամ հայկական պանիր» նշանակութեամբ։*

ՊԱՆԾ *«պարծենալը, յանձնապաստանութիւն, հպարտանալը». արմատ առանձին անգործածական, որից* պանծալ (պանձալ, պանծանալ *կամ* պանձանալ) *ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 3 և Բ. տիմ. բ.* պանծութիւն *Ոսկ. փիլիպ.* պանծալի *Խոր. Պիտ.* պանծագոյն *Ոսկ. յհ. ա. 12.* մեծապանծ *Սարգ. Պրոկղ. լմբ.* ներապանծ *Նար.* գերապանծ *ՑՀ. իմ. պաւ. Խոր.* ինքնապանծ *Լմբ. առկ. և սղ.* երկապանծ *Պիտ.* զրապանծ *Պիտ.* խրոխտապանծ *Պիտ.* գեղապանծ (*տե՛ս* գեղ *բառի տակ*)։

Հիւնք. պերճ, ճպարտ, պարծիլ *են բառերի հետ՝* բարձր *բառից է հանում։* Scheftelowitz BB 29, 31 *սանս.* bhand *«փայլել, գովաբանուիլ»։ Թիրեաքեան, Կարնամակ, ծան. 35* պարծ *արմատին է կցում։ Նոյնպէս նաև Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստ. 2, 94։*

*ՊԱՆԿՐԱՏ *կամ* ՊԱՆԿՐԱՏԻՈՆ, ի–ա *հլ. «հաստարկ, մի տեսակ ոլիմպիական խաղ» Եւս. քր. Պղատ. օրին. 233։*

=Յն. παγκράτιον *«կոփամարտութեամբ ըմբշամարտութիւն». կազմուած է* πᾶν *«ամբողջ» և* κρᾶτος *«ուժ» բառերից։ Որից նաև լտ.* pancratium, *ֆրանս.* pancrace *են։—Հիւբշ. 370։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՊԱՆՊ. *անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Ուռհ. «Սրօք և բրօք կանխեալ՝ ընկեցին զնա ի պանպէն ի մէջ բազմամբոխ խուխային»։ ՆՀԲ մեկնում է իբր* բեմբ *կամ* զուցե *ընթեռնլի* ի պարսպէն:

ՊԱՆՏ. *անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Եփր. թգ. «Ժողովուրդն իբրև տեսս, խստավան եղև առ ժամ մի պատ ի պատէ (այլ ձ.* պանտ ի պանտէ), *եթէ Տէր՝ Աստուած»։ ՆՀԲ ուղիղ ձևը համարում է* պատ ի պատէ *«մանուածոյ», որ սակայն յարմար չէ. ՋԲ դնում է* պանտ ի պանտէ *«ծառայաբար կամ առ հարկի»?*

ՊԱՇԱՆ *«զօրական». գիտէ միայն Բռ. երեմ. էջ 264։*

[ՊԱՇԱՏԻՏ *«ապեղանի,* cataplasmus». *գիտէ միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ-հյ. էջ 69ա։*

=Հյ. պաղատիտ *«չոր թուզ» բառն է, որ ձևով ու նշանակութեամբ շփոթուել է։ Սխալման մեկնակէտ են հանդիսանում Դ. թգ. ի. 7 և Ես. լը. 21 հատուածները. «Առցեն պաղատիտս թզոյ. և առաւ. և դիցեն ի վերայ վիրիդ. և ողջացի. Առ՛ դու պաղատիտս թզոյ, մանրեա և դիր ի վերայ վիրիդ և ողջացիս»։ Սրանց մէջ շատ դիւրին էր* պաղատիտ *ընդունել «ապեղանի» իմաստով։ Իսկ* ղ>շ *սխալագրութեան համար հմմտ.* սառաղուճ>սառաշուճ (*տե՛ս այս բառը*)։—*ԱՃ.*]

*ՊԱՇԱՐ, ի–ա, ո *հլ. «պահեստի կամ ճանապարհի պաշէն, ուտելեղէն» ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 4. որից* պաշարաղիր *Եփր. պհ. 173.* պաշարաբարձ *Վրդն. ծն.* պաշարաման *«պաշարի մեծ աման» Վրդ. առկ. 48.* պաշարապինդ *Սարգ. Վրք. հց. գրուած է* պարշար *Նար. յովէդ։*

=Պհլ. *pašar *հոմանիշ ձևից փոխառեալ, որ աւանդուած չէ. բայց որը հաստատում է*

նորագիւտ սոգդ. pš''ßr *«պաշար» (յիշատակուած է* BSL *23, 107)։ Այս բառը* Gauthiot, Gram. sogd. *էջ 162 կարդում է* f°šāßar *«ուտելիղէն,* vivres» *և կցում է զնդ.* fšav- *«անուցանել, պարարտացնել» բառին։—Աճ.*

ՆՀԲ մեկնում է «պաճարանք ուտելեաց»։ Lag. Urgesch. *480* պաճար *բառի հետ։ Հիւնք. նոյն ընդ* վաճառ: *Վերի մեկնութիւնը տուաւ Աճառ.* Rev. d. Et. arm. 3, 8:

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Տփ. պաշա̀ր, *Խրբ. Հմշ. Ննխ. Սեբ.* բաշար, *Հճ.* բաշօյ, բէշօյ, *Զթ.* բէշօյ, բէշոր, *Սվեդ.* բիշուր. *բոլորն էլ նշանակում են յատկապէս «ճամբորդութեան ժամանակ հետը վերցրած ուտելիք».—իսկ Թրքախօս հայերից Ատն.* բէշէր *«կնունքի ժամանակ բաժանուած մրգեղէն»։*

ՊԱՇԱՐԵԼ *«չորս կողմը պատել» ՍԳր. Եզն. Եղիշ. որից* պաշարիչ *Եւս. քր.* պաշարումն *ՍԳր. Եւս. քր. գրուած է նաև* պարշարել *Եփր. ա. Թես. 179.* պարշարական *Սոկր. 609։ Նոր բառեր են* պաշարողական, նաւապաշարում, պաշարակիր, նախապաշարել, նախապաշարմունք, նախապաշարեալ *ևն։*

ՆՀԲ պար շարել *(իմա՛ «չորս կողմը շարել»)։ Հիւնք.* ասպար *բառից։*

ՊԱՇԴԽՈՏ *«մի տեսակ հարկ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած 1042 թ. մի արձանագրութեան մէջ. «Թողեալ եմ զՏեկորոյ զպաշդխոտս շահանշահի արևշատութեան և իմ ծնողացս հոգւոյն» (Վիմ. տար. էջ 22). հմմտ. այլուր՝ «Թողեալ եմ զՏեկորոյ շարյատն» (անդ՝ էջ 13)։*

[ՊԱՇՊԱՃ. *անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Վրդն. օրին. «Ոտք քո ոչ փապարեցան, թերևս փոկ շրջէին, և ոչ կեղեքեալ փիրաւորէին պաշպաճ անկանելով»։*

=Պէտք է ուղղել պաղպաճ, *որ է* պաղպաջ *«պալար, ուռեցք»։ Սխալը յառաջացած է* շ *և* ղ *տառերի նմանութիւնից. հմմտ.* սարաղուն>սարաշուն, պաղատիտ>պաշատիտ:—*Աճ.*

Այս մեկնութիւնս հրատարակուած է նախ Արրտ. 1910, 268։]

ՊԱՇՏԱՏԱԿԱՆ, ի-ա *հլ. «հարսի բերած օժիտը փեսային» Յես. ժզ. 10. Գ. Թագ. Թ. 16. Խոր. սխալ գրուած* պաշտական, պաշատական *ևն։ Նոյնից է նաև* պաշտանակարել *«պարգևել,* doto» *Ներսէսովիչ, Բռ. լտ.- հյ. 167 բ։*

Հիւնք. պրս. pešdār *«կանխագոյն տուեալ, կանխիկ հատուցեալ» բառից՝ հյ.* -ական *մասնիկով։ Կոստանեան, Ազգ. հանդ. ԺԳ. 133 յն.* παστάς *«առագաստ» բառի հետ։ Աղոնց,* Арм. Юстин. *էջ 190 պրս.* peš-dāta *«առաջվանից տրուած?» Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 311 պրս.* پیش داد pīš-dād *«նախընծայ»։*

*ՊԱՇՏԵԼ *«ծառայել, սպասաւորել, մատուցանել (կերակուր), մատռուակել (գինի), հոգ տանել, պաշտօն ունենալ և վարել, Աստուած պաշտել, երկրպագել» ՍԳր. Ոսկ. ես. Կոչ. եփր. ծն. և ա. կոր. որից* պաշտիլ *«մի բանի ծառայել, մի բանի համար գործածուիլ, պէտք գալ» Եզն. եւս. պտմ. Եփր. թգ. և ա. կոր.* պաշտումն *Եղիշ. Խոր.* պաշտակ *«ծառայ, սպասաւոր» Կղնկտ. հրտր. էմ. էջ 46.* պաշտօն *(հոլովւում է* պաշտաման, -մունք, -մանց, -մամբք) *«ծառայութիւն, սպասաւորութիւն, մարդահաճութիւն, գործ, կրօնական արարողութիւն» ՍԳր. Ոսկ. Եզն.* պաշտօնեայք *«շողոքորթութիւն» Ոսկ. պօղ.* պաշտօնեայ *ՍԳր. ևն։ Բառիս բուն նախնական արմատն է* պարիշտ, *որից ունինք* ամբարիշտ *(իմա՛* ան-պարիշտ) *ՍԳր.* բարեպարիշտ *Պիտ. Նար.* բերանապարիշտ *«մատռուակ» Նորագիւտ Բ. մնաց. Թ. 4.* կռապարիշտ *Ա. կոր. ե. 10, 11. ղ. 9, Եփես. ե. 5. Եզն.* զրապարիշտ *Կղնկտ.* մարդապարիշտ *Տիմոթ կուզ, էջ 233, 238.* վատապարիշտ *Տիմոթ. կուզ. էջ 89, Կնիք հաւ. 175,* վատապարշտութիւն *Տիմոթ. կուզ, էջ 113, 114, 161. ըստ այսմ* պաշտել<*պարիշտել, *որի անշեշտ* ի *ձայնը սղուելով՝* *պարշտել *(ինչպէս որ գտնում ենք դեռ* պարշտելի *Տիմոթ. կուզ էջ 32,* պարշտութիւն *«պաշտօն, ծառայութիւն» անդ, էջ 249,* պարշտալից՝ *էջ 255) և* r *ձայնը* շ*-ի մօտ ջնջուելով՝* պաշ-

տել: Այս ձևը երևան գալուց յետոյ՝ ենթադրուած է պաշտ արմատը, որի համեմատ էլ շինուած են բարեպաշտ ՍԳր. Ագաթ. երկաշպաշտ «հացկատակ» Ոսկ. ես. և եփես. կռապաշտ Ա. կոր. ժ. 7. աստուածապաշտ ՍԳր. Եզն. Ագաթ. ճեշմակապաշտ Եզն. դիւապաշտ Եզն. լուսնապաշտ Եզն. ճշմարտապաշտ Կոչում. ուռուապաշտ Ագաթ. ևն. Նոր բառեր են պաշտօնազուրկ, պաշտօնաթող, պաշտօնակատար, պաշտօնանէկ, պաշտօնայէս, պաշտօնատեղի, պաշտօնէութիւն, կիսապաշտօնական, ազգայնապաշտ ևն։

=Իրան. *pari-štā «պաշտամունք, երկրպագութիւն» ձևից, որ կազմուած է pari- մասնիկով՝ sthā- արմատից և բուն նշանակում է «շուրջ կանգնիլ»։ Սրանից են յառաջացած նաև պհլ. [illegible] parastātan «պաշտել», [illegible] parastišn «պաշտումն», պրս. پرستیدن parastīdan «պաշտել», پرست parast «պաշտող, ծառայող» (Horn § 298), š>s փոխանակութեամբ, որ սովորական է պարսկական բարբառներում։ Հայերէնը իր շ ձայնով (*parištā>պարիշտ) պահում է իրանեան հնագոյն ձևը։ Նոյն բառը պահուած է նաև կելտական խմբի մէջ. համմտ. իռլ. hiress «պաշտող», amairis «ամբարիշտ» (Vendryès MSL 20, 267)։

ՆՀԲ պրս. parastīdan «պաշտել» ձևի հետ։ Բագրատունի, Քեր. զարգ. 654 պրս. parast, իսկ 690 պարիշտ «այն է պար գալն զիւիք, փարիլն, ըստ մեր բառին»։ Windisch. 43 սանս. upasthā? Նոյնը առանց կասկածականի Böttich. Arica 84, 405, Lag. Urgesch. 151:—Pictet 2, 691 սանս. bhaǰ արմատից։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 58 սանս. pr̥ṣṭa? Canini, Et. étym. 71 յն. βάκχιος, լտ. paganus բառերի հետ։ Պարոնեան, Երկրագունտ 1885, 490 իմաստ և գնդ. մազդ ձևերի հետ։ Հիւնք. զանազանում է պաշտել «ծառայել Աստուծոյ»=պրս. փէրէսթիյտէն և պաշտել «մատուցանել»=պրս. էնպաշթէն «լնուլ»։ Հիւբշ. 221 ասում է թէ կապ չունի հյ. պաշտպան բառի հետ։ Ալիշան, Հին հաւ. 12. պրս. պիճէշտ «դրախտ» կամ հյ. պատարագ, պատրուճակ, պատիւ, պաղատանք, պագանել, պատշաճ բառերի հետ, որոնց մէջ միշտ կայ պա ձայնախումբը։ Marquart, Յուշարձան 292 հպրս. *pati-štā-man ձևից է դնում հյ. *պաշտամն>պաշտօն (բայց անյարմար է կորած r-ի պատճառաւ)։—Müller, Մառ և Salemann, Manichäische Studien ЗАН 8(1908), 114 կցում են իրանեան բառին, որ վերջին անգամ վերի ձևով բացատրում է Meillet MSL 22, 217:

ԳԻՌ.—Պահուած է միայն կրօնական իմաստով. ինչ. Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. պաշտել, Ախց. Երև. Մրղ. պաշտէլ, Ագլ. Գոր. Ղրբ. Մկ. Շմ. Տփ. պաշտիլ, Ննխ. բաշտէլ, Պլ. Սեբ. բաշդէլ, Զթ. Խրբ. բաշդիլ, Ասլ. բաշդէ՝լ, Սվեդ. Տիգ. բոշդիլ:—Պլ. փխբ. նաև «վրան գուրգուրալ, ամէն հոգս տանել»։ Նոր բառեր են պաշտոց Եւդ. «չափազանց գուրգուրանքի՝ սիրոյ առարկայ եղող (զաւակ ևն)», պաշտում, պաշտումանց, պաշտումէց:

ՓՈԽ.—Տե՛ս բարի բառի տակ։

ՊԱՇՏԵԿ «նման կամ կերպարան». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 264։

*ՊԱՇՏՊԱՆ, ի-ա հլ. «պահապան, պահող պահպանող» ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 5. որից պաշտպանել ՍԳր. Ոսկ. մ. գ. 25. պաշտպանակf «թիկնապահ» Արծր. պաշտպանութիւն ՍԳր. պաշտպանումն Սիր. լա. 19. անպաշտպան, մաfնապաշտպան (Նոր բառեր). յետնաբար կապելով բառս պաշտել բայի հետ՝ գրուած է «ծառայել» նշանակութիւնը. այսպէս՝ պաշտպան «ծառայող, սպասաւոր» Լմբ. Սկևռ. աղ. պաշտպանութիւն «ծառայութիւն» Պիտ. Լմբ. աղ.։

=Պհլ. *paštpān ձևից, որ չէ աւանդուած. բայց ունինք սրա աւելի նոր ձևը՝ պհլ. [illegible] pušte-pān- և պրս. پشتبان puštbān, پشتوان puštvān, որոնք ենթադրում են հպրս. և զնդ. *paršti- pāna-: Ծագում է հպրս. *pršti-=զնդ. [illegible] paršti- > պհլ. [illegible] pušt և պրս. پشت pušt, զազա pašt, աֆղան. pušt, գրգ. pišt, բելուճ. p'ut «թիկունք», կըռ-

նակ»+pāna>bān բառերից, որով բուն նշանակութիւնը լինում է «թիկնապահ», յետոյ ընդհանուած է ընդհանուր «պահապան, օգնական» իմաստով (Horn § 321)։ Հյ. պաշտպան փոխառեալ է արշակունեան շրջանին. միևնոյն բառը սասանեան շրջանին երկրորդ անգամ փոխ է առնուած փուշտիպան «թիկնապահ» ձևով (տե՛ս այս բառը) և վերջապէս երրորդ անգամ նորպարսիկ շրջանին փոխ առնելով տուած է փնշտըվան Ակն. «պատի մէջ պահանգ», որ է պրս. puštvān «պահանգ»։—Հիւբշ. 221։

Müller SWAW 42, 250 պրս. pušt-bān ձևի հետ էմին, Ист. Асохика 1864, էջ 82 փուշտիպան բառից։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 57, 38 մերժում է ա-ի պատճառաւ Հիւբշ. KZ 23, 403 հայը պարսկից փոխառեալ։ Հիւնք. փուշտիպան բառից. գործ չունի պաշտել բայի հետ։

ԳԻՌ.—Սրև. Կր. Մշ. Սլմ. պաշտպան, Շմ. պաշտպանիլ, Խրբ. բաշբան, բաշբանիլ:

*ՊԱՊ (յետնաբար ի-ա, ու հլ.) «մեծ հայր» Փիլ. Մամիկ. Մխ. դտ. «հայրապետ, կաթուղիկոս (Աղէքսանդրիոյ, բայց յատկապէս Հռովմի)» Մխ. այրիվ. Վրք. հց. Գնձ. Սկևռ. պտ. 66. որից պապենի Յիշատ. երկպապ «պապի պապի հայրը, quadrisaïeul» մհյ բառ (ըստ Նորայր, Բառ. ֆրանս.) նոր գրականի մէջ պապական, պապենական, պապադաւան են. գրուած է նաև պապայ Օրբել. ողբ. էջ 62. պապիոս Ուռհ. 275, 309. առանձին տես ապոպապ և պապա:

=Առաջին իմաստով փոխառեալ է պհլ. *pāp ձևից (Հիւբշ. Pers. Stud. էջ 175). հմմտ. պհլ. ﻝﮏﭘﺎﭘ pāpak «հայրիկ» (նաև յատուկ անուն արական, ինչպէս հյ. Հայրիկ), պրս. ﺏﺎﺑ bāb «հայր» (գալիս է *pāb ձևից՝ նախաձայնը ազդուելով վերջաձայնից), ﺎﺑﺎﺑ bābā «հայր, մեծ հայր», bābāk «հայրիկ», քրդ. bab, baw, հնդուստ. bābū «իշխան, տէր, պարոն»։ Երկրորդ իմաստով փոխառեալ է յունարէնից. հմմտ. յն. πάππας, πάππος, παπᾶς «հայր», լտ. papa, papas, pappas «հայր, հոգևորական, պապ», գոթ. papa «հայր. 2. եպիսկոպոս», գերմ. Papst և ֆրանս. pape «Հռովմի պապը», մինչև անգամ չին. 爸爸 pá[4]-pa[4] «հայրիկ».

ՀՀԲ բառ յնւ ԳԴ պրս. bāb: Rask, Nonnulla (1832), էջ 25 յն. πάππας: ՆՀԲ «նոյն ձայն է և ի բազում լեզուս, որպէս յն. πάππος են»։ Gosche 27 միացնում է փռիւգ. πάπας (Դիոդ. Սիկիլ. էջ 192, տպ. Wess.), սկիւթ. παπαῖος (Հերոդ. Դ. 59), սարմատ. Babai «Սարմատացի մի թագաւորի անունը» (Jornandem 54, 55), պրս. bāb, bābā ձևերի հետ։ Bugge, Etr. u. Arm. 110 եւր. papals «թոռ» բառի հետ։ Հիւնք. յն. πάππος։ Ալիշան, Հին հաւ. 470 փռիւգ. Պապ մեծ աստուածը։ Հիւբշ. 221, 341, 370, 514 անորոշաբար մէկ պարսկերէնից, մէկ յունարէնից։ Karst, Յուշարձան 406 սումեր. pap «մեծ հայր»։

ԳԻՌ.—Ախց. Սրև. Կր. Մկ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Տփ. պապ, Գոր. պա՛պի, Ղրբ. պապ, պա՛պըէ, Ալշ. Մշ. պար, Խրբ. Հմշ. Ռ. Սեբ. Սչ. բար, Ագլ. պօ՛պի, Վն. պապիկ (սեռ. պապկէ), Սլմ. պապիկ[1], Զթ. բօբ, բոբ, Անտ. բուէօ՛բ, Հճ. բօբ, Տիգ. բութ, Սվեդ. բուր, որոնցից առաջինները նշանակում են «մեծ հայր, պապ», իսկ Ալշ. Զթ. Անտ. Տիգ. ըստացած են «հայր» նշանակութիւնը, ինչպէս որ Տիգ. մամ դարձել է «մայր». Ալշ. պար «հայր», պարէ «պապ», Սվեդ. բուր «քահանայ, 2. կնքահայր», բուբէօգ «մեծ հայր, պապ»։ Նոր բառեր են պապկլոր, պապկեպլոր, պապկանց, պապոնճ, պապունց, պապունցի, կնճապապ (էնկիւրիի թրքախօս հայոց բարբառով իՒ'արար «կնքահայր»), սանճապապ (Ասն. սանարար), պապուկ Ալշ. Պլ. «մուրացկան» (այլուր նաև ձեռունի, խեղճուկ, մի սև միջատ են».—«մուրացկան» նշանակութիւնը յառաջացած է euphémisme-ի օրէնքով. հմմտ. նաև Պլ. ամուջա (<Թրք. amuǯa «հօրեղբայր»), որ մուրացկաններին տրուած կոչականն է)։

ՓՈԽ.—Քրդ. babuk «մուրացկան, աղքատ, թշուառ մարդ»։

*ՊԱ՛ՊԱ «հայրիկ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրք. հց. ա. 405. Ունէր և զմանուկն զնի եր-

թեալ և ձայնէր պա՛պա պա՛պա. և որ ինչ սովորութիւն է տղայոյ հայրակոչ լինել»։
=Յն. πάππα «ո՜վ հայր». կոչականն է πάππας «հայր» ձևի—Աճ.

—ՊԱՊԱԽԵԼ «ծարաւից այրել». մէկ անգամ ունի Պիտ. «Անապակն՝ զայլ մօտաւոր փորափոխն առհասարակ պապքեցուցեալ՝ անչափ ջերմութեամբն պապախէ»։
= Եթէ սխալ գրչութիւն չէ, խ և կ ձայների լծորդութեան օրէնքով միանում է պապակ արմատի հետ—Աճ.
Այս մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ 1909, 160։

ՊԱՊԱԿ «պապուք, սաստիկ ծարաւ» Եզն. Մաթ. որից պապակիլ «ծարաւից այրիլ» Ղկ. ժզ. 24, 25. պապակիչ Լմբ. ժզ. պապակումն Կլիմաք. հմմտ. նաև պապախել:
=Կրկնուած է անծանօթ պարզական *պակ արմատից։
ՆՀԲ յիշում է փափագել կամ «բաբախմամբ շրթանց՝ պա՛ պա՛ հնչել»։ Հիւնք. պապաչել բայից։ Müller, Armen. 41 և Bugge KZ 32, 58 պասուf բառի հետ՝ կցում են սանս. pipās «խմել ուզել» բային։
ԳՒՌ.—Երև. պապակվել, Սեբ. բաբագիլ, Նխ. բարգել, Ախց. պապաւfոիլ:

+ՊԱՊԱՆՁ «լեզուն կապուիլը, համրանալը, անխօս մնալը». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են պապանձիլ ՍԳր. պապանձեցուցանել Մաթ. իբ. 34. Ա. պետ. բ. 15. պապանձումն Եփր. համաբ. և ծն. քս. Սարկ. աղ. Ուռհ.։
=Կրկնուած է *պանձ պարզական արմատից, որ ղ>ձ ձայների լծորդութեան օրէնքով (հմմտ. խեղդ>հեղձ, խանդ>խանձ, յորդ>յորձ են)՝ միանում է *պանդ ձևին. իսկ սա էլ ցածր աստիճանի ձայնդարձն է պինդ «կապել» արմատի։ Ըստ այսմ պապանձիլ նշանակում է բուն «կապկպուիլ (լեզուն)»։—Աճ.
ՆՀԲ «իբր պա՛ պա՛ շշնչել համրոյ»։ Հիւնք. պապաչել բայից. Աճառ. ՀԱ 1899, 232 դնում է կրկնական։
ԳՒՌ.—Ալշ. Վն. պապանձվել, Երև. պապանձվել, Շմ. Տփ. պապանձվիլ, Մրղ. պապանձըրվել, Ախց. Կր. պապանձիլ, Մկ. պառնձիլ, Ալշ. Մշ. պաբանձել, Ագլ. պպա՛նձիլ, պպա՛նձվիլ, Ղրբ. պպա՛նձվէլ, Խրբ. բաբանձիլ, Զթ. բաբանձըլ, Հճ. բաբռնձիլ, Պլ. Ռ. Սեբ. բաբըընձիլ, Սչ. բաբըընձել, Նխ. բաբընձէլ, Գոր. պըբա՛նձվէլ, Ասլ. բաղըընձիլ:

ₒՊԱՊԱՉ «այծի ձայն», որից պապաչել (գրուած նաև պապաչել Խոսր. 116, պապանչել, պաղաչել Խոսր. 66) «այծի՝ կաքիկի ձայն հանել» Պիմ. աղէքս. Նիւս. կազմ. Խոսր. Ոսկիփ. պապաչեակ «այծ» Մագ. վրնջապապաչեակ «այծ» Մագ.։
=Բնաձայն բառ. կազմուած է կրկնութեամբ և չ ածանցականով՝ պարզական պա՛ ձայնից. արմատի համար հմմտ. պնչել, պոռոչել, իսկ ձևի համար՝ խախաչել, կակաչել:
ՆՀԲ պա՛ պա՛ կամ պէ՛ պէ՛ ձայնից։ Տէրվ. Նախալ. 43 հնխ. bab<ba-ba արմատից. հմմտ. յն. βαβάζειν Հիւնք. յն. βαβάζω Վեբի ձևով Աճառ. ՀԱ 1899, 204 բ։

*ՊԱՊԱՍ (որ և պապիոս) «քահանայ» Ղևոնդ լդ. էջ 150, Լմբ. մատ. 83. Մխ. դտ. հրատ. Թաստ. էջ 255. Վրք. հց. բ. 458։
=Յն. πάππας «հայր, տէ՛ր հայր, տէրտէր», որից փոխառեալ է նաև թրք. پاپاس papas կամ پاپاز papaz «յոյնի կամ հայի քահանայ». հմմտ. պապ:
Ուղիղ մեկնութեան ծանօթ էր հներից Լմբ. մատ. 83, որ ասում է. «Հինգերորդ դաս աստիճանի եկեղեցւոյ երեփունք և պապասք, որ թարգմանին քահանայք և երիցունք»։ Ուղիղ մեկնեցին նորերից նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՊԱՊԻԻ «մի տեսակ ձուկ կամ ծովային թռչուն». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Անան. գիտ. 8. «Յորժամ պապիւք ի ծովէ ելանեն բազում զմիմեամբք՝ հողմ նշանակէ»։
Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 549 յիշում է բառս պապիւf ձևով. ուշադրութիւն չէ դարձրած, որ բայը յոգնակի է, ուստի և պապիւf եզական էլ հոգնակի է։

*ՊԱՊԼԱՍ կամ ՊԱՊԼԻՍ «վայրի խաշխաշ, լտ. euphorbia peplos» (ըստ Տիրացեան, Contributo § 170 papaver Rhoeas L., որ և

պտկու մէր, գուգուկ, պուտպուտ) *Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2500։*

=*Արաբ.* بابلص bāblaṣ, *որ փոխառեալ է յն.* πέπλος *«ափարքի,* euphorbe *բոյսը, ամկ.* réveille-matin» *բառից. տե՛ս* Steinschneider-*ի հաւաքածոյի մէջ* WZKM 11, 313: *Չունի Կամուս։*

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս։

*ՊԱՊԿԱՅ, ի *հլ. «թութակ» Փիլ. լիւս. 128. Պտմ. աղէքս. 150. Կղնկտ. հրտր. էմ. էջ 157. Վրդն. ծն. յետնաբար պղպղայ Վրդ. առ. 297։*

=*Ասոր. փոխառութիւն է. հմմտ.* ܦܦܓܐ papgā, papagā *(գրուած է* ܦܦܐ papā) *Պտմ. աղէքս. կամ* ܒܒܓܐ babgā *«թութակ» (Գալիլ. և Դիմնա). այս բառի հետ նոյն են նաև արաբ.* ببغا babγā *(Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 801), պրս.* بپغا bapγā, *թրք.* پاپاغان papaγan, *յն.* παπαγάλλος, *իտալ.* pappagallo, papagallo, *սպան.* papagayo, *հֆրանս.* papegai, *ռոմանականից փոխառութեամբ՝ գերմ.* Papagei, *հոլլ.* papegaai, *անգլ.* popinjay (Kluge 360), *գերմանականից էլ ռուս.* попугай *են։ Այս բոլորի առաջին աղբիւրը յայտնի չէ, բայց անշուշտ արևելեան է։ Հայերէնը ծագած է ասորերէնից, ինչպէս ցոյց է տալիս -այ վերջաւորութիւնը. կ ձայնը (ասոր. g-ի դէմ) անշուշտ յառաջացած է նախորդ պ-ի ազդեցութեամբ։— Հիւբշ. 315։*

Նախ ՆՀԲ համեմատեց արաբ. և իտալ. ձևերի հետ. բայց յիշում է նաև հյ. պապաչել:

*ՊԱՊՈՒՆԱՃ *կամ* ՊԱՊՈՒՆԻՃ, *որ և* բաբունաճ, բաբունիճ *«երիցուկ բոյսը, թրք.* փափաթիա, *ռուս. ռոմաշկա» Անյ. պորփ. (լս.). Բժշ. Մխ. հեր. գրուած* պապունէճ *Վստկ. 79։*

=*Արաբ.* بابونج bābūnaǰ *կամ* bābūnij *որ արաբացեալ է պրս.* بابونه bābūna «matricaria chamomilla L» *հոմանիշից. (յոյն ձևն է* χαμαίμηλον, *որ և թարգմանուած է արաբ.* تفّاح الارض tuffāḥ-ul-arḍ, *հյ.* фռանխնօր!) —*Հիւբշ. 263։*

Ուղիղ մեկնեց նաև ՆՀԲ, Վերջին անգամ տե՛ս Seidel, *Մխ. հեր. § 47։*

*ՊԱՋ *«հարկ, տուրք» ՅՀՆեկ. 186. որ և* բաջ *Առաք. պտմ. 391։*

=*Պրս.* باج bāǰ *նոյն նշ. հմմտ.* բաժ *(տե՛ս այս բառը)։— Աճ.*

*ՊԱՌԱԿ, ի-ա *հլ. «կող». մէկ անգամ ունի Եզն. 281. «Է ձուկն՝ որոյ իբրև խոզի պառակաց, թամբ ի վերայ կողիցն կայ. և արհւն այնչափ եղանէ, որչափ յոչխարէ ոչ եղանէ». փոխաբերաբար դարձել է «լեռան կող», ինչպէս գտնում եմ մի անգամ գործածուած Օրբել. էջ 169. «Հարսնավաղին ձորակովն զաւ ի կողմն յեկեղեցին որ ի պառակոջ ճանապարհին» (տե՛ս և տակը գռ.)։ Սրանից է ձևացած* պառակիլ *«կողի վրայ ընկնել, պառկիլ» (հմմտ. հյ.* կող—կողմն, *ընկողմանիլ և թրք.* yan *«կող», ամկ.* Եան գալ *«ընկողմանիլ, պառկիլ»), մանաւանդ «որսի համար դարան մտնել» Բուզ. դ. 12, էջ 118 (Նորայր, Կոր. վրդ. էջ 228 մեկնում է «որսական շներով հետաղօտել կամ որոնել զանասունս»? իբր* պառականն *բառից), որ և յետնաբար* պառիկիլ *«պառկիլ» Վստկ. Վրդ. առ. 63 (այլ ձ.* պարկիլ), *Վրք. հց.* պառիկել *Վստկ.* պառկիլ *Յայսմ. Վստկ. 80.* պառակեցուցանել *«պառկեցնել» Վստկ. էջ 173.* պառիկեալք *«անկողին» Սմբ. դատ. 60.* պառիկելոց *«անկողնի վերաբերեալ իրեր» Անսիզք 45. ռմկ. էլ ասում է* պառակ դնել *«(բոյսը) մի կողի վրայ պառկեցնել» Վստկ. 54, 73։ Պառկելու գաղափարից ձևացել է* պառակ *«ոչխարների պառկած տեղը, մակաղատեղ, բակ» Ա. թագ. իդ. 4. և լայնաբար՝* պառակ *«ոչխարի հօտ, անասունների խումբ կամ երամ» Սեբ. քեր. 210=Երզն. քեր. Տօնակ.* պառակ պառակ *«խումբ խումբ» Ոսկ. մ. ա. 15։ Սրանցից յառաջացած բառեր են* պառակամայր *«հօրթ ունեցող կով» Եզնկ. խղ. 6.* աստուածապառակ *(!) «աստուածախումբ» Փիլ. լիւս. (իսկ Բռ. երեմ. 33 «աստուածապառակք ասեն որք զգիրս սուրբս կամակորեն»).* պառակտել *«խմբից բաժանել, հօտի մէջ հակառակութիւն գցել» Եղիշ. Ոսկ. հռ.* պառակտումն *«բաժանում, խմբից անջատուիլը» Ոսկ. ես.* պառակտե-

ցուցանել Ոսկ. կող. երկպառակ «երկու խմբի բաժանուած, անմիաբան» Եղիշ. Փիլ. երկպառակել «մէջերը հակառակութիւն գցելով իրարից բաժանել» Եղիշ. Սարգ. երկպառակութիւն Ա. մկ. գ. 29. Գաղ. ե. 20. երկպառակտել Ոսկ. հռ.։

=Պհլ. *parak «կող» համանիշից, որ աւանդուած չէ, բայց կայ պրս. پره para «կող»։—Աճ.

ՆՀԲ պրս. պէռէզ (?) և լծ. հյ. փարախ: Bugge, Beitr. 34 և KZ 32, 3 պառակ «մակաղատեղ» փոխառեալ է դնում մլտ. parcus բառից։ Նոյն, IF 1, 455 պառակտել, փեռեկել են իբր բնիկ հայ կցում է գոթ. brikan, գերմ. brechen «խորտակել» են բառերին։ Հիւբ. բոլորն էլ փարախ բառից։ Ղափանցեան ЗВО 23, 350 արաբ. ورك varik և վրաց. barkali «ազդր», իսկ էջ 351 արաբ. فرق farq «բաժանել»։—Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 250 պառակ և փարախ դնում է սըհլ. vār «շուրջ փակեալ ընդարձակ վայր» և պրս. فراخ farāx «ընդարձակ, արձակ», իսկ էջ 311 պառակտել=պհլ. pārak, պրս. pāra «մաս, բաժին»։

Գւռ.—Արմատական ձևով ունինք պառակ Հմշ. «ձիու գաւակ», Ղրդ. «արեգդէմ, արև առնող տեղ», Խրբ. (բառազ) «լեռան կամ արտի թեք կող», Ալշ. Մշ. (պառեզ) «մէջք», պառիկ Բլ. Բղ. Մշ. Նբ. Ջրս. Վն. «կռնակ, թիկունք. 2. լեռան կող, բլուրի լանջը, հակեալ դիրքով տեղ», որ և յիշում է Բառ. երեմ. էջ 265 պառակ ձևով և «ըլր, անջրդի տեղ, պրակ կամ չորային» նշանակութեամբ։ Սրանից է պառակամեղ Գոր. «լեռների վրայ բուսնող մի տեսակ բոյս» (հմմտ. մեղա-կարոս, ազատ-մեղ):—Պառկիլ բայի գւռ. ձևերն են՝ Ջղ. Վն. պառկել, Ախց. Մկ. Շմ. Կր. պառկիլ, Երև. պարկէլ, Տփ. պարկիլ, Ալշ. Մշ. պառգել, Սչ. բառգել, Ակն. Ջթ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սվեդ. Տիգ. բառգիլ, Ննխ. բառգէլ, Ասլ. բառգէ՝լ, Հմշ. բառգուշ, Հճ. բարգել: Նոր բառեր են պառկամաշ, պառկան, պառկման, պառկոտիլ, պառկուկ:

ՊԱՌԱԿԱՆ. անյայտ նշանակութեամբ. գտնւում է հետևեալ տեղերում. «ժամ տուեալ որում ամենայն զօրացն, ածեալ կուտեալ զպառականն, խուճապական ձգեալ». Ագաթ.—«Սակաւ սպասաւորօք հանդերձ և որոցն պառականօք». Բուզ. Գ. 20.—որից պառակական. «Թակարդեօքն և պառակական խըմբիւք և այլով հնարաւոր գործեօք զբովանդակն արգելուին վայր» (այլ ձ. պառական) Փիլոն.—ՆՀԲ մեկնում է «երագագ, ուկան որսորդաց էրէոց՝ իբրև փարախ շրջափակ». նոյնը նաև ՋԲ. իսկ ԱԲ «որսի շներ», որով բառը նոյնանում է բարակ համանիշի հետ։ Նոր քննիչները վարանում են այս երկուսի միջև. Ալիշան, Հայապատում Ա. 173 համարում է մի տեսակ որսորդական գործիք.—Հ. Ա. Բագրատունի, Քեր. զարգ. ե. 48, յ. 104, Նորայր, Կորիւն վրդ. էջ 227—8 և Թունեան, Հառընտիր Բ. 240 «որսի շներ» (յոգնակի կամ հաւաքական)։ Նորայր նկատում է յառկայէս, որ եթէ բառը նշանակէր «ցանց», Ագաթ. չպիտի կարողանար ասել ածեալ կուտեալ, այլ բերեալ կուտեալ:

Ս. Մովսիսյան (Նամակ 1935 մայ. 11) կցում է քրդ. p'ärani «վոհմակ» բառին։

*ՊԱՌԱԿԼԻՏՈՍ «մխիթարիչ». չորս անգամ ունի Ղևոնդ, էջ 58—59, իբրև Հոգւոյն Սրբոյ վերադիր օտար բառ։

=Յն. παράκλητος «մխիթարիչ» (վերադիր Հոգւոյն Սրբոյ), որ կազմուած է παρα մասնիկով՝ καλέω «կոչել, օգնութեան կանչել» բայից։—Աճ.

*ՊԱՌԱՎԱՏՈՍ (որ և պառաւատոս, պառաքատոս, բառապաղ) «ուխտադրուժ, ուրացող» Վրք. ածաբ. Ճառընտ. Միս. խչ. (Բազմ. 1911, 261 ա). բոլորն էլ իբր Յուլիանոս կայսեր տրուած մականուն։

=Յն. παραβάτης «ուխտադրուժ»։—Հիւբշ. 370։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊԱՌԱՒ (յգ. -աւնք, -ւանց) «ծեր կին» ՍԳր. Եզն. Փարպ. «պառաւած, ծերացած» (իբր ած.) Գիրք առաք. որից պառաւիլ «ծերանալ» Ծն. ժը. 13. «հնանալ» (անշունչ իրերի համար ասուած. ինչ. ծառի, առասպելի, ցաւի) Եզն. Խոր. Մագ. պառաւական

Ոսկ. մ. բ. 11. պառաւորդի *Ջքր. կԲ.* պառաւութիւն *Ոսկ. եբր. և ես.*։

=Պհլ. *pārāv *հոմանիշ ձևից, որ ցոյց է տալիս պրս.* پاراو pārāv *«ծեր կին, պառաւ»։ Այս բառը կարելի էր հայերէնից փոխառութիւն համարել, եթէ չլինէին պրս.* پیر pīr, *պհլ.* pīr *«ծեր»,* pīrak *«պառաւ», բելուճ.* pīrūk *«պապ» են բառերը, որոնք բոլոր պատկանում են զնդ.* parō *«նախ, վաղ» ձևին և ծագում են հնխ.* per- *արմատից* (Horn § 270, 350). *հայերէն ցեղակիցներն են* հեռի, հեռու, առ, եր- (Pokorny 2, 38):
—Հիւբշ. 221։

Brosset, JAs. 1834, 377 *հայերէնից է դնում վրաց.* փերի *և պրս.* pīr *«ծեր»։* Böttich. ZDMG 1850, 360 *և* Arica 81, 365 *սանս.* pūrva, *զնդ.* paourva *«նախկին, վաղեմի»։* Lag. Urgesch. 208 *զնդ.* paourva, *պրս.* pīr: Müller SWAW 38, 575, 588 *սանս.* purāṇa: *Նոյն, 43, 300 և 136, էջ 13 պրս.* pārāv: *Պատկ.* Изслед. *զնդ.* paourva, *սանս.* purāṇa: Justi Zendsp. *181 զնդ.* paurva, *սանս.* pūrva, *պրս.* pūrau: Lag. Btrg. bktr. Lex. 30 *պրս.* pārāw: Justi, Dict. Kurde 70 *քրդ.* paraw *և պրս.* pārāv*։ Հիւնք. պրս.* բարավ:

ԳԻՒ. Ագլ. Ախց. Գոր. Երև. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. պառավ, *Տփ.* պա՛ռավ, *Սչ.* բառաւ, բառավ, *Ասլ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ.* բառավ, *Ալշ. Մշ.* պառաք, *Խրբ. Տիգ.* բառաք *(բայը՝* բառքընալ *«պառաւիլ»), Զթ.* բառօք, բառոք, *Հճ.* բարօք, *Սվեդ.* բարուվ: *Նոր բառեր են* պառաւաշէնf, պառաւապօռտ, պառաւոտիլ, պառաւկոտիլ, պառաւճակ, պառուկ, պառուզուր: *Նախորդներից անկախ մի ձև է Շլ.* պառիկ *«պառաւ»։*

Փոխ.—Քրդ. پاراو paraw *«պառաւ, հայ աղախին»* (Justi, Dict. Kurde 70):

*ՊԱՌԵԿԻՄԱՆՈՍ *«բիւզանդական զօրավարական մի աստիճան կամ տիտղոս» Լաստ. 22։*

=Յն. παρακοιμώμενος *«պալատոնեայ՝ որ կայսեր մօտ՝ նոյն սենեակում քնում էր».* παρβ-κοιμάομαι *բայի դերբայն է* (Sophocles *845 ա)։—Հիւբշ. էջ 370։*

*ՊԱՌԻԿՈՍ *«տիրոջ ձեռքի տակ գտնուող և նրան հարկատու շինական». մէկ անգամ գործածուած է Մխ. դտ. 330 (երեք ձեռագրում միայն). «Իշխանք և այլք եթէ յաւելի դատելն զպառիկոսն, որ ընդ ձեռամբ իւրեանց իցեն և հանդիպի մեռանել, արեան գինք ացեն»։ Նոյնը նաև Սմբ. դատ. 8, 172։*

=Յն. πάροικος *«քաղաքում և կամ գաւառում հաստատուած օտար պանդուխտ մարդ, որ զուրկ է քաղաքային իրաւունքներից»։*

Ուղիղ մեկնեց նաև Karst, *Դատաստ. էջ XXV, որից անտեղեակ՝ նոյնը Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 67։*

*ՊԱՌՇԱՒՇԱՆ *«ծամխոտ,* capillus veneris» *Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2503։*

=Արաբ. برشاوشان baršāvšān *ձևից, որ ասւում է նաև* برشیاوشان bar-šiyāvšān, برسیاوشن barsiyāvšan *(տե՛ս* Steinschneider WZKM 11, 315). *բոլորն էլ գալիս են պրս.* پرسیاوشان par-siyāvušān *հոմանիշից, որ բուն նշանակում է «Սիաւուշի թև կամ փետուր»։*

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս. § 1766։

*ՊԱՌՈԽ *«ծխատէր քահանայ». յիշում է միայն ՆՀԲ՝* ծխակեր *բառի տակ, առանց վկայութեան։*

=Լտ. parochus *«տանուտէց», որ փոխառեալ է յն.* πάροχος *«մատակարար» բառից։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՊԱՌՊՈՒՌ *«մի տեսակ վայրի որթ» Վստկ. 130 (Թէ կամիս որ [խաղողին] կոյղն տերևով լինի ի պտղըմիջերն, դու զկէսն պառպուռ արա և զկէսն տանու). հոլովուած ձևով՝* պառպռոյ ծաղիկ *Վստկ. 100,* պառպռին ծաղիկն *Վստկ. 102. բոլոր և պինդ ի սև պառպռի կերպ. Վստկ. 47։*

ՆՀԲ դնում է ուղ. պառպռի *և հականիշով իբր պրս. Թրք.* ببر biber, bibar, bubar, *մեկնում է «պղպեղ»։ Բայց թէ բառը չի կարող «պղպեղ» նշանակել՝ յայտնի է նրանից, որ պառպուռը ողկուզաւոր բոյս է, մինչդեռ պղպեղը ողկոյզ չունի (հմմտ. Վստկ. 102. ա՛ռ ըզպառպռին ծաղիկն, ի կուզէն թափեա՛). երկրորդ՝* պառպուռ *և* bubar *բառական*

*տարբեր են ձեւով. և վերջապէս՝ ինքը հեղինակը «կէսն պառպուռ, կէսն տա*ճու» *հակադրութեամբ ցոյց է տալիս որ առաջինը երկրորդի վայրին է։ Վասատակոց գրոց հրատարակիչն էլ՝ էջ 256 գրում է* պառպուռ *կամ* պառպէռ=*արաբ. և լտ.* berberis *«ծոր», որ նոյնպէս ուղիղ չէ։ Մեր տուած մեկնութիւնը հաստատում է՝*

ԳԻՌ.—Պառպուռինէ *ՁԹ. «վայրի մի տեսակ որթ, որ գտնւում է Զէյթունի լեռները և մանաւանդ գետեզերքները. սխտորի չափ և խաղողի նման մի պտուղ է տալիս»։*

*ՊԱՍԱՆԻԿ *«երկրորդական մի պաշտօնեայ, զինւոր, սպասաւոր». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ջուանշիրի Վրաց պատմութեան մէջ, Վենետիկ 1884, էջ 52. «Գնաց ընդ նմա և Ղունկիանոս Կարոնացի և երթեալ դիպեցան աւուրն խաչելութեանն։ Եւ իբրև պասանիկն պնդեաց զբեհոսն, զմայր Իլիոսի ընդոստոյց մասն մարգարէութեան՝ որ ի նմա»։*

=*Պհլ.* *pasānīk *ձևից, որ պահուած է մանիք. պհլ.* פסאניג pasānīg *ձևով, որ* Salemann ЗАН 8, 113 *թարգմանում է* «gefolgsman, *թիկնապահ զինւոր». ծագում է պհլ.* pas=*զնդ.* pasča=*պրս.* پس pas *«յետոյ» բառից։ Իրանեանից է փոխառեալ նաև վրաց.* პასანიკი պասանիկի, პასანიგი պասանիգի, პასენაგი պասենագի, პასენაჟი պասենաժի, პასექანი պասեքանի *«պահապան, օգնական*—adjudant, *ծառայ, սպասաւոր, թագաւորի առաջ կանգնած պաւազանաւոր» (Մառ* ЗВО *17, 027)։—ԱՃ.*

ՆՀԲ և ԱԲ չգիտեն այս բառը։ Ջուանշիրի Պատմութեան հրատարակիչը հասկանում է «դահիճ կամ բևեռող» և հանում է յն. πασσχίζω *(որ և* πασσαλεύω) *«ցցի զարնել» բայից։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. բ. 14—15. բայց պհլ. բառը սխալ է հանել* pās *«պահ» բառից և կցել պրս.* پاسبان pāsbān *«պահապան» բառին։*

ՊԱՍԵՐ, ի-ա *հլ. «բանութիւն, ստիպումն», որից* պասերաբար *«բանութեամբ». ունի միայն Բառ. երեմ. 265, որից և ՓԲ։*

Պասեք *տե՛ս Պասքա։*

*ՊԱՍԽԱՂ *«ընդհանուր հրամանատար». նորագիւտ բառ՝ որ երկու անգամ գործածում է Օրբել. էջ 302 և 344. Որ էր վազիր և պասխաղ կարգեալ ի մեծ ղանէն ի վերայ ամենայն աշխարհիս; այսինքն՝ հրամանատար ամենեցուն և իշխեցող արքունի հարկացն և մեծ դիւանին. Այս Նաւռուզ էր որդի Արղունին, որ եկաց պետ և պասխաղ ի վերայ ամենայն աշխարհիս (հրտր. Շահն. առաջին օրինակում՝ Բ. էջ 159 ունի* պասղազ, *երկրորդ օրինակում՝ Բ. էջ 219* պասխազ)։

=*Թթր. և Թրք.* باشبوغ bašboɣ *«գլխաւոր հրամանատար զօրաց» բառն է, աղաւաղեալ գրչութեամբ։—ԱՃ.*

St Martin *կարդացել է* պասխազ *և մեկնել է* «lieutenant, *տեղակալ»։ Շահն. անդ՝ էջ 350 մեկնում է «տեսուչ», իբր պրս.* բազուխաստ *«քննիչ, վերակացու»։ Բայց ըստ իս այսպիսի մեկնութեանց պէտք չկայ, որովհետև Օրբելեան արդէն տալիս է բառիս բացատրութիւնը։*

ՊԱՍԿՈՒՃ *«մի տեսակ թռչուն, կորճ, լտ.* gryphus» *Ղեւ. ժա. 13. Խոր. աշխ. 615. Փիսիդ. Վեցօր. տող 933. Բար. 171։*

Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 22 ու *բնաձայնից։ Մառ* ИАН *1918, էջ 2095* մարգարէ *բառի հետ։ Ադոնց,* REA 7 (1927), *188 վերջամասը (*-կուճ) *միացնում է* կորճ *թռչնանուան, վրաց.* ֆունջի *«ծովային արծիւ» և* ֆորի *«անգղ» բառերի հետ։*

ՓՈԽ.—Վրաց. პასკუნჯი պասկունջի *կամ* ფასკუნჯი փասկունջի *«կորճ, ֆր.* griffon, *ռուս.* грифъ» *(նմանութիւնը յիշում է նախ ՆՀԲ)։ Այս բառը երկու անգամ միայն գործածուած է վրաց մատենագրութեան մէջ (տե՛ս Մառ* ИАН *1918, էջ 2083) և անշուշտ հայ բնագրից է թարգմանուած։*

ՊԱՍՆԹԱԼ. *անծանօթ մի բոյս է. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2507։*

ՊԱՍՈՒՔ, ռ *հլ. «պապակ, սաստիկ ծա-*

բաւ» Մծբ. Վրք. Հց. Յոչ. ոսկ. գծ. որից պասքեցուցանել Ոսկ. ես. Եփր. Համար. 37. պասքութիւն Մծբ. պասքիլ Մծբ. 350. պասքանալ Նանայ. պասքածարաւ Թէոդ. կուս. պասքատոչոր (չունի ԱԲ) Առաք. պտմ. 310. գրուած է նաև պազուք «ցամաք, անջուր» Ոսկ. ես.։

Տէրվ. Altarm. 71 պա=սանս. pā «խմել» և սուք=սանս. çuč «փայլել, վառել»։ Հիւնք. յն. πάσχω «կրել, տանել, զգածիլ որևէ կրիւք»։ Müller, Armen. VI և Bugge KZ 32, 58 պապակ բառի հետ՝ սանս. pipās «խմել ուզել»։ Scheftelowitz BB 28, 313 սանս. bhakś «խմել»=զնդ. baxś։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 312 պրս. پاسك pāsuk «յօրանջում» (իսկ «խոնջութիւն, թուլացում» նշանակութիւնները չգիտեն ԳԴ և Բուրհան)։

*ՊԱՍՊԱՅԻՃ «մի տեսակ բոյս. կճուք, polypodium» Մխ. բժշ. 126. Ամիրտ. ունին միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 961 բ և ՀԲուս. § 2508։

=Արաբ. بسبايج basbāyiǰ նոյն նշ. (տե՛ս Steinschneider-ի հաւաքածոյի մէջ՝ WZKM 11, 316), որ և بسفايج basfāyiǰ ձևով նշանակում ու նկարագրում է Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 375, դնելով պրս. بسپايه baspāya ձևից, որ համաձայն լատինականին նշանակում է բուն «բազմոտանի». նոյնը թարգմանուած է և մհյ. շատոտուի:

Նորայր, անդ՝ կցում է պրս. պէսփայէ բառին։ Ուղիղ է մեկնում ՀԲուս. § 1431, վերջին անգամ Seidel, Մխ. հեր. § 322։

*ՊԱՍՊԱՍ, որ և պասպասէ, պասպասայ, բազբազ «հնդկընկոյզի կեղև» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 1916 և § 2509։

=Արաբ. باصباس bāsbās, بسباسه basbāsa՝ նոյն նշ. (տե՛ս Steinschneider-ի հաւաքածոն՝ WZKM 11, 316 և Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 217). որից և վրաց. ბასბასა բասբասա «мускатный цветъ» (Չուբինով 2, 98)։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՊԱՍՊՕՂ. անծանօթ մի բոյս է. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2510։

*ՊԱՍՏԱՌ, ի-ա հլ. «փռոց, շոր, սաւան, ծածկոց» Եսթ. ա. 6. Եզեկ. իէ. 7. «շորի կտոր» Ոսկիփ. (արևելեան գրականում «պատի թուղթ»). որից պաստառակալ Դատ. ժդ. 12, 13. Ղկ. խզ. 53. պաստառալի Մծբ. պաստառալիր Առակ. է. 16. պաստառակ «շոր» Մագ. թղ. 204. «ստամոքսի մաշկը՝ կաշին» Մագ. թղ. 112.—ՀԱ 1892, 167 ա (Ձի փ ջղաց զսա (զստամոքսն) ստեղծիչն ստեղծ պաստառակօք)։

=Պհլ. *pastarr ձևից, որի աւելի հին է *pat-starr<զնդ. *paitistarəna-, կազմուած paiti նախդիրով՝ star «տարածել, փռել» արմատից։ Նոյն արմատից տարբեր նախդիրներով կազմուած բառեր են զնդ. [illegible] upa-starəna- «ծածկոց, գորգ», պրս. بستر bistar «անկողին», كسترانى gustarānī «անկողին», آستر āstar «աստառ» (առաջինը իբր իրան. *api-stara-, երկրորդը՝ *vi-stara-, երրորդը՝ *ā-stara-) ևն։—Հիւբշ. 222։

ՆՀԲ. պրս. բիսդէռ, պիսար, լծ. և պէզ, որպէս և բեճեզ, իտալ. pezzetta, ռմկ. բէչէղա: Böttich. ZDMG 1850, 360 և Arica 78, 287 զնդ. upastar ձևից։ Lag. Urgesch. 245 սանս. star արմատից. հմմտ. պրս. pastara «գորգ»։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 71 զնդ. upastarəna: Böttich. Horae aram. 23 և Rudim. 35 պաստառակալ=եբր. בסטרק b s t r q: Տէրվիշ. Altarm. 44 և Նախալ. 112 պրս. pestar «անկողին», զնդ. upastarəna, սանս. upastira «ծածկոց» բառերի հետ՝ star արմատից։ Նորայր, Բառաք. էջ 111 սանս. բրասդարա, բրասդիրա «անկողին, գորգ»։ Հիւբշ. 222 մերժում է զնդ. upastarəna- «ծածկոց, գորգ», որովհետև այս բառը պիտի տար պհլ. *apstarr >հյ. *ապաստառ: (Նոյնպէս և պրս. bistar կապ չունի մեր ձևի հետ, որովհետև պիտի տար հյ. *ապստառ):

*ՊԱՍՏԵՂ «պտուղը եփելով խիւս շինած և թերթ թերթ չորացրած» Դրնղ. էջ 452. աւելի հնից չէ աւանդուած։

=Յն. πάστιλος (Sophocles 863) բառն է, որ փոխառեալ է լտ. pastillus, pastillum «նկանակ, կարկանդակ կամ այլ խմորեղէն» բառից, իսկ սա էլ ծագում է լտ. pasta (>ֆր. pāte) «խմոր» բառից։ Նոյնից են փոխառեալ նաև թրք. پسدیل pesdil կամ پستیل pestil, գւռ. besdil, բլգ. pestil, ռում. bezel, bezel, ռուս. постила, նյն. παστήλη «պաստեղ»։—Աճ.

ԳԻՌ.—Կենդանի է Ակն. Արբ. Խրբ. Կր. Տիգ. պաստեղ կամ բաստեղ ձևով. (Տիգ. բասղիխ)։

ՓՈԽ.—Արևել. թրք. باستوق bastuq կամ bastuγ «մրգահոյզով շինուած մի տեսակ ռուպ», թրք. գւռ. Ակն. basdəx «թուղթի կամ խաղողի պաստեղ», քրդ. basteγ (MSL 16, 350). այս բառերը փոխառեալ են հայերէնից՝ վերջաձայնի (q=γ=x<հյ. ղ) պատճառաւ, մինչդեռ նախորդները՝ որոնք ունին l վերջաձայնը՝ յունարէնից են (հմմտ. թրք. پسدل pesdel «մի տեսակ դոնդողական քաղցրեղէն» ըստ Будаговъ 1, 316)։

*ՊԱՍՔԱ «Զատիկ (Հրէից Եգիպտոսից դուրս գալու և Քրիստոնէից համար էլ Քրիստոսի Յարութեան յիշատակը)» Ղկ. իբ. 1. Ղևոնդ, էջ 83. որ և պասեք ՍԳր. (23 անգամ գործածուած). Շար. Կլիմաք. որից պասեքառօն Եւս. քր. պասեքառօնակ Մամբր. հմմտ. նաև փասեակ։

=Յն. πάσχα (որ և φασέχ, φασέκ) ձևից տառադարձուած. սրանք էլ ծագում են եբր. פסח pesax «զատիկ, պասեք Հրէից» բառից, որ սովորաբար ստուգաբանւում է «անցք, զատումն, տօն ազատութեան». (ուրիշ գիտական բացատրութիւնները տե՛ս Gesenius, Բառ. եբր.[17], էջ 651 ա)։ Եբրայականից կամ յունականից են յառաջացած նաև թալմ. թարգ. פסחא pisxā, pasxā, ասոր. ܦܨܚܐ peṣxā, արաբ. فصح fiṣḥ, լտ. pascha, ֆր. pâque, ռուս. пасха են։—Հիւբշ. 370։

Բառիս ստուգաբանութիւնը ծանօթ էր նաև հներին. հմմտ. Պասեքս այս մեծ է և պաշտելի. փա՛սկա յեբրայեցւոցն անուանի ըստ նոցա ձայնին և յայտնէ ձայնն զԱնցքն փասկա յեբրայեցւոցն անուանի... և ապա Հելլենացի արարեալ զձայնն՝ զփիւրն ի պէ և զկէն ի քէ փոխեցին և պասքա զօր փրկչին անուանեցին. Ածար. պասք. բ։—Նոյնը Շիր. էջ 18. նաև էջ 23՝ պասքա կոչեցին, որ թարգմանի չարչարանք.—(ի Հրէից) կոչէր պասքա, անցարան ըստ նոցա և ըստ մեզ փրկութիւն չարչարանաց. Տօնակ։—Անց՝ զհին պասեքն ասէ. զի պասքայն անցք թարգմանի. Լմբ. նաւում։—Զատիկն յեբրայեցւոց լեզուն կոչի պասեք, որ թարգմանի անցք չարեաց. Բրս. մրկ. 248։—Նորերից ՀՀԲ բառ եբր.՝ ՆՀԲ եբր. յն. լտ. ձևերի հետ նաև լծ. լտ. passio «կիրք, չարչարանք» և իտալ. passare «անցանել»։ Տէրվ. Altarm. 69 յն.-ից։ Հիւնք. եբր.-ից։

Պավլին տե՛ս Պալխուն։

ՊԱՏ «բոլորտիքը, չորս կողմը, շրջան, պտոյտ». ընդարձակ զարգացում կրած արմատ, որի ածանցներն են. ՊԱՏ «շրջան», որից պատ առնուլ «շրջապատել» Խոր. Շիր. Վրդն. ծն. «փաթաթուիլ, շրջան կամ ոլորք կազմել (օձի)» Եղիշ. յիշ. էջ 176. Խաչել. 280. «նաւի ճամբորդիլը զիգզագներով» Ոսկ. գծ. 372. պատ գալ «չորս կողմը ման գալ՝ դառնալ» Յայսմ. պատ «որմ, որ շէնքի չորս կողմն է պատում» Բրս. մրկ. Գր. երէց. Վանկ. 154. Մխ. այրիվ. պատել «փաթաթել, շրջապատել, ման ածել» ՍԳր. Եւս. պտմ. պատ ի պատ «երկար բարակ՝ մանուածապատ ձևերով» Նիւս. բն. պատ ի պատէ Եփր. Թգ. 437. պատ ի պատու Կիւրղ. ծն. միջապատ «գոգնոց՝ որ մէջքն է պատում» Ոսկ. ես. մառախլապատ Ագաթ. միգապատ Ագաթ. մարմնապատ Եզն. Վեցօր. Ոսկ. մ. բ. 19. կամարապատ Եզեկ. խ. 22. զրահապատ Ոսկ. մտթ. գ. 16. երկաթապատ Դան. դ. 12, 20. երիզապատ Առակ. ե. 16. Մծբ. Ոսկ. եփես. բակարդապատեալ Կորիւն, էջ 8. Եւթաղ 165. դիապատութիւն Ոսկ. յհ. բ. 38. շրջապատել Խոր. Շիր. պատկողանց «նաւի կողերը պատող տախտակները» Ոսկ. կողոս. տարեպատ «տարին բոլորուելու՝ լրանալու ժամանակը, տարեվերջ» Ուռհ. 371. պատուած «ոլորք» Նար. Առ որս. պատուածոյ

Եղեկ. խգ. 17. պատուածել «վրայէ վրայ ընել, պատել» ԱԲ. «մանր քարերով հիւսել շարել» Օրբել. 164 «Կանգնէ.. սիւն մի զարմանալի... ի մանր քարանց պատուածեալ ի չափ երեսուն կանգնոյ.—Տաթևի շարժական սիւնի համար է ասում)։ ՊԱՏԱՆ, ի-ա հլ. «փաթաթելու շոր, յատկապէս վէրքի կապ և կամ մեռելը մէջը պատատելու սաւան»։ ՍԳր. Եփր. ծն. որից պաճուճապատանք «տիկնիկ, խամաճիկ» Ա. թագ. ժթ. 13, 15. նոր գրականի մէջ՝ պատանել, պատանքել կամ պատնել «մեռելը պատանքի մէջ փաթաթել»։ ՊԱՏԵԱՆ, ի հլ. «պտուղը պատող արտաքին կեղևը» Ես. գ. 13. Վեցօր. էջ 87—88 (տպ. պատկան. և այս ձևով էլ դնում է ԱԲ՝ իբր անստոյգ բառ). «խեցեմորթի կեղև» Եփր. էջ 352, 358. «սուրի կամ ուրիշ զէնքի ամանը» ՍԳր. «զրահ, լանջապանակ՝ որ մարմինն է պատում» Ա. մկ. գ. 2. Յոբ. խա. 4. Եւս. պտմ. Սեբեր. որից զինապատեան Պտմ. աղէքս. ոսկեպատեան Բուզ. ողորկապատեան Վեցօր. պատենիկ Անյ. պորփ. պատենազէն Ա. մկ. զ. 39. Եփր. վկ. արև. Բուզ. 208 (ձ. պատեզէնք). պատենաքև Վեցօր. պատենաւոր Նիւս. կազմ.։ ՊԱՏԱԿ առանձին չէ գործածուած. որից խելապատակ «խելքը՝ ուղեղը պատող մաշկը. լյնք. ուղեղ, գլուխ» Նիւս. կազմ. Պիտ. (դրուած է խելապատակ Շիր. քրոն. 51)։ ՊԱՏԻԿ «փաթաթող կամ փաթաթուածք». առանձին չէ գործածուած. առաջին իմաստով ունինք դիապատիկ «մեռել պատանող մարդ» Ծն. ծ. 3 (հմմտ. դիապատուրիւն Ոսկ. յհ. բ. 38). երկրորդ իմաստից փխբ. յառաջացել է «անգամ» նշանակութիւնը (հմմտ. գւռ. փաթ «փաթաթուածք, պտոյտ, շրջան, անգամ») և այս նշանակութեամբ են ձևացած՝ եօթնպատիկ ՍԳր. բազմապատիկ ՍԳր. Եզն. բազմապատկել Դիոն. ածայ. և երկն. Վրդն. ծն. բիւրապատիկ ՍԳր. Եզն. Ագաթ. Մծր. երկպատիկ Փիլ. երկպատկութիւն Նիւս. կազմ. պատկութիւն «կրկնութիւն» Ոսկիփ. պատկական «տեսակ տեսակ» ԱԲ. պատկել «բազմապատկել» (չունի ԱԲ) Տաթև. ձմ. ճժէ։ ՊԱՏԻՃ (կազմուած -իճ մասնիկով. հմմտ. ստիճ) «ցորենի կճեպ» (որ և պատեան) Վեցօր. 87. Ոսկ. հերոդ. 618. «սոնապան՝ որ սրունքն է պատում» Մաշտ. ջահկ. «փղի կնճիթ» Վեցօր. 194. Փիլ. լիւս. 137 (վերջին իմաստի զարգացումը դժուար է բացատրել. տե՛ս նաև առանձին)։ ՊԱՏԱՏ, ի-ա հլ. «կապոց, բեռ» Ծն. լա. 34. Ոսկիփ. որից պատատել «փաթաթել» Ոսկ. ա. կոր. Եւագր. փիլ. պատատուկ «բաղեղ». Մեսր. եր. Բժշ. պատատանք Բարուք. զ. 7։

ԳԴ պատիպատ ձևը դնում է պրս. bādūbīd «անոտի, անօգուտ» բառից։ Gosche 40 prati+dā կամ prati- մասնիկի մի բայական ձևն է համարում։ Canini, Et. étym. 145 զնդ. bdā «շրջապատել»։ Տէրվ. Նախալ. 92 հնխ. pat «ընկնել, պատահիլ, թռչիլ» արմատից և կամ հնխ. pad, որ գրեթէ նոյն նշանակութիւնն ունի։ Հիւնք. էջ 114 պրս. bādān, ābādān «շինութիւն, հաստատութիւն», իսկ էջ 346 պատուէր բառից։ Patrubány SA 1, 198 համառօտեալ ժողովրդական ձև է պատուար բառից. իսկ ՀԱ 1903, 221 ap- մասնիկով պad- «երթալ» արմատից (հմմտ. լտ. vado «երթալ»), իբր «վերև գնացող (պատ)»։ Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ էջ 291 պատեան=պրս. պատեան «ունող, պահպանող»։ Սագրզեան ՀԱ 1909, 335 սումեր. bad, bat «պարիսպ»։ Karst, Յուշարձան 400 պատ=ասուր. pātu «սահման, շրջապատ», 403 սումեր. bad, bat «որմ, շրջապատ», 424 ույգուր. bōt, būt, but «ցանկապատ»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 312 պատան=զնդ. paitidāna, պհլ. padtān «վերարկու»։

ԳԻՌ.—Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. պատ, Ալշ. Մշ. պադ, Խրբ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. բադ, Տիգ. բոդ, Ասլ. բադ, բա*, Զթ. բօդ, բոդ, Հճ. բօդ, Սվեդ. բուդ, բոլորն էլ նշանակում են «որմ, պատ», իսկ Հմշ. բադ «ցանկապատ».—Ագլ. կորցրած է այս բառը (պահում է հին ո՛ւմ-ման հոմանիշը<որմ-ն), բայց գիտէ պա՛տիլ «շրջապատել»։ Ունինք նաև պատ Ղրբ. «շարք. 2. գուլպայի մէկ հիւսքը. շուրջանակի դարձած մէկ թել», պատ գալ «պատել,

դառնալ», պատ ընկնիլ «փաթթուիլ», պատ տալ «դառնալ, պատել, շրջապատել». Նոր բառեր են պատածակ, պատաշար, պատա-տակ, պատտակ, պատգլուխ, պատընկնուկ, պատծական, պատկար, պատկից, պատքար, պատուարիք անել, պատիպատ անել «շուր-ջը դառնալ».—Առանձին տես փաքել «պա-տել», փաքաքել, փաքոյթ:

ՊԱՏ «օգնութիւն, նպաստ». առանձին գործածական չէ. գտնւում է միայն պատ առնել «օգնութիւն՝ նպաստ ընդունիլ» ոճի մէջ. Պատ առեցեալ յիրողէն. Մագ. գա-մագտ. 5. նոյն բառն է որ ունի Բառ. երեմ. 265 պատառայել «օգնել».

Պատագարոս տե՛ս Պատգոս.

*ՊԱՏԱԳՐՈՍ, ի-ա հլ. «ոտնացաւ, ոտքի ցաւ ունեցող» Լարուք. 9. Ագաթ. խոր. Ղեւոն-լա, էջ 133. Կայ գրուած պատագարոս Մագ. թղ. էջ 234 (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 202). աւելի հարազատ, բայց քիչ գործածական ձև է պոտագրոս Եւ. պտմ. 65, 498.

=Յն. ποδαγρός «ոտքի կաթուած ունեցող». կազմուած է πούς (սեռ. ποδός) «ոտք»+ἀγρέω «որսալ, բռնել» բառերից. Յոյնից են փոխ-առեալ նաև ասոր. ܦܛܓܪܐ pṭaγrā կամ ܦܘܕܓܪܐ podagrā, լտ. podager, po-dagricus, գերմ. Podagra, ռուս. подагра են հոմանիշները. Մեր բառի մէջ առաջին ձայնաւորը երկրորդի ազդեցութեամբ է. իսկ տ (փխ. դ) թերևս ասորականի ազդեցու-թեամբ.—Հիւբշ. 371.

Առաջին անգամ ուղիղ համեմատեցին Վիստոնեանք, Թրգմ. խոր. էջ 136. ՀՀԲ բառ յն.. ՆՀԲ ուղիղ է.

ՊԱՏԱՀ, ի հլ. «դէպք, դիպուածք, պա-տահմունք, բախտ» Պիտ. փիլ. Յհ. իմ. ատ. որից պատահել ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 7. Եփր. մն. պատահումն Ա. Թագ. իա. 1. Յոբ. լե. 12. պատահացուցանել Փարպ. կամ պատա-հեցուցանել Ոսկ. յհ. բ. 36. դիւրապատահ. Վրդն. ծն. չարապատահ Պիտ. դժուարապա-տահ Պիտ. պատահաբար, պատահական, պատահականութիւն, պատահմունք, պա-տահմամբ (նոր բառեր). Բառիս միւս ձևերն են՝ ՊԱՏԵՀ, ի հլ. «յարմար, պատշաճ, ի դէպ» Կորիւն. Բուզ. որից պատեհ լինել «յարմար գալ, նպաստել» Եւ. պտմ. պա-տեհագոյն Ագաթ. Կորիւն. պատեհութիւն Կոչ. անպատեհ ՍԳր. Եզն. դժպատեհ Գծ. իէ. 12. բարեպատեհ Նար. ՊԱՏԱՀԱՐ (կազ-մուած -ար մասնիկով), ի-ա հլ. «դիպուած, արկած, փորձանք» ՍԳր. որից բիւրապատա-հար Լծ. ածաբ..

Müller SWAW 66, 275 զնդ. *paityāsa ձևից. Lag. Arm. Stud. § 1822 մեր-ժում է. Տէրվիշ. Նախալ. 92 հնխ. pat «ընկնել, պատահիլ, թռչիլ» արմատից. համմտ. սանս. pat «թռչիլ», լտ. petere, յն. πίπτω «ընկնել». Հիւնք. պրս. պա-տաֆէրաշ «պատիժ» բառից. Թիրեաք-եան, Կարնամակ էջ 19 պատահար= պհլ. patiarak, որ կարդում է patahark, ծան. 29 պատահիլ, պատեհ=պհլ. pāt-frās «պատուհաս». Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 54 փոխառեալ է պարսկերէնից. համմտ. սանս. pátatram «թև», pátati «թռչի, անկանի». Մառ ИАН 1917, 478 հյ. պատահար դնում է պհլ. patyārak.

ԳԻՐ.—Կր. Ճմ. Տփ. պատահիլ, Երև. պա-տահէլ, Ղրբ. պտա՛հէլ, Մկ. պըտտահիլ, պը-տախիլ, Ալշ. պատայել, Մշ. պադայել, պա-դահրել:

ՊԱՏԱՂԻԼ «զբաղիլ, պարապիլ» Բ. մկ. ժբ. 1. Բ. տիմ. բ. 3. Եփր. եբր. 228. «խափա-նիլ, արգելուիլ» Եւ. պտմ. էջ 651. որից պատաղիչ «արգելք» Եւ. պտմ. 538, Վեցօր. էջ 44, 95. Բուզ. պատաղաւոր «դժուարին» Վկ. գողթ. 26. պատաղումն Սարգ. Նար. Արծր. ամենապատաղ Նար. 145. նաև պա-տաղին «բաղեղ» Ագաթ. Նեղոս. 656, «որթի խիղք» Վեցօր. 94 (նշանակութեան զարգաց-ման համար հմմտ. բաղեղն և զբաղիլ). իսկ Բառ. երեմ. էջ 265 պատաղ «վայրաքարշ». —Առանձին տե՛ս Պատեղուր:

ՆՀԲ պատել արմատից. Lag. Ur-gesch. 490—491 զբաղիլ և բաղեղն ձե-ւերի հետ է կցում. Հիւնք. աղեղն բա-ռից.

—ՊԱՏԱՆ «փաթթելու շոր».

=Կազմուած է պատ արմատից -ան մաս-նիկով. տե՛ս Պատ:

ԳԻՌ.—Ալշ. Ճմ. պատան, *Ագլ. Ախց. Գոր. Կր. Ջղ. Սլմ. Մրղ. Տփ.* պատանք, *Մշ.* պադանք, *Մկ.* պատանք՚, *Խրբ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ.* բադանք, *Տիգ.* բոդոնք, *Ղրբ.* պա՛տէնք՚, *Ասլ.* բադէնք, բադէն*, *Զթ.* բադօնք, բադոնք, *Հճ. Հմշ.* բադօնք, *Սվեդ.* բոդիւնք: *Սրանից* պատանել, պատնել, պատանքել, պատնքել *«մեռելը պատանքի մէջ դնել»։*

ՊԱՏԱՆԴ (ի, ի–ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն յետնաբար գրծ.* –աւ) *«իբրև գրաւ տրուած անձ» ՍԳր. Մծբ. Բուզ. գրուած է նաև* պանդանդ, պանտանդ.—*(Նոնն. 16* պանդանդ *գրուած է յն.* μισθοφορία *բառի դէմ, որ է «վարձու աշխատանք» ըստ նկատողութեան Ակինեանի ՀԱ 1904, 171). որից* պատանդել *կամ* պանտանդել *«կապել, կաշկանդել, արգիլել» Վրք. հց. Պիտ.* պատանդիլ *«մի բանով զբաղիլ, բռնուիլ» Լաստ. իա. (հրտր. 1844, էջ 92).* պատանդութիւն *Ա. մկ. ժա. 62.* պատանդիչ *Նար.։*

ՆՀԲ մեկնում է «պատ անդ ուրեմն, պրս. պէնտ *«կապ»։ Տէրվիշ. Լեզու 1887, 108 աւելի ուղիղ է համարում* պանդանդ, *իբր հնխ.* bhandh *«կապել» արմատից՝* –անդ *մասնիկով. հմմտ.* ճնազ–անդ, արգաւ–անդ:—*Հիւնք. պրս.* pāyandān *«գրաւ, աւանդ»։*

ՊԱՏԱՆԻ *(սեռ.* –նւոյ) *«մատաղ երիտասարդ, մեծ տղայ, ծառայ» ՍԳր. որից* պատանեակ *ՍԳր.* պատանեկիկ *Վիպաս. (ըստ Խոր.),* պատանութիւն *Ոսկիփ.* պատանեկանալ *Բրս. գրգ.* պատանական *Մագ.* կիսապատանեակ *Փիլ. լին.* պատանեկան, պատանեկական *(Նոր բառեր)։*

Հներից Կիրակոս պատմիչ (էջ 48) յիշում է Խոսրով Սիւնեաց եպիսկոպոսի ստուգաբանութիւնը՝ իբր պատ առնոյ *բայից. «Թողուլ ասէր զդէսս և ոչ հատանել, մինչև երկայնասցի և պատ առցէ, զի վասն այն կոչի* պատանի*»: Տաթև. Հարց. 378 «պատանեակ (կոչի) քանամեան, որ զտասն* պատեաց*»: ՆՀԲ լծ. արաբ.* ֆէթէն, *յն.* παιδάριον *«տղեկ»։ Մորթման ZDMG 26, 544 բեւեռ.* biduni=*«*պատանի *կամ* պիտանի*»: Թօփուզեան, Արծ. վասպ. էջ 43* պատ առեալ *կամ* պատկառեալ: Canini, Et. étym. 38 *արաբ.* fata, *յն. (ռմկ.)* βαιτάς *«կին»։ Հիւնք.* պատանք *բառից։* Müller, Armen. VI *յն.* πατέομαι *«ուտել», գնդ.* paϑ *«լցնել», գոթ.* fodja *«բուծել», հսլ.* pitati *«սնուցանել» բառերի հետ՝ իբր ընիկ հայ։* Patrubány SA 2, 13 *հնխ.* pat *«ընկնել» արմատից։ Մառ* ЗВО *25 (1921), էջ 8 նոյն ընդ վրաց.* պատարա *և հյ. գւռ.* պուճուր *«փոքր»։*

ՊԱՏԱՆԻ *«յղի». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 265։ (Արդեօք* պատեղուր *«յղի» բա՞ռն է)։*

ՊԱՏԱՌ, ո *հլ. (յետնաբար նաև* ի–ա *հլ.) «կտոր, բեկոր՝ մանաւանդ հացի» ՍԳր. Ոսկ. ես. որից* պատառ–պատառ *Եւս. քր. Ոսկ. ես. և եփես.* պատառել *ՍԳր. Եզն. Կոչ. Եփր. Թգ.* պատառումն *ՍԳր.* պատառաքաղ *Խոր.* ճանդերձապատառ *Մանդ.* գայլապատառ *Օրբել.* գեղարդնապատառ *Ծառընտ.* –ատ, –ոտ *մասնիկներով՝* պատառատուն *կամ* պատառոտուն *ՍԳր. Ագաթ. Եփր. պհ.։*

Տէրվ. Նախալ. 86 հնխ. dar *«պատռել» արմատից՝* պա<այա *նախդիրով, հմմտ. սանս.* dar, *յն.* δέρω *«մորթել» ևն։ Հիւնք.* պատել *բայից։* Müller WZKM *6 (1892), 267 պհլ. փոխառութիւն պիտի լինի. հմմտ. պրս.* فتاردن fatārdan, فتاریدن fatārīdan *«պատռել»։ Բ. Խալաթեանց, Բանաս. 1902, էջ 166 ասուր.* patāru, *ասոր.* fṭr *«պատառել»։* Scheftelowitz BB 29, 68 *փոխառեալ արաբ.* batara *«խուզել, կտրել» և եբր.* בתר bathar *«մաս, կտոր» ձևերից։* Karst, *Յուշարձան 400 ասուր.* pataru, patēru *«ճեղքել, հերձնուլ»։ Պատահական նմանութիւն ունին արաբ.* فدره fadra *«պատառ, կտոր» և* بطر baṭr *«ճեղքել»։*

ԳԻՌ.—Ճմ. Սլմ. Վն. պատառ, *Ասլ. Պլ. Ռ. Սեբ.* բադառ, *Զթ.* բադօռ, բադոռ, *Հճ.* բադօr, *Սվեդ.* բադուռ, *նշանակում են «հացի կամ ուրիշ ուտելիքի կտոր». իսկ Գոր. Ղրբ.* պա՛տառ *ընդհանրապէս «մի քիչ, փոքր ինչ» (օր.* պատառ կաց՝ *մի քիչ համբերիր)։—Բայական ձևով՝ Վն.* պատռել *և Մկ.* պատռիլ *«ճաքիլ», Ախց. Երև.* պատռէլ, *Տփ.* պա՛տ–

րիլ, Ալշ. Մշ. պաղռել (նաև «նախանձիլ»), Պլ. Ռ. բաղռէլ, Ասլ. բաղռէ՝լ, Զթ. Սվեդ. բաղռիլ, Հմշ. բաղռուշ, Սչ. բաղրել, Սեբ. բառռէլ, Ակն. բառռէլ, բայռէլ, Կր. պառռէլ, Մրղ. պառէլ.—էնկ. բաղար «պատառ» (Բիւր. 1898, 865)։—Նոր բառեր են պատռեցնել, պատռտել, պատռտորել, պատռտորուիլ, պատռտուիլ, պատռտան, պատռօն:—Կիլիկիոյ բարբառով պատռել նշանակում է «գողանալ, կողոպտել». այսպէս Զթ. Մրշ., որի հնագոյն օրինակն ունի Մխ. դտ. էջ 351. Ցաղագս դատաստանաց գողոց՝ որ զտուն պատառեն.։—Իմաստի զարգացման համար հմմտ. ֆրանս. déchirer «պատռել», բայց նաև «կողոպտել» Molière, L'Avare V, 5:

ՓՈԽ.—Վրաց. პატარა պատարա «մի քիչ, քիչ, փոքր, մանուկ, սակաւ ժամանակ» (ճիշտ այս նշանակութեամբ նաև Գոր. Ղրբ. պա՛տառ). პატარა პური պատարա պուրի «մի քիչ հաց», პატარება պատարեբա «քչացնել, նուազեցնել», ჩაპატარავება չապատարավեբա «պակասեցնել, փոքրացնել», სიპატარავე սիպատարավե «փոքրութիւն»։—Ըստ Bugge IF 5, 168—80, թրգմ. ՀԱ 1895, 231 հայերէն պատառել բայից է (պա- մասի կրճատմամբ) գոթ. tarmei «գոշեա՛» Գաղ. դ. 27։—Ուտ. պատար «կըտոր»։

ՊԱՏԱՌ «նեղութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 265. Թերևս շփոթուած պատիր բառի հետ։

*ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ (-նոյ, -նեաց) «պատասխան» ՍԳր. Ոսկ. եբր. և եւ. յետնաբար ասւում է պատասխան Զենոբ. Ճառընտ. Վրդն. աղ. որից պատասխանատուութիւն Իմ. գ. 11. Գծ. իբ. 1. Փիլիպ. ա. 7, 16. Ոսկ. յհ. և հռ. պատասխանութիւն Մծբ. ռճով ասւում է պատասխանի առնել, տալ պատասխանի ՍԳր. որի յետին ձևն է պատասխանել Խոր. Իսիւք. նոր բառեր են անպատասխանատու, անհամապատասխան են։

=Պհլ. *pāt-saxuan ձևից, որ հայերէնի մէջ դարձել է նախ *պատսախան և յետոյ շրջուելով՝ պատասխան. հմմտ. պհլ. [illegible] pasaxv, pāsaxv (ըստ Թիրեաքեան, Կարնամակ, էջ 8 ծան. կայ նաև պհլ. pāsxan), սոգդ. patšukwān, պրս. پاسخ pāsux, որից յետնաբար փոխառեալ է վրաց. პასუხი պասուխի «պատասխան»։ Հայերէնի -ի վերջաւորութիւնը ըստ Bailey JRAS 1930, էջ 19 համապատասխանում է քրիստ. սոգդ. ուղ. հյց. -y(=ī) վերջաւորութեան. ըստ այսմ քրիստ. սոգդ. ուղ. հյց. p'čγny «պատասխան». այսպէս են նաև արժանի, կարի բառերը։ Իրանականի հնագոյն ձևն է հպրս. ուղ. *pātisa(h)uvā-, հյց. *pātisa(h)uvanam-, որից պհլ. *pātsaxuan>պատասխան: (Ըստ Gauthiot, Gram. sogd. 83 կազմուած է pati- մասնիկով sak արմատից, որ գտնում ենք նաև լիթ. sakýti «խօսիլ» բառի մէջ)։—Հիւբշ. 222։

ՆՀԲ տե՛ս պատգամ բառի տակ։ Lag. Urgesch. 956 հմմտ. պրս. pāsux: Müller SWAW 38, 574—576, 582 պատ մասնիկով պրս. suxan «խօսք» բառից։ Նոյն 43, 291 զնդ. *paitisāoṇhana- ձեւից, 66, 265 *paitisaoňhana-ya: Հիւնք. պրս. badaxš «մեղեսիկ» բառից՝ -անի մասնիկով։ Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գրակ. 205 պրս. pāsux, իբրև pāy-i-suxan «խօսքի ոտքը»։—Salemann ИАН 1913, էջ 1130 սոգդ. ձևի հետ։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ախց. Երև. Կր. Մրղ. պատասխան, Մկ. պըտըսխան, Ալշ. Մշ. պաղասխան, Ննխ. Շմ. Սչ. Սեբ. բաղասխան, Տիգ. բըղըսխըն, Զթ. բաղասխօն, բաղասխոն:—Միջին հայերէնի ձևն էր պացխուն (Սմբ. պտմ. 79, 90, Անսիզք 13, 15, 51, Կոստ. երզն. 158), որ ծագում է պատասխան բառից միջին ա-ի ջնջումով և տս ձայնախումբը վերածելով ց (հմմտ. արտասուք>արտսուք>արցունք). կրճատ պաշըխուն ձևը երկու անգամ ունի Քուչակ 121. վերջավանկի ա ձայնաւորը դարձած է ու՝ յաջորդ ռընգականի պատճառաւ, ինչպէս ընդհանուր օրէնք է Ագուլիսի բարբառում (տե՛ս իմ Հայ բարբառագիտութիւնը, էջ 93)։ — Թաւրիզի գաւառականով պատասխանել նշանակում է «ճանապարհ դնել, դուրս հանել, գործից վտարել». սրա հին վկայութիւնը գտնում եմ Մաթ. եւգր. 49. Ասէ գնն... մի՛ տալ յաղ-

քատն... և կամ ասէ՝ թէ այսօր պատասխանէ, վաղին երբ գայ՝ յայնժամն տաս։

—ՊԱՏՏԱՏ *«փաթաթել»*։

=*Կրկնուած* պատ *արմատից. տե՛ս* պատ։ *ԳԻՌ.—Ղրբ.* պտա՛տուկ *«բրդի կծիկ. 2. հացի խոշոր պատառ»,* պտա՛տէլ, պըտըտօ՛րէլ, *Ագլ.* պտա՛տիլ *«փաթաթել»*։

ՊԱՏԱՐ *«լի, լեցունկ» (ըստ ՀՀԲ), «լեցունութիւն, կատարելութիւն» (ըստ ԱԲ. չունի ՆՀԲ)։ Երևի այս բառն է, որ մի անգամ ունի Ոսկ. մեկն. Պաւղ. Ա. էջ 881. «Տեսե՞ր զչափ հնազանդութեանն, լո՛ւր և զպատար սիրոյն», յն. μέτρον «չափ», որ նախորդ նախադասութեան մէջ արդէն գտնուելով՝ թարգմանիչը կրկնութիւնից խուսափելու համար ա՛յս ձևով է թարգմանել. (այլ ձ.* պատուէր, *ինչպէս կարդում է նաև Վարդանեան ՀԱ 1913, 488, բայց անյարմար է)։ Այս արմատից են* պատարել *«բոլորովին լցնել» Փիլ. Պիտ. «ծայրալիր կատարել» Մագ.* պատարումն *Եղիշ. Ճառընտ.* պատարուն *«լի» Եղիշ. խաչել. Պիտ.* յուսապատար *Դիոն.* լիապատար *ՅՀ. կթ.* անպատարուն *Մագ.* լուսապատար *Անան. յհ. մկ.* խնկապատար *Նար.* ծայրապատար *Պիտ.*։

Հիւնք. պրս. bədr *«լի, ամբողջ, կատարեալ». (արաբերէն բառ է և նշանակում է «լրացեալ լուսին»)։*

ՊԱՏԱՐԱԳ, ի–ա *հլ. «նուէր, ընծայ. 2. զոհ, մատաղ (առ Աստուած)» ՍԳր. որից* պատարագել *Ղևտ. է. 15. Գ. թագ. է. 48.* պատարագաբարձ *Դատ. գ. 18.* պատարագաբեր *Բ. թագ. ը. 2, 6.* պատարագիք *Գծ. իդ. 17 ևն։*

ՆՀԲ դնում է յարագել *բայից կամ* պատրուճակ *բառից (տե՛ս այս բառերը)։ Ալիշան, Հին հաւ. 451* պատար *«լի» և* պատրուճակ *բառերից։—Պատարագ բառի վրայ երկու անգամ ընդարձակ վէճ է բացուած հայ թերթերի մէջ։ Նախ Հիւնք. դրել էր* պատարագ=*պրս.* ba dar kardan *«դուրս անել, արտաքսել» (առնելով այն հանգամանքից, որ պատարագի ժամանակ չմկրտուածներին եկեղեցուց դուրս էին հանում)։ Տէրվ. Մասիս 1881 ապրիլ 27, 28 մերժելով այս, յայտնում է թէ պրս.* ba dar kardan *պիտի տար հյ.* *բադարկայ, *և թէ* պատարագ *բառը նշանակում է «ընծայ, նուէր» և ո՛չ թէ «արտաքսում». ինքը բառը համարում է պրս., ինչպէս են* պատ *մասնիկով սկսող ձևերը.—*արագ *մեր* արժել, յարգել *բառն է, որով նախաձևը լինում է* *պատարգ։—*Պատասխանում է ոմն Գ. Յ. Փ. (Մասիս 1881 մայիս 1) դնելով* պատարագ=*պրս.* պէտրագա *«ապացոյց, առաջնորդ ճանապարհի Տեառն»։ Մ. Գալուստ Թիրաքեան, անդ մայիս 7, ցոյց է տալիս որ* պէտրէգա *արաբերէն է, ուստի և անյարմար. իսկ ինքը* պատարագ *դնում է պրս.* badargāh *«սեամ կամ դուռն թագաւորաց»։ Սրա վրայ ընդդիմաբանում են Տէրվ. (մայիս 25, յունիս 2) և Թիրաքեան (մայիս 30, յունիս 11), առաջինը պնդելով թէ երկու մեկնութիւններն էլ սխալ են, իսկ երկրորդը աշխատելով հաստատել իր առաջարկած մեկնութիւնը։—Երկրորդ վիճաբանութիւնը բացաւ Մերկերիոս Ադամեան, Արրտ. 1898, 183—6, որ բառը համարում է փոխառեալ արաբ.* ֆատիր *ձևից՝ անճաշ պրս.* ակ *նուազական մասնիկով, իբր* ֆատիրակ *«բաղարջիկ»։ Դ. Խաչկոնց, Բիւր. 1898, 415 անհնար է գտնում Ե դարում արաբական փոխառութիւն. ուրիշ խնդիր եթէ բառը ասոր. կամ արամ. լինէր։ Բասմաջեան, Բիւր. 1898, 435 ասոր.* փատիրա *«անխմոր հաց, բաղարջ» ձևից, իբր նոյն ընդ արաբ.* iftār *«ճաշակել, ճաշի սկսիլ»։ Աճառ. Արրտ. 1898, 485—6 ցոյց է տալիս որ* պատարագ *բառի առաջին և նախաքրիստոնէական նշանակութիւնն է «նուէր, ընծայ», ուստի չի կարող ծագել «բաղարջ ևն» նշանակող ձևերից, որո՛նք յետին քրիստոնէական շրջանի առումներ են. բառի ձևը ցոյց է տալիս որ իրանական փոխառութիւն է* paiti- *մասնիկով, իբրև պհլ.* *patarag<*զնդ.* *paitiragayāmi *«ընծայեմ, նուիրեմ»։ Կուրտիկեան, Մասիս 1898, թ. 130 սանս.* պատարաճա

«գոհ»։ Խաչկոնց, Բիւզանդիոն թ. 755 ընդունում է Աճառեանի մեկնութիւնը։ Nyberg, Hilfsb. 2, 191 դնում է իրան. *pati-rāγa ձևից, որի մասին տես վերը եռաժիշտ: Նշանակութիւնը բոլորովին անյարմար է։

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. Կր. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Տփ. պատարաֆ, Վն. պատարաֆ', Ալշ. Մշ. պադարագ', Շմ. պադարաֆ, Ղրբ. պադարա՛ֆ', Մկ. պըտըրաֆ', Ագլ. պըտա՛րագ', Գոր. պըտա՛րաֆ, Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. բադարաֆ, Ասլ. բադարաֆ, բադարա", Տիգ. բըդըրըֆ, Զթ. բադայօֆ, բադայոֆ, Սվեդ. բըդըրիւֆ, Թրքախօս հայերից էնկ. badarak (Բիւր. 1898, 789), բոլորն էլ «եկեղեցու պատարագ»։

ՓՈԽ.—Ուտ. պատարակ, պատարաֆ «պատարագ»։

ՊԱՏԳԱՀԻԿ «հանդարտիկ, մեղմ» (չունի ՆՀԲ). մի անգամ գտնում եմ գործածուած ձայնի համար Եփր. համաբ. 145. «Ձայնն օտարին ա՞նց պատգահիկ և ոչ լուաւ նմա». երկրորդ վկայութիւնն ունի Իրեն. հերձ. էջ 231. «Ի ձեռն որոյ արքայութեան արժանի եղեալքն պատգահիկ պատգահիկ ընդելանին տանիլ յԱստուած» (լտ. pautatim)։

Բառս գիտէ նախ Բառ. երեմ. էջ 266 «հանդարտիկ կամ փոքրիկ» նշանակութեամբ. յետոյ յիշում է ԱԲ։ Երկրորդ վկայութիւնը գտաւ (առաջինին անծանօթ է) Վարդանեան ՀԱ 1910, 304, որ և ուզում է կցել պատգարճել և պատգարակ (իբր հանգստարան) բառերին։

*ՊԱՏԳԱՄ, ի-ա հլ. «հրաման, պատուէր, վճիռ (դից, Աստուծոյ կամ թագաւորի), լուր, համբաւ» ՍԳր. Բուզ. Ագաթ. «լրատար» Եղիշ. որից պատգամագնաց Եւս. քր. պատգամախօս Ագաթ. պատգամաւոր Ես. կգ. 9. Ղկ. է. 10. Սեբեր. պատգամաւորիլ Բ. կոր. ե. 20. Եփես. զ. 20. Եւս. քր. պատգամանի Մագ. մեծ են. էջ 18, 24. տասնպատգամեան Մանդ. Պիտ. պատգամաւորական (նոր բառ) ևն։

=Պհլ. patgām «պատգամ, լուր» բառից, որ աւանդուած է սխալագիր پگتام pagtām, paitām, petām ձևերով. հմմտ. մանիք. պհլ. פדגאם padgām (Salemann 3AH 8 (1908), 109), սոգդ. patγām «պատգամ», պազ. peγām, պրս. پیغام paiγām կամ پیام payām, բելուճ. paiγām «պատգամ, լուր, զրոյց» (Horn § 348)։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև եբր. פתגם pitgām, արամ. pitgāmā «հրաման, վճիռ, պատուէր», ասոր. ܦܬܓܡܐ petgāmā «խօսք, վճիռ», մանդայերէն פוגדאמא pugdāmā «լուր, պատգամաւորութիւն»։ Այստեղ են պատկանում նաև պատգամաբեր=պհլ. patgāmbar, պրս. paiγāmbar, paiγambar, payāmbar, payambar, աֆղան. paiγāmbar, բելուճ. paiγambar, քրդ. peγamber, օսս. p'axump'ar, pexompar, որից թրք. peyγamber «Մուհամմէտ մարգարէն». (այս բառն է նաև Ղրբ. խա՛մբար «եղիպտացորեն», որ է թրք. peyγamber buγdasə «եղիպտացորեն» (բուն «մարգարէի ցորեն»)։ Բոլորի նախաձևն է զնդ. *paiti-gāma-:—Հիւբշ. 222։

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ, իբրև պրս. փէյղամ: ՆՀԲ «արմատն է պա, պատ, նոյն ընդ բա, բայ, բառ, բարբառ, բան, լծ. յն. ֆա՛դիս, ֆա՛սիս, լտ. fari, fatum, fama. կայ և ի բառսդ պատասխանի, պատուէր, պատմել ևն»։ Peterm. 21 եբր. pitgām, յն. φθέγμα «ձայն, հնչիւն, խօսք», պրս. paiγām: La Croze, Ձեռ. աշխ. տե՛ս Բազմ. 1897, էջ 8 եբր. և մարակյան ձևերի հետ։—J. Gildemeister, Zur Etymologie altpers. Wörter im Semit. ZKM 1842, 214 պրս. և եբր. ձևերի հետ, իբր prati-gam։ Ուղիղ են համեմատում Böttich. Rudim. 52, 211, ZDMG 1850, 360, Arica 77, 277, Lag. Urgesch. 463, Gesam. Abhd. 79, Btrg. baktr. Lex. 50, Müller SWAW 38, 574—6; 39, 394, 408, Հիւբշ. KZ 23, 13 ևն։

ԳԻՌ.—Պատգամ բառը պահուած է Ախք. Շիր. «խնամախօս» նշանակութեամբ։

ՊԱՏԳԱՐԱԿ, ի-ա հլ. «հիւանդի մահճակալ. տճկ. թէճկէրէ» Գծ. ե. 15. «տանջանքի կասկարայ» Ճառընտ. Յայսմ. դեկ. 13. որից հանելով իբր «կլկլակ, նարկիլէ, ղալեան» նշանակութեամբ գործածում է Զքր. սարկ. Բ. 80. «Պատառեաց զթուղթն և էարկ ի հուր՝

զոր պատգարակօք եդեալ էր վասն ծուխ ըմպելոյ»։

Տէրվ. Մասիս 1881 ապրիլ 28 անշուշտ պրս.։ Հիւնք. պատգամարեր բառից։ Աճառ. SA 1, 303 փոխառեալ պհլ. *patgarak ձևից, որ կազմուած է զնդ. paiti- մասնիկով gar «բռնել» արմատից. հմմտ. պրս. دستکره dastgara, որից կրճատուած ըստ Будаговъ 1, 343 տճկ. تجکره tejgere «պատգարակ» (կամ նաև تسکره tesgere՝ ըստ Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 929), իբր պրս. dast «ձեռք» և gīra «բռնել» ձևերից։ Վարդանեան ՀԱ 1910, 304 պատգարճել և պատգաճիկ բառերի հետ՝ իբր «հանգստարան»։

ՊԱՏԳԱՐՀԵԼ «ույժ գտնել, զօրանալ, զօրութիւն ունենալ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Նորագիւտ Բ. մնաց. ժգ. 20. «Եւ ոչ կարաց պատգարհել Յերոբովամ, զի զամենայն աւուրս կենաց իւրոց Աբիա զկնի էր». (եբր. «գտանել զօրութիւն», հյ. Թրգմ. գոյր զօրութիւն)։

Նորագիւտ բառս գտաւ ու մեկնեց վերի ձևով Աճառ. ՀԱ 1908, 199 (ընդունել է Ամատ. Հայոց բառ ու բան 551—2)։ Վարդանեան ՀԱ 1910, 304 չընդունելով այս մեկնութիւնը, համեմատում է պատգաճիկ «հանդարտ», պատգարակ (իբրև «հանգստարան») բառերի հետ և մեկնում է «հանգչիլ, հանգստանալ, դուլ և դադար գտանել»։ (Կարելի է կապել պատգաճիկ բառի հետ. հմմտ. մարճ>մաճ. բայց ո՛չ պատգարակ)։ Թիրեաքեան ՀԱ 1912, 286—90 և 1914, 56 դնում է պհլ. patkar «պայքար» բառից և մեկնում է «պայքարելու ուժ զգալ», իբր պայքարիլ բառի կրկնակը։

ՊԱՏԳՈՍ «պատգամաւոր, դեսպան». մէկ անգամ ունի Արծր. էջ 286. «Առաքին յարքունուստ պատգոսք պատուաւորք զօրօք բազմօք... բերեալ կրկին անգամ թագ... և շքեղացուցանեն զթագաւորն Գագիկ»։ Անստոյգ բառ է, որովհետև կայ զանազան այլ ձևերով. ինչ. փատգոս—պատգոս Կղնկտ. Գ. 20 (Եկն խաղաղ փատգոս). պատագրոս Ղև. էջ 133 (Ոչ կարաց ընդոստախօս պատագրոսն այն համբառնալ զգլուխն իւր), պատագարոս Զքր. սարկ. Ա. 27 (Եւ ահա գայր պատագարոսն.., Ել արտաքս ի վրանէն և տեսանէ զպատագարոսն զի գայր, և կոչեաց առ ինքն զփայեկն)։

Պատկ. հրտր. Սեբէոսի, էջ 201 պհլ. padgōs «գաւառ» բառի հետ։ Հիւբշ. 223 ուղիղ չի կարծում պատգոս ընթերցուածը։ Ադոնց, Арм. էջ 215 միացնում է յաջորդ բառի հետ. պատգոս մեկնում է pati+հյ. կոյս, որ միամիտ է գտնում Meillet JAs. 1910 (16), էջ 179։

*ՊԱՏԳՈՍԱՊԱՆ «պարսկական զօրապետական մի տիտղոս». ունի միայն Սեբ. էջ 77, 92։

=Նպհլ. *pātgōspān «երկրակալ, գաւառապետ, աշխարհատէր» ձևից, որ կազմուած է պհլ. pātkōs, մանիք. պհլ. מארגום pādgōs, աւելի ուշ ժամանակ מאיגום pāigōs (Salemann ЗАН 8 (1908), էջ 108)>պազ. paδkōs «գաւառ, նահանգ»+pān «պահապան» բառերից. հմմտ. պրս. pāδōspān «աշխարհատէր»։—Պարսից տէրութիւնը բաժանուած էր 4 պատգոսի և իւրաքանչիւրի վրայ իշխում էր մի պատգոսպան. ըստ Խորենացու աշխարհագրութեան՝ այս 4 երկրամասերն էին՝ հիւսիս (Մարաստան), արևմուտք (Խուժաստան), հարաւ (Պարսկահնդկաստան) և արևելք (Խորասան)։—Հիւբշ. 223։

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. Матер. II. 21։ Ադոնց տես նախորդը։

*ՊԱՏԵԱ «բաժակ, գինու գաւաթ». գործածական է միայն յետին հայերէնում. ինչ. Կոստ. երզն. 175. Որ ես խմեմ զայն պատեան (այլ ձ. կթխայն), որ մէջն է գինով յորդեան։

=Արաբ. Թրք. بادیه badya «ապուրի ընդնակ, սկաւառակ, ափսէ», որ և Կաղանի Թթր. بادیان badyan «փայտեայ մեծ սկաւառակ» (Будаговъ 1, 220)։—Աճ.

Պատեան տե՛ս Պատ։

Պատեճ տե՛ս Պատահ։

*ՊԱՏԵԽ (որ և պատեկ, պտեխ, փաքեխ, պքեխ) «սեխ (բոյսը և պտուղը)» Վստկ.

171. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2515. իսկ Բառ. երեմ. էջ 283 յիշում է բըթեղ ձեւով՝ սեխ բառի բացատրութեան մէջ։ (Այս բառն է դարձեալ որ Քաջունի, հտ. Գ. էջ 208 սըխալմամբ գրում է պըեխ և մեկնում է melon)։

=Արաբ. بطّيخ bittīx, ռմկ. արաբ. baṭṭīx «սեխ» (տե՛ս Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 537, Steinschneider WZKM 11, 318), ասոր. ܦܛܝܟܐ paṭīxe «սեխ», քրդ. petīγ, որոնց հետ նոյն է եբր. אֲבַטִּחִים abattixīm «սեխ» (Gesenius[17], էջ 3)։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Ջթ. բաղէխ «սեխ, շամամ», Սվեդ. բըղխիխ «սեխ», Մշ. փըեխ «սեխի մեծ տեսակը», փխբ. Ալշ. փըըխ «փոքրիկ աղջկայ ամօթոյքը»։

ՊԱՏԵՂ «կուտատուկ, տուղտ, althea» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2516։

—ՊԱՏԵՂԻՈՐ «ծացւոր, յղի». մհյ բառ է. Սմբ. դատ. 129. որից պատեղւորիլ «յղանալ», պատեղւորցուցել «յղացնել», պատեղւորութիւն «յղութիւն» (Rivola, Բառ. հայոց[2] 314, Նորայր, Բառ. ֆր. 458)։

=Ձևացած է հյ. պտղաւոր բառից. հմմտ. Ցղացար յինէն արու մանուկ, որ զքեզ պըտղաւորեսցէ. Պատմ. աղէքս. էջ 10։ (Կապ չունի պատաղաւոր «դժուարին» բառի հետ, որի վրայ տե՛ս պատաղիլ)։—Աճ.

ԳԻՌ.—Սվեդ. բըդըղվիւր «յղի», որից բըդըղվիւրիլ «յղանալ». նոյն է և (ղ-ի անկումով) պատեւր Տր. «յղի կին»։

ՓՈԽ.—Հայ բոշ. peteγvor «յղի» (տե՛ս Finck ЗАН 1907, 119) անշուշտ փոխառեալ է հայերէնից։

ՊԱՏԵՆԱՒՈՐ «խորհրդատոր». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 266։

ՊԱՏԵՆԻ «ոռճիկ», որից պատենօղ «կերակրող». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 269. թուի վրիպակ փխ. պարէն։

ՊԱՏԵՈՍԱԿ. Նորագիւտ բառ՝ անյայտ նշանակութեամբ, որ մէկ անգամ ունի Յովսիմ. 20. «Քանի՞ չափ լոյսն, որ զպատեոսակն չեռուցանէ՝ ընդ հայելիսն...»։

ՊԱՏԵՐ «հզօր». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 266։

*ՊԱՏԵՐԱԶՄ, ի-ա հլ. (յգ. -մունք, -մունս. սխալ ձևեր են սեռ. պատերազմից, գրծ. պատերազմով Եփր. աւետ. էջ 332—333, 343) «կռիւ, ճակատամարտ» ՍԳր. Եւս. պատմ. Կոչ. Սեբեր. որից պատերազմիլ ՍԳր. Եղիշ. պատերազմիկ Բուզ. պատերազմական ՍԳր. Կորիւն. պատերազմակից Յուդթ. դ. 7. Հռ. ժե. 30. Սեբեր. Կոչ. պատերազմասէր Եւս. քր. Բուզ. են։

=Պհլ. pātrazm «պատերազմ», որ կազմուած է razm < զնդ. rasman- բառից. տե՛ս ռազմ։—Հիւբշ. 223։

ՆՀԲ պատեալ ռազմ: Müller SWAW 66, 269 հյ. պատ և զնդ. rasman, arəza: Հիւբշ. KZ 23, 403 pati մասնիկով—պրս. razm: Հիւնք. պատաճումն (այսինքն «բաղխումն») և ռազմ բառերից։ Ուղիղ մեկնեց Հիւբշ. Pers. Stud. էջ 67, 134։

*ՊԱՏԵՐԻՈՆ «բժշկական մի տունկ է. ֆր. eupatoire». մհյ բառ (ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 502 ա)։

=Յն. εὐπατόριον նոյն նշ. որ է լտ. agrimonia eupatorium L. բուն նշանակում է «ազնուածին» (իբրև «բարեհայր»)։—Աճ.

ՊԱՏՋԲԵԼ «պահել, մի բանի մէջ փաթաթել, ծրարել» Տիմոթ. կուզ. էջ 323. «Եւ մի՛ ծախեսցի դարձեալ ձուկն ի բիւրուց մարմնոց, այլ պատզբեալ ի գլխոյն գիցի այրն և մի՛ ոդունք և մի՛ այլ ինչ վտանգեսցեն»։ (Ոսկեդարեան թարգմանութեան մէջ նոյն բառի դէմ գտնում ենք պատեալ. տե՛ս Ոսկ. Պօղ. բ. էջ 446)։ Նոյն բառն է նաև պատըփայել «պահել, հոգալ, խնամել» Մագ. գաղտագտ. («Տարփիմք ցանք տածել և պատըփայել և բուծել». այլ ձձ. պատըզբայել, պատզբայել, պատղբայել, զպատղբայել. տե՛ս Մէնէվիշ. Մագ. գամագտ. էջ 81), որ Բառ. երեմ. էջ 267 գրում է պատափայլել և մեկնում է «ամփոփել»։

Նորագիւտ բառս գտաւ ու մեկնեց նախ Աճառ. Հայ. նոր բառեր Տիմոթ. կուզի մէջ, էջ 323 և Արրտ. 1912, 837։ Հմմտ. նաև Մէնէվիշեան ՀԱ 1911,

550=Մագ. գամագտ. էջ 81 և ՀԱ 1912, 741. կարծում է թէ նոյն է պատսպարել բառի հետ։

*ՊԱՏԺԱԽ *«յարդագոյն գինւոյ երանգով կայծ կամ սուտակ, լալ.* rubis balais» *Մխ. բժշ. վասն քարանց։*

=*Պրս.* بدخشی badaxšī *«ակն մեղեսիկ, լալ», որ գալիս է* Badaxš *լեռան անունից և սրա համար էլ կոչւում է նաև* la'l-i-badaxšī:

Գտաւ ու մեկնեց Նորայր, Բառ. ֆրանս. 123 ա։

ՊԱՏԺԱՆԱԿ *«բաժակ, գաւաթ» Նորագիւտ բ. մնաց. գ. 22. Փիլ. տեսակ. էջ 19։—Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 552 առաջին վկայութեան մէջ հասկանում է «խնկաման», որովհետև միւս թարգմանութեան համապատասխան տեղը դրուած է* «խնկաման»:

Հներից Լծ. փիլ. մեկնում էր պատիժ *բառով. «Առաջի դնեն թէ կամ խմես կամ ի բաց գնա, որպէս պատիժ զայն հատուցանեն»։ ՆՀԲ «Թերևս իբրու* բաժանակ *կամ առնել ի* բաժակէ *ենթադրութեանց»։ Ըստ ձևի երևում է որ իրանեան փոխառութիւն է։*

ՊԱՏԽԱՌՔ *«պէտք». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 266։*

ՊԱՏԻԺ, ի-ա, ո *հլ. «պատիժ, տանջանք» ՍԳր. որից* պատժել *ՍԳր. Եզն.* պատժածու *Եզն.* պատժական *Ոսկ. մ. գ. 14 և երր.* պատժապարտ *Ոսկ. հռ. բ. կոր. երր. Սեբեր.* պատժապարտութիւն *Ագաթ.* պատժաւոր *Ոսկ. բ. կոր. և մ. գ. 14.* անպատիժ *Սեբեր.* ծովապատիժ *Ագաթ.* կիսապատիժ *Վրդն. դան.* բիւրապատիժ, բազմապատիժ *Բենիկ.։*

ՆՀԲ, Թիրեաք. Պատմ. աշխ. գր. 207 և Հիւնք. պրս. pādāš *«բարի հատուցում, վարձատրութիւն»։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 29 պհլ.* paddahišn, patdahašn, padašn, *պրս.* pādāš *«վարձատրութիւն, հատուցում»։ Յ. Գ. Մ., Պատմ. գրակ. 16 ճապոն.* պանց! Bartholomae, IF 38, 44 *հիրան.* *patīžā=pati-īžā «Gegenforderung, *փոխադարձ պահանջ», որ կազմուած է* pati- *մասնիկով* īž- *արմատից. հմմտ. սանս.* īhate *և յն.* ἰχανάω, ισχανάω *«ցանկանալ, ըղձալ»։*

ԳԻՌ.—Տփ. պա՛տիժ, *Ագլ.* պա՛տիժ, պա՛տինճ, *Շմ.* պադիժ, *Սչ. Սվեդ.* բադիժ, *Ասլ. Խրբ.* բադիժ, բադիչ, *Սլմ.* պատիչ', *Ախց. Երև. Կր. Մկ. Մրղ. Ջղ. Վն.* պատիճ, *Ալշ. Մշ.* պադիչ, *Զթ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ.* բադիչ, *Ակն.* բադինչ.*—Բայական ձևով՝ Տփ.* պատժիլ, *Ջղ.* պատժել, պատըճել, *Սչ.* բադժել, *Շմ.* պադիժիլ, *Ախց.* պատճէլ, *Ագլ.* պատըճիլ, *Կր.* պաճճէլ, *Ակն. Ննխ. Պլ. Սեբ.* բաչչէլ, *Ասլ.* բա*չէ՝լ:*—Թրքախօս հայերից Ատն.* badij *«տգեղ ու տձև մարդ»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. პატიჟი պատիժի *«պատիժ, աշխատանք, յոգնութիւն, չփոթութիւն»,* საპატიჟო սապատիժո *«պատիժ, տուգանք»,* პატიჟება պատիժեբա *«պատժել, դատապարտել, տուգանել» (բայց և «հրաւիրել», ինչպէս և* აპატიჟება ապատիժեբա, მაპატიჟება մապատիժեբա, ჩაპატიჟება չապատիժեբա *«հրաւիրել»)։—Սղերդի արաբախօս քրիստոնեաները փոխ են առած* badij *«պատիժ» (Բիւր. 1899, էջ 116)։*

ՊԱՏԻՂՈՎՆ *«թանձր ամպ». Նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ ունի Անան. գիտ. 7. Յորժամ երևի որ կոչի պատիղովն ամպ թանձր... և յորժամ ի հարաւոյ կողմանէ լինի այս պատիղովնն։ (Ամատունի, Հայ. բառ ու բան 552 համարում է բառ անստոյգ, մինչդեռ նշանակութիւնը միասին է դրուած)։*

—ՊԱՏԻՃ, ո *հլ. «կճեպ, կեղև. 2. սոնապան. 3. կնճիթ». սրանից են ձևացած յետնաբար* պաճուկ (<*պատճուկ), բաճիճ, բաչիչ *«ընդեղէնների կանաչ պատեանը» Նորայր, Բառ. ֆրանս.* (gousse *բառի տակ), ՀԲուս. § 297,* բուճուճ *«շագանակի վրայի փշոտ կճեպը» Վստկ. 152. սրանց մէջ առաջին* ճ *ձայնը փոխանակ* տ՝ *յառաջացած է երկրորդի ազդեցութեամբ. հմմտ.* պատճառ>*գւռ.* պաճճառ. *ըստ այսմ* բաճիճ>բաչիչ *ձևերի նախնականն է* պաճիճ, *որ ինկապէս էլ գտնում ենք նոր գաւառականների մէջ՝ «սոնապան» իմաստով. անբացատրելի է միայն ա՛յն թէ ինչո՛ւ նախաձայն* պ *և դարձել է* բ, *որ նոյնպէս կենդանի պահուած*

ենք գտնում այսօր էլ հեռաւոր մի գաւառականում (տե՛ս տակը), «կանաչ լոբի» նշանակութեամբ։

=Կազմուած է պատ-ել արմատից՝ -ին մասնիկով (հմմտ. ուտին). տե՛ս Պատ:

ՀՀԲ պատիչ իր: ՆՀԲ պատել բայից։ Ճմլին, Քերակ. 43 -ին դնում է մասնիկ։

ԳԻՌ.—Վն. պատին «բակլայի կճեպ», Մկ. պատին «կանաչ լոբի», Ննխ. բադինջ «կանաչ լոբի» (այս բառը ծագում է ուղղակի հին պատին ձևից. բայց Նոր-Նախիջևանի գիւղերից Չալթր ունի բ‘ադինջ ձևը, որ կարող է միայն *բատին նախաձևից յառաջանալ). Ուդ. բօդիջ «կանաչ բակլայ», շըրջմամբ՝ Բբ. բոջիդ «կանաչ լոբի», Սվեդ. բըէջ «լոբու կամ բակլայի կանաչ պատեանը», Ջղ. (գիւղերը) պանուն «լոբու, բակլայի ևն կանաչ կճեպ» (աւելի հին գործածութիւնն ունի էֆիմ. էջ 286 պանուն «կանաչ լոբի»), Բլ. Խրբ. բաջուգ (<*պատնուկ) «լոբու, բակլայի և նման բոյսերի ուտելի կճեպը».—Ղզ. Տփ. պա՛նին, Երև. պա՛նուն «ոռնապան», որից պանունաթել «ոռնապանը կապելու թելերը»։—Կրճատուած ձևով է Դվ. Երև. Ղրբ. պան «ընդեղէնների արտաքին պատեանը, ցորենի կճեպ, կճեպը վրան մնացած ցորեն»։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Ուդ. boduǰ «կանաչ բակլայ» (Բիւր. 1899, 314, Յուշարձան 328). —վրաց. პაჭიჭი պանինի, პაიჭი պաինի «ոռնապան»։

ՊԱՏԻՃԱԿԵԼ «ի բազում կերակրոց պարպատել կամ խճողել». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 266։

ՊԱՏԻՃԱՂ, անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Նար. տաղ. 465. «Ջեռացն Եղիշոյ կամարակապ կապէր, ատիճաղ պատիճաղ ոտղի խտղի երգով»։

ՆՀԲ յիշում է ատինաղ բառի հետ, բայց մոռանում է մեկնել։ ՋԲ մեկնում է «ոլորտապատ, գալարապատ փարեալ, պատելով պատեալ, պլլուած, ոլորտկած», որից նաև ԱԲ։

*ՊԱՏԻՆՃԱՆ (որ և պատընջան, պատնինան, պատըննան, պատնջան, պատննան, պանջան, պաննան, պորիննան, վադրնան, վարնան) «մի տեսակ բանջարեղէն, սմբուկ, solanum esculentum, melongena» Մխ. բժշ. 114, 128, Վրդն. Բուսբ. Բժշ.։

=Արաբ. بادنجان bādinǰān, պրս. bātingān, bādingān, pādingān, pādinǰān, Թրք. patliǰan, batləǰan, քրդ. badinǰan, baǰan, վրաց. badliǰane, արևել. Թրք. بدنكان badingan կամ پتنكان patingan, մալայ. برنجال berinǰāla, հինդի brinǰal, հյն. mildzany, լտ. merengolus, melangolus, իտալ. melangelo, melanzana, պորտ. alberengena, bringella, ֆրանս. aubergine ևն։ Բոյսի ծագումը Հնդկաստանից է, որտեղից անցել է Պարսիկներին, սրանցից արաբներին և այստեղից էլ ընդհանուր տարածուել է։—Հիւբշ. 274։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ. նոյնը նաև Lag. Arm. Stud. § 1831 ևն։ Վերջին անգամ Seidel, Մխ. բժշ. § 309։

ԳԻՌ.—Տիգ. բոդինջոն, Վն. պատընջոն, Ջթ. բադինջօն, բադինջոն, ՀՃ. բադընջօն, Ագլ. պատընջո՛ւն, Սվեդ. բոդինջուն, Մկ. պատիջոն, Մշ. պադիջան, Շմ. բադըմջան, Ղրբ. բադումջան, Գոր. բադամջան, Ախց. պաթլիջան, Պլ. փաթլիջան, Տփ. բադրիջան, Սեբ. բալդըրջան, Երև. պօրընջան: Առհասարակ նշանակում են «սմբուկ», բայց Ջթ. ՀՃ. «լոլիկ, պամիդոր». Կովկասում երկուսը իրար խառնելով ասում են յաճախ սև պօրընջան «սմբուկ», կարմիր պօրընջան «լոլիկ»։

*ՊԱՏԻՐ «խաբէական, խաբեբայ, սուտ» ՍԳր. Եւս. քր. Վեցօր. Սեբեր. որից պատրել «խաբել, դաւել, որսալ» ՍԳր. պատիրք «խաբէութիւն, մոլորութիւն» Բ պետ. բ. 13. Ոսկ. կող. և եբր. Սեբեր. պատրական Ոսկ. եփես. պատրանք ՍԳր. Եւս. քր. պատրախառն Եփր. համաբ. էջ 154. առասպելապատիր Կոչ. 312. պատրողական Փարպ. խաբեպատիր Եփր. թգ. և յես. նաւապատիր ՍԳր. կորստապատիր Մծբ. դիւրապատրելի Ոսկ. ա. կոր. վաղապատիր Ոսկ. բ. տիմ. թակարդապատիր Ճառընտ. ևն։

=Պհլ. *patīδ հոմանիշից, որ թէև աւանդուած չէ, բայց հաստատւում է սոգդ. pt'yδ-

«խարէութեամբ ձեռքից խլել», pl'yδ «թա-խանձանք» ձեւերով։

ՆՀԲ «որպէս թէ պատօղ իր կամ փատ ինչ»։ Հիւնք. վարդապետ բառից։ Գաբ-րիէլեան, Բազմ. 1908, 501 պատել բայ-ից։ Ուղիղ մեկնեց Gauthiot MSL 19, 128:

*ՊԱՏԻՒ, ո հլ. (կայ նաև -տոյի, -տուէ) «պատիւ, փառք, պարծանք, մեծ անուն և աստիճան. 2. պարգև, ընծայ, նուէր. 3. պատուի տեղ, աթոռ. 4. իշխանական պսակ, գլխին կամ կրծքին կապելու շքանշան» ՍԳր. Եզն. Ոսկ. Եփրե. և ևս։ Սեբեր. Եւս. պտմ. (4րդ նշանակութեան համար տե՛ս Պատկ. Матер. II. 2). «5. պատուաւոր (իբրև ած.)» Խոր. բ. 8. (Հրաման տայ քաղաքացեաց մարդկան արգոյ և պատիւ լինել քան զգեղջ-կաց). «6. համառօտագրութեան — նշանը». Պատիւն որ է քաշն՝ որ ի վերայ երկու գրոյն դնեմք, որոշէ զանունն Աստուծոյ ի պիտակ անուանց աստուածոցն (Գէորգ վրդ. սկեռ. Մեկն. ևս. տե՛ս Ոսկ. ևս. էջ 256 ծան.)։ Այս արմատից են պատուել ՍԳր. Ոսկ. եփրե. և մ. բ. 26. պատուական ՍԳր. Կիւրղ. թգ. պատուաւոր Գծ. ժե. 23. Եղիշ. պատուակալ Բուզ. անպատիւ Ոսկ. մաթ. զուգապատիւ Ոսկ. յհ. ա. 28. մեծապատիւ ՍԳր. Ոսկ. ևս. Ագաթ. Կոչ. Բուզ. յառաջապատուել Ոսկ. յհ. ա. 34. ճսսարակապատիւ Եւթաղ. 131. Ոսկ. մ. ա. 19. ճանգիտապատիւ Բ. պետ. ա. 1. Ոսկ. ևս. և մ. ա. 15. Սեբեր. միապատիւ Ագաթ. Կորիւն. Ոսկ. ևս. նոր բառեր են պատուանուն, պատուանշան, պատուարժան, վսեմապատիւ, վերապատուելի, պատուա-խնդիր, անպատուաբեր, պատուականապէս, պատուազգած, պատուազուրկ են։

=Պհլ. *pativ համանիշից, որ թէև աւանդ-ուած չէ, բայց նոյնն են հաստատում նորա-գիւտ սոգդ. ptβy, ptβy', ptßyw, *pat°ßayə «պատիւ» ձևերը։

ՆՀԲ վրաց. պատի՛վի: Lag. Urgesch. 98 upa մասնիկով՝ dā «տալ» արմա-տից։ Մորթման ZDMG 26, 559 բևեռ. badu և 693 adabadi։ Թիրեաքեան, Պտկ. աշխ. գրակ. 206 և Հիւնք. պրս. pāya «պատիւ, աստիճան»։ Riabinin MSL 10, 16 հպրս. pātuv «պաշտպա-նում է»։ Müller MZKM 11, 206 հպրս. *patibā, սանս. pratibhā «հաճոյք»։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 29 պհլ. pātfrās «պատուհաս» բառից՝ rās վան-կի անկումով։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Gauthiot MSL 19, 128:

ԳԻՒ.—Ագլ. Ախց. Երև. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Տփ. պատիվ, Ալշ. Մշ. Շմ. պադիվ, Սչ. բադիւ (կարդա՛ badiu), Ասլ. Ջթ. Խրբ. Պլ. Սեբ. բադիվ, Տիգ. բոդիվ, Ննխ. բադէվ և Թրքախօս հայերից Այն. բադիվ. իր բուն իմաստը կորցնելով՝ սովորաբար նշանակում է «հիւրին ի պատիւ ուտելիքն հանելը». այսպէս յատկապէս Այն. Ջղ. «հանդէս, խնջոյք, հարկինք», Ննխ. «կնունքի առթիւ տրուած հացկերոյթ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. პატივი պատիվի «պատիւ, յարգանք, փառք, արժանաւորութիւն, տիտ-ղոս», პატივი წიგნისა պատիվի ծիրի-լիսա «գրքի լուսանցք, գրի վրայ պատիւ», პატიოსანი ქვა պատիոսանի քվա «պատ-ուական քար, գոհարեղէն», უპატიო ուպա-տիո «անպատիւ», უპატიოსნება ուպա-տիոսնեբա «անպատուութիւն», ხავატიო սա-պատիո «յարգելի», პატივება պատիվեբա, პატიება պատիեբա «ներողութիւն, պատ-ուել, ներել», გაუპატიურება գաուպատիու-րեբա «անպատուել», პატივისცემა պա-տիվիսցեմա «պատուել», մինգր. პატიშო-ცემა պատիիշի-ցեմա «պատուել», Թուշ. პატივ պատիվ «պատիւ, յարգ», գնչ. pativ, patibu (ըստ Vaillant), patib, patuv, pa-kiu, pačiu, pašipa, pači (ըստ Պատկ. Цыганы էջ 47) «պատիւ», ուտ. պատիվ «պա-տիւ»։

*ՊԱՏԼԻԼ «փճանալ, աւրուիլ» Վրդն. առ. 235 (ծմերուկի համար ասուած)։

=Արաբ. بطّل baṭṭal «փուճ, անգոր-ծածելի», արմատը بطل bṭl «եղծանել»։—Աճ.

ՊԱՏԿԱՆ, ի հլ. «պատշաճ, յարմար» Արծր. Նար. որից պատկանել «պատշաճել, յար-մարել» Ժղ. ժա. 6. Փիլ. Շիր. պատկանաւոր,

Փիլ. խոր. անպատկան *Լմբ. սա. Երգն. մտթ. 426.* անպատկանաւոր *Պիտ.* վանՃապատկան, պատկանելութիւն *(Նոր բառեր)։*

Müller SWAW *66, 276 սանս.* pathya- *ձևից՝* aka *և* ana *մասնիկներով։ Թիրեաքեան, Արիաց. էջ 26 պրս.* بايد bāyad *«պէտք է» և հյ.* պէտք *բառերի հետ։*

ԳԻՌ.—Նբ. Շմ. պատկանիլ, *Ննխ.* բաղգանէլ *«վայելել, սազ գալ»։*

*ՊԱՏԿԱՆ *«նետ, նետի սլաք». արմատ առանձին անգործածական. գտնում է միայն նորագիւտ* պատկանել *«վրան 'նետեր արձակել, նետաձիգ լինել, նետալից առնել» բառի մէջ, որ մէկ անգամ ունի Եփր. մեկն. յոբայ. «Պատկանեցէք ի նա ղհամբաւս իբրև զնետս և ձգեցէք ի Յոբ՝ որպէս ի նպատակ» (ՀԱ 1912, 625 և 673)։*

=Պհլ. *patkān *«նետ» բառից, որ է պրս.* پیکان paykān *«նետ». հմմտ. 'նաև* պատկանդարան:

Նորագիւտ բառս գտաւ ու մեկնեց Վարդանեան ՀԱ 1912, էջ 625—6։

Պատկան *«պատեան, կճեպ» տե՛ս Պատ։*

*ՊԱՏԿԱՆԴԱՐԱՆ, ի-ա *հլ. «նետի աման, կապարճ» Եւագր. 82 (գրուած* պատկնդարան). *Եղիշ. էջ 7. Արծր. Ճառընտ.=Վրք. և վկ. ա. 614. Սկևռ. աղ. 13. Ճշ. 418 ա։*

=Պհլ. *patkāndārān *«կապարճ» որ կազմուած է պհլ.* *patkān*=պրս.* paikān>*հյ.* պատկան *«նետ» և պհլ.* *dārān *«կրող, ունեցող, պահարան» (տե՛ս* դարան) *բառերից։—Հիւբշ. 223։*

Հներից յետիններր իմանում են պատկան դարան՝ *իբրև երկու բառ՝ «պատուան կամ յարմար դարան» նշանակութեամբ։ Այսպէս Եղիշէի «ելից զնա իբրև զպատկանդարան՝ դեղեալ նետիւք» խօսքը Արծր. գ. 5, էջ 158 երկրորդում է «իբրև զպատշաճ դարան՝ դեղեալ նետիւք» ձևով։ Սկևռ. աղ. 65 անջատ ձևով գրում է «Ընդ պատկան մըտեալ դարանաւ»։ Սրա համեմատ նաև ՆՀԲ մեկնում է «որպէս թէ յարմար դարան»։ Ուղիղ մեկնեց նախ* Lag. Ges. Abhd. *298, յետոյ Տէրվ.* Altarm. *6, Նախալ. 88։*

ՊԱՏԿԱՌ *«ամօթխածութիւն» Շնորհ. այբուբ. «ամաչկոտ» Յհ. կթ. որից* պատկառ կալ, լինել, եմ *«ամաչել, քաշուիլ» Ոսկ. (սաէպ).* պատկառել *ՍԳր. Ոսկ.* պատկառանք *ՍԳր.* պատկառեցուցանել *Հաւթ. բ. 15. Սեբեր.* պատկառութիւն *Ոսկ. եփես. և մ. գ. 33.* պատկառուկս արկանել *Բուզ.* անպատկառութիւն *Եփր. ղաղ.* բազմապատկառ *Նար.* պատկառելի *Ոսկ. յհ. բ. 12 ևն։*

Lag. Btrg. baktr. Lex. 42 *ձևապէս սանս.* pratikar: Müller WZKM 8, 272 *զնդ.* *paiti-kar, *կազմուած* kar *«նշանակել, նկատել, յիշել» արմատից, որից նաև պրս.* نكريدن nigarīdan *«նայիլ» ևն։*

*ՊԱՏԿԵՐ, ի-ա *հլ. «նկար, դէմք, կերպարանք, արձան, կուռք ևն» ՍԳր. Եփր. թգ. «օրինակ, գաղափար, տեսք, երևոյթ, աղգահամար, պորտ» խոր. Վրք. հց. Մխ. դտ. որից* պատկերագիր *Ոսկ. մ. ա. 9.* պատկերագործ *Ագաթ.* պատկերակերպ *Ագաթ.* պատկերակոտ *Ոսկ. մ. գ. 7.* պատկերապաշտ *Ագաթ.* պատկերասէր *Ագաթ.* մարդապատկեր *Եւս. քր.* յայտապատկեր *Կոչ.* բազմապատկեր *Եփր. յես.* անպատկեր *Սեբեր.* առնապատկեր *խոր. Պտմ. աղէքս.* դիւապատկեր *Յայսմ.* պատկերազարդ, պատկերակալ, պատկերաճանչէս, պատկերասրահ *(նոր բառեր) ևն։*

=Պհլ. [illegible] patkar, *արձանագրութեանց պհլ.* patkal(ī), *պրս.* پیکر paikar, *քրդ.* peiker, *հպրս.* patikara- *«պատկեր», մանիք. պհլ.* ptkār *«կերպարանք» (ИАН 1907, 546), սոգդ.* patkarāk *«պատկեր». կազմըւած է* pati- *մասնիկով* kar *«անել, շինել» արմատից. հմմտ. սանս.* pratikṛti—*«պատկեր»։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև ասոր.* ܦܛܟܪܐ patkarā, *քաղդ.* ܦܛܟܪ patkar, *արաբ.* فتكر fitkar *«պատկեր, արձան, կուռք»։—Հիւբշ. 224։*

Նախ ԳԴ պրս. փէյքէր: *Նոյնը նաև ՆՀԲ և* Peterm. 21: E. Boré, JAs. 1841, 646 *քաղդ. պրս. և պհլ. ձևերի հետ։* Gildemeister ZKM 1842, 212 *սանս.*

պրս. և սոսր. ձևերի հետ։ Windisch. *42 սանս.* pratikrti։ *Եւրոպա 1849, 200 հպրս. և պրս. բառերի հետ։ Ուղիղ են նաև* Böttich. Rudim. 52, 212, ZDMG 1850, 360, Arica 80, 345, Lag. Ges. Abhd. 79, Urgesch. 202, Spiegel, Huzw. Gram. 187, Müller SWAW 38, *572 ևն։—Հիւնք. պրս. զնդ. և հպրս. համարելի ձևերի հետ նաև յն.* πάτταχοι *«նաւորդաց պահապան դիք»։*

ԳԻՒ.—Ջղ. պատկերf, *Սլմ.* պատկերf', *Վն.* պատկերf', պատկեռf', *Ախց. Երև. Կր.* պատկէրf, *Ագլ. Շմ.* պատկէր, *Մրղ.* պատկէրf', *Հւր.* պարկէրf, *Տփ.* պա՛տկիր, պա՛տկիրf, *Մկ.* պատկիրf', *Սչ.* բադգեր, *Ննխ.* բադգէր *«մարդու պատկեր»,* բադգէրf *«եկեղեցական պատկեր», Հճ. Հմշ.* բադգէր, *Սեբ.* բադգէր, բադգէրf, *Տիգ.* բոդգէր, *Զթ.* բադգիյ, բադգիր, *Պլ.* բարգէրf, բարգէնf, *Ակն. Ռ.* բարգէնf, *Ալշ. Մշ.* պաղվերf, *Ասլ.* բարյէ՝ր, բարյէ՝*. *Թրքախօս հայերից էնկ.* barket *«պատկեր» (Բիւր. 1898, 865)։*

ՊԱՏԿԷՆ *«պատուաստ, ծառի պատրոյս». առանձին չէ գործածուած. սրանից են* պատկինել *«պատուաստել» Կոչ. էջ 4.* պատկինիլ *«պատուաստուիլ» Կոչ. էջ 7. Վիգօր. էջ 90.* պատկինեալ *Կոչ.—ՆՀԲ, ՋԲ և ԱԲ սրմատը դնում են* պատկին, *հանելով* ի պատկին կեալ *ոճից, որ սխալ ընթերցուած է փխ.* պատկինեալ:

ՆՀԲ հանում է պատկանիլ *բայից։*

Պատկենալ *տե՛ս Պականիլ։*

Պատկողացոց *տե՛ս Պատ և Կող։*

ՊԱՏՃԱՌ, ի-ա, ո *հլ. «պատճառ. 2. առիթ. 3. պատրուակ. 4. յանցանք» ՍԳր. Եզն. Ոսկ. հս. և մ. ա. 13. Եւս. պատմ. եփր. թգ. Ագաթ. յաճախ անեղական է գործածւում, ինչ. Ջի նա առաջին պատճառք և ճշմարտութեան պատճառք. Ոսկ. հս. էջ 382. որից* պատճառել *ՍԳր. Եզն.* պատճառաւոր *Եզն.* պատճառանք *ՍԳր. Եւս. քր. Բուզ. եփր. ղևտ.* պատճառախնդիր *Եզն.* տօնապատճառ *Յիշատ. Ոսկիփ. կամ* պատճառնամակ տօնից *«տօնապատճառ» (նորագիւտ բառ) Յիշատ. 1267 թ. (Շողակաթ, էջ 31),* անպատճառելի *«անմեղ» Տիմոթ. կուզ, էջ 287.* խոբապատճառ *«սուտ հիւանդ ձևացած» Բուզ.* յօզնապատճառական *Նար.* կենապատճառ *Պիտ.* բարեպատճառ *Օրբել.* փերապատճառ *Մաքս.* պատճառաբանել, դրդապատճառ *(նոր բառեր) ևն։*

Müller SWAW 38, 588 paiti- *նախդիրով պրս.* čāra *«միջոց, ճարակ» բառից։ Հիւնք. պրս.* badkār *«չարագործ» բառից։* Patrubány *ՀԱ 1908, 154* պատ *մասնիկով՝* ճառ *«խօսք» բառից։*

ԳԻՒ.—Ագլ. Ախց. Մրղ. Շմ. Ջղ. Տփ. պատճառ, *Կր.* պաճճառ, *Սեբ. Տիգ.* բաղչառ, *Ննխ.* բաղչառ, բաչչառ, *Երև. Մկ.* պաճառ, *Մշ.* պաչառ, *Սչ.* բաչառ: *Որից* պատճառաւոր *Երև. Պրր. Ննխ. Տփ. «յղի»։ Թրքախօս Հայոց մէջ՝ էնկ.* badjar *կամ* badjar´ *«իբր փաստ խօսուած մանրավէպ մը» (Բիւր. 1898, էջ 865)։*

*ՊԱՏՃԷՆ, ի *հլ.* (-ճենի, -ճենից) *«պաշտօնական մի թղթի ընդօրինակութիւնը» ՍԳր. Եւս. պատմ. Եփր. մն. 494. Եղիշ. Ջենոբ. գրուած է նաև* պատճեան *Պտմ. աղէքս. Մամիկ.* պաճեան *Յայսմ.* պաճէն *ՅՀ. կթ.* պատճիկ, պաճիկ *Եւս. քր. ա. 76, բ. 284. որից* պատճենաբեր *Նար. խչ.* սրակապատճէն *Նար. խչ. նոր գրականում ընդունուած է միայն* պատճէն *ձևը։*

=Պհլ. *patčēn *ձևից, որ ծագում է հպրս.* *patičayana- *ձևից. բուն նշանակութիւնն է «հակընթերցումն» (համմ. յն.* ἀντίγραφον *«ընդօրինակութիւն, արտագրութիւն»)։ Բէև պհլ.* *patčēn *աւանդուած չէ, բայց կայ նպհլ.* ՊՇՇ *pačēn «ամբողջական ընդօրինակութիւն», որից* hampačēn *«կատարելապէս ընդօրինակեալ»։ Հին պհլ. ձևից են փոխառեալ հյ.* պատճէն, *արամ.* פרשגן *paršeγen, եբր.* פתשגן *paθšeγen, ասոր.* ܦܪܫܓܢܐ *paršaγnā «ընդօրինակութիւն, օրինակ, պատճէն», իսկ նոր պհլ. ձևից են հյ.* պաճէն, *վրաց.* პაჭენი *պաճենիսի «ընդօրինակութիւն, պատճէն»։ Հյ.* պատճեան, պաճեան *ծագած են սխալ ենթադրութեամբ* պատճենի *են ձևերից. իսկ* պաճիկ, պատճիկ *անծանօթ ևն։—Հիւբշ. 224։*

ՆՀԲ լծ. լտ. pagina *«էջ, թերթ, գրութիւն»։ Երրաչեցերէն բառի հետ են հա-*

մեմատում La Croze (ըստ Lag. Urgesch. 1031 և Բազմ. 1897, էջ 8), Cildemeister ZKM 1842, 209, Böttich. Horae Aram. 42, 100, Rudim. 47, 164, ուր նաև ասորի ձևն ու սանս. ças արմատն են յիշուած։ Հիւնք. հանում է պատճառ բառից։ Ուղիղ մեկնեց Müller WZKM 6, էջ 264—5։ Նոյնը նաև Հիւբշ. Pers. Stud. էջ 110։

Պատմեղ տե՛ս Պատում։

*ՊԱՏՄՈՒՃԱԿ, ի-ա հլ. «պատմուճանների վերակացու, հանդերձապետ» Դ. Թագ. իբ. 14. Նորագիւտ բ. մնաց. լդ. 22. որից տուն կամ վանք պատմուճակաց «հանդերձատուն, ուր արքունի թագն էին դնում» Բուզ. ե. 6 (էջ 209 երեք անգամ)։

=Պհլ. *patmōčak համանիշ ձևից, որ աւանդուած չէ. կազմուած է pat և ak մասնիկներով՝ mōč=զնդ. և սանս. muč արմատից. հմմտ. մուճակ և պատմուճան բառերի տակ յիշուած ձևերը։—Հիւբշ. 225։

ՀՀԲ, ՆՀԲ և Հիւնք. հանում են պատմուճան բառից։

[ՊԱՏՄՈՒՃԱԿ «պատուիրանապահ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 266։

=Կեղծ բառ, որ յառաջացել է հետևեալ ձևով՝ նախորդ պատմուճակ բառից։ Դ. Թագ. իբ. 14 կարդում ենք. «Եւ գնաց Քեղկիա քահանայ... առ Ողդա մարգարէ՝ կին Սեղղովմայ որդւոյ Թեկուայ, որդւոյ Արասայ պատմուճակի. և նա բնակէր յԵրուսաղէմ ի Մասենայ»։ Այս միևնոյն պատմութիւնը կրկնուած է Բ. մնաց. լդ. 22 հետևեալ ձևով. «Եւ գնաց Քեղկիաս ... առ Ողդան մարգարէ՝ կին Սեղեմայ, որդւոյ Թակուաթայ, որդւոյ Եսերայ, որ պահէր զպատուիրանսն և ինքն բնակէր յԵրուսաղէմ ի Մասենայ»։ Այստեղ զպատուիրանսն մեր թարգմանութեան սըխալն է, որ եբր. բնագիրը ճշտիւ ունի զպատմուճանսն: Մեր բառագիրը երկու հատուածները համեմատելով իրար հետ և «որ պահէր զպատուիրանսն» դնելով նախորդի պատմուճակ բառի դէմ՝ իրաւամբ մեկնել է «պատուիրանապահ»։]—Աճ.

*ՊԱՏՄՈՒՃԱՆ, ի-ա հլ. «երկար և փառաւոր վերարկու կամ զգեստ» ՍԳր. որից պատմուճանիլ Յհ. կթ. պատմուճանապատառ Սանահն. պատմուճանափած Ջքր. կթ. միապատմուճան Երզն.։

=Պհլ. [illegible] patmōčan «զգեստ, հանդերձ, զարդարանք» բառից. կազմուած է mōč<զնդ. սանս. muč արմատից՝ pat- և -an մասնիկներով. հմմտ. պհլ. [illegible] patmōxtan «դնել, կրել, հագնիլ», [illegible] patmōčešn «զգեստաւորութիւն», mōčak «կօշիկ, մուճակ», մանիք. պհլ. פדמוצן padmōčan «զգեստ» (Salemann, ЗАН 8 (1908), էջ 111), սոգդ. pt'ymč'nt (=patēmōčant) «հագնուեցան», պազ. padmōžend «դնում են, կրում են», padmōžešn, padmōžan «զգեստ, զգեստաւորում», mōža «կօշիկ, ղուլպայ», զնդ. paitiš-muxta- «կօշիկ հագած», սանս. prati-muč «հագնիլ»։ Այստեղ են պատկանում նաև հյ. մուճակ և պատմուճակ:—Հիւբշ. 224։

Müller SWAW 42, 255 թերևս պէտք է կցել հյ. մուճակ բառին։ Lag. Btrg. baktr. Lex. 49 զնդ. paitimuč: Müller SWAW 78, 431 սրա հետ նաև սանս. pratimuč: Հիւբշ. KZ 23, 29 փոխառեալ պհլ. patmōčan ձևից. նոյնը Պատկ. Матер. I. 14 և Müller WZKM 8 (1894), 90։ Հիւնք. պրս. պատրուզ «հնոտի հանդերձ» բառի հակառակից և կամ պրս. bādāma «մետաքսեայ հանդերձ»+ǰāma «զգեստ» և կամ պրս. barǰāma «վերարկու»։

ՊԱՏՆԷՇ, ի-ա ճլ. «պատ, պարիսպ» ՍԳր. որից շրջապատնիշել Եղիշ. առ լեհ. պատնէշ պաշարումն Բ. մկ. ժգ. 19. Յհ. կթ. ցցապատնէշ Յհ. պտմ. առ լեհ.։

ՆՀԲ «որպէս պատօղ կամ պատեալ նիշ... Վրաց. պատնէ՛զի»: Տէրվ. Մասիս 1881 ապրիլ 28 անշուշտ պրս. փոխառութիւն։ Հիւնք. պատ «որմ» բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 315 զնդ. paitiniśurətar «յենարան»։ Pictet, բ. տպ. Բ. 254 կցում է պրս. bastan «կապել», bast «պատ», քրդ. bedeu «պարիսպ» բառերի հետ։

ՓՈԽ.—Վրաց. პატნეში պատնեշի «պատնէշ, պատնէշաւոր տեղ, մարտկոց» Գ. Թագ.

ի. 12, ուր Հայ թարգմանութիւնն էլ նոյն բառն ունի (Զուբինով[2], էջ 1008 սխալմամբ տպել է პატნეზი պատնեզի, ինչպէս որ էջ 1105 ხაპატნეზო սապատնեզո «окопный»)։

*ՊԱՏՇԱՃ, ի հլ. «յարմար, վայելուչ» Բ. մկ. գ. 24. Ոսկ. մ. ա. 1, գ. 29. որից պարտ և պատշաճ Բ. մկ. գ. 19, թ. 12. պատշաճ է՝ չէ Եւս. քր. Եզն. ըստ պատշաճի Ա. պետ. ա. 6. Ագաթ. պատշաճական Ոսկ. մտթ. և խս. Սեբեր. պատշաճել, պատշաճիլ ՍԳր. Ոսկ. Սեբեր. Ագաթ. պատշաճող Երեմ. իբ. 14. պատշաճութիւն Սեբեր. Ոսկ. մ. ա. 13. Եւս. քր. անպատշաճ Եզն. գեղապատշաճ Խոր. անպատշաճապէս (նորագիւտ բառ) Լմբ. մատ. էջ 51. պատշաճօրէն (նոր բառ) ևն։

=Պհլ. patsač ձևից, որ կազմուած է pat- մասնիկով sač արմատից, իբր զնդ. paiti-sač, հպրս. pati-sač, սանս. prati-sač, հմմտ. պհլ. sačītan «յարմարիլ, արժանի լինել», sačak «արժանի, վայել, յարմար», պրս. سزیدن sazīdan «զարդարուիլ, վայելել, իրեն պատշաճիլ, յարմարիլ» (որից գւռ. սազիլ), سزا sazā, سزاوار sazāvār «արժանի, վայել, պատշաճ»։ Հմմտ. նաև սոգդ. patsāxt- «վարզուորեալ»։—Պհլ. *patsač դարձել է նախ հյ. *պատսաճ, որի մէջ ս ձայնը ազդելով շչական ճ-ից՝ եղել է յետոյ պատշաճ: Նոյն ձայնական երևոյթն են ցոյց տալիս սատինաճ—աշտինաճ, սոճի—շոճի, սատուճ—աշտուճ ևն։—Հիւբշ. 225?

ՆՀԲ «որ ինչ պարտ է և շատ»։ Müller SWAW 42, 255 զնդ. sačaiti և պրս. sazad ձևերի հետ է համեմատում։ Նոյնը Justi, Zendsp. 291 զնդ. sač արմատի տակ։ Lag. Ges. Abhd. 300 հպրս. patiš «ընդդէմ» նախդիրով հյ. աճ, աճիլ արմատից։ Հիւբշ. 225 մերժում է այս և կասկածով է նայում վերի ուղիղ մեկնութեան, որովհետև պհլ. *patsač ձևի դէմ սպասում է հյ. ըստ օրինի *պատսաճ: (Ս ձայնը շ-ի վերածելու համար մեր տուած մեկնութիւնը չէ մտածած)։ Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գր. 206 պրս. بایستن bāyistan «պատշաճ լինել»։ Meillet MSL 10, 80 յիշում է զնդ. hačainte, որի վրայ տես ճաճիլ: Salemann, Manich. Stud. ЗАН 8 (1908), էջ 113 պհլ. pasačak = մանիք. պհլ. פסצג pasačag «պատրաստ» բառի հետ է համեմատում, Մերժում է Meillet JAs. 1909 (13), 314 և մեր բառի վերջի մասը (շաճ) նոյն է դնում ճաճիլ բայի հետ։

*ՊԱՏՇԳԱՄ, ի-ա հլ. «վերնայարկի սենեակ, դահլիճ, դատիկոն, շէնքի վերի յարկից դուրս կարկառեալ մաս» ՍԳր. Մծբ. Կոչ. 389. Եփր. ծն. էջ 44. որից պատշգամ դրաց «նախադուռ, գաւիթ» Փիլ. նխ. պատշգամեալ Արծր. գրուած է նաև պատշկամ, պատըշգամբ, պատշկամբ, պաշտգամ, պաշտկամբ. վերջինս «եկեղեցու բեմ» նշանակութեամբ ունի Լմբ. մատ. էջ 205 (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 122) և այս իմաստով պէտք է առնել նաև պաշտկամ Թղթ. դաշ. 27։ Նոր գրականի մէջ ընդունուած է պատըշգամ «balcon կամ շաճնիշիր» (արևմտեան բարբառ), պատշգամբ (արևելեան բարբառ)։

=Պհլ. *patškamb ձևից, որ թէև չէ աւանդուած, բայց նոյնն են հաստատում պրս. پشکم paśkam (որ և piśkam, baškam, biśkam, pačkam, pičkam) «տուն բարձրաւանդակ. 2. տուն՝ որ չորրջանակի պատուհաններ ունիցի՝ ուղղանկեան վանդակագործեալ», սոգդ. ptśknpy (կարդա՛ patšikámbe) «տանիքից դուրս կարկառեալ մասը, քիւ». կազմուած է pat- նախդիրով՝ škamb = զնդ. *skəmba «սիւն» բառից, որ ծագում է զնդ. skamb «յենուլ, կոթնիլ» արմատից, իբր հպրս. *patiškamba- հմմտ. նոյն արմատից fra- մասնիկով՝ զնդ. fra-skəmba- «նախասենեակ, սիւնազարդ սրահ» և սանս. स्कम्भ skambhá «յենարան)։— Հիւբշ. 225։

Lag. Btrg. bktr. Lex. 50 պատշ- մասը նոյն է դնում պրս. pēš, հպրս. patiš- ձևերի հետ։ Տէրվ. Մասիս 1881 ապր. 28, 1882 մայ. 24 և Նախալ. 89 պրս. pačkam, paškam։ Նոյնը նաև Պատկ. Матер. I. 14: Müller WZKM 8, 272

զնդ. *paiti-škəmba: Հիւնք. պրս. պէճ-ֆէմ, բիշֆեմ, բիշֆեմ: Սոմունճեան, Բազմ. 1893, 534 պատ+պրս. շիֆէմ «փոր», Salemann ИАН 1913, էջ 1130 սոցց. ձևի հետ։

ՊԱՏՃԷՆ «ճաճանչ, ճառագայթ» Գր. տղ. Թղթ. էջ 6. նոյն բառը գտնում ենք նաև Իմ. է. 25 հին ձեռագրերի լուսանցքում՝ պատշէճ կամ պատշէկ ձևով՝ իբր բացատրութիւն ճաճանչ բառի։

ՊԱՏՃԻՐ, ի-ա հլ. «մի արտօնութիւն հաստատելու համար տրուած թագաւորական թուղթ». անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ ունի Փարպ. կգ. «բայց այժմ եթէ զիմ կամս առնես և զիմ օրէնս ունիս և արեգական երկիր պագանես, զգործ զայդ (կաթուղիկոսութեան) քեզ և քում ազգի և որում դու կամիս՝ պատըշրաւ տամ մինչև յաւիտեանս»։

Պատըշրաւ ձևը իբրև գրծ. ընդունելով՝ ուղ. պատշիր ձևն են ենթադրում և մեկնում՝ ՆՀԲ «դաշն, ուխտ, որպէս և պրս. pādāś՝ է փոխարէն և թրք. պատաշ «դաշն». ՋԲ «անդարձագիր կամ վաւերական մուրհակ». ԱԲ պատշիր կամ պատըշիր «դաշինքի վաւերական գիր», Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 29 կարդում է պատփրաւ (իբր ուղղական հոլով) և մեկնում է «վարձ, հատուցում», իբր պհլ. pātfrās։ (Բայց այս մեկնութիւնը անյարմար է, որովհետև նախ՝ այս պարագային պիտի ասուէր «որում դու կամիս՝ ի պատփրաւ (ի հատուցումն) տամ», երկրորդ՝ պհլ. բառը նշանակում է «պատիժ» և ո՛չ թէ «բարի հատուցում», և երրորդ՝ նոյն բառի հյ. ձևն է պատուհաս)։ Նորայր, Յուշարձան 173 ուղղում է պատաշքաւ կամ պատըշքաւ, իբր պրս. pādāšt «փոխարէն հատուցումն բարի»։ (Անընդունելի է այս էլ, որովհետև նոյն պրս. բառի հնագոյն ձևերն են պհլ. pātdahišn, պազ. pādāišn, pādāšn (Horn, Grdr. էջ 61), որոնք չեն կարող տալ հյ. պատաշք ձևը. նոյն իսկ պրս. pādāšt ձևը ընդունելու պարագային՝ սպասելի էր հյ. -շտ և ո՛չ թէ -շք)։

ՊԱՏՈՒԱՆԴԱՆ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ. -ի) «ոտքի տակ դրուած փոքր բարձրութիւն՝ իբրև յենարան» ՍԳր. Եզն.։

ՆՀԲ յիշում է պրս. pāya «պատուանդան և պատիւ», Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գր. պրս. پیوند payvand «յօդ, կապ», Հիւնք. պրս. pāyandān «ստորին կողմն սանդղոց ուստի լինի վերելակել», Կայ պհլ. patwand «կապ», որ ձևով յարմար է, բայց նշանակութեամբ անյարմար։

*ՊԱՏՈՒԱՍ, ի հլ. «ծառի պատրոյս» Մանդ. սրբ. 7. Կրպտ. ոտ. «կապակցութիւն» Նար. «յաւելուած, կցուած, վերադրութիւն» Կոչ. 186. որից պատուաստել «ծառը պատրուսել» Հռ. ժա. 17—20. «կցել, կցկցել, յարմարեցնել» Իմ. ժզ. 11. Ագաթ. Կոչ. Եփր. հռ. 42. պատուաստումն Նար. պատուաստակիր Նար. խչ. պատուաստալատ Նար. առաք. սնոտիապատուաստ Նար. տիրապատուաստ Նար. կուս. 419. կրկնապատուաստ (նոր բառ)։

=Պհլ. *patvast «կցում, միացում» բառից. հմմտ. պհլ. patvastan «կցել, միացնել», patvastak «միացեալ, կից», պազ. paivastan «կցել, միացնել, յարել», պրս. پیوستن paivastan «յարակցել կամ յարակցիլ, կցուիլ, միանալ», پیوسته payvasta «յարակից, միացեալ». բոլորն էլ գալիս են հպրս. *patiwasti-<*patibasti- ձևից, որ կազմուած է pati- նախդիրով band-basta «կապել, կապեալ» արմատից։—Հիւբշ. 226։

ՆՀԲ պատել և ոստ բառերից։ Böttich. ZDMG 1850, 360, 211 և Arica 87, 429 սանս. pratibandh և պրս. paiwast: Lag. Urgesch. 419 պրս. paiwast: Պատկ. Изслед. 13 պհլ. patvastanu: Lag. Btrg. bktr. Lex. 17 զնդ. paitibasta, սանս. pratibaddha, որ Lag. Arm. St. § 1845 մերժելով՝ դնում է զնդ. *paitibasti: Müller SWAW 88 (1877), 15 *paiti-basti (band արմատից)։ Justi, Dict. Kurde 74 հայ. բառի հետ համեմատում է քրդ. patruma

պատրուակը»: Հիմք. պրս. բէյվէստ: Ուղուրլեան (տե՛ս ԳԲ, էջ 1132 և 1406) պրս. փայպէստ «հիմն շինուածոյ», փայպէստէ «ոտնակապեալ»:

ԳԻՌ.—Պարսկերէնից նոր փոխառութիւն են Երև. փէ՛վաստ, *Ագլ.* փէվոստ *«ծառի պատուաստ»:*

*[*ՊԱՏՈՒԱՎՈՒՐ *«գլխի մազի զարդ». մէկ անգամ ունի Եղիշ. է. էջ 106. «Արկանէր զպատուական հանդերձն՝ զոր ունէր ի թագաւորէն, կապէր և զպատուավուրսն և ըզխոյրն ոսկեղէն դնէր ի վերայ». ունի միայն ԱԲ* պատուավուրf *ձևով: Անձևացեաց օրինակը դնում է «զպատիւ վարսին» (այն է վարսակալ), որով* պատուավուրf *դառնում է ձեռագրական վրիպակ:]*

*ՊԱՏՈՒԱՐ, ի–ա *հլ. «պատ, պատնէշ, տախտակապատ, ըրմարգել» ՍԳր. Եա. քր. «հեծաններով ծածկոյթ» Գ. թգ. զ. 5, է. 4, 20. որից* պատուարաւոր *Գ. թագ. է. 5.* պատուարեալ *Արծր. դ. 4.* fարապատուար *Նար. խչ. 372:*

=Պհլ. *patvār *ձևից, որից փոխառեալ է նաև ասոր.* [illegible] pdtūrā *«պատուար». կազմուած է* pat- *նախդիրով* vār=*զնդ.* *vāra=*պրս.* باره bāra *«պատ, պարիսպ» բառից, իբր զնդ.* *paitivāra=*սանս.* प्रतिवार prativāra *«արգելք»: Նոյն արմատից տարբեր մասնիկներով կազմուած են պրս.* بروار barvār *«ամառանոց, քօշկ»,* وروارہ varvāra *«վերնայարկի պատշգամ»<զնդ.* *upairivāra-, *պրս.* فروار farvār *«ամառանոց, ամառնատուն, չարդախ»<պհլ.* farvār<*զնդ.* [illegible] fravāra- *«ամրոց, մարտկոց», պհլ.* *parvār *(որից փոխառեալ է արամ.* parvārā *«արուարձան»)<զնդ.* [illegible] pairivāra- *«պատնէշ, պատուար»=սանս.* परिवार parivāra- *«ծածկոց, շրջակայք»: —Հիւբշ. 226, 514:*

ՆՀԲ լծ. ռմկ. և թրք. պատ, տիվար: Windisch. 42 *սանս.* prativar-: *Նոյնը նաև* Böttich. ZDMG 1850, 360, 207: Lag. Urgesch. 231 *հմմտ. զնդ.* paitivara- *(իմա՛* *paitivāra-, *ինչպէս ունի* Lag. Btrg. bk. Lex. 55, 40): *Մորթման* ZDMG 26, 547 *բևեռ.* baduparu: *(Անշուշտ* ռ *և* տ *տառերի նմանութիւնից շփոթուելով* Böttich. ZDMG 1850, 360 *և* Justi, Zendsp. *180 ունին հյ. անգոյ* պառուար *ձևը՝ «պատ» նշանակութեամբ, որ կցում են զնդ.* pairivāra, *սանս.* parivāra- *բառերին: Նաև* Lag. Arm. Stud. § 1817 *չէ գտած շփոթութեան պատճառը և առանձին նշանակում է* պառուար*): Հիւնք.* պատել *բայից: Սագըզեան ՀԱ 1909, 335* պատ *բառի հետ՝ սումեր.* bad, bat *«պատ, պարիսպ»:*

*ՊԱՏՈՒԷՐ *«հրաման, կարգադրութիւն, ազդարարութիւն» ՍԳր. որից* պատուիրել *«պատուէր տալ, հրաման անել, ապսպրել» ՍԳր.* ճայրապատուէր *Մաշտ.* տիրապատուէր *Օրբել.:*

=Պհլ. *patveδ *«ծանուցում, յայտարարութիւն» բառից, որի աւելի նոր ձևն է մանիք. պհլ.* ptvid *«ծանուցում, յայտարարել»* (ИАН *1907, էջ 546): Կազմուած է* pat- *նախդիրով* vēδ *«գիտենալ» (=հյ.* գէտ) *արմատից, իբր զնդ.* *paltivaeδa-. *հմմտ. զնդ. բայական ձևով* [illegible] paiti. vaeδayēmi *«ծանուցանեմ, յայտարարեմ»: Նոյն արմատից տարբեր նախդիրներով են կազմուած* հրաւէր<fravaeδa-, նուիրակ<nivaeδa-. *տե՛ս նաև* պատուիրան, պատուիրակ:*—Հիւբշ. 226?*

ՆՀԲ տե՛ս պատգամ: Windisch. 43 *սանս.* var *արմատից?* Lag. Urgesch. *234 սնս.* var *և պրս.* paivārīdan *«պատասխանել»: Մորթման* ZDMG *26, 533 բևեռ.* baduisi *«պատուէր»: Ուղիղ մեկնութիւնը տուել է նախ Մառ* ЗВО *5, 320, որ համեմատում է զնդ.* paiti-vid *ձևի հետ: Նոյնը յետոյ* Müller WZKM 7, 371 paiti-vaēδa: *Հիւնք.* պատգամ *բառից:*

ԳԻՌ.—Կր. պատվէր, *Ախց.* պատվիրէլ, *Մրղ.* պատվըիր, *խրբ. Սեբ.* բադվէր:

*ՊԱՏՈՒԻՐԱԿ (ի–ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «նուիրակ, պաշտօնեայ՝ որ մեծի պատուէրներն է յայտարա-*

րում» Բ. Թագ. ժե. 10. Ագաթ. որից պատուիրակութիւն Ագաթ.։

=Պհլ. *patvēδak «ծանուցիչ, յայտարարող», որ իրանեան -ak մասնիկով կազմուած է պհլ. *patvēδ>պատուէր բառից. ձևի և նշանակութեան համար հմմտ. նուիրակ, նրափրակ. աւելի մանրամասն տե՛ս պատուէր։—Աճ.

ՆՀԲ պատուէր բառից։ Հիւբշ. չէ յիշած։

*ՊԱՏՈՒԻՐԱՆ, ի-ա հլ. «պատուէր, հրաման» ՍԳր. Եղիշ. որից պատուիրանադիր Ագաթ. պատուիրանակատար Բուզ. պատուիրանաւանցութիւն Բուզ. պատուիրանապահ Ագաթ. տասնպատուիրանեայ Մծբ. ևն։

=Պհլ. *patveδan «ազդարարութիւն», որ կազմուած է իրան. an<ana մասնիկով՝ *patvēδ>պատուէր բառից, որ տե՛ս վերը։—Աճ.

ՆՀԲ պատուէր բառից։ Հիւբշ. չէ յիշած։

ԳԻՌ.—Ախց. պատվիրան, Ալշ. Մշ. պադվիրանf, Երև. պատվէրանf:

ՊԱՏՈՒՀԱՆ, ի հլ. (կայ նաև յգ. գրծ. -օf Գ Թագ. զ. 9. յետնաբար ո հլ.) «լուսամուտ» ՍԳր. Վեցօր. «փխբ. մարմնի զգայարանք» Երեմ. Թ. 21. Եւագր. Փիլ. լին. «պատի մէջ պահարան» Վրք. հց. Օրբել. Յայսմ.—Հնագոյն ձևն է *պատուհան, ինչպէս ցոյց են տալիս Կովկասեան գաւառականները։

ՆՀԲ պրս. պադուն, պադխէն (իմա՛ بادخون bādxōn بادخن bādxan), որպէս թէ «հողմնացոյց» և յն. θυρίς որպէս «դռնակ»։ Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գրակ. 207 և Հիւնք. պրս. بادخان bādxān «հողմամուտ պատուհան»։— Այս բոլորը, ինչպէս նաև պրս. بادهنج bādahanǰ «լուսանցոյց ծակ», անյարմար են, որովհետև գալիս են պրս. باد bād «քամի» բառից, որի հին ձևն է պհլ. vāt, զնդ. սանս. vāta- «քամի»։— Փ. Տէր-Մովսէսեան, Arm. Bauernhaus, էջ 126 (Թրգմ. ՀԱ 1893, 43) հյ. պատ և նանել բառերից, իբր «պատի մէջ ծակ»։ Պատահական նմանութիւն ունի եբր. פתחון pittaḥōn «բացում»։

ԳԻՌ.—Մշ. պադուհան, Մկ. պտուխան, Վն. պատխան, Տփ. բըդոնոն, Ավեդ. բոդինուն (փոքրը՝ բոդոննէօզ), Ջթ. բոդինին, Խրբ. բադիֆօն, Երև. պըդըհան, Գոր. Ղրբ. պտոհան, Ագլ. պտո՛րհան, բոլորն էլ «պատի մէջ դարան», իսկ Հճ. բանադէն «լուսամուտ, պատուհան, fenêtre»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ფანჯარა պատուանի «պատուհան, լուսամուտ, окно» Չուբինով[2] 1008։

*ՊԱՏՈՒՀԱՍ, ի հլ. «պատիժ, սաստ, յանդիմանութիւն. 2. պատժի արժանի գործ, յանցանք» ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 17 և եփես. որից պատուհասել ՍԳր. Եփր. ծն. Ոսկ. յհ. և բ. կոր. պատուհասակոծ ՍԳր. Ոսկ. մտթ. և յհ. Սեբեր. Ագաթ. պատուհասագոյն Ոսկ. բ. կոր. անպատուհաս Կոչ. ժանտապատուհաս Փիլ. լիւս. ևն։

=Պհլ. [Pahlavi script] pātūfrās «չար հատուցումն, պատիժ» բառից. այս ձևը, որ հայերէնի համար յարմարագոյնն է, ունի Salemann ЗАН 8 (1908), 108. այլուր գտնում ենք սովորաբար [Pahlavi script] pātfrās, որ Nyberg, Hilfsbuch d. Pehlevi 1, 57 կարդում է pātifrās։ Սրա միւս իրանեան ձևերն են մանիք. պհլ. p'dyfr'h, հարաւարևմ. պհլ. h'tfr'' (=pātfrāh), պազ. badafrāh, որ · bādāfarā, bādāfarāh, bādāfrāh, bādāfarāś (ուղղելի pādafrāh) «հատուցումն չար գործոց, պատիժ» (Horn § 154), զնդ. [Avestan script] paitifrasa- «հարցաքննութիւն, պատիժ», հպրս. *pātifrāθa-։ Այս բոլորը կազմուած է pāt-, paiti- նախդիրով pares<հնխ. prek'->հյ. հարց արմատից, որ այստեղ դատական հարցաքննութեան նշանակութեամբ է առնուած. հմմտ. նոյն արմատից հպրս. avam ufrastam aprsam «պատժեցի, լաւ պատժեցի», զնդ. frašna- «դատարանով լուծելու հարց», սոգդ. ßr's կամ ßr''s (=frās) «պատիժ», քուչ. prekṣe «դատաւոր» ևն։ Հայերէնի մէջ պհլ. fr դարձած է ւհr (հմմտ. աւրհնել, հրապարակ) և յետոյ r ընկած է։—Հիւբշ. 226։

ՆՀԲ «պատել և ի վերայ հասանել»։ Ուղիղ մեկնեց նախ Մառ ЗВО 5 (1892), 320, որ համեմատում է պհլ. pādafrās ձևի հետ։ Թիրեաքեան, Պատկ.

աշխ. գրակ. 207 պրս. پاداش pādāš կամ پاداشت pādāšt «բարի հատուցումն»։ Հիմք. պրս. պատաֆէրաշ:—Müller WZKM 8, 283, Թրգմ. ՀԱ 1894, 294 դնում է պհլ. pātfrās ձևից փոխառնալ։ Հիւբշ. վարանում է ձայնական տարբերութեան պատճառով, որ հարթում է Meillet, Esquisse 13, MSL 17, 243 և 18, 316։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. Տփ. պատռւճաս, Մշ. Ճմ. պադուճաս, Մրղ. Սլմ. Վն. պատուխաս, Մկ. պըտուխաս, Ննխ. բադուճաս, Զթ. բադուճօս, բադուճոս, Սվեդ. բըդիճուս, Գոր. Ղրբ. պըրճաս.— իսկ Ատն. բառը բադուճաս կամ բադաճաս ձևով գործածւում է «տղեղ, տձև մարդ» նշանակութեամբ։

ՓՈԽ.—Սղերդի արաբախօս քրիստոնեաներն ունին patixas «պատուհաս» (Բիւր. 1899, 116)։

ՊԱՏՈՒՄ «եղած դէպքերը նկարագրել». արմատ առանձին անգործածական, որից պատմել (<*պատումել) ՍԳր. պատմագիր Եւս. քր. Ագաթ. պատմիչ ՍԳր. Եւս. քր. պատմութիւն ՍԳր. Ոսկ. Եւս. պտմ. ճշմարտապատում Կորիւն. Ագաթ. շնորհապատում Կորիւն. անպատում Բ. կոր. թ. 15. Ագաթ. Եւս. պտմ. աստուածապատում Կոչ. Ագաթ. դժուարապատում Իմ. ժէ. 1. Եբր. ե. 11. դիւրապատում Կորիւն. բղձապատում Զաք. ժ. 2. Երեմ. կթ. 8. ինքնապատում Ագաթ. խառնապատում Ագաթ. կարճապատում Ագաթ. բազմապատում Եփր. հռ. ևն։

ՆՀԲ տե՛ս պատգամ: Windisch. 42, Böttich. Arica 87, 423 սանս. pratimā, պրս. paimūdan «չափել» բառերի հետ։ Lag. Urgesch. 138 սանս. mā «չափել» արմատից։ Müller SWAW 42, 250 և 46, 463 պրս. paimūdan և զնդ. paitimā։ Վերջինիս հետ նաև Հիւբշ. KZ 23, 19: Canini, Et. étym. 195 պրս. bād, հինդ. bāt «բառ»։ Հիմք. պատգամ բառից։ Հիւբշ. 224 մերժում է պրս. paimāyam<պհլ. patmāyam «չափեմ», որովհետև հայերէնի արմատն է պատում և ո՛չ թէ պատմ. («չափել» իմաստն էլ անյարմար է)։ Ալիշան, Հայապատում Ա. պատել բայից։ Karst, Յուշարձան 406 սումեր. pa, paa, pad «ասել, յայտարարել»։

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. Կր. պատմէլ, Ագլ. Մկ. Տփ. պատմիլ, Մրղ. պատմըէլ, Ալշ. պադմել, Ճմ. պադմիլ, Սչ. բադմել, Ննխ. Ռ. Սեբ. բադմէլ, Զթ. բադմիլ, Հմշ. բադմուշ, Տիգ. բըդմէլ, Ասլ. բա*մէ՝լ:

Պատսբայել տե՛ս Պատզբել։

*ՊԱՏՍՊԱՐ. արմատ առանձին անգործածական, որից պատսպարել «պահպանել, պաշտպանել. 2. հանգստացնել. 3. իրեն ուժ տալ, անձը զօրացնել» ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 18 և յհ. բ. 14. «շրջապատել» Նար. Ճշ. պատըսպարիլ «ապաստանիլ, ապաւինիլ, հանգչիլ, ուժ առնել, կազդուրուիլ, նորից կոուի պատրաստուիլ» ՍԳր. Ոսկ. Եզն. պատսպարեցուցանել Ովս. ժա. 11. Երեմ. իգ. 8. կ. 19. պատսպարութիւն Եւս. քր. պատսպարան «պաշտպան, նեցուկ, թիկունք» Ա. Թես. բ. 14. Ոսկ. ես. յհ. բ. 39. և մ. ա. 18. Վեցօր. «ապաստարան» Պիտ. անպատսպարան Իմ. ժզ. 11. Ոսկ. մ. ա. 3. Եփր. Բ. Թես. 191. Բուզ. պատսպարանել Փիլ. լին. անպատըսպար Նար. ևն։

=Պհլ. *patspar ձևից, որ կազմուած է pat=զնդ. paiti- նախդիրով՝ spar=պազ. spar=պրս. sipar «ասպար, վահան» բառից, իբր «վահանի տակ առնել». կազմութեան կողմից հմմտ. յն. ὑπερ-ασπίζω «վահանով ծածկել, պաշտպանել» (ὑπέρ «վրայ» և ἀσπίς «վահան» բառերից), որ և յետնաբար թարգմանուած է գերասպարել:—Հիւբշ. 226։

ՀՀԲ «իբր շուրջ զինք պատսպարել»։ ՆՀԲ և Հիմք. «պատել իբր ասպարաւ»։ Հիւբշ. Pers. Stud. էջ 192 հպրս. *patispar-, իսկ Arm. Gram. երկու տարբեր ծագում է տալիս բառիս. «պահպանել» նշանակութեամբ դնում է վերի ձևով, իսկ «հանգստացնել» նշանակութեամբ հանում է պրս. supurdan, sipāram «տալ, յանձնել» (>հյ. ապ-սպարել) բառից՝ pat- նախդիրով։ (Ըստ իս «հանգստացնել» յառաջացած է առաջին նշանակութիւնից, ուստի բառը բաժանելու պէտք չկայ, մանաւանդ որ «յանձնել» նշա-

նակութիւնը համաձայն չէ «հանգստացնել» նշանակութեան)։

Պատվարդ *տե՛ս Բատավարդ։*

ՊԱՏՐԱՆ *«յանցաւորի պատիժը իր վրայ առնելու պատրաստ անձը». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում ենք գործածուած Սմբ. դատ. էջ 148.* (Karst *թարգմանում է* Sühnopfer*)։*

*ՊԱՏՐԱՍՏ *(յետնաբար ի հլ.) «յօժար, կազմ» ՍԳր. «առձեռն, ներկայ» Փիլ. «զգոյշ» Վրք. հց. Ոսկիփ. Մխ. բժշ. «ճինչք, կարասիք» ԱԲ. որից* պատրաստել *ՍԳր.* պատրաստիչ *Վեցօր.* պատրաստարան *Բուզ.* պատրաստագոյն *Բ. կոր. թ. 3. Ոսկ. ես.* պատրաստական *ՍԳր.* անպատրաստ *Ծն. ա. 2. Բ. կոր. թ. 4. Ագաթ. Ոսկ.* առձեռնպատրաստ *Պիտ. խոր. ՑՀ. կթ.* դիւրապատրաստ *Նար.* ինքնապատրաստ *Բրս. պհ. Մաշկ.* յառաջապատրաստ *ՈւռՀ. Կանոն.* նախապատրաստել *Ոսկ. յՀ. ա. 33.* պատրաստակամ, պատրաստակամութիւն *(նոր բառեր) են։*

=Պհլ. *patrāst<*հպրս.* *patirāsta- *«պատրաստ» բառից, որ կազմուած է* pat-< pati- *նախդիրով՝ հպրս.* rāsta*=սանս.* rād-dha- *«կազմ, պատրաստ» բառից. հմմտ. պհլ. բայական ձևով* [illegible] pat-rāstan (ЗАН, *8, էջ 111)=պրս.* پیراستن payrāstän *(արդի հնչումով* pīrāstän*) «յարդարել, զարդարել. 2. մուշտակ մորթ կազմել. 3. յօտել ծառ և զայգի. 4. վասն սերմանելոյ զարտորայս կազմ առնել և եւ զփոսն լնուլ»* (Horn § 352): *Նոյն արմատից* ā *մասնիկով կազմուած ձև է պրս.* آراستن ārāstan *«զարդարել»։—Հիւբշ. 227։*

Müller SWAW *42, 250 և 44, 231 պրս.* pairāsta: Justi, Zendsp. *256 զնդ.* rād *արմատի տակ՝ պրս.* pairāstan, ārāstan *են ձևերի հետ։ Պատկ.* Изслед., *Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գրակ. 207 և Հիւնք. պրս.* pairāstan*։ Հիւբշ. 227 ենթադրութեամբ երևան էր հանում պհլ.* *patrāst *ձևը,* Salemann, Manich. Stud. ЗАН *8 (1908), 111 գտաւ պհլ.* patrāstan *բայը և կցեց հայերէնին։*

ԳԻՌ.—Ագլ. Ախց. Երև. Տփ. պատրաստ, *Մշ. Ջմ.* պադրաստ, *Կր.* պառռաստ:

*ՊԱՏՐԻ *«եւրոպացի կաթոլիկ կրօնաւոր». նոր ժամանակի բառ, որ մի քանի անգամ ունի Առաք. պտմ. 141. նոյնը նաև հայոց կաթուղիկոսի համար է գործածում Զքր. սարկ. Բ. 74. 92. «Պատրի ումն եկեալ է յԱճամստանայ. ՅԱճամստանայ պատրի մի եկեալ»։ Հոլովուած ձևով կայ* պատրեաց *Առաք. պտմ. 138, թէև այս հեղինակը այլուր գործածում է* պատրիկ *(տե՛ս այս բառը)։*

=Լտ. pater *«հայր» բառից. բառիս կազմութեան և գործածութեան վրայ անշուշտ ազդած են* պատրիկ *և* պատրիարք *բառերը։*

*ՊԱՏՐԻԱՐՔ, ի-ա *հլ. (յգ. նաև* -քունք*) «հայրապետ, եպիսկոպոսապետ» ՑՀ. կթ. Մխ. դտ. Շար. ՍանաՀն. որից* պատրիարքութիւն *ՑՀ. կթ. Վրդն. պտմ.* պատրիարքարան *Ասող. Յայսմ. ապր. 26. Ճառընտ.* պատրիարքանոց *Վրք. հց.* պատրիարքական *(նոր բառ).* զպատրիարք *Միխ. աս. 565. բոլոր այս բառերը սովորաբար* գ *տառով են գրւում (նաև արդի արևմտեան գրականում), որ թերևս* արգ, յարգ *բառի նմանութիւնից յառաջացած մի սխալ է։*

=Յն. πατριάρχης *«նահապետ, հայրապետ», որ կազմուած է* πατριά *«ցեղ, ընտանիք» (այս էլ* πατήρ *«հայր» բառից)+* ἄρχω *«իշխել» բառերից և ըստ այսմ թարգմանուած է* նայրապետ: *Յունարէնից են փոխառեալ նաև լտ.* patriarcha, *ֆրանս.* patriarche, *արաբ.* بطريق baṭrīq, *թրք.* پطريق patriq *«պատրիարք» են։—Հիւբշ. 371։*

Ուղիղ մեկնութեան ծանօթ են հներից Լմբ. մատ. էջ 82 «Դաս պատրիարգաց, որ թարգմանին առաջին հարք, այսինքն հայրապետք... և կոչին յունարէն պատրիարգք».—ՑՀ. արճիշ. էջ 20 «Պատրիարգն՝ որ թարգմանի հարանց հայր».—Տաթև. հարց. 607 «պատրիարքունքն, որ թարգմանին՝ հայրապետ»։ Նորերից ուղիղ մեկնեց նախ Schröder, Thesaur. *47, 382. նոյնը նաև ՀՀԲ, ՆՀԲ։—Գ. Թիրաքեան, Մասիս 1881 մայ. 30 նոյն է դնում արաբ.* badraqa *«առաջնորդ»։ Տէրվ. անդ՝ յունիս 2 նոյնութիւնը ընդունում է, բայց արաբը դնում է փոխառեալ յոյնից կամ լատի-*

նից, որին համաձայն է Թիրաքեան, անդ՝ յունիս 11։

ԳԻՌ.—Մկ. պատրիյարf', Սլ. բաղրիարf, Պլ. Ռ. բաղիրյարf (հին ձևը Պլ. բաղվիրարf), Ակն. Սեբ. բաղիրարf, Խրբ. բաղվիրարf, Կր. պառիյարf, Մշ. պաղրյալf, Ասլ. բա*րիարf, բա*րիար, Զթ. բաղրիյօյf, բաղրիյռրf, Հճ. բաղիյօրf:

*ՊԱՏՐԻԿ, ի-ա հլ. (յգ. նաև -տրկունf) «յունական իշխանական մի տիտղոս» (այսպէս էին կոչւում յատկապէս Արաբների կողմից Հայաստանի կառավարիչ կարգուած հայազգի իշխանները) Եւս. քր. Վրք. հց. Կաղանկտ. Ղևոնդ. Ասող. Օրբել. «առաջաւոր մարդ, երևելի ոմն» Առաք. պտմ. 271. որից պատրկութիւն Ղև. Մագ.։

=Յն. πατρίκιος, որ փոխառեալ է լտ. patricius բառից. Կոստանդին կայսեր ձեռքով հաստատուած իշխանական մի աստիճան. որից նաև արաբ. بطريق baṭrīq «զօրավար, սպարապետ» (Կամուսի Թրք. Թրգմ. Բ. 871), վրաց. პატრიკი պատրիկի «գլխավոր առաջնորդ բանակի»։—Հիւբշ. 371։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՊԱՏՐԻԿ «կրօնաւոր, վարդապետ». Նոր ժամանակի բառ, որ գործածում է Առաք. պտմ. 109, 134 եւրոպացի կաթոլիկ կրօնաւորների համար։

=Լտ. pater, patri, հյ. պատրիկ և թերևս Թրք. پطريق patriq «պատրիարք» ձևերի խառնուրդից յառաջացած մի բառ։—ԱՃ.

*ՊԱՏՐԻՆՋ «բոյս է. cedronella, melissa». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ. իսկ ՀԲուս. յիշում է միայն բուրինջխոտ բառի տակ՝ § 816։

=Արաբ. بادرنج bādranǰ, որ գալիս է պրս. بادرنك bādrang կամ bādirang «species cucumeris, malum citreum» բառից և այս էլ պհլ. vātrang ձևից։ Այս բառից է պհլ. vātrangbōi (բուն նշանակում է «լեմոնահոտ»)>պրս. bādrangboya, bādranbōya> արաբ. bādranǰbūya, baδarranǰbūya «պատրինջ, մելիսա, Թրք. օղուլ օթի»>հյ. տառադարձուած պատրանճնյուէ, պատրըմբոյէ (ՀԲուս. § 2521)։—Հիւբշ. 274։

Ուղիղ մեկնեցին Bötticħ. Arica 74, 200, Lag. Urgesch. 836, Müller SW-AW 35, 26:

ԳԻՌ.—Ջղ. պատրինջ «մի տեսակ խոտ»։

*ՊԱՏՐՈՅԳ կամ ՊԱՏՐՈՅԿ (ըստ ՆՀԲ ի, ի-ա հլ. բայց կայ միայն սեռ. -ի, Վեցօր, գրծ. -իւ Վրք. հց.) «պատրոյգ, փիլթայ, ֆիթիլ» Ես. խբ. 3. խգ. 17. Մտթ. ժբ. 20. Վեցօր. էջ 57. Եփր. փես. 391. որից լուսապատրոյկ Նար. մծբ.։

=Պհլ. *patrōk ձևից, իբր զնդ. *paiti-raoka-, որ կազմուած է pat- նախդիրով rōk «լոյս» բառից. հմմտ. զնդ. paiti-raočaya- «վառել, լուցանել», սանս. rōka- «լոյս, պայծառութիւն» (բնիկ հայ ձևն է լոյս)։ Ըստ այսմ մեր բառի ուղիղ գրչութիւնն է պատրոյկ, թէև նոր գրականում աւելի ընդունուած է պատրոյգ:—Հիւբշ. 227։

ՆՀԲ պատել բայի՞ց։ Lag. Urgesch. 337 ruč արմատից։ Նոյն, Btrg. bktr. Lex. 63 զնդ. *paiti-raoka-: Müller SWAW 88 (1877), 15 զնդ. paiti-raōγna- ձևից, ուր raōγna=պրս. روغن rōγan «իւղ»։ Հինք. պատմութեան բառի՞ց։

ԳԻՌ.—Կր. Ջղ. Տփ. պատրուf, Մկ. Վն. պատրուf', Աշլ. Մշ. պաղրուգ', Ագլ. պո՛տրիգ', Երև. պա՛տրիf, Սվեդ. բոդրէf, Մրղ. Սլմ. պառուf, Ատն. բաղրիգ, Եւդ. բառուf, Խրբ. բայրօf, Ակն. բայօf, որոնք նշանակում են «ճրագի պատրոյգ». փոխաբերաբար Տփ. պա՛տրուf «ողնաշարի միջի ծուծը», Զթ. բաղրըf (նաև Ակն. Զն.) «բուրդի կամ բամբակի գլանաձև ոլորք՝ որից իլիկ են մանում»։ (Այս նշանակութեամբ է Բըրքախօս հայերից Այն. bedrig)։ Նոր բառեր են պատրգամէչ, պատրուգկալ կամ պատըրգալ «բարակ ու կլոր ճիւղ, որով բամբակը ոլորում ու պատրոյգ են շինում»։

ՓՈԽ.—Վրաց. პატრუქი պատրուքի, Թուշ. პატრუჰ պատրուf «պատրոյգ», Թրք. գււ. Տ. berük «պատրոյգ» (Բիւր. 1899, 799). կայ նաև գււ. Թրք. بدرك bedrük «բամբակից հիւսած պատրոյգ վէրքի վրայ դնելու ևն» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 544) կամ بدرك bedrek «բամբակի ոլորած քուլայ՝ մանելու համար» (Будаговъ 1, 247)։

ՊԱՏՐՈՅՍ *«պատկին, պատուաստ» Ոսկիփ. Վստկ. 35, 128. որից* պատրուսել *«պատուաստել» Ցայսմ. մրտ. 19. Վստկ. 34. 44.* պատրուսիլ *Տաթև. ձմ. կդ.* տերևպատրոյս *Վստկ. 139, 140.* ճղապատրոյս *Վստկ. 140.* պատրուսենի *«պատուաստած բոյս» Քուչ. 75։*

ԳԻՌ.—Կր. Մկ. Վն. պատրուս, *Ալշ.* պադրուս, *Երև.* պադրիս, *Խրբ.* բադրուս, բայրուս, *Մշ.* պադրուստ, *Հմշ.* բադրուստ, *Սվեդ.* բոդրէստ, *բոլորն էլ «ծառի պատուաստ». փոխաբերաբար՝ Ջղ.* պատրուստ, *Ջթ.* բադրըս, *Տիգ.* բոդրուս *և բայական ձևով Եւդ.* բարուցել *«երկու թել ոլորելով իրար կցնել» (նոյնը ունին նաև Ախց. Մն.—այս նշանակութեամբ է թրքախօս հայերից Այն.* bedrislemek)։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Խրբ. bayros, *Մն.* betres yapmaq *«թել թելի կցնել, թելերը պատրուսել»։*

*ՊԱՏՐՈՆ *«միջնադարեան իշխանական մի աստիճան». մՀյ. բառ. յիշուած է 1198 թուի մի արձանագրութեան մէջ (Վիմ. տար. էջ 39) ևն։*

=Ֆրանս. patron *«պատրիկ, պաշտպան, պետ» (ծագում է լտ.* patronus *հոմանիշից)։*

Նորագիւտ բառս գտաւ ու մեկնեց Նորայր, Բառ. ֆրանս. էջ 914 բ։

ՊԱՏՐՈՒԱԿ, ի-ա *հլ. «երեսի ծածկոյթ, քող, դիմակ. 2. որևէ ծածկոց, վարագոյր. 3. կեղծիք, պատճառանք, առիթ» ՍԳր. Ոսկ. ես. որից* պատրուակ թղթոյ *«նամակի ծրար» Կղնկտ. Հրտր. Շահն. բ. 72 (Հրտր. էմինի՝* պարուակ). *Ոսկիփ.* պատրուակել *«ծածկել, քօղարկել» Եզեկ. լբ. 7. Ոսկ. մ. գ. 30. Եփր. աղ. և ծն.* պատրուակիչ *«աչքը լուսն կապել, մթագնիլ» Մանդ.* անպատրուակ *Սկևռ. լմբ։*

ՆՀԲ հյ. պատել *և պրս.* rōy *«երես, դէմք» բառերից։ Տէրվ. Մասիս 1881 ապրիլ 28 անշուշտ պրս. փոխառութիւն է։ Հիւնք. պրս.* parda *«վարագոյր» բառից։* Müller WZKM *8 (1894), 275 զնդ.* *paiti-raoδa։

*ՊԱՏՐՈՒՃ *(որ և* բադրոճ, բադրուճ, պատրիճ) *«ռեհանազգի մի բոյս,* pouliot, *դաղձ,* mentha pulegium L» *Վստկ. 169. Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2523։—Վստկ. յիշում է անանուխի հետ՝ իբր արաբ. «Վասն անանխոյ և մարուֆի... այդ խոտից արապկերէն ասեն* պատրուճ *և մեք չկարացաք ճշմարտել ի թարգմանէն».—սրանից երևում է որ թարգմանութիւնը կատարել են մի արաբագէտի կամ մի արաբի օգնութեամբ, որ այս բառի հայերէնը չի իմացել։*

=Արաբ. بادروج bādruǰ *կամ* باذَرّوج bāδurrūǰ *«ռեհան,* ocimum basilicum» (Steinschneider WZKM 11, 313), *որ Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. էջ 374 պրս.* بادروك bādrūk *բառից արաբացեալ է դնում։—Հիւբշ. 274։*

Ուղիղ մեկնեց նախ Նորայր, Հայկ. բուսաբ. 97։

*ՊԱՏՐՈՒՃԱԿ *(գրուած նաև* պատուրճակ, պատրճակ), ի-ա *հլ. «ուտելի կենդանի» Ոսկ. մ. գ. 16. Եղիշ. Մագ. Երզն. քեր. «ոչխար» ՍԳր. «ոռճիկ, ուտելեղէն» Եւս. քր. բ. 272։*

=Պհլ. *patročak *ձևից, որ է իբր հպրս.* *patirauča-. *կազմուած է* pati- *նախդիրով* rauča- *«օր» բառից, որի միւս ժառանգորդներն են պհլ.* *rōčīk > *հյ.* ռոճիկ = *պրս.* روزی rōzī։ *Բառիս միջին պրս. ձևը պիտի լինէր* *patrōza, *որից փոխառեալ է թալմուդ.* פטרוזא patrōzā *«նիհար գառն»։ Սրանց հետ նո՞յն է նաև պրս.* بادروزه bādrōza *կամ* بادروز bādrōz *«օրական կարգեալ ռոճիկ. 2. հանդերձ-հին որ յիւրաքանչիւր աւուր ագանի. 3. սովորական կերակուր, որ յիւրաքանչիւր աւուր կերեալ լինի»։—Հիւբշ. 514։*

ՆՀԲ յիշում է վրաց. պատրուճա՛կճի: Lag. Btrg. bktr. Lex., 63 ruč *արմատի տակ։* Lag. Arm. Stud. § 1850 *մերժելով այս՝ դնում է* ruǰ *արմատից, իբր պրս.* *pairōza, *որից արաբ.* fairūzag, pairōz *«յաղթական»։ Հիւնք. պրս.* պատրուզ, պատրուզէ: *Ուղիղ մեկնեց նախ* Müller WZKM 8, 286:

ՓՈԽ.—Վրաց. ბატრუჭაგი պատրուճագի *«զոհի ոչխար» Դան. ժղ. 31, 32, ուր հայերէն օրինակն էլ ունի* պատրուճակ:

ՊԱՐ, ու *հլ. բուն նախնական նշանակութիւնն է «շուրջ, շրջան», որից ձևացած են*

հետևեալ առումները.—«պար, խաղ, կաքաւ, հօրաս» ՍԳր. «խումբ, հաւաքոյթ» ՍԳր. Պիտ. Շար. «աստղերի հոյլ և նրանց շարժումը» ԺՄ. Զքր. կթ. ծՆ. Անան. յհ. մկ. «անասուն-ների, յատկապէս մեղուների խումբ» Վեցօր. 164, Եղիշ. դտ. 188. Փիլ. Մագ. Վրք. հց. «այլևայլ իրերի շարք» Նար. Բրս. ընչեղ. սը-րանից են պարանձ «կոլորր» Ոսկ. ես. 159. պարանցիկf Դտ. թ. 27. պարաւոր ՍԳր. բարձրապարու Վրդն. քրզ. գեղապարել Պիտ. Փիլ. ՑՀ. իմ. ատ. անպար Փիլ. լին. եօթն-պարեան ՑՀ. իմ. եկեղ. խորդապար Մագ. կռծապար Պիտ. օդապար Պիտ. օդապարիկ ՑՀ. կթ. պար կամ պարս «մեղուախումբ» Ոսկ. եփես. 828. Եւագր. 360. որից պարս տալ «մեղուների խմբուիլը» Եփր. դտ. 341. պարսմայր «մեղուների թագուհին» Վստկ. ոճով ասւում է պար առնուլ «պարել, պար բռնել» ՍԳր. «պարունակել, բովանդակել» Արիստ. աշխ. պար արկանել «շրջապատել» Նիւս. թղթ. և կազմ. յետոսկեդարեան շըր-ջանին՝ դարձել է նախամասնիկ՝ համապա-տասխան յն. περι և լտ. circum մասնիկնե-րին. հմմտ. պարագայ=περιφερόμενος, պա-րագրել=περιγράφω, circumscribo, պարառել =περιλαμβάνω, պարունակել=περιέχω են. այս գործածութեամբ ունինք նաև փար- ձե-ւով. ինչ. փարաքառնել=περιαίρεω Անյ. ստոր. փարադրել=περιτίθημι Արիստ. ստոր. շրժ. են։—Նոր բառեր են պարահանդէս, պարասրահ, պարբերական, պարբերաբար, պարուհի են։

ՆՀԲ լծ. յն. περι- և սանս. para- «շուրջ», Peterm. 257 սանս. pari, յն. περι՝ Windisch. 42 սանս. parā: Gosche 23 սրանց հետ նաև փիւիւզ. βριχίσματα «պար», Windisch. 42 և Böttich. ZDMG 1850, 360, Arica 48, 34 պար-մասնիկով մի քանի բառեր համեմա-տում են սանս. և յն. ձևերի հետ. այս-պէս՝ պարաբերութիւն=paribhar, περιφέρεια, պարագիտել=περιϊδεῖν, պարագրել =περιγράφω, պարադատական=pari+dhāta, պարադիտել=paridhi, պարա-տեսել=paridṛç: Lag. Urgesch. 79 սանս. pari, յն. περί՝ Justi, Zendsp. 179 զնդ. pairi ձևի տակ. Տէրվ. Մասիս 1882 սեպտ. 2 և Canini, Etudes étym. էջ 196 զնդ. pairi- «շուրջ», Տէրվ. Նախալ. 92 զանազանում է պար «խումբ»<par, pra «լինուլ» արմատից և պար «շուրջ»<par «երթալ», յն. περί, սանս. pari են. Մառ ЗВО 5, 318 զնդ. pāda- «ոտք» բառի հետ. Հիւնք. պար գոյականը հանում է պարիսպ բառից, մասնիկը յն. περι-ից. Patrubány ՀԱ 1907, 303 հնխ. *p-poro ձևից, որի մէջ p իբր կրճատում epi «վրայ» բառի, իսկ poro՝ ձևափոխուած հնխ. pero-ից (>լտ. per, զնդ. pairi, հպրս. pariy, յն. περι, ալբան. per, լիթ. per̃, հսլ. prě, գոթ. fair, հբգ. far, նբգ. ver). Karst, Յուշարձան 403 պար (գո-յականը) սումեր. bar «հաւաքել, դիզել, միասին», իսկ պար «շուրջ» (մասնիկը) սումեր. bar «շրջափակ, շրջապատել», 428 թթր. qar, kor «շուրջ». Մառ, Христ. Вост. 2 (1913), էջ 27 պար= վրաց. ფერჴი փերխ'ի «ոտք», փերխ'ու-լի «պար», մինգ. պորկի «ոտք» բառերի հետ. Հայերէն ձևն էր նախ պարf, սխալմամբ f յոգնակիի նշան համա-րուեց և դարձաւ պար: Պատահական նը-մանութիւն ունի կամիս. piran, biran, որ թէև ըստ Hrozny, Die Sprache der Hethiter 181 նշանակում է «շուրջը», բայց ըստ Sommer, Hethitisches (Boghaz-köi-Studien № 4), էջ 7 նշա-նակում է «առջևը»=հյ. առ, լտ. prae։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մշ. Շմ. Ջղ. Տփ. պար, Ասլ. Խրբ. Հմշ. Սեբ. բար, Ագլ. պօր «պար, խաղ», Ալ. բար «երգ», Թրքախօս հայերից Ատն. բար «հար-սանեկան երգ», Հճ. բօյ և Զթ. բօյու, բըռու «մեղուների ձագերը», Խրբ. բարու դալ «մե-ղուների խմբով երթալը»։ Նոր բառեր են պարտուն, պարտեղ, պարան «դարձնելը», պարանել, պարանուիլ, պարանց ընկնել «ընկղմանիլ», շուտտուպարան են։

ՓՈԽ.—Վրաց. პარი պարի «պար» (տե՛ս Մառ, Հայ-վրաց. յարաբերութ. թրգմ. էջ 31), შუშპარი շուշպարի «պար», შუშპრობა շուշպրոբա «պարել», սվան. šāšpār «մի

տեսակ պար» (ծագում են հյ. շուրջպար բառից. տե՛ս նաև ցուցf). Թրք. գւռ. Կր. bar «պար, շուրջպար» (տ. Բիւր. 1898, 387 և 627)։

ՊԱՐԱՁԱՆԻԼ «ստամբակիլ». ունի միայն ՓԲ յաւել. նոյնը գիտէ նաև Բառ. երեմ. էջ 268 պարազանել և էջ 262 պազանել ձևով, երկուսն էլ մեկնուած «ընդվզել, մարտնչել»։

Պարաժոյժ նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Եփր. արև. վկայից մէջ, էջ 17. «Ո՞վ սկայազունք անուանիք... բարձունք քան զամենեսեան, որք ոչ կորացուցին զպարաժոյժն պարանոցս ընդ լծով անիծից մահու» (Սոփերք էջ 66 ունի զպարոյքն պարանոցսն)։ Վերջին ձևը յիշում է ԱԲ «կլորաձև, կլորութիւն» նշանակութեամբ, որ բաւական անճահ է։ Անշուշտ լաւագոյն ընթերցուածը պէտք է դնել պարաժոյժ կամ թերևս ուղղելի տարաժոյժ «տկար, անզօր, չդիմացող» նշանակութեամբ, իբր տար և ժոյժ բառերից բարդուած (տե՛ս իմ Հայ նոր բառեր հին մատ. Բ. 10)։ Սակայն հմմտ. պարականոն «անկանոն» (Քաջունի, հտ. Գ. 202) փոխանակ տարականոն. (օր. պարականոն չարականներ)։

ՊԱՐԱԿԵՂՏ «հաւաքումն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 268։

ՊԱՐԱՆ, ի-ա հլ. «չուան» ՍԳր. Ագաթ. Եզն. վիպաս. (Խոր. բ. 47). «այգիների մի տեսակ չափ» Վստկ. 10. «որթատունկերի շարքը» Վստկ. 55. որից մազապարան Յայսմ. պարանխաղաց, պարանխաղացութիւն ԱԲ. այգեպարան Վստկ. 55. պար(ա)նմէջ Վստկ. 58, 66. պարընկոյ «ԳԿ ձայնին պատկանող մի եղանակի անունն» Մանրուս. (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 554)։

Աւետիքեան, Քերակ. 1815, 227 -ան մասնիկով պար արմատից։ Հիւնք. վարանել բայից։ Սաղըզեան ՀԱ 1909, 335 սումեր. bar, Թրք. baγ «կապ»։ Karst, Յուշարձան 403 սումեր. bar «կապել, կապ»։

ԳԻՌ.—Երև. Մշ. պարան, Խրբ. Սեբ. բարան, Հճ. բայօն, Ասլ. բարպ «չուան, թոկ»։ Նոյն է նաև Սվեդ. բուրուն «թոկ, չուան»։ Վստկ. պարան բառը պահում են պարան Ակն. Ատն. պարտէզներում կանաչեղէն եւ ցանելու համար փորուած բարակ գիծ կամ ակօս. որթատունկերի մէկ ուղղութեամբ տնկուած շարքը», որից՝

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Ակն. Թրք. յն. գւռ. Ատն. baran «որթատնկերի շարքը այգու մէջ». (Նոյն Թրք. բառը بران baran ձևով յիշում են Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 159 և Будаговъ 1, 222)։

ՊԱՐԱՆԴԱՑԵԼ «ընդունիլ». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 268։

—ՊԱՐԱՆԻԼ «դառնալ, յետ դառնալ» մէկ անգամ ունի Իմ. ժզ. 14. «Ելեալ ոգին անդրէն ոչ դառնայ և ոչ պարանի շունչն գրաւեալ». (Հին բռ. մեկնում է պարանի «խափանի», որ յարմար չէ. Բառ. երեմ. էջ 268 պարանել «խափանել կամ պաղատիլ», պարանի «կապի, ըմբռնի, կերպարանի». իսկ յոյն բնագիրն ունի ἐξελθὸν δὲ πνεῦμα οὐκ ἀναστρέφει, οὐδὲ ἀ ν α λ ύ ε ι ψυχὴν παραλημφθεῖσαν, ուր ἀναλύει համապատասխանը՝ որ այլապէս նշանակում է «լուծել, քակել», այստեղ «յետ դառնալ, վերադառնալ» նշանակութիւնն ունի)։

=Կազմուած է պար «շուրջ» արմատից -ան ածանցիչով (ինչ. շուրջ—շրջել). հմմտ. գւռ. պարանել «դարձնել, շուռ տալ, միւս կողմը դարձնել, տապալել», պարանուիլ «դառնալ, շուռ գալ» ևն։

ՆՀԲ «իբրու պարանաւ յետս քարշել»։

ՊԱՐԱՆՈՑ, ի-ա հլ. «վիզ, ճիտ, շլինք» ՍԳր. Կիւրղ. ղկ. Ոսկ. մ. բ. 17. «ծովի նեղ անցք, նեղուց, թերակղզու նեղ անցքը» Արիստ. աշխ. որից պարանոցաքաղ Ես. լ. 28. պարանոցատանջ Արծր. պարանոցուտ Նիւս. կազմ. մերկապարանոց Երր. գ. 13. Ոսկ. եբր. կարճապարանոց Վեցօր. 193. բարձրապարանոց Գ. մկ. գ. 12. խստապարանոց Սիր. ժզ. 11. Բ. մկ. ժե. 6. Ոսկ. մ. ա. 9. գեղեցկապարանոց Մագ. լայնապարանոց Փիլ. լիւս. Ճառընտ. ևն։

ՀՀԲ իբր պարանանոց։ ՆՀԲ «Իմա՛ որպէս ամբողջ բոլորակութիւն ուլան, ի ձայնէս պար, յն. περι, այսինքն «շուրջ» կամ պարան.. վասն որոյ խառն ի ստուգաբանութենէ հյ. և յն. ասի վասն ան-

ուանս Պերինոս կամ Բէրինոս, «Բայց քո անունդ Պերինոս յայտ է, զի զպարանոց քո պարանով քարշեսցեն ի կորուստ յաւիտենականն»։ Յայտ.— Հիւնք. պարան բառից։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 87 ածանցում պար «շուրջ» բառից։

ՊԱՐԱՇԱՆԻԼ «խորհիլ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 268։

ՊԱՐԱՊ, ո հլ. «անգործութիւն, դատարկ մնալը» Ծն. լգ. 14. Ոսկ. ես. Եւս. պտմ. «յարմար ժամանակ» ՍԳր. «անգործ, դատարկ, ունայն» Վրք. հց. Ոսկիփ. Ուռհ. որից պարապել «յետ լինել, դատարկանալ ի գործոց» Ա. կոր. ժզ. 12. «զբաղիլ, պարապ ժամանակը նրանով անց կացնել» Գծ. ժէ. 21. Ա. կոր. է. 5. «նեղել, ձանձրացնել» Ոսկ. հռովմ. 41. «պարպել, մէջը լցնել» Շիր. 2. պարապեցուցանել Ագաթ. Կորիւն. Կոչ. Սիր. իթ. 34. պարապորդ Ել. ե. 17. Մտթ. ժբ. 44. Եփր. յես. անպարապ Խոր. Փարպ. ևն։— «Զբաղիլ» նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. յն. σχολάζω «պարապ ժամանակ անց կացնել. 2. պարապ ժամանակը մի զբաղմունքի նուիրել, զբաղիլ, ուսումնասիրել», ինչպէս նաև վրաց. მოცალე մոցալե «պարապ», მოცალება մոցալեբա «զբաղիլ»։

Canini, Et. étym. 143 սանս. par «զբաղեցնել»։ Հիւնք. յն. περίπατος «ճեմք» բառից։ Պատահական նմանութիւն ունի սվան. pari «պարապ» (տե՛ս Erckert, Die Spr. d. Kauk. Stammes 441)։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ախց. Երև. Կր. Մկ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. պարապ, Ալշ. Մշ. պարաբ, Խրբ. Հմշ. Ննխ. Սեբ. Սչ. բարաբ, Գոր. Ղրբ. բպա՛րապ, Տիգ. բորոբ, Զթ. Հճ. բայօբ, Սվեդ. բօրուբ. (վերջինս նշանակում է «ոչ-տօն օր, բայց նուիրուած մի սրբի, երբ ոմանք աշխատում են, ոմանք ոչ»). որից Ագլ. պրա՛պիլ «զբաղիլ», Սչ. բարբել, Պլ. Ռ. Սեբ. բարբէլ, Խրբ. բարբիլ, Տիգ. բօրբիլ, Զթ. բայբիլ, բարբիլ, Հճ. բայբիլ, Ասլ. բարբէ՝լ, Հմշ. բարբուշ «դատարկել, մի ուրիշ ամանի մէջ լցնել», Կր. պարպիլ «սպառիլ, վերջանալ», Զթ. բայբիլ «մեռնիլ», բայբըցընիլ «սպառել, հատցնել, պարպել» (որից և կրճատ՝ բաբցընիլ). բայբընօլ «գործը վերջացնելով ազատուիլ». նոր բառեր են անպարպուն Մրշ. «անսպառ, անվերջանալի», կրկնաբար՝ պարապ-սարապ։

ՊԱՐԱՊԱՆ «քուրձ, կարաս, sarcina». այսպէս ունի Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հյ. էջ 479 բ։

*ՊԱՐԱՍ «սպիտակ պիսակ (ախտ)». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. 203։

=Արաբ. برص baraṣ «բորոտութիւն» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. էջ 364)։—Աճ.

ՊԱՐԱՊԱՏԻԼ «ճապկտիլ, յորանջելու ժամանակ ձգձգուիլ» Վեցօր. 86. «Սկսանի այսուհետև մերթ յորանջել յողն երթալ, մերթ ձկտել պարապատել»։

ՊԱՐԱՏԻԼ «մաքրուիլ, սրբուիլ». մէկ անգամ ունի Տիմոթ. կուզ. էջ 25. «Իբր զՔրիստոսի աշակերտ մաքրեցիր, պարատեցիր. ի բաց զերծո՛ զ'ի ծննդենէն ծածկոյթ»։ Նորագիւտ բառ։

Գտաւ ու այսպէս մեկնեց Աճառ. Նոր բառեր Տիմոթ. կուզի մէջ, էջ 96. բայց կարելի չէ՞ նաև համարել «թլփատուիլ», իբրև թրգմ. յն. περιτέμνω բայի, որից և ունինք պերիտոմել «թլփատել». այն ժամանակ բառը կազմած կլինի պար-հատ-իլ «կտրուիլ շուրջանակի»։

*ՊԱՐԱՐ «գիրանալը, մեծանալը» Ես. լ. 23. Ոսկ. ես. որից պարարակ «գէր, չաղլիկ» ՍԳր. պարարել «գիրացնել, մեծացնել, պարարտացնել» ՍԳր. Եփր. աղ. և ել. Կոչ. Ագաթ. Ոսկ. ես. Եւագր. պարարուն Պիտ. մարմնապարար Ագաթ. ոռովայնապարար Ոսկ. ա. կոր. երկրապարար Ագաթ. ողնապարար Վրք. հց. պարարեցուցիչ «գիրութիւն» Մանդ. սիր. 22. գիրապարար Նար. ոգեպարար Թէոդ. կուս. շտեմարանապարար Ճառըն. ակնապարար Նար. յիշ. ևն։ Սրա հետ նոյն է նաև պարարտ, որ տե՛ս տակը։

ՊԱՐԱՐԿՈՂ «փորագրող». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 268։

*ՊԱՐԱՐՏ, ի-ա հլ. (յգ. նաև -ունք) «գիրացած, ճարպոտ. 2. բերրի, արգաւանդ» ՍԳր. «պարարտութիւն, ճարպ» Ծն. դ. 4,

նեեմ. ը. 40. *որից* պարարտանալ *Սղ. կդ. 13. Երեմ. ե. 28.* պարարտութիւն *ՍԳր.* պարարտագոյն *Կոչ.* պարարտամարմին *Փարպ.* ճարպապարարտ *Մծբ. ևն։ Նոյն է սրա հետ* Պարար, *որ տե՛ս վերը։*

=*Իրան.* *parar, *ա՛նց. դերբ.* *parart *հոմանիշ ձևերից, որոնք թէև կորած են, բայց նոյնն է մատնանշում սոգդ. նորագիւտ* parašt *«պարարտ». սրանց մէջ* r *և* š *ձայների փոխանակութիւնը ճիշտ այնպէս է, ինչպէս է* ճրաժարիլ *և* ճրաժեշտ *բառերի մէջ, որոնք նոյնպէս իրանեան են և որոնց* ր–շ *ձայների փոխանակութիւնը իրանեան երևոյթ է։*

Bugge KZ 32, 23 պարար *դնում է* -ար *մասնիկով՝ հնխ.* *sphə-ró-s *ձևից. հմմտ. սանս.* sphirá- *«գէր, լիքը», հսլ.* sporŭ *«բերրի», սանս.* sphá-yāmi *«օգտուիլ», հսլ.* spēja *«յաջողիլ, ելս գտանել»։ Նոյն* IF *1, 453—4 կրկնում է այս մեկնութիւնը և նոյն* պարար *բառից* տ *մասնիկով աճած է դնում* պարարտ. *հմմտ.* աւարտ: Canini, Et. étym. *185* պարարել=*սանս.* bhar *«սնուցանել»։ Հինք. պրս.* parvardan *«սնուցանել»,* parvarda *«պարարեալ» (սրանց հետ հմմտ. գնչ.* parvaráva *«պարարել»,* parvardó *«սնեալ», աֆղան.* parwaral *«սնուցանել», պհլ.* parwartan *«սնուցանել»)։* Müller WZKM *11, 206* պար- *մասնիկով՝* *ար=*լտ.* alo *«սնուցանել» արմատից։* Bugge-*ի մեկնութիւնը շատ կասկածական է գտնում* Walde *729, իսկ* Brugmann *1, 171 և* Pokorny *2, 657 հնխ.* spē, spī *«չաղանալ, գիրանալ» արմատի տակ՝ յամենայն դէպս հաւանական։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ* Meillet REA *2, 3։ Ղափանցեան, Նոր Ուղի 1929, յնվ. էջ 338* պարէն, պարար, պարարտ *դնում է նախահայ* par *«ուտեստ» արմատից։ Պատահական նըմանութիւն ունի եբր.* בריא bārīa *«պարարտ»։*

ԳԻՌ.—Ղրբ. պա՛վարտ *«ուռճացած (կանաչեղէն, բոյս)», Զրս.* բալարդ *«դալար, թարմ (ծաղիկ)», Եւդ.* բալարդ, բալըրդուզ *(<**պալարտ, *պալարտուկ*) «առոյգ, կայտառ»։*

*ՊԱՐԱՒԱՆԴ, ի-ա *հլ. «ձեռքի կամ ոտքի կապ, կապանք» Եւս. քր. բ. էջ 198. Ոսկ. մ. բ. 2. Եփր. ծն. էջ 94. որից* պարաւանդել *«կապել, շղթայել» Ոսկ. ա. թես. Եղիշ. դա. «պատել պաշարել» Յհ. կթ. Նար.* պարաւանդանք *Պիտ. ասւում է նաև* պարուանդ *Պիտառ.։*

=*Պհլ.* *pāδawand *ձևից, իբր հպրս.* *pādabanda=*սա՛նս.* pādabandha *«ոտնակապ», բաղդուած* pāda- *«ոտք» և* banda- *«կապ» բառերից։ Սրանց նոր ձևն է պրս.* پای‌بند pāy-band *կամ* پابند pāband *«ոտնակապ, յատկապէս ձիու ոտնակապ»։ Իրանեան փոխառութիւն է նաև վրաց. գւռ.* ფარ-მანდი փարմանդի *«ձիու ոտնակապ» (*Беридзе, Грузинск. глосс. по имерск. и рач'инск. говорамъ СП. *1912, էջ 44), թերևս հայերէնի միջոցով՝* ր-*ի պատճառաւ.* m *ձայնը՝ փոխանակ* v, *յառաջացած է յետոյ՝ յաջորդ* n-*ի ազդեցութեամբ։—Հիւբշ. 227։*

ՆՀԲ «որպէս թէ շուրջ պնդիչ՝ կապիչ (իմա՛ պար *մասնիկով՝* պինդ *արմատից) կամ* վանդիչ պարանաւ*»։* Böttich. ZDMG 1860, 360, 217 *և* Arica 87, 429 *սանս.* paribandh:—Lag. Urgesch. 417 *և* Btrg. bktr. Lex. 17 bandh *արմատից։ Պատկ.* Матер. I. 14 *պրս.* بربند bar-band *«ձիու խամութ»։* Müller SWAW 88 (1877), *էջ* 15 *pairi-band-: *Տէրվ. Նախալ. 95 համարում է օտար բառ և վերջին մասը* -ւանդ=bhandh *արմատից։ Հիւնք. պրս.* parvandīdan *«կապել զբեռն կտաւոյ»,* barvanda *«փաթոյթ բեռանց կերպասու»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ* Th. Bloch *(նամակով հաղորդած Հիւբշմանին)։* Patrubány *ՀԱ 1907, էջ 304 իբր բնիկ հայ՝* պար- *մասնիկով* bhṇdhā *արմատից։* Karst *Յուշարձան 403 սումեր* bar *«կապել» բառի հետ։*

ՊԱՐԳԵՒ, ի-ա *հլ. «մեծից տրուած նուէր, ընծայ» ՍԳր. Եւս. քր. Ոսկ.ես. Եզն. 38 (Որ պարգև* ի տեսանէ *կամ ձիր ի բարեկամէ առնուցու). «ռոճիկ, թոշակ, ուտելեղէն» ՏՆ.*

խէ. 22. Ա. մկ. գ. 28. «մրցանակ» Ա. եզր. գ. 5. որից պարգևել ՍԳր. Եզն. Եփր. աւետ. պարգևաբաշխ Ագաթ. պարգևական Ագաթ. պարգևապետ Երեմ. ծա. 59. պարգևատու Գ. մկ. ե. 6. Եբր. ժա. 6. պարգևիչ Ոսկ. Կողոս. աստուածապարգև Կորիւն. Ագաթ. նորա-պարգև Ագաթ. բարեպարգև Ոսկ. յհ. ա. 41. երախտապարգև Բուզ. մեծապարգև ՍԳր. Բուզ. Սեբեր. վերնապարգև Կորիւն. պարգե-ւամտիկ «հարուստ, մեծատուն» Ոսկ. ճառք. էջ 109 ևն։

ՆՀԲ լծ. յն. παρέχω «հայթայթել, շնոր-հել»։ Հիւնք. թրք. վէրկիւ «տուրք» բառի հետ։ Müller WZKM 11, 206 իրանեան պար մասնիկով գև «տալ» ենթադրեալ բառից, որի հետ հմմտ. գոթ. giba (ghebh) = գերմ. geben «տուրք, տալ»։

ԳԻՌ.—Ջղ. պարգ'եվ, Կր. Ախց. պարfէվ, Տփ. պա'րfիվ (փխբ. Ակն. «ընտիր»)։

*ՊԱՐԵԳՕՏ, ի հլ. «կապայ» ՍԳր. Եւս. պտմ. Ոսկ. մ. ա. 16. որից պարեգօտիկ Ոսկ. մ. գ. 29. պարեգօտաճաճղերձ Թղթ. դաշ. պարեգօտաւոր ԱԲ. պարեգօտիլ «կա-պան հագնիլ» ԱԲ. միապարեգօտ Ոսկ. մ. բ. 8։

=Պհլ. *paragaud հոմանիշից, որ թէև գործածուած չէ իրանեան գրականութեան մէջ, բայց նոյնն է աւանդում Հեսիւքիոս՝ παραγωγάς (կարդա՛ παραγωτας?) ձևով. (παρα-γωγάς χιτὼν παρὰ Πάρθοις «Վերարկու ըստ Պար-թևաց). Նոյնը յունական վերջաւորութեամբ՝ παραγαύδιον։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև լտ. paragauda, paragaudis, paragaudius «զգեստի վրայ մետաքսէ կամ ոսկի բան-ուածք. 2. ոսկեհուռն զգեստ», ասոր. մանդ. և թալմուդ. פרגוד paragōd? «վերարկու, վարագոյր», արաբ. برجد būrǰud «հաստ կապերտ, թանձր ասուի», վրաց. პარეგავლა-ტი պարեգավլատի «риза, հանդերձ, երկար զգեստ»։—Հիւբշ. 227։

ՀՀԲ և ՆՀԲ պարել «պատել» և գօտի բառերից։ Lag. Urgesch. 843 և Gesam. Abhd. 209 համեմատում է լտ. և եբր. ձևերի հետ։ Pictet 2, 296 դնում է bhar արմատից։ Lag. Arm. Stud. § 1863 մեկնում է գօտի բառով, իբր «շուրջը գօտիով», իսկ էջ 182 լտ. և թալմ. բա-ռերի հետ։ Տէրվ. Altarm. 80 և Նախալ. 92, 107 պար «շուրջ» մասնիկով գօտի բառից։ Նոյնը, նաև Հիւնք. իբր թրգմ. յն. περίζωμα բառի։ Հիւբշ. ասելիս է վե-րի մեկնութիւնը, բայց առանց հակա-ռակելու յիշում է նաև պար+գօտի մեկնութիւնը, ինչ որ չի կարող ուղիղ լինել, որովհետև նախ առանց բացատ-րութեան է մնում գօտի բառի վերջա-ձայնի անկումը և երկրորդ՝ որ պար մասնիկի այսպիսի գործածութիւնը յե-տին է։ Pictet բ. տպ. Բ. 382 պրս. ba-rak, bārāni յն. φᾶρος, իռլ. beart «զգեստ» բառերի հետ՝ bhar «կրել» արմատից։

ՊԱՐԵԼ «անգահել», այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 269. ինչ լինելը յայտնի չէ։

ՊԱՐԵԽ «ժայռ, լեռան ցցուած մասը, քա-րոտ տեղեր» Վրք. հց. ա. 571. Քուչ. 92. «գահաւանդ» Ադամ. 167. «Յիսուսի գերեզ-մանի վրայ դրուած մեծ քարը» Եղիշ. թղմ. 300։

Հիւնք. «թուի յն. παράχωμα «բարձրա-դիր պողոտայ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. პარეხი պարեխի «քարայր. 2. անդունդ», որից პარეხთა պարեխթա «սեպ ժայռի մէջ քարայր», პარეხელი պարեխելի «քարայրաբնակ» (վերջին երկու բառերը՝ որ չունի Չուբինով, յիշում է Մառ, Тексты и Раз. VII, էջ 113 և էջ LXVI)։

*ՊԱՐԵԿ «պահապան, շրջադէտ» Հին բռ. որից պարեկապան «պահնորդ, դէտ» Ա. մկ. ժբ. 27. գրուած նաև պարսկապան Յուդթ. ժդ. 2 (իմա՛ պարակապան):

=Նոյն է պահակ, պարհակ, պահակապան բառերի հետ, որ տե՛ս։

ՀՀԲ պար «շուրջ»+եկօղ։—ՆՀԲ շփոթ-ուած է համարում պարէտ և պայեկ բա-ռերի հետ։

*ՊԱՐԵՀՆԱԿ «շապիկ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. կողոս. էջ 529. «Կաղօք և կուրօք և կարկա-մելովք և բոկովք և որ մի միայն պարեհնա-կաւ (յն. «պատմուճան») ունիցին և զայն ծակոտկէն»։ Այս բառը մեկնւում է հետևեալ ձևով. պարեհնակ «կարճ՝ խեղճ պարեգօտ»

ԱԲ, պարեճաճակ *«գծուծ և ծակոտեալ հանդերձ, կամ անարգ և պատառատուն զգեստ»* *ՀՀԲ. (ՆՀԲ և ՋԲ չունին). նոյն այս բառն է որ Բռ. երեմ. էջ 269 աղաւաղ ձևով գրում է* պատեճական *«հանդերձ գծուծ կամ ծակոտկէն»*։

=Պհլ. փոխառութիւն է, բայց մայր ձևը անստոյգ. հմմտ. պհլ. patrahan *և կամ* perāhan *«զգեստ», պրս.* پیراهن perāhan, *որ և* perahan, perāhān, perahand *«շապիկ», քրդ.* pirûn, *զազա* periēn *«շապիկ», վախի* parhán, *սար.* barhān *«կանացի երկար շապիկ»* (Horn *§ 353)։ Աֆղան արտասանութեամբ բառս հնչւում է* pairāhan, *որ տալիս է պհլ.* patrāhan *(Հիւբշ.* Pers. Stud. *էջ 45). իսկ պհլ. ձևերն էլ ենթադրում են զնդ.* *pairyāñhana- *(հմմտ. զնդ.* aiwyāñhana- *«գօտի») ըստ* Müller WZKM *8, 93։ Իրանականից է փոխառեալ նաև վրաց.* პერანგი պերանգի *«շապիկ»։—Աճ.*

Այս մեկնութիւնս տե՛ս Արրտ. 1910, 268։ Հացունի, Պատմ. տարազի 147 պարճ (պաճել) *արմատից*։

ՊԱՐԵՔ *«աւետիք», որից* պարետաւոր *«աւետաբեր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 269. մին* f, *միւսը* տ *վերջաձայնով. երկու ձևերից մին կամ միւսը սխալ է*։

*ՊԱՐԶ, ո հլ. *(յետնաբար* ի *հլ.) «անապակ, մաքուր, անմրուր» Ել. իէ. 20. Փարպ. «բաց, չծածկուած» Ոսկ. ես. «անկեղծ, միամիտ, պարզասիրտ» Ա. մն. իթ. 17. «պարզախօս, համարձակ» Իմ. է. 22. Ես. լե. 6. «ո՛չ-բաղադրեալ, միատարր» Պիտ. Կիւրղ. գնձ. «մեկին, յայտնի, բացորոշ, հասկանալի» Եւս. պտմ. Վրք. հց. Շնորհ. ընդհ. «միայն, լոկ» Վրդն. ծն. «պարզ՝ անամպ երկնքով՝ լուսնի լուսով ցուրտ գիշեր» ՍԳր. Վեցօր. Եփր. վկ. արև. Շիր. որից* պարզել *«մաքրել» ՍԳր. Սեբեր. Եզն. «բանալ, տարածել» Եզեկ. բ. 9. Ես. լգ. 23. «երկարել» Ել. խ. 17. Ոսկ. ա. տիմ. լ. «բացատրել, մեկնել» Վրդն. ծն. և պտմ. «բաժանուիլ, հեռանալ» Բ. մկ. ժբ. 17. Ոսկ. յհ. ա. 2.* պարզախօս *Իմ. ժ. 21. Կոչ.* պարզական *Ագաթ. Եզն. Սեբեր.* պարզամիտ *Առակ. ժա. 25.* պարզկայ *Վստկ.* պարզուտ *«քամոց» Վստկ. 114. «ճրագի ձագար» Երեմ. ժբ. 19.* պարզուած *Ագաթ.* խաղպարզ *Եւագր. Նոր բառեր են* պարզաբանութիւն, պարզաւէր, պարզասիրութիւն *են*։

=Պհլ. գւռ. *pārz *«զուտ, մաքուր» ձևից, որի համապատասխանն է մանիք. պհլ.* p'rwd *«զտուած, մաքրուած» և* rd>l *սովորական ձայնափոխութեամբ էլ՝ պազ.* pālīdan, *պրս.* پالودن pālūdan *«քամել»,* پالایدن pālāyidan *«պարզել, քամել, զտել»։ Իրանեան* d=z *համապատասխանութեան համար տե՛ս* MSL 17, 244:

Klaproth, As. pol. 103 *յն.* φῶς, *վօգուլ.* pos, bos, *անգսք.* beorte *ձևերի հետ*։ Peterm. *23 սանս.* mṛj *«մաքրել» արմատի հետ*։ Müller, Kuhns u. Schl. Btrg. 4, 255 *սանս.* bṛh *«փայլել» և թերևս յն.* βρέχειν *«թրջել»։ Նոյն,* Benfeys Orient u. Occ. 3, 348 *աֆղան.* barçēr *«պարզ, յայտնի», սանս.* bhrāj *և յն.* φλεγ- *«այրել, վառել»։ Հիւնք. զանազանում է* պարզ *«ցուրտ»=պրս.* խպիրզէ, խպիրտէ *«ցուրտ» և* պարզ *«մաքուր»=պրս.* խպրիյզ, բէրիյզէ *«զուտ ոսկի»։* Müller WZKM 9, 379 *ուղիղ համեմատեց պրս.* pālūdan *«մաքրել» ձևի հետ, որ չի ընդունում Հիւբշ. 514 և* IF Anz. 8, 49, *հայերէնի մէջ սպասելով* *պարզայել *ձևը։—Փառնակ, Անահիտ 1903, 130 սանս.* bhras, *հսլ.* bliske, *գոթ.* bairhts *«փայլուն» բառերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Սոգդ. ձևի գիւտով վերի մեկնութիւնը տւաւ* Meillet MSL 17, 244, *որ ընդունում է նաև* Bartholomae IF 38, 13: *Մառ* ИАН *1920, 106 նոյն ընդ* պայծառ: *Պատահական նմանութիւն ունին ասոր.* ܦܪܣ parres, *եբր.* pāras´ *«պարզել, տարածել, մեկնել»*։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մշ. Ճմ. Ջղ. Սլմ. Տփ. պարզ, *Խրբ. Նխ.* բարզ, *Տիգ.* բըրզ, *Ագլ.* պօրզ *«մաքուր, յըստակ». Սվեդ. կայ միայն* բըրզիլ *«օդը բացուիլ, երկինքը պարզել»։ Նոր բառեր են* պարզաչօւր, պարզաչրել, պարզաւուն, պար-

զեղ, պարզկաշոր, պարզպան, պարզպար-
զուիլ, պարզօն «պանիր քամելու տոպրակ»։
Փոխ.—Քրդ. parzinin *«զտել, քամել, թո-
րել»,* parzun *«կաթը պարզելու պարկ, քա-
մոց (գւռ. պարզօն)»,* parzuni *«շոգիով քա-
միչի մէջ եփուած փլաւ» (տե՛ս* Justi, Dict. Kurde 70 *և* Kurd. Gram. 212. *առաջինի մէջ յիշում է հյ.* պարզել *ձևի հետ նաև պրս.* پزیز parīz, پرویزن parvēzan *«մաղ», որոնք այստեղ գործ չունին և երկրորդի մէջ չեն յիշուած)։*

ՊԱՐԶ կամ ՊԱՐԶՈՒ *«ծարաւ».—անստոյգ բառ, որ երկու անգամ գտնում ենք գործածուած Մծր. ա. և դ. «Զի պարզու ծարաւոյ իմոյ զովացի յաղբերէ վտակաց քոց. Հանգո՛ զիս ի ցանկութենէ աստի ի պարզոյ ծարաւոյ»։*

*ՊԱՐԶԱՏ կամ ԲԱՐԶԱՏ *«մի տեսակ բոյս» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2525։*

=Արաբ. بارزد bārzad *կամ* بازرد bāzrad (Steinschneider WZKM 11, 314), *որ է պրս.* بیرزد berzad *«անգուժատ, քաղբան» (բոյսը և խէժը)։*

Ուղիղ է մեկնել Ամիրտ. իբր պրս. փիրզատ, *որից և ՀԲուս։*

ՊԱՐԶՈՒՆԱԿ (ի-ա հլ. *ըստ ՆՀԲ, բայց չըկայ վկայութիւն) «զսպանակ, նիգ, սողնակ» ՍԳր. (իսկ Բառ. երեմ. էջ 269 մեկնում է «մարդակ»)։*

ՊԱՐԷՆ, ի հլ. *(սեռ.* -ենի) *«ուտելիք, ռոճիկ, ապրուստ» Պիտ. ՑՀ. կԹ. Պտրգ. Բրս. մրկ. որից* պարենապան *Արշ.* պարենաւորիլ *Արծր.* պարենիկ *Եղիշ. տիր. 339 (չունի ՆՀԲ).* խոզապարէն *Սկևռ. աղ. 29, 67.* պարենաւորում *(նոր բառ)։*

Pictet 2, 313 bhar *արմատից, իբր բուխար.* bari, *սիահփուշ* bre *«ալիւր» ևն։* Canini, Et. étym. 185 *իոլ.* baran *«սնունդ» բառի հետ։ Հիւնք. լտ.* farina *«ալիւր»։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 թրք.* barən-maq *«ապրուստ ունենալ»։ Ղափանցեան, Նոր ուղի 1929, յնվ. էջ 338* պարէն, պարարել, պարարտ *դնում է նախահայ* par *«ուտեստ» արմատից։*

ՊԱՐԷՏ, ի-ա հլ. *(սեռ.* -րետի *կամ* -րիտի) *«վերակացու, իշխան, տեսուչ» Եւս. քր. բ. 198. Կիւրղ. Թգ. Փիլ. լին. 118. Սարկ. քհ. 19. Գնձ. «դէտ, պահակ» Օրբել. ողբ.—գըրուած է նաև* պարետ: *(Հին բռ. մեկնում է* պարէտ *«տեսուչ, ազդարար», որին հետևելով ՀՀԲ ունի «տեսուչ, աւետիս»)։*

Հիւնք. յն. πάρεδρος *«աթոռակից» բառի հետ։ Պատահական նմանութիւն ունի պրս.* برید barēd *«սուրհանդակ թղթաբեր»։*

ՊԱՐԻԽ (ի-ա հլ. *ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «փոսը, կապերտ, գորգ, խըսիր» Փիլ. տես. էջ 26։*

*ՊԱՐԻԿ, ի-ա հլ. *«առասպելական մի ոգի» Եզն. Փիլ. լին. Լծ. փիլ. (վերջին երկուսի մէջ նաև* պարեկ, պարակ *ընթերցուածներով). որից* առիւծապարիկ *(նորագիւտ բառ) Բար. 171. տե՛ս նաև* յուշկապարիկ:

=Պհլ. [illegible] parīk *«չար ոգի», մանիք. պհլ.* פריג parīg *«սատանայուհի» (*Salemann ЗАН *8 (1908), էջ 114), սոգդ.* parīk *«յաւերժահարս», պրս.* پری parī *«թևաւոր յաւերժահարս, աննման գեղեցկութեամբ բարի ոգիներ», զնդ.* [illegible] pairikā- *«կախարդ կին»* (Bartholomae, Altir. Wört. *863), ուրիշներ «ճգական չար ոգի, սատանայուհի, բոզ կին» (*Horn *§ 310)։ Բառիս ծագումը անյայտ է։ Պարսկերէնից են փոխառեալ աֆղան.* parī, *քրդ. թրք.* peri, *բուխար.* peri, *ալբան.* περρί *ևն։—Հիւբշ. 228։*

Müller SWAW 42, 251, Justi, Zendsp. 180, *Տէրվ.* Altarm. 95 *տալիս են ուղիղ մեկնութիւնը։ Պալասանեան, Պատմ. գրակ. 199 իբր «պար եկող»։ Հիւնք.* յուշկապարիկ *բառի վերջին կէսը կտրելով կազմուած։ Ալիշան, Հին հաւ. 185 պրս.* փէրի *և հյ.* պարել, *իբր «պարող ոգի»։*

ԳԻՒ.—Սրանից է կազմուած Ակն. ջ'իրբրողիգ *«թռչնի, մարդագայլ» բառը, որ է* ջօրեպարիկ *(ջորի և պարիկ բառերից). այս բառին համանիշ է* բըռըջ'իրիգ *«թռչնիւ», որ արաբ.* بری barrī *«ցամաքային, վայրի» բառից է կազմուած։*

ՊԱՐԻՂ *«բարձր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 269.—կարծեմ թէ պէտք է հասկանալ* պարիսպ *«բարձր»։*

Պարիշտ *տե՛ս Պաշտ։*

***ՊԱՐԻՍՊ**, ի-ա հլ. *«իբրև ամրութիւն ծառայող պատ (քաղաքի, բերդի ևն)» ՍԳր. Ոսկ. եբր. Եփր. պհ. որից* պարսպել *«պարիսպ քաշել» Յուդթ. դ. 4. Ե. 1. Եւս քր. Ոսկ. մտթ.* պարսպապան *Բ. մկ. Ժ. 36.* նախապարիսպ *Երգ. բ. 14.* պարսպաւոր *ՍԳր.* պարսպափակ *Ասող.* կրկնապարիսպ *Եւագր.* անպարիսպ, *Թուոց Ժգ. 20. Առակ. իե. 28.* երեքպարսպեան *Եւագր.* շրջապարիսպ *Սոկր.* պարսպապատ *(նոր բառ) և այլն։*

=Պհլ. *parīsp *«պատ, պարիսպ» բառից. այս բառը բոլոր իրանեան լեզուների մէջ կորած է. պահում է միայն հայերէնը և վերջին ժամանակներս երևան եկաւ մանիք. պհլ.* פריסף prisp *(կարդա՛* parīsp) *ձևով* (Salemann, Manich. Stud. ЗАН *8 (1908), էջ 114 և* ИАН *1912, 47). ծագում է* pari- *«շուրջ» մասնիկով* spā *«արկանել, գցել» արմատից, իբր «շուրջ արկեալ»։*

ԳԴ պրս. bāra *«պարիսպ» բառի հետ ՆՀԲ լծ. լտ.* paries *և պրս.* bāra: Lag. Btrg. bktr. Lex. 46 *զնդ.* *pairispi *ձևից։ Մորթման,* ZDMG 26, 535 *բևեռ.* barçudibiduni *մեկնում է «պարսպատուն կամ պանուեապատան»: Հիւնք.* պատսպար *բառին է կցում։ Ռ., Նոր-Դար 1885, 5 մեկնում է* պար *«շուրջ»+* իսպա *«քաղաք», որ գտնում է խալդ.* տուսպա (-տի+ուսպա *«քաղաք, աւան»), հյ.* ասպանջական *«բնակարան տեղ» և թերևս վրաց.* սոփելի *«գիւղ» բառերի մէջ։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ* Salemann *անդ։*

ԳՒՌ.—Ախց. Մ$_2$*.* պարիսպ.—*սրանից ունինք* պարսպիլ *Ախց. «իբր պարսպի մէջ ամփոփուել», բայց պարիս Եւդ. (իբր կրկնական գործածուած)։*

***ՊԱՐԻՍՏՐՈՆ.** *նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Նեղ. դրքս. 29. «Ամենայն սպարիստրոն քաղաք սմա հնազանդին մինչև ի Դանուբ գետ»։*

=Յն. բնագրի αἱ παρίστριοι στόλεις *ձևից տառադարձուած։ Այս բառը չկայ յիշում ո՛չ* Bailly *և ո՛չ* Sophocles. *կարծեմ պէտք է հասկանալ «Ἴστρος գետի շրջանում գտնուած (քաղաքներ)»։—Աճ.*

ՊԱՐԻՔՆՆՕՂ *«անքնին». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 269։*

***ՊԱՐԽՐՑԻ** *«հիւսիսային ցուրտ քամի, որ աշնան փչելով տերևներն է թափում» Վստկ. 97, 153, 177 (յատկապէս ուշադրութեան առնել Վստկ. 97 «պախրցին, որ է բորէային»). որից* պարխրցնոց *Վստկ. 24. կայ նաև* պարխրային *Վստկ. էջ 3, 30.—Նշանակութիւնը ճշդելու համար հմմտ. «Պարխրցին և հարաւայինն հանդերձ արևելեան հողմովն փչեն». Վստկ. 177.—գրուած է նաև* պախրցովն *(գրծ. հոլով, առանց r-ի) Վստկ. 104։*

=Ծագում է Պարխար *լեռների անունից. այս մեծ լեռնաշղթան, որ ուրիշ անունով կոչւում է նաև* Պոնտական *լեռնաշղթայ, գտնւում է Արևմտեան Հայաստանի և Փոքր Հայոց հիւսիսային կողմում. այս մասերի մէջ փչող հիւսիսային քամին Պարխարեան բարձրաբերձ լեռներից է միայն գալիս. ըստ այսմ բառիս բուն ձևն է* Պարխարցի *կամ* Պարխարցի, *և անշուշտ առաջին անգամ ծընունդ է առած Փոքր Հայքի և Արևմտեան Հայաստանի շրջաններում։ (Շատ սովորական երևոյթ է քամիները կոչել փչած տեղի անունով)։ Անշուշտ գործածւում էր նաև պարզապէս* Պարխար *ձևով, ինչպէս ունինք այժմ էլ Բաբերդի և Խոտրջուրի գաւառակներում, և որից ածանցուած է* պարխրային *(այն է* պարխարային, *բայց ոչ թէ* պարխրցային*) ձևը՝ Վստկ. էջ 3, 30։—*Պարխար *անունն էլ (ըստ Ստրաբոնի* Παρυάδρης, Παραχοάθρας *կոչուած) ծագում է ըստ* E. Benveniste BSL *№ 85, էջ 7—8 իրանեան* *paruhvāθra-*=զնդ.* pouruxvāθra *«լի բարօրութեամբ» ձևից, որ Աւեստայում լեռներին տրուած վերադիր է։ Սրանից են յառաջանում սոգդ.* ßarxār, *«սրբավայր, տաճար» և պրս.* farxār, *որ քնարական բանաստեղծութեան մէջ նշանակում է «երջանկութեան վայր, անդորրութեան, հոսուն ջրերի և բուրաստանների հաւաքարան» (ստուգաբանութիւնը տուել են նախ* Lag. *և Հիւբշ. 66—67)։ —Աճ.*

ՆՀԲ արմատը դնում է պարխուրց *և*

սրանից իբր հոլովական ձևեր պարխըրցոյ, պարխրցի, *որոնք համեմատում է պրս.* barkrīzī *կամ* barkrīzān *«աշնանային տերևաթափի քամի» բառի հետ (կազմուած* bark *«տերև» և* rīz- *«թափել» բառերից)։ Սակայն* պարխուրց *ձև գործածուած չէ բնաւ. Բառն է հենց* պարխրցի:

ԳԻՌ.—Բբ. Խոտ. բարխար, *Ջթ.* բախըյցա, բախըրցա (<պախրցի» *«հիւսիսային ցուրտ քամի»։*

ՊԱՐԾ *«պարծենկոտ, հպարտ, սէգ» Առակ. լ. 29. որից* պարծիլ *«պանծալ, հպարտանալ» ՍԳր. Եփր. մակաբ.* պարծանալ *Խոսրովիկ.* պարծանք *ՍԳր. Ոսկ. մտթ.* պարծուկ *«հպարտ, սնապարծ» Մծբ. Եփր. դտ. էջ 330, 332 (սխալ է գրուած* պարտուկ *Մծբ. 210, որ ՆՀԲ իբրև առանձին բառ նշանակում է. տե՛ս ՀԱ 1911, 101).* սնապարծ *Վեցօր. Ոսկ. մ. գ. 3.* ունայնապարծ *Ոսկ. յհ. ա. 2.* ընդունայնապարծ *Ոսկ. յհ. ա. 1 և մ. ա. 19.* զրապարծ *Ոսկ. մ. ա.* մեծապարծ *Ագաթ. Բուզ.* մեծապարծութ *Պիտ.* գեղեցկապարծիկ *Պարապմ.* ծիապարծիկ *«հպարտօրէն ձի հեծած» (Նորագիւտ բառ) Տաթև. ձմ. ճզ. ևն։ =Պարզ արմատն է* *պարտ, *որի վրայ տե՛ս* ճպարտ։—*ԱՃ.*

ՆՀԲ լծ. պերճ *և* բարձր: *Մորթման* ZDMG *26, 537 բևեռ.* barzani *և* 588 barzaini *«պարծանք»։* Scheftelowitz BB 28, 309 *զնդ.* bərəjaēmi *«գովել, պանծացնել»։ Հիւնք.* բարձր *բառից։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 35* բուրդ, բերդ, բառնալ, բարձ, բարձր *ձևերի հետ։ Փառնակ, Անահիտ 1903, 130 զնդ.* berez *«բարձր» բառից։*

ԳԻՌ.—Ջղ. պարծենալ, *Սլմ.* պըռծենալ, *Ախց. Երև. Տփ.* պարծէնալ, *Կր.* պարծընենալ, *Շմ.* պարձանիլ, *Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ. Սեբ.* բարձէնալ, *Տիգ.* բըռձէնըլ, *Ասլ.* բարձընենալ, *Ջթ.* բայձինօլ, բարձինըլ, *ՀՃ.* բայձինօլ, բայձըննօլ, *Մկ.* պարծմանալ, *Ալշ. Մշ.* պարզէնալ, *Խրբ.* բարզէնալ, բարզանք, *Ակն.* բարձօնք *«պարծանք»։ Նոր բառ է* պարծենկոտ:

ՊԱՐԿ (ի-ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.* -ի) *«տոպրակ» ՍԳր. Ագաթ. Կոչ. որից* պարկուն *«թրթուրի պատեան» Վստկ. 79. «տղընդերք» Վստկ. 76. «ընդեղէնների դրսի կեղևը» Վստկ. 20. (վերջին իմաստի համար հմմտ. յն.* θύλακος *«պարկ, տիկ, ընդեղէնների կճեպը», գւռ.* պարկուն *«տոպրակ»,* պարկունիկ *«իւղի տիկ»)։*

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 152 պրս. պէրխ *(իմա* برخ barx *«սակաւ ինչ»)։ ՆՀԲ լծ. յն.* πήρα, *լտ.* pera *«պարկ»։* Karolides, Γλ. συγκρ. *95 կապադովկ.* παγρί *«սափոր»։ Հիւնք. պրս.* barg *«պատրաստութիւն պիտոյից ճանապարհի, պաշար»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 319 պրս.* برك barak *«ուղտի բրդից գործուած կտոր, որից դարվիշները գլխանոց կամ կապայ են շինում. 2. մի տեսակ կարճ հագուստ»։*

ԳԻՌ.—Գոր. Երև. Ղրբ. Մրղ. Շմ. Սլմ. Վն. Տփ. պարկ, *Մկ.* պըռկ, *Մշ.* պարգ, *Սեբ.* բարգ, *Ագլ.* պօրկ, *Ջթ.* բօյգ, բորգ, *Ջղ.* պառկ.—*(Մրղ.* պարկ *նշանակում է «տիկ». ուրիշ է Տփ.* բարգ *«բեռ»)։ Նոր բառեր են* մուխպարկ, պարկակապ, պարկակապիչ, պարկամուկ, պարկապզուկ, պարկապոզ, պարկափոխան, պարկուկ, պարկունիկ:

ՓՈԽ.—Վրաց. პარკი պարկի *«պարկ. 2. ընդեղէնների դրսի պատեանը», քրդ.* berika, barīk, bärûk *«գրպան» (վերջին քրդ. ձևերը, որոնք կասկածելի են, համեմատում է* Justi, Dict. Kurde *էջ 48 հյ. և վրաց. ձևերի, ինչպէս նաև* bīr *«կողմնակի գրպան» բառի հետ)։*

ՊԱՐԿԵՇՏ, ի *հլ. (յետնաբար նաև* ի-ա *հլ.) «ժուժկալ, համեստ, ողջախոհ» ՍԳր. Եփր. Թուղթ. «մաքուր, անարատ» Ղևտ. ժ. 10. Ա. պետ. գ. 2. «չափաւոր կամ դիւրամարս (սընունդ)» Մխ. բժշ. (տե՛ս* Seidel, *Մխ. հեր. § 38). որից* պարկեշտութիւն *ՍԳր. Եփր. պհ.* պարկեշտաբան *Եւագր.* պարկեշտագեղ *Ագաթ.* պարկեշտական *Ագաթ. Ոսկ. ես.* անպարկեշտ *Ղևտ. ժ. 10 ևն։*

ԳԴ պրս. pardagī *«պարկեշտ»։ ՆՀԲ լծ.* փարգաստ=*պրս.* փէրփէսդ, *իսկ* պարկեշտանալ=*պրս.* bar-kaštan *«հրաժարիլ»։ Գարագաշեան (անձնական)*

պրս. parda kašīda «վարագոյր քաշած»։ Հիւնք. հյ. պատրուակ, վարտիf, պրս. parda և pardagī ձևերի հետ։ ԳԲ պրս. պէրկէշքէ «յետ դարձած»։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. պարկէշտ, Տփ. պա՛րկիշտ, Սեբ. և Թրքախօս հայերից Ատն. բարգէշդ, Տիգ. բmrգէշդ։

***ՊԱՐԿԷՆ**, ի-ա հլ. «քաղաքի պարիսպների շուրջը փորուած լայն խրամ, որի մէջ ջուր լցնելով թշնամու անցքը արգիլում էին պաշարման ժամանակ». գործածուած է միշտ փոս բառի հետ. ինչ. պարկէն փոսի Ագաթ., պարկենաւ փոսիւ, պարկէնս փոսից Ղևոնդ ժ. էջ 36, ժթ. էջ 103.—Կրկնագիր Ագաթ. էջ 65 ա գրուած է պարկեն։

=Պհլ. *pārkēn ձևից, որ թէև աւանդուած չէ, բայց նոյնն են հաստատում նորագիւտ մանիք. պհլ. פארגין pargīn (Salemann ЗАН 8 (1908), 109), պրս. پارکین pārgīn կամ پارکی pārgī «նշանակէ զայն փոսն, զոր առնեն ի խոհանոցս և ի բաղանիս, ղի աղտեղի ջուրք անդր երթիցեն. 2. անձրևաջուր, որ իցէ ժողովեալ ի փոսորակ տեղիս». بارکین bārgīn «տեղի ուր ժողովեալ իցէ անձրևաջուր»։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև ասոր. ܦܪܩܝܢܐ parqīnā «քաղաքը շրջապատող փոսը» (Brockelm. Lex. syr. 292), «աղտեղութիւն թափելու փոս» (Nöldeke), արաբ. فارقين fāriqīn «ջրամբար»։—Հիւբշ. 228։

Ուղիղ մեկնեց նախ Հիւբշ. ZDMG 36 (1882), 132, որից յետոյ Պատկ. Матер. II, էջ 1 (1884)։

***ՊԱՐԿՈՒԿ** «ծիրան» Բժշ.։

=Արաբ. برقوق barqūq, birqūq, burqūq հոմանիշից։ Այս բառի հետաքրքրական պատմութիւնը արել են Diez, Mahn, Dozy, Hehn (Kulturpflanzen[6], 417)։ Բառիս նախնական մայր ձևն է լտ. praecoqua, որ բուն նշանակում է «վաղահաս» և մասնաւորաբար «մի տեսակ վաղահաս ծիրան»։ (Կազմուած է prae «առաջ, առջևը»+coquo «եփել. 2. հասցնել. կրաւ. հասնիլ» բառերից)։ Այս լատին բառը անցել է յունարէնի՝ πραικόκκιον, προκόκκιον ձևով և այստեղից էլ արաբերէնի البرقوق al-barqūq ձևով (al որոշիչ յօդ է)։ Արաբերէնի անորոշ ձևից է հյ. պարկուկ. իսկ որոշեալ ձևը յետ դառնալով Եւրոպա՝ տուել է այսպէս. պորտ. albarcoque, alvarcoque, albaricoque, իտալ. albercocca, albicocca, albercocoli, ֆրանս. գւռ. aubricot, arbricot, ֆրանս. abricot, անգլ. apricot, գերմ. Aprikose, ռուս. абрикосъ, հոլլ. abrikoss (Kluge, էջ 21—22 իբրև միջնորդ գերմաններէն ձևի), բոլորն էլ «ծիրան»։—Հիւբշ. 274։

ՆՀԲ «որ և պէրգուգ, լտ. բէրիգօ՛գգիում». իսկ ծիրան բառի տակ՝ մեր բառից աղաւաղեալ է դնում յն. προκόκκιον, լտ. bricoccon, bricoccoli։ ՀԲուս. § 2526 թէև գիտէ ուղիղ մեկնութիւնը, բայց չի ընդունում, այլ հայը դնում է պարկ բառից, իսկ միւսները փոխառեալ հայերէնից։

ԳԻՌ.—Ախց. պարկուկ «չորացրած ծիրան»։

Պարկուճ տե՛ս Պարկ։

ՊԱՐՄԱԳՈՅՆ «հզօրագոյն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 269, որից ենթադրել է տալիս պարմ «հզօր»։

***ՊԱՐՄԱՅԵԼ** «վնասը քաշել՝ կրել». մէկ անգամ ունի Եղիշ. բ. էջ 21. «Եթէ տգիտաբար մոլորեալ են... յանձանց պարմայեն զվնասն իւրեանց». (այսինքն թէ իրենց արածը իրենք պիտի տուժեն)։—ՆՀԲ, որին հետևելով ՋԲ և ԱԲ, դնում են «զննել, շօշափել, զփորձ առնուլ». այս բառերից միայն վերջինն է ուղիղ։

=Պհլ. պրս. *parmāyam ձևից, իբր հպրս. *pari-mā՝ կազմուած pari- նախդիրով mā արմատից. հմմտ. զնդ. հպրս. ā-māta- «փորձուած, անձի փորձով սովորած»։—Հիւբշ. 228։

ՆՀԲ պրս. պէրմասիտէն կամ պէրմէճիտէն։ Lag. Arm. Stud. § 1871 mā արմատից, ինչպէս պրս. āzmūdan «փորձել»։ Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 222 պրս. պարմասիտան, պարմաչիտան «զգալ, շօշափել, զփորձ առնուլ»։

ՊԱՐՄԱՆԻ (-նւոյ, -նեաց) «պատանի, երիտասարդ» Փիլ. տես. Պիտ. որ և պարման Պետր. սիւն.։

ՆՀԲ պրս. պէրնա, փէրնա (իմա՛ պրս.

برنا burnā «երիտասարդ», որ է պհլ. apurnāyak, զնդ. apərənāyuka- «տղայ, մանչ»)։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. եջ 319 Թուրանցի մի կտրիճի անունն է, որ հասարակ անուն է դարձել։ Բառիս վրայ խօսում է Ակինեան ՀԱ 1933, 509—11, տալիս է վկայութիւնները (Փիլ. տես. 20. Պիտ. Տիմոթ. կուզ. 299, Պետր. սիւն. 20-Աթան. 299) և ստուգաբանում է պար «շուրջ» ման-ել բառերից, իբր յունաբան դպրոցի գործ. համմտ. պատանի և մանուկ բառերի համար հների տուած ստուգաբանութիւնները։

ՊԱՐՄԱՓԻՒՐ «եգիպտական փարմութի ամիսը». մէկ անգամ ունի Շիր. 21. «Անսէ իւր օրինակ զտասն փարմութի ըստ եգիպտացոց, որ ի մէնջ պարմափիւրն ձայնի»։ Յայտնի չէ սակայն թէ ո՞վ է այս ի մէնջը:— Պատկանեան բառիս համար որևէ նկատողութիւն չունի։

ՊԱՐՄԻՆՈՍ, ի հլ. «համեմարեղ». ունին միայն Բառ. երեմ. էջ 269 և ՓԲ յաւել.։

ՊԱՐՄՈՒՇԱ կամ ՊԱՐՄՈՒՇՔԱ «մի տեսակ գոհար, որ նաև անգոյն է կոչւում» Խոր. աշխ. 614։ Զունին բառարանները։ Տե՛ս յաջորդը։

ՊԱՐՄՈՒՇԻՏ կամ ՊԱՐՄՈՒՇԻԴ «մի տեսակ գոհար» Խոր. աշխ. 614։ Զունին բառարանները։ Տե՛ս նախորդը։

—ՊԱՐՈՅԿ, ի-ա հլ. «ոլորակ նշանը (˚) և սրա համեմատ առոգանութեան ձև» Փիլ. այլար. Թր. քեր. Գրչ. գէ. բուն նշանակութիւնն է «շրջան», ինչպէս և ցոյց է տալիս պարոյկ ռմոյ «պարսպի շրջապատը» Կղնկտ. հրտր. Էմինի, էջ 177. որից պարոյկացեալ «շուրջ պատեալ» Արծր. պարոյկաւ-նուն, յանգապարոյկ, յարապարոյկ Թր. քեր. Յակ. ղրիմ. պարուկանալ, պարուկիլ «ձայնը ոլորուիլ» Մագ. և Երզն. քեր։

=Կազմուած է պար «շուրջ» արմատից՝ -ոյկ մասնիկով, որ գտնում ենք նաև խարոյկ բառի մէջ (արմատը խար-խարել). համմտ. հների տուած բացատրութիւնը. «Պարոյկ՝ շրջումն վերուստ ի վայր ...և է պարոյկն բեկումն ձայնի և շրջումն վերուստ ի վայր»։ Համմտ. նաև յաջորդը։

—ՊԱՐՈՅՐ «ծիր, շրջան, պտոյտ» Կոչ. «ամբոխ, բազմութիւն, խումբ» Ոսկ. կող. որից պարուրել «շրջապատել, պատել» Փարպ. «ծածկել, փակել» Սկևռ. լմբ. «ժողովել, հաւաքել, ամփոփել» Կոչ. 174. Նար. Շնորհ. «քաշքշել, ձգձգել» Յոբ. ժթ. 10. «մաքրել, սրբել, կեղտերը հանել» Օր. լ. 6. Ոսկ. մ. ա. 10. տիտ. զ. Կիւրղ. յես. շրջապարուրել Նար. գեղապարոյր Ճառընտ. զգեստապարոյր Պիտ. կրկնապարոյր «երկու անգամ ծռուած» Նար. 177. անպարոյր Եւագր. 154։

=Կազմուած է պար «շուրջ» արմատից՝ անծանօթ -ոյր մասնիկով։

Աւետիքեան, Քերակ. 1815, էջ 232 պարոյկ և պարոյր հանում է պար արմատից՝ -ոյկ, -ոյր մասնիկներով։ ՆՀԲ պար և ուր բառերից։ Էմին, Քերակ. 1846, 47 պար արմատից՝ -ոյր մասնիկով։ Müller SWAW 42, 250 զնդ. pairivərə «ծածկել»։ Մորթման ZDMG 32, 724—8 պար=յն. περί մասնիկով՝ ուր «դառնալ» արմատից, որ է սանս. vr̥t «դառնալ» և կրկնութեամբ պահուած է ուրուր բառի մէջ։ Justi, Zendsp. 268 զնդ. var «ծածկել» արմատի տակ։ Canini, Et. étym. 145 սանս. bar, var «ծածկել» և 196 զնդ. pairi «շուրջ»։ Müller WZKM 8, 97 (կասկածականով) պրս. پروار parvār, بروار barvār, فروار farvār, արամ. פרוורא parvurā? «արուարձան, նախասենեակ» բառերի հետ։ Հիւնք. յն. παρορίζω «սահմանը որոշել»։ Աճառ. ՀԱ 1899, 233 կրկնուած պար արմատից, համմտ. փարոյր, պատուտակ, պաճոյճ: Թիրեաքեան, Կարնամակ, ծան. 105 պհլ. parivar «շուրջանակի» ձևից (որ սակայն պիտի տար հյ. *պարուար): Rosenberg ИАН 1920, 464 իրան. var «դարձնել» արմատից։

*ՊԱՐՈՆ «իշխան, մեծաւոր» (Կիլիկեան շրջանի մի տիտղոս) Յայսմ. Հեթմ. պտմ. Վահր. ոտ. Ոսկիփ. Ուռհ. Վստկ. Թլկր. 51. որից պարոնութիւն կամ պարնութիւն Վահր.

ոտ. Վստկ. Պտմ. ռուս. 219. նոր գրականում դարձած հասարակ պատուանուն՝ իբր ֆրանս. monsieur, որ նոյնպէս առաջ նշանակում էր «տէր, իշխան» և այժմ հասարակ պատուանուն է. Իշխանական պատուանունը սրանից զանազանելու համար արևելեան գրականի մէջ ընդունուած է գրել բարոն, իսկ պարոնը պահուած է սովորական գործածութեան համար։

=Հֆրանս. baron բառից. հմմտ. ֆր. baron, իտալ. barone ևն, որոնք գալիս են մլտ. baro (սեռ. baronis) «իշխանաւոր, տէր» բառից. այս էլ հրգ. baro «ազատ մարդ» ձևից, որի բուն նշանակութիւնն է «պատերազմիկ» և կցւում է հսլ. boryą, հիսլ. beryask «կռուիլ, մարտնչիլ» բառերին (Walde 84)։ (Սրանց հետ բոլորովին կապ չունի լտ. baro, baronis «սխմար, թանձրամիտ»)։—Հիւբշ. 390։

ՆՀԲ լտ. baro։ Աւելի ընդարձակ տե՛ս Տէր։

ԳԻՒ.—Ջղ. Սլմ. պարոն, Ախց. Երև. պարօն, Շմ. Տփ. պարուն, Պլ. բարօն, Սեբ. բարօն, բարէօն, Տիգ. բըրօն, Ակն. բարիւն, Մրղ. պառուն. այս բոլորը փոխառեալ են գրականից։ Բնիկ գաւառական է Սվեդ. բըրիւն «հողատէր անձ, որ մարաքաներ է պահում»։ Նոր բառեր են պարոնբանջար «մի տեսակ բանջար», պարոնզզիր «մի տեսակ խաղ», պարոնպապ (>Հճ. բայէնբօբ կամ բայբօբ) «կեսրայր, տագր», պարոնտատ «կեսրայր», պարմայր (<պարոնմայր) «կեսուր»։

ՓՈԽ.—Կիլիկեան շրջանին հայերէնից է փոխառեալ ասոր. ܒܪܘܢ bārōn, իբր հայկական պատուանուն («baro, apud Armenios. Brockelm. Lex. syr. 46): Այժմ էլ Պարսկաստանում (Ատրպատական) թուրքերը հայոց իբր պատուանուն գործածում են barə՛n ձևով։

*ՊԱՐՈՊՍԻԴ կամ ՊԱՐՈՊՍԻՍ «ցամաքեղէնների և հեղանիւթերի մի աման» Շիր. 30. գրուած է նաև պարոպսիդոս. (ըստ Մանանդեան, Կշիռներ էջ 62 պարունակում էր 204 դրամ)։

=Յն. παροψίς, παροψίδος «աման, պնակ»։—Հիւբշ. 371։

Ուղիղ մեկնեցին Աւգերեան, Բացատր. չփ. և կշռ. 151 և Պտկ. Շիր. էջ 30։

ՊԱՐՈՑԱԾ «ժողովակեաղ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 268.—Թերևս վրիպակ պարառոցել ձևից։

ՊԱՐՈՒՁՏԱՆ «գիտնաւոր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 269։

ՊԱՐՈՒԹԱՅ, ի հլ. «հաւաքածոյ, հաւաքումն պատմութեանց, ժողովածու» Օրբել. ա. (տպ. պարութայիդս, իմա՛ պարութայիկս, ՆՀԲ պարութայիցս). արդի գրականում «մի գործի վերաբերեալ բոլոր թղթերի ամփոփոյթը, dossier». որից պարութել «ժողովել» Հին բռ.։

Ասորի բառի երևոյթն ունի, ինչպէս ܡܪܘܬܐ marūtā «տէրութիւն» (>հյ. Մարութայ յատուկ անունը), ուր -ūtā «-ութիւն» մասնիկն է. հմմտ. ܦܪܘܬܐ prūtā կամ pərūtā «մաշկեայ հագուստ»։

Պարուճակ տե՛ս Պար+ունել։

ՊԱՐՈՒՍ «եղէգից հիւսուած չուան» Ճառընտ. սրա հետ նոյն է պարուսան «նոյն նշ.» Վրք. հց. (այլ ձ. պատրուսան, տպ. գաւազան), պարուսանի «ուղտի պախուրց» Աթան. էջ 581, Վրք. հց. ա. 55։

ՊԱՐՈՒՏԱԿ, ի-ա հլ. «բարակ մաշկ, թաղանթ (աչքի, ուղեղի)» Կոչ. 228. Պիտ. Նիւս. երգ. և կազմ. Պրպմ. ձեռ. որից պարուտակել «փաթաթուիլ» Մծր. 223. պարուտակատ «թաղանթը պատռուած» Վեցօր. 166. գրուած է նաև պարուճակ:

Պատահակա՞ն նմանութիւն ունի ասոր. ܦܪܘܬܐ prūtā կամ pərūtā «մաշկեղէն հագուստ»։

ՊԱՐՁԱԼԻ «պանծալի». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 270։

ՊԱՐՊԱՏԻԼ «լիութիւնից խճողուած լինելուց պատռիլ՝ ճաքիլ՝ տրաքուիլ» Ղկ. ե. 6. Կանոն. էջ 49. Փիլ. Գնձ. որից պարպատումն Նիւս. կազմ. պարպատիւն «ճայթիւն, շառաչիւն» Ոսկ. յհ. ա. 1. ոռվայնապարպատ Անյ. հց. իմ.։

ՆՀԲ պար- մասնիկով պատել բայից։ Հիւնք. պատել բայից։ Müller WZKM

11, 206 պար- մասնիկով *պատել բայից, որ կցում է զնդ. paθ «լցնել» և յն. πατέομαι «ուտել» բառերին (տարբեր է պատել «շրջապատել» բայից)։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 320 պրս. بربد barbād «փչացած, եղծուած» բառից։

ՊԱՐԳՈՒԼՈՒԼՈՒ «անծանօթ մի բոյս է» Հին բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2529։

*ՊԱՐՍ, ի հլ. «քար գցելու փոկ. տճկ. սափան» ՍԳր. սրա հետ նոյն են (զանազան մասնիկներով կազմուած) պարսետ կամ պարսէտ «նոյն նշ.» Ջենոր էջ 45, Պղատ. օրին. Վանակ. յոբ. պարսատիկ ա հլ. «պարսաքարի փոկ» Ա. Թագ. իբ. 29. Առակ. իզ. 8. «քարանի մէջ քար դնելու տեղը» Լաստ. պարսատակ «նոյն նշ.» Յհ. կթ. Արիստ. մկրտ. պարսայակ Արծր. արմատական պարս ձևից են՝ պարսաւոր ՍԳր. պարսամարտ Ջաք. թ. 15. պարսամարտել Ա. Թագ. ժէ. 49. իե. 29. պարսել «պարսաքարով զարնել» Մագ. Նար. «քարկոծել» Օրբ. հրատ. էմ. էջ 330 (Պարսել զբերան զրաբան արանց). «ոստնուլ, վեր ցատկել» Պտմ. աղէքս. Փիլ.։

=Պհլ. *pars, որ բուն նշանակում էր «կապ, կապիչ» և յետոյ ստացաւ «պարս» նշանակութիւնը. (հների պարսէտը մի տեսակ կապ էր՝ մէջտեղը լայն, ծայրերը նեղ, ուր քարը դնելով արձակում էին. հմմտ. յն. σφενδόνη «կապ, վիրակապ, գլխակապ, կանանց ամօթոյքի կապ, նաև պարսէտ». անգլ. sling «կապ և պարսէտ»)։—Պհլ. բառը աւանդուած չէ, բայց նրա հոմանիշ *parsak ձևն է հաստատում իրանեանից փոխառեալ թալմուդ. פרסקא parsakā «Schlinge, թակարդի՝ ցանցի են կապը, lacet»։—Հիւբշ. IF Anz. 10, 49։

Հիմք. պրս. bārsang «կշիռքի նժարը դնելու քար» (բառացի նշանակում է «բեռնաքար», կազմուած bār «բեռ» և sang «քար» բառերից)։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Müller WZKM 8, 287, որ չընդունեց Հիւբշ. 514 և IF. Anz. 8, 49։ Müller WZKM 11, 293—4 տւաւ նոր բացատրութիւններ վերի ձևով, որով Հիւբշ. ևս համաձայնուեց IF. Anz, 10, 49։

ԳԻՌ.—Վն. պարսետ, Մկ. պարսիտ, Խրբ. բարսադիֆ՝, Ջղ. պարսոտ, Ալշ. Մշ. պարսենդ, Ավնդ. բարսէք, Երև. պա՛րսօնդ, Ղրբ. բա՛րսուղ, Գնձ. բա՛րսուք, Զթ. բայսիգ, բարսիգ (Ղրբ. և Գնձ. նշանակում են նաև «շատ նեղ բան»)։ Ոճով ունինք խելքը պարս ընել Սեբ. «յանկարծ մի նոր միտք ունենալ, խելքին փչել, խելքին հէօքմ ընել» (հմմտ. պարսել «վեր ցատկել»), ենթէ մեղուների պարսից չէ։

ՊԱՐՍԱՒ, ի հլ. «անարգանք, նախատանք» Պիտ. Պղատ. օրին. «նախատուած, ամօթահար» Ոսկ. եբր. և բ. տիմ. Եփր. ծն. որից պարսաւել «անարգել, նախատել, մեղադրել» Եւս. քր. պարսաւանք Երեմ. ի. 20. Բ. կոր. զ. 8. Սիր. լ. 23. պարսաւաւէր Փիլ. Կիւրղ. ղնձ. պարսաւադիր Ոսկ. յհ. ա. 27. ճրապարակապարսաւ Երզն. քեր. կանխապարսաւ Շնորհ. բ. որ ինքնապարսաւ Սկևռ. աղ. Նար.։

ՆՀԲ պարս «պարսաքար» բառից։ Müller SWAW 42, 253 աքեմենեան pars, հմմտ. պհլ. pātfrās «պատուհաս»։ Տէրվիշ. Նախալ. 73 հնխ. çru «լսել» արմատից՝ պա<ապա բացասականով, ինչպէս որ միևնոյն արմատից դ բացասականով էլ ունինք դրուվ, դրուով: Հիւնք. բասրել բառի հետ՝ յն. περισόρω «քաշքշել, պատառոտել»։ Müller WZKM 6, 184 կապ ունի պհլ. pātfrās «պատիժ»=զնդ. *paiti-parəs («հարցնել» արմատից) բառի հետ և փոխառեալ է իրանեանից։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 34 ըստ Տէրվիշեանի։

ԳԻՌ.—Սեբ. բարսավէլ:

*ՊԱՐՍԻՆԱ «մի տեսակ բոյս» Բժշ. ըստ ՀԲուս. § 3388 «սագախոտ, որ է մի տեսակ chenopodium», ըստ Տիրացուեան, Contributo § 102 «շոռ խոտ, սուեղ, chenopodium Botrys L»։

=Արաբ. برسيانا barsiānā նոյն նշ. հմմտ. նաև պրս. برسيان barsiyān «մատուտակ» և برسياندارو barsiyāndārū «հովուացուպ (բոյսը)»։

Պէյթարից առնելով ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՊԱՐՏ, ու *հլ. (յետնաբար նաև սեռ.* -ոյ) *«մէկի վճարելիք գումարը. 2. որևէ տալիք. 3. պարտականութիւն. 4. փոխ տրուած դրամ» ՍԳր. «պարտական, առիթ, պատճառ» Հռ. ա. 27. Իմ. ժբ. 15. Եղն. Կոչ. Եփր. Թգ. Ոսկ. «արժան, պատշաճ, վայել» Կիւրղ. գնձ. որից* պարտ է *«պէտք է» ՍԳր.* պարտ և պատշաճ *Բ. մկ. դ. 19. Ոսկ. մ. ա. 1, 13 և ես. Եփր. օրին. և Թգ.* պարտիք *ՍԳր. (ռամկաձև յգ.* պարտեր *«պարտքեր» Եղիշ. է. էջ 108. մի քիչ ցած՝* զպարտսն). պարտոյք *«պարտականութիւն» ԵւԹաղ. 179.* պարտիլ *«պարտական լինել» ՍԳր. Ոսկ. Կոչ. Սեբեր.* պարտական, *ՍԳր.* պարտապան *ՍԳր.* պարտատէր *Ես. իդ. 2.* պարտաւոր *ՍԳր.* անպարտ *ՍԳր. Ոսկ. եբր.* ամպարտել *«անպարտ կացուցանել, ներել» Տիմոթ. կուզ, էջ 150.* բազմապարտ *Մծբ.* բարեպարտ *Ոսկ. ա. կոր.* բարեացապարտ *Կորիւն. (այս և նման* -պարտ *յանգող բարդութեանց վրայ տե՛ս Ադոնց ՀԱ 1928, էջ 81).* գլխապարտ *Դան. ա. 20. Եղն. Ոսկ. ես.* դատապարտ *Հռ. գ. 19. ը. 34. Առակ. ա. 23. Ոսկ. մ. գ. 11.* զրպարտել *ՍԳր. Ոսկ. ես.* մահապարտ *ՍԳր.* մահապարտութիւն *Բուզ. Փարպ.* մեղապարտ *Ոսկ. ա. կոր. Եփր. Թգ.* չարեացապարտ *Բ. մկ. դ. 47 (ըստ Ադոնց ՀԱ 1928, 80 ուղղելի ըստ յն.* չարեաց պարտ). պատժապարտ *Ոսկ. Սեբեր.* վնասապարտ *Գ. Թագ. ա. 21.* տարապարտ *ՍԳր. Ագաթ. Սեբեր. Եւս. պատմ. Եղն.* տարապարտուց *«պարապ տեղը, ի զուր» ՍԳր. Կոչ. 353. Նոր բառեր են՝* երախտապարտ, պարտամուրհակ, պարտաճանաչ, անպարտաճանաչ, պարտագիր, պարտադրել, պարտաւորեցուցիչ, անպարտադիր, անպարտագիր, յանցապարտ *են։ — Փոխաբերական իմաստով է* պարտիլ *«յաղթուիլ» (իբր թէ պարտական մնալ),* պարտել *«յաղթել, նուաճել» ՍԳր. Սեբեր. որից* պարտութիւն *ՍԳր. Եղն.* պարտումն *Փարպ.* անպարտելի *Եղիշ. խոր.* դիւրապարտելի *Մեկն. ղևտ. են։*

=Հպրս. *partu- *«պարտք» բառից, որ թէև աւանդուած չէ, բայց կայ միւս իրանեան լեզուների մէջ. հմմտ. զնդ.* pāra- *«պարտք»,* tanūm pairyeite *«պարտական լինի անձին, գլխապարտ լինի»,* pəša- (<*prta-) *«պարտական, յանցաւոր, մեղաւոր»,* pəšōsāra- *«գլխապարտ»,* pəšōtanu-, pərətōtanu-, tanupərəθa- *«գլխապարտ, անձնապարտ, մահապարտ», սոգդ.* apartak *«յանցաւոր, մեղապարտ»* (MSL *19, 128 և ՀԱ 1927, 763), աֆղան.* pōr *«փոխ, պարտք»։ Պակասում է սասանեան պահլաւերէնում։ Իրանեանից է փոխառեալ նաև քուչ.* peri *«պարտք»* (MSL *19, 159)։—Հիւբշ. 228։*

ՆՀԲ լծ. տճկ. պօրճ *«պարտք», պրս.* պայէտ, ֆարզ *«պէտք, պէտք է»։ Ուղիղ մեկնեց* Müller SWAW *42, 250 և 78, 431՝ կցելով զնդ. ձևերին։ Նոյն է նաև Հիւբշ.* KZ 23, 19: Müller WZKM 6 (1892), 301 *պհլ.* [Pahlavi] pardūn *«պարտիժ, տուգանք» բառի հետ, որ կարդում է* part*։ Հիւնք. տճկ.* պօրճ *և արաբ.* فرض ֆարզ: Bugge, Lyk. Stud. 1, 40 *փռիւգ.* παρτυσυβρα *«անմեղ» բառի մէջ, որ մեկնում է* պարտասուրբ.*—Այս բոլորը վերաբերում է* պարտ *«պարտք» բառին, իսկ* պարտել *«յաղթել» սրանից բաժանելով՝ մեկնում են—Հիւնք. պրս.* burdan *«յաղթել»,* barda *«գերի».— Հիւբշ.* Arm. Gram. *229 (կասկածով) հպրս.* *part- *«կռուիլ» արմատից. հմմտ. զնդ.* pərətənte *«մարտնչին»,* pəšanā- *«պատերազմ», սանս.* pṛt- *«պատերազմ»,* pṛtanā- *«պատերազմ, ընդհարում», պրս.* اورد āward *«կռիւ»,* nabard *պհլ.* nipart *«պատերազմ»։* Patrubány *ՀԱ 1907, 304* պար *«շուրջ» ձևի հետ։ Մառ* ИАН *1920, 107 վրաց.* մարթալ *«արդար» բառի հետ։*

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. պարտք, *Ալշ. Մշ. Ջղ. Տփ.* պարտկ, *Վն.* պառտք, *Գոր. Կր. Ղրբ.* պարթք *(բայց Ղրբ.* պըռտա՛կան), *Ալ.* բարդք, *Խրբ.* բարդք, բարք, *Տիգ.* բօրդք, *Ննխ. Ռ.* բարթք, *Սեբ.* բարդգ, *Ակն. և Պլ.* բարթգ, *Մկ.* պարք¹, *Ասլ.* բար"գ, բար* *(բայց* բարդըգս), *Անտ.* բօրթք, *Ագլ.* պօռթկ, *Զթ.* բօյդք, բոռդք, *Հճ.* բօյդք, *Մրղ. և Սլմ.* պառք, *Սվեդ.* բուրթք, *Թրքախօս հայերից Ատն.* bardk *«տալիք»։ Նոր բառեր են* պարտկանոտէր, պարտքարաղ, պարտքակոխ,

պարտfատէr, պարտfճտէr, պարտfովլի, պարտof (*Տփղ.* բուrդօզ) «*փոխատուութիւն*»։

*ՊԱՐՏԱԿ (ի-ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.* -ի) «*ծածկոյթ, ծածկոց*» *Նեղոս.* 717, «*բոյսի արմատը և բունի տակը ծածկելու լցուածք (հողով, խիճով)*» *Վաստ.* 53. «*վրանի պատերը*» *Ղևոնդ իէ, էջ* 127, «*առագաստ, սենեակ*» *Գր. տղ.* «*երամ, գունդ, խումբ*» *Երզն. քեր. (այս նշանակութիւնը կասկածելի է). որից* պարտակել «*ծածկել, թաքցնել*» *Յայսմ. դեկ.* 10. *Գնձ. Ոսկիփ.* անպարտակ «*ցիրուցան*» *Վրդն. սղ. հր. էջ* 268. պարտակիլ «*ահղաւորուիլ, պարտկուիլ, սեղմիլ*» *Վրդ. առ.* 61. ապապարտակեալ *Նանայ* 3։

=*Պհլ.* *parlak «*առագաստ, վրան, ծածկոց*» *բառից, որ թէև աւանդուած չէ, բայց հաստատում է պրս.* پرده parda (*որից թրք.* perde) «*վարագոյր, ծածկոց*» *և պահլաւերէնից փոխառեալ ասոր.* فرذقا pardaqā «*վրան*» *բառերով*— *Հիւբշ. էջ* 229։

ՆՀԲ մեկնում է «ծածկոյթ, թումբ, կոյտ, հողակոյտ, բլուր, բանակ, բանակետղ» և ըստ այսմ ստուգաբանում է պատrուակ, *լծ. թրք.* պայըr «*բլուր, զառիվայր*»։ Müller SWAW *38, 573—75, և 590 պրս.* parda «*վարագոյր*»։

ԳԻՒ.—Լհ. բաrդագ «*ծածուկ*». *բայական ձևով՝ Երև.* պարտակէլ, *Ախց. Կր.* պարտըկէլ, *Տփ.* պարտըկիլ, *Ալշ.* պարդըգել, *Մրղ.* պառտըկէլ, *Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ.* բարդըգէլ, *Տփղ.* բուrդըգէլ, *Ղրբ.* փrթա՛կէլ, փռտա՛կէլ «*ծածկել, թաքցնել*»։ *Նոր բառեր են* գողպարտակ, անպարտկուան:

ՊԱՐՏԱՆՔ «*կախարդական հմայեակ, յուռութք*». *մէկ անգամ ունի Մանդ. իը.* «*Ամենայն յուռութք և պարտանք դիւթի և թովչի և հարցկի՝ սուտ են և եղկելի*»։

ՆՀԲ մեկնում է իբր «պարտակ, պատրուակ կամ ծրար (կախարդական)»։

ՊԱՐՏԱՍԻԼ «*յոգնիլ, թուլանալ, ուժից ընկնել*» *ՍԳր. Ոսկ. մ. բ.* 27. *Եփր. թուոց. որից* պարտասել *Վրք. ածար.* պարտասեցուցանել *Դատ. ժգ.* 16. *Եղն.* անպարտաս (*նոր բառ*). *յետին անցողականի ձև է* պարտասանեալ «*յոգնեցրած*» *Սխմ. ապար.* 47։

ՆՀԲ պարտիլ «*յաղթուիլ, ընկճուիլ*» *բայից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ.* 321 *պրս.* pardāxtan, pardāz, pardās «*հեստամփել, զրադիլ, յոգնիլ, գործը վերջացնել*»։

*ՊԱՐՏԲԱՇԽ «*գլուխ, փրկանք, պատանդ*» *Ոսկ. ա. Թես. ը.* 454. *Սեբեր. էջ* 168. *Սարգ. ա. յհ. է, ա տպ. էջ* 719, *բ տպ. էջ* 567. *որ և* պարտքաշխ, *բց. ի* պարտքաշխից *Եւս. քր. ը (գրուած է անջատ՝ իբր երկու բառ)*։

=*Բարդուած է* պարտ<*հպրս.* *partu- *և* բաշխ<*զնդ.* baxš *բառերից. զուտ պարթևական մասծման ձև է. ստացի բարդութիւնը տեղի ունեցած է ո՛չ թէ հայոց մէջ, այլ իրանեանից պատրաստի փոխ է առնուած։ Հիւբշ.* 229։

Հին բռ. մեկնում է «փոխանակ կամ պանդադ կամ ընդվայր»։ ՆՀԲ «առուրք՝ որպէս հարկաւ տալի ի բաշխ, բաժ, հարկ»։

*ՊԱՐՏԷԶ, ի-ա *հլ.* «*այգի, բանջարանոց, ծաղկանոց, մրգաստան են*» *ՍԳր. որից* պարտիզարար *Կոչ.* 116. պարտիզպան *Յհ. ի.* 15. *Վրք. հց.* պարտիզապան *Ոսկ. ես* 464. *Եփր. համաբ.* 28. *Պղատ. մինովս.* պարտիզանալ «*ծլիլ, ծաղկիլ*» *Նիւս. երգ.* պարտիզիկ *Յհ. կթ. Վրք. հց.*։ *Նոր բառեր են՝* պարտիզպանուհի, մանկապարտէզ, պարտիզպանական *են*։

=*Հպհլ.* *pardēz *համանիշից, որի հետ նոյն է պրս.* پالیز pālēz «*պարտէզ*». *սրա հին ձևն է զնդ.* 𐬞𐬀𐬌𐬭𐬌.𐬛𐬀𐬉𐬰𐬀 pairidaēza, *որ կազմուած է* pairi «*շուրջ*»+diz «*փորել, շինել, դիզել*» *բառերից և նշանակում է բուն «շուրջանակի ցանկապատ»։ Շատ նշանաւոր էին աքեմենեան պարսիկ իշխանների պարտէզները. և նիւթի հետ բառը այն ժամանակից սկսեալ տարածուել է դէպի Արևմուտք. այսպէս ասուր.* pardisu, *ասոր.* ܦܪܕܝܣܐ pardāisa «*պարտէզ*», ܦܪܕܝܣܦܢܐ pardaispānā «*պարտիզպան*», *եբր.* פרדס pardēs «*պարտէզ*», *արաբ.* فردوس firdaus «*ծառաստան, պարտէզ, դրախտ*» (*սրանից էլ Ֆիրդուսի բանաստեղծի անունը, իբրև «դրախտաբընակ»*), فالیز fālīz «*պարտէզ*», *յն.* παράδεισος (Boisacq 746, 949), *լտ.* paradisus «*պար-*

տէզ, երկրային կամ երկնային դրախտ», իտալ. paradiso, *ֆրանս.* paradis *«դրախտ»։ Քսենոփոն վկայում է բառիս ծագման մասին՝ հետեւեալ հատուածում.* ἐπιμελεῖται τούτων ὅπως κῆποί τε ἔσονται, οἱ παράδεισοι καλούμενοι, πάντων καλῶν τε κἀγαθῶν μεστοὶ ὅσα ἡ γῆ φύειν θέλει *«հոգս է տանում որ լինին այն այգիները, որոնք* պարտէզ են կոչւում, *բոլոր այն գեղեցիկ և լաւ բաներով լցուած, որ երկիրը արտադրել կարող է». (տե՛ս* Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis, Xenophontis opera, Marchant, Oxonii *Բ. գլ. Դ. § 13)։—Հիւբշ. 229։*

Schröder, Thesaur. 56 *ստուգաբանում է* պարտ սէզ *(այսինքն պխտանի կանաչներ) և մեղանից փոխառեալ է դնում միւսները։ Ըստ այսմ նաև Վիստոնեանք, Թրգմ. Խոր. յաջ. էջ 6 հայերէնից են դնում յն. և լտ. ձևերը, որ ուրիշ գիտուններ մար կամ պարսիկ են համարում։ Աւգերեան, Լիակ. վրք. սրբոց. հտ. Ը. 221 նոյն է գտնում պրս. և ուրիշ լեզուների հետ։ ՆՀԲ լծ. եբր. լտ. յն. և արաբ. ձևերը։* Lag. Urgesch. *634 կցում է յն. և զնդ. ձևերին, բայց հայը իրանեանից փոխառեալ է դնում։ Մ. Մսերեանց, Ծռաքաղ 1859, 430 հայերէնից փոխառեալ է դնում բոլորը «Եբրայեցին դրախտին անուն տայ* ֆարտէս, *բայց Հայդ պնդեա՛ թէ այն մերն փսկ է պարտէզ»։ Ուղիղ են նաև* Müller SWAW 38, 594, Justi, Zendsp. *180, Տէրվ. Նախալ. 87 ևն։ Բառիս վրայ մի գեղեցիկ քննութիւն ունի* Meillet MSL *17, 250, ուր ցոյց է տալիս թէ հայը աքեմենեան ժամանակից է փոխառեալ և այս հնութեան պատճառով է որ իրանեան* d *ձայնի դէմ ունի* ա։

ԳԻՌ.—Խրբ. բարդէզ, *Զթ.* բայդէզ, բարդէզ *«վարունգի արտ»։*

ՓՈԽ.—Արաբ. برد زبه bardazba *«երկրագործ, մշակ». այս բառը Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 77 պարսկերէնից է համարում, բայց յայտնի է որ չի կարող լինել պարսկերէնից, որովհետև պրս. ձևն է* pālēzbān. *չի կարող նաև լինել ասոր.* pardaispānā *ձևից՝ միջին* s *ձայնի պատճառաւ անընդունելի. վերջապէս չի կարող պհլ.* *pardēzpān *ձևից լինել, ըստ որում այդ շրջանի պհլ.* *pardēz *բառը արաբ. տուած է* فردوس firdaus*։ Այլ, ինչպէս* պ *և* տ *ձայների յետին տառադարձութիւնը ցոյց է տալիս, նոր ժամանակ փոխառեալ է հյ.* պարտիզպան *բառից (Աճառ. Արրտ. 1910, 269)։*

Պարտուկ *տե՛ս Պարծ։*

*ՊԱՐՏՔԱՇ *«պարսկական մի աղանդ». մէկ անգամ ունի Եղիշ. ը. «Գիտէր և զամենայն պարտքաշն, ունել էր և զբոզպայիտն, ունէր և զպահլաւիկն և զպարսկադենն. քանզի այս հինգ կեղտք են՝ որ զրադեալ ունին զամենայն օրէնս մոգութեանն»։ —Բառիս ուղիղ ձևն էր* պարտֆաշ. *բնագրի մէջ այսպէս գրուած էր* զամենայն պարտֆաշ, *ինչպէս ունի տպ. Պօլսոյ 1823. սրա համառօտագրեալ* զամ պարտֆաշ *ձևից յառաջացաւ* ամպարտֆաշ *ուղղականը, ինչպէս ունին տպ. Մոսկուա 1892, էջ 131 և Եղիշ. մատ. էջ 112։ Տաշեան, Ցուց. էջ 9 ունի* ամբարտֆաղ՝ *մեկնուած «չահակրօն կամ լուսամիտ». ՆՀԲ դնում է* պարտֆաշ *և* ամպարտֆաշ, *որոնցից վերջինը միայն ուղիղ է համարում Հիւբշ. 96։*

=Զնդ. paoiryōtkaēša- *բառն է, որ կազմուած է* paoiryō *«առաջին» և* tkaēša- *«քէշ, կրօն» բառերից. նշանակում է «առաջին կամ նախնական կրօն»։ Մազդեզական գրքերը այս անունով են կոչում Իրանի հնագոյն կրօնը, ա՛յն որ յայտնուեցաւ Ջէմշիդին և նրա յաջորդներին, և տևեց մինչև Զրադաշտ։ Զրադաշտի քարոզութիւնով այս վարդապետութիւնը մոռացուեցաւ և նրա փոխարէն սկսաւ* Ahuratkaēša-*ի վարդապետութիւնը։ Զնդ. բառը դարձած է պհլ. ըստ* Nyberg, Hilfsbuch des Pehlevi I. 58 pōryōtkēš, *որի հետ կարող էր նաև հայերէնին աւելի մերձաւոր մի ձև գտնուիլ։*

ՋԲ մեկնում է իբր «պարսկակէշ կամ պարսկակէշտ»։—Հիւբշ. 96 իբր ուղիղ ընդունելով ամպարտֆաշ *ձևը և հիմնուելով «չահակրօն, լուսամիտ» բա-*

ցատրութեան վրայ, բառի վերջին մասը համարում է fէշ<ṭkaēša, իսկ *ամպարտ ենթադրում է որ լինի «լոյս» նշանակութեամբ մի բառ. ամբողջը իբր իրանեան փոխառութիւն։ Վերի մեկնութիւնը տես. Բազմ. 1895, 51, որի հետ նոյն է Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 400. («շահակրօն» իմաստը հանում է արաբ. anvar-kaš «լուսատար» ձևից)։ Նոյնը անկախաբար ունի Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. էջ 24։ Benveniste ՀԱ 1927, 763 հանում է parta->պարտ-f բառից և մեկնում է «Պատժական օրինագիրք»։

ՊԱՑԱԽ «անծանօթ մի բոյս». Ախտարք. ունի միայն ՀԲուս. § 2533։

ԳԻՒ.—Վն. պացաղ «բաղխի նման մի խոտ է», Բղ. «կորնգան կամ զուիրակ»։

*ՊԱՑԻՆ «կոնք (մէջը լուացուելու համար)». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած է Անսիզք 45. «Զարթէլ ի պաղեկենցն և ի բաղնեց լռահէն և յայս ցեղ սարութենէզ, որ է պացին, սատր, սաւան»։ Նոյնը կայ նաև Մաշտ.։

=Ֆրանս. bassine «կոնք, լական» բառից, որ ծագում է կելտ. bac «խոռոչ» բառից։—ԱՃ.

Այս մեկնութիւնս անտիպ է։ Նոյնը անկախաբար ունի Հացունի, Ճաշեր 84։

ՊԱՒԱԿ, ի-ա հլ. «մախաղ». ունի միայն ՓԲ յաւել. անստոյգ բառ։

ՊԱՒԴՐԻԼ «մեղմանալ, կակղիլ, զգուշութիւնը իջնել». անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Ոսկ. եբր. իը. «Թեպէտ և կարի ոք մեծամիտ իցե այրն, այնու վաղ պաւդրի, յորժամ հեզութիւն պարկեշտութիւն ցուցանես» =յն. ἐφελκύω «իրեն քաշել, հրապուրել»։

ՆՀԲ մեկնում է «բառ անյայտ, իբր յն. ձգել, քարշել, ἐφελκύω, որ թարգմանի և պատրել. թերևս այսպէս էր գրելի»։ ՋԲ «ամփոփիլ, զսպիլ, ցածնուլ, քաշվիլ»։ ԱԲ չնջած է այս բառը։

*ՊԱՔԱՐԱՑ «արջառ, լուծ կամ բեռ քաշող եզ» Լմբ. ի լծ. Նիւս. կազմ. ուրիշ օրինակ չկայ։ (Գործածուած է յգ. պաքարայք ձևով, որից ՆՀԲ սխալմամբ եզակին դնում է պաքար):

=Արաբ. بقرة baqara «արջառ, եզ, կով» (սրա ցեղակիցները տե՛ս վերը պախրէ բառի տակ)։—Հիւբշ. 274։

ՆՀԲ և ՋԲ համարում են եբրայեցերէն։

*ՊԱՔՍԻՄԱՏ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «իրկին եփած կամ չորացրած կսկուծ հաց» Վրք. հց. սրա հին օրինակի մէջ գրւում է միշտ պաքսամատ, անդ՝ Բ. 478, սխալմամբ նաև տաքսիմատ (վերջածայն տ ազդել է գրողի մտածութեան վրայ) անդ, Ա. էջ 566—567. պաքսիմիտ Մխ. բժշ. 45։

=Յն. παξιμάδιν, որ և սաւում է παξαμάτες, παξαμάδες, παξαμάδιν, παξαμάδιον, παξημάδιον, παξαμάτιον, որոնք նուազական կամ յոգնական ձևերն են πάξιμας, παξαμᾶς, παξαμίς, παξαμίτης բառերի (Sophocles 839). փոխառութեամբ անցել է նաև ուրիշ լեզուների. ինչ. մլտ. paximatium, paxamacium, վրաց. პაქსიმადი պաքսիմադի, ասոր. ܦܩܣܡܐ pak-sūmā, պրս. بكسمات baksimāt, արաբ. بقسماط baqsīmaṭ, بشماط bišmāt, քրդ. baxsam (Justi, Kurd. Gram. էջ 54), թրք. beksimet, բուլգար. pesmet, ռում. paksimadŭ, հունգ. peszmét, հին սլով. paksimadŭ, բոլորն էլ նոյն նշանակութեամբ։ (Յոյն բառի ծագումը անյայտ է. Barbier de Meynard, Dict. turc-fr. դնում է թրք. بيرك berk «ուժեղ, ամուր» և سماد simād «նաշիհ» բառերից, որ Seidel Մխ. հեր. § 141 մերժում է հայերէնի մէջ բառիս հին գոյութեամբ. Sophocles համարում է պրս. որ նոյնպէս յարմար չէ)։—Հիւբշ. 371։

ՀՀԲ համարում է լտ.։ ԳԴ պրս.։ ՆՀԲ թրք. ձևի հետ է միացնում։ Տէրվ. Al-tarm. 69 յն. և պրս. ձևերի հետ։

ԳԻՒ.—Ախց. բ'աքսիմաթ, Ննխ. բաքսըմադ, բասմադ, բէսմէթ, Սեբ. բէ՚սմէ՚թ, Սըվեդ. բաքսիմութ, որոնցից ոմանք նոր փոխառութիւն են թուրքերէնից. յայտնապէս Պլ. փէքսիմէթ.— հետաքրքրական է Արբ. դէսմէթ «փղով ու ձուով պատրաստուած պաքսիմաթ», որ ներկայացնում է վերի տաքսիմատ ձևը։

Պեգաս *տե՛ս Պիգասոս։*

Պեխ *տե՛ս Բեղ։*

Պեկար *տե՛ս Բեկար։*

Պեկիւռիս *տե՛ս Կիպարիս։*

ՊԵՀԻԱՐՈՆ *«մի տեսակ լեռնային բոյս է՝ որ խաղերն են ուտում». Համամ. առկ. (յիշուած է մատւկի և տիգանի հետ). չունի ՀԲուս.։*

ՊԵՂ *«նիզ, կոդպէք, գանափակ,* sera». *ունի միայն Նորայր, Բառ. լտ-հյ. էջ 491 բ։*

*ՊԵՂԱԳՈՍ *(գրծ. –իւ, յգ. սեռ. –աց) «մեծ ծով» Խոր. աշխ. 595—6. գրուած* պիղագոս *Թղթ. դաշ. 15։*

=*Յն.* πέλαγος *«ծով», որ և լտ.* pelagus. *սրանից է* Արշիպեղագոս *(ծովի անունը)։—Հիւբշ. 371։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՊԵՂԱԿԱՆ *«հաւալուսն, փարահաւ թռչունը.* pélican». *գործածուած է Փիլ. լիւս. 140 ձեռագրի լուսանցքում՝ իբր բացատրութիւն* բոճձ *հոմանիշի։*

=*Յն.* πελεκάν *«հաւալուսն», որից նաև լտ.* pelecanus, pelicanus, *ֆրանս.* pélican։

ՆՀԲ և ՋԲ համարում են «ծովային մի խեցեմորթ»։ ՆՀԲ ստուգաբանում է «թերևս իբր պեղագոսեանճ *«ծովականք» կամ* պղղիպողճ»: *Ուղիղ մեկնեց Նորայր, Հայկ. բառաքնն. էջ 115—6։*

+ՊԵՂԵԼ *«փորել, հողը փորելով դուրս հանել» Աղ. է. 16. Ագաթ. Ոսկ. ես. 365 (կրաւորական ձևով). «փորել, փոս՝ չրհոր են բանալ». Նխ. ծն. Խոր. Լմբ. սղ. «փորագրելով նկարել» Մխ. առ. 130. նմանութեամբ ասւում է* զչարիս պեղել *Առակ. թ. 12.* պեղել. զարդար արիւն *Ճառընտ.* պեղումն *«փորելը» ԱԲ։*

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* bel- *«կտրել հանել, փորել, փոսացնել» արմատից, որի ժառանգներն են սանս.* bila- *«խոռոչ, ծակ, բացուածք»,* bílma- *«տաշեղ», վեդ.* bāra- *«ծակ, բացուածք» (պահուած միայն բարդութեանց մէջ), միռլ.* belach *«ծերպ, ճեղք», նիռլ.* bealach *«ճամբայ, լեռնանցք»։*

ՆՀԲ լծ. թրք. bellemek *«փորել, բահել»։ Չօպանեան, Բազմ. 1908, 360* փող *«նեղ անցք» բառից։ Սագըզեան ՀԱ 1909, 335 սումեր.* bal *«փորել»։* Karst, *Յուշարձան 403 սումեր.* bal *«փորել», 422 խալդ.* pili *«ջրանցք», թրք.* bel *«բահ»,* bellemek *«փորել»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ* Petersson KZ 47. 264—5, Ar. u. Arm. Stud. 29, *որ ընդունում է* Pokorny 2, 110։—*Պատահական նմանութիւն ունի անշուշտ ն. սսր.* p'el *«ական, տակից փորած ճամբայ»։*

ՊԵՂԻՍ *«մի տեսակ հեղուկաչափ» Շիր. «Պեղիսի կամ պեղիէս (այլ ձ.* պեղևս) *կրրկին ապակի է և ունի նոյնչափ զմասն քսեստի» (այսպէս ՆՀԲ, ըստ Պատկ. էջ 31* պեղիէս *կամ* պեղիէս):

ՆՀԲ դնում է յն. πελίκη, πέλιξ, *բայց սա նշանակում է «փայտէ աման» և հակառակ է Շիրակացու բացատրութեան։* Brockelmann, *Ոււ. փոխ. բառից 113 դնում է* πελίνη *որ ատտիկեցոց մի չափ է (տես Սոեփ. Թես.), իսկ* պեղիէս *և* պեղիէս *ընթերցուածները բացատրում է* πελίνη *բառի* Λ *և* Δ *տառերի նմանութեամբ։*

*ՊԵՆՏԱԹՂՈՍ *«հնգամրցանք, մի տեսակ ողիմպիական խաղ» Եւս. քր. ա. 284, 285 (գրուած նաև* պենտաատղոս):

=*Յն.* πένταθλον *«հնգամրցանք». ողիմպիական մի խաղ, որ ունէր հինգ մաս. այն է՝ վազք, ըմբշամարտ, կռփամարտ, ոստում և շրջանակ նետել». կազմուած է* πέντε *«հինգ» և* ἆθλος *«մրցանք» բառերից. սրանից է* πένταθλος *«հնգամրցանքի մասնակցող կամ յաղթականը»։—Հիւբշ. 371։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊԵՆՏԵԿՈՍՏԷ, ի հլ. *(որ և* պենտակոստէ *Եփր. յար. 61,* պենտակոս, պենդակոստեայ, պենդակոստէ) *«Հրէից Եգիպտոսից դուրս գալու յիսուներորդ օրը, յիսնօրեակ» Բ. մկ. ժբ. 32. «Հոգեգալուստ՝ որ Զատկից 50 օր յետոյ է գալիս» Ա. կոր. ժզ. 8. Գծ. ի. 12. Կոչ. 298. «Զատկից մինչև Հոգեգալուստ եղած 50 օրուայ միջոցը» Գծ. բ. 1. Սեբեր. Եփր. եփես. 147.—գրուած է* պենտեկոստ *Կանոն. 38,* պենտէկոստէ *Ոսկ. գծ. 44։*

ՀՐ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

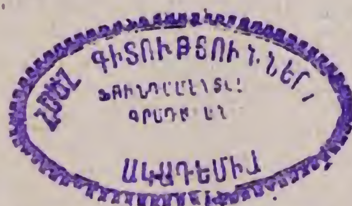
ՀԱՎԵԼԼԻՔ ԵՎ ՈՒՂՂԵԼԻՔ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀՐ. ԱՃԱՌՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

ՀԱՎԵԼԼՈՒՔ ԵՎ ՈՒՂՂԵԼԻՔ



ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ—1982

ГР. АЧАРЯН

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ КОРЕННОЙ СЛОВАРЬ АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

ДОПОЛНЕНИЯ И ИСПРАВЛЕНИЯ

Издательство Ереванского университета
Ереван—1982

«Արմատական բառարանի» տպարանային եղանակով հրատարակությունը Հր. Աճառյանի երազանքն էր, որը, սակայն, անիրագործելի էր թվում նրան. «Մեր փոքրիկ ժողովուրդը չի կարող այդպիսի մեծածավալ ու բազմաբարդ գործը տպագրելու ծախսերը հոգալ,— ասում էր նա,— այդ պատճառով էլ պետք է մտածել «Արմատականիս» համառոտագրությունը կազմելու և հրատարակելու մասին»: 1950 թվականին, երբ արդեն ավարտել էինք «Լիակատար քերականության» Ա. հատորի հրատարակության պատրաստելու գործը (այդ հատորը հետագայում հրատարակվեց որպես «Ներածություն», առանց հատորանիշի), Հր. Աճառյանն ինձ ասաց. «Երբ ես կարողանամ «Լիակատարի» տասը հատորները լրիվին ավարտել, մեծ բան կլինի. ուրեմն մյուս բոլոր ձեռագրերիս տպագրության պատրաստումն ու հրատարակությունը քեզ եմ թողնում. կարևոր անելիքներիցդ մեկը «Արմատականը» համառոտելն է. պետք է հանել «Ստուգաբանության պատմություն», «Գավառական ձևեր» և «Փոխառություններ» բաժինները և պահել միայն «Բառագիտությունն» ու «Ստուգաբանությունը»: Այդպիսով 7 հատորների կեսից ավելին դուրս կգա, և մնացածը կարող է ամփոփվել երկու տպագիր հատորի մեջ: Երբ հենց այժմվանից սկսեիր այդ գործը, լավ կլիներ»:

«Արմատականը» համառոտելը և այդպես հրատարակելը մեր սրտովը չէր, որովհետև մենք գտնում էինք (և այժմ էլ գտնում ենք), որ իր նշած կրճատելի բաժինները նույնքան կարևոր են, որքան և առաջին երկու բաժինները: Այդ համոզումն ունենալով, բնականաբար հապաղեցինք, և դա լավ էր, որովհետև «մեր փոքրիկ ժողովուրդը», այնուամենայնիվ, հնարավորություն ունեցավ տպագրելու «Արմատականը» ամբողջությամբ: Եվ այսօր, երբ նրա չորս հատորները արդեն հրապարակի վրա են, ուրախությամբ պետք է շեշտենք, որ «Հայերեն արմատական բառարանի» հրատարակությունը խոշոր նվաճում է:

Հասկանալի է, որ այդպիսի մի բազմաբարդ աշխատության տպագրությունը չէր կարող զերծ լինել խմբագրական ու սրբագրական որոշ վրիպումներից: Այդ վրիպումներն էլ, ահա, թելադրեցին կազմել սույն հավելվածական պրակը և օգտագործողներին տրամադրել անհրաժեշտ մի քանի հավելումների ու կարեվորագույն վրիպակների ցանկը:

Վրիպակները և բացթողումները հայտնաբերելու համար ապակետիպ բնագիրը տպագրվածի հետ համեմատել են. 1-ին և 2-րդ հատորները՝ Գ. Կ. Հանանյանը և Լ. Լ. Աղայանը, 3-րդ հատորը՝ Գ. Մ. Մանուկյանը, 4-րդ հատորը՝ Գ. Լ. Գարեգինյանը:

Պրոֆ. Է. Բ. ԱՂԱՅԱՆ

ՀԱՎԵԼՎԻՔ

ԱԲՈՆ տե՛ս ԱՐԲՈՆ

ԱՂԱԼ.— Ստուգաբանությունների աղբյուրների մեջ ավելացնել. Pokorny, *1, 89,* Boisaq, *43։ Ստուգաբանության պատմության վերջում ավելացնել.* Autran, Sumér. et indo-eur. *էջ 80, սումեր.* ara *«աղալ»։*

ԱՄԲՈՂՋ.— «Գոյություն ունի նաև ըմբոստ *բառի մեջ» (ներքևից 4-րդ տող) կապակցությունից լետոյ ավելացնել. Այս մասնիկը ծագում է հնխ.* m̥bho> ambho *«երկուքեան, երկուսն էլ» ձևից, որի միւս ժառանգներն են (նախաձայնի ղանազանութեամբ) յն.* ἄμφω *թոխար.* āmpi, *լտ.* ambō, *լիթ.* abù, *հսլ.* oba, *սանս,* ubhá, *գոթ.* bai, *գերմ.* beide *«երկուքեանն»։ Այնուհետև այս բառը տեղի համար գործածվելով նշանակեց «երկուստեք, երկու կողմից» և յետոյ էլ ընդհանրանալով՝ «չորս կողմ, շուրջը, բոլորտիքը» և այս իմաստով ունինք յն.* ἀμφι, *լտ.* ambi, amb, *հիռլ.* imb, imm, *հբգ.* umbi, *հիսլ.* umb, *գերմ.* um *«շուրջը»։ Հայերէնի մէջ էլ բառը նախապէս գործածված է եղել երկուսի համար (ինչ. ձեռքերը՝ ոտքերը ամբողջ, այսինքն երկու ձեռքերը՝ երկու ոտքերը ողջ), բայց յետոյ ընդհանուր իմաստ է ստացել։*

[ԱՅԻՇ «փոկ ձիոյ». դիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 9 բ։ Սոսկալի թիւրիմացութեան արդիւնք է։ Քաջունին տեսել է ղայիշ *«փոկ» բառը, որ թուրքերէն* gayəš *(ամկ.* խայիշ, *գւռ.* ղայիշ) *բառն է, կարծել է թէ հայերէն է (առաջին սխալ),* ղ *նախատառը շփոթել է* զ *տառի հետ (երկրորդ սխալ), ենթադրել է թէ այդ* զ *հայցականի նախդիր է (երրորդ սխալ) և այսպէս ձևացել է ամկ.* ղայիշ *ձևից հյ.* այիշ *բառը]։*

ԱՆԿԻՒՂ տե՛ս Անակիւղ։

[ԱՆՀԻԻ. սրբագրել էր անիու. *իրօք էլ Մաղաք. աբ. տպ. Երուսաղէմի, էջ 57 նոյն տեղը ունի* անիու *և* անդոնիու, *փխ.* անճիու *և* անգոնիու. *որով սոյն անգոյ բառը ջնջւում է]։*

ԱՊԻԿԻ, «Lagard, Gesam. Abhd. *6, 21, ասոր.* abgar, *որ է «կաղ»» տանել անմիջապէս նախորդող* Ապիկար *բառի տակ։*

ԱՊՈՒՂԱՅ.— Գւռ. բառերի վերջում ավելացնել. Բլ. արաբուղա:

ԱՊՍՊԱՐԵԼ.— Ստուգաբանությունների վերջում ավելացնել. Ուղիղ մեկնեց նախ Հիւբշ. ZDMG *36 (1882), էջ 128։*

ԱՐԱՅԻՇ.— Ավելացնել Մեծոփեցու վկայությունը. «Արայիշ մեծ արարին, այսինքն է հանդէս»։

ԱՐԱՊԱՆ.— Հանել ստուգաբանության պատմության բաժնի վերջին նախադասությունը՝ «Հայերէնի մէջ Ե*-ի բացակայությունը պարզ ձեռագրական սխալի արդիւնք է»։*

ԱՐՏ.— Ստուգաբանության վերջում ավելացնել. արտ *«դուրսը» իմաստի համար հմմտ. նաև հիռլ.* im-maig *«դուրսը»՝* mag *«արտ» բառից։*

ԱՓ.— Ավելացնել ստուգաբանությունը՝

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. aph- *ձևից, որից նաև յն.* ἀφή *«շօշափելիք, շօշափում, հարուած, յօդ»,* ἀφάω *«դիպչիլ, շօշափել, որոնել»,* ἀφάσσω *«դիպչիլ, շօշափել, փայփայել»,* ἅπτω *«հասնիլ, դիպչիլ, կպցնել, վառել»* (Boisaq *72,* Pokorny *1,46)։ Ուրիշ լեզուի մէջ չէ պահուած։ Իմաստի զարգացման համար հմմտ. լտ.* palpo *«շօշափել» և* palpus *«ափ»։*

ԲԱԲԱՆ.— Ստուգաբանության պատմության վերջում ավելացնել. Ըստ Արդ. Պայազատ կայ ուտ. baban *«բարան»,* babantik *«պարիսպ քանդող բարան մեքենայի վարիչը»։*

ԲԱԿՏԵՐ.— «Ունի միայն բառ. Երեմ. էջ 45»-ից հետոյ աւելացնել. Գիտէ նաև Քաջունի, Գ. 32 «մորուկ» նշանակութեամբ։
ԲԱՐԱԿ.— Աւելացնել. Սաղմ. էջ 59. բարակ յարփոյն (լուսանցքում մեկնված է փայլակն)։
ԲԵԿ.— Ստուգաբանութեան աղբիւրների մէջ աւելացնել. Pokorny 2, 150, Ernout-Meillet 369—370։
ԲԵՐԱՆ.— Ստուգաբանութեան աղբիւրների մէջ աւելացնել. Pokorny 2, 159, 160, 171։
ԲՈՒՌՆ.— Բաղադրութիւնների շարքում «Հաստաբուռն. Նա. քր.»-ից յետոյ աւելացնել. Բոfար «փոքր քար՝ ձեռքը առնելու չափ» Վրդն. առ. 89։
ԳԱՐՇԱՊԱՐ «ոտքի կրունկ»։ Աւելացնել ստուգաբանութիւնը.
Բառիս երկրորդ մասն է անշուշտ զնդ. paδa =պհլ. pal «ոտք», որ տալիս է հյ. պար. անծանօթ է մնում գարշ. ամբողջը իրանեան փոխառութիւն է։
ԴԱԲՐԱՆ.— Ամբողջ բառահօդուածը փոխել այսպէս. ԴԱԲՐԱՆ տե՛ս Տապրան։
ԵԴԵՄ.— Ստուգաբանութեան պատմութեան մէջ աւելացնել Autran, Sumer. et ind. էջ 154, երբ. բառը կցում է սումեր. edin «դաշտ, արտ» բառի հետ։
ԵՁ.— Ստուգաբանութեան պատմութեան մէջ աւելացնել. Մարգուլեանց, Արար. 1917, 828, հյ. ճեզ բառից, իբր «պարզ»։
ԵՂԿ. «հանել»։ Բառիս երկրորդ ձևն է լկիլ, որի վրայ տե՛ս առանձին։
ԹՐՈՒՇԱՅ.— Առաջին բաժնից հանել վերջին նախադասութիւնը՝ «Ունի նաև Քաջունի հտ. 2, 58։» և ստուգաբանութեան պատմութեան վերջում աւելացնել. դրուշայ «սուտ ակ, strass» բառը ունի նաև Քաջունի հտ Գ. 58։
ԻՆՔՆ.— Հանել գաւառական բառերի բաժնի վերջին նախադասութիւնը («ինքնեկ բառի վրայ տե՛ս Անկանել») և աւելացնել. Մշ. ինքնեկ «հունձքի ժամանակ թափուած և միւս տարի բուսած ցորեն», որ է ինքնեակ (տե՛ս բարդութիւնների ու ածանցումների մէջ)։
ՄԵՔՈՐԱՅ.— Ստուգաբանութեան պատմութեան մէջ աւելացնել. Բայց կարող է լինել նաև զուտ ուտիական փոխառութիւն հայերէնի մէջ։
ՇԱՀԱՊԵՏ.— Ստուգաբանութիւնից առաջ, «Վրդ. առ. 50»-ից հետոյ աւելացնել. (տե՛ս այս մասին Հ. Պ. Տէր-Պողոսեան, ՀԱ 1929, 545—552, ուր և «շահապետ Աստուծոյ» արձանի գիւտը և նկարագրութիւնը)։
ՇՄՈՐ, տե՛ս Շլմոր։
ՊԱԿԱՍ.— Ստուգաբանութեան պատմութեան վերջին նախադասութիւնը (էջ 8, Բ սիւն, վերևից 21-րդ տող՝ «Pictet, Բ. տպ. ...» մինչև վերջ) հանել և տանել ՊԱՆ բառի ստուգաբանութեան պատմութեան վերջը (էջ 20, Ա սիւն, տող 18)։
ՊԱՏՈՒԱՐ.— Ստուգաբանութեան պատմութեան վերջում աւելացնել. Pictet, Բ. տպ. Բ. 254, Պատնէշ բառի հետ միացնելով կցում է պրս. bastan «կապել», bast «պատ», քրդ. beden «պարիսպ» բառերի հետ։
ՍԵՊ, ՍԵՊՈՒՀ } Սեպուհ բառի ստուգաբանութեան պատմութեան վերջին նախադասութիւնը («Lidén, Gōteborgs högskolas Arsskrift... ալբան θep «սեպ ժայռ» բառի հետ, իբր. հնխ. k'eppo—») հանել և տանել Սեպ բառի ստուգաբանութեան պատմութեան վերջը։
ՎԵՍՏ.— 329-րդ էջի Բ. սեան 23—29 տողերը («Nyberg, Hilfsb. ...մինչև «ևն») տանել նոյն սեան 2-րդ տողը՝ Վեստ բառի ստուգաբանութեան պատմութեան վերջը։
ՏԱԿԱՌ.— Ստուգաբանութեան պատմութեան մէջ աւելացնել. Պատահական նմանութիւն ունի ասուր. diqaru «հողէ աման, աման, պուտուկ, բաժակ» (Muss-Arnolt, Ass.—engl. Handwb. 266):
ՏԱՐՓ.— Ստուգաբանութեան պատմութեան մէջ աւելացնել. Տափել-ի մասին տե՛ս Ernout-Meillet, 251։
ՔԵՆԹ.— Աւելացնել. Գւռ. պահուած է միայն Անտիոքի Քեսաբ գիւղում՝ fէյնք «աղջիկ» ձևով. իմաստի համար համմտ. fած:
ՕԹ «հագնիլ».— Ստուգաբանութեան պատմութեան վերջում աւելացնել. Իմ մեկնութիւնը ընդունում է նաև Lidén, Göteborgs högskolas Arsskrift, 1933, էջ 41։

ՈՒՂՂԵԼԻՔ

I հատոր

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
74	ն. 23		ἄπτω, ἄπτομαι	ἄπτω, ἄπτομαι
74		ն. 6.	ունեին	ունէին
78		ն. 7	«մի բուռ իրար կցած, կիցք»	«մի բուռ»։
79		վ. 8	κόραζ	κόραξ
80		ն. 15	δαμαω	δάμαω
82		վ. 3	ωχρος	ὠχρός
85		վ. 3	ազդեցի	ազդեցիկ
87	ն. 23		ἔυνος	ἔθνος
90	ն. 16		բուրդա"յ	բուրդ'այ
93	վ. 8		ալելուf	ալելուզ
94	վ. 9		r	p
96		ն. 8	ԱԽԱՑԽԻՐ	ԱԽԱՑԽԻՐ
99		վ. 8	նաև փխբ.	նաև 'Αχελῷς
103	ն. 17		Pederlen	Pedersen
104		ն. 17	ὄγκος	ὄγκος
112	ն. 9		1. աՀիւ	1. աՀի-
114	վ. 3		ուղղել է	ուղղել էի
115		վ. 5	աղուաշ	աղուաշ
121	վ. 3		λασα	λάσα
126		ն. 12	անանկ	անանակ
126		ն. 23	ադե՝խ	անէ՝ղ
132		ն. 25	«քաղցր»	«քաղց»
134	վ. 7		յէ դարից	ԺԷ դարից
134		ն. 21	աղուեսացու	աղուեսացաւ
143		վ. 18	ἄμίς	ἀμίς
146	վ. 5		նայ	նոյ
147	ն. 8		mattārä	mattārā
149	վ. 3		բամբառական	նամբառական
150		վ. 18	վա՞ն	վա՛
151	ն. 4		ամբիոնի	ամբոնի
157	ն. 13		ōmīγ	āmīγ
159		վ. 10	εμάτιον	ἱμάτιον
163	ն. 17		գրուբելի	դրուբելի
163	ն. 5		عنب կամ	عنب 'anb կամ
164		ն. 9	vivace և	vivace «երկարակեաց (բոյս)» և
166		վ. 4	ὄαν	ὄον
167	ն. 8		ἀέροε	ἀέρος
171	ն. 13		«այպառել»	«այպանել»
172		ն. 19	68	688
172		ն. 17	գերմ.	գոթ.
172		ն. 16	սանս.	ՀՀիւս.
173		ն. 15	լիթ. vўros	լիթ. výras
175	ն. 19		ղաՀեակ	յաՀեակ
176		ն. 8	այդ և խնդիր լինել	այց և խնդիր լինել
176		ն. 4	ացյառ-	այցառ-
177	վ. 15		ἵμ- ερος	ἵμερος<*ἵσμ -ερος
184	վ. 5		Պատմ.	Պամ.

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
185	վ. 16		կշտավ	կշտով
190		վ. 19	πύνδαζ	πύνδαξ
190		վ. 22	Klude	Kluge
191	վ. 22		յանդ՟ունէ	յանդ՚ունտ
191		վ. 6	առշիննեկ	առշիննեկ
192	վ. 4		փրկրեմ	փրփրեմ
194	ն. 16		ἄνθραζ	ἄνθραξ
195	ն. 15		ɯrnoʐ	ɯroʐ
195		վ. 21	nrżti	nìżti
195		ն. 18	ɕէծ	ɕեծ
195		ն. 17	ɕէցրա	ɕեծրա
198	վ. 6		յանգիլ», որից	յանգիլ». ինչ. quae cadunt similiter «նոյնահանգ (բառեր)», լն. πίπτω «ընկնել», որից
199	վ. 24		արժանաւոյն	արժանւոյն
199		ն. 6	յաɕուrɕ	յաɕգուrɕ
200		վ. 2	ϙkotr	ϙkotь
201		վ. 21	պահանջում	պահանջում է
207		ն. 13	ἄζων	ἄξον
209		ն. 15	ἄναρ	ὄναρ
213	ն. 17		ἄζων	ἄξων
216		ն. 5	և պրս.	հպրս.
217		ն. 11,8	աշխարɕ	աշխաɕ
218	վ. 19		բաղդ. պհլ.	Քաղդ. պհլ.
222	ն. 20		«ճոկան»	«ճոկան»
230		վ. 19	adā	dā
230		ն. 9	աpաɕf	ɯrաɕf
235	ն. 7		apādātih	apēdatīh
236		ն. 5	angustifolinm	angustifolium
238	ն. 17		աբուղալակի	աբուչալակի
242		ն. 1	որնէ	որ է
246	վ. 21		ἰθυι	ἰθύς
246	ն. 22		հայերէնի	հայերէնին
246		ն. 2	mδm	âća
247	ն. 6		որոնց վրայ տե՛ս Walde, 574-5	տանել ներքևից 4-րդ տող, փակագծից առաջ
250	վ. 17		maθul	maθal
251		ն. 8	mnmʐ	mnmɕʐ
253		ն. 7	uuār- spelio	uuar- spello
254	վ. 20		քեած»։	քեաթ»։
254		վ. 1	stellan	stellen
255		վ. 13	cocur	coeur
255		վ. 18	ɭnrդ	ȷnrդ
256	ն. 14		ɯrɩnɩɯ	ɯrɬnɩɯ
256	ն. 9		առաւաս-	առաւաւ-
257	ն. 29		առաfիɕաpաɕ	առաfիɕաrաɕ
259	ն. 4		լեթթ. rùcu, rùču,	լեթթ. rùcu, rùču, rùkt
259		վ. 23	ra	pa
262		վ. 21	ընուլ	ընուշ
267	ն. 5		dkasak	dzasak
269		վ. 12	σχὸνοδον	σχόροδον

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
270	վ. 21		ճarճrակ	ճarճrուկ
270	ն. 20		saricum	suricum
275		ն. 9	որբէնծ	սիբէնճ
277	վ. 15		ստախoտoս	սաախoտoս
277		վ. 15	ստատր	սդար
278		ն. 3	gwlazde	gwlazda
284	ն. 6		’Αδαγeου	’Αδαγοούς
285	վ. 2		δέλσος	δέλτος
285	վ. 9		toy	loy
285	վ. 18		dtožka	dložka
290	ն. 7		զատրճանան	ղատրաճանան
291		ն. 10	Եrազաtել	Եrազատr
291		ն. 9	Եrազել	Եrազել
293	ն. 12		սսոր.	սսուր.
294	ն. 1		սաէ	սան
296	ն. 14		կոյր	կայր
304		ն. 21	rahinti	rakinti
305	ն. 18		արգբիլիլ	արգ’իլիլ
308		ն. 9.	ardar	ardav
310	ն. 20		assar	asser
317		ն. 1	ārkjant	ārkyant
318		ն. 9	ἀρσενόγονον	ἀρσενόγονον
321		ն. 4	slaec	slacc
322		վ. 19	արդեշ	արգել
325	ն. 11		արձակել	արձանակել
329	վ. 18		Ոզմ. Վն. ամբrmվ	Ոզմ. Վն. mմբrmվ
332	ն. 21–20		նստիցես ընդ արուք	նստիցիս ընդ արուգ
333		վ. 2	liquidamlbar	liquidambar
335		վ. 2	սէվոյ	սէվպ
343	ն. 10		յիս	միս
350	վ. 19		կիմր. arasr	կիմր. aradr
351	ն. 2		ψάμοθος	ψάμαθος
351	ն. 1		ἄμοθος	ἄμαθος
351		վ. 16	ավասխս	ովասխս
361		վ. 13	պէր	տէր
367		ն. 20	Մուլուֆ. 3	Մուլուֆ. 317
368	ն. 8		Մկ. ակ’ուց	Մկ. աք’ուց
378	վ. 9		πολόσαρκος	πολύσαρκος
383	ն. 6		bâls	bâls
388	ն. 5		balasan	balasan
389		վ. 20	terire	ferire
393	վ. 15		«գղիր»	«գլիր»
398	ն. 17		սարմադուղ	սարմաշուղ
399		վ. 18	լիս	լից
404	ն. 16		apexte	aperte
404		վ. 14	πεσὸ	πεζὸ
404		ն. 10	Աուլ. Ռ. փանալ	Աուլ. բ’անալ, Ռ.
405	վ. 3		Աուլ. փաց, փաս	Աուլ. բ’աց, բ’աս
411	ն. 16		չրաբախշի Թուղ.	չրաբաշխի Թուղ.
412	ն. 19		ḫekunišn	ḫikunišn
418	ն. 6		Ալմ. պտրտկ,	պտրտկ’
419	ն. 1		pvarə	dvarə
421		վ. 24	-իցս	-իցս

Էջ	Տող		Տպված է	Պետք է լինի
	I սյուն	II սյուն		
421		ն. 6	բարձ և բերձ	բարդ և բերդ
425		վ. 22	bargažad	bargužad
426		ն. 5—6	բացմանակի ծաղիկ	բացմանուկի ծաղիկ
432		վ. 5	անբաս	անբաւ
434		վ. 3	πιτιύξης	πιτιάξης
438		վ. 22	Ղրբ. բեղ, Մրղ. բըղ, բեխ	Ղրբ. բեղ, բեխ, Մրղ. բըղ
442		ն. 5	ատկ.	Պատկ.
443	վ. 23		Սեբ. բ'երg'	Սեբ. բ'էրդ'
452		ն. 22	բիերգաբուր	բիերfաբուր
455		ն. 9—8	տես նաև Petersson)	տե՛ս նաև Petersson KZ 47, 261)
456	ն. 8		խայտաղղետ	խայտաբղետ
459	ն. 6		բուփ	բոփ
460	վ. 14		բեգուկ	բեղակ
461		ն. 16	մէջ.	մէջ, որի ժառանգները տե՛ս IV, էջ 105
461		ն. 13	մեկնութեամբ	մեկնութեան
461		վ. 13	* բուկ-որ	* բուկ-ուր
470		վ. 17	կոռավարք	կառավարք
474		ն. 2	յն. որբ	հյ. որբ
475	վ. 16		բ'իւր	բ'իւյ
480	ն. 2		ԲՈՒԾԱԿ	ԲՈՒԻԾԱԿ
481		վ. 11	փղալ	բ'ղալ
483		վ. 20	միաբան	միաբուն
485		վ. 17	բուշտ	բ'ուշտ
485		ն. 18	բոfար	բոfար
486		ն. 21	բ'ոս	բ'ոռ
492	վ. 21		լտ. forferex	լտ. forfex
499		վ. 24	gazangubēn	gazangubīn
516		ն. 11	և սլ.	եոլ.
525		ն. 13	güvax	güväz
526	վ. 16		gáaǰana	go-áǰana
530	ն. 19		γεὂδούδ	γεὂδούρ
534	ն. 5		(=յն. x	(=յն. χ
535		վ. 13	ἔλδαρ	ἔλδωρ
535		ն. 8	varzum	varzun
538	վ. 17		գետնաղող	գետնակոչ
538		ն. 13	գողմամբ	գոչմամբ
539		ն. 18	vearte	wearte
541		վ. 21	lub-gor	lub-gort
546	ն. 15		քէրկէշէտ	քէրմէշէտ
552		ն. 14	գիտէմ	գիզէմ
575		ն. 12	կամբեզ	կամբեղ
577	ն. 17		guzd	gužd
595		ն. 24	güudā	gūndā
603		վ. 17	gias	gras
616	վ. 12		ahīnī	ṭahīnī
634		ն. 11	մեկնում է	մեկնւում է
638	վ. 22		darime	darlmer
638		վ. 12	dāī- činl	dār- činl
643		վ. 16, 17	դղչալ, դղըչել	դղչալ, դղըչել
651		վ. 3	դեղնաժիտ	դեղնածիտ

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
659	ն. 18		-διτος	-διζος
666		ն. 16	* ԴԻԱԼէԿԴԻԱԿԱՆ	* ԴԻԱԼԵԿԴԻԱԿԱՆ
672		ն. 14	dhis-	dhiš-
677	վ. 6		388	383
680		վ. 17	լուրի	չուրի
687		վ. 10	torquao	torqueo
691	վ. 14		ատ	աստ

II հատոր

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
3	ն. 1		étiqutte	étiquette
5	ն. 8—7		զնդ. azi «երեք տարեկան կով»	զնդ. azi, սանս. ahi «երեք տարեկան կով»
16		վ. 3	Թ. ախպար	Թ. ախփար
19		վ. 6	եղին	եղին
25		վ. 3	arγām	arγānī
27	ն. 16		ենենոնաշէն	ենենոնաշէն
28	վ. 4		Սոկր. 369	Սոկր. 363
30	ն. 21		αροιή	ἀρειή
31	ն. 22		եռայ	էռայ
37		ն. 8	rēman- «հանգիստ», սանս. rámute	rāman-«հանգիստ», սանս. rámate
40		վ. 14	անգսք. dyrst	անգսք. θyrst
43	ն. 9		ԵՐԳԵՀՈՆ տես Երգիոն	* ԵՐԳԱՁ տես Արգոք
43		վ. 19	rzezi	rzezać
46	վ. 10		Հմշ. իռիզուն	Հմշ. իրիզուն
49		վ. 7	կապադովկ. γρςύω	կապադովկ. γρεύω
53		ն. 4	ἔρπο	ἔρπω
57	վ. 4		երիվարութիւն	երիվարավարութիւն
59		վ. 2	ասոր. haṣṣīnu	ասոր. haṣṣīnā
60	ն. 15		dovĭ-	davĭ-
61	ն. 14		ink'oli	irk'ali
64	վ. 22		գոթ. airda	գոթ. airθa
81		ն. 14	պրս. hazäraft	պրս. hazäraft
83		ն. 16	«արեամ լցեալ»	«արեամբ լցեալ»
91	ն. 4		յն. δύνω	յն. θύνω
91		ն. 19	ζωγρέα	ζωγρέω
101	ն. 16		pazmurdan	pažmurdan
116	ն. 18		յն. θῖχομαι «կերթամ», θιχνέω	յն. οἴχομαι «կերթամ», οἰχνέω
126	վ. 16		գոթ. sind «երթ», ga-sinda	գոթ. sinθ «կերթամ», ga- sinθa
127	ն. 12		dūraš	dāraš
130	ն. 4		բոյաշ.	բոշայ.
138	վ. 7		«կերկարի	«կերակրի
143		ն. 13	(տպ. բախղէ	(տպ. բախսէ
152		վ. 7	Ագլ. Թունգ	Ագլ. Թունգ'
152		ն. 17	բնձրանայ	բանձրանայ
154		վ. 13	բապուտ	բապուք
156		վ. 1	հնխ. trs	հնխ. tṛs

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
158		ն. 22	բրըտ. stron	բրըտ. strōnk
162	վ. 1		ԹԱՐՄՆԱՑ	ԹԱՐՄՆԱՑ
163		ն. 1	pաալգլur	pաալգլur.
167	ն. 5		Թագուսցէ	Թաքուսցէ
173		վ. 22	θεσμοφορεοῦῖ	θεσμοφορῖον
176	ն. 1		pռհաղ	pրհաղ
179		ն. 10	pեpուf	pեpու
181		վ. 1	ppուկ	ppւուկ
183		վ. 2	titrē	titrī
185		վ. 18	πτέρυζ	πτέρυξ
199		վ. 13	յն. «հաստատել,	յն. στεύται «հաստատել,
207		վ. 9	Ողմ. Թօնդ	Ողմ. Թունդ
212	ն. 22		a̩t'u kanin	at'u k'anin
212		ն. 20	Վն. Թիւք	Վն. Թիւք'
213	ն. 23-22		pnfալ «հազալ», pnնfալ Վն. «հեալ», pnfալ «հազալ»	Ողմ. Թուք', Սեբ. Թէօք, Հմշ. Թէ'օք «հազ», որից pofալ «հազալ»,
215	վ. 21		(հմմտ. Թրք. terter)	(հմմտ. Թրք. tərtər)
216		վ. 6	հտ. 2	հտ. 3
216		ն. 2	turbıȣ	turbuȣ
222		ն. 18	zamānak	žamānaķ
226	ն. 20		žänq^{7}	žang^{y}
228		վ. 3	heradirem	heradium
235	ն. 18		ciš	čiš
236		վ. 8	peste	poste
240	ն. 13		εἰκοτι	εἴκοσι
247	վ. 8		<*եղ	<*եշ
247	վ. 22		ասուր.	ասոր.
256		ն. 5	անհոծ	անհոգ
257		ն. 19	485	185
259		ն. 23	ձիա–	ձիլա–
267		վ. 21	wləro-	wlə̄ro-
267		վ. 22	wlero-	wlēro-
277		վ. 10	lag^{w}-	log^{w}-
283	վ. 1		lic	lič
286		վ. 11	-ue	-u̯o
292		ն. 17	լ'յուղալ	լ'ուղալ
311	վ. 9		խըսալ	խըսալ
311		վ. 13	zasi	xasii
311		վ. 19	ժինեխագուքիւն	գինեխազութիւն
311		ն. 17	գալարուլ	դալարուլ
317		վ. 6	«ծամել»=քրդ. xaīn (Horn, § 469), յն.	նմանութիւն ունի նաև կապադովկ. յն.
327		ն. 20	քրդ. kān	քրդ. xān
337	վ. 3		«հերիսայ և	«հերիսայ են
338	վ. 3		el-yelem	el-yevm
347	վ. 21		kasāya	kašaya
353		վ. 8	chapac	chapać
356	ն. 10		qol-	qel-
356	ն. 8		χυλλυ- ποδίον	χυλλο- ποδίον
359	վ. 11		Ճահնազարեան, Բ, 94 ակնարկում է խիշ):	Հայապատում Բ 226, վերջինս կարդում է խիշ):

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
360	ն. 15		Հարէյս	Հարէժս
370	վ. 13		խստաբերութիւն	խստամբերութիւն
375	վ. 19		Ճառաք.	Ճառք.
377		ն. 17	րի ձեռվ. Մառ, Христ. Вост. 2(1913),	mīra ձեռ հետ. Վարդանեան, ՀԱ 1913,
389		վ. 12	fոռակ	կոռակ
395	ն. 5		xāsak, xarsa	xāšak, xarša
396		ն. 10	դիւրախոշտանf	դիւրախոշտանգ
398	վ. 11		«Հաս	«ԾՀաս
405		վ. 14	xod	xor
411		ն. 14	«Հեղուսինք	«Հեղուսիք
420		վ. 1	pochyly	pochyty
432	վ. 4		խրխեսցէ	խրխրեսցէ
441	ն. 20		zəmbayndwəm	zəmbayadwəm
449	վ. 20		Simmāon	Simmāon
452	ն. 21		karol	karal
452		վ. 8	լխակած	լխկած
460		ն. 12	urտառոիկ	ծրտառոիկ
464	ն. 21		Թուշ. წაბალ	Թուշ. წობალ
471	վ. 8		θύιθ	θύω
471		ն. 10	zir	ziz
484	ն. 19		g²u̯el	g²u̯əl
484		վ. 10	jēmamī	jāmamī
489		ն. 19	qāqlyy	qōqliyy
494		ն. 9	κωλόπους	καλόπους
502		ն. 19	ԿԱՄԾ	ԿԱՄՇ
514	ն. 14		gandūl	qandūl
514		վ. 1	gandīl	qandīl
519	ն. 3		ծայռերի	ժայռերի
520		վ. 20	gabz	qabz
521	վ. 1		antheminople	anthelmintica
540	ն. 21		qas	qaθ
541	ն. 21		käron	k'äron
542		ն. 12	ūrl	ḳrl
544	վ. 14		«ò	«ó
571		վ. 16	gānā	qānā
573	ն. 1		աշին	ագին
592	վ. 6.		(273 ա)	(237ա)
597		վ. 22	կամ Կիիի	կամ Կիիի
615	ն. 18-17		միջի հյ.	միջին հյ.
619		վ. 2	soγaz	boγaz
622		ն. 12	κολόβον	κολόβιον
626		վ. 19	copee	copce
630		ն. 25	*hausa-	*kausa-
633	վ. 15		κόυταξ	κόνταξ
642		ն. 22	ξιρόν	ξυρόν
645		վ. 1	qurdens	gurdens
645		ն. 15	ւագորանիստ	գաւորանիստ
645		ն. 14	կաս և աքղաղաս	կաս սպիտակս և աքաղաղս
645		ն. 11	πωνωνίαι	πωγωνίαι
658		ն. 16	gu-bas	gum̄bas
671		ն. 19	կճռեալ	կռճեալ

Էջ	Տող: I սյուն	Տող: II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
675	վ. 18		Իրև.	Երև.
675	ն. 11		զօղագ	զօղագ
687	վ. 1		fօշbl	fօշbl

III հատոր

Էջ	Տող: I սյուն	Տող: II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
3		ն. 13	ՀԱԿԱՑԵԼԻ	ՀԱԿԱՑԵԼԻ
5		ն. 3	Եւս. քեր.	Եւս. քր.
7		վ. 12	ḫass	ḫazz
9		վ. 10	urտալածել	aրտալածել
12	ն. 17		haz	baz
12		վ. 22	Ալս.	Ալշ.
13		վ. 17	լաւագոյնի պետք կայ	լաւագոյն ընթերցուածի պետք կայ
14	ն. 23		ճաղ մ'կլ	ճաղ մ'լէ
14		ն. 21	hatl	habl
17		ն. 23	ճամճօrbաց	ճամճօrbայ
41		ն. 22	առակ. ա. 7 և ը. 14	առակ. հրտր. Max, էջ 8
43	վ. 5		79	89
45		վ. 7	տակ (Յաւելուածում)։	տակ։
52		ն. 9	խազ	խազ
54	վ. 22		pīruti	pīrati
59	վ. 2		անած	անած sper
59	վ. 11		Πάρθο	Πάρθοι
65		վ. 19	ու.	դու.
66		վ. 21	pou	pəu
66		ն. 9	ճաւախuոr	ճաւախuոտ
74	ն. 20		ὰ ἔθνη	τὰ ἔθνη
77		վ. 1	Սարգըզեան	Սագըզեան
82		ն. 20	սսր	սսը
86	վ. 7		hārisā	ուտ. hārisā
91		վ. 8	ճիճուշ	ճիճուղ
106	վ. 13		դերկուսին	դերկոսին
107		ն. 4	իցե	իցէ
110	վ. 7		g^uel, g^uol, g^ul	q^uel, q^uol, qul
112		վ. 7	միավանդ	միավանկ
117	ն. 12		լիթ. ovis	լիթ. avis
119	վ. 10		երկգլխեանք	երեքգլխեանք
120	ն. 16		Կր.	Կս.
127	ն. 7—8		rnitora	rhitora
128	ն. 10		eroqatio	erogatio
129	վ. 8		Հպղել	Հպտել
129		վ. 13	շորս	զորս
131	վ. 6		գործիք	գործք
143	ն. 15		àաձել	àաձեղ
150	վ. 22		grտել	gտել
181	ն. 13		Սշ. ջmpել	ջapել
182	վ. 8		ճճանովէգս։	ճաճ ավէգս։
196	վ. 5-6		AW 42, 254 և 44, 238, պրս. čamidan և jamīdan (իմա čamīdan): Müller, SW-	jamīdan (իմա čamīdan); Müller, SWAW 42, 54 և 44, 238 պրսկ. čamī-dan և
197		ն. 17	θέτος	γέτος

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
205		վ. 12	Եղերքում	Եզերքում
210		վ. 21	Արմեն. սում.	Արմեն. ռում.
215		վ. 15	չհաւու	զհաւու
222	ն. 5		μαζουρων	μαζουρᾶθ
225	ն. 21		մղ–«ցեց»	մղմեղ «ցեց»
238		վ. 18	māiša	mālšā
264	ն. 17-16		«—Փոխ. ուտ. մաս «ճաշակ, հաղորդ» (եկեղեցական բառ)»։ Տանել՝ II ս. ներքևից 11-րդ տող՝ «Տես»-ից առաջ։	
296	վ. 21		Մեկնիլ	Մեկնել
303	ն. 20		միջին m դարձած տարընթ-մանութեամբ P	հանած նիւթ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Բ
307	վ. 21, 22		մետաղփոճ	մետաղփուճ
307		ն. 3	մերժէլ	մէրժէլ
315	ն. 17		եղև ինձ համակ ոսկի. կամ	եղև ինձ զոհս մատուցանել Հերակլի և ծակել զմի յար-ձանացն, և երևեցաւ ինձ համակ ոսկի։
329	ն. 7		դահավիճուցուք	դահավիժուցուք
342	վ. 5		Թում. բռ.	Օսմ. բռ.
347		ն. 12	«կտրիճ»	«կարիճ»
349	ն. 5—4		«մուրճ դալար»՝	մուրճ «դալար»՝
351	վ. 20		ասուր. «մզել,	ասուր. mazū «մզել,
353		վ. 4	«Բ. մխել, «կոխել, խոթել»։ Տանել՝ էջ 354, I ս. տող 18 ն.	
395		ն. 17-16	Ջնջել՝ «կարևոր է համեմատել բնագիրը» նախադասությունը։	
421	վ. 2		yraefectura	praefectura
425	վ. 14		«գէշ,	«գէշ,
426		ն. 19	ἦχω	νήχω
430	ն. 11		-σσος	-ισσος
438		վ. 6	նէարդապատ	նեարդապատ
438		ն. 13	700)	700, Ernout-Meillet, 635):
443		վ. 10	nēru «600 տարեայ շրջան» բառից,	nēru «600» բառից,
453	ն. 15		νισα	νισάν
462		ն. 3	ՆՇՈՒՇ տե՛ս Նշող	ՆՇՈՒՇ տե՛ս Նշոշ
487		ն. 11	տե՛ս տարփ (Ցաւելուածում), որից	տե՛ս տարփ, որից
505		ն. 1	մղեն	մղեն
514		ն. 3	Օճա՛ղէգը	Օճա՛ղէգը
518		վ. 18	gīθθa	qīθθa
529	ն. 21		σχέλλω	σχίλλω
529		վ. 2	Ջղ. չօխկ	Ջղ. չոխկ
550		ն. 16	յն. μόχος	յն. μόσχος
563		ն. 2	liksa	likšā
565	վ. 16		ὠρῦομα	ὠρύομαι
576		ն. 12	'Ιρτιο	''Ιρτιος
590		ն. 14	astunl	asztůnl
602	վ. 15		(իմա՛ āpmi)	(իմա՛ ēpmi)
602		ն. 18	փունեմ, փունես	փունէմ, փունէս
604		վ. 19	սվեղ.	վեղ.

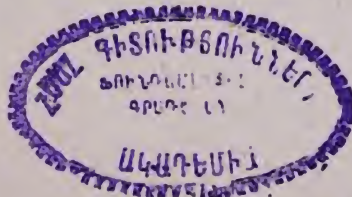
Էջ	Տող		Տպված է	Պետք է լինի
	I սյուն	II սյուն		
604		վ. 22	ῥιγός	ῥινός
614	վ. 7		Bildheuerkunst	Bildhauerkunst
616		ն. 3	ՈՒՐՈՑՆ	ՈՒՐՈՑՆ
617	վ. 7—8		Սեբեր. և	Սեբեր.

IV հատոր

Էջ	I սյուն	II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
18	ն. 19		բառից	բառի՞ց
21	վ. 8		յումվ.	յոֆլ.
21		ն. 12	panir	penir,
28		վ. 17	Թունեան	Թոնե՛ան
28		ն. 21	* ՊԱՌԱԿԼԻՏՈՍ	* ՊԱՌԱԿԱԻՏՈՍ
29	ն. 2		παρβ-	παρα-
38	վ. 17		պատարակ, պատարաf «պատարագ»։	պատարաք «պատարագ» (կրոնական բառ)։
40		վ. 17	մասնիկով—	մասնիկով+
41		վ. 1	ἰχανάιω	ἰχανάω
46		ն. 4	bedeu	beden
46		ն. 6	paitinišurətar	paitinišarətar
49		վ. 19	*patveδ	*patvēδ
50	վ. 16		*patveδan	*patvēδan
50		ն. 21	h'tfr»	p'tfr»
50		ն. 20	որ	պրս.
64		վ. 7	abrikoss	abrikoos
64		վ. 22	որից	որ
65	վ. 1		بربا	برنا
65	վ. 9		պար «շուրջ» մանել	պար «շուրջ» + մանել
67	վ. 14		պարսատիկ ա հլ.	պարսատիկ, ի-ա հլ.
71		վ. 22	بکسهان	بکسمات
73		ն. 11	Թ. Ա. Դալբէգեան	Թ. Աւդալբէգեան
74	ն. 20		pátntī,	pátnī,
74		վ. 28	պիւթ	պիւա
77	ն. 10		նոյանում	նոյնանում
77	ն. 7		بلوند	بلند
80		վ. 16	rien	rine
81		վ. 7	կծուրդf	կցուրդf
82	ն. 14		بحاده	بیجاده
88	ն. 10		πλαχίεις	πλαχόεις
89	վ. 4		«թրինդիզոյ	«թրինդիղիոյ
91		վ. 15	Ճմ. պխրտօղ	Ճմ. պիւրտօղ
96		ն. 9	յունարնէից	յոյնարէնից
101	ն. 6		Ց. Խ.	Ցոք Խ.
101		վ. 10	նշանակութիւնն է	որոնց նշանակութիւնն է
105	վ. 12		բուրհէս	բուրճէս
105		վ. 9	ճշիտ	ճիշտ
107		ն. 8	Հովոմի	Հռովմի
110	ն. 18-17		Ziden	Liden
111	վ. 1		بطنر يس	بطاريس
113	ն. 7		πτολύγονον	πολύγονον
113	ն. 13		15)։	15?)։

Էջ	Տող		Տպված է	Պետք է լինի
	I սյուն	II սյուն		
117	ն. 14		պօխտանուր	պօխտախուր
123	վ. 17		Aui	Qui
130	ն. 2		جوج	جوخ
130		վ. 8	Jauqr,	Jauq:
132		ն. 13	չուլնակ	չուլանակ
132		ն. 3	239	233
133	ն. 11		čiv	čivt
133		ն. 12	Հտ. Դ. էջ 689։	Հտ. Գ. էջ 214, ձուհի ձևի տակ։
136	ն. 14		يمنى	يعنى
137	վ. 15		rabbī	rabb
137		վ. 19	عربرن	عربون
137		ն. 10	راون	رمون
138		վ. 14	Waide	Walde
139		վ. 13	ըռէյհն	ըռէյին
141	վ. 12		Թունհան	Թոռնհան
143	ն. 19		* ՌԱՓԻԱ	* ՌԱՓԻԿ
144	վ. 13		راييان	راتيان
144	վ. 18		ῥητίγη	ῥητίνη
145		վ. 12	71	571
146	վ. 6		փոխառուած	փոխուած
146		ն. 2	رسداق	رستاق
147	ն. 22		ոստստակը	ոստաստակը
149	ն. 14		ոսստագէսն	ոստագէսն
151	վ. 3		nuo, nun	ouo, oun
156	ն. 11		«Հանքային մի նյութ»։	«Հանքային մի նյութ՞»։
156		վ. 21	5ն)։	52)։
159	ն. 16		վնասէ զսակառն (Գիրք. առաք.)	ապականէ զսակառն, յոր-մէ հետևի մահ (Գիրք առաք., էջ 177ա)։
159		ն. 2	սակարան	սարկարան
162		ն. 17	սաճման	սաման
163	վ. 7		šum	šumi
165		վ. 14	ճանապարհ	ճանպահ
171		ն. 7	սանղատուն	սանղատոն
175		վ. 17	և կատ	և կամ
179		ն. 3	զապստամբն	զապաստամբն
180		ն. 16	sdera	sadera
181	ն. 21		Sediel	Seidel
188	վ. 6		հիշուած	հիսուած
188		վ. 16	մատսուակք	մատռուակք
188		վ. 22	էջ 19	էջ 97
188		ն. 5	ԴՍ	ԴԿ
189		ն. 11	atriplez	atriplex
190	վ. 16		rosusta	robusta
192		վ. 21	ՍԱԼԱՌՆԻԼ	ՍԱԻԱՌՆԻԼ
198		վ. 18	τάλσελάχη	τά σελάχη
199	վ. 19		սեղանատտախտակ	սեղանատախտակ
201	ն. 9		σχμνή	σχηνή
201		ն. 7	278	378
203	ն. 19		յետօյ	յետոյ

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
209		ն. 5	սիրուշ	սիրուշ
212	ն. 4		բունովք	գունովք
218		ն. 12	ն.	յն.
225		վ. 1	չն.	շն.
228		ն. 12	ըսկիսօր	ըսկըսօր
229		վ. 22	ինքնեց	ինքնեղ
234	վ. 15		sũubũl	sũnbũl
244	վ. 3		a «տասը» xeš	a «տասը» ×xeš
250		վ. 1	սուղմասնեայ	սուղամասնեայ
254		ն. 4	šjūr	šyūr
258	ն. 1		Պարգ. 361. «Սոlիա	Պտրգ. 361. «Սոֆիա
262	վ. 8		սպառողական	սպասողական
263		վ. 19	Հեծեալազօրաց	Հեծելազօրաց
267		վ. 22	փրսղըռնել	փրսղըռնել
267		ն. 17	սռին	սռին
269		վ. 22	ընդաստացու	ընչաստացու
269		ն. 13	stajati	stojati
273		ն. 8	στιπτό	στιπτός
277		վ. 11	setu- և	setu- ձևից և
279		վ. 8	իւղիւար	իւղիվար
279		վ. 5	ostavan	ostavar
280	ն. 21		առ.	առ–
280		վ. 9	biphorə	biphore
284	վ. 2		սիրինքա	սիրինկա
285	վ. 19		ṭnw-t	ḥnw-t
285		ն. 21	k'lusn-	k'rusn-
289	վ. 2		Boslacq	Boisacq
294	վ. 22		վարձոն	վարձ'ոն
295	վ. 17		սուկավաւախնեան	սակաւավախնեան
295		վ. 12	ողն, ողշ	ողֆ, ողվ
302	ն. 14		wrþer-	wiþer-
303		վ. 11	վիվւնf	վիւնf
303		վ. 4	wohnên	wonên
305		ն. 13	Վաշախ, Վաղաղ են տես Ասղակ։	Վաշախ, Վաղաղ են տես Աւշակ։
308	վ. 5		վառուղ	վառուշ
308	ն. 14		عءلم	علم
310		ն. 7—6	kuhns. u.	Müller kuhns. u.
318		վ. 14	վmrբվnr	վmrբըվnr
321	վ. 3		varz	vazr
323		վ. 6	վատշամակ	վարշամակ
328		ն. 10	վէղnr	վէղor
334	ն. 11		يزرك	بزرك
335		ն. 10-9	վիմագrել	վիմարգել
335		ն. 15	aparvēc	aparvēč
336	ն. 18		ծայց	բայց
337		վ. 11	=vaqs	=vags
339	ն. 15		βιχιον	βιχίον
341	վ. 1—2		իրանեան ձևը ավանդված չէ։	իրանեան ձևին ծանօթ չէր։



Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
343	ն. 18		vīrāvlšnīh	vīrāylšnīh
346	ն. 22		վճիռ	վիճիռ
346		ն. 7—6	ավիժակ	ավիծակ
351		ն. 12	ta-	tar
367	վ. 19		ta, lū,	tamlū
371	ն. 9		Մշ. տաչտակ, Երև. տաչ-նակ	Մշ. տաշտակ, Երև. տաշ-նակ
372	վ. 21		«տաքանցել»	«տաքացնել»
374	վ. 13		ksira	kšīra
374		վ. 2	ينبسه	تنبسه
377		ն. 17	Auatremère	Qatremère
377		ն. 14	potagra	botagra
378	վ. 24		darazy	daraxy
380	ն. 14		վրա.	վրաց.
383		վ. 8	-al.	-aJ,
384		վ. 23	drṓŋom	drṓŋam
386	վ. 1		նշանս և ի ժամանակս և զտարիս.	Ծն. ա. 14. Զտարեաց բոլորմունս և զաստեղաց դիրս. Իմաստ. է. 19. Զաւուրս խարէք և զամիսս և զժամանակս և զտարիս.
387		վ. 1	tarmāl	tarmāl
389		վ. 13	զեղոյ	գեղոյ
395	վ. 3		«զորանալ»	«շորանալ»
396	վ. 3		δείμα	δέρμα
396	վ. 13-14		drappo «կերպաս», drappello «դրօշակ», տակեղէն, վարտիք», ինչպես նաև իտալ.	տակեղէն, վարտիք», ինչպես նաև իտալ. drappo «կերպաս», drappello «դրօշակ»
396		ն. 22	տեռուեցի	տեռուեցիի
399	վ. 3		ազ.	ադ.
399	ն. 11		տիվիլ	դիվիլ
399		ն. 23	zueūl	zulūl
403	ն. 21		trisūlam	trišūlam
404		ն. 20	բնակեալս. ի ներքոյ	բնակեալս ի ներքոյ
405		ն. 15	dē	իբր dé
406	ն. 8		Հտմտ.	Հմմտ.
412	ն. 7		χαρ	χαρά
420	վ. 22		a-ի	ո-ի
427		վ. 12	առճեալ	առեալ
429	ն. 9		Ասլ. դնէ՛գլ	Ասլ. դնգէ՛լ
429		վ. 10	Տոռայճ	Տուռայճ
431		վ. 15	δυυπέω	δουπέω
432	ն. 12		* ՏՈՒԲՈ	* ՏՈՒԲՈՒՆ
432		ն. 20	Տոճառող	Տոճառոր
432		ն. 2	ացակ	տցակ
437	ն. 6		قفول	قول
439		վ. 7	θρύοττω	θρύπτω
439		վ. 11	դաստերփ-վա	դա-տերփ-վա
443		ն. 15	ῥ βδς	ῥάβδος
448		վ. 9	hšáyati	kšáyati
454		վ. 10	scatesian	scaterian

Էջ	Տող I սյուն	Տող II սյուն	Տպված է	Պետք է լինի
456	վ. 16		sk'hid- և sk'id-	sk'id- և sk'hid-
457	ն. 18		gրդի	gրդնի
458		ն. 12	gypsophila:	gypsophile.
460	ն. 7		Մաւալեցան	Մաւալեցաւ
465	վ. 1		Ցեցտել	Ցրցտել
478	վ. 13		Գոր. փա՛զէխ	Գոր. փա՛gէխ
483		վ. 19	չառիւծն	չառիւծին
487	ն. 1		փերևէտիլ	փերևետիլ
487		ն. 19	ՓԱՐԳՄՈՂ	ՓԱՐԳՄՕՂ
489		ն. 19	ἐντέτυχήκασιx	ἐντὲτυχήκασιν
496		վ. 21-22	pa- conia	pae- onia
499	ն. 13		փorqել	փorqել
503		վ. 2	ἐλέφα	ἐλέφας
503		վ. 21	281 Հնդևրոպական	281, ἐλ- Հնդեվրոպական
505	ն. 6		Փիոնա	Փիոնիա
508		վ. 22	փուշադ:	ուտ. փուշադ:
509		ն. 2	bun-maq	bur-maq
517		վ. 15	զփոռնական	զփոռնակն
521	ն. 2		քառորդ, ունկի	քառորդ ունկի
522		վ. 15	Սվեդ. փլշիլ	Սվեդ. փլլիլ
530	ն. 12		փուfnւ	փոfnւ
530	ն. 11		pōk, pou	pōu, pəu
542		վ. 16	Umfas-Sungsmauer	Umfassungsmauer
545		ն. 12	swel-	swelt-
550	ն. 2		նախադասութիւն	նախադրութիւն
557	վ. 1		fառաuունտ	fառաuուն-ռտ
566	վ. 23		fավել.	fmվել.
567	վ. 21		fյավտաr	ուտ. fյmֆտmr
570	ն. 2		qinod	qino
577		վ. 9	Ջտուրքն	Ջդուրքն
579		ն. 21	hvama	hvōma
581		վ. 20	գոտ.	գուր.
582	ն. 18		Արծր.	ՍԳր.
589	ն. 21		Քորասսն	Քորասոն
596		ն. 2	Թշնամանալ	Թշնամանել
598	վ. 18		նորա սարդիոն	նորա ակն սարդիոն
609	վ. 15		նopf	հopf
611	վ. 3		anglhiti-	ang²hiti-
612	ն. 6		սանս. արմատից	սանս. anǰ արմատից
612		վ. 8	Ալշ. oǎ	Ալշ. oǎ'
613	վ. 2		nuկեէoղ	nuկէoղ
616	վ. 21		oտարացնել	oտարgնել
616	ն. 2		աnorեական	աnorէական
618		վ. 20	oայէնf	ույէնf
621	ն. 9		լէorէog	լէorէog և lölöy (լէoլէng)
623		վ. 6	ծայրերը».	ծայրերը?».
634	ն. 6		σκαῖός	σκατός
636		վ. 16	մալադի	մալադ'ի
641		վ. 11	№ 17	№ 16 (17)

Ծանոթ.— ṡ և ž տառերի պակասության պատճառով դրանք փոխարինվել են հաճախ ź և ś տառերով, ուստի և ամենուրեք ź-ն պետք է կարդալ ž (հայերեն ժ) և ś-ն՝ ṡ (հայերեն շ)։

Փոխել կամ ավելացնել հետևյալ գլխաբառերի առջևի նշանները

Տպված է	Պետք է լինի
ԱԲԲՈԿ	* ԱԲԲՈԿ
ԱՁԳ	* ԱՁԳ
ԱԹՈՒՐ	* ԱԹՈՒՐ
ԱՂԱԼՈՒՃԻ	* ԱՂԱԼՈՒՃ
ԱՂԻՒՍ	* ԱՂԻՒՍ
ԱՂԼՀԱԿ	* ԱՂԼՀԱԿ
ԱՃԱՌ կամ ԱԻՃԱՌ	* ԱՃԱՌ կամ ԱԻՃԱՌ
ԱՄՈՒՍԻՆ	+ ԱՄՈՒՍԻՆ
ԱՆՂՈՒՆ	* ԱՆՂՈՒՆ
ԱՇԽԱՏ	* ԱՇԽԱՏ
ԱՊՈՒՌ	* ԱՊՈՒՌ
ԱՋ	+ ԱՋ
ԱՌԱՔԵԼ	— ԱՌԱՔԵԼ
ԱՌԻԳԱԾ	— ԱՌԻԳԱԾ
ԱՌԻՒԾ	+ ԱՌԻՒԾ
ԱՐԿ	* ԱՐԿ
ԱՐՄ	+ ԱՐՄ
ԲԱՍԻԼԻԿ	* ԲԱՍԻԼԻԿ
ԲԱՐԷ	* ԲԱՐԷ
ԲՈԼՈՐ	+ ԲՈԼՈՐ
* ԲՈՌԻՏ	ԲՈՌԻՏ
ԲՈՒՐԴ	+ ԲՈՒՐԴ
ԲՐԴԵԼ	+ ԲՐԴԵԼ
ԳԻՐ	+ ԳԻՐ
ԳՈԼ	+ ԳՈԼ
ԴՈՆԴՈՂ	— ԴՈՆԴՈՂ
ԴՈՓԵԼ	օԴՈՓԵԼ
ԹՐՊՈՒՏ	* ԹՐՊՈՒՏ
ԽՈՃԿՈՐ	* ԽՈՃԿՈՐ
ԿԱՐԲ	* ԿԱՐԲ
ԿՈՁՌՆ	* ԿՈՁՌՆ
ՀԱՅՐ	+ ՀԱՅՐ
+ ՁԷԹ	* ՁԷԹ
ՂԱՆԱՐԱՑ	* ՂԱՆԱՐԱՑ
ՄԱԼՈՒԽ	* ՄԱԼՈՒԽ
— ՆԻՒԹ	+ ՆԻՒԹ
ՊԷՏ	* ՊԷՏ
ՊՏԵՐ	* ՊՏԵՐ
* ՌԱՀԱԿ	ՌԱՀԱԿ
ՍԵԽ	* ՍԵԽ
ՍԻՐ «արքայ, իշխան»	* ՍԻՐ
ՍՈՒՂՐՈՆ	* ՍՈՒՂՐՈՆ
ՍՊԱՌԱՆ	* ՍՊԱՌԱՆ
* ՎԱՐՍԱԳ	ՎԱՐՍԱԳ
ՏԱՐԱԾ	* ՏԱՐԱԾ
ՓԵԿՈՒՂ	* ՓԵԿՈՒՂ
ՓՈՒՌ	* ՓՈՒՌ
ՔԵՇԻԿ	* ՔԵՇԻԿ
ՕՆ	* ՕՆ

ՀՐԱՉՅԱ
ՀԱԿՈԲԻ
ԱՃԱՌՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Հավելված
և ուղղումներ

Հրատարակչության
խմբագիր
Լ. Լ. Աղայան

Տեխնիկական
խմբագիր
Ֆ. Գ. Տանոյան

Վերստուգող
սրբագրիչ
Ս. Վ. Ղազարյան

Պատվեր 70։ Տպաքանակ 20000։ Հանձնված է շարվածքի 19. 01. 1982 թ.։ Ստորագրված է տպագրության 02. 06. 1982 թ.։ Թուղթ № 2, չափսը՝ 70×108[1]/16։ Տառատեսակը՝ «Սովորական»։ Տպագրության եղանակը՝ «Բարձր»։ Հրատարակչական 0,21 մամուլ։ Տպագրական 1,5 մամուլ= =2,1 պայմանական մամուլի։ Գինը՝ 3 կոպ.։

Երևանի Համալսարանի Հրատարակչություն, Երևան, Մռավյան փ. № 1։
Издательство Ереванского университета, Ереван, ул. Мравяна № 1.

Երևանի Համալսարանի տպարան, Երևան, Աբովյան փ. № 52։
Типография Ереванского университета, Ереван, ул. Абовяна № 52.

3 ԿՈՊ.

=Յն. πεντηκοστή «Հոգեգալուստ». բուն նշանակում է «յիսուներորդ», սրանից են փոխառեալ նաև լտ. pentecoste, ֆրանս. pentecôte, Թրք. پنقشت pinqušt (Будаговъ, Срав. слов. 1, 320)։—Հիւբշ. 372։

Հներից մէկնում են Ոսկ. գծ. 44 «Պենտէկոստէն ըստ յունաց յիսներեակ ասի».— Տաթև. ձմ. ճխէ. «Աստրիք և յոյնք պենտէկոստ կոչեն, որ է հինգ տասն»։ Աւելի ընդարձակ՝ անդ, էջ ճծե. «Պենտակոստն ի յասորոց լեզուն հինգերորդ Թարգմանի, որ նշանակէ զհինգ տօնն ազգին Իսրայէլի... և ոմանք զայն ասեն թէ պենտէ հինգ լսի և կոստէ գլուխ. իբր թէ հինգ գլխաւոր տօն էր նոցա զբոլոր ամն... այլ որ ստուգիւ Թարգմանեն ի հոռոմ լեզուն, պենտայն յիսուն լսի և կոստն յիսներեակ»։ Նորերից ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՊԵՉԱՅ «լաչակ». ռամիկ բառ, որ մէկ անգամ ունի Քուչ. 79. «Պէչան ալ ի վեր տարաւ, ունեբուղն արաւ թէ դնա՛»։ (Չօպանեան, Քուչ. 133 մեկնում է ճշդիւ «լաչակ»)։

=Պրս. پیچه pīča «փաթոյթ, որով փաթութեն գիրս ոմանս. սարղի. 2. վարագոյր. 3. փաթաթումն կամ պատատումն». սրա նուազականն է پیچک pīčak «գլխակապ կանանց, զոր կանայք կապեն ի գլուխս իւրեանց»։ Բայց սրանցից աւելի յարմար է Թեհրանի արդի պրս. բարբառով pīčä «քառակուսի Թափանցիկ կտոր, սև Թելից հիւսուած, որ մահմետական կանայք գլխի վրայ ամրացնելով՝ քողի նման երեսներն են ծածկում»։ Նոյն է Թրք. بیچه beče կամ پچه peče «երեսի շղարշ» (Будаговъ, Срав. слов. 1, էջ 245), որից Պլ. ռմկ. բէլփէչէ «հարսի քող»։—Աճ.

ՊԵՊԷՆ «ծաղկախափ չեչ, պատառի վրայ փոքր անհարթ կէտեր». իբրև մհյ. բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆր. 610 ա (տ. Grain բառի տակ). որից պեպենոտ «չեչոտ, ծաղկահատ» Չքբ. սարկ. Ա. 48 (ծակծակերես և պեպենոտ, շեկագոյն և պակասամօրուս)։

=Կրկնական բառ է և արմատն է պէն, որ պահում է Ղրբ. պէն։—Աճ.

Պատահական նմանութիւն ունի Թրք. بنك beng «երեսի վրայ խալ»>ռմկ. պէնկ

ԳԻՌ.—Արմատն ունի Ղրբ. պէն, որից ածականը՝ պենպենոտ Ղրբ. պիպնոտ Բլ. Մշ. այս վերջինից դուրս բերուած է Մշ. պիպ «երեսի վրայ ցան կամ դեղին բծեր»։

ՓՈԽ.—Վրաց. პეპენი պեպենի, პეპლი պեպլի «երեսի վրայ ցան»։

ՊԵՌԵԿԵԼ «խնայել, զլանա՞լ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. Թղ. 210. «Դու սպառնաս անիծանել, այլ ես աղօթել ի վերայ քո... դու խոստանաս զատել... ես խոստովանիմ, եթէ ոչ ամաչեցայց... դու խրատ խնդրես, ես ոչ իշխեմ զպիտանացուն պեռեկել զխորոցն». (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 203)։

Պեռեքել տե՛ս Փեռեկել։

Պեռեքի տե՛ս Պեւեքի։

*ՊԵՐՊԵՐԱՏ «դրամի անուն է». Երեք հարիւր դեկան պերպերատ. Սմբ. դատ. 19։

=Ստ. լտ. hyperperata, որ և hyperperum, perperum, purpuratus կոչուած միջնադարեան բիւզանդական դրամն է, որ է յն. ὑπέρπυρον կամ ὑπέρπερον, փոխառութեամբ արաբ. بربرة barbarah, barbarat (Իբն-ի Բատուտա Բ. 444, որ յիշում է իբրև փատ տեսակի ոսկի դրամի անուն)։ Յոյն բառը նշանակում է «կիզիչ, բոցավառ. 2. որ դնում են կրակի վրայ, որ այրում են», իմա՛ «հրափորձ ոսկի», և պակասում է թէ՛ Bailly-ի և թէ Sophocles-ի բառարանում։

Ուղիղ մեկնեց բառս նախ Ալիշան, Սիսուան 378, յետոյ Karst, Դատաստ. II. էջ 7, և վերջին անգամ Ի. Ա. Դալբէգեան, Տեղեկ. ինստիտ. № 2, էջ 49։

*ՊԵՏ, ի-ա հլ. «գլխաւոր, մեծաւոր, իշխան» ՍԳր. Ագաթ. «սկիզբ» Մաքս. դիւն. որից պետութիւն «տէրութիւն, իշխանութիւն» ՍԳր. Եւս. քր. Եղն. պետագոյն Կիւրղ. ծն. մարդպետ Բուզ. հայրապետ ՍԳր. քահանայապետ ՍԳր. հազարապետ ՍԳր. դահճապետ ՍԳր. զօրապետ Ոսկ. յհ. ա. 18. գաւառապետ ՍԳր. տիեզերապետ Մծբ. նոր բառեր են արարողապետ, գրադարանապետ,

մատենադարանապետ, հասարակապետութիւն, հանրապետութիւն, մեծապետական, նահանգապետ, արհեստապետ, ոսկերչապետ, խմբապետ, խմբագրապետ, պետականացում, պետականացնել են։

=Հիւս. պհլ. *pet ձևից, որ հաստատուած է մանիք. պհլ. —byd (կարդա՛ bed) (MSL 17, 249). իրանեան միւս լեզուները ցոյց են տալիս a. հնչ. պհլ. pat, յգ. patān, զնդ. 𐬞𐬀𐬌𐬙𐬌 paiti-, սանս. पति páti-, միջին պրս. (Պրոկոպիոսից աւանդարձուած) -βάδης -βέδης, պրս. بد 'bad, bud, բոլորն էլ նշանակում են «պետ, տէր» և գտնւում են սովորաբար բարդութեանց ծայրը. հնչ. զնդ. aeθrapaiti-, zantupaiti-, daṅhupaiti-, nmānopaiti-, vīspaiti-, baēvarəpaiti-, պհլ. magupat, spāhpat, hazārpat, Պրոկոպիոսի մօտ ’Ασπεβέδης, պրս. sipahbad, mōbad, hērbud, հյ. բիւրապետ, հազարապետ, մոգպետ, սպահապետ, սպարապետ (տե՛ս առանձին առանձին), և մինչև անգամ քուշ. (իրանեանից փոխառութեամբ) tanāpate «տանուտէր»։—Այս բոլորը պատկանում են հնխ. poti- «տէր, փեսայ» արմատին. հմմտ. այլ ժառանգ ձևերից՝ սանս. pátyatē «իշխել, տիրել, մասնակից լինել», pátnī, «տիրուհի, հարս», զնդ. paθnī· «տիրուհի», xvaē-pati «նա ինքն», յն. πόσις «փեսայ», πότνια «տիրուհի», δεσ-πότης «տանուտէր», δεσ-ποίνα «տանտիրուհի», լտ. potis «կարող», potestas «կարողութիւն», potens «կարող», potior «լաւագոյն, աւելի ուժեղ», potissimus «ամենալաւ, գլխաւոր», potissime «գերազանցապէս», utpote «ըստ որում, իբր այն», hospes, -pitis «հիւր կամ հիւրընկալ» (<*hosti-potis), հլտ. potis sum>possum «կարող եմ», compos «մասնակից», գոթ. brūp-faps «նշանած, խօսեցեալ», hunda-faps «հարիւրապետ», լիթ. patìs, pàts «փեսայ, ինքն», vẽsz-patis «ինքնագլուխ տէր», vēszpatni «տիրուհի», լեթթ. pàts «ինքն», pati «տնտեսուհի, տանտիկին», հպրուս. waispattin «կին, տիկին», pattiniskun «ամուսնութիւն», հսլ. gospodĭ=սլով. gospôd =յգ. ռուս. господа «տէր», բոհմ. ozech «տանուտէր», ալբան. pata, patše «ունէի» (=տէր էի) են։ Հայ լեզուի մէջ այս արմատը չի աւանդուած. (պիտի լինէր *հեյ, *հոյ ձևով[1]). առաջ կարծում էին թէ այստեղ է պատկանում հայ ազգի անունը, իբրև «տէր» (նուաճուած ժողովուրդների համար), սակայն այժմ այս կարծիքը չի ընդունւում (Pokorny 2, 77, Walde 605, 370, Boisacq 806, 808, 179, Trautmann 208, Berneker 336):—Հիւբշ. 229։

Նախ ԳԴ համեմատեց պրս. bud ձևի հետ։ ՆՀԲ յիշում է սանս. փաթի և արաբ. պէտ, պէտի «սկսիլ»։ Սանս. և զնդ. կամ պրս. ձևերի հետ համեմատում են Peterm. 17 (նաև յն. πόσις), Windisch, 11, 15, Böttich. ZDMG 1850, 360, 218, Arica 80, 346, Lag. Urgesch. 121, Justi, Zendsp. 176, Müller SWAW 41, 9 են։ Մորթման ZDMG 26, 499 սրանց հետ նաև բևեռ. patu, 592 badinini, 602 bidiadibat=պետապետ, 608 tiuripauiti=տիրապետ, 566 abidaiaina=պետ: Bugge BVS 1, 152 պրս. և սանս. ձևերի հետ յիշում է նաև գնչ. beddo են։ Տէրվ. Նախալ. 91 յն. πόσις, լտ. potis, գոթ. fathis են ձևերի հետ՝ իբրև ընիկ հայ։ Հիւնք. պրս. պէս, զնդ. պիւթ, պայիտ և հպրս. պիտ, պայիտ!!

ՓՈԽ.—Վրաց. პეტობა պետոբա «գլխաւորութիւն, իշխանութիւն» (Մառ, Иппол. 66).—մայրապետ բառի գւռ. մարապետ ձևից է քրդ. marabet «կրօնաւորուհի» (որ ի զուր Justi, Dict. Kurde 392 ուզում է հանել արաբ. مرابط marabit «կապեալ» բառից)։

[ՊԵՏԱՇԵՏ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Լծ. Նար. լդ. Գայ Միքայէլ կարմիր ձիով և ի վեր քան զնա՝ այլ ոմն պետաշետ ձիով։—Պէտք է կարդալ «այլ ոմն պետ աշխետ ձիով». բայց ունինք նաև պրս. شید šīd «աշխէտ»։]

*ՊԵՏԱՐԻՈՆ «երեսնակ բոյսը». մէկ անգամ ունի Մխ. բժշ. 84. Ջափդ, որ է պետարիոն։

1 Տե՛ս Հօյակապ բառի ստուգաբանութիւնը «Հայկականք»-ում (խմբ.)։

=Յն. εὐπατόριον «եւպատորեան» ձևից աղաւաղեալ (տե՛ս և Ղափեք):

Ուղիղ մեկնեց նախ Աճառ. (անտիպ). նոյնը յետոյ անկախաբար Seidel, Մխ. Հերաց. § 241։

ՊԵՏՄՈԳ «զրադաշտական մի աղանդ՝ արտաքոյ մոգական հինգ վարդապետութեանց և անսուրբ ու հերձուածական ըստ Պարսից»։ Մէկ անգամ ունի Եղիշ. «Այս հինգ կեղտք են, որ գրուեալ ունին ղամենայն օրէնս մոգութեանն. բայց արտաքոյ սոցա է միւս ևս այլ վեցերորդ, զոր պետմոգն կոչեն»։ Բառս սովորաբար գրուած է նաև մոգպետ, որ ինչպէս յայտնի է՝ պաշտօնի անուն է և ո՛չ դաւանանքի. ուստի լաւագոյն է ուրիշ ձեռագիրների հետ ընդունիլ պետմոգ (Պատկ. Матер. I. 26, Բազմ. 1895, 52)։

=Անշուշտ իրանեան փոխառութիւն է։

Պատկ. անդ կցում է պրս. بید bīd «վեղաններ, գիտութիւն, վարդապետութիւն» բառին, որով պետմոգ «վարդապետութիւն մոգուց»։

ՊԵՐԱՏԷ «Աբրահամ լսի ի յոյն լեզուն». այսպէս ունի Բառ. երեմ. 270։

*ՊԵՐԵՏՈՒՏ «հոգևոր տեսուչ». երկու անգամ գործածուած է Կանոն հարց հետևողաց իե և Մխ. դտ. հրտր. Բաստ. էջ 141 (այլ ձ. պերետոս). Մխիթարի բացատրութիւնից երևում է որ բառս այն ժամանակ էլ անսովոր էր. «Քորեպիսկոպոս երկու են. մի՝ ձեռնադրեալն և մի՝ ո՛չ. և պերետուտն է՝ որ այժմ է բուտ»: Սրա նման է նաև Սմբ. դատ. 72՝ Փիրիսկոպոսութիւնն երկու ազգ են. մէկն ձեռնադրած է ու մէկայլն չէ. և բուտն՝ որ է յունարէն պերիտոււտ։

=Յն. περιοδευτής «հոգևոր տեսուչ»։—Հիւբշ. 372։

ՆՀԲ յն. περιείδων կամ ὑπερείδων։ Brockelmann, Ուս. փոխ. բառից 94 վերի ձևով։ Մառ ЗВО 7, 324 ձևի տարբերութեան պատճառաւ կարծում է որ բառս ասորական ճամբով է յառաջացել, ուր ձայնաւորների բացակայութեան պատճառով կարելի էր նաև այսպէս կարդալ։

Պերևերել տե՛ս Փերևեռել։

ՊԵՐԵԽԵՇՏ, ի հլ. «բեխ, պեխ», որի համար Ոսկեդարից գտնում եմ 3 վկայութիւն. Զմօրուսն երկայնս հանդերձ մանեալ պերեւեշտիւք մարձէին. Ոսկ. տիտ. էջ 330.—Պարսից թագաւորն ոսկի պերևէշտս եւ գործել նոցա. Ոսկ. կողոս. 605.—Վարսս ժողովեն և զպերևեշտս մօրուացն յօրինեն. Ոսկ. եփես. 907.—մի անգամ էլ ոսկեդարից յետոյ ունի Կղնկտ. Զտեղի շնչառու քթացն՝ մի քան զմի լայն թուով մազուցն պերևեշտիցն թէ կարէր ոք ճանաչել (ԱԲ ունի պերևիշտ ձևն էլ. հրտր. Էմինի՝ էջ 109 պէրևէշտէից, 2 օր. պերևէջտիցն)։

ՆՀԲ մեկնում է «բառ անյայտ, իբր շրջակայ մասունք ռնգանց կամ տեղի բուսանելոյ մազից յընչացս».— ԱԲ «պեխեր և պեխերու տեղը, մօրուքի հիւսուած գանգուրները»։ ՋԲ չունի, Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 368 նոյն ընդփեռևետիլ:

ՊԵՐԹԷ «բանսարկու». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 271։

*ՊԵՐԻԱՐՄԵՆԻԱՍ «Արիստոտէլի մի աշխատութիւնը. Մեկնութիւն մասանց բանի Քերականութեան» (որ և թարգմանուած է հայերէն՝ Դաւիթ Անյաղթի ձեռքով)։

=Յն. περὶ ἑρμηνείας «յաղագս մեկնութեան»։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊԵՐԻՊԱՏԵՏԻԿԵԱՆ «ճեմական (փիլիսոփայ)» Եւս. քր. որ և պերիպատիկեան Եղն. էջ 204։

=Յն. περιπατητικός, որից և լտ. peripateticus «ճեմական». յառաջանում է περιπατέω «ման գալ, ճեմել» բայից։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊԵՐԻՏՈՄԵԼ «թլփատել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 271, որ գրում է պիռիտոմել «կրճատել». սրա մէկ այլ աղաւաղ գրչութիւնն է պերախստմին «թլփատութիւն» անդ, էջ 270։

=Յն. περιτομή «թլփատութիւն» (որ կազմուած է περὶ «շուրջ» և τέμνω «կտրել» բառերից)։—Աճ.

*ՊԵՐԻՔՈՆ կամ ՊԵՏՐԻՔՈՆ (կարդա՛ Պերիդեքսիոն) «հնդկական մի տեսակ ծառ».

իբր յն. բառ մէջ է բերում Եպիփ. բարոյ. «Է ծառ ինչ, որ կոչի պեարիքոն (կամ պերիդեքսիոն), որ թարգմանի կշտապանակ և է ի Հնդիկս»։

=Յն. περιδέξιον «աչ թևի ապարանջան» (ծառի իմաստով չունին ո՛չ Bailly 1523 և ոչ Sophocles 875)։

Այսպէս մեկնեց ՆՀԲ։

ՊԵՐՃ, ի հլ. «փառաւոր, շքեղ, զարդարուն» Խոր. Ճառընտ. ՅՀ. կթ. Մագ. որից պերճանալ «հպարտանալ, հոխանալ» ՍԳր. պերճութիւն Յոբ. դ. 10. ժդ. 12. Բարսեղ դ. 34. պերճանք Ոսկ. ես. և փիլիպ. պերճագոյն Խոր. անպերճ Ոսկ. եբր. իշխանապերճ Սանահն. պերճապատիւ Հայել. էջ 212 (նորագիւտ բառ). Նոր բառեր են պերճախօս, պերճախօսութիւն, պերճափայլ, պերճաշուք ևն։

ԳԴ սրս. varǰ «արժանապատուութիւն», ՆՀԲ լծ. հյ. բարձր, բերձ, պարծ, սրս. պէրծ, արաբ պէրզ: Հիւնք. պարծ բառից։ Փառնակ, Անահիտ 1903, 130 իբր բնիկ հայ՝ սանս. bhrag, զնդ. barag «շողալ» ևն բառերի հետ։ Մառ ИАН 1909, էջ 1155 հասկանալով «փայլուն»՝ կցում է սեմ. brq «փայլել», վրաց. բրկիալի, պրկիալի, բրճղիալի «փայլուն» բառերին. հայերէնը փոխառեալ է վրացական մի լեզուից։ Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2, 94 կըրկնում է Հիւնք.։

*ՊԵՐՈԵՒԵՆԳԵՂԻՈՆ «նախաւետարան», մէկ անգամ գործածուած է Եփր. մատ. Թ. 261. Մարկիոն գրէ ի մատեանս իւր, որ անուանեալ կարդան պերոն և ենգեղիոն. այսինքն թարգմանեալ կոչի ի մեր լեզու այսր յառաջ քան զաւետարան։

=Յն. προευαγγέλιον համանիշն է, որ ասոր. [illegible] ձևով մանելով Եփրեմի աշխատութեան մէջ, այստեղից էլ տառադարձուած է հայերէն և յետոյ ագէտ գրիչների ձեռքի տակ աղաւաղուելով այս կերպարանքն է ստացած։

Ուղիղ մեկնեց Preuschen, Zeit. f. d. neutest. Wissenschaft 1911, 245:

*ՊԵՐՈՁ «շղարշ, վզի վարշամակ» Յայսմ. հոկ. 6. որ և պէրոզ Յայսմ. պերեզոտ Վրդ. պատմ. ապ. Վենետ. էջ 116 (հրատ. Էմինի, էջ 153 պերոզոտ). Օրբել. հրատ. էմ. էջ 324։

=Յն. περίζωμα «գօտի, մանաւանդ պարկեշտութեան գօտի». ըստ այսմ հայ. բառը ուղղելի է *պերիզոմ. վերի ընթերցուածներից ուղղագոյն ձևն է պերեզոտ, որի մէջ Ե շփոթուած է Ի և Տ շփոթուած է Մ տառի հետ (երկաթագիր Մ և Տ)։—ԱՃ.

ՆՀԲ բառը սրբագրում է պերիզօտր և հանում է յն. περιζώστρα «գոգնոց» ձևից։ Սրան է հետևում նաև Հիւբշ. 372 (կասկածով)։ Բայց ըստ իս աւելի դժուար է ուղղել բառը պերիզօտր քան պերիզոմ, մանաւանդ որ յն. περιζώστρα «գոգնոց» նշանակութեամբ նուազ յարմար է քան «գօտի»։

ՊԵՐՊԵՌ «սուր բրիչ՝ գետինը ծակելու համար» (Նորագիւտ բառ) Վաստ. 57, որից պերպեռել «հողը ծակել» անդ, էջ 60։

*ՊԵՐՍԷ, որ և պերսէի ծառ «եգիպտական մի տեսակ թունաւոր ծառ, լտ. balanites aegyptiaca, ֆրանս. avocatier» Մեկն. ծն. ըստ Ոսկբ. ունի միայն ՀԲուս. § 2537։

=Յն. περσέα որից և լտ. persea նոյն նշ.։

ՀԲուս. հանում է լտ. ձևից։

ՊԵՐՍԷ «փորձեալ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 271։

[ՊԵԽԵՍԿԻ «մի տեսակ ծառ». մէկ անգամ ունի Երզն. լս. 109. «Զթթուաբեր և զդառնահամ տունկս՝ նռնենեաց ի քաղցրութիւն կամեցեալ փոխարկել, փայտս ի պեխսկի ծառոց՝ որպէս և ասի՝ յարմատս թթուաբեր նռնենւոյն վարեն»։

=Շփոթուած և այլափոխուած է պեկէս բառից, ինչպէս ցոյց է տալիս այնտեղ յիշուած վկայութիւնը, որ նոյն է վերինի հետ։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ]։

ՊԵԽԵՔԻ «այտոսկրները դուրս ցցուած»? Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մաղաք. աբ. 7. «Կանայքն իւրեանց ունէին գդականի սուլուլ ի վերանալի ծածկեալ շարագուրով դիպակի. Երեսքն լայն պեխեքի, սպանմամբ գեղով ծեփէին». (Պատկանեան հրատարակութիւնը ունի ստորա-

գծեալ բառերի փոխարէն երեսմն զայն պեռեմի, որ ոչ մի իմաստ չի տալիս. շատ աւելի լաւ է այդ. Երուսաղէմի, էջ 16, որ ունի երեսն լայն պեւեմի... ըստ այսմ ուղղիլի է նախորդը. վերի իմաստն էլ, հետեւնելով լայն ածականի յարադրութիւնից, հանում եմ թաթարների դէմքի սովորական նկարագրից)։

*ՊԵԻԿԷՍ «շոճի, մարխ» Վեցօր. 97. «Յորժամ վարեցեն առ արմատովքն երիթ [ուռն] պարարտ ի բեեկն [ի պեկէս] փայտէ և վարիցի ուռն և մատնիցէ ի սիրտ ծառոյն». այսպէս ունի տպագրեալը, որ անկինաւոր փակագծի մէջ դրուածները յետին աւելագրութիւններ, որոնք չկան Անտոնեանց լաւագոյն ձեռագրի մէջ, ըստ Պատկեր 1893, 61 և ՀԱ 1911, 302.—գրուած է նաև պեկի, պեկէ «ջահ» Պտմ. աղէքս. 102, գրծ. պեկիւ Ղեոնդ՝ էջ 90, բեկէ, բեկի Վստկ. նոյնը բեեկէ «կայծակ կամ խարոյկ» Բառ. երեմ. էջ 54. շփոթուած է բեեկն բառի հետ, որ տես։

=Յն. πεύκη «շոճի, թեղօշ»։ — Հիւբշ. էջ 372։

> Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ, Վարդանեան ՀԱ 1920, 333 կարծում է որ պեկէս՝ յոյն բառից տառադարձուած ասոր. ܦܘܩܣܐ pvqsā ձևից է անցած։

ՊԶՈՏԻ «ferula persica ծառը և սրա խէժը՝ որ է sagapenum» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2539։

*ՊԶՏԻԿ «փոքր». յետին հայերէն բառ, որ սովորական է արդի բարբառներում և արևմտեան գրականում. հնագոյն գործածութիւնն ունի Առաք. պտմ. էջ 488։

=Պրս. پست past, pest «ցած, կարճահասակ, կարճ. 2. ցած, անարգ, ստորին». իմաստով նոյանում է յաճախ մեր բառի հետ. հմմտ.

چراغ پیش آفتاب نوری ندهد
ومنارهٔ بلوند در دامن کوه الوند پست نماید

čiraγ pīś-i āfitāb nūrī nadihad, va minā-ra-i buland dar dāman-i kūh-i Alvand past numāyad «Ճրագը արևի առջև լոյս չի տալ և բարձր մինարէն Ալվանդ սարի փէշին ցած (փոքր) կերևայ» (Սաադի, Գուլիստան, Յառաջաբան)։—Ըստ այս համեմատութեան հայ բառի հնագոյն ձևն է պստիկ, որ պահուած է արևելեան բարբառներում և գրականում, իսկ յետոյ, երբ արևմտեան հայերէնում պ և տ խուլերը դարձան թրթռուն բ և դ, սրանց հետ նաև ս վերածուեց զ։ Հայերէնի մէջ -իկ նոր աւելացրած մասնիկ է, բուն ձևն է պստ-։—ԱՃ.

> Այս մեկնութիւնս տե՛ս Բազմ. 1897, էջ 260։

ԳԻՌ.—Իբրև մանկական փաղաքշական բառ, ստացել է բազմաթիւ ու բազմազան ձևեր, որոնց համադրական տախտակն է՝

1. պզտիկ	պիզտիկ	պտիկ	—
2. պզտի	պիզտի	—	—
3. պզտտիկ	պիզտիտիկ	պստտիկ	պիտիտիկ
4. պզտլիկ	պիզտիլիկ	պտլիկ	պիտիլիկ

Նոյները փ և ս բաղաձայններով՝

1. պստիկ	փստիկ	փիստիկ
2. պստի	փստի	—
3. —	—	—
4. պստլիկ	փստլիկ	փիստիլիկ

Հատուկենտ ձևեր են՝ պզտիլիկ, պիզլիկ, պզտուտիկ, պտիտիկ, պզլիկ, պստկիկ, պնտլիկ, պտիկիկ, պստլուլիկ, կտտիկ, որոնք կարող են նաև իրենց համաձայն ձևերն ունենալ, որոնք անծանօթ են (Չղ. միստիկ<մի պստիկ։)

Պզրկատուն տե՛ս Բզրկատուն։

ՊԶՐՈՒԿ, ՊԶՈՒՐ, որ և կոչւում է պնտուխի պզրուկ, պնտուխի պզուրի, և է «անծանօթ մի բոյս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2541։

ՊԷԼՆԻՏԱՌ «զինուորական ոչ-երկաթեայ գլխանոց» Ուռհ. 137։

Պէկիտիս տե՛ս Կիպարիս։

ՊԷՆՈՒՊԷՆ. նորագիւտ բառ, անստոյգ իմաստով. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Շնորհ. առակ. 105, որ է՝

> Մանուկ մի քաջ գեղով մոմեղէն,
> Խանկրէր ղհաղար մանուկ ինքմէն,
> Ծեծէր զառեծըն պէնուպէն,
> Յետոյ սպանաւ յիւր կնոջէն։

(Հանելուկը Սամփսոնի վրայ է)։

*ՊԷՇԱՍՊԻԿ «սուրհանդակ, իշխանաւորի

առաջից վազող ձիաւոր. մէկ անգամ ունի *Բուզ. գ. 21*. նոյնը յգ. պէշասպիկ ձևով *Սեբ. ժա.* («Յայնժամ եկին հասին պէշասպիք հրովարտակօք»), որ *Հիւբշ. 230* ուզում է ուղղել պէշասպիկ:

=Պհլ. *pēšaspik «յառաջընթաց ձիաւոր». կազմուած pēś «յառաջ» և asp «ձի» բառերից. Պհլ. բառը աւանդուած չէ, բայց հաստատում է փոխառեալ ասոր. ܦܫܐܣܦܝܓ pēšaspig, աւելի լաւ ܦܫܐܣܦܝܓ pēšaspīg, յգ. ܦܫܐܣܦܝܓܢ pēšaspigān «յառաջընթաց, praecursor» (Brockelm. Lex. syr. 295 բ) ձևերով.—*Հիւբշ. 230*.

ՆՀԲ գրում է պէշասպիկ և մեկնում է «ի պրս. բառիցս pača, piča «ձագ, մարուկ» և asp «ձի», իբր փոքրիկ ձի, նժոյգ և հեծեալն ի նժոյգ». ՋԲ ունի «պէշասպիկ կամ պէշասպիկ, պրս. հեծեալն յերիվար քաջընթաց». Եւրոպա 1852, 123 «բառ առ բառ յառաջաձի... առջևէն ու շուտով ձիավարող սուրհանդակ», իբր պրս. peš+asb. ԱԲ մեկնում է «պղտի ձի, քալուկ ձի, քալուկ ձիու վրայ հեծնող» (երևքն էլ անճիշտ մեկնութիւն): Պատկ. *Բուզ. 56*, *Սեբ.* (հրտր. 1879), էջ 199 և Матер. I (1882), էջ 12 պրս. pēšasbī. Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 662 ունի ուղիղ մեկնութիւնը վերի ձևով, բայց առաջին մեկնիչն է Եւրոպա. Տէրվ. Մասիս 1882 յունիս 24 և Լեզու 158 կրկնում է Եւրոպայի մեկնութիւնը.—Հիւնք.=ՆՀԲ.

*ՊԷՇՈՊԱ կամ ՊԷՇՈՊԱՅ «յառաջապահ գունդ». մէկ անգամ ունի *Սեբ. իզ.* (հրտ. Պատկ. էջ 93). Հասեալ է թշնամին ի վերայ քոյ և կոտորեցին զզօրն պէշոպա յԱղի».

=Պհլ. [illegible] pēśupāi (մանիք. պհլ. פישובאי pišūbāi, Salemann ЗАН 8, 112) «առաջնորդ, գլխաւոր, վարիչ», pēśupāk «հասարակութեան գլխաւորը», պազ. pēšawāi «գլխաւոր, առաջնորդ», պրս. پیشوا pēšvā, pīśvā «գլխաւոր ժողովրդեան. նաև այնպիսի ոք, որոյ բանիցն և գործոցն և խօսիցն հետևին մարդիկ».—*Հիւբշ. 230*.

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. ծան. և Матер. I. 12:

*ՊԷՍ «իբր, համգոյն, նման» *Ոսկ. փիլ. ժ, ժե. և մ. բ. 23. Վեցօր.* (իբր նախադրութիւն առանձին հազուագիւտ է հների մօտ. յետինների մէջ բաւական առատ, արևմտեան գրականում միակ գործածականն է, իսկ արևելեան գրականում մըցում է նման բառի հետ). որից այսպէս, այդպէս, այնպէս, որպէս, նոյնպէս, այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, որպիսի *ՍԳր. Ագաթ.* զինչպիսի *Փարպ. Խոր.* դոյնպէս *Խոր.* պէսգունակ *Ասող.* պէս զայս օրինակ *Եւս. քր.* պէսպէս *ՍԳր.* որպիսութիւն *Փիլ.* աւելի գործածական է իբր մասնիկ, ինչ. խստապէս *Ոսկ. ա. կոր. Փարպ.* խաչապէս, զուգապէս, վերջապէս, քաջապէս, ընդհանրապէս, այլապէս են են.

=Պհլ. *pēs ձևից, որ աւանդուած չէ. բայց հմմտ. զնդ. paesa-, paesah- «ձև, կերպ, եղանակ, զարդարանք». գտնւում է մանաւանդ բարդութեանց ծայրը. ինչ. vīspōpaesah- «ամենազգի, ամէն տեսակ», stəhrpaēsah- «աստեղազարդ, աստեղանման» են. սանս. péças «կերպարանք, ձև, գոյն» են. Այս բառերը պատկանում են հնխ. peik'- «զարդարել, նկարել, նախշել» արմատին, որի ժառանգներն են նաև սանս. pimçáti «զարդարել, ձևել, գրել», զնդ. paes- «գունաւորել, զարդարել», հպրս. ni-pištanaiy «գրեցի», niyapaiśam «գրեցի», պհլ. nipiśtan, պրս. nivištan, քրդ. nəvīsin, օսս. finssun «գրել», քուչ. piñkam «գրում է», paiykatsi «գրել», paykalñe «գրութիւն» (MSI 18, 422), յն. ποικίλος «խատուտիկ, գոյնըզգոյն», գոթ. (filu-)faihs «(բազմա)պիսի», հբգ. fēh, անգսք. fāh, fāȝ «գոյնզգոյն», լիթ. pēsziù, pēszti «ածուխի կտորով գծեր քաշել, նկարել, գրել», հպրուս. peisāt, հսլ. pĭsati «գրել», pĭstrŭ «գոյնզգոյն», ռուս. писать, пишу «գրել», пестрый «խայտաբղէտ», լեհ. pstry «խայտաբղետ», բուլգար. pismó=ռուս. письмо «նամակ» են. Հնխ. peik'- արմատի հետ կար նաև *peig-, որից յառաջանում են լտ. pingo, pictum «նկարել», pictor «նկարիչ» են (Pokorny 2, 9, Trautmann 211, Boisacq 800, Walde 583, Horn § 1051). Եթէ բառը բնիկ լինէր հայերէնի մէջ՝ պիտի ունենար *հէս ձև, ուստի

պէտք է ընդունիլ որ փոխառեալ է իրանեանից, թէև ո՛չ պահլաւերէնի և ոչ էլ պարսկերէնի մէջ չէ պահուած (բացի ni- նախամասնկաւոր ձևերից)։—Հիւբշ. էջ 230։

ԳԴ պրս. վէս, վիյս «կերպ, պէս»։ ՆՀԲ պրս. վէշ, ֆէշ։ Böttich. Arica 80, 258, Lag. Urgesch. 541 և Btrg. bktr. Lex. 52 սնս. pēças և զնդ. paēsah- ձևերի հետ։ Lag. Arm. Stud. էջ 182 պրս. vēs, waihi։ Տէրվ. Նախալ. 93 իբր բնիկ հայ կցում է վերի բառերին և հանում է հնխ. piç «ձևել, պճնել» արմատից։ Karolides, Γλ. συγκρ. 96 կապադովկ. πὲς «միայն»։ Հիւնք. պրս. պէս, պէզ «կերպ, օրինակ», պէսան «որպէս»։ Karst, Յուշարձան 424 ալթայ. bič, bis, bit, bes «նշան, գիր, երևոյթ, զարդ» ևն։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Երև. Կր. Մկ. Մշ. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. պէս, խրբ. Ննխ. Պլ. Ռ. Հմշ. Սեբ. Սչ. բէս, Ասլ. բէ՛ս, Ղրդ. տէս. հետաքրքրական ձևեր են Ագլ. ատպէստ «այդպէս», Դվ. ի՞նչպէստ «ինչպէս», Ննխ. բէս, բէսնագ, բէսնայից, բէսնարից «պէս, նման», ինչէ՞ս «ինչպէ՞ս»։

ՓՈԽ.—Հայ. բոշա պէս «պէս» (տե՛ս Finck ЗАН 1907, էջ 119)։

ՊԷՏ «հարկաւորութիւն, կարիք», անհոլով և անեզական գործածութեամբ ունին ՍԳր. Եզն. Սեբեր. Եւս. քր. եզակի ձևով ունին Փիլ. լին. Գնձ. Ոսկ. գծ. այս արմատից են պէտ առնել «հոգ տանիլ, խնամք ունենալ» Սեբեր. Խոր. Լաստ. պէտ է «հարկաւոր է, պէտք է» Ոսկ. ա. թես. բէ պէտ իցէ «եթէ պէտք է» Բուզ. Դ. 51. ո՛չ է պէտ «փոյթ չէ» Ագաթ. որչափ պէտ «որչափ ուզես, ուզածիդ չափ» Ոսկ. ա. տիմ. ժե. ո և պէտ «որևէ մէկը, ինչ լինի լինի» Ղև. ո և պէտ իսկ ոք՝ նոյն նշ. Ոսկ. եբր. ումպէտ «փուճ, անպիտան» Ագաթ. յումպէտս «զուր, ի զուր» (արդի գրականի մէջ), յուպէտ Եւս. քր. զինչպէտ Կոչ. 304. Փարպ. զինչպիտութիւն Ագաթ. զիարդուպէտ Ոսկ. մ. ա. 6. բնպէտ, բեպէտ և ՍԳր. որպէտ Շիր. Կանոն. չպէտք Ոսկ. մ. բ. 24. չպիտոյ Ոսկ. մ. գ. 6. պիտանի ՍԳր. Եզն. պիտանութիւն Եզն. Կոչ. Ոսկ. նամապիտան «ամէնքին էլ պէտք եկող» (նորագիւտ բառ) Յիշատ. (Տաշեան, Ցուց. 425 բ), պիտոյ, պիտոյք, պիտոյ է ՍԳր. Սեբեր. Եզն. Ոսկ. պիտոյանալ, Կոչ. անպէտ Գ մկ. գ. 19. անպիտան ՍԳր. սակաւապէտ Փիլ. պիտակ Սեբեր. պիտակութիւն Սեբեր. պիտառ «վըկայ» Կղնկտ. Անան. եկեղ. պիտառել «վկայել» (թրգմ. յն. χρηματίζω «բանակցիլ, խորհուրդի դնել, պատասխան տալ, երկնային յայտնութեամբ իմանալ ևն») Թէոդ. մայրագ. Անան. եկեղ. Նանայ. պիտի «պէտք է» Բ. Թագ. իա. 4. Ագաթ. Ոսկ. պիտեան «պիտանի» (չունի ԱԲ) Կոստ. Երզն. 149 ևն։

=Իրան *upaita ձևից, ինչպէս և պիտակ<իրան. *upaita-ka ձևից. հմմտ. պհլ. apētāk «պարտադիր, սեփականական, պատշաճ», apāyēt, apāyīt «հարկաւոր, անհրաժեշտ է, պէտք է», պրս. bāyistan, bāyad «պէտք է». այս ձևերը գալիս են upa- մասնիկով i «երթալ» արմատից։ Հյ. բառը այն ժամանակ է փոխառեալ, երբ դեռ իրան. նախաձայն u չէր վերածուած a և նախաձայն u հայերէնի մէջ ընկնում է։

Այսպէս մեկնեց Nyberg, Hilfsb. 2, 18։

Lag. Btrg. bktr. Lex. 54 զնդ. paiθya «տէրութիւն, պաշտպանութիւն»։ Մորթման ZDMG 26, 544 բևեռ. biduni «պիտանի կամ պատանի»։ Bugge, Beitr. 33 իբր բնիկ հայ՝ լեթթ. špeede «պէտք», śpeedu «ճնշել» բառերի հետ։ Հիւնք. պոյտն կամ պտուկ բառից։ Patrubany SA 1, 311, ՀԱ 1906, 312 իբր բնիկ հայ կցում է հսլ. beda «վըտանգ», bediti «ստիպել», գոթ. ga-baidjan, հբգ. ge-beiten «ստիպել, բռնադատել», սանս. bādhatē «նեղը լըծել» բառերին. հայերէն պէտ գալիս է հնխ. bheidos-ից, որ դարձած է նախ *բէտ և յետոյ՝ պետ բառի ազդեցութեամբ պէտ: Թիրեաքեան, Արդպատ. էջ 26 պրս. bāyad «պէտք է» (անորոշն է بایستن bāyistan, որ է պհլ. apāyistan=պազ. awāyastan Horn § 179, ուստի շատ հեռու հայերէնից)։ Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2, 94 պարտ բառից։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. Մկ. Վն. պէտf, Սլմ. պէտf', Ալշ. Երև. Մշ. Շմ. Ջղ. Տփ. պէտկ, Մրղ. պէտկ', Ղրբ. պըէրf, Զթ. Ննխ Ռ. բէրf, Խրբ. Հճ. Տիգ. բէղf, Պլ. բէրգ, բէրգը (օր. բէրգը չէ «պէտք չէ»), Սեբ. բէղգ, Աչ. բէղգ', Ասլ. բէ*գը, Սվեդ. բիղf, Ագլ. պայրf'. —Հմշ. բէղ ընիմ «պատսեմ», Ակն. բինճալ «պէտք գալ».—նոյն բառն է որ գաւառականների և արդի գրական լեզուի մէջ դարձած է ապառնիի մասնիկ՝ պիտի և կրճատ պիտ', տի, պի, տ, պ են ձևերով. այսպէս են նաև Գոր. Ղրբ. բէ՛դըմա, Ագլ. մտ'տտմտ, մտ'տտլտ, Մղր. մէ՛տիլ, որոնք նշանակում են «պիտի»։ Նոր բառեր են անպիտու, պիտուական, պիտուանի, պիտանացու, պիտենալ (>Ակն. բինճալ), պիտեան, պիտճալ «սիրտը ուզել», պէտիչ, պէտfութիւն, պէտfական, պէտfարան «արտաքնոց» (սրա համար համմ. հնից՝ ելf պիտոյից «արտաքնոց» Վրք. հց. բ. 60), պէտfը (Հմշ. Տր. բէրգը) «լաւ, գեղեցիկ», տեառնպիտոյ Պրտ. ծծկ. «էշ» (Մատթ. իա. 3, Մրկ. ժա. 3, Ղկ. ժթ. 31, 34 «Տեառն իւրեանց պիտոյ են, Տեառն իւրում պիտոյ է» խօսքերի ակնարկութեամբ, որոնք էշի համար են ասուած)։

ՊԷՏ «մեծ, խոշոր» տե՛ս Բէտ։

ՊԹԽԻԼ «փչանալ, այրուիլ, հոտիլ» Վրդն. առ. 235. (Զմերուկն) պատլեցաւ և պթխեցաւ և եղաւ նեխութիւնն արտաքս։

ՊԺԳԱԼ «խորշիլ, գարշիլ, զզուիլ» Ոսկ. յհ. բ. 13. ուրիշ օրինակ չկայ. բայց սովորական է նոր դրականում, ուր կան նաև պըժգանf, պժգալի նոր բառերը։

Հիւնք. պագշոտ և պագանել բառերից է հանում։—

ԳԻՌ.—Սեբ. բշգ'ալ «զզուիլ, գանիլ», Սվեդ. բշգ'իլ «զզուիլ», բշգ'ալա «զզուելի»։

*ՊԻԳԱՍՈՍ «Պերսէոսի առասպելական թևաւոր ձին» Խոր. որ և պէfասոս կամ պեգասոս Եւս. քր. պեգաս Մագ.։

=Յն. πήγασος, որից և լտ. pegasus նոյն նշ.—յոյն բառի ճիշտ տառադարձութիւնն է պէգասոս, հայերէնի ուղղագրական օրէնքներով գրուած պեգասոս, և η տառի յետին ի հնչումով էլ պիգասոս:

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՊԻԶՄ «կոխ, վէճ, հակառակութիւն» Շընորհ. թղթ. Մարթին. էմք. ոսկ. 22.—Կայ և «ընդ պըզման և ընդ չմարթեցնելոյ» Սմբ. դատ. 94 (հրատ. Ղլտճեան, էջ 43 պսման), «Վասն պզման» Սմբ. դատ. 194, որ Karst չգիտեմ ո՛րտեղից հանելով թարգմանում է «durch Fahrlässigkeit անհոգութեամբ». թերևս նոյն լինի առաջինի հետ և այն ժամանակ կարելի է թարգմանել «ի հեճուկս»։

Սրմագաշեան, Արմէնիա սրան է կըցում ռամ. pizmâ «քէն, ոխակալութիւն» (յունարէնից առնուած)։

ՊԻԹՈՆ «բերան յափտենական». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 271։

*ՊԻԼԻՍԿԻ «մի տեսակ բոյս. galium aparien» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2549։

=Արաբ. بلسكى biliskī նոյն նշ.։

Այսպէս մեկնեց ՀԲուս.։

*ՊԻԼՕՐ «բիւրեղ». ունի միայն Պատկանեան Драгоц. Камни էջ 30, որ և մեկնում է՝

=արաբ. بلّور billūr, թրք. بللور billor «բիւրեղ»։

ՊԻԾԱԿ (յետնաբար ի-ա հլ.) «մի տեսակ խշամեղու» Եղ. իգ. 28. Իմ. ժբ. 8. «ԱՁ ձայնին պատկանող մի եղանակի անուն» Մանրուս. (տե՛ս Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 557). որից պիծակաճար Շնորհ. առակ. պիծակխոտ Բժշ. ձիապիծակ Կեչառ. աղէքս. կայ նաև ռմկ. պիծեկ Անկ. գիրք նոր կտ. 169. (Քաջունի, հտ. Գ. էջ 207 ունի պուծեկ «դեղին վայրի մեղու», որ եթէ ճիշտ է, ուրեմըն գաւառական ձև է)։

Böttich. Arica 67, 90 օսս. bünç բառի հետ։ Müller, Benfeys Orient u. Occ. 3, 349 և SWAW 84 (1877), 229 օսս. bindze «ճանճ» բառի հետ։ Տէրվ. Altarm. 57 յն. σφήξ «պիծակ», σφίγγω «պնդել, ճնշել», հյ. անձուկ են բառերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Հիւնք. պրս. بز biz «մեղու»։ Patrubány ՀԱ 1903, 381 ap- մասնիկով և -ga ածականով uei «ոլորել» արմատից։ Ղափանցեան, ЗВО 23, 356 պրս. biz, քրդ. vəzek «մոծակ» բառերին ցեղակից։ Պատահական նմանու-

թիւն ունին գնչ. pesi, *հինդ.* pisū, *պրս.* paša *«ճանճ», օսս.* bindzä, *«մեղու» ատիճէ* badze *«ճանճ»։* Petersson KZ *47, 278 (չեմ տեսած) հիւլ.* pīk *«խայթոց» բառի հետ՝ հնխ.* g²eyā-*«բռնանալ, ճզմել» արմատից։ Չի ընդունում* Pokorny *1, 667։*

ԳԻՐ.—Խրբ. բիծոգ, *Ալշ. Մշ.* պէծագ, *Ջթ.* բիծիգ, *Սվեդ.* բիծծիգ, բիծծէօգ, բիծծօգ, բիծծուգ, *Սեբ.* բծէգ, *Ասլ.* բըծայ, *Հմշ.* բուջէգ։

ՊԻԾԱՌ *«մի քիչ, փոքր ինչ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ձմ. կզ. «Գրեալ է ի Թագաւորութիւնն թէ Յովնաթանու աչքն ո՛չ կարէր տեսանել ի սովու և առեալ ի մեղրէն պիծառն և եկեր և բացաւ աչքն իւր»։ Ակնարկում է Ա. Թագ. ժդ. «Յովնաթան... կարկառ զծագ գաւազանի իւրոյ, որ ի ձեռին իւրում և եհար ի խորխսխ մեղու և դարձոյց զձեռն իւր ի բերան իւր և բացան աչք նորա»։ Բառիս իմաստը որոշում են արդի գաւառականներից խ. Ղրդ.* պծար *«մի փոքր կտոր», խ. Մրղ. Որմ. Սլմ.* պծառ *«մի քիչ», Ալշ. Մշ.* պծառ *«մի քիչ» (լոյսի համար. օր. Աչքը վնասուել է,* պծառ մը լուս է մնացել*). Սեբ.* փցար *«մի կտոր, մի պատառ» (օր.* փցար մը հաց*)։ Այս բառերի հետ նոյն են իմաստի մանաւորացմամբ՝ Սս.* պծառ *«կրակի մի փոքրիկ կտոր», Վն.* պծառ, *Շմ.* փցառ *«կըրակի կայծ, պէծ»։*

Պատահական նմանութիւն ունին անշուշտ ասոր. ܒܨܪ bəṣar *«նուազ, պակաս» և* ܒܨܝܪ bəṣīr *«փոքր, քիչ», որոնք բաւական ածանցներ ունին ասորերէնի մէջ և շատ հին գործածութիւն, ուստի չեն կարող փոխառեալ լինել հայերէնից։ Միւս կողմից հայերէնն էլ չի կարող փոխառեալ լինել ասորերէնից՝ ձևի տարբերութեան պատճառով (պիտի ունենայինք* *բածար *կամ* *բածիր*)։*

[ՊԻԿԱՐ *«անգէտ կամ տկար». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 271. անշուշտ* ապիկար *բառն է, որ գտնում ենք նաև անդ էջ 28, ուր բացատրուած է նոյնպէս «տկար կամ անպէտ»։*]

ՊԻՀ *«օգեպահիկ, պաշար, պարէն, ուտելիք» Եւս. պտմ. 161. Իրեն. հերձ. 89. (Հին բռ. մեկնում է* պիհ *«վզինակ կամ մատիկոն», իսկ Բառ. երեմ. էջ 271 «վզինակ կամ մատինակ», որով հասկացւում է «վնաս, թշնամութիւն»). սրանից է* օրապիհ *«օրապահիկ» Եփր.* կծուրդ *(ըստ պատուական սրբագրութեան Վարդանեանի, Բառաք. դիտ. Գ. 30)։*

Հիմք. պրս. بهی bih *«բարի» բառից, իմաստի տարբերութեան համար հմմտ. հյ.* բարիք։ *(Բայց պրս.* bih *բառի հինն է պհլ.* vēh, *որ տալիս է հյ.* վեհ, *ուստի այլ ևս* պիհ *ձևի հետ գործ չունի)։ Մ. Ս. Դաւիթ-Բէկ, Յուշարձան 398 իռլ.* biuth, biith, biad *«սնունդ», հբրտ.* bit *«կեր, սնունդ», յն.* βίοτος *«կեանք, կենսամթերք»։*

ՊԻՂԱՐԴԱԿ *«դիւարախ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 271։*

ՊԻՂԾ, ո *հլ. «անմաքուր, զարշելի, կեղտոտ» ՍԳր. Կիւրղ. Գնձ. «կեղծ, նենգեալ (դրամ)» Գէ. ես. որից* պղծել *ՍԳր. Կիւրղ. ղևտ.* պղծարան *Ոսկ. մ. գ. 8. Եփր. բ. տիմ.* պղծագործ *Ագաթ. Կոչ. 235.* պղծալից *Բ. պետ. բ. 10. Եզեկ. ե. 11. Ագաթ. Եփր. ծն. Կիւրղ. ղկ.* պղծախօս *Ոսկ. ես.* եղծապիղծ *Կղնկտ.* պղծաշուրթն *Եւ. զ. 5.* մկ՛նապիղծ *Շնորհ. ընդհ.* չարապիղծ *Վրք. ոսկ. եւ։ Գրուած է նաև* պեղծ *Անսիզք 29,* պիւղծ *Ոսկ. ես. 351, 388,* պիւծ։

=Պարզ ձևն է *պիղտ, *որ պահուած է* պղտոր *ձևի մէջ.* ծ—տ *անման համար հմմտ.* պարծ—ճպարտ, աղտ—աղծեալ *և այլն։*

Տէրվ. Նախալ. 93 ղ *մասնիկով* պիծ *արմատից* (պիծղ>պիղծ). *որ* փիծ *բառի հետ հանում է հնխ.* pig *«ներկել» արմատից, իբր սանս.* piñj *«ներկել»,* pingala *«գորշ», լտ.* pingere *«ներկել»։* Bugge, Btrg. 33 *իբր բնիկ հայ՝ յն.* σπίλος *«կեղտ» բառի հետ։ Մառ, Արաքս 1890 Ա. էջ 109 փոխառեալ սեմականից. հմմտ. հր. և ասոր.* biš, *արաբ.* baisa։ *Վերի ձևով մեկնեց* Pedersen *(տե՛ս* Պղտոր*)։ Հիմք. հանում է* կեղծ

բառից։ Karst *Յուշարձան 422 արմատը դնում է* պիղ, *տե՛ս* պղտոր։— *Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, էջ 339* բիծ, պիս(ակ), սպի, փիծ *բառերի հետ՝ կցում է թրք.* pis *«կեղտոտ» բառին։ Պատահական նմանութիւն ունին մի կողմից արաբ.* بدغ badɣ *«ապականուիլ» (Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. էջ 701) և միւս կողմից հսլ.* brudŭ, *ուկր. չեխ. լեհ.* brud *«կեղտ»* (Berneker 88)։

ԳԻՌ.—Մշ. պիղձ, պեղձ, *Մկ.* պէղծ, *Սեբ.* բիղձ. *իսկ Տփ.* պիխծ *«կղկղանք. 2. կեղտոտ».—բայական ձևով ունինք Սլմ.* պըղծել, *Ախց.* պղծէլ, *Շմ.* պղձիլ, *Սեբ.* բղձէլ, *Խրբ.* բղձիլ, *Զղ.* պխծել *և թրքախօս հայերից՝ Ատն.* պղծէլ էթմէf *«պղծել»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. პილწი պիլծի, ბილწი բիլծի *«կեղտ, կեղտոտութիւն, մոլութիւն»,* სიპილწე սփպիլծե, სიბილწე սիբիլծե *«պղծութիւն, աղտեղութիւն»,* ბილწება բիլծեբա *«կեղտոտութիւն, աղտեղութիւն, պղծութիւն, բղղութիւն, շնութիւն» (վերջիններիս հետ համմտ. հյ.* պղծել զկոյս, կուսապղծութիւն)։*—Սղերդի արաբախօս քրիստոնեաներն էլ ունին* pəxs *«պիղծ» (Բիւր. 1899, 116)։ Նոյն է նաև ուտ.* պիrծ *«ծիրտ»,* պիrծոլ *«ծրտոտ»։*

ՊԻԾԱԿ *«անծանօթ մի բանջար». Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2551։*

*ՊԻԾԱՏԻ *«մի տեսակ քար է». ունի միայն Պատկ.* Драгоц. Камни, *էջ 69։*

=Պրս. بجاده bījāda *(որ և* بیجاد bījād *«մի տեսակ յակինթ, ռուս.* гранатъ»։

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. անդ։

ՊԻՄԵՆԻԱՅ *«հեղանիւթերի մի տեսակ չափ» Շիր. էջ 30 (այլ ձ.* պեմենիա):

Brockelmann, *Ու. փոխ. բառից 114, որից նաև Հիւբշ. 372 կարծում են որ* Η *և* Π *տառերի շփոթութեամբ յառաջացած է յն.* ἡ ἡμίνα *(=լատ.* hemina) *«մի տեսակ չափ» բառից և ըստ այսմ ուղղելի է* ճեմինա:

*ՊԻՆ *«ծովային մի խեցեմորթ» Նիւս. բն. որ և* պինայ *Վրդն. ծն. Յայսմ. մրտ. 21.—տր.* պինայց *Փիլ. լիւս. 156.* պինոս *Փիլ. լիւս. 155.* պինենակ *Լծ. փիլ.* իպանիոս *Վեցօր. 152 (լուս. և տպ.* էպինէս). *որից* պինասպաս, պինասպասեակ *«ծովային մի խեչափառ» Վրդն. ծն. Փիլ. լիւս. 155. Լծ. փիլ. որ և* պինասպասայf *Յայսմ. մրտ. 21։ Տե՛ս նաև* եպենէս:

=Յն. πίννα, πῖνα *«պինայ, տեկ. փիւնէզ». սրանից* πιννοτήρης, πιννοφύλαξ *(=լտ.* pinoteres, pinophylax), *որից թրգմ. հյ.* պինասպասեակ *(հսկում է պինային և թշնամու գալուստը լուր է տալիս). սրանից է նաև վրաց.* პინასი պինասի: *— Իսկ Վեցօրէից* իպանիոս *ձևը ծագում է ըստ ՆՀԲ* αἱ πίνναι *յգ. ձևից։—Հիւբշ. 372։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

+ՊԻՆԴ, ո *հլ. (յետնաբար նաև* ի-ա *հլ.) «սեղմ, ամուր, խիտ, ժիր, հաստատարիմ» Եբր. գ. 14. Բ. կոր. ը. 22. Կոչ. Եւագր. Եւս. պատմ. որից* պինդ ունել, պինդ կալ *ՍԳր. Եւս. պատմ.* պնդով *Ոսկ. ա. տիմ. ը.* պնդել *(գըրուած նաև ռմկ.* պնտել) *«ամրացնել» Նաւում. գ. 14, Եւագր. Ոսկ. մ. ա. 15. «կապել, զօդել, կցել, միացնել» ՍԳր. «ամփոփել, ծրարել» Գ. թագ. ժը. 10.* պնդել զմէջ *«գօտի ածել, արիաբար պատրաստուիլ» (պրս.* meyān bastan) *ՍԳր.* պնդագոյն *ՍԳր.* պընդաձիգ *Եւագր.* պնդիլ, զճետ պնդիլ *ՍԳր.* ի պնդան արկանել *«ստիպել, բռնադատել» Վեցօր. 70.* բևեռապինդ *Ագաթ.* երիզապինդ *ՅՀ. ժա. 44.* կշտապինդ *Ես. կզ. 11. Ոսկ. եբր.* ճաստապինդ *Գ. մկ. գ. 9.* գլխապինդ *«գլխին կապած» Նոնն. 76.* գօտեպինդ *Խոսր.* պնդապան *«սաստիկ արգելք» (նորագիւտ բառ) Զքր. սարկ. Ա. 37.—Նոր բառեր են* պնդերես, պնդան *«խցան, ռուս.* пробка» *(ըստ Կ. Սարաֆեան, Բանալի գիտութ. 1788 Սանկպետ. էջ 59)։*

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. bhendh *արմատից, որի վրայ ընդարձակ տես* .Բանտ. (բանտ *նոյն արմատի իրանեան ձևից է փոխառեալ. բնիկ է նաև* պապանձ-իլ, *որ հնխ.* bhendh-: bendh- *արմատի սորին* bn̥dh- *ձայնդարձի կրկնականից է յառաջացած)։*

Böttich. ZDMG *1850, 360, 219 և* Arica *81, 369 սանս.* pin̥ḍa: *Տէրվ. Մասիս 1881 մայիս 11 և Նախալ. 96 հնխ.*

bhandh «պնդել» արմատից, իբր սանս. bandh, զնդ. հպրս. band, պրս. band «կապ», գերմ. binden «կապել» ևն. (Այսպէս նաև Scheftelowitz BB 29, 29): Bugge, Beitr. 34 յն. σφιγκτός «կապկպուած» բառի հետ. Նոյն, Etr. u. Arm. 87 ետրուսկ. penθna «քար» բառի հետ. Հիւնք. հանում է բանտ բառից. Patrubány SA 2, 147 հնխ. bhandh- արմատից. Նոյն, ՀԱ 1907, 16 և 1908, 377 p-bhandh-, ուր p համառօտութիւնն է epi «վերայ» բառի. Karst, Յուշարձան 406 սումեր. pin «հիմնարկութիւն»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Երև. Մկ. Մշ. Մրղ. Շմ. Սլմ. պինդ (Մրղ. կրկ. պիք-պիք), Ախց. Կր. պինտ, Հճ. Ննխ. Խրբ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. Տիգ. բինդ, Ցղ. պէնդ, Գոր. Ղրբ. պընդ, Ասլ. բինդ, բի*, Զթ. բը՝նդ, Սվեդ. բէնդ, բոլորն էլ նշանակում են «ամուր». միայն Ռ. «թանձր» նշանակութիւնն ունի. օր. «ապուրը պինդ է»։ Գործածւում է գերադրական շինելու համար՝ Բզ. Հմշ. Սվ. օր. պինդ աղէկ, պինդ մեծը: Նոր բառեր են պինդականչ, պինդապուր, պինդցորենապուր, պինդգլուխ, պինդիրաւ, պինքան (խմա՛ պինդքան) «չորթան», պնդաբերան, պնդախաշ, պնդակիր, պնդաւուն, պնդաճար, պնդենի, պնդի, պընդոց, պնդպնդորել: Նաև պինդ «օրօրոցի կապը»։

ՊԻՆՈՎՏՈՆ «ընդելուզեալ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Կալիսթ. 159. «Պսակս ադամանդեայ բաղմաքանքար և վակաս պինովտոն յունիովնայց և բիւրղայց»։—Անշուշտ յունարէն խաթարեալ մի բառից, ինչպէս է և յունիովնայց. հմմտ. յն. πίνωσις «սատափով ընդելուզումն»։

ՊԻՆՉ «քթի երկու ծակերը» Դամասկ. Տաթև. հարց. 241. որից պնչատ «քիթը կտրած» Ոսկ. գաղ. Պորփ. Անյ. պորփ. Կանոն. պնչատել Խոր. հռիփ. ԱԲ ունի նաև մինչք ձևը.—սխալ գրչութիւններ են նաև պինջ և պնջատ:

ՆՀԲ լծ. ունչք: Böttich. Arica 69, 133 օսս. fünç «քիթ» և կասկածով աֆղան. pōza. Lag. Urgesch. 673 սրանց հետ նաև ունչ: Չուբինով, Բառ. վրաց.[1] այս բառի հետ է դնում վրաց. փինքի «տըրգեղ», որ մեր փնքի բառն է։ Հիւբշ. 231 սրանից բաժանում է պրս. և քրդ. pōz, բելուճ. p'ōnz, աֆղան. pōza, paza «քիթ»։ Thomaschek, Deutsch. Litt. 1883, էջ 1254 վրաց. պինչվի:

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. Կր. Մկ. Մրղ. Սլմ. Վն. Տփ. պինչ, Ալշ. Մշ. պինճ, Ննխ. բինչ, գիւղերը բ'ինչ', Հմշ. բինչ, Խրբ. փինչ, Տիգ. կրկնութեամբ fինք-փինչ, Ախց. փինչ (յգ. փնչէր), Շմ. պընչ, Ասլ. բինչ, բիշ, Եւդ. բընչ, Ղրբ. փանչ (պահուած միայն յգ. fըրբփա՛նչէր ձևի մէջ)։ Սովորաբար նշանակում են «ռնգունք, քթի ռնգունքների արտաքին կողերը», բայց նաև «քիթ», մանաւանդ «անասունի քիթ» (այսպէս Խրբ.), որից «ռնխ, նախատաբար՝ բերան», կրկնութեամբ Ախց. պինչ ու մռութ (խմա՛ «դունչ»), երկակի և յգ. ձևով՝ Սեբ. բնչէր, Կր. պընչվընէր: —Պլ. գործածական է միայն հետևեալ մանկական յանգաւոր բառախաղի մէջ.—

Ի՞նչ.—Էշու պինչ,
Փիլաւ կեփեմ, քեզի՞ ինչ.

որից երևում է որ պինչ բառի նշանակութիւնն է «էշի քիթ», թէև գործածողների համար անյայտ։—Նոր բառեր են պնչլատ, պնչածակ:

ՓՈԽ.—Վրաց. პინჭვი պինչվի «քթի ծակ, ռնգունք», օսս. finj «քիթ», ափխազ. p'ync «քիթ», հմմտ. նաև կաբարդին fənše «քիմք» և եգիպտ. fnd «քիթ»։ Այս բառերի կապը հայերէնի հետ յայտնի չէ. Հիւբշ. 397 կովկասեանները փոխառեալ է դնում հայերէնից, ինչ որ կատարեալ ճշմարտութիւն կլինի, եթէ ենթադրենք թէ վրաց. պինչվի բառի վերջավանկը (-վի) ներկայացնում է հյ. երկակի -վի վերջաւորութիւնը, որ և գտնում է Կր. պընչ-վը-ներ (խմա պինչ-վի-ներ) ձևի մէջ։

ՊԻՇ «յառած աչքերով նայիլը». որից պիշ ունել «յառած նայիլ» Արշ. պըշնուլ «ձիգ ձիգ նայիլ» ՍԳր. Ոսկ. Սեբեր. պշուցանել Եզն. պշնել Սիր. խտ. 28. Սեբեր. Վեցօր. 129 (այստեղ գրուած է պշրեալ, որ ՆՀԲ ձեռագրական սխալ է համարում, իսկ ՀՀԲ, ՋԲ

և ԱԲ իբր առանձին բառ են դնում, «աչքը մթագնիլ» նշանակութեամբ). մշտապիշ Ա-նան. եկեղ. մարմնապիշ ՃԲ. երկնապիշ ՑՀ. իմ. պատ. երկրապիշ Եղիշ. այլակ. 231. ՑՀ. կթ. միապիշ Ոսկ. եբր. 552. պշնական Պտմ. մծբ. 15. ակնապիշ (նոր բառ). կայ և ակ-նապուժիլ «վրան նայելով հիանալ» Էֆիմ. էջ 6։

ՆՀԲ «լծ. ապուշ, ապշիլ, ուշ, ռմկ. պուշ, որ յառեալ հայի կկոցեալ աչօք»։ Böttich. ZDMG 1850, 360, 220 սանս. paç արմատից։ Müller SWAW 38, 577, 595 *պաշել նախաձևից, իբր սանս. paç: Lag. Urgesch. 114, Ges. Abhd. 68 զնդ. piśupāna «կամրջապահ» բառի հետ, որ ինքն փսկ մերժում է Arm. Stud. § 1886։ Հիւբշ. KZ 23, 19 մեր-ժում է սանս. paç. իսկ Arm. Gram. 231 ասում է թէ ո՛չ իբր փոխառութիւն և ոչ իբր բնիկ կարող է կապուիլ զնդ. piš «նայիլ, տեսնել» բառին, որ Geldner KZ 30, 520 առաջարկեց և Darmesteter մերժեց։ Հիւնք. ապուշ բառից։ Մառ, О полож. абхаз. 35 ափխազ. sp'śueyt «նայիլ» և վրաց. մզեւա «նա-յուածք» բառերի հետ։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. Վն. պշալ, Երև. պշէլ, պշշէլ, Ղզ. Մշ. պշպշալ «յառած նայիլ», ար-մատական ձևն է ներկայացնում Ալշ. Մշ. պուշ, Ննխ. Սեբ. բուշ «կարճատես», ՆԲ. պուշ «շիլ»։

ՓՈԽ.—Հայերենից է փոխառեալ վրաց. შეპიშუებული շեպիշուեբուլի «պշնուլ, յա-ռած նայիլ», որ կազմուած է վրացական შე- շե- նախամասնիկով პიშუებული *պիշ-ուե-բուլի ձևից։ Զուբինով[2] 1454 և 1020 չգիտէ ո՛չ շեպիշուեբուլի և ոչ *պիշուեբուլի. առա-ջինը գտնում եմ գործածուած Մառի հրա-տարակած Тексты и Раз. VI. Физiологъ= Բարոյախօս (1904) աշխատութեան մէջ, էջ XXXVII։

ՊԻՇ «փոքրիկ տրցակ՝ կապոց». գիտէ մի-այն ԳԲ։

ՊԻՊԱԼ «տենչալ». ունի միայն ՓԲ յաւել. անստոյգ բառ։

*ՊԻՊՈՍ «մի տեսակ սուրբ թռչուն». նո-րագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած է Սեկունդ. էջ 232 (տե՛ս և Տաշեան, Das Leben und die Sentenzen des Phil. Secundus, Wien 1895).—«Բայց է պէպոս (այլ ձ. պիպոս) ի թռչնոց սրբոց. այլ ի նորա թևո-ցըն...»։

=Յն. πίπος «մի տեսակ արտոյտ»։

Գտաւ ու մեկնեց Տաշեան, անդ, էջ 41 և Մառեն. մանր ուսումն. հտ. Ա, էջ 251, ուր և յիշում է նաև յն. πίππος «թռչունի ձագ», որ ըստ նշանակութեան կապ չունի վերինի հետ։

*ՊԻՍԱԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «խայտոյց, սև նշան, պէնկ» Վրդն. պտմ. Գաղիան. «խայտուցաւոր, պի-սակ ունեցող» ՍԳր. «բորոտ, քոսոտ» Եւս. քր. Վրք. հց. Բ. 363. որից պիսակութիւն «բորոտութիւն» Փիլ. Կանոն. Վստկ. պիսա-կուց Եփր. աւետ. 339. պիսակացեալ Ոսկ. յհ. ա. 1. խայտապիսակ. Եփր. աւետ. պի-սակաւոր (նոր բառ)։

=Պհլ. pēsak «բորոտ» բառից, որ դար-ձել է նախ *պէսակ և յետոյ բուն հայերէնի օրէնքով՝ պիսակ: Սրա հետ նոյն են հպրս. (յոյն տառադարձութեամբ) πισάγας „ὁ λεπρός", զնդ. paesa- «բորոտ», պրս. پیس pēs, پیسی pesī «բորոտութիւն», پیسه pēsa «խայտ ի սպիտակէ և ի սևոյ», پسکی pēsagī «բորո-տութիւն», بیسه besa «պիսակ, խայտուց»։ Սրանցից են փոխառեալ նաև ասոր ܦܝܣܩܝܐ paiskāyā «պիսակաւոր, խայտուցաւոր» (Brockelmann, Lex. syr. 271 ա), աֆղան. pēs «բոր, բորոտ», pesī «բորոտ», չաղաթ. پیس pis «մի տեսակ անբուժելի բորոտու-թիւն», խոքանդ. پیسه pisah «բորոտ», پیس pis «բորոտ», թրք. پیس pis «աղտոտ, կեղ-տոտ», որից էլ ռմկ. փիս «կեղտոտ» և վրաց. ფისი փիսի «կղկղանք»։ Իրանեան ձևերը ծագում են հնխ. peik'- «մարմինը ցտելով կամ ներկելով նշաններ քաշել» արմատից, որի զանազան ժառանգները տե՛ս պէս բա-ռի տակ։ Այս ձևերից յիշենք օր. ռուս. пи-сать «գրել», письмо «նամակ», որոնց հետ նշանակութեան ստիճանական զարգաց-

մամբ նոյնանում են բոլորովին տարբեր խմաստներ (տե՛ս վերը)։—Հիւբշ. 230։

ՀՀԲ պէս արմատից։ ԳԴ պրս. պիյսէ: ՆՀԲ «լծ. պէսպէս, բիծ, ռմկ. պուտ պուտ, իսկ պրս. փիսէկի «պխսակութիւն»։ Lag. Urgesch. 537 պրս. pēsa։ —Pictet KZ 5, 343 պրս. pēs, pēsī, բրդ. pīs, սանս. pēçi, լտ. pisum «ոլոռ»։ Հիւբշմ. ZDMG 38 (1884), էջ 427 հպրս. πισάγας, սանս. pēças ևն։ Տէրվ. Նախալ. 93 իբր բնիկ հայ հնխ. piç «ձևել, պճնել» արմատից. հմմտ. սանս. piç, pēças, յն. ποικίλος, գոթ. filufaihs, պրս. bēsa, հյ. պէս: Karst, Յուշարձան, 424 ալթայ. bič, bis, bes «նշան, գիր, զարդարել ևն», հյ. պէս, բիծ: Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 339 բիծ, սպի, փիծ, պիղծ բառերի հետ կցում է թրք. փիս ձևին։

*ՊԻՍԻԴՈՆ (սեռ. -ի) «ծով» Նար. խչ. որից պիսիդոնացեալ «ծովացեալ, ծովածաւալ» Ճառընտ.=Վրք. և վկ. ա. 424 կայ նաև պոսիդոն ըստ ԱԲ։

=Յն. Ποσειδῶν «ծովի աստուածը»։ Մեր ձևերից պոսիդոն ներկայացնում է ուղիղ տառադարձութիւնը, միւսի մէջ առաջին ձայնաւորը հպատակել է երկրորդին։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊԻՍԻՆՈՆ «ծովի բուրդ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Խոր. աշխ. հրտր. Սուքրեանի, էջ 18. «Մելետոյ, ուստի ասէ Եզեկիէլ ասր բերել ի Տիւրոս, այսինքն ծովու բուրդ, որ է պիսինոն»։

=Յն. βύσσινον «շատ նուրբ վուշից շինուած», βύσσος «բեհեզ, հնդկական շատ նուրբ վուշ, բամբակ»։—Աճ.

Պիստ տե՛ս Բուստ։

*ՊԻՍՏԱԿ «մի տեսակ պտուղ, ֆստըխ» Խոր. աշխ. Հին բռ. բժշ. որից նոր գրականում կազմուած են պիստակենի, պիստակագոյն, պիստակավաճառ: Խոր. աշխ. 608 (2 ձեռ. պիստակ). հնագոյն ձևն է պստակ որ գործածուած է հրտր. Սուքրեանի, էջ 31 և i ձայնի անկումով համապատասխանում է պհլ. *pistak ձևին։

=Պհլ. ենթադրեալ *pistak ձևից, որի հետ հմմտ. պրս. پسته pista «պիստակ». տարածուած է շատ՝լեզուների մէջ. օր. յն. πιστάκιον, նյն. βιστάκιον, լտ. pistacium, ֆրանս. pistache, ռուս. фисташки, արաբ. فستق fustuq, թրք. fəstəq>ռմկ. ֆստըխ ևն, բոլորն էլ նոյն նշանակութեամբ։ Արաբերէն ձևից յետնաբար փոխառեալ է փստուղ, որ տե՛ս առանձին։

ԳԴ պրս. փիսթէ ձևից։ ՆՀԲ յունարէնից։

*ՊԻՏԱԿ «թղթիկ, գրուած կամ գրելիք նամակ» Վրք. հց. Բ. 13 (նոր գրականում նշանակում է «étiquette, թղթի կտոր՝ որ ամանների կամ շիշերի վրայ են կպցնում՝ պարունակութիւնը նշանակելու համար»)։

=Յն. πιττάκιον «տոմսակ, նամակ, գրութիւն» (Boisacq 788, Sophocles 892. գործածական է թէ՛ բիւզանդական և թէ նոր յունարէնում)։—Բուն նշանակում է «շորով սպեղանի, cmplâtre» և ծագում է πίττα «ձիւթ» բառից։ Յոյնից են փոխառեալ նաև լտ. pittacium «շորով սպեղանի. 2. նամակ, տոմսակ. 3. պիտակ, étiquette», արաբ. بطاقة biṭāqa «պիտակ» (ըստ Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. 871), թրք. پطاقه pitaka, pataka «ապրանքների վրայ կպցնելու պիտակ»։ Պատահաբար նման են ու սրանց հետ կապ չունին չաղաթ. بتيك betik կամ petek «նամակ, անցագիր, վաւերագիր», թունգուզ. bit^{y}ik, bič^{y}ik «գրուածք», բուրեաթ. bičik «գրուածք», ալթայ. pičik «գիր, գիրք», ույղուր. beček, bičik «գիր», որոնք ծագում են թթր. bit, bet արմատից. հմմտ. չաղաթ. bitmak «գրել, արձանագրել» եակուտ. bit «նշան», թունգուզ. bit^{y}im «գրել» ևն (տե՛ս Vámbery, Etym. Wört. էջ 203, № 217 և Gustav Meyer, Türk. Stud. SWAW 1893, էջ 128)։ Թուրքականից են փոխառեալ պրս. بتك batak «գիր, գրչութիւն, գրուածք», بتكچی bitikči «գրագիր», Կազանի թթր. بتی biti «հմայեակ», քրդ. betik, bitik «հմայեակ, նուսխայ», որից նաև հյ. գւռ. Վն. բիթիկ անել, Նբ. բթիկ անել, Երև. փիթիկ անել (Պռօշ. Սօս և Վարդիթ. ա տպ. էջ 29) «գիր անել հմայելով»։

ՆՀԲ լծ. թրք. պիթի։ Հիւնք. պրս. պէ-
բէf, յն. πιττάκιον։ Աճառ. Արրտ 1910, 269 մերժելով յունարէնը՝ դնում է թա-թարականից. բայց ճիշտ չէ, որովհետև այս դէպքում սպասելի էր առնուազն *պիթակ և ո՛չ թէ պիտակ։

ՓՈԽ.—Վրաց. პიტაკი պիտակի «աղերս, խնդիրք, просьба» (Ս. Գէորգի Վարուց մէջ գործածուած) ըստ Ջուբինովի[2] 1020 հայերէնից է։ Նոյնպէս Մառ, Հայ-վրաց. յարաբերութ. էջ 41 հայերէնից է դնում վրաց. պիտակի, բայց նշանակութիւնը դրուած չլինելով, յայտնի չէ թէ ա՞յս բառն է։

Պիտառ տե՛ս Պէտ, պէտք։

Müller WZKM 8, 283 (հյ. թրգմ. ՀԱ 1894, 294) դնում է թալմ. פיתרא piϑrā «մեկնութիւն», եբր. פתר pϑr «բացատրել» բառից, որ չի ընդունում Հիւբշ. 315 նշանակութեան տարբերութեան պատճառով։ Բայց մեկնութիւնը ամէն պարագայի մէջ էլ ընդունելի չէ, որովհետև հյ. բառը կազմուած է յունարէնից թարգմանաբար պէտf և առնոյ բառերից։

*ՊԻՏՈՒՍ «թեղօշի ծառը, pinus». մէկ անգամ ունի Վեցօր. ը. 186. ուրիշ օր. չկայ։

=Յն. πίτυς «թեղօշ». սրանից է փոխառեալ նաև վրաց. პიტო պիտո, პიტვოპიտվի, «сосна, пихта, եղևին, կուենի»։—Հիւբշ. 372։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՊԻՐԿ «պրկուած, ձիգ, ամուր» Տօնակ. որից պիրկ ձգել «ուժով քաշել» Նիւս. կազմ. պրկել «ամուր քաշելով կապել» Ա. մկ. ե. 47, Գծ. իբ. 25. Ագաթ. Բուզ. Ոսկ. Եւս. պտմ. «քաշելով երկարացնել, ձգտել» Կիւրղ. ծն. Նիւս. կազմ. Փիլ. պրկումն Եւս. պտմ. պրկոց Եղիշ. ը. էջ 131. պրկանf Ճառընտ. ուժգնապիրկ Նար. խչ.։

Bugge IF 1, 453 *փիրկ ձևի միջնորդութեամբ հանում է հնխ. sphigró-s բառից. հմմտ. յն. σφίγγω «կապել, սեղմել, ճնշել»։ Հիւնք. պրս. բէրչիյտէճ «ոլորել գծայր»։ Karst, Յուշարձան 415 փակ բառի հետ մոնգոլ. buke, կալմուք. buku «ամուր, հաստատուն»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 63 պուրծ արմատի հետ նոյն է դնում։ Պատահական նմանութիւն ունի ասուր. pirik «փականքով կողպել»։ Նոյնպէս նաև արևել. թրք. بيرك birk «հաստատուն, ուժեղ, ամուր», birkitmak «հաստատել, ամրացնել», birkilmak «ամրանալ», ատր. թրք. berk «հաստատուն, ուժեղ, ամուր», տճկ. perkitmaq «դուռը ամուր փակել», որոնց համար Vámbery, Etymol. Wört, էջ 201, № 213 դնում է berk, bert արմատը, սրան կցելով նաև ույղուր. berk, չուվաշ. parga, եակուտ. bärktä «շատ, լաւ», bärd «գլխաւոր» ևն։

ԳԻՌ.—Ջղ. պիրկ, Յղ. պէրկ՝ «ամուր», Ագլ. պարկ՝ «ժլատ» (բուն նշանակութիւնն է «ամուր»). որից պրկել Ջղ. «ամրացնել (օր. բերդը)»։

ՊԻՐՏ «ծանր կամ կարծր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 271։—Արդեօք բիրտ բա՞ռն է։

*ՊԻԻԹԻԱ «մի տեսակ ոլիմպիական խաղ՝ նուիրուած Ապոլոնին» Եւս. քր. գրուած է նաև պիւթի, պիթիա ԱԲ, պիթիադ Փիլ. լիւս. 153։

=Յն. πύθια, πυθιάς նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊԻԻԹՈՆ, ՊԻԻԹԻՈՆ «յուշաց հարցուկը Ապողոնի բերնէն» ԱԲ. որից պիթագիր «մատենագիր պատգամախօսութեանց Պիւթիայ» Պղատ. օրին. սխալ գրչութեամբ փիթովն Կոչ.։

=Յն. πύθιον, πύθων՝ նոյն իմաստով։—Աճ.

*ՊԻԻԹՈՍ «մի տեսակ մեծ աման հողէ» Արիստ. աշխ. 614։

=Յն. πίθος նոյն նշ. (անշուշտ մեր թարգմանչի գործածած ձեռագրում գրուած է եղել πύθος).—Հիւբշ. 518։

*ՊԻԻՌԱՄՈՒԴԷՍ, որ և պիւռամուդէս «բրգաձև, բլրաձև» Նեմես. 65։

=Յն. πυραμοειδής «բրգաձև»։—Հիւբշ. 372։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՊԻԻՌԻՈՆ, որ և պիռիոն, պռիոն, պեռիոն «ատրուշան, Պարսից կրակատունը» Ճառընտ. Յայսմ. ապր. 14. Վրք. և վկ. Ա. էջ 1։

=Յն. πυρεῖον նոյն նշ. (ծագում է πῦρ = «հուր» բառից)։—Հիւբշ. էջ 372։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՊԻՐԱՄԻԴ, *որ և* պիրամիդ, պիտամիդ, պիրամիտ *«բուրգ» Եւս. քր. Նոնն. 24. «բուրգ, երկրաչափական ձևը» Նեմես. 65։*

=Յն. πυραμίς, πυραμίδος *«բուրգ». ընդհանուր տարածուած բառ է. ինչ. ֆրանս.* pyramide *ևն։ Առաջ կարծում էին թէ ծագած է* πῦρ *«կրակ» բառից, իբր թէ կրակի բոցաձև բարձրացման օրինակով, բայց այժմ այս կարծիքը թողնուած է և յն.* πυραμίς *համարւում է օտար փոխառութիւն* (Boisacq 829)։ *—Հիւբշ. 372։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՊԻՔԻԻՆ *«չրանցք». Նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գործածում է Սոկր. էջ 51. Եւ զի զպիքին ի տաճարն Սրապիսոյ տանել, այլ նա յեկեղեցւոջն Աղեքսանդրացւոց զպիքին փոխել հրամայէր։*

=Յն. πῆχυς *«թև, բազուկ (իբր ճիւղ ջրանցքի). 2. յետնաբար՝ Նեղոսի չափը»* (Sophocles 889):

Ուղիղ մեկնեց Մ. Վ. Տէր-Մովսիսեան, Սոկրատի հրատարակութեան մէջ, էջ 51։

Պլամ *տե՛ս Պսեմ։*

ՊԼԱՏԱՆ *«անասուն ինչ յամոյրանման,* pasan?*» ունի միայն Նորայր, Բռ. ֆրանս. 908 ա. չորս անգամ գտնում եմ գործածուած Բար. 173։*

*ՊԼԻԿ *«մի տեսակ փոքր դրամ». Նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած ուշ ժամանակի մատենագրութեան մէջ. Չորս փողոյ պլիկ ունիմ և կտոր մի հաց և երկուս լումայս (Յայսմ. մրտ. 10, էջ 555ա). Հրամայեաց պլիկ կտրել պղնծէ (Պատմ. ԺԸ դարից. Դիւան հայոց պատմ. հտ. Ժ. էջ 108)։*

=Ծագում է փլիկ *ձևից, որ նուաղականն է* փուլ*<պրս.* پول pūl *«փող» բառի։ Նկատելի է որ որոշ բարբառների մէջ հյ.* փլ- *դառնում է* պլ-. *օր.* փլիլ>պլիլ *«փուլ գալ»,* փլատալ>պլատալ, փլխիլ>պլխիլ. *ըստ այսմ և* փլիկ>պլիկ. *հին ձևը պահում է վրացին (տե՛ս տակը)։—Աճ.*

Գ-ԻՌ.—Վն. պլիկ *«փայտէ մէկ փարանոց* ($^1/_5$ *կոպէկ) որ հին ժամանակ եկեղեցիներում գործածում էին մեծ դրամները մանրելու համար». Նոյն բառն ունին նաև Ալշ. Ապ. Աժդ. Բլ. Երև. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Տփ. «փոքրիկ մի դրամ» կամ ընդհանրապէս «դրամ» իմաստով.— Ագլ.* պլագ *(ծածկալեզուով) «դրամ»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ფლიგვი *փլիգվի «կէս կոպէկանոց դրամ, 2 մանղըռ» (Չուբինով² 1311). տարակոյս չկայ որ փոխառեալ է հայերէնից, ըստ որում ունի* -իկ *նուազական մասնիկը։*

Պլղամ *տե՛ս Պաղղամ։*

ՊԼՈՒԶ *«փոքրիկ» Շնորհ. առակ. (բայց ՆՀԲ դնում է նաև «կապուտակ» նշանակութեամբ)։*

ՆՀԲ պլուզ *«կապուտակ» դնում է* բիլ *«կապոյտ» բառից, որ գոյութիւն չունի (տ.* բիլ*)։* Պլուզ *«փոքրիկ» պէտք է անշուշտ կցել արաբ.* بلز biliz *«կարճահասակ» բառին (Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. էջ 162), բայց յայտնի չէ թէ ո՛վ ումից է առած։ Հաւանականն այն է որ փոխ առնողը հայն է, որին վկայում են բառի յետնութիւնը և Կովկասում գոյութիւն չունենալը։ Բայց այդ դէպքում ինչո՞ւ Վն. և Ախց. ունին* պ *և ոչ* բ:

*Գ-ԻՌ.—*Պլուզ *«կապուտակ» բառի համար ունինք Երև.* պլիզ, *Ագլ.* պլօզ *«կապուտակ». —իսկ* պլուզ *«փոքր» բառի համար Վն.* պըլուզ *«կարճահասակ», Ջթ.* բլուզ *«տղայ», (որ և կոչական ձևով գործածւում է* բլէ՛զ, ըբլէ՛զ, ըբէ՛զ, բէ՛զ, *իբր «ա՛յ տղայ, տօ՛, ծօ՛»), Կս. Սվ. «փոքր, փոքրիկ», որից Ախց. Վ.* պլուզիկ *«փոքրիկ», նաև* պլուզտղութիւն *Ջթ. «մանուկ հասակից սկսած, ի տղայ տիոց»։*

ՊԼՈՒՏ *«սերմն տնկոյ իրիք Փիլիպպեան կղզեաց, որ է դառն և թունաւոր. ֆր.* fève de Saint-Jgnace*». ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 537 ա, իբր նորակերտ բառ։ Բայց ի՞նչ է ծագումը։*

ՊԼՕԹ *«զանազան դեղերից բաղադրուած լոյծ դեղախիւս» Վստկ. 207 (Նորագիւտ բառ). «Յիրեար խառնեա և հալեա և պլօթ արա և ընդ բերանն ի վայր ածն։ Նոյն բառն է* պլօր *«դեղահատ, հաբ,* pilule*» մհյ. բառ՝*

ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 943 ա. Երկուսից մէկը սխալ է։

*ՊԼՕՐ *«բիւրեղ» Երզն. մոթ. 108 (այսպէս ըստ ՆՀԲ, բայց տպագրում գտնում ենք* պիլլօր)*. Վրդ. առ. 332—3. Մաշտ. ջհկ. Ոսկիփ. Տաթև. ձմ. լէ. «բիւրեղեայ» Ուռհ. 149, 150. աւսում է նաև* պիլօր *Երզն. մոթ. 308. այժմ ռմկ.* պիլլօր, *որից* պլօրեայ *«բիւրեղէ» Հայել. 178։*

=Արաբ. بلور bilūr, *թրք.* بللور billor *«բիւրեղ»։ Բուն ծագումը տես* բիւրեղ, *որ է յն.* βήρυλλος, *որից նաև գերմ.* Brille, *հոլլ.* bril *«ակնոց»* (Kluge 73):

ԱԲ դնում է տաճկերէնից։

*ՊԿԱՄ *«ծորի նման խնկահոտ խէժով մի տեսակ ծառ». ունի միայն Ոոշք. որից ՀԲուս. § 2559, իբր լտ.* picea, *վայրին՝* piceastra։

=Թրք. بقام baqam *«շիկափայտ,* bois de Brésil»*։—ԱՃ.*

*ՊՂԱԿՈՒՆԴ *«կարկանդակ» Ոսկ. մ. բ. 23. կող. էջ 569. Հռովմ. 41. գրուած նաև* պղակունտ, պղակունդա, պղակունտր, պղակուն *(Ոսկ. մ. բ. 692—3 լուսանցքի վրայ),* պաղակուար, պլակինդի, պլակունտա *Վրք. հց. Բ. 358—9. Հին բռ. որից* պղակունտրագործ *«կարկանդակ շինող» Ոսկ. մ. գ. 17։*

=Յն. πλακοῦς, *սեռ.* πλακοῦντος *«կարկանդակ»,* πλακούντιον *«փոքրիկ կարկանդակ», որից նաև ասոր.* ܦܠܩܘܢܛܣ plāqūnṭas «Semidalis», *լտ.* placenta, placentula, *վրաց.* პლაკუნტი *պլակունտի,* პალეკუნტი *պալեկունտի,* პალეკუნთი *պալեկունթի «գաթայ, նազուկ»։ Ծագում է* πλακόεις *«տափակ, տափարակ, հարթ» բառից. նախապէս ասուել է* πλακίεις ἄρτος *կամ* πλακοῦς ἄρτος *«տափակ հաց», յետոյ ածականը իբր գոյական է առնուել* (Boisacq *790)։—Հիւբշ. 372։*

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՊՂԱՅԻԴԱ *«աստղի անուն է» Խոր. աշխ. 586 (այլ ձ.* զլուդա)*. չունին բառարանները։*

=Յն. πλειάδα *«բոյլք», ինչպէս ունի բնագիրն էլ. հմմտ. Պատկ.* Арм. геогр, *էջ 4։ —ԱՃ.*

ՊՂԱՆ *«ձուով և պանիրով շինուած մի տեսակ խմորեղէն». գիտէ միայն Կոլլաւ, Բառ. գերմ. 488 ա։*

*ՊՂԱՏԱՆ *«մի տեսակ մայրի» Յայսմ. որ և* պլատան *ԱԲ։*

=Յն. πλάτανος *նոյն նշ. որից և լտ.* platanus, *ֆրանս.* platane * են։—Հիւբշ. 373։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՊՂԵՂ *«անծանօթ մի բոյս է» (տարբեր պղպեղից) Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2561։*

*ՊՂԵՄԲԱՏ *«կապարեայ գունտ և այդպիսի գնտակով ծեծ՝ ձաղկում» Ճառընտ.։*

=Լտ. plumbatae *նոյն նշ. կազմուած է* plumbum *«կապար» բառից. անշուշտ փոխառեալ է յունարէն* *πλουμβάτα *տառադարձութեան միջոցով, որ չգիտէ* Sophocles*։ Կայ նաև նոյնի ասորի ձևը՝* ܦܠܘܡܒܛܐ *(որ անշուշտ պէտք է կարդալ* plumbatā) «virgae plumbatae»*։—Հիւբշ. 373։*

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ ՆՀԲ։

ՊՂԵՐԳ *(յետնաբար* ի, ի-ա *հլ.) «հեղգ, ծոյլ» Յճխ. Խոր. Պիտ. որից* պղերգանալ *Ոսկ. յհ. բ. 30.* պղերգիլ *Փիլ. քհ. Նանայ 332.* պղերգութիւն *Եփր. դատաս. 160.* պղերգաբար *Ոսկ. յհ. ա. 19. Փիլ. այլաբ.* պղերգագոյն *Պիտ. են։*

Հինք. երկ *բառից՝ իբր «ատեցող երկոց»։*

*ՊՂԻՆՁ, *ո հլ. «պղինձ մետաղը» ՍԳր. «աստակ, դրամ, փող» ՍԳր. «կաթսայ» Երզն. երկն. զ. Վստկ. 81, 161. որից* պղնձի *ՍԳր.* պղնձագործ *Իմ. ժե. 9. Եզն. Ոսկ. մ. ա. 20. Ագաթ.* պղնձաճատ *Եւս. պտմ. և քր.* պղընձաձոյլ *Ագաթ.* պղնձատ *«պղնձէ դրամ» Բրս. մրկ. 168 (նորագիւտ բառ) (Այրին որ զերկու լումայս պղնձատ միայն ունէր=այրին արկ երկու պղնձի փող. անդ՝ էջ 235).* պղընձանիգ *Գ. թագ. դ. 13.* պղնձապատ *ՍԳր. Ոսկ. մ. գ. 16.* պղնձուր *(նորագիւտ բառ) «պղնձագոյն» Ջենոն. իմաստ. (ըստ Հ. Ակինեանի հաղորդագրութեան).* անագապղինձ, պղնձամորթ *(նոր բառեր) և այլն։*

=Իրանեանից փոխառեալ բառ. հմմտ. պրս. برنج birinǰ *կամ* پرنج pirinǰ *«արոյր, պղինձ», որի հին ձևերը յայտնի չեն. յայտնի չէ նաև բառիս ծագումը* (Horn § 208

bis), որովհետև պատահական նմանութիւն միայն ունի bronze, որ յառաջանում է ստ. լտ. aes Brundisinum ձևից և նշանակում է «Բրինդիզոյ պղինձ» (Kluge 74)։ Պարսկերէնից են փոխառեալ նաև քրդ. birinǰ, pirinǰok «արոյր», բելուճ. brinǰ, թրք. پرنج pirinǰ, վրաց. ბრინჯაო բրինջաօ, աֆղ. prinǰ-žeš «արոյր», ասոր. ܦܪܢܘܓ parnōg «պղինձ»։ Հայերէնի ձ ձայնի համար հմմտ. բրինձ < պրս. birinǰ։—Հիւբշ. 231։

Ուղիղ մեկնեցին նախ Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. էջ 153, Klaproth, Asia pol. էջ 102։ ՆՀԲ լծ. իտալ. bronzo, թրք. փիրինճ: Lag. Urgesch. 811, Müller SWAW 38, 588, Diefenbach KZ 12, 76, Պատկ. Изслед. 10 զնդ. berejya, պրս. birinǰ: Justi, Zendsp. 187 զնդ. parō-berejya ձևի տակ՝ պրս. և քրդ. ձևերի հետ, ասելով թէ ըստ Pott ZKM 4, 264 բառս արևմտեան ծագում պէտք է ունենայ։ (Զնդ. bərəǰya կարծեօք միայն «պղինձ» է նշանակում. իսկ պրս. birinǰ բառի հետ համեմատութիւնը համարում է շատ անապահով՝ ըստ Horn § 208.— Bartholomae, Altir. Wört. 958 զնդ. bərəǰya- մեկնում է «աստուածութեան մի անուն», իսկ էջ 859 parō. bərəǰya- թողնում է անյայտ իմաստով)։ Պատկ. Истор Монг. 72 և Հիւնք. թրք. pirinǰ։ Խ. Ուղուրլեան, Ամէն. տարեց. 1908, էջ 36 կցում է bronze բառին! Յ. Գ. Մ. Պատմ. գրակ. էջ 15 երր. պըտիլ: Մառ, О полож. абхаз. 7 յաբեթական hpil, spil արմատից, որից և ափխազ. bγ «պղինձ»։

ԳԻՌ.—Պահուած է «պղինձ (մետաղը) կամ կաթսայ» նշանակութեամբ. այսպէս՝ Ալշ. Երև. Մկ. Մղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. պղինձ և Ախց. պղինծ «մետաղը և կաթսայ», Տփ. պղինձ, Կր. պղինծ, Մրղ. պիղինձ «կաթսայ», Ռ. Սեբ. բղինձ «մետաղը», Ակն. Խրբ. Հմշ. Սչ. Տիգ. բղինձ «կաթսայ», Գոր. Ղրբ. պըղէնձ «մետաղը», Սվեդ. բղէնձ «կաթսայ», Ագլ. պղայնձ «մետաղը», Հճ. բողինձ «մեծ կաթսայ» (նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. գւռ. խալկին «կաթսայ» < յն. χαλκίον «կաթսայ»՝ χαλκός «պղինձ (մետաղը)» բառից)։ Նոր բառեր են պղնձի «սուր ականջով», պղնձաճամ, պղնձաճոտ, պղնձառեխ, պղնձկալ, պղնձկալf կամ պղնձկարգ, պղնձեղէն «բոլոր պղնձէ ամանները միասին» (-եղեն հաւաքական մասնիկով. ինչ. fարեղէն, ոսկեղէն, արծաթեղէն, երկաթեղէն, փայտեղէն են)։

ՓՈԽ.—Վրաց. პილენძი պիլենձի կամ სპილენძი սպիլենձի, մվան. სპილენძ սպիլենձ, ուտ. պիլինջ, թուշ. სპილენძ սպիլենձ «պղինձ մետաղը»։

Պղովտոս տե՛ս Լուտաս։

*ՊՂՊԵՂ (գրուած նաև պղպիղ) «տաքդեղ» Սահմ. Ճառընտ. Խոր. աշխ. 615. որից պըղպեղիկ «մի տեսակ բոյս. piperitis siliquastrum, lepidium latifolium» Ռոշք. հմմտ. նաև կոճապղպեղ, դարապղպեղ:

=Պհլ. *pilpil հոմանիշից, որ աւանդուած չէ. հմմտ. պրս. پلپل pilpil հոմանիշը։ Սա հնդկական մի բառ է, որ հետզհետէ արևմուտք յառաջանալով՝ տարածուած է բոլոր լեզուների մէջ. ինչ. սանս. pippalī, քուշ. pippāl, յն. πέπερι (Boisacq 768) > լտ. piper, նյն. πιπέρι, թրք. ببر biber, հսլ. pĭprŭ, գերմ. Pfeffer (Kluge 365), հոլլ. peper, իսլ. piparr, անգլ. pepper, իտալ. pepe, pevere, ֆրանս. poivre և յատկապէս պարսիկ ձևից յառաջացած՝ վրաց. პილპილი պիլպիլի, արաբ. فلفل fulful, ասոր. ܦܠܦܠܐ felfəlā «պղպեղ»), ուտ. pimpil «պղպեղ» (տարանմանութեամբ փխ. *pilpil):—Հիւբշ. էջ 231։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Ջնջուած է. փոխարէն գործածւում է տաfդեղ (թրք. isotə=«տաք խոտ») և կամ նոր փոխառութեամբ թուրքերէնից՝ բիբառ, բիբէռ:

ՊՂՊՋՈՒՆ «լեփլեցուն, բոլորովին լիքը» Փիլ. լին. (ստէպ). Սասն. 59. սխալ գրչութեամբ պղպղուն Մագ.։ Ուղիղ ձևը հաստատում են՝

ԳԻՌ.—Մշ. պըղըբըզուկ, պըղըբըզման, Ալշ. պըռըբըզման «լիուլի»։ Բոլորի մէջ -ուկ, -ուն, -ման մասնիկները ցոյց են տալիս, որ պարզ

արմատն է պղպղ- (ձայնաւորը անյայտ)= պըպղալ Բլ. «լցուիլ»։

*ՊՂՊՂԱՅ «թութակ». մէկ անգամ ունի Վրդն. առ. 297։

=Արաբ. ببغا babγā համանիշից ձևափոխութեամբ կամ թերևս կար սրա հետ ժողովրդական աւելի մերձաւոր մի ձև։ Աւելի ընդարձակ տե՛ս Պապկայ։—Աճ.

+ՊՂՊՂԱՔԱՐ «տեղից չշարժուելիք մեծ քար». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գըտնում եմ գործածուած կմբ. ժբ. մարգ. էջ 216, ուր Լամբրոնացին Զաք. ժբ. 3 «Եդից զԵրուսաղէմ զքար մի կոխան ամենայն հեթանոսաց» համառօտը մեկնելով գրում է. «Բայց եբրայեցին պղպղաքար ասէ»։ Ակնարկուած տեղում եբր. բնագիրն ունի իսկապէս אֶבֶן מַצֲמָסָה eben maʿəmāsā «ծանր (դժուարակիր) քար», որով և պարզւում է պղպղաքար բառի իմաստը։

=Բնիկ հայ բառ, որ պարզական պալ ձևի միջոցով կապւում է հնխ. bal արմատին՝ իբրև ձայնդարձ և կրկնական. աւելի ընդարձակ տե՛ս վերը Պալ։—Աճ.

ՊՂՊՂՈՒ «մի տեսակ թռչուն». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած է Տաղ. ըստ Ամատունի, Հայ. բառ ու բան 561. «Պղպղուն գլուխն է քար, ինքն ի Հնդկաց աշխարհն կայր, ի գլուխն ծեծեն երկաթ ու քար, նայ իսկի չասէ թէ ցաւ կուտայր»։ Ձևով նման է պղպղայ «թութակ» բառին, բայց նկարագրութիւնը տարբեր թռչուն է ենթադրում։

+ՊՂՊՋԱԿ, ի–ա հլ. «ջրի երեսին ձևացած բշտիկ» Վեցօր. գ. էջ 47. Պիտ. Շիր. որից պղպջակաձև Յայսմ. պղպջակել «ջերմուկի ջրի դուրս բխիլը» Պիոն. 383 (ոսկեդարեան բառ), «ջրի երեսին պղպջակ կազմել» ՅՀ. կթ. Ճառընտ. պղպջակիչ Պիտառ. գրուած է նաև բղբջակ Զքր. կթ. պաղպաջակ Եփր. խչ. 77. պարզ արմատն է *պղպուջ, ինչպէս ցոյց են տալիս պղպջանալ «խմորի ուռչիլը» Փիլ. ել. (որ և փղփջանալ Կիւրղ. թգ.), պղպջաձև Յայսմ. պղպջումն Փիլ. բազմ. միջին հյ. բխբուճ «գիրգ» Տաղ. հրտր. Չօպանեան, Հայ էջեր, էջ 28. գւռ. բխբճալ, բղբճչիլ, պխպճալ, փխպճիլ և մանաւանդ բխբուճ, բղբուճչ, փխպուճ «փափուկ ուռած հաց», պղպուճ «պղպջակ»։ Նոյն բառի այլայլուած ձևը (գուցէ և տպագրական սխալ) եմ համարում պղպկալիլ «խմորի թթուելով պղպջալը», որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տարօն. Ա. § 97, էջ 202. «Պղպկալելն և ուռչիլն խմորոյն և թթուութեամբ քացախիլն»։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. bul- «ուռչիլ» արմատից, որ երևան է գալիս նաև bol-, bhel-, phel- են համանիշ ձևերով. առաջին ձևի ժառանգներն են՝ յն. βομβολίς «պղպջակ» (Հեսիւք.), βολβός «սոխ» (իբրև կոճղէզ), լտ. bulla «պղպջակ, կոճակ», bulbus «սոխ», լիթ. burbulas «պղպջակ», bulbė, bulwis «գետնախնձոր», bumbulỹs «շողգամ», bulis «յետոյք»=սանս. bulih «բունոց. 2. յետոյք», լեթթ. burbulis «պղպջակ», bulbes, bulwas «գետնախնձոր», bumbuls «ուռուցք», ֆրիզ. pol «կլոր, լիքը», հոլ. puilen «ուռչիլ», peul «ընդեղէնների պատիճ», անգղ. pulse «պատճառոր ընդեղէն», մգերմ. poll «գլուխ», իսկ bhel- ձևից յիշենք յատկապէս յն. πομ-φόλυξ «պղպջակ», φλυκτίς «բշտիկ» և ռուս. булка «փափուկ ուռած հաց, բուլկի» են։ Հյ. պղպջակ կրկնական է՝ ինչպէս դող-դոջ, բող-բոջ և կազմուած է *պուլ- պարզ արմատից, իբր *պուլ-պուջ-ակ >*պլպջակ>պղպջակ (լ դարձած ղ՝ յաջորդ բաղաձայնի պատճառաւ)։ Նոյն արմատի ժառանգներից են հայերէնի մէջ և պալար (հնխ. bl̥- ստորին ձայնդարձից), բողբոջ, բողկ, բող (հնխ. bhel-, bhol- արմատից), նաև գւռ. պլուզ «ուռած՝ դուրս ցցուած (աչքեր)» (որից պլզել, պլոզել, պլզացնել «աչքերը չռել», պլզան «չռած աչքերով»), պլուզ «այծի կղկղանք» (Սեբ.), (որից պլզել «այծի կղկղել». նմանութեամբ այծու պլուզ «մի տեսակ պտուղ. թրապուզան խուրմասի= Նխ. բատան խուրմա»). առաջինի հետ նոյն են սերբ. búljiti, iz-buljiti «աչքերը չռել, պլզել», bùljo-ok «ուռած աչքերով», չեխ. vy-bouliti «աչքերը պլզել» (Berneker 100), երկրորդի հետ յն. βόλβιτος, βόλιτος «այծի թրիք»։ Առանձին տե՛ս պուց (Pokorny 2, 111 և 176—9, Walde 101, Boisacq 126, 803, 1030, Berneker 100)։—Աճ.

ՆՀԲ լծ. յն. πομφόλυξ և լտ. bulla «պղպջակ» (որոնք ճիշտ համեմատութիւններ են)։ Հիւնք. փայլ բառից։ Պատահական նմանութիւն ունի ասոր. ܒܓܒܘܓܝܬܐ bagbugītā «պղպջակ»։

ԳԻՌ.—Ջղ. պրպճել «մածնի թթուելով պճպճալը», փխպուճ «փափուկ՝ ուռած (հաց)», Երև. փխպուճ, փխպուչ՝ նոյն նշ. Դվ. պխպճալ «հացի լաւ եփուելով ուռչիլը».—անփոփոխ կրկնութեամբ Եւդ. բղբղիլ «օճառի լաւ փրփրիլը» (<*պուլպուլիլ).—պօղոճ, պղոճ «միջատ» բառի նմանութեա՞մբ են Մկ. պօղօճակ «ջրի պղպջակ», Ալշ. պօղօջգել «մարմնի վրայ բշտիկներ դուրս գալ», որի հետ նոյն են Թեհ. Վն. պօղօճկել, Ապ. պղոճկիլ, Ապ. Վն. օղօճկել «մարմնի վրայ բշտիկներ դուրս գալ, այրուելով կամ հարուելով կոշտ կապել» են, արմատը պղոճակ Բլ. «աշխատելուց յառաջացած. կոշտեր»։—Այս բոլորի մէջ կարելի էր պ, բ, փ ձայների փոխանակութիւնը վերագրել հնխ. b, bh, ph ձայներին, բայց աւելի բանաւոր է վերագրել բաղաձայնների յարմարեցման, ինչպէս են նաև խ, ղ և ճ, չ ձայները։

ՊՂՎՏԱԿ կամ ՊՂՎԻՏԱԿ, որ և պլվիտակ «օշինդր» Բժշ. Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2558 և 2570։ Արմատական ձևն է անշուշտ պղվ-, պլվ (ձայնաւորը անյայտ), սեռ. պղվի, պլվի, բարդուած տակ բառով։

Բառիս վրայ մի քննութիւն ունի Նորայր ՀԱ 1923, էջ 163։ Տե՛ս նաև աղուփճակ:

—ՊՂՏՈՐ (յետնաբար ո հլ.) «կեղտոտ, անմաքուր, մրրոտ» Ամբակ. բ. 15. որից պղտորել ՍԳր. Ագաթ. Բուզ. պղտորութիւն Եզն. Ագաթ. պղտորումն Փարպ. պղտորիչ Յճխ. կրկնապղտոր Նար. են։

=Կազմուած է պիղծ բառի արմատական *պիղտ ձևից՝ -որ մասնիկով. ծ-տ ձայների անչութեան համար հմմտ. աղտ—աղծեալ, խայտ—խայծ, խանդ—խանձ են. իսկ -որ մասնիկի համար հմմտ. ճատ-որ, բեկ-որ, մանաւանդ աղու-որ:

ՆՀԲ լծ. հյ. պիղծ ջուր, Թրք. պուլանըգ, պուլուտլու, պուլաշըգ... ժխորեալ աղտով։ Հիւնք. նոյն Թրք. ձևերի հետ։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ վերի ձևով Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 110, 144. նոյնը դարձեալ Scheftelowitz BB 29, 31: Karst, Յուշարձան 422 *պիղ արմատից (որից և պիղծ), իբր Թրք. bulanəq, bul--an-maq «պղտորիլ», չաղաթ. bol-gamak, ալթայ. pulga «խառնել», չուվաշ. pəl-čik «տիղմ»։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. պղտօր, Մկ. պղտուռ, Ջղ. Սլմ. պխտոր, Երև. պխտօր, Ալշ. պըղդոր, Մշ. պղդոր, բղդոր, Վն. բխտոր, Խրբ. Նխ. Սչ. բղդօր, Հմշ. Սեբ. բղդէօր, Տփ. պխտուր, Տիգ. բղդուր, Սվեդ. բղդիւր, Ասլ. բղդէօ՝ր, Զթ. բէօղդիւ, բէօղդիւր, Գոր. Ղրբ. պրտէօղ, Շմ. պխրտօղ, Ագլ. պոտուղ, Հճ. բողդոյ, Մրղ. պուխտիր, Ատն. bəydərič «պղտորիչ». բայց Ագլ. պոտա՛ղիլ «պղտորել»։

—ՊՂՕՂ «ձու՝ որ աքլորից բեղմնաւորուած չլինելով՝ ձագ չի հանում» Քիմիաբ. ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 249 ա։ Սրա հետ նոյն է բղող Վն. «ապականեալ ձու, որ թուխս դրուելով ձագ չի տալ»։ Երկուսը միասին՝

=նոյն են բրոր «պղտոր» բառի հետ, որ տե՛ս առանձին։—Աճ.

ՊՃԵՂՆ, ն հլ. (պճղան, -ղամբ, -ղունք, -ղանց) «ոտքի կոճը» Տոբ. բ. 3. Ագաթ. Ոսկ. ես. լայնաբար «ոտք» Եփր. Թգ. էջ 408. Կիւրղ. Թգ. գրուած նաև պճեղ, պճիղ և ո հլ. պճղով՝ Եւս. պտմ. 634. (անսովոր մի ձև է զպճղմամբք Ոսկ. ես. 36). որից պճղնաւոր «կճղակաւոր» Ոսկիփ. Յայսմ. մրտ. 22. «մինչև ոտքը հասնող երկար և ծոպաւոր զգեստ» ՍԳր. (գրուած է նաև պճեղնաւոր). այս զգեստը յետոյ յատկացուեց կրօնաւորներին և նրա երկարութեան համար է որ Բուզ. կրօնաւորներին կանանցաճանդերձ է կոչում. (եկեղեցականների զգեստների մասին լուրջ մի յօդուած ունի Ս. Վ. Պարոնեան, Արևելք 1890, մայ" 19). ըստ այսմ էլ պճըղնաւորիլ «պճղնաւոր հագնիլ, այն է՝ կրօնաւորական կարգ մտնել» Կանոն. 232։

ՆՀԲ լծ. Թրք. փաչա (իմա՛ պրս. pāča «փոքրիկ ոտք, տոտիկ», որ նուազականն է pā, pāy «ոտք» բառի)։ Հիւնք. պրս.

պիւճիւլ, պիւժիւլ «վէգ» (իմա՛ بژول bužūl «ոտքի կոճ», بجل buǰul «վէգ», որից նաև արևել. թրք. بوجول buǰul խաղալու վէգ։ Նշանակութեամբ նոյն, բայց ձևով տարբեր են. ծագումն ու հընագոյն ձևերը անյայտ)։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 101 -եղն համարում է մասնիկ, ինչպէս ասեղն, աղեղն, տառեղն, բաղեղն բառերի մէջ։ Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2, 96 վրաց. ბრჭყალი բրճալի «ոտքի կրունկ»։

ԳԻՌ.—Ջղ. Սլմ. Վն. պճեղ, Ախց. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. պճէղ, Տփ. պճիղ, Շմ. պճըղ, Ալշ. Մշ. պչեղ, Զթ. բը՝չեղ, Խրբ. Հմշ. Պլ. Ռ. Սեբ. բչէղ, Նխ. բչէղ, բչղագ, բչըղ, Ասլ. բչէ՝ղ, Սվեդ. Տիգ. բչիղ, Հճ. բուչեղ.—սրանք ստացած են զանազան նշանակութիւններ. այսպէս՝ Խրբ. Նխ. Տփ. «ոտքի մատ», Երև. Ղրբ. Հճ. Շմ. Սլմ. Վն. «անասունի ոտքի կճղակ», Ախց. Երև. Կր. Խրբ. Ասլ. Սլմ. Պլ. Սվեդ. «տխտորի գլխի իւրաքանչիւր բաժանմունքը», Ղրբ. «կեղև, կճեպ»։ Նոր բառեր են պճղել, պճղուիլ, պճղովի, պճղոտել, պըճղըտել «մէջտեղից երկու ճեղքել» ևն։

ՊՃԻՆ, ի հլ. «զարդ, զարդարանք» Շնորհ. տաղ. (ՆՀԲ դրած է սխալմամբ առանց ձայնաւորի պճն, որի փոխարէն ԱԲ ունի պճին). որից պճնել «զարդարել» Եւագր. պճնիլ «զարդարուիլ» Ոսկ. եբր. պճնանէ Ոսկ. կող. պճնապաճոյճ Յհ. կթ. Անան. եկեղ. պճնաւորեալ Կանոն առաք. 329. պճնասէր Առ որս. գեղապճնեալ Նար. կուս. պճնասիրութիւն (նոր բառ) ևն։

Հիմք. պճեղն բառից։ Ղափանցեան, Ինստիտ. Տեղեկ. 2, 90 պչրել բայից։

ՊՃԻՌ «քնարի թելերը զարնելը». արմատ առանձին անգործածական, որից պճռել «քնարի թելերը զարնել» ԱԲ. տափղապճիռ «քնարի թելերը զարնող» ԱԲ.—բայց ի՞նչպէս կապել սրանց հետ պճռել «յօնքերը վեր վերցնել՝ իբրև նշան մերժման կամ արհամարհանքի» Ոսկ. հռովմ. 312։

Պճղնաւոր տե՛ս Պճեղն։

*ՊՆԱԿ, ի-ա հլ. «ափսէ, կերակուր ուտելու աման» Ղկ. ժա. 39. Ոսկ. բ. տիմ. գ. Եփր. ծն. էջ 96 (գրծ. պնակաւ), «գաւաթ, բաժակ» Զքր. սարկ. Բ. 92, որից պնակաձև Խոր. պնակալէզ (նոր բառ), որ կազմուած է ճիշտ այնպէս, ինչպէս պրս. كاسه‌ليس kāsa-līs համանիշը։

=Յն. πίναξ (սեռ. πίνακος) «պնակ», πινάκιον «պնակիկ», որից փոխառեալ են նաև ասոր. ܦܝܢܟܐ pīnkā «ափսէ», վրաց. პინაკი պինակի, პინაქი պինաքի, პინა պինա, ուտ. պինակ «փայտէ պնակ» (թերևս հայերէնի միջոցով)։ Յոյն բառը ծագում է բուն «փայտ, տախտակ» իմաստից (նիւթից անունով). հմմտ. սանս. pinākam «գաւազան, լախտ», հսլ. pĭnĭ «ծառի կոճղ», որոնք ցեղակիցներն են յոյն բառի (Boisacq 785)։— Հիւբշ. 373։

Նախ Schröder, Thesaur. 44 դռնակ, որդեակ ևն բառերի հետ դնում է նուազական -ակ մասնիկով. իսկ էջ 47 յն. πίναξ-ից։ Ուղիղ է մեկնում Աւգերեան, Բացատր. չփ. և կշռ. 154, նոյնպէս և ՆՀԲ, Lag. Gesam. Abhd. էջ 118 ևն։

ԳԻՌ.—Նխ. Սեբ. բնագ, Մշ. պնագ «կաւէ խոր աման, չանախ», Մկ. պնակ «փայտէ լականն».— ունինք նաև Խրբ. բ՚նագ, Պլ. փնագ «տախտակի վրայ կպցրած այբուբեն՝ փոքրերին կարդալ սովորեցնելու համար». այս բառերը նոյն են ձևով պնակ բառի հետ, բայց նշանակութեամբ յաջորդ պնակիտ բառի հետ, որ սակայն միևնոյն ծագումն ունի. հմմտ. յն. πίναξ «պնակ, աղիւսակ, ցուցակ, գիր գրելու կամ նկարելու տախտակ»։

*ՊՆԱԿԻՏ (ի, ի-ա հլ. յետնաբար) «այբուբեն սովորելու տախտակ» Ոսկ. մ. ա. 21. Կոչ. էջ 570. Եւագր. 174. Փիլ. «Մովսէսի տասնաբանեայ պատուիրանքի տախտակները» Բրս. մրկ. 109. գրուած է նաև բնակիտ Լաստ. ժէ. էջ 76, Յայսմ. ապր. 4։

=Յն. πιναxίς (սեռ. πιναxίδος), πιναxίδιον «այբուբենի տախտակ», որից փոխառեալ է նաև ասոր. ܦܢܩܝܕܬܐ penaqīdtā «տախտակ»։ Յոյն բառի ծագումը տե՛ս պնակ:— Հիւբշ. 373։

ԳԻՌ.—Գրականից են փոխառեալ պնակիթ Նխ, իսկ Սեբ. բնաւիթ։

ՓՈԽ.—Kraelitz—Greifenhorst WZKM 27 (1913), 131 հայերէնից փոխառեալ է

դնում թրք. بنه كيد binegid «խմորի տաշտ» (ըստ Zenker), որ և գիտէ Будаговъ, Срав. слов. 1, 320 նոյն նշանակութեամբ, բայց پنه كيد penegid ձևով։—Այրուբենի տախտակից ի՞նչպէս կարող է «խմորի տաշտ» դուրս գալ։

ՊՆԴԵԼ «հրամայել». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սմբ. դատ. 202 մէկ ձեռագրի մէջ. ուր բնագիրն ունի «Աստուած է հրամայել», այդ ձեռագիրն ունի պընգել է:

*ՊՆԴԵՂ «կաղին». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 272։

=Արաբ. بندق bunbuq «կաղին» բառից. բուն աղբիւրն է յն. πόντος «ծով». այս բառով հասկացւում էր յատկապէս Եւքսինեան Պոնտոսը, որ է Սև ծով, և նրա հարաւում տարածուած երկիրը. կաղինը այս երկրի գլխաւոր բերքը լինելով՝ կոչուեցաւ κάρυα Ποντικά «Պոնտական կաղին» կամ աւելի յատկանշաբար՝ δένδρεον Ποντικόν «Պոնտական ծառ, որ է կաղինի ծառը»։ Սրանից յառաջացան փոխառութեամբ լտ. pontica, պհլ. پندك p n d k, ասոր. ܦܢܕܩܐ pendəqā, արաբ. بندق bunduq, թրք. فندق fəndəq են։ Այս բառն է որ այժմ եղած է գւռ. պնտուկ «կաղին», որ յիշում է Rivola, Բառ. Հայոց[2] պնդուկ ձևով, որից էլ դնում է պնդենի «կաղինի ծառ», պնդենոց «կաղինի ծառերի պարտէզ» (երկուսն էլ առանց ղ ձայնի)։—Անսովոր չէ լեզուների մէջ պտուղը կոչել երկրի անունով. լաւագոյն օրինակը տալիս է սրա համար դեղձը, որ կոչւում է լտ. persicum (սրանից ֆրանս. pêche), ռուս. персикъ, արաբ. فرسك firsik (Իբն-ի-Բատուտա Ա. էջ 359), իբր «Պարսկական պտուղ»։—Աճ.

ՊՆԿԻՓԱՆ «տակ ունեցող մի բոյս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3390։

ՊՆՋԱՆ «տակառի շրջանակ կամ գօտի». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ձմ. ճծթ. «Այլ և կազմեն փայտեայ անօթ իբրև զկարաս, ճոթճոթ յիրեար ձգած և փայտեայ պընջանով պընդած, որ զինչ ի ներս լնուն՝ պահէ։ Այսպէս զսիրտս մեր պնդեսցուք տասն գօտով»։—Արդեօք պէտք էր կարդալ պնդան «պինդ պահող»?

ՊՆՏՈՒԽ. անծանօթ մի բոյս է. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2571։

ՊՇԼԻԼ «յիմարանալ, շուարիլ, այլայլիլ». ունին միայն Բառ. երեմ. էջ 272 և ՓԲ։

Թւում է թէ շփոթուած է *բլշիլ ձևից, որ է բլշանալ «աչքը տկարանալ, մթագնիլ» են (տե՛ս այս բառը)։

Պշնուլ	տե՛ս Պիշ։
Պշրիլ	

*ՊՈԴԻՐԻ «պճղնաւոր, մինչև ոտքերը իջնող երկար հագուստ» Դամասկ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Յն. ποδήρης «պճղնաւոր», որից նաև հսլ. podirĭ նոյն նշ. ծագում է πούς, ποδός «ոտք» բառից։—Հիւբշ. 373։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՊՈՉ «եղջիւր, կոտոշ». արմատ առանձին անգործածական, որից կռապոզ «ծուռ եղջիւրներով» Մագ. թղ. էջ 87 (չունի ՆՀԲ) և յգ. պոզան «եղջիւրներ» Փիլ. լիւս. 136 (որ ՆՀԲ կարդում կամ հասկանում է պոչ)։

ՆՀԲ նոյն ընդ թրք. պօյնուզ:—Թրք. բառն է بوینوز buynuz «եղջիւր», որի ցեղակիցներն են ըստ Будаговъ 2, 266 չաղաթ. mügüz, Կազանի թթր. և կիրգիզ. مویز müyüz, ալթայ. müüs և սիբերական թթր. پووس püüs (?), որ շատ համապատասխան է գալիս մեր բառին. սակայն կարո՞ղ է այսքան հին մի բառ (չհաշուելով կասկածելին Փիլ. լիւս., Մագ. ԺԱ դարու առաջին կէսից) թուրքականից փոխառեալ լինել։

ԳԻՒ.—Երև. Ղրբ. Շմ. պօզ, Տփ. պուզ, Ջղ. պոզդ, Ագլ. պուզտ, որոնք նշանակում են «կոտոշ, եղջիւր»։ Նո՞յն է նաև Մշ. պօզ «ջրամանի թորակը, տճկ. իպիկ», որ ունին դարձեալ Երև. Կ. Մրղ. Վն.։ Նոր բառեր են անպոզ, պոզաճարել, պոզանի, պոզատ, պոզաւոր, պոզապտուկ: Իսկ պոզ «ամանի թորակ» բառից պոզկալ, պոզել «ջրամանի թորակից ջուր լցնել. փխբ. մէզը ուժեղ գալով՝ շատրուանաձև խփել. լայնաբար՝ միզել», որից և պոզ «մէզ»։—Վերջին խումբը սակայն (պօզ «ջրամանի թորակ» են) աւելի

հաւանական եմ համարում փոխառեալ դնել քրդ. پوز poz «քիթ» բառից, որի ցեղակիցներն են պրս. پوز pūz «շուրջանակ բերանոյ, և մերթ պարզապէս՝ բերան կենդանեաց» (ԳԴ), կամ «Partie um die Nase» (Horn § 335), բելուճ. pōz կամ pōñz, աֆղան. pōza, paza, մինջ. foska, օսս. finje «քիթ», որոնց Horn միացնում է նաև հյ. պինչ: Կարծիքիս ստուգութեան ապացոյց է Մշ. պօզ ձևի o ձայնը, որ պիտի լինէր n, եթէ պոզ «եղջիւր» բառի հետ նոյն լինէր։

[ՊՈՋՏԵԼ «յօնքերը պռստել՝ իբրև նշան զայրացման». մէկ անգամ գործածուած է հետևեալ վկայութեան մէջ. «Կայր զյօնսն պօզտեալ՝ փքացեալ... կոկոզաբանէր ի վերայ մեծամեծ գործոցն գործելոցն». ունի միայն ՋԲ՝ իբր անստոյգ բառ. գրուած է նաև պօզտել, որից երևում է որ սխալ գրչութիւն է և պէտք է կարդալ պռստել:]

ՊՈԹՈՐ «սեղան». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 272։

+ՊՈԼՈԿԵԼ «սկրթել, քերթել հանել, կեղեքել». իբր մհյ բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆրանս. 436 ա (écorcher բառի տակ)։ Կենդանի է Երև. Ղրբ. Շմ. Ջղ. Տփ. պլոկել ձևով և «կաշին՝ կեղևը՝ մորթը քերթել. 2. փխբ. ունեցած չունեցածը կողոպտել» նշանակութեամբ։ (Իմաստի զարգացման համար համմտ. թրք. صومق soy-maq «քերթել. 2. կողոպտել», չեխ. loupati, լեհ. łupić, լեթթ. láupít «սկրթել. 2. կողոպտել» են)։ Պլոկել բայը գիտէ նաև Բռ. երեմ. էջ 205, ուր կայ նաև պլոկ արմատը՝ «մաշկ» իմաստով, մինչդեռ Rivola ունի պլոկ «տկլոզ, մերկ, մերկացուած»։ Նոյնը ունինք պլկել (փխ. պլոկել) ձևով էլ, որից ՆԲ. պլկռել «վէրքի վրայ կապած փառը քերել պոկել»։ Այս բոլորը շրջուած ձևեր են՝ փոխանակ լոպկել, լպոկել, լպկել, որոնք գործածական են այժմ ուրիշ բարբառներում՝ «կաշին քերթել հանել, կողոպտել են» նշանակութիւններով. կայ նաև լօպել: Սրանցից էլ լօպկուկ «փետրաթափ (հաւ)», լողպռտել «կողոպտել», լպուկ «լերկ, անմազ. փխբ. չքաւոր, անկուսի»։

=Բնիկ հայ բառ, որ ծագում է հնխ. lob- «կեղուել, վրայի կեղևը կամ կաշին քերթել հանել. 2. կողոպտել» արմատից։ Այս արմատը աւանդուած է մեզ երկու կերպարանքով. 1) lep-, lup, leup, 2) leub-, lub-, lōub-: Առաջինի ժառանգներից են յն. λέπω «կեղուել», λέπος «խաղողի կեղև», λεπίς «կըճեպ», λέπρα «բորոտութիւն», λοπός «պտուղների սոկած կեղևանք», լիթ. lupù, lùpti «կեղուել, կճպել», lupinaĩ «պտղի կեղևանք», lãpas «տերև», ablaupýti «ունեցածը ամբողջովին կողոպտել, պլոկել», լեթթ. lùpu, lupt «կճպել, կեղևել, գողանալ», làupu «կեղուել, տերևները պոկել, գողանալ, կողոպտել», lupis «աւազակ», հսլ. lupiti>բուլղար. lupja «կեղուել», չեխ. loupiti «կեղևը հանել, կաշին պլոկել, կողոպտել, թալանել», լեհ. łupić «կեղևը հանել, ունեցածը պլոկել», ռուս. лупить «կեղուել», лупёжъ «գողութիւն, աւազակութիւն», են։ Երկրորդի ժառանգներից յիշատակելի են հսլ. lubĭnū «ծառի կեղևներից շինուած», սերբ. սլով. lûb, լեհ. łub, ռուս. лубъ «կեղև», лубочка «կողով (ծառի կեղևներից շինուած)», լիթ. lúbas «ծառի կեղև», lubà «տախտակ», լեթթ. luôbu «կեղուել», հբգ. loub, գերմ. Laub, հհիւս. lauf, անգլ. leaf «տերև», հպրուս. lubbo «տախտակ», ալբան. l'abe «կեղև», լտ. liber (հին ձևը luber) «ծառի փայտի և կեղևի միջև գտնուած մաշկը. 2. այդ մաշկի վրայ գրուած բան, գրութիւն. 3. գիրք» են (Pokorny 2, 417—419, Boisacq 591, 569, Trautm. 164, 150, Walde 425, Berneker 741, 746): Նշանակութեան կողմից լիովին համապատասխանում է մեր բառին ռուս. лупить, որ է «կեղևները հանել, փխբ. կեղեքել, քերթել, պէտք եղած գնից աւելին պահանջել, սաստիկ թանկ վաճառել, կողոպտել, յափշտակել», որոնք ճիշտ պլոկել բայի նշանակութիւններն են միանգամայն։ Երկրորդ ձևի մէջ կարելի չէ եղած որոշել թէ արմատի վերջաձայնը նախալեզուում b էր թէ bh, որովհետև բալթիկ-սլաւական և այլ լեզուներ երկուսն էլ վերածում են b.—Հայերէնի պ ձայնը ցոյց է տալիս հնխ. b. (ըստ այսմ Pokorny 2, 417 leub(h?) ձևը պէտք է ուղղել leub-, և էջ 418 գերմանական ձևերի

մասին եղած տարակուսանքները փարատել)։—Աճ.

*ՊՈԼՈՃ «միջատ, ճճի». նորագիւտ բառ, որ մի անգամ գտնում եմ գործածուած Լծ. սահմ. 260. «Եւ այս առաքինութիւնքս են պատուականք, որք ջանիւ և ուսմամբ լինին, քան որք բնական լինին ողջախոհք. որպէս պօլօճքն. զի այս անպատճառ ողջախոհ է և ո՛չ կրթութեամբ, այլ ի ցուրտ խառնուածոյ»։ Գործածական է արդի բարբառներում պոլոճ, պլոճ, պողոճ, պղոճ, բոլոճ, բլոճ, բողոճ, բղոճ և բոլոճճ ձևերով. բայց նաև առանց վերջաձայն ճ-ի պլօ, պոլօ, բոլօ, ինչպէս և բօբող (վերջինս Գնձ. ըստ Ազգ. հանդ. Ջ. 285). բոլորն էլ նշանակում են «միջատ»։ Ստացել է «երևակայական էակ, ուրուական, երեխաներին վախեցնելու էակ, ճիւաղ» նշանակութիւնը և այս նշանակութեամբ գործածւում է բոլօ, բոլօլաճ, բօբօլ, բօբօ, բողօլա, բօբօխ ձևերով (այս նշանակութեան զարգացման համար տե՛ս վերը ժժմակ բառի տակ)։

=Կովկասեան փոխառութիւն պէտք է լինի. հմմտ. վրաց. ბობოლი բօբօլի «մեծ որդ», լազ. boboli «միջատ»։ Այս բոլորի համեմատութիւնից երևում է որ արմատն է bol= հյ. բոլ, որից կրկնութեամբ վրացին և լազը. հայերէնի մէջ պարզ ձևն է բոլօ, բ>պ ձայնաշրջութեամբ՝ պոլօ, լ>ղ սովորական ձայնափոխութեամբ՝ պողօ, բողօ, ճ մասնիկի յաւելումով (հմմտ. ճատիճ, ոտիճ)՝ բոլոճ պոլոճ, բողոճ և առաջին ձայնաւորի անկումով՝ բլոճ, պլոճ, պլօ ևն։ Վերջապէս բօբող կրկնական է՝ ճշտիւ համապատասխան վրաց. և լազ. ձևերին։—Աճ.

Այս համեմատութիւնս տե՛ս իմ Գւռ. բառ.[1] էջ 201 ա։

ՊՈԼՏՐԻՈՆ. նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սասն. էջ 63. Պատարագ էին... պարտէզ ծաղկալից, պոլտրիոն գեղեցիկ։

Անշուշտ յունարէն բառ է. կարող է լինել πολτάριον «մի տեսակ խմորեղէն» և կամ աւելի հաւանաբար πωλάριον «մատաղ ձի». վերջին պարագային տ ուղղելով ա՝ պէտք է կարդալ պոլարիոն։

Պոկ տե՛ս Պուկ։

ՊՈՂ «կայծ, կրակ». արմատ որ առանձին չէ աւանդուած հին դրականութեան մէջ, բայց պահուած է գաւառականում. որից պողփայլ «հրափայլ» Աղթամ. (Հրաչ. Կոստ. էջ 126), կայծապող՝ իբրև համապատասխան յն. σπινθήρ «կայծ» բառին՝ Աբերկիոս ՀԱ 1900, էջ 309, տող 11։

ԳԻՒ.—Ղրբ. Ղրդ. Շմ. պօղ «կարմիր կըրակ կտրած ածուխ, կրակի կտոր», որից կըծըպո՛ղուն (<կայծապողուն) «կրակ կըտրած, հրավառ»։ Նո՞յնն է ուտ. պիլ «հրավառ ածուխ, պող»։

ՊՈՂԵԼ «զրուել, վանել, փախցնել» Բ. մկ. ժբ. 22. որ և պուղել Խոր. բ. 63, 82=Ասող. բ. ա. պարզ արմատը պող, որից երկնապող «ցածրից վերև նետուած» Սիր. իէ. 28. Վրդն. ծն. սխալ գրուած երկնապողող Վեցօր. էջ 70 (տե՛ս Նորայր, Հայկ. բառաք. 58)։

ՆՀԲ լծ. լտ. pello, pepuli «զարնել, վանել, փախցնել»։

ԳԻՒ.—Այստե՞ղ են պատկանում պողել Սվ. «հողի երեսից փորել. 2. Սվ. զտել, մաքրել. 3. Ակն. տանիքից ձիւնը թիով ցած թափել. 4. Կր. երկար ձողի ծայրին մի շոր կապելով՝ առաստաղը մաքրել»։

*ՊՈՂԻՊՈԴ, ՊՈՂԻՊՈԴԷՍ «ծովային բազմոտանի մի կենդանի. թրք. ըխտափօտ» Վեցօր. 140 (ձեռ. պիղիպոտf), 144 գրուած է նաև պօղիպոդէս, որ սխալ է օ-ի պատճառաւ։

=Յն. πολύπους, սեռ. πολύποδος, յգ. πολύποδες նոյն նշ. կազմուած է πολύ «շատ» և πούς «ոտք» բառերից. բուն նշանակութիւնն է «բազմոտանի»։ սրանից են փոխառեալ նաև լտ. polypus, ֆրանս. polype, գերմ. Polyp ևն։—Հիւբշ. 373։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՊՈՂԻՏԱՅ «առաքեալ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 272։

ՊՈՂՈՍԱԿ «մամուլի սեղմիչ պտուտակը կամ անիւը» Ստ. լեհ. (վկայութիւնը տե՛ս Նորայր, Բառ. ֆր. 250 բ clef բառի տակ). որ և պողօսիկ Առաք. լծ. սահմ. 316 (Քեղին՝ որպէս պողօսիկ բարձր գերանն է ցից ի մէջ

նաւին). որից պողոսկապճդիչ «պողոսակով պնդող՝ սեղմող» Տաղ. (Հրատ. ի Վկ. գէ. էջ 72), պողոսկաձև (չունի ԱԲ) «խղնչաձև, պտուտակաձև» (ականջի արտաքին ձևի համար ասուած) Տաթև. ձմ. լէ։

ԳԻՒ.—Նր. Մշ. պօղօսակ, Ալշ. պօղօսագ, Շիր. պօղօսիկ «մամուլի փայտեայ հաստ պտուտակը», որից Տփ. պօղօսկապան «պողոսակ շինող»։

*ՊՈՂՈՎԱՏ «մխած երկաթ, պողպատ» Մագ. «պողպատից շինուած» Տօնակ. Ուռհ. «պողպատէ սուր» Ուռհ. գրուած է նաև պողպատ Մեսր. եր. փողովպատ Սմբ-Շնորհ. 19. նոր գրականի մէջ ընդունուած է միայն պողպատ: Սրանից են պողովատատաշ Աստղ. պողովատիկ Իմ. ժզ. 16. Զքր. թ. 13. Ագաթ. Բուզ. պողպատեայ (նոր բառ)։

=Պհլ. *pōlavāt կամ *pōlāpat ձևից (աւանդուած է pūlāfat ձևը). որից պհլ. pōlāpatēn կամ pōlāfatēn «պողպատեայ», պրս. پولاد pōlād «պողպատ», որից էլ փոխառութեամբ ասոր. ܦܘܠܕ pulad, եբր. פלדה pəlāδā, արաբ. فولاذ fūlāδ, աֆղան. pōlād, բելուճ. polād, pūlāt, օսս. bulat‘, քրդ. pulad, pola, pila, վրաց. ფოლადი փոլադի, թուշ. ფოლად փոլադ, միջ. հյ. փոլատ, չեչէն. buōlat‘, ռուս. (թուրքերէնի միջոցով) булатъ, հչեխ. bulát, լեհ. bułat, կարակալ. mōlat, բոլորն էլ «պողպատ», հաքուզ. bolot «թուր» (Berneker 100) են։—Հիւբշ. էջ 231։

Պրս. բառի հետ համեմատեցին Klaproth, As. polygl. էջ 105, Böttich. ZDMG 1850, 367, Lag. Urgesch. 813, Ges. Abhd. 75, Justi, Dict. Kurde 84. վերջինը նաև քրդ. և պհլ. ձևերը։ Հիւնք. յն. πλατύς «պողոտայ» և պրս. բոլատ:—Պհլ. բառիս ծագումը և ստուգաբանութիւնը յայտնի չէ. Müller WZKM 5, 186 համարում է յունարէնից փոխառեալ՝ իբր πολύπαταξ «շատահնչիւն», բայց այս մեկնութիւնը չէ ընդունուած (Horn § 340):

ԳԻՒ.—Գոր. Ղրբ. պօ՛ղվատ, Սլմ. պօղվատ, պօղատ, Մկ. Վն. պօղպատ, Ալշ. Մշ. պօղբադ, Սեբ. բօղբադ, Տիգ. բօղբոդ, Ջղ. պօխպատ, Երև. պօխպատ, Մրղ. պօղղատ, իսկ Ագլ. նոր փոխառութեամբ՝ փօ՛լադ: Այս բոլորը յանգում են 4 ձևի, այն է՝ պողվատ, պողպատ, պողղատ, պողատ. առաջինը ներկայացնում է պհլ. pōlavāt, երկրորդը՝ պհլ. pōlāpat, երրորդը յառաջանում է ղ և վ ձայների համանմանութեամբ, իսկ չորրորդը (պողատ) ո՛չ թէ նախորդների ինչ որ աղաւաղեալ ձևն է, այլ յառաջանում է պրս. پولاد pōlād ձևից մի քիչ աւելի հին *pōlāt ձևից։

*ՊՈՂՈՏԱՅ, ի հլ. «հրապարակ, քաղաքամէջ, լայն ճամբայ» Ագաթ. Բուզ. էջ 16 (յգ. սեռ. պողոտայից). Ոսկ. ես. 248. Սեբ. 23. Շնորհ. ընդհ. գրուած նաև պաղատայ Յհ. կթ. պողոտ ՋԲ և ԱԲ։

=Ասոր. ܦܠܛܝܐ plātīā «հրապարակ, հասարակաց փողոց», որ իր հերթին փոխառեալ է յն. πλατεῖα հոմանիշից։ Այս բառը πλατύς բառի իգականն է. նշանակում է «լայն ու հարթ» (ցեղակից հյ. լայն բառին, որ տե՛ս) և առնուելով ὁδός (իգ.) «ճամբայ» բառի հետ՝ πλατεῖα ὁδός «լայն ու հարթ ճամբայ», որից գոյականաբար πλατεῖα «մեծ փողոց»։ Սրանից է փոխառեալ նաև լտ. platea և սրա միջոցով էլ գոթ. plaϑja, հոլլ. plaats, գերմ. Platz, անգլ. ֆրանս. place, իտալ. piazza «հրապարակ» (Kluge 373), որից վերջապէս թրք. piasa «դրամական կուրս», ռմկ. Պլ. փիացա «զբօսանք, շրջագայութիւն. 2. դրամական կուրս»։ Ըստ այսմ հայերէնի լայն, պողոտայ և փիացա բառերը, որոնք՝ իմաստով իրարից շատ տարբեր, արտաքին նմանութեան ո՛չ մի կէտ էլ չունին, ծագմամբ և ձևով միևնոյնն են։—Հիւբշ. 315։

ՆՀԲ յն. լտ. իտալ. ձևերը։ Peterm. 17 լտ. platea բառից է հանում։ Lag. Arm. St. § 1892 դնում է ասորուց։ Այսպէս նաև Müller WZKM 8, 284, թրգմ. ՀԱ 1894, էջ 294, ասելով թէ յունարէնից լինելու դէպքում պիտի ունենայինք *պղոտի, ինչպէս ունինք եկեղեցի:—Հիւնք. յունարէնից։ Հիւբշ. 315-այ վերջաւորութեան պատճառաւ դնում է ասորուց, բայց կարծում է թէ կարելի է նաև դնել յունարէնից։

*ՊՈՄՊԻԼՈՍ «մի տեսակ ձուկ» Փիլ. լիւս. էջ 155. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Յն. πομπίλος «մի տեսակ ձուկ է, որ իբր թէ նաւերի առաջն ընկնելով ճանապարհ է ցոյց տալիս. ֆր. pilote»։—Հիւբշ. 373։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՊՈՑՏՆ, ն հլ. (պուտան, -տանի, -տանց) «պտուկ, հողէ աման» ՍԳր. Եփր. Թգ. 359. որից պուտնարդ «մեծ կաթսայ» ՍԳր. գրուած նաև բոյտն Ագաթ. յետնաբար պոյտ Սիր. (նոր) ժգ. 3. Վրք. հց. որից պուտուկ Ագաթ. Եւագր. Վրք. հց. Յայսմ. պիտուկ Բժշ. պըտուկ Վրք. հց. Վստկ. պտեկ «փոքր փարչ» ԱԲ. որ և պտեակ Նիս. մեկն. հայր մերի (ըստ Հացունի, Ճաշիկ էջ 77)։ Անշուշտ այստեղ է պատկանում նաև պոտին «պտուկ» Դրնդ. 502, որ գտնւում է նաև արդի բարբառականներում. ինչպէս են Ակ. «լայն բերանով փոքր կուժ», Հմշ. «ջրի փոքրիկ տակառ փայտեայ»։

ՆՀԲ լծ. թրք. pota «հալոց»։ Հիւնք. պրս. bat «կուժ»։ Müller, Armen. IV յիշ. pudas «պտուկ» բառի հետ՝ իբրև բնիկ հայ։ Karolides, Γλ. συγκρ 79 դնում է կապադովկ. vutókko, votókko «դոյլ» բառից, իսկ այս էլ աղաւաղուած է համարում բիւզ. ἐμπότης բառից (Sophocles 457 չունի այսպիսի ձև. գիտէ միայն ἔμποτος, որ է «խմելու յարմար»։ Karolides կպդվկ. vutókko ձևի հետ համեմատում է հյ. պուտուկ. բայց հյ. պուտուկ ծագում է պոյտն արմատից (-ուկ նուազական մասնիկ է). և եթէ մին կամ միւսը փոխառեալ է, ընդհակառակը կապադովկեցին պիտի փոխառեալ լինի հայերէնից, ըստ որում արմատը վեր ջինիս մօտ է միայն գտնւում)։ Scheftelowitz BB 29, 40 շվէդ. put «ուռեցք», իսլ. púss «քսակ», սանս. bud-buda «պղպջակ» բառերի հետ, որոնց բոլորի արմատն է համարում հնխ. bud- «ուռիլ, ուռչիլ»։ Petersson KZ 47 (1916). 254 հայերէնին է կցում հհիւս. pottr «հողէ աման կերակուր եփելու համար», մ. հիւս. գերմ. pot, անգսք. pott. մ. անգըլ. ֆրիզ. pot «պտուկ», որոնց նախաձևը դնում է *bud-nó-, մինչդեռ հայը՝ beud-no- կամ boud-no-։ Այս մեկնութիւնը ընդունում է Pokorny 2, 116, հնխ. bu, bhu «ուռչիլ» արմատի տակ՝ d աճականով։ — Յիշեալ գերմանական բառերը, որոնց հետ նոյն են նաև հոլ. pot, շվէդ. potta, դան. potte և Բերևս լիթ. pūdas, լեթթ. pods «պտուկ», յատուկ չեն միայն նոյն բնտանիքին, այլ գտնւում են նաև ռոմանական ընտանիքում. ինչ. ֆր. pot «պտուկ»։ Kluge 376 ցոյց է տալիս որ բոլորի աղբիւրն է մ. լատ. pottus, ստ. լտ. pôtus «ըմպանակ, ջրաման» (շուրջ 600 թուից), որ է լտ. pōtus «ըմպելիք, խմելիք»։ Այստեղից յառաջացել է ֆր. pot, որ փոխառութեամբ տուել է (1200—1300 թուերին) մի կողմից գերմանական ձևերը և միւս կողմից կելտական ձևերը, այն է բրըտ. կորն. կիմր. pot։ Աւելի ուշ՝ գերմանական խմբից է փոխառեալ ֆինն. pata, ստոյար. put, püt, վօգուլ. pöt «պտուկ» խումբը։ Գերմանական խումբը բնիկ համարելու համար պէտք էր նախ ապացուցանել թէ ֆրանս. բառը փոխառութիւն է գերմանականից։ Ըստ այսմ գերմանական բառերի նմանութիւնը հայերէնի հետ պատահական է, ինչպէս են նաև իսլ. biða, նորվ. դան. bidne, լտ. fidelia, յն. πίθος «հողէ աման», որոնք միասին հանւում են հնխ. bhidh- արմատից (Pokorny 2, 185, Boisacq 782, Walde 288):

ԳԻՒ.—Ախց. Կր. Մկ. Վն. պուտուկ, Սլմ. պտուկ, Ալշ. Մշ. պուդուգ, Խրբ. Պլ. Ռ. բուդուգ, Տիգ. բուդյուգ, Սեբ. Սչ. բդուգ, Ասլ. բդիգ, Մրղ. պտիկ՝, Հճ. բոդուգ, Զթ. բոդուգ: Նոր բառեր են պտուկկոտրուկ, պտուկկոտրող, պտկիկոտրիչ, պտկումայր, պտուկ-Fերիչ, պտկակ:—Համաձայն սծանցման օրէնքներին գրբ. պոյտն արմատից սուացուած է պո.տուկ, որին համապատասխան են գաւառականներից շատերը։ Արևմտեան գրականում՝ պտուղ > ամի. պուտուղ են ձևերի օրինակով կարծուելով թէ պուտուկ ձևը ռամիկ է, սխալմամբ տաաւելութիւն է տրուած պտուկ բառին, որ յետին ողեալ ձև է։

ՊՈՅՐ (գրուած նաև պուր) «պլուխ». այս

մէջ՝ «ձիու գլուխ» Կղնկտ. Հրտր. էմ. էջ 47, 51. «եկեղեցու գմբեթի գլուխը» Կղնկտ. 71. որից բոլորապոյր *«կլոր գլխով (գմբեթ)» Օրբէլ. էջ 250.* պուրակ *«գմբեթ» Կղնկտ. էջ 172։*

Նորագիւտ բառս գտաւ ու մեկնեց Ա. Ճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. էջ 31—34։ Պատահական նմանութիւն ունին թուրք. buru *«գլուխ» և ուտ.* bul *«գլուխ»։*

ՊՈՉ *(յետնաբար* ո *հլ.) «ագի» Ցայսմ. փոխ. «առնանդամ» Փիլ. լին. 219 (նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. չաղաթ.* kotak *«պոչ և առնի»). որից* պոչաւոր, անպոչ, պոչատ, պոչազգեստ *(նոր բառեր)։*

Böttich. ZDMG 1850, 361, Arica 73, 187, Lag. Urgesch. 968 *սանս.* pučča *«պոչ»։* Justi, Zendsp. 191 *և* Kurd. Gram. 31 *սանս.* pučča *«պոչ», զնդ.* pusa *«պսակ», պրս.* buš *«բաշ»։ Պատկ.* Изслед. *18 սանս.* pučča *և քրդ.* bōt*։* Justi, Dict. Kurde 58 *սանս.* pučča, *քրդ.* bežu, bisk: Müller, Armen. VI *յն.* πόσθη, πέος *«առնի»,* πόσθων *«մեծանդամ», լատ.* penis, *սանս.* pasas, pučča, *լիթ.* pyzda *«բուճոց» բառերի հետ, իբր ընիկ հայ՝ հնխ.* pas-ka *ձևից։ Թիրեաքեան, Բազմավէպ 1913, 342 ցեղակից է դնում թրք.* փօչ, փէօչ *ձևին։ Մառ* Яз. и Лит. I. *էջ 274 ռուս.* хвост *համանիշի հետ նոյն։—Պատահական նմանութիւն ունի սանս.* पुच्छ pučča *«պոչ», որ* Walde 625 *լտ.* puppis *«նաւի ցռուկ», յն.* πύματος *«վերջին»,* πύννος *«սրբան» են բառերի հետ դնում է հնխ.* pu- *«յետևը» արմատից (չի յիշում այլևս* Pokorny 1, 48), *որ յամենայն դէպս չպիտի տար հյ. նախաձայն* պ:

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Վն. պոչ, *Ախց. Երև. Կր.* պօչ, *Խրբ. Ննխ. Պլ. Ռ. Տիգ.* բօչ, *Մկ. Տփ.* պուչ, *Սլմ.* պուէչ, *Մրղ.* պըհչ, պըէչ, *Հմշ. Սեբ.* բէօչ.—*այս բոլորը նշանակում են «ագի».—նշանակութեան զարգացմամբ Ղրբ. Շմ.* պօչ *(յոգնակի* պօ՛չէր *ձևով) «ճակատի երկու կողքից կախ ձգուած ծամեր»։ Նոր* *բառեր են* պոչուկ, պոչիկ, պոչակտուր, պոչկտրուկ, պոչատակ:

ՓՈԽ.—Վրաց. პოჩი *պոչի «եղջերուի, այծի են պոչ», թրք. գւռ. Կր.* poč *«պոչ»,* počik *«պոչիկ» (Բիւր. 1898, 627), Ատն.* pöč *«պոչ, այծի պոչի միսը» (Արևելք 1888 նոյ. 8—9), Եւդ.* pöč, pöčük *(Բիւր. 1899, 314, Յուշարձան 329), Կս.* poč *«պոչ» (օր.* qoyunun poču *«ոչխարի պոչը»),* poč kemiyi *«պոչի ոսկոր» (Բիւր. 1898, 712), Ակն.* bocig *«ողնաշարի ծայրի ոսկորը» (այսպէս նաև հյ. գւռ. Ակն. և Նք.).— էնկիւրիի թուրքաց, ինչպէս նաև թրքախօս հայոց և յունաց բարբառով՝* poč *«պոչ» (Բիւր. 1898, 789), Տ.* pöč *«պոչ» (Բիւր. 1899, 799), չիրեմիս* poč *«պոչ»* (Patrubány SA 1, 202—3), *քրդ.* bōč *«պոչ»,* počik *«հրացանի կոթ»* (Justi, Dict. Kurde 58, 83). *Հմմտ. նաև* Erckert, Die Spr. d. Kauk. St. *էջ 311 արչ.* oč *«պոչ» (եթէ սխալ գրուած չէ)։*

°**ՊՈՉ** *«արջառի ձայն». որից* պոչիւն *«բառաչիւն» Կոչ. 98.* պոչուն *«բառաչող (եզ)» ԱԲ։*

=Բնաձայն բառ, որ գալիս է պ պարզ ձայնից՝ չ աճանցով. արմատի համար հմմտ. պնչել, պոռոչել, պոռալ, պապաչել, *իսկ ձևի համար հմմտ.* գոչել, կոչել:—*ԱՃ.*

Հիւնք. բառաչ *բայից։ Վերի մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ 1899, էջ 203 բ։*

ՊՈՊՁԱԿ *կամ նաև* պոպզաf, պոպղակ, պոկղակ, պոպպղակ, կոպզաf *(ըստ այսմ անորոշ ձևով) «մի տեսակ բոյս»* (hypericum *ըստ ՆՀԲ և ՋԲ,* hieropteris *ըստ ՀԲուս. § 2580,* hypericum androsaemum Z, *որ և* արևfուրիկ, գոճամօրուս՝ *ըստ Տիրացուեան,* Contributo § 134, *ֆր.* hypéricon, mille-pertuis *ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 811 բ. վերջին երկուսն էլ ընդունում են միայն* պոպղակ *ձևը) Գաղիան.։*

ԱԲ (պոպզակ, պոպզաf *ձևով) համարում է յն.։ Bailly-ի բառարանում չգտայ համապատասխան մի բառ* π, β *նախաձայնով և* ο, ω *ձայնաւորով։*

—**ՊՈՊՈԿ** *«ընկոյզի կանաչ կեղև» Բժշ. Առ՛ զընկուզին զպոպոկն... ծեծէ և զջուրն քամէ (այս վկայութիւնը տե՛ս Նորայր, Բառ.*

ֆրանս. brou բառի տակ). գաւառականներում առացել է «ընկոյզ» նշանակութիւնը, որի հնագոյն յիշատակութիւնն ունի Բառ. երեմ. էջ 112. որից պոպոկել «ընկոյզի կանաչ կեղևը հանել» (Նորայր, Բառ. ֆրանս. écaler), «պլոկել, կողոպտել» (անդ, écorcher բառի տակ), պոպկել «կեղևել, կճպել» (Rivola[2] 320), պոպկել Ալքս. Ալշ. Ախց. «փետել, պլոկել, քերթել (հաւի փետուր, մորթ, կաշի ևն)», Ախք. «կողոպտել, թալանել», պոպկած խտշ. «աններես, անամօթ, լիրբ» (իմաստի զարգացման համար հմմտ. սկրթած Պլ. «պլոկած, կաշին հանած. 2. անամօթ»)։ Այս բոլորը ցոյց են տալիս որ պոպոկ բառի նախնական իմաստն է «կեղև» և թէ՝ պոպոկ

=կրկնուած է պոկ արմատից, որ գործածական է գաւառականում «ծիլ, ղօխ, ընձիւղ» իմաստով. այսպէս պոկ Ջթ. Սեբ. «սոխի ծիլ», Բն. «ուռիի ճիւղը մաշկելով շինուած սուլիչ»,—Սվեդ. բիւf «սոխի ծիլ» (դժբախտաբար զուգադիպուած է պուկ «փող, շեփոր» բառի հետ և յաճախ յայտնի չէ թէ գաւառական այսինչ ձևը երկուսից որի՞ն է պատկանում. տե՛ս պուկ)։ Նոյնից կրկնաբար պոպոկ Խրբ. «ծիլ, ղօխ՝ սոխի, ծաղկի»։ Բայական ձևն է պոկել «փրցնել», պոկ գալ (Ղրբ. պուf կ'ml) «պոկուիլ, փըրթիլ» ևն։ «Ընկոյզ» նշանակութիւնը յառաջացած է նրանից, որ սովորաբար այս պըտուղը քաղում են երբ դեռ կանաչ կեղևը (պոպոկը) վրան է լինում և յետոյ մի առ մի կեղևը հանում (պոպոկում), ինչպէս որ աւելի յետոյ էլ մէջը նև անում: Այսպէսով պոպոկ (ընկոյզ) իսկապէս նշանակում է պոպոկած ընկոյզ (կեղևը հանած ընկոյզ)։ Իմաստի զարգացման այս երևոյթին ճիշտ համապատասխան է գալիս կաղաղ՝ որ Լոռիի գաւառականում նշանակում է «կեղև» (ընկոյզի), իսկ Ղրբ. «կեղևը դեռ վրան խակ ընկոյզ» (որից քաղցրաւենիք են պատրաստում)։—Աճ.

Աճառ. ՀԱ 1899, 232 կրկնուած է դընում պոկել «փրցնել» բայից՝ առանց այլ բացատրութեան։

ԳԻՒ.—Երև. Ղզ. պօ՛պօկ «ընկոյզ», որից պօպօկենի, պօպօկի «ընկուզենի»։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Կր. bobig «ընկոյզ» (Բիւր. 1898, 627)։

*ՊՈՌՆԻԿ, ի-ա հլ. «ապօրի խառնակեաց այր կամ կին» Ա. կոր. ե. 10. զ. 9. «բոզ» ՍԳր. Ոսկ. յհ. բ. 16. «կին արամբի շնացեալ» Առակ. լ. 20. Ովս. գ. 1. որից պոռնըկիլ ՍԳր. պոռնկեցուցանել ՍԳր. Ոսկ. ա. կոր. թ. պոռնկանալ Սեբեր. պոռնկագոյն Ոսկ. մ. ա. 6. պոռնկորդի Օր. իգ. 2. Ես. ծէ. 3. Եփր. թգ. պոռնկոց Եզեկ. ժզ. 25, 31, 39. Ոսկ. մ. ա. 10 և ա. կոր. Եւագր. պոռնկարան Եւագր. ևն։ Նախաձայնի թաւացմամբ փոռնիկ, փոռընկութիւն, փոռընկանալ ձևով ունի Cl. Galano, Gram. et log. inst. Romae 1645, էջ 27 բ։—Նոյն և պոռնիկ հոմանիշների տարբերութեան վրայ տե՛ս Մտթ. եագր. 24։

=Յն. πόρνος «պոռնիկ մարդ», πόρνη «պոռնիկ կին» բառն է, որ յառաջանում է πέρνημι «արտահանելով վաճառել» բայից, որ հնդեւրոպական բառ է՝ ցեղակից հիռլ. renim (*prinami) «վաճառեմ» բային (Boisacq 805).—Նախնաբար պոռնիկները գերուհի էին լինում, այն է վաճառքի առարկայ։ Յունարէնից է փոխառեալ նաև ասոր. ܦܘܪܢܐ pōrnā «պոռնիկ»։ Հայերէնի -իկ վերջաւորութիւնը ըստ Meillet REA 1, 12 ցոյց է տալիս թէ բառը նախ անցել է Պարթևներին և այնտեղից էլ հասել է մեզ։—Հիւբշ. 373։

Աւգերեան, Մեկն. թղ. պօղ. Գ. 292 առաջին անգամ դրաւ յն. πόρνη բառից փոխառեալ։ ՆՀԲ «նոյն բառն է և յն. πόρνος»։ Peterm. 38 յն. πορνικός և լտ. fornicarius: Հիւնք. յն. πόρνη իգականից։ Հիւբշ. 373 հայերէնի -իկ վերջաւորութիւնը բացատրելու համար պոռնիկ դընում է πορνικός, իգ. πορνική «պոռնկական» ձևերից։ Thumb ցոյց է տալիս որ յն. շեշտայանգ բառերը ամբողջութեամբ պահուում են հայերէնում և հետևաբար πορνικός պիտի տար հյ. *պոռնիկոս: Ուստի մեր ձևը մեկնում է կազմուած -իկ մասնիկով πόρνος բառից։ Ընդունելով ըստ Meillet պահլաւակա-

նից՝ -իկ վերջաւորութիւնը բացատրում է աւելի պատշաճ ձեւով։

ԳԻՌ.—Ունինք Ըր. բօնիգ «երեք անգամ կոյսի հետ ամուսնացած մարդ», Մշ. պօնիգ «չորս անգամ ամուսնացած», իսկ Սեբ. բօնիգ «բոզ»։

₀ՊՈՌՈՉ «արջառի բառաչ», որից պոռչիւն Կոչ. 98. պոռոչել Սամն. էջ 40 (չունի ՆՀԲ)։

=Բնաձայն բառ. կազմուած է պոշ բնաձայնից՝ ռ սաստկականով. պարզ արմատն է պ ձայնը. հմմտ. գոռոչել, կոռոչել, կամ ա ձայնաւորով՝ բառաչել, բառաչել, կառաչել, ճառաչել, ջառաչել։—Աճ.

Հիւբ. բառաչ բառից։ Վերի ձեւով Աճառ. ՀԱ 1899, 204։ Գաղանճեան, Տարեց. Պատիկեանի 1905, 126 յծ. Թրք. bayər-maq «բղաւել»։

ԳԻՌ.—Նոյն են պոռչալ Սեբ. Տր., պառչել Խրբ. պառչել Հնդ. Հմշ. Տր., պոռչտալ Պլ., պոռչտուք Պլ.։

ՊՈՌՈՏ «խոշոր և յոխորտ, մեծաբան» Պիտառ. «խոպոտ (ձայն)» Փիլ. նխ. բ. 77. որից պոռոտախօս Պամ. աղէքս. էջ 132. պոռոտող Պամ. աղէքս. 132. գրուած նաև պոռտաբան Արծր. Նոր գրականում պոռոտալ:

=Անշուշտ նոյն է պոռոք «պոռոտախօս» բառի հետ և երկուսը միասին ցոյց են տալիս պոռ- արմատը. -ոտ և -ոք մասնիկ են։ —Աճ.

ՀՀԲ պոռալ «բղաւել» բայից է հանում։

—ՊՈՌՈՔ «պոռոտ, պոռոտախօս, մեծաբան» Մագ. թղ. 58. որից պոռոքաբան Սեբ. էջ 38 (չունի ՆՀԲ)։

=Կազմուած է պոռ- արմատից՝ -ոք մասնիկով. տե՛ս վերը Պոռոտ:—Աճ.

ՀՀԲ պոռալ բայից։ ՆՀԲ ունենալով միայն պոռոք ձեւը՝ մէկ անգամ գործածուած Մագիստրոսի մօտ, կարծում է որ վրիպակ գրչութիւն է և պէտք է ուղղել պոռոտ: Սեբէոսի օրինակը, այն էլ բարդութեան մէջ պահուած, փարատում է կասկածը։

*ՊՈՌՓԻՒՌԻԿՈՆ «ծիրանի, ծիրանի գոյնով գործուած ընտիր կտոր». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. թղ. 204 մութ մի հատուածի մէջ. «...և զպատկանեալն պոռփիւռիկոն թեմափոռեացն այպանեն և որբ զկնի նաւեանն լիգանի ակիւրրափառեացն ափողեն...»։

=Յն. πορφυρικόν «ծիրանեգոյն» բառից. կազմուած է πορφύρα բառից, որ է «ծիրանի գոյնով ներկուած կերպաս, հագուստ կամ զգեստ, հռովմէական ծերակուտականների ծիրանի ժապաւէնը», -ικός, չեզ. -ικόν մասնիկով. հմմտ. նաև πορφυρίς «ծիրանի հագուստ», πορφύρεος «ծիրանեգոյն կերպաս» են։ Յն. πορφυρικόν բառը չունին ո՛չ Bailly 1609 և ո՛չ Sophocles 911. բայց գտնում եմ նոր յունարէնի առձեռն մի բառարանում (Λεγράνδιου Λεξ. νεοελλ. κ. γαλλ. Paris անթուական, էջ 732) և համաձայն վկայութեան Մագիստրոսի՝ պէտք է մտցնել Բիւզանդական յն. բառարանի մէջ։—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 206։

ՊՈՍԻՊՈՍ. նորագիւտ և անստոյգ բառ, որ երկու անգամ ունի Կեչառ. Ո՜վ վառշուէր Նեղդանեբոս, որ թագաւոր էիր յԵգիպտոս, ո՛չ թէ հզօր ձեռամբ հարուս, այլ լականովդ պոսիպոս. Այս քեզ խրատ Աղեքսանդրոս, որ չխաղաս այլ պոսիպոս։

Բառս երևան հանեց Նորայր (Արրտ. 1888, էջ 317), որ համեմատելով պօսպօսող բառի հետ՝ կցում է կա՛մ գռ. պոսիպոս տալ «պատերի տակ ճուշ եկած ման գալ» ձևին և կամ համարում է մի տեսակ խաղ։ Տե՛ս և պօսպօսող:

Պոտագրոս տե՛ս Պատագրոս:

*ՊՈՏԱՏ «կէս ոսկի դահեկան, որ արժէր 7, 8 ոսկի ֆրանկ=$2{,}92\frac{1}{2}$ ոսկի ռուբլի=$36\frac{1}{2}$ ղրուշ» Մխ. դտ. էջ 372. Յիշատ. (տե՛ս իմ Ցուցակ Զեռ. Սանասարեան վրժ. էջ 1—2, յիշուած 8 անգամ). Հայապատում էջ 448. գրուած է պոտատ, պատատ, պատատ, պօպատ, պատար, պոտ ձեւերով։ Նորագիւտ բառ։

=Բիւզանդական botinat կոչուած դրամն է, որ իր անունը ստացել է Նիկեփոր Գ. Բոտանիատ կայսեր անունից. նոյն դրամը

գործածւում էր նաև Վրաստանում՝ potonat, patinat ձևերով (Չուբինով[2] 115 Բոտինատի):

Բառիս վրայ առաջին անգամ ուշադրութիւն է դարձրել Բասմաճեան, Մխ. պատ. էջ 372, ծան. 794, որ և կարծում է պողպատ բառից։ Թ. Ասլանբէգեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2 (1927), 49 հանում է պեղպեռատ բառից։ Մանրամասն մի քննութիւն ունի Մանանդեան, Տեղեկ. Համալս. 4 (1928), էջ 65—72, ուր ճշդում է բառի ուղիղ ձևը, ծագումը և դրամական արժէքը վերի ձևով։

Պոր տե՛ս Փոր։

Պորել տե՛ս Փորել։

ՊՈՐՄ «շինուած չորեքկուսի վրանաձև, քէօշք, pavillon». ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆրանս. 916 բ (որից և ԳԲ). «դամբան» Բառ. երեմ. էջ 272։

[ՊՈՐՈՄԻԿ. մէկ անգամ ունի Պտմ. աղէքս. 175. «Խօսելով անյայտս և անհասատիս, վասն զի լեզուն ահա անդէն իսկ պորոմեցաւ (ի մահադեղոյն)»։—ՆՀԲ մեկնում է «թթու կամ լեղի բանից լեզուն փոթոթիլ, տոտփիլ». այս իմաստին հասնելու համար ՆՀԲ բառս կցում է թրք. bur-uš-maq «տոտափիլ» բառին (սրանից ազդուելով նաև Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 դնում է թրք. bur-ul-maq «ոլորիլ», bur-uš-maq «լեզուն տոտփիլ»)։ Բայց ինչպէս ստուգաբանութիւնը կեղծ, նոյնպէս և տրուած նշանակութիւնն էլ սխալ է. լեզուն տոտփիլը անվնաս բան է և դա պատճառ չէ որ մարդ «անյայտ և անհասատ» խօսի։ Ըստ իս բառը սխալ է կարդալ—տոռոմիլ, որ է «ուռչիլ, այտնուլ». թունաւոր դեղը կիզիչ յատկութիւն ունէր, որով լեզուն այտուցելով ուռաւ և ուղիղ խօսել չէր կարող։ Պ և տ տառերի շփոթութեան օրինակ է տակառ, որ վրիպակով գրուած կայ պակառ (տե՛ս անդ)։]—Աճ.

ՊՈՐՏ, ո հլ. (գրծ. -իւ ձևով կայ 3. խ. 11) «պորտ» ՍԳր. լայնաբար «որովայն, փոր» ՍԳր. Կոչ. 287, 290. Եփր. ծն. և ա. կոր. 61. Համար. 109, 110. Եւս. պատմ. «միջավայր» Դատ. թ. 37. «գմբեթի մէջտեղի քարը» Արիստ. աշխ. «ազգականութեան սահման» Տաթև. հարց. էջ 611. որից պորտաբոյծ Խոսրովիկ. Կանոն. պորտապարար Պիտ. ղատարկապորտ Տիգ. ա. 13. Եփր. բ. Թես. 184. թանձրապորտ ԱԲ. մշկապորտ Խոր. հռիփ. պորտիվեր «կոնակի վրայ պառկած» Վրք. ստ. 63=պորտ ի վեր (պառկիլ) Վրք. հց. բ. 100 (որ այլ ձ. բերան ի վայր)։

=Ձևով նոյն է հսլ. bedro, ռուս. бедро́, ուկր. բուլղ. սերբ. չեխ. bedro, լեհ. biodro, biodra բառերի հետ, նշանակութիւնն է «ազդր, երանք, զիստ» (Berneker 47)։ Բոլորի նախաձևը կարելի է դնել bed-ro-, կազմուած bed- «ուռչիլ»? արմատից, -ro մասնիկով։ Նոյնի միջին ձայնդարձից հնխ. bod-ro-, որից շրջմամբ՝ նախահայ. bordo->պորտ. համմ. հնխ. k'ubhró->հյ. *սուրբո>սուրբ: Անյարմար է միայն նշանակութիւնը։

Հինք. պարարտ բառից՝ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Petersson LUÅ 1915, 29—30, որ յիշում է Pokorny 2, 109 վերապահութեամբ։

ԳԻՒ.—Ջղ. պորտ, Ախց. Կր. Շմ. պօրտ, Մշ. պորդ, Ակն. Խրբ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ. porդ, Վն. պոռտ, Գոր. Երև. Ղրբ. պօռտ, Ագլ. Մկ. պուռտ, Տփ. պուրտ, Տիգ. բուրդ, Սլմ. պուէռտ, Մրղ. պըէրտ, Սեբ. բէօրդ, Ասլ. բէօ՛րդ, բէ՛օր*, Սվեդ. բիւդ, Հմշ. բէօյդ, բույդ, Հճ. բոյդ, Զթ. բիւյդ, բիւրդ: Նոր բառեր են պորտապաց, պորտակտրի, պորտիկ, պորտիվայր, պորտիդուռս, պորտաւեր, պորտամաշի, պորտոնի են։ Արդի բարբառների պորտ «ազգականութեան սահման» իմաստը՝ որ գտանք նաև Տաթևացու մօտ, շատ հին է. համմ. զնդ. nabānazdištō «ամենամօտ ազգականը», խրվթ. od puporizine plemeniti «ազնուածին», բառացի «պորտի լարի հատումից սկսեալ»։

ՓՌԽ.—Գնչ. bor, por, pol «պորտ» (այս բառը Paspati հանում է սանս. nābhīla հոմանիշից՝ nā- վանկի անկումով). համմ. նաև փոր։

***ՊՈՐՓԻՒՐ** «մի տեսակ ազնիւ քար». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ առանց վկայութեան. գործածական է արդի գրականում։

=Յն. πορφύρα «ծիրանին տուող խեցեմորթը», որից πορφυρίτης «պորփիւր կոչուած

ազնիւ մարմարիոնը». բուն ծագումը անյայտ է, թերևս սեմական փոխառութիւն լինի (Boisacq 805—6). յոյնից են նաև ֆրանս. porphyre, ասոր. ܦܘܪܦܘܪܘܢ pōrfōrōn, վրաց. პორფირი պորփիրի, ռուս. порфиръ են։

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ։

*ՊՈԻԵՏԷՍ կամ ՊՈԻԵՏԻԿՈՍ (կայ նաև պւետիկոս, պիէտիս, պիիտէս, պւետէս, պուէտ, պւէտ, պւէտէս, պւէտիկոս) «բանաստեղծ, քերթող» Եւս. քր. Եւթաղ. 112, 165. Ոսկ. տիտ. 301. Եփր. ա. կոր. 54 (սեռ. պւետէից). «իմաստասէր, խմաստուն» Վանակ. Հց. ՑՀ. կթ. Վրդն. պտմ. Նար. որից պուետական Մագ. պուետել, պուետիկոսել Մագ. պուետիկոսաբար Մագ. պուետիկոսութիւն Մագ. են։ Մեր գրականում այժմ գործածական չէ. բայց արևելեան գրականում շատ անգամ պատահում են պոետ, պոէտ, պուետ ձևերը՝ «բանաստեղծ» նշանակութեամբ։

=Յն. ποιητής «բանաստեղծ», ποιητικός «բանաստեղծական», որից փոխառեալ են նաև լտ. poëta, ֆրանս. poète են. բուն նշանակում է «ստեղծող, գործող, արհեստաւոր» և ծագում է ποιέω «շինել» բայից։—Հիւբշ. 373։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

Պոլ տե՛ս Բուլ։

*ՊՈԻԼ կամ ՊՕԼ «անստոյգ մի բոյս. լտ. cucumis indicus կամ Oegle marmelos» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2582։

=Արաբ. بل bul նոյն նշ. (տե՛ս WZKM 11, 319 Steinschneider-ի հաւաքածոն)։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՊՈԻԿ «պատերազմական փող». նորագիւտ բառ, որ մի անգամ գտնում եմ Սմբ. դատ. 21 և մի անգամ էլ Թլկր. 53. «Հարին զփող պատերազմին, զպուկն, ու զնաֆիրն զգաւ հարկանն». սրա հետ նոյն է պոկ կամ պուկ «երգեհոնի եղեգնափողը», որ ունին միայն ՀՀԲ, ՋԲ և ԱԲ։

=Արաբ. և պրս. بوق būq «եղջերեայ փող, շեփոր» (Կամուս, Թրգմ. Թրք. Բ. 874), որ յետին տառադարձութեամբ բոլորովին յարմար է պուկ ձևին։—Արաբականից է փոխառեալ նաև վրաց. ბუკი «պատերազմական փող, եղջերեայ փող», որից և ბუკის მბერუ-კե «փողահար»։—Աճ.

Նորայր, Բառ. ֆր. 606 ա դնում է պուկ՝ իբրև նոյն ընդ պուկ «կոկորդ, փող»։ Պատահական նմանութիւն ունին յն. βυκάνη, լտ. bucina «եղջերեայ փող» են, որոնց նախաձևն է հնխ. buq- «փչել, սուլել» (Boisacq 137)։

ԳԻՒ.— Անշուշտ նոյն է բառիս հետ պոկ Գնձ. «փող զուռնայի են» (տես Մամիկոնեան, Հազարից մէկը, էջ 248), բայց անսպասելի է նախաձայն պ՝ փոխանակ բ=արաբ. b: ՀՀԲ, ՋԲ պուկ «շեփոր» բառին են կցում նաև գւռ. պոկ «սոխի և նման բոյսերի ցօղունը, գոխ», որի հետ նոյն են պուկ Ակն. Սեբ. «ուռիէ սուլիչ», պկու Լ. Ղզ. Ղրբ. Տփ. «մի տեսակ սրինգ՝ որ զուռնայի նման լեզւակ ունի»։ Աւելացնենք դարձեալ. Ջղ. պուկ, Սվ. բուՙ, Ագլ. պօկ «օրօրոցի մէջ հաստատուած միզախողովակը»։ Այս բոլորի համար տե՛ս յառկայէս պուպոկ (պոկ) բառի տակ արած նկատողութիւնս։

Պուղել տե՛ս Պողել։

ՊՈԻՃՈԻՄ, մի տեսակ անստոյգ բոյս. Բժշ. մեկնուած է «արաբ. սամար-ըլտարֆա կամ յատարէ և կամ մոշու պտուղ». ունի միայն ՀԲուս. § 2584, որ համարում է «fruit de tamarix կամ հասարակ անուն նման պտղոց վայրի ծառոց»։

Պուպալ տե՛ս Փուփլէ։

ՊՈԻՊՈԻԿ «աչքի մասերից մէկն է» Լծ. Նար. ժը. (չունի ԱԲ). «Զարտևանունսն, զթարթափսն, զկոպսն, զպիտակուցն, զսեւուցն, զպուպուկսն, զբիբն՝ որ է լուսընկալն»։—Մասերի յիշատակութիւնից երևում է որ կամ յօնքերն են, որոնք չեն յիշուած, և կամ աղբերակները։

ՊՈԻՍԻԼԱ «նռան ծաղիկ» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2587։

*ՊՈԻՍԻՐ կամ ՊՈԻՍՐ «չոր արմաւ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2588 (տե՛ս և պսուր)։

=Արաբ. بسر busr «արմաւ»։

Ուղիղ մեկնեց Նորայր ՀԱ, 1924, 73։

ՊՈԻՏ, ո հլ. «հարսնուկ, ծափկոտրուկ, կէլինճիք չիչէյի, anémone» Ոսկ. պօղ. ա. 160 (ըստ գեղեցիկ նկատողութեան Վարդանեա-

նի, Բառաք. դիտ. Դ. 104), Գաղիան. «երկնագոյն շուշան» Բժշ. «մի տեսակ վայրի բանջար» Վանակ. որ և ասւում է պոյտ, պոյտն Տաթև. Հրց. 349, պտի ծաղիկ, պուտպուտ: (Կայ այս բոյսի առանձին մի տեսակը՝ որ կոչւում է anemone armena Boiss. տե՛ս Տիրացուեան, Contributo § 177)։

=Կարելի էր դնել հյ. պոյտն «պտուկ, պուտուկ, հողէ աման» բառից, յետին հայերէնի ոյ>ու ձայնափոխութեամբ ձևացած. իմաստի զարգացման համար հմմտ. արդի գւռ. և միջին հյ. պտուկկոտրուկ, ծափկոտրուկ, ամանկոտրուկ հոմանիշները, որոնց վկայութիւնները տե՛ս Նորայր, Բառ. ֆր. էջ 61 բ։ Այս բոլորը կապուած են այն նախապաշարման հետ թէ ով որ այս ծաղիկը քաղէ, տանը բոլոր պտուկները կկոտրին։ Բայց աւելի հաւանական է ընդունիլ թէ նախապաշարմունքն է սարքուած անուան վրայից, քան անունը յօրինուած նախապաշարմունքից։ Այս պարագային հայերէնից ազդուած պէտք է համարել թրք. չանագ չէօմլէf գըրըղը «պուտ ծաղիկը» (գիտէ ՆՀԲ), որ բառացի նշանակում է «կոտրած աման-չաման»։

ԳԻՌ.—Երև. Սլմ. Տփ. պուտ, Ալշ. պուդ, Խտջ. բուդ, Մշ. պդուգ և շրջեալ ձևով՝ Ղրբ. տօպ (շրջման համար հմմտ. Ղզ. տուպ «կաթիլ», որ շրջուած է պուտ բառից)։ Նոյնից է տպազոխ Ղրբ. «պուտ ծաղկի ծիլը»։

ՊՈՒՏ «կաթիլ». յետին հայերէն բառ, որ գտնում եմ գործածուած Առաք. պտմ. էջ 457. յիշում է նաև Բառ. երեմ. էջ 246՝ շիթ բառի բացատրութեան մէջ։ Կենդանի է գաւառականներում պուտ ձևով, որի շրջուածն էլ կայ տուպ ձևով. այս ձևն էլ է յիշում Բառ. երեմ. անդ։ Նշանակում է նաև «կէտ», որից տպտպիկ «կէտ կէտ խայտերով» Առաք. լծ. սահմ. 555, գւռ. տպտպուրիկ (վկայութիւնը տե՛ս Եկտա):—Նոյն է վերջապէս գւռ. պուտ «նիշ պիսակի, մարմնի վրայ խալ», որ յիշում է ՆՀԲ, յաւել. էջ 1066 բ։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. պուդ, Ննխ. Պլ. Ռ. բուդ «կաթիլ», Խրբ. բուդ «կէտ», նոյն է նաև Տփ. պուտ «մի քիչ, մի փոքր կտոր» (օր. մի պուտ հաց), որ բխում է «կաթիլ» գաղափարից, իբրև նշան փոքրութեան. հմմտ. Պլ. բուդ մը, բուդիգ մը (<պուտ մի, պուտիկ մի) «մի քիչ, սակաւիկ ինչ» (նախ հեղուկ բաների համար ասուած, յետոյ ընդհանուր գործածութիւն ստացած). այսպէս նաև Ղրբ. մի՛կա «մի քիչ», որ յառաջանում է մի կաթ «մի կաթիլ» ձևից։

+ՊՈՒՏ «այտումն փոքրիկ ի վերայ մորթոյ» (իմա՛ «բշտիկ»). գիտէ միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 169 բ (bouton բառի տակ), իբր միջին հյ. բառ։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. bud- «ուռչիլ» արմատից. ցեղակիցներն են սանս. budbuda- «պղպջակ», յն. (but- ձևից) βύτανα «յօդաւորութեանց ուռչելը, բռունցք», βυζόν «հըպարտ, փքուած», կիմր. both «կոճղ, վահանի մէջտեղի ուռուցքը», bothell, pothell «բշտիկ», հգերմ. puddig «ուռած», մգերմ. buddeck «շատ ուռած, հաստ», անգլսք. puduc «այտոյց, կոճիճ», մ. անգլ. budde «կոկոն», անգլ. to pout «ցցուիլ, տնկուիլ, ծռկտիլ, ծամածռութիւններ անել», bud «կոկոն», ֆրիզ. püt «ուռուցք», հոլլ. bot «կոկոն», նորվ. pūta «հաստ կնիկ», շվէդ. puta «ուռչիլ», put «այտոյց, ուռեցք», puta «բռունոց», բաւար. butz «կարճ ու հաստ մարդ» ևն։ Նոյն արմատին է պատկանում նաև հյ. պտուկ, որ տե՛ս առանձին։ Հնխ. bud- աճած է bu- «ուռչիլ» պարզականից d (ինչպէս նաև t) աճականով, ճիշտ ինչպէս bul- (որից հյ. պղպջակ. տե՛ս այս բառը) աճած է l աճականով (Pokorny 2, 115):—Աճ.

ԳԻՌ.—Այստեղ են պատկանում Սեբ. բդել (<պտել) «խմորը լաւ եկած չլինելով՝ հացի երեսին բշտիկներ ձևանալ, որոնք եփուելիս սևանում են» (հացը պտեց), բուդ (<պուտ) «այդպիսի այրուած ուռուցքներով՝ մէջը դեռ հում մնացած հաց», Ղրբ. պիտ (<պուտ) «մեղրով կամ ռուպով շաղախուած և գունդ գունդ չորացրած փոխինդ (մի բռունցքի մեծութեամբ)», որից պիտել կամ պիթել «խոշոր պատառներով ուտել»։

*ՊՈՒՏԻՆԱ «դաղձ» Ամիրտ. «անանուխ» Կամրկ. ունի միայն ՀԲուս. § 2592։

=Պրս. پودنه pūdana «դաղձ, վայրի անանուխ»։ Նոյն բառի արաբացեալ ձևից է ֆօտանջ, որ տե՛ս առանձին։

ՀԲուս. համարում է բառ պրս. բառ Կամրկպ.։ Ուղիղ մեկնեց Նորայր ՀԱ 1923, 62։

—ՊՈՒՏՈՒՏԱԿ *«սխտոր» Կամրկ. ունի միայն ՀԲուս. § 2595.—Նոյնը Բռ. երեմ. յաւել. 575 բառ Գաղիանոսի մեկնում է «լապլապի», որ է «խորոված սխտոր»։*

=Ձևացած է պառոյտ *արմատից՝ իբր* պըտոյտ-ակ. *հմմտ.* պլոկ *«ոլոռն. 2. քարինքի մեծ կաթիլներ. 3. բրնձի մէջ գտնուած կլոր անպէտք հատիկներ» ևն—ԱՃ.*

ՊՈՒՐԱԿ *(սեռ.* -ի*) «անտառակ, փոքրիկ անտառ» Բուզ. գ. 14. աւելի յաճախ գործածուած է* պրակ *Փիլ. լիւս. Արծր. Եղիշ. բարոյ. սխալ ձև է* պարուկ *Պամ. վրաց. արդի գրականում ընդունուած է միայն* պուրակ: *Սրանցից են* եղեգնապուրակ *կամ* եղեգնապրակ *Խոր.* պուրակացիր *(գրուած նաև* պարկացիր*) «անտառի մէջ ցրուած» Խոր. Գ. 23.* պրակազեղ *Վեցօր. ք. էջ 29։*

=Թերևս պհլ. մի ձևի միջոցով փոխառեալ սանս. पौरक pauraka *«քաղաքի մօտ գտնուած զբօսավայր պարտէզ» բառից, որ ծագում է* पुर pura *«քաղաք» բառից* (Böhtlingk, Sans. Wört. IV 889):*—ԱՃ.*

ՆՀԲ լծ. պրս. bark *«տերև, սաղարթ»։ Հիւնք. պրս.* burya̅ *«եղէգ»։ Հիւբշ. Ոս. փոխառ. բառից 39 կցում է* պրակ *բառին, որ սակայն այլ ևս չի կրկնում* Arm. Gram.:

ԳԻՌ.—Մշ. պուրագ, պրագ, *Վն.* պրակ, *Ղրբ. Ղրդ.* պռակ:

ՓՈԽ.—Գ. Փառնակ, Անահիտ 1906, 233 հայերէնից է դնում ալբան. pul *«անտառ», որ բոլորովին պատահական նմանութիւն ունի—Հայերէնից է սակայն վրաց.* პრაკი պըրակի *«թաւ անտառ», ինչպէս նկատում է Մառ,* Физіологъ, *էջ 56 (Չուբինով չունի այս բառը)։*

—ՊՈՒՐԾ *«ազատիլը». արմատ առանձին անգործածական, որից* պրծանիլ *«ազատիլ» ՍԳր. Կոչ. Եփր. Թգ.* պրծանիլ յուշոյ *«մոռանալ, մտքից դուրս գալ» Ոսկ. յհ. ա. 1.* պրծել *«ազատել» Ագաթ.* պրծնուլ *Մամիկ. 35.* մազապուրծ *«հազիւ ազատած» Վրդն. պատմ. Երզն. մաթ.* անձնապուրծ *Փարպ. Պիտ. սրա հետ նոյն է* փուրծ, *որից են* փըրծանիլ. *«հազիւ ազատիլ» ՍԳր. Կոչ. էջ 277. Ոսկ. յհ. բ. 16. ա. 1. Ճիր. 3հ. կթ.* փրծուցանել *«ազատել» Արծր.* փրծնուլ *«ազատիլ» Նոր վկ. էջ 506 (ժէ դար).* ճողոպրեալ փրծիցէ *Իրեն. ցոյց 7. արմատական ձևն ունի* փուրծ *«թել թել դուրս եկած բրդի մանրուք» Նար. խր. առ Լեհ.։ Միևնոյն բայը ունինք դարձեալ* փրթանիլ *և* փրթչել *ձևերով, որոնք տես առանձին։*

=Նոյն է ապուր *բառի հետ, ինչպէս ցոյց են տալիս* մազապուր *և* մազապուրծ *նոյնանիշ ձևերը. ա նախաձայնը կարելի է բացատրել այնպէս, ինչպէս* ճօթի—աճօթի, ճօսր—աճօսր.*—արմատի վրայ աւելացել է նախ* թ *աճականը* (փուրթ, փրթչիլ), *որ յետոյ եղել է* ծ (պուրծ, փուրծ):

Bugge KZ 32, 44, IF 1, 445 ապրուստ *բառից՝ իբր* *պրստանել: *Հիւնք.* փրկել *բայից։* Patrubány *ՀԱ 1903, էջ 221 հնխ.* ap-uorg *ձևից. այն է* ապ+ գործ *«գործից ազատիլ». հմմտ. գերմ.* ab-werken: Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 148* ապուր *արմատից՝* ծ *յաւելուածով, որ ձևափոխում եմ վերի ձևով։—Տե՛ս և* փուրծ:

ԳԻՌ.—Ճմ. Տփ. պրծնիլ, *Գոր. Երև. Ղրբ.* պրծնէլ, *Ագլ.* պռծա՛նիլ, *Ջղ.* պռծանել, պռծնել, *Մկ.* պռծնիլ, *Վն.* պռծնել, *Ալշ.* պռձնել, փոցնել, *Մշ.* փրձնալ, *Սլմ.* պըրզնել, *Մրղ.* պըրզնէլ։ *Բոլորն էլ «վերջանալ կամ ազատիլ» նշանակութեամբ։ Իմաստի զարգացման համար հմմտ. Թրք.* qurtardə *«ազատեց, վերջացաւ», Ննխ.* խալսիլ *«ազատիլ, վերջանալ», Ն. ասոր.* p'räkt'ä *«ազատիլ, վերջանալ, նպատակին հասնիլ» և վրաց.* რჩომა *«վերջ»,* დამორჩომა *«ազատիլ»։ Նոր բառեր են* պրծուկ, պրծում. *հմմտ. նաև* փրթանիլ:

*ՊՈՒՐՃ *«բուրգ, աշտարակ» Բրս. մրկ. (որ և* պուրջ *Միխ. աս. 430, Մխն. համդ. էջ 65). «զօգիակոս, կենդանակերպ» Վստկ. 33. նոյնը յգ.* պրճեր *Երզն. երկն. ատ. էջ 44, որից* զանգակապուրճ *(նորագիւտ բառ) «զանգակատուն» Հայել. 44. հնագոյն և վստահե-*

լի վկայութիւնը բառիս ունինք բուրջ ձևով գործածուած 1160 թուի մի արձանագրութեան մէջ (Վիմ. տար. 31)։

=Արաբ. برج burǰ «բուրգ, զօրանոց», որի վրայ աւելի ընդարձակ տե՛ս բուրգն։ Արաբերէնից է փոխառեալ նաև վրաց. ბურჯი բուրջի «աշտարակ, մարրակ, համաստեղութիւն»։—Հիւբշ. 393։

*ՊՈՒՐՃԷՍ «քաղաքացի». գործածուած է Ռուբինեանց պետութեան դիւանական գրութեանց մէջ։ Բառիս վկայութիւններն են այլ փոփոխականներով՝ Թէ բուրճէս լնի մեր և կամ բնակիչ երկրիս (Պարգևագիր Լևոն Դ-ի՝ 1330 թ. հրատ. Սիսուան, էջ 364 ա). Փաստաւոր խուճանոյդ և պուռճէսնոյդ, իմաստուն վաճառականացդ (Կոնդակ 1390 թ. հրատ. Ալիշան, Կամենից, էջ 9)։ Այս վկայութիւնները մէջ է բերում Թ. Ավդալբեգեան, Հովհ. Հովհաննիսյան, Յերևան 1934, էջ 8 ծան.)։

=Լտ. burgenses, ֆրանս. bourgeois, իտալ. borghese «քաղաքացի», որ արդի բուրժուա բառն է։

Նորագիւտ բառս գտաւ ու մեկնեց Karst, Դատամ. II. 97։

ՊՈՒՐՄ կամ ՄՈՒՐՄ «մի տեսակ բոյս, mimosa gummifera» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2596։

+ՊՈՒՑ «բունոց, համք». միջին հյ. բառ, ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 1290 բ։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. bul-sk´- համանիշ ձևից. ծագում է bul- «ուռչիլ» արմատից, որի ժառանգները տե՛ս վերը պղպջակ բառի տակ։ Յիշենք դրանցից յատկապէս սանս. buli- «բունոց. 2. յետոյք», լիթ. bulìs, bùle, յգ. bùlys «յետոյք» (Trautmann 39)։ Այսպէս են կոչուած իրենց ուռած կամ կլորակ ձևի պատճառով, ճիշտ ինչպէս նոյն արմատի համաղօր հնխ. bhel- «ուռչիլ» ձևից ունինք ի մէջ այլոց յն. φαλλός, φάλης «առնի», հիւլ. ball «անդամ», հիւլ. bǫllr «ամորձիք», անգսք. beallucas նոյն նշ., հհոլ. bulle «բունոց», bille «առնի», հոլլ. bil, հրգ. (ars)belli, մհգ. (ars)bille «յետոյք» (Pokorny 2, 177—9)։—Հնխ. bul- արմատից են ուղղակի հյ. գւռ. Ախց. պուլի «փոքրիկ ու կլորիկ, թմփլիկ», Երզ. բլիգ (<պլիկ, որ ծագում է *պուլ-իկ ձևից, անշեշտ ու ձայնաւորի կրճատմամբ, լ-ի կրկնութեամբ և -իկ մասնիկի յաւելմամբ, ինչպէս սովորական է նման դէպքում. օր. աճկ. am=կովկասի թրք. amǰəγ «բունոց» -ǰəγ նուազական մասնիկով) «իգական ամօթոյք»։ Հնխ. bul- արմատի աճած bul-sk´- ձևից է հյ. *պուղց, որից ղ-ի անկումով (համմ. Ակն. կաղց=հյ. կապ-ն)՝ պուց, ճիշտ համաղօր գւռ. պլիկ Երզ. «իգական անդամ» բառին։—Ա.Ճ.

Պատահական նմանութիւն ունին նյն. puči, չին. pá'-tse, չեչէն. bud համանիշները։

ՊՉՐԻԼ «խենեշանալ, կատարատիլ» Ոսկ. ա. տիմ. ժե. որից պչրանք «կանացի պաճուճանք, հոլատանք, լկտութիւն» Ոսկ. ա. տիմ. ը. Խոր. պչրութիւն Նար. Նոր գրականի մէջ պչրիլ նշանակում է «ճոխապէս զարդարուիլ»։

Հիւնք. ապարանջան բառից։

+ՊՊԼՈՒԿ «ընձիւղ, բողբոջ, ծիլ» Վստկ. 63 (որ և պպլուճ Վստկ. 109) «նարմուշկ» Բժշ. (ըստ ՀԲուս. § 2600). որից պլպլկել «ծլիլ» Վստկ. 36, 140, որով արմատական ձևերն են լինում պպլուկ և պլպլուկ, ինչպէս հաւաստապէս գտնում ենք նոր գաւառականներում։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. bul- «ուռչիլ» արմատից. ցեղակիցները տե՛ս պղպջակ բառի տակ. Նոյնիմաստ ձևերից յիշենք այստեղ լտ. bulla «պղպջակ, կոճակ, բոյսի ծիլ կամ կոկոն», մգերմ. pull «բոյսի պատիճ», հոլլ. peul նոյն նշ., անգլ. pulse «պատճաւոր ընդեղէն» և զանազան բոյսերի անուններ։ Նոյն արմատի bhol- ձևից են հյ. բող-բոջ, յն. φύλλον «տերև», լտ. flos «ծաղիկ» ևն։ Հնխ. bul- արմատը առած է նախ հյ. *պուլ, -ուկ մասնիկով *պուլ-ուկ>*պլուկ, կրկնութեամբ պլպուլ, պլպլուկ, պպլուկ։—Ա.Ճ.

ԳԻՌ.—Սվեդ. բլբուլ «կոկոն», Այն. բիվ բիգ, Մշկ. բլբլուգ, Տր. բումբուլագ, Խրբ. բուբուլա, Մշ. պբուգ՝ բոլորն էլ «ծաղկի կոկոն», Խն. բրուգ «ծառի կոկոն, ծիլ», Մշ. պպլուկ «ծլիկ»։

ՊՌԱԼ «զեղչիլ». ունի միայն Բառ. երեմ.

էջ 272. թուի թէ պէտք է հասկանալ «դեղխիլ»։

ՊՌԱԽՑՆԵԼ «մաղերը յարդարել և թողնե՞լ». մէկ անգամ ունի Վստկ. 201. «Չէ փոյթ զագեստակն սրբել, այլ սանտրել և պռախցնել»։

=Թերևս արաբ. برق barq «փայլեցնել, զարդարել», براق barrāq «պայծառ, յըստակ», որից Պլ. ռմկ. պէrrախ «յստակ, պայծառ փայլող» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 867)։

Կայ Թրք. براق braq, արևել. Թրք. brax «թո՛ղ, բա՛ց թող», բայց braqmaq «բաց թողնել»։

ՊՌԱՌԵԼ «կկզել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 272։

ՊՌԵՄՆ, ի հլ. «արու վայրի թզենի. տճկ. պապա ինճիրի». մէկ անգամ ունի Եփր. մրգ. 361. «Եւ ի թզենեացն են որ բերեն պտուղ, և որք զնոյն ոչ ընկալեալ զատուէր զարուի զպտեմնիցն՝ դոյնաչէս և լինին»։

*ՊՌԵՍՏԵՐ կամ ՊՐԵՍՏԵՐ «ազգ հրատեսիլ ցոլմանց յամպոց՝ հանդերձ ուռուցիկ մրրկաւ հողմոյ» Արիստ. աշխ. 612. երկրորդ անգամ՝ էջ 613 գրուած պrեստեr:

=Յն. πρηστήρ «կայծակով ու փայլակով ուրագան». որից նաև լտ. prester «հրային պտուտկող քամի». ծագում է πρήθω «այրել» բայից։—Հիւբշ. 374։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

Պռևք տե՛ս Պռոյգ։

ՊՌՁՕՂ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Եզն. 250. «Ասեն. օտարին՝ դնովք գնեալ է զմեզ՝ ի տեառնէն արարածոց... ապա օտարին՝ զոր նմա պռզօղ մուծանէ, չէր պարտ նորա արարածոցն ցանկանալ»։ ՆՀԲ մեկնում է «զռվող կամ յափշտակող զօտարին ինչ, գող կրծող զիրս այլոց». ՋԲ «զռվող կամ սոսխ», ՓԲ «կցորդ հաւասար» (որից շինել է նաև պռզել բայը). Թոռնեան Հատընտ. 1866, Ա. 49 «մասնակից, բաժանորդ, ընկեր», Բագրէն վրդ. ՀԱ 1907, 315 դնում է «գործակից, զռվող», համարելով թէ Ե դարու ժողովրդական բառ է։ Հաւանական է երևում «գործակից ընկեր» նշանակութիւնը։ Հմմտ. նաև պռզօղ:

*ՊՌԻՄԻԿՈՒՌ, ի-ա հլ. որ և պռիմիկեռ, պռիմիկիռոս «առաջին ատենադպիր, նախագահ իշխան» Ճառընտ.=Վարք. և վկ. Ա. 414, Բ. 49. Յայսմ. հոկ. 7։

=Յն. πριμικήριος «առաջին պաշտօնեայ», որ փոխառեալ է լտ. primicerius «առաջին, գլխաւոր. 2. գործավար, գործապետ. 3. կայսերական արքունեաց առաջնակարգ պաշտօնեայ. 4. մեծ սենեկապան» բառից. սրանից նաև ֆրանս. primicier, իտալ. primocero ևն։—Հիւբշ. 374։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ, Աւգերեան, Լիակ. վրք. սրբոց Գ. 162 և ՆՀԲ։

ՊՌԻՆԹԻՈՆ «զինուորական մի գունդ». մէկ անգամ ունի Կիւրղ. թգ. այս բացատրութեամբ. «Պռինթիոնն գունդ ինչ զօրական էր»։

=Անշուշտ օտար բառ. մայր ձևը անյայտ։

*ՊՌԻՍՏԻՄՈՆ «զրաւ դրուած գումար՝ որ իբր տուգանք վճարում էր պայմանագիրը խախտող անձը». Նորագիւտ բառ, որ քանիցս անգամ գործածուած է յետին հայերէնում. օր. Սմբ. դատ. 7, 149, Լմբ. օր. 37, Յիշատ. (տե՛ս իմ Ձեռ. Կարնոյ Սանաս. վարժ. էջ 2). ուղիղ ձևն է պռոստիմոն, որ մի անգամ գտնում եմ գործածուած Ասոր. դատ. էջ 48. «Եթէ առնու բան ինչ մարդ հետ ընկերի իւրում, և լինի նմին հաստատութիւն կամ գրի թուղթ և դնին գրաւ համար ոսկոյ կամ երդումն, որ ոչ հնազանդի պայմանին, տայ զգրաւն՝ որ եդաւ ի մէջ, յայն՝ որ հնազանդի։ Եւ հրամայէ օրէնքս առնուլ վրէժ ի նմանէ վասն երդմանն և առնուն ի նմանէ զպռոստիմօնն, զոր եդաւ»։

=Յն. πρόστιμον նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց բառս Karst, Դատաս. II. 208. տե՛ս նաև Բասմաջեան, Լմբ. օր. 43. և վերջին անգամ Մանանդեան, Տեղեկ. համալս. 4, 65։

ՊՌՃՈԿԵԼ «փրցնել, փետել, պոկել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 273. գործածական է նոյն ձևով Երև. Ղզ. Տփ. Լ. Շլ. Շմ. ևն։

*ՊՌՈԹԵՍ, ՊՌՈԹԵՍՄԻՈՍ «առաջադրութիւն, վճիռ, պայման» Մխ. դտ. օր. թգ.։

=Յն. πρόθεσις, προθέσμιος, իգ. προθεσμία

«պայմանաժամ, առաջուց որոշուած ժամանակ»։—Հիւբշ. 374։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊՌՈՄԻԱԿԱՆ «Պռոմեւսի նման». նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. Թղ. 13, 57. «Յորս անկայ փորձութիւն առաւել քան պյառմիականն, յորս ոչ բաբերջանիկ գոլ նմա եհաս հանդէս. իբրու ի պռէմէականն զաէ՛ զիս անկեալ փորձութիւնս»։ Թէև վերջինիս մէջ մի ձեռագիր ունի պռոմէական, բայց բնագրում անուշադրութեամբ առաջինի մէջ դրուած է պռոմիական, երկրորդի մէջ պռէմէական: Երկուսն էլ պէտք է ուղղել Պռոմէական, իբր՝

=յն. Προμεύς, Προμέως յատուկ անունից։—Աճ.

Տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 203—4։

*ՊՌՈՅԳ, ի-ա հլ. «օժիտ (աղջկայ կողմից տրուածը փեսին)» Ասոր. դատ. 9. Մխ. դտ. 289, 291. Լմբ. օր. 19. Մաշտ. ջահկ. Ուռհ. 122. գրուած է նաև պռոյf Անսիզք 19, պռեւf ժմ. յն. որից պռուգել «օժիտով ճոխացնել» Մարթին. Մխն. համգ. 133. պռուգած Ասոր. դտ. 54. Մխ. դտ. անպռոյգ Ասոր. դատ. 9. Լմբ. օր. 19. Մխ. դտ.։

=Յն. προίξ, προῖξ, սեռ. προικός. նյն. προυχίν, προῖκα «հարսի բերած օժիտը», որից προϊξασθαι «պռուգել, օժիտ տալ». ծագում է πρό «առ, իբ» և ἴχω «գալ» բառերից։—Հիւբշ. 374։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Հճ. պրիգ «օժիտ» (ըստ Բէլըրեան, Ամէն. տարեց. 1924, 198), Մրշ. պրաւf «հարսի օժիտ» (Գաբիկեան, Ամէն. տարեց. 1922, 325)։

Պռոստիմոն տե՛ս Պրոստիմոն։

ՊՌՈՍԻԿ «օժիտ, պռոյգ». անստոյգ բառ, որ գտնում եմ Թորոսեան, Տետր. հմռ. բառարանի, Նախիջևան 1794, էջ 47։

*ՊՌՈՏԻՔՏՈՌՈՍ, ի-ա հլ. «պաշտպան զինւոր կամ թիկնապահ». նորագիւտ բառ, որ չորս անգամ գտնում եմ գործածուած Անկ. գիրք առաք. էջ 223—7. «Եւ էին առաքեալքն ի թագաւորէն արք վեց, մեծամեծ իշխանութեամբ և ունէին ընդ ինքեանս այլ արս տասն պռոտիքտոռոսք և արարեալ զգուշութիւն ի վերայ Յովհաննու և գան հարին զիս... տասնեքին պռոտիքտոռոսքն (երկիցս). ...հրամնդացեալ մի ումն ի պռոտիքտոռոսացն»։ Դարձեալ նոյն բառն է ճռոտիկտորաս, նախատառի սխալ գրչութեամբ. Առաքեցին որպէս ի թագաւորէն հռոտիկտորաս, այս է նախարարս. Վրք. սրբ. 710։

=Յն. προτίκτωρ, προτήκτωρ, προτέκτωρ, πρωτίκτωρ և այս բոլորից ուղղագոյն ձևով՝ προτέκτωρ, սեռ. -ορος, յգ. հյց. τορας «անձնապահ կամ թիկնապահ արքայի», որ փոխառեալ է լտ. prōtector «պաշտպանող, թիկնապահ» (բուն. նշ. «պաշտպան, պահապան»)» բառից (Sophocles, էջ 953 և 957)։

Ուղիղ մեկնեց Մ. վ. Տէր-Մովսէսեան, Սոկրատի հրատարակութեան մէջ, էջ 710։

*ՊՌՈՏՈՆ կամ ՊՌՈՏԻՆ «առաջին». կայ միայն Պռոտին Արմենիան «Առաջին Հայք» ձևով՝ Խոր. Ա. ժղ. (Անուանեն զկղմայն դայն Պռոտին Արմենիան, որ թարգմանի Առաջին Հայք). նոյնը նաև Թղթ. դաշ. 18 են. գրուած նաև պրոտոն:

=Յն. հյց. πρώτην Ἀρμενίαν «Առաջին Հայք» (տր. և չեզ. πρῶτον)։—Հիւբշ. 374։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՊՌՈՏՈՆՊԱՏՐԻԿ «մեծ և առաջին պատրիկ» Կղնկտ. հրտր. Էմինի, էջ 143—4 (ունի միայն ԱԲ). գրուած է պռատեսպատրիկ Մագ. Թղ. 225 (իմա՛ պռոտոսպատրիկ):

=Յն. πρωτο-πατρίκιος՝ նոյն նշ. (Sophocles 958), որ է πρῶτος πατρίκιος (հյց. πρῶτον) «առաջին պատրիկ»։—Աճ.

Այս մեկնութիւնը տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 203։

*ՊՌՈՏՈՊԱՊ (գրուած է պռտապապ) «հայրապետ, քահանայապետ» Թղթ. դաշ. 24 (Հռոմի պապի համար ասուած)։

=Յն. πρωτοπάπας «առաջին հայր» (Sophocles 958)։—Հիւբշ. 370։

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՊՌՈՏՈՍՊԱԹԱՐ «յունական մի բարձր աստիճան. կայսերական թիկնապահ գնդի առաջին կամ աւագ սուսերակիր» Սմբ. պտմ. 36. (գրուած է պռօտօսպաթարն, իսկ տպ.

Մակ. 17 պրօսպաթարն). *որ և* պռտօսպաթար *Ուռհ. 27, 28. աւելի հնից Մագ. Թղ. 104* պռտաւսպաթար, *էական գրքի յիշատակարանում* պռոյսպաթար *(հրտ. Սրուանձտեանց, Հնոց և նորոց, էջ 87), նաև Յիշատ. 1007 թուից (տե՛ս Հացունի, Պատմ. տարազին, էջ 172)։*

=*Յն.* πρωτο-σπαθάριος *նոյն նշ.* (Sophocles 959). *կազմուած է յն.* πρῶτος *«առաջին»*+ σπαθάριος *«թրաւոր, սուսերակիր» բառերից. վերջինը մեր մէջ գործածուած է նաև առանձին՝* սպաթար *«գահճապետ, բանտապետ, զինակիր» ձևով, որ տե՛ս առանձին։ Յունարէնից են փոխառեալ նաև լտ.* protospatharius *և ասոր.* ܦܪܘܛܘܣܦܬܪ protospāθar:

Ուղիղ մեկնեց նախ Խոստիկեան, David der Philosoph, Bern *1907, էջ 16, որից Գ. վ. Յովսէփեան, Արրտ. 1907, 963 և վերջին անգամ Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 204։*

*ՊՌՈՏՈՍՏՐԱՏՈՐ *«ձիաւոր զինուորների գլխաւոր զօրավար» ժղ. Համկլ. Շնորհ. ընդհ. տպ. Եմ. էջ 87. գրուած նաև* պռօտռստռատօն, պռտօստռատօր, պռօստրատօր, պռտօւրատոր *Վրք. շնորհ. 50։*

=*Յն.* πρωτοστράτωρ *«մեծ ախոռապետ»* (Sophocles 959) *բառից, որ կազմուած է* πρῶτος *«առաջին»*+στράτωρ<*լտ.* strator *«ախոռապետ» բառերից։—Հիւբշ. 374։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊՌՈՏՈՖՐՈՆՏԷՍ, *որ և* պռոտոֆրոնդէս *«նախաթոռ պատրիարք» (տիտղոս Սիւնեաց մետրապոլիտի) Օրբել. գ. ժե. իե. «մեծ վարժապետ, իմաստասէր» Յիշատ. Օրբել. ողբ.* պրոտաֆրոնդէս *Օրբ. հկճռ. ժբ. էջ 168.* պրատաֆռանդէս *Արձ. 1295 թ. (Վիմ. տար. 137)։*

=*Յն.* πρωτοφροντιστής *«առաջին խորհող կամ խնամակալ». կազմուած* πρῶτος *«առաջին»*+ φροντιστής *«խորհող, իմաստասէր. 2. խնամակալ, մանաւանդ հասարակական գործերի» (չունին ո՛չ* Bailly *և ո՛չ* Sophocles*)։—Հիւբշ. էջ 374։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՊՌՈՒԿ *«շուրթն», յգ.* պռկունք *«շրթունք», որից և* ն *յաւելուածով* պռունկ *Բլկր. 27. իբրև ռամկական բառ յիշում է ՆՀԲ, որտեղ նոյն գնելով* պռուկ *«եզան բիթը, ցռուկ» Սարգ. յկ. որից* պռուաւոր *«շրթնաւո՞ր» Առաք. լծ. սահմ. 316 (Որովհետ ճրագ պռուաւոր է)։*

Մառ. հյ. բեռան *և վրաց.* პირი պիրի *բառերի հետ. աւելի ընդարձակ տե՛ս* բեռան:

ԳԻՒ.—Մկ. Ալշ. Վն. պռուկ, *Մրղ.* պըռուկ, *Մշ.* պռուգ, *Տիգ.* բռուգ, բռունգ, *Ախց. Կր.* պռունկ, *Ալշ. Երև.* պռունգ, *Տփ.* պրունգ, *Ոչ.* բրունգ, *Նխ.* բուռունգ, *Սվեդ.* բռօնգ, *Պրտ. Սեբ.* բռգունք, *Ասլ.* բռգինք, բռգի*, *Զթ.* բը՛ռգընիյք, բը՛ռգընիրք, *Ռ.* բռղունք, բուռղունք, *Հմշ.* բըրբունք *(իսկ ըստ Մառ,* Зап. Колл. Востоковедовъ I, *էջ 73—80 Համշէնի թրքացած հայոց բարբառով՝* բէրբուք), *նշանակում են «շրթունք. 2. ծայր, եզերք»։ Սրանց դէմ Ջղ. ունի* պռնչուկ, *որ գիտէ նաև Բառ. երեմ. էջ 216 և որի ծագումը անյայտ է։ Նոր բառեր են* պռկապռուկ *«մինչև եզերքը լցուած»,* պռկօշ *«կախուած շրթունքներով»,* պռնկկալ *«լաչակ»։ Բ.* բըռքունք, *յգ.* բըռքընէր *«շրթունք. 2. ամանի եզերքները», որոնք յառաջացած են* պռուկ *և* չրքունք, չրքներ *բառերի խաչաձևմամբ։*

ՊՌՈՒՍԵԼ *«ստել». ունի միայն Բառ. երեմ. 272, որից ՓԲ յաւել.։*

*ՊՌՈՔՍԵՏՈՐԱՅ *«թագաւորի յուղարկաւոր. նոքա են՝ որք զդագաղն և զահոյն բառնան». մէկ անգամ ունի Մխ. դտ. 263 շատ խաթարեալ ձևերով. ինչ.* պռօքսետօրեայն, պռովսէտարայն, պօտքսետօրայն, պրէքսէտօրայն. *նոյնը Մխ. այրիվ. 4՝* պրոքսետորայք. *իսկ Սմբատի Դատաստանագրքում, էջ 87* պրաւքսաւտորայն, պրօքստուրայն:

=*Յն.* προσεκουτόρες *ձևից (չունի* Sophocles), *որ արդէն գործածուած է Բասիլիկեանց մէջ և տառադարձուած է լտ.* prosecutores, proexitores, proquisitores *կամ նման մի ձևից. հմմտ. նաև* prosequator *«մեռելի յուղարկաւոր», որ ծագում է* prosequi *«մեռելի յուղարկաւոր լինել» բայից։*

Բասաամեան, Մխ. դա. դնում է լա. portitor «կրող, տանող» բառից՝ Վերի ձևով մեկնեց Karst Դատան. II. 76։ Վերջին լա. ձևերը դնում է Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 69։

ՊՌՉՈՒՆ *«խողովակ». յիշում է Ալիշան՝ Վաստակոց գրոց բառացանկի մէջ, էջ 257, առանց տեղը յիշելու. բնագիրը բառաքաղելիս այսպիսի ձևի չեմ պատահած։*

ՊՌՍՏԵԼ *«քամահրել, անարգել, չսիպել» խոր. որ և* պոզտել՝ *նոյն նշ. Արծր. 154.* պոստել գյօճս *կամ* յուճօֆ *«յօնքերը կիտել» Վրդն. առ. ճլ. էջ 442. Արծր. Կիր. պատմ. նոյն է նաև* ֆոստել՝ *որ տես։ (—Իսկ Փարպ. «նըրատին գլխարկելք, պատառեալք երեսօք» Մալխասեան ZAPh 2, 231 ուղղում է* պրբստելֆ երեսօֆ):—*Տե՛ս և* պոզտել։

Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, էջ 342 թրք. buruś-dur-maq *«փոթոթել, տըտպել»։*

ԳԻՌ.—Սեբ. բուզել *«յօնքերը կիտել»։*

*ՊՌՏՈՒԿՈՒՐԱՊԱՂԱՏ *«առաջին և գլխաւոր կիւրապաղատ» ԱԲ (չունի ՆՀԲ). մէկ անգամ այս ձևով գործածուած եմ գտնում Արծր. 310 և երեք անգամ էլ Հասք. 31, 35, 36՝* պռտուկուրապաղատին, -պաղն, -պաղին *ձևերով։*

=Յն. πρωτοκουροπαλάτης՝ *նոյն նշ. (չունի* Sophocles. *ենթադրում եմ հայերէնի վրայից), իբր կազմուած* πρῶτος *«առաջին»+* κουροπαλάτης *«կիւրապաղատ» բառերից։—Աճ.*

Տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 208։

*ՊՌՏՕՍԵԲԱՍՏԻՈՍ *«իշխանական մի տիտղոս՝ որ Յունաց կայսեր կողմից տրւեց Բորոս Ա-ին» Պամ. ռուբ. 214։*

=Յն. πρωτοσεβαστός *«առաջին և աւագ ազնուական» (չունի* Sophocles. *ենթադրում եմ հայերէնի վրայից), իբր կազմուած* πρῶτος *«առաջին»+* σεβαστός *«ազնուական» բառերից։—Տե՛ս նաև* սեբաստոս:—*Աճ.*

*ՊՌՕՍԷՕԹԷՕՍ *«մերձեցի՛ր, ո՛վ Աստուած» բացագանչութիւն՝ որ ժողովուրդը կարձակէ, երբ սարկաւագը* պռօսխումէ *ասելով պատրաստում է աւետարան կարդալու. համապատասխանում է մեր «առէ Աստուած» ձևին. Հմմտ. Լմբ. մատ. էջ 208. «Քահանայն. Սրբոյ Աւետարանիս.— Սարկաւագն միայն. Պռօսխումէ.—Ժողովուրդն. Պռօսէօթէօս»։—Նոյնը գտնում եմ նաև Պարգ. (հրտր. Գաթրճեան-Տաշեան) (Լամբրոնացւոյ) էջ 535* պռօսէօրքէօս, *այլ ձ.* պռաւսէաւրքէաւ, *էջ 563* պռօսաւրքէաւ, *կամ միայն* աւրքէաւ՝ *էջ 657,* օրքէօս *Յհ. արճիշ. 89.—Բառ. երեմ. էջ 272 ունի* պռօսօրքէօս *«առ քեզ տէր Աստուած մեր»։*

=Յն. πρόσει ὁ Θεός *նոյն նշ.։—Աճ.*

Տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 122։ — Հնևրից Տաթև. հարց. 645 «օրքէօսն *տառուած թարգմանի»։*

*ՊՌՕՍԽՈՒՄԷ *կամ* ՊՌՕՍԽՈՒՄԷՆ *(սեռ.* պռօսխումին) *«Աւետարանը եկեղեցում կարդալ սկսելուց առաջ ասուած բանաձևերից մին» խոսր. պտրգ. ժմ. Պարգ. էջ 154. Կիր. երգն. խր. գրուած նաև* պրօսխումէ:

=Յն. πρόσχωμεν *«ուշադրութիւն անենք, միտ դնենք», որ* προσέχω *«միտ դնել» բայի հրամ. յոգ. ա. դէմքն է։—Հիւբշ. 374։*

Հնևրից Խոսր. պտրգ. էջ 55 ուղիղ է մեկնում. «Պռօսխումէ. բարբառս այս յունական է. ի մերս՝ ունկն դիք կամ ի վեր նայեցէք թարգմանի»։ Նոյնպէս և Լմբ. մատ. 182. «Զի նոցա (յունաց) բարբառովն ուրեք ուրեք եդեալ են բանք և անուանք, և ոչ յեղաշրջեալ, առ ի պատիւ ազգին. որպէս զՔրիստոսն անուն, և զամէնն, զալէր ողորմեայն յայլ ազգս, և զպռօսխումէն ի մերս»։ Աւելի ընդարձակ ունի նոյնը՝ էջ 473. «Բայց բարբառոյս ի յունականն է լեզու. վասն հնազանդութեան աթոռոյն եդեալ է ի մերս անյեղաշրջելի. այլ զթարգմանութիւն սորին ամն առէ՝ նայեցուք, *և այլ ոք՝* զգուշութեամբ, *որք ի մի հային դիտաւորութիւն առացեալքս, քանզի զմի ունին զօրութիւն»։ Սրանցից համառօտելով Յհ. արճիշ. 52 «պռօ՛սխումէ. այսինքն ուղիղ ի վեր հայեցէք». նոյնը՝ էջ 126. «Բառս այս յունական է. իսկ ի մերս՝ ունկն դիք կամ ի վեր հայեցէք թարգմանի»։ Նոյնը դարձեալ Տաթև. ամ. 153 «Պռօսխումէ, այսինքն ի վեր*

նայեցէք յաւետարանս սուրբ, զոր դուք երգեցիքն»։—Նորերից ուղիղ են ՀՀԲ և ՆՀԲ, Գաթրճեան, Պտրգ. 155 խ ձայնի պատճառով ասորերէնից մտած է համարում (բայց յետին յունարէնի մէջ χ հնչւում է խ)։

*ՊՍԱԿ, ի-ա հլ. «պսակ, թագ, գլխի վրայ դրուած զարդ» ՍԳր.. «հարսի ու փեսի գլուխը դրուած մանեակը» Ես. կա. 10. Գէ. ես. «շրջանակ» ՍԳր. «արևի շուրջը բակ» Ոսկ. ես. «ամուսնութեան խորհուրդը կամ օրհնութիւնը» Յհ. իմաստ. Վրք. հց. Կանոն. «եկեղեցականների գլխի կուլակը» Մաքթին. «տարեշրջան» Սղ. կդ. 12. որից պսակել ՍԳր. պսակակալ Դատ. ը. 26. Ես. գ. 19. պսակաճամբար Ագաթ. պսակաճաս Կորիւն. պսակաւոր Իմ. գ. 2. Գ. մկ. բ. 14. բարձրապսակ «բարձրաւանդակ, քերծ» Նորագիւտ բ. մնաց. ժե. 12. նորապսակ Ժղ. հոմկլ. կրկնապսակ Վանակ. յոբ. մարգարտապսակ Մամիկ. բոճապսակ Մխ. դտ. խաչապսակ Նար. խչ. լուսապսակ Ճար. Գնձ. ևն։

=Պհլ. *pusāk «թագ, պսակ». հմմտ. զնդ. 𐬞𐬎𐬯𐬁 pusā- «թագ, պսակ» (բառիս ստուգաբանութիւնը անյայտ է ըստ Bartholomae, Altiran. Wört. 912): Պհլ. ձևը աւանդուած է Թուրֆանի pusaγ, սոգդ. 'ps'k ձևերով և փոխառութեամբ առուած է նաև Թոխար. psuk «պսակ». պահլաւ բառին է կցւում ըստ Zidén՝ յն. ἄμπυξ «կանանց մազերը ճակտի վրայ կապելու կապ» (ստուգաբանութիւնը անյայտ էր ըստ Boisacq 56). Benveniste BSZ № 103, էջ 41, որից քաղում եմ այս տեղեկութիւնը, վստահելի է գտնում այս համեմատութիւնները։—Հիւբշ. 232։

ՆՀԲ պրս. փիսակ (բայց այսպիսի բառ անծանօթ է)։ Müller SWAW 78, 431 զնդ. pusa: Հիւնք. պրս. պէսաք, բէսաք (իմա՛ basāk, pasāk «մանկական ծաղկեայ գլխանոց»)։ Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 196 պրս. بساک basāk «ծաղկեայ պսակ» բառից։—

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. պսակ, Ալշ. Մշ. պսագ, Խրբ. Հմշ. Սեբ. բսագ, Պլ. բսագ, փսագ, Գոր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. փսակ, Երև. Ննխ. Ռ. Սչ. փսագ, Ասլ. բսագ, փսագ, բսայ, փսայ, Տիգ. բսսոգ, Ագլ. փսօկ, Հճ. բըսսօգ, Զթ. բօսօգ, բօսոգ, Սվեդ. բսսիգ. Թրքախօս հայերից՝ Ատն. բսսագ, բոլորն էլ «պսակի խորհուրդը», այսինքն իբր եկեղեցական բառ։ Նոր բառեր են պսակադրամ, պսակաճաշ, պսակուկ, պսակցնցէֆի, պսակտես:

ՓՈԽ.—Ուտ. փուսակ «պսակ, ամուսնութեան կարգը», փուսակբեսուն, փսակբեսուն «պսակել, ամուսնութիւնը օրհնել». այս բառերի մէջ գտնում ենք մեր բառի հնագոյն ու ձայնաւորը։

ՊՍԵՄՆ «վարդի փուշ». մէկ անգամ ունի Ոսկ. պօղ. Ա. 399. «Ընդդէմ միմեանց կայցեն հակառակք և միմեանց նմանիցեն, որպէս ցորենոյ՝ որոմն և վարդի պսեմն» (յն. բնագրում «փուշ»)։ Նոյն բառն է անշուշտ որ յետնաբար ունի Վստկ. 136 գրծ. պըսմով ձևով, իբր «մի տեսակ վայրի փշեղէն». այսպէս՝ «Պըսմով կամ այլազգ շոր փշով դրեբանն կալ»։ Ուղղականը անյայտ է. բայց դատելով նախորդից՝ պիտի լինի պսեմ:—Վաստակոց գրոց ցանկի մէջ, էջ 257 անուշադրութեամբ բառս դարձած է պլամ, որ անշուշտ ուղ. պըսմ ձևից է յառաջացած (ըս և լա նոյն ձևն ունին)։

*ՊՍՈՒՐ «մի տեսակ անծանօթ բոյս է» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2598։

=Արաբ. بسر bisr կամ busur «արմաւ»։ Տե՛ս նաև պուսիր:

Այսպէս է մեկնում ՀԲուս.։ Ըստ այժմ պատահական նմանութիւն ունի արաբ. بسعير bas'īr «fougère» (տե՛ս Steinschneider-ի հաւաքածոյի մէջ՝ WZKM 11, 316)։

ՊՍՊՈՒՂԵԼ «ճակատամտել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 273. այս բառն է որ դարձել է պսպուզել «ճամարտակել» ՀՀԲ (առանց վկայութեան)։

Պստիկ տե՛ս Պզտիկ։

ՊՏԱԿ «պսակ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 273։

Պտեկ տե՛ս Պոյտն։

Պտեղն տե՛ս Պտուղ։

ՊՏԵՐ «մի տեսակ բոյս. լտ. aspidium filix mas» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2604։

=Յն. πτερίς, լտ. pteris, արաբ. بطاريس bitārīs նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՊՏԻՌ «որոնում, փնտռտուք». արմատ առանձին անգործածական, որից ունինք աղբալտրի Լմր. առակ. պտռել «հողը փորփորելով պրպտել» Ճառընտ. սրա նորագոյն ձևն է փնտռել կամ փնդռել՝ որ ունի առանձին։ Զարմանալի է պտռող «անյայտ մի արհեստաւոր», որ յիշուած ենք գտնում 1262 թ. մի արձանագրութեան մէջ (Վիմ. տար. 104). «ԶՍիմէոն պտռող յիշեցէք. աղաչեմ»։ (Կոստանեան, Վիմ. տար. էջ XVII համարում է «փորագրիչ», անշուշտ որովհետև պտռել նշանակում է «հողը փորփորելով որոնել». բայց սրա բուն նշանակութիւնը «որոնել» է և ո՛չ թէ «փորել»։ Պօլսում կայ արայճի, որ է «կորսուած բաներ փնտռելով գրաւող արհեստաւոր». տե՛ս իմ Թուրքերէնէ փոխառեալ բառեր, էջ 80)։

ԳԻՌ.—Տփ. պտրիլ, Ղրբ. պըտըռէլ «որոնել, քիթը՝ատամները փորփորել»։ Ակն բ՛ըռել, բ՛ըղըռել «փնտռել», Մշ. փնդռել, Պլ. Ռ. փնդըռել, Տիգ. փնդըռիլ, Ախց. փնտռել, Սեբ. փռռել, Ք. փռղել «քչփորել, փորփրելով որոնել» (օրինակ՝ աղբը փռղել)։ Կրկնականը՝ Մրղ. պտըռտել, բոլորն էլ «որոնել»։ Նոյնպիսի մի կրկնական է երևում պրպտել «որոնել, փնտռտել»>Զթ. բըյբըդիլ, այն է *պրպըտել: (Ամատունի, Հայ. բառ ու բան, էջ 571 դնում է պրպտել իբր Պօլսի բառ, վկայութեան կոչելով ՀԱ 1904, 33 իմ մի նախադասութիւնը։ Պօլսի գաւառականում այդպիսի բառ չկայ. և իմ գրածը գրական լեզուով է)։—Նոր բառեր են պտռոցք, պտռտել, կեռիճպտռելի:

ՊՏԽԻԼ նշանակութեամբ անստոյգ բառ. երկու անգամ ունի Յայսմ. դեկտ. 11 և մրտ. 4. «Եւ ի հատանելն ի սահանցն նոյնպէս եկաց (ի պահս) և ոչ պտխեցաւ ի կերակուրս զատկաց. բնաւ ոչ պտխեցաւ ի պտղոյ դըրախտին», ՆՀԲ, որին առաջին վկայութիւնն է միայն ծանօթ, մեկնում է «շաղախել, մըխել», ՋԲ «պատառել, անձնատուր լինել», ԱԲ «մօտենալ, ձեռք զարնել, ինքզինքը բանի մը տալ»։

Պտղակն տե՛ս Պտուղ։

*ՊՏՂԻ «մի տեսակ անպտուղ ծառ. թեղի, կնձնի, ulmus campestris L» (ըստ Արթինեան, Ածաչնչի տունկերը 142) Վստկ. Յայսմ. ասւում է նաև պտեղածառ, պտեղեայ ծառ, փտեղեայ ծառ:

=Յն. πτελέα կամ πτελίσ համանիշ ձևից փոխառեալ. նոյն յն. բառի ցեղակիցն է հյ. թեղի, որ տե՛ս առանձին.—Հիւբշ. 374։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Նո՞յն է արդեօք պցղի Տր. տեկ. «ղըղըլ աղաճ»։

ՊՏՈՅՏ, ի հլ. «շրի՝ գետի յորձանք» Յոբ. իը. 10. Սղ. կը. 16. Իմ. ժթ. 7. Ոսկ. փիլիպ. որից պտուտիլ, պտուտել «ոլոր ոլոր դառնալ՝ դարձնել» Խոր. ՅՀ. կթ. Բրս. մրկ. Ճառընտ. պտուտանալ Եպիփ. կուս. պտուտարար Շիր. ՅՀ. կթ. պտուտկել Շնորհ. Եղիս. Բրս. մրկ. եռանդնապտոյտ Անան. եկեղ. ներձինապտոյտ Սիւն. տաղ. խչ. շըրջանապտոյտ Նար. տաղ. շրջապտուտկեալ Դիոն. Թղթ. ոլորապտոյտ, պտուտակ, պտուտակաւոր (Նոր բառեր) են։ Նոյնից է նաև պտտուտակ «սխեռ», որ տե՛ս առանձին։

Հիմք. պատատել և փարոյթ բառերի հետ։

ԳԻՌ.—Ջղ. պտտել, Երև. պըրտէլ, Ագլ. Ախց. Կր. պտըտիլ, Ղրբ. Տփ. պտուտ գալ «պտտիլ, դառնալ», պտուտ տալ «դարձնել», Ալշ. Մշ. պդօդել, Պլ. բըդըդիլ, Հմշ. բըդըդուշ, Սեբ. բդըդէլ, Ռ. բըդդէլ (երկու վանկով). Ասլ. բդըդէ՝լ, Շմ. պիտիտ տալ, Ակն. բըդօղ, Սվեդ. բող՛վիլ «պտտիլ, շրջիլ, զբօսնուլ. 2. որոնել»։—Նոր բառեր են պտուտկուն «մեծ մրրիկ», պտտան, պտտացնել, պտտկիլ, պտտուիլ, պտտուկ, պտտուն:

ՓՈԽ.—Քրդ. potul «մրրիկ հողմոյ» (Justi, Dict. Kurde 74):

ՊՏՈՒԿ, ո հլ. (յգ. պտկունք, պտկանց) «ընձիղ, ծիլ, բողբոջ» Ագաթ. Եփր. համար. 221. Ոսկ. հմբ. Փիլ. լիւս. յովն. և յն. «ատինքի ծայրը» Առակ. լ. 33. (նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. ծիլ և ծըլիկ). որից պտկել կամ պտկիլ «ծլիլ, բողբոջիլ» Իմ. գ. 4. ընչապտուկ Եզն. ծայրապտուկ Վրդն. երգ.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. bud- «ուռչիլ» արմատից, հյ. -ուկ մասնիկով. ցեղակիցները տե՛ս պուտ բառի տակ, որ պահում է պարզ արմատը. յիշենք այստեղ ի մէջ այլոց մ. անգլ. budde, անգլ. bud, հոլ. bot «կոկոն»։

Հիւնք. պոյտն, պուտուկ բառից։ Վերի մեկնութիւնը տես Petersson KZ 47 (1916), 253—4, որ յիշում է նաև Pokorny 2, 116: Պատահակա՞ն են վրաց. ბუტკი բուտկի, ბუტკო բուտկո «ծիլ, կոկոն»։

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. Կր. Մկ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. պտուկ, Ալշ. Մշ. պդուգ, Հմշ. Սեբ. Տիգ. բդուգ, Ռոլ. բդիգ, բդիկ, Ագլ. Գոր. Ղրբ. պտօկ, Զթ. բօդուգ, Հճ. բտդուգ, Սվեդ. բուդիգ, Ննխ. Պլ. Ռ. բուդուդ, Թրքախօս հայերից էլ՝ Ատն. բդուդ. բոլորն էլ «ծծի ծայր կամ կովի ծիծ» նշանակութեամբ (վերջիններին մէջ դ ձայնը յառաջացած է շփոթելով պուտ բառի հետ)։ Նախաւոր «ծիլ» իմաստը պահում են Վն. Գոր. Ղրբ. վերջինիս մէջ նշանակում է նաև «ծայր» (ինչպէս՝ լեզուն, գրչի են), որից էլ պտկիլ, պտկուիլ «գոյանալ, յառաջ գալ, նոր երևան գալ». հմմտ. ծագ և ծագիլ:—Նոր բառեր են պտկալ, պըտկակար, պտկոտ:

ՊՏՈՒՂ, ո հլ. «միրգ, փխբ. բերք, արդիւնք, գործ» ՍԳր. «եկեղեցական տուրք, պտուղ» Բուզ. 235. որից պտղաբեր ՍԳր. Եւս. քր. բազմապտղաբեր Մծբ. պտղազուարճ Ոսկ. ես. պտղալի Եփր. ծն. պտղաճաղ Օրբն. իգ. 21. Ղևտ. ժթ. 10. պտղաճաղել Եւագր. 54. պտղի «եկեղեցական հարկ՝ բերքով» (հմմտ. ֆր. fruit «պտուղ» և իբրև իրաւագիտական բառ՝ «մուտք, ստացուածք, տուրք») Չքր. սարկ. Գ. 8. անպտուղ ՍԳր. լիապտուղ Ոսկ. յհ. ա. 31. Փարպ. միապտուղ Կիւրղ. թգ. ձիթապտուղ Ոսկ. եփես. ճաշակապըտուղ Փարպ. պտղատու «պտուղ տուող» Փիլ. Նար. «պտղի, այն է՝ եկեղեցական տուրք տուող» Լմբ. մատ. 430. կաղնապտուղ Փիլ. լին. պտղառատ (նոր բառ) ևն։—Պտուղ մասնաւորապէս նշանակում է «խաղողի մէկ հատիկը». ինչ. «Հացն ի բազում ցորենոյ բաղկանայ և գինին ի բազում պտղոց խաղողոյ» (Տաթև. ամ. 161). որից փոխաբերաբար նշանակում է նաև «աչքի բիբ» Եփր. այլակ. Նանայ. Միխ. աս. «մատի ծայրը» Առակ. լա. 20 (երկուսն էլ կլորակ ձևից առնելով)։ Առաջինից պիտի լինի նաև պտղակն «աչքը տկար կամ պակասաւոր» Ղևտ. իա. 20 (հմմտ. գւռ. պտղիլ «աչքի պտուղը ընկնիլ դուրս, աչքը պայթիլ»). երկրորդի հետ նոյն է պտեղն «մատի ծայրը» Լմբ. իմ. Վստկ. սրանք ունին պտղան, ի պտղանէ հոլովաձևերը, որոնցից ՆՀԲ հանում է ուղ. պտեղն ձևը. բայց պտեղն չէ աւանդուած, գաւառականներում առհասարակ ունինք պըտուղ Պլ. «մատի ծայրի փափուկ միսը», Ա. Վն. «պտղունց, մատի ծայրով առնուած քանակութիւն» (օր. մէկ պտուղ խունկ. այս ձևը ունի նաև Մաշտ. Կիլիկ., որ ՆՀԲ սխալ է մեկնում «բոլորակ հատ խնկոյ», երբ թէ լինէր խնկի տեսակը, մինչդեռ չափն է). և միայն Հճ. ունի բտդեղ<պտեղ «պտղունց». սրանից են կազմուած նաև պտղունց «մատների ծայրով առնուած քանակութիւնը», փտղել (խմ՛ պտղել) «մատի ծայրով պտուղը ճզմել՝ հասունութեան աստիճանը իմանալու համար» Վստկ. որոնք ցոյց են տալիս թէ բառի բուն ձևն է պտուղ և ո՛չ պտեղն:

Աւետիքեան, Քերակ. 1815, 312 պատել (կճեպով պատած) կամ պէտք (ծառին պիտանի) և կամ պտուկ «ծառի ծիլ» բառից։—ՆՀԲ պտղակն լծ. յն. πτίλλος τοῖς ὀφθαλμοῖς։ Մառ ЗВО 5, 319 պտուղ կցում է զնդ. fśuśa հոմանիշին։ Հիւնք. արաբ. badal «փոխարէն» բառից։ Patrubány SA 1, 311 հնխ. pat «ընկնել» արմատից՝ -ուղ մասնիկով։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 15 հնխ. bhidu-lo-m ձևից, որ է «պայթիլ» արմատից. հմմտ. լտ. findo «ճեղքել», ինչպէս սանս. phala- «պտուղ» ծագում է phal- «ճաքիլ» արմատից։ Petersson KZ 47, 253 պտուկ բառի հետ դնում է հնխ. bud- «ուռչիլ» արմատից, որի ժառանգները տե՛ս պուտ բառի տակ։ Walde 293 ընդունում է Pederson-ի մեկնութիւնը, բայց Pokorny 2, 116 և 139 մերժելով այն՝ ընդունում է Petersson-ի մեկնութիւնը։ (Զևաոյէս անընդունելի չէ

այս մեկնութիւնը, որովհետև հմմ. bud-*պխոի տար հյ.* պտ–. *իսկ* –ուղ *մասնիկ է, ինչպէս* տես–իլ, կենց–աղ. *կարևոր է միայն գտնել ժառանգ մի ձև «պտուղ» նշանակութեամբ)։ Պատահական նմանութիւն ունին արաբ.* فتلة fatla *«պատիճ, որոշ ծառերի պտուղի պատեանը»,* فتل futul *«զանազան անտառային ծառերի պտուղի պատճանման բերքը»,* افتال iftāl *«կիշեալ տեսակի ծառերի կճեպ կամ կեղևը» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 310)։*

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. Մկ. Ջղ. Սլմ. Տփ. պըտուղ, *Շմ.* պուտուղ, *Ագլ.* պտօղ *«միրգ, աչքի բիբը», Ալշ. Մշ.* պդուղ *«բերք, խաղողի հատ, աչքի բիբ», Մրղ.* պուտուղ, *Խրբ.* բդուղ *«խաղողի հատ, բիբ», Սչ. Տիգ.* բդուղ *«միրգ», Ջթ.* բօղուղ, *Պլ.* բուդուղ *«բիբ, պղպջակի մէկ գնտիկը», Սվեդ.* բդէօղ *«ձիթապտուղ»։ Նոր բառեր են* ծառապտուղ, աչֆապտուղ, պըտղատել, պտղաւոր, պտղիլ, պտղուիլ, պըտղունց, պտղտանք, պտղտուք, պտղտել, պտղտուիլ, պտղտուկ: *Թրքախօս հայերից՝ Ատն.* բարիբդուղ *«բարի պտուղ»,* բդղի *«պտղի»,* գանըբդուղ *«ձիթապտղի նման մի պտուղ՝ որ իբր հինայ են գործածում» (Արևելք 1888 նոյ. 8—9)։*

ՓՈԽ.—Վրաց. პტული պտուլի *«թաց պըտուղ. 2. նուբար. 3. հաղուագիւտ բան»։ Անատոլուի թուրքերը և թրքախօս յոյները հայերից փոխ են առած* gasnəbəduγ *«կասնապտուղ» (տե՛ս վերը)։ Թրք. գւռ. Այն.* buduγ *«ձիթապտուղ» (Կոշնակ 1928, 15)։*

*ՊՏՊՏ *«հովուի բիր կոչուած բոյսը,* sanguinaria, polygonium, scribonius largus» *Մխ. բժշ. 68։*

=*Արաբ.* بطباط btbāṭ *նոյն նշ. որ ծագում է* شبطباط šbṭbāṭ *ձևից, այն է ասոր.* ܫܒܛܒܛܐ šəbatbāṭā „πτολύγονον, equisetum ramosissimum» (Brockelm. *364 ա), որ ծագում է ասոր.* ܫܒܛܐ šabṭā *«գաւազան» (անդ 363 բ) բառից։ — Այս բոյսի անունը շատ լեզուների մէջ կապուած է «գաւազան, ցուպ» բառի հետ. ինչ. հյ.* հովուի բիր, *արաբ.* عصاالرّاعى ʻaṣā-ar-rāʻī, *թրք.* čoban deynegi, *հյ.* հովուի գաւազան *(Ամիրտ.), նաև ասոր. վերի ձևը։*

Ուղիղ մեկնեց Seidel, *հրար. Մխ. դտ. § 186։*

ԳԻՌ.—Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 552 և աղշբանք բառի տակ յիշում է գւռ. պատպատ *«թունաւոր մի բոյս»։*

Պտռել *տե՛ս Պտիռ։*

ՊՏՍԳԵԼ *կամ* ՊՏՍԿԵԼ *«փոքր երեխաների և անասնոց ձագերի ցատկոտել խայտալը» Գենեադ. Յայսմ. յուլ. 15. Վրդն. աղ. ճլ, էջ 442. Վրք. և վկ. ա. 694 (այլ ձ. ունի* պտըգ-գել*). նոյն բառը Յայսմ. փետ. 4 գրուած է* պտստել. *«Մինչև ստնդեայ տղայքն՝ որք ի գիրկս մարցն, պտստէին ասելով...», իսկ Յայսմ. յուլ. 15 (երկրորդ անգամ)* պտոտալ. *«Աքստէր և նեղէր զիշխանն և զերեսն ի նմանէ ի բաց դարձուցանէր, պտոտայր և ի մայրն հայէր»։*

*ՊՐԱԿ, ի–ա *հլ. (գործածուած է անեզաբար) «Գործք Առաքելոց» Ոսկ. կող. Բ. էջ 624 և յհ. բ. 42. սրանց մէջ գործածուած է առանց* առաքելոց *բառի յարադրութեան. աւելի յետոյ ասւում է* պրակք առաքելոց *Վեցօր. Բ. էջ 196. Յհ. իմ. եկեղ. Սարգ. իսկ յունաբան հեղինակներից սկսեալ գործածւում է* պրակք *«գրքի գլուխ կամ մաս» նշանակութեամբ. Սահմ. Պորփ. Վրք. հց.—նոր գրականում եզ.* պրակ *նշանակում է միայն «գրքի մաս,* fascicule»*։*

=*Յն.* πρᾶξις, *յգ.* πράξεις *«գործք, գործառնութիւնք», յատկապէս* πράξεις τῶν ἀποστόλων *«Գործք առաքելոց». իսկ «գլուխ, հատուած» նշանակութեամբ առնուած է* πρᾶξις *«ընթերցուածք, հռետորի բանախօսութիւնը» ձևից։ Ծագում է* πράσσω *«ընթանալ, գործադրել, վերջացնել» բայից։—Հիւբշ. 315, 375։*

Նախ Schröder, Thesaur. 46 *ասոր.* פרק pəraq *«մաս, կտոր» բառի հետ։ ՀՀԲ և ՆՀԲ (որ* պուրակ *և* պրակ *բառերը սխալմամբ իրար է խառնում) յն.* πρᾶξις*։* Spiegel, Huzw. Gram. 189, *որից և* Müller *և Պատկ. պհլ.* parāk, *պրս.* pāra *«մաս, կտոր»։ Հիւբշ. 315 չի ընդունում կապել* պրակ *«հատուած» հր.* פרק päreq, פרקא perqā *«գրքի սոտ-*

բարաժանում», ասոր. ܦܪܩܐ perqā «շոփի կտոր, պատառիկ» բառերի հետ, որովհետև Դավիթ Անյաղթի պրակների դէմ գտնում ենք յն. πρᾶξις։

ՓՈԽ.—Վրաց. პრაკი պրակի «պրակ» (տե՛ս Физіологъ, հրատ. Մառ, էջ XXXVII)։

*ՊՐԱԿՍԱԽԱԹԱՅՔ, կամ պրակսաւքոյf, պրակս աւաքայf, պրակս աւաքեայf, պըրակfսաւաքայf «անվաւերական գիրք գործոց Առաքելոց» Եւս. պատմ. 147, 148, 200, Եփր. բ. և գ. կոր. 81. 117. Սարգ. բ. պետր. ա. յոհ. ա տպ. էջ 509, բ տպ. էջ 399։

=Ասոր. ܦܪܩܣܘܛܐ prqsvtā ձևից, որ տառադարձուած է յն. πράξεις αὐτῶν «Գործք նոցա» բառերից. հայերէնին անցել է ասորական թարգմանութեանց միջոցով (Եւս. պատմ. և Եփր.)։—Հիւբշ. 375։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊՐԱԿՏՈՐ «հարկահան» Վրդն. առ. դնում և մեկնում է իբր օտար բառ. «Քննեսցէ փոխատուն զամենայն ինչս նորա. Սիմաքոս (թարգմանէ) պրակտոր, որ է հարկահանն»։

=Յն. πράκτωρ «հարկահաւաք»։—Հիւբշ. 375։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՊՐԱՍ (գրուած նաև պրասխ, պրախ), ի հլ. «մի տեսակ սոխի բանջարեղէն՝ սոխերի ընտանիքից» Թուոց ժա. 5, Մծբ. 240. Եփր. երաշտ. 204։

=Յն. πράσον «պրաս», որից փոխառեալ են նաև թրք. پراصا, prasa, վրաց. პრასა պրասա, թուշ. პრას պրաս, լազ. prasa, praska, proskya, ռում. prajă, հալ. prasŭ ևն։ Յոյն բառը կցում է լտ. porrum, porrus համանիշին և երկուսը միասին հանում են հնխ. pr̥so- ձևից, որ եթէ հայերէնում ունենայինք, պիտի գտնէինք *հառ ձևով (Boisacq 810, Walde 601, Pokorny 2, 84):—Հիւբշ. 375։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Կր. պրաս, Երև. Տփ. պռաս, Հմշ. բռաս՝ նոյն նշ. իսկ Սլզ. փուրաս «սոխի ու սխտորի միջև՝ կծու համով՝ կոճղէզաւոր մի ընդեղէն» (Նաւասարդ 1914, էջ 71)։

*ՊՐԱՍԽ, որ և պրասխի, պրասի «մի տեսակ բոյս» Գաղիան. պրասին Բառ. երեմ. յաւել. 571.—Ռոշքեան համարում է «marrubium», ՆՀԲ «մի տեսակ զուիրակ, prasium», ՀԲուս. § 2613 «ballota», Տիրացուեան, Contributo § 463 ballota nigra L», իսկ Բառ. երեմ. էջ 273 պրասղ «ձմերուկ» (որ հանած պիտի լինի Մծբ. էջ 240 հատուածից. Պրասխին և մեղրապոպին և սեղխով)։

=Յն. πράσιον «marrubium բոյսը», լտ. prasium «մի տեսակ զուիրակ», արաբ. فراسيون farāsiyūn՝ նոյն նշ.—Հիւբշ. 375։

*ՊՐԱՍՏԻՆ «քաղաքի արուարձան, նախաքաղաք» Սոկր. էջ 89, 112. գրուած նաև պռաստին Սոկր. 194. Վրդն. պատմ. տպ. Վենետ. էջ 92, 98, 102 (հասկանում է «գիւղ», ինչ. էջ 102՝ Եւ զպռաստինս հարիւր, որ է գեօղեան). Յայսմ. փետ. 17. Ճառընտ. Պամ. ամաս. 60. պրաստ կամ պռաստ Ճառընտ. որից պռաստնոց «գաւառ, երկիր» Մագ. թղ. 157։

=Յն. προάστειον, προάστιον «նախաքաղաք, արուարձան», որից նաև վրաց. პრასტინი պրաստինի «мъстопребыванія բնակավայր» (Չուբինով[2] 1022), թերևս հայերէնի միջնորդութեամբ, ինչպէս երևում է ձևից։ Յոյն բառը ծագում է πρό «առաջի» և ἄστυ «քաղաք» բառերից։—Հիւբշ. 375։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՊՐԱՏՈՒԿ «հերակալ, վարտակալ, ծամակալ». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 273, որից ՓԲ յաւել.։

*ՊՐԱՑՕՂ «զինուորական բազպան, բազկի զրահ». երկու անգամ ունի Սմբ. դատ. Բազկնոց պրացաւլն է (էջ 87). Այլուայ պրացաւլ (էջ 88)։

=Միջ. լտ. brazalis, brazarolus նոյն նշ. կազմուած է լտ. brachium «բազուկ» բառից։

Ուղիղ մեկնեց Karst, Դատաստանագիրք, II. 77։

*ՊՐԱՔՍԻՍ «գործ». մէկ անգամ ունի Մագ. թղ. 234. «պատագարուն պրաքսիս», այն է «գործի մէջ կաղ»։

=Յն. πρᾶξις «գործ, գործողութիւն» (տե՛ս վերը պրակ):—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատեն. հտ. Բ. էջ 202, 204։

*ՊՐԵՏՈՐ «նախագահ դատաւոր Հռովմա-

յիցոց. 2. խորհրդարան, տեղի ատենի» Վրք. հց. բ. 322. նոյն է նաև պռետոր «փոխանորդ առաքելոց» Թղթ. դաշ. 24. որից պռետորական Սոկր. էջ 419։

=Յն. πραίτωρ *«առաջին իշխան, նախագահ, պետ»,* πραιτώριον *«կառավարչապետի պալատը». երկուսն էլ փոխառեալ են լտ.* praetor, praetorium *ձևերից. հայերէնը յունարէնի միջնորդութեամբ է։—Հիւբշ. 375։*

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ, Աւետիքեան, Մեկն. Թղ. պօղ. բ. 654 և ՆՀԲ։

*ՊՐԷՖԱՑ, *որ և* պրէֆացիօ, պրէֆացիօն, պրէֆասիօն, պրէֆէսիոն, պրէֆէսիօն *«նախաբան աղօթից ունիթոռական պատարագի» Պարզ. 484—9։*

=*Լտ.* praefatio, *յգ.* praefationes *նոյն նշ.։*

*ՊՐԻՆԿ *«վայրի խաշխաշ, ապրանճ կամ մի ուրիշ տեսակ բոյս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2614։*

=*Արաբ.* برنك birink, برنق biriq, برنج birinǰ *«վայրի խաշխաշ» (տե՛ս ի* Steinschneider WZKM 11, 315)*։—Աճ.*

*ՊՐԻՈՆԷ *«սղոցաձուկ». մէկ անգամ ունի Վեցօր. 153. Որ անուանեալ կոչի* ճախփիէ, պրիոնէ *(ձեռ.* պրւոնէ, *լուս.* պոռրնէ*). ուրիշ վկայութիւն չկայ։*

=*Յն.* πρίοναι, *որ յոգնակին է* πρίων *«սղոցաձուկ» բառի։—Հիւբշ. 375։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՊՐԻՍԿ *«մի տեսակ բոյս է» (ըստ Գաղիան.* «thapsia», *ըստ Բժշ.* «thapsus, *սկիւթական փայտ»)։*

Եթէ այս նշանակութիւնները ճիշտ են, պէտք չէ ուղղել բառը պրինկ, *որ տե՛ս վերը։*

*ՊՐԻՍՄԷՆ (պրիսմայ ձևի՞ց է ն յօդով) *«մետաքսեայ կտոր» Սմբ. դատ. 21, որից* պրիսմեղէն *Մաշտ. ջահկ.։*

=*Արաբ.* ابریسم ibrīsum *«մետաքս» ձևից. աւելի ընդարձակ տե՛ս* ապրիշում։—*Աճ.*

*ՊՐԻՍՏԷ *«սղոցաձուկ» Վանակ. յոբ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։*

=*Յն.* πρίστης *«սղոցաձուկ»։—Հիւբշ. 375։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՊՐԻՏԱՆ *«ատենակալ յունական քաղաքաց կամ ծերակուտական ժողովի են». մէկ անգամ գործածուած է Ոսկ. մտթ. ա. 11. «Ու առաքինութեան պարգև ոչ տերև դափնւոյ, և ոչ ոստ և պսակ ձիթենւոյ, և ոչ ոռճիկք պատուիրանաւ, և ոչ պատկերք պղընձիք. քանզի այն ամենայն ոյժ և արհամարհեալ էր»։ Այս հատուածի մէջ* պատուիրանաւ *խանգարեալ գրչութիւն է, որ իմաստ չունի և պէտք է կարդալ* պրիտանաւ՝ *համաձայն յոյն բնագրին։*

=*Յն.* πρύτανις *«յունական քաղաքների գերագոյն մագիստրատ, ծերակուտական»,* πρυτανεῖον *«յունական քաղաքների մէջ այն հասարակական հաստատութիւնները, ուր պահւում էր նուիրական հուրը և ուր խնամւում էին հասարակական հիւրերը և պետութեան թոշակաւորները»։*

Ուղիղ մեկնեց նախ Ոսկերերանի (Վենետ. 1826) հրատարակիչը. յետոյ Նորայր, Բառ. ֆրանս. էջ 1005 ա։ Կրկնում է Աճառ. Հյ. նոր բառեր հին մատեն. Բ. 262—3։

Պրծանիլ *տե՛ս Պուրծ։*

ՊՐՃԵԼ. *յետին ժամանակի բառ՝ անստոյգ նշանակութեամբ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Պղնձ. 14. «Անչափ ոսկի ու արծաթ, ակն ու մարգարիտ ունէի, որ պըրճելով լցեր էի, ու ապրեցայ հարիւր տարի»։ —Թերևս նշանակում է «յափշտակել, գզել, կողոպտել»։*

ՊՐՃՈՒԿ *«ձիու պոչի վերի ծայրի պինդ մասը» Վստկ. 199, 202։ (ՆՀԲ մեկնում է «ջիղ, ներարդ», որ յարմար չէ վերի վկայութեանց)։*

Պատահական նմանութիւն ունի Թթր. برچك burčak *«գանգուրք, խոպոպիք»* (Будаговъ *II, 252)։*

ՊՐՇԱԿ *(որ և* պշրակ, պշրակ, բրշակ*)* ի-ա *հլ. «առաստաղի վրայի տախտակէ զարդերը» Բարուք զ. 54. Եփր. աւետ. 324. Լծ. կոչ. Նիւս. երգ. Վրդն. երգ. էջ 94. Բենիկ (տպ. Սոփերք ԻԱ. 81). Արծր. Պիտառ. (Հին բռ. մեկնում է «պրշակ, շինուած մարգակով և տախտակով». Բառ. երեմ. էջ 58* բրլաշակ *«դարաւանդ». բայց այս դարաւանդը պէտք*

է համկանալ ճիշտ ինչպէս ինքը էջ 74 մեկնում է «պրշակ, որ է մարդակ և տախտակ շինուածոյն կամ կոճ». որին ուշադիր չլինելով ՓԲ՝ մեկնում է սխալմամբ «բրաշակ, բարձր սար| դարատեղ»)։

ԳԻՐ.—Համմտ. պրշակ, պրշիկ Մշկ. «ձող»։

*ՊՐՈԺԻԱՋՄԵՆՈՍ «նախասրբելոց պատարագ, որ միայն Մեծ Պահոց մէջ էր մատուցւում» (յետին ժամանակները թարգմանուեց հայերէնի և գործածական էր թերևս հայ-հռոմէների մէջ) Պտրգ. 414. «Աստուածային պատարագ քառասնորդացն պրօժիաղմէնօս!, արարեալ սուրբ հօր մերոյ Վասիլիոսի»։

=Յն. προηγιασμένος «նախասրբեալ». ասւում է λειτουργία τῶν Προηγιασμένων «Պատարագ նախասրբելոց»։

Ուղիղ մեկնեց Տաշեան, Պտրգ. էջ 349, 414։

ՊՐՈՄ «վարսակի նման մի խոտեղէն է» Գաղիան. ունի միայն ՀԲուս. § 2616։

ՊՐՈՅԿ «քաջ, կարիճ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Սիմ. ապար. 56. «Տեսին զՎահան ոէք և պըրոյկ, ընդ յաջողելն մախացին»։

Գրուածքս սխալագիր և սխալատիպ մի գրութիւն լինելով՝ կարելի է կասկածել որ մի՛ գուցէ պէտք է ուղղել առոյգ>արոյկ>պրոյկ (ա և պ տառերի նմանութիւնից յառաջացած մի սխալ)։

*ՊՐՈՊՈՍԻՏՈՍ «նախագահ, վերահսկող». առանձին չէ գործածուած. սրանից ունինք պրոպոսիտոսութիւն «պաշտօն նախագահի» Ճառընտ.=Վրք. և վկ. ա. 413 (ձեռ. պրոպոսիդոսութիւն). ուրիշ օրինակ չկայ։

=Յն. πραιπόσιτος ձևից, որ փոխառեալ է լտ. praepositus «գլխաւոր, զինուորական հրամանատար, պալատական կառավարիչ ևն» բառից. կազմուած է prae «յառաջ» և positus «եդեալ» բառերից և նշանակում է «յառաջադիր»։—Հիւբշ. 375։

ՆՀԲ դրաւ լատինից։

Պրոտոս, Պրոնեթոս տե՛ս Լուսաւ։

*ՊՐՈՒԽ «շրէշ բոյսը» Ասար. ունի միայն ՀԲուս. § 2618։

=Արաբ. برواق birvāq «շրէշ» (տե՛ս Steinschneider WZKM 11, 316)։ եթէ չընչուէր | նշանը (بروق) կկարդացուէր brūq:—Աճ.

*ՊՐՈՔՍԻՄՈՍ «օտար մի պատուանուն» Լմբ. առ Լև. 1865, էջ 240, որ և պռոքսիմոս Յիշատ. 1007 թուից (տե՛ս Հացունի, Պատմ. տարազի էջ 172), Ուռհ. 157, 158, 216, Պատմ. կիլ. 211։

=Յն. πρόξιμος «պատգամաւոր, երեսփոխան». գալիս է լտ. proximus «ահսուշ, վերահսկող» բառից. բուն նշանակում է «մերձաւոր, մօտիկ»։—Հիւբշ. 375։

ՊՐՏՈՒ, ո հլ. (իսկ Վեցօր. 83 սեռ. պըրտուի) «կնիւն, ճիլ, սէզ, շամբուտի եղէգ» Յոբ. ը. 11. խ. 16. Ես. ժթ. 6. Եփր. ես. 93. Փիլ. որից պրտուամած կծ. կոչ. պրտուեայ Ել. բ. 3. պրտուեղէն Տօնակ. Յայսմ. Վրք. հց.։

ԳԴ պրս. بردى burdī «սէզ, կնիւն»։ ՆՀԲ արար. պէրտի, պէրտիյէ: Հիմք. ըստ ԳԴ, Բառս ընիկ արաբերէն է (տե՛ս Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 575) և ձայնական տեսակէտով անյարմար մեր բառին։

ՊՐՐԻ «հուն, չում», որից պրեճի «հունի ծառ» Գաղիան. բժշ.։

ՀԲուս. § 2621 յիշում է անգլ. berry «մացառուտի պտուղ»։ (Այս բառի հետ կցւում են ըստ Kluge 45՝ գերմ. Beere, մբգ. bęr, հբգ. bęri, գոթ. basi, հոլլ. bes, անգսք. berie, որոնց համեմատութեամբ նախագերմ. ձևը լինում է paso, որ կապ չունի այլ ևս հայերէնի հետ)։

*ՊՐՔԷ «ջրի աւազան կամ գուբ» Վստկ. էջ 5. աւելի լաւ է բրքայ Պղնձ. 17, 37, որ և գրուած բրգայ Աղթամ. (տպ. Կոստ. էջ 41)։

=Արաբ. بركة birka «աւազան», որից նաև քրդ. birké, birk «աւազան»։ Ընիկ սեմական բառ է. համմտ. եբր. ברכה bərēkā, եգիպտ. birakati «գուբ կամ աւազան». բուն արմատը յայտնի չէ՝ ըստ Gesenius[17] 118.—Հիւբշ. 274։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ. յետոյ Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), էջ 662։

ՊՐՕՆ «այծի մազ, թիֆթիկ» Յայսմ. փետ. 13. որից պրօնագործ Յիշատ. Սամ. անեց.

շար. 152. Սմբ. պտմ. 125. գրուած պրուն Ամիրտ. (վկայութիւնը տե՛ս Նորայր, Բռ. ֆրանս. 724 բ)։

ՀՀԲ պրակ բառի՞ց։

ԳՒՌ.—Մշ. պրօն, Սթ. բրօն «թիֆթիկ»։

*ՊՕԶ «գորշագոյն» Վստկ. 199. Երազ. որ և պօզլախ (գրուած պաւզլախ) Յայտ. գ. 8 լուսանցքի վրայ (յետին գրիչներից աւելացուած իբր բացատրութիւն շլոռոս բառի). բոլորն էլ գործածուած են ձիու համար։

=Պրս. بوز bōz, Թրք. بوز boz, بوزلاق bozlaq «գորշ, գորշասպիտակ», չաղաթ. boz «գորշ», արևել. Թրք. boz «կապուտակի մօտ գոյն, սպիտակորակ կապոյտ», քրդ. boz «գորշ» (բոլորն էլ ձիու համար ասուած)։—Հիւբշ. 278։

ՆՀԲ սխալուելով Յայտ. գ. 8 լուսանցագրութիւնից՝ դնում է «գոյն կանաչ ֆըստըխի և դեղին կամ բացագոյն կանաչ. ըստ մեզ բացատրի յն. բառիս χλωρός, շլոռոս»։ Թրք. բառերը իրեն ծանօթ չեն, ինչպէս նաև գւռ. բօզ «գորշ ձի», որ Թուրքերէնից նոր փոխառութիւն է։

*ՊՕԽՏԱԽ «թաթար ազնուական կանանց գլխարկ», որից պօխտախաւոր «պօխտախ ունեցող, գլխարկաւոր». Նորագիւտ բառ, որ ունի Մաղաք. աբ. 17. «Տաթար խաթուն պօխտանուոր»։

=Թթր. بوغتاق boγtaq «գդակ պատուաւոր թաթար կանանց»։

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. տպ. Մաղաք. աբ. 64։

ՊՕՌՈՑ «էշի առնի»? իբր միջին հյ. բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆր. verge։

*ՊՕՍՊՕՍՈՂ «կեղծաւոր, խաբեբայ, շողոքորդ» Սեկունդ. «Աղուէս պաւսպաւսող» (Տաշեան, Das Leben... des Phil. Secundus, էջ 26). Նոյնը էֆիմ. 371 գրուած է պօսպօզող: Անշուշտ ծագում է պօսպօսել բայից և արմատն է պօսպօս:

=Արաբ. بصبصة başbaşa «շունը պոչը երկու կողմ շարժելով շողոքորդելը», որից تبصبص tabaşbuş «շնթել. 2. ստամբասպասութիւն» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 365, Աբիկեան, Ընդ. բռ. տաճկ. հայ. Պօլիս 1892, էջ 142 բ)։—Աճ.

ԳՒՌ.—Ղրբ. պօ՛սպօս անէլ «այս ու այն տեղ պահվտիլ և թաքուն նայիլ». կայ և պօս տալ «աղուէսի՝ իր յետևից ընկած շների ձեռքից ազատուելու համար անակնկալ կերպով ուղղութիւնը փոխելով՝ յանկարծ ուրիշ կողմ ցատկելը» (ըստ Միաբանի՝ Արրտ. 1888, էջ 317), պօսել Կր. «թաքուն հեռանալ»։—Նուպարեան, Բառ. ֆր. էջ 161 chattemite բառի տակ ունի իբր գաւառական բառ պօսպօսող «անուշերես, խոնարհերես մարդ». բայց երևի սխալման արդիւնք է գաւառական նշանակելը և պարզապէս առած է Առձեռնից, ուր արդէն յիշուած է իբր առամկօրէն բառ։

*ՊՕՏՐՈՒՌՈՒՄ «կրկէս, ձիարձակարան» Մարթին. որ և պօտռոմն «ձիարշաւ» Ուռհ. 284, պաւտռումն «կրկէս» Պտմ. աղէքս. էջ 23 (յաւելուած նոր գրչից)։

=Յն. ἱπποδρομία «ձիարշաւ», ἱππόδρομος, ἱπποδρόμιον «ձիարշաւարան, ասպարէզ» բառի ռամկական ձևն է. հմմտ. նյն. πουδρούμι, μπουδρούμι, որից փոխառութեամբ հսլ. podrumŭ, լեհ. podruna, ռում. podrum, podrom, Թրք. بودوروم bodurum «գետնափոր նկուղ», պրս. پدرام pidrām «հանդիսավայր, զուարճալի տեղ» են։ Մայր ձևը կազմուած է ἵππος «ձի» և δρομάω (այս ձևը չի աւանդուած) «վազել» բառերից։ Հին ձևից են փոխառեալ լատ. hippodromos, ֆրանս. hippodrome «ձիարձակարան» են։—Հիւբշ. 375։

ՆՀԲ դնում է «բառ ռմկ. որ է գետնափոր նկուղ»։ ԱԲ «թէատրոն, ծածուկ տեղ»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Müller WZKM 5, 68։

Ջ

*ՋԱԲԻՍՏՐ «գրքի գլուխ». նորագիւտ բառ. գործածուած է ՋՋէ=1338 թ. գրուած մի Աստուածաշնչում։

= Հֆրանս. chapistre>ֆրանս. chapitre <լտ. capitulum «գրքի գլուխ»։

Գտաւ ու մեկնեց Մ. վ. Մաքսուդեանց, Արրտ. 1914, 1047։

ՋԱԲՈՑԵԼ. նորագիւտ բառ, անյայտ նշանակութեամբ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Գիրք թղ. 196 մի շատ մութ հատուածի մէջ. «...լեզու և պատմիչս յարդեան ժամանակիս ի մէջ հիւսիսոյ կողմանդ տաղաւարողք զբոլոր լեզու տարաբերմամբ, մանաւանդ սակս ջաբոցել, զ'ի խորհուրդ սեռումն». թերևս նշանակում է «մեկնել, ըմբռնել, պարզաբանել»։

Տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատեն. Բ. 251։

*ՋԱԲՐՈՆ կամ ՋԱԲՐՈՒՆ «վեղար, կրօնաւորի գլխու ծածկոց» Մխ. ապար. (տէպ). Մարթին. գրուած ջբրուն Մ. Մաշտ. 277. որից ջաբրունաւոր «վեղարաւոր». Մխ. ապար.։

=Հֆրանս. chaperon «գլխանոց» (ստ. լտ. cappa «ծածկոց» բառից), որ և ֆր. chaperon, իտալ. ciapperone «գլխանոց»։—Հիւբշ. 390։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՋԱԹԱՂԻԿ «կաթուղիկոս Հայոց» Կաղընկտ. հրտր. էմ. էջ 237 (ձ. սեռ. ջաթկիղ, ջաթղիղ, գաթողկիղ), ըստ արաբական յորջորջման։

=Արաբ. جاثليق ǰātalīq կամ جاثليق ǰāθalīq, որ տառադարձուած է հյ. կաթուղիկոս բառից։

Ուղիղ մեկնեց նախ Կ. վ. Շահնազարեան, հրտր. Կաղնկտ. բ; 16. ծան. վերջին անգամ Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատեն. Ա. էջ 35։

ՋԱԹԱՆ «թաթար խանի որդի». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մխ. այրիվ. էջ 83. «Հուլաղուն կոտորեաց զամենայն ջաթանս, որք են զանորդիս»։

=Անշուշտ թաթարերէն բառ է։

ՋԱԼ «կոտոր փայտի բոլորշի առ ի այրել. rondin» միջ. հյ. բառ, որ ունի Նորայր, Բռ. ֆր. 1099 ա. նոյն է նաև ջալ «փոքր փայտ՝ որին գաւազանի մի հարուած տալով թռցնում են օդը՝ տուշփայտ խաղի մէջ. ֆր. bèle», որից ջալուբիr «տուշփայտ խաղը, bâtonnet». երկուսն էլ իբր միջ. հյ. բառ յիշում է Նորայր, Բառ. ֆր. էջ 141 բ և 135 բ։

=Թրք. կամ պրս. բա՞ռ է. հմմտ. նոյն խաղի զանազան անունները, թրք. čelik-čomaq, վրաց. ჭილკა-ჯოხი, գւռ. Ղրբ. ჭილინგი, Ախց. ღოლა-ჭოლიჸი. ըստ Будаговъ 1, 486 պրս. چليك čilīk, چلنك čiling, چلوك čulūk, որոնք չգիտէ ԳԴ։—Մեր բառը ենթադրում է պարզ ձևը, որի թերևս նուազականն է čelik, իբր «փայտիկ, չալիկ»։—Աճ.

ՋԱԼ «ջոկ կամ հօտ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 273։ Տես և ջալլ։

Ջալճանք տե՛ս Ջաշանք։

ՋԱԼՈՏ (գրուած նաև ջալլոտ, ջալատ, ջալօտ), ի հլ. «բիր, ծեծի գաւազան» Խոր. Սիսիան. (Սոփերք ժբ. 33). Ոսկիփ. Յայսմ. Կիր. էջ 10. Ղև. խ. էջ 164. կայ նաև ջալոտի ձևով՝ Եփր. վկ. արև. 215 (ոչ-ոսկեդարեան), Վրք. և վկ. Ա. 100, 123։

ՆՀԲ լծ. հյ. ջլուտ և ջալլ՝ իբր խուրձ կամ բազմութիւն գաւազանաց ի մի տրցակ, թրք. ջալը (իմա čalə) «խոփ»։—Եթէ իրօք տրցակ է գաւազանների, կարող է կազմուած լինել -ոտի մաս-

նիկով և այն ժամանակ արմատը կլինի ջալ, որ և տե՛ս առանձին։

ԳԻՌ.—Սրանից է ջլատկել Սեբ. «սաստիկ ծեծել»։

*ՋԱԼՈՒՆՋ «դատական բողոք, գանգատ» Անսիզք 19, 49, 51, 69, որից ջալնջել «դատարանին բողոքել» Անսիզք, էջ 19, 23, 51. ջալնջօղ «գանգատաւոր» Անսիզք 69, անջալունջ «առանց դատական բողոքի» Անսիզք 23 (ուրիշ ձևով է բացատրում Նորայր, Բառ. ֆր. 749 ա)։

=Հֆրանս. chalonge «դատական բողոք», chalonger «բողոքել դատարանին», անգլ. challenge «կոչ, հրաւէր, պահանջ, դատական մերժում»։—Հիւբշ. 391։

Ուղիղ մեկնեց նախ Անսիզքի հրատարակիչը, էջ 19։

ՋԱԽԵԼ կամ ՋԱՂԽԵԼ «ամուր վարնել, խորտակել, փշրել» ՅՀ. կթ. Շար. Ղևոնդ լէ, էջ 156. որից ջախումն, ջաղխումն խոր. կրկնութեամբ՝ ջախջախել կամ ջաղջախել «խորտակել, փշրել» ՍԳր. ջախջախ «խորտակեալ» Ես. լզ. 6. Դան. բ. 42. «կցկտուր, փուճ, անպիտան» Եփր. տիտ. 265. ՅՀ. կթ. ջախջախանք ՍԳր. (նաև «տառապանք» Ոսկ. Հռովմ. 344, 346). անջաղխջախ «անխորտակելի» Անյ. բրձր. այլ ձևով՝ ջանջախել Վստկ. 100, 115. ջանջխեած Մխ. բժշ. 107, որ և ջնջխած Մխ. բժշ. 43։ Բոլորի պարզ արմատն է ջախ, կրկնուած ջախջախել, սաստկութեան համար հնչուած և գրուած ջաղխել, ճիշտ ինչպէս ունինք նաև բախ, կրկնութեամբ բաբախել, սաստկականը բաղխել:—Նոր բառ է ջախջախիչ:

=Նոյն է մի խումբ կովկասեան բառերի հետ. ինչ. վրաց. ჯახება ջախեբա «բաղխել, զարնել», ჯახაჯუნი ջախաջունի «աղմուկ, շրինդ», ჩეხა չեխա «կոտրել, ջարդել (փայտ են)», լազ. ǰax «մուրճով զարնել», ուտ. ծախփեսուն «ծեծել, փշրել, կոխոտել», ցախփեսուն «քամել, ճմլել, ճզմել», ցախցախփեսուն «խորտակել, ջախջախել», ծախկալ «դռան մուրճը, թակիկ, տճկ. չախչախ»։ Բայց սրանց յարաբերութիւնը ճշտուած չէ։—Աճ.

Հիւնք. պրս. چاك čāk «պատռել», چاكچاك čākčāk «պատառատուն» բառերի հետ։ Մառ ИАН 1919, 408 վրաց. ջախ, ջխ արմատին ցեղակից է դնում։

ԳԻՌ.—Ջղ. ջ'ախջ'ախել, Տփ. ջախջըխիլ, Մրղ. ճոխճխէլ, Ասլ. չախչըխէ՝լ, Շմ. չախ անիլ, չախչախ անիլ, Գոր. Ղրբ. ճճէ՛խէլ.—2. *ջանջախել ձևից են՝ Երև. ջընջըխէլ, Մշ. ջ'նջխել, Ալշ. ջ'նջ'խել, Խրբ. ջ'ընջ'խիլ, Սլմ. ճոնջըխել, Մկ. ճոնճխիլ, Վն. ճնջխել, Եւդ. ջըշխէլ (<*ճընջխել) «փշրել, խորտակել»։ Սրա սաստկականն է ճնջխոտել: Պարզ արմատը պահում են ջախուբուրդ, ջախբուրդ Երև. Ղզլ. Ղրբ. «ջախջախուած, ջարդուբուրդ եղած»։

ՓՈԽ?—Նոր ասոր. çaxçaxta «խորտակել, ջախջախել»։

ՋԱՀ, ի հլ. «բոցավառ մարխէ ձող, վառուած լոյս» ՍԳր. «կանթեղներով կախովի մեծ ճրագ» Յիշատ. որից ջահաւոր Ոսկ. ես. ջահացուցանել Ագաթ. ջահափայլ Եփր. պհ. 169. ջահաբորբոք Ասող. եօթնաջահեան Եղիշ. դտ. ճառագայթաջահ Կիւրղ. խչ. ճրագաջահ Տաղ. են։

Lag. Ges. Abhd. 9 սանս. čātra, որ մերժում է Arm. Stud. § 1897 նախաձայն č-ի և նոյն ձևը իրանական խմբի մէջ չգտնուելու պատճառով։ Հիւնք. համառօտուած ճառագայթ բառից, Ա. Մ. Գարագաշեան (անձնական) ջերանիլ բայից, ինչպէս ունինք մեռանիլ բայից մահ: Մառ ИАН 1918, 341 նոյն ընդ (հր)դեհ։

ԳԻՌ.—Ագլ. ջահ, Տիգ. ջոհ, Ախց. Կր. Սեբ. Սչ. ջ'ահ, Խրբ. ջ'այ, Մշ. ջ'ախ, Մկ. ճոխ.—Շմ. Տփ. ճաղ.—Մշ. ջ'առ, ճառ, Մրղ. Ջղ. ճառ, Ննխ. Պլ. ջառ, Ռ. ջառ, ջառա, Զթ. ջ'օհյը, ջ'օհրը.—վերջիններս մատնանշում են *ջահր ձևը, որ աւելի հին է քան ջահ:

ՓՈԽ.—Ոստ. ճար «ջահ»։

Ջաղացք տե՛ս Ջուր։

ԳԻՌ.—ր ձայնը պահում է Տփ. ջրաղացկ, բայց նաև ջաղացկ. նոյնը պահում են տեղափոխութեամբ՝ Խրբ. ջ'աղարջ', ջ'աղարց (սեռ. ջ'ախջ'ի, բց. ջ'ախջ'է), Տիգ. չողորց, Զթ. ճաղօյցք, ջ'աղորցք, Հճ. ջ'աղօյցք.—ր ձայնը կորցրել են՝ Ագլ. ջաղաց, Երև. Ջղ.

չ'աղաց, *Գոր. Շմ.* ճաղաց, *Ախց. Կր.* չ'աղացf (*յգ.* չ'աղչ'ըճէr), *Հմշ.* ճաղացf (*սեռ.* ճաղցուց), *Մկ. Վն.* ճողաց, *Սվեդ.* չ'ողուցf, *Ալշ.* չ'աղաչ', *Մշ.* չ'աղաճ, *Ննխ.* ջաղաչf, *Մրղ. Սլմ.* ճողոշ, *Սեբ.* չ'աղաշգ, *Սչ.* չ'եղացf, *Ղրբ.* ճէ'ղաց, *Ասլ.* fէղաչf, fէղաչ. *վերջինիս մէջ նախաձայն* f՝ *յաջորդ* չ *ձայնի տարանմանութեամբ է ձեւացած՝ համաձայն* Meillet-*ի օրէնքի* MSL *14, 288 և ՀԱ 1905, 254։—Նոր բառեր են* ջաղացպան, ջաղացատեղ, ջաղացաfար, ջաղացքաղաrչ:

ՋԱՂԲ (ի *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «տեղատարափ անձրեւ» ՑՀ. կԹ. 326. Տաթև. ամ. 227. որից* ջաղըագոյն չիբf՝ *նոյն նշ. Արիստ. աշխ.։ Գրուած կամ տպուած է* ջաղջ *Տաթև. ձմ. լե. «Ջաղջ անձրեւն հեղեղէ զսերմանիսն»։*

Հիմք. համեմ է խիղը *բառից։ Աճառ. ՀԱ 1908, 124 յիշում է հակուտ.* čalbax *«ճահիճ, մօր, տիղմ», արեւլ. թրք.* چالپا čalpa *կամ* چالپوق čalpuq *«անձրեւից ցեխոտուած տեղ»,* چالاد čalad *«ցեխ, կաւ, տիղմ», որոնք պատահական նմանութիւն միայն ունին։* Petersson *տե՛ս* ջոլիr:

ՋԱՂԵԼ *«ուժովցնել». ունի միայն ԱԲ։*

Ջաղխել *տե՛ս Ջախել։*

Ջաղել *«ողբալ» տե՛ս Ջայլ։*

ՋԱՂՃ *կամ* ՋԱՂՋ, ի *հլ. «բեկբեկեալ, խեճէշ, ցուփ, շուայտ». անստոյգ բառ. ունի միայն ՀՀԲ. (փակ սրա տուած երկրորդ նշանակութիւնը՝ «փայտի կոտրուանք», դաւառական է ըստ ՆՀԲ, բ. 1066 բ)։*

*ՋԱՂՋԵՐ *«վարտիք (Կիլիկեան ասպետների)». ունին միայն Քաջունի, հտ. Գ. 208 և Հացունի, Պատմ. տարազի, էջ 262. ըստ Սիսուան, էջ 481 յիշուած է Թագաւորօրհնէքի մէջ և Մխ. Գօշի մի ձեռագրում։ Որից* ջաղջեrակապ *«վարտիքի կապը, խոնջան» Քաջունի, անդ։*

=Պրս. چخجیر čaxǰīr *կամ* چخشور čaxšūr *«պնդրավարտիք, զոր ագանին յոտս», որից Թրք.* چاقشر *կամ* چقشیر čaqšər, *ռմկ.* čašqər, časxər *«մի տեսակ նեղ ու կարճ վարտիք».* (Будаговъ, *I. էջ 460)։*

Ուղիղ մեկնեց Հացունի, անդ։

*ՋԱՄ *«գումար, համագումար». քանիցս ունի Սմբ. պտմ. 140։*

=Արաբ. جمع ǰam' *«գումար»։—Աճ.*

ՋԱՄԱՋ *«ուղտի տեսա՞կ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Յովսիմ. (համառօտ խմբագրութիւն), էջ 30. «Եկն եհաս օտար այլակերպ գազան մի ահեղ, մեծ, զարմանալի, նմանութեամբ որպէս ջամազ ուղտոյ»։*

=Կայ արաբ. جمل ǰamal *«արու ուղտ»։*

ՋԱՄԲ *«ստեղիք, կերակուր» Ոսկ. մ. ա. 16. Վրք. հց. որից* ջամբել *«մանր մանր ջարդելով կերցնել (մանուկին, թռչունի են), սընուցանել, խնամել» ՍԳր. Ագաթ. Վեցօր. 171.* ջամբակեr *Եղիշ. հյր. մեր 199.* ջամբեցուցաճել *խոսրովիկ. Նար. Յայսմ.* կաթճաջամբ *Իգնատ. թղ. 148. Տօնակ.* օձաջամբ *ՑՀ. իմ. եկեղ. Ստ. ժմ. 494.* (ջամբ *լ. «ապուր»)։*

Brosset JAs. *1834, 369 են վրաց.* ճամա, *մանչու թթր.* ǰemen*։—ՆՀԲ. լծ.* ծամ *և* ումպ: *Տէրվ.* Altarm, *23 իբր բընիկ հայ՝ սանս.* ǰambh, ǰabh *«բերնով խածնել»,* ǰambha *«խածուածք», հսլ.* зобати *«ուտել» բառերի հետ։ Մորթման* ZDMG *26, 589 բեեռ.* zipparçima *«ջամբել»։ Հիմք.* ամպ *բառից։ Շէֆթելովից* BB 28, 297 *նոյն է Տէրվիշեանի հետ։—Բառիս հետ նման են հնչմամբ և իմաստով մի կողմից պրս.* čam *«ուտելը»,* čamīdan *«խմել» (չունի ՑԴ. գիտէ* Horn § 444), *սանս.* čāmati *«խմել», օսս.* çimǰn *«խմել», և միւս կողմից մի խումբ կովկասեան բառեր. ինչ. վրաց.* ჭამა ճամա *«ուտելը»,* ჭამადი ճամադի *«ուտելիք»,* მჭამელი մճամելի *«կերող, ուտող»,* ჭამება ճամեբա *«սնուցանել»,* *ինգիլ.* ճամայ, *մինգ.* ճկոմուա *«ուտել»,* չամա *«սնուցանել», լազ.* օչամու *«կերակրել, սնուցանել» (Մառ, Լազ. քերակ. 208 սրա արմատը դնում է պարզապէս* չ*)։ Բայց այս երկու խմբերն էլ յարմար չեն։ Պարսիկ ձեւը փոխառեալ լինելու դէպքում պիտի տար հյ.* *ճամ: *Ուրեմն հետաքրքրական է կովկասեան խումբը։ Այստեղ բառի ընդհանուր տարածումը, նշանակութեան նախնական*

ձևը, միանգամայն և ճամ պարզական արմատի գոյութիւնը, մինչդեռ հայերէ-նը աւելացած է նոր բ թարմատարով, ցոյց են տալիս որ հայերէնը փոխառ-եալ է կովկասեաններից. բայց այստեղ էլ սպասելի էր *ճամբ և ո՛չ ջամբ:

ՋԱՄԲԹԱԿ «ջուխտ, զոյգ» Կոչ. ժբ. էջ 230 (այսպէս նոր տպագրութիւնը՝ բստ մի ընտ-րելագոյն ձեռագրի. իսկ հին տպ. ունի ջուխ-տակ). որ և գիտէ Բառ. երեմ. էջ 274 ջամ-բակ «զոյգ հաւուց» ձևով. Տե՛ս և ջուխտ:

ՋԱՄԲՌ կամ ՋԱՄՌ «սենեակ, արքունի դիւանատուն» Թղթ. դաշ. էջ 30. Սմբ. պտմ. 101. «արքունի գանձարան» Սմբ. դատ. 18, Տե՛ս և ջամռայ:

=Հֆրանս. փոխառութիւն, որ է արդի ֆրանս. chambre, անգլ. chamber «սե-նեակ»,

Ուղիղ մեկնեցին նախ Վիստոնեանք, Թրգմ. խոր. էջ 216, յետոյ ՀՀԲ, Իսկ ՆՀԲ մեկնում է «բառ լտ. յն. գա՛մէռա, գա-մա՛ռա, գղ. շամպր, անգղ. չէմպր, հյ. կամար, թրք. գէմէր»: Սրա համեմատ ԱԲ մեկնում է բառը «կամարով խուց, արքունի դիւան»,

*ՋԱՄԲՌԼԱՅՆ «թագաւորի սենեկապան» ԱԲ. գրուած նաև ջամռլա Մխ. դտ. 262 (մի ձեռագրի լուսանցքում). ջամբլայն, ջամպը-լայն:

=Հֆրանս. chambrelan, որ և ֆր. cham-bellan, անգլ. chamberlain «սենեկապան». ծագում է chambre «սենեակ» բառից. տե՛ս ջամբռ:

Dulaurier JAs. 1861, էջ 296 գրում է ջամբլայն, ջամպլայն և փոխառեալ է դնում Ասորիքի լատիններից,

*ՋԱՄՌԱՅ կամ ՋԱՄԸՌԱՅ «սենեկապան» Շնորհ. առակք 74, 89,

=Նոյն է ջամբռ բառի հետ, որ արդէն կայ նաև գրուած ջամռ, տե՛ս անդ,—Աճ.

ՋԱՅԼ, ի հլ. «մեռելի վրայ լացողների խումբ» Նար. կը. 174. Օրբել. ողբ. Աձար. մկրտ. «բազմութեամբ լաց, ողբ» Մխ. երեմ. որից ջայլել «մեռելը խմբուելով ողբալ» Բուզ. 125. ջայլական (որ և ջլական) «ող-բական» Երզն. քեր. ջայլաճէ «ողբ, կոծ» Հին բռ. անշուշտ այստեղ է պատկանում նաև ջաղել «ողբալ», որ գիտէ միայն ՓԲ յաւել. (եթէ ստոյգ է, մի գեղեցիկ օրինակ է յլ=ղ լծորդութեան. ինչ. ճշոյլ և ճշող, բոյլ և բող, յոյլ և յողալ): — Ջայլ աւելի ընդհանրանա-լով նշանակել է «խումբ մարդկանց» Կանոն. (Քահանային զմեղս՝ եթէ ոք [ի] հրապա-րակի ջայլի ձաղեսցէ, ողույն ոլորէ դատաս-տան), «կենդանիններ» ԱԲ. որից ջայլական «ջոկ, խումբ» Լծ. Նար. ջայլիլ «սյար առնուլ» Արիստ. գրչ. ջայլիճ «հօտ (ոչխարների)» Մագ. թղ. 219, «մարդկանց խումբ» Մագ. թղ. 148,—Բոլորովին ուրիշ է ջայլակոծել «դանակոծել, ծեծել» Բռ. առեփ. լեհ. որ ծա-գում է ջալ «փայտ» բառից. տե՛ս այս բառը և համեմ. ջալ «ջոկ կամ հօտ», որ է ջայլ:

*ՋԱՅԼԱՄՆ կամ ՋԱՅԼՆԱՄՆ, ճ հլ. (-ման, -մանց) «բարձրահասակ մի թռչուն է. տեկ. տէվէ խուշի, ֆր. autruche, գերմ. Strauss, ռուս. страусъ, անգլ. ostrich, որ և պարս-կական բառով՝ իշտրմուղ» ՍԳր. (գործա-ծուած է 8 անգամ). յետնաբար գրուած ջա-լամ Վրդն. առ. 59. ջալապաւ ձու փխ «ջայ-լամու ձու» Վրդ. առ. 61,

=Սեմական ծագումով բառ պէտք է լինի, ըստ որում Հայաստանի բնիկ թռչուն չէ ջայ-լամը. համեմ. արաբ. ظليم ẓalīm «արու ջայլամ», յգ. ظلمان ẓilmān կամ ẓulmān (տե՛ս Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 508),—Աճ.

Հիւբ. ջայլ-=թրք. čaylaq+իմն: Վե-րի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 124 ու ԳԲ դնում է պրս. բայց առանց յիշելու պրս. բառը,

ԳԻՌ.—Խրբ. չայլամ «մի տեսակ թռչուն է». իսկ Սեբ. ջ՛այլամ պահուած է միայն բարձր հասակ ցոյց տալու համար. օր. ջ՛այ-լամի պէս բան մ'է:

+ՋԱՆ, ի հլ. (բիչ անգամ նաև ո, ու հլ.) «ճիգ, փոյթ, աշխատանք» ՍԳր. Վեցօր. Ա-գաթ. Եւագր. Ոսկ. յհ. ա. 20. որից ջանալ ՍԳր. ջանացուցանել Եւագր. ջանասէր Կոչ. անջան Ագաթ. Եւս. քր. Ոսկ. Կոչ. 30. Եւագր. բազմաջան Պիտ. աշաջան Նար. զրաջան Ոսկ. Եփր. պհ. մեծաջան Ոսկ. յհ. ա. 37. Փարպ. մշտաջան Եփր. պհ. գիշերաջան Մանդ. ընդունեայնաջան Ոսկ. յհ. ա. 1. ընդ-

վայրաչան Ճառընտ. ժռաչան Աստղ. Վրք. Հց. չանաղիր, չանաղրութիւն (նոր բառեր) են.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. ye, yo «եռալ, եփուիլ, պղպջալ, փխբ. ներքին հոգեկան շարժումներ ունենալ» արմատից. հմմտ. սանս. yásati, yasyati «տաքանալ, եռալ, յոգնիլ, պապտասփիլ», զնդ. yah- «եռալ», յն. ζέω «եռալ, եփիլ, պղպջակել», ζόη «փրփուր», ζῆλος (դոր. ζᾶλος) «եռալը, պղպջալը, եռանդ, ջանք, նախանձ, ջանադրութիւն», կիմր. iās «եռալ, եփուիլը, եռանդ», հբգ. jesan «խմորիլ, փրփրիլ, պճպճալ», jerian «փրփրեցնել, խմորել տալ», ննիւս. φ̄sa (*jōsjan) «ուժեղ շարժման մէջ դնել», նորվ. asa (*jasàn) «խմորուիլ, աղմկել, կատաղիլ, զայրացնիլ» են (Walde 570, Boisacq 309, Pokorny 1, 208)։ Հայերէնը գալիս է հնխ. ye-; yo- արմատի սորբին ձայնդարձից. նախաձայն y ըստ օրինի դարձել է ջ (հմմտ. ջուր), որ է յն. ζ. վերջաձայն ն մասնիկ է ճիշտ այնպէս, ինչպէս բան, թան բառերի մէջ։

ՆՀԲ լծ. հյն. զուն և լտ. conatus «ջանք»։ Պատկ. Изслед. 17 զնդ. yāna «երջանկութիւն», պրս. jān «հոգի» բառերի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 100 հնխ. yam, yat, yan «բռնել, ջանալ» արմատից. հմմտ. սանս. yam, զնդ. yat, յն. ζητέω «խնդրել», ζημία «պատիժ», հյ. յամել, յամառ, յամր, ջատագով: Հինք. ճինչ բառից։ Patrubány SA 1, 312 պրս. jān «հոգի»։ Margoliuth, Թրգմ. Բիւր. 1900, 334 սանս. yatna «աշխատութիւն» և պրս. jān «հոգի». իսկ հյ. ջանաւոր ձևից է դնում եբր. גבור gibbōr «հզօր, քաջ, արի»=ասոր. ganbār. (դժբախտաբար սրանք բնիկ սեմական բառեր չեն. հմմտ. արաբ. جبّار jabbār «բռնակալ». բոլորի արմատն է սեմական gbr)։ Scheftelowitz BB 29, 31 սանս. dhī «մտածութիւն, նպատակ», dhiṣā «ջանալով», զնդ. dōiši «հոգ տանիլ»։ Ներսէսեան, Արև. մամ. 1909, 18 պրս. جنك jank «կռիւ, պատերազմ»։ Քիփչեան, Բազմ. 1910, 153 ճիգն, ոգի, ուշ բառերի հետ ոզ>ոյժ արմատից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 323 պրս. جنك jank «կռիւ» բառից։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Meillet MSL 21, 251։

ԳԻՒ.—Ալ. չ'անալ, Ջղ. չ'անանալ. որից գլխի ջանալ Ալ. «վնասել», ջանֆաշ Տփ. «աշխատասէր, ժրաջան, գործունեայ (մարդ)»։

ՋԱՆԱԿ «քերթող». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 274։

ՋԱՆԳ «պակասաւոր, խեղաթիւր (նորածին երախայի համար ասուած)» Նեմես. էջ 139. որից ջանգճեծ «պակասաւոր» (լուսնի մահիկի համար ասուած) Գիրք թուղթ առ Վաչէ. (թերևս իբր երկու տարբեր բառեր՝ գրելի ջանգ, ճեծ)։

*ՋԱՆԴԱՐ «զինակիր». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սամ. անեց. 137. «Եւ Ուսուփ՝ որ անուանեցաւ Սալահատին, էր ջանդար առաջի Նուրադինին, և էր հաճոյ յաչս նորա»։

=Պրս. خاندار jāndār «զինակիր». կազմուած է jān «անձն» և -dār «կրող, պահող» բառերից, որով բուն նշանակութիւնն է «անձնապահ»։—Աճ.

*ՋԱՆՈՒՆ «լատինական եկեղեցու կրօնաւորական մի աստիճան, կանոնիկոս» (նորագիւտ բառ) Սմբ. դատ. 33, յգ. ջանուննի (անդ.)։

=Ֆրանս. chanoine բառից, որ ծագում է լտ. canonicus ձևից։

Ուղիղ մեկնեց Karst, անդ։

Ջանջար տե՛ս Ջարջար։

ՋԱՆՋԻՂ «մի տեսակ ազնիւ և մաքուր կտաւ» Բրս. մրկ. էջ 381. «բարակ կտաւ՝ գործածուած իբր քամիչ» Բժշ.։

Ջանջիւն տե՛ս Ջարդան։

*ՋԱՆՍԼԵՐ «Ռուբինեանց ժամանակի պետական մի աստիճան». յիշուած է օրինակ 1283 թուին գրուած մի Սաղմոսարանում, որ պատկանում է Լևոն Գ. թագաւորին (ՀԱ 1922, 142). որից ջանսլերութիւն՝ գործածուած 1330 թուի մի հրովարտակում (REA 1, 247). գրուած նաև ջանցլեր:

=Ֆրանս. chancelier «արքայադատութեան նախարար, կնքապահ» (հին միապե-

տուԹեան օրով). արդի գերմ. Kanzler> ռուս. канцлеръ, անգլ. chancellor բառն է, Սկզբնական ծագում է լտ. cancellus, յգ. cancelli «ճաղեր, վանդակապատ», որ յն. κάγκελον տառադարձութեան միջոցով դարձած է հյ. կանկեղոն «վանդակապատ» (տե՛ս այս բառը)։ Նախապէս այս բառով հասկացւում էր եկեղեցու այն մասը՝ որ մի վանդակապատով բաժանուած՝ յատկացուած էր կրօնաւորներին։ Աւելի յետոյ ամէն պաշտօնեայ՝ որ այդպիսի մի վանդակապատով առանձնացած պաշտօնատարում էր, կոչւում էր նոյն բառով. յատկապէս նրանք որ Պաղեստինում կամ Արեւելքում պատշգամի վանդակապատից կարդում էին ժողովուրդին՝ պետական պաշտօնական գրութիւնները։ «Aui vero epistolas missas recitare volebant populo in regione Palaestinae antiquitus, ascendebant super tectum et de cancellis recitabant et inde inolevit usus ut qui litteras principibus missas habent exponere Cancellarii usitato nomine dicantur—Հին ժամանակ Պաղեստինում նրանք որ առաքուած պաշտօնական Թղթերը ուզում էին ժողովուրդին կարդալ, բարձրանում էին կտուրի վրայ և վանդակապատից (ճաղերից) կարդում. սրանից սովորութիւն յառաջացաւ, որ ովքեր իշխաններից ուղարկուած գրութիւններ էին յայտարարում, սովորական անունով cancellarius էին կոչւում» (Du Cange, Kluge 241)։ Հին լատիներէնով նոյն բառը նշանակում է «դռնապան, բարապան (կայսեր կամ իշխանի). 2. վանդակում գիրացած (խոզ են)»։

ՋԱՇԱՆՔ. անստոյգ բառ, որ և ջալճանք ձևով գործածուած է 2 անգամ. «Անլոյս ստուերաւ պարփակեալ նստէաք ի խաւարի դիւցազանցն սօնից և ջաշանցն հեթանոսականաց» Սեւ. առ գերմ. = Գիրք Թղ. 374. «Զայհանց տօնից տարեկանաց հեթանոսաց չհաւատարեալ» Եւագր. էջ 139 (տպ. ջաշանց, մի ձ. ջալանց. ՆՀԲ յիշում է նոյն վկայութիւնը ջալճանց ձևով)։—Հին բռ. մեկնում է «դոհ, նուէր» կամ «դիւապաշտ, դիւանուէր», Բառ. երեմ. էջ 274 (դրում է ջանշանայ) «դիւպաշտ կամ դիւանուէր», ՆՀԲ «հեթանոսական ջայլք կամ նուագք կամ ջահք», ՋԲ «ճիւաղական, դիւանուէր, դիւապաշտ»։

Ալիշան, Հին հաւ. 458 հանում է պրս. ջշն կամ ջաշ «տօն» բառից։ (Այսպիսի բառ չկայ Դէսրգ Դպրի բառարանում)։

ՋԱՋՈՒԹ «գէր, յղր». միջին հյ. բառ, որ ունի Նորայր, Բառ. ֆր. (տե՛ս potelé բառի տակ). հմմտ. հետևեալ տաղը՝ Գամառ-Քաթիպա, Ազգ. երգարան, 1856, էջ 137.—Ջաջուռ բաղկիկըն դադարի, ձեռքն ի սիրտն կցեալ կասի (մանկիկի համար ասուած)։— Այլ է ջաջուռ «նորաբողբոջ բոյս»։

ՋԱՌ «խումբ, շարք». անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Մխ. այրիվ. էջ 9. «Ի սկզբան աւուրն զարեգակն ջերմ և չոր և անուաղնաց, իսկ յերեկունն զլուսինն լի անթերի զողոր և կակուղ, նաև զջառս աստեղաց ցրուեալ ի վերայ օդոց ցօղոյ բնութեամբ»։—ՆՀԲ մեկնում է «խմա՛ կամ ընթերցիր կաճառ, շար»:

ՋԱՌ «այր, քարայր»? նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Օդսստ. թուղ. 18. «Տեղն կոչի Քաթարումրայ այս եկեղեցումս կայ բազում ջառներ, որ կռապաշտի ժամանակին քրիստոնեայքն հոն թաքչել են եղել». նոյնը նաև էջ 19։

ՋԱՍՄ «եղջերուաքաղ, ուրուականն». մէկ անգամ ունի Անան. եկեղ. «Զնչեաց յերկրէ զամենայն պատկերս... հեթանոսական դիցակրօն ջասմ մասանցն մոլորութեանցն»։ Անստոյգ բառ։

ՆՀԲ «նոյն ընդ արաբ. جسم Jism «մարմին»։ ՋԲ դնում է պարսկերէն։

*ՋԱՍՏԵԼ «պատժել» Անսիզք, էջ 65։

=Հֆրանս. chastier, ֆրանս. châtier, անգլ. chastise, chasten «պատժել»։—Հիւբշ. 391։

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ Անսիզքի հրատարակիչը, էջ 64։

*ՋԱՍՏԷԼ «դղեակ». Կիլիկեան շրջանի բառ. «Շինեցաւ ջաստէլ բլրին բերդ Դամբըլցեր». ՀԲ. ժմնկ.։

= Հֆրանս. chastel, ֆրանս. château, որոնց մայրն է լտ. castellum «դղեակ, ամրոց»։

*ՋԱՏԱԳՈՎ (ի, ի-ա հլ. *ըստ ՆՀԲ. բայց կայ միայն յետնաբար* ի *հլ.) «դատախազ պաշտպան, բարեխօս» Եզն. Բուզ. Սեբեր. Եփր. պհ. «դատախազ, ամբաստան» Պղատ. սոկր. (տաճկ). որից* ջատագովութիւն *Սեբեր.* ջատագովել *Նիւս. կազմ. Խսիք. Ճառըն.* ջատագովական *(նոր բառ)։*

=Պհլ. jātagōw *(գրուած է* jātakgōb*) «միջնորդ, բարեխօս»,* jātagōwīh *(գրուած է* jātakgōbīh*) «միջնորդութիւն, բարեխօսութիւն», պազ.* jādagō *(գրուած է* jādango*) «միջնորդ, բարեխօս, պաշտպան, փաստաբան»,* jādagōī *«պաշտպանութիւն», իբր հպրս.* *yātagauba- *«ի կողմն խօսող»,* gaub *«ասել, խօսիլ»>պհլ. պրս.* guftan *«ասել» արմատից։—Հիւբշ. էջ 232։*

> *ՀՀԲ շատ գովող։ ՆՀԲ ի գով և շատ կամ դատ, դատ,* ջանտ *«ջանք» ևն։ ՓԲ դնում է* ջատ *«կից»+*գով*, իբր «կից գովեստի» (տե՛ս և յաջորդը)։ Ուղիղ մեկնեց նախ Հիւբշ.* ZDMG *46, 324, Թրգմ. ՀԱ 1892, 353։ Հիմք.* դատագով *ձևից։*

ՋԱՏԱԿԻԼ. *անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Տաղ. «Ջատակեցար յանեղ աջոյն, զարդարեցար ի սուրբ հոգւոյն»։—ՆՀԲ մեկնում է «որպէս* ճատակիլ *(«նմանիլ») և կամ ի հաստատուն* յատակի *հիմնարկիլ». (երկրորդը ընդունում են նաև ՋԲ և ԱԲ). ՓԲ մեկնում է «կցիլ, յարիլ, յարմարիլ», իբր թէ* *ջատ *«կից» անյայտ բառից, որ գտնում է նաև* ան-ջատել *«բաժանել»,* ջատագով *և* ջատուկ *(!) բառերի մէջ։*

ՋԱՏԱԿՈՒԿ *«անծանօթ մի բոյս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2624։*

ՋԱՏԱՏԵԼ *«տանջել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 274։*

ՋԱՏՃԱԿ *«խաբող». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 274։*

ՋԱՏՆՕՂ *«բաժանող». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 274։*

*ՋԱՏՈՒԿ (ի-ա *հլ. յետնաբար) «կախարդ (այր կամ կին)» Սեկ. մ. բ. 4. Կանոն. Նար. 146. Նար. լծ. սխալ գրուած* ջամուկ *Լաստ. իգ (տ. Նորայր, Հայկ. բառաք. էջ 19)։*

—Պհլ. jātūk *«կախարդ, վհուկ» բառից. սրա հին ձևն է* yātūk*, այն է զնդ.* [illegible] yātu- *«կախարդ», սանս.* यातु yātú- *«կախարդութիւն. 2. կախարդութեան դևը». աւելի նոր ձևերն են պազ.* jādu*, պրս.* جادو jādū*, որից փոխառեալ են քրդ.* jadu*, թրք.* jādə *«չար պառաւ կին», բուլգար.* dźadadžija*։—Հիւբշ. 232։*

> *Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ՝ կցելով պրս.* ճատու *բառին։ ՆՀԲ լծ. թրք. պրս.* ճատու, ճազի*։ Պատկ.* Изслед. ժանտ *բառի և պրս. զնդ. ձևերի հետ։ ՓԲ դնում է պրս., բայց և մեկնում է* ջատ *«կից» բառից՝ իբր «կարկամեալ, կծկեալ» (տե՛ս* ջատակել*)։ Տէրվ.* Altarm. 23 *պրս.* jādū*։*

ԳԻՒ.—Նոր փոխառութիւններ են Ախց. ջ'ադու, *Ալշ. Կր. Ղրբ. Մշ. Տփ.* ջադու, *Վն.* ջադի, *Պլ.* ջադը՝ *«չար պառաւ»։*

ՋԱՐԴ *(կամ ջայդ) «ծմակ». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 208։*

ՋԱՐԴ *«կոտորած». արմատ՝ որ հների մէջ առանձին չէ գործածուած. կայ նոր գրականում և գաւառականներում. որից* ջարդել *«մանրել, խորտակել, կոտրել» Երեմ. գ. 6. Յուդթ. բ. 17. Ագաթ. Փարպ.* ջարդոց *ՑՀ. կթ. 373.* ջարդումն *ԱԲ.* բրաջարդ *Մարթին.* գլաջարդ *Մամիկ. Լաստ.* ճառաջարդ *Ճառըն.* ջարդարար *(նոր բառ)։*

> *Հիմք.* ճարթ *բառից։ Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2, էջ 85* չէրտ *բառից։*

ԳԻՒ.—Ագլ. ջարդիլ, *Մշ.* ջ'արդ'ել, ջ'արտել, *Ախց. Կր.* ջ'արդ'էլ, *Խրբ.* ջ'արդ'իլ, *Պլ.* ջարթէլ, *Տփ.* ջա՛րթիլ, *Նխ.* ջարթէլ, ջաշթէլ, *Երև.* ջ'արթէլ, *Ասլ.* ջ'արթէ՝լ, *Սեբ.* ջ'արդ'ուփշուր, *Ղրբ.* ճա՛րթէլ, *Մկ.* ճըրթիլ, *Վն.* ճըրտել, *Զթ.* ճայդ'ել, ջ'արդ'ել, *Համշ.* ճայթուշ, *Ալշ.* ջ'առդ'ել, *Ջղ.* ջ'առթել, *Սլմ.* ճառթել, *Մրղ.* ճառթէլ, *Ռ.* չարթէլ, *Տիգ.* չըրթէլ. *այս բոլորը նշանակում են «ջարդել, կոտրատել». իսկ Շմ.* չարթիլ *«շարտել, ածելիով մարմինը ճեղքրտել»։—Նոր բառեր են* ջարդուկ, ջարդուփշուր, ջարդուբուրդ, ջարդուխառը, ջարդոտել, ջարդրտել, ջարդուքս:

ՋԱՐԴԱՆ, *որ և* ջարդայ, ջարդոյ *«մարեմխոտ, երնջնակի տակ» Բուշք. Կամրկ. ունին միայն ՀԲուս. § 2625 և Բառ. երեմ. յաւել.*

571. (կայ նաև ջանջիւն «երնջնակի տակ» Բառ. երեմ. էջ 274)։

ՋԱՐՋԱՐ «մանր բակլայ». ունին միայն Բառ. երեմ. յաւել. 571 և ՀԲուս. § 2626 (վերջինս Կամրկապցուց առնելով). նոյն բառն է նաև ջանջար «մանր բակլայ» Բառ. երեմ. 274, որ դիտէ նաև Քաջունի, հտ. Գ. 208 féverole.

ՋԱՒՋԱԼԱԿ «սակամոնի, convolvulus scammonia» Գաղիան. դիտէ միայն ՀԲուս. § 2627։

ՋԱՓՈՒ (կամ ջափրի, ջաբրիկ) «մի տեսակ ծաղիկ կամ անուշահոտութիւն երջանիկ Արաբիոյ» Խոր. աշխ. 612. յիշում են միայն ՀՀԲ և ԱԲ (չունի ՀԲուս.)—իսկ Կոյլաւ, Բառ. գիրմ. էջ 393 ա ջափու «սրափուշ, crataegus oxyacantha»։

Պատկ. Խոր. աշխ. 57 իբր պրս. جبه jaba «մի դեղի անուն» (Vullers)։

+ՋԵՐ, ո հլ. «տաքութիւն» Սիր. գ. 17. «տաք, տաքուկ» Եզն. «պարզ, բարեխառն և պայծառ օդ» Մտթ. ժզ. 2. Ոսկ. մ. ա. 6, բ. 28. Սեբեր. որից ջեռանիլ «այրիլ, հիւանդութեամբ, ցաւով կամ մոլութեամբ տոչորիլ» Ա. մկ. ա. 6. Եւս. քր. Սեբեր. Ոսկ. ա. տիմ. մտթ. ես. ջերիլ Անան. եկեղ. ջերին «տաքուկ» Եզն. «պարզ օդ» Պիտ. փիլ. ջեռոտ Ագաթ. ջեռոց Վստկ.։ — Այս արմատի միւս ձևերն են՝ ՋԵՌ-, որից կազմուած են ջեռնուլ կամ ջեռանիլ ՍԳր. Եփր. թգ. ջեռուցանել ՍԳր. Ոսկ. մտթ. ջեռումն Ոսկ. բ. կոր. ջեռիլ Տօնակ. ջեռացուցանել Խոր. Պերիարմ. Ասող. ջեռլի Ոսկ. ես. ջեռուցիչ «կաթսայ» Գ. թագ. է. 40, 45. ռտնջեռեայք «հանդէսի վերջաբանը» Նորագիտ բ. մն. է. 9. դիւրաջեռ Դիոն. երկն.—ՋԵՐՄ, ո հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «տաք» ՍԳր. Ոսկ. ա. տիմ. Ագաթ. Կիւրղ. ել. «օդի տաքութիւն» Ագաթ. Եղիշ. «մտերիմ, ընտանի» Ոսկ. մ. բ. 2. Փիլ. 15, 518, «ջեր օդ» Ոսկ. մ. ա. 24. որից ջերմագոյն Ոսկ. ես. ջերմանալ Մրկ. ա. 30. Ոսկ. յհ. ա. 3, բ. 33. ջերմաջերմ Տօթ. բ. 11, 18. Ոսկ. մտթ. Կիւրղ. ել. Եւագր. Եփր. գ. կոր. ջերմագուր Ոսկ. ջերմակիծ Ագաթ. Վեցօր. ջերմն «տենդ» ՍԳր. (յգ. ջերմանք Եղիշ. Կանոն. 364). ջերմնակալ «ջերմոտ» Ոսկ. բ. տիմ. ա. ջերմնուանդն Ագաթ. Սեբեր. Եփր. թգ. ջերմնոտ Ոսկ. մտթ. բ. տիմ. ջերմնեակ Մծբ. ջերմուկ Եւս. պտմ. Վեցօր. ջերմակաջուր (ուղղել ջերմաջուր) Վեցօր. դ. 79. ջերմիկ Վրք. հց. Նոր բառեր են ջերմել, ջերմոց, ջերմանոց, ջերմաչափ, ջերմագին, ջերմամիզութիւն են.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. gᵘher- արմատից. ժառանգներից հմմտ. սանս. घर् ghar, घृणोति ghṛṇóti «այրել, վառել, լուսաւորել», घृणा ghṛṇá- «տաքութիւն», घृणि ghṛṇi; हर hára- «կիզիչ տաքութիւն», դնչ. ǰar «տաք», յն. θέρος «ամառուայ տաքը, ամառ», θέρμασσα «հնոց», θέρομαι «ջեռնում», հիռլ. gorim, guirim «այրեմ, տաքացնեմ», gor «տաքութիւն, կրակ», կիմր. gor «թուխս», gwres «տաքութիւն», բրըտ. gor «կրակ», լիթ. gāras «շոգի», լեթթ. gars «տաք գոլորշի. 2. ոգի», հսլ. gorěti «վառել», grěti «տաքացնել», žeravĭ «կիզիչ», po-žarŭ «հրդեհ», ռուս. гореть «այրիլ», горе «ցաւ, վիշտ», горячій «տաք», горячка «ջերմ», горькій «կծու» (որ է «այրող»), горчица «մանանեխ», горнъ «հալոց, հընոց», жаръ «շոգ, տապ», жаркое «խորոված», жарить «խորովել», по-жаръ «հրդեհ», ուկր. hority, բուլգար. gor'ъ' «այրել, վառել», չեխ. hořim, լեհ. gorzeję, պոլաբ. ǵüörē-sa «այրել», ալբան. ngroh «տաքացնել», zjař «կրակ, տաքութիւն, եռանդ», լտ. fornax «փուռ» են են։ Հնխ. gᵘher- արմատից -mo- մասնիկով ձևացած է հնխ. gᵘhermó- «տաք», որից յառաջանում են յն. θερμός «տաք», փռիւգ.-թրակ. germo-, ալբան. zjarm «տաքութիւն» և հյ. ջերմ: Նոյն արմատի *gᵘhor- ձայնդարձից է յառաջանում հնխ. gᵘhormó- «տաքութիւն», որի ժառանգներն են սանս. घर्म gharmá- «տաքութիւն, շոգ, եռանդ», զնդ. 𐬔𐬀𐬭𐬆𐬨𐬀 garəma- «տաք», հպրս. garma-, պհլ. garm, պրս. گرم garm «տաք», աֆղան. γarma, γārma «կէսօր, օրուայ տաք ժամանակը», բելուճ. garm, քրդ. germ «տաք», germik «ջերմուկ», օսս. γarm, qarm «տաք» (Horn §

911), լատ. formus «տաք», հյուս. gorme «տաքութիւն», գոթ. warmjan «տաքացնել», հբգ. նրգ. հոլլ. անգլ. warm «տաք», հհիս. warmr «տաք» (Walde 308, Boisacq 341, Berneker 334, Trautmann 79, Pokorny 1, 687, Kluge 518)։ Հնդևրոպական նախալեզուի մէջ ձայնդարձը գործածւում էր բառի տեսակը որոշելու համար. այսպէս՝ e ձայնդարձը ածականի համար էր, o ձայնդարձը գոյականի համար։ Հայերէնի մէջ սակայն երկուսը միանալով e ձևը տարածուած է և o ձայնդարձը ժառանգ չունի հայերէնի մէջ։—Հիւբշ. 486։

Ուրիշ համեմատութիւններ տուաւ նախ Klaproth, Asia pol. էջ 106։ Նոյնը նաև ԳԴ, որ համեմատում է պրս. garm, garmāgarm=ջերմաջերմ բառերի հետ։ Brosset JAs. 1834, էջ 383 են յն. θερός ՆՀԲ ջեր դնում է նոյն ընդ հյ. չոր, թրք. սէրին, լտ. serenum, ջերմ՝ լծ. արաբ. ճէրմ, պրս. կէրմ, յն. թէրմօ՛ս: Peterm. 26, 35 սնս. յն. և գնգ. ձևերը։ Windisch. 9 սանս. gharma-։ Ուրիշ են նաև Böttich. ZDMG 1850, 361, Lag. Urgesch. 965, Müller, Justi, Տէրվ. են։ Canini, Et. étym. էջ 5—6 ջեր=սանս. čur, լիթ. kurti «վառել» և ջերմ=պրս. garm։ Հիւնք. ջերմ՝ ըստ ՆՀԲ, իսկ ջեր=պրս. փիյր «Հերմէս» և յն. θέρος։ Սրմաքաշեան, Արմէնիա ջեր ձևի հետ է դընում ռում. ger «սաստիկ ցուրտ»։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. جمره jarma «խարոյկ»։

ԳԻՒ.—1. Ջեր արմատից՝ Մշ. ջ'եր «պարզ և տաքուկ օդ», Լ. ջէր «ոչ-պարզկայ գիշեր», Տփ. ջիրանալ «տաքանալ», Վն. ճեր «ոչ-պարզկայ գիշեր», ճէրել «երկինքը պարզել», Ջթ. չիրնօլ «տաքանալ» (պատկանում է այս արմատին, բայց ազդուելով չոր բառից՝ դարձել է այսպէս։ Մրկ. ժդ. 54 գրուած է կու ջիրներ, բայց դա գրականի ազդեցութեամբ է. բուն հնչումն է չ ձայնով)։—2. Ջերմ արմատից՝ Ննխ. ջէրմ, Ախց. Կր. Սեբ. ջ'էրմ, Ագլ. ջիրմ, Շմ. ճէրմ, Ասլ. չէ'րմը, նշանակում են «տենդ, ջերմ հիւանդութիւնը», որից Գոր. Ղրբ. ճէրմէլ «ջերմ ունենալ»,—Եւդ. ջէրմուգ «ջերմուկ»։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Եւդ. čermig, čermüg «ջերմուկ» (Բիւր. 1899, 314 և Ցուցարձան 329), Կր. čermәx «ջերմուկ», Sovux-čermәx (վայրանուն)։ Փոքր-Ասիոյ զանազան կողմերը կան տեղ. čermik կամ čermük ձևով զանազան գիւղեր կամ աւաններ, բոլորն էլ մի որևէ ջերմուկից առացած իրենց անունը։—Հայերէն ջերմ «տենդ» բառից եմ համարում բիւզ. յն. τζίρμα «ջղաձգութիւն, σπασμός, convulsion», որի համար Sophocles 1080 ասում է թէ՝ եթէ σύρμα բառի աղաւաղութիւնն է, պէտք է գրել ζύρμα.—արաբերէն ևս կայ جرم jarm «տաք. 2. շատ տաք երկիր», բայց այս բառը ըստ Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 414 պրս. گرم garm ձևից արաբացեալ է։

ՋԵՐԻ «մի մոլորակի անուն». մէկ անգամ ունի Մեկն. ծն. «Լուծ՝ հող, և ջերի՝ ջուր, որ է այծ... ծպաւոր՝ օդ, փառազնոտ՝ հուր»։ Ըստ ՆՀԲ կոչւում է նաև եղջերու, ուստի վերի բառն էլ թերևս պէտք է կարդալ եղջերու. նախաւոր և բառի նախատառը պատճառ է եղած շփոթութեան։

Ջերմ տե՛ս Ջեր։

ՋԵՔ կամ ՋԷՔ, ի հլ. «շատ մեծ ու բարձր, գերազանց. 2. իբր ձյն. ո՜հ, ի՜նչ լաւ, ի՜նչ գեղեցիկ» Քեր. Թր. 33. Համամ. քեր. 275. Երզն. քեր.։—Հմմտ. բեf։

ՆՀԲ «որպէս և պրս. ջի՜, արաբ. զինի՜ «քանի՞, ո՞վ, ո՛րչափ», իսկ բեf բառի տակ՝ «որպէս թրք. չէ՛f, չօք, եփւfսէf»։ Պատահական նմանութիւն ունի այլթայ. թթր. چیك ček «ամբիծ, մաքուր, անպարսաւելի, անարատ» (Будаговъ 1, 506)։

*ՋԻԳՐ «վրէժ, ոխ», որից ջգրու «ի վրէժ, ի հեճուկս». ըստ Գաբրիկեան, Ամէն. տարեց. 1922, 322 գործածուած է Քուչակի, Բժշկարանի և Ախտարքի մէջ։ Այժմ գործածական է Երև. Տփ. Ղրբ. որից ջգրուիլ Երև. Տփ., ջգրացնել Երև. Ղրբ. Տփ., ջգրիլ Սեբ. Տհ., ջրոտուիլ Սլմ. «բարկանալ, նեղանալ, սրդողիլ»։

=Թրքական բառ է, թէև այժմ ո՛չ օսմաներէնում կայ և ոչ էլ Ատրպատականի թուրք բարբառում, բայց հմմտ. կիրգիզ. جیکرمك

jigirmek «մէկի վրայ բարկացած կանչել» (Будаговъ, Срав. слов. 1, 449)։—Աճ.

+ՋԻՂ, ի-ա հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «ջիղ, փխբ. ուժ, զօրութիւն» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 7, Եփր. պհ. աստամ է նաև ջիղ, ջեղ Ոսկ. ես. Եղիշ. որոնցից ջլաձիգ ՅՀ. կթ. փիլ. ջլապինդ Փիլ. Գէ. ես. ջլել «անդամալոյծին ոտքի հանել» Իսիւք. ածած. 300. ջլատել Պիտ. ջլուտ կամ ջղուտ Պիտ. Նիւս. ջլեայ, ջղեայ Խոր. արջառաջիլ ՅՀ. կթ. Վրք. հց. ամոլաջիլ Ծն. լբ. 25, 32. վարազաջեղք Մծբ. բնաջեղք Վստկ. լայնաջիլ Դամասկ. մանրաջիլ ԱԲ. ջղալուծ «տանջանքի գործիք՝ որով ջղերն են պրկում» (չունի ՆՀԲ) Վկ. գէ. 30։ Նոր բառեր են ջղային, ջղայնանալ, ջղայնացնել, ջղայնութիւն, ջլախտ, ջլախտաւոր, ջլախտաբոյծ ևն։—Նոյն արմատից պէտք է լինի նաև ջլացեալ «բարակացած», որ գտնում եմ գործածուած Վրդն. սղ. լբ. էջ 114. «ժողովէ ի ծովէ, ի գետոց և յաղբերաց ջուր և կայէ ի ջլացեալ և ի ծակոտեալ օդ իբրև ի տիկ»։ Սրա անցողականն է ջլացուցանել «բարակացնել». «ի ջուրց ծովուց՝ որ շուրջ են զեզերօք երկրի, ջլացուցանելով զօդն և արարեալ ծակոտկէն, արկանէ ջուր ի նմբքս՝ իբր ի տիկս և հողմով ի վեր առեալ՝ տանի յո՛ և կամի». Վրդն. սղ. ճլդ. էջ 453 (ԱԲ բառս մեկնում է «պնդացնել, զօրացնել», որի հետ նոյն է Բառ. երեմ. էջ 275 «սեղմել»)։ Նոյնը կայ և Շիր. 45. «իսկ (ի) գարնանային ժամանակին օդն պարարի խոնաւութեամբ և յարեգակնային ջերմութենէն ջլանայ գհարստութիւն»։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. $g^{u̯}$hiṣla- ձևից. ժառանգներն են լիթ. gýsla «երակ, ջիղ, նեարդ», լեթթ. dzîsla, dzîksla, հին պրուս. gislo «երակ», հսլ. žila «երակ», ռուս. жила, սերբ. žȉla, չեխ. żíla «ջիղ», լտ. fīlum «թել», ալբան. det «ջիղ, երակ, նեարդ» (Walde 291, Trautmann 90, Pokorny 1, 670, Ernout-Meillet 345)։ Միւս լեզուները չեն պահած այս արմատը։—Հիւբշ. 486։

Տէրվ. Altarm. 23 սանս. jyā, զնդ. zya, յն. βιός «աղեղի լարը» բառերի հետ՝ ղ մասնիկով։ Հիւնք. ջոլիր բառից։

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ Müller Armen. VI, 54:

ԳԻՒ.—Կր. ջ՛իղ, Ալշ. Հճ. Մշ. Սչ. ջ՛եղ, Սեբ. ջ՛էղ, Տիգ. ջիղ, Խրբ. ջէղ, Սլմ. Վն. ճեղ, Մկ. ճէղ, Ննխ. ջըղ, Ջղ. Տփ. ջիլ, Մշ. ջ՛իլք, Ագլ. Ախց. Գոր. Երև. Ղրբ. Մրղ. Շմ. ճիլ:—Նոր նշանակութեամբ են Մրղ. «կօշիկի կամ գուլպայի ետևին», Ակն. Մշկ. «ոլոք», Երև. «անծամելի, պինդ», Սվեդ. ջղվա «ոտքեր» (իմաստի զարգացման համար հմմտ. ջիղ Ակն. «ոլոք»)։ Նոր բառեր են ջիլոտ, ջիլջիլոտ, ջլակոտոր, ջլամորթ (հմմտ. ճլլամաճ Առաք. պտմ. 389), ջլատ, ջլատել, ջլատոտել, ջլբաց կամ ջլեբաց:

*ՋԻՀԱՆԳԻՐ «աշխարհակալ» Կիր. 222. «Գրեալ զանձն Ջիհանգիր և տէր ծովու և ցամաքի»։

=Պրս. جهانگير jihāngīr «աշխարհակալ»։—Հիւբշ. 275։

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Ալիշան, հրատ. Կիր. (անդ)։

+ՋԻՆ, ի-ա հլ. «գաւազան, ծեծի բիր, մահակ» Փիլ. նխ. 19. որից ջնել «գաւազանով ծեծել, տանջել» Պիտ. Նար. էջ 151. Ոսկփ. Տիմոթ. կուզ 79. «ականջին խորթ թըւիլ» Տիմոթ. կուզ 116, 152. ջնումն Տիմոթ. կուզ 275 (տե՛ս Ակինեան և Անասեան, Տիմոթ. կուզ, էջ 48, 96). կայ նաև ոջին «ճիւղերի կապոց, արցակ» Վրք. հց. ա. 267 (չունի ՆՀԲ)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. $g^{u̯}$hen- կամ $g^{u̯}$hēn «ծեծել, զարնել» արմատից, որի $g^{u̯}$hə-ni կամ $g^{u̯}$hn̥ni ձևից յառաջանում է հյ. գան «ծեծ»։ Բառիս միւս ցեղակից ձևերի վրայ տե՛ս գան: Հմմտ. նաև ջինջ:

ՆՀԲ լծ. գան։ Հիւնք. պրս. ճիւնաղ «փոկ»։ Karst, Յուշարձան 404 սումեր. gin, gi «եղէգ, ձող»։ Ուղիղ մեկնեց նախ Patrubány KZ 37 (1904), էջ 428, որ համեմատում է հյ. գան և յն. θείνω բառերի հետ։ Սրանից անշուշտ անկախաբար Scheftelowitz BB 29 (1905), 17, որ յիշում են Walde 224 և Boisacq 336, և որ կրկնում է Ղափանցեան ЗВО 23, 354։ Ընդունում է Meillet (նամակ 21 ապրիլ, 1927 թ.)։

+ՋԻՆՋ «մաքուր, յստակ, վճիտ» Եղեկ. խա. 10. Մծբ. Ագաթ. որից ջնջել «սրբել, մաքրել, վերացնել, անհետ դարձնել» (իմաստի զարգացման համար հմմտ. սուրբ, սրբել) ՍԳր. ջնջոց «սրբիչ, շորի անպէտ կտոր, քուրջ. 2. բուժումն» Եղեկ. ժզ. 21. Եւս. քր. ջնջան «սրբիչ, շոր» Առակ. խա. 18. ջնջագիր Փարպ. անջինջ Եւագր. Եղիշ. բնաջինջ Դտ. խա. 3. Եւս. քր. դժուարաջինջ Փիլ. սաստկաջինջ Վեցօր. էջ 31. մաքրաջնջել «բոլորը սրբել վերջացնել» (չունի ԱԲ) Պարզ. 712. սրբաջինջ Սուտ-Սեր. 8 (ՀԱ 1913, էջ 33 ծանօթ.), արմատաջինջ Ճառընտ. համայնաջինջ Պիտ. Նար. համաջինջ Եւս. քր. անջնջելի Բուզ Դ. ժե։ Արմատի երկրորդ ձևն է ՋՈՒՆՋ, առանձին անգործածական, որից ունինք համաջունջ Ոսկ. մ. ա. 7 և ա. տիմ. էջ 138. Մանդ. Գնձ. անջունջ Ոսկ. յհ. ա. 2. սրբաջունջ առնել «բոլորն էլ ջնջել, կոտորել» Սուտ-Սեր. էջ 8.—սակայն ջնջ- ձևով ածանցները կարող են թէ՛ առաջին և թէ երկրորդ ձևից յառաջացած լինել։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. gʷhen- արմատից՝ -ye- բնով, որ տալիս է հյ. ջ. ժառանգակից ձևերը տե՛ս գան բառի տակ։ Յիշենք այստեղ ի միջի այլոց զնդ. jan, ǰainti «զարկնում, սպանում է», յն. θείνω «զարկնեմ», հիռլ. gonim «վիրաւորել, սպանել», հսլ. ženą «զարկնելով քշել, վանել», ռուս. гонить «վարել, քշել, հալածել»։ Հայերէնի մէջ հնխ. gʷhen- պարզ արմատը տուել է ջին (տե՛ս այս բառը), նրա ստորին ձայնդարձը՝ gʷhn̥- տուել է գան, -ye- բնով ստացուել է ջինջ, որի միջին ձայնդարձից էլ ջունջ։

Տէրվ. Altarm. 53 սանս. niǰ «լուալ, մաքրել», յն. νίζω<νιγιω «լուալ, մաքրել» բառերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Հիւնք. ճենճ բառից։ Ուղիղ մեկնեցին միաժամանակ Patrubány և Meillet. առաջինը IF 14 (1903), 58 ջնջել դնում է ջին, ջնել բառերի հետ՝ ջ մասնիկով և KZ 37 (1904), 427—8 կցում է յն. θείνω բային. այսպէս և վերի ձևով նաև Meillet, Esguisse 1903, էջ 29 և 79։ (Ընդունում է Brugmann, Gr. d. vergl. Gram. II² 3, էջ 180, բայց աւելի լաւ է համարում դնել կրճատ կրկնաւոր, հնխ. սանս. ján-ghanti)։ Karst, Յուշարձան 407 սումեր. sun «քանդել, ոչնչացնել», 426 թրք. sön-mek «շիջանիլ»։

ԳԻՌ.—Երև. ջնջէլ, Ագլ. Տփ. ջնջիլ, Ջղ. ջʻնջել, Կր. ջʻնջէլ, Մրղ. ճնջէլ, Հւր. ճինջէլ, Ղմ. ճինջիլ, Հճ. ջʻոնջʻել.—Ախց. Կր. ջʻընջօց, Սեբ. ջընջէօց, Վն. ճնջո՛ց, Մշ. ջʻնջոծ, ճէնջոց, Ռ. ջինջօց, Ղմ. ճինջօց, Նխ. ջինջօց, ջունջօց. Էնկիւրիի թրքախօս հայոց մէջ էլ ǰənǰos «ջնջոց» (Բիւր. 1898, 865).—սրանցից մի քանիսի մէջ նախաձայն ջ չի դարձած ըստ օրինի ջʻ, այլ տուած է ճ կամ ճ-ից անցնելով ջ, որովհետև բառը կապուած է ճենճ գաղափարի հետ (ջնջոց իբր «ճենճի շոր»)։

ՓՈԽ.—Վրաց. ჭინჭი ճինճի (ըստ Գուրիացոց), ჯენჯო ջենջո, ჯინჯითი ջինջիթի «հին շորի կտոր, փալաս, փալասվրա»։

*ՋԻՏԱՅ «երկարութեան չափ է» Յիշատ. 1591 թուից (Դիւան Ժ. էջ 37). «Երկու ջիտայ ունի բարձրութիւն»։

=Թրք. جدا jida, ույղուր. چدا čida, ալթայ. ييدا yida «նիզակ» (Будаговъ 1, 433).—նիզակաքումը վերցրած է իբր չափ։ —ԱՃ.

ՋԻՐԳ «անընդհատ, մշտական» Բրս. հց. որից ջրգիլ «հանապազորդել, անդադար ջանալ» Պիտ. 471։ Այս բառը գործածում է նաև Ջուղ. 59 (Ջրգեալ ջանայցեմք), անշուշտ Պիտոյից գրքից առնելով։ (Հին բռ. և Բառ. երեմ. էջ 274 մեկնում են «ստոյգ, ճիշտ», որով ՆՀԲ համեմատում է լտ. certus «ստոյգ» բառի հետ)։

ՋԻՔ «վերին եթեր. արևի մօտ եղած տեղերը» Պիտառ.։

*ՋՀՏԱՔԱՐ «պարտիզաքար, լազվարդ քարը. ձիթապտղի նման մի քար է, որ գործածական էր հին բժշկութեան մէջ» Բժշ. (սխալմամբ գրուած ջղաքար). Հին բռ. (տե՛ս ՆՀԲ պարտիզաքար բառի տակ). Նոյնը նաև ջնուտ քար Մխ. բժշ. 144 կամ ջնտի քար Ամիրտ. (վկայութիւնները տե՛ս Նորայր, Բառ. ֆր. 719 բ)։

=Կազմուած է արաբ. جحود juhūd «հրէական» բառով՝ թարգմանաբար արաբ. حجر الجحود ḥajar-al-juhūd կամ حجر اليهود ḥajar-al-yahūd համանիշից, որ բուն նշանակում է «Հրեայի քար» (այսպէս է կոչուած Հրէաստանի մէջ առատօրէն գտնուելու պատճառաւ). հմմտ. նոյնի համանիշները՝ ֆր. pierre judaïque, պրս. سنك يهودان sang-i-yahudān, յն. Ἰουδαϊκὸς λίθος, լտ. lapis judaïcus։ Ընդարձակ բացատրութիւնը և նկարագրութիւնը տե՛ս Seidel, Մխ. բժշ. § 383։

Ուղիղ մեկնեց նախ Նորայր, Բառ. ֆրանս. 719 բ։

ՋՂՈՒ «տիզկանափայտ, ricin, տճկ. կէնէկէրչէք». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. 209, որից և ԳԲ։

Ջղջ տե՛ս Ճղճիմ։

ՋՂՋԵԼ «ամրացնել, զօրացնել, պնդացնել». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. գծ. էջ 352. «Ոչինչ այնպէս սիրելիք առնէ և ի միասին կապէ և ջղջէ զանձինս հաւատացելոց՝ որպէս նեղութիւնն»։—

Ջղջիկան տե՛ս Չիղջ։

ՋՆԱԿ «մի տեսակ բոյս. gentiana» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2631։

ՋՆԱՐ, ի-ա հլ. «քնար, տաւիղ, կիթառ» Նաւում. գ. 8. Սեբեր. 136. Տօնակ. Նար. էջ 244. որից ջնարաւոր Ոսկ. կողոս. 641. Ես. 292. ջնարաճար Խոր. Մագ. Թղ. 209. Նար. 104. պէտք չէ կարծել թէ քնար բառի ձևափոխութիւնը լինի, որովհետև երկուսը միասին կողք կողքի գործածուած ունինք Ոսկ. կողոս. 614՝ ջնարն և քնարն:

ՆՀԲ քնար բառի հե՞տ։ Lag. Urgesch. 849 եբր. kinnōr «քնար» բառից։ Նոյն, Armen. Stud. § 1904 սրա հետ յիշում է նաև հյ. ջին, ջնել «զարնել»։

ՓՈԽ?—Վրաց. ჭიანური ճիանուրի և Թուշ. ჭინურ ճինուր «ջութակ», որից էլ վրաց. მეჭიანურე մեճիանուրե «ջութակահար»։

ՋՆԱՐԱԿ կամ ՃՆԱՐԱԿ «սանդարակ խէժը, sandaraque» Գաղիան. բժշ. «մի տեսակ եղինձ» Գաղիան. (ըստ ՀԲուս. § 1889). որից ջնարակագոյն «ջնարակի պէս փայլուն» Բռ. ստեփ. լեհ.։ Սրա հետ նոյն է ջնարէկ «կարմիր ծծմբաւոր զառիկի, sulfure rouge d'arsénic, sandaraque, réalgar», որ գիտէ միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 1036 ա, որից և Քաջունի, Գ. 197։ Արդի գրականում ջնարակ նշանակում է «սըռ, հողէ ամանների ներսի փայլուն ապակեփայլ ներկը»։

Lag. Arm. Stud. § 1905 կցում է յն. σανδαράκη ձևին։ Հիւբշ. 232 սրա հետ միասին պարսկականից փոխառեալ է համարում։

ՋՆԴԵԼ «շորթել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 275, որ կայ նաև գւռ. ջնդել Ախց. Ախք., շնդել Ջղ., շանքել Երև. Կ. Պրր., շոնքել Վն., շնքել Նր., շմքել Երև., շալքել Ակն. Բն. ձևերով։

*ՋՆԻԲԱՅ «երկրորդական ձի, նժոյգ ի ձեռանէ». ունի միայն ԱԲ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրդն. պտմ. էջ 132. «Այլ նա ընդ պարիսպն իջեալ և երկու ջնիբայով (հրատ. էմինի, էջ 173 ջնիփով) չոգաւ ի Մանծկերտ»։

=Արաբ. جنيبة janība, որ և جنيب janīb, յգ. جنايب janāyib «նժոյգ ի ձեռանէ, ձի՝ որ քաշելով տանում են». կազմուած جنب janb «կող, կողք» բառից (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 96). որից փոխառեալ է նաև վրաց. ჯინიბი ջինիբի «պահեստի ձի», მეჯინიბე մեջինիբե «ձիապան»։

Ուղիղ մեկնեց Ալիշան, հրտր. Վրդ. պտմ. 132, ծան. 1։

Ջղդաքար տե՛ս Ջհտաքար։

ՋՈԹ «անասունների մէջը», որից ջոթել «անասունների միզելը». գիտեն միայն Քաջունի, Հտ. Գ. 209 և ԳԲ։

ՋՈԼԻՐ, ի-ա հլ. «խումբ, բազմութիւն, հօտ (մարդոց կամ անասունների)» Ոսկ. փիլիպ. Կանոն. էջ 44. Փիլ. 3Հ. կթ. որ և ջոլորք կամ ջոլորիք Օրբել. որից ջոլորել «հաւաքուիլ, խմբուիլ, իրար հետ միանալ» Ճաշոցնտ.=Վրք. և վկ. Ա. 162. Սարգ. յուդ. գ. (բ. տպ. էջ 664). ջոլրաքար Իրեն. ցոյցք, էջ 17. բազմաջոլիր «որսի անասունները շատ» Օրբել. ժ. ջոլրեալ Անան. գիտ. էջ Ն. գրուած է ջայլիր Մագ. Թղ. 209։

ՆՀԲ բոլոր կամ ոլոր արմատի՞ց

Հիւնք. օղ, ոլոր, բոլոր բառախմբի մէջ է դնում. Petersson IF 43 (1925), 71 ջաղբ, ջոլիր, ջոլորել դնում է իբր հնխ. ghel-or-o. համմտ. սանս. ghaṭate «ջանալ, հասնիլ, կարենալ», պալի ghaṭā «խումբ, բազմութիւն», յն. χαλινός «սանձ», սնս. vigulpha «ճոխաբար», անգսք. gielm «խուրձ»։

ԳՒՌ.—Շիր. ջ'օլրվիլ «չորս կողմը շարուիլ նստիլ» (կարող է եկած լինել թէ՛ ջոլրիլ և թէ ջոլորիլ ձևից)։

*ՋՈԽ «գաւազան, փայտ, բիր» Վրք. հց. ա. 694. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Վրաց. ჯოხი ջոխի «փայտ, գաւազան» բառից փոխառեալ։—Աճ.

ՆՀԲ լծ. fուf, ձող, ճիպ: Վերի մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ 1908, 124։

ԳՒՌ.—Տփ. ջօ՛խի «փայտ, մահակ, բիր», Երև. ջօ՛խի «ծառի գալար ճիւղ», երկուսն էլ նոր փոխառեալ վրացիերէնից.—Հմշ. նոյն բառը կայ ջօխ ձևով, որ վրիպակով տպուած է ջօփ (Ազգ. հանդ. Զ. 141)։—Նո՞յն է արդեօք Ղրբ. ճէխ, ճէ՛խի «վառելափայտ»։

Ջոխիր տե՛ս Ճօշիր։

*ՋՈԿ, ի, ռ հլ? «խումբ» Վեցօր. 140. Ոսկ. մ. գ. 8 և յհ. ա. 27. Եւս. քր. Կիւրղ. ծն. «տոհմ, ցեղ» Ուռհ. 109. որից ջոկապան «երամակի պահապան». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մեծոփ. 122. «Սուր ի ձեռին արիք և անարիք և ջոկապանք մտանէին ի մայրիսն և ի ծերպս և ի ծակս վիմաց», ջոկատ «փոքր խումբ» խոր. ջոկարան Նար. ջոկադրել Արծր. ջոկել «բաժանել, անջատել» Օրբել. հրտր. Էմինի, էջ 58. Յայսմ. Գնձ. «զանազանել, տարբերել» Անկ. գիրք հին կտ. 321. մարտիրոսաջոկ Օրբել. երկջոկիլ «երկու խմբի բաժանուիլ» ԱԲ. անջոկական «անզանազանելի» (նորագիւտ բառ) Ժմ. 960. սրովբէաջոկ Գնձ. ջոկամանել «իրար հետ կապել» ԱԲ և Բառ. երեմ. 275. ջոկաման «բաղհիւսական շաղկապ» ԱԲ (բայց տարօրինակ կերպով Բառ. երեմ. էջ 275 մեկնում է «սնարան»)։

=Պհլ. *jōk ձևի՞ց, որ չէ աւանդուած. համմտ. պրս. جوج jōx «մարդոց կամ անասունների բազմութիւն», արաբ. (իրանեանից փոխառեալ) جوق jauq կամ جوقة jauqa «մարդոց խումբ»։ Արաբ. առաջին ձևը աւելի հարազատութեամբ ներկայացնում է պահլաւ ձևը և աւելի մօտիկ է հայերէնին, քան նոյն իսկ պարսիկ ձևը։—Հիւբշ. 232։

Նախ ԳԴ համեմատեց պրս. (արաբ.) jauq ձևի հետ։ Peterm. 26 արաբ. jauq։ Պատկ. Изсл. պրս. jōx, արաբ. jauqr, Տէրվ. Altarm. 24, Մասիս 1882 յունիս 7 և Նախալ. 100 հնխ. yug արմատի տակ՝ իբր սանս. yōga, yuj, պրս. jōq ևն։ Հիւնք. պրս. ճուգ: Karst, Յուշարձան, էջ 428 թթր. čob «հաւաքել», օսմ. čoq «շատ»։

ԳՒՌ.—Ջղ. ջ'ոկ, Ալշ. ջ'ոf, Մշ. ջ'ոգ, Ախց. Կր. ջ'օկ, Երև. Ննխ. ջօգ, Գոր. Ղրբ. Մկ. ճօկ, Տփ. ջուգ, Վն. ճէօկ, Մրղ. Շմ. Սլմ. ճէօկ'. բոլորն էլ նշանակում են «առանձին, անջատ». այս իմաստի հին վկայութիւնն ունի Օգոստ. բաշ. 15. բուն «խումբ» նշանակութիւնը պահում է միայն Խոտ. ջօգ «ջորիների, էշերի են խումբ»։ Նոր բառեր են ջոկուիլ, ջոկճուիլ, ջոկովի, ջոկողութիւն, ջոկածուրիկ, ջոկու, ջոկուf, ջոկջկել, ջոկջոկատել, ջոկոտել:

ՓՈԽ.—Վրաց. ჯოგი ջոգի «ձիերի երամակ», დაჯოგება դաջոգեբա «ամբոխել, խմբուիլ, խուժել», Թուշ. ჯოგ ջոգ «ձիերի երամակ», մինգր. ჯოგი ջոգի, սվան. jveg «նախիր», օսս. jūg, jog «ոչխարի հօտ», ուտ. ջոկ «զատ, տարբեր», ջոկջոկ «առանձին առանձին, զատ զատ», ջոկբեսուն «բաժանել, ջոկել», վախո ջոկ «քեզնից բացի», վրաց. მეჯოგე մեջոգե «կովապան», ჯოგჯოგად ջոգջոգադ «խմբովին»:

ՋՈԿԱՌ «յառաջ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 275։

*ՋՈՀԱՐ կամ ՋՈՒԱՐ «գոհար» Բղթ. դաշ. (հրտր. Շահն. 27 ճուճարական), որ և ջօճար Կոստ. երզն. 81, 143, 102, ջուճար Թլկր. 25, ջաւճար Օրբել. 185, 298։

=Արաբ. جوهر jauhar, jūhar «գոհար», որ փոխառեալ է պրս. کوهر gōhar ձևից. մանրամասն տե՛ս գոհար: Այս բառից է նաև ջոճարի «գոհարավաճառ, ակնավաճառ»

Կոստ. երդն. 102, 143, որ է արաբ. خوهری ǰauharī «ակնավաճառ»։—Հիբշ. 275։

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ ՆՀԲ։

Ջոշիր տե՛ս Ճօշիր։

Ջոպ տե՛ս Ջով։

ՋՈՋ «մեծ, աւագ» Մաքթին։

ԳԻՒ.—Ալշ. Մշ. ջ'ոջ', Վն. ճոջ (սեռ. ճիւշի), Մրղ. ճուշ, Ճէօշ, Սլմ. ճէօշ, Մկ. ճիւշ, Ռ. շօշ. բառս գործածական է նաև Ապ. Արճ. Բլ. Բղ. Խ. Խլ. Նփ. Սր. Ողմ. Տիգ.։ Նոր բառեր են ջոջանալ, ջոջագլուխ, ջոջիկ, ջոջկիկ, ջոջուր, ջոջպապ, ջոջտր, ջոջցնել, ջոջնանէ, ջոջահոգի, ջոջագլխանակ:—Հին հայերէնից աւանդուած է մեզ Ջոջիկ անունը. այս անունով յայտնի են Ջոջիկ իշխան Վաղքենի՝ բդեշխի Վրաց. ամուսնոյ ս. Շուշանկայ (Ե դար), Ջոջիկ վանեցեց Արամունից (608 թ.), Ջոջիկ իշխանաց իշխան Տայոց (Ժ դար)։ Այս վկայութիւնները հասցնում են ջոջ բառի հնութիւնը մինչև Ե դար։

ՓՈԽ.—Հայերէնի հետ կապ չունի ուտ. ճոճա (Քամալեան, Երկասիրութ. 158), որ ինչպէս ստուգեցի ուտէացի ուսխագէտ Պասուական Քուշմանեանից, նշանակում է ո՛չ թէ «մեծ, աւագ», այլ «կարմիր»!

ՋՈՌՓ «գաճաճ». գիտէ միայն Քաջունի, հա. Գ. 209։

+ՋՈՎ (ո, ու հլ. բատ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «բոյսի ծիլ կամ ընձիւղ» Վեցօր. 87. «դդմենու արձակած թեւերը» Մծբ. 327, 369. «խուրձ կապելու կեմ, խոտէ չուան» գւռ. (տե՛ս տակը). որից ջովանալ «բոյսը ծիլեր արձակել, աճիլ մեծանալ, ուռճանալ» Ագաթ. հիր. ել. էջ 150. նաատաջով «հաստ ծիլերով (ցորեն)» Թէոփ. խ. մկ. բանասնաջով «քառասուն ծիլ արձակած (արմատ)» Թէոփ. խ. մկ. (Հին բռ. և Բառ. երեմ. էջ 275 ջով մեկնում են «բաղմատաեղն», ինչպէս ունի նաև Հին հա. 115)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. yoṷo- ձևից, որ միջին ձայնդարձն է *yeṷo- բառի. նշանակում է «ցորեն, գարի, կորեկ կամ նման մի բոյս, խոտ, արօտ». ժառանգներից հմմտ. սանս. यव yava- «ցորեն, գարի, կորեկ», यवस yavasa «խոտ, արօտ, մարգ», զնդ. yava- «ցորեն», yəvīn- «արտ», yavaṅha- «արօտատեղի», պհլ. ǰav, yav, պրս. جو jav, քրդ. je, ǰau, yō «գարի», օսս. yau, yäu, yeu «կորեկ», բելուճ. ǰo, ǰav «գարի», յն. ζειαί, ζεαί «կարմրահատ ցորեն», լիթ. javaĩ «ցորեն», javienà «ցորենի արտ», jauja «ցորենի չորանոց», ռուս. овинъ, ուկր. óvyn «ցորենի որաները չորացնելու յարկ». միջին ձայնդարձն է ներկայացնում յն. φοςí-ζοος «ցորենաբեր, պտղաբեր, սնուցիչ» բարդի երկրորդ եզրը (Pokorny 1, 202, Boisacq 307, Walde 400, Trautmann 107, Horn § 428):—Աճ.

Karolides, Γλ. συγκρ. 91 մերժում է կցել Կապադովկ. čionō «ծագիլ արևու, բողբոջել բոյսի»։ Հիւնք. չու, չուել արմատից։ Scheftelowitz BB 28, 301 սանս. ghabasti «թև, ձեռ», լտ. gabalus «կախաղան» բառերի հետ, որ մերժում են Lidén, Arm. St. 32 և Pokorny 1, 533, Walde 331: Karst, Յուշարձան 422 թրք. čop «փայտի կտոր», čubuq «ցուպ, գաւազան»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 325 պրս. جوان ǰuvān «մատղատի»։

ԳԻՒ.—Մշ. Նր. ջ'օվ, Մկ. ճով «խուրձը կապելու խոտէ կեմ»։—Քաջունի, հա. Գ. էջ 210 ջով մեկնում է «կեմ ի ծեղոյ աշորայի», և էջ 209 ունի նաև ջոպ «խոտեղէն չուան, կեմ»։

ՓՈԽ.—Քրդ. čāv «խոտի կեմ» փոխառեալ է հյ. ջով ձևից, որից յետոյ յետ է փոխառեալ Մկ. ճով:

ՋՈՎԹԱԿ «մուրհակ». ունի միայն ՓԲ. նոյնը Բառ. երեմ. էջ 275 «ձեռագիր», անստոյգ բառ։

*ՋՈՎԼԻ «մազե կամ երկաթե բարակ թելերով հիւսուած քամիչ կամ շերեփ» Վստկ. 93. «Պատեհ է որ ձարէ կամ երկաթէ ջովլի շինես և զվերայի փրփուրն ի բերանոցն բուռէպ սրբես շերեփովն և զջովլին մինչև յատակն կարասին ածես»։

=Պրս. چاولی čavlī «սկաւառակ որ լցէ հիւսեալ յոճից ցորենոյ» ԳԴ. Ատրպատականի թուրքական արտասանութեամբ բառս պիտի դառնար čovli (հմմտ. օսմ. av «որս», avǰə «որսորդ»>ատրպ. ov, ovči), որից և

մեր բառը։ Անշուշտ այժմ սալակ կոչուած ծղօտեայ ամանն է, որի վրայ ձուկ կամ կանաչի են լուանում, լաւաշ հաց թրջում են։

Ուղիղ մեկնեց Հացունի, Ճաշեր, էջ 98։

Ջորդաճ տե՛ս Ջուր։

ՋՈՐԵԱԿ, ի-ա հլ. «փոքր մորեխ» ՍԳր. (Անստոյգ նշանակութեամբ դրուած է Վստկ. 72. յոյն բնագրի համապատասխան բառն է «բորենիք».—Քաջունի, հտ. Գ. էջ 210 ունի ջորեակ «bruche. 2. թռչուն ինչ», և ջորիկ «Յասանդր, scolopandre, տճկ. քըրք այաք»)։

ՆՀԲ «որպէս թէ ջորի փոքրիկ»։ Մառ. Вступительныя и закл. строфы... Шоты, էջ XIX վրաց. ტანაჯორი տաճաջորի միջատի անունը ջորի բառից դնելով՝ ուժ է տալիս այս համեմատութեան։

ՋՈՐԻ (ջորւոյ, -ւոց, -եաց, -եօք) «ջորի, կիսէշ» ՍԳր. Վեցօր. 142. Բուզ. Եղն. որից ջորեպան «ջորի պահող» Կլիմաք. ջորեան «ջորիներ» Ոսկ. ջորեպան (չունի ՆՀԲ) Զքր. սարկ. Ա. 32. ջորեփաշ «ԲՁ ձայնին պատկանող մի եղանակի անուն» Մանրուս. (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 576)։

Տէրվ. Նախալ. 114 և Երկրագունտ 1884, 100 համեմատում է սանս. starī, յն. στεῖρα, գոթ. stairo, լտ. sterilis «ամուլ» բառերի հետ՝ ջորին համարելով իբր «ամուլ». ըստ այսմ ջորի գալիս է հնագոյն *ստորեա ձևից և նոյն է պրս. أستر astar «ջորի» բառի հետ։ Հիւնք. պրս. gōr «ցիռ»։ Patrubány SA 1, 193 հնխ. kʟorio փխ. kʟoro, k'ʟotero- ինչպէս կայ հնխ. ek'vo-tero>սանս. açva-tara «ջորի»։ Նոյն ՀԱ 1908, 188 իբր «դիող» հանում է dhya արմատից, հմմտ. հյ. դիել, դալ, դայեակ: Karst, Յուշարձան 405 սումեր. kur «ձի» և հյ. քուռակ: Մառ. Яфет. сбор. 1, 48 յաբեթական raš «ձի, գրաստ» բառից, որից նաև պրս. raxš, գերմ. Ross, անգլ. horse «ձի» են։

ԳԻՒ.—Ջղ. ջ'որի, Տփ. ջ'օրի, Ակն. Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Մշ. Սեբ. ջ'օրի, Վն. ճօրի (սեռ. ճուրու), Գոր. Հմշ. ճօրի, Ղրբ. ճօ՛րէ, Ռ. չօրի, Ասլ. ջ'էօ՛րի, Շմ. Սլմ. ճէօրի, Ագլ. ջէ՛րի, Մղր. ջի՛ւրէ, Զթ. ճիյէ, ջ'իրէ, Սվեդ. ջ'իրա, Մկ. ճիւրը՛, Հճ. ջ'իյի: Նոր բառեր են ջորաբեռ, ջորեճալ, ջորիլ «ոխ պահել»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ჯორი ջորի «ջորի. 2. ջութակի էշը», მეჯორე մէջորէ «ջորեպան», ჯორის ტერფა ջորիս տերփա «մի տեսակ բոյս է», ტანაჯორი տաճաջորի «մի տարեկան ջորի. 2. մի տեսակ միջատ. notonecta glauca (տե՛ս ջորեակ)», գնչ. čori (ջորի»։

Ջորիկ տե՛ս Ջորեակ։

¹*ՋՈՒԱՊ «պատասխան» Երզն. այբուբ. =Արաբ. جواب ǰavāb «պատասխան» (այժմ ռմկ. ճօղապ, ճուղաբ):—Հիւբշ. 275։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ, յետոյ Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 662:

ՋՈՒԱՐՁ «կովու լեղի». ունի միայն Բռ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 558, որից և Քաջունի, հտ. Գ. 210, նիւթի մասին մանրամասն տե՛ս խարազայ:

=Պրս. گاوزهره gāv-zahra համանիշն է, որ նախ անցել է արաբերէնի՝ փոխելով ըստ օրինի g>ǰ. (իբր *ǰāvzahra) և յետոյ կրճատուել ու ձևափոխուել։—ԱՃ.

ՋՈՒԹԱԿ, ի-ա հլ. «մի տեսակ լարաւոր նուագարան» Նար. էջ 243. նոր գրականում նշանակում է «violon», որից ջութակահար, բաչութակ, բաչութակահար:

*ՋՈՒԼՀԱԿ «ոստայնանկ» Յասմ. փետ. 1. Վրդն. առ. 293. «ԱՁ ձայնին պատկանող մի եղանակի անուն» Մանրուս. (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 576). գրուած է ջուլհակ Տաթև. ամ. 454։

=Պրս. جلاهك julāhak «ոստայնանկ» բառից փոխառեալ. ծագում է պրս. جولاه jūlāh բառից, որից փոխառեալ են նաև արաբ. جلّاه jullāh, جلّه ǰullah, քրդ. ǰulank, ǰulfa, թրք. جولها čulha «ոստայնանկ»։—Հիւբշ. 233։

ՆՀԲ դրած է «բառ ռմկ» և յիշած է ջիլլահ, ճիլլահ, չիլհա ձևերը։ Հիւբշ. 239 չունենալով պրս. ǰulāhak ձևը, որից կանոնաւորապէս գալիս է հյ. ջուլահակ>ջուլհակ, և խառնելով հայերէ-

նի -ակ վերջաւորութիւնից, դնում է հին իրանեան փոխառութեանց մէջ, իբր պրս. ǰōlāh, ǰōlāha, անշուշտ ենթադրելով պհլ. ǰōlāhak ձևը։

ԳԻՌ.—Մշ. Սլմ. Տփ. ջուլհակ (*Մշ. սեռ.* ջուլզի), *Շմ.* ջիւլհակ, *Տփ.* ջո՛ւհլակ, *Երև.* ջուհլազ, *Ջղ.* ջուխլակ, *Ախց.* ջ'ուփլակ, *Կր.* ջուլփակ, ջուփլակ, ջուլֆա, *Ջթ.* ճհալօզ, ջ'հալօզ, *Տիգ.* չուփլազ, չվլազ, *Հճ.* ջուլհօզ, չուլհօզ, *Ջմ.* չուվուլազ, *Սվեդ.* ջ'ըլհիւզ, *որոնք բոլոր նշանակում են «ոստայնանկ», բայց նաև լայնաբար «ոստայն» Հմշ, փոխաբերաբար «սարդ, մամուկ» Ջթ. Կ. Կր., «սարդի ոստայն» Ջմ.։—Նոր բառեր են,* ջուլհականոց, ջլկաճոր, ջլկուփայտ։

*ՋՈՒԽՏ *«զոյգ» ՏաԹև. Հարց. 641. Սամ. անեց. 100 (մի ձեռագրում). Առաք. պտմ. 133. որից* ջուխտակ *«մի զոյգ» Կոչ. ժբ. (Նոր տպ. էջ 230՝ ըստ մի ընտրելագոյն ձեռագրի ունի* ջամբրակ*). ուրիշ վկայութիւն չկայ։*

=*Պհլ.* ǰuxt *«զոյգ»,* ǰuxtīh *«յոդնակի, բազմաթիւ», բելուճ.* ǰuxt *«հաւասար», պրս.* جفت ǰuft *«զոյգ, լծակից, ամուսին, կին»,* جفته ǰufta *«կիցք, երկու տաքով տրուած հարուած, աքացի»,* جفتك ǰuftak *«անբաժանելի» (իմա՛ «զուգուած»)։ Իրանեաններից հնագոյն ձևը ներկայացնում է սնդ.* yuxta *«լուծ, լծուած», որ անցեալ դերբայն է* yuǰ *«կցել, զօդել, լծել» բայարմատի և որի բնիկ հայ ձևն է* լուծ *(տե՛ս այս բառը)։ Պարսկականից են փոխառեալ Թրք.* چفت čift *«զոյգ, հերկ»,* čiftǰi چفتجى *«երկրագործ», քրդ.* ǰot, ǰut, *զազա* ǰit *«արօր».— Թուրքականի միջոցով են բուլգար.* čift, čuft *«զոյգ. 2. լուծ եզանց», սերբ.* čīft, čīv *«զոյգ», ռուս.* юфть, юхть *«մի տեսակ կաշի» (այսպէս է կոչուած ըստ որում այդ կաշիները զոյգ զոյգ են աղաղում), գւռ. ռուս.* юхть *«ճեռակ արտ, որոնցից միշտ երկուսն են մշակում և միւսը Թողնում»։—Ռուսերէնից փոխառութեամբ գերմ.* Juften, Juchten *«նոյն ռուսական կաշին», որից էլ չեխ.* juchta, *լեհ.* jucht, juchta *և որանից էլ ուկր.* jucht, júchta *«նոյն կաշին» (*Berneker, 156, Kluge 233*)։—Հիւբշ. 233։*

Laq. Arm. Stud. § *1907 սանս.* yuǰ- yukta *բառի պհլ. համապատասխանն է։ Տէրվ.* Altarm. *24 Թուի փոխառեալ պրս.* ǰuft *ձևից։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Երև. Շմ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. ջուխտ, *Ախց. Կր.* ջ'ուխտ, *Սեբ.* ջ'ուխդ, *Ռ.* չուխդ, *Մկ.* ջօխտ, *Գոր. Ղրբ.* ճօխտ.— *Հմշ.* չուխտագ, *Ասլ.* չիւխդագ, չիւխդայ *«ջուխտակ», իսկ Ջթ.* ջ'ուխդօզ, ջ'ուխդոզ *«պատառ»։— Թուրքերէնից և քրդերէնից նոր փոխառութեամբ՝ Սչ.* ջուֆդ', *Պլ.* չիֆդ, *Տիգ.* չութ, *Վն.* չիֆթ, *Ննխ.* ջիֆթ, ջուֆթ, ջութ։—*Նոր բառեր են՝* ջուխտեհեան, ջուխտաճաց, ջուխտակուիլ, ջուխտէշ, ջուխտափարտ, ջուխտուկենտի, ջուխտակապ, ջուխտակակապ, ջուխտակար, ջխտալափակ, ջխտակեմ, ջխտանոց, ջխտանց, ջխտկուկ, ջխտկազլուխ *են։*

*ՋՈՒՀԻ, *«խեղկատակ, ծաղրածու» (նորագիւտ բառ), որ և* ճոհի, ճոհի *ձևերով ունի Վրդ. առ. 26—27, 175։*

=*Արաբ. գւռ.* جحى ǰuhī *«Նասրէդդին մոլլայի նման մի խեղկատակի անունն է և շատ տարածուած Ասորիքում, Եգիպտոսում, Բերբերիստանում, Կաբիլների մօտ, ինչպէս և Ալբանիա և Իտալիա», պրս.* جحى ǰuhī *«է անուն առն միոջ, որ էր առակախօս և ծաղրածու, որպէս և յաշխարհին Հոռոմոց կոչեցեալն Նասրէտտին խօճա, որոյ պատմութեամբքն լցեալ է աշխարհ»։*

Ուղիղ մեկնեց նախ Մառ, Վրդ. առ. I, էջ 248, որ կցում է և ասոր. ܫܥܝܐ šeʻyā *«խեղկատակութիւն»։ Սրանից յետոյ անկախաբար Աճ. որ տե՛ս վերը, Հա. Դ. էջ 689։*

*ՋՈՒՄԼԱՅ, *«գումար». հնապէս մէկ անգամ գործածել է Կղնկտ. հրտր. էմինի, էջ 95, հրտր. Շահն. Ա. 226. յետին հայերէնի մէջ աւելի սովորական է. ինչ.* ջումլայ *«բոլոր, ամբողջ» Կոստ. երզն. 158 (Թուի իմ հոգոյ խօսքն ի յիր սրտին ջումլայ ղալատ).* ճումլայ *Որոտ. պօղ. էջ 102,* ջումլայ՝ *անդ. էջ 108,* ջումլի *«համագումար» Սմբ. պտմ. էջ 140։*

=*Արաբ.* جملة ǰumla *«գումար, ամբողջ, ամէն»։ (Հիւբշ. այս բառը համարում է ա-*

մենահին արաբական փոխառութիւնը. բայց նկատենք որ Գիրք Թղթոցի մէջ, ուր կայ նաև Կաղանկայտուացու աւանդած նոյն նամակը, էջ 82, յիշեալ բառը չի գտնւում։ Բացի սրանից Կաղանկայտուացին Ժ դարի խըմբագրութիւն է)։—Հիւբշ. 516։

Ուղիղ մեկնեց Petermann, ZDMG 15 (1861), 403:

ՋՈՒՆԹ «ստախին». յետնադարեան բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Զքր. սարկ. Ա. 62. «Եւ մորակեալ զձին և շեշտակ ջունթ առեալ թռեաւ և էանց յայնկոյս»։

Արգեօք պրս. جنبد ǰunbad «ընդոստումն» բա՞ռն է։

ՋՈՒՆԿ «զառ, նարդի քար», որից ջունկ խաղալ, ջունկ ձգել. ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 558, որից էլ ՓԲ, Քաջունի, Հա. Գ. 210 և ԳԲ։

⊹ՋՈՒՐ, ո հլ. (նաև ջուրք, ջուրց, ջուրքf) «ջուր» ՍԳր. Եփր. ծն. Ագաթ. Եզն. որից բազմաթիւ ածանցներ. յիշենք դրանցից մի քանիսը. ինչ. ջրել ՍԳր. Եզն. Ագաթ. Եփր. թգ. Ոսկ. մտթ. ջրիչ «ջնջող, ոչնչացնող (դեղ)» Ոսկ. փիլ. 501, (խոովութեան) Ոսկ. հռովմ. 255 (երկուսն էլ չունի ՆՀԲ), ջրի Սեբեր. Վեցօր. ջրաբաշխ Բուզ. ջրածին Ագաթ. Վեցօր. ջրարբի ՍԳր. Վեցօր. Կոչ. Ոսկ. ես. ջրգող Եւագր. ջրմուղ ՍԳր. ջրբափիլ «արբունքի հասնիլ» Բուզ. Յայսմ. յնվ. 3 (հմմտ. պրս. ābpušt «սերմն մարդոյ»), անջրդի ՍԳր. (ներգ. յանջրդոջ Ոսկ. ես. էջ 308), ջրնեղ «առնի» Տաթև. հարց. 241 (չունի ԱԲ). ծիւնաջուր Մծբ. աղաջուր «մարդոց տականք» Ոսկ. ես. 318 (աղաջուրք ի փիլիսոփայիցն). ջրատուն «արտաքնոց» Վրդ. առ. 126. շնջրի Վեցօր. ողխաջուր Ա. մակ. ժէ. 37. խորաջուր Մծբ. յաղթաջուր, յորդաջուր Վեցօր. ջրձգել «ջուր սրսկել» Փոնց. էջ 47, ջրմուտ «առուն ներս մտած տեղը» Սմբ. պատմ. 123. ջրել «առուն դուրս ելած տեղը, ջրի ելք» Սմբ. պատմ. 123, ջրկից «գետախառնուրդք կամ երկու առուների միացման տեղը» Օրբել. 50, ջրբափ, ջրաբափ «ջրվէժ» Օրբել. 169, 149 (հինգն էլ նորագիտ բառ)։ Նոր բառեր են անդրջրնեղեղեան, ջրաբաշխական, ջրաբուժութիւն, ջրնանակիր, ջրալի, ջրանցք, ջրոտ, ջրանըրկ են.—Կ. Սարաֆեան, Բանալի գիտութ. 1788 Սանկպետ. էջ 104 ունի ջրատ «գաւաթ, кружка»։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. yuro- ձևից. այս արմատը նախալեզւում երկու ձև ունէր՝ wor և ur, և նախաձայնի ձայնդարձով՝ yur, your. առաջինից են ծագում վեդ. vắr «ջուր», սանս. vắrl «ջուր», զնդ. vār- «անձրև» (պհլ. vārān>պրս. bārān «անձրև»), vairi «լիճ», -vārayā «կաթիլ ջրոյ», սոգդ. wār «անձրև», Թոխար. wāṛ «ջուր», հանգլ. waer, ēar «ծով», հիւլ. vari «ջուր», ūr «բարակ անձրև, խոնաւութիւն», aurigr «թրջուած», յն. οὖρον «մէզ», լտ. ūrīna «մէզ», ūrīno «ջրի տակ ընկղմել»,—իսկ երկրորդից՝ հպրուս. iūren «ծով», լիթ. júres, júrios «ծով», jáura, jáuras «ճախճախուտք», լեթթ. jūra «ծով»։ Երկու խմբերի կապը ցոյց է տալիս հպրուս. wurs «ճահիճ»։ Հայերէնի մէջ նախաձայն y բստ օրինի դարձել է ջ. հմմտ. ջան, ջով (Pokorny 1, 268, Trautmann 335, Boisacq 729, 1099, 1120, Walde 860):

Klaproth, Asia pol. 106 բրբառն և վալ. dur, թիբեթ. ču «ջուր»։ Peterm. 26, 30 և 39 սանս. kšīra «կաթ» բառի հետ։ Windisch. 9 սանս. jala: Müller SWAW 38, 581 սանս. kšīra, պրս. šīr «կաթ»։ E. Boré JAs. 1841, 658 պրս. čahra «մարդու դէմք» և զնդ. čiϑra «ցեղ» բառերի հետ. հմմտ. պրս. āb «ջուր» և «սերմ»։ Էմին, Հայ հեթ. կր. թրգմ. Յոյս 1875, 286 և Ист. Асохика 274 Արտվիսուրա բառի վերջի մասի հետ։ Müller SWAW 88 (1877), 12 սանս. kṣara-ւ Տէրվ. Altarm. 25 սանս. jala «ջուր»։ Justi, Dict. Kurde քրդ. šurik «ջրվէժ», šörrýk «ջրորդան», սանս. kśar, զնդ. γźar «հոսիլ», պրս. saran, šurīdan բառերի հետ։ Canini, Et. étym. 191 հյ. սորել բայի հետ= սանս. sara, çara «ջուր»։ Müller WZKM 6 (1892), էջ 268 մերժեց սնս. kšīra «կաթ» և առաջին անգամ մտածեց կցել լիթ. jurès «ծով» բառի հետ։ Հիւնք. դնում է նոտ «դիք ջրոց առ Հընդիկս», Zour «նուիրական ջրոց ամէնէն

զօրաւորը՝ Մազզիզեան պաշտամանց», պրս. շուր «լուացումն», նոյ «գետ», ճիւր «թամբ», թրք. չայ, չաղաթ. սայ «գետ, ջուր»։ Patrubány SA 1, 175 հնխ. k'suros «հոսուն» ձևից. հմմտ. սանս. kšar, զնդ. γžar «հոսիլ»—Յիշում են Հիւբշ. IF Anz. 10, 49 և Boisacq 1026: Margoliuth, Թրգմ. Բիւր. 1900, 334 սանս. udan։ Ա. Գ., Բիւր. 1900, 475 պրս. جراب jurāb «ջուր»։ Փոքրթուզալ փաշա, Եղիշէ 168 փարսի զուր, որ է զնդ. զաօբրա «օրհնեալ ջուր»։ Meillet, Esquisse 29 լիթ. júres, հպրուս. juryaiy «ծով» բառերի հետ։ Scheftelowitz BB 28, 297 սանս. ǰūrī «թուք», զնդ. zu «հոսիլ»։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 115 մերժում է Meillet-ի լիթ. և հպրուս. ձևերը, որովհետև սրանք կցւում են սանս. vār «ջուր», յն. οὖρον, լտ. urina «մէզ» բառերի հետ. և էջ 151 մեկնում է –ուր մասնիկով (իբր յն. -ωρ, հնչ. ὕδωρ, νύκτωρ) ջ արմատից<հնխ. dhį- հմմտ. սանս. dadhi «մածուն», dhayati «ծծել, խմել», հյ. դիել են։ (Կրկնում է Walde, էջ 281)։ Գազանճեան, Տարեց. Պապիկեանի 1905, 125 և Արև. մամ. 1907, 934—5 թրք. սու «ջուր» բառի հետ։ Մառ, О полож. абх. 38 փոխառեալ լազական խմբի ենթադրեալ *čoγor բառից, որի համապատասխան ձևերն են վրաց. ծղալի, ափխազ. ajǒ «ջուր»։ Petersson, Ar. u. Armen. Stud. 41 համարում է խառնուրդ նախնական հայ. *ջեր (<հնխ. gher- «կաթկթիլ») և *ուր (=լտ. urīna, սանս. vāri «ջուր» են) բառերից։ Նոյն, անդ, էջ 23—24 յիշում է Tomaschek, Die alten Thraker II 88 համեմատութիւնը, որ է Γερμίζερα =հյ. ջերմաջուր (Դակիայ մէջ մի ջերմուկի անունն է), որով-ζερα= հյ. ջուր: Petersson գտնում է որ իրօք ζερα պէտք է նշանակէ «ջուր», բայց մերժում է կցել հյ. ջուր բառին, որ պիտի ծագէր հնխ. dhįōro- dhiuro- կամ ghįōro- ghįuro- ձևից, մինչդեռ ζερα «ջուր»< հնխ. g'herā «ջուր»։ Մառ ИАН 1920, 134 և ՀԱ 1921, էջ 81 երկրորդ անգամ վրաց. ծղալ «ջուր» բառի հետ, որին կցում է նաև բասկ. iθuri «աղբիւր»։ Թիրեաքեան, Հայ-Իրան. ուսումն. 1922, էջ 54 պրս. جور jūr (?)։ Երրորդ անգամ Մառ ЗВО 1925, 683 վրաց. ծղալի «ջուր» են, Яз. и Лит. I, 231 բասկ. šur «ջուր», ИАН 1926, 390 ափխազ. ծը «ջուր», և 354 չուվաշ. šur «ճահիճ», բասկ. u «ջուր» և խալդ. šuri «ողորմութիւն»! Վերի ձևով ուղիղ մեկնեց վերջին անգամ Meillet MSL 21, 251 և BSL 23, 76: Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. جرعة ǰur'a «մի կում ջուր» (Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. էջ 556)։

ԳԻՌ.—Ննխ. Պլ. Տփ. ջուր, Ալշ. Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Մշ. Ջղ. Սեբ. Սչ. ջ'ուր, Ռ. Տիգ. չուր, Ագլ. Մղր. ջիւր, Ասլ. ջ'իւր, Հմշ. ճուր, Գոր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Շմ. Սլմ. Վն. ճիւր, Ակն. ջ'իւր, Սվեդ. ջ'էօր, Զթ. ճօյ, ջ'օր, Հճ. ջ'ույ.—սրանից կազմուած են շատ բաղմաթիւ ոճեր ու ածանցներ, որոնք տե՛ս իմ Գաւառ. բառարանը, էջ 940—6։ Յիշելու արժանի են ջրաղաց և ջրորդան «ջրի խողովակ» բառերը։ Սրանք ր-ի կորուստով արդէն միջին հայերէնի մէջ տուել են ջաղաց Յայսմ. Յիշատ. Գաղիան. Երզն. երկն. ջորդան Վստկ.։ Ջրաղաց բառի վկայութիւնները ըստ ՆՀԲ հասնում են ԺԲ դար, բայց ըստ Թ. Աւդալբէգեանի, Տեղեկ. ինստիտ. 3, 69 գնում է մինչև 966 թ. (տե՛ս Վիմ. տար. 8)։ ր-ի կորուստը պատճառ է դարձած բոլորովին մոռանալու բառիս ծագումը և ասում է օր. ճամու ջաղաց, ելեկտրական ջաղաց, և մինչև անգամ ջրաջաղաց! Առաք. լծ. սահմ. 618։ Գաւառական ձևերի համար Ջաղաց տե՛ս վերը առանձին. իսկ ջրորդան բառի ձևերն են՝ Մկ. ճուտրան, Ոզմ. ճուռարան, Վն. ճօօրան, ճօրան, ճօլօտրան, Խրբ. ջրօն, Մշ. ճօլօրտան, Սվ. ջօրդէն, Ակն. ջէօրդէն, Բլ. ջլօղրան, Ագլ. չրի՛դոն, չրռռէօ՛դոն, չրի՛նդոն, Ղրբ. չռօ՛րկան, Ջղ. չռնօրակ, Ղրդ. չռնօր, Ագա ճռնակար, Սլմ. ճոնըրկար, Նր. չօռնաղար։ (Սրանց մէջ ժողովրդական ստուգաբանութիւնը մեծ դեր ունի. այսպէս Վն. անշուշտ կապուած է ճօռ

«խողովակ» բառի հետ, այլուր շռռալ և կար, կարիլ բառերի հետ)։ Այս բոլորի դէմ ուելի հնից ունինք շոռոք Տաթև. ձմ. ձգ. Շոռոթ՝ որ ղչուրն առնու յաղբերէն և հեղու (ըստ այսմ նշանակում է «աղբիւրի առջև շինուած խողովակը»)։—Գաբիկեան, Երիտ. Հյստ. 1921, ժէ. թ. 86, մոռանալով ջուրղան ձևը, գւռ. ճըռթօն մեկնում է իբր ջուր+թօն «անձրև» կամ իբր բնաձայն բառ։

ՓՈԽ.—Մեր զանազան ածանցներից փոխառեալ են՝ վրաց. ჯურღმული ջուրղմուլի «հոր, ջրհոր» (կազմուած է հյ. ջրճոր բառի վրայից՝ առաջին մասը (ջուր) տառադարձելով և երկրորդ մասը (ճոր) թարգմանելով վրաց. ღმული «խոր, խորունկ» բառով՝ ըստ Մառ ЗВО 11, 58), արևել. թրք. چورتن čor-tan «ջրանցք, տանիքի վրայից անձրևաջուրը դուրս հոսեցնելու խողովակ, ջրորդան». (այս բառը ունի նաև Будаговъ 1, 493 ըստ Zenker-ի, որ օրինակ է բերում Լեհջէթ-իւլ-Լուղէթի հետևեալ վկայութիւնը.

چورتن برومی ناودان یمتی میزاب

Čortan be-rūmi nāvdān, ya'ni mīzāb «Չորթան ռումի լեզւով նաւդան, այն է խողովակ». որից երևում է թէ Լեհջեթը գիտէր արդէն թէ բառը փոխառեալ է, միայն սխալմամբ յունարէն էր կարծում). գործածական է նաև արդի լեզւով. հմմտ. թրք. գւռ. ǰərton (Գաբիկեան, անդ), թրք. գւռ. խրբ. čortum, ինչպէս և կապադովկ. յն. τζουρτάν (Karolides, Γλ. συγκρ. 215), քրդ. شرتان šuretan «ջըրորդան» (Justi, Dict. Kurde 256 դնում է ջուր և տանիլ ձևերից, որ սխալ է).—Թրք. գւռ. Ակն. čərban «ջրբաշխ, այգիների ջրերը բաժանող պաշտօնեան» (<ջրպան).—արաբ. جرور ǰurūr «շատ խոր ջրհոր» Կամուս, թրք. թրգ. Ա. 794 (որի տուած ստուգաբանութիւնը իբր «չուանը իրեն քաշող»՝ շատ անյարմար է).—Ն. ասոր. šorat'an «ջրորդան». երևի նաև արաբ. جرموز ǰurmūz «աւազան կամ ջրհոր» (Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. 164), որին այնպէս նման է գալիս Ղզ. ջրմուզ «ճմճմայ», ուտ. ǰühär «ջրբաշխ»։—

—Պատահական նմանութիւն ունին աւար. čurize «լուալ», čurdize «լոգնալ», պերմ. զիրեան. šor, վոտյակ. šur «գետ», ալբան. sour «ջուր» (որ Գ. Փառնակ, Անահիտ 1906, 233 հայերէնից է դնում)։

ՋՈՓՌԱՅ «մրուր, գիրտ, faex». ունի միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լատ-հայ. էջ 201 ա։

ՋՈՔ «մի տեսակ բոյս. լտ. veratrum» Բոյսք. ունին միայն ՀԲուս. § 2638 և Քաջունի, հտ. Գ. 210։

ՋՋՆԻ. նորագիւտ բառ, որ մեկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. Թղ. էջ 148, որի բացատրութիւնը տալիս է ինքը Մագիստրոսը, բայց բաւական մութ ձևով, երբ խօսքը ուղղելով ճգնակեաց մի անապատականի, ասում է. «բանս ու կամի զքեզ ջըջնի (այլ ձ. ջնջնի) յորջորջել, վասն զի ջատագով ջայլեաց ղաղափար հարանցն կոչի այն, որք յաւէժաբարն անուանին։ Այլ կամիմ զքեզ խռուացեալ հերովք և թաղկեալ վարսիւք...»։ Թուի թէ ջջնի նշանակում է «թաւամազ» և կատակով ասուած ծաղրական բառ է (տե՛ս իմ Հայ նոր բառեր հին մատ. Բ. 205)։

ՋՎՆԱՍԱՑԵԱԼ «տգիտացեալ» ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 275։

Ջրդիլ տե՛ս Ջիրդ։

Ռ

*ՌԱԲԲԻ «վարդապետ, տէր» ՍԳր. Կոչ. 107 (գրուած է ռաբի Կոչ. 243). հմմտ. նաև ռաբայական Մագ. Թղ. 236?

=Եբր. רַבִּי rabbi «Տէ՛ր իմ» ձևի յն. ῥαββί տառադարձութիւնից. նոյնից նաև լտ. rabbi, գոթ. rabbei, վրաց. რაბბი ռաբբի ևն։ Բառս բնիկ սեմական արմատ է. հմմտ. ասուր. 𒊏𒁍𒌋 ra-bu-u (rabū) «մեծ», որ ծագում է rabū «մեծանալ, աճիլ» բայից (Strassmaier, Alphabetisches Verzeich d. Assýr. u. Akkad. Wörter, էջ 903, Delitzsch, Assyr. Handwörterb. էջ 609), ասոր. ܪܒܐ rabbā «մեծ, տէր, մեծաւոր», ܪܒܝ rabbi «ռաբբի», արամ. ܪܒ rab «մեծ», եբր. רב rab «մեծ, շատ», արաբ. رَبّ rabbī «տէր, Աստուած», يارَبّى ya rabbī «Աստուա՜ծ իմ» (>ժող. եա՛ռաբ), եթովպ. ረበበ rababa «տարածուիլ» ևն (Gesenius 740):—Հիւբշ. էջ 375։

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՌԱԲԲՈՒՆԻ «տէ՛ր իմ, վարդապե՛տ իմ» Մրկ. ժ 51. Յհ. ի. 16 ևն. գրուած է նաև ռաբունի Յհ. ի. 16. Մագ. Շար. ժմ. ռաբուն Շնորհ. Գնձ. Նար, որից ռաբունապետ ժմ. (ճռաբունապետ՝ Շողակաթ, էջ 33), ռաբունական Օրբել. Շար. Տաղ. ռաբունարան Օրբել. հրտր. էմինի, էջ 82. ռաբունել Գնձ. Տաղ. Սիսիան. ևն։

=Հր. רִבּוֹנִי rabbōnī, ribbōnī «տէ՜ր իմ» բառից. նոյնը նաև ասոր. ܪܒܘܢܝ rabūnī «ռաբբունի, ուսուցիչ». մեր բառը փոխառեալ է յն. ῥαββουνί (որ և ῥαββονί) ձևի միջնորդութեամբ։ Բուն ծագումը տե՛ս ռաբբի:—Հիւբշ. 376։

Նախ Schröder, Tvesaur. էջ 46 ասոր. rabbōnī ձևից։—ՀՀԲ յիշում է եբր. և ասոր. ձևերը. ՆՀԲ յունարէնի՞ց։

*ՌԱԲԴՈՆ «ցուպ». ունի միայն ՀՀԲ. նոյնը Բառ. երեմ. 281 վրիպակով գրում է սապգոն (ռ շփոթուած ս-ի հետ, բ նոր տառադարձութեամբ պ, դ շփոթուած գ-ի հետ) և էջ 277 ռաշբոն. տե՛ս նաև ռաւդոս:

=Յն. ῥάβδος, ῥάβδον «գաւազան»։

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ։

*ՌԱԲՈՒՆԱՅ, որ և ռբունայ կամ ըռբունայ «առհաւատչեայ, գրաւական». մի մի անգամ ունին Եփր. Գ. 88 և Եղիշ. ը. էջ 118. Դրոշմեաց զմեզ ի ձեռն ռաբունային Հոգւոյն, զոր ետ ի սիրտս ձեր. Եւ ի ձեռին նոցա կանչուշս ռբունայն։ Ունինք նաև առաբօն «առհաւատչեայ» էֆիմ. 314. տե՛ս և վառառաբան:

=Ասոր. ܪܗܒܘܢܐ rahbōnā «գրաւ, աւանդ» բառից. սրա հետ նոյն են եբր. עֵרָבוֹן 'ērāwōn «աւանդ, գրաւական», արամ. עֵרָבוֹנָא 'arəbbōnā, արաբ. عربن 'arabūn, ربون rabūn, اربان arbān, اربون urbūn (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 635 և 668) «առհաւատչեայ, գրաւ, երաշխիք», փոխառութեամբ՝ պրս. ربون rabūn «խանութպանի օրական առաջին առուտուրը, սիֆտահ. 2. առուտուրից եղած շահը. 3. գումարի հատուցման համար տրուած մասնավճար, թերհաշիւ», راون ramūn>հյ. ռեմոն, յն. ἀῤῥαβών (Boisacq 82), լտ. arrhabo, arrabo, arrha, arra (Walde 62), ֆրանս. arrhes «գրաւական» ևն։ Բոլորը ծագում են սեմ. ערב erb «աւանդ դնել, փոխանակել, առևտրական փոխանակութիւն անել» բայից. հմմտ. յետին եգիպտ. և խպտ. arēb «գրաւ»։—Հիւբշ. 316։

Հին բռ. մեկնում է «պսակ», ասելով. «Ռբունայն՝ ասաց (ոմն). Թէ չէ պարսիկ

(բառ). բայց յայտ է ի նախատես բանից մոգպետին, զի պսակն է»։ Սրան հետեւելով ՆՀԲ և ՋԲ դնում են «բրաբիոն, բրաբիոնեան, պսակ»։ Ուղիղ ըմբռնեց նախ Բագրատունի, Քեր. զարգ. էջ 659, միացնելով յն. լտ. եբր. և արաբ. ձևերին։ Նրան հետևելով ԱԲ «առհաւատչեայ»։ Պատկանեան, Mamep. I. 14 դնում է պրս. և յն. ձևերի հետ։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Müller WZKM 8, 284 (դնում է արամ. ձևը), Թրգմ. ՀԱ 1894, 294։ Վերջին անգամ նոյնը Վարդանեան, Բառաք. գիտ. Դ. 105 և Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 277։

*ՌԱԶԻԱՆ *«հոտոմ սամիթ,* foeniculum vulgare Mill» *(ըստ Տիրացուեան,* Contributo § 289*) կամ* anethum foeniculum L *(ըստ* Seidel *§ 68), որ և* ըռազիան, ըռզիան, ռզիան *Բժշ. Վատկ. 105, 107, 109,* ռազինայ *Բառ. երեմ. էջ 276։*

=Պրս. رازیانه rāzyāna, *որից էլ փոխառեալ արաբ.* رازیانج rāzyānaj *և Թրք.* رزنه rezene, *բոլորն էլ «հոտոմ սամիթ» նշանակութեամբ։—Հիւբշ. 279։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՌԱԶՄ (ի հլ. *ըստ ՆՀԲ, յետնաբար կայ նաև յգ.* -մունք, -մանց) *«պատերազմ, կռիւ» Բուզ. Փարպ. Եղիշ. դ. էջ 74. որից* ռազմիկ *«մարտիկ, կռուող» Մեսր. եր.* ռազմաճատ *Մեսր. եր.* ռազմամուտ *Թղթ. դաշ. Մեսր. եր.* ռազմաւոր *Օրբել.* ռազմիլ *«կռուել, պատերազմել» ԱԲ. գրուած է նաև* ըռազմ, ըռազմիկ *ևն։ Նոր բառեր են* ռազմաբեմ, ռազմագէտ, ռազմագիտութիւն, ռազմագիտական, ռազմամթերք, ռազմանաւ, ռազմունակ, ռազմունակութիւն, ռազմանաւատորմ, ռազմաճակատ *ևն։*

=Պհլ. razm *«պատերազմ, ճակատամարտ», պրս.* رزم razm *«կռիւ», որ է զնդ.* rasman *«զօրաբանակ, ճակատ»* (Horn § 612 *չի ընդունած, բայց այսպէս է ըստ Հիւբշ. 233)։ Իրանեան բառերը ծագում են զնդ.* raz- *«շարել, դասել, կարգաւորել» արմատից* (Bartholomae, Altir. Wört. 1514), *որ է հնխ.* reg'- *«ուղղել». սրա այլ ժառանգներից յիշատակելի են յն.* ὀρέγω *«տարածել, փռել»,* ὀρεκτός *«մօտից կռուելու համար զէնքը երկարած», լտ.* rego *«ուղղել, վարել, կառավարել, իշխել, թագաւորել»,* rex *«թագաւոր»,* rectus *«ուղիղ»,* rector *«վարիչ, կառավարիչ, տէր»,* regimen *«կառավարութիւն»>ֆր.* régiment *«զօրաբանակ», զնդ.* ərəzu *«ուղիղ»,* raziśta *«ուղղագոյն», հպրս.* rāsta, *պրս.* rast *«ուղիղ» (բայց նաև «դաս, խումբ», որից հյ.* երաստ *«խումբ, կարգ»), գոթ.* raihts, *հրգ.* reht, *գերմ.* recht, *անգսաք.* riht, *անգլ.* right *«ուղիղ», հոլ.* recht *«օրէնք», ռուս.* су-разина *«կարգ կանոն» ևն ևն* (Waide 647, Boisacq 710):—*Հիւբշ. 233։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԳ՝ իբրև պրս. ռէզմ: *Նոյնը նաև ՆՀԲ, ՋԲ,* Peterm. 22, Müller SWAW 38, 580 *(նաև զնդ.* rasmaoyō): Justi, Zendsp. 254 *զնդ.* rasman *ձևի տակ։ Հիւնք. պրս.* ռէզմ *և լտ.* Mars *(շրջուած ձևով)։*

ՓՈԽ.—Վրաց. რაზმი ռազմի *«ռազմական կարգ՝ շարք»,* მორაზმვა մոռազմվա, დარაზმვა դառազմվա *«ճակատ յարդարել»,* დარაზმულობა դառազմուլոբա *«ռազմաճակատ»։*

*ՌԱԿԱՅ *«տխմար, յիմար» Ոսկ. մ. ա. 15 (էջ 214), Եւագր. 139, Ժմ. 39, Խոսր. 252 (որ Հին բռ. մեկնում է «անզգամ կամ ա՛յ դու անմիտ»). գրուած* ռակկայ *Ոսկ. մ. գ. էջ 22։*

=Յն. ῥακά *(Մտթ. ե. 22, ուր հյ. Թրգմ.* յիմար), *լտ.* raca, *գոթ.* raka, *ֆրանս.* raca, *վրաց.* რაკა ռակա *«յիմար, տխմար». բոլորն էլ փոխառեալ են յունարէնի միջոցով սեմականից։* Sophocles 967 *դնում է եբր.* רֵיק rēiq, רֵק req *«դատարկ, պարապ. 2. անպէտք, ոչինչ. 3. խեղճուկրակ. 4. անմիտ, դատարկամիտ»* (Gesenius 758) *բառից, իսկ* Brockelm. Lex. syr. 359 *ասոր.* ܪܩܐ rāqā *«ընկած, անարգ» բառից, որ դրւում է ասոր.* ܪܩ raq=*եբր.* רקק rqq *«թքել» արմատից։—Հիւբշ. 376։*

Հները գիտէին բառիս օտար ծագումը. հմմտ. Ոսկ, մ. ա. 253. «Ռակայն մեծ իմն թշնամանք են հեբրայեցերէն և ար-

համարհանաց և անգոսնելոյ... և որք զատրի լեզուն գիտիցեն, փոխանակ ընդ ա՛յ դուն ասելոյ՝ ի սանդատակա-նաց տեղի՝ ղռակայն ասեն»։ Սրանից առնելով Երզն. մտթ. 114 «Բայց յերրա-յեցի լեզուն ռակայ կոչեցաւ, որ մեծ իմն և ծանր նախատինս յայտնէ լսո-ղացն և արհամարհանաց տայ ծանօ-թութիւն, որպէս մեք յորժամ սաստեմք ծառայից և կամ վատթար արանց, ըստ-գտանօք ասեմք թէ ա՛յ դու ծօլայ, քե՛ղ ասեմ»։— ՀՀԲ բառ եբր. և ասոր.։ ՆՀԲ վերի ձևով. իսկ Հիւնք. ասորուց։

*ՌԱՀ, ի հլ. «ճամբայ, ճանապարհ» Զքր. կթ. Նար. Շար. Անան. խոստ. 6. Տաղ. որից ռահվիրայ «ճամբայ բացող» Բուզ. գ. 20 (այս բառը ցոյց է տալիս, որ ռահ արմատը Ոսկեդարում գոյութիւն ունէր). ռահահորդ Շնորհ. ռահել Շնորհ. յիշ. սող. ռահադրուն Ճառընտ. անռահավար Մագ. h>խ հնչու-մով՝ ռախուհակ «առաջնորդ» Ճառընտ.։

=Պհլ. *rāh ձևից, որի հետ հմմտ. պհլ. رس rās=rāθ, պրս. راه rāh կամ ره rah, պազ. rāh, աֆղան. lār, քրդ. rī, բելուճ. rā «ճամբայ». հմմտ. նաև սանս. rathyá- «մեծ փողոց, պողոտայ» (Horn § 607)։—Հիւբշ. 233։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՀՀԲ. նոյնը ԳԴ, ՆՀԲ (աւելացնում է եբր. ארח ōrax հո-մանիշը, որի նմանութիւնը պատահա-կան է), Müller SWAW 38, 588 ևն։

ՌԱՀ «պիտոյք, գոյք, իրեր» Անսիզք 45 (Զարթէլ է պառիկելեցն և ի բաղնեց ըռահէն և յայտ ցեղ սարութենէզ.—բացի անկողնի և բաղնիքի պարագաներից և նման կաղ-մածներից), Սմբ. դատ. 60, 62 (Հալաւն, ոօլերն և գօտին և այլ այսպիսի ըռահ). որից ըռահեղէն «տան իրեր» Սմբ. դատ. էջ 151 (մի ձեռագրի ընթերցուած է)։

*ՌԱՀԱԿ «անզգամ կամ բախած». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 276։

*ՌԱՀԱՆ «անուշահոտ մի բոյս. basilicum» Բժշ. Sօնաց. յետնաբար ռէհան Բյկր. 25. նոր գրականում գործածական է ռեհան ձե-ւով։

=Արաբ. ريحان raiḥān «ռեհան», որից նաև թրք. rihan. ըստ Seidel. Սխ. հեր. § 418 արաբ բառը նախապէս ընդհանուր ա-նուն էր զանազան անուշահոտ բոյսերի։— Հիւբշ. 275։

ՆՀԲ ռմկ. ռէյհան։ Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 662 արաբ. raihān ձևից։ Հիւնք. նոյն և պրս. յն. ὀρείγανον «դաղձ»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Երև. Մշ. Ջղ. ռէհան, Տփ. րէ՛հան, Գոր. Կր. Ղրբ. Մշ. ըռէհան, Սեբ. ըռէհան, Ակն. ըռահան, Ագլ. ռո՛հոն, Մկ. ռըհոն, Ասլ. ըռըհայ, Խրբ. Սլմ. ըռհան, Վն. ըռհոն, Շմ. ռէյհան, Ռ. ըռէյհէն, Տիգ. ռüհոն, Զթ. ըռահօն, ըռահոն, Սվեդ. ըռռի-հուն։

ՓՈԽ.—Ուտ. irehan «ռեհան»։ Մեղանի՞ց են վրաց. რეჰანი ռեհանի (ե-ի պատճա-ռաւ) և էնկիւրիի թրքաց և թրքախօս հայոց ու յունաց մէջ գործածական ərahān հոմա-նիշը (Բիւր. 1898, 789), նախաձայն ə-ի պատճառաւ, որ հայկական յաւելուած է։

*ՌԱՀՎԱՐ «քալուկ, քալական, լաւ քայլող (ձի կամ ջորի)» Վստկ. (Թէ կամիս ռահվար ընտրել ի յայնց և թէ շալական)։ Նոյն բառն է ռահվար «յետավարի» Բռ. երեմ. էջ 315 «ետևից վազող» ՓԲ։

=Պրս. رهوار rahvār «արագընթաց ձի»։ —Աճ.

*ՌԱՄ «կախարդութիւն» (չունի ԱԲ) Բրս. մրկ. 423. Առաք. պտմ. 503 (գրուած ըռամ). որից ռամտես «գրբաց» Տաթև. հարց. 429. ռամզարկի արուեստ «մի տեսակ կախարդու-թիւն» ԱԲ. ռամզարկութիւն «հողահմայու-թիւն, géomancie» (Նորայր, Բառ. ֆր. 596 բ), որի հետ նոյն է ըռըմբզարկ՝ նոյն նշ. Մաշտ. ջահկ.։ Նո՞յն է արդեօք աւելի հնից Սոկր. 127՝ ռամնական. Քանզի հայհոյիւր որպէս ղռամնականսն (յն. τὴν μαθηματικήν) ճգնել։

=Արաբ. رمل raml «աւազով հմայութիւն, géomancie». բուն նշանակում է «աւազ». նոյնից փոխառեալ են նաև վրաց. რამლი ռամլի «կախարդական արուեստ», მერამლე մերամլե «կախարդ», թրք. rem «գուշակու-թիւն, կախարդութիւն» և նոր բարբառներով՝ Վն. ռամ, Պլ. ըռէմ։—Աճ.

ՆՀԲ ըռըմբզարկ դրած է հյ. ռումբ բառից։

*ՌԱՄ, ի հլ. «հասարակ ժողովուրդ. 2. ստորին, ռամկական, գռեհիկ» Գնձ. ժմ. 44. Տաղ. Յայսմ.։

=Պհլ. *ram «հօտ, մարդոց խումբ. 2. ժողովուրդ», որ թէև չէ աւանդուած, բայց հմմտ. սոգդ. ram «ժողովուրդ», մանիք. պհլ. rm «հօտ, ժողովուրդ» ИАН 1912, 48, رمیی rmii «ժողովուրդ» ИАН 1907, էջ 548, պրս. رم ram «հօտ, խումբ, երամ մարդոց». հմմտ. նաև երամ և ռամիկ. իմաստի զարգացումը ճիշտ այնպէս է, ինչպէս արաբ. رعیت ra'yat «հօտ. 2. ժողովուրդ»։—Հիւբշ. 233։

ՆՀԲ նոյն ընդ երամ: Ուղիղ մեկնեց Lag. Arm. Stud. § 1912։ Մառ, Кавк. культурный міръ, էջ 30 յաջորդ ռամիկ բառի հետ հանում է Արմէն ազգանունից, որ կազմուած է -էն յոգնակերտով. Արմէնները Հին Հայաստանի նախաբնիկներն էին։

ՌԱՄԱՍ «լուր. 2. գաւառապետ», ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 276։

*ՌԱՄԱՏԵՍ «մի տեսակ հիւանդութիւն». Նորագիւտ բառ. մէկ անգամ ունի Վստկ. 164. «(Հազար բոյսը) ռամատես ցաւոյն օգտէ, առաւել երբ մկնտոխած քացախով ուտես»։

=Յն. ῥευματισμός «ներքին հիւթերի հոսում», որ ծագում է ῥεῦμα «հոսում» բառից. սրանից է ֆրանս. rhumatisme «յօդացաւ». մեր բառը ստացուած է արաբական տառադարձութեան վրայից, ուր, ինչպէս սպասելի է, ընկած պիտի լինէր վերջաձայն m. այսպէս և այսօր Պլ. ռմկ. ռոմաթիզ «յօդացաւ» փխ. ֆր. rhumatisme։—Աճ.

Ալիշան, Վստկ. 164 ծան. մեկնում է «կա՛մ աչացաւութիւն, ըստ արաբաց և կամ քոսոտութիւն»։ Բայց աչացաւութեան համար նկատելի է որ Վաստակոց գիրքը մի քիչ վեր ասում է թէ հազարը «զաչաց լոյսն պակասեցուցանէ և բալ տայ աչացն տեսանելոյ»։

*ՌԱՄԻԿ, ի-ա հլ. «հասարակ ժողովուրդ, գիւղացի կամ քաղաքացի հասարակ մարդիկ» ՍԳր. Եւս. քր. «ռամկական, գռեհիկ» Ոսկ. մ. ա. 22 և ես. Վեցօր. 114. Փարպ. Եղիշ. որից ռամիկսպաս Բուզ. ռամկավար Ոսկ. մտթ. անռամիկ ՅՀ. կթ. ռամկապետ Եւս. քր. Նոր բառեր են ռամկանալ, ռամկապետական, ռամկավարական, ռամկացում, ռամկօրէն են։

=Պհլ. *ramīk ձևից. հմմտ. մանիք. պհլ. ramkānīk „ἐθνικός" ИАН 1907, 548. տե՛ս ընդարձակ ռամ և երամ:—Հիւբշ. 233։

ՆՀԲ և Lag. Arm. Stud. § 1912 ռամ բառից։ Հիւնք. հյ. երամ և յն. ῥίμη «փողոց, հրապարակ»։ Մառ տե՛ս Ռամ։ Ադոնց, Арм. въ эпоху Юст. 436 արամայեցոց անունից, որոնք հպատակ ու նուաճուած ժողովուրդ էին։ Բառիս վըրայ տե՛ս և Մանանդեան, Տեղեկ. համալս. 1, 24։

ԳԻՌ.—Մկ. ռամիկ, Մշ. ռամիգ:

ՌԱՄԻԻՏ «գծուծ կամ ակար». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 277։

ՌԱՄՈՒՆՈՍ «ժողովասէր». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 277.—Թուի ռամ բառից, որ է «ժողովուրդ»։

[ՌԱՄՔ «ցանց, վարմ». ունի միայն Տիրոյեան, Հանրագրութ. էջ 583 և 254 (երկիցս)։

=Հյ. դամ «ուռկան, ցանց, թակարդ» բառի յոգնակի դամք ձևն է՝ բոլորգիր ռ և դ տառերի նմանութիւնից շփոթուած։—Աճ.]

ՌԱՅ[1] «ստոյգ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 277։ Տե՛ս տակը ռայ[3]։

ՌԱՅ[2] «բազմութիւն, հանդէս». գործածուած է երկու անգամ. Ուր հարսանիք և ռայք կաքաւչացն կայցեն (Ոսկ. ես. էջ 343). Անդէն զարդուցն ռայք (Ոսկ. ա. տիմ. ը)։

ՆՀԲ միացնելով յաջորդի հետ՝ մեկնում է «դրօշ, նշան արքունի, նշանակ յաղթութեան, շուք, հանդէս» և հանում է պրս. (իմա՛ արաբ.) رايه rāya «դրօշակ» բառից։ Տէրվ. Altarm. էջ 102 մեկնում է «պերճութիւն, շուք» և կցում է զնդ. rāi «փայլ», սանս. rāi «ինչք, կայք», rayi «զոհարեղէն, ակունք», լտ. res «իրք» բառերին, իսկ Նախալ. 104 միայն սանս. rayi և լտ. res։—Lag.

Arm. Stud. § *1913 ընդունում է ՆՀԲ-ի մեկնութիւնը, բայց Հիւբշ. 275 Ոսկեբերանի վկայութեանց պատճառաւ կարծում է որ կա՛մ յիշեալ վկայութիւնները խարդախուած են և կամ բառը արաբ. փոխառութիւն չէ։ (Ռայ «դրօշակ» անշուշտ արաբ. փոխառութիւն է, ինչպէս երևում է յաջորդ բառից, բայց Հիւբշ. ուշադիր չէ եղած որ Ոսկեբերանի յիշեալ վկայութեանց մէջ* ռայ *չի կարող ունենալ «դրօշակ» իմաստը, այլ, ինչպէս Թունեան, Հատընտ. Ա. 319 հասկանում է, «բազմութիւն, հանդէս»)։*

*ՌԱՅ³ *«դրօշակ». մէկ անգամ ունի Գր. տղ. Թղթ. «Յառաջեն ռայք ճշմարտութեան». (այս բառն է երևի, որ Բառ. երեմ. էջ 277 դնում է* ռայ *«սառոյց»)։*

=*Արաբ.* راية rāya *«դրօշակ»։—Հիւբշ. էջ 275։*

Հմմտ. նախորդը։

*ՌԱՅԻՍ *«գլխաւոր, պետ». Ուռհ. էջ 91 (Կոչեաց ռայիս մի քուրթ, որ էր իւր սահմանակից. Եւ արար ռայիսն այնպէս. Եւ գայր ռայիսն և պատմեաց Հասանայ). Հմմտ. նաև՝ Ռախս մեծանուն գեաղջն Օշականոյ. Արձ. 1210 թուից (Վիմ. տար. 50), Արտաշիր՝ Օշականայ ռայիս. Արձ. 1211 թուից (անդ՝ էջ 52)։*

=*Արաբ.* رئيس raīs *«գլխաւոր, պետ» բառից, որ ծագում է* رأس ras *«գլուխ» բառից։ Նոր գաւառականներում դարձած է* ռէս *«գիւղապետ»։—Աճ.*

Այս մեկնութիւնը տե՛ս իմ Հայ նոր բառեր հին մատ. Ա. 195։

*ՌԱՊԱՏ. *յիշում է միայն Բառ. երեմ. էջ 267* պատռուակ Հայկին *բառի բացատրութեան մէջ, այսպէս «կամ շրջապարիսպ կամ ռապատ»։*

=*Արաբ.* رباط ribāṭ, rabāṭ *«իջևան, քարվանսարայ»։—Աճ.*

*ՌԱՍԱՆ. *իբր դեղ գործածելու մի նիւթ է. Մխ. բժշ. 146 (յիշում է* չոր ռասան*)։*

=*Արաբ. պրս.* راسن rāsan *«կղմուխ, անտուզ, որ է* inula helenium L *կոչուած խոտը» (ըստ* Seidel*), «է ծառ իմն որ* փինջլ կիուշ *(«փղի ականջ») ես ասի. և է օգտակար բովանդակ պալարաց և ցաւոց. մանաւանդ ի ցրտութենէ գոյացեալ ցաւոց» (ԳԴ)։*

Ուղիղ մեկնեց Seidel, *Մխ. հեր. § 399, ուր և տե՛ս բոյսիս ընդարձակ բացատրութիւնը։*

*ՌԱՍԻՄ *«սուրհանդակների զինուորական գունդ». ունի միայն ԱԲ. երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Դ. թագ. ժա. 4, 19. «Առ զհարիւրապետսն և զքոռին և զռասիմ և ած զնոսա ի տուն Տեառն. Եւ առ զհարիւրապետսն և զքոռին և զռասիմ և զամենայն ժողովուրդ երկրին»։—Հին բառարանների մէջ էլ գտնում ենք* ռասիմ *«գզիր, սուրհանդակ, շքրիկ»,* ռասմիմ *«սուրհանդակ», որոնց հետ Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, 558 միացնում է Մագ. գամագտ. 13* ռասիմալ *բայը՝ որ շատ զանազան ընթերցուածներ ունի և որ մեկնում է «օգնել»?*

=*Եբր.* רָצִים rāṣīm *«սուրհանդակ» բառի յն. ῥασίμ տառադարձութիւնից։ Վերի համարուածը բնագրում այսպէս է.* הַכָּרִי וְהָרָצִים ha-kārī və ha-rāṣīm, *որ յոյն թարգմանութեան մէջ տառադարձուած է պարզապէս* τῶν χοῤῥὶ καὶ τῶν ῥασὶμ։ *Առաջինն է* kārī *«թիկնապահ» (թերևս* Կարիացի *ժողովրդի անունից), երկրորդը* rāṣīm *«սուրհանդակ» (եբր.* רוּץ rūṣ *«վազել» արմատից). համարուածը թարգմանւում է «թիկնապահք և սուրհանդակք» (*Gesenius[17] *էջ 362 և 752)։—Աճ.*

ՌԱՍԼԱՅ *«Հռովմի մէջ նշանաւոր մի շէնք է». մէկ անգամ ունի Սամ. անեց. 67. «Հռոմայեցոց Գրատիանոս շինէ զըռասլայն»։—Եւսեբիոսի Քրոնիկոնում կարելի չեղաւ ինձ գտնել սրա համապատասխանը։*

*ՌԱՍՄ *«տուրք». նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած 867 թուի մի արձանագրութեան մէջ, տպ. Շողակաթ 177. «Հաւասարեցի զջուրն ընդ Կոշ և ընդ Յարուճ, զինչ իւրեանց բնիկ ռասմ էր լեալ Ա և կէս Կոշա և Ա Արճո. արդ եթէ այլ ոք հակառակել ջանա, այլ աւելի ռասմ յուզէ... նզովեալ լիցի»։*

=*Արաբ.* رسم rasm *«տուրք», յգ.* رسوم rusūm, رسومات rusūmāt *«տուրքեր»։—Աճ.*

ՌԱՍՄԱՄԲ «տեսիլ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 277։—

ՌԱՍՄՈՍ «գզրապետ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 277։—Հմմտ. ռասիմ:

*ՌԱՍՈՒԼ «մարգարէ մահմեդականաց». Ճնորհ. եղեռ. Մխ. այրիվ. էջ 69 (Աստ Թամամ սուտ ռասուլն)։

=Արաբ. رسول rasūl, որ բուն նշանակում է «առաքեալ», բայց գործածւում է իբրև տիտղոս Մուհամմէդի։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՌԱՍՏ «Վիշապ համաստեղութեան գլուխը». Վրդն. ող. ճգ. էջ 344. («Վիշապն՝ որ աստն զամենայն երկիրս բոլորեալ է. զորոյ զտուտն և զգլուխն ռաստ և զանապ կոչեն աստեղագէտքն և զխաւարումն արեգական և լուսնին անտի ասեն)։ Որ և Վրդ. պտմ. 137. Յորժամ ի միում կենդանակերպի դիպին արեգակն և լուսին, և ժամ իցէ ծննդեան լուսնի, և անդ դիպին թանձր ամպքն կոչեցեալ ռաստ և կամ զանապն։

=Որովհետև զանապ նշանակում է «տուտ, պոչ»=արաբ. ذنب δanab, ուստի յայտնի է որ ռաստ բառն էլ պիտի նշանակէ «գլուխ». Հմմտ. ֆրանս. la tête et la queue du dragon (հանգոյցք լուսնի ի վերայ խաւարման ծրին.—տե՛ս Նորայր, Բառ. ֆր. 422 ա)։ Արաբ. կայ راس ras «գլուխ», որ յարմարւում է մեր բառին, միայն տ ձայնը աւելի է։—Աճ.

ՆՀԲ մեկնում է «աջ, աջող և աջողուած, դէպք», իբր պրս. راست rāst։ ՋԲ «պրս. հանդիպեալ, դէմ ընդդէմ պատահեալ, թանձրախիտ»։ ԱԲ «յաջող. 2. թանձր ամպ»։ Ալիշան, Վրդ. պտմ. ծան. արաբ. راحت rāḥat «կէտ յորում դիպի աստղն»։

*ՌԱՏ «գլխաւոր, մեծ». մէկ անգամ ունի Եղիշ. ը. էջ 141. «Մովպետան Մովպետ ռատ՝ յազէ» (Նոյն է նաև Երզն. քեր. «Կուռ, ռայն է ռատ՝ ներկրելոցն քերթողացն ի դէպ անուն կամ ձայն».—ուզում է ասել թէ կուռ բառի մէջ ռ տառը թաւ կամ հաստ է, որով և բառը քերթողներին շատ յարմար է գալիս)։

=Պհլ. rāt «մոգերին տրուած մի տիտղոս»։—Հիւբշ. 233։

Բառ. երեմ. էջ 277 և ՀՀԲ մեկնում են «առատ, ճոխ, շատ. 2. առոյգ, քաջ, բարի», որից և ռատնագոյն: ՆՀԲ «բառ պրս. իմաստուն, ներհուն, հմուտ, ճոխ, պատուաւոր, մեծ»։ ՋԲ «առատ, պատուաւոր, ճոխապէս»։ ԱԲ «րաբունի, պատուաւոր, գիտուն»։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 19 զնդ. ratu «տէր» բառի հետ, որ Armen. Stud. § 1915 մերժելով՝ դնում է նոյն ընդ առատ: Վերի ձևով նախ Պատկ. Матер. I. 14։ Բազմ. 1895, 7 (=Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 439) մերժելով պրս. راد rad «առատ, առատաձեռն. 2. քաջ, կորովի. 3. գիտուն, մըտացի և բանախօս, բանաստեղծ», համեմատում է պհլ. rad, պազ. rad, զնդ. ratu «տէր, գլուխ» բառի հետ, որ իբր պատուանուն տրւում էր Մոգպետաց Մոգպետին։ Հիւբշ. 233 վերի մեկնութիւնը տալուց յետոյ՝ էջ 514 յիշում է կասկածով զնդ. ratu, պհլ. rat «տէր»։ Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, 555 Մագիստրոսի ռատնագոյն բառը մեկնելով «քաջագոյն», հանում է պրս. rād «քաջ, կորովի» բառից։

ՌԱՏԳՈՒՆԱՍ «պարգևատու». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 277։

*ՌԱՏԻՆԷՃ «սոճու խէժ, սոճայրի ծառի խէժը» Վստկ. 197. գրուած ռընդինէճ Վստկ. 214։

=Արաբ. راتينج rātīnaj «նոյն նշ.», որ ծագած է յն. ῥητίνη>ռետին բառից։—Հիւբշ. 275։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՌԱՏՊԱՅ «առուոյտ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2661։

=Արաբ. رطبة raṭba «առուոյտ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 144, Steinschneider WZKM 12, 87):

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՌԱՒԱՆԴԻՍԵՆԻ, որ և ռևանդ, ռևանդսենի, ըրևանդ «գարծիլ, խաւարծիլ, rhubarbe» Բժշ. յիշում են ՀՀԲ, Նորայր, Բառ. ֆրանս. էջ 1091 ա և ՀԲուս. § 2662։

=Պրս. راوند rāvand կամ ریوند rēvand նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց նախ Նորայր (անդ.) և յետոյ Աճառ. ՀԱ 1908, 124։

*ՌԱՓԱՅ «հսկայ, յաղթանդամ». մէկ անգամ ունի Մագ. դամպա. 13. «Ռատնագոյն յայսմ և ռափայ՝ անօրմիմ տիտանել և ռասիմալ». (տե՛ս ՀԱ 1911, 555 ձեռագրական տարբերութիւններով և յատկապէս ռափա ձևը)։

=Եբր. רפה Rāfā «Ռափայիմների սերունդի նախահայրը», որից רפאים Rəfāīm «Ռափայիմների ցեղը». սրանք բնակում էին Քանանու երկիրը (հմմտ. Ծնն. ժե 15՝ Զ Փերեզացիսն և զՌափայիմսն) և հսկաների սերունդ էին համարւում. այս մտքով էլ յիշում է Խոր. ա. 5. «Այլ զՏիտանսն և զՌափայիմսն յիշեն Աստուածային գիրք»։ Ս. Գրքի հայերէն թարգմանութեան մէջ Ռափայիմ բառի տեղ դրուած է սկայ. այսպէս Ծն. ժդ. 5, Ծնն. ժե. 4 ևն, որից էլ ձևացաւ ռափայ «հսկայ» բառը։—Աճ.

Այս բառը ունի Բառ. երեմ. էջ 277 «հսկայ» իմաստով։ ՀՀԲ դնում է իբր «այլազգական»։ Առաջինից անելով Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, 555, իբր եբր. բառ։

*ՌԱՓԻԱ «ընկեր, բարեկամ» ԱԲ, «սիրելիս» Բառ. երեմ. էջ 277. որից ռափկութիւն «հաւասար բաժիններով կազմուած ընկերական կոչունք, հանգանակ» (Նորայր, Բռ. ֆրանս. 436 բ), որից երեւում է թէ ռափիկ նշանակում էր մասնաւորապէս «գինու ընկեր, հանգանակող». այս նշանակութեամբ գտնում եմ գործածուած Շնորհ. առ. դդումի հանելուկի մէջ. «Ո՞րք մի կայ ու ինքն է ջրբեր. Հանց գինխում մարդ չէ տեսեր. Խմէ ձգէ դանեայ ի վեր. Դարտակ նա չէ ռափկի ընկեր»։

=Արաբ. رفيق rafīq «ընկեր»։—Աճ.

Ուղիղ մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, էջ 124։

ՌԱՓԻՆԻԿ «օրհնութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 277։

ՌԱՔԱՄ «ընթացք». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 277։

*ՌԱՔԻԱ «ալիքի պատռելը ծովերին զարնուելով. տեղատուութիւն». երեք անգամ ունի Նոնն. 46, 49։

=Յն. ῥαχία «քարքարոտ ծովեզր. 2. ծովի ալիքների շառաչիւնը. 3. տեղատուութիւն»։—Հիւբշ. 376։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

Ռքուեայ տե՛ս Ռաքուեայ։

ՌԵԲՈՆ «դատողութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 277։

ՌԵԿ, ի-ա հլ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Մագ. Թղ. 62. «Յռեկացն մանրամասնից... ճահեցուցանէ հանդէպ ճակատուն»։

ՆՀԲ և ՋԲ մեկնում են «պատառուածք», իբրև յն. ῥηγή, ῥαγάς համանիշից։ ԱԲ աւելացնում է նաև «զարկած ու կոտրուած ալիք»։

*ՌԵՀ «հողմ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 277։

=Արաբ. رح rīḥ «քամի», որ է=եբր. רוּחַ rūxa, ասոր. ܪܘܚܐ rūxā, արամ. רֵיחָא rēixā «քամի»։—Աճ.

Ռեհան տե՛ս Ռահան։

Ռեմ տե՛ս Ռիմ։

ՌԽՄ «ազգ». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 277։

*ՌԽՄՈՆ «գրաւական, առհաւատչեայ» Մխ. դտ. ռիմոն Ասոր. դատ. 10. 14 (ենէ ոք ծախէ ինչ և առնու առհաւատչեայ, այսինքն է ռիմոն). 41 (հինգ անգամ), ըռիմոն Անսիզք 83. վրիպակով գրուած ռետին Վրք. հց. ա. 143 (Նորայր, Հայկ. բառաք. 19), ուղղելի ռեմին։

=Պրս. արաբ. رمون ramūn, որից նաև վրաց. რამონი ռամոնի, რიმონი ռիմոնի «գրաւ». ընդարձակ տե՛ս ռաքուեայ։—Հիւբշ. 275։

ՆՀԲ ունի. ռէհին։ Ուղիղ մեկնեց Պատկ. Матер. I. 14: Brockelmann, Ուս. փոխ. բառից 114 յն. ἀῤῥαβών բառից՝ իբր ժողովրդական ձև։

ՓՈԽ.—Արդեօք հայերէնի միջոցո՞վ է վրաց. არამონი առամոնի «գրաւ»՝ նախաձայն յաւելուածական ա-ի պատճառաւ (իբր. հյ. ըռամոն):

ՌԵՍՓԱՆԷՍ *«զարդարեալ բանիւ», գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 277, որի հետ նոյն պիտի լինին* ռփանէս *«առի» (էջ 278),* ռափանս *«առիս» (էջ 277), որոնց ի՛նչ լինելը յայտնի չէ։*

***ՌԵՏԻՆ**, ի հլ. *«խիղային բոյսերից կաթած խէժ, խունկ, բալասան» Ծն. լէ. 25, խզ. 11, Երեմ. խզ. 11, կամ նաև* ռետն, ն *հլ. գրծ.* ռետամբ *Եզեկ. իէ. 17. սրանցից է* ռետինական *կամ* ռետական *Տաղ։*

=*Յն.* ῥητίνη *«ռետին», որից փոխառեալ են նաև լտ.* resina, *խալդ.* recina, *պրս.* راتيان rātiyān *կամ* راتيانة rātiyāna, راتين rātīn *(Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 635), արաբ.* راتينج rātīnaǰ>*հյ.* ռատինէն:—*Յոյն բառը թւում է ծագած հնխ.* sreu- *«հոսիլ» արմատից* (Boisacq 840): Meillet, Dict. étym. *թէ՛ յն.* ῥητίγη *և թէ՛ լտ.* resina *համարում է փոխառեալ ոչ-հնդկրոպական մի լեզուից։—Հիւբշ. 376։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

Ռետոր *տե՛ս Հռետոր։*

Ռևանդ *տե՛ս Ռաւանդիսենի։*

***ՌԵՓԱՆԻՆ** *«բողկ». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. 571։*

=*Յն.* ῥαφανίς, ῥάφανος, ῥαφάνη *«բողկ»,* ῥαφάνινος *«բողկից շինած» (որ և լտ.* rapa *են)։—Աճ.*

ՌԵՔԻՆԱՐ *«թագաւորի առաջ տեղեկագիրները կարդացող պաշտօնեան», մէկ անգամ ունի Մխ. դտ. 267 (այլ ձ.* ռետինար):

Բաստամեան, անդ, լտ. requiro *«քննել» բայից.* Karst, *Դատաստ. II. 80 լտ.* recitator *կամ* arcanarius*։ Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 70 լտ.* recitator *համանիշից աղաւաղեալ։*

***ՌԵՔՏՈՌ** *«իշխանական մի աստիճան». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. թղ. 104. «Զայս արար մի և նոյն Հոգի ի ձեռն բարեփառ առնս* ռեքտաւորիս *և իմոյ ծառայի»։*

=*Յն.* ῥέκτωρ *ձևից* (Sophocles *968ա), որ փոխառեալ է լտ.* rector *«տէր, կառավարիչ, իշխան» բառից՝ բիւզանդեան ժամանակ։—Աճ.*

Այս մեկնութիւնս տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 205։

***ՌԷՍՄ** *«սովորութիւն, ձև, եղանակ» Վաստկ. էջ 201. Որպէս այլ ձիթի ռէսմ է։*

=*Արաբ.* رسم rasm *(նոր հնչումով* resm*) «սովորութիւն, ձև, օրէնք»։—Աճ.*

***ՌԻԶԱՅ** *«արմատ». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. 571։*

=*Յն.* ῥίζα *«արմատ», յատկապէս «բժշկական արմատ»։—Աճ.*

ՌԻՀԱՐ *«խայտառակ» ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 137 և 147* խայտառակ *և* խռովիլ *բառերի բացատրութեան մէջ, իբրև այն ժամանակ կենդանի բառ։*

***ՌԻՃ** *«հարուստ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Բռ. Երեմ. 144* խոպացու *բառի բացատրութեան մէջ հետևեալ ձևով. «խոպացու. ռիճ. վեհ կամ ճոխ»։*

=*Ֆրանս.* riche *«հարուստ»։—Աճ.*

ՌԻՄ *«չարութիւն» Հին բառ.=Բռ. երեմ. էջ 278. նոյն է* ռեմ *«ոխ, քէն» ՀՀԲ. որից* ռեմակալ *կամ* ռիմակալ *«ոխակալ» Թէոդ. խչ. էջ 160։*

ՆՀԲ ռեմակալ *դնում է* ռեմոն *կամ* ճարամ *ձևերից։ Պատկանեան,* Mamep *I. 14 յիշում է պհլ.* rīm *«անմաքրութիւն, պղծութիւն»։*

ԳԻՌ.—Նո՞յն է Ղզ. ռիմ *«միտք, նպատակ, մտադրութիւն»։*

***ՌԻՆՏ** *«լաւ, գեղեցիկ» Քուչ. էջ 75, որից* ռնտութիւն *«գեղեցկութիւն» Քուչ. 72. գրուած են* ըռինտ, ըռընտութիւն: *Չունի ԱԲ։*

=*Պրս.* رند rind *«գեղեցիկ», որից* رندی rindī *«գեղեցկութիւն», քրդ.* rind, rend, rənd *«սիրուն, գեղեցիկ»։ Վերջինս նշանակում է նաև «առողջ». օր.* rənd bu *(Մտթ. ը. 13) «առողջացաւ»,—Աճ.*

Մասեաց Աղաւ. 1863, էջ 12 ընտիր *բառից աղաւաղուած է կարծում։ Վերի մեկնութիւնս տե՛ս իմ Գաւառ. բառ. 948։*

ԳԻՌ.—Կենդանի է շատ բարբառներում ռինտ, ռընտ, ռունտ *ձևով (հնչել* ըռինդ *են)։*

Որից ռնտիկ, ռնտեալ *«առողջանալ» (Հմմտ. քրդ.* rənd bu*)*, ռնտութիւն, ռնտցնել:

ՌԻՇՏ (ի, ի-ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան. յատնաբար կայ սեռ.* ռշտի *Սարգ. ա. պետր. ա. էջ 185 ա (բ տպ.) «ժլատ, կծծի» (գրուած նաև* ռիշդ, ըռիշտ, ռիժտ, ռիժդ, ըռըշտ) *Ոսկ. մ. գ. 3, 8. Պիտ. Նիւս. կուս. Ասող. որից* ռշտութիւն *(գրուած նաև* ռշդութիւն, ռժդութիւն, ըռժդութիւն) *«ժլատութիւն» Բ. մկ. դ. 50. Բուզ. գ. 10.* ռշտանալ *Երզն. մտթ. 502.* բազմռիշտ *Խոսր. էջ 252։*

ՆՀԲ ճիշտ, ճշտող *համանիշի՞ց։ Հիւբ. պրս.* rašt *«ցամաք»։ Իրանեաններից մէջ ունինք պհլ.* rūžd=*մանիք. պհլ.* רוזד ruzd, *պրս.* رژد ružd, رزد razd *«ագահ, շատակեր» (*ИАН *1912, էջ 48), բայց սրանք ո՛չ միայն ձևով չեն ծածկում մեր* ռիշտ *բառը, այլ և իմաստով էլ հակառակ են։*

ՌԻՈՆ *«քաղաք պատուական». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 278։*

*ՌԻՊԱՍ *կամ* ՌԷՎԱԾ *«զարծիլ, խաւարծիլ, խաշնդեղ,* rheum ribes Gron.» *Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2670։*

=*Պրս.* ريباس rībās *կամ* ريواس rīvās, revās *«նոյն նշ.» Թեհրանի արդի պրս. բարբառով* livas, *որ անցել է նաև տեղացի հայոց բարբառին։ Սրա հետ նոյն է արաբ.* ريواج rīvāǰ, ريباج rībāǰ *նոյն նշ.* (Steinschneider-*ի հաւաքածոյի մէջ* WZKM 12, 88, Будаговъ *1, էջ 601)։—Աճ.*

*ՌԻՏԴԷ *«վերարկու». մէկ անգամ ունի Մագ. քեր. 229=Երզն. քեր. «Իսկ մեր ի Պարսից բազում ինչ ընտանեբար ունեալ զգեստս, որպէս դուռայ և ռիտդէ (այլ ձ.* ռիդդէ, ռիդէ)» *(ՆՀԲ տե՛ս* դուռայ *բառի տակ)։ Սրա հետ նոյն է* ռտէ *«գլխանոց», որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սուտ-Շապհ. 53. «Եւ էր արքայն հագեալ սև և ռտէ սև ի գլուխ նորա»։*

=*Արաբ.* ردا rida *«վերարկու. մարմնի կէսից վեր հագնելու կամ փաթթելու որևէ բան» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 822), որից փոխառեալ են նաև պրս.* ردا ridā *«վերարկու,* veštis exterior», *վրաց.* რიდე րիդե *«չալմա, գլխի փաթթոց» (Չուբինով², էջ 1038)։ Ըստ այսմ վերի ընթերցուածների մէջ ուղղագոյնը պէտք է համարել* ռիդէ: *Շապուհի տուած իմաստը նոյն է վրացու հետ—Հիւբշ. 264։*

ՆՀԲ պրս. ռիտա *«ուսանոց»։ Հիւբշ.* ZDMG 35 *(1881), էջ 658 պրս. և արաբ. ձևերի հետ։ Վերջին անգամ Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 64։*

ՌՈԱՏԻՆ *«նուռն». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւելուած ի Գէորգ դպրէ, էջ 71։*

=*Կա՛մ է յն.* ῥοιά *«նուռն» և կամ Տ և Մ տառաձևերի շփոթմամբ եբր.* רִמּוֹן rimmōn=*արաբ.* رمّان rummān=*ասոր.* rūmānā=*եթովպ.* rōmān=*խալտ.* herman=*ասուր.* armannu, *որ է «նուռն». —Աճ.*

*ՌՈԿԵՂ *«ազգ քարաքոսոյ որ տայ գոյն կապոյտ մանուշակագոյն. ֆր.* orseille? *ունի Նորայր. Բառ. ֆր. 882 բ. իբր նորակերտ բառ։*

=*Լտ.* roccella, *իտալ.* oricello, *ֆր.* orcelle, orseille, *նոյն նշ.։—Աճ.*

*ՌՈՃԻԿ, ի-ա *հլ. «օրական ուտելիք պարէն, թոշակ» ՍԳր. Մծբ. Եւս. քր. Բուզ. որից* ռոճկակեր *Եփր. թգ. 423,* ռոճկել, ռոճկիլ *«պարենաւորել, պարենաւորուիլ»* Rivola, *Բառ. հայոց², 330,* ռոճկացուցակ *(Նոր բառ)։*

=*Պհլ.* *rōčīk *«օրական պարէն» բառից, որ կազմուած է պհլ.* rōč, *պրս.* روز rōz, rūz, *հպրս.* rauča *«օր» բառից։ Թէև պհլ.* *rōčīk *ձևը չէ աւանդուած, բայց նոյնն են հաստատում հայերէնի հետ նաև պրս.* روزی rōzī, rūzī *«օրական ուտեստ, պարէն, ուտելիք», փոխառութեամբ ասոր.* rōzīqā *«օրապահիկ», արաբ.* رزق rizq *«ուտեստ, պարէն», սելջուք. թրք.* uruzī *«օրապահիկ»* (Horn § 629)*։ Նոյն արմատից ուրիշ մասնիկով կազմուած է պհլ.* rōčih > *պազ.* rōžī *«օրապահիկ»։ Սրանց թուն ծագման, հնդկրոպական ցեղակիցների, ինչպէս նաև համապատասխան բնիկ հայ ձևերի վրայ տե՛ս* Լոյս *բառի տակ—Հիւբշ. 234։*

Նախ ՆՀԲ պրս. ռուզի, *արաբ.* րըզգ

ձևերի հետ։ Ուղիղ են նաև Lag. Urgesch. 1002, Müller SWAW 38, 579, Հիւբշ. KZ. 23, 29 ևն։ Այվազեան, Ուղղագրութ. էջ 44 յծ. ճոռգ:

ԳԻՌ.—Ագլ. ռո՛ճիկ՝ «ամսական վարձք»։ Նոյն բառն է, բայց փոխառուած իմաստով ռոճիկ Արբ. Խրբ. «տանձի, ընկոյզի կամ նուշի շարոց»։

ՓՈԽ.—Վրաց. როჭი ռոճի, როჭიკი ռոճիկի «նուէր, թոշակ» Դկ. գ. 14.—առաջինի մէջ -իկ կրճատուած է՝ իբր նուազական մասնիկ համարուելով։

ՌՈՄԻԱ «մի տեսակ գոհար կամ մարգարիտ» Խոր. աշխ. 614. չունին բառարանները։

=Արդեօք արաբ. رومية rūmiya «յունական, հռովմէական» բառի՞ց է։— Աճ.

*ՌՈՅԻԿԵԱՆ «դիւցազներգական». նորագիտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Յայսմ. յնվ. 25. Եւ ինքն (Գրիգոր Աստուածաբանն) գիրս ըռոյիկեանս և ամբիկոնս, երրականս և չորրորդատիպս։

=Յն. ἡρωϊκός «դիւցազնական», որ կազմուած է ἥρως «դիւցազն» բառից։—Աճ.

*ՌՈՇՆ «լուսաւոր». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են ռոշնական «լուսաւոր, պայծառ» Յմ. յն. ռոշնութիւն «լուսաւորութիւն, սրտի հանգստութիւն, պայծառութիւն» Յճխ. էջ 248 (գրուած է մեղմեխութեան իբր հականիշ). ռոշնաբանութիւն «յստակ և պարզ խօսուածք» ԱԲ.—բառիս յետին ձևն է ռօշան, որ տե՛ս առանձին։

=Պհլ. [illegible] rōšn, պազ. rōšan «լոյս, լուսաւոր, պայծառ», պհլ. [illegible] rōšnīh, պազ. rōšnī «լոյս», rōšanī «լոյս», պրս. روشن rōšan «պայծառ, լուսաւոր», روشنی rōšanī «պայծառութիւն», սոգդ. rγwšn-, rwxš'n (BSL 29, 104). զնդ. raoxšna- «լուսաւոր, պայծառ»։ Այս բառերի բուն ծագման, հնդեւրոպական ցեղակիցների և բնիկ հայ ձևերի վրայ տե՛ս Լոյս բառի տակ։—Հիւբշ. 234։

ՆՀԲ պրս. ռուշէն: Նոյնը նաև Lag. Arm. Stud. § 1918:

ՌՈՎԿԻԼ «գոհանալ, բաւականանալ», նորագիտ բառ, որ գտնում եմ գործածուած Սմբ. դատ. 71. «Վանքն կաշռվն բռովկի և զմխան տառպելքն ուտենն»։ Սրա հետ անշուշտ նոյն են՝

ԳԻՌ.—Մրշ. ռուուֆվիլ, Արբ. ըռօվիլ, Խրբ. ըռօղվիլ, Սվ. օռօվալ, օռօվանալ, Զն. օռվիլ, Պրտ. Մն. օռօղվիլ «սզմուիլ, տեղաւորուիլ, ամփոփուիլ», որ և ռոկուիլ ձևով գիտէ Մխ. աբբա, Դուռն քերակ. էջ 140։

*ՌՈՏ. «գետ». արմատ առանձին անգործածական. գտնում է մի խումբ տեղանունների մէջ. ինչ. Մարգռոտ, Մարվիռոտ, Աղուանդռոտ, Ճուաշռոտ, Բաղանռոտ, Ռոտիբաղա, Ռոտպացեան ևն։

=Պհլ. [illegible] rōt, պրս. رود rōd, rūd, հպրս. rauta, սնս. srōta- «գետ»։—Հիւբշ. 234։

Ուղիղ մեկնեց նախ Հիւբշ. Pers. Stud. էջ 67, 218։ Տե՛ս նաև Հիւբշ. Հին հայոց տեղւոյ անունները (Altarm. Ortsnamen), էջ 284։

*ՌՈՏԱՍՏԱԿ «գլխաւոր քաղաք, գաւառի կամ նահանգի մայրաքաղաքը». գործածուած է միայն երկու անգամ. «Հասանէր (Գրիգոր) և յառաջին դաստակերտս իւր, յռոտաստակն Այրարատեան գաւառին ի Վաղարշապատ քաղաք». Ագաթ. § 841 (ձեռ. տարբ. ռոդաստակ, ռոռդաստակ, ըռոտաստակ, ռոյտաստակ, ըռոտանտակ.— յոյն թարգմանութիւնը թերի է այստեղ).—«Յանձըն եդեալ երանելին շնորհացն Աստուծոյ՝ երթեալ իջանէր յռոտաստակն (տպ. առ. ռոտ տանն!) Գողթան, յառաջին դաստակերտն իւր». Կորիւն § 33։—Նոյն բառն եմ համարում նաև Խոր. աշխ. 606 նորագոյն ձեռագիրների մէջ յիշուած Սիսական Ռոտստակ, այլ ձ. Ըստիսականն Ռոտաստառի, որի դէմ էջ 609 գտնում ենք Սիսական ռոտանն։

=Պհլ. rōtastāk «երկիր, բնակելու տեղ» (Salemann, Über eine Parsenhandschr. էջ 68), պազ. rōdastā (Haug, An old Pahl - Paz. Glos. 1870, էջ 2), պրս. روستا rōstā «գիւղ», رستا rustā «պողոտայք գեղջ, գիւղ», (նո՞յն է նաև պհլ. [illegible] rōstāk, Nyberg, Hilfstuch des Pehl. I, էջ 51 բ), փոխառութեամբ արաբ. رستاق rustāq, رسداق rusdāq, رزداق ruzdāq «մի քա-

ղաքի շրջակայքը գտնուած գիւղերը» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 909—10), رستاق rustāq «Սպահանի շրջանում այսպէս է կոչւում ամէն գաւառակ» (ըստ Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 579), ասոր. ܪܘܣܛܩܐ rūstāqā «գաւառ»։

Բառս առհասարակ համարուած էր տեղի յատուկ անուն։ Առաջին անգամ Ալիշան, Այրարատ, էջ 204 ա համեմատեց պրս. رستاق rustāq (իմա՛ փոխ. արաբ.) բառի հետ. «Այս բառ նորալուր առ մեզ՝ հաւաստի 'ի պարսկականէն رستاق (ռուստակ) ըստ վկայութեան Եագութի արաբացւոյ աշխարհագրի 'ի սկիզբն ԺԳ դարու, նշանակել երկիր մշակեալ՝ յորում իցեն աւանք, այլ և քաղաքք՝ բայց ոչ մեծամեծք»։ Հ. Բ. Սարգիսեան, Ագաթ. էջ 222—3 համարում է հնձանի այգին։ Մառ ЗВО 9, էջ 191—7 համեմատում է վերի բառերի հետ, ինչ որ ճիշտ է, բայց հասկանում է «ջրարբի այգի կամ ամառանոց», ինչ որ սխալ է։ (Մառ աչքի առաջ ունենալով միայն Ագաթանգեղոսի վկայութիւնը՝ կարծել է թէ ռոստակը Լուսաւորչի այգին է Վաղարշապատում։ Բայց Միաբանի (Գորիս և Շմոն, էջ 20) երևան հանած վկայութիւնը Կորիւնից՝ ցոյց է տալիս, որ «այգի» անյարմար է և պէտք է հասկանալ «կենտրոնական քաղաք»։ Նոյնը հաստատում է նաև մեր գտած վկայութիւնը Խորենացու աշխարհագրութիւնից)։ Փառնակ, Անահիտ 1907, 21 ուղղում է առ ռստանն! Բառիս մասին տե՛ս և Ս. Կանայեան, Արրտ. 1913, 975 շար. և մի ընդարձակ պատմական Հ. Ա. Վարդանեան ՀԱ 1921, էջ 332—335։

*ՌՈՒԶ կամ ԸՌՈՒԶ «բրինձ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2412 և § 2672։

=Արաբ. ارز aruz «բրինձ». սրա վրայ աւելի ընդարձակ տե՛ս որիզ։—Աճ.

ՌՈՒՄԲ (որ և բռումբ), ի-ա հլ. «նետելու քար, երկաթ. 2. տէգ, նիզակ» Թղթ. դաշ. ժղ. հռմկլ. Ուռհ. Երազ. Մաշտ. ջահկ. Մխ. դտ. էջ 266 (մեկնում է «նիզակ». այսպէս՝ «ունին նիզակս, որ է ըռումբս»). գրուած ըռում «նիզակ» Թլկր. 53. որից ռմբաձար (գրուած նաև ըռմբաձար) «բաբան, բաբանով նետելու քար» Յոբ. խա. 19. Եզեկ. ժգ. 11, 13. Ա. մկ. զ 51. ռմբաւոր «իշխանի նիզակաւոր հետևորդ» Ոսկ. յհ. բ. 18 (էջ 713), ռմբափակ «զինուորներով պաշարուած» (Նորագիւտ բառ) Առաք. պատմ. 12. ՀՀԲ ունի նաև բռմբարտակ, բռմբկէն։ Արդի գրականում ռումբ նշանակում է «Թնդանօթի գնդակ», որից և ռմբաձիգ, ռմբակոծել, ռմբակոծութիւն նոր բառերը։

ՆՀԲ լտ. rumpo «խորտակել», յն. ῥήγνυμι «պատառել, ջարդել»։ Հիւբշ. ZDMG 36 (1882), 132 կցում է արաբ. رمح rumḥ «նիզակ» բառին, բայց Arm. Gr. 275 ձայնապէս անհամաձայն է գտնում թէ՛ արաբ. رمح rumḥ «նիզակ» (քրդ. ռըմ «նիզակ») և թէ ասոր. ܪܘܡܚܐ rūmxā «աշտէ»։ Հիւնք. բուռն բառից։ Պատահական նմանութիւն ունի վրաց. რუმბი ռումբի «խորանարդ. 2. տիկ»։

+ՌՈՒՆԳՆ, ն հլ. (ռնգան, ռնգամբ) «քիթ» Շար. աւելի գործածական է յգ. ռնգունք (սեռ. ռնգանց կամ յետնաբար ռնգաց) «քիթ, կամ մանաւանդ՝ քթի ծակերը» ՍԳր. Փիլ. Եղիշ. ՑՀ. իմ. նմանութեամբ՝ «դռան փեղկ» Նար. խչ. 380. «ծխնի» ՀԲ. (գրուած է նաև ռընգունք, բռնգունք, բռընգունք, ռունգք)։ Որից արծռունգն Պորփ. Արծր. արծռնգնութիւն Պորփ. Մխ. ապար. ռնգավար լինել «այս ու այն կողմ հոտոտել» Փիլ. լիւս. ռնգեղջիւր «մեծ մի անասուն» Խոր. աշխ. Վանակ. հց. (Թրգմ. յն. ῥινόκερος հոմանիշից, որ է ֆր. rhinocéros), շնռունգն «շան քթով» (իբր անարգական ածական) Ոսկ. մտթ. ղ. որից և Բրս. մրկ. 87. երկուսն էլ գրուած (դ յաւելուածով) շնդռունգն կամ շնդռունդն, որ Վարդանեան ՀԱ 1921, 360 ուղղում է այսպէս. կարծում եմ սակայն որ դ յաւելուածը ո՛չ թէ սխալ գրչութեան արդիւնքն է, այլ nr> ndr ձայնաբանական օրէնքի։ Նոր բառեր են ռնգաձայն, ռնգախօս, ռնգական, ռնգային։

=Թերևս բնիկ հայ բառ՝ հնխ. srungh-ձևից, որի հետ կցելի է նաև յն. ῥύγχος «խռ-

զի դունչ, շան մռութ, թռչունի կտուց»։ Սը-րանց հետ հմմտ. դարձեալ յն. ῥέγκω, ῥέγχω «խորդալ, փռնչել», ῥέγκος, ῥέγξις «խորդիւն», հիռլ. srennim (որ է *srenk-nā-mi) «խորդալ», հիռլ. srōn «քիթ», կիմր. ffroen, միջ. բրըտ. froan, նոր բրըտ. fron «քթի ծակերը» (<*sroknā?), որոնք հանւում են հնխ. srenk- «խորդալ» բնաձայն արմատից (Pokorny 2, 705, Boisacq 837, 845):—Հիւբշ. էջ 486։

ՆՀԲ յն. ῥίν, ῥίνες «քիթ»։ Windisch. 16 յն. ῥίν, ῥύγχος։ Gosche 24. փռիւգ. δροῦγγος «քիթ» և յն. ῥύγχος։ Lag. Urgesch. 674 սանս. nāsā, զնդ. naṅha, լտ. nasus «քիթ»։ Նոյն, Ges. Abhd. 263 միայն զնդ. ձևի հետ։ Այս բոլորը մերժում է Lag. Arm. Stud. § 1919: Ս. Մուրատեան, Մասիս 1883 սեպ. 26=ՆՀԲ։ Müller SWAW 136 (1897), էջ 34, Armen. VI, թիւ. 55 յն. ῥύγχος ձևի հետ։ Հիւնք. յն. ῥίς, ῥίν և լտ. ringor «ունչս առնել»։ Bloomfield, Amer. Journal of Philol. 12, 9—10 իրար է միացրել մասնիկի համար ռունգն, ակն, ունկն, արմունկն, մունկն, ոտն, ձեռն և ատամն բառերը, որոնք ութն էլ ներկայացնում են մարմնի զանազան մասերը և մասնիկով էլ իրար են յարմարուած։ Բառիս վրայ խօսում և վերի համեմատութիւնը պաշտպանում է Oshoff SA 2, 114—115: Karst, Յուշարձան 419 թրք. burun «քիթ» բառի հետ։ Macler, Rev. ét. arm. 1, 270 շնռունգն բառը մեկնում է շէն+դռուն «թռչուն»+դնէ կամ շուն+դռուն+դնէ (անիմանալի բաներ!)։

ԳԻՌ.—Նո՞յն է Ագլ. ռունգ «կտուրի եզերքը»։

ՌՈՒՇՏ. անյայտ իմաստով բառ, որ առանձին գործածուած չէ. սրանից ունինք միայն արիւնռուշտ (կամ արիւնըռուշտ) «արիւնագոյն, արիւնով ներկուած» Փիլ. Վրք. հց. Սարգ. Օրբել. «արիւնաշաղախ» Վրք. ոսկ. Ճառընտ. «արիւնախանձ, գիշախանձ» ՅՀ. կթ. Մաշտ։

*ՌՈՒՊ «քառորդ, չորրորդ մասը» Բրս. մրկ. 200, 387, որ և ըռուպ Առաք. լծ. սահմ. 614—5։

=Արաբ. ربع rub‘ «քառորդ», որ ծագում է ընդհանուր սեմական «չորս» արմատից. հմմտ. եբր. ארבע arba‘, արամ. ארבע arba‘, ասոր. ܐܪܒܥ arba‘, արաբ. اربع arba‘, եթովպ. አርባዕ arbā‘, ասուր. arba'u, բոլորն էլ «չորս»։—Հիւբշ. 275։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ. նոյնը նաև Lag. Arm. St. § 1921։

ԳԻՌ.—Մշ. ըռուբ, ըռբիգ «կոտի՝ լիտրի մի քառորդը» (ընդեղէնների չափ է)։ Այստեղի՞ց է նաև ռուպենի Ղրբ. «մի տեսակ տանձ, որ քառորդ ֆունտ ծանրութիւն ունի»։

*ՌՈՒՊ կամ ՌՈՒՓ (որ և ըռուպ) «եփելով թանձրացրած քաղցու, մաթ, դօշաբ, փէքմէզ» Վստկ. 68. Բժշ. Մխ. բժշ. 26։

=Արաբ. رُبّ rubb «պտուղը ճզմելով հանուած օշարակ, մանաւանդ եփած և թանձրացրածը» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա, էջ 139), որից փոխառեալ են պրս. رُب rub նոյն նշ., ֆրանս. անգլ. rob, իտալ. robe, robbo, սպան. rob, arrope, պորտ. robe, arrobe ևն։ Արաբ. բառի բուն իմաստն է «թանձր» և ծագում է սեմ. rbb «հաստ, խոշոր, մեծ» արմատից, որից և ասուր. rabū «մեծ» և ռաբբի բառի տակ յիշուած ձևերը։—Հիւբշ. էջ 275։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ, յետոյ Lag. Arm. Stud. § 1922, Պատկ. Драгоц. камни, էջ 41։—Արաբ. բառի ծագումը տե՛ս Gesenius[17], 740։

ԳԻՌ.—Մկ. ռուբ, Մշ. ռուբ, ըռուբ, սեռ. ըռբի, Խրբ. Վն. ըռուբ, Զթ. օռուբ, Հճ. էռուբ, Սվեդ. ըռոբ, որոնք նշանակում են «խաղողի մաթ», իսկ Սլմ. ուռուբ «նռան կամ կեռասի օշարակ» և Մրղ. ուռուբ «բանդակ, մրգաջուր» (և ո՛չ թէ «մաթ»)։

*ՌՈՒՍՏՈՒՊԷԼ «մի տեսակ մորթային հիւանդութիւն, ֆր. érysipèle» Մխ. բժշ.։

=Յն. ἐρυσίπελας նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց Seidel, Մխ. բժշ. § 20։

ՌՈՒՐ «պարսէտ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 278։

ՌՈՒՓԷՆ «ոսպ» Կամրկ. «մի տեսակ ջըրային խոտ, rhopalum» Ռոշք. որ և ռուփին «ոսպ» Գաղիան. (ըստ Բառ. երեմ. յաւել. 575 և Բառ. երեմ. էջ 278), «նունուֆար, nénuphar» Քաջունի, Գ. 212, որից ռուփէն կամ ռուփին վայրի «մի տեսակ վայրի խոտ. melagria» Յայսմ. մայ. 15 ՀՀԲ և ՓԲ ունին ըստ տպագրին ըռուբին ձևով). Համմտ. ՀԲուս. § 2674—5։

> ՆՀԲ ռուփին կամ ռուպին ձևը նոյն է դնում ռուփ բառի հետ, որ յայտնապէս սխալ է։

*ՌՈՔՈՒՆ «մահմետականների համար սրբազան մի քար». մէկ անգամ ունի Ղև. էջ 92. «կամ քարին զոր ռոքունն (այլ ձ. ռոքունն) կոչեցեր, զորմէ ոչ գիտես, եթէ ընդէ՞ր երկրպագեալ համբուրես»։

=Արաբ. رکن rukn «քար անկեան»։ Այս բառն է որ արդի գաւառականներում դարձել է ռուf «անկիւն, անկիւնաքար» (=քրդ. ռուգն «պատի անկիւն» Մոթ. իւ. 42), որից ռուfար «շէնքի անկիւնաքարը» (Rivola):—Աճ.

*ՌՈՏԱԳէՍ «առթահեր, խիտ կամ կարծր մազերով». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. թղ. 127, բացատրութեամբ Հանդերձ. «Զոր զարթուցեալ ռոստագէսն (այլ ձ. ռստակէսն) այն սոթահերն այսինքն, շարժեալ զվարսն իբրու երբեմն Կոռնոս». (խօսում է Ռոստոմ քաջի վրայ և անշուշտ բառախաղ է անում)։—Կազմուած է ռստ- (ռուստ)+գէս բառերի բարդութեամբ. առաջինն է՝

=Պրս. رست rust «պինդ», որ և رس rus «կարծր և ամուր»։—Աճ.

> Այս մեկնութիւնս տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 205։

*ՌՕԹԼ «լիտր». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. էջ 558։

=Արաբ. رطل raṭl «մի տեսակ քաշ է»։—Աճ.

ՌՕԿ «ոստ մայրեաց որ չունի մախր». գիտէ միայն Քաջունի, Գ. 213։

*ՌՕՀՓԱԿ «երեսածածկոց, քող». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ջրր. սարկ. Ա. 32. «Հրամայեաց մէն մի երեսածածկոց արկանել ի գլուխս կանանցըն, այսինքն ռօհփակ»։

=Ատրպ. թրք. اورپك urpäk, Կազանի թթր. և կիրգզ. اورپاك ürpak «գլուխն ու ուսը ծածկելու շոր. լաչակ» (Будаговъ, 1, 121)։—Աճ.

> Գ. Շիրմազանեան, Կռունկ 1861, էջ 436 համարում է պրս. روى rūy «երես»+հյ. փակ։

ԳԻՌ.—Ղրբ. ըռփակ «հարսնների գլուխը ծածկելու քող՝ ոսկեթելով կարուած», նոյնը կայ նաև Դվ.։

*ՌՕՇԱՆ «պայծառ». յետնաբար գործածուած բառ. Համմտ. Կոստ. երգն. 170. «Նռան գինւով զգինին ռաւշան, որ քու տեսուդ նըմանեցաւ»։

=Պրս. روشن rūšan, rōšan «լուսաւոր, պայծառ», որի վրայ աւելի ընդարձակ տե՛ս ռոշն:—Աճ.

> Պատուրեան, Կոստ. երգն. էջ 203 կըցում է պրս. راوچه rāvča «մի տեսակ խաղող» բառին, որ բնաւ կապ չունի, ո՛չ ձևով և ոչ էլ նշանակութեամբ։

*ՌՕՇՆԱ կամ ՌՈՒՇԻՆԱ «լուսաքար, marcassita» Բժշ.։

=Պրս. روشنا rōšanā «լուսաքար», ծագում է روشن rōšan «լուսաւոր, պայծառ» բառից, որից և նախորդ ռօշան «պայծառ» բառը։ Սրա ընկերներն են ռոշնական, ռոնիկ: Բուն ծագման, հնդկրոպական ցեղակիցների և հայերէն համապատասխան բընիկ ձևերի վրայ տե՛ս լոյս բառի տակ։—Հիւբշ. 275։

> ՆՀԲ պրս. ռուշէն «լուսաւոր, պայծառ» բառից։ Ուղիղ մեկնեցին Lag. Arm. St. § 1920 և Նորայր, Բառ. ֆր. էջ 782 ա։

Ս

+Ս. *առաջին դէմքի մերձաւոր առարկան նշանակող ցուցական յօդը, որի հետ նոյն է* **սա** *«այս». հոլովւում է* **սա, սորա, սմա, ի-սմանէ, սովաւ, սոքա, սոցա, սոսա, ի սոցանէ, սոքօք.** *գրւում է նաև* **սայ, սորայ, սոցայ, սմայ** *են, որոնք գործածական են յօդի հետ. բոլորն էլ հին և ընտիր։ Յունաբան հեղինակների ձևոքով յարմարեցրած են* **սայք, սայց** *հոլովմունքը և իգական* **սէ,** *սեռ.* **սէրա,** *յգ.* **սէք** *կամ* **սայք,** *սեռ. տր.* **սացա,** *որոնք յետոյ խափանուած են։ Առաջին դէմքի դիմորոշ յօդը դարձած է նաև անձնական դերանուն. ինչ.* **Տէրս և վարդապետս,** *այսինքն «ես Տէր և ես վարդապետս». Նոր հայերէնում նոյնը ծառայում է իբրև ստացական յօդ. այնպէս որ* **Տէրս և վարդապետս** *նշանակում է այլ ևս «իմ տէրը և իմ վարդապետը»։ Իբրև կազմիչ տարր մտնում է* **աւասիկ, սա աւասիկ, սոյն, այս, ահա աւասիկ, ահաւասիկ, աստ, աստէն, այսր, այսրէն, աստի, աստուստ, աստստին, աստանօր** *բառերի մէջ։*

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* k'o- *«այս» դերանունից. սրա ժառանգներն են՝ լիթ.* šìs *«այս»,* še *«այստեղ», լեթթ.* šis, *հպրուս.* schis *«սա», հսլ.* sĭ (*իգ.* si, *չեզ.* se) *«այս», սերբ.* sāj, *ռուս.* сей *«այս», հիռլ.* cē *«այս», հիսլ.* hann *«նա»,* hōn *«նէ», գոթ.* hi- *«այս» (օր.* hidrē *«այստեղ»,* himma daga *«այսօր»), հսաքս.* hē *«նա»,* hō-digo *«այսօր», հբգ.* hē, her *«նա»,* hina *«այն կողմ»,* hēra *«այստեղ»,* hiuru *«այս տարի»,* hiu-tu *«այսօր», անգսք.* he, *անգլ.* he *«նա», լտ.* ci-s *«յայսկոյս»,* ci-ter, ci-tra, ci-trum *«յայսկոյս»,* ci-tro *«այստեղ», նաև* -c, -ce՝ hoc-ce, hice, hic, sic, tun-c *ձևերի մէջ, ալբան.* si- *«այս»,* si-vje't *«այս տարի»,* so-t *«այսօր»,* so-nte *կամ* sō-nde *«այս գիշեր», յն.* σή-μερον (*ատտ.* τή-μερον) *«այսօր»,* ἐκεῖ *«այնտեղ»,* κεῖνος, *դոր.* κῆνος *«այն», փռիւգ.* σεμουν *«սմին» են. արիականում չէ պահուած այս արմատը* (Pokorny 1, 452, Walde 147, Trautmann 304, Boisacq 233).—*Հիւբշ. 487։*

Rask. Nonnulla de pleno systemata, *էջ 25* սա=*իսլ.* sá: Brosset JAs 1834, *369 սանս.* sa, *վրաց.* աս, ես, իս: Böttich. ZDMG 1850, 350 *սանս.* ēta: *Պատկ.* Изслед. *12 զնդ.* aiša: *Մորթման* ZDMG 30, 437 *բեհն.* isa։ *Հիւբշ.* KZ *23, 37 յն.* κεῖνος, *լիթ.* szis *են։* Lag. Arm. Stud. § *1579 յն.* κέν (*կասկածական և թէական մասնիկ*)։ Bopp, Gram. comp. 2, 348—9 *ասում է թէ չի կարող գալ սանս.* sa *ձևից, որովհետև այս պարագային սպասելի էր հյ.* հա. *իսկ* այս *բառը ճիշտ նոյն է դնում զնդ.* aiša, *սանս.* ēša, *օսկ.* eiso *ձևերի հետ։ Տէրվ.* Altarm *99 և Նախալ. 121 սանս.* sa, *զնդ.* ha, *գոթ.* sa, *յն.* ὁ։ Justi, Dict. Kurde 249 *և* Kurd. Gram. 134 *դուժիկի* si *և ուտ.* sa *«մէկ»-բառերի հետ։* Karolides, Γλ. συγκρ. *70 կպդվկ.* ἀστζὲ *«այսպէս»։ Ուղիղ մեկնութիւնն ունի Հիւբշ.* Arm. St. § 244: Bugge, Lyk. Stud. *I*, 68, 83. *վերիններին աւելացնում է լիւկ.* -s *դիմորոշը և* se *«և» շաղկապը։ Առանձին մի քննութիւն ունի* Meillet MSL 10, *տե՛ս յատկապէս էջ 244, 254, 261 և* Pedersen, *Հին հայ. ցուց. դեր.։ Ընդէն,* Hitt. u. Arm. *և ՀԱ 1904, 271 հաթ.* ai, aia, a, aa, i, ais, as *համանիշ ձևերի հետ։*

ԳԻՌ.—Երև. Սեբ. Տփ. սա, *Ննխ.* սա, իսա (*գիւղերում՝* այս). *Ասլ.* սա, սվի, *Ախց. Կր.* աս, ասիկ, իսի, իսիկ, *Պլ.* սա, սըվի, սըվիգա, սըվիգագ, *Ռ.* սա, սվիգա, սվիգագը,

Խրբ. սը, *Ագլ.* սօ, զօ, զօկ *(այժմ անգործածական)*, նօկ, *Համշ.* էս, իսա, *Սվեդ.* ըսսօ, *Զթ.* ռսօ, ռսռ. *(Ալշ. Մկ. ջնջուած են այս, սա ձևերը և նրանց փոխարէն գործածւում է* իդա, իճա, նա):

*ՍԱԲԱ *«ծեր». միայն մէկ անգամ գործածուած է Եւս. պատմ. ղ. 41 (էջ 499), ուր յն. բնագիրն ունի* ὁ πρεσβύτης.

=Ասոր. ܣܒܐ sābā, sāwā *«ծեր»։— Հիւբշ. 316։*

Ուղիղ մեկնեց Lag. Arm. St. *§ 1926։*

Սաբակ *տե՛ս Սաբաք։*

ՍԱԲԱՑԵԱԼ *«ի վերայ կացեալ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 278։*

*ՍԱԲԱՒՈՎԹ *(սեռ.–այ. յետնաբար կայ գրուած* սաբաւօթ) *«Երկնային զօրութիւնները, Զօրք». իբրև Աստուածային վերադիր քանիցս անգամ գործածուած է Ս. Գրքի մէջ, հմմտ. Ա. Թագ. ա. 11, Ա. Եղր. թ. 46, Ես. ը. 18, որոնցից առնելով Ոսկ. ես. Կոչ. 141, Կիւրղ. ես. Առ որս. ենւ—Ոսկ. ես. 227 իրար ետևից գրում է* սաբայովթ *և* սաբաւովթ, *իսկ էջ 309՝* սաբաովթ:

=Եբր. צָבָא ṣābā *«բանակ, զօրք» բառի յգ.* צְבָאוֹת ṣəbāoϑ *ձևն է, որ Ս. Գրքի, թարգմանութեան ժամանակ յն.* σαβαώϑ *տառադարձութիւնից անցել է Հայերէնի. հմմտ. նաև լտ.* sabaoth, *Ֆր.* sabaoth *ենւ Եբր. բառի միւս ցեղակիցներն են եթովպ.* ፀበአ ḍaba *«պատերազմ վարել», արաբ.* ضبأ ḏaba *«հետապնդել», ասուր* [illegible] ṣa-a-bu *և՝ կամ գաղափարագրով* [illegible] ṣabu *«մարդիկ, ժողովուրդ. 2. մարտիկներ, կռուողներ. 3. բանակ»* (Delitzsch, Assyr. Handwb. 557, Strassmaier, Alphabetisches Verz. d. Assyr. u. Akkad. Wörter, *էջ 865), եգիպտ.* ṣab(i?)ā, ṣaba('?)o *«բանակ»* (Gesenius[17], 670 *համարում է սեմականից փոխառեալ)։*

Հներից Առ որս. ե և Սկևռ. ես. ուղիղ են մեկնում՝ ասելով. «Տէր սաբաւօթ, որ է զօրաց կամ զօրութեանց. Սաբաւովթն ըստ եբրայականին՝ զօրութեանց թարգմանի, այսինքն տէր երկնային զօրաց»։ ՀՀԲ բառ եբր. ՆՀԲ եբր. ձէպաօր, *Թրք.* սիփահիլէրին:

*ՍԱԲԱՔ *«վանդակաձև հիւսուածք, ցանցի պէս մի զարդ». երկու անգամ ունի Դ. Թագ. իե. 17. «Սաբաք և նռնաձևք ի վերայ քովթարայն շուրջանակի... ի վերայ սաբաքին» (այլ ձ.* սաբակ):

= Եբր. שְׂבָכָה səbākā *նոյն նշ. որ է արաբ.* شبكة šabaka *«ցանց, ցանցակերպ պատուհան կամ դուռ». Ս. Գրքի թարգմանութեան ժամանակ յն.* σαβαχά *տառադարձութեան վրայից անցած է հայերէնի։*

ՀՀԲ բառ այլազգական։ ՆՀԲ եբր. սապաք, սէպէք, *յորմէ Թրք.* շէպէքի:

Սաբբատ *տե՛ս* Շաբաթ:

*ՍԱԲԵԿ. *(սեռ.—այ). անյայտ նշանակութեամբ գործածուած է մէկ անգամ Ծն. իբ. 13. «Եւ ահա խոյ մի կախեալ կայր զծառոյն սաբեկայ զեղջերացն». այստեղից անցել է նաև Բուզ. 93, Եփր. երաշտ. 203—204, 209, Շար.։*

=Եբր. סְבַךְ səbak *«ծառի իրար անց կացած թաւ ու խիտ ճիւղերը» բառն է, որի նշանակութիւնը չիմանալով Եօթանասունք՝ անփոփոխ պահել են յն.* σαβέκ *տառադարձութեամբ, որից նաև հայերէն ձևը* (Gesenius[17], 535):

Հները հասկացել են զանազան ձևերով. այսպէս Վրդն. ծն. մեկնում է «Սաբեկն ոստ մի ծառոյ թարգմանի, կամ երկճղի ծառ. իսկ առ ի միտս՝ թողութիւն կոչի... ոմանք ասեն բոյլ *գոլ». (ՀԲուս. § 2676 վերջընթեր բառը հասկանում է* բայլ *բոյսը)։ Առանձին բոյսի տեսակ է հասկանում նաև Թովմաս վրդ. Կիլիկեցի, որ գրում է «Թուզ, նուռըն և սաբեկ» (տե՛ս ՀԲուս. անդ)։ Տունկ է նաև ըստ Եփր. երաշտ. «Ջոր և տունկ անուանեաց սաբեկ.— Տնկեսցէ զտունկս զայս սաբեկ.—Անուն տնկոյն սաբեկ ասի»։— Բառ. երեմ. էջ 278 դընում է «սաբեկայ. բարձր»։ Իբր եբր. բառ յիշում են ՀՀԲ և ՆՀԲ՝ զանազան մեկնութեամբ։*

*ՍԱԲԻԹԱՅ *«22 քսեստ պարունակող մի չափ». մէկ անգամ ունի Շիր. հրտր. Պատկ. էջ 31 (ձեռագրերում եղել է* սակիտար *կամ* սայիտ, *որ Աւգերեան ուղղել է* սաբիթա՝ *ըստ*

նպիփան Կիպրացու. տե՛ս Մանանդեան, Կըշիռները և չափերը Հնագոյն Հայ աղբիւրներում, Երևան 1930, էջ 80)։

=Յն. σαβιθά նոյն նշ. (Lag. Symmicta 216):—Հիւբշ. 376։

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. անդ։

ՍԱԲԻ «խիմուլակաւ, cimole'e, մի տեսակ կաւահող». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 213։

+ՍԱԳ, ի-ա հլ. «ղաղ (հաւեղէնը)» Վեցօր, 173. Մխ. առակ. Յայսմ. «նման մի թռչունի» Փարպ. փիլ. լիւս.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'awā ձևից, որի հետ հմմտ. կելտ. (լտ.) cavannus, հբրըտ. couann, նբրըտ. kaouen, kaouan, կիմր. cuan, ֆրանս. chouan (որ ժողովրդական ստուգաբանութեամբ դարձել է chat-huant), հսլ. sova, ռուս. cobá, հբգ. hūwo, մաանիկով՝ huwila, hiuwula, անգլ. howl «բու», որոնք ծագում են *k'au̯ā նախաձևից. սրա բուն արմատն է հնխ. k'au̯- «բղաւել, գոչել». հմմտ. լիթ. šaukiù «բղաւել, գոչել, կոչել, կանչել», հբգ. hiulen, hiuweln, նբգ. heulen «ոռնալ, կանչել», նոյն արմատը կայ նաև հնխ. kau̯-, keu̯- kū- ձևով, որից ունինք սանս. kâuti «գոչել, աղաղակել», kôka- «սագ», յն. κω-κύ-ω «գոչել, ողբալ», καύαξ, κήξ, κῆϋξ «ծովային մի թռչուն, հաւանաբար sula bassana L», լիթ. kaukiù, լեթթ. kàukt «ոռնալ» են են։ Ըստ այսմ հնխ. k'awā բուն նշանակում էր «կանչող, բղաւող (անասուն)» և պատշաճօրէն յատկացուեց բուին կամ սագին, ինչպէս որ սանս. kôka- էս «սագ» (Berneker 422, Pokorny 1, 331—2, Walde 142):

Klaproth, Asia pul. 101 սիրյ. seseg, պերս. düsek, վրթյ. säsik «սագ» բառերի հետ։ Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 21 ա բնաձայնից։ Peterm. 22 քրդ. hăk, անգղ. äg: Pictet 1, 388 համարում է շրջուած պրս. թրք. qāz «սագ» ձևից։ Müller BVS 5, 381 փոխառեալ չէ, այլ նոյն է զնդ. zaͅhr, սանս. haṃsa հոմանիշների հետ։ Հիւբշ. KZ 23, 26, Տէրվ. Երկրագունտ 1884, 102, Նախալ. 83 և 173, Schmidt KZ 25, 127, Bittner WZKM 14, 161 կցում են սանս. haṃsá-, յն. χή(ν)ς, լտ. (h)anser, լիթ. žąsis, հբգ. gans, հսլ. gensŭ, ռուս. гусь «սագ» են ընտանիքին. սրա նախաձևն էր հնխ. g'hans-, որ տալիս է հյ. *գաս և շրջմամբ սագ: Եադըճեան, Արևելք 1884 նոյ. 16 սանս. çaka, çakavi: Հիւնք. պրս. qāz: Osthoff, Parerga 1, 247, յետոյ Patrubány SA 2, 170 Scheftelowitz BB 28, 284 սանս. çakuná- «թռչուն, մեծ թռչուն», յն. κύκνος «կարապ», լտ. cicōnia «արագիլ», զոթ. hāhan, հբգ. hēhara, գերմ. häher են բառերին ցեղակից։ Pedersen ZDMG 57(1903), 561=Հայ. դր. լեզ. 187 կարծում է թէ սագ<*գաս շրջումը կատարուած է ձագ բառի ազդեցութեամբ (կցում է դարձեալ հսլ. gąsĭ են ձևերին)։ Այս բոլորը մերժելով վերի ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Lidén, Arm. Stud. էջ 80, որին համամիտ են Walde 159, Boisacq 422, 532, 1058, Berneker 342, Pokorny 1, 332, 456 և 536: Karst, Յուշարձան 425 թրք. qaz «սագ»։

Փոխ.—Pedersen, Հայ. դր. լեզ. էջ 186—187, ZDMG 57 (1903), 561 և KZ 40, 192 հյ. *գաս նախաձևից փոխառեալ է դնում թրք. qaz, եաքուտ. xās, որոնցից էլ պրս. γāz, քրդ. qāz, օսս. qaz «սագ»։ Բայց բստ. որում գոյութիւն չունի հյ. *գաս նախաձևը, ուստի գոյութիւն չունի նաև նման փոխառութիւն։ Թրք. բառերը, եթէ իրօք հնդեւրոպական են, կարող են ուրիշ մի լեզուից փոխառեալ լինել, յատկապէս թոխարերէնից կամ քուչերէնից։

*ՍԱԳ «շենքի կտուրի թեք լանջերը», նորագիւտ բառ, որ 3 անգամ գտնում եմ գործածուած հետևեալ տեղերը. «Եւ ի ձեռն մեծահնար ճարտարաց քերածոյ քարամբք և կրաշաղախ ձուլմամբ յօրինէ զսալայարկս ծածկութի գմբեթին և ստորակայ սագիցն և գաւթին, որ ի դրանն (Օրբել. հրտր. Էմինի, էջ 317).—Ձևացաւ կամարանման գմբեթն՝ ի սագերն ամպեղէնս» (Յայսմ. հոկ. 6).—գրուած սակք՝ Զքր. սարկ. Գ. 42. «Շինեաց... զանգակատուն և չև ևս էր կատարեալ զսակք

տանևացն»։ Սրանից է կազմուած սագաշէն *«թեք կտուրներով (ճարտարապետական ձև)» Վրդն. նլ. Գնձ. Օրբել. Պտմ. կիլիկ. գրուած* սաfաշէն *Տաթև. ձմ. Ճժա. որ և* սագաձև *Յիշատ. ԺԸ դարից (Դիւան, Ժ. էջ 191)։*

=*Պրս.* سغ saγ *«է տեսակ խմն շինուածոյ, որ լինի նեղ և երկայն. 2. ծածք գմրեթի և առաստաղ տանն»։—Աճ.*

Սագ նորագիւտ բառը գիտէ միայն Քաջունի, Գ. 216, որ գրում է սաf *և մեկնում է «քարինք յարկի տանեացն»։ Սրանից առնելով ԳԲ՝* սաf *«տանց յարկի քարեր»։ (Բառիս իմաստը որոշում են պրս. ձևը և տակը գւռ.)։ Միւսները գիտեն միայն* սագաշէն *բառը, որ մեկնում են հետևեալ ձևով. ՆՀԲ «կա՛մ է քարաշէն (ի պրս.* sang, *որ և լտ.* saxum, *այն է քար) և կամ տապանաձև՝ նաւակաձև ի նմանութիւն սագի». այսպէս նաև ՋԲ. իսկ ԱԲ «տափակ քարաշէն»։*

ԳԻՌ.—Մշ. սագ՛, *յգ.* սագ՛եr *«վանքի կըտուրի թեք լանջերը». օր.* Վանfի սագ՛ի վrա նստուկ էr. *(ուրիշ շէնքի համար չի գործածւում)։*

ՍԱԳ *«նման, սահման, վռով, անկար», որից* սագոrծ՝ *«նմանագործ». գիտէ միայն Բառ. երևմ. էջ 278. վռով բառի իմաստն էլ անյայտ է։*

ՍԱԳԱՀՈՒՄ. *անծանօթ մի խէժ է. մեկնուած է «հումոյ կոէզ» Բժշ. որով բարդուած կլինի* սագ *«խէժ» և* ճում *«մի տեսակ ծառ» բառերից. ունի միայն Հայ. Բուս. § 2677։*

***ՍԱԴԱ** *կամ* **ՍԱԴԴԱՅ** *«ամենակարող Աստուած» Եզեկ. ա. 24, ժ. 5 (Իբրև գձայն Աստուծոյ Սադայի). որից նաև Նար. խչ. Գնձ.։*

=*Եբր.* שַׁדַּי Šaddai *բառի յուն.* Σαδδαΐ *տառադարձութիւնից։ Այս բառը Աստուծոյ անուններից մէկն է. բուն նշանակութիւնը անյայտ, բայց հաւանաբար «ամենակարող». ծագում է* שדד šdd *«ուժեղ՝ զօրեղ լինել» արմատից (տե՛ս* Gesenius[17], *808, ուր և զանազան տարբեր մեկնութիւններ)։— Մեր բառարաններում գրւում է ուղ.* սադդա, *սեռ.* սադդայի. *բայց եբր. և յն. ձևերի համեմատութիւնից երևում է որ ուղղականն է* սադայի: *Սեռ. են առել նաև Գնձ. և Նար.։*

ՀՀԲ բառ եբր.։ ՆՀԲ «բառ եբր. նոյն ընդ լտ. sat, *հյ.* շատ, *լծ. ընդ. հյ.* կաքն *և թրք.* süd, *որպէս և* ստինf՝ *ըստ եբր. է սատ կատ շատ»:*

ՍԱԴԱՂ. *նորագիւտ բառ՝ անյայտ նշանակութեամբ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մեծոփ. 35. Առաքեաց զմի յաշակերտաց իւրոց Յովհաննէս անուն, մականուն սադաղ կոչեցեալ, այր սուրբ և մաքուր հոգւով։*

***ՍԱԴԱՅԷԼ** *(գրուած նաև* սատայէլ, *սխալմամբ՝* սամայէլ) *«սատանայ, սատանայապետ» Վրք. հց. բ. 383. Խոսր. Ոսկիփ. Սանահն. որից* սադայելական *(Նոր բառ)։*

=*Անշուշտ եբր. բառ է. բայց բուն ձևը յայտնի չէ։*

Հներից Անկ. գիրք առաք. 102 մեկնում է «սադայէլ, որ թարգմանի հակառակ Աստուծոյ և մարդկան»։ ՆՀԲ «բառ եբր. իբր հակառակ Աստուծոյ» (անշուշտ համարում է կազմուած իբրև սատան+էլ *«Աստուած»)։*

ԳԻՌ.—Ղրբ. Շմ. Սեբ. Սլմ. սաքայէլ, *Ախց.* սաքանէլ, *Տփ.* սաքայիլ, *Մկ.* սատտայէլ, *Մշ.* սադ՛ռաէլ, *Պլ.* սաքայէլ *կամ* սադանա-սաքայէլ *«չար, անօրէն, վարպետորդի, շատ խորամանկ». Էնկիւրիի թրքախօս հայոց բարբառով՝* satayel *«անօրէն, չար» (Բիւր. 1898, 865)։*

ՍԱԴԱՅՍ *«որոգայթ». յիշում է միայն Բառ. երևմ. էջ 151՝* ծօղ *«ծուղակ» բառի բացատրութեան մէջ։*

ՍԱԴԱՐ *«ջրային երիցուկ» Գաղիան. ունի միայն ՀԲուս. § 2678։*

***ՍԱԴԵՄՈՎԹ** *«ձոր, հովիտ, դաշտավայր». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Դ. թագ. իգ. 4. «Այրեաց զնոսա արտաքոյ Երուսաղէմի ի սադեմովթ կեդրոնի»։ Բառ. երևմ. էջ 278 գրում է* սադեrմովp *և մեկնում է «ձոր»։*

=Եբր. שַׁדְמוֹת šadəmōth բառի յն. σαδημώθ տառադարձութիւնից, որ անցել է մեզ Ս. Գրքի թարգմանութեան ժամանակ։ Եբր. բառը նշանակում է «այգեստան, արտօրայք», բայց այստեղ անշուշտ «ձոր կամ հովիտ» (Gesenius[17], էջ 809)։—Աճ.

*ՍԱԴԵՐՈՎԹ «զինուորականների կարգը՝ շարքը». գործածուած է երկու անգամ Դ. Թագ. ժա. 8, 15. «Եւ որ մտանիցէ ի սադերովթն՝ մեռցի. Հանէք զդա ի ներքուստ սադերովթայդ». (վերջինը սեռ. հոլով)։ Ունի միայն ԱԲ։

=Եբր. שְׂדֵרוֹת sədērōth բառի յն. σαδηρώθ տառադարձութիւնից, որ Ս. Գրքի թարգմանութեան միջոցին անցել է մեզ։

ԱԲ մեկնում է «մէջտեղի սրահ»։ Ըստ Gesenius[17], 779 եբր. שְׂדֵרוֹת sədērōth յոգնակին է եզ. שְׂדֵרָה sədērā բառի, որ նշանակում է «կարգ կամ շարք մարտիկների». այլուր (Գ. Թագ. զ. 9) ունի շինարարական անյայտ նշանակութիւն, որից անշուշտ ազդուել է ԱԲ։ Ուղիղ է համեմատում Macler ՀԱ 1927, էջ 614։

*ՍԱԴԻՐ «ծոթոր, ծոթրին» Վստկ.։

=Արաբ. سعتر sa'tar կամ صعتر ṣa'tar «ծոթրին». աւելի ընդարձակ տե՛ս ծոթոր:—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ 1908, էջ 124։

ՍԱԴԻՐ. արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են սադրել «յորդորել, հրապուրել, թելադրել, միջնորդել» Եւս. քր. Փարպ. Խոր. Նար. 165. Ցհ. կթ. «թուել, համարել» Իրեն. Հերձ. 90, 176 (ՀԱ 1910, 305), չարասադիր Օրբ. Հկճռ. ժբ. էջ 172. սադրանք Պտմ. աղէքս. սադրիչ Փարպ. Ղևոնդ։

ՆՀԲ լծ. սատարել, լտ. suadeo «յորդորել»։ Bugge KZ 32, 38 սայր+դնել ձևերից իբր թէ *սայրադրեմ>*սարդըրեմ>սադրեմ: (Յիշում է Pokorny 1, 454 հնխ. k'ōi- «սրել» արմատի տակ)։ Հիւնք. լտ. seducere «մոլորեցնել»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 327 իրան. satar «չար ոգի» բառից։

*ՍԱԴՐԻԼ «մի տեղ դադարիլ, հանգչիլ». անստոյգ նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրդն. ող. Ճգ. էջ 340. «Եղանեն լեռնանան, յանդգնին և դարձեալ սադրին ի տեղի՝յոր հաստատեցեր զնոսա»։

=Արաբ. سَتَر satr «ծածկել, պահել, թաքցնել»։ Իմաստի զարգացման միջին աստիճաններն են ներկայացնում գւռ. սթրել «պահել, թաքցնել. 2. մէկի յանցանքը ծածկել. 3. ապաստան տալ», սթարուիլ, սըթրուիլ «ապաստանիլ, մի տեղ տեղաւորուիլ, պահվտիլ», սթրիլ «ապաստանիլ, գիշերը մնալ. 2. հանգիստ մնալ, դադարիլ»։—Աճ.

*ՍԱՋԱՅ «դատարանի կողմից տրուած մի պատիժ՝ ինչքի գրաւումով էն». նորագիւտ բառ, որ ունի քանիցս Սմբ. դատ. 35, 36, 38։

=Ֆրանս. saisir «բռնել» բայից. աւելի ընդարձակ տե՛ս սայզել։—Աճ.

*ՍԱԶԵԼ «կազմել, յօրինել, կարգաւորել, յարմարել». նորագիւտ մհյ. բառ, որ գործածում է օր. Կոստ. երզն. էջ 108, 175. «Երկու կամաց ծառայ դժար է ինձ յիրաց սազել. Մտրո՛ւպ, դու սազէ զլաշտան». Նշանակում է նաև «գոհացնել, մէկի պահանջները բաւարարել» Անսիզք. 17։ Գործածական է այժմ Կովկասի բարբառներում սազիլ, սազ գալ, սազացնել, սազական «յարմարիլ, պատշաճիլ, վայելուչ լինել» են նշանակութեամբ, իսկ արևմտեան բարբառների մէջ «զարդարել, պճնել» իմաստներով։

=Պրս. ساز sāz «կարգադրութիւն, պատրաստութիւն», سازیدن sāzīdan «կազմել, շինել, յօրինել, յարմարեցնել», سازانیدن sāzānīdan «կազմել տալ, շինել տալ» են։

Ուղիղ մեկնեց նախ Հիւնք. (սակայն սրան է կցում նաև յն. σάττω, σάσσω «պատրաստել, հանդերձել», որ կապ չունի)։ Նոյնը կրկնում են Նորայր, Հրտր. Կոստ. երզն. էջ 203 և Աճառ. Գւռ. բառ. 950։

ՍԱԹ, ի-ա հլ. «մի տեսակ քար. քէհրիբար» Նար. խչ. 383. տաղ. 473. «բուստ, մարջան» Խոր. աշխ. (կոչւում է նաև բազմազուճի ակն Եզեկ. ա. 4), որից սաթճուհի «սպունգ» Վրք. հց. ա. 533. սաթթերուճի

«բուստի նման ծլած՝ ծաղկած» Նար. տաղ. 465։

Հինք. պրս. sad «հարիւր» կամ sadaf «սատափ» բառից։ Մառ, Вступительн. и закл. строфы... Шоты (1910), էջ 18 կրճատուած պրս. بسّد bussad «բուստ» բառից։

ԳԻՌ.—Գոր. Երև. Հւր. Ղրբ. Տփ. սար, Ագլ. սօր, Մշ. սատ:

ՓՈԽ.—Վրաց. სათი սաթի «սև սաթ, սաթ քարը» (Աճառ. Արրտ. 1898, էջ 367ա, Մառ. 1910, անդ), ուտ. սաք՝ նոյն նշանակութեամբ։

Սաթառին տե՛ս Շահթառակ։

ՍԱԹԵԿ «Միջերկրական ծովի մի տեսակ միակայմ նաւ՝ եռանկիւնի առագաստով, tartane, թալութայ». ունի Նորայր, Բռ. ֆրանս. էջ 1196 ա, իբր նորակերտ բառ։

=Ծագումն անյայտ։

Սաթնուկ տե՛ս Սաթ։

+ՍԱԼ (սեռ. սալի Սիր. լը. 29, յոգնաբար ի հլ.) «տափակ քարի մեծ հատոր» Փարպ. Նիս. Ցայսմ. Տօնակ. «մետաղի մեծ կտոր» Վրդն. ծն. Պիտառ. «երկաթէ կոճղ՝ որի վրայ դարբինը երկաթ է ծեծում» Յոբ. խա. 15. Սիր. լը. 29. Կոչ. 45. Փարպ. Խոր. որից սալաfար «կոկած կարծր քար» Եզեկ. իգ. 7, 8 (նոր ձևով՝ սալfար Օրբել. հրտր. էմինի, էջ 169, սալfարուկ Սմբ. դատ. 124). սալակապ «գետինը սալայատակած» Կանոն. Վրդն. պտմ. սալայարկ «սալած, քար քաշած» Նորագիւտ բ. մնաց. է. 3. սալարկ, սալարկել Ցայսմ. սալայատակ Եղիշ. Շիր. Սարգ. ա. պետր. բ (ա տպ. էջ 249). սալաճալ «քար կտրիչ» Յոբ. խա. 15. Բուզ. դ. 15. Ոսկ. յհ. ա. 1. սալասմբակ Մագ. սալուտ «քարքարոտ» Վստկ. 62. կճասալ յատակ Խոր. բ. 24. սալել «սալայատակ շինել, քար քաշել» (չունի ԱԲ) Հաւաք. 38, 60. Առաք. պտմ. էջ 499. սալայատակել (նոր բառ). յոգնաբար կայ նաև սալարակապ «սալարկած» Ցայսմ. մրտ. 13. Մին. համդ. 63, որ կարծեմ թէ սալարկ բառի վրայից սխալ փագմուած մի ձև է. (հմմտ. նաև Վն. սալարսել, սալարուճ).—Բարսեղ Վարագեցու յիշատ. 1591 թուից (Դիւան, Ժ. էջ 34) ունի «Ջերկու եկեղեցւոյ սալարսն», ուր սալարս կարող ենք թէ՛ իբր եզ. առնել և թէ իբր յոգ. բայց այդ հատուածը ամբողջ Վանայ բարբառով է։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'əlā- ձևից. հմմտ. սանս. çilā «քար, ժայռ», թերևս նաև հհիւս. hella «տափակ քար, չերտաքար», hallr «քար», գոթ. hallus «ջրի տակին խութեր». ուրիշ լեզուի մէջ չէ պահուած բառս։ Հայերէնի մէջ «դարբինի սալ» իմաստի զարգացման համար հմմտ. սանս. áçman- «քար, ժայռ»=յն. ἄκμων «դարբինի սալ» (Pokorny 1, 454 և 2, 593)։

ՆՀԲ լծ. լտ. silex, յն. χάλιξ, որ է գայլախաղ, պրս. սըլայէ՝ քար, յորոյ վերայ լոսի ներկ. իսկ թրք. սալ «լաստ, լաստափայտ»։ Խ. Ցովհաննիսեան, Արձագանք 1892, № 108 սալայատակ համում է սալայ «կողով» բառից։ Հիւբ. սայլ բառից։ Ուղիղ մեկնութիւնը տըւաւ Bugge KZ 32, 24, որ անապահով է համարում Հիւբշ. 487, բայց ընդունում են Meillet, Esquisse 22, Brugmann Grdr.[2] I 173: Մառ ЗВО 13, 0123 վրաց. սալի հոմանիշին ցեղակից։ Սանտալճեան ՀԱ 1913, 406 խալտ. sal։ Պատահական նմանութիւն ունին սեմականներից՝ ասոր. ܨܠܥܐ sla', արաբ. صلع șulla', եբր. סלע sela' «քար, ժայռ»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Խտջ. Խրբ. Հմշ. Ղրբ. Մկ. Մշ. Սեբ. Սլմ. Վն. սալ, Սվեդ. սուլ, Ագլ. սօլ, բոլորն էլ նշանակում են «մեծ և տափակ սալ քար», Ջթ. սոլ «դարբինի սալ», իսկ Նբ. սալ «դարբինի սալի տակի յենարանը»։ Նոր առումներով են՝ Ակն. «միակտուր քարէ փորուած հնձան», Վն. «վէգի ուած կողմը», Ղրբ. «պանիրի՝ մածունի են հարթ ու պինդ շերտ»։ Նոր բառեր են սալf «հնձանի մէջ խաղողը ճմռելու տեղը, որ քարից շինուած կրաշաղախ հարթ տեղ է», սալաշար, սալարսել, սալարուճ, սալբանդ, սալfար, սալջարդ, սալճար, նալըրկապ:

ՓՈԽ.—Վրաց. სალი սալի «ժայռ», որից

խըլօ ցըլօ սալի գուլի «քարասիրտ», խըլօ սալա «լեփ, տղայոց խաղալու տափակ և բոլորակ քար», Թրք. գւռ. Տ. sal «սալքար» (Բիւր. 1899, 799), ուտ. սալ «նոյն նշ.»։

*ՍԱԼԱ կամ ՍԱԼԱՅ «կողով, կթոց» Ոսկիփ. որից սալազուգ «կողով հիւսող, սալա զուգող» Ոսկիփ. Վրդն. առ. 240. սալաճ «փոքր կողով» Տաղ. (Նոր ժողով. Բ. 42, 17)։

=Արաբ. سلة sala «մէջը հաց են դնելու կողով» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 248). այս բառը բնիկ սեմական է. հմմտ. եբր. סל sal, արամ. sallā, ասոր. ܣܠܐ salā, ասուր. sella «կողով». բայց հայերէնը չի կարող գալ ասոր. salā ձևից, որովհետև, նախ՝ այս պարագային սպասելի էր *սաղայ և երկրորդ՝ որ բառը շատ յետին է։—Արաբերէնից է փոխառեալ նաև Թրք. سله sele «կողով»։—Հիւբշ. 276։

ՆՀԲ բառ ռմկ. սէլէ: Lag. Armen. Stud. § 1929 եբր. sal և արաբ. sallaṭ։

ԳԻՌ.—Ախց. սալա «տափակ կողով» (նոր փոխառութիւն թուրքերէնից), Ջղ. սալակ «զամբիւղ», Ղրբ. սա՛լակ «հաց փոխադրելու յատուկ տափակ մի աման՝ կեղևից գործած. 2. ճիւղերից հիւսուած դուռ այգիների», որից սալակաւոր Շշ. «գլխարկաւոր, քաղաքացի» (ծաղրական բառ)։

*ՍԱԼԱԹ կամ ՍԱԼԱԹԱ «ցորենի նման մի ընդեղէն է» Բժշ. որ և սալէթին Վստկ. 22 (ըստ Քաջունի, Գ. 213 «գարի մանր և անկեղև», որ և տե՛ս ՀԲուս. § 2681)։

=Արաբ. سلت salat «մի տեսակ ցորեն, spelta, épeautre» (տե՛ս Steinschneider WZKM 12, 97):—Աճ.

ՍԱԼԱԿ «հանքային մի նիւթ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Խոր. աշխ. հրտր. Սուքրեանի, էջ 31. վկայութիւնը տես ձիղկ (յաւելուածում)։

ՍԱԼԱՄ «զահուճ թռչունը» Բժշ. Մխ. բժշ. 125 (սեռ. սալամու). բար. 160. որ և սալամբ (ի-ա հլ.) Փարպ. յգ. սալամունք Փիլ. նխ. բ. 103։

ՆՀԲ յիշում է պրս. sulak «ձագ կաքաւու»։ Ըստ ՋԲ պրս. բառ է. բայց չէ յիշում մայր ձևը։

ԳԻՌ.—Մշ. սալամ. գործածական է միայն սալամ-կաfվու պէս մաճ կիգ՛ա ոճով։

*ՍԱԼԱՅ «մահմետականների աղօթքը». Նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Յայսմ. մրտ. 11. «Հանին զիս ի մնիրայն՝ տալ զթուղայն (այլ ձ. զսալայն) աղօթից... ի ստիպել զմեզ տալ զսալայն և իջանել»։

=Արաբ. صلا ṣalā «աղօթք. 2. աղօթքի հրաւէր՝ որ միւէզզինը մինարէից կարդում է հաւատացեալներին», որ և صلاة ṣalā, ṣalāt «աղօթք, օրհնութիւն», յգ. صلوات ṣalavāt:—Աճ.

Սալար տե՛ս Սաղար։

ՍԱԼԱՐ «ամբողջ». Նորագիւտ բառ, որ երեք անգամ գտնում եմ գործածուած միջին հյ. մատենագրութեան մէջ. Զտարին ու զօրն որ նա սալար լինի կեցել (Անսիզք 67). Նա սալար զգինն ի հետն թող բերէ (Անսիզք 69). Առնու ամէն մէկ զիր բաժինն սալար (Սմբ. դատ. 5ն)։

ՍԱԼԱՐԻԼ «վախից կամ ամօթից պահվըտիլ, մի տեղ ապաստանիլ» Մամբր. բ տպ. էջ 12, Փարպ. Խոսր. պտրգ. 26. Արծր. 120. (ՀՀԲ ունի սաղարկել «ծածկել, պահել», որ սրա հետ նոյն է. իսկ Բռ. երեմ. 279 դնում է սալարիլ «զօրիլ կամ սարսիլ»). բոլորի արմատն է սալար «ծածուկ», որ թէև աւանդուած չէ մատենագրութեան մէջ, բայց պահուած է Հաճինի գաւառականի մէջ՝ սալօյ «ծածուկ, գաղտնի» ձևով, որ ձայնաբանօրէն յառաջանում է սալար ձևից։

ՆՀԲ լծ. Թրք. սալը վէրմէf «արձակել»։

Սալէթին տե՛ս Սալաթ։

*ՍԱԼԻԽԱ «Ս. Գրիգորի ծառ կոչուած բոյսը. դարչինի ծառ. laurus cassia» Բժշ. Վստկ. 100, 109, 119. սրա հետ նոյն է թերևս զելիխա՝ ՀԲուս. § 706.—ընդարձակ նկարագրութիւնը տե՛ս Seidel, Մխ. հեր. § 326։

=Արաբ. سليخة salīxa՝ նոյն նշ. (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 545)։—Հիւբշ. 279։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՀԲուս. § 2682։

ՍԱԼԼԵԼ «անփոյթ լինել, ուշադրութիւն չըդարձնել» Անսիզք 29, 33, որից սալլեցու-

ցանել *«անուշադրութեան մատնել»* *Սմբ. դատ. 49։*

*ՍԱԼՈՆ *«խենթուկ, փախուկ, յիմար» Վրք. հց. ա. 350 (իբր մականուն կամ յատուկ անուն գործածուած)։*

=Յն. σάλος, *չեզ.* σάλον *«յիմար, փախուկ». ծագում է* σάλος *«շարժում, ցնցում (հողի, հոգու, մտքի)» բառից. նոյնից են նաև Թրք.* saloz *«տխմար, ապուշ», վրաց.* სალოსი սալոսի *«յիմար»։—Հիւբշ. 376։*

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ ՆՀԲ։

Սալովբայ *տե՛ս Սիղղոբայ։*

ՍԱԼՈՐ *«սալոր, շլոր» Մխ. առակ. Գաղիան. որից* սալորենի *«սալորի ծառը» Բժշ. ասւում է նաև* շլոր *կամ* շլոռ՝ *Բառ. երեմ. յաւել. 570։*

ՀԲուս. § 2683 և յետոյ Patrubány SA 1, 106 *կցում են հսլ.* sliva, *լեհ.* šliva *հունգ.* szilva, *լիթ.* slyva, *հբգ.* slēha, *նբգ.* Schlehe, *անգլ.* sloe *հոմանիշների հետ։ Յիշատակուած ձևերի հետ համեմատութիւնը տուաւ նախ* Pictet, *բ. տպ. Ա. 281, բայց կասկածով։ Հիւբշ.* IF Anz. *10, 49 յիշում է կասկածով։ Յիշեալ բառերը ըստ* Solmsen KZ 37, 598, Walde 437, Trautmann 269—230 *կցւում են լտ.* līveo *«կապտել»,* līvor *«կապտագոյն»,* līvidus *«կապտաւուն», հիռլ.* lī *«գոյն, փայլ» են բառերին («սալոր» բուն նշանակում էր «կապտագոյն») և ծագում են հնխ.* sleivā *ձևից, որից չի կարող յառաջանալ հյ.* սալոր: *Այս պատճառով* Patrubány *ՀԱ 1906, 343 մերժելով նախկին մեկնութիւնը, դնում է հնխ.* kalē, kelē *«տաքանալ» արմատից (հմմտ. լտ.* calere *«տաքանալ»), իբր հնխ.* kaloris *«տաք ժամանակի պտուղ»։ Մառ* ИАН *1913, 318 -ոr յոգնակերտ մասնիկով վրաց.* ქლიავი *«սալոր» բառի հետ։ Պատահական նմանութիւն ունի սպան.* ciruela *«սալոր»։*

ԳՒՌ.—*Ախց. Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ.* սալօr, *Սեբ.* սալէօr, *Ասլ.* սալէօ՝r, *Մկ.* սալիւr, *Ջթ.* սոլիւյ, սոլիւr, *Խրբ.* սալվօr.—*Նախաձայնը վերածած շ՝ Ալշ. Մշ. Ջղ.* շլոr, *Երև.* շլօr, *Տփ.* շլուr, *Գոր.* շլէօr, *Ղրբ.* շըլլէօr, *Ագլ.* շըլլիւr: *Նոր բառեր են* սալոrաշիr=շլոrաշիr, շլոrքքու, շլոrի *(Ագլ.* շըլլոʼrի*)*, շլըլիք *(Ղրբ.* շըլըպլիք*) «սալորի պաստեղ՝ բլիթի ձևով»։*

ՓՈԽ.—*Քրդ.* شلر šilur *«սև սալոր»* (Justi, Dict. Kurde 260), *գւռ. Թրք. Կր.* salor *«սալոր» (Բիւր. 1898, 627)։*

*ՍԱԽՏԵԼ *«ձին հանդերձել, պատրաստել, վրան թամբ դնել ասիական ձևով» Լմբ. առ Լևոն (1865), էջ 239. որից* անսախտ *«չկազմած՝ անթամբ ձի» անդ, էջ 240. (սրանցից ՆՀԲ հետևցնում է նաև* սախտ *«թամբ»)։*

=Պրս. ساخت sāxt *«ձիու կազմած սարք»,* ساختن sāxtan *«կազմել, պատրաստել», նաև «ձին հանդերձել». օր.* asp-rā zīn sāxtan *«ձին թամբել»։ Բայիս խոտորնակ ձևերն են* sāz-, *որից հյ.* սազ, սազել *(տե՛ս առանձին)։—Հիւբշ. 234։*

ՆՀԲ պրս. սախտիյան *«կաշի» բառից։* Lag. Arm. St. *§ 1944 պրս.* sāxta, *իրան.* çač *արմատից։ Հիւբշ.* ZDMG *36, 132 վերի ձևով։*

ՍԱԿ, ի-ա *հլ. (կայ միայն սեռ. -ի, բայց* սակաւ *բառը ցոյց է տալիս որ հոլովումն էր* ի-ա) *«պայման, սահմանուած չափ, կոպար, կարգ, դաշն, օրէնք» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 19. «հաշիւ, համարք» (օր.* Նոցին սակի են *«նոյն հաշւումն են, նոյն բանն է») Շիր. 44, որից* սակեալ *«պայման դրած, որոշուած» Կորիւն.* սակ արկանել *«գին կտրել» Մտթ. ի. 13.* անսակ *«անպայման, անճառ» Թէոդ. խչ.* ի սակս *«վասն, պատճառաւ» Միք. գ. 12.* յո՞r սակս *«ինչո՞ւ համար» Ա. յհ. գ. 12.* յայն սակս *Բ. մկ. ժ. 13. ա. յհ. գ. 5. յետնաբար* սակս *«համար» Նխ. ա. մկ. Խոր. Վրք. հց.* սակս է՞r *Նանայ.* սակս այս *Մագ.* սակս զի *Կաղանկտ. հմմտ. նաև* սակայն, սակաւ.—*Նոր բառեր են* սակարկել, սակագին, սակարկութիւն, սակարան, սակացոյց:

ՆՀԲ լծ. Թրք. սայը *«թիւ համարոյ»։* Windisch. 39 *հբգ.* sahha, *հհիւս.* sakir, *անգլ.* sake *«ի սէր, նկատառումով». հմմտ.* ի ձեr սակս=for your sake: Lag. Gesam. Abhd. 300 *պրս.* sāxtan, *արմատը* sāz, *սանս.* çač, *որ մերժում*

է Հիւբշ. Arm. Stud. էջ 13։ Հիւնք. 64 տակ բառից, իսկ էջ 314 պսակ բառից։ Pedersen, Ցուց. դեր. 39 յաջորդի հետ միասին փոխառեալ պարսկերէնից։ Karst, Յուշարձան 424 թթր. sak-, sag- «հաշուել, համրել», ույղուր. չաղաթ. sak, sag, օսմ. sayə «թիւ, համրանք»։

*ՍԱԿ, ի հլ. «տուրք, հարկ» Բ. մակ. գ. 24. Եւս. պտմ. ե. 28. Ոսկ. մ. ա. 5, գ. 8. Եղիշ. Ճառընտ.։

=Պհլ. ساک sāk «տուրք», sāk u bāž «տուրք և մաքս», պրս. ساو sāv կամ سا sā «հարկ, տուրք», յատկապէս ասւում է bāž u sāv կամ sāv u bāž «սակ և բաժ, հարկ ու տուրք»։—Հիւբշ. 234։

ՆՀԲ դնում է կից նախորդին, բայց յիշում է նաև յն. σαλάριον, լտ. salarium, պրս. sā, sāv: Հիւբշ. Pers. Stud. էջ 73, 168 պհլ. ձևից փոխառեալ։ Աղոնց, Арм. въ эп. Юст. 483 թէ՛ իրան. sak բառին է կցում և թէ նախորդ սակ բառին։ Ըստ Մանանդեանի, Տեղեկ. ինստիտ. 1, 28 սակ նշանակում է «գլխահարկ»։ Աւգալբէգեան, անդ, էջ 58—73 գտնում է որ այս նշանակութիւնը ճիշտ չէ. սակ նշանակում է «թիւ, համար, չափ, յետոյ ընդհանրապէս հարկ»։ Այս պարագային երկու բառերը (սակ «պայման» և սակ «տուրք») պիտի միանային իրար հետ և որովհետև սակ «տուրք» իրանեան է, ուստի և իրանեան բառի նախնական իմաստը պիտի լինէր «համար, թիւ են»։ Իրանեան բառի ծագումը յայտնի չլինելով, կարելի չէ վիճել այս մասին, ոչ էլ միացնել երկուսը իրար։

*ՍԱԿԱԲ, որ և սէգապ «չրչուն». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 558։

=Պրս. سکاب sak-āb «չրչուն», որ կազմուած է سك sak «շուն» և آب āb «ջուր» բառերից։—Աճ.

*ՍԱԿԱՄՈՒՆԻԱ «բժշկական մի խոտ է. convolvulus scammonia L.» Վեցօր. էջ 101 (տպ. ի սակամունիայ). նոյն են նաև սակամոնի Վրդն. ծն. ասկամունի Պիտիդ. վեցօր. տող 955, և յետնաբար՝ սակամոնի Մխ. դտ. 326, Վասկ. 173 (տպ. սակամոնի, բայց ըստ ցանկին՝ էջ 258 և ըստ ՆՀԲ սակամունի), ասկամոն Յայսմ. մրտ. 22. սխալ գրուած կասկամոն, կաստամոն (ՀԲուս. § 1338, որ ուղղում է նորայր ՀԱ 1923, էջ 51)։

=Մայր ձևն է յն. σκαμμωνία, σκαμμώνιον, յետին յն. σκαμονέα, նոյն բուժախոտը, ծագում է σκάμμα «փոս» բառից, որ σκάπτω (=ռուս. копать) «փորել» բայից է։ (Այսպէս է կոչուած բոյսը, ըստ որում նրա հիւթը փոսերի մէջ հաւաքելով է ստացվում)։ Յոյնից են փոխառեալ ասոր. ܣܩܡܘܢܝܐ saqmunia, լտ. scammonia, scammonium, արաբ. և պրս. سقمونيا saqmūniyā, հնդ. sakhmunia վրաց. sakmuni, saqmeni են, նոյն նշ.։—Հայ. սակամունիա ձևը իբրև ասկեդարեան՝ գալիս է ասորականից, որովհետև յոյն ձևը պիտի տա՛ր *սկամոնէ, *սկամոնիա. յետին ասկամունի<յն. ἀσκαμμωνίαν ձևից, իսկ սակամունի՝ արաբերէնից է։—Բոյսիս ընդարձակ նկարագիրը տե՛ս Seidel, Մխ. հեր. § 283։—Հիւբշ. 376։

ՀՀԲ յիշում է յն. լտ. տճկ. ձևերը։ ԳԴ պարսկերէնից։ ՆՀԲ յունարէնից։ Հիւբշ. 279 արաբերէնից, իսկ 376 յունարէնից։ Վերջին անգամ Վարդանեան ՀԱ 1920, 335 դրաւ ասորերէնից։

—ՍԱԿԱՅՆ «բայց» ՍԳր. Ոսկ. յհ. բ. 6. Մծբ. գրուած է նաև ռմկ. սակէն:

=Կազմուած է սակ «պայման» բառից՝ -այն մասնիկով։

Աւետիքեան, Քերակ. էջ 132 սակ բառից: ՆՀԲ «որպէս թէ սակ ա՛յն լիցի, այսինքն այնու պայմանաւ»։ Ուղիղ է Meillet, Altarm. Elementarb. էջ 135։

ՍԱԿԱՅՆ «բոլոր, բովանդակ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 279։

Սակաւիջեալ տե՛ս Ականջ։

ՍԱԿԱՌ, ի-ա հլ. «մեծ կողով» Ագաթ. Ճառընտ. որ և սակառի (-ւոյ, -ոեաց) «կողով» ՍԳր։

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 156 թերևս յն. σαργάνη «զամբիւղ»։ ՆՀԲ «իբր աման, առօղ կամ տանօղ

այսչափ ինչ» (ուզում է հանել սակ «չափ» +առնուլ բառերից)։ Scheftelowitz BB *28 (1904), 144 սանս.* çakala *«բաժակ, կեղև, տաշեղ, մորթ, զանկ», լիթ.* szakalỹs *«փայտի փշուր» բառերի հետ՝ իբրև բնիկ հայ.։ (Պիտի տային հյ.* *սաfաղ):

ԳԻՌ.—Մկ. Վն. սակառ. *Ալշ.* սագառ. *Մշ.* սագռի *(ուղ.!), Սլմ.* սաղ'on, *Ազա* սաfor? *(Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 582 ունի և* սակոռ *ձևը)։*

ՓՈԽ.—Քրդ. sekar *«ուռից հիւսած մեծ կողով»* (Jušti, Dict, Kurde, *էջ 242), ն. ասոր.* sakur *«մեծ կողով» տարպ. Թրք.* saγar *«մեծ կողով»։—Նո՞յն է արդեօք նաև վրաց.* საგარი սագարի *«պաշարեղէն, ուտելիք» Երեմ. ժա. 5։*

*ՍԱԿԱՏ *«խեղկատակ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Կոստ. երզն. էջ 158. «Նա չարկամ գիս տեսանէ, ինձ պացխուն տայ խօսվի սակատ». (գրուած է* սատակ, *բայց ոտանաւորի յանգը պահանջում է ուղղել* սակատ):

=Արաբ. سقط saqat *«խեղ, խեղանդամ, պակասաւոր, հաշմանդամ», որ այստեղ իմաստի նոր առումով է գործածուել։*

Այսպէս ուղղեց ու մեկնեց Նորայր, Կոստ. երզն. էջ 203։

ՍԱԿԱՏ *«թոքք». գործածուած է երկու անգամ յետին շրջանի մատենագրութեան մէջ. Վատառողջ օդն միշտ շնչելովն վնասէ զսակատն (Գիրք առաք.)—Սակատս կսկծեց (Վրդն. առկ. 216, ուր այլ ձ. ունի* խարշեցաւ աղիfս):

> *ՆՀԲ մեկնում է բառս «ցաւագար, հիւանդ», որի վրայ ՋԲ և ԱԲ աւելացնում են «խեղապատակ»։ ՆՀԲ այս մեկնութիւնը տալիս է՝ հանելով բառս արաբ.* سقط saqat *«խեղանդամ» ձևից. բայց այս իմաստը անյարմար է տեղին. վատառողջ օդը միայն խեղանդամին չէ՛ վնասակար։ (Երկրորդ վկայութիւնը, ուր «խեղանդամ կամ ցաւագար» բոլորովին անյարմար է, չգիտէ ՆՀԲ)։ Աւելի յարմար էր դնել «խեղապատակ» ըստ ՋԲ և ԱԲ, ինչպէս որ Մառ. Վրդ. առ. I էջ 213 դնում է «գագաթ», հանելով պրս.* سكاد sakād? *«գագաթն գլխոյ» բառից (չունի ԳԴ. գիտէ միայն* سبكاد sabkād *«գագաթն լերին»)։ Բայց լաւագոյն է «թոքք», քանի որ ունինք՝*

ԳԻՌ.—Մկ. Նր. Վն. սակատ, *գործածւում է միայն* սիրտ *բառի հետ կրկնաբար. օր.* սիրտ-սակատ, *որից գրծ.* սրտով-սակատով *(ասւում է* սրտով-սայտով) *«եռանդով, ախորժակով».—Ննխ.* սագադ *«ստոծանի».—Նուազականն է Ակն.* սագաքիգ (<սակաքիկ), *որ կայ միայն հետևեալ ոճերով.* Սակաքիկս կ'այրի, Սակաքիկս կեփի *«սիրտս ցաւում մորմոքում է, խղճում եմ». որից* սակատամեռ *Վն. (անիծական ածական)։*

ՍԱԿԱՐ *«դանկ, դրամ, ստակ, մանր փող». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Կնիք հաւ. 172. Ո՞չ երկու ձագք սակարի վաճառին (=Ո՞չ ապաքէն երկու ճնճղուկք դանգի միոջ վաճառին. Մտթ. ժ. 29)։*

> *Գտաւ ու մեկնեց Աճառ. Հյ. Նոր բառեր հին մատ. Ա. 100, սակայն որովհետև վերի հատուածը Կնիք հաւ. օրինակում է Տիմոթէոս կուզից, ուր փոխանակ* սակարի *գտնում ենք* ասսարի, *ուստի կարելի է կարծել որ* սակարի *սխալ ընթերցուած է փխ.* ասսարի:

ՍԱԿԱՐԱՆ. *անորոշ նշանակութեամբ նորագիւտ բառ, որ 3 անգամ գտնում եմ գործածուած Անկ. գիրք առաք. 372, 403, 404. «Եւ հատաւ ջուր ի սակարանացն և առ մատուռակն զսափորն և չոգաւ զչրոյ. Մի ոմն ի մատռուակացն յարուցեալ ի սակարանից անտի, ած ապտակ ի ծնօտն Թովմայի. Ասէր ցմատռուակն, եթէ պակասիցէ ի սակարանիցդ և երթիցես զչրոյ»։ Երևի նշանակում է «մատռուակների մառանը, պահարանները, բուֆետ»։ Բայց էջ 429 մի տարբեր խմբագրութեան մէջ համապատասխան տեղում կարդում ենք. «Եւ հատաւ ջուրըն ի բաղմականին և առ մատռուակն զսափորն և չոգաւ ի ջուրն», որի մէջ* բազմական *դրուած է* սակարան *բառի տեղ։*

> *Թերևս կայ ունենայ բառս* սակարան *«գինու մեծ գաւաթ» (բայց կար-*

դա՛ արկարան) *և կամ ուղղի լու ա-րաբ.* صاقي ṣāqī *«մատռուակ» ձևի հետ վերջին դէպքում* սակարան<ṣāqī-արան *«տեղի մատռուակաց»։*

—ՍԱԿԱՒ, ու *հլ. «քիչ» ՍԳր. Ոսկ. եբր.* որից սակաւ սակաւ *Ոսկ. մ. ա. 2.* առ սակաւ սակաւ *Օր. է. 22. իմ. ժր. 2.* սակաւիկ մի *ՍԳր.* արիւնասակաւ *Եփր. Թգ. էջ 417.* սուղասակաւ *Եւս. պտմ.* սակաւակեաց *Յոբ. ժա. 3. ժգ. 1. Վեցօր.* սակաւատուն *Եւթաղ. 170.* սակաւաճաւատ *Մտթ. ը. 26.* սակաւաձեռն *Ա. մկ. գ. 17.* սակաւօրեայ *Վեցօր.* սակաւաւոր *«քիչուոր» (երկուսն էլ* –աւոր *մասնիկով կազմուած, ինչպէս նաև սրանց հակառակը՝* բազմաւոր *«շատուոր») ՍԳր. Սեբեր. Եւս. քր.* սակաւաճող, սակաւարիւն *(նոր բառեր) են։*

=Կազմուած է սակ *«չափ» բառի գործիականից, իբրև «չափաւոր, քիչ», ճիշտ ինչպէս ունինք* քուով *«քիչ» (տե՛ս* քիւ *բառի տակ)։*

Ուղիղ են մեկնում Աւետիքեան, Քերակ. 1815, 261, ՆՀԲ և Windisch. 39, *որոնց համաձայն են նաև* Lag. Arm. Stud. § 1930, Meillet, Altarm. Elementarb. 135:

ԳԻՌ.—Տփ. սակավ, *Մշ.* սագաֆ:

ՍԱԿԵԿ *«ոտք». ունի միայն Բռ. երեմ. 279։*

Սակեր *տե՛ս Սակր։*

ՍԱԿԻ *«համախոհ, գիտակակից,* complex». *ունի միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հյ. էջ 94ա։*

*ՍԱԿՄԻԼ *«յոգնիլ, ոտքերը կթոտիլ» մէկ անգամ ունի Ճառընտ.=Վրք. և վկ. Բ. 74. «Ամենեքեան առհասարակ պարէին՝ լուծեալք և սակմեալք Դիոնիսեայ պարմամբքն»։*

=Արաբ. سقم saqm *«հիւանդանալ»,* سقيم saqīm *«հիւանդ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 480)։—ԱՃ.*

ՆՀԲ կարդալով սակտեալ՝ *ուզում է հանել* սակատ *բառից, որ մեկնում է «ցաւագար, հիւանդ» իբր ռմկ.* սախտած:

[ՍԱԿՈՒՂԱՋՈՒՐ *«մի տեսակ խոտի հիւթը՝ հոյզը» Վրք. հց. «մի տեսակ խէժ, ֆր.* sagapénum» *Քաջունի՝ Տարրաբանութեան մէջ և Բառ. հտ. Գ. էջ 213։*

=Ձեռագրական սխալ ընթերցումից յառաջացած անգոյ բառ, որ ըստ Նորայր ՀԱ 1921, 340 կարդացւում է Վրք. հց. Ա. 571 «կե՛ր սակաւ աղաջուր *և չեն ինչ պետք քեզ եփել ինչ»։]*

*ՍԱԿՈՒՐ, ի-ա *հլ. «պատերազմական տապար» Բուզ. ե. 32. Նորագիւտ Ա. մնաց. ի. 3. կայ նաև* սակր *ձևը՝* ր *հլ. գրծ.* սակերք *Խոր. բ. 8, կամ* սակրով՝ *Խոր. գ. 39. որից* սակրաւոր *«տապարաւոր զօրք» Բուզ. Արծր.։*

=Ասոր. ܣܩܘܪܐ sequrā *«սակուր», արամ.* סקוריא saqūriā, *արաբ.* ساقور ṣaqūr *կամ* صوقر ṣāuqar *«քարտաշի մուրճը» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 938—9)։ Արաբ. բառը փոխառեալ է արամերէնից, որ սորրի ձևի հետ միասին ծագում է լտ.* secūris *«կացին» բառից։ Սա բնիկ հնդկրոպական բառ է և ծագում է հնխ.* seq- *«կըտրել» արմատից. հմմտ. լտ.* seco, *ռուս.* сечь, на-секать *«կտրել»,* секира, *ուկր.* sokýra, *բուլգար.* sokýra *«տապար», գերմ.* säge, *հոլլ.* zaag, *անգլ.* saw, *ֆինն. (գերմանականից փոխառեալ)* saha *«սղոց» են* (Walde 693, Kluge 404, Trautmann 255):—*Հիւբշ. 316։*

Վիստոմեանք, Թրգմ. խոր. յոչ. էջ 5 կցում են յն. σάγαρις *«կացին» բառին, որ համարում են հայկական ծագումից։ ՀՀԲ՝ Խոր. Գ. 28* կացնով *և* սակrof *կարդացել է* ակrof *և սրանից հնարել է անգոյ* *ակիր *«փայտատ, դուր» բառը, որ կրկնում են նաև ՋԲ և ՓԲ։—ԳԴ արաբ.* ṣāṭūr *«մսագործի դանակ» բառի հետ։ Ինճիճեան, Հնախօս. Բ. 261 ծան.* Սակաց սուր *(իբր* Սակ *կամ* Շակ *ազգի անունից)։ ՆՀԲ լծ. լտ.* securis:—Böttich. Rudim. 48, 179 *յն.* σάγαρις։ *Նոյն,* Arica *56, 22 սրա հետ նաև սանս.* çakti: *Տէրվ.* Altarm. *100 յն.—լտ. փոխառութիւն, իսկ Մասիս 1881 ապրիլ 27 լտ-ից։ Հիւնք. լտ.* securis, *պրս.* սակուր *և Թրք.* սաքըր:

ՓՈԽ.— Վրաց. თოხაგრვ *մոսագրե «զին-*

տր, մարտակից», ծოხაგრეობა մռսագრեба «պատերազմ», արմատն է սազr. Հմմտ. Հյ. սակրաւոր (զօրք)։

*ՍԱԿՐ «մի տեսակ ագռաւ» Մխ. առակ. Ճիշտ Բառիս համար մի հին վկայութիւն էլ է տալիս Սոփոն. բ. 14. «Գազանք գոչեսցեն ի նկուղս նորա և սակռուէ (իմա՛ սակռուէ՛) ի դրունս նորա» (եբր. տարբեր է այստեղ, Հայերէնի համապատասխանն է յն. κόρακες, որի համեմատ էլ մեր հատուածում այլ ձ. ագռաւէ՝ փոխանակ սակռուէ ձևի)։

=Գտնւում է մի խումբ լեզուների մէջ. ինչ. արաբ. صقر ṣaqr «որսի բազէ. շահէն» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 938), քրդ. sakkar «որսկան մի թռչուն» (Justi, Dict. Kurde 270), արևել. թրք. سوقور soqur «վայրի բազ», իտալ. sagro, ֆր. sacre «մի տեսակ մեծ շահէն», մրգ. sackers, մյն. σάκρε, մլտ. sacer, որոնց վրայ տե՛ս Hehn, Kulturpfl. 3, 537: Յայտնի չէ թէ հայերէնը ի՛նչ ճամբով հասած է մեզ։ Հիւբշ. Ուս. փոխ. բառից 66 և Arm. Gram. 276 մեր բառը համարելով շատ յետին (Սոփոն. բ. 14 սակռուէ համարում է սխալ ընթերցուած՝ փոխանակ ագռաւէ), դնում է փոխառեալ արաբերէնից։

ՆՀԲ և սրանից էլ Հիւբ. յն. πελεκάν «հավալուսն» բառը դնելով πέλεκυς «կացին, սակուր» բառից, Հյ. սակր ձևն էլ համարում են սակուր «կացին» բառից (իբր թէ այս թռչունի քիթը տապարաձև է)։ Böttich. ZDMG 1850, 361 սանս. çakuna։

Սակս «համար» տե՛ս Սակ։

ՍԱԿՍԻ «սարհանդակ», ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 281։

*ՍԱԿՍՏԱՆ ԱՆԴԵՐՁԱՊԵՏ «հոգաբարձու որսականաց». պարսիկ մի զորավարի տիտղոսն է, որ իբր յատուկ անուն է գործածուած՝ Բուզ. գ. խե.։

=Պհլ. sakstān «շանց տուն, շնանոց», andarzpat «անօրէն» բառերից։

Հիւբշ. 99 մեկնում է կասկածով Սագաստան գաւառի անդերձապետ: Ուղիղ մեկնեց վերի ձևով Marquart ՀԱ. 1897, էջ 6։

*ՍԱԿՐ, r հլ. (հյց. սակերս, գրծ. սակերօf) «արքունի հրովարտակ» Ճառընտ. Կորիւն. (առաջինը ունի ուղ. սակր, երկրորդը սակերս, սակերօf ձևերով. սրանցից ՆՀԲ, ՋԲ և ԱԲ հանում են սակեր ուղղականը՝ իբր հին ձև, մինչդեռ սակր դնում են իբր յետին ձև։ Ըստ իս այսպիսի խտրութիւն դնելու պէտք չկայ. սակերս, սակերօf կարող են կանոնաւորապէս ծագիլ սակր բառից որին համաձայն է նաև յոգնը։ ՆՀԲ դրել է սակեր՝ համաձայնեցնելու համար լտ. ձևի հետ, բայց հայը ուղղակի լատիներէնից չէ)։

=Յն. σάκρα «կայսերական հրամանագիր, հրովարտակ» (Sophocles 977). ծագում է լտ. sacer, sacra հոմանիշից, որ բուն նշանակում է «նուիրական».—Հիւբշ. 376։

Լատինական ծագումից է դնում ՀՆՆ-բից Ճառընտ. «Թագաւոր ոք տպաւորելով զբանսն ի քարտէսի, որ խտալացւոց բարբառովն սակր ասի»։ ՆՀԲ հյ. սակ «պայման» բառից և կամ մանաւանդ լտ. sacer:—Lag. Arm. Stud. § 1933 աւելացնում է յն. σάκρα։

Սակր «կացին» տե՛ս Սակուր։

[ՍԱԿՐԱԿԱՊԵՏ, անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Մեսր. եր. «Կազմեցին պատրաստեցին զօրագլխացն սակրակապետօք զՎարդան Մամիկոնեան»։ Անշուշտ սխալ ընթերցուած է. ՆՀԲ և ՋԲ ուղղում են սատրապապետ, ԱԲ դնում է սակրապետ «գլխաւոր իշխան»։]

Սակրոս տե՛ս Սկարոս։

ՍԱՀ «զունդ, բանակ, զօրագունդ» Ոսկ. եբր. ա. որից սաճապետ «զօրապետ, իշխան» Կանոն.։

Սաճապետ բառը ՆՀԲ հասկանում է շաճապետ կամ նաճապետ: ՋԲ սաճ դնում է պարսկերէն։

ՍԱՀ «ընձիղ, ծիլ»։

Այս բառը յիշում են ՆՀԲ և ՋԲ առանց վկայութեան, իբր պրս. շախ, շաճ ձևից։—ԱԲ չունի։

ՍԱՀ. արմատ առանձին անգործածական,

որից կազմուած են սանել «տատանել, ծըփալ, տարուբերել, ջրի վրայ երերալ, հոսել» ՍԳր. Ագաթ. Ոսկ. մ. ա. 5. սանել Ոսկ. ա. տիմ. ժէ. սանեցուցանել «տարուբերել, երերցնել, տատանել տալ» Ժղ. է. 8. Մեկն. ծն. սանեցումն «սողալ, սողսկիլը» Նար. սանանք «ջրի հոսանք կամ հոսանքը բռնելու թումբ» ՍԳր. Ագաթ. սանաւոր «սասանուն, անհաստատ» Ոսկ. բ. տիմ. 264 (չունի ՆՀԲ). բազմասան Նար. երկնասասան ՑՀ. կԹ. կարկաջասան Խոր. նեզասան Պիտ. Կաղնկտ. յորդասան Անան. եկեղ. դիւասան Հայել. 319 (նորագիւտ բառ). յետնաբար ձևացած է «լպրծիլ, սայթաքիլ, գայթիլ» նշանակութիւնը, որ միակ գործածականն է արդի գրականում. հմմտ. սանուկ «լպիրծ» Գիրք առաք. սանուն «սահող, լպիրծ» (մինչդեռ հին լեզւում նշանակում է «թափառական, ստանդական, երերեալ» Մծբ. Պիտ.) են։—Իսկ սաննակ «բալխիր» փոխառեալ է չաղաթ. ساناق sanaq հոմանիշից և յարմարուած է նորերից հյ. սան, սանիլ բայի համեմատ։ (Չունի Будаговъ, 616)։

Տէրվ. Altarm. 98 և Նախալ. 110 sar արմատի տակ՝ սողալ, սուրալ են ձևերի հետ։ Հիւնք. նոսիլ բայից։

ԳԻՌ.—Աշ. սանել «սայթաքիլ», Ննխ. սայէլ, Հմշ. սէնուշ, Սվեդ. սիֆիլ.—կրկնաբար Ուզ. սանսնել «շատ անգամ սահիլ»։

ՍԱՀԱՃՈՂ «տրմուղ». գիտէ միայն Քաջունի, Գ. 213. աղբիւրը անյայտ է։

Սահապետ տե՛ս Սահ։

ՍԱՀԼ «discus, սկուտեղ, paropsis, սկաւառակ». գիտէ միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հյ. 157 բ և 380 բ։

*ՍԱՀՄԱՆ, ի-ա հլ. «որոշեալ չափ, ծայր, վերջ (մանաւանդ երկրի կամ գաւառի), կանոն, օրէնք» ՍԳր. Խոր. «տրամաբանական եզր, բացատրութիւն» Դամասկ. Արիստ. վերլ. «Բանական պատճառ» Պրպմ. Դիոն. ածայ. որից սահմանել «որոշել, կարգել» ՍԳր. «վերջացնել» Իգն. «բացատրել» Սահմ. սահմանադրութիւն Գծ. ժէ. 26. սահմանապահ Բուզ. սահմանակից ՍԳր. Բուզ. Ուռ. քր. սահմանորդ Ոսկ. ես. անսահման Ագաթ. Կոչ. միասահման Վեցօր. միջասահման Փիլ. Պիտ. զանգասահման Ճառըն. են։ Նոր բառեր են սահմանաքար, սահմանադրական, հակասահմանադրական, սահմանամերձ, սահմանափակ, անսահմանափակ, սահմանազիծ, սահմանազլխային, սահմանային, սահմանակցութիւն, անսահմանօրէն են։

=Հին պհլ. *sāhmān ձևից, որից պհլ. sāmān «սահմանորոշ նշան. 2. նշան, որակ, յատկութիւն», sāmānak «սահման, տարածութիւն», պազ. sāmān «սահման, նշան», sāmāna «սահման, տարածութիւն», sāmānmand «սահմանեալ», պրս. سامان sāmān «հանդերձք և կարասիք տան. 2. զարդ կարգադրութեան. 3. կարգաւորութիւն գործոյ. 4. դադար և հանգիստ. 5. աւան. 6. ժողով. 7. զօրութիւն և կարողութիւն. 8. վարկուած գործոյ և չափ խօսից. 9. ողջախոհութիւն. 10. խելք և խոհեմութիւն. 11. նշան՝ որ իցէ եդեալ վասն որոշման սահմանի» (Horn § 693):—Հիւբշ. 235։

Հներից Առաք. լծ. սահմ. 163 սանել կամ նիմն բառերից։ Neumann JAs. 1829, էջ 69 ըստ փիլիսոփայական լեզուի սահման մեկնում է յն. σῆμα, դոր. σᾶμα «նշան, որոշիչ յատկութիւն»։ ՆՀԲ պրս. սաման: Lag. Urgesch. 615, 617, Btrg. bktr. Lex. 25 պրս. sāmān, իբր սանս. çams, çās արմատից։ Պատկ. Матер. I. 15 պհլ. և պրս. ձևերը։ Հիւնք. պրս. սահման: Պատահական նմանութիւն ունի սանս. sīmán- «սահման» (Pokorny 2, 463):

ԳԻՌ.—Շմ. սահման, Ջղ. սահմանք, Ախց. սայհման, Սլմ. սոյհման, Խրբ. սայման, Մկ. սախման, Գնձ. սամնանք (մն շրջուած), Գոր. Ղրբ. զա՛հման «երկու արտի մէջտեղի սահմանը», Ղրդ. զա՛հման «սահման, մէկի բնակութեան շրջանը», Ագ. Երև. սահմանք «սովորութիւն, աւանդական օրէնք», Ակն. սայմանէլ «հնարել, յօրինել».—Մաքսուդեան, Le parler d'Akn, էջ 63 սրանից է դնում նաև Ակն. բայնմանէլ «հնարել, հնճարել»։—Մշ. սամնել «սահմանել»։

ՓՈԽ.—Վրաց. სამანი սամանի «սահման», Թրք. Ատրպ. և Սլմ. sayman «երկու արտի սահմանը», ուտ. սահման «նոյն նշ.»։

*ՍԱՀՄԻ «հայկական երրորդ ամիսը, որ անշարժ տոմարով համապատասխանում է հոկտ. 10—նոյ. 8» Եփր. համար. 19. Տոմար. Յայսմ. Վանակ. տարեմ.։

=Փոխառեալ է կովկասեաններից կամ խալաերէնից. հմմտ. վրաց. სამი սամի «երեք», ինգիլ. sam, մինգր. sumi, šum, լազ. sum, šum, žum, սվան. semi «երեք». մեր բառը սեռականի ձևով է, ինչպէս և միւս ամսանունները։ Հմմտ. նաև հոռի «հայկական երկրորդ ամիսը», որ փոխառեալ է կովկասեան «երկու» բառից։

Հներից Վանակ. տարեմ. և Տաթև. հարց. 200 մեկնում են. «Սահմի, զի գնայ հարաւային և գայ հիւսիսային (սամիլ բայից) և դարձեալ արք իմաստունք սահմանեն զտունս խրեանց առ ի գալ ձմերայնոյն»։ Տաթև. ձմ. ա. «Սահմի զերեւումն սահմանացն առէ, յորժամ զհուրն և զջուրն բաժանեաց ի միմեանց»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ Brosset JAs 1832, 529: Պատկ. О названіяхъ древн. арм. месяцевъ 40 հեռու գտնելով զնդ. haoma և սանս. soma «նուիրական հեղուկ» բառերից, կցում է Կապադովկ. [illegible] «11ր ամիսը» ձևի հետ։ Վրացերէնից են դնում նաև X Բազմ. 1845, 82, Հ. Ե. Տայեցի, Բազմ. 1897, 337, Բասմաջեան՝ անդ 339, Աճառեան, անդ 394։ Հիւնք. 313 վրաց. սամի «երեք» և պրս. savum «երրորդ» բառերից։ Ալիշան, Հին հաւ. 140. եբր. Նոյեմի և յն. Սամիա յաւերժահարսի անուան հետ։ Յակոբեան, Բանաս. 1900, 38 քաղդ. sivanu, եբր. sivan «երրորդ ամիսը», հպրս. զնդ. spenta, սանս. Çiva աստուածը կամ soma նուիրական հեղուկը։ Պատահական նմանութիւն ունի ինչպէս մեր ամսանուան, նոյնպէս և կովկասեան «երեք» բառի հետ չին 三 san[1] «երեք»։

ՓՈԽ.—Աղաթանգեղոսի յոյն թարգմանութեան մէջ բառս տառադարձուած է σαομὶ (տե՛ս Lag. Agath. 72)։

*ՍԱՀՐԱ «լուսին». մէկ անգամ ունի Մխ. առ. 64. «Ի Կռօնեայ՝ որ է Երեակն, մինչև ի Սահրա, որ է Լուսինն»։ Նոյնը «Հարցմունք թագուհւոյն և պատասխանիք Սողոմոնի որդւոյ Դաւթի» գրութիւնից յիշում է Հիւբշ. 517, բայց սահր ձևով։

=Ասոր. ܣܗܪܐ sahrā, արամ. סהרא sahrā «լուսին», արաբ. شهر šahr «լուսին», որ նշանակում է նաև «ամիս»։—Հիւբշ. 517։

*ՍԱՀՐԱԹ «սահման». գործածուած է շատ ուշ ժամանակի հայերէնում. օր. Ի յեզերս թագաւորութեան իւրոյ սահմանաց և սահրաթաց. Յիշ. ԺԷ դարից (Դիւան, Ժ. էջ 70). Վան... է մեծ փաշայութիւն և սահրաթ (անդ, էջ 76)։—Քաջունի, Գ. 214 իբր գւռ. բառ դընում է սահրատ «սահման»։

=Պրս. سرحد sarḥad «սահմանագլուխ», որ բարդուած է պրս. سر sar «գլուխ» և արաբ. حدّ ḥadd «սահման» բառերից։—Աճ.

*ՍԱՂ «ծանծաղ». յետին ռամկական բառ. հմմտ. «Եղևին ցախ է ծանծաղարմատ, այսինքն սաղ է տակն», Լծ. Նար.—Ջերէզն սաղ և քարախաղաց է. Լծ. փիլ.—Մաղաախոտ ի սաղերն բուսանի. Բժշ.։

=Թրք. صيغ səγ «ծանծաղ» (յատակապէս ջրի համար)։

Գտաւ ու մեկնեց Նորայր ՀԱ 1921, 341։

ՍԱՂԱԽՆԹՈՐ. անստոյգ բառ. վկայութիւնը տե՛ս խզրատ:

Ըստ Վարդանեան ՀԱ 1910, էջ 305 ուղղելի ախճրոր:

*ՍԱՂԱՄԱՆԴՐ, ի-ա հլ. «մողէսի նման մի սողուն, որ իբր թէ կրակին դիմանում է» Նոնն. 20. Խոր. աշխ. Վրդն. ծն. Բրս. մրկ. նոյն են նաև սաղամինտր Վանակ. հց. սալամանդրա Լմբ. խմ.։

=Յն. σαλαμάνδρα, որից նաև լտ. salamandra, գերմ. Salamander, ֆր. salamandre, պրս. samandar, samandal, samandūl են, բոլորն էլ նոյն նշ.։ Յոյն բառը թուի կա՛մ օտար փոխառութիւն և կամ բարդ բառ, որի առաջին եզրն է *σαλη «պոչ», երկրորդը անծանօթ (Boisacq 859):—Հիւբշ. 376։

ԳԴ պրս. սէմէնտօվ։ ՆՀԲ յն. լտ. թրք. (իմա՛ պրս.) ձեւերի հետ։

ԳԻԹ.—Մկ. սոլտարմեա «խեչափառ» (որ և վն. սալադրաճա՝ ըստ Ամատ. Հայոց բառ ու բան, էջ 581). նոյնից փոխաբերաբար՝ վն. սալադրաճա «սատանայ-սադայէլ, արբանեակ սատանայի» (ըստ Շէրենց, Վանայ սազ Ա. 116). իմաստի զարգացման համար հմմտ. սատանայ Ագլ. Ազա, Դվ. Մրղ. Սլմ. «սարդ, մամուկ»։

ՍԱՂԱՊ «անհաստատ, յողդողդ, փոփոխամիտ» Յհ. կթ. 227. «դեգերանք գիտութեան մէջ, ուսման փորձեր» Ոսկ. յհ. բ. յիշ. էջ 960. որից սաղապաճեմ «քայլամոլոր, անտանոլով պտտելով» Խոր. սաղապեցուցանել «մոլորեցնել, խոտորցնել» Խոր. սաղապիլ «ալքայլ» Պիտ. վջ. սաղապումն «դեգերանք, կրթանք» (հմմտ. յն. τριβή «ալքտմէլ, դանդաղիլ, զբաղմունք, խնամք, գործունէութիւն») Մաքս. եկեղ. անսաղապ «անամոքելի, խիստ» Յհ. կթ. 363. դիւրասաղապ «շուտ սայթաքող՝ մոլորուող» ի գիրս Խոսր. 141. շուտասաղապ «շուտ սխալող» Խոսր. առսաղապել «մէկին մի բան վերագրել» Տիմոթ. կուզ 108 (սորկական թրգմ. բնագրի προστρίβω համանիշից, հմմտ. Ակինեան և Աճառեան, Տիմոթ. կուզ, էջ 47, 67). սրա հետ նոյն է սողոպումն «սայթաքում, անկում» Բրս. հց. որից դիւրասողոպ «շուտ գայթող, մեղքի մէջ շուտ ընկնող» Բրս. չար.։

ՆՀԲ «որպէս թէ սողեալ՝ սողոպեալ դանդաղանօք»։

*ՍԱՂԱՍ «սալէպ բոյսը, աղուէսաձուք, լտ. satyrium» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2687։

=Արաբ. ثعلب θa'lāb, նոր հնչումով sa'lab, որ է նոյն բոյսը (բուն նշ. «աղուէս», այս պատճառաւ էլ հյ. թրգմ. աղուէսաձուք). դարձած է թրք. سالب saleb՝ նոյն նշ.—ԱՃ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ, թ. 1908, էջ 124։

*ՍԱՂԱՐ (ի–ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «զօրավար, զօրապետ» Փարպ. Եղիշ. դ. էջ 74. Լաստ. որից սաղարութիւն Կանոն. 76, սաղարանի «զօրավարներ» Ասող. ասւում է նաև սալար Խոր. Գ. 17. Պատմ. ներս. հյր. 69. Մեսր. եր. սալարանի Գր. երէց (տպ. Ուռհ. էջ 404), զանդասալար Արծր. առանձին տե՛ս նաև սպասալար։

=Սասանեան պհլ. [illegible] sālār «զօրապետ», որ և մանիք. պհլ. סאראר sārār (կարդա՛ sālār) «գլխավոր, առաջնորդ» (Salemann ЗАН 8 (1908), էջ 102). սրա հետ նոյն են պազ. sālār «զօրապետ, զօրագլուխ», պրս. سالار sālār «զօրագլուխ. 2. առաջնորդ ժողովրդեան»։ Աւելի հին ձեւն է Արշակունեան պհլ. sardār, որ ծագում է հպրս. *sāraδāra «գլխաւոր» բառից։ Գտնւում է նաև զանազան բարդութեանց մէջ. հնչ. puśtīkpān-sardār «փուշտիպանաց սալար», pēšīnīkān-sardār «պալատական պաշտօնեաների գլխաւորը», artēštārān-sardār «բանակի բարձրագոյն հրամանատարը» (տառադարձուած Ἀδρασταδαρανσαλάνης ըստ Պրոկոպիոսի), vāstryōšān-sardār «կալուածական տրոց ընդհանուր վերատեսուչ», պազ. spāh-sālār «բանակի հրամանատար, սպասալար», rama-sālār «հօտապետ, առաջնորդ հօտի», պրս. xuān-sālār «արքայական մատակարար, խոհարարապետ»։— Հիւբշ. 235, 514։

Նախ՝ Աւգերեան, Լիակ. վրք. սրբոց Ը. 39 դրաւ պրս. sālār ձեւի հետ. նոյնը նաև ԳԴ, ՆՀԲ, Lag. Urgesch. 618, Beitr. bktr. Lex. 50 են։

ՍԱՂԱՐԹ (ի, ի–ա, ու հլ. գրուած նաև սաղարդ) «կանաչ տերև, տերևալից ճիւղ» Խոր. Պղատ. օրին. Լմբ. «փխբ. երկար թողած մազ, վարս» Նար. որից սաղարթանալ «ծաղկիլ, կանաչիլ, ուռճանալ» Ոսկ. յհ. ա. 31. սաղարթաքաղ Պիտ. փիլ. սաղարթախիտ Թէոդ. խչ. ոսկեսաղարթ, ճեզասաղարթ, բարեսաղարթ, գեղասաղարթ, զուարթասաղարթ, բանձրասաղարթ, լայնասաղարթ, լուսասաղարթ, խուռճասաղարթ են, բոլորն էլ յետին։

ՆՀԲ լծ. լտ. saliens «դուրս ցատկող, խայտացող»։ Հիւնք. սարդ բառից. Scheftelowitz BB 28, 282 և 29, 22 իրբև բնիկ հայ կցում է սանս. çala, çalala, çalāka «գաւազան, ճիպոտ» բառին, որի ցեղակիցներն են յն. κῆλον

«նեա», իռլ. cail «նիզակ», հին պրուս. kelian «նիզակ» են. -արդ մասնիկ է հայերէնի մէջ։ Կրկնում են Boisacq 448 և Pokorny 1, 431 կասկածով։

Սաղարկել տե՛ս Սալարիլ։

*ՍԱՂԱՒԱԹ «նուէր, ընծայ». մէկ անգամ ունի Կիր. էջ 223. Զմի որդի խալիֆային հրամայեաց որդւոյ իւրում սպանանել և զմիւս որդին տալ գետոյն Տիգրիսի սաղաւաթ։

=Արաբ. صلوات ṣalavāt «նուէր»։

Ուղիղ մեկնեց նախ Ալիշան, Հրապ. Կիր. (անդ)։ Վերջին անգամ Աճառ. Հայ նոր բառեր հին մատ. Ա. էջ 82։

Հ. Գր. Սարգսեան, Բազմ. 1927, 45 արաբ. սաղ «առողջ» բառից, իբր «կենդանութիւն»! (բայց صاغ saγ թուրքերէն է և կարելի չէ թուրքերէն բառին արաբերէն մասնիկ կցնել)։

*ՍԱՂԱՒԱՐՏ (յետնաբար ի, ի-ա հլ. գրուած նաև սաղավարտ) «զինուորականի երկաթէ կամ պղնձէ գլխանոց. 2. արքունի պաշտօնեաների խոյր. 3. քահանայի, մանաւանդ եպիսկոպոսի թագ» ՍԳր. Եղիշ. Ղեւոնդ. Պարգ. որից սաղաւարտաւոր Եզեկ. իգ. 24. ըր. 4. Բուզ. դ. 20. սաղաւարտել Եզեկ. ըր. 5. Եղիշ.—մհյ. սաղուարտ Անսիզք 31։

=Հիւս. պհլ. *sārawart(i) «գլխանոց»< հպրս. *sāravarti- «գլխի ծածկոց» բառից փոխառեալ. (հայերէնի մէջ իրան. r-r տարանմանութեամբ դարձել է ղ-r). այս իրանեան ձևերը աւանդուած չեն, բայց նոյնն են հաստատում ասոր. փոխառեալ ܨܢܘܪܬܐ sanvartā «սաղաւարտ» և առանց -ti մասնիկի իրանեան ձևերը, զնդ. [illegible] sāravāra- և պհլ. [illegible] sārvār «սաղաւարտ»։ Բոլորն էլ ծագում են sār «գլուխ» և var- «ծածկել» բառերից. -ti մասնիկը գտնում ենք նաև վարտիք բառի մէջ (տե՛ս անդ)։—Հիւբշ. 235։

ՆՀԲ լծ. լտ. galea «սաղաւարտ» և հյ. ւարտ կամ վերտ, իբր սաղարի գլխարկ։ Böttich. Rudim. 48, 173, Lag. Urgesch. 34 (302), Ges. Abhd. 72, Beitr. bktr. Lex. 46 ասոր. sanvart և իրան. sarabara (ըստ Իսիդորի), իբր çiras և var բառերից։ Justi, Zendsp. էջ 294 զնդ. sārāvāra ձեւի տակ։ Տէրվ. Նախալ. 74, 106 սար «գլուխ»+var «ծածկել»։—Հիւնք. սկաւառակ բառից։ Վերի ձևով մեկնեց Meillet, Յուշարձան 211։

ԳԻՌ.—Պլ. Սեբ. սաղավարդ, Մշ. Ջղ. Սչ. սաղավարդ՛, Ախց. Մրղ. Ննխ. Շմ. սաղավարթ, բոլորն էլ «պատարագչի թագ»։

ՍԱՂԳՐԻՒ «մի տեսակ թռչուն». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած է Տաղ. «Սաղգրիւն երթայր ընդ սաղն ի վայր, Շատ մի ճանապարհ ու չխոնջենայր, Բոլոր ծովուն առնու չամբար, Մարդ ի յերեանց հոգըն չկայր»։

Գտաւ ու մեկնեց Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 582։

ՍԱՂՄՆ, ն հլ. (սեռ. սաղմին ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «սերմը արգանդի մէջ» Եղ. իա. 22. Կոչ. Ոսկ. յհ. ա. 11. նաև սաղմ, ի հլ. «նոյն նշ.» Մծբ. Կիւրղ. ծն. որոնցից սաղմնառութիւն Ոսկ. յհ. ա. 24. սաղմնազգեցեալ Կնիք հաւ. 179. սաղմաբոյն մզանէք «տղընդեր, սաղմի շապիկը, ընկերք» Ոսկ. մ. ա. 4. սաղմել կամ սաղմնել «բեղմնաւորել» Պետր. սիւն. 18. սաղմնանալ Եօթնագր. սաղմնաբանութիւն (նոր բառ) են։

ՆՀԲ սերմն կամ սեղմ բառից։ Տէրվ. Altarm. 91, 99 սերմն բառի հետ (տե՛ս սեր): Հիւնք. սերմն բառից։ Անդրիկեան, Բազմ. 1903, 367 լտ. caro, carnis «միս» բառի հետ։ Meillet, Յուշարձան 211 հյ. սան, սուն, սնանիլ արմատից՝ իբր *սան-մին ձևից, տարանմանութեամբ ն>ղ ձայնի? Scheftelowitz BB 28, 284 սանս. çarīra «մարմին» բառի հետ։

*ՍԱՂՄՈՍ (յգ. սեռ. -աց, գրծ. -իւք, իսկ Ոսկ. ես. 367 ունի սաղմոսից) «քնարերգական նուագ (եբրայեցոց). 2. յատկապէս՝ Դաւիթ մարգարէի երգերը և նրանց հաւաքածոն» ՍԳր. Կորիւն. Եղիշ. Յճխ. որից սաղմոսել Նեեմ. ժբ. 28. Ա. եզր. ե. 60. սաղմոսանուագ ՍԳր. Ագաթ. սաղմոսասաց ՍԳր. սաղմոսակից Վկ. գէ. 23. սաղմոսարան ՍԳր.

Կոչ. Ագաթ. սաղմոսութիւն Եւագր. սաղմոսերգու Կոչ. ևն։

=Յն. ψαλμός «սաղմոս» բառից. այս բառը ծագում է ψάλλω «քաշել, աղեղը լարել, թրթռացնել, քնար հարկանել» բայից (Boisacq 1073) և հին յն. նշանակում է «աղեղի լարում, թելատը նուագարան, քնարի վրայ երգ»։ Սրանից են փոխառեալ նաև լտ. psalmus, անգլ. գերմ. psalm, ռուս. псаломъ, ֆրանս. psaume ևն։ Մեր մէջ գիտական ձևեր են համարւում փսալմոս, փսաղտ են, որ տե՛ս առանձին։ Մեր բառի հետ յատկապէս համեմատելի են հրզ. psalmo, որ շրթնականի անկմամբ շատ անգամ դառնում է salm, salmo, սպան. salmo, դան. psalme և շվեդ. psalm, որոնք հնչւում և նոր ուղղագրութեամբ գրւում են դան. salme, շվեդ. salm «սաղմոս» (Poestion, Lehrb. d. schwed. spr. 25):—Հիւբշ. 376։

Հներից Լմբ. սղ. յոչ. մեկնում է. «Այլ թէ ընդէ՞ր է սաղմոս անուն սորա. յորժամ ի յունականէն զանուանս զօրութեան քննեմք՝ ուսանիմք. զանզի փսալմոս թարգմանի առ ի մերս փողովք»։ Վրդն. սղ. ճժա, էջ 514 աւելի նմանութեամբ մեկնում է «Սաղմոսարան, որ է աման և կաղմարան բնութեանս յարգանդի մօր» (իբր սաղմ բառից)։ Տաթև. ամ. 153՝ Սաղմոսն երգ լսի։ Նորերից ուղիղ մեկնեց նախ Schröder, Thes. 47, նոյնը նաև ՀՀԲ, ՆՀԲ ևն։

ԳԻՌ.—Ջղ. Սլմ. Վն. սաղմոս, սաղմոց, Ախց. Երև. Հմշ. Սչ. սաղմօս, Խրբ. Պլ. սաղմօս, սաղմօց, Ննխ. սաղմօս, սաղմօց, սամօց, Ալշ. Մշ. սաղմոց, Ակն. Կր. Ռ. սաղմօց, Գոր. Ղրբ. Մկ. Շմ. Տփ. սաղմուս, Տիգ. սռղմուս, Սեբ. սաղմէօս, Սվեդ. սռղմիւս, Ասլ. սաղմէօ՝ս, Զթ. սռղմիւս, սռղմիւց, Մրղ. սաղմուᵛս, սաղմուᵛց, սաղմըᵛս, սաղմըᵛց: Այս բոլորի մէջ –ց վերջաւորութեամբ ձևերը յառաջացած են Գոռծոց, Ճաշոց, Մաշտոց բառերի նմանութեամբ։

*ՍԱՂՄՈՍՈՂՈԳ (ի–ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ. –ի) «սաղմոսասաց, փոխասաց դպիր» Կանոն. ՅՀ. իմ. պտ. էջ 22, որից սաղմոսողոգութիւն Եւագր. 74, Լմբ. մատ. էջ 139, Վրք. հց. Բ. 554։

=Յն. ψαλμολόγος «սաղմոսասաց» բառից, որ կազմուած է ψαλμός «սաղմոս» և λόγος «բան, խօսք» բառերից։ (Չունի Bailly, բայց գիտէ Sophocles էջ 1178ա)։—Աճ.

ՆՀԲ «ի բայէս ողել, յն. λέγω կամ աղաղակել, յն. ὀλολύζω, լտ. ululo»։ Հիւբշ. 377 մոռացել է յիշել։

ՍԱՂՈՅՑ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Կղնկտ. հրտր. էմինի, էջ 126. «Զարգանակն լափէին և նովին պարարտական սաղոյց անլուայ աղտիւքն...» (հրտր. Շահն. Ա. 272 սառոյց, իսկ Հայաստառմ Բ. 223 ը պարառակ անսաղոյց անլուայ): Եթէ ստոյգ է սաղոյց, կարող է նշանակել «իւղոտ, ճարպոտ», իսկ եթէ պէտք է ընդունիլ անսաղոյց, նշանակում է «անլուայ», իբր *սաղուցանել «լուալ» բայից։

Նորագիւտ բառս երևան հանում և քննում է նախ Աճառ. Հյ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 35, ուր յիշում և մերժում է եակութ. sāl, թթր. šalγan, կոյբալ. կարագաս. salgan «իւղ, ճարպ» բառերի համեմատութիւնը։ (Կայ նաև արաբ. سلا salā «կարագը հալեցնելով՝ քամել» Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 29)։ Մառ. Тексты и Раз. по Кав. Фил. հտ. 1 (1925), էջ 95 ռուս. сало «ճարպ» բառի հետ։

*ՍԱՂՎԻԱ «մի տեսակ խոտ. տճկ. ադիղ օթու». գիտէ միայն ՓԲ. հնի՞ց է աւանդուած, թէ նորահնար։

=Լտ. salvia «զոպայ», sauge, Թրք. ատա չայի»։—Աճ.

*ՍԱՃ «մի տեսակ մեծ ծառ. լտ. tectona grandis» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2690։

=Արաբ. ساج sāj «հնդկական մի մեծ ծառ». ընդարձակ նկարագրութիւնը տե՛ս Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 414։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՍԱՃԱՉՆԻԱ «անծանօթ մի բոյս է» Բժշ. (շատ անգամ յիշուած). ունի միայն ՀԲուս. § 2691։

ՍԱՄ «սմայ կամ չափ», սամէ «նոքայ»,

սեղայ «սմայ». երկքն էլ ունի միայն Բառ. երևմ. էջ 280, 283։

*ՍԱՄԱՂ «մի տեսակ քար» Էֆիմ. 247. «Յեսան և սամաղքարն, մահքն և այլ սոցին նման սալացեալ քարինքն»։

=Արաբ. سُمّاقى summāqī «ծիրանաքար» (աղաւ. Թրք. somaqi)։—Աճ.

Սամայել տե՛ս Սադայէլ։

ՍԱՄԱՐՏԻԿՈՍ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի ՅՀ. կԹ. 30. «Սամարտիկոս չփոթութեամբ զմիմեամբք եկեալ և այր ընդ առն ի կռիւ կաքաւեալ»։ Հին բռ. մեկնում է «փառասէր», ԼեՀ. «ծաղրածու», Բառ. երևմ. էջ 280 «փառասէր կամ քիթող», ՆՀԲ և ՋԲ «խուովայոյզ», ԱԲ «քարքարոսական». և անշուշտ այս վերջինն է ուղիղ. Համմ. Խոր. Ա. 31. «Քանզի չփոթ իմն ամբոխից լեալ, այր զարամբ ելանէին»։

> ՆՀԲ «յն. լտ. σαμάρδακος «խաբեբայ, ծաղրածու», այլ ստոյգ. եւ երեւի՝ իբր շամբռական, սամարացւոց նման, խառնակ, խռովայոյզ»։

ՍԱՄԲԱԿ «քառ». ունի միայն Բառ. երևմ. էջ 280։

ՍԱՄԷՆ «պատրաստ». ունի միայն Բռ. երևմ. էջ 280։

+ՍԱՄԻ (միայն անեզաբար գործածուած, յգ. սեռ. սամեաց) «լուծի երկու ծակերից անցուած կրկին փայտերը, որոնք եզան վզի երկու կողմերից իջնելով՝ վզի տակ կապով միանում են իրար» Բրս. մկրտ. Նար. երգ. և յովէդ. «Նաւի զեկ» Ոսկ. փիլիպ. 488 Բ. տիմ. և տիտ. Սեբեր. որից սամետի «սամիի կապը» (գրծ.-տեօք) Սիր. իը. 24, լ. 27, որ և սամետէ Երեմ. ե. 5. Սեբեր. Ոսկ. ես. *սամետ (գրծ. սամետիւք) Յոբ. լԹ. 10, Ոսկ. ա. տիմ. Սեբեր. սամետայք Մխ. երեմ. սամոտիք Ոսկիփ. Նար. տաղ. 473. սամետէնք Տաթև. ամ. 275։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'am- արմատից կամ k'ₑmiyā-? ձևից. Համմ. սանս. ŚĀMYĀ çámyā-«լուծի հաւուկը, փայտէ սեպ, յեցակ, ցից», YUGAÇAMYA yugaçamya «լուծը և հաւուկը միասին», զնդ. simā- «ձիու խամութ», simōiθrā- «լուծ», պրս. سیم sīm «սամի, այն՝ զոր երկրագործք պարանաւ յերկոցունց կողմանց լծոյն կապեն ի պարանոց եզին», سمه sama «սամի», յն. κάμαξ «ուղղաձիգ եղէգ, գաւազան, ճիպոտ, յեցակ, գեղարդի կամ Թիի կոԹ», հրգ. hamo «կարթի փայտը, կարթ», գերմ. hamen «ձուկ որսալու քսակաձև ցանց», մրգ. hamel «ձող», շվեդ. դան. hammel և նորվ. humul «կառքի կամ սայլի փոկակալ» (Boisacq 401, Pokorny 1, 385, Horn § 764): Pokorny հնխ. արմատը դնում է k'em- k'am- «ձող», որոնցից միայն երկրորդն է յարմար հայերէնի (k'em- պիտի տար *սիմ). Հիւբշ. դնում է սամի<հնխ. k'ₑmiyā? չի կարող հայ բառը փոխառեալ լինել իրանեանից, որովհետև այս պարագային սպասելի էր *սիմ կամ *սամակ:—Սամետիք ձևի համար տե՛ս տի «կապ»։—Հիւբշ. 488։

> Գ.Գ պրս. սէմէ, սէյմ։ ՆՀԲ յիշում է արաբ. սէյմ, երկականն՝ սէմըզ: Peterm. յն. κημός, Lag. Urgesch. 619 սանս. çās արմատից, յն. κημός, սանս. *çāsma: Պատկ. Изслед. յն. κημός, պրս. sima: Justi, Dict. Kurde 233 քրդ. պրս. արաբ. ձևերի հետ։ Հիւնք. պրս. սէմէ, արաբ. սէյմ, Թրք. սէմըք իփի: Ուղիղ մեկնեց Bugge KZ 32, 34:

ԳԻՒ.—Ալշ. Երև. Խրբ. Կր. Մշ. Սլմ. Վն. սամի, Գոր. սա՛մի, Ղրբ. սա՛մբէ, ՋԹ. Մկ. սամբ՛, Հր. սամբ՝, Սվեդ. սամա, Ախց. սամ: Նոր բառեր են սամեթել, սամեթեռ, սամեխեղդ, սամեփայտ. իսկ Հմշ. սամին «սայլի կամ կառքի ձող, որ լուծին են կապում»։

ՓՈԽ.—Քրդ. سامی sami «եզները լուծին կապելու անուր», ուտ. սամի «սամի», սամէտ «սամետիք», Թրք. գւռ. Թորթումի՝ սամի «սամի» (Շիրակ 1905, 425)։ Հայերէնից պէտք է լինին նաև Թրք. سمك semek «սամի», արաբ. سميق samīq «սամիի մի փայտը», سميقان samīqān «սամիի երկու փայտերը». (արաբ. բառերը ըստ Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 929 պարսկերէնից են փոխառեալ. բայց չկայ պրս. *samīk ձևով բառ. կարելի էր սպասել պհլ. *samak ձևը, որ

նոյնպէս անյարմար է. ուստի պէտք է դնել հյ. սամիf յոգնակի ձևից)։

ՍԱՄԻԹ «մի տեսակ համեմային ուտելի բանջար. տճկ. ռէզէնէ, լտ. anethum» Մտթ. իգ. 23. Վեցօր. 186. Վստկ. 91. Բժշ. Գաղիան. որից սամթաչուր Մանդ. էջ 210= Մանդ. սիր. 13։

=Հմմտ. պրս. شبت šibit, գւռ. šivid, արաբ. شبّث šibiθθ, ասոր. ܫܒܬܐ šəbeθθā որոնք բոլոր նշանակում են «սամիթ» և անշուշտ պատկանում են նոյն բնտանիքին։ Ցիշուած ձևերի հետ նոյն են նաև ասուր. ši-be-tūm=եբր. šəbītā «anethum gra veolens» ըստ Muss-Arnolt. Ass. Handwb 1008: (Կայ նաև արաբ. سنّوت sannūt Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 309—310, նոյն նշանակութեամբ)։ Բայց ի՞նչ է հայերէն ձևի ծագումը, որ ո՛չ կարող է պարսկերէնից և ո՛չ էլ ասորերէնից ուղղակի փոխառեալ լինել։—Հիւբշ. 236։

Lag. Ges. Abhd. 82 և Arm. Stud. § 1939 համեմատում է վերի բառերի հետ։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ննխ. Ո. Տփ. սամիթ, Ասլ. սամիթ, սամի*, Ջղ. սամիթ, սամեթ, Ղրբ. սա՛մըէթ: (Այս բոլորը նշանակում են տճկ. թէրօղօթի, ռուս. укропъ, ֆրանս. fenouil, վն. տէրաղօթիկ կոչուած բնտանի համեմային բոյսը)։ Նոր բառ է սամթաճոտ:

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Ակն. semit «սամիթ»։

***ՍԱՄՈՅՐ** (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «ազնիւ մուշտակ տւող մի անասուն (այս իմաստով չէ գործածուած). 2. նոյն անասունի մորթից շինուած ծանրագին մուշտակ» Ոսկ. ես. 439. Բուզ. Եղիշ. է, էջ 106. Արծր. որից սամուրենի «սամոյրի մուշտակ» Բուզ. դ. 2։

=Պհլ. samōr կամ samūr «սամոյր», յն. տառադարձուած σίμωρ, պրս. سمور samūr «սամոյր». փոխառութեամբ տարածուած է շատ հեռուները. ինչ. ասոր. ܣܡܘܪܐ samūrā, արաբ. سمّور sammūr, վրաց. სამური սամուրի, քրդ. Թրք. գնչ. samur, յն. σαμούριον, նյն. σαμοῦρι, հին ֆրանս. samarre, ֆրանս. simarre, անգլ. simar, հսլ. samurinŭ, ռում. samur, սպան. zamarra, եւրոպականների մէջ ոնգականի փոփոխութեամբ՝ մլտ. sabellum, իտալ. zibellino, հֆրանս. անգլ. sable, ֆրանս. zibeline, գերմ. Zobel, ֆինն. sopoli, լիթ. sabalas, zabels, ռուս. соболь են։—Հիւբշ. 236։

Նախ ԳԴ դրաւ պրս. սէմմուր: Bōttich. Arica 27, 91, Lag. Ges. Abhd. 71, 226 պրս. samūr, պհլ. σίμωρ ձևերի հետ։ Մառ, Тексты и Раз. по Кавк. фил. 1 (1925), էջ 121 դնում է թուրանական ծագումից. հմմտ. գւռ. սվորիկ «ճագար», վրաց. წალი ծալի, წვალი ծվալի «կուղբ»։

ԳԻՌ.—Մշ. Պլ. սամուր, Ախց. Սեբ. սամուռ «մուշտակը»՝ անշուշտ նոր փոխառութիւն են թուրքերէնից։

ՍԱՄՈՒԽ «մկնականջ, անմոռուկ, myosotis» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2696. (դիտէ նաև ԱԲ բզրուկ «մկնականջ» բառի տակ). Տիրացուեան, Contributo § 354 համարում է «anagallis arvensis L, տղրկախոտ կամ անճարակ»։

Աճառ. ՀԱ 1908, 124 փոխառեալ է դնում արաբ. سمسق samsaq, simsaq, sumsaq, samsuq «յասմիկ», բայց նաև «մկնականջ, myosotis» (Կամուսի Թրք. Թրգմ. Բ. 351 և 929) բառից և ըստ այսմ սամուխ ձևը ուղղում է սամսուխ:

***ՍԱՄՍԱՐ** կամ **ՍԵՆՍԱԼ** «Ռուբինեանց ժամանակ ստորին մի պաշտօնեայ, որ խանութներից հարկ էր հաւաքում». որից սամսըրչէf. Karst, Դատաստ. II 79, 234։

=Արաբ. سمسار samsār, որ յառաջացած է լտ. censarius բառից (այս էլ censere «հաշուել» բայից)։

Ուղիղ մեկնեց Karst, անդ։

ՍԱՄՍԱՐԵԼ «քայլելու ժամանակ կոտրատուիլ, նազել» Ոսկ. մ. բ. 24. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

ՍԱՄՏԻ «բող». ունի միայն ԱԲ՝ իբր անստոյգ բառ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. եփես. 833. Զանգտին և զսամտի անուն կոչես զբոզն և զպոռնիկն։

*ՍԱՅԱՅ «պարզ, անպարդ» Բրս. մրկ. էջ 383 (Սայայ քթան).—չունի ԱԲ։

=Ասրպ. թրք. saya «պարզ, հասարակ», որ կարծեմ թէ կրճատուած է պրս. ساده sāda համանիշից, ինչ. պրս. ماده māda «մատակ, էգ» դարձած է māya։ Թուրք ձևը չունի Будаговъ, բայց գործածական է այժմ կովկասեան բարբառներում, փոխառութեամբ նաև Ղարաբաղի հայոց մէջ. օր. սայա բուղր:—Աճ.

ՍԱՅԱՐ «աղաղակ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 281։

*ՍԱՅԶԱՅ «վէճի տակ եղած մի իրի գրաւումը կամ նրա վրայ դրուած արգելքը՝ դատական իշխանութեան կողմից» Անսիզք 57։ (Նոյնը նաև սազայ, որ տե՛ս վերը և միացրու այստեղ)։

=Հֆրանս. saisia, ֆրանս. saisie նոյն նշ.։ Տե՛ս և սայզել։

Ուղիղ մեկնեց Անսիզքի հրատ.։

*ՍԱՅԶԵԼ «բռնել, գրաւել» Անսիզք, էջ 17, 23, 57, 71, որից սայզվիլ «հասկանալ, ըմբռնել, իմանալ» Անսիզք 29։ Տե՛ս և սայզայ, սազայ:

=Ֆրանս. saisir «բռնել. 2. ըմբռնել, իմանալ»։—Հիւբշ. 391։

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ Անսիզքի հրատարակիչը, էջ 16։

ՍԱՅԹԱՔ «տղբր սահիլ». այս իմաստից է բխում «գլիրագայթ, շուտ սխալող» Փարպ. «յաջողակ, արագաշարժ» Տօնակ. նոյն արմատից՝ սայթաքիլ «սահիլ, գայթիլ, շեղիլ, մոլորուիլ» Բ. մկ. ժե. 17. Ագաթ. Եզն. Ոսկ. յհ. ա. 1, 3. Փարպ. սայթաքումն Ոսկ. ես. 436 (գրուած սեթաքոյիմն, այսպէս ուղղելի ըստ Վարդանեան ՀԱ 1910, 368), սայթաքմունք Փարպ. անսայթաք խոր. Նար. Տօնակ. դիւրասայթաք Սկևռ. աղ.։

ՆՀԲ գայթել աքեաց կամ աքէօք (իմա՛ գայթ-աք): Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 սաքթաքել ձևի հետ՝ իբր տճկ. սէքմէք, սէքիքմէք «ցատկել»։ Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2, 96 մինգր. zirtua «սահիլ» բայի հետ։

*ՍԱՅԼ, ի հլ. (յետնաբար կայ գրծ. -ով, -of) «եզան կոշտ կառք» ՍԳր. «փխբ. Մեծ և Փոքր Արջ համաստեղութիւնները, որոնք սայլի ձև ունին» Յոբ. թ. 9. Շիր. 48, 49, 73. Փիլ. «հիւսիսային բևեռ՝ Փոքր-Արջի համաստեղութեան ծայրը, որ երկնակամարի անշարժ կենտրոնն է» Արիստ. աշխ. «հիւսիս» Փիլ. եւ. էջ 533. իմ. էջ 75. Իրեն. ցոյցք 26. «առանցք» Նիւս. կազմ. «ԳՁ ձայնին պատկանող մի եղանակի անուն» Մանրուս. (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 582). որից սայլակ Եփր. ա. թղ. և ա. մն. սայլակերպ աստեղ Վեցօր. 135. սայլատուն «թափառական, վաչկատուն» Ոսկ. բ. կոր. ժե. սայլորդ խոր. կամնասայլ ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 27. Բուզ. սայլաքաշ «Մեծ Արջի համաստեղութիւնը» Զքր. կթ. (տե՛ս Հին հաւ. էջ 112), սայլապան (նոր բառ) են։

=Փոխառեալ է փռիւգ. *satilja ձևից, որից փոխառեալ են նաև յն. σάτιλλα «Բոյլք աստեղաց, Մեծ Արջի համաստեղութիւնը» (Հեսիքիոս), σατίνη, յգ. σατίναι «սայլ, կառք» (մէկ մէկ անգամ գործածուած Հոմերոսի և Անակրէոնեան մի հատուածի մէջ)։ Սրանց Փոքր-Ասիական ծագումը յայտնի է:

Հիւնք. հյ. լաստ կամ թրք. սալ «լաստ» ձևից։ Վերի համեմատութիւնը տուաւ Lidén, Ett grekiskt lånord, Comm. phil. 159—163 (ՀԱ 1905, 191), որ կրկնում են Boisacq, էջ 854 և Pokorny 1, 339: Պատահական նմանութիւն ունին սանս. çal «երթալ, վազել», çalāṭa «մի սայլ բեռ»։

ԳԻՌ.—Սեբ. սալ, խրբ. սոլ, Ալշ. Երև. Կր. Մկ. Մշ. Սլմ. Վն. Տփ. սէլ: Նոր բառեր են անսայլ, սայլգնայ, սայլճարի, սայլընկեր, սայլուոր:

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Կր. sal «սայլ» (Բիւր. 1898, էջ 627)։

ՍԱՅԼԻՏ «աթոռ, գահ». մէկ անգամ ունի Կիր. պատմ. տպ. Վենետ. էջ 53։

ՆՀԲ լծ. լտ. sella, sellula, իսկ Կիրակոսի հրատարակիչը դնում է յն. σέλλα, «յորմէ և սելլին առէ Մատթ. Ուռհ. և հնագոյնք քան զնա»։

ՍԱՅՆ «կարգ, վիճակ, աստիճան». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տիմոթ. կուզ. էջ 26. «(Քրիստոս)

ընդ ամէն սայլս աղքատութեանս մերոյ անցանելով՝ մինչ ի մահու ժամանակս փոր-ձութիւնս։

Անստույգ և կասկածական բառ (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր Տիմոթ. կուզի մէջ, էջ 97)։

*ՍԱՅՎԱՆ «հովանոց». *նորագիւտ բառ, որ գործածւում է յետին հայերէնի մէջ. օր. Չինչ շատ հեծելով սուլտան, զարնեն ցեղք ի ցեղք սայվան, կէսքն պարերովն զան՝ ժողով ի բուրաստան զան (Կոստ. երզն. 173). Իմ սիրտն է գինու սայվան (Կոստ. երզն. 175)*։

=*Պրս.* ساىوان sāyavān *(կարդացւում է նաև* sāyvān*) «հովանոց», որ կազմուած է* ساىه sāya *«հովանի, ստուեր, շուաք» բառից*։

Ուղիղ մեկնեց Պատուբեան, հրատ. Կոստ. երզն. 203։

ՍԱՅՏ *«պարզ օր». նորագիւտ բառ, որ մէկ քանի անգամ գտնում եմ գործածուած էֆիմ. էջ 149, 153, 155. «Յունվարի 11. պարզ է (օդն) և սայտ. Մարտ 17 սայտ է և սեր-կեփէ ծառ տնկելն լաւ է. Ապրիլ 11 սայտ և շնորհաւոր է յոյժ այս երկու օրս»*։

ՍԱՅՐ, ի հլ. *«թուրի բերան» Բ. մկ. ե. 11. Գ. մկ. գ. 4. Ոսկ. եբր. «լեռան ծայրը» Մաշկ.* որից սայրասուր *«բերանը սուր» Նար. Լմբ. Շնորհ. Յայսմ.* սայրադիր *«սուրի ծայր» Սիր. լգ. 31.* սայրուց *«նաւի քի՞թը կամ կո-ղերը» Ոսկ. եփես. 871.* երկսայրի *ՍԳր.* երեք-սայրի *Վրք. հց.* եռեքսայր *Կնիք հաւ. 315.* եռասայր *Մխ. երեմ.* միասայրի *Նեեմ. գ. 18.* կրկնասայր *ԱԲ։ Բառիս երկրորդ ձևն է ՍԱՅՌ, որ յիշում է ՀՀԲ «լեռան գլուխ» նշա-նակութեամբ, առանց վկայութեան. որից ձևացած են* սեռ *«լեռան մէջքը» Օրբել. 150 (Եւանէ ձորովդ ի վայր ի Սևաջուրդ և ի վեր ի սար վանաց ձորոյ սեռից). Արձ. 1323 թ. =Վիմ. տար. 161,* բնասեռ *«նոյն նշ.» Օր-բել. 149, 169 (Անտի ի բլուրդ որ ի շինա-գլխիդ, և անտի ջրթափան յՄտերջաց զա-ւակ և բնասեռից ի Վարդանայ մարգի խո-ռըն. Եւ ի հիւսիսոյ դեհաց բնասեռովն ի վայր ի գետն հանդէպ Խոտոյ և Քարաձորին մեծ բնասեռովն ի սարն). որ և* բնասար *Օր-բել. 149 (Եւ յարևմտից կողմանէ Լորաձորդ բնասարաւդ. հմմտ. Այտնեան, Քնն. քերակ. էջ 143).* միասեռի *«միասայրի, մի բերանով (սուր)» Կղնկտ. հրտր. էմինի, էջ 84=Շահն. 209)*։

ՆՀԲ լծ. ծայր: *Հիւբ.* սէր *բառից*։ Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 117 հնխ.* k'ə *«սրել» արմատից. հմմտ. սանս.* çiçāti *«սրում է», լտ.* cōs *«սրոց»,* catus *«սուր», նոյն ըձզ հյ.* սուր, *սանս.* áçri, *յն.* ἄκρις *(Ընդունում են* Walde 142, Pokorny I, 454, Petersson, Ar. u. arm. Stud. 110): Scheftelowitz BB 28, 284 *և 29, 55* սար *«բարձրութիւն» բառին արմատակից դնելով՝ կցում է պրս. գւռ.* sir *«գլուխ». Թիրեաքեան ՀԱ 1912, էջ 288 և Արիահայ բռ. 328 պրս.* ser *«գը-լուխ» բառից, նոյն ընդ* ծայր, սար:

ԳԻՌ.—Բառիս երկրորդ ձևը պահում են Ղրբ. սէռ, *Շմ.* սըռ *«երկու մակերդակների միացման գիծը,* ligne d'intersection, arête». *օր.* պատի սեռը, Fարի սեռը, *բայց մասնա-ւորապէս* մէջfի սեռը *«թիկունքի մէջտեղի ուղղահայեաց գիծը»,* լեռան սեռը *«լեռան՝ հորիզոնի հետ միացման գիծը». Սրանք ցոյց են տալիս՝ որ* սայր *բառի բուն իմաստը պէտք է դնել ո՛չ թէ «սուր կողմ», այլ «ծայր»*։

ՓՈԽ.—Մառ, Иппол. *65 հայերէնից է հա-մարում վրաց.* სერი սերի *«լեռ», իբր* այ>է *ձայնափոխութեամբ*։

ՍԱՆ, ի հլ. *(բայց Նորագիւտ բ. մն. լե. 13 ունի գրծ.* սանու*f, որ կարելի է ուղղել* սա-նի*f) «մեծ կամ փոքր կաթսայ» ՍԳր. Պիտ. Մագ.* որից սանակալ *«կասկարայ» (Կ. Սա-րաֆեան, Բանալի գիտութ. 1788 Սանկպ. էջ 226, ռուս.* маганъ*)*։

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 157 թերևս պրս. (թրք. և արաբ.) صحن ṣahn, ṣahan *«կաթսայ»։ Հիւբ. արաբ.* սահն: Bugge KZ 32, 86 *փոխառեալ է կովկասից. հմմտ. հիւրկ.* šang, *ավար.* hag, *ասս.* ag *«սան»*։

+ՍԱՆ, ու հլ. *«իբր զաւակ ձեռքի տակ սնուցած ու մեծցրած տղայ» Բուզ. Մծբ. Ագաթ. Եղիշ. «կնքահօր կնքած մանուկը» Կանոն. Շնորհ. ընդհ.* որից սանական *«որ-*

դեգրեալ, որդիացեալ» *Ագաթ.* սանակից *Կանոն.* սանահայր, սանամայր *Գնձ. Մեծոփ.*։

=*Բնիկ հայ բառ. սորին ձայնդարձն է* սին, սուն *արմատի. նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. լտ.* alo *«սնուցանել»* *և* alumnus *«սան»։ Ծագումը տե՛ս բնդարձակ* ստին։—*Հիւբշ. 456*։

ՆՀԲ «յորմէ սնանիլ և սնուցանել»։ Lag. Urgesch. 612 *սանս.* çās *և հյ.* սնանիլ *ձևերի հետ։* Canini, Et. étym. 94 *սանս.* sū, sūn *«ծնել» արմատի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 73* սուն, սին, սոնf *են ձևերի հետ հնխ.* çu, çvan *արմատից։ Գաստալեան, Բիւր. 1890, 155 անգլ.* son *«որդի» բառի հետ։ Հիւնք.* սնանիլ *բայի հետ՝* ծին *արմատից։* Osthof, Et. Parerga 7—8 *ծան. տե՛ս* ստին: Scheftelowitz BB 28, 283 *յն.* κοναρός *«լաւ սնուած» բառի հետ։* Liden, Göteborgs högskolas årsskrift 1933, *էջ* 51 *մերժելով տրուած մեկնութիւնը՝ կբցում է օսս.* sän-igk *«վեցամսեայ ուլ» բառին։*

ԳԻՌ—Ալշ. Խրբ. Կր. Ննխ. Պլ. Ջղ. Ռ. Մշ. Սեբ. Տփ. սան, *Ասլ.* սյա, *Զթ.* սոն, *Հճ.* սօն, *Սվեդ.* սուն, *Ագլ. Ախց. Երև. Վն.* սանիկ, *Սլմ.* սանիկ', *Համշ.* սօնիգ *(որոնք միւսների մէջ փաղաքշական են). իսկ Սչ. միայն* սաներհար, սանըմար *ձևերի մէջ պահուած։ Նոր բառեր են* սանուկ, սանալաք, սանահարանf, սանապապ. *Թրքախօս հայոց մէջ՝ Ատն. էնկ.* սան, *նաև էնկ.* սանայէր *«պարզամիտ» (Բիւր. 1898, 865), որ ձևափոխուած է* սանահայր *բառից։*

ՓՈԽ.—Ուտ. սանամար *«սանամայր»։*

ՍԱՆԱՄ *«սպանդ խոտը» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2698*։

*ՍԱՆԱՄԸՔԻ *«աճա՛լ խոտը» (որի տերևները իբրև լուծողական են գործածում) Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2699*։

=*Արաբ.* سناماکی sanāmākī *«աճալ» (բուն նշանակում է Մեքքէի սանա), որ Թրք. դարձած է* sinameki *(գործածական է Պօլսի հայոց բարբառում* սինամէքի *ձևով). կայ և նոյնի* sanā rūmī *«յունական աճալ» կոչուած տեսակը (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 842)*։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՍԱՆԴԱՍՏԱԿԱՆ *«նախատինք, թշնամանք» (անեղական գործածութեամբ). գտնւում է հետևեալ վկայութեանց մէջ միայն. 1. Եւ որք զասորի լեզուն գիտիցեն, փոխանակ ընդ «ա՛յ դուն» ասելոյ, ի սանդաստականաց տեղի՝ զռակայն ասեն. Ոսկ. մ. ա. էջ 253.— 2. Փոխանակ այնր՝ զի յետ այնորիկ ի սանդաստականաց ի բաց լինելոյ՝ առանձնէիր զայպանսն վերջին. Սեբեր. ժ, էջ 187.—3. Եւ յետ այնչափ սանդաստականաց և թշնամանաց անցեալ նստիցի իբրև զվիշապ և զխարամանի. Ոսկ. պօղ. ա. 833.—4. մէկ անգամ էլ բառս գործածուած է Սիր. իթ. 35 Ծանր են այսոքիկ մարդոյ, որ ունիցի միտս, սանդաստականք տան և նախատինք փոխատուի. (ձեռագրի մէջ գրուած լինելով* անդաստականf, *այս ձևով էլ մտել է բառարանների մէջ. բայց Ս. Գրքի Վենետ. 1860 հրատարակութեան մէջ սրբագրուած գրուած է* սանդաստականf, *առանց որևէ նկատողութեան. հմմտ. Վարդանեան ՀԱ 1921, էջ 115)։ —Սրանցից չոկ կան* սանգաստակ *Ոսկ. եփես. 833 (ի թշնամանս հատանիս, սանդաստակս կապես ի վերայ) և* սանգաստանf *«արհամարհանք, թշնամանք» Շնորհ. մեկն. մտթ. (Ի սանդաստանաց տեղի)*։

ՆՀԲ մեկնում է «սարուկ անարգ՝ բախած կամ ռակայ ձայնեալ. և թշնամանք ծառայական կարգի, անարգանք և գանք». ՋԲ առաջին վկայութեան մէջ «անարգանք, նախատինք», երկրորդի մէջ «ծառայական սարկական վինակ կամ վիշտք», ԱԲ «թուքումուր, ծեծուփետ, քշպելը. 2. խենդուկ ծառայ»։

ՍԱՆԴ (ի հլ. *ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն բց.* ի սանդէ) *«անկան, հավան» Նոնն. 31. Կաղանկտ. Վկ. գէ. 30. Լմբ. առակ. Յայսմ. դեկ. 29. որից* սանդահարել *Նոնն. 31.* սանդիտոռն *կամ* սանդատուն *Առակ. իգ. 31. Ծաղրնտ. գրուած է նաև* սանտ:

ՆՀԲ սան *«կաթսայ» բառից, «որպէս թէ ի ձև սանի»։ Հիւնք. լտ.* sanitas *«առողջութիւն» բառից։ Պատահական նըմանութիւն ունի ասոր.* [illegible] aseθθā *«սանդ», որի հետ համեմատւում է*

եբր. אסינתא· asīnfā? (բստ Brockelmann, Lex. syr. 21. չունի Gesenius)։

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Երև. Խոտ. Խրբ. Կր. Ղրբ. Մկ. Մշ. Մրղ. Պրտ. Ջղ. Սեբ. Սլմ. Վն. սանդ, Հմշ. սօնդ, Ագլ. Սվեդ. սունդ. (խոտ. նշանակում է «ոտքով դարձնելու մեծ սանդ»)։—Նոր բառեր են սանդաւար, սանդափի, սանդաքակի, սանդծեծելուկ:

*ՍԱՆԴԱԼ, ո հլ. «մի տեսակ հասարակ կօշիկ» Ոսկ. եփես. 759. Վրք. հց. ա. 130, 698. Մշտ. ջհկ. Հին բռ. որից սանդալաւոր Բուզ. դ. 14 (տպ. սանդուղաւոր), սանդալիկ Վրք. հց.։—Գրուած է նաև սանտալ:

=Փոխառեալ է կա՛մ պհլ. *sandal ձևից, որի ներկայացուցիչն է պրս. صندل sandal, և կամ յն. σάνδαλον, σανδάλιον համանիշ ձևերից, որոնք նոյնպէս ասիական ծագում ունին (Boisacq 851): Յոյնից փոխառեալ լտ. sandalium, ֆրանս. sandale, անգլ. sandal «հողաթափ» ևն։

ՀՀԲ դնում է յունարէնից, ԳԴ պարսկերէնից։ ՆՀԲ յիշում է յն. պրս. և լտ. ձևերը, նաև պրս. սանտալ «մակոյկ»։ Նոյնը նաև Հիւնք.։

ԳԻՒ.—Ղրբ. սնդլա «կօշիկ, քօշ»։

ՍԱՆԴԱԼ.—«մի տեսակ բուժախոտ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Դրնդ. 496. «Դառն խոտ մի կայ, որ տաճիկն չոփլամայ ասէ և հայն՝ սանդալ, որ չէ սանդալ. այլ սանդալն փայտ է կարմիր և խպիտակ, որ ի Հնդկաց գայ. այս խոտ դեղ է. ուռեցի, կրծոց, ձիոց, ջորոց և իշուց և կարի դառն է»։

ԳԻՒ.—Նբ. սանդալ «երիցուկ, տճկ. փաբաթիա, ռուս. ռոմաշկա»:

ՍԱՆԴԱԿ «հալում, ձուլում». անյայտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Ներսէսովիչ, Բառ. լտ-հյ. 220ա (fusorius սանդակագործ)։

ՍԱՆԴԱՏ «մի տեսակ բոյս» (մեկնուած է արաբ. ալճաճարի, որ չգիտէ Կամուս) Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2700։

*ՍԱՆԴԱՐԱԿ «մի տեսակ ներկ, կարմիր զառիկ». ունի միայն ՓԲ, առանց վկայութեան։

=Յն. σανδαράκη, որից և լտ. sandaraca «զառիկի կարմիր ծծմբուկ». յոյն բառը ասիական ծագում ունի. հմմտ. սանս. çandrarāga «լուսնափայլ (որ լուսնի փայլն ունի)» Boisacq, էջ 851.—ուրիշ է սանտարաք «չնաբակ» ՀԲուս. § 1889, որ է ֆրանս. sanđaraque:—Աճ.

*ՍԱՆԴԱՐԱՄԵՏ, ի-ա հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «երկրի խորագոյն անդունդները, ստորերկրեայ վիհ» Եզնկ. լա. 16. Ագաթ. Վեցօր. էջ 14, 16. Կոչ. Եփր. թգ. 384. «դըժոխքի իշխանը, սադայէլ» Յհ. կթ. Շնորհ. Շար. որից սանդարամետական «ստորերկրեայք, անդնդային ոգիներ, մեռելները» Փիլիպ. բ. 10. Ագաթ. Մծբ. սանդարամետային Պամ. աղէքս. Կեչառ. աղէքս. սանդարամետապետ «դժոխքի իշխանը» Կոչ. 97, Խոր. (կամ կրճատ՝ սանդարապետ Կոչ. այլ ձ.), սանդարապետական Եփր. փիլիպ. 158. Նոյն է և բառիս աւելի հին ձևն է ներկայացնում սպանդարամետ «Դիոնիսոս կամ Բաքոս դիք չուայտութեանն» Բ. մկ. զ. 7. Արծր. ա. 3 (Երկիր պանդոկի՝ սպանդարամետ աստուած է), որից սպանդարամետական «բաքոսական» Բ. մկ. զ. 7։—Ալիշան, Հին հաւ. էջ 311 արմատը դնում է *սանդար(f) «խոր վիհ, անդունդ, դժոխք», որ իբրև գոյութիւն ունեցող բառ կրկնում է Տիրոյեան, Հանրագր. էջ 586 սանդարf «դժոխք» (չընչելի)։

=Պհլ. spandāramat կամ կրճատ [illegible] spandarmat «Երկրի դիք», փարսի bīm sipendārmed «հող, երկիր», պրս. سپندارمد sipandārmad կամ sipandārmud «երկիր. 2. է անուն հրեշտակի միոյ, որ վերակացու է երկրի և ծառոց և անտառաց». (գործածւում է նաև իբրև յատուկ անուն և սրանից են տառադարձուած արաբ. Ispandarmēδ, արաբ. اسفندارمذ Isfandārmad)։ Զնդ. [illegible] spəṅta. ārmaiti- բառն է, որ կազմուած է spənta- «սուրբ» (=ռուս. святый «սուրբ» բառն է) և ārmaiti «իմաստութիւն» բառերից. սրանով նշանակւում էր զրադաշտական կրօնի մէջ շատ յարգուած մի ոգի, Երկրի Ոգին, որ Արամազդի աղջիկը կամ

հարսն էր և որի պաշտպանութեան տակ էր գտնւում Երկիրը։ Դարձել է նաև ամսանուն, իբր համապատասխան յունիսի, որից փոխառեալ է ասոր. صپندرمت spandarmad *նոյն նշ.—Հիւբշ.։*

ՀՀԲ սպանդարամետ *դնում է* սպանդ *բառից։ ՆՀԲ* սանդարամետ *ի բառիցս* սան *կամ* սանդ, դար, մէտ: Lag. Urgesch. 1041 *հյ.* սպանդարամետ *մեկնում է վերի ձևով, առանց յիշելու* սանդարամետ *բառը։ Նոյնը նաև* Müller SWAW 42, 254, *որից* Justi, Zendsp. 53:—Lag. Ges. Abhd. 265, 293, Beitr. bktr. Lex. 45 *աւելացնում է նաև* սանդարամետ: *Բառիս վրայ ընդարձակ խօսում է էմին, Հայ հեթ. կրօնը (Թրգմ. Յոյս 1875, 290) և* Ист. Асохика *280, որ ընդունում է թէ մեր բառը Դ—Ե դարում փոխառեալ է պրս.* սաբենտամաղ *կամ* էսբէնտարմադ *«աշխարհի ոգի» ձևից։ Թէև Պարսից և հեթանոս Հայոց մէջ գործածւում էր նշանակելու համար աշխարհիս մաքուր և հնազանդ ոգին, բայց քրիստոնեայ հայոց մէջ բոլորովին հակառակ նշանակութիւն ստացաւ. այն է «դժոխային անդնդոց թագաւորութեան չար ոգին»։ Նոյն նիւթի վրայ տե՛ս նաև Կոստանեան, Հայ հեթ. կրօնը, էջմիածին, էջ 28—31։ Հիւնք. և Թիրեաքեան, Պատկեր աշխ. գրակ. 208 ըստ էմինի։ Հիւբշ. էջ 73—74* Սպանդարամետ *(իբր յատուկ անուն) մեկնում է վերի ձևով, բայց չի ընդունում* սանդարամետ *բառը՝ ձևի և նշանակութեան տարբերութեան պատճառով։ Աւելի յետոյ ընդունել է նաև* սանդարամետ *բառի նոյնութիւնը՝ ըստ* Meillet REA *1, 235։ Բառիս վրայ ընդարձակ մի քննութիւն ունի Վարդանեան ՀԱ 1928, 457—62։*

ԳԻՌ.—Մշ. սանտարամեդ:

ՍԱՆԴԻԿՈՍ *«ձէթ անուանի». գիտէ միայն Քաջունի, Գ. 214։ Թուի օտար։*

ՍԱՆԴՈՒՂ *կամ* ՍԱՆԴՈՒԽ *(յետնաբար* ո *հլ. ոսկեդարեան հայերէնով անեզական է, յետնաբար կայ նաև եզ.* սանդուղ, *ինչպէս և ռամկաձև գրուած* սանդուխղ *Եփր. ծն. էջ 91 (երկիցս),* սանդուղխ՝ *անդ և Կոչ. 414.* սանդուղդ, սանդուխտ *Վրդն. առ. 138, Օգոստ. բաց. էջ 18) «սանդուխ և նրա աստիճանները» ՍԳր. Կիւրղ. ծն. Եղիշ. որից* սանդղաձև *Ագաթ.* սանդղամատն *Վրդն. աւետ. Սիւն. քեր. 188 ա. Մագ. և Երզն. քեր.* սանդղատեսակ *Պղատ.* սանդղակառոյց *Տօնակ.։*

=Թուի բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sqand- *«ցատկել, վեր բարձրանալ» արմատից, որի ժառանգներն են՝ սանս.* skándati *«ցատկել, ժայթքել»,* ā-skandati *«յարձակուիլ», լատ.* scando *«վեր բարձրանալ», իռլ.* scendim *«ցատկեմ»,* sceinm *«ոստիւն», յն.* σκάνδαλον *«թակարդ, ճամբի վրայ լարած որոգայթ» (որ այժմ բոլոր եւրոպական լեզուներում դարձել է* սկանդալ*), համտ. մանաւանդ՝ նըշանակութեան կողմից նոյն՝ լտ.* scāla *(հին* *scand-sla) *«սանդուխ, վերելակ», որ յետոյ տուել է իտալ.* scala>*Թրք.* iskele>*ռմկ.* իսկելէ *«լաստակ», ֆրանս.* échelle *«սանդուխ, վերելակ, աստիճան»։ Հյ. ձևի մէջ անսովոր է հնխ.* sq>ս *ձայնափոխութիւնը, որ սակայն բոլորովին անսպասելի չէ։ Ըստ այսմ կրկին վերջաւորութիւններից հնագոյնն է* –ուղ, *որ այլուստ ծանօթ մասնիկ է. համտ.* երկիւղ, կենցաղ, յաչաղել, տեսիլ, *են.—* ածուղ>ածուխ, գազաղ>գազախ *ձևերի նըման* ղ *վերջաձայնը վերածուել է յետոյ* խ (Pokorny 2, 541, Boisacq 870):

ՆՀԲ սանտրաձև ուղ *կամ* ուղի։ *Տէրվ.* Altarm. 27 *և Նախալ. 111 տալիս է վերի մեկնութիւնը, նոյն արմատից դնելով նաև հյ.* սնդիկ*=սանս.* skanda։ *Հիւնք. պրս.* sandana *«սանդուխ»։ Պատահական նմանութիւն ունի կիրգիզ.* صاتو satu *«շարժական սանդուղ» (*Будаговь *2, 407)։*

ԳԻՌ.—Հճ. սանդուխ, *Զթ.* սանդօխ, սանդոխ, *Ջղ.* սանդուf *(անշուշտ* սանդուղf *ձևից) «շարժական սանդուղ», Սվեդ.* սանդօղ՝ *(ուր* ղ՝ *թուի թէ* ղf *ձայների գումարն է), Տփ.* սա՛նդուխտ:

ՍԱՆՁ, ի, ի–ա, ու *հլ. «երասանակ» ՍԳր. Վեցօր. 123. Բուզ. Եփր. պհ. որից* սանձել *Ագաթ.* սանձահարել *Յկ. ա. 26, գ. 2. Եզն.*

Կիւրղ. ղկ. սանձակոտր *Եւս. պատ.* սան-ձաքեկ *Կանոն.* անսանձ *Փիլ.* ոսկեսանձ *Ղ. եզր. գ. 6. Ոսկ. մ. ա. 20.* դժուարասանձ *Նիւս. կուս.* իճճնասանձ *Պրոկղ. յյոն.*։

Lag. Arm. Stud. § 1944 *համարելով* սանձ՝ *միացնում է զնդ.* θanj *«կցել, կապել» արմատին։ Հինք. անսալ բա-յից։* Patrubány *ՀԱ 1908, 152 հյ.* սան, սուն, *լտ.* cibus *«սնունդ» բառերի հետ հնխ.* ek'ō *«ուտել» արմատից՝ աճած* en *և* g'h *աճականներով. համտ. լատ.* frē-num *«սանձ» որ ծագում է* frendo *«ծա-մել» բայից։ Մառ,* Яфет. сбор. 1, 51 *յաբեթական* san *«ձի» բառից։*

Գիտ.—Տփ. սանձ:

*ՍԱՆՃԱՏ *«մի անյայտ ծառ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2701, որ է*

=*Պրս.* سنجد sinǰid *«փշատ» (կարելի էր նաև կարդալ* sanǰad*)։*

ՀԲուս. ուզում է ուղղել սանճանի *կամ* սանդիանի, *որ արաբ. նշանակում է «կաղնի»։ Ուղիղ մեկնեց Նորայր ՀԱ 1925, էջ 306։*

ՍԱՆՈՆ *«պանիրի գլուխ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ յգ.* սանոննի *ձևով գործա-ծում է Վաnk. 220. Եթէ ուզես որ պանիրն ամբողջ կենայ, լուա զսանոնին և ի նորոյ ցամքեցո՛։*

*ՍԱՆՋԱԽ, ի–ա *հլ. «դրօշակ» Թղթ. դաշ. 22 (տպ. Շահն.* սանճաղ):

=*Թրք.* سنجاق sanjaq, *գռ.* sanǰax *«դրօ-շակ»։*

ՆՀԲ և ՋԲ դնում են տճկ.։

ՍԱՆՏ *«արաբական խէժը տուող ծառը» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2702։*

*ՍԱՆՏԱԼ *«ճանդան փայտը» Մխ. բժշ. յի-շում է միայն ՀԲուս. § 2703։*

=*Արաբ.* صندل ṣandal *հոմանիշից, որ ծագում է հնդկականից. աւելի մանրամասն ծագումը տե՛ս* Ճանդան:

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս։ Վերջին անգամ Seidel, *Մխ. հեր. § 73։*

*ՍԱՆՏԱՏՈՐ *«պալատական մի պաշտօն-եայ». մէկ անգամ ունի Մխ. դտ. 264. գըր-ուած է նաև* մատատոր, մանդատոր, ման-գատոր:

=*Պէտք է կարդալ* մանտատոր *(Ս և Մ տառերի շփոթութեամբ) և համարել «ար-քունի սուրհանդակ», իբրև յն.* μανδάτωρ, *որ է լտ.* mandator *(աւելին տե՛ս* մանտատոր*)։*

Բաստամեան, անդ՝ համեմատում է լտ. cantator *«երգիչ»,* mangator *«ձի՝ սարուկ ծախող»,* mandator *«յանձնա-րարող» բառերի հետ և յարմարագոյնը համարում է վերջինը։ Կայ նաև լտ.* mantator *«սպասող» (իբրև «սպասա-ւոր»), բայց ուղիղ է յն. ձևից դնել։*

ՍԱՆՏԷՐ *«բիր, հաստ փայտ,* palanga*». ունի միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հյ. 377 բ և 378 բ «ցից, բիր,* palus*»։*

Սանտիկոս *տե՛ս Սինտեկնոս։*

ՍԱՆՏՐ (ո, ի, r *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն գրծ.* սանտրով *և բց.* ի սանդրէ. *իսկ գռ.* սանտերf *ցոյց է տալիս* r *հլ.) «սանտր» Փարպ. Եփր. պաշտ. որից* սանտրել *Յայսմ. Ճառընտ. գրւում է նաև* սանդր, *որից* օձա-սանդր *«մի տեսակ միջատ» Կանոն. Մագ. Թղ. էջ 214.* սանդրատարազ *«սանտրի ձևով մի տեսակ խնկեղէն» ԱԲ.—նոր գրականի մէջ ընդունուած է միայն* սանտր. *արևելեան գրականում ոմանք երբեմն գրում են* սանր, *պատճառաբանելով որ ինչպէս* ծանդր, ման-դըր *գաւառական ձևեր են, որոնց գրականն է* ծանր, մանր, *նոյնպէս* սանտր *գաւառա-կան է, որի գրականն է* սանր: *Ուրիշներ էլ մտածում են, որ ինչպէս հնագոյն* ծանր, մանր *ձևերից յառաջացել են յետոյ* ծանդր, մանդր, *նոյնպէս և գրբ.* սանտր *յառաջացած պիտի լինի հնագոյն հյ.* *սանր *ձևից։ Երկու կարծիքն էլ սխալ է. 1)* սանտր *գաւառական ձև չէ և կարելի չէ համեմատել գռ.* ծանդր, մանդր *բառերի հետ. 2)* ն *և* r *բաղաձայն-ների միջև արդարև ապագայում ներմուծւում է տառմնական (համտ. լտ.* cinis, cineris *և* tener>*ֆրանս.* cendre *«մոխիր» և* tendre *«քնքոյշ»), բայց այդ տառմնականը լինում է* դ *և ոչ* տ*։*

ՆՀԲ յիշում է պրս. շանէ *«սան-տըր»։* Pictet 2, 106 *պրս.* šāna, šīna *«հեծանոց, սանտր»,* šānīza *«սանտր», սանս.* kšan *«կոտրել, վնասել», մանա-ւանդ յն.* ξαίνω *«սանտրել»,* ξανίον

«սանտր»։ Հինդ. պրս. šāna «սանտր», šāndan «սանտրել»։ Հիւբշ. 488 յիշում է յն. ձևերը և սխալ է գտնում իբրև բընիկ հայ կցել յն. *ξαντρον ձևին, որովհետև հյ. ց=չէ՛ յն. ξ։ Մառ, Грам. др. арм. 32 բուն ձևը սանր՝ դ յաւելուածով։

ԳԻՒ.—Ալշ. Գոր. Երև. Ղրբ. Մկ. Մշ. Շմ. Ջղ. Վն. Տիգ. Տփ. սանդր, Աշ. սա՛նդրը, Ախց. Կր. Ննխ. Սլմ. սա՛նդրը, Մրղ. սանդր՛ը, Հմշ. սօնդըր, Ջթ. սօ՛նդըր, սո՛նդըր, Ագլ. Սվեդ. սո՛ւնդր, Պլ. սանր, սա̈նր, սա̈ր, սանրը, սա̈նրը, սա̈րը, Սեբ. ՚սանյ, Ռ. սա՛նյը, Խրբ. Պրտ. սայր, Հճ. սօր, Ալ. սէ՛օրյը, Ակն. սօյը.—բայական ձևով՝ Ագլ. սա՛նդրիլ, Սվեդ. սունդրիլ, Պլ. սա̈նրէլ, սանրել, Հճ. սարվել, Ալ. սէօրյէ՛լ, Ակն. սօյէլ։—Նոր բառեր են սանտեր, սանտրէք, սանտրատուն, սանտրեգլուխ, սանտրգործի, սանտրօձ, սանտրասպոն են։

ՍԱՆՏՐՈՒԿ «մի տեսակ անծանօթ խոտ» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2804. ըստ Շահրիմանեանի՝ նոյն ընդ սամանտրուկ, լտ. poligonatum, ըստ Կոյլաւ՝ Բառ. գերմ. 660՝ գերմ. Froschbisz բոյսը, որ ըստ Анненковъ-ի Բուսաբանական բառարանի, էջ 171 է «լտ. hydrocharis morsus ranae L», ըստ ՆՀԲ (յաւել. գւռ. բառից) խոնաւ, ծմակ ու քարքարոտ տեղեր աճող մի բոյս է, որ ձիւնը վերանալուց յետոյ է երևան գալիս. գիւղացիք խաշում, քամում և ուտում են. արմատը ալիւրի պէս փոշիացնելով՝ մածուցիկ նիւթ են պատրաստում։ Կենդանի է Գնձ. Նխ. «կոմզուկ» իմաստով։

ՍԱՊԱՊԵԼ «հաստատել, կրթել, սեղմել». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 281։

*ՍԱՊԱՏ (ի-ա, ու հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «կողով» Ես. գ. 2Ճ. Փարպ. ծէ. Կաղանկտ. յետնաբար սապաթ Հայել. էջ 7, 67. որից սապատակ «փոքրիկ կողով» Ոսկ. կող. 572. Գէ. ես. Ճառընտ. սապատաւոր «շրջուն վաճառական, փերեզակ» Ոսկ. բ. կոր. Կոչ. 120. սապատողն «կուզ» Ղևտ. իա. 19. վերջինը՝ որ կազմուած է փոխաբերութեամբ, ենթադրել է տուած արդի գրականի մէջ սապատ «մէջքի կուզը», որից և կազմուած են սապատաւոր, միասապատ, երկսապատ «մէջքի վրայ կուզ ունեցող, մէկ կամ երկու կուզ ունեցող (ուղտ)»։

=Պհլ. *sapat «կողով, արկղ» բառից, որ թէև աւանդուած չէ, բայց նոյնն են հաստատում պրս. سبد sabad, քրդ. sevi «կողով, կթոց» և իրանեանից փոխառութեամբ՝ ասոր. ܣܦܛܐ sefṭā, արաբ. سفط safaṭ, سبذه sabaδa, քրդ sabat, sebet, թրք. سپت sepet և սրանից փոխառութեամբ՝ սերբ. sepet, ուկր. sepeta, բոլորն էլ «կողով»։—Հիւբշ. 236։

Հներից Երզն. քեր. այսպէս է մեկնում բառս. «Սաուգարանութեան գիտք. սապատ, գլխապատ. յիրէն ունելով զանունն»։ (Այս բացատրելով ՆՀԲ՝ «որպէս սա պատող և կատ գրելի է սարպատ՝ որպէս նոյն ընդ գլխապատ», պրս. sar «գլուխ» բառից)։ Նորերից ուղիղ մեկնեց նախ Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. էջ 157, որ համեմատում է պրս. սէփէթ: ՆՀԲ նոյն ընդ ռմկ. սէբէդ: Lag. Arm. Stud. § 1946 ասոր և արաբ. ձևերը։

ՍԱՊԵՆԷԹ «Անվաւեր գիրք Գործոց առաքելոց» Գնձ. ուրիշ վկայութիւն չկայ. այլուր սովորաբար պրակսաւաքայք, որ տե՛ս։

*ՍԱՊՂԱՐ, ի-ա հլ. «կաղ, հաշմանդամ» Յայսմ. փետր. 26, մրտ. 10. Վկ. դէ. 64. Գնձ. գրուած նաև սաղպղար:

=Անշուշտ թաթարական բառ է, որից փոխառեալ է նաև վրաց. საპყარი սապ՚ղարի «ոտքը կարած»։

Ըստ ՆՀԲ բառ ռմկ. և ըստ ԱԲ բառ թրք.։

*ՍԱՊՈՆ «օճառ կամ օճառախոտ, օշնան» Մամիկ. 36. Մաղաք. աբ. 32. Վստկ. 80. որ և սապուն Վստկ. 223. որից սապոնած «օճառ քսած» Շնորհ. առակ. էջ 108։

=Յն. σάπων, σαπώνιον «օճառ» բառից, որ փոխառեալ է լտ. sapo, saponis ձևից, իսկ սա էլ գերմանականից։ Գերմանական ձևերն են հրգ. seifa, seiffa, seipfa, մրգ. sēpe, seife, գերմ. Seife, հոլլ. zeep, անգսք. sāpe, հհիս. sāpa, անգլ. soap, բոլորն էլ «օճառ», որոնցից ենթադրւում է գոթ. *saipjō։ Ըստ

որում հրգ. seifa և անգսք. sāp նշանակում են նաև «ծառից վազած խէժ», ուստի վերի բառերը կցւում են մրգ. sīfen, հոլլ. sijpelen, անգսք. sīpan, շվեդ. sipa, դան. sibe «ծորել, կաթկթելով հոսել», նորվ. sīpa «լաց լինել», ինչպէս և սերբ. sipiti «շաղել, բարակ անձրևել», յն. τρύγ-οιπος «գինի քամելու պարկուտ» (կազմուած τρύξ τρυγός «նոր գինի»+ οἶπος «մաղ»=հրգ. sib, հոլլ. zeef, անգսք. sife, գերմ. sieb «մաղ» բառերից) ձևերին և բոլորը միասին հանւում են հնխ. seip- «ձուլել, կաթկթել, ծորել, հոսել» արմատից (Pokorny 2, 467, Boisacq 987): Նախապէս օճառը Հռովմայեցոց ծանօթ չէր. նրա գիւտը վերագրւում է Գերմանացոց. առաջին անգամ Պլինիոս (+79) յիշում է sâpo ձևով և «մազերի օժանելիք» նշանակութեամբ, որ գտել են Գալլիացիք. պատրաստում էին ճարպից և մոխրից. Գերմանացիք, թէ՛ այր և թէ կին, նրանով օծանում էին իրենց մազերը. (Gallorum hoc inventum rutilandis capillis; fit ex sebo et cinere... apud Germanos majore in usu viris quam feminis): Գերմանականից օճառը տարածուեց ամէն կողմ. յոյն հեղինակ Aretaeus յիշում է այն 3. Ք. 180 թուին (Sophocles 978), Դ դարից սովորական է դառնում լատինների մօտ (Kluge 449) և նիւթի հետ բառն էլ տարածւում է ամէն կողմ. այսպէս իտալ. sapone, ֆրանս. savon, սպան. jabon, նյն. σαπούνι, ֆինն. suopa, saippua, saippio, վոգուլ. sōpən, հունգ. szappan, հւլ. sapun, ռում. sŭpon, ալբան. sapun, արաբ. թրք. صابون sābūn, թթր. sabən, քրդ. sabun են—Աճ.

ՆՀԲ յիշում է լտ. և իտալ. ձևերը (չունի յն. ձևը)։

ԳԻՌ.—Երև. Տփ. սա՛պուն, Ագլ. սո՛ւպան, Պլ. սաբօն (նոր փոխառութիւն թուրքերէնի՞ց) են։

*ՍԱՊՌ «հալուէ» Վստկ. բժշ. Ոսկիփ. գրուած նաև սապուռ Բժշ. կամ սապր Վստկ. 91։

=Արաբ. صبر ṣabr, որից նաև թրք. sabər կամ sarə-sabər>ամկ. Պլ. սառը-սաբըռ «հալուէ»։—Հիւբշ. 276։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՋԲ, յետոյ Lag. Arm. Stud. § 1947։

ՍԱՊՐԱԿ «իշխան». անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Պտմ. Ներս. հյր. էջ 115. «Արդ յետ այսորիկ ի մի վայր ժողովեալ նախարարք, իշխանք և սեպուհք և սապրակք Հայոց աշխարհին» (սրա դէմ այլ ձ. ունի եպիսկոպոսք, ինչպէս և Վենետիկի Մխիթ. № 349 ձեռագիրը՝ ըստ Տաշեան, Ցուց. էջ 802 ա)։

Թւում է թէ սատրապ բառն է, որ գործածուած է այլուր նոյն պատմութեան մէջ (էջ 52), և այստեղ գրիչների ձեռքով աղաւաղուելով՝ այս ձևն է ստացել։

*ՍԱԳԱՊԻՆ «մի տեսակ խէժ. լտ. sagapenum» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2707։

=Լտ. sagapenum բառից՝ սխալ գրչութեամբ. նոյնից նաև արաբ. سكبنج sakbanaǰ։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

+ՍԱՌՆ, ն հլ. (-ռին, -ռամբ, -ռանց) «սառած ջուր, սառ» ՍԳր. «ցուրտ, պաղ» Լմբ. Ժղ. Երզն. երկն. Ոսկիփ. որից սառնակերպ Իմ. ժթ. 20. սառնացուցանել Ոսկ. յհ. բ. 4. սառնեղէն Ագաթ. սառնաճալ Ագաթ. սառնապատ Ագաթ. սառնապան «սառցատան վերակացու» Մին. համղ. 15. սառնամանիք «սառը քամի» Ագաթ. «սառոյց» Խոր. պարզ արմատն է սառ, ինչպէս ցոյց են տալիս ամկ. սառ «ցուրտ» Բրս. խ. մկ. սառուցանել Եղիշ. սառչիլ Մաշտ. սառոյց Ոսկ. բ. տիմ. սառամանիք «սառոյց» Յոբ. լէ. 10. Ոսկ. ես. 186. «ցուրտ քամի» Եզն. 17. սառեալ Սիր. դ. 3 (որ ըստ Վարդանեան ՀԱ 1911, 691 պէտք է կարդալ վառեալ). նախասառոյց Արիստ. աշխ. մշտասառոյց Նար. սառնասառոյց Վեցօր. 124. բերասառոյց Երզն. մոթ. սառնաշաւար, սառնասիրտ, սառնասրտութիւն, սառնարան, սառնարիւն, սառցային, սառցակալել (նոր բառեր) են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'ar- ձևից, որ ստորին ձայնադարձն է k'er- (նաև k'el-) «պաղիլ, ցրտիլ, սառնանալ» արմատի. ցեղակիցներն են՝ սանս. शिशिर çiçira- «գարնան սկիզբը, հով եղանակ, ցուրտ, սա-

ռըն», զնդ. sarəta- «ցուրտ», պհլ. sart>պրս. سرد sard «ցուրտ», պհլ. sarmāk>պրս. سرما sarmā «ձմեռ» (ըստ گرما garmā «ամառ» բառի կազմուած), աֆղան. sōṛ, իգ. sara «ցուրտ», sāṛa «ձըմեռ», օսս. salui, sälyi «խիստ ցուրտ է», sald «սաստիկ ցուրտ», բելուճ. sard, քրդ. sār «սառն, պաղ, ցուրտ», soher «սառոյց», քուչ. kroççaññe «ցրտութիւն, ցուրտ», լիթ. šarnà, šarmà, šalnà «եղեամ», šeȓkšnas «եղեամ», šálti «սառչիլ», šáltas «ցուրտ», լեթթ. saȓma, seȓma «եղեամ», հսլ. slana «եղեամ», slota «ձմեռ», նսլով. srên «սառած ձիւն», լեհ. s'rzon «եղեամ», ռուս. serênŭ «սառած ձիւն, եղեամ», գերմ. Horn «յունվար և փետրվար ամիսները» (այլ բացատրութիւն է տալիս Kluge 224). hāl «սահուն, լպրծուն», հոլլ. hal «սառած գետին», հիսլ. hēla «եղեամ», hjarn «կարծրացած ձիւն» են (Pokorny 1, 409, Walde 112, Boisacq 841, Trautmann 303, Horn § 731)։ Արդեօք արմատի երկրորդ ձևին (հնխ. k'el-) չէ՞ պատկանում գւռ. սղին, սղօն «սառոյցի բարակ շերտ»։—Հիւբշ. 488։

Klaproth, As. pol. 100, 134, 141 անդի šār, zar, լեզգ. zer, ավար. zuer, բրըտ. šorn, zorn, սամոյէդ šar, zyr համանիշների հետ։ Ուղիղ համեմատեցին նախ Böttich. Arica 26, 86 և Lag. Urgesch. 304:—Müller SWAW 41, 6 հյ. ցուրտ, պրս. sard, յն. κρύος են ձևերի հետ։ Պատկ. Изслед. 22 զնդ. sarəta, պրս. sard, քրդ. sār. Տէրվ. Altarm. 48 և Նախալ. 72 լիթ. զնդ. և պրս. ձևերի հետ հնխ. çar «սառչիլ» արմատի տակ։ Justi, Litt. Blatt. 1883, էջ 64 լիթ. šalnà, ռուս. слана «եղեամ»։ Հիւնք. սեռն բառից։ Karst, Յուշարձան 425 թթր. qar «ձիւն» բառի հետ։ Պատահական նմանութիւն ունին անդի sar, ssār, ավար. ǰar, խունս. çuer, արաբ. ظر ẓar «սառած ջուր» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 38)։

ԳԻՌ.—Ջղ. սառն, Գոր. Ղրբ. սա՛ռնը, Երև. սա՛ռը, Սփ. սա՛րը, Ագլ. սօ՛ռնը «սառը, պաղ, ցուրտ».— բայական ձևով՝ Ջղ. սառել, Գոր. Ղրբ. Շմ. սառչիլ, Երև. սա՛ռչէլ, Սփ. սա՛րիլ, սա՛րչիլ, Ագլ. սոռո՛նիլ (որից սոռա՛ճած «սառած»),—Ախց. սառուց.—Նոր բառեր են սառցակոլոլ, սառցակ ընկնել, սառցաջուր, սառցատուն.—Համմտ. նաև սուռ Մշ. «ցուրտ», Գնձ. «փայլուն պաղլորակ» (Մամիկոնեան, Հազարից մէկը, էջ 154, 249).—Մշ. գիտէ նաև սառնամանի ձևը։

*ՍԱՍԱԼԻՈՍ «անճիտան բոյսը» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. էջ 557։

=Արաբ. ساساليوس sāsālīūs, سيساليوس sīsālīūs, որ փոխառեալ է յն. σέσελι, σέσελις ձևից «tordylium officinale» L (տե՛ս Steinschneider-ի հաւաքածոյի մէջ՝ WZKM 12, 94 և 101), որից են նաև լտ. seseli, seselis, seselium, ֆրանս. séséli՝ նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս. § 118։

ՍԱՍԱՆ. բուն նշանակութիւնն է «կանգնած տեղը շարժիլ», որից յառաջացած է յետոյ «դող» Գնձ. սրանից սասանիլ «տատանիլ, խախտիլ, սարսափից դողալ» ՍԳր. Ագաթ. սասանեցուցանել Բ. մն. լգ. 8. սասանութիւն «շարժիլը, խռովութիւն, յոյզ» ՍԳր. Կոչ. 13, «երկրաշարժ» Մտթ. իդ. 7. անսասան Նար. են։ Կրկնուած է պարզական սան «շարժիլ» արմատից։

Հիւնք. նոյն է դնում ծածանիլ, տատանիլ բառերի հետ։ Bugge KZ 32, 65 դնում է *սարս նախաձևից, որ հանում է spars<spṛk'- արմատից. համմտ. յն. σπαρὰσσω «քաշքշել, ցնցել», սանս. spṛç «շօշափել». կապ չունին սրանց հետ սարսել, սարսուռ, սարսափ:

ԳԻՌ.—Ախց. Խրբ. Կր. Մշ. Սեբ. Պլ. սասանիլ, Ննխ. սասանէլ, Սլմ. սասանվել, որոնք նշանակում են «զարհուրիլ, սարսափիլ», իսկ Տիգ. սոսոնիլ «լռել».—Նոր ձևեր են սասան սասան Ննխ. «սարսափահար», սասանական Ննխ. Պլ. «սարսափելի», սասանաճարուիլ Երև. «ահաբեկուիլ, սարսափիլ», սանոտիլ Ննխ. «յանկարծ վախենալով սարսռալ»։

+ՍԱՍՏ, ի հլ. «յանդիմանութիւն, չեխ» ՍԳր. Ոսկ. գաղ. Եզն. որից սաստել «յանդիմանել» ՍԳր. սաստարար «յանդիմանող»

Սեբէր. 23. սաստիկ «զօրեղ, ուժգին, խիստ, մեծ» ՍԳր. Ոսկ. Ագաթ. սաստիչ Ոսկ. մ. ա. 23. սաստկագոյն ՍԳր. Եւս. քր. Եփր. թգ. սաստկանալ ՍԳր. սաստկութիւն ՍԳր. Եզն. Ագաթ. անսաստ Յուդ. 13. Եզն. անսաստել ՍԳր. Եզն. Ոսկ. Վեցօր. մեծասաստ Ագաթ. Վեցօր. Մծբ. ճեղեղասաստ Ագաթ. իշխանասաստ ՅՀ. իմ. երև. Կղնկտ. քագատրասաստ Սիւն. սաստկացուցիչ (նոր բառ) ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'əsti- ձևից, որ գալիս է k'ās-, k'əs- «առաջնորդել, ուսուցանել, կրթել» արմատից. ցեղակիցներն են սանս. शास्ति çāsti- կամ शिष्टि çiṣṭi- «պատիժ, սաստ, արտօնութիւն, հրաման», शास् çās, शिष् çiš «արտօնել, հրամայել, պատժել, տիրել, կրթել, ուսուցանել», शास्तर् çāstár- «պատժող, հրամայող, սաստող, իշխանաւոր», शास्त्र çāstra- «տաման գիրք, ձեռնարկ, դասագիրք, կանոնագիրք», शिष्य çišya «աշակերտ», զնդ. 𐬯𐬁𐬯𐬙𐬎 sāstu «ուսուցանէ» 𐬯𐬁𐬯𐬙𐬀𐬭 sāstar- «իշխանաւոր, իշխան» (որ և պհլ. sāstār «տիրող, իշխող, բռնակալ»), 𐬯𐬁𐬯𐬙𐬀 sāsta «մարդ չարչարող, անգութ, գազանաբարոյ»։— Ուրիշ լեզուների մէջ այս արմատը չէ՛ պահուած։ Առաջ նոյն արմատի տակ էին դնում նաև լտ. castigo «պատժել», castus «պարկեշտ», միռլ. cāin «օրէնք», բայց այժմ չեն ընդունում (Pokorny 1, 358, Walde 138, Brugmann Grdr.[2] 1, 526):—Հիւբշ. 488։

> ՆՀԲ կցում է վրաց. սաստիկի: Bötttich. ZDMG 1850, էջ 361 սանս. çās արմատի çāstr̥ և կամ զնդ. sāsta ձևերից։ Lag. Urgesch. 620 սանս. çās արմատի տակ։ Müller SWAW 44, 565 զնդ. sāsti, սանս. çāsti։ Bopp, Gram. comp. 2, 18 տի մասնիկով çās արմատից, ինչպէս է նաև սանս. çāsti։ Հիւնք. ազդոյ բառից։ Սրմագաշեան, Արմէնիա ռում. sastisire «շուարիլ» ձևի հետ։ Թիրեաքեան, Հայ-իրան. ուս. էջ 135 պհլ. sazd «սաստ»։

ԳԻՌ.—Կր. սաստէլ, Ագլ. Տփ. սա՛ստիլ.— Ախց. Երև. Կր. Ջղ. Տփ. սաստիկ, Մշ. սաստիգ, Տիգ. ստուդիգ:

ՓՈԽ.—Վրաց. სასტიკი սաստիկի «անգութ, կարծր, խիստ», სასტიკი ქარი սաստիկի քարի «սաստիկ քամի», სასტიკი კაცი սաստիկի կացի «անգութ և դաժան մարդ», სასტიკობა սաստիկոբա «կատաղութիւն, բռնութիւն»։ Բառս բնիկ հնդևրոպական և -իկ մասնիկն էլ հայկական յաւելուած լինելով՝ վրացին անշուշտ հայերէնից է փոխառեալ։

*ՍԱՏԱ կամ ՍԱՏԱԽԻՆԻՍ «մի տեսակ բոյս, stachys germanica» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2709։

=Արաբ. سطاخيس saṭāxis, որ է լտ. stachys՝ նոյն նշ. (տե՛ս Steinschneider WZKM 12, 94):

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՍԱՏԱԿ «պարզ, սոսկ, միայն» Ոսկ. յհ. ա. 28 (յետին). Սոկր. 103. «անզարդ, պարզ» Ոսկ. յհ. բ. Թղթ. դաշ. Պտմ. աղէքս. 116. «անխառն, պարզ, զուտ» Մաշտ.։

=Պհլ. *sātak ձևից, որ թէև չէ աւանդուած, բայց կան պրս. ساده sāda «պարզ, անխառն, զուտ, միայն», միջին պարսկերէնից փոխառութեամբ՝ վրաց. სადაგი սադագի «պարզ, հասարակ, լուր օր», և նոր պարսկերէնից՝ թրք. sade «անխառն, միայն, սոսկ», քրդ. sade «պարզապէս»։ Պրս. sāda ձևից փափկացած եմ համարում՝ թրք. saya, որից էլ հյ. սայալ (տե՛ս առանձին), Ղրբ. սա՛յա: Այս կարծիքս հաստատում է այն՝ որ մինչ Ղրբ. ասում է սայա բուղբ (վրան չգրուած պարզ թուղթ), Գոր. ասում է սա՛դա բուղբ: Հմմտ. նաև Ղրբ. սայա՛սէրտ= Գնձ. սըյա՛սէրտ, որ ճիշտ պրս. سادهدل sādadil «պարզամիտ» բառն է։— Հիւբշ. 236։

> ՆՀԲ աճկ. սատէ, լծ. հյ. յատակ: Lag. Ges. Abhd. 225 պրս. sāda։

ՍԱՏԱԿ «դի, դիակ». արմատ առանձին անգործածական, գտնւում է միայն նոր գաւառականներում. որից սատակել «ապականել, բնաջինջ անել, չարաչար մահով սպա-

նել» ՍԳր. Նաև քր. Ոսկ. Վեցօր. սատակամաճ Բ. մկ. Թ. 29. Ոսկ. եւ. սատակիչ ՍԳր. եղիշ. սատակումն ՍԳր. ևն։

Acoluthus, Obadias armenus, Lipsiae 1680, էջ 35 համեմատում է եբր. שׂוֹד šod «բռնութիւն, ճնշում» բառի հետ և նրա հետ ինչ որ կապ է ուզում տեսնել. (cum quā voce, armenica nonnihil convenire videtur):—ՆՀԲ յատակ բառից՝ իբր ցյատակել: Lag. Btrg. bktr. Lex. 64 ս=սանս. սç մասնիկով ատակ բառից՝ իբր յատակել: Մորթման ZDMG 26, էջ 487 բևեռ. sutihu, իսկ էջ 551 բևեռ. zasgubi:—Canini, Et. étym. 90 եբր. kid և արաբ. قتل qatl «սպանութիւն»։ Տէրվ. Նախալ. 51. հնխ. kad «անկանել, հարկանել, արկանել» արմատից՝ իբր. լտ. cadere, cedere, նաև պարզականը՝ սանս. çān «սատակել», զնդ. sāna «սատակումն», հպրս. vi-san «սատակել», իսկ էջ 72 հնխ. çad «անկանել, կործնել» արմատից՝ իբր յն. κε-καδ-εῖν և լտ. cadere: Müller, Armen. լտ. cadaver «դիակ» բառին ցեղակից։ Հիւնք. պասեէ, պասմա բառից։ Հիւբշ. 110 մերժում է կապել յատակ բառին։ Junker WZKM 28 (1914), 53 հյ. սատակ «պարզ» բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բառ. 159 և 329 զատիկ բառի հետ՝ պրս. zadan «զարնել» բայից։ Անշուշտ պատահական նմանութիւն ունի ասուր sādu «աւերել, քանդել, սպանել»։

ԳՒՌ.—Ագլ. սաա՛կիլ, Գոր. Ղրբ. ըստա՛կել, Ախց. Կր. Մկ. Շմ. սատկիլ, Երև. Մրղ. սատկել, Ջղ. Վն. սատկել, Ալշ. Խրբ. Մշ. Ռ. Սեբ. սադգիլ, Սչ. սադգել, Ննխ. սադգել, Տփ. սա՛րկիլ, Հմշ. սադգուշ, Պլ. սարգիլ, Ջթ. սադգիլ, սոդգիլ, Հճ. Սվեդ. Տիգ. սոդգիլ, Ասլ. սա*գիլ, Թրքախօս հայերից՝ Ատն. սադգիլ օլմաք «սատկիլ»։ Նոր բառեր են սատկուկ, սատկոց, սատկոտիլ ևն։ Այս բոլորը գործածւում են վատ իմաստով և յատկապէս անասունների համար. բայց այսպէս չէ հին հայերէնում, ուր միայն «չարաչար տանջանքով մեռնիլ» նշանակութիւնն ունի. հմմտ. «Արդ ե՛կ է՛ջ առ իս և մի՛ հեղգար. և բնակեսցես յերկրիս Գեսեմ՝ յԱրաբիա և եղիցես մօտ առ իս... զի մի՛ սատակիցիս դու և որդիք քո» (ասում է Յովսէփը իր սիրելի հօր՝ Յակոբ նահապետին) Ծն. խե. 9—11. Քահանայք իմ և երիցունք իմ աստէն ի քաղաքիս սատակեցան. Ողբ. ա. 19։

*ՍԱՏԱՆ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց չունի վկայութիւն) «հակառակորդ, թագաւորի դէմ ապստամբ իշխան, չարախօս, մատնիչ» Գ. Թագ. ժա. 14, 23. բ. կոր. ժբ. 7. Կոչ. «սատանայ» Եփր. համար. և աւետ. Վրդն. ել.։

=Եբր. שָׂטָן sāṭān «ոսոխ, հակառակորդ, թշնամի» բառի յն. σατάν տառադարձութիւնից. նոյնից նաև լտ. satan, գերմ. satan ևն. տե՛ս նաև սատանայ:

ՆՀԲ սրանց հետ նաև լծ. Թրք. ظد (իմա՛ արաբ. zidd) «հակառակ»։

*ՍԱՏԱՆԱՅ, ի հլ. «հակառակ, դիմակաց, չար ոգի, դև» ՍԳր. Եզն. Կոչ. որից սատանայածին Եզն. սատանայական Ոսկ. մ. բ. 13, 26. Ագաթ. սատանայակիր Ագաթ. Կորիւն. սատանայաւոր Ոսկ. մ. բ. 26. սատանայոտ Եփր. ա. տիմ. 240. սատանայութիւն Եզն. ևն։

=Ասոր. ܣܛܢܐ sāṭānā «սատանայ» բառից, որ փոխառեալ է եբր. שָׂטָן sāṭān «հակառակորդ, սատանայ» ձևից. ծագում է եբր. שׂטן sṭn=արաբ. شطن šṭn «թշնամութիւն անել, կռուել» արմատից. հմմտ. արաբ. شيطان šayṭān «սատանայ»=եթովպ. ሰይጣን sadaṭān, որ փոխառութեամբ տարածուած է բազմաթիւ լեզուների մէջ. ինչ. յն. σατανάς, լտ. satanas, ռուս. сатана, հոլ. sotona ևն. տե՛ս նաև սատան:—Հիւբշ. 316։

Հները ծանօթ էին արդէն բառիս ծագումին. հմմտ. Սատանայ յեբրայեցւոց և յասորւոց լեզուէ խոտորեալ թարգմանի. Եզն. էջ 52.—Սատանայ անուն ի խստութենէ հակառակութեանն անուանեցաւ. Կոչ. 12.—Սատանայդ բայ եբրայականաւն զապստամբն ազդեցուցանէ. Իրեն. հերձ. 204.—Սատանայ... ըստ եբրայեցւոց բառիցն՝ հակառակ թարգ-

մանի… և ամենայն՝ որ բարւոյ [հակառակ] կայ, սատանայ անուանի. Յճխ. էջ 228.—Սատանայ ըստ եբրայեցւոցն ընդդիմակաց կամ հակառակ ասի. Մեկն. ղկ.—Սատանայ անուն յեբրայեցւոցն ի մերս թարգմանելով՝ հակառակ ասի. Շնորհ. մտթ. էջ 76։ Նորերից ուղիղ մեկնեցին նախ Schröder, Thes. 45, յետոյ ՀՀԲ և ՆՀԲ (դնում են եբր. sāṭān բառից)։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. Մրղ. Ջղ. Ալմ. Վն. Տփ. սատանա, Ասլ. Խրբ. Մշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. Տիգ. սադանա, Մկ. սոտոնա, Ալշ. սոդոնա, ՀՃ. Սվեդ. սադանօ, Զթ. սադանո, Հմշ. սադօնա, Ագլ. Երև. Շմ. ստանա, Գոր. Ղրբ. ստա՛նա, սուտա՛նա: Նոր բառեր են սատանաքոյն, սատանաֆոլ, սատանորդի, սատանոց, որոնք ոչ թէ սատան ձևից են ծագում, այլ սատանայ բառից կրճատմամբ։—Ագլ. բառս նշանակում է նաև «սարդ, մամուկ»։

*ՍԱՏԱՊ «փեգենայ խոտը», ruta (ruta graveolens L ըստ Seidel, Մխ. հեր. § 430, thalictrum elatum Murr. ըստ Տիրացուեան, Contributo § 176)» Բժշ. Վստկ. 52. 163. գրուած նաև սազապ, սատաֆ (տե՛ս ՀԲուս. § 2679)։

=Արաբ. պրս. سداب sadāb «փեգենայ». միւս ձևերը գալիս են արաբ. سذاب saðāb, թրք. sedef կամ sadaf otə հոմանիշներից։ Այս ձևերը տե՛ս Steinschneider-ի հաւաքածոյի մէջ՝ WZKM 12, 93 և Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. 158։—Հիւբշ. 276։

ՆՀԲ բառ ամկ. սէտէֆ: Ուղիղ է Lag. Arm. St. § 1953:

ՍԱՏԱՐ, ի-ա հլ. «գործող, գործաւոր, մշակ» Ա. մկ. գ. 6. Ոսկ. մ. բ. 7 և ա. թես. Մծբ. էջ 340. «ոստայնանկ, ասրագործ» Ես. լը. 12=Ոսկ. ես. 239, 241. Պղատ. օրին. «ձեռնտու, օգնական» Բուզ. Եղիշ. Փարպ. «օգնութիւն, նպաստ, առիթ, պատճառ» Մծբ. Փարպ. Խոր. որից սատարել «օգնել, օգնական լինել» Ագաթ. Փարպ. Խոր. սատարութիւն «օգնականութիւն» Ագաթ. Եղիշ. «ոստայնանկութիւն» Պղատ. օրին. անսատար Ոսկ. կող. ժբ. (ուղղել անկատար):

Schröder, Thes. 45 եբր. שׂטר šṭr «պաշտօնաւոր, կուսակալ» բառից փոխառեալ։ Հիւնք. հյ. ստրուկ կամ պրս. սատր «փոխանորդ արքայի» բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. էջ 327 հյ. սադրել բայից, որ տե՛ս վերը։

*ՍԱՏԱՓ (կամ սատաֆ) «գաղտակրայ, մարգարիտի խեցի, սէտէֆ» Վստկ. 78. ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ. իսկ ՆՀԲ յիշում է իբր ամկ.՝ սատապ բառի տակ։

=Արաբ. պրս. صدف ṣadaf, որից նաև թրք. sedef, սերբ. sedef, նյն. σεντέφι, վրաց. սադափի, զադապի են, նոյն նշանակութեամբ։

Ուղիղ մեկնեցին ԳԴ և ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Նոր փոխառութեամբ՝ Տփ. սադափ, Ագլ. սոդոփ, Ախց. սոդոֆ, Պլ. սէդէֆ են։

ՍԱՏԵՄ «հեթանոս, այլազգի». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 282։

*ՍԱՏԵՐ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.-ի. յետնաբար գտնում եմ գրծ. սատերաւ Երզն. մտթ. 377) «մի տեսակ դրամ կամ կշիռ, չորեքդրամեան, այն է 4 դրամ. (ըստ Մանանդեան, Կշիռները և չափերը, էջ 39 սատեր=16, 32 գրամ)» ՍԳր. Մծբ. 369. Եղիշ. յես. Շիր. որ և սատր, սեռ. սատեր Նար: էջ 111։

=Պհլ. sater (գրուած է stīr, բայց պէտք է կարդալ համեմատ հայերէնի sater), Կենտրոնական Ասիոյ նոր արձանագրութեանց մէջ՝ պհլ. satera, sdera, սոգդ. st'yr (Gautniot, Gram. sogd. 159), որ պէտք է կարդալ sitīr, փոխառութեամբ նաև ույղուր. satīr (տե՛ս JRAS 1926, 507), վրաց. satiri, պրս. استیر ister, արաբ. استار istār, բոլորն էլ նոյն նշանակութեամբ։ Պհլ. բառը փոխառեալ է յն. στατήρ (որից նաև լտ. stater) հոմանիշից, իսկ սա էլ ծագում է հնխ. sthā «կանգնիլ» արմատից. ձևապէս նոյն է սանս. sthātṛ «կանգուն» (Boisacq 902, 384)։

Նախ Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 158 դրաւ յունարէնից։ ՆՀԲ յն. և լտ. ձևերի հետ յիշում է նաև պրս. սադիր, սիդիր, իսդիր: Lag. Arm. Stud. § 1955 և Հիւբշ. Arm. Gram. 377 դնում են յու-

նարէնից։ Վերի մեկնութիւնը տալ Bailey JRAS 1930, էջ 17։ (Հներից Շիրակացին, Հրտր. Պատկ. էջ 27 համարում է եբրայական ծագումից)։

ՍԱՏԵՐԱՆԱԼ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Ճառընտ. «Մաքսաւորն սատերանայր և հալածիչն Պօղոս բարձրանայր»։ ՆՀԲ մեկնում է «կա՛մ է որսացեալ լինել որպէս զձուկն՝ յորմէ եւ սատերն և կամ ելանել յառաջին բարև պատիւ, որ է ըստ արաբ. սատր»: ՋԲ դնում է սրանցից առաջինը, իսկ ԱԲ՝ երկրորդը։

*ՍԱՏԷՃ «հնդկական մի թուփ է. կամ, որ և կասկած, լտ. folium indicum կամ malabathrum» Բժշ. Ամիրտ. որ և սաղճ Մխ. բժշ. յատկայէս սատէճ–ճիճղի Վստկ. 121. ունի միայն ՀԲուս. § 2712 և 1250։

=Արաբ. سادج sādaǰ (կարելի է կարդալ նաև sādeǰ), բայց նաև ساذج sādaǰ (sazeǰ), նոյն նշ. (տե՛ս Steinschneider-ի հաւաքածոյի մէջ՝ WZKM 12, 92). նոյնից են փոխառեալ նաև պրս. sādaǰ, վրաց. սադիջի ինդի, սազինի ինդի: Բոյսիս բժշկական յատկութեանց վրայ խօսում են Գէորգ դպիր, Գիրք մեծագին և պատուական ականց, Պօլիս 1807, էջ 203 և Sediel, Մխ. Հեր. § 251։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՍԱՏԻՃ «քար նման կարմիր ուլի». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. 215։

*ՍԱՏԻՐ կամ ՍԱՏՈՒՐ «սակուր, տապար» Ճառընտ. Յայսմ. օգ. 26 (երկու ձևերն էլ միասին իբր տարբեր բառեր գործածում է Ճառընտ.=Վրք. և վկ. Բ. էջ 416. Առին ի ձեռս տապարս և սատիրս և սատուրս). ՀՀԲ ունի սատրել «սակուրով զարնել», որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Յայսմ. փետր. 2. «Ընդ որ բարկացեալ Թրածեծ առնէին զնա. և այնպէս սատրեցին զամենայն անդամս մարմնոյն»։

=Արաբ. ساطور sāṭūr «սակուր, դահնայ, լայն կտրող», որից և Թրք. satər, ռմկ. սաթըր «միս կտրելու տապար կամ լայն դանակ»։

ՆՀԲ «բառ ռմկ. սաղըր, սաղուր, որ է ըստ Հյ. սակուր կամ սակր, լտ. securis»։ Ուղիղ է Մառ, Վրդ. առ. հտ. I, էջ 218։

ԳՒՌ.—Այս բառի՞ց են սատոր Պրբ. «Հաստ կոճղ՝ որ իբր յենարան են դնում և վրան փայտ կոտորում», սատուր սատուր անել Ղրբ. «կտոր կտոր անել, ջարդել, յօշոտել»։

*ՍԱՏԻՐ «նորածիլ սերմնաբոյս՝ որ հանում և առանձին տնկում են» Վստկ. էջ 166, որից սատրել «սերմը ցանելուց յետոյ, երբ բոյսը բաւական ծլած է, հանել և առանձին տնկել» Վստկ. 38, 59, 160։

=Արաբ. سدير sadīr «նորաբոյս մարգ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 889), որից և Թրք. sedir «շիթիլ»։—Աճ.

ԳՒՌ.—Նոյն իմաստով է սատրել Արբ. Խն. Հմշ. Զն. որ դարձած է սայել Ակն. արմատական ձևն ունին սատր Արբ., սատիր Խն. «սատրած կամ սատրելու բոյս»։

*ՍԱՏԻՐՈՍ «կապիկ» Նոնն. էջ 6, որ և սատիւռս Նոնն. 71, որից սատիրական «միմոս, երգիծական, ուրիշներին ծաղրող» Պղատ. օրին. 261—262. (ՆՀԲ և ԱԲ յիշում են սատիր «կապիկ», բայց չէ գործածուած մեր մէջ)։

=Յն. σάτυρος «այծամարդ, կապիկ», որից σατυρικός «երգիծական». (Հայերէնի մէջ -ικός մասնիկը փոխանակուած է –ական ձևով)։—Հիւբշ. 377։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։ Ուղիղ է նաև Մանանդեան, Հրատ. Նոնն. էջ 6 ծան.։

*ՍԱՏՆԱՏՈՒՐ «Քրիստոսի խաչափայտի չորրորդ բևեռը». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. Հարց. 495։

=Պէտք է հասկանալ սատանատուր, իբրև «սատանայից տրուած». ըստ այսմ հմմտ. նաև ատուր՝ որ տե՛ս առանձին։—Աճ.

*ՍԱՏՈՆ «մար, 50 քսեստ պարունակող չափ», որ և սայտոն. կայ նաև սայիտ «22 քսեստ». բոլորն էլ ունի Շիր. էջ 31։

=Յն. σάτον (>լտ. satum) «հրէական մի չափ է, որ առնում է 1 $^{1}/_{2}$ հռովմէական մոթ=56 քսեստ». ծագում է եբր. סְאָה sā, երկակի סָאתַיִם sātaim «հատեղէնի չափ, $^{1}/_{3}$ էֆա» բառից, որ է արամ. ܣܐܬܐ

satā, փոխառեալ ասուր. še'u, še'atu, սումեր. še «ցորենեղէն, ցորենեղէնի չափ» բառից (Sophocles 980, Gesenius 17, 533):—Հիւբշ. 377։

Ուղիղ մեկնեց Աւգերեան, Բցռր. չփ. և կշռ. 156. նոյնը յետոյ ՆՀԲ։

*ՍԱՏՐ «բազմոց, գահաւորակ» Մաշտ. «պաստառ կամ կապերտ» Գէ. ես. (միայն իբր բացատրութիւն լուսանցքի վրայ գրըուած՝ «Որպէս յոստայնս կապերտ ինչ գործեալ մերձ առ ի կարելը» հատուածի դէմ). այս նշանակութեամբ է նաև Անսիզք 45 (Պացին, սատր, սաւան)։ Այս բոլորի տեղ ԱԲ ունի «1. կոււ. 2. սեղանի սփռոց. 3. նստարան»։

=Արաբ. صدر ṣadr, որից Թրք. سدير sedir «բազմոց»։

ՆՀԲ սատար «ոստայնանկ» բառից և լծ. Թրք. սէտիր, արաբ. սատր, լտ. sedes:

*ՍԱՏՐԱՊ, ի-ա հլ. «գաւառապետ, նախարար» Բուզ. Ոսկ. ի մելիտ. Մեսր. երէց=Պտմ. Ներս. հյր. 52, որից սատրապութիւն Նոնն. սատրապետ Բուզ. դ. 3 (տե՛ս նաև սակրակապետ, սապրակ):

=Յն. σατράπης «սատրապ» բառից. որի այլ ձևերն են ἐξατράπης, ξατράπης, σαδραπᾶς, ἐξαιτράπης. ծագումը ընդարձակ տե՛ս շահապ (Boisacq 854):—Հիւբշ. էջ208, 377։

ՀՀԲ բառ պրս.։ ԳԴ պրս. սեթրէպ՝ որ սակայն բառարանում չի յիշում (կայ միայն ستراب sitrab «նախարար, սատրապ»)։— ՆՀԲ պրս. սիդրէպ, արաբ. և պրս. սատր, սատրազամ: Böttich. ZDMG 1850, 361 և Lag. Arm. Stud. § 1956 խառնուած հյ. շահապ և յն. σατράπης ձևերից։ Պատկ. Матер. II. 21 յունարէնից։

*ՍԱՏՐԻՆՋ «ճատրակի խաղ, շախմատ». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ, իբր գաւառական բառ. բայց հնից գտնում եմ գործածուած սատրինճ Տաթև. ամ. 228։

=Արաբ. سطرنج siṭranǰ կամ شطرنج šatranǰ, պրս. شطرنگ šaṭrang, Թրք. salranǰ, որոնց բուն մայրն է հնդ. čaturanga. աւելի ընդարձակ տե՛ս ճատրակ:

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ. յետոյ Lag. Arm. Stud. § 1957: Չի յիշում Հիւբշ.։

ԳԻՌ.—Մշ. սադ'րիչ (իբր խաղի անուն գործածւում է հեքիաթների մէջ միայն)։

+ՍԱՐ, ռ հլ. «լեռան գլուխ, բարձունք» ՍԳր. Ոսկ. Եփր. քրզ. Եղիշ. երէց. որից սարաբարձր Բուզ. գ. 14. սարակ «բլրակ» Բուզ. 124. Նորագիւտ բ. մն. ի. 16. Ղևոնդ բ. էջ 8. Պտմ. Ներս. հյր. 47. սարանալ «բարձրամտիլ, հպարտութեամբ չկամենալ» Սեբեր. էջ 158։ Ոսկ. ես. 221. սարահարթ Փարպ. ||սարոստանիք «լեռնապնակք» Կղնկտ.։ հմմտ. նաև սարաւանդ, սարաւոյթ:

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. k'ṛ-ձևից, որ ստորին ձայնդարձն է k'er- «գլուխ, գագաթ, եղջիւր. 2. բարձրանալ, մի բարձր տեղ ելնել» արմատի. ժառանգներից հմմտ. սանս. शिर çíra-, शिरस् çíras- «գլուխ, ծայր», शीर्षन् çīrśán- «գլուխ», հնդուստ. sir «ծայր, գագաթ», գնչ. šero, sero «գլուխ», զնդ. sarō (sarah-) «գլուխ», պհլ. sar «ծայր, գլուխ», asar «անվերջ», պրս. سر sar «գլուխ, ծայր, գլխաւոր», աֆղան. բելուճ. sar, օսս. sär, քրդ. ser «գլուխ, ծայր, գլխաւոր», յն. κᾶρ, κάρα, κάρᾱνον, κράρα, յոն. κάρη, κάρηνον «գլուխ, ծայր, գագաթ լեռան ևն», κέρας «եղջիւր», κερουτιᾶν «բարձրամտիլ, հպարտանալ» (=հյ. սարանալ), κόρση «գլուխ, քունք», κρανίον «գանկ», καρανοῦν «վերջացնել» (հմմտ. հյ. գլխել), լտ. cerebrum «ուղեղ», cervix «ծոծրակ», cornu «եղջիւր», cervus «եղջերու», հբգ. hirni, գերմ. Hirn, հիւլ. hiarne, հոլլ. hersen «ուղեղ», հիւլ. hiarse, բրըտ. kern «գլխի գագաթ» և այլ բազմաթիւ բառեր, որոնց վրայ տե՛ս նաև սրուակ (Pokorny 1, 403—8, Walde 153, Horn § 726, Boisacq 411, 413, 438, Ernout- Meillet 171). հմմտ. նաև յաջորդը։—Հիւբշ. 489։

Klaproth, As. pol. 99 հյ. սար «լեռ» համեմատում է եակուտ. zyrr, վոգուլ. zorys ձևերի հետ։ Նախ ԳԴ կցում է պրս. սար, սէր ձևին։ ՆՀԲ լծ. հյ. սայր, ծայր, ժայռ, դար, պրս. սար, սէր, Թրք.

խար, յն. զա՛ռա և օ՛ռօս, եբր. ճառ, ռօշ, ռէշ: *Ազգասէր Կալկաթայի 1847, № 120, էջ 379 մեղանից է դնում պրս.* sārvān *(կամ* sārbān*) «ուղտապան», կազմուած հյ.* սար *«գլուխ» և* վանել *բառերից։* Böttich. ZDMG 1850, 361, 226 *զնդ.* sara *և սանս.* çiras, *որոնց* Arica 68, 123 *աւելացնում է պրս. աֆղան.* sar, *օսս.* sär, *յն.* κάρα։ *Սրանց համեմատ են նաև* Lag. Urgesch. 301, Müller SMAW 38, 576 *և 44, 565,* Justi, Zendsp. 292, *Տէրվ. Նախալ. 74 ևն։ Մորթման* ZDMG 26, 588 *պրս.* sar *և քւեռ.* çirani *«գլուխ»։ Հինք. պարսկերէնից։ Այս բոլորը զանազանութիւն չեն դնում այս և յաջորդ բառի մէջ* (սար *«գլուխ, գլխաւոր»)։ Առաջին անգամ Հիւբշ.* Arm. St. § 274 *և* Arm. Gram. *236, 489 տարբերելով երկուսը՝* սար *«բարձունք» դնում է բնիկ, իսկ* սար *«գլխաւոր»՝ փոխառեալ իրանեանից։ Սրա պատճառն ի հարկէ այն է՝ որ իրանեաններն մէջ առանձնապէս «լեռան գագաթ կամ լեռ» նշանակութեամբ գործածուած չէ բառը, թէև կարելի է փխբ. ասել* sar-i kōh *«ծայր լեռան, լեռան գագաթ, այն է գլուխ լերին»։* Meillet *(անձնական) բոլոր իմաստներով էլ իրանեանից փոխառեալ է համարում և երկու տեսակ* սար *զանազանելու կարիք չի տեսնում։ Սրան հակառակ է սակայն* սարանալ *«բարձրամտիլ», որ զուտ հայկական կազմութիւն ունի և կարելի չէ փոխառեալ համարել պրս.* sar *«գլուխ» բառից։ (*Pokorny *1. 403 որ ընդունում է հնխ.* k'er- *«գլուխ, գագաթ», անապահով է համարում տալ նոյն արմատին նաև «բարձրանալ» իմաստը։ Հյ.* սարանալ *ձևը միանալով յն.* κερουτιᾶν *բառին՝ հաստատում է հնխ.* kér- *«բարձրանալ, բարձրամտիլ» նշանակութիւնը)։ Յակոբեան տե՛ս* Դար: *Մառ,* Основн. табл. *էջ 6 եբր.* הר har *«լեռ» և վրաց.* ხერო სერი *«լեռ, լեռան գլուխ» բառերի հետ. սեմական արմատն է* hrr, *որի յաքեթականն է* srr։ *Մառ,* Крит. и мелк. ст. *էջ 28* սար *(լեռան) ուղղիլի է համարում* սայր, *ինչպէս ցոյց է տալիս վրաց.* სერი: *Թիրեաքեան ՀԱ 1912, էջ 288 նոյն ընդ* սայր *և* ծայր:

ԳԻՌ.— Ալշ. Ախց. Ասլ. Գոր. Երև. Ղրբ. Կր. Հմշ. Մկ. Մշ. Ջղ. Ծմ. Սեբ. Սլմ. Վն. Տփ. սար, *Մրղ.* սառ, *Ագլ.* սօր *«լեռ»։— Նոր բառեր են* սարւոր, սարաչափ, սարապարան, սարեցի:— *Սրա՞ն պէտք է կապել, թէ պրս. նոր փոխառութեամբ պէտք է մեկնել Ղրբ.* սար *«գորգ գործելու կամ ջուլհակի ոստայնի ամենաբարձր գերանը», որից և* սարագաքայ, սարավայր:

ՓՈԽ.—Վրաց. ხერო სერი *«բլուր»։*

*ՍԱՐ *«գլուխ, գլխաւոր». այս իմաստով առանձին գործածուած չէ. բայց սրանից են* սարապետ *«գլխաւոր, իշխան» Թէոդ. կուռ.* աղանդասար *«աղանդաւորների գլուխը» Երզն. մտթ. 303 (համմտ.* աղանդագլուխ *Ուռհ. 239),* կախարդասար *(ի–ա հլ.) «կախարդների գլխաւորը» (տե՛ս առանձին).* մեծասար *«երկավանկ բառ, որի առաջին վանկը երկար է, երկրորդը՝ սուղ» Թր. և Երզն. քեր.։*

=Պհլ. سر sar, *պրս.* سر sar *«գլուխ» բառից. աւելի ընդարձակ տե՛ս նախորդ* սար *բառի համեմատութեանց մէջ։— Հիւբշ. 236։*

ՆՀԲ կախարդասար *բառը հանում է* արարօղ, սարաս, սարօֆ, սարֆ *ձևերից։ Միւսները տե՛ս նախորդի տակ։*

+ՍԱՐ, ու հլ. *«կազմած, կահ, կարասիք, սպաս» (աննշաբար գործածուած) Ուռհ. Շար. Տօնաց. «ձիու կազմած, թամբը են» Արծր. 285. Առաք. պտմ. 426. «պատրաստ, տրամադիր» Մխ. բժշ. 40, 43 (տե՛ս Նորայր, Հայկ. բառաք. 93), Անսիզք 15, 27, 59, Վստկ. 144, որից* սարել *«կազմել, պատրաստել» Սմբ. պտմ. տպ. Մոսկ. էջ 17, 67, տպ. Շահն. էջ 36, 82. Վստկ. 43. «պատրաստ լինել» Անսիզք 35, «ծածկել» Բառ. երեմ. էջ 282,* սարուած *«գործիք» Բրս. մրկ. 14. Վստկ.* սարութիւն *«հանդերձանք, կազմութիւն» Բրս. մրկ. «գոյք» Անսիզք 45, «սարք, կազմած ձիոյ» Անսիզք 31,* ոսկեսար *«ոսկի կազմածով (ձի)» Թղթ. դաշ.* ոսկե-

սարեայ կամ ոսկեսարեան Կղնկտ. (Հրտ. էմ. 138, ՇՀ. Ա. 291), ոսկիասար Յայսմ. սեպ. 7։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'ṛ- արմատից. ընդարձակ տե՛ս սարի-ք:—Աճ.

ՆՀԲ չէ՛ բաժանած սար «գագաթ» բառից. իսկ սարքել կցում է սարկաւագ բառին։ Հառզոն, Բանաս. 1907, 10 սնս. çri, զնդ. sar «յարել, հաւաքել, միացնել»։ Թիրեաքեան, Կարնամակ, ծան. 48 այստեղ է դնում մեծասար որ յարմարել է համարում պհլ. مساسار msā-sār անծանօթ ձևից, հայերէնի օգնութեամբ կարդալով այս բառը մեծասար և թարգմանելով «մեծարուէստ, հոյակապ»։

ԳԻՐ.—Սրանից են սարել Վն. «յարդարել», Ղրբ. Շլ. «լարել», Խն. «մանել», Սս. «զուրս ժայթքել, ցայտել», Խն. Սս. Տիգ. «նետել, գցել, մի կողմ ձգել», այս զանազան առումների համար հմմտ. հյ. արկանել, յարկ ևն։ Նոր բառեր են սարադրել «լարել, յարդարել», սարադրուկ «յարդարուած», սարուկ, և ք յաւելուածով՝ սարք, սարքել (Ալշ. Ախց. Երև. Կր. Մշ. սարք, Երև. սա՛րքէլ, Շմ. Տփ. սարքիլ, Մրղ. սառքէլ ևն), սարքուիլ, սարքոտել, սարքրտել, սարքովի, սարքուկ, սարքտրիլ, որոնցից առաջին երեքը ընդունուած են արևելեան գրականում և վերջերս էլ սկսան գործածուիլ արևմտեան գրականում։

*ՍԱՐ «ապիկի, չնարակ», որից կայ միայն սարած ամաճ «չնարակած աման» Վստկ. 186։

=Թրք. سر sər կամ صر sər «ապիկի, չնարակ»։—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս նախ ՀԱ 1908, 123։

*ՍԱՐԱԽ «անստոյգ մի բոյս» Կամրկվ. ունի միայն ՀԲուս. § 2713, որ նոյն է համարում նաև սարախս, սէրախս «պտեր, fougère»։

=Արաբ. سرخس saraxs «պտեր». (տե՛ս Steinschneider-ի հաւաքածոյի մէջ՝ WZKM 12, 93), պրս. سرخس saraxs «է անուն դեղոյ իրիք... է փայտ ինչ սեաւ» (ԳԴ)։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՍԱՐԱԿ «էգ ձի». ունին միայն ՀՀԲ, ՋԲ, ԱԲ։ Վկայութիւնը անյայտ։

*ՍԱՐԱԿ «բանւոր, գործաւոր». Նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Հաւաք. էջ 56 (իսկ Գաւաշուց երկիրն՝ տուն վեցքիմ, տուն սարակ մ', տուն հաւ մ') և ժմնկգր. ԺԸ դարից (Դիւան, Ժ էջ 123)։

=Արամ. סָרַךְ sārak «թագաւորական պաշտօնեայ, նախարար» (որ ըստ Gesenius[17] 918 ոմանք բնիկ սեմական են համարում, ուրիշներ պարսկերէնից փոխառեալ)։ Նշանակութեան տարբերութեան համար հմմտ. լտ. minister «ծառայ, նախարար»։—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 143։

ԳԻՐ.—Գործածական է Մկ. Շտ. Սլմ. Վն. սարակ ձևով և «օրականով աշխատող բանւոր» իմաստով, որից սարակախափան «գործից դադար՝ որևէ արգելքի պատճառով»։

*ՍԱՐԱՂՈՒՃ «կնգուղ, վեղար». ունի միայն ԱԲ. սարաշուճ ձևով (առանց վկայութեան), որ սխալ է և պէտք է ուղղել սարաղուճ, ինչպէս ցոյց են տալիս տակի գաւառական ձևերը, և ինչպէս գտնում եմ մէկ անգամ գործածուած Քուչակին վերագրուած մի տաղի մէջ (Հրտր. Արեգ 1924, էջ 194)։ Սխալը յառաջացած է ղ և շ տառերի ձևական նմանութիւնից։

=Պրս. سراغوج sarāγūǰ «վարսակալ, որի մէջ կանայք իրենց մազերն են ամփոփում». որ և سراغوش sarāγūš կամ سراكوش sarāgūš։ Սրանցից են փոխառեալ նաև Թթր. سراغج seraγuǰ (Будаговъ 1, 624), Թրք. صورغوج sorγuǰ կամ صورغوچ sorγuč «ցցունք», վրաց. სარაღუჯი սարաղուջի «մի տեսակ հին ձևի գլխարկ. 2. ցցունք»։—Աճ.

Սոյն մեկնութիւնս տպուած է նախ ՀԱ 1908, 123։

ԳԻՐ.—Նոյն են սարախուճ Ջթ. «աղջկանց ֆէսի վրայ՝ ծոպի շուրջը՝ իբրև զարդ խիտ

առ խիտ շարուած 4—5 կարգ արծաթեայ մէկ փարանոցներ», սարղունչ Վն. և Խոյ. «մէկ քիլ լայնութեամբ և արծաթէ դրամներով, վահանակներով, ուլունքներով և նախշերով զարդարուած մետաքսէ կտոր, որ կանայք իրենց յետևից՝ մէջքից ցած կախ են տալիս»։

ՍԱՐԱՆ «կայմը հաստատ պահող չուանը, hauban». իբր նորակերտ բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆր. 633ա։

Ինչպէս է կազմուած՝ յայտնի չէ։ Կայ Թրք. سرن seren «նաւի կայմ»։

ՍԱՐԱՍ, ի, ո հլ. «տարազ, ձև, կերպ» խոր. Պիտ. Արծր. Նար. որից սարասիլ Պիտ. Քեր. քերթ. նմանասարաս Գնձ. լուսասարաս Գիտ. իւրեանցասարաս Պիտ. սխրասարաս Նար. խչ. Օրբել. հրտր. էմ. էջ 34. ծովասարաս ԱԲ. Նաև սարասել «յարմարել, կարգել?» Տիմոթ. կուզ. էջ 320։

ՆՀԲ Թուի կցել հյ. տարազ, Թրք. դարզ բառերին։

ՍԱՐԱՍԻ «յաղթահասակ». նորագիտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Պտմ. աղէքս. 134 (սէգ և սարասի բարձրութեամբ)։

ՍԱՐԱՍԽԻ «կանացի մի գլխազարդ, որ ճակատին են կապում». նորագիտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Այրիվ. 8 ա. «Սա դամռանկի քում գլխի և սարասխի ճակատի»։

=Պրս. سرجس Saraxs քաղաքի անունի՞ց է. հմմտ. շուշքարի, բաղդադի:—Աճ.

ՍԱՐԱՏԱԿ «մի տեսակ թռչուն» Մագ. (յիշուած է բուի հետ. ըստ Քաջունի, հտ. Գ. 215 լտ. buteo, ֆր. buse)։

*ՍԱՐԱՏԱՆ «խեցգետին կենդանակերպը» Երզն. երկն. թ. որ և սարաթան «խեցգետին հիւանդութիւնը» Մխ. բժշ. 113։

=Արաբ. سرطان saraṭān «խեցգետին»։—Հիւբշ. 276։

ՆՀԲ պրս. սէրէդան: Lag. Armen. Stud. § 1959 ասոր. և արաբ. saraṭān։

[ՍԱՐԱՐԱՅ, նորագիտ անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած է Եւս. պտմ. 173. Ի նոսա և մաքառումն առ Ափիոն գրամարտիկն սարարայն՝ զոր գրեաց ընդդէմ Հրէից. և յայնմ ժամանակի և առ այլս, որ կամեցան չարախօսել զազգէն Հրէից. (յոյնն ունի՝ Ընդդէմ Ափիոնի գրամարտիկոսի որ ի ժամանակին յայնմիկ՝ գրով հակառակէր Հրէից և այլոց ոմանց չարախօսաց).— համապատասխան մի բառ չգտնուելուց յայտնի է, որ յետին աւելադրութիւն կամ խաթարեալ մի բառ է, որ Վարդանեան, Բառաք. դիտ. Ա. 94 ըստ ասորի օրինակին, որ հայերէնի բնագիրն է, ուղղում է «գրամարտիկն արար՝ այն որ գրեացն»։]

ՍԱՐԱՒԱՆԴ «հրուանդան, ծովի կողմը բարձրացած տեղ» Պտմ. աղէքս. որից սարաւանդակ Ագաթ. Կղնկտ. հրտր. էմինի, էջ 189. Պիտ. որ և սարևանդակ Կղնկտ. հրտր. էմ. 163, 173. սարաւանդել «բարձունքի վրայ մի շէնք կանգնեցնել» Ղատ. օրին. 162. սարաւանդիլ «մի բարձր տեղ նստիլ» Մագ. թղ. 140, 182։

=Կազմուած է հյ. սար և -ւանդ բառերից. վերջինիս վրայ ընդարձակ տե՛ս բարձրաւանդակ:

ՆՀԲ «սար... կարկառել ստի և անդր»: Lag. Urgesch. 302 սար բառից՝ -vat մասնիկով։ Հիւնք. նաւասարդ բառից։ -ւանդ բառը պրս. լինելով՝ կարելի էր կարծել, որ ամբողջ բառը իրանեան բարդութիւն է՝ իբր *sarband ձևից փոխառեալ, որից հետևելու էր նաև թէ սար «գագաթ» էլ պրս. փոխառութիւն է. բայց հմմտ. բարձրաւանդակ, որ կազմուած է նոյն պրս. -ւանդ ձևի և բնիկ հայ բարձր բառի բարդութեամբ։

ՍԱՐԱՒՈՅԹ «բարձրաւանդակ, դիտանոց կամ բարձր պալատ» Մխ. այրիվ. էջ 61. Կիր. պտմ. (Տրդատի ապարանքի համար է ասում). գրուած սարաւուք «եկեղեցու բակի մէջ կրօնաւորի յատուկ բնակարան, առաջնորդարանի շէնքը» Առաք. պտմ. 225. նոյն բառն է և սարոյք, որ ունի Բառ. երեմ. էջ 81՝ դստիկոն բառի բացատրութեան մէջ։

*ՍԱՐԲԻՆԱՅ կամ նաև սարփինայ, սարբնայ «խեշակ, բոյսը բարձրացնելու նեցուկ» Վստկ. 56, 61, 63, 181. արդի գրականում

«խաղողի որթը վրան բարձրացնելու համար շինուած փայտեայ կազմած, թրք. ասմա-լըխ»։

=Կազմուած է պրս. سر sar «գլուխ» +بنا binā «շէնք» բառերից, sar «գերան, սիւն, կազմածի փայտ, նեցուկ» նշանակու-թեամբ գործածուած ենք գտնում Ղրբ. սար «զորգ գործելու կամ ջուլհակի ոստայնի ամենաբարձր գերանը, որի վրայից կա-խուած են հիւսածները», վրաց. სარი սարի «որթատունկի տակի նեցուկը», հյ. սարի «կայմ, սիւն», վրաց. სარვა սարվա կամ მოსარვა մոսարվա «որթատնկի տակ յենարան դնել».— իսկ binā, որից արևել. թրք. bünä նշանակում է «որթատունկի առջև բարձրացած թումբի թեք մասը կամ լանջը, որի եւրին գտնւում է որթատունկը». գործա-ծական է նաև Սալմաստի հայոց բարբառում։ Ամբողջը փոխառեալ է պարսկերէնից, որի գոյութեան ապացոյց է ասոր. ܣܪܒܝܢܐ sarbinā «ցից կամ սարբինայ», գործածուած արդէն Սիր. իր. 18 (Brockelm. Lex. syr. 505 բ)։ —Աճ.

ԳԻՌ.—Խրբ. սարբ'ոնը կամ սարբ'ինի, Զթ. սայբ'ունը, սարբ'ունը «խաղողի որթի նեցուկ»։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Եւդ. سربينه särpänä «սարբինայ» (Յուշարձան 329)։ Հայերէնից փոխառեալ պէտք է համարել ի ձայնի պատ-ճառով։

ՍԱՐԴ, ի հլ. «Լիբանանի մայրի, cedrus Libani» (այսպէս ըստ Արթինեան, Ածաշնչի տունկերը 144. սխալ է դնել ըստ ՆՀԲ «դափնի կամ նոճի») ՍԳր. Ագաթ. Փիլ. լիւս. 169. Եփր. երաշտ. 209. որից սարդի Վեցօր. 92. Մխ. առկ. սարդիատունկ Նար. տաղ. 465. սարդենի Պղատ. օրին. Երզն. քեր. Մագ. թղ. էջ 221. սարդենեան Մագ. ոտ. խչ. սարդենաւեր «սարդենի ծառից յառա-ջացած» Նար. խչ.։

Lag. Ges. Abhd. 29 յիշում է պրս. saraxs ծառը։ Հինք. սա(ղաւա)րտ բա-ռից համառօտուած։ Արթինեան, Ածա-շունչի տունկերը 144 պրս. سدر لبان sadr-i-Libān համանիշ ձևից փոխառեալ. (բայց այսպիսի ձև չունի ԳԴ. կայ ա-րաբ. سدر sidr «մի տեսակ ծառ, որ ունի ընտանի և վայրի տեսակներ», ըստ Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. 889)։

+ՍԱՐԴ, ի հլ. «մամուկ, գործարար մի-ջատը» ՍԳր. Վեցօր. 121. Փիլ. լիւս. Նար. 257, որից սարդիոստայն ՍԳր. Վեցօր. 121. Ոսկ. մ. բ. 24. Ճառընտ. սարդանկու «նըր-բահիւս» Փիլ. տեսակ. 20. սարդաբոյն (նո-րագիւտ բառ) «սարդի ոստայն» Վրք. և վկ. Բ. 447։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'ṛ-ti ձևից. ման-րամասն տե՛ս սարի:

Canini, Et. étym. 121 պրս. كارتنه kārtana համանիշի հետ։ Գարագաշեան (անձնական)՝ ծագում է սարդ «դափնի» բառից՝ ըստ նմանութեան յն. δάφνη «դափնի» և պրս. تفين tafīn «սար-դոստայն» բառերի։ Müller, Armen. VI թ. 57 յն. κλώθω «մանել» բառի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Հիւբշ. 489 չի ընդունում այս մեկնութիւնը, որովհետև r և λ տարբեր են և յունարէնի նախաձևը կասկածելի է։ (Osthoff կցում է լտ. colus «իլ» բառին. հայը ենթադրում է միայն հնխ. k'ṛti- կամ k'ṛdhi-ձևը)։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուել է Petersson (տե՛ս սարի):

ԳԻՌ.—Կայ միայն Հմշ. զայբ «սարդ».— սարդոստայն բառից է կրճատուած Ախց. սարդօստ «սարդի ոստայն» (ՆՀԲ ունի նաև սարդոյ՝ իբր գւռ. բառ), իսկ *սարդոստայնիկ ձևից են Ալշ. Բլ. սարանդօստիգ, Վն. սա-րանդէօստիկ, Մշ. սալանդօստիգ, Մկ. սո-րանդէօստիկ «սարդի ոստայն կամ սարդ».— Տիրոյեան, Հանրագրութ. 586 գիտէ նաև սանտռօստի «մամուկ, սարդ» բառը.—հին հայերէնի սարդաբոյն ձևն է ներկայացնում սարդբոյն Հմշ.։

ՓՈԽ.—Վրաց. ზარღლი զարղլի կամ დედა-ზარღლი դեդա-զարղլի «սարդ». վերջինս բուն նշանակում է «մայրիկ սարդ», որի համար հմմտ. գւռ. մամուկ «սարդ»՝ մամ «մեծ մայր» բառից.— նախաձայն զ-ի համար հմմտ. Հմշ. զայբ:

ՍԱՐԴ «մի տեսակ թռչուն. սարեակ, տարմահաւ» Գաղիան.։

*ՍԱՐԴԻՈՆ, ի հլ? «մի տեսակ ազնիւ քար» ՍԳր. խիւք. Տօնակ. Մագ. Խոր. աշխ. որից սարդեղունգն Բրս. ընչեղ.։

=Յն. σάρδιον «cornaline կամ sarde կոչուած ազնիւ քարը». ծագում է Լիւդիոյ մայրաքաղաք Σάρδεις-ի անունից? (Boisacq 853). յոյնից են փոխառեալ նաև լտ. sardius, վրաց. სარდიონი սարդիոնի. (իսկ հյ. սարդեղունգն թարգմանաբար շինուած է յն. σαρδόνυξ «sardoine» բառից)։—Հիւբշ. 377։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՍԱՐԴՈՅ «Սարդենիա կղզում յատուկ թունաւոր մի խոտ» Ոոշք. ունի միայն ՀԲուս. § 2717։

=Լտ. sardoa (herba) «mélisse խոտը, որ Սարդենիայում թունաւոր է»։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՍԱՐԴՈՒՋ, ո հլ. «այծի կամ ձիու մազից շինուած չուան». ունին միայն ՀՀԲ և ՓԲ. անստոյգ բառ։

*ՍԱՐԵԱԿ «մի տեսակ թռչուն. կեռնեխ, տարմահաւ են» Վեցօր. 163, 174. Մխ. առ. Բժշ. Արշ. փիլ. (լուսանցքի վրայ). բոլորի մէջ էլ գրուած է ռմկ. սարիկ կամ սարեկ ձևով. (սրանից նաև ցախսարեկ Մխ. առակ). այնպէս որ բառարանների նշանակած և արդի գրականի մէջ ընդունուած սարեակ ձևը վկայուած չէ։

=Պհլ. *sārīk ձևից փոխառեալ. համմ. պհլ. sār, պրս. سارى sārī «է թռչուն խմն», سار sār «սարեակ», سارسبز sār-i-sabz «է տեսակ խմն սարեկի, որ լինի կանաչերանգ», سريچه sarīča «է փոքրիկ թռչուն խմն, որ ունի զտուան երկայն և յաճախ յափունս ջուրց շրջագայեալ՝ փնտռէ զտուան իւր» (որից թրք. سرچه serče «ճնճղուկ»), سارج sāraǰ, sāruǰ, سارنج sārunǰ «է անուն փոքրիկ թռչնոյ միոյ յաղգէ լուսինեկի, որ քաղցր և անոյշ երաժշտեալ եղանակէ», سارك sārak «է թռչուն ինչ քաղցրաձայն, որ լինի յոյժ սեաւ ըստ մեծութեան յոպոպի, զոր ոմանք կարծեն լինել հէզարտէսթան», سارو sārū «է թռչուն խմն թխերանգ, որ լինի ի Հնդիկս»։ Սրանց մէջ ամէնից աւելի յարմար ձևերն են sārī՝ որ տալիս է պհլ. sārīk (սրանից կարող է գալ հյ. սարիկ) և sarīča՝ որի նուազական մասնիկը կարող էր թարգմանուել հյ. -եակ։—Իրանեան ձևերի հետ կարելի է համեմատել սանս. çāri, çārikā, sārikā, լիթ. šárka, հպրուս. sarke, սերբ. sräka, լեհ. sroka, ռուս. copóka, հսլ. svraka, ալբան. sofe, բոլորն էլ թռչունների անուններ, որոնց նախաձևը դրւում է բնաձայն k′er, k′or-, k′r̥- արմատը (Pokorny 1, 414, Trautmann 299):—Հիւբշ. էջ 236։

Նախ ԳԴ կցեց պրս. սար, սարէն, սարէf ձևերին։ Bötticb. Arica 67, 101, Lag. Urgesch. 765 պրս. sār: Lag. Arm. Stud. § 1963 յն. σελευκίς սրանից յունացած մի ձև՞ է։ Հիւնք. պրս. šārak «սոխակ»։ Petersson KZ 47, 270 իբր բնիկ հայ կցում է սանս. çāri-, çārika-, ռուս. copoka, լիթ. šarka ձևերին, առանց նկատի առնելու իրանական ձևերը։ Նոյնը օրինակում է Pokorny 1, 414։ Պատահական նմանութիւն ունի յն. ψάρ «սարեակ»։

ԳԻՒ.—Ջղ. Վն. սարէկ, Ալշ. Մշ. սարեգ, Խրբ. սարէf′, Մկ. սիվ-սարիկ (որ է սև-սարեկ):

ՓՈԽ.—Սրանի՞ց է լազ. սուրիկի «սարեկ» (Աճառ. Արրտ. 1911, 418)։—Patrubány SA 1, 312 մեզանից է դնում հունգ. seregély «սարեակ»։

ՍԱՐԵԼ «դողալ, կայծակահարել, սարսռել» Բառ. երեմ. էջ 282, «խիզախել, խըրոխտալ, սպառնալ, գոչել, մռնչել ի վերայ ուրուք» ըստ ՀՀԲ, ՋԲ և ԱԲ (որի փոխարէն ՆՀԲ ունի սաարեաց. մէկ անգամ գործածուած է Մծբ. ձ. իբրև կենդանի զօրեղ մոլութեան սաստկման սարեաց)։

ՍԱՐԷՄԷՋ «գիղարդ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 282։

+ՍԱՐԻ (-եաց,-եօf. գործածւում է անեզաբար) «շղթայ, կապանք» Բուզ. 130, 212. Խոր. կայ նաև գրծ. սարիւf Նեղոս 648, որ ենթադրում է ուղ. սար (բայց նոյն վկայութիւնը ՆՀԲ դնում է սարեօf ձևով և իբր Վրք. հց.)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'ṛ- արմատից, որ ստորին ձայնդարձն է k'er- «կապ, հիւսուածքի թել, հիւսել, կապել» արմատի։ Սրա ժառանգներն են սանս. çṛn-kha-la «կապանք, շղթայ», յն. καῖρος «հիւսուածքի կապի թել», καιροσέων «լաւ հիւսուած, լաւ պատրաստուած», καίρωμα «հիւսուածք, առէջք», καιρόω «հիւսուածքը միասին կապել», κειρία «անկողնի կապ մեռելի պատանք», καιρωστίς «ոստայնանկուհի»։ Հայերէնի մէջ նոյն արմատը (k'ṛ- ստորին ձայնդարձով) տալիս է սարել, սարքել, սարի, սարդ.—սրանցից սարել, սարքել «կազմել, պատրաստել» նոյն են յն. καιροσέων բառի նշանակութեան հետ, բայց մանաւանդ կայ գւռ. սարել «մանել». երրորդը՝ սարի «կապանք, շղթայ» նոյն է սանս. բառի հետ. իսկ սարդ բառի համար, որ գալիս է հնխ. k'ṛ-ti- ձևից, հմմտ. գւռ. գործարար, որ է «սարդ» և «ոստայնանկ» (Pokorny 1, 409, Boisacq 393):

ՆՀԲ սիրայ բառի հետ, «լծ. և ձար, շար, թրք. սըրա, սարկը, սարմագ», Böttich. Rudim. 54, 233 ասոր. šārā, եբր. šērā. և յն. σειρά «կապ» բառերի հետ։ Pictet 2, 165 սանս. sarat ևն։ Հիւնք. սեռն բառից։ Bugge KZ 32,65 յն. σπάρτον «չուան» բառին ցեղակից։ Սագըզեան ՀԱ 1909, 335 և Karst, Յուշարձան 407 սումեր. sar, sur «կապել»։ Սարի և սարդ բառերը վերի ձևով մեկնեց Petersson, Studier tillegn. Es. Tegnér 1918, էջ 227—8 (տե՛ս Pokorny 1,409), որի վրայ աւելացնում եմ սարել բայը։

*ՍԱՐԻ «կայմ, սիւն». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Լծ. Նար. իե. «Կայմն՝ սարին է, այսինքն սիւնն կամ որ ի ծայր սեանն է խոտորնակ ձողն, որ պարզէ զկտաւն»։

=Իբր պարսկական փոխառութիւն տե՛ս սարքինայ:—Աճ.

*ՍԱՐԻԱԹ. նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Կեղծ-Շապհ. էջ 73. Եւ ի գիշերի սարիաթ արար Հապիկն և հասաւ ի վերայ զօրացն Սմբատայ։

=Արաբ. سرعت sur'at «արագացնել, շտապում» բառն է. Կամուսի ծովածաւալ բառարանում (թրք. թրգմ. Բ. 597) չկայ sar'at ձևը, որով ենթադրում եմ թէ վերի բառն էլ պէտք է կարդալ սուրիաթ։—Աճ.

Տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 64—65։

ՍԱՐԻԿ «պարկերէ. մի տեսակ կենդանի». ունի միայն Տիրոյեան, Հանրագրութ. էջ 204 և 587. աղբիւրը անյայտ։

Սարիսխ տե՛ս խարիսխ։

Սարկարան «գինու մեծ գաւաթ» տե՛ս Արկ-անել։

Բառս գործածուած է մէկ անգամ Սեբեր. Թ. էջ 164. «Եւ այն իսկ են զարմանալիք, զի մատուակք արբեալ առաւելութեամբ սպասաւորութեանն ծանրանան, և դուք որ այդչափ զսարկարանս աստուածեղէն բանին քամեցէք և յետ արբեցութեանն ծարաւի էք»։ Բառարանները նշանակած են սարկարան. Վարդանեան ՀԱ 1911, էջ 19 ուղղում է արկարան՝ կազմուած արկանել բայից, իբր թրգմ. յն. κρατήρ «գինու աման» բառից։ (Յն. κρατήρ գալիս է κεράω «խառնել» բայից և բուն նշանակում է «խառնարան». այսպէս է կոչուած գինին ու ջուրը միասին խառնելու պատճառաւ։ Յն. κεράω թարգմանւում է հյ. խառնել կամ արկանել (ջուր, գինի). ուստի κρατήρ ձևն էլ պիտի թարգմանուէր խառնարան կամ արկարան):—Հացունի, Ճաշեր 78 պրս. սէրկիրան «գլխագարութիւն ի գինւոյ», որով ենթադրում է «մեծ ըմպանակ, որով կարելի էր արբենալ»։— Հմմտ. նաև սակարան:

ՍԱՐԿԱՒԱԳ, ի–ա հլ. (յգ. նաև -գունք) «սպասաւոր, ծառայ» Փիլ. տեսակ. Միխ. աս. Ոսկիփ. «եկեղեցական պաշտօնեայ՝ որ սպասաւորում է պատարագչին» ՍԳր. Ոսկ. Փիլիպ. «ԴՍ ձայնին պատկանող մի եղանակի անունն» Մանրուս. (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, 585). որից սարկաւագել «ծառայել» Փիլ. Նխ. Սարկ. քհ. սարկաւագունի Ոսկ. ա. տիմ. (այս վկայութիւնը ստոյգ չէ՝

ըստ Յուշարձան 310). սարկաւագութիւն *Եփր. ա. տիմ.* կիսասարկաւագ *Լմբ. պտրգ.* նախասարկաւագ *Ճառընտ. Մաշտ.* յառաջ-սարկաւագ *Բուզ. ռամկաձև գրուած է բառս* սարկաւարգ *Եփր. փիլիպ. 154, տիտ. 262, նաև* սարգաւարգ:

Հներից Լմբ. մատ. էջ 263 ստուգաբանելով բառս՝ ասում է. «Սարկաւագն պաշտօնեայ թարգմանի և սպասաւոր». այս բացատրութեամբ բառը օտար է համարում, բայց թէ ո՛ր լեզուէ՝ յայտնի չէ։ Ճիշտ նոյնը կրկնում է ՅՀ. արճիշ. 41։ ՀՀԲ սար *«գլուխ» և* աւագ *բառերից։ Աւետիքեան, Մեկն. թղ. Պօղ. Գ. 455 յիշելուց յետոյ Լամբրոնացու մեկնութիւնը, աւելացնում է. «այլ մարթ է եւ ընթեռնուլ* սա կայր աւագ, *ոմանք զայլ եւս ստուգաբանութիւնս յարմարեն»։ ՆՀԲ լծ. լտ.* sacr *և* սարկ-կամ *որպէս թէ մատռուակօղ սարկաբանի, սպասարկու կամ մատռուակ աւագ. կայ և պրս.* սէրտէ *«մատռուակ և բաժակ», իսկ* սէրճեար *«աւագն ծառայից»,* սէրիճեար *«վերակացու գործոյ»։ Նոյն, յաւել. էջ 1066 գտ.* սարգել *կամ* սարկել *(իմա՛* սարճել, *որի արմատն է* սար) *«կազմել, հանդերձել» ձևից է դնում։ Հիւնք.* սկաւառակ *բառից։ Յակոբեան (ո՞ւր) դրել է պրս.* սէրխավան *«գլխաւոր պաշտօնեայ» բառից, իսկ Կուրտիկեան, Արևելք 1899, № 4060 դնում է իբր պրս.* սարխավակ *«գլխաւոր պաշտօնէից» (իմա՛* سر sar *«գլուխ»* +خوك xavag *«սպասաւոր», որի ծագումը չգիտէ Horn. բայց կայ արաբ.* خول xaval *«սպասաւոր», որ ունի ԳԴ, բայց չգիտէ Կամուս)։ Ընդունում է Յակոբեան, Սաղիկ 1899, նոյ. 4/16, մերժելով իր մեկնութիւնը։*

ԳԻՌ.—Երև. Կր. Մրղ. Ջղ. Սլմ. սարկավաք, *Վն.* սարկավաք՝, *Ռ. Սեբ.* սարգավաք, *Մկ.* սmrկmվաք՝, *Տիգ.* սmrգmվmք, *Շմ.* սարկավակ, *Ննխ. Պլ.* սարգավաք, սարգավարք, *Գոր.* սրկա՛վաք, *Ղրբ.* սրկա՛վաք՝, սրկա՛վարք՝, *Ախց. Տփ.* սարկավարք, *Մշ.* սարգավարք, սարգէվարք, *Սվեդ.* սmrգmվիւք, *Ասլ.* սարգըվաք, սարգըվա*, *Զթ.* սայգավօյք, սարգավօրք:

ՓՈԽ.—Մտել է Ս. Գրքի քրդ. թարգմանութեան մէջ՝ Փիլ. ա. 1՝ Պը եպիսկոպոսան ու սարկավագան (եպիսկոպոսակցօք և սարկաւագօք)։

ՍԱՐԿԱԻԻ. *անծանօթ մի բոյս. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2720։*

ՀԲուս. մեկնում է սար *«լեռնային»* +կաւի, *որ գտնում է նաև* օձկակաւի *բառի մէջ։*

Սարկեաւառ *տե՛ս Արկ-անել։*

Այս բառը մէկ անգամ գործածել է Վիգօր. ը. 161. «իսկ գիշակեր հաւուցն՝ որ յորսոյ կեան և ճիրանունք և սարկեաւառք տուանն»։ ՆՀԲ, ՋԲ և ԱԲ մեկնում են սարկեաւառ *«մագիլ, ճիրան, սուր եղունգներ»։ Առաջին անգամ Մատթէոս Այվատեան, Մասիս 1853 մարտ 25, մի ընտիր ձեռագրում գտնելով «ճիրանունք եւ արկեառք տուանն» ընթերցուածը, համարում է այս ուղղագոյն ձևը և մեկնում է* արկանել *և* առնուլ *բառերից։ Այսպէսով* արկեառ *ո՛չ թէ գոյական է, այլ ենթակայ բառի ածականը՝ «յափշտակող» նշանակութեամբ։ Նոյնը ունի նաև Նորայր, Հայկ. բառաք. 25, որ բառիս կազմութեան իբր օրինակ է բերում* տուրեառ, *հասեառիկ:*

*ՍԱՐՂԱՆԴ *«մի տեսակ բոյս.* telephium imperati» *Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2721։*

=Արաբ. سرغنت sarγant *նոյն նշ. (տե՛ս* Steinschneider-*ի հաւաքածոյի մէջ՝* WZKM *12, 93)։*

Ուրիշ մեկնեց ՀԲուս։

*ՍԱՐՄԱԽ *«մի տեսակ բոյս, թաղթ, թալլ, լտ.* atriplez, *ֆր.* arroche» *Բժշ. ունին միայն ՀԲուս. § 2722 և Նորայր, Բառ. ֆրանս. 91ա։*

=Արաբ. سرمق sarmaq *նոյն նշ. (տե՛ս* Steinschneider-*ի հաւաքածոյի մէջ՝* WZKM *12, 94)։*

Ուրիշ մեկնեց ՀԲուս. § 1796։

*ՍԱՐՈՅ *«նոճի» ՍԳր. Ագաթ. (սխալ է գրուած* սարոյց *Պտմ. աղէքս. 145). որ և* սարուէն *Բառ. երեմ. յաւել. 571. (Քաջունի, հտ. Գ. 216* սարոյ *համարում է «plaťane»). որից* նոճաւրի՞ *Օրբել. ողբ. ժդ։*

=Պհլ. անծանօթ մի ձևից, որի հետ նոյն է պրս. سرو sarv, sarū կամ سرون sarūn «նոճի». սրանից են արաբ. سرو sarv (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 837), թրք. سروی servi կամ سلوی selvi (ռմկ. սէլվի) «նոճի». սըրանցից նաև սարւէ «կիպարիս» Գաղիան.—Հիւբշ. 237։

Նախապէս բառիս իմաստը որոշ չէր. ՆՀԲ, ՋԲ և ԱԲ տատանում են բազմազան նշանակութեանց մէջ. ՆՀԲ դնում է սար «լեռ» կամ թրք. sarə «դեղին» բառից։ Lag. Urg. 816 պրս. sarv բառի հետ կասկածով, որովհետև սարոյ բառի նշանակութիւնը «թեղօշ. pinus» է կարծում։ Pictet 1, 235 սանս. śarǰa «shorea rosusta ծառի ռետինը», Lag. Ges. Abhd. 79 պրս. sarw, ասոր. ܣܪܘ śarū։ ՀԲուս. § 2723 սար «լեռ» բառից։ Հիւբշ. 237 դրա կասկածով պրս. sarv՝ սարոյ բառի նշանակութեան անստուգութեան պատճառով։ Բառիս վրայ մանրամասն քննութիւն ունի Արթինեան, Ածաշունչի տունկերը, էջ 99—110, ուր հիմնաւոր կերպով ցոյց է տալիս որ բառիս նշանակութիւնն է «նոճի». (այս հաստատելու համար կարելի է օգնութեան առնել նաև վրացին). համեմատում է պրս. sarv, saru, բայց նաև խալդ. սարու, որից փոխառեալ է դընում ասուր. շուրմանի, շուրուէնի, ասոր. շուրբինօ, քաղդ. շրբան, արաբ. śarbīn «նոճի»։

ՓՈխ.—Վրաց. სარო սարո «նոճի, կիպարիս», իմերէլ. սարո «նոճի», լեզգ. ցարօ, ցարու «գիհի»։

ՍԱՐՈՅ «երկայն զգեստ կանացի». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 216, որից առնում է և ԳԲ։

*ՍԱՐՈՒ «կանաչ մողէս». նորագիւտ բառ. մէկ անգամ գործածում է Վստկ. 155. «էրէ մի կայ՝ որ իւր անուն սարու ասեն»։

=Յն. σαῦρος «մողէս» բառն է, որ գործածուած է յոյն բնագրում, յետոյ անցել է արաբերէն թարգմանութեան և այստեղից էլ հայերէնի։

Ուղիղ մեկնեց Ալիշան, Հրտր. Վստկ. էջ 155։

Սարուճ տե՛ս Տորոն։

*ՍԱՐՈՒՓԱՐՏԱՅ «արքայական վրա՞ն». մէկ անգամ ունի Մեծոփ. 72 «եթող զառ և զաւար, զվրան և զսարուփարթայն և զամենայն գանձանակս»։

=Պրս. سراپرده sarāparda «կտաւեայ որմ՝ որ թագաւորի և իշխանների վրաններն է շրջապատում» (Vullers), «թագաւորական վրան» (Rosen), «արքունական պալատի մէջ կանանոցի առաջ ձգուած վարագոյրը» (ԳԴ), որից և վրաց. სარაფარდა սարափարդա կամ სრაფარდა սրափարդա «պատի գորգ, զորգազարդ սենեակ»։—Հիւբշ. 276։

ՆՀԲ մեկնում է «կազմած, հանդերձանք» և հանում է սար «կազմած» և ռմկ. փարքալ «կահ կարասի» բառերից։

ՍԱՐՍԱՏ «շոր, ցամաք» (գիտէ միայն ՓԲ), որից սարսատիլ «շորանալ, ցամաքիլ» Վեցօր. 76. Փիլ. լին. 121. սարսատեցուցանել «շորացնել» Վկ. արև. 102, Ճառընտ. սարսատումն Վրդն. ծն.։

ՆՀԲ ճարճատիլ կամ սարսիլ ձևից է հանում։

ԳԻՌ.—Ալմ. սարսըտել, Ննխ. սարսըդէլ, Ալշ. սարսըրտիլ, Ոլ. Մշ. սարսըրդել, սարսըռդել, սարսըճդել:

ՍԱՐՍԱՐԱԿ «մի տեսակ թռչուն» Մխ. առ. Ճխե. (Քաջունի, հտ. Գ. 216 դնում է ֆր. barge)։

=Նոյն կամ նման են հնչում վրաց. სარსარაკი սարսարակի «canepetière, ազգ ինչ արօսի, ռուս. стрепеть» (Չուբինով[2] 1110), քրդ. sürsi·ârik «մի տեսակ թռչուն», sisâlik «բազե», simsiyâr, sisiyâr «սև թևերով և աղաւնուց երեք անգամ մեծ՝ որսի սպիտակ թռչուն», պրս. سیسالک sīsālak, شیشلنک šīšalank կամ شیشالنک šīšālank «խաշնահաւ, խաղտտնիկ, bergeronnette». բայց ի՞նչ է այս բոլորի կապը։—Աճ.

Այս համեմատութիւնը հրատարակած եմ նախ ՀԱ 1908, 123։

ԳԻՌ.—Կր. սրսրիկ, Մշ. սրսրիգ, Սվեդ.

սrսrօզ.—*Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 600 ունի* սrօrիկ, *որ սխալ է։*

ՍԱՐՍԱՒ *«օրինակ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 283։*

—ՍԱՐՍԱՓ *«սոսկալը, սաստիկ վախ» Գնձ. որից* սարսափել *«սաստիկ վախենալ, դողալ» Ագաթ.* սարսափիլ *Մանդ.* սարսափիւն *«ոսկորների մէջ դող» Եզն.* սարսափումն *խոր.* սարսափեցուցանել *Նանայ.* սարսափելի *խոր. Յճխ. Նար.* դիւասարսափ *Անան. եկեղ.* կայծակնասարսափ *Անան. եկեղ.* սարսափաճար *(նոր բառ).—արմատը Բառ. երեմ. 282 ունի* սարս *«երկիւղ» ձևով, բայց սխալ է։*

=*Կազմուած է կրկնութեամբ* սափ *«շարժիլ, երերալ, դողալ» պարզական արմատից, որի այլ կրկնականներն են* սօսափիւն *կամ* սօսափիւն *(տե՛ս անդ)։—Աճ.*

ՆՀԲ «սարսիլ յոյժ հանդերձ սօսափմամբ կամ սարսռալով»։ Հիւնք. սարսել, սարսուռ *և* սրսկել *բառերի հետ՝ Թրք.* sarșmaq *«ցնցել» բայից։ Նոյնը նաև Թիրեաքեան Բազմ. 1913, էջ 342. իսկ Արիահայ բռ. 329 պրս.* sar āsīma *«գլուխը դարձած»։*

ԳԻՒ.—Կր. Մկ. Մշ. Շմ. Ջղ. սարսափ, *(Մշ. նաև* սարսապ, սարսապիլ*), Սչ.* սարսափել, *Երև.* սարսափէլ, *Տփ.* սարսափիլ, *Տիգ.* սorսափիլ, *խրբ. Պլ.* սարսըփիլ, *Ագլ.* սըրսա՛փիլ, *Վն.* սէրսփալ *«դողալ, սարսափիլ», նաև խրբ. Պլ. Սեբ.* սըրըփալ *«մարմնից յանկարծ սարսուռ անցնիլ», Ալմ.* սըռըփալ *«դողալ», Մշ.* սօրսփալ *«սարսափիլ»,* սօրսփմանց *«սարսափահար».—Ննխ.* սարսափ *«խիստ շատ, սոսկալի քանակութեամբ», Թրքախօս հայերից՝ Ատն.* սարսփել օլմաք.—*«դողալ, սարսռալ» իմաստի համար իբր հին վկայութիւն հմմտ. Վրք. հց. ա. 164. «Եւ եհս աղքատ մի մերկ սարսափեալ ի ցրտոյն»։*

ՍԱՐՍԱՓ *«մի տեսակ քամի». վկայութիւնը տե՛ս Հռասափ։*

ՍԱՐՍԵԼ *«դողալ, սոսկալ» ՍԳր. Եզն. Ոսկ. յհ. ա. 17. որից* սարսելի *«սարսափելի, սոսկալի» Ոսկ. յհ. բ. 39 և Ննջ.* սարսեցուցանել *Եփր. եբաշտ. Խաիք.* սարսումն *Ջքր. կթ.։*

ՆՀԲ լծ. շարժել, *Թրք.* սարսլմաք:

Հիւնք. տե՛ս սարսափ: *Գազանճեան, Արև. մամուլ 1907, 934—5 Թրք.* sarsmaq *«ցնցել»։ Նոյնը նաև Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342։*

[ՍԱՐՍԵՆԻԿ *«կասլայ» (որ է դափնի). գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 216։ Ըստ իս պէտք է ուղղել* սարղենիկ *և կամ* սարղենի, *որ է «դափնի»։]—Աճ.*

ՍԱՐՍՈՒՌ, ո հլ. *«ցրտից կամ վախից դող» Օր. իբ. 22. Ոսկ. մ. բ. 20. Եփր. աղ. Եւս. պատ. Մծբ. Սեբեր. որից* սարսռալ *կամ* սարսռիլ *«դողալ, սարսափիլ» Ա. Եզր. Թ. Ե. Ոսկ. գղ. և յհ. բ. 42 և մ. բ. 24.* սարսռացուցանել *Եւագր.* սարսռալի *Ոսկ. անոմ. և եբր.* սարսռազին *Եւագր.* սարսռաւէր *Ագաթ.* դիւասարսուռ *Նար.* դիւրասարսռելի *Բրս. արբեց.* սարսռեցուցիչ, սարսըռազդեցիկ *(նոր բառեր). արմատը գրուած է նաև* սառսուռ, *որի համեմատ՝ բայը* սառսռալ, սառսըռել, սառսռուլ, *կայ նաև* սարսառիլ *Եղիշ. Կանոն. 364.* սոսռալ *Մխ. բժշ. 81. 83։*

=*Կրկնուած է *սառ պարզականից՝ ձայնաւորի փոփոխութեամբ և բաղաձայնի կրճատումով. փխ.* *սառսառ>սառսուռ>սարսուռ:

Կրկնական է համարում Այտն. Քնն. քեր. էջ 309։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1899, 232։ Սազըղեան ՀԱ 1909, 334 Թրք. sar-səlmaq *«խախտիլ»։* Meillet, Altarm. Elementarb. *էջ 43 վերի ձևով, բայց էջ 206* սարսիլ *բայի հետ։ Մառ-սուղեան, Շողակաթ 164 կրկնուած՝ իբր* սառ+սուռ: *Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, էջ 342 Թրք.* սարսմաք *«ցնցել»։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ.* صرصر şarşar *«սաստիկ և ցրտաշունչ հողմ» (Արիկեան, Բառ. տճկ. 1892, էջ 360)։*

ԳԻՒ.—Տիգ. սարսռիլ, *Ալշ. խրբ. Պլ. Սեբ.* սառսռալ, *Տփ.* սարսրալ, *Ախց. Երև. Պլ. Ջղ. Ննխ.* սոսռալ, *Շմ.* սոսռիլ, *Թրքախօս հայերից՝ Ատն.* սրսռել օլմաք *«սարսռալ, դողալ»։ (*Սոսռել *«դողալ» բայի հին յիշատակութիւնն ունի Բառ. երեմ. էջ 282)։*

ՍԱՐՏ *«գրոյ չափ» կամ* սորտ *«գրչաչափ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 283, 289։ Ի՛նչ լինելը անհասականալի։*

ՍԱՐՏ *«խրտչիլ, փախչիլ, բաժանուիլ», արմատ առանձին անգործածական, որից* սարտընուլ *կամ* սարտչիլ *(կտր.* սարտեայ*) Սիր. խ. 7. Դատ. ժթ. 2. Սղ. ճլ. 2. Մծբ. 312. Եղիշ. Մամիկ. որ և. «խռովիլ, մէկի դէմ ոխ պահել» Եփր. Ննն. 116.* սարտուցանել *Եփր. Թգ. 356.* սարտուցիլ *Ճառընտ.։*

ՆՀԲ յիշում է «հարթնուլ, շրտնուլ, խրտնուլ, և սարսմամբ ի բաց ոստնուլ»։ Müller, Kuh. u. Schleich. Btrg. 5, 140 *սանս.* çṛdh *«խրոխտալ»։* Lag. Arm. Stud. § 1966 ս=uç+ud+ar: *Տէրվ. Նախալ. 51 հնխ.* kard *արմատից, որ* skard *«խրտնուլ» արմատի նուազականն է. հմմտ. յն.* ἀ-σκαίρω*։ Հիւնք.* սերտ *բառից։ Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 347 պազենդ. և պրս.* سرد sard *«ցուրտ»։ Պատահական նմանութիւն ունին եբր.* שׂרד srd, *ասոր.* ܨܪܕ srd, *արաբ.* شرد šrd *«վախենալ, փախչիլ»։*

ՍԱՐՏԱԿ *«անծանօթ մի բոյս կամ բժշկական մի նիւթ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2727։*

Սարփինայ *տե՛ս Սարբինայ։*

*ՍԱՒԱՆ (ի-ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «մեծ կտաւ, պաստառակալ» Բրս. մրկ. 381, 383. Վրք. հց. Մխ. բժշ. նոր գրականում «անկողնի կտաւ, կամ նրա նման մեծ ու լայն շոր»։ Այս նշանակութիւնն ունի Գիրք մոլութ. 73բ։*

=Յն. σάβανον *«կտաւ, բաղնիսից դուրս գալու ժամանակ վրան չորացնելու շոր». որից փոխառեալ են նաև մլտ.* sabanum, *գոթ.* saban, *հրգ.* saban, *հսլ.* savanŭ, *ռուս.* саванъ *«պատանք», սպան.* sabana, *հֆրանս.* savène, *վրաց.* საბანი սաբանի *«վերմակ», թուրք.* saba *«ծածկոց», նաև պրս.* ساونه sāvna *«նորածինը փաթաթելու շոր?» (Հնդկաստանի պրս.* صیوان ṣaywān *«հովանի անելու շոր, թէնթէ» (Իբն-ի Բատուտա, Գ. 415) ծագում է պրս.* سایه‌بان sāyabān *կամ* سایوان sāyavān *«հովանի» ձևից և կապ չունի նախորդի հետ)։—Նոյն բառը արևելեան ծագում ունի. հմմտ. արաբ.* سبنيّة sabaniyya *«սև մետաքսեայ սաւան՝ որ կանայք իրենց վրայ են առնում»,* اسبان asbān *«նուրբ շոր՝ որ կանայք իրենց գլուխն են ծածկում». սրանք յառաջանում են* سبن Saban *գիւղաքաղաքի անունից՝ որ գտնւում է Բաղդադի մօտ (Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 645—6,* Boisacq *848)։—Հիւբշ. 377։*

Ուղիղ մեկնեց նախ Du Cange 1313:

Հիւբ. պրս. sāvna*-ից։*

ԳԻՌ.—Մշ. Ննխ. Ջղ. Սչ. Վն. սավան, *Ջթ.* սավօն, սավըն *«անկողնի սաւան», Մկ.* սավան *«անկողնի ծալքի ծածկոց՝ շալից», Խրբ.* սավան *«լայն պաստառ՝ որ կանայք իրենց վրայ են առնում», Երև. Ղրբ. «կնքահօր նուիրած շորեղէնը». Սլմ.* սավան *«կնունքի սաւան», ՀՏ.* սավօն *«շալ», Ակն.* սովուն *«անկողնի սաւան»։*

ՓՈԽ.— Ատանայի թուրքերը, ինչպէս և Թրքախօս հայերն ու յոյները ունին սավան *«մի տեսակ հաստ կտաւ՝ որ լեռնցիք են գործում բամբակի թելով»։*

ՍԱՒԱՌՆԻԼ *«թռչելու ժամանակ թևերը բանալ և տարածել, թևապարել» Եզեկ. ա. 23, 24, գ. 13, «սարսափիլ, սոսկալ» Խլաթ. յիշ. 6. որից* սաւառնանալ *Տաղ. Նար.* սաւառնապատ *Անան. եկեղ.* սաւառնաձայն *Արծր.* սաւառնաթև *Շար. նոր բառեր են* սաւառնակ, սաւառնորդ:

Հիւնք. սեռել *բայից։* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 130 *լիթ.* šèbras *«ձկան լողակ» բառի հետ՝ իբր ընիկ հայ, հնխ.* k'ebh-r̥-n *ձևից։*

ՍԱՒԱՏ. *անորոշ նշանակութեամբ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Կոստ. երզն. 159. Զաշխարհիս զամէն գնացք ես ցուցանեմ զերդ զսաւատ։—*

=Կա՛մ է արաբ. سواد savād *«սևութիւն» և կամ պրս.* سواد savād *«մրուր գինւոյ»։*

Այսպէս է մեկնում Պոտուրեան, Կոստ. երզն. 57, 204, բայց երկուսն էլ անյարմար են թւում։

ՍԱՒՈՐԴ, ի-ա *հլ. «վերնակողմն, բարձունք, բլրակ, սար». անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ ունի Վրդն. աշխ. «Մշկավանքն ի վերայ սաւորդաց Զորոյգետին»։*

Սաւոք *տե՛ս Սօս։*

*ՍԱՓ *«մաքուր կամ պարզ սրտով». նո-*

բազիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Անկ. Գիրք Հին կտ. էջ 398. «իմաստուն, քաղցածաղր, տեսանող, խոր-հրդական, սափ, հեզ, հանդարտ»։

= Արաբ. صاف ṣāf «մաքուր, վճիտ, պարզ»։—Աճ.

Տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 233։

*ՍԱՓ «անուն երկուց երակաց սրուան. saphène». միջին հյ. բառ, որ ունին միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 1117ա և Քաջունի, հտ. Գ. 216. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մխ. բժշ. 133։

=Արաբ. صافن ṣāfn՝ նոյն նշ. որից փո-խառեալ են նաև յն. σαφηνής, σαφηνίτης, լտ. saphena, ֆր. saphène՝ նոյն նշանակու-թեամբ։

Այսպէս մեկնեց Seidel, հրար. Մխ. հեր. § 367։

ՍԱՓԱՌՆԻԱ «ձնհրեկ» Բժշ. ունի միայն Հբուս. § 2729։

+ՍԱՓԱՍՈՒՏ «բոլորովին սուտ». մէկ անգամ ունի Եզն. 156։

=Կազմուած է սուտ բառից՝ սափ սաստ-կականով, որ յարմարեալ է սուտ բառից. հմմտ. կամակոր, ծամածռ, և գւ. ճեպ-ճերմակ, նոփ-նոր են.։

ՆՀԲ յն. σάφα «յայտնի, ակներև, հաստատ» և ψευδής «սուտ» բառերից է դնում, Տէրվ. Altarm. 6 և Նախալ. էջ 115 սուտ բառի *սփուտ նախաձևի հետ կրկնուած։ Հիւբշ. 377 կասկածով դնում է յն. σάφα, σαφῶς և հյ. սուտ բառերից բարդուած։ Ուղիղ մեկնեց նախ Այտնե-ան, Քնն. քեր. էջ 310, որից անկախա-բար Աճառ. (անտիպ)։

*ՍԱՓԱՐԱՅ «մի տեսակ սրինգ կամ սու-լիչ». ունին միայն ՀՀԲ, ՋԲ և ԱԲ իսկ ՆՀԲ, հտ. Բ. էջ 1066 դնում է իբր գւ. բառ. սա-ւառայ.—երկու անգամ սաֆարայ ձևով գտնում եմ գործածուած Վրդ. առ. 296—7։

=Արաբ. صفّارة ṣaffara՝ նոյն նշ.։—Հիւբշ. 276։

Ուղիղ մեկնեց նախ Müller WZKM 8, 284, Թրգմ. ՀԱ 1894, 295։

ԳՒՌ.—Խոտ. սավառա «սրինգ՝ որ սովո-րաբար արծիւի ոսկորից են շինում»։

ՍԱՓԻՉ. ձևով և նշանակութեամբ անստոյգ բառ. մէկ անգամ գործածուած է Փիլ. նխ. բ. 86. Եւ ապա յաղագս ծովուն պատճառս առեալ՝ սոսկ, ընդհեղեալ այնր որ բմբռնե-ցեալ յանկութիւնն էր սափչին. (Աւգերեան լտ. թարգմանում է concreta est extremitas orae, որով վերոյիշեալ բառը հասկանում է «եզերք, ափունք»)։

*ՍԱՓԻՐԱՅ «շափիւղայ քարը» Ածաբ. մակար. Վրդն. առ. 332—3. որից սափիրա-կան «շափիւղայից շինուած» Յիշ. ոսկ. յհ. նոյնը նաև սոփորեայ Ոսկ. հս. սոփեր Օրբել. ողբ. ժե. (հմմտ. ոսկի սոփերայ ՅՀ. կթ. 249=հս. ժդ. 12)։

=Ասոր. ܣܦܝܠܐ sapīlā «շափիւղայ» բառն է՝ իբր. ספיר sappīr կամ յն. σάπφειρος ձևից աղաւաղուած. տե՛ս նաև շափիւղայ:

ՀՀԲ «բառ այլազգական»։

ՍԱՓՈՐ, ռ հլ. «հեղուկների խնցեղէն ա-ման» ՍԳր. Եփր. ղտ. էջ 331, Համաբ. էջ 129։

ՀՀԲ և Աւետիքեան, Քերակ. 1815, էջ 313 ըստ հին քերականների՝ սա է փոր: Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 160 պրս. سبو sabū «սափոր» կամ շա-ֆուլ(?)։ ԳԴ պրս. սէպու: ՆՀԲ «որպէս թէ փորով աման, լծ. և այլազգ. սէպու, շաֆուլ»: Հինք. պրս. սէպու: Յակո-բեան, Բիւզանդիոն № 743 պրս. սէպու, եբր. էսբբար, եթովպ. սաֆարա, մասի-ֆարի: Պատահական նմանութիւն ունի ասոր. ܙܒܘܪܐ zābūrā «մի տեսակ հողէ աման»։

ԳՒՌ.—Ալշ. սափոր, Ակլ. Մկ. սափուր, Մրղ. սափըէր.—իսկ Մշ. սափոր «կերակրի պղնձեայ աման՝ կոթով, նման տապակի, բայց խոր»։

*ՍԱՓՐԱՅ «մաղձ» Բժշ. Ոսկիփ. որ և սփրայ Մխ. հեր. 90։

=Արաբ. صفرا ṣafrā «դեղին մաղձ», որից նաև ածկ. safra, ամկ. զափրա՝ նոյն նշ.—Հիւբշ. 276։

ՆՀԲ «բառ ամկ. սաֆրայ». Lag. Arm.

Stud. § 1969 ասոր. ܨܦܪܐ *ṣaprā ենթադրեալ ձևից։

*ՍԱՓՐԵԼ «մազերը կտրել, ածիլել» Փիլ. լուծ. իր. Խոսք. Մաշտ. որից սափրական Եփր. խրատ. սափրիչ Փիլ. սամփս. և նխ. բ. սափրողական ԱԲ. սափրիչատուն, սափրիչութիւն (նոր բառեր)։

=Ասոր. ܨܦܪ sappar «ածիլեց», ܨܦܪܐ sapārā «մազերը խուզող», ܣܘܦܪܐ sūpārā «մազերը խուզելը». հմմտ. եբր. ספר spr «մազերը կտրել», ספר sappār «սափրիչ»։—Հիւբշ. 316։

ՆՀԲ լծ. թրք. սփփիրմէք «աւլել». Ուղիղ մեկնեց Lag, Arm. Stud. § 1970: Հինք. սրբել բայից։ Ն. Յովհաննիսեան, Արձագանք, 1892, № 108 սափրայ «մաղձ» բառից։

ՍԱՔԱՓԱԹԱՆՔ, ի-ա հլ. (պարզ արմատը իբր *սաքափաք). անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Ոսկ. ես. 138. «Զի եթէ շաղափքն սաքափաթանաց և թովչութիւնք ինչ ստաբանք՝ յորժամ թովիցին, կարեն անազդական առնել զմարմինս ի թունաց չար գազանաց, որչա՞փ ևս առաւել օծութիւն Հոգւոյն»։

ՆՀԲ մեկնում է «նշանակ հմայից և թովչութեանց կամ վնասակարութեանց. թերևս որպէս յն. συκοφαντία, որ և «զրըպարտութիւն»։ ԱԲ մեկնում է «ձեռնածուներու խաղերը, որ կը ձևացնեն թէ սուր կամ գչիր կը խոթեն մարմիննուն մէջ»։ Տէրվ. Altarm. 76 կարծում է «յն. περίαμμα, վզից կախուած յուռթուլունք» և մեկնում է սաք (=սանս. sajj «կախել», լիթ. segti «կապել», թերևս նաև լտ. saga «կախարդութիւն»)+փաքանք «շոր, քուրջ» (=հյ. փանդամ, զնդ. paiti-dāna «շորի կտոր, որ փարսիները աղօթքի ժամանակ իրենց բերնին են կապում»)։ Ուղուրիկեան (տե՛ս ԳԲ, էջ 1185 և 1406) «փխ. սաքարփաքանք, պրս. սինըպազի, աճպարարի խաղ, որով, օրինակի համար՝ մարմնոյն մէջ սուր մը խոթել կը ձևացնէ»։

ՍԱՔԹԱՔԵԼ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Եփր. թգ. «Սկսաւ սաքթաքել՝ ճշմարտասոյլ բանիւք խօսել»։

ՆՀԲ մեկնում է «սայթաքել կամ թանգուզել»։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 սայքաճել բառի հետ իբր թրք. սէքմէք, սէքիրմէք «ցատկել, ոստոտել»։

*ՍԱՔՈՒԼԱՅ «արեգայի խոշոր գդակ, ղոմփ». երկու անգամ ունի Լմբ. առ Լև. տպ. 1865, էջ 218 և 240. «Հագնիմ գիշտ, որպէս Հաղբատայ եպիսկոպոսն, և երկու թիզ կընգուղ վրացի սաքուլայով. Կատարե՞մք զպատարագն սաքուլայով»։—(ՆՀԲ երկրորդ վըկայութեան մէջ սարքուլայ):

=Պրս. سرکلاه sar-kulāh «գլխանոց», որ կազմուած է sar «գլուխ» և kulāh «գլխանոց, գլխարկ» բառերից, ըստ այմ բառիս ուղիղ ձևն է սարքուլայ, որ հաստատում է նաև գւռ.։—Հիւբշ. 276, 377։

ՆՀԲ լծ. լտ. sacculus «պարկ, քսակ», cucullus «կնգուղ»։ Lag. Arm. Stud. § 1967 տուաւ վերի մեկնութիւնը։ Հիւբշ. 276 և 377 սրանց հետ նաև վրաց. საყელო «օձիք» (կասկածով)։

ԳԻՌ.—Մշ. սարքուլա «մի տեսակ սրածայր գլխարկ, որ դնում են քրդերը»։

ՍԱՔՐԵԼ կամ ՍԱՔՐԻԼ «վախից մէկի մօտ ապաստանիլ, պահվտիլ, ծածկուիլ» Փիլ. այլաբ. 135. Սամն. 19. Պիտ. Անյ. բնիկ. Անան. եկեղ.։

ՆՀԲ լծ. լտ. sacernor «որոշիլ», secretum «գաղտնիք»։ Karst, Յուշարձան 424 և Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 թրք. saqla-maq «պահել»։

*ՍԱՖՍԱՖ «անստոյգ մի բոյս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2731. պէտք է կարդալ ըստ իս սաֆսաֆ (սխալը յառաջացած է բոլորգիր ս և տ տառերի նմանութիւնից) և հականալ՝

=արաբ. صفصاف ṣafṣāf «ուռի» (Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. 794), որ գործածուած է մեր մէջ իրօք սաֆսաֆ ձևով. հմմտ. «Ասէ Պատէհին թէ այսօր տերևին (խլեփի) սաֆսաֆ կասեն և պարսիկն պէտ (= بيد bīd) կու ասէ և Պալխցիքն պահրաճամ կասեն» Ամիրտ. (տե՛ս Վստկ. էջ 247)։—Աճ.

ՍԵԱՄ, ո հլ. «դռան սեմը, շեմք. լյնր. կողմնական բարաւորները» ՍԳր. հին լեզւում անեզական է. եզակի գործածութեամբ գտնում եմ Նորագիւտ Ա. մնաց. իգ. 16՝ սեմոյն, եթէ չէ ուղղելի սեմոցն.—գրծ. սեմօք ունին Դտ. ժզ. 3, Ա. Թգ. ե. 4, Եփր. դտ. 343, 345. յետնաբար գրուած է սեմ Եփր. Թգ. 435, շեմ կամ շեամ և գործածուած է նաև եզակի՝ Գէ. ես. Ոսկիփ. Նոր գրականի մէջ արևմտեանն ունի սեամ, սեմ, իսկ արևելեանը՝ շեմ, շեմք, որի հնագոյն վկայութիւնն ունին սեռ. շեմոց ձևով՝ Վրդ. առ. 211, Արձ. 1676 թ. (Վիմ. տար. 193)։

Klaproth, As. polygl. էջ 105 դնում. saum? Böttich. ZDMG *1850, 361*, Arica 75, 234, Lag. Urgesch. 160, Gesam. Abhd. 13 նոյն են դնում պրս. ستان sitān կամ استان āsitān համանիշի հետ։ Justi, Dict. Kurde 250 քրդ. siwder «նախադուռ» բառի siw մասի հետ։ Հիւնք. լտ. semita «ճանապարհ»։ Յակոբեան, Բիւզանդիոն № 743 եբր. սաֆ «դռնակ, տաշտ, սեամ», ասոր. սէֆա, յն. ϭφος են։ Patrubány ՀԱ *1908*, 214 հնխ. k'eyā- «պառկիլ» արմատից։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. مسامة masāma «դռան շեմքի մեծ և լայն տախտակը» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 487)։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. շեմ, շեմք, Ջղ. շեմք, Սլմ. Վն. շեմք¹, սեռ. շիմաճ, Ակն. Ասլ. Կր. Ննխ. Սեբ. շէմ, Ախց. Գոր. Երև. Ղրբ. շէմք, Տփղ. շէմիկ, խոյ. Հմշ. շիմ. Սվեդ. Տփ. շիմք, Մկ. շիմք¹, Զթ. շիմիճք, Ըմ. շոմք¹, Ագլ. շումք, շուճք.—(Ըմ. բառս նշանակում է «դուռ»)։—Նոր բառեր են շեմքակապ, շեմքատակ, շեմքափայտ, շեմքաքար, շեմքուկ:

ՓՈԽ.—Հայերէնից են փոխառեալ քրդ. شمیک šimik «սեամ» (Justi, Dict. Kurde 262) (հմմտ. շեմիկ ձն. Մշ. Տփղ. և շեմիք Արբ.), թրք. գւռ. Տ. šem «սեամ» (Բիւր. *1899, 799*)։

*ՍԵԱՒ (ի, ո հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց վկայութիւնները յետին են) «սև» ՍԳր. Սեբեր. «թանաք, մելան» Փիլ. իմաստ. որից սևանալ Երգ. ա. 5. սևակ «թանաք» Երեմ. լգ. 18. սևագործ Եզն. 155. սևագունդ Ագաթ. սևադեղ Սեբեր. սևազգած Ոսկ. ես. սևաճերկ Վեցօր. և առանց սղման՝ սեաւական Ոսկ. փիլիպ. յետնաբար ամկ. սև Վրք. հց. Վրդն. երգ. Բրս. մրկ. որից կիսասև, քաջասև Խոր. աշխ.— Նոր բառեր են սևաճեր, սևաչեայ, սևայօճ, սևամորթ, սևաճող, սևաճոգի, սևաւոր են։

=Պարթև. *siyāv «սև» ձևից փոխառեալ. սրա մայրն է հպրս. *siyāva=զնդ. syāva- «սև», որ պահուած է միայն յատուկ անունների մէջ. հմմտ. սանս. श्याव çyāvá- «թուխ, սևաթոյր», օսս. sau «սև», և փոխառութեամբ՝ մանդ. איואיס syāvē «սև» (ZDMG 33, 147)։ Այս *siyāv ձևի հետ կար նաև պհլ. *šāv համանիշ ձևը (հմմտ. սոգդ. šāw «սև», վախի śu, սանգլ. śói «սև» Horn § *761*), որից փոխառեալ են վրաց. შავი շավի «սև», ինգիլ. შავ շավ «սև» և հյ. *շաւ (պահուած միայն Շաւարշ, Շաւասպ յատուկ անունների մէջ)։ Աւելի յետոյ երկու ձևերն էլ գործածութիւնից ընկնելով՝ փոխանակուեցան պհլ. سیاک siyāk և siyāh ձևերով, որոնց յաջորդներն են պրս. سیاه siyāh, սեմն. sūah, քրդ. բելուճ. siyāh, զազա siá «սև» են։ Բայց *siyāv ձևը շարունակւում էր անշուշտ Պարթևականում, որից էլ անցաւ հայերէնին (ըստ Meillet REA 3, 6), որովհետև, ինչպէս այժմ հաստատուած է, հայերէնի իրանական փոխառութիւնները պարթևական են և ո՛չ պարսկական։— Իրանեան բառի նախնականն է հնխ. *k'ı̯ēu̯á-, որ ծագում է պարզական k'ei- արմատից՝ «մութ կամ մուգ գոյնով». սրանից զանազան աճականներով յառաջանում են 1) r աճականով՝ միռլ. cīar «մութ», հհիւս. hārr, անգսք. hār «ծերութիւնից գորշ կամ սպիտակ գոյն ստացած», հբգ. hēr «պատուաւոր (տարիքի մեծութեան պատճառով, իբրև ալեհասակ)», գերմ. Herr «տէր, պարոն», herrschen «իշխել» (Kluge *208—9, 215—6*),—2) m աճականով՝ սանս. çyāma- «սև», լիթ. sēmas «մոխրագոյն» լտ. sīmex «մլուկ» (իբր «թխատեսիլ»), հյ. ճ–սեմ (տե՛ս այս բառը).— 3) n աճականով՝ հոլ. sini, ռուս. синiй, сине, սերբ. sînji, չեխ. siný

«կապոյտ».—և 4) վերջապէս v աճականով՝ սանս. çyāvá- «թուխ», հոլ. sivŭ «մութ մոխ-սանս. çyāvá- «թուխ», հսլ. sivŭ «մութ մոխրագոյն», սերբ. sīv «գորշագոյն», լիթ. śý-vas «ճերմակ ձի», չեխ. sivy, սլով. siv, ռուս. сивый, հին պրուս. sywan «գորշ», որոնց պատկանում են նաև իրան. *siyāv և հյ. սեաւ (Pokorny 1, 361, Walde 107, Boisacq 456, Trautmann 306): «Սև» բառի նման մի շատ հասարակ բառի փոխառեալ լինելը իրանեանից՝ մեկնւում է (բացի այն՝ որ բոլոր գլխաւոր գոյները փոխառեալ են իրանեանից, ինչ. կարմիր, կապոյտ, սպիտակ,—գոյն, երանգ) նաև թարուվ։ Արդի բնիկ հնդեւրոպական լեզուների մէջ ընդհանրապէս խուսափում են արտասանել «սև» բառը և ամէն մի զաւառ ունի առանձին մի ձև՝ արտայայտելու համար այս իմաստը։ Դրա համար է որ հնդեւրոպական լեզուների մէջ չկայ «սև» իմաստով ընդհանուր բառ։ Հին է սանս. kṛṣṇá-=հպրուս. kirsnan=հսլ. črŭnŭ «սև», բայց այս խմբից դուրս՝ ուրիշ լեզուների մէջ չի գտնւում (Meillet BSL № 84, էջ 45—46)։—Հիւբշ. 489։

Klaproth, Asia pol. էջ 105 պրս. siyāh բառի հետ, իսկ Mémoires 1, 432 նաև սանս. chiama, օսս. saw։ ԳԴ պրս. սիեահ «սեաւ»։ ՆՀԲ վրաց. շա՛վի, սիա՛վի, թրք. սիյահ, սիյէհ: Peterm. 21, 34 սանս. çyāma, պրս. siyāh: Windisch. 19 սանս. çyāva, çyāma, յն. κυάνεος «մութ կապոյտ, թուխ»։ Böttich. ZDMG 1850, 361, Arica 82, 374 սանս. çyāva, զնդ. syāva, օսս. sau յն. κυάνεος, լատին. κύαμος «սև»։ Սրանց համեմատ են նաև Lag. Urgesch. 773, Müller SWAW 38, 576, Justi, Zendsp. 305 ևն։ Karolides, Γλ. συγκρ. 91, 182—3 աւելացնում է սրանց կպդովկ. čivo, čino «մութ կապոյտ, սև»։ Bugge KZ 32, 67 հնդ. çyāva-, լիթ. šývas «ճերմակ ձի», հին պրուս. sywan «գորշ», հսլ. sivŭ «գորշ» են ձևերի հետ՝ իբր բնիկ հայ, բայց աւելի ուզում է կցել սանս. çyāmá- ձևին, Հիւբ. պրս. սիեահ և արաբ. էսվէտ, սէվար: Հիւբշ. KZ 23, 402, Arm. Stud. § 248 և Arm. Gram. 489 շարունակ տատանում է փոխառեալ կամ բնիկ դնելու մէջ. բայց վերջինի մէջ տուած պատճառաբանութիւնները այնպէս են, որ աւելի փոխառեալ լինելն են հաստատում։ Էսվէթ, Արրտ. 1915, 498 արար. سودا savdā՝ կամ պրս. سیاه siyāh «սև»։

ԳԻՌ.—Ալ. սև, սեվ, Ալշ. Հճ. Մշ. Սլմ. Վն. սեվ (սեո. Վն. սիվու), Ազլ. Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. սէվ, Ասլ. սէ՛վ, Ղրբ. սըէվ, Ջթ. Համշ. Մկ. Մրղ. Ալեջ. Տիգ. Տփ. սիվ: Նոր բառեր են սևագլուխ, սևագնտիկ, սևաշոր, սևատաւար, սևուգf, սեչրկիլ ևն ևն։

ՓՈԽ.—Յն. Σαβαρτοιάσφαλοι իբր հյ. սևորդի ձևից փոխառեալ՝ տե՛ս Որդի բառի տակ։—Հայերէնից է նաև sev «էտրար, ծխելու ափիոն, հաշիշ», որ շատ գործածական է Պօլսի տաճիկ բանատրկեալների ծածկալեզուի մէջ (տե՛ս Թէոդիկի Ամէնուն տարեցոյցը, 1920, էջ 221)։

ՍԵՐ «խուփ, operculum», գիտէ միայն Նորայրավիչ, Բառ. լտ.-հյ. 369ա (ևթէ չկայ վրիպակ)։

ՍԵՐԱՍՏԵՆԻ «տուն գեղեցիկ կամ խաղաղութեան». ունի միայն Բառ. երեմ. 283. բայց նոյնը էջ 278 դառնում է սաբաստանի «տուն գեղեցիկ կամ խաղաղութեան»։ (Վերջինը բոյսի անուն լինելով, արդեօք տուն բառն էլ պէտք է հասկանալ տու՞նկ, որին յարմար է գալիս -ենի վերջաւորութիւնը. հմմտ. սեբենի):

*ՍԵՐԱՍՏԷ «օգոստափառուհի, վեհափառուհի» Եւս. քր. յետոյ սեաստէ, և՝

*ՍԵՐԱՍՏՈՍ «օգոստափառ, վեհափառ» Եւս. քր. ա. 105. Եւս. պտմ. 653—4 (գրուած սաբեստոս). Շիր. քրոն. (Հռովմէական կայսրներին և կայսրուհիներին տրուած տիտղոս), սեբաստեան Գծ. իէ. 1. Եւթաղ. Եւս. քր. ա. 196. յետոյ սեբաստոս «կոմս, իշխան» Պտմ. լմբ. 225—7, սեաստոս Սմբ. պտմ. 112. սեաստուբիւն Ժղ. հռմկլ. սեաստուս Սիմ. ապար. 128. սեաստիօս Պտմ. ուր. 217. սեպաստանոն Պտմ. աղէքս. 99 (Դարիհի կօշիկների համար է ասում)։

=Յն. σεβαστός (*ար.*), σεβαστή (*իգ.*) *նոյն նշ. ծագում են* σέβω, σεβάζω *«վախենալ», աւելի ուշ՝ «պատկառել, յարգել» բայից* (Boisacq 857) *և թարգմանաբար յարմարեցրած են լա.* augustus, augusta *«օգոստափառ» բառերին։ Իսկ* սաբեստոս *ձևը ասոր.* ܣܒܣܛܘܣ sbstos *ընթերցուածի տառադարձութիւնն է՝ ըստ Վարդանեան, Եւթաղ. 101։—Հիւբշ. 377։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍԵԲԵՆԻ, *որ և* սեբինճ, սեբինեայ, սեբին, սենի *«արմաւենուց հիւսուած բան (ըղձեստ կամ խսիր)» Վրք. հց. ա. 709, բ. 22, 390, 615։*

=*Յն.* σεβένιον *կամ* σεβέννιον *«արմաւի ծառի վրայի բարակ պատիճը կամ մաշկը»,* σεβέννινος *«այս մաշկով հիւսուած (բան)»* (Sophocles 982):—Lag. Armen. Stud. § *1974 յիշեալ յն. բառը համարում է բուն եգիպտական, որ եգիպտական ճգնաւորների ու անապատականների նիւթի հետ տարածել են. համմ. խպտ.* beni, benne *«արմաւ», որից* śe 'mbeni *«սեբենի» (յիշուած* Zoega Catalog 11, *27 իբր Պօղոս անապատականի* šθēn-*ի նիւթը),* fōi ənte šenbeni *իբրև ճգնաւորների ձեռարուեստի նիւթ՝ յիշուած անդ, 72, 34։—Հիւբշ. 377։*

Ուղիղ մեկնեցին ՆՀԲ, յետոյ Lag. *անդ։*

ՍԵԴՈՒԿԷ *«միայնութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 283։*

[ՍԵԹԱՔՈՅՍՄՆ. *մէկ անգամ գործածուած է Ոսկ. ես. 436. Ի բաց արարէք ըղխոչ ի ճանապարհէ ժողովրդեան իմոյ. Ակիւղաս՝ գայթակղութիւն առէ, Սիմաքոս՝* սեքաfnյիմն *առէ։—Պէտք է ուղղել՝* սայթաfnումն, *իբր համանիշ* խոչ *և* գայթակղութիւն *բառերի, ըստ Վարդանեան, Բառաքնն. դիտ. Ա. 96։*]

ՍԵԹԵՒԵԹ (ո *հլ. յետնաբար) «աւելորդ ղարդ» Sօնակ. «պաճուճուած» Յայսմ. որից* սեթևեթել *«պճնել, արուեստակել» Ոսկ. յհ. ա. 1. Յհ. կթ.* սեթևեթաբար *Պրպմ.։*

=*Կրկնուած է պարզական *սեթ արմատից, որ առանձին չէ գործածուած. համմ.* ծեթևեթ:

ՆՀԲ թուի հանել ճեթեթաճէf բառից։

ՍԵԼ *«կաղմել կամ գիր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 283։*

*ՍԵԼ, ՍԵԼԱՍ, ՍԵԼԱՅ (*սեռ.* սելայից) *«երկնային մի օդերևոյթ». ասուպ» Արիստ. աշխ. 613, 614։*

=*Յն.* σέλας *«լոյս, ցոլք, հրային օդերևոյթ»։—Հիւբշ. 378։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՍԵԼԵՄՈՒԿ *«բոյս ինչ որ լինի առ աղբիւր». ունի միայն Քաջունի, Գ. 217։*

*ՍԵԼԷՍ, ՍԵԼԻՆ, ՍԻԼԻՆ *«պատրիարքական ոսկի աթոռ» Գնձ. Ուռհ. 105. Վրք. դիւն. ՀԱ 1914, 211, Յայսմ.։ Տե՛ս և* սեղէն:

=*Յն.* σελλίον, σέλλα *«աթոռ, պահ», որ փոխառեալ է լա.* sella *համանիշից. յունարէնից են նաև ասոր.* ܣܠܝܢ sīlīn *և արաբ.* سيلين sīlīn? *(Վրք. դիւն. ՀԱ 1913, 654)։—Հիւբշ. 378։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։ Ակինեան ՀԱ 1913, 654 սիլին *ձևը արաբականից է դնում։*

Սեխ, ո *հլ. «սեխ» Թուոց ժա. 5, Վեցօր. 89. (սեռ.* սեխոյ*). Եփր. երաշտ. 205. Մխ. առակ. Գաղիան. որից* սեխաստան *կամ* սեխաստանի *Կոչ. 351.* սեխենի *Ես. ա. 8. Թիւք ի. 5, Պիտ. գրուած նաև* սեղխ *Մծբ. 240 և* սեխղ. *ըստ այսմ Կոչ. 351 երկու անգամ ապ.* ի սեղխեստանի, *Իրեն. 16* ի սեղխենիս:

=*Նման է հնչում յն.* σέκυς, σίκυς, σίκυος, σικύα *«վարունգ, սեխ կամ դդում» բառին, որ կցւում է հաւանաբար հսլ.* tyky=*ռուս.* тыква *«դդում» բառին և համարւում է թրակօ-փռիւգական փոխառութիւն* (Malde 206, Boisacq 532, 864): *Այս պարագային հայերէնն էլ դառնում է փոխառեալ փռիւգականից։*

ՆՀԲ յն. σίκυος, Pictet 1, 311 *յն.* σίκυς, σικύα, *որ դնում է սանս.* sič *արմատից։ Հիւնք.* սոխ *բառից։* Patrubány *ՀԱ 1908, 153 համմ.* սոխ, *իսկ էջ 246 հնխ.* k'eḷa- *«պառկիլ» արմատից։ Պատահական նմանութիւն ունին ասոր.* ܣܝܚܐ sīxā *«artemisia» եբր.* שיח sīxa *«անապատային մի թուփ», ասուր.* šaḫu *«աճիլ»։*

ԳԻՌ.—Աշ. սեխ, Ախց. Կր. Ննխ. Սեբ. սէխ:

ՍԵԽԻ «լուացքի աղտոտ ջուր». մէկ անգամ ունի Յայսմ. «Արկին ի խաւարային և ի ժահահոտ բանտ, յորում անցանէին սեխիք ձեռալուային»։

ՆՀԲ մեկնում է «ցեխ կամ տիղմ»։ ԱԲ ջնջած է։

ՍԵԿ «կաշի, կոկած մորթ (գրքի կողի, կօշիկի, վահանի են), մէշին» Մաշտ. Մարթին. Վստկ. 189. Մխ. ատ. 164. Մխ. դտ. 245, որից սեկափերթ Մարթին։

Աճառ. ՀԱ 1908, 121 համարում է թաթարական ծագումով բառ. հմմտ. մանչու. թթր. suko «կաշի» (ուրիշ է պրս. چکی čakī «սեկ»)։ Patrubány ՀԱ 1908, էջ 213 հնխ. k′ei «պատկիլ» արմատից։ Ցիշատակելի են նաև սանս. çik- «կապ, ցանց», լիթ. šikšnà «բարակ կաշի», յն. κίσσηρις «արջառաչիլ», որոնք միասին հանւում են հնխ. k′iq- «փոկ, կաշի» բառից (Pokorny 1, 451)։

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. սէկ «այծի կաշի», Ալշ. Հճ. Մշ. սեգ. Ռ. սէգ «կօշիկի երեսի կաշին», Սեբ. սէգ «կաշի, սախտիյան», Եւդ. սէգ «մոմապատ շոր, որի վրայ շոհողն են դնում», Խրբ. սէf' «ամանի բերանը ծածկելու կաշեայ կափարիչ, սերեկ»,—նոր բառեր են սեկել «այծի կաշիով պատել», սեկեմուկ (հմմտ. կաշարև, մաշկարև) «չղջիկ»։

*ՍԵԿԷՔ «շիգղ, օղ-կոճակ, Նառ-մատայ». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 558 (պէտք է հասկանալ կեռմայր Ղրբ.= օղակկոճակ Ննխ.=չէնկէլ-կոճակ Պլ.)։

=Պրս. سکک sagak (նոր հնչումով sägäk, օսմ. արտասանութեամբ segek) բառն է, որ բուն նշանակում է «շնիկ» (պրս. سك sag «շուն» բառից նուազական), բայց նաև «է խոտ իմն՝ որ կռուի ի հանդերձս մարդոյ, որոյ և զատանիլն դժուար է» և անշուշտ պէտք է ունեցած լինի նաև վերի նշանակութիւնը։—Աճ.

*ՍԵԿՈՒՆԴԻԿՈՒՌ «երկրորդ կարգի պաշտօնեայ» (առաջինը կոչուած պռիմիկուռ). մէկ անգամ ունի Յայսմ. հոկտ. 7. «Էր սուրբն Սարգիս պատուեալ պռիմիկուռ դասուց կենդիլիոնայ և սուրբն Բագոս էր պատուեալ սեկունդիկուռ նոյն գնդին»։

=Յն. σεκουνδικήριος «երկրորդ պաշտօնեայ», որ փոխառեալ է լտ. secundicerius հոմանիշից։—Հիւբշ. 378։

Ուղիղ մեկնեց նախ Աւգերեան, Լիակ. վարք. սրբոց, Գ. էջ 162։—ՆՀԲ և ՋԲ դնում են լատինից։

*ՍԵԿՈՒՏ «ուռի» Նոր բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2735։

=Թրք. سكود sögüd, söyüd «ուռի»։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՍԵՂԱԿ «աճառապատ մեծ ձուկ՝ որ թեփի փոխարէն պարզ մաշկ ունի» Վեցօր. 138, 141 (երկրորդ վկայութեան ձեռագիրն ունի սիկաղf):

=Յն. σέλαχος նոյն նշ. որ սովորաբար գործածւում է յոգնակի τὰ σελάχη ձևով. բստ այսմ մեր բառը պէտք է ուղղել սեղաf:—Հիւբշ. 378։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍԵՂԱՅ «թամբ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 283։

=Լտ. sella «նստարան», որ և «թամբ», որից ֆրանս. selle «թամբ»։—Աճ.

ՍԵՂԱՆ, ո հլ. (իսկ Յուդթ. դ. 10, Եզեկ. ղ. 5 գրծ. սեղանօf) «սեղան, մանաւանդ ճաշի. 2. կերակուր, հացկերոյթ, կոչունք. 3. Լումայափոխի են սեղան. 4. զոհի սեղան, զոհարան, բագին. 5. տաճարի սեղանը. 6. Քրիստոսի խաչը» ՍԳր. Ագաթ. Ոսկ. Եփես. «ծամող ատամ» Տաթև. ձմ. խզ. որից սեղանաւոր ՍԳր. սեղանակից Վեցօր. սեղանայարդար Ոսկ. եփես. սեղանայօրէն Ոսկ. մ. գ. 17. սեղանազերծ Բ. մկ. դ. 42. ճամասեղան Փիլ. կամ ճոմասեղան Բրս. պհ. Նոր բառեր են ճաշասեղան, սեղանատամ, սեղանապետ, սեղանատուն, սեղանաւորութիւն ևն։

ՆՀԲ պրս. շիլան (իմա՛ شيلان šēlān «թագաւորական սեղան», որից են արևել. թրք. شيلان šilan «սուլթանների և էմիրների սեղան, հասարակաց ճաշ», քրդ. šilan «խնջոյք, պատրաստուած սեղան, սեղանի վրայ դրուած բաժինները»), եբր. շօլխան: La Croze (առ

Lag. Urgesch. 827, Gesam. Abhd. 18) *եբր.* שֻׁלְחָן šulxān *«սեղան», որ մերժում է Հիւբշ. 316։ Հիմք. պրս.* շիլլան: *Ալիշան, Հին հաւ. 434 լտ.* sella *«թամբ, աթոռակ»։* Patrubány SA 1, 188 *իռլ.* clár *«սեղան»։ Մառ.* Тексты *XIII, էջ 23 եբր.* שֻׁלְחָן sulxān *ձևի հետ. հայը ծագում է* seļqan *ձևից։*

ԳԻՌ.—Ջղ. Սլմ. Սչ. Վն. սեղան, *Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մշ. Մրղ. Շմ. Պլ. Սեբ.* սէղան, *Ագլ.* սէ՛ղոն, սէ՛ղան, *Ասլ.* սէղը̈, *Հճ. Հմշ.* սէղօն, *Զթ.* սէղօն, սէղոն, *որոնք նշանակում են «սեղան». իսկ Սվեդ.* սիղուն *«կերակրի սալա», Ննխ.* սէղանք *«սեղանատամք», Տփ.* սուփի-սիղան *«մեռելի թաղումից և այդ առթիւ տրուած ճաշ»։ Նոր բառեր են* սեղանատախտակ, սեղանածոց, սեղնակ:

ՓՈԽ.—Գնչ. salan *կամ* selan *«սեղան»։ Տառադարձութեամբ մտած է Ս. Գրքի քրդ. թարգմանութեան մէջ. Սեղան քի ժի մը տի (Գտի բագին մի). Գծ. ժէ. 23.—Սէղանան թալան տըքի՞ (Զսեղա՞ն կողոպտես). Հռովմ. բ. 22։— Պատահական նմանութիւն ունին արգ.* sexan, *կար.* sexan, *ավառ.* sayn, *չաչն.* saxane *«պնակ», որոնք ծագում են արաբ.* صحن ṣaḥn *«աման» բառի թրքացած* sahan *«սկաւառակ» ձևից։*

ՍԵՂԵԽ, ի-ա *հլ. «շնացող մարդ, կնոջ ապօրինի սիրականը» Եզնկ. ժզ. 33, 34. Կոչ. 98. Խոր. Փիլ. որից* սեղեխաբար *Խոր. Կղնկտ.* սեղեխապանութիւն *Պիտ.* բազմասեղեխ *Եփր. յես. էջ 302. գրուած է նաև* սեղեղ, սիղեխ, սիղեղ *Վրք. հց. ա. 82, 83,* սիղիխ, սիղիղ, *որոնցից Նոր գրականը ընդունել է միայն* սեղեխ *ձևը։*

Հիւնք. սէր *բառի՞ց։*

*ՍԵՂԵՆԴԻԱՐ *«արքունի պալատի առաջնակարգ մի պաշտօնեայ». բառս ունի նախ Մխ. դտ. «Առաջին դաս պաղատանն* եղենդիարք *(էլէնդիարք, են դիարքն), որք են պահապանք ոսկի վաղարին...»։ Սրանից առնելով Սմբ. դատ. 86. «Յառաջ* եղենաի-արքն *են, որ են թագադիրքը». Նոյնը Մխ. այրիվ.* 4 եղենդիարք: *Գրչագրական սխալ է, փոխանակ գրելու* սեղենդիարք *կամ* սելենդիար, *որ է՝*

=յն. բիւզ. σελεντιάριος, σιλεντιάριος, *այս էլ <լտ.* silentiarius *«կայսերական պալատի բարապան, որ հսկում էր լռութիւն պահելու վրայ»* Sophocles 989 *(լտ.* silentium *«լռութիւն» բառից)։*

ՆՀԲ ունենալով դիարք *ընթերցուածը՝ մեկնում է յն.* τιάρα *«խոյր» կամ լտ.* տիա՛ր *«իշխան պաշտօնաւոր»։* Brockelmann, *Ուս. փոխ. բառից 114 յն.* τιάρα *«խոյր»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ* Karst, *Դատաստ. I. 86 և II. 75։—Ըստ այսմ պատահական նմանութիւն ունի լտ.* lintiarius, lintearius *«կտաւավաճառ»։*

*ՍԵՂԷՆ *«առաջնորդական գահ կամ աթոռ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Օրբել. հրտ. Էմ. 330. «Թարմատար և եղկելի անձին Ստեփաննոսի՝ Սիւնեաց այցելուի և նախագահ սեղենի՝ որ ի տանն տէրունի»։*

=Յն. σέλλιον *«աթոռ, գահ» բառից. աւելի ընդարձակ տե՛ս* սելէս:

Ուղիղ մեկնեց Շահնազ. հրտ. Օրբել. Բ. 359. «Ելեալ ի լատին կամ յոյն sella *բառէն. նշանակէ աթոռ կամ գահ. և փոխաբերաբար՝ առաջնորդութիւն կամ թէմ»։*

ՍԵՂԷՕՐԷ *«եղեամն». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 283։*

ՍԵՂՄ (ի *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «հոծ, խիտ, կուռ, սեղմած» Վեցօր. Շիր. որից* սեղմել *«պնդել, ամրացնել» Ա. մկ. ե. 47. Ագաթ.* սեղմանալ *Եզն.* սեղմութիւն *Վեցօր.* սեղմում, սեղմիրան *(Նոր բառեր)։*

Տէրվ. Altarm. *100* սեռն *և* սերտ *բառերի հետ՝ սանս.* sāra *«ամրութիւն»։ Նոյն, Նախալ. 128 վերջաձայն մ համարում է մասնիկ։ Հիւնք.* սաղմն *բառից։ Գազանճեան, Արև. մամ. 1907, 934—5 թրք.* səγ-maq *«պարփակուիլ, ամփոփուիլ, տեղաւորուիլ»։*

ԳԻՌ.—Մշ. սէղմել, *Զթ.* սէղմիլ, *Տփ.* սիղմիլ, *Ախց. Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ.* սըխմէլ,

Ասլ. սըխմէլ, *Ագլ. Սվեդ.* սխմիլ, *Հմշ.* սըխ-մուշ, *Ակն. Ատ.* զխմէլ, *Խրբ.* զըխմիլ, *և շրջուած ձևով՝ Արբ.* ղսմէլ. *նշանակում են «սեղմել, ճնշել». այս ձևերը ազդուած են Թրք.* صيقمق sәq-maq *«սեղմել» համանիշից և անկանոն կերպով վերածած են* ե>ը *և* ղ>խ. *տե՛ս Աճառ.* MSL *10, 324 և Բաղմ. 1897, 260։ Նոր բառեր են* սխմուիլ, սխմուն, սխմոտել, սխմոտկել:

*ՍԵՂՄ *«մի տեսակ ծանր հիւանդութիւն, հալեմաշ կամ բարակցաւ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Մխ. բժշ. էջ 4. «Իսկ այն ապգ ջերմն, որ պատճառն չոր և պինտ անդամունքն լինին, հոռոմն լիթկօն ասէ, և տաճիկն դըկ, որ թարգմանի հալեմաշ. և այլ ոմանք սեղմ ասեն. և Հայք բարակ ա-սեն»։*

=Արաբ. سقم saqm *«հիւանդութիւն» (Կա-մուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 480), «նիհարացում, հալումաշ լինելը»* (Dozy, Supplément des dict. arabes, *1881)։*

Շփոթելով հյ. սեղմ *բառի հետ՝ սոյն բառի վրայ ոչ ոք ուշադրութիւն չէր դարձրած։* Seidel, *Մխ. հեր. § 29*a *մեկ-նում է վերի ձևով, բայց միևնոյն ժա-մանակ յիշում է արաբ.* سهم sahm *«նիհար»։ Անշուշտ ուղիղ է միայն ա-ռաջինը՝* ղ *ձայնի պատճառով, որ է արաբ.* ق *(և ո՛չ* ه*), առանց որի հյ.* սեղմ *բառի հետ շփոթութիւն չպիտի յառաջանար։*

*ՍԵՄԱԳԻՐ *«սղագիր, սղագրող արագա-գիր քարտուղար» Եւս. պտմ. գ. 23, էջ 468։*

=Յն. σημειογράφος *համանիշից, որ կազ-մուած է* σημεῖον *«նշան» և* γράφω *«գրել» բա-ռերից։ Յոյն բառի առաջին մասը տառա-դարձուած, երկրորդ մասը թարգմանուած է հյ.* գիր, *ճիշտ ինչպէս վրաց.* სემიათა-მწერალი სიმიაթա-მծերալի *«արժանայիշա-տակ բաների գրող,* писатель достопримечательностей!» *(Չուբինով[2] 1174)։— Հիւբշ. 378։*

ՆՀԲ սեմիարի *հետ յն.* սիմա, սիմի՛օն *նշան բառից։ Ուղիղ մեկնեց* Brockelmann, *Ուս. փոխ. բառից, էջ 106։*

ՓՈԽ.—Մառ ЗВО *17, 303 վրացի ձևը ո՛չ թէ անկախաբար յունարէնից առնուած, այլ հայերէնից կաղապարուած է համարում։ Այդ ճիշտ կլինէր անշուշտ, եթէ վրացի ձևը լի-նէր* სემიათა-მწერალი սեմիաթա-մծերալի, *ինչպէս ունի Մառ, բայց Չուբինով գրում է* ი ի-*ով, որ համապատասխանում է յունա-րէն* η *տառի յետին* ի *հնչման։*

*ՍԵՄԵՔ *«նմանութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 284. անշուշտ խաթարուած ձև է, իբր՝*

=լտ. simile *«նմանութիւն»։—Աճ.*

*ՍԻՄԻԱՐ *«սղագրող արագագիր քարտու-ղար». մէկ անգամ ունի Բուզ. էջ 89։*

=Յն. *σημειάριος *համանիշ ձևից, որ թէև չէ աւանդուած ո՛չ հին և ոչ բիւզանդական յունարէնում, բայց ենթադրելի է հայերէն բառի վրայից. հմմտ.* սեմագիր*։—Հիւբշ. 378։*

ՆՀԲ սեմագիր *բառի հետ յն.* սիմա, սիմի՛օն *«նշան»։ Վերի ձևով մեկնեց* Gelzer, Anfänge ver arm. Kirche 111 *ծան.։ Նոյնը նաև* Brockelmann, *Ուս. փոխ. բառից, էջ 106։*

*ՍԵՄՓՈՐ *(սեռ.-ի) «մի տեսակ հիւանդու-թիւն». մէկ անգամ ունի Պտմ. վր. 108. «Եղև ի նոսա ախտ սեմփորի (տպ.* սեմբօրի, *ՆՀԲ* սեմփօրի*) և գիտացին թէ ի խաչէն է պատուհասն»։*

=Յն. συμφορή *կամ* συμφορά *«դանադան հիւանդութիւնների հաւաքում,* reunion, rencontre de maladies» *(յն.* συμ-φέρω *«հաւա-քել» բայից)։ Ըստ այսմ հայ ձևը պէտք է ուղղել* սիմփօրի *կամ* սիմփօր*:—Աճ.*

ՆՀԲ դնում է իբր անստոյգ բառ։ ՋԲ և ԱԲ չունին։ Brosset *համարում է «*dysentérie*», որով անշուշտ կապում է* փօր *բառի հետ, ինչպէս որ Վենետ-կեան հրատարակիչն էլ սրբագրում է «ախտս իմն փորի» փխ.* ախտ սեմփօ-րի*: Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. Հյ. նոր բառերի հին մատ. Բ. 15—16։*

ՍԵՆ *«մի տեսակ միսաղ. զինկ?» իբր մի-ջին հյ. բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆր. 1292 ա.—իսկ Քաջունի, Գ. 217 և Տիրոյեան, Հան-րագր. 588 դնում են «կապար»։*

*ՍԵՆԱՏՈՐ, ի-ա հլ. «ծերակուտական, ծերակոյտի անդամ» Ճառընտ. գրուած է նաև սենոտոր, սենադուր Մին. համգ. 61, սենատուր Մին. համգ. 88, սենոտորոս Վրք. և վկ. Բ. 301։

=Յն. σενάτωρ, որ փոխառեալ է լտ. senator (նաև senatorius) համանիշ բառից (Sophocles 984):—Հիւբշ. 378։

ՆՀԲ դրաւ լատինից։

*ՍԵՆԳԵՂՈՍ, որ և սինգելոս, սիւնկեղոս «եպիսկոպոսի մօտ դպրապետ կամ սարկաւագապետ» Ուռհ. 106։

=Յն. σύγκελλος «եպիսկոպոսական կամ արքայական ձեռնասուն, կրօնական տեսուչ» (Sophocles 1020), որից նաև լտ. syncellus. ըստ այսմ հայերէնի մէջ ուղիղ ձևն է սինգելոս (ս տառի յետին ի արտասանութեամբ), ինչպէս ունի Ուռհայեցին. տառերի շփոթութեամբ ձևացած է սենգելոս (ե փխ. ի), իսկ սիւնկեղոս հին գիտական տառադարձութիւնն է, որ չկայ տպագրեալում։ Յոյն բառը ծագում է συν- մասնիկով κέλλα «խուց» բառից և նշանակում է բուն «խցակից»։—Հիւբշ. էջ 378։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍԵՆԵԱԿ, ի-ա հլ. «սենեակ, խուց, ոլրա-կապան, ներքին բնակարան, շտեմարան, մթերանոց, մառան, գանձարան» ՍԳր. «կանանոց» Փիլ. նխ. «հարս, հարճ» Ագաթ. Ածաղգ. (յետնաբար գրուած կայ սենէկ Սուտ-Շապհ. էջ 9). որից սենեկապան ՍԳր. սենեկապետ ՍԳր. Բուզ. սենեկիկ Ոսկ. ա. տիմ. սենեկապետութիւն Բուզ. Նոր բառեր են ննջասենեակ, գրասենեակ, ճիւրասենեակ, առանձնասենեակ ևն։

ՆՀԲ «որպէս թէ fենեակ, քնարան»։ Մորթման ZDMG 26, 528 բևեռ. çainukan, Müller, Armen. VI յն. σκηνή «վրան, հիւղ» բառին ցեղակից։ Գարագաշեան, Տաղիկ 1891, էջ 89 յն. συνοικία «կից բնակարան»։ Հիւնք. յն. συνοίκημα «տնակցութիւն, բնակակցութիւն»։ Patrybány ՀԱ 1908 246 հնխ. k'eyā- «պառկիլ» արմատից, իսկ էջ 315 սիւն բառից։ Մառ, Отчетъ аниск. музея 1917, էջ 40 արմատը սին. հմմտ. խալդ. šir-sini «քարաշէն տուն», sini «տուն, սենեակ», šina «տուն»։

ՓՈԽ.—վրաց. სენაკი սենակի «խուց, փոքրիկ սենեակ», მესენაკე մեսենակե «ճգնաւոր»։

ՍԵՊ «երիթ, սրածայր փայտ կամ երկաթ, գամ» Մխ. առակ. «ցցուած ժայռ, քար, լեռան գլուխ» Խոր. Լմբ. սղ. և իմ. «ցցուած, շեպ, անհարթ» Վեցօր. 143. որից սեպանալ «ցցուիլ, սրածայր լինել» Սարգ. Լծ. կոչ. Նոր բառեր են սեպաձև, սեպագիր, սեպագրութիւն, սեպագրական:

Klaproth, As. pol. 104 պրս. چوب čōb «ցուպ, գաւազան»։ ՆՀԲ (բևեռ բառի տակ) լծ. թրք. čivi «գամ»։ Lag. Urgesch. 1056, Btrg. bktr. Lex. 18 զնդ. safa «եղջիւր, սմբակ»։ Հիւնք. սևեռ բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 300 նոյն ընդ շեպ:

ԳԻՌ.—Երև. Տմ. սէպ, Մշ. շեպ, Գոր. Ղրբ. սէպ, սըպ «երիթ, ատամ», Ագլ. սիպ «գամ».—Նոր բառեր են սեպաւոր «սուր ծայրը դուրս ելած (ժայռ)», սեպոտիկ «առջևի ատամները ընկած», սեպել «խոթել, մէջը խրել»։

ՓՈԽ?.—Նո՞յն է վրաց. სიპი սիպի կամ სიპი ქვა սիպի քվա «կարծր և կլոր քար, մեծ գայլախաղ»։

*ՍԵՊԱԾ «սև սաթ». ունի միայն Պատկ. Драгоц. камни, էջ 42։

=Արաբ. سبج sabaj կամ sabǰ «սև սաթ, jais, гагатъ» (չունի Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 410)։

Այսպէս մեկնեց Պատկ. անդ։

*ՍԵՊԵԱՆ «մելանաձուկ» Լաստ. իգ. որ և սպին Վեցօր. 140, սիպէ Նեմես. 29։

=Յն. σηπία «մելանաձուկ», որից նաև լտ. sepia, իտալ. seppia, վրաց. სიპინი սիպինի «каракатица (моллюксъ), слизь морской» (Չուբինով[2] 1178).—Հիւբշ. 278։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍԵՊԵԼ «մախաղել, սեղմել, խթել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 284. Ըստ իս պէտք է կարդալ «մախաթել», որին համաձայն է գալիս «խթել», որով բառը կհանուի սեպ «սրածայր փայտ ձևից»։—Աճ.

*ՍԵՊՈՒՀ, ի-ա հլ. (կայ և սեռ. սեպուհեաց) «ապատ, ազնուականութեան մի աստիճան» Եղիշ. Փարպ. Լաստ. (Հին բռ. մեկնում է «հարկեոր, մեծարգոյ», նոր գրականում «գլխաւոր, առաջնակարգ» (օր. սեպուհ պարտականութիւն). որից սեպհական (նաև գրուած սեփական, սեփհական) «առանձնական, իւրական, իրեն պատկանած, տէր եղած» ՍԳր. Աթաղ. Ոսկ. մ. բ. 20. սեպհականել Եղն. էջ 8. սեպհականութիւն Կոչ. Սեբեր. սեպհականագոյն Փարպ. սեպհականատէր (նոր բառ). Հնագոյն ձևն է *սեպուռհ, ինչպէս ցոյց է տալիս վրաց. սազեպուռո փոխառեալ ձևը (տե՛ս տակը)։

= Իրանեան փոխառութիւն է. հմմտ. զնդ. vīsō-puϑra «(իշխանական) տան որդի», հիւս. արևմ. պհլ. vispuhr, մանիք. պհլ. ויספוהר vīspuhr ([Pahlavi]) «իշխան» (Salemann ЗАН 8, 75), հր. արևմտ. պհլ. vis pus «իշխան», սոգդ. višpuś «ժառանգ», որի թարգմանութիւնն է արամ. bənē baitā כְּבֵי בַיְתָא «որդիք տան» (որ է « աւագանին, արքայական իշխաններ»)։ Հայերէնը ենթադրում է իրան. *visya-puϑra, որի մէջ բարդութեան իբր առաջին եզր դրուած է գոյականի տեղ ածականը, որից *վսեապուռհ> *վսեպուհ և վ-ի անկումով՝ սեպուհ:

ՆՀԲ նոյն է դնում հյ. սպայ կամ ըսպահ, պրս. սիփահի բառերի հետ։ Էմին, ռուս. թրգմ. Ասող. էջ 254 (արտ. Истор. М. Хорен. *1893, 303*) սպահ բառի հետ հանում է ասպ «ձի» բառից։ Müller SWAW 42, 256 պահլ. شهپوتر šahputr «արքայորդի»։ Տէրվ. Altarm. *98* սեպհական բառը սրանից բաժանելով՝ մեկնում է դերանուանական *sabha արմատից, իբր յն. σφεῖς, σφός, հպրուս. subha, suba «ինքն, իւրեան», գոթ. silba «ինքն» ևն։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ առաջին անգամ Մառ ЗВО *5, 288—9* (*թրգմ. ՀԱ 1892, 165*), որ համարում է զնդ. vīsō-puϑra «տան որդի» ձևից կրճատուած։ (Նոյնը Աղոնց, Арм. въ эп. Юст. *401*)։ Մերժում է Հիւբշ. ZDMG 46, 327—8, *թրգմ. ՀԱ 1892, 355*, ընդունում է Աճ. Խաչատրեան, Լումայ *1896 Ա. էջ 294*։ Հիւնք. էջ *282* սեպուհ = պրս. իսբէհ, սեպհական<սեպ բառից, իսկ էջ *344* սեպուհ = պրս. շապուր «արքայորդի»։ Մառ ЗВО *11, 165—170* պնդում է ընդդէմ Հիւբշմանի, իբր կուռան առնելով վրաց. საზეპურო սազեպուռո բառը, որ երևան է հանում հնագոյն հյ. *սեպուռհ և աւելի է մօտեցնում զնդ. vīsō-puϑra ձևին = պհլ. vis-pūhrak:—Գ. Փառնակ, Անահիտ *1907, 21* Սեբէոսի մէջ գտնելով ի սեպհական գնդին կողմանէն՝ գրուած իբրև Վասպուրական, այս երկու բառերն էլ դնում է = զնդ. vīsō-puϑra> *վսպուհր>*սպուհր>*սպուհ> սեպուհ: Salemann, Manich. Stud. ЗАН 8 (1908), էջ *75* մանիք. պհլ. vīspuhr ձևի հետ։ Marquart *ՀԱ 1911, 541—2* բուն ձևը դնում է *սեփուհ, թրգմ. վրաց. սեփեծուլի ձևից. -ուհ, իգ. -ուհի՝ ծագում է հպրս. puthra «որդի» բառից։ Meillet MSL *17, 248* համարում է իրանական փոխառութիւն. բառի երկրորդ մասը հիւս. պհլ. puhr (=puϑra) «որդի» բառն է. անծանօթ է սե-, որ կապ չունի vis- «տուն» բառի հետ։ Վերի ձևով պատճառաբանեց ու մեկնեց վերջին անգամ Benveniste *ՀԱ 1927, 762* և REA, *9 (1929)*, էջ *9*։ Lidén, Göteborgs högskolas årsskrift *1933*, Jջ *52—54* ալբան. ϑep «սեպ ժայռ» բառի հետ, իբր հնխ. k'eppo-:

ՓՈԽ.—Ըստ Մառ՝ ЗВО *5, 289* և *11, 166—170*, Иппол. 64, Физіологъ 1904, էջ *XXXVI* հայերէնից են փոխառեալ վրաց. სეფე սեփե (ռմկ. ճեփե, մեփե) «թագաւոր» (որից სეფეწული սեփեցուլի «ազնուական»), ზეპური զեպուրի «սեպուհ», საზეპურო սազեպուռո «սեպհական». վերջինը գործածուած է Օր. ժղ. *2*, իղ. *18* և տառադարձութեամբ ձևացած է հյ. սեպուհ, սեպհական բառից, որ գործածուած է բնագրի համապատասխան տեղերը։ Ըստ այս վրացին նախապէս ունէր *სასეპურო սասեպուռո ձևը, որ յետին մեկնիչները վրաց. ზეპური

զեպուրի «երկնային հաց» ձևից համարելով՝ այսպէս են սրբագրել։

*ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ «Հռովմէական իններորդ ամիսը» Իգնատ. Թղ. 95 (ոսկեդարեան). Տոմար. Յայսմ. (գրուած նաև ռմկ. սեկտեմբեր):

=Յն. σεπτέμβριος, որ փոխառեալ է լտ. september ձևից. նշանակում է բուն «եօթներորդ ամիս» և ծագում է լտ. septem «եօթը» թուականից. (Հին հռովմէական տարին սկսում էր մարտից և սեպտեմբերը լինում է եօթներորդ ամիսը). մտած է բազմաթիւ լեզուների մէջ, ինչ. ֆրանս. septembre, ռ. сентябрь են։ Ամսանունները, որովհետև առնըւած են Ե դարից, պէտք է փոխառեալ լինին յունարէնից և ո՛չ թէ լատիներէնից։ Ըստ ձևի յունուար, փետրուար, մարտ, ապրիլ, մայիս, յունիս և օգոստոս թէ՛ յն. և թէ լտ. նոյն են, այնպէս որ չեն կարող նպաստել ծագումը որոշելու. յուլիս (յն. ἰούλιος) և նոյեմբեր (νοέμβριος, november) յունաձև են, իսկ սեպտեմբեր, հոկտեմբեր և դեկտեմբեր լատինաձև (յն. վերջաւորութիւնն է -βριος, լտ.—ber). նոյեմբեր ամսանունը առաջին դէպքում յունաձև է, երկրորդ դէպքում լատինաձև։ Այս բոլորը ի նկատի առնելով՝ պէտք է եզրակացնել թէ ամսանունները նախապէս ունէին յունական ձև, աւելի յետոյ վերածուեցին լատինականի. Հմմտ. յատկապէս փետրուար, որ Ե դարում ունէր փեբրուարիոս ձևը, շատ յետոյ դարձաւ փետրուար:—Հիւբշ. 367։

ԳԻՒ.—Գործածւում է սեկտեմբեր (Ուրմ. սէկտէմբէր) ձևով, որի մէջ կ յառաջացած է հոկտեմբեր և դեկտեմբեր բառերի ազդեցութեամբ. այսպէս են նաև վրաց. սեկտեմբերի, թուրք. սեկտեմբեր:

Սեռ տե՛ս Սայր։

+ՍԵՌ, ի հլ. «ազգ, ցեղ, տոհմ» Փիլ. Շար. Մագ. Յայտ. իբ. 16. «ըստ տրամաբանից՝ առաջինն ի հինգ ընդհանրից» Պորփ. Արիստ. ստորոգ. «ըստ քերականաց՝ անունների արական, իգական կամ չէզոք լինելը և բայերի ներգործական, կրաւորական կամ չէզոք լինելը» Թր. քեր. որից սեռական, սեռային, սեռաբար, սեռակոտոր, սեռանալ, եռասեռեան, կիսասեռ, յոգնասեռ են, բոլորն էլ յետին։

=Բնիկ հայ բառ, որ տե՛ս սեր արմատի տակ։

ՆՀԲ լծ. հյ. սեր, արաբ. ջիւրր, ջիւրիէք, թրք. սիւրիւ: Lag. Urgesch. 1009 զնդ. sarəδa «տեսակ, կերպ». Müller SWAW 42, 253 սրա հետ նաև պրս. sarda (?): Justi, Zendsp. 292 զնդ. sarəδa ձևի տակ՝ սանս. çárdhas, հպրս. θarda, պրս. sarda են ձևերի հետ։ Հիւնք. սեր արմատից, իբր լտ. sero «սերմանել»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 330 պհլ. zarxunt «սերունդ» բառից։

ՓՈԽ.—Ըստ Փառնակ, Անահիտ 1906, էջ 238 սեռ ձևից է փոխառեալ ալբան. siri «սեռ, տեսակ»։

*ՍԵՌՆ (ՆՀԲ դնում է սեռ. սեռին, բայց չունի վկայութիւն) «անիւի առանցք» Սիր. լգ. 5. Փիլ. լիւս. 154. Պիտոյ. վեց. 341. Լծ. փիլ. որից սռնակ «առանցք» Եզնկ. Լծ. փիլ. Արիստ. աշխ. սռնի «առանցք» (չունի ԱԲ) Տաթև. ձմ. խէ (երկիցս). Ճծթ. հարց. 182.—յգ. սեռ. սռանց Վրք. և վկ. 80. Հմմտ. նաև լիսեռն:

=Ասոր. ܣܪܢܐ sarnā, արամ. סרנא sarnā, եբր. סרן seren, סרני sarnē «առանցք», որոնց հետ կցում են նաև բաբել. šurinnu «նշանաբան» (Gesenius 553)։—Հիւբշ. 316։

Lag. Arm. Stud. § 1982 վարանելով յիշում է եբր. և ասոր. ձևերը։ Հիւնք. լտ. sera «նիգ, սողնակ»։

ԳԻՒ.—Ղրբ. սէ՛ռնը, Ալշ. Երև. Մշ. Սլմ. Վն. սռնի (սեռ. սռնու) նոյն նշ.։

ՓՈԽ.—Քրդ. sərni «առանցք, սռնի» (Ա. Ճառ. MSL 16, 365)։

ՍԵՌՆ «զուտ, անխառն, պարզ, մաքուր» Ոսկ. գղ. և մաթ. Սեբեր. Փիլ. որից սեռնութիւն «յստակութիւն» Սեբեր. Ոսկ. մաթ. ա. Ասող.—նշանակում է նաև «սերտ, հոծ, խիտ, պինդ», որից ունինք սեռնել «լցուել, խտանալ» Սեբ. իգ. էջ 79 (Լցեալ սեռնեցան վայրքն բուռով գալարոյ), սեռնել «պնդացնել, ամրացնել» Դամասկ.։

ՆՀԲ դնում է սեռ (սերունդ) արմա-

տից. Համմտ. յն. γνήσιος «հարազատ, ազնիւ, ստոյգ»՝ γένος «սեռ, սերունդ» բառից։ Տէրվ. Altarm. 100 հյ. սեռ, սերմ, սանս. sāra «ամրութիւն» բառերի հետ։ Հիւնք. լտ. sincerus «անխառն, զուտ ևն»։ Meillet, Esquisse 108 ըստ ՆՀԲ։

+ՍԵՐ (յետնաբար ի, ո հլ.) «ցեղ, տոհմ, ծնունդ, սերունդ» Փարպ. Արիստ. աշխ. Նոնն. Մագ. «սերիլ, աճիլ, բազմանալը» Վիցօր. 93. «քերականական սեռ» Թր. քեր. որից սերել կամ սերիլ «սերունդով աճիլ՝ բազմանալ» Եղիշ. յլ. 12. Վիցօր. Եղն. Մծբ. Եւս. քր. Ագաթ. Ոսկ. մտթ. սերանալ Մծբ. Եփր. թգ. և օրին. սերունդ Խոր. սերուն Փիլ. բազմասեր Պիտ. մօտասեր Փիլ. զաւակասերութիւն Պիտ. եղեգնասեր Փարպ. մանկասերութիւն Փիլ. բոլորասեր «բոլորատեսակ» Ագաթ. (տե՛ս ՀԱ 1913, 625) սերնդագործութիւն (նոր բառ). այստեղ են պատկանում սեռ, սերմն, որոնք տե՛ս առանձին։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. ke'r- «աճիլ, աճեցնել, սնուցանել» արմատից. ժառանգներն են՝ լտ. creo «ստեղծել, գոյացնել, յառաջ բերել, արտադրել, զաւակ կամ ձագ սերել», cresco «ծնիլ, աճիլ, զարգանալ», cerus «արարիչ», Ceres «երկրագործութեան աստուածուհին», procerus «երկար, մեծ, բարձր, աճած», creber «խիտ աճած, թաւ, յաճախակի», օսկ. caria «հաց», յն. ատտ. κόρος «տղայ, երիտասարդ», յետնաբար «ընձիւղ, մատաղ ոստ», κορέσω «յագեցնել», հոմեր. յոն. κοῦρος, դոր. κῶρος, ատտ. κόρη «աղջիկ, երիտասարդուհի», κέλωρ (<*k'érōr) «որդի, սերունդ», լիթ. šeriù, šérti «սնուցանել», pašaras «կեր», šeřmens, šermenys «մեռելահաց» (Walde 200, Boisacq 433, 497, Ernout-Meillet 223, Pokorny 1, 408):

ՆՀԲ նոյն ընդ սեռ. Windisch. 20 լտ. sero «սերմանել»։ Տէրվ. Altarm. 91 սաղմ, սերմն, զարմ են ձևերի հետ՝ յն. χλόη «դալարիք», լիթ. želti «աճիլ, կանաչիլ», želmn «թարմ դալարիք», զնդ. zarəmaya «կանաչ», իսկ էջ 99 սանս. sar «սուրալ, վազել» արմատի հետ, որից նաև հյ. սուրալ, սողալ են։

Հիւնք. լատ. sero: Bugge KZ 32, 64 սեր, սեռ և սերմն դնում է հնխ. spérsi, spéros ձևից. Համմտ. յն. σπέρμα։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուածեց նախ Patrubány SA 1, 216, որ բառս կապածով կցեց լտ. creo ձևին։ Նոյնը հաստատում է մի առանձին մենագրութեան մէջ Osthoff, Etymol. Parerga էջ 1—71, յատկապէս էջ 6 և 33, նաև Scheftelowitz BB 28, 283, Meillet Esquisse 108: Թիրեաքեան, Կարնամակ, ծան. 16 պհլ. զերճունդ=հյ. սերունդ: Սաղըրեան ՀԱ 1909, 336 սումեր. sar «սերունդ, աճիլ»։ Karst, Յուշարձան 400 ասուր. zēru «սերմ, ցանք», zaru «սեռ, սերունդ», 407 սումեր. sar «սերունդ»։

ՍԵՐ «կաթի երեսը, սեր» Մծբ. Վստկ. Տաթև. ձմ. կա. որից սերզատ (նոր բառ)։

ԳԴ պրս. سرشیر sar-šīr «սեր» (բուն նշ. «գլուխ կաթի»)։ ՆՀԲ սրա հետ նաև լտ. serum «շիճուկ»։ Տէրվ. Altarm. 99 սանս. sāra «թթու սեր, սեր»։ Հիւնք. պրս. šīr «կաթ» և sar-i-šīr «սեր»։ Գաբրիէլեան, Բազմ. 1908, 501 նոյն ընդ. հյ. կեղ «վէրք», լտ. cera «մոմ»։ Pictet բ. տպ. Բ. էջ 39 սանս. sara «սեր» կամ kśira, պրս. شیر šīr «կաթ»։

ԳԻՐ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Սչ. Վն. սեր, Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Ննխ. Շմ. Սեբ. սէր, Ասլ. սէրիւնց, սէրիւզ. Ագլ. (այժմ անգործածական). Հմշ. Մկ. Սվեդ. Տփ. սիր (իսկ Ղրբ. ի՛րէս և Ագլ. կխցի՛րիս՝ իբր «կաթի երես». միւսները թրք. ղայմաղ, խայմախ). Նոր բառեր են սերակալել, սերակեր, սերոտել, սերոց, սերուց:

ՍԵՐԱԼՈՏ «ալիւր». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 284։

[ՍԵՐԱԼՈՒՐ «աշխարհալոյր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 284։

=Անշուշտ պէտք է կարդալ սխրալոյր:] —Աճ.

*ՍԵՐԱՍՏԷՍ, ի, ի-ա հլ. «մի տեսակ եթովպական եղջիւրաւոր օձ». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ, առանց վկայութեան։

=Յն. κεράστης «եղջիւրաւոր օձ», որից

նաև լտ. cerastes՝ նոյն նշ. հայերէնը պէտք է ուղղել ուրեմն *կերաստէս:

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՋԲ։

Սերափիմ տե՛ս Սրովբէ։

ՍԵՐԵԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «սեկ, կաշի» Լծ. նիւս. որից սերեկել «ամանի բերանը կաշիով պատելով կապել» Թուոց ժթ. 15. Ոսկ. ա. տիմ. էջ 114։

> ՆՀԲ լծ. յն. σειράω, σειρεύω «կապել»։ Հիւնք. թրք. սարղը «ծածկոց»? Աբեղեան, Հայոց լեզ. տեսութ. էջ 211 սեր+ եկ (գալ բայից), իբր սերեկ «սեր գալը, երեսը սեր բռնելը». սակայն այս նշանակութիւնը այլուստ ծանօթ չէ և սերեկ միայն խնոցու կամ կաթնամանի կաշէայ կափարիչը չէ, այլ ամէն տեսակ ամանի. հմմտ. Թուոց ժթ. 15 «Ամենայն աման բաց, որ ոչ իցէ խփեալ կամ սերեկեալ, պիղծ լիցի»։

ԳԻՌ.—Երև. սէ՛րէգ «սերեկ», Սեբ. սէրէգ «երեսը կապած բարակ խաւ (վէրքի, կաթի են)», Ալշ. Բլ. Մշ. սարեգ, Վն. սարէկ, Սլմ. սարէկ[1], Խրբ. սարէք[1], Մկ. սարիկ, Ղրբ. սի՛րէկ, բոլորն էլ «սերեկ». որից սարեկել, սարեկրել, սերեկաճամ, սերեկել «երեսը բարակ մի խաւ կապել»։

ՓՈԽ.—Եթէ պատահական նմանութիւն չունի, մեզանից է փոխառեալ կիրղիզ. سوروك sürük «հորթի սև կաշի» (Будаговъ, 1, 645)։

*ՍԵՐԵՖԻԿ «սեղանաւոր». Նորագիւտ բառ, որ մի քանի անգամ գործածում է Անսիզք՝ էջ 81։

=Արաբ. صرّاف ṣarrāf «սեղանաւոր, լումայափոխ», որից տճկ. saraf։—Աճ.

ՍԵՐԿ «այսօր» Երզն. քեր. Տիմոթ. կուզ. 77, 194. Իրեն. ցոյցք (գրուած սերկ. այսպէս են ուղղում Անդրիկեան, Բազմ. 1911, 43 և Ակինեան ՀԱ 1911, 307). որից սերկէան «այսօրուայ» Պիտ. Մագ. ճշ. ՍՀկ. կթ. պրմ. սերկածին «այսօրածին» Բէօղ. խչ. Անյ. էջ 496. սերկս «այժմ, հիմայ, արդ» Տիմոթ. կուզ, էջ 52։

> ՆՀԲ և Հիւնք. դնում են ցերեկ բառից։ Ջամինեան (անձնական) այս երեկ ձևից համառօտուած։

ԳԻՌ.—Կենդանի է Հւբ. իսէկի, իսէրկի «այսօրս», իսկէլի «այժմ» ձևերով, որոնցից երևում է որ յիշեալ սերկ բառը յունարանների ձևերով շինուած կեղծ մի ձև չէ, այլ բնիկ ժողովրդական։

ՍԵՐԿԱՆ. անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ ունի Մխ. դտ. 367. «Մեղուք վաճառեալ յաշնան, ըստ մեղեր, զոր ունին, հաստատիցի սերկաննն» (այլ ձ. սերականն, տէր կանն, ըստ սերմանն):

> ՆՀԲ մեկնում է «իբրու սերեկեալ և անբաց, կամ որպէս է ի սերկեան վիճակի ամբողջ». ՋԲ և ԱԲ չունին. Բաստամեան (անգ) ընտրում է սերականն ընթերցուածը, իբր «գարնան սերունդը» կամ սերկեան «վաճառման նոյն օրը եղածը»։

ՍԵՐԿԵՒԻԼ «սալոր» Ագաթ. Խոր. աշխ. Վստկ. 41 (ունի սերկիւիլ), Մխ. բժշ. որից սերկևլի «սերկեւիլի ծառ» Մխ. առակ. գրուած է սրկևիլ Մծբ. 189։ Հին գաւառական ձև է սորովիլ, որ երկու անգամ ունի Խոր. աշխ. հրտր. Սուքրեանի, էջ 35, որի դէմ Վենետ. 1865, էջ 610 դտնում ենք սերկեւիլ։—

=Նոյն են արաբ. سفرجل safarǰal, سفرجلة safarǰala, յգ. سفارج safariǰ (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 247), պհլ. sapeǰarǰeleh (Anquetil 2, 404), sapelǰalva (505), վրաց. šorokali (չունի Չուբինով[2]), յն. σαφαρντζτάλ (Du Cange) համանիշները. բայց ի՞նչ է սրանց կապը. արաբերէնը անշուշտ փոխառեալ է, ըստ որում 5 արմատական բաղաձայն ունի. յոյնը ուշ ժամանակի տառադարձութիւն է արաբերէնից։

> Պատկ. հրտր. Խոր. աշխ. 1877, էջ 52 արաբ. և պհլ. ձևերի հետ Հիւնք. արաբ. սէֆէրճէլ-ից։ ՀԹուս. § 2738 արաբերէնը դնում է հայերէնից փոխառեալ։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. սէրկէվիլ, Ալշ. Մշ. սէրգէվիլ[f], Երև. սրգէ՛վիլ, Նորք (և Երևանի այլ գիւղեր) սերկէֆիլ, Շմ. սիրկէվիլ, Մկ. սըր-

կըվիլ, Ագլ. սըրկի՛վիլ, սըրկէ՛վիլ, սըրկվի՛լ, Վն. սիրկիվիլ, սիկիվիլ, Ջղ. սարկիվիլ, Սլմ. սէվկէլի, սէվկէլիւկ, Ղրբ. սըվգէ՛լուկ, սըվկ՚է՛լուկ, սըլկըճէ՛վիւլ, Գոր. սըլկըճէ՛վիլ, Ջթ. սինգիվիլ, Հճ. սխվուգոլիյ:

Սերկս տե՛ս Սերկի։

+**ՍԵՐՄՆ**, ն հլ. (-ման, -մանք, -մանց. կայ նաև յետնաբա՞ր սերմունք) «բոյսի կամ կենդանական սերմ, ցեղ, սերունդ» ՍԳր. ասւում է նաև սերմ Ղևտ. ժբ. 2. Ոսկ. մ. ա. 5. ածանցման մէջ մտնում է 3 ձևով. 1. Սերմն. ինչ. սերմնակաք ՍԳր. սերմնընկալ Եզն. 135. սերմնարկութիւն Ոսկ. եբր. իգ. մանկասերմնութիւն Փիլ. լին. չարասերմըն Ճառընտ. 2. Սերման. ինչ. սերմանիք Եւս. պտմ. սերմանաքաղ Գծ. ժէ. 18. Վեցօր. սերմանել ՍԳր. սերմանիչ Եւագր. սերմանարկու Եզն. 135. սերմանական Ոսկ. ես. սերմանաճան Մտթ. ժգ. 3. 3. Սերմ. ինչ. սերմակրել Յայսմ. սերմաճեղձութիւն Շնորհ. սերմառել Տօնակ. դիւասերմ Մարաթ. բարեսերմութիւն Նար. ևն։ Սրանցից հնագոյնը երկրորդն է, միջինը՝ առաջինն է, նորագոյնը՝ երրորդ ձևն է։

=Բնիկ հայ բառ. կազմուած է -մն մասնիկով սեր-<հնխ. k'er- արմատից. հմմտ. ջեր-ջերմն, կող-կողմն. ատելի մանրամասն տե՛ս սեր:

Klaproth, Asia pol. 104 լտ. semen «սերմ» և արաբ. zar' «ցանել»։ ՆՀԲ լծ. յն. σπέρμα, σπόρος, σπορά, լտ. semen։ Windisch. 20 լտ. semen: Pictet 2, 99 սեմ. zar' «ցանել» արմատից՝ արիական մասնիկով։—Պատկ. Изслед. լտ. semen։—Տէրվ. տե՛ս սերել: Հիւնք. յն. σπέρμα-ից։ Bugge KZ 32, 64 լիովին համապատասխան է գտնում յն. σπέρμα Patrubány SA 1, 216 սերել=լտ. creo ձևից, որ ընդունեցին նաև Osthoff, Meillet, որ տե՛ս սերել: Գաբրիէլեան ՀԱ 1909, էջ 222 զարմ բառից։ Էսզէթ, Արրտ. 1915, 499 արաբ. ثمر θamar (սեմ. semer հնչումով) «պտուղ»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. սերմ. Խրբ. Ախց. Կր. սէրմ, Գոր. Երև. սէրմը, Ղրբ. սէրմ, սը՛րմը, Ասլ. սէ՛րմ, Ագլ. Հմշ. Մկ. Մրղ. Սվեդ. Տփ. սիրմ:—Նոր բառեր են սերմակալել, սերմաճան, սերմառիլ, սերմացու, սերմել, սերմազարի, սերմացորեն, սերմաճանար, սերմակորեկ, սերմազգի:

ՓՈԽ.—Patrubány SA 1, 224 հայերէնից է դնում հունգ. szárm-azik «արտադրուիլ, յառաջ գալ»։

Սերովբէ տե՛ս Սրովբէ։

ՍԵՐՏ, ի հլ. «պինդ, կարծր, հոծ, խիտ, հարազատ, ստոյգ» Ա. պետ. դ. 8. Ոսկ. ես. եբր. տիմ. գաղ. Եփես. 841. Սեբեր. որից սերտիւ Ա. պետ. ա. 22. Ոսկ. սերտել «պընդացնել, հաստատել» Դիոն. Պիտաո. Խոր. սերտանալ Գնձ. սերտաշէն Վրդն. ծն. գերասերտիլ Շիր. Դիոն. նախասերտեալ Դիոն. Թղթ.—Նոր իմաստ է սերտել «դասը (լաւ) սովորիլ», որից սերտողութիւն, սերտարան:

ՆՀԲ լծ. թրք. սէրթ «խիստ, պինդ», լտ. certus «ստոյգ» և հյ. սէր, սիրտ, սեռն: Տէրվ. Altarm. 100 սեռն և սեղմ ձևերի հետ՝ սանս. sāra «հաստատութիւն, ամրութիւն»։ Հիւնք. սիրտ բառից։ Müller WZKM 5, 269 յն. κρατύς «ուժեղ, զօրեղ», գոթ. hardus ևն բառախմբի հետ, որ մերժում է Հիւբշ. էջ 459։ Karst, Յուշարձան 407 սումեր. sir «կապել»։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 թրք. sert «ամուր, պինդ»։ Պատահական նմանութիւն ունին. յն. στερεός, գալլ. serth «հաստատուն», իռլ. seirt «ուժ» ևն, որոնց արմատն է հնխ. ster- (Boisacq էջ 910)։

ԳԻՌ.—Մշ. սերտ «խիտ» (օր. սերտ սանտրը), Մշ. սերդ «պինդ» (ձմերուկի, բողկի համար ասուած), Սլմ. Վն. սեռտ «թարմ, առոյգ, քաջառողջ», Երև. սէռտ «պինդ» (ձու, փայտ), Տփ. սիրտ «թանձր»։—Նոր նշանակութեամբ Մշ. սերդ «դասը լաւ սովորած», բայաձև Մշ. սէրդէլ, Ախց. Կր. սէրտէլ, Պլ. Սեբ. սէրդէլ, Ագլ. սէ՛ռտիլ, Ասլ. սէրդէ՛լ, Խրբ. սէրդիլ, Մկ. սէռտիլ «լաւ սովորիլ դասը»։

ՓՈԽ.—Կայ պրս. صاردج ṣārdij «լոկոն. և է այն, զի զկիրն կամ զգաճն իւղով կտաւատի և բամբակով խառնեալ, և խմոր արարեալ, և այնու զփողրակս ջրոց ընդ իրեարս

մածուցեալ ամրացուցանէն» (ԳԳ)։ Այս իմաստը իսկոյն յիշեցնում է հյ. սեռտիչ մի ձև, մանաւանդ որ պարսկերէնի մէջ ص š տառը ենթադրում է օտար ծագում։ Բայց վերոյիշեալ պրս. բառը ըստ իս սխալ ընթերցման արդիւնք է և պէտք է ուղղել صاروج ṣārvīǰ կամ sārūǰ, որ է պրս. ساروج sārūǰ «գաճ», արաբացեալ صاروج ṣārūǰ «գաճ, յատկապէս ապակի կամ ջրի փողրակ կպցընելու գաճ կամ լոկոն» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 417)։

Սեաստոս *տե՛ս Սեբաստոս։*

ՍԵՒԵՌ *(ի հլ. յանարար) «բևեռ, գամ, մեխ» Նար. կղ. էջ 170. Թէոդ. խչ. որից* սեւեռել *«գամել, մեխել, կպցնել» Նար. Շար. Անյ. պորփ.* սեւեռագոյն *«պնդագոյն» Թէոդ. խչ. Մագ. գամագա.* սեւեռակապ *Նար. խչ.* սեւեռապինդ *Բրս. մրկ.* սեւեռումն *Տաղ. ևն։ Բոլորն էլ յետին։*

ՆՀԲ կցում է բևեռ *բառին։ Հիմք. լտ.* severus *«պինդ. ամուր», Թրք.* սափ *«կոթ»,* սիվրի *«սրածայր»։ Մառ* ИАН *1917, 318 նոյն ընդ* բևեռ, *արմատը* վեռ: Petersson, Ar. u. Arm. Stud. *111—2 բուն ձևը դնում է *սե<հնխ.* k'eu̯-o, *իբր սանս.* çūka- *«միջատի խայթոց», զնդ.* sūkā, *պհլ.* sūčan, *պրս.* sōzan *«ասեղ» բառերին ցեղակից, որ յետոյ* բևեռ *բառի նմանողութեամբ դարձել է* սևեռ: *Պատահական նմանութիւն ունի արաբ.* سمر samr *«գամել», որից* مسمار mismār *«գամ, մեխ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 901)։* Lidén, Göteborgs högskolas årsskrift 1933, *էջ 52* սեպ *և* բևեռ *բառերի խաչաձևմամբ յառաջացած, մերժում է* Petersson-*ի մեկնութիւնը։*

ՍԵՒԵՌ *«անստոյգ մի բոյս» Կամրկ. ունի միայն ՀԲուս. § 2742։*

Սենի *տե՛ս Սեբենի։*

ՍԵՒՍԿԻ *(գրուած* սեըսկի*) «մանրագոր» Գաղիան, ունի միայն ՀԲուս. § 2743։*

***ՍԵՓ**, ի-ա *հլ. «իշխան». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սիմ. ապար. էջ 125. «Իսկ Թէոդոս չառնեալ յանձին, հանդերձ վրօք և ազուանօք և մեծ սեփաւ Սիւնականին, մտեալ յամուրն յԱղթամար, մարտս յօրինեալ ընդ Կոստանդինոս» (Թէոդորոս Ռշտունու ապստամբութիւնն է յունաց դէմ, որ ասուած է Սեբէոսի լե գլխից։ Պէտք չէ կարծել թէ* սեփ *յատուկ անուն է, որովհետև, նախ՝ նման անուն այլուստ ծանօթ չէ, և երկրորդ՝ Սիւնեաց իշխանի անունը չի յիշում նաև Ապարանցու աղբիւրը Սեբէոս և պարզապէս գըրում է. Եւ էին ընդ նմա միաբան վրացին և աղուանն և սիւնին, որք ըստ հրամանի նորա գնացին յիւրաքանչիւր աշխարհս և ամրացան ի նմին)։*

=Կարելի էր կարծել վրաց. სეფე սեփե *«թագաւոր» բառից. բայց որովհետև «մեծ թագաւոր» տիտղոսը պէտք եղածից աւելի է Սիւնեցի իշխանի համար, ուստի լաւագոյն է. կարդալ* մեծ սեպհաւ *(սեպուհ բառից)։—Աճ.*

Սեփարեմ *տե՛ս Սրովբէ։*

+**ՍԷԳ** (ի-ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «հպարտ, ամբարտաւան, խըրոխտ» Բ. մկ. է. 9. Վեցօր. 163. Ագաթ. «այր իգացող» Եւագր. 245, Իրեն. հերձ. 94, 176 (Վարդանեան ՀԱ 1910, 305, բայց ունի արդէն Բառ. երեմ. էջ 285). որից* սէգ առնուլ *«սիգալով ճեմել» Նար. տաղ.* սիգալ *«հպարտանալ, պարծիլ» Առակ. լ. 31. Սիր. ժ. 10. Ոսկ. բ. Կոր. Ագաթ. «իգանալ, կնատիլ, զեղխիլ» Ոսկ. մ. բ. 24.* սիգութիւն *«իգացում, կնատութիւն» Փիլ. 277—8. Կանոն. 46.* սիգաճեմ *Ոսկ. մ. գ. 13.* սիգաճայլ *Արծր. գրուած ունինք նաև* սեգ, սեգութիւն: *Նոր բառ է* սիգանազ:

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'eigh- *«ցատկել, աշխոյժ, առոյգ» արմատից, որի ժառանգորդներն են սանս.* çīghrá- *«աշխոյժ, արագ», անգսք.* hīgian *«շտապել, յառաջանալ, յառաջ դիմել», անգլ.* hie *«աճապարել», ռուս.* сигать, сигнуть *«ցատկել», գաւ.* sigaé, signuć *«մեծ մեծ քայլերով քայլել», ինչպէս նաև ռուս.* сигъ *«մի տեսակ ձուկ», որից փոխառեալ են լիթ.* sykis, *հհիւս.* sīkr *են* (Pokorny *1, 363)։ Հայերէնի բուն նախնական իմաստը պէտք է լինի «հպարտ քայլող», ինչպէս ցոյց են տալիս* սիգալ, սիգաճայլ *են։—Աճ.*

ՆՀԲ լծ. սոմf, շումf, չfեղ։ Karst, Յուշարձան 407 սումեր. sag «գլուխ, գլխաւոր», 415 մոնղոլ. tşik, բուրեաթ. seke «ուղիղ», Թրք. čun, čin «ուղիղ» են։ Պատահական նմանութիւն ունին արաբ. شجيع šajī' «քաջ», ասոր. ܣܓܝ sogā «մեծ, շատ», եբր. שגא sgā «աճիլ»։

ՍԷՉ, ռ հլ. «դալար կանաչ հասարակ խոտ» ՍԳր. Վեցօր. 83, 87. «վնասակար խոտ» Եղիշ. մատն. Կանոն. էջ 58. (ըստ Տիրացուեան, Contributo § 23 agrostis alba L, § 27 cynodon dactylon Pers., § 283 pimpinella saxifraga L.) որից սիզուտ Վստկ. սիզական Գնձ. սիզարոյս Ագաթ. սիզաբերիլ Խոր. աշխ.։

ՆՀԲ լծ. Թրք. صاز կամ ساز saz (և քրդ. ساز saz) «կնիւն, պրտու»։ Աճառ. ՀԱ 1905, էջ 346 կրկնակ ձև սինձ բառի, որի նախաւոր ձևն էր *սէնձ. հմմտ. կորիզ և կողինձ: Patrubány ՀԱ 1908, 343 հնխ. k'ei- «պառկիլ» արմատից։

ԳԻՌ.—Երև. Խրբ. Կր. Մկ. Մշ. Ռ. Վն. սէզ, Զթ. սեզ, Սվեդ. սիզ՝ որոնք զանազան բոյսեր են. ունինք նաև սազուն Մշկ.։

ՍԷԻՆ «28րդ օր ամսոյ». ունի միայն Քաջունի, Գ. 218։

*ՍԷՀԼ «ծովեզր, ծովափ». յետին ռամիկ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սամ. անեց. շար. 142. «ի սոյն ամի եառ Սալահատինն զԾոուսաղէմ և զամէն սէհլն, բաց ի Սրոյ և ի Տրապօլսէ». (չունի ԱԲ)։

= Արաբ. ساحل sāḥil «ծովեզր»։—Աճ.

*ՍԷՅԼԱՆ «կարկեհան կամ յակինթ». ունի միայն Պատկ. Драгоц. камни, էջ 16։

=Պրս. سيلان seylān նոյն նշ. (ըստ Պտկ. անդ. չունի ԳԴ). որից փոխառեալ են վրաց. სეილანი սեիլանի «цирконъ քարը» (Չուբինով[2], 1163), Կազանի Թթր. سيلان silan «ուլունք» (Будаговъ 1, 657)։

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. անդ։

ԳԻՌ.—Նոյն են սիլան (Rivola) «amethistus, խալ. granata», Բլ. «մանր ուլունքների շարան ոտքի կապելու», Վն. «փայլուն իր»։

+ՍԷՐ, ռ հլ. «սէր, բարեկամութիւն, մտերմութիւն, սիրահարութիւն» ՍԳր. «ագապ» (թարգմանաբար յունարէնից) Վրք. հց. ա. 284 են. որից սիրել ՍԳր. սիրիչ Ագաթ. սիրուն Ա. տիմ. գ. 2, 18. Եւս. պատմ. սիրելի ՍԳր. սիրելութիւն Ագաթ. բարեսէր ՍԳր. գինեսէր Ա. տիմ. գ. 8. դիցասէր Եւս. պատմ. կենասէր Կոչ. լռասէր Ծագր. եղբայրասէր ՍԳր. զարդասէր Վեցօր. Ոսկ. մտթ. զրաղասէր Ոսկ. յհ. ա. 1. բշնամանասէր Առակ. գ. 30. լեռնասէր Վեցօր. խաչնասիրութիւն Մծբ. զարդասիրիկ Ոսկ. եփ. սիրապէս «սիրով» Լաբուբ. 48 (տպ. սրբապէս, ըստ Վարդանեան ՀԱ 1921, 605 ուղղելի այսպէս՝ համաձայն ասորւոյն և մէկ հայ ընթերցուածի). սիրաճարիլ Հայսմ. էջ 333, սիրառն «հոմանի» Փոնց. էջ 34, 46, 127, 194, 168 (երեքն էլ նորագիւտ բառ)։ Այստեղ է պատկանում նաև սիրեցէf «Սողոմոնի իմաստութեան գիրքը», ինչպէս կոչում է Տաթև. ամ. 641 բ. 642ա, 629ա, ոսկիփ. էջ 130, առնելով նոյն գրքի առաջին տողից. Սիրեցէք զարդարութիւն ովք դատիք զերկիր։—Նոր բառեր են սիրաբանել, սիրաբանութիւն, սիրաբանական, սիրակարօտ, սիրակէզ, սիրակցորդ, սիրաճար, սիրաճարուիլ, սիրաճարութիւն, սիրաճարական, սիրայօժար, սիրաշահիլ, սիրաշահութիւն, սիրասուն, սիրավէպ, սիրատոչոր են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'ei-ro- ձևից, որ կազմուած է -ro- մասնիկով՝ պարզական k'ei- արմատից։ Այս արմատը նշանակում է նախ «պառկիլ, հանգստանալ», յետոյ անցնելով «տուն, ընտանիք» իմաստից, հասնում է «սէր, սիրելի, սիրական» նշանակութեան։ Պարզ արմատից են օր. սանս. çéte «պառկիլ», çáyate «պառկիլ, հանգստանալ», çayá «պառկելու տեղ», զնդ. saēte «պառկիլ», յն. κεῖμαι «պառկիլ», հոմեր. κειέμεν, κείω «քնել ցանկանալ», κοίτη, κοῖτος «պառկելու տեղ», ἄκοιτι; «կողակից, կին», են։ Նոյն արմատից m մասնիկով ածանցուած ձևեր են՝ յն. κοιμάω «անկողին մտնել, քնել», անգսք. hoéman «մէկի հետ պառկիլ, կին առնել», ham=անգլ. home, հբգ. heim «տուն, բնակարան, հայրենիք». գոթ. haims

«գիւղ», հհիս. heimr «հայրենիք, աշխարհ, երկիր», լիթ. śeimá, śeimyna «ընտանիք, ծառաները», լեթթ. saime, հպրուս. seimīns՝ նոյն նշ., հսլ. sěmьĭ «անձ», sěmija «ծառաները», ռուս. семья «ընտանիք», հին կիմր. cum, ն. կիմր. cu «ընտանի, քաղցրաբարոյ, սիրելի», հիռլ. cōim, cēem «սիրելի, սիրուն»։ Նոյն արմատից կ մասնիկով ածանցուած ձևեր են՝ սանս. çéva, çivá «սիրելի, լաւ, բարի, օգտակար», լտ. civis «քաղաքացի», օսկ. ceus՝ նոյն նշ., անգսք. hīwan «ընտանիք», hīw-cund «ընտանի», գոթ. heiwa-frauja «տանտէր», հհիս. hjón «ընտանիք, այր ու կին», հբգ. hīwo, hīo «փեսայ, ամուսին», hiwa «հարս, կինը», լեթթ. sievа «կինը», անգսք. hī-rēd, հբգ. hī-rāt, գերմ. Heirath «ամուսնութիւն», որոնց վրայ աւելանալով զարձեալ -ro- մասնիկը՝ հհիս. hȳrr «բարեկամական, բարի», անգսք. heore, hīere «հանդարտ, քաղցրաբարոյ, հեզ», գերմ. geheuer «քաղցրաբարոյ, անվտանգ, ապահով», որոնք թէ՛ իմաստով և թէ մասնիկով արդէն նոյն են հայերէնի հետ (Pokorny 1, 358—9, Boisacq 426, Walde 164, Ernout-Meillet 185 (որ լտ. civis բառի կապը սանս. çeva «սիրելի» ձևի հետ՝ մերժում է. ընդունում է սակայն այլ համեմատութիւններ, առանց յիշելու հյ. ձևը)։ Trautmann 301).—Հիւբշ. 420?

Հներից Առաքել Սիւնեցին ստուգաբանում է «սա էր». այսպէս Ադամգրքում, էջ 131 կարդում ենք՝ Սէրն Աստուծոյ է նմանած, ի սկզբանէ կայր ընդ Աստուած. Վասն այն զանունն սէր առաց, Որ է, սա էր միշտ ընդ Աստուած։ է Աստուծոյ անունն Որ էն, Այսպէս և սէրն յայն անուանէն, Զի միևնոյն է էրն և էն, Որ ցուցանէ զ'ի սկզբանէն։ Klaproth, Asia pol. 103 սամոյէդ. soraň։ Peterm. 22, 37 յն. ἐρᾶν «ուժգին սիրել» Müller, Kuhns u. Schleich. Btrg. 2, 485 տեսնում է թաթարական ազդեցութիւն (հմմտ. թրք. sevmek «սիրել»?), իսկ անդ. 4, 255 սանս. ghr̥nā «գութ, կարեկցութիւն»։ Նոյն SWAW 44, 578 սանս. ghr̥-: Justi, Zendsp. 307 զնդ. srī «գեղեցկանալ» ձևի տակ։ Նոյն, Dict. Kurde 246 զազա sinena «սիրել»։ Մառ ЗВО 5, 286, Թրգմ. ՀԱ 1892, 164 զնդ. zaośa «կամք, փափագ»։ Հիւնք. յն. σειρήν «յուշկապարիկ», պրս. sar «իղձ, փափագ», թրք. sev-mek «սիրել»։ Bugge KZ 32, 25 մերժում է յն. κῆρ «սիրտ», վեդ. hārdi, հպրուս. seyr ձևերին կցել (J. Schmidt, Pluralb. 224) և սանս. çīlə- «սովորութիւն, ազնուութիւն» բառի հետ դնում է հնխ. K′éiro-, K′éirā- նախաձևից։ Հիւբշ. 490 անապահով է համարում Bugge-ի մեկնութիւնը, որովհետև ապոյց չէ դնել սանս. բառը *k′īro- ձևից. կարելի էր, ասում է, սէր դնել հնխ. k′oiro- ձևից, արմատը k′ei-, իբր սանս. çéva-, çivá- «սիրելի»։ Ըստ այսմ վերի մեկնութեան առաջին հեղինակն է Հիւբշման։ Jensen, Hitt. u. Arm. 124 հաթ. -sərə, որ երևում է յատուկ անուններ մէջ։ Patrubány SA 1, 190 կցում է լտ. cārus «սիրելի», լեթթ. kārs «ցանկալ», հիռլ. caraim «սիրել» են բառերին՝ իբր հնխ. k′r̥- «սիրել» արմատից։ (Այս մեկնութիւնը ուղիղ չէ, որովհետև յիշեալ բառերը ըստ Walde 136 գալիս են հնխ. qā- արմատից, որ չի կարող տալ հյ. սէր)։ Անդրիկեան, Բազմ. 1903, 367 սող բառի հետ՝ լտ. carus, որ նշանակում է «սէր» և «թանկ, որ է սուղ»։ Վերի ձևով մեկնեց Scheftelowitz BB 28, 284։ Սագըղեան ՀԱ 1909, 335 սումեր. sal «բունոց»։ Karst, Յուշարձան 425 թրք. sev «սիրել»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. էջ 331 սեռ, սերիլ բառերից։

ԳԻՌ.—Ախց. Խրբ. Մշ. Վն. Տփ. սէր.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Սչ. սիրել, Ախց. Ակն. Երև. Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. սիրէլ, Գոր. Խրբ. Ղմ. Սվեդ. Տփ. սիրիլ, Մրղ. սիրէլ, սիրալ, Հմշ. սիրուշ, Ջթ. սիյիլ, սիրիլ, Հճ. սիյյէլ, Ղրբ. սէ՛րիլ, սի՛րիլ, Ասլ. սիրէ՝լ, Ագլ. սա՛յրիլ.—Հմշ. Տիգ. սիրունք, Ագլ. սóրիմ (ընտացել է նաև ընդհանրապէս «լաւ» իմաստը), Ղրբ. սէօ՛րիմ (որի մէջ էօ ձևացած է

յաջորդ վանկի իւ ձայնաւորի ազդեցութեամբ), Հւր. սիւրինքաւն «գեղեցկութիւն»։— Նոր բառեր են սիրական, սիրադեղ, սիրակըստիկ, սիրատարիլ, սիրամաճ, սիրափախ, սիրախտակոփիլ, սիրի-սիրի «երեքնուկ խոտը», սիրուկ, սիրվտիլ, սիրունաղէմf, սիրունատես, սիրսիրատել.— Թրքախօս Հայերից՝ Ատն. seron «սիրուն» (Բիւր. 1900, 454), Էնկ. səreli «սիրելի, սիրած», jamaser «ժամասէր, եկեղեցասէր» (Բիւր. 1898, էջ 865)։

ՓՈԽ.—Վրաց. სერი սերի «ընթրիք, ճաշ, խնջոյք», სირება սիրեբա «ընթրել, նախընթրել», სერობა սերոբա «ընթրիք, Մեծ Պահոց երեկոյեան ժամասացութիւն» (այս իմաստների համար հմմտ. հյ. սէր «ագապ». Ուտէին եղբարքն սէր, այսինքն ագապ, կերակուր ընդունելութեան (Վրք. հց.)։— Patrubány SA 1, 3 հայերէնից է դնում հունգ. szeret «սիրում է», szerelem «սէր»։ Ոստ. սիլիբիլի «շողոքորթութիւն»<գւռ. սիլիբիլի «սիրային հաճոյախօսութիւններ» ձևից։

Սէրարփի տե՛ս Սրովբէ։

Սէրոնսիրտ տե՛ս Սիրդ։

***ՍԷՐՍԷՐԻՄ** «երգ երգոց գիրքը». իբր եբր. բառ յիշում է Եւս. պտմ. գ. 25, էջ 472. որի հետ հմմտ. նաև «Զօրհնութիւնն օրհնութեանց, զոր նոքա Սիր ասիրիմ կոչեն» Ցերոն։

=Եբր. שִׁיר הַשִּׁירִים šīr hašīrīm «երգ երգոց» (գերագոյն երգ) բառն է, որ յունական տառադարձութեան միջոցով անցել է հայերէնի. հմմտ. լտ. sir assirim:

Ուղիղ մեկնեց Վարդանեան ՀԱ 1920, 424։

***ՍԷՔԻՆ** «հեզ, հանդարտ, անդորր» Կոստ. երզն. 144 (Սէքին սիրտ և հեզ հոգի)։

=Արաբ. ساکن sākin նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց Նորայր (Հրտ. Կոստ. երզն. 204)։

ՍԷՕՆ «անուադիւալ» ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 285։

***ՍԸՌ** «հողէ ամանի չնարակ. ապիկի». ռամիկ բառ, որի հնագոյն գործածութիւնը գտնում եմ Բրս. մրկ. 190. «Բրուտն... սըռով՝ հողն ոսկի երևեցուցանէ և արծաթ»։ Սովորական է արդի ռամկօրէնի մէջ։ Տե՛ս նաև սար, սարած:

=Թրք. صر sər նոյն նշ. որ գալիս է մոնղոլ. šir «ներկ» բառից, ըստ որում Թաւրիզում ևս šir «չնարակ»։

Ուղիղ մեկնեց Աճառ. Թրք. փոխ. բառեր, էջ 316։

***ՍԹԱՐ** «ձիու վրայ գցելու օթոց» Ուռհ. առ Լեհ. որից սթարել «ձիու վրայ փռոց դնել» Իրեն. առ Լեհ. սթարեալ «ծածկած» Հին բռ. սթարումն «ծածկոյթ» Մագ. գամագ.— Անստոյգ բառ է սթարանալ, որ մի անգամ ունի Իրեն. ցոյցք 48. «Եմուտ յերուսաղէմ սթարանալովն (սթարելով) և նստելով նմա» (Վարդանեան ՀԱ 1910, 305)։

=Արաբ. ستر satr «ծածկել, պահել», ستاره satara, ستاره sitāra «ծածկոյթ, քօղ», մանաւանդ պարսկացեալ ձևով ستار sitār «սաւան, որ է ծածկոյթ գլխոյ կանանց»։

ՆՀԲ յն. στρῶμα, լտ. stratum =սփռ, և յն. στρώννυμι, լտ. sterno=սփռել: Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Նորայր, Բանաս. 1900, 137։ Հոողոն, Բանաս. 1907, 12 մերժելով այս՝ դնում է սանս. str «սփռել» արմատից։ Վարդանեան էլ (անդ) առնելով միայն Իրենիոսի օրինակը՝ դնում է լծ. յն. στρώννυμι «փռել»։

ԳԻՒ.—Երև. սթար «հացի սփռոց», սթար անել «ապրուփիլ», Երև. Վն. սթար, Մշ. ստար «ապաստարան, ապրելու տեղ» են։

***ՍԹԱՐ** «փոքր մի կշիռ՝ մօտ 26 գրամ» մէկ անգամ ունի Մխ. բժշ. 146. «Ա՛ռ ղաֆէթի քամուքս վեց դրամ, կարմիր վարդ, սոմպուլ երկու երկու. ըսթար, թառանկոյն վեց դրամ...»։

=Պրս. արաբ. استار istār նոյն նշ. որ յն. στατήρ =հյ. ստատեր բառն է։

Մխիթարի սոյն հատուածի մէջ, երկու բառից յետոյ մի կէտ ընկած լինելով՝ ըսթար անցել է յաջորդին և համարուել է բժշկական մի խոտ։ Այսպէս է ԱԲ, որ և Քաջունի, հտ. Գ. էջ 218 համարում է «caparaçon»։ Առաջին անգամ Seidel, Մխ. հեր. § 402 տալիս է վերի ուղիղ մեկնութիւնը։ Ըստ այսմ

պատահական նմանութիւն ունի պրս. استرك istarak «անուշահոտ մի արմատ, թրք. զարակինլիք»։

—ՍԹԱՓ տե՛ս Թափ։

=Կազմուած է ս սաստկականով՝ թափ արմատից։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ, Böttich. ZDMG 1850, 361, Arica 88, 432, Lag. Urgesch. 155 ևն. sthāpayati ձևի հետ՝ իբրև sthā արմատի անցողականը։ Մերժում է Հիւբշ. Arm. Stud. էջ 13, Տէրվ. Նախալ. 53 դնում է հնխ. stap արմատից, որից նաև թափ. ուստի և ս արմատական և յետոյ ընկած։ Այս մերժելով ուղիղ մեկնութիւնը տալիս է Լեզու 1887, էջ 16, ինչպէս նաև Հիւնք.։

ՍԹԵՐ «վայրի նարդոս, asarum» Գաղիան. (ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 93 բ asaret կամ nard sauvage? ըստ Կոյլաւ, Բառ. գերմ. baldrian, valeriana), չունի ՀԲուս.։

Նո՞յն է արդեօք պրս. استرك istarak «անուշահոտ մի արմատ»։

*ՍԻԱՂՈՍ «կշիռ» ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 285, Պէտք է ուղղել սիկղոս:

=Յն. σίχλος «կշիռ, որ առնում է մեդիմնոս=51, 84 լիտր»։—Աճ.

*ՍԻԱՍԱԹ «պատրաստութիւն» Մաղաք. աբ. 18. «Յուղարկեցին զնոսա մեծ սիասաթով ի Կեսարիա»։

=Արաբ. سياست siyāsat «կառավարութիւն, վարչութիւն, քաղաքականութիւն»։

Այսպէս մեկնեց Պատկ. հրատ. Մաղաք. աբ. 64, բայց արաբերէնում siyāsat չի նշանակում «պատրաստութիւն»։

ՍԻԲԱՆ «փայտաստան». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 285։

*ՍԻԲԻՂՂԱ «գուշակ կամ մարգարէուհի, խորհրդազգած քրմուհի» Եւս. քր. որ և սխալ գրչութեամբ սիբեղղա, հին հնչումով սիբիւղղայ, բղռ. ի սիբեղղեայ Խոր. ա. 7. յիշուած են իբրև յատուկ անուն (և ո՛չ իբր հասարակ անուն)։

=Յն. σίβυλλα, որից և լտ. sibylla «մարգարէուհի»։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍԻԲՆԿՈՆ «մի տեսակ կախարդական պահպանակ». մէկ անգամ ունի Մանդ. Թ. էջ 83. «Եւ եթէ պահարանք և սիբնկոնք ի կռապաշտութիւն տանին, որչա՞փ ևս առաւել յուռութք և հմայք դիւականք»։ Սրա հետ նոյն են՝ սնիկոն Ոսկ. ա. տիմ. էջ 85 (Հըմայքն, կխարն, խոհրքն, ծնունդքն, պատահարքն, սնիկոնքն, դիւթութիւնք) և էջ 105 (ի սնիկոնս հատանել), Եւագր. էջ 139 (սնիկոնս չարկանել), սննիկոն Մանդ. իզ. էջ 194, որ Հին բռ. մեկնում է «հմայողական դիւթութիւնք», իսկ Լծ. Եւագր. «զարընկեցութիւն»։ Բոլորի մէջ լաւագոյն ձևը համարելի է սնիկոն:

ՆՀԲ նոյն է համարում սիբնկոն և սննիկոն: ՋԲ և ԱԲ երկուսը իբր տարբեր են նշանակում և սիբնկոն մեկնում «յն. խողի մորթէ պարկ կամ քսակ» (իմա՛ συβήνη, συβίνη «պատեան», որ հանում են σῦς «խոզ» բառից)։ Այսպէս նաև Ալիշան, Հին հաւ. 403։

*ՍԻԳԷԼ (սեռ.-ի) «հրաման, կնիք» Յիշատ. «կալուածագիր» Օրբել. հրատ. էմ. էջ 167, որ և սիգղ (սիգեղ, -աց, -օf) «կնիք» Մարթին. սիգեղ Կեղծ-Շապհ. 55. Անսիզք 21, 23, գրծ. սիգեղիւ Պամ. կիլիկ. 207. սիկել Տաթև. ձմ. ժա.։

=Լտ. sigillum «կնիք» կամ սրանից փոխառեալ յն. σιγίλλιον «կնիք», σιγίλλιον «կայսերական հրամանագիր» (Sophocles 187) բառից։ Լատին բառը կազմուած է signum «նշան» բառի նուազականից (Walde 710): Նրանից են փոխառեալ նաև գերմ. siegel «կնիք», իտալ. sigillo, արաբ. سجلّ sijill «մատեան, դատաստանագիրք» ևն։—Հիւբշ. 378։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՍԻԳՆԱՅ, ի-ա հլ. «դրօշակ» Թղթ. դաշ. 17. Սմբ. դատ. 88. «դրօշակակիր» Մխ. դտ. 266։

=Լտ. signa, որ յոգնակին է լտ. signum «նշան, դրօշ, դրօշակ» բառի. համմտ. յաջորդը։

ՆՀԲ կցում է յաջորդին։

*ՍԻԳՆՈՆ կամ ՍԻԻԳՆՈՆ (սեռ.-ի) «դրօշակ» Խոր. բ. 83. Նար. խչ. 400։

=Յն. σίγνον որ փոխառեալ է լտ. signum «նշան, դրօշ» բառից. հմմտ. Նախորդը։— Հիւբշ. 378։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍԻԴԱ «բուրվառ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Լմբ. ժբ. մարգ. էջ 63 (Ամովս. բ. 1). «Զի այրեցին նոքա զոսկերս թագաւորին Եդովմայեցւոց ի սիդա, այսինքն ի բուրվառս»։ Այս նոյն բառն է, որ ունի Բառ. երեմ. էջ 285 «սիթայ և սիդոս՝ բուրվառս»։

=Ասոր. ܨܝܕܐ saidā (կարելի էր և կարդալ sīdā), եբր. שִׂיד sīd բառն է. սրանք գործածուած են Ամովս. բ. 1 հատուածում, որ հետևեալ ձևն ունի. «Զի այրեցին զոսկերս թագաւորացն Եդովմայեցւոց לַשִּׂיד lassīd»։ Այս բառը ասոր. և եբր. նշանակում է «կիր» և «այրեցին զոսկերս ի կիր» ասելով հասկացւում է թէ «ոսկորները այնպէս այրեցին, որ կիր կամ մոխիր դարձրին». հմմտ. Ս. Գրքի աշխարհաբար թրգմ. տպ. Պօլիս 1906 «այրեց ոսկորները կիր շինելու». ըստ այսմ շատ ուղիղ է մեր գրաբար թարգմանութիւնն էլ, որ նոյն տեղը դնում է «այրեցին զոսկերս թագաւորացն Եդովմայեցւոց ի մոխրել» (=յն. εἰς κονίαν «ի կիր կամ ի մոխիր»)։ Սակայն մեկնիչներից ոմանք «ի կիր» ասելով՝ հասկացել են թէ ոսկորները կրի մէջ դնելով այրեցին։ Անշուշտ այսպէս է հասկացել Լամբրոնացու աղբիւրն էլ և ասորի ու եբրայական բառը պահելով՝ դրել է «ի սիդա». մի ուրիշ մեկնիչ էլ այս բառը բացատրելով դրել է «ի բուռ վառ» (վառած կիր), որ յետոյ շփոթուելով դարձել է «ի բուրվառ», որով և ձևացել է սիդա «բուրվառ» անգոյ իմաստը։—Աճ.

Սիդոն *տե՛ս Սինդոն։*

ՍԻԹԱԼԻՍ «մի տեսակ վնասակար օձ». ունի միայն ՀՀԲ։ Մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Գիրք մոլութ. 375 բ. «Իբրև զօձն սիթալիս, զորմէ ասէ Իգիտորոս, թէ այնքան փայլէ երփն երփն բունովք, մինչ զի յամեցուցանէ զհայեցօղսն ի յինքն. քանզի է յամր ի սողալն, և զորս արագ ընթանալով ոչ կարէ ըմբռնել, հիացուցանելովն ընդ ինքն՝ մահացուցանէ. որ և այնքան ջերմաբնութիւն է, մինչ զի ի ժամանակս ձմերայինս շրջի ի մէջ ցրտաշունչ օդոց»։

ՍԻԹԵՑՔ «ճանապարհ». անստոյգ բառ. պահուած է միայն անսիթեցք «անճանապարհ» բառի մէջ, որ մէկ անգամ գործածում է Մագ. գամագտ. 1. (տե՛ս Նորայր, Բանաս. 1900, 129)։ Մէնէվիշեան (Գամագտ. էջ 22) կարդում է ընթացք և ջնջում է սիթեցք՝ համարելով անգոյ բառ։

ՍԻԼ «սէզ. cynodon dactylon Pers.» Սմիրտ. ունի միայն Տիրացուեան, Contributo § 27։

ՍԻԼԱՅ «խաղող կոխելու հնձան». նորագիւտ բառ. մէկ անգամ ունի Վստկ. 87. «Եւ թէ զսիլայն ոք ի ներքս ի մառանն առնու, լաւն այն է»։

Սիլիկոն *տե՛ս Սիղիգոն։*

*ՍԻԿ, ո հլ. «ցեխ. գետի կամ ջրի տակ նստած տիղմը» Ոսկ. ես. 351 և մ. գ. 7. Վեցօր. 141, 142, 183. Փիլ. Վստկ. 103. որից սկախառն «ցեխոտ» Վեցօր. 137. սկանալ Ոսկ. ես. 324. մանրասիկ Շիր. սկիլ «ջրի տակ սուզիլ՝ մրուրի պէս» Ոսկ. գծ. 578. Յայսմ. տղմասիկ Նար. ժղ. 36 (տպ. տղմասիգ). Շնորհ.— ըստ ՀՀԲ կայ նաև գրուած ըսկախառն։

=Իրան. գւռ. *sik «աւազ» ձևից, որի գոյութիւնը հաստատւում է սանս. sikatā, հպրս. θikā, մար. sikaya, և նոր իրանական բարբառների six, šəga, sag[a], səγá, səgya, sigioh և մանաւանդ Xūr և Mihreǰan բարբառների sik, sig ձևերով (ըստ Benveniste BSL № 89, էջ 60 և № 93, էջ 74)։ Բոլորն էլ նշանակում են «աւազ»։—Աճ.

ՆՀԲ լծ. ցիխ, ցեխ: Հիւնք. ոսկի բառից։ Patrubány ՀԱ 1908, 343 հնխ. k'ei- «պառկիլ» արմատից։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 թրք صيغ səγ «ծանծաղուտ»։ Պատահական նմանութիւն ունի եբր. סִיג sīg «մետաղների դիրտ»։

ԳԻՌ.—Վն. սիկ «ջրի տակ նստած դիրտ» (տե՛ս Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 589), Մշ. սիգ «կարմիր և դեղին կաւ ունեցող հող» (օր. սիգ արտ), Սեբ. սիգ «գետի ե-

ղերքից հանուած մանր աւազահող, որով ոսկերիչները զանազան բաներ են ձուլում». որից Ալշ. Կր. Նբ. սկիլ, Երև. սկվիլ, Մրղ. սըկկել, Սլմ. սկել, սղ'ել «խորասուզուիլ, ընկղմիլ», իսկ Մշկ. Ք. «ջուրը պարզուիլ, պղտորութիւնը անցնիլ», սկռիլ Վն. «ծանր ծանր ջրի տակ իջնել»։

*ՍԻԿԱՐԵԱՆ «աւազակ, մարդասպան, ըռ-րիկայ» Գծ. իա. 38 (ուրիշ վկայութիւն չունինք)։

=Յն. σικάριος բառից տառադարձուած Ս. Գրքի թարգմանութեան ժամանակ. այս էլ փոխառեալ է լտ. sicarius «աւազակ» բառից (արմատը sica «դաշոյն»), որից նաև ֆրանս. sicaire, գերմ. Sikarier.—Հիւբշ. 378։

ՀՀԲ և ՆՀԲ դնում են լատինից։

*ՍԻ ԿԻՐԻԷ «քե՛զ, Տէր» Պտրգ. 370. ուրիշ տեղ գործածուած չէ։

=Յն. σοί, κύριε։

Ունի և ուղիղ է մեկնում Տաշեան, Պտրգ. 370։

*ՍԻԿՂ, ի հլ. (սեռ. սկեղ) «մի տեսակ հին չափ և դրամ» (որ ըստ Մանանդեանի, Տեղեկ. ինստիտ. 2, 30, կշռում էր $^1/_4$ ունկի, որ է 6,8 դրամ) ՍԳր. Շիր. էջ 28, Բրս. մրկ. էջ 381։

=Յն. σίκλος կամ σίγλος «պարսկական, հրէական կամ եփեսական մի դրամ», որ ծագում է եբր. שֶׁקֶל šeqel համանիշից. արմատը šaqal «կշռել»=արաբ. ثقل θaqal «կշռել ծանրութիւն», ասուր. ša-ka-lu «կշռել» (յետոյ «հաշուել»), šiklu «սիկղ» (Strassmaier, Alphabetisches Verz. d. Assyr. u. Akkad. Wörter. էջ, 994, Delitzsch, Assyr. Handwört. 685—6)։ Յոյնից են նաև լտ. siclus, ֆրանս. sicle, գերմ. Sekel, վրաց. sikili, ռուս. СИКЛЪ են։ Նոյն բառից է կազմուած յն. σίγλοι «ականջի գինդ», որ արևելեան սովորութեամբ ոսկի կամ արծաթ դրամ է լինում (Boisacq 863)։ —Հիւբշ. 378։

Նախ ՀՀԲ դրաւ իբր եբր. բառ։ Ացգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 163 յն. σίκλος։ ՆՀԲ եբր. շէգլ։

ՓՈԽ.—Ըստ Մառ. Иппол. 66 հայերէնի՞ց է վրաց. სიკლა սիկլա համանիշը։

ՍԻՂԵՂԱՒՈՐ «չար, մեղանչական». անստոյգ ընթերցուած, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Յճխ. էջ 202. «Մխութիւն և նախանձ և ատելութիւն, որ թէ ոչ ազատեսցի յայսոցիկ չարեաց, մահ անձին և այլոց ստանայ. զի քինայ և զչարի ի խորհուրդս սիղեղաւորս և զթոյնս դառնութեան հեղու» (երկու հնագոյն ձձ. ունին մեղաւորս, երկու ձձ. չեղաւորս և երկու ո՛չ-հնագոյնները միայն սիղեղաւորս):

*ՍԻՂԻԳՆ «բարակ ալիւրով շինուած հաց» Վրք. հց. ա. 272։

=Յն. σιλίγνιον «գերմակ ալիւրէ հաց», որ ծագում է լտ. silīgo «առաջին կարգի ընտիր ալիւր», silīgineus «գերմակ ալիւրով շինուած» բառերից։— Հիւբշ. 379։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՍԻՂԻԳՈՆ, որ և սիղիկոն, սիլիկոն, սղիկոն «մի տեսակ ներկ, սուսր, minium» Գաղիան. բժշ.։

=Արաբ. سيلقون sīliqūn՝ նոյն նշ. (Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 412), որից նաև թրք. سولوكن sülügen (տե՛ս և սսրունճ, սրիկոն)—Աճ.

ՆՀԲ և ՋԲ արդէն սիղիգոն հասկանում են իբր տճկ. սիւլիւկէն. ուստի չարաչար սխալւում է ՀԲուս. § 183, որ բառս մեկնում է յն. σιλίγνιον, լտ. siligo «հասարակ ցորեան կամ ցորենի տեսակ մի». (աւելի ընդարձակ տե՛ս սսրունճ):

*ՍԻՂՂՈԲԱՅ, ի հլ. «վանկ, հեգ, տառ», [որ և սւում է սիղոբայ, սիղոբէ, սիւղղոբայ, սիւղոբայ, սիղուբայ, սալովբայ, սուղոբայ Պտմ. սահ. 8. 38, սուղոյբայ Արծր. 193, սողոբայ Ոսկ. մ. ա. 248. Պրպմ. 447, սողաբայ Մագ. թղ. 77, սողոբէ Նար. առաք. 433, սիլլաբայ, սողովբայ Մայրագ. (Շողակաթ 116)] Կորիւն. Եւս. քր. ա. 37. Խոր. Փարպ. Արշ. Դիոն. ածայ.։

=Յն. συλλαβή «վանկ, տառ». ծագում է σύν «միասին» + λαμβάνω «առնել» բառերից և նշանակում է բուն «փաղառութիւն». յոյնից են փոխառեալ նաև լտ. syllaba, ֆրանս.

syllabe, հրգ. sillaba, գերմ. Silbe (Kluge 453), ասոր. ܣܘܠܒܝ sūlabī, ܣܘܠܒܐ sulbā? որի վերջաւորութիւնը գտնում ենք հայերէնի մէջ էլ։—Հիւբշ. 379։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՍԻԾ. անստոյգ բառ. մեկնուած է «արաբ. սըլըմ, լտ. սէլէն», որոնց ինչ լինելը յայտնի չէ. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2750, որ կարծում է «լախուր, լտ. selinum»։

ՍԻՄ «կոթող». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 286։

ՍԻՄ «փոխարէն հատուցում?» նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Սմբ. դատ. 207. «Ի քո դրացնին արտէն ի հետ չհնձես. թէ ոչ նա հարամ է, և զքոյին սիմն տանի». Karst թարգմանում է «Entgelt փոխարէն հատուցում»։

*ՍԻՄԵՌԻԿՈՆ «մասնակից, հաղորդակից»? մէկ անգամ ունի Մագ. թղ. 205. Այլ բնականքս այս թեպէտև յօդոյ սիմեռիկոնն անուանեալ, սակայն մտաց և մակացութեան ընդունակ։

=Թուի թէ յն. συμ-μερίζω «մասնակից լինել, հաղորդակցիլ» բայից է։—Աճ.

Տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 206։

ՍԻՄԷԻ «կանանց գլուխը կապելու մետաքսէ թաշկինակ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրդն. աննկ. 48. «Քո մօրն ծիրանի գլխադիր սիմէի կամէի գնել» (այլ ձ. ծիրանի ապրիշումի)։

*ՍԻՄԷՍ «կէս դահեկան կամ 12 կերատի ծանրութիւնը. ըստ Մանանդեան, Կշիռները և չափերը, էջ 22՝ կշռում է 2,26 $^2/_3$ գրամ» Շիր. 27։

=Յն. σημίσσιον, լտ. semis, semissis նոյն նշ.—Հիւբշ. 379։

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 162 լտ. semis բառից։ ՆՀԲ սրա հետ նաև յն. ἥμισις «կէս»։

*ՍԻՄԻՆԴՐ (ի–ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «նաշիհ, բարակալիւր» Ջքր. ծործ. Վստկ. 201. Դամասկ. (գրուած է նաև սիմինտր)։

=Յն. σεμίδαλις «բարակ, նաշիհ ալիւր», որ թերևս լտ. simila հոմանիշի հետ փոխառեալ է միջերկրեան մի լեզուից (Boisacq 859). յունարէնից են նաև ասոր. ܣܡܝܕܐ simīdá «շարմաղ ալիւր» ZDMG 40, 446, արաբ. سميد samīδ «բարակ ալիւր, սպիտակ հաց», թրք. سميد simid «բոկեղ, օղակաձև հացիկ», պրս. شمند šamand «ընտիր սպիտակ հաց», սանս. samitā «նաշիհ», վրաց. სემი-დალი սեմիդալի, სამინდალი սամինդալի, სამინდო սամինդո «բարակ ալիւր» Սղ. ա. 13. სიმინდი սիմինդի, სიმიდი սիմիդի «եգիպտացորեն», մինգ. სიმინდი սիմինդի, სიმიდი սիմիդի, ինգիլ. სმინდ սմինդ, սվան. სიმინდ սիմինդ «եգիպտացորեն»։ Հայերէնը տարբերւում է յոյնից ն-ի յաւելումով, որ ունին նաև վրացական լեզուները և r վերջաւորութեամբ փխ. λ։ Ձևի համար հմմտ. նաև կընդմինտր։—Հիւբշ. 379։

ՆՀԲ յիշում է վերի ձևերը անորոշ կերպով։ Ուղիղ մեկնեց Brockelmann ZDMG 47, հյ. թրգմ. Ուս. փոխ. բառից 106։

ԳԻՌ.— Տփ. սիմինդր և Երև. սիմինդ «եգիպտացորեն», իսկ Մշ. սմինդr, Ջթ. սիմինդոր, Վն. սըմը՛նդr, Սվեդ. սըմընդrոգ, Կր. սմնդrիկ, Տիգ. սմնդrիգ, Արբ. սմինդ, Բբ. սմըրդիf, Հճ. սիմիr, Ակն. Պրտ. սմrուգ, Սեբ. սոմուգ, Եւդ. ըըմէռ, որոնք բոլոր նըշանակում են «մանր ձաւար» կամ «ձաւարի խոշոր ալիւր»։

+ՍԻՆ, ո հլ. «ունայն, պարապ, թափուր, մէջը փուճ» Ոսկ. փիլիպ. և բ. տիմ. որից սին ի սնոյ Եփր. թգ. 423. մն. 494. սնանալ Ամբակ. գ. 7, Եզն. 180, սնոտի ՍԳր. Սեբեր. սնոտիլ Դ. թագ. ժե. 15. սնութիւն Մանդ. սինեալ Ագաթ. սնակուշտ ՍԳր. Եփր. թագ. սնաբանութիւն Ոսկ. գղ. սնամաճակ կամ սնամաճիկ «անվարձ, պարապ տեղ աշխատած» Ոսկ. ես. և Փիլ. 492. սնամէջ Վեցօր. 88. սնապարծ Գաղ. ե. 26. Վեցօր. Ոսկ. մ. գ. 3. սնավաստակ Ագաթ. սնաճաւատ, սնոտիապաշտ, սնոտիապաշտութիւն, սնոտիապաշտական (նոր բառեր) ևն։ Նոյն արմատի երկրորդ ձևն է ունին «սին, վոխտ, ազազուն» Ծն. խա. 6, 7, 27. որից ոսնիլ «սնանալ, աղազիլ» Ագաթ. ռամկաձև՝ ճոսնիլ, ճոսնե-

ալ Լծ. կոչ. կայ նաև սնին ձևը՝ Լմբ. առակ. և ցնոտի «անարգ» Բառ. երևմ. էջ 318։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'eno- ձևից. հմմտ. յն. հոմեր. κενεός, ատտ. κενός «պարապ, սին, փուճ, ոչինչ», κενεών «խոռոչ», κενοῦν «պարպել, դատարկել» (Boisacq 434, Pokorny 1, 365, 390): Հայերէնից և յունարէնից դուրս այս արմատը ուրիշ որևէ լեզուի մէջ չէ պահուած.—Հիւբշ. 490։

ՆՀԲ լծ. հյ. ունին և յն. κενός։ Windisch. 19 յն. κενός։ Ջուբինով[1] վրաց. ხენი սենի «ախտ, հիւանդութիւն» բառի հետ։ Böttich. ZDMG 1850, 361 և Arica 81, 366 սանս. çūnya, յն. κενός Lag. Urgesch. 533 ունին ձևի դէմ դնում է սանս. *pāçana(?), գոթ. faginon «ուրախանալ», fagrs «պատշաճ, յարմարաւոր»։ Müller SWAW 38, 576 յն. κενός։ Հիւբշ. KZ, 23, 17 և 34 սանս. çvanya, çūnya, յն. κενεός։ Սրանց համեմատ նաև Տէրվ. Նախալ. 73։ Հիւնք. սան բառից։ Scheftelowitz BB 28, 283 սանս. çūna, զնդ. sūna «թերութիւն, պակասութիւն»։ Patrubány IF 14, 59 ունին միացնում է լիթ. pészti «մազերը քաշել», յն. πέκω «սանտրել», լտ. pecten «սանտր» բառերի հետ։

ԳԻՌ.—Մշ. ճօսնիլ «թառամիլ, դեղնիլ, թարշամիլ», Բլ. Մշ. ճօսին «արտի մէջ չհընձուած ու չորացած խոտ»։ Տե՛ս և սինլըfոr:

ՍԻՆ «հաղորան պտուղը, տճկ. իւ վէզ, Ննխ. օվազ, ֆր. sorbe» Բժշ.։

Lag Ges. Abhd. 29 կցում է պրս. sinǰad (աւելի sinǰid) «փշատ» բառին։ ՀԲուս. § 2751 սին «դատարկ» բառից (իբր չնչին պտուղ) կամ գրելի սինձ, որ է «փշատ»։ Հիւբշ. 276 կասկածով դնում է պրս. sinǰid-ից։

+ՍԻՆ տե՛ս Սում, սնանիլ։

*ՍԻՆԱԳՈՎԳԱՅ. ի հլ. «հրէական ժողովարան». ունի միայն ՀՀԲ. հներից աւանդուա՞ծ է։

=Յն. συναγωγή «ժողովարան (յատկապէս հրէից)», որից նաև լտ. synagoga, ֆրանս. synagogue. ծագում է յն. συν-ἄγω «հաւաքել» բայից։

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ։

ՍԻՆԳ կամ ՍԻԳ «կշիռ չորս կերատի» (որ է ըստ Մանանդեան, Կշիռները՝ էջ 20, գրամ 0,75 5/9) Շիր. 27։

Ածգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. էջ 162 պրս. سنگ sang «քար, կշիռ»։ ՆՀԲ սրանից առնելով՝ պրս. սինկ: Lag. Gesam. Abhd. 71 և Symmicta 48, 39 ասոր. ܣܠܩ sīnq, որ թերևս նշանակում է «կէս դրամի» և փոխառեալ պիտի լինի պրս. سیاک si-yak «մէկ երրորդ» բառից։ Պատկ. Շիր. 27 պրս. sank «կշիռ», si-yakī «մի երրորդ մաս»։ Հիւբշ. 237 ասորի ձևի հետ միասին՝ կասկածով իբր իրանեան փոխառութիւն։

Սինգեղոս տե՛ս Սնգեղոս։

*ՍԻՆԴԻԿՈՍ «հոգաբարձու հասարակաց ի վարել զդատ իւր և պահանջել զիրաւունս». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ։

=Յն. σύνδικος «փաստաբան», որից նաև վրաց. სინდიკოსი սինդիկոսի «փաստաբան»։

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ։

*ՍԻՆԴՈՆ, ի հլ. «բարակ կտաւ, բեհեզ, պաստառակալ» (գրուած նաև սիդոն, սնդոն, սնդուն, սնդու, սնդոյ, սնտու) Վրք. հց. բ. 224. Մաշտ. կիլիկ. Լմբ. մտ. էջ 130 (սընդոնի, ի սնդոնի). Պարզ. աթան.։

=Յն. σινδών «հնդկական բարակ կտաւ վուշէ կամ բամբակէ». համարւում է ծագած Ἰνδός բառից՝ իբր հնդկական (Boisacq 866). որից փոխառեալ են նաև լտ. sindon «բարակ կտաւ, մուսլին», վրաց. სიდონი սիդոնի, სინდონი սինդոնի «բարակ կտաւ», ասոր. ܨܝܕܘܢܐ sidōnā, քրդ. sīndān «քօղ».— էջ 380։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՍԻՆԵԴՐԻՈՆ «ժողով, ատեան». ունի միայն ՀՀԲ, առանց վկայութեան։

=Յն. συνέδριον «ժողով, խորհրդարան»։

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ։

*ՍԻՆԷՀԻՍ «մի տեսակ ջերմ» Մխ. հեր. 64։

=Յն. πυρετὸς συνεχής «febris continua»։

Ուղիղ մեկնեց Seidel, Մխ. հեր. § 8։

*ՍԻՆԻ «ափսէ, սկուտեղ» (չունի ԱԲ) Սմբ.

պտմ. 88. Ցոլաց կայծակն ի Մաժառոստանն, եղարկ զարծաթի սինին և տարաւ ի տան մէկ այլ կողմնւ

=*Պրս.* سینی sīnī *«մեծ պղնձէ ափսէ», որից փոխառեալ է ռմկ.* սինի *«սեղան, ափսէ»։—Աճ.*

Տե՛ս իմ Թուրքերէնէ փոխառեալ բառեր, էջ 319։

*ՍԻՆԻՉԱԼ *«Խաչակրաց ժամանակ պետական մի բարձր պաշտօնեայ» Սմբ. պտմ. 137, որ և* սինէչալ *Սամ. անեց. շար. 155,* սենեսկալ, սենեսչալ *Սմբ. դատ. 89։*

=*Հֆրանս.* seneseal, *ֆրանս.* sénéchal *«աւատական իշխանութեան մէջ մի պաշտօնեայ՝ որ դատական իշխանութեան գլուխն էր». համմտ. նաև իտալ.* siniscalcō, *մլատ.* siniscalcus, *մբգ.* sineschalt, seneschalt։ *Բոլորի աղբիւրը հին գերմանականն է, իբր գոթ.* *sinaskalks, *որ է «ծառայապետ, ծառաների աւագը». բարդուած է* sina- *«ծեր, հին» (համմտ. գոթ.* sinista, *լտ.* senex, *հիռլ.* sen, *հյ.* հին) *և գոթ.* skalks (=*հբգ.* scalc, *մբգ.* schalc, *գերմ.* Schalk, *անգսք.* sceałc, *հին հիւս.* skálkr) *«ծառայ» (փոխառութեամբ իտալ.* scalco *«խոհարար վարպետ») բառերից* (Kluge 412, 451):

Ուղիղ մեկնեց Հացունի, Պատ. տաբաղի, էջ 13։

+ՍԻՆԼՔՈՐ, ի-ա *հլ. «յետամնաց, անպիտան մնացորդ, փախստական կամ դասալիք ամբոխ և հասարակ ժողովուրդ» ՍԳր. Բուզ. 151. Փարպ. Լաստ. գրուած* սինլիքոր *Սիմ. ապար. 49։*

=*Կազմուած է* սին *և* լքեալ *բառերից՝* -որ *մասնիկով, ինչպէս ցոյց է տալիս* սինլքեալ *ձևը, որ մէկ անգամ գործածուած է Երեմ. լթ. 9 փխ.* սինլքոր:

Այսպէս են մեկնում ՀՀԲ, ՆՀԲ, Տէրվ. Altarm. 8, Նախալ. 103։ Հիւբշ. 490 յիշո՛ւմ է միայն այս մեկնութիւնը։ Հիւնք. սինկլիտոս բառից։

ԳԻՒ.—ՆՀԲ յիշում է սիլլիքոր *ձևը։*

ՍԻՆԿՂ *«երեքգլխանի շուն, որ ըստ առասպելին՝ դժոխքի պահապանն էր» Կանոն. գրուած նաև* սիգղ *Սիւն.* սիկղ *Գիրք Թղ. 231.* սինկող *Ալիշան, Հին հաւ. 175։*

Հիւնք. յն. σκύλαξ *«շուն»։*

*ՍԻՆԿՂԻՏԻԿՈՍ, *որ և* սիւնկղիտիկոս, սինկլիտիկոս, սինգղիտիկոս, ի-ա *հլ. «ծերակուտական, ծերակոյտի անդամ» Եւս. քր. (ստէպ). Եւս. պտմ. 34. Վրք. հց. ա. 719 (որ և սխալմամբ գրուած* սինկղիտոս *Վրք. ոսկ. բայց. տե՛ս նաև* սինկղիտոս):

=*Յն.* συγκλητικός *«ծերակուտական», որից փոխառեալ է նաև վրաց.* სინკლიტიკოსი *սինկլիտիկոսի՝ նոյն նշ.— Հիւբշ. 380։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍԻՆԿՂԻՏՈՍ, *որ և* սինկլիտոս, սինգղիտոս, սիւնկղիտոս *և ճշտագոյն տառադարձութեամբ՝* սիւնկղետոս, ի-ա *հլ. «ծերակոյտ, հռովմէական աւագանեաց ժողով» Ոսկ. մ. գ. 3. ա. տիմ. էջ 207. Եւս. պտմ. խոր. (ստէպ). Եղիշ. գ. էջ 55. Վրք. հց. «ծերակուտական, իշխան» Յայսմ. փետր. 11 (երկից). Վրք. ոսկ. որից* սինկղիտոսութիւն *Պիտառ. Երզն. մտթ. 146։*

=*Յն.* σύγκλητος *«ծերակոյտ», որից փոխառեալ է նաև վրաց.* სინკლიტი սինկլիտի, სვინკლიტი սվինկլիտի՝ *նոյն նշ. (տե՛ս և* սինկղիտիկոս):—*Հիւբշ. 379։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՍԻՆՁ, ո *հլ. բոյս՝ որ մեկնւում է զանազան ձևերով. այսպէս «մի տեսակ խիժաբեր ծառ» Ոսկք. «սին, փշատ կամ ալոճ» Տաթև. ձմ. ձղ. Բժշ. «անուշ խնձոր,* melimolum» *Գաղիան. «ուտելի մի տեսակ խոտաբոյս.* scorzonera hispanica *(ՀԲուս. § 2753)» Կամրկ. «քօշմօրուք, Բրք. էմլիք» Հին բժշ. «շակակուլ» Նոր բժշ. «սին,* sorbus domestica L» *և «քօշմօրուք,* tragopogon coloratum C. A. Mey» *Տիրացուեան,* Contributo § 204 *և § 570.—արդի գաւառականներում* սինձ *կամ* սէզնը *անունով զանազանւում է երկու բոլորովին տարբեր բոյս. մէկը ծառ է՝ ծիրանի ծառի բարձրութեամբ, տալիս է կաղինի մեծութեամբ քաղցրահամ կարմրաւուն մի պտուղ, որ ալոճի մի տեսակն է (Վն. կոչւում է* մկնալոճ, *Բաւրիզի Թուրքերէնով* եմիշան). *միւսը մի հասարակ խոտաբոյս է, որ հում ուտւում է։ Որից* սնձենի *«սինձի ծառը» Յայսմ.* սնձնի *Յայսմ. դեկ. 17. Վստկ. 143.* սնձի *Վստկ. 155 (սեռ. սնձեաց՝ որ է ալու-*

ճըն)։ Թուի թէ սրանց հետ նոյն է նաև սինձ կամ սինծ «մածուցիկ նիւթ» Փիլ. լին. 21, Անյ. պերիարմ. Պիտ. 391. Երզն. մաթ. 390 (հմմտ. չրէչ խոտը և մածուցիկ նիւթը), եթէ սակայն այս բոլորը պէտք չէ փոխել սոսինձ, հակառակ այսքան յաճախ գործածուած լինելուն։

Տէրվ. Altarm. 100 սինձ և կրկնուած սոսինձ կցում է սանս. snih «պարարտանալ, կցել», snēha «կպչունութիւն, ճարպ, իւղ» բառերին։ Bugge KZ 32, 86 և IF 1, 451 սինձ «մածուցիկ նիւթ» և սոսինձ փոխառեալ է դնում ոչ-հնդեւրոպական մի լեզուից. հմմտ. կալիկում. sina. ավար. ssino «սոսինձ», ssedéze «սոսինձով կպցնել»։ Հիւնք. սանձ և ցանց բառերի հետ։ Աճառ. ՀԱ 1908, 121 նոյն է դնում սէզ բառի հետ և նախաձևը համարում է *սէնձ: Patrubány ՀԱ 1908, 343 հնխ. ek'ōi «ուտել» արմատից։ Պատահակա՞ն նմանութիւն ունին արդեօք արաբ. سنج sunǰ (կարելի էր նաև sinǰ կարդալ) «յունաբ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 414), քրդ. sənǰi «փշատ»։

Գւռ.—Մկ. Ջղ. սինձ, Ջթ. սը՝նձ, Ղրբ. սէ՛զնըր, Շմ. սը՛զնըր, Գնձ. սի՛զը, Ագլ. սա՛զնըր, Ղզ. սիզ, Սվեդ. սնձօզ (ծառը՝ սընձզինա) «անտառի աղաճ, մկնալաճ» (նոյն է նաև սինձ Տփղիսում՝ «ալաճ»), որից Ղրբ. սզնէ «սնձենի».—Ալշ. Երև. Մկ. Մշ. Ջղ. Սեբ. Վն. սինձ, Ախց. Կր. սինծ «խոտը» (ըստ Արթինեան, Տունկերը 30 tragopogon pratensis L):

Փոխ.—Տիրացուեան, Contributo § 204 Տրապիզոնի Թուրքերէնով գրած է անիծ աղանի (հարցականով և հակառակ իր սովորութեան առանց իտալերէն եւ տառադարձելու). համարում եմ ա և ս տառերի նմանութիւնից յառաջացած սխալ մի ձև, որի ուղիղը հայերէնից փոխառեալ մի ձև պէտք է լինի, «մկնալոչ» նշանակութեամբ. ըստ այսմ հմմտ. վերի արաբ. և քրդ. ձևերը։

*ՍԻՆՏԵԿՆՈՍ կամ ՍՆԴԵԿՆՈՍ «որդիացեալ ի սուրբ աւազանէն, որպէս կնքահայր և սան» Մխ. դտ. օր. Թգ. Վրդն. առկ. 52, 90. սխալ գրուած սանտիկոս Կանոն. 186=սնիկոս Շաղակաթ 44, սանտիկնոց, սանտիկոս Տաթև. մեկն. եւ. խղ. ժ., որից սենդեկնոսութիւն (անշուշտ շփոթուած սնդիկ! և սանդի բառերի հետ) «որդեգրութիւն» Անկ. գիրք նոր կտ. 387, 396, 405, 413։

=Յն. σύντεκνος «կաթնեղբայր, կաթնքոյր, կնքահայր, կնքամայր»։—Հիւբշ. էջ 379։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ, Տէ՛ս և Գաբրիէլին վրդ. Շաղակաթ, էջ 44 ծան., Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 168։

*ՍԻՆՕՌ «սահման, պայման, որոշումն» Ուռհ. 372, Անսիզք 39, Մխ. դտ. օր. Թագ. Շնորհ. առակ 116, Վստկ. 200. որից սինօռեալ «սահմանը քաշած» Ուռհ. 216. սինօռկից «սահմանակից հարևան» Սմբ. դատ. 9. սինօռպահ «սահմանապահ» Սմբ. դատ. 21։

=Յն. σύνορος «յարակից, սահմանակից», միջին և նոր յն. «սահման» (Sophocles 1052). ծագում է σύν «կից» և ὅρος «սահման» բառերից. որից փոխառեալ է նաև Թրք. سينور sinor «սահման»։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍԻՊԱՑ «պատնէշ կամ շրջապարիսպ?». յիշում է միայն Բառ. երեմ. էջ 267՝ պատնէշ բառի բացատրութեան մէջ՝ հետևեալ ձևով. «պատնէշ. շրջապարիսպ կամ սիպայ»։

ՍԻՊԵՂ կամ ՍԻՎԵՂ «ուտելի մի բանջար է. coronopus, bunium falcaria» (ըստ Արթինեան, Տունկերը 65 falcaria Rivini, արևել. Թրք. ղազ այաղի, որ է «սագի ոտք») Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2754։

Գւռ.—Մշ. սիրեղ, Ալշ. սիբեխ, Երև. Ղրբ. սի՛բէղ, Վն. սիվեղ, Սլմ. սվեղ, սվեղ՝ ևն։

Սիպէ տե՛ս Սեպեան։

ՍԻՍԱԿԱՅՔ կամ ՍԻՋԱԿԱՅՔ «գնացք». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 285—6։

*ՍԻՍԱՄԲԱՐ կամ ՍՈՒՍԱՄԲԱՐ «ուտելի անուշահոտ մի բոյս է. նամամ» (ըստ Արթինեանի՝ բուսաբան-բժիշկ Նանսէնի հիւանդանոցի, որին ուղարկել էի նոյն բոյսը գիտականօրէն ճշտելու համար, լտ. tanacetum balsamita L. ֆր. baume-coq. տճկ. մարուէ-

մանի) Մխ. Հեր. 83. Բժշ. որից կրճատուած կամ ուրիշ բառի հետ շփոթելով՝ սօսամբ Կոստ. երզն. 113։

=Պրս. سیسنبر sīsanbar կամ susanbar (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 893) բառն է, որ յայտնի էր նաև հին դասական հեղինակներին. հմմտ. յն. σισύμβριον (Դիոսկ. Թէոփրաստ, Պլինիոս), լտ. sisumbrium, որոնցից փոխառեալ են իտալ. sesembrio, վրաց. სუსამბარი սուսամբարի:

Ուղիղ մեկնեց նախ Նորայր, Բանաս. 1901, 126, որից յետոյ Աճառ. ՀԱ 1908, 121։ Ընդարձակ քննութիւն ունի Արթինեան REA 1, 117—120 և Ամէն. տարեց. 1921, էջ 183—5։— Ըստ Seidel, Մխ. Հեր. §§ 53 և 61 յն. σισύμβριον թէև ձևով նոյն, բայց նշանակութեամբ տարբեր է և չի ներկայացնում ճիշտ նոյն բոյսը։

ԳԻՌ.—Երև. Մշ. Ջղ. Տփ. սուսամբար, Ախց. Շմ. Սլմ. սիւսմբռր, Ղրբ. սոմբռր, որոնք բացի բոյսը նշանակելուց, նաև խզական յատուկ անուն են։

+ՍԻՍԵՌՆ, ն հլ. (սեռ. սիսեռան կամ սիսռան) «սիսեռ, տճկ. նոհուտ» Ագաթ. Գաղիան. Վրք. հց. բ. 367.* գրուած սիսառն Վրք. առ. 193. որից սիսեռնախռռով (Նոր բառ)։

=Բնիկ հայ բառ.՝ հնխ. $k'^e/_o$ik'er- ձևից, որի դէմ միւս լեզուներն ունին k'ik'er-. հմմտ. լտ. cicer, մակեդ. κίκερροι, յն. κριός (ծագած *κικριός կամ *κικρός ձևից), սանս. çiçna «ոլոռ» (եթէ միայն ճիշտ է այս նշանակութիւնը), և լատինականից փոխառութեամբ հբգ. kichurra, chihhira, մ. և նբգ. kicher, հպրուս. keckers «ոլոռ», ալ. kîhra «սիսեռ» և աւելի ուշ փոխառութեամբ հբգ. ciser, նբգ. zisern, ալ. cízara, չեխ. cizrna, լեհ. cieciorka, cieciereczka (Pokorny 1, 451, Boisacq 519, Berneker 503, Walde 158, Ernout-Meillet):— Հիւբշ. 490։

ՆՀԲ լտ. cicer բառի հետ։ Նոյնը նաև Lag. Arm. St. § 1996, Հիւնք. Հիւբշ. Arm. Stud. 13 (կասկածով)։

ԳԻՌ.—Գոր. Ղրբ. սի՛սէռըր, Ալշ. ՋԹ. Մշ. Վն. սիսեռ, Սլմ. սիսեռ, սսեռ, Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Տիգ. սիսէռ, Սեբ. սիսէ՛ռ, Հճ. սիսէր, Մկ. Ննխ. սըսէռ, Տփ. սի՛սիռ, Ագլ. սա՛յսոռն: Նոր բառեր են սիսեռակեր, սիսեռնոց:—Սվեդ. սիսիռ:

ՓՈԽ.—Վրաց. სისირი սիսիրի «սիսեռ» (Չուբինով² 1180), փոխառեալ Տփղիսի հայերէն բարբառից։

ՍԻՍՂԱՆԻ «մի տեսակ բոյս. ճանկիկ, տճ. հանըմ էլի ծաղիկը, լտ. caprifolius, ֆրանս. chèvrefeuille» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2758։

*ՍԻՍՊԱՐ «մի տեսակ սիսեռ կամ ղկուղ, dolichos seisban» Ամիրտ. ուղիղը սիսպան Պէյթար. ունի միայն ՀայԲուս. § 2759։

=Արաբ. պրս. سیسبان sīsbān, որ սխալ գրչութիւն է, փոխանակ լինելու سپستان sabastān՝ ըստ Steinschneider, WZKM 12, 93, որ ըստ իս պրս. سپستان sapistān բառի աղաւաղեալ ձևը, և «է դեղ իմն անուշահոտ, գոլով սորա միրգ ինչ որ լինի ի չափ շլորոյ. և ունի ի միջի իւրում հիւթ ինչ անհամ, զոր ի գործ ածեն յոմանս բաղադրութիւնս. Նախագոյն էր سکپستان sak-pistān, այսինքն «ատին շանս», զոր ապա թեթևացուցեալ ասացին sapistān»։

ՀԲուս. պրս. sīsbān բառից։

ՍԻՍՐ կամ ՍԻՍՌ «խոտ որոյ արմատն ոռոման ալեօք զանգեալ բժշկէ զարգանդն ուռուցեալս» Ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 218. այլուստ անյայտ։

*ՍԻՏՂ «ջրի աման, դոյլ» Բրս. մրկ. 323։

=Լտ. situla «դոյլ» բառն է, որ կարող է ուղղակի անցած լինել հայերէնի, ինչպէս կարծում է Meillet MSL 18, էջ 349 և կամ Ն. σίτλα «դոյլ» ձևի միջոցով, ինչպէս ունի Հիւբշ. բառի յետին գործածութիւնը վերջինի կողմն է, բայց չի թոյլ տալիս վճռապէս ճշտել հարցը։ Յոյնից են փոխառեալ նաև ասոր. ܣܛܠܐ sīṭlā, պրս. արաբ. ستیل sitīl «կէս ֆնտանոց մի աման», արաբ. سطل saṭl, سیطل sayṭal «ունկերով մի աման» (Կամուս Թրք. Թրգմ. Գ. 246). Թրք. ستل sitil, Թուշ. სტოლ ստիլ, ուտ. istil «մի ֆոսնոտ» են։— Հիւբշ. 379։

ՆՀԲ լտ. situla:

ՍԻՐ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի

Մագ. խե. «Տարրական իմն նուիրաձիր իբրու զսիր զովացուցիչ և զտարափ ի տապացեալ ժամանակս»։ ՆՀԲ մեկնում է «խոնաւութիւն, անձրև, տարափ», ՋԲ «պարզ օդ», ԱԲ «ցրտութիւն, ցօղախառն մեղմ օդ»։ Թուի թէ ուղղելի է պարզապէս սիւ:

ՆՀԲ պրս. թիր, բէրի, յորմէ թրք. բէր «քիրտն», իսկ սէրին «զով»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. էջ 331 պրս. سیر sīr «կլիմայ» բառն է. ինչ. garmsīr «տաք կլիմայ», sardsīr «ցուրտ կլիմայ»։

ՍԻՐ. անստոյգ բառ, որ առանձին էլ անգործածական է. սրանից ունինք մեծասիր և սրական աստղաբաշխական բառերը, որ մէկ մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Շիր. էջ 65, 66. «Մեծասիր գօտին, որ կոչին անգոն կոռոնաւոր (երկնքի եօթը գօտիներից մին). Սրական գօտի՝ ուր են երկոտասան կենդանակերպքն»։

ՍԻՐ «մեղկ, թոյլ, կանացի, վաւաշոտ». մի անգամ ունի Փիլ. լին. 324. «Լիրբ հայեցուածք և վիզ բարձր և ստէպ ստէպ շարժումն յօնաց և սիր գնացքն»։

ՍԻՐ «արքայ, իշխան» Լմբ. առ լև. 1865, էջ 240. Սամ. անեց. շար. 148. Անսիզք, էջ 3. Թլկր. 56։

=Ֆրանս. sire «տէ՛ր արքայ», որ ծագում է լտ. senior «ծերագոյն» բառից (տե՛ս ճիճ):—Հիւբշ. 390։

ՆՀԲ «բառ զաղղիացւոց»։ Էմին, Переводы (1865), էջ 180 յն. κύριος։

ՍԻՐԱԿ. անյայտ իմաստով. գործածուած է մէկ անգամ Մխ. բժշ. 146 սիրակ ճուշ՝ իբր դեղ։

Seidel, Մխ. հեր. § 405 համարում է սուր «scharf» բառի նուազականը, որ անյարմար է։

ՍԻՐԱՄ «ճակտին սպիտակ նշանով եզ» Վրդ. առ. հրտր. Մառ. էջ 12 (=Նորայր, Բառ. ֆրանս. 497 բ)։

Մառ, Վրդն. առ. I, էջ 32 ծանօթ չլինելով բառիս նշանակութեան, մեկնում է պրս. سراماج sarāmāǰ «լուծ» կամ արաբ. ثيران θīrān (սմ. հնչումով siṛan) «եզներ»։

ԳԻՒ.—Սեբ. Վն. սիրամ:

*ՍԻՐԱՄԱՐԳ, ի-ա հլ. «գեղեցիկ մի թռչուն է. լտ. pavo, տճկ. թավուս» Գ. թագ. ժ. 22. բ. մնաց. թ. 21. Եզն. Վեցօր. 163. Փիլ. Պիտ. որ և գրուած սիրամարf Վրդ. առկ. 35. որից սիրամարգաշատ Խոր. բ. 81։

=Իբր Հայաստանում չգտնուող մի թռչունի անուն, անշուշտ օտար է. ծագում է, ինչպէս ցոյց են տալիս գաւառականները, *սինամարգ ձևից և փոխառեալ է իրանեանից. հմմտ. զնդ. saēnō-mərəγō, պհլ. sēn(o)-murūk, sēn-i-murūk, պազ. sīnmurū, պրս. سیمرغ sīmurγ «պասկուճ» (ըստ ԳԴ «թռչուն ինչ անգոյ ըստ իւրն և առի զնմանէ թէ է յաղթանդամ և զարմանալի ըստ որպիսութեան».—մեր գաւառականների մէջ էլ սինամարգը առասպելական մի թռչուն է և ո՛չ «սիրամարգ»)։ Պարսկերէնից է փոխառեալ ասոր. [Syriac] sīmūr «առասպելական մի թռչուն»։

Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 21 և ՆՀԲ սիրող մարգաց: Lag. Urgesch. 778, Ges. Abhd. 227, 39, Beitr. bktr. Lex. 65 տալիս է վերի մեկնութիւնը։ Müller SWAW 64, 453 մերժելով այս՝ դնում է հյ. սէր+մարգ=պրս. مرغ murγ «թռչուն», իբր «սիրելի թռչուն»։ Պատկ. Խոր. աշխ. 84 պրս. مرغ سين murγ-i-sīn «չինական հաւ»։ Հիւբշ. 237 ծանօթ չլինելով գաւառական ձևերին և նըշանակութեան, մերժում է վերի մեկնութիւնը. բառի վերջի մասը միայն հաւանական է համարում կցել լոր-ամարգի բառի երկրորդ մասին։ Մառ ИАН 1918, էջ 2086 սիր- համարում է վրաց. სირ սիր «թռչուն, ճնճղուկ», որից სირ-აქლემ սիր-աfլեմ «ջայլամ»։

ԳԻՒ.—Ախց. սիրամարf, Մշ. սինամարf, Ալշ. սինամաճաֆf, Վն. սինամախաֆf, Բղ. սիմամոն խաֆf:

*ՍԻՐԱՅ, ի հլ. «շուան, սէզէ հիւսուած պարան» Ոսկիփ. Վրք. հց. Միխ. աս. 207 (տպ. Սիրա՝ իբր յատուկ անուն), «շարք, կարգ» Պրակղ. (ըստ Տաշեան, Մատ. մանր. ուսումն. Ա. էջ 39 և Նորայր, Բառ. ֆր. série):

=Յն. σειρά «շղթայ, չուան, դիծ, շարք, արմաւի տերևներից հիւսուած չուան», որից փոխառեալ են նաև ասոր. ܨܝܪܐ sirā, արաբ. سير sair «առասան, չուան», վրաց. სირა սիրա «кромка у корзинки կողովի եզրը»։—Հիւբշ. 379։

ՆՀԲ յն. σεῖρα, լծ. և լտ. series, հյ. շար և թրք. սըրա: Սարգսեան ՀԱ 1909, 335 սարիf բառի հետ՝ սումեր. sar «կապել»։

ՍԻՐԱՅ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Տաղ. հետևեալ ձևով. «Զի՞նչ արդիւնատիպ վայելչատիպ կային (զարդք կամ հիւսք դստեր Հերովդիադայ). սէր ի սիրայէ քաղցրրաշնչեալ օդոյն». (հրտր. Զօպանեան, Հայ էջեր, էջ 71)։ ՆՀԲ մեկնում է «շար ի շարէ», որպէս բառ յն. և թրք. սըրա սըրա կամ երդ յիրդոյ, որպէս բառ եբր.։

ՍԻՐԴ «եղեմնաբեր բարակ քամի». անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ ունի Շիր. էջ 44. «Իսկ նոյն ցրտութեանն (որից յառաջանում է ձիւնը) ի պարզ ժամանակին յորժամ ցինչ երկինն լինիցի՝ ի խոնաւութենէ վերնոյն ձիւնակերպ իջեալ սփռմամբ անօսրութեան հողմոյն, զոր սիրդ կոչեմք, դնի ի վերայ երկրի, զոր եղեամն անուանեմք»։ (Այսպէս սիրդ ունի Պատկ., սէրոնսիրտ ունին ՆՀԲ, ՋԲ և ԱԲ բառերի շարքում, բայց վկայութեան մէջ ՆՀԲ դնում է սէրոնսիտ):

ՆՀԲ լծ. ջերին, որպէս թէ զովացուցիչ սրտի։ Պատկ. անդ՝ կասկածով յիշում է պրս. سرد sard «ցուրտ», որ բնական է. չի յարմարւում այստեղ՝ նշանակութեան և ձևի տարբերութեան պատճառաւ։

ՍԻՐԵԴՈՆ «սրբոց նշխարները պահելու պահարան» Ջեռոր. էջ 24։

ՆՀԲ յն. σίρος, σιρέδειον։ (Առաջինն է «ցորեն պահելու աման», երկրորդը չգիտեն ո՛չ Bailly և ո՛չ Sophocles):

*ՍԻՐԻԽԻՇՏ «բուսական օգտակար մի դեղ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գըտնում եմ գործածուած Տաթև. ձմ. ճիա. «Մեղուն առնու զցօղն և քաղցր մեղր շինէ. և ծառն և քարն դաղալէն առնեն և խոտ մի կայ՝ որ սիրիխիշտ առնէ, որ է յոյժ դեղ օգտակար»։

=Պրս. سرخشت sirxišt «է սա իր ինչ որ տեղայ ի վերայ ուռի ծառոց ի Հերաթ գաւառի, զոր երբեմն ընդ ալեր գարւոյ զանգեալ, տան ուտել տենդակալ մարդոյ. որում լինի և դեղ և սնունդ կերակրական և է յոյժ օգտակար, որ և ասի šīrxušk» (չոր կաթ)։—Տե՛ս նաև շէրխիշտ:—Աճ.

ՍԻՐՈՆ «նռան ծաղիկ, ճուլնար» Գաղիան. ունին միայն Բառ. երեմ. յաւել. 571 և ՀԲուս. § 2765։

ՍԻՐՈՒՐԴ. ինչ որ տեղ ցոյց տուող անըստոյգ նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գըտնում եմ գործածուած անթուական մի արձանագրութեան մէջ՝ Վիմ. տար. 249, ճըշձաճ, այգի, գիւղ, երկիր բառերի հետ. «Վաշուվաշաց սիրուրդն իր ձորովն»։

+ՍԻՐՏ, ի հլ. «սիրտ» ՍԳր. Ոսկ. Եղն. ևն. որից սրտացուցանել Երգ. դ. 9. սրտաբախ Ոսկ. Կող. և Եփես. Վեցօր. սրտաբեկ Բ. մկ. է. 39. Սեբեր. Ագաթ. Ոսկ. ես. սրտագէտ Գծ. ա. 24, ժե. 8. Ագաթ. սրտալիր Կորիւն. Ագաթ. սրտառուչ Ոսկ. Բուզ. Եղն. Կորիւն. Սեբեր. սրտկեղ Բուզ. սրտմտիլ ՍԳր. սրտնոլ Ոսկ. մ. բ. 7. սրտնութիւն Եւագր. 28 (և յաճախ). սրտաց (իբր սրտանց) Աթան. 463. այրասիրտ Խոր. Արծր. fաջասիրտ Բ. մկ. ե. 10. ճայլկասիրտ Արծր. քանձրասիրտ Ոսկ. ես. անսրտնութիւն Լմբ. սղ. գազանասիրտ Եփր. թգ. 430. խստասիրտ ՍԳր. խօքասիրտ ՍԳր. նեղասրտիլ Ոսկ. մ. բ. 28. միասիրտ Ագաթ. սրտակրանf «սիրտը պատող մաշկը՝ ներսի կողմից» Տաթև. հարց. 619. սրտապանակ (չունի ԱԲ) «ձիու կրծքի ծածկոցը» Զքր. սարկ. Ա. 22, 86. նոր բառեր են սըրտագրաւ, սրտակէզ, սրտամոռմոf, սրտոտ ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k′ērdi- ձևից. ցեղակիցներն են յն. καρδία, յոն. κραδίη, κῆρ, կիպր. κορζιā, լեսբ. κάρζā, լտ. *cord> *cors>*corr>cor, սեռ. cordis, գոթ. hairtō, անգսք. heorte, անգլ. heart, հհիւս. hiarta, հսաքս. hērta, հոլլ. hart, հբգ. hērza, գերմ. Herz, լիթ. širdis, լեթթ sirds, հպըրուս. seyr (հյց. sīran), հսլ. srŭdĭce, ռուս. сердце, չեխ. srdce, սերբ. srce, հիռլ. cride, ն. իռլ. croidhe, բրըտ. kreiz («միջավայր»

իմաստով), *կիմր.* craidd, *կամիս.* kardiś *բոլորն էլ «սիրտ» նշանակութեամբ, որոնք գալիս են հնխ.* k'red, k'erd, k'r̥d- *ձևերից* (Pokorny 1, 423, Walde 191, Trautmann 302, Boisacq 412, Ernout-Meillet, Kluge *216)։ Հայերէնի հետ յատկապէս համաձայն է յն.* κῆρ *որ ծագում է հնխ.* k'ērd->*յն.* *κῆρδ *ձևից։— Այս բոլորից շեղւում է նախաձայնի կողմից արիական խումբը, որ ներկայացնում է հնխ.* g'hr̥d—. *համմտ. սանս.* hṛd-, hṛdaya, hárdi. *զնդ.* zərəd-, zarəδaya-, zərəδaya-, *հիւս. արևմ. պհլ.* zird, *պհլ.* dil, *պազ. պրս.* دل dil, *քրդ.* zar, *աֆղան.* zʳa, *օսս.* zärdä, *բելուճ.* zirde *«սիրտ»* (Pokorny *1, 641*, Horn § *571)։—Հիւբշ. 490։*

Հներից Մագթ. եւագր. 75 սրտմտութիւն *բառը ստուգաբանում է «ի սիրտն մտութիւն, սիրտը մտած»։* Schröder, Thesaur. 58 *հայերէնից է դնում ռուս.* сердце *«սիրտ»։ Ուղիղ համեմատութիւններ ունի* Klaproth, Asia pol. 101: Brosset JAs. 1834, 369 *են սանս.* hr̥t: *ՆՀԲ «որպէս* սիրոյ *տեղի... և* սերտ *մասն. յորմէ և յն.* fարտիա′, *լտ.* fón, fónտիս, *որպէս և* fա′րիդաս՝ *է սէր,* fա′րրւս՝ *սիրելի, սանս.* ճրիտ, *գաղմ.* սէ′րոցէ»: *Ուղիղ համեմատութիւններ ունին* Peterm. 21, 22, 30, 37, Windisch. 19, Böttich. ZDMG 1850, 361, Arica 71, 168, Lag. Urgesch. 700, Müller SWAW 35, 199, Justi, Zendsp. 123, *Հիւբշ.* KZ *23, 35*, Bopp, Gram. comp. 1, 393, *Տէրվ.* Altarm. *31, 92, Նախալ. 125 են։* Müller SWAW 41, 158 *հայերէնի նախաձևը ըստ իրանեանի դնում է* *զիրդ: *Հիւնք. հանում է* շուրք *բառից։*

ԳԻՌ.— Ախց. Երև. Կր. Մրղ. Ջղ. Տփ. սիրտ, *Ալշ. Խրբ. Մշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սվեդ. Տիգ.* սիրդ, *Ասլ.* սիրդ, սիր*, *Վն.* սիոտ, *Սչ.* սի՛ըրդ, *Գոր.* սէրտ, *Ղրբ.* սըէրտ, սըոտ, *Մկ.* սէոտ, *Հւր. Շմ.* սըրտ, *Հճ.* սիյդ, *Զթ.* սը՝յդ, սը՝րդ, *Ագլ.* սառտ, *Սլմ.* սիա *(սեռ.* սոտի), *Հմշ.* սիդ: *Նոր բառեր են* սիրտխառնուկ, սիրտկտրում, սիրտճատնուկ, սրտաբաց, սրտագդալ, սրտադող, սրտաճամ, սրտամնայ, սրտոտիլ (*Սչ.* սօրդօդիլ) *են։*

*ՍԻՒԱՆ *«եբրայական երրորդ ամիսը՝ որ համապատասխանում է յունիսին» Բարուք. ա. 8. ունի միայն ՀՀԲ։*

=*Եբր.* סִיוָן sīvān *համանիշի յն.* σιουάν *տառադարձութիւնից, որ գործածուած է համապատասխան տեղում՝ մի խումբ ձեռագրերի մէջ. (միւսներն ունին սովորաբար* σειουάλ, *որ է* šavvāl *ամիսը)։ Եբր. բառը փոխառեալ է ասորեստ.* si-ma-nu *(գաղափարագրով* simanu), *որ և* siwānu *ձևից, այն է ասորաբաբելական 3րդ ամիսը, որ նուիրուած էր Լուսին աստուծուն։ Ծագում է* sîmânu *հասարակ անունից, որ նշանակում է «ժամանակ, շրջան լուսնի»* (Delitzsch, Assyr. Handwrtrb. 491, Strassmaier, Alphab. Werzeich. der assyr. u. akkad. wörter 807, Gesenius, *էջ 541)։*

ՀՀԲ դնում է եբր.։

+ՍԻՒՆ, ն *հլ.* (սեան, սեանց, *յետնաբար* ի *հլ.) «սիւն, կանգնեցրած փայտ» ՍԳր. Ագաթ. որից* սիւնակ *ՍԳր. Ոսկ. ես. (արևելեան գրականում ընդունուած է* սիւնեակ, *որ սխալ ձև է).* սիւնաձև *Ագաթ.* սիւնակեաց *Վրք. հց.* եօթնսիւնեայ *ԱԹ.* սիւնազարդ *(Նոր բառ) են։*

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* k'īōn- *կամ* k'īyōn *ձևից, որի ժառանգն է նաև յն.* κίων *«սիւն». ուրիշ լեզուի մէջ այս բառը չէ պահուած։— Հիւբշ. 490։*

Աւգերեան, Վարք Սրբոց Զ. 68 համեմատեց նախ յն. κίων *ձևի հետ, ԳԴ պրս.* ستون sitūn *«սիւն»։ ՆՀԲ և* Windisch. 19 *յն.* κίων։ Böttich. ZDMG 1850, 361 *և* Arica 75, 233 *սանս.* sthūṇā, *պրս.* sutūn: Riggs, *Քերակ. էջ 60 եբր.* tsiun: Lag. Urgesch. 161 *և* Justi, Zendsp. 301 *սանս.* sthuna, *զնդ.* stūna, *պրս.* sutūn *և կամ յն.* κίων· *Պատկ.* Исслед. *այս բոլորը մէկ ծագումից է դընում։* Lag. Ges. Abhd. 13 *յն.* κίων *ձևի հետ է կցում եբր.* כִּיּוּן kiyyūn *«արձան»։ Ըստ այսմ* Schrader, Sprachw. u. Urgesch. *յոյնը դնում է սեմական ծագումից, ինչպէս որ* Wissen, Pompeia-

nische Stud. Leipzig *1877, էջ 618 (ըստ ՀԱ 1893, 219 ծան.) դնում է փիւնիկերէնից: (Սակայն եբր.* kiyyūn *բառը ըստ* Gesenius 343 *անստոյգ է և թերևս ասուր.* kaiwanu, *պրս. արաբ.* كيوان kaywān *«Երևակ» բառն է)։ Տէրվ.* Altarm. 102 *յն.* χίων *ձևի հետ, բայց ո՛չ սանս.* sthūṇā, *որին կցում է հյ.* ցից *բառը:* Müller BB 1, 290 *տալիս է ուղիղ մեկնութիւնը: Հիւբշ.* Arm. Stud. § 251 *կցում է յն.* χίων*-ին, որի նախաձևը դնում է* *χῑϝων, *որով և հայերէնը* *սի՛ւան *կամ* *սէվան: Osthoff SA 2, 53 *և* Parerga *1, 290 հյ. և յն. բառերի նախաձևը դնում է* *k'īson, *որին կցում է նաև սանս.* s'iṣ *«աւելորդ մնալ»: (Յաջորդ քննիչները,* Bartholomae Stud. *II.* 36, Brugmann *II²* 1, 298, Boisacq 463 *և* Pokorny *1, 451 դնում են* k'ĭŏn- *կամ* k'ĭsŏn-, *և այլ ևս սեմական ծագման մասին չի խօսւում): Յակոբեան, Բիւզ. № 479 պրս.* սիւթուն: *Պատահական նմանութիւն ունին արաբ.* اسیان isyān *«սիւն» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 760) և եբր.* צִיּוּן ṣiyyun *«շիրմի կոթող» (*Gesenius *682)։*

ԳԻՒ.—Ագլ. Գոր. Ղրբ. սիւն, *Ալշ. Ախց. Կր. Հմշ. Մկ. Մշ. Մրղ. Ննխ. Սլմ. Վն. Սեբ. Տիգ. Տփ.* սուն, *Երև.* սուն, սին, *Խրբ.* սօն, *ՀՃ.* սին. *Սվեդ.* սայն.*—Նոր բառեր են* սնատակ, սնափայտ, սնագդակ, սնգլուխ, սըն-դուրս, սնfար:

*ՍԻՒՆԲՈԼՈՆ *«հանդանակ, դաշն հաւատոյ» Պրպմ. 428. Լծ. պրպմ. 767։*

=Յն. σύμβολον, *որից նաև լտ.* symbolum *«նշան, դաշն, հանգանակ հաւատոյ»—Հիւբշ. 379։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍԻՒՆԻՔՈՍԱԿԱՆ *«շարունակուող, անընդհատ (ջերմի համար ասուած)» Մագ. Թղ. 74, 135։*

=Յն. συνεχῶς *«անընդհատաբար, շարունակեալ կերպով» մակբայից՝ հյ.* -ական *մասնիկով կազմուած. (ֆրանս. ևս* synoque). *ըստ այսմ մեր բառը կարելի է ուղղել* սիւնեխոսական:*—Հիւբշ. 379։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

Սիւնկղիտոս *տե՛ս Սինկղիտոս։*

*ՍԻՒՆՀՈԴՈՍ (ի, ի-ա *հլ. ըստ ՆՀԲ) «եկեղեցական մեծ ժողով» Բուզ. Սեբեր. էջ 140, Նար. Շնորհ. Տօնակ. Յայսմ. որից* սիւնհոդոսական *Ագաթ. Կորիւն։*

=Ասոր. ܣܘܢܗܘܕܘܣ sunhodos, *որ և* ܣܘܢܘܕܘܣ sunodos *ձևից (կէտադրեալ չլինելով ընթերցանութիւնը անորոշ է), որ իր հերթին փոխառեալ է յն.* σύνοδος *«ժողով, մանաւանդ գիտական կամ եկեղեցական ժողով» բառից: Սրանից են նաև լտ.* synodus, *ֆրանս. գերմ.* Synode, *վրաց.* სინოდი սինոդի, *ռուս.* синодъ *(որից և արևելեան գրականի մէջ՝* սինօդ *«Էջմիածնի Սինօդը»), և մինչև իսկ քրդ.* سنودس sinodus (Justi, Dict. Kurde 246): *Հայերէնը ուղղակի յունարէնից չէ՝* հ *ձայնի պատճառաւ, որ չկայ յունարէնում, բայց գտնւում է ասորերէնում: (Այս* հ *ձայնը Յակոբ Եդեսացին (+708) պատուիրում է չգրել՝ համաձայն յունարէնի.* Brockelm. Lex. syr. *231ա)։ Յառաջացած է անշուշտ յն. բառը ստուգաբանելով* σύν *«կից»* + ὁδός *«ճանապարհ» բառերից. հմմտ. Կնիք հաւ. էջ 58 «Սիւնհոդոս, որ է ժողով, որ թարգմանի զուգաճանապարհք», նաև ՅՀ. իմ. խոստ. 12 «Սիւնհոդոս ժողովոյն, որ անուանի զուգաճանապարհ»։*

ՀՀԲ, ՆՀԲ և Հիւբշ. 280 դնում են յունարէնից: Միայն Նորայր, Կոր. վրդ. 124 հիմնուելով հ *ձայնի վրայ՝ դնում է ասորերէնից։*

ՍԻՒՍ *(սեռ.* սիւսի) *«չորս կողմը պատ քաշած արհեստական մեծ որսատեղ». ունի միայն Բուզ. երեք անգամ՝ տպ. Վնն. 1889, էջ 120, 123, 124 (ձձ.* Սիւնեացն, նիւսին, ի սիւնսն), *բոլորն էլ Դ. գլ. ժե։*

Քննիչները առհասարակ համարել են յատուկ անուն: Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. Տեղեկ. Համալս. 1, 169—170։

—ՍԻՒՐՈՒՋ *«զօրահաւաք կազմակերպող պաշտօնեայ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Պտմ. ԺԹ դարից (Դիւան Ժ. էջ 449). «Կոչեաց սպարապետն զՄէհմետ փաշայն և ետ նմա*

գիր հրամանի կարգեալ զնա սիւրուշ ըղբազում սահմանաց, այս է զօրաժողովն»։

Անշուշտ Թրք. բառ է. բայց չունին ո՛չ Будаговъ, ոչ ԳԴ և ո՛չ էլ Կամուս։

*ՍԻՓԻՒՌՆ «մի տեսակ պարարտ և մշտադալար խոտաբոյս, ղառնադմակ, վայրի ազոխ, փերփեր քարի, Ֆր. joubarbe» Գաղիան. ունի միայն Նորայր, Բռ. ֆրանս. 715բ։

=Լտ. sempervivum «մշտադալար» բառից։

Ուղիղ մեկնեց Նորայր՝ անդ։

*ՍԻՓՈՆ «տղայոց նուագելու փչողական մի գործիք». ունի միայն ՓԲ՝ առանց վկայութեան. որով յայտնի չէ թէ հի՞ն է, թէ նորամուտ։ Միջին հայերէնում գտնում եմ սիֆուն «գինին տակառից քաշելու խողովակ» Վստկ. 98. «Եւ այլք երկայն սիֆուն շինեն և մինչև ի վայր ի յատակն ի մրուրն մխեն»։

=Յն. σίφων «խողովակ, ջրհան, բերանով ջուր ցայտեցնելու մի գործիք», որից ֆրանս. siphon «խողովակ». պէտք է լինի նաև արաբ. سيفون *sīfūn, որ Վաստակոց գրքի թարգմանութեամբ յունարէնից անցել է արաբերէնի և այս տեղից էլ հայերէնի։—ԱՃ.

*ՍԻՔ, ռ հլ. «բարակ քամի» Եզն. 92. Ագաթ. Ոսկ. եբր. փիլ. Նիւս. կազմ. որից սքախառն Ճառընտ. սիքաշարժ Երզն. լս. խաղաղասիք Փարպ. Տես. սահ. 48. Ճառընտ. դժնդակասիք Նար. առաք. 424 (չունի ՆՀԲ). քաղցրասիք Ոսկփ. Վրք. հց. Վանակ. յոբ.—Հիւսիսային Հայաստանում գործածական բառ էր, որի տեղ հարաւայինները ունէին այս (տե՛ս այս բառը)։ Գրուած է նաև սիւք, սիգ, սիկ, իսկ արդի գրականի մէջ կայ միայն սիւք ձևով։—ԱԲ կասկածով նշանակում է նաև սիք «երաժշտական գործիք մը»։

=Ասոր. գւռ. անծանօթ մի ձևից փոխառեալ. հմմտ. ասոր. ܙܝܩܐ zīqā «փոթորիկ», արաբ. زيق zīq, ասուր. zīqu «քամի». բուն գրական ասորի ձևը յարմար չէ, որովհետև պիտի տար հյ. *զիկայ կամ *զիկ. բայց անշուշտ կար սրա հետ նաև դաւառական մի ձև՝ ս նախաձայնով. հմմտ. արաբ. صيق ṣīq «հողմ, քամի» և մանաւանդ սումեր. sig «քամի»։—Հիւբշ. 316։

ՆՀԲ լծ. յն. ψυχή «շունչ, ոգի», հյ. սղոխ, Թրք. սօլուգ «շունչ»։ Տէրվ. Altarm. 6 թերևս յն. ψυχή։ Այսպէս նաև Հիւնք. (բայց յն. ψυχή նշանակում է «շունչ, ոգի, հոգի, անձ» և չունի «քամի» նշանակութիւնը)։ Karst, Յուշարձան 407 սումեր. sig «քամի», sug «փոթորիկ»։

ԳԻՌ.—Մշ. սիկ «հովիկ, քամի»։

ՍԼԱԼ «դիտել, ուշադրութեամբ նայել». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած ԺԶ դարու մի տաղի մէջ. հրտր. Ակինեան ՀԱ 1930, էջ 594. Տաղ վասն ակռայի, տող 35. «Ջիս կու խարէ թէ չի ցաւիր, Տեսնամ քանի օր մի անցնի, Ակռաս սըլայ ու կու հայի, Ջվայ կուտայ խորված մսի»։

ԳԻՌ.—Խրբ. սլալ՝ նոյն նշ.։

+ՍԼԱՆԱԼ «արագ թռչել, վազել, սուրալ» ՍԳր. Եզն. Փարպ. որից սլացումն Խոր. Փարպ. սլացուցանել Լմբ. իմ. սլացք Սօնակ. սլացութիւն Թէոդ. խչ. երագասլաց Վեցօր. քաջասլացիկ Ասող.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'ul- արմատից. հմմտ. ալբան. sūl'em «յարձակիլ, վազել, վրան վազել», sul'm, sūl'me «աճապարանք», vert-sul'em «յարձակիլ, խոյանալ», թերևս նաև հսլ. sŭlŭ «դեսպան», sŭlati սերբ. šlātl, šïljatl, ռուս. слать, сылать «ուղարկել»։

ՆՀԲ «սրանալ որպէս սլաք նետի», Justi, Zendsp. 307 սրանալ ձևի հետ՝ զնդ. sri «երթալ» բառի տակ, իբր սանս. çri, çráyati։ Տէրվ. Altarm. 98 սրանալ, սուրալ, սողալ և ուրիշ բազմաթիւ բառերի հետ՝ սանս. sar «հոսել, սուրալ»։ Bugge, Etr. u. Arm. 131 սրանալ բառից։ Հիւնք. սուլանալ բայից։ Scheftelowitz BB 28, 283 և 29, 48, 61 սանս. çálati «վեր կենալ, շտապել», լիթ. šalinu «այս ու այն կողմ վազվզել»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Lidén, Arm. Stud. 77: Karst, Յուշարձան 424 օսմ. sal-maq «ուղարկել», թթր. sal, sul, sil (Թրք. sal-lan-maq) «երերալ»։

ԳԻՌ.—Մշ. սլալ, սլվլալ «թռչունների ա-

բագ Թալելը»․ բայց սա արդեօք սլլալ Ալշ. Երև. Տփ. «սահիլ»․ բայլի հետ նո՞յն է։

+ՍԼԱՔ, ի-ա հլ. «նետ կամ աշտեայ» Ա-ռակ. ին. 18. Սղ. ծղ. 23. Բուզ. դ. 51. և. 35. Եփր. պհ. որից սլաքալեզու Մծբ. սլա-քարգել Յայսմ. սլաքեալ Եփր. ծն. էջ 106։

=Բնիկ հայ բառ, որ կազմուած է -աք մասնիկով հնխ. k'ul- «սուր, սրածայր» ար-մատից. սա էլ աճած է k'u- պարզականից, որ կրճատ ձևն է ak'-u արմատի (տե՛ս հյ. ասեղն): Նոյն հնխ. k'ul- արմատից են նա-և սանս. çūla «տէգ, նիզակ, ցից, սուր ցառ», լտ. culex, հիւլ. cuil, կիմր. cylionen «մը-ժեղ». իսկ k'u- արմատից՝ տարբեր մասնի-կով՝ սանս. çūka- «խայթոց», զնդ. sūkā «ասեղ» են։ Ըստ այսմ հյ. սլաք բառի նա-խաձևն է *սուլ-աք (Walde 207—8, Pokorny 1, 33 և 465, Ernout-Meillet 229—230):

ՆՀԲ լծ. Թրք. սիլահ «զէնք» և հյ. սլանալ: Ուղիղ մեկնութիւնը մասամբ նախ Տէրվ. Altarm. 4, որ համեմատում է սանս. çūla «տէգ» բառի հետ Karolides, Γλ. συγκρ. 211 կապադվկ. σιλευτέρ «խաղի սկսառակ», սանս. çila «քար», լտ. silex «կայծքար» են բառերի հետ Հիւնք. սլանալ բայից։ Վերի ձևով մեկ-նեց Lidén, Arm. Stud. 78, որ համա-ձիչ է գտնում նաև Meillet (նամակ 1931 թ. դեկտ. 18-ից)։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 332 դհլ. çūlāk «սլաք, տէգ», որ շատ լաւ պիտի յարմարի, եթէ գոյութիւնը հաստատուի։ Պատահական նմանութիւն ունի եբր. שלת šelax «ձեռքի նիզակ»։

*ՍԼԵՀ կամ ՍԼԵԽ, ի հլ. «զէնք» Թղթ. դաշ. 18. Գնձ. Վրդն. պտմ. 94. Ուռհ. 426, Կոստ. երզն. 109. Քուչ. 93. գրուած է լեհճ, լեխ Վրդ. առ. (ըստ Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 259 բ)։

=Արաբ. سلاح silāḥ «զէնք»։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ԳԻՒ.—Լ. Ղզ. սլէհ «վարազի ժանիք»։

[ՍԼՆԱՑԵԱԼ «շէկ գոյն ստացած, լտ. subrufus». գիտէ միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հյ. 516 բ։

=Պէտք է ուղղել լսնացեալ:—Աճ.]

+ՍԼՈՒՐ «սուր» Լֆիմ. 179 (Գլուխ որ է սլուր դէպ ի զագաթն)։

=Կազմուած է սուր բառից՝ -ող մասնի-կով, իբր *սուրող > *սրող > սլուր. նոյն բա-ռից նման ձևափոխութեամբ յառաջանում են նաև սուլոց, սուլոցիկ, սուրուխ, սուրու-խիկ հոմանիշները, որոնք գործածական են բարբառներում:—Աճ.

ԳԻՒ.—Երև. սլուր «սուր, սրածայր»։

+ՍԽԱԼ (հոլովումը յայտնի չէ) «թիւրու-թիւն, պակասութիւն, յանցանք» Գծ. իէ. 9. Եղիշ. «թուով պակաս, minus» Եւս. քր. (օր. միով սխալ «մէկ պակաս» Եւս. քր. ա. 371, 372, երկու սխալ «երկու պակաս,—2» Եւս. քր. ա. էջ 372). որից սխալել կամ սխալիլ «վրիպիլ, խոտորիլ. գայթիլ, սխալ գործել» ՍԳր. սխալել ի ծննդենէ «վիժել» ՍԳր. սխա-լասոր Ոսկ. մ. ա. 5. անսխալ Առակ. ժե. 7. իմ. գ. 15. Եւս. քր. արագասխալ Ոսկ. եփես. ճանապազասխալ Սկևռ. աղ. Նար. դիւրա-սխալ Իգն. Շնորհ. երդմնասխալ Վրք. ոսկ. Մաշտ. բազմասխալ Նար. սխալակ «սխալող» Վրդն. ծն. և եղ. սխալագրութիւն, սխալ-մունք (նոր բառեր). գրուած է նաև սղալ.—միջին հայ. կայ զղալ Անսիզք 81։—Տե՛ս նաև յաջորդը։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sqhal- արմատից. հմմտ. սանս. skhal, skhalatē «սխալիլ, երե-րալ, տատանիլ, դողդոջել, թերանալ», անց. դերբ. skhalita- «դողդոջուն, վարանոտ, երե-րուն, դողդոջ, սխալ, թերի, սակաւիկ, պա-կասաւոր», skhalana- «երերումն, դողդոջիւն, սխալանք», և նաւլ հաւանաբար յն. σφάλλω «սահեցնել, սխալեցնել, խաբել», σφάλλομαι «սահիլ, սայթաքել, ընկնել, սխալել, թերա-նալ», σφάλμα «սխալանք, վրիպակ, թերու-թիւն, արկած, աղէտ», σφαλερός «սահուն, անհաստատ, վտանգաւոր» (Pokorny 2, 599, Boisacq 927, Walde 269, Brugmann Grdr.[2] I 432, 587): Տե՛ս նաև շեղ և փուլ:—Հիւբշ. 490։

Müller SWAW 38, 582 սանս. skhal ձևի հետ։ Այսպէս նաև Տէրվ. Altarm. 28, Նախալ. էջ 112, Մասիս 1881 մա-յիս 12, և Meillet MSL 8, 294՝ որ չի ընդունում յունարէնի կապը և կցում է

fallo «սխալել» բառին. Հիւբշ. ZDMG 1882, 119 յն. σφάλλομαι ձևի հետ և Armen. Stud. § 252 վերի ձևով. Karolides, Γλ. συγκρ. 94 աւելացնում է սրանց կապադովկ. kšilao «սահիլ ընկնել». Justi, Dict. Kurde 148 քրդ. xariyan «մոլորել, կորչել», գերմ. scheren, անգլ. scare «վախեցնել». Հիւնք. յն. σόλοικος, σολοικισμός և σφάλμα, արաբ. γalat «սըխալ». Մառ. ЗВО 13, 122 փոխառեալ ասոր. ܣܟܠ skl «միղանչել, սխալել» արմատից.

ԳԻՒ.—Ագլ. Ախց. Գոր. Կր. Ղրբ. Մշ. Ճմ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Սչ. սխալ, Տիգ. սըխալ, ըսխալ, Ննխ. սխալ, զղալ, Երև. Մրղ. Ջղ. Տփ. սղալ, Ակն. զղալ, բայական ձևով Մշ. զաղլել «սխալել».— Ժողովրդական լեզւում հնարուած է նաև սխալութիւն, իբրև զանազանելու համար սխալ ածականը սխալ գոյականից (որ է սխալութիւն):

+ՍԽԱԼԱԿ «հարբած» Ես. իդ. 20, որից սխալակել «հարբել» Բուզ. գ. 14. Փիլ. սխալակութիւն «արբեցութիւն» Տօնակ. սխալակումն Բրս. յուղիտ. գրուած է նաև սխաղակութիւն Իրեն. հերձ. 125, զխաղականալ Ոսկ. հռովմ. 162 (որ հրատարակիչը զուր տեղը սրբագրում է զեղխանալ):

=Բնիկ հայ բառ. նոյն է նախորդ սխալ բառի հետ. հմմտ. յն. μεθυσφαλέω «հարբածութիւնից կանգնած տեղը երերալ», որ կազմուած է μέθυ «գինի» և σφάλλω «երերալ» բառերից.—Հիւբշ. 490.

Մէնէվիշեան WZKM 3 (1889), 62 համարում է թէ շինուած է յն. μεθυσφαλέω ձևի վրայից. Այս կարծիքին հակառակ է՝

ԳԻՒ.—Ննխ. զղալէլ «հարբել», որ ո՛չ միայն ցոյց է տալիս թէ սխալակել յունարէնի վրայից թարգմանաբար կազմուած մի ձև չէ, այլ և թէ բառիս պարզ արմատն է սխալ:

*ՍԽՈՒՐ «վարձք, երբ փոխարէն վճարուած դրամ». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են շանսխուր «շնութեան վարձք, բոզութեան գին» Օր. իգ. 18. անըսխուր «անվարձ, անկաշառ» Հին բռ. անըսխուրաճ «անվարձ, անփոխարէն» Փիլ. չն. 277.

=Ասոր. գռ. մի ձևից, որ չէ աւանդուած, բայց կան նրա միւս սեմական ցեղակիցները. ինչ. եբր. שֶׂכֶר sekher, կամ שָׂכָר sākhār, שְׂכַר səkhar «վարձ, քահանային՝ գործածութիւն են վճարուած դրամը», שָׂכִיר sākhīr «օրավարձով բանող մշակ, սարակ», արաբ. سكرة sakarat «սարակ», سكارة sakāra «վարձով մշակեալ հող», խալդ. śgor, śkar «վարձումն», եթով. ሠኪር səkūr «վարձուած» (Gesenius[17], էջ 786).—Աճ.

Հիւնք. պրս. խիւէր «աներ» բառից?

Սխտոր տե՛ս խստոր.

ՍԽՐԱՆԱԼ «հիանալ, զարմանալ, սքանչանալ» Սիր. խ. 7. Եփր. Թգ. Ոսկ. մրգ. որից սխրագործ «հրաշագործ» Ագաթ. սըխրալի Արծր. 322. Մագ. Նար. սխրացուցանել Ոսկ. կուս. սխրագործութիւն (նոր բառ).

Հիւնք. սխուր «վարձք» բառից. Կապ ունի՞ վրաց. სახრვა սախրվա «հմայք. դիւթութիւն», მსახრვალი մսախրվալի «դիւթիչ, հմայիչ».

ՍԽՐԻԼ «անհարիլ, ակարանալ». մէկ անգամ ունի Ոսկ. լս.

ՀՀԲ սխրանալ բայից. ՆՀԲ սղարել «պաշարել» բայից!

ՍԿԱԼԻԼ «չորանալուց կարի պէս ճաքճքել» Փիլ. լիւս. 141.

ՆՀԲ սիկ «ցեխ» բառից.

*ՍԿԱԼԻՆՆԵԱՆ «անհաւասարակողմեան (եռանկիւն)» Նեմես. 65.

=Յն. σκαληνός «խոտորնակ, շեղ, անհաւասար», σκαληνὲς τρίγωνον «անհաւասարակողմեան եռանկիւն».

ՆՀԲ մեկնում է «սանդղաձև, խոտորնական», իբր յն. σκαληνός. Ուղիղ մեկնեց ՋԲ.

*ՍԿԱՀ «մեծ բաժակ, թաս» Եւ. բե. որ և սկին «բաժակ, դաւաթ» ՍԳր. «Հաղորդութեան բաժակը» Կանոնք սահ. 93. Մաշտ. Լմբ. մատ. 84. Ոսկիփ. գրուած նաև սկի Եւագր. 337. Մագ. Սոկր. Օրբել. հրատ. էմ. էջ 80, սկեճ Աթան. էջ 495. որից սկահակ

«փոքր գաւաթ» *ՀՀԲ.* սկաճաձև *«բաժակաձև մի զարդ»* *ՍԳր.* սկէծածկոց *ԱԲ։*

=*Ասոր.* ܐܣܩܦܐ esqəfā *«բաժակ» բառից* (Brockelmann, Lex. syr. *20 բ), որ գործածուած է Ծն. խդ. 2, ուր հայերէնն էլ ունի* ճշտիւ սկիհ. *(Եւ զսկիհ*ն *իմ արծաթի դիցէք յամանի կրտսերոյն)։ Ձևի համար հմմտ. ասոր.* ܢܫܝܦܐ nəšīfā>նաշիհ: *Ասորի բառը փոխառեալ է յունարէնից. հմմտ.* σκάφη, σκαφίς, σκάφος, σκαφίον *և* σκύφος *«նաւակ, ջրաման, լական, բաժակ», որից նաև լտ.* scaphium, scapium, scapha *«նաւակ, աման, բաժակ»։ Համարւում է ծագած հնխ.* sqabh *«քերել» արմատից* (Boisacq *871—2, 882)։ Սրանց հետ նոյն են հսաքս.* skap, *հբգ.* skaf, *գերմ.* Schaff *«ջրաման», որոնք ոմանք դնում են փոխառեալ լատինականի միջոցով* (Kluge *416 բ), ուրիշներ ցեղակից յունարէնի՝ իբր ծագած նոյն* sqabh *արմատից* (Boisacq)։

*Աւգերեան, Բցատր. չփ. և կշռ. էջ 165—*6 սկահ և սկիհ *կցում է յն.* σκύφος *բառին։ ԳԴ պրս.* سکی sigī *«գինի»։ ՆՀԲ լծ. յն.* σκύφος։ Lag. Urgesch. 28 ապա*կի բառի հետ։* Karolides, Γλ. συγκρ. *էջ 97—98 իրար է միացնում կպդվկ.* σκουρά *«բաժակ», յն.* σκεῦος, σκύφος, *հբգ.* skiura, *սանս.* sku, *լտ.* obscurus, *հյ.* սկիհ, սկաւառակ, սքօղել: Bugge KZ *32, 11 կպդվկ.* σκόκκο *«բաժակ»։ Մընակեան, Հայրենիք 1893 նոյ. 2 առաջարկում է կարդալ բառը* ըսկիհ *և ո՛չ* սըկիհ: *Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գրակ. 207 և Հինք. պրս.* սիկի *«գինի»։ Ուղիղ մեկնեց նախ բեեռագիր (Բասմաջեան), Բիւր. 1899, 65, որ կարծում է թէ Ս. Գրքի թարգմանութեան ժամանակ ասոր.* էսկֆո, էսկիֆո *հոմանիշից տառադարձուած է հայերէն։ Յակոբեան, Բիւզանդիոն № 742* սկիհ=*պրս.* sigi, *իսկ* սկահ=*յն.* սկի՛ֆօս: *Հացունի, Ճաշեր 74 պրս.* sigī *կամ յն.* χρυσῷ σκύει *«ոսկեղէն անօթով»։*

ԳԻՌ.—Կր. սըկիհ, *Սեբ.* սըգիհ, *Ագլ.* ըսկիհ; *Պլ.* սիգիհ, *Ակն.* սիգիյհ, *Սլմ. Վն. Տփ.* սըկի, *Հմշ. Ճմ.* ըսկի, *Ալշ.* սըգի, *Մշ.* սըգի, սըգիհ, *Ռ. Սշ.* սիգի, *Ասլ.* սիգիյ, *Ախց. Ջղ. Մկ.* ըսկիհ, *Խրբ. Տիգ.* սիգիհ, *Սվեդ.* սըգէհ, *բոլորն էլ «Հաղորդութեան բաժակ»։*

*ՍԿԱՂԻԴ *«երկժանի բրիչ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրք. սրբք. 738 շատ խաթարեալ մի հատուածի մէջ. «Ի պաղատան նորա սիղատուր կիսիոյ առեալ սկաղիդ, ինքն և իւրայովքն ձեռօք նախկի սկսաւ փորել»։ Խաթարեալ մասի դէմ բնագիրն ունի* τῷ λεγομένῳ Λατερανησίῳ δικέλλι *«կոչեցելոյ Լատերանեաւոյ երկժանիս»։ Ըստ այսմ* սիղատուր կիսիոյ *պէտք է կարդալ իբր մէկ բառ և յապաւելով* սի *նախավանկը՝* ղատուրկիսիոյ *դնել իբր տառադարձութիւն* Ղատերանեաւոյ *բառի. որով* սկաղիդ *կմնայ իբր հոմանիշ «երկժանի—* δικέλλι» *ձևի և թերևս նոյնպէս խաթարեալ տառադարձութիւն, ինչպէս ցոյց է տալիս* -κέλλι-կաղի *վերջաւորութիւնը։—ԱՃ.*

*ՍԿԱՄԻՆՈՍ *«թութ». ունի միայն Բռ. երեմ. յաւել. 572։*

=*Յն.* συκάμινος *«թութ»։*

Ուղիղ մեկնեց Նորայր ՀԱ 1925, էջ 306։

ՍԿԱՅ, ի *հլ. «հզօր, յաղթանդամ, վիթխարի մարդ» ՍԳր. Եւս. քր. Խոր. որից* սկայազօրծ *Բուզ.* սկայազն *Եփր. թգ. ծն. և թուոց. Բուզ.* սկայազօր *Ագաթ.* սկայանման *Փարպ.* սկայաքար *Խոր.—նոյն բառից* ն *սաստկականով՝* նսկայ *ՍԳր. Եզն. որից* նսկայազն *Մծբ. Եփր. յես. և թգ. (կրճատ* նսկազն). նսկայազօր *Ագաթ.* նսկայաձև *Կալլիսթ. ևն։*

Բազմ. 1844, 156 հայերէնից է դնում յն. γίγας *և լտ.* gigas *«հսկայ»։* Bötticb. Arica 76, 255 *և* Lag. Urgesch. *940 հյ.* նսկել *և պրս.* pasγada *(իմա՛* básaγda) *«պատրաստ»։ Մսերեան, Ծռաքաղ 1861, 136 իբր* նսաակեայ: Müller SWAW 42, 256 նսաակ *բառից։ Տէրվ.* Altarm. *20—21 հյ.* նսկել, սքանչ *ևն, հսլ.* čuθŭ, študŭ *«հսկայ», գոթ.* us-skav-an, *անգսք.* scav-ian, *հբգ.* scawōn *«դիտել», լտ.* caveo *«զգուշանալ», լիթ.* kavóju *«պահպանել» ևն բառերի հետ՝ հնխ.*

sku «նկատել, զգուշանալ» արմատից․ Հինք. յն. σκιά «ստուեր, շուք»։ Karst, Յուշարձան 404 սումեր. gisgal «կայմ», gislah, kisak «բարձրութիւն», 407 sug «աճիլ», 409 zig «բարձրանալ»։

Սկանչնել տե՛ս Ականչ։

***ՍԿԱՐՈՍ** «մի տեսակ ձուկ՝ որ որոճում է» Վեցօր. 142 (ձեռ. սակրօս տպ. սկարօս). նոյնը Վրդն. ծն. և Յայսմ. մրտ. 21 գրուած սակրոս ձևով։

=Յն. σκάρος «ծովային մի ձուկ». բուն նշանակում է «ցատկող», որ և լտ. scarus, իտալ. scaro, ֆրանս. scare, վրաց. სკაროსი սկարոսի՝ նոյն նշանակութեամբ։—Հիւբշ. 518։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՀՀԲ (սակրոս), յետոյ ՆՀԲ։

ՍԿԱՒ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Վրք. հց. «Եդ զնա ի վերայ քաղաքրի և սկաւ մի ի սնարսն»։ ՆՀԲ մեկնում է «բարձ, թիկնայից կամ փսիաթ», ԱԲ «խսրի կտոր»։

***ՍԿԱՒԱՌԱԿ,** ի–ա հլ. «կերակրի աման» ՍԳր. որից սկաւառակ գլխոյ «ուղեղի աման» Պղատ. տիմ. Խոր.։

=Պհլ. *sukavarak? համանիշ ձևից, որ աւանդուած չէ. հմմտ. պրս. سكوره sukōra, سکرّه sukurra, سكره sukra, اسكره uskara «կաւէ փոքր պնակ», և սրանից փոխառութեամբ վրաց. უსკურა ուսկուրա, ասոր. ܣܩܘܪܩܐ sīqūrqā, արաբ. سكرجة sukurǰa կամ sukurraǰa «պնակ», կպդվկ. յն. σκουρά «բաժակ», թրք. üsküre «կաւէ պնակ», քրդ. uskure «թաս, բաժակ, ջրաման», ալբան. skyüre «պնակ»։—Հիւբշ. 237։

Schröder, Thesaur. 46 արաբ. sukūra ձևից։ Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 165 պրս. խւսկէրէ, սիկիուրէ: ՆՀԲ «որպէս թէ սկաճակ կամ սկաճ՝ որ առնու ինչ ի մէջ իւր. ամկ. սկուտա»: Böttich. Rudim. 49, 179 և Lag. Ges. Abhd. 73 ասոր. sqrūq։ Lag. Urgesch. 29 սկի բառից։ Justi, Dict. Kurde 10 քրդ. uskure և պրս. uskara: Karolides տե՛ս սկաճ: Հինք. յն. σκάφη, թրք. ուսկուֆա «գլխանոց», Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գր. 207 պրս. sigī «բաժակ»։ Փառնակ, Անահիտ 1906, 233 ի զուր ալբաններէնը հայերէնից փոխառեալ է դնում։

Գ․Ի․Ռ.—Պարսկերէնից կամ քրդերէնից նոր փոխառեալ ձևեր են ուսկուր Բն. «կոթաւոր պղնձեայ գաւաթ», ուսկուրայ Բլ. Մշ. «հողէ փարչ»։

ՍԿՆԼ «աքնիլ, արթուն մնալ և ուշադիր լինիլ» ՍԳր. Եզն. Ոսկ. մ. ա. 6, 19. բ. 7. նոյնը ն սաստկականով՝ ճսկել Ա. Կոր. ժզ. 13. Ա. պետր. ե. 8. Վեցօր. 172. ճսկեցող Վեցօր. ճսկումն Բ. կոր. զ. 5. Եւս. պտմ. ճսկաբար «հսկելով» Ճառընտ. ճսկուճ Մծբ. էջ 340. նոր բառեր են ճսկիչ, վերաճսկիչ, վերաճսկողութիւն ևն։

ՆՀԲ լծ. զգալ: ՓԲ յուշ. էջ բ հանում է ճսկայ բառից, «զի քաջն արթուն է», Տէրվ. Altrm. տե՛ս սկայ: Հինք. յն. σκευωρέω «հնարախուզել»։ Karst, Յուշարձան 407 սումեր. sigal «ուշադրութիւն»։

***ՍԿԵՊՏՈՐ** «առհնազանդ» Յայսմ. (ՆՀԲ ասում է թէ սխալմամբ գրուած է սկենդաrոս. ուրեմն ուսկի՞ց է հանում այս սկեպտոր ձևը)։

=Յն. ἐξκέπτωρ «ընդօրինակող» ծագում է լտ. exceptor «դատաւորի մօտ նստող և վճռաչղրերը գրող քարտուղար» բառից։—Հիւբշ. 380։

ՆՀԲ դնում է լատինից։

***ՍԿԵՊՏՌՈՆ** «իշխանական գաւազան, մական». մէկ անգամ ունի Ճառընտ. սխալագիր մկպտոռոն ձևով. «Ոմնէր աշտիճան փառաւոր և մկպտոռոն, որ թարգմանի գաւազան իշխանականն»։

=Յն. σκῆπτρον «մական, իշխանական գաւազան». ծագում է σκήπτω «հենուել. արձակել» բայից։

ՆՀԲ դնում է այն. սփ՛րդոռն կամ վագրի՛ոռոն»:

***ՍԿԵՌԼԱՏ** «ընտիր կերպաս». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ձմ. հա. «Զպատուական սկեռլատն յորժամ հանդերձ կարեն, օրըստօրէ երկայնանայ»։

=Թրք. اسکرلت iskerlet, նոր յն. σκαρλάτον, իտալ. scarlatto, մլատ. scarlatum, հֆրանս. escarlate, ֆրանս. écarlate, անգլ. scarlet, գերմ. scharlach «վառ կարմիր կտոր»։ այս բոլորը փոխառեալ են իրարից. ըստ Kluge 414 մայր աղբիւրը արեւելքից է, իսկ Թրք. iskerlet, մինչդեռ Թրք. ձեւը ըստ Будаговъ 1, 46 իտալերէնից է։—Աճ.

+ՍԿԵՍՈՒՐ, ի-ա հլ. «կնոջ ամուսնու մայրը» ՍԳր. Եզն. Ոսկ. Կոչոս. Փիլ. որից սկեսրայր, սկեսրեայ «ամուսնու հայրը, կեսրոջ այրը» ՍԳր. Մխ. դտ. Բրս. մրկ. որ և գրուած ռամկաձև կեսուր։

=Բնիկ հայ բառ. նախալեզուն զանազանում էր իգական *sụek'rū- «կեսուր» և արական *sụék'uro- «կեսրայր»։ Առաջինից են ծագում սանս. श्वश्रू çvaçrū-, պրս. خسوره xusūra, خسو xusū, خسره xusra «զոքանչ», քրդ. xosī, xesū, xasru, աֆղան. xvāša, բելուճ. vasī, vasē, vassō, սոգդ. 'γwšh, յն. ἑκυρά, լտ. socrus, գոթ. svaihro, հբգ. swigar, նբգ. schwieger, անգսք. sweger, հհիս. svoera, հսլ. svekry, ռուս. գւռ. svekrý, գրակ. свекровь, կորն. hweger, կիմր. chwegr, ալբան. vjéhəɾε «կեսուր»։ Երկրորդից են սանս. श्वशुर çváçura, զնդ. xvasura, պրս. خر xusur, خور xusūr, քրդ. xazūr, xozīr, xaur, աֆղան. sxar, բելուճ. vasarik, յն. ἑκυρός, լտ. socer, գոթ. svaíhra, հբգ. swëhur, նբգ. schwäher, անգսք. sweor, հսլ. svekrŭ, ռուս. свёкоръ, լիթ. šẽšuras, կորն. hwigeren, ալբան. vjehəɾ «կեսրայր»։ Սրանցից ոմանք ուղղակի համապատասխանում են հնխ. ձևերին, իսկ միւսները երկուսը իրար են խառնել. ոմանք էլ մի կամ միւս ձևը ջնջելով նոր ձևեր են հնարել. այսպէս օր. գերմ. «հայր» և «մայր» բառերի բարդութեամբ՝ Schwieger-mutter «կեսուր», schwieger-vater «կեսրայր». իտալ. suocera «կեսուր» և suocero «կեսրայր». ֆրանս. beau-père «կեսրայր», belle-mère «կեսուր», անգլ. mother-in-law «կեսուր», father-in-law «կեսրայր» ևն։ Հայերէնի մէջ արականը կորած է. (և յետոյ կազմած կեսրայր «կեսրոջ այր» ձևը)։ Իգական հնխ. sụek'rū- բառի մէջ՝ նախաձայնը աղդուելով երկրորդ վանկից՝ յառաջացել է նախ *k'ụek'rū, ինչպէս ունին նաև սանս. և լիթ. ձևերը. այնուհետև *k'ụek'rū- ձևը ազդուելով արական *sụék'uro- ձևից, եղաւ *k'ue-k'urā (ինչպէս ունի նաև յն. ἑκυρά), որից և ձևացաւ հյ. սկեսուր։—Հնխ. ձևերի արմատը համարւում է *sụe- «ինքն, իւր» դերանունը (Pokorny 2, 521, Walde 719, Trautmann 295—6, Boisacq 235, Horn § 486—7, Ernout-Meillet 907—8 (շեշտում է այն հանգամանքը որ նորահարսի համար ամեն կարևորը ամուսնու մայրն էր և ոչ հայրը. սրա համար է որ հայերէնի մէջ անաղարտ մնում է սկեսուր բառը, իսկ նրա վրայ շինուած է սկեսրայր բառը)։ Հայերէն բառի ձայնական կաղմութեան վրայ քննութիւններ տե՛ս Scheftelowitz BB 28 290 և Lidén, Յուշարձան 383—4)։—Հիւբշ. 491։

Ուրիշ համեմատութիւններ ունին Peterm. 25, Windisch. 19, Diefenbach, Berl. Jahrb. 1843, 445, Böttich ZDMG 1850, 361, Arica 64, Müller SWAW 38, 573, 576, Pictet 2, 369, Justi, Zendsp. 89, Lag. Arm. Stud. § 1152, Տէրվ. Altarm. 64, Նախալ. 75, 163 ևն։ Windisch. նախահայ ձևը դնում է *սեսկուր կամ *fեսուr, Lag. Arm. Stud. § 1152 *fեսուr: Թիրեաքեան, Պտկ. աշխ. գրակ. 207 և Հիւնք. դնում են պարսկերէնից։

ԳՒՌ.—Ջղ. սկեսուր, Գոր. Ղրբ. Տփ. սկէ՛սուր, Հմշ. Տիգ. ըսգէսուր, Սչ. սfեսուr, Ագլ. սկmumr, Շմ. ըսկիսօr, Սվեդ. իսգիւչօr, Հւր. իսfիսիւr, Զթ. ousousu, ousousur, Ախց. Երև. Կր. Մշ. կէսուր, Խրբ. Պլ. Ռ. Սեբ. գէսուր, Ալշ. Մկ. Վն. կիսուր, Սլմ. կ'ըսիւr, Ակն. Ասլ. գէսիւr, Ոզմ. կէսօr, Մրղ. կիւսիւr.—Հետաքրքրական են՝ Ջղ. սկեսօr և Խրբ. գէսմr «կեսրայր»։ Նոր բառեր են անսկեսուր, կեսրակ, կեսրիկ, կեսրաճf, կեսրօճf, սկեսուրպապ:

*ՍԿԵՏԱ., որ և սկէտեայ, սկիտիա «փոկ, կաշեայ խարազան» Պամ. աղէքս. 86 (ըստ զանազան ձեռագիրների)։

=Յն. σκυτίς, σκῦτος, σκύτον «կաշի, խարազան», որից փոխառեալ է նաև լտ. scutica.—Հիւբշ. 380։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՍԿԵՒՌՈՒՆ «խաշը պարունակող արկղը». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Կեղծ-Շապհ. էջ 13։ Նոյնից է նաև Սկեռայ (վանքը)։

=Յն. σκευάριον (σκέβριον) բառից, որ հնապէս նշանակում էր «փոքրիկ կարասիք», բայց յետոյ ստացաւ «արկղ» նշանակութիւնը (Յն. σκεῦος «կարասիք, անօթ» բառի նուազականն է)։ Սրանից են փոխառեալ նաև ասոր. ܐܣܩܘܪܝܢ asqurīn կամ ܣܩܘܪܝܢ səqurīn «աման, փոքրիկ աման, երկար արկղ, կողովիկ» (Brockelm. Lex. syr. 20, 237, 490), վրաց. სკევრი սկեվրի, სკივრი սկիվրի «սնդուկ, արկղ»։—Աճ.

Բառս երևան էր հանել նախ Ալիշան, Հայապատում, էջ 222, որ և դնում է յն. σκευοφόρον «բեռնակիր» բառից։ Մերժում է Մառ, Тексты IX, էջ 49 և կցում է վրաց. սկեվրի «արկղ» բառին։ Երկրորդ անգամ խօսում է բառիս վրայ Աճառ. Հայ. Նոր բառեր հին մատ. Բ. 65, 297 և տալիս է վերի մեկնութիւնը։

Սկի *տե՛ս Սկահ։*

Սկիզբն *տե՛ս Սկսանիլ։*

*ՍԿԻԹՌՈՆ «աստղաբաշխական մի գործիք» Խոր. աշխ. 587, Հրտր. Պատկ. էջ 2. «ի ձեռն երևելոյ աստառղաբոն և սկիթռոն գործարանաց»։

=Յն. σκιόθηρον «արևի ժամացոյց»։

ԱԲ դնում է յն.։ Վերի ձևով մեկնեց Պատկ.։

*ՍԿԻԼԱՅ «երեքգլխանի առասպելական շուն» Բրս. մրկ. 87 (Սկիլայն՝ զոր շուն երեքգլխի ասեն)։ Նոյնը Բառ. երեմ. էջ 286—287 (երկիցս) սկիլայ «շուն». հին տառադարձութեամբ սկիւղ «առասպելեալ գազան, ապուռ գազան» Ոսկ. պօղ. Ա. 602. որ և սկիղ Կանոն. 84, 162 (Գիրք ասեն սկիղ և հիդրա ծովայինք. սկիղն շուն ասի երեքգլխեայ). Ոսկ. մտթ. ղ. (սեռ. սկղին ձևով), սկիւլլայ Կալիսթ. 169 (իբր յտ. անուն դըրուած և սեռ. հոլով)։ Սրա ուրիշ աղաւաղ գրչութիւններն են՝ սիւղ, սինկողին Յովսեփ. 23—24։ Այս բառն է որ Բռ. երեմ. աղաւաղ ձևերով գրում է սկիոֆ՝ էջ 286, սկտով՝ էջ 287 «սպանօղք»։

=Յն. σκύλλα «Սիկիլեան նեղուցում մի քարայրի մէջ բնակող ծովային մի հրէշ»։

ԱԲ բառ յն.։ Ուղիղ մեկնեց Գալէմքեարեան, Մասիս 1900, 403։ Վերջին անգամ Աճառ. Հայ. Նոր բառեր հին մատ. Բ. 168—9։

*ՍԿԻՊՏՈՍ «գաւազանաձև շանթ արձակեալ յօդոյ յերկիր» Արիստ. աշխ. 613։

=Յն. σκηπτός նոյն նշ.—Հիւբշ. էջ 380։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

Սկիտիա *տե՛ս Սկետա։*

*ՍԿԻՒԹԻԿՈՆ «ղմբո՞ւխտ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Խոր. աշխ. Հրտր. Սուքրեանի, էջ 46. «Սիւնիկիա, որ է Ճենք. և լինի անդ դարիճենիկ և կասիմոն, ի Կասիա լեռնէ, և սկիւթիկոն, որ է ատրագոյն ինքնեց»։

=Յն. σκυθικόν «սկիւթական», որից լտ. scythicum, որ է Պլինիոսի scythis «ղըմբուխտ». ատրագոյն բառն էլ յիշեցնում է լտ. scythici ignes «հրաւառ ինչպէս ղըմբուխտ»։

Այսպէս մեկնեց Սուքրեան, անդ, էջ 61։

Սկիւղ *տե՛ս Սկիլայ։*

*ՍԿԻՒՌ «աղնիւ մորթով մի անասուն է. թրք. սընճապ, ֆր. écureuil». Հնից չէ աւանդուած. գործածական է միայն արդի գըրականում։

=Յն. σκίουρος «սկիւռ» բառից փոխառեալ. ծագում է σκιά «շուք» և οὐρά «պոչ» բառերից. բուն նշանակում է «պոչով իր վըրայ շուաք անող» (այս անասունը ընդհանրապէս իր թաւ ու գեղեցիկ պոչը բարձրացնում է գլխից վերև և տակին նստում). սրա համար հայերէն յարմարցուած է նաև ճովաճագի (տե՛ս Նորայր, Բառ. ֆր. 439ա), որ սակայն ընդունելութիւն չէ գտած։ Յոյնից են ծագում նաև լտ. sciurus, անգլ. squirrel, ֆրանս. écureuil հոմանիշները։ Հայը կարող է նաև լատինից կազմուած լինել։—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս նախ ՀԱ 1908, 122։

*ՍԿԻՒՏԱՂ «խարազան, ցուպ» Պտմ. աղէքս. 150 (ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 1126 բ «ծածուկ թուղթ կամ նամակ մագաղաթեայ գալարեալ ի վերայ գլանի»)։

=Յն. σκυτάλη «արչաւաչիլ, լախտ, ճըպոտ»։—Հիւբշ. 380։

Առաջին անգամ ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Տաշեան, Ուսումն. ստոյն Կալիսթ. էջ 207։

ՍԿԼՕՐ «լերկ ու ողորկ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 256, իբր բացատրութիւն ողորկ բառի, որ պէտք է կարդալ ողորկ։ Սրանից հետևում է որ սկլօր այն ժամանակ գործածական մի բառ էր։ Գաւառականներից ունինք սպլոր Բլ. Մշ. «ճաղատ, մազերը թափած», որ սրա հետ նոյն է։

ՍԿՂԱՎ «անծանօթ մի բոյս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2770։

ՍԿՆԴԵԼ. անստոյգ բառ, մէկ անգամ ունի Յայսմ. ապր. 20. «Գրեցին երիս արս ընտրեալս յինքեանց և թուղթ մի գՔրիստոս անուն և եդին ի մէջ սկնդեալ մոմոյ և ծածկեցին»։ ՆՀԲ մեկնում է սկնդեալ «գնտեալ, գնտացեալ կամ կնքեալ»։

ՍԿՆԴԻԿ կամ ՍԿՆԴՈՒԿ «ամուլ՝ այրի կամ ամուսնուց արձակուած կին» Ես. ծղ. 1. Գաղ. դ. 27. Ոսկ. գղ. և ես. 365. Բուզ. Մխ. խչ. (Հրտր. Բազմ. 1911. 263 բ)։

ՆՀԲ սկուԽղ *«շուն» բառից՝ իբրև նախատական ձև։ Տէրվ.* Altarm. 62 *սանս.* çvan *«դատարկանալ»,* çunya *«պարապ, անտէր, մինակուկ»։*

ՍԿՈՍՏԻԿՈՍ «ատենադպիր կամ բժիշկ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 287։

*ՍԿՈՐԴՈՆ «վայրի սխտոր». Նորագիտ բառ... մէկ անգամ ունի Վստկ. 169. «Եւ վայրի սխտոր, որ է սկորդոն, շատ ուժով է քան զտանուղ»։ Նոյն բառն է որ Բառ. երեմ. յաւել. էջ 572 գրում է սկորդն «սխտոր»։

=Յն. σκόρδον, σκόροδον «սխտոր»։

Ուղիղ մեկնեց Ալիշան, Վստկ. էջ 259։

+ՍԿՈՒՆԴ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «շուն, շնիկ» Մագ. Շնորհ. Թղթ.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'ųont- ձևից, որին համապատասխան են գոթ. hunds, հբգ. hunt, գերմ. Hund, հոլլ. hond, հհիւս. hundr «շուն», անգլ. hound «որսի շուն», լեթթ. suntana «գամփռ»։ Նախաձայն k'ų պիտի տար սգ, որ բնականաբար դառնալու էր սկ–: Բառիս հետ զուգորդ է շուն, որի ձայնական յօրինուածքը լաւ չէ բացատրուած (տե՛ս Ernout-Meillet 138—9, որ հյ. բառի նախաձևը դնում է kwon-ta, իսկ այս էլ ածանցուած kwon «շուն» բառից. նման աճումներով են կազմուած գոթ. hunds լեթթ. suntana «մեծ շուն» են)։

Müller SWAW 38, 573 սանս. çvan *և գոթ.* hunds *ձևերի հետ։ Նոյն 78, 429 զնդ.* spā *պրս.* sag<*swag*։ Հիւբշ.* KZ *23, 16 և 48* սկ– *դնում է* çv- *ձևից և կցում է փռիւգ.* kun *բառին։ Տէրվ.* Altarm. *62* ճենք *հոմանիշի հետ=գոթ.* hunds: *Նոյն, Նախալ. 75, Մասիս 1882 յուլիս 24, Երկրագունտ 1884, 101 և Լեզու 160* սվաճ *արմատից՝* դ *յաւելուածով, ինչպէս է և գերմ.* hund, *գոթ.* hunds *են խումբը։* Thomaschek SWAW 96, 761 *պամիր.* skōn, *հալ.* štenIcI *«ձագ»։—* Bugge KZ 32, 54 *կցում է* շուն *բառին և շեշտի տարբերութեան պատճառով դնում է հնխ.* k'ųōn>շուն, k'ųnnós> սկուԽղ: *Հիւնք. պրս.* ճուճտիզ *«շնչրի» բառից։ Վերի ձևով մեկնեց* Meillet MSL 8, 160: *Հիւբշ. 480 անցողակի յիշում է սանս.* çvá, *իսկ* Strassburger Festschrift 71 *բոլորովին բաժանելով* κύων*=«շուն» ընտանիքից՝ կցում է յն.* σκύλαξ *«անասունի ձագ, շան ձագ, շուն» և* σκύμνος *«ձագ» բառերին։* Brugmann, Grdr² *I* 140, 304, 564, 900, *II*. 296, 421 *հնխ.* k'ųon-to *ձևից, իբր գոթ.* hunds *են։* Bartholomae *(առ* Osthoff, Parerga *1, 273) պամիր.* skōn *«շնիկ» և յն.* σκύλαξ*։* Pedersen *Նպաստ 6 և* Vergl. Gr. kelt. spr. 1, 120 *և* 185 *հսլ.* štenę, *ռուս.* щенокъ, *լեհ.* szczenię *«շնիկ», կիմր.* cenaw *«շնիկ», սանս.* kánistha *«փոքրագոյն», հսլ.* čędo *«տղայ», որ հաստատում է նաև* Gram-

mont MSL 20, 217 (յիշում են Walde 645, Pokorny 1, 398, Boisacq 391): Scheftelowitz BB 28, 290 և 29, 18 շուն և սկունդ բառերի մէջ դաւառական տարբերութիւն է տեսնում։ Բառիս վըրայ ընդարձակ խօսում են Lidén, Յուշարձան 381—384, Osthoff, Parerga 1, յատկապէս էջ 241 ևն, և շուն, սանս. çvá, գոթ. hunds բառերի հետ ցեղակցութիւնը ձայնական անյարմարութեան պատճառով մէկ կողմ են դնում։

ԳԻՌ.—Նո՞յն է կոնդիկ Ուղ. «փոքր շուն, շնիկ»։

ՍԿՈՒՌ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Շիր. «Մարդկան իշխանաց գործիք են տանջանաց, պէսպէս միքենայք և մարդիկք, ըսպասաւորք և սկուռք»։ ՆՀԲ մեկնում է «որպէս սակուռ, սակր և կամ սակրաւոր», ԼեՀ. «սիկարեան», ՋԲ «դահիճ կամ սակրաւոր», ԱԲ «դահիճ կամ տապարաւոր» (իբր լտ. բառ)։

ՍԿՈՒՏՂ, ղ հլ. (սեռ. սկտեղ, գրծ. սկտեղբ, յգ. սկտեղք, հյց. սկտեղս. եզ-ուղ. հյց. Հաղուադիւտ ձևը գործածուած է Ոսկ. պօղ. Ա, էջ 852, Վահր. 194, Ճշ. 634. բ. Տաթև. ձմ. ժը՝ երիցս) «ափսէ, սկաւառակ» Մտթ. ժդ. 8, 11, Մրկ. զ. 25, 28, Ագաթ. Վեցօր. 181. Ոսկ. ես. էջ 143, 264. յետնաբար ուղ. սկուտեղ, սկտեղ, սեռ. սկուտեղի են Յայսմ. մրտ. 13. Լմբ. մատ. 494 ևն։ Գրուած սկտել Եւագր. 162 (մի ձ.)։

=Լտ. scūtella «պնակ, ափսէ» բառից հին փոխառութիւն. լատին բառը scutra հոմանիշի նուաղականն է (Walde 692), որից ձևացած են նաև ֆրանս. écuelle, իտալ. scodella, յն. σκουτέλα, σκουτέλλιον, հբգ. scuzzila, լեթթ. skutelis, հիսլ. skutell, սերբ. zdjȅla ևն։

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. էջ 165 յն. σκυτάλη ձևից։ ՆՀԲ լծ. յն. σκυτάλη և լտ. scutella: Հիւնք. լտ-ից։ Հիւբշ. 380, դնում է յունարէնի միջոցով։ Յակոբեան, Բիւզանդիոն № 743 պրս. իսկիւդար «պայուսակ» և յն. սքուտէլա: Լատիներէնից հին փոխառութիւն լինելը հաստատում է Meillet MSL 18, 349, հյ. թրգմ. ՀԱ 1914, 230։

ԳԻՌ.—Նոյն է կտեղ Հմշ. «կողով, սէփէտ»։

ՍԿՌԵԼ «շուանով խեղդել». մէկ անգամ ունի Սարկ. հանգ։

ՍԿՍԱՆԻԼ «ձեռք զարնել, սկսիլ, ռմկ. պաշլայել» ՍԳր. ասւում է նաև սկսնուլ Ագաթ. Մծբ. սկսանուլ Պղատ. տիմ. որից սկսուած Վեցօր. սկսնակ Վրք. հց. բուն արմատն է *սկիս, ինչպէս ցոյց է տալիս ըսկիզբն, ն հլ. (սեռ. սկզբան, գրծ. սկզբամբ, յգ. սկզբունք, -բանց, -բամբք) ՍԳր. Ոսկ. որից սկզբնաւոր Վեցօր. Ագաթ. անսկիզբն Ագաթ. անսկզբնական Ագաթ. Ոսկ. ես. անսկզբնակից Եզն. զազրասկիզբն Շիր. նախասկիզբն Պիտ. չարասկիզբն Բրս. մախ. սկզբնագիր, սկզբնատառ, սկզբնաւորութիւն, սկզբունք, սկզբունքային (Նոր բառեր). ասւում է նաև սկիզմն, սկիսմն Փիլ. ել. 445 (7 անգամ), որից նաև սկսմնական Փիլ. սկսմնատիպ Փիլ. ել. ևն։—Բառ. երեմ. էջ 287 արմատ ձևով դնում է սկիս «սկսիր կամ կալի՛ր»!

Տէրվ. Նախալ. 54—55, 110 հնխ. skak «դուրս» մէջտեղ ելլել, երևան գալ» արմատից. հմմտ. սանս. khač, յն. κικίω, հյ. խոչ, խոչընդոտն, խոչընդակըն, գերմ. ge-scheh-en «պատահիլ», Meillet MSL 9, 153 հնխ. sweik'- արմատից, հմմտ. յն. ἵκω, ἱκάνω, ἱκνέομαι «երթալ, գալ. հասնիլ, մօտենալ», հիռլ. rosíacht «հասաւ», սանս. viçáti: Հիւնք. կէս բառից. հինը դնում է սկիսմն, իբր կէս իմն: Peđersen, Հայ. դր. լեզ. 148 հիռլ. intin-scann «սկիզբն»։ Patrubány ՀԱ 1908, 187 հիռլ. cinim «ծնիլ» ևն։ Մառ ЗВО 22, 79 սկիզբն համարում է բարդ բառ, որ կազմուած է սկիզ (<սկսանիլ)+-բն (<բուն «արմատ») բառերից։ Նոյն ИАН 1918, էջ 346 սկիս=վրաց. սկունա «կապել» +բն= սվան. libne «սկսիլ», վրաց. բմա «կապել»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. սկսել, Ագլ. Ախց. Կր. Տփ. ըսկըսիլ, Գոր. Երև. Ղրբ. ըսկըսէլ (-ի՞նչ ծագում ունի Տփ. կցիլ=Սչ. գցել «սկսիլ»)։

ՍԿՐԹԻԼ «մորթը պլոկել, լափկել հանել». իբր միջին հյ. բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆրրանս. 436ա (écorcher): Կենդանի է արդի գաւառականների մէջ։

Պատահական նմանութիւն ունի թրք. صیرمق səyərmaq «սկրթել»։

ՍՀԱԿ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Համառօտեալ Ոսկ. եւ. «Այգի և սհակ և ջուր»։ ՆՀԲ մեկնում է «աշտարակ, բուրգն», ԱԲ «աշտարակ»։

—ՍՂԱԼ «սագերի հանած ձայնը». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Վրդ. առ. 89. «Աղուէսն եմուտ առ սագերն ուտել զնոսա և նոցա բնութիւն է որ սղան ձայնիւ»։ (Մառ թարգմանում է цыкать, էջ 546)։ Նոյնը նաև սղալ «սուլել» Յայսմ. մրտ. 22, գրուած սուղել, սուղղել «սուլել» (տե՛ս սոյլ), սուղումն «սուլումն» Պիտ. փիլ. սղղումըն «սոյլ, սուլոց» (յիշում է իբրև ընտիր բառ՝ Վարդան Յունանեան, Ջերբաձութիւն 1671, էջ 332, որ և մեկնում է ռմկ. «սվվումն»)։

=Նոյն է սոյլ արմատի հետ. երկուսի յարաբերութիւնը ճիշտ այնպէս է, ինչպէս ճշող և ճշոյլ, թող և թոյլ, յողալ և յոյլ:—Աճ.

ԳԻՌ.—Մկ. Սլմ. սղալ, Վն. սղալ, սողալ, կրկնաբար սղսղալ «շարունակ սուլել». այս բոլորի մէջ ամէնից նախնական ձևն է սողալ:

*ՍՂԱՄԻՇ «իշխանական պարգևատրութիւն» Մաղաք. աբ 17. «Արարեալ զնա սղամիշ և տուեալ մեծ խաղախ և փայիզայս ոսկիս և տաթար խաթուն պօխտախաւոր»։

=Թթր. سیورغامیش siurɣamiš «հաճութիւն, պարգև» (Будаговъ 1, 658 իբրև չաղաթայերէն բառ)։

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. անդ, էջ 63։

ՍՂԱՆԳՆ կամ ՍՂԱՆԿՆ «զրկանդ խոտը, լտ. aristolochia» Մխ. հեր. Դաղեան. բժշ.։

ԳԻՌ.—Մշ. Բլ. Վն. սղանգ «բոյս որ թթու համ ունի. կերակրի վրայ են լցնում. նրանով կաշի են աղաղում»։ (ՆՀԲ դնում է ռմկ. սըղանկ, սղնկան. տե՛ս և Արև. մամուլ 1896, էջ 63 և Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 593)։

ՍՂԱՏՈՒԿ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Մծբ. 350. «Անկողինք մեծատանց պահոյք երիզապատք, սղատուկք, պաստառալիքք»։ ՆՀԲ մեկնում է «շղաշիւք կամ շղաշատեսիւք զարդարեալ», ԱԲ «բարակ լաթերով սաղած»։

ՍՂԱՐ «կարգից դուրս ընկուած տունկ». ունի միայն Գաբ. բառ. որի դէմ Քաջունի ունի սղալ: Ո՞րն է ուղիղ։

*ՍՂԱՐ կամ ՍԽԱՐ «պաշարումն. փխբ. անձկութիւն, նեղութիւն» Բրս. մրկ. 146. Վրդ. պտմ. Վահր. ոտ. Ուռհ. որից սղարել կամ սխարել «պաշարել (բերդը), փխբ. նեղը գցել» Բրս. մրկ. 146. Վահր. ոտ. Ուռհ. Սամ. անեց. շար. 149. Սմբ. պտմ. 103։

=Շրջուած է խսար բառից, որ փոխառեալ է արաբերէնից. հմմտ. Վրդ. պտմ. տպ. Վենետ. էջ 150 սղար, իսկ հրատ. Էմինի, էջ 197 խսար: Բուն մեկնութիւնը տե՛ս խսար:

ՆՀԲ բառ ռմկ. սէհր. մուճասէրէ: Այտընեան, Քնն. քեր. 335 արաբ. ս'ար, սը'ար «պաշար» բառից, որ հայոց անցնելով՝ պաշարել բառի ազդեցութեամբ այս իմաստն է ստացել։ Ալիշան, Հրատ. Վրդ. պտմ. էջ 150 ծան. արաբ. ճիսար «պաշարումն»։

*ՍՂԿԵԼ «փշրել, մանրել, սանդի մէջ ծեծելով փոշի դարձնել» Բառ. երեմ. էջ 287. յետին հայերէն բառ, որ գործածուած եմ գտնում հետևեալ տեղերը. Առաք. պտմ. 454 և 464 (Թէ աղկէն ի յաչքն քաշեն՝ զաչաց բորն տանի. Սղկեն ու քացախով քսեն). Տաղ. հրատ. Չօպանեան, Հայ էջեր 75, էֆիմ. 286։ Կենդանի է արդի բարբառներում աղկել, սխկել ձևերով (Ակն. Բլ. Երև. Ջթ. Խն. Մկ. Մշ. Մշկ. Մրշ. Վն.) «մէկին ծեծել կամ մի իր փոշիացնել» նշանակութեամբ։

=Արաբ. سحق saḥq «մի բան ծեծելով մանրել, տրորել, ինչպէս կոճապղպեղը սանդի մէջ» (Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. 924)։—Աճ.

ՍՂՈԽ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «բարակ քամի» Փիլ. տե՛ս 12. Խոր. Լաստ. «սառոյցի կա՞ր» Պիտ. որ և սողոխ «բարակ քամի» Վեցօր. 78. Ոսկ. բ. տիմ. 265։

ՆՀԲ լծ. Թրք. soluq «շունչ», որ կըր-կընում է նաև Հինք.։

ԳԻՌ.—Բլ. Բղ. Մշ. սղոխ, սխոխ «ջրի երեսը կապած բարակ սառոյց», Մկ. սխուխ «խոնաւ հող՝ որ ցրտից սառել է». և սրա միջոցով էլ՝ սղոխ Վն. «խոնաւութիւնից մըշ-րուած թափուած՝ շինութեան հող ու ծեփ» (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 594)։ Սրանից սխոխիլ Բլ. Վն. «հողէ ամանի կամ խոնաւութիւնից թափուիլ», Բլ. «ցրատատր լինել, սառչիլ (սոխ, շողգամ, գետնախնձոր, մարդու ոտք են)»։

—ՍՂՈՑ, ի-ա հլ. «փայտ կտրելու մի գործիք» ՍԳր. «ծովային մի պզան, սղոցաձուկ» Բար. 139. որից սղոցել ՍԳր. Կոչ. էջ 240. սղոցաձև Ես. խա. 15. Ոսկ. մ. ա. 11. սղոցաձուկն Խոր. պամ. Հռիփ. Մխ. առակ. սղոցեղջիւր Պիտառ. սղոցումն Մանդ. սղոցի «մի տեսակ ծառ, quereus ilex L «Դան. ժգ. 58. Ոսկ. պօղ. բ. 653 (թրգմ. յն. πρῖνος «սղոցի» բառից, որ ծագում է πρίω «սղոցել» բայից)։

=Կազմուած է սող արմատից՝ -ոց մասնիկով. հմմտ. խարտոց. տե՛ս և սող:

Հներից Սիմ. քեր. 189, 190=Մագ. և Երզն. քեր. ստուգաբանում են սողալ բայից. «Սղոցն սողոց է. Սղոցն ստուգեալ ասի սողոց, որ սողայ»։ ՀՀԲ տալիս է ուղիղ մեկնութիւնը։ ՆՀԲ սողալ բայից (որ սողելով իմն հատանէ), լծ. խտալ. segare «սղոցել»։ Հիւբ. սող բառից։ Karst, Յուշարձան 422 չաղաթ. silmak «սրբել, քերել», siz-mak «փորել» են։—Սղոցի բառի նշանակութեան համար Վրդն. դան. տե՛ս ճեռձի բառի տակ։ Այս բառի վրայ խօսում և ուղիղ են ստուգաբանում Յ. Վ. Մ., Բանաս. 1902, 378—380, Աբթինեան, Աճառեանի ստնեկը, էջ 12—18։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ջղ. Սլմ. Վն. սղոց, Մշ. սղոց, սղոծ, Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Ննխ. սղօց, Մկ. Տփ. սղուց, Ագլ. սո՛ղուց, Սեբ. սղէօց, Ասլ. սղէօ՝ց, սղէօ՝ս, Սվեդ. սղից, Մրղ. սուղից, Զթ. սէօղից.— նշանակութեան ձևափոխութեամբ սղոց Բզ. «դանակ», զլուխ սղոցիլ Տփ. «շատ և չարաչար աշխատիլ», սղոցիկ Նր. «մի տեսակ բոյս»։

ՍՂՈՒՆ, որից սղունճ քար «hämatite. քար». ունի միայն Պատկ. Драг. камни 72. մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Առաք. պամ. 457. «խամահի, որ է երկաթ չինի, որ է սանկհատիտ և հայերէն սղուն քար ասեն»։

*ՍՂՈՒՏ «բթին քաշելու գեղ» Մխ. բժշ. էջ 120։

=Արաբ. سعوط su'ūṭ «բթին քաշելու գեղ» (Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. 479)։

Ուղիղ մեկնութիւնը տասւ Seidel § 330:

*ՍՄԱՐԱՔԹՈՍ «զմրուխտ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 287։

=Յն. σμάραγδος «զմրուխտ». բնդարձակ բացատրութիւնը տե՛ս զմրուխտ։—Աճ.

*ՍՄԲԱԿ, ի-ա հլ. «կճղակ, ձիու և ուրիշ անասունների ոտքի եղունգը» Ես. ե. 28. Եզեկ. իգ. 11, լբ. 2. Եղն. որից սմբակաճամ Մծբ. կամ սկբակաճա՞ր Եփր. վկ. արև. սալասմբակ Մագ. սմբակակոխ Խոր. Յհ. կթ. սմբակաւոր Վրդն. ղևտ. միասմբակ Նիւս. բն. սմբակած «սմբակակոխ եղած» Վստկ. 178. լայնասմբակ (չունի ԱԲ) Ջքր. սարկ. Բ. 24. գրուած է սնպակ Վրդն. առակ. 25, սմբատակ «սմբակ» Դամասկ.։

=Պհլ. *sumbak «սմբակ» ձևից փոխառեալ. հմմտ. պհլ. sumb, sunb, պրս. سم sum, سُمّ summ, سنب sunb, քրդ. sim, աֆղան. sum, swa, օսս. säft'äg, պեհ. [illegible] safa-, սանս. शफ çaphá- «սմբակ»։ Պհլ. *sumbak ձևը թէև չէ աւանդուած, բայց նոյնն է հաստատում արաբ. سنبك sunbak «սմբակ» (նաև sunbuk ըստ Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. էջ 95)։—Արիական ձևերը ծագում են հնխ. k'apho- բառից, որից նաև հրգ. huof, գերմ. Huf, հասրս. hôf, անգլ. hoof, հոլլ. hoof, հհիս. hofr «սմբակ» (Kluge 225, Horn § 745): Բառս բնիկ հայ լինելու պարագային պիտի ունենար *սափ ձևը։— Հիւբշ. 237։

Böttich. Arica 73, 184 սանս. çapu, գերմ. huf, լիթ. szumpis, հոլ. kopuito «եղունգ», Müller SWAW 38, 578 են

պհլ. պրս. և զնդ. ձևերի հետ։ Նոյնը Justi, Zendsp. 292 զնդ. safa ձևի տակ։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 17 արաբ. sunbak: Lag. Arm. Stud. § 2010 մերժում է զնդ. և սանս. ձևերը և պահում միայն պրս. *sunba, արաբ. sunbak։ Հիւնք. պրս. սիւնպ:

ԳԻՌ.—Կայ միայն սմբակած Ակն. «ոտնակոխ եղած, տրորուած»։

*ՍՄԲՈՒԼ «անուշահոտ մի ծաղիկ. jacinthe, nardus» Գաղիան. բժշ. Վստկ. էջ 109. գրուած է նաև սմպուլ, սումբուլ, սմֆուլ, սնբուլ, սնֆուլ, զմբուլ:

=Պրս. سنبل sunbul «նարդոս ծաղիկը», որից նաև Թրք. سنبل süubül, زمبل; zümbül, سمبل sümbül, քրդ. sunbul, simbel, sumbül, վրաց. სუმბული սումբուլի, ზუმბული զումբուլի, նյն. σουμπούλ, σουμβούλ ևն. ըստ Seidel, Մխ. հեր. § 252 նախնականն է արաբ. سنبلة sunbula, յգ. سنال sanābil «հասկ», ինչպէս որ յն. էլ նոյն ծաղիկը կոչւում է νάρδου στάχυς. ναρδόσταχυς «նարդոսի հասկ»։—Հիւբշ. 277։

ՆՀԲ Թրք. զիւմպիւլ: Lag. Arm. St. § 2011 պրս. sunbul, եբր. šiblet, արաբ. sunbulat, իբր բնիկ սեմական բառ։

ԳԻՌ.—Երև. սմբուլ, Ախց. սիւմբիւլ, Պլ. զիւմբիւլ ևն, իբր նոր փոխառութիւն Թուրքերէնից։

ՍՄԲՈՒԿ «նաւակ». գիտէ միայն Rivola, որից առած պիտի լինի Քաջունի, հտ. Գ, էջ 220։

ՍՄԲՈՒԿ «պատինճան, ֆր. aubergine» ունին միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 107 բ և ՀԲուս. § 2776 (իբր Նոր բժշկարաններից և գաւառականներից)։

=Իբր մեր երկրի համար օտար և նորամուտ բոյս, պէտք է որ ունենայ օտար ծագում։ Ըստ իս արաբ. انب anab «պատինճան» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 75) բառն է, որ առել է նախ հյ. *ամբուկ և յետոյ ա և ս տառերի նմանութիւնից շփոթուելով՝ սըմբուկ:—Աճ.

ՀԲուս. արմատը դնում է սումբ, որից նուազական սմբուկ: Սակայն ինչպէս գաւառական ձևերը, նոյնպէս և այս սումբ արմատը զուտ ենթադրութիւններ են։

*ՍՄՆԱԿ «անծանօթ մի ծաղիկ» Ագաթ. նաև Բժշ. ըստ ՀայԲուսակի՝ § 2779.—Ագաթ. հին տպ. ունի կամնակ, ինչպէս դնում են ՀՀԲ և ԱԲ։

=Պհլ. *sumnak ձևից՝ որ հաստատում է պրս. سمنه sumna «անուշահոտ մի ծաղիկ, souchet» (Steinschneider WZKM 12, 98. չունի ԳԳ)։—Աճ.

ՍՄՆԵԼ «միսը կճմթել». ունի միայն ՓԲ՝ առանց վկայութեան։ Բառ. երեմ. էջ 287 ունի սմնել «ողրել», որի հետ նոյն է (երկաթագիր Մ և Տ տառերի շփոթմամբ) էջ 292 ստնեալ «ողրեալ». բառս մի անգամ էլ յիշուած է անդ՝ էջ 302 վսնեալ «ընտրեալ կամ սմնեալ» ձևով. սրանից երևում է որ ուղիղ ձևն է սմնել. բայց նշանակութիւնը մնում է անորոշ, որովհետև մէկ գրուած է «ընտրել» և մէկ էլ «ողրել». որ գւռ. նշանակում է «ոլորել (ճիւղ ևն)». այս իմաստը իրօք յարմար է ՓԲ-ի տուած նշանակութեան։

*ՍՄՊԱՏԱԿ (սեռ.-ի) «փորձաքար, տճկ. մէհէնկ թաշի» Բրս. գոհ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Պհլ. *sunbātak ձևից, որ աւանդուած չէ, բայց նոյնն են ենթադրում պրս. سنباده sunbāda կամ سباده subāda «է տեսակ կոշտ քարի, զոր յեսան առնեն և ակնագործք փըշրեալ և մանրեալ՝ նովաւ ակունս տաշեն և յղկեն», փոխառութեամբ արաբ. سنباذج sunbāḍaǰ (կամ haǰar-ul-sunbāḍaj) «մի տեսակ քար է, որով սրի ժանգն են առնում, ածելի են սրում և ատամներն են փայլեցնում» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 414 և 727), Թրք. sünpare, səmpara, յետին հայ տառադարձութեամբ (արաբերէնից և Թուրքերէնից) ռմկ. սնպատին, սունպաթին, սնփարա Բժշ., գւռ. զըմփառա, զըմփարա «աւազաթուղթ»։—Հիւբշ. 238։

Ուղիղ մեկնեց նախ Հիւբշ. Pers. Stud. էջ 177։

ՍՄՔԻԼ «քաշուիլ, ցամաքիլ, չորանալ». գործածական է արդի գաւառականներում,

որից **սմքնցուցանել** *«ցամաքեցնել» Վստկ. 44, 135։*

ՆՀԲ **ցամաքիլ** *բառից աղաւաղեալ է կարծում։*

Սնանիլ *տե՛ս Սունի։*

ՍՆԱՐ, **ի** *հլ. (Ոսկեդարում անեզական) «գլխի կողը, ծածրակ, գլխի վերևը» ՍԳր. «անկողնի բարձ» Եղիշ. Ճառընտ. «սարի գըլուխ» Ագաթ. որից* **սնարենց** *«գլխի բարձ» Տիմոթ. կուզ. էջ 95.* **անսնար** *«առանց բարձի» ԱԲ։*

Հիւնք. **քնար** *կամ* **սրունք** *բառից։ Scheftelowitz BB 28 (1904) 284 հրլ.* hnol, *անգսք.* hnoll, *մբգ.* nol *«սնար, գլուխ, ծածրակ» բառերի հետ՝ հնխ.* k'nəl- *ձևից։ Patrubány ՀԱ 1908, 277 հնխ.* kē- *«սուր լինել» արմատից։— Karst, Յուշարձան 409 սումեր.* zana, zanaru *«վեր, վերին»։*

ԳԻՌ.—Հմշ. **սնարք** *«բարձ», Վն.* **սնար** *«յենարան. 2. յենուիլը, կռթնիլը».—ըստ Ամատ. Հայոց բառ ու բան 268 Սլմ.* **սնարք** *«կարճ փայտ, որ չուանով կախում են սայլի ցռուկից և սայլի կանգնած ժամանակ իբրև նեցուկ դնում ցռուկի տակ. տճկ. տայաղ, տայագ» (որ է յենարան)։*

ՓՈԽ.—Հայ բոշ. **սնարք** *«բարձ»։*

ՍՆԳԻՂ *«ձիու խրոխտաբար փռնգալը, խըրխնջալը» Վստկ.։*

ՆՀԲ «իբրու **սրնգել, սոնչել**»:

***ՍՆԳՈՅՐ**, **ի-ա, ո** *հլ. «երեսը ներկելու կարմիր ներկ, շպար» Իմ ժգ. 14 (արձանի երեսը ներկելու համար), Եզեկ. իգ. 40. Ոսկ. ես. եբր. 514. «շիկատակ բոյսը» Գաղիան. (վկայութիւնը տե՛ս Նորայր, Բառ. ֆր. 141 բ). որից* **սնգուրիլ** *«շպարուիլ» Մծբ.* **սնգոյրատակ** *«atropa belladonna L» (Տիրացուեան,* Contributo § 391). *գրուած է նաև* **սնկոյր**:

=Փոխառեալ է իրան. անծանօթ մի ձևից. հմմտ. պրս. شنكار šangār, *արաբացեալ* شنجار šanǰār «anchusa tinctoria, *շիկատակ, շիկխարի, սնգոյրատակ», ըստ Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 925 «փշոտ մարթով մի բոյս է, որի արմատը խիստ կարմիր գոյն ունի և հենց որ ձեռք դիպչի, իսկոյն կարմիր կներկէ. սրանից պատրաստում էր հին ժամանակ մի տեսակ նիւթ, որով կանայք իրենց երեսն էին ներկում»։ Այս բոյսը պատկանում է* **շնխաղողի** *ընտանիքին. պրս.* sagangūr *նշանակում է «շնխաղող» (կազմուած* سك sag *«շուն» +* انكور angūr *«խաղող» բառերից), որից կրճատմամբ կազմուած է ըստ իս* *sangūr—**սնգոյր**:

Նախ Lag. Arm. Stud. § 2012 *տուաւ վերի մեկնութիւնը։ Էմին,* Династическій спис. *1884 (արտ.* Изслед. *էջ 186) կազմուած* **–ոյր** *մասնիկով։ Հիւբշ. 238 վերի նմանութիւնը կատարեալ չի գըտնում։ Հիւնք. պրս.* **ճէնկեար, ժէնկեար** *«նոյն նշ.» և* **սէնկէր** *«կենդանի ինչ կարմրամորթ»։*

ԳԻՌ.—Տմ. **սունգուր**, *որից և* **սունգարիլ** *«շպարուիլ»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. სინგური **սինգուրի** «киноварь»։

***ՍՆԳՈՒՐ** *կամ* **ՍՆԳՆԳՈՒՐ** *«մի տեսակ ձուկ» ըստ ԱԲ, իսկ ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 1125ա «*scinque, *սողուն ինչ Արևելից՝ թլինահալած և շարժող ափրոդիտականին (ըստ կարծեաց նախնեաց)».—Քաջունի, հտ. Գ. 214 գրում է* **սաղանղուր** *և մեկնում է «ձուկն ինչ»։ Այս վերջին ձևը միջոց է տալիս մեզ այստեղ կցելու նաև* **սնղուր** *«թռչուն անստոյգ» (ըստ Ամատունի, Հայ. բառ ու բան 595) Տաղ. «Սնղուր բաղայն երբ բարձրանայր, Ջիր շուքն ի ջուրն տեսնոյր, Գիտէր թէ հաւ էր կուսարար, իջնոյր խեղդէր ի ջուրն ի վայր»։*

=Արաբ. سقنقور saqanqūr *«ձուկն ինչ համգոյն կովադիայի՝ որ կարծեն թէ յառաջագայ ի կոկորդիլոսէ և գոյացեալ արտադրի յաճախ ի ջուր գետոյն Նեղոսի ի սահմանս Եգիպտոսի, և այն՝ որ ի ջուրս գոյանայ, կոկորդիլոս լինի ասեն, և որ ի մէջ աւազոյ,* **սէգանգուր** *եղանի. և է ձուկն ինչ քանակութեամբ փոքր, որ և առաւել ո՛չ մեծանայ» (ԳԴ)։ Այս առասպելական կենդանու վրայ խօսած է նաև Գէորգ դպիր, Գիրք մեծագին և պատուական ականց, Պոլիս 1807, էջ 200, և համարում է «կենդանի իմն նման կովադիայի... զոր մինչ ուտիցեն, ոյժն մերձաւորութեան անզօրին այնպէս*

յաղթական առնէ, որ դադարիլ ոչ գիտէ»։ Այսպէս է ասում նաև Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 898 և աւելացնում է որ թէ՛ արուն և թէ էգը զոյգ ծննդական գործարաններ ունին։

Ուղիղ մեկնեց Նորայր։

*ՍՆԳՐՈՒԵՂ կամ ՍՆԿՐՈՒԻՂ «Ցէյլոն կղզւոյ արտահանուող մի բոյս՝ յիշուած պղպեղի հետ» Խոր. աշխ. 615, «կոճապղպեղ» Ամիրտ.։

=Փոխառեալ իրան. անծանօթ մի ձևից, որի հետ հմմտ. սանս. çr̥ṅgavēra-, պալի siṅgivēra, պհլ. šangavīr, պրս. شنكليل šankalīl, նաև šangalīl, śangabīz, šangawīz, śangavīr, արաբ. زنجبيل zanǰabīl, ասոր. ܙܢܓܒܝܠ, zangabīl, տճկ. zenǰefil, յն. ζιγγίβερις, լտ. zingiber, իտալ. zenzovero, ֆրանս. gingembre, մբգ. gingebere, ingewer, նբգ. Ingwer, հոլլ. gember, անգլ. ginger, հունգ. gyömbér, լեհ. imbier, չեխ. zazvor, ռուս. имбирь են, «կոճապղպեղ» իմաստով։ Այս բոլորի մայրն է համարւում սանս. çr̥ṅgavēra-, որ բուն նշանակում է «եղջիւրաձև» (կազմուած çr̥ṅga- «եղջիւր, բողկուկ»+vēra «մարմին» բառերից) (Boisacq 310, Berneker 259, Kluge 229): Ըստ Seidel § 268 բոյսիս նախահայրենիքը դեռ վէճի տակ է, բայց պէտք է լինի Սոնդեան արշիպեղագոսը և կամ հարաւային Արաբիա։—Հիւբշ. 238։

Պատկ. Խոր. աշխ. 81 սրբագրում է *սնդրուէզ և մեկնում պրս. سندروس sandarūs «resina flava», յն. σανδαράκη, կամ պահելով սնգրուեղ, տալիս է վերի մեկնութիւնը։

ՍՆԴԻԿ «ժիպակ, տճկ. չիվա» Նիւս. կազմ. Տաթև. ամ. 162. գրուած նաև սնտիկ Վստկ. 223։

Klaproth, Asia pol. էջ 104 պրս. zanda «կենդանի» բառի հետ։ ՆՀԲ «որպէս թէ ցնդելի»։ Böttich. Horae Aram. 19, Rudimenta 33 թալմուդի אספדין aspdīk ձևի հետ, որ անստոյգ բառ է՝ ըստ Lag. Arm. Stud. § 2013: Տէրվ. Altarm. 27 և Նախալ. 111 սանս. skanda «սնդիկ» հոմանիշի հետ՝ հնխ. skand «ցատկել, ելնել» արմատից։ Հիւնք. զանդիկ բառից։

ԳԻՌ.—Սեբ. սնքիգ:

ՓՈԽ.—Վրաց. სინდიკი սինդիկի «սնդիկ»։

*ՍՆԴՄԱՑ, ի հլ. «կապ, կապանք». մէկ անգամ ունի Պտմ. աղէքս. 55 (ըստ Տաշեան, Ուսումն. Ստոյն-Կալիսթենեայ, էջ 200, 236 համապատասխան յն. բառն է χόραξ, իսկ էջ 207 σύνδεσμος «կապ, կապանք»), գրծ. սնդմայիւ ձևով։

=Յն. σύνδεσμα «կապանք» բառից տառադարձուած թարգմանութեան ժամանակ. ըստ այսմ մեր բառը ուղղելի է *սինդեսմայիւ և կամ թարգմանչի գործածած ձեռագրում յն. բառը խաթարուած էր և թարգմանիչը չկարողանալով ըմբռնել՝ պարզապէս տառադարձել է սխալ ձևի տակ։

ՆՀԲ դնում է յն. σύνδεσμος «կապ» բառից. անշուշտ աւելի լաւ է դնել յգ. σύνδεσμα ձևը։

Սնդոն տե՛ս Սինդոն։

*ՍՆԴՈՒԿ, ի–ա հլ. «արկղ» Կղնկտ. Վրք. հց. Միխ. աս. Յայսմ. Վստկ. 41 (արևմտեան գրականում սնտուկ ձևով)։

=Արաբ. صندوق ṣandūq կամ ṣūnduq «արկղ, սնդուկ», որ իբրև քառատառ օտար ծագում պէտք է ունենայ։ Կարծում եմ որ փոխառեալ է յն. συνθήκη բառից, որ բուն նշանակում է «համադրութիւն (συν-τίθημι «համադրել, միացնել, կազմաւորել» բայից), կարգաւորութիւն, պայման», բայց նաև «դագաղ». հմմտ. Պլ. սնդուկ, որ թէ հայոց թէ թուրքաց մէջ ունի նաև «դագաղ» նշանակութիւնը։ Արաբերէնից են փոխառեալ նաև պրս. sändūq, թրք. sandəq, գնչ. senduki, նյն. σανδύκιον, σενδοῦκι, σάνδυξ, ռում. sînduk, լեհ. sundak, ֆինն. sunduka, ռուս. сундукъ, վրաց. ზანდუკი զանդուկի են։—Հիւբշ. էջ 277։

ՆՀԲ ումկ. սաճարգ: Lag. Arm. Stud. § 2014 արաբերէնից է դնում։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. սնտուկ. Տփ. սնդուկ, զանդուկ (վերջինը վրացերէնից փոխառեալ), Ալշ. Երև. Հմշ. Մշ. Սեբ. Սչ. Տիգ. սնդուգ, Ննխ. Պլ. Ռ. սունդուգ, Հճ. սոնդուգ, Սվեդ. սնդէօգ, Զթ. սօնդօգ, սօնդոգ. Նոր փոխա-

ութեամբ թուրքերէնից՝ Ղրբ. Ջղ. սանդուղ, Շմ. սանդուխ։—Կայ նաև սնդխտել խ. Վն. «պահել», որ թրք. sandəx (գւռ.) ձևից է ծագում։

*ՍՆԴՈՒՍ «մետաքսէ կտոր, դիպակ. տեկ. ճանճիկս» Նղեկ. ժղ. 10. Գէ. ես. Կղնկա. Հրտր. Էմինի, էջ 138 (Հրտր. Շահն. Ա. 292 սնդոյ ձևով, որ տե՛ս սինդոն բառի տակ)։

=Պհլ. *sundus ձևից, որ աւանդուած չէ, բայց նոյնը հաստատում է պրս. سندس sundus «մետաքսեայ նուրբ կերպաս». սրանից են փոխառեալ յն. σενδές, արաբ. سندس sundus՝ նոյն նշ.—Հիւբշ. 238, 515։

ՆՀԲ յգ. հյց. կարծելով սնդուս՝ ուղ. դնում է սնդու, որ և կցում է սնդոյ, սինդոն բառին. լծ. թրք. սանտալ, արաբ. և պրս. սիւնտիւս։

ՍՆԴՐ անստոյգ և ի հարկէ խաթարուած բառ. մէկ անգամ ունի Սուտ-Սեբ. Հրտր. ՀԱ 1913, 34 «Մատուցանէ նմա պատարագ ոսկի և արծաթ, և զարդարէ զնա ի սնդր և ի վակաս»։

Մառ ЗВО 14, 88 դնում է ասոր. ܚܢܘܪܬܐ xnurtā «ուղարկներ», որ իմաստով անյարմար է. տեղին Թոփճեան, Politische und k'irchengesch. Armen. Berlin 1905, էջ 110 պրս. سندر sndr «խէժի նման մի սաթ»։

ՍՆԴՐԻ կամ ՍՆՏՐԻ «մի տեսակ բոյս. tordylium secacul (ըստ Տիրացուեան, Contributo § 290 tordylium officinale L.)» Բժշ. ունի ՀԲուս. § 2784։

*ՍՆԻԿ «պէտք, կարիք, կարօտութիւն». մէկ անգամ ունի Անսիզք 75 (Ու ես ի սնիկ եմ ի յիմ դրամն [ի պէտս եմ]), 2. «պէտք, գործածութիւն», մէկ անգամ գործածում է Կոստ. երզն. 150 (Ով ունի կին շնացող կամ պոռնիկ, հանց որ ինք ի յայլոց այր եւթայ սնիկ)։ Այս արմատից են ծագում հետևեալ ածանցները. սնկիլ կամ սնգիլ «պէտք ունենալ, կարօտիլ» Շնորհ. առակ. իզ (Թէ սընկիս՝ վառես կրակ [զայլախազի համար է ասում]). Մխ. Հեր. 148 (Այլ յառաջ ջրէ պատրաստ կենայ պարտ է՝ որ չսնկի յայս, զի մահօրն ի մօտ է). Կեղծ-Շապհ. 62 (Գնա և շինէ աւերած երկիրն քո և սամ ձեզ զամենայն պէտք և զանձք, որ և սնկիք դուք). Վստկ. 117, 135, 200 (Զամչի կոտ առնուս և պահես, և երբ սնկիս՝ դու մունֆախղենով թրջեա. Երբ սնկիս՝ կեր, անուշ լինի (զամոնի համար է ասում). Զի որ սնգի ի պառակիլ և ի հանգչիլ). Անսիզք 45, 93 (Եւ թէ չսնկի որ զամէն հայրենեատանն ծախէ. Ով որ որ զաս ունի՝ նա բնաւ ի յայլ գիրք չսնգի). սնկութիւն կամ սնգութիւն «պէտք, կարիք, պահանջ» Վստկ. 39, 158. Անսիզք 31, 33. Սմբ. դատ. 158. սնկող «կարօտութիւն քաշող» Վստկ. էջ 6։

=Ասոր. ܣܢܩ sənəg «զուրկ ու կարօտ լինել. պէտք ունենալ». ܣܢܝܩܐ sənīqā «կարիք՝ պէտք ունեցող. կարօտ», և ܣܘܢܩܢܐ sūnqānā «պէտք, կարիք» (Brockelmann, Lex. syr. 231—2)։—Աճ.

ՆՀԲ ունենալով միայն Վստկ. էջ 135 վկայութիւնը, բառս մեկնում է «փորը պնդանալ, փոր. նեղուիլ»։ Այս նշանակութիւնը անշուշտ հետևցնում է նախ նրանից, որ յիշեալ վկայութիւնը զամոնի համար է ասուած (և զամոնը իբր լուծիչ կարող է գործածուիլ) և երկրորդ՝ թրք. səq-əntə բառի ձայնական նմանութիւնից։ Բայց իրօք Վաստակոց գիրքը բժշկական նպատակ չունի և պահենի պտուղների մասին է խօսում այնտեղ. երկրորդ՝ թրք. səq-əntə «նեղութիւն» շատ պատահական նմանութիւն միայն ունի. և վերջապէս միւս վկայութիւնները և ածանցները բառիս նշանակութեան վրայ կասկած չեն թողնում։ Ուղիղ իմաստով է հասկանում նախ Անսիզքի հրատարակիչը (Ալիշան) և յետոյ Նորայր (տե՛ս Կոստ. երզն. էջ 204)։ Seidel, Մխ. Հեր. թարգմանում է (էջ 105) sīch quālen «նեղուիլ, չարչարուիլ» ըստ ՆՀԲ, որ սակայն ինքն էլ § 421 անտեղի է գտնում։ Քաջունի, հտ. Գ. էջ 220 սնկութիւն դնում է «constipation փորի պնդութիւն»! Միերոպ եպս. Հրտր. Կեղծ-Շապհ. 62 սնկիլ համարում է անհասկանալի բառ։ Բառիս ընդարձակ բացատրութիւնը (ոչ ստուգաբանութիւնը)

վերի ձևով տուաւ Աճառ. Հայ նոր բառեր հին մատ. Բ. 66։

ՍՆԻՔ «պտուղ եփեալ կամ շաքարեալ». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. 220։

Սճղուր տե՛ս Սնգուր, Սնգնգուր։

ՍճՃիկոճ տե՛ս Սիբնկոն։

*ՍՆՈՊԱՐ «գինձ, coriandrum». մէկ անգամ ունի Ոսկիփ. առնելով Իշոխ առորուց. «Եդաւ ի սիրտն բնական ջերմութիւն ըստ կերպի սնոպարի գոյնն թուխ և կարմիր և խիտ և պինդ անյաղթելի»։

=Արաբ. սնըքար, սնէուքար «գինձ»։

Հբուս. § 2786 նոյն է կարծում սնոպրի «փիճի» բառի հետ։ Նորայր ՀԱ 1923, 160 մեկնում է վերի ձևով, բայց դժբախտաբար արաբ. բառը բնիկ աղբիւրներով կամ գիտական տառադարձութեամբ չէ նշանակած, որպէս զի կարելի լինէր ստուգել։

*ՍՆՊԱՏԻՃ տե՛ս Սմպատակ։

=Արաբ. سنباذج sunbāḏaǰ:—Աճ.

Պատկ. Драг. камни, էջ 73 դրաւ պրս. سنباده sunbāda (աւելի ընդարձակ տե՛ս անդ)։ Նոյն է նաև՝

*ՍՆՓԱՐԱ «փորձաքար, լոսիչ և արծնիչ քար» Բժշ. Տաթև. ձմ. կթ. (գրծ. սնփարով):

=Թրք. سنباره sənpara, ռմկ. սըմփարա «աւազաթուղթ». աւելի ընդարձակ տե՛ս սմպատակ:

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍՆՔՆՈՏ «երքինոտ». յիշում է Տաթև. հարց. 371, իբր բացատրութիւն Երքուճոտ բառի. նոյնպէս և սճքռճոտ «որքինոտ», յիշում է Բառ. երեմ. էջ 256 ոrքիւճոտ բառի բացատրութեան մէջ. նոյնը վրիպակով էջ 252 գրում է ռճքիւճոտ «ոնքոռնոտ». երկուսն էլ ցոյց են տալիս որ բառը գործածական էր ժամանակակից լեզուի մէջ։

*ՍՈԹ «պինդ, կարծր, հաստատուն» Անյ. հց. իմ. Յայսմ. որից սոքեալ «հաստատուա՞ծ» Վեցօր. 195 (Ոչ եթէ միայն ի լերինս մեծամեծս պարտիմք պարմանալ, որք բոլորեալն և սոթեալն ի բարձրաբերձ բարձրութիւն ամպոցն հասանեն). սոքաճէr «խիտ կամ կարծր մազերով» Մագ. թղ. 127.— գրուած է նաև սութ, սոք և սաք: Երկուսը միասին գործածուած է Յայսմ. սեպ. 23. «Այնքան սաթ և սոթ է կճղակն՝ որ աննման է» (ընձուղտի համար է ասում)։

=Պհլ. *saft ձևից, որ թէև աւանդուած չէ, բայց նոյնն է հաստատում պրս. سفت saft «հաստատուն, ամուր, հոծ, խիտ». վերջին նշանակութեան բոլորովին համապատասխան է գալիս հյ. սոքաճէr: Իրանեան ձևի դէմ հայերէն սպասելի էր *սաւք> *սօք և ըստ իս այս էր նաև բառիս հնագոյն ձևը, որ յետին գրիչների մօտ աղաւաղուելով դարձաւ սոք: Բնիկ ձևի հետքերը պահում են դեռ սութ և սաք գրչութիւնները։— —Աճ.

ՆՀԲ լծ. իտալ. sodo, լտ. solidus «հաստատուն»։

ՍՈԹ, ի հլ? «ուժեղ մրրկաշունչ քամի». նորագիւտ և անկախ չգործածուած բառ, որ անուղղակի կերպով ակնարկում է միայն Օրբել. հրտր. էմինի, էջ 6, Սոքք գաւառի անուան ստուգաբանութիւնը տալ ուզելով. «Սոթից գաւառ, որ սակս հանապազորդեան բքոց և դառնաշունչ օդոցն կոչեցաւ Սոթք»։

ՆՀԲ առանց մտադիր լինելու ակնարկին՝ սոք կցում է նախորդ «պինդ, կարծր» բառին, որ սրա հետ կապ չունի։ Հմմտ՝.

ԳԻՌ.—Նբ. սոք «դառնաշունչ արևելեան քամի Սևանի վրայ, որի ժամանակ նաւագնացութիւնը անկարելի է դառնում և գրեթէ ժայռերն են տեղահան լինում» (Հովիւ 1906, 116, նաև Ազգ. հանդ. ժէ 54)։

ՍՈԹՈԹ «ամփոփ». մէկ անգամ ունի Վստկ. 199՝ որ նկարագրելով լաւ ձիու արտաքինը, ասում է. «Ջուքն (ամորձեաց պարկը) սոթոթ և հաւկիթն մեծ և պինդ, և հաւկըթին բնաջեղքն հաստ և ուժով»։ Սրա բայական ձևն է *սոքոքել «ամփոփել», որ հնից աւանդուած չէ, բայց միջին ձայնաւորի անկումով տուած է մհյ. սոքքել «ամփոփել, վերև քաշել, հանգրիճել» Վստկ. 20: (Ջներքին շուրթն կալ և ձիգ ի դուրս քարշեա և պահ մի ի պինտ կալ և փրթո՛. եթէ շոյտ քարշէ ի վեր պշուրթն և սոթթէ յիւր տեղն...)։ Շատ սովորական է նոր գաւառականներում։ Ունինք նաև սոքոք՝ անձի համար

իբրև ածական գործածուած. «Երկու սև արք երկայնք և սոթոթք և աՀաւորք» (սատանայի Համար ասուած) Վրք. և վկ. Ա. 648։

ՆՀԲ առաջին վկայութեան մէջ ձուճն բառի տեղ ունենալով ձուքն, խօսքը մնում է անիմաստ. և այսպէս անյայտ նշանակութեամբ սորոք միացնում է սոք «պինդ» բառին։ Առանձին է դնում սորտել։

ԳՒՌ.—Գնձ. սօ՛րօր, խուչ. սօրօրից «լաւ ու կոկիկ Հագուած, շիք». բայական ձևով Պլ. սօրդել, Ասլ. սէօ*դէ՛լ, Սեբ. սօդդել, Զթ. սրվիլ, Արբ. սօփդել «թևերը վեր քաշել, Հանգրիճել» (նաև Պլ. «Հաւը փետրատել», Եւդ. Զն. Պլ. «կողոպտել»), որից սորտուիլ, սորվըտիլ, սոքտոտրիլ, սոքտըրտել:

ՓՈԽ.—Կապ ունի՞ վրաց. ხოთო սոքի «գեղեցիկ քիթ» (Չուբինով[2], 1189).—Եթէ այո, ներկայացնում է մեր բառի պարզ արմատը։

*ՍՈԽ, ո Հլ. (յետնաբար ի Հլ.) «սոխ» Թուոց ժա. 5, Ոսկ. մ. ա. 8, Կոչ. էջ 97. որից մկնսոխ կամ մկնասոխ Վստկ. էջ 120։

=ՊՀլ. *sōx ձևից, որ աւանդուած չէ. սակայն նոյնն է Հաստատում պրս. سوخ sōx «սոխ». բառիս ծագումն ու ստուգաբանութիւնը յայտնի չէ։—Հիւբշ. 238։

ՆՀԲ յիշում է պրս. սուխ, թրք. սօղան և վրաց. խախու Համանիշները։ Պրս. ձևն ունի նաև Lag. Beitr. bktr. Lex. 21: Մորթման ZDMG 24, 80 նն թրք. soγan «սոխ» բառի Հետ, ինչպէս ունի նաև Գազանճեան, Արև. մամ. 1907, 934—5. իսկ Յուշարձան 325 Հայերէնից՝ Հին ժամանակ կատարուած փոխառութիւն է Համարում։ Patrubány ՀԱ 1908, 213 Հնխ. ak'ēo «սուր լինել» կամ k'eμo «ուռչիլ» արմատից։ Кипшидзе, Грам. мингр. 1914, էջ XX սոխ=սոխի յաբեթականից Համարում է անցած պարսկերէնին (Մառի կարծիքն է)։

ԳՒՌ.—Ալշ. Հճ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. սոխ, Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ. սօխ, Մկ. Տիգ. Տփ. սուխ, Ակն. Հմշ. Սեբ. սէօխ. Մրղ. սուէխ, սէօխ, Զթ. Սվեդ. սիւխ, Ասլ. սէօ՛խ, Ագլ. սուն: Նոր բառեր են սոխոտծ, սոխաջուր, սոխեպլուզ, սոխեոց, սոխուկ, սոխցեցկոց: (Նկատելի է որ այս շատ Հասարակ բառը, որ մինչև անգամ Պլ. և Ննխ. պաՀուած է, անՀետ կորած է Ղրբ. և Շմ., փոխանակուելով Ղրբ. Թրք. սօ՛ղան և Շմ. կուծու՛ (<կծու) բառերով։ Սրա պատճառը ըստ իս պէտք է վերագրել euphémisme-ի. —արևելեան Թրք. sóx (=օսմ. sóq «կոխիր») առիթ է տուել անպարկեշտ Համարելու բառիս գործածութիւնը. Հմմտ. տաճկական Հանրածանօթ առածը՝ բառիս վերաբերմամբ. Ermeninin dilini seveyim, ki soγana sox derler, sarməsaγa soxdur—Հայի լեզուն սիրեմ, որ soγan-ին սոխ (=Թրք. «կոխիր») է ասում, sarməsaγ-ին («սխտոր») soxdur (=Թրք. «կոխել տուր»)։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. նգ. سوخاریج soxarīǰ «սոխառած» (Յուշարձան 329), Բալուի Թրք. գւռ. soxraǰ «սոխրած». տեղիս Հայերը գործ են ածում ոչ թէ սոխրած, այլ խշիկ (Հաղորդեց ՅովՀ. Մանուելեան)։

ՍՈԽԱԿ (ի-ա Հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.-ի) «ծիրանեակ թռչունը, լտ. purpurio» Օր. ժդ. 17. Ղևտ. ժա. 18. «բըլբուլ» Վեցօր. 172. Ոսկ. փիլիպ. (նոր գրականում վերջին նշանակութեամբ միայն).—գրուած է սողակ (Կ. Սարաֆեան, Բանալի գիտութ. Սանկպետ. 1788, էջ 111)։

Lag. Beitr. bktr. Lex. էջ 21 պրս. *sōxa ձևից՝ իբր պրս. surx, զնդ. suxra «կարմիր» բառից։ (Հիւբշ. 238 յիշում է այս մեկնութիւնը և մերժում. թէև ընդունում է որ Հայերէն բառը իրանական փոխառութիւն պէտք է լինի)։ Մառ ЗВО 5, 317 պարզապէս զնդ. saēnа «սահել» բառի Հետ. իսկ Грам. др.-арм. 29 աւելի զարգացնելով իր ասածը, Հին ձևը Համարում է *սաէնխակ, որ կցում է զնդ. saēnа «սահել» բային։ Patrubány ՀԱ 1908, 153 խօսիմ բայից՝ իբր խօսակ։—Հիւնք. պրս. سخن suxan «խօսք» բառից, իբր Հյ. խօսնակ: Այսպէս նաև Կուրտիկեան, Արևելք 1899 նոյ. 18։

ԳՒՌ.—Ախց. սօխակ:

ՍՈԿԱՍ «մի տեսակ բոյս. ֆր. laiteron». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 220։

*ՍՈԿՔՈՎԹ. անծանօթ նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Սաւն. 56, 58. Քանզի որ երևեցաւ նմա ի սոկքովթ թաթ ձեռին գրել ի սալ որմին՝ որպէս Բաղդասարայ, ո՛չ հեռացաւ. Գուցէ գթեցից ընթանալ ընդ անկոխս սոկքովթ (լուսանցքում մեկնուած են «խորան, տաղաւար»)։

=Եբր. סכות sikkūt, ըստ ոմանց sokkōt. «վրան կամ տաղաւար, որ խարայելացիք անապատում իրենց հետ էին կրում»։—Աճ.

ՍՈՂ «փորի վրայ քսուելով երթալը» փարպ. «սողացող» Պտմ. աղէքս. 7 որից սողալ Ոսկ. մ. բ. 27, աւելի գործածական՝ սողիլ «փորի վրայ երթալ, կամացուկ ներս մտնել, սպրդիլ, սողոսկիլ» ՍԳր. Սեբեր. Ոսկ. մ. գ. 27. «երեսի վրայ ընկած աղաչել» Գ. մկ. ա. 10. սողեցուցանել Կոչ. սողուն «զեռուն» ՍԳր. Կոչ. սողնական «սողացող» Անան. պետր. սողնական ախտ «քաղցկեղ» Փիլ. ժ. բան. սողնակ «սողուն» Վանակ. յոբ. «նիգ, պարզունակ» Վրք. հց. բ. 189. Ոսկիփ. Յայտ. փետ. 14. գետնասողութիւն Ոսկ. բ. կոր. դիւրասողութիւն Երզն. քեր.—սողալ նշանակում է նաև «կաղալ» Ոսկ. մտթ. 743, որից սողուն «կաղ» Կոչ. 388. Վրք. հց. ա. 218 (հմմտ. ՀԱ 1910, 369 բ), «ոտքերը բռնուած անդամալոյծ» Շիր. քրոն. 72։ Այս արմատից աճած ձևեր են՝ ՍՈՂԿ, որ գտնւում է միայն սողկազնաց «հողի երեսից իբր սողալով գնացող, երեսկունկ մեծացող (բոյս)» Վեցօր. 96, սողկական «սողալով եղած» Ոսկիփ. բառերի մէջ.—ՍՈՂՄ, որ գտնւում է միայն սողմիլ «սողիլ, սողոսկիլ, սպրդիլ, կամացուկ ներս մտնել» Ոսկ. մ. բ. 12, էջ 557 բառի մէջ. «Եւ տես զկարդ ղամենայն ղարիս թողեալ և ղայն եւթ դնէ՝ դեռ առժամայն սողմեալ մտեալ արծարծէր». (Վարդանեան ՀԱ 1921, 604 ուղղում է պարզապէս սողեալ մտեալ, քանի որ սողմիլ ձևը բնաւ ուրիշ տեղ գործածուած չէ մեր գրականութեան մէջ).—ՍՈՂՈՍԿ, որից ծագում են սողոսկիլ «սահիլ, ընկնել, ներս սպրդիլ» Նիւս. կազմ. Շիր. քրոն. իգն. Երզն. մաթ. սողոսկուտ «լպիրծ» Մագ. թղ. 145. Երզն. քեր. սողոսկումն Փիլ. սողոսկանք Անան. եկեղ. սողոսկիչ Լմբ. առակ. դիւրասողոսկելի Մաքս. եկեղ. նոյն են նաև սողուսկ «լպրծուն» Փիլ. լին. ա. 41, կրճատ սղոսկել Երզն. մաթ.։

Հնիրից Տաթև. հարց. 216 սողուն մեկնում է «կա՛մ զի սողալով գնան կամ սղացեալ են ոտիւք կամ զի սուղ են ձայնիւ»։ Sehröder, Thesaur. 45 սողալ դնում է սեմ. zxl (>եբր. זחל zxl, արաբ. زحل zaḥl, ասոր. ܙܚܠܐ zxlā) «սողալ, սահիլ, հոսիլ» արմատից փոխառեալ։ Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 22 սողուն համարում է ս բնաձայնից։ ՆՀԲ սողուն լծ. թրք. սողուլճան «բոտոտ»։ Տէրվ. Altarm. 98—99 և Նախալ. 110 հնխ. sar, sarp արմատից է հանում՝ հյ. սողալ, սողոսկել, սողոպել, սահիլ, սուրհիալ են, սանս. sar, sarp «սողալ», sarpa «օձ», յն. ἕρπω «սողալ», ὀρπετόν «սողուն», լտ. serpere «սողալ», serpens «օձ»։ Հիւնք. սողալ և սողուն հանում է ձող բառից։ Patrubány SA 1, 196 յն. κόλαξ «շողոքորթ», κολακεύω «շողոքորթել» բառերին ցեղակից։ Գազանճեան, Տարեց. Պապիկեան 1905, 125 և Արև. մամ. 1907, 934—5 սողալ=տճկ. սիւրմէք «քշել», սիւրիւնմէք «սողալ»։ Karst, Յուշարձան 426 սողուն=թրք. yəlan «օձ»։ Petersson KZ 47, 256 սանս. tsárati լիթ. selėti, զնդ. sravant. «սահիլ, սպրդիլ» բառերի հետ, հնխ. t-sol- արմատից։ Կրկնում է նոյնը Pokorny 2, 505 հնխ. sel- «սահիլ, սողալ» արմատի տակ, որ ad- «դէպի» նախդիրով տուել է d-sel-, յետոյ t-sel- և ts ձայնախմբի միացմամբ հյ. սողալ: Իր մեկնութիւնը մերժում է Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 84 և այժմ էլ համեմատում է լիթ. szŭlỹs «քառատրոփ ընթացք», լեթթ. sŭlis «քայլ», մրգ. schel «ցատկոտող» բառերի հետ։

Գ.ԻՌ.—Ջղ. սողալ, Մշ. սողալ, սօղալ, Ախց. Երև. Ալշ. Խրբ. Կր. Մկ. Ննխ. Պլ. Սեբ. Սլմ. Վն. Տփ. սօղալ, Տիգ. սօղոլ, Ասլ. սէօ–

ղալ, Սվեդ. սուղիլ, Ջթ. սուղօլ, սուղոլ, Մրղ. սօղղալ, զօղղալ: Նոյն արմատից են նաև սող լինել Ղզ. «սահիլ», սող տալ Ղզ. «սողալ», սողան Վն. «սողացող (անասուն)», սողսողիկ Վն. «մողէս», Գոր. Ղրբ. փուռուսօղ տալ «փորի վրայ սողալ»=Շմ. փօռասօխտ, որ ձևացած է գւռ. փոռասող և փոռասոք բառերի խաչաձևմամբ. վերջապէս Թրքական ձևով Հճ. սօղուլմիշ նօլ «սողալ»։

Փ Ո Խ.—Սողուն բառը անցած է Ս. Գրքի քրդ. թարգմանութեան մէջ. Հէմի չարփէ հայվանէդ արտէ ու ճանավարան ու սողունան (Ամենայն չորքոտանիք երկրի և գազանք և սողունք) Գծ. ժ. 12, ժա. 6։—Պատահական նմանութիւն ունի Կազանի Թթր. شوغالاق šoγalaq «սահուն»։

ՍՈՂԱԿԱՆ «զիլութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 288։

*ՍՈՂԷՆ «խողովակ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Կնիք. հաւ. 108. «Ո՛չ բղխմամբ սերմամբ՝ ըստ օրինակի ամուսնութեան, այլ հանգուցեալ ի Մարիամ զօրութեանն... ո՛չ որպէս ընդ սողէն անցեալ, որպէս Վաղենտիանոսք և Սոյդանացիք և Մարկիոն հայհոյեն». նշանակութեան համար հմմտ. Ոսկ. մտթ. գ, էջ 48. «Որք ասենն եթէ իբրև ընդ ցնցուղ ինչ էանց Քրիստոս»։

=Յն. σωλήν «խողովակ, անցք»։—Աճ.

Նորագիւտ բառիս նշանակութիւնը ճշտեց Ա. Զամինեան (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 101)։ Յունարէնի համեմատութիւնը վերջնականապէս հաստատում է այս։

ՍՈՂԻԿ «զուիրակ». ունի միայն ՓԲ. չգիտէ ՀԲուս.։

—ՍՈՂԿ Տե՛ս Սող։

—ՍՈՂՄ տե՛ս Սող։

ՍՈՂՈՅ «ծառ ինչ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 220։

—ՍՈՂՈՍԿ տե՛ս Սող։

ՍՈՂՈՓ «չոր կամ սահո՞ւն». նորագիւտ բառ. մէկ անգամ ունի Վստկ. էջ 222. Մազն ի չափն թանձր և սողոփ (լաւ տեսակի շան համար է ասում)։

ՍՈՃԻ «վայրի պիտակենի, pinus» Արիստ. աշխ. Մագ. Թղ. 221. որ և շոճ Ագաթ. շոճի Նոնն. էջ 81. Ածար. կարկտ. և կիպր. Պղատ. օրին. 118. Պտմ. վր.—շոճի ձևի մէջ շ ծագած է նախաւոր ս-ից՝ յաջորդ ճ-ի ազդեցութեամբ. հմմտ. աստուճ>աշտուճ, աստիճան>աշտիճան, *պատասան>պատշան, և մինչև անգամ գւռ. սուչուխ>չուչուխ:

Pictet 1, 233 ռուս. сосна ձևի հետ պրս. sōxtan «այրել» բառի մօտ։ Lag. Beitr. bktr, Lex. 21 çuč արմատից, իբրև զնդ. saočya «այրելի»։ Վերջին մեկնութիւնը Հիւբշ. 238 յիշում է ու մերժում։ Patrubány ՀԱ 1908, 246 հնխ. k'euo- «ուռչիլ» արմատից։ Պատահական նմանութիւն ունի պրս. ساج saǰ «եբենոսի նման հնդկական կարծր մի փայտ»։ Բայց թուի թէ մի կապ կայ սոճի, փիճի, ճոճի եռեակ ծառանունների -ճի վերջաւորութեան մէջ։

Գ Ի Ռ.—Խտչ. շօճի:

Փ Ո Խ.—Վրաց. իմերել. օսս. սոճի՝ նոյն նշանակութեամբ։

ՍՈՄ «փորձ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 288։

*ՍՈՄԱՐ «մի տեսակ չափ է» Դրնղ. 36. Մէկ սոմար ցորեանն, որ է չորս գրիւ. Նոյն, էջ 159՝ Երեսուն սոմար, որ տեղացս չորս քիլան է։

=Վրաց. სომარი somari «6 փութ առնող չափ (ցորենի եւ)»։—Աճ.

Գ Ի Ռ.—Երև. սօմար:

ՍՈՅՁ «խորը մտնել, ծածկուիլ» Շիր. «գետնի տակ ծակ. որջ» Փիլ. լին. որից սուզանել «խորն իջնել, ընկղմիլ» Առակ. իզ. 26. Ագաթ. սուզել Խոր. Նար. Արծր. սուզական Խոր. աշխ. Գնձ. ճարտարասոյզ Եփր. թգ. 418. ծովասոյզ Փարպ. Վրդն. պտմ. ճշմարտասոյզ Եփր. թգ. ջրասոյզ Կղնկատ. ձիւնասոյզ Ագաթ. ոռչասոյզ Մագ. իրասոյզ Մծբ. խորասոյզ Եփր. ծն. անսուզան Ճառընտ. սուզակ, սուզանաւ (նոր բառեր) են։

R. Ellis, The sources of the Etrusk. էջ 68 եւրոպ. suθi «շիրիմ»=հյ. սոյզ =վէլշ. cudd «condere կառուցել (շիրիմ եւ)»։ Հիւբշ. ցուցանել բայից։

Bugge, Etr. u. Arm. 79 և KZ 32, 38 եարուսկ. suϑi, s'usi «շիրիմ» բառի հետ՝ յն. χεύθω «ծածկել, պահել»։ Յոյն ձեւի հետ համեմատութիւնը տե՛ս և Pedersen KZ 38, 381, որի վրայ Liden, Arm. St. 122—3 և Meillet BSL № 79, էջ 5, ուր բոլորովին անճիշտ է համարւում այս համեմատութիւնը։ Պատահական նմանութիւն ունի թրք. süz-mek «քամուիլ»։

ՓՈԽ.—Փառնակ, Անահիտ 1906, 233 մեզանից է դնում ալրան. zus «սուզանիլ»։

ՍՈՅԷ «պսակ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 288։

ՍՈՅԼ «սուլել, շվվացնելը». արմատ, որ հների մօտ գործածուած չէ, բայց ընդունուած է նոր գրականում. որից սուլել (գրուած նաև սուղել, սուղղել, սղալ) «շվվացնել» Փիլ. Յհ. իմ. Սարգ. Գէ. Ես. սլել Մագ. սուլիչ Լմբ. առ. սուլումն կամ սուղումն Պիտ. փիլ. Մագ. Վրդն. ծն.—սրա կրկնակն է սողալ, որ տե՛ս սղալ:

Bōttich. Arica 84, 408 և Lag. Urgesch. 1007 պրս. سفلیدن siflīdan «սուլել»։ Հիւբշ. 239 դժուար է գտնում այս մեկնութիւնը։ Հիւնք. հյ. սրինգ բառից, ինչպէս որ յն. συρίζω «սուլել» ծագում է σῦριγξ «սրինգ» բառից։ Karst, Յուշարձան 424 թթր. yil, sil «քամի, շունչ, շտապել» բառի հետ։ Պատահական նըմանութիւն ունին լտ. sibilare, գռ. լտ. sifilare, որից ֆրանս. siffler «սուլել», վրաց. სივილი սիվիլի «սոյլ, շաչիւն (օձի, նետի)»։ Petersson, KZ 47, 255 սանս. çūt-kārá «սոյլ», çv-ásiti «շնչել, փնչել», լիթ. šv-ilpti «շրթունքներով սուլել», շվ. hvissla, անգսք. whistlian «սուլել» բառերի հետ։ Կրկնում է Pokorny 1, 475, պարզ արմատը դնելով հնխ. k'u-, k'eu- «սուլել»։

ԳԻՐ.—Կրկնաբար ունինք սլվլանք «սոյլ, սուլումն, sibilatio» (Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հյ. 494 ա), սլվլումն «սոյլ» (Վարդան Յունանեան, Ձեռքածութիւն 1671, էջ 332, յիշուած իբր ռմկ. բառ), սլվլել Սվեդ. Զթ. «սուլել», Հմշ. «ուրուրի կամ այլ թռչունի սուլելը», սլվլուկ Սվեդ. «սրինգ» և յատկապէս՝ Վն. սուլսուլել «սուլէլ»։

+ՍՈՅՆ (հոլովւում է սորին, սմին, սովին կամ սովիմբ, սոքին, սոցին, սոցուն կամ սոցունց, սոքիմբք, սոքումբք կամ սովիմբք) «նոյն այս, էլի այս» Ես. քր. Խոր. Եղիշ. որից սոյնպէս ՍԳր. սոյն օրին «այսօր իսկ» Հուսթ. գ. 18. սոյն օրինակ Գ. մկ. գ. 24. Ես. քր. և պտմ. Ագաթ. Բուզ. զսոյն ճետայն Նիւս. բն. Դիոն. ածայ.։

=Բնիկ հայ բառ. կազմուած է -ին մասնիկով՝ սա դերանունից, որ այստեղ երևան է գալիս իր նախնական սո-<հնխ. k'o- ձեւով. կազմութեան և գործածութեան մասին տե՛ս ինչ որ ասուած է դոյն բառի տակ։

Բառիս ընդարձակ քննութիւնը տե՛ս Meillet MSL 10, 241—271, յատկապէս էջ 257—8, Pedersen, Հայ. ցուց. դեր.։

ՍՈՅՐ «արագ վազելը». արմատ առանձին անգործածական, որից սուրալ կամ սուրճալ «վազել, սլանալ» Եզն. Խոր. ա. 10. Փիլ. լիւս. 152 (սուրճալ ձևը թուի թէ ունի Նորագիւտ բ. մնաց. իգ, 12, իսկ սուրճանալ Ոսկ. փիլ. էջ 482). արշաւասոյր Ագաթ. Յհ. կթ. գաղտասոյր «ծածուկ ներս սպրդող» Ղևոնդ։

ՆՀԲ լծ. թրք. սիւրսալ, սէյիրթմէք, լտ. curro, յն. τρέχω։ Տէրվիշ. տե՛ս սողալ: Հիւնք. սուր բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 334 դնդ. sri «յառաջանալ, թափանցել»։ Պատահական նմանութիւն ունին արաբ. سرع sar', سرعت sur'at «արագ ընթանալ», վրաց. სრიალი սրիալի «նետի, գնդակի, մարդու շաչելով թռչելը, յարձակիլը»։

ԳԻՐ.—Ոզմ. (ծծկ.) սուրալ «փախչիլ»։

ՍՈՅՔ «լոյսք». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 288։

ՍՈՆԹ «կրօնապէս բաժանեալ, հերձեալ». իբր Սասոյ գւռ. բառ յիշում է Մխ. այար. մեկնելու համար Սոնթ ցեղանունը. «Ոմանք կոչին Սոնթ՝ ըստ Սասցւոց կոչելոյն և բարբառոյն, որ ասի բաժանեալք կամ թափեալք»։

Ըստ Ադոնց ՀԱ 1912, 160 և 270 Սոնթը գնչուների մի ցեղ էր՝ հաստատուած Հայաստանում։ Սա Sinte բառն է, ո-

րով գնչուները անուանում են իրենց. ծագում է հնդկական Sindi ցեղանունից։

*ՍՈՆԻՃ «արջնդեղ, լտ. nigella sativa L, ֆր. gerzeau կամ nielle, տճկ. չէօրէկ օթի» Գաղիան. Գէ. եւ. Բժշ. Վստկ. 223. որ և շոնիզ (գրուած սոնի՞r՝ Վստկ. 219)։

=Պհլ. *sōnīč ձևից, որ թէև չէ աւանդուած, բայց հմմտ. պրս. سونیز sōnīz կամ سنیز sunīz «արջնդեղ», սանս. çaṇija «սև պղպեղ», և պրս. ձևից փոխառութեամբ՝ քրդ. šuniz, արաբ. شونیز šūnīz «արջնդեղ». վերջին ձևից է հյ. շոնիզ:—Հիւբշ. 273։

Նախ ՆՀԲ յիշում է պրս. սիւնիզ: Lag. Arm. Stud. § 1707 աւելացնում է նաև արաբ. ձևը։

ԳԻՌ.—Մշ. սոնիչ, Երև. սէվասօնին, Կր. սէվսօնին, Վն. սեվսունին, Ագլ. սէվսm՛նին, սէվշm՛նին:

ՓՈԽ.—Վրաց. სონჯი սոնչի, სოლონჯი սոլինչի (<*սոնիչի>*սոնինչի), სოინჯი սոինչի «чернуха, nigella» եթէ միջին պահլաւերէնից չէ փոխառեալ, այն դէպքում հայերէնից է։

*ՍՈՆՈՊՐԻ (գրուած նաև սնովպար, սինոպրի, սոնոպար, սնօպար, սօնապարենի) «փիճի ծառը, pinus» Օրբել, հրտր. էմինի, էջ 304 (սնոպար մայրափայտ). Վստկ. 42, 58, 107. Լծ. փիլ.—բառս սխալ գրչութեամբ եղել է նոպարենի (ՀԲուս. § 2215), որ 20 տարի առաջ ուղղել էի սնոպարենի, նոյնը յետոյ Նորայր ՀԱ 1923, 160։

=Արաբ. صنوبر ṣanaubar «փիճի», արդի պրս. sinoubär «եղևին»։—Հիւբշ. էջ 277։

ՆՀԲ ունկ. սէնէվպէr, սէնէվիr: Պատկ. Истор. Монгол. էջ 43 արաբերէնից։ Նոյնը նաև Lag. Arm. Stud. § 2020։

ՍՈՆՔ «սատուար, յոյր, գէր, թաւ» Նչ. քեր. «երեք երկար վանկերից բաղկացած բառ» Թր. քեր. որից սոնքանալ «գիրանալ, թաւանալ, սատուարանալ» Ոսկ. ա. թես. թ. Ա. Կոր. ժգ. Եւագր. Փարպ. սոնքանձև «տնկուած, հաստ» (թութակի կտուցի համար է ասուած) Կղնկտ. հրտ. Շահն. Ա. 322.—գրուած է սունf «molossus, pes carm». (Cl. Galano, Gram. et log. inst. Romae 1645, էջ 24բ)։

Տէրվ. Altarm. 4 և Նախալ. 73 f մասնիկով սոն արմատից. հմմտ. սանս. çūna «ուռած, փքած», çū «ուռիլ», çūnya «պարապ», յն. κενέος «պարապ», հյ. սին են, իբր հնխ. çu, çvan արմատից։ Հիւնք, սունկ կամ սպունգ բառից։

*ՍՈՆՔՈՆ «մի տեսակ բոյս. լտ. cicerbita, sonchus, տճկ. պագլէթի ճէհուտիէ». ունի միայն ՓԲ։ (ՆՀԲ սունկ բառի տակ յիշում է սոկաս «sonchus» Գաղիան.)։

=Լտ. sonchus կամ յն. σόγχος հոմանիշից։

ՍՈՊԱԼ «ցնծալ». ունի միայն ՓԲ։

ՍՈՊԱԲԱՆ «վիպարան. պատմագիր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 288։

[ՍՈՊԵԼ «համարձակիլ, յանդգնիլ». անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Ոսկ. ես. էջ 264. «Որք գառագղի և կարկնի և սկտեղ և լկան և այլ ինչ այսպիսեաց սոպեն նմանեցուցանել զերկիր»։ Կարելի էր կարդալ նաև այսպիսեացս ոպեն, որով բառը կլինի ոպել:— Այս ընթերցուածը ունի ՆՀԲ. բայց տպագրում այժմ գտնում ենք «...այլ ինչ այսպիսեաց սովոր են նմանեցուցանել» (տե՛ս լիկն բառի տակ)։ Ըստ այսմ ԱԲ ջնջած է այս բառը։]

ՍՈՊՌ «բիրտ, կոպիտ» Մեծոփ. յիշ. 85. Ես. պտմ. 44. Ջբր. սարկ. Գ. 40. Առաք. պտմ. 348. Յայսմ. նոյ. 29, փետ. 19, 27. որից սոպռութիւն Ես. պտմ. 19 (երկուսն էլ նորագիւտ բառ)։

ԳԻՌ.—Ակն. սօրռ, Երև. սօպռ «բիրտ, կոպիտ», Ղրբ. սո՛ւպուռ «աներես, անամօթ»։

ՍՈՌՈԹԱՅ «խուճապ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 288։

*ՍՈՍ, ի հլ. «60 տարուայ մի շրջան՝ ըստ քաղդէական հաշուի» Եւս. քր. ա. 11. Արծր. հրտր. Պատկ. էջ 21. Սամ. անեց. 12. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Յն. σῶσσος, լտ. sossus, նոյն նշանակութեամբ. սա էլ փոխառեալ է քաղդէարէնից. հմմտ. ասուր. śuššu, šušu, որ նշանակում է «վաթսուն» և է բաբելական Ꭹ գաղափարանշանը (Delitzsch, Assyr. Hndwört. 694): Բոլորի աղբիւրն է սումեր. šuš «վաթսուն», որ կազմուած է uš «երեսուն» բառի

կրկնութեամբ (իբր uš-uš 30+30). իսկ uš «երեսուն» բառն էլ յառաջանում է a «տասը» xeš «երեք» բառերից (Bertin, Lang. of the cun. inser. էջ 7)։—Հիւբշ. 380։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍՈՍԽՄ «անծանօթ մի բոյս, որ աղալով հաց են պատրաստում» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2794։

ՍՈՍԻՆՁ, ո հլ. «կպցնելու մի նիւթ է. տճկ. թութխալ» Ես. խդ. 13. Փիլ. Յայսմ. որից սոսնձել Մեկն. ղկ. սոսնձմունք Պիտ. սոսընձային, սոսնձանման (նոր բառեր)։

Patrubány ՀԱ 1908, 343 հնխ. ék'oi «ուտել»>սինձ բառից կրկնութեամբ։ Տե՛ս և սինձ:

ԳԻՌ.—Զղ. սոսինչ (ձ>չ ձայնափոխութեան համար կարելի է համեմատել Երև. սպիտակուչ<սպիտակուց, դ'եղնուչ<դեղնուց, Պլ. անքամալուչ<անդամալոյծ):

ՍՈՍԿ (յետնաբար ո հլ.) «միակ, պարզ, լոկ» Յոբ. լգ. 21. Ոսկ. անոմ. Բրս. հց. «զուրկ» Ոսկ. յհ. ա. 17. Պիտ. Վրք. հց. «հասարակ անձ, ռամիկ» Պրպմ. Ղևոնդ. Սարգ. «հետևակ, հետիոտն» Արիստ. աշխ. «զուր, պարապ տեղ» Բրս. հց. Սարգ. իգն. որից սոսկաբար Ոսկ. յհ. ա. 14, 19. 36. սոսկագոյն Ագաթ. սոսկութիւն Եւս. պտմ. սոսկանալ «մերկանալ, թափուր մնալ» Եղիշ. միանձ. Ոսկիփ.։

Հիւնք. ոսկր բառից։ Bugge KZ 32, 29 սանս. çúṣka, զնդ. huška, հսլ. suchŭ «չոր» են բառերի հետ։ Կրկնում է նոյնը Brugmann, Grdr². *I* 741:

ՍՈՍԿԱԼ «վախենալ, զարհուրել» ՍԳր. «զանել, զզուել» Մծբ. 238. որից սոսկալի Իմ. ը. 15. սոսկումն ՍԳր. Եզն. սոսկացուցանել Ճառընտ. են։

Գարագաշեան (անձնական) դնում էր սոսկ «մենակ» բառից, ըստ որում մենակութիւնը վախ է պատճառում։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. սօսկալ, Պլ. Սեբ. սօսքալ, Հմշ. սօսգուչ, Զթ. սիսգօլ, սիսգոլ:

ՍՈՍՈՐԴ, ո հլ. «կոկորդ» Սեբեր. 136. Նորագիւտ երգ. բ. 3 (որ յետոյ փոխուած է կոկորդ), Վեցօր. 89 (ըստ ընտիր օրինակների, որ տպագրում եղած է կոկորդ). Նիւս. կազմ. Վրդն. ծն. որից սոսորդել «խաղխաղել, բերանը կամ կոկորդը ողողել» Նեղոս առ Լեհ. սերճասոսորդ «վիզը փառաւոր կամ փառաւոր խրխնչացող (ձի)» ԱԲ. գրուած է նաև սոսոր, սոսր Գաղիան.։

Մ. Այվատեան, Մասիս 1853 մարտ 25 սոր և սորսոր բառերից, որոնք բուն նշանակում են «սորել, ծծել»։ Տէրվ. Նախալեզու 1883, 170 թերևս –որդ մասնիկով սոս արմատից։ Lidén, Armen. Stud. 134 կրկնուած սոր «ծակ» բառից։ Patrubány ՀԱ 1908, 277 –որդ մասնիկով՝ հնխ. ek'ōi արմատից՝ կըրճատ կրկնութեամբ։ Պատահական նմանութիւն ունին վրաց. ხახა սասա «քիմք. 2. կոկորդ», արաբ. سرط sarṭ «կուլ տալ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 478).

ԳԻՌ.—Նոյն է սորսորիկ Բլ. «որկոր չորքոտանեաց» (Ազգ. հանդ. ե. 144), «սրտի հաստ խողովակը» (Էմ. ազգ. ժող. Ա. 333)։

—ՍՈՍՈՓԻԼ տե՛ս Սօսաւիւն։

ՍՈՎ, ո հլ. (կայ նաև սեռ. սովու Ծն. խա. 31, Երեմ. լը. 9) «պարէնի նուազութիւն, հացի պակասութիւն, թանկութիւն, քաղցածութիւն» ՍԳր. որից սովել «սաստիկ քաղցածանալ» Ծն. խա. 55. Աղ. ծբ. 7, 15. Ոսկ. ա. կոր. սովեցուցանել Եւագր. սովարեկ Օր. ը. 3. Ոսկ. փիլիպ. սովամահ. Բ. թագ. գ. 29. Առակ. ժ. 3. Ղկ. ժե. 17. Կոչ. Ոսկ. մ. ա. 13 և մտթ. Սեբեր. սովամահել. Ա. մկ. ժգ. 49. սովալլուկ Սարգ. սովաստակ «քաղցից սատկած» (Նորագիւտ բառ) Վրդն. այգեկ. 86. սովահար, սովահարութիւն, սովամահութիւն (նոր բառեր) են։

=Թերևս փոխառեալ է պհլ. סוי sōi «քաղց», մանիք. պհլ. סויג sōig «քաղցած, անօթի» (Salemann ЗAH *8 (1908)*, էջ 103) բառից։

ՆՀԲ լծ. սուաղ և սող: Böttich. ZDMG 1850, 361 վեդ. kšap «սովել»։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 73 պհլ. sūi: Justi, Zendsp. 310 զնդ. śuda «քաղց», սանս. kšudh, պհլ. sōi, sūi, բելուճ. śuδ են: Հիւնք. ճզմել բառից: Patrubány SA 1, 195 յն. χόος, χόϊλος, χοῖλος «սին» բառերի հետ։ Karst, Յուշարձան 407

սումեր. šuku «քաղց, սով»։—Ըստ այսմ վերի մեկնութեան առաջին հեղինակն է Lagarde, որ անկախաբար մտածելով՝ առաջարկեցի Meillet-ին. պատասխանեց թէ «la seule possibilité de rapprochement est en effet l'emprunt, համեմատութիւնը կարելի է բացատրել միայն փոխառութեամբ» (Նամակ 1931 թ. դեկտ. 18-ից)։

ԳԻՒ.—Ագլ. Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. սօվ, Սչ. սօւ, Ալշ. Մշ. սօֆ: Նոր բառեր են սոված, սովածանալ, սովածացնել, սովացնել:

*ՍՈՎՈԼՈՆ. անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ուռհ. 27. «Գրեցաք առ զօրավարդ մեր, որ ոչ բերդն առնու և ոչ զցորեանն, զոր սերմանեցեր. զի այժմ չեղև առ մեզ պէտք. բայց զքառասուն հազար սովոլոնն (ձձ. սովօլօն, սովալօն, սովալաւն), զոր յուղարկեցաք, տուր տանել առ զօրավարն մեր, որ առաքէ առ թագաւորութիւնս մեր»։

=Անշուշտ յունարէն բառ է. սակայն Bailly-ի և Sophocles-ի ճոխ բառարաններում չկայ նման մի բառ։ Կարծում եմ որ պէտք է կարդալ ովոլոն<յն. ὀβολός (հյց. ὀβολόν) «15 սանտիմ արժողութեամբ մի դրամ» (40,000 օբոլոնը անում է 6000 ֆրանկ)։—Աճ.

Տե՛ս իմ Հայ. Նոր բառեր հին մատ. Ա. էջ 196։

ՍՈՎՈՐ, ի հլ. «ընտել, վարժ, ծանօթացած» Փիլ. Բրս. արբեց. Պրպմ. «սովորական, հասարակ» Ոսկ. գղ. Փիլ. «սովորութիւն» Ոսկ. եփես. սրանից սովոր լինել ՍԳր. սովորական Ագաթ. Եղիշ. սովորիլ Սիր. իգ. 20. սովորութիւն ՍԳր. Եփր. ծն. Ոսկ. մ. ա. 6 և Ես. խաւարասովոր Ագաթ. ընդդիմասովոր Ագաթ. ևն։

Տէրվ. Altarm. 64 և Նախալ. 72 հլտ. sovo-s>suus «իւր» դերանուան հետ. համմտ. լտ. suescere «սովորիլ», con--suetudo «սովորութիւն»։ Հիւնք. եբր. սօֆէր «դպիր» կամ պրս. վէրզիլյաէճ: Patrubány SA 1, 195 յն. χῶρος; հիւլ. caur, cur «կտրիճ, քաջ», սանս. çūra «զօրեղ, դիւցազն»։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 191 ուսանել բայից՝ -որ մասնիկով, երբ *(ու)- սասր: Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստ. 2, 102 վրաց. սծավլա:

ԳԻՒ.—Մշ. սօվոր, Ախց. սօվօր, Երև. սօվօրէլ, Տփ. սօվօ՛րիլ, սօ՛րվիլ, սօվրիլ, Ալշ. Մշ. սօվրել, սօրվիլ, Ջղ. սավոր, սավորել, Ագլ. սվա՛րիլ, սա՛վուր, սըվըրօ՛թին, Գոր. Ղրբ. սըվըրէ՛րէլ, Վն. սօվրել, Սչ. սօրվել, Ախց. Ակն. Խրբ. Կր. Մկ. Շմ. Պ. Ռ. Սեբ. Տիգ. սօրվիլ, Նխ. սօրվիլ, սօրվէնալ, Մրղ. սօրվըէլ, Ասլ. սէօրվիլ, Սվեդ. սուրվիլ, Համշ. սօվուուշ. Թրքախօս հայերից՝ Ատն. սօվօրութին: Նոր բառեր են սովորովի, սովորցուկ, սովրուկ:

*ՍՈՏԵՐԱԿԱՆՔ «ընծայք տուեալ վասն ընկալեալ առողջութեան». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. 221։ Հի՞ն է թէ նոր։

=Յն. σωτήριος, յգ. τὰ σωτήρια համանիշ ձևից՝ հյ. -ական մասնիկով. ծագում է σωτήρ «փրկիչ» բառից։

Ուղիղ մեկնեց Կարապետ Մելիք-Օհանջանեան (անձնական)։

ՍՈՐ «նեղութիւն կամ հօսանք». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 288։

+ՍՈՐ, ո հլ. «ծակ, խոռոչ, ծերպ, թռչունի բոյն՝ ծակի մէջ շինուած, գազանի որջը, սողունի ծակ» Ես. բ. 19. Երեմ. խը. 28. Բուզ. որից սորամուտ Ագաթ. Կորիւն. Փրպ. սորսոր «ծերպ, խոռոչ» Կլիմաք. Յայսմ. սորել «ծակը մտնել» Երեմ. դ. 29. «ծորել. վազել, երբ նեղ ծակից հոսիլ» Եղիշ. Վրք. հց. «աչքը տկարանալ, ծիւրիլ» ՍԳր. սորեցուցանել «աչքերը տկարացնել» Ղևտ. իզ. 16. «հոսեցնել, վազեցնել» Վրդն. սղ. և եւ. Երզն. մաթ. սորսորել «վխտալ, ցրուիլ, դուրս վազել» Բ. մկ. թ. 9. Բուզ. 163. սաճաճասոր Անան. եկեղ.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'ovros ձևից. սրա ցեղակիցներն են յն. κύαρ «խոռոչ, ականջի ծակը», κῶος «որջ, քարայր», κόοι «ծակ», κοῖλος (<*κόϝιλος) «մէջը փոս», κοίλωμα «գոգաւոր տեղ», κύαθος «գաւաթ», լտ. cava «փոս», cavo «փորել», cavus «խոր, պարապ, ծակ», caverna «խոռոչ,

ծառի ճեղք, որջ», ալբան. vetε (<*k'ovilo) *«խորոմնկ», լեթթ.* šāwa *«ծառի խոռոչ», միռլ.* cūa *«մէջը փոս»,* cūass *«խոռոչ», բրըտ.* kéô *«քարայր», սանս.* çv-áyatē *«ուռչիլ», զնդ.* sūra- *«ծակ». պրս.* سوراخ sūrāx *«ծակ», քրդ.* sūrāx, *աֆղան.* sūrai, sūlāγ *«ծակ» ևն։ Այս բոլորի պարզ արմատն է հնխ.* k'eu- *«ուռչիլ, կամարաձև լինել», որից յետոյ դրական առումով «բարձրութիւն ձևացնել» և բացասական առումով «փոս ձևացնել, փոս, խոռոչ»* (Pokorny 1, 365—6, Walde 146, Boisacq 530, 481, Horn § *754,* Ernout-Meillet 162)։ *Հյ. բառի հետ յատկապէս համաձայն են գալիս յն.* κύαρ *և լտ.* caverna՝ *կազմուած* -ro *մասնիկով։ Ձայնական յարաբերութիւնը ա՛յնպէս է, ինչպէս հնխ.* novros>նոր։

ՆՀԲ լծ. ծոր, բոր, ձոր, խոր, սող *ևն։* Justi, Zendsp. 308 *զնդ.* sru *«եղջիւր», սանս.* sru, sravati։ *Տէրվ.* Altarm. 99 *սանս.* sar *«սրանալ», լտ.* salio *«ցատկել», յն.* ὁρμή *«շտապ», հյ.* սողալ, սուրալ *ևն։* Canini, Et. étymol. *էջ 101* սոր *և* փորել=*խառլ.* foro, *պելասգ.* vōrō *«ծակ», իսկ էջ 191* սորել *և* ջուր *=սանս.* sara, çara *«ջուր»։—Հիւբ.* սոր *հանում է* սար *բառից, իսկ* սորիլ *ևն* ծորիլ *բառից։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ* Meillet MSL *10, 278, որ յիշում է Հիւբշ.* IF Anz. 10, 49: Scheftelowitz ZDMG 59, 707 *փոխառեալ է դնում զնդ.* sūra- *«ծակ» բառից. (ընդունելի չէ, որովհետև զնդ.* sūra- *պիտի տար հյ.* *սուր)։ Karst, *Յուշարձան 407* սորել *և* ծորել=*սումեր.* sur *«անձրևել», 420 թթր.* sub, suv, su *«ջուր»։*

ԳԻՒ.—Վն. սոր *«ցորենի անընդհատ հոսելը ջաղացքի կրիճակից», Ղզ.* սոր տալ *«փեթակի ծակից մեղուների անընդհատ դուրս գալը». ունինք նաև Խրբ.* սռալ *«ինքնիրան հոսելով ցած թափուիլ» (օր. սարի վրայից հողերն ու քարերը). հմմտ.* սորալ՝ *նոյն նշանակութեամբ Քուչ. 52. «Այդ ո՞վ է երդիքս եկել, որ օտար հողն կու սորայ»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ხორო սորո *«ծակ, որջ», օր.* დათვის ხორო դաթվիս սորո *«արջի որջ»,* *որից յետ է առնուած Տփ.* սօ՛ro *«բոյն, սոր, որջ», ուտ.* soro *«սահիլ»,* sorop'sun *«սահիլ»։*

*ՍՈՐԱԿԱԼ *«ախոռապետ». որ երկու անգամ գործածուած է Բուզ. էջ 128՝ «ախոռապետ» նշանակութեամբ. «Սպանանէր զսորակալ ասպաստանին արքային Պարսից» (ցանկում գրուած է* զորակալն)։

=*Պհլ.* stōr *«ձի» բառից [որ է զնդ.* staora *«մեծատաւար (այսինքն ուղտ, ձի, եզ, էշ)», պրս.* ستور sutūr *կամ* استور ustūr *«հեծանելի անասուն, յատկապէս ձի», օսս.* sturt'ä *«եզ»=գոթ.* stiur, *գերմ.* Stier *«ցուլ»]+հյ.* կալ: *Ըստ այսմ հյ.* սորակալ *պէտք է ուղղել* ստորակալ *(սխալը յառաջացած է բոլորագիր «ստորակալ» գրութեան մէջ բազմաթիւ տառասխալները իրար խառնելուց, ինչպէս որ նոյնը է՛լ աւելի չփոթելով յառաջացել է* զորակալ)։ Սորակալ *կարող է կազմուած լինել հայերէնի մէջ (ուստի պէտք կլինի ենթադրել* ստոր *«ձի» բառի անկախ գոյութիւնը մեր լեզուում) և կամ թարգմանուած լինել պհլ.* stōrpān *«ախոռապետ, մարշալ»=պրս.* ستوربان sutūrbān *«նախարարած, այսինքն այն որ պահպանէ ղջոկս եզանց և ձիոց», որ և* ستوردار sutūrdār *«ախոռակալ և թարգմանի դրաստակալ»։ (ԳԴ) ձևի վրայից։—Աճ.*

Աճառ. Ձեռագր. սրբագր. Փաւստոսի մէջ (Բանաս. 1904, 246—7) ուղղում է բառս ձիակալ: *Նահապետեան, Ուղղագր. ազգ. մատ. 95 ուղղում է* ախոռակալ: Peters REA *1, 15* սովորակալ: *Առանձին մի յօդուած ունի բառիս վրայ Վարդանեան ՀԱ 1924, 65—68, ուր ուղղում է* խոռակալ, *ինչպէս ունինք* խոռապետ *(տե՛ս այս բառը)։ Աւելի ընդարձակ է խօսում Նահապետեան, Բազմ. 1924, 161—6 և 193—200, և կցելով պրս.* sur *«պարիսպ» բառին՝ հասկանում է «պարսպապահ որսատեղի կառավարիչ»։ Խաչիկար (Խաչիկ Սառաճեան) ՀԱ 1924, 379 դնում է պրս.* سور sūr, sōr *«հարսանիք» բառով, իբր թէ «թագաւորի փեսան»։ Աւգեր. Բազմ. 1925, 171* սոր

դնելով=լտ. cura, սանս, ura, անգլ. sorry «հոգս, խնամք» բառերին, սորա-կալ համեմատում է «խնամակալ»։

Բառիս վրայ խօսում է Մ. Թիրեաքեան, Բազմ. 1924, 389—91 և իր նախորդների մեկնութիւնները հերքում է, յատկապէս ցոյց տալով որ sūr «սպարիսպ» բառը արաբերէն է և ո՛չ պարսկերէն։ Նահապետեան, Բազմ. 1925, 10—13 պատասխանում է թէ արաբ. sūr պարսկերէնից է փոխառեալ և պնդում է իր մեկնութեան վրայ։ Թիրեաքեան, Կոչնակ 1925, № 34 մերժում է բոլոր այս մեկնութիւնները և համարում է խաթարեալ բառ։ Մեր առած մեկնութեամբ իրաւացի է դուրս գալիս միայն այս կարծիքը։ Վերի մեկնութիւնս ընդունեց և համառօտի հրատարակեց նախ Մ. Թիրեաքեան, Կոչնակ 1933, № 42, էջ 997։

ՍՈՐԱՅՔ «ալյնութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 289։

*ՍՈՐԵԿ, որ և սորէկ, սովրէֆ, զորեկ «ընտիր, ազնիւ, պատուական (տեսակ որթի կամ խաղողի)» Ես. ե. 2. Ոսկ. ես. 47. Կիւրղ. թգ. Շնորհ. Եղես. Թէոդ. խչ. Օրբել. հրտ. Էմինի, էջ 185—186։

=Եբր. שֹׂרֵק կամ שׂוֹרֵק soreq «մի տեսակ ընտիր խաղող» բառն է, որ յն. σωρήχ թարգմանութեան վրայից անցած է մեզ. նոյնպէս նաև վրաց. სორექა sorekʻa: Եբր. բառը՝ որ գործածուած է բնագրի նոյն տեղում, բնիկ սեմական է և նշանակում է բուն «կարմիր». հմմտ. ասուր. [cuneiform] šar-ku «կարմիր արիւն», արաբ. شرق šarq «կարմրիլ. 2. արևը ծագիլ. 3. արևելք, արևելեան կողմ» (Gesenius[17], 794, Delitzsch. Assyr. Handwört. 692, Strassmaier, Alphab. Verzeich. 1000):

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։ Թաղիադեան, Առաջն. մանկ. 71 համարում է բնիկ հայ և ստուգաբանում է «սորելով գայ, կամ ի ձորոյ, և կամ զի՝ գինի նորա ի սորս պահի»։

ԳԻՒ.—Բոլորովին տարբեր բառ է սորեկ (Երև. սորէկ), որ և սորոկ, սորի, սորըմ (տե՛ս Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 508) «մի տեսակ բոյս, որից խոզ են հանում». ըստ Տիրացեան, Contributo § 25 սորեակ կամ զաւարս «holcus lanatus L», որ մի տեսակ վայրի գարի է։

ՍՈՐԽՈՒՆ «ուռի» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2799։

ԳԻՒ.— Խրբ. սորխին, սորխուն «մի տեսակ ուռի»։

*ՍՈՐՆՋԱՆ «մի տեսակ բոյս. լտ. colchicum autumnale, որ ձնծաղիկի մի տեսակն է, հնապէս կոչուած hermodactylus» (մանրամասն տե՛ս Seidel, Մխ. հեր. § 385) Բժշ. Ամիրտ. (ունին միայն ՀՀԲ, ՋԲ, ՓԲ և ՀԲուս. § 1779, § 2800. չունին ՆՀԲ և ԱԲ, իսկ Բառ. երեմ. յաւել. 572 դնում է սոլնջան «ձիւնածաղիկ, կառ թօփու»)։

=Արաբ. سورنجان sūrinǰān նոյն նշ. որից նաև վրաց. სურინჯანი սուրինջանի «մի տեսակ բոյս, ռուս. клубень, корень шишковатаго ириса» (Չուբինով[2] 1201)։—Հիւբշ. 277։

Ուղիղ մեկնեց նախ. Lag. Armen. Stud. § 2024:

ՍՈՐՍՈՐ «փայլածէ». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 289. արդեօք ուզում է ասել «փայլածո՞ւ»։

ՍՈՒԱՂԻԼ «քաղցից նուաղիլ». ունին միայն ՀՀԲ, ՋԲ և ԱԲ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Եղիշ. սիր. 331. «Ոչ ի զգայութեննէդ ասեմ, այլ ի մտացդ սուաղեցելոց, որ ոչ աճեցուցին զաստուածային տունկսերն». բայց նշանակութիւնը համաձա՞յն է։ Արմատը սուաղ գտնում ենք նաև անսուաղ «անօթի, քաղցած» Ոսկ. լուս. Վրք. հց. անսուաղական Սանփ. սեան. անսուաղանալ Յհ. կթ. Երզն. լուս. անսուաղութիւն Փիլ. Յհ. կթ. Վրք. հց. զուգասուաղութիւն «միասին ուտելը, հասարակական ճաշ» Նոնն. էջ 8 բառերի մէջ. այս բոլորի մէջ սուաղ բառի նշանակութիւնն է ընդհակառակը «ուտել»։ Նոյն խմբին է պատկանում նաև սուաղ «չարքաշ» (չունի ԱԲ) Տաթև. ձմ. ճիը.— Ջուաղ և զբարակ կեանս քահանային՝ որ

հարկաւորօքն միայն շատանայ. (իմաստի համար տե՛ս տակը)։

Տէրվ. Altarm. *100 և Նախալ. 115 հնխ.* svar *«ստել» արմատից. հմմտ. զնդ.* svar, *պրս.* xōrdan *«ուտել»։ Հինք.* սով *բառից։*

ԳԻՌ.—Կրկնաբար ունինք Ակն. անօթի-սվաղ, *Սեբ.* անօթի-անըրվար (ղ *դարձած* r)։

ՍՈՒԱՐԻԼ *«փաթաթուիլ». Նորագիտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Բառ. երեմ. էջ 154. «Կայմն քեղին է նաւու, որ զառագաստն սվարեալ ունի ի վերայ իւր, որ ի ծայր սեանն է, որ զառագաստն սփռեալ ունի ի վերայ նաւին»։*

*ՍՈՒԱՐԻՄ *«ժանտ, վատ տեսակի (թուզ)». մէկ անգամ ունի Երեմ. իթ. 17. «Արարից զդոսա իբրև զթուզ ժանտ սուարիմ, որ ոչ ուտիցի ի ժանտութենէ իւրմէ»։ Սխալ է մեկնում Մխ. երեմ. «Սուարիմ, անազանահաս, որ է յետին գերութիւն»։*

=*Եբր.* שֹׁעָרִים šo'ārīm *բառն է, որ գործածուած է Ս. Գրքի եբրայական բնագրի նոյն տեղում և յն.* σουαρείμ *տառադարձութեան վրայից անցած է հայերէնի։ Եբր. բառը* שֹׁעָר šo'ār *«սոսկալի, վատ, գէշ» ձևի յոգնակին է (*Gesenius[17], 855):

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՍՈՒԲԱԹ *«խոնարհ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 289։*

*ՍՈՒԲԱՅ *«միայն, լոկ». նորագիտ և յետին բառ. մէկ անգամ գտնում եմ Դիւան Ժ էջ 22, յիշատ. 1531 թուից. «Զօրդուն ի տեղն եթող և սուբայ հեծելով իլղար արար ի վերայ Վանայ»։*

=*Ատրպ. թրք.* سوباى subay *«ամուրի, չամուսնացած մարդ», որ երևի ունեցել է նաև այս նշանակութիւնը։—Աճ.*

ՍՈՒԲԱՌԻՄ *«իւղ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 289։*

ՍՈՒԲՈՍ *«մի տեսակ կենդանի, որ նման է ոչխարի, երկակենցաղ և ձկնակեր. լինում է Եթովպիայում» Խոր. աշխ. 599 (այլ ձ.* սուքուս). *ունի միայն ԱԲ։*

Պատկ. Арм. Геогр. *էջ 26 կարծում է թէ աղաւաղուած է յն.* κῆπος *«մի տեսակ կապիկ» կամ* ἀγριόβους *«վայրի եզ» բառից։*

*ՍՈՒԳ, ո *հլ. «սուգ» ՍԳր. Եփր. բ. Կոր. Եղիշ. որից* սգալ *ՍԳր. Եփր. մն. և թգ. Ոսկ. ես.* սգաւոր *Ես. կա. 2. Ել. լգ. 4. Մտթ. է. 4.* սգումն *Յուդթ. ժզ. 21.* սգաւորութիւն *Եփր. օրին.* սգազգած *Վեցօր.* մեծասուգ *Պիտ. ևն։ Նոր բառեր են* սգակիր, սգահանդէս, սգատխուր, սգերգ, սգազգեստ, սգահար, սգալի, *ևն։ Գրուած է նաև* զգալ. *ինչ. Յայսմ. փետր. 29, մրտ. 1, մայ. 15 (էջ 528 ա, 533 ա, 748 ա), որի համար հմմտ. տակը Ննխ.* զուֆ *«սուգ»։*

=*Պհլ.* *sūg *համանիշ ձևից, որ աւանդուած չէ. կայ միայն պրս.* سوك sōg, sōk *(արդի հնչումով* sūg) *«սուգ, տխրութիւն»,* سوكوار sōgvār *«սգաւոր», սանս.* çōka- *«խարոյկ, բոց, չարչարանք, ցաւ, վիշտ, սուգ», զնդ.* -saoka *«խարոյկ», որոնք սակայն ենթադրում են պլհ.* *sōk։ *Այս ձևը պիտի տար հայ.* *սոյկ *կամ* *սոկ, *ուստի պէտք է կարծել որ բառիս մօտ կար նաև գւռ. պհլ.* *sūg *ձևը։—Յիշեալ բառերը ծագում են հնխ.* k'euq- *«լուսաւորել, պայծառ, սպիտակ լինել, կրակով շիկացնել» արմատից, որից հմմտ. նաև սանս.* çočiti *«փայլել. այրել, ցաւիլ, սգալ», զնդ.* saočant- *«հրավառ», պրս.* sōxtan *«այրել», հրմ.* sōz *«այրի՛ր» ևն (*Pokorny *1, 378,* Horn *§ 756)։ «Այրել» և «սուգ» իմաստների զարգացման համար հմմտ. ռուս.* гореть *«այրիլ» և* горе *«վիշտ, տառապանք, ափսոս» (*Berneker *333)։ Բընիկ հայերէն նոյն արմատից պիտի ունենայինք* *սուֆ *կամ* *սոյֆ:

Հներից Շնորհ. մտթ. էջ 90 հանում է զգալ *բառից. «Սգոյդ անուն յայտնի ունի զտեսութիւն ասացելոցս.* սուգ *ասի վասն զգալոյ զիրս՝ զոր երբեմն յանզգայութեան գոլով ո՛չ զգայր»։ Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ, որ համեմատում է պրս.* սուկ, սուֆ *ձևերի հետ։* Brossel JAs 1834, 369 *ևն սանս.* çuč *և վրաց.* ծուխի *«սուգ, տխրութիւն», ՆՀԲ պրս. ձևի հետ։* Windisch. *էջ* 7 *սանս.* çōka: Böttich. ZDMG 1850, 361 *սանս.* çōka, *թերևս նաև զնդ.* saoka *«հաճոյք»։ Նոյ-*

նը, Arica 74, 207 սանս. çōka, պրս. sōk, յն. κυκᾶν «խառնել». բոլորի արմատը դնում է çuč: Lag. Urgesch. 339 և Müller SWAW 38, 576 սանս. և պրս. ձևերը։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 21 նաև զնդ. saoka «հրդեհ»։ Հիւբշ. Arm. Stud. § 254 դնում է բնիկ հայ բառ։ Bartholomae, Stud. 2, 17 և Meillet MSL 7, 58 համարում են իրանեան փոխառութիւն. իսկ Հիւբշ. Arm. Gram. 491 առարկելով որ այս պարագային *սոյկ, *սոկ ձևը պիտի ունենայինք, համարում է բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'uko'- ձևից։ Սակայն ինքն էլ է կասկածում թէ հնխ. k կարո՞ղ էր տալ հյ՝. գ: Սրա վրայ աւելացնենք նաև բառի նշանակութիւնը, որ արիական մասնաւորում է. բուն նախնական իմաստը, որ է «այրել», չկայ հայերէնի մէջ։ Karst, Յուշարձան 407 սումեր. sig «ցաւալի, վիշտ», 424 չաղաթ. sagu «սուգ», sagun «տխուր», ույգուր. sakinmak «ցաւիլ, հոգալ»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Մրղ. Մշ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Տիգ. Տփ. սուք, Մկ. Վն. սուք', Ասլ. սիւք, սիւ*, Ագլ. սէօգ', Ննխ. գուք. Թրքախօս հայերից՝ Ատն. սուք: Նոր բառեր են սգանց, սգատուն, սգատէր, սգում, սգաճանիկ, սգորիլ: Հետաքրքրական են Շմ. սուքօր և Տփ. սքուր, սքվուր «սգաւոր»։ Ալ. ունի սքավոր բառը, բայց չըգիտէ սուգ արմատը։

*ՍՈՒԴԱՐ (սեռ.-ի, յգ.-րունք) «թաշկինակ, լաչակ» Ոսկ. ա. տիմ. Կոչ. 176. (ՀՀԲ գրում է սունդարուն, սունդարիոն):

=Յն. σουδάριον «թաշկինակ», որ փոխ է առնուած լտ. sudarium համանիշից. այս վերջինը բուն նշանակում է «երեսի քրտինքը սրբելու թաշկինակ» և ծագում է լտ. sudor «քրտինք» բառից։ Յունարէնից են նաև ասոր. ܣܘܕܪܐ sūdārā «թաշկինակ. 2. խոյր», վրաց. სუდარი սուդարի «մեռելի պատանք»։

Ուղիղ են մեկնում ՀՀԲ, Կոչումն Ընծայութեան հրատարակիչը (Վիեննա 1832, էջ 179) և ՆՀԲ։

*ՍՈՒԻՆ (ո հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «տէգի նման երկաթ՝ որ ձողի ծայրն է անցուած» Ես. բ. 4. Խոր. բ. 5. արդի գրականում «հրացանի ծայրը անցկացնելով կռուելու երկաթեայ սրածայր ձող». սրանից ունինք սունաւոր Ագաթ. Բուզ. (յետնաբար սուինաւոր Պիտ.) սունակ Մծբ. սունակոր Եղիշ. լթ. 9. սուինամարտ (նոր բառ). գրուած է նաև սըւին (ը ձայնաւորով), սունի Արծր.—պէտք է սուին կարդալ Խոր. Ա. 11 հատուածի մէջ էլ, որի վրայ տե՛ս ստին:

=Փոխառեալ է անծանօթ մի լեզուից. հմմտ. ասոր. ܣܘܝܢܐ sūwīnā «տէգ, նիզակ», որ մէկ անգամ միայն գործածուած է Ես. բ. 4 յգ. sūwinyāθā ձևով. թարգ. סופינא sūpīnā «նիզակ» Դ. Թագ. իա. 16. յն. σιβύνη, συβίνη, σιγύνη, σιγύνης, σιγύννης, ζιβύνη «տէգ, սուին». լտ. sibina, sibyna «մի տեսակ նիզակ», արաբ. և պրս. زوبين zōbīn «Գիլանցիների մէջ գործածական մի տեսակ կարճ նիզակ», պրս. ژوپين žōpīn՝ նոյն նշ., վրաց. ზუფანი զուփանի, թրք. سنكى süngi «սուին»։ Այս բոլորը փոխառեալ ձևեր են. ասորին մէկ անգամ միայն գործածուած է և համարում է ո՛չ-բընիկ. յոյնը համարում է կիպրական, մակեդոնական, թրակեան կամ սկիւթական ծագումից. Թուրքը փոխառեալ պէտք է լինի յն. σιγύνη ձևից. բայց այս բոլորի բուն մայրը անծանօթ է, որից պիտի լինի նաև հայերէնը։ Բառիս վրայ խօսում է Մարքվարթ REA 8(1928), 212 և ցոյց է տալիս որ յոյն և լատին բառերը իլլիւրական, մակեդոնական և կիպրական են. ասորին փոխառութիւն է. պարսիկ բառը *čōpēn «փայտեայ» բառից կազմուած մի դաւառական ձև է. մնում է հայերէնը՝ իբր բնի՞կ։—Հիւբշ. 394։

ՆՀԲ յն. սիվի՛նի: Böttich. Rudimenta 47, 165 ասոր. sūwīn, պրս. żūbīn, սանս. kšipaṇī, յն. σαυνίον, ζιβύνη։ Նոյն, ZDMG 1850, 361 kšubh արմատից, որին թւում են կցուիլ զնդ. suwrā, sufrā, պրս. žūbīn: Pictet 2, 207 պրս. šāna «սանտր», յն. ξαίνω, ξάνιον,

սանս. kšan *են, իսկ* սունակ՝ *իռլ.* son, sonn; Lag. Gesam. Abhd. 67 *ասոր. պրս. ձևերի հետ, ինչպէս նաև յն.* ζιβύνη. *բառը համարում է բնիկ գիլանեանն։ Հիւնք. յն.* σιβύνη։

Սոլել *տե՛ս Սոյլ։*

***ՍՈՒԼՈՒ** *«հաճար» Բժշ. Ռոշք. ունին միայն ՀԲուս. § 1902 և Նորայր ՀԱ 1925, էջ 306։*

=*Թթր.* sulu, *կումուկ.* sullu *«հաճար»։—Աճ.*

ԳԻՒ.—Աշ. սուլու, *որի համար էլ Ռոշքեան դրում է «մեք սուլու կոչեմք»։*

***ՍՈՒԼՏԱՆ** *«ամհմեատական թագաւոր» Պամ. վրաց. Վրդն. պամ. Կոստ. երզն. 130, որ և* սուլթան *Կոստ. երզն. 140. որից* սուլտանանալ *«թագաւոր նստիլ, իշխել» Պամ. վր. Վրդ. պամ. բառախաղով շինուած է* շունքան *Ցիշատ. ժէ դար. (Դիւան Ժ, էջ 74, 75). Սպանիի պշունթան Իբրահիմն և եղին զսուլթան Մահմատն։*

=*Արաբ.* سلطان sultān, *որից փոխառեալ են նաև ֆրանս.* sultan, *իտալ.* sultano, soldano, *սպան.* soldan, *պորտ.* soldão, *ֆրանս.* soudan *«սուլթան» ևն։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍՈՒԿ *«փորացաւ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 211։*

***ՍՈՒԿԱՆ** *«վերնաշապիկ,* blouse*». ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 154 բ, նաև 1161 ա՝* souquenille *բառի տակ, իբրև նորակերտ բառ։*

=*Կազմուած է ստ. յն.* soukania>*հին ֆր.* soucanie *բառից. (ծագումն անծանօթ. տե՛ս* Littré*-ի բառարանը՝* souquenille *բառի տակ)։*

Այսպէս մեկնեց Ստ. Մալխասեան (1935 մայ. 31)։

ՍՈՒՂ (ի *հլ. յետնաբար) «քիչ, համառօտ, կարճ» Ոսկ. մ. բ. 15. Եփր. դատաստ. Խոր. Փիլ. «թանկագին» Ճառընտ. որից ունինք* սուղ ինչ *կամ* սուղ մի *«մի քիչ» Խոր. Պիտ. Մագ.* սուղական *«պարզական» (տպագրին ունի հակառակ ձեռագրին* սուզական*) Եզն.* սուղասակաւ *Եւս. պատմ. (որ Վարդանեան ՀԱ 1914, 643 սրբագրում է* սուղ սակաւ*),* սուղմասնեայ *(նորագիւտ բառ) Պորգ. 248.* սղագոյն *Պիտ. Բրս. հց.* սղանալ *«բարակիլ, կարճանալ» Երզն. քր.* սղավաճառ *«թանկ գնով ծախող» Ոսկիփ.* սղութիւն *Կիր. Ցայսմ.* սղագիր, սղագրական, սղագրութիւն *(նոր բառեր). առանձին տե՛ս նաև* սղոց։

ՆՀԲ «յարմէ յն. ψιλός, *լտ.* pusillus *«սուղ»։ Հիւնք.* սողուն *բառից։* Patrubány SA *1, 196 յն.* κόλος *«խորտակուած»։* Meillet MSL 11, 399 *կցում է սանս.* çárita-, çr̥ṇāti *«խորտակել»,* çīr-ṇá- *«խորտակեալ», յն.* κλάω (ἔκλασσα) *«խորտակել, ճիւղերը կոտրոտել»* κόλος, κολοβός *«խորտակեալ, կտրտած», յետնաբար «կարճ, փոքր, ցած»,* κολάζω *«պակասեցնել, ծառերը կտրատել, աճելին յապաւելով ճիշտ չափին բերել»,* κολούω *«յապաւել, կտրել, կարճացնել» բառերին։ (Բայց* Walde *131 և 166 երկուսը իրարից բաժանելով՝ սանս. ձևերը դնում է հնխ.* k'er- *արմատից, իսկ յն. ձևերը հնխ.* qolā- *արմատից. երկուսն էլ անյարմար հյ.* սուղ *բառին)։ Անդրիկեան, Բազմ. 1903, 367* սէր *բառի հետ=լտ.* carus, *որ նշանակում է «սէր» և «թանկ»։* Karst, *Յուշարձան 407 սումեր.* sila *«կտրել»։*

ԳԻՒ.— Ջթ. Խրբ. Հճ. Պլ. Սեբ. Տիգ. սուղ, *Ասլ.* սիւղ, *Սվեդ.* սէօղ, *բոլորն էլ «թանկ» նշանակութեամբ. որից* սուղնալ, սուղցնել, սուղնոց, սուղծախ:

ՍՈՒՂՐՈՆ *«ազգ ինչ վաղահասուկ գարւոյ.* escourgeon*». ունի Նորայր, Բռ. ֆր. 489 ա, իբր նորակերտ բառ. նոյնը գիտէ և Քաջունի, հտ. Գ. էջ 221։*

=*Կազմուած է բելգիական* hainaut *բարբառով* soucrion *ձևից (տե՛ս* Littré*-ի բառարանը,* escourgeon *բառի տակ)։*

Այսպէս մեկնեց Ստ. Մալխասեան (1935 մայ. 31)։

+**ՍՈՒՆ** *«քիչ, սակաւ». գաւառական ձևն է* խուն *բառի. հմմտ.* խարխուլ=սարխուլ. *տե՛ս* խուն:*—Աճ.*

Müller SWAW 88 (1875) *էջ 15* սուն, սին *(քիչ) կցում է սանս.* çūnya *«դա-*

տարկ», յն. κενέος «պարապ» բառերին։ Նոյնը կրկնում է Pokorny 1, 365։

+ՍՈՒՆ «պահել, սնուցանել, մեծացնելը». արմատ առանձին անգործածական (սնոյ «էր ձևի համար տե՛ս Սուն), որից կազմուած են կաքճասուն Գնձ. Շար. ընդասուն Ծն. իե. 27. ձեռնասուն Ագաթ. 3Հ. կթ. ճովասուն Եւս. քր. ջրասուն Եղիկ. լա. 14. Ագաթ. զա-ռաչասուն Ագաթ. տնասուն Ոսկ. մ. ա. 12. ընդվայրասուն Սիր. լ. 8. Ոսկ. մտթ. և խս. ընդարձակասուն Ոսկ. ա. թեռ դատարկա-սուն Ագաթ. Կորիւն։ Այս արմատի ձայն-դարձներն են սան (որ տե՛ս առանձին), սին, որից միասին «մէկտեղ, միատեղ» (բուն նշ. «հետը սնուած. մէկտեղ մեծա-ցած») ՍԳր. եղն. անսին «աննման» ՅՀ. իմ. առ.։ Թէ՛ սին և թէ սուն ձևից կարող են գալ սնանել ՍԳր. սնուցանել ՍԳր. Ագաթ. սնունդ Գ. մկ. գ. 26. Ոսկ. յհ. ա. 1. սննդա-կից ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 15. ուղխսնոյց Մծբ. միասնունդ Գ. մկ. ե. 18. Ագաթ. դիւրասնունդ Վեցօր. ճովասնութիւն Ոսկ. եփես. սննդա-ռութիւն, սննդատու (նոր բառեր) են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. psen-, pson-, psn̥-, արմատից. մանրամասն տե՛ս Սաին։—

Lag. Urgesch. 618 սանս. ças ար-մատից։ Տէրվ. Նախալ. 42 և 73 հնխ. çu, çvan արմատից, իբր յն. κῦρος «ույժ», κενέος «պարապ», սանս. çūnya «սին, պարապ» են։ Հիւնք. ծնանել բայից։ Müller, Armen. VI, թ. 59 սանս. çu, çavas «ույժ», զնդ. sava «օգուտ», Bug-ge, Etr. u. Arm. 54—55 և KZ 32, 65 հնխ. spen, spōn, spn̥ արմատից. հմմտ. հրգ. spunni, մբգ. spen, spüne, իռլ. speni, լիթ. spenýs, հիւլ. sine, բոլորն էլ «ծիծ», յն. σπάω «ծծել, գի-ևլ», ինչպէս և հարուսկ. snenaθ «սնու-ցանող»։ Ըստ այսմ ուղիղ մեկնութիւնը առաւ նախ Bugge, որ ընդունում է Pedersen, Նպաստ 10. ինչպէս նաև Me-illet BSL 23, 106:—Անդրիկեան, Բազմ. 1903, 367 սին, սուն=սանս. sam, յն. σύν «միասին». սրա հետ նոյն է նաև սան (իմովսանն են), իբր գործիականի մասնիկ, ճիշտ ինչպէս լտ. cum; mecum «իմովսանն», tecum «քոյովսանն» են։ Osthoff, Parerga 1, 7 ծան. հնխ. ekō «ուտել» արմատից, որից նաև յն. κῶμος «խնջոյք», սանս. çiçāti «օթևան տալ», լտ. cibus «սնունդ» են (այս մեկնութիւ-նը կրկնում են Patrubány ՀԱ 1908, 152, Walde 157, Boisacq 544, Peters-son Ar. u. Arm. Stud. 18): Scheftelo-witz BB 28, 283 սանս. çuna «աճումն», զնդ. suyamna «աճուն»։

ԳՒՌ.—Խրբ. սնիլ «վարժուիլ», Տփ. սնըն-դըվիլ «կրթուիլ, դաստիարակուիլ», սնընդիլ «խրատել, կրթել»։

+ՍՈՒՆ «տասը». այս ձևով և նշանակու-թեամբ մտնում է տասնաւոր թուականների ծայրը. ինչ. երեսուն, քառասուն, յիսուն են։

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. k'ontə, k'ōntə, k'omtə նախաձևից, որից ունինք յատկապէս յն. -κοντα (ինչ. τριά-κοντα, τετταρά-κοντα են). միւսների ունին լտ. -ginta, սանս. -çat, զնդ. -sat, հիւլ. -cha, -ga, -ca են։—Հիւբշ. 491։

*ՍՈՒՆՆԱԹ «թլփատութիւն». առանձին գոր-ծածուած չէ. որից սուննաթել «թլփատել» Յայսմ. մրտ. 28. Տաթև. տեկ.։

=Արաբ. سُنَّت sunnat «թլփատութիւն»։ —Հիւբշ. 517։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՍՈՒՆԱՅՆԵԼ «հառաչել, ախ քաշել». ամ-բողջ հայ մատենագրութեան մէջ մէկ անգամ գործածուած բառ. Այսպէս որ հալածիցին ի տեառնէ, ախսանիցէ աչօք և սունայնիցէ. Սիր. լ. 20, ունի միայն ԱԲ։

+ՍՈՒՆԿՆ կամ ՍՈՒՆԳՆ, ն հլ. կրճատ-ուած սունկ կամ սունգ, ո հլ. «սունկ, տեկ. մանթար. 2. մարմնի վրայ դուրս եկած մի տեսակ սնկանման պալար» Վստ. 74, 174. Բժշ. Գաղիան. Տօնակ. Յայսմ.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. spongos ձևից, որից ունինք նաև յն. σπόγγος, ատտ. σφόγγος «սպունգ. փխբ. կոկորդի նշագեղձերը». ու-րիշ լեզուի մէջ պահուած չէ այս արմատը. կայ միայն լտ. fungus «սունկ», որ փո-խառեալ է յունարէնից. նշանակութեան տարբերութեան համար հմմտ. գերմ. Sch-

wamm «սպունգ. 2. սունկ» և յատկապէս Erdschwamm «սունկ» (Walde *326*, Boisacq 899, Berneker 340, Pokorny 2, էջ 681): Meillet (Dict. étym. Jt. 386) *միջերկրեան լեզուից փոխառութիւն է համարում յն.* σφόγγος, *լտ.* fungus *և հյ.* սունկն: Lidén, Göteborgs högskolas årsskrift 1933, 52 *նախաձայնը բացատրելու համար նախաձևը դնում է* *psongos?

Նախ Canini, Et. étym. *էջ* 101 *լտ.* fungus *ձևի հետ և էջ* 102 *յն.* σύκον, *լտ.* ficus *«թուզ» բառերի հետ: Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ* Bugge, Beitr. 22, *որ ընդունում և պաշտպանում է* Pedersen KZ 38, 200; 39, 422, 209=*Նպաստ* 10: *Սրան հակառակ է* Scheftelowitz BB 28, 283: *Հիւնք. յն.* σπόγγος-*ից կազմուած: ՀԲուս. § 2804 լտ.* fungus *բառից: Պատահական նմանութիւն ունի սանս.* चुङ्ग çuñga «ficus indica, spondias mangifera»:

ԳՒՌ.—Ջղ. սունգն, *Երև.* սունգը, *Ախց. Կր.* սունկ. *Ալշ. Զթ. Խրբ. Մշ. Տփ.* սունգ, *Մկ. Վն.* սունգ', *Ագլ.* սօ՛նգըն, *Ասլ.* սիւնգ, սիւ*, *Գոր.* սօ՛նգնը, *Ղրբ.* սօ՛նգ'նը, սօ՛յնը:

ՓՈԽ.— Վրաց. სოკო սոկօ «սունկ» (որից յետ առնուած սոկոն), *ուտ.* sämkal «սունկ»?

ՍՈՒՌՆԱՅ, *որ և* սուռնայ, սուռնափայ, սիւռնաք, սուռնաքա, սիւռնապ *(գրծ.-աւ) «սատանայ, սաղայէլ, ցուլ մոլորութեան, իշխան մահու» Վանակ. յոբ. Վրդն. երգ. Գնձ. գրուած է* զուռնափայ *Երզն. մտթ. 276 ա,* լեառն սուռնաբայ *Վրդն. սղ. ճխգ, էջ 484:*

=Անշուշտ օտար է. բայց մայր ձևը անյայտ:

ՆՀԲ «բառ. եբր»: Ալիշան, Հին հաւ. 216 թրք. «ընձուղտ» (տե՛ս զուռափէ*):*

*ՍՈՒՍ *«մատուտակ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2806:*

=Արաբ. կամ պրս. سوس sūs *«մատուտակ» (տե՛ս Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. 249 և* Steinschneider WZKM 12, 99):—*Աճ.*

Այս մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ 1908, էջ 124:

Սուսամբար *տե՛ս Սիսամբար:*

*ՍՈՒՍԱՐ *«կուզ անասունը, ֆր.* marte, *տճկ. զերտէվա». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 221:*

=Թրք. صمسار sansar *«կուզ»:—Աճ.*

*ՍՈՒՍԵՐ, ի–ա *հլ. «սուր, թուր» ՍԳր. Բուզ. որից* սուսերաձիգ *Դատ. ի. 25, 35, Դ. թագ. գ. 26.* սուսերամերկ *ՍԳր.* սուսերաւոր *Ա. մնաց. իա. 5. Երգ. գ. 8. Եզեկ. լը. 4.* սուսերաճար *Խոր.* սուսերակիր *Վրք. հց. ևն:*

=Ասոր. ܣܦܣܪܐ safsērā *«սուր» բառից. այս էլ փոխառեալ է յն.* σαμψήρα *ձևի միջնորդութեամբ պհլ.* šafšēr *կամ* šamšēr>*պրս.* شمشیر šimšīr, šamšēr *«թուր» բառից.* af>ու *ձայնափոխութեան համար հմմտ.* մանուշակ>*պհլ.* manafšak՝ *նոյն նշ.—Հիւբշ. 316:*

ՆՀԲ նոյն ընդ սուր: Böttich. Horae aram. 48, 177 *և* ZDMG 1850, 361 *ասոր. պրս. և յն. ձևերի հետ է համեմատում:* Müller SWAW 38, 576 *և* 593 *պրս.* šamšēr: Lag. Ges. Abhd. 72 *միայն ասորի ձևն է ընդունում, իսկ* Arm. Stud. § 2030 *սխալ է գտնում կցել պրս. և յն. ձևերին: Հիւնք.* սայր *բառից:* Patrubány SA 2, 14 *և ՀԱ 1907, 17 իբր կրկնական* սուր+սեր, *որի մէջ* *սեր<*հնխ.* k'eru *«սուր, թուր». հմմտ. սանս.* çaru, *գոթ.* hairus *«թուր»:*

ՍՈՒՍՈՒՆԻ *«մի տեսակ հարկ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Շիրակաւանի անթուական մի արձանագրութեան մէջ. Ո՛չ շարիատ, ոչ համարելէ, ոչ սուսունի, ոչ եզին թաղար... (բոլորն էլ հարկերի անուններ). տե՛ս Վիմ. տար. էջ 247:*

*ՍՈՒՍՐ *«մի տեսակ հողային կարմիր ներկ. կարմրադեղ, նօթ, սիղիկոն» Գաղիան, Վստկ. էջ 40, 143:*

=Անշուշտ սեմական փոխառութիւն է, բայց բուն մայրը անծանօթ. հմմտ. եբր. שָׁשֵׁר šāšēr *«կարմիր ներկ», որ ըստ* Gesenius[17], *էջ 866 փոխառեալ է ասուր.* šeršeru *«կարմիր սուտակ» բառից (*Delitzsch, Assyr. Handwb. 694 *այս բառը թողնում է անյայտ):—Աճ.*

ԳԻՌ.—Ալշ. Մկ. Մշ. Ջղ. սուր, Երև. Սեբ. սուրու. Խրբ. սօրու, Ակն. սիրու, Բն. սուրուօղ (<սուր հող) «կարմիր հող կամ կաւիճ», որի հետ նոյն է Վն. սուրաբ «մի տեսակ կարմիր քար, որ հինայի նման ձեռներին են քսում».—Սեբ. սուրու նշանակում է նաև ծածկալեզւով «Փոքր-Ասիոյ Ղզլբաշ»։

+ՍՈՒՏ, ո հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «ո՛չ-ճշմարիտ, կեղծ» ՍԳր. Եփր. ծն. Եղիշ. Փարպ. «ստութիւն» Սղ. ե. 7. «սուտ տեղը» Ես. իը. 15. Փարպ. որից ստել «սուտ խօսել» ՍԳր. սուտակ «ստախօս, ստող» Բուզ. գ. 5. սուտակասպաս «կեղծաւոր, շողոքորթ» ՍԳր. Ոսկ. եփես. սուտակասպասութիւն Ոսկ. բ. կոր. և մ. ա. 10, գ. 8. Եւս. պտմ. (գրուած սուտապասութիւն Տիմոթ. կուզ. էջ 256), սուտերդմնութիւն Բուզ. սուտապատում կամ ստապատում Ագաթ. Կորիւն. սուտքրիստոս ՍԳր. ստաբան Ա. տիմ. դ. 2. ստագիր Վեցօր. ստադատ Բուզ. ստախօս իմ. ա. 11, Եփր. ծն. անսուտ Տիտ. ա. 2. Ագաթ. ճանապազասուտ Տիտ. ա. 2. Ոսկ. տիտ. երդմնասուտ Յճխ. չսուտ Մեկն. ղկ. բանսուտ Յհ. կթ. կրկնութեամբ՝ սուտմուտ Կոչ. 325 և սաստկական նախամասնիկով՝ սափասուտ Եզն. (տե՛ս առանձին)։

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. psudo- ձևից. սրանից է նաև յն. ψεῦδος «սուտ, ստախօսութիւն, խաբէութիւն», ψευδής «սուտ», ψεύδω, ψεύδομαι «ստել, խաբել», ψυδρός «ստախօս» (Boisacq 1075). հնխ. ps- նախաձայն խմբի մէջ p ըստ օրինի ընկած, բայց իր միջոցով s անկորուստ պահուած է։ Ուրիշ լեզուի մէջ այս արմատը չէ պահուած։

ՆՀԲ ստոյգ բառի հակառակն է. սրանից յն. ψευδής Տէրվ. Altarm. 6 և Նախալ. 115 յունարէնի հետ հնխ. spud արմատից։ Վերի ձևով մեկնեց Bugge KZ 32, 25 (կրկնում է Brugmann Grdr.[2] 1, 511), որ չի ընդունում Հիւբշ. 492, առարկելով թէ այսպիսի ձայնափոխութեան ուրիշ օրինակ չկայ։ Հիւնք. սուտ հանում է ստուեր բառից, իսկ սուտակասպաս դնում է սուտակ «քարը»+յն. ἀσπάζομαι «ողջունել, մեծարել»։ Վերի մեկնութիւնը հաստատում է Osthoff SA 2, 49—53, Parerga 1, 233: Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 150 մերժում է յն. ψεύδομαι և կցում է հսլ. sujĭ, սանս. çūnyá «դատարկ» բառերին։ Meillet MSL 22, 61 վերի ձևով։ Պատահական նմանութիւն ունի կաբարդին. փցը «սուտ»։—Canini, Et. étym. 166 սուտմատուտակ բառի մէջ՝ սուտ դնում է=սանս. sudha «հիւթ»։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. Շմ. Ջղ. Վն. Տփ. սուտ, Երև. սուտ, սուբ, Ալշ. Ջթ. Խրբ. Հճ. Հմշ. Մշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ. Տիգ. սուդ, Մկ. Մրղ. Սլմ. սուբ, Սվեդ. սէօդ, Ակն սիւդ, Ասլ. սիւդ, սիւ*, Ագլ. Գոր. Ղրբ. սօտ. Թրքախօս հայերից՝ էնկ. սուդ «սուտ», սուդդան «սուտ, ստօրէն» (տճկ. -dan բացառականի մասնիկով. Բիւր. 1898, 865)։ Նոր բառեր են սուտանց, սուտասան, սուտասիկ, սուտգրոյց, սուտլացուկ, սուտլիկ, սուտխաբան, սուտխօսան, սուտկալ, սուտմանց, սուտմէն, սուտմտայ, սուտուփուտ, ստիլ, ստլիկ:

ՓՈԽ.—Վրաց. სუტი սուտի «սուտ, ЛОЖНЫЙ» (Ջուբինով[2] 1202).—բայց պատահական պէտք է համարել լազ. ցուդ «ստել, խաբել», մցուդի «խաբել», ցուդի «սուտ, ի զուր», ցուդոբա «ստութիւն, կեղծիք», մըտցուդի «խաբեբայ», որոնց դէմ նշանակութեան տարբերութեամբ՝ թուշ. ցուդաբ «ծոյլ, անգործ», վրաց. ցուդի «վատ, անօգուտ, պարապ», ցուդի կացի «պարապ մարդ», ցուդադ «պարապ, անգործ»։

ՍՈՒՏԱԿ «մի տեսակ ծառ». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 221։

ՍՈՒՏԱԿ կամ ՍՈՒՏԱԿՆ «կարկեհան կամ կայծ կոչուած պատուական քարը» Ծն. բ. 12. Փիլ. այլաբ. Վրդն. ծն. «մեղեսիկ, ամեթովս». Եղ. իը. 19, լթ. 12։

Հիւնք. պրս. շիյաէ «յոյժ պայծառ և լուսաւոր»։

+ՍՈՒՏԱԿԱՅ «ճանճ է մեծ քան զմեղու, ինքն անմեղր և մեղուաց թշնամի». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 559. նոյնը նաև Վարդան Յունանեան, Ջեռբածութիւն 1671, էջ 333. Նկարագրութիւնից երևում է որ պիծակն է։

=Կազմուած է սուտ բառից, իբր թէ

«սուտ տեղը կեցող, ձրիակեր, ուրիշի աշխատանքը ուտող»։ Հաւանաբար Վարդան Յունանեանի յօրինած բառերից է՝ ըստ նմանութեան լատիներէնի. հմմտ. իր բառացանկում՝ սուտակա՛=լտ. ֆուկուս, սուտակասպաս=լտ. ֆուկա՛տուս։ Առաջինն է fucus «պիծակ», երկրորդը՝ fucatus «կեղծ», որոնք թէև իրար հետ ո՛չ մի կապ չունին (Walde 322), բայց երևի արմատակից էին ըստ Յունանեանի ստուգաբանութեան։— ԱՃ.

*ՍՈՒՏՐԱ, նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Մագ. քեր. 228՝ հայերէնի մէջ օտար փոխառեալ բառերը թուելիս, իբր օրինակ. «Փակեղն, որ է յունարէն, քանզի ոչ գոյր մեր և ոչ էր սովորութիւն, և սուտրա, որ է սպիքուռ (այլ ձ. սպիտուռ), և կաղամար, որ է կալամառ, այսինքն աման գրչի, և այլ ինչ բազում, զոր ընտանացեալ մեզ ունիմք»։ Այլուստ անծանօթ է սուտրա, անծանօթ լինելով նաև տրուած բացատրութիւնը (սպիքուռ կամ սպիտուռ), անյայտ է մնում բառիս նշանակութիւնը. բայց պէտք է կարծել՝

=պրս. سدره sudra «է տեսակ իմն հանդերձի, որ և ասի գապաշէ (փոքր կապայ), որոյ դրակն լինի մինչև ի մէջս, և թեզանիք նորին ի յուսս. և է զգեստ ինչ յատկացեալ պարսկական ազգին»։

Աղոնց, Արուեստ Դիոն. քեր. էջ 228 հանում է sudra բառից, որով անշուշտ հասկանում է վերի պրս. բառը (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 113)։

+ՍՈՒՐ, ո հլ. «թուր, կտրելու որևէ գործիք» ՍԳր. Ագաթ. «ժանտախտ» Ոսկ. մտթ. և Ես. «բահի բերանը» Մեծոփ. յիշ. էջ 63 (այս իմաստով չունին բառարանները). «հատու, կտրող», փխբ. «մտքով, տեսողութեամբ, լսողութեամբ, ընթացքով են արագ» ՍԳր. Եփր. ծն. և եղ. Եւս. պտմ. Ոսկ. փիլիպ. Եւագր. Կոչ. «շուտ, անմիջապէս» Անոնիգք 13. «բարակ, զիլ (ձայն)» Փիլ. Պղատ. «կծու (համ ունեցող)» Տիմոթ. կուզ 324. որից սրել «դանակը սրցնել» ՍԳր. Ոսկ. եբր. «գրգռել» Փիլ. լիւս. Ջենոբ. 35. սրանալ «սուր լինել, սրուիլ» Յս. որդի. «ցցուիլ» Նար. «կրքով վառուիլ» Ոսկ. մ. գ. 8. «արագ յարձակիլ, խոյանալ, վազել» ՍԳր. Ոսկ. Եւս. քր. «փախչիլ, հեռանալ» Ոսկ. հռովմ. 212. սրակուտակ (նորագիւտ բառ) Պարակ. շար. 47. սրաքերան Ոսկ. ես. սրագոյն Կոչ. սրաբև Վեցօր. սրածութիւն ՍԳր. Եւս. քր. սրակտուց Ոսկ. ա. տիմ. բ. սրունկն Կոչ. 24, 248. յեսանասուր Եզեկ. ե. 1. Բաջասուր Ոսկ. մ. ա. 7. սայրասուր Ճառընտ. Նրասրեալ Թէոդ. խչ. սրաձայր, սրարշաւ (նոր բառեր), երբեմն նաև առանց աղման, ինչ. սուրակն Ոսկ. մ. ա. 2. սուրակոխ Ագաթ. § 12, սուրազէն Գնձ.—Այս արմատին է պատկանում նաև սուր «քաղցածութեան հիւանդութիւն, երբ ուտելով մարդ չի յագենում. boulimie», որից սրալ «սուր քաղցով հիւանդանալ» Ոսկ. պօղ. ա. 237, 479. (Եւ ի մարմինս է ինչ այնպիսի դժնդակ ախտ, զոր սուրն կոչեն բժիշկք, յորժամ ի բազում կարօտութեան սովիցի և սրայցէ, զասրիցէ և չյագիցէ. Եւ սովով և սրով սրայի)=յն. βουλιμία, որ բուն նշ. «արջառաքաղց». նոյնը նաև Ոսկ. ես. 21. Գէ. ես։

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. kō-ro- ձևից, որ կազմուած է k'ō- «սրել» արմատից՝ -ro- մասնիկով. Նոյն արմատի այլ ժառանգորդներն են՝ սանս. çú-la- «նիզակ», çiçā-ti «սրել», çi-tá- «հատու», çāṇa- «յեսան», զնդ. saēni «սուր ծայր, գագաթ», պրս. sān «յեսան», լտ. cōs «յեսան», catus «սրամիտ», միռլ. cath «իմաստուն» են։ (Հնխ. k'ō- «սրել» ձևափոխութիւնն է ak'- «սրել» արմատի, որի վրայ տե՛ս ասեղն) (Boisacq 545, 66, Walde 141—2, Pokorny 1, 454, Ernout-Meillet 216):

Klaproth, Asia polygl. 104 թրք. sivri «սուր» բառի հետ։ Peterm. 21 զնդ. suwrā: Gosche 45 սանս. çubhra, զնդ. suwra և պրս. sōzan, sūzan «ասեղ» բառերի հետ։ Böttich. ZDMG 1850, 361, Arica 81, 317, Lag. Urgesch. 935 սանս. çō «սրել» արմատից։ Pictet 2, 135 սանս. kšuri, čhurī, khurā, kšurā, քրդ. šūr, šjūr, նաև հմմտ. զնդ. suwri «դաշոյն, սուր», «որ տարբեր ծագում ունի»։ Müller SWAW 38, 576, 593 և 40, 12 և 46, 463 զնդ.

suwri, սանս. çubhrí, աֆղան. tūra, քրդ. šūr, բոլորն էլ çubh արմատից։ Justi Zendsp. 296 զնդ. sūra ձևի տակ՝ իբր սանս. çūla «նիզակ», հյրս. σύρα; «դանակ» (ըստ Հեսիքոսի)։—Պատկ. Изслед. 14 լծ. հյ. թուր: Մառ ЗВО 7, 74 զնդ. sāla «սրուած» բառից, ինչպէս ունինք dāta=տուր: Հիւնք. սուսեր բառից։ Patrubány SA 1, 191 և 2, 14, 171 դնում է հնխ. k'ōros նախաձևից և հմմտ. գոթ. haírus, անգսք. hjąrr «սուր, դանակ»։ Յիշում է առանց ընդունելու Հիւբշ. IF Anz. 10, 49. Մսերեան, Բանաս. 1901, 177 Հեսիքոսի համաձայն ենթադրեալ հյրս. *sura բառից փոխառեալ է դնում։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 117 երկու նշանակութեամբ իրարից բաժանելով՝ մեկնում է սուր «հատու»= լտ. cōs, catus, սանս. çiçāti, հյ. սայր, իսկ սուր «թուր» =յն. ἄορ, սանս. asi «սուր», լտ. ensis. «թուր», իբր հնխ. ŋsōr: Վերի ձևով մեկնեցին Scheftelowitz BB 28, 284 և Lidén, Arm. Stud. էջ 80։ (Շեֆթէլօվից համարում է r մասնիկ, ինչպէս լիր, դիր, լուր և տուր): Karst, Յուշարձ. 424 թթր. sür, sjür «փորել, փորագրել»։—Սրալ (հիւանդութեան համար) բառը ՆՀԲ մեկնում է «կամ է սրանալ, յարձակիլ և կամ սուր տեսութեամբ ցանկալեաց նեղիլ առ չլինելոյ ձեռնհասս», ԱԲ «բերանաբաց բաղձալ, բերնին ջրերը վազել, փափաքած բանին կարօտովը նեղուիլ». ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Վարդանեան ՀԱ 1914, 645, Բառաք. դիտ. Բ. 90։ Pictet, բ. տպ. Բ. 123 պրս. sūl, sūlī «խոփ», սանս. çūla «նիզակ», զնդ. çūra «աշտէ» ևն։

ԳԻՌ.— Ալշ. Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Հմշ. Մկ. Մշ. Ննխ. Ռմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սլմ. Սչ. Սեբ. Տիգ. Վն. Տփ. սուր, Մրղ. սուռ, Ջթ. սույ, սուր (բայց սէօյիւց, սէօրիւց «սրոց»), Հճ. սույ, Սվեդ. սէօր, Ասլ. սիւր, Ագլ. Գոր. Ղրբ. սօր, բոլորն էլ իբր ած.՝ «սուր, հատու» նշանակութեամբ. իսկ Մրղ. Սչ. Տփ. նաև իբր գոյական՝ «սուր, թուր» իմաստով։ Նոր բառեր են սուրբրաւոր, սուրֆբաճի, սրախո-րով, սրացնել, սրճար, սրճարատար, սրոց, սրոցափար, սրոտել, սրուորիլ ևն։—Նոյն բառից -ուլ մասնիկով յառաջացած ձև է սլուր «սուր» (<սրով)՝ որ տե՛ս առանձին. հմմտ. նաև սուլուր, սուլուլ, սուրուլիկ, սուսուր, սուրուխ, սուլուլիկ, սլուլիկ, սլլուկ, որոնցից սուլուլ ձևի համար աւելի հնից ունինք Մաղք. ար. 7. «Կանայքն իւրեանց ունէին գդալանի սուլուլ»։

ՓՈԽ.—Թերևս հայերէնից է փոխառեալ բոհեմ. sura «թուր», բայց պատահական նմանութիւն ունին բոհեմ. saerao «սրել», śurt «դանակ», վրաց. სასრევი սասրեվի «սրբոց, յեսան», քրդ. šur «զէնք», նաև հունգ. szúr «խթել, խայթել», որ Patrubány SA 1, 219 հայերէնից է դնում։

Սուրալ տե՛ս Սոյր։

***ՍՈՒՐԱՂԱՍՏԱՆԱՅ** «ծոթրինի նման մի բոյս է» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2811։

=Արաբ. سرقسانة բառն է, որ գտնում եմ Steinschneider-ի հաւաքածոյի մէջ՝ WZKM 12, 93 առանց մեկնութեան. ըստ Leclerc II, № 1169 կարդացւում է saraksāna և է բոյս՝ որ auron-ի (գնդածաղիկ) նման տերևներ ունի. կարելի էր սխալմամբ կարդալ նաև suraqsāna և մի փոքու յաւելումով سرقستانة *suraqastānа։—Աճ.

Վերի մեկնութիւնը տուաւ նախ Աճառ. (անտիպ), որից տասնեակ տարիներ յետոյ նոյնը Նորայր ՀԱ 1926, 70։

+ՍՈՒՐԲ, ո հլ. «մաքուր, անարատ, նուիրական, սուրբ» ՍԳր. Կիւրղ. ծն. Ոսկ. ես. (վերջին կրօնական իմաստի համար հմմտ. սոգդ. zp'rt «մաքուր», որ քրիստոնէական սոգդերէնում ստացել է «սուրբ, saint» նշանակութիւնը). որից սրբել ՍԳր. սրբանալ Ղևտ. ի. 3. Եփր. ել. և ղևտ. սրբագիր Ոսկ. Եփր. և Եփես. Եփր. ա. Թգ. սրբագոյն Ոսկ. մ. ա. 11, գ. 29. սրբական Կոչ. Ոսկ. մ. ա. 1. սրբակենաց Եւագր. սրբամատոյց Ագաթ. սրբասաց Ոսկ. ես. սրբասէր Ոսկ. մ. ա. 3. Բուզ. Կորիւն. սրբազան Պիտ. սրբան «երաստանի անցքը» Մծբ. 236. սրբիչ «մաքրող» Ագաթ. «ածելի» Թուոց զ. 5, Եզեկ. ե: 1, Եւս. պտմ. Ոսկ. ես. (այս իմաստով հմմտ. պրս. پاکی pākī «ածելի», որ գալիս է پاک pāk

«մաքուր» բառից)։ Նոր բառեր են սրբագրել, սրբաճկար, սրբապղծել, սրբապղծութիւն, սրբատառ, սրբատեղի ևն։ Նոյն բառի ռմկ. ձևերն են սրբկիկ, սպրկիկ, սպրկուկ, սպկիկ, սպրիկ «մաքուր, չինջ» Լմբ. մատ. 490. Սմբ. դատ. 48, 120. Վստկ. 9, 57, 85. Շնորհ. առ. սրպիկ Տաթև. ամ. 97, 361. սպրկիկ, սպկիկ «ամբողջապէս, յայտնապէս» Անսիզք 11, 37, 59, 67. կայ և սպրկիկ լեզու, սպրկիկ խօսիլ Ոսկիփ. (Բազմ. 1921, 368)։

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. k'ubhrò- ձևից, որից ծագում է նաև սանս. çubhrá- «փայլուն, պայծառ, գեղեցիկ, մաքուր»։ Պարզ արմատն է հնխ. k'u->վեդ. çu-, որից կազմուած է bh աճականով և -r- մասնիկով. հմմտ. ուրիշ աճականներով çundhati «սրբել, մաքրել», çuddhá- «մաքուր», çúmbhati «փայլել, զարդարուիլ», çúčis «փայլուն, մաքուր» ևն։ Այս բառերը գործածական են Ագնիի և ուրիշ աստուածութեանց համար. յատկապէս çuddhás ունի «սուրբ» կրօնական իմաստը, որ և հայերէնի էլ իմաստն է։ Միւս լեզուներից միայն իռլ. cuanna «գեղեցիկ, սիրուն, նուրբ» ունի այս բառի համաձայնը (Sommerfelt BSL 24, 222, Pokorny 1, 368)։—Հիւբշ. 492։

ՆՀԲ լծ. արաբ. շէրիֆ, պրս. սիւրպէ և հյ. ջուր «ջրով»։ Böttich. Arica 28, 98 զնդ. suwra «պերճ», suwri, սանս. çubha, çubhra, յն. κομψός «վայելուչ, նազելի»։ Müller SWAW 38, 578 սանս. çubhra, ուր յիշուած է նաև թէ Justi հայ բառի հետ նոյնացնում է Σαρπ (ηδών) յատուկ անունը։ Հիւբշ. KZ 23, 19 և Arm. Stud. § 256 ունի ուղիղ մեկնութիւնը։ Տէրվ. Երկրագունտ 1883, 171 վերի ձևով, Պարոնեան, Երկրագունտ 1885, 486 արաբ. շէրէֆ և հյ. սեռովբէ բառերի հետ։ Արշէգ, ՀԱ 1896, 270 սրբ «ջուր» արմատից. բուն նշանակում է «ջրով մաքրել, լուալ»։ հմմտ. լտ. sorbeo: Հիւնք. տճկ. սիփփիւրմէք «աւլել»։ Ալիշան, Հին հաւ. 376 զոթ. sifer «սուրբ»։ Bugge, Lyk. Stud. 1, 40 Σίβρος գետի անուան և փիւիգ. παρτυσυβρος «անմեղ»=պարտասուրբ բառի մէջ։ Jensen ՀԱ 1904, 271 հաթ. s..pa· բառի հետ։ Karst, Յուշարձ. 407 սումեր. šub, sub «մաքուր, պայծառ», 424 թթր. seb, sūp, suv «ողորկ, մաքուր, առողջ», օսմ. չաղաթ. sipûrmek «աւլել»։

ԳԻՌ.—Մշ. սուրբ՝, Ջթ. սույբ՝, սուրբ՝, Ագլ. Ալշ. Ախց. Ակն. Երև. Խրբ. Կր. Հմշ. Մկ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Սչ. Տիգ. սուրփ. Ննխ. սուրփ, սուփ, Տփ. սուրփ, սուփ, սըփ, Մրղ. սուռփ, Սվեդ. սէօրփ, Անտ. սիւրփ, Ասլ. սիւրփ, սիւր*, Գոր. Ղրբ. սօրփ, Վն. սըփ (Ակն. յգ. սրփուճաf), որոնք ունին միայն կրօնական նշանակութիւն։ Սովորական իմաստով են Մշ. սէռսուբ՝, Ալշ. սէռսուփ, Մկ. սուռսուփ «մաքուր» (նաև Բլ. Խլ. Խլ. Խն. Հչ. Վն.)։ Բայական ձևով ունինք Ագլ. սրբիլ, Ջղ. սրբ'ել, Մշ. սրպել, Սլմ. սրփել, Պլ. սրփէլ, Ասլ. սրփէ՛լ, Գոր. Ղրբ. Տփ. սըրփիլ, Վն. սրպել, Հմշ. սրփուշ, Ատափ. զըրբ'էլ, Սչ. զրբ'ել, Շմ. սիրփիլ, ՀՃ. սույբ'ել: Նոր բառեր են սեռսփել, սեռսփիկ, սրբաճf, սրբատեղ, սրբաւոր, սրբոտել, սրբուճակ, սրբորբաճալ, սրբառուf, սրբօրէf:

ՓՈԽ.—Ս. Գրքի քրդ. թարգմանութեան մէջ կայ սրբարաճ երր. ը. 2, թ. 1. խզմէթճիէ սըրբարանէ (Սրբութեանցն պաշտօնեայ), ժը տընէնա տայիր սըրբարան (զաշխարհական սրբութիւնն)։

*ՍՈՒՐԽԱՄԱՀԻ «քաղցր ջրի մի ձուկ է»։ Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Վրդ. առ. 292։

=Պրս. سرخماهی surx māhī «կարմիր ձուկ, գեղարքունի»։

Ուղիղ մեկնեց Մառ, Վրդ. առ. I, էջ 221։

ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ, ի-ա հլ. «թղթատար» ՍԳր. Եւս. պտմ. որից սուրճանդակօրէն Նար. խչ.։

ՆՀԲ սուր կամ սուրճալ բառից։ Տէրվ. Նախալ. 110 սուրալ կամ սուրճալ ձևից։ Հիւնք. յն. ἄγγαρος կամ ἀγγαρευτής «պարսից սուրհանդակ»։ Patrubány SA 1, 217 պրս. surx (սանս. çukra)+andak «ձեղեալ»։ Մառ. Грам. др. арм. 204 սուրճալ բայից։ Հիւբշ. IF Anz. 10, 36 -andak մասնիկով պրս. փոխառութիւն։

ՍՈՒՐՀԱՊ «մի տեսակ քամի»։ ունի միայն

ԱԲ. վկայութիւնը տե՛ս յասոմն բառի տակ։

ՍՈՒՐՃ *«խահուէ, կոֆէ»։ Նոր ժամանակի բառ, որից* սրճարան, սրճագործ, սրճեփ, սրճարանապետ, սրճաման, սրճաղաց, սրճամոլ *ևն։ Սուրճը ԺԵ դարում Եթովպիայից սկսեց տարածուել ամբողջ Արևելքում, որից անցաւ Եւրոպա։ Բառիս հնագոյն գործածութիւնը 1787 թուից ունի Ջուղ. էջ 203՝ երկու անգամ. «Տան նմա սուրճ, այսինքն ղահֆա առ ի ըմպել. և երբ աւարտեաց զարբումն սրճոյն, այսինքն ղահֆային...» և 1788 թուից (Կ. Սարաֆեան, Բանալի գիտութ. էջ 110)։*

Ոմանք համարում են բնաձայն. ուրիշներ սարքուած սև ջուր *բառից և յատկապէս Վենետկի միաբաններից մէկի ձեռքով։ (Պլ. ծածկալեզւով* սև ջուր *նշանակում է «սուրճ»)։*

*ՍՈՒՐՍԱԹ *«մի տեսակ հարկ» Դրնդ. 569։ Նոյն բառը* սուրսաք *ձևով ունի Առաք. պատմ. էջ 57. Թէ որքան ծանրաբեռն հարկապահանջութիւն եղեալ ի վերայ ժողովրդեան և բռնութեամբ առին, նոյնպէս և զսուրսաթն՝ որ զկնի զօրացն բերել տային...*

=Թրք. թթր. سورصات sürsat *«ցորենի փոխադրութեան և ազատ վաճառքի նշան կամ արտօնութիւն, որ տալիս է տեղական իշխանութիւնը՝ ցորենի հարկն առնելուց և բաւարար պաշար հաւաքելուց յետոյ», այս բառը գործածական էր Դանուբի կողմերում. աւելի յետոյ նշանակեց «ժողովրդից իբր հարկ վերցրած ուտելեղէնի պաշար». Բուխարայում նշանակում է «պաշտօնեաններին տրուած թոշակ կամ ռոճիկ՝ դրամով, պաշարով և գարիով». ծագում է Թրք.* sür *«քշի՛ր»+*sat *«ծախի՛ր» բառերից* (Будаговъ, *1, 643)։—Աճ.*

*ՍՈՒՓԱՐ *«նետի բութ ծայրը՝ որ երկճիւղ է և կպչում է աղեղի լարին.* coche*». ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. էջ 253 բ, իբր նոր բառ։*

=Պրս. سوفار sūfār *«ծակ. 2. ծակ ասղան և մախաթի. 3. է այն տեղի նետին՝ որ անցանէ յաղի լարին աղեղան» (ԳԴ)։—Աճ.*

ՍՈՒՔ *«ամուլ, զաւակ չունեցող այր». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մծբ. 292. «Եւ ցիսրայէլ ասաց. Մի՛ եղիցի քեզ այր սուք և կին ամուլ. և դարձեալ յաւել և ասաց. Մի՛ եղիցի անճետ և անզաւակ յերկրի ձեր». հմմտ. բ. օր. ե. 14 «Մի՛ լիցի ի ձեզ անծնունդ և մի՛ ամուլ», Ել. իգ. 26 «Եւ մի՛ եղիցի անսերմն և ամուլ յերկրի քում»։ Նոյն բառը մի քիչ խառնակ ձևով գործածուած է երկրորդ անգամ Գիրք Թղ. 329—330. «Եթէ ոք կրճատեսցի կամայ կամ ակամայ, կամ յաւագեաց կամ ի բժըշկաց կամ յայլ դիպուածոյ իմեքէ, մի՛ իշխեսցէ գալ ի կարգ քահանայութեան... (զի Մովսէս) օրէնսդրեալ գրեաց, թէ Մի՛ մատուցանես Աստուծոյ զմոլեկանն, և մի՛ զկրճատականն և մի՛ զմիորձին և մի՛ որ բնաւ սուքն է» (տպուած է* բնաւսուքն *է):—Տե՛ս իմ Հայ. Նոր բառեր հին մատ. Բ. 241։*

*ՍՈՒՔ *«բժշկական մի նիւթ» Մխ. բժշ. 96։*

=Արաբ. պրս. سك suk *«մուշկով և խէժով ու վարդաջրով պատրաստուած անուշահոտ մի բաղադրութիւն»։ Աւելի ընդարձակ տե՛ս* Seidel, *Մխ. հեր. § 278։—Աճ.*

Վերի մեկնութիւնը տուաւ նախ Աճառ. (անտիպ), որից անկախաբար Seidel։

ՍՈՒՔԱՐ *«հովանոց». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 239։*

*ՍՈՒՖ *«ընտիր ասուեայ կտոր». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Մտթ. ևագր. 51. «Դու աղտեղի չուխայ ես զգեցեալ, պարտ է քեզ զի սուֆ հագնիս և շուպ և այլ»։*

=Պրս. صوف sōf *«ոստայնանկեալ պաղպաջուն գործուածն զոր կազմեն ի նուրբ մազից այծու, կորզելով զնոսա յատակէ երկայն մազիցն նորին» (ԳԴ). արաբ.* صوف ṣūf *«բուրդ. 2. ասուեղէն պաստառ»։—Աճ.*

*ՍՈՓԵՍՏԷՍ *«իմաստակ, գիտնական» (արդի գրականում «սուտ փիլիսոփայ») Բուզ. 60, 103, Եւս. քր. 584, 589, որ և* սոփեստոս *Եփր. ա. կոր. 54.* սովփեստէս *Նոնն. 14. կրճատ՝* սոփեստ *Նար. որից* սոփեստութիւն *Շնորհ. յուդ.։*

=Յն. σοφιστής *«իմաստուն», որ գալիս է* σοφία *«իմաստութիւն» բառից։—Հիւբշ. 380։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍՈՓԵՐ (ի, ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ. բայց կայ

միայն սեռ. սոփերի Նար. էջ 231, Մծբ. 449) «գիր, գիրք, մատեան, գրուածք» Նար. 231, 268. Մաշտ. Մխ. այրիվ. էջ 3. որից կրճատմամբ (կամ աւելի՝ վրիպակաւ) սոփէ, ի հլ. «գիր, տառ, վանկ» Անան. եկեղ. կայ նաև սեփիր «գիրք» Բառ. երեմ. էջ 285։

=Ասոր. ܣܦܪܐ sefrā «գիրք, գրութիւն». բնիկ սեմական արմատ է. հմմտ. եբր. ספר mis-spr, sfr «պատմել, թուել, գրել», מספר mis-pār «թիւ», סופר sōfēr «գրող», ספר sē-fer «նամակ, գիրք, գրութիւն», ספרה si-pərā «գիրք», ասոր. ܣܦܪܐ sāfrā «գրող», արամ. ספרא sāfrā «գրող», արաբ. سفر sifr «գիրք», որոնք բոլոր համարւում են հին փոխառութիւն ասուրականից. հմմտ. ասուր. šip-ru [cuneiform] կամ šip-ri [cuneiform] և կամ ši-pir [cuneiform] (գաղափարագրով [cuneiform] šipru) «առաքումն, ուղարկուած բանը, գրաւոր կամ բերանացի մէկին ուղարկուած տեղեկութիւն, հաղորդագրութիւն, լուր, նամակ», որից [cuneiform] ša-pi-ru «գրող, նամակ գրող կամ կարդացող». բոլորի բուն արմատը [cuneiform] ša-pa-ru «ուղարկել», որից «նամակ ուղարկել», յետոյ «նամակ գրել» և վերջապէս «գրել, հաշուել, պատմել» (Strassmaier, Alphab. Verzeichn. 1029, 993, 990, Delitzsch. Assyr. Handwört. 682—3):—Հիւբշ. 317։

Նախ ՀՀԲ համարեց եբր.։ ՆՀԲ եբր. սօֆէր, սէֆէր: Հիւնք. եբր. սօֆէր «դըպիր» բառից։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Müller WZKM 8, 284 (հյ. թրգմ. ՀԱ 1894, 295)։

Սոփեր «շափիղայ» տե՛ս Սափիրայ։

*ՍՈՓԻ «իմաստուն»

*ՍՈՓԻԱՅ «իմաստութիւն»} ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 289—90։

=Յն. σοφία «իմաստութիւն»։—Աճ.

*ՍՈՖԻԱ ՈՒԹԻԻ «իմաստութեամբ և ուղիղ կանգնած» Պտրգ. էջ 187, 189, 193. «Սոֆիա ոռթիւ, որ է իմաստութեամբ որթիւ, եկայք երկիր պագցուք». նաև «իմաստութեամբ օռթիւ, սոֆիա» Պարգ. 361. «Սոփիա օռթի» Պտրգ. 363. պարզապէս «սոֆիա» Պտրղ. 419, 437, «սոֆիայ» 424։

=Յն. σοφία ὀρθοί նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց Տաշեան, Պտրգ. էջ 187։

*ՍՊԱԹԱՐ, ի-ա հլ. «բանտապետ, դահճապետ» Ճառընտ. «զինակիր» Սեբ. հրտ. Պտկ. 114. «պալատական մի պաշտօնեայ» Սմբ. պտմ. տպ. 1856, էջ 18=Շահն. 37. Յայսմ. նոյ. 23. գրուած է նաև սպատիար «զինակիր» Մխ. դտ. 263 (միայն մի ձեռ.)։

=Յն. σπαθάριος, որից լտ. spatharius «թրաւոր», վրաց. სპათარი սպաթարի, «զինեալ, զինուոր». ծագում է յն. σπαθή «թուր» բառից։ Սեբ. 114 ունի նաև սպաթար և կանտիտատ, որ ծագում է յն. σπαθαροκανδιδᾶτος բառից և որի դէմ ԺԱ դարու մի արձանագրութեան մէջ ունինք երկու անգամ սպաթար կանկիտատ (Վիմ. տար. էջ 27)։— Հիւբշ. 380։

ՆՀԲ յն. σπαθή «թուր» բառից։ Ուղիղ մեկնեց Պատկ. հրտ. Սեբ. էջ 202։

*ՍՊԱՀ, ի հլ. «գունդ, բանակ, զօրականք» Ա. մկ. ը. 20. Կոչ. 18. Եղիշ. բ. էջ 23. որից սպահական «իշխանական, ազատական» Սկեռ. լմբ. սպահապետ «զօրապետ» ԱԲ. այս բոլորը հնագոյն ձևեր են, որոնց աւելի նոր վիճակն է՝

*ՍՊԱՅ, ի հլ. «գունդ, զօրք, բանակ» ՍԳր. Կոչ. խոր. ՅՀ. կթ. որից սպայազօր ՅՀ. կթ. սպայակոյտ ՅՀ. կթ. սպայապետ Կորիւն. սպայասալար Լմբ. առ լև. (յետնաբար կազմուած հայերէնի մէջ՝ փխ. սպասալար բառի, որ զուտ իրանեան բարդութիւն է).— բառիս ընթերցման համար կարևոր է սըպայութիւն գրչութիւնը մի ոտանաւորի մէջ՝ Նոր վկ. էջ 509 (ԺԷ դարից)։ Նոր գրականում սպայ իր իմաստը փոխելով դարձել է ո՛չ թէ «զօրք կամ բանակ», այլ «զօրքը վարող ստիճանաւորներից մին, օֆիցեր, officier», որից և ենթասպայ:

=Պհլ. [Pahlavi] spāh, պրս. سپاه sipāh, (նաև ispāh, sipah, ispah) «զօրք, բանակ», զնդ. [Avestan] spāδa-, հպրս. spāda- (պահուած միայն Taxmaspāda- յատուկ անուան մէջ), օսս. afsād, älsád «խումբ, բանակ,

գունդ, բազմութիւն» (Horn § 669)։ Պարսկերէնից են փոխառեալ թրք. sipahi, քրդ. spahi, սերբ. spahija, լեհ. spahi, ռում. spahiu, յն. σπάχιδες, ֆրանս. spahi, cipaye։ Հմմտ. նաև սպարապետ, սպասալար։—Հիւբշ. 239։

Նախ ԳԴ դրաւ պրս. սիփահ ձևից փոխառեալ։ ՆՀԲ նոյն է համարում սպայ, սպահ և սեպուհ, ամկ. սպահի, պրս. սիբահ, սիբահի, եբր. ձապա, սէպա, յորմէ սաբաւովթ։ Spiegel, Huzw. Gram. 189—190 պրս. sipāh, պհլ. sipās։ Müller, Kuhns u. Schleich. Btrg. 5, 107 պրս. sipāh, զնդ. spāδa։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 8 պրս. sipāh։ Justi, Zendsp. էջ 303 զնդ. spāδa ձևի տակ՝ ծանօթ բառերի հետ։ Գարագաշեան, ՔՆն. պատմ. Բ. 10 սեպուհ բառի մի այլ ձևն է։

ՓՈԽ.— Վրաց. սպա «բանակ, գունդ» թւում է հայերէնից. իսկ իսպաոբա «ասպետութիւն», իսպաեբադ «ասպետաբար» պարսկերէնից են։ Տարբեր են սեփե «արքունի պալատ, տէր, թագաւոր», սեփեծուլի «իշխան, սեպուհ» (որից սեփծուղ խոր.), սեփոբա, սեփեոբա «իշխանութիւն»։

ՍՊԱՅ «զուսպ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 290։

*ՍՊԱՆԱԽ «շոմին, ծմել բոյսը» Բժշ. Մխ. առակ.։

=Պրս. سپناخ ispanāx Հոմանիշից։ Այս բոյսի հայրենիքն է Պարսկաստանը, ուր ըստ Olivier (տե՛ս Voyage dans l'empire ottom. l'egypte et la Perse, 1802) ինքնաբոյս է։ Այս երկրից հին ժամանակ արտածուելով՝ Արաբների միջոցով տարուեց Սպանիա, որտեղից էլ տարածուեց ամբողջ Եւրոպա և Ասիա։ Արաբացի գրող Rāzi յիշում է նոյն բոյսը Թ դարում։ Մեր մէջ առաջին յիշատակութիւնը ԺԲ դարից է։ Բառիս եւրոպական ձևերն են սպան. espinaca, իտալ. spinace, հֆրանս. espinard, espinoche, ֆր. épinard, պորտ. espinafre, մլտ. spanachium, spinacium, նյն. σπινάκια, σπανάκι, գերմ. Spinat, ռուս. шпинатъ են, բոլորն էլ արաբ. اسفاناخ isfanāx (Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. 544) մայր ձևից։—Հիւբշ. 277։

Մխ. Հերացի ծաղրելով դնում է հին մի բժշկի ստուգաբանութիւնը. «Բժիշկ մըն բնախօսէր, ստուգաբանելով զանուն բանջարին կոչելոյ սպանախ, եթէ է (որ) հիւանդ, զի սպանանել արժան է նախ և ապա զնա տալ կերակուր»։ Եւրոպացիք էլ երկար ժամանակ հանում էին բառս լտ. spina «փուշ» ձևից։ Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ, որից Lag. Arm. Stud. § 2036։

ԳՒՌ. Ախց. սպանըղ։

ՍՊԱՆԱՆԵԼ «մեռցնել» ՍԳր. Ոսկ. մաթ. Փարպ. պարզ արմատը սպան, որով գըրուած նաև սպանել. այս արմատից են սպանութիւն ՍԳր. սպանող ՍԳր. եզն. սպանումն ՍԳր. մարդասպան ՍԳր. Ագաթ. եղբայրասպան Եղիշ. եղբայրասպան Իմ. Ժ. 3. տիրասպան Բ. Թագ. Թ. 31. Ագաթ. տիրասպանու Ոսկ. կողոս. Բուզ. կրակասպան Փարպ. եռգեսպանութիւն Փարպ. են։ Յիշելու արժանի է սպանակ «եգիպտական մի չափ» Սահմ. էջ 199, իբր թէ թրգմ. յն. χανών Հոմանիշից՝ χαίνω «սպանել» բայից. (այսպէս էին ստուգաբանում, իբրև թէ նոյն չափական դրութեամբ առաջքը առնում էր Նեղոսի ջրի պատճառաւ ծագած կռիւների և սպանութեանց)։ յետոյ ձևափոխուելով գրուած է ասպանակ, գրծ. ասպանակաւ Մխ. այրիվ. էջ 49, ասպանակ Լծ. գր. նաղիանզ. (մեկնելով Սառապիսեայ փայտն) վերջին մեկնութիւնը սըխալ հասկանալով ՀԲուս. § 171 և եգիպտական Սառապիսը առնելով իբր լտ. sarapias, մեկնում է «բոյս կամ եգիպտացւոց Սերապիս չաստուածոյն գլխարկը՝ որ էր գրիւ մի, իբր նշանակ առատութեան բերոց»։ Նորայր ՀԱ 1921, 105 ցոյց է տալիս, որ վերի ասպանակն է։

Müller, Kuhns u. Schleich. Btrg. 5, 140 զնդ. *spāna «սպանութիւն» ձևից. հմմտ. spā «վայր ձգել», *spaya=հյ. սպի։ Տէրվիշ. Altarm. 58 գերմ.՝ spannen «ձգել, պարզել, լարել», յն. σφήν «սեպ», σφηνοῦν «գամել, մխել» են բառերի հետ։ Գարագաշեան, Սաղիկ

1891, էջ 89 յն. սբէվտօ: Հիւնք. յն. σβέννυμι «շիջուցանել, սպանանել, ապականել», σφάζω «զենուլ, սպանել»։ Patrubány SA 1, էջ 198 զնդ. spā «պարսել, նետել», իսկ Բանաս. 1901, 30 յն. σπανία «պակասութիւն», իբր հնխ. spn արմատից։

Գւռ.—Ալշ. Մշ. Սլմ. Վն. ըսպանել, Ղրբ. Մրղ. սպանէլ, Ջղ. սըպանել, Ախց. Երև. Կր. սըպանէլ, Ագլ. Մկ. Շմ. սպանիլ, Հճ. սբանել, Սչ. սբ'անել, Զթ. սբանիլ, սպանիլ, սբ'անիլ, Գոր. սպա՛ննիլ, Սվեդ. սպոննիլ, Տիգ. ըսբնէլ, Պլ. Սեբ. ըսբաննէլ, Ասլ. ըսբաննէ՛լ, Տփ. սըպա՛նիլ, Համշ. սբօննուշ, Խրբ. բաննիլ: Նոր բառեր են սպանոտել, սպանոտուիլ, սպանուկ:

—ՍՊԱՆԴ, ի հլ. «զոհ, մատաղ, զոհելը» ՍԳր. «սպանութիւն (մարդու)» Պղատ. օրին. որից սպանդանոց «մխս մորթելու տեղ» Ա. կոր. ժ. 25. սպանդարան «զոհարան» Իրեն. ցոյցք 21. Նար. 117. սպանդագործել «զոհել, մորթել» Փիլ.ել. ա. 10։

=Հյ. սպան(անել) արմատից աճած՝ -դ մասնիկով՝ փոխանակ -անդ. հմմտ. եռալեռանդ:

ՀՀԲ, ՆՀԲ, Տէրվ. Altarm. 58, Meillet, Altarm. Elementarbuch 207 ա և BSL հտ. 25, էջ 134 դնում են սպան-անել արմատից։ Հիւնք. յն. σπένδω «հեղուլ քաւութիւն (ջուր, գինի, արիւն)», σπένδωμαι «հեղանել քաւութեան, զոհուիլ»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 335 պրս. gōspand «ոչխար» բառի հետ։

*ՍՊԱՆԴ «գերեզմանատների մէջ բուսնող դառն ու գարշահոտ մի բոյս, վայրի փեգենայ, լտ. peganum harmala L (Տիրացուեան, Contributo § 325) կամ ruta graveolens L» (ՀԲուս. § 2815, Արթինեան, Անծաշնչի տունկերը 72) Բժշ. Գաղիան. Հին բռ. (Թրք. üzerlik, Ղրբ. զմ'ռնիկ, Երև. ուզա՛րլիկ)։

=Պրս. سپند sipand, որ և اسپند ispand, aspand, պհլ. spand, աֆղան. spānda և փոխառութեամբ արաբ. اسفند isfand «վայրի փեգենայ, սպանդ». բոլորն էլ ծագում են զնդ. spənta «սուրբ» բառից, որին ցեղակից են հսլ. svętŭ և լիթ. šventas «սուրբ» (բայձև լեթթ. svinêt «տօնել», բոլորի հնխ. արմատը k'ụen- «տօնել, սրբագործել». Pokorny 1, 471): Բոյսը այս անունը ստացել է իրեն վերագրուած դիցաբանական նշանակութիւնից, ըստ Lag. Ges. Abhd. 173 և Horn, Grdr. § 80։ Մինչև այսօր էլ Պարսիկները իրենց հայրենակից հին զրադաշտականների նման՝ իրենց մեռելները սրանով են պատում և խնկի տեղ սպանդ են ծխում։—Հիւբշ. 277։

Գէորգ դպիր, Գիրք մեծագին և պատուական ականց, Պօլիս 1807, էջ 256, որից յետոյ ՆՀԲ տուին ուղիղ մեկնութիւնը։ Նոյնը նաև Lag. Ges. Abhd. 173, Arm. Stud. § 2038:

Գւռ.—Սլմ. Վն. ըսպանդ, Բլ. սպանդ կամ սպանչ «փեգենայ». շատ սովորական առած է Սլմ. «Նա՛ խայլի խունկ էք, նա՛ տաշկու սպանդ».—Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 598 ունի և սպանդուկ ձևը (Վան), Ագլ. պսպունդ կամ պսպունգ:

Սպանդարամետ տե՛ս Սանդարամետ։

*ՍՊԱՌ «վերջ» Ոսկ. ա. թես. խոր. գ. 7. որից ի սպառ «բոլորովին, ամբողջովին, վերջը» ՍԳր. սպառել «վերջացնել, վատնել, հատցնել» ՍԳր. սպառիչ Վեցօր. սպառազէն «ամբողջովին զինուած» ՍԳր. Ագաթ. Ոսկ. եբր. սպառուած Դ. թագ. ժթ. 25. Նեեմ. գ. 21. անսպառ Յոբ. լզ. 26. Ողբ. գ. 22. Ագաթ. Եզն. Կորիւն. անսպառական Ոսկ. մ. գ. 14. Եզն. ոգեսպառ Ագաթ. շնչասպառ Նար. յիշ. կենդանասպառ Նար. կրկնաբար՝ սպառսպուռ, ի սպառսպուռ, սպառ ի սպուռ, ի սպառ ի սպուռ Ա. մկ. թ. 42. Դատ. ե. 26. Ագաթ. Եւս. պտմ. են։—Կայ նաև սպուռ բովանդակ Մծբ. 306. որ ըստ Վարդանեան, Բառաք. դիտ. Բ. 75 ուղղելի է սպառսպուռ:

=Պհլ. *spar և spur «կատարեալ, լրացած, վերջացած», spurīk «կատարեալ», spurīkīh «կատարելութիւն», anasparīk «անկատար», anavispurīk «չլրացած, անկատար», հիւս. պհլ. (Թուրֆանի), cispur «կատարեալ», մանիք. պհլ. עספור ispūr (Salemann, Man. Stud. ЗАН 8, 107), սոգդ. 'spwrn «կատարեալ», պազ. spur, spurī «կատարեալ», պրս. سپری siparī, اسپری

ispari «վերջ, վախճան, կատարեալ», سپری siparīdan «կատարել, վերջացնել», զնդ. aspərəna- «լիակատար». կազմուած է par «լցնել» արմատից՝ us- նախդիրով. Իրանեանից է փոխառեալ արամ. אספרנא asparnā «ուշադիր, խնամոտ, հոգատար» (բուն նշ. «կատարեալ, հիմնական») Եզր. ի. 8 ևն.—Հիւբշ. 239։

Lag. Urgesch. 287 մեկնում է par արմատից՝ us մասնիկով և կցում է պրս. և արամ. ձևերի հետ. Պատկ. Mameр. II. 2 պհլ. spōr «կատարեալ». Տէրվ. Նախալ. 114 կասկածով սփռել և փռել ձևերի հետ հնխ. spar «ցրուել, ցանել» արմատից, իբր յն. σπαίρω, σπείρω, սանս. sphur: Հիւնք. ասպար բառից. Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գրակ. 208 պրս. սիփէրի «վերջ, կատարած». Պատահական նմանութիւն ունին ասոր. ܨܦܪܐ səfārā և արաբ. سفر šufr «ծայր, եզերք, սահման»։

ՓՈԽ.—Վրաց. სპარაზენი սպարազենի նշանակում է «զօրապետ, գլխաւոր»։

ՍՊԱՌԱՆ «այտումն ի ծունկս ձիոյ. գերմ. Spath». ունին միայն Քաջունի, Ա 765, Գ 222 (ֆր. éparvin) և Կոյլաւ, Բառ. գերմ. 1319ա.։

=Հֆրանս. esparvain, սպան. esparavan հոմանիշներից կազմված (տե՛ս Littré-ի բառարանը, éparvin բառի տակ)։

Ուղիղ մեկնեց Ստ. Մալխասեան (1935 մայ. 31)։

+ՍՊԱՌՆԱԼ «սպառնալու վախ տալ, յանդիմանել» ՍԳր. Ագաթ. որից սպառնալից Փարպ. սպառնալիք ՍԳր. Եզն. Եղիշ. սպառնութիւն Եւս պտմ. սպառնումն Եւս. պտմ. փիլ. սպառնական Արծր. Լաստ. ևն։

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. spr̥- (կի ձևը sper-, բայց նաև spher-) «թափահարել, քացով տալ, քացոտել ևն» արմատից, որի միւս ժառանգներն են սանս. sphuráti «ոտքով հրել, կոխոտել, դողալ, թափահարուիլ», sphúra- «դողդղոցուն». vi-spharitam «արձակել», զնդ. sparaiti «ոտքով կոխոտել», sparman «հարուած», պրս. سپردن saparda «կոխան ոտից եղեալ». յն. σπαίρω, ἀσπαίρω «դողդղոջել, թափահարուիլ», լտ. sperno «ոտքի տակ առնել, մերժել, վանել, դէն քցել, արհամարհել, նախատել», իռլ. seir «կրունկ», լիթ. spiriù «ոտքով հրել», spárdau «քացոտել», ātsparas «դիմադրութիւն», լեթթ. speŕt «ոտքով հրել», անգսք. speornan «ոտքով հրել», spurnan «արհամարհել», հհիւս. sperna «ոտքով հրել», անգլ. spurn «աքացել, քացով տալ, մերժել, արհամարհել», հրգ. spurnan «ոտքով կոխոտել, հրել», spornōn «կրունկով հրել», firspirnit «գայթիլ», spor «հետք ոտից», նրգ. spur «հետք», spüren «որոնել», անգլ. spur «խըթան, գրգիռ, մղում, մղել, մտրակել, աճապարել», ինչպէս և «ոտքի խթան, մահմուզ» նշանակող բառերի գերմանական ընտանիքը՝ հրգ. sporo, մրգ. spor. գերմ. Sporn, հհիւս. spori, հոլլ. spoor, անգլսք. spora, անգլ. spur և գերմանականից փոխառութեամբ՝ իտալ. sperone, սպան. espuera, պորտ. espora, ֆրանս. éperon՝ ռուս. шпора, шпоры, աւելացնել կամիս. išpar- «ոտնակոխ անել, ջարդել» BSL 33, № 99, էջ 139, տե՛ս Ernout-Meillet 923 (Walde 730, Boisacq 889, Kluge 462, Pokorny 2, 668):

ՆՀԲ «որպէս թէ սպառեմ զքեզ սաել». Հիւնք. սպառել բայից. Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 336 հյ. սպառ կամ պրս. ispar «վահան» բառից. Վերի մեկնութիւնը տուաւ Meillet BSL № 93, էջ 51։

*ՍՊԱՍ, ու հլ. «սպաշտօն, ծառայութիւն» ՍԳր. Եզն. Եփր. Ղևո. Եւագր. Ոսկ. «կահկարասիք, աման-չաման, տաճարի սուրբ բաժակ, զարդ, հանդէս» ՍԳր. Եւս. պտմ. Ոսկ. եփես. «սեղան, ճաշ, կերակուր» Վրք. հց. «ապուր» (հմմտ. ոսպնասպաս «ոսպով ապուր» Վրդն. ծն. հմմտ. նաև ասպականասպաս որ Լծ. Նար. լե. մեկնում է «շան լափ», անշուշտ այս սպաս «ապուր» բառից կարծելով). որից սպասել «յուսով կենալ» ՍԳր. Սեբեր. «ծառայել, խնամել, հոգ տանել» Մեկն. ծն. Վրք. հց. Շար. Տօնակ. սպասումն Եւս. պտմ. սպասաւոր «ծառայ, մատակարար» ՍԳր. սպասեակ կամ սպասիկ «խնամակալ. պահպանող» Ոսկ. մ. ա. 18 և ա.

տիմ. Թ. Վեցօր. 85. Եփր. Թգ. 451 (որ և սխալմամբ սպաճիկ *ՑՀ. կԹ. 34).* սպասկապետութիւն. *Ագաթ.* սեղանասպաս *Ոսկ. ղկ.* ռամիկսպաս *Բուզ.* դրացսպաս *Ճառընտ.* սուտակասպաս *ՍԳր. Ոսկ. եփես.* պինասպասեակ *Փիլ. լիւս.* յատակասպաս *Կոչ.* մեծասպաս *Վեցօր. Նոր բառեր են* անսպասելի, սպասարկու, սպառողական, սպասումի *են։*

=*Պհլ.* *spas *«ծառայութիւն» բառից, որ թէև չէ աւանդուած, բայց ունինք մանիք. պհլ.* עספאס 'spas *(կարդա՛* ispās*), սոգդ.* spās *«հսկել, ծառայել», մանիք. պհլ.* עספאסיג ispasig *«ծառայ, հյ.* սպասիկ*»,* (Salemann, Manich. Stud. ЗАН 8 (1908), *էջ 106), սոգդ.* spāsāk *«ծառայ», զնդ.* spasyeiti *«լրտեսել, հսկել, պահպանութիւն անել»,* spas-, spaštar *«դետ, լրտես», սանս.* spáçati, páçyati *«դիտել, նայիլ»,* spaça- *«դէտ, լրտես, պահապան»։ Սրանց պէտք է կցել նաև պհլ.* [illegible] spās=*պրս.* سپاس sipās *«շնորհակալութիւն»* (Horn *§ 698), որ անցել է «ծառայութիւն, շնորհակալութեան արժանի գործ» իմաստներից։ Հայերէնի մէջ «դիտել, նայիլ» իմաստը սովորական չէ. բայց նոյնը պահում է* յատակասպաս *«այայծառ* տեսութեամբ, *յստակ կերպով տեսնուած» (Հրեշտակք տեսանեն ըստ իւրաքանչիւր չափու կարգացն, այլ յստակասպաս տեսիլն Հօր՝ Որդւոյն միայն պահեալ է. կոչ.)։ Այս բառերի նախաձևն է հնխ.* spek'- *արմատը, որի միւս ժառանգներից են լտ.* specto *«նայիլ, դիտել, ուշադրութիւն դարձնել, հսկել»,* specio *«նայիլ, տեսնել»,* species *«նայուածք, երևոյթ, տեսք, տեսարան, տեսակ, պատկեր, զարդ, առարկայ, կահ-կարասիք»,* speculum *«հայելի»,* aspectus *«երևոյթ, ձև»,* con-spectus *«ակներև, հայեացք, ներկայութիւն, քննութիւն, ընդհանուր ակնարկ»,* in-spector *«տեսուչ»,* spectaculum *«տեսարան», յն. (շրջմամբ)* σκέπτομαι *«ուշադրութեամբ նայիլ, դիտել, քննել, խորհիլ, հոգ տանիլ»,* σκοπός *«դիտող, հսկող, պահապան, պաշտպան»,* ἐπίσκοπος *«տեսուչ, եպիսկոպոս», հբգ.* spëhōn, *գերմ.* spāhen *«դիտել, լրտեսել» հիւլ.* spā *«նախագուշակել, մարգարէանալ», ալբան.* paše *«տեսայ»։ Գերմանականից փոխառութեամբ՝ իտալ.* spiare, *ֆրանս.* épier *«լրտեսել», որից իտալ.* spione, *հֆրանս.* espie, *ֆրանս.* espion *«լրտես», որից էլ անգլ.* spy, *հոլլ.* spie, *գերմ.* Spion *և սրանից էլ ռուս.* шпіонъ *«լրտես»* (Kluge 458, 462, Pokorny 2, *659—660,* Walde 729, Boisacq 873):

ՆՀԲ սպաս՝ *լծ.* պաշտօն, պաս, պաճ, *իսկ* սպասել՝ *լծ. լտ.* expecto, *պրս.* payistan: Lag. Urg. 544 *սանս.* spaç, speç *արմատների հետ:* Spiegel, Huzw. Gram. 190 *յիշում է պրս.* sipās *և պհլ.* spās *«շնորհակալութիւն»:* Justi, Zendsp. 303 *զնդ.* spaç *ձևի տակ։ Տէրվ.* Altarm. *71 և Նախալ. 114 վերի ձևերի հետ՝ իբր հնխ.* spaç *«սպասել» արմատից։* Lag. *Ցն. Ագաթ. էջ 83 ծան.* սպասկապետութիւն *մեկնում է պրս.* sipāhī+պետ, *որ կրկնում են Տաշեան, Ագաթ. էջ 68 և Սարգիսեան, Ագաթ. էջ 241, բայց մերժում է Հիւբշ. 239։* Bugge KZ 32, 64 *ընդունելով որ հնխ.* sp *տալիս է հյ.* ս՝ *չի հաւատում թէ բնիկ է հյ.* սպաս *և դնում է իրանական փոխառութիւն։ Նոյն կարծիքն ունի նաև* Meillet, Rev, erit. *Թրգ. Բազմ. 1898, 119* ա *ձայնաւորի պատճառաւ։ Հիւբշ. 492 կարծում է որ բնիկ է, որովհետև հյ.* ա *կարող է երբեմն հնխ.* e, o *ձայներին համապատասխանել. ինչ.* տասն, վաթսուն: *Այժմ ընդհանուր ընդունուած է այն կարծիքը թէ* սպաս *փոխառութիւն է։ Հիւնք. դնում է* ս *մասնիկով* պաս *բառից՝ իբր պրս.* pās *«պահպանութիւն գիշերոյ», թրք.* baqmaq *«նայիլ»,* beklemek *«սպասել»։ Թիրեաքեան, Կարնամակ 51* զ-պաս՝ *իբր* զ-պաճել: *Սանտալճեան,* L'idiome 15 *բևեռ.* sebas, *յն.* σέβας *«պաշտամունք»։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ.*

[illegible] ṣa'fasa *«թանապուր, զտւ. տպաս» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 384)։*

ԳԱՒ.—Ջղ. սպաս *«ծառայութիւն», Ալշ. Մշ.* սպասել, *Ախց. Ղրբ. Ննխ.* սպասէլ, *Ագլ. Շմ.* սպասիլ *«սպասել», Պլ.* բսփասավօր

«սպասաւոր» (փոխառեալ գրականից), Երև. Ղրբ. սըպաս «թանէ սպաս, թանապուր», որ և Օվ. բասագան, Վն. պաս, թօրվան պաս, Նխ. թանուսպաս, Երև. Ղզ. Տփ. բանէսպաս:

*ՍՊԱՍԱԼԱՐ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «զօրապետ» ՅՀ. կթ. Յիշատ. որից սպասալարութիւն Յիշատ. ասւում է նաև ասպասալար, վրիպակով՝ սապասալար Ուռհ. (սսէպ). հայկական բարդութեամբ կազմուած՝ սպայասալար Լմբ. առ լև։

=Սասան. պհլ. spāh «զօրք, բանակ»+ sālār «սալար, զօրագլուխ», պազ. spāhsālār, պրս. سپاهسالار sipāhsālār «զօրագլուխ» (որ և sipahsālār), իրանեան հին ձևից էլ վրաց. სპასალარი սպարսալարի «զօրապետ»։—Հիւբշ. 239։

Ուգրեան, Լիակ. վրք. սրբոց, ը. էջ 39 սպայ+պրս. sālār բառերից։ Ուղիղ է մեկնում ՆՀԲ։ Dulaurier JAs. 18. 291 դնում է ասպ բառից, իսկ արաբ. isfahsalār տառադարձուած է հայերէնից։

*ՍՊԱՏԱՂԱՆՔ «փափկութիւն, բարեկեցութիւն». մէկ անգամ ունի Կիւրղ. եւ. «Որ յերկուց նիւթոց իցէ, սպատաղանաց հանդերձ իցէ»։

=Յն. σπατάλη «հաճոյք, մեղկութիւն, շռայլութիւն, պերճանք (luxe), զարդարանք (օղ, ապարանջան ևն)»։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

Սպար տե՛ս Ասպար։

*ՍՊԱՐԱԿ «դեղին կամ ծիրանի ներկ տուող ծառ է. arbor flava (ՆՀԲ), curcuma (ՀԲուս. § 2817), rhus cotinus L (Տիրացուեան, Contributo § 306), ֆրանս. fustet (Քաջունի, Գ. 222)» Բժշ. գրուած նաև սպըրակ, զապարակ, զաբարակ (ՀԲուս. § 690)։

=Պրս. اسپرك asparak կամ isparak «դեղին կոճ»։—Հիւբշ. 277։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ, որից Lag. Arm. Stud. § 2043:

*ՍՊԱՐԱՊԵՏ, ի-ա հլ. «զօրագլուխ, զօրապետ» ՍԳր. Ագաթ. Եղիշ. որից սպարապետութիւն Ագաթ. սպարապետական ՑՀ. կթ. Նոյն է նաև ասպարապետ Մծբ. Փարպ. որից ասպարապետութիւն Բուզ. իսկ հայկական բարդութեամբ է սպայապետ Կորիւն։

=Հպրս. *spādapati-, պհլ. spāhpat, պրս. سپهبد sipahbad, سپاهبد sipāhbad «սպարապետ», կազմուած spāh «բանակ»+pat «պետ» բառերից։ Արշակունեան շրջանին բառս տուել է հյ. սպարապետ, իսկ աւելի նոր սասանեան շրջանին՝ երկրորդ անգամ փոխ առնուելով՝ եղել է ասպահապետ:—Հիւբշ. 240։

ՀՀԲ ասպար բառից։ Ինճիճ. Հնախ. Բ. 275 պրս. սիփահի բառից։ ՆՀԲ իբր սպայապետ և պրս. սիբէհպէտ: Dulaurier JAs. 18, 291 և էմին, Ист. Вардана 90, Ист. Асохика 254 ասպ «ձի» բառից։ Lag. Ges. Abhnd. 186 հպրս. *asabārapati և պրս. *suwārbad «պետ հեծելազօրաց»։ Վերի ձեւով ուղիղ են մեկնում Müller SWAW 88 (թ. 1877), էջ 15, Հիւբշ. ZDMG 36 (1882), 133 և Պատկ. Матер. II. 18: Հիմք. ասպար բառից։

ՓՈԽ.—Ագաթանգեղոսի թարգմանութեամբ հայերէնից յունարէն և յունարէնից արաբերէն է տառադարձուած բառը اصبرا باتس aṣbarābātas «սպարապետ» ձևով (Մառ ЗВО 16, 201)։

ՍՊԱՐԴԻԼ «դոյնը թռիլ, դունաթափ լինել, դժգունիլ». Նորագիւտ բառ, որ մի անգամ գտնում եմ գործածուած Կեչառ. 190. «Բերան իմ և լեզու ևս երկթերթի, որ և վարդ ի շրթանցս հոսէր. այժմ սպարդեալ լռեալ անբանութեամբ, հոտեալ ծորեալ ապականեալ և երեմն առեալ»։ Նոյնը ունի սպորդիլ ձևով՝ երկու անգամ Առաք. լծ. սահմ. 308—9։

ԳԻՒ.—Կենդանի է Ալշ. Երև. Լ. Ղզ. Ղրբ. սպրթնիլ, սփրթնիլ, սփարթնիլ, ինչպէս նաև սպռիլ (Երև. Վն.) ձևով. վերջինս ցոյց է տալիս որ -դն- մասնիկ է։

*ՍՊԵՂԱՆԻ (-նոյ,-նեաց) «վէրքի օծանելիք, մանհամ» Իմ. ժզ. 12. Ես. ա. 6. որից սպեղանել Մարաթ. Վրդ. առկ. 32. սպեղանող Յայսմ. սեպ. 4. գրուած սպաղանի Վրդ. առկ. 32։ Սրանից էսպեղանապատ «սպեղա-

նի քսող» (նորագիւտ բառ). Սպեղանապատ թաթղ կիսամահին. Վրդ. անեց. 22։

=Յն. σπλήνιον «վիրակապ» կամ սրանից փոխառեալ ասոր. ܐܣܦܠܢܝܐ esplēnyā «սպեղանի» բառից։ Ձեւի կողմից երկուսն էլ մի քիչ տարբերւում են հայերէնից, բայց նշանակութեան կողմից համաձայն է ասորինի—Հիւբշ. 381։

ՆՀԲ վրաց. սպլբաճի: Böttich. Rudimenta 33 դնում է ասորուց։ Հիւբշ. Ուս. փոխառ. բառից, Թրգմ. Տաշեան, էջ 42 դնում է ասոր. բառերի շարքը՝ կասկած յայտնելով թէ հայը յոյնի՞ց թէ ասորուց է փոխառեալ. իսկ Arm. Gram. 381 առանց տարակոյսի յոյնից է դնում։ Հիւնք. յն. σπίλας «սպի» բառից՝ հյ. -անի մասնիկով։

ՍՊԽՏԱՓԱՌ. մէկ անգամ ունի Արծր. Հրատ. Պատկ. 303. «Հեր գլխոյ նորա ուղեբեկ (իմա՛ աղեբեկ) ջոկացեալ ի վերայ սպէտափառ ճակատուն»։ Բառ. երեմ. էջ 290 մեկնում է «պայծառ»։ Անշուշտ .պէտք է հասկանալ սպիտակափառ «ճերմակ, պայծառ». Ագաթ. Խոր.։

ՆՀԲ մեկնում է «ասպետափառ կամ սպիտակափառ»։ Müller SWAW 66, 276 ընդունելով երկրորդը՝ մեկնում է զնդ. spaēta+փառ. իսկ Lag. Arm. Stud. § 2046 ընդունելով առաջինը՝ մեկնում է իբր զնդ. aspōpaitiparəna: Հիւբշ. 240 կարդում է սպիտակափառ, որով և մերժում է այս մեկնութիւնը։

ՍՊԽՐՈՒԿ. անծանօթ մի բոյս. մեկնուած է յն. իերու. Գաղիան. ունի միայն ՀԲուս. § 2818 և համարում է սպարա՞կ:

Սպեուռ տե՛ս Սպի։

ՍՊԷՏ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Արշ. «Թագուցաւ յինէն գործս և եղաւ ի սպէտ մորթեղէն տապանակիս ի Սամուէլէ և ընկեցաւ ի խաղս գրանոցիս»։ ՆՀԲ համարում է նոյն ընդ սապատ «կողով»։

ՍՊԻ (սպւոյ, սպեաց) «վէրքի տեղը՝ նըշանը» ՍԳր. Ոսկ. Եբր. Եւս. պատմ. Կոչ. 415. որից սպիանալ Եփր. համաբ. Անյ. բրծր. սպի, սպիացուցանել Ոսկ. ղկ. սպեուռ Պիտ. բստ կեհ.։

ՆՀԲ լծ. յն. σπίλος «սպի»։ Müller, Kuhns u. Schl. Btrg. 5, 140 զնդ. *spaya ձեւից, իբր spā «վայր ձգել» արմատից=հյ. սպանանել: Հիւնք. ըստ ՆՀԲ։ Թիրեաքեան, Բզմ. 1913, 339 բիծ, պիս(ակ), փիծ, պիղծ բառերի հետ կըցում է Թրք. փիս «աղտոտ» ձեւին։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. սըբբա «վէրքի նշան»։

ՓՈԽ.—Կեսարիոյ Թուրքերը ունին esbe čəqarasən «չսպէ՜ հանես» անէծքի ձեւ. Տ. Վ. Պալեան, Բիւր. 1898, 712 esbe բառը կցում է հյ. ասփոռ բառի հետ, որ ծանօթ չէ և Թրք. ձեւին էլ նման չէ։ Արդեօք ուզում է ասել սպի՞:

Սպիճ տե՛ս Սիպեան։

ՍՊԻՆՏՐ «մի տեսակ շաղախ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Հաւաք. 18. «Եւ սկսան արկանել զհիմն տաճարին ի մեծամեծ քարանց ի վերայ 12 սեանց. արճիճ ու պղինձ ու սպինտրաւ հալեցին հիման մէջ լցին ի հետ բրլխուին, որ պատն ո՛ւր ո՛ւր քան զպղղպատ կու լինէր ի հմէն մինչ ի գլուխն»։ Նոյն բառը գիտէ Rivola, էջ 126 բացատրող «aes cyprium աբոյր, պղինձ»։

Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատեն. Բ. 144 նոյնացնում է ֆր. ciment, լտ. caementum, իտալ. > Պլ. չիմէնթօ, ռուս. > Երև. ցէմէնտ բառի հետ։

*ՍՊԻՏԱԿ, ի-ա հլ. «ճերմակ» ՍԳր. Եզն. «երեսի սպիտակացուցիչ ներկ» Մծբ. Ոսկ. Ես. «արծաթեայ մի դրամ» Կիր. 219. Մաղաք. աբ. 22. Տաթև. ամ. 315. հնից հմմտ. արծաթասպիտակ (յն. «լաւ դրամ») Ողբ. գ. 3. յետնաբար գործածուիլ սկսաւ իբր համապատասխան Թրք. aqče «դրամ» (բուն «ճերմակ») բառին. հմմտ. Տաթև. ձմ. կթ. արծաթն սպիտակ՝ զոր դրամ կոչեմք. որից էլ կրճատումով՝ ստակ, որի հին վկայութիւնն ունի Տաթև. ամ. 320։ Սրանից սպիտականալ ՍԳր. Եփր. ծն. սպիտակարար Եզն. սպիտակացուցանել Մրկ. թ. 3. Սեբեր. սպիտակածի բ. մկ. ժա. 8. սպիտակամազ Ոսկ. Ես. սպիտակամորթ, սպիտակուցային (նոր բառեր) ևն։ Ունինք նաև սպիտ «սպի-

տակ» Հին բռ. և սպետ, որից սպետափառ «սպիտակափառ» (տե՛ս առանձին)։

=Պհլ. spētak, պազ. spēda, պրս. sipeda «աչքի սպիտակուց, ձուի ճերմկուց, երեսը ներկելու սպիտակադեղ». ըստ այսմ մեր բառի նախաձևն է *սպէտակ, ուր անշեշտ Է յետոյ դարձել է ի. Համմտ. նաև սոգդ. spet, °spét°k «սպիտակ», պհլ. spēt, պրս. سپید sipēd, سفید sifed (նոր հըն-չումով sefid) «ճերմակ», քրդ. sipi, sipan «ճերմակ», sipik «ձուի սպիտակուց», աֆ-ղան. spīn, բելուճ. ispēt, զնդ. spaeta- «ճերմակ», որոնց համապատասխանն է հյ. սպետ: Իրանեան բառերը ծա-գում են հնխ. k'ųeit- «փայլիլ, պայծառ, սպիտակ» արմատից, որի այլ ժառանգորդ-ները են սանս. श्वेत çvētá- «սպիտակ, լու-սաւոր», श्वेतक çvētaka «սպիտակ», श्वित् çvit «սպիտակիլ, պայծառանալ, լուսաւոր-ուիլ», հսլ. svétŭ «լոյս», ռուս. свѣтъ «լոյս», լիթ. švaitýti «պայծառացնել», գոթ. h̄eits, հբգ. hwiz, wīz, հիսլ. hvītr, անգլ. white, գերմ. weiss, հոլլ. wit «սպիտակ», նաև գերմ. weizen «ցորեն» են (Pokorny 1, 470, Trautmann 311, Kluge 524, Horn § 708): Իրանեանից են փոխառեալ նաև արաբ. اسفیدج asfīdaj «սպիտակադեղ», թրք. استوبج üstübej նոյն նշ., վրաց. სუფთა սուփթა «սպիտակ», შპეტი շպետի «սպիտա-կադեղ»։—Հիւբշ. 240։

Ուղիղ մեկնեց նաև Klaproth, Asia pol. 106 (նոյնը նաև Mémoires 1, 433 սանս. chweta, պրս. sefid)։ ԳԴ պրս. սիփ բաf «սպիտակ (դեղ շպարելոյ)» և սիփիյտ «ճերմակ»։— ՆՀԲ վրաց. սպէտա՛կի, պրս. խսփիտ, խսֆիյտ: Սանս. և զնդ. ձևերը յիշում են Peterm. 17, 21, Windisch. 11, 19 Böttich. ZDMG 1850, 361, Arica 82, 373 են։ Տէրվիշ. Մասիս 1882 յուլ. 24 և Լեզու 159 նախաձևը դնում է *սվայտա, որից բնիկ հյ. պիտի ունենայինք "սուէտ կամ սկէտ: Հիւնք. էջ 45 պրս. սիբբաf, սի-բիյբաf: Աղբալեան ՀԱ 1929, 552 հա-մարում է բնիկ հայ. (սխալ է, որով-հետև այս դէպքում պիտի ունենայինք բ և ոչ տ, չհաշուելով դեռ -ակ վերջաւո-րութիւնը)։—Ստակ բառը Ինճիճեան, Հնախ. Ա. 242 հանել է սպիտակ կամ ստակ բառից։ Dulaurier JAs. VII 1855, էջ 483 սպիտակ բառից։ Հիւնք. յստակ բառից, որ սխալ է։

ԳԻՒ.—Տիգ. սբըդուգ, Սվեդ. իսբիդիգ, Ակն. սպա՛յտուկ, ՀՃ. իսբիդօգ, Գոր. Երև. Ղրբ. սի՛պտակ, Տփ. սի՛պտակ, սի՛պտա, Մրղ. սիպտուկ¹, Շմ. սիպտուգ¹, Ալշ. Մշ. սիբդագ, սիվդագ, Վն. սիվտակ, Մկ. սվտակ, Սլմ. սըվտուկ¹, սըֆտուկ¹, Խրբ. բիդագ (<պիտակ<սպիտակ) «ճերմակ», իսկ Պլ. Ռ. իսբիդագ «յստակ՝ որոշ՝ պարզ երևա-ցող»։—Ստակ բառն ունին Պլ. ըսդագ. Սչ. ըսդ'ագ, Խրբ. սդագ են։ (Պլ. «ստակ» բառը, բացի ընդհանրապէս «դրամ» նշանակութիւ-նից, յատկապէս նշանակում է տաճկական փոքր մի դրամ, որ է $^1/_3$ փարա=$^1/_{15}$ կոպէկ, տճկ. aqče: Ստակի և սպիտակի մասին աւե-լի երկար տե՛ս Թ. Աւգալբէգեան, Տեղեկ. Ինս-տիտ. 2, 51—53)։ Նոր բառեր են սպիտա-կուց, սպիտակուկ, սպիտակենի, սպիտակա-ճատ, սպիտակաճող, սպիտակաւուն են։

ՓՈԽ.—Վրաց. სპეტაკი սպետակի «ճեր-մակ», სისპეტაკე սիսպետակե «ճերմակու-թիւն», განსპეტაკება գանսպետակեբա «ճեր-մըկցնել», პეტაკი պետակի «ճերմակ» ներ-կայացնում են հնագոյն հյ. *սպէտակ ձևը. իսկ სპეტი սպետի «սպիտակ» և სპეტი սպե-տի կամ პეტი պետի «սպիտակադեղ» հյ. սը-պետ ձևը։—Ըստ Մառ, Վրդ. առ. I, էջ 57 հայերէնից է առաւադարձուած Առակագրքի թարգմ. արաբ. اسبیداج isbīdaj «սպիտակա-դեղ»։

ՍՊԼՈՒԹ «բոլորովի՞ն». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Վստկ. 18. «Եթէ փոփոխէ որք զսերմանքն յետ բնական տեղւոյն ի յայլ տեղի, նա այլ առաւելուն և գիրանան... բայց տե՛ս զի փոխեն ի վատ տեղւոյն՝ յայլ աղէկն լինի, կամ պակաս («գոնէ») ի մի-ջակն լինի, որ չլինի սպլութ ի վատն։— ԳԴ (տե՛ս Վստկ. էջ 260) մեկնում է «ցած հող»։

*ՍՊՈՑԺ «դանդաղում, յապաղում». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են անսպոյժ «անդանդաղ» Նեղոս, էջ 710, սպուժել «տնտնալ, դանդաղիլ, գործը ձգձգել՝ ուշացնել» Գիրք Թղ. 70, Սոկր. 133, Արծր. Ճառընտ. Վրք. և վկ. Բ. 463, սպուժումն «դանդաղանք, անհոգութիւն» Սոկր. անսպուժելի Ոսկ. սղ. Նար. էջ 103. գրուած է նաև սքուժել. իսկ տսյուժել «արգելուլ, նահանջել» ՓԲ զուտ վրիպակ է։

=Պհլ. spōž կամ spōǰ «յապաղում, ձգձգելը», spōxtan «հանել», պազ. spōžā «մէկդի դնել», spōxtan «հեռացնել, մէկ կողմ ձգել, արհամարհել», պրս. سپوختن sipōxtan, նիրկ. sipōzam «ձգձգել», ըստ ԳԴ «բռնի մուծանել», سپوزکار sipōzkār «զանցառութեամբ գործը ձգձգող՝ յապաղող»։—Հիւբշ. 240։

ՆՀԲ սպասել բայից։ Ուղիղ մեկնեց Lag. Arm. Stud. § 2049. իրանեան բառերը Horn § 706 ուզում է կցել լտ. pungo «խթել, խայթել» ձևին. ստուգաբանութեան մի նոր փորձ ունի Petersson, Ar. u. Arm. Stud. էջ 61։

Սպորդիլ տե՛ս Սպարդիլ։

ՍՊՈՒԳ, ո հլ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ գործածել է Արծր. Գ. 2. «Զփքինս կապարճիցն սըսլդով ծածկեալ՝ զսատակչական զօրութիւն թռուցանէր ընդդէմ սրբոցն»։ ՆՀԲ մեկնում է. «ԵԹէ ոչկայցէ սխալ գրչաց, լինի որպէս պրս. սէպքէ. կերակուր իւղով և չոր Թանով կազմեալ, ախորժ ուտելի, խայծ, կեր... Այլ լաւ ևս երևի ընթեռնուլ՝ սպնգով, որ լինի այլ փոխաբերութիւն...»։ Իսկ սպունգ բառի տակ էլ՝ յիշելով Ոսկ. ապաշխ. էջ 49 «ընդ սպունկաւն ծածկեալ ունէր զերկաթն (Նաթան ի յանդիմանելն զԴաւիթ ոճով)», աւելացնում է «ի սոյն նմանութիւն Թուի բերիլ և բանն Արծր.»։ ՋԲ դնում է «կերակուր կազմեալ իւղով և չորթանով», իբր պրս. բառ. ԱԲ «կերակուր մը, կեր» կամ փխ. ընդ սպնգով կամ սպնգով ծածկէմ զերկաթ, զնետ «վարպետութեամբ խրատել կամ յորդորել»։ Հրտր. Պատկ. էջ 129 բառիս տեղ ունի սպնգով: Վարդանեան ՀԱ 1920, 337 ընդունելով սպուգ իբրև «սպունգ», կցում է ասոր. ܣܦܘܓܐ spūgā ձևին, որ նոյնպէս զուրկ է ն ձայնից։

*ՍՊՈՒԴԵԱՅ «վանական, ճգնաւոր, միանձըն». գործածուած է միայն յգ. սպուդէք, սեռ. սպուդէից ձևով՝ Խոր. գ. 49, 67, Մխ. դտ. 269, 270։

=Յն. σπουδαῖος «ժիր, գործունեայ, փութաջան». յգ. σπουδαῖοι, իբր փխբ. արևմտեան խարազնազգեստ ճգնաւորներին տրուած տիտղոս։ Ծագում է յն. σπεύδω =հյ. փութալ բայից։—Հիւբշ. էջ 381։

ՀՀԲ մեկնում է «սփրիդեայ հագուստ հագած» և հանում է սփրիդ բառից։ Ուղիղ մեկնեց նախ Աւգերեան, Լիակատ. Վարք սրբոց Բ. 161, յետոյ ՆՀԲ, Բաստամեան, Մխ. դտ. 269։

*ՍՊՈՒՆԳ, ո հլ. (յետնաբար ի-ա հլ.) «սաթնուկ, սպունգ, տճկ. սիւնկէր» ՍԳր. Ոսկ. մտթ. Կոչ. Վեցօր. 80. գրուած է նաև սպունկ, ըսպունգ. որից սպնգատեսակ Նիւս. բն. սպնգագոյն ԱԲ. սպնգանման, սպնգային (Նոր բառեր)։

=Յն. σπόγγος «սպունգ», որից փոխառեալ են նաև լտ. spongia, իտալ. sponga, ֆրանս. éponge հրդ. spunga. ասոր. ܐܣܦܘܓܐ spūgā (տե՛ս սպուգ), արաբ. اسفنج isfanǰ, նյն. σφουγγάρι, որից էլ թրք. sünger, սերբ. spugar, sungal, ալբան. sundjer են հոմանիշները։ Յոյն բառի բուն ծագումը տե՛ս սունկն, որ նրա միակ ցեղակիցն է (Pokorny 2, 681, Boisacq 899):—Հիւբշ. 381։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Սչ. սք'ունգ:

ՍՊՈՒՌՒՆ. Նորագիւտ անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ ունի Խոր. աշխ. (վկայութիւնը տե՛ս Կենոռոս): Սուքրեան կարծում է «ապուռ գազանը»։

+ՍՊՌԻԿ «բոլորովին, ամբողջապէս, կատարելապէս». գործածուած է մի անգամ Սոկր. 362. «Ի բազմաց ասյա յայնմժամ Արիանոսք և արիանոսացեալն Եւնոմիոս բանաւորքն կարծեալ գոլ, ընդ որս առ Բասղին և Գրիգորին հանդիպելով, անխրատք սպռիկ երևէին»։ Համապատասխան տեղում

յոյն բնագիրը (Oxford 1893, էջ 202) ունի ἀπαίδευτοι τελείως ἐδείκνυντο, ուր τελείως = =սպռիկ նշանակում է «բոլորովին, կատարելապէս»: Նոյնին համաձայն է գալիս նաև Փ. Սոկր. (անդ, էջ 362), որ ունի. «և յամենայնէ նկուն եղեալ յերանելեացն ի Բարսղէ և ի Գրիգորէ»:

=Միջ. հյ. սպըիկ, սպըկլիկ, սըքկլիկ «մաքուր, ջինջ, բոլորովին» բառն է, որ ծագում է սուրբ բառից. հմմտ. գւռ. քամուզ (թրք. «մաքուր») նոյնպիսի իմաստով. օր. քամուզ կոտռեցին. տե՛ս Սուրբ:—Աճ.

*ՍՊՍՏԱՆ կամ ՋՊՍՏԱՆ «մի տեսակ սալորանման բոյս կամ պտուղ. լտ. cardia mixa, ֆրանս. sébeste» Մխ. բժշ. 52, 54, 146 (սխալ տպուած սպստան), Բժշ. Ամիրտ.:

=Արաբ. سبستان sabistān համանիշից, որ ծագում է պրս. سپستان sapistan ձևից. այս էլ ծագում է سك پستان sag pistān «շան ծիծ, ցուցց» բառից (տե՛ս Steinschneider WZKM 12, 93). այսպէս կոչուած պըտուղի նմանութեան պատճառով: Արաբերէնից է փոխառեալ նաև ֆրանս. sébeste:

Ուղիղ մեկնեց նախ Նորայր, Հայկ. բառաք. 95, Բառ. ֆրանս. 1126 բ, յետոյ ՀԲուս. § 2825, վերջին անգամ Seidel, Մխ. հեր. § 161:

ՍՊՏՈՒՐ կամ ՍՊՐՏՈՒՐ «ուղտի, այծի, ոչխարի ևն քակոր» Վրք. հց. Բ. 366. Ոսկիփ. Եփր. պհ. 177 Վստկ. 163:

ԳԻՌ.—Մշկ. սըքըլդուր, Խրբ. քդուր, Մկ. Սլմ. Վն. պըտըտուր, Բլ. պդրուգ, Մշ. քըդրդուգ, Դվ. կըտըտուր, Ախց. Կր. Ղրբ. կըտըտոր:

ՍՊՐԱՄ «ուելուկի նման մի բանջար» Վանակ. ունի միայն ՀԲուս. § 2826:

Աճառ. ՀԱ 1908, 124 պրս. isparam «ռեհան», որ սակայն նշանակութեամբ յարմար չէ վերինին, եթէ տրուած նշանակութիւնը ստոյգ է:

ՍՊՐԴԵԼ «ծածուկ ներս մտնել, սողոսկիլ» ՍԳր. Եւս. քր. որից սպրդանել Եփր. աւետ. 268. սպրդումն ԱԲ. սպրդութիւն (չունի ԱԲ) Թղ. պրոկղ. ՀԱ 1921, 23. սպրդիլ «վրիպիլ, ձեռքից սահիլ՝ փախչիլ» (Նոր գրականի մէջ). Վարդան Ցունանեան, Ջեռքածութիւն 1671, էջ 332 սրանից դուրս գիտէ նաև սպրծել «բռնութեամբ և դրոհիւ ներսամտեմ կամ դիմեմ ի ներքս մեծաւ յանդգնութեամբ»:

Lag. Btrg. bktr. Lex. 37 զնդ. spərəd: Պատկ. Изслыд. 105 աֆղան. سپردل sapardal: Տէրվիշ. Մասիս 1881 մայ. 8 պրս. սիփիրտէն «կոխել, երթալ» (իմա՛ պրս. سپردن sipirdan «ոտիւք կոխել», պհլ. spustan, հմմտ. զնդ. spar-, սանս. sphur-, sphuráti «շտապել, կոխել, յանկարծ երևան գալ», որոնք պատահական նմանութիւն ունին): Հիւբշ. Arm. Stud. 14 մերժում է թէ՛ զնդ. spered և թէ սանս. spardh: Հիւնք. պրս. սիքուխտէն «բռնի մուծանել»:

ԳԻՌ.— Զթ. սըփըռդըլ «սահիլ, սայթաքիլ», Հճ. սուքուրդել «սահելով մի տեղից ցած իջնել», Ննխ. սըփըրըռէլ «սահիլ, ազատիլ, ձեռքից սպրդիլ, աչքից վրիպիլ», Ջղ. սպլտալ, սլպըտալ «սահիլ», նաև Սեբ. սըգըրրի՞լ «սահիլ» Բ. փռսըղըռնել «գայթիլ, ձեռքից սահիլ փախչիլ», Սվեդ. սըքըրցիլ «բաց թողնել, թողնել»:

Սպրկիկ տե՛ս Սուրբ:

ՍՊՕՔ «ցորենի նման մի ընդեղէն» Մեկն. Բրս. հց. խդ. ունի միայն ՀԲուս. § 2827:

°ՍՌԻՆՋ «փսփսոց, մրմունջ» Թր. քեր. էջ 7, «երգ, լկտի երգ» Մագ. թղ. 40, որ և սռիշ Սիւն. քեր. 193. Երզն. քեր. սռին Կղնկտ. հրտր. էմ. էջ 191. Մխ. առակ ճլգ. որից սռնչաճf, սռնջաճf Մագ. թղ. 47. 50. եռասռիշ կամ եռաստռիշ Նար. տաղ. 471.—սռինչ բառի «երգ» իմաստի համար հմմտ. Բառ. երեմ. էջ 217 «մրմունջ և սռինչ ասի, զոր ձայնիւ նուագեն»:

=Բնաձայն բառ. կազմուած է պարզ ս ձայնից՝ ռ սաստկականով և ն, չ աճանցիչներով. հմմտ. ճռչել, կռչել, ճռչակ, խռչակ և կռնչել, ճռնչել, դռնչել, ճռնչիւն ևն:—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տպուած է նախ ՀԱ 1899, 204ա:

ՍՌՆԱԿԱԼ «ելեկտռոն, սաթ». ունի միայն ԱԲ. երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. ճառք. էջ 590. «Ահա ամպ. ասէ, ի հիւսիսոյ կայր և ճառագայթք շուրջ և հուր

փայլատակեալ, և ի մէջ նորա իբրև զտեսութիւն սռնակալի և ճառագայթք ի նմա... Եւ տեսի իբրև զնմանութիւն սռնակալի ի տեսութենէ միջոյն և ի վեր»։ Այս հատուածը ակնարկում է Եզեկ. Ա. տեսիլքը, ուր սռնակալ բառի դէմ դրուած է բազմագունի ակն, որ է «սաթ»։ «Եւ ի մէջ նորա իբրև զտեսիլ բազմագունի ականց և ճառագայթք ի նմա» (Եզեկ. ա. 4)։ Այսպէսով ճշտւում է սռնակալ բառի նշանակութիւնը։

=Բարդուած է *սխռն կամ *սուռն «յարդ» +կալ բառերից, ճիշտ ինչպէս ունինք պրս. كاهربا kāhrubā «սաթ», կազմուած كاه kāh «յարդ» + ربا rubā «քաշող» բառերից։—Ա.Ճ.

Այս մեկնութիւնս տպուած է նախ ՀԱ 1908, 122 ա և Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 217։

Սռնապան տե՛ս Սրունք։

Սռնչան տե՛ս Սռինչ։

***ՍՏԱԴԻՈՆ** «ասպարէզ, մրցարան, կրկէս» Եւս. քր. ա. 288. Սարգ. Պղատ. օրին. «600 ոտնաչափ կամ 125 քայլ» Արիստ. աշխ. 609. «մրցանակ» Ճառընտ. գրուած է նաև ստադին Եւս. քր. ա. 274, 277, Մծբ. Մագ. (որ և «ճեմարան, բազմութիւն» Մագ. դամասկ. ժբ), ստատին Մծբ. 339, 340, ստադի Ճառընտ. ստանդ (իմա՛ ստադն) Ճառընտ.։

=Յն. στάδιον «մրցարան, ասպարէզ», որից լտ. stadium նոյն նշ., ֆրանս. stade։—Հիւբշ. 381։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

Ստախտիլ տե՛ս Տխատիլ։

Ստածել տե՛ս Տածել։

Ստակ տե՛ս Սպիտակ։

ՍՏԱՀԱԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «անառակ, խեռ, ըմբոստ» Ա. թես. ե. 14. Ոսկ. ա. թես. և եռ. և մտթ. որից ստահակս «ստահակութեամբ» Բ. թես. գ. 6. ստահակել «ըմբոստանալ» ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 20. ստահակեցուցիչ Ոսկ. մ. ա. 17. ստահակութիւն Բ. թես. գ. 11, բ. մկ. թ. 3 են։—Տարօրինակ ձև և գործածութիւն ունի ստահականութիւն «օդի անբարեխառնութիւն» ՏաթԵ. ամ. 66 ա. (Արտաքին օդոց բարեխառնութիւն առողջութիւն առնէ և ստահականութիւնն հիւանդութիւն)։

=Թերևս փոխառեալ իրան. *stāhak ձևից. սրա հետ հմմտ. պհլ. vistāxv<հպրս. *vistāhuva, զնդ. *vistāka>հյ. վստահ, կազմուած stak «դէմ կանգնել» արմատից՝ vi- նախդիրով։ Առանց նախդիրի ունինք պհլ. staxmak, զնդ. staxra «ամուր, հաստատ», և յատկապէս ստահակ բառի համաձայն՝ պրս. ustāx «յանդուգն» (Horn, Grdr. § 920), որ դժբախտաբար չէ վկայուած։

Աւետիքեան, Մեկն. Թղ. պօղ. Բ. էջ 897 «հակումն արտաքոյ կարգի». որով հասկանում է ըստ+ճակել: ՆՀԲ իբր ի ճեստութիւն ճակ կամ ըստճակեալ. լծ. և յն. սդասիօ՛տիս, լտ. seditiosus: Lag. Urgesch. 146 սանս. *sthāsaka ձևից, 151 վստահ բառի հետ Müller, Kuhns u. Schl. Btrg. 5, 139 զնդ. staxra—: Հիւբշ. 249 կասկածով կցում է հյ. վստահ բառին և սրա իրանեան ձևերի հետ։ Մառ. ЗВО 11, 165 պհլ. vistaxv «վստահ» բառից՝ -ակ մասնիկով և նախավանկի անկումով։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 374 Աժդահակ անունից։ Պատահական նմանութիւն ունի պրակրիտ sthaga «խաբեբայ, ստախօս» BB 10, 134:

***ՍՏԱՄԲԱԿ** (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «ըմբոստ, խիստ, բուռն, անսաստ». Ղկ. ժթ. 21, 22, Ագաթ. որից ստամբակութիւն Փարպ. ստամբակել Փիլ. խմաստ. Եղիշ. բ. էջ 28, Գ. էջ 54—55, ստամբակերէն Փիլ. ժ. բան. 259. կեղծ ձևեր են խստամբակ Վրք. հց. խստամբակութիւն Մագ. որոնք ձևացած են խիստ բառի զուգորդութեամբ։

=Պհլ. [Pahlavi script] stambak «անգութ, բռնակալ, անարդար, նենգ, կատաղի» (Արտավիրաֆի մէջ գործածուած. տե՛ս Haug և West, Բառացանկ, էջ 158), [Pahlavi script] stambakīh «ստամբակութիւն» (Nyberg, Hilfsbuch des pehlevi I. էջ 56 ա), պրս. ستنبه sitanba «գոռ, հուժկու, խռովարար, կռուասէր», հպրս. *stambaka- (Horn § 718), որոնց արմատն է զնդ. stəmba, stənba

«կռիւ» (Bartholomae 1606), սանս. stambha «հպարտութիւն, գոռոզութիւն»։ Նոյն արմատից է նաև հյ. ապստամբ, հին ձևը ապաստամբ (տե՛ս այս բառը)։—Հիւբշ. 240։

ՆՀԲ. խստամբակ բառի հետ։ Lag. Urgesch. 147 հանում է սանս. *stambhaka ձևից։ Spiegel, Huzw. Gram. 188—189 տալիս է ուղիղ մեկնութիւնը՝ կցելով պհլ. stāmb, stāmbak բառերի հետ: Lag. Symmicta 505 պրս. sitanba: Տէրվ. Altarm. 41 և Նախալ. 113 հյ. ապստամբ, յն. στέμβω, սանս. stambh, ինչպէս և նոյն պրս. պհլ. բառերի հետ հնխ. stabh, stambh «կանգնել, խեռել» արմատից։ Պատկ. Матер. I. 15 պհլ. և պրս. ձևերի հետ։ Հիւնք. ճամբակ բառից։ Հիւբշ. 240 դնում է միայն պրս. sitanba և ծանօթ չէ պհլ. stambak բառին. այսպէս նաև Horn, Grdr. § 718։ Վերի ձևով մեկնեցին Meillet և Աճառ. Քննութ. Եզնկայ նորագիւտ ձեռ. էջ 72։

*ՍՏԱՄՈՔՍ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.-ի, բց.-է) «մարսողութեան գործարանը» Ա. տիմ. ե. 23. Եզն. կրճատմամբ եղել է ստամոք Ոսկ. բ. տիմ. էջ 175, Եփր. ծն. էջ 79. Նիւս. բն. Յայսմ. նաև ստամաք ձևով Կեղծ-Շապհ. 74 (բց. ի ստամաքաց). որից ստամոքսացաւ կամ ստամոքացաւ Վստկ. Տօնակ. Շնորհ. ընդհ. ծանրաստամոք Ոսկ. ապաշխ. ստամոքսային (նոր բառ)։

=Յն. στόμαχος «ստամոքս» բառից, որ բուն նշանակում է «բացուածք, կոկորդ, ծոծրակ, ստամոքսի ծակը և վերջապէս՝ ստամոքս». ծագում է στόμα «բերան» բառից։ Յունարէնից են փոխառեալ նաև լտ. stomachus, անգլ. stomach, ֆրանս. estomac, հռ. stomahŭ, ասոր. ܐܣܛܘܡܟܐ estūmxā; վրաց. სტომაქი ստոմաքի են են, բոլորն էլ նոյն նշանակութեամբ։—Հիւբշ. 381։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՀՀԲ, յետոյ ՆՀԲ, Müller SWAW 41, 10, Տէրվ. Altarm. 69 են։

ԳՒՌ.— Գործածական չէ գաւառականների մէջ, որոնք գիտեն կա՛մ հյ. փոր, սիրտ ձևերը և կամ թրք. միտէ: Նոր փոխառութիւններ են Տփ. ստօմաքս, Ալ. սդ'օմախ, սդ'օմաքս։

ՍՏԱՆ «ներսը». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Յայսմ. նոյ. 10 (էջ 224 ա). «Առէ Կոսփար. Արդ՝ փակեա՝ արտաքոյ զամենայն դրունսդ և զբանալիսդ ի ներքս ձգեա՛. Եւ Պօղոս արար այնպէս. փակեաց (այլ ձ. յաւելու արտաքոյ) և Կոսփար ի ստանէ»։ Տպագրի այս ձևը վրիպակ չէ, որովհետև նոյնը ստուգել եմ մի ձեռագիր Յայսմաւուրքի մէջ։

+ՍՏԱՆԱԼ «հաստատել, ստեղծել, շինել, նորոգել» ՍԳր. «ձեռք բերել, շահիլ» ՍԳր. Ոսկ. ա. կոր. որից ստացուած «ստեղծուածները, արարածք» ՍԳր. «ինչք, կահկարասիք» ՍԳր. Ոսկ. եփես. «շահ, վաստակ» Սեբեր. ստացիկ Ես. ա. 3. ստացուածաշատութիւն Բուզ. անստացութիւն Կոչ. անստացուած Կոչ. բազմաստացութիւն Ոսկ. ա. կոր. գործաստացիկ Պիսիդ. ընդաստացու Ածաբ. մկրտ. նաւելաստաց Եւս. քր. նիաստաց ՍԳր. Ոսկ. ես. աւելաստաց Ոսկ. յհ. բ. 25. ստացագիր (նոր բառ) են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. stā «կենալ, կանգնիլ, հաստատել» արմատից, որի ժառանգներից են սանս. tiṣṭhati, զնդ. hištaiti «կանգնիլ, ոտքի վրայ մնալ», սնս. sthitá- «ոտքի վրայ կանգնած», յն. ἵστημι, դոր. ἵσταμι «զետեղել». լտ. stō «կանգնիլ» (հինը «զետեղել»), sistō «դնել, հաստատել, կանգնեցնել», լիթ. stataũ «զետեղել», stóju, stoti «զետեղուիլ», հսլ. stajati «կանգնիլ», ալբան. štuare «ոտքի կանգնած», հիռլ. tāu, to «ես եմ» են են։ Նոյն արմատի n ածանցիչով աճած ներկայարմատներ և n աճականով աճած ձևերն են ներկայացնում սանս. sthāna- «տեղ», յն. ἱστάνω, στανύω «զետեղել, կանգնեցնել, տնկել», δύστηνος, դոր. δύστανος «ապերջանիկ», լտ. *stanare, որից և destinare «հաստատել, որոշել, գին տալ, գնել», destina «յենարան», obstinare «յամառիլ», praestinare «գինը որոշել, ծախու առնել, գնել», հսլ. stanŭ «զետեղուիլ», լիթ. stónas «կացարան», ալբան. šton «աճիլ», հիռլ.

cono-snaim «դադարիլ, յետ կանգնել» են, որոնց հետ նաև հյ. ստանալ (Walde 229, 741, Boisacq 384, Ernout-Meillet 942, Pokorny 2, 603—610): Հայերէնի մէջ «հաստատել» և «ձեռք բերել» իմաստների զարգացման համար հմմտ. վերի լտ. ձևերը։ Մեր բառի նախաձևն է ըստ Brugmann Grdr^{2}. II 303 հնխ. stə-nā- կամ st-n̥nā—։

ՆՀԲ «շահիլ» և «ստեղծել» նշանակութիւնները ծագած է համարում յն. κτάομαι «շահիլ, ստանալ» և κτίζω «ստեղծել» բառերի հոմաձայնութիւնից. իսկ շան բառի տակ լծ. է դնում պրս. sūd «օգուտ»։ Müller SWAW 38, 574 և 576 պրս. sitādan «առնել»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Bugge KZ 32, 26։ Չի ընդունում Հիւբշ. 492, որովհետև կարծում է թէ վերի ցեղակիցների մէջ արմատն է հնխ. sten-, մինչդեռ հայերէնի արմատն է ստա—: Այժմ ընդհանուր կարծիք է թէ այդ բոլորի մէջ n յաւելուած է։ Հիւնք. յն. κτάομαι, պրս. սիքանտէն «առնել», սոտ «շահ»։ Patrubány SA 2, 12 հնխ. sed>նի-ստ արմատից։ Nyberg, Hilfsb. 2, 208 փոխառեալ է դնում պհլ. statan=պրս. sitādan «առնել» բառից։

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. Ննխ. Շմ. Տփ. ըստանալ, Ագլ. ըստա՛նիլ «ստանալ, ձեռք բերել». իսկ Ջղ. ստանալ «հիւր ընդունիլ»։

ՍՏԱՆԿ «հպատակ, հլու, հնազանդ». ունի միայն Թորոսեան, Տետրակ հմռ. բառարանի, էջ 50։

*ՍՏԱՇԽՆ, ն հլ. (-խին,-խամբ) «զմուռսի ծառի խունկը, իւղը կամ խէժը» ՍԳր. որ և ստաշխ, կամ նախաձայն ս-ի անկումով՝ տաշխն Սիր. իդ. 21, Նար. կուս. 410, տաշխ Նար. երգ. 273. Սասն. 55. Գնձ. Շար. Պտրգ. 636. Վստկ. 197. հմմտ. նաև ստատկէ և ստաֆտիկէ:

=Պհլ. *staxša ձևից, որ չէ աւանդուած. այս բառը յետոյ անցնելով յունարէնի, տուաւ *σταξη, որ ժողովրդական ստուգաբանութեամբ նմանեցուելով σταχτός, σταχτή «կաթկթող, կաթիլ կաթիլ դուրս ծորող» բառերին, դարձաւ եղաւ σταχτή «ստաշխ»։ (Իրանական ծագման համար հմմտ. Սուտ-Կալիսթ. էջ 126. «Ծառքն արտօսր ունէին իբրև զպարսիկ ստաքտիկէ»)։—Յն. σταχτή ձևից փոխառեալ են յետնաբար լտ. stacte, իտալ. statte և հյ. ստատկէ, ստաֆտիկէ ձևերը։—Հիւբշ. 241։

ՆՀԲ վրաց. ստախսի, յն. սղաֆդի՛: Lag. Arm. Stud. § 2058 ազգակից է դնում յն. σταχτή բառին։ Հիւբշ. 241 չի ընդունում ո՛չ նախկին ազգակցութիւն, որ մերժելի է այս կարգի բառերի համար, և ոչ էլ յունականից փոխառութիւն, որ անկարելի է ձայնական խոշոր տարբերութեանց պատճառաւ, և տալիս է վերի մեկնութիւնը։ Հիւնք. յունարէնից է դնում։

ՓՈԽ.— Վրաց. სტახსი ստախսի կամ შტახსი շտախսի (շրջուած *ստախշի ձևից)՝ նոյն նշ.։

*ՍՏԱՏԿԷ, ի հլ. «ստաշխ» Ոսկ. ես. 243 և կամ՝

*ՍՏԱՔՏԻԿԷ «ստաշխ» Պտմ. աղէքս. 126 (մէկ անգամ). սրանք գիտական ձևեր էին և ժողովրդի մէջ անգործածական. ժողովուրդը գիտէր միայն ստաշխ. հմմտ. Ոսկ. ես. 243. «Զոսկոյ և զարծաթոյ և զստակտէից, որ է ստաշխն»։

=Յն. σταχτική նոյն նշ. (Raabe, 'Ιστορία 'Αλεξ. 71), որ հազուագիւտ ձև է, փխ. σταχτή բառի. ընդարձակ տե՛ս ստաշխն:—Հիւբշ. 381։

ՆՀԲ յն. σταχτή, հյ. ստաշխն բառերի հետ է միացնում։

Ստգտանել տե՛ս Գիտ։

Patrubány ՀԱ 1910, 119 սուտ+գտանել:

Ստեղանալ տե՛ս Տեղ։

+ՍՏԵՂԾ «մի նոր բան կազմել, հնարել, արարչագործել կամ մարդկային ճարտարութեամբ յօրինել». գործածւում է միայն իբր կտ. եզ. գ դէմք ստեղծանել կամ ստեղծուլ (արդի գրականում ստեղծել) բայի՝ ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 28. բուն նշանակութիւնն է «ձև տալ», որի համար հմմտ. Ոսկ. ես. 317. «Բրուտն ո՛չ եթէ նիւթոյ կաւոյն արարիչ իցէ, այլ միայն ստեղծուածոյ»։ Որից ստեղծա-

կան «շինուած, արարած» Ագաթ. «շինծու, արուեստով յառաջ բերուած, կեղծ» Փիլ. Սոկր. Պիտ. ստեղծիչ, ՍԳր. ստեղծուած ՍԳր. Ոսկ. ես. բանաստեղծ Եւս. քր. անստեղծական Ագաթ. աշխարհաստեղծ Կոչ. 196. կենդանաստեղծ Փիլ. ձեռաստեղծ Փիլ. նախաստեղծ Իմ. է. 1, ժ. 1, չարաստեղծ Նոնն. ևն։

=Բնիկ հայ բառ. հնխ. stel-, sthel- «դնել, զետեղել, կանգնեցնել» արմատից, որ stā «կենալ, կանգնիլ, հաստատել» պարզ արմատի աճումն է (սրա և կամ սրա n-ով աճած ձևերը տե՛ս ստանալ)։ Բազմաթիւ ժառանգներից յիշենք սանս. sthálati «կանգնիլ», յն. στέλλω (*στελjω) «կարգի կանոնի դնել, ոտքի վրայ կանգնեցնել, պատրաստել, հանդերձել, հագուեցնել, ուղարկել ևն», στολή «պատրաստութիւն, սարքուածք, կազմութիւն ևն», στολίζω «պատրաստել, սարքել, հագցնել», լտ. stolidus, stultus «փայտի պէս կանգնած, տխմար», հսաքս. stellian, անգլսք. stellan «դնել, զետեղել», հբգ. stellen «ոտքի կանգնեցնել, դնել, զետեղել, ուղղել, կանոնաւորել»=գերմ. stellen, նաև նբգ. still «լուռ (կանգնած)», հպրուս. stallīt «ոտքի վրայ կանգնիլ», հսլ. stelją «տարածել» ևն (Pokorny 2, 643—6, Boisacq 908)։ Հայերէնի մէջ արմատը աճած է ծ-ով, ինչպէս միւս լեզուները ունին g, d, b աճականներով աճած ձևեր (տե՛ս Pokorny 2, 645—6). պարզ ձևն ունի հյ. ստեղն։

Աւետիքեան, Քերակ. 1815, 217 ըստ+եղծ, իբր «եղծմանէ կամ խանգարմանէ դուրս, այսինքն գոյացած»։ Հ. Գ. Ինճիճեան, Եղանակ Բիւզ. 1820, էջ 211 «ի բայէս հաստել, իբր հաստեղծել, հաստեղել, որոյ բացասականն է եղծել»։— Տէրվ. Լեզու 1887, 112 ըստ նախդիրով եղծանել բայից, ինչպէս ունինք քերել>քերբել։ Հիւնք. եղծանել բայից։ Bugge KZ 32, 26 արմատը ստեղ, իսկ -ծ ձևացած է կատարեալի g-ից։ Patrubány SA 1, 193 լիթ. stelgiù stèlgti «նայիլ» բայի հետ։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 148 տւաւ ուղիղ մեկնութիւնը։ Սանտալճեան, L'idiome 10 հյ. հաստեմ բառի հետ՝ որ տե՛ս. Անանիկեան, Կոչնակ 1921, էջ 786 մեկնում է ս-տեղ-ածել, այսինքն ս մասնիկով տեղ գոյականից՝ ածել բայով։

ԳԻՒ.—Ջղ. Սլմ. ըստեղծել, Ախց. Կր. Մրղ. ըստէղծէլ, Ագլ. Մկ. ստէղծիլ, Ալշ. Մշ. ստէղձել, Շմ. ստէղձիլ, Սչ. սդեղձել, Պլ. Սեբ. Տիգ. ըսդէղձէլ, Տփ. ստի՛ղծիլ, սի՛ղծիլ, Ռ. ըսբէղձէլ, Խրբ. դէղձիլ։

ՓՈԽ.—Հյ. բոշայ. steγçoγ «արարիչ» (դնում է Finck, Die spr. d. arm. Zigeuner ЗАН 1907, էջ 121, բայց չի նկատում թէ հայերէնից է փոխառեալ)։

+ՍՏԵՂՆ, ն հլ. (սեռ. -ղան (յետնաբար -ղին), յգ. -ղունք, -ղանց) «բոյսի ցօղուն, ծիլ, ճիւղ» ՍԳր. Ագաթ. Կոչ. 410. փխբ. «ծուխի սիւն, աշտանակի թև» ՍԳր. «եռավանկ բառ՝ որի առաջին վանկը երկար է, վերջին երկուսը կարճ» Երզն. և Թր. քեր. «ծանր եղանակ՝ շարական» Քեր. քերթ. Տօնակ. «ա տառի ճիւղերը՝ սիւները» Տաթև. ոսկիփ. 165, 456. որից ստեղնիլ «ծլիլ, բողբոջիլ» Շար. Շնորհ. տաղ. ստեղանալ «բողբոջիլ» (չունի ԱԲ) Տաթև. ձմ. ժէ. ստեղնաւոր Վրդն. երգ. ստեղնաձիգ Նար. խչ. ստեղնաշիտակ «ուղղաբերձ» Նար. տաղ. բիւրաստեղն Նար. մծբ. գեղեցկաստեղն Նար. մծբ. եօթնաստեղն Արծր. հաստաստեղն Նար. խչ. նրբաստեղն Եօթնագր. ստեղնաչափութիւն Քերթ. եկեղ. ստեղի «ծանր եղանակով գեղգեղեալ» Շար. ժմ. 847. Տօնաց. որ և ստղի Նար. տաղ. 465. ստեղնաշար (նոր բառ.)։—Այստե՞ղ է պատկանում նաև ստեղագունդ «մանկիկին քայլել սովորեցնելու յատուկ անուաւոր գործիք» Լծ. փիլ., որի դէմ Փիլ. նխ. բ. 88 ունի ստեղէն գինդ կամ ստեղէն գունդ անստոյգ բառը, որ Աւգերեան լտ. թրգմ. դնում է vacuos discos «դատարկ շրջանակներ», անշուշտ ըմբռնելով իբր սուտ-եղէն։

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. stel- «բուն, կոճղ, ցից, կոթ, ցօղուն» արմատից, որ նոյն է stel- *դնել, զետեղել, կանգնեցնել» արմատի հետ, իսկ այս էլ աճած է պարզական stā- արմատից։ Ցեղակից ձևերը տե՛ս ըստանալ և ստեղծ բառերի տակ. այստեղ յի-

շում ենք միայն այն ձևերը, որոնք նշանակութեամբ էլ բոլորովին նոյն են.—յն. στέλεχος «ծառի բուն, կոճղ, ցողուն», στήλη, դոր. στάλα, թես. στάλλα «սիւն», στελεά, στελεόν «կացինի կոթ», στάλιξ «ցից», լտ. stolo,-onis «արմատի կողքից դուրս եկած երկրորդական ծիլ», հրզ. stollo «ցից, յենարան», անգսք. stela, steola, անգլ. stale, steal, հիւլ. stjǫlr, նորվ. stjol, գերմ. Stiel «կոթ, ցողուն», լիթթ. stulms «ծառի կոճղ, մարմնի անդամ, սրունք, բազուկ, թև», և զանազան աճականներով՝ անգլ. stalk «կոթ, ծիլ», stilt «ցից, մաճ», հիւլ. stolpi «սիւն, ցից», ռուս. столбъ, столпъ «սիւն, ցից» են (Boisacq 908, Pokorny 2, 643—6 Ernout-Meillet 943, որ համեմատում է լտ. stolo և յն. στελίς «մակաբոյս» բառերի հետ)։—Հիւբշ. 492?

ՆՀԲ լծ. հյ. ծեղ և ստեղացեալ «հաստատուած», յն. στέλεχος, իսկ սիւն բառի տակ՝ լծ. յն. στύλος։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Bugge KZ 32, 43 (բայց կցելով նաև ծեղ բառին)։— Հիւնք. ստեղն=յն. στιγμή «վայրկեան, նշանակք առողանութեան», ստեղի=յն. στίχος «ոտանաւոր տաղաչափութիւն»։

*ՍՏԵՊՂԻՆ «գազար, հավուճ» Մխ. առակ. Վստկ. 74. Բժշ. (daucus carota L ըստ Տիրացուեան, Contributo § 292) որից ստեպղին վայրի «ներկատու բոյս ինչ. daucus» Գաղիան. գրուած է նաև ստեպեղին, ստեփղին, բստպղի (վերջինը Բառ. երեմ. յաւել. 574)։

=Յն. σταφυλῖνος, որից նաև լտ. staphylinus, ասոր. ܐܣܛܦܠܝܢ esṭaflīn, արաբ. اصطفلين isṭaflīn (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 131), վրաց. სტაფილო ստաֆիլո, բոլորն էլ նոյն նշանակութեամբ։—Հիւբշ. 381։

Ուղիղ մեկնեց նախ Lag. Arm. Stud. § 436. նոյնը նաև Հիւնք., ՀԲուս. § 2831։

ԳԻՒ.—Մկ. բստապղին, Արբ. բղդպրին, Ջթ. բ՝սբ՝րդըր՝ն, Վն. տապղին, Ալշ. Մշ. տարղին, Խրբ. դարղին, դաղրին, Երզ. դէղբին, դէղբինդ (տեղացիք ստուգաբանում են տեղ+պինդ բառերից, իբրև թէ «տեղում պինդ նստած»)։— Գաւառականներում երևցած ա ունի համապատասխան է յն. α ձայնին։

ՍՏԵՍՏ «մի տեսակ բոյս. լտ. thapsia» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2833։

Ստերիւրել տե՛ս Երիւր։

+ՍՏԵՐՋ (գրուած նաև բստերջ, ստերդ) «չբեր (անասուն)» Եփր. ծն. քս. 28 (ստերդ ձևով). Շիր. որից ստերջանալ կամ ստերջիլ (կտ. ստերջացան, ստերջեցան) ծն. լա. 38։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. ster- արմատից, աճած ջ կամ դ աճականով. ցեղակիցներն են սանս. starí- «չբեր կով», յն. στεῖρα, στέριφος «ամուլ (կով)», լտ. sterilis «ամուլ», գոթ. stairō «չբեր», հրզ. stëro «խոյ», գերմ. գւռ. Stärke «մատաղ կով, որ դեռ ծնունդ չունի», անգսք. styrc «հորթ», իսլ. stirtla (*sterd, հմմտ. հյ. ստերդ) «չբեր կով», բուլգ. sterica «ամուլ», ալբան. štjerë «երինջ, գառն», թերևս նաև պրս. ستروان satarvan կամ استروان astarvan և քրդ. əst'ovər «ամուլ» (Horn § 716, որ յիշում է թէ ժողովրդական ստուգաբանութեամբ այս բառը պարսիկները հանում են պհլ. պրս. استر astar «ջորի» բառից)։ Հնխ. ster- «ամուլ» հանում է ster- «խստանալ, ամրանալ, պնդիլ» արմատից, որի բազմաթիւ ժառանգներից յիշենք՝ յն. στερεός «հաստատուն, ամուր, կարծր», իռլ. seirt «ուժ», գալլ. sertn «հաստատուն, պինդ», գերմ. starr «անշարժ. հաստատուն», լիթ. stóras «հաստ», հսլ. starŭ, ռուս. старый «հին, ծեր» են. իսկ այս ster- արմատն էլ հնխ. stā- «կանգնել» արմատից (Boisacq 906, 910, Walde 737, Pokorny 2, 627—635 և 640, Ernout-Meillet 931. հայերէնի նախաձևը դնում է *steryā.)։—Հիւբշ. 492։

ՆՀԲ լծ. հյ. ստերիւր և յն. στερηθής, ὀστερῶν։ Ուղիղ մեկնեց Böttich. ZDMG 1850, էջ 361, Arica 65, 53, Lag. Urg. 729, նոյնը նաև Տէրվ. Altarm. 24, Նախալ. 114 են։

ԳԻՒ.—Ախց. Կր. ստէրչ, Ալշ. Մշ. ստեռչ՝, Երև. ստէռչ, Վն. ստեռճ, Մկ. ստէռճ, Հմշ. սդիյչ, Խրբ. դէրչ(<տերջ)։

+ՍՏԵՒ, ո հլ. «անասունի՝ մանաւանդ ուղտի բուրդ» Մտթ. գ. 4. Մրկ. ա. 6. Լմբ. յայտ. որից ստևեղէն Ոսկ. մ. ա. 10 և Փիլիպ. ժր. խոզաճառև Ագաթ. ստևագիսակ Նար. կուս. 411։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. steu- արմատից, որի տարրին ձայնդարձն է stu-. ժառանգներն են սանս. stu-pá- «մազերի փունջ», stú-kā «մազերի փունջ, բրդի քուլայ, մազի հիւսք, խխիր», երկուսն էլ աճած -pa-, -kā- մասնիկներով, իսկ պարզ stu- ձևը պահում է pr̥thu-s̥tu- «մազերի լայն փնջերով», յն. στύπη կամ στύππη «հիւսելի բոյսերի թելերը, խծուծ», στυππεῖον «խծուծի մի կապ», որից փոխառութեամբ լտ. stupa, stuppa> ֆրանս. étoupe, ինչպէս և թրք. üstüpü «խծուծ» (Boisacq 922, Walde 747)։ Այս բոլորը Pokorny 2. 620 միացնելով մի խումբ այլանիշ բառերի հետ՝ հանում է հնխ. steu- «խտանալ, կծկուիլ» արմատից։—Աճ.

Lag. Urgesch. 148 սանս. stambha, յն. τάφος «դամբան», σταφυλή «խաղող» բառերի հետ։ Հիւնք. յն. στύππη «խծուծ» բառից։ Patrubány IF 14, 59 յն. στέφω «տարածել, շրջապատել», լիթ. stebulē «անուի պորտ» բառերի հետ։ Petersson KZ 47, 269 ստոյգ բառի հետ հնխ. steu- «ուղիղ կանգնիլ» արմատից։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. سبد sabad «մի քիչ մազ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 918)։

ՓՈԽ.—Վրաց. სტევი ստեվի «ուղտի ստև». բառիս գործածութեան միակ տեղն է Մարկ. ա. 6 სტევითა აქმელისაჲთა ստեվիթա աքմելիսայթա=«հյ. զստև ուղտու», որ ըստ Մառ, Христ. Вост. 2 (1913), էջ 26 պահուած է միայն 897—1001 թուին գրուած Սվանական մի Աւետարանի մէջ և յետոյ փոխուելով՝ այժմ ընդհանրապէս դարձել է თმისაგან აქმელისა թմիսագան աքմելիսա: Հնագոյն հաղուագիւտ այս ձևի յայտնաբերումը նշան է որ բառը փոխառեալ էր հայերէնից Ս. Գրքի թարգմանութեան ժամանակ։

ՍՏԵՒՈՂ «արարող», որից ստևողական «աստուածաբանական». երկուսն էլ ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 291։

ՍՏԷՄ «ոստայնի կարճ ձողը, որով գործուածքը դարձնում կամ պրկում են» Մխ. առակ. ճկդ. գրուած նաև ստեծ Ոսկ. եփես. 806։

ԳԻՐ.—Վն. ստեծ, Մկ. ստէռն (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 599 ունի նաև խստեց, ստերծ ձևերը) «գլխին ցցուած մի մետր բարձրութեամբ ցիցեր, որոնց վրայ ոստայնանկը հինածն է հինում՝ գործել սկսելուց առաջ՝ մանածը պատրաստելու համար». որից ստիծզլուխ Վն. «ստէծներից երկու գլխաւորները», ծցստէծ և ջրածստէծ «ստէծների տեսակներ»։

*ՍՏԷՃ «վէճ, կռիւ». գտնւում է միայն բաղադրեալ «բանավէճ, բանակռիւ» բառի մէջ, որ ունի Բառ. երեմ. էջ 48 և սրանից առնելով ՀՀԲ և ՓԲ։

=Պհլ. stēj, զնդ. stiĵ-, պրս. ستيز sitēz «կռիւ, պատերազմ» (Horn § 722), եթէ չկայ գրչի սխալ—Աճ.

+ՍՏԷՊ, ի-ա, ո հլ. «շտապումն, աճապարանք» Եղիշ. Լմբ. պտրգ. «յաճախ, շատ անգամ, անդադար» ՍԳր. Փարպ.. «յաճախադէպ» Ա. տիմ. ե. 23. որից ստէպ ստէպ Բ. մկ. ե. 6, գ. 7. Ագաթ. ստիպաւ «փութով» Ա. մկ. բ. 15. ստիպով Ոսկ. յհ. ա. 16. Փարպ. Յհ. կթ. ստիպել ՍԳր. Եղիշ. ստիպեցուցանել Փարպ. ստիպուռչ կալ Ոսկ. փիլ. էջ 502. ստիպագոյն Ոսկ. յհ. բ. Փարպ. ստիպողական, ստիպողականութիւն, ստիպողաբար (Նոր բառեր) ևն։

=Բնիկ հայ բառ հնխ. steib- արմատից, որի ժառանգներից յիշատակում ենք միայն այն ձևերը, որոնք նշանակութեամբ մերձաւոր են մեր բառին.—յն. στείβω «ոտքի տակ կոխոտել, կոխոտել ամրացնելու համար, ճանապարհը շարունակ յաճախել», στίβος «բանուկ ճանապարհ», στιβαρός «կոխոտուած, սեղմ, ուժեղ, հաստատուն», στιπτός «հաստատուն», լիթ. staibus «ուժեղ, կորովի» ևն։ Այս արմատը համարւում է աճած -b- աճականով՝ պարզական stāi-, stə̯a- «խտանալ, խտացնել» արմատից, որի այլ աճած ձևերն են՝ [1]) -bh- աճականով՝ steibh-, որից յն. στῖφος «դէզ» (փոխառութեամբ թրք. istif>Պլ. իստիֆ «իրար վրայ խիտ ու

կուռ դարձած դէզ»), στιφρός «կոխոտած, սեղմ, խիտ, ուժեղ, հսկայ».—^{2}) -p- աճականով՝ steip-, որից լտ. stipo «սեղմել, խտացնել, դիզել, ճնշել», stipulus «հաստատուն», լիթ. stìpti «խստանալ», stiprus «ուժեղ, կորովի», հհիւս. stifr, անգսք. stíf «խիստ», մբգ. steppen «սրածայր մի բանով խթել» (Pokorny 2, 646—8, Boisacq 905—906, Ernout-Meillet 936, Walde 739):

ՆՀԲ նոյն ընդ ճեպ և շտապ? Lag. Urgesch. 155 լտ. stipare «դիզել, սեղմել, խճողել» բառի հետ։ Նոյն, Beitr. bktr. Lex. 20 զնդ. staēvya, stipti «վատ, գէշ» բառի հետ։ Հիւբշ. Arm. Stud. էջ 14 մերժում է ինչպէս զնդ. stipti «վատ, գէշ», նոյնպէս և stōi «միշտ»։ Bugge KZ 32, 61 ընդունում է միացնել լտ. stipare ձևի հետ։ Meillet MSL 9, 154 դնում է յն. στείβω։ Հիւբշ. Arm. Gram. 493 ամբողջութեան համար աւելացնում է նաև վերի ձևերը ևն, բայց համեմատութիւնը անապահով է համարում, որովհետև յն. στιβ դրւում է հնխ. stig^{2} արմատից (Fick, Wörterb^{4}. I 568), իսկ լտ. stip- ձևի դէմ սպասւում էր հյ. *ստիւ: (Այժմ ընդունուած է թէ հնխ. արմատներն են steib-, steibh-, steip-, երեքն էլ b, bh, p աճականներով կազմուած, որոնցից առաջինի ժառանգորդների մէջ մտնում է նաև հայերէնը)։ Թիրեաքեան, Պատկեր աշխ. գրակ. 208, Կարնամակ ժան. 41 և Հիւնք. հյ. շտապ, պրս. շիթապ ձևերի հետ։

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. Կր. ստիպել, Տփ. ստիպիլ, Շմ. ստիբիլ:

ՍՏԻ «կարգ, պատշաճութիւն». մէկ անգամ ունի միայն Ոսկ. եփես. 833՝ հոլովեալ ձևով. «Թեպէտ և զիւրոյ անձինն շուք արկանիցէ և դիւացեալ անկանիցի ի ստուոյ և ի համոյս։ Սրանից անստի «անկարգ, ստահակ, անհընազանդ» Ոսկ. պօղ. ա. 910. «Եթէ եպիսկոպոսութեան չիցէ արժանի որ որդիս անստիս (յն. ἀνυποτάκτους) և ստահակս ունիցի... եթէ կին ստահակ ունիցիմք կամ որդիս անստիս (յն. ἄτακτον)»։ Նոյնը անստու ձևով Վեցօր. էջ 185. «Արջ... տգեղ անդամօք անստու և անպատշաճ»։

Ստի բառը ունի միայն ԱԲ, որ մեկնում է «պատիւ, բարեկրթութիւն»։ Բացասականը գիտեն անստի «անպատիւ, անկիրթ» ԱԲ, անստու կամ անտուս «անկարգ կամ անհամ» Բառ. երեմ. էջ 24, 25, որից և ՀՀԲ։—Վեցօրէից վկայութեան մէջ Վենետիկի օրինակն ունի անօտու, որ հրատարակիչը ուղղում է անյօդ. Վիեննայի Մխիթարեանց թ. 249 ձեռագիրն ունի նոյնպէս անօտու, թ. 612 ձեռագիրը անոտու. իսկ Այվատեանի ձեռագիրը (Մասիս 1853, թ. 11—60) անստու, որ Այվատեան կցում է Հին բառարանի անստու ձևի հետ։ Այվատեան այս ընթերցուածը ուղղում է անստև «անմազ, լերկ», որ գոնէ արջի համար յարմար ածական չէ։ Բառիս ուղիղ մեկնութիւնը վերի ձևով տուաւ Հ. Ա. Վարդանեան, ՀԱ 1911, 303 և 1914, 643, Բառաք. դիտ. Բ. 87։

ՍՏԻ «թաւ, մազոտ». ունի միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հյ. 580ա։—Անշուշտ նոյն է ստև բառի հետ։

*ՍՏԻԽԱՐԻՆ «կրօնաւորական մի զգեստ». նորագիւտ բառ. որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրք. իլար. էջ 132. «Եւ էր ժառանգութիւն Աւետարանն, զոր քահանայական ձեռք Իլարիոնի գրեցին մինչ տակաւին ևս մանուկ էր, և փիլոն ստիխարին, և կուկուլն մազեղէն, զոր կրօնաւորքն այսպէս անուանել սովոր են»։

=Յն. στιχάριον «կրօնաւորական վերարկու, յատկապէս քահանայի կամ սարկաւագի» (Sophocles 1012ա)։—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 212։

+ՍՏԻՆ, ն հլ. (ստեան, ստենէ, ստեանց, ստեամբf) «ծիծ» ՍԳր. Ագաթ. Եփր. ծն. որից ստնտու Մտթ. իդ. 19. Մրկ. ժգ. 17. Ղկ. իա. 23. ստնդիել Պտմ. աղէքս. ստնաճատոյց Ոսկ. ես. ստնդիայ, ստնդիաց (նաև բստընդիաց, ստնդիեաց, ստինդիաց, ստնդի ևն) «կաթնկեր» ՍԳր. Եփր. ծն. միաստնի Բ. մն. ժդ. 15. կրկնաստին Շնորհ. տաղ. դիւ-

րաստին «որ դիւրին է կամ հեշտ է ծծել՝ դիելը» Կնիք հաւ. 311։

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. pstēn- արմատից, որ գտնում ենք արիական ճիւղի մէջ. հմմտ. զնդ. fštāna- (<*pstāna- ձևից), պրս. پستان pistān, աֆղան. pistān, սոգդ. 'štnh «ստինք, ծիծ», սանս. stana- «ծիծ», stanaṁdhaya- «ստնդեայ»։ Իրանեանների մէջ նախաձայն pst- խումբը ամբողջապէս պահուած է, իսկ սոգդիականի, սանսկրիտի և հայերէնի մէջ, ինչպէս սպասելի էր, նախաձայն p ընկած է։ Եւրոպական լեզուները նոյն pst- խումբը դարձրել են sp-, որով արմատը եղել է spen-, spon-, spn̥-. հմմտ. հբգ. spunne, մբգ. spen, spüne, հանգլ. spane, հիսլ. speni, հոլլ. speen, լիթ. spenȳs, հիռլ. sine, հպրուս. spenis, բոլորն էլ «ստինք կամ ծծի պտուկ», յն. σπάω «ծծել, դիել», բայց նաև στήνιον «կուրծք» (Հեսիւքիոս)։ Նախաձայնների այսպիսի բարդ խմբի տեղափոխութեան իբր օրինակ լինին լիթ. skutù=յն. ξύω, լիթ. skubùs և գոթ. -skiuban=սանս. kṣúbhyati: Հայերէնը՝ որ գիտէ pst>ստ ձևը, ունի նաև ps ձևը, որով արմատը ստանում է երկու ձև՝ pstēn->ստին և psen-, pson-, psn̥-, որոնց արդիւնքն է հյ. սին, սուն, սան (սնանել)։ Սրանց վրայ տե՛ս վերը սուն բառի տակ (Pokorny 2, 663, Boisacq 912, Trautmann 275):—Հիւբշ. 493։

ՆՀԲ «սանս. սբանա, արմատն է չիր, կաթն, թրք. սիւտ, լծ. և ծուծ, ծիծ, որ և տիտ»: Ուղիղ են համեմատում Windisch. 11, Böttich. ZDWG 1850, էջ 362 Müller SWAW 38, 574 են։ Թօփուզեան, Արծիւ Վասպ. էջ 42 «սնանիլ ի տինս»։ Տէրվ. Նախալ. 113 հնխ. stana ձևից։ Հիւնք. էջ 228 վերի ձևերի հետ նաև յն. στῆθος «լանջք, կուրծք»։ Մառ, Грам. др.-арм. яз. 33 և Вступительныя и закл. строфы... Шоты էջ 18 p ձայնի անկումով փոխառեալ պրս. pistān բառից. հմմտ. սաղմոս<յն. ψαλμός։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. ثدى θadi «ստինք»։ Ուղիղ մեկնութիւնը վերի ձևով տուաւ Meillet BSL 23, 106:

[ՍՏԻՆ. սխալ գրչութիւն, որ մէկ անգամ գտնում ենք խոր. Ա. 11. «Գօտևորեալ զմէջսըն և յահեկէ զստինն երկսայրի և նիզակն արի ի ձեռին իւրում աջոյ և յահեկումն վահանն»։ Ստորագծեալ բառի տեղ ձեռագիրներն ունին զստին, զստինն, զսուինն: Սովորաբար առնուած է մեր մէջ զստին ձևով՝ իբր զիստ բառի սեռականը. բայց ձեռագիրների մեծամասնութեան կրկին ն-երը խանգարում են գործը։ Նոր հրատարակութեան մէջ Աբեղեանը սրբագրել է սուր՝ որ շատ զուր է։ Մառ ЗВО 9, 309 ընդունում է ուղ. ստին, հյց. զստինն և մեկնում է իբր պրս. ستى satī «պողպատ, երկաթ, նիզակ», որ սակայն նոյնպէս անյարմար է, քանի որ այս իրանեան բառը պիտի տար հյ. *սատիկ կամ *սաբիկ: Լաւագոյնն է կարդալ զսուինն, ինչպէս ունին եօթը ձեռագիր և ինչպէս պատշաճում է տեղին, ուր Երկսայրի ածականը պահանջում է մի զոյգ։ Մեզ պէտք չէ շփոթեցնէ այն, որ զստինն հայցական է, իսկ նիզակ և վահան ուղղական։ Այսպիսի անտրամաբան ձևեր շատ առատ են մեր թէ՛ հին և թէ նոր գրողների մօտ։]

ՍՏԻՆՈՍ (գրուած ըստինոս) «փայտաբեալ». այսպէս ունի Բառ. երեմ. 113. ի՛նչ լինելը յայտնի չէ։

*ՍՏԻՒՐԱԿ «շեր կոչուած ծառի խեժը, մի տեսակ խունկ» Խոր. աշխ. 602. որից ստիւրակեայ «շերի ծառի փայտից շինուած» Ճառընտ.։—Կայ նաև ստոռաքս ձևը, որ յիշում է ՆՀԲ առանց վկայութեան. իսկ ՀՀԲ գրում է տիւտակիր:

=Յն. στύραξ «շերի թուփը և խունկը», στυράκινος «ստիւրակեայ». յոյնից են փոխառեալ նաև լտ. storax, styrax, ռուս. стираксъ, թրք. استرك isterek (Gustav Meyer, Türkische studien SWAW 1893, 128), վրաց. სტურაკი ստուրակի, სტურაკოსი ստուրակոսի: Ըստ Boisacq 922 յոյն բառն էլ սեմական ծագում ունի. հմմտ. եբր. צרי ṣārī, ṣorī, ասոր. ܨܪܘܐ ṣarvā «կուենի, ռետինի ծառ» (Gesenius 695), որ սակայն ձևափոխուած է յն. στύραξ «նիզակ, տէգ» բառի համեմատ։—Հիւբշ. 381։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍՏԻՔԵՐՈՆ, ի-ա հլ. «ոտանաւոր, տաղա-

չափեալ գրուածք» Եւթաղ. 155, որ և գրուած ստիքէրոն Կամրջ. ստիքերովն Կոչ. 70. ստե-քերոն Կնիք հաւ. 252. ստիքիրոն Տօնակ. Կնիք հաւ. 99. ստիւքիրոն փ. Սոկր. 338. Նխ. յոբ. ստիքիոն Կնիք հաւ. 256. ստիքիոա Սոկր. 338. ըստիկիր ՀՀԲ։

=Յն. στιχηρός, չեզ. στιχηρόν «ոտանա-ւոր չափով գրուած», որից նաև վրաց. სტიქა-რონი ստիքարոնի «եկեղեցական երգ». ծագում է στίχος «շարք, ոտանաւորի տող» բառից, որ տե՛ս յաջորդ բառի տակ։—Հիւբշ. 381։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

Բառիս վրայ քննութիւններ ունին Սարգիսեան, Եւագր. ներած. էջ ղԹ և Վարդանեան, Եւթաղ. էջ 1 ծան., էջ 155 ծան.։

*ՍՏԻՔՍ (որ և ստիւքս, ստիքի, ստիւքի, ստիւքիս, ստիք, ըստիքս) «տարր, տարերք» Ոսկ. կողոս. էջ 575 (դրուած է միկնութեամբ հանդերձ՝ Ստիւքիք, այսինքն համօրէն իսկ երևելի արարածքս), 585 (սեռ. ստիւքեաց, հյց. ստիւքիսս), 586, 594 և մ. ա. 1, յհ. ա. 4. Ոսկ. տիտ. 307 (ստիքի). «ոտանաւորի տող» Լմբ. իմաստ. «ստորակէտ կամ միջա-կէտ» Ոսկ. մ. բ. էջ 413. «գիր, տառ?» Պտմ. սահ. 39 (սեռ. ստքսի). «նշանախեց, փոքր կէտ. կիտուած, նիշ» Էլ. արիստ. 118 (Ջստիք-սըն՝ այսինքն զնշանսն, զօրութեամբ արժան է առնուլ). Տօնակ, Վրդն. սղ. և ծն. որից ստքսել «տնատել, տների վերածել» Եւթաղ. 108. գրուած ստիքսել Վանակ. յոբ. Վրդն. սղ. յոչ, Տաթև. հրց. էջ 321։

=Յն. στοιχεῖον «տարր, կէտ, գիծ», στίχος «շարք, ոտանաւորի տող», στιχίζω «տողի վերածել, տնատել», որոնցից են նաև վրաց. სტიხი ստիխի «ոտանաւորի տող», ռուս. стихія «տարր, սկզբնատարերք», стихъ «տող ոտանաւորի, տուն Սաղմոսի», ասոր. ܣܛܘܟܝܐ stukiā կամ ܐܣܛܘܟܣܐ astuksā «տարերք» (Brock. Lex. syr. 223ա)։—Հիւբշ. 381։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։ Վարդա-նեան ՀԱ 1920, 338 ասորերէնի ազդե-ցութիւն է ենթադրում։ Յունարէն բառի բուն ծագումը տե՛ս Աստիճան բառի տակ։

ՍՏԿԵԼ «շողոքորթել» Ոսկ. փիլիպ. 400, եբր. 513 (երիցս). որից ունինք նաև ստկող «շողոքորթող» Ոսկ. փիլիպ. 400, ստկու կամ ըստկու «մեղմեխ, խորամանկ, նենգաւոր» ՀՀԲ և Բռ. երեմ. 113, ստկուղ «մեղմեխ, նենգաւոր, խաբերայ» ՓԲ. ստկանք «շողո-քորթութիւն» Ոսկ. պօղ. Ա. 49, 50, 115, 399, 400 (չունի ՆՀԲ), սեռ. ստկանաց Ոսկ. ես. 32. սխալ գրչութեամբ ստկսակ «մեղմեխ» Բառ. երեմ. էջ 291։

ՆՀԲ «որպէս թէ սուտակասպաս լինել կամ սկնդել»։

Ստղի տե՛ս Ստեղն։

ՍՏՆԱՆԵԼ «կարողանալ չարիք հասցնել, վնասել» Յոբ. խա. 17. Ա. մկ. թ. 9. Երեմ. ա. 19, ժե. 20, Ոսկ. մ. ա. 4, 15 և Ես. Ագաթ. Եփր. համաբ.։

ՆՀԲ. լծ. յն. σθένω «զօրել», δύναμαι «կարենալ»։ Հիւնք. յն. στένω «հեծել, հառաչել, ողբալ»։

ՍՏՆԱՒՈՐ «վարձուոր», գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 291։

ՍՏՆԳԱԼ «ջղերը պրկուիլ՝ քաշուիլ (հիւան-դի կամ հոգեվարքի)» Եւս. պտմ. ա. 8։

ՆՀԲ «որպէս ծնգիլ և ծնգութիւն կամ ճգնութիւն»։

ՍՏՈԾԵԼ «բաժանել, անջրպետել, իրարից ջոկել» Բառ. երեմ. էջ 292. որից ստոծանի «լանջքը որովայնից բաժանող հաստ մաշկը. diaphragma». այս երկուսն էլ գիտեն միայն ՀՀԲ, ՋԲ և ՓԲ. չունին ՆՀԲ. և ԱԲ. ստոծանի ընդունուած է նոր գրականում։

Տէրվ. Altarm. 106 ստոծանի բառը՝ յն. στέγω «ծածկել», լիթ. stegti «երդի-կով ծածկել», stogas «տանիք» են բա-ռերի հետ դնում է հնխ. stag>հյ. պաք արմատից։

ՍՏՈՂԿԻԼ «թաթաւիլ, թաթախուիլ, մալա-կոնուիլ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. ճառք. (էջ 128). «Թագաւորն բիւր իրօք պատանդեալ է և բիւր յաւեկոծութեան բազում ուստեք մը-խըրմճի (այդպէս գրուած ձեռագրում) և յո-լով ստողկի ընդ մեղս»։ Կարելի էր նաև

կարդալ «...յոլովս տողկի ընդ մեզս», և այն ժամանակ բառը կդառնայ տողկիլ (տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 218)։

*ՍՏՈՂՈԳԻ «կցուրդ, ժամու առաւօտեան երգ. փոխասացութիւն» Տօնակ, ժմ. էջ 661. որ և ստողոգիական սաղմոս Քերթ. եկեղ.։

=Յն. στιχολογία «տուն առ տուն ոտանաւոր կարդալը», նոր եկեղեցական իմաստով «փոխասացութիւն, տուն առ տուն սաղմոս երգելը». կազմուած է στίχος «ոտանաւոր» և λόγος «բան, խօսք» բառերից։—Հիւբշ. 381։

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍՏՈՄ «Թրի բերան» Սեբեր. 75 (մէկ անգամ)։

=Յն. στόμα «բերան» (ընդհանուր առումով), մասնաւոր առումով «Թուրի բերան»։—Հիւբշ. 382։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։ Justi, Zendsp. 298 զնդ. staman «բերան, դունչ» բառի տակ, որ մերժում է Horn, Grdr. էջ 267: Müller SWAW 136 (1897), 36 վերի ձևով։

*ՍՏՈՄԱՆ, ի-ա հլ. «հեղուկների աման, սափոր» Գ. Թագ, ժդ. 3. Մրկ. է. 4. Սեբեր. 205. Եփր. Թգ. 352, 382, եբր. 216, գրուած նաև ստումաճ Սանահն. ստոմանի Լմբ. ժղ.։

=Յն. στάμνος, σταμνίον «հողէ սափոր». այս բառը առած է նախ հյ. *ստամն, որից *ստամոն>ստոման: Յունարէնից են փոխառեալ նաև վրաց. სტამნი ստամնի, սվան. staman «5—6 շիշ պարունակող սափոր»։—Հիւբշ. էջ 382։

Ուղիղ մեկնեց նախ Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 167. նոյնը նաև ՆՀԲ։

*ՍՏՈՅԱ (բց. ի ստոյայ) «սրահական կամ ստոյիկեան (դասս փիլիսոփայից)». մէկ անգամ ունի Փիլ. եւ. 547. «ի ստոյայ իմաստասիրակքն են»։

=Յն. στοά «սրահ», որից ἀπὸ τῆς στοᾶς «ի ստոյայ իմաստասիրակք, ստոյիկեան փիլիսոփաներ». յոյնից է նաև վրաց. სტოა ստոա կամ სტოვა ստովա «գաւիթ, սրահ, փոքր խորան». հմմտ. նաև ստոյիկեան:—Հիւբշ. 382։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

+ՍՏՈՅԳ, ի-ա հլ. (բայց կայ նաև ստուգիւ մակբայը, որ ենթադրում է ի հլ.) «իրաւ, ճշմարիտ» ՍԳր. Մծբ. Եւս. պտմ. և քր. Սեբեր. Եփր. Թուոց և Թգ. «արդար մարդ» Մծբ. 392. որից ստուգել ՍԳր. ստուգիւ Եւս. քր. ստուգագոյն Գծ. իդ. 22. ստուգապէս Սեբեր. ստուգութիւն ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 3. ստուգաբանութիւն Փարպ. Երզն. քեր. ստուգաբանական (նոր բառ) ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. steuwā- ձևից, որ ծագում է setu- և որ աճելով եղել է նախ setewo- և սաստկութեան համար միջին բաղաձայնի կրկնութեամբ seteuwā-. այստեղից նախավանկի սորին ձայնդարձով steuwā->ստոյգ: Պարզ ձևը ցոյց են տալիս յն. ἐτά «ստոյգ» (Հեսիւքիոս), աճած՝ ἐτυ-μος «ստոյգ», ἐτεϜός «ճիշտ», հմմտ. նաև սանս. satyá-, զնդ. haiθya-, հպրս. hašiya, գոթ. sunjis, անգսք. sōþ, հին հիւս. sannr, բոլորն էլ «ստոյգ, ճիշտ», հաւանաբար նոյն ծագումն ունին նաև հսլ. jistŭ, istŭ, jistovŭ «իրական, ստոյգ»։ Այս բոլորը ծագում են պարզական es- «լինել» արմատից, որից -to- մասնիկով դերբ. setó- «եղած» (Pokorny 1, 160—161, Boisacq 291):—Ըստ այսմ հյ. է (<est) և ստոյգ միևնոյն բառերն են։

ՆՀԲ «որպէս թէ յար և նման ըստ ոգելոյն. լծ. և յստակ և շիտակ կամ ըստ եբր. արաբ. սատըգ, որ է արդար»։ Böttich. Arica 65, 54 ստուար բառի հետ սանս. ṣthavira ձևին է կցում։ Տէրվ. Altarm. 36 և Նախալ. 113 համեմատում է լտ. di-stinguere «բաժանել, որոշել» ձևի հետ. հայը ծագում է *ստաւգել<*ստանգել ձևից. բոլորն էլ հնխ. stag, stig «խայթել, սրել» արմատի տակ։ Մորթման ZDMG 26, 531 çtā արմատից է դնում հյ. ստոյգ=բևեռ. istuiguni: Գազանճեան, Արև. մամ. 1907 ըստ+ոյգ (հմմտ. առ+ոյգ)։ Քիփիէլեան, Բազմ. 1910, 153 արաբ. صدق ṣidq «ճշմարտութիւն»։ Karst, Յուշարձան 409 սումեր. zid, zida «ուղիղ, ճշմարիտ»։ Petersson KZ 47, 269 յն. στύω «բարձրանալ, կանգնիլ», լիթ. stùgti «վեր բարձրանալ», լտ. re-stau-

rāre «վերանորոգել», սանս. sthāvará- «ստուար» են բառերի հետ հնխ. stēu̯- «հաստատ կանգնիլ» արմատից։ Մերժում են Pokorny 2, 608 և Meillet MSL 22, 61—62։ Վերջինս տալիս է ուղիղ մեկնութիւնը։

ԳԻՌ.—Սեբ. ըսդուք. ասում է օր. «ըսդուք գիտե՞ս»։

*ՍՏՈՅԻԿԵԱՆ «սրահական փիլիսոփայ» Գծ. ժէ. 18 (գրուած նաև ստուիկեան, ստուկեան). Լմբ. խմ։

=Յն. στωϊκός «ստոյիկեան», որ կազմուած է στοά «սրահ» բառից և նշանակում է բուն «սրահական» (այսպէս կոչուած, որովհետև Զենոն փիլիսոփան այդ վարդապետութիւնը քարոզում էր յայտնի մի սրահի մէջ)։— Հիւբշ. 382։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍՏՈՐ, ի հլ. «տակը, ներքև, վայր» Նանայ. Վրք. հց. Մագ. Նար. մծբ. (մէկ անգամ ընտիր մատենագրութեան մէջ ունինք բց. ի ստորէ կամ ի ստորուէ Սղ. ժգ. 37, որի դէմ այլ ձ. ի ստորև. նոյնպէս ի ստորէ ձեն ունի Նորագիւտ բ. մնաց. ի. 6՝ ըստ ընթագրութեան Վարդանեանի՝ ՀԱ 1911, 49)։ Այս արմատից են ստորին ՍԳր. ստորնեայ կամ ստորնեայք Եզն. 92 (տպ. ասորնեայք), Ոսկ. յհ. ա. 9. ստորոտ ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 17. ստորաքարշ Կոչ. 231. ստորև Փիլ. Մեկն. ղգ. Նար. Մագ. կիսաստոր Գրշ. արիստ. գետնաստոր «խսիր» Փիլ. տես. ստորնակ «տակի պատմուճան» Փիլ. ել. ստորանալ, ստորացում, ստորացուցիչ, ստորնայարկ (նոր բառեր) են։—Յետոսկեդարեան մատենագրութեան մէջ ստոր դարձած է նախամասնիկ՝ համապատասխան յն. ὑπο- և κατα- մասնիկներին. հմմտ. ստորաբաժանել=ὑπομερίζω, ստորագրել=ὑπογράφω, ստորադասել=ὑποτάσσω, κατατάσσω, ստորակէտ=ὑποστιγμή, ստորասել=καταφήμι են։

ՆՀԲ «իբր ըստ որմէ, այսինքն յետ, որոյ ըստ կարգի... լծ. յն. κατά ըստ և κάτω ի ստոր»։ Böttich. Arica 65, 53 star արմատի տակ։ Lag. Urgesch. 263 թերև սանս. uttara, յն. ὕστερος «յետին»։ Հիւնք. աշտարակ բառից։ Մառ. Грам. др. арм. яз. 33 p նախաձայնի անկումով (հմմտ. սաղմոս) պրս. پست past «ցած» բառից փոխառեալ։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 155 լտ. posterus «յետագայ» բառի հետ, ինչպէս ըստ=լտ. post: Յիշում են կասկածով Walde 604 և Pokorny 2, 79։ Բոլորովին մերժում է Meillet (Նամակ 18 դեկտ. 1931 թիւ)։ Patrubány IF 14, 59 յն. στόρνυμι և լտ. sterno «տարածել» բառերի հետ։

ԳԻՌ.—Կայ միայն ստորել Ղրբ. «վայր իջնել, խոնարհիլ (արևի)»։

Ստորաքս տե՛ս Սաիւրակ։

+ՍՏՈՐԻ «չուլհակի այն գլանը, որի վրայ փաթաթւում է գործուած կտաւը» Բ. թգ. իա. 19. Ա. մն. ժա. 23. ի. 5. որից վերստորի՝ որ նոյն բառի փոխարէն գործածուած է Նորագիւտ Ա. մն. ժա. 23 և ի. 5։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. stor- «ծառի կամ փայտի կոճղ» արմատից, որի բարձր ձայնդարձն է ster-. հմմտ. յն. στεῖρα «նաւի առջևի կոր ու հաստ գերանը», στήριγξ «նեցուկ, յենարան», հբգ. storro և մբգ. storre «ծառի՝ փայտի կոճղը»։ Հնխ. ster- նշանակում է նաև «ամուր, պինդ, հաստատուն» և յետոյ «ամուլ, չբեր, ստերջ». երկուսի միութիւնը ցոյց է տալիս յն. στεῖρα «նաւի գերանը», որ միևնոյն ժամանակ նշանակում է «ամուլ, չբեր». միւս օրինակները տե՛ս ստերջ բառի տակ (Pokorny 2, 627—8, Boisacq 906—7):—Աճ.

Հիւնք. յն. ἱστόπεδες «կտաւը ոստայնանկաց գործարանին մէջ ձգող փայտերը»։ Աճառ. Հայ. նոր բառեր Մնաց. գրոց. մէջ 32 վերստորի բառից հետևցընելով՝ հանում է վեր և ստոր բառերից, իբր «վերև ներքև, բարձր ու ցած»։

ՍՏՈՐՄԻ «մթին խորշ, ծածուկ տեղ» Ոսկ. եբր. լա. 565. սրանից ստորմակերպ «խառնագոյն» Վանակ. յոբ.։

ՆՀԲ երևի թէ հանում է որմ բառից, իբր ըստ որմի:

*ՍՏՈՐՈՎԵՆԻ «մի տեսակ ծառ». մէկ անգամ Ճառընտ. և մէկ անգամ էլ Անկ. գիրք առաք. 25. ուղիղ ձեն է ստրոբողոն «սոճի,

վայրի պիստակենի» Նփր. *երաշտ.* 203 (*մէկ անգամ*), *որ ՀԲուս.* § 2837 *գրում է* ստրո–փողոն:

=*Յն.* στρόβιλος, στροβιλέων *«մի տեսակ սոճի», որից էլ լտ.* strobilus *«սոճիի պտուղ». բուն նշանակութիւնն է «ծուռ ու մուռ». հմմտ.* στρεβλός *«ծուռ ու մուռ»,* στράβων *«շիլ» են* (Boisacq 918):—*Հիւբշ.* 382։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՍՏՈՐՓԱՅՈՒԹԻՒՆ *«նուաստութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ* 292։

=*Եթէ առաջին մասն է* ստոր *«ցած», ի՞նչ է* փայ:

*ՍՏՈՒԱՐ (ի–ա *հլ. յետնաբար*) *«հաստ, թանձր, հոծ, ծանր» Գ. թգ. ժբ.* 10. *Ա. մկ. դ.* 30. *«թաւ (ձայն)» Թր. և Երզն. քեր. որից* ստուարանալ *Օր. լբ.* 15. *Երեմ. ե.* 27. *Ոսկ. բ. կոր.* ստուարացուցանել *Կիւրղ. թգ.* ստուարագոյն *Բ. մնաց. ժ.* 10. *Փարպ.* բստուարութիւն *Փարպ. են*։

=*Պհլ.* stavar *«թանձր, հաստ, ստուար» բառից փոխառեալ, որի հետ հմմտ. նաև պրս.* استوار ustuvār *«ամուր, հաստատուն», քրդ.* stur, ustūr *«հաստ, թանձր, ուժեղ», օսս.* st'ur *«մեծ, խոշոր, զօրեղ», բելուճ.* istūr, *աֆղան.* star *«մեծ, լայն, խոշոր», զնդ.* stawra- *«ուժեղ, զօրաւոր»,* stavah- *«ստուարութիւն, հաստութիւն»,* stūi-, stvi- *«ստուար», սանս.* sthāvará- *«ստուար, թանձր, հաստատուն»,* sthūrá- *«թանձր, լայն»,* stūla- *«հաստ, թանձր» են։ Այս բառերի ցեղակիցներն են յն.* σταυρός *«ցից»,* στεῦμαι *«ոտքի կանգնիլ, հաստատել, վաւերացնել», լտ.* re-staurare *«վերականգնել»,* in-staurare *«կանգնել, հաստատել», գոթ.* stiurjan *«հաստատել», հբգ.* stūri *«զօրաւոր»,* stiura *«ցից»,* stiuren *«կառավարել, վարել, նեցուկ դնել», լիթ.* stóras *«հաստ», հիսլ.* staurr *«ցից» են, որոնց նախաձեն է հնխ.* stēu-, stāu- *«կանգնիլ, ոտքի վրայ հաստատ մնալ» և* -ro- *մասնիկով՝ հնխ.* stēuro-, stəuro-, stūro-, steu̯ero-, *որոնք իբր բնիկ հայ պիտի տային* *ստոյր, *ստօր, *ստուր, *ստոր:— *Իրանեան* -av- *ձևի դէմ հյ. երբեմն գտնում ենք* -ով-. *հմմտ.* խոսրով<Xusrav *և* դսրով<dusrav:—*Բոլորի պարզագոյն արմատն է* stā- *«կանգնիլ», որի բազմաթիւ ածանցները տե՛ս* Pokorny 2, *603—609, նաև* Boisacq *902 և հյ.* ստանալ *բառի տակ։ Անշուշտ իրանեանից է նաև ուտ.* ostavan *«ամուր, պինդ, ժլատ»*։

Klaproth, Asia pol. 99 *հբգ.* stor *բառի հետ։ ՆՀԲ յն.* στιβαρός, στερεός, *պրս.* սիդէպր, իւսդիւար, *սանս.* սթա՛վառա: Windisch. 20, Böttich. Arica 65, 54, Müller SWAW 38, 574, Justi, Zendsp. 299 *սանս. զնդ. և պրս. ձևերի հետ։ Տէրվ. Նախալ.* 114 *սանս.* սթա՛վարա, սթո՛ւրա, *լտ.* restaurare, *գոթ.* stiurjan *ձևերի հետ՝ հնխ.* stu, sti *«ցցուիլ» արմատից։ Հիւբշ.* Arm. Stud. *էջ 50—51 չի յիշում բառս, որից իմացւում է թէ իբր փոխառեալ է ընդունում։ Յայտնապէս փոխառեալ է համարում* Horn, Grdr. 158, *ծան. 2 (այսպէս և Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գր. 208 և Հիւնք.)։ Սակայն Հիւբշ.* Arm. Gram. *493 առանց պատճառաբանութեան, ընդունելով հանդերձ թէ հայ բառը բնիկ լինելու պարագային* *ստուր *կամ* *ստեւար *ձևը պիտի ունենար,* ստուար *համարում է բնիկ և ոչ փոխառեալ։* Scheftelowitz BB 29, *20 սանս.* sthūra- *կամ լիթ.* stiprùs *«ուժեղ», հպրուս.* po-stippan *«բոլորովին» բառերի հետ համարում է բնիկ հայ։*—Viggu Brondal, Mots scythes en nordique primitif (Kobenhavn 1928) *աշխատութեան մէջ, սկիւթական և սարմատական ցեղերի միջոցով փոխառեալ է համարում՝ իսլ.* storr *«մեծ, ուժեղ», ֆրիզ.* stôr, *հանգլ.* stór, *հբգ.* stûr, *հշվէդ.* stur, *ֆինն.* suuri, *լապ.* śuŕ, *վեպս.* sur, *վոթյ.* sur *և դան.* stor, *որոնք բոլորն էլ նշանակում են «մեծ, խոշոր»*։

ՍՏՈՒԳՆ, ն *հլ. (գրծ.* ստգամբ*) «օրկոր, կերակրի ճանապարհը». մէկ անգամ միայն գրծ.* ստգամբ *ձևով ունի Նիւս. երգ. այս պատճառով ՆՀԲ և ՋԲ դնում են ուղ.* ստիգն *կամ* ստուգն. *իսկ ԱԲ դնում է միայն* ստուգն, *որ Նոր գրականի էլ ընդունած ձևն է։ Տաթև. ձմ. ճէ գրում է կրկին ձևով՝* ստոք *և* ստոքս. *«Ստոքսն, ընդ որ մտանէ կերակուրն ի ստա-*

մոքսն...թէ լինի ինչ արգելումն կամ ցաւ ի ստոքին՝ ընդ որ մտանէ կերակուրն»։

ՆՀԲ լծ. ընդ ծծումն, ծծոց: Բառիս նշանակութեան վրայ ընդարձակ խօսում է Մ(էնէվիշեան) ՀԱ 1887, 43։— Անստոյգ ձևը թոյլ չի տալիս որոշելու թէ իբր բնիկ հայ կապ ունի՞ հնխ. sto-men- «բերան», որից զնդ. staman «շան դունչ», յն. στόμα «բերան», στόμαχος «կոկորդ, ստոյգ, ստամոքս» (կազմուած -gho- մասնիկով) են բառերի հետ (Boisacq 914—5, Pokorny 2, 648):

ՍՏՈՒԵՐ, ի-ա հլ. (յետնաբար ի հլ.) «շուք, շուաք, հովանի» ՍԳր. «մեռելի ուրուական, հոգեղէն» Ճառընտ.— Ժ դարուն արդէն ջնջուած էր բառս ժողովրդական լեզուի մէջ, տեղի տալով շուք բառին. հմմտ. Խոսր. պտրգ. էջ 29. «Ստուեր ասի, զոր շուք մեք կոչեմք, որ անկանի ի մարմնոյ. եթէ ի կենդանւոյ և եթէ յայլ ինչ իրէ»։—Որից ստուերացուցանել Եւագր. ստուերանի «ստուերներ» Մագ. մեծ են. էջ 37. ստուերագիր Իմ. ժե. 4 Կոչ. ստուերաձև ածել Բ. Թագ. ի. 6. ստուերական Ոսկ. եբ. մ. ա. 1. Եւագր. ստուերամած Ագաթ. ստուերանիստ Ագաթ. անստուեր Ագաթ. Վեցօր. նսեմաստուեր Նար. խչ. ստ. ստուերագիր Եղիշ. բարեստուեր Շնորհ. յուդ. երկստուերեան Վեցօր. ստուերախիտ, ստուերաշատ, ստուերոտ (նոր բառեր) են։

Թօփուզեան, Արծիւ Վասպ. 44 ստտ երև: Հիւնք. ստուար բառից։

Ստուի տե՛ս Զիստ։

ՍՏՈՒԿ «զրգիռ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 293։

Ստունգանել տե՛ս Ունկն։

Հներից Գր. Տաթևացի՝ Լծ. պրպմ. 628 մեկնում է «Ստունգանելն յանցանելն է. այլ՝ ստուգաբանի ստտ գտանել կամ ստութեան ունկն դնել»։

ՍՏՈՒՆԳՆ «ծմակ կամ շուք». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 150՝ ծմակ բառի բացատրութեան մէջ, այսպէս՝ «ծմակ. ստունգն կամ շուք». որից հետևում է թէ այն ժամանակ գոյութիւն ունեցող ժողովրդական բառ էր։

ՍՏՈՓԱԼ «ստեղ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 293։

ՍՏՈՓՈՆԻՈՆ. Նորագիւտ բառ, անյայտ նշանակութեամբ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ամ. 240. «Զօրութեամբ ծիծաղականն բանի (ուզում է ասել կարելի է զսպել ծիծաղը), որպէս որք ընդ ստոփոնիոնն անցեալք, ասէ, առանց ծիծաղելոյ մնացին»։

ՍՏՈՔՓԻՍ «մի տեսակ ծովային կենդանի, երկծակ, ծովու օձ, biphorә, salpa». ունի միայն Քաջունի, Բ. 555, Գ. 223 (տե՛ս և Ա. 278)։

***ՍՏՌՈԲԻԼՈՍ** «հողմ պտուտեալ ներքուստ ի վեր» Արիստ. աշխ. 612 (գրուած ստռոբիլոս):

=Յն. στρόβιλος «մրրիկ, պտուտկող քամի»։—Հիւբշ. 382։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

***ՍՏՐԱՏ** «զօրապետ». մէկ անգամ ունի Բուզ. ե. 5։

=Յն. στράτιος «բանակի գլխաւորը»։

Այսպէս է մեկնում ՆՀԲ.—իսկ Brockelmann, Ուս. փոխ. բառից 91 և Հիւբշ. 382 ուղղում են ստրատելատ:

***ՍՏՐԱՏԵԼԱՏ** (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «զօրապետ, զօրագլուխ» (իբրև յունական տիտղոս) Բուզ. խոր. Վկ. գէ. 14 (Ստրատելատք՝ որ կոչին զօրավարք). որ և ստրատեղատ Ճառընտ. որից ստրատելատութիւն Վրք. հց. Յայսմ.։

=Յն. στρατηλάτης «զօրավար». կազմուած է στρατός «բանակ» և ἐλαύνω «վարել» բառերից. նոյնից է նաև վրաց. სტრატილატი ստրատիլատի:—Հիւբշ. 382։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ, Ինճիճ. Հնախօս. բ. 277 և ՆՀԲ։

***ՍՏՐԱՏԻԳԻՆ** կամ **ՍՏՐԱՏԻԳԻՈՆ** «զօրապետի օթևանը». մէկ անգամ ունի Խոր. բ. 85, իբր օտար բառ. «Շինեաց յիշատակ իւր ղասացեալն ստրատիգին, քանզի ի նմա զպատերազմականսն յօրինեաց կազմութիւն»։

=Յն. στρατήγιον կամ στρατηγεῖον «զօրապետի վրանը. 2. Աթէնքի մէջ այն ժողովարանը, ուր ռազմագէտները նիստ էին գումարում»։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍՏՐԱՏՈՐ «արքունի պաշտօնեայ՝ որ թագաւորի ձին էր թամբում և թագաւորին օգնում էր հեծնելու» Մխ. դտ. էջ 265, որ և ստրատորոս Սմբ. դատ. 88, յգ. ստրատո-րայք Մխ. այրիվ. էջ 4։

═Յն. στράτωρ, -ορος, յգ. στράτωρες, որ տառադարձուած է լտ. strator «կայսերական ախոռապետ» բառից (Sophocles 1015ա)։

Բաստամեան (անդ) դրաւ լտ. ձևից. Karst, Դատաստ. էջ 88 յն. ձևից, որ ճիշտ է։

[ՍՏՐԻԿ «famelicus, սոված, քաղցած». ունի միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հյ. 201 բ, որ էջ 243ա մեկնում է «տկար, ախտա-ժէտ», իսկ էջ 514 բ. «ստրիկ, սպասաւոր, subditus». վերջին բացատրութիւնից երևում է որ հյ. ստրուկ բառն է։]

*ՍՏՐՈԲՈՂՈՆ տե՛ս Ստրովէնի։

*ՍՏՐՈՄ «պտուտկած ձևով մի խեցե-մորթ». մէկ անգամ ունի Վեցօր. էջ 140. «կոնքն և կտինքն և կոքղիք և ստրոմք»։

═Յն. στρόμβος, որից նաև լտ. strombus «նոյն նշ.»։—Հիբշ. 382։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՍՏՐՈՎԲԻՒՂ «երախայական խաղալիք, շնչուն» Վեցօր. 104. «Զոր օրինակ ստրով-բիւղք… շրջանս հանապազորդս առնուն և ինքեանք յինքեանս շրջին»։

═Յն. στρόβιλος «շնչուն». բառս նշանա-կում է նաև «պտուտկող քամի» և այս նշա-նակութեամբ տառադարձուած է ստրոբիլոս, որ տե՛ս վերը։—Հիբշ. 382։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍՏՐՈՒԿ, ի-ա հլ. «գերի, գնուած ծառայ» ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 21. որից ստրկութիւն ՍԳր. Ագաթ. Կոչ. Եփր. թգ. ստրկանալ Առակ. իէ. 8, ստրկել Ոսկ. հռովմ. 133, ստրկացու-ցանել Լմբ. առակ. ստրկագոյն Նիւս. կուս. ստրկածին Նար. խչ. ստրկասէր «ստրուկին կամ ծառային սիրող» (նորագիւտ բառ) Սկևռ. աղ. 51, ստրկական, ստրկանոցի, ստրկամիտ (նոր բառեր) ևն։

ՆՀԲ ստոր(ին) բառից? Lag. Urgesch. 262 սç- մասնիկով tar արմատից. հմ-մտ. վտարանդի: Müller SWAW 41, 9, 84 (1877), 229 և WZKM 7, 381 սանս. çatru «թշնամի» բառի հետ: Տէրվ. Al-tarm. 44 սանս. star «ցրուել, գետին փռել, գետին նետել» բառի հետ՝ հա-մարելով ստրուկ բուն «գետին զարնուած, տապալուած, գերի»։ Եաղըճեան, Արևելք 1884 հոկտ. 17 սանս. sudhra «հնդկա-կան չորրորդ դասակարգը, այն է գերի-ների դասակարգը»։ Հիւնք. յն. ἰστουργός «ոստայնանկ» բառից։ Jensen, Hitt. u. Arm. 96, 170 հատ. str «ծառայ»։—Սրմաքաշեան, Արմէնիա ռոմ. strug «ճախարակ» բառի հետ։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 339 պրս. ستروك satrūk կամ satūrk «չարաբարոյ, կռուարար, անինչ, անարգ, անազգի, յոռիմոյն»։ Աբեղեան, Հայոց լեզ. տեսութ. 278 -ուկ մասնիկ է գնում։

ՓՈԽ.—Վրաց. სტრუკი ստրուկի «ոչնչու-թիւն»։ (Հայերէն ձեռագիրների յիշատակա-րաններում գրիչը յաճախ իրեն կոչում է ստրուկ, ի նշան խոնարհութեան։ Այս ա-ռումն է որ անցել է վրացերէնի)։

ՍՏՐՈՓԵԼ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ու-նի Եօթնազր. «Երկիր պագ, զի տարոփիցէ զքեզ»։ ՆՀԲ մեկնում է «տրոփելով շարժել կամ շարժել որպէս ստրոբիլոս»։ Նոյնը նաև ՋԲ. իսկ ԱԲ «կլոր պտտեցնելով շարժել կամ վար զարնել, գետին զարնել»։ Ըստ այսմ՝

ՆՀԲ հանում է տրոփել կամ ստրոբի-լոս բառից, իսկ ԱԲ հանում է յն. στρέφω «դարձնել» բայից։

ՍՏՐՋԱՆԱԼ «պղծել, փոշմանել» ՍԳր. Կիւրղ. ծն. Ագաթ. Ոսկ. մ. բ. 15. որից ու-նինք ստրջացուցանել Ոսկ. եբր. և մ. ա. 8, բ. 18, ստրջանք Ոսկ. մաթ. ստրջումն Եփր. ղևտ. էջ 211։

ՆՀԲ «արմատն է ստերջ և զեղջ»:

Հիւնք. սիրտ բառից, ինչպէս սարմտել:
Սրալ տե՛ս Սուր։

*ՍՐԱՀ, ի հլ. «մեծ սենեակ, դահլիճ. 2. սրահի մէջ կախուած վարագոյր կամ պատի զարդ» ՍԳր. որից սրահակ «փոքր սրահ կամ վրան. 2. սենեակի մէջ կամ դռան վրայ կա-խուած վարագոյր, առագաստ» ՍԳր. Ագաթ. Բուզ. Ոսկ. (յաճախ սխալմամբ գրուած սը-րահնակ, որ տե՛ս). Եղիշ. բ. 156. սրահակա-

ձև Ագաթ. սրահականէ «սաոյիկեան փիլիսոփաները» Ոսկիփ. ընդարձակասրահ Եփր. վկ. արև. 38, երեքսրահեան Եղեկ. խբ. 3, 6։ Նոր բառեր են ճաշասրահ, թատերասրահ, խաղասրահ, պարասրահ, նախասրահ:

=Պհլ. *srāh ենթադրեալ ձևից, որ թէև աւանդուած չէ, բայց ունինք փոխառութեամբ պարսկական հր. סראה srāh «նախասրահ», մանդ. סראדקא srādqā «վրանի գլուխը՝ տանիքը», արաբ. سرادق surādiq «վրանի վերի կողմը՝ տանուտէրի բնակարանը բաժանող վարագոյրը. 2. առագաստ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 925)։ Սրանցից առաջինը (մեր բառի հետ) ենթադրում է հպրս. *srāδa-, իսկ միւս երկուսը՝ հպրս. *srāδaka->սրահակ:—Հիւբշ. 241։

Schroder, Thesaur. 46 ասոր. שרה s r h ձևից փոխառեալ։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 69 կցում է իրանեանից փոխառեալ արաբ surādiq բառի հետ։ Justi, Zendsp. 139 զնդ. θrāiti «սընունդ», պհլ. srāyašn, պրս. աֆղան. sarāi «տուն» բառերի հետ: Նոյնը նաև Horn § 727, Փ. Տէր-Մովսիսեան ՀԱ 1893, 190 շատ նման է գտնում պրս. և Թրք. سرای sarāy «պալատ» բառի հետ։ Հինդ. արաբ. սարհ, սէրա «ապարանք», սարա «գետին, հող», պրս. սէրաշէ «տնակ»։ Վերի ձևով մեկնեց Հիւբշ. Pers. Stud. էջ 199։

ԳԻՌ.—Գոր. Երև. Ղրբ. սրահ «գիւղական տների առջևը գտնուած մասը, որի երեսը բաց է և սիւնազարդ, և որի ետևը գտնւում են սենեակները» (ընդարձակ նկարագրութիւնը տե՛ս Փ. Տէր-Մովսիսեան, Arm. Bauernhaus 140, Թրգմ. ՀԱ 1893, 189 են), Մկ. Սլմ. սրախ, Ալշ. Մշ. սրախ «միջանցք», Զթ. սոյոֆ, սորոֆ:—Նո՞յն է նաև սրա «մառան» (Մշ.)։

ՓՈԽ.—Վրաց. სრა սրա «պալատ»։

*ՍՐԱՀԱՆԴ «զօրաց սպայ». գործածուած եմ գտնում երեք տեղ. «Հինգհարիւր արս սրահանգս բարձրացոյց ի փայտ մահու ի Տփխիս քաղաքի» Վրդն պտմ. (տպ. Վենետ. էջ 119 այսպէս, իսկ հրտր. էմ. 156 սրա–հանէս). «Արս հինգհարիւր սրահանգս ի փայտն հանեալ սատակէր չարաչար» Ուռհ. 350. «Յաւուրսն յայնոսիկ գայ Մելիքշահ սուլտանն... և թողեալ անդ ամիրայ զՍրահանգն... Զկնի՛ աւուրց եկն Սրահանգն» Պտմ. վր. 114։—Նոյն բառը մի քանի տեղ գործածուած կայ «ատեան, դահլիճ կամ վարագոյր» նշանակութեամբ. ինչ. Ոսկ. պօղ. Ա. 220, Եռ. 62, մտթ. բ. 621. բայց այս բոլորը ըստ Վարդանեան ՀԱ 1921, 604 իրօք պէտք է ուղղել սրահակ՝ համաձայն յունարէնի։ Սրահակ բառը յետին շրջանում լեզուից ջնջուած լինելով, դրչագրողները նրա փոխարէն դրել են իրենց առօրեայ գործածութեան մէջ սովորական դարձած սրահանգ բառը։

=Պրս. سرهنك sarāhang կամ سرهنك sarhang «յառաջընթաց զօրաց, բանակի գըլխաւոր». կազմուած է sar «գլուխ» + āhang բառերից։ Պարսկերէնից է փոխառեալ նաև վրաց. სარანგი սարանգի «ոստիկանական պաշտօնեայ»։—Աճ.

ՆՀԲ՝ որ գիտէ միայն Ուռհայեցու վըկայութիւնը, մեկնում է բառս «իբրու զրահանէ, շեղջակոյտ սպանելոց». ԱԲ դնում է «սրիկայ» (թէ ի՞նչ պատճառով ԱԲ սրահանկ մեկնել է «սրիկայ», տե՛ս զրահանգ. անշուշտ ստուգաբանուած է բառս «սրահան, սուր հանող, դանակ քաշող սրիկայ»)։ ԱԲ-ի տուած նշանակութիւնը հաստատում է Աճառ. Հայ. Նոր բառեր հին մատ. Ա. 113, աւելացնելով Վարդանի վկայութիւնը. բայց յետոյ (անդ, հտ. Բ. էջ 16) գտնելով Ջուանշիրի վկայութիւնը (իբր յատուկ անուն գործածուած), մերժում է նախորդները և տալիս է վերի մեկնութիւնը։ Բառիս վրայ խօսում է նաև Սարգսեան, Բազմ. 1928 մայիս, էջ 142—3 և մեկնում է «սուր հագնող»։

Սրանալ տե՛ս Սուր։

Justi, Zendsp. 307 սլանալ ձևի հետ՝ զնդ. sri «երթալ» բառի տակ։ Տէրվ. Altarm. 98 սողել, սլանալ են ձևերի հետ սանս. sar արմատի մօտ։ Lag. Arm. Stud. § 2072 ՆՀԲ-ի հետ ընդունում է դնել սուր բառից։

ՍՐԹԱԼ «վազելուց հևալ» Փիլ. իմաստ. էջ 80. «հառաչել» Սասն. 72։

ԳԻՌ.—Սրա կրկնակա՞նն է սրթսրթալ, սրտրթալ, սոտրթալ «ցրտից դողալ»։

ՍՐԻԱՆ «մանգաղ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սեբ. իբ. էջ 74. «Ելեալ անտի բազմութեան մանկտւոյ գերանդօք և սրիանօք անկան ի վերջոյ նոցա և գործեցին մեծ օճիռ վնասուց, թողին վիրաւորս»։

Գտաւ ու մեկնեց Աճառ. Արարատ 1911, 231։ Սրա հետ կապ չունի վրաց. სრიალი սրիալի «շկահին»։

ՍՐԻԿԱՅ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «գող աւազակ մարդ» Դտ. թ. 4. ժա. 3. Խոր. բ. 7. ՅՀ. կթ. 403. որից սրիկայութիւն, սրիկայական (Նոր բառեր)։

ՀՀԲ սուր ի նա կայ: ՆՀԲ նոյն է համարում սիկարեան<լտ. sicarius բառի հետ և մեկնում է «որ կայ սուր կամ որ ի զուր կայ, այն է դատարկապորտ»։ Հիւնք. սիկարեան բառից։ Ուղուրիկեան (տե՛ս ԳԲ, էջ 1222 և 1406) հմմտ. չուտիկ «դատարկապորտ», Աւգեր. Բազմ. 1925, 171 անգսք. cearu, cearig:

ԳԻՌ.—Կր. սրիկա, Խրբ. Ռ. սրիգա, Պլ. սիրիգա (փոխառեալ գրականից). Նշանակում են «անամօթ, լպիրշ», ճիշտ իբրև համապատասխան Թրք. čapqən (ռմկ. չափխըն) բառի, որ է «փողոցային»։

ՓՈԽ.—Սրանի՞ց է Թրք. գւռ. Խրբ. sədəka «սրիկայ»։—Justi, Dict. Kurde 242 մեր բառի հետ է կապում քրդ. سريغ sirig «լիրբ, լկտի», որ սակայն պէտք է կցել ռմկ. սըյրըխ<Թրք. səyrəq «սրիկայ» բառի հետ։

*ՍՐԻԿՈՆ «նօթից հանուած աղնիւ մի ներկ» Խոր. աշխ. 616 (այլ ձ. սորիոն, սկիւրիկոն). ունին միայն ՀՀԲ, ՋԲ և ԱԲ։

=Յն. συρικόν «սուսեր» կամ պրս. سريقون sariqūn (Justi, Kurd, Gram. 71), որոնց հետ նոյն են քրդ. zerikun, արաբ. sīlīqun և սրանից հյ. սիղիգոն (տե՛ս այս բառը). յոյնից է փոխառեալ նաև ասոր. ܣܪܝܩܘܢ srīqaun «կարմիր թանաք»։

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ։ Պատկ. Խոր. աշխ. 83 մեկնում է «մետաքս», իբր յն. σηρικόν, լտ. sericum:

*ՍՐԻՆԳ, ի-ա հլ. «շեփորայ, փչելով նուագելու մի գործիք, դուդուկ» ՍԳր. Մծբ. «ԳՋ ձայնին պատկանող մի եղանակի անուն» Մանրուս. (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, 600), որից սրնգել «սրինգի ձայն հանել» Մագ. թղ. 125. Արծր. սրնգահար, սրնգական ԱԲ. գրուած է նաև սրինկ և սրիՐ՝ որ տե՛ս ՀԱ 1913, էջ 623։

=Թուի թէ փոխառեալ է փռիւգականից, որից փոխառութիւն պիտի լինի նաև յն. σῦριγξ «սրինգ, սուլիչ», որից συρίγγιον «փոքր սրինգ». σύριγμα կամ συριγμός «շչիւն, սուլ», συρίζω «սրինգով նուագել»։ Յունական երաժշտութիւնը և շատ յունական երաժշտական գործիքներ իրենց անուններով հանդերձ փոխառեալ են Փոքր-Ասիոյ փռիւգացիներից։ Այսպէս Ստրաբոն (Գիրք Ժ, գլ. գ, § 10—17) բաւական երկար խօսելուց յետոյ յոյն երաժշտութեան թրակիական և ասիական ծագման վրայ, աւելացնում է καὶ τῶν ὀργάνων ἔνια βαρβάρως ὠνόμασται νάβλας καὶ σαμβύκη καὶ βάρβιτος καὶ μαγάδις καὶ ἄλλα πλείω —երաժշտական գործիքներից շատերը կրում են բարբարոսական անուններ, ինչպէս նաբլաս, սամբիւկէ, բարբիտոս, մագադիս և այլն»։ Չէ յիշուած σῦριγξ, բայց երկար խօսում է մի ուրիշ տեսակ սրինգի մասին (αὐλός), որի ծագումը նոյնպէս փռիւգական է դնում։ Կայ σῦριγξ-ի մասին հետևեալ առասպելը. «Սրինգը փռիւգացի մի նիմֆայ էր. Ապոլլոնը սիրահարուեց նրան. Սրինգը փախաւ. Ապոլլոնը վազեց ետևից. Սրինգը տեսնելով որ հասնեհաս է, կանգնեց և եղէգ դարձաւ։ Ապոլլոնը կտրեց եղէգը և իբր սրինգ նուագեց»։ Այս առասպելը ցոյց է տալիս, որ սրինգը փռիւգական ծագում ունի։ Բայց բառի ձևը այնպէս է, որ նա չի կարող լինել հնդեւրոպական։ «Յն. σῦριγξ, ինչպէս նաև φόρμιγξ «քնար», անպայման փոխառեալ են. և եթէ իրօք փռիւգական լինին, այդ նոյն փռիւգական բառն էլ փոխառեալ է ոչ-հնդեւրոպական մի լեզուից» (Meillet, նամակ 1931 դեկտ. 4)։ Տե՛ս նաև փանդիռն:

ԳԴ պրս. چرینگ čiring «ձայն հնչման զանգակի և լախտի», յն. սիրինճա: ՀՀԲ և ՆՀԲ յն. σύριγξ ձևից։ Այսպէս նաև Հիւբշ. 382։ Բայց յն. σύριγξ չի կարող տալ հյ. սրինգ. պիտի լինէր *սիւրինճս կամ *սուրինճս ևն։ Այս պատճառով մեր համալսարանի դասախօսներից Պ. Ստոնիկեան մերժում է յունարէնից փոխառութիւն ընդունել և հիմնուելով Ապոլլոնի առասպելի վրայ, համարում է փոխադարձ փոխառութիւն։ Յոյն բառը Boisacq 935 և Pokorny 1, 752 դնում են նախաձայնական *σῦ-ρος ենթադրեալ ձևից և այս էլ կցում են σωλήν «խողովակ», սանս. tūṇa-, հսլ. tulъ «կապարճ» բառերին, ինչ որ շատ անբաւարար ստուգաբանութիւն է։ Հայ. բառը իբրև բնիկ կարելի էր թերևս կցել նաև սանս. çṝga- «եղջիւր» բառին (արմատը հնխ k̑er- «եղջիւր» Pokorny 1, 403—4), բայց ձայնական օրէնքները համապատասխան չեն։

*ՍՐԿՐՈՒՆՔ «արքունի մի պաշտօնեայ» Մխ. դտ. 264. պէտք է կարդալ սկրիբունք, իբրև՝

=Բիւզ. յն. σκριβας «քարտուղար, գրագիր», որ է լտ. scriba ձևից փոխառեալ և կամ σκρίβων (յաճախ յգ. σκρίβωνες ձևով գործածուած) «թիկնապահ կամ անձնապահ արքայի» (Sophocles 998ա)։—Աճ.

Բասմաջեան, անդ՝ դրաւ լտ. scriba:

*ՍՐՄԱՅ «ոսկեթել». առանձին գործածուած չէ, բայց կայ Նոր գաւառականներում. որից սրմակերպ «ոսկեթելի նման» Լծ. կոչ. (Ոսկեգոյնք և ոսկեթելք և սրմակերպք)։

=Թրք. صرمه sərma «ոսկեթել»։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՍՐՈՀՈՒՆԴ «մի տեսակ բարձր խոտաբոյս, տզկանեփայտ, լտ. ricinus» Գաղիան. (Ֆր. millepertuis, լտ. hypericum ըստ Քաջունի, հտ. Գ. 224, որի համար ասում է թէ «համարէին ևս ունել զօրութիւն հալածելոյ զդևս, և տային խելագարաց և լուսնոտաց»)։ ՀԲուս. § 2949 և § 2840 դնում է սրոյ ճուանդ, որ ցոյց է տալիս թէ բարդուած է սուր + ճուանդ բառերից. բայց հմմտ. նաև Լ. Ղք. բրո՛ճուանդ, որ է «լտ. lappa fomentosa, ռուս. лопухъ, лопушникъ» կոչուած բոյսը՝ բոլորովին տարբեր նախորդ երկուսից։

Lag. Bt̄rg. bktr. Lex. 19 դնդ. *sraoθravant «կախարդական երգերով լի»։

*ՍՐՈՎԲԷ կամ ՍՐՈԲԷ, ի հլ. «առաջին կամ երկրորդ կարգի հրեշտակ» Ես. զ. 2, 6. Ոսկ. ես. ասում է նաև սերովբէ Շար. սերովբիմ Եփր. աւետ. Սարգ. ա. պետր. ը (ա տպ. էջ 420, բ տպ. էջ 329), սերովբին Իրեն. ցոյցք 8, սերափիմ, սրովբիմ Շար. Շնորհ. հրեշտ. բառախաղով յարմարեցրած է սէրափի կամ սերափի «հրեշտակ կամ սիրով արփիացեալ» Նար. խչ. 398 և մծր. 439. որից սրովբէազունդ Ագաթ. սրովբէապոչ Գնձ. սրովբէական ՑՀ. կթ. սրովբէափակ Շար. ԲՆնիկ. ևն։ Նոր գրականում ընդունուած է միայն սերովբէ, որ նաև յատուկ անուն է։

=Ասոր. ܣܪܦܐ srāfē, յն. σεραφίμ, լտ. seraphim ևն, բոլորն էլ նոյն նշանակութեամբ և բոլորն էլ եբր. שְׂרָפִים sərāfīm ձևից, որ saraf բառի յոգնակին է և նշանակում է բուն «այրուող» (արմատը եբր. שרף sraf «այրել» =ասուր. ša-ra-pu «այրել»=եգիպտ. srf «տաք». Gesenius[17], 794, Delitzsch, Assyr. Hndwörtb. 691, Strassmaier, Alphab. Verzeich. 998): Հայ ձևը ազդուած է քերովբէ բառից և սրանից ստացած բ փոխանակ փ-ի. տե՛ս և քերովբէ։—Հիւբշ. 320։

Ուղիղ մեկնութեան ծանօթ էին հներից՝ Ոսկ. ես. 64 (Ի հեբրայեցի լեզու՝ հրեշէն բերանք թարգմանին սրոբէք), Եղիշ. հրց. 9—49 (Սերովբէքն որ թարգմանին կիզիչք կամ ջեռուցիչք), Գիրք առաք. 232 բ մեկնում է «Սերոբէից, որք թարգմանին կիզիչ կամ ջեռուցիչ», Տաթև. ձմ. ճիդ և ամ. 566 (Սերովբէքն անուն որ թարգմանի յեբրայեցւոցն ի միրս, կիզիչ կամ ջեռուցիչ), Բառ. երեմ. 284 (Սեփարեմ. Հոգիք համբարձեալք լուսով)։ Նորերից նախ ՀՀԲ դրաւ եբր. ՆՀԲ յն. և եբր. ձևերը, Հիւբշման՝ ասորուց։

ԳՒՌ.—Իբր հասարակ անուն կայ Մշ.

սէրոպէկ, սէրոպէֆ. *այլուր իբր յատուկ անուն, խնչ. Ակն.* Սէրովբ'է, *Կր.* Սէրոփէ, *Պլ.* Սէրոփ, Սէրոփէ, Սէօրէփ, Սէօրէօփէ, *Ջթ.* Սըյըբ'ը'ե:

*ՍՐՈՒԱԿ, ի–ա *հլ. «խուլի շիշ» ՍԳր. Եփր. Թգ. 434—5. «շորս քսեստ պարունակող մի չափ, կամփսակ» Շիր. «մարմնից արիւն առնելու եղջիւր» Վեցօր. էջ 57. 133, Շիր. Երզն. երկն. նոր գրականում «փոքրիկ բարակ ու երկար շիշ»։*

=Պհլ. *sruvak *ձևից, որ բուն նշանակում է «եղջիւր». հմմտ. պհլ.* sruv, srūv *(գրուած* srūb*), զնդ.* 𐬯𐬭𐬎𐬎𐬀 srvā-, śruvā-, *պրս.* سرو surū, سرون sarūn *«եղջիւր», որոնցից փոխառեալ բելուճ.* surum, srunbē *«սմբակ», հունգ.* szaru, szaro *«եղջիւր» (*Horn § 734*)։ Արևելքում եղջիւրը մինչև այսօր էլ գործածւում է իբր շիշ զանազան հեղուկների համար. հմմտ. եգիպտ.* ṭnw.t *«եղջիւր. 2. գինու աման» (*MSL 23, 303*)։ Բացի սրանից* սրուակ *իբրև արիւն առնելու եղջիւր՝ պահում է իր նախնական նշանակութիւնը։ Վերջապէս երկու գաղափարների նոյնութեան շօշափելի ապացոյց է Դ. Թագ. Թ. 1՝ «Ա՛ռ զսրուակ իւղոյս ի ձեռին քում», որ Ա. Թագ. ժզ. 1, 13 դառնում է «Լից զեղջիւր քո իւղով... և առ Սամուէլ զեղջիւրն իւղոյ և օծ զնա»։— Իրանեան բառերը ծագում են հնխ.* k'er- *«եղջիւր» (*u- *բնով* k'eru-*) ձևից, որի զանազան ժառանգներից յիշենք յն.* κέρας *«եղջիւր»,* κεραός *«եղջիւրաւոր»,* κερατίας *«եղջիւրաւոր», նյն.* κερατᾶς *«կաւատ» (որ է «եղջիւրաւոր»=թրք.* كراته kerata *> ումկ.* ֆէրատա *«կաւատ»),* κεράτιον *«եղջիւրիկ, 2. շատ փոքրիկ մի քաշ, կերատ» (>ռուս.* карáтъ, *արաբ.* قيراط qirrat̩ *> ումկ.* ֆրատ *«աղամանդի կշիռ». տե՛ս* կերատ*), լտ.* cornu *«եղջիւր»,* cervus *«եղջերու», կիմր.* carw, *կորն.* carow, *բրըտ.* karô, *հբգ.* hiruz, *անգսք.* heorot *«եղջերու». գոթ.* haúrn, *հբգ. հհիւս. գերմ. անգլ.* horn, *հոլլ.* horen *«եղջիւր», գերմ.* Hirsch *«եղջերու», լիթ.* kár-vė *«կով», հպրուս.* kurwis *«եզ», հսլ.* krava, *ռուս.* корова *«կով» (այն է «եղջիւրաւոր»), ալբան.* kā *«եզ» են են, տե՛ս և* սար *բառի տակ (*Pokorny 1, 403—8, Walde 156, 193, Trautmann 119, Berneker 577, Boisacq 437, Kluge 224):

Սոյն գեղեցիկ մեկնութիւնը տուաւ Ա. Խաչատրեան, 1898 թ. Հիւբշմանին գրուած մի նամակի մէջ (անձնական)։ Հիւնք. հանում է սուր *բառից։*

+ՍՐՈՒՆ, ի *հլ. «ոտք, ճիւ» ՍԳր. Ոսկ. յհ. ա. 29. խոր. գործածւում է անեզաբար* սրունք *ձևով. եզակի* սրուն *ձևը նշանակում է Ա.Թ. յետնաբար գրւում է նաև* սրունգն *կամ* սրունկն, *և հոլովւում է* սրնոց, սրանց *Շիր. 71, Վրդն. դան. ե, էջ 261.* սրուանց *Նոնն. 31.* սրնկունք, սրնկանց, *նաև* սրոնք *Վրդն. առ. 79,* սրոնից *Վրք. հց. ա. 217.— որից* սռնապան *(փխ.* *սրնապան, *ուր* ր *դարձած է* ռ *յաջորդ* ն*-ի պատճառաւ) «սրունքի պահպանակ» Ա. Թագ. ժէ. 5. Մծր.* նաւասարասրուն *Պղատ. օրին. Եւկղիդ.* բարձրասրուն *Պղատ. տիմ.* սրնգել *«շորրու վազելը» Ոսկ. կողոս. 664, որ և* սրնկել *«նոյն նշ.» Բրս. մրկ. 65,* սրնգել *«կից արձակել, քացի տալ» Ոսկ. մ. գ. 6, էջ 25,* սրնգել *«պարի մէջ սրունքներով ցատկտել» Ա.Բ (վերջիններիս վրայ տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 263)։*

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'rūsnī- *և* k'iūsn- *ձևերից. առաջինը տալիս է հյ.* սրուն, *սեռ.* *սրնից, *յետոյ* սրունից, *երկրորդը՝* սրուն, *սեռ.* սրուան, *յգ.* սրուանց *(հմմտ.* ձեռն, ձեռուան *կամ* անուն, անուան*). որից* -կն *մասնիկով կազմուած է* սրուն-կն *(հմմտ.* մուկն, արմուկն*): Ցեղակիցներից այս արմատը՝ պահում է միայն լտ.* crūs *(<հնխ.* k'rūs-*) «սրունք», սեռ.* crūris, *յգ. ուղ.* crūra*։ Տարբեր ընտանիք են կազմում սանս.* çrōni-, *զնդ.* sraoni-, *պրս.* سورن surūn, *պհլ.* sarīn, sarīnak, *բելուճ.* sarēn, *յն.* κλόνις, κλόνιον, *լտ.* clūnis, *լիթ.* šlaunìs, *լեթթ.* slauna, *հպրուս.* slaunìs, *կիմր.* clūn, *հիսլ.* hlaun, *որոնք ընդհանրապէս նշանակում են «յետոյք, զիստ, զստոսկր են» և յառաջանում են հնխ.* k'lou-ni- *ձևից, որ պիտի տար հյ.* *սլուն *կամ* *սղուն: *Այս ձևը կորած է մեր մէջ, բայց նրա նախաւոր գոյութեան ժամանակ՝ թերևս ազդուել է նրանից հյ.* սրուն (Pokorny 1, 489, 499, Walde 204, Traut-

mann 306, Boisacq 472, 476, Horn § 737): —*Հիւբշ. 493։*

ՆՀԲ լծ. հյ. կրուկ, կրունկն, *լտ.* sura. crus, *որպէս թէ* սրինգ, *սրնգաձև ոսկր ոլոքաց։* Bötticli. ZDMG 1850, 362, Arica 72, 177, Lag. Urgesch. 709 *կցում են սանս.* çrôni- *ընտանիքին, որին հետևում են նաև* Müller SWAW 38, *576,* Justi, Zendsp. 306, *Հիւբշ.* KZ 23, *35 և 38, Տէրվ.* Altarm. 68, *Նախալ. 74, 144։ Այս ձևերը մերժելով ուղիղ համեմատութիւնը տալիս է Հիւբշ.* ZDMG 35 (1881), 176 *և* Arm. Stud. § *260։*—Սրունք = *լտ.* crus *կապակցութիւնը ձայնապես անհնարին է համարում* Meillet, Dict. étym. Lt. 226: *Հիմք.* սրինգ *բառից։ Համտ. նաև* Pedersen KZ 39, 343:

ԳԻՌ.—Մկ. սրունգ[1] *«ցորենի խոզան, հընձելուց յետոյ հողից դուրս մնացած ծղոտը».— այստե՞ղ է պատկանում նաև Ախց. Կր.* սրնմտիլ *«ոտքը սահելով ցած ընկնիլ»։*

[ՍՐՌԻՆ. ըստ Գաղիանոսի մեկնուած է «անտիկխմոնէ», որ ՀԲուս. § 2841 անծանօթ մի բոյս է կարծում։— Կեղծ բառ, որ ըստ Նորայր ՀԱ 1921, 342 լաւագոյն ընթերցուածով է. «Անդիկնիմ. սրունկ», այն է յն. άντικνήμιον *«սրունք»։]*

*ՍՐՍԿԱՊԱՆ (ի–ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.*-ի) *«վարագոյրով բաժանուած ներքին սենեակ, հարսի սենեակ, անկողնի սիրանաձև կաղմած, վարագոյր» ՍԳր. Եղիշ. ը. 156. Խոր.։*

=Իրան. *srisk-pān *բառից, որ թէև աւանդուած չէ, բայց նոյնն է հաստատում պրս.* سرشکوان siriškvān, *որ և* سرشکان siriškān, سرشکون siriškūn. *այս բառը կազմուած է* srisk *«արցունք» (սրա ծագումն էլ տե՛ս տակը՝* սրսկել) +pān *«պահող» բառերից և բուն նշանակում է «արցունքը պահող՝ ծածկող»։ Այս բանաստեղծական բացատրութեամբ հասկացւում է «քող հարսին զոր արկանեն զերեսօք հարսին յայնմ գիշերի, յորում դնելոց իցեն զնա յառագաստ»։ Արդարև հարսը իր հօր տնից բաժանուած ժամանակ լաց է լինում և նրա երեսը ծածկող քողը իբր նրա արցունքն է ծածկում։ Այս մասնաւոր նշանակութիւնը պարսկերէնի կամ հայերէնի մէջ յետոյ աւելի լայնաբար առնուելով՝ դարձել է «առագաստի վարագոյր». այսինքն այն մեծ քողը՝ որ հարսի անկողինը միւսներից բաժանում է, և աւելի լայնաբար՝ «հարսի սենեակ, առագաստ», ճիշտ ինչպէս* առագաստ *«փռելու շոր, նաւի առագաստ» նշանակում է նաև «հարսի սենեակ». —Աճ.*

ՆՀԲ «թերևս որպէս վրան պահօղ ի սրսկմանէ անձրևաց»։ Հիւնք. պրս. սիրիշքվան *«քող հարսին արկեալ զերեսօքն. ի մտանելն յառագաստ», որ ձևաւորում եմ վերի ձևով։*

*ՍՐՍԿԵԼ *«ցրցնքել, ասդին անդին ցանել, ցօղել (ջուր կամ արիւն, նոր գրականով՝ նաև փոշի ևն)» ՍԳր. որից* սրսկումն *Թուոց ժթ. 9, 13, 20, 21. Ջքր. ժգ. 1.* սրսկարան *«զոհի արիւնը սրսկելու տաշտ» Ճառընտ.* սրսկողագոյն *Ածար. մկրտ.։*

=Իրան. *srisk- *ձևից փոխառեալ. համտ. զնդ.* srask- *«կաթկթիլ, ցօղել, ցրցնքել, կաթիլ-կաթիլ սրսկել» (*Bartholomae, Altir. Wört. 1845—6), sraska- *«լաց, արտասուք», պհլ.* srixt *«կաթկթիլ», պրս.* سرشک sirišk *«կաթիլ, արտասուք», պազ.* sriśk *«կաթիլ»։ —Հիւբշ. 241, 494?*

Lag. Urgesch. 383 sr̥j *արմատից իբր զնդ.* *useharska—: Müller SWAW 38, 576 *և* 43, 300 *զնդ.* sraska *պրս.* sirišk, *փարս.* srisk *բառերի հետ։* Justi, Zendsp. 307 *զնդ.* srasč *արմատի տակ։ Հիմք. 217* սառսել *բառի հետ՝ =Թրք.* sars-əl-mag *«ցնցուիլ»։ Հիւբշ. 241 և 494 վարանում է փոխառեա՞լ թէ բնիկ հայ ընդունելու մէջ. եթէ հնխ.* sk *տալիս է հյ.* սկ, *ուրեմն* սրսկել *բնիկ է և գալիս է հնխ.* k′rēsk *կամ* k′rōsk *ձևից. իսկ եթէ* sk>*հյ.* կ̇, *ուրեմն փոխառեալ է իրանեանից։ Աւելի յետոյ Հիւբշ.* IF Anz. 10, 28 *տեսնելով որ ըստ* Horn *հպրս.* sk *արդէն պհլ. դարձած էր* šk, *այլ ևս չի կարողանում հայ բառը փոխառեալ համարել։ Ըստ մեզ բառը փոխառեալ է հետևեալ պատճառներով.*

[1]) *Այս արմատը գոյութիւն ունի միայն իրանեանների մէջ և ուրիշ տեղ չկայ։* [2]) Pokorny 2, 705 *նախաձևը դնում է հնխ.* sresq- *(իմա՛* sresk-*), որի նախաձայն* sr *խումբը պիտի տար հայերէնի մէջ* առ- *և ոչ* ur-, *(հմմտ. հնխ.* sru>*հյ.* առու) *և կամ* ար- *(հմմտ. հնխ.* sr̥bh->*հյ.* արբ): [3]) *Նոյն համգամանքների մէջ գտնուող* սրսկապան *բառը անշուշտ փոխառութիւն է և ո՛չ բնիկ հայ։ Այս պատճառներով պէտք է ենթադրել հայը գւռ.* *srisk- *ձևից, որով պհլ.* šk *այլ ևս չի կարող արգելիչ հանգամանք դառնալ։ Փոխառութիւն է համարում նաև* Meillet *(Նամակ 18 դեկտ. 1931)։*

ԳԻՒ.—Ննխ. սըրըսկել, *Տփ.* սըրըսկիլ, *Վն.* սըրսըկել, սրսճել, *Մրղ.* սըրսըկել, *Մշ.* սըրսըգել, *Խրբ.* սըրսըքիլ, *Բն.* ցրըսկել, *Թըրքախօս հայերից՝ Ատն.* սըրըսգել-լէմէք *(թըրքական բայական վերջաւորութեամբ)։*

ՍՐՏԻԼ *«շտապել, աճապարել». անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վեցօր. 71. Արդ քանզի եղև ի վերայ նոցա (ջուրց) մեծասաստ հրամանի ժողովոյն՝ ամփոփել ի մի վայր հասանել, սրտին գընացս և ընթացս ճեպել տագնապել հասանել արգելուլ. զիւրաքանչիւր տեղիսն ետեղակալըս։ (Տե՛ս իմ Հայ նոր բառեր հին մատ. Ա. 162)։*

ՍՐՓԱՆ *«մի տեսակ արմատ» Հին բռ. ունի միայն ՀԲուս. § 2844 (տե՛ս և ՆՀԲ* արմաւ *բառի տակ)։*

*ՍՐՕՍ *«ձիու սրունքի վրայ կարծր այտոյց» Բժշ. գրաստու (Հրտր. Բազմ. 1867, էջ 357, որից և Նորայր, Բառ. ֆր. 1184ա)։*

=Ֆրանս. suros *նոյն նշ. (կազմուած է* sur *«վրայ» և* os *«ոսկոր» բառերից և նշանակում է բուն «ոսկորի վրայ»)։*

Ուղիղ մեկնեց Նորայր, անդ։

Սփածանել *տե՛ս Փած-անել։*

*ՍՓԵՆԴՆՈՆ *«մատանու գլուխը». Նորագիւտ բառ, որ 4 անգամ գտնում եմ գործածուած Նոնն. 18. «Յաղագս ըստշրջմանն սըփենդոնին Գիւգէսի... յորժամ շրջէր զսփենդընոնն մատանոյն ...սփենդոնն գլուխն առի մատանոյն ...և շրջեալ զսփենդոնոնն (այլ ձեռ. զսփենդոնն)»։*

=Յն. σφενδόνη *«մատանու ակնակապիճ կամ ակ»։—Աճ.*

*ՍՓԵՌ *«գունդ» Դամասկ. որից* սփեռաձևութիւն *«գնդաձևութիւն» Դամասկ.։*

=Յն. σφαῖρα *«գունդ», որից և լտ.* sphaera, *ֆրանս.* sphère *ևն, նոյն նշ.—Հիւբշ. 382։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

+ՍՓԻՌ *«ցրուած, տարածուած, ցիրուցան» Վեցօր. 68, 74, Եփր. ծն. 5, որ և* սփիւռ *Վեցօր. Սեբեր. որից* ի սփիւռս *կամ* ի սփիռս *«ամբողջ տարածութեան մէջ» ՍԳր. Եւագր.* սփռել *«տարածել, ցրուել» ՍԳր.* սփռիչ *«ճարմանդ» Ել. իզ. 17, լզ. 22.* լուսասփիւռ *ՅՀ. կԹ.* ճամասփիռ *կամ* ճամասփիւռ. *Զքր. կԹ.* ընդճանճրասփիւռ *Անան. եկեղ.* լայնասփիւռ *Վեցօր.* խաչասփռել *Կլիմաք.* ճագասփիւռ *Կոչ. 187.* ճագասփռութիւն *Կոչ. 187։*

=Կազմուած է ս *սաստականով* փռել *(արմատը* *փիռ) *ձևից, որ տե՛ս։*

ՆՀԲ սփիռ*=լծ. յն.* սփի՛ռա, սփօ՛ռա *և թրք.* սէռփմէք, *իսկ* սփռել՝ *«ըփռել, մանաւանդ* ըսփռել, *ի ձայնէս* սփիռ, սփիւռ, *որպէս և ամկ.* փռել, *յն.* σπείρω, *լտ.* spargo», Pictet *2, 99 «արդեօք յոյնից փոխառեա՞լ է. հմմտ. նաև հիռլ.* pór *«հատիկ»* <spór»։ *Տէրվ. Նախալ. 114 հնխ.* spar *«ցրուել, ցանել» արմատից է դնում սանս.* sphur, *յն.* σπαίρω, σπείρω, *հյ.* ըսփռել, փռել, *թերևս նաև* սպառել: Meillet MSL 8, 294 *հյ.* փարատ *ձևին իբր կրկնակ՝ դնում է սանս.* sphuráti *«արձակել, թօթափել, փայլել ևն»։ Հիւնք. յն.* σπείρω*-ից։ Հիւբշ. 494 կասկածով կցելով յն.* σπείρω *բառին՝ արմատը դնում է հնխ.* sper-։ *Ադամեան, Բիւզանդիոն 1898, թ. 431 մի երկար յօդուածով ուզում է ապացուցանել թէ պէտք է կարդալ* ըսփռել *և ոչ* սըփռել: *Այս առթիւ Մէնէվիշեան ՀԱ 1898, 156 ստուգաբանում է բառս վերի ձևով, բայց* փռել *միացնում է յն.* πύρω, φύρσω *«ցրուել, մի բանի մէջ խառ-*

նել, տարածել» բառին։ Scheftelowitz BB 29, 37 սանս. çipha «մազմզոտ արմատ»։ Meillet, Dial. indo-eur. 82 յն. σφυρόν, σφῦρα, սանս. sphurati: Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 341 պրս. سپهر sipihr «տիեզերք» բառից։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. سفره sufra «սփռոց»։

*ՍՓԻՐԻԴ (յետնաբար ի հլ.) «զամբիւղ, կողով» Ոսկ. մ. բ. 24. 28. Վրք. հց. գրուած է նաև սփրիդ, ըսփրիդ, սփիրիդ, սպրիդ, սփրիբ, և նախաձայնի անկումով՝ փիւրիդ կամ փիւրիտ, սեռ. փիւրտան, բց. ի փիւրտանէ, յգ. փիւրտունք, Վրք. հց. ա. 54, 572, բ. 478, Աթան. էջ 580. Եղիշ. այլակ. 238, փիւրիդայ Երզն. մտթ. էջ 342։

=Յն. σπυρίς, սեռ. σπυρίδος «կողով», նուազականը՝ σπυρίδιον «կողովիկ», որից փոխառեալ են նաև վրաց. սփիրիդի, լազ. սպիրիդի, ասոր. ܐܣܦܪܝܕܐ asprīdā համանիշները։—Հիւբշ. 382։

ՀՀԲ դրա յունարէնից։ Հ. Գ. Աւետիքեան, Մեկն. թղ. այօղ. Բ. էջ 248 յն. սփիռի՛պի: Աւգերեան, Բցար. չփ. և կշռ. 169 յն. σπυρίς։ ՆՀԲ վերի յն. բառերի հետ նաև լտ. sporta, sportula: Lag. Ges. Abhd. 297 փիւրիդ կցում է յն. σπυριδ-ձևին։

Սփողել տե՛ս Փող-ել։

*ՍՓՈՒՓ «ոսկեգործական փոշի, ոսկափոշի» Մխ. բժշ. 150, որ և սֆուֆ՝ էջ 127 (նորագիւտ բառ. Seidel, Մխ. հեր. § 356)։

=Արաբ. سفوف sufūf նոյն նշ.—Աճ.

ՍՓՈՓ «մխիթարանք» Վանակ. յոբ. որից սփոփել «մխիթարել» Ծն. ծ, 21, Սիր. լ. 24, Ա. Թես. բ. 11. սփոփութիւն Ա. կոր. ժդ. 3. Փիլիպ. բ. 1. սփոփումն Շնորհ. վիպ. սփոփանք Պիտ. փիլ. սփոփիչ (նոր բառ)։

=Կազմուած է *փոփ արմատից՝ զ սաստականով, որ յետոյ դարձել է ս, յաջորդ փ ձայնի պատճառաւ. արմատը առանձին չէ պահուած, բայց նոյնը գտնում ենք (ճ)ամմանիկով՝ ամ-փոփ բառի մէջ. համմտ. նաև փոփոզել:

Տէրվ. Altarm. 6. Մասիս 1882 մայիս 24 և Նախալ. 38, 46, 50, 93 համարում է պարզական pu «փչել, հոտել, փտիլ» արմատի spa, spu ձևից, որից նաև կրկնութեամբ և զ յաւելուածով՝ փոփոզել «շունչ տալ, ոգևորել». պարզ փոզ ձևից է *փոզի, որից ճոզի և ոզի. համմտ. սանս. pū, որից pāvana «քամի», pavana- «կրակ», յն. πνέω, πνεῦμα «շունչ», πῦρ «հուր», πύω «հոտիլ», լտ. putere «հոտիլ, փտիլ» ևն։ Հիւբշ. ամփոփել բառի հակառակից։ Ուղիղ մեկնեց Meillet MSL 16, 124:

ՍՔԱՆՉ (յետնաբար ի հլ.) «հրաշք, հրաշալի բան» Ոսկ. եփես. 714, նխ. եւ. Նանայ. 19, 51. Ոսկ. գծ. 172. Տիմոթ. կուզ, էջ 95, 96, 119, որից սքանչանալ «հիացած զարմացած մնալ» ՍԳր. սքանչանք Ոսկ. եփես. սքանչացուցիչ Վեցօր. ճոռասքանչ Իմ. ժթ. 5. Ա. եզր. գ. 9. Ոսկ. մ. ա. 2. մեծասքանչ Ոսկ. Վեցօր. ճաճճարասքանչ Գնձ. սքանչելի ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 11. սքանչելաբար Ոսկ. ես. սքանչելագոյն Աղաթ. Կոչ. սքանչելաշուք Բուզ. ևն։

Տէրվ. Altarm. 20 քաղ-եայ ձևի հետ՝ հնխ. skudh արմատից. համմտ. հսլ. čudo «հրաշք», սանս. khav, գոթ. skavas «դէտ, դիտող», յն. θυο-σκοπ-ος «զոհագէտ» ևն։ Հիւբշ. յն. σκάνδαλον «որոգայթ ուրից, գայթակղութիւն» բառից։ Meillet MSL 16, 124 ս<զ սաստականով *քանչ արմատից։ Scheftelowitz BB 28, 313 յն. φθονέω «նախանձիլ»։

*ՍՔԱՍՏԵՐԻԿ «ճախարակի չուան» Արիստ. աշխ. էջ 621։

=Յն. σχαστηρία «նոյն նշ.»։—Հիւբշ. էջ 518։

*ՍՔԵՄ «կրօնաւորական տարազ կամ հագուստ» Վրք. հց. Արծր. Մաշտ. որից սքեմաւոր Ոսկիփ. սքեմաւորիլ Վրք. հց. սքեմաւորութիւն Կանոն. սքեմարկէք Ոսկիփ. սքեմաձև Արծր.։

=Յն. σχῆμα «ձև, երևոյթ, տարազ», որից փոխառեալ են նաև վրաց. სქემა սքեմա, სქიმა սքիմա «ձև, պատկեր, նկար, քահանայական զգեստ», ռուս. схима, ֆրանս. schéma, schème ևն։ Յոյն բառը ծագում է ἔχω

«ունենալ, մի վիճակ ունենալ, լինել» բայից (Bosiacq 303)։—Հիւբշ. 518։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՍՔԵՓՈՆ «եղջիւրաւոր իժ, céraste». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. 225 բ.։

***ՍՔԹԱՅ** «կաթուած կամ նուաղումն». միջին հյ. բժշկական բառ, ինչպէս ունի Մխ. բժշ. 142. Ջղերոյն յիրար գալն և թաշանիշն և սքթայն։

=Արաբ. سكته sakta, sikta «դադար, ընդմիջում, խափանում. 2. ուշագնացութիւն, կաթուած»։—Աճ.

Նոյն մեկնութիւնն ունի նաև Seidel, Թրգմ. Մխ. հեր. § 45։

ՍՔԻ «սիրամարգ». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 225։

***ՍՔԻՆՈՍ** «պրտու, սէզ և պրտուեղէն չուան» Նիւս. կազմ. լբ։

=Յն. σχοῖνος նոյն նշ.—Հիւբշ. 518։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

***ՍՔԻՆՈՍ** «մի տեսակ խիժաբեր ծառ, հերձի, lentisque» Վեցօր. էջ 101. «Այլազգի կերպարանս ունի հոյզն ծառոյն՝ որ անուանեալ կոչի սքինոս». ունին միայն ՀՀԲ, Նորայր, Բառ. ֆր. 740 բ, ՀԲուս. § 2845, Քաջունի, հտ. Գ. 225։

=Յն. σχῖνος «հերձի»։

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ։ Չունի ՆՀԲ. իսկ ՀԲուս. նոյն է դնում նախորդի հետ՝ նկատելով հանդերձ թէ խիժաբեր ծառն ու կնիւնը տարբեր բաներ են։ Վերջին անգամ ուղիղ մեկնեց Նորայր ՀԱ 1924, 73։

Սքող տե՛ս Քող։

***ՍՔՈՂԱՍՏԻԿՈՍ**, ի-ա հլ. (սեռ.-աց Վրք. և վկ. Բ. 493) «դպրոց անցած մարդ, ուսումնական, իմաստասէր» Վրք. հց. ա. 224, 226. Ճառընտ. Սոկր. Կանոն. որից սքողաստիկոսեան «գիտնական» Մագ. գամագտ. ժա (ՀԱ 1911, 544). գրուած է նաև սքողոստիկոս, քողոստիկոս Վրք. և վկ. Բ. 493, քողաստիկոս Վրք. հց. ա. 224, նոր յունարէնի հընչումով՝ սխոլաստիկոս Ասոր. դատ. 53։

=Յն. σχολαστικός «ուսումնական, գիտուն». ծագում է σχολάζω «պարապիլ, ուսմամբ պարապիլ» բայից. յոյնից են նաև լտ. scholasticus, ֆրանս. scolastique «միջնադարեան վարդապետութեանց հետևող»։—Հիւբշ. 518։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

***ՍՔՈՂԱՐ** «պալատական նիզակաւոր ու վահանաւոր պահապանների մի կարգ». մէկ անգամ ունի Մխ. դտ. 266, նոյն բառը գրուած է սքաւղար Սմբ. դատ. 88 և սխալմամբ ճոքողար Մխ. այրիվ. 4։

=Յն. σχολάριοι «արքունի պալատի պահապանների մի բաժանմունք», որ յոգնականն է σχολάριος բառի և այս էլ փոխառեալ ու մտած է նաև լատիներէնի մէջ scholares ձևով (Sophocles 1064 ա)։

Ուղիղ մեկնեց Karst, Դատաստ. I. 88 և II. 78, որից անտեղեակ Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 70 միացնում է լտ. scutarius «վահանակիր» բառին և սրա համեմատ էլ ուղղում է *սքողար:

***ՍՔՐԵԹ** «պատարագիչ քահանայի ծածուկ կարդալու աղօթքները». նորագիտ բառ. ունի միայն լատիներէնից թարգմանուած Պտրգ. 459. «Եւ ապա ասէ ըզսքրեթն»։

=Լտ. secretus, secretum «գաղտնի, գաղտնիք»։

Ուղիղ մեկնեց Տաշեան, անդ։

***ՍՕԴ** «մի տեսակ բոյս. մշկի ծաղիկ, թրք. թօփալաք, ֆր. souschet» Բառ. երեմ. յաւել. 572 մեկնում է «զըմբատ», որ է curcuma zerumbat (ՀԲուս. § 727). իսկ Նորայր, Բառ. ֆր. 1156 բ և ՀԲուս. §§ 602, 2129 և 2847 ըստ Բժշ. և Ամիրտ. դնում են cyperus rotundus, ֆրանս. souchet odorant, որ է «կոնձեղ, ապտիպլէզիզ» (Քաջունի, հտ. Գ. 225 գրում է սօդ):

=Արաբ. سعد su'd, որ Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 629 մեկնում է «թրք. թօփալաք»։

Ուղիղ մեկնեց Նորայր, Բառ. ֆր. և ՀԱ 1923, 61։

ՍՕԹ «տունկի միջուկը» Վստկ.։

ՆՀԲ մեկնում է «հոծեալ կամ ձիւթային միջուկ», որով ուզում է հանել սօթ «հոծ» կամ ձիւթ բառից։

***ՍՕՂ** կամ ՍՈՂ «կօշիկ, տրեխ» Մարթին. Ոսկիփ. Վստկ. 23 (բց. ի սօղերացն), Սմբ. դատ. 60. Վրդ. առ. 233 (սօղերաց, սօղերով).

գործածուած է միայն ռմկ. յգ. սօլեր ձևով, որի եզ. սօլ ձևը գտնում ենք գաւառականներում։

=Լտ. solea «սանդալ, փայտէ կօշիկ» բառն է, որ Ռուբինեանց ժամանակ փոխառեալ է եւրոպական մի լեզուի միջոցով. Համմտ. ֆրանս. soulier «կօշիկ», sole «ոտնաթաթի տակը», իտալ. soletta «կօշիկի կրունկ», soleretta «կօշիկի պայտ»։

ՆՀԲ սօլեր ձևը համարելով եզակի, դնում է Հֆրանս. souler «կօշիկ» բառից։ Justi, Dict. Kurde 248 լտ. solea ձևից է դնում։ Հիւնք. լտ. solea, solearis «կօշիկ, մուճակ»։ Հիւբշ. 518 ըստ ՆՀԲ եզակի համարելով սօլեր՝ դնում է ֆրանս. soulier «կօշիկ» բառից։

ԳՒՌ.—Ալշ. Ախց. Արբ. Բղ. Դվ. Խ. Խլ. Հշ. Մկ. Մշ. Մրղ. Նբ. Ոզմ. Սլմ. Սս. Վն. ունին բառս սօլ ձևով, որից կազմուած են սօլիկ «կօշիկ», սօլկար «կօշկակար», սօլկրճոց «կօշկակարների շուկայ»։

ՓՈԽ.—Քրդ. sol «կօշիկ. 2. ձիու պայտ», sôle, ղաղա. saul «կանացի կօշիկ», soldıır «կօշկակար», solker «կօշկակար, պայտար», solbend «պայտար», solĵi «կօշկակար», նոր ասոր. sōiltā, յգ. solē (ըստ Калашевъ soli), քաղդ. סוליא sōliā «կօշիկ». (այս բոլորը Justi, Dict. Kurde 248 և Kurd. Gram. 30 դնում է լտ. solea բառից)։

*ՍՕԼ «միջին դարում գործածական եւրոպական մի դրամ» Անսիզք 29, 57, 61, 71։

=Լտ. solidus>իտալ. soldo բառն է, որ Հֆրանս. sol (ֆրանս. sou) ձևի միջոցով անցել է հայերէնի. բոլորն էլ դրամի անուն։

ՍՕՍ, ի հլ. «անտառային բարձր ծառ է. չինար. platanus orientalis L» (ըստ Արթինեան, Ածաշնչի տունկերը 51 և Տիրացուեան, Contributo § 80) Սիր. իզ. 19. Ես. խա. 19. խդ. 14. Կ. 13. Ագաթ. Վեցօր. 93. որից սօսի «նոյն նշ.» (սեռ. սօսւոյ, սօսեաց) Ծն. լ. 37. Նէեմ. ը. 15. Վեցօր. 92 (գրուած սուսոյ Եփր. երաշտ. էջ 209 կամ սաւսոյ Կալիսթ. 169, որի յոգնակին է սօսոյք Եզնկ. լա. 8, Կալիսթ. 156), սօսաճուէր «Հին Հայոց Սօսեաց սրբազան անտառին ձօնուած» ՅՀ. կթ. սօսասարաս Նար. խչ. 373. Օրբել. Հրտր. էմ. էջ 34. սօսինաքազ? (տե՛ս ՀԱ 1928, 228)։ Փոխաբերական իմաստով է սօս «պերճ, հպարտ, սէգ» Խոր. ա. 11, ՅՀ. կթ. 172, 249, Անկ. գիրք հին կտ. 378.—սխալ ձև է սաւոf Վեցօր. որ ՆՀԲ ուղղում է իրաւամբ սաւսf:

Նախ ՆՀԲ և յետոյ Lag. Urgesch. 817 և ՀԲուս. § 2848 համեմատում են հսլ. լեհ. sosna «եղևին» բառի հետ, որի ծագումը անյայտ է. եթէ ըստ Walde 677 ծագում է *sap-snā ձևից, ուրեմն կապ չունի հայերէնի հետ, որովհետև այս պարագային սպասելի էր *օճ, *ճօճ կամ *աօճ, *ճաօճ։ Հիւնք. ոսկր բառից։

ԳՒՌ.—Սվեդ. սուսա «սօսի ծառը»։

ՍՕՍ «պայծառ գոյնով». անստոյգ բառ, որի համար ՆՀԲ տալիս է հետևեալ վկայութիւնները. «Եւ այս ինչ է նշան հողոյն. կանաչ և կապոյտ, սև և դեղին, սօս և սպիտակ» Ճառընտ. «Անտառից սաղարթ սօս երփնից (կամ սօսերփնից), բարձր ի ծագ ծառոց զարդարին» Շնորհ. տաղ։ ՋԲ մեկնում է «է անուն անծանօթ գունոյ կամ պայծառ». չունի ԱԲ։

ՆՀԲ ուզում է հանել սօսի բառի՞ց, երբ գրում է. «Թերևս ի գոյն սպիտակ կաղամախի»։

Սօսամբ տե՛ս Սիսամբար։

*ՍՕՍԱՄՆ «կնճիթ, շուշմայ». ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. sésame, որից սօսամնեայ ճաց «կնճիթէ հաց» Վնկն. մեկն. (տե՛ս ՀԲուս. § 2794)։

=Յն. σησάμη «կնճիթ, սուսամ» (ընդարձակ տե՛ս շուշմայ):

Ուղիղ մեկնեց Նորայր, ՀԱ 1925, էջ 306։

ՍՕՍԱՒԻՒՆ «թևերի շարժումից դուրս եկած ձայնը» Եզն. «ծառերի տերևների խշրտոցը» Խոր. ա. 19, որ և սօսափիւն «օդի մէջ շշընկոց» Յոբ. դ. 16, «սոսկում, սարսափ» Եւս. քր. բ. որից սոսոփել «զարհուրել, վախենալ, սոսկալ» ՅՀ. կթ. 409 (որ Հրտր. էմինի, էջ 177 ունի սոսափեալf ձևով) փխ. սօսափել, ինչպէս գրում է ԱԲ. համառօտեալ ձևով է սօսիւն Հին բռ.։

=Պարզական *սափ արմատից, որից կըր-

կընութեամբ սափսափիւն և փ-ը ձայնաւորից յետոյ ւ-ի վերածուելով՝ սաւսափիւն, սաւսաւիւն (իմա՛ սօսափիւն, սօսաւիւն). Հմմտ. քօրափել, շօշափել՝ կազմուած թափ, շափ արմատներից։ Սօսափիւն բառի երկրորդ նշանակութիւնը «վախ, երկիւղ, սարսափ» և միանգամայն խարխափ, քարքափ, կարկափ, գարգափ, շարշափ բառերի համեմատութիւնը (կազմուած խափ, թափ, կափ, գափ, շափ արմատներից)՝ ցոյց են տալիս, որ այստեղ է պատկանում նաև սարսափ «երկիւղ», որ կազմուած է սափ արմատից՝ սար յաւելականով։ Ըստ այսմ սափ արմատի բուն նշանակութիւնը լինում է «շարժիլ, երերալ», որից «դողալ, վախենալ»։

ՆՀԲ «աւիւն. կամ ազդումն ի սօսեացս» Գարագաշեան, Քնն. պատմ. Ա 271 և Ալիշան, Հին հաւ. էջ 71 սօսի բառից — Հիւնք. յն. ψόφος «աղմուկ» բառից։

ՍՕՐՂՈՒՃ «աւազուտ». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. 225։

*ՍՖԻՏԱՄՈՆ «մի տեսակ խոտ». Վստկ. 218 (Եւ թէ զխոտն որ ասեն սֆիտամօն՝ եփես զտակն)։

=Յն. σφένδαμνος «թղկի, լտ. acer, ֆր. érable, ռուս. кленъ»։

Այսպէս է մեկնում Ալիշան, Վստկ. 260, բայց թղկին բարձրահասակ մի ծառ է և ո՛չ խոտ, ինչպէս ասում է Վստկ.։

Սֆուֆ տե՛ս Սփուփ։

Վ

ՙՎագել տե՛ս Վարգիլ։

*ՎԱԳՐ, ր հլ. «ինձի նման վայրի գիշատիչ մի գազան» Վեցօր. Նիւս. կազմ. Խոր. աշխ. Մխ. առակ. որից վագերաձի «zèbre» Խոր. աշխ. վագրակերպեան Կղնկտ. Օրբել.։

=Պհլ. *vagr (vaγr) հոմանիշ ձևից, որ նոյնպէս փոխառեալ է սանս. व्याघ्र vyāghrá «վագր» բառից։ (Այս բառը ըստ Boisacq 1085 կազմուած է vi և ā մասնիկներով ghrá «դեղին»=յն. ὠχρός «դեղնաշորթ» բառից)։ Պհլ. *vaγr, որի մէջ միջաձայն γ նմանուելով նախաձայնին՝ ձևացել է պրս. ببر babr «վագր»։ (Horn § 180 պրս. babr ձևի դէմ դնում է պհլ. bapr, papr և սանս. vyāghrá- ձևի հետ համեմատութիւնը անորոշ է գտնում)։ Վագրը գոյութիւն չունի Հայաստանում. ուստի բառն էլ օտար պէտք է լինի։ Հնդկրոպացիք էլ չէին ճանաչում այն. ո՛չ Զենդ-Աւեստայի և ո՛չ էլ Ռիգ-Վեդայի մէջ է յիշւում (Böhtlingk, Sans. Wört. 6, 1465). առաջին անգամ հարաւային Ասիայից յառաջացել է Հնդկաստան, այստեղից անցել է Պարսկաստան (երևում է Մազանդարանի շրջանում), մինչև Սիբերիա և ամբողջ արևելեան Ասիա։ Տարբեր բառ է յն. τίγρις, որից լտ. tigris, ֆր. tigre, գերմ. Tiger, ռուս. тигръ «վագր», որ փոխառեալ է նոյնպէս իրանեանից. հմմտ. զնդ. tigri «նետ» (Walde 779, Boisacq 969):—Հիւբշ. 242։

Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 21 ա բնաձայնից։ Lag. Urgesch. 740 սանս. vyāghra-, միայն հայը ava- մասնիկով՝ փխ. vi-: Նոյնը նաև Müller SWAW 38, էջ 576, Pictet 1, 426, Հիւբշ. KZ 23, 20: Հիւնք. յն. ἄγριος «վայրենի» բառից։ Thomaschek, Deutsche Litteraturz. 1883, էջ 1254 վրաց. ვაჩხვი ვარხვლი (որ է ըստ Չուբինով² 503 «հաւալուսն թռչունը»!)

ՓՈԽ.—Վրաց. ვოჯრო ვიგრი կամ ოჯრო იგრი «վագր»։ Լտ. tigris «վագր» բառը Varron համարում է հայերէնից փոխառեալ. tigris qui est ut leo varius, qui vivus capi adhuc non potuit. Vocabulum e lingua armenia: nam ibi et sagitta et quod vehementissimum flumen dicitur Tigris. լտ. tigris փոխառեալ է յն. τίγρις ձևից և այս էլ իրանեանից։ Վարրոնի ժամանակ Հայաստանը Պարթևների ձեռքին լինելով, հայերին շփոթել է նրանց հետ. իսկ գետի անուան հետ համեմատութիւնը ժողովրդական ստուգաբանութեան արդիւնք է (Meillet, Dict. étym. Lt. էջ 997—8)։

ՎԱԶ (ի հլ. յետնաբար) «ցատկելը, ոստիւն, արշաւ, արագ հոսիլը» Երգ. բ. 8. Յոբ. լթ. 25. Եւս. քր. Վեցօր. Սեբեր. «սրտի թըրթըռումն» Նիւս. բն. Ոսկիփ. որից վազել «ցատկել, արշաւել, վրան վազել» ՍԳր. Ագաթ. Սեբեր. «ապստամբիլ» Ովս. է. 13. «սիրտը տրոփել» Փիլ. նխ. բ. «վերանալ երիվարի ի զամբիկն» մհյ. բառ (Նորայր, Բառ. ֆր. 826 ա), վազվազել Գծ. գ. 8. ժդ 9. վազեցուցանել Յայսմ. վազումն Բրս. բարկ. անվազ Կոչ. քաջավազիկ Մագ. վազք «զուգաւորութիւն ձիոց» մհյ. բառ (ըստ Նորայր, Բառ. ֆրանս. 825 բ). արագավազ, ագեվազ (Նոր բառեր)։— Վազ գործածուած է նաև «անդունդ» նշանակութեամբ՝ Ուխտ. Ա. էջ 6. բայց սա հյ. վախ «անդունդ» բառն է, որ սխալմամբ գրուած է վազ և այս էլ երկրորդ

սխալով վազ (*տե՛ս իմ Հայ նոր բառեր հին մատ. Բ. 132*)։

ՆՀԲ լծ. հյ. վէժ, *պրս.* պազ, բազ, *թրք.* բէզ, *յն.* βαδίζω, *լտ.* vado: Windisch. 18 *սանս.* vah, *լտ.* vehi: Bötticlı. ZDMG 1850, 362 *և* Arica *88, 433 սանս.* vaǰ *արմատից*։ Lag. Urgesch. 657 *սանս.* vah, *գոթ.* gavigan: *Այս ընտանիքին են պատկանում նաև զնդ.* vazaiti «*վարել, քշել, թռչիլ*», *պհլ.* vajītan, *պրս.* vazīdan «*փչել*», par-vāz «*թռիչ*», *քրդ.* δaz «*վազք, ընթացք*», *զազա* vāz, *յն.* ὀχέομαι, *լտ.* veho, *գոթ.* wagjan, *հբգ.* wegan, *հսլ.* vezą, vesti, voziti, *լիթ.* vežù, *կիմր.* cy-wain, *որոնց մայրն է հնխ.* weg'h- «*վարել, քշել, կառքը վարել*» (Pokorny 1, 249): *Այս ձևերի հետ են համեմատում* Müller, SWAW 42, 253; 43, 299; WZKM 8, 356 (*պհլ.* vaǰītan), *Պատկ.* Изслед. *4.* Justi, Zendsp. 264 *և* Dict, Kurde *34*, Bopp Gram. comp. 3, 123, *Հիւբշ.* KZ *23, 34, Պատկան. Փորձ 1880 մարտ, էջ 87, Տէրվ. Նախալ. 106 (նաև հյ.* վագիլ, վ՛արգիլ, աւազակ): *Բայց հյ.* վազել *չի կարող կապուիլ այս ընտանիքի հետ, որովհետև իբրև բնիկ հայ պիտի ունենայինք* *գեձ *կամ* *գեզ, *իսկ իբրև իրանեան փոխառութիւն ընդունելու համար՝ նշանակութիւնը համապատասխան չէ*։ Lag. Arm. St. § 2082 *մերժելով վերինները՝ կցում է պրս.* bāxtan, bāzam «*խաղալ*» (*նաև «ցատկել», արմատը* vaz) *բառին, որ Հիւբշ. 242 մերժում է*։ *Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 164 պրս.* tāzam «*վազել, արշաւել*» *բայից, իսկ էջ 342 պհլ.* vazitan, *պրս.* وزيدن vazīdan, *զնդ.* vaz «*երթալ*»։ *Պատահական նմանութիւն ունի արաբ.* وفض vafz «*արագ վազել*» (*Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 453*)։

ԳԻՌ.—Հին հայերէնի նշանակութիւնը պահում է միայն Սվեդ. վոզզիլ «*ցատկել*», *իսկ միւսները ունին միայն «ընթանալ» նշանակութեամբ. այսպէս են ՀՃ. Մշ. Սչ.* վ՛ազել, *Ակն. Երև. Ննխ. Պլ. Սեբ.* վազէլ, *Ասլ.* վազէ՛լ, *Զթ. Խրբ.* վազիլ, *Տփ.* վա՛զիլ, *Ալշ.* վոզել, *Մկ.* վոզիլ, վոզկիլ, *Սլմ.* վոզնել, վոսկել, *Ջղ.* վազզել, *Ախց. Կր. Պրտ. Ռ. Տիգ.* վազզէլ, *Գոր. Ղրբ. Շմ. Տփ.* վազ տալ, *Ագլ.* վէզ տօլ (*սրանք չունին* վազել *բայաձևը*). *իսկ Վն. ունի* վոռզել, *որից երևում է որ նախաձևն է* *վարզել: *Իմաստի զարգացման համար հմմտ. թրք.* آتلامق atlamaq «*ցատկել*» *և արև. թրք.* آتالامق atalamaq «*վազվռտել*». *հնից կայ նաև Եւս. պտմ. 156* վազվազելով ընթանային, *որ երկու նշանակութեանց միջին տեղն է բռնում*։ *Նոր բառեր են* վազան, վազկան, վազման, վազէվազ, վազնիվազ, վազուկ, վազուն, վազըռտել, վազվռտել, վազվզել, վազվզտել, վազվըռտկել *ևն*։

—ՎԱԶ «*խաղողի ուռ*» *Վրդ. առ. 207 (որ և կենդանի է Երև. նոյն ձևով, նաև Լ. Հմշ. Ղզ. Շլ. Տփ. «խաղողի որթ» նշանակութեամբ)*։ *Յիշում է Բառ. երեմ. էջ 255՝* որթ *բառի բացատրութեան մէջ*։

=*Կազմուած է հյ.* վազել «*ցատկել, դուրս ցատկել*» *բայից. հմմտ. ռուս.* побег «*գըլխաւոր արմատի կողքից ծլած երկրորդական ճիւղեր, ընձիւղներ*», *որ յառաջանում է* побег «*փախչիլը, փախուստ*», бегать «*վազել, փախչիլ*» *բայից, գերմ.* sprosse «*ծիլ*», spriessen «*ծլիլ*», *հոլլ.* spruiten, *անգսք.* sprútan, *անգլ.* sprout «*ծլիլ*», *որոնք յառաջանում են գերմ.* sprut «*դուրս ցատկել*» *արմատից* (Kluge 464), *հյ.* ցոկիլ «*դուրս ցատկել*» *և գւռ.* ցռուկ «*նոր ծիլ*»։

Մառ, Яз. и. Лит. *I. 227 կցում է վրաց.* vaz *և բասկ.* maç «*խաղող*» *բառերին*։ *Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Մ. Աբեղեան (անձնական)*։

ԳԻՌ.—Տե՛ս վերը։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვაზი վազի «*խաղողի որթ*», უსურვაზი ուսուրվազի «*վայրի խաղող*», სავაზე սավազե «*յօտոց*», *սվան.* ղվազ «*խաղողի որթ*» (*Մառ* ЗВО *22, 42*)։

+ՎԱԹՍՈՒՆ, ի *հլ.* «*60*» *ՍԳր.* (*նաև գրուած* վատսուն *Աթան. տպ. 1899, էջ 231 չորս անգամ,* վացուն *Սոկր. էջ 193*). *որից* վաթսներորդ *Ա. մկ. ա. 1, 21.* վաթսնեակ *Փիլ. Տօնակ.* վաթսնական *Ղևտ. իէ, 3, 7. Ա.*

տիմ. և. 9. վարսմատր *Մտթ. ժգ. 8.* վարսունամեակ, վարսունանոց *(նոր բառեր)*։

=*Բնիկ հայ բառ, որի ցեղակիցներն են սանս.* šašti-, *զնդ.* xšvašti-, *պրս.* šast. *Թոխար.* skaska, *յն.* ἑξήκοντα, *կրետ.* ϝεξήκοντα, *լտ.* sexaginta, *և նոր կազմութեամբ հսլ.* šestĭ desętŭ, *լիթ.* szẽszios dẽszimtys, *գոթ.* saihs tigjus, *հբգ* sehszug, *գերմ.* sechzig *ևն։ Հնխ. ձևը պարզ չէ, թէև յայտնի է որ կազմուած է* s̯uek's- *«վեց» բառից՝* -k'omt *«10» վերջաւորութեամբ։ Հայերէնի մէջ ա յառաջացած է ըստ* Meillet BSL *22, 18 յաջորդ ու ձայնի աղդեցութեամբ՝ փոխանակ հնագոյն* *վեթսուն *ձևի։—Հիւբշ. 491, 495։*

Ուղիղ համեմատեց նախ Windisch. *32. Նոյնը ունին նաև բոլոր միւսները. առանձին գլխով խօսում է Տէրվ.. Նախաբաղդատ. և Լեզու 176։*

ԳԻՒ.—Ալշ. Երև. Շմ. Ջղ. Վն. Տփ. վարսուն, *Մկ.* վորսուն, *Հմշ. Ննխ.* վարցուն, *Խր. և Ննխ. գիւղերը՝* վասուն, *Սվեդ.* վորցուն, *Սեբ.* վարձուն, *Զթ.* վարծօն, վարձոն, *Գոր. Ղրբ.* վա՛ցուն, *Մշ.* վատսուն, վածուն, *Ագլ. Ախց. Կր. Մրղ. Ռ.* վացցուն, *Հճ.* վաձ'-ձ'ուն, *Խրբ.* վաձձ'ուն, *Պլ.* վաձձուն, *Ասլ.* վա*ձիւն, *Սլմ. Սչ.* վացուն:

ՎԱԹՎԱԹ. *«դիշերամուկն». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. 225 ա։*

*ՎԱԼԱՅ *«բրդեայ կտոր» Դրնդ. 505. (Միայն մէկ խպիտակ վալա շալ չուխայ ունելով վերարկու անձին). Վրդ. առ. 210։ Նոյնը ըստ Հացունի, Պատմ. տարազի 226 «ներքնակ» իմաստով ունի ՑՀ. Երզն. (Հագեր վալա, վրան ճուպայ. Հրտր. Վ. Փափազեան, Պատմ. գրակ. Երևան 1908, էջ 88 տաղ մօր վրայ)։*

=*Պրս.* والا vālā *«է նուրբ գործուած ինչ ոստայնանկեալ ի մետաքսէ, զոր առնեն ըսպիտակ, նաև գոյնզգոյն, որ և ասի* ولا vālā*» Պարսիկ բառը փոխառեալ պէտք է լինի ասոր.* ܘܠܐ vālā *կամ* ܘܐ velā *«քօղ, առագաստ» բառից* (Brockelm. Lex. syr. 88) *և այս էլ յն.* βῆλον, *լտ.* velam *համանիշից*.—*Աճ.*

Հացունի, անդ, պրս. վալա *«վեհ, վերին» բառից։*

ԳԻՒ.—Խտջ. վալա *«մի տեսակ բրդեայ կտոր, որից հագուստ են պատրաստում, շալախ», Ախց. Ախք.* վալա *«երեսի քօղ», Ախց. Ախք. Ակն. Ատ. Բն. Մէրտ. Սեբ.* վալա *«խմորի տաշտի վրայ ծածկելու շոր», Ակն.* վալա *«սաւան՝ որ անկողնի տակ են փռում կամ միջին թուղթ են թափ տալիս»։*

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Ակն. vala *«թուղթ թափելու կամ անկողնի տակ փռելու սաւան»։*

ՎԱԽ, ի *հլ. «զահաւանդ, զահավէժ տեղ» Ոսկ. յհ. ա. 2, 6, 38. Փիլ. Նխ. ՑՀ. կթ. Վրք. հց. որից* վախուտ *«ափափայ» Պտմ. աղէքս.* վախ ի վախէ *«զահավիժուտ» Եւագր. 41. գրուած է նաև* վաճ *Անկ. գիրք հին կտ. Ա. էջ 77 (իսկ* պախ *ձևի վրայ տե՛ս* պախ *«երկիւղ»)։ Նոյն բառն է ըստ իս նաև* վազf *«անդունդ», որ* վախf>վաղf *սխալ գրչութիւնից յառաջացած պէտք է լինի. համմտ.* Վազf Fարանձաւաց *Ճառընտ.=Վրք. և վկ. ա. 357 (տե՛ս և վերը* վազ):

Հիւնք. յն. χάος *«քաոս» բառից կազմուած, Անդրիկեան, Բազմ. 1905, 512* վիհ *բառից։*

ՎԱԽ *«երկիւղ». գործածական է միայն արդի գրականում և բարբառներում. հնից չէ աւանդուած առանձին. բայց նոյնից են* վախել *կամ* վախիլ *«վախենալ, երկիւղ կրել» Վրք. հց. Մագ. Յայսմ. Սմբ. պսմ. տպ. 1856, էջ 92. Ճառընտ.* վախող *Նիւս. բն.* վախեցուցանել *«վախեցնել» Ոսկ. բ. կոր.* վախկոտ *Ոսկ. յհ. բ. 30.* վախվախել *Վրք. հց.*։

ՆՀԲ վախ *«զահաւանդ» բառից։ Հիւնք.* պակնուլ *և* պախիլ *ձևերի հետ՝ պրս.* bāk *«երկիւղ» բառից։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 41* աճ, պախ, պակ *բառերի հետ։ Ղափանցեան տե՛ս* պակ:

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Ակն. Ասլ. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Հմշ. Ղրբ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սչ. Սեբ. Մշ. Տփ. վախ, *Մկ. Մրղ. Սլմ. Վն. Տիգ.* վոխ, *Ագլ. Հճ.* վօխ, *Զթ.* վօխ, վոխ, *Սվեդ.* վիւխ *(բայց բայը՝* վոխենիլ *«վախենալ»)*։— Վախկոտ>*Ռ.* վախfօղ, *Տիգ.* վոխգուղ, *Մրղ.* վոխկուԽտ. *Զթ.* վոխգիւղ, *Սչ.* վախfը՛ղ, *Պլ.* վախգօղ:— *Հետաքրքրական ձևեր են Ասլ.* վըխըմ *«կփրծեմ», Մրղ:* վոխտեալ, վէխէ-

նալ «վախել»։—Նոր բառեր են վախակալել, վախակոխ, վախաւորուիլ, վախեճակ, վախլան, վախլկոտ, վախլութիւն, վախլուկ, վախութիւն, վախչուկ ևն։ Թրքախօս Հայերից՝ կըվըրխէլլէմէ «վախենալ» Ատն. կազմուած հյ. կը սահմանականի մասնիկով և թրք. lemek բայակերտով (Արևելք 1888, նոյ. 8—9)։

ՎԱԽՃԱՆ, ի-ա հլ. (յետնաբար կայ նաև ի հլ.) «վերջ» ՍԳր. Կիւրղ. Թգ. որից վախճանիլ «մեռնիլ, կեանքը վերջանալ» ՍԳր. Եղիշ. վախճանեցուցանել Դատ. ե. 26. վախճանել «վերջացնել (խօսքը, գործը ևն)» ՍԳր. Ագաթ. Ոսկ. ա. Թես. թ. անվախճան Եբր. է. 16. Գ. մկ. դ. 12. Ագաթ. դիւրավախճան Սարգ. երագավախճան Պիտ. նախավախճան Եղիփ. Թաղմ. Շար. սակավաւախճան Իմ. ժե. 9. գրուած է նաև վաղճան, վաղջան:

ՆՀԲ «վաղ ծանուցեալ, կանխաւ գիտելով»։ Տէրվ. Altarm. էջ 24 վերջ և աւարտ ձևերի հետ՝ կցում է սանս. varǰ «դարձնել», apavarǰ-ana «վերջ», apa-varǰ «վերջացնել» և սանս. vart, լտ. vertere։ Նոյն, Նախալ. 70 պահում է միայն հայ ձևերի համեմատութիւնը։ Մառ ЗВО 5, 318 զնդ. *varya բունից, որից կազմուած է զնդ. vairyastāra «ձախս»=հյ. վերջին։ Հիւնք. «իբր ի հակառակէն բառիս վաղ, պրս. ֆերճամ»: Nyderg-ի մեկնութիւնը տե՛ս Հաւաք բառի տակ։ Patrubány SA 1, 309 փոխառեալ իրանեանից, հմմտ. սանս. vakšána «խոռոչ»։

ԳԻՒ.—Ջղ. վախճանել, Ալշ. Կր. Մշ. վախճանիլ, Մրղ. վախճանւըէլ, Մկ. վոխճոնիլ, Սլմ. վոխճանվել, Ղրբ. վըխճա՛նվէլ, Ագլ. վըխճա՛նվիլ, վօխճա՛նվիլ, Ատլ. Պլ. Սեբ. վախչանիլ, ՋԹ. վախչանըլ, Տիգ. վոխչոնիլ, Ախց. վաղճանիլ, Ննխ. վաղջանէլ, վօղջանէլ, Սվեդ. վողչոնիլ, Տփ. վօխճանվիլ, Երև. վօխճանվէլ, Շմ. օխճանվիլ, բոլորն էլ «մեռնիլ» նշանակութեամբ և միայն կրօնաւորների համար, փոխառեալ եկեղեցական լեզուից։ Նոյնպէս է նաև Թրքախօս Հայերից Ատն. վախչանիլ օլմաք «կրօնաւորի մեռնիլը»։ Արմատական ձևով պահուած է Ջղ. մախ ու վախճանք «մահ, վախճան»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ოხჯანი ոխճանի «վախճան, վերջ» Սղ. ճժբ. 96, որից უოხჯნო ուոխճնո «անվախճան»։

*ՎԱԽՄ «իբրև բարեպաշտական նւէր եկեղեցուն կտակուած հող կամ կալուած». առաջին անգամ գործածուած եմ գտնում երկիցս 1183 թուի մի արձանագրութեան մէջ (Վիմ. տար. 35)։ Գրուած է նաև շատ զանազան ձևերով. այսպէս [1]) ոխֆ, ոխվ, ոխւ, ոխու, ոճրւ և [2]) ողճ, ողչ, ողք!

=Արաբ. وقف vaqf, տաճկական արտասանութեամբ vaqəf, գռ. vaquf, ռմկ. վախըվ՝ նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց Մառ, Վիմ. տար. էջ XIV։ Բառիս զանազան ընթերցուածների թւումն ու վիճակագրութիւնը կատարել է Թ. Աւդալբէգեան, Նորք, II. յնվ.-մարտ, 1923, էջ 156—7։

ՎԱԽՆԱԽ «իսկապէս». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 294։

ՎԱԿԱՆԱԿ «լաւ հասած, հասուն» (ցորենի համար ասուած). մէկ անգամ ունի Երեմ. ծա. 33. «Տուն բաբելացւոց որպէս զօրան վականակ կասցի»։ Այս բառը մեկնելով Մխ. մեկն. երեմ. գրում է. «Այսինքն օրան ջախջախ դիւրակաս», ուր ըստ ՆՀԲ հետևել է Ղևոնդի (գլ. է, էջ 22) հետևեալ բացատրութեան. «Իբրև զօրան վականակ (հին տպ. համարուած է աղաւաղեալ բառ և դուրս ձըգուած. նոր տպ. վանակ) փխրեալ, զոր առ ոտն կոխեալ խողիցէ»։ Այս երեքից դուրս ուրիշ վկայութիւն չկայ։

Բառ. երեմ. էջ 294 դնում է «չոր կամ դիւրաջախջախ»։—ՆՀԲ «լծ. թրք. վագըը կէլմիշ, օլմուշ, որպէս և յն. ὥριμος, իբր օրահաս, ժամահաս»։ Nyberg-ի մեկնութիւնը տե՛ս Հաւաք բառի տակ։

ՎԱԿԱՍ (սեռ.-ի) «ըստ երրայեցոց՝ քահանայապետի կրծանոցը, իսկ ըստ մեր եկեղեցու՝ քահանայական շուրջառի օձիքը կամ սաղաւարտի յետևից կախուած մասը, որ մինչև ուսերն է իջնում» ՍԳր. Եփր. դտ. 344, «խոյր, պսակ, թագ» Կոչ. 31. Կալիսթ.

159. որից վակասակիր Ագաթ. վակասաւոր Մծբ.։

ՀՀԲ ուս բառի՞ց։ ՆՀԲ լծ. Թրք. yaqa «օձիք»։ Հիւնք. պրս. պէնաf, բէնաf «ծաղկեպսակ»։ Nyberg-ի մեկնութիւնը տե՛ս Հաւաf բառի տակ։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. վագաս:

ՓՈԽ.—Վրաց. ვაკასი վակասի (տե՛ս Մառ, Հայ-վրաց. յարաբերութ. էջ 41)։

ՎԱԿԱՍԻՐ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Նար. տաղ. 482. «Բրքում վակասիր սպռուղն սնանէր խունն աերևով»։ ՆՀԲ համարում է «Թերևս որպէս փականակ հասուն» կամ իբր սիր «խոնաւութիւն, մեղմ, թոյլ, կանացի». ԱԲ մեկնում է «կպչող», ՋԲ չունի։

ՎԱԿԵԼ «կատարի մլակել». մհյ. բառ. ունի միայն Նորայր, Բառ ֆր. 809ա։

ՎԱԿԺՈՅԺ. առանձին չէ գործածուած. ռճով ունինք վակժոյժ լինել «ամուր փակչիլ, բռնել ու կպչիլ» Վեցօր. 69, 87. Ոսկ. փիլիպ. ժ. և մ. ա. 12. վակժուժել «նոյն նշ.» Փիլ. ել. Ոսկիփ.։

Հին բռ. մեկնել է «ապաժոյժ կամ անոյժ», ըստ ՆՀԲ անշուշտ շփոթելով վառոյժ բառի հետ։ ՀՀԲ մեկնում է ըստ Հին բռ. «անհամբեր», որով հանում է ժոյժ բառից։ ՆՀԲ ի վակսան ուժել «զօձեաց բուռն հարկանել»։ Nyberg-ի մեկնութիւնը տե՛ս Հաւաf բառի տակ։

ՎԱՀ «հին». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 294, եթէ չէ գրչի սխալ՝ փոխանակ վաղ «հին»։

*ՎԱՀԱՆ, ի-ա հլ. «ասպար» ՍԳր. որից վահանաւոր ՍԳր. Ագաթ. վահանափակ Բուզ. վ՛ահանակ «փոքր վահան» Ագաթ. Եփր. ծն. քս. 30, «կոճակ, ճարմանդ» (Թրգմ. կամ նմանութեամբ) ՍԳր. վահանակիր Ա. մն. ժբ. 24. Ա. թգ. ժէ. 42 ևն. նոր բառեր են վահանածուկ, վահանաձև ևն։

=Իրանեան փոխառութիւն պէտք է լինի. հմմտ. զնդ. ‎ vərəθra- «վահան», սււս. vart' «վահան», սանս. वर्त्र vartra- «թումբ, պատնէշ», որոնք ծագում են զնդ. var «ծածկել», սանս. वर् var «ծածկել, բռնել, կասեցնել, պաշտպանել, արգիլել» բայից (Bartholomae, Altr. Wört. 1421): Զնդ. բառը պիտի ունենար համապատասխան հպրս. *vrθra-, հպհլ. *varhra- ձևերը, որոնց հետ հյ. բառը համաձայնեցնելու համար պէտք է ենթադրել, -an մասնիկով՝ հպհլ. *varhran, որից հյ. *վարհան և r-ի սովորական անկումով՝ վահան: Ձևի կողմից հմմտ. զնդ. Vərəθraγna->հյ. Վահագն: Վեդ. vṛtra- և զնդ. vərəθraγna բառերի վրայ մի առանձին մենագրութիւն հրատարակեցին Benveniste և Renou, Paris 1934. ուր. հյ. վահան բառն էլ մեկնուած է այնպէս՝ ինչպէս մենք, այս մեկնութիւնը ընդունում է նաև Meillet, BSL, հտ. 35. № 105. էջ 31։

ՆՀԲ. լծ. ճովանի: Lag. Btrg. bktr. Lex. 74 դնում է զնդ. vərəθra>հյ. *վահ, որից բայական ձևով *վահել և սրանից էլ գերբ. վահան: Նոյնը ունի Müller SWAW 66, 277: Գարագաշեան, ՔՆն. Պատ. Ա. 269 Վահ «Աստուած» բառից, որ տե՛ս Վհճ բառի տակ. (հին ժամանակ վահանի վրայ աստուած էին նկարում)։ Հիւբշ. 242 ո՛չ իբր փոխառեալ և ո՛չ իբր բնիկ կարող է, ասում է, ապահովութեամբ կապուել վերի ձևերի հետ։ Հիւնք. պրս. fahāna «սողնակ, նիգ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვაჰანაკრაჲ վահանակրայ «վահանակրեայ» ըստ Մառ, Текст. и Раз. VI, Физiологъ 1904, էջ XXXVI փոխառեալ է հայերէնից՝ Բարդյախոսի թարգմանութեան ժամանակ։

*ՎԱՀՇԻԺԱԿ, որ և վահշիզակ, վաշիժակ, վախշիրակ «մի տեսակ բոյս. աղուեճակ, խաղողախոտ, լտ. staphysaria (ըստ Տիրացուեան, Contributo § 406 veronica anagallis L)» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2854։

=Արաբ. وخشيرق vaxšīraq նոյն նշ. (չգիտէ Կամուս), որ անշուշտ նոյնպէս փոխառութիւն է։

Այսպէս մեկնեց ՀԲուս.։

ՎԱՀՈՏ «մտավախ, փքբոգի». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Իրեն. ցոյցք 49. «Մխիթարեցարուք

կարճոգի վահոտք մտաւք, զօրացարուք, մի՛ երկնչիք»։ Համաւածիս հետ նոյն է Ես. լե. 3. «Մխիթարեցարուք, կարճամիտք սրտիւք, զօրացարուք և մի՛ երկնչիք»։ Վաճոտ *բառը պակասում է այստեղ. բայց յայտնի է որ հոմանիշ է* կարճամիտ *բառին։*

=Անշուշտ կազմուած է -ոտ *մասնիկով* վաճ *արմատից, որ այլուստ անծանօթ է։ Արդեօք* ա՞ճ:

Նկատելի է որ բառս չէ յիշած Վարդանեան՝ Իրենէոսի նոր բառերի շարքում, ՀԱ 1910, 281 և 301։

ՎԱՀՐ *«թարախ», որից* վահրոտ *«թարախոտ». հնում չէ գործածուած. կայ միայն Երև. Ղրբ. բայց ունինք* վ՛ահրոտել *«թարշամել, փտած,* mareidus» *Ներսէսովիչ, Բառ. լտ. հյ. 320 ա։*

Կայ արաբ. وری varī *«թարախ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 946)։*

*ՎԱՂ *«առաջ, հին, շատոնց. 2. շուտ, շուտով» ՍԳր. Ագաթ. Եղն. Սեբեր. Եւս. քր. «յաջորդ առաւօտ կանուխ» Ղկ. իդ. 1. Գնձ. Վրդն. սղ. որից* վաղագոյն *ՍԳր.* վաղահաս *Ոսկ. և եփր. Բ. Թես.* վաղու ես *Մտթ. ժա. 21.* վաղուց, ի վաղուց, ընդ վ՛աղուց *ՍԳր. Ոսկ. ես. Ագաթ. (յետնաբար կայ* ի վաղեաց *Կեղծ-Շապհ. 73),* վաղիւ *«վաղը, յաջորդ օրը» ՍԳր. Սեբեր. (իմաստի զարգացման համար հմմտ.* այգ-ուց, *կազմութեան համար տե՛ս* Meillet BSL 21, 33), վաղնջուց *ժղ. ը. 12. Փարպ. Եղիշ. Խոր. Պիտ.* ի վաղնջենէ *Ագաթ.* վ՛աղորդայն *ՍԳր.* վաղուեան *Գծ. իգ. 11.* վաղ-վաղ *Սղ. հը. 8. Ծնէ. 5. Բուզ. Կոչ.* վ՛աղվաղել *«շտապել» ՍԳր.* վաղվաղակի *ՍԳր.* վաղվաղկոտ *Սիր. ժդ. 4. Եւագր.* վաղվաղուն *Վեցօր.* կանխավաղ *Արծր.* նախավ՛աղ *Պղատ. օրին. Նանայ. 402. Նոնն.* վաղեմի=վաղի-ամի *«շատ տարիների, վաղուցուայ, հին» Յայսմ.* վաղաժամ, վաղածանօթ *(նոր բառեր) են։*

=Նոյն է վրաց. ჳვალ խվ՛ալ, ჳვალა խվալա, ჳვალე խվալե *«վաղը, էգուց»,* ჳვალის ჳვალ խվալիս խվալ *«վաղուայ վաղը, վաղանդ», ինգ.* խուվալ, խուալ *«վաղը» բառերի հետ։ Սրանք* վ՛-*ից առաջ ունենալով նախաձայն* խ *չեն կարող փոխառեալ լինել հայերէնից։ Միւս կողմից հիմնական իմաստը (առաջ, շուտ) գտնուելով հայերէնի մէջ, չի կարող հայերէնը փոխառեալ լինել վրացականից։ Ուստի և ենթադրում է մի երրորդ աղբիւր, որ ունէր* xval *ձևը՝ «առաջ, հին» նշանակութեամբ, որից փոխառեալ է նաև հայերէնը։ —Աճ.*

ՆՀԲ լծ. յն. πάλαι, παλαιός, *երբ. և արաբ.* պալա, վալա, *թրք.* էվվէլ: *Տէրվ.* Altarm. 51 վառ, գարուն *են բառերի հետ=սանս.* uš *«վառիլ»,* ušas *«արշալոյս»,* ušā *«գիշեր»,* ušrā *«առաւօտ» են։ Մառ* ЗВО *5, 319 զնդ.* ušaiñh *«արշալոյս»։ Հիւնք. յն.* πάλαι? *իսկ էջ 220* վաղել, վ՛աղվաղել=*լտ.* vago *«թափառիլ», յն.* βιβάσω *«ընթանալ»։* Jensen, Hitt. u. Arm. *97 են* վաղեմի *բառի մէջ* -եմի *համարում է «մեծ» (մինչդեռ* ամ *«տարի» բառն է!) և կցում է հաթ.* imia, im, mia, mii, mi, m', ma, m, emio *բառերի հետ։* Patrubány SA 1, 195 *լտ.* velox *«արագ, ճարպիկ»։* Scheftelowitz BB 29, 49 *լտ.* volare *«թռչիլ»։* Ч'apaя, Объ отнош. абхаз. яз., *էջ 28 համեմատում է վրաց.* ჳალი մալի *և ափխ.* àlas *«արագ, շուտ» բառերի հետ։*

ԳԻՌ.—Երև. Շմ. Տփ. վաղ *«կանուխ», Ալշ. Մշ.* վաղ, *Տփ.* վաղ, վաղիր *(այսպէս ըստ Սայեաթ-Նովայի, որ սակայն այժմ գործածական չէ), Ասլ. Խրբ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ.* վաղը, *Մկ. Վն.* վող, *Տիգ.* վ՛ողը, *Մրղ.* վողm, *Հճ.* վօղը, *Զթ.* վօղը, վողը, *Սվեդ.* վիւղը *«վաղը, վաղիւ, էգուց»։ Նոր բառեր են* վաղօrօf, վաղնցէ, վաղնօfնու, վաղուենկուց:

ՓՈԽ.—ուտ. վաղի *«անցեալ, հին»։*

ՎԱՂԱԿԱՒՈՐ (ի-ա *հլ. յետնաբար) «կարճ թուր, մի տեսակ դաշոյն, խարբ» Երեմ. ծ. 42. Եզեկ. իա. 3—5, Բարուք զ. 14, Եփր. Թղ. 391 և ծն. էջ 57. սխալմամբ դրւում է «սուսերաւոր, թուր կրող զինուոր» ՅՀ. կթ. իբր թէ արմատը լինէր* վաղակ *«թուր», որի համար էլ Գնձ. գրում է «Ահա մերկացաւ սուրն վաղակաւ»։*

ՆՀԲ լծ. թրք. փալա, *յն.* πέλυξ, πέλεκυς։ *Հիւնք.* վաղր *բառից։ Հացունի, Պատմ.*

տարազի, էջ 156 պրս. վաղա «մարտ» բառից։

ՎԱՂԱՄԱԽՈՐՀ «հակառակախորհ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 295, որից հետևում է վաղամ «հակառակ»։

ՎԱՂԱՆՋԵԼ «երկար կենալ, աշխատիլ». իբր անստույգ բառ ունի միայն ԱԲ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. ճառք. էջ 191. «Եւ ո՞ աղքատագոյն քան զՅովբ եղև, որ քան և որք ի բաղանիսն ընկեցեալ են և ի հնոցի իմն վաղանջեն և պարզաբար քան զամենայն իսկ մարդիկ աղքատագոյն էր»։

Վաղար տե՛ս Վեղար։

ՎԱՂՆԱՏԻՆ. անստույգ բառ, որ մէկ անգամ ունի Մխ. դատ. 261—2. «Առաջին դաս պալատանն սեղենդիարք, որք են պահապանք ոսկի վաղարին. սքեմ է նոցա գրատք մետաքսեայք վաղնատին կազմաւ (այլ ձ. վղնատին, վզնատին)». այսպէս է որոշ ձեռագիրներում, իսկ ըստ այլոց «զգեստ է նոցա դիպակ ոսկեթելով կազմաւ»։ Սրանից առնելով Սմբ. դատ. 86 «ոսկի դիպակ վ՛ըշնատաշենք» (այլ ձ. վզնատաշենք՝ ըստ հրտր. Ղլտճեանի, էջ 41)։

Karst, Դատտ. II. 76 համարում է յն. βαλανίτης «կաղինի ձևով թանկագին մի քար»։

Վաղսամ, Վաղսամոն տե՛ս Բաղսամոն։

ՎԱՂՎԱՂԿԻԻՆ «լացի՝ ողբի ձայն». մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Պտմ. աղէքս. 141 (3 ձեռ.), իբրև սխալ ընթերցուած. բայց ենթադրում եմ որ այն ժամանակ գոյութիւն ունեցող մի բառ պէտք է լինի։

ՎԱՂՐ, ր հլ. (գրծ. վաղերբ) «կարճ թուր, վաղակաւոր» Խոր. բ. 43. Յհ. կթ. 311, 379. Օրբել. որից վաղրաւոր «վաղր կրող զինուոր» Բուզ. գ. 15, 20։

ՆՀԲ և ԱԲ թւում են կցել վաղակաւոր բառին։ Հիւնք. վազր բառից։ Գույումճեան, Բիւզանդիոն 1898, թ. 508 համարում է «չախող, չախչախող, ուռնաձև մի գործիք» և իբր սխալ գրչութիւն՝ ուղղում է վազր, ինչպէս գրուած է գտնում Կարնոյ Աղչկանց Վարժարանի Բուզանդայ ձեռագրում, Դ. 15 և 20, և ինչպէս որ ունինք արդէն հյ. վարզ < պհլ. vazr. ըստ այս ենթադրութեան՝ վաղր ձևը գոյութիւն չունի և յետնաբար միայն ծագած է տառերի շփոթութեամբ։ Հիւբշման (անձնական) այս բացատրութիւնը վերջնական չի համարում։ Նոյն նիւթի վրայ խօսում է Վարդանեան, ՀԱ 1922, 293 և Եփր. վկ. արև.=Սոփերք Ի. 127 գտնելով վազրաւոր ընթերցուածը, վաղր և վաղրաւոր ձևերը ջնջել է հրամայում։— Թոփճեան, Mitteilungen des Seminars f. Orient. Spr. Berlin 1904, էջ 138 պրս. وقره vaqra բառի հետ, որ մեկնւում է ըստ ԳԴ «է այն հատու կտրիչն երկաթեայ, որով անկանողք, այսինքն գործողք գադիֆէի («թաւիշ»), զխաւն նորա նովին հատանեն»։ (Վաղր բառի ղ ձայնը՝ որ է l ընդդէմ q-ի, չի թոյլ տալիս ընդունել այս ստուգաբանութիւնը)։

*ՎԱԾ, որ և ոաճ, ոճ «բաղշտակ խոտը, ակիր, լտ. acorus» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2391 և § 311։

=Արաբ. وج vajǰ «ակիր» (տե՛ս Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 448), որ փոխառեալ է հնդ. vačā «acorus calamus» հոմանիշից. հմմտ. նաև ասոր. ܘܫ vaṣ «iris pseudacorus L»:

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՎԱԾԱՌ, ի-ա, ու հլ. (յետնաբար n հլ. ինչպէս ունի կրկնագիր Ագաթ. էջ 6 բ) «առուտուր, պայրանք» ՍԳր. Ագաթ. Եփր. թգ. «սակարկութիւն» Պղատ. օրին. «շուկայ, վաճառանոց» Ես. իգ. 17. Եզեկ. իէ. 12—22. Յհ. բ. 16. Եփր. ա. կոր. 70. «զնում, ծախու առնելը» Կոչ. «վաճառելուց ստացածը, համարժէքը» Լաստ. ժ. «նուէր, ընծայ» Տաղ. «գամձ» Բուզ. Գ. 21. «գանձատուն, գանձարան» Կղնկտ. Բ. ժդ. «գանձապետութիւն, հարկապետարան, դիւան, աշխարհագիր» Սեբ. Գ. ժբ. (վերջին հինգ նշանակութիւնները տալիս է Թ. Ասդուրեգեան. Տեղեկ. ինստ. 1, էջ 93—95). որից վաճառել ՍԳր. վաճառական ՍԳր. Եղիշ. Փարպ. վաճառապետ Եփր. թգ. վաճառանի (յգ.) Մագ. մեծ են. էջ 46. կաղամբավաճառ Բուզ. նատավաճառ Մտթ. իա. 12. Յհ. բ. 15. աղաւնեվաճառ

Մտթ. իա. 12. Մրկ. ժա. 15. ծիրանեվաճառ Գծ. ժզ. 4. Ոսկ. մ. բ. 18. գինեվաճառիկ Ոսկ. ես. ժամավաճառ Դան. բ. 8. Փարպ. շահավաճառ ՍԳր. Եւս. պատմ. ոչխարավաճառ Ոսկ. եբր. ճշդավաճառ Եւագր. մսավաճառանոց Եզն. վաճառիկ «տամղա, մաքս, վաճառահարկ» Վիմ. տար. 149 (ըստ Թ. Աւդալբէգեանի, Տեղեկագ. ինստիտ. 1, 94). Նոր գրականի մէջ վաճառականապետ, վաճառականական, ածխավաճառ, կաքնավաճառ, ջրավաճառ, մենավաճառ, ածխավաճառանոց, վաճառորդ ևն։

=Պհլ. vāčār «շուկայ», vāćārakānīh «վաճառականութիւն», պազ. vāzār «շուկայ», vāzargān «վաճառական», պրս. بازار bāzār «շուկայ, վաճառականութիւն», bāzārgān, bāzargān «վաճառական», bāzārī «վաճառականական, վաճառական» (Horn § 166)։ Պրս. բառը փոխառութեամբ անցել է եւրոպական և ասիական բազմաթիւ լեզուների. ինչ. քրդ. bāzār, թրք. pazar, չիրքէզ. bizir, bəzər, նյն. παζάρι, բուլգ. pazar, ռուս. базаръ, հունգ. vásár, սպան. ֆրանս. bazar, բոլորն էլ «շուկայ, վաճառանոց»։—Հիւբշ. 242։

Նախ ԳԴ դրաւ պրս. պազար, վ՛աչառ։ ՆՀԲ լծ. թրք. պազար, վրաց. վ՛աճառի։ Եւրոպա, 1850, 15 պրս. վ՛աչար։ Böttich. Arica 76, 249 վաճառական=պրս. bāzārgān։ Lag. Urgesch. 488, Müller SWAW 38, 586 պրս. bāzār։ Justi, Zendsp. 277 զնդ. vićarana «բաժանումըն» և պրս. bāzār։ Հիւնք. նոյն ընդ պաչար և = պրս. bāzār։ Աղոնց, Арм. въ эп. Юст. 392, 448 իրան. habaćaris, պհլ. vaćar։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. فجر faǰar «չատ ապրանք» (Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. 64)։

ԳԻՌ.—Ասլ. վ՛աչառf «Փիլսի կողմից հարսին ուղարկուած օժիտը, որ զգեստեղենից է բաղկացած լինում»։ Գրականից են փոխառեալ Ագլ. Կր. Տփ. վաճառական, Պլ. Սչ. վաչառազան։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვაჭარი վաճարի «վաճառական», სავაჭრო սավաճրո «վաճառականական շուկայ, ապրանք», მოვაჭრე մովաճրե «վաճառական», დიდ-ვაჭარი դիդ-վաճարի «առաջնակարգ վաճառական», შევაჭრება շեվաճրեբա, დავაჭრება դավաճրեբա «գինն իմանալ, սակարկել», ვაჭრობა վաճրոբա «առուտուր անել», սվան. ճվաճար «վաճառական», լիղվճար «առուտուր անել», մինգ. վ՛աճարի «վաճառական», վաճրուա, վարճուա «առուտուր անել», ափխ. ախվաչար «վաճառական», կայ. վիչար-բարիր «վաճառականութիւն անել», թուշ. վաճար «վաճառական», վաճարբաղդար «վաճառականութիւն անել»։

*ՎԱՃԱՌԳԱՀ «առևտուրի տեղ, շուկայ». նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Սոկր. 455 և 574. Եւ յարդարէր ժողով... ի Սանգարոն ծովեզերին. վաճառգահ (յն. ἐμπόριον) է սա Բիւթինիոյ, որ մերձ ի Հեղինուպոլիս կայ. ի տեղւոջ քաղաքիս, որոյ անուն Քսիտաղոփոն, որ այժմս վաճառագահ Արկայի (յն. ἀγορὰ) անուանի։

=Պհլ. vāčār «շուկայ»+gāh «տեղ» բառերից, իբր պրս. بازارگاه bāzārgāh «վաճառատեղի»։—Աճ.

ՎԱՅԵԼ (ի հլ. յետնաբար) «հաճոյք, զըւարճութիւն» Փիլ. Պիտ. «գործածութիւն» Եզն. (անեզաբար գործածուած), «արժանի, պատշաճ, յարմար» ՍԳր. Ոսկ. որից վայելել ՍԳր. Ոսկ. Եզն. վայելելի Եզն. վայելչացուցանել Ագաթ. վայելուչ ՍԳր. Ոսկ. ես. վայելչութիւն ՍԳր. Կոչ. բարեվայելուչ Կղնկտ. Յհ. իմ. ատ. գեղեցկավայելուչ Պիտ. Փիլ. ակնավայել Ագաթ. § 775. խոտավայել Արծր. ծառայավայելուչ Մաքս. դիոն. Նոր բառեր են թագաւորավայել, իշխանավայել, արքայավայել, անվայել, մարդավայել, վայելչագրութիւն, վայելչաճաշակ, վայելչակազմ ևն։—Արևմըտեան գրականում զանազանւում է վայելել «jouir, վայելքը տանալ», վայլել «seoir, սազ գալ». վերջինիս հնագոյն օրինակն է վայլf ԳնՃ.։

Տէրվ. Altarm. 49 սանս. vī «ցանկալ, տենչալ»։ Հիւնք. պրս. ویل vīl «գտումն իրին ի ժամանակի իւրում ըստ հաճոյից»։ Scheftelowitz BB 29, 42 սանս. vēti «վայելել», զնդ. vaya «փափագ», յն. ἵεμαι «դիմել, գնալ դէպի»։ Peder-

sen, Հայ. դր. լեզ. 164 վ Նախդիրով ճայիմ բայից? Թիրեաքեան, Ատրպատ. էջ 26 պհլ. վայելնիկ, պրս. վայեստ, պայեստ «պէտք է»։

ԳԻՌ.—Ալ. վայելել, Վն. վայելել, վէլել, լէվել, Երև. վայէլել, Ագլ. Մկ. Շմ. վայէլիլ, Մշ. վայլել, վէլել (ուր և վել՝ «վայելք»), Ակն. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. վայլէլ, Ասլ. վայլէ՛լ, Ախց. Կր. վայլիլ, Ալշ. վէլել, Տիգ. վէլէլ, Տփ. վայիլիլ, վէլիլ, Զթ. վէլիլ, Խրբ. վոլիլ, Սվեդ. վիլլիլ, Սլմ. լէվել, Մրղ. լէվէլ։ Թրքախօս հայերից՝ Ատն. վայէլէլ էյմէք «վայելել» (Արևելք 1888 նոյ. 9)։ Նոր բառեր են վայլում, վայլեցկուն, վայլիչկուն, վայլածք, անվայլում:

ՎԱՅԹԵԼ «դուրս կամ ցած թափել, պարպել» Բ. Թագ. ի. 10. Յհ. կթ. Ուռհ. տպ. եմ. էջ 181, որից վայթիլ «վայր թափուիլ, նետուիլ (մարդոց)» Միխ. աս. 288. գրուած նաև ռմկ. վաթել, վոթել Վրք. հց. Յայսմ. վաթիլ Առաք. պտմ. 277. վիթեալ «վայր թափուելով (մարդոց համար ասուած)» Օրբել. հրտր. էմ. 293։—Վայթել ձևով են ուղղում Նորայր, Կոր. վրդ. 222 (կասկածով) և Նահապետեան, Բազմ. 1906, 499 նաև Բուզ. դ. 59 «Որչափ ի վայր վայրէին ոսկերքն» և Բուզ. ե. 3 «Ուղիղ գլխոյն ի ցրտոյն վայրեալ» հատուածների մէջ վայրիլ բառը։

ՆՀԲ լծ. իտալ. svodare, լտ. votum reddere։ Հիւնք. պայթիլ բայից։

ԳԻՌ.—Խրբ. վոթիլ, Ռ. Սեբ. վաթէլ՝ Ասլ. վաթէ՛լ, Հճ. վէդ'դ'ել, Զթ. վէդ'իլ, Տփ. վի'թիլ, Ալ. վօթել, Ննխ. վօթէլ, Սվեդ. ֆիթիլ։ Նոր բառեր են վաթվթել կամ վոթվթել «թափթփել», վաթուկ «մարդու սերմ»։

ՎԱՅԼ «գիլր». ունի միայն Բառ. երեմ. 295. ի՛նչ լինելը յայտնի չէ։

ՎԱՅՂՆ «անծանօթ մի բոյս» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2860։

ՎԱՅՎԱՂԱՅ «վայ, աւաղանք, կոծ» Մծր. (այլ ձ. վաղվաղայ):

ՆՀԲ պրս. (իմա արաբ.) واويلا vāvaylā «վայնասուն»։

ՎԱՅՐ, ի-ա հլ. (յետնաբար նաև ի, ու հլ.). ընդարձակ զարգացում կրած բառ է. առաջին և հիմնական նշանակութիւնն է՝ 1 «բացատան, բնակութիւնից դուրս եղած տեղ, դաշտ, չմշակուած հող» ՍԳր. այս նշանակութիւնից են վայրաբնակ «դուրսը՝ բաց տեղ բնակած» Ա. մն. ժէ. 5, ՚ «գիւղացի» Մագ. վայրագ «անբնակ տեղեր ագանող, բացօթեագ (իբր յն. ἀγροικός) և բիրտ, վիրագ, վայրենի, գազանաբարոյ» Ծն. ժզ. 12, իե. 27, Փիլ. Պիտ. վայրագասուն «բացօթեայ տեղեր ագանող և սնանող» Ագաթ. վայրասուն Մծր. վայրի ՍԳր. վայրենի ՍԳր. Եւս. քր. (հմմտ. Ոսկ. յհ. ա. 15 «մարախ և մեղր ի վայրէ», որ ըստ Մտթ. գ. 4 ասում է «մարախ և մեղր վայրենի»), վայրավատին Վեցօր. Ոսկ. եփ. Սեբեր. իջավայր Ոսկ. մ. ա. 15. Եղն. հմմտ. նաև վիրագ.—2. «ընդհանուր առմամբ՝ որևիցէ տեղ, տեղ» ՍԳր. Եւս. քր. և պտմ. Կոչ. որից վայրական «տեղական» Սեբեր. դաշտավայր Դտ. ա. 9. Բ. Թգ. իգ. 31. բացավայր Վեցօր. շինավայր Ոսկ. ես. ճեղեղավայր Նար. դիւրավայր Բրս. սղ. դժուարավայր Ճառընտ. լեռնավայր Յես. ժե. 48. միջավայր Վեցօր. ցայգավայր Բ. մկ. է. 42. Սեբեր. վայրաշարժ (Նոր բառ.)—3. «մի փոքր ժամանակ» (տեղի գաղափարից ժամանակի գաղափարին անցնելու մասին տե՛ս առեան բառի տակ). որից են վայր մի «մի քիչ ժամանակ» Հռութ. դ. 1. Տոբ. է. 9. ժա. 14. առ վայր մի Փարպ. վայրիկ մի Տոբ. ե. 3. Կոչ. վայրկեան Յես. ժգ. 22. Իմ. ժը. 12. Ղկ. դ. 5. Վեցօր. Ագաթ. Ոսկ. փիլիպ. (Նոր գրականում ընդունուած է՝ արևելեան բարբառով «seconde», արևմտեան բարբառով «minute». այս երկուսից ուղիղ է երկրորդը. հմմտ. Վեցօր. 118 «զմի մի ի 60 ժամուցն ի 60 վայրկենի հատանենն»). ցայնվայր «ցայնժամ» Եւս. քր. երկվայրկեան, վայրկենաբար, վայրկենական, վայրկենապէս (Նոր բառեր).—4. «վարը, ցածը, տակը, ներքև». այս իմաստը յառաջանում է «հող, գետին» իմաստից. այսպէս ի վայր արկանել բուն նշանակում էր «գետին գցել», որից դարձաւ «ցած գցել». այս իմաստից ունինք գլխիվայր Ագաթ. Եւս. պտմ. զառիվայր ՍԳր. վայրաձիգ Վեցօր. ընդվայրընկեցիկ Ոսկ. մ. ա. 1. վայրարկու «յետոյք» Տաղ. Շնորհ. վիպ. վայրագաիք Եզեկ. խէ. 1. վայրանկեալ

Շնորհ. տաղ.—5. Նիւթական ցածրութեան գաղափարին հետեւում է բարոյական ստորութեան, հետեւաբար նաեւ դատարկութեան եւ ունայնութեան գաղափարը. հմմտ. ի վայր արկանել «վար զարնել, գետին գցել, փխբ. աղարտել, անուանարկել» Ոսկ. յհ. բ. 3, 5. ընդ վայր ճարկանել «լքանել, երեսի վրայ թողնել» ՍԳր. վայրել «ցած թափել» Բուզ. (տե՛ս վայթել բառի տակ), «ցրուել» Եփր. մն. 491. վայրիլ «ցրուիլ, ցնդիլ (գաղափարները)» Եփր. համաբ. 212. որից ընդ վայր «ի զուր, պարապ տեղը» Եղն. Եւագր. Ագաթ. ընդվայրաբոյս Ագաթ. վայրաբար Փիլ. լին. վայրապար ՍԳր. Կիւրղ. թգ. ընդվայրախօս Ոսկ. ես. եւն։

Վարդան Յունանեան, Ջեռբածութիւն 1671, էջ 334 վայրկեան, որ գրում է վարկեան (ինչպէս արտասանում ենք այժմ), ստուգաբանում է վարկ «կշռի ամենափոքր քանակը» բառից։ ՆՀԲ լծ. հյ. ուր, թրք. եէր, արա, արալըգ: Bopp, Gram. comp. IV 393 ի վայր=սանս. avaras «ստորին»։ Տէրվ. Altarm. 76 խօսում է վայրագ բառի վրայ, որ տե՛ս վիրագ։ Justi, Dict. Kurde 429 զնդ. vara, քրդ. var «կացարան»: Canini, Et. étym. 197 գերմ. Jahr, յն. ὥρος բառերի հետ։ Հիւնք. վայր դնում է վեր բառից, իսկ վայրիկ, վայրկեան՝ լտ. virgula «փոքր ճիւղ»։ Müller WZKM 6, 188 եւ 9, 289 պրս. بیر bīr=dwairya? որ գտնում է պրս. بیرون bīrūn «դուրս» բառի մէջ։ Jensen ZDMG 48, 480, Hitt. u. Arm. 103 հաթ. ptr, wtr=watirā «քաղաք կամ վայր»։ Patrubány SA I, 196 վայրի<հնխ. vṛtrịos, իբր բնիկ հայ ձեւ փոխառեալ անտառ <*vanatara բառի։ Scheftelowitz BB 29 (1905), 42 սանս. vara «ընդարձակ տեղ, երկիր», զնդ. vara «միջավայր, շրջան», պրս. ber «երկիր», պհլ. gērāk «տեղ, վայր» բառերի հետ։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 117 կցում է վարեմ բային՝ յ եկամուտ համարելով։ Դարձեալ Patrubány ՀԱ 1910, 93 վեր <*uperos բառին արմատակից։— Karst, Յուշարձան 401, 403 սումեր. bur, pur «վար, ցած» = ի վայր, 404, 408 սումեր. eri, uru «քաղաք, բնակութիւն» = վայր «տեղ»։ Մառ ИАН 1920, 138, Яз. и Лит. I. 226 վրաց. վելի «վայր, դաշտ», մինգ. արէ «վայր», վրաց. վելուրի «վայրի», բար «դաշտ», բասկ. baś «անապատ», ibar «դաշտ» եւն։ Տէր-Պօղոսեան ՀԱ 1929, 549 շահապետ վայրաց դնում է = զնդ. xšaθra vairiya: Պատահական նմանութիւն ունին ասոր. ܒܥܝܪܐ bəʿīrāyā «վայրի», վրաց. ველი վելի «դաշտ» Ղկ. բ. 8, ველური վելուրի «դաշտային, վայրի», ველობა վելոբա «վայրենի» Զաք. է. 7. ველური ვარდი վելուրի վարդի «վայրի վարդ», թուշ. ველ վել «ձոր»։

ԳԻՒ.— Պահուած է միայն Բլ. Մշ. վէրՙ յոգնակի ձեւով. ինչ. Բլ. Ի՞նչ կոլրտիս իդա վէրքեր «այդ տեղերը ի՞նչ ես ման գալիս» (էմ. ազգ. ժող. Բ. էջ 399)։ Մշ. վէրկ ու վէ-րիկ «տեղ, վայր»։ Ուրիշ տեղեր սովորական է միայն վայր «ի վայր, դէպի ներքեւ, ցածր» իմաստով. ինչ. Սվեդ. իվար, Ախց. Ակն. Ասլ. Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ. վար, Խրբ. Տիգ. վոր, Զթ. վոյ, վոր կամ իվոյ, իվոր, Հճ. վայ, Ագլ. Գոր. Երեւ. Հմշ. Շմ. Ջղ. Տփ. վէր, Ղրբ. վըէր.—կայ նաեւ վայրի, վայրենի ձեւը, ինչ. Ասլ. վայրընի, Խրբ. վարյէնի, Ղրբ. վրինի՛, իվի՛րի, Գնձ. վրի՛ւնի, վի՛րած «կատաղած», վի՛րու «վայրի» Բլ. վէրու, Ալշ. Մշ. Վն. Տփ. վէրի, Գոր. իվէ՛րի, վէրի, Ղզ. վի՛րու, իսկ Զթ. վէյէ, վէրէ «եղնիկ».—Նոր բառեր են վարդի, վարկեկ, վարնոց, վարտանՙ, վարգու, վարօՙ, վարվարիկ-վերվերիկ:

ՎԱՅՐԱՊԱՆ «ուեր, քարուքանդ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վկ. սուք. էջ 34. «Այնուհետեւ զօրս գումարեալ, զաշխարհն ջանայր վայրապան առնել եւ խոպանացուցանել զգաւառսն Հայոց»։

*ՎԱՅՔԱԲՈՎԹ «անփառունակ, թշուառական». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Առաք. պատմ. էջ 40. «Արդ կարդասցուք զանուն ազգիս մերոյ

վայքարովք, քանզի բարձեալք են փառք յիսրայելէ ըստ ի հնումն ասացելումն։

=Եբր. אִי כָבוֹד i kābōd *յատուկ անուան ըն.* Οὐαἰχαβώθ *(նաև* Οὐαιβαρχαβώθ*) տառադարձութիւնից. բուն նշանակում է «անփառունակ, անպատիւ». հմմտ. Ա. Թագ. դ. 21. «Եւ կոչեցին զմանուկն Վայքարովք... և ասեն. բարձեալ են փառք Իսրայելի յառնուլ տապանակին Տեառն»։—Աճ.*

*ՎԱՆ *«վանտելը, քշելը, դուրս վտարելը» Ոսկ. ամբակ. որից վանել «յաղթելով վրընտել, դուրս քշել» ՍԳր. «հետը կռուիլ» Վրք. հց. Լմբ. պտրգ. վանումն Փիլ. ել. վանիչ Շար. ճնդկավան «հնդիկներին նուաճող» Պտմ. աղէքս. ճանճվան «ճանճ քշելու գործիք», վանողական *(նոր բառեր)*։

=Պհլ. vānītan *«նուաճել, ընկճել»,* vānītār *«նուաճող, ընկճող»,* vānišnih *«նուաճում, ընկճում», զնդ.* van *«հարուածել, նուաճել», սանս.* van, vánati *«յաղթահարել».—պարսկերէնի մէջ կորած է այս բառը. տե՛ս* Horn, *էջ 298։ Այս բառերի միւս ցեղակիցներն են սանս.* vána-, vaní- *«տենչանք, փափագ»,* vánati *«սիրել, փափագել, ցանկալ, ձեռք բերել, նուաճել», զնդ.* vanaiti *«շահել, նվաճել, ցանկալ», լտ.* venus *«սէր, սիրոյ կիրքը»,* Venus *«Սիրոյ աստուածուհին»,* veneror *«կրօնական յարգանք ցոյց տալ, մեծարել», գոթ.* wunan *«հրճուիլ», հբգ.* wunsken, *գերմ.* wünschen, *անգսք.* wȳskan *«փափագիլ», հիսլ.* una *«գոհանալ»,* osk *«փափագ», հին սաքս.* winnan *«կռուիլ», անգսք.* wrᵽerwinna *«հակառակորդ», հհիս.* vinna *«աշխատանք», հբգ.* winna *«կռիւ» են։ Այս բոլորի արմատն է հնխ.* ven-, *որի հիմնական նշանակութիւնն է «ջանալ, ջանք գործ դնել», որից մի կողմից «աշխատիլ, ձեռք բերել, նուաճել» և միւս կողմից «սիրել, ցանկալ»* (Walde 818, Pokorny 1, 259): *Հայ բառը փոխառեալ է իրաներէնից. բնիկ ձեն է* գուն *«ջանք», որ ծագում է հնխ.* von- *կամ* vōn- *ձայնդարձից (տե՛ս Ցաւել.* գուն *բառը). «նուաճել» իմաստը յատկապէս իրանեաններ մէջ ենք գտնում։—Հիւբշ. 243, 494?*

Նախ Böttich. ZDMG 1850, *էջ* 362 *և յետոյ* Arica 88, 434, Wurzelforsch. § 8, Lag. Urgesch. 440, Müller SWAW 38, 586, Justi, Zendsp. 266, *Հիւբշ.* Arm. St. § 261, *Տէրվ. Նախալ. 106 կցեցին սանս. և զնդ.* van *բառի հետ։* Bugge, Etr. u. Arm. *էջ 9 գերմ.* Wunde *«վերք» բառի հետ։ Հիւնք. լտ.* bannire *«վանել»։ Հիւբշ. 243 և 494 կասկածում է բնի՞կ թէ փոխառեալ ընդունելու մէջ, որովհետև իրաներենից դուրս ուրիշ համեմատութիւններ չունի։*

*ՎԱՆ, ի–ա *հլ. (Բուզ. ե. 27. կայ* վանիւ, *յետնաբար նաև* ու *հլ.) «բնակութիւն, բնակարան» Մծբ. 374, 359 (հմմտ. ՀԱ 1911, 748), բայց յատկապէս անեզաբար* վանք *«հիւրանոց, իջևան, օթևան, բնակավայր» ՍԳր. Սեբեր. Եղիշ. «կրօնաւորների մենաստան» Բուզ. Խոր. Զենոբ. որից* վանակից *«բնակակից» Մծբ.* վանական *Ոսկ. մ. ա. 7, 23.* վանատր *Ոսկ. յհ. ա. 5.* վանապան *«կարաւանապետ» Ա. Թագ. ժէ. 22, լ. 24.* վանատու *Ոսկ. մ. գ. 26, Փիլիպ. կամ* վանատուր *Բ. մկ. դ. 2. Ագաթ.* վանիկ *«յարկ, բնակարան» Ոսկ. մ. բ. 25 (յգ.* վանկունք *Թղթ. բարուք. Ոսկ. մ. բ. 25, Փարպ.)* վանեար *Բուզ.* վանեռայք *Բուզ.* վանորայ *Ոսկ. Փարպ.* արգելավանք *Ագաթ.* իջաւան *ՍԳր. (որ և* իջևան *Խոր.)* օթևան *ՍԳր. Փարպ.* շնավանք *Մագ.* վանահայր, վանամայր, վանքապատկան *(նոր բառեր),* վանուհի *«կրօնաւորուհի» (նորագիւտ բառ) Անկ. գիրք Նոր կտ. 393—4, 410 (Սորա վանուհիք էին և ի պոռնկութիւն ընթացան. Վանուհիք էին դոքա, ի պոռնկութիւն ընթացան). տե՛ս նաև* ճարևան:

=Իրան. *wahana *«բնակութիւն» ձևից հմմտ. սանս.* वसन vasana *«բնակութիւն, բնակիլը, մի տեղ օթևանիլը» (* वस् vas *«բնակիլ» արմատից), որ պիտի տար իրան.* *vahana, *ինչպէս որ սանս.* वसन vasana- *«զգեստ, հագուստ» տալիս է զնդ.* vanhana- *«զգեստ» (սանս.* वस vas *«հագնիլ»=զնդ.* vah- *«հագնիլ» արմատից)։ Իրանական բառերս գոյութեան և հայերէնի մէջ ստացած ձեւուրման ապացոյց են [1]) նոյն արմատից* ā *մասնիկով կազմած հպրս.* āwahana->*հյ.*

ιαան (Bartholomae, Altir. Wört. 333). ²) Հյ. ճարևան «դրացի», բուն «բնակակից», որ կազմուած է ճար-<զնդ. haδa- «միասին» +վան բառերից. Հմմտ. ճարազատ, ճարակաշ: Որովհետև ճար- ձևը առանձին գոյութիւն չունի հայերէնում, ուստի ճարևան, ինչպէս և ճարակաշ ու ճարազատ, ամբողջապէս իրանեան բառեր են, և հետևաբար վան իրանեան բառ է։

Brosset JAs. 1834., 369 են հյ. ιաան, սանս. vani, վրաց. vani բառերի հետ։ ՆՀԲ լծ. ιաան, յորմէ և Վան քաղաք։ Böttich. Wurzelfor. 8 արմատը դնում է wan: Lag. Urgesch. 22 vas «բնակիլ» արմատից։ Pictet 2, 240 սանս. vana «անտառ»։ Մորթման, ZDMG 31, 421 սանս. vas «բնակիլ», āvasana «քաղաք» բառերի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 107 սանս. vas, զնդ. vanh, գոթ. visan, vas ձևերի հետ՝ հնխ. vas «բնակիլ» արմատի տակ։ Սրուանձտեանց, Համով հոտով 1884, 63 ճաղաւ համարելով օտար՝ բուն հայերէնը դնում է վան: Հիւնք. վանել բայից։ Müller WZKM 9 (1895), 299 ասում է թէ սխալւում է Հիւբշման, երբ վան դնում է հպրս. wahana=սանս. vasana «բնակութիւն». պէտք է դնել սանս. vana- «անտառ», իբր «վանական տեղ»։ Ըստ այսմ ուղիղ մեկնեց նախ Հիւբշման, բայց ո՞րտեղ. չկայ Arm. Gram.: ՀԱ 1897 նոյ. (կողի վրայ) պրս. ban «պարտէզ, արտորայ» բառից փոխառեալ. Հմմտ. նաև գերմ. wohnen «բնակիլ»։ Մառ ЗВО 22, 67 իբր յաբեթական բառ՝ կցում է հյ. ιաան, բան «գործ», երկրորդ սենակի լեզւով human «քաղաք», վրաց. ubani «գիւղ, հրապարակ», bani «կտուր», dabani, dabay «գիւղ» բառերին։ Իբրև իրանեան փոխառութիւն է ընդունում Meillet REA 9 (1929), 133։ Պատահական նըմանութիւն ունին չերքէզ. wunə «տուն», արաբ. وعن va'n «ապաստարան» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 717), وتك vank «բնակիլ, հաստատուիլ» (անդ. 121) և տփխադ. aгnə «տուն», որ Ч'арая, Объ отнош. абхазск. яз. էջ 21 միացնում է վրաց. vani «տուն» են բառերին։ Pictet, բ տպ. Բ. 310 սանս. vanə «տուն», հրգ. wohnên «բնակիլ են» բառերի հետ։

ԳԻՐ.—Ալշ. Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Մշ. Ննխ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սչ. Սլմ. Տփ. վանՙ, Գոր. Ղրբ. վանՙ, ըվանՙ, Մրղ. վանՙ, ուանՙ, Տիգ. վոնՙ, Մկ. Վն. վանՙ¹, Հճ. Հմշ. Ցղ. վօնՙ, Զթ. վօնՙ, վոնՙ, Ագլ. վունՙ, Սվեդ. վիվունՙ, Ասլ. վանՙ, վա*, Թրքախօս հայերից՝ էնկ. վանՙ (Բիւր. 1898, 865)։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვანი վանի «տուն, բնակարան», სავანე սավանե «վանք, բնակարան», მევანე մեվանե «բնակիչ», უსავანო ուսավանո «անբնակ», დავანება դավանեբա «գաղթել, հաստատուիլ», დავანებული դավանեբուլի «հաստատաբնակ»։— Ըստ Թուրեան, Բիւր. 1899, 799 Տաճկաստանի թուրքերն էլ ունին հայերէնից փոխառեալ fenk «վանք», բայց ի հարկէ իբրև յատուկ անուն տեղւոյ, որովհետև թուրքերը վանք չունին։

ՎԱՆ «բիւրեղ». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են վանի «բիւրեղեայ» Եզնկ. ա. 22 (սեռ. ական վանի ձևով), Սասն. 67 (դուռն վանի «վանակնից շինուած դուռ»), Եփր. արմա. 56 (բց. յականց վանեաց), վանագոյն «բիւրեղագոյն» Ոսկ. ես. 370. վանակն Վեցօր. գ. էջ 50, 51, Շիր. վանեայ «բիւրեղեայ» Ես. ծդ. 12. Ոսկ. ես։

Պատկ. Драгоц. камни, էջ 30 վանակն մեկնում է Վանի (Վան քաղաքի) ակն: Հիւնք. պրս. بانو bānū «փայլակ շէշ». (բառիս ծագումը անյայտ է)։ Կայ նաև արաբ. ونية vaniya, ونات vanāt «մարգարիտ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 953)։

ՎԱՆ «բտում, բեկենի», որից վանի խէժ «բտմի ծառի խէժը, արաբ. ճապատ-ուղատրա» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2861։

ՎԱՆԱԴ «ամսի 14ᵉᵃ օրը». ունի միայն Քաջունի, հտ. Բ. 101, հտ. Գ. 226։

ՎԱՆԱԿ «աշխարհների մեծ հօտ». ունի Քաջունի, հտ. Բ. 101, հտ. Գ. 226։

Վանակ տե՛ս Վականակ։

ՎԱՆԳ «ոսկոր». նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Տիմոթ. կուզ, էջ 37 և 282. «Տեսցեն զվանգս մարդկան՝ յանցաւորացն». առնուած է Ես. կգ. 24 համարից, որ մեր Ոսկեդարեան թարգմանութեան մէջ այսպէս է. «Եւ տեսցեն զոսկերըս մարդկան առ ի յանցուցելոց» (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր Տիմոթ. կուզի մէջ, էջ 99)։

*ՎԱՆԳ կամ ՎԱՆԿ, ի հլ. «հնչիւն, ձայն» Նիւս. բն. Մագ. Նար. «հեգ» Թր. քեր. «երգի եղանակ» Արծր. «երաժշտական մի խազ» ԱԹ. որից վանգել «հնչել» Երզն. քեր. Իրեն. առ Լեհ. վանգիւն Արծր. վանգանալ Քեր. քերթ. երկվանկ Երզն. քեր. երկավանգ Փիլ. լին. եռավանգ Փիլ. լին. շարավանգել «ձայնակցիլ» Շիր. փափկավանկ ՑՀ. կթ. Նոր գրականում գործածական է միայն վանկ «հեգ» ձևով, որից նոր բառեր են վանկական, վանկատութիւն, վանկաբաժանում, ևն։

=Պհլ. ‎ڤانگ‎ vāng «ձայն, աղաղակ», մանիք. պհլ. ‎ואנג‎ vāng (Salemann ЗАН 8, 71), պազ. vāng «ձայն, աղմուկ», vagined, vagīned «ճչում, ճռւում է», պրս. ‎بانگ‎ bāng «ձայն, հնչիւն», bāngīdan «ձայն տալ», բելուճ. gvānk' «արձագանք, գոչիւն, հնչիւն», քրդ. bank կամ vank, զազա veng, veiñ «ձայն, աղաղակ, միւէզզինի կոչը» (Horn § 177)։—Հիւբշ. 243։

ՆՀԲ պրս. պանգ, լծ. լտ. vox: Müller SWAW 38, 576 և 39, 404 պրս. bāng, քրդ. veng, փարսի vāng: Justi, Zendsp. 263 զնդ. vač արմատի տակ՝ վերի ձևերի հետ։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 73 պրս. bāng ևն։ Տէրվ. Նախալ. 105 հնխ. vak «գոչել, խօսիլ» արմատի տակ՝ սանս. զնդ. vač, լտ. vocare, vox, պրս. bāng, āvāz ևն բառերի հետ։ Հիւնք. պրս. պանկ:

ԳԻՒ.—Շմ. վանգ-վանգ «հեգել». օր. Այրբեն-գիմը պրծալ ա, վանգ-վանգ ա սօրվում։

ՎԱՆԳԱԼԱՐ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. ամբակ. (տպ. Լմր. ժբ մարգ. էջ 156), որ մեկնելով Ամբակում մարգարէի Գ. 9. «Ձարթեաւ աղեղն քո, ընտրս կապարճից քոց արբեցուցեր» հատուածը, ասում է. «Ձարթնութիւն՝ եռօրեայ յարութիւնն ասէ. և զի աղեղնաւորեալ յԱստուծոյ ի վանգալարի՝ պրկման ձեռին իւրոյ շարժեաց զամուրս Բելիարայ»։ Թուի թէ բարդ բառ է, կազմուած լար բառով, որով վանգ «աղեղ»։

ՎԱՆԴ. արմատ առանձին անգործածական, «հալածել, վանել, աւերել» նշանակութեամբ. որից վանդել «հալածել, վանել» Պիտ. «բռնել» Իրեն. հերձ. էջ 182 (գրուած է երկիցս վանգել. ուղղել. այսպէս՝ ըստ Վարդանեան ՀԱ 1910, էջ 306), վանդիլ «հիւանդութեամբ կամ ցաւով բռնուիլ» Ոսկ. մ. բ. 15. վանդումն «հալածում, աւերում» Պիտ. անվանդ «անպարտելի» Իմ. ե. 20 (փխ. անվկանդ), եինաւանդ «աւերիչ» Ոսկ. ես. 97. եինաւանդութիւն «թալան» Ոսկ. ես. 81։

ՆՀԲ վանդել և վանդակ կցելով իրար՝ դնում է «լծ. հյ. պնդել, պրս. պէնտ, երբ արմատ բառիս եիւանդ, որպէս և պրս. վէնտ է աշխատութիւն, տարժանումն»։ Bugge, Etr. u. Arm. էջ 7 եւրոպ. vanϑ «մահուան աստուածուհին» և KZ 32, 27 սանս. bandh=գերմ. binden «կապել» բառերին ցեղակից. վ ձայնի անկանոնութեան համար ենթադրում է ni- մասնիկով nibhṇdho-> *նվանդեմ նախաձևը, որից ն-ի անկումով էլ՝ վանդել: Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գր. 208 վանդակ բառի հետ պրս. band «կապել»։ Հիւնք. վանել բայից։ Bugge, Lyk. Stud. 1, 11 կարիական βανδα «յաղթանակ»։ Scheftelowitz BB 29, էջ 21, 43, 62 կցում է գոթ. wunds «վիրաւոր», յն. γατάλαι «վէրք» և ἄτη «պատուհաս» բառերին։ Ցիշում է Pokorny 1, 212 հնխ. u̯en- «զարնել, վիրաւորել» արմատի տակ և մերժում վ-ի պատճառաւ։ Կապ չունի պհլ. ‎ونيتن‎ vānītan, մանիք. պհլ. ‎ואניד‎ vānīdan (ЗАН 8, 71) «հարուածել, յաղթահարել», որ է հյ. վանել:

*ՎԱՆԴԱԿ, ի-ա հլ. «թելից, ճիւղերից, շուանից, ուռից, երկաթից հիւսուած որևիցէ բան. ինչ. ցանց, վարմ, ուռկան» ՍԳր. «կասկարայ» Եղ. լ. 3. լէ. 16, «զամբիւղ, կողով» Գծ. թ. 25, Բ. կոր. ժա. 33. «վանդա-

կապատ, ճաղեր» Պտմ. աղէքս. «վերնատուն» Ճառընտ. Վրք. հց. (գրուած է վանդանակ Պտմ. աղէքս.), որից վանդակել «կապել» Եզնկ. խէ. 24, «զօրք հաւաքել» Բուզ. դ. 11 (այս բառը Հ. Գ. Նահապետեան, Բազմ. 1906, 398 ուղղում է բովանդակել), «կողովի մէջ դնել» Ճառընտ. վանդակագործ ՍԳր. վանդակակապ Ա. մկ. զ. 37. Եփր. մն. 469. ունինք նաև ճռավանդ «կրակի կասկարայ» Նորագիւտ բ. մնաց. դ. 16, որ ցոյց է տալիս թէ պարզ արմատն է վանդ «կապել կամ հիւսել»։

=Պհլ. *vandak ձևից փոխառեալ, ինչպէս ցոյց են տալիս հյ. բառի նախաձայնը և -ակ վերջաւորութիւնը։ Բառիս արմատն է *vand, որ ծագում է հնխ. uendh- «ոլորել, հիւսել» արմատից և որի բնիկ հյ. ներկայացուցիչն է գինդ (ցեղակից միւս ձևերը տե՛ս անդ)։ Ո՛չ պահլաւերէնի և ոչ էլ իրանեան որևէ բարբառի մէջ չէ պահուած այս արմատը և միայն հայերէնն է, որ ապացուցանում է նրա երբեմնի գոյութիւնը։ Պարսկերէնում հնխ. uendh->իրան. *vand պիտի դառնար band, որով և շփոթուէր ու միախառնուէր հնխ. bhendh->պրս band «կապել» նոյնաձայն և մերձանիշ արմատի հետ։ Եւ թերևս այս շփոթման պատճառով է *vand արմատի կորուստը պարսկերէնում։ Սակայն կայ պրս. بندك bandak «բամբակի քուլայ՝ մանելու համար», որ պրս. بند band< հնխ. bhendh «կապել» արմատից աւելի պրս. *band<իրան. *vand<հնխ. uendh- «հիւսել, ոլորել» արմատն է ցուցահանում։—Աճ.

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 169 վանդակ հանում է պրս. بند band «կապ» բառից։ ՆՀԲ տե՛ս վանդել։ Տէրվ. Մասիս 1881 մայիս 11 գոթ. vidan «կապել, մանել», զնդ. vadh «հագցընել»։ Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գրակ. 208 պրս. band «կապել» բառից։ Հիւնք. վանել բայից։ Կուրտիկեան, Արևելք № 4185 սանս. բանդ, պրս. պէնտ «կապել»։ Scheftelowitz BB 29, էջ 21, 43 և 62 գոթ. windan, գերմ. wenden «դարձնել» բայերի հետ իբրև բնիկ հայ։ Պատահական նմանութիւն ունի իրան. վախի բարբառով vandak «կապել»։

ՎԱՆՁՆԱՏ «մի տեսակ պանիր» Վստկ. 220—221 (հինգ անգամ գործածուած՝ առանց ձեռագրական տարբերութեանց. ուստի յայտնի չէ ինչո՞ւ ՆՀԲ հակառակ սրանց և արդի գաւառականների վկայութեան՝ գրում է վարձնատ. ունի նաև վարձն, վարձնտեր՝ առանց վկայութեան)։

ԳԻՌ.—Ըստ ՆՀԲ վանծնատ, որ դարձել է Ախց. Ախք. Բբ. Կր. վազնատ, Հմշ. վօզնադ (վերջինիս մէջ օ ցոյց է տալիս որ նախաձևն է վանձնատ)։ Շատ հետաքրքրական ձև է մածնատ, որ յիշում է Բիւր. 1900, 325 բ և որ ցոյց է տալիս թէ բառը կազմուած է մածուն+նատ ձևերից։ Ձևափոխութեանց շարքը կարելի է ներկայացնել հետևեալ ձևով. [1]) մածնատ, որից ն կրկնելով նախորդ վանկում (նախասութիւն), [2]) մանծնատ, որից մ-ն ձայների տարանմանութեամբ, [3]) վանծնատ, որից էլ նծ բաղաձայնից առաջ դառնալով զ՝ [4]) վազնատ (հմմտ. բնձկալ>բզկալ)։ Տե՛ս և տակը փոխ.—Աճ.

ՓՈԽ.—Լազ. vaznaki «թելպանիր» (փոխառեալ է հայերէնից նծ, նձ>z ձայնափոխութեան պատճառաւ), վրաց. ანძლატი անձլատի «творогъ» ըստ Ջուբինով[2] 40 (ուր լ յառաջանում է ն-ից տարանմանութեամբ, փխ. *անձնատի)։ Բայց ի՞նչ կապ ունին թրք. գւռ. մինձի, լազ. մինջի, հյ. գւռ. Տր. մինձի «թելպանիր»։

Վաշախ, Վաղաղ են տե՛ս Ասղակ։

*ՎԱՇԽ, ի հլ. (յետնաբար նաև ու, ա հլ.) «անիրաւ և չափից աւելի տոկոս» ՍԳր. Ոսկ. յհ. բ. 36. որից վաշխել «վաշխ առնել» Կանոն. էջ 113. Երզն. մաթ. 409. Վրք. հց. բ. 163. վաշխավաճառ Մծբ. վաշխառ «առնուած վաշխը» Աթան. 448. վաշխառու Կանոն. Լմբ. առակ. վաշխատու Կանոն. վաշխածողով Մանդ. վաշխամփոփ Եւագր. 133։

=Պհլ. vaxš «դրամի բերած տոկոսը». բուն նշանակում է «յաւելուած, յաւելում, մեծանալ», հմմտ. պհլ. vaxšītan «մեծանալ»,

vaxšišn «մեծանալը, մեծութիւն», զնդ. 𐬬𐬀𐬑𐬱𐬀𐬌𐬙𐬌 vaxšaiti «աճեցնել», uxšyeiti «աճիլ»; սանս. वक्ष् vakš वक्षति vakšati, वक्षयति vakšayati «աճեցնել»։ Սրանց նախաձևն է հնխ. aveq-s, որ աճած է aveg-, aug- «աճիլ» պարզական արմատից, որի միւս ցեղակիցները տե՛ս աճել. Հայերէնի մէջ բնիկ ձևն է աճել։— Հիւբշ. 243։

ՆՀԲ վրաց. վա՛սխի և վա՛խշի։ Տէրվ. Altarm. 24, Մասիս 1881 ապրիլ 30, Նախալ. 105 իբր բնիկ հայ կցում է վերի ընտանիքին՝ հանելով հնխ. vag, vaks արմատից։ Ուղիղ մեկնեց Հիւբշ. ZDMG 46, 329, Բրգմ. ՀԱ 1892, 355։ Հիւնք. բաշխել բայից։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვასხი վասխի, ⌈ვახში վախշի «ապօրինի տոկոս», ვასხება վասխեբա «փոխ տալ, դրամը տոկոսի դնել», სავახშე սավախշե «պարտք», მოვახშე մովախշե, მევახშე մեվախշե «վաշխառու», ვასხებითი վասխեբիթի «փոխադարձ»։

ՎԱՇԽԻՆ «խօսակից կամ ասացդ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 296։

ՎԱՇԿՈՒՆ «մի տեսակ թռչուն». ունի միայն Քաջունի, Գ. 226։—Արդեօք բաշկո՞ւլ։

Վաշոր «բաղջտակ, acorus calamus կոչուած բոյսը». ունի միայն Քաջունի, Գ. 226.—անշուշտ այլ ընթերցուած հյ. բաշխ (որ և վաշ, պրս. վաժխ) հոմանիշ ձևի։

ՎԱՇՏ, ու հլ. (յետնաբար ի հլ.) «մի դրօշակի տակ եղած մի խումբ զօրք» Բուզ. Խոր. որից վաշտանալ «վաշտերի բաժանուել» Ագաթ. վաշտիկ «զինուոր» Օրբել. վաշտական «զինուոր» Բուզ. 198. Խոր. Բ. խզ. վաշտկութիւն ՑՀ. կԹ. առ լեհ.։

=Փոխառեալ պէտք է լինի պհլ. *vašt «զօրագունդ» նշանակող մի բառից. այսպիսի բառ չէ աւանդուած իրանեան գրականութեան մէջ, բայց կայ պհլ. gast (հին vašt) «դարձած», vaštan «դառնալ», որ իրանեան rt>št ձայնափոխութեան հիման վրայ յառաջանում է vaŕtītan, gartītan «դառնալ», vartišn, gartišn «պտոյտ, շրջան», սանս. vart, vartate «դառնալ», պրս. كرديدن gardīdan «դառնալ, շրջագայիլ, պտուտկիլ», كاشتن gāštan «դարձնել», كردنه gardana> գրտնակ (=լտ. verto «դարձնել», հին բարձր գերմ. werdan, գերմ. werden «դառնալ, լինել», ռ. вертеть «դարձնել, պտտցնել, շրջել, ծակել», вертел «շամփուր», լիթ. verčlu, veŕsti «դարձնել» են) բառից։ Բոլորի արմատն է հնխ. vert- «դառնալ, դարձնել» (Pokorny 1, 274, Horn § 886)։ Առհասարակ «խումբ» նշանակող բառերը կապ ունին «բոլորակ» գաղափարի հետ. ինչ. գունդ, պար, գումարտակ, ճամբար («ամանեակ. 2. բանակ» <պհլ. čambar «շրջանակ»), տճկ. րօփ, լտ. circulus, ֆր. cercle, ռուս. кругъ, кружокъ, որոնց հետևողութեամբ նաև աշխ. շրջան «կլորակ, բոլորակ. 2. խումբ մարդոց»։—Աճ.

ՆՀԲ լծ. լտ. vexillum «դրօշ», veles velitis «թեթևազէն զինուոր»։ Հիւնք. էջ 168 վաշխ բառից։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვაშტი վաշտի «ձիաւոր զինուոր, հեծեալ» Օր. իա. 1։

ՎԱՉ, ի հլ. «սայլ, մանաւանդ վրան մորթով ծածկուած» Ոսկ. մ. գ. 16. Ղև. ժա. էջ 39, 40, որ և վաչէ «նոյն նշ». Ասող. Սիմ. ապար. 31. որից վաչկատուն «վրանաբնակ, թափառաշրջիկ, սայլերի մէջ բնակող քոչուոր» Բուզ. գ. 7 (ենթադրում է արմատական *վաչիկ ձևը)։

Տէրվ. Նախալ. 106, 124 սանս. vāha, յն. ὄχος, հսլ. vozŭ, լտ. vehiculum (աւելացնել նաև լտ. vehis, յն. ἔχος, հիսլ. vagn, լիթ. vežìmas, հիոլ. fon) հոմանիշների հետ հնխ. vagha- «սայլ» բառից. արմատը vagh «երթալ»>հյ. վազել, վաչ, որից վաչ։ Հիւնք. լտ. vectura «սայլ»։ (Այս բառերը ըստ Նոր լեզուաբանների ծագում են հնխ. veg'h «վարել, քշել, կառքը վարել» արմատից, որի վրայ տե՛ս վազ բառի ստուգաբանութեանց պատմութեան մէջ. Հայերէն բառը ընդհանրապէս նման է հնչում, բայց մանրամասնութեանց մէջ ո՛չ իբր բնիկ կարող է յարմարուիլ և ոչ իբր փոխառեալ բառ)։

ՎԱՌ «վառած, փայլուն» Ոսկ. յհ. բ. 4. Խոր. Տաղ. «բորբոքում, այրել վառելը» Նար. տաղ. Շնորհ. այբուբ. որից վառել «այրել, բռնկցնել» ՍԳր. Եզն. Ոսկ. ես. Եփր. ծն. վառիվառ Լաստ. վառ ի վառեալ Նար. տաղ. վառ ի վառեան Տաղ. վառումն Եղիշ. վառարան Շար. վառվառիլ Յայսմ. բոցավառեալ Ոսկ. լուս. լուսավառ Խոր. Հռիփ. կրակավառ Գնձ. նուավառ Վրք. հց. չահավառ Մաշտ. վառվառուկ «մի տեսակ բոյս. alyssum alpestre L» (ըստ Տիրացուեանի, Contributo § 156)» Գաղիան. բժշ. (տե՛ս ապուսան բառի տակ)։ Միջնադարեան ձև է վառչիլ Մխ. բժշ. 70, 90, Վրդ. առ. 333։ Նոր բառեր են լապտերավառ, վառելափայտ, վառվռուն, խանդավառ են։

=Բոլորովին նոյն է հնչում կամիս. war «վառել» բառի հետ. բայց ըստ որում հյ. նախաձայն վ-ով բառերը ընդհանրապէս բնիկ չեն, ուստի և վառել պիտի լինի փոխառութիւն կամ կամիսական ընտանիքից և կամ իրանեան համազօր մի բառից։ Կամիս. war «վառել» բառին նման են հսլ. vrěti «եռալ», variti «եփել», varŭ «տաքութիւն», լիթ. vìrti, լեթթ. vir't «եփել», ռուս. варить «եփել», варенie «եփում, եփ, կերակուր», вар «խորշակ, եռացած ջուր, արեգական տաքութիւն» են։ Այս բառերը ոմանք դնում են առանձին հնխ. ver «եփել» արմատի տակ, ուրիշներ հնխ. ver «խոնաւութիւն, թաց» արմատին են միացնում, իբր թէ ջրի հոսելու, բխելու, եռալով դուրս ժայթքելու գաղափարից (Berneker 334, Boisacq 729, Pokorny 1, 268—9):—Աճ.

ՆՀԲ լծ. նուր, այրել, յն. πῦρ, լտ. uro, ardens: Lag. Urgesch. 241 հսլ. wariti «եփել»։ Pictet 2, 263 պրս. war, warazm. warāγ և հսլ. wariti «եփել» են։ Տէրվ. Altarm. 51 or, վաղ են բառերի հետ՝ կցում է սանս. uš «այրել», uša «փայլուն» են բառերին: Canini, Et. étym. 27 սանս. vīra «պղպեղ» բառի հետ։ Հիւբշ. Arm. Stud. § 262 հսլ. vrěti «եռալ», variti «եփել», varŭ «տաքութիւն», լիթ. vìrti «եփել» բառերի հետ իբր բնիկ հայ։ Տէրվ. Նախալ. 106 հնխ. var «վառել, եռալ» արմատի տակ, հմմտ. գոթ. varmjan «տաքացնել», vulan «եռալ», լիթ. vìrti «եփել», յն. ատտ. ἀλέα «տապ», սանս. ulkā «հրբոցեհ», լտ. Vulcanus «Հրոյ դիք»։ Müller WZKM 9, 297 գոթ. varmjan, գերմ. warm «ջերմ», պրս. var «տաքութիւն» են։ Bugge, Etrusk. u. Armen. 77 ետրուսկ. verse «կրակ»։ Bugge KZ 32, 56 մերժում է համեմատել հսլ. vĭrją են բառերի հետ՝ իրարից տարբեր համարելով «վառել» և «եփել» նշանակութիւնները—Հիւբշ. 494 նոյնպէս անապահով է համարում։ Հինք. վարանել բայից։ Յակոբեան, Բանաս. 1900, 37 զնդ. haurva, արաբ. վուռէ, վառ են։ Patrubány IF 14, 60 լտ. vēr, յն. ἔαρ «գարուն» բառերի հետ է կապում։ Scheftelowitz BB 29 (1905), էջ 42 սանս. varḁu «արև», varṇi «ոսկի», հսլ. varŭ «տաքութիւն», variti «եփել» բառերի հետ իբր բնիկ հայ։ (Մերժում է Pokorny 1, 269, որովհետև հնխ. ṷ տալիս է հյ. գ)։ Սազըզեան ՀԱ 1909, 335 սումեր. bar, թրք. parlamaq «փայլել», Karst, Յուշարձան 401, 403 սումեր. bar «փայլել, փայլակ, արեգակ», 408 սումեր. ur «տաքութիւն, կրակ, այրել»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 367 փառք բառից! Մարտիրոսեան ՀԱ 1924, 458 համ. (կամիս). var «վառել»։ Նոյնը անկախաբար Աճառ. Նորք 1925, № 5, էջ 393։ Scheftelowitz KZ 53 (1925), էջ 269, 252, 255 ալբան. valε, հյ. փոլ, մրգ. walm, հսլ. varŭ «տաքութիւն», պրս. var «տաքութիւն», սանս. varḁu «արեգակ», urváśī «առիփ»։ Պատահական նմանութիւն ունին արաբ. ورى varī «բոցավառել» (Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 946), وار vār «կրակ վառելու համար օջախ պատրաստել» (անդ, Բ. էջ 137)։ Տե՛ս և վառել «կպցնել»։ Կամիս. war «այրել» ձևին է կցում նաև Benveniste BSL 33, № 99, էջ 136 և դնում հնխ. wer-s- արմատից, առանց անդրադառնալու թէ նախաձայն w տալիս է հյ. գ։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սչ. վառել, Ախց. Երև. Կր. Մրղ. Նխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Տիգ. վառէլ, Ագլ. Ջթ. Խրբ. Շմ. Սվեդ. Տփ. վառիլ, Ասլ. վառէ՝լ, Սլմ. Վն. վոռել, Մկ. վոռիլ, Հճ. վարել, Համշ. վառուղ (բայց Ագլ. վօռ «վառ, վառուած»)։ Թրքախօս հայերից՝ Ատն. վառ «բոց»։ Նոր բառեր են վառման, վառոտել, վառուկ, վառվռիլ, վառվռի տալ, վառf են։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვარვარი վարվարի «վառ ի վառ փայլիլ, բոցավառիլ, առանց ծուխի վառիլ»։

ՎԱՌ «զինուիլ». արմատ առանձին անգործածական, որից վառել «զինել, զրդռել, կռուի պատրաստել» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 8. վառիլ «զինուիլ» ՍԳր. վառելիf «զէնք, զրահ» Ճառընտ. վառեալ «զինուած» ՍԳր. վառեցուցանել «սպառազինել» Բ. մկ. դ. 40. Եփր. յես. զրահավառ Մծբ. վառուած «սպառազինութիւն» Ոսկ. հռովմ. 65։—Հմմտ. նաև ստորև վառել «կպցնել» նշանակութեամբ։

Pictet 2, 225 սանս. varman են։ Justi, Zendsp. 268 զնդ. var «ծածկել, պահպանել», 258 vairi «զրահ»։ Եաղըճեան, Արևելք 1884 հոկտ. 17 var «ծածկել» արմատից։ Հիւբշ. 494 անապահով է գտնում համեմատել զոթ. varjan, գերմ. wehren «արգիլել» բառերի հետ։

ՎԱՌ (ի հլ. յետնաբար) «թագաւորական քօղ» Բուզ. Ե. 38. ՅՀ. կթ. 181. «դրօշակ» Ուռհ. Մաշտ. ջահկ. որից խաչվառ «եկեղեցական խաչանիշ դրօշ» Մաշտ. (չունին ՆՀԲ և ԱԲ), որ է գռ. խաչալէմ (կազմուած հյ. խաչ +արաբ. علم ʻalam «դրօշակ» բառերից)։

=Հայ պրս. بار bār «քօղ», որ եթէ ծագում է պհլ. *vār ձևից, հայերէնը պէտք է սրանից փոխառեալ համարել։—Հիւբշ. 243?

ՆՀԲ վառ «փայլուն» բառից է ուզում հանել։ Lag. Arm. Stud. § 2096 պրս. bār, որ յիշում է Հիւբշ. կասկածով։ Գ. Փառնակ, Անահիտ 1903, էջ 39 պրս. farr «պերճութիւն», farri kayāni «շուք արքայական» (հյ. փառf բառն է և կապ չունի այստեղ)։ Karst, Յուշարձան 40ⁱ, 403 սումեր. bar «պատուի պատմուճան»։ Հացունի, Հայ դրօշները, էջ 8 վառ «դրօշ» համարում է վառել «զինել» բայից, ինչպէս եւրոպական arma «զէնք» և «զինանշանք»։ (Սխալ է, որովհետև վառ նախ նշանակում էր «քօղ» և յետնաբար միայն «դրօշակ» նշանակութիւնը ստացաւ։ Սակայն Հացունի Բուզ. Ե. 38 «Եւ թագաւորն Պարսից տանել թագ և պատմուճան, և զվառ թագաւորացն՝ տիկնոջն Զարմանդխտոյ» հատուածի մէջ վառ հասկանում է «դրօշակ»)։

ԳԻՌ.—Սչ. խաչվառ։

*ՎԱՌ «երաժշտական մի եղանակ. երրորդ կողմ, ԴԿ» Քերթ. եկեղ. Ուռհ.։

=Յն. βαρύς «ծանր», որ երաժշտական լեզուով նշանակում է «բամբ ձայն, ցածր ձայն», իբր հակառակը՝ ὀξύς «սուր, զիլ, բարձր» և μέσος «միջին» ձայների. որից նաև βαρύτονος «baryton» (Bailly 350ա, Sophocles 300)։

Հներից Քերթ. եկեղ. մեկնում է «Իսկ կողմն նորին՝ բերկրալից ձայն, որ և վառ իսկ կոչի. այսինքն խիստ ձայն»։ Վերի ձևով մեկնեցին ՆՀԲ և Հիւնք.։

Վառապան տե՛ս Վարապան։

ՎԱՌԵԱԿ (կամ վառեկ) «հաւու ձագ՝ քիչ մը մեծցած (ԱԲ), մանաւանդ էգը (ՀՀԲ).» չունի ՆՀԲ։

=Սրա հետ նոյն են վրաց. ვარია վարիա «ընտանի թռչունի ձագ, հաւի վառեակ», քրդ. firik «վառեակ», արև. թրք. فریك ferik «թռչնիկ». բայց յայտնի չէ թէ ո՛րը որից է փոխառեալ։—Աճ.

Հիւնք. արաբ. فاره fāra «մուկ» բառից է հանում։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 122։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. فرخ farx «վառեակ, անսասունի ձագ, ծառի ընձիւղ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 552)։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. վառէկ, Ալշ. Խտջ. Մշ. վառեգ, Մրղ. վառէկ՝, Համշ. Նխ. Սեբ. վառէգ, Ասլ. վառէգ (վառէ*, վառէյ), Խրբ. վառէf՝, Վն. վոռէկ, Սլմ. վոռէկ՝, Երև. Ջթ. Սվեդ. վառիգ, Շմ. վառիկ՝, Տփ. վարիկ, Մկ. վոռիկ, Ջղ. վառնէկ։ Ունինք նաև փխբ. վառեկ Ոզմ. (ծծկ.) «հարս», վառեկ աղջիկ

Շլ. «9—12 տարեկան աղջիկ», վառնկիլ Արբ. «տունկերի թփաւորուիլ՝ աճիլ զարգանալը»։

ՎԱՌԵԼ «կպցնել, կապել, փակցնել». անստոյգ բառ, որ երկու անգամ գործածում է Ոսկ. ես. 40. «Յորժամ կին մարդ զամենայն ինչ զառնն առեալ՝ զանդամօքն վառիցէ, տառապանք են առնն և ընչիցն ծախք և թշնամանք՝ կնոջն անուղղայ զարդարանքըն։ Զի յորժամ զոսկի ի գլուխ և յականջս և ի բազուկս վառիցէ, կարճին այնուհետև ձեռք առնն յողորմութիւնս առնելոյ և ի սնանկացըն խնամածութենէ»։ Այս հատուածների մէջ կա՛մ թարգմանիչը չարաչար սխալած է յն. ἅπτω «վրան կապել, վիզը անց կացնել» բառը շփոթելով ἅπτω «վառել, բորբոքել» բայի հետ և կամ թէ իրօք հյ. վառել ունի «կապել, կպցնել» նշանակութիւնը։ Վերջին սպարագային հյ. վառել «զինել, զէնքերը վրան կապել» և վառել «այրել, բորբոքել» կարող են դառնալ նրա երկրորդական առումները. հմմտ. գւռ. բռնել և բռնկիլ, կպիլ «կրակը բռնել, բորբոքիլ», կպցնել «վառել», կպչան, փակոց «բռնկցնելիք, մարխ»։

ՎԱՌՆԻԿ «մերձաւոր, մօտիկ մարդ». յիշուած է Հին բռ. հոմանիշների մի շարքի մէջ. «մերձ, հուպ, դրացի, առաջի, վառնիկ». ունի միայն ՆՀԲ. չեն յիշում ՋԲ և ԱԲ։

Վառօղ տե՛ս Բարութ։

ՎԱՍԵԼ, անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Պիտ. 578. «Առից վասեցից զծերութեանս միտս իմաստից կորովիւք», ՆՀԲ մեկնում է «վարսել, հարստել, լծ. յն. βάσις «խարըսխումն»։

*ՎԱՍԻԼԻՈՍ «թագաւոր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 296։

=Յն. βασιλεύς «թագաւոր», որի ծագումը անստոյգ է դեռ (Boisacq, էջ 115)։—Աճ.

*ՎԱՍԻԼԻՍԿՈՅ «արքայիկ օձ, քարբ» Վրք. հց. բ. 379 (երկիցս)։

=Յն. βασιλίσκος՝ նոյն նշ. որի համաձայն վերի բառն էլ պէտք է ուղղել վասիլիսկոս. աւելի ընդարձակ տե՛ս բասիլիսկոս:

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ։

*ՎԱՍՄԱ «նիլի՝ լեղակի ներկ» Կամրկ. «մի տեսակ օծանելիք կամ ներկելիք» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2866։

=Պրս. vasma «տերեւն լեղակի, զոր կանայք Պարսից ծեծեալ և եռացուցեալ, այնու սևացուցանեն զյօնս իւրեանց. նաև զսպիտակացեալսն ի հերաց՝ նովին ներկանեն» (ԳԴ), արաբ. vasma «լեղակի ներկ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. էջ 575). սրանցից էլ վրաց. ვასმა բասմա «մազի սև ներկ»։—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տպուած է ՀԱ 1908, 124. նոյնը յետոյ Նորայր ՀԱ 1925, 307։

*ՎԱՍՆ «համար, պատճառաւ. 2. միջոցաւ, շնորհիւ» ՍԳր. Ոսկ. են. սրանից են վասն զի «որովհետև, որպէս զի» ՍԳր. Ագաթ. վասն է՞ր «ինչո՞ւ», վասն այնորիկ, վասն որոյ են։ Միջին հայերէնում բառը դարձած էր վանց. ինչ. Կոստ. երզն. 135, 138. Անսիզք 13, 19 են։

=Պհլ. *vasn ձևից. հմմտ. սողդ. wásᵊn «վասն, պատճառաւ», մանիքէական պհլ. (հիւս.-արևմ. բարբառ) וסנאד vasnād «պատճառաւ, համար» (Salemann, ЗАН 8 (1908), էջ 76), հպրս. vašna «շնորհիւ կամ ըստ կամաց, կամօքն», զնդ. vasna «ըստ կամաց», փոխառութեամբ զնչ. vaš «վասն», vašosi «վասն է՞ր»։ Հին պրս. արձանագրութեանց մէջ սովորական բանաձև է vašna Auramazdaha «կամօքն (կամ շնորհիւն) Արամազդայ»։ Այս բառերի այլ ցեղակից ձևերն են սանս. वश् vaç (ներկ. vá-çmi) «ուզել, ցանկանալ, կամիլ, փափագիլ», uçant- «կամաւ, կամովին», զնդ. vas «կամենալ», vasmi «կամիմ», vasah- «կամք, փափագ, ցանկութիւն», յն. ἑκών «ըստ կամս, ազատակամ», ἄκων «ակամայ, հակառակ իր կամքին», ἕκητι «շնորհիւ, ի շնորհս, ի կամս, վասն, պատճառաւ», ἕνεκα (ἕνϝεκα) «պատճառաւ» են։ Այս բոլորի արմատն է հնխ. vek´- «փափագել, ցանկանալ», որ բնիկ լինելու պարագային պիտի տար հայերէնի մէջ *գես ձևը (Pokorny 1, 244, Boisacq 236—237):

Ուղիղ համեմատեց նաև Եւրոպա 1849, էջ 200, որ կցում է հպրս. vasna, vaśna *ձևերի հետ։ Նոյն իրանեան և սանս. ձևերի հետ են միացնում* Böttich. ZDMG 1850, 362, Lag. Urgesch. 548, Justi, Zendsp. *էջ 271։—Հիւբշ.* Arm. Stud. § 263 *իբր բնիկ հայ կցում է նոյն բառերին։ Բնիկ է ընդունում նաև Տէրվ. Նախալ. 105՝ իբր հնխ.* vaç, vask *«բաղձալ» արմատից։ Հիմք. յն.* φάσις *«բան, ասացուածք» բառից։ Բառիս ծագման վրայ վիճում են մի կողմից* Bugge KZ 32, 56, BB 17, 93, Meillet, Rev. crit. 1897, *էջ 388 (հյ. Թրգմ. Բազմ. 1898, էջ 119) և* Pedersen, *Նըպաստ էջ 2, որոնք նախաձայն* վ-*ի, միջին* ա-*ի և նշանակութեան պատճառաւ իրանեան փոխառութիւն են համարում հայերէն բառը, և միւս կողմից Հիւբշ.* Arm. Gram. 494 *և* IF Anz. *10, 46, որ բնիկ է համարում, առարկելով թէ իրանեան* vašn *ձևը պիտի տար հյ.* *վաշն *և ո՛չ թէ* վասն: *Վճռական մեկնութիւնը տալիս է* Meillet MSL *17, 354 նորագիւտ մանիքէական գրուածքների մէջ գտնելով իրան.* vasn- *ձևը, որից ուղղակի փոխառեալ է հայը։*

ԳԻՌ.—Ջթ. վանց, *Մշ.* վասն *«համար»։*

ՎԱՍՊԱՏՄԵԼ *«զանգիտել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 296։*

*ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ *«ազնուական». հազուագիւտ գործածութեամբ բառ, որի սակաւաթիւ օրինակներն են՝* վասպուրական ճամարակար *«ազնուականների հարկահաւաք» Սեբ. էջ 48,* վասպուրական գունդ *«ազնուականների բանակը» Սեբ. 45.* կողմն վասպուրական գնդին *«ազնուականների նահանգը» Սեբ. 45. (այս բառով Սեբէոս հասկանում է Վասպուրականը, որ դեռ այս անունը չունէր Ե դարում. առաջին անգամ Խորենացին է գործածում* Վասպուրական՝ *իբրև նահանգի յատուկ անունը, որ այնուհետև սովորական դարձաւ և անցաւ նաև օտարներին. հմմտ. արաբ.* Basfurraǰān, al-Basfurjan), վասպուրականագոյն *«ազնուականագոյն, առաւել ազնուական» Գիրք Թղ. 170 (Աստուած զարքայից արքայ անմահ արասցէ, և զքեզ, Տէ՛ր, աւելի տերանց վասպուրականագոյն արասցէ զաւակաւդ հանդերձ)։*

=Պհլ. vāspuhrakān *«Սասանեան պետութեան ազնուականների բարձրագոյն դասակարգը կամ ամէնից ազնուական եօթը ընտանիքների անդամները»։ Նոյն բառը դարձել է սոգդ. նորագիւտ մի հատակոտորի մէջ* vīśpušī *«ժառանգ» (տե՛ս* Jackson IF 25, 181): *Ծագում է* vāspuhr *«աւագ» բառից, որից փոխառեալ է ասոր.* ܘܣܦܘܪܐ vaspurā (?) *«մեծամեծք, իշխանք»։ Բուն ծագումն է զնդ.* 𐬬𐬍𐬯𐬋.𐬞𐬎𐬚𐬭𐬀 vīsō-puθra *«որդի տան կամ ազգատոհմի», ճիշտ ինչպէս անգլսքս.* cyn-ing *«թագաւոր»=բուն «որդի տոհմի»։ Աւելին տե՛ս* սեպուհ *բառի տակ։—Հիւբշ.* Altarm. Ortsnamen *էջ 262, 470։*

Ուղիղ մեկնութիւնը տուել էր նախ Պատկ. Матер. *II. 22՝ ըստ* Olshausen, Zur Erläuterung, Berl. Monatyber. 1880 *թ.։*

ՎԱՍՏԱԿ, ո *հլ. (իսկ ժղ. բ. 19, Բ. կոր. ժ. 15, ժա. 23 ունին* ի-ա *հլ.) «աշխատութիւն, յոգնութիւն, գործ» ՍԳր. Սեբեր. Ագաթ. Փարպ. «շահ, աշխատութեան բերած վարձքը» Վեցօր. «յոգնած» Յուդթ. ժդ. 2. որից* վաստակել *«յոգնիլ, ձանձրանալ» ՍԳր. Ագաթ.* վաստակ լինել *«յոգնիլ, աշխատիլ» Ես. խե. 14, խէ. 15.* վաստակաւոր *ՍԳր. Վեցօր. Ագաթ.* վաստակասէր *Ոսկ. բ. տիմ. Եւագր. Բուզ.* վաստակակից *Ա. կոր. ժգ. 16. Վեցօր.* վաստակաբեկ *Ագաթ.* զուրավաստակ *Ագաթ.* դժուարավաստակ *Ոսկ. յհ. ա. 17.* ծովավաստակ *Ագաթ.* մեծավաստակ *Ոսկ. մ. ա. 1.* նախավաստակ *Բուզ.* սնավաստակ *Ագաթ.* կիսավաստակ *«կիսովի բաժնեկից ընկեր» Մխ. դտ. 432։*

ՆՀԲ լծ. վիշտ: Spiegel, Huzw. Gram. 190 *փարսի* vastāx, *պրս.* gustāx, *որոնցից փոխառեալ է հյ.* վստահ: Kuhns. u. Schl. Btrg. 3, 85 *յիշում է նոյնը։ Գարագաշեան, Ծաղիկ 1891, էջ 89 և Հիւնք. յն.* βαστάζω *«բառնալ, բեռը տանիլ»,* βαστάγμα *«բառնալն ծանրութիւն»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 344 պրս.* بسدك basdak *«մշակական աշ-*

խատութիւն» և էջ 22 ճամավատակ =*պհլ.* ճամաբաստակ: *Պատահական նմանութիւն ունին քրդ.* westan *«յոդնութիւնից կանգ առնել»,* westek *«շուտ յոգնող ձի»,* westandin *«ձին յոգնեցնել» (տե՛ս* Justi, Dict. Kurde, *էջ 299)։*

ԳՒՌ.—Ջղ. վաստակել *«յոգնիլ», Ագլ. Ղրբ.* վաստակ *«յոգնած»,* վաստա՛կիլ *«յոգնիլ», իսկ Ախց. Կր.* վաստակ, *Ալշ. Երև. Մշ.* վաստագ, *Խրբ. Պլ. Սեբ.* վաստգ, *Սչ.* վաստ'ագ, *Ռ.* վասքագ, *Մկ. Վն.* վ!ոստակ, *Մրղ.* վ!ոստոկ', *Սլմ.* վ!ոստոկ', *Տփ.* վ!ոստոգ, *Ասլ.* վաստագ (վաստա*, վաստայ), *Զթ.* վաստօգ, վաստոգ, *Հճ.* վաստօգ *նշանակում են «շահ, օգուտ», որով և Վն.* վ!ոստկել *(երկավանկ), Պլ.* վաստրգիլ, *Ննխ.* վաստըգել:

ՎԱՏ, ի-ա հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «գէշ, չար» Սն. լէ. 17. Բ. մկ. է. 34. Ագաթ. Եփր. Թգ. «անպիտան, ծոյլ, անարի, թոյլ» ՍԳր. Եղիշ. Փարպ. Խոր. որից վատիլ *«կուրանալ, աչքի լոյսը խաւարիլ» ՍԳր. Ոսկ. Իտ. Վեցօր.* վատանալ *«դանդաղիլ, ծուլանալ» Դատ. ժբ. 8. Ոսկ. Եզն.* վատախոր-հուրդ *Օր. լբ. 31. Բուզ. Մծբ. Փարպ.* վատամտիլ *(չունի ՆՀԲ) Ոսկ. փիլ. 356.* վատամաճ *Կիւրղ. Թգ.* վատշուէր *(տե՛ս* շուէր*).* վատակոխ *«վատ ճանապարհ, որ ցեխոտ լինելով՝ անցնելը դժուար է» Կղնկտ. հրատ. Շհնզ. Ա. էջ 165 (հրատ. էմ. 53 ունի* վարակոխ*).* վատանշան *Բուզ. Կոչ. Ոսկ.* վատանուն *Կոչ. Եզն.* վատարի *Եւագր. 333.* վատասիրտ *ՍԳր. Եւս. քր. ևն։ Նոր բառեր են* վատաբանել, վատաճամբա, վատատես: *Նոր գրականի մէջ արևելեանը գործածում է սովորական «յոռի, գէշ» նշանակութեամբ, իսկ արևմտեանը «փոքրոգի, վախկոտ,* lâche*»։*

=*Պհլ.* وت vat, *պազ.* vad, *մանիք. պհլ.* וד vad (Salemann ЗАН 8 (1908), *էջ 71), պրս.* بد bad *«դէշ, չար, վատ». բարդութեամբ ունինք պհլ.* vatbaxt=*պրս.* بدبخت badbaxt = *հյ.* վատաբախտ, *պրս.* بدنام badnām *«վատանուն» ևն։ Պարսկերէնից են փոխառեալ բելուճ. աֆղան.* bad, bed, *քրդ.* bed *(բնիկ է* be *«գէշ»* Justi, Dict. Kurde *61), տճկ.* bet *«տձև, անվայելուչ, տգեղ», լազ.* badi, beyati *«տգեղ, վատ, չար»,* badoba *«չարութիւն» ևն։ Առանձին տե՛ս* վատ-պար, վատախտարակ, վատգոճար, վատմիճր:*—Հիւբշ. էջ 243։*

Schröder, Thesaur. 46 *փոխառեալ պրս.* bad *ձևից, որին կցւում է հոլլ.* quaed *«չար»։ ԳԴ պրս.* bad*։ ՆՀԲ պրս.* պէդ, պէթէր: Windisch. 18 *անգլ.* bad *«վատ» (որի նմանութիւնը պարսկերէնի հետ բոլորովին պատահական է)։ Նոյնը նաև* Riggs, *Քերակ. էջ 61։ Պրս.* bad *ձևին են կցում նաև* Böttich. Arica 82, 379, Lag. Urgesch. 945, Müller SWAW 38, 574 *ևն։ Մորթման* ZDMG 26, 589 *բևեռ.* uedaçini *թարգմանում է «վատակուրծ», մեկնելով* ueda =*հյ.* վատ, *պհլ.* vat, *պրս.* bad+çini= *պրս.* sīne *«կուրծք»։ Հիւնք.* վատ *«գէշ» =պրս.* bad, *բայց* վատ *«երկչոտ»=հյ.* վճատ *բառից։ Սանտալճեան,* L'Idiome *10 խալդ.* badušini *«աւերեալ» բառի հետ։* Karst, *Յուշարձան 401 սումեր.* bad *«մեռնիլ», 422 թթր.* bat, baj *«ցած, հասարակ»։ Մարգարեան, ժամանակ 1927 օգ. 3* վեճ+ճատ-աճել:

ԳՒՌ.—Ջղ. վատ, *Սլմ. Մրղ.* վ!ոտ, *Երև. Մշ. Տփ.* վադ *«յոռի, գէշ». որից* վատիլ *Ակն. Խրբ. Ննխ. «նիհարիլ» (հմմտ. Վրք. հց. բ. էջ 157 Որչափ վատի մարմին, այնչափ զիրանայ հոգին).* վատամարդի *Երև. «հեռը թշնամացած, վատ մարդ դառած»։*

ՓՈԽ.—Ջուրինով մեր բառի հետ է միացնում վրաց. ვაღი եվադի *«անարգեալ, արհամարհեալ»,* ვაღობა եվադոբա *«անարգութիւն», որոնց նմանութիւնը պատահական է։*

ՎԱՏԱԽՏԱՐԱԿ «թշուառ, դժբախտ» Եղիշ. ը, էջ 111։

=*Պհլ.* *valaxtarak>*պրս.* بداختر badāxtar *«վատաբախտ, չարաբախտ, թշուառ», որ կազմուած է* vat *«վատ»+*axtar *«աստղ» բառերից (որի աստղը վատ է)։—Հիւբշ. 243։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ, յետոյ ՆՀԲ։

ՎԱՏԳՈՃԱՐ «գանհիկ, ստոր ցեղից». արմատական ձևով չէ գործածուած, որից ունինք վատգոճարութիւն *«վատազգի լինելը, ցեղի ստորութիւն», որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. յհ. բ. 37, էջ 900ա.*

«Ջի եթէ ղտնանիւթիւնն թշնամանիցէ՝ կամ զվատոգոհարութիւն՝ ծաղր արա դարձեալ»։ Տպագրի մէջ իբրև երկու բառ գրուած է վատ գոհարութիւն, իսկ ՆՀԲ, որից և ԱԲ, ունի վատագրոհութիւն: Այսպէսով յիշեալ հաշուագիտ բառը չէ մտած բառարաններրի մէջ։

=Պհլ. vatgōhar>պրս. بدکوهر badgōhar «վատազգի, վատ ցեղից, վատաբարոյ», որ կազմուած է vat>պրս. bad «վատ»+gōhar «տարր, գոյացութիւն» բառերից (տե՛ս և գոհար «ակն, ակունք» բառի տակ)։—Ա.Տ.

*ՎԱՏԹԱՐ, ի-ա հլ. (յետնաբար ի հլ. գրուած նաև վաթթար, վաթար) «անպիտան, գէշ, յոռի» ՍԳր. Սեբեր. Եղն. «չար, ախտաւոր, մոլի» Արիստ. ստոր. Լծ. կոչ. որից վատթարել «յաղթել, նկուն դարձնել, խայտառակել» ՍԳր. Եղիշ. Խոր. վատթարիկ Ոսկ. բ. կոր. և յհ. ա. 2. վատթարութիւն Ա. կոր. զ. 7. Բ. մկ. գ. 24. ժա. 13. Եղն. վատթարագոյն Իմ. ժե. 19, Եղն. Ոսկ. ես. վատթարանալ Ագաթ. են։

=Պհլ. vattar, vatar, պազ. vadtar, պրս. بدتر badtar, بتتر battar, بتر batar, որոնք նախորդ vat>vad>bad «վատ» բառի բաղդատական աստիճանն են ներկայացնում և նշանակում են «աւելի վատ, աւելի գէշ, աւելի չար». մասնիկն է -tar։ Պրս. ձևից են փոխառեալ քրդ. batar, betir, Թրք. beter, ումկ. պէթէր «աւելի գէշ»։—Հիւբշ. 243։

Նախ Schröder, Thesaur. 46 դնում է պրս. badtar: ԳԴ պրս. պէթէր, պէտթէր։ ՆՀԲ «լծ. վթար, նոյն է ընդ պրս. պէթէր, պէտթէր», իսկ ապականել բառի տակ՝ լծ. յն. φθείρω։ Պրս. ձևի հետ են համեմատում նաև Spiegel, Huzw. Gram. 189—190, Lag. Btrg. bktr. Lex. 73 են։ Թօփուզեան, Արծիւ Վասպ. էջ 45 վատ+թիր բառերից։

ԳԻՌ.—Տփ. վաթար, վաթթար «աւելի գէշ»։

ՎԱՏԻՆ «պարապ տեղը ցրուել, տարտղնել». արմատ առանձին անգործածական. ամբողջ ձևով երևան է գալիս վայրավատին «զուր ցրուած, տարտղնած» Ոսկ. ես. Վեցօր. 64. Սեբեր. բարդի մէջ. սղեալ ձևով ունինք՝ վատնել «փճացնել, պարապ տեղը ծախսել, սպառել» ՍԳր. Ագաթ. Մանդ. Եղիշ վատնութիւն Ոսկ. մ. գ. 4. վատնումն Պիտ. Փարպ. ՅՀ. կԹ. գայլավատնեալ Մանդ. դիւրավատնելի Ճառընտ. Սարկ. քհ. վայրավատնիլ Եղիշ. Մանդ. սրանց հետ ունինք նաև ընչավատն Տօնակ. վայրավատիլ Եղիշ. չարախտավատ Ագաթ. § 21 (ՀԱ 1911, 55), փոխանակ ընչավատին, վայրավատնիլ, չարախտավատին:

ՆՀԲ վատ բառից։ Հիւնք. վանիլ բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 320 պրս. برباد barbād «աւերուած» ձևից դնում է վայրավատ, որից վարատել, փարատել, վատնել:

ԳԻՌ.—Ախց. վատնէլ:

ՎԱՏԻՐԱԿ (որ և վատերակ, վատիրոն) Գաղիան, որ մեկնում է «յն. որոկոմ»: Այս բառով ՆՀԲ հասկանում է ὀροκάρυνος «լեռնային կամ վայրի կաղին»։ ԱԲ և ՀԲուս. չունին։

ՎԱՏԿԵԱԼ. անստոյգ բառ. գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 297 և մեկնում է անծանօթ կամ սխալատիպ բառերով՝ «նպատեալ, խռացեալ, հարեալ, վատնեալ»։

*ՎԱՏՄԻՀՐ «վատշուէր, գէշ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Արծր. 244. «Նոր ումն Նաքուզարդան կամ Ջամրի յայտնեալ ի յաղանդոյն Նեստորի, երեքթշուառեան վատաշուէր, վատմիրհ (այսպէս ըստ Պատկ. իսկ Պօլսի տպ. վատամիրհ), զագահութեանն չարիս ախտացեալ»։ (Տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատեն, Ա. 208)։

=Կազմուած վատ «յոռի, չար»+Միհր աստուծոյ անունից, որ այն ժամանակ ժողովուրդի մէջ վատ ածական էր դարձել։ Ըստ այսմ բառիս կազմութիւնը նոյն է, ինչպէս արդի գւռ. չարլիանոս=չար Յուլիանոս:

Ուղիղ մեկնեց Թ. Աւդալբէգեան, ՀԱ 1928, 416—7։

Վատնեղ տե՛ս Վատին։

ՎԱՏՈՒՏ «տնանկ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 297։

*ՎԱՐ «հողը հերկելը, վարուցան կամ հերկած հող» Ծն. խե. 6. Ագաթ. Ոսկ. ես. և մ.

Վեցօր. «գործածութիւն, կիրառութիւն» Փիլ. Լմբ. (մանաւանդ ոճերի մէջ՝ ի վար արկանել, ի վար առնուլ, ի վար տալ «գործածել» Պիտ. Փիլ. Նխս. կազմ.), «կեանքի ընթացքը, կեանք» (ու հլ. և միայն անեզաբար) Յոբ. է. 1. Ա. պետ. բ. 12. Ոսկ. մ. բ. 11. Եւս. պտմ. որից վարել «հերկել, մշակել» ՍԳր. Ագաթ. «քշել, տանիլ» ՍԳր. «ուղղել, ղեկավարել, գործը առաջ տանիլ» ՍԳր. Եզն. «ապրիլ, կեանք անց կացնել». Ա. կոր. է. 31. Ա. տիմ. բ. 3. «գործածել, հետը այնպէս շարժիլ» Եւս. քր. «վռնտել, դուրս քշել» Տաթե. ամ. 424. վարելիք «ձիու սանձը» Ոսկ. եբր. 564. վարիչ ՍԳր. Վեցօր. Եզն. Եւս. քր. վարչաւոր Ոսկ. բ. կոր. ժէ. վարչապետ (նոր բառ). վարուն «բանուկ ճանապարհ» Առակ. ժե. 20. վարոց Սոկր. ՅՀ. կթ. վարոցաւոր Ոսկ. մ. ա. 23. գ. 13. խաչագլուխ վարոց «եկեղեցական մի սպաս» Օրբել. հրտր. էմ. էջ 81. վարոցել «ծեծել» (չունի ՆՀԲ) Վրք. և վկ. Բ. 313. վարոտել «բոլորն էլ քշել» (նորագիւտ բառ) Սմբ. քեր. 213. վարնորդ «վարուցանք անող» (չունի ԱԲ) Առաք. պտմ. 234. կառավար ՍԳր. Եզն. Ոսկ. փիլիպ. բռնավարել Ագաթ. զեհավար ՍԳր. գիշերավար ՍԳր. Կոչ. գործավար ՍԳր. զօրավար ՍԳր. ժողովրդավար Կոչ. ամբոխավարութիւն (նոր բառ). իշավար Ոսկ. Վեցօր. խառնավար Կոչ. 415. խոշորավար Եւագր. մարդավար «մարդածախ» Եզեկ. լզ. 13, 14. Եփր. յես. են են։ Բոլորի հիմնական նշանակութիւնն է «քշել»։ Իմաստների զարգացման համար հմմտ. լտ. colo «մշակել. 2. ապրիլ» (ինչ. colere agros հող մշակել, colere vitam կեանք վարել, ապրիլ), թրք. sürmek «քշել. 2. մղել. 3. դուրս վտարել. 4. աքսորել. 5. հերկել, հող վարել. 6. տևել. 7. բուսնիլ, աճիլ» (որից sürgün աքսորեալ, sürü հօտ, sürünmek թշուառ կեանք վարել, sürüǰi ձիապան, sürtük դատարկաշրջիկ, ömr sürmek լաւ կեանք վարել, լաւ ապրիլ։

=Իրան. vaδ- «վարել, քշել» ձևից, որ թէև յատոյ կորած է, բայց կայ զնդ. vāδayeiti «վարել, քաշել, քաշ տալ»։ Պատկանում է հնխ. vedh- «վարել, քշել, տանիլ, առաջնորդել» արմատին, որի այլ ժառանգներն են հիռլ. feθim «վարել, առաջնորդել», կիմր. ar-weddu «վարել, բերել», լիթ. vedù, հպրուս. weddē, լեթթ. vedu, հսլ. veda, vesti «տանիլ, առաջնորդել», ռուս. водить «առաջնորդել, տանիլ», воевода «զօրավար», водитель «վարիչ», веденіе «տանելը», поведеніе «վարք»։ Նոյն արմատը հենց նախալեզուեան շրջանում նշանակում էր նաև «ամուսնանալ», այն է «կին տուն տանել», որի շարունակութիւնն են՝ հռուս. водить жену «ամուսնանալ», նաև հսլ. veθa «ամուսնանալ». լիթ. veθù, կիմր. dy-weθθïo «ամուսնացնել», զնդ. vaδrya «կարգելու աղջիկ», vaδū «կին, հարս», սանս. vadhū «հարս», լեթթ. vedama «հարս», ինչպէս նաև յն. ἔδνον «օժիտ», հբգ. widomo, գերմ. witthum «օժիտ, տուայր», widmen «ձօնել» (Pokorny 1, 255, Trautmann 344, Boisacq 215)։ Նոյն արմատը կայ նաև ուգրո-ֆիննական լեզուախմբի մէջ. հմմտ. ֆինն. vetä, էստն. veda, մորդ. v́äd'a, չերեմ. ъüd-, հունգ. väzā-, բոլորն էլ նշանակում են «վարել, քաշել, տանիլ» (Szinnyei, Finn-ugr. Sprachwiss. էջ 21)։—ԱՃ.

ՆՀԲ վար «ցանք»=լծ. յն. ἄρουρα, ἀροτρίασις, լտ. aratio, վարել=պրս. վարանտէն, նոյն է և յն. ἀρόω, լտ. aro: Peterm. 18 սանս. vah: Diefenbach, Berl. Jahrb. 1843, 446 սանս. vah, բայց ո՛չ գոթ. faran, լտ. vehere: Lag. Urgesch. 240, 242 զնդ. vərə, xšaθra vairya, Böttich. Arica 24, 74, Lag. Urgesch. 242, Gesam. Abhnd. 192 Պրոկոպիոսի οὐαρίζης բառը մեկնում են հյ. վարիչ, բայց Lag. Arm. Stud. § 2112 շրջմամբ կարդում է οὐαζίρης=արաբ. vazīr «եպարքոս»։ Տէրվ. Նախալ. 48, 106 հնխ. var «ծածկել, պատել» արմատից, իբր սանս. զնդ. var, գոթ. varjan են։ Հիւնք. պրս. վառանիտէն, իսկ մարդավար «մարդածախ» մեկնում է լտ. de-vor-atrix ձևով, որով վար «սպառել»։ Meillet MSL 10, 280 լիթ. varaũ, varýti «վարել, առաջ քշել» ձևի հետ, իբր բնիկ հայ։ Յիշում է Հիւբշ. IF Anz. 10, 49: Նախաձայն վ-ի պատ-

ճառով մերժում է Pedersen, Նպաստ 3 և հայերէնի նախնական նշանակութիւնը դնելով «հերկել», կցում է uror, ճառաւոր բառերին, իբր ar- «հերկել» արմատից՝ up- մասնիկով՝ *up-ar->վար: Scheftelowitz BB 29, 42 յն. ἐρόω «քաշել», լիթ. varaū «վարել» բառերի հետ։ Karst, Յուշարձան 401, 403 սումեր. bar «վարել», 424 թթր. bar, var «երթալ, դիմել», չաղաթ. bariś «կերպ», bariq=սոմ. barq «առուն»։ Oštir, Wörter u. Sachen 3, 206 վարf=յն. ὖπαρ «ուշերազ, իրականութիւն», Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 346 պրս. ورز varz «գործ» բառից։ Scheftelowitz KZ 53 (1925), էջ 254 ἐρύω «քաշել», ալբան. verl «ակօս», լտ. urvus (հմմ՝ urvum, urbum) «մաճ»։ Նոյնը IF 33, 142 վարոց կցում է լիթթ. varša «արմատի ընձիւղ» բառին, որ յիշում է և մերժում Pokorny 1, 289: Պատահական նմանութիւն ունի արար. ور var «քշել, վանել» (Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. 62)։—Վերի մեկնութիւնս Meillet (Նամակ 1925 թ. փետր. 12) համարում է կարելի, բայց ոչ ապահով։ Nyberg, Hilfsb. 2, 233, վարf փոխառեալ է դնում պհլ. variśn «վարմունք, կենցաղավարութիւն» բառից։

ԳԻՒ.—Ալշ. Մղ. Ջղ. վարել, Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Ննխ. Ռ. Սեբ. վարէլ, Ասլ. վարէ՛լ, Խրբ. Շմ. Տփ. վարիլ, Սլմ. Վն. վmrել, Տիգ. վmrէլ, Ագլ. Մկ. վmrիլ, Զթ. վայիլ, վարիլ, բոլորն էլ «հողը մշակել, հերկել», իսկ Ղրբ. «ցանել», ծծկ. Ոզմ. վարիլ «երթալ», Սչ. վարել «վռնտել»։ Թրքախօս հայերից ենկ. hokovard olmaq «անհանգիստ լինել» (իբր հյ. հոգեվար), garavellemek «կառավարել, ճարել» (Բիւր. 1898, 865, 789)։ Նոր բառեր են վար «նաւի թիւ», վարած «արտ», վարաւեր, վարընկեր, վարիչf, վարճող, վարովի, վարոտել, վարուիլ, վարելաճող, վարուցանել են։

ՓՈԽ.—Վրաց.არტავარი արտավարի (<հյ. արտավար) «7 փթանոց չափ»։ տե՛ս նաև զօր բառի տակ։

Վարազ տե՛ս Վայրազ (վայր բառի տակ)։

ՎԱՐԱԳՈՅՐ, ի-ա հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «ծածկոց, փարղա (պատուհանի, դռան, վրանի են)» ՍԳր. որից վարագուրել «ծածկել» Ագաթ. վարագուրածից «սենեակ» Ա. մկ. դ. 38, 57. վարագուրակալ (նոր բառ)։

ՆՀԲ «ծածկոյթ վերուստ ի վայր կամ ի վերայ աղուցեալ»։ Նալբանդեան, Արևելք 1884 հոկտ. 17 սանս. var «ծածկել» արմատից։ Հիւբ. պրս. فرازیر farāzēr «վերջաւորք, ափոոց»։ Karst, Յուշարձան 401, 403 սումեր, bara «վրան, խորան»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 345 զնդ. var «ծածկոյթ»+պրս. کیر gīr «բռնել» բառերից։

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Կր. Մշ. վարագ'ուր, Հմշ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սչ. վարաfուր, Տփ. վարաfուր, վարաfուլ (հմմտ. Գրիfուլ< Գրիfուր<Գրիգոր), Սլմ. վmrmfիւր, վmrmfիւ, Վն. վmrmկ'ուռ, Մկ. վmrmկ'իլ, Զթ. վառագ'օլ, վառագ'ոլ, Երև. վարարfու, բոլորն էլ «եկեղեցու խորանի վարագոյր»։

*ՎԱՐԱԶ, ի-ա, ու հլ. «արու վայրի խոզ» Ագաթ. Եզն. 66, 148. Բուզ. Խոր. Փիլ. որից վարազագիր Բուզ. վարազաքեւ Վեցօր. 170. Եփր. Թգ. 358. վարազախառն Բ. մկ. ժ. 11. վարազանալ «կատղիլ» Եզն.՝ վարազօրէն Բուզ. երբեմն առնում է «մեծ, հաստ» իմաստով. ինչ. վարազաչեղf «հաստ ջիղեր» Մծբ. վարազափողոց «լայն փողոց» Պտմ. աղէքս.։

=Պհլ. varāz (գրուած varāč), պրս. وراز varāz, وراز vurrāz, گراز gurāz, քրդ. beraz, baraz, baras, զնդ. [illegible] vārāza, սանս. वराह varāha «վարազ» (Horn § 896): Իրանեանից է նաև ասոր. ܘܪܙܐ varzā «վարազ»։—Հիւբշ. 244։

ԳԴ պրս. վիւրրազ: ՆՀԲ լծ. պրս. վիւրրազ լտ. verres «խոզ»։ Վերի ձևերի հետ համեմատում են Klaproth, Mémoires 1, 435, Windisch. 21, Böttich. Horae 31, 49, Rudim. 40, 94, ZDMG 1850, 362, Arica 66, 73, Lag. Urgesch. 748, Pictet 1, 371, Müller SWAW 38, 580 են, Justi, Zendsp. 268, Lag. Ges. Abhd.

41, Bopp, Gram. comp. 1, 13 *ևն։ Մորթման* ZDMG *31, 417 կարծում է գտնել բևև.* arluharçav *կամ* arluharaçav *ձևի մէջ, որ մեկնում է* arlu *«մեծ»*+ harçav *«վարագ»։ Հիւնք. նոյն է ընդ ՆՀԲ։*

ԳԻՒ.—Գոր. Ղրբ. վարագ, *Սվեդ.* վուրուգ, *երկուսն էլ «վարագ». իսկ Լ.* վարագ *«արու խոզ» Քրդերէնից է փոխառեալ Մշ.* բարազ:

ՓՈԽ.—Հայերէնից է տառադարձած արաբ. براز baraz *Առակագրքի թարգմանութեան մէջ՝ ըստ Մառ, Վրդ. առ. I. էջ 57։*

ՎԱՐԱԿ *«կապ, հանգոյց. 2. ծառի ոստի ծունկ, ճիւղի կցման տեղը» Բռ. ստ. լեհ. որից* վարակել *«կապել, կապկպել, շղթայով կամ չուանով կապել, փխբ. և կրօն. ըմբռնուիլ, հիւանդութեամբ են բռնուիլ» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 26 և Փիլիպ. Փարպ.* ոստովք վարակեալ *Իմ. ժգ. 13, որ և պարզապէս* վարակոտ *«ոստղեր ունեցող (փայտի համար)» Բռ. ստ. լեհ.* վարակեցուցանել *Լմբ. առակ. և սղ. սխալ գրուած* վարկել *«կապկպել»,* վարկեալ *«կապկպուած» Ոսկ. մ. բ. 2 (ուր նաև կայ* վարակեալ *«կապկպուած» ձևը).* վարակիչ *(Նոր բառ)։*

ՆՀԲ պրս. պարագ, վարագ, *Թրք.* եարբագ *«տերև, սաղարթ, ծղօտ»։ Տէրվ. Նախալ. 48, 107 հնխ.* varg *արմատից, իբր լտ.* vergere *«հակիլ, ծռիլ»,* valgus *«կոր», սանս.* vr̥jana *«կոր»։ Հիւնք.* վարկել *հանում է* վարգիլ *բայից, իսկ* վարակել՝ պարանց *բառից։* Karst, *Յուշարձան 403 սումեր.* bar *«կապ» և հյ.* պարան, պարաւանդ: *Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 345 պրս.* برك bark, ورك vark *«տերև» բառից։* Scheftelowitz KZ *53 (1925), 255 սանս.* urvári *«շորից հանած թել, խծուծ», հսլ.* vrŭvĭ, *լիթ.* wirwē: *Պատահական նմանութիւն ունի վրաց.* ვარი վարի *«վարակ,* зараза*»:*

ՎԱՐԱՀՐԱՄ *«մատուտակ» Բժշ. ունի միայն ՀԹււ. § 2869։*

ՎԱՐԱՆ *(սեռ.-ի, մանաւանդ անեզական, յետնաբար* ի, ի-ա *հլ.) «տարակոյս, տագնապ, մտմտուք» ՍԳր. Ոսկ. եփ. և Եփես. Սեբեր. որից* վարանել, վարանեցուցանել *ՍԳր. Մանդ. Վրք. հց.* վարանիլ *ՍԳր. Ագաթ.* վարանումն *Եփր. աղ.* վարանական *Նար.* ամենավարան *Նար. էջ 2.* վարանոտ, վարանք *(Նոր բառեր) ևն։*

ՆՀԲ լծ. որոնումն, պարան, վարակումն: *Տէրվ. Նախալ. 106* վարել, վարմ *ևն ձևերի հետ՝ հնխ.* var *«ծածկել, պատել» արմատից։ Հիւնք.* վարատել *կամ* վարակել *ձևից։* Nyberg, Hilfsb. 2, 232 *փոխառեալ է դնում պհլ.* varan *«փափագ, ցանկութիւն» բառից։ Իմաստի տարբերութիւնը չի թոյլատրում այս նոյնացումը։*

ՎԱՐԱՆՔԱՏԵԼ *«ցրուել», որից* վարանքատող *«օտարական, չքաւոր». երկուսն էլ ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 296—7։*

ՎԱՐԱՊԱՆ *(ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «սանձ, երասանակ» Եղ. լէ. 29. Եփր. ծն. էջ 52. Նար. էջ 240. որից* վարապանակ *«նոյն նշ.» Մծբ. 84։*

ՆՀԲ «գործի վարելոյ՝ վարակելոյ՝ վարանելոյ»։ Ըստ Հիւբշ. 244 յարաբերութիւն չունի յաջորդի հետ։

*ՎԱՐԱՊԱՆ *«կուրծքը պահող զրահ» Արծր. գրուած է* վառապան *«պահող՝ ազատող բան» Մծբ. 208 (առնուած է բարոյական առումով. տե՛ս ՀԱ 1913, 489). աւելի սովորական է* վարապանակ, *ի-ա հլ. «զրահապատ թիկնոց՝ կռուի ժամանակ հագնելու համար» Ա. Թգ. ժէ. 38, 39. ժբ. 4. Բ. Թագ. ի. 8. (Հին բռ. մեկնում է «լանջանոց կամ վէշմակ»)։*

=Պհլ. *varapān, *varapānak *համանիշ ձևերից, որոնք կազմուած են պհլ.* ول var > *պրս.* بر bar, *զնդ.* [illegible] varah- *«կուրծք, լանջք»*+pānak *«պահպանակ» բառերից և նշանակում են բուն «կրծանոց, կուրծքի պահպանակ»։—Հիւբշ. 244։*

ՀՀԲ և ՆՀԲ վառիլ *«զինուիլ» բայից։ Ուղիղ մեկնեց* Lag. Arm. Stud. § 2105: *Եազըճեան, Արևելք 1884 հոկտ. 17 սանս.* var *«ծածկել» արմատից։*

ՓՈԽ.—Վրաց. რობანაგი ռուպանագի *«*панталоны на подкладке, *աստառով տաբատ»։*

[ՎԱՐԱՌԱՐԱՆ կամ ՎԱՌԲՈՒՆ «առհաւատչեայ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 296—7։ Ռաբունայ բառի մխալ գրչութիւնն է. նախատառը հյց. զ նախդիրն է, որի համար էլ Բառ. երեմ. երկու տեղում էլ գրած է «զառհաւատչեայ»։]

ՎԱՐԱՏԵԼ «ցրուել, հեռացնել, մի կողմ քշել» Բ. մկ. ը. 17. Եփր. թգ. 402. Ագաթ. Ոսկ. մ. և տիմ. որից վարատական «դաղթական, թափառական» Եւս. քր. վարատումն Եզեկ. զ. 8. վարատեցուցանել Գնձ. Տաղ.։

ՆՀԲ լծ. փարատել, ի բաց վարել, պրս. վարանտէն: Հիւնք. վարել բայից Մառ, Грам. др-арм. 44 վայրածել բայից Karst, Յուշարձան 403 սումեր. bar «կտրել, բաժանել, կէս»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 320 դնում է կրճատուած վայրավատ ձևից։

ՎԱՐԱՐ «յորդ, զեղուն» (գետի, ջրի համար ասուած). հնում առանձին չէ աւանդուած, բայց սրանից ունինք զետավարար, նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Օրբել. էջ 31. «Եբանելին Տիրոտ ի գետավարարս հանապազ նշան խաչի աբարեալ՝ անցանէր ընդ գետն աներկեղաբար». նշ. «գետի յորդիլը, ջրերի զեղուլը կամ յորդած գետ»։ Համմտ. յաջորդը։

ԳԻՌ.—Ագլ. Գնձ. Երև. Կր. Ղրբ. վարար «յորդ, առատ (գետ, ջուր, աղբիւր)», որից վարարիլ «յորդիլ», վարարացնել «յորդացնել»։

ՎԱՐԱՐ (ըստ ՆՀԲ ի, ի-ա հլ. բայց կայ միայն ի հլ.) «վաւաշոտ, արուին հետամըտող կին կամ մատակ անասուն» Խոր. Բ. 37. Մագ. թղ. 59. Միխ. աս. 199. Նոնն. 13 («իգամոլ անասուն»), Սարկ. հանգ. Սամ. անեց. 44. որից վարարել «շուայտիլ, խենեշանալ, ցոփանալ» Փիլ. լիւս. Լաստ. ժէ. (տպ. 1844, էջ 72 վարանէր): Բառիս երկրորդ ձևն է վրիրակ, որից ունինք վրիրակ խաղալ «խենեշանալ, պոռնկանալ» Նորագիւտ Յայտ. ժը. 9. վրիրակութիւն «խենեշութիւն, ցոփութիւն» Նորագիւտ Յայտ. ժը. 3. վրիրակել «ցոփանալ» Նորագիւտ Յայտ. ժը. 7 (սրանց դէմ այլ ձ. վիրարկ, վիրարկութիւն):

=Արդեօք նախորդ բառի մի նոր առումն է։

ՆՀԲ զնետ վարիլ ձևի՞ց։ Հիւնք. վարազ բառից։ Նորագիւտ վրիրակ ձևը գտաւ ու մեկնեց նախ Հ. Բ. Սարգիսեան, Քնն. ՅՀ. Մանդ. Վենետ. 1895, էջ 44, յետոյ Ֆ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ 289, և վերջին անգամ Տաշեան ՀԱ 1906, 77։ Այս երկու բառերի հետ կապ ունի՞ արդեօք ուտ. վար «կատաղիլ»։

ՎԱՐԱՐԿԵԼ «պատել, շրջապատել (նեղութեամբ, փորձանքներով)». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ստ. ժմ. (Արրտ. 1915, էջ 361). «Լցոյց, ասէ, չարչարանօքն պհողի իմ, և որ զկնի սաղմոսն պատմէ զանազան փորձութեանց վարարկեալ որպէս զվարմ»։

*ՎԱՐԱՒԱՆԴ «ձիու մի զարդ. թամբ կամ սա՞նձ». առանձին չէ գործածուած. որից ոսկիվարաւանդ «ոսկեղէն վարաւանդ ունեցող» Բուզ. դ. 12. Ոսկ. եփես. 769. վարաւանդասպառ «ձիապան, ձիավար, սանձակալ» Բուզ. ե. 43։

=Պհլ. *varband ձևից, որ կազմուած է ور var «կուրծք» և بند band «կապ» բառերից. համմտ. պրս. بربند barband «կրծկապ, թրք. կիւմիւշտիւրիւf. և է իրն այն զոր արկանեն ի կուրծս երիվարաց. և ևս նշանակէ զայն իրն, զոր կապեն կանայք ի կուրծս իւրեանց, որ է կազմեալ ի մարգարտոյ, յոսկւոյ, ի մեղեսկէ, և ի զմրխտոյ». քրդ. بربن bārbân «մէկ դինդից մինչև միւսը ձգուած ոսկի շըղթայ» (Justi, Dict. Kurde, էջ 43)։—Հիւբշ. 244։

ՆՀԲ յիշում է վարապան և պարաւանդ ձևերը։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 73 պրս. barband։ Տէրվ. Նախալ. 95 բառիս երկրորդ մասը դնում է հնխ. bhandh, պրս. band «կապ»։

ՎԱՐԳԻԼ «վազել, սրանալ, արշաւել» Եզն. որից վարգիչ «արագասլաց, սրաթռիչ» Ագաթ. էջ 5 (համմտ. Վարդանեան, ՀԱ 1921, 608), որից ՅՀ. կթ. Կամրջ. r-ի անկումով վազել «վազել» Հին բռ. մէկ անգամ ունի Մագ. խթ.՝ վիպասանական հատուածում. «Ձվազելն եղանց և զվազել եղջերուաց»։

ՆՀԲ լծ. լտ. vergo, pergo «դէմ եղեալ ուղղիլ ի մի կողմն»։ Տէրվ. Մասիս 1881 սեպտ. 16 և Նախալ. 106 վազել, սաստիկ բառերի հետ հնխ. vagh «կառքով կամ նաւով երթալ». հմմտ. սանս. vah, զնդ. vaz, լտ. vehere, հսլ. vĕzą̃n, գոթ. vigan են։ Հիւբ. վազր բառից (ինչպէս խոյանալ՝ խոյ բառից)։ Scheftelowitz BB 28, 306 զնդ. vərəč «փախչիլ»։ Oštir, Wörter u. Sachen 3, 207 սանս. rghāyáti «շարժիլ, կատաղիլ», յն. ὀρχέομαι «պարել, դողալ» բառերի հետ՝ v մասնիկով։ Ղափանցեան,-Տեղեկ. ինստիտ. 2, 89 վազել բայից։

*ՎԱՐԴ, ի հլ. (յետնաբար նաև ո, ու հլ.) «վարդ ծաղիկը» Իմ. բ. 8. Սիր. լթ. 17. որից վարդաբեր Գ. մկ. է. 12. վարդագոյն Բ. մկ. ժ. 28. վարդայատակ Եսթ. ա. 6. վարդենի Սիր. իդ. 19. լթ. 17. Վեցօր. 92. վարդենիք Ոսկ. մ. բ. 13. կարմրավարդ Տաղ. ճազրեվարդ Նար. տաղ. 471. վարդավառ Տոմար. Տօնաց. (այս անունը առած է իրար վրայ վարդաջուր ցանելու հին հայկական սովորութիւնից, որ յետոյ փոխանակուեցաւ պարզ ջրով. Համապատասխանում է Պարսից آبریزگان ābrēzagān կամ برزگان barazgān կոչուած տօնին, որ տեղի է ունենում Տիր =յուլիս ամսի 13-ին, այն է խեցգետնի արևադարձի չորրորդ օրը. մեզ նման այդ օրը Պարսիկները իրար վրայ վարդաջուր կամ պարզ ջուր են սրսկում)։ Նոր բառեր են վարդաբոյր, վարդախտ, վարդառան, վարդափունջ:

=Պհլ. *vard<հպրս. *varda- ձևից, որ աւանդուած չէ. հմմտ. պհլ. Vardakī «Վարդիկ» (իբր յտ. անուն), զնդ. varəδa «վա՞րդ», պրս. گل gul «վարդ» (գւռ. vâle), զազա ول vile «ծաղիկ»։ Պահլաւերէնից են փոխառեալ նաև ասոր. vardā, ն. ասոր. vārdä, արաբ. ورد vard «վարդ». ասորերէնից յետ փոխառութեամբ պհլ. vartā (իմա vardā) «վարդ» (Horn § 927)։ Իրանեանից փոխառութիւն է նաև յն. ῥόδον, եոլ. βρόδον «վարդ», որից լտ. rosa, և այստեղից էլ իտալ. rosa, ֆրանս. rose, հբգ. rôsa, գերմ. Rose, հոլլ. roos, անգսք. անգլ. rose (Kluge 398) և վերջապէս ռուս. роза, բոլորն էլ «վարդ»։ Երկրորդ փոխառութեամբ յառաջացել է արաբ. جل Jul «վարդ կամ ծաղիկ», որից جلاب Julāb (իմա՝ պրս. گلاب gulāb) «վարդաջուր», որ և փոխառութեամբ առել է իտալ. giulebbe, ֆրանս. julep, սպան. julepe «դեղագործական օշարակ»։ Իրանեան բառը ծագում է հնխ. u̯r̥dho- «փշոտ թուփ, փշաթուփ» ձևից, որի այլ ժառանգներն են անգսք. word «փշաթուփ», նորվ. ōr, ōl (*ord) «հաղարջենի» (Pokorny 1, 316, Walde 658, Boisacq 843): Թէև Pokorny չի յիշում, բայց անշուշտ այս հնխ. u̯r̥dho- բառն էլ պէտք է դնել հնխ. u̯eredh-, u̯erədh- «աճիլ, բարձրանալ, բարձր» արմատից, որի ժառանգներից են սանս. várdhate «աճեցնիլ», զնդ. varəd- «աճիլ», varəδa- (որ է «վարդ»), նաև «աճեցնել, շատացնել» (աժանցման մէջ), varəδā- «թուփ» (որ Bartholomae, Altir. Wört. 1370 դնում է varəd- «աճիլ» արմատից), պրս. بالیدن bālīdan «աճիլ, առաւելուլ», յն. ὀρθός, դոր. βορθό- «ուղիղ կանգնած, շիտակ, ճշմարիտ», հսլ. roditi, raždati, ռուս. родить, раждать «ծնիլ», родители «ծնօղք», родъ «ազգ, սեռ, սերունդ, պտղաբերութիւն, տեսակ» են (Pokorny 1, 289, Boisacq 711): Meillet (Dict. étym. lt. 831) թէև հայերէնը դնում է իրանեանից, բայց լատինը յունարէնից չի դընում, ինչպէս նաև յունարէնը իրանեանից, ոչ էլ ընդունում է հնդևրոպական ծագում. այլ թէ՛ իրանեանը, թէ՛ յոյնը և թէ՛ լատինը փոխառեալ միջերկրեան մի քաղաքակրթութիւնից, որ սովորել էր մշակել վարդը, ինչպէս շուշանը, մանուշակը են։—Հիւբշ. 244։

Նախ ԳԴ կցեց պրս. վէրտ ձևին։ ՆՀԲ վրաց. վարդի, պրս. արաբ. վարտ, վէրտ, յն. ռօ՛տօն, լտ. rosa: Peterm. 18 արաբ. vard: Lag. Urgesch 823 պրս. gul, յն. ῥόδον և խալտ. urt: Müller SWAW 38, 586, 39, 394 են արաբ. vard, պրս. gul են։ Նոյն, Kuhns u. Schl. Btrg. 1, 318 սանս. vṛdh արմատից։ Մ. Փ., Մասիս 1882 յուլ. 21 պհլ. վարդա, պրս. կիլ, քաղդ. վարդա։ Հիւնք. արաբ. վէրտ, եոլ. βρόδον։ Մառ

ЗВО 25, 306 հյ. որp, յն. ῥοά «նուռ» և այլ բառերի հետ յաբեթական արմատից։

Վարդավառ բառը հներից Մովս. քերթ. ճառ վարդ. մեկնում է արդ աւար: Աւելի երկար խօսում է Յայսմ. օգոստ. 6. «Յայնմ աւուր հեթանոսք Աիրոդիտեայ տօնէին և... կոչէին զնա վարդամատն և ոսկեծղի, և զվարդն նմա ընծայ մատուցանէին։ Վասն այսորիկ անուանէին զտօնն զայս վարդավառ: Իսկ ի նորա տեղի վարդավառ, զի Քրիստոս ըստ նմանութեան վարդի՝ մինչ ի յայլակերպութիւնն որպէս թէ վարդ ի կոկոնի եր. և յայլակերպելն ի թաբօր՝ իբր թէ վարդ վառեցաւ»։ Վարդավառ բառի ստուգաբանութիւնն է ակնարկում Նար. գնձ. 482 Գոհար վարդն վառ առեալ ի վեհից վարսիցն արփենից (տաղ Վարդավառի. նկատողութիւն Ստ. Մալխասեանի)։ Մանրամասն խօսում է Տաթև. ամ. 485 և հանելով վարդ բառից, դնում է վարդի և Քրիստոսի համեմատութիւնը։ Նոյնը կրկնում է էջ 498, ուր աւելացնում է բառախաղով արդ աւար և վարդապետ բառերի համեմատութիւնը։ Նորերից ՀՀԲ և ՆՀԲ վարդ վառեալ: Հինք. պրս. վէրռէ «աղանեբոյն» և վառանէն «վարել, քշել» բառերից (այսպէս կոչուած՝ վարդավառին աղաւնի թողնելու սովորութիւնից)։ Հերպետ, Բազմ. 1902, 291 սանս. վարդա «ջուր» + վառ «սրսկում»։ Պարոնեան, Անահիտ 1903, 13 զնդ. աէրու «կրակ» և հյ. վառել, իբր «Հրավառութեան տօն»։ Փառնակ, անդ՝ 39—40 սանս. vardh «բարձրացնել» + վառ «քօղ արքայական», իբր Պարսից farr -i- kayānī տօնի օրինակութիւնը։ Լեոնեան, Աւետաբեր 1914, 906 =բարդավառ (խոտի բարդեր այրելու սովորութիւնից հանելով)։

ԳԻՒ.—Ալշ. Մշ. վարդ՛, Ախց. Գոր. Դվ. Երև. Խրբ. Կր. Ղրբ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Տփ. վարթ, Մկ. Մրղ. Սլմ. Վն. Տիգ. վուրթ, Ասլ. վարթ (վար*), Ջթ. վօյդ՛, վօրդ՛, Հճ. վօյդ՛, Ագլ. վէօռդ, Սվեդ. վուրթ. բոլորն էլ «վարդ» նշանակութեամբ, իսկ Դվ. Մրղ. «ծաղիկ», ինչպէս որ պրս. gul «վարդ» այժմ նշանակում է ընդհանրապէս «ծաղիկ»։—Ննխ. վարթ, վաշթ «վարդ»։—Վարդավառ բառի ձևերն են՝ Սչ. վարդ՛ավառ, Ախց. Պլ. վարթավառ, Տիգ. վուրթուվառ, Մկ. վուռտավառ, Մշ. վարդ՛էվառ, Ասլ. վարթէվառ, Ալշ. վարդ՛էվառ, վարդ՛էվոռ, Սեբ. վարթէվառ, Ակն. վարթէվար, սեռ. վարթէրվի, Կր. Ռ. վարթէվօր, Ննխ. վարթէվօր, վաշթէվօր, Ջղ. վարդ՛իվոռ, Երև. վարթիվօր, Ջթ. վայդ՛իվօյ, վարդ՛իվոռ, Հճ. վայդ՛իվօյ, Սլմ. վուրթվոռ, Տփ. վարթէվուռ, Մրղ. վուրթըվը^{h}ռ, Շմ. վարթօօռ, Ղրբ. վըրթէ՛վիւռ, Ագլ. վըռդո՛վիւռ, Համշ. վաշտէվօռ:—Նոր բառեր են վարդածոց, վարդակաղնի, վարդաճոտ, վարդաշալակ, վարդավառենի, վարդևորի, վարդևորչէֆ, վարդենիս:

ՓՈԽ.—Վրաց. ვარდი վարդի «վարդ» ვარდიანი վարդիանի «վարդեղէն», ვარდის ზეთი վարդիս զեթի «վարդի ձէթ», ვარდის ჩიტი վարդիս չիտի «վարդի ծիտ, սոխակ», სავარდი սավարդի «վարդարան, աղօթքի համրիչ», სავარდე սավարդե «վարդանոց», իմերել. vardi, Թուշ. ավան. vard «վարդ», ուտ. վառվարթն խոխիրայ «Վարդավառի տօն» (Քամալեան, Երկասիրութ. Ա. 161), կպդվկ. βάρτι «վարդ», βαρτουβάρια, βαρτουβάρ, βερτουέ «հողեգալուստից մէկ շաբաթ առաջ կատարուած տօն ծաղկանց՝ ճիշտ մեր Վիճակի նման» (Karolides, Γλ. συγκρ. էջ 71, որ դնելով բառը φέρω արմատից, համարում է ընիկ կապադովկեան և ո՛չ հայկական, որովհետև այս ձևերը ենթադրում են հյ. վարդաբեր և ո՛չ թէ վարդավառ), ուտ. վարթ «վարդ»։

*ՎԱՐԴԱՊԵՏ, ի–ա հլ. «ուսուցիչ, վարժապետ, առաջնորդ ուսման» ՍԳր. Ոսկ. եփես. «արհեստաւորաց պետ, վարպետ, ուստաբաշի» Նորագիւտ բ. մնաց. բ. 2, լդ. 13, Խոր. ա. 15. «դրդիչ, սադրիչ, գրգռիչ» Վեցօր. (Նոր առումով կրօնական մի աստիճան է). որից վարդապետել «սորվեցնել, քարոզել» Խոր. Նխ. սղ. Վրք. հց. վարդապե–

տանց Ոսկ. մ. ա. 7, բ. 27. վարդապետութիւն ՍԳր. Ագաթ. Եւն

=Պհլ. (հարաւային արևմտեան բարբառ) *varda=հպրս. -varda «գործ, աշխատանք»+պետ (pati) բառից, որով ամբողջը լինում է *vardapati։ Այս արմատի այլ ձևերն են զնդ. varz «աշխատիլ եռանդուն կերպով», պհլ. varz, պրս. ورز varz «ջանք», varza «սերմանում», varzand «սերմնացանութիւն և շահ օգտութեան, և ուսումն», varzīdan «ջանալ, գոն գործել, նկրտել, սովորութիւն առնել զգործ ինչ, սերմանել», varzī «սերմանացան»։ Առաջին ձևը պահում են հպրս. Artavardiya (յատուկ անուն, բուն նշ. «բարին գործող») և քրդ. ward «a patch of ploughing»։ Հին պարսկականից տառադարձած ձև է ելամ. ir-du-mar-ti-ya։ Նախաւոր «գործ, աշխատանք» իմաստը աւելի յետոյ ձևափոխուելով դարձել է Աւեստայում «եռանդուն աշխատանք ուղղափառ հաւատքի համար» (հմմտ. varəzəmča haomanaṅhəmča «գործունէութիւն և բարի խորհուրդ») և մասնաւորուել է երկրագործական աշխատանքի համար (հմմտ. զնդ. aiwi-varəz «հողի վրայ գործել, երկրագործութիւն անել», և վերի պրս. ու քրդ. երկրագործական բառերը)։ Պահլաւերէնի մէջ կար նաև «ուսման աշխատանք, ուսումնասիրութիւն, ուսումն» իմաստը, որին ապացոյց է պրս. varzand «ուսումն»։ Այս նշանակութիւնից է փոխառեալ արաբ. ورد vird (կարդալու է vard) «աշակերտ կամ ընթերցուածք» (տե՛ս Բուրհանի Կաթի և Ջօնսընի բառագիրքը. չունին Մենինսկի, Vullers և ԳԴ)։ Այս իմաստը գտնում ենք նաև հայերէնում, որով վարդապետ<իրան. *vardapati լինում է «աշակերտապետ կամ գործապետ»։

Հներից Տաթև. ձմ. լգ. մեկնելով բառըս՝ գրում է. «Այլ որ կոչի վարդապետ, այսինքն ուսուցիչ, կամ վարդապետ՝ վարուցն պետ, այսինքն գործով կատարելոյ. կամ վարդապետ՝ գեղեցկութիւն մարդկան բանն. այսինքն բանիցն պետ։ Արդ՝ վարդն ծաղիկ՝ ունի բազում յատկութիւնս, որ յարմարի վարդապետին», Աւետիքեան, Քերակ. 1815, 312 վար+դատ+պետ, այն է վարելու կամ առաջնորդելու և դատելու վրակեցու ՆՀԲ «ի բառէս վարդ և ոչ վարդ. պետ վարժից»։ Ducange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, տպ. Paris 1840, հտ. 1, էջ 528 հանում է լտ. bactroperatae բառից, որ կազմուած է յն. βάκτρον «գաւազան»+πήρα «պարկ» բառերից. գործածւում էր աշխարհն արհամարհող այն փիլիսոփաների համար, որոնք միայն մի պարկ և մի գաւազան ունէին. յետոյ էլ յատկացուեց աբեղաներին (տե՛ս REA IX 1 (1929) էջ 1—3)։ Ewald GGW 10, 80 վարդերի պետ! Müller SWAW 64, 454 varəδa «աճում» բառից։ Էմին, Ист. М. Хор. (հին տպ. 1858, նոր տպ. 1893, էջ 278) զնդ. herbed «գլխաւոր»։ Տէրվիշ. Մասիս 1882 յունիս 1 նախաւոր *վարդ «խօսք» բառից. հմմտ. գոթ. vaurd, հսաքս. անգլ. word, գերմ. wort, լտ. verbum, ֆրանս. verbe. պարզ արմատն է var «խօսել», որից յն. ῥήτωρ, եոլ. βρήτωρ «հռետոր». որով վարդապետ նշանակում է բուն «պետ, առաջնորդ, ուսուցիչ բանի»։—Այս յօդուածի վրայ մի երկար վէճ բացուեցաւ Մասիսի մէջ։ Պոլսեցի մի արհեստաւոր (ձուլարար, տէօրմէճի) Մելքոն Հ. Տէօրմէճեան, Մասիս 1882 յունիս 4 և 22 դրաւ պրս. վիրտ, վէրտ «աշակերտ» բառից, որով վարդապետ «գլուխ՝ պետ աշակերտաց»։ Տէրվիշ. Մասիս 1882 յունիս 17 և յուլ. 17 մերժելով թէ՛ իր նախորդ մեկնութիւնը և թէ վիրտ՝ իբր արաբ. բառ, վարդապետ կցում է հպրս. վարդանա «քաղաք», պրս. گرد gird «ժողով, շըրջանակ» բառերին, իբրև նախաւոր «քաղաքապետ, ժողովրդապետ կամ թաղապետ»։ Մ. փ., Մասիս, անդ՝ յուլ. 21 ցոյց է տալիս թէ վիրտ (իմա՛ վարտ) պրս. է և ո՛չ արաբ. բայց վարդապետ= =զնդ. aōθrapaiti, որ պհլ. պարւպէդ ձևն առնելուց անմիջապէս առաջ՝ անցել է վարպէդ ձևից. Տէրվ. յուլ. 26 վերջին անգամ պատասխանելով՝ ցոյց է

տալիս որ զնդ. aēθrapaiti պիտի տար հյ. ճայրապետ կամ այրապետ, բայց ո՛չ վարդապետ. այս վերջինը կա՛մ պէտք է դնել վիրտ «աշակերտ» բառից և կամ իբրև «թաղապետ» մեկնելու է պրս. gird բառից, ինչպէս որ յն. տէսբոդիս «տանուտէր» բառը հիմայ դարձել է «վարդապետ»։ Այս յօղուածով բանավէճը փակւում է։ Սրանի՞ց թէ անկախաբար Պատկ. Матер. I. 15 պրս. vird «աշակերտ»+bad «պետ»։ Աւելի յետոյ Տէրվ. Լեզու 150—152 և Նախալ. 106 հնխ. var «խօսել, սովորեցնել» արմատի տակ դնում է «զնդ. var, յն. εἴρω, լտ. verbum, գոթ. vaurd և հյ. թերևս վարդապետ. հմմտ. պրս. ورد «աշակերտ»։ Գարագաշեան (Ամէն. տարեց. 1908, 153) Վարդան «ուսեալ» անուան հետ։ Հիւնք. լտ. veritas «ճշմարտութիւն»։ Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գր. 208 պրս. վիրտ «աշակերտ»։ Carrière (տե՛ս REA 1 (1929), էջ 1—2) «պսակուած վարդերով», ինչպէս է լտ. coronatus, որ նշանակում է «պսակեալ» և աբեղաների տիտղոս է։ Յակոբեան, Բանաս. 1900, 37 զնդ. atrapaiti։ Նոյնը նաև Պարոնեան, Անահիտ 1903, 12 և Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 166։ Հիւբշ. ՀԱ 1906, 223 մերժում է դնել արաբ. ورد vird, որ իրանեաններից մէջ ստոյգ գոյութիւն չունի։ Ոմն (Ջեռ. թ. 120 Ղալաթիոյ Ազգ. մատ. տե՛ս Ամէն. տարեց. 1908, 153) «գրոց ծաղկանոցէն վարդեր փետող»։ Յ. Ներսիսեան, Ամէն. տարեց. 1908, 153 արաբ. vird «տէրունական աղօթք» բառի հետ։ Ե. Փափազեան (անդ) իբր «պետ զվարս յարդարողաց»։ Տր. Պագիլ, Աւետաբեր 1914, էջ 135 ատր «կրակ» բառից՝ իբր ատրուշանի պետ։ Մ. Աղամեան, Բիւզանդիոն 1914 յուլ. 29 վ+ատր՝ որ է պրս. ատր «կրակ» +պետ, այն է «հրպետ, ատրուշանի պետ»։ Ա. Ահարոնեան REA 9 (1929), էջ 2 var, vard «գործ, աշխատանք» +պետ, իբր «գործապետ»։ Ա. Ջօպանեան, անդ, սանս. warda (անգլ. word) «խօսք» բառից, որով վարդապետ «խօսքի պետ»։ Գ. Սինանեան, անդ, սանս. vart, vrt «ուսում, ուսուցում»+պետ: Վարդապետ բառի ստուգաբանութեանց (բոլորն էլ անհիմն) պատմութիւնն ունի Paul Alphandéry REA 9 (1929), էջ 1—3։ Այս բոլորից դուրս ուղիղ մեկնութիւնը վերի ձևով տւաւ Benveniste REA 9 (1929), 10 և BSL № 93, էջ 67, որին միացրի նաև պօլսեցի արհեստաւորի մեկնութիւնը։

ԳԻՌ.—Իբր կրօնական բառ պահուած է ամէն տեղ. այսպէս՝ Ջղ. վարդ'ապետ, Ալշ. Մշ. Սչ. վարդ'արբեդ, Ախց. Եւդ. Կր. վարբապէտ, Ագլ. վառբապէ՛տ, Սլմ. վորբըպետ, Խրբ. Շմ. Պլ. Ռ. Սեբ. վարբաբէդ, Նխ. վարբաբէդ, վաշբաբէդ, Համշ. վարբաբէդ (բայց աւելի հարաղատ ձևով՝ վաշդաբէդ), Տփ. վարբա՛պիտ, Սվեդ. վարդ'աբիդ, Մրղ. վորբապըտ, Ակն. վարբըբէդ, Ասլ. վարբըբէդ (վարբըբէ*), Գոր. Ղրբ. վրբա՛բէդ, Վն. վորտոպետ, Մկ. վորտոպիտ, Տիգ. վորբոբիդ, Զթ. վայդ'աբիդ, վարդ'աբիդ: Գաւառական այս բոլոր ձևերը փոխառեալ են կրօնական լեզուից. բայց անկախ և ինքնուրոյն ձև է վարպետ «հին ոճի տնային վարժապետ. 2. արհեստապետ. 3. վարժատուն, դպրոց, ուսումնարան. 4. բանիմաց» (օր. Ջղ. վարպետ, Եւդ. վարպէտ, Սչ. վարբեդ, Ակն. Խրբ. Պլ. վարբէդ են), որ կազմուած է վարդպետ միջին ձևից՝ դ ձայնի անկումով (տե՛ս իմ յօդուածը՝ Բազմ. 1898, 372)։ Նոր բառեր են վարդապետանոց, վարդապետիկ, վարպետորդի, վարպետչէք, վարպետութիւն են։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვარდაპეტი վարթապետի «հայ վարդապետ»։ Այս բառն ունի և գերման ուղեգիր Burchard, որ 1271—95 թթ. գրել է Descriptio Terrae sanctae և նկարագրել նաև հայ կրօնաւորների կեանքը. գրում է verthabite, որ տպագրեալ օրինակում (Վենետ. 1519՝ Chrysostome Giavelli-ի ձեռքով) դարձել է vatrapetae։

*ՎԱՐԶ «կռուի մի տեսակ զէնք. ծայրը գունտ գլխով կոպալ, լախտ». մէկ անգամ ունի Ղևոնդ, բ. էջ 8. սրա ուղղագոյն ձևն է

*վազր, որից վազրաւոր «լախտ կրող զինւոր» Վկ. արևել. էջ 71։ Տե՛ս նաև վաղր։

=Պհլ. ورز varz «լախտ», պազ. vazra, պրս. گرز gurz «մեծ լախտ երկաթի, զոր ի հնումն ի գործ ածէին քաջամարտիկք ի պատերազմի», օյր. gurza «լախտ. 2. արական անդամ. 3. օձ մեծագլուխ», քրդ. gurz «կոպալ, լախտ», որ է զնդ. 𐬬𐬀𐬭𐬰𐬀 varza- «լախտ»=սանս. वज्र vajra- «Ինդրայի շանթաքարը» (Horn § 906)։ Ծագում են հնխ. veg'- «ուժ» արմատից. հմմտ. սանս. vaja- «ուժ, արագութիւն, կռիւ, մարտ» (Pokorny 1, 246)։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև մանդ. gurzā, արաբ. جرز jurz «լախտ»։—Հիւբշ. 244։

ՆՀԲ, ՋԲ և ԱԲ սխալ են նշանակում «բարսմունք, գաւազան, ցուպ, վարիչ, վարոց», իբր լծ. լտ. virga և հյ. վիրգ։ Ուղիղ մեկնեց նախ Lag. Arm. Stud. § 2109։

*ՎԱՐԺ (ի հլ. յետնաբար) «կրթութիւն, դաստիարակութիւն, ուսմունք» Ժղ. ժբ. 12. Փարպ. Պիտ. «վարժուած, հմուտ, փորձառու» Եզն. Խոր. որից վարժել «կրթել, հրահանգել» Յոբ. լ. 24. վարժիլ «սովորել, հրահանգուիլ» Գծ. է. 21. Պիտ. Խոր. վարժոց Ոսկ. մ. ա. 17. վարժումն Սիր. լթ. 11. վարժուն «վարժ» Նանայ. 53. վարժաւոր «վարժապետ կամ վարժարան» Բուզ. ե. 27. վարժելիք «սանձ» Ոսկ. մ. գ. 6 և եբր. լա. (որ և վարելիք «սանձ» Ոսկ. եբր. 564). բերավարժ Եւս. պատմ. Բուզ. անվարժ Սիր. լ. 8. Սեբեր. մանկավարժ Պիտ. մտավարժ Դան. ա. 4. Իմ. ը. 9. Եզն. Ոսկ. Թես. ձիավարժ Իսիւք. ևն։

=Պհլ. varž «դիտութիւն, իմաստութիւն, խոհականութիւն», varz «աշխատութիւն, գործ, փորձ, վարժութիւն», սոգդ. warž «արուեստ, եղանակ», պրս. ورز varz «արհեստ, գործ, դրաղմունք», varzīdan «սովորութիւն առնել զգործ ինչ, ջանալ և գուն գործել կամ նկրտել», varzīda «սովոր, ընտել, վարժ, փութաջան», varziš «սովորութիւն, ջանադրութիւն, հրահանգ», որից ուղղակի փոխառեալ են վրաց. ვარჯიში վարջիշի, վարջիսի, վարջիշոբա «բերանացի կրրկնութիւն, հրահանգ», ն. ասոր. vārǰis «սովորութիւն»։ Այս խմբի հետ նոյն են պհլ. varž «վարժել, հրահանգել», պրս. varz «երկրագործութիւն, մշակութիւն», varzīdan «ցանել, սերմանել», զնդ. varz, varəz «գործել, անել, կատարել» և բոլորը միասին ծագում են հնխ. u̯erg'- արմատից, որի ներկայացուցիչն է հյ. գործ։ Իմաստի զարգացման համար հմմտ. հյ. գործ, և գործել զերկիր, երկրագործ (Horn § 197, Pokorny 1, 290)։ Benveniste գտնում է որ նոյն իրան. varz, varž արմատի տարբեր գաւառական ձևն է vard, որից հյ. վարդապետ, որով հյ. վարդապետ և վարժապետ դառնում են միևնոյն իրանեան բառի երկու տարբեր գաւառական ձևերը։ Աւելի ընդարձակ տե՛ս վարդապետ բառի տակ։—Հիւբշ. 245։

ՆՀԲ յիշում է պրս. վէրզիդան «վարժել, սովորել», վէրզիշ «վարժմունք»։ Gosche 45 սանս. vr̥š «կարող լինել», vr̥h և զնդ. vərəz «գործել»։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 73 պրս. barzīdan (=varzīdan)։ Տէրվ. Նախալ. 107 հնխ. varg «աղդել, գործել» արմատի տակ՝ զնդ. varəz, պրս. varz, յն. ἔργον, ῥέζειν, գոթ. vaurkjan են բառերի հետ։ Հիւնք. և Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գր. 208 պրս. վէրզիտէն։

ԳԻՒ.—Ագլ. Ախց. Մշ. վարժ (Մշ. նաև վարջ), Կր. Մշ. Շմ. Պլ. Սչ. վարժըվիլ, Երև. վարժըվել, Ննխ. վարժըվէլ, վաժըվէլ, վարջըվէլ, Սլմ. վoրժըվել, Մրղ. վoրճըւէլ։—Իբր ուսումնական բառ՝ ամէն տեղ գոյութիւն ունի վարժապետ, որի գւռ. ձևերն են՝ Ջղ. վարժապետ, Ագլ. Ախց. Երև. Կր. Շմ. վարժապէտ, Սչ. վարժաբեդ, Մշ. վարժաբեդ, վառջաբեդ, Պլ. Ռ. վարժաբէդ, Վն. վoրժոպետ, Տփ. վարժապիտ, Մկ. վoրժոպիտ, Ավեդ. վարժաբիդ, Տիգ. վoրժոբիդ, Զթ. վաժաբիդ, վայժաբիդ, վարժաբիդ, Գոր. Ղրբ. վըրժա՛բէդ, Սլմ. վoրժըպետ, Սեբ. վաժաբէդ, Ննխ. վաժաբէդ, վաջաբէդ, վաժբէդ, Մրղ. վoրճապըէտ, Հմշ. վարջբբէդ։

ՎԱՐԺ. անստոյգ բառ, որ ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 297 և մեկնում է «որմխիղ կամ պինտ ունել կամ կիրթ». վերջին եր-

կուսը կարող են կապել բառս նախորդի հետ. բայց ի՞նչ է ործխիդ:

ՎԱՐԺԿՈՉ. անստոյգ բառ, որ ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 297 և մեկնում է «անկղ». բայց յաջորդ էջն էլ դնում է վարշ «կոճ կամ անկղ»։ Ո՞րն է ուղիղ։

ՎԱՐԿ (յետնաբար ի, ի-ա հլ.) «համարում, կարծիք, որոշում, վճիռ» Փիլ. Պիտ. Խոր. Արծր. որից վարկանել «համարել, սեպել, կարծել» Խոր. Պիտ. վարկադրել Յհ. կթ. վարկած Նար. վարկանումն Մաքս. ի դիոն. վարկատրել Անթիպատր. նախավարկել Մաքս. եկեղ. Նոր բառեր են՝ վարկաբեկ, վարկաբեկել, վարկաբեկիչ, վարկաբեկութիւն, վարկաւորել ևն։

ՆՀԲ լծ. հյ. փառք, յարգ և թրք. ֆարգ և վէրկի: Հիւնք. գրաւ բառից։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 164 վ նախդիրով ճարկանել բայից։ Ուղուրլեան (տե՛ս ԳԲ, էջ 1243 և 1406) պրս. برك barg «կարգադրութիւն, եղանակ, խոհականութիւն, պատրաստութիւն պիտոյից ճանապարհի» (բառիս հին ձևը յայտնի չլինելով՝ համեմատութիւնը անստոյգ է)։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 348 յարգ բառից։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვარგი վարգի «օգտակար, պիտանի», ვარგება վարգեբա «արժել, պէտքի գալ», ვარგი კაცი վարգի կացի «պիտանի մարդ»։

ՎԱՐԿԱՊԱՐՏԵԼ «զրկել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 297։

Վարկել տե՛ս Կարակել:

ՎԱՐԿՊԱՐԱԶԻ «վերի վերոյ, անփութօրէն, ըստ պատահման» Կոչ. 131. Ոսկ. յհ. ա. 30. «աննշան, ոչինչ, յետին» Ոսկ. յհ. և մտթ. «հասարակ, անզարդ, պարզ» Ոսկ. մտթ. (վրանի համար ասուած). գրուած է վարկապարազի Տիմոթ. կուզ, էջ 185, 192։

ՆՀԲ «նոյն ընդ ձայնիցս վայրապար և հարևանցի, կամ առանց վարկի. որպէս և յն. παρεκβάσει»։

*ՎԱՐՁ, ու հլ. «աշխատութեան փոխարէն տրուած վճարք, պարգև» ՍԳր. Եղիշ. որից ի վարձու ունել «վարձքով բռնել» ՍԳր. վարձս արկանել «գին կտրել» Մտթ. ի. 2. վարձել ՍԳր. Եփր. մն. Սեբեր. վարձանատոյց Կորիւն. վարձանք «վարձատրութիւն» Զենոբ. էջ 20. «փեսայի տուած օժիտը հարսին» ՍԳր. Կոչ. 224. «սխուր, շնութեան գին» Միք. ա. 7. վարձաւոր կամ վարձուոր Տոբ. ե. 5, 17. Եսայ. վարձկան ՍԳր. վարձկանագրիչ Բուզ. դ. 8. վարձկանութիւն Եւս. քր. նախավարձել Մծբ? Նոր բառեր են օրավարձ, աշխատավարձ, վարձակալ, տղավարձ:

=Պհլ. *varz ձևից. համմ. պրս. ورز varza «շահ, վաստակ», ورزیدن varzīdan «շահել, վաստկել»։—Հիւբշ. 245։

Պրս. բառերի հետ համեմատեց նախ Lag. Arm. Stud. § 2113։ Հիւբշ. Arm. Stud. § 264 և Arm. Gram. 245 համեմատում է պրս. ձևի հետ, բայց կարծում է թէ հայ բառը բնիկ է. իսկ էջ 515 աւելացնում է թէ հայերէնը բնիկ լինելու դէպքում՝ ա՛յն ժամանակ միայն կարող է համեմատուիլ պրս. բառի հետ, երբ այս վերջինը ծագած լինի հնխ. verg'h արմատից և այսպէսով բաժանուի զնդ. vərəz «գործել» ձևից։ Եազըճեան, Արևելք 1884 հոկտ. 17 ասում է թէ կապ չունի misdha բառի հետ, այլ գալիս է զնդ. varəzana «վարձկան մշակ» (?) բառից։ Հիւնք. պրս. ֆարսէ կամ բարսէ «մուրացկանութիւն, երգեցիկ կանանց տրուած վարձքը»։ Pictet, բ տպ. Գ. 115 սանս. vṛt «դարձնել», գոթ. vairth «արժէք, գին», լիթ. wersti «փոխանակել» բառերի հետ։

ԳԻՒ.—Մրղ. վmրծ «տան վարձ», բայց ձև Սչ. վարցել, Երև. վարցէլ, Վն. վmրծել.—իսկ վարձք «երկնային վարձատրութեան արժանի բարի գործ» իմաստով ունինք՝ Խրբ. վարց, Ագլ. Ախց. Կր. Ննխ. Ռ. Սչ. վարցք, Ալշ. Շմ. Ջղ. Տփ. վարցկ, Մկ. Տիգ. վmրցք, Պլ. վարցգ, Մշ. վարծկ, Վն. վmոցք, Ասլ. վարց (վարս), Սլմ. վmոսք', Սեբ. վարսգ, Մրղ. վmրսկ, վmսկ', Թրքախօս հայերից Ատն. և Էնկ. varsk (Արևելք 1888 նոյ. 9 և Բիւր. 1898, 865)։

*ՎԱՐՁԱԿ, ի-ա հլ. «թատրոնի կամ խնջոյքի մէջ երգող կամ պարող կին» Բ. Թագ.

ժթ. 35. Բուզ. Ոսկ. փիլիպ. երբ. եփես. ա. տիմ. խոր. գրուած է նաև վարձան *Կիր. էջ 11,* վարձական *Կանոն. Ոսկ. պօղ. ա. 642։*

=*Պհլ.* *varzak *ձևից, որի ժառանգորդ պրս.* *barza *ձևի տառադարձութիւնն է Սուիդասի* βάρζα *բառը՝ «*ψάλτρια, *գուսան, վարձակ» նշանակութեամբ։*

ՆՀԲ «իրր վարձեալ կամ վարժեալ կամ վարուք արձակ»։ Lag. Symmicta 91 *յն.* βάρζα *ձևի հետ միայն։ Հիւբշ. 245 կցում է* վարձ *բառին՝ յիշելով նաև* Lag.*-ի համեմատութիւնը։ Հիւնք. պրս.* ֆարսէ, բարսէ *«գուսանի վարձք»։*

ՎԱՐՃՈԽ, *որ և* վարճող, վարժող *«մի տեսակ անպիտան խոտեղէն» Վստկ. 32 (ՆՀԲ համարում է «վարսակ», ՀԲուս. § 2885 «վարսմակ» արաբ. և լտ.* alfa*). որից* վարճոխուտ *«վարճոխներով լի (հող)» Վստկ. 33։ Բառիս նշանակութիւնը ճշտելու համար հմմտ.՝*

ԳԻՌ.—Մշ. վարժոխ *«մի տեսակ խոտ, որ տաւարը ուտում է»։*

ՎԱՐՄ, ի-ա *հլ. «ցանց, թակարդ, անասուններ բռնելու ծուղակ» ՍԳր. «մի տեսակ հիւսուածոյ ցանցակերպ զարդ» Նորագիտ բ. մնաց. դ. 12, 13 (սեռ.* վարմաց *ձևով). մհյ. յգ. գրծ.* վարմընով *Քուչ. էջ 90. որից* վարմել *«որոգայթել» Բառ. երեմ. 298.* վարմարկել *«ուռկան ձգել» Ոսկ. ես. 18։*

Böttich. Arica 76, 259 var *«ծածկել» արմատից։ Նոյն արմատից է հանում նաև Տէրվ. Նախալ. 106՝* վարել, որմ, վարանել *են բառերի հետ։ Հիւնք.* պարանց *բառից։* Patrubány SA 2, 14 *հունգ.* verem *«փոս» բառի հետ։ Սարգսեան ՀԱ 1909, 335 և* Karst, *Յուշարձան 403 սումեր.* bar *«հիւսել»,* bara, par *«որսի ցանց», Թրք.* örmek *«հիւսել» և հյ.* վերտ:

*ՎԱՐՇԱՄԱԿ, ի-ա *հլ. «թաշկինակ, սըրբիչ, գլուխ կապելու շոր» ՍԳր. Կոչ. 176, 389, 412. որից* վարշամակապատ *ՑՀ. ժա. 44.* վարշամակեայ *Մամբր.։*

=*Պհլ.* *varšāmak *հոմանիշ ձևից, որ հաստատում են հայերէնի հետ՝ պ.* واشامه vāšāma *կամ* باشامه bāšāma *«կանանց գըլխի ծածկոյթ՝ մետաքսով ոստայնանկեալ» —Հիւբշ. 245։*

Հներից Ցայտմ. օգ. 16 համարում է հրէարէն «Հայք դաստառակ ասեն, յոյնք մանդիլ, ասորիք թաշկինակ և հրէայք՝ վարշամակ»։ Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ, որ համեմատում է պրս. վաշամէ *ձևի հետ։ ՆՀԲ վրաց.* վարշամանգի: *Ուղիղ է նաև Հիւբշ.* ZDMG *35 (1881), 662։ Հիւնք. պրս.* վաշամէ *և* վէրշէf *«շորի կտոր»։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. վարշամագ, վաշամագ *«շոր, որ մեռելի երեսի վրայ են դնում և յետոյ պատանք կարում»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ვარშამანგი վարշամանգի, *որ Չուբինով*[2] *մեկնում է* «гловотяжь, кидаръ, наглавіе, повясло, клобукъ»:

ՎԱՐՈՐՆԱԿ *«արևելեան մի բոյս, խիարշանպար,* cassia fistula*» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2887։*

ՎԱՐՈՒԺԱՆ (ի-ա *հլ. ըստ ՆՀԲ. բայց կայ միայն սեռ.* -ի) *«արու թռչուն» Ոսկ. տտր. տող 3. Վեցօր. 170. Նար. երգ. 285. Արծր. որից* վարուժանակ *Եփր. յոբ. ՀԱ 1912, 671. Մագ. և Երզն. քեր.* վարուժնակ *Եփր. վկ. արև. 69 (Սոփերք Ի. 125). Մաշկ. «ԳԿ ձայնին պատկանող մի եղանակի անուն» Մանրուս. (Ամատունի, Հայ. բառ ու բան 605),* վարժանակ *Վանակ. յոբ. ՀԱ 1912, 673 (որի տեղ ՆՀԲ ունի* վարուժանակ*). մհյ.* վարճիճակ *Քուչ. 54, 92,* վարօժ *Քուչ. 92. որից* վարժնականիշ *«վրան վարուժան նկարուած դրօշակ» Բուզ. դ. 2։*

=*Թւում է իրանեան փոխառութիւն, բայց մայր ձևը յայտնի չէ. նկատելի է որ նոյն իսկ Ոսկեդարից ունինք* վարուժան, վարուժնակ, վարժնակ- *(որից* վարժնականիշ*) ձևերը. հմմտ. պրս.* ورش varš, ورشان varšān *«տատրակ», որ Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 360 համարում է արաբ. և դնում է* ورشان varašan *«արու տատրակ»,* ورشانه varašāna *«էգ տատրակ» (յգ.* viršān, varāšīn*), փոխառութեամբ նաև ասոր.* ܘܪܫܢܐ varšānā *«վայրի աղաւնի»* (Brockelmann, Lex. syr. *89 բ)։*

ԳԴ 530 ա բուն բառարանում պարսիկ բառի դէմ դնում է հյ. «վարուժան», բայց գրքի վերջում տուած Հայ և պարսիկ ցեղակից բառերի համեմատական տախտակում չի յիշում։ Հիւնք. պրս. վէրշ, վէրշան:

*ՎԱՐՈՒՆԳ կամ ՎԱՐՈՒՆԿ (սեռ. -ոյ, -ի, ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «խիար» Բուզ. ե. 7. Մխ. առակ. «կիտրոն; ռմկ. աղած խավլունի» Գաղիան. Հին բռ. «աշնանային հասուն պտուղ» Պտմ. աղէքս. որից վարնգենի կամ վարնկենի Խոր. աշխ. Վրդն. ծն.։

=Իրանեան անծանոթ մի ձևից, որի այլ ներկայացուցիչներն են պհլ. vātrang, vātrēng, vātrēg, պրս. بادرنك bādrang, bādirang «սերմացու խոշոր վարունգ, կիտրոն», որ և وارنك vārang, بالنك bālang, մազանդ. vāreng. իսկ Տաշքենդի և Թուրքեստանի թաթարական բարբառով badreng «վարունգ» (Будаговъ 1, 220)։—Հիւբշ. 245։

ՆՀԲ յիշում է պրս. վարէնգ, պատրէնգ: Նոյնպէս և Պատկ. Арм. геогр. 52։ Թիրեաքեան, Պատկ. աշխ. գր. 209 և Հիւնք. պրս. վարէնf: Հիւբշ. դժուար է գտնում ձայնապէս միացնել այս բոլորը։

*ՎԱՐՍ, ի հլ. (գործածւում է մանաւանդ յոգնակի) «երկար մազեր, ծամ» ՍԳր. փխբ. «աստղի ճաճանչ» Ցոց. լը. 32. Նար. յավէտ. Մաղաք. աբեղ. «ծառի սաղարթ» Պիտ. որից վարսաւոր «մազերը շատ» Ոսկ. ա. կոր. և եւ. «գիսաւոր աստղ» Փիլ. Ղևոնդ. Բրս. ծն. «սաղարթախիտ» ՍԳր. Ագաթ. վարսակալ Բուզ. վարսամ «գիսաւոր աստղ» Դամասկ. վարսամնաճար «լուսնոտ, քնաշրջիկ» Կղնկտ. Հրտր. էմ. էջ 130. վարսավիրայ Եզնկ. ե. 1. Դատ. ժզ. 19. Ոսկ. մ. ա. 4. վարսաւորիլ Սեբեր. բարձրավարս Պիտ. Նիւս. երգ. բաղկավարս Մագ. ծաղկավարս Ճառընտ. ոսկիտակավարս Պիտ.։

=Պհլ. vars, սոգդ. vars, զնդ. 𐬬𐬀𐬭𐬆𐬯𐬀 varəsa «մազ, վարս (յատկապէս գլխի)», պրս. كرس gurs «խոպոպիք» (Horn § 908)։ Իրանեաններին ցեղակից են հսլ. vlasŭ, չեխ. vlas, ռուս. волось «ծամ, մազ (թէ՛ գլխի և թէ մարմնի)», յն. λάχνη «գանգուր կամ գռուզ մազ», λάχνος «գեղմն»։ Այս բոլորի պարզական արմատն է հնխ. u̯el- «ոլորել, գալարել», որ ժմնի բազմաթիւ աճած ձևեր. յն. λάχνη յառաջանում է u̯lk'-snā ձևից. Հայերէնի մէջ նոյն արմատից ունինք գեղմն, որ տե՛ս առանձին (Pokorny 1, 297, Boisacq 562, Trautmann 341): Իրաննեանից են փոխառեալ նաև օսթյակ. wāres «ձիու բաշ», բոշ. վալիշ, վալիս «մազ»։—Հիւբշ. 246։

ՆՀԲ կցում է բարշ, բաշ, ռմկ. բէրչէմ ձևերի հե՛տ։ Bötlich. ZDMG 1850, 362 սանս. vr̥jina, մակեդ. ἀβαρκνᾷ· Lag. Urgesch. 668 զնդ. varəsa, հսլ. wlasŭ: Նոյնը նաև Müller SWAW 42, 253: Justi, Zendsp. 270 զնդ. varəsa, պհլ. vars: Lag. Ges. Abhd. 275 աւելացնում է նաև լիւդ. βα(ρ)σάρα· Canini, Et. étym. 35 սանս. vr̥kša «ծառ» բառի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 107 զնդ. varəsa, լիթ. varsà, հսլ. vlasŭ բառերի հետ հնխ. varsa ձևից։ Հիւնք. պրս. բէրչէմ բառից։

ԳԻՐ.—Ալշ. Բլ. Գոր. Ղրբ. Մշ. Շմ. Ջղ. վարս «կնոջ մազ» (անէծքների մէջ միայն գործածուած), Ագլ. վէօրս «խոպոպիք»։ Նոր բառեր են վարսակտուր, վարսավարար, ոսկիտակավարս:

ՓՈԽ.—Վրաց. կայ ვარსიმი վարսիմի «սափրիչ՝ որ մազ է խուզում և արիւն առնում». բայց հաւանաբար ուղղակի պհլ. փոխառութիւն է, որովհետև հայերէնի մէջ *վարսիմ «սափրիլ» բառ գոյութիւն չունի։

*ՎԱՐՍ «դեղնախունկ, դեղին կոճ, դէրտէչավ, memocylon tinctorium» Գաղիան. Ամիրտ. ունին միայն Բառ. երեմ. յաւել. 575 և ՀԲուս. § 2890։

=Արաբ. ورس vars «դեղին կոճ» (Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. 304)։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՎԱՐՍԱԳ «մի տեսակ կարճ սուր, որ կախում են ազդրից». գիտէ միայն ԳԴ, որ գործածում է էջ 50 բ պրս. խէfավիյզ բառի բացատրութեան մէջ։

ՎԱՐՍԱԿ, ռ հլ. «մի տեսակ արմտիք, եուլաֆ, լտ. avena fatua L» (Տիրացուեան,

Contributo § 26) *Ազաթ. Վեցօր. 88 (սեռ.* վարսակոյ *ձևով)։*

ՆՀԲ դնում է վարս *«մազ» բառից։ Նոյնը նաև* Lag. Urgesch. 669: Lag. Arm. St. § 2117 *և Հիւբշ. 246 մերժում են։ Հիւնք. պրս.* فرزه farza *«դալարիք, մարգ» բառից։* Patrubány, Monde oriental *հտ. 2 (1907/8), էջ 221 և* Petersson. Ar. u. Arm. Stud. 97 *դարձեալ* վարս *բառից։ Պատահական նմանութիւն ունի պրս.* barza, barzah *«սերմն, կանեփհատ»։* Pictet, *բ. տպ. Ա. 350 սանս.* varzeas *«սնունդ» բառի հետ։*

ՎԱՐՍԱՄ *«զաւազան, փայտ, բիր, ցից» Վստկ. 166, 179։*

Յիշեցնում է պրս. برسم barsam, *որ է* բարսմունք *«զրադաշտականների ճիւղերի կապոցը՝ զոհի ժամանակ» (տե՛ս* բարսմունք*). բայց այսպիսի զուտ իրանական մի կրօնական բառ կարո՞ղ էր այնպէս հասարակ իմաստ ստանալ մեր մէջ և այն էլ այդքան ուշ ժամանակ։*

*ՎԱՐՍԱՄ, *որ և* վարսամն, վարսաման *«անուշահոտ մի բոյս, սուսամբար,* tenacetum balsamita L, *թրք. մարսէմանի» Գաղիան. բժշ.։*

=*Արևելեան բառ է. հմմտ. թրք.* marsema, mársemani *նոյն նշ.։*

Սխալ է մեկնում ՆՀԲ՝ իբրև հոմանիշ դրուած փրենի *կամ* փռենի *բառը հասկանալով* «φρένισις, *ախտ մտաթափութեան»։ Ուղիղ է հասկանում ՀԲուս. § 2892, որ սակայն դնում է* thimus serpyllum *և հանում է հյ.* վարս *և պրս.* պէրսամ, պէրսէման *«բարսմունք» բառերից։ Վերի ձևով մեկնեց Արթինեան,* REA *1, 119 և Ամէն. տարեց. 1921, 183։*

ՎԱՐՍԱՆԱԻԵՏ, ի *հլ. «սանդարամետական» ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 298։*

ՎԱՐՍԵԼ *«գետին զամել, հողի մէջ մխել, պատին մեխել» Սղր. Ոսկ. մ. ա. 18 (տե՛ս նաև* վասել*). որից կազմուած է* վարսատուրել *«նոյն նշ.» Ցհ. կթ. Շնորհ. Բարձր.։*

ՆՀԲ վարել *բայից։ Հիւնք. հանում է* պարսել *բայից։*

*ՎԱՐՏԻՔ *(սեռ.* վարտեաց. *միայն անեզական գործածուած) «կէս մէջքից ցածր հագած զգեստը» Դան. է. 21, 94. Բուզ. ե. 6. Վրդն. ղան. նոր գրականի մէջ՝* արևմտեանը *գործածում է «մսի վրայ հագնելիք սպիտակեղէն, տակի վարտիք» նշանակութեամբ, իսկ* արևելեանը *«տափատ, դրսի վարտիք». հմմտ.* անդրավարտիք, *որի «ներքնավարտիք» նշանակութիւնը ցոյց է տալիս թէ* վարտիք *հին հայոց մէջ նշանակում էր «դրսի վարտիք», համաձայն արևելեան հայոց գործածութեան։ Սրանից է* անվարտի *Զքր. սարկ. Ա. 72։*

=*Պհլ.* *varti *հոմանիշ ձևից, որ ծագում է* var *«ծածկել» արմատից. նոյն ձևից՝* andar *«մէջ, միջին» նախադրութեամբ կազմուած է պհլ.* *andarvarti *«ներքնավարտիք», որից ամբողջութեամբ փոխառեալ է հյ.* անդրավարտիք: *Իրանական ձևերը՝ բացի* var *արմատից, աւանդուած չեն. բայց նոյնն է հաստատում փոխառեալ արաբ.* اندرورد andarvarð *կամ* اندروردیّه andarvardiyya *«մի տեսակ վարտիք, որ ներքնավարտիքի վրայից են հագնում՝ շալվարի և չաքըրի նման... պարսկերէն բառ է և արաբներից եւ գործածուած» (ըստ Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. 570)։ Նոյն արմատից նոյն ձևով կազմուած է նաև պհլ.* *sārawarti, *«գլխանոց»<հպրս.* *sāravarti, *որոնք նոյնպէս աւանդուած չեն, բայց պահուած են փոխառեալ հյ.* սաղաւարտ *(փխ.* *սարաւարտ*) և ասոր.* ܨܢܘܪܬܐ sanvartā *«սաղաւարտ» ձևերով։ Իրանեան այս ձևերի դէմ՝ առանց* -ti *մասնիկի ունինք զնդ.* 𐬯𐬁𐬭𐬀𐬎𐬎𐬁𐬭𐬀 sāravāra *և պհլ.* [illegible] sārvār *«սաղաւարտ», որոնց համապատասխան է գալիս. պրս.* شلوار šal-vār *«անդրավարտիք» (բառացի «սըրունքները ծածկող», ըստ* Horn § 789*)։ Վերջապէս նոյն* var *«ծածկել» արմատից են կազմուած գռ. պրս.* var, werá *«տափատ»,* verâh *«զգեստ»* (MSL 19, 154):

Müller SWAW 66, 277 *զնդ. ենթադրեալ* *varəti *ձևից,* Lag. Arm.

Stud. § 2119 չի ընդունում, ասելով թէ այս պարագային սպասելի էր հյ. *վարտ, *վարք: Պատկ. Матер. I. 16 պհլ. vartītan «դարձնել» բայից. հմմտ. rūno-vartin «գլխտը պատող հագուստ» Եազըճեան, Արևելք 1884 հոկտ. 17 var «ծածկել» արմատից։ Տէրվ. Նախալ. 106 դնում է նոյն արմատից՝ վարել, վերմակ են բառերի հետ—Հիւնք. պրս. բէրուէ «վարագոյր» և ճամէի պատրու «վարտիք»։ Müller WZKM 8 (1894), 363 war «ծածկել» արմատից, իբր հիրան. warti-, որից և փոխառեալ քաղդ. אזורתקין (գրուած אזורקסין) «վարտիք<հիրան. āwartikā: Patrubány SA 2, 14 սանս. vṛ «ծածկել», իսկ ՀԱ 1908, 245 բերել բայի հետ։ Վերի ձևով միևնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 122։ Հացունի, Պատմ. տարազի, էջ 98, պրս. պարտակ «վարտիք» և վարտաf «հանդերձեղէն օժիտ հարսի»։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. վարտիf, Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. վարդիf, Ասլ. վարդիf (վարդի*), Ակն. վարդիf, վայդիf, Մշ. վարդիգ, Տիգ. վմրդիf, Խրբ. վարդիf', Այն. վարդի (տ. Բիւր. 1900, 685), Ագլ. վա՛րթիկ', Սվեդ. վարդաf, ՀՃ. Համշ. վայդիf, ՋԲ. վայդը՛f, վարդը՛f: Նոր բառեր են վարտեքափ, վարտեցկապ:

ՎԱՐՓԵՌՈՆ «զարդարուն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 298։

***ՎԱՐՔԱՅ** (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «նաւակ». մէկ անգամ ունի Յայսմ. ապր. 14. «Տարան զնա ի գետն և կապեցին վէմ մի մեծ յոտն և արկին ի վարքայ մի և տարան ի ներքս»։

═Յն. βάρκα «նաւակ» բառն է, որ նոր հընչումով արտասանւում է varka: Բառս բուն եգիպտական է (հմմտ. խպտ. barī) և նշանակում էր Նեղոսի վրայ բանող մի տեսակ նաւ. սրանից փոխառեալ յն. βᾶρις, որից լա. bāris և նուազականը՝ լտ. *bārica>barca. վերջին ձևով անցաւ բազմաթիւ լեզուների, ինչ. բիւզ. յն. βάρκα, իտալ. barca, ֆրանս. barque, գերմ. barke, անգլ. bark, ռուս. барка են, բոլորն էլ «նաւակ» (Walde 83, Boisacq 115, Kluge 40 բ)։—Հիւբշ. 383։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՎԱՐՔԱՅ «մա՛շ, լոբի». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 560։

ՎԱԻԱՇ կամ **ՎԱՎԱՇ** (ի, ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «ցանկասէր, տռփոտ, բղջախոհ» Նխ. ծն. Պտմ. աղէքս. Խոր. Մագ. Տօնակ. Պիտառ. որից վաւաշոտ Փիլ. իմաստ. վաւաշոտել Կղնկտ. Նիւս. բն. վաւաշալից Պիտ. վաւաշանալ Փիլ. իմաստ. Խոր. չարավավաշ ՅՀ. կթ.։

ՆՀԲ «ձայնակից հեշտական մակբայի վա՛շ վա՛շ»: Տէրվ. Մասիս 1881 մայիս 8 և Նախալ. 105 հնխ. vaç, vansk «բաղձալ» արմատից. հմմտ. սանս. զնդ. վաս, սանս. վա՛նկշ, վա՛նչ, յն. ἑκών «յօժարակամ», գերմ. wunsch «բաղձանք». հյ. կրկնութեամբ վա-ւաշ. զուտ արմատը աւշ ձևով պահած են զաւշոտել, աւշ քէ. հնագոյն կերպարանքն ունի վա՛շ: Հիւնք. յն. βέβιλος «պիղծ, աննուէր»։

ՎԱԻԱՐՏ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Եփր. վկ. արև. էջ 142. «Նովաւ ազատ կանայք ապրեցան ի պէսպէս նկարագործ անօթոց և առ ի զաւարտսն (այլ ձ. առ ի զաւարտունս) ստէպ ստէպ թօթափելոյ». այսպէս հրտր. էջմ. իսկ Սոփերք, Ի. 51 ունի վաւարտ: Ասորի բնագրի լատին թարգմանութիւնն է «feminaeque item liberae a textrinae artis opificio et seculorum negotio conquieverunt», որ որևէ լուսաբանութիւն չի տալիս բառիս համար։

ՆՀԲ ուզում է կարդալ զ'աւարտ. ՋԲ պահում է վաւարտ և մեկնում է «ինչք, ստացուածք». ԱԲ չունի. Ալիշան, Սոփերքի հրատարակիչը, էջ 158, համարում է պրս. ավուրտ (իմա՛ թրք. آورت avurt «թուշ»)։ Աճառեան, Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 11 մերժում է այս համեմատութիւնը։ Անդրիկեան, Բազմ. 1905, 254 վաւարտ ձևով, իբր «աշխարհական զբաղանք, կիրք»։ Վարդանեան ՀԱ 1922, 294—5 հաւաքելով եղած բոլոր կարծիքները, գտնում է որ լաւագոյն

ընթերցուածն է զաւարտունս և նշանակում է «աւարտածները, շինուած վերջացածները». ամբողջը թարգմանում է այսպէս. «անով է որ ազատ կանայք Հանգստացան նկարագործ անօթներ շինելու Հարկէն և աւարտածները ծախելու սախպումէն»։

*ՎԱՒԵՐ «ստոյգ, Հաստատուն» Եփր. թգ. 425. որից վաւերական «նոյն նշ.» Եւս. քր. Ոսկ. մ. բ. 7 և Եւ. «պաշտօնական թղթերը կնքելու մատանի» Եղիշ. Օրբել. Կրպտ. ու. անվաւեր Եփր. աւետ. Ոսկ. գծ. անվաւերական Եւս. քր. վաւերացնել, վաւերացում, վաւերագիր (նոր բառեր) ևն։

=Պհլ. vāwar (գրուած է vāpar) «Հաւատալի, ստոյգ», պազ. vāwar «Հաւատալի, ստոյգ», պրս. باور bāvar «Հաւատ, Հաւատալը, ստոյգ, վաւերական», bāvar kardan, bāvar dāštan, bāvarīdan «Հաւատալ», bāvarī «Հաւատ ընծայելը», աֆղան. bāvar «վստահութիւն, Հաւատարմութիւն», քրդ. baveri, baveria, bauar «վստահութիւն», մանիք. պհլ. ואבריגאן vāwarīgān () «վաւերական, Հաստատուն» (Salemann, Manich. Stud. ЗАН 8, 69): Կազմուած է var «Հաւատալ» արմատից upā (որ է upa+ā) մասնիկով. Հմմտ. զնդ. vāura, պրս. āvar, պհլ. պազ. ēvar «Հաւատալի, ստոյգ» (Horn § 178 bis): Այս var «Հաւատալ» արմատն էլ ծագում է Հնխ. ųel- «ցանկալ, փափագել, ընտրել» ձևից (ընդարձակ տե՛ս գեղձ բառի տակ, որ Հյ. Համապատասխանն է՝ աճած ձ-ով): Իմաստի զարգացումը ցոյց է տալիս զնդ. var- «ընտրել, իրեն Համար մի բան ջոկել, մի բանի Համար Համոզում գոյացնել, Հաւատալ» (Bartholomae, Altir. Wört. 1360, Pokorny 1, 294):—Հիւբշ. 100։

ՆՀԲ լծ. պրս. պաւէր «Հաւատ, Հաւատալի», պաւէր գէրտէն «Հաւատալ», յն. վէվէ՛օս, լտ. վա՛լիտուս «Հաստատուն, զօրեղ»։ Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), էջ 175, պրս. bāvar: Müller WZKM 6 (1892), 79 նոյնպէս պրս. bāvar, որ մերժում է Horn, էջ 41, ծան. 2՝ նշանակութիւնը «շատ տարբեր» գտնելով։ Հինք. Հանում է բեեռ բառից, բայց յիշում է նաև պրս. պավէր:

ՎԱՔ «աստղի անուն է» Տիր. էջ 73. ունի միայն ԱԲ։

Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. فكة fakt «մի Համաստեղութիւն» (Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 108), որ սակայն պարսկերէն թարգմանութեան մէջ աւելի լաւ բացատրուելով դառնում է «շատ կարմիր մի աստղ՝ Հիւսիսային կողմը»։

ՎԱՔԵԱԼ «բացեալ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 298։

*ՎԱՔԻԱՅ «մէկ օխա (քաշ)». մՀյ. բառ, որ ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. (ocque բառի տակ)։

=Արաբ. وقية vaqiya, որ և اوقية ūqiya նոյն նշ. որից փոխառեալ են թրք. اوقه oqqa, ռմկ. օխա, ֆր. ocque։

Ուղիղ մեկնեց Նորայր, անդ։

ՎԵԳԱՅ «ամբարտաւան». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 298։

*ՎԵՀ, ի Հլ. «բարձր, վերին, վսեմ, պատուականագոյն» Փիլ. խոր. Պիտ. Եղիշ. «երկնային էակներ» Պիտ. Եղիշ. «Աստուած» Պիտ. Նար. որից վեհագոյն ՑՀ. իմ. երև. խոր. Պիտ. Պղատ. օրին. Նիւս. բն. վեհազգի Կղնկտ. վեհափառ Նար. վեհանձն Կղնկտ. վեհապետ Երզն. քեր. վեհավայր Պիտ. ևն. յգ. վեհուճք Տաղ. բոլորն էլ յետին։ Ոսկեդարեան Հեղինակների մօտ պատահած վեհ, վեհագոյն Հաղուագիւտ բառերը պէտք է ուղղել՝ վեր, վերագոյն (Վարդանեան ՀԱ 1921, 609)։ Սրանից են կազմուած նաև մի խումբ իրանեան յատուկ անուններ. ինչ. Վեհմիհրշապուհ, Վեհշապուհ, Վեհարտաշիր, Վեհիկ, Վեհդենշապուհ, Վեհ-Անջատուր-Խոսրով, Վեհկաւատ, Վեհռոտ, Վեհսաճան, Վեհվեհնամ: Նոր բառեր են վեհաժողով, վեհաշուք, վեհանձնութիւն, վեհապետական, վեհարան, վեհափառութիւն, վեհութիւն ևն։

=Պհլ. vēh (իմա՛ veh), պազ. veh, Հպրս. vahyah- (պահուած միայն Vahyazdāta յատուկ անուան մէջ), զնդ. vaṅhuš (չեզ. vohu, բաղդ. vahyå, vaṅhå, գերադր. vahišta-). պրս. به bih «լաւ, լաւագոյն»

(Horn § 241)։ Ծագում են հնխ. ṷesu- «լաւ» ձևից, որի այլ ժառանգներն են՝ սանս. vásu- «լաւ, բարիք, հարստութիւն, ինչք», vasīyān «լաւագոյն», հիռլ. febas «վեհափառութիւն, վսեմութիւն», կիմր. gwych «ուրախ», բրըտ. gwiou «ուրախ», ուրիշ տեղեր պահուած միայն յատուկ անունների մէջ. ինչ. գերմ. Wisurīh, Wisu-mār, Wisi-Gothae, գալլ. Bellovesus, Sigo-vesus, Vesu-avus, Visu-rix, հին իլլիր. Ves-clevesis են (Pokorny 1, 310)։—Հիւբշ. 246։

Peterm. Gram.[2] 17 դնում է վեր բառից։ Ուղիղ մեկնեց նախ B. Boré JAs. 1841, 653 համեմատելով պրս. bih և պհլ. vokhia(?) բառերի հետ։ Windisch. 18 հպրս. wazark «մեծ»։ Չուբինով վրաց. վե «խւկ, բայց» բառի հետ։ Ուղիղ են մեկնում նաև Եւրոպա 1849, 200 (հպրս. վաճու «զհրաղանց»), Bötticḥ. Arica 82, 378, Lag. Urgesch. 609, Պատկ. Изслед. 4, Սեր. 200 են։ Lag. Arm. Stud. § 2121 հյ. վեճափոյճ կամ վեճակաճ բառին է կցում արաբ. bahkanaṭ «փառաւորութիւն, պերճութիւն արտաքին կերպարանաց», որ բոլորովին անապահով է գտնում Հիւբշ. 246։ Գարագաշեան, Քնն. պատմ. Ա. 269 դնում է Վաճ «Աստուած» բառից, որ է բագ-bag, և որ գտնում է նաև Վաճէ, Վաճաճ, Վաճագն են բառերի մէջ։ Bugge IF 1, 459 համարում է վեճ<*վերճ, իբր բնիկ հայ, ծագած հնխ. uperteros «վեհագոյն» բառից, ինչպէս հյ. վեր<հնխ. uper- ձևից։ Հիմք. յն. εὖ «լաւ» բառից։ Ալիշան, Հին հաւ. էջ 376 գոթ. wih, wiha «վեհ, սուրբ, տաճար», weiha «քահանայապետ»։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 28 պհլ. զնդ. վառ «մեծ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვეჰი վեճի (տե՛ս Մառ, Հայ-վրաց. յարաբերութ. էջ 41)։

ՎԵՀԵՐ (ի, ո հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն յետնաբար ո հլ.) «վախկոտ, պղերգ, թուլասիրտ» Ոսկ. յհ. ա. 43. Ճառընտ. որից վեճերել կամ վեճերիլ Ոսկ. յհ. ա. 12, 30 և մ. ա. 1. բ. 8. վեճերեալ Վեցօր. 67. Եփր. փիլիպ. վեճերոտ Հռ. ժբ. 11. Կոչ. 6. վեճերոտել Մծբ. վեճերութիւճ Ոսկ. յհ. ա. 43. Սեբեր. անվեճեր Ագաթ. Փարպ. են։

ՆՀԲ «ի բառիցս աճ և վախ... երկուցեալ աճի՛ ի վեճ իրաց և կամ ի վեճաց և ի վախից», անվեճեր «ըծ. հյ. անաճ, անվախ, որ և յն. ἄφοβος, իսկ լտ. impiger «անպղերգ»։ Հիմք. հյ. եռեայք բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 18 պրս. bāk, հյ. պակճուլ, վախ բառերի հետ։

*ՎԵՂԱՐ «կնգուղ, կրօնաւորի գլխանոց» Լմբ. առ լև. որի հետ նոյն է վաղար «թագաւորական ոսկեայ մի զարդ» Մխ. դտ. 261, որ և գրուած է բեղար Մխ. դտ. էջ 267. Նոր բառեր են վեղարաւոր, անվեղար:

=Բիւզ. յն. *βελάριον ձևից, որ չէ աւանդուած և որ փոխառեալ պէտք է լինի լտ. velarium «քօղ, ծածկոյթ, վարագոյր» բառից, ինչպէս որ Բիւզ. յն. βῆλον «ծածկոց, վարագոյր» փոխառեալ է լտ. velum «քօղ, վարագոյր» բառից (Sophocles 307)։ Այս նախաձայն β-ի համար է որ մեր բառը ունինք թէ՛ վեղար և թէ բեղար ձևով։—Աճ.

ՆՀԲ վեղար և վաղար իրար լծորդ է համարում. բայց առաջինը մեկնում է լտ. velum, velamen «ծածկոյթ, քօղ», իսկ երկրորդը յն. φάλαρον «ձարքունի թագ, խոյր»։ Հիւբշ. 382—3 երկուսը բաժանում է իրարից և վեղար բառը կասկածով դնում է լտ. velarium, իսկ վաղար մերժում է կցել φάλαρα «սաղաւարտի զարդ» բառի հետ։

ԳԻՌ.—Իբր կրօնական բառ՝ պահուած ունինք շատ տեղ. ինչ. Ջղ. Սլմ. վեղար, Ախց. Ասլ. Երև. Կր. Մշ. Ննխ. Մկ. Պլ. Սեբ. Վն. վէղար, Տիգ. վէղmr, Ջթ. վէղօյ, վէղոր, Տփ. վիղար, Ավեդ. վիղուր:

[ՎԵՂԵՆԴԻԱՐ «պալատական մի պաշտօնեայ». մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Թղթ. դաշ. 22. «Զորոյ զօրինակն (խաչին) ետու դնել ի դրօշակին իմոյ և նկարել ի վառս սանճաղացն և ռըմպացն, նաև ի նշանըս պատերազմական զինուցն և ի կուրտակս վեղենդիարացն, որովք զօրացեալ զօրացն իմոց»։

=Յն. բիւզ. σελεντιάριος բառն է, որի զանազան աղաւաղեալ ձևերը տե՛ս սեղենդիար. այսպէս պէտք է ուղղել նաև վերի բառը։—Աճ.]

Պատահական նմանութիւն ունի լտ. valentior «ուժեղագոյն, զօրաւորագոյն»։

ՎԵՇՄԱԿ. Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածել է Լծ. փիլ. բացատրելու համար վարապանակ բառը (Ձեռ. Վենետ. № 1244, գրուած 1307 թ. ըստ Հացունի, Պտմ. տաբաղի, էջ 224)։

Հացունի, անդ կարծում է որ հեղինակը սխալ է հասկացել վարապան բառը և մեկնել է վեշմակ, որ է պրս. وشمک vašmak «կօշիկ, մուճակ», որ և թրք. بشماق baśmaq «կօշիկ» (որից փոխառեալ են նաև լեհ. baczmag, bačmag, baszmak, սերբ. pàśmag, ուկր. bašmák, ռուս. башмакъ «կօշիկ» Berneker 45)։ Սպասելի էր *վաշմակ և ո՛չ վեշմակ:

ՎԵՌ «կամապաշտ, վէս». անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Ախտարք. «լինի վեռ, կամապաշտ, լեզուանի»։ Թերևս պէտք է ուղղել խեռ կամ վէս:

ՎԵՍՏ կամ ՎԷՍՏ «ազատ, ազնուական, իշխան» Մագ. թղ. 104, 213 (գրուած վէստ). Սամ. անեց. 106, Կիր. պտմ. ամէնից վաւերական վկայութիւնն ունի Խծկոնից արձանագրութիւնը՝ 1033 թուից, որ վէստ ձևով է (տե՛ս Շողակաթ, էջ 180 և տախտակ ԺԱ). Նշանակութիւնը ճշդում է Սամ. անեց. 107, որ գրում է. «Տէր Պետրոս և ազատ Սարգիս (այլուստ գիտենք վեստ Սարգիս) և Գրիգոր Բջնեցին ննջեցին զԳագիկ և զԱնի եւտուն ի կայսրն Յունաց»։

ՆՀԲ սրանից է դնում վստաճ: Վարդան Պատմչի հրատարակիչը՝ Վենետ. 1862, էջ 105, ծան. 1 դնում է լտ. a veste «պաշտօնեայ զգեստաւորիչ»։ Էմին, Вахагн-вишапаках և Ответъ. Патк. Մոսկուա 1874, էջ 23 (արտ. Изслед. 75 և 100) զնդ. vahišta «լաւագոյն» (իբր «վեհագոյն») բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բառ. էջ 350 պհլ. veh «վեհ» բառից։

*ՎԵՍՏԱՐԻՍ «հանդերձապետ» Վրք. հց. հտ. բ, էջ 234։

=Բիւզ. յն. βεστιάριος «դերձակ», որ փոխառեալ է լտ. vestiarius «հանդերձավաճառ» բառից (Sophocles 306):—Աճ.

ՆՀԲ «բառ լտ. և յն. վէսթիա՛րիուս, էսթիա՛րիս»:

*ՎԵՍՏԻՏՈՐԱՅ «պալատական մի պաշտօնեայ. պսակակալ արքայի». մի մի անգամ գտնում ենք գործածուած Մխ. դտ. էջ 262 (վեստիտորայ ձևով), Մխ. այրիվ. 4 և Սմբ. դատ. 87։

=Յն. բիւզ. βεστίτωρ «դերձակ. 2. թագաւորի հագուստները հագցնող պաշտօնեան», որ փոխառեալ է լտ. vestitor բառից (Sophocles 306). արմատը vestis «հագուստ», vestio «հագցնել»։

Բաստամեան (անդ) դրան լտ. ձևից։ Karst, Դոստն. I. 87, II. 76 յունարէնից։ Nyberg, Hilfsb. 2, 116 և 248 փոխառեալ է դնում իրան. *viyasta-ձևից. հմմտ. պհլ. vyastakīh «առաջ ցայտածը», նախաձայնի vy>gy>ǰ ձայնափոխութեամբ պհլ. ǰahišn «արգիւնք, յառաջ գալը, յաջողիլը», պրս. ǰāh «բարձր դիրք, արժանիք» ևն։

+ՎԵՐ «վերևը, վերի ծայրը». այս իմաստով ունի Յհ. բ. 7. «Լցին զնոսա մինչև ի վեր». սովորաբար գործածւում է նախդիրով. ինչ. ի վեր «դէպի վեր» ՍԳր. Եզն. Ոսկ. «այն ժամանակից մինչև այժմ» Շնորհ. ա. պետ. Կանոն. «աւելի բարձր, գերադասելի» Եզն. և ի վեր «աւելի այն կողմ» ՍԳր. ի վեր քան «աւելի վեր» ՍԳր. Եզն. ի վեր և ի խոնարհ «անդադար, միշտ» Ոսկ. ես. վեր ի վայր «տակնուվրայ» Ոսկ. բ. տիմ. «միշտ, անդադար» Ոսկ. մտթ. և յհ. վեր ի վերոյ «երեսանց, հարևանցի» Եղիշ. Պիտ. «դրսից, երեսից» Գ. մկ. գ. 1. ի վերայ ՍԳր. Ագաթ. Կոչ. ի վերոյ Ել. լզ. 19. լթ. 30. Տն. ա. 7. Կորիւն. ի վերոյ քան ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 4. ի վերուստ ՍԳր. Եւս. քր. Ագաթ. Ոսկ. ա. կոր. մասնիկների յաւելումով՝ վերատին ՍԳր. Եղիշ. փիլ. վերատեայք Եւս. պտմ. 720. վերին ՍԳր.

Եզն. բարդութեանց մէջ՝ զառիվեր ՍԳր. զառիվերակ Նորագիւտ բ. մնաց. ի. 16. Եփր. թգ. էջ 449. խաչվերաց Խոսր. Յայսմ. Նախավերակ Շիր. գլխիվեր Վրդն. պտմ. ծառավերաց Տօնակ. բարդութեանց սկիզբը վերունի կրկին գործածութիւն. ոսկեդարեան նշանակութիւնն է «վերը, վրան, բարձրը», Հմմտ. վերակացու ՍԳր. Կոչ. վերարկու ՍԳր. վերագոյն ՍԳր. Եզն. Ագաթ. Եփր. Հռ. Եբր. և տխտ. վերամբարձ Եզեկ. գ. 15. Ագաթ. Ոսկ. Խս. վերանալ ՍԳր. Եզն. Եփր. թգ. են. իսկ յետին յունաբան հեղինակների մօտ դարձել է մասնիկ՝ «վերստին, կրկին, նորից, դարձեալ» նշանակութեամբ, իբր համապատասխան յն. ἀνα- նախդիրին. Հմմտ. վերաբանութիւն=ἀναλογία, վերագրել=ἀναγράφω, վերածել=ἀνάγω, վերծանել=ἀναγιγνώσκω են։ Նոր բառեր են վերնամաշկ, վերաբանալ, վերաբացում, վերաբերմունք, վերաբնակիչ, վերակազմութիւն, վերակազմել, վերակենդանութիւն, վերահաստատել, վերահսկել, վերահսկիչ, վերամշակել, վերամշակութիւն, վերանորոգել, վերանորոգիչ, վերաշինութիւն, վերաշինել, վերաշինական, վերապահութիւն, անվերապահ, անվերապահօրէն, վերապատուելի, վերաստուգել, վերաստուգութիւն, վերաստուգիչ, վերացական, վերացականութիւն, վերաքննել, վերաքննութիւն, վերաքննելի, վերաքննիչ վերելակ են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. uper- ձևից, որ ծագում է պարզական upo>հյ. հուպ արմատից. ժառանգներից հմմտ. սանս. upári, հինդուստ. اوپر Ūpur, գնչ. opré, զնդ. upairi, հպրս. upariy, պհլ. apar, պազ. awar, խոթանի իրան. vīra, պրս. بر bar, քրդ. ber, աֆղան. bar, prē-, օսս. uol, ol, välä, բելուճ. par, վախի war, զազա vər, բոշ. ուʹբրա, յն. ὕπερ, լտ. s-uper (>ֆրանս. sur), գալլ. ver-, կորն. կիմր. gor, հիոլ. for, գոթ. ufar, հբգ. ubir, գերմ. über, հիսլ. yfir, հսաքս. obar, անգսք. ofer, անգլ. հոլլ. over, բոլորն էլ «վեր, ի վերայ» նշանակութեամբ (Pokorny 1, 192 և 267, Walde 824, Boisacq 282, 1003, Kluge 501, Ernout-Meillet 951, Horn § 191)։ Հնխ. uper- դարձել է նախահայ *ուվեր, որից վեր։

Klaproth, As. pol. 106 ի վերայ=գերմ. über, 101 վեր=իոլ. orϑa: ԳԴ մեկնում է վեր, ի վերայ=պրս. bar, վերին=barīn, ·վերնատուն=varϑān։ ՆՀԲ լծ. հյ. գեր, պրս. պէր, ֆէր, զէպէր, յն. ὑπέρ, լտ. super։ Peterm. 35 պրս. bar: Wind. 7, 19, 41 հյ. գեր, սանս. upari, յն. ὑπὲρ, գոթ. ufar, գերմ. über: Gosche 26 փռիւգ. ὄρου, սանս. upari, պրս. bar, abar: Böttich. Arica 38 և Lag. Urgesch. 227 var արմատից (վերջինը՝ էջ 224 նաև վերին=սանս. varuṇa): Müller SWAW 38, 586 վերանալ=յն. ἀείρειν<ἀϝερ-ε-ειν, Մասեաց աղաւ. 1863, 144 կարծում է թէ ի վեր «հետէ, այն ժամանակից սկսած» նշանակութեամբ՝ թրք. պէրի, պէրու «ի վեր, հետէ» բառն է, ինչպէս որ Խրիմի և Նոր-Նախիջևանի հայերն էլ ունին վէրի փխ. տճկ. beri. այսպէս «Երկու օրէն վէրի. Անկից վէրի. Ջինքը տեսածէս վէրի»։ (Այս մեկնութիւնը յայտնապէս սխալ է, որովհետև նոյն ձևը հների մէջ էլ գտնում ենք գործածուած. Հմմտ. Շնորհ. ա. պետ. ծե. Կանոն)։ Justi, Zendsp. 62 սանս. upari, պրս. bar, փռիւգ. ὀρου̃ ձևերի հետ՝ զնդ. upairi բառի տակ։ Pictet 2, 298 վերարկու կցում է սանս. varutra, անգլ. wearing են բառերին։ Այվազեան, Ուղղագր. էջ 44 լծ. վեհ: Fick KZ 7, 365 մերժում է պհլ. a par, awar, որոնք պիտի տային հյ. վար, և մեր բառը իբր բնիկ հանում է հնխ. varsu ձևից, որի ժառանգներն են՝ սանս. váršman «բարձրութիւն, վերը, վերինը», váršīyas «բարձրագոյն, վերնագոյն», váršišṭha- «ամենաբարձրը, ամենավերինը», լիթ. virszùs «վերինը», հսլ. vrŭchŭ «գագաթ», հիռլ. ferr «լաւագոյն», փռիւգ. ϝόρου, ὄρου։ Հիւբշ. KZ 23, 34 և 48 յն. ἄϝερ, ἀείρω «բարձրացնել», փռիւգ. ὄρου։ Lag. Arm. Stud. § 2124 պրս. bar, abar, war, զնդ. upairi, սանս. upari։ Մորթման ZDMG 26, 531 բևեռ. uri, euri «ի վերայ» և 526 vara «վրայ»։—Հիւբշ. ZDMG 36

(1882), 121 *և* Arm. Stud. § 265 *ընդունում է* Fick-*ի մեկնությունը։ Տէրվիշ. Նախալ. 52—53 հնխ.* vardh *«վերանալ, աճիլ» արմատի* var *պարզականից. համմ. սանս.* vardh, *յն.* ὄρθος *«ուղիղ, վեր», դւռ.* βορθός, *Հիւնք. պրս.* **վէr** *և* **պէr**: Bugge, Btrg. 24 *և* KZ 32, 56 *առարկելով թէ հնխ.* rs>*հյ* **ռ** *(աւելացնենք նաև ա՛յն, որ հնխ.* v- *տալիս է հյ.* **գ.** *և ոչ* **վ**), *մերժում է դնել ըստ* Fick *և Հիւբշ. հնխ.* vers- *արմատից և հին քերականների առաջարկած մեկնությունը ձևակերպում է «վերի ձեւով»* Bugge, Lyk. Stud. 1, 84 *լիւկ.* vel- *բառի հետ։ Մառ, Արաքս 1890 Ա. 111* **վեr, գեr** *և* **լեառն** *կցում է գնդ.* gairi *«սար, լեռ» բառին։* Meillet MSL 7, 164 *չի ընդունում թէ հնխ.* rs>*հյ.* **ռ**, *իսկ հնխ.* w *ձայնի դէմ սպասելով հյ.* **գ**, *հաւանական է համարում դնել* *vers> **վեr**, *որի հետ նույնացնում է հյ.* **գեr**, *ինչ.* **գեr ի վեrոյ**։ *Հիւբշ.* Arm. Gram. 495 *խնդրական է գտնում* **գեr**, *որովհետև հնների մօտ գոյութիւն չունի, և հնխ.* *vers- *ձևի հետ յիշում է նաև հնխ.* upero- *կասկածով։ Վերջապէս* Pedersen, *Նպաստ, էջ 1 ընդունում և պաշտպանում է ուղիղ մեկնությունը։* Meillet, Dial. indoeur. 85 *ընդունելով հնխ.* rs>*հյ.* **ռ** *ձայնափոխությունը, բնականաբար նոյնպէս անցնում է նրա կողմը։ Սանտալճեան,* L'idiome *10* **վեrստին** *բառի մէջ* **–ստի**=*ուրարտ.* sidi, *իսկ* **վեr**=teruni, *անդ՝ էջ 13։—* Karst, *Յուշարձան 403 սումեր.* bar *«բարձրը, գագաթ, մակերևոյթ», 406* meri *«բարձրացած», 422 թրք.* giru, geri *«յետ», 425 թթր. ույգ.* örü, öri, *չաղաթ.* üri, ur *«վերև, բարձր»։ Վերջին անգամ* Meillet BSL № *79, էջ 9 ընդունում է* **վեr**<*հնխ.* uper-, *բայց* **գեr ի վեrոյ** *ձևի մէջ* **վեr** *բաժանելով ծանօթ* **վեr** *բառից, միացնում է հյ.* **գեr, գեrել,** *յն.* ἀξίρω *բառերին։ Պատահական նմանութիւն ունին մորդվ.* vär *«վերևը»,* vära *«վրայ», ճապոն.* [illegible] ue *«վեր»։*

ԳԻՌ.—**Վեr, ի վեr** *ձևերի դէմ ունինք Մշ. Սլմ. Սչ. Վն.* **վեr**, *Ախց. Խրբ. Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ.* **վէr**, *Ասլ.* **վէ՝r**, *Համշ. Ագլ. Մկ. Մրղ. Տիգ.* **վիr**, *Տփ.* **վիr, վի**, *Մշ. Ալշ.* **վի**, *Ճմ.* **(տի)վէ՛r, վէ(կալ), վ(էլլիլ)**, *Հճ.* **վեյ**, *Գոր. Ղրբ.* **յէr, տիյէr**.—*իսկ* **ի վեrայ** *դարձած է Ջղ.* **վեrա**, *Ճմ.* **վէrm**, *Ախց. Ասլ. Խրբ. Կր. Մշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ. Տփ.* **վrա**, *Սլմ.* **վrm**, *Ագլ.* **վm՛rm**, *Տիգ.* **վrmն**, *Մշ.* **վrէն**, *Վն.* **վէrէն**, *Մրղ. Հւր.* **վիrm**, *Զթ.* **վիյm, վիrm**, *Հճ.* **վիյօ**, *Գոր. Ղրբ.* **յըrա**:—*Նախդիրը պահում է Ավեդ.* **ի վիr** *«վեր», այլուր միայն պատճ* **ի վեr**, *երբեմն* **ի վեr** *և նման կապակցութեանց մէջ։—Յատուկ ուշադրութեան արժանի է* **վեrև** *ձևը (Ալշ.* **վէrեվ**, *Սրև.* **վէrէվ**, *Տփ.* **վէrիվ**, *Մկ.* **վիrիվ**), *որ աճած է* **և** *մասնիկով (համմ.* **ներքև, միջև, ստորև**)՝ *յատկապէս զանազանելու համար* **վեr** *«ի վեր» և* **վայr** *«ցած, ներքև» բառերը, որոնք շատ տեղ ստացել են միևնոյն ձևը, ճիշտ ինչպէս որ նոյն պատճառով Ջղ. ձևացած է* **դավեr** *«դէպ ի վեր, վեր» բառը։ Նխ. ունի* **–իկ** *մասնիկով աճած ձևով՝* **վrակս, վrակդ, վrակը** *«վրաս, վրադ, վրան»։ Համշ.* **վոէն** *«ի վերայ, վրան»։ Նոր բառեր են* **վեյլել** *«հեծնել, բարձրանալ» (իմա՛* **վեr ելլել**), **վեrավզտուկ, վեrաճաշու, վեrդի, վեrևանալ, վեrկար, վեrևանց, վեrնակ, վեrնաշապիկ, վեrնաֆամի, վեrնեֆ, վեrնաֆար, վեrունիստ, վեrուդիr, վեrվեr, վեrվեrի, վեrվեrուկ, վեrվեrիչ, վեrօf, վrակար, վrակոխ, վrակrունկ, վrանաս, վrաձգոց, վrանոց, վrատեսf, վrավըrուց** *են.—Թրքախօս հայերից՝ Ատն.* **վէrադասու** *«վերակացու»։*

ՎԵՐԱՃԻԿ *«սրահ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 299, որ և էջ 303 գրում է* **վrաճիկ** *«սրահ կամ փանակ»!*

*ՎԵՐՄԱԿ (ի–ա հլ. *ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «անկողնի ծածկոց, սփռոց» Մաղ. և Երզն. քեր.։*

=*Պհլ.* ورمک *«վերարկու, ծածկոց», որ գործածուած է Կարնամակ ԺԲ. 1 և անորոշ ընթերցում ունի. կարելի է կարդալ* veramak, verhamak, verhmak *են. հայերէնը ցոյց է տալիս, որ պէտք է ընտրել* vermak *ընթերցուածը, որից փոխառեալ է* **վեrմակ**:

Հներից Մագ. և Երզն. քեր. ստուգաբանում են վեր *բառից. «Ստուգաբանութեան ձևք. Ներքանոց, վերմակ, յիրէն ունելով զանունն»։ ՀՀԲ արմատը դնում է* վերմ *«վերին», որ առանձին էլ նշանակում է։ Սրանց համեմատ ՆՀԲ մեկնում է «որ ինչ* մակադրի *ի* վերայ. *ընկողմանելոյն ի մահիճս»։ Եազըճեան, Արևելք 1884 հոկտ. 17 և Տէրվ. Նախալ. 106 հնխ.* var, vr̥ *«ծածկել, պատել» արմատից։* Scheftelowitz BB 29, 43 *սանս.* varman *«ծածկոց», զնդ.* var *«ծածկել»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 103։*

[ՎԵՐՄԻՔ *«բարձր տեղուանք». ունի միայն ԱԲ. սրա արմատն է* վերմ, *որ դիտէ միայն ՀՀԲ (տե՛ս* վերմակ *բառի տակ). երկուսն էլ անստոյգ։ Անշուշտ այն է, որ գործածուած է Ոսկ. պօղ. ա. 372. «Որպէս և ի բարձրաւանդակս ինչ ելեալ ամրացեալ չանկանիցի ումեք ի բուռն, որ ի ներքուստ ի վերմիք լիցին՝ այնպիսի էր և Պաւղոսի ոգի»։ Ըստ Վարդանեան, Բառաք. դիտ. 106 ուղղելի է* ի վեր մագլիցեն, *ինչպէս ունին ուրիշ ձեռագիրներ և ինչպէս ցոյց է տալիս յոյնը։ Ըստ այսմ* վերմիք *կամ* վերմ *բառը գոյութիւն չունի։*]

ՎԵՐՋ, ի հլ. *(յետնաբար* ի–ա, ո *հլ.) «ծայր, վախճան» ՍԳր. Փարպ. «ծայրի զարդ, ծոպ ևն» ՍԳր. Խոր. որից* ի վերջէ, ի վերջոյ *«յետոյ, ետքը» Ոսկ. յհ. բ. 42. Պիտ. Նիւս. կազմ. «արթուն եղած ժամանակը» (յետին և անսովոր ոճ) Նիւս. կազմ.* վերջանալ *«յետ մնալ, կասիլ, նահանջել. 2. խորշիլ, քաշուիլ. 3. մեռնիլ» Նիւս. կազմ. Ջենոբ. Սոկր.* վերջացուցանել *Վրք. հց. Լմբ.* վերջապահ *Յես. զ. 9. Փարպ. Եղիշ.* վերջատր *«ծայրի ծոպ» Սղ. խղ. 14. Ագաթ.* վերջին *ՍԳր. Ոսկ. մ. գ. 12.* վերջայք *«կեանքի վերջին օրերը» Սիրաք բ. 3, լ. 1.* վերջուստ *Մեկն. ծն.* վերջել *«յետաձգել, ձգձգե՞լ» Եփր. համաբ. 29.* մեծավերջ *Նոնն. Պղատ. օրին. ևն։ Նոր բառեր են* ամսավերջ, տարեվերջ, ամավերջ, անվերջանալի, վերջաբան, վերջաբանութիւն, վերջալոյս, վերջակէտ, վերջանոլով, վերջապէս, վերջատառ, վերջատրութիւն, վերջըներեր, նախվերջըներեր, վերջնագիր *ևն։*

ՆՀԲ «հակառակն ձայնիս առաջ», իսկ ի վերջէ *«արթուն» մեկնում է «դուցե որպէս* ուռն, զուարն, *կամ թէ* կայցէ ուրջ, *արմատ բառիս* լուրջ. *հակառակ* անուրջ *բառիս, որ է երազ»։ Տէրվ.* Altarm 23 *վաղջան ձևի հետ՝ սանս.* varǰ *«դառնալ»,* apa-varǰ *«վերջացնել» ևն։ Նոյն, Նախալ. 70 իրար է կցում* վերջ, վաղջան *և* աւարտ: *Մառ* ЗВО *5, 318 զնդ.* vairyastara- *«ձախ» բառից։ Հիւնք. պրս.* farǰām *«վախճան» բառից համառօտուած։* Patrubány SA *1, 187* վեր- *մասը նոյն ընդ հյ.* վեր *«ի վեր», իսկ* ջ՝ *նմանողութեամբ* մէջ *բառի։ Գազանճեան, Արև. մամ. 1902, 74=հնդ.* vart: Scheftelowitz BB 28, 298 *սանս.* vraǰati *«հեռանալ», յն.* εἴργω *«հեռացնել»։* Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 91* վեր *«ի վեր» բառից՝* ջ *մասնիկով, որ գտնում ենք նաև* առաջ, առաջին *բառերի մէջ։* Karst, *Յուշարձան 404 սումեր.* egir *«յետև», 422 հյ.* վեր *և թրք.* geri *«յետ»։*

ԳԻՌ.—Ալշ. վերջ՛, *Մշ.* վերջ՛, վեռճկ, *Ջղ.* վերչ, վեռչ, *Ախց. Խրբ. Կր. Ղրբ. Մրղ. Ննխ. Շմ. Ռ. Վն.* վէրչ, *Երև.* վէռչ, *Մկ. Տփ.* վիրչ, *Ագլ. բայը՝* վռչmʹնիլ: *Նոր բառեր են* վերջանք, վերջինեկ, վերջինք:

ՓՈԽ.—Պատահակա՞ն են վրաց. რჩომა, ჩრჩება ვრჩები *«վերջացնել»։*

Վերստին *տե՛ս* Վեր։

ՎԵՐՎԵՐԱՆ *«անծանօթ մի բոյս է». Վանակ. մեկն. ունի միայն ՀԲուս. § 2895։*

ՎԵՐՏ *«շղթայի պէս հիւսուած (զրահ)» Ա. թագ. ժէ. 5. Խոր. բ. 85. որից* վերտել *«շարուիլ» Մծբ. 241, «...զնմանութիւն որթու, որում սովոր էին երկիրպագանել յՕգիպտոս. և մեծախումբ ժողովօք խաղացին* վերտեցին *և շահս արարին առաջի որթագլխոյն»։ Ասորին (հրտր.* Graffin, *էջ 741) ըստ համեմատութեան Վիեննայի միաբան Պ. Ճսապալեանի (անձնական) ունի «որում սովոր էին երկիր պագանել յՕգիպտոս. և* մարտեան *(կամ* աղմկեցին*) և տօն կատարեցին առաջի որթու*

զոր արարին»։ Ասորականի համեմատութիւնը կասկածելի է դարձնում մեր բառի նշանակութիւնը։ Վերտիլ «պանծալ, հպարտանալ» Եղն. 109. Փարպ. վերտաւորել «զօրացնել, ամրացնել» Աբ. կրկնավերտ «կրկնահիւս» Մաշտ. սքեմ. Վրք. հց. Ճառընտ. կասկածական է վերտ առեալ «պատկած, ոլոռած» Մագ. որովհետև կարող է նաև կարդացուիլ վերտառեալ. իսկ վերտևամուտ Սեբ. ժբ. 67 (որից վերտմուտ Սիմ. ապար. 97) պէտք է ուղղել վերտ և ամուր՝ ըստ Աճառ. Արրտ. 1911, 230։

Պատկ. Матер. 1, 16 պհլ. vartītan: Տէրվ. Նախալ. 106 հյ. վարտիք, վերմակ են բառերի հետ՝ հնխ. *var «ծածկել, պատել, պաշտպանել» արմատից։ Սագըզեան ՀԱ 1909, 335 հյ. վարմ, թրք. örmek «հիւսել», սումեր. bar «հիւսել», par «ցանց»։

+վեց, ի հլ. «6» ՍԳր. որից վեցերորդ ՍԳր. վեցիցս Դ. թագ. ժզ. 19. Յոբ. ե. 19. վեցեքին կամ վեցեքեան Եղ. իև. 33, 35. Գծ. ժա. 12. վեցամեայ Եւս. քր. վեցանկիւն Վեցօր. վեցղարեան Ագաթ. վեցհազար ՍԳր. վեցհազարեան Ագաթ. վեցոստեան Եփր. ղևտ. Սեբեր. վեցօրեայ Եփր. ծն. Եւս. պատմ. Վեցօր. ևն։ Արմատը ներկայանում է նաև վեշ- ձևով, որից կազմուած են վեշտասան ՍԳր. վեշտասաներորդ ՄԳր. Եղիշ. վեշտասանօրեայ Կոչ. վեշպատիկ «վից անգամ» Արիստ. աշխ.—առանձին տե՛ս վարսուն։

=Բնիկ հայ բառ, որի ցեղակիցներն են՝ սանս. šaṭ, šaś, զնդ. ‎خشوش xšvaš, պհլ. ‎ششش šaš, պրս. ‎شش šaš, աֆղան. špaž, օսս. äxsäz, քրդ. śeš, թոխար. ṣkas, յն. ἕξ, ϝέξ, լտ. sex, իտալ. sei, ֆրանս. six, ռում. ṣese, գոթ. saíhs, հբգ. sëhs, գերմ. sechs, հոլլ. zes, անգլ. six, հհիս. sex, հսլ. šestĭ, ռուս. шесть, լիթ. šeši, լեթթ. seši, կիմր. chwech, հիռլ. sé, ալբան. gašte, բոլորն էլ «վեց»։ սրանց նախաձևերը ենթադրւում են k'sụek's, sụek's, sek's, k'sek's, k'ụek's, ụek's. վերջինից են յատկապէս լիթ. uszés «ծննդականի վեց շաբաթները», հպրուս. uschts «վեցերորդ»։ Հայ բառի նախաձևն էլ ենթադրւել է զանազան ձևով. այսպէս Հիւբշ. Armen. Stud. § 266 դնում է sụek's, Meillet MSL 7, 162 k'svek's, որի առաջին երեք բաղաձայնները պարզուելով՝ մնացել է միայն երրորդը, Հիւբշ. Arm. Gram. 495 և Meillet MSL 10, 280 ụek's, Pedersen KZ 38, 229 šụek's, Bartholomae, Studien 2, 34 վեշտասան բառի մէջ իրանեան ազդեցութիւն է ենթադրում, վերջապէս Meillet, Dial. indo-eur. 86 հին հայ ձևը դնում է *վեշ, որից յառաջացել են վեշ- և վեց։ Զայնական յարաբերութեանց մասին մի ուրիշ մեկնութիւն տե՛ս Grammont MSL 20, 216։ Որովհետև նախաձայն sụ տալիս է հյ. f, և ụ>գ, ուստի այս բոլորից նախընտրելի է k'sụek's ձևը (Pokorny 2, 522, Walde 707, Trautmann 144, Boisacq 260, Ernout-Meillet 894, Horn § 783)։—Հիւբշ. 495։

Klaproth, As. pol. 107 բրըտ. huech, վալ. chuech։ ՆՀԲ յիշում է յն. ἕξ, լտ. sex, սանս. շաշ, դաղմ. շէսբ ձևերը։ Peterm. 18, 23 սանս. šaš, եբր. שׁשׁ šēš, լտ. sex, յն. ἕξ։ Windisch. 31 սանս. և զնդ. ձևերը։ Սրանց համեմատ են նաև Bötticн. ZDMG 1850, 362, Arica 61, Müller SWAW 35, 198 ևն։ Առանձին յօդուած ունի Տէրվ. Երկրագ. Ա. 47 և Լեզու 176։ Հիւնք. հանում է վէգ բառից։

ԳՒՌ.—Ալշ. Հճ. Մշ. Ջղ. Սչ. Վն. վեց, Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Ննխ. Շմ. Պլ. Ռ. Սեբ. վէց, Ասլ. վէ՛ց, վէ՛ս, Սլմ. վեցց, Գոր. Ղրբ. վէցց, Ագլ. Անտ. Ջթ. Համշ. Մկ. Տփ. վից, Մրղ. Սվեդ. վիցց։ Նոր բառեր են վեցնոց, վեցանոց, վեցոց, վեցում, վեցկի (հին վկ. ԺԱ դարից, Արձ. Վիմ. տար. 27), վեցտարեկանի, վեցաչք, վեցղնգուն, վեցնետող, վեցկատր։

ՓՈԽ.—Վրաց. գռ. ვახტარაგანი վաստարագանի «վից տարեկան երեխայի կօշկի կաղապար» (տե՛ս տարի)։

ՎՁԱՆ «հպարտ» Փիլ. լին. 369, որից վզանել «հպարտանալ» Փիլ. լին. 433. վզանութիւն, վզանումն Փիլ. լին. 385, 417. վզանուտ Պիտ. Սարկ. աղ. 138։

ՆՀԲ համարում է վից բառից, ինչպէս

կայ հյ. ընդվզիլ և յն. αὐχή «հպարտութիւն» և αὐχήν «վիզ»։ (Բայց այս երկուսը տարբեր ծագում ունին ըստ Bailly, էջ 321 և Boisacq 104)։ Scheftelowitz KZ 54 (1927), 251 յն. ἰσχύς «ուժ, կռուիլ», լիթ. vėžíu «կարենալ», լեթթ. vīĵīgs «հպարտ» բառերի հետ։

*ՎԶԵԱՆ «վնաս, տուգանք» Մխ. դտ. Մարթին. Լմբ. Գիրք թղ. 505. (ամկ. կրճատ վզէն ձևն ունի Վստկ. 16, վզէն Անսիզք 73, 81). որից վզենակ «ծախս» Ոսկ. յհ. բ. 33, 41. Սոկր. 245. վզենկիլ «տուգանուիլ, պատիժը կրել» Մխ. դտ. Անսիզք 3, 51. Սմբ. դատ. 77. վզենկեցուցանել «տուգանքի ենթարկել» Մխ. դտ. վզենկարար «վնասակար» Վստկ. 193։

=Զնդ. *vīzyāna- համանիշ ձևից, որ կազմուած է vī- նախամասնիկով՝ zyāna- բառից. ածելի ընդարձակ տե՛ս զեան։—Հիւբշ. 150, 512։

ՆՀԲ զեան բառի հե՛տ, Müller SWAW 42, 257 և WZKM 8, 276 պրս. گزند guzand, փարսի wazant «վնաս»։ Lag. Arm. Stud. § 2130 զեան բառի հետ։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Հիւբշ. Pers. Stud. էջ 159։

*ՎԶՈՒՐԿ կամ ՎԶՐՈՒԿ «մեծ, աւագ» Եղիշ. գ. էջ 64, խոր. բ. 84. Սամ. երէց. որից վըզուրկ հրամանատար Եղիշ. գրուած է նաև վզրկ, վզրիկ։

=Պհլ. vuzurg, vazurk (գրուած է [Pahlavi] vačurg, vaĵarg, vzurg, հին արձանագրութեանց մէջ [Pahlavi]), հպրս. vazrka, vazarka, պազ. guzurg, պրս. بزرك buzurg, وزرك vuzurg, մազանդ. bazarg «մեծ», պրս. بزرك فرماندار buzurg farmāndār «վզուրկ հրամանատար»։ Իրանեանից է փոխառեալ նաև արաբ. بزرج buzurĵ համանիշը։ Բառս պատկանում է հնխ. u̯eg'- «առոյգ և ուժեղ լինել» արմատին, որի այլ ժառանգներից են սանս. vāja- «ուժ, արագութիւն», vaĵra- «շանթաքար»=զնդ. varza «լախտ»= պրս. gurz (>հյ. վարզ), լտ. vegeo «գրգռել, ոգևորել», vigor «ուժ, կորով», vigil «արթուն», գերմ. wachen «հսկել», wach «արթուն», wecken «արթնացնել», անգլ. wake «արթնանալ, գրգռել, հսկել», watch «հսկել, պահպանել» (Pokorny 1, 246—7, Horn § 215)։—Հիւբշ. 246։

Ուղիղ մեկնեց նախ St Martin, Mémoires 2, 476, յետոյ ԳԴ, ՆՀԲ պրս. պլիզիrf, լծ. թրք. վէզիր, լտ. vicarius։ Ուղիղ են մեկնում նաև Spiegel, Huzw. Gram. 190, Müller SWAW 38, 580, Justi, Zendsp. 265 (զնդ. vazra «վաղր» ձևի տակ)։ Տէրվ. Նախալ. 95 և Հիւնք.։

*ՎԷԳ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «վէճ, կռիւ». ասւում է միայն ոճով ի վէգ գալ «վիճել, կռուիլ» Ա. մկ. գ. 59. Կիւրղ. ծն. Պիտառ.։

=Պհլ. *vēg ձևից, որ չէ աւանդուած. համմտ. զնդ. [Avestan] vaēγa- «հարուած, բաղխում, զարկ, մէկի վրայ յարձակիլը» (ձևի համար համմտ. զնդ. [Avestan] maēγa> հյ. մէգ, [Avestan] laēγa->տէգ). ունինք նաև պրս. وغ vaγa «կռիւ, վէճ», որի մեկնութիւնը չունի Horn։ Վերոյիշեալ բառերը ծագում են հնխ. u̯eig- արմատից, որի միւս արիական ժառանգներից են սանս. vēga- «զոռ, ուժգին շարժում, թափ, սեղմում, ճընշում», abhi-vēga «գրգռում», զնդ. vaēg «զէնքը ճօճելով վրան նետել», պրս. angēxtan «վարել, քշել, հեռացնել», vēxtan «նետել», օսս. vēγun «շարժել, ցնցել», բուլղ. gējag «ճօճել, շարժել» (Pokorny 1, 233—4, Berneker 241, Trautmann 339)։

ՆՀԲ պրս. վէղա, թրք. գավղա, շավղա։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 72 զնդ. vaēγa=սանս. vēgá։ Տէրվ. Altarm. 86 սանս. vēga, զնդ. vōiγna: Karolides, Γλ. συγκρ. 76 իրար է կցում հյ. վէգ «կըռիւ և քուէ», կպդվկ. vékas «կոճ», յն. εἰκῆ «դիպուածաւ», լտ. vices «հերթ», vicissim «փոխադարձ», vincere «յաղթել», pervicax «յամառ» ևն։ Հիւնք. վէգ «ոտքի կոճ» բառից։ Scheftelowitz BB 28, 306 հսլ. vékŭ «ուժ», հհիւս. veig «ուժ», գոթ. weihan, հիռլ. fichim «կռուիլ», լտ. vinco «յաղթել, նուաճել»։ Մերժում են Walde 838 և Pokorny 1, 233, որովհետև սրանց արմատն է հնխ. u̯eiq-, որ պիտի տար հյ. *գէf: Աւելի

յետոյ Scheftelowitz KZ 54 (1927), էջ 232 և 244 հյ. վէճ բառի հետ միասին կցում է ռուս. ВИЗГЪ «ճիչ, կականն», գոթ. swiglōn, հբգ. swëglon «փչել» բառերի հետ։

ՎէԳ, ի-ա հլ. «ոտքի կոճ, կոռ» Վստկ. 222. սրա հետ կապ ունի՞ յոյգ հոմանիշը՝ որ տե՛ս առանձին։

Karolides տես նախորդը։ Գարագաշեան (անձնական) վեց բառից, որովհետև վէգը վեց կողմ ունի։ Հիւնք. fուէ բառից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. էջ 352 զնդ. vaĕγa- իբր ‑նետելու բան առնելով։

ԳԻՌ.—Հճ. վէգ՛, Ջթ. վեգ՛, Ախց. Ակն. Երև. Կր. Ո. Սեբ. վէf, Ղրբ. վէf՛, Գոր. վէf, վի՛fի:

ՓՈԽ.—Վրաց. ვეგი վեգի «վէգ», կապադովկ. յն. βέκας (կարդա՛ vékas) «վէգով խաղ, վէգ» (Karolides Γλ. συγκρ. 76)։

ՎէԳՈՒՄԷԹ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Հին քեր. «Եւ սա վասն այն վուզումէ-թի, զի յանհատէն կշռապէս տայ, եկեացէ ի քառակուսի... կոխէ զմասունս այս տաճարիս, և լինի չափ այս գնմեթիս»։ Այս վկայութիւնը մէջ է բերում ՆՀԲ, բայց տարօրինակ կերպով բառաշարքում դնում է վէգումէք, իսկ վկայութեան մէջ վուզումէք. մեկնում է «վէգ և մէգ գգործի խաղոյ մանկանց՝ այլաբանեալ յայլ իրս»։ ՋԲ և ԱԲ չունին ոչ մի ձևով։

Վէժ «դուրս թափել, դուրս հոսել». արմատ առանձին անգործածական, որից վիժել կամ վիժիլ «դուրս հոսել, վայր թափիլ» Ոսկ. մ. ա. 6. Կոչ. Սեբեր. որ և վիժուլ Ոսկ. մ. գ. 30 կամ վիրժել Եփր. ա. կոր. 68. Գր. տղ. յէմ. վիժած «թերածին, վիժուած սաղմ» Թուոց ժբ. 12. ժղ. գ. 3. ալաիժիլ «դուրս վտարուիլ (կերակուրը փորից)» Կոչ. վիժակ «հոսանք, ջրվէժ» Անան. եկեղ. Նար. կգ. 160. վիժանուտ Փիլ. լին. վիժականալ «բխիլ, ջուրը ցայտիլ» Տիմոթ. կուզ. էջ 258. ջրվէժ Փարպ. fառալէժ Ոսկ. մ. ա. 13, բ. 3 և Ես. Ագաթ. fառավիժութիւն Ոսկ. մ. բ. 1, 13. գանավէժ բ. մն. իէ. 12. Ղկ. դ. 29. գետավէժ Ագաթ. ծովավէժ Պիտ. Ղևոնդ. ղարավէժ ծառընտ. դառնավիժան Տօնակ. Բենիկ. վիժան «վիժուած սաղմը. avorton» (նորագիւտ բառ) Մ. Մաշտ. 1714, էջ 391։

ՆՀԲ լծ. վազել: Տէրվ. Altarm. 86 զնդ. viǰ-=սանս. vij «խույանալ, յարձակիլ»։ Հիւնք. պրս. վէժտէ (իմա՛ وژده važdа) «թափեալ, հեղեալ»։ Scheftelowitz BB 28, 310 սանս. vega «ջրի հոսանք, ջըրվէժ», յն. οἴγνυμι «բանալ», հբգ. vīhan։ (Մերժում է Pokorny 1, 236)։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 130 հյ. վճիտ և պրս. վիժէ բառերի հետ։

ՎԷԺ «վարագոյր» տե՛ս Վիժակ։

Վէճ (յետնաբար ի, ո հլ.) «կռիւ, հակառակութիւն, խօսքով կռիւ» Ոսկ. յհ. բ. 10, 32. Նիւս. բն. Մխ. դտ. Պարապմ. որից վիճիլ ՍԳր. Ոսկ. ես. Սեբեր. վիճաբանել Կորիւն. վիճումն Ոսկ. եբր. վիճուփիւն Մանդ. Նոնն. վիճախնդիր Ոսկ. գծ. դժուարավիճող Առ որս. յարուվէճ ԱԲ. նոր բառեր են՝ անվիճելի, անվիճելիօրէն, վիճաբանական, վիճելի են։

Müller SWAW 42, 255 համտ. սանս. vič, vivēka: Lag. Arm. Stud. § 2143 լտ. per-vic-ax «յամառ»?—Հիւնք. վէգ «վէճ» բառից։ Scheftelowitz KZ 54 (1927), 232, 244 վէգ բառի հետ միասին ռուս. ВИЗГЪ «ճիչ, կականն», գոթ. swiglōn, հին բ. գ. swëglon «փչել»։ Nyberg, Hilfsb. 2, 15 իրան. *vaiča ձևից, որ գտնում է պհլ. aparvēčīh «յաղթականութիւն», ap?rvēc «յաղթական» բառերի մէջ։ Բայց «կռիւ» և «յաղթութիւն» նոյն բաները չեն։

*ՎէՄ, ի-ա հլ. «կարծր քար» ՍԳր. որից վիմանալ «քար դառնալ» Ագաթ. Սեբեր. վիմացուցանել Ագաթ. վիմանատ Սեբեր. վիմագրել Ես. լա. 9. վիմասոյզ Փարպ. վիմաշէն Պտմ. աղէքս. վիմածակ Կոչ. 265. լեռնավէմ (չունի ԱԲ) Առաք. պտմ. 199. նոր բառեր են վիմագրութիւն, վիմագիր, վիմատիպ են։

=Պհլ. [illegible] vēm, մանիք. պհլ. וים vim (Salemann ЗАН 8 (1908), 74) «քար, շինուածքի քար», Շապուհի պհլ. արձ. וים «քար, ժայռ» (Müller WZKM 8, 90), զնդ.

𐬬𐬀𐬉𐬨𐬀 vaēmā «քարաժերպ, ժայռերի ճեղքս։ —Հիւբշ. 247։

Նախ Brosset JAs. 1834, 372 վրաց. მღიმე (Չուբինով[2] 915 მღვიმე მღվიმե) «քարայր»։ Ուղիղ մեկնեցին Spiegel, Comm. I, 154 և Müller SWAW 66, 277, WZKM 8, 90: Հիւնք. բեմ բառի հետ՝ յն. βῆμα-ից։

ԳԻՒ.—Մշ. վէմ, Ակն. վէմմար (խորանի հիմնաքարը)։

ՎԷՊ, ի-ա հլ. «աւանդական առասպելեալ պատմութիւն» Ոսկ. յհ. ա. 3 և մ. բ. 10—12. Ագաթ. խոր. Յհ. կթ. որից վիպել Եւս. քր. վիպագիր Եւս. քր. Ոսկ. ա. թեսաղ. ը. վիպագործ Եւս. քր. վիպասան Եւս. քր. Եփր. ա. թգ. վիպասանութիւն Բուզ. եւս. քր. վիպանել Լաստ. ժզ. բազմավէպ Եւս. քր. Խոր. յարմարավէպ Նար. մծբ. նոր բառեր են նորավէպ, սիրավէպ, աւանդավէպ, մանրավէպ են։

ՆՀԲ լծ. յն. ἔπος և φημή, Bötticb. ZDMG 1850, 362 սանս. vip, vipā, յն. ἔπος=ϝέπος «խօսք, բառ, ճառ, պատգամ, ոտանաւոր»։ Müller SWAW 38, 592 յն. ϝέπος և Armen. VI սանս. vip «երգ»։ Հիւնք. յն. εὐέπεια «ճարտարութիւն. ասացուածոց»։ Բագրատունեան ՀԱ 1907, 17 յն. ϝέπος ձևից փոխառեալ։

ՎԷՍ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, ծայց առանց վըկայութեան) «հպարտ, գոռոզ, ամբարտաւան» Բ. տիմ. գ. 3. Ոսկ. փիլիպ. Մծբ. որից վիսութիւն Ոսկ. մ. բ. 5. վիսաբարոյ Սարկ. վիսանալ Ոսկ. բ. տիմ. առանց կ ձայնի փոփոխութեան՝ վէսական Խոր. վէսութիւն Մաշկ.։

ՆՀԲ լծ. լտ. vesanus «խենթ, կատաղի» և յն. φυσάομαι «փքանալ իբր փըչմամբ»։ Lag. Urgesch. 1018 վսեմ բառի հետ՝ հպ. vīisina «բարձրութիւն»։ Հիւնք. վիզ բառից. համմտ. ընդվզիլ: Հալաճեան, Արևելք 1893 նոյ. 10 վ+Եա: Աղոնց, Арм. въ эп. Юстин. էջ 402 վսամ բառի հետ միասին հանում է իրան. visya, viθya «գիւղական, համայնական» բառից, ինչպէս ռռճմիկ< ռռճմ-ից։ Թիրեաքեան, Արրպատ. էջ 27 պհլ. vistāxv, հյ. վստան, իսկ էջ 350 զնդ. ves, պհլ. veh «վեհ» բառից։

Վէստ տե՛ս Վեստ։

*ՎԷՍՔ «եպիսկոպոս». նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Սկևռ. պատ. էջ 23, 66. «Պատրիարք և կաթուղիկոս և արծուէսք և վէսք»։

=Հֆրանս. բառ. համմտ. ֆրանս. évêque, իտալ. vescovo «եպիսկոպոս»։

Ուղիղ մեկնեց Սկևռ. պատ. հրատարակիչը, էջ 66։

ՎԷՏ «ալիքների ծուփը» Վեցօր. Մծբ. «ծակ, փոս, ական» Ղևոնդ լդ, էջ 142, «դաճակով ճեղքած նշան կամ ցռում մարմնի վրայ» Ղատ. ժթ. 28 և իա. 25. նոր գրականի մէջ վէտ ի վէտ, վէտվէտիլ, վէտվէտում:

ՆՀԲ յորմէ վտակ: Lag. Arm. Stud. § 2123 զնդ. vaiδi և հյ. գետ: Տէրվ. Altarm. 88 և Նախալ. 106 վտակ, գետ, սանս. ud, udra «ջուր», յն. ὕδωρ, լտ. unda, հսլ. voda, գոթ. vato են ձևերի հետ՝ հնխ՝ vad «թռիլ, թրջիլ» արմատից։ Հիւնք. վէժ բառից։

ՎԷՐ, ի-ա հլ. «մարմնի վրայ խոց, կեղ» (սովորաբար անեզական) ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 10. «վէրքի հիւթ, շարաւ» (այս իմաստով նաև գրուած վեր) Եփր. աղ. ՟Պղատ. տիմ. Լաստ. որից վիրաւոր ՍԳր. Եզն. վիրաւորել ՍԳր. վիրաւորիչ Ոսկ. ես. վիրաբերան Դատ. գ. 22. վիրած «վէրք ունեցող» Ոսկ. մ. ա. 14. Սեբեր. կարեվէր Ագաթ. Փարպ. դառնավէր, բազմավէր, խստավէր Մանդ. կողվէր Տօնակ. մեծավէր Արծր. վիրել «վէրք բանալ» Մխ. դտ. Մարթին. նոր բառեր են վիրակապ, վիրաբոյժ, վիրաբուժութիւն, վիրաբուժական, վիրանճառութիւն, վիրաւորանք, վիրաւորական են։ Իմաստի ճշտման համար համմտ. Ոսկ. ես. «վիրին հատած ի խոր է»։

Klaproth, As. pol. 106 լտ. ferire և Բրք. bere «բիծ»։ Brosset JAs. 1834, 372 (որից նաև Չուբինով) վրաց. ფრჩხი ფերշի «վէրք, խեղութիւն»։ ՆՀԲ լծ. լտ. feritus «զարնուած, վիրաւոր»։ Peterm. 18 սանս. vraṇa «վէրք»։ Windisch. 18 սանս. vraṇa և լտ. vulnus «վէրք»:

Lag. Urgesch. 239 *որանց հետ նաև պրս.* verān *«աւերակ»* Justi, Zendsp. 88 *զնդ.* xvara *«վէրք» ձևի տակ՝ սանս.* sváru, *փարսի* xor, *պրս.* xaruh *ձևերի հետ։ Տէրվ.* Altarm. 76 *սանս.* vadh *«զարնել, սպանել»*, vadha *«հարուած, վիրաւորում»*, *զնդ.* vadarə *«զէնք» են։ Հիւնք.* վիրգ *բառից։* Patrubany *ՀԱ 1908, 213 հնխ.* epi *«վրայ»*+ei *«երթալ»*+rā *մասնիկ, իբր «մարմնի վրայ գնացող»։ Պատահական նմանութիւն ունին ալբան.* varε, *սանս.* vraṇá, *հսլ. ռուս. լեհ.* rana *«վէրք»* (Pokorny 1, 286), *զնդ.* xvara *«վէրք», հրգ.* sweran *«ցաւիլ, թարախ կալել»*, swero *«ցաւ, ուռուցք», հնխ.* syer *«թարախոտիլ» արմատից* (Pokorny 1, 529), *որոնց* Berneker 409 *կցում է լեհ.* chory *«հիւանդ», ռուս.* хворáть *«հիւանդանալ» են։*

ԳԻՒ.—Մկ. վիրուր *(սիրտ), Տփ.* վիրաուրվիլ *«նեղանալ»։*

ՎԹԱՐ *«վտանգ, վնաս» Կիւրղ. թգ. Ոսկ. յհ. ա. 2 (էջ 31), որից* վթարել *«վնասել, փճացնել» Պիտ.* վթարիլ *Առ. որս. Պիտ. Վրդն. ծն.* վթարանալ *Դիոն. աճայ.* վթարումն *Նիւս. կազմ.* անվթարութիւն *Փիլ. բայց* անվթար *Ագաթ. Ոսկ. եբր. և մ. ա. 12։*

ՆՀԲ լծ. յն. φθορά, *տիաֆթորա՛ «ապականութիւն»,* փի՛թոմէ *«կաշկանդել», անվթար=լծ. յն.* ά՛φθορου, *հյ.* անվատթարելի *և թրք.* ֆէրճ օլմազ: *Հիւնք. յն.* φθάρμα, φθείρω, ἄφθαρτον *«ապականել, փճացնել»։ Աճառ. ՀԱ 1908, 122 համարում է իրան.* *vitar *ձևից փոխառեալ. հմմտ. սանս.* vitarāmi *«յաղթել, սպանել», պհլ.* vitartan, vitīrītan *«մեռնիլ»? Թիրեաքեան, Հայ-իրան. ուսումն. էջ 96* վատթար *բառի հետ։*

ՎԺՈՒԹԻՒՆ *«վախ, հոգ, անձկութիւն». գտնում է* մտավժութիւն *«մտատանջութիւն» բառի մէջ, որ իբր մհյ. բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆր. 689 բ* (inquiétude *բառի տակ)։*

ՎԻԳ *«օգնութիւն, պաշտպանութիւն» Շրնորհ. ոտ. բարձր. Լմբ. շնորհ. Գնձ. Վկ. զէ. 67. որից* զօրավիգն *կամ* զօրաւիգն *«օգնական, ձեռնտու» Սգր. Եւս. քր. Խոր. «մարտակից, գործակից, պաշտպան» Եւս. քր. Ոսկ. լս. Շար. Լմբ. ուրիշ գործածութիւն չունի բառս։*

ՆՀԲ «որպէս լտ. vis, vigor*»։ Տէրվիշ. Նախալ. 105 սանս.* vaǰ, ukš, *զնդ.* vaǰ, vaz, vaxš, *յն.* ὑγιής *«առողջ»,* αὔξω *«աճիլ», լտ.* vigere, *հյ.* առոյգ, օգնել, օճան *են ձևերի հետ*[1] *հնխ.* vag, vaks =vaqs *«աճիլ, զօրանալ, օգնել» արմատից։* Scheftelowitz BB 28, 306 *նոյն ընդ* վէգ *«կռիւ» (տե՛ս անդ)։ Միջժում են* Walde 838 *և* Pokorny 1, 233։

*ՎԻԳԱՐ *«բդեշխ». իբր յատուկ անուն գործածում է Յայսմ. օգ. 20. «Մատնեաց զնա Վիգարայ բդեշխին». իսկ իբր կրօնական ստորճան՝ զիտէ Օգոստ. բաց. 23. «Մէկ լաւ վարդապետ արեւ, անուն Պօղոս և իր իշխանութիւն արեւ վիքարութեան»։ Աւելի լաւ է* վիկարիոս *«նահանգապետ» Սոկր. 588։*

=Բիւզ. յն. βικάριος, ουικάριος, *որ փոխառեալ է լտ.* vicarius *«տեղակալ» բառից* (Sophocles 824) > *ֆրանս.* vicaire *«տեղակալ, փոխանորդ, թեմակալ առաջնորդ, փոխանորդ եպիսկոպոսի»։*

Ուղիղ մեկնեց Մ. վ. Տէր Մովսէսեան, Սոկրատի հրատարակութեան մէջ, էջ 588։

Վիգն *տե՛ս Վիկն։*

Վիդոն *տե՛ս Վիթ։*

ՎԻՋ *(սեռ.* վզի*) «պարանոց, ճիտ» Ոսկ. մ. բ. 13. Եւս. քր. Փիլ. Խոր. որից* վզանոց *Վրդ. աղ.* ընդվզիլ *«գլուխ քաշել, ապստամբիլ» Բ. մն. Իթ. 6. Յոբ. մե. 25.* ընդվզել *«վիզը պռկել» Խոր. Մագ.* կոկոզավիզ *Անյ. Հց. իմ. Արծր.* բարձրավիզ *Փիլ.* բարձրավըզութիւն *Ոսկ. ղկ. Թէոդ. խչ.* բռնավզութիւն *Գրչ. արիստ.* խստավիզ *Փիլ. լին.* վզկապ *(նոր բառ)։*

ՆՀԲ լտ. cervix *հոմանիշը համարում է կազմուած պրս.* կէր(տան)+*հյ.* վիզ *բառերից։* Böttich. Arica 70, 152 *սանս.* vìha: Lag. Urgesch. 682 *յն.* αὐχήν *հոմանիշի հետ* vah *արմատից։* Justi, Dict. Kurde, *էջ 432 զազա* vəzde jene-

n'a «սուլել» (բառացի «վզից քաշել») ձևի հետ կասկածով համեմատում է հյ. վիզ: Հիւբշ. յն. βῆσσα «հովիտ, կիրճ, պարանոց»։ Patrubány SA 1, 188 հնխ. veg'ho- «շարժելի» ձևից. հմմտ. գոթ. vigan, vag, գերմ. bewegen «շարժել», սանս. vahāmi, զնդ. vazāmi «վարել» ևն։ Pedersen KZ 36, 340 և Հայ. գր. լեզ. 163 հպրուս. winsus «վիզ», չեխ. vaz «ծոծրակ» բառերի հետ. բայց սրանք դնում է հսլ. vęzati «կապել» բառից, որի մէջ v նախամասնիկ լինելով, հայերէնի մէջ էլ վ մասնիկ է համարում։ Meillet (անձնական) չի ընդունում հպրուս. winsus, չեխ. vaz համեմատութիւնը, սպասելով այս պարագային հյ. *վինձ: (Թէև հյ. վիզ կարող էր յառաջանալ *վինձ ձևից, սակայն համեմատութիւնը ընդունելի չէ նախաձայն վ-ի պատճառաւ՝ փխ. գ)։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 133—4 մերժում է Pedersen-ի մեկնութիւնը և հյ. բիզ, բեզան բառերից ենթադրելով հնխ. teg'h- «ձգել, լարել» արմատը, աւելացնում է սրա վրայ ō- նախամասնիկը և այս ō-tēg'h- ձևից հանում է հյ. վիզ (միջաձայն t ընկել է, ō դարձել է հյ. ու, որ ձայնաւորի մօտ եղել է վ)։—Scheftelowitz KZ 54 (1927), էջ 249 մերժելով հպրուս. winsus, որովհետև փոխառեալ է սլաւականից, կցում է յն. αὐχήν բառին։ Pokorny 1, 63 կասկածով յիշում է Pedersen-ի մեկնութիւնը։ Պատահական նմանութիւն ունի ոստ. ozan «վիզ»։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ալշ. Գոր. Հճ. Մկ. Մշ. Մրղ. Ննխ. Շմ. Ջղ. Սեբ. Սլմ. Սչ. Վն. Տփ. վիզ, Ղրբ. վըէզ, Սվեդ. վէզ: Նոր բառեր են վզաբակ, վզածուռ, վզակոթ, վզաճոռ, վզատակ, վիզկապիչ, վիզդարձութիւն, վզիկ, վզծոխի, ծուռվիզ։—Սրանից է Ակն. էրգանբըրզիգ «երկայնավիզ», ուր գտնում ենք վ դարձած բ։ —Սրանի՞ց է նաև Ագլ. խա՛յզակ «ծոծրակ», որի հետ նոյն են խզակոթ Ղրբ. և խզատակ Ագլ. Ղզ. Ղրբ. Շմ.=խզիտակ Ղզ.=խուզատակ Ջղ., որոնց համապատասխան ձևերն են այլուր վզակոթ և վզատակ:

ՎԻՁԻԼ «օդի մթագնիլը՝ անձրևի պատրաստութեան համար». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Անան. գիտ. 8. Յորժամ ընդ ծագել արեգակն մթագոյն ելանիցէ... և օդն վիզեալ ոչ յիստակիցի... զսաստիկ անձրևոց յայտ առնէ։

ՎԻԹ «այծեամ, յամոյր» Գաղիան. Հին բռ. (սրանք մեկնում են «վիթ. դարկոն», որով Սոփ. լհ. հասկանում է «թարխուն կանաչին», իսկ ՆՀԲ «յն. δορκάς այծեամն»). գրուած է նաև վիդ, վիթն. սրանից է վթիկ «եղնիկի որթ» Վրք. հց. բ. 262. ունինք դարձեալ վիդոն «վայրի արու ո՞յծ» Մագ. քեր. 239=Երզն. քեր. և բուրէն «փոքր եղջերու» Հին բռ. Բառ. երեմ. էջ 57, որոնց բոլորի կապակցութիւնը անորոշ է։

ՆՀԲ լծ. լտ. vitulus «հորթիկ, հորթուկ»։

ԳԻՌ.—Սվեդ. վէթ։ Կապ ունի՞ն սրա հետ վիթ (Rivola) «ոստիւն», վիթվիթ ճալել, վթվթալ Մշ. «թռչկոտելով քայլել», վիթվիթ Ալշ. Մշ. «սրածայր ականջներով», Ալշ. «դիւրաբորբոք բնաւորութեամբ»։ (Rivola, Բառ. հայոց 1633, էջ 352 հանելով այս վիթ «ոստիւն» արմատից՝ վիթն մեկնում է «վազելու ժամանակ ոստոստող անասուն»)։

ՎԻԹԽԱՐԻ «հսկայ, մեծամարմին, յաղթանդամ» Խոր. ՑՀ. Իմ. պաւ. ՑՀ. կթ. Պիտառ. գրուած նաև վիթխար Վանակ. յոր. որից վիթխարութիւն Նար. վիթխարանալ Մագ. ոսկավիթխար Նար.։

ՆՀԲ «գուցէ իբր պրս. պէթ խար «անճոռնի էշ»։ Հիւբշ. յն. χάρυβδις «անդընդային»։ Ալիշան, Հին հաւ. 170 վիթ «այծեամն»+խար «էշ»? (Իբր թէ նախապէս նշանակում էր առասպելական մի հրէշ)։

Վիթովն տե՛ս Պիւթոն։

ՎԻԺԱԿ «ծածկոց, վարագոյր» Եզ. իգ. 14. լե. 11, լզ. 19, լթ. 34, խ. 17. փխբ. վիժակ զինուց «զէնքի պատեան» ԱԹ. գործածուած է նաև վէժ կամ բէժ ձևով՝ «մեծ վարագոյր» նշանակութեամբ՝ Ճառընտ. Կղնկտ.։ Այս երեք ձևերի կապակցութիւնը դժուար է որոշել։

Անշուշտ այս բառն է, որ Տաթև. հարց. 425 գրում է վիճակ. «Այն որ վիճակն է՝ ծիրանեգոյն հանդերձ է, որ զսեղան հացին և զխնկոցն ծածկէին. և տեսութիւն կամ փրկութիւն թարգմանի»։ ՀՀԲ վէժ «վայր ընկնել» արմատից։ ՆՀԲ վիժակ «չրցայտք, հոսանք» բառից փոխաբերաբար, ճիշտ ինչպէս ունինք շատրուան՝ նոյն կրկին նշանակութիւններով։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 71 պրս. āwextan «կախել» բառից, որ մերժում է Հիւբշ. 246, Տէրվ. Altarm. 86 և Հիւնք. ըստ ՆՀԲ, Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 353 պրս. پیچه pīča «ծածկոյթ կանանց», Scheftelowitz KZ 54 (1927), էջ 249 լիթ. wijžti «սանդալ հիւսել», ռուս. vizžocha «երկար ճպոտ», զնդ. ni-vaēz «կապուիլ, կցուիլ»։

ՎԻԺԱՅՔ «բժժայք». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 300. բայց յայտնի չէ թէ ի՛նչ է նշանակում։

Վիկարիոս տե՛ս Վիգար։

ՎԻԿԵԼ. անստոյգ բառ, որ ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 301 և անորոշ ձևով մեկնում է «խանչել». սրա տակ էլ վիկօղ «նկատօղ»։

ՎԻԿՆ կամ ՎԻԳՆ «վայրի ոլոռ. անասունների համար ուտելի խոտեղէն, որ է լտ. vicia tenuifolia Roth. (ըստ Տիրացուեան, Contributo § 260)» Ոսկ. գաղ. գ. էջ 432. որ և ռամկաձև վիկ Գաղիան. (մեկնում է իբր յն. բիկոս)։

=Բառիս հետ նոյն են 1) յն. βικιον, βικία 2) լտ. vicia, 3) իտալ. veccia, ֆր. vesce, անգլ. wetch, հբգ. wicka, wiccha, հոլլ. wik, գերմ. wicke, լեհ. wyka, wiczka, ռուս. вика, 4) ասոր. ܒܝܩܐ bīqā, 5) յն. ἀφάκη, 6) թրք. թէ՞ պրս. فیك fīg, բոլորն էլ «վիգն» նշանակութեամբ։ Սրանցից 1) և 3) խումբը փոխառեալ են լատիներէնից. միւսների ծագումը անորոշ է. Walde 832 և Pokorny 1, 234 լտ. vicia հանում են հնխ. u̯ei-g «ծռիլ, կորանալ» արմատից. Boisacq 105 յն. ἀφάκη կցում է անորոշաբար φακός «ոսպ» բառին և ըստ Lewy, Fremdw. 28 համարում է սեմական ծագումից. Ե՞րը տե՛ս տակը։ Հայ բառը Հիւբշ. 383 դնում է յն. βικίον ձևից փոխառեալ, ինչ որ անընդունելի է տառադարձութեան պատճառաւ (պիտի ունենայինք *բիկ, *բիկիոն)։ Ուստի պէտք է ենթադրել մի ուրիշ ընդհանուր աղբիւր։ (Յիշատակելի է սոգդ. wīγ «խոտ» Gauthiot, Gram. sogd. էջ 87, որ լիովին համապատասխան է մեզ)։—Աճ.

Նախ ՆՀԲ կցեց յն. βικία, լտ. vicia ձևերին։ Spiegel, Comm. 1, 477 կասկածով զնդ. vaēgayō: Lag. Urgesch. 832 ըստ ՆՀԲ, Հիւնք. պրս. ֆուf, իսկ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 353 պրս. فوك fūg։ (Բայց այսպիսի մի բառ չունին ո՛չ ԳԴ և ո՛չ Բուրհան. կան միայն պրս. فول fūl և فنه fina համանիշ ձևերը. ԳԴ ֆինէ և ֆուլ բառերի տակ յիշում է նաև ֆիյկ (իմա՛ fīg) «վիգն», որ սակայն չէ դրած ընդհանուր բառաշարքում)։

ԳԻՐ.—Սեբ. վիգ, Բբ. ֆիգ։

ՓՈԽ.—Թորթումի թրք. գւռ. վիգն (ըստ Շիրակ 1905, 425), Սեբ. թրք. գւռ. fiy.—այս է թերևս վերոյիշեալ ֆիյկ ձևը։

ՎԻԿՆ «չոր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 300։ Կարծում եմ թէ պէտք է կարդալ «վիգըն. ոլոռ», մանաւանդ որ դրուած է վիրխարի բառից առաջ, իսկ վիգն բառը չէ յիշուած։

ՎԻՀ (ի, ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն յետնաբար. ինչ. վհից Նար., վհաւ Իգնատ. ղկ. 330) «գահաւանդ, խոր փոս, անդունդ, փխբ. գերեզման, դժոխք» ՍԳր. Ագաթ. «խոր, խորունկ» Եփր. ծն. էջ 79. «խորութիւն» Եփր. համաբ. որից վհական «հրաբուխներից ուժով դուրս եկած օդը» Հին հաւ. 67. բառիս հնագոյն ձևն է վիհ Ոսկ. ես։

Գ. Կ., Արշալ. արրտ. 1843, թ. 130 վի՛հ ձայնարկութիւնից։ Հիւնք. համառօտուած վիրապ բառից։ Patrubány SA 1, 196 սանս. varūtar «պաշտպանութիւն», յն. ϝρύτωρ «պաշտպան» բառերի հետ։ Թիրեաքեան, Կարնամակ, ծան. 72 պհլ. vr «հոր, ջրհոր, գուբ», որ ինքը հայերէնի համեմատութեամբ կարդում է vir. այստեղից է դնում նաև հյ. վիրապ, իբր պհլ. vir-i-āp «հոր ջրոյ,

չրհոր», Ղափանցեան, ЗВО 23, 361 իրան. *vitro- ձևից, որի բնիկ հայերէնն է գեն:

*ՎԻՃԱԿ, ի-ա հլ. «վիճակի մի խնդրի կարգադրութիւնը՝ բախտի նայելով կամ քուէ ձգելով. 2. բախտ, բախտի բերմունք. 3. բաժին, ժառանգութեան բաժին. 4. մի շնչին ընկած հողաբաժին. 5. նահանգ, թեմ. 6. լար, լարաբաժին» ՍԳր. Վեցօր. Կոչ. յետնաբար նաև «հանգամանք, որպիսութիւն» Տօնակ. որից վիճակակալ Բուզ. վիճակակից Ոսկ. մ. ա. 6, 8. Եփր. ծն. վիճակիլ ՍԳր. վիճակեցուցանել Սղ. հէ. 54. Ես. լդ. 17. Ոսկ. եփես. Ագաթ. վիճակատուութիւն Ագաթ. լարավիճակ Վրդն. սղ. բոլորավիճակ Կիւրղ. գանձ. Դիոն. ածայ. մեծավիճակ Օրբել. նոր բառեր են վիճակաճանութիւն, վիճակախաղ, վիճակացոյց, վիճակագրութիւն ևն։

=Պհլ. vaīčak «վիճակ» բառից, որ գործածուած է Արտավիրաֆի մէջ, Գլ. Ա. 42, 40՝ vaīčak ramitūnīt «վիճակ արկանել» ռեռվ։ Այս բառը մինչև վերջերս կարդում էին nahičak, naīčak, vaīJeh, vaiJak (ըստ որում պահլաւերէն գրչութեան մէջ | կարդացւում է թէ n և թէ v). բայց հայերէնը ցոյց տուաւ որ պէտք է կարդալ միայն vaīčak կամ vēčak, որից հյ. *վէճակ>վիճակ: «Հողաբաժին» իմաստի զարգացման համար հմմտ. ըստ Մանանդեան, Տեղեկ. համալս. 1, 21 ֆր. sort, գերմ. Loos, ռուս. жеребье՝ նոյն կրկին իմաստներով։—Հիւբշ. 515։

ՆՀԲ թուի հանել վեճ բառից։ Böttich. ZDMG 1850, 362, Arica 80, 348, Lag. Urgesch. 373 սանս. vīJa և զնդ. vaeJa «ծագում, նախահայրենիք»։ Վերջինը նաև պրս. āwēxtan,հպլ. wēsū «կշիռ»։ Müller SWAW 38, 573, Lag. Btrg. bktr. Lex. 72 պրս. wēža կամ bēža «զուտ, անխառն, յատուկ», Եազըճեան, Արևելք 1884 հոկտ. 18 վէճ և զնդ. Airyanam VaeJa- ձևերի հետ։ Հիւնք. վէճ բառից։ Վերի մեկնութիւնը՝ պհլ. բառի սրբագրութեամբ՝ տուաւ նախ Աճառ. (անտիպ), ընդունեց Meillet (անձնական), որից քիչ յետոյ նոյնը անկախաբար Müller WZKM 10, 175: Հիւբշ. 247 մերժում է համեմատել պրս. wēža ձևի հետ և էջ 515 յիշում է վերի մեկնութիւնը։

ԳԻՐ.—Ախց. Կր: Ղրբ. Մկ. Շմ. Սլմ. Վն. Տփ. վիճակ, Մրղ. վիճակ, վըճակ, Ագլ. վի՛ճոկ, Ալշ. Երև. Մշ. Սեբ. Սչ. վիջագ, Տիգ. վիջոգ, Խրբ. Ննխ. Պլ. Ռ. վջագ, Ասլ. վջագ, վջայ, Արբ. վջիգ, Զթ. վօչօrf, բոլորն էլ «վիճակահանութիւն, Համբարձման տօն» (նոյն օրը բացուած վիճակարկութեան պատճառաւ այսպէս կոչուած). Սչ. նշանակում է նաև «հմայեակ, կախարդական պահպանակ»։ Թրքախօս հայերից՝ Ատն. viJag atmaq «վիճակ հանել, վիճակ արկանել»։ Նոր բառ է վիճկրար Մշ. «փալ բաց անող գուշակ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვიჭაკი վիճակի «гаданье на водь наканунѣ вознесенія», Թրք. գւռ. Սեբ. fiJeg «Համբարձման վիճակը, որ անցել է նաև տեղացի թուրքերին» (Գաբիկեան, Ամէն. տարեցոյցը 1925, 313)։

*ՎԻՃԻԼ «հսկում, գիշերային աղօթք, եկեղեցէ» Ն. Կիլիկ. Գիրք մոլ. Պտրգ. 486—8, Օգոստ. բաշ. 13. Տաթև. ձմ. ճըղ. և հարց. 509 (Ազգն ֆռանկաց յամենայն շաբաթի օր վիճիլ առեն և միս ոչ ուտեն ի խորհուրդ նաւակատեաց մեծի շաբաթուս)։

=Լտ. vigiliae՝ նոյն նշ. ծագում է vigilo «հսկել, անքուն մնալ» բայից։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՎԻՆ, ի-ա հլ. «մի տեսակ քնար» Բուզ. ե. 31. Եփր. թգ. էջ 378. Ոսկ. պօղ. Ա. 837.—տխալ գրչութիւն է գավին Եւս. քր. բ. 120, որից առնելով Շիր. քր. գրում է գայ վին. իսկ գավի՞կ ձևի վրայ տե՛ս առանձին։

=Պհլ. *vīn հոմանիշ ձևից փոխառեալ. այս բառը աւանդուած է vīn «մի տեսակ երաժշտական գործիք» ձևով, որ ծանօթ է vīn Artaxsēr անունով (Nyberg, Hilfsb. 1, 43 և 2, 243)։ Նոյնը հաստատում է սանս. वीणा vīṇā «քնար, luth»։

ՆՀԲ յիշում է սանս. վի՛նա «քնար»։ Նոյնը նաև Windisch. 18, Böttich. ZDMG 1850, 362 և Arica 46, 22: Վերջինը գավին ձևն էլ կցում է ku արմատին։ Տէրվիշ. Altarm. 14 երկուսը միասին սանս. vīṇā։ Հիւբշ. 247 անապա-

Հով է գտնում, որովհետև իրանեան ձևը աւանդած չէ։

ՎԻՆԵՏՈՐ «թագաւորական բաղնեպան» Մխ. դտ. 268 (Քաջունի, հտ. Գ. 230 ունի վինէտոու «բաղնեպան»)։

Բաստամեան՝ անդ, աղաւաղեալ լտ. balneator «բաղնեպան» բառից։

*ՎԻՇԱՊ, ի-ա հլ. «անհեթեթ մեծ օձ, մանաւանդ ջրային, կէտ անասունը» ՍԳր. Եզն. «թաթառ, փոթորիկ» Խոր. Սարկ. շարժ. Ոսկիփ. «փխբ. հռովմէական լեգէոնների դրօշակը, draco» Խոր. Գ. 35. Գր. Նազ. (տե՛ս Նորայր, Քննասէր Բ. 58). որից վիշապափառ Ագաթ. վիշապացեալ Կոչ. վիշապաշունչ Վեցօր. վիշապազունf Խոր. վիշապածայն Եղիշ. վիշապակ «օձի ձագ» ԱԲ. «կատու» Բառ. երեմ. էջ 301. գրուած է նաև յուշապ Բրս. մրկ.։

=Հիւս. պհլ. *vēšāp ձևից. հմմտ. զնդ. ﬦ ﬦ ﬦ viśāpa՝ որ իբր վերադիր յիշուած է ﬦ aži «իժ» բառի հետ (տե՛ս An old zand-pahlavi glossary, Bombay 1867, էջ 76 և Bartholomae, Altir. Wört. 1473. չունի Justi)։ Ըստ Benveniste REA 7, 7—9 զնդ. Aži-višāpa անձնաւորեալ մի օձ-դև էր (Aži-Dahāka և Aži-Srvara «եղջիւրաւոր օձ»>պհլ. Sruvar դևերի պէս), որի պաշտամունքը Ն. Ք. դէպի Ա դարը Արշակունեան Իրանից անցաւ Հայաստան ու Վրաստան, և որ սակայն ծանօթ չէ պհլ. և պրս. բնագիրներին։ Բառս կազմուած է զնդ. ﬦ viša- «թոյն» բառից. հմմտ. սանս. विष viša- «թոյն», որից կազմուած են օձի այլևայլ անուններ. ինչ. višani, višadantaka, açivišas, viśadhara, višabhujan'ga, **viša**nana, višāyudha, višāra, višāsya, mahaviša ևն։ (Ըստ այսմ զնդ. viśāpa իբր *višsāpa «թունահիւթ», կազմուած sāpa, sap «համ, հիւթ» բառից. հմմտ. լտ. sapor «համ» Bartholomae, Altir. Wört. 1473, Pokorny 2, 450)։ Զնդ. višāpa- պիտի տար հյ. *վշապ, ուստի նրա հետ նենթադրելի է հիւս. պհլ. *vēšap ձևը, որից և հյ. վիշապ, ինչպէս որ զնդ. ﬦ viša- «թոյն» բառի դէմ ունինք պհլ. ﬦ vēš և պրս. بيش bēš «սրածայր արմատ ինչ թունաւոր... որոյ են տեսակք երեք, յորոց մին է կարի յոյժ առաւել սաստկական... յորմէ թէ ոք կէս մըսգալ ուտիցէ՝ մեռանի» (ԳԴ 442 բ և 292 ա, Հիւբշ. Pers. Stud. 270, Bartholomae, Altir. Wört. 1472)։—Հիւբշ. 247?

Klaproth, Mémoires 1, 438 սանս. viśadhara ձևի հետ։ Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 22 շ բնաձայնից։ ՆՀԲ վրաց. վէշա՛պի, որպէս թէ իժ ապ «օձ ջրոյ»։ Windisch. 18, որից և Böttich. ZDMG 1850, 362 և Justi, Zendsp. 277 զնդ. և սանս. viša- «թոյն»։ Հիւնք. Վեսուվ հրաբուխից։ Müller WZKM 8 (1894), 362 պհլ. (ենթադրեալ) *ﬦ, vīšāp= զնդ. wišhawant «թունաւոր» ձևից։ Ալիշան, Հին. հաւ. 152—3 հնդ. Վիշնու աստուածը+պրս. ապ «ջուր»։ Ս. Բանասէր, Բանաս. 1903, 236 նոյնպէս Հնդկաց Վիշնու աստուծոյ անունից։ Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 430 վիշ «թոյն»+āb «ջուր»։ Պադիլ, Աւետաբեր 1914, էջ 234 վշ բացագանչութեամբ+պրս. ապ, որ է «ջուր»։ Մառ ЗВО 25, 324 Թէիշբա աստուածութեան անուան հետ. իսկ ИАН 1926, 391 վրաց. ծղալի «ջուր» բառի հետ։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. Վն. վիշապ, Սլմ. վիշապ, վշապ, Ալշ. վիշաբ, Մկ. վիշափ, Մշ. վիշապ, յուշապ, յուշաբ, Երև. ուշապ, Ջղ. յուշապ, Հմշ. Ննխ. ուշաբ, Ագլ. ճի՛շուպ, ճի՛ւշոփ, Գոր. Ղրբ. օ՛շափ, Զթ. ուշօբ, ուշոբ, բոլորն էլ «առասպելական հրէշ կամ դև». իսկ Բլ. Ախք. «թաթառ» և Գնձ. ծծկ. ուշէփ «քահանայ» (տե՛ս Մամիկոնեան, Հաղարից մէկը, էջ 56)։

ՓՈԽ.—Վրաց. ვეშაპი վեշապի «կէտ անասունը, թունաւոր օձ, հրէշ» Դան. ժդ. 28. ვეშაპური զվելաշապի, ვეშაპებ զվելեշապի «վիշապ, առասպելեալ հրէշ», թուշ. ვეშაპ վեշապ «կէտ, հրէշ»։ Թուշերէն բառը, ինչպէս նաև վրացի առաջին ձևը ներկայացնում են հնագոյն հյ. *վէշապ ձևը, իսկ վրացերէնի միւս ձևերը կազմուած են վրաց. ველი զվելի «օձ»+հյ. վիշապ բառերի

խառնուրդով, իբր «վիշապ-օձ»։ (Վերջինիս մասին տե՛ս նաև Riabinin MSL 10, 21, որ սխալւում է կարծելով թէ վրաց. բառը գվելի «օձ» բառից է ածանցուած և հետևաբար բնիկ համարելով՝ հյ. վիշապ ձևը վրացերէնից փոխառեալ է դնում)։ Ըստ Մառ ЗВО 13, 33 հայերէնից է փոխառեալ նաև ասոր. ܝܘܫܦܐ yušpā «վիշապ», որ շատ հազուագիւտ գործածութիւն ունի ասորական գրականութեան մէջ։

*ՎԻՇՏ, ի-ա հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «ցաւ, նեղութիւն, տառապանք» ՍԳր. Ոսկ. ես. և երբ. Եւս. քր. որից վշտանալ ՍԳր. Ոսկ. մտթ. հյ. եւ. և երբ. վշտացուցանել Ճն. լա. 50. Ա. մկ. է. 7. Ոսկ. մ. ա. 22. վըշտագին ՍԳր. Եփր. Թգ. Ոսկ. եւ. վշտածին Եփր. ծն. վշտակեաց Ոսկ. փիլիպ. Ագաթ. Կորիւն. վշտամբեր Ոսկ. մ. ա. 10. վշտատես Ա. Թգ. իբ. 2. անվիշտ Սիր. խա. 2. անվշտական Ոսկ. եւ. չվշտասէր Եւս. քր. բազմավիշտ Ոսկ. լս. նմանավիշտ Իմ. ե. 3։

=Պհլ. *višt, հպրս. *višti- ձևից. սրանք աւանդուած չեն, բայց նոյներն է հաստատում սանս. viṣṭi- «անեղութիւն, տարապարհակ աշխատանք են»։ (Bōhtlingk, Sans. Wört. 6, 1261 այս բառը գիտէ विष्टि viṣṭi «տարապարհակ աշխատութիւն» իմաստով և հանում է विष् viš «անել, գործել, ծառայել, բանդատուիլ» արմատից)։—Հիւբշ. էջ 247 և 515։

ՆՀԲ «հակառակն ձայնիս ննշտ»: Lag. Btrg. bktr. Lex. 68 զնդ. tbiš- արմատից՝ իբր *tbišti>վիշտ: Մերժում է ինքը Lag. Arm. Stud. § 2147։ Հիւբշ. 247 կցում է զնդ. dvaešah- «թշնամութիւն, չարութիւն»=‡baešah->պհլ. bēš «ցաւ»? բառին և ենթադրում է վիշտ< զնդ. *dvišti-: Müller. WZKM 6, 268 տալիս է վերի մեկնութիւնը, որին աւելի համամիտ է Հիւբշ. 247 և 515։ Հիւնք. շուայտ բառից։

ԳԻՐ.—Արմատը կորած է. կան միայն վըշտանալ Ախց., վշտմնի Ակն. «սրդողած, նեղացած, խռոված» ձևերը։

*ՎԻՐՈՆ «փիլոն, եկեղեցական վերարկու». մէկ անգամ ունի Ոսկ. բ. տիմ. 267. «Վիրոն է փիլոնն արկանելի հանդերձ»։ (ՆՀԲ դրած է վիոն, իսկ Բառ. երեմ. էջ 301 վիոինէ):

=Յն. βίρρον, որ և βιρρίον, βίρρος «քղամիդ, հռովմէական վերարկու» (Sophocles 309), որ փոխառեալ է լտ. birrum, birrus, birrhus, byrrhus, burrhus, burrus համանիշ բառից։ Լատիներէնն էլ ծագում է յն. πυῤῥός «հրագոյն կարմիր» բառից. արմատը πῦρ «հուր, կրակ»։ Նախապէս ածականաբար ասւում էր birrum lacernum «կարմիր վերարկու», յետոյ պարզապէս birrum (Quicheral, Dict. lt. 1913, էջ 159)։

ՆՀԲ լծ. ռմկ. ֆէրանէ, իտալ. ferracivolo: Ուղիղ մեկնեց Հացունի, Պատմ. տարազի 328։

ՎԻՐ «բորակ, nitrum», որից վիրանոց «բորակոտ տեղ», վիրաւոր «բորակ ունեցող, nitrosus». բոլորն էլ գիտէ միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ-հյ. 350 բ։

Վիրագ, ի-ա հլ. «բռնաւոր, զազանամիտ, անագորոյն» Ոսկ. մտթ. Փիլ. Խոր. որից վիրագութիւն Պիտ. վիրագային ԱԲ. չարավիրագ Կեչառ. աղեքս.։

=Ծագում է վայրագ բառից, որի վրայ տե՛ս վայր: ·

ՆՀԲ նոյն ընդ վայրագ? Lag. Urgesch. 244 սանս. vīra, vir բառերի հետ դընում է հյ. վիրակ «մարդ», որով թերևս ուզում է հասկանալ վիրագ: Տէրվ. Altarm. 76 իբրար հետ նոյն է դնում վայրագ, վիրագ և վէրf, որոնց արմատը վայ= սանս. vadh-aka «սպանող», զնդ. xvara «վէրք»։ Հիւնք. տարբեր է վայրագ բառից և ծագում է յն. χάρυβδις «անդնդային» բառից, իբր χαρυβ>βιραχ>վիրագ, Ալիշան, Հին հաւ. էջ 170 վիր «վիհ»+ ագ (հմմտ. վիշապ), հնդ. ուրակ «մեծ օձ», լտ. Uragus «դժոխքի աստուածը», virago «կին այրասիրտ», virgo «կոյս», հնդ. վիրանա «կոյս»։

ՓՈԽ.—Սրանից են և ոչ պատահական վըրաց. ვერაგი վերագի, ვერაგული վերագուլի «խորամանկ, խաբեբայ», ვერაგობა վերագոբա «խորամանկութիւն անել, խորա-

մանկել», որովհետև ունինք նաև გავერაგება գավերագեբա «աւազակ դարձնել» (Չուբի-նով² 145)։ Այս ձևերը ներկայացնում են հյ. նախաւոր *վէրագ ձևը, որ վայրագ և վիրագ ձևերի միջին աստիճանն է։

*ՎԻՐԱԼ «սափրել, գերծուլ, մազերը կըտ-րել». մէկ անգամ ունի Բուզ. դ. 3. «Յորժամ զհերսն դեռ վիրային առ ի նմանէ»։ Սրա հետ նոյն է վիրայել «մազերը կտրել» Եփր. Թգ. էջ 404 (տպուած է վերայեալ. ըստ այսմ ԱԲ նշանակում է վերայել կամ վիրայել)։ Սրանից են վարսավիրայ «սափրիչ» Եզնկ. Ե. 1. Դատ. ժզ. 19. Ոսկ. մ. ա. 4. Փիլ. սամփ. 550 (գրուած է վարսաւիրայ). ռաճվիրայ «ճամբայ բացող, ճամբայ յարդարող» Բուզ. գ. 20։ (ՆՀԲ նշանակում է նաև վարսավիրաց ընթերցուածը՝ Դատ. ժզ. 19, որ կա՛մ եր-կաթագիր Յ և Ց տառերի նմանութիւնից յա-ռաջացած սխալ գրչութիւն է և կամ ծագում է վիրալ բայաձևից. հմմտ. նաև վարսաւի-րայց Փիլ. սամփս. էջ 550)։ Նոյն բառն է դարձեալ, որ աղաւաղուելով եղել է վարսա-վիր Տաթև. ձմ. ճկ. և վարսաւեր Նոր վկ. էջ 505 (ԺԷ դար) և որ այժմ սովորական է դար-ձել Կովկասում։ (Չի գործածւում արևմտա-հայոց մէջ, ուր կայ միայն սափրիչ)։

=Պհլ. պազ. vīrāyam (անորոշը vīrāstan) «պատրաստել, կարգաւորել, յարդարել», vī-rāyišn, vīrāvišnīh «յարդարումն, կարգա-ւորութիւն», vīrāstak «յարդարեալ». բար-դութեանց ծայրին՝ -vīrāi, ինչ. պհլ. kišvar-vīrāi: Նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. պրս. پیراستن pairāstan «յարդարել, պատրաստել, զարդարել», բայց նաև «կըտ-րել, ծառ կամ այգի յօտել». որից nāxun-pairāi «գործի խմն որով հատեալ յարդարեն զեղնգունս», աշխ. մազերը շտկել, փխ. ա-սելու մազերը կտրել։—Հիւբշ. 247։

ՆՀԲ յիշում է վիրել «վիրաւորել»։ Lag. Urgesch. 239 և Հիւնք. վէրf բա-ռից։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Հիւբշ. Pers. Stud. 159: Սահակեան, Բազմ. 1906, 66 Ստրաբոնի (ժդ. 13) սարա-վարա «գլխահատ, գլուխ գերծող» բա-ռը մեկնում է պրս. sar+հյ. վիրալ։

ՎԻՐԱՊ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ մի-այն սեռ. ի) «գուբ, խոր փոս, ցամաք հոր» Ագաթ. Սեբեր. Եղիշ. «գետնափոր բանտ, զնդան» Եղ. ժբ. 29. որից վիրապընկէց ԱԲ։

էմին, Истор. Вардана, էջ 63 պրս. bī բացասականով āb «ջուր» բառից, որով վիրապ «անջուր (փոս)»։ Հիւնք. վեսուվ լեռան անունից։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 72 պհլ. vir-i-āp «հոր ջրոյ, ջրհոր». տես և վիճ: Պազիլ, Աւե-տաբեր 1914, 641 պարսկերէնից է դը-նում վիրապ «վարի ջուր», ինչպէս կայ պրս. վիro «ջրամբար իջնող աստիճան-ները»։ Մառ, Отчетъ анійского музея, 1917, էջ 39 հանում է վիրճ>վիճ բա-ռից՝ -ap յոգնակերտ մասնիկով։

ԳԻՒ.—Ոճով ասւում է Պլ. խor-վիրաբ «արևից զուրկ՝ մութ տեղ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. გვირაბი գվիրաբի «ծակ, փոս, լեռան վրայ նեղ ճամբայ» (Brosset JAs. 1834, 372), մինգր. ტვირაბი գվիրա-բի «քարայր» (Кипшидзе, Грам. мингр. яз. 1914, էջ 216)։

ՎԻՐԱՊԱՔ. «մի տեսակ բոյս. ֆր. mille-feuille, լտ. stratiotis». ունի միայն Քաջու-նի, հտ. Գ. 231։

ՎԻՐԱՒ «խիստ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 301։

*ՎԻՐԳ «ոմբաքար, քարկոծելու մեծ քար» Բ. մկ. ա. 16. Եղիշ. գ. էջ 44. Ճառընտ. Նար. էջ. 150. որից վիրգաճան «բաբան կամ քար-տաշի կռան» Արծր. էջ 131. ճաստավիրգ «հաստ քարից» Պտմ. ամաս. 57. վրգուտ «քարոտ» Երզն. քեր. ըստ Լեհ.—Նոյն նշա-նակութեամբ պէտք է առնել վիրգ Բ. մկ. դ. 41, որի դէմ ՆՀԲ գտնելով յն. «փայտից թանձրութիւնս» և լտ. «հաստ բիրս», իբր տարբեր բառ դնում է այստեղ վիրգ «բիր». սրան են հետևում նաև ՋԲ և ԱԲ։

=Իրան. *virg ձևից փոխառեալ. այս բա-ռը չէ աւանդուած իրանեան որևէ բարբա-ռում. չկայ նաև ուրիշ որևէ լեզուի մէջ, բա-ցի սլաւականից. հմմտ. հսլ. vrŭgǫ, vŭvrŭ-gǫ, vŭvrěšti, ռուս. vŭvereči, սլով. vȓžem, vréči, չեխ. vyvrhu, vyvrci, ուկր. veréčy, verháty «գցել, նետել, արձակել», որոնց բո-լորի նախաձևն է ųirgō «նետել (քար են)»։

Ըստ Trautmann 361 թէև բառս մինչև այժմ չէ գտնուած ուրիշ հնդեւրոպական լեզուի մէջ, բայց սլաւականի er, or, ṛ ձայնդարձը ցոյց է տալիս նրա խոր հնութիւնը։ Հայերէնը իր նախաձայնի պատճառաւ չի կարող իբր բնիկ յառաջացած լինել հնխ. u̯irgʷ արմատից և մատնանիշ է անում իրան. virg ձևը։—Աճ.

ՆՀԲ առաջին նշանակութեամբ թւում է կցել պիրկ բառին, իսկ երկրորդ նշանակութեամբ լծ. լտ. virga «գաւազան»։ Վերջինիս հետ նաև Հիւնք։ Պատահական նմանութիւն ունի լազ. վիրծա «գաւազան»։

ՎԻՐՊԱԳԱՒ «միանգամ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 301։

*ՎԼԱՏ «ծիրանի». մէկ անգամ ունի Սմբ. պատմ. 115. «Քակեաց զօքսինտրի զվլատ նափորտն Տէր Ներսիսի, որ շատ ոսկով կարած էր, որ զէտ ձուլածոյն կանգնէր»։

=Բիւզ. յն. βλάττα, βλατίον, βλαττίον «ծիրանի մետաքսեայ հագուստ», որ փոխառեալ է լտ. blatta «ծիրանի» բառից (Sophocles 310):

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Հացունի, Պատմ. տարազի, էջ 397։

*ՎԼԻՏՕՆ «վարունգի նման մի բոյս է. blitum virgatum L (ըստ Տիրացուեան, Contributo § 104) կամ Amaranthus blitum L (ըստ Seidel, Մխ. հեր. § 40)» Մխ. բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2900։

=Յն. βλίτον, βλίττον, βλῆτον «մի տեսակ բոյս» (Sophocles 311), որից նաև լտ. blitum, ֆրանս. blette:

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս. անդ։

*ՎԿԱՅ, ի հլ. «վկայ. 2. նահատակ» ՍԳր. որից վկայել «վկայութիւն տալ. 2. նահատակուիլ» ՍԳր. Եզն. Ագաթ. Եւս. քր. և պտմ. վկայակից Կիւրղ. ծն. վկայանոց Բուզ. վկայարան Եղիշ. վկայութիւն ՍԳր. Եւս. քր. Կոչ. վկայօրէն Ագաթ. նախավկայ Ագաթ. Բուզ. նամավկայ Եւս. քր. ինքնավկայ Եփր. են. 85. վկայաբանական, վկայագիր, վկայաբուղխ, վկայել (նոր բառեր) ևն։—Բառիս երկրորդ «նահատակ» նշանակութիւնը ձևացած է թարգմանաբար յն. μάρτυς (կամ ասոր. ܣܗܕܐ sahdā) բառից, որ նշանակում է «վկայ. 2. նահատակ». այսպէս են նաև լտ. testis, վրաց. მოწამე մոծամե, արաբ. شهيد šahīd։

=Պհլ. *vīkay բառից, որ չէ աւանդուած, բայց նոյնն է հաստատում զնդ. vīkaya- «վկայ». (ծագում է kay- արմատից vī- մասնիկով, որ է «բաժանել, անջատել, որոշել» ըստ Bartholomae, Altir. Wört. 441, 1436)։—Հիւբշ. 248։

ՆՀԲ «որ ի վէճ կամ ի վէգ ի վերայ գայ ի պէտս ստուգութեան իրացն»։ Spiegel, Huzw. Gram. 164, 190 պրս. guvāh հոմանիշից, որ մերժում է Lag. Arm. Stud. § 2151. բայց նոյնը կրկնում է Müller WZKM 5, 263; 8, 354—5, որ և ընդունում է Horn, Grdr. § 940։ Հիւբշ. IF 4 (1894), 119 և Pers. St. էջ 159, 161 ցոյց տուաւ որ պրս. كواه guvāh<պհլ. gukās<զնդ. *vikāsa «վկայ» պիտի տար հյ. *վկաս, *վկաճ (հմմտ. վճաս) և ո՛չ թէ վկայ. ուստի մերժելով այն, տուաւ վերի մեկնութիւնը։ Հիւնք. fուեայ կամ վէգ բառից։ Հալաճեան, Արևելք 1893 նոյ. 10 վ+կայ: Նոյնը նաև Աղամեան, Բիւզ. 1914 յուլ. 29։

ԳԻՌ.—Ախց. Գոր. Կր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Տփ. վկա, Ալշ. Ասլ. Երև. Մշ. Ճմ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. վգա, Ննխ. վգա, ուգա, Ագլ. վկօ, Զթ. վօգօ, վօգո:

*ՎԿԱՆԴԵԼ «նուաճել, ընկճել, յաղթահարել» Եւս. քր. Պտմ. առ. լեհ. որից անվկանդ «անպարտելի» Իմ. ե. 20. կայ նաև վհանդեալ «խորտակեալ» Բառ. երեմ. էջ 302 և վտանդել «խորտակել» անդ. էջ 303։

=Պհլ. *vi-kand ձևից, որ կազմուած է vi- մասնիկով kand «քանդել» արմատից և նշանակում է «խորտակել». աւելին տե՛ս fանդ-ել:

ՆՀԲ «վանել վանդել»։ Bōttich. Arica 84, 405 սանս. vikhāda ձևի հետ։ Lag. Ges. Abhd. 298 ապականել բառի պէս իրան. khan արմատից (իբր հպրս. *vikanti-, զնդ. vīkanti- «քանդել, փուլ ածել»)։ Նոյնը յիշում է և Հիւբշ. 413 կասկածով. բայց ընդունելի չէ t ձայնի

պատճառաւ Վերի ձեռվ մեկնեց Marquart (անձնական)։ Հիւբ. Խանդել բայից։

ՎՀԱՏ «սիրտը թուլացած, լքուած, յուսակտուր» Իրեն. առ. լեհ. որից վճատել «լքանիլ, թուլասրտիլ» Բ. մկ. ը. 16. Եբր. ժբ. 5. վճատութիւն Բ. տիմ. ա. 7. Ես. կա. 3. վճատագոյն Ոսկ. մ. ա. 10. վճատեցուցիչ Նար. անվճատելի Պիտ. անվճատ (նոր բառ)։

ՆՀԲ լծ. վաճ և վեճերոտ: Փեշտիմալճեան, ՓԲ յոյ. էջ գ ճատեալ ի վեճութենէ։ Böttich. Arica 42, 6 սանս. visad «նուաղիլ, թուլանալ»։ Lag. Urgesch. 407 համմտ. սանս. višādin։ Հիւբ. ճատ բառից։ Աղամեան, Բիւզ. 1914 յուլ. 29 վ+ճատ:

ՎՀՈՒԿ, ի–ա հլ. «կախարդ, հմայող» ՍԳր. որից վճկութիւն խոր. վճկաճարցու(կ) Մծբ. գրուած է նաև վոճուկ Ոսկ. ես. 105, 106, 107, կաթուղ. 33. Նորագիւտ Ա. մնաց. ժ. 13. Գէ. ես. («որովայնակոչ» նշանակութեամբ) Մագ. թղ. 139. համմտ. Ոսկ. ես. 106 «Զի՞նչ ինչ վոհուկն իցէ. պարտ է ասել զև իմն չար է, որ յորովայնէ կանանց խօսի»։

Հներից ՏաթԵ. հարց. 388 վիճ բառից. «Վհուկն այն է որ ի վհաց և յանդընդոց մեռեալս կերպարանեն»։ Հիւբ. արաբ. fiqh «օրէնսգիտութիւն», fāqih «գիտուն»։ Ալիշան, Հին հաւ. 374 վեճ կամ վիճ բառից, կամ կելտ. ֆրանս. fçe, ficca «վհուկ»։ Պատահական նըմանութիւն ունի թրք. بوكو büyü «կախարդանք»։ Արդեօք հպրս. vahav, vahu, զնդ. vanhav-, vanhu-, vohu- «բարի (կրօնական և բարոյական առումով, գործածուած նաև աստուածների համար)» բա՞ռն է պհլ. -uk վերջաւորութեամբ. այս պարագային հնագոյն ձեն է վոճուկ. համմտ. աղէկ մանուկ, մէնէ աղէկներ են։

ԳԻՒ.—Մշ. վճուգ:

*ՎՃԱՐ «վարձք, փոխարէն հատուցում» Ոսկ. ես. Եւագր. «վերջ, ծայր, լրումն» Փիլ. խոսր. Բրս. թղթ. և մրկ. որից վճարել «կատարել, գործադրել, վերջացնել. 2. վախճանիլ, կեանքը վերջանալ. 3. պարտքը տալ, հատուցանել. 4. արգիլել, վճիռ տալ» ՍԳր. Եզն. Եւս. քր. «բաժանել, բաժանուիլ, մէկդի կենալ» Ոսկ. յհ. Կիւրղ. ղկ. «ազատել, փըրկել» Տիմոթ. կուզ. 272. վճարաճէ Եփր. հռ. վճարումն Փիլ. այլաբ. Եղիշ. դիւրավճար Մանդ. պարտավճար Ցհ. կթ. անվճար Պիտ. փիլ. գրուած է վինար Մխ. բժշ. 40. վճառել Վրդ. առ. 126—7. նոր բառեր են վճարօր, ամսավճար, վճարագիր: Նշանակութեանց զարգացման համար համմտ. հյ. ճատուցանել և գւռ. ճատել «պարտքը վճարել, սպառիլ, մեռնիլ, սատկիլ», լտ. solvo «լուծել, ազատել, ճեղքել, բաժանել, արձակել, մեռցընել, պարտքը վճարել, վերջացնել» ևն։

=Պհլ. ولچار vičār ձևից. համմտ. ولچارتن vičārtan «բաժանել, լուծել, զատել, բացատրել, մեկնել, կատարել», ولچاريشن vičāriśn «բացատրութիւն, փոխաբերութեամբ հատուցումն, վճար», vičārtar «իմաստուն, խոհական, բանիմաց», պազ. guzārešn «հատուցումն մեղաց, ապաշաւանք», vazārdan «բաժանել, մեկնել, մեկնաբանել», vazārešn «բաժանում, արձակում», vazār «բացատրութիւն», պրս. گزاردن guzārdan «պարտքը վճարել, փարատել, անցնիլ, լքանել, թողնել», گزار guzār «անցք, վճարումն պարտուց», گزارا guzārā «պարտքը վճարող», քրդ. بژارتین bežārtîn «կեղուել, հատեղէնները ընտրել», bežarîn, «ընտրել», bežarc «ընտիր, կորիզ» (Horn 917)։—Հիւբշ. 248.

Աւետիքեան, Քերակ. 1815, էջ 312 վէճ+առ, որ «վէճը կռիւը առնում վերջացնում է վճարելովը»։ ՆՀԲ վճար «վերջ», լծ. ընդ. հյ. ծայր, սպառ և թրք. ուճ, իճրա, իսկ վճար «հատուցումն» լծ. թրք. իճրէթ «վարձք», պրս. կիւզար: Böttich. Arica 84, 405 սանս. čarama «վերջին», vičar «ընկղմել, խոնարհիլ, տալ»։ Lag. Urgesch. 480 čar արմատի տակ, 484 պրս. gudāštan «փարատել, անցնիլ» ևն։ Spiegel, Huzw. Gr. 188—190 պհլ. wčar, պրս. gužār: Պատկ. Изслед. զնդ. vičar, պրս. gazār և պհլ. vačār ձևերի հետ։ Տէրվ. Altarm. 47, ծան. 1 սանս. vičar «վերջացնել, ի կատար ածել»։ Justi, Dict. Kurde 50

սանս. vičāra, պրս. guzārdan, քրդ. bežardīn: Հիւնք. և Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 41 վճիռ բառից։ Աղամեան, Բիւզ. 1914 յուլ. 29 վ+ճար:

ԳԻՌ.—Ջղ. վճարել, Երև. վճարէլ, Ռ. Սեբ. վչարել, Նխ. վչարէլ, ուչարէլ «սպառել, վերջանալ», վչարf «վերջ, ծայր», վըչարցնել «սպառել», Տփ. վչարիլ, Ջթ. վչայիլ, վչարիլ, Աչ. վիչարել: Նոյն արմատից են Պլ. վչարանf «մզկիթ», Սեբ. վչարել «նամազ առնել»։ Հմմտ. պրս. namāz guzārdan «նամազ առնել» (որ է բուն «նամազ վճարել»)։ —Նախաձայնի անկումով Սվեդ. ջրրել «վըճարել»։

*ՎՃԻՌ (ի–ա, ո հլ. ըստ ՆՀԲ, կայ նաև սեռ. վճռան ՅՀ. կթ. 133) «հրաման, դատաւրանի որոշում, դատակնիք» ՍԳր. Եւս. պատմ. Կոչ. Սեբեր. որից վճիռ ճառանել Ոսկ. մ. բ. 11. Կոչ. վճռական Եզն. վճռել Նար. վճռաձեւապէս Խոսրովիկ. դատավճիռ Ագաթ. Եփր. պհ. արձակավճիռ Կոչ. 250. նախավճռել Նար. Նոր բառեր են վճռաբեկ, վճռապէս, վճռականապէս, վճռականօրէն, անվճռելի, անվճռական են։ Գրուած է նաև վճիռ Վրդ. առ. 127. իսկ Բառ. երեմ. էջ 302 վճիռf բառին իբրև բացատրութիւն դնում է վճուրf, որից երևում է թէ այն ժամանակ ժողովըրդական մի ձև էր։

=Պհլ. vičīr «վճիռ, որոշում, դատաստան», vičirkar «վճռաբեկ, դատաւոր», զնդ. vīčira- «որոշիչ», պրս. وچر vačar կամ vačur «վճիռ, ֆէթվա», وچرکر vačurgar «վճռատու, մուֆթի՝ որ պատասխանի գրեալ օրինական հարցուածոց՝ վճիռ տայ», սոգդ. wičárt «վճիռ»։ Սազում են իրան. kay- «բաժանել, ընտրել, որոշել» արմատից՝ vi- մասնիկով. հմմտ. զնդ. činvant- «որոշող», սանս. ni-čirá- «ուշադիր», տե՛ս նաև վկայ (Bartholomae, Altir. Wörtb. 1438)։ Նոյն բառի նոր ձևն է պրս. گزیر gizīr, gizir «գզիր, գիւղապետ» և իրաննեից փոխառութեամբ արաբ. وزير vazīr «վէզիր, եպարքոս» (պրս. «գիտնական»), որից էլ սպան. alvazil, ulgūacil «ոստիկան են» (Horn 1084)։—Հիւբշ. 248։

Նախ ԳԴ պրս. վէչէր, վէչիւր ձևերի հետ։ ՆՀԲ լծ. վէճ, վճար են։ Եւրոպա 1850, 15 պրս. վէչիւր: Lag. Urgesch. 481 սանս.՛ vičar, որից նաև արաբ. vazīr։ Ուղիղ մեկնութիւնն ունի վերի ձևով նախ Spiegel, Huzw. Gram. 188—189: Նոյնը նաև Litter. 156, Comm. 2, 210, Müller SWAW 38, 579, Justi, Zendsp. 278: Lag. Btrg. bktr. Lex. 22 ընդունում է միայն զնդ. vīčira, իսկ Arm. Stud. § 2155 պրս.՛ včr, vjr ձևը (ապահովապէս čar արմատից դնելով՝ բաժանում է վճիռ բառից։ Հիւնք. պրս. վէչիւր:

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. վճիռ, Մկ. վճէռ, Տփ. վճռիլ:

₀ՎՃԻՌՆ «ծիծեռնակների ճռուողը». որից վճիռնաձայն «ճըրճըր ձայն հանող», երկուսն էլ Վրդ. անեցի, հրտր. Ջօպանեան, Հայ էջեր, էջ 74. Ծիծռունք վճիռնաձայնք ի ձայնելդ վճիռն առեալ՝ զգարունն յաւիտենից ճըչեն։

=Բնաձայն բառ։

ՎՃԻՏ «մաքուր, յստակ, պարզ» Փիլ. Պղատ. օրին. Շիր. ՅՀ. կթ. Մագ. որից վըճտական Մագ. գրուած է վիճիտ, վճուտ Բառ. երեմ. էջ 301—302։

= Կարո՞ղ է լինել պհլ. vičītan «ընտրել», vičītak «ընտիր» > պրս. گزیدن guzīdan «ընտրել», گزیده guzīda «ընտրեալ» բառից փոխառեալ.—Հիւբշ. էջ 248?

ԳԴ պրս. ویژه vēža, اویژه avēža «վճիտ, անապակ» բառերից։ ՆՀԲ «իբրև վիժեալ և հոսեալ անխառն. պրս. վիժ, վիյժէ, վէճէզ, վազըզ»: Lag. Btrg. bktr. Lex. 22 պրս. guzīd ձևի հետ, որ դնում է vi- մասնիկով či- արմատից։ Հիւնք. պրս. վիյժէ, վիյժ: Թիրեաքեան, Կարնամակ, ծան. 130 պհլ. ավիզակ, ավիժակ, պրս. վիժէ «վճիտ»։

*ՎՆԱՍ, ու, ի, հլ. «զեան, զեն. 2. տուգանք. 3. յանցանք, մեղք, չարիք» ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 19 և եւս. Եզն. որից վնասել ՍԳր. վնասակար «չար, յանցաւոր» ՍԳր. Եզն. վնասապարտ Գ. թագ. ա. 21. վնասաւէր Առակ.

ժէ. 19. մարդավնաս *Վրդն. ծն.* դիւրավնաս *Սարգ.* բազմավնաս *Ցճխ.* անվնաս *Իմ. ժբ. 3, ժթ. 6 ևն։*

=*Պհլ.* وناس ‖ vinās *«մեղք, յանցանք, ոճիր, պակասութիւն»,* وناسکار ‖ vināskār *«յանցաւոր, մեղաւոր»,* ‖ ‖ vināsītan *«վնասել, եղծանել, փճացնել»,* وناسکاریه ‖ vināskārīh *«յանցաւորութիւն, մեղաւորութիւն», մանիք. պհլ.* ונאה winah *«մեղք, յանցանք»,* ונאהגאר winahgār *«յանցապարտ»* (Salemann ЗАН 8, 76), *պազենդ.* gunāh *«մեղք»,* gunāhkār *«մեղաւոր», պրս.* گناه gunāh *«մեղք, յանցանք, պակասութիւն»,* gunāhgār *«մեղաւոր», բելուճ.* gunās *«մեղք, յանցանք», քրդ.* بناسه benāse *«յանցանք, յանցաւորութիւն», փոխառութեամբ նաև թրք.* günah *(որից Պլ.* գիւնահ, *Ղրբ.* գիւնո՛ն, *Վն.* գիւնախ *«մեղք»), արաբ.* جناح ǰunāḥ, *սիրբ.* djuna, djunah, *հունգ.* bün (SA 1, 1) *«մեղք, յանցանք»։ Իրանեան բառը գալիս է* naç *«վնասել» արմատից՝* vi- *մասնիկով. հմմտ. սանս.* विनाश vināça- *«կորուստ, ոչնչացում»։ Արմատի նախաձևն է հնխ.* nek´-, nok´-, *որի ժառանգներից են լտ.* noceo *«վնասել»,* noxa *«յանցանք, վնաս»,* neco *«սպանել», յն.* νέκυς, νεκρός *«դիակ»,* νῶκαρ *«մահուան քուն»,* νέκταρ *«նեկտար, աստուածըմպելիք» (բուն «մահաչաղթ»), սանս.* naçyati *«ոչնչանալ», զնդ.* nasu- *«դիակ», հիռլ.* ēc, *կորն.* ancou, *կիմր.* angeu *«մահ» են, որոնց դէմ իբր բնիկ հայ պիտի ունենայինք *նես, *նոս* (Pokorny 2, 326, Walde 511—2, Boisacq 661)*։—Հիւբշ. 248։*

ՆՀԲ «նոյն ընդ վզեան, յորոց եթէ ի բաց դիցի տառդ վ, լինին նաս, որպէս լտ. և թրք. noxa, noqsān, *և* զեան, *ռմկ.* զիան, *սանս.* վինա՛սա *«կորուստ»։ Ուղիղ համեմատութիւններ ունին* Windisch. 19, Böttich. ZDMG 1850, 362, Arica 84, 405, Spiegel, Huzw. Gram. 190, Lag. Urgesch. 528, Müller SWAW 38, 576, Justi, Zendsp. 169, *Տէրվ.* Aitarm. *104, Մասիս 1882 ապր. 15, Նախալ. 90 ևն։ Հիւնք.* վաան *բառից։*

ԳԻՒ.—Ագլ. Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մշ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սեբ. Սլմ. Տփ. վնաս, *Տիգ.* վնոաս:

ՓՈԽ.—Վրաց. ვნასი ւնասի (=վնասի) *«յանցանք» (ըստ Մառ,* Иппол. *67)։*

°ՎՆԿՆԼ *«մլաւել». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Միխ. աս. 289. «Իբրև զշուն հաչէին և իբրև զկատու վնկէին»։ Նոյն է գւռ.* վնգալ *«մանուկների լալը, հիւանդի հառաչելը», որից* վնգստալ, վնգվնգալ *«շան կաղկանձել» ևն։*

=*Բնաձայն բառ։*

ՎՇՈՎԵԼ *«ժողովե՞լ». անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Ոսկիփ. «Բաղում ինչս վշովեցաք» (ըստ նոր ձ. սովա շահեցաք)։*

ՎՈՀՄԱԿ (ի–ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «զաղանների խումբ» Ոսկ. մ. բ. 8. Սարգ. գրուած նաև* յոհմակ *Եփր. յոբ. «Հալա՛ տեսից յոհմակս խաւարեայս» (ՀԱ 1912, 671). ՆՀԲ գրում է* ոհմակ:

ՆՀԲ պրս. պէհմ, պէհէմ, պիհեմ *(իմ՛* ba-ham *«միասին»)։ Հիւնք.* վհուկ *բառից։ Պարոնեան, Բանաս. 1900, 172 զնդ.* վոհումանօ *«բարի միտք»։*

*ՎՈՅՎՈՏԱՅ *«պետական պաշտօնեայ՝ որ հարկերն է հաւաքում» Պատմ. ԺԸ դարից (Դիւան Ժ, էջ 114, գրուած* վօյվօյտայ, վայվօտայ*):*

=*Փոխառեալ է թրք.* ویوده voyvoda *«քաղաքապետ. 2. իշխան» բառից, այս էլ սերբերէնից, որ է ռուս.* воевода *«զօրավար»։—Աճ.*

*ՎՈՐԷ, ի *հլ. «հիւսիսային ցուրտ քամի» Արիստ. աշխ. 611, 612. որ և* վոռէաս *Արիստ. աշխ. 612.* վօռէաս *Տաթև. հարց. 205.* վառէաս *Առաք. կենդ. էջ 70.* վառէ *Տաթև. հարց. 205.* վառէՖ *Առաք. կենդ. 70.* բօռէաս *Վստկ. 96, 97 (ունի միայն ՀՀԲ). որից* վօռէաական *Առաք. պտմ. 434, 435։*

=*Յն.* βορέας, *որից նաև լտ.* borea, *տճկ.* پوریاز poryaz *«հիւսիսային քամի»։ Բուն նշանակում է «լեռների քամի» և կցւում է հսլ.* gora, *սանս.* giri-, *զնդ.* gairi- *«լեռ», լիթ.* girė *«անտառ», ալբան.* gur *«քար, ժայռ» բառերին* (Boisacq 127)*.—Հիւբշ. 383։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՎՈՐԱԿ *«մորեխ,* locusta*» (կամ թերևս «ծովային խեցգետին», որովհետև լտ.* locusta *ունի այս երկու նշանակութիւնները). գիտէ միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ-հյ. էջ 308ա։*

$_{0}$ՎՈՒ ՎՈՒ *«աղաւնու ձայն» Արշ.։*

=Բնաձայն բառ։

Վոկ *տե՛ս Բուլ։*

ՎՈՒՇ, ո *հլ. «բարակ կտաւ, քթան, կտաւի բոյսը.* linum usitatissimum L*» Մխ. առակ. Վրդն. սղ. Վրք. հց. «խծուծ, քուղ, կանեփի խոշրտուք, թրք. խւսթիւփիւ» Ես. ա. 31, Դան. գ. 46. Սիրաք իա. 10. որից* վշագործ *«վուշ մանող» ԱԲ։*

ՆՀԲ «նոյն ընդ ձայնիս բեհեզ, *ռմկ.* պէզ, *յն.* βύσσος, *լտ.* byssus»: Canini, Et. étym. 153 *պելասգ.* pushi *«բուրդ» բառի հետ։ Հիւնք.* բեհեզ *բառի հետ՝ յն.* βύσσος*։ ՀԲուս. § 2901 յիշում է հբգ.* flahs *«վուշ»։ Պատահական նմանութիւն ունին արաբ.* وشع vušu' *«սարդի ոստայն» և* وشيعة vašī'a *«թելի ևն կծիկ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 688—9)։*

ԳԻՒ.—Մշ. վուշ:

ՓՈԽ.—Գնչ. vuš *«կտաւ, վուշ», որից* vušeskoro *կամ* vušengoro *«վշագործ, վուշ պատրաստող կամ ծախող».* (Paspati *գրում է* vus *կամ* pus *և հանում է սանս.* buśa, vusa *«յարդի մանրուք» բառից, որ անյարմար է։ Առաջին անգամ* Müller SWAW 66, 278 *դրաւ հայերէնից)։*

Վուռ *տե՛ս Ուռն։*

ՎՈՔ *«թեղի, պտղի, կնձնի,* ulmus campestris L*» Բժշ. (գիտէ միայն Արթինեան, Ածաշնչի տունկերը, էջ 142—3. չունի ՀԲուս.)։*

ՎՌԱԶ *«շտապ» Դրնղ. էջ 62. Տաղ. հրտր. Չօպանեան, Հայ էջեր, էջ 88. Փահլ. էջ 62 (Զարժէ այս կենացս իրքն, այն կենաց ո՛չ մէկին մի մազ, յորժամ բաժանի հոգին, կմնայ շատ մարդոյ վռազ)։ Գործածական է արդի գաւառականներում (Աժտ. Ալշ. Երև. Կ. Ղզ. Ղրբ. Նբ. Շիր. Ջղ. Վն. Տփ.), որից* վռազացնել, վռազել, վռազնալ, վռազկոտ:

ՎՌԶՈՂ *«յանդուգն, ապստամբ». ունի միայն ԱԲ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. հռովմ. 189. «Աստ խոնարհ լինիս, իսկ յետ աղօթիցն վռզող և ստամբակ»։—Արմատը* վռզ– *գտնում է թերևս նաև* վռզքիք *«դուրս ցցուած քիթ» բառի մէջ՝ Վստկ. 198. հմմտ. նաև* պռզող:

[ՎՌՆԴԻԼ *«վարակիլ, շաղախիլ». ունի միայն ՓԲ։*

=Սխալագիր ձև, որ յառաջացած է Ոսկ. մտթ. Ա. էջ 598 հատուածից. «Այնպիսի ժանտ ախտիւք վռնդեալ իցէ». ՆՀԲ ունի վանդեալ, *ինչպէս ուղղում է նաև Վարդանեան, Բառաքնն. դիտ. Ա. 1913, էջ 102։]*

$_{0}$ՎՌՉԱԼ *«հիւանդի հառաչելը». յետին ժամանակի բառ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Չքր. սարկ. Բ. 70. «Մտանէր ի ներքոյ մահճի և վռչայր»։ Նոյն ձևով և նշանակութեամբ գործածական է Երև. Ղզ. Շլ. Տփ. գաւառականներում։ Բնաձայն։*

ՎՌՕՇ *«կորկոտէ կամ ձաւարէ ապուր». նորագիւտ բառ՝ յետին ժամանակի. մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Առաք. պտմ. 130. «Իսկ պառաւն բացեալ զթոնիրն եհան պուտկով եփեալ կորկոտապուր, զոր ոմանք վռօշ ասեն»։ Կենդանի է Վն. Ջղ. բարբառներում՝* վռօշ *ձևով և նոյն նշանակութեամբ։*

Ըստ այսմ սխալ է ՀԲուս. § 2904 վռօշ *«ձաւար», ինչպէս նկատում է Նորայր ՀԱ 1921, 342։*

ՎՍԳՈՀ *«լայն ու անկարգ բաց արած» (գրքի համար է ասում). Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած ԺԵ դարու մի տաղի մէջ (հրտր. ՀԱ 1930, էջ 52). «Ով որ զգիրքըն վըսգոհ պարզէ, նա յանասուն կու նմանէ, զշարուածքն զամէն կու քակտէ, և կարպին վնաս կու գործէ»։*

ՎՍԵԱՄ (ի *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան. յետնաբար կայ* ի–ա *հլ. Սասն. էջ 64) «գերագոյն, վեհ, բարձր» Ճառընտ. որ և* վսամ *Կղնկտ. հրտր. Էմ. էջ 68 (երկիցս) =Կանոն. էջ 197. Սասն. էջ 64* (վսամ, վսամաց *ձևով). աւելի սովորական է* վսեմ *Ոսկիփ. որ արդի գրականի ընդունած միակ ձևն է. որից* վսեմական *կամ* վսամական *Պղատ. տիմ. 3հ. կթ. Մաքս. և Անան. եկեղ.* վսեմանալ *կամ* վսամանալ *խոր.* վսեմապետ *կամ* վսամապետ *Արծր. ևն. բոլորն էլ*

յետին։ Նոր բառեր են վսեմաշուք, վսեմապատիւ, վսեմափայլ, վսեմութիւն և այլն։

ՆՀԲ «լծ. վէս, վիզ, վզան, վեստ, ոստ, Թրք. իւստ, եիւճէ, սէմա, ազիմ, ազիզ և յն. ouho'u «սուրբ» և այլն»։ Էմին, Ответъ Паткан. 24 վէս բառից։ Հիւնք. յն. εὔσημος «բարենշան, երևելի»։ Աղոնց, Арм. Юстин. էջ 402 իրան. *viθya-ma «ցեղի անդամ» ձևից։ Թիրեաքեան, Աորպատ էջ 27 հյ. վէս, վըստան, վսեր բառերի հետ՝ պհլ. vistāx բառին է կցում։

ՎՍԵՀ «վտարեալ կամ հեռի». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 302. բայց նոյնը վսեր բառը մեկնելու ժամանակ՝ դնում է «չար, հակառակ, վտարեալ, հեռի», որից կարելի է կարծել որ վսեհ ձևը վսեր բառի մի սխալ գրչութիւնը լինի։

ՎՍԵՍՏԱԿ «ոռճիկ, Թոշակ, բանւորներին տրուած վարձ պաշարեղէնով». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Նորագիւտ բ. Մնաց. բ. 10. «Եւ ահաւասիկ գործաւորացդ փայտահարից ծառայից քոց հրաման տուաք տալ վսեստակ ցորենոյ քոռս քսան հազար, և գարոյ քոռս քսան հազար, և ձիթոյ մարս և գինոյ մարս քսան հազար»։

Նորագիւտ բառս առաջին անգամ ծանօթացրեց Ե. եպս. Դուրեան, Մասիս 1900, 518՝ մեկնելով կասկածով «չափ»։ Սրանից անկախաբար և վերի ձևով մեկնեց Աճառ. Հայ. նոր բառեր Մնաց. գրոց մէջ, էջ 32։ Ամատունի, Հայ. բառ ու բան 612 «ծեծած ցորեն (ձաւար, կորկոտ)»։ Վարդանեան ՀԱ 1911, 502 ուզում է կարդալ fսեստակ՝ իբր fսեստ <յն. ξέστης բառի նուաղականը։ Բայց այն ժամանակ ի՞նչ միտք կունենայ «տալ fսեստակ ցորենոյ fոռս քսան հազար», այսինքն միևնոյն առարկայի համար երկու չափ, որոնցից առաջինը 500 անգամ պակաս է երկրորդից. (մի քսեստը արժէ մօտ ½ լիտր, քոռը 286 լիտր)։

ՎՍԵՐ «յանդուգն» Գառն. 14, 73. Բենիկ (տպ. Սոփերք ԻԱ 107). որից ի վսեր գալ «յանդգնիլ, մարտնչիլ, կռուիլ» Ոսկ. մ. ա. 20. բ. 8. Փիլիպ. ե. վսերեկեալ «յանդգնող» Ճառընտ. վսերական, վսերամիտ, վսերային «յանդուգն» Բենիկ։ Բառիս նշանակութիւնը անորոշ է։ Հին բռ. մեկնում է «չար նախանձ», Բառ. երեմ. էջ 302 «չար, հակառակ, վտարեալ, հեռի», ՆՀԲ և ՋԲ դնում են «վէճ, ոգորիլ, յանդգնիլ, հէգ, Թշուառական, չար». բայց մէջ բերուած օրինակները ցոյց են տալիս որ ճշտագոյն մեկնութիւնը պիտի լինի ի վսեր գալ «risquer, մի բանի ակընկալութեամբ անձը յանդգնաբար վտանգի ենթարկել, որի արդիւնքը կլինի փորձանք և Թշուառութիւն»։

Էմին, Ответь. Патк. 24 (Изслед. 101) վէս բառից. Հիւնք. սեեռ բառից։ Թիրեաքեան, Աորպատ էջ 27 հյ. վէս, վստան բառերի հետ՝ պհլ. vistāx:

ՎՍՆԵԱԼ «ընտրեալ կամ ամնեալ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 302 (ամնել բառի վըրայ տե՛ս առանձին)։

ՎՍՈՎ. Նորագիւտ անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Բառ. երեմ. էջ 278 սագ բառի բացատրութեան մէջ. այսպէս՝ սագ «նման, սահման, վսով, անկար»։

***ՎՍՏԱՀ** «ապահով, վրան հաւատ ունեցած, համարձակ, աներկիւղ» ՍԳր. Եւս. քր. որից վստահութիւն ՍԳր. Ոսկ. փիլիպ. վըստահանալ ՍԳր. վստահել Ոսկ. յհ. ա. 36 և Փիլիպ. վստահապէս Նար. բարեվստահութիւն Կիւրղ. ես. անվստահ Փարպ. վստահի «անշուշտ, ապահովապէս, իրօք» (չունի ԱԲ) Անսիզք 65. նոր բառեր են՝ անձնավստահ, ինքնավստահ, անվստահելի, վստահելի, վստահօրէն, անվստահաբար ևն։

=Հպրս. *vistāhuva-, պհլ. vistāxv «վըստահ, անպատկառ», պազ. vastāx «վստահ, ապահով, համարձակ, ինքնավստահ, յանձնապաստան, լիրբ, անպատկառ», պրս. گستاخ gustāx (նաև bustāx, սխալմամբ kustāx, համառօտուած ustāx, ūstāx, istāx) «անհամեստ կերպով խօսող, լրբաբան» (Horn § 920)։—Հիւբշ. 249։

ՆՀԲ «որպէս Թէ վեստ կամ տճկ. իւստ՝ այսինքն գեր ի վերոյ՝ քան զան, լծ. և պրս. fիւստախ «անահ, յանդուգն» և

սէրպէնտ». իսկ նաատ բառի տակ լծ. յն. բի՛ռզիս: Պրս. gustāx ձևին են կցում Bötticher. Arica 84, 405 (նաև սանս. visthā), Lag. Urgesch. 151, Müller SWAW 41, 7, Lag. Ges. Abhd. 33 ևն։ Էմին, Вахагн-вишап. և Ответъ Патк. 23 (արտ. Изслед. и Стат. 75 և 100) վեստ բառից։ Հիւնք. պրս. սիւրա, իսրա «Զենտ Աւեստա» ձևից։

ԳԻՌ.—Ակն. Մշ. վստա:

ՎՍՏԱՄ, ի-ա հլ. «վտիտ, նիհար». գտնեն միայն Բառ. երեմ. 302 և ՓԲ յաւելւ

ՎՍՏՈՀԵԼ «անարգել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 303։

*ՎՏԱԿ, ի-ա հլ. «առու, գետակ» ՍԳր. Խոր. Եղիշ. (յգ. վտակաճի Մագ. մեծ են 19). որից վտակալից Եփր. թուոց, էջ 253, վտակախառնաց Պիտ. վտակային Փիլ. վտակիլ ՑՀ. կթ. եռեւփվտակեան Խոր. աշխ. չոռեփվտակեան Արծր. Նար. նամավտակ ԳՆձ. մեծավտակ ԳՆձ. ևն։

=Պհլ. *vitak<զնդ. *vītāka- ձևից, որ կազմուած է vi- նախամասնիկով tak, tač «հոսիլ» արմատից. հմմտ. զնդ. taka- «վազող, հոսող. 2. վազք, հոսումն (ջրի, արցունքի)», vītaxti «ձնհալք»= պհլ. vitāxtan>պրս. گداختن gudāxtan «հալիլ». այս մեկնութեան համաձայն է գալիս վտակ բառի գործածութիւնը. այսպէս՝ վտակքն ջրոյ «ջրի հոսանք», վտակք ջուրց իջին յաչաց իմոց (արցունքի համար ասուած, ինչպէս զնդ. taka.): Ձևի համար հմմտ. պրս. تاختن tāxtan, հրմ. تاز tāz = պհլ. tāxtan, tazad, tak<զնդ. tač, taka-, որոնցից հյ. ասպատակ «ձիով վազք»։

ՆՀԲ լծ. վէտ, վէժ, վազ: Peterm. 77 գետակ բառից։ Lag. Urgesch. 311 tak «հոսիլ» արմատից։ Müller SWAW 38, 576 գետ բառի հետ՝ զնդ. vaiδi, պրս. jūy: Էմին, Ответъ Пакт. 24 վետ բառից։ Justi, Zendsp. 273 զնդ. vāiδi ևն։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 64 զնդ. tač արմատից՝ վիրի ձևով։ Հիւբշ. KZ 23, էջ 16, 18, 32, 405 իբր հնիկ հայ՝ vad արմատից. հմմտ. հյ. գետ, հսլ. voda «ջուր» ևն։ Տէրվիշ. Altarm. 88 և Նախալ. 106 հնխ. vad «թրջել, թխել» արմատից բնիկ հայ բառ. հմմտ. սանս. ud, udra «ջուր», յն. ὕδωρ, լտ. unda, հսլ. voda, գոթ. vato, գերմ. Wasser, հյ. գետ: Թիրեաք և ուրդ: Հիւնք. վէտ բառից։ Հիւբշ. 249 անապահով է դրանում վերի մեկնութիւնը, բայց պատճառաբանութիւն չի տալիս։ Scheftelowitz BB 29, 28 հնխ. vēdo «գետ» բառից+ ակ մասնիկով։ (Թէ՛ այս և թէ նախորդները անընդունելի են նախաձայն վ-ի պատճառաւ)։

*ՎՏԱՆԳ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.-ի՝ ոսկեդարեան վկայութեանց մէջ, յետնաբար ի, ի-ա հլ.) «փորձանք, աղէտ, նեղութիւն» ՍԳր. Ագաթ. «յանցանք, պատուհաս» Արիստ. աշխ. Կանոն. որից վտանգել Դտ. ժգ. 16. Ագաթ. վտանգիլ ՍԳր. վտանգագործ Ոսկ. գաղ. վտանգակից Ոսկ. բ. տիմ. վտանգութիւն Ոսկ. ես. անվտանգ ՑՀ. կթ. Մագ. բազմավտանգ Նար. գրուած է նաև վտանկ:- Բառիս մի նոր առումն է «հիւանդ, տկար». հմմտ. Անկ. գիրք Նոր կտ. 229—230. «Աղքատ եմ յոյժ և տնանկ գոլով և վտանկ մարմնով... Տեսանես զիս որ այսպէս վտանկ եմ և ոչ կարեմ կանգնել... Ոչ տեսեալ որ զայսպիսի վտանկս կարող իցէ մարդ դեղով ողջացուցանել». (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր, Բ. 234)։

=Պհլ. *vitang<հպրս. *vitanka- «նեղութիւն, վտանգ, դժբախտութիւն» բառից, որ կազմուած է vi- մասնիկով tañč «սեղմել, ճնշել» արմատից. հմմտ. նոյն արմատից պհլ. tang «նեղ», tangīh «նեղութիւն», պրս. تنگ tang «նեղ, ճնշեալ, սեղմ», սանս. आतङ्क ātañka (կազմուած ā մասնիկով) «մարմնի կամ հոգու ցաւ, անհանգստութիւն, վիշտ, տագնապ, երկիւղ»։ Թէև պհլ. բառը չէ աւանդուած, բայց կայ նրա աւելի նոր ձևը, այն է՝ մանիք. պհլ. = ודנג vidang «վտանգ, դժբախտութիւն» (Salemann ЗАН 8, 72):—Հիւբշ. 249?

ՆՀԲ «վատ կամ ի վատ ինչ անկումն»։ Böttich. Arica 84, 405, Lag. Urgesch. 325 համեմատում են սանս. ātaṅka- բառի հետ։ Հիւբշ. 249 ձևակերպում է վերի ձևով, բայց կասկածելի է համարում։ Հիւնք. տագնապ բառից։ Salemann, Manich. Stud. ЗАН 8 (1908), 72 գտնելով պհլ. vidang ձևը, ուղղակի կցում է հյ. վտանգ բառին։

ԳԻՌ.—Ախց. վտանf, Ալշ. Մշ. վդանգ‘:

ՎՏԱՌ (ի–ա հլ. ըստ ՆՀԲ. բայց առանց վկայութեան). «անասունների խումբ». այսպէս՝ «ձկների խումբ» Վեցօր. 139, 141, 147. «ձիերի երամակ» Բրս. ապաշխ. «մատակների խումբ» Ճառընտ. որից վտառապան «երամակների պահապան» Երեմ. լե. 4։

ՀՀԲ մեկնում է վտառ «սրահ, գաւիթ, հօտ»։ ՆՀԲ «լծ. վտակ. հոյլք կենդանեաց՝ որպէս ուղխիւ հորդան տուեալ»։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 74 վտառապան բառը յաջորդ վտառ բառից կարծելով՝ կցում է պրս. guδarbān «ճանապարհի պահապան» բառին։

ՎՏԱՌ (ի հլ. յետնաբար) «մարմնի վրայ գտնուած ծակերը. ինչ. աչքը, ականջները, ռնգունք, բերան, ստինքները, պորտ, միզուկ, սրբան» Նեմես. 16, 101, Ոսկիփ. Սարկ. քհ. որից վտառանf «նոյն նշ.» Մխ. դտ.։

ՆՀԲ լծ. պատառ: Lag. Urgesch. 260 և Arm. Stud. § 2164 դնում է tar արմատից՝ իբր *vītarəna. հմմտ. զնդ. vītar, պրս. guδāštan։ Հիւբշ. 249 յիշում է պհլ. vitār «անցք, ճամբայ», զնդ. vītāra- «ծառուղի՞», հպրս. vitar «վըրայից կամ միջից անցնիլ», պրս. guδar, guδār, guδargāh «անցք, ճամբայ», guδāštan «անցնիլ», բայց այս բոլորը անապահով է գտնում։

ՎՏԱՌԵԼ «հասանել». ունի միայն Բռ. Երեմ. էջ 303։

*ՎՏԱՐ. արմատ առանձին անգործածական, որից վտարել «քշել, հեռու վանել, վռնտել, տարագրել» Ոսկ. յհ. բ. 31. Նիւս. բն. Փիլ. «ձեռքից խլել, բռնութեամբ յափըշտակել» Սեբեր. Եւս. քր. «ցցել, խրել, մխել (նետը հողի մէջ)» Սամ-Սեբ. էջ 4, Բուզ. էջ 47, 177—8, 198 (տե՛ս ՀԱ 1913, 29 ծան.), վտարակ «պանդուխտ» Շնորհ. եղես. էջ 86, վտարական Նիւս. բն. Մագ. վտարանդել «պանդխտիլ, քշել հեռացնել» Եբր. բ. 15. Եւս. քր. Ոսկ. ես. վտարանդի «գաղթական, հայրենազուրկ» ՍԳր. Եւս. քր. Ոսկ. ես. և մ. Սեբեր. «տարակուսական, երկմիտ» Կոչ. 68, 292, Սեբեր. վտարանդիկ (չունի ՆՀԲ) Եւս. քր. բ. 262. վտարանդութիւն Երեմ. լ. 18։

=Պհլ. vitar ձևից. հմմտ. պհլ. [illegible] vitartan «այն կողմ անցնիլ, franchir», հպրս. vitar «վրայից անցնիլ», պրս. کذاشتن guδāštan կամ کذشتن guδaštan, ներկ. guδāram «փարատիլ, անցնիլ. 2. ի բաց թողուլ, արձակել», کذار guδār «անցք, զանցառութիւն», սանս. वितरति vitarati, vitāráyati «վրայից անցնիլ», որոնք կազմած են vi- մասնիկով tar «անցնիլ» արմատից. հմմտ. հրատարակել<fra-tar (տե՛ս անդ)։ Մեր բառի նշանակութիւնը ցոյց է տալիս նորագիւտ սոգդ. witēr (ē յառաջացած յաջորդ a-ի պատճառաւ, իբր *vitarayāmi) «faire partir», witár «հեռանալ գնալ, ճամբորդել, s'en aller, voyager» (Gauthiot, Gram. sogd. էջ 81). հմմտ. նաև օսս. t'arun «վարել, քշել, որսալ, հեռացնել» (որ է «վտարել») Horn § 893:

ՆՀԲ «լծ. վտառ, տար, օտար, վարել, որպէս և թրք. սիւրիւ «վտառ» և սիւրմէf «վարել, վտարել»։ Böttich. ZDMG 1850, 362 և Arica 84, 405, Lag. Urgesch. 261, Müller SWAW 42, 257, Justi, Zendsp. 132, Տէրվ. Altarm. 47 ծան., Մասիս 1882 ապրիլ 16 ta- արմատից, իբր սանս. vitar, հպրս. vi-tar, պհլ. vitāritan, պրս. guδāštan են։ Աւելի ընդարձակ է Տէրվ. Մասիս 1882 յունիս 24, ուր վտարել, վտարանդի, օտար, կասկածով նաև տար (տարապայման, տարապարտ, տարաշխարհ են) փոխառեալ է դնում վերոյիշեալ իրանեան բառերից։ Սրանք յիշում է նաև Հիւբշ. 250, բայց նշանակութեանց տարբերութեան պատճառով («անցնիլ» և «վանել») մերժում է. (նորագիւտ սոգդ.

բառերը ըստ իս վերացնում են այս դժուարութիւնը)։ Հիւնք. պրս. vārānīdan:

ԳԻՐ.—Կայ միայն Ննխ. վդարէ՛ սա դէղէն «կորի՛ր այդ տեղից» ձևի մէջ։

ՎՏԱՐԱՆՋԵԼ «գլուխ քաշել, ապստամբել, հպատակութիւնից հեռանալ» Դ. Թագ. իդ. հ. խոր. գ. 19։

Junker KZ 43, 350 մեկնում է vi+tar+anj, առաջին երկուսը նոյն ընդ վըտարել, վերջինը անծանօթ:

ՎՏԱԽԱԿ, ի-ա հլ. «աներքնակ, տակից հագնելու շոր» Ել. իը. 33. լթ. 20—24, «ապաանոց» Ել. իը. 15, «վակաս» Ել. լթ. 2. «վերարկու» Եփր. Թգ. 352, 374. սխալմամբ գրուած է վտաւատ Բուզ. 123 (Ջերսոն վտաւատօքն ծածկեալ)։

ՆՀԲ վտաւակ՝ լծ. թրք. տիվան և տավագ. իսկ վտաւատ առանձին բառ համարելով՝ մեկնում է «որպէս թէ մասըն վտաւակի, վերջք, քղանցք»։ (ՋԲ նոյն ընդ վտաւակ, իսկ ԱԲ «հագուստ, կապայ կամ հագուստին ծայրը»)։

ՎՏԱԽԱՆ, ի-ա հլ. «մէկ ապարէզ կամ մէկ նետընկէց» ՍԳր. եւ. քր. խոր. գրուած է նաև վտեան, վտավան, վտեվան, իսկ ըստ Բառ. երեմ. էջ 303 վտաւանդ:

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 170 պրս. տէվան: Նոյնը նաև ՆՀԲ (իմա՛ պրս. دوان davān «երագընթաց»)։ Հիւնք. պրս. ճէվէնտէ «երագընթաց ձի», ճէվիյտէն «արշաւել, սուրալ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. უტევანი ուտեվանի (ըստ Մառ. Иппол. 67). ձևի համար հմմտ. უნანი ունաստի<վնաս:

ՎՏԱԽԱՌ. անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Բառ. երեմ. էջ 326՝ հետևեալ ձևով. փսոր «վտաւառ կամաղը». սրանից հետևում է որ վտաւառ նշանակում է «աղբ». ուստի թերևս ուղղելի է ապաւառ:

ՎՏԻՏ «անհնար, ճողած» ՍՆ. խաւ. (քանիցս) Մաղաք. ա. 13. Վրք. հց. որից վտտիլ «անհարիլ, տկարանալ» Եզեկ. լգ. 29. «Հիւանդկախ, միշտ տկար լինել» Անկ. գիրք Հին կտ. Ա. 103. վտտել «տկարացնել (հաւատքը)» Ոսկ. մ. գ. 36. «նուազեցնել (պատիւը)» Ոսկ. եւ. 227. «անզել, չարչարել» ՍԳր. Ոսկ. եւ. վտտանալ Մամբր. ըստ ԼեՀ. անվտիտ Դտ. ժզ. 8. խոր. գրուած է նաև վատիտ Յայսմ. փետր. 29։

ՆՀԲ «որպէս թէ վատոտ, յոյժ վատեալ»։ Հիւնք. վատ բառից։ Աճառ. ՀԱ 1899, 233 թերևս իբրև կրկնաւոր *վիտվիտ ձևից։

ՎՐԱՆ, ի-ա հլ. «վրան, չատըր» ՍԳր. որից վրանաբնակիչ Դատ. ը. 1, վրանայարկ Արծր. վրանանման Զքր. կթ. վրանապան Օրբել. Սմբ. պատմ. հրտր. 1856, էջ 34. վրանատեղ Վրդն. աղ. նոր գրականի մէջ վրանաբնակ:

ՆՀԲ «ի վերայ արկեալն. լծ. և յն. ուրանօ՛ս «երկինք» իբր վրանաձև ի վերայ մեր. վասն որոյ և ի յն. բռ. ասի, թէ ուրան՝ առ պարսիկս նշանակէ վրան թագաւորական»։ Մորթման, Բևեռ. արձ. թրգմ. Ապտուլլահ, էջ 56 բևեռ. varini «վրան»։ Եազըճեան, Արևելք 1884 հոկտ. 17 սանս. vṛ, var «ծածկել» արմատից։ Հիւնք. յն. οὐρανός «երկինք, քիմք»։ Patrubány ՀԱ 1910, 119 հնխ. upēr «վրայ» բառից։ Karst, Յուշարձան 401, 403 սումեր. bara «վրան»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 185 խորան հոմանիշից։ Մառ, Яф. сборн. 2, 163 վրան և խորան, յն. οὐρανός, χρόνος և լտ. templum, tempus իրար կցելով՝ դնում է յաբեթական։

ԳԻՐ.—Տփ. վրան «չատըր», իսկ Մշ. վրան «երկինք. 2. կապոյտ»։

ՎՐԴՈՎ, ի հլ. «խռովութիւն, կռիւ» Թէոդ. խչ. որից վրդովել «խանգարել, յուզել, աղմուկ ձգել» խոր. Զքր. կթ. Փիլ. վրդովութիւն Փիլ. վրդովումն Փիլ. վրդովասէր Պիտ. անվրդով խոր. ՑՀ. կթ. բազմավրդով Ճառընտ. Անան. եկ. Նար. յոգնավրդով Ճառընտ. Շնորհ. վիպ. վրդովեցուցիչ (նոր բառ)։

Հիւք. դրդուել բայից։

ՎՐԷԺ, ու հլ. «ոխ, քինախնդրութիւն, պատիժ, պատուհաս» ՍԳր. «ոճիր, յանցանք» Պիտ. որից վրէժխնդիր ՍԳր. Կիւրղ. ծն. վրիժագործ «չարագործ, ոճրագործ» Սոփոս. բ. 15, գ. 1. Ես. ա. 23. Բուզ. Կորիւն. Վեցօր.

Եփր. ղտ. վրիժապարտ Ագաթ. վրիժառու Նար. վրիժակ «վրէժխնդիր. 2. սպանող զէնք» Պտմ. աղէքս. 115. Փիլ. Պիտ. Ոսկիփ. վրիժակել «հեռուից զարնել նետով՝ քարով ևն» Փիլ. Պիտ. սաճաճավրէժ ԱԹ. ճարավրէժ Եփր. Թղ. ևն։

Գ.Դ պրս. وژ važ «ցասումն կամ բարկութիւն»։ Bezzenberger և Fick BB 6 (1881), 240 հսաքս. wrâka «պատիժ, վրէժ»։ Տէրվ. Նախալ. 107 սանս. varĵ, գոթ. vrikan «հալածել», vraks «հալածիչ», հոլ. vragŭ «թշնամի», գերմ. Rache «վրէժ» և հյ. ճալածել բառերի հետ՝ հնխ. varg «հալածել, վրէժ խնդրել» արմատից։ Հիւնք. պրս. պատաֆէրաշ «պատուհաս» բառի վերջի մասից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 357 պրս. فريز fariz «փետել, քերթել», فريش farīš «յարձակիլ, աւարել» բառերից։

*ՎՐԷՊ «սխալ, սխալանք» Սղ. հբ. 4. Ոսկ. ես. «խոտորեալ, թիւր, ծուռ, դատարկ, թափուր» Համամ. առակ. Վրք. հց. որից վրիպիլ ՍԳր. Եզն. Ոսկ. մ. ա. 5. վրիպեցուցանել ՍԳր. Վեցօր. Եզն. վրիպած Սեբեր. վրիպակ «սխալ» Թուոց լե. 22. Ա. Թագ. զ. 9. «ղիպուած» Եւս. քր. «սխալական, սխալեալ» Գ. մկ. ե. 23. Եւագր. վրիպական Ոսկ. մտթ. անվրէպ ՍԳր. Ագաթ. Բուզ. բազմավրէպ Նար. ևն։

=Պհլ. *virep ձևից, որ հայերէնի հետ ենթադրում է պրս. وريب vireb, vureb «թիւր, ծուռ կամ խոտոր»։—Հիւբշ. 250։

Նախ Գ.Դ համեմատեց պրս. վիրիյպ և ֆիրիյպ ձևերի հետ, ՆՀԲ պրս. վիրիյպ, թրք. վէրէվ: Müller, Armen. VI յն. ῥίπτω «ձգել» և գոթ. vairpa բառերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Pokorny 1, 280 պրս. բառը կցում է սոյն ձևերին և բոլորը միասին հանում է հնխ. u̯reip- արմատից՝ ըստ Persson, Beitr. 502: Trautmann BB 30, 329 հայ բառին է միացնում լիթ. և լեթթ. reibt «յիմարանալ», իբր հնխ. wreib- ձևից. բայց այս համեմատութիւնը ուղիղ չէ, որովհետև նախաձայն w տալիս է հյ. գ։

Գ.Ո.—Երևի նոյնից է ռրէպ Ակն. «հագուստի կամ շորի շեղ՝ ծուռ կտրուած ձևը. տճկ. շարփըխ»:

*ՎՐԻՆ «վէրք». ունի միայն Բռ. երեմ. 303։

=Իրան. *vrīn ձևից. համտ. քրդ. brin «վէրք», որից brindar «վիրաւոր», brindarkə «վիրաւորել». բոլորը միասին ենթադրում են պհլ. *vrīn ձևը։—Աճ.

ՎՐԻՊ «մի տեսակ վայրի բոյս, փուշ, թութ կամ խաղող». ունի միայն Ներսէսովիչ, Բռ. լտ. հյ. 292 (labrusca, փուշ, վրիպ, թութ)։

Վրիրակ տե՛ս Վարար։

*ՎՐՁԻՆ «ներկ քսելու բարակ խոզանակ». իբր մհյ բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆր. 151 բ. որից վրձնել «վրձինով ներկել» ՀՀԲ։

=Նյն. βούρτσα, բուլգար. vurca, ռում. vîrçe, թրք. فرچه fərča կամ furča «վրձին, խոզանակ»։—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս նախ ՀԱ 1905, 122։—Մառ. Текст. и Раз. VI, Фзиологъ=Բարոյախօս, 1904, էջ XXXVII և 109, Тексты и Раз. по кв. фил. 1, էջ 116 (1925 թ.) ենթադրում է թէ հնապէս կար հյ. վրձին բառը և նշանակում էր «ласка, փայփայանք, գգուանք», որի հետ նոյն են վրաց. qurçin, բաց. qurçi, երկուսն էլ «ласка, փայփայանք», և որ Բարոյախօսից առնելով պահում է դեռ վրաց. վրցինի «գգուանք». յետոյ հայերէնը դարձաւ ախիս: Bittner WZKM 27 (1913), 130 միացնում է թրք. fərča, գերմ. Bürste «խոզանակ», Borste «խոզի ստև», ֆր. brosse, անգլ. brush «խոզանակ» բառերին։ (Սակայն սրանք ըստ Walde 274 և Kluge 68 բնիկ գերմանական են և կցւում են սանս. bhṛṣṭi «ծայր», լտ. fastigium «ծայր, կատար, գագաթ» բառերին)։

Գ.Ո.—Ալ. վրձին. իսկ Ննխ. վռձին գործածւում է միայն վռձինի պէս «շատ խիտ» պատկերաւոր դարձուածքի մէջ։

₀ՎՐՆՋԵԼ «ձիու խրխնջելը՝ էգին տեսած ժամանակ» Երեմ. ե. 8. Եփր. փիս. 399. Ջենոր. Մագ. Խոսր. Վրք. հց. որից վրնջիւն Երեմ. ժգ. 27. Կոչ. 154. վրնջողութիւն Նար.

վրնջումն Ոսկ. ճառք 740. վրնջապայչեակ (այծի մակդիր) Մագ. Թղ. 86, 122։

=Բնաձայն բառ՝ կազմուած ւլ ձայնից. հմմտ. կռնչել, զռնչել, փռնչել, ճռնչել, դըռընչել, մռնչել, խռնչել, ճռնչիւն, շռնչաւն բնաձայնները, որոնց ռ և չ ածանցիչների տեղ գտնում ենք այստեղ ր և ջ. այս կողմից հմմտ. խրխնջել, մրմնջել, նաև տրտընջել? վերջիններիս հետ ձևով բոլորովին նոյնանում է վրվնջալ Վն. «բազմութեան հանած ձայնը, ժխոր հանել. 2. լալ, տրտնջալ»։— ԱՃ.

Böttich. ZDMG 1850, 362 կցում է սանս. vr̥ṃh «մռնչել, բառաչել» բառի հետ, որ մերժում է Lag. Arm. Stud. § 2171՝ ջ ձայնի տարբերութեան պատճառաւ։ Bugge KZ 32, 27 իբր բնիկ հայ կցում է շվեդ. գւռ. vrīna «վրնջել», հշվեդ. vrēn «վրնջող իբր մատակախաղ ձի» (բունը vrainja-), հնորվ. reini «մատակախաղ ձի», անգսք. wroēne «վաւաշոտ», հբգ. reineo «շմալեալ ձի» բառերին։ Հիւբշ. 495 անապահով է գտնում այս մեկնութիւնը, հայ. վրնջ- < հնխ. vriný- շատ խնդրական համարելով, բայց IF Anz. 10, 46 հայ ձևը դնելով *վրինջել նախաձևից, մեկնութիւնը ուղիղ է համարում։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1899, 204։ Pedersen, Նպաստ 2 վերի գերմանական ձևերի նմանութիւնը պատահական է գտնում և բառը բնաձայն է համարում։ Oštir, Wörter u. Sachen 3, 208 լտ. ringōr «մռմռալ», հսլ. ręgnǫti «շշնջել» են բառերի հետ։ Scheftelowitz KZ 54 (1927), 239 սանս. vr̥ṃhati և ռուս. verežžatĭ «բղաւել» բառերի հետ։ Boisacq 844 և Pokorny 1, 277 և 284 մերժում են յն. ῥύχθος «ալիքների շառաչը», շվեդ. vrīna «վըրընջել», ռուս. verezgŭ «աղմուկ» են բառերը։

Տ

ՏԱԲԱՏ. անստոյգ նշանակութեամբ բառ. մէկ անգամ գործածուած է Ել. լԹ. 27. «Արարին... զանդրավարտիսն տաբատ ի նիւթոյ բեհեզոյ», որի դէմ եբրայեցին ունի «զանդրավարտիսն կտաւեայս (բուն בַּד bad «կտաւ, կտաւէ շոր») ի բեհեզոյ մանելոյ», իսկ յոյնը τὰ περισκελῆ ἐκ βύσσου κεκλωσμένης, ուր տաբատ բառի համապատասխանը պակասում է։—Ըստ այսմ հայերէնի մէջ տաբատ յաւելուած կամ մեկնաբանութիւն է անդրավարտիք բառին, և կամ ցոյց է տալիս նիւթը (իբր եբր. «կտաւեայ»)։ Բառ. երեմ. էջ 304 մեկնում է տաբատ «միջօք չափ և բարձիւք», ՀՀԲ «կտաւեղէն», ՆՀԲ «անդրավարտիք», ՋԲ «կտաւ կամ անդրավարտիք», ԱԲ «անդրավարտիք»։ Արևմտեան գրականում ընդունուած է «pantalon, շալվար, դրսի անդրավարտիք» նշանակութեամբ և գրւում է նաև տափատ ձևով։

ՀՀԲ եբր. բատ «կտաւ» բառից է դնում (իմա՛ בַּד bad, որ գործածուած է բնագրի հենց նոյն հատուածում)։ ՆՀԲ «իբրու պրս. դա՛ պատ, այսինքն մինչև ի սրունս, կամ դիւպպան, դիւմպան»: Հացունի, Պատմ. տարազի 118 տափնատ «ուղիղ կտրուած ներքուստ»։

***ՏԱԲԵՌՆԻ** «խանութ, կրպակ, պանդոկ» Ճառընտ. ուր դրուած է յգ. սեռ. տաբեռնեաց ձևով. ուրիշ վկայութիւն չկայ։ Նոյն բառն է նաև կապեռնեայ «հասարակաց տուն», որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սարգ. բ. պետր. դ. (բ տպ. էջ 452). «Պոռնիկք անուանին կանայք, որք ի կապեռնեայսն նստին և հաւասարաբար ընդ ամենայն արս պոռնկել կամին»։ Այս ձևափոխութիւնը յառաջացել է շփոթելով բառը կապեղայ համանիշի հետ, ինչպէս որ Սարգսի առաջին տպագրութեան մէջ էլ արդէն նոյն տեղը (էջ 577) գտնում ենք ի կապելայսն:—Բառ. երեմ. էջ 156 գիտէ կապեռնեայս «պոռնկանոց, բոզանոց»։

=Յն. ταβέρνα «կապելայ, պանդոկ» (Sophocles 1067), որ փոխառեալ է լտ. taberna «խանութ, խրճիթ, պանդոկ» բառից. այս էլ ծագում է լտ. trabs «գերան» բառից (Walde 759)։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՏԱԲԵՔԷ «ազնիւ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 304։

***ՏԱԲԻՐՈՆ** «գահաւանդ» Հին բռ.=Բառ. երեմ. էջ 304. այսպէս է նշանակուած երբեմն Ովս. ե. 1. գաճաւանդ բառի դէմ լուսանցքի մէջ (իբրև զվարմ ձգեալ ի գլուխ գահաւանդի). ասւում է նաև տամբիոն Ղեւոնդ իր, էջ 128 (իբրև զվարմ ձգեալ ի տամբիոն), տամբիրոն ԱԲ, տաբիրոնդ Բառ. երեմ. 304, տարերովբ (ր փոխանակ բ) Բառ. երեմ. 308, և ուղղագոյն ձևով՝ իտաբիրովն Սարկ. քհ. 52։

=Յն. Ἰταβύριον բառից տառադարձուած. սա եբր. תָּבוֹר Thābōr «Թաբոր լեռ» բառն է, որ գտնում ենք գործածուած Ս. Գրքի եբրայական բնագրում։ Հայ թարգմանութեան մէջ փոխանակ դնելու թաբոր, տեղ տեղ դրուած է գաճաւանդ. այսպէս Ովս. ե. 1 (ի գլուխ գահաւանդի=յն. ἐπὶ τὸ Ἰταβύριον = եբր. עַל-תָּבוֹר 'al-Thābōr)։ Մեկնիչները տեսնելով որ բնագրի մէջ համապատասխան տեղը դրուած է Թաբոր (=Տաբիրոն), իրենք էլ լուսանցքի վրայ գաճաւանդ բառի դէմ դր-

րել են տաքիռն *(Ովս. ե. 1). այսպէսով* տաքիռն *դարձել է «գահաւանդ» նշանակող մի բառ* (Gesenius[17], 869 *չունի երբ. Թարգր տեղանուան ծագումը)։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

Տաքուն *տե՛ս Տար-Արուն։*

ՏԱԳՆԱՊ, ի–ա *հլ. (յետնաբար կայ գրծ. –ով) «սրտադող, անձկութիւն, մեծ նեղութիւն, հոգս» ՍԳր. Ոսկ. յհ. ա. 9. բ. 32. Եփր. ծն. Եղիշ. որից* տագնապաւ *«շուտով,ստիպով, փութով, աճապարանքով, հապճեպով» ՍԳր.* տագնապել *«նեղել, նեղը ձգել» ՍԳր. Մծբ.* տագնապիլ *«նեղուիլ, չարչարուիլ» ՍԳր. Կոչ.* տագնապեցուցանել *Բ. Թագ. իբ. 50. Դան. դ. 16. Եղն.* տագնապութիւն *Ոսկ. մ. ա. 15, բ. 3.* տագնապափոյթ *Ագաթ.* բազմատագնապ *Նար.* մեղսատագնապ *Նար.* տագնապալի *(Նոր բառ)։*

Հիմք. տապ *բառից։*

+**ՏԱԳՐ**, ր *հլ. «ամուսնու եղբայրը» Խոր. գ. 32, 68. Երզն. մտթ. կայ նաև* տայգր, *որ նշանակում է ԱԲ, բայց չունի ՆՀԲ. պահուած է գաւառականների մէջ (տե՛ս տակը) և աւելի հին ձև է քան* տագր *(Հիւբշ.* ZDMG *35 (1881), էջ 176)։*

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* daivér- *ձևից, որի այլ ժառանգորդներն են սանս.* देवर dē-vár-, *յն.* δᾱήρ (*δαιϝήρ), *լատ.* lēvir, *հբգ.* zeihhur, *անգսք.* tācor, *լիթ.* dēveris, *հսլ.* déverĭ, *լեհ.* dziewierz, *ուկր.* díver, *չեխ.* deveř, *ռուս.* деверь *նոյն նշանակութեամբ* (Pokorny 1, 767, Boisacq 160, Trautmann 43, Berneker 198, Ernout-Meillet 513, Walde 423):—*Հիւբշ. 496։*

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ, որ համեմատում է յն. տաի՛ր *ձևի հետ։ Ուղիղ են մեկնում նաև* Peterm. 25, Pott. Etym. Forsch. 93, Windisch. 12, Gosche 64, Böttich. ZDMG 1850, 362, Müller SWAW 38, 573, 576, Pictet 2, 374, *Հիւբշ.* KZ 23, 16, Arm. Stud. *§ 268, Տէրվ.* Altarm. *54 և Նախալ. 101։*

ԳԻՌ.—Ագլ. տա՛գիր, *Ալշ. Մշ.* տէգ'ր, *Երև. Շմ. Ջղ. Տփ.* տէfր, *Մկ.* տէ՛կ'ըր, *Վն.* տէf'ր *(սեռ.* տէկեր), *Մրղ.* տէfէր *(սեռ.* տէfէրի), *Հճ. Տիգ.* դէfր, *Հմշ.* դէfըր, *Խրբ.* դըfր, *Ախց. Կր.* տաfր, *Ակն. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սվեդ.* դաfր, *Սչ.* դա՛fրը, *Զթ.* դըfյը, դըfրը, *Ղրբ.* տա՛fիր, *Գոր.* տը՛fրը, *Ասլ.* դա*ր *(սեռ.* դաfէ՝ր), *Սլմ.* տէյճր.—*Նոր բառեր են* տագերակին, տագրիկ:

ՏԱԺԱՆ *«չարչարանք, նեղութիւն» Պտմ. առ լեհ. «հէգ, տառապեալ» Անյ. բարձր. որից* տաժանիլ *«տառապիլ, չարաչար աշխատիլ, նեղուիլ» ՍԳր.* տաժանագոյն *Ոսկ. յհ. բ. 35.* տաժանալից *Զքր. կթ.* տաժանելի *Խոսր. Զքր. կթ. Նար.* տաժանումն *Ոսկ. յհ. բ. 14, 37.* տաժանագին, տաժանակիր *(Նոր բառեր). ասում է նաև* տարժանիլ, տարժանելի, տարժանակիր *ևն։*

Müller, Kuhns u. Schl. Btrg. 5, 382 *և* SWAW 84 (1877), 217 դաժանիլ *բայի հետ միասին զնդ.* daž *և սանս.* dah- *ձևերին է կցում։ Հիմք.* դաժան *բառից։*

+**ՏԱԼ** (ի *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «ամուսնու քոյրը» Երզն. քեր. ուրիշ վկայութիւն չկայ։*

=*Բնիկ հայ բառ. հնխ.* g^ləlōu- *ձևից, որի միւս ժառանգներն են յն.* γαλόως, γάλως, *լտ.* glōs, *հսլ.* zŭlŭva, *հչեխ.* zelva, *սերբ.* zäova *«տալ» և թերևս փռիւգ.* γέλαρος *«եղբօր կին»* (Pokorny 1, 631, Walde 347, Ernout-Meillet 408, Boisacq 140): *Հնխ.* g^ləlōu- *դարձած պիտի լինի նախ հյ.* *ծալ, *որ յետոյ* տագր *բառի ազդեցութեամբ՝ նախաձայնը փոխելով եղաւ* տալ: *Այս մեկնութեան ժամանակ պէտք չէ մոռանալ նաև լազ.* ϑa *«քոյր», որի յոգնակին* ϑálepe *«քոյրեր» ցոյց է տալիս նախաւոր եզ.* *ϑal։

Müller, Armen. VI, *թ. 62 հնխ.* daivér *«տայգր» բառի իգական* daivri *ձևից։* Bugge KZ 32, *էջ 27—28 մեկնում է վերի ձևով։ Հիւբշ. 496 ընդունում է որ* տալ *յառաջացած լինի նախաւոր* *տայլ *ձևից, բայց չի ընդունում* Müller-*ի մեկնութիւնը. իսկ* Bugge-*ի մեկնութիւնը յիշում է առանց հաւանութիւն յայտնելու։ Ընդունում է* Meillet, Esq. 110: *Աճառ. ՀԱ 1908, 120 աւելացնում է լազ. ձևի համեմատութիւնը։ Բացատրութեան մի նոր փորձ հնխ.*

gʰəlōm- ձևից՝ ունի Pedersen KZ 39, էջ 347։

ԳԻՒ.—Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Շմ. Տփ. տալ, Ակն. Ասլ. Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. դալ, Ջղ. տալն, Տիգ. դոլ, Ջթ. դօլ, դոլ, Ազլ. տօյլ, Մշ. տալ, տալվ, Ալշ. Բլ. Դվ. Մկ. Սլմ. Վն. տալվ, Հճ. դօլ, Մրղ. տավլ, Սվեդ. դուլ, դալդըգէն (<տալտիկին)։—Նոր բառեր են տալուկ, տալիկ, տալանք, տալայր «տալոջը ամուսինը»։

+ՏԱԼ «տալ, յանձնել, վճարել ևն». բազմաթիւ ոճերով և փոխաբերական իմաստներով գործածուած բայ. երևան է գալիս երեք արմատական ձևերով. 1. ՏԱ-, որից ներկ. տամ, ապ. տաց, աներ. տալ՝ ՍԳր. Կոչ. Եփր. եւ. և ծն. Եւս. քր. տալի «տուրք, պարգև» Ագաթ. «տուող» Ոսկ. փիլ.—2. ՏՈՒ, որից կտ. ետու, անց. դերբ. տուեալ, ածանցների մէջ շատ յաճախադէպ է ինչ. տուիչ Մատթ. թ. 8. Եզն. Եւս. պատմ. Եփր. ծն. տուումն Ոսկ. յհ. բ. 36. տուչութիւն Ոսկ. մ. և գաղ. Ագաթ. Եւս. քր. և պատմ. անտուչական Ագաթ. ձեռնտու ՍԳր. մատնտու Գ. մակ. գ. 16. ուշատու Մծբ. վանատու Ոսկ. մ. գ. 26 և Փիլիպ. ճարկատու ՍԳր. հրամանատու Ագաթ. Եզն. սնտու ՍԳր. ժամատու Ագաթ. դեղատու Սղ. ծէ. 6. լուսատու ՍԳր. Կոչ. Մծբ. Եզն. կենատու Եփր. եբր. կենդանատու Ոսկ. ա. տիմ. յետնաբար բացատուեալ, յառաջատուութիւն, դեղատուել ևն.—3. ՏՈՒՐ. գործածւում է իբր տալ բայի հրամայականը. նաև իբր գոյական՝ ռ հլ. «նուէր, պարգև, կաշառք, թագաւորական հարկ» (յատկապէս անեզական գործածութեամբ) ՍԳր. Ոսկ. փիլ. Եփր. աւետ. մտնում է շատ անգամ բարդութեանց և ածանցմանց մէջ. ինչ. տուրևառ Ագաթ. Փարպ. տուրևառիկ Ոսկ. մ. ա. 1, բ. 10. եփես. բ. տրիտուր «փոխարէն տրուած պարգև ևն» Սղ. ճժե. 12 (հմմտ. Մամիկ. 37. Առէք ի մէնջ հարեր հազար դահեկան... և մեզ տուրս տուք զայս կինս). անձնատուր ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. խոտորատուր Բուզ. ձայնատուր Բ. մկ. դ. 14. Ոսկ. եբր. Եւս. քր. նորատուր Կորիւն. կենդանատուր Ագաթ. ճայրենատուր Ա. պետ. ա. 18. դիւատուր Ոսկ. եբր. շնորհատուր Ագաթ. Բուզ. Կորիւն. վանատուր Բ. մկ. գ. 2. Ագաթ. յետնաբար բացատրել, բարետրութիւն, փառատրութիւն ևն. սխալ գրչութիւն է պատասխանատրութիւն Իմաստ. գ. 11. մհյ. տուրտվել «մատնել» Սմբ. դտ. 18. տուրտվութիւն (չունի ԱԲ) «կաշառում» Անսիզք 35. (երկու ձևերից առաջինը՝ տու՝ ներգործական իմաստով է, իսկ երկրորդը՝ տուր՝ սովորաբար կրավորական իմաստով)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. də, dō, d- «տալ» արմատից. ցեղակիցներն են սանս. dā, dádāmi, հինդ. دينا dena, գնչ. dava, dao, զնդ. daδąmi, հպրս. (հրմ.) dadātuv, պհլ. dātan, պրս. dādan, քրդ. dāin, աֆղան. lal, յն. δίδωμι «տամ», δῶρον «պարգև, նուէր», լտ. do, հսլ. damĭ, լիթ. dūmi, լեթթ. dūt, հպրուս. dāt «տալ», ալբան. δaše «ետուս» ևն (Pokorny 1, 814, Walde 238, Boisacq 186, Bernecker 178—181, Ernout-Meillet 266, Trautmann 57): Հայերէն համապատասխաններն են՝ տա-<հնխ. də, տու<հնխ. dō-, տուր<հնխ. dōra- (յն. δῶρα, հսլ. ϑarŭ), ետ<հնխ. é-dō-t (սանս. ádāt, զնդ. dāṭ)։—Հիւբշ. 496։

Klaproth, As. pol. 101 լտ. dare, պրս. dādan. ԳԴ պրս. տատէն: Ուղիղ համեմատութիւններ ունին նաև Brosset JAs. 1834, 383 ևն, ՆՀԲ, Peterm. 21, 34, 258 (դժբախտաբար նաև եբր. נתך ntk!), Windisch. 12, Gosche 33, Böttich ZDMG 1850, 362, Arica 83, 403, Lag. Urgesch. 98 ևն։ Մորթման ZDMG 26, 540 բևեռ. turuni «տուր», 560 dubi «ետուս»։ Bugge, Etr. u. Arm. էջ 12 ետրուսկ. turce «տուրք», էջ 15 talce «տալ», էջ 18 ϑues´ «տուեց», էջ 21 tun «ետուն», էջ 22 tan «տան», էջ 56 tev «ընծայ, ձօն», էջ 63 tru «ի նուէր», էջ 144 ta=տայ: Նոյն, Lyk. Stud. 1, 42 լիկ. tesi=տացէ: Հիւնք. էջ 119 ուղիղ է (տալ), բայց էջ 120 ետու, ետ=արաբ. yad «ձեռք», եբր. yād «հետու», տուր=պրս. dūr «հեռու»։ Jensen ՀԱ 1904, 273 եգիպտ. արձանագրութեանց մէջ յիշուած հաթեան Tiidwr անունը

մեկնում է Տիրատուր: Սանտալճեան, L'idiome 10 խալդ. dur՝ ի բառին Šariduris։

ԳԻՌ.—Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տալ, Ակն. Ասլ. Խրբ. Հմշ. Ննխ. Ռ. Սեբ. Սչ. դալ, Ագլ. տօլ, Հճ. դօլ, Զթ. դօլ, դոլ, Սվեդ. դըլիլ, Մշ. խտալ, Ալշ. խդալ, Տիգ. խդոլ: (Երև. գործածւում է նաև «շարնել» իմաստով, որին իբր հին օրինակ գտնում եմ Վրք. և վկ. Ա. 535 «Տո՛ւք զկողս գորա. Տո՛ւք զերեսս» և Յայսմ. յնվ. 17 «Եւ տեսանէր թռուցեալ բաղում մարդիկքս, որ վերանային յերկինս և նա տայր ձեռօքն և ի վայր յերկիր ընկենոյր»)։—Նոր բառեր են տալիք, տալացու, տալացուք, տուածուրիկ, տուովի, տուուկ, տուրուբակ, տուրս են։—Հետաքրքրական ձև է Դվ. պուրք ու բարիք «ամէն տեսակ բանի առատութիւն, լիութիւն», որ յառաջանում է տուրք ու բարիք ձևից, նմանողութեամբ տ աղդուած բ-ից և դարձած պ։

ՏԱԼԱԳ «noeud céleste, որ է երկնային հանգոյց». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 232. բայց չի յիշում բուն բառարանի մէջ։

ՏԱԼԱԻՈՐ «փոքր սկուտեղ, որի վրայ միս են մանրում և ուտում». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 232, որից նաև ԳԲ։

*ՏԱԼԻԹԱՅ (սեռ. -ի) «աղջիկ» (Աստուածածնի համար ասուած) Եփր. ծն. քս. 10, 23. տնընդ. 41. Սրճ. ածած. էջ 436. «աղջիկ» (Յիսուսի յարուցած աղջիկը) Բենիկ (Սոփերք ԻԱ 107), Սրճ. շրշր. 196. «աղջիկ» (վատ մտքով. Հերովդիադայի համար ասուած) Գնձ. Տաղ. Տաթև. ձմ. ժը. որից տալիթայ սարկաւագ «սարկաւագուհի» Իգնատ. Թղ. 105. ամենահին օրինակն է. Մրկ. ե. 41 «Տալիթա, կո՛ւմի, որ թարգմանի Աղջի՛կ դու, քեզ ասեմ, արի՛»։

=Յն. ταλιθά ձևից, որ տառադարձուած է արամ. ܛܠܝܬܐ ṭalīθā «աղջիկ» բառից. այս էլ արամ. טליא ṭaliā և ասոր. ܛܠܝܐ ṭalia «տղայ, մանուկ» բառի իգականն է, որ կըցւում է արաբ. طلا ṭalā «գառնուկ, ուլ», ն. արաբ. ṭully «արու գառն», եբր. טלה ṭale «փոքրիկ գառն», եթովպ. ṭalû «այծ» բառերին (Gesenius[17], էջ 276, Brockelmann, Lex. syr. 134): Նոյն ասոր. բառի արական ձևից է փոխառեալ հյ. տղայ:—Հիւբշ. 325։

ՆՀԲ դնում է «բառ եբր.»։ Bugge, Btrg. 33 հայերէն կարծելով՝ իբր բնիկ կցում է յն. τᾶλις, τάλιδος «հարսնացու աղջիկ» բառի հետ։ Մառ, Արաքս 1890 Ա. 109 մերժելով այս, դնում է ասորուց։ Bugge, Etr. u. Arm. 128 ճանաչում է սխալը և ենթադրում է որ հյ. տալիթայ, եարուսկ. taliϑa և յն. ταλιθά միասին փոխառեալ են սեմականից։ (Յոյն բառը ոմանք կցում են յն. τᾶλις «կոյս աղջիկ» բառին և միասին դնում են սեմականից փոխառեալ. ըստ Möller, Idg-Sem. Wörterb. 52 յոյնն ու սեմականը հին ցեղակից են. Boisacq էջ 939)։

*ՏԱԼԻՀ «մոզ, musa paradisiaca, բանան պտուղը» Բժշ. ունի միայն ՀայԲուս. § 2906։

=Արաբ. طلح ṭalḥ կամ طلاح ṭalāḥ «անուն մի քանի փշոտ բոյսերի. նշանակում է նաև մոզ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 496)։—Աճ.

ՀԲուս. դնում է արաբ. دليق dalīq «վարդի մասուր»։ Վերի մեկնութիւնս հրատարակուած է ՀԱ 1908, 124։

ՏԱԼԻՃ «հնդիկ ասփուր» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2907։

ՏԱԼԻՍԱՅ «մի տեսակ փեղենայ. սատափ խոտը» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2908։

*ՏԱԼԽ, որ և տալղ, տաղլ «գետնի աստղ կոչուած բոյսը. asperula odorata» Բժշ. շփոթմամբ հասկացւում է նաև «հալուէ». ունի միայն ՀԲուս. § 2909։

=Արաբ. طلق ṭalq, որից նաև եւրոպական բուսաբանների լեզւով tale (տե՛ս Steinschneider WZKM 12, 215):—Աճ.

ՀԲուս. համարում է թէ տաշխ> տաշխ բառից սխալագրութիւն է։ Վերի մեկնութիւնս հրատարակուած է ՀԱ 1908, 124։

*ՏԱԽՏ, ի հլ? «գահ, աթոռ, թագաւորական գահոյք» Բուզ. գ. 16, 54. Վրք. հց. Օրբել. Կանոն. Գնձ. «մահճակալ» Անկ. գիրք հին կտ. 164, 177. Վստկ. 80. «բազմոց» Կանոն. 37. որից տախտաձև «գահի ձևով» Արծր.։

=Պհլ. taxt, tāxt, պազ. taxt, պրս. تخت taxt «գահ, գահոյք». վերջինը նշանակում է նաև «մահճակալ, փայտակերտ կազմած՝ որի վրայ նստում, բազմում կամ պառկում են. տախտ, դիվան» (այս նշանակութիւնները տե՛ս նաև վերը)։ Պարսկերէնից են փոխառեալ թրք. taxt, taht «գահ», քրդ. taxt, takt, բուլղար. սերբ. taht, ռում. taft, նյն. τάχτι «գահոյք, գահ», թուշ. ტახტ տախտ, վրաց. ტახტი տախտի «գահ, անկողին, բազմոց», ավար. тахт «անկողին». յետին հայ ձև է թաղտ, որ տե՛ս առանձին։—Հիւբշ. 250։

ՆՀԲ պրս. թրք. դախտ, դէյխտ, դէճդ: Peterm. 21, 27, 34 լտ. tectum «տանիք»։ Diefenbach, Berl. Jahrb. 1843, 449՝ սանս. sthag, պրս. سطح saṭḥ «մակերևոյթ, մակերես»։ Böttich. ZDMG 1850, 363 պրս. taxt, որ Lag. Urgesch. 554 հանում է takš «տաշել» արմատից։

ԳԻՌ.—Երև. Ջղ. Սլմ. Տփ. տախտ, Ախց. Ղրբ. Շմ. թախտ (նոր փոխառութիւն թուրքերէնից) «վրան նստելու կամ պառկելու բազմոց, դիվան», Ալշ. Մկ. Մշ. Վն. տախտ «սնդուկի յատակը (հողէ կամ տախտակէ)»։

*ՏԱԽՏԱԿ, ի-ա հլ. «փայտի տափակ շերտ» (փխբ. նաև ուրիշ նիւթից. ինչպ. պղինձէ, քարէ են) ՍԳր. Ագաթ. «մահճակալ» Անկ. գիրք հին կտ. 154, 155 (թւում է նախորդի նուազականը). որից տախտակամած ՍԳր. տախտակագործ Ագաթ. տախտակաշար Նար. տախտակափակ Արծր. մայրատախտակ Նար. գնձ. ոսկետախտակ Բրս. հայեաց. զեղատախտակ Ագաթ. ևն։ Հին հյ. գւռ. ձև է տասակ «տախտակ» Փիլ. Նխ. բ. 76 և տես. հմմտ. դրախտ>դրաստ և թախտ>թաստ: Նոր բառեր են տախտակապատ, տախտակորմ ևն։

=Պհլ. tāxtak, պրս. تخته taxta «տախտակ». պարսկերէնից են փոխառեալ նաև քրդ. taxta, texte, արևել. թրք. تاختا taxta կամ تاقتا tayta, թրք. taxta, tahta, բուլղար. tahtaba, սերբ. tahta ևն։—Հիւբշ. 250։

Նախ ԳԴ պրս. թախթ, թախթէ: ՆՀԲ «նոյն և թրք. պրս. դաճտա, դէխտէ, լտ. tabula, tabella, յորմէ և ռմկ. դապադա, տապաղա (արաբ. tabaqa): Böttich. ZDMG 1850, 363 տաշել բառի հետ takš արմատից։ Պրս. բառի հետ ուղիղ համեմատում են Lag. Urgesch. 555, Spiegel, Huzw. Gram. 187, Müller SWAW 38, 573—4, Մորթման ZDMG 24, 80 ևն։ Հիւնք. յն. δέλτος «զրութիւն, տախտակ, ցուցակ» բառից։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ախց. Գոր. Կր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տախտակ, Ալշ. Երև. Մշ. տախտագ, Ննխ. Հմշ. Ռ. Սեբ. դախդագ, Ասլ. դախդագ, դախդայ, Սչ. դախդ՛ագ, Խրբ. դ՛ախդագ, Պլ. Ռ. թախդագ, Տիգ. թոխթուգ, Հճ. դախդօգ, Զթ. դախդօգ, դախդըգ, Սվեդ. դոխդիգ.—սրանցից նախաձայն թ կամ դ՛ ունեցողները ձևացած են թրք. taxta բառի նմանութեամբ (այս մասին տե՛ս Աճառ. MSL 10, 324, Թրքմ. Բաղմ. 1897, էջ 260)։—Գաւառականների մէջ տախտակ նշանակում է նաև «ձու» և այս իմաստով նոյն է թրք. taxta تخته բառի հետ (Կամուս, Թրք. Թրքմ. Ա. 682)։ Նոր բառեր են տախտակագլուխ, տախտակամէջ, տախտակաշէն, տախտակել, տախտկուճ:

ՓՈԽ.—Ուտ. daxtak «տախտակ»։

ՏԱԽՏԱՊԱՐ «փռել, գետնի վրայ պառկեցնել». առանձին չէ գործածուած. գտնւում է միայն տախտապարել Եղեկ. լբ. 4 և ի տախտապար արկանել Ճառընտ.=Պամ. ամաս. 69 ձևերի մէջ. ուրիշ գործածութիւն և վկայութիւն չկայ։

ՆՀԲ կցում է տախտ և տախտակ բառերին։

ՏԱՄ «խնամք, դարման, հոգալը, սնուցանելը» Փիլ. Պիտ. որից տածել «խնամել, հոգ տանել, դարմանել» Եղն. Խոր. փիլ. տածիչ Եւս. քր. տածումն Խոր. Պիտ. ծխատած Մխ. դտ. ծերատածել Նխ. ծն. ծերատածու-

բիւն Պիտ. անտած Փիլ. Պիտ. կուսատած Ճառընտ. աշխարհատած Բուզ. մանկատածութիւն (նոր բառ), և ս զօրացուցիչ մասնիկով՝ ստածել Լմբ. պտրգ. Վստկ. անստած Աթ. բազկաստածու (ծառին իբրև ածական) Նար. խչ.։

ՆՀԲ թուի մեկնել ըստ ածել: Տէրվ. Altarm. 106 հնագոյն ձևը դնում է ստածել=յն. στέγειν «ծածկել»։ Հիւնք. պրս. տառու, տառա «դայեակ» բառից։

*ՏԱԿ (ըստ ՆՀԲ ի, ի-ա, ու հլ. բայց ընտիր հայերէնի մէջ կայ միայն սեռ. -ի) «յատակը, տակը, խորքը» Եւագր. «բոյսի տակի մասը, արմատ» Վեցօր. 96. Վստկ. «ցեղ, զարմ, գերդաստան» Բուզ. դ. 4. որից տակախիլ առնել «արմատախիլ անել» Մարթին. (տե՛ս Արրտ. 1913, 1147). տակակոտոր «արմատից ջարդել» Ոսկ. մ. ա. 11. Ոսկ. եփես. 837. տարածատակ Վեցօր. էջ 96. տակցի «արմատով միասին» Սուտ-Շապհ. էջ 3. կարմիր տակեր «տորո՞ն» Մխ. բժշ. (Seidel § 400), տակերոյ ջուր «դեղախաշու» Մխ. բժշ. (Seidel § 253), տկուտ «ցա՞ծ» Վանակ. յոբ։—Այստեղ է պատկանում նաև տակ, ի-ա հլ. «արմատ» Դ. թագ. գ. 23. «Եւ արկ առաջի նոցա խոստս տակաւ մեծաւ և կերան և արբին», որի դէմ եբր. ունի «խընջոյս մեծ», և ըստ այսմ անգլ. great provision, պրս. ziyāfat-i-buzurg, բայց յոյնը παράθεσιν μεγάλην, որ պէտք է հասկանալ «սեղանի կամ ճաշի սպաս» (Sophocles 843) և որ յայտնի չէ ի՛նչ թիւրիմացութեամբ դարձել է հյ. խոստս տակաւ մեծաւ։

=Պհլ. *tak հոմանիշից, որ չէ աւանդուած, բայց նոյնն են հաստատում պրս. تاك tak, tag «յատակ, տակ, աւազանի՝ հորի տակ ևն» և սրանից փոխառեալ չաղաթ. تاك tag, teg «տակը, յատակը, հիմ, խարիսխ», tagida «տակը», կիրգիզ. تاك tek «ցեղ, տոհմ, սերունդ, ծագումը» (Будаговъ 2, 398):—(Գ. Փառնակ, Անահիտ 1903, 103 և Տարազ. 1903, 263 ունի պհլ. tak «ճիւղ», որ եթէ ստոյգ է, այստեղ է պատկանում)։—Հիւբշ. էջ 250։

ՆՀԲ յիշում է պրս. դէգ և թրք. տիպ? Lag. Urgesch. 314 նախնական իմաստը համարելով «արմատ», կցում է յն. τεχεῖν «ծնիլ» բառին։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 63 մերժում է և կցում պրս. tak բառին։ Մառ ЗАО 5, 285 և ՀԱ 1892, էջ 164 կրճատուած յա-տակ բառից։ Հիւնք. բազ բառից։ Karst, Յուշարձան 423 թթր. tüg, tök «յատակ, տակ, վերջ»։ Մարտիրոսեան ՀԱ 1924, 459 հաթ. takšul «հպատակ» բառի հետ։

ԳԻՌ.—Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Շմ. Ոզմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տակ, Ալշ. Մշ. տագ, Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. դագ, Ասլ. դագ (դայ, դա*), Տիգ. դոգ, Ագլ. տօկ, Հճ. դօգ, Զթ. դօք, դոք, Սվեդ. դիւք, բոլորն էլ «յատակ, տակ»։ Այլ նշանակութիւններով են Վն. «արմատ», Արբ. Երև. Եւդ. Զթ. Հճ. Ջմ. Ղզ. Ղրբ. Մշկ. Ջղ. Սեբ. Վն. Ք. «ճակընդեղ», Տփ. «ցեղ, ազգատոհմ» (օր. ասկ ու տակը, ասկով տակով կու ճանչնամ)։ Նոր բառեր են անտակ, տակաբեր, տակաբրու, տակալաշակ, տակաճալու, տակաճան, տականց, տակաշոր, տականք, տակապուռ, տակաքուր, տակափչեչ, տակետակ, տակնուվրայ, տակտիք, տկիշք, տկմանց, տկուք, տկուկ ևն։

ՓՈԽ.—Քրդ. տակ «ցօղուն»։ Ջրավ ա լը տակէ կատէ «բարակ է աւուլսի ցօղունի պէս» (Աղդակ 1909, 429)։ Վրաց. ტაკიმასხარა տակիմասխարա «խեղկատակ, որ ընկերանում է լարախաղացին», ტაკიმასხარობა տակիմասխարօբա «խեղկատակութիւն». ունի Գրիշաշվիլի, Ձվելի քալաքիս բոհեմա, էջ 28, որ հայ գւռ. տակի մասխարա ձևից է (հաղորդեց Գ. Ասատուր)։

*ՏԱԿ «մարգարիտների շարք, հիւսուածք» Փարպ. «կանանցեղէնի մէկ տրցակ, կապոց» Վրք. հց. բ. 254. «շարք, պատուածք» Յայսմ. սեպտ. 1 (եօթն տակ պարիսպ). որից երեքտակէն կամ երեքտակեան «երեք շարքով» Խոր. բ. 7. Ասող. ա. 6. ճամատակ Նար. խչ. 383 (գրծ. ճամատակօք), որի հետ նոյն է ճամտակք Բարիղ. յհ. մկ. (ՆՀԲ այս վերջինը անուշադրութեամբ համարում է անստոյգ

բառ և մեկնում է «ստորոտք կամ վայրաբնր մասունք», ԱԲ «զգեստի վարի մասունք»)։

=*Պհլ.* [illegible] tak *կամ* tāk *«հատ, կտոր», ինչ.* yak tāk *«մի հատ»,* tak ū tak *«հատ ու կենտ», պրս.* تای tāy *«ծալք, կուղ»,* yaktāy *«միտակ»,* dutāy *«երկու տակ», որ և* دوتا dūtā *«երկտակ. 2. կորաքամակ»,* yaktā *«միածալ. 2. առանց բամբակի, միայն երեսատառով հագուստ», որից թթր.* تاق *կամ* طاق taq *«կենտ, մի հատ. 2. շարք, յարկ. 3. մի տեսակ վերնազգեստ»,* دوطاق dutaq *«երկտակ»,* سطاق setaq *«երեքտակ» ևն, տճկ.* تك tek *«մէկ հատ»,* تك‌توك tek-tük *«հատուկենտ»* (Horn § 373, Будаговъ 1, 726):—*Աճ.*

ՆՀԲ նոյն է դրած նախորդի հետ։ Karst, Յուշարձան 423 թթր. tak, tek, tag *«յաւելում, մինչև»,* taku *«նաև», ալթայ.* ta, taa, tagani *«նաև, և, իսկոյն»։*

ԳԻՌ.—Ղրբ. Մշ. տակ *«ծալք», Վն.* տակ *«անգամ, հեղ», որից* մետակ, երկուտակ, տակել *«մէկ անգամ ծալել»,* տակտակ *«ծալուած»,* տակտկել *«ծալ ծալ անել»։*

ՓՈԽ.—Ուտ. տակ *«շարք, ծալք»,* տակփեսուն *«շարել, շարքով դնել»,* տակկալ *«շարող»,* տակփի *«շարած»,* տակեսուն *«շարուել»։*

*ՏԱԿԱՌ (ի–ա *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «գինու կարաս» Լաստ. ժզ. (Վենետ. 1844, էջ 63 տպուած է* պաճառ, *ձեռ. ոմանք՝* պակառ. *ուղղելու է* տակառ). *որից* տակառապետ *«մատակարար, մառաւակ» ՍԳր. Խոր.* տակառապետութիւն *Ծն. խ. 13.* տակառապետել *Պիտ.* տակառագործ, տակառաչափ *(Նոր բառեր)։*

=*Պհլ.* *takār *ձևից. հմմտ. պրս.* تغار taγār *«կարաս, սափոր», որից փոխառութեամբ շաղաթ.* تقار taqar *«աման, պարկ» ևն. ընդարձակ տե՛ս* թաղար *բառի տակ, որ նոյնից նոր փոխառութիւն է։* Տակառապետ *ենթադրում է պհլ.* *takārpat, *իբր պարսկական մի տիտղոս, ինչպէս ունի Բուզ. դ. 46։—Հիւբշ. 251։*

Աւգերեան, Բցտր. շփ. և կշռ. 172 գրաւ պրս. թէղար *ձևից։ ՆՀԲ յիշում է վրաց.* տակա՛ռի *«գուբ», իսկ* տակառապետ *դնում է լծ.* տաճարապետ: Lag. Ges. Abhd. 49 *պրս.* taγār:

ԳԻՌ.—Երև. Ղզ. Ղրբ. տա՛ճառ *«գինու հոր, հնձանի աւազանը, քաղցու եփելու կարաս» (այս ձևը յիշում է արդէն Բռ. երեմ. էջ 304), Տփ.* տագառ, *որից* տակառաճամ *Ղրբ. «տակառի համը տուած (գինի)»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ტაგარი տագառի *«տաշտ ուր վազում է քամած խաղողի հիւթը»։*

*ՏԱԿԱՒ *«մեղմով, կամացուկ, հետզհետէ» ՍԳր. Եղն. «դեռ, ցայնժամ» Վեցօր. Ոսկ. յհ. ա. 17, 22, 24, 34. որից* տակաւ տակաւ *«քչիկ քչիկ» Կոչ. Եւագր. Եղն.* տակաւին *«դեռ, դեռ ևս» ՍԳր. կազմութեամբ եզ. գրծ. ձև է. –ին մասնիկի յաւելման համար հմմտ.* ամենևին, լիովին, բոլորովին, ազգովին *ևն (բոլորն էլ գործիականից)։*

=*Պհլ.* *tak *ձևից, որ թէև չէ աւանդուած, բայց նոյնն է հաստատում պրս.* تك tak *«սակաւ, քիչ, դուզն». ըստ այսմ* տակաւ *նշանակում է բուն «սակաւուք, քիչ քիչ»։—Աճ.*

ՆՀԲ «որպէս թէ տակով, տակէն, մէկ դիէն... *լծ. թրք.* տաճա՝ *դեռ»։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 63* tač *արմատից՝ իբր «դեռ յընթացս»։ Հիւնք. էջ 64* տակ *բառից, էջ 314* սակաւ-*ից։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Աճառ. ՀԱ 1908, 122։ Karst, Յուշարձան 423 հյ.* տակ *«շարք» բառի հետ՝ թթր.* tak, tek *«մինչև, ց» ևն։*

*ՏԱԿՈՒԻ *«արմատ կամ արմատի մազմըզուքը» Վրդն. օրին. Սիմ. ապար. 104, որ և* տակուին, տակուիչ *Վստկ. 21. որից* բնատակուին *Վստկ.* տակռճիլ *Վստկ. 59։*

=*Անշուշտ* տակ *«արմատ» բառն է. բայց ի՞նչ է* –ուի, –ուին:—*Աճ.*

ԳԻՌ.—Գոր. տա՛կուի, *Ղրբ.* տա՛կուէ, *Շմ.* տակուի՛գ[1], *Ագլ.* տա՛կուիճ[1], տա՛կուիկ[1], տա՛կուիյկ[1], տա՛կուինճ[1], *Տփ.* տա՛կրի, տակր *«ար-*

մատ». որից տակռակալել «արմատ բռնել», տակռաճան «արմատախիլ», տակռուտ «վայրի խոտերով ու արմատներով լի խոպան դաշտ», տակռfուճան «արմատաքի», տակռfապոկ «արմատախիլ», տակռfոտ «արմատներով լի»։

ՏԱԿՏԱԿԵԼ «ղատել». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 304։

*ՏԱՀՄՈՒՇՏ «ղափնի» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2912, որի հետ նոյն է դաշմուզտայ «ղափնիի պտուղ» Հին բժշ. (ՀԲուս. § 1332)։

=Պրս. دهمشت dahmšat կամ دهمست dahmsat «ղափնի» (ձայնանիշը սխալ տեղ դնելով կարդալ دهمُشت dahmušt):

Ուղիղ մեկնեց Նորայր ՀԱ 1923, 161։

ՏԱՀՈՒՆԱԿ «մի տեսակ բոյս. dentaire». ունի Նորայր, Բառ. ֆր. 373 ա, իբր նորակերտ բառ։

=Արդեօք պրս. دهان dihān, նոր հնչումով dāhūn «բերան» բառից?—Աճ.

ՏԱՀՐԿԵԼ «յաղթել». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Աղէքսանդրի կաֆաներում. «Բայց որ տահրկէ զքեզ քո որդին այս Աղէքսանդրոս» (Աղթամ. Հրտր. Կոստ. էջ 113). սրա կրաւորականն է տաճրկուիլ Վրդ. առ. 175 (Եւ ոչ տահրկուին (այլ ձ. տահարկուին) և խաբուին), որ և «դատարանի մէջ հակառակ փաստերով յաղթահարուիլ» Անսիղք 35, 59, 61, 63, 67։

ՏԱՂ, ի հլ. «երգ, քերթուած, ոտանաւոր» Փիլ. Պղատ. օրին. մինովս. Թր. և Երզն. քեր. Նար. (ոսկեդարում չկար բառս.—Սիր. լթ. 20 տաղի ուղղելի է ըստ յն. տաղիւ). որից տաղաչափել Շնորհ. վիպ. տաղաչափութիւն Երզն. քեր. տաղասաց Մագ. տաղերգութիւն Լմբ. շնորհ. ստատաղ «ստախօս» Տիմոթ. կուզ, էջ 278, տաղարան Յիշատ. տաղաչափ, տաղերգու (նոր բառեր» են։

Հներից Ոսկիփ. ստուգաբանում է «Տաղ, այսինքն տայ աղ», իսկ Լծ. Նար. մեկնում է «Տաղն՝ բան ասել»։ ՆՀԲ յիշում է Թրք. տիլ «լեզու», յն. թալի՛ա «երգ հարսանեաց», պրս. դալաշ, դալաճ «ձայն, հնչիւն, բոց, վառումն»։ Հինք. տաղաւար բառից։ Scheftelowitz BB 29 (1905), 27 միացնելով տաղ «խարան» բառի հետ իբր բնիկ հայ կըցում է լտ. dolare «շինել, կերտել», յն. δαιδάλλω «ճարտարութեամբ շինել», δέλτος «գրատախտակ» բառերին։ (Ընդունում է Pokorny 1, 810 հնխ. del- «ճեղքել, կտրել, արուեստով շինել» արմատի տակ)։ Նահապետեան, Բազմ. 1908, 499 նոյն է դնում դաղ «անասունների խարան՝ նշան» բառի հետ. հմմտ. լտ. nota «նշան և խաղ»։ Կայ ունի՞ նասոր. talt'a «խաղ», talalt'a «խաղալ»։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մշ. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տաղ, Խրբ. Ննխ. Շմ. Ռ. Սեբ. դաղ, Տիգ. դող, Հճ. դօղ:

ՓՈԽ.—Ուտ. տաղ «երգ»։

*ՏԱՂ «խարան, այրելով դրոշմուած նըշան» Բրս. մրկ. 78. «արձանագրութիւն կամ այլ գրաւոր նշան» Սմբ. դտ. 27. որից տաղել «խարանել» Բրս. մրկ. 185. Ջքր. կթ. գործածական է արդի արևելեան գրականի մէջ դաղել ձևով, իսկ արևմտեանից մերժուած է իբր գռեհիկ բառ։

=Պրս. داغ dayγ «խարան, տարաշէկ երկաթով այրելով նշան», dāγ kardan «խարանել, դաղել», որից փոխառութեամբ Թրք. داغلامق daγlamaq «խարել», արև. Թրք. կամ չաղաթ. داغ daγ «այրածի սպի, խարան», داغلاماق daγlamaq «խարել», քրդ. داغ daγ «խարան»։ Իրանեան բառը ծագում է հնխ. dheg[u̯]h- «այրել» արմատից, որի ժառանգներից են սանս. dáhati, զնդ. dažaiti, հսլ. žegą, ալբան. djek, δez, ndez, լտ. foveo, լիթ. degù են՝ «այրել, վառել, տաքացնել» նշանակութեամբ (Horn § 529, Pokorny 1, 849), որոնց դէմ իբր բնիկ հայ պիտի ունենայինք դեգ։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։ Scheftelowitz BB 29 (1905), 27 սխալմամբ հայերէն բառ կարծելով և կարդալով tal փոխանակ daγ, իբր բնիկ հայ կցում է լտ. dolare, յն. δαιδάλλω «ճարտարօրէն շինել», δέλτος

«գրաստախատակ» բառերին։ Նոյնը կըրկնում են Walde 239, Boisacq 161, Pokorny 1, 810: Տե՛ս նաև տաղ «երգ»։

ԳԻՒ.—Ալմ. Ալշ. Մշ. դաղել, Գոր. Երև. Ղրբ. Ննխ. Սեբ. դաղէլ, Ասլ. դաղէ՛լ, Ակն. դ'աղել, Ագլ. Խրբ. Շմ. Տփ. դաղիլ, Վն. դաղել:

ՏԱՂ «առնի անդամի ծայրը». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 232։

ՏԱՂ «մի տեսակ խոտ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 232։

*ՏԱՂԱԽ «ցեխ, շաղախ» Նէմ. գ. 17. Նչ. եղեկ. ուրիշ վկայութիւն չկա՛յ։

=Փոխառեալ է հարաւային կովկասեան լեզուներից. հմմտ. վրաց. ტალახი տալախի «ցեխ, տիղմ», ტალახიანი տալախիանի «ցեխոտ», ტალახიანება տալախիանեբա «ցեխոտիլ», ինգիլ. ტალახ տալախ «ցեխ», ավան. ტალახ տալախ «ցեխ», լազ. dalaxi, talaxi, tolop'i «ցեխ, տիղմ, ճահիճ, աղտեղութիւն», dalax «կեղտոտել, ցեխոտել»։ (Արդեօք այս բառերի պարզ արմատն է tal-? հմմտ. վրաց. ტალა տալա «տառամի վրայի կեղաւը»)։—Աճ.

ՆՀԲ թուռմ է կցել շաղախ բառին՝ իբրև տարբեր գրչութիւն։ Սագըղեան ՀԱ 1909, 334 հյ. շաղ, շաղախ, շողիf, տողիf, թրք. saγanaq «տեղատարափ», ատմեր. sağar «ցեխ», suk «ճահիճ» են բառերի հետ։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 122։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. طلخ ṭalx «հեղեղի բերած ցեխաջուրը, որ կարելի չէ խմել» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 550)։

ԳԻՒ.—Մշտ. տախախ կամ տաղախ «ցեխի ցամաք շաղախ՝ կտուրը ծածկելու համար» (Ամատունի, Հյ. բառ ու բան 614)։

*ՏԱՂԱԿ «ապահարզան». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Կղնկտ. տպ. Շահն. բ. էջ 8. «Եւ այս օրէնք տաղակի յազգ նոցա եմուտ, եթէ զկին թողեալ ի կնութենէ, ապա առ այլում եղեալ ի քուն՝ առ ինքն առնու» (հրատ. էմ. էջ 232 սխալ է տաղակալի): Որ և տալախ Վրդ. առ. 174։

=Արաբ. طلاق ṭalāq «ապահարզան»։—Աճ.

Հրատարակուած է նախ իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 36։

Տաղակել տե՛ս Տաւաղել։

*ՏԱՂԱՆԴ կամ ՏԱՂԱՆՏ, ո, ի-ա հլ. «արծաթի կամ ոսկու 125 լիտր=40 kil. 800 gr. (ըստ Մանանդեան, Կշիռները և չափերը, էջ 47), որ է 9000 դահեկան (Տեղեկ. ինստիտ. 2, 30)» ՍԳր. փխբ. «ձիրք. վերնային շընորհք» Մանդ. Շար. որից տաղանդատր Ոսկ. եփես. տաղանդեայ Լմբ. յայտ. ծ. տաղանդապարտ Մանդ. տաղանդան «տաղանդներ» (պարսկաձև յոգնակի) ԱԲ։

=Յն. τάλαντον բառն է, որ բուն նշանակում է «կշռի նժար», յետոյ «կշիռ, ծանրութիւն, քաշ» և մասնաւորապէս «ծանրութեան և դրամի չափ, որ տեղի և ժամանակի համեմատ փոփոխւում էր. Աթէնքի մէջ սովորաբար տաղանդը իբր կշիռ՝ 26 kil. էր, իսկ իբր դրամական չափ՝ արծաթը արժէր 5600 ֆրանկ, ոսկին՝ 56,000 ֆրանկ»։ Բառս փոխառութեամբ անցել է շատ լեզուների. ինչ. լտ. talentum, ֆրանս. անգլ. talent, ռուս. талантъ, վրաց. ტალანტი տալանտի են։ Ծագում է հնխ. tel-, tol-, tḷ- «քաշել, կշռել» արմատից. հմմտ. յն. ταλαντεύω «կշռել, հաւասարակշռել», τάλας, τάλαν «դժբախտ, որ չարիքներ և թշուառութիւն է քաշում», τλάσσαι «կրել, տանել, տառապել», τολμάω «կըշռել, քաշել», սանս. tulā «կշիռք», tulayati «կշռել», լտ. tollo «բարձրացնել», tolero «կրել, տառապել», հլտ. tulere «կրել», գոթ. fiulan, անգսք. þolian, հբգ. dolēn, գերմ. dulden «տանել, համբերել», Geduld «համբերութիւն» են (Boisacq, էջ 937—9, Kluge, էջ 169 են)։—Հիւբշ. 383։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՀՀԲ. նոյնը նաև Աւգերեան, Բացատր. չփ. և կշռ. 172, ՆՀԲ ևն։

ՏԱՂԱՒԱՐ, ի-ա հլ. «հիւղ, վրան, մացառով շինուած խրճիթ» ՍԳր. Եւս. պտմ. «թատրոն» Ոսկ. ա. կոր. «վրան փնթռզակաց» Պղատ. օրին. «պարտիզպանի հիւղակ» ՍԳր. որից տաղաւարահարf կամ տօն տաղաւա-

ռաճարաց ՍԳր. տաղաւարակից Փիլ. ել. Կիւրղ. կոյս. տաղաւարիկ Վրք. հց. տաղաւարիլ «բնակիլ» ՅՀ. իմ. եկեղ. Ճառընտ. ևն. —ՋԲ ունի նաև տալաւար ձևը. շատ յետին է տեղաւար կամ տեղավար Օգոստ. բաշ. 10, 15։

ՆՀԲ Թրք. dal «ճիւղ»+հյ. վայր բառերից, իբր «բնակարան ի վայրի կըրկտեալ յոստոց»։ Այվազովսքի, Յղ. հընչման 16 վրաց. տալավարի: Հիւնք. սկավառակ բառից։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Կր. տաղավար, Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. դաղավար, Խրբ. դօղօվար «եկեղեցական հինգ գլխաւոր տօները»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტალავარი տալավարի «վըրան» Մտթ. ժէ. 4. Մրկ. թ. 5, ტალავრობა տալավրոբա «տաղաւարահարաց տօնը»։

ՏԱՂՁ «խոտ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 305. երևի «մի տեսակ խոտ». տե՛ս վերը տաղ «խոտ ինչ»։

ՏԱՂՄԱԿԱՆ. Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Մագ. Թղ. 121. «Եւ այսպէս վըստահացուցանէ զմեզ գոլ տաղմական զօրուն կանատի և արիփնու, որք պարածածկէին կարմրակերպ կերպառիւք և կանաչորակ զգեստիւ»։ Իմաստը անյայտ է. ԱԲ նոյն է համարում պաղմական բառի հետ, որ է «մի տեսակ ցնցող երկրաշարժ» և որ բնաւ յարմար չէ տեղին։ Տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատեն. Բ. էջ 179։

*ՏԱՂՄԱՃԻ «խարան խփող պետական պաշտօնեայ». Նորագիւտ բառ, որ երեք անգամ գտնում եմ գործածուած 1263 թ. արձ. «Մեք տաղմաճիքս... բարձաք ի յԱնոյ իրիցանուս զբաժն. Անոյ տաղմաճի էի. Անոյ դաղմաչի» (Վիմ. տար. 106, 149)։ Տե՛ս և տամղա:

=Չաղաթ. طامغجى ṭamγačə, օսմ. damγaǰə, damgajə «դրոշմ զարնող պաշտօնեայ». ծագում է ṭamγa, damγa «դրոշմ» բառից, որ ինչպէս հյ. տաղմաճի ձևը ցոյց է տալիս, պէտք է հասկանալ taγma, daγma, այն է պրս. dāγ «խարել» բառից, իբր «խարանադրոշմ»։—Աճ.

Տաղոսել տե՛ս Տաւաղել։

ՏԱՂՏ «ձանձրութիւն, նողկանք, զզուանք, դժուարը գալը». այս իմաստով առանձին գործածուած չէ. փխբ. կայ միայն «յղի կանանց արտակարգ ցանկութիւնը» Բժշ. որից տաղտաղտ «ձանձրալի» և տաղտաղտիլ «ձանձրանալ» Պիտ. և Երզն. մաթ. առ լեհ. բայց յատկապէս -ուկ մասնիկով աճած՝ տաղտուկ «ձանձրալի» Ոսկ. մ. բ. 13. Վեցօր. 170, «ձանձրութիւն» Բ. մկ. գ. 17 (ինչպէս և արդի գրականում), տաղտկութիւն Բ. մկ. գ. 17. տաղտկալից Ոսկ. մ. ա. 15, բ. 28. տաղտկալ, տաղտկանալ ՍԳր. Ոսկ. ա. թես. և եբր. (նիւթական իմաստով ունի Սարգ. բ. պետ. ե. էջ 464 (բ տպ.). «Ջուր զքարինս... ոչ ի խորս անդնդոց իջուցանէ՝ տաղտկացեալ ծանրութեամբն», իբր «ծանրութեան չդիմանալ, ծանրութեան տակ ընկճուիլ»). անտաղտուկ Ոսկ. մ. ա. 15. ծանրատաղտուկ Վեցօր. Եւս. քր. Ոսկ. ես. և մ. ա. 15, 16 ևն։

ՆՀԲ «համարել զիմն իբր աղտեղի և անպատուոր» (որով ուզում է հանել աղտ, ախտ բառերից)։ Հիւնք. ախտ բառից։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 տաղտապել բառի հետ կցում է թրք. دغدغه daγdaγa «հոգ, նեղութիւն» բառին։ Պատահական նմանութիւն ունին ասոր. ṭaleṭ «ծուլանալ, դանդաղիլ, յապաղիլ», ṭalāṭā «հեղգ, դանդաղ»։

ՏԱՂՏԱՊԵԼ «նեղել, չարչարել, հարստահարել» Ոսկ. մտթ. որից տաղտապիլ «նեղուիլ, տառապիլ, դժկամակիլ» Բուզ. 137 (երկու ձեռ. տաղտկապիլ), Ոսկ. բ. տիմ. էջ 168 (գրուած տաղտկապիլ), Մանդ. 171. Բրս. մրկ. Լմբ. (ստէպ).—տարբեր նշանակութեամբ է երևում Ոսկ. պօղ. ա. 61. «Մեք թոյլ և մեղկք, տաղտապեալք և երկրասէրք, մարմնասէրք և անմիտք»։ Թերևս նոյն բառն է տապել Բուզ. 135, որ տես տապ։

ՆՀԲ Թուի հանել տաղտուկ և տապ բառերից։ Տէրվ. Նախալ. 84 կրկնուած է *տղապ արմատից, որ գալիս է հնխ. tarp «ընդարմանալ» արմատից. հմմտ. լտ. torpere, լիթ. tirpti։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 հյ. տաղտուկ և թրք.

دغدغه daγdaγa «հոգ, նեղութիւն» բառերի հետ։

ՏԱՂՏԵԼ «չարժել». անստոյգ բառ. կայ միայն անտաղտելի «անշարժ, հաստատուն» բառի մէջ, որ ունի ԱԲ. հմմտ. տղել, որից անտղելի «անշարժելի»։

*ՏԱՃԱՐ, ի–ա հլ. «պալատ, արքունիք» ՍԳր. Եզն. «անկելանոց, հիւանդ՝ ծեր՝ անկեալ պահելու յատուկ շէնք» Ճառընտ. «սեղանատուն, սեղան, կոչունք» ՍԳր. Եղիշ. «կուռքի մեհեան» Շար. Ճառընտ. «աղօթատուն Աստուծոյ» ՍԳր. որից տաճարակապուտ Բ. մկ. գ. 42. Ոսկ. ես. տաճարակից Գ. մկ. բ. 13. Բուզ. տաճարապետ ՍԳր. տաճարակողոպուտ Ոսկ. մտթ. և Բ. տիմ. մեծնենատաճար Ոսկ. գծ.։

=Հպրս. tačara- «պալատ, ապարանք» (որ և գրուած dačara), որից պրս. تجر tajar «ձմեռանոց, տաքուկ բնակարան. 2. շտեմարան, համբարանոց» (Horn § 375)։ Պարսկից է փոխառեալ նաև արաբ. طزر ṭazar «ամառանոց», որ ըստ Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. էջ 9 պրս. تزر tazar ձևից է։—Հիւբշ. 251։

ՆՀԲ վրաց. տաձարի, պրս. տայիր, տէյր, ի տավէր «Աստուած և դիք»։ Հին հայկաբանները մեկնում էին «տայ ճար»։ Ուղիղ մեկնեց նախ Gosche 38, որին հետևում են միւսները։ Հիւնք. պրս. թէճէր, թաշիյր, չարկեան, չարթաֆ, հպրս. թասարա (!), լտ. quatuor, պրս. չատիր, Թրք. չատըր, յն. τέτταρα։ Ալիշան, Հին հաւ. 428 պրս. թէճէր և ետրուր. tage չաստուածը։ Պատահական նմանութիւն ունի չին. 大 家 tá⁴-čiá «մեծ տուն»։

ԳԻՒ.—Ագլ. Ախց. Երև. Կր. Մկ. Ջղ. Տփ. տաճար, Մշ. տաջար, Ռ. Սեբ. դաջար, Մրղ. տաճճար, Զթ. դաջօյ, դաջոր. այս բոլորը ունին «եկեղեցի» նշանակութիւնը։ Իսկ Սլմ. գործածում է միայն խրատական մի ասացուածի մէջ. երբ Թոնիրը շատ վառուելով սպիտակի, ասում են Թէ Թոնիրը «սիտկել է իշխօ տաճար». սրանից հանելով է անշուշտ, որ Ա. Աթայեան, Սալմաստ 66 դնում է տաճար «Թոնիր» նշանակութեամբ մի բառ, որ ինչպէս ստուգեցի Թաւրիզում Սալմաստեցի գաղթականների մօտ, գոյութիւն չունի.—հմմտ. նաև Աճառեան. Հոս կինը, էջ 67 Իգդիրեցոց մի երգումը Թոնրի վրայ՝ «այս տաճարը վկայ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტაძარი տաձարի, ტაძრო տաձարո «տաճար, եկեղեցի, պալատ, դատարան, պանդոկ», ტაძრეული տաձրեուլի «պանդոկապետ», ტაძრობა տաձրոբա «ընԹրիք, խնջոյք», Թուշ. ტაძარ տաձար «եկեղեցի», քրդ. տաճար «եկեղեցի» (այս ձևով է գործածուած Աւետարանի քրդերէն Թարգմանութեան մէջ, տպ. Պոլիս, 1857, Մտթ. իգ. 16—17 են)։

*ՏԱՃԻԿ «արաբ». հնագոյն ժամանակներից սկսած այս անունով էին կոչում այն Արաբները, որոնք բնակւում էին Ասորիքի և Եփրատի միջև գտնուած եռանկիւնու մէջ. այս երկիրը կոչւում էր յն. Ἀραβία ἡ ἔρημος. գործածուած է նաև Փիւնիկէի և Քանանացոց համար (տե՛ս Կանայեան, Արրտ. 1913, 493—6 և Կոգեան ՀԱ 1922, 542). հմմտ. Բ. մակ. ժբ. 10. իբրև ածական՝ գործածւում էր «արագավազ» նշանակութեամբ՝ ձիու և ուղտի համար. ինչպ. տաճիկ ձի Բուզ. դ. 47, էջ 134, տաճիկ ուղտ Բուզ. դ. 54, էջ 141. Երիվարս տաճիկս Սեբ. Գ. ի (հմմտ. արա. բական ձի, արաբ ձի)։ Աւելի ուշ արաբները մահմետական դառնալով՝ տաճիկ բառն էլ սկսաւ նշանակել «իսլամ», որից և տաճկացնել «մահմետական դարձնել» ԳնՃ.։ Երբ Սելճուքները արշաւելով արևմուտք, մտան Միջագետք, խառնուելով տեղացի արաբների հետ, ստացան մեր մէջ տաճիկ անունը. հմմտ. «Ի հիւսիսոյ եկեն շարժեալ ազգ, որ կոչմամբ Թուրք անուանեալ, ի 24 ցեղս որոշեալ, իշխանութիւն տաճկաց առեալ, Թեպէտ յաղանդ նոցին խմորեալ» Վահր. ոտ. էջ 183. «Իսկ արաբացիքն որ մինչև ցայն վայր տաճիկք կոչէին ... խառնեցան ի Թուրքն և եղեն ազգ մի վասն համակրօնութեան իւրեանց և միմեանց անուամբ կոչին» Միխ. աս. էջ 407—8։ Սելճուքներից յետոյ նոյն անունը ժառանգեցին նրանց ցեղակից Օսմանցիք։

Սելճուքների բարբարոսութեան պատճառաւ տաճիկ դարձաւ նաև ած. «մարդու նեղու-թիւն տուող, չարչարող»» իմաստով Երզն. մտթ. 125 ա, որ մինչև անգամ Քրիստոսի բերանն է դրում (տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 172)։ Նոր բառեր են տաճկե-րէն, տաճկաճայ, տաճկաբան, տաճկախօս, տաճկաճայերէն, տաճկաճպատակ, տաճկա-սէր ևն։

=Պհլ. tāčik «Միջագետցի արաբ. 2. ա-րաբական. 3. արագավազ», uštr-i-tāčik «տաճիկ ուղտ», պրս. تاجيك tāǰīk, նաև tā-žīk, tāzīk «արաբացի ծնունդ, որ մեծացել է Պարսկաստանում», tāzī «արաբ» (ինչ. za-bān-i tāzī «արաբերէն»). 2. «արագավազ» (ինչ. asb-i tāzī «տաճիկ ձի»), որից Թրք. تازى tāzī «որսի շուն»։ Այս բոլորի արմատն է իրան. tāč «վազել», զնդ. tačaiti «վազել, հոսել», պհլ. taxtan, tačet, պրս. تاختن tāxtan, تازم tāzam «վա-զել», որոնց այլ ցեղակիցներն են սանս. tákti, ալբան. ndjek, հիռլ. techim, հսլ. teką, tešti, ռուս. теку, течь «վազել, հոսել» են (Horn § 368, Trautmann 316):—Հիւբշ. 86։

Տաճիկ բառի վրայ խօսել է նախ Տե-րոյենց, Երևակ 1861, յնվ. 16, առանց որոշելու բառի ծագումը։ Ուղիղ մեկնեց նախ Պատկ. Арм. reorp. 54։ Հիւշբ. 86 թէև դնում է պհլ. tāčik բառից, բայց այս ձևը հանում է ասոր. tāī, արաբ. طى ṭai ցեղանունից՝ čik մասնիկով, ինչպէս սագճիկ «Սագաստանցի» և rā-čik=պրս. rāzi «Ray գաւառից»։ Sta-ckelberg WZKM 17 (1903), 50 տա-ճիկ ուղտ=պհլ. uštr-i-tāčik։ Տե՛ս նաև Seidel, Մխ. հեր. § 15։ Բառիս ծագման մասին վէճ ծագեցաւ Ճակատամարտի մէջ. Լ. Մեսրոբ (անդ՝ թ. 894) բառը հա-նում էր tāǰ «թագ» բառից, իբր «թագին հպատակող ստրուկ ցեղ» (առաջին տա-ճիկներն համարելով այն քրիստոնեա-ներին, որոնց թաթարները քշելով Թուր-քեստան, պահում էին ստրկական ծա-ռայութեան մէջ)։ Այս հերքելով շատ ուղիղ մեկնութիւններ է տալիս վերի ձե-ւով Գ. Մեսրոպ (անդ, թ. 933)։ Նոյնը Marquart, անդ, 1922 փետր. 8, որ և Պարսկաստանի արևելեան սահմանի վը-րայի Tačik-ներին ծագած է համարում tat նախատական անունից+նուազա-կան -čik. այսպէս (Tat) էին կոչում նաև Խրիմի թաթարները տեղացի գը-թիւրին ու յոյներին. նոյն ծագումից է թւում դարձեալ մաճառական tot կոչու-մը, որ տրւում է Սլովաքներին։ Այս բո-լոր ստուգաբանութեանց ամփոփումն ունի Թէոդիկի Ամէն. տարեց. 1923, էջ 354—6։ Բառիս մասին մի լաւ յօդուած ունի Բ. Ե. Կ.՝ Ամերիկահայոց «Տաւ-րոս» հանդէսում, 1919, էջ 504։

ԳԻՌ.—Ախց. տաճիկ «օսմանցի թուրք», Մրղ. տաճիկ «պարսիկ», Պլ. Սչ. դաչիգ «օս-մանցի», Պլ. դաժգընալ «մահմետական դառ-նալ», Սվեդ. դիչոգ ևն։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტაჱიკი տաճիկի «տաճիկ ձի»։

*ՏԱՃԿԻՆԱԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց ա-ռանց վկայութեան) «ձեռի գաւազան կամ մտրակ, ծեծ» Կանոն. Ոսկիփ.։ (ՆՀԲ դնում է նաև տակճինակ և տակինակ գրչութիւնները. սրանցից առաջինը կարող է ստոյգ լինել, բայց երկրորդը ՆՀԲ-ի հնարածն է թւում՝ կցելու համար Թրք. degenek բառին. եր-կուսն էլ չկան վկայութեանց մէջ. չունի նաև ՋԲ)։—

=Պհլ. *tačīkēnak «խարազան» բառից. հմմտ. պրս. تازيانه taziyāna «խարազան», որ ենթադրում է պհլ. *tāčīkānak ձևը։ Միջին շրջանից փոխառեալ է վրաց. ტაჯაგანი տա-ջագանի, ტაჯვანი տաջվանի, ტაჯგანალა տաջգանալա «խարազան, մտրակ»։—Հիւբշ. էջ 515։

ՆՀԲ Թրք. տէկէնէկ, տայաղ, պրս. թա-զիյանէ: Վերի ձևով մեկնեց Müller WZ-KM 10, 278:

ԳԻՌ.—Սրանից ձևափոխեալ եմ կարծում տաճար Ղրբ. Շմ. «կարճ ու հաստ ձեռնա-փայտ» (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 616), տաճակ Ղրբ. «ոստայնի մի փայտը կամ գա-

ւաղանը» (ըստ Բարխուդարեան, Զորանն ու նշ. 81—82 տանարկ)։

*ՏԱՃՐ «լորի» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2916։

=Արաբ. دجر daǰr «լորի»։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՏԱՄ «իշխանուհի» Անսիզբ 93։

=Ֆրանս. dame «ազնուական կին»։

*ՏԱՄԱԼ, ո հլ. որ և տամալի, -լոյ, լոց «տանիք, երդիկ, ճեմելիք ի վերայ տան» Առակ. իե. 24. Պտմ. աղէքս.—Նո՞յն բառն է արդեօք տամալ անստոյգ ձևը, որ ունի Կալիսթ. 110 «Թոյլ տուք ինձ այսպէս ի տամալսս (այլ ձձ. ի տամակս) անկանել կալ և յոգւոց հանել զանհարթութիւն խառնակութեանս գիպուածոյս». (ընդհանուր իմաստն է՝ Թագաւորական պատուից ընկած յանծանօթս ծայրագաւառներում թափառել)։

=Ասոր. ta, lū, tamlīu «terrasse, պատշգամբ», որ յառաջանում է malū «լցրած, լիքը» բառից (տե՛ս Muss-Arnolt. Ass. Handwb. 1169, 544):—Աճ.

ՀՀԲ սրանից է դնում տճկ. տամ: ՆՀԲ Թրք. طام dam, յն. δῶμα, հյ. տանիք: Տէրվ. Նախալ. 86 հնխ. dam «շինել, կանգնել» արմատից. հմմտ. յն. δέμω «կապել», δόμος «տուն», լտ. domus «տուն», գոթ. timrjan «շինել» ևն։ Հիւնք. պրս. տամալ «տան կարասիք»։

Տամբիոն տե՛ս Տամբիրոն։

ՏԱՄԲՈՒ «չրհան, թուլումպա». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 560, որից նաև ՓԲ. յիշում է Նորայր, Բառ. ֆր. 962 բ՝ իբր նորակերտ բառ։

ՏԱՄԿԱԼԱ «անյայտ մի բոյս, որ երեսի պալարների համար իբր դեղ է գործածւում» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3397։

*ՏԱՄՂԱ «դրոշմ, նշանագրոշմ» Կիր. տպ. վենետ. էջ 151, որ և էլ-տամղայ «ձեռնագրոշմ» Կիր. էջ 156, 160. որոշեալ յօդով դամղէն Արձ. ժԳ դարու (Վիմ. տար. էջ 149)։

=Թրք. تمغا tamγa «դրոշմ», որից التمغاسی el-tamγa(sə) «ձեռնագրոշմ». տե՛ս նաև տաղմաճի:—Աճ.

*ՏԱՄՈՉԵԼ կամ ՏԱՄՈԺԵԼ «Թագուհու հետ եղող ազնուական օրիորդ» Լծ. Նար. Թղթ. դաշ. 27։

=Հֆրանս. damoiselle, ֆրանս. demoiselle, իտալ. domicella, damigella, անգլ. damsel «օրիորդ», որոնք յառաջանում են լտ. domicella «երիտասարդ տանտիրուհի» բառից. այս էլ ծագում է լտ. domus «տուն», dominus «տանուտէր, տէր» բառից։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

+ՏԱՄՈՒԿ «խոնաւ» Վեցօր. գ. էջ 58 (Օտարացեալ գտանին ի տամուկ խոնաւութենէն). որից տամկանալ «խոնաւանալ, թրջել» Յոբ. իդ. 8. տամկացուցանել Նիւս. կազմ. Դամասկ. Ոսկիփ. տամկութիւն Եզն. տամկատեսակ Նմեմս. 63. տամկացելի Թր. և Երզն. քեր. անտամուկ Բրս. սրբեց. տամկ Բժշ. որ ունի ՆՀԲ. բացատրութեան համար ուղարկում է տամուկ ձևին, բայց այս բառը մնացանում է յիշել թէ՛ իր տեղը և թէ՛ յաւելուածում։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dā- «հոսել» արմատից, որ աճել է -mo- աճականով (-ուկ մասնիկ է, ինչ. անձուկ, աղմուկ). ցեղակիցներն են սանս. dā-nu- «հոսուն հեղուկ, կաթիլ, ցօղ», dā-na- «կտղուցքի ժամանակ փղի քունքերից հոսող հեղուկը», զնդ. dā-nu- «գետ, հեղեղ», օսս. don «ջուր, գետ», որոնք ներկայացնում են արմատի -n-ով աճած ձևերը. իսկ հայերէնի պէս -m-ով են աճած՝ յն. δημός և այլն. δjame բառը՝ «ճարպ» նշանակութեամբ։ Նոյն արմատից է նաև Don «Դոն» և Dānuvius «Դանուբ» գետերի անունը (Pokorny 1, 763, Boisacq 182): Benveniste BSL 33, հտ. 99, էջ 143 վերոյիշեալ համեմատութեանց վրայ աւելացնում է նաև կամիս. dame (n)k «անձրևել», եթէ սակայն ճիշտ է բառիս տրուած այս նշանակութիւնը։

Böttich. ZDMG 1850, 363, որից նաև Arica 81, 368, Lag. Urgesch. 464 սանս. tim (tāmara, timi «ովկէան») արմատից։ Հիւնք. ծմակ բառից։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Liden, Arm. Stud. 73: Karst, Յուշարձան 403 սումեր. dim, tim, tum «հոսել, հոսանք», 423 թթր.

tam, dam, օսմ. damla «կաթիլ»—Պատահական նմանութիւն ունին անգլ. damp «խոնաւութիւն, մէգ», գերմ. Dampf «շոգի, ծուխ» (հնխ. արմատն է dhem- որ պիտի տար հյ. *դիմ- ձևը), արաբ. تمكي tamakkī «քրտնելով թրջիլ», تمغي tamaγγī «կաշին կակղիլ» (Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 931)։

ԳԻՌ.—Ղրբ. Շմ. տմկիլ «տափկիլ, շատ եփուելով կակղիլ. 2. խոնաւանալ, խոնաւութիւնից կաշին թուլանալ. 3. մեռնիլ»։

*ՏԱՆԻ «մի տեսակ բոյս. croton tiglium կամ euphorbia latyris» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2917։

=Արաբ. دند dand (տե՛ս Steinschneider WZKM 11, 83):

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՏԱՆԻԼ «կրել, փոխադրել» ՍԳր. «փխբ. պարունակել, բառնել, բովանդակել, տոկալ, համբերել, կատարել, գրաւել» ՍԳր. Ոսկ. Բուզ. Եզն. Եղիշ. որից անտանելի Ոսկ. ա. 37. Խոր. տանողական Նար։ Արմատի երկրորդ ձևն է տար, որից կազմւում են տանիլ բայի կատարեալը, ապառնին, հրամայականն ու անցեալ դերբայը. աւելի յաճախ երևում է բարդութեանց ու ածանցմանց մէջ, ինչ. տարուբեր Բ. մկ. ժդ. 20. Ագաթ. տարաբեր Ագաթ. տարող Եւագր. տարուբերիլ Կոչոս. բ. 19. Պիտն. 381. տարուբերել Ոսկ. յհ. համբերատար Ագաթ. դիւրատար Եղիշ. բազմատար Նիւս. կազմ. ընդմտատար Աստկ. ժդ. 10. ընծայատար Ագաթ. խնամատարութիւն Ոսկ. յհ. բ. 24, 36, 30 պաշտօնատար Ագաթ. կրկնութեամբ կայ Մհյ. տարտարել «ցրուել» (նորագիւտ բառ) Կոստ. երզն. 105 (Լեզուն հողմն սաստիկ, որ շատ խուի է տարտարել)։

Սիրոպա 1849, 200 հպրս. տար ձևից Justi, Zendsp. 131 սանս. և զնդ. tan «տարածել, քշել», պրս. tanūdan «քաշել», իսկ էջ 148 զնդ. dar, սանս. dhar «ունել, կրել»։ Պատկ. Изслед. 13 զնդ. tan, tar, սանս. tan արմատների հետ։ Canini, Et. étym. 68 կցում է պրս. -dān մասնիկին։ Տէրվ. Մասիս 1882 ապր. 16 և Նախալ. 49, 88 հնխ. dhar «կրել, տանիլ» արմատից, իբր սանս. dhar, պրս. dāštan, dār «կրել, ունենալ»։ Հայը հնագոյն *տարնել ձևից։ Bugge KZ 32, 68 և IF 1, 439 արմատը տար, որով տանիմ <*տարնիմ <հնխ. *tr̥-nāmi, իբր սանս. tiras «ընդ», զնդ. tarō «վրայից անցնելով», սանս. tarāya «վրայից անցնիլ», հյ. տար «հեռու» ևն։ Հիւբ. տուն բառից։ Scheftelowitz BB 29, 67 փոխառեալ պարսկերէնից. հմմտ. զնդ. սանս. tarati, պհլ. vitārtan, պրս. gudāram: Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 65 լատ. tenēre «ունել» կամ հոլ. dīrati «պատռել», մրգ. trinnen «փախչիլ», սանս. darayati «բաժանել»։ Ընդունում է Pokorny 1, 797 հնխ. der- «ճեղքել, կաշին քերթել»! արմատի տակ։ Տե՛ս և տակը ՓՈԽ:

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Կր. Մկ. Շմ. տանիլ, Տփ. տա՛նիլ, տա՛նուլ տալ, Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. տանել, Գոր. Երև. Ղրբ. Մրղ. տանէլ, Հճ. Սչ. դանել, Ասլ. Խրբ. Պլ. Սեբ. դանիլ, Ննխ. Ռ. դանէլ, Զթ. դանըլ, Սվեդ. Տիգ. դոնիլ, Հմշ. դօնիլ: Նոր ձևեր են տարել, տարանք, տարկոտ, տարուկոր, տարուկ, տարուիլ ևն։

ՓՈԽ.—Հայերէնի հետ նոյն են հնչում վրաց. ტანება տանեբա «մէկի հետ մի բան ուղարկել, բռնել, ջանալ մի բան ունենալ, բերել, առնել», ტანებული տանեբուլի «ուղարկուած», ნატანი նատանի «բերուած, կրուել, նեղուիլ», გატანა գատանա «միասին երթալ, ընկերանալ», მიტანი միտանի «տանիլ, յանձնել», გატანი գատանի «արտածել, փոխադրել».— ტარება տարեբա «տանել, առաջնորդել», გატარება գատարեբա «առաջը հանել, փոխադրել, ընկերանալ, առաջնորդել», მოტარება մոտարեբա «տեղից տեղ տանել»։ Ինչքան էլ որ առաջինները ներկայացնում են հյ. տան- ձևը և երկրորդները տար արմատը, այնու ամենայնիւ բոլորը պատահական նմանութիւն միայն ունին։

Տանիք տե՛ս Տուն։

ՏԱՆՃՈԼԱՅ. անյայտ իմաստով նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Արձ. 1293 Թ. (Վիմ. տար. էջ 136). «Ես Գիրք և ամուսին իմ Շաքարս միաբանեցաք Ամե. նափրկչիս և գնեցաք զտանճոլան Ջոջիկին, որ քնի ռ. սպ. և տուաք ի սուրբ ուխտս»։

Կոստանեանը (անդ, էջ 283 ա) տեղանուն է համարում, բայց ի զուր։

ՏԱՆՁ (ի հլ. յետնաբար) «տանձ պտուղը» Պղատ. օրին. 299 (սեռ. տանձից), որից տանձի «տանձի ծառ» Ա. մն. ժդ. 14, 15. Նիւս. կազմ. Մխ. առակ. տանձիկ Մագ. և Երզն. քեր. կարմրատանձ Ագաթ. խոզատանձ Գաղիան. նոր բառեր են տանձաձև, տանձենի են։

Հինք. սանձ բառից, «ըստ միաձայնութեան պարսիկ ձայնից լինել «տանձ» և լինեամ «սանձ»։ Patrubány SA 1, 195 լիթ. dinga «երևի», հպրուս. padingti «ախորժելի լինել» բառերի հետ։ Նոյն, ՀԱ 1908, 152 յն. χανδάνω «բռնել, պարունակել», լտ. praehendo «բռնել», գոթ. bi-gitan «ձեռք բերել» բառերի հետ, երբ տանձ<*ձանտ «ծառից վար առնուած»։ Մառ. ИАН 1915, 848 վրաց. სხალი սխալի «տանձ» բառի հետ, իսկ Яфет. сбор. 1, 65 ալբան. darde, ռում. udare «տանձ» բառերի, անդ՝ 2, 152 ծայրի ձ համարում է յոգնակիի նշան։

ԳԻՒ.—Ալշ. Երև. Գոր. Մկ. Մշ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տանձ, Ախց. Կր. տանծ, Ղրբ. տանձ, տոնձ, Խրբ. Ռ. Սչ. Սեբ. դանձ, Ննխ. դանձ (գիւղերը դ'անձ), Ասլ. դանձ, դըյձ, դօu (օր. դօu մը «տանձ մը»). Տիգ. թանձ, Ակն. Հճ. Հմշ. դօնձ, Զթ. դօնձ, դոնձ, Ագլ. տունձ, Սվեդ. դունձ:—Պլ. գործածւում է Թրք. արմուդ բառը, բայց փխբ. կայ դանց, դանցի գօp (<տանձի կոթ) «ապուշ, տխմար, բթամիտ» նշանակութեամբ, յատկապէս գործածական տաճիկ զինուորների համար։ Նոր բառեր են տանձահոտ, տանձակեր, տանձակոթ, տանձիկ, տանձանոց, տանձաչիր, տանձաճաղ, տանձաճաղի, տանձուտ, ճոլատանձ, մեղրատանձ: Թրքախօս հայերից Ատն. դանձ. էնկ. դանձը գէս «ապուշ, տխմար» (Արևելք 1888 նոյ. 9, Բիւր. 1898, 865)։

ՏԱՆՃԷՏ «Թրթնջուկ, զառնազմակիկ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2919։

[ՏԱՆՆ. ունի միայն ՀԲուս. § 2920, որ ասում է թէ Բժշկարանում մեկնուած է նապին անծանօթ բառով։ Ըստ Նորայր ՀԱ 1923, 343 ուղղել տանձ, ինչպէս ունին նոյն ձեռագրի լաւագոյն օրինակները. իսկ նապին=յն. ἄπιον «տանձ»։]

*ՏԱՆՋ «չարչարանք» Վրք. հց. որից տանջել «չարչարել» ՍԳր. Սեբեր. տանջելի Ոսկ. մ. ա. 9. տանջանք ՍԳր. տանջանատր Վեցօր. Եզն. Ոսկ. ես. տանջումն Ագաթ. տանջիչ Իմ. ժր. 22. Բ. մկ. գ. 16. Ոսկ. եբր. Եզն. Մծբ. դժոխատանջ Պիտ. դիւատանջ Անան. եկեղ. նայրատանջ Փիլ. Մխ. դտ. չարատանջ ՅՀ. կթ. են։

=Պհլ. *tanj- հոմանիշ ձևից, որ կորած է. հմմտ. պրս. تنجيدن tanǰīdan «փաթթել, պրկել, սեղմել, ճնշել», تنجيده tanǰīda «նեղացեալ և վշտացեալ», تنك tang «նեղ, անձուկ. 2. նեղացումն ի բարկութենէ և ի ցասմանէ» (g և ǰ ձայների համար հմմտ. պրս. فرهنگ farhang և فرهنج farhanǰ «գիտութիւն»>հյ. հրահանգ): Իրանեան բառերի ծագումը տե՛ս թանկ և թանձր բառերի տակ։ Նախնական իմաստն է «պինդ կապելով սեղմել», որից «նեղ, նեղել», որ է «տանջել»։ Նոյնի ուրիշ առումն է ներկայացնում պհլ. tanǰišn «պատիժ, տուգանք», tanǰed «պատիժը կրել»։

ՆՀԲ վրաց. տանջվա «գան»։ Lag. Urgesch. 325 միացնում է վրանգ բառին։ Նոյն, Arm. Stud. § 2185 առաջին անգամ միացնում է պրս. tanǰīdan են բառերին։ Canini, Et. étym. 203 յն. ὀάκος «կծան», δεκανικόν «եկեղեցական բանտ»։ Հիւբ. թանչ բառից։ Հիւբշ. 251 մերժում է պրս. tanǰīdan են, նշանակութեան տարբերութեան պատճառաւ։ Scheftelowitz BB 29, 67 պաշտպանում է պրս. tanǰ են, որ և մեր տուած բացատրութեամբ հաստատւում է։

ԳԻՒ.—Ալշ. Մշ. Սլմ. տանջել, Ախց. Երև. Կր. Մրղ. տանջէլ, Ագլ. Ճմ. Տփ. տանջիլ, Սչ. դանջել, Ննխ. Պլ. դանջէլ, Զթ. դաճճիլ, դաճչ'իլ, Ռ. դանչէլ, Խրբ. դանչիլ, Սվեդ. դոնչ'իլ, Տիգ. դոնչիլ, Հմշ. դօնջուշ, Թրքախօս հայերից՝ Ատն. դէնչանմ «տանջանք»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტანჯვა տանջվա «նեղութիւն, տանջանք, տանջուիլ», ვეტანჯები վետանջեբի «նեղել, չարչարել, յոգնեցնել», ტანჯვილი տանջվիլի «տանջեալ», მტანჯველი մտանջվելի «դահիճ, բռնաւոր, դաժան, չարչարող», სატანჯველი սատանջվելի «տանջանք, տանջանարան» Ղուկ. ժզ. 23։

ՏԱՆՏԻՄԵՆԻ «մի տեսակ բոյս. արաբ. հապ-ըլ-մլուք» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2921, որ թուի նոյնացնել տանդ բուսանունի հետ։

*ՏԱՇ «տաշելը» Ոսկիփ. որից տաշել ՍԳր. Եւս. քր. տաշածոյ Կորիւն. տաշեղ կամ տաշիղ «տաշուք» Իմ. ժգ. 12. անտաշ ՍԳր. Ագաթ. անտաշելի Զքր. կթ. սրբատաշ Կիր. պատմ. մեծատաշ Ասող. վիմատաշ Խոր. Օրբել. ծայրատաշ Վրք. հց. Բենիկ. կատարատաշ Փիլ. պողպատատաշ Ասող. ևն։

=Պհլ. tāšītan, պազ. tāśīdan «տաշելով շինել, ձևել», սոգդ. taš «տաշ, տաշելը», պրս. تش taś «կացին, ուրագ», զնդ. taś «կտրել, տաշել, կոփել, ձևել, շինել», taša- «կացին», սանս. takś «կտրել, արուեստով շինել, կոփել». այս բոլորը պատկանում են հնխ. tek′- (կամ tek′þ- ըստ Pokorny 1, 717) արմատին, որի բնիկ հայ ժառանգն է թեքել: Աւելի ընդարձակ տե՛ս այս բառի տակ։—Հիւբշ. 251։

ՆՀԲ յիշում է մաշել և պրս. թիրաշիդտէն: Սանս. և զնդ. ձևերի հետ ուղիղ համեմատեցին նախ Böttich. ZDMG 1850, 363 և յետոյ Arica 75, 223, Lag. Urgesch. 553, Müller SWAW 42, 254, Justi, Zendsp. 133, Պատկ. Изслед. 13, Տէրվ. Նախալ. 82։ Հինք. պրս. բէշ, բիյշէ «ուրագ»։ Кипшидзе, Грам. мингр. 1914, էջ XX մինգ. ტიშონი տիշոնի «մաքրել», որ յարեթականից անցել է պարսկերէնի։ Պատահական նմանութիւն ունի թրք. طلاش talaś (գռ. talaša) «տաշեղ», որ յառաջանում է պրս. تراشه tiraša հոմանիշից. բուն թրք. ձևն է یونغه yonγa «տաշեղ»։

ԳԻՒ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. տաշել, Ախց. Երև. Կր. Մրղ. տաշէլ, Ագլ. Գոր. Ղրբ. Մկ. Ճմ. Տփ. տաշիլ, Սչ. դաշել, Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Տիգ. դաշէլ, Ասլ. դաշէ՝լ, Խրբ. դաշիլ, Հմշ. դաշուշ.—Մշ. Սլմ. Վն. տաշեղ, Ախց. Գոր. Կր. Ղրբ. տաշէղ, Սչ. դաշեղ, Տփ. տա՛շիղ, Մրղ. տաշշէղ, Ակն. Ասլ. Խրբ. դաշէխ՛, Ագլ. Ջղ. տաշուղ: Նոր բառեր են տաշովի, անտաշած, տաշոտել, տաշտշել, տաշունք, տաշուք, տաշտշոտել, տաշտշորել:

Տաշխ տե՛ս Ստաշխն։

*ՏԱՇՏ, ի հլ. «բաժակ, գաւաթ, թաս» ՍԳր. Բուզ. Ոսկ. ա. կոր. «խնկաման» Երգ. ե. 13, զ. 1. «կոնք» Վրք. հց. «կթոց, կողով» Ճառընտ. «ձիու գաւակը պաշտպանող մի տեսակ զրահ» Արծր. 132 (տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատեն. Ա. 208), «մի տեսակ երաժշտական խաղ» (գրուած է դաշտ Վատկ., բաշտ ՀՀԲ. հմմտ. պրս. طشتكر ţaštgar «անուն երաժշտի միոջ», որ ծագում է ţašt «կոնք» բառից)։ Արդի գրականում և գաւառականներում տաշտ նշանակում է միայն «փայտէ կոնք»։

=Պհլ. tašt «աւազան, կոնք, տաշտ, թաս, բաժակ», պրս. تشت tašt «կոնք, մեծ լական», աֆղան. tašt, քրդ. tešt «լուացքի տաշտ», զնդ. 𐬙𐬀𐬱𐬙𐬀 tašta- «բաժակ, գաւաթ, թաս»։ Այս բոլորը ծագում են taś «տաշելով շինել» արմատից, որի անցեալ դերբայն է. աւելի ընդարձակ տե՛ս տաշ (Pokorny 1, 717, Horn § 389): Իրանեանից փոխառեալ է նաև արաբ. طست ţast «տաշտ, կոնք» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 314). սրա համառօտումն է طاس ţās, որ տարածուած է նաև շատ լեզուների մէջ. մանրամասն տես թաս:—Հիւբշ. 251։

Ուղիղ համեմատեց նախ Աւգերեան, Բցատր. չափ. և կշռ. 175, իբր պրս. դաշբ: Նոյնը յետոյ ԳԴ, ՆՀԲ, Böttich. Arica 75, 223, Lag. Urgesch. 155 (նաև զնդ.

tašla-)։ Հիւնք. (նաև Թրք. բէստի «սափոր», որ սակայն այստեղ չի պատկանում և ծագում է պրս. دستی dastī «ձեռնակուլայ» բառից)։ Սանտալճեան, Բազմ. 1904, 499 լծ. բառ:

ԳԻՐ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մշ. Մրղ. Սլմ. Վն. Տփ. տաշտ, Սչ. դաշդ, Խրբ. դʽաշդ, Հմշ. Ռ. Սեբ. դաշդ, Ասլ. դաշդ, դաշ*, Ագլ. տօշտ, Զթ. դօյդʽ, դուրդʽ:—Զանազան բարբառներում տարբերւում են փայտէ տաշտը (խմորի համար) և պղնձէ տաշտը (լուացքի համար). այսպէս. Լ. Ախց. Ղրբ. տաշտ «փայտէ տաշտ» և Ախց. բոշտ, Ղրբ. բէշտ և Լ. տաշտակ «պղնձէ տաշտ»։ (Առաջին երկուսը նոր փոխառութիւն են. այսպէս նաև Ջղ. բաշտ, Տիգ. բաշդ, Ճմ. բէշտ)։—Նոր բառեր են տաշտագլուխ, տաշտադրէք, տաշտադրօնք, տաշտածնան, տաշտամանդ, տաշտամեր, տաշտամերանք:

ՓՈԽ.—Վրաց. ტაშტი տաշտի, Թուշ. ტაშტ տաշտ «լուացքի տաշտ», Թրք. գո. Տ. dašd «տաշտ» (Բիւր. 1899, 799)։

ՏԱՇՏ «խաղողի որթի անկուած ճիւղ» Բուզ. 99. Գր. սքանչ. ծն. քս. (ՀԱ 1912, 473), որից տաշտատր «ուռճացեալ, ճիւղալից» Ովս. ժ. 1. (սխալմամբ գրուած է նաև դաշտաւոր), տաշտագեղ Սեբեր. տաշտախիլ Եղիշ. ը, էջ 156. տաշտաբաղ Վստկ.։

ՆՀԲ լծ. Թրք. բէստէ «որցակ, փունջ» (հմմ՛ պրս. dasta). բայց թւում է թէ նոյն է համարում նախորդի հետ, որովհետև թէ՛ իբր առանձին բառ չէ դրած և թէ մեկնում է «բուն որթոյ անկեալ ի կռնաձև փոս, որոյ բացումն ասի բաժակիկ»։ Հիւբշ. 251 բաժանում է նախորդից։

ԳԻՐ.—Մշ. տաշտագ, Երև. տաշնակ «որթի բարունակ, որի վրայ մի քանի մատեր կան»։

*ՏԱՇՏԱԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «գաւաթ, բաժակ» Տօնակ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Պհլ. *taštak ձևից, որ աւանդուած չէ, բայց նոյնն են հաստատում պրս. تشته taš-ta «փոքրիկ տաշտ, բաժակ» և իրանէանից փոխառեալ արևել. Թրք. (Kašgarī) تشتاك taštak «մի տեսակ աման հողէ»։—Հիւբշ. 252։

ՆՀԲ դրաւ տաշտ բառից։—Lag. Arm. Stud. § 2188 պրս. tašta ձևի հետ։

ԳԻՐ.—Երև. Լ. Ղրբ. տա՛շտակ «փոքր տաշտ» (բայց տե՛ս տաշտ բառի տակ)։

*ՏԱՊ, ո հլ. «տաքութիւն, ջերմութիւն» ՍԳր. Եզն. Մծբ. Կոչ. «ծովի ալեկոծութիւն» (յն. ոճով) Փիլ. յովն. Կիւրղ. կոյսն. որից տապագին Եւս. պտմ. Փիլ. լիւս. տապախառն Երեմ. ժը. 17. Յովն. դ. 8. Եւս. պտմ. Վեցօր. 86. տապախարշ ՅՀ. կթ. տապել Ա. տիմ. գ. 4. Եւս. պտմ. «անեղամբ հանգիստ չնստել» Բուզ. 135. տապացուցանել Ագաթ. տապանալ Մաթ. ը. 14. ժգ. 16, բ. կոր. ժբ. 29. Փարպ. նռատապ Նար. Լմբ. պարգ.։

=Պհլ. [illegible] tap «տաք, ջերմ», [illegible] tapišn «ջերմն, տենդ», [illegible] tāftan, tapēt «հալեցնել», պրս. تاب tāb «տաքութիւն, ջերմութիւն, տապ, ճառագայթ, փայլ, բարկութիւն, նեղութիւն, վիշտ», تب tab «ջերմն, տենդ», tabiš «տաքութիւն», تف taf «տաքութիւն», تابستان tābistān «ամառ», تافتن tāftan «տաքանալ, տաքացնել», քրդ. tāw «կրակ, տաքութիւն, տենդ», tā «տենդ», օսս. tʽawjn «տաքացնել», բելուճ. tap, tʽap', taf «տաքութիւն, ջերմ, ցաւ». զնդ. [illegible] tap, tāpayeiti «տաքացնել»։ Այս բոլորի հնխ. արմատն է *tep- «տաքանալ». հմմտ. սանս. तप् tap, तपति tápati «այրել, տաքացնել», tápa- «տաքութիւն», tapu- «կրակ, արեգակ», tāpin «խիստ տաք», հինդ. تپت tupt «տաք», tutta «տաք», تاپنا tapna «տաքացնել», tap «տապ, տաքութիւն», գնչ. tapava «տաքացնել, այրել», tavava «եփել, եռացնել», tablo, tatto «տաք», Թոխար. tsap «պաղջացնել, մի քիչ տաքացնել», tsatsāpauwa «տաքացրած», լտ. tepeo «տաքուկ՝ գաղջ լինել», հսլ. topiti «տաքացնել», teplŭ «տաք», ռուս. топить «վառել, տաքացնել», тепло, теплый «տաք», հիռլ. tene, ten «կրակ», tē «տաք», կիմր. twym «տաք» են (Horn § 372, Pokorny 1, 718, Trautmann 319): Արմատս չէ պահուած յունարէնում,

ճիշտ ինչպէս հայերէնում, ուր իբր բնիկ պիտի ունենայինք *բև, *բու *ձևերով։ Տե՛ս նաև* տապակ *և* տօթ:—*Հիւբշ. 252։*

Նախ ԳԴ համեմատեց պրս. թապ, թէպ, թէվ *ձևերի հետ։ ՆՀԲ պրս.* դապ, թապ, թավ, թէվ, դէֆդ, դէֆս: Peterm. 17, 34, Wind. 11, Böttich. ZDMG 1850, 363, Arica 80, 332, Lag. Urgesch. 448, Müller SWAW 38, 574—5, Bopp Gram. comp. 1, 14 *են սանս.* tap *և պրս.* tāb *ձևերի հետ։* Pictet 2, 508 *ուզում է կցել* տապան *բառին՝ իբր* tap *կամ* dabh *արմատից (կասկածով)։* Justi, Zendsp. *132 զնդ.* tap *ձևի տակ։ Տէրվ. Նախալ. 83 իբր բնիկ հայ՝ վերի ձևերի հետ հնխ.* tap *արմատից։ Հիւնք. պրս.* թապ, թէսլ *և քրդ.* տավ *«արև»։ Ալիշան, Հին հաւ. էջ 470 փռիւգ.* Տապիտ *«կրակի աստուածուհին»։ Պատահական նմանութիւն ունի վրաց.* ტფილი տփիլի *«տաք»,* ტფობა տփոբա *«տաքանցել» (որ և* თბილი թբիլի, თბობა թբոբա), *ինգիլ.* თბილი թբիլի, *մինգ.* სითება սիթեբա, თიბუ թիբու, *սվան.* დებდი դեբդի *«տաք», լազ.* tib *«տաքացնել»,* tibu *«գաղջ, տաքուկ»։* Pictet, *բ տպ. Ա. 245 սանս.* dambh *«այրել» արմատի հետ։*

ՏԱՊԱԼ *«թաւալուած» Խոր. ա. 10. որից* տապալել *«գլորել, գետին նետել, թաւալել, կործանել» ՍԳր.* տապալեցուցանել *Ծն. իթ. 10.* տապալած *Մծբ.* տապալիչ *Արծր.* տապալումն *Պիտ. փիլ.* տապալական *Մագ. քեր.* բերդատապալ *«բերդ տապալող» Եփր. վկ. արև. 70—71։*

ՆՀԲ լծ. հյ. թաւալել, *ռմկ.* թապլել, թապլտկիլ, *թրք.* տէվիրմէք: *Տէրվ. Նախալ. 125 կցելով* տապաստ *բառին, արմատը դնում է* տապ: Müller SWAW 136 (1897), 37=Armen. VI *յն.* ταπεινός *«խոնարհ» բառի հետ։ Հիւնք. թրք.* տէպէլէնմէք *«թաւալիլ»։ Փօրթուգալ փաշա, Եղիշէ 289 սեմականից փոխառեալ պհլ.* դապլօնադան *հոմանիշի հետ ցեղակից։* Lidén IF 44, 192 *շվեդ.* tappa, *խսլ.* tapa *«վայր գցել» բառերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։*

ԳԻՌ.—Սրանից են տապլիլ *Մշկ. «ոտքը սահելով ընկնել»,* տապլտկիլ *Ակն. Արբ. Խրբ. Պլ. Սեբ.=*տապլկտալ *Վն. «այս ու այն կողմ գլորիլ»։*

Տապալի *տե՛ս* Տապեղ*։*

*ՏԱՊԱԽ *«անասունների փորհարութեան հիւանդութիւնը» Վստկ. 190—1, 212։=Արաբ.* طابخ ṭābix *«ժանտատենդ»։—Աճ.*

*ՏԱՊԱԿ, ի-ա հլ. *(յետնաբար կայ ո հլ.) «մէջը բան խորովելու կամ տապակելու աման» ՍԳր. Եւս. պատմ. Կիւրղ. ղևտ. որից* տապակել *Երեմ. իթ. 22. Մանդ.* տապակումն *Ճառընտ.։*

=Պհլ. tāpak *«տապակ», բելուճ.* t'āfaγ *«փուռ», պրս.* تابه tāba, تاوه tāva *«տապակ», քրդ.* tāvá, tavé, *ղազա* ta'ük *«տապակ»։ Ծագում են իրան.* tap, tāp *«տաքացնել» արմատից, որի վրայ ընդարձակ տե՛ս* տապ. *համմտ. սանս.* तापक tāpaka- *«ջեռուցանող»,* taptaka *«տապակ»։ Իրանականից են փոխառեալ նաև ասոր.* ܛܒܩܐ ṭabaqā *«տապակ, կասկարայ», արաբ.* طابق ṭābiq, طاباق ṭābāq, طابق ṭābaq *«մէջը խաղ հալեցնելու տապակ», թրք.* تاوه tava, *արևել. թրք.* تاوا tava, تابا taba, *թուրքերէնի միջոցով էլ նյն.* ταβᾶς, *բուլգ.* tavi, *սերբ.* tava, *ռում.* tęvę *«ձուկ խորովելու տապակ» են։—Հիւբշ. 252։*

Ուգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 175 և ԳԴ պրս. թապէ: *ՆՀԲ հյ.* տապ *բառից, լծ. վրաց.* տապա՛կի, *պրս.* դապա, թապէ, *թրք.* թավա, թավէ։ *Պրս. բառի հետ են համեմատում նաև* Böttich. Arica 78, 297, Lag. Urgesch. 448, Ges. Abhd. 49 *են։ Ամատեան, Արևելք, 1890, սեպտ. 7 արաբ.* թապագ *«պնակ»։*

ԳԻՌ.—Ջղ. տապակել, *Տփ.* տաքա՛կիլ, *Շմ.* տաքագիլ, *Գոր. Երև. Ղրբ.* տպա՛կէլ, *Ագլ.* տպա՛կիլ, *Սլմ. Վն.* տապկել, *Ախց. Կր.* տապկէլ, *Մրղ.* տապկէլ, *Մկ.* տապկիլ, *Ալշ. Հճ. Մշ. Սչ.* դաքգել, *Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ.* դաքգէլ, *Խրբ.* դաքգիլ, *Համշ.* դաքգուշ, *Տիգ.* դոքգէլ, *Սվեդ.* դոքգիլ, *Ասլ.* դա*գէ՝լ, *Ջթ.* դար-

գիլ, նաև դաբօգ, դաբոգ, *որ այլուր ամէն տեղ պրս. Թրք.* թավա *ձևով է։—Նոր բառեր են* տապակայ, տապկոց, տապկիլ, տապկըտել, տապկտուք, տապկցու:

ՓՈԽ.—Վրաց. ტაპაკი տապակի *(կամ* ტაფაკი տափակի) *«տապակ» և* ტაბაკა տաբակա *«տապակած միս կամ ձուկ» կարող են հայերէնից լինել. բայց յետին իրանեան փոխառութիւն են* ტაფა տափա *«տապակ»,* ტაფა-მწვარი տափամծȗարի *«խորոված»։*

ՏԱՊԱԿ, ի-ա *հլ. «մի տեսակ վահանաձև զարդ, որ և* վաճանակ». *մէկ անգամ ունի Ա. մկ. դ. 57. «Զարդարեցին զկողս ... ոսկի պսակօք և ոսկովք տապակօք»։ Սրանից է* տապակեալ *«վահանակներով զարդարուած», որ մէկ անգամ ունի Բուզ. գ. 2. «Եւ ինքն Զաւէն աթինեալս և զտապակեալս և զժապաւինեալս Նարօտօք ազանէր»։*

ՆՀԲ հանում է նախորդ տապակ *բառից, իբր սրա ձևով մի զարդ։* Lag. Ges. Abhd. *էջ 49, ծան. 1 կարծում է որ Ս. Գրքի* տապակ *բառը յառաջացած է ասոր.* ܛܓܢܘܢ *բառը կարդալով* ܛܓܢܐ tagnā (τήγανον) *«խորովելու աման, տապակ, թավա» և ըստ այսմ թարգմանելով* տապակ: *Յիշում է Հիւբշ. 252, բայց նկատում է որ այս ենթադրային դուրս պիտի մնայ Բուզանդի* տապակեալ *ձևը։*

*ՏԱՊԱՂ *«պնակ» Մաղաք. աբ. 27. «Տապաղ մի կարմիր ոսկի բերել և դնել առաջի»։*

=Արաբ. طبق ṭabaq *«ափսէ», որ թուրքերէնի մէջ դարձել է* طباق tabaq *«պնակ»>* *Պլ.* թաբախ:

*ՏԱՊԱՂԱՅ *«նահանգ օդոյ, կլիմայ». այսպէս ունի Քաջունի, հտ. Գ. 233։*

=Արաբ. طبقة tabaqa *«խաւ երկրի են»,* *—Աճ.*

ՏԱՊԱՂԱՓ *«մի տեսակ անծանօթ բոյս». ունի միայն ՀԲուս. § 2923, առանց յիշելու աղբիւրը և կասկածականով։*

ՏԱՊԱՆ, ի-ա *հլ. «արկղ, արկղի նման՝ չորս կողմը փակ նաւ (Նոյի), մեռելի սընտուկ, գերեզման, դամբան» ՍԳր. Ագաթ. որից* տապանակ *«արկղիկ, գանձանակ» ՍԳր.* տապանակակիր *Եփր. յես.* տապանագործ *Մանդ. Կիւրղ. խչ.* տապանատուն, *Մամիկ. Ուռհ. Վրք. հց.* տապանիլ *Ճառընտ. ևն։*

Ուգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. էջ 176—7 և ԳԴ պրս. تبنکو tabangū *«տախտակեայ սնտուկ»։ ՆՀԲ եբր.* תבה tēbā, *պրս.* tabangū, *վրաց.* կիտօպանա՛կի: Pictet 2, 508 *կամ* տապ *բառի հետ* tap, dabh *արմատից, և կամ փոխառեալ սեմական* dafana *«թաղել» արմատից։ Մորթման* ZDMG 24, 80 *Թրք.* թավան *«ձեղուն»։ Յոյս 1877, 259 են իբր.* բէ-պան *«Նոյի տապանը» և եգիպտ. Թեբէ քաղաքի անունը։ Հիւնք. պրս.* բէպէնկի *և յն.* τάφος *բառերից հանում է* տապանակ, *որից համառօտուած* տապան: *Ալիշան, Հին հաւ. 417* տապ *բառից, ինչպէս յն.* τάφος, τάφη *«դիականց այրման տեղը»։ Սանտալճեան, Բազմ. 1904, 499 լծ.* դամբան: *Մառ,* Иппол. *էջ 60 և* ЗВО *20, 064 վրաց.* კიდობანი կիդոբանի *«արկղ», սվան.* კიბდჳენ կիբդվեն *«հացի արկղ» բառերի հետ, հնագոյն ձևը համարելով* *կտապան. *սրանց հետ է միացնում նաև արաբ.* دفن dafn *«թաղել», ասոր.* ܕܦܢܐ dafnā *«պատգարակ», ասուր.* dapanu, *ասոր.* ܕܘܦܢܐ dūfnā *«դագաղ»։*

ԳԻՌ.—Ախց. Տփ. տապան *«Նոյի տապանը», Մկ.* տապան *«գերեզման», Մշ.* տաբան *«գիւղական տան յետևի մասը», ինչպէս նաև* տապան *Զն. «սենեակի մէջ հողէ յատակ՝ առանց տախտակամածի»,* տապանակ *Մլթ. «գերեզմանատան մէջ իւրաքանչիւր ընտանիքի յատկացուած հողամասը, թաղ»,* ճողտապան *Խրբ.* (ճողդաբան) *«գերեզման».— Թրքախօս հայոց մէջ կայ Ատն.* թափան *«տապան», որ և ըստ Պէտէլեան (Արևելք 1888, նոյ. 8—9)՝*

ՓՈԽ.—անցած է նաև Ատանայի թուրքերի և թրքախօս յոյների բարբառին, ստ. tapan *«լուացքի տաշտ. 2. Նոյի տապանը»։*

*ՏԱՊԱՇԻՐ *«կարծր կցուած ի հանգոյցս բամբոյից* (bambou), *զոր վարէին երբեմն ի բժշկութեան». մհյ. բառ. յիշում է յաճախ*

Մխ. բժշ. ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 1189 ա։

=Արաբ. طباشير ṭabāšīr «կաւիճ. 2. բամբուկի շաքար, որ իր մէջ կաւիճ էլ է պարունակում» (Будаговъ 1, 552), որից և պրս. تباشير tabāšīr, թրք. دبشور debešur, աղւ. debešir «կաւիճ» և ֆրանս. tabaschir «բամբույի հանգոյց»։ Բոլորի նախնականն է սանս. तवक्षीर tavakṣīra- «բամբույի մանանա», որ յառաջանում է त्वक्क्षीर tvakkšīra- ձևից և այս էլ բարդուած է त्वच् tvač «մորթ, կաշի. 2. կասիա»+ क्षीर ksīra- «կաթ» բառերից (Böhtlingk, Sansk-Wört. 3, 287 և 461):

Ուղիղ մեկնեց Նորայր, անդ, յետոյ Seidel, Մխ. հեր. § 37։

ՏԱՊԱՏ (սեռ. -ի) «մի տեսակ մահացու ցաւ» Ոսկտ. Ա. 102. Վրք. և վկ. Բ. 364. Յայսմ. դեկտ. 4, յնվ. 2. Պտմ. վր. Եզն. առ լեհ. «մոլաքոր, érysipèle» Բժշ. (մոլաքոր որ է տապաստն. Բազմ. 1917, 102). վրիպակով գրուած է նաև տապառկ:

ՆՀԲ մեկնում է «ախտ տապագին և ծաւալական և եռք որպէս բոր սաստիկ և ժանտախտ»։

ԳԻՒ.—Արբ. դաբաս «մանուկներին յատուկ՝ մորթի հրատապ բորբոքում», որից տապասաղբիւր Արբ. «նոյն հիւանդութիւնը բժշկելու սուրբ աղբիւր»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტაბასტი տաբաստի «ախտ»։

...ն երթութիւն»։

***ՏԱՊԱՏ** (սեռ. -ի) «օթոց, սփռոց, գորգ» ժղ. հռոմկլ. Յայսմ. մրտ. 22, որից երկրատապաստութիւն «գետնախշտութիւն» Աթան. էջ 538. աւելի հին և ընտիր է տապաստակ «բազմոց, դիվան» Ոսկ. մ. գ. 17։

=Պհլ. *tapast և *tapastak հոմանիշներից, որոնք թէև աւանդուած չեն, բայց նոյնիսկ են հաստատում պրս. تبسته tabasta «ծոպերով զարդարուած գորգ, կապերտ կամ օթոց», վրաց. ტაბასტო տաբաստո «անկողին» (փոխառեալ կա՛մ յետին պահլաւերէնից և կամ հյ. տապաստ «անկողին» մի բառից, հմմտ. երկրատապաստութիւն), ասոր. ܛܦܣܬܐ ṭapastā, ܛܢܦܣܬܐ ṭanpastā «գորգ, օթոց», պրս. تنبسه tanbasa կամ تنفسه tanfasa «գորգ», արաբ. ṭanfasa, յն. τάπης «գորգ»>լտ. tapes, tapetum>ֆր. tapis, գերմ. teppich «գորգ»։—Հիւբշ. 252։

Müller, Armen. VI յն. τάπης «օթոց» բառի հետ։ Bugge KZ 32, 61 ընդունում է կասկածով։ Պատի. Матер. I. 16 պրս. tabasta:

***ՏԱՊԱՏ** «գետին փռուած, գետին տապալուած». առանձին չէ գործածուած. սրանից ունինք տապաստ անկանել «գետին փռուիլ, ընկնել մեռնիլ» Յուդթ. է. 9, Ա. կոր. ժ. 5. Վեցօր. 94. տապաստ արկանել «դիաթաւալ գետին փռել, սպանել» ՍԳր. Ոսկ. փիլ. Կղնկտ. դիտապաստ անկանել Ես. լդ. 3. տապաստիլ «փռուիլ մեռնիլ» ԱԲ. տապաստել «գետին փռել, կործանել» (Նորագիւտ բառ) Գիրք թղ. 30 (տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 253)։

=Պհլ. *tapast բառից, որի պրս. ձևն է تبست tabast. այս բառի նշանակութիւնը պարզ չէ. մօտաւորապէս թարգմանում է «աւեր, աւերակ կամ ապականեալ և չփոթեալ». առանձին գործածութիւն չունի, այլ միշտ կից է դրւում تباه tabāh «ապականութիւն, եղծում, ոչնչացում, վատթարանալ» բառի հետ. օր. شد سراسر کار جهان تباه و تبست šod sarāsar kār-i ǰihān tabāh ū tabast «աշխարհի գործերը ծայրէ ի ծայր ապականեցան»։—ԱՃ.

ՆՀԲ տապալել կամ տապաստ «օթոց» ձևից։ Տէրվ. Նախալ. 125 արմատը դընում է տապ (աս մասնիկով) և կցում է տապալել բառին։ Հիւնք. ապաստան բառից։ Müller, Armen. VI և Bugge KZ 32, 61 տապաստ «օթոց» բառի հետ։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 122։

***ՏԱՊԱՐ**, ի-ա հլ. «կացին, փայտատ» ՍԳր. «սակուր, պատերազմական կամ զինուորի կացին» Եղծ. թ. 2. Երեմ. իբ. 7. Եւս. քր. 643. որից տապարաւոր «սակրաւոր զինուոր» Երեմ. խզ. 42. Նխ. եզեկ. և Երեմ. տա-

պարանատ Օրբել. ուղ. տապարատաշ Նար. խչ.։

=Պհլ. *tapar բառից, որի ժառանգներն են պրս. تبر tabar, تور tavar «կացին, տապար», քրդ. tefer, tewir «կացին, սակուր, բրիչ, փայտատ», բելուճ. tapar, towār, վախի tipár. Հմմտ. նաև պհլ. tabrak «կացին» (Horn § 374)։ Իրանեանից են փոխառեալ արաբ. طبر ṭabar (այժմ «նաճաղան» իմաստով է. չգիտէ Կամուս, Բրք. Բրգմ. Բ. 7), թթր. tavar, վրաց. ტაბარი տաբարի, ტაბარძენი տաբարձենի, ուտ. բալտր, չէրք. tavór, պամիր. tipár, գնչ. tover, tovel։ Բառը անցել է նաև սլաւական, բալկանեան և ուգրո-ֆիններեան լեզուներին. Հմմտ. հռլ. toporŭ, ռուս. топоръ, նոլ. topor, լեհ. ռում. Հունգ. topor, ալով. porisko, չխս. toporo, չերեմիս. tavár, նյն. τεπέρι, էստոն. tapper, ֆինն. tappara են։ (N. Anderson, Studien zur Vergleichung der ugrofinnischen und indog. Sprachen, Dorpat 1891, էջ 126—132 ջանում է ցոյց տալ թէ բառը բնիկ ֆիններեան է և ածանցւում է tap «սպանել» արմատից. Հմմտ. վոտյ. tapan, վեպս. tappan, էստոն. tapan, tapma, մորդվ. tapan, Հունգ. csapni «սպանել, մեռցնել». այնուհետև փոխառութեամբ անցել է սլաւներին, պարսիկներին են)։—Հիւբշ. 252։

Նախ Klaproth, Asia pol. 99 պրս. tabar և ռուս. topor ձևերի հետ։ Պրս. բառին են կցում նաև ԳԴ, ՆՀԲ, Böttich. Rudim. 13, Arica 46, Lag. Urgesch. 930, Gesam. Abhd. 49 (նաև ռուս. ձևը), Müller SWAW 42, 250, Pictet 2, 132, Հիւնք. են։

*ՏԱՊԱՐ «մի տեսակ կարմիր պտուղ՝ թզենու ցեղից» Ամիրտ. ունի միայն ՀայԲուսակ § 2924, իբր անստոյգ բառ։

=Արաբ. طبّار ṭabbār, որ Կամուս, Բրք. Բրգմ. Բ. 7 մեկնում է «թզենու նման մի ծառ է. ուրիշ բառարանների մէջ նշանակուած է իբր մեծ և կարմիր թուզ, որ ուտելի չէ»։ Չունի Steinschneider:—Աճ.

Այս մեկնութիւնս հրատարակուած է նախ ՀԱ 1908, 124։

*ՏԱՊԱՐԶԱ, որից տապարզի չաճար «մի տեսակ շատ մաքուր, կարծր և սպիտակ շաքար, որ բժշկութեան մէջ էր գործածւում» Մխ. բժշ. 69։ Տե՛ս և տապրիզատակ։

=Արաբ. طبرزد ṭabarzad բառից, որ փոխառեալ է պրս. تبرزد tabarzad հոմանիշից. այս էլ ստուգաբանւում է պրս. تبر tabar «տապար, կացին»+زدن zadan «զարնել, խփել» բառերից, իբր թէ այնքան է կարծր, որ միայն կացինով կարելի է կտրել (Horn § 374)։

Ուղիղ մեկնեց Seidel, Մխ. բժշ. § 194։

ԳԻՒ.—Նրև. քաքարզա «մի տեսակ խոշոր ու քաղցր ծիրան» (նոյն շաքարի նմանութեամբ կոչուած)։

*ՏԱՊԵՂ «նարտ, նարդի, նարթախաղ» Շիր. ստում է նաև տապլի Եւս. պատմ. 387. տապաղի Ոսկ. ճառք, էջ 284 (չունի ՆՀԲ), որից տապեղուլուճf «նարդի քուէ» Ոսկ. մ. գ. 6, Եփես. 923. Վեցօր. 178։

=Յն. τάβλα «նարտ, նարդի տախտ» (Sophocles 1067), որ փոխառեալ է լտ. tabula «տախտակ, խաղի տախտակ» բառից. սրա նոր ձևերն են իտալ. tavola, որից տճկ. طاولو tavlu>ամկ. թավլու «նարդի»։ Նկատելի է հայերէնի մէջ անկանոն պ ձայնը ընդդէմ յն. β-ի։—Հիւբշ. 383։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՏԱՊԶԷ «իգացող» Մաղ. թղ. 242 և Երզն. քեր.

ՆՀԲ տապ բառից՝ իբր «տապացեալ, ախտիւ»։

ԳԻՒ.—Նո՞յն է տապզի Դվ. «խորամանկ»։

*ՏԱՊԼ «թմբուկ?» Կոստ. երզն. 131։

=Արաբ. طبل ṭabl «թմբուկ»։

Այսպէս մեկնեց Պատուքեան, Հրատ. Կոստ. երզն. 58։

ՏԱՊՂԱՅ «ցորենի ցեղից մի տեսակ բոյս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2925, որ համարում է «գլգել, պլպլ»։

ՏԱՊՃԱԿ «ձիու վրայ փռելու սփռոց» Բրս. աղ.։

Նոյն ընդ տապաստ՝ ըստ ՆՀԲ. լծ. յն. լտ. դա՛րէս «գորգ»։ Bugge KZ 32, 61

կցում է նոյնպէս տապաստ «սփռոց» բառին։

***ՏԱՊՐԱՆ** *«աստղի անուն» Վստկ. 45. (Ի ժը երրորդ օրն ելանէ Տապրանն յարևմտից կուսէ. ի իդ. օրն մարի Տապրանն ի յարեւցայթքն... ի ժբ օրն անկանի Տապրանն)։*

=*Արաբ.* دبران dabarān, *յօդով* الدبران al-dabarān *«Ցուլ համաստեղութեան մէջ 5 պայծառ աստղ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. էջ 852)։*

Ուղիղ մեկնեց Վաստակոց գրոց հրատարակիչը, էջ 261։

***ՏԱՊՐԻՁԱՏԱԿ** *«մի տեսակ կարծր շաքար, շաքար վանի, սիսեռնաշաքար, տճ. նէօպէթ շէքէրի», որ և* տապարզի շաքար *Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2926։ Տե՛ս նաև* տապարզա:

=*Արաբ.* طبرزد ṭabarzad, *որ և* طبرزن ṭabarzan, طبرزل ṭabarzal, *ասոր.* ܛܒܪܙܕ ṭəbarzad, *որոնք փոխառեալ են պրս.* تبرزد tabarzad *հոմանիշից (Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 730)։—Աճ.*

Այս մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ 1908, էջ 124։

ՏԱՊՐԻԿ. *Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Բուզ. 151. «Ցաղագս Դմաւունդ վախմականայ, որ 90 բիւրուն տապրիկ զօրօքն զոր առաքեաց ի վերայ Արշակայ»։*

Թերևս յատուկ անուն է՝ ըստ Աճառ. Բանաս. 1905, 136։

***ՏԱՌ** *«անեղսիրտ». Նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ձմ. ճթ և ամ. 253. «Զի մի՛ իցէ նեղսիրտ և տառ բարուքն, տեսեալ զինքն ի չքաւորութեան ստեղծեալ. այլ տեսցէ զամենայն կատարեալ, զի արձակ և առատ բարուք սնանիցի և վայելեսցէ։ Ագահն թեպէտ ընչիւք մեծատուն լինի, այլ մտօքն սին և տառ և ծակաչքն»։*

=*Թրք.* طار dar *«նեղ», որ յատկապէս գործածւում է սրտի նեղութեան համար։ Նախաձայն* տ *ներկայացնում է հին թուրքական* t ط *ձայնը, որ այժմ փոխուել է և դարձել* d. *հմմտ.* طولمه dolma>տոլմա, *այժմ* դոլմա:*—Աճ.*

—**ՏԱՌ** *տե՛ս Տառր։*

Canini, Et. étym. 89 *պրս.* dār «coin de monnaie *դրամ կտրելու գործիքը»։ Մառ* ИАН 1911, 470 *և* ЗВО 1924, 181 *մինգ.* ճարւա, *վրաց.* ծերա *«գրել» բառերի հետ յարեթական արմատից։*

ՏԱՌ *«ամնչեղ* (érable) *ծառի սերմը կամ հունտը». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Վստկ. 36. «Զամնչեղ ծառոյն սերմն, և իւր տառ ասեն, ի սոյն ժամս պարտ է քաղել և ցանել»։*

Ըստ հրատարակչի Վաստակոց գրոց (էջ 36 ծան.) Թուի արաբ։

***ՏԱՌԱՂԱՆ** *«կթոց, կողով» Պարապմ. լ. (այլ ձեռ.* տառաղանդ*). լուսանցքի վրայ մեկնուած է «սկուտեղ»։ Նոյն բառն է նաև* տառաղայ *Վրդն. սղ. ճխգ, էջ 484 (Ունելով ղսերմն, ցանելով առաջի իւրեանց հող՝ ի տառաղայ արկեալ, որ բուսեալ և ծաղկեալ)։ Ուրիշ վկայութիւն չկայ։*

=*Յն.* τάλαρος *«կողով»,* ταλάριον *«կողովիկ». սրանք տուել են նախ հյ.* տալար *կամ* տալառ, *որից շրջուած են վերի ձևերը։— Հիւբշ. 383։*

Ուղիղ մեկնեց նախ Ալգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. էջ 177։ Ուղուրլեան (տե՛ս ԳԲ, էջ 1276 և 1406) պրս. թիրեաճ *«մեծ կողով, որի մէջ միրգ և գալարիք են դնում»։*

***ՏԱՌԱՊ** *«չարչարանք, նեղութիւն, անձկութիւն» ԱԲ. որից* տառապիլ *«խեղճութիւն քաշել, չարչարուիլ» ՍԳր. Եզն.* տառապանալ *Ոսկ. յհ. ա. 35.* տառապեցուցանել *«չարչարել» ՍԳր. Եղիշ. «պղծել, բռնաբարել» ՍԳր.* տառապանք *ՍԳր.* տառապագին *Մծբ.* տառապեալ *ՍԳր.* տառապալից *(նոր բառ) են։*

=*Ասոր.* ܛܪܦ ṭarep *«յոգնեցնել, չարչարել, հոգին բերանը բերել»,* ܛܘܪܦܐ ṭūrāpa *«չարչարանք, տառապանք»,* ܡܛܪܦܘܬܐ məṭarpūtā *«տխրութիւն»* (Brockelmann, Lex. syr. *էջ 141)։—Աճ.*

ՆՀԲ լծ. հյ. տրուպ, *պրս.* turāb *«հող», Թրք.* dar *«նեղ, անձուկ»։ Հիւնք.* տրոփել *բայից։*

ՏԱՌԱՊՈՒՂ *«այրելու մի նիւթ է?» Նորա-*

գիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած յետին մի տաղի մէջ. «Թո՛ղ գիս այրեն տառայպուլով, որ իմ սրտիս բոցն գոռայ» (Հրատ. Զօպանեան, Հայ էջեր, էջ 74)։

ՏԱՌԱՏՈԿ, ի–ա հլ. *«զինուորական վերարկու» Դատ. գ. 16 (գրուած է նաև* տառովտակ *Հին բռ.,* տառովակ *Բառ. երեմ. էջ 306,* տառոտակ, տառիովտակ *ՋԲ,* տառիովկատ *ՆՀԲ, ԱԲ)։ Ուրիշ վկայութիւն չկայ։*

Հացունի, Պատմ. տարազի 159 «շորս տարերց դիմացող հաստ շոր», ուրեմն մեկնում է տառ *և* տոկալ *բառերից!.*

*ՏԱՌԵԽ *կամ* ՏԱՐԵԽ *«մի տեսակ մանր ձուկ, որ Վանայ ծովից է դուրս գալիս. մանաւանդ նրա չորացրածը» Ուռհ. Բժշ.։*

=Յն. τάρῑχος *«աղած ձուկ (կամ նաև միսածն ու չորացրածը)». գործածուած է յոյն շատ հին հեղինակների մօտ, ինչպէս Հերոդոտոս, Արիստոփան, Հիպպոկրատ, և ունի զանազան ածանցներ. ինչ* ταριχεία *«ձուկ աղելը, մարմնի զմռսում»,* ταριχεύω *«փտումից զերծ պահելու համար աղել կամ զմռսել»,* ταριχευτός *«աղած»,* ταριχευτής *«աղած բաներ շինող» ևն։ Նոյնի հետ է կապւում նաև* ταρχύω *«մեռելը թաղել» (նախապէս զմռսելու ակնարկութեամբ)։ Փխբ. նաև* ταριχεύω *«վշտից ու ծերութիւնից հիւծուիլ»։ Բառիս ծագումը անյայտ է* (Boisacq *943—4)։—Հիւբշ. 383։*

Lag. Ges. Abhd. *48 կարծում է թէ յոյնը փոխառեալ է հայերէնից, որին համաձայն է գալիս տառեխի ընդարձակ մշակութիւնը Վանայ լճի շուրջը և նրա արտահանութիւնը Վասպուրականից դէպի շրջակայ երկիրները։ Ընդհակառակը, Հիւբշ. էջ 383 և 511 հայը փոխառեալ է յոյնից, որին ապացոյց են 1) յոյն բառի հնութիւնը և զանազան ածանցները՝ բազմադիմի իմաստներով. 2) հայերէնը շատ յետնաբար և խիստ քիչ է գործածուած. 3) Եւս. քր. Հրտ. Աւգերեան, Ա. էջ 130, 5 յն.* τεταριχευμένος *ձևի դէմ գրուած է հյ. «աղծեալ ապըխտեալ և պահեալ», ուր պիտի գտնուէր անշուշտ նաև տառեխ ձևը, եթէ դա հայերէն լինէր և գոյութիւն ունեցած լինէր Ե դարում։—Մառ* ИАН *1926, 391 հյ.* տառեխ *հանում է վրաց.* ծղալի *«ջուր» բառից։*

ԳԻՌ.—Ալշ. տառեխ, *Մշ.* տառեխ, տարեխ, *Երև.* տա՛ռէխ, *Կր.* տառէղ, *Գոր.* տա՛ռռէխ, *Ղրբ.* տա՛ռռէխ, տա՛ռըլխ, տա՛ռէխ, *Ագլ.* տառախ.[1] *բոլորն էլ «Վանայ ծովի տառեխ ձուկը», իսկ Հճ.* դայեխ *«չորացրած ձուկ (ընդհանրապէս)»։ Ջղ. ասում է միայն* չոր տառեխ *«շատ նիհար, վտիտ»։—Վանի բարբառում* տառեխ *բառը գոյութիւն չունի. Վանայ տառեխը այնտեղ պարզապէս* վանայ ձուկ *է կոչւում։*

ՓՈԽ.—Կան լտ. taricus *«աղած, պահածոյ» (գործածել է* Caelius Apicius, De re coquinaria *աշխատութեան մէջ, որ գրուած է յունականի հետևողութեամբ, Գ դար), ասոր.* ܛܪܝܟܐ ṭārīxā *«աղած ձուկ»* (Brockelm. Lex. syr. 140 *բ), արաբ.* طرّيخ ṭarrīx, ṭirrīx *«աղած և աղաջուր դրած մանր ձուկ» (Կամուս, Թրք. Թրգ. Ա. 550), որից է նաև Արճէշի լճի արաբ. անունը՝* بحيره الطرّيخ buhaira-aṭ-ṭarrīx *կամ* buhaira-aṭ-ṭirrīx *(ըստ Բելազորի, Իսթախրի ևն)։ Բայց այս բոլորը, ինչպէս* i *ձայնաւորն էլ ցոյց է տալիս, համարւում են յունարէնից և ո՛չ թէ հայերէնից։ Ըստ* Auatremère *նոյնից է ծագում նաև արաբ.* بطرخه baṭraxa *(չունի Կամուս), որից յառաջանում են ֆրանս.* boutargue, *սպան.* potagra, *իտալ.* buttagra *«կերակուր ինչ յԻտալիա և ի հարաւակողման Գաղղիոյ ի ձուոց աղծեալ ձկան սնուցելոց ի քացախի»։—ՀՀԲ և ՆՀԲ նշանակում են Թրք.* տառըf, տառըգ *ձևը, որ եթէ ստոյգ է, հաստատապէս հայերէնից է փոխառեալ։ Տճկ.* طرخوز tarxoz *«տառեխ ձուկը» (Կարապետեան, Օսմ. բառ. 519) անշուշտ յունարէնից է, ինչպես ցոյց է տալիս* -os *վերջաւորութիւնը։*

ՏԱՌԵՂԱՆ *«ժողովարան». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 306։*

ՏԱՌԵՂՆ, Ն հլ. *(սեռ.*-ղան, *յգ.*-ղունf) *«արագիլ» Անյ. պորփ. Մխ. առ. Լաստ.*

(Հրտ. 1844, էջ 36 **տաղեղունք**, երկու ձ. **դատաղեղունք**, իսկ նոյն մր. **տառեղունք**). Սանահն. «Ճայ թռչունը» Նիս. երգ. (որից ՀՀԲ համառօտեալ է դնում **տառն** հոմանիշ ձևը, որ այլուստ ծանօթ չէ)։

Եարըճեան, Մասիս 1884, 202 համարում է «արծիւ կամ բազէ» և կցում է զնդ. vāraγna *հոմանիշի հետ։ Հինք.* **տրեխ** *բառից։* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 101 **-եղն** *մասնիկով* **տառ** *արմատից, որ կցում է անգսք.* teors, *անգլ. գւռ.* tarse, *հոլլ.* teers, *հբգ.* zers *«առնանդամի» բառերի հետ։*

ՏԱՌԹԷՃ «մեծ տիղ որդն». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 233, որից ԳԲ։

*ՏԱՌՈՒՂԱՅ «դատաւոր քաղաքի, полицмейстеръ» (Բանալի գիտուԹ. Կ. Սարաֆեանի, Սանկպետ. 1788, էջ 199)։

=Պրս. داروغه dārūγa «ոստիկան, ոստիկանապետ», չաղաթ. daruγa «Թաղապետ, Թաղի ոստիկանը», որոնց մայրն է մոնղոլ. دارغه darγa, داروغه կամ داروغا dārūγā «գաւառապետ, քաղաքապետ», որ ծագում է մոնղոլ. darazy «նեղել, ճնշել» բայից (Будаговъ 1, 547)։—Աճ.

+**ՏԱՍՆ**, ն հլ. (-սին, -սունք, -սանց) «տասը» ՍԳր. Եփր. յետ. որից **տասներորդ** ՍԳր. **տասնեքին** ՍԳր. **տասնպատիկ** ՍԳր. Ոսկ. **տասնապետ** ՍԳր. **տասանորդ** ՍԳր. **տասանորդել** ՍԳր. **տասնհրամանեան** Կոչ. **մետասան**, **երկոտասան**, **երեքտասան**, **չորեքտասան**, **հնգետասան**, **ութևտասն**, **ինն-ևտասն** են ՍԳր. **տասնամեակ**, **տասնորդական** (Նոր բառեր) են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dék̑m̥ ձևից, որի ժառանգներն են սանս. दशन् dáçan, दश dáça, գնչ. deš, բոշայ. **լաս**, **լասը** (աշխ. **տասը** ձևի նմանութեամբ կազմուած), զնդ. dasa, պհլ. dah, պրս. ده dah, քրդ. բելուճ. deh, dah, աֆղան. لس las, օսս. däs, Թոխար. քուչ. säk, çak, յն. δέκα, լտ. decem, իտալ. dieci, ֆրանս dix, սպան. diez, գոթ. taihun, հիւլ. tīu, հբգ. zēhan, գերմ. zehn, հոլլ. tien, անգսք. tien, tyn, անգլ. ten, հսլ. desętĭ, ռուս. десять, լեհ. dziesięć, լիթ. dėšimt, dēšimtis՝ լեթթ. desmit, հպրուս. dessimpts, հիռլ. deich n-, կիմր. deg, կոռն. dek, ալբան. djetε «տասը», են։ Վերջինը, ինչպէս և միւսներից մի քանիսը, որոնք յանգում են t-ով, ծագում են հնխ. dek̑m̥-t(i) Թուական գոյականից, իբր «մի տասնեակ»։—Ենթադրում են Թէ հնխ. dék̑m̥ ծագել է հնագոյն du̯e-k̑m̥t > de-k̑m̥t «երկու ձեռք» ձևից (հմմտ. գերմ. Hand «ձեռք») և կամ յն. δέχομαι «ստանալ (երկու ձեռքը պարզելով)» (Pokorny 1, 785, Walde 222, Boisacq 172, Berneker 187, Trautmann 53, Ernout-Meillet 246, Horn § 587):—Հնդեւրոպականներից հին փոխառութիւն է համարւում ուգրո-ֆիննական լեզուների «տասը» բառը, ինչպ. մորդ. das, վոգուլ. das, հունգ. tīz «տասը» (Szinnyei, Finn-ugr. spr. էջ 109)։—Հին հնդեւրոպական մի ածանց է k̑m̥tóm «հարիւր» (<dk̑m̥tom), որի ժառանգներից են սանս. शत çata-, զնդ. satəm, յն. ἑ-κατόν, լտ. centum, հիռլ. cet, կիմր. cant, բրետ. kant, կոռն. cans, գոթ. hund, հբգ. hunt, լիթ. šim̃tas, լեթթ. sìmts, հսլ. sŭto ռուս. сто «հարիւր» են. Հայերէնի մէջ այս ձևը կորած և փոխանակուած է **հարիւր**<**հարեւր** բառով, որի ծագումը անյայտ է։—Հիւբշ. 496։

Առաջին անգամ ուղիղ համեմատութիւններ արեց Klaproth, Asia pol. 107, *դնելով նաև մորդ. պերմ.* das: *ԳԴ պրս.* **տահ**, **տէհ**: *Ուղիղ են նաև ՆՀԲ,* Peterm. 21, Windisch. 19, 31, Böttich. ZDMG 1850, 363, Arica 62, Lag. Urg. 529, Müller SWAW 35, 199 *են։ Առանձին յօդուած կամ* **ա** *ձայնաւորի վրայ մեկնութիւններ ունին Տէրվ. Երկրագունդ, Ա. 17, 18, Լեզու 168,* BB 17, 118, Bugge KZ 32, 28, Meillet *Թրգմ. Բազմ. 1898, 119 են։* Bugge, Lyk. Stud. 1, 49 *լիւկ.* tasn̄ *«տասը»։* Patrubány SA *1, 4 հայերէնի հետ անձուկ կերպով կապուած է դնում հունգ.* tíz, *որ ըստ ֆիննագէտների հնդեւրոպական փոխառութիւն է։*

Գ-ՒՌ.—Ջղ. տասն, Ախց. Տփ. տա՛սը, Ալշ. Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. Տիգ. դա՛սը, Ակն. Մկ. Մշ. Վն. տասս, Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Շմ. Սլմ. տա՛ասը, Ազլ. տօ՛ասը, Մրղ. տա՛ս-սա, Հճ. դօ՛սը, Զթ. դօ՛սը, դո՛սը, Անտ. տո՛ասը, Սվեդ. դո՛ւսսը. բոլորն էլ ձայնաւորի մօտ (էական բայից և ալ, կլ բառերից առաջ) վերջաձայն ը դարձնում են ն: Նոր բառեր են տասանոց, տասնաչէ, տասնում, տասուց:

ՓՈԽ.—Վրաց. գւռ. ტასტარაგანი տաստա-րագանի «10 տարեկան երախայի ոտքի կա-ղապար» (Беридзе, Груз. глосс. по имер. и рачʼ. говор. էջ 40)։

*ՏԱՍՏԱԿ «նկարիչների ներկատախտակը, palette» (ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 234), «լաթ, պատառ» (ունի միայն Տի-րոյեան, Հանրագր. էջ 616)։

=Յարմարեալ է տաստակ բառից, որ տախտակ բառի հին գաւառական ձևն է (տե՛ս տախտակ):—Աճ.

*ՏԱՍՏԱՆՊՈՒՅԱՅ «շամամ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2928։

=Պրս. دستنبويه dastanbūya «շամամ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 492)։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՏԱՍՏԵԼ «խարբալել, մաղել». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տմնթ. կուղ, էջ 79 (տե՛ս եմ Հյ. Նոր բառեր Տմնթ. կուղի մէջ, էջ 101)։

°ՏԱՏ «մեծ մայր», որից տատիկ «մեծ մայրիկ» Յիշատ. ՌՃԽԲ=1693 թուից (Դի-ւան, հտ. Ժ, էջ խղ)։ Կենդանի է ժողովր-դական լեզուի մէջ զանազան ձևերով. տատ «մեծ մայր, մամ. 2. մանկաբարձուհի, տատմէր. 3. հայր», տատա «մեծ մայրիկ, մամիկ. 2. քոյր. 3. երէց եղբայր», տատէ «հօրեղբօր կին»։

=Բնաձայն բառ, որ յատուկ է մանկա-կան լեզուին և գտնւում է թէ հնդևրոպական և թէ ոչ-հնդևրոպական լեզուախմբերի մէջ. ինչ. 1) սանս. tatá, յն. τατᾶ, τέττα, լտ. tata, ալբան. tate, կիմր. tad, կորն. tat, լեթթ. tēta, լիթ. tēte, tētis, պրուս. táta, սերբ. tata, չեխ. táta, հրգ. todo, գերմ. tate, բոլորն էլ «հայր. հայրիկ», հպրուս. thetis «մեծ հայր, պապ». 2) լիթ. tetà, չեխ. ուկր. teta, ռուս. тётя, հոլ. teta, tetŭka, շվեդ. titta, բոլորն էլ «հօրաքոյր, մօրա-քոյր». որանց նախաձևն է հնխ. tata. 3) յն. τήθη «մեծ մայր», τηθίς «մօրաքոյր», θεῖος «հօրեղբայր», լիթ. dēdė «հօրեղ-բայր». հոլ. dědů «պապ», գերմ. deite, teito «հայր», ռուս. дедъ «մեծ հայր», дядя «մօրեղբայր, հօրեղբայր» են, որոնց նախա-ձևն է հնխ. dhe-dh. 4) հինդ. ϑāϑi «տատ, մեծ մայր», 5) ոչ-հնդևրոպական լեզունե-րից՝ վրաց. დედა դեդա «մայր», թրք. دده dede «պապ, մեծ հայր», արևել. թրք. dede «հայր», տճկ. dada «երեխայ պահող, սնու-ցիչ, դայեակ, մանկատած», որոնցից փոխառեալ են դրուում սերբ. dáda «հայրիկ», բուլգ. dá-da «երէց քոյր, երախայ պահող կին», սերբ. dáda «մայրիկ, երէց քոյր» են (Pokorny 1, 704 և 826, Berneker 176, 191, Trautmann 41, Boisacq 962, 965)։—Աճ.

Մառ ИАН 1913, 178 վրաց. դեդա «մայր», մինգր. դադուլի «էգ, հաւ» են։

ՓՈԽ.—Գւռ. տատմէր «մանկաբարձուհի» բառից փոխ են առնուած ուտ. տատմեr և վրաց. ტატ-მერი տատ-մերի «մանկաբար-ձուհի» (տե՛ս Իլիա Ծղ՛ոնիա, Սիտղ՛վխի-կոնա (բառացուցակ), СПет. 1910, էջ 50), Իսկ տատմէր (որ և տատ Երև. «մանկաբար-ձուհի») բառի իմաստի զարգացման համար հմմտ. քրդ. pirək' «մեծ մայր. 2. տատմէր», պրս. مام mām «մայր», مامی māmī «տատմի-կին» > թրք. mami «մանկաբարձուհի»։

ՏԱՏԱՄՍԻԼ «վախի՝ հոգսի և մտատանջու-թեան մէջ լինել» Սեբեր. Ոսկ. եւ. որից տատամսագոյն Ճառընտ. տատամսելի Նար. տատամսութիւն «հոգս, մտատանջութիւն» Յոբ. ժա. 17. գրուած նաև սամտամսիլ. իսկ ԱԲ ունի սարտամսութիւն, որ աղաւաղ գի-տի լինի սարտամ բառից։ Արդի գրականում տատամսիլ նշանակում է «վարանել, երկու մտքի լինել, որոշումների միջև տատանել», որից տատամսոտ «վարանոտ»։

=Կրկնուած է պարզական տամս արմա-

տից. ըստ այսմ տատտամսիլ ձևը աւելի մօտ է նախնականին։—Աճ.

Տե՛ս իմ յօդուածը ՀԱ 1899, 232։

+ՏԱՏԱՆ «այս ու այն կողմ շարժիլ՝ երերալը» Ոսկ. ես. Սեբեր. «երերեալ, աստանդական, թափառական» Մծբ. Եփր. Թուոց, էջ 256. որից տատանիլ «տարուբերուիլ, երերալ, սասանիլ, դեդևիլ» ՍԳր. Ոսկ. ես. տատանել Բ. մկ. գ. 20. Եղիշ. տատանումն Մծբ. անտատան Վեցօր. մշտատատան Նար. յոգնատատան Նար. յետին ռամիկ ոճ է տատան առնել «շարժում անել, քայլել, ման գալ» Մխ. բժշ. 125 (Նորայր, Հայկ. բառաք. 122)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. den- «շարժել» արմատի սորրին dn̥- ձայնդարձից. միջին don- ձևն է ներկայացնում յն. δονέω «շարժել, ցնցել, հարել, ճօճել», որից ἀλί-δονος «ծովի վրայ տատանուած»։ Այլուր այս արմատը չէ աւանդուած։ Եղած համեմատութիւնները կեղծ են ըստ Boisacq 196, Pokorny 1, 776: Հայ ձևը կրկնուած է տան պարզականից։—Աճ.

ՆՀԲ «իբր տանել ու տանել կամ սասանել»։ Canini, Et. étym. 10 ֆր. ϑanϑiner, յն. τανταλίζω։ Հիւնք. տանիլ բայից։ Աճառ. ՀԱ 1899, 232 բ դնում է կրկնուած տան արմատից։ Մառ ИАН 1911, էջ 473 հյ. ծածանիլ, վրաց. ճաճանի «տատանում, աղմուկ», տատանի «առկայծ կրակ»։ Պատահական նմանութիւն ունի վրա. ტანტალი տանտալի «քայլած ժամանակը դողդղալ»։

ԳԻՌ.—Նոյն արմատից եմ կարծում գւռ. տանտան, տանտանա, դանդան, տանտանանա «մանկիկը գրկում վեր վեր նետելով խաղացնել», որից. տանտանոռիկ Պրտ. «մի տեսակ թռչուն, որ միշտ պոչը շարժում է»։

+ՏԱՏԱՍԿ, ի-ա հլ. «սուր և խոշոր փուշ» ՍԳր. Ագաթ. «երկաթեայ խոցոտիչ մի գործիք» Ագաթ. որից տատասկաբեր Կոչ. 13. Ոսկ. ես. տատասկանոտ Տօնակ. տատասկացան Նար. են. յետին ժողովրդական ձևեր են տատաշ, տատաշկ Վրք. հց. բ. 415, Գնձ. Բժշ. Մխ. բժշ. 67 (Seidel § 179):

=Բնիկ հայ բառ, որ կրկնուած է *տասկ պարզականից, այս էլ աճած ձևն է *տաս արմատի, որ ծագում է հնխ. dək'- արմատից։ Հմմտ. սանս. dáçati, daçati «կծել», յն. δάκνω, δακεῖν «կծել, խայթել», δάκος «կծան անասուն», δῆξις «խածուածք», գոթ. tahjan «պատռել», սանս. daṣtra և զնդ. dastra «շնատամ, կեռ, ճանկ», հբգ. zangar «կծող, սուր, հատու», հհիւս. tong, անգսք. tange, հբգ. zanga, գերմ. Zange, ալբան. danε «աքցան» (իբր «կծող») են։ Այս բառերը ծագում են հնխ. denk'- «կծել» արմատից, որ ուզում են կապել հնխ. dək'-, dēk'- «պատռել, պատառոտել» արմատին (Pokorny 1, 785 և 790, Boisacq 163): Հայերէնը գալիս է հաստատելու այս կապը, ըստ որում ձևով ծագում է dək'- արմատից, իսկ նշանակութիւնն է «խածնել, կծել»։ այս իմաստի զարգացման համար հմմտ. թրք. əsərmaq «կծել, խածնել» և əsərγan «եղինճ փուշը», նաև Պլ. խածնել. «փուշը կառչիլ» (օր. փուշը փէշս խածաւ)։

ՆՀԲ յիշում է եբր. տարտար հոմանիշը։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Տէրվ. Նախալ. 75։ Հիւնք. դաստակ բառից։ Պատահական նմանութիւն ունի վրաց. დასო դասո «փուշ»։

ԳԻՌ.—Ագլ. Երև. տա՛տաշ, Տփ. տա՛տաշ, տա՛տաշխ, Խրբ. դադաշ, կրկնութեամբ՝ Մշ. փուշ ու տադասկ, Սեբ. փուշ ու դադասգ, Սլմ. փուշ-տոտոշկ, Տփ. փուշ ու տատաշխ:

ՓՈԽ.—Վրաց. ტატაში տատաշի «ուղտափուշ, cynara carduncuIus», որ Չուբինով[2], էջ 1216 մեկնում է «волчецъ, сертополохъ, остролистъ»։

ՏԱՏԻՆ «մի տեսակ բոյս. գռճամօրո՞ւք, hypericum կամ tragopogon» Բժշ. անորոշ ձևով ունի ՀԲուս. § 2930։

ՏԱՏՈՂԵԼ. անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գտնւում է Գրիգոր Մագիստրոսի նամականու մի ձեռագրում, իբրև գրչագրական ընթերցուած. «Հրամայեցաք տատողել ղհիմունսն յարկացն և հրճիգ առնել» (տե՛ս Տաշեան, Ցուց. 148 բ), որի դէմ բնագիրն

ունի տապալել (տե՛ս Հրտր. Կոստանեանի, էջ 162)։—Պէտք է կարծել որ այն ժամանակ ծանօթ մի բառ էր, որով գրիչը սխալմամբ փոխանակել է տապալել բառը։

*ՏԱՏՐԱԿ, ի-ա հլ. «մի տեսակ թռչուն, տճկ. ղումրի» ՍԳր. Վեցօր. 170. Փիլ. Արծր. Նար.։

=Սրա հետ նոյն են մի խումբ նոյնաձայն բառեր. ինչ. սանս. तित्तिरि tittiri, պրս. تذرو tadarv, քրդ. tiwirk, յն. τέταρος, τατύρας, τετράων, τέτραξ, τετράδων, τέτριξ, լտ. turtur, իտալ. tortora, ֆրանս. tourterelle, հիւլ. θiδurr, դան. tiur, հսլ. tetrěvĭ, tetrja, ռուս. тетиря, լիթ. tetervas, tetirvá, tẽtervinas, լեթթ. teteris, հպրուս. tatarwis, որոնք նշանակում են զանազան թռչուններ, ինչ. «մի տեսակ կաքաւ, փասիան, ցախաքլոր, խայտահաւ, նաև տատրակ». վերջին նշանակութիւնն ունի լատինական խումբը. Համմտ. նաև լտ. tetrinnio, tetrissito «բադի ձայնը», յն. τετράζω «կչկչալ» (Pokorny 1, 718, Walde 777, 800, Trautmann 320, Boisacq 962)։ Սրանց նախաձևը դրւում է հնխ. teter-, tetr-, իբրև կրկնաւոր բնաձայն բառ։ Հայերէնը չի կարող բնիկ լինել, նախաձայն տ-ի պատճառաւ (Սպասելի էր teter->*թեթեր, tetr->*թեւր)։ Լաւագոյն է կցել մարական τατύρας ձևին, որ աւանդում է Athenaeus 9, 387, որից փոխառութեամբ բառը դարձել է նախ *տատուրակ՝ իրանեաններին յատուկ -ակ. մասնիկով և յետոյ միջին ու-ի անկումով էլ՝ տատրակ։ Յն. τέτραξ, τέτρακος ձևի դէմ ունինք գւռ. տետրակ, որ նոյնպէս փոխառեալ է մարական համապատասխան ձևից, բէև գրաբարի մէջ չէ աւանդուած։—Հիւբշ. 395։

ՆՀԲ յիշում է յն. τρυγών. լտ. turtur, եբր. դօր ձևերը։ Lag. Ges. Abhd. 227 Athenaeus-ի աւանդած τέτραξ ձևի հետ։ Justi, Kurd. Gram. 84 վերի ձևերի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 173 իբր բնիկ հայ՝ հնխ. tatara- բառից։ Bugge, Beitr. 33 և KZ 32, 70 նոյնպէս համարում է բնիկ և դնում է *tetrak նախաձևից։ Justi, Dict. Kurde 102 քրդ. tiwirk բառի դէմ։ Հիւբշ. Դիտէ գիւցազնուհու անունից։ Pedersen KZ 39, 374 դէմ է խօսում Bugge-ի, որին պաշտպանում է Pokorny 1, 718, ասելով թէ տ փխ. թ կարող էր յառաջանալ նոր կազմութեամբ։

ԳԻՒ.—Մկ. տատրակ, Մշ. տադրագ, Երև. տատարակ, Գոր. Ղրբ. Շմ. տէտրակ, Ջթ. դադրյօգ, դադրուգ, Սվեդ. դօդըրգուգ, Ասլ. դադըրդիգ (<տատրտիկ<տատրկիկ)։

*ՏԱՐ «հեռու, հեռաւոր» (գործածուած իբր ածական՝ միայն աշխարհ բառի հետ) ՍԳր. Ոսկ. մտթ. Եւս. քր. Սեբեր. որից ծագում են տարաշխարհիկ Ոսկ. ես. մտթ. և փիլիպ. տարադէմ «հեռապնաց» Եւս. քր. Ագաթ. Ոսկ. մ. ա. 8. տարադիմիկ Ոսկ. ես. տարակաց «հեռուն կանգնած» Բուզ. են, որոնց մէջ տար նշանակում է «հեռու»։ Գործածւում է նաև «զատ, բացի, դուրս, արտաքոյ, չ, ապ» առումներով (համմտ. բաց «հեռու, բացի, դուրս են»). ինչ. տարագիր ՍԳր. Սեբեր. Եւս. քր. Ոսկ. մտթ. տարաժամ ՍԳր. Ոսկ. Եզն. տարապայման Բուզ. տարակարծ Բուզ. տարապարտ ՍԳր. Ագաթ. Սեբեր. Եզն. տարապարհակ Մտթ. Ե. 41 են։ Յետոսկեդարեան շրջանին այս երկրորդ գործածութիւնը աւելի ընդարձակուելով և տարածուելով՝ տար դարձաւ նախամասնիկ՝ համապատասխան յն. δια- կամ παρα- մասնիկներին. օր. տարբերել=διαφέρω, տարաձայնութիւն =διαφωνία, տարօրինակ=παράνομος, տարբաղմատ=παρασυναπτικός են. Համմտ. նաև տարբեղուն «օտարասերմ, խորթ, օտարոտի», գրուած տարաբեղուն Տիմոթ. կուզ, էջ 239 (տե՛ս ՀԱ 1911, 546)։ Նոր բառեր են տարակարծիք, տարաբախտաբար, տարափոխիկ (հիւանդութիւն), տարբաղադրել, տարբաղադրութիւն, տարօրինակութիւն են։

=Պհլ. *tar հոմանիշ ձևից. Համմտ. զնդ. [Avestan] tarō «ընդ, միջով, վրայով, դուրս, այն կողմ, բացի», [Avestan] tarasča «դուրսը», [Avestan] tar «վրայից անցնել, սահմանից այն կողմ անցնել», բարդութեանց մէջ՝ ինչ. [Avestan] tarōyāra «տարուց աւելի», [Avestan] tarō-dənan «մի դլնանից աւելի» (չափ է), [Avestan]

taro. piθwa «անբաւարար սնունդովք», tarōmata «հակառակութիւն, ընդդիմադրութիւն», ta-rōidīta «հեռացում, նուաճում» (այս բոլորի մէջ tarō- տալիս է բացասական նշանակութիւն, ինչպէս հայերէնի մէջ տար-), հպրս. taradaraya «ծովից այն կողմ»։ Պահլաւերէնի մէջ tar ձևի ազատ գործածութիւնը աւանդուած չէ, բայց անշուշտ գոյութիւն ունէր Հայաստանի մերձաւոր բարբառի մէջ, ինչպէս ցոյց են տալիս պհլ. tar «վէս, արհամարհոտ», tarmēnišnīh «հպարտութիւն» և մանաւանդ նորագիւտ սոգդ. trzmnčyk (կարդա՛ taražamančīk) «տարաժամ» (MSL 19, 128): Այս բոլորի արմատն է հնխ. ter- «վրայից ա՛յն կողմ անցնիլ», որի այլ ժառանգներից են սանս. tirás «միջով, մեկուսի, այն կողմ, դուրս», tīram «եզերք», լտ. trans «այնկոյս, ընդ», terminus «եզր. սահման», յն. τέρμα «նպատակ, վերջ, ծայր», τέρμων «սահման», հբգ. durh, գերմ. durch, կիմր. tra, հիռլ. tria, կորն. dre «միջով», որոնց դէմ իբր բնիկ հայ պիտի ունենայինք *թեր (Pokorny 1, 732—4, Boisacq 957, Walde 789, 774—5):

ՆՀԲ «իբր ի բաց տարեալ»: Windisch. 11 դար «բարձրաւանդակ» բառի հետ tr̥ արմատից։ Lag. Urgesch. 266 յն. τῆλε «հեռուանց» ձևի հետ tar արմատից։ Müller SWAW 42, 250 համեմատում է զնդ. tarō, tarə «այնկոյս» բառերի հետ։ Justi, Zendsp. 133 զնդ. tarō «դէմ, միջով, վրայ են», սանս. tirás, հպրս. tara-, պհլ. պրս. աֆղ. tar։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 68 տար=զնդ. taro, tara, տարադատել =զնդ. taradāta, տարամտութիւն=զնդ. tarōmati, իսկ Arm. St. § 2203 տարապարհակ=զնդ. *tarōpāθra: Հիւբշ. Arm. Stud. § 271 կասկածով յիշում է սանս. tiras, զնդ. tarō, լտ. trans, գոթ. θairh, հիռլ. tar, բայց մերժում է յն. τῆλε, Տէրվ. Նախալ. 83 իբր բնիկ հայ՝ վերինների հետ հնխ. tar արմատից։ Հիւբշ. Arm. Gr. 496 մերժում է իբր բնիկ հայ կցել սանս. tiras, զնդ. tarō են ձևերին. (մտածած չէ փոխառեալ դնելու մասին)։ Հիւնք. օտար բառից. յիշում է նաև յն. ἅτερος, ἕτερος «այլ, այլ ոք, միւս»։ Bugge, Lyk. Stud. 1, 18 Τάρασις անդամնուան մէջ է գտնում, վերի մեկնութիւնը տուին Meillet (անձնական), Osthoff IF 5, 280 և Scheftelowitz BB 29, 19:—Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 65 նոյն ընդ տանիլ, որ տե՛ս (կըրկընում է կասկածով Pokorny 1, 797): Karst, Յուշարձան 423 թթր. tar, ter, ույղուր. օսմ. taramak, չաղաթ. ṭarimak, ալթայ. tara «տարածել, ցրուել, ցանել»։ Պատահական նմանութիւն ունին սանս. dūrá-, զնդ. dūrō, հպրս. dura, պրս. دور dūr «հեռու» են (Pokorny 1. 778, Berneker 181, Boisacq 183, Walde 245):

*ՏԱՐԱԶ, ու հլ. (յետնաբար նաև ո, ի-ա հլ.) «վարպետ բանուածք, արուեստաւոր գործուածք» ՍԳր. «միջոց» Ոսկ. հռովմ. 80. «ձև, եղանակ, կերպ, օրինակ» Ոսկ. հռովմ. 158, 207, Եփր. մրգ. 350 (գրծ. տարազիւ). որից տարազագործ «կտաւագործ վարպետ» Ես. ժթ. 10. տարազագործութիւն «արուեստագործութիւն» Ոսկ. եփես. տարազել «յօրինել, ձևացնել» Մագ. այլատարազ «ուրիշ ձևով» Ոսկ. ես. կերպատարազ Նար. առաք. միատարազ Խոսր.։

=Պհլ. *tarāz ձևից, որ թէև չէ աւանդուած, բայց նոյնն են հաստատում պրս. تراز tarāz, արաբացեալ ձևով՝ طراز ṭirāz, ṭarāz «է նշանն այն զոր առնեն ոսկեթելիւ և մարգարտօք ի յուսս և յօձիս պատմուճանի և ի բերանս թեզանեաց», طرازيدن ṭirāzīdan «կարել ի հանդերձս և ի պատմուճանս զարդարիչ իրս», طرازگر ṭirāzgar «այն որ առնէ նշան ոսկեթելիւ և մարգարտօք ի յուսս և յօձիս պատմուճանի և ի բերանս թեզանեաց», արաբ. طرز ṭarz «կերպ, ձև», طراز ṭirāz «բարք, սովորոյթ, եղանակ», աֆղան. ṭarz «կերպ, ձև, եղանակ», քրդ.

terz «կերպ, եղանակ», փոխառութեամբ՝ ռուս. tarz «ձև, կերպ»։—Հիւբշ. 252։

Նախ ԳԴ պրս. darz «կարան» և ṭarz «եղանակ, կերպ» (վերջինը ուղիղ է)։ ՆՀԲ ամկ. (խմա՛ Բրբ.) ṭarz: Lag. Arm. St. § 2198 պրս. և արաբ. ṭarz, ṭarāz:

ՏԱՐԱԶ «ասուի, աղարիկոն». ունի միայն ՀՀԲ. չգիտէ ՀԲուս.։

*ՏԱՐԱՋՈՒԿ «Կշիռ կենդանակերպը» Շիր. 62 (ձ. արազուկ). նորագիւտ բառ, որ յիշում է միայն Պատկ. Арм. георг. էջ XXII և Матер. I. 16, իրր

=պհլ. tarāzūk, պրս. ترازو tarāzū «կշիռք» (ամկ. թէրազի)։ Բուն իմաստը պահում է ուտ. թmrmqիկ «կշիռք»։

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. անդ։

ՏԱՐԱԾ, ի հլ. «սփռուող, ծաւալական» Ոսկ. յհ. ա. 1 և եբր. Սեբեր. 33. Եփր. ծն. էջ 5. Վեցօր. 67, 74, «փռուիլ, տարածուիլը» Վեցօր. որից տարածել կամ տարածանել «սփռել, ծաւալել, ընդարձակել» ՍԳր. Եզն. Ոսկ. Կոչ. տարածաւոր «արմատը գետնի տակ տարածուող» Վեցօր. 96. տարածոց «չորացնելու համար փռած բան» Տաթև. ամ. 281, 285 (Ի հեռանալ պահապանին զտարածոցն ցրուեն թռչունք. Զտարածոց անպահապան՝ ցրուեն թռչունք). տարածոց արկանել «փռել, տարածել» Վեցօր. 187. տարածումն Յոբ. լգ. 15. «ԳԿ ձայնին պատկանող մի եղանակի անուն» Մանրուս. (Աճառ. Հյ. բառ ու բան 619). տարածութիւն Եզն. երկայնատարած Եզեկ. ժէ. 3. Ոսկ. եւ. Վեցօր. գետնատարած Ագաթ. Կորիւն. Ոսկ. եւ. և մ. ա. 11. բազկատարած Ագաթ. Կորիւն. գրկատարած Ոսկ. եւ. 205. բազմատարած Եւս. քր. մոխրատարած Ոսկ. մ. գ. 14. տարածականութիւն (նոր բառ) ևն։

=Ասուր. taraṣu «փռել, մեկնել, տարածել»՝ (Muss-Arnolt, Ass. Handwb. էջ 1194)։—Աճ.

ԳԴ պրս. dirāz «երկայն» բառից։ ՆՀԲ «ի տար ածել կամ տարել ածել», Spiegel, Huzw. Gram. 188 պհլ. և պրս. dirāz «երկար»։ Նոյնը Justi, Zendsp. 161 զնդ. drājañh «երկարութիւն» բառի տակ։ Պատկ. Изслед. 16 զնդ. drājō, պրս. dirāz և սանս. dirgha «երկար»։ Müller, Kuhns u. Schl. Btrg. 5, 382 զնդ. darəγa, սանս. dīrgha: Lag. Arm. Stud. § 2199 հյ. տար և ածել բառերից բաղդրուած։ Հիւբ. ածել բայից։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 66 տար «առանձին»+ած, այն է սանս. -al. որ երևում է bhiṣaj «բժիշկ» բառի մէջ։ Karst, Յուշարձան 423 հյ. տար+ած:

ԳԻՒ.—Ախց. Երև. Կր. տարածել, Շմ. տարածիլ, Ալշ. դարածել, Խրբ. դարածիլ:

ՏԱՐԱԿՈՅՍ, ի հլ. «երկբայութիւն, վարանմունք, հոգս, մտատանջութիւն» ՍԳր. Ագաթ. «դժուարին խնդիր, կնճռոտ հարց» Ոսկ. մ. ա. 4, 6. Եզն. «աղքատութիւն, թշուառութիւն» Փիլ. որից տարակուսիլ ՍԳր. տարակուսանել Ոսկ. ա. Թես. տարակուսագոյն Ոսկ. մտթ. տարակուսանք ՍԳր. անտարակոյս Պիտ. տարակուսելի (նոր բառ) ևն։ Կայ նաև գրուած տարեկոյս Տաթև. ձմ. իգ (երկիցս)։

Հներից Աստք. լծ. սահմ. 222 և 556 (որից նաև ՆՀԲ) մեկնում է տար «հեռի» և կոյս «կողմ» բառերից։ Ջուրինով վրաց. ტარაკუნი «ամէն բանի խառնուող» բառի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 83 բառ ՆՀԲ։

ԳԻՒ.— Շմ. տարակուս, Երև. տարակուսած, Ջղ. տարակուսել, Մշ. տարակուսիլ Տփ. տարեկուսիլ:

ՏԱՐԱՅ «մի տեսակ ջրամուն». մէկ անգամ ունի Վրք. հց. իգ. նոյնը գտնում եմ տառայ ձևով Տաթև. ամ. 218.— Միւսն մեր և խորհուրդս որպէս սկուտեղ և տառայ է, որով նուիրեմք զամենայն ինչ Աստուծոյ։

ՏԱՐԱՅՆՔ «նշանք». ունի միայն. Բառ. երեմ. էջ 307։

*ՏԱՐԱՍԻՍ կամ ՏԱՐԱԹԻԹ «մի տեսակ բոյս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2933—4. բուն նշանակութիւնը անստոյգ է։

=Արաբ. طرائيث ṭarāθīθ կամ طرثوث ṭarθūθ. առաջինը ունի Steinschneider WZKM 12, 213, որ մեկնում է «penis terrae», երկրորդը գիտէ Կամուս, Թրք. Թրգմ.

Ա. 355, որ տալիս է հետևեալ բացատրութիւնը. «Ուռենի բոյս է. տեկ. կոչւում է qōlyān tikeni, ըստ բժշկական լեզուի rabb- ul-arđ կամ rabb-ul-riyāh. կարմիր տեսակը քաղցր է և ուտելի. սպիտակը լեղի է. սրա մէկ տեսակն էլ հնդկական է»։ Հայերէնի մէջ ս և բ յառաջանում են արաբ. ض տառի օսմանեան s և արաբական ϑ հնչիւնից—Աճ.

Այս մեկնութիւնս հրատարակուած է ՀԱ 1908, 124։

ՏԱՐԱՓ, ո հլ. «առաստաղ տեղացող անձրև, ձիւն կամ ցօղ» Բ. մկ. ժ. 36. Երգ. ե. 2. Ոսկ. անոմ. Սոկր. (գրուած է տարաք Մագ. Թղ. 13). պարզապէս «ցօղ» նշանակութեամբ Ստ. ժմ. 491 (նաև զհաւուցն ևս ի տարափ առաւօտուն ճռուողելն). որից տարափել «տեղալ» Գնձ. տարափանման ժմ. յն. տարափումն ժմ. յն. տեղատարափ Օր. լբ. 1. Ոսկ. ես. և յհ. ա. 37, բ. 1. Փարպ. տարատարափ Մանդ. էջ 80. հրատարափ Բենիկ. քանձրատարափ Ագաթ. լեռնատարափ Բենիկ. կայծակնատարափ Նար. յովէդ. Տօնակ. հողմատարափ Անան. եկեղ.—Հին բռ. մեկնում է տարաք «խուռն ինչ» (իմա «որևէ բանի բազմութիւն՝ առատութիւն»)։

Տէրվ. Altarm. 94 տար և ափ բառերից բարդուած. առաջինն է նոյն ընդ տեղալ, սանս. tar «հոսիլ, յորդիլ», երկրորդը՝ սանս. apa-, պրս. آب āb «ջուր»։ Bugge IF 1, 456 սանս. drapsá- «կաթիլ» բառի հետ։ Այս մեկնութիւնը մերժում է Հիւբշ. 497՝ նշանակութեանց տարբերութեան պատճառաւ։ Meillet, Rev. crit. 388, Թրգմ. Բազմ. 1898, 120 յիշեցնելով թէ սանս. բառի նախաձայնը հին dh չէ (տե՛ս Wackernagel, Altind. Gram. 1, 242), կողմնակից է դուրս գալիս Bugge-ի։ Հիւբ. տարփ արմատից։

+ՏԱՐԳԱԼ «դղալ, դգալ» Խոր. բ. 44. Մագ. քեր. ասւում է նաև տրգալ, դրգալ, դգալ, դֆալ, դգել Մագ. և Երզն. քեր. Կանոնք սահ. 112 Վատկ. Յայսմ. որոնք բառիս զանազան ժողովրդական ձևերն են. (հնագոյն ձևը Մագ. ևս համարում է տարգալ. «Դգալն տարգալ է և աղոցն սողոց է՝ ի փոխել զլծորդսըն և զըմակիցսն»)։ Կեղծ ձև է Դրնդ. 499 տարիգալ (համմտ. տակը ՀՀԲ-ի ստուգաբանութիւնը՝ դիր ի գայլն)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dru̯- ձևից՝ l մասնիկով (ինչ. տեսիլ). համմտ. սանս. dárvi-, darvī́, darvā́- «գդալ». բոլորն էլ ծագում են հնխ. derevo- բառից, որ նշանակում է «ծառ, փայտ, և յատկապէս կարծրը փայտը». համմտ. սանս. dāru, պհլ. պրս. dār, յն. δόρυ, լիթ. dervà, գոթ. triu, հոլ. drĕvo ռուս. дерево են «փայտ, ծառ», որոնք ներկայացնում են հնխ. dereu̯-, dreu-, ϑeru-, ϑeru̯-, ϑoru-, ϑoru̯-, ϑru-, drū-, ϑruu̯-, ϑrou-, dr̥ru-, ϑr̥u̯- ձայնդարձները։ Այսպէս է կոչուած գդալը նիւթի պատճառաւ (մինչև այժմ էլ գիւղացոց մօտ գդալը փայտից է լինում), ինչպէս որ նոյն ծագումն ունին փայտից շինուած ուրիշ զանազան առարկաներ՝ զանազան լեզուների մէջ. ինչ. սանս. drunī «փայտէ դոյլ», druṇa- «աղեղ», drōṇom «գուռ, տաշտ», druvā́ya «փայտէ աման, թմբուկի արկղը», զնդ. dāuru- «փայտէ զէնք, լախտ», յն. δόρυ «նաւ, նիզակարուն, ճոկան, մականն», δροίτη «փայտէ լոգարան, դագաղ», δραιόν (<*dr̥u̯io-) «տաշտ», կրետ. δορά «գերան», ալբան. dru «վառելափայտ, ցից, թառ», միռլ. droehta «կարաս», drochat «կամուրջ», հսաքս. trio «գերան», անգսք. trīg, անգլ. tray «տափակ ափսէ», հբգ. գերմ. հոլլ. trog «գուռ, տաշտ», գերմ. Truhe «արկղ, սնտուկ», հշըվեդ. trö «մի տեսակ չափ», լեթթ. dùoris «անտառի ծառի մէջ շինուած փեթակ, միակտուր տաշտ», հպրուս. drawine «փայտէ մեղուանոց» (Osthoff, Parerga 1, 164—166, Pokorny 1, 804, Walde 793, Trautmann 61, Berneker 214, 232, Boisacq 197, 201, 202, Horn § 522)։ Համմտ. նաև հյ. տառճ «անտառի կոճ»։

ՀՀԲ «դիր ի գայլն, զի նովաւ դնեմք զկերակուրն ի բերան մեր, որ իբրև զգայլ կլանէ միշտ զկերակուրս»։ Ուղիղ մեկնեց նախ Տէրվ. Altarm. 54 և Նա-

խալ. 101։ Հիմք. յն. κοτύλη, Նյն. κουτάλη «սկաւառակ»։ Müller SWAW 136 (1897), 38 յն. τράχηλος «վիզ» բառի հետ՝ իբր կրող։ Lidén, Arm. Stud. 66 անկախ Տէրվիշեանից՝ մեկնեց վերի ձևով։—Մառ. ИАН 1917, 317 վրաց. კუტალი կուտալի, ավար. ǧud, լզ. ǧudal համանիշների հետ, վերջաձայն ալ համարելով յոգնակիի մասնիկ։

ԳԻՌ.—Ամէնից հաւատարիմ ձևն է Տիգ. prfոլ, որ պահում է տարգալի r ձայնը.—այս r-ի անկումով և նախաձայն տ նմանեցնելով յաջորդ գ-ին՝ Խրբ. դ'գ'ալ, ՀՏ. դ'ոգ'գ'օլ, ՋԹ. դ'օգ'օլ, Սվեդ. դ'իգ'ուլ, և գ ձայնն էլ փոխելով՝ Ասլ. դ'fալ, Պլ. Ռ. pfալ, Նխ. pfալ, pիfալ, Երև. Մնկ. pա՛pալ.—առաջին երկու բաղաձայնները տեղափոխելով՝ Ալշ. Հմշ. Մշ. Տփ. գդալ, Ախց. գ'դալ, Սեբ. գ'դ'ալ, Ջղ. գ'դ'ոլ, Ոզմ. գ'յըդ'էլ, Վն. կտէլ, Մկ. կ'ըտէլ, Երև. fpալ, Մրղ. f'իpէլ, Սլմ. fիpէլ, Գոր. Ղրբ. fpէօլ, Շմ. fիւpէօլ.—առաջին խմբին է պատկանում նաև Ագլ. դգիւ:—Նոր բառեր են դգալել, դգալիկ, դգալնոց, դգալուկ, գդալակուզի, գդալփոխի, գդալաման, գդալճարել, գդալուն, ևն։

ՓՈԽ.—Նյն. ռմկ. κουτάλα, κουτάλι «գդալ», κουταλάκι «փոքր գդալ», κουταλιά «մի գդալաչափ», վրաց. კუტალი կուտալի «խոշոր գդալ կամ շերեփ»։ (Չուբինովի[1] այսպէս է մեկնում բառս և հանում է Նյն. κουτάλα ձևից. Սուլխան Օրբելեանի համարում է «փայտէ կուժ», Չուբինով[2] 637 տալիս է երկու իմաստներն էլ և համարում է յն. Աճառ. Արրտ. 1898, 366 բ վրացին դնում է հայերէնից փոխառեալ. Մառ ЗВО 17, 293 կրկնում է նոյնը, մերժելով Չուբինովի մեկնութիւնը և հայերէնից դնելով նաև Նյն. ձևերը)։—Կարևոր է յիշել կոտալ Եւդ. «փայտէ թիակ, որով հերիսայ կը զարնեն կամ եփուող սուպը կը խառնենք»։

ՏԱՐԳԻՃ «բոյս կամ խժային մի նիւթ է» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2936։

[ՏԱՐԹՈՐԱԿԱՆ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Պտմ. աղէքս. 185. «Ջարդարեալ ոսկի պսակաւ և ծիրանեաւ՝ առնելով տարթորական, որ է քանքար մի»։ ՆՀԲ մեկնում է «թորթորեալ կամ առկախեալ զարդուք», ՋԲ և ԱԲ «քանքար»։ Յն. բնագիրն ունի λαμβάνων ἐνιαύσιον τάλαντον «առցէ ամ ըստ ամէ տաղանդ մի». ըստ այսմ Տաշեան, Ուսումն. ստոյն-Կալիսթ. էջ 268 տարթորական համարում է՝ τάλαντον բառից աղաւաղեալ։ Ըստ իս պէտք է կարդալ տարեւորական, որ ἐνιαύσιον բառի թարգմանութիւնն է և այլուր յաճախ գործածուած։]

ՏԱՐԻ (տարւոյ, տարեաց) «ամ, տարի» ՍԳր. Եւս. քր. Եփր. որից տարեկան ՍԳր. Կոչ. Ոսկ. տարեմուտ «ամանոր» Կղնկտ. Վրք. հց. «տարելից» Մաշտ. 584. տարեգըլուխ Տոմար. տարեւոր ՍԳր. Մծբ. Եւս. քր. Նոր բառեր են տարեգիրք, տարեգրութիւն, տարեւորութիւն, տարեցոյց ևն։— Meillet MSL 23, 146—7 ցոյց է տալիս՝ որ հին հնդեւրոպացիք տարբեր բառեր ունէին մի տարւայ և մէկից աւելի տարիների համար. այսպէս զնդ. yarə «մի տարի», sard- «շատ տարիներ»=սանս. çarád- «տարիներ», լտ. hōrnus «այս (մի) տարւայ» և bīmus, trīmus «երկամեայ, եռամեայ», գոթ. jer «մի տարի», wintrus «տարիներ» ևն։ Այսպիսի մի տարբերութիւն, որ շատ հասկանալի է խաշնարած ժողովրդի համար, կարծում եմ որ կար նաև մեր ամ և տարի բառերի միջև. տարի նշանակում էր «մի տարի», ամ «տարիներ»։ Այս տարբերութիւնը Ե դարուց առաջ արդէն ջնջուած էր. Ոսկեդարում ամ և տարի կատարեալ հոմանիշներ? էին, մինչև որ ամ բառն էլ ջնջուեց և մնաց միայն տարի (աւելի լի ձև քան ամ միավանկը)։ Ասածիս ապացոյց եմ համարում 1) երկեամ, երեամ, երկեմեան, երեմի շատ հնաձև բառերը. 2) միամեայ բառը չկայ Ոսկեդարում. 3) տարեկան նշ. «մի տարւայ». 4) վրաց. տարիգի «միամեայ գառնուկ՝» փոխ առնուած հայերէնից, շատ հին ժամանակ, յետոյ կորած հայերէնի մէջ, փոխանակուելով ամիկ բառով. 5) ի տարւոջ «մի տարում» Եզն. 199։ Ե դարում տարի բառը երբեմն կարող էր նաև յոգնակի գործածուիլ. օր. Եղիցին ի

նշանն և ի ժամանակս և ղտարիս. Գաղ. դ. 10. Զթիւ աւուրց և ամսոց և տարեաց կարգէին. Եզն. 119։— Ամբողջ Ս. Գրքում տարի բառը գործածուած է 66 անգամ, որից միայն երեքը յոգնակի, մնացեալ 63-ը եզակի, իսկ ամ բառը գործածուած է ընդ ամէնը 581 անգամ, որից 278 յոգնակի, 65 յոգնակի իմաստով եզակի (վեց ամ, զհազար ամ) և 198 եզակի։

Հներից Վանակ. տարեմտ. մեկնում է «Զի՞նչ է տարի. զի յինքեան տանի զօր, զշաբաթ, զամիսս և զչորս եղանակս. և դարձեալ զարեգակն տանեալ ի կիտէն ի կէտն բոլոր ընթացեալ՝ ասացին, տարաւ զիմ ժամանակս»։ Նոյնը նաև Վրդ. աղ. կգ. էջ 214 «Այլ տարի դարձեալ որ զամենայն տանի»։— Յայսմ. օգոստ. 11 «Եւ տարի ասի, որ տանի զերկոտասան ամիսն և զ52 շաբաթն և զ365 աւուրսն... և նորօք զկեանս մարդկան և զամենայն մահկանացուացս»։— Տաթև. ձմ. ա. «Զի վասն այն կոչեմք տարի՝ որ զամենայն կեանս մեր և զհեշտութիւն կենցաղոյս ընդ ինքեան տանի և գնայ... Տարի կոչի վասն երեք պատճառի. նախ զի արեգակն տանի զերկոտասան կենդանակերպսն և վճարի. երկրորդ՝ զի տանի զչորս եղանակս և զամիսս և զշաբաթս, զաւուրս և զժամս և զայլսն. երրորդ՝ զի տանի զժամանակեայ կեանս մեր»։ Նոյնը նաև Տաթև. հարց. էջ 190։ Սրանց համեմատ է նաև ՀՀԲ։ Böttich. Horae Aram. 36, 70 թերևս tar արմատից։ Նոյն, Wurzelf. 20 սրան է աւելացնում. նաև արաբ. tāraṭ։ Չուբինով վրաց. տarkoչի «չրի շերեփ»։ Հիւնք. հյ. չar և կամ գնդ. uarbեnա: Patrubány SA 1, 194 հնխ. dā «բաժանել» արմատից։ Աճառ. ՀԱ 1908, 122 թերևս կովկասեան ծագումից. համմտ. հիւս. օսթյ. tal', ֆինն. talvi, սիրյ. tōl, վոգ. tlebi, վոգուլ. tal հոմանիշները։ Patrubány ՀԱ 1908, 314 տալ բայից։ Մառ ИАН 1911, 471 վրաց. წელი ծելի «տարի» բառի հետ։

ԳԻՒ.—Ագլ. Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Մշ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տarի, Ակն. Ասլ. Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. դarի, Տիգ. դտ-rի, Ղրբ. տա'rէ, Մկ. տarը, Սվեդ. դarա, Մրղ. տաrը՛, Հճ. դայի, Զթ. դայը՛, դarը՛: Նոր բառեր են տarուկ, տarեբեr, տarեկ, տarելիցf, տarեմնայ, տarեմտուքիւն, տarեպտոյտ, տarեց, տarէնը, տarիfոա, տarիf, տarիfաւոr, տarւօf, տarվկան, և յատկապէս տarեկան «հաճար», որի հին վկայութիւնն ունի Անկ. գիրք հին կտ. 348 և շատ աւելի ուշ Դիւան, ժ. 128 (1800 թուից)։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტარიგი տarիգի «գառնուկ» (համմտ. հյ. ամիկ «միամեայ գառն»), քրդ. daregan «հաճար» (գւռ. տarեկան հոմանիշից. Աճառ. MSL 16, 353), թրք. գւռ. tereke «հաճար» (այս թրք. բառը գիտէ ԱԲ հաճար բառի տակ. ունի Будаговъ 1, 351 ترکه tereke ձևով և «хлѣба հացաբոյսեր» նշանակութեամբ)։ Տarի-տarեկան բառից են նաև վրաց. գւռ. մի քանի կօշկակարական բառեր, որոնք յիշում և հայերէնից փոխառեալ է դնում ბერიძე, სიტყვის-კონა (Беридзе, Грузинск. глоссарій по имерскому и рачʻинскому говорамъ, СП. 1912), այն է՝ ვახტარაგანი վtատarագանի «6 տարեկան երախայի կօշկի կաղապար» (էջ 14), ორტარაგანი որտarագանի «երկու տարեկան երախայի կօշկի կաղապար» (էջ 33), ტახტარაგანი տաստarագանի «տասը տարեկան երախայի կօշկի կաղապար» (էջ 40), ჩუსტარაგანი չուստarագանի «4 տարեկան երախայի ոտքի կաղապար» (էջ 59)։

Տarիթիrէ տե՛ս Դարիթիրէ։

ՏԱՐԻՂԱՆ «վայրի սափոր» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2938։

*ՏԱՐՂՈՆ, որ և տarխոն, տarղուն «համեմային մի բոյս. լտ. dracunculus» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2940։

=Արաբ. طرخون ṭarxūn նոյն նշ. գործածական է այժմ Կովկասում բarխուն ձևով. Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. 550 համարում է պրս. ترخون tarxūn ձևից արաբացեալ։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՏԱՐՄ, ի հլ. «թռչունների խումբ, երամ» Արշ. Լաստ. ժր. Նար. 176. որից տարմ տարմ «խմբովին» Եփր. ծն. էջ 61 կամ տարմա-տարմ Եղն. տարմանալ «խմբուիլ» Լմբ. ժր մարգ. էջ 107 (յովէլ. բ. 8). տարմաջուր «առատաբեղխական ջուր՝ որին հետեւում են մորեխասպան թռչունների խումբերը» Վրդն. աշխ. 523. տարմաքար Թր. և Երզն. քեր. 3Հ. կԹ. լուսատարմիկ Կիւրղ. աղ. Եփր. խչ. 76. տարմաճաւ «մի տեսակ սարեակ» Վեց. օր. 163, 174, և սրանից իբր համառօտեալ՝ տարմ «սարեակ» Շնորհ. եղեռ. Նչ. քեր. այսպէս կոչուած՝ խմբերով թռչելու պատճառով. հմմտ. Կիր. պատմ. (տպ. Մոսկ. էջ 217=Վենետ. էջ 209). «Քանզի եկն բազմութիւն մանր հաւուցն պիսակաց, զոր վասն բազմութեանն տարմ անուանեն»։ Սրան է միանում նաև տօրմ «հաւերի խումբ», որ տե՛ս առանձին։

Պատկ. Истор. Монг. 124 յիշում է վրաց. տարբի «տարմահաւ», առանց նմանութիւնը շեշտելու Հիւբ. 119 ս-տար բառից, իսկ 319 տրամ բառից։ Bugge, Beitr. 33 իրարից բաժանելով մեկնում է տարմ թռչունը=լտ. sturnus, գերմ. Staar, հբգ. stara. անգսք. stearn «սարեակ», իսկ տարմ «երամ»=լտ. turma, անգլսք. θrym «խումբ», երկուսն էլ իբրև բնիկ հայ։ Մեկնութիւնս մերժում են Walde 800 և Pokorny 1, 750, ըստ որում լտ. t-ի դէմ սպասելի էր հյ. թ:

ԳԻՒ.—Ալշ. տօրմ, Բ. դամբ «մի տեսակ թռչուն»։— Ըստ Գիւան, հա. ժ, ծանօթ. 2 Տփ. տարբ՝ Մասիսի մորեխասպան թռչունն է, որով ո՛չ միայն տարբ միանում է տարմ ձևին, այլ և ցոյց է տալիս, որ՝

ՓՈԽ.—վրաց. ტარბი տարբի բառն էլ փոխառեալ է հայերէնից (Չուբինով³, 1215 այս թռչունը համարում է каменный скворецъ, красный дроздъ»)։

*ՏԱՐՄԱԼ «քուրձ, քսակ, տոպրակ» Վկ. արև. էջ 180, 182 (նեբգ. ի տարմալին ձևով), Հին բռ. որից տարմալակ՝ Տօնակ. Երզն. մթ. տարմաղակ Ոսկիփ.։

=Ասոր. ܬܪܡܝ tarmāi, ܬܪܡܠܐ tarmālā «պարկ, մախաղ» (Brockelmann, Lex. syr. 403ա). ծագումն անյայտ—Հիւբշ. 317։

Ուղիղ մեկնեց Lag. Arm. Stud. § 2207:

ՏԱՐՄԱՆԵԱՆ «ծայլ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 308. հմմտ. ասոր. ܬܪܡܘܬܐ tarmūṯā «ծայլ»։

*ՏԱՐՊԱՅ «անգամ». Վրք. հա. 147. Սմբ. դատ. 23. Անսիզք 25, 79. յգ. տարպայնի Սմբ. դատ. 212. ունի յետին է տպրայ Նուշր. 77։

=Արաբ. ضربة ḍarba «անգամ» (չունի Կամուս). բուն նշանակութիւնն է «զարկ». իմաստի զարգացման համար հմմտ. լիթ. sŷkis «զարկ, հարուած. 2. անգամ», ֆր. coup «հարուած», deux coups «երկիցս» (Pokorny 2, 577) և մեր գաւառականներից Սվեդ. զարկ «անգամ». օր. Քանի՞ զարկ «քանի՞ անգամ» (անշուշտ. արաբերէնից թարգմանաբար)։

Ուղիղ մեկնեց Մառ, Վրդն. առ. 1, էջ 269։

ԳԻՒ.—Սչ. դարբա, Քղի դորբ, Ննխ. դարբա:

+ՏԱՐՏԱՄ (ի, ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «դանդաղ, յամրաշարժ, ծոյլ» Ոսկ. յհ. Փիլ. եւ. Կիւրղ. ղնձ. Սրգ. Երզն. երկն. Տօնակ. «վարանիլը» Նար. «վարանոտ» Շնորհ. որից տարտամութիւն «թուլութիւն, ծուլութիւն» Առ որս. խոսք. տարտամիլ Վրք. հց. Մագ. տարտամագոյն Պիտ.: Արդի գրականում տարտամ նշանակում է «անորոշ»։

=Թերևս բնիկ հայ բառ՝ կրկնուած հնխ. drem- «քնել, ննջել» արմատից, իբր *տարրամ, *տատարմ>տարտամ. հմմտ. լտ. dormio «քնել. 2. անգործ՝ դատարկ լինել», հսլ. drěmati, լեհ. drzemać, ռուս. дремать «նիրհել, թմրել, անհոգ լինել»։ Այս արմատը աճած է -m- աճականով՝ պարզական dre- «քնել» արմատից, որից ունինք սանս. drấti, drấyati «քնել» և ni նախամասնիկով ni-drấ «քուն» (որի իրանեան համապատասխան ձևից է փոխառեալ հյ. նիրհ, որով նիրհ և

տարտամ միևնոյն բառերն են լինում)։ Նոյն արմատից -dh- աճականով կազմուած է յն. δαρθάνω «քնել» (Pokorny 1, 821, Berneker 223, Walde 243): Կազմութեան համար տե՛ս նաև տրտում։

ՆՀԲ լծ. լա. tardum «ծոյլ, դանդաղ» բառի հետ։ Justi, Dict. Kurde 96 քրդ. tertilin «տատանիլ, երերալ» և արաբ. ترترة tartara: Canini, Et. étym. 142 ալբ. dardha «հաստատուն»։ Հիւբ. տարմ բառից։ Bugge, Beitr. 33 ցեղակից լտ. tardus «դանդաղ» բառին, որ չի ընդունում Walde 764։ Աճառ. ՀԱ 1899, 235 համարում է կրկնուած տարմ պարզական արմատից, որի հետ նոյն է տարմ «երամ» (նշանակութեան տարբերութիւնը չի թոյլ տալիս այսպիսի նոյնացում)։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 132, որ ընդունում են Walde ·243 և Pokorny 1, 821:

ԳԻՒ.—Սրանից է տաղտամ «անդուրեկան, ձանձրալի (մարդ)», որ գործածական է Հայթաղ և շրջակայք (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 616)։

ՏԱՐՏԱՐ «հացի կամ թեղի ծառի պտուղը». ունի միայն ՀԲուս. § 2942, բայց առանց վկայութեան։

* ՏԱՐՏԱՐՈՍ (ի-ա հլ. յետնաբար) «դըժոխք, անդունդք, անդնդային խաւարք» Առակ. լ. 16. Բ. պետ. բ. 4. Յոբ խ. 15. խա. 23. Մանդ. փիլ. Գառն. 46. որից տարտարոսական Պիոն. 388, տարտարոսազնին Sonակ. տարտարոսազէն Նոր. հոփ.։

=Յն. τάρταρος «դժոխքի խորքերում՝ ստորերկրեայ բնակարան, ուր Զևս գահավիժում էր իր դէմ մեղանչողներին. 2. դըժոխք. 3. ստորերկրեայ անդունդ. 4. Տիփէոնի հայրը՝ Տարտարոս»։ Յոյնից են փոխառեալ նաև լտ. tartarus, ֆր. tartare, վրաց. ტარტაროზი տարտարոզի՝ նոյն նշ.—Հիւբշ. 383։

Հներից Գիրք թղթ. 569 ա մեկնում է «Կոչի եւ դժոխն տարտարոս այսինքն խոռվեալ»։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՏԱՐՐ, r հլ. (յետնաբար նաև ի, ո հլ.) «նախանիւթ» ՍԳր. Եզն. Վեցօր. Ագաթ. «յօդ, տառ» Եղն. որից տարրական Ագաթ. կամ տարերական Նար. խչ. տարրապաշտ Նխ. իմ. ՅՀ. իմ. պալ. տարրաւոր Ագաթ. տարրեղէն Եղիշ. տարրանալ «արմատանալ. հաստատուիլ» Փիլ. Սեկր. բուլատարր Վեցօր. կարծրատարր Պիտ. (գրուած է կարծրատոռր), ողորկատարր Պիտ. միատարր Վեցօր. մեծատարր Վեցօր. մերկատարր Ոսկ. ես. 180. անտարր Ոսկ. յհ. ա. 14. Ագաթ. ենւ Բառխ երկու r-երը միանալով՝ ձևացել է յետնաբար տառ «նախանիւթ» Փիլ. Պիտ. Եզն. Նար. «գիր» Փիլ. իմաստ. Սարգ. «գրութիւն, գրուածք, գիրք, Աստուածաշունչ» Պիտ. խոսր. Մագ. որից տառանալ «տարրանալ» Անյ. հց. իմ. տառատիպ Յիշատ. ենւ Նոր գրական լեզուն զանազանութիւն դնելով երկուսի մէջ՝ ընդունում է տարր «նախանիւթ» և տառ «գիր»։ Նոր բառեր են տարերային, տարրաբանութիւն, տարրագիտութիւն, տարրալուծութիւն, տարրալուծել, տառական, տառացի, տառակեր, տառակերութիւն, նախատառ, սկզբնատառ, վերջատառ, մեծատառ, փոքրատառ, մանրատառ, գլխատառ, շեղատառ ենւ

Հներից Թր. քեր. 4 ստուգաբանում է «Տառք կոչին, վասն զի ունին տարրումն իմն և դասութիւն»։ Հիւբ. արաբ. ذرّة δarra «հիւլէ» բառից։ Nyberg, Hilfsb. 2, 202 փոխառեալ է դնում իրանեանից, իբր <tarδ<θarδa համմ. հպրս. θarθa-, զնդ. saraδa, պհլ. sarδak «կերպ, եղանակ»։

ՏԱՐՐԱ «մանուկ, փոքր երախայ». նորագիւտ բառ, որ հոմանիշների մի շարքի մէջ գտնում եմ գործածուած Մագ. քեր. 242. «Տղայ, դիեցիկ, ստնդեայ, տարրա, խորշ» (տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 106—7)։

ՏԱՐՐԱՇԻՇ, ո հլ. անստոյգ նշանակութեամբ բառ. որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Նար. տաղ. 472. Շուք տարրաշըշոյ զեղ մէջ սաստ գկէտ։

ՏԱՐՓ «սէր» Գնձ. Նար. տաղ. որից տարփալ «սրտով փափագիլ» Շար. Շնորհ. տարփացուցանել Անյ. հց. իմ. տարփատր Խոր. Պիտ. տարփածու Խոր. տարփանք Փիլ. Խոր. սիրատարփ Շնորհ. տաղ. գեղեցկատարփելի Պիտ. ծաղկատարփակ Պիտ. ևն։ Անշուշտ նոյն բառերն են տարփել «խնդամտել» և տարփնօղ «աքանչելի» Բառ. երեմ. էջ 309, Արմատիս միւս ձևերն են՝ ՏՐԻՓ «սէր, ցանկութիւն» Տաղ. որից տրփող Ագաթ. տրփանք Պիտ. Արծր. տրփութիւն Խոր. տրփումն Վրք. հց. ՏՌԻՓ «կրքոտ սէր» Փիլ. որից տռփիլ Սուտ-Սեբ. 5, Բուզ. 99. տռփալ, տռփանալ Պամ. աղէքս. Լմբ. տռփումն Շնորհ. Մագ. Մխ. առակ. տռփանք Բուզ. տռփական Փիլ. Յհ. իմ. մանկատռփի Փիլ. տարրատռփութիւն Յհ. իմ. պաւ. պատանեկատռփին Փիլ. դըժուարատռփական Բրս. թղթ. ևն։ (Այս բոլորը, ինչպէս տեսնում է, Ոսկեդարում շատ սակաւ գործածութիւն ունէր. այս մասին տե՛ս Նորայր, Կորիւն վրդ. էջ 211—213 և Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, էջ 550)։

Տէրվ. Նախալ. 84 հնխ. tarp «դառնալ, յուզիլ, թափառիլ» արմատից. հմմտ. սանս. trap (tṛpra, tṛpala «անհանգիստ, թափառական»), յն. τρέπω հլտ. trep-it «դարձուցանէ», trepidus և սրանից trepidare «ճեպել», հսլ. trepati «դողալ», հյ. պարպափել <*պա — պրափել. ըստ այսմ հայ բառի նախնական նշանակութիւնն է «սաստիկ շարժիլ, յուզիլ»։ Müller, Armen. VI յն. τέρπομαι «զուարճանալ»։ Canini Et. étym. 63 յն. Ἀφροδίτη-ից։ Հիւնք. արբունք բառից։ Պատահական նմանութիւն ունին արաբ. طرب tarab «գրգիռ, ցանկութիւն» (Կամուս, թրք. թրգմ. Ա, էջ 190), طرف ṭirf «ամէն տեսածը ունենալ փափագիլ, ցանկանալ» (անդ, բ. 800)։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტურფა տուրփա «սիրելի, ախորժելի, շնորհալի, սիրուն, նուրբ», ტურფა ქალი տուրփա քալի «նուրբ և սիրուն աղջիկ», ტრფიალი տրփիալի «տռփեալ, սիրահարեալ, սիրահար» Սղ. բ. 10, ტრფობა տրփոբա, ტრფიალება տրփիալեբա «սէր, սիրահար», ვტრფიალობ վտրփիալոբ, ვეტრფი վետրփի «սիրահարուիլ, հաճոյքով դիտել», სატრფო սատրփո, სატრფიალო սատրփիալո «սիրուն, հաճելի», სატურფო սատուրփո, სატურფალი սատուրփալի «հաճելի, հաճոյական», დატრფობა դատրփոբա «զմայլիլ, յափշտակուիլ», მეტრფე մետրփե, მოტრფიალე մոտրփիալե «սիրահարեալ»։

ՏԱՐՓ «գոտիի մէջտեղի զարդարուն կապը». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գըտնում եմ գործածուած Այրիվ. Յա. «Սա մատանի քում կնքոյ և գինդ զեղոյ ականջոյ, Սա տարփ գօտոյ քոյդ միջոյ և շաղք հերաց քում հիւսոյ»։

ՏԱԻԱՂԵԼ «հաւաքել, ժողովել» Արծր. տաւաղիլ «հաւաքուիլ, ժողովուիլ» Յհ. իմ. եկեղ. Նար. տաղ. 475. Լմբ. մատ. 475. Շնորհ. գնձ. Կիռ. ման. Ճառընտ. որ և տաւալիլ Լմբ. ատ. 148 և այլ.։ Սրա հետ նոյն են նաև տաղոսել «ժողովել, հաւաքել» Եւս. պատմ. է. 11, էջ 541 (ուրիշ վկայութիւն չըկայ) և տաղակել «ամբարել», տաղակումն «ամբարումն» Բառ. երեմ. էջ 305 և ՓԲ, Սրանցից տաղոսել ձևը թէև հնագոյնն է, բայց միայն մէկ անգամ գործածուած է, իսկ տաւաղել բազմաթիւ գործածութիւններ ունի. ուստի ստոյգ ձևը պէտք է համարել տաւաղել. բոլորգիր աւ>ոս ձևերի նմանութիւնից յառաջացած վրիպակ է տաղոսել, որ պէտք է կարդալ *տաղաւել. այս էլ տաւաղել ձևի շրջուածն է, և շատ համաձայն է գալիս տաղակել ձևին, որ անշուշտ նոյնպէս վրիպակ է։

Հիւնք. նողկալ բայից։ Karst, Յուշարձան 407 սումեր. tab «խմբումն»։

*ՏԱԻԻՂ, ի-ա հլ. «տասնաղեայ քնար» ՍԳր. Սեբեր. որից տաւղել «քնարերգել» Եփր. արմաւ. 60. տաւիղապճիռ «քնարի թելերը զարնող» ԱԲ. տաւղաճարոզ ԱԲ. ճոզիատաւիղ Նար. խչ. բարեատաւիղ Նար. որ և ասւում է տաւիլ Ոսկ. յհ. ա. 582. տաւեղ Անկ. գիրք նոր կտ. 301. տաւո՛ղ Սեբեր. 136 (գործածուած է միայն գրծ. տատուղաւ,

ուսափ պիտի լինէր ուղ. *տաւոյղ, բայց ՆՀԲ դնում է տաւուղ, իսկ Վարդանեան, Բառաք. դիտ. Դ. 116 սրբագրում է տաւղաւ): Կայ նաև տօղիչ «երկաղի կամ երկլարի» Բառ. երեմ. էջ 315, որ նոյն արմատից է և գոնէ պէտք է կարդալ տաւղիչ:

=Պհլ. *tabil ձևից, որ աւանդում է Հեսիւքիոս. „ταβάλα, ταβῆλα. ὑπό Πάρνων οὕτω καλεῖται ὄργανον κριβάνῳ ἐμφερές, ᾧ χρῶνται ἐν τοῖς πολέμοις ἀντὶ σάλπιγγος. ըստ Պարթևաց այսպէս է կոչւում տապակի՝ նման երաժշտական գործիքը, որ պատերազմի մէջ գործածում են շեփորի փոխարէն։ Այս իմաստը գտնում ենք նաև հայերէնի մէջ. հմմտ. Եփր. աւետ. 318 պատերազմի նկարագրութեան մէջ. «Եւ ոչ այլ ինչ լսէ նա անդ, բայց միայն ղձայն տաւղի բախելոյ և զհարկանել փողոցն։ Սրանից են փոխառեալ նաև ասոր. ܛܒܠܐ tablā, արաբ. طبل ṭabl, որից էլ սպան. atabal, պորտ. atabale, իտալ. ataballo, taballo, թրք. طاول կամ داول davul «թմբուկ» (Berneker 725):— Հիւբշ. 252։

Այվազովսքի, Ցղ. հնչման 16 երր. ճէվէլ, տճկ. տավուլ: Ուղիղ մեկնեց Lag. Ges. Abhd. 201:—Հինք. տճկ. տավուլ:

ՓՈԽ.—Վրաց. ავთლი ավլիլի «սրինգ» Երեմ. խր. 36 (հայերէնում փող), որ թերևս սխալ գրչութիւն է՝ փխ. ტავთლი տավիլի <տաւիղ։

*ՏԱՒԹԱՐ «տետրակ, տոմար» Վրդն. պտմ. որ և դաւթար Օրբել. հրտր. էմ. էջ 312, 313, Մաղաք. աբ. 22, տֆթար Անսիզք 81։

=Արաբ. دفتر daftar «տետրակ», որից թրք. defter և սրանից էլ սերբ. ռում. հունգ. defter, նյն. δεφτέρι, δευτέρι, διφτέρι «տետրակ»։ Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. 858 ասում է թէ բառը բնիկ արաբերէն է, բայց ծագումը չի տալիս. ըստ այլոց փոխառեալ է յունարէնից. հմմտ. δεύτερος «երկրորդ», իբր թէ «երկծալ (թուղթ)», ինչպէս ունինք տետրակ «քառածալ»։

ԳԻՌ.—Նոր փոխառութեամբ Ղրբ. դու՛վթար, Վն. դուֆթար, Ննխ. դէֆթէր, Պլ. թէֆդէր:

*ՏԱՒՌՈՆ «մի աստղի անուն է». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Խոր. աշխ. 586. Ունելով զտաւռոն միջերկնեայ (այլ ձ. տաւռոն, տոռոն):

=Յն. ταῦρον ձևից, որ գործածուած է յն. բնագրում. (ἔχουσι τόν ταῦρον μεσουρανοῦντα, հմմտ. Պատկ. Арм. геогр. էջ 4)։—Աճ.

ՏԱՓ «հարթ տափարակ դաշտ» Արձ. 1061 թուից (Վիմ. տար. էջ 24). Վանակ. հց. Օրբել. հրտր. էմ. 169. Լաստ. որից տափակ Շնորհ. առակ. 62. տափակողմն «հարթ կողմը» Ա. մկ. գ. 40. ե. 52. տափել «հարթել» Ոսկ. բ. թես. տափան «ցաք, հողը հարթելու գործիք» Եզն. առ Լեհ. տափափուշ Աղաթ. տափարակ «հարթ, դուրան» Ա. թգ. ժէ. 20. զկ. ղ. 17 (որ և գրուած տապարակ Պղատ. տիմ. 95), տափարակել Վրդն. օրին. Մագ. զետնատափ «մի տեսակ ծառ» ԱԲ. գտնւում է բազմաթիւ տեղանուններեի մէջ. ինչ. Տաշրատափ, Կամրջատափ, Խաչատափ, Տողատափ. Մախաղատափ, Տուարածատափ, Տափերական կամուրջ են (տե՛ս Հիւբշ. Հին հայոց տեղւոյ անունները, էջ 286)։ Նոր բառեր են տափակ, տափակուրկն, տափաստան են։

Հինք. բոլորն էլ տապակ բառից։ Ա. (Բազմ. 1901, 335) յն. ταφ-։ Թիրեաքեան ՀԱ 1912, 288 տափել նոյն ընդ տոփել, թոփել:

ԳԻՌ.—Ագլ. Ղրբ. Շմ. Տփ. տափ «գետին, հող», Մշ. տափու «տափարակ», Ագլ. Ախց. Երև. Կր. Ղրբ. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տափակ, Ալշ. Շմ. տափագ, Գոր. տա՛փլակ, Մշ. տապլագ, Մկ. տոփակ, Պլ. Ռ. Սեբ. դափագ, Ասլ. դափագ, դափա*, դափայ, ՀՃ. դափօգ, Զթ. դափօգ, դափոգ, Ննխ. դափագ, թափագ, Սվեդ. դոփիգ: Նոր բառեր են տափգիշերի, տափագործ, տափաքեր, տափախնձոր, տափակարպետ, տափալբերան, տափակացնել, տափակիկ, տափակոտ, տափամուկ, տափանել, տափչոլիկ, տափառոր, տափատէր, տափիկ, տափկեճալուկի,

տափկլոր, տափկուկ, տափկերես, տափսալ, տափսաղաղ, տափսլուկ, տափտփել:

ՓՈխ.—*Վրաց.* მოტაბაკებული მոտաբակ-բոլի *«տափակաւուն, հարթ» Չուբինով* 849 *(առաջին* մո – *և վերջին* -բոլի *մասնիկ են. առանձին* *տաբակի *ձևը չունի Չուբինով).*—*Հայ բոշ.* tap'ak *«տափակ», որից ժամկալեալով* tap'ak sis *(*sis *«գլուխ») «ոուս»* (Finck, Die Sprache der arm. Zigeuner, ЗАН 1907, *էջ 121), որի հետ կաղմութեամբ նոյն է գալիս Պլ. ծծկ.* տափակ *«եւրոպացի» (ակնարկութեամբ նրանց յարդեայ տափակ գլխարկի).*—*օսս.* տափան *«հարթ, տափարակ», քրդ.* تاپان tāpān *«տափարակ», Թրք. գւռ. Եւդ.* تاپان tapan *«տափան» (ԳԴ պէրէն բառի տակ, Յուշարձան 329), Թրք. գւռ. Սլմ.* tapan *«տափան», որից* tapanlamak *«տափնել», նոյնպէս և Ղալախի Թուրքերի մէջ՝* բափան *«տափան» (Նախաձայնի համար հմմտ. Բբ.* բափան *«տափան»,* բափնել *«տափանել»).*—*Այս բոլորից աւելի հեռաքրքրական են արաբ.* طفّ ṭaff *«կողմ. 2. գետի ափ. 3. շէն տեղ, հող»,* طافّة ṭāffa *«սարի և դաշտի միջի մասը» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 802—3). Հայերէնը չի կարող սրանցից փոխառեալ լինել, որովհետև գործածուած է Ե դարում. ուստի արաբ. բառը կա՛մ պատահական է և կամ փոխառեալ հայերէնից.*

ՏԱՔ *«ջերմ» Խոր. գ. 37 (Շամփուրն... տաք էր իբրև ղհուր). Եղ. արիստ. էջ 137. Վրք. հց. Վստկ. Վրդն. առակ. Յայսմ. որից* տաֆացուցիչ *Խոսր.* տաֆիլ *«տաքանալ» Պիտ.* տաֆութիւն *Ոսկ. յհ. ա. 21. Մխ. բժշ.* տաֆումն *Պիտ. 464.* տաֆդեղ *«պղպեղ» Առաք. լծ. սահմ. 468. Ջբր. սարկ. Բ. 133 (Զպղպեղ, որ է տաքդեղ). Բառ. երեմ. 272 (կազմուած է ճիշտ ինչ. գւռ. Թրք.* isotə *«պղպեղ», այն է* is *«տաք» +* ot *«խոտ»).*

ՆՀԲ «նոյն և ռմկ. Թրք. ըսընազ, սընազ*» (արմատն է* əsə *«տաք» +* jəq *մասնիկ). Տէրվ.* Altarm. 60 *ռուս.* dalı, *լիթ.* dègti, *գնդ.* daz *«այրել, վառել», գոթ.* dags, *գերմ.* Tag *«օր» են. Հիւնք. յն.* δάκρυ *«արցունք» բառից. Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 362 պրս.* داغ dāγ *«այրել» բառից. (որ է* դաղ *«խարան»). Պատահական նմանութիւն ունին եգիպտ.* tk3 *«բոց», բանտու* tete, *վոլոֆ.* taka-taka *«բոց», ճապոն.* [illegible] taku *«վառել, տաքացնել»,* [illegible] atataka *«տաք, ջերմ».*

ԳԻՌ.—*Ագլ. Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Ղրբ. Կր. Շմ. Ջղ. Սլմ. Տփ.* տաֆ, *Մշ.* տաֆ, տակ, *Մկ. Վն.* տաֆ', *Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. Տիգ.* դաֆ, *Ասլ.* դաֆ, դա*: Նոր *բառեր են* տաֆանալ *(Պլ.* դաֆնալ, *Ղրբ.* բֆանալ), տաֆարիւն, տաֆդեղաջուր, տաֆկոն, տաֆճոլ, տաֆուկ, տաֆուշի, տաֆօղֆ, տաֆչուր, տաֆտուն *«բաղանիք»,* տաֆցոց:

ՓՈխ.—*Բոշեմ.* takio *«շոր, եռացած, տաք»,* takiao *«տաքացնել, չորացնել, այրել».*

*ՏԱՔՍԱՏ *«զօրախումբ, վաշտ». մէկ անգամ ունի Եփր. համառ. 152. «Սատակեաց կորոյս զտաքսատս զօրաց նորա վասն անարգանացն նորա». Ուրիշ վկայութիւն չկայ.*

=Բիւզ. յն. ταξᾶτος *«կանոնաւոր զինուոր», յգ.* οἱ ταξᾶτοι *«բերդապահ զօրք», որ և* ταξατίων (Sophocles 1068 *բ). Կազմուած է* τάξις *«խումբ, դաս» բառից. Հայերէնը անշուշտ փոխառեալ է ասորերէնի միջոցով, որովհետև Եփր. թարգմանուած է ասորերէնից, թէև* Brockelmann, Lex. syr. *133 բ չունի համապատասխան ձևը. սակայն դիտէ յն.* τάξις *բառից ածանցուած ուրիշ փոխառեալ ասոր. բառեր.*—*Աճ.*

ՆՀԲ և Հիւբշ. 384 դնում են յն. ταξείδιον *«զինուորների փոքր խումբ», որ նուազականն է* τάξις *բառի. Բայց այս բառը ո՛չ միայն չի ծածկում հյ. ձևը, այլ և նշանակութեամբ անյարմար է, ըստ որում նշանակում է ըստ* Sophocles 1068 *բ «զինուորական արշաւանք».*

*ՏԱՔՍԻՈՏ *«իշխանին հետևող հետևակ զինուորները». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Սոկր. 594.*

=Բիւզ. յն. ταξιώτης, որ և ταξεώτης, յգ. ταξιῶται «մաղիստրատի օգնականը. 2. բերդապահ զօրք» (Sophocles 1068 բ)։

Ուղիղ մեկնեց Մ. Վ. Տէր-Մովսէսեան, Սոկր. 594։

*ՏԱՔՏԻԿՈՆ «դասաւորութիւն, կարգաւորութիւն». Նորագիւտ բառ. որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած. Ոչ ունի եպիսկոպոս առանձինն, սակայն ի տաքտիկոն թուի յաթոռսն Կոստանդինուպօլսի. Նեղ. դոքս. էջ 27.— Եւ ի տաքտիկոնն, յորում կարգ եպիսկոպոսացն սահմանի, գրեալ է որ Հայոց կաթուղիկոսն պատուեցաւ վասն սրբոյն Գրիգորի. Լմբ. ոսկ. 24։

=Յն. τακτικόν «կարգաւորութիւն»։—Աճ.

Տգեղծ «անշնորհք, անվայելուչ» տե՛ս **կեղծ** բառի տակ։

ՆՀԲ մեկնում է «տգեղ և տխեղծ», Թիրեաքեան, Կարնամակ ծան. 41 **գեղեցիկ** բառի **գեղ, գեղց** արմատից։

*ՏԵԱՌ «խոյր, թագ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Կալիսթ. 180. «Եւ յԱթէնս տեառ և ոսկի աթոռ Աթենայ»։

=Յն. τιάρα «խոյր» (ֆր. tiare), Արևելքից փոխառեալ բառ է, նախնականը կորած (Boisacq 968):—Աճ.

*ՏԵԼԵՏԻ «սրբազնագործութիւն, նուիրագործութիւն», իբր յն. փիլիսոփայական բառ յիշում է Մաքս. ի դիոն. որ և **տեղետ** Նոնն. 11։

=Յն. τελετή «արարողութիւն, ծէս. 2. զոհ. պատարագ. 3. խորհրդազգածութիւն. 4. քահանայութիւն. 5. քաւութիւն»։—Հիւբշ. 384։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՏԵԼԵՏԻՍ «գլուխ իմաստասիրաց կամ հռետորաց» Մագ. թղ. 57, 89, 92, 93 ևն. (Զի՞նչ արդեօք, հզօր հռետոր և աստուածային **տելէտիս**. Առ Հնձացին Գրիգոր **տելետիսն**). գրուած է **տելետին** Հին բռ., **տեղետին** Բառ. երեմ. էջ 309։

=Յն. τελειότης «կատարելութիւն» բառն է, որ բիւզանդական շրջանում իբր տիտղոս էր գործածւում, ճիշտ ինչպէս Մագիստրոսի մօտ ենք գտնում (Sophocles 1072 բ)։—Աճ.

*ՏԵՂ «առատ անձրև» Բ. մկ. ժ. 36. Ագաթ. Վիպաս. (Խոր. բ. 47). որից **տեղալ** (նաև **տեղեալ, տեղել, տեղուլ**) «անձրևը թափուիլ» ՍԳր. Եփր. ծն. Եւս. քր. **տեղատարափ** Օր. լբ. 1. Ոսկ. յհ. ա. 37, բ. 1. Ոսկ. ես. Փարպ. **տեղացումն** ՅՀ. կթ. Լմբ. սղ. Նար. **երկնատեղաց** Նար. Կիր. Սօնակ. Սարգ. **կրակատեղաց** Ոսկ. մ. ա. 20 և ես. ունինք նաև **տաղատարափ** Ոսկ. յհ. բ. 12 և աւետ. Սօնակ. Ճառընտ. **տաղտարափ** Զենոբ 32, Ոսկ. մեկնտ. Յայսմ. մրտ. 5։

=Փոխառեալ է ասորականից. հմմտ. ասոր. ܛܠܐ ṭalā «ցօղ», ܛܠܬܐ ṭaltā «թացութիւն, խոնաւութիւն», արամ. טלא ṭallā, եբր. טל ṭal «ցօղ, անձրև», եթովպ. ጠል ṭal «ցօղ», արաբ. طلّ ṭall «ցօղ կամ բարակ անձրև. 2. բարակ անձրև տեղալ» (Gesenius[17], 276, Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 271, Brockelm. Lex. syr. 133): Հայերէնի տաղ ձևը աւելի համապատասխան է սեմականին, բայց **ե**-ի համար հմմտ. **տերև, կեղև, սեռն**:—Աճ.

ՆՀԲ (**անձրև** բառի տակ) լծ. եբր. **թալ**: Տէրվ. Altarm. 95 սանս. tar «հոսիլ, յորդիլ»։—Հիւնք. **տեղի** բառից։ Սագըզեան ՀԱ 1909, 334 սումեր. diĝ «հեղուլ», թրք. dol-mak «լցուիլ», dalga «ալիք», döqmeq «թափել», հյ. **տիղմ** ևն։ Petersson IF 43 (1925), 75 **տիղմ** բառի հետ միասին կցում է բրըտ. delt գաէլ. θealt «խոնաւ, խոնաւութիւն» բառերին, իբր բնիկ հայ։

+ՏԵՂ, ի-ա հլ. «տեղ, վայր» Կորիւն. Եղիշ. որից **ի տեղ** «փոխանակ, տեղը» Եփր. թուոց և ծն. (սրանց հին գործածութեան վրայ տե՛ս Այտնեան, Քնն. քեր. էջ 65), **տեղակալ** Ա. եզր. գ. 14, դ. 47—9, Ոսկ. ա. տիմ. Վեցօր. **տեղակացութիւն** Ոսկ. ա. կոր. **տեղապահ** Կորիւն. **կռուատեղ** Փարպ. **բռնատեղ** կամ **ձեռնատեղ** «կոթ» Մամիկ. **ընտեղակաց** Պիտ. **ժամատեղ** Գնձ. Ոսկիփ. Ուռհ. **Ծովատեղ** (իբր տեղանուն) Յայսմ. **տեղաճան, տեղաճանել, տեղաճանութիւն** (նոր բառեր) ևն։ Գործածւում է նաև հետևեալ ձևերով.

ՏԵՂԻ (–տյ, –եաց) *ՍԳր. Ոսկ. Կիւրղ. ծն. Կոչ. Եղն. Եւս. քր. կազմուած է* տեղ *ձևից ի մասնիկով. սրանից են* տեղի տալ *«քաշուիլ, յետ քաշուիլ» Ամովս. է. 12. Ոսկ. մ. ա. 14.* տեղի առնուլ *կամ* ունել *«հանդարտիլ, դադարել, կանգ առնել» Ոսկ. յհ. ա.* մեծնեստեղի *Բուզ.* ճակատատեղի *Եփր. թգ.* զերեզմանատեղի *Ոսկ. մ. ա. 9.* խղատեղի *Ոսկ. մ. ա. 7.* կոծատեղի *Մանդ. յետնաբար* տեղեկէր *Առ որս.* տեղեակ, տեղեկիկ *«փոքրիկ մի տեղ» Խոր. Արծր.* տեղիարան *Նար. տաղ.* տեղիասիրութիւն *Առ որս.*—ԵՏՂ *(սեռ.* ետեղ), *որ շատ հին ձև է և յետոյ աղաւաղ գործածութիւնից դադարած. Ոսկեդարեան մատենագրութեան մէջ աւանդուած է մի քանի ձևերով միայն. ինչ.* առ ետեղ *Ա. մկ. գ. 15, ժբ. 29. Ոսկ. յհ. բ. 20, 21.* զետղ առնուլ *Եփր. ել. Կոչ. Վեցօր.* յայսր ետեղ *Ոսկ. յհ. բ. 25, 26.* յիւրում ետեղ, յորում ետեղ *Խոր. աւելի սովորական է բարդութեանց մէջ, բառասկզբում* ետեղ *ձևով, բառավերջում* ետղ *ձևով. օր.* ետեղակալ *Ա. եզր. գ. 2. Երեմ. խբ. 18. Եղն. Վեցօր.* ետեղապահ *Բուզ.* ետեղափոխ *Ագաթ. § 267.* ետեղանալ *Եղիշ. գտ.* կրակետղ *Յհ. խա. 9.* լալետղ *Դատ. բ. 1.* բանակետղ *ՍԳր. Վեցօր. Եփր. ա. Կոր.* ժողովետղ *Գծ. ժր. 7.* գործետղ *Անյ. բարձր.*—ԶՏԵՂ, *որ կազմուած է զօրացուցիչ* զ *նախդիրով՝* տեղ *արմատից, որից* զտեղել *«կենալ, հաստատուիլ» Եւս. քր. ա. Արծր.*—ԶԵՏԵՂ *«հաստատուն, անփոփոխ, առկայացեալ» Ոսկ. եբր. դ. և ա. տիմ. և մ. ա. 20. Պիտ. կազմուած է* զ *սաստկականով՝* ետղ *ձևից, որից* զետեղել, զետեղեցուցանել *«հաստատել, մի տեղ բնակեցնել» ՍԳր. Եւագր.* զետեղիլ *«հանգչիլ, հանգստանալ» Յես. է. 7. Եղն. սխալմամբ գրուած է* զեմեղ, զեմուղ, զեմեղել, *որոնք տե՛ս նաև առանձին.*—ՍՏԵՂ., *որից ունինք միայն* ստեղել *«կանգ առնել, կանգնիլ, հանդարտիլ» Վրք. հց. կամ* ստեղանալ *«նոյն նշ.» Նիւս. թէոդ. կազմուած են* ստեղ– *ձևից՝* զ *վերածելով* ս-ի, *յաջորդ* տ *ձայնի խուլութեան պատճառաւ. հմմտ.* սքափիլ, սփռել *են։*

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* sedlo- *ձևից, որ յառաջանում է* sed- *«նստիլ» արմատից՝* -lo- *մասնիկով, հմմտ. յն. լակոն.* ἑλλά, *լտ.* sella, *հլտ.* sedla, *գոթ.* sitls, *անգսք.* sētl, *հբգ.* sezzal, *գերմ.* sessel, *Եսորբ.* sedlo *են, որոնք նշանակում են «նստելու տեղ, աթոռ». Բուն* sed- *արմատի ժառանգները տե՛ս* նիստ *բառի տակ։ Հնխ.* sedlo- *տալիս է հյ.* ետղ, *որ հնագոյն ձևն է, և սրանից էլ* տեղ (Walde 697, Pokorny 2, 485):

Brosset JAs. 1834, 369 *են սանս.* desam *«տեղ» բառի հետ ՆՀԲ* ստեղել *դնում է կամ* զետեղել *բայից և կամ* ստեղն *բառից՝ իբր «հանդարտել որպէս թռչուն ի վերայ ստեղան»։* Böttich. Arica 18, 43 *սանս.* sthala *և* sthali *«տեղ» բառերին է կցում։* Müller SWAW *38, 588 և 44, 552 են սանս.* tala *«հարթ երես, մակերես, դաշտ»։ Մորթման* ZDMG *26, 550 զնդ.* daqyu, *հպրս.* dahyaūs, *պրս.* dih *«գիւղ» և բենո.* dakhai. Bopp, Gram. comp. *1, 399* fարկետղ *բառից (որ չգիտեն ՆՀԲ, ՋԲ և ԱԲ) ենթադրում է* կետղ *(փխ.* ետեղ, տեղ) *և կցում սանս.* kʻšetra *«դաշտ» բառին։ Հիւբշ.* KZ *23, 47 նախաձևը համարում է* tala<tara, *բայց* Arm. St. 14 *մերժում է սանս.* tala *«հարթութիւն, մակերես» և հսլ.* tlo *«հիմք»* (Walde 767 *այս բառերին է կցում նաև լտ.* tellus *«գետին», հիռլ.* talam *«գետին», հպրուս.* talus *«յատակ» և բոլորը միասին մերժում է կցել հյ.* ետղ, տեղ *բառին)։ Տէրվիշ. Նախալ. 113 սանս.* sthala, *յն.* στέλλω, *հբգ.* stalljan, *գերմ.* stall *«գոմ»,* stelle *«տեղ» բառերի հետ հնխ.* star *«զետեղել» արմատից։ Հիւբշ. 497 կրկին անգամ անապահով է համարում սանս.* tala *և հսլ.* tilo *բառերի համեմատութիւնը։ Հիւնք. յն.* ἐδώλιον *«աթոռ»։* Patrubány SA 1, 193 ստեղանալ, ստեղել *կցում է գերմ.* stellen *«դնել, դնել» բառին. իսկ* SA 2, 158 *և* Monde orient. *2 (1907/8), էջ 222, ինչպէս նաև* Pe-

dersen, *Հայ. գր. լեզ. 67* տեղի *դնում են հնխ.* sed- *«նստիլ» արմատից։* Scheftelōwitz BB 29, 19 տեղի *դնում է իբր=սանս.* sthalī *«տեղ», պալի* thali, *անգսք.* stal, *իսկ անդ՝ էջ 28 սրանից բաժանելով* եաղ, *դնում է իբր =սանս.* sadas, *գոթ.* sitls, *լտ.* sedla, *յն.* ἕδρα, *հսլ.* sedlo: *(Ընդունում են այս վերջի մեկնութիւնը* Brugmann IF 32, 4, Walde 697, Pokorny 2, 485): *Սանտալճեան,* L'idiome, *էջ 12 խալդ.* sili, *ֆրանս.* lieu, *լտ.* locus *բառերի* li, lo *մասի հետ է կցում։* Karst, *Յուշարձան 403 սումեր.* dil *«տեղ» բառի հետ։ Մառ ՀԱ 1921, 81 բասկ.* tegi *«տեղի» բառի հետ, իսկ* ЗВО *25, էջ 318 վրաց.* gi, *սեմ.* qam *«կանգնիլ» արմատի հետ։* Scheftelowitz KZ 53 *(1925), 249* ստեղել *բառը կցում է սանս.* sthálam *«տեղի», հբգ.* stellan, *գերմ.* stellen *«զետեղել» հոմանիշների հետ։ Յիշում է* Pokorny 2, 643 *հնխ.* st(h)el- *«կանգնիլ, զետեղել» արմատի տակ և մերժում։ Պատահական նմանութիւն ունին վրաց* ვტილი մտիլի *«դաշտ, այգի» Մաթ. ժգ. 31, օսթ.* ʒaga, taγa, taγi *«վայր, տեղի» և հունգ.* tér *«տափաստան». (որ* Patrubány SA 1, 223 *հայերէնից փոխառեալ է համարում)։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. տեղ, *Ագլ. Գոր. Ախց. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մրղ. Շմ.* տէղ, *Ջթ. ՀԾ. Սչ.* դեղ, *Ակն. Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ.* դէղ *(բայց Պլ. երբեմն* դէխ, *ինչ.* վուրդէխէն *«որտեղից»), Ասլ.* դէ՝ղ, *Տփ.* տիղ, *Տիգ. Սվեդ.* դիղ.—*բայց կան նաև Ննխ.* վդէ, վդէխ *«ուր», Տփ.* մէ՛տի *«միատեղ»,* վուրտղանց, վուրղ'անց *«որտեղից»։ Նոր բառեր են* տեղան, տեղաշոր, տեղաց անել, տեղացի, տեղացու, տեղաւորանք, տեղաւորել, տեղեր *«անկողին»,* տեղխլուկ, տեղփոխ:

ՏԵՂԵԱԿ, ի–ա *հլ. «հմուտ, խելամուտ, գիտակ» ՍԳր. Եւս. պտմ. Փարպ. Եղիշ. որից* տեղեկանալ *ՍԳր.* տեղեկացուցանել *Առակ. թ. 9, Բ. եզր. դ. 18. Ագաթ.* տեղեկութիւն *Ա. եզր. զ. 22. Բ. եզր. դ. 21, ե. 10. Ագաթ. Ոսկ. ես. Եփր. յես.* տեղեկագոյն *Ագաթ. Եւս. պտմ.* անտեղեակ *Բ. կոր. բ. 11. Ագաթ. Ոսկ. ես.* բազմատեղեակ *Սիր. լա. 9. Նոր բառեր են* տեղեկագիր, տեղեկագրութիւն, տեղեկատու, տեղեկատուութիւն, լաւատեղեակ:

ՆՀԲ տեղի *բառից «իբր խորամուխ ի բուն տեղի իրաց»։ Այսպէս ունին նաև Հիւնք և* Bittner՝ WZKM 15 (1901), 409:

ԳԻՌ.—Ջղ. տեղակ, *Ախց.* տէղիյակ, *Մկ. Շմ.* տէղյակ, *Ննխ. Սեբ.* դէղյագ. *Նոր ձևեր են* տեղակ տալ *Լ. Ղրբ.* տեղակել *Երև. «մէկի մասին տեղեկութիւն տալ կամ հարցնել». սրանց հետ հմմտ. Կեղծ-Շապհ. էջ 6՝* տեղեկացեալ:

ՏԵՂՀԱՐ *կամ* ՏԵՂԱՀԱՐ *«մինչև գետին քսուող երկար զգեստ» Մաշտ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։*

ՆՀԲ մեկնում է «որ հարկանէ մինչև ի գետին (այն է տեղ *և* հար *բառերից) կամ լծ. լտ.* talaris *«պճղնաւոր»։ Աբեղեան, Հայոց լեզ. տեսութ. 235 առաջին ձևով, ընդունելով* հար *իբր մասնիկ, ինչ.* ծնկնահար, նտահար *ևն։*

ՏԵՆԴ, ո *հլ. (յետնաբար նաև* ի *հլ.) «ջերմ հիւանդութիւնը» Մրկ. ա. 31. Վեցօր. 86. Եւս. պտմ. ա. 8. Մծբ. որից* տենդոտիլ *Գէ. ես. գրուած է նաև* տենտ *և* տե՛անդ *Ոսկ. ա. թես. էջ 439. Նոր բառեր են* տենդոտ, տենդային, ժանտատենդ, տենդագին *ևն։*

ՆՀԲ «տենդ ասի՝ գուցէ առաւել ըստ ցրտութեան՝ որ տայ կրճել ատամանց»։ Patrubány *ՀԱ 1906, 343 հնխ.* deun- *արմատից. հմմտ. հանգլ.* téona *«վնաս», սանս.* dunōti *«տանջել», յն.* δόη *«դըժուարութիւն»,* δυάω *«թշուառացնել». նոյն արմատից է նաև* տենչ: *(Pokorny 1, 768 այս բառերը դնում է հնխ.* dāu- *արմատի տակ, որի նշանակութիւնն է «1. այրել. վառել. 2. տանջել ևն». հմմտ. սանս.* dunōti *«այրել, չարչարել», յն.* δαίω *«վառել»,* δανός *«դիւրավառ, չոր» ևն)։ Ուղուրլեան (տե՛ս ԳԲ, էջ 1288 և 1406) ուղղում է* տենգ! *և կըցում* dengue *«հնդկական ջերմ, տանկ»*

բառին։ Petersson IF 43 (1925), 78—79 հնխ. dei, dī- արմատից. հմմտ. լիթ. džiúti «չորանալ», յն. δίψα «ծարաւ»։ Կարևոր է նկատել յն. τενθός «ատաք, կլլիչ», որի ծագումը անյայտ է՝ ըստ Boisacq 971։

ԳԻՐ.—Ջղ. տենդ, Երև. տէնդ, Գոր. Ղրբ. տըէնդ, տընդ, որից տենդել Ղզ. (=Ղրբ. տա՛նդէլ) «ջերմել», ջերմատենդ Ղրբ. (=Շմ. ճէրմըտանդ) «ջերմ հիւանդութիւնը, տաքցող-դողցող»։

ՏԵՆՉ, ի հլ. «փափագ, ցանկութիւն» Փարպ. որից տենչալ, տենչանալ (գրուած նաև տենջալ) «փափագիլ» Վիպաս. (Խոր. ա. 29), Իմ. ժթ. 11. Ոսկ. ես. տենչիլ Փարպ. տենչանք Վիպաս. Իմ. ժզ. 2. Եղն. տենչական Ոսկ. մ. ա. 15. սիրատենչակ Նար. անտենչիկ Ոսկ. մ. ա. 4. արեգակնատենչիկ Եղն. իգատենչ Փարպ. լուսատենչիկ Սարկ. քհ. ճամբաւատենչ Խոր. Փարպ. ոգետենչ Անան. եկեղ. Ճառընտ. որսատենչ Փարպ.։ (Տենչալ և ցանկալ հոմանիշների տարբերութեան վրայ տե՛ս Առաք. լծ. սահմ. 174—5)։

Հիւնք. տանջել բայից։ Մառ, Гр. др.-арм. 205 տենդ բառից։ Patrubány և Petersson տե՛ս տենդ բառի տակ։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 166 պրս. تنجيدن tanǰidan «շաղել, փաթաթել, գալարել» և հյ. տանջել։

ԳԻՐ.— Իմաստի զարգացմամբ տենչալ Սր. «կսկծալ, մորմոքիլ», ծղր. էլ տենչա՛ «այլ ես վերջացաւ, էլ չկայ»։

ՏԵՇ «ծակ». մէկ անգամ գործածում է Բառ. երեմ. էջ 148՝ այսպէս. «ծակել, տեշ առնել». ըստ այսմ տեշ այն ժամանակ գործածական մի բառ էր, եթէ չկայ որևէ վրիպակ։

+ՏԵՌ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «շղարշ, երեսի կամ վրան ձգելու քող, վերարկու» Ծն. լը. 14. Ոսկ. կողոս. էջ 664. Խոր. ա. 26, որից շղաշատեռ Ես. գ. 23. Յուդթ. ժզ. 10. խլատեռ Ոսկ. ես. տեռակալ «մի տեսակ զարդեղէն՝ քողը պնդելու համար» Ոսկ. եփես. 894։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. der-s- ձևից. մանրամասն տե՛ս յաջորդը։—Աճ.

Բառ. երեմ. էջ 309 հասկանում է «համակ կարմիր»։ ՀՀԲ յն. θέριστρον «ամառնային հագուստ»։ ՆՀԲ «լծ. լեռ, յն. բէռի՛սդոն «ջեռայցք», Թրք. չար, չարշաֆ»։ ՓԲ, էջ բ՝ կրճատուած բառտեռն բառից։ Հիւնք=ՀՀԲ։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტერი տերի «ամէն տեսակի ծածկոց, ինչպէս զարդ, նիրքնակ»։

+ՏԵՌ, ի հլ. «ոտքի կօշտ, Թրք. նասըր, ռուս. մազօլ» Պիտ. առ Լեհ. որից տեռել «կօշտ կապել կամ կաշին քերթել» Եղիշ. ը, էջ 137. Վրդն. Ծն. տեռազերծ առնել «կողոպտել» Եւս. պտմ. Եղն. տեռազերծել «կողոպտել» Պիտ. (բուն նշ. «կաշին վրայից հանել, պոկել, սկրթել». նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. գւռ. պլոկել և տճկ. soymaq «կաշին հանել. 2. կողոպտել»), տեռազերծ «կողոպտող, գող-աւազակ» Եւս. պտմ. տռճաւոր «հաստակաշի» Նիւս. կազմ. ողճտեռ «կռնակի՝ մէջքի կաշին քերթուած» Վստկ.։—Կայ նաև տեռատես «ախտացեալ դաշտանաւ» Ղևտ. ժե. 33. Մտթ. թ. 20, Եւս. պտմ. 557, տեռատեսութիւն. Մրկ. ե. 25, Ղկ. ը. 43, որ անշուշտ այս արմատից է, սակայն իմաստի յարաբերութիւնը դժուար է բացատրել։

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. der-s- ձևից, որ յառաջանում է պարզական der- «կաշին քերթել, ճեղքել, պատռել» արմատից՝ s աճականով. հմմտ. սանս. dṛṇāti, dadāra «ճեղքել, խորտակել, ցրեխ ցրեխ անել», զնդ. dar- «ճեղքել», հսլ. derą և ռուս. дерý, драть «պատռել, պատառոտել, կեղևել, ճեղքել, ցետել, քաշել, ձգձգել, սաստիկ ծեծել», սերբ. θērêm և սլով. θérem «ճեղքել, կաշին պլոկել», լիթ. dirú, dirti «կաշին քերթել», գոթ. -tairan, անգսք. teran, անգլ. tear «պատռել, ճեղքել, բզկտել, յօշոտել», հբգ. zeran «պատռել, ջնջել», նբգ. zerren «քաշքշել», կիմր. կորն. darn «կտոր», յն. δέρω «կաշին քերթել, մաշկել, պատժել, սաստիկ ծեծել» ևն։ Այս բոլորը կցւում են մեր տեռել բառին։ Նոյն արմատից են զարգա-

ցած յն. δέρος, δορά «մորթ», δέρας «կաշի, ոսկեգեղմն», δέρρα «կաշեայ ծածկոց», δέιμα «մաշկուած մորթ, մարդու կամ անասունի մորթ, տիկ կամ վահան շինելու մորթ, ծառի կամ պտուղի կեղև, մարմնի վրայ ցցելու մորթ», δορός «տիկ», δέρρις «կաշի, մորթ, կաշուց շինուած բան, նաւերը պատելու կաշեայ ծածկոց, կաշեայ զգեստ, մուշտակէ վերարկու», բուլգար. dréha, սերբ. drēha, ծdora «զգեստ», և -p- աճականով (հնխ. dre-p- ձևից)՝ սանս. drāpi- «վերարկու, զգեստ», drapsá=կնդ. drafša- >հյ. դրօշ «դրօշակ», լիթ. drāpanos «սպիdrappo «կերպաս», drappello «դրօշակ», տակեղէն, վարտիք», ինչպէս նաև իտալ. ֆրանս. drap «կերպաս», drapeau «դրօշակ» (Walde 229, Boisacq 178, Berneker 180, 185, 215, Trautmann 51—52 և մանաւանդ Pokorny 1, 797—803 բազմաթիւ ածանցներով և աճականներով)։ Վերջին բառերը ցոյց են տալիս, որ այստեղ է պատկանում նաև տեռ, որի առաջին նշանակութիւնը եղել է «մորթ», յետոյ «մորթէ վերարկու» և այստեղից էլ «վերարկու, քող», ինչպէս գտնում ենք աւանդուած Ոսկեդարեան գրականութեան մէջ։

ՆՀԲ տեռատես մեկնում է «իբր ջեռատես, ջեռեալ ի ներքուստ», իսկ տեռել «նոյն և յն. տէ՛ռօ, լծ. և թրք. տէրի՛ «մաշկ, մորթ»։ Վերի մեկնութիւնը տալ Meillet MSL 8, 165, որ Հիւբշ. 497 անապահով է համարում, ենթադրելով թէ տեռել բուն նշանակում է «կոշտ կապել, կոշտանալ»։ Հիւնք. տեռ «կոշտ» դնում է տեռ «շղարշ» բառից, իսկ տեռատես <յն. διάρροια + հյ. տես բառերից։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 թրք. deri «կաշի», Հացունի, Պատմ. տարազի 137 տեռատես մեկնում է «հանդերձը հոգացող», որով կապում է նախորդ արմատին։

ՓՈԽ.— Pedersen, Հայ. դր. լեզ. էջ 199 թուի թէ սրանից է ուզում դնել օսմ. dāri «մորթ», կիրգիզ. teri, կազանի թթր. tire, ալթայ. tärä, ճաքուտ. tirī, չուվաշ. tir, tirē:

ՏԵՌՆ. անծանօթ և անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Եփր. մատ. Բ. 69. «Եւ արդ գիտզսն՝ որ պեղծն համարեալ են արարչին, հեղձոյց, և արար կամս և դիւացն, և արկ տուգանս ի վերայ տեռն երամակին, և գեղն գիտացին զատանչիչն իւրեանց»։ Թուի թէ երամակի ածականն է և նշանակում է «պիղծ, անմաքուր»։ Բայց կարող է լինել հասարակ համառօտագրութիւն՝ փխ. տեառն, և այս աւելի հաւանական է։ Աստրի բնագրի համեմատութիւնը պիտի վճռէ խնդիրը։ (Տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 278)։

ՏԵՌՈՒՆՑԻ. անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. թղ. 62. «Իսկ թանձրագոյն օդոյն իբրու զի տեռունցի մածուցեալ միով թաղկեալ, ոչ թորեցուցանէ զբեղեկեանն արփի փեռեկել, զի ընդատակ դրօշակաց ընկաւորացն տեսցենն»։ Նկարագրում է ծովի վրայ մի փոթորիկ, ուր ալիքները կարծես բաբանով ու պարսաքարով կըռւում են նաւի հետ, «Իսկ օդը տեռունցի նըման խտացած ու թանձրացած, չի թողնում որ արևի լոյսը թափանցէ, որպէս զի ընկավարների պարզած դրօշակը «տեսնուի»։— Թերևս «կաշի, կաշեայ»! (Տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 209)։

+ՏԵՍ, ո հլ. «տեսութիւն, տեսնելը» Ղևո. ժգ. 12. Նեեմ. գ. 3. Ագաթ. Փարպ. «կերպարանք, ձև» Ոսկ. յհ. ա. 39, բ. 14, «տեսարան» Ոսկ. յհ. ա. 42. Մանդ. «հիւանդի այցելութիւն» Սիր. է. 39. Ոսկ. մ. բ. 20. որից տեսանել ՍԳր. Վեցօր. Եզն. Ոսկ. Սեբեր. տեսանող Յոբ. լե. 13, «գուշակ» ՍԳր. տեսակ «երևոյթ» Երգ. ե. 15. Ոսկ. ա. 39, բ. 2. «կերպ, սեռ» Փիլ. Պղատ. տեսարան Ոսկ. բ. կոր. տեսիլ ՍԳր. Եւս. պտմ. Վեցօր. տեսլարան Ոսկ. ես. տեսումն Ոսկ. ես. Ագաթ. տեսուչ ՍԳր. Եւս. քր. տեսչական Սեբեր. անտես ՍԳր. Բուզ. Ոսկ.. տնտես ՍԳր. ամենատես Ոսկ. մ. ա. 1. պայծառատեսիլ Կորիւն. Ոսկ. յհ. ա. 41. նախատեսիլ Վեցօր. լըրտես ՍԳր. Եզն. բատրատես Ոսկ. մ. բ. 12.

ճշմարտատես *Թուղթ իգ. 4, 15.* հիւանդատես *Ոսկ. մ. գ. 4.* հանդիսատես *Ոսկ. բ. տիմ. և մատթ. ա. 19.* հանապազատես *Ագաթ.* երազատես *Ծն. լէ. 17, Միք. գ. 7,* նորատեսիլ *Գ. մկ. է. 3.* քաջատեսիկ *Ոսկ. մ. բ. 19.* ականատեսեալ *Հայել. 326,* տեսանակ *«օրինակ» Վրք. և վկ. Բ. 453,* արատես *«մշտական, շարունակական» Պիտ. 553 (Պահել անհետ զարատես փոխանորդութիւնն կենաց. իմա՛* յարատես), դռնատես *«դռնապան» Կնիք հաւ. 347,* հարցնատես *«շարականների հարցը առուգելու գիրք» Առաք. պատմ. 311 (հինգ վերջին բառերը նորագիւտ) են։ Նոր բառեր են* տեսակէտ, տեսակցիլ, տեսակցութիւն, տեսչանոց, տեսչուհի *են։*

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. derk'- *արմատից. հմմտ. սանս.* dr̥ç, darç- *«տեսնել»,* dadárça *«տեսայ»,* darçana- *«աչք, երես», զնդ.* darəsa- *«հայեացք»,* dādarəsa *«նայիլ», յն.* δέρκομαι, *անկ.* ἔδρακον, *կտր.* δέδορκα *«յառած նայիլ», հիռլ.* derc *«աչք»,* drech *«երես»,* ad-con-darc *«նայիլ, նկատել», միռլ.* an-drocht *«մութ» (*an- *բացասականով), կիմր.* drych *«երևոյթ, հայելի»,* drem *«դէմք», բրըտ.* θremm *«դէմք»,* derc'h *«հայեացք», գոթ.* ga-tarhjan *«նկատել, նկատելի դարձնել», հբգ.* zoraht *«պայծառ, յստակ»=անգսք. հսաքս.* torht, *ալբան.* drite *«լոյս» են, որոնց նախաձևերն են հնխ.* derk'-, dork'-, dr̥k'-. *հայերէնը ծագում է առաջին ձևից՝ միջին* r-*ի անկումով, փխ.* *տերս (Boisacq 178, Pokorny 1, 806—7):—*Հիւբշ. 497։*

Klaproth, As. poly. 105 *եմնսէյ* dees, teš *«աչք»։ Ուղիղ համեմատութիւններ են տուած նախ* Peterm. 21, 35 *և յետոյ* Windisch. 12, 19, Böttich. ZDMG 1850, 363, Arica 70, 148, Lag. Urg. 527, Müller SWAW 35, 199 *և* 38, 571, Justi, Zendsp. *էջ 149, Հիւբշ.* KZ 23, 18, Arm. Stud. § 272, *Տէրվ.* Altarm. 78, *Մասիս 1881 մայիս 8, Նախալ. 87, Պատկ. Փորձ 1880 մարտ, էջ 88 են, Մորթման* ZDMG 26, 516 *բևեռ.* vidisani: *Մառ* ЗВО *5, 318 փոխառեալ պհլ.* dasak *«երևոյթ», պրս.* دیس dīs *«նմանութիւն» բառերից։ Հիւնք. յն.* θεάομαι *«տեսանել», ապառ.* θεάσομαι։ Meillet, Esquisse 102 r-*ի անկումը մեկնում է հնխ.* spek'- *«տեսնել» արմատի ազդեցութեամբ։* Patrubány SA 2, 175, *ՀԱ* 1903, 381 *և 1908, 187 մերժելով վերի մեկնութիւնը, կցում է յն.* δοκεύω *«միտ դնել» բային։ Ճիշտ այսպէս էլ* Scheftelowitz BB 29, 53 *յն.* δοκεῖν *«երևիլ»,* δοκάειν *«նկատել, դիտել», հիռլ.* doich *«ճշմարտանման», սանս.* daçasyati *«նկատի առնել»։* Pedersen KZ *38, 410 և Հայ. գր. լեզ. 42 յն.* δείκνυμι, *սանս.* diçáti, *զնդ.* daēs *որոնք բոլոր նշանակում են «ցոյց տալ» և ծագում են հնխ.* deik'- *արմատից, որի վրայ տե՛ս* Pokorny, 1, 776:

ԳԻՌ.—Հւր. տէսանէլ, տըսանէլ, *Ջղ.* տեսնել, *Ալշ. Մշ.* տէսնել, *Ակն. Ննխ. Ռ. Սեբ.* տէսնէլ, *Ախց. Կր. Շմ. Տփ.* տէսնիլ *(հին Տփ.* տէ՛ննիլ), *Ասլ. Խրբ. Պլ.* դէսնալ. *Գոր. Ղրբ.* տըէ՛սնալ, *Մկ.* տէսնալ, *Յղ.* տէ՛սնալ, տէ նալ, *Հմշ.* դէսնուշ, *Սչ.* դեսնոլ, *Վն.* տիսնալ *(կտ.* տէսա), *Հճ.* դիսնել, *Ագլ.* տի՛սնիլ *(հինը* տի՛ննիլ, տի՛նիլ, *անց. դերբ.* տոննոլ), *Սվեդ.* դիսնիլ, *Զթ.* դիսնոլ, *Մժ.* տէսիմ *«տեսայ» (բայց* ցնըմ *«տեսնեմ»), Ալմ.* տսնել, *Մրղ.* տըսնէլ, *Տիգ.* դըսնոլ, *Երև.* տէ՛նալ, տէ՛նա, *Մղ.* տա՛նած *«տեսած». հմմտ. նաև Կր.* տէսիլք, *Ասլ. Հմշ. Պլ. Ռ. Տիգ.* դէսիլք, *Մշ.* տեսելք, *Վն.* տեզէլք', *Կրճ.* ցուլ *«տեսնել»* <*տասուլ:—*Ըստ Պատկ. Փորձ 1880 մարտ, էջ 88 գւռ.* ս *ձայնը հնխ.* rk' > *սանս.* rç = *յն.* ρκ *խմբի ներկայացուցիչն է։ Նոր բառեր են* տեսնանուշ, տեսօք *(հմմտ. յն.* ἰδανός *«գեղեցիկ»* < *յն.* ἰδεῖν *«տեսնել» բայից),* տեսքոտ, տեսուկ, տեսովի, տեսատեսել, տեսուտ, տեսք, տեսքել, տեսօքկեկ, տեսօքնալ *են։*

*ՏԵՏՐ *«բարակ գիրք, գրքոյկ» (արդի գրականում միայն ձեռագիր և անկազմ գրքոյկ) Յիշատ. Մարաթ. որից* տետրակ *Մաշտ. ջահկ. Անկ. գիրք առաք. 289,* խաղտետր *կամ* խազտետր *Յիշատ.* տետրեայք *«տետրակներ» Ասող. բ. 2 (հրատ. Մալխաս. էջ*

97), խորճրդատետր *Յիշատ. անսովոր ձև է տետրատ «տետրակ» Տիմոթ. կուզ, էջ 54, 74, 100.* տետրակ *բառից է համառօտուած տրակ Ոսկիփ. որից* եռատրակ *Գր. տղ. եմ.* տրակ առամեկոց *«Գործք առաքելոց» Տաթև. ձմ. ճխբ։*

=*Յն.* τετράς *«չորեքթերթեայ տրակ», նյն.* τετράδι, τετράδιον *«տետրակ». ծագում են* τετρα- *«չորս» բառից. ըստ այսմ կայ նաև հյ. թարգմանուած* քառակ *Տիմոթ, կուզ 122, 127, 151, 170։ Հյ.* տետր *ծագում է յն.* τετράς *ձևից, իսկ* տետրատ <*նյն.* τετράδι *որից նաև ռուս.* тетрадь *«տետրակ»։—Հիւբշ. 384։*

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։ Տետրատ *ձևի մեկնութիւնը տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր Տիմ. կուզի մէջ 102։*

ԳԻՌ.—Շմ. տէտր *«գրքոյկ», Երև.* տէդըր, *Մրղ.* տէտիր *«գիրք», Ագլ.* տիտր *«գրքոյկ», Ախց. Կր. Մկ.* տէտրակ, *Ալշ. Մշ.* տէդրագ. *Պլ. Սեբ.* դէդրագ *«տետր»։*

ՓՈԽ.—Ուտ. tetir *«տետրակ, դասագիրք»։*

ՏԵՏՐԱՍԿԵՂ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «չորս ոտքով յենարան, որ յոյները դնում են մաղզմայի վրայ» Փարպ. 29, 32. Ճառընտ. (սխալմամբ գրուած կայ տետրակ սկեղ, տետրասկտեղ: *Տե՛ս սահ. 47, 54,* տետրասկտուղ):

=*Յն.* τετρασκελής *նոյն նշ. կազմուած է* τετράς *«չորս» +* σκέλος *«սրունք» բառերից և բուն նշանակում է «քառոտանի»։—Հիւբշ. 384։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՏԵՏՐԱՏԷՕՍ, *որ և* տետռատէօս *«մի տեսակ ջերմ» Մխ. բժշ. լդ.։*

=*Արաբ.* طَرطاوس ṭaṭraṭāus *ձևից, որ ինքն էլ տառադարձուած է յն.* (πυρετὸς) τεταρταῖος *բառից։*

Ուղիղ մեկնեց Seidel § 13:

ՏԵՐԵՒ, ո հլ. «տերև» ՍԳր. «պատեղի մի թերթ» Դրնդ. 452. որից տերևաքեր *Ագաթ.* տերևաքուղխ *Ոսկ. ես.* տերևազարդ *Վեցօր.* տերևաթափ *Ես. ա. 30.* տերևալից *Մրկ. ժա. 13.* տերևախիտ *Ղևտ. իգ. 20.* տերևիլ *Ագաթ. Բուզ.* անտերև *Կոչ. 66.* եշատերև *Ոսկ. մ բ. 24.* դեղնատերև *Ոսկ. լս.* մշտատերև *Կլիմաք.* ճեռձատերև *Վրդն. դան.* ճազարտերևուկ *Բժշ. նաև* տերևատ *«մի տեսակ բոյս,* dapne alpina *(ըստ Խ. Ուղուրլեան, Մասիս 1881 նոյ" 23) կամ* chamaelea *(ըստ ՀԲուս. § 2946)» Բժշ.։*

=*Ասոր.* ܛܪܦܐ ṭəref, ܛܪܦܐ ṭarpā, *եբր.* טרף terep, tārāp *«տերև»։—Հիւբշ. 317։*

Նախ Klaproth, Asia pol. 99 *համեմատեց ասոր.* tarfo *ձևի հետ։ Վերի ձևով դրին* Müller SWAW 41, 13 *և* Spiegel KZ 4, 462։ *Բայց* Müller, Armen. VI, № 64 *մերժելով այս՝ իբր բնիկ հայ կցում է սանս.* darbhá- *«խուրձ», հրդ.* zurba *«դալարիք», նրգ.* zurba *«կիզահող, կիզակալ» բառերին։ Հիւբշ. 317 մերժում է այս վերջինները՝ նշանակութեան տարբերութեան պատճառաւ և հաստատում է վերի մեկնութիւնը։ Հիւնք. պրս.* տիրէվ *«հունձք»։* Patrubány *ՀԱ 1908, 155 հնխ.* dreu̯o- *«փայտ, ծառ» ձևից. հմմտ. յն.* δόρυ, *հսլ.* drĕvo *ևն։ Այսպէս նաև Մառ* ЗВО 1925, 667 *ռուս.* дерево *ևն։ Պատահական նմանութիւն ունի վրաց.* ტევრი *տեվրի,* ტევრიანი *տեվրանի «թանձր անտառ»։*

ԳԻՌ.—Մշ. տէրեվ, *Սչ.* դերև, դերեվ, տէրև *«ծաղկի թերթ կամ ծառի տերև», Երև. Կր.* տէրէվ, *Խրբ. Ռ.* դէրէվ, *Ջղ.* տիրեվ, *Գոր. Ղրբ. Շմ.* տիրէվ, *Ագլ. Տփ.* տի՛րիվ, *Սվեդ.* դիրիվ, *Զթ.* դիյիվ, դիրիվ *«բանջարեղէնի տերև»։*

ՏԵՐԵՓՈՒԿ, *որ և* տերփուկ, փերեփուկ, տերուկ, դերփուկ *«մի տեսակ բոյս, լտ.* centaurea serotina Bor. *տճկ.* ճանբառօճ չիչէյի» *(Տիրացուեան,* Contributo § 559) *Բժշ. Գաղիան. Լեհ.։*

Պատահական նմանութիւն ունի վրաց. ტირიფი *տիրիփի «սպիտակ ուռի»։*

*ՏԵՐՓՈՒ *«աղգ խարազնի ուկերչաց». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. 236։*

=*Թրք.* دورپى dörpi *«քերիչ»։—Աճ.*

+ՏԵՒ *«երկար քշել, տոկալը» Ոսկ. ես. որից* ի տև *«երկար ժամանակ» Ոսկ. փիլ.*

և ևս. 367. տևել «ժամանակ քաշել, դիմանալ» Յհս. ժթ. 49. Եզն. «համբերել, դիմանալ» Ա. կոր. ժգ. 7. Եւս. պատմ. Եփր. աղ. տեւական Ոսկ. մ. ա. 20, բ. 8. ա. տիմ. տեւականութիւն Ոսկ. ես. անտեւական Եզն. յարատեել Արծր. երկարատեւութիւն Պիտ. միատեւակ Նար. կուս. ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dewə- արմատից, որի միւս ժառանգներն են լտ. dū-r-o «տևել, դիմանալ, տոկալ», dū-dum «ի վաղուց հետէ», յն. δήν (<δϝήν), δηρόν «երկար ժամանակ, ի վաղուց հետէ», հսլ. davě «էր երբեմն», davînŭ «հին, հնուց», ռուս. давно «վաղուց» ևն (Pokorny 1, 778—780)։ Այս բոլորի ծագումը մանրամասն տե՛ս երկայն բառի տակ։—Հիւբշ. 497։

ՆՀԲ լծ. արաբ. davām «շարունակել», dāim «միշտ, մշտատև»։ Böttich. ZDMG 1850, 363, Arica 88, 436 և Lag. Urgesch. 169 սանս. tu «կարենալ», tavišа «ուժեղ», զնդ. tu, tav «կարենալ, զօրել», պրս. tuwānistan «կարենալ» բառերի հետ։ Նոյնը նաև Müller SWAW 42, 250 և Justi, Zendsp. 135։ Խնդրական է դնում Հիւբշ. Arm. Stud. § 273 նշանակութեանց տարբերութեան պատճառաւ։ Հիւնք. արաբ. տէվամ և լտ. durare։ Ուղիղ մեկնութիւնը վերի ձևով տաւ Meillet, Revue bourguignonne 1895, 233, նոյնը նաև MSL 9, 154 և Osthoff IF 5, 280, Parerga 1, 114—5։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 362 տիւ բառից։

ԳԻՌ.—Ախց. տէվէլ «տևել»։ Սվեդ. տիվիլ «ուշանալ». օր. Շիւղ դիվիցիր «շատ ուշացար», Մը դիվէ, ուշէղ արէ «մի ուշանար, շո՛ւտ արի»։

*ՏԵՒԹԻԿԴԷՍ «միլանաձուկ, թանաքաձուկ, կաղամար ձուկն» Նմնխ. բն. էջ 29. գործածուած է յգ. ուղ. տեբիէղէսf ձևով։

=Յն. τευθίς «միլանաձուկ» բառի յգ. ուղ. τευθίδες ձևից. ըստ այսմ մեր բառը կարդա՛ տեբիդէսf։—Հիւբշ. 384։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

°ՏԶԶԱԼ (որ և տըզզալ) «ճանճի կամ մեղուի բզզալ» Մագ. թղ. 132։

=Բնաձայն բառ. արմատը ազ, տըզ, որ զօրացած է զ-ի կրկնութեամբ։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Արմատական ձևով ունինք Արբ. դզալ «տզզալ, բզզալ», Ասլ. դզալ «փոքր երախայի թնձկալը», զանազան մասնիկներով՝ տզզոց, տզզանի, տզէրէն, տզվզալ, տզվզան, տզվզոց, տզտզալ, տզտզոց, տըզտըզում։

Տզկանեփատ տե՛ս Տիզ։

*ՏԶՐՈՒԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.-ի «տզրուկ, սիւլիկ» Առակ. լ. 15. ՅՀ. կթ. 438. որից տզրկածև Խոր. աշխ. տզրկախոտ կամ տզրուկխոտ «մի տեսակ բոյս, տճկ. սիւլիւկ օթը, լտ. anagallis» Բժշ. (ըստ ՀԲուս. § 2950)։

=ՊՀլ. *tuzurūk ձևից, որ թէև չէ աւանդուած, բայց հմմտ. պրս. زروك zurūk, زرو zarū, زره zura, زلوك zalūk, زالو zālū زلو zalū, քրդ. zerü, zūrī, zueūl, zalūg, zelu, աֆղան. zalıū, žavara, բելուճ. zarāγ համանիշները։ Իրանեան բառի ծագումը անյայտ է (Horn § 664)։ Նոյնից են փոխառեալ նաև ն. ասոր. zällu, թրք. سولوك sülük «տզրուկ», որից էլ գռ. Պլ. Ննխ. սիւլիւգ, Վն. սիւլիկ, Ղրբ. սիւլի՛կնէր, որոնք բոլոր նշանակում են «տզրուկ»։—Աճ.

Նախ ԳԳ համեմատեց պրս. զէլիւկ, զէլիւf ձևերի հետ։ Տէրվ. Altarm. 36 տիզ, բեf, տէգ են բառերի հետ հնխ. stig «խթել, խայթել» արմատից. հմմտ. պրս. tīz «հատու, արագ», սանս. tighra «հատու» ևն։ Դաւթեան, Արձագանք 1886, 495 տիզ բառից։ Հիւնք. պրս. պուզուրկ=հյ. վզուրկ «մեծ» բառից։ Վերի մեկնութիւնս տե՛ս Բանաս. 1906, 106։—Պրս. բառի ծագման համար Curtius համեմատութեան է առնում լտ. hirūdō, իռլ. gil=կոյն. gel համանիշները, բայց սրանք ո՛չ միայն իրանեան բառի, այլ նոյն իսկ իրար հետ կապ չունին (Walde 367 և 355)։ Böttich.

Arica 67 *իրանեանից փոխառեալ է դը-նում սանս.* जलुका jalūkā, jalukā, jalikā *«տզրուկ», որ կասկածելի է ըստ* Horn § *664։ Նորագոյն քննիչները թէ՛ սանս.* jalūkā *և թէ խոլ.* gil=*կորն.* gel *«տզրուկ» դնում են հնխ.* gel- *«կուլ տալ» արմատից (տե՛ս* Pokorny 1, 621 *և վերը* կուլ): *Այս դէպքում դժուարու-թիւն չեմ տեսնում իրանեան բառը փո-խառութիւն դնելու սանսկրիտ ձևից։*

ԳԻՒ.—*Վն.* տզրուկ, *Ալշ. Երև. Մշ.* տզրուգ, *Խրբ.* դրզուգ, *Ակ. Բլ.* ծծրուկ *(ըստ Ամա-տունի, Հայոց բառ ու բան), Նր.* ծնծրուկ, *որոնք բոլոր նշանակում են «տզրուկ»։ Նոյն բառն են Ջղ.* պզդրուկ *«ջրի մէջ գտնուած փոքր տզրկանման անասնիկներ» և Սեբ.* սէվ-դըրծուգ՝ *վատ իմաստով ածական, ա-ռանց որոշ նշանակութեան։ Նոր փոխառու-թիւն են Ջղ.* զէլու *(պարսկերէնից) և Շմ.* լոզիւ *(շրջուած արևել. թրք.* zälü *ձևից)։*

ՓՈԽ.—*Քրդ.* دزروك dizruk *«տզրուկ» փո-խառեալ է հայերէնից (այսպէս է ընդունում նաև* Justi, Dict. Kurde 182), *որին ապա-ցոյց է նախաձայն ատամնականը, որ բոլոր նոր իրանեան լեզուների մէջ պակասում է։ Բնիկ քրդ. ձևերը տե՛ս վերը։*

***ՏԷԳ**, ի-ա *հլ. «նիզակի ծայրի սուր եր-կաթը» ՍԳր. Բուզ. Եփր. ծն. (փխբ. ասւում է* տէգ աչաց *«չար նայուածք» (յն. սլաք) Յոբ. ժզ. 10,* տէգ մօրուաց *«միրուսի նորա-բոյս թելերը» Փարպ. Կղնկտ. փիլ.) որից* տէգընկէց *Բ. մկ. գ. 14,* տիգաւոր *ՍԳր.* տի-գարուն *Եզնկ. լթ. 9.* տիգեալ *«միրուսը գա-լու վրայ» ՅՀ. կթ.* նիզակատէգ *Բուզ. ե. 37. Մծբ. էջ 359 (գրուած է* նիզակատեղ, *այս-պէս ուղղելի ըստ ՀԱ 1911, 502),* բոլորա-տէգ *Խոր.* դժնդակատէգ *Նար. խչ.* ոսկետէգ *ԱԲ։*

=*Պհլ.* *tēγ *«տէգ» բառից, որի հետ նոյն են պրս.* تیغ tīγ (tēγ) *«որևէ հատու և սուր բան, մասնաւորապէս սուսեր, երկաթն դաշ-նակի, գեղարդեան, սլաքի, նետի, դանակի և կացնոյ, հերիւն կօշկակարաց են», բելուճ.* t'ēγ *«սուր, հատու, արագ», բանաստեղծա-կան ոճով «սուսեր», աֆղան.* tēγ *«սուսեր», քրդ.* ti, tiγ *«սուսեր», զնդ.* taēγa-*՝ որ պա-հուած է* bitaēγa- *«երկսայրի» բառի մէջ* (Horn *409)։ Պարսկերէնից է փոխառեալ թրք.* təγ *«կօշկակարի հերիւն»։ Իրանեան բառերը ծագում են հնխ.* (s)teig- *«խթել» արմատից, որի այլ ժառանգներից են սանս.* téja- *«սրաբերան»,* tigmá *«սուր, հատու»,* tiktá- *«կծու, հատու», յն.* στίζω *«խթել»,* στιγμα *«խայթուածք», լտ.* instīgo *«դրդել, գրգռել», գոթ.* staks *«խայթուածք, կէտ», հբգ.* stēhhan, *հսաքս.* stēkan, *գերմ.* stechen *«խթել», ռուս.* стегнуть *«շուլալել» են* (Pokorny 2, 612): *Հայերէնի մէջ բնիկ լինելու պարագային պիտի ունենայինք* *բէկ *ձևը։— Հիւբշ. 253։*

ՆՀԲ լծ. տճկ. դիգէն *«փուշ»։ Սանս. և իրան. ձևերի հետ համեմատեցին նախ* Gosche 42, *յետոյ* Böttich. ZDMG 1850, 363, Lag. Urgesch. 358, Müller SWAW 38, 594 *և* 39, 412, Justi, Zend-sp. *129, Հիւբշ.* KZ 23, 22, *Տէրվիշ.* Altarm. 36, *Նախալ. 113 են։ Հինք. պրս.* թիղ, *թրք.* բըղ *և* տիf *«ուղղորդ, կան-գուն»։*

***ՏԷԳՐԷԹԱԼ** *«պապական հրամանագիր». Նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Գիրք. մոլութ. էջ 448բ և 468բ. «Երևք են գրեալք անջնջելի և անմահ, այսին-քըն կայսերական օրէնք և պապական տէգ-րէթալն. Ի վեցերորդ գիրս տէգրէթալինս»։*

=*Լտ.* decretalis *«հրամանագրով ար-տօնեալ», որ ածականն է* decretum *«վճիռ, դեկրէտ» բառի։—ԱՃ.*

ՏԷՅԻՉ *«մաքրալինէ սանն», այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 310. երկուսն էլ անծանօթ են։*

ՏԷՆ *«թաց, խոնաւ». արմատ որ առանձին չէ գործածուած. սրանից ունինք* տինութիւն *«խոնաւութիւն» Մատթ. ևագր. 13 (Զ հայելին ճանկահարէ տինութեամն). Լծ. Նար. խչ. (Զի ի չորս տարերս. հատեալ է, որ թշնա-միք անհաշտելիք են չորս ծայրին. չորու-թեամբն և խոնաւութեամբն, ջերմութեամբն և ցրտութեամբն... ջերմութիւն հրոյն և օդոյն, ցրտութիւն ջրոյն և հողոյն. դարձեալ՝ չո-րութիւն հրոյն և հողոյն, տինութիւն օդոյն*

և չրոյն). Բառ. երեմ. էջ 305, 310 գրում է տայն «ցօղ առաւօտու», տէն «ցօղ առաւօտու կամ խոնաւ»։ Նոյն բառը ունինք նաև թէն ձևով, որի համար էլ դրել եմ թանալ բառի տակ, իբր բնիկ հայ։ Բայց ինչպէ՞ս պէտք է բացատրել տ=թ ձայների յարաբերութիւնը։

ԳԻՌ.—Ախց. տէն «խոնաւ» (օր. Տունը տէն է). Սվեդ. դին «ցօղ». միւսները տե՛ս թանալ:

ՏԷՐ (հոլովւում է տեառն, տերամբ, տեարք, տերանց կամ տեարց) «տէր, մեծ, իշխան, գլխաւոր, յատկապէս նաև՝ Աստուած» ՍԳր. Ոսկ. Եփր. ծն. ածանցման մէջ մտնում է չորս ձևով. ՏԷՐ. ինչ. տէրութիւն ՍԳր. Եղիշ. տէրունի Ոսկ. մ. գ. 24. տէրունուստ Ոսկ. բ. կոր. տէրունատուր Բուզ. տէրունական Եզն. Ագաթ. Սեբեր. են. այս ձևերը՝ ըստ հնագոյն հայ գրչութեան՝ գրւում էին ե-ով. (յատկապէս տերութիւն ձևի վրայ տե՛ս Meillet Բանաս. 1900, 113 և MSL 11, 400, որոնց մէջ հեղինակը այն կարծիքն է յայտնում թէ նախաւոր ձևն է տիրութիւն. աւելի յետոյ ու ձայնի ազդեցութեամբ՝ ի դարձաւ ե, ճիշտ ինչպէս *լիզու>լեզու, *երիսուն (=լտ. trīginta)>երեսուն, *ակիսուր>ակեսուր).—ՏԵՐ-, ինչ. տերունի, տերութիւն են ըստ հին գրչութեան. (կրկնագիր Ագաթանգեղոսի մէջ գտնում ենք միշտ տերութիւն. հմմտ. Աճառ. ՀԱ 1913, 11 և 313). յատկապէս անտերունչ Երեմ. բ. 31. Եւս. քր. անտերնչութիւն Եւս. քր.—ՏԻՐ-, ինչ. տիրել ՍԳր. Եփր. թգ. Ոսկ. (փխբ. նշանակում է «լուծանել զկուսութիւն» Մխ. դտ. էջ 97. նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. եբր. בעל baʿal և արաբ. ملك malaka «տիրել. 2. կին առնել, ամուսնանալ»), տիրասէր Ոսկ. ես. տիրաքար Բ. մկ. ժգ. 23. Եւս. քր. տիրագէտ Ագաթ. տիրադրուժ Եզն. Կորիւն. Բուզ. երկտիրեան Սեբեր. տիրացութիւն, տիրացուական (նոր բառեր).—ՏԵԱՌՆ, ինչ. տեառնորդի Սեբեր. Եփր. ծն. տեառնաքարքառ Կորիւն. տեառնագալուստ Ագաթ.։ Բառերի վերջում գտնում ենք միայն տէր ձևով. ինչ. տանուտէր ՍԳր. ամենատէր Ագաթ. Սեբեր. անտէր Փիլ. Նիւս. կազմ. պարտատէր Ես. իգ. 2. գաւառատէր Կանոն. ամենատէր Սեբեր. Ագաթ. բնատէր Բուզ. կոչնատէր Ղկ. ժդ. 12. Ոսկ. յհ. ա. 9. հրամանատէր Լաստ. են։

=Ծագում է *տի-այր ձևից, աւելի հինը *տէայր (հմմտ. միայն>մէն), որ կազմուած է տէ- և այր «մարդ» բառերից. առաջինը՝ որ նշանակում է անշուշտ «մեծ», գտնում ենք նաև տիկին (<*տէ-կին) «մեծ կին» և տիեզերք (<*տէ-եզերք) «մեծ եզերք» բառերի մէջ. ծագումը անծանօթ։

ՆՀԲ, հտ. Բ. էջ 512 գ լծ. լտ. tyrannus, յն. τύραννος։ Peterm. 132, 250 տի=տ բացասականով՝ այր բառից, իբր «ո՛չ այր, այլ իշխանաւոր»։ Windisch. 11 յն. τύρ-αννος (κοίρανος)։ Gosche 27 յն. τύρ-αννος բառի հետ, որի արմատը դնում է τύρ-։ Այսպէս նաև Böttich. Rudim. 22: Բագրատունի, Քեր. զարգ. 70 և Տարերք 49 տի-այր, որ ընդունում է նաև Այտնեան, Քնն. քեր. 338 ծան.։ Lag. Urgesch. 705 հիռլ. tighearna «տէր»: Spiegel KZ 4, 436 և 450 զնդ. Tištrya և պրս. Tīr յատուկ անունների հետ։ Էմին, Истор. Вардана 63 տի-այրս, ուր տի նոյն ընդ տիք: Bopp, Gram. comp. 2, 418 տի «շատ, բազում» կցում է սանս. iti «այսպէս», áti «վրայ» են բառերին։ Müller SWAW 64, 453 և 88, 16 մերժում է տ համարել բացասական մասնիկ, և տէր կցում է զնդ. [illegible] dātarə «ստեղծող» բառին։ Մորթման ZDMG 26, 608 բևեռ. tiuripauti=տէր+պետ, էջ 618 tirigan =տէր. յն. τύραννος։ Հիւբշ. KZ 23, 401 *տէ-այր: Մարկոս Աղաբէգեան, Թուղթ, Պօլիս 1878, էջ 22 տուրա բառից (ինչ՞ լեզուի)։ Կոստանեան, Հայ. հեթ. կր. 36 տիրացու. հանում է Տիր՝ գիտութեան աստուծոյ անունից։ Տէրվ. Մասիս 1881 մայ. 6 տի-այր: Canini, Et. étym. 86 յն. τύραννω և 211 իռլ. tuir «տէր, թագաւոր». Եազըճեան, Մասիս 1885, էջ 1007 դնում է տի-այր և տի համարում

է սանս. տէվա «տանուտէր, տան մեծ». Մառ, Грам. др. арм. 112 տի+այր, իսկ ЗВО 5, 286=ՀԱ 1892, 164 տի դնում է կրճատուած՝ paiti «տէր» բառից: Bugge, Lyk. Stud. 1, 16 Τίρυνς քաղաքի անուան մէջ է գտնում։ Jensen, Hitt. u. Arm. և ՀԱ 1904, 273 տէ-այր, ուր տէ=հաթ. tiis, tii, ti, t=dēi «իշխան», որից նաև Tiidwr=Տիրատուր յատուկ անունը (աւանդուած եգիպտական արձանագրութեանց մէջ)։—Meillet MSL 10, 138 մեկնելով տի-այր, տի ձևի մէջ ուզում է գտնել տուն բառը. հմմտ. յն. δεσπότης, δέσποινα, լտ. dominus, հբգ. chuning, հսլ. gospodi են, որոնք նշանակում են «տէր», բայց բուն «տանուտէր»։ Նոյն, MSL 11, 19 և 18, 249 մեկնում է տի-այր, բայց տի համարում է անծանօթ բառ։ Հիւնք. պրս. Թիյր=Տրէ բառից, իսկ մեռ. տեառն <հյ. լեառն կամ յն. τύραννος ձևից։ Patrubány SA 1, 4 մեր բառին է կցում կասկածով վօգուլ. ater, oter «տէր»։ Bugge, Lyk, Stud, 2, 6 և 16 տի=լիւկ. te, m̄te «մեջը», յն. ἔνδον «ընտանիքը», իբր «տան մէջ եղածները»։ Patrubány ՀԱ 1904, 334 յն. Ζεύς, սանս. dyāuš «Աստուածային» են ձևերի հետ։ Աճառ. ՀԱ 1908, էջ 122 տի «մեծ» իմաստով համեմատում է վրաց. dia «շատ», լազ. didi «մեծ», dido «շատ, բազում, աւելի» և հյ. տիf «հասակ» (իբր «մեծութիւն») բառերի հետ։ Աղոնց, Армен. Юстин. 405 տի կցում է դիf, deus են բառերին՝ համարելով նախ «աստուած», յետոյ «տէր»։ Karst, Յուշարձան 407 սումեր. tan «բարձր», didim «նուաճել», du «գագաթ», 412 սումեր. tik «գագաթ, ճակատ, բարձրութիւն», քրդ. tik «բարձր»։ Pedersen, Kelt. gram. I, 66 տի հասկանում է «երկիր» և կցում է կիմր. daiar «երկիր», կորն. doar, բրըտ. douar բառերին։ Schmidt KZ 50 (1923), 237 ընդունում է այս մեկնութիւնը և նրանց է աւելացնում նաև ալբան. δe «երկիր»։—Տէր, պարոն և աղա բառերի իբրև պատուանուն գործածելու մասին երկար վէճեր տե՛ս Մասեաց Աղաւնի 1856, 305—8 և 1858 ապրիլ, Արշալ. արար. թ. 574, 579, Մեղու 1858, թ. 11, 1859 թ. 2, 1860 թ. 86, Բիւր. 1899, էջ 457։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Մկ. Մշ. Ճմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տէր, Մրղ. տէր, տէ՛յր, Ասլ. Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. Տիգ. դէր (Սչ. միայն տանը տերը ձևի մէջ. ուրիշ տեղ չկայ). Հճ. դէյ, Զթ. դէյ, դէր, Սվեդ. դիր, Ղրբ. տար, տա՛րը, Ագլ. տայր.—Մժ. տդի «քահանայ», Ակն դէրդըրնաf «տէրտէրներ», դիւրիւթիւն «հոգատարութիւն, խընամք»։—Նոր բառեր են անտիրական, անտիրու, անտէրտէր, տիրացու (հմռ. տացու), տէրաքաղ, տէրակին, տէրէցտէր անել, տէրողորմեա «համրիչ», տէրտէրակին, տէրտէրացու, տիրաձայն, տիրամեռ, տիրաւոր, տիրուկ, տիրունի:—Էնկիւրիի թրքախօս հայերըն ունին deratsu «տիրացու» (Բիւր. 1898, 865), ուր ձայնաբանական տեսակէտով հետաքրքրական է ց ձայնի ts դառնալը՝ փխ. s.—Արմաւիրի չէրքէզախօս հայերը գիտեն dʸender «տէրտէր», diraçu, d̲irançu «տիրացու»։— Կարևոր ձև է տէրնդաս (Հճ. դէյէն դէզ, որ գործածւում է «կաղանդ, նոր տարի» նշանակութեամբ), որ է միջ. հյ. տէրընդայս «տեառնընդառաջի տօնը». այս երկու հոմանիշների վկայութեան և ստուգաբանութեան համար հմմտ. Յայսմ. փետր. 14 (Եկին ի տեսանել զեկեալն ի տաճարն և միմեանց ձայն տուեալ ասէին։ Տէր ընդ առաջ. և այլք պատասխանեալ ասէին. Տէր ընդ այս) և Տաթև. ձմ. ժգ (Տեառնընդառաջ և տէրընդայս, զոր ծեքելով ասեմք տէրընդէս). տե՛ս և Նորայր, Բառ. ֆր. chandeleur։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტერება տերեբա «տէր կենալ, հոգ տանել, խնամել, տիրութիւն անել», ტერტერა տերտերա «հայ քահանայ, տէրտէր», ტანუტერი տանուտերի «տանուտէր» (Մառ ИАН 1911, էջ 1299). ტანუტრობა տանուտրոբա (ուղղել տանուտրոբա) «ժամա-

նակ սանուտէրութեան», სატანტრო სატან-ტრო «տանուտէր» (Մառ ИАН 1911, 220), Թրք. գւռ. Կր. ander «անտէր», ինչ. ander qala «անտեր մնայ» (Բիւր. 1898, 626). Կս. andər «անտէր, խեղճ» (Բիւր. 1898, 712) (օր. vay andər adam, vay վա՜յ դժբախտ մարդ, վա՜յ), Սեբ. ander կամ ander-qala-səǰa «անտէր մնայ» (Կ. Գաբրիկեան, անձնական), Թորթումի Թրք. գւռ. անտէր «անճարակ» (Շիրակ 1905, էջ 425), նաև Թրք. derder čičeyi «վիգն, խոլորձ, vicia tenuifolia Roth.» (տե՛ս Տիրացուեան, Contributo § 260). լազ. anderi «անտէ̄ր» (տե՛ս Արրա. 1911, 416), քրդ. (Տէրսիմի բարբառով) անտէր «անտէր» (Հայաստան 1917, թ. 90), Սղերդի արաբախօս քրիստոնէից բարբառով՝ anter «անտէր» (Բիւր. 1899, 116)։ Ամբողջութեան համար յիշենք Լիկկիացոց Դէրմէ-րուս «Աստուած» բառը, որ Ցոյս 1876 յունվ. էջ 23 փոխառեալ է դնում հյ. Տէր մեր ձևից՝ յն. os մասնիկով. ուտ. տիրացու «տիրացու», տորնոնտիրտն «տեառնընդառաջի տօնը»։—Ուրիշ է բուշ. tərusul «եկեղեցի, հոգևորական», որ Finck դնում է սանս. trísūlam բառից։

+Տի «օր». արմատ առանձին անգործածական. կայ միայն երկտի «երկու օր» բառդի մէջ, որ իբր նորագիւտ բառ մի քանի անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. փիլիպ. 380, 439, Կող. 537, Եփես. 813, 895, 942. այս բոլոր տեղերում գրուած է «Մի օր կամ երկու և զերիր օր». նոյնպէս Ոսկ. փիլ. 347 ունի երկի, որ պէտք է կարդալ երկտի:

=Մեկնութիւնը տե՛ս տիւ:—Աճ.

+Տի, ո հլ. (ըստ ՆՀԲ տրուած օրինակները յետին են, ինչ. նաև տից, տիօf) «տարիք, հասակ» Եղն. Ոսկ. ես. «դար, ժամանակաշրջան» Եւս. քր. որից անտի «մատաղ հասակով» Փիլ. Մագ. Ճառընտ. նորատիf Խոր. Ասող. անտիական, անտիութիւն Մագ. անտիս ԱԲ. բազմատի Եփր. տնընդ. նամատիf Եւս. քր. Խոր. Նոր գրականում մատաղատի, դեռատի:

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dīt- կամ dīti- ձևից, որի այլ ժառանգներն են հբգ. zīt, անգսք. հսաքս. tīd, հիսլ. tīð, գերմ. Zeit «ժամանակ, ժամանակաշրջան, եղանակ, ժամ». սրանք կազմուած են t ածանցիչով, որի դէմ m ածանցիչով ունինք անգսք. tīma, հիսլ. tīmi, նրգ. zīmmän, անգլ. time «ժամանակ, առիթ, յարմար ժամանակ»։ Բոլորի նախնական պարզ արմատն է հնխ. dāi, dī, də «բաժանել, մաս մաս անել». հմմտ. սանս. dāti, dáyatē, յն. δαίομαι «բաժանել» են են (Walde 220, Boisacq 162, Pokorny I, 763—7):

Էմին, Истор. Вардана 63 տէr բառի տի մասի հետ Հինք. դի բառից։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Lidén, Arm. Stud. էջ 91։ Աճառ. ՀԱ 1908, 122 վրաց. dia «շատ», լազ. didi «մեծ, շատ» բառերի հետ։ Աղոնց, Арм. Юстин. 404 իբր տիւ-f «օրեր»։

Տի՛ «դե՛հ» Թր. և Երզն. քեր. «ես, էլ» Ախիստ. ատր. որից տի՛նա «ապաքէն, մանաւանդ» Պիտ. փիլ. տի՛ր «դե՛հ» Ոսկ. պօղ. Ա. էջ 548։

+Տի «կապ». արմատ առանձին անգործածական. գտնւում է միայն սամետի < սամի-ա-տի «սամու կապը» ՍԳր. Ոսկ. ես. Սեբեր. կալոտի «կալ քաշող» ՍԳր., ինչպէս և գւռ. ոոտէն Երև.=ոդիf Սեբ. «էշի, ձիու և ջորու պոչի տակից ձգուած և համետին կապուած կաշէ փոկ», վզտա Բլ. «շղթայ կամ կանեփէ թոկ, որով տաւարը մսուրին կամ կալին կկապեն» բարդերի մէջ։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dē «կապել» արմատից, որի միւս ժառանգներն են սանս. dyáti «կապել», dáman- «կապ», ditá- «կապեալ», յն. δέω, δίδημι «կապել», δέσμα, δεσμός «կապ», δετός «կապեալ», ὑπόδημα «սանդալ», διάδημα «խոյր». ալբան. duai «խուրձ». այլուր չէ պահուած այս արմատը (Boisacq 180, Pokorny 1, 771, երկուսն էլ մոռացել են յիշել հայերէն ձևը)։—Հիւբշ. 488։

Ուղիղ մեկնեց նախ Bugge KZ 32, 25. տե՛ս և Հիւբշ. Vocalsystem, էջ 77։

Տիաթիկ *տե՛ս Դիաթիկ։*

ՏԻԱՏԷՆ *«անօրէն». ունի միայն Բռ. հ-բնմ. էջ 310։*

***ՏԻԲՍ** *(գրուած նաև* տիբ*) «ռուպ, մաթ, դօշաբ, բէքմէզ» (մանաւանդ արմաւի) Բժշ. Հին բռ. գրուած է* տըփս *Առաք. պտմ. 466։*

=*Արաբ.* دبس dibs, dibis *«արմաւի ռուպ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. էջ 235), որ բնիկ սեմական բառ է. հմմտ. արամ.* ܕܒܫܐ debša, *եբր.* דבש dəbaš *«մեղր, ռուպ», ասուր.* [cuneiform] diš-pu *(գաղափագրով* [cuneiform] dišpu) *կամ նաև* [cuneiform] di-iš-pa *«մեղր», որոնց հետ նոյն են* dašpu, da-aš-pa, duššupu, du-uš-šu-pu *«մի տեսակ քաղցր ըմպելիք, մեղրաջուր», արմատն է* [cuneiform] da-ša-pu *«քաղցր», որից փոխառութեամբ պրս.* دوشاب dūšāb *«ռուպ»* (Gesenius[17], 155, Delitsch, Assyr. Hndwb. 230, Strassmaier, Alphab. Verzeichn. *էջ* 278):

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ԳԻՒ.—Տիգ. դըփս *«խաղողի ռուպ»։*

ՏԻԳ (ի-ա *հլ? գործածուած է անեզաբար) «ծղի, բաղուկ» Ոսկ. եփ. և փիլիպ. Բուզ. 235, որից* մերկատիգ *«թեւերը բաց» Բուզ. 124. Մանդ. 10 (առաջինը ունի* մերկատիտ, *(մի օր.* մերկատիկ), *որ ՆՀԲ հասկանում է «մերկածիծ», իսկ երկրորդը գրում է* մերկատիկ. *այս երկուսի համեմատութիւնից հետևում է՝ որ բառը պէտք է կարդալ* մերկատիգ. *հմմտ. Ոսկ. փիլիպ. գ, էջ 380. «Մի՛ զհերս փետել, մի՛ զծամս խզել, մի՛ զտիգս մերկանալ». (ԱԲ ունի թէ՛* մերկատիտ *և թէ՛* մերկատիգ):

Հիւնք. տէգ *բառից։* Jensen *ՀԱ 1904, 183 հաթ.* tpa?

ՏԻԳԱՆ *կամ* **ԴԻԳԱՆ** *«բուսական մի արմատ է» Հմմ. առակ. (յիշում է ՆՀԲ* պեճիարոճ *բառի տակ. «Որպէս պեհիարոնն և մըտրուկքն և տիգանքն՝ խոզի կերակուր են». բայց առանձին բառաշարքի մէջ չէ նշանակած. ԱԲ գրում է* տիգ *կամ* տիգան)*։—Չունի ՀԲուս.։*

Բոլորովին նոյն է հնչում Թրք. diken *կամ* tiken *«փուշ», բայց* Թ՝ *դարում ծաղկող Համամ Արևելցին չէր կարող ունենալ Թրք. բառ։*

***ՏԻԳՐԻՍ** *«առասպելական գիշատիչ ագին մի գազան». նորագիւտ բառ, որ երեք անգամ գտնում եմ գործածուած Վրդն. առ. 289։*

=*Յն.* τίγρις *«վագր» բառից, որի ծագումը տե՛ս* Վագր:*—Աճ.*

—**ՏԻԵԶԵՐՔ**, ի-ա *հլ. (գործածուած է անեզաբար) «ընդհանուր աշխարհ, բոլոր երկիրները» ՍԳր. Կոչ. Եղիշ. որից բազմաթիւ բարդութիւններ, մանաւանդ յետնաբար. հին են* տիեզերախօս *Ագաթ.* տիեզերական *Ագաթ.։*

=*Կազմուած է* տի *«մեծ» և* եզերք *բառերից.* տի<*հնագոյն* տէ- *ձևի վրայ տե՛ս* տէր. *իսկ* եզր *բառի «աշխարհ, երկիր» նշանակութեան համար հմմտ. յատկապէս Առակ. ը. 26 «Զեզերս բնակելոյ. ի ներքոյ երկնից»։*

ՀՀԲ տի+եզերք: *ՆՀԲ «որպէս թէ ընդ* եզերք, *որպէս և յն.* տի, տիա *է ընդ, շուրջ, այսր և անդր»։* Peterm. *132* տի *համարելով բացասական* տ *մասնիկը, թարգմանում է բռն «անսահման»։* Windisch. 11 տի= *լտ.* de- *(ինչ.* deformis) *և կամ սանս.* ati: Lag. Btrg. baktr. Lex. 24 *սանս.* atyanta *ձևի հետ։ Մառ* ЗВО *5, 286 (=ՀԱ 1892, 164) և 11, 165* տի *(կրճատուած զնդ.* gaēθa *«աշխարհ» բառից)* + եզերք: *Հիւնք.* տզրուկ *բառից։* Meillet MSL 17, 20 տէր, տիկին *և* տիեզերք *բառերի մէջ* տի *համարում է անծանօթ բառ, իսկ* Altarm. Elementarb. 52 *մեկնում է ըստ* Peterm. *Աղոնց,* Арм. Юстин *405* տի *իբր «երկինք»՝* տիւ, դն, deus *ձևերի հետ, որով տիեզերք «երկնից ծայրը»։*

+**ՏԻԶ** *(յետնաբար* ո *հլ.) «ոչխարի կամ ուրիշ կենդանու ոչխլ» Վանակ. հց. Վստկ. 203. Լծ. նար. Գնձ. Գաղիան. (Նոր գրականի մէջ «շանաճանճ, տճկ.* կէնէ*»). սրանից է կազմուած* տիզկանեփատ, տզկանեփատ *և սխալմամբ՝* տիզկանփայտ *«չղու, սրու-*

հունդ բոյսը. լտ. ricinus communis L» (ըստ Տիրացուեան, Contributo § 338) Բժշ. ունին Նորայր. Բառ. ֆր. 1092 ա և Հբուս. § 2949 (իբր տիզ+կանեփեատ, ճիշտ ինչպէս Համանիշ Թրք. كنه كرچك genegerček, որ կազմուած է gene «տիզ»+gerček բառից և ռուս. клещевина, որ կազմուած է клещъ «տիզ» բառից. այսպէս է կոչուած բոյսը, որովհետև իր հունդը հասած ժամանակ գոյնով և ձևով նման է արիւն ծծած ու կշտացած տիզի. Նոյն իսկ ֆր. ricin, որ է «տզկանեփատ», նշանակում է և «տիզ»։ Այսպէս նաև յն. κρότων և φθείρ համանիշները)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dig'h- ձևից. հմմտ. միջ. dega «մի տեսակ բզէզ», գերմ. Zecke, մբգ. zēcke, zēche, հոլլ. teek, անգլ. tike, tick, անգսք. ticia, որոնք նշանակում են «ոչխարի ոջիլ կամ ուրիշ մի միջատ». հին արևմ. գերմանական *tiko, *tikko ձևից են փոխառեալ իտալ. zecca, ֆրանս. tique «տիզ»։ Բոլորի նախնականն է հնխ. deig'h- «խայթել, խտխտացնել». հմմտ. նորվ. գւտ. tikka «հրել», մբգ. zicken «խթել, հրել, շարժել», հբգ. zechōn, գերմ. zecken «զարնել, հարուածել», անգսք. tinclian, անգլ. tickle «խտղել» (Kluge 541, Pokorny 1, 777)։—Հիւբշ. 497։

Տէրվ. Altarm. 36 հնխ. stig կամ tig «խթել, խայթել» արմատից. հմմտ. հյ. տէգ, բեճել, պրս. tēз «արագ», սանս. tigma «խայթող», զնդ. tiγra «հատու» են։ Ուղիղ համեմատեց նախ Lag. Armen. Stud. § 2222, կասկածով յետոյ Հիւբշ. Arm. Stud. § 274:

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Երև. Լ. Հւր. Մշ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Տփ. տիզ, Ննխ. դիզ, Ղրբ. տէզ «շանաճանճ, նաև ճանճի չափ մի միջատ՝ որ արիւն է ծծում և ոչխարի, կովի կամ ուրիշ անասունների վրայ է գտնւում»։ Սրանից է կազմուած Ջղ. fաfարիզ «կոյարընդեռ», որ ծագում է նախաւոր *fաfատիզ ձևից, առաջին բաղաձայնների աղդեցութեամբ տ դարձած ր:

ՏԻԼԱԻ «կտաւ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 236։

+ՏԻԿ, ի-ա հլ. «տիկ, տկճոր» ՍԳր. Ագաթ. Եփր. յես. 306. Սեբեր. 136. որից տկճոր «տիկ կամ գռեխ» Շնորհ. առ. 94. Վրդն. առակ. 48. Մարթին. տիկտեսակ Խոր. տկզարկ Առաք. լծ. սահմ. 615. Նոր գրականի մէջ՝ տկլատ են։

=Բնիկ հայ բառ, որ նախապէս նշանակում էր «այծ» և ծագում է հնխ. dig- «այծ» բառից. հմմտ. յն. լակոն. δίζα «այծ», հբգ. ziga «այծ», zickī «ուլ», մբգ. zige, նբգ. Ziege «այծ», անգսք. ticcen «այծիկ, ուլ» (գերմանական ձևերը տալիս են հնխ. dik- կամ digh-, յոյնը՝ հնխ. dig-յā-): Տարբեր են ալբան. δi «այծ», ռուս. дикій «վայրի, վայրենի» (Pokorny 1, 527, 814, Berneker 200, Boisacq 187): Լեզուների մէջ բազմաթիւ օրինակներ կան, որ «մորթ, կաշի, տիկ» նշանակող բառերը յառաջացած լինին այծի, ոչխարի կամ ուրիշ մի կենդանու անունից. ինչ. սանս. aǰa- «այծ», aǰina- «մորթ», հսլ. jazno «կաշի», սանս. mēša «խոյ, ոչխար» և յետոյ «կաշի»=ռուս. мехъ «տիկ, մորթ, մուշտակ», պրս. میش mīš «ոչխար» և میشین mīšīn «կաշի», լեհ. koziel «ուլ, պարկապզուկ», ռուս. козá «այծ, պարկապզուկ», кожа «կաշի» և յատկապէս ֆրանս. bouc «քուծ», բայց նաև «տիկ»։ Ինչ. un bouc de vin d'huile են։

ՆՃԲ արաբ. զիգգ: Հիւնք. տէգ բառից։ Patrubány ՀԱ 1906, 366 հնխ. dē-kā՝ dē «կապել» արմատից։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Lidén, Arm. Stud. էջ 10—14, որ ընդունում է նաև Meillet MSL 15, 356։ Բ. Խալաթեանց ՀԱ 1908, 87 ասոր. ziqqu, ասոր. ܙܩܐ zeqā, քաղդ. זִיקָא zīqā, արաբ. زق ziqq «տիկ»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 362 պրս. دیک dīk «կաթսայ» բառից։ Pictet, բ. տպ. Ա. 446 «այծ» իմաստով կցում է պրս. takah «քուծ», takal «խոյ», հինդ. takka «խոյ» բառերին։

ԳԻՒ.—Ախց. Կր. Մկ. Ջղ. Վն. Տփ. տիկ, Սլմ. տիկ՝, Շմ. տիկ՝, Ալշ. Երև. Մշ. տիգ, Հմշ. Հճ. Ռ. Սեբ. դիգ, Ասլ. դիգ (դիյ), Գոր.

տէկ, *Ղրբ.* տէկ, տէ՛գ՛, *Ագլ.* տագ՛, *Սվեդ.* դուգ. *հմմտ. նաև Զթ.* դէօգչիւյ, դէօգչիւր, *Հճ.* դուգչոյ *«տկճոր»։ Նոր բառեր են* տկաճոտ, տկել, տկզար. *բայց յատկապէս յիշելու արժանի է* տկռիլ *«ուռչիլ տիկի պէս»*, *ինչպէս ունինք և* տկճռուիլ *Ղրբ. «ուռչիլ»*, տկուիլ *Վն. «ուռիլ», որից և* տկռած *«ուռած, գէր»*, տկոտ *«հաստափոր»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ტიკი տիկի, ტიკჭორა տիկճո-րա, *ուտ.* տիկ *«գինու տիկ»*, *Ն. ասոր.* kučur *«գինու փոքր տիկ»* (Калашевъ, Айсорско-Русс. слов. *306), որ յառաջացած է* տկճուր *բառից նախաձայն տ-ի անկումով.—Հյ. գւռ.* ճաւտիկ *ձևից է վրաց.* ნავტიკი ճավտիկի *«տիկլաստ», որից էլ* მენავტიკე մենավտի-կե *«տիկլաստի տէրը»։ Հայերէնից պէտք է փոխառեալ դնել նաև վրաց.* ტყრობა տղ'րոբա *«ուտելուց ճաքիլ, տկռիլ» (ըստ որում* տկռիլ *զուտ հայկական կազմութիւն ունի), բայց պատահական են վրաց.* ტკრეცა տկրեցա *«այրելուց փքուիլ, ուռիլ» և արաբ.* دقر daqar *«շատ ուտելով փորը տկռիլ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 858)։*

—ՏԻԿԻՆ *«տիրուհի, իշխանուհի» ՍԳր. Եղիշ. Խոր. որից* տիկնութիւն *Գ. Թագ. ժե. 13. Եսթ. ա. 19. Ագաթ.* տիկնունի *Բուզ.* տիկնակիւ *Հին բռ.* աշխարհատիկին *Ճառընտ. (Նոր լեզուի մէջ* տիկին *են կոչւում միայն ամուսնացեալ կանայք. իսկ հին լեզուի մէջ իշխանական տոհմի կանանց պատուանուն էր. հմմտ. Ոսկ. բ. տիմ. էջ 199. «Որ ընդ Թագաւորի ոք կնոջ շնայցէ և որ ընդ աղքատին և ընդ ծառայի... Ես կարի շուն զայն համարիմ, որ ընդ դոյզն ոք* կնոջ *շնայցէ, քան եթէ ընդ* տիկնոջ *ումեք»։ Թագուհիների հետ խօսած ժամանակ գործածում էին* տիկնութիւնդ fn *ձևը, իբր «Ձերդ Վեհափառութիւն». հմմտ. «Ջայդ իրս զերեսին՝ զոր կամի տիկնութիւնդ քո տեսանել» (Լաբուբ. էջ 13)։*

=Բարդուած է տէ *«մեծ»*+կին *բառերից. հին ձևն է* *տէկին. *աւելի ընդարձակ տե՛ս* տէր *բառի տակ։*

Schröder, Thesaur. 78 *տիրակին բառից է հանում։ ՀՀԲ* տի+կին, *ԳԴ պրս.* تكا takā, تكى takī *«տիկին»։ ՆՀԲ «նոյն է և պրս.* դէգին, *ի մեզ ստուգաբանի* տիրակին»: Peterm. 132 տի *բացասական մասնիկով՝ իբր «ո՛չ կին, այլ իշխանուհի»։ Էմին,* Истор. Вард. *63* տի+կին, *ուր* տի *համեմատում է* տիf *բառի հետ։* Justi, Zendsp. 1 *մեկնելով ըստ* Peterm., տի *բացասականը կցում է զնդ.* aiti, *սանս.* áti, *հպրս.* atiy *ձևերին։ Հիւբշ.* KZ *23, 401* տի+կին: *Եազըճեան, Մասիս 1885, էջ 1007* տի+կին, *ուր* տի=*սանս.* ադհի *«տանուտէր, տան մեծը»։ Մառ* ЗВО *5, 286 և 11, 165 [*pai*]*ti+կին: *Հիւնք. պրս.* բէ-fին, բէկիյն, բէfի, բէfեա: Глейе, Сбор. матер. Кавк. *31, 7 մեկնում է.* տիկ+կին, *ուր* տիկ *դնում է=իռլ.* teg *«տուն» բառին և հասկանում է «տան կին»։ Հմմտ. նաև* տէր *բառը, որ անբաժան է սրանից։*

ԳԻՌ.—Առանձին ունին Ախց. Երև. Կր. Շմ. Տփ. տիկին, *Խրբ.* դիգին *«պաճուճապատանք, խամաճիկ, տիկնիկ», բայց բարդութեան ձևով Ախց. Կր.* տանտիկին, *Ալշ.* տանտիգին, *Վն.* տանտըկին, *Տփ.* տանդիկին, *Մշ.* տանտըգին, տանդըգին, *Սեբ.* դանդիգին, *Պլ. Ռ. Սչ.* դանդըգին *«տունը լաւ կառավարող (կին)»։ Նոր բառեր են* տիկնիկ, տիկնակըլուճձ, տիկնատոհ:—*Սվեդ.* տալ *և* ներ *միավանկ բառերի հետ միշտ միասին կցուած է գործածւում. այսպէս* դալդիգէն *«տալը»*, նիրդիգէն *«ներ»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ტიკინი տիկինի *«խամաճիկ, կուկլա»։*

Տիղ *տե՛ս Տղղ։*

+ՏԻՂՄ, ո *հլ. «ցեխ» ՍԳր. «ցեխոտ» Սոնակ. որից* տղմացեալ *Ոսկ. ես. 324. Վեցօր. Կիւրղ. ծն.* տղմաթաթաւ *Փարպ.* տղմատիպ *Մագ.* տղմային *Կլիմաք.* տղմուտ *Յհ. կթ. Սարգ.* տղմեալ *«ցեխո՞տ» Անկ. գիրք առաք. 73 (չունի ԱԲ). գրուած է նաև* տեղմ *Մանդ.։*

=Բնիկ հայ բառ. կազմուած է -մ մասնիկով (հմմտ. կող-կողմն) տիլ *«ցեխ» արմատից, որ թէև հնից չէ աւանդուած, բայց պահուած է գաւառականներում։ Ծագում է*

հնխ. stēl- արմատից, նախաձայնի անկումով, իբր stēl->*ստիլ>տիլ: Նոյն արմատի կարճ stel- «կաթկթել, միզել» են ձևից են յառաջանում յն. σταλάω, σταλάσσω «կաթիլ կաթիլ ծորել», στάλαγμα «կաթիլ, կայլակ», σταλαγμός «կայլակում», τέλμα «աղբ, ճահիճ, ցեխ, շաղախ, տիղմ», անգլ. stale «մէզ», to stale «միզել», մսգ. stal «ձիու մէզ», գերմ. stallen «միզել (ձիու)», կելտ. *stalto, որից մբրըտ. staut, նբրըտ. staot «մէզ», որ թերևս գերմանականից է փոխառեալ, այսպէս նաև հֆրանս. estaler «միզել»։ Արմատի g'(h) աճականն են ներկայացնում լիթ. telžiù, telžti «միզել», tulžtù, tul̃žaù «կակղել, թառամել (կանաչեղէն են)», patulžusi «ջրից, անձրևից կակղած ուլքած» (Pokorny 2, 642, Boisacq 901, 952): Հայերէնի մէջ ունինք նաև նոյն արմատի միջին ձայնդարձը stol-. որի վրայ տե՛ս տող:—Աճ.

Տէրվ. Նախալ. 128 վերջաձայն մ մասնիկ է համարում, Bugge KZ 32, 67 համեմատում է յն. τέλμα, τελμίς հոմանիշների հետ։ Այս մեկնութիւնը անապահով է համարում Հիւբշ. 498, որովհետև յն. τέλμα ենթադրում է հնխ. k²elmn̥-։ Հիւնք. յն. τέλμα, τέλμος, Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 67 փոխառեալ է դնում յն. τέλμα ձևից։ Scheftelowitz BB 29, 20 պհլ. dlīm «կեղտ», պրս. dulum «բշտիկ, պալար» բառերին ցեղակից։ Սագրզեան ՀԱ 1909, 334 հյ. տեղ «անձրև», թրք. dalga «ալիք», dökmek «թափել», dolmaq «լցուիլ», սումեր. diğ «թափել» են բառերի հետ։ Petersson IF 43 (1925), 75 նոյն ընդ տեղ «անձրև»=բրըտ. delt, գաէլ. θealt «խոնաւ, խոնաւութիւն»։ Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. طلمة ṭumla, ṭamla «աւազանի տակ մնացած ջուր կամ սև տիղմ» (Կամուսի թրք. թրգմ. Գ. 273)։

ԳԻՌ.—Արմատական տիլ ձևն ունին Ալշ. Ապ. Երև. Մկ. Մշ. Ջղ. Սր. Վն. տիլ և Ջն. դիլ «ջրալի ցեխ, թաց տիղմ», Երև. Ղզ. Վն. տիլ «գինու են տակին նստած դիրտը». յիշում է նաև Բառ. երեմ. էջ 217 մրուր բառի բացատրութեան մէջ. «Մրուր. բրոր, դիրտ կամ տիլ»։ Նոր բառեր են տլոտ, տլաժաժանք, տլոտել, տլտլայ:

*ՏԻՄԵՏ «վէրքի վրայ դնելու տած՝ խիւս կամ վէրք բանեցնելու խարան». Վստկ. 166 (Ձկեղեն տիմետ ի վերայ փայծղանն դնել՝ զփայծաղն հալէ)։ Նոյնը գրուած տիմէտ կամ տմէտ Մխ. Բժշ. 96 (Նորագիւտ մհյ. բառ)։

=Արաբ. ضماد ḍimād «վէրքի վրայ կապելու սպեղանիով կապ», որ գալիս է ضمد ḍamd «վէրքի վրայ սպեղանի դնել ու կապել» բայից (Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. էջ 638)։

Բառիս նշանակութիւնը ճշտեց նախ Ալիշան, Հրատ. Վստկ. 261։ Նորայր, Բառ. ֆր. 552 բ մեկնում է արաբ. tekmid, որ երևի պէտք է ուղղել تضميد taḍmīd «վէրքի վրայ սպեղանի կապել» (վերևի բայի تفعيل taf'īl ձևը)։ Ուղիղ մեկնեց Seidel, Մխ. հեր. § 273, որ և ընդարձակ խօսում է նոյն սպեղանու կազմութեան վրայ։

ՏԻՄԻՆ կամ ՏԻՄԻԱԿԱՆ. անստոյգ բառ, որ 3 անգամ ունի Մագ. թղ. Կաշկանդեալ կշկռուտ և ընդելուզեալ հիւսակս ատաւիկեցի տիմիական յիմումն եպիդիմիական մակամտածութենէ (էջ 125)։ Հիկէն իբրու յականըս կայծին դժուարագիծ և իբրու ի պողովատսն տիմին՝ եմանն և բասրային. քանզի սոքա ականաւոր և մղնատեսակ համանման նշուլիցն (էջ 203)։ Ծառն ծանուցեալ ի Տեառնէ ասացեալ տիմին է տառս (էջ 20. այլ ձ. տիմենէ տառս)։ Թերևս՝

=յն. τίμιος «մեծագին, թանկագին, արժանաւոր, պատուական», τιμήεις, τιμῆεν «թանկագին, պատուաւոր», τιμή «գին, յարգ, արժանիք»։ Այս իմաստները շատ յարմար են առաջին երկու վկայութեանց (ընտիր ոճ կամ քուր), իսկ երրորդը շատ մութ փիլիսոփայական է։

ՆՀԲ մեկնում է «բառ անյայտ՝ թերևս առեալ ի յն. ձայնից դի՛միօս, պատուական, կամ տի՛միօս «ժողովրդա-

կան»։ ՋԲ մեկնում է «Տիմի կամ Տիմին. անուն քաղաքի միոյ. Տիմին կամ Տիմիական, առն Տիմէոսի, կամ իմաստալից իբրև զճառն անուանեալ Տիմէի»։ ԱԲ չունի։ Վերի ձևով Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 210։

ՏԻՆԱՆԱԼ «ձկտիլ անդամը». ունի միայն ԱԲ. որից տինութիւն «անդամի կանգնում» ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 486 ա. երկուսն էլ անստոյգ բառ։

ԱԲ դնում է յն. որով ուզում է անշուշտ հանել յն. τείνω, τενῶ «ձգտել, փռել, տարածել» բայից։

ՏԻՆԵԱՆ. նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. 80. «Սակայն զտանձս տինեան կժակարկաժ տարաղեալ պարտ էր տալ, իւ՛ ածին, զի յայտմանէ ճաշակեալ ի բացանցութեանց դադարեալ, վաղ ուրեմն զձեզ ազատեալ» (այլ ձ. տիկնեան): —Կարծում եմ որ զտանձս տինեան պէտք է կարդալ զտանձ ստինեան. և սրան ապացոյց ունիմ բառիս յաջորդ յայսմանէ ճաշակեալ եզակին, փոխանակ յայսցանէ: Այս սրբագրութեամբ բառը դառնում է ստինեան և նշանակում է «ստինքի ձև ունեցող», որին համաձայն է գալիս յաջորդ կժակարկաժ «կուլենի, կուժի ձևով (տանձ)» բառը։ Այս տանձը հեղինակը փորլուծութեան (բացանցութեան) իբր դեղ է առաջարկում (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 192, 210)։

ՏԻՆԵԼ «յայտնել կամ գիտել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 311, որի վրիպակ ձևն է տենել «տիգել» էջ 309։

ՏԻՆ ԵՒ ՉՏԻՆ «կար և ղանկար». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 311։

*ՏԻՊ, ո հլ. (յետնաբար նաև ի–ա հլ.) «կնքի նշան, օրինակ, դրոշմուածք, նմանութիւն, կերպարանք, ձև» Փիլ. իգն. Մաշկ. Նար. «նախանկար օրինակ» Ոսկ. յհ. բ. 20. «օրինակ» Եփր. դտ. էջ 334, Թգ. 359, 435. «ձև, կերպ» Եւս. պտմ. որից տպատրել Իմ. ժգ. 13. Եղ. իը. 11. Ագաթ. տպատր Ոսկ. յհ. ա. 26. Եփր. աւետ. 281 (տպուած դրամի համար). տիպար կամ տիփար «կաղապար» Շնորհ. յիշ. առակ. Մխ. ապար. գեղատիպ, գեղեցկատիպ, դժոխատիպ, թխատիպ, լուսատիպ, ճռեշտակատիպ, ծովատիպ, ոսկետիպ ևն, բոլորն էլ յետին։ Նոր գրականի մէջ՝ տպածոյ «չիթ», տպածոյավաճառ «չիթ ծախող. պասմաճի», տպել, տպարան, տպարանապետ, տպագիր, տպագրական, տպագրատուն, ապակետիպ, խմորատիպ, զնկատիպ, տողատիպ, տպարանական, տպատրիչ, արտատպել, արտատըպութիւն ևն։

=Յն. τύπος «հարուած. 2. նշան, տիպ. 3. դրամի կնիք. 4. հետք, շաւիղ, 5. պատկեր. 6. գաղափար. 7. օրինակ, նախատիպ, տիպար. 8. խորհրդաւոր նշան, այլաբանութիւն», τυπόω «տպել, կնքել, դրոշմել», ծագում են τύπτω «զարնել» բայից (Boisacq 991). յոյնից են նաև լտ. typus, ֆրանս. type ևն, տարածուած ամէն կողմ։—Հիւբշ. 384։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։ Էմին, Քերակ. 53 տիպար բառի մէջ –ար մասնիկ է դնում։ Müller SWAW 41, 10 յն. τὺπος։ Հիւնք. տպել հանում է թոպել բայից։

ԳԻՌ.—Կր. տպէլ (ինչ. նշխարքի կամ բաղարջի վրայ), Մրղ. տըպըէլ, Աչ. դըբել «տըպագրել», Աչ. դ'իբ'ար «զգեստի կամ ուրիշ բանի ձև, մարդու կերպարանք», Ննխ. թիփարf «մարդու կերպարանք, ձև»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტვიფარი տվիփարի «կնիք, օրինակ»։

ՏԻՊ, ի–ա հլ. «ոստրէ, գաղտակուր կամ նրա պատեանը» Եփր. մրգ. էջ 351—358 (գործածուած 14 անգամ). նոյնը տիփ ձևով «խեցեմորթի խեցի կամ պատեան» Պիսիդ. Վեցօր. 1103. «Զգաղտակուրսն, յորժամ յիւրեանց խեցեղէն տփսն ամփոփին, ըստուգեալ ճարտարութեամբ բանան զնոսա»։

ՆՀԲ այս բառը նախորդին կցելով մեկնած էր «կնիք կուսութեան», որին հետևելով ԱԲ՝ «կնիք կուսութեան և իգական անդամ»։ ՋԲ չունի։ Առաջին անգամ Նորայր, Հայկ. բառաք. էջ 123 երևան հանեց բառիս ստոյգ իմաստը։ Ջիթճեան ՀԱ 1908, 37 հաւանում է այս

մեկնութեան և բառը կցում է գւռ. տափ «ծիրանաչիր» բառին։ Վերջին անգամ Վարդանեան ՀԱ 1911, 101—2 յունաբէնի համեմատութեամբ ճշտում է բառիս նշանակութիւնը վերի ձևով։

ՏԻՊԱՆՈՆ «շրջափակութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 311։

*ՏԻՊԽ, որ և տիպղ, տապղ «մի տեսակ խէժ, լտ. viscus» Վստկ. 66. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2954։

=Արաբ. دبق dibq «կոստղ, ճօքսէ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 899)։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՏԻՊՈՆ «կանոն, օրէնք» Սմբ. դատ. 68, 69, 169. նոյնը յգ. տիպօննի ձևով երեք անգամ ունի Անսիզք, էջ 15, 39, 83։

=Յն. τύπος, հյց. τύπον «ձևիք, ձև, մօդէլ» բառն է, որ բիւզանդական շրջանում նշանակում էր նաև «օրէնք, կանոն, հրաման, կանոնադրութիւն, rule, order, law, regulation» (Sophocles 1099 բ)։—Աճ.

Անսիզքի հրատարակիչը (Ալիշան), էջ 4 համարում է յն. τύποι «դատավճիռ»։

*ՏԻՎՏԱՐ «Հնդկաստանի սոճի. լտ. deodara» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2955։

=Պրս. دیودار dīvdār նոյն նշ.—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ 1908, 124։

Նոյնը Նորայր ՀԱ 1924, 75։

[ՏԻՏ «ծիծ» գանւում է միայն մերկատիտ «ստինքները բացած՝ մերկ» բարդի մէջ, որ մէկ անգամ գործածում է Բուզ. գ. 15, էջ 124. սրա դէմ ունինք նաև մերկաթիկ Մանդ. 10, որ ՆՀԲ նոյնպէս մերկատիտ է կարդում։ Ըստ իս երկուսն էլ պէտք է ուղղել մերկատիգ «թևերը մերկ» (տե՛ս տիգ բառի տակ), որով տիտ անգոյ բառը կչնջուի։—Աճ.

ՆՀԲ մերկատիտ մեկնում է «մերկածիծ», լծ. դիել «ծծել»։ Հիւբ. մերկատիտ իբր «մերկատեսիլ»՝ հանում է պրս. dīdan «դիտել, տեսնել» բայից։ Միւսները տե՛ս ծոծ: Ինձանից անկախաբար ճիշտ վերի ձևով մեկնում է նաև Հացունի, Պտմ. տարազի, էլ 300։ Pokorny 1, 704 յն. τιτθός, τίτθη ձևերի հետ ուզում է դնել հնխ. dhēi- «դիել» արմատի տակ, բայց անդ՝ էջ 830 մոռանում է յիշել։]

ՏԻՏԱՆ «դայեակ, սնուցիչ» Պղատ. օրին. 225, Մագ. թղ. 143. որ և տիտանի «դայեակ» Պղատ. օրին. 352. որից տիտանել «դայեկել, սնուցանել, հրահանգել» և տիտանեան դայեակ «սնուցիչ դայեակ» Մագ. գամագա. (տե՛ս ՀԱ 1911, 556 և 726)։

Յն. τιτθίον, τίτθη «դայեակ» բառի՞ց կազմուած։

*ՏԻՏԱՆ, ի-ա հլ. «հսկայ, վիթխարի մարդ» Ա. Թագ. ե. 18. Եւս. քր. Եղն. Խոր. որից տիտանեան Խոր. ՅՀ. Իմ պալ. տիտանեանք Փիլ. լին.։

=Յն. Τιτάν յատուկ անունից. սա Ուրանոսի և Գէայի որդին էր։ Իբրև յատուկ անուն գործածել են Եւս քր. Խոր. Են. փիլ. «հսկայք» իմաստով է նաև յն. οἱ Τιτᾶνες, որից τιτανώδης «տիտանի պէս, կատաղի դէմքով», τιτανικός «տիտանեան» ևն։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ԳԻՒ.—Ալշ. տիտան կայնիլ «մեծաւորի առաջ ուղիղ, ծառայելու պատրաստ դիրքով կանգնիլ»։

ՏԻՏԱՆ «մի տեսակ բոյս. վայրի քուռաթ, լտ. empetrum» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2956։

ՏԻՏԵՌՆ «անհանգ, կոկորդիլոս կամ մի տեսակ մեծ մողէս» Ղևտ. ժա. 29. որից տիտեռնական Պիտ. ըստ լեհ.։

Petersson IF 43 (1925), 78 կցում է լիթ. drēžas «մողէս», յն. δρῖλος «երկրմայր», κροκόδειλος «կոկորդիլոս», ալբան. hardel'ε «մողէս» բառերի հետ։

*ՏԻՏՂՈՍ կամ ՏԻՏԼՈՍ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «մակագրութիւն, վերնագիր, արձանագիր, մականուն» Մխ. դտ. և օր. Թգ. Մագ. տիտղոսատր (նոր բառ)։

=Յն. τίτλος «տիտղոս, խորագիր, վերնագիր, արձանագրութիւն, հատուած գրոց», որ փոխառեալ է լտ. titulus հոմանիշից. սրա ծագումն էլ անստոյգ է (տե՛ս Walde 782), յոյնից կամ լատինից են փոխառեալ

վրաց. ტიტლო տիտլո, ֆրանս. titre, գերմ. Titel, ռուս. титулъ են ենւ Լտ. titulus բառը նախապէս նշանակում էր «այն տախտակը՝ որ յաղթութեան ժամանակ հաստատում էին մի գաւաղանի ծայրին և նրա վրայ խոշոր տառերով գրում գերիների թիւը, գրաւուած քաղաքների անունը ևն» (Ernout-Meillet, էջ 1000)։—Հիւբշ. 384։

ՀՀԲ դրած է լատինից։ ՆՀԲ «լտ. դի՛-դուլուս, յորմէ յն. դի՛դլօս, լծ. և թի-թեղն»: Հիւնք. յն. և լտ. ձևերը։

ՏԻՐ «ծխատ, պինդ». ունի միայն Նեյ-մէսովիչ, Բառ. լտ. հյ. 465 ա և 559 բ. ա-ւելի յետոյ Կ. Սարաֆեան, Բանալի գիտութ. Սանկպետ. 1788, էջ 65 կարի կամ տիր (тиръ) «крайнїй»։ Նոյն բառը իբր «բոլորո-վին, ամենա-» նշանակութեամբ ունի Էֆիմ. էջ 10, 63 (Ի տի՛ր վերջին գլուխն. Տի՛ր նուաղ), իսկ «յոյժ, շատ» իմաստով՝ անդ, էջ 65 (Տի՛ր նեղանան «շատ են նեղւում»)։

ՏԻՐԻՓ «ազոր». ունի միայն Քաջունի 237։

ՏԻՑ «մի տեսակ բոյս» երգ Վիպաս. (Խոր. ա. 29). ընդարձակ տես Արտախոյր։

+ՏԻՒ (հոլովւում է տուընջեան, տուընջենի, ի տուէ կամ ի տուընջենէ, տուընջեամբ կամ տուով ևն) «ցերեկ, օրուայ լոյս մասը» ՍԳր. Վեցօր. որից տուընջեան (իբրև ուղղական) «առաւօտ» Վեցօր. տուընջենական Փիլ. Շիր. տուընջենային 3հ. կթ. Տօնակ. Լմբ. տուընջե-ամբ «ցերեկով» Կոչ. 168. երկտիւ Ոսկ. Կո-ղոս. միշտատիւ Նար. խչ. յարատիւ Ճառընտ. գիշերատիւ Լմբ. մատ. 74։—Բառիս հոլով-ման մասին տե՛ս Meillet MSL 18, 239: Համմտ. նաև տի:

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. diu̯- «օր» բա-ռից. համմտ. սանս. dívā «ի տուէ», divēdive «օր աւուր, օր ըստ օրէ», divasa- «օր, ցե-րեկ», հինդ. دوس divus «օր», գնչ. dives, gi-ves «օր», յն. εὔ-διος «լաւ եղանակ, լաւ ու պայծառ օր», լտ. diū «ի տուէ», dies «օր», ռում. di «օր», հիռլ. in-diu «այսօր», կիմր. diw, dyw «օր»։ Այս բոլորի նախնական պարզ արմատն է *dei- «փայլել, լուսաւո-րել» (համմտ. յն. δέατοι «երևիլ», սանս. dī-, adīdet «երևիլ, ցոլալ», dīvyati «լուսաւորել» են), որ աճել է -eu-, -en- աճականներով։ Առաջինից ստանում ենք հնխ. dei̯eu̯o- «լու-սաւոր», deiu̯os «Աստուած, երկինք», dl̥ēus «երկինք, օր», diu̯- «օր», որոնց ժառանգ-ներն են սանս. dyāúš «երկինք, օր», divyá- «երկնային», dēvá- «Աստուած», զնդ. daēvō «դև», յն. Ζεύς, Διός, լտ. Deus «Աստուած», dīvī «աստուածներ», divus «աստուածա-յին», լիթ. dēvas, լեթթ. dēws, հպրուս. de-iws, հիսլ. tīvar, հիռլ. dia, կիմր. duiu, կորն. duy, բրըտ. doué «Աստուած», ինչ-պէս և վերոյիշեալ «տիւ» նշանակող բառե-րը։ (Բալթեան խմբից փոխառութիւն է ֆինն. taivas «երկինք»)։ Երկրորդից (-en- աճա-կանով) ունինք հսլ. dĭnĭ, լեհ. dzień, ռուս. день, լիթ. dienà, լեթթ. diena, հպրուս. deinan, սանս. dina «օր» և լտ. nundinae «ինը օրը մէկ եղած շուկայ» (իբր հնխ. del̥en-): Հայերէնի մէջ բնիկ է տիւ, իսկ իրանեանից փոխառութեամբ ունինք դև, ինչպէս նաև դէտ, դիտել (Walde 230 232, Pokorny 1, 772—4. Berneker 203, 254, Boisacq 189, 293, 308, տե՛ս նաև Ernout-Meillet 259, Meillet BSL № 81, էջ 126)։—Հիւբշ. 498։

Klaproth, Asia pol. 105 աֆղան. uras և լտ. dies «օր»։ ՆՀԲ լտ. dies «օր»։ Սանս. և այլ ձևերի հետ են հա-մեմատում Peterm. 21, 33, Windisch. 12, Lag. Urgesch. 499, Müller SWAW 38, 572. Justi, Zendsp. 156, Տէրվ. Altarm. 68, Էմին, Հայ. հեթ. կր. (Թրգմ. Յոյս 1875, 348), Հիւբշ. KZ 23, 18 ևն։ Մորթման ZDMG 31, 413 բևեռ. Tiasba աստուծոյ հետ, որ մեկնում է «Զի աւուրց»։ Հիւնք. սանս. տէվա և զնդ. տայիվա: Bugge, Lyk Stud. 1, 56 լիւկ. tivi «քահանայ» բառն էլ է ա-ւելացնում։ Մառ, Լազ. քեր. 189 լազ. տիղուշա «դժբախտ» բառը ուզում է մեկնել հյ. տի «օր» + լազ. ուշա «սև»? Պատահական նմանութիւն ունին վրաց. տղե, հնդ. դիեյ, չէչէն. դէ են հոմանիշ-ները։

Տիւռակիթ տե՛ս Ստիւրաքս։

*ՏԻՒՐՈՆ, ի-ա հլ. «նորակոչ զինուոր». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրք. և վկ. Ա. 657. Զինուորեալ էր ի գնդին որ կոչէր Քղկետոն... զորս ակամայ տարան ի Հռովմ ըստ տիւրոնաց օրինի։

=Բիւզ. յն. τίρων «նորակոչ զինուոր» (Sophocles 1083 ա), որ փոխառեալ է լտ. tiro, tironis հոմանիշից։—Աճ.

*ՏԻՒՓՈՆ «մրրիկ, փոթորիկ» Արիստ. աշխ. էջ 613։

=Յն. τύφων «պտտուող քամի, թայֆուն, ուրագան», որից փոխառեալ են նաև լտ. typhon, վրաց. ტიფონი տիփոնի հոմանիշները։— Հիւբշ. 384։

Բառ. երեմ. էջ 311 հասկանում է «այրող»։ Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

Տիփ տե՛ս Տիպ։

*ՏԻՓՏԻԿՈՆ (սխալմամբ գրուած նաև տաւրդիկոն) «երկփեղեան ցանկ կամ ցուցակի յիշատակ սպագութեանց և վասն յիշելոյ ի պատարագի» Լմբ. ատ ոսկան։

=Յն. δίπτυχον, որից նաև լտ. diptychum, dypticum, ֆրանս. diptyques «տախտակ, ցանկ, ցուցակ», այսպէս էին կոչւում յատկապէս այն տախտակները, որոնց վրայ Հռովմայեցիք գրում էին անուանի բդեշխների և մեծ ատենակալների անունները. քրիստոնէութեան ժամանակ էլ այս անունով էին կոչւում այն տախտակները, որոնց վրայ վանքերում և եկեղեցիներում նշանակւում էին եպիսկոպոսների և բարերարների անունները՝ պատարագի մէջ յիշելու համար։—Հիւբշ. էջ 384։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՏԻՔ ԵՒ ՏԱՅՔ «խորխոր կոչին». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 311։

ՏԻՔՆԻՔ «մարմնոյ թուլութեան ախտ». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. 237։

*ՏԼԷ «դեղ ի ձիթոյ կակղացուցիչ, կակղագոյն սպեղանի. liniment» Մխ. բժշ. 72, 98. մՀյ. բառ.—ՆԲ. տլա (Ազգ. հնդ. ժղ. 51)։

=Արաբ. طلا ṭilā «օծանելիք, linimentum», որից փոխառեալ է նաև վրաց. ტლე տլե «բորբոքման ժամանակ գործածելու ամոքիչ խիւս խոտերից»։

Ուղիղ մեկնեց Նորայր, Բառ. ֆր. 750 բ. նոյնը նաև Seidel, Մխ. հեր. § 202։

*ՏԼԻՍՄ, ի-ա հլ. «դիւթութիւն, յուռութք» Պիտառ. Անկ. գիրք նոր կտ. 139. Մխ. այրիվ. 77. Մխ. ատր. 44, 442. վերջինիս մօտ գտնում ենք նաև սեռ. տլսմոյ 442, յգ. տըլսըմունք 80, տլսմս 139. տե՛ս նաև տլսմաք։

=Արաբ. طلسم tilism, որից նաև թրք. tələsəm, յն. τέλεσμα, ֆրանս. talisman, սերբ. talasum, tilisum, բուլ. tilsum, tilšum, բոլորն էլ «յուռութք» են։ (Vambery, Etym. Wört. էջ 165 արաբ բառը թրք. կարծելով՝ կցում է տճկ. demir «երկաթ» բառին և մեկնում է իբր բուն «հաւաքեալ, ամփոփ, խիտ են»!!)

ՆՀԲ բառ ումկ. թըլըսըմ։

ՏԼՈՄԵԼ «տրորել, ճնշել (մարմինը ապաշխարութեամբ)» Ոսկիփ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

ՏԼՈՆ «հոմանի, սեղեխ, սիրականը». մՀյ. բառ. ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. էջ 50 ա (amant բառի տակ)։

*ՏԼՍՄԱԹ «կախարդական բաներ, յուռութք» Սամ. անեց. 131 (Մինն ուսուցանէր զարուեստ քիմիային և միւսն զտլսմաթին և զսուտ հրաշից կախարդութեան)։

=Արաբ. طلسم tilism + ات āt յոգնակիի մասնիկով. տե՛ս տլիսմ:—Աճ.

Տլվորուկ տե՛ս Ալիք։

ՏԼՓԱ «անյայտ մի բոյս է» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2960, որ կարծում է յն. լտ. telephium «թանթանիկ».—Քաջունի, Գ. 237 դնում է «ֆր. érigeron»։

ՏԽԱՏԻԼ «տխրիլ, թախծիլ, տրտմիլ, սըգալ» Ոսկ. փիլիպ. ժէ, մ. բ. 9 և ապաշխ. Նխ. եւ. Պտմ. աղէքս. 111. Վրք. և վկ. Բ. 496. որից տխատանք «տխրութիւն, սուգ» Պիտ. 512. սխալ գրուած ստախտիլ Ոսկ. պօղ. ա. էջ 338։

—ՏԽԵՂԾ տե՛ս Կեղծ, որից կազմուած է տ բացասականով։—Աճ.

ՆՀԲ «ծիրու տխուր և եղծ»։ Թիրեաքեան, Կարնամակ ժան. 41 գեղեցիկ

բառի գեղ, գեղց, խեղծ *արմատից։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1909, 160։*

*ՏԽԻՂ *«կաղին» Բժշ. ունի միայն Հայ.-Բուս. § 2961։*

=*Վրաց.* ტხილი տխիլի, *լազ.* txiri *«կաղին»։—Աճ.*

Այսպէս մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, էջ 124։

ՏԽՄԱՐ, ի-ա *հլ. «տգէտ, անմիտ» Բուք. ժդ 23. Մծբ. Ոսկ. մ. ա. 15. Եղն. որից* տխմարաբար *Սեբեր.* տխմարագոյն *Ագաթ. Կորիւն.* տխմարութիւն *Սեբեր. Եղն.։*

Հին բռ. արմատը դնում է խամար *«դիտուն»։ ՆՀԲ թերևս համարում է նոյն ընդ* ախմար: *Հիւնք.* տրմուղ, կըրմուղ *ձևերից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 36 պհլ.* a-hamār *«անհաշիւ, անզգոյշ»*> ան-համար *բառից,* ան *բացասականի տեղ դնելով* տ *բացասականը։*

ԳԻՒ.—Ալշ. Մկ. Մշ. տխմար *«ապուշ», իսկ Տիգ.* թխմոր *«մանկիկ, երախայ» (նոյնը նաև Ակն)։*

ՏԽՈՒՐ *«տրտում, ոչ-ուրախ» Իմ. ժէ. 5. Նէեմ. բ. 23. Վեցօր. որից* տխրիլ *ՍԳր.* տըխրութիւն *Ա. Թգ. ա. 16. Ագաթ.* տխրական *Ագաթ.* տխրեցուցիչ *Ոսկ. եա.* բազմատխուր *Նար.* գեղատխուր *Նար. դնձ.* յոգնատխուր *Նար.։ Նոր գրականի մէջ՝* սգատխուր, տըխրադէմ, տխրալուր, տխրաւիթ *են։*

ՆՀԲ ոչ խրախ: *Տէրվ. Նախալ. 70 արմատը* *խուր, *որից* *խուրախ>խրախ, ուրախ *և* տ *բացասականով՝* տխուր: *Հիւնք. պրս.* xurram *«ուրախ» բառից։* Patrubány *ՀԱ 1908, 153 և* Meillet, Altarm. Elementarb. *210 մեկնում են ըստ. Տէրվիշեանի։ Մառ* ИАН *1914, 1239* տ *բացասականով՝* *խուր, *որ է* =*հյ.* խինդ, *վրաց.* խարեբա, *յն.* χαρ *«ուրախութիւն»։*

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Երև. Կր. Մշ. Ջղ. Տփ. տխուր, *Մրղ.* տուխուր, *Սեբ.* դխուր:

Տկար *տե՛ս Կար։*

Տկեղտ *տե՛ս Կեղծ։*

Տկռիլ *տե՛ս Տիկ։*

[ՏՀՈԿԻԼ *«ծլկիլ, կակղելով փճանալ». գիտէ միայն Տիրոյեան, Հանրագր. էջ 621. աղբիւրը անյայտ է։*

=*Պէտք է ուղղել* աճոկիլ *«ծնաւուիլ». սխալը յառաջացել է* ա *և* տ *տառերի նմանութիւնից։]—Աճ.*

ՏՀՈՏ *«ճարպ խոզի հալեալ և հանդերձեալ.* axonge*». մհյ. բառ. ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 118 բ։*

ՏՀՈՒԼ. *անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Արձ. 1558 թ. (Վիմ. տար. 178). Ջվանքս տուին տըհուլ, Ես ղաբուլ չարարի։*

*ՏՂԱՅ, ո *հլ. (յետնաբար նաև* ի *հլ.) «փոքր մանուկ, երախայ. 2. մատաղատի. 3. պատանեակ» ՍԳր. Եղն. Եւս. պատմ. Եղիշ. «պարզամիտ, տգէտ» Մեկն. ղկ. Լմբ. պարզ. Արևելեան գրականում բառս յատուկ է միայն արական սեռին, բայց մեր արևմտեան գրականում, ինչպէս և գրաբարում և միջին հայերէնում թէ՛ արական և թէ՛ իգական սեռին. համմտ. Տայր Աննա ստինս տղային և անուանեաց զնա Մարիամ. Եւ առեալ Աննա զտղայն Մարիամ (Յայսմ. սեպտ. 8). Ողորմիմ մօրն իմում և քեռն իմում, զի տըղայ է (Վրք. հց. ա. 114). Տղայ աղջիկ (այն է «փոքր աղջիկ» Վրք. և վկ. Բ. 422—3). Եւ ունէր ի նմանէ դուստր մի տղայ (իմա՛ փոքրիկ) Ռիթայ անուն (Սմբ. պատմ. 116), որոնց համեմատ են գալիս նաև* տղայաքաղ, տղացկան, տղաբերք, *որոնք անշուշտ միայն արու տղաների համար չեն, այլ և աղջիկներին։ Այս բառից են* տղայաբարոյ *Ոսկ. ա. Թես.* տղայագոյն *Կոչ.* տղայաճաճճար *Բուզ.* տղայակոտոր *Իմ. ժա. 8.* տղայանալ *Ա. կոր. ժդ. 20. Եփր. ծն.* տղա(յա)ճասակ *Անկ. գիրք Նոր կտ. 143, 145, 312.* տղայիկ *Բուզ. 219.* տղարուք *(չունի ԱԲ) «որդու ծննդեան տօնը» ՏաթԵ. հարց. 321։*

=*Ասոր.* ܛܠܝܐ ṭalyā, ܛܠܐ ṭəlē *«տղայ, պատանեակ». բնիկ սեմական բառ. համմտ. եբր.* טלה ṭāle *«մատաղաշ գառն», արամ.* taliā *«տղայ, գառնուկ»,* ܛܠܝܬܐ ṭalīθā *«աղջիկ, տալիթայ», սաբ.* טלי ṭlī *«գառն», արաբ.* طلا ṭalā *«գառն, ուլ, եղնիկի ձագը»,*

طلى ṭalay «փոքրիկ գառ կամ ուլիկ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 865), ն. արաբ. ṭully «արու գառ». եթովպ. talū «այծ» (տե՛ս նաև տալիքայ):—Հիւբշ. 317։

Ուղիղ մեկնեց նախ La Croze, ըստ Lag. Arm. Stud. § 2229, որից յետոյ նոյնը Müller SWAW 41, 13 և Spiegel BVS 4, 462: Canini, Et. étym. 186 եբր. tula, սանս. tala։ Հիւնք. կողանք բառից։ Bugge, Lyk. Stud. 1, 78 լիկ. tidei և եռք. clan «որդի» հայերէնի հետ միասին փոխառութիւն է դնում ասորականից։ Գազանճեան, Տարեց. Պատկեանի 1905, էջ 125 և Արև. մամ. 1907, 934—5 տճկ. չաղա «մանուկ»։— Տղացկան բառի ստուգաբանութեան մասին խօսում է Գ. Անդրէասեան, Արևելք 1898 հոկտ. 19 և մեկնում է «տղայացու + ական»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Մկ. Մշ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տղա, Ակն. Ասլ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. դղա, Խրբ. Տիգ. դղը, Ագլ. տղօ, Սվեդ. դղօ, Հճ. դօղօ, Զթ. դօղօ, դօղը, Հմշ. (ըստ Մառ Зап. Кол. Вост. I) դաղա: Նոր բառեր են տղամարդ, անտղայ, անտղամարդ, տղաբերք, տղաքոռ, տղակութիւն, տղակուց, տղաճայր, տղաղջիկ, տղաճուտ, տղամայր, տղայրուք, տղատէր, տղատուն, տղեկ, տղուք, տղեկուք, տղով, տղովանալ, տղացկան: (Վերջին ձևն ունի նաև Առաք. պտմ. 467. կազմուած է -ցկան մասնիկով. հմմտ. մուրացկան, գնացկան, ուրացկան, ուտեցկան, դիմացկան՝ ըստ Աճառ. Արրտ. 1910, 178. աւելի հին են Յայսմ. փետր. 14 և Մխ. բժշ. 121, երկուսն էլ գրուած դղացկան, ուր յայտնի չէ թէ ինչո՞ւ համար է դ)։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Կր. dəγa «տղայ, մանչ» (Բիւր. 1898, 627), քրդ. تغا təγa «հայի տղայ» (Justi, Dict. Kurde 101), տղայէ ֆլա «հայի տղայ» (Հորիզոն 1914 դեկտ'' 28), չէրքէզ. tγa «երիտասարդ», tγaγəbso «երիտասարդութիւն» (L. Loewe, A dictionary of the circassian language 1854), դիգօ և ունցօ taqui «տղայ». գւռ. ատա, արա ձևից է փոխառեալ ուտ. ara «այ տղայ, ատա»։

+ՏՂԵԼ «շարժել, յուզել». այս ձևի տակ աւանդուած չէ բառս, բայց սրանից ունինք անտղելի «անշարժ, հաստատուն» Թէոդ. խչ. Տիմոթ. կուզ, էջ 153, 283 (գրուած անտեղելի Կնիք. հաւ. 168), անտղաբար «առանց շարժուելու» Թէոդ. խչ. տղութիւն Տիմոթ. կուզ, էջ 219 կամ տղելութիւն «յուզում, շարժմունք» Տիմոթ. կուզ, էջ 294, Կնիք հաւ. 181, տղեցուցանել (նորագիւտ բառ) «դրդել, գրգռել, շարժել» Անկ. գիրք հին կտ. 394 («Հարստութիւն քո և փառք քո տխեցուցին զքեզ ի լինել քեզ հպարտ և ամբարտաւան». Հրատարակիչը սրբագրում է տխեցուցին, որ չէ յարմար. պէտք է ուղղել տղեցուցին, ըստ իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 235). անտղիղ «անշարժ, հաստատուն» Փիլ. ել. բ. 40, 46 («Զանանեղ ցուցանելով և զանփոփոխ աստուածային անեղխն բնակութիւն. Անյեղ և անանեղ և անշարժելի Աստուծոյ բնութեանն». ըստ իս երկուսն էլ կարդալ անտղիղ): Տղել բայի փխբ. իմաստներն են ներկայացնում՝ տղել «ուզել, կամենալ» Բուզ. դ. 15 (Զի և շարժել անգամ ոչ տղէր) և կրկնութեամբ՝ տն-տղել «որոնել, քննել, փնտռել»՝ նորագիւտ բառ, որ դտնում եմ գործածուած Սմբ. դատ. 46, 114 են (կենդանի է նաև գաւառականներում)։ Նշանակութեանց զարգացումը ճիշտ այնպէս է, ինչպէս յուզել «շարժել. 2. փնտռել. 3. ուզել»։ Պարզ արմատն է տիղ:

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dil- «շարժել» արմատից, որի միակ ժառանգն է յն. δενδίλλω «աչքերը այս ու այն կողմ շարժել, հայեացքը մէկի միւսի վրայ ձգել»։ Այս բառը ստուգաբանուած է զանազան ձևերով, որոնք բոլոր մերժուած են (տե՛ս Boisacq 176, 1106 և Pokorny 1, 772)։ Ընդունած է միայն՝ որ բառը կրկնաւոր է. Հայերէնը գալիս է բացատրելու կրկնութիւնը և ծագումը—Աճ.

Բառիս համար շատ անորոշ են մեր բառարանները։ Հին բռ. մեկնում է անտղելի «անշարժ կամ անբաժին», Բառ. երեմ. էջ 312 տղելութիւն «որոշու-

թիւն», էջ 309 տեղղութիւն *«որոշումն»,* *ՀՀԲ* տղել *«բաժանել», անտեղ «անորոշ, անբաժան, անանջատ, անանջըրպետ», ՆՀԲ* տղել *«կամել, յօժարել, խնդրել», լծ. յն.* βέλω, *Թրք.* տիլէմէք, *որպէս* խնդրել, *ամկ.* ուզել *կամ* տնտղել, *որպէս* յուզել, *լծ. ամկ.* տարտղնել, անտղելի *«անբաժանելի կամ Թերևս անքննելի կամ անփոփոխ, անշարժ, որպէս անդղրդելի կամ անճղելի»,* անտղաբար *«անբաժանաբար կամ գուցէ անքննաբար, ի տեղափոխելոյ կամ ի ամկ. տնտղելոյ», իսկ* անտեղ *(իմա՛* անտղ) *մեկնում է «անտեղի, տեղ չունեցող»։ Այսպէս են նաև ՋԲ և ԱԲ։* Canini, Et. étym. 186 տղել *«ուզել»=* *յն.* θέλω *«ուզել»։ Նորագիտ Տիմոթ. կուզի համեմատութեամբ վերի ձևով պարզեց ու իմաստը ճշտեց Աճառ. Հայ. նոր բառեր Տիմ. կուզի մէջ, էջ 102, որին հետևում է և այժմ յիշեալ մեկնութիւնը։* Karst, *Յուշարձան 424* տղել *«ուզել»= Թրք.* dil-mek։

—ՏՂԸՆԴԵՐ *(գրուած նաև* տղընտեր) *«փորը ուռած կամ ջրգողեալ» Փիլ. լին. 75 և Նխ. բ. 46. Մխ. առակ։*

=*Կազմուած է* տղ + ընդերք *բառերից, որին ապացոյց է առանձին առանձին գործածուած ձևով Եփր. վկ. արև. էջ 75—76՝ Պատառեցէք զառագաստ սրտից մոցա և ելցէ ճարպն յուռուցեալ և ի տնտղեալ ընդերացն։—Աճ.*

Բառ. երեմ. էջ 312 դնում է տղնդեղ *«փորեղ», իբր թէ* տղընդեր *ձևի մէջ -եղ մասնիկ լինէր։ ՆՀԲ մեկնում է «որը ընդերքն են ուռուցեալ իբր զյղի տղայաբեր, կամ փորն ուռուցեալ իբրև զըտեկ»։ ՋԲ համարում է անստոյգ բառ։ Աճառ. Հայ. նոր բառեր Տիմ. կուզի մէջ, էջ 103* տղել *և* տղղ (տող) *բառերի հետ?*

[ՏՂԻՂ *«ցեխ». տե՛ս* տղղ *կամ* տող:

Petersson IF 43 (1925), *էջ 75 նոյն ընդ* տիղմ:]

[ՏՂՂ *«քամուք, դիրտ». ունի միայն ՆՀԲ, առնելով Մագիստրոսից. և որովհետև այս բառը հայերէնի կերպարանք չունի, ուստի ԱԲ դրում է* տիղ *կամ* տղիղ *(վերջինը տե՛ս և առանձին) ձևով։ Երկուքն էլ սխալ են և պէտք է կարդալ* տող, *ինչպէս ունի Կոստանեանի հրատարակութիւնը։ Աւելին տե՛ս* Տող։—Աճ.

ՆՀԲ կցում է տիղմ *և* տողուն *բառերին։ Աճառ. Հյ. նոր բառեր Տիմոթ. կուզի մէջ, 103. կցում է* տղել, տղընդեր *բառերին. բայց Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 211 Մագիստրոսի նոր ընթերցուածի համեմատ ուղղում է վերի ձևով։ Նոյնը աւելի յետոյ կրկնում է Տաշեան ՀԱ 1926, 77։]*

*ՏՂՂՈՒ *«մի տեսակ թաթարական հարկ». Կալ ընդ հրամանաւ մեր և տալ մեզ տղղու և մալ և Թաղար և ղփչուր..Մաղաք. աբ. 10. էառ գինի ամանով ինչ և գնաց ընդդէմ Տաթրին և բռնեաց տղղու, որպէս սովորութիւն է Տաթարին. անդ՝ 24։*

=*Թթր.* ترغو turγu *կամ* ترقو turqu *«ուտելիք և խմելիք, պաշարեղէն.* пища и питье, провизія» *(*Будаговъ *1, 350 բ)։*

Ուղիղ տեկնեց Պատկ. հրտր. Մաղաք. աբ. էջ 63, բայց դնում է ترغو trγu *կամ* تزغو tzγu *«հարկ. պաշար ճանապարհի», մինչդեռ* Будаговъ *վերի ձևով է միայն։*

ՏՂՈՐՏԵԱԼ *(կամ* տղօրտեալ). *անըստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Մխ. դտ. օր. Թգ. «Արդ մի՛ յայս տղաւրտեալ շահիցս զրաղիք»։*

Ըստ ՆՀԲ «անշուք գտեալ կամ անգոսնելի իբրև ղճողորտիս»։ ՋԲ չունի։ ԱԲ «լղրճուկ»։

ՏՂՈՒԿ *«չրի փոքրիկ որդ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Անան. գիտ. 8. Են զորտք որ... այնպէս մանրիկք են, մինչ տղկամբ կաւեն զնոսա։ Իմաստը որոշում են գտ. ձևերը։*

Տաշեան, Բառախօսական դիտ. Վիեննա 1926, էջ է յն. téllē *կամ* tellinē *«մի տեսակ երկպատեան խեցի» բառից աղաւաղեալ։*

ԳԻՒ.—Տղուկ *Բր.,* տղունկ *Սեբ. «փոքրիկ*

և դեղնաւուն սպիտակ գոյնով ջրային մի որդ»։ (Քաջունի, Գ. էջ 237 ունի տղուկ *«մանր որդն աղբից որ յողայ բուսնի»)։*

Տմախիզ *տե՛ս Մախիզ։*

*ՏՄԱՂՈՒՆ *«հարբուխ». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 237։*

=*Չաղաթ.* دوماغو dumaγu *«հարբուխ»* (Будаговъ *1, 575). տե՛ս նաև* դում:—*Աճ.*

Տմկիլ *տե՛ս Մմկիլ։*

*ՏՆԱԶ *«այպն, կատակ, ծաղր» Ոսկիփ. Մագ. Թղ. 241. Վրդն. առ. 97։*

=*Արաբ.* طنز ṭanz *«ծաղր, կատակ». որից* طنّاز ṭannāz *«ծաղրող, կատակող» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 184)։*

Հինք. պրս. թանզ:

ԳԻՌ.—Ալշ. Դվ. Երև. Ախց. Ղրբ. Մկ. Մշ. Շմ. Վն. տնազ, *Ագլ.* տնօզ. *Հճ.* բնօզ, *Ննխ.* դնազ, դնած, ձնած *«ծաղր» (իսկ Սվ. «քամբասանք»). նոր բառեր են* տնազել, տնազավարի, տնազատեղ:

+ՏՆՏՂԵԼ *«օրօրել, պրպտել, փնտռել, քննել»։*

=*Բնիկ հայ բառ. ծագումը տե՛ս վերը* տղել:—*Աճ.*

*ԳԻՌ.—*Տնղղել *Ալշ. Բլ. Երև. Ղզ. Ղրբ. Տփ.,* տնդղնել *Բլ. «ուշադրութեամբ նայիլ զննել՝ ինչ լինելը իմանալու համար. 2. քննել. 3. պրպտել, փնտռել. 4. Ջղ. նայիլ, դիտել. 5. Բլ. ծանրութեան չափը իմանալու համար ձեռքի մէջ վեր վար շարժել», որից* տնտղոտել *Տփ. «չորս դին պրպտել»։*

ՏՆՏՂԻԼ *«ուռչիլ». ունի միայն ԱԲ. երկու անգամ գտնում եմ գործածուած հետևեալ ձևով. Եւ նոցա ոգիք ջրգողեալք տնտղեալք տոռոմեալք (Ոսկ. կող. էջ 534). Եցէ ճարպըն յուռուցեալ և ի տնտղեալ ընդերացն (Եփր. վկ. արև. 76=Սոփերք Ի. 133)։ Տե՛ս և* տղընդեր:

Նորագիւտ բառս վերի ձևով մեկնեց Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 11։ Վարդանեան ՀԱ 1922, 295 գտնում է որ այս իմաստը սխալ է և պէտք է մեկնել «դոնդողիլ, թանձրանալ. մածնուլ», ըստ որում Եփրեմի ասոր. բնագրում համապատասխան բառն է ܓܒܢ gban «contraxit, coagulavit, τυροῦν» (Brockelm. Lex. syr. 48), *որ է «մածնուլ, պանրանալ», և Ոսկերերանի յն. բնագրի մէջ էլ* ὑδέρῳ καὶ φλεγμονῇ κατεχόμεναι։ *Բայց այս բառերը չեն հաստատում Վարդանեանի առած նշանակութիւնը. յն.* φλεγμαίνω *նշանակում է* «enflammer, échauffer, dilater par la chaleur, gonfler, être enflé», *որոնք բոլոր ունին միայն «այտնուլ, ուռչիլ» իմաստը* (Bailly 2085[1]): *Մեր թարգմանիչները նոյն յն. բառը ըստ ՆՀԲ 890ա թարգմանել են նաև* տոռոմել, *որ չի նշանակում բնաւ «մածնուլ», այլ «ուռչիլ». հմմտ. Այտուցեալ տոռոմեալ էր, այսինքն հպարտութեամբն։ Եւ եթէ Եփրեմի* gban *բառը* Brockelm. *48 մեկնում է «մածնուլ», մի տող ցածր էլ մեկնում է* «concrevit», *որ է* «se former par une agrégation de parties, s'accroître, croître, s'augmenter, devenir plus considérable», *որոնք բոլոր նշանակում են դարձեալ «աճիլ, մեծանալ, խոշորանալ», այսինքն «ուռչիլ»։ Բացի սրանից ունինք* տղընդեր, *որ կարելի չէ բաժանել վերի ձևից և որ անշուշտ նշանակում է «փորը ուռած»։ Վերջապէս նոյն է երևում՝*

ԳԻՌ.—Ղփ. տնդռնիլ *«ուռչիլ». օր. Երեսը մժակների կծոտելուց տնդռնել է (Ազգ. հանդ. ԺԲ. 93)։*

ՏՈԳԻՎ. *անստոյգ բառ. երեք անգամ ունի Մագ. Թղ. Ե. 134. «Եւ դու այժմ ցանկացար տոգեալ. Տրամախոհ տարադիպական տասանական տողեալ տոգեալ... որպէս տրամադրութեան տոռքանականդ ի քէն (կամ* ի Րեզ) *տոգեալս»։ ՆՀԲ մեկնում է «անընչալ անյագաբար և կամ տոգորիլ և հոծեալ գոլ ամենայնիւ»։*

ՏՈԳՈՐ. *անստոյգ բառ. չորս անգամ ունի Մագ. «Ոհորական տոգորից անենչամ քեզ տրամակայեալ. Յորում մթերեալք են տոգորք աստուածային. Զքարիցն (գիտութեանց) ի նա տոգորս երևակայութեամբ ցու-*

ցից. Ի տոգորս ողմից տաղտկացեալ ի գբի՝ արտաքս ստուցեալ». Որից տոգարել, որ մէկ անգամ ունի Մագ. առ Լեհ. «Տախտակ տոգորեալ վարժ խուզմանս». Հին բռ.=Բառ. երեմ. 312 մեկնում է «Տոգորք. ներկոց», Լեհ. «Տոգոր. ներկ», ՆՀԲ «Տոգոր. թաթաւումն, շաղախումն, ներկումն, և նմանութեամբ՝ հմտութիւն, ուսումն, մակացութիւն», տոգորել «թանալ, թաթաւել, ներկանել», ՋԲ «Տոգոր. հմտութիւն, մակացութիւն, շաղախ, շաղախումն, ոռոգումն, թաթաւումն», և տոգարել կամ տոգարիլ «լի լինել, յղկիլ». Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, 665 տոգոր դնում է «տիպք, ապացոյց, փորձ, հանդէս», նաև «գանձ, տագնապ, մրցում, շաղախում». Նոր գրականի մէջ տոգարել, տոգարուիլ գործածւում են «համակել, համակուիլ» նշանակութեամբ.

ՆՀԲ լծ. պրս. pէr fէrաէն «թրջել». Lag. Urgesch. 328 սանս. tuj: Հինք. տոշորիլ բայից.

ՏՈՂԻ «խաղողի որթ» Վստկ. 49, 142, 213 (Ամիսս [մի տեսակ ազնիւ որթատունկ] զտոլի [ուզում է ասել սարփինայ] սիրէ ինքն և զծառս ի ջերմային գաւառսն. Ի վերայ պատին տոլիք ազգի ազգի տարածեալ. Տոլոյ տերև). գրուած է տոյլի (ձ. տելի) Բրս. մրկ.:

=Բառիս հետ նոյն են ուտ. tul (տուլ) «խաղող» (ըստ Ղարիանցեան և Քուշմանեան) և արաբ. دوالى davālī «մի տեսակ խաղող» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 213), բայց այս երեքի յարաբերութիւնը դժուար է որոշել.

ՀԲուս. § 2972 տոլ, տոլի համարում է «դդում կամ ուրիշ տարածուող բոյս՝ հետևելով գտ. (Ակն. Բիւթ. Ջն.) տոլ «սնամէջ դդում» բառին, թէև միևնոյն ժամանակ կցում է տոյլի «խաղողի որթ» բառին. Սակայն «դդում» իմաստը յարմար չէ Վաստակոց գրքի վկայութիւններին, որոնք տե՛ս վերը, և մանաւանդ էջ 213, ուր հիւանդ տաւարին առաջարկում է կերցնել «տոլոյ տերև». խաղողի տերևները շատ յարմար են ուտելու, բայց դդումի փշոտ թերթերը լեզուն պիտի ծակոտէին. Մեր առածին աւելի զօրեղ ապացոյց է՝

ԳԻՒ.—Սվեդ. դիլլա «խաղողի որթ ամէն տեսակի», որից դիլըդիրիվ «խաղողի տերև», Հճ. դիլի «որթատունկի կարճ տեսակը, որ սարփինայի վրայ չի բարձրանում». (այս բառը Հաճընի ձայնաբանական օրէնքներով ծագում է տոլի ձևից. հմմտ. ճոգի, ոչիլ>ճիգ'ի, իչ'իլ):

ՏՈԽՂՈՒ «մի տեսակ խմորեղէն». մէկ անգամ ունի Ոսկ. փիլիպ. ժ. էջ 469 (միւս ձեռ. ստոյխողուկ):

ՏՈԾ «մռմուռ», որից տոծալ «մռմռալ». երկուսն էլ ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 216. բայց այս բացատրութեամբ պէտք չէ հասկանալ «մրմնջել», այլ «կսկիծ, ցաւ կամ կծուծ», ինչպէս է մռմուռ՝ գաւառականների մէջ.

Տոծիկ տե՛ս Մոծակ.

+ՏՈԿ (ռ հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վըկայութեան) «դիմացկանութիւն, տոկալ տևելը» Կոչ. 420. Ոսկ. մ. ա. 16. «երկար տևողութեամբ, շատ» Սեբեր. 108. Ագաթ. «յաջողակ, ուժեղ, լաւ փչող (քամի)». հմմտ. Նաւ անկասկած է յընկղմելոյ և ի խափանելոյ մինչդեռ յաջողակ և տոկ օդով առաջնորդիցի. Սարգ. ա. յհ. դ, էջ 679 ա տպ.=էջ 534 բ տպ. (այս նշանակութիւնը՝ որ չունի ՆՀԲ, կազմուած է տևականութիւնը զուգորդելով ուժի հետ). որից տոկալ «ժուժել, համբերել, դիմադրել» Ել. ժը. 23. Եզն. տոկացուցանել Նիւս. բն. տոկուն Փարպ. Փիլ. անտոկ Ոսկ. եփես. 830. անտոկութիւն Դիոն.ածայ. դժուարատոկ Պրպմ. 164.

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. dowə- արմատից, որի dewə- ձևից ունինք տևել, արմատը աճելով -ko մասնիկով տուել է նախահայ *towoko, որից *took>տոկ. հմմտ. *nowro > նոր: Աւելի ընդարձակ տե՛ս երկայն բառի տակ (տ. Walde 245, Pokorny 1, 780 են).

Lag. Urgesch. 321 հմմտ. զնդ. taxta «զօրեղ». Հինք. pnf բառից. Վերի մեկնութիւնը տուաւ Liden, Arm. Stud.

114, որ ընդունում է նաև Meillet REA 4, 3։

ԳԻՌ.—Վն. տոկաճ «տանջանք, նեղութիւն»։

*ՏՈԿՈՍ, ի հլ. «դրամի բերած շահը» Մանդ. Լմբ. աղ. Նար. երգ. որից տոկոսիք «ծնունդ» Ովս. թ. 11 (Փառք նոցա ի տոկոսեաց և յերկանց և յղութեանց). «դրամի տոկոս կամ վաշխ». ՍԳր. «պարտք» Մանդ. Ճառընտ. «տուգանք» Վեցօր. 160. տոկոսաճաւաճ Լծ. սահմ. տոկոսատ Մաշկ. Ոսկիփ. Անկ. գիրք առաք. 79. տոկոսել Եփր. պաշտ. 193։ Նոր բառեր են տոկոսաբեր, տոկոսական, տոկոսատար, անտոկոս:

=Յն. τόκος «վաշխ». ծագում է τίκτω «ծնիլ» բայից և բուն նշանակում է «ծնունդ». հմմտ. հյ. փոխորդի «տոկոս» (իբր փոխուած դրամի որդին)։—Հիւբշ. էջ 384։

Ուղիղ մեկնեց նախ Schröder, Thesaur. 47. նոյնը նաև ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՏՈՀՄ, ի, ի-ա հլ. «զարմ, ցեղ, ազգատոհմ» ՍԳր. Եփր. ծն. Եզն. Մծբ. Եղիշ. Փարպ. որից տոհմագիր «ցեղագրութիւն» Կոչ. 183. տոհմաբիւ «ազգահամար» Ա. թիմ. ա. 4. Տիտ. գ. 9. տոհմական «առատ բերք» Ղկ. ժբ. 16. Ոսկ. Կոչ. Եփր. գ. կոր. 122. Ագաթ. Եզն. «ազգական» Մծբ. «ցեղային» Փիլ. «ազնուական» Մծբ. 374. տոհմակից Ագաթ. Վեցօր. տոհմիկ «ազնուական» Բուզ. Եղիշ. ը. 126. տոհմակութիւն «ազնուականութիւն» Փարպ. 167. ազգատոհմ ՍԳր. Եւս. պատմ. ապատոհմ Ոսկ. եփես. 912. Մծբ. անտոհմ Ա. կոր. ա. 28. անտոհմակ Փարպ. ճամատոհմակ (չունի ԱԲ) Բզ. պրակը. ՀԱ. 1921, 20. բազմատոհմ Եփր. պհ. Վեցօր. բարետոհմիկ Ոսկ. ա. կոր. դայեկատոհմ Գ. մկ. ե. 18. ծառայատոհմ Ագաթ. միատոհմ Ագաթ. վատատոհմակ Փարպ. տոհմարան (նորագիւտ բառ) Միանեց. 37, 39 են։ Տոհմն ձևն է ցոյց տալիս Նորագիւտ մնաց., ուր գտնում ենք ի տոհմանէ Ա. մն. ի. 6, տոհմանցն Ա. մն. իզ. 26, ազգատոհմանցն Բ. մն. ա. 2 հոլովաձևերը։

=Պհլ. tohm «տոհմ», որ գործածուած է Թուրֆանի նորագիւտ արձանագրութեանց մէջ. որից mrdwhm (կարդա՛ mardohm) «մարդիկ» (այն է *mard-tohm=«մարդատոհմ»>պրս. مردم mardum «մարդիկ» MSL 17, 2)։ Միւս իրանեան ձևերն են՝ սոգդ. tōxm «սերունդ», պհլ. tōhm, tōxm, tuxm «սերմն (բուսական և կամ անասնական), սերունդ, ցեղ», tōhmak, tōxmak, tuxmak «սերմ, ցեղ, ծագում, ծնունդ», պրս. tāhm (հնագոյն ձևը), تخم tuxm «սերմ, ձու, ցեղ, ծագում», تخمه tuxma «ծագում, ցեղ», تخمگان tuxmagān «ամորձիք մարդոյ, սերմն բուսոց», քրդ. toxma «ցեղ, սերունդ», txoma «բոյն», tīm «կորիզ, հատիկ, ունդ», բելուճ. tom, tūm «սերմ», պազ. tuxm «սերմ», tuxma «սերունդ, ծագում», θūm «սերմ». հնագոյն ձևերն են հպրս. taumā (կարդա՛ tauhmā, ըստ Benveniste, BSL № 93, 76—79) «ընտանիք, ցեղատոհմ», զնդ. taoxman- «սերմ, ցեղ», սանս. तोक्मन् tókman «ընձիւղ»։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև ասոր. tōhmā «ցեղ, ազգատոհմ, սերունդ», արաբ. طخم ṭuxm, թրք. تخوم toxum, ումկ. tohum «բուսական կամ անասնական սերմ, ցեղ»։ Ըստ Pokorny 1, 713 իրանեան բառերը ծագում են հնխ. teuq- արմատից, որից է նաև մրգ. diehter «թոռ»։ Ուրիշ ցեղակից ձև չկայ։ Հայերէնի մէջ բնիկ լինելու պարագային պիտի ունենայինք *թոյf:—Հիւբշ. 253։

ՆՀԲ լծ. պրս. թրք. թուխմ, թուխում, թօխմ, թօհում և վրաց. տո՛մի։—Զնդ. հպրս. և պրս. ձևերի հետ են համեմատել նախ Windisch. 11 և յետոյ Spiegel, Höfers Zeitsch. 1, 61, Gosche 13, Եւրոպա 1849, 200, Böttich. ZDMG 1850, 363, Lag. Urgesch. 322, Spiegel Hüzw. Gram. 164, Müller SWAW 38, 574, Justi, Zendsp. 130, Dict. Kurde 95 են: Böttich. Horae aram. 36, 68, Rudim. 42, 120, Lag. Cesam. Abhd. 48 ասոր. ձևի հետ։ Pictet 2, 237 կցում է սանս. dama, զնդ. dəmāna, nəmā-

na, *յն.* δόμος, δῶμα, *լտ.* domus=*հյ.* տուն *ընտանիքին։*

ԳԻՌ.—Կայ միայն Մշ. շան տոռմ է *«շան ցեղ է» նախադասական դարձուածի մէջ։*

ՓՈԽ.—Հայերէնի միջոցով են վրաց. ტომი տոմի, *մինգ.* ტომი տոմի *«տոհմ, ցեղ» (այսպէս նախ* Brosset JAs. 1832, 529). *ուղղակի պարսկերէնից է փոխառեալ վրաց.* ვარ-ტუხმე վարտուխմե *«ծնողք»։*

ՏՈՀՈՐԱԿԵԼ *«նաղելով սիգալով քայլել». մէկ անգամ ունի Ոսկ. ա. տիմ. ը.—Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, 666 տալիս է նաև* տռճարակել *ընթերցուածը և այստեղ է կցում Մագ. գամագտ. 14* տաճորական *անստոյգ բառը.—Նոյն են Բառ. երեմ. 304* տախորակեալ *«գեղազանցեալ գնացք» և էջ 312* տախորակ *«գերանցեալ գնացք»։*

ՏՈՂ (ի *հլ. յետնաբար) «ուղիղ շարք (մարգարիտների, շղթայի, բազմականների, խօսքի կամ բառերի)» Ոսկ. ա. թես. Բուղ. 172. որից* տողել *«ուղիղ շարել, դասաւորել» Եւս. քր. Սեբեր. Ոսկ. Ագաթ.* տողեալ *«շարուած» Վեցօր. 86. Ոսկ. եփես. 915.* տողան *«շարք, դաս» Եւս. պտմ. 664.* տողանի *«յաջորդական կարգով շարուած» Եւս. պտմ. 608.* տողաբան *«շատախօս» Մծբ.* շղթայատող *Խոր.* մարգարտատող *ՑՀ. կթ.* տարատողել *Թէոդ. խչ.* բարատող *«քարով շարուած» Կաղնկատ. 172։ Նոր բառեր են* տողաշար *(արդէն 1788 թ. ունի Սարաֆեան, Բանալի գիտութ. Սանկպետ. էջ 116, իբր ռուս.* тераксa*),* երկտող, երկտողիկ, տողած, տողավարձ *են։*

=Թւում է խալդեան շրջանի բառ. հմմտ. վրաց. ტოლო տոլո, ტოლი տոլի *«հաւասար, նման, հասակակից»,* ტოლობა տոլոբա *«հասակակցութիւն»,* ტოლება տոլեբա *«բաղդատել»,* ტოლაობა տոլաոբա *«ձկների կամ օձերի զուգաւորութիւն»,* ტოლტოლი տոլտոլի *«հաւասար, հասակակից»,* უტოლო ուտոլո *«անհաւասար», որոնց նշանակութեան այսպիսի երանգները թոյլ չեն տալ ընդունելու թէ մին միւսից փոխառեալ է. այլ երկուսն էլ փոխառեալ են միևնոյն աղբիւրից։—Աճ.*

ՆՀԲ լծ. յն. στολή *«յարդարումն, զգեստ» են։* Pictet 2, *159 սրս.* duxtan *«կարել», սանս.* duh *«կաթ կթել, կարել»։* Bugge IF 1, 442 *սանս.* tántra- *«շարունակեալ կարգ, շարք, դասաւորութիւն»,* tandrá *«շարք» բառերի հետ հնխ.* tantri- (<tn̥tri-) *կամ* tantro- *ձևից, իբր* ten- *արմատից։ Հիւբ.* տաղ *բառից։* Scheftelowitz BB *29, 28 և յետոյ* Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 64 կցում են անգլ.* tal, *հրգ.* zala, *գերմ.* Zahl *«թիւ», լիթ.* dalis, *սանս.* dala *«մաս, կտոր, տերև-», կիմր.* dalen, *հիռլ.* duillen *«տերև»,* fodailim *«բաժանեմ» են բառերին։ Այս բառերը պատկանում են հնխ.* del- *արմատին, որ ըստ* Pokorny 1, 808 *նշանակում է «նկատի ունենալ, նպատակ դնել, վնասել, հաշուել, պատմել» և որի ժառանգների մէջ միայն անգսք.* toel, talu *ունի «շարք» նշանակութիւնը. այս պատճառով էլ* Pokorny *մերժում է հյ.* տող: *(*Walde *թէև յիշում է ցանկում, բայց չի դնում գրքի մէջ, էջ 240՝ լտ.* dolus *«խորամանկութիւն, խաբեբայութիւն» բառի հետ)։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 122։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. տող, *Ախց. Երև.* տօղ, *Սչ.* դօղ. *նոյնից են նաև* տող *Ննխ. «քանոն (ուղիղ գիծ քաշելու համար)»,* տող -բէ-տող *Ալշ. «շարան շարան»,* տող *Բլ. Ջրս. «վզի զարդ, մանեակ» (իմա՛ «շարան, շարանուկ, ուլունքաշար»)։*

ՓՈԽ.—Ուտ. տօղ *«դրուածքի տող»։*

+ՏՈՂ *«մարմնի մէջ արտադրուած հեղուկները.* sécrétion» *Մագ. թղ. 135 (Միայն ջերմինս և կծուինս տալ կերակրել տկարացելումն, զի զտողսն հատցէ ի խոնարհ և օգնականութիւն ահեկին կողման և փայծաղան.—այս խօսքերը ջերմի բուժման համար է ասում, երբ իրօք որ փայծաղը՝ որ մարմնի ձախ կողմն է, ուռչում է և ցաւում), նաև էջ 6 (Հիւանդն խնդրէ զանախորժս ախորժակս, մթերեալ յինքեան զհամաքամուածս և զտողս և զփառղիտականս.—ըստ ՆՀԲ* զաղղս, *որ սխալ ընթերցուած է. տե՛ս* տող*). որից* տողի *«թուք» Իսիք. յոբ.*

112, տողուկ (*որ և տողու, տողուն*) «*թուք, լորձունք*» *Յոբ. է. 19, Փիլ. այլար. 108. Պտմ. աղէքս. 25, բոլորն էլ միայն յոգնակի գործածութեամբ։*

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* stol- *արմատից, որի* stel- *ձևից են* տիլ, տիղմ (*տ. տիղմ բառի տակ*)։—*Աճ*։

Բառ. երեմ. էջ 313 տողուկ *դնում է «վիշտ, կսկիծ», որ անշուշտ սխալ է։ Հիւնք. կցում է* տող «*շարք*» *բառին։ Սազըգեան ՀԱ 1909, 334 հյ.* շողիք, շաղ, շաղախ, *թրք.* dalga «*ալիք*», dolmaq «*լցուիլ*», *սումեր.* diğ «*թափել*», šağar «*ցեխ*» *են բառերի հետ։* Karst, *Յուշարձան 407* շողիք *բառի հետ՝ սումեր.* šua «*թացութիւն, թուք*»։

ԳԻՌ.—Ննխ. դօղուf «*մաղաս, խուխ, բալղամ*».—*կրկնական ձևեր են* տղողաճf *Ղրբ.* «*գիրտ. 2. տակին մնացած անհիւթ անհամ մասը*», տղողաչուր *Ղրբ.* «*տակը մնացած մրրոտ ջուր*», տղեղել *Ագլ.* «*տան պատերը սպիտակ հող քսելով սպիտակացնել*»։

*ՏՈՄ «*գրքի հատոր*». *Նորագիւտ բառ. որ հինգ անգամ գտնում եմ գործածուած Սոկր. Որպէս և ցուցանեն իսկ նորա ուղթեքին տոմքն (էջ 304). Ամենեցունց մօտ ի հազար լինեն խրաքանչիւր տոմի հաւասարելով ի տոմին (էջ 642). Որիգէն յառաջնում տոմին (էջ 656). Ամենայն ութ տոմիս (էջ 689)։ Սրա հետ նոյն է նաև* տոմ *Ճառընտ.*=*Անկ. գիրք նոր կտ. 338. «Եւ առին տոմիւ քարտէս և գրեցին առ Յովսէփ». իսկ Եփր. վկ. արև.*= *Սոփերք ի. 96 «Տոմք արգելան, ազահութեան սանձք արձակեցան» հատուածի դէմ Միաբանի հրատարակած բնագիրն ունի «Տուրք (այլ ձ. տոմք) արգելան» (էջ 45)։ Տե՛ս և* տոմս:

=*Յն.* τόμος «*պապիրոսի կամ մագաղաթի կտոր. 2. գրքի հատոր*». *ծագում է* τέμνω «*կտրել*» *բայից և բուն նշանակում է «կըտոր». որից և ֆր.* tome, *ռուս.* ТОМЪ «*հատոր*», *լտ.* tomus, *ասոր.* tōmsā։

Ուղիղ մեկնեց Մ. վ. Տէր-Մովսէսեան, հրատ. Սոկրատի, էջ 304։—ՆՀԲ ունենալով մի՛միայն Ճառընտրի վկայութիւնը՝ տոմ *մեկնում է «տոմս, տոմար». իսկ ՋԲ համարում է անստոյգ բառ։ Գտնուած նոր վկայութիւններով բառը ստուգւում է և մեկնւում վերի ձևով։*

ՏՈՄԱԼ «*անպիտան մի խոտ. թրք. տէվէ չէօքիւրտէն*» *Կմրկպ. ունի միայն ՀԹուս. § 2973*։

*ՏՈՄԱՐ, ի-ա հլ? «*մի հատոր գիրք, մի գրքի բաժանումները*» *Բ. եզր. գ. 2. Եւս. քր. Եւթաղ. 95.* «*գրուածք, օրագրութիւն*» *Յայսմ. Ճառընտ. Վրք. հց.* «*թուական, ժամանակագրութիւն*» *Յհ. կթ. Շիր. Յայսմ. որից* տոմարական *Վանակ. տարեմ.* տոմարագէտ *Մաշտ. կիլիկ.* զատկատոմար *Մարթին.* պարզատոմար *Տոմար. նոր գրականում* տոմարակալութիւն, տոմարագիտութիւն, կրկնատոմար *են։ Գրուած է նաև* տովմար, տաւմար, տօմար, տումար:

=*Յն.* τομάριον «*հատոր, գիրք, վաւերագիր են*». *նուաղականն է* τόμος *բառի, որի վրայ տե՛ս* տոմ, տոմս. *փոխառութեամբ անցած է նաև ուրիշ լեզուների. ինչ. պրս. արաբ.* طومار ṭūmār «*թուղթ գալարեալ և այլ իր*». *վրաց.* ტომარი տոմարի, ტომარაკი տոմարակի «*նիւթերի ցանկ, գրուած գլան, ընդօրինակութիւն*», *արևել. թրք. կամ չաղաթ.* تومار tumar «*նուսխայ, հմայական պահպանակ*» (*որ մեծ սխալմամբ* Vámbery, Etym. Wört. *էջ 165 թրք.* demir «*երկաթ*» *բառին է կցում*)։ *Այս անունով (Թումարի) է կոչւում նաև Ատրպատականի մահմեդականների մէջ վերջերս միայն ծագած մի նոր կրօն, որ մահմեդականութիւնից բոլորովին տարբերւում է և որոնց Ս. Գիրքն է* Թումարը:—*Ըստ այսմ հայերէնի նախնական ձևն է* տոմար, *որից և* տովմար, *յետին ուղղագրութեամբ* տօմար, *որից և* տաւմար, *իսկ* տումար *ծագում է արաբ ձևից*։—*Հիւբշ. 384*։

Հներից Օրբ. Հկճռ. ժա, էջ 151 մեկնում է «Կնքեալ թուղթն տոմար անուանի, որ է ժողովք».—նոյնպէս Յկ. ղրիմ. և Տոմար. մեկնում են «Տումարն ժողով ասի». որից երևում է թէ հանում են գումար *բառից։ Մեկնուած է Տոմար*

Լեոնի, Վեննա. 1805, էջ 4 ծան. իբր յն. τόμος, լտ. tomus: ԳԴ պրս. ṭūmār։ ՆՀԲ յն. τόμος և պրս. ṭūmār։

ԳԻՒ.—Ասլ. դամար «տօմար». իսկ Հճ. դոմօյ «երազահան», որովհետև տոմարական գրքերը պարունակում են նաև երազների մեկնութիւնը։

*ՏՈՄՍ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առաց վրկայութեան) «թուղթ, մի թերթ թուղթ, տետրակ» Ես. ը. 1. Աթան. Գէ. եա. ժմ. յն. յետնաբար կայ «հրամանագիր, կաթուղիկոսական հրովարտակ» իմաստով՝ Զքր. սարկ. Բ. 136. նոր գրականի մէջ նշանակում է «billet, վրան գրուած թղթիկ, երկտողիկ ևն», որից տոմսակ, տոմսակավաճառ, խաղատոմս, բաժնետոմս, ճրաւիրատոմս, տոմսարան ևն։

=Յն. τόμος «մագաղաթի կտոր, մի թերթ թուղթ, հատոր գրքի», որի վրայ տե՛ս և տոմ. յունարէնից է փոխառեալ ասոր. ܛܘܡܣܐ ṭūmsā «տետրակ, գիրք, գրքոյկ, թուղթ», որ թէև a-ի պատճառով աւելի մօտ է հայերէնին, բայց ու ձայնաւորի պատճառով հեռանում է։—Հիւբշ. 385։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՏՈՄՓ (բցռ. ի տոմփէ) «ցեղ, տոհմ» Տիմոթ. Կուզ. էջ 283. որից տոմփական «ցեղակից, նմաններ» Տիմօթ. կուզ, էջ 94. երկուսն էլ նորագիւտ բառ. որոնց վրայ տե՛ս Աճառ. Հայ. նոր բառեր Տիմ. կուզի մէջ, էջ 104։ Մեր տուած նշանակութիւնը հաստատւում է համեմատելով յոյն բնագրի համապատասխան պատառիկը, ուր գտնում ենք φρατρίας (Ակինեան ՀԱ 1908, 383) և Կնիք հաւ. էջ 168, որ փոխ առնելով Տիմոթէոսի յիշեալ հատուածը, համապատասխան տեղը դնում է տոհմ:

=Արդեօք ժողովրդական ձեՙն է տոհմ >*տոմ բառի՝ բառավերջի բ=փ յաւելուածով, ինչ. բեմ>բեմբ, պատշգամ>պատըշգամբ:—Աճ.

*ՏՈՅԺ, ի հլ. (մանաւանդ անեզաբար գործածուած) «պատիժ, վնասի փոխարէն հատուցուած դրամը» Առակ. իէ. 17. Եւս. քր. Ոսկ. յհ. ա. 7. որից տուժել ՍԳր. տուժապարտ Եփր. թգ. 405. տուժանք Մխ. ապար. անտոյժ Մխ. դտ. սակաւատոյժ Արծր. ունինք նաև r յաւելուածով տուրժ կամ տուրժf, տուրժական, տուրժել Պղատ. օրին. 57, 98, 138, 140. Վրք. հց։ Բառիս կրկնակն է ՏՈՅԳ, որ առանձին չէ գործածուած, բայց սրանից են տուգան (մանաւանդ անեզաբար) ՍԳր. փիլ. Կղնկտ. տուգանել խոր. Վրք. հց. երկու ձևերի լծորդութեան համար հմմտ. արժել–արգ, ոյժ–առոյգ:

=Պհլ. tōž-ēt «տուժել, պատժուիլ», tōžišn «տուգանք, պատիժ», պազ. tōxtan (բունը tōž) «վճարել, տուժել, տուգանքը տալ», պրս. توختن tōxtan կամ توزیدن tōzīdan, ներկ. توزم tōzam «վճարել, հատուցանել», vām toxlan «պարտք կամ փոխ տալ»։ Սրանց ծագումը և նախնական ձևը յայտնի չէ։ Իրանեանից է փոխառեալ նաև ասոր. ܛܘܓܢܐ ṭūgānā «նեղեալ, տառապեալ», որ ցոյց է տալիս հայերէնի տուգան ձևը։—Հիւբշ. 253։

Justi, Zendsp. 135 զնդ. tuš «վնասել, կտրատել» արմատից կասկածով։ Պրս. ձևերի հետ համեմատեց նախ Lag. Btrg. bktr. Lex. 67: Հիւբշ. Arm. Stud. § 276 կասկածում է փոխառեալ համարելու։ Հիւբ. տոյժ հանում է քուշակ բառից, իսկ տուգան՝ տոկոս–ից։

Տոյլի տե՛ս Տոլի։

ՏՈՇ «ձիու առնանդամ». չորս անգամ ունի Վստկ. 199, 201. Տոշն ի շաքն ի մեծն և ի փոքրն. Ջագետակին մազն մկրատով ի վայր տուր, որ զտոշն չգանէ. Տոշն թուլանայ և ի բան չգայ. Օծ զտոշն և զձուքն։ Որից տոշբերան «ձիու անդամի ծայրը» Վստկ. 208։

ՏՈՇԿԵԼ «չարչարել, տանջել» Թէոդ. խչ. Ոսկ. ճառք. էջ 293. «կեանք մաշեցնել» Փիլ. լին. 60.—Հին բռ. մեկնում է «ղորկել կամ տանջել». այսպէս նաև Լծ. փիլ. իսկ Բառ. երեմ. էջ 313 գրելով տոշկել՝ մեկնում է «ղորկել, հարկանել, տանջել, թուլանալ, հեշտանալ, տոփել»,— (Փիլ. նոր ձեռ. տոշկել բառի տեղ դնում է մաշել):

ՏՈՉՈՐ «վառուիլ այրիլը» Գնձ. որից տո–

չորիլ «այրիլ, վառիլ» Երեմ. խր. Գ. Յկ. գ. 6, Ագաթ. Եւս. պտմ. «Հրդեհի պէս ծաւալիլ» Եփր. ա. կոր. տոչորական Ագաթ. տոչորումըն ՅՀ. կթ. ճրատոչոր Բենիկ. ճոգետոչոր Անան. եկեղ.։

ՆՀԲ չոր բառից, իբրև թէ «սաստիկ չորութիւնից վառուած»։ Տէրվ. Altarm. 61 տաf բառի հետ՝ կցում է սանս. dah «այրել, վառել», լիթ. dègti «այրել», զնդ. daz «վառել», հբգ. tak «օր» են բառերին։ Canini, Et. étym. 130 յն. δάχαρ «մի տեսակ կասսիա»։ Հիւնք. տաf բառից։

ԳԻՌ.—Կայ Ապ. տոճոռակ «ղավուրմա, տհալ» բառը (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 628 բ), որ ընդունուած է նաև արևմըտեան գրական լեզուի մէջ, և որի հետ նոյն է տոծրակ Ջմշ. «ղավուրմա»։ Ամատունի դնում է տոչորել բայից։

*ՏՈՊՐԱԿ «քուրձ, պարկ» Կիր. պտմ. էջ 219, Վստկ. 183, որից ձիատոպրակ (որ և գրուած է ձիատօպրակ) Սամ. անեց. 82. Կիր. պտմ. 34. Մխ. անեց. 47։

=Թթր. توبراك tubrak, որ և دوبرا dobra, دوربا dorba, թրք. توربه torba «տոպրակ, պարկ» (Будаговъ 1, 384). սրանցից են փոխառեալ նաև պրս. تبره tobra, ասոր. ܛܘܒܪܩܐ ṭubarqā, քրդ. torba, վրաց. თოფრა թոփրի, ռուս. торба, ուտ. թոպրակ, թօնրակ, նյն. τροβᾶς, սերբ. torbe, ռում. torbę, բոլորն էլ «պարկ, տոպրակ»։

Ուղիղ մեկնեց Այտնեան, Քնն. քերակ. էջ 155։

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. Ղրբ. Մկ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Տփ. տօպրակ, Ալշ. Մշ. տօբրագ, Պլ. դօբրագ, Ննխ. դօբրագ, դօբռա, Սեբ. դօրբագ, Սվեդ. դըբրիգ, Հւր. տօճրակ: Նոր բառեր են տոպրակել, տոպրակցու:

ՏՈՌՆ, ճ հլ. (–ռին, –ռունf, –ռամբ, –ռանց) «չուան, կապանք» ՍԳր. Ոսկ. յհ. բ. 8. Իգնատ. Թղ. 131. Կոչ. 235. Սեբեր. 38. որից տոռնիլ «չուանով կապուիլ» Վրդն. սղ. էջ 401, տոռնեալ «կապուած» Լաստ. Տաթև. ամ. 126, որ և տոռանեալ Սիմ. ապար. 43։

Հիւնք. դուռն բառից։ Scheftelowitz BB 28, 302 տարգ բառի հետ։ Karst, Յուշարձան 422 թթր. tar, ter, չաղաթ. օսմ. tar «նեղ», tartmak, termek «պրնդել», չուվաշ. tort «քաշել»։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 հյ. տոռոմ բառի հետ կցում է թրք. pon «ցանց» բառին։ Petersson KZ 47, 258 սանս. darbha- «խոտի տրցակ, խոտ», dṛbháti «ոլորել, հիւսել», հբգ. zerben «դառնալ» են բառերի հետ՝ հնխ. derbh-, dorbh- «ոլորել, գալարել» արմատից։ Ցիշում է Pokorny 1, 808: Պատահական նմանութիւն ունի լտ. torus «բարակ չուան», որից ֆր. toron (ծագումն անյայտ՝ Walde 786)։

ԳԻՌ.—Բլ. Մշ. տօռ «չան վզի կապ»։

+ՏՈՌՆ, ճ հլ. «սանդի կոթ» Լմբ. առակ. սրանից բարդուած ձևով սանդիտոռն կամ սանդատոռն «նոյն նշ»։ Առակ. իգ. 31. Եւագր. 226. Ծառընտ. (վերջինը յգ. գրծ. սանդիտոռամբf ձևով)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. doru- «փայտ» ձևից. հին ժամանակ սանդի կոթը կարծր փայտից էր լինում շինուած, և մինչև այժմ էլ սխտորջուշի կոթը միայն փայտից է շինւում. բառիս ցեղակից ձևերի վրայ տե՛ս տարգալ. յատկապէս հմմտ. յն. δόρυ «նաւ, նիզակաձող, ճոկան, մականն», կրետ. δορά «գերան»՝ իրենց օ ձայնաւորի համար, և սանս. druṇī «փայտէ դոյլ», druṇa- «աղեղ», drṓṇa- «տաշտ»՝ իրենց ṇ ձայնի համար— Աճ.

Իմ այս մեկնութեան համաձայն է նաև Meillet (անձնական)։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტორი տորի «հովուի գաւազան». այս բառը ի հարկէ փոխառեալ չէ հյ. տոռն «սանդի կոթ» ձևից, այլ ենթադրում է հնագոյն հյ. *տոր «գաւազան» բառը, որ յետոյ կորել է մեր մէջ՝ փոխանակուելով իրան. գաւազան բառով, և որի անմիջական ընկերն է տոռն «սանդի կոթ» (նախապէս ունէր r, որ ն-ի պատճառով դարձաւ ռ):

ՏՈՌՈՄ «լծակ, բառնալիք, լամբ» Ճնրհ.

առակ. 114 (տապանակի ունկերի համար ասուած)։

Scheftelowitz BB 29, 27 յն. δόρυ «փայտ», սանս. dāru, զնդ. dauru բառերին ցեղակից, որոնք ունին «փայտ, ծառ, կոթ» նշանակութիւնները։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 հյ. տոռն «չուան» և թրք. pon «ցանց» բառերի հետ։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 101 դնելով -ռմ մասնիկ, արմատը համարում է տոռ <հնխ. dors, որ կցում է կա՛մ անգսք. teors, գւռ. անգլ. tarse, հոլլ. teers, հբգ. zers «առնի», հյ. տառեղն «արագիլ» բառերին՝ մեկնելով «կարճ փայտ» նախնական նշանակութիւնից, և կամ յն. δῶρον «ափ», δάριν, լակոն. δάρειρ «թիզ», իռլ. dorn, կիմր. dwrn «բռունցք», dyrnaid «մի բուռ» բառերի հետ՝ մեկնելով «կոթ, բռնելատեղ» նշանակութիւնից։

ՏՈՌՈՒՊ «ափիոն» Հին բռ. ունի միայն ՀԲուս. § 2876։

ՏՈՌՔ. նորագիւտ բառ. անյայտ նշանակութեամբ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Դրնղ. 203. «Եւ հոռոմքն ամէնքն ի շարն կանգնեալք որպէս զտոռքն և մասարն («աղեբսագիր») վերամբարձ ունելով»։

ՏՈՏՈՐ «մի տեսակ աչքացաւ կամ նրա դեղը» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2977։

ՏՈՐԱՅՈՍ «լռութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 313։

ՏՈՐԲԱՆ «վարդապետութիւն», որից ունինք տորբանել «վարդապետել», տորբանական «վարդապետական» Մագ. թղ. էջ 5, 134, գամագտ.։

=Պէտք է կարծել որ կազմուած է տոր+բան «խօսք» բառերից, բայց անյայտ է տոր:

ՆՀԲ (որից նաև ՋԲ) մեկնում է «մութ և խրթին խօսքեր խօսիլ, երկարաբանիլ» և ուզում է կցել տոռն «չուան» բառին։ Վերի ձևով է թարգմանում Նորայր. Բանաս. 1900, էջ 138։

+ՏՈՐԳ «սարդի ոստայնի հիւսքը», մէկ անգամ ունի Վեցօր. 121 (Եկեսցէ յարեսցի ի տորգս սարդիոստայնի). ուրիշ վկայութիւն չկայ։ Նախնական իմաստը պէտք է դնել ո՛չ թէ «ցանց կամ հիւսք», այլ, ինչպէս տակի գաւառական ձևերից երևում է, «ոստայնանկի փայտեայ կազմած, ոստայն», որ յետոյ փոխաբերաբար անցել է սարդի ոստայնին։ Ըստ այսմ բառս դառնում է՝

=բնիկ հայ բառ, հնխ. dorŭ- «ծառ, փայտ» ձևից, որի վրայ ընդարձակ տե՛ս տարգալ:—Աճ.

ՀՀԲ մեկնում է «մամուլ (իբր լտ. torcula «մամուլ») և ոստայն, ծուղակ»։ ՆՀԲ հանում է տոռն կամ դաւրգն բառից (իբրև զտոռն ձգեալ կամ իբրև ըղդուրգն ճախարակեայ)։ Scheftelowitz BB 29, 51 տոռն բառի հետ։ Պատահական նմանութիւն ունի լտ. torqueo «ոլորել, դարձնել, չարչարել ևն»։

ԳԻՌ.——Տօրգ «ծանր բաներ վերցնելու գլանաձև փայտ» (Կոյլաւ, Բառ. գերմ. 815 ա), տորգ Ղք. «ոստայնանկի կազմած, դազգեահ», Ղրբ. «քառակուսի փայտերից կազմած, որի վրայ խալիչա են գործում»։

*ՏՈՐԴԻԿ «մի տեսակ թռչուն. թրք. արտըճ գուշու, ֆր. grive». գործածուած է Փիլ. լիւս. 128, բայց հրատարակչի յաւելուածը չէ՞։ Իբրև նորակերտ բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆր. 619ա։

=Լտ. turdus հոմանիշից կազմուած։

Այսպէս է դնում նաև Մառ, Яфет. сбор. 1, 135 անշուշտ կարծելով թէ հին հայերէն է։ Լտ.turdus բառի հետ համեմատութիւնը տուաւ նախ Pictet, բ տպ. Ա. 603։

—ՏՈՐՄ «խումբ». գործածուած է միայն նաւերի համար. այսպէս՝ նաւատորմ Փիլ. ել. բ. 44 և -իղ կամ -իլ մասնիկով (հմմտ. տեսիլ)՝ տորմիղ Եւս. քր. նաւատորմիղ Եւս. քր. նաւատորմիլ Փիլ. նխ. ա. 35։

=Հյ. տարմ «խումբ» բառի կրկնակ ձևն է։

Լծ. փիլ. Նաւատորմիլ մեկնում է «պատերազմական նաւ», Երզն. մաթ. համարում է «մալուխ, նաւի չուան», իսկ Հին բռ. «ձիակ կամ ձիական

նաւ» ՆՀԲ (տորմիղ և նաւատորմ բառերի տակ) լծ. հյ. տող, բել, տարմ, յն. στόλος. լտ. turma, turmilla, որ է «գունդ, խումբ, տող, շարք»։ Հիւնք. կա՛մ լտ. turma և կամ յն. (ἱππό) δρόμος բառի վրայից։

ՏՈՐՄ. անյայտ և անստոյգ բառ, որ գտնւում է տորմակերպ բարդի մէջ. այս նորագիւտ բառը մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վանականի մէկ հատուածի մէջ. «Բուսանի ծառ ոսկեգոյն, ոսկեթել, տորմակերպ, այսինքն է խառնագոյն» (Հրատ. Խաչիկեանի մեկն. Ցոյց. էջ խը)։

ՏՈՐՈՄԻԼ «հիւանդութիւնից մարմինը ուռչիլ» Ոսկ. մտթ. փիլիպ. եբր. որից նաև Սարգ. յկ. գ. էջ 38, Բ. պետր. դ, էջ 456 (բ. տպ.), Արծր. որից տորոմեցուցանել «ուռեցնել կամ այտնուլ» Ոսկ. կողոս. 601.— սխալ գրչութեամբ պորոմիլ Պտմ. աղէքս. 175 (տե՛ս այս բառը)։

Տէրվ. Նախալ. 85 հնխ. tu «ուռիլ, ուռճանալ» արմատից. հմմտ. սանս. tumra «ուռճացեալ», tīv «պարարտանալ», լտ. tumere «ուռիլ», tumulus «բլուր», լիթ. tuinti «ուռիլ» և հյ. տուրն «բլուր»։ Հիւնք. թառամիլ բայից։ Karst, Յուշարձան 408 սումեր. tur «փտութիւն»։

ՏՈՐՈՆ «ներկարոյս՝ որ արտահանւում էր Հայաստանից. լտ. rubia» Բժշ. Գաղիան. ասւում է նաև տornն, տorուն, տornուն, տոնիր, որից տorնուկ «վայրի տորոն, asperula tinctoria» ՀԲուս. § 2980, տorն խոտ «gentiana asclepiadea» ՀԲուս. § 2982, Տիրացուեան, Contributo § 362. սխալ գրչութիւն է սarուն, որ ՀԲուս. § 2725 համարում է անծանօթ մի բոյս և որ Նորայր ՀԱ 1923, 341 հաստատում է թէ տorն բառից վրիպակ է։

ՀԲուս. § 2981 յիշեցնում է Surոն դաւառի անունը։—Կապ ունի՞ն արևել. թրք. تاران taran «կաշեգործութեան մէջ գործածական մի արմատ», խնդ. toroniš «արմատ»։

ԳԻՒ.—Մշ. տornն, Ախց. Գոր. տoroն, Խրբ. դoroն, Շմ. Սլմ. տornուն, Մրղ. տoռուն, Ղրբ. Մկ. Վն. տուrուն, Ագլ. տա՛rան, Ջղ. տռնիr, Երև. տo՛նիr:

Տորոսուք տե՛ս Տրոս։

Տորոփ տե՛ս Տրոփ։

*ՏՈՐՏ «գինու կամ քացախի չորացած մրուր». ունի միայն ՀՀԲ՝ առանց վկայութեան. նոյնը կրկնում է Թորոսեան, Տետրակ հմռ. բառարանի, էջ 29։

═Պրս. درد durd «մրուր, դիրտ», որ աւելի ընդարձակ տե՛ս դիrտ:

Ուղիղ մեկնեց Հիւնք.։

ՏՈՐՐ «տոմսկի ճիւղ, մանաւանդ խաղողի որթի թևերը» Պիտ. 466. որից տorrել «տունկի թևեր և ճիւղեր արձակելը» Նեղոս. տorrանոց «այգի» Համամ. քեր. տorrական Պիտ. առ լեհ.։ Ուրիշ է կարծrատorr Պիտ. 506, որ թէև ծառի համար է ասուած, բայց թուի թէ պէտք է կարդալ կարծrատաrr, ինչպէս ունինք ողorկատաrr Պիտ. 546՝ նոյնպէս ծառի համար ասուած։

ՆՀԲ լծ. տorն «շուան» և յն. ὄρπος «գաւազան, նիզակարոյն»։

ՏՈՒԱԼԱՅ «անծանօթ մի բոյս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2983։

ՏՈՒԱՂԼՈՒՔ. նիւթ՝ որ իբր դեղ յիշուած է սառը ջրից վնասուելու դէմ. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2984։

ՏՈՒԱՅՏ «նեղութիւն, տառապանք, չարչարանք, վիշտ» (առանձին չէ գործածուած, բայց Եւագր. առ լեհ. կայ տուայտ «զրգողել»). որից տուայտել «տառապիլ» Սիր. դ. 1. Սեբեր. 133. Ոսկ. եփ. 419. տուայտանք «տառապանք» Ագաթ. տուայտութիւն Ոսկ. բ. թես.։ (Նար լծ. մեկնում է «կարկամիլ, ցամաքիլ»)։

ՆՀԲ «հակառակն այտնլոյ կամ շուայտելոյ» (ուրեմն հանում է տ բացասականից և այտնուլ կամ շուայտ բառից)։ Հիւնք. շուայտ բառից։

*ՏՈՒԱՅՐ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ) «վարձանք, փեսի տուած օժիտը հարսին» Ասոր. դատ. էջ 9. Մխ. դտ. Մաշկ. չահկ. Անսիզք էջ 21, 45, 47, 55. գրուած է տուար Լմբ. օր. էջ 19, տըվար Լմբ. օր. 24։

=Ֆրանս. douaire (կարդացւում է duar կամ duer) «այրիութեան ժամանակ ապրելու համար ամուսնու տուած ինչքը իր կնոջ». ծագում է ժղ. լտ. dotarium բառից և այս էլ յառաջանում է լտ. dos, dotis «ընծայ, օժիտ», doto «օժտել» բառից, որի պարզ արմատն է dō «տալ» (=հյ. տալ, տուր): Ֆրանսերէնից է փոխառեալ նաև անգլ. Dower «այրութեան օժիտ»։

Հներից Մխ. դտ. էջ 289 տալիս է արդէն ուղիղ բացատրութիւնը՝ «ևսի կողմից աղջկայ հօրը տրուած օժիտի համար գրելով թէ «առ մահմետականսըն... կոչի մաճր, նոյն և այս առ հռովմայեցիսն տուայր կոչի»։ ՆՀԲ մեկնում է (հայերէնով ստուգաբանելով) «տուեալն յառնէ»։ Ուղիղ մեկնեց նախ Խալաթեան, Ծրագիր ազգագր. էջ 96։ Կոստանեան, Ազգ. հանդ. ժգ. 132 յն. δώρεά | նոյնը նաև Աղոնց, Арм. Юстин. 190, Karst Դատաստ. II 104։ Սխալւում է Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 197 դնելով բառս տուար, տաւար բառից։ Ուղիղ է Meillet IF Anz. 22, 16: Վերջին անգամ՝ մախորդներից անտեղեակ՝ Աճառ. Արդտ. 1910, էջ 178։

+ՏՈՒԱՐ «արջառ». առանձին աւանդուած չէ հնագոյն գրականութեան մէջ, բայց ունինք սրանից տուարած «տաւար արածացնելը» Եւս. քր. տուարածական «հովիւ, խաշնարած» Երեմ. լա. 10, Ա. թագ. ժէ. 20. տուարածափակ «մակաղատեղի» Ագաթ. տուարածատափ «արջառ արածացնելու տեղ» (նաև իբր տեղանուն Հայաստանում)։ Յետնաբար դարձած է դուար Փիլ. լին. Մագ. քեր. 239 և Երզն. քեր. (սխալմամբ գրուած դուաշ), դովար Մագ. թղ. 86 (տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 180), որից դուարենի «ոչխարի կամ արջառի մորթ» Թէոդ. մայրագ. Արծր. Նոր բարբառներում և արդի գրականում ասւում է տաւար:

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dīpəro- «արջառ» բառից. սրա dīpró- ձևից են յառաջանում հբգ. zēbar «զոհի անասուն», անգսք. tīfer «զոհ, զոհի անասուն», հանգլ. tīber «զոհ», tīberness «զոհաբերութիւն», գոթ. tibr (սխալմամբ գրուած aibr) «զոհ, ծոն», մբգ. ungezībere, unzīver, նբգ. Ungeziefer «զոհի անարժան անասուն, մանրաճճի, վնասակար միջատներ», գւռ. zifer, gezifer «հաւեղէն, այծ, խոզ». գերմանական բառի առաջին նշանակութիւնն էր «տաւար» (ինչպէս ցոյց է տալիս փոխառեալ հֆրանս. toivre «տաւար»), որ յետոյ զարգացմամբ «զոհի անասուն» և պարզապէս «զոհ, ծոն» իմաստին է հասած (Walde 220, Boisacq 166, Pokorny 1, 765, Kluge 503):

ՆՀԲ յն. ταῦρος, լտ. taurus, եբր. դոր, թրք. տէվար, տավար ձևերի հետ։ Պատկ. Изслед. 13 քրդ. dau'ar, լտ. taurus: Տէրվ. Altarm. 43, Երկրագունտ 1884, 53 և Նախալ. 114 ցուլ բառի հետ, որ համարում է բուն հայաձև, կցում է սանս. sthāurin «գրաստ», զնդ. staora, գոթ. stiur, գերմ. Stier, յն. ταῦρος, լտ. taurus, հսլ. turŭ, հպրուս. tauris «ցուլ»։ Հիւնք. զուարակ բառի հետ՝ աւազ ձևից է դնում. համեմատում է նաև թրք. տավար (հայերէնից փոխառեալ) և յն. ταῦρος «ցուլ»։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 197 տուայր «օժիտ» բառի հետ՝ տալ բայից (խնդրական է գտնում Pokorny 1, 816)։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Lidén, Arm. Stud. էջ 8—9, որ վարանում է ընդունել Meillet IF Anz. 22, 16, իսկ Բ. Խալաթեանց ՀԱ 1908, 87 սխալ գտնելով՝ կցում է յն. ταῦρος, ասոր. ܬܘܪܐ tavr են ձևերին։ Karst, Յուշարձան 403 սումեր. dapara «եզ», 424 թրք. մոնղոլ. davar, tavar, բասկ. abere «արջառ»։

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Ագլ. Երև. Ղրբ. Մշ. Շմ. Ոզմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տավար, Խրբ. Ննխ. Սեբ. Սչ. Տիգ. դավար, Մրղ. տավառ, Մկ. տովար, Հւր. տօվար, Հճ. դավօյ, Հմշ. դըվար, սեռ. դավ- րուն, որոնք ընդհանրապէս նշանակում են «արջառ», միայն Ախց. «կով ու գոմէշ, ոչխար և այծ», Հճ. «այծի և ոչխարի հօտ», Սեբ. «ոչխար», Տիգ. «ձի» և Մրղ. «էշ»։—Նոր բառեր են տաւարբող,

տաւարատէր, տաւարածատէր, սևատաւար, տաւարակով:

ՓՈԽ.— Այս բառը տարածուած է Միջին Ասիայից մինչև հիւսիսային և արևելեան Եւրոպա, այսպէս 1) Ալթայեան լեզուներից՝ արևել. թրք. توار *կամ* طوار tavar, *չաղաթ.* دوار davar, *օսմ.* طوار ṭavar *«արջառ, նախիր», գռ. թրք. Ախց.* ṭavar *«ոչխար», կումուկ.* tuwar-et *«կովի միս»,* tuwarčə *«հովիւ», Կազանի թթր.* təuar *«գոյք, ինչք»,* توار tavar *«մետաքսեղէն և ատլաս»* (Будаговъ *1, 382), ույղուր.* tavar *«ինչք, ստացուածք», որից փոխառեալ է մոնղոլ.* tavar *«ինչք, հարստութիւն» (ըստ* Pappe, *Լենինգրադ. անձնական. չկայ «եզ, կով» նշանակութիւնը). 2) Միջնաւոր Արևելքի լեզուներից՝ քրդ.* دوار davar, *լազ.* davari, tavari *«արջառ», գնչ.* dhavari *«ձի, անասուն», ն. ասոր.* t'ävirt'ə *«կով», Կովկասեան լեզուներով* davar *«արջառ, կով, նախիր». 3) Սլաւական լեզուներից՝ հսլ.* tovarŭ *«ապրանք, բեռ, ինչք»,* tovarinŭ *«էշ», ուկր.* tovar, tovaryš *«տաւար, ինչք, ապրանք», հռուս.* товаръ *«ծրար, կարասիք», ռուս.* товаръ *«ապրանք»,* товарищъ *«ընկեր» (նախ առևտուրի մէջ ընկեր իմաստից յառաջացած), նսլ.* tovor *«բեռ, ձիաբեռ»,* tovaruš, tovariš, tivariš, tovarih *«հարստութիւն, ինչք», նսլով.* stovoriti *«գրաստով կրել տանել», սլովակ.* tovaryš, *սերբ.* tovarac *«ապրանք»,* tovary, tovar *«ինչք, էշ», ներբ.* tovariś, tovarš, *խրվատ.* tovora, tovar *«էշ»,* tovarica *«էգ էշ»,* tovarac *«իշուկ», բուլգար.* tovar *«բեռ», լեհ.* towar, towarzysz *«ինչք, ապրանք», որոնցից ռում.* tovarû *«ապրանք»,* tarnic *«ձիաբեռ»,* tovaroš *«ապրանք» և լիթ.* tavora *«ապրանք». 4) Ուգրո-ֆիննական լեզուներից՝ ֆինն.* tavara, *լապ.* davver, *մորդվ.* tavarj *«ապրանք», հունգ.* társ, tárnoc *«ընկերութիւն»: Այս ձևերի մեծագոյն մասը յիշում է* Miklosich, Die Fremdwörter in den Slavischen Sprachen (Wien 1867) *և* Die Türkischen Elemente in den südost- u. osteuropäischen Sprachen (Wien 1889—90): *Այս երկու աշխատութեանց մէջ էլ անուանի սլաւագէտը յիշեալ բառերը դնում է թուրքականից փոխառեալ. (այսպէս նաև* ЗВО *17, էջ XI). Սլաւականից անցել է Ուգրօֆիննացոց Յ. Ք. մինչև 1000 թիւը (*Les langues du monde, *էջ 177). Թուրքական ձևերն էլ փոխառեալ են հայերէնից (մանրամասն տե՛ս* Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 197—8)։*

*ՏՈՒԲԻ *«եգիպտական մի ամիս» Պտմ. աղէքս. 41. Խոր. գ. 62. սխալմամբ գրուած* տուբիլ *Պտմ. աղէքս. 186։*

=Յն. τυβί *«եգիպտական մի ամիս, որ ըստ լատինացոց համապատասխանում է դեկտ-յնվ. ամիսներին»—Հիւբշ. 385։*

> *Ուղիղ մեկնեցին նախ Վիսթոնեանք, Թրգմ. Խոր. էջ 315, դնելով իբր եգիպտական հինգերորդ ամիսը։ Նոյնը* St. Martin JAs. 2, 330, *էմին* Ист. Вард. *էջ 47։*

ՏՈՒԲՈՍ *կամ* ՏՈՒԲՈՒՍ *«կենդանի ոչխարանման, երկակենցաղ, ձկնակեր յՈվկիանոսի». ունին միայն ՀՀԲ և Քաջունի, հտ. Գ. 238։*

*ՏՈՒԳԱՆՔ *տե՛ս Տոյժ։*

ԳԻՌ.—Մկ. տoկ'mճf' *«տուգանք», Մշ.* տoկճել *«տուգանել»։*

*ՏՈՒԳԱՏ *(որ և* տուկատ*) «դրամի անուն». Նորագիւտ բառ. Արձ. 1283 թ. (Վիմ. տար. 124)։*

=Իտալ. ducato, *ֆրանս.* ducat, *որ է 10—12 ֆրանկ արժողութեամբ ոսկեայ դըրամ. այս դրամը առաջին անգամ տըպուեց Վենետիկում ԺԳ դարում։*

*ՏՈՒԼԱՊ *«ջրի անիւ» Լծ. սահմ. 262. Յորժամ վասն երկնից շրջագայութեան առնու սկզբունս և բերէ ապացոյց զտուլապի շրջիլն։*

=Պրս. دولاب dūlāb *«ջուր հանելու համար գետի կամ ջրհորի վրայ շինուած անիւ». Նոյնից է նաև թրք.* dolab *և արաբ.* dūlāb, *յոգնակին* davālīb*։ Ըստ իս նախնականը պարսկերէնն է, որ կազմուած է* دول dūl *«դոյլ» +* āb *«ջուր» բառերից։—Աճ.*

*ՏՈՒԽՆ *կամ* ՏՈՒԽ *«մի տեսակ կօշիկ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2985։*

=Արաբ. دخن duxn «մի տեսակ կորեկ, որ աւելի սև ու մանր է» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 626)։—Աճ.

ՀԲուս. ասում է միայն թէ արաբ. է։ Վիրի ձևով Աճառ. ՀԱ 1908, 124։

*ՏՈՒԿ «դուքս» Վրք. հց. ա. 704. Մագ. Թղ. 213. Միխ. ասոր. Ուռհ. Վրդն. պտմ. 98, 104. Շնորհ. առակ. Սամ. անեց. 120։ Հին տառադարձութեամբ դուկ Մագ. մեծ են. յոչ. Արծր. հրտր. Պատկ. 309. Արձն. ՆԲ= 1033 Թուից (տե՛ս Շողակաթ 180). որից տուկութիւն Նեղ. դոքս. 28։

=Հֆրանս. duc հոմանիշից. նոյն են նաև ֆրանս. duc, իտալ. duca, աերբ. düka են; որոնք ծագում են բիւզ. յն. δούκας ձևից, այս էլ փոխառեալ է լտ. dux «դուքս» բառից, որ յառաջանում է duco, ducere «առաջնորդել» բայից և նշանակում է բուն «առաջնորդ»։ Լատինից է նաև հսաքս. heritogo «բանակի առաջնորդ կամ դուքս», որից հրգ. heri-zogo, գերմ. Herzog (տ. Walde 244, 248, Bernecker 236): Ըստ որում հայ բառը աւանդուած է Կիլիկեան շրջանից էլ առաջ (Արծր. Մագ. Արձ. 1033. Թուից), ուստի պէտք է ընդունել որ փոխառութիւնը նախ կատարուած է յոյներից, յետոյ եւրոպացոց ժամանակ կրկնուած։—Հիւբշ. 391։

ՀՀԲ և ՆՀԲ լտ. dux ձևից։

*ՏՈՒԿ «իլ». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ. էջ 561, որ և տուէ Վրդն. առ. 293։

=Պրս. دوك dūk, dūg «մատման, իլ»։

Ուղիղ մեկնեց Մառ., Վրդ. առ. 1, էջ 90։

ԳԻՒ.— Մղր. դուգ, Ագլ. դիւգ'։

ՏՈՒԿԱՏ «տկար, վատուժ» Տօնակ. գրուած նաև տուգատ Առ որս.։

ՆՀԲ «իբր տոկատ, ճատեալ ի տոկոյ»

ԳԻՒ.—Ախց. տուկատ, Մշ. տօկադ «տըկար, վատուժ», Երև. տուկատ «առտնին պաշարները վերջացած՝ աղքատիկ»։—Այս ձևերը ցոյց են տալիս որ հին հայերէնի կըրկին ձևերից ուղղագոյնն է տուկատ: Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 635 նոյնը գիտէ նաև «ԴՁ ձայնին պատկանող մի եղանակի անուն» նշանակութեամբ (Մանրուս.)։

*ՏՈՒԽԱՆ «ծխախոտ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. 238։

=Արաբ. دخان duxān «ծխախոտ»։

Ուղիղ մեկնեց Քաջունի։

*ՏՈՒՂԱՍ «լուսապան մի խոտ. athamanta peucedanum» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2987։

=Արաբ. دوقس duqas, որ է լտ. daucus «ստեպղին, գազար». նկատի ունենալու է որ Դիոսկորիտէս daucus կոչումով հասկանում է athamantha cretensis L և peucedanum Cervaria Lap. բոյսերը, իսկ athamantha libanotis L բոյսը գտ. ռուս. էլ կոչւում է полевая морква «դաշտային ստեպղին» (Анненковъ, Բուս. բառ. 123ա և 58ա)։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՏՈՒՂՈՒ, որ և տողուն, տուկօլ «շակակուլ, լեռան ստեպղինի հունտ» Բժշ. Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 2986։ Նոյն բառերն են նաև դոկո, դստկոյ, դուկու, դակոս, դափոս Գաղիան. Կամրկ. Ամիրտ. (ըստ ՀԲուս. § 595, 601, Բառ. երեմ. յաւել. 566, Նորայր ՀԱ 1923, 61)։

=Արաբ. دوقو կամ دوقوا dūqū «վայրի ստեպղինի սերմ» (տե՛ս Steinschneider WZKM 12, 84), որ յառաջացած է յն. δαῦκος «ստեպղին» բառից, որից նաև լտ. daucus, daucum «գազար»։ Առաջինները ծագած են արաբերէնից, վերջինները յունարէնից. իսկ տուկօլ ձևն էլ արաբ. دوقوا dūqū կարդալով սխալմամբ دوقول dūqol: Հմմտ. նաև տուդաս:—Աճ.

Նորայր, անդ, յն. և լտ. ձևերի հետ։

ՏՈՒՂՏ «մի տեսակ ծաղիկ և նրա բոյսը. լտ. althaea pallida WK» (ըստ Տիրացուեան, Contributo § 329. աւելի մանրամասն տե՛ս Seidel § 163) Գաղիան. Բժշ. Վստկ. 38, 108, ասւում է նաև տեղտ՝ ըստ ՀԲուս. § 2988. որից տուղտենկոյ կամ տղտենկոյ «տուղտ» Կամրկ. (կազմուած հյ. տուղտ + պրս. گل gul «վարդ» բառերից, իբր տճկ. gül-hatem հոմանիշից Թրգմ.), տղտորիկ «դեղին տուղտ, լտ. abutilon». երկուսն էլ

ունի ՀԲուս. § 2968—9. վերջինը յիշում է նաև Նորայր, Բառ. Ֆր. էջ 9 բ, իբր գւռ. բառ։

Հինք. բուղբ բառից։ Գարամաճեան բառարան դնում է պրս. ﻃﻠﺎ tula «մոլոշ», որ սակայն թէ՛ ձևով և թէ նշանակութեամբ անյարմար է։

ԳԻՒ.—Կր. Մկ. Վն. տուղտ, Ջղ. Տփ. տուխտ, Երև. տուղդ, Ալշ. տուղդ, տեղդ, Ջթ. Ննխ. դուղդ. Ազլ. տօխտ, Բլ. Սլմ. Վն. տեղտ, Մշ. տեղդ, Խրբ. դէղդ։ (Տիրացուեան ունի նաև տիղտ ձևը. իսկ Սվեդ. դիխդ նշ. «խաղողի սարփինայ»)։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტუხტი տուխտի «mauve rose, althée ordinaire», ხეტუხტი խետուխտի «мольва, просвирнякъ»։

*ՏՈՒՂՐԱՅ, ի հլ. «թրքական արքունի նշանագիր զինանշան» Վրդն. պտմ. էջ 104 (հրտր. էմ. 139 ունի տուղրայիւ), Օրբել. հրտր. էմ. 251, 287 (տուղրայիւ):

=Թրք. طغرا tuγra, գւռ. tura, թթր. طغری tuγri «Սուլթանի փակագիր ստորագրութիւնը, որ պաճուճուելով զարդարուելով դարձել է Օսմանեան զինանշանը»—Հիւբշ. 277։

Ուղիղ մեկնեց նախ S. Martin, Mém. sur l'Arménie, հտ. Բ (1819), էջ 253։ ՆՀԲ «բառ ռմկ. դուղրա, բուրա»: Ուղիղ է և Հիւբշ. ZDMG 36 (1882), էջ 132.

+ՏՈՒՆ (տան, տամբ, տանց, տամբք) «տուն կամ ուրիշ շինութիւն, ինչ. տաղաւար, պալատ, ապարանք, եկեղեցի ևն», նաև սենեակ, վրան, տան բնակիչները, ազգատոհմ, ցեղ, փխբ. «ոստանաւորի տուն» ՍԳր. Ոսկ. Եւս. պտմ. «տան յարկ» Եփր. աւետ. 324 (ի վերնում տան «վերի յարկում»). նշանակում է նաև «երկիր, աշխարհ». հմմտ. Անգեղտուն կամ Բուզանդի հետևեալ հատուածները. «Զմեծ տունն յԱտրպատական աշխարհին. Զնոն իշխանութեան տանն Հայոց թագաւորին, որ էր զԱտրպատական աշխարհաւն. Զտուն թագաւորին Հայոց որ յԱտրպատականին էր». մհյ. աղւանեաց տունն «Աղուանք» Մխ. բժշ. 79. Վրացտուն, Պարսկացտուն Դրնղ. 517, 518, 504. հմմտ. ասոր. bēθ «տուն և աշխարհ». ինչ. d-bēθā d-Ostān «Աշխարհին Ոստանայ», bēθ Moksāyē «Աշխարհ Մոկաց», ինչպէս նաև Կովկասի հայոց գործածած Վրաստուն, Պարսկաստուն, Հայաստուն, Տաճկաստուն ձևերը փխ. Վրաստան ևն (տե՛ս Հիւբշ. Հին Հայոց տեղւոյ անունները, էջ 64)։ Յետոյ ստանաբար ընտացել է «կին» նշանակութիւնը. հմմտ. Տաթև. ամ. 197—8. «Առանց կնոջ՝ աւեր է տունն. և սան շինութիւն՝ կինն է. և դարձեալ՝ զի առն քաղաք և դաւառ և տուն՝ կինն է... զայս սովորութիւն կալան այժմ և կոչեն զկինն տուն. Տուն ունի՞ս. Տուն առնե՞լ ես»—Աճանցման մէջ մտնում է երեք ձևով. **1. Տուն**, ինչ. մեծատուն ՍԳր. Սեբեր. անտուն Ոսկ. ես. ձմեռատուն Երեմ. լզ. 22. գետնատուն Վեցօր. սայլատուն Ոսկ. բ. կոր. ժե. կրակատուն Եղիշ. միջնատուն Ծն. զ. 16. ներքնատուն ՍԳր. Եւս. պտմ. սակաատուն Եփթաղ. 170. վերնատուն ՍԳր. վաչկատուն Բուզ. գ. 7. բոհատուն Վստկ. տրնտեսատուն (նորագիւտ բառ) Հայել. 239. զանգակատուն Յիշատ. ևն։ **2. ՏՆ**. ինչ տնանկ ՍԳր. տնակից Ոսկ. ես. տնակալ Եզն. տնաշէն Ոսկ. ես. միատնութիւն Ագաթ. տնտես ՍԳր. տնիկ Վկ. շուշ. 15, 26 (Ներգ. ի տնկանն), առտնին ՍԳր. Փարպ. տնային, անտեսագէտ, անտեսագիտութիւն ևն (նոր բառեր). **3. ՏԱՆ**, ինչ. տանուտէր ՍԳր. տանիք ՍԳր. Եւս. պտմ. տանեստան «տանիք» Եւս. պտմ. 159. տանէրես Գր. տղ. ընտանի ՍԳր. անընտանի Եզն.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dōm- ձևից. ժառանգներից հմմտ. սանս. dam- (dámpatiš «տանուտէր», բարդի մէջ), սեն. dán- (patir dan «տէր» ձևի մէջ), dáma-, māna- «տուն», զնդ. nmāna- «տուն, բնակարան» (փխ. dmāna-, ինչպէս կայ հին զնդ. dəmāna), dam- «տուն» (Ներգ. dąm, սեռ. dēng), բուլ. tanāpate «տանուտէր», յն. δῶ, δῶμα «տուն», δόμος «տուն, բնակարան», δεμ- (սեռ. *δεν;, որից δεσπότης < հնխ. demspotis «տանուտէր, տէր»), ἔν-δον «ի տան», δά-πεδον «տան յատակ», լտ. domus, հսլ. domŭ, ռուս. домъ, սերբ. θôm, չեխ. dům, լեհ. θom, գնչ. tan «տուն», լիթ. dim-

stis «բակ, ինչք» են, որոնք ծագում են հնխ. domo, domu-, dom-, dem-, dm̥-, dm- ձևերից։ Այս բառերը յառաջացած են հնխ. dem-, demā- «շինել, կառուցել» արմատից, որ հայերէնի մէջ չէ պահուած, բայց նրա ժառանգներն են յն. δέμω, գոթ. timrjan, հոլլ. timmeren, հբգ. zimberen գերմ. zimmern «շինել», հիսլ. timbr, հբգ. zimbar «շինափայտ», նբգ. Zimmer «սենեակ» են։ Իսկ այս հնխ. dem-, demā- «շինել, կառուցել» արմատն էլ համարւում է աճած՝ պարզական dē- «կապել» արմատից, որի ժառանգըն է հյ. տի «կապ» (Pokorny 1, 787, Walde 241, Trautmann 44, Berneker 210—211, Boisacq 195, Kluge 544)։ Լիթ. դարձել է բառս՝ նախաձայնի փոփոխութեամբ (որի պատճառը յայտնի չէ) nāmas, սովորաբար յգ. գործածութեամբ namaĩ, ճիշտ ինչպէս այժմ՝ Երև. տներ՝ փոխանակ տուն։ Հյ. տուն յառաջանում է հնխ. dōm ձևից, սակայն domu- ձևն էլ պահուած է տանուտէր բառի մէջ (տե՛ս Ernout-Meillet 271)։—Հիւբշ. 498։

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ Klaproth, Asia pol. 101, որ կցում է լտ. domus և հսլ. domŭ ձևերին։ ՆՀԲ լծ. լտ. dómus, ի յն. δόμος, որ և տանիք։ Windisch. 12 «անշուշտ կապ ունի լտ. domus բառի հետ»։ Böttich. ZDMG 1850, 363, Arica 52, 21, Lag. Urgesch. 910 վեդ. tuna(?)։ Müller SWAW 38, 571 և 594, որից էլ Justi, Zendsp. 155 զնդ. dāman, սնս. dhāman «արարած» են։ Հիւբշ. KZ 23, 18 սանս. dhāman կամ dama, յն. δόμο? Pictet 2, 242 հիռլ. dunadh «տուն», dun «ղղեակ», dunaim «փակել, շրջապատել»։ Տէրվ. Altarm. 20 տուն, սեռ. տան<*տաւան <*տաման, իբր սանս. dama, յն. δόμος, լտ. domus։ Նոյն, Նախալ. 86, 99 տուն<*տոմն=յն. և լտ. ձևերը։ Մորթման ZDMG 26, 526 և 535 բևեռ. dani, dun «տուն»։ Նոյն, բևեռաձև արձանագր. Մորթմանայ, թրգմ. Ապտուլլահ. էջ 48 բևեռ. danimi =տան իմոյ. burgadun=բուրգ+տուն։ Հիւբշ. Arm. Stud. § 277 համեմատում է ծանօթ ձևերի հետ. տուն դնում է <*տուվն <*տումն, իսկ սեռ. տան <*տուան <*տման, հմմտ. հին զնդ. dmāna-։ Bugge, Etr. u. Arm. էջ 27 ետր. lavtn մեկնում է հյ. լաւ տուն «աղնուական ընտանիք», էջ 112 intem- =ընտանի և Lyk. Stud. 1, 84 լիւդ. tuhes «ազգականներ»։ Հիւնք. յն. δομός, δῶμα, Karst, Յուշարձան 407 տանիք կցում է սումեր. tan «բարձր», didim «նուաճել», du «գագաթ», իսկ 424 թրք. dam «կտուր» բառերին։ Պատահական նմանութիւն ունի չին. tien «տուն»։—Տէրոյենց, Երևակ 1865, թ. 63, «ոտանաւորի տուն» նշանակութիւնը սխալ թարգմանութիւն է կարծում պրս. խանեա «երգ» բառից, որ գալիս է օր. խանտէն «կարդալ, երգել» բայից, բայց կարծուել է խանէ «տուն» բառից։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Երև. Կր. Մկ. Մշ. Մրղ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ. տուն, Զթ. Խրբ. Հճ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. Տիգ. դուն, Ագլ. տուն, տօն, Գոր. Ղրբ. տօն, Ակն. Ասլ. Պրտ. դիւն, Սվեդ. դօն, Անտ. դէ՛օն.—Տանիք դարձել է Տիգ. դոնիք, դէնիր, սեռ. դէնդրի, Մրղ. տինիս, Վն. տանիս, Խրբ. դէնէր, սեռ. դէյրի, բց. դէյրէ, Հճ. դէնեյ, Զթ. դինեյ, դիներ։—Նոր բառեր են տունաւրիչ, տունքակիչ, տունդուրս, տունդրի, տունտնաքանդ, տունտնովի, տունտունակ. տաներէց, տանտուն, տաքտուն, տանցի, տնագլուխ, տնագործ, տնաքիսի, տնածակ, տնակոլ, տնաճան, տնաճաւան, տնամէջ, տնավարի, տընատեղ, տնատէր, տնարար, տնաւեր, տնատրիլ, տնկից, տնմնայ, տնուրիկ։—Թրքախօս հայերից ունինք Ատն. տնանկ «աղքատ, տնանկ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტანუტერო տանուտերի «նոյն նշ». (տե՛ս Մառ, ИАН 1911, էջ 1299)։ ტანოტრობა տանոտրոբա (ուղղել տանուտրոբա) «ժամանակ տանուտէրութեան», ხატანტრო սատանտրո «տանուտէր» (Մառ ИАН 1911, 220), Բուլանըխի մօտ Հասան-

Կորանի քրդերն ունին տնշէնօ «տնաշէն» (ըստ Միրախորեան, Նկարագր. ուղևոր. Գ. 96).—Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 199 օսմ. dam «տանիք» դնում է հյ. տուն բառին խնամի կորած մի ձևից (անհաւանական).—արդեօք հյ. գւռ. մի բարդ ձևի՞ց է փոխառեալ արաբ. قيطون qīṭūn «գանձատուն, մառան» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 690), որ արաբական արմատներով չի մեկնւում. հմմտ. հյ. գինետուն:

ՏՈՒՆԿ, ո հլ. «ծառ, բոյս» ՍԳր. Եւս. քր. (Նոր գրականում միայն «փոքրիկ և մատղաշ ծառ»), «տնկելու գործողութիւնը (այգու համար ասուած)» Միք. ա. 6. Դ. Թագ. ժԹ. 29. «խաղողի որթ» Բժշ. (վերջին նշանակութիւնը ունին ՀԲուս. § 2991 և Նորայր ՀԱ 1923, 347)։ Գրուած է նաև տունգ: Սրանից տնկել կամ տնգել «ծառ տնկել, սերմանել, ցանել, 2. որևէ բան հաստատել, կարգել» ՍԳր. Եփր. եբր. Եւս. քր. Եզն. տնկաբեր Ագաթ. տնկակից Հռ. զ. 5. Գ. մկ. գ. 15. տնկարկ Վեցօր. նորատունկ ՍԳր. Վեցօր. մատաղատունկ ՍԳր. Եւս. քր. Ոսկ. տնկածոյ «տնկուած» Սեկունդ. ժգ. ծառատունկ ՍԳր. մանրատունկ Եզեկ. ժէ. 5. մարդատունկ Ագաթ. Եփր. պհ. 170. որբատունկ Մծբ. կենդանատունկ Նիւս. բն. տնկաղ (իբր տունկի աղ) «potasse, kali» (Նորակերտ բառ)։

ՆՀԲ թրք. տիքմէք «տնկել, կանգնեցնել», տիք «կանգուն», հյ. տէգ: Lag. Urgesch. 327 սանս. tunga «բարձր» (tuj արմատից)։ Հինք. տուն բառից։

ԳԻՌ.—Մշ. Տփ. տունգ, Երև. տնգի.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. տնգել, Ախց. Կր. տնկէլ, Գոր. Երև. Ղրբ. Մրղ. տնգէլ, Վն. տնգ'ել, Նխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Տիգ. դնգէլ, Ասլ. դնէգ՝լ, Ագլ. Շմ. Տփ. տնգիլ, Մկ. տնգ'իլ, Խրբ. Սվեդ. դնգիլ, Զթ. դը՝նգիլ, Հճ. դոնգել, Հմշ. դընգուշ:—Ղզ. ծառ ու տըՙնգ «ծառ ու տունկեր՝ որ նոր պիտի տնկենք»։— Նոր բառեր են տնկման, տնկոց, տնկուկ, տնկոտել:

ՓՈԽ.—Վրաց. ტუკი տուկի «որթի մատաղ ճիւղ» (հմմտ. տունկ բառի երկրորդ և երրորդ նշանակութիւնները), չաղաթայ. تونك tong «թուփ» (Будаговъ, Срав. слов. 1, 402)։

*ՏՈՒՊԼ «կրկինը, երկու անգամ» Անսիզք 83. Սմբ. դատ. 35, 76, որից տպլել «կրկնել» Սմբ. դատ. 71։

=Ֆրանս. double նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց Անսիզքի հրատ. 82։

ՏՈՒՌ «անծանօթ մի բո՞յս» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2992։

Տոռայճ տե՛ս Դուռէճ։

ՏՈՒՌՆ «շեղջ, դէզ» Ոսկ. մ. բ. 19, էջ 649 և Ոսկ. մտթ. ղ (կրկնութեամբ). ուրիշ վկայութիւն չկայ։

ՆՀԲ լծ. յն. σωρὸς «դէզ»։ Տէրվ. Նախալ. 85 հնխ. tu «ուռչիլ» արմատից. հմմտ. հյ. տոռոմել, սանս. tumra «ուռճացեալ», tīv «պարարտանալ», լտ. tumere «ուռչիլ», tumulus «բլուր», լիթ. tuinti «ուռիլ»։ Karst, Յուշարձան 408 սումեր. tur «բարձրութիւն, ծայր»։ Macler REA 1, 270 տուր նա ձևից!!

ՏՈՒՍՈԱԿ «գրտակ, զգեստ, փշերք». այսպէս ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 314. Թուի թէ պէտք է կարդալ տուտսակ, ըստ որում բառաշարքի մէջ յաջորդում է տուտն բառին։

*ՏՈՒՏ «ոստ, ճիւղ». անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Գնձ. «Վասն որոյ տուտօք ղյաղթանակ զառաջաբան շարշարանաց քոց օրհնեմք»։ ՆՀԲ կասկածում է թէ պիտի ուղղել ոստօք. ՋԲ չունի. բայց յամենայն դէպս տուտօք գործիականի դէմ պէտք էր դնել ուղ. *տոյտ և ոչ՛ տուտ։

=Վրաց. ტოტი տոտի «ծառի ճիւղ». Չուբինով[2] 1225 նշւ նակում է բառս նաև «գետի ճիւղ, վարտիքի ծայրերը» իմաստով և բոլորը միասին դնում է հայերէնից փոխառութիւն։ Կարծում եմ որ պէտք է բաժանել իրարից վրաց. տոտի «ծառի կամ գետի ճիւղ», որից փոխառեալ է հյ. տուտ «ճիւղ» և վրաց. տոտի «վարտիքի ծայր», որ փոխառեալ է հյ. տուտն բառից։ (Չուբինով՝ անդ դարձեալ սրանց հետ է դնում վրաց. տոտի «թաթ», որ սոյն երկուսից բոլորովին տարբեր է և պէտք է դնել հյ. տոտ, տոտիկ ձևից)։—Աճ.

+ՏՈՒՏՆ, ն հլ. (սեռ. տտան) կամ ՏՏՈՒՆ, ռ հլ. «մի բանի ծայրը կամ վերջը, ագի, պոչ» ՍԳր. Եւս. քր. Ոսկ. ես. «շորի՝ զգեստի ծայր, քղանցք» ՍԳր. «փայտի ծայրը» Անկ. գիրք նոր կտ. 192. որից ոսկետտուն Ես. դ. 23. վիշապատտունք Խոր. աշխ. տտնաւոր Եւս. քր. տտաղեղն «մի տեսակ թռչուն՝ հաւանաբար աղեղնաձև պոչով» Լաստ.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dud- ձևից, որ պահուած է միայն գերմանական լեզուների մէջ. հմմտ. նիւլ. toti «մռութ», tota «ծայր, թիթ (կօշիկի)», նորվ. գւռ. tota «կտուցի պէս դուրս ցցուած բան», գերմ. tote «ծայր, ծիծ», մանդլ. tote «ծայր». այս ձևերը ենթադրում են նախագերմանական *tutan-։

Հիւբշ. դուն «քիչ» բառից։ Աճառ. ՀԱ 1908, 122 և Արրտ. Թ. 1911, էջ 417 դնում է խալդեան շրջանի բառ՝ ցեղակից տակի կովկասեան ձևերին, որոնցից փոխառեալ է։ Սաղըղեան ՀԱ 1909, 335 և Karst Յուշարձան 408 սումեր. tidnu «յետոյք»։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 100:

ԳԻՒ.—Տփ. տուտ «պոչ» (միայն ձկան), Ագլ. Երև. Ջղ. տուտ, Ղրբ. տօ՛տնը «ծայր», Մշ. տուդ «կամուրջի տակի քարէ սիւնը», Մկ. Շտ. տուտ «կամուրջի կամարը»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტოტი տոտի «վարտիքի ծայրերը», մինգ. dudi «գլուխ», t'udo «ծայր, վերջ», վար. dudi «ծայր, վերջ», լազ. dudi «գագաթ, ծայր (սկիզբ կամ վերջ)» (օր. uȷiši dudi «ականջի ծայրը»), dude «տակ», dudele «տակը», tude, tudele, ttuže «տակը, վար, վարը», ududi «անվերջ»։—Հյ. գաւառականների մէջ ունինք նաև Տփ. տուտ «գետի ճիւղ» և տուտ «կտրուած ծառի վրայ ձգուած ոստ. ֆր. gaulis» (ըստ Նուպարեան, Բառ. ֆրանս. էջ 468)։ Առաջինը փոխառեալ է վրաց. ტოტი տոտի «գետի ճիւղ» բառից (տե՛ս վերը տուտ «ոստ»), հետևորդը (եթէ ստոյգ է) պէտք է հասկանալ «ճիւղերի ծայրերը կամ տուտերը՝ որոնք մնում են ծառի վրայ»։

Տուր տե՛ս Տալ։

ՏՈՒՐ «հիւանդութեան ժամանակ քաղցած մնալը, բան չուտելը». նորագիւտ բառ, որ ունի Մխ. Բժշ. 118. «Եւ ապա հետ այտոր ընդ ցորեկոյ տո՛ւր կենալ, զի խիստ օգտէ այս ջերմանս» (Seidel էջ 85 թարգմանում է Hinterher lässest du tagsüber nichts geniessen):

Ուղիղ մեկնեց Seidel § 318։

Տուրժ տե՛ս Տոյժ։

*ՏՈՒՐԿԱՆ «պատգամաւոր», նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Կղնկտ. հրտր. Շահն. Ա. էջ 251. Տուրկանն դարձաւ յաշխարհ իւր (հրտր. Էմ. էջ 112 պակաս է այս տողը)։

=Պրս. ترجمان turγān «ուղեցոյց, առաջնորդ». թւում է թէ թաթարական ծագում ունի.—Աճ.

Շահնազարեան (անդ) յատուկ անուն է կարծել։ Վերի մեկնութիւնս տե՛ս իմ Նոր բառեր հին մատ. Ա. էջ 36։

ՏՈՒՐՄ «շոկոլատ». գիտէ նախ Նորայր, Բառ. ֆրանս. 240 ա, որից Քաջունի, հտ. Գ. 238, Կոյլաւ, Բառ. գերմ. էջ 391 բ, Տիրոյեան, Հանրագրութ. 624. անշուշտ նորահնար բառ է, բայց ի՞նչ աղբիւրից է հանուած։

Տուրտն տե՛ս Դիրտ։

ՏՈՒՓ, ռ հլ. «փոքրիկ պահարան, մանաւանդ խունկի աման» ՍԳր. Գնձ. Տաղ. «արկղիկ, գզրոց» Յայսմ. Տօնաց. «գրքի պատեան» Վրք. հց. «աղիւսակի իւրաքանչիւր խորշը» Տոմար. Կանոն. որից ճաղորդատուփ Կանոն. ոսկետուփ Վրք. հց. Օրբել. մասնատուփ, Խունկատուփ (Նոր բառեր)։

Ջուբինով (նաև բ տպ. էջ 1229) կցում է վրաց. ტუტი տուփի «ախօս, ածու», բայց ի՛նչ նմանութիւն իմաստի։ Հիւբշ. համառօտուած տապան բառից. հմմտ. նաև պրս. թիպուր «փայտէ գդալ ամանի»։ Պատահական նմանութիւն ունին եբր. תבה tebā և խալդ. taibe «արկղ»։

ԳԻՒ.—Ջթ. դուփ. նոր բառ է Մշ. մասնատուփ «հաղորդի մասնատուփ»։

Տուք տե՛ս Տուկ։

*ՏՈՓԱՅ «լասու». նորագիւտ բառ, որ

մէկ անգամ ունի Նորագիւտ բ. մնաց. բ. 16. «Եւ մեք հարցուք զփայտ ի Լիբանան լեռնէ ըստ ամենայն պիտոյից քոց և բերցուք զնա ի տոփայս ընդ ծով» (միւս թրգմ. և եբր. «լաստ»)։ Նոյն իմաստով ունինք տուփ Առաք. պտմ. 30, 31. (Նաւ կամ տուփ, որով անցցեն զգետն... յոլով տուփ շինեցին. Կալեալ զեզերս նաւացն և ոմանք զտփոցն)։

=Ասոր. ܛܘܦܐ ṭaupā «տկալաստ», որ ծագում է ասոր. ܛܦ ṭap «նաւել, լողալ, հեղեղել» արմատից. հմմտ. նաև ܛܘܦܢܐ ṭaupānā «ջրհեղեղ», ܛܘܦܐ ṭaupā «լող, նաւագնացութիւն, հեղեղում» են (Brockelm. Lex. syr. 131): Ասորի բառի հետ նոյն է արաբ. طوق ṭauf «Եփրատի վրայ բանող տկալաստ, քելեք» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 804)։ Ասորի ձևը տալիս է հյ. տոփայ, իսկ արաբ. ձևը յետին հյ. տուփ, որ տե՛ս և գտ.։

Նորագիւտ բառս գտաւ ու բացատրեց Աճառ. Հյ. նոր բառեր Մնաց. գրոց մէջ, էջ 33, որ կարծում է թէ կարող է կապ ունենալ տուփ բառի հետ. իսկ Թրք. دوبه duba «լաստ» առաւելեն հայերէնից է փոխառեալ։ Ուղիղ մեկնեց Վարդանեան ՀԱ 1914, 743, որից անկախաբար՝ վերի ձևով Աճառ.։

ԳԻՌ.—Ախք. Տփ. տօփ, Բլ. դ'օփ «գերաններով շինուած լաստ» (նոյնը ունին նաև Երև. Մշ. Սլմ. ըստ Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 636, Ղզ. տօփ «փոխադրելու համար կապուած ու գետը ձգուած գերաններ» (նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. ափանդ «լաստ» և աբադ «նոյնպիսի գերան»). կայ և տոփիլ «մի բան ջրի վրայից ծփալով լողալով գալ» (Կոյլաւ, Բառ. գեր. anschwimmen). բայց այս ձևերը ո՛չ տոփայ բառի շարունակութիւնն են և ո՛չ էլ տուփ-ի, այլ նոր փոխառութիւն արաբերէնից։

+ՏՈՓԵԼ «ծեծել, սպիտակեղէնը լուալով մաքրելու համար փայտով ծեծել» Եւս. պտմ. «ոտքերով կոխոտել» Երզն. լս. (Նբրբ. յորդ. 29). որից տոփան «լուացքը ծեծելու փայտ» Եւս. պտմ. 130. տոփիչ «նոյն նշ». Գէ. ես. Յայսմ. յուլ. 21. տոփիւն «ծեծ՝ կոփոց տալու ձայն» ԱԲ. գրուած է տփել Յայսմ. հոկտ. 23։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. doph- ձևից. այս արմատի deph- ձևից են՝ յն. δέφω «ձեռնահարելով կակղացնել», δέψω (s-ով աճած), «կակղել, կաշին աղաղել», δέψα «աղաղած կաշի», լտ. depsō (յունարէնից փոխառեալ). «կաշին աղաղել», սերբ. dēpam, dépati «զարնել, հարուածել», dēpiti, dēpnuti «զարնել» (Pokorny 1, 786, Berneker 246): Արմատը անշուշտ բնաձայն է, որի մի այլ ձևն է ցոյց տալիս հնխ. deup- «խուլ հարուածի ձայն», որից յն. δοῦπος «խուլ ձայն, ոտքի դոփիւն», δουπέω «ընկնելուց կամ հարուածից խուլ ձայն դուրս գալ», սերբ. dûpIm, dûpiti «շնդալից զարնել», սլովէն. dûpam «դատարկ բանի վրայ բաղխել», ուկր. dubaty «ոտքերով զարնել», լեթթ. dupêtiês «խուլ ձայն հանել» (Pokorny 1, 781, Ernout-Meillet 251, Berneker 238):

Տէրվ. Altarm. 41 յն. τύπτειν «ծեծել» բառի հետ։ Թիրեաքեան ՀԱ 1912, 288 նոյն ընդ բոպել, տափել: Ուղիղ մեկնեց Petersson. KZ 47, 285։ Պատահական նմանութիւն ունին վրաց. տաբուցի «տափան», տոփվա «ջրի մէջ տոփել»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Երև. Ղրբ. Վն. տփել, տփէլ, Մկ. տփիլ, Սեբ. դփէլ, Ախց. դ'փէլ «ծեծել», Մշ. տօփան «փայտէ թակ՝ կտուրը հարթելու համար», տօփնել «նոյն թակով կտուրը հարթել»։

*ՏՈՔՍԱԿԱՆ «թունաւոր». մէկ անգամ դեղ բառի հետ գործածուած ունի Պտմ. աղէքս. 172 (տպ. բոքսական ՆՀԲ ունի տոքսական)։

=Յն. τοξικόν «նետերը թունաւորելու համար թոյն». բուն նշանակում է «նետի կամ աղեղի յարմար» (ծագում է τόξον «նետ, աղեղ, ծիածան» բառից). օր. τοξικὸς κάλαμος «նետի եղեգ», յետոյ τοξικὸν φάρμακον «նետի դեղ կամ թոյն», որից գոյականաբար τοξικόν «թոյն»։ Սրանից ֆր. toxique (ընդհանուր անուն թոյների)։ Հայերէնի մէջ -ικον

վերջաւորութիւնը թարգմանուած է -ական մասնիկով։—Հիւբշ. էջ 385։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՏՊԱԶԻՈՆ (կամ տպազիովն) (ի, ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան. յետնաբար գտնում եմ գրծ. տպազիոնաւ Եփր. յհ. մկ. 133) «մի տեսակ ազնիւ քար» ՍԳր. Նչ. եզեկ. Լմբ. յայտ. Արծր. համառօտուած տպազ ձևն ունի ստէպ Գնձ. որից տպազիոնափայլ Մ. մաշտ. 24ա։

=Յն. τοπάζιον, որից փոխառեալ են նաև լտ. topazium, գերմ. Topas, տճկ. tobaj են համանիշները։—Յոյն բառի ծագումն անյայտ է։—Հիւբշ. 385։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՏՌԱՅ. նորագիւտ բառ՝ անյայտ իմաստով. մէկ անգամ ունի Սմբ. դատ. 163. Խրատեն զիրենք ի տռայն (այլ ձ. դռէն). (խօսքը յանցաւորի մէկ որևէ անդամը ի պատիժ խեղելու մասին է)։

ՏՌԱՌ «ծաղրածու կամ խաբեբայ». Վրդ. առկ. 50—51 (չորս անգամ գործածուած). «աւազակ» Տաղ. (վկայութիւնը տե՛ս բռէն):

=Նոյն է վրաց. ტრალი տռալի «խոշոր աւազակ» բառի հետ. բայց յայտնի չէ թէ ի՞նչ է սրանց կապը։—Աճ.

ԳՒՌ.—Տռալ ձևով է և նշանակում է Վն. «գող, աւազակ», 2. «թագաւոր», 3. Բլ. Մշ. Վն. «ծոյլ, պղերգ», որից և տռալնալ «ծուլանալ», տռալցնել «ծուլացնել» (երկուսն էլ ունի Rivola): Բլ. ձևն է տռռալ «ծոյլ, դանդաղ, աշխատիլ չուզող, որ Ս. Մովսիսեան (Նամակ 1։33 մարտ) քրդ. է կարծում։

*ՏՌԻԲՈՆ «հռետորի հանդերձ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Սոկր. 668 Ջմիայնականն վարս ճգնելով, տռիբոնս ագանել ոչ յօժարէր։

=Յն. τρίβων բառից. այս բառը ծագում է τρίβω «շփել, մաշել, գործածել» բայից և նշանակում է նախ «ամէն օրւայ գործածելիք կամ դրսի (հագուստ)», յետոյ «կոշտ վերարկու (գիւղացու, աղքատի, Սպարտացիների)», աւելի յետոյ «Սոկրատի վերարկուն կամ փիլիսոփաների և յատկապէս շնականների վերարկուն»։

Ուղիղ մեկնեց Մ. վ. Տէր-Մովսէսեան, Հրտր. Սոկրատի, էջ 668։

*ՏՌԻԿԼԻՆԱՐ «թագաւորական պալատի սեղանապետ». մէկ անգամ ունի Մխ. դտ. 268 (տպ. տռիդլինար):

=Բիւզ. յն. *τρικλινάριος համանիշից (որ չէ աւանդուած), փոխառեալ լտ. triclinarius «ճաշի վրայ ծառայող ստրուկ» ձևից. այս լատին բառը ծագում է triclinium «ճաշարան» բառից, որ փոխառեալ է յն. τρικλίνιον «երեք բազմոցով սեղան կամ ճաշարան» բառից. (կազմուած է τρί- «երեք» + κλίνη «անկողին» բառերից. Հռովմայեցիք ճաշը պառկած էին ուտում և սրա համար ճաշարանը կամ սեղանատունը ունենում էր միշտ երեք բազմոց)։

Ուղիղ մեկնեց Բասմաջեան, անդ (բայց դնում է լատինից)։

Տռիվովն տե՛ս Տրիբոն։

*ՏՌԻՏՈՆ «եռօրեայ ջերմ» Մագ. թղ. 135։

=Յն. τρίτος «երրորդ», չեզ. τρίτον. աււում է յն. τριτατος (πυρετός) «եռօրեայ (ջերմ)»։—Հիւբշ. 385։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

Տռփ տե՛ս Տարփ։

Տռնաւող տե՛ս Տեռ։

*ՏՍՏԱԿ «տրցակ, փոքրիկ խուրձ» Եփր. ծն. Սմբ. դատ. 61. որից տստակեալ «խուրձ. կապած» (նորագիւտ բառ). «ժողովեալ կուտեալ դիզեալ բարդեալ տստակեալ և ի փունջ մի կապեալ» Յիշատ. 1340 թ (տե՛ս Արար. 1915, էջ 71)։

=Պրս. دسته dasta «փունջ, տրցակ, կապոց», որից փոխառեալ են նաև թրք. deste, գռ. teste, tesde «տրցակ», քրդ. deste, destek «փունջ, ծրար, կապոց», վրաց. დასტა դաստա «կապոց», ռուս. десть «մէկ կապ թուղթ» (Berneker 187):—Պրս. բառի հին ձևն է dastak, որ կազմուած է دست dast «ձեռք» բառից և նշանակում է բուն «մի ձեռք, մի բուռ, մի ձեռքի մէջ հաւաքուելու չափ փունջ». սրանից հյ. դաստակ, որ տե՛ս առանձին։ Նոյն բառից շրջմամբ կազմուած է *տտսակ, որից տցակ և r յաւելուածով՝ տրցակ։

Ուղիղ մեկնեց նախ Նորայր, Բռ. ֆրանս. 779 ա. նոյնը յետոյ Աճառ. ՀԱ 1908, 122։

ԳԻՌ.—Սվեդ. բղիւզ, բըղէօզ «կապոց»։

+ՏՏԻՊ (յետնաբար ո, ի հլ.). «փոթոթահամ» Պղատ. տիմ. 139. Լմբ. իմ. Ճառընտ. որից տտպատեսակ Վրդն. երգ. Երզն. ժ. խոր. էջ 8, տտպատեսիլ Վահր. տտպութիւն Բժշ. տտպել Մխ. բժշ. գրուած տեռպել «կծկել» Մխ. բժշ. 12 (Կաշուն չորութիւնն վասն այնոր եղև, որ գործեցաւ տըտպելով, զերդ զգործած կաշին գխտորով կամ նռան կեղևով... Երակն այրնեն տետպինտ ի դրուց անդամոցն տետպելովն)։ Վերջին օրինակից երևում է որ բառիս նախնական նշանակութիւնն է «կծկել, հաւաքել, սեղմել, ամփոփել, կուչ ածել» (հմմտ. լտ. adstringo «կապել, սեղմել, ճնշել, շրթունքը կծկել, փորը պնդացնել, բերանին տտիպ համ տալ», որից և ֆր. saveur astringente «տտպահամ»), և այս իմաստով դառնում է՝

=բնիկ հայ բառ՝ հնխ. stib- «սեղմել, ճնշել ևն» արմատից. հմմտ. յն. στείβω «ոտքի տակ կոխոտել՝ աւելի խիտ ու հաստատուն դարձնելու համար», στοιβάζω «դիզել», στοιβή «խցկելու բան, խցան», στιβαρός «սեղմ, խիտ, հաստատուն», լտ. stipo «սեղմելով կապել, ճխտելով լցնել, դիզել, բազմութեամբ հաւաքուիլ, խճողուիլ, խտացնել», անգսք. stīf «կոշտ, խիտ», լիթ. stìpti «կարծրանալ» (Pokorny 2, 646—8)։ Նոյն արմատի steib- ձևից է հյ. ստէպ, ստիպել, որ տե՛ս առանձին։ Հայերէնի մէջ stib- տուել է նախ *ստիպ (տե՛ս տակը լաղերէն ձևը), որից ս-ի անկումով *տիպ և կրկնութեամբ *տիտիպ>տտիպ (տե՛ս տակը վրացերէն ձևը)։—Աճ.

Հիւք. համառօտուած պաղատիտ բառից։

ԳԻՌ.—Երև. Ջղ. Տփ. տտիպ, Ղրբ. տըտըէ՛պ, տըը՛պ, Գոր. Շմ. տտէպ, Ագլ. տըտայպ, Մշ. տդում! Սլմ. (բարդութեամբ միայն) տտպիխամ «տտպահամ», և միայն բայական ձևով Ախց. տըրփել «տտպել», Պլ. գըբդել «տտպել», գըբդան «փոթոթահամ» (իբր տտպել>*տպտել>կպտել). նոյն են նաև Մկ. տըտըպիլ և Ղրբ. տըտըպել «լուացքը վատ լուացումից կոտիլ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ტიტიბი տիտիբի «տտիպ» (Ջուբինով[2] 1222 «նռան կեղև՝ որ ներկի համար են գործածում») և լազ. ստիպօ «թթու»։ Վերջինս ներկայացնում է հայերէնի հնագոյն ձևը և հնդևրոպական պարզ արմատը։ Վրաց. բառի նշանակութեան համար հմմտ. Շիր. տտիպ «սև ներկ տուող վայրի բոյս, որով բրդեղէններ են ներկում» (Ամատունի, Հյ. բառ ու բան 638)։

ՏՏԿԻԼ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ գըտնում եմ գործածուած Եւագր. 70. «Որ զերկուս բարկս (բարկացածներ) ի մարտի իւրեանց տնկեալ աղաչէ, զի զբարկութիւն ի բաց մերժեսցէ». մի ձ. տըտկեալ աղաչէ. Եթէ վերջինս է ստոյգ, ինչպէս կարծում եմ, կարելի է թարգմանել «խնդրել, աղերսել ևն», յոյն օրինակի համեմատութիւնը կարող էր պարզել խնդիրը, բայց Եւագրի հրատարակիչը (Սարգիսեան) չէ յիշած։

ՏՏՈՑ «արտաքնոց». ունի միայն ԱԲ. անստոյգ բառ։

ՏՏՈՒԼԻՃ «մի տեսակ անծանօթ խոտ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2998։

Տտուն տե՛ս Տուտն։

ՏՏՔԵԼ «ախորժիլ, սիրել» Մծբ. 323. ունի միայն ԱԲ. որից մեղր տտքանաց «մի տեսակ ընտիր մեղր» Մծբ. 325 (ՋԲ համարում է անստոյգ բառ, իսկ ՆՀԲ «անչափ ախորժ յուտելն կամ համ խորսխի»)։

*ՏՐԱԽՏ «ռետինի ծառ. լտ. resina» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 2999։

=Պրս. درخت diraxt «ծառ». աւելին տե՛ս դրախտ։—Աճ.

*ՏՐԱԿ տե՛ս Տետր։

+ՏՐԱՄ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ. տրամի) «ամուր, պինդ, հաստատուն» Պիտառ. Մարթին. Վրք. հց. Նար. տաղ. «չոր, կարծր (գետին)» Վրք. և վկ. Ա. 604, «հողի կարծր երեսը» Վստկ. 16. որից տրամանալ «հողը պնդիլ» Եղիշ. բ. էջ 26. ճստտրամ Շիր. 37. տրամիկ «կարծր, պինդ» Մագ. յունաբան հեղինակների լեզւով գոր-

ծածուում է իբր նախամասնիկ՝ համապատասխան յն. διά-, լտ. dis-, di-, dia- նախամասնիկներին. օր. տրամաբանութիւն= διάλογος Սահմ. Նոնն. տրամագիծ= διάγραφή, διάγραμμα Անյ. պերիարմ. Շիր. Փիլ. տրամադրել= διατίθημι Սահմ. խոր. վրդ. տրամաչափ= διάμετρος Պերիարմ. տրամատպաւորել= διατυπόω Սահմ. են. այս ոճով է տրամադրեալ «հասկանալ, ըմբռնել, խելամուտ լինել» Մագ. նոր բառեր են տրամադիր, տրամադրելի, անտրամադիր, անտրամաբան են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dru-rā-mo «ամուր, կարծր» բառից, որ ծագում է հնխ. dru- «փայտ» բառից՝ -rā- և -mo- մասնիկներով և բուն նշանակում է «փայտի պէս ամուր»։ Փոխաբերութիւնը և ածանցումը ո՛չ թէ զուտ հայկական է, այլ ընդհանուր էր նոյն իսկ նախաշրջանին. հմմտ. սանս. dāruṇá- «կարծր, կոշտ, խիստ». dhruvā- (փխ. druvā-) «հաստատուն, ապահով, տևական», զնդ. drva- «հաստատուն, առողջ», հպրս. duruva «առողջ», պրս. durušt «խիստ, կարծր, խոշոր», durust «ողջ, ամբողջ, առոյգ, առողջ, ստոյգ, դրուստ», յն. δροόν «ուժեղ» (Հեսիքիոս), լտ. dūrus (փխ. *drūros) «կարծր», կելտ. dru- «յոյժ, ամենա-» (ինչ. Dru-talos «մեծաճակատ», Druides<dru-uid- «ամենագէտ, մեծ իմաստուն»>«կելտական քրմերը»), հիռլ. derb «ապահով, վստահ», dron «հաստատ», միրլ. dir, կիմր. dūr «կարծր, ուժեղ, ապահով», կիմր. dur, բրըտ. dir «պողպատ» (վերջին չորս ձևերը լատինականից փոխառեալ), անգսք. trum «հաստատ, ուժեղ, առողջ», tréowe «հաւատարիմ», trēow «հաւատարմութիւն, ճշմարտութիւն, հաւատք», հսաքս. trio «հաստատուն, վստահելի», triuwi «հաւատարիմ», հհիս. trû «վստահութիւն, հաւատք», գոթ. triggws «հաւատարիմ», հբգ. triuwa «հաւատարմութիւն», հոլլ. trouw, նբգ. treu «հաւատարիմ», հհիս. traust, հբգ. trōst, նբգ. Trost, անգլ. trust «վստահութիւն, հաւատ», գոթ. triggwa «պայմանադրութիւն», որից փոխառութեամբ՝ իտալ. treguа և ֆրանս. trève «զինադադար», լիթ. drútas «հաստատուն, ուժեղ», հպրուս. druwis «հաւատք», druwīt «հաւատալ», հսլ. sŭ-dravŭ, ռուս. здоровый «առողջ» են, որոնք բոլոր նոյն հնխ. dru-<derevo- «փայտ, ծառ» արմատի ածանցներն են. երկու նշանակութիւնները պահում է յատկապէս հսաքս. trio «ծառ, հաստատուն, վստահելի». արմատիս վրայ աւելի մանրամասն տե՛ս վերը տարգալ. այնպէս որ հյ. գգալ, սանդիտոռն, գւռ. դրուստ, ռուս. здравствуйте «բարև», ֆր. trève «զինադադար» և նոյն իսկ վրաց. տռի «հովիւ գաւազան», միևնոյն բառերն են (Pokorny 1, 804—6, Walde 247—8, Boisacq 202, Kluge 495):

Müller, Kuhns u. Schl. Btrg. 5, 382 սանս. dharma, լտ. firmus «հաստատուն»։ Հիւնք. լտ. duramen, duramentum «ամրութիւն, հաստատութիւն»։ Bugge, Lyk. Stud. 1, 72 լտ. durus, durare, լիկ. trm̃mili «ամուր տեղեր բնակողներ, Լիկիացիք», Osthoff, Parerga 1, 113 պաշտպանում է լտ. dūrus բառի համեմատութիւնը, հյ. տրամ. դնելով իբր dru-rā-mo- (բայց ո՛չ լտ. durare, որ է=հյ. տևել): Սրա դէմ է Schefelowitz BB 29, 27, իսկ Pedersen KZ 40 (1906), էջ 208 պաշտպանում է Osthoff-ի առաջարկը։ Patrubány ՀԱ 1908, 155 նոյնպէս լտ. durus «կարծր» բառի հետ՝ կցում է հնխ. dreuo- «փայտ» արմատին։

ԳԻՒ.—Վն. տրամ, Մշ. տրամ-տրամ, Ակն. դրամ «չոր, ամուր, խճոտ հող՝ որ շատ դժուարութեամբ է փորւում»։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Ակն. dram «նոյն նշ». (տե՛ս Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 353). նաև վրաց. ტრამა տրամա, ტრამალი տրամալի «ընդարձակ տափաստան» (անմշակ և կորդ գետին» իմաստից)։

ՏՐԱՄԻՏ. նորագիւտ անստոյգ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Բէնդ. խչ. էջ 166. «Ազդմամբ գրոյն տրամիտ և

ախորժ և արբում գործիցէ»։—ԱԲ ունի տրամիկ կամ տրամ «ամուր, հաստատուն»։

*ՏՐԱՊԻԶ կամ ՏՐԱՊԷԶ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ. ի) «սեղան կամ սեղանի տախտակ» ՑՀ. կթ. 231։ Թէոդ. խչ. 171. Օրբել. հրտր. Էմինի, էջ 164, 176 և 230։ Տե՛ս և յաջորդը։

=Յն. τράπεζα «սեղան», որ ծագել է հին τετράπεζα «քառոտանի» ձևից. (haplologia-ի օրէնքով՝ ըստ Boisacq 979). յոյնից են փոխառեալ նաև լտ. trapezium, ֆր. trapèze, վրաց. ტრაპეზი տրապեզի «սեղան կամ երկրաչափական ձևը»։—Հիւբշ. 385։

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ԳԻՐ.—Ննխ. դրաբէզ «սեղան»։

*ՏՐԱՊԻԶԻՏ կամ ՏՐԱՊԷԶԻՏ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «լումայափոխ, սեղանաւոր» Եւս. պտմ. 408, Ոսկ. մտթ. խոսր. 72. Սկևռ. լմբ. 28. «սեղանակից, բաղմական» Կղնկտ. հրտր. Էմ. էջ 146։

=Յն. τραπεζίτης «լումայափոխ», որ կազմուած է τράπεζα «սեղան» (տե՛ս տըրապիզ) բառից. իսկ Կղնկտ. «սեղանակից, բաղմական» իմաստը Թերևս յն. τραπεζητής «ուրիշի սեղանից ապրող, հացկատակ» բառից է։—Հիւբշ. 385։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՏՐԱՏԷ «ծառից հոսող մի տեսակ խէժ կամ խունկ» Խոր. աշխ. 600 (այլ ձ. տրա). ունի միայն ԱԲ։

Պատկ. Арм. геогр. 30 համարում է յն. τράκτη, որ մեկնում է «χαχκουμπεάν δένδρον του σοφόρου ήλέκτρου», չեն իմանում ո՛չ Bailly և ոչ էլ Sophocles։

Տրբենա տե՛ս Արբենա։

Տրգալ տե՛ս Տարգալ։

ՏՐԵԽ, ի-ա հլ. «տրեխ» Մխ. դտ. Շնորհ. ընդհ. որից տրեխաւորիլ «տրեխ հագնիլ» ՑՀ. կթ.։

=Շատ նման է հնչում արաբ. طراق ṭirāq «կօշիկի կաշի. 2. արաբական փապուճի վրայ գամուած կաշիի Թերթերից իւրաքանչիւրը, 3. վահանը պատելու համար կլորակ կտրուած կաշի» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 11). բայց սրանց յարաբերութիւնը իրար հետ՝ չեմ կարող որոշել։—Աճ.

ՆՀԲ մեզնից է համարում ռմկ. (իմա՛ տճկ.) չարըխ, չարըգ «տրեխ»։ Հիւբ. տաճիկ բառից։ Փ. Տ. Մուխէեան, Arm. Bauernhaus 139 և Գազանճեան, Արև. մամ. 1907, 934—5 տճկ. չարըխ բառի հետ։

ԳԻՐ.—Մշ. տրեխ, Գոր. Երև. Շմ. տրէխ, Ղրբ. տրէխ, տրըը՛խ, Տփ. տրիխ, Ագլ. տրէխ։ Նոր բառեր են անտրեխ, տրեխաւոր, տրեխամէջ, տրեխատան, տրեխչուան, տրեխացու։

ՓՈԽ.—Մեզնից պէտք է լինի գնչ. triák «կօշիկ», որից triakhengoro «տրեխ շինող»։ (Paspati այս բառերը մութ է համարում և կասկածով համեմատում է սանս. trikš «երթալ, շարժիլ» բառի հետ, որ անյարմար է)։

*ՏՐԷ (սեռ. տրեայ Լաբուբ. էջ 2) «Հայկական չորրորդ ամիսը, որ ըստ անշարժ տոմարի համապատասխանում է հռովմէական նոյ. 9—դեկտ. 8» Ասող. Վանակ. տարեմ.։ Նոյն բառն է և տրեկան «տրէ ամիսը» Գիրք Թղ. 273 (Ըստ Հռովմայեցւոցն ի 10 հոկտեմբեր և ասորերէն Թշրին կտիմ և ըստ հայոց տրեկանի), որ յայտնի չէ Թէ գրչագրական սխա՞լ է, Թէ աճեկան և մեճեկան ձևերից ազդուած և իրօք գոյութիւն ունեցող ժողովրդական մի ձև, որ գրուածքի հեղինակը կամ գրիչը գործածել է, ինչպէս որ մի քիչ յետոյ էլ ունի ժողովրդական կրօց սամսանումը՝ փոխանակ սահմի (տե՛ս իմ Հայ. Նոր բառեր հին մատ. Բ. 254)։

=Պհլ. tīr «Շնիկ աստղը» (Nyberg, Hilfsb. 2, 225), զտ. *tīrē ձևից. հմմտ. պրս. تیر tīr «արեգակնային չորրորդ ամիսը», և լայնաբար «ամառ», կապադովկ. τῆρι, τειρει, τειδ «կապադովկիական չորրորդ ամիսը», զնդ. ‫[illegible]‬ tištrya «Շնիկ աստղը», tištryehe må «զենդական չորրորդ ամիսը՝ որ նուիրուած է Շնիկ աստղին» (Bartholomae, Altir. Wtb. 651), սանս. तिष्य tišya «մի աստեղատուն և

նրա համապատասխան ամիսը», սոգդ. tiš, *բուդդայական չին. (սոգդիականից փոխառեալ)՝* tīr *«փայլածու»։ Հայերէնը գալիս է հնագոյն* *տիրէ *ձևից. է վերջաւորութիւնը իրանական մի գաւառականի ուղղականի վերջաւորութիւնն է, ինչպէս ունինք քրիստ. սոգդ.* ē, *հմմտ.* մարգարէ, բագէ. *որ և* –այ. *հմմտ.* կամայ ակամայ, աշկարայ *են (*Bailey JRAS 1930, *էջ 17)։*

Հներից Վանակ. տարեմ. մեկնում է «զի տայ կամ կրէ գիշերն յօրէն զժամն և զմասունքն» (այսինքն ցերեկը կարճանում է և գիշերը երկարում)։ Նոյնը Տաթև. հարց. 200. իսկ Տաթև. ձմ. ա. «Տրէ՝ զտէրունական խորհուրդն ասէ, յորժամ տիրեաց Աստուած ի վերայ արարածոց»։ Brosset JAs. 1832, 529 *հեռաւոր նմանութիւն է ուզում նշմարել վրաց.* ოთხი ოჲსი *«չորս» բառի հետ։* Böttich. ZDMG 1850, 365 *պրս.* Tīr *յատուկ անունի հետ։* Lag. Ges. Abhd. *294, 9,* Beitr. bktr. Lex. 56 *սրանց է կցում զանս.* taštar *և զնդ.* tištrya, *որոնք չի ընդունում* Lag. Arm. Stud. § 2245: *(Սրանց վրայ տե՛ս* Horn, Grdr. § 406): *Պատկ.* О назван. древ. арм. месяц. *39 պրս. և կապադովկ. ձևերի հետ նաև վրաց.* ტირის-კონი, ტირის-დენა *«վրացական 11ր* *և 12ր* *ամիսները»։ Հինք. պրս.* թիր, *Հիւբշ. 89* Տիր *աստուծոյ անունից։ Սոգդ. և չին. նորագիտ ձևերի միջոցով մեկնեց* Gauthiot MSL *19, 127։*

ՏՐԷ *«հայս ինչ յալերէ և ի ձուոց՝ հատեալ նման թելահայսի. էվրիշթէ.* nouilles». *մհյ. բառ. ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 857ա։*
=Ասն. դրա—։

*ՏՐԷԶ *«հագուստի վրայ բանուածք, զարդարանք»։ ՆՀԲ մեկնում է «կար, կարուած, զօդ և եզր, ժապաւէն», որի համար տալիս է միայն մի վկայութիւն. «Զոսկեճամուկն. տրէզն է խայտիւն յուս և ի կուրծս» Գէ. ես։ Երկրորդ անգամ գտնում եմ գործածուած Շնորհ. առ. 109 սիրամարգի համար՝ «Իւր անձն ամէն ոսկի տրէզ»։ Ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 584 «ֆր.* galon», *որ է «մի տեսակ նեղ և հաստ ժապաւէն՝ հագուստի եզերքը կարուած»։*

=Արաբ. طراز ṭirāz *«հագուստի եզերքը՝ եզրը, որ կտորից է լինում. 2. արքայական հագուստ», որ ըստ Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 184 պրս.* تراز tarāz *«խամ մետաքսէ թել» բառից արաբացեալ է։ Սրանցից փոխառեալ պիտի լինի նաև Թրք.* تریز tiriz *«շերտ. 2. պաստառի եզր»։*

ՋԲ դնում է պրս.։ Ուղիղ մեկնեց Պատկ. Матер. *I. էջ 16։ Աճառ. ՀԱ 1908, 122 սրանից անտեղեակ կցում է Թրք.* tiriz *բառին, կասկածելով որ այս էլ բուն իրանական է։ Հացունի, Պատմ. տարազի 268 պրս.* درز darz *«կարան, կցուած»։*

*ՏՐԻԲՈՂՈՍ *«տատասկ» Գաղիան. ունին միայն Բառ. երեմ. յաւել. 572 և ՀԲուս. § 2929։*

=Յն. τρίβολος *«տատասկ», որ բուն նշանակում է «եռասայր»։*

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս. անդ։

*ՏՐԻԲՈՒՆ *«ցեղապետ, ազգապետ, հազարապետ ժողովրդեան կամ զօրաց» Պրպմ. 424. Լծ. պրպմ. 766. Վրք. սեղբ. 710. Ճառընտ. Մխ. անեց. 35. Մխ. դտ. Հ. կիլիկ. յետնաբար* տռիվոնն *Անկ. գիրք առաք. 241. զուտ յունական ձևով՝* տրիբունոս *Վրք. սեղբ. 708 (Եւս. պտմ. 239* տրիբունս *ուղղել ըստ յն.* Տուրբոն՝ *յատուկ անուն). որից* տրիբունական *(չունի ԱԲ) Յայսմ. մայ. 21. հմմտ. նաև* տռիբուն:

=Յն. τριβοῦνος, *որ փոխառեալ է լտ.* tribunus *ձևից։—Հիւբշ. 385։*

ՀՀԲ և ՆՀԲ լատինից։

*ՏՐԻԳՈՆ *«վահանաձև տափարակ մի տեսակ ձուկ, կատուաձուկ,* pastinaca raja L». *մէկ անգամ գործածում է Վեցօր. 153. «Այլ և խայթոցք տրիգոնին, որ է ձուկն ծովուն, որ և յետ մահու իւրոյ մեղանչական է». ուրիշ վկայութիւն չկայ։*

=Յն. τρυγών *նոյն նշ։—Հիւբշ. 385։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՏՐԻԷՐ «եռաթի (նաւ, ցռկանաւ)» Եւս. քր. բ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Յն. τριήρης «եռաթիւ».—Հիւբշ. 385։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

Տրիտուր տե՛ս Տալ։

*ՏՐԻՒՂՈՆ (կամ տրիւղիոն) «սկաւառակ, խոր ու կլոր ափսէ» Շիր. 30 (ըստ Մանանդեան, Կշիռները, էջ 62 դնում է 204 գրամ պարունակութեամբ աման). ուրիշ վկայութիւն չկայ։

= Յն. τρυβλίον կամ τρύβλιον նոյն նշ. = Հիւբշ. 385։

Ուղիղ մեկնեց նախ Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 179, նոյնը յետոյ ՆՀԲ։

Տրիփ տե՛ս Տարփ։

*ՏՐԽԱՆԱՅ «25 դրամ քաշ» Վստկ. 14 (Նուկին ութ տրխանայ, որ է քսան և հինգ տրամ)։

=Տառադարձուած է յն. δραχμή բառի արաբական ձևից։—Աճ.

*ՏՐՄԷՍ «8 կերատի քաշ կամ 1/3 դահեկան» Շիր. 27. Վրք. հց. բ. 240։

=Յն. τριμίσσιον, որից և լտ. tremissis՝ նոյն նշ. ըստ Մանանդեան, Կշիռները էջ 21 տանում է 1,51 1/9 գրամ։—Հիւբշ. 385։

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 179 պրս. ﭙէրմէսէ ձևի հետ, այն է ترمسه tarmasa «երկու եղջերակ որիզ, կէս դանկ»։ ՆՀԲ պրս. ﭙէրմէսէ և լտ. tremissis, trimesis: Պատկ. Շիր. 27 արաբ. ترمس t r m š և ترمسه tarmasa։

*ՏՐՄՈՒԽ «հողի երեսի քարերը հաւաքելու գործիք, փոցխ». ունի միայն ՀՀԲ. նոյնը ՋԲ տրմուղ ձևով։

=Թրք. طرميق tərməq «տրմուխ», որի գռ. և ռմկ. ձևն է tərməx- բնիկ ալթայական բառ է. հմմտ. Կազանի թթր. طرمه tərma «տափան, ցաքան», قول طرماسى qol tərmasə «տրմուխ», طرمالامق tərmalamaq «տափանել», Սիբիրի թթր. طرناوچ tərnavuč «փոցխ». բոլորի արմատն է թրք. طرناق tərnaq, չաղաթ. ترناغ tərṇaγ, ույգուր. تنكراق təngraq «եղունգ». طرنامق tərnamaq, طرمامق tərmamaq «քերել, ճանկռել» (Будаговъ 1, 735)։—Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ 1908, էջ 122։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. էջ 80—81 դնում է սխալմամբ բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dorgh- արմատից՝ մ և -ուխ (հմմտ. գլուխ) մասնիկներով. ցեղակիցներն են ռուս. дергать. «քաշել, խլել, փետել, դրդել», дергалка «եղան» և նմաններ։

ԳԻՌ.—Մշ. տրմուխ:

ՓՈԽ.—Justi, Dict. Kurde 98 հայերէնից է դնում քրդ. tirmix. նոյնպէս և Մխիթարեան (Բիւր. 1899, 865) և Պէտէլեան (Արևելք 1888, յոյ. 9) էնկ. և Ատն. թրքախօս հայոց, նաև յունաց ու թրքաց գործածած dərməx ձևը, որոնք ընդհակառակը զուտ թրք. բառեր են։

ՏՐՄՈՒՂ (սեռ. ի) «անվարժ, դեռ չլծուած ձի, եզ (նաև վզի համար ասուած)» Երեմ. լա. 18. Ոսկ. մ. ա. 6. և եբր. լա. Բուզ. 262. Եւս. պտմ. Սեբեր. 185 որից տրմղութիւն Ոսկ. մ. ա. 6 և կրկնութեամբ՝ տրմուղ կրմուղ Կոչ. 209 (երկու անգամ), որից և կրմուղ (ի հլ.) Ոսկ. մ. գ. էջ 54. Կիր. պտմ. էջ 132, կրմղութիւն Դիոն. երկն.։

=Կազմուած է մուղ «մղել, վարել» արմատից՝ տր– բացասական մասնիկով, որ այլուր անսովոր է. հմմտ. համապատասխան անմուղ ձևը՝ Ոսկ. մտթ. ղկ. յհ. Վրք. և վկ. ա. 653, Մագ. Ջքր. կթ. նոյն նշանակութեամբ. Յիշեալ տր– մասնիկը պէտք է համարել բնիկ հայկական տ բացասականի երկրորդ ձևը. հմմտ. սանս. dur-, հհիւս. անգսք. tor-, հբգ. zur- բացասական մասնիկները (Pokorny 1, 816)։

ՀՀԲ տար–մուղ «ոչ մղեալ»։ ՆՀԲ թուի նոյնպէս հանել մուղ արմատից։ Հիւնք. մտրուկ բառից։

ՏՐՈՀ, ի հլ. «բաժանում» Պղատ. մինովս. որից տրոհել «բաժանել, ջոկել, զանազանել», Խոր. Յհ. կթ. Կիւրղ. ղկ. Խոսր. Նար. կգ. էջ 161. (ըստ Նորայր, Կոր. վրդ. 213 և Բանաս. 1900, 139 մէկ անգամ գործածուած է Ոսկեդարեան մատենագրութեան

մէջ՝ Ոսկ. եփես. ժզ. 838). տրոհութիւն Փիլ. այլաբ. Մագ. տրոհումն Խոր. Շիր. Նար. տրոհարկել Երզն. քեր. փերատրոհ Նար. մծբ. եռատրոհ Շնորհ. տարատրոհել Նար. խչ. 401։

ՆՀԲ լծ. հյ. ցրուել, մանաւանդ յն. διαιρέω «բաժանել»։ Հիւնք. փոխ բառից։

ՏՐՈՅՋ «յափշտակութիւն, կողոպուտ». արմատ առանձին անգործածական. գտնւում է միայն աղխատրոյզ կամ ախտատրոյզ «աւազակ, յափշտակիչ աղխից». Յհ. կթ. 202, 361 և ախտատրուզել «կողոպտել» Պտմ. առ լեհ. ձեռրի մէջ։ Ունինք նաև աղխատրոյժ գրչութիւնը, որի մէկ ուրիշ խանգարուած վիճակն է ներկայացնում ախտարուծ «ձայն ամբոխի» Բառ. երեմ. էջ 8, որ նոյն էջ՝ քիչ յետոյ դառնում է ախտատրոյժ «ձայն ամբոխի»։

Պատահական նմանութիւն ունին սանս. drúhyati «վնասել ջանալ», զնդ. družaiti «խաբել, ստել», պրս. duruγ «սուտ», հրգ. triogan, գերմ. trügen «խաբել» են, որոնց աղբիւրն է հնխ. dhreugh- «խաբել, ստել, վնաս հասցընել» (Pokorny 1, 874). Համեմ. հյ. դրուժան, դրուժ:

—ՏՐՈՍ կամ ՏՈՐՈՍ «ճմռել, փշրել». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են տրոսանք «խաղողի ճմռած չեչը» Վստկ. 87 (Եւ ի հնձանին մէկ դեհն փոքրագոյն հնձան պիտի, որ զտրոսանքն անդ քամեն), տրոսանք «ձիթապտուղ ճմռելու մամուլ» Վստկ. 184 (Ճմլեա ի քթոցանի և այնու ի տրոսանքն քամեա մեղմն քչիկ քչիկ... դիր ի քթոցանին և կրկին ի տրոսանքն զարձո և պինդ քամեա), տորոսուք «եղջիւրի չոր փշրանքները» Վստկ. 19 (Են այլ ոմանք որ զեղին եղջիւրին տորոսուքն և զփիլին ոսկրն թրջեն և ջրովն զսերմն մընչեն). բոլորն էլ նորագիւտ բառեր, որոնց գործածութեան այլուր չեմ պատահած։

=Նոյն է յաջորդ տրորել բայի հետ, որ ունի թէ՛ «ճմռել» և թէ «փշրել» նշանակութիւնը։ Գաւառականների մէջ արդէն ունինք տորու տալ Վն. «ոտքի տակ տրորել, ոտնակոխ անել» և տորոտել Ննխ. «ճմռել»։ Ուղղակի վերի արմատին են պատկանում տորոտել (Կեյվէ) և տորտել (Մարմարճըք) «կոխոտել», որոնք սաստկական *տորոտել <*տորորտել ձևերից են կրճատուած։—Աճ.

Ըստ այսմ պատահական նմանութիւն ունին անգսք. dros, drōsne, հբգ. druosana «մրուր», trestir «կոխած ճըմլած պտուղների չեչը», նրգ. trester «տականք». հանգլ. daerste, հլիթ. dragés, հպրուս. dragios, հիսլ. dregg, ռուս. дрожжá, լեհ. drożdże, հսլ. drożdīje «մրուր», ալբան. drā «ձէթի մրուր» են, որոնք յն. θράσσω, ταράσσω «պղտորել» բառերի հետ միասին ծագում են հնխ. dherēgh- արմատից (Pokorny 1, 854—855, Boisacq 350, Berneker 228, Kluge 495):

ՏՐՈՐ «ճմռել, փշրել». արմատ առանձին անգործածական, որից տրորել «փտել, քայքայուել, մարմինը փտելով միջից շարաւ վազել» Եւս. պտմ. Ոսկ. եւ. 359. Մծբ. 139. Եղիշ. է, էջ 108. «փշրուել (քար են)» Եփր. աւետ. 265, տրորումն Եւս. պտմ. ողջնատրոր Կնիք հաւ. 328. տրորել «աճռել» Վստկ. 102, 125, «հարել» Առաք. պտմ. 465. պարզ արմատը ցոյց է տալիս տրոր տալ «հողը բահով ջրի հոսանքին տալ՝ որ տանի» Առաք. պտմ. 234։—Նոյնից պէտք է համարել շրորել «փտել (մարմինը)» Բրս. մրկ.։

ՆՀԲ լծ. հյ. տեռել, լտ. tero «մաշել, խորտակել, փճացնել», Karst, Յուշարձան 408 սումեր. tur «փտութիւն»։

ԳԻՒ.—Ջղ. տրորել, Ալշ. Մշ. Սլմ. տրօրել, Ախց. Երև. տրօրէլ, Շմ. Տփ. տրօրիլ, Մկ. տրուրիլ, Ննխ. դրօրէլ, դօրօրէլ, Սեբ. դրօրէլ, Ագլ. տրա՛րիլ, Խրբ. դվօրիլ «ոտներով կոխոտել».—արմատական ձևը պահում է Երև. տրօր տալ:—Ներսէսովիչ, Բռ. լտ. հյ. 13 ա, 89 բ և 538 բ ունի տրորել «մանրել, փշրել»։—Նոր բառեր են տրորուիլ, տրորկել, տրորս տալ, տրորտակ տալ:

+ՏՐՈՒԿ, ի-ա հլ. «նուաստ, ստորին, յետին, փոքր, խեղճ» Ա. կոր. ժե. 9. Եփես. գ.

8 Ոսկ. մ. ա. 9 և ևրր. որից տրպանալ Լծ. ածաբ. տրպագոյն Բրս. ծն. կրճատմամբ՝ րուալ Գնձ.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. drŏb- ձևից. այս ձևի հետ հմմտ. հսլ. drobǫ, drobiti «ջարդել, մանրել», drobīnŭ «փոքր», նսլ. drôb «մանր կտորներ», ռուս. дробь «կոտորակ, մաս, կտոր», дробить «մանրել», дребезги «փշրտանք, մանրուք», по-дробный «մանրամասն», չեխ. drob «մանր բան», drobný «փոքրիկ, չնչին», բուլղար. drebolíja «չընչին բաներ», droben «փոքր չնչին», լեհ. drobny «շատ փոքր, աննշան», սերբ. droban «փոքր», ուկր. dribnýj «փոքրացրած, նուրբ, թոյլ, ակար, անուժ», հհիս. drafna «մանր մասերի լուծուիլ», գոթ. gadraban «քանդակել», հհիս. draf, անգսք. droef «անկում», որոնք հանում են հնխ. dhrebh- «ջարդել, փշրել» արմատից։ Կայ նաև նոյն արմատի dhreb- ձևը, որից հհիս. drepa, անգսք. drepan «զարնել, հարուածել, սպանել», գերմ. Treff «հարուած» են (Pokorny 1, 875, Berneker 225—6)։ Հայերէնի մէջ նախաձայնն էլ վերջաձայնին նմանուելով ստացուել է drŏb- ձևը, որ անսովոր է հնխ. ձայնարանութեան. հմմտ. ծեծ<g'eg'- ձևը։—Աճ.

ՆՀԲ լծ. հյ. տառապել, արաբ. turāb «հող»։ Հիւնք. արաբ. دبر dubr «յետին»։ Bugge KZ 32, 63 լիթ. trumpas «կարճ» բառին ցեղակից։ Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 124 զնդ. աrիվիշ «աղքատութիւն» բառից։

ՏՐՈՓ «սրտի թնդիւն, բաբախիւն». գործածական է միայն արդի գրականի մէջ. հների մէջ արմատ անգործածական, որից տրոփել «ոտքերով կոխկռտել» Ոսկ. մաթ. և փիլիպ. Եսագր. տրոփիւն «ոտքի կոխոտման կամ կայթելու ցատկռտելու ձայն, թնդիւն» Ոսկ. մ. բ. 23. տրոփական ՅՀ. կթ. տրոփումն Նար. խչ. թագմտրոփ, ծանրատրոփ «երաժշտական խաղ կամ եղանակ» Ոսկիփ. գրուած է նաև տրփալ (աշխ. տրոփել) «սիրտը բաբախել» Յայսմ. մայ. 4. ոտրոփել Ոսկ. ա. տիմ. ը. սրտատրոփ կամ սրտատորոփ Շնորհ. ոտնատրոփ կամ ոտնատորոփ Սիսիան. Արծր.։

Brosset սրա հետ է համեմատում վրաց. տրաբախոrա «պարծենալ»։ Տէրվ. Նախալ. 84 կա՛մ տոփալ բառի հետ հնխ. tarp արմատի տակ (տե՛ս անդ) և կամ յն. θρύοττω = τρύφτω և լիթ. trupù «փշրել»։ Հիւնք. տարափ բառից։ Սրմագաշեան, Արմէնիա, ռում. tropâire հոմանիշի հետ։ Պատահական նմանութիւն ունին վրաց. դատերփ-վա «ոտքերով կոխոտել», տերփ-վա «հեռքեր թողնել», տերփի «կրունկ, ոտքի հետք, կճղակ»։

ԳԻՌ.—Մշ. տըպալ, Ագլ. տըփփոլ, Եւդ. տըփալ, Մկ. տօփալ, Տփ. տըփիլ, Սեբ. դըփալ, Խրբ. դոփալ «սիրտը բաբախել», իմաստի զարգացմամբ Սեբ. Պլ. «հիւանդի տնքալ», Ախց. Կր. (տըփալ) «վէրքը կոտտալ», Պլ. «մլիկ մլիկ ցաւիլ», Սվ. «հոգեվարքի մէջ լինել», Մկ. «տեղից շարժուիլ, երերալ», Վն. «գետին տապալիլ», Ալշ. բըրփալ «սիրտը տրոփել. 2. գետին թրմփալ», կրկնութեամբ տըփտըփալ Եւդ. Ղզ. «սիրտը տրոփել»։

*ՏՐՈՔԻԼՈՍ «մի տեսակ թռչուն» Փիլ. լիւս. 155. գրուած նաև տրոքիղոս Պիտոյ. Վեցօր. տող 983. սխալմամբ տրոխոս Վրդն. ծն. (տե՛ս ՆՀԲ ճիւղոս բառի տակ), տրախոս Յայսմ. մրտ. 21 (որ տե՛ս և առանձին)։

=Յն. τροχίλος «ցանկապատերում բնակող մի թռչուն է. ֆր. roitelet» (որից և լտ. trochilus). ծագում է τρέχω «վազել» բառից (Boisacq 983)։—Հիւբշ. 385։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՏՐՎԱՆ «մըլլայի կարդացած առաւօտեան աղօթքը՝ մզկիթի աշտարակից». մէկ անգամ ունի Քուչ. 66. «Մօլլան երբ զըրրվան կուտայ... գիտացաք որ կու լուսանայ»։ Քրդ. devran «աղօթք» բառից. օր. mela devran də xanə ser mrian «մոլլան աղօթք է կարդում մեռելների վրայ»։

Այսպէս մեկնեց Դ. վրդ. Չարըյեան (նամակ 1933 սեպտ. 28), որ հաստատում է թէ քրդ. devran բառն էլ ծա-

գած է արաբ davarān *(ժղ.* devrān*) «ժամանակ» բառից։ Սակայն Կամուս չգիտէ* davaran *բառի այս նշանակութիւնը։*

+ՏՐՏՈՒՄ *«տխուր, վշտալի» ՍԳր. Եղիշ. խոր. որից* տրտմիլ *ՍԳր. Ոսկ. փիլիպ. և մ. ա. 15.* տրտմագին *Առակ. իզ. 23. Ոսկ. եբր. Կիւրղ. ծն.* տրտմագոյն *Դան. ա. 10, Գ. մկ. ե. 19. Ոսկ. Ես.* տրտմեցուցանել *ՍԳր. Ոսկ. ա. Թես.* անտրտում *Ագաթ. Եղիշ.* տրտմակից *Ես. ծա. 19. Ոսկ. մ. գ. 80։ Նոր բառեր են* տրտմաքախիծ, տրտմալար *ևն։*

=Բնիկ հայ բառ՝ կրկնուած հնխ. drom- *արմատից, որ տալիս է* *տրում, *կրկնութեամբ* *տուտում, *տուրտում>տրտում: *Արմատը նշանակում է բուն «քնել», որի ժառանգները տե՛ս հյ.* տարտամ *բառի տակ։ Ոմանք ուզում են նոյն արմատի տակ դնել նաև հսլ.* dĭrmo̧, dĭrmĕti, *սերբ.* dŕmīm, dŕmljoti *«տրտում, մռայլ, տխուր լինել» (*Berneker *256), բայց նշանակութեան տարբերութեան պատճառաւ շատ անապահով են համարում (*Pokorny 1, 821)*: Հայերէնը գալիս է նոր ապահովութիւն տալու սոյն համեմատութեան։—Աճ.*

Brosset JAs. *1834, 378 վրաց.* տըր-տոլա: *ՆՀԲ լծ. թրք.* տէրտլի *«ցաւոտ»։* Peterm. *21 պրս. (որից և թրք.)* dard *«վիշտ», լտ.* tristis *«տխուր»։* Bötticher Arica *77, 279 պրս.* dard *«ցաւ»։ Նոյնը նաև* Spiegel, Huzw. Gram. 189, Müller SWAW 38, 574 *և* 46, 464, *Հիւբշ.* KZ 23, 19 *և Հիւբշ.* Arm. Stud. *§ 278։* Lag. Ges. Abhd. *257 -ում մասնիկ է համարում։ Պրս. բառի համեմատութիւնը մերժեց նախ* Lag. Arm. Stud. § 2246 *և յետոյ Հիւբշ.* Arm. Gram. 498, *որովհետև պրս. բառի նախաւոր ձևերն են պհլ.* dart, *զնդ.* darətō*։ Հիւնք.* տըր-տունջ *բառից։* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 85—87 *գոթ.* trigo, *հհիւս.* tregi, *նիսլ.* tregi, *նորվ.* trĕge, *շվէդ.* troeghi *«տխրութիւն, ցաւ, սանս.* drāghate *«յոգնիլ» ևն բառերի հետ հնխ.* di-drōgh-mo- *կրկնեալ ձևից,* gh-*ի անկումով։ Ըստ* Meillet (Dict. étym. Lt. *1016) յիշեցնում է լտ.* tristis *«տխուր», որի ծագումը անյայտ է, բայց կրկնական է թւում. սակայն հյ.* t *պահանջում է հնխ.* d*։*

ԳԻՌ.—*Մշ.* տրդում, *Մկ.* տոտում:

+ՏՐՏՈՒՆՋ, ո *հլ. «գանգատ, դժգոհութիւն, բամբասանք, չարախօսութիւն» ՍԳր. Ոսկ. փիլիպ. Փարպ. «տրտնջող, գանգատաւոր» Ա. մկ. ժա. 39. Կոչ. Եփր. ա. տիմ, էջ 243. Եղիշ. որից* տրտնջել *ՍԳր.* տրտնջալ *Խոսր. Լմբ.* տրտնջիւն *Թուոց ժէ. 10;* տըրտընջումն *Ես. ծը. 9. Ագաթ.* անտրտունջ *Ցճխ.* գետնատրտունջ *Ոսկ. փիլիպ.։*

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. der-, *կրկնութեամբ* der-der-, dr̥dor-, *կրճատ կրկնութեամբ* dor-d-, dr̥-d- *«մռմռալ, մրթմրթալ, յանդիմանել, շաղակրատել» բնաձայն արմատից. սրա ժառանգներն են սանս.* dardurá- *«գորտ, սրինգ», իռլ.* deirdrethar *«գոռգոռալ»,* dord, fodord *«մռմռոց, մրթմրթոց, բամբ ձայն»,* andord *«երգ»,* dordaim *«եղջերուի ձայնը», յն.* δάρδα *«մեղու», կիմր.* dordd *«հնչիւն, աղմուկ», լիթ.* dardēti, *լեթթ.* dãrdêt *«ճարճատել», բուլգար,* dŭrdórŭ, *սերբ.* drdljati, *սլով.* drdráti *«շաղակրատել, ճարճատել, ճայթել ևն».(*Pokorny 1, 795, Berneker 254)*: Հայերէնի մէջ* -ունջ *մասնիկ է, ինչպէս* շշունջ, մռմունջ. *պարզ արմատը գտնում ենք վրաց.* դրտվինվա, ադրտվինեբա *«տրտունջ, գանգատ» բառի մէջ։*

ՆՀԲ իբր ընդ ունչս տրտմել կամ տըռտռալ։ Հիւնք. տենչալ *բայից։* Lidén, Arm. Stud. 17 *զնդ.* drənjayeiti *«աղօթք մրմնջել», պհլ.* dranjītan *«սովորիլ», հիռլ.* drengaitir *«արտասանել» բառերին ցեղակից։ Վերի վրաց. ձևերին միացրեց Աճառ. ՀԱ 1908, 123, որից յետոյ Մառ* Иппол. *59 դրաւ նոյն ձևին ցեղակից։* Karst, *Յուշարձան 424 թրք.* dərdərlanmaq, *վրաց.* drdenva*։ Մաքսուտեան, Շողակաթ 165 համարում է կրկնաւոր՝ իբրև* տր-տունջ: *Վերի մեկնութիւնը տուաւ* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. *74—77 և յետոյ* IF *43 (1925),*

69՝ մերժելով Lidén-ի մեկնութիւնը։ Անկախաբար նոյն կարծիքն ունեցած եմ նաև ես, հիմնուելով վրացերէնի վրայ և -ունչ համարելով մասնիկ։

ԳԻՌ.—Ախց. տրտունչ, Կր. տրտնջալ, Սեբ. դըրդընչ՝ալ, Մկ. տռտունչ:

ՓՈԽ.—Վրաց. დრტვინვა դրտվինվա կամ ტრტვინვა տրտվինվա, ადრტვინება ադրտվինեբա, დატრტვინვა դատրտվինվա «տրտունջ, զանգատ, ծածկեալ դժգոհութիւն»։

*ՏՐՑԱԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «խուրձ, կապոց» Վրք. հց. ա. 90. Վրդն. եւ. Բրս. մրկ. Ոսկիփ. որից տըրցակել «տրցակ կապել» Սկևռ. աղ. Ծառընտ.։

=Պրս. دسته dasta «փունջ, տրցակ» բառից. աւելի ընդարձակ տե՛ս տստակ բառի տակ։—Աճ.

Հիւբ. հանում է Թրք. dirsek «արմունկ» բառից: Jensen, Hitt. u. Arm. 78, 104 վերագրում է հաթեան շրջանին։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Աճառ. ՀԱ 1908, 123։ Petersson KZ 47, 265 իբր բնիկ հյ. կցում է յն. δράσσομαι «բռնել», սանս. dṛḍhás «հաստատուն», զնդ. dərəza «կապանք», պրս. darz «կար», լիթ. dìržas «փոկ» բառերին և հանում է հնխ. dergh- «բռնել» արմատից։ Նոյնպէս Pokorny 1, 807:

ՏՑԱԿ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Ոսկիփ. «Մտցէ ի մէջ (պտղալից) դրաստին, ունելով փոքր մի տցակ, թէև ոչ զբովանդակն (քաղեսցէ), այլ լնլով զտցակ իւր, դարձցի ի յընթացս իւր»։ Հաւանաբար նշանակում է «կապոց» և կցւում է տրցակ բառին։

ՆՀԲ և ՋԲ կապում են տրցակ բառին· Աճառ. ՀԱ 1908, 123 տե՛ս տստակ:

ՏՓԻԿ «բրդոտ տերևներով մի խոտ է» Գաղիան. ըստ Ստեփ. լեհ.։

°ՏՔԱԼ «հառաչել». Նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած հին մատենագրութեան մէջ. Ահա դուք տքայք ի ներքոյ բեռանց ձերոց (Տարօն. էջ 285). Հեծայ և տքայ որպէս զխոզս (Մաթ. Լացք. 23)։

=Բնաձայն բառ։

ԳԻՌ.—Տարածուած է ամէն կողմ տքալ կամ տնքալ ձևով (Խրբ. Պլ. Սչ. դքալ), որի կրկնականն էլ կայ տքտքալ և տնքտնքալ ձևով։

Տքնիլ տե՛ս Քուն։

*ՏՕԹ, ո հլ. «սաստիկ տաքութիւն» ՍԳր. «սաստիկ տաք» Եզն. որից տօթոյ «սաստիկ տաք ժամանակ, տաքին» Ոսկ. մ. ա. 10. տօթացեալ Առակ. ես. 13. տօթագին Ես. ժբ. 4. տօթաժամ Բ. Թգ. գ. 5. Եւս. պտմ. ա. 2. Մծբ. 72. տօթաժամանակք Եփր. Թգ. տօթային Վեցօր. են։

=Պհլ. *tāft ձևից. հմմտ. պհլ. ‌ وتف tāftan «եռալ, եփուիլ», պրս. تفت taft «տաքութիւն, սաստիկ տաք, տօթ», تافتن tāftan «ջերմանալ, ջերմացուցանել», աֆղան. tōd, օսս. t'aft, t'āf «տաքութիւն», հինդ. تپت tupt «տաք», tutta «տաք», սանս. tapti- «տաքութիւն», tapta- «ջերմ, տաք, կիզիչ» են, որոնց ծագման և միւս ցեղակից ձևերի վրայ տե՛ս տապ:—Հիւբշ. 254։

Böttich. ZDMG 1850, 363, Arica 80, 332, Lag. Urgesch. 448 համեմատում են սանս. tapti բառի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 83 հյ. տապ, պրս. taft, հսլ. topiti «ջեռուցանել» են բառերի հետ հնխ. tap արմատի տակ։ Հիւբ. եգիպտ. թաւթ «Հերմէս, ամառ» ձևից. յիշում է նաև պրս. թաֆթէն: Վանցեան, Պատմ. քեր. 145 տ բացատականով օդ բառից։

ԳԻՌ.—Ախց. Երև. Կր. Ղզ. Ջղ. Տփ. տօթ, Մշ. տօտ:

ՏՕԼԱԹ «բաշղ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մաղաք աբ. 7. «Ոտքերն (Թաթարաց) կարճ զերդ ըզխոզի, մօրուս բնաւ խիկ չունէին, տօլաթ ունէին զերդ առիւծի, ձայնն ճիչող քան զարծուիս»։ Տաշեան ՀԱ 1932, 402 մեկնում է «սպարանոց». բայց յայտնի չէ որտեղից հանելով. ես դրել եմ «բաշղ», որովհետև «տօլաթ ունէին զերդ առիւծի»։

+ՏՕՆ, ի հլ. «հասարակաց հանդէս, հանգիստեան օր» ՍԳր. Սեբեր. Ոսկ. մ. բ. 14. որից տօնել ՍԳր. տօնախմբել Ագաթ. Կորիւն.

տօնական Ագաթ. Ոսկ. Կորիւն. տօնավաճառ Իմ. ժե. 12. տօնապետ Կիւրղ. գնձ. նախատօնակ Փիլ. յառաջատօնակ Փիլ. ել. վերջատօնակ Ածար. խորհրդատօն Փիլ. բաղըն. զուգատօնել Նիւս. քանչ. պասեքատօն Սես. բր. տօնամակ Դր. վկ. (Զարբհանալեան, Թրգմ. 722—3), տօնակատարութիւն (նոր բառ)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. dapni- ձևից, որ նշանակում էր «զոհ»։ Հմմտ. հիւլ. tafn «զոհի անասուն, զոհ, ողջակէզ», լտ. daps, dapes «աստուածներին նուիրուած զոհ, նուիրական խնջոյք, հացկերոյթ», dapino «առատ խնջոյք տալ», յն. δαπάνη «ծախս», δαπανάω «ծախսել», δεῖπνον «ճաշ, նախաճաշ, ընթրիք»։ Այս բոլորը յառաջանում են հնխ. dāp-, dəp- «բաժանել, բաշխել» արմատից (հմմտ. սանս. dāpayati), որ ինքն էլ աճած է p-ով՝ պարզական dā- «բաժանել, մաս մաս անելով բաժանել» արմատից. հմմտ. յն. δαίομαι, δατέομαι «բաժանել», δαιτύς «բաժին, ճաշ, զոհ» են (Boisacq 166, Walde 220, Pokorny 1, 764։ Meillet Dict. étym lt. 243, որ լտ. dapināre ձևի մէջ n նոյն է դնում հյ. տօն և հիւլ. tafn բառերի n-ի հետ)։ Նոյն խմբին են պատկանում նաև հյ. տի «տարիք» և տուար «արջառ», որոնք տե՛ս առանձին։

Հներից Տաթև. ամ. 654 սխալ է մեկնում իբր օտար բառ. «Տօնն թարգմանի ուրախութիւն և պայծառութիւն... քանզի անունս այս ոչ է ի մեր լեզուէ, այլ յօտար ազգաց. զի նոքա զուրախութեան կամ զհարսանեաց տօն անուանեն և զպայծառ հանդէս՝ տօն կոչեն»։ ՆՀԲ լծ. թրք. տիւյիւն «հարսանիք», տօնանմա «հրավառութիւն»։ Ալիշան, Հին հաւ. 458 հյ. տալ, տուրք, Արգիացոց Հերա դիցուհեայ Tonée. կոչուած տօնական օրերը։ Patrubány SA 1, 18 տարբեր է գնում փօթ. d'uonjos «արձակուրդ», իսկ SA 2, 175 տալիս է ուղիղ մեկնութիւնը, որ ընդունում են Pedersen Հայ. դր. լեզ. 30, Lidén, Arm. Stud. 9, Walde 220, Meillet, Esq. latine էջ 78: Karst, Յուշարձան 424 թթր. tam, tom, ton «հաւաքուած», ույգուր. չաղաթ. tömen «դէզ», նաև թրք. düyün «հարսանիք», donanma «հրավառութիւն»։ Մառ ИАН 1911, էջ 472 վրաց. ნონა «զատկական ձու հաւաքելու երգ»։ Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2, 80 գրում է թէ Մառ, անդ՝ էջ 441 կցում է վրաց. ძანა «խրախճան, տօն» բառին, որին աւելացնում է ինքը մինգրել. ნან «հրաւիրել, կանչել»։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ալշ. Ախց. Կր. Մշ. Ճմ. Վն. տօն, Երև. տօնօր, Խրբ. Հմշ. Ռ. Ննխ. Սեբ. Սչ. Տիգ. դօն, Զթ. դէօն, Մրղ. Ջղ. Սլմ. տուն, Ասլ. դը̈։ Նոր բառեր են տօնածառ, տօնատոր, տօնուրիւն, տօնշնորհատր (>Ննխ. դօշնավօր), տօնիկ, տօնչէֆ:

ՏՕՍԱԽ, ո հլ. (ՆՀԲ դնում է ի հլ., բայց առանց վկայութեան. գտնում եմ սեռ. տօսախոյ Եփր. Թուոց, էջ 253) «մի տեսակ կարծր փայտ և նրա ծառը. շիմշիր. լտ. buxus» Ես. խա. 19. Վեցօր. 92. Ագաթ. գրուած է նաև տուսախ. որից տօսախի Կիւրղ. ծն.—փոխաբերաբար ասում է հիւանդոտ դեղնած գոյնի համար՝ Ոսկ. Ծառք, էջ 61 և 355 (վկայութիւնները մէջ է բերում Նորայր, Բառ. ֆրանս. 710 բ)։

Հիւնք. սաղաւարտ բառից։

*ՏՖՆԴԵԼ (կամ տըֆընդել) «արգիլել» Սմբ. դատ. 80, «հակառակիլ, դատավարութեան ժամանակ՝ եղած ամբաստանութիւնը մերժել, ինքզինքը պաշտպանել» Անսիզք, էջ 23, 27, 29, 53։

=Ֆրանս. défendre «պաշտպանել, արգիլել», se défendre «ինքզինքը պաշտպանել», որից նաև յն. δεφενδεύω «պաշտպանել», δεφενδευτής «պաշտպանող», δεφενδευτικός «պաշտպանողական»։—Ծագում է լտ. defendo, defendere ձևից։—Հիւբշ. 391։

Ուղիղ մեկնեց նախ Անսիզքի հրատարակիչը, էջ 22։

Ր

Րաբուն տե՛ս Ռաբբունի։

ՐԱԶ «դողդղուն, քիչ, նուազ». ունի միայն ՀՀԲ. նոյնը րազ՝ Բառ. երեմ. էջ 315։

Րազարդ իմա՛ Հրազարդ։

Րախ տե՛ս Ուրախ։

Րախճան տե՛ս Խրախ։

Րակերտ տե՛ս Հուր։

ՐԱՀԳՈՆ «օրհնող». գիտէ միայն Բռ. երեմ. էջ 315։

Րաճետ տե՛ս Արահետ։

ՐԱՀԻՐԱԲ «արագ արագ, ճեպով, վազելով, շտապով» Նար. տաղ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

Րաճվար տե՛ս Ռահվար։

Րաղ տե՛ս Րազ։

Րամ տե՛ս Երամ։

*ՐԱՄԱՔ, որ և րամեն, ռամեն, րոաճման «մի տեսակ դեղ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3006։

=Արաբ. և պրս. رامك rāmak կամ rāmek «բաղադրութիւն՝ զոր առնեն ի փարատումն լուծման, զոր կազմեն ի գխտորել և ի կեղևոյ նռան, ի խիժէ և ի մեղրէ» (տե՛ս ԳԴ, էջ 580 և Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 90)։— Աճ.

> ՀԲուս. յիշում է արաբ. րամէն «բողբուճ, լտ. tuber, ֆրանս. truffe»։ Վերի մեկնութիւնս հրատարակուած է նախ ՀԱ 1908, 124։

ՐԱՊԱԶ «նուաղ», ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 315։

*ՐԱՍԴՈՒՆ «աներհուն». ունի միայն ՓԲ յաւել. նոյնը Բառ. երեմ. 315 գրում է րասդիոն «հմուտ». մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած ժԵ դարու մի տաղի մէջ (Արթուն Սեբաստացւոյ, տե՛ս Պալեան, Հայ աշուղներ, Ա. էջ 270)՝ Րասդուն դեղ վիրի, ուր սակայն բառս չունի «աներհուն» իմաստը, այլ «աղդու»։ Այս վերջին նշանակութիւնը միացած առաջինի հետ՝ ենթադրել է տալիս թէ բառը յարմարեալ է՝

=Ռաստոռնուն ձևից, որ Բարսումայի պարսկերէն վերադիրն է՝ ըստ Խոր. բ. 70 «Բարսումայի որում անուամբ, զոր Պարսք Ռաստոհուն կոչեն». յառաջանում է պրս. راست rāst «ուղիղ, ճշմարիտ» + سخن saxun, suxan «խօսք» բառից և նշանակում է բուն «ճշմարտախօս» (ըստ Հիւբշ. 70)։— Աճ.

ՐԱՍՔՈՎ «հմուտ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 315։

ՐԱՑՋՈՒՆ «հպարտութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 316։

*ՐԱՒԴՈՍ (կամ նաև րաբդոն, ռաբդոն) «գաւազան». մէկ անգամ ունի Արիստ. աշխ. 613. «Իսկ բաւղոսք է Իրիսի ներերևութիւն ուղիղ, որ թարգմանի ցուպ»։

=Յն ῥ βδ ς «գաւազան, ձող. 2. անձրևի ժամանակ կամ արևի հողից խոնաւութիւն ծծելու միջոցին հորիզոնի վրայ երևցած գծեր»։—Հիւբշ. 386։

> Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՐԱՓԱՏ «պատկեր». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 316։

ՐԱՔ «ոյժ, զօրութիւն». առանձին չէ գործածուած, բայց այս արմատից են րաքացեալ «զօրացեալ» Հին բռ. րաքով «զօրաւոր» Հին բռ.=Բառ. երեմ. 316. րաքովական «զօրաւոր» Մաղ. դամագս. 2. նոյնից եմ կարծում նաև րաֆամալ (կարդա րաքաեալ), «յԱստուծոյ զօրացեալ», որ ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 316։

ՌԱՔԻԼ «Հնդկաստանի մի թռչուն». Տաղ. «Ռաքիլասեն հաւուկ մի կայր, որ ի Հնդկաց աշխարհն կայր, ի քթէն ընկնէր ակն ու դոհար, քան զծովու այլ աղէկ ջոհար». ունի միայն Ամատունի, Հայ բառ ու բան 640։

+ՌԵՆ «Աստուած». առանձին չէ գործածուած. սրանից են կազմուած ռենատես «աստուածատես» Ժմ. 557. ռենական կամ ռէնական «աստուածային» Շար. Շնորհ. մխիթ. Գնձ. ռենամբարձ «քերովբէներ, որոնք Աստուծուն են բարձրացնում» Գնձ. ռենամասնութիւն «աստուածային շնորհաց մասնակցութիւն» (նորագիւտ բառ) Պարակ. շար. էջ 174։

=Ոռ էն «Աստուած» ձևից ստուած յետնաբար՝ տաղաչափութեան մէջ ռ նախատառով բառ ստեղծելու համար։

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ ՆՀԲ. յետոյ Աճառ. ՀԱ 1908, 123։ Շատ միամիտ է մեկնում Junker KZ 43, 342 հյ. էն «Աստուած» իբր հնխ. oinos «մէկ, մի», յն. Οἰνός, գերմ. ein, լտ. unus «մէկ» են (ըստ Pokorny, 1, 101)։

ՌԵՇՏ «դժուարին». ունի միայն ՓԲ. անստոյգ բառ։

ՌԵՏԵԼ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Կրպտ. ոտ. «Ռետեա՛ զմարմնոյդ զչնչին լաստ, կազմեա՛ զհոգւոյդ քո զառագաստ»։ ՆՀԲ մեկնում է «կառավարել, ղեկավարել, ուղղել, եթէ չիցէ նոյն ընդ ռոտել»:

ՆՀԲ «ըստ յն. ρέδη «կառք» և լտ. rego «վարել զկառս, զնաւ»։ Böttich. ZDMG 1850, 363 և Arica 88, 437 զնդ. ratu «տէր»=սանս. r̥tu։

ՌԷՀ «վերտ, զրահ». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 562։

=Թերևս միջ. հյ. զրէհ «զրահ» բառից՝ վրիպակով (զ իբր նախդիր առնելով)։—Աճ.

*ՌՈՊԷ, ի հլ. «ակնթարթ, մանրերկրորդ կամ երկվայրկեան» Վեցօր. 117—118 (Զրոպէսն, այսինքն զթօթափելական. Մի ի 60 մասանցն ունի վաթսնից վաթսուն ռոպէ, այսինքն է ական թօթափել), Սարկ. տոմ. «տիեզերք, համօրէն աշխարհ, ժամանակք, բովանդակութիւն էից» Գնձ. Շար. Նար. որից ռոպէահամար Վեցօր. 118. Շիր. ռոպէական (նոր բառ). կրճատ ձևով ռոպ «ժամանակ» Նար. տաղ. «կլոր, շրջանակ, ոլորակ» Գնձ. գրուած է ռոպպէ Մոլութ. 447 բ։—Նոր գրականի մէջ արևմտեան բարբառով ռոպէ քիչ է գործածւում և միայն անորոշ ու կարճ ժամանակ է ցոյց տալիս. արևելեան բարբառով շատ սովորական է և նշանակում է ժամի $^{1}/_{60}$ մասը, այս իմաստը սխալ է. հմմտ. վերը Վեցօրէից վկայութիւնը. այսպէս նաև Վեցօր. 119՝ ժամք անհամար ռոպէիւք անցանեն. նոյն սխալը գտնում ենք նաև վայրկեան բառի մէջ։

=Յն. ῥοπή «ռոպէ, moment», որից և ասոր. ܪܘܦܐ rōpā «ռոպէ». գալիս է ῥέπω «ծռիլ» բայից և նշանակում է բուն «հակում, թեքում, կշիռքի թեքումը, որոշիչ պատճառ, ճգնաժամ, կրիտիկական ռոպէ» և այս վերջինից էլ «ժամանակ, ռոպէ»։ Բայց ի՞նչ փոխաբերութեամբ ձևացած է մեր մէջ ռոպէ «տիեզերք» նշանակութիւնը։—Հիւբշ. 386։

ՀՀԲ դրած է յունարէնից։ ՆՀԲ ռոպէ «moment» յուն. ῥοπή-ից, իսկ ռոպէ «տիեզերք» լտ. orbis ձևի հետ. Brockelmann, Ոււ. փոխ. բառից 102, 107 ռոպէ «տիեզերք» յն. Εὐρώπη «Եւրոպա» բառի՞ց։

ԳԻՌ.—Ագլ. ռօ՛պէ, Ծրև. հռօպպէ, Սեբ. ռօբբէ, որոնք փոխառեալ են գրականից։

ՌՈՏԵԼ «հաւաքել, ժողովել, միացնել, ընդունիլ» Նար. գնձ. 460, 462. Ժմ. 46. Յս. որդի. Գնձ. «ցաւը փարատել» Շնորհ. մխիթ. (նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. հաւաքել և աւաքել). որից ռոտումն Գնձ. (Բառ. երեմ. 316 դնում է ռատել «հաւանիլ, հաւասարիլ» և ռոտել «հաճիլ, հաւանիլ, մաքրիլ, սրբել, վախել»)։

ՆՀԲ «որպէս թէ առյօղել կամ իբր ռամոտել»:

ՌՈՏԵԼ «խնդրել, աղաչել» Նար. կուս. էջ 421։

ՆՀԲ յն. ἐρωτάω «հարցնել», լտ. rogo «խնդրել»։

*ՌՈՏԻՆ «նուաստ, տրուպ, խեղճուկ» Ժմ. 39. Ռախճական ձայնին ռոտինս ոչ լուայ։

=Իրան. *fravatin ձևից, որ նշանակում էր «ստորին». հմմտ. պհլ. frōt, պրս. فرو furū, firū, فرود firūd, furūd (<իրան. *fravatā) «ի վայր, ստորև. 2. տկար և անզօր», فرودين furūdīn «ստորնագոյն կամ վայրագոյն». կազմում է նաև զանազան բարդութիւններ. ինչ. فروتن furūtan «համեստ, խոնարհ, նուաստ», فرومايه furūmāya «ստոր, վատթարազգի, վատասրտմիկ», فرودست furūdast «տկար, անզօր, նուաստ» են (Horn § 825)։ Հյ. բառի նախաձևն էր *ճrոտին, որ տաղաշափների լեզուով դարձաւ rոտին:

Ուղիղ մեկնեց Nyberg, Hilfsb. *2, 76*։ ՆՀԲ «իբր հյ. ոr ոտին է կամ որպէս լտ. rudis «տխմար, գեղջուկ»։

Րոտումն տե՛ս Որոտ։

ՐՈՒՃԱՆԱԿ «աւետաւոր» Հին բռ.=Բառ. երեմ. էջ 316. մէկ անգամ ունի Մագ. գամագտ. 6։

Կապ ունի՞ պհլ. roč, rōčan «լոյս, լուսաւոր» բառերի հետ, իբր թէ «աչքդ լոյս, պրս. čašm-at rōšan» ասող։

+**ՐՈՒՊ** «նուաստ, տրուպ» Գնձ.

=Համառօտուած է տrուպ բառից՝ r նախատառով բառ ստեղծելու նպատակով՝ տաղաչափութեան համար։—Աճ.

Բառ. երեմ. էջ 316 և ՀՀԲ rուպ *համարում են «դոյզն, դուզնաքեայ»։ ՆՀԲ* տrուպ *կամ գուցէ* rուտ, *որպէս լտ.* rota *«անիւ»։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 123*։

***ՐՈՒՊ** «քառորդ մասը». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 316։

=Արաբ. ربع rub' տե՛ս ռուպ:

***ՐՈՔ** «թել մանելու իլ». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ. գործածւում է նաև արևմտեան գրականում։

=Իտալ. rocca «իլ», որից փոխառեալ է նաև թրք. اوركه öreke «իլ»։—Աճ.

Pictet, *բ տպ. Բ. 212 կցում է սկանդ.* rockr *«իլ»=հբգ.* rocho, *գերմ.* rocken, *անգլ.* rock *բառերին, և հիմնականը դնում է պրս.* rux *«եղէգ»*։

ԳԻՐ.—Հմշ. nof, Ննխ. onof:

———

Ց

Ց *«մինչև». նաև իբր նախդիր տրականի (սակ ցնա) ՍԳր. են։*

=Թուի բնիկ հայ բառ՝ հնխ. ad *նախդիրից, որ նշանակում է «մօտը, դէպի, առ, ց». ժառանգներից հմմտ. փռիւգ.* αδ-, *լտ.* ad *«դէպի, մօտը, առ, մինչև* (omnes ad unum *բոլորը մինչև վերջինը), միջոցին, ըստ»,* atque, ac *«նաև, և», հիռլ.* ad-, *կիմր.* add-, *գոթ.* at, *հիւլ.* at, *անգսք.* oet, *հրգ.* az *են։ Մեր մէջ հնխ.* ad- *դարձել է* ad-sk', *հմմտ. լտ.* abs, ex *են. և տուել է թերևս* g (Pokorny 1, 44):—*Աճ.*

Ըստ Walde 862 Meillet MSL 12, 492 *կցել է լտ.* usque *«մինչև» բառի հետ, որ է հնխ.* ud+s+que (Pokorny 1, 190): Walde *և* Pokorny 1, 45 *մերժում են այս համեմատութիւնը (բայց նոյն տեղում չկայ նման համեմատութիւն)։ Պատահական նմանութիւն ունի գերմ.* zu *«առ», որ է անգլ.* to, *հրգ.* zuo, *լիթ.* da, *յն.* -δε, *զնդ.* -da, *ռուս.* do *«մինչև» են* (Trautmann 42):

Ցաբի *տե՛ս Ցաքի։*

ՑԱԳԱՆ *«վարած հողը հարթելու և ցանած սերմը ծածկելու գործիք, որ է տափան». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ամ. 114. «Ցագանն՝ որ հաւասարէ և ծածկէ սերմն»։ Կենդանի է՝*

ԳԻՌ.—ցաfաճ *(Խն. Ղրբ. Մղ.) կամ* ցաՐ *(Բլ. Մշ. Նբ.) ձևով. բայց ունինք նաև Շտ.* ծողկ'ոճ, *որից երևում է որ հին ձևն է* ցաւգաճ։

+**ՑԱԽ** *«հացի ծառ» Վրդն. ծն. «ծառի ճիւղը՝ տերևներով միասին» Վստկ. էջ 79. Մարթին. «մացառ, խռիւ» Հին բռ. «անտառ կամ այրելի (վառելափայտ)» Բռ. երեմ. էջ 316. ըստ Տիրացուեան,* Contributo § 341 erica arborea L, *որ է «ցարասի, հաւամրգի, խալանճ,* bruyère», *որից* ցախեայ *«ցախի փայտից շինուած» ՑՀ. պտմ. գ. առ լեհ.* ցախսարեկ *«ցախերի մէջ ապրող սարեակ» Մխ. առակ.* ցախել *«ցանքը ցախերով տափնել» ի գիրս խոսր. էջ 19։*

=Բնիկ հայ բառ, որի նախաձևը (գոնէ նախաձայնի կողմից) անստոյգ է. ցեղակիցներն են սանս. çā́khā-, *պրս.* شاخ šāx, *լիթ.* šakà, *հսլ.* sakŭ, *կիմր* cainc, *միռլ.* gēc, *նիռլ.* géag *«ճիւղ, ոստ», լիթ,* šaknis, *հպրուս.* sagnis, *լեթթ.* sakne *«արմատ», գոթ.* hōha. *«արօր» և թերևս հսլ.* soxa, *բուլգ.* sochá, *ռուս.* coxá *«ձող, փայտ, արօր»* (Pokorny *1, 335,* Trautmann *297*)*։ Սրանց նախաձևը դրւում է* k'ak, *որ և տնի իր ռնգային ձևը՝* k'ank. *հայերէնի համար* Bartholomae, Stud. *2, 41 ենթադրում է հնխ.* k'hākhā, Meillet MSL *8, 294 և 9, 373 ծան. ենթադրում է երկու ձև, որոնցից մէկը ներկայացնում են հայն ու պարսիկը, իսկ միւսը սանսկրիտը. վերջապէս* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 98 *հայերէնի նախաձևը դնում է հնխ.* sk'ə-kho.—*Հիւբշ. 499։*

ՆՀԲ «իբրու ռամկականն ձայնիւ ծաղկ... *որպէս թրք.* սըգ *է. խիտ. իսկ* ցախ *մօրուօք ասի պրս.* սուf, սէվէf րիշ»: Bōttich, ZDMG 1850, 363, Arica 74, 204, Lag. Urgesch. 592 *կցում են վերի սանս. պրս. և լիթ. ձևերի հետ։* Pictet 1, 197 *սրանց հետ է համեմատում հյ.* tsaghi, *որով թերևս հասկանում է* ցախ: Lag. Arm. Stud. § 2258 *մերժելով նախորդները՝ կցում է պրս.* istāx *«ճիւղ» բառին, որ մերժում է*

Horn. Grdr. § 82: Հիւբշ. KZ *23, 21* և Arm. Stud. § *279* վերի ձևով։ Մառ ИАН *1913, 422* քարթ. ըղե, մինգր. ըղա, լազ. ըկա «անտառ, մացառ, մամուր ևն», սվան. ցխեկ «անտառ», իսկ ИАН *1915, 837* սվան. ցաճրա, մինգր. ցը «կնձնի», վրաց. ցոցխլի «աւել» և ցախի ծիբելի «жидра բոյսը»։

ԳԻՒ.—Հմշ. ցախ «մացառ, թուփ», ցախուտ «անտառ», Կր. ցախ «բարակ փայտ», Ախց. ցախ ու ցուխ «փայտի կտորտանք, խռիւ», Խրբ. Ասլ. Մշ. Մրղ. Պրտ. Սլմ. Վն. Տփ. ցախ «ծառի չորացած ճիւղեր», Երև. ցախ «վառելափայտ», Ղրբ. Սլզ. ցախ «կարճ թուփ կամ խռիւ, որ դնում են շիրմի առաջ, որպէսզի վրան քոծոծ կալէ», Զթ. ցօխ, ցոխ «ծառի, յատկապէս խաղողի որթի տերև», Սվեդ. ցիխ «թոնրի մէջ վառելու ճիւղեր», Բն. ցախ «գիհի ծառի տերևները՝ որ իբր կեր տալիս են անասուններին», Հմշ. «մի տեսակ թուփ է և սրանից շինուած աւելը»։—Սրանց հետ նոյն է և Ղրբ. ցmfi (որ և Աղւ. Լ. Ղրղ.) «մի տեսակ փշաբոյս, որի ճիւղերով ցանկապատ են շինում» կամ ցաfi Գնձ. Ղզ. Լ. Ղրբ. Շլ. «փշոտ վայրի մի բոյս. paliurus aculeatus (Աղզ. Հանդ. Ե. 292)», Խոչ. «մի տեսակ ծառ» (տե՛ս և վարը ցաfi): Նոր բառեր են ցախատուն, ցախւոր, ցախուտ, ցախաւել (>Ռ. Սեբ. ցախավէլ, Ագլ. ցղա՛վիլ, Մկ. ցոխավիլ, Պլ. ցախավէր. վերջինը՝ միայն փխբ. «անճարակ, ձախող»), իսկ Ղրբ. ճխէ՛վիւ «ցախաւել»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ცახი ցախի կամ ჩახი չախի «շերամին իբր կեր տրուած թթենու ճիւղեր», ცახე ցախե «մի տեսակ քոլ. былинка».—ցախաւել բառից փոխառեալ ձևերը տե՛ս աւել:

ՑԱԽԻՃԱՆ կամ ՑԱԽԻՃԱՆԻ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Պիտ. Հա, ըստ ԼեՀ. «Ըմպեն ցախիճանի նուագօք զՀամեղ գինիս»։ ՆՀԲ և ՋԲ մեկնում են «ցախի փայտէ շինուած»։ Բառ. Երեմ. էջ 316 էլ ունի ցախխէծան «ծաղկեմայր կամ մառնեղեին», որով անշուշտ բոյս է հասկանում։

ՑԱԽՑԱՒ «կողացաւութիւն, pleurésie, սաթըլճան». իբր միջին հյ. բառ ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 953 ա. որից ենթադրելի է ցախ «plèvre, թոքերը պատող մաշկը»։

ՑԱԾ, ո հլ. «խոնարհ, հեզ, համեստ» Ա. տիմ. գ. 3. Տիտ. ա. 8. Ոսկ. եբր. «մեղմ, կամաց» Վրք. ոսկ. «նուաստ, ստորին, ցած» Լմբ. սղ. Շնորհ. եղիս. «գէտնի վար» Եղիշ. խաչել. որից ցածնուլ «վար իջնել, մեղմանալ, թեթևանալ» ՍԳր. Եւս. քր. Ոսկ. Եփր. եւ. ցածագոյն Ոսկ. յհ. բ. 6. Եզն. ցածութիւն ՍԳր. Եւս. պտմ. Ոսկ. մաթ. ցածուցանել ՍԳր. Ոսկ. Եզն. ցածուն Տիտ. բ. 2. 4. Եւս. պտմ. Ոսկ. ա. տիմ. Եփես. եբր. ցածնագոյն Ոսկ. մ. բ. 12. ցաւացածոյց Փարպ.։

Հիմք. ծածf բառից։ Karst, Յուշարձան 425 թթբ. tat, dat «հաստատուն, հանդիստ»։ Scheftelowitz BB *28, 287* իբր բնիկ հայ՝ լտ. cado, սանս. çad-, զնդ. sad- «ընկնել» բառերի հետ։ Ընդունում են Walde *105* և Pokorny *1, 339* հնխ. k'ad- «ընկնել» արմատի տակ։ Կասկածելի է նախաձայնի պատճառաւ. սպասելի էր *սատ կամ *սած: Մառ, О полож. абхаз. էջ 6 ափխազ. ծխա «ցած» բառի հետ։

ԳԻՒ.—Ախց. Կր. Մրղ. ցած. (Մրղ. զանազանում է ցած «գէտնի վայր» և ցա՛ծըր «ցած. 2. խոնարհ»). Ալշ. Խրբ. Հմշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. ցած (բայց բայական ձևով Պլ. ցազճալ), Ասլ. ցած, ցազ, Սլմ. ցած, ցածր, Մշ. ցած, ցածr, Տիգ. ցmծ, Զթ. ցօծ, ցոծ, Հճ. ցօծ, Սվեդ. ցուծ, Երև. Մկ. Վն. Տփ. ցածր (r յառաջացել է բարձր բառի նմանութեամբ)։ Նոր բառեր են ցածաճոփ, ցածլիկ, ցածրիկ, ցածկեկ, ցածկլիկ, ցածկուկ, ցածրաճաճ, ցածրաշէն:—Թրքախօս հայերից՝ ցածլանմաf Ատն. «քարկանալ»։

ՑԱԿՆ, ն հլ. (սեռ. ցական, գրծ. ցակամբ) «աղքատութիւն, թշուառութիւն» Ոսկ. եւ. 342 (ցաւովք և ցակամբք), 363 (ձեռ. ի ցանկըն, տպ. ուղղած ի ցակն), որից ցականեցուցանել «չարչարել, տառապեցնել» Իմ. ժդ. 24. ցականեալ «կարօտ, չքաւոր, աղքատ»

Փիլ. Նխ. 46. Խոր. Նիւս. կազմ. սխալ գրուած ցանկանեալ *Բուզ. էջ 78, Փիլ. լին. կամ* ցանկացեալ *Մծբ. 73։*

Հինք. դնում է ցանկալ *բայից։*

ՑԱՄԱՔ, ի-ա հլ. «չոր, չորութիւն» Սրբ. ժա. 29. Եղն. Եւս. պտմ. «հող, ցամաք երկիր» ՍԳր. որից ցամաքիլ *«չորանալ, զուանալ, պապակիլ» ՍԳր. Կոչ. Եւս. պտմ.* ցամաքաբեկ *Սեբեր. Ոսկ. բ. Թես. և մ. գ. 37.* ցամաքական *Եղն.* ցամաքակէտ *Ագաթ.* ցամաքային *Իմ. ժթ. 18. Եղն.* ցամաքեցուցանել *ՍԳր. Ագաթ.* ցամաքութիւն *ՍԳր. Եղն.* մեծացամաք *Փիլ. իմաստն.* դալարացամաք *Գիտ.* եռաչացամաքութիւն *Անյ. բարձր.* ցամաքակղզի *(նոր բառ)։*

=Բառիս հետ յայտնապէս նոյն է եբր. צמק ṣmq *«չորացնել», որից յառաջանում են* צמקים ṣōməqīm *«ցամաքեալ (ըստոինք)»,* צמוקה ṣimmūqā *«չամիչ, չորացրած խաղող». սրանք բնիկ սեմական բառեր են, ինչպէս ցոյց է տալիս արաբ.* صامق ṣāmiq *«ծարաւ, քաղցած» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 7). բայց որովհետև չի կարող հայերէնը փոխառեալ լինել եբրայեցերէնից, ուստի պէտք է դնել աւուրի գւռ. մի ձևից, որ այժմ կորած է։—Աճ.*

Աւետիքեան, Քերակ. 1815, 257 ց *մասնիկով* ամալ *բայից, իբր «ինչվան ամալու կամ վաթելու տեղը, որ է ջուրը կամ ծովը»։* Lag. Urgesch. 461 *սանս.* kšamā *բառի հետ՝* -tva=-աք *մասնիկով։* Riggs, *Քերակ. 1856, էջ 60 եբր.* tsamak *բառի հետ։* Müller SWAW 38, 581 *և 41, 5 պրս.* zamīn, *յն.* γαῖα, *օսս.* zanxa, *զնդ.* zəm. zā *«երկիր»։ Նոյնը նաև* Justi, Zendsp. 126: *Հիւբշ.* KZ 23, *26 ո՛չ թէ սանս.* Jam, *այլ աւելի սանս.* kšam-։ *Տէրվ.* Altarm. *4 սանս.* gam, *զնդ.* zəma, *պրս.* zamīn, *լտ.* humus, *յն.* χαμαί, *հսլ.* земля *և էջ 47—48 սանս.* kšam-, kšāma- *«չոր, չորացած» ևն։ Այսպէս նաև* Justi, Litt.—Blatt, 1883, *էջ* 64 *լիթ.* žémē, *ռուս.* земля *ևն։ Տէրվ. Նախալ. 112 սանս.* kšāma- *ձևի հետ հնխ.* skar *«այրել» արմատից։* Bugge, Btrg. *18 սանս.* kšāmá- *«չորացած» բառին է կցում։ Անապահով է գտնում Հիւբշ. 499։ (Ընդունում են նորերից ոմանք. այսպէս՝* Boisacq 678 *իրար է կցում յն.* ξηρός *«չոր»=սանս.* kšārá- *«կիզիչ» և հյ.* ցամաք: Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 37, 43 ցամաք*=սանս.* kšāma-, Pokorny *1, 500 հնխ.* k'sem- *արմատի տակ է դնում սանս.* hšāyati *«այրել»,* kšāmá- *«չորացած»,* ikšārá- *«կիզիչ» և հյ.* ցամաք. *Խաչատեան է համարում յն.* ξηρός *և հյ.* չոր *բառերի նմանութիւնը. աւելի ընդարձակ տե՛ս* չոր *բառի տակ)։ Հիւնք. 49 պրս.* սամէ *«ապաւէն» և յն.* χαμαί *«ցամաք, հող»։* Margoliuth, *Թրգմ. Բիւր. 1900, էջ 333 եբր.* ṣmq *ձևի հետ։* Karst, *Ցուշարձան 425 թթր.* tam, tem *«հաստատուն, թանձր, չոր»։*

ԳԻՒ.—Ագլ. Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ղրբ. Մրղ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Սչ. Տփ. ցամաք, *Վն.* ցամաք՛, *Ասլ.* ցամաք, ցամա*, *Մկ.* gmմաք՛, *Տիգ.* gmմmf, *Ալշ. Մշ.* ցամակ, *Հմշ.* ցօմաք, *Հճ.* ցամօf, *Զթ.* ցամօf, ցամnf, *Սվեդ.* ցmմիւf. *բայական ձևով Պլ.* ցամքիլ, *Ննխ.* ցմքիլ, *Հմշ.* ցօմքուշ: *Նոր բառեր են* ցամքիչ, ցամքեփոց, ցամաքադաղձ, ցամքամաճ, ցամքարայ *ևն։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ჩამქიჩი չամքիչի *«բաղնիսի գունաւոր մեծ սաւան՝ մարմինը չորացնելու համար». ունի Գրիշաշվիլի, Ջվելի քալաքիս բոհեմա 251, փոխառեալ է Տփ.* ցամքիչ *հոմանիշից (հաղորդեց Գ. Ասատուր)։*

ՑԱՄՆ *«վերջի նեխած հիւթ, թարախ». մէկ անգամ ունի Ոսկ. մ. բ. 9. «Մեռեալք յետ միոյ և երկուց աւուրց հոտին և ցամն և թարախ և որդունս ծնանին». ձեռ. ունի* ցումն. *ուղիղ ձևն է* ցամն. *հմմտ.* ցամ *«հոտ» և* ցամնոտիլ *«հոտիլ» Հին բռ.=Բառ. երեմ. էջ 316. այս արմատից ունինք նաև* ցամնոտ, ցամնիլ, ցամնոտութիւն *(գիտէ միայն ՀՀԲ)։*

ՀՀԲ գրում է ցամ. *ՆՀԲ, ՋԲ և ԱԲ գրում են* ցuմն, ցuմ: *Վերի ձևով սրբագրում է Նորայր, Հայկ. բառաք. էջ*

6, որին հետևում է նաև Հիւնք. 103։— ՆՀԲ լծ. Թրք. սիմիւ «խլինք». Հիւնք. պրս. սամ «այտոյց, ուռոյց»։

— ՑԱՅԳ «գիշեր», որից կազմուած նոր բառեր են ցայգածաղիկ, ցայգաճանճէս, ցայգանուագ, ցայգերգ:

=Կազմուած է ց նախդիրով այգ «առաւօտ» բառից, ինչպէս ցերեկ՝ ց նախդիրով երեկ բառից. առաջինը նշանակում է բուն «մինչև առաւօտ (եղած ժամանակը)», երկրորդը «մինչև երեկոյ»։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։ Scheftelowitz BB 28, 288 սխալմամբ արմատ կարծելով կցում է լտ. caecus «կոյր», հիռլ. caech, գոթ. haihs «միականի» բառերի հետ։ Ըստ նկատողութեան Meillet-ի մերժում են Walde 106, Boisacq 481 և Pokorny 1, 328:

ՑԱՅԵԼ «մի քիչ ջրով լուալ, rincer», մհյ. բառ՝ ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 1093 բ։

ԳԻՒ.—Ննխ. ցայէլ «rincer». նոյն բառը ունին նաև Ջն. Սթ. Սվ. խրբ. որից և ցայուք «ողողած ջուրը» ԲԹ. Սեբ. նոր իմաստ ունի ցայել Ախք. Ալքս. «երկու կողմ նայելով քայլել»։

Ցայթել տե՛ս Ծայտ։

ՑԱՅԼ, ի հլ. (անեզաբար գործածուած) «ազդմէջ, աճուկ» Շիր. 70 (սեռ. ցայլիցն ձևով), Միխ. ասոր. 263. Մխ. բժշ. 22, որ և ցայղք Բրս. յուղիտ. սրանից է մհյ. ցալակ «աղեթափութիւն ցայլից» (Նորայր, Բառ. ֆր. 182 բ bubonocèle):

ԳԻՒ.—Ջթ. ցէլօլ, ցէլոլ «լայն քայլով վրրայից անցնիլ». նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. գւռ. շեք «քայլք, աճուկ» և շեքել «քայլը լայն բանալով վրայից անցնիլ»։

+ՑԱՅՏ «ցատկած բան, ցայքուն» Կանոն. որից ցայտել «հեղուկի կաթիլները ցատկել» Դ. Թագ. Թ. 33. «լոյսը ցոլալ, ցաթել» Լմբ. պտրգ. և այլ. ցայտումն Փարպ. ՑՀ. իմ. պալ. ցայտուն Լաստ. նրացայտ Մանդ. արիւնացայտ Անան. եկեղ. կայծակնացայտ ՑՀ. կթ. լեառնացայտ Խոր. Հռիփս.—Նոյնը յետնաբար ցայք ձևով, ինչ. ցայքել «հեղուկը ցատկել» Բենիկ. ԳՆծ. Շնորհ. տաղ. «լոյսը ցոլանալ» Եղիշ. հրց. 60. «ծագիլ» Վստկ. 11, 12. Սմբ. դատ. 199. Տաղ. ցայքեցուցանել Բենիկ. արիւնացայք Ոսկ. ես. արևացայք Վստկ.—կամ նաև այ դարձած ա, է, ցաքել «ծագել» Մխ. բժշ. էջ 105, ցեքեալ կամ ցէքեալ Շնորհ. բարձր.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. skat- «ցատկել» արմատից։ Զանազան լեզուների մէջ այս բառը շատ է ձևափոխուած, բայց պահում է միշտ sk>հյ. ց նախաձայնը։ Մեր բառին ամէնից աւելի մերձաւորներն են լտ. scateo «աղբիւրից ջուր ցայտել, ժայթքել», լիթ. skataũ. skantù, skàsti «ցատկել»։ Միւսներից հմմտ. յն. σκαίρω «ցատկոտել», σκιρτάω «ցատկել», σπαρθμός «ցայտ, ցատկելը, թըռիչք», լիթ. skeris, skerẽlis «մորեխ», հսլ. skokъ «ոստոստիւն», ռուս. скочить «ցատկել» և այլ աւելի հեռաւոր ձևեր (տե՛ս Pokorny 1, 566, Boisacq 868, Trautmann 262):

Այսպէս մեկնեց Meillet, Dict. étym. lt. 863: Աւետիքեան, Քերակ. 1815, էջ 256 ց մասնիկով այտ բառից, իբր թէ «ինչվան այտը կամ երեսը ցաթկելը»։ Տէրվ. Altarm. 47 սանս. skand «ցատկել» բառին ցեղակից։ Հիւնք. Թրք. չայ, չաղաթ. սայ «գետ, ջուր» բառերի հետ։ Patrubány տե՛ս յայտ: Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 114 հնխ. sk'əi-d-i ձևից. արմատն է k'āi-: sk'āi- «վեր ցատկել». հմմտ. յն. κηκίω «զուրս ժայթքել», լիթ. šóku «ցատկել, պարել», Թրակ.—փռիւգ. σίκιννις «Դիոնիսի պատուին պար», ռուս. сигать «ցատկել» են։

ԳԻՒ.—Սեբ. ցաքէլ, Պլ. ցաքիլ, Ասլ. ցաքէ՛լ, Պլ. ծաքիլ, Ջթ. ծէքիլ, Ռ. ծաքիլ, Սվեդ. ծ'իքիլ «լոյսը ծագիլ, ցոլալ» (ծաքիլ ձևն ունին նաև Ակն. խրբ. հմմտ. մհյ. ծաքիլ Կոստ. երզն. 169 և ցաքել Քուչ. 75)։ Հնագոյն ցայտել ձևն է ցոյց տալիս ցատել Եւդ.։

ՑԱՆ, ի հլ. «ցանելը, ցանք» Ագաթ. «ցանուած, սփռուած» Դ. մկ. դ. 14, Եւս. քր. որից ցանեցիր Ագաթ. Եւս. քր. ցանել «սփռել, ցրուել» ՍԳր. Եւս. պտմ. «սրսկել,

ցրցնքել» ՍԳր. Եփր. Հռ. «սերմանել» Մանդ. խոսր. ցանումն Պիտ. փիլ. սերմանացան Մտթ. ժգ. 18. Ղկ. ը. 5. ուղխացան Ագաթ. նռացան ՍԳր. Սեբեր. Ոսկ. մտթ. Եփր. պհ. Եւս. քր. մաճացան Ագաթ. մոխրացան Ոսկ. մ. բ. 5. Վեցօր. որոմնացանու ՅՀ. իմ. երև. կրկնութեամբ ցանցանել «ցանցնել» Փիլ. այլաբ. 113։

Տէրվ. Altarm. ցրուել բառի հետ՝ r ձայնը դարձնելով ն: Justi, Kurd. Gram. 226 քրդ. činum «տնկեմ» և պրս. چینم čīnam «հաւաքեմ»։ Հիւնք. ձեռն կամ ձօն բառից։ Meillet MSL 10, 281 ցրուել (արմատը ցիր) բառի հետ հնխ. sek- (հմմտ. լատ. secāre) արմատից. սրա ստորին ձայնդարձ *sk- ձևից աճմամբ յառաջացել է *sken-, որից հյ. ցան, լիթ. skinù են, իսկ աճած *sk̑ēri- ձևից սանս. kiráti «ցանել, ցրուել, թափել», զնդ. kārayeiti «սերմանել» և հյ. ցրուել (Meillet, De indo-eur. rad. men, էջ 51)։ Մերժում է Հիւբշ. IF Anz. 10, 49։ Patrubány SA 1, 193 սանս. kśan «վիրաւորել», յն. κτείνω «սպանել» բառերի հետ։ Scheftebowitz BB 28, 288 զնդ. sāna «ոչնչացնել», յն. καίνω «սպանել»։ Պատահական նմանութիւն ունի չեչէն. ցանա «մարգ, մարգագետին»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Հճ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Սչ. Վն. ցանել, Ախց. Երև. Կր. Մրղ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. ցանէլ, Ասլ. ցանէ՛լ, Ագլ. Ջթ. Խրբ. Մկ. Շմ. Տփ. ցանիլ, Տիգ. ցոնէլ, Համշ. ցօնուշ, Սվեդ. ցոնիլ:—Նոր բառեր են ցանովի, ցանոտ, ցանուիլ, ցանուկ, ցանուք, ցանքս, ցանցնել են։—Այստեղ է պատկանում նաև ջրցանել բայը (աւելուց առաջ գետինը ջուր ցանել), որ բազմազան ձևեր է ստացած, չ և ց ձայների համանմանութեամբ. այսպէս՝ 1) ջրցկնել, ջրձգել, 2) ջրչնել, ջրչնքել, ջրչնկել, ջրչքնել, ջրչկնել, 3) ցրցնքել, ցըրցըքնել, 4) բրցնքել. աւելի լաւ է պահուած արմատը՝ ջրցան, ջրցանք, որ դարձել է ջրջանք, ցրցամ «ջուր սրսկելը»։ Սրանցից տարբեր են, թէև նոյն նշանակութեամբ՝ ջրչրել (>ցրցրել), ջրչրաճանել (>ջրչրճանել, ջրճճանել), սրսկել (>ցրսկել, սրսըքնել): Մի քիչ հնից աւանդուած ունինք ջրձգել Փոնց. 47, ցրցկել Բառ. երեմ. էջ 293։

ՑԱՆԾԱՒՈՐ «՞քրքումի բո՞յսը» Կամրկ. ունի միայն ՀԲուս. § 3013. անստոյգ բառ. տե՛ս և յաջորդը։

ՑԱՆԾՈՒԿ «մի տեսակ բոյս». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 240։ Կասկածում եմ որ գւռ. *ցանածուկ «ցանովի, ընտանի» բառից լինի շփոթուած, բայց տե՛ս նաև նախորդը։

+ՑԱՆԿ «պատ, պատնէշ, 2. ցուցակ. 3. միշտ»։

=Կազմուած է ց նախդիրով անկ արմատից. տե՛ս անկ-անիլ:

ՆՀԲ առաջին երկու իմաստով անգ կամ յանգ բառից։ Տէրվ. Նախալ. 68 ցանկ «պատ»=սանս. kač, kanč, լտ. cingo, լիթ. kinkau, յն. κάκαλον «պատ, պարիսպ» բառերի հետ՝ հնխ. kak «պատել, կապել» արմատից. իսկ ցանկ «միշտ» յառաջանում է ցանկ «պատ» բառից։ Հիւնք. ցանկ «պատ» հանում է ցանց-ից, իսկ ցանկ «միշտ» յանգ բառից։ Scheftelowitz BB 28, 287 սանս. çanku «ցից», հսլ. sąku «ճիւղ» բառերին է կցում։

ՑԱՆԿ «փափագ, իղձ» Փիլ. լծն. որից ցանկալ կամ ցանկանալ (գրուած նաև գ-ով) «բաղձալ, տռփալ, սաստիկ փափագիլ» ՍԳր. Եզն. ցանկալի ՍԳր. Ագաթ. ցանկական «տռփական» Եզն. ցանկութիւն ՍԳր. անցանկալի (Նոր բառ) են։

ՆՀԲ «ցա՛նկ կամ ի սպառ բերիլ սրտիւ առ իմն իբր յեզր բաղձանաց»։ Հիւնք. անկանել կամ անցանել բայից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 366 զնդ. señha «փափագիլ» բայի հետ։

ԳԻՌ.—Խրբ. ցանգանալ «տռփալ», Շմ. «փափագիլ», Մշ. ցանգուտէն «ցանկութիւն»։

ՑԱՆԿ «արգանդի կեղտ, նորածնի շապիկը, ընկերքը». ունին միայն ՋԲ և ԱԲ։

Ցանձել տե՛ս Ցունց

ՑԱՆՑ, ի հլ. (յետնաբար նաև ո հլ.) «ուռկան, վարմ, ձուկ կամ ուրիշ կենդանի բռնելու հիւսկէն գործիք» ՍԳր. Մծբ. Ոսկ.

յհ. բ. 34. որից ցանցել Խոր. Արշ. ցանցիլ «բռնուիլ ցանցի մէջ» Տաթև. ամ. 285. ցանցարկ Նար. ցանցիչ Լմբ. սղ. ցանցորդ «որսորդ» Ես. ժթ. 8։

Հիւնք սանձ բառից։ Գազանճեան, Արև. մամ. 1902, 77 ց մասնիկով է համարում կազմուած։

ՓՈԽ.—Լազ. ցանցա «խաղող են հաւաքելու յատուկ կողով» (Աճառ. Արրտ. 1911, էջ 419)։

ՑԱՆՑԱՌ «նօսր, ոչ խիտ» Վստկ. որից ցանցառակի, ցանցառանալ, ցանցառութիւն (նոր բառեր)։

ՆՀԲ համում է ցանց բառից։

ԳԻՌ.—Երև. Մկ. Մշ. Ննխ. Շմ. Ջղ. Սչ. ցանցառ, Ախց. ցանցար «նօսր», փխբ. Ախց. Երև. Ղրբ. Ննխ. Տփ. (վերջինը ցա՛նցար) «անմիտ, խենթուկ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ცანცარა ցանցարա, ცანცარაკი ցանցարակի «խենթուկ», ხაცანცარე սացանցարե «թափառականութիւն», քրդ. چانچار čančar «ցանցառ», clair, bois clair, blé clair, toile claire» (Justi, Dict. Kurde 126):

ՑԱՍ «բարկութիւն». արմատ առանձին անգործածական, որից ձևացած են ցասնուլ «բարկանալ, զայրանալ» ՍԳր. Ոսկ. եփես. ցասչիլ «բարկանալ» Իսիւք. Ճառընտ. Մխ. երեմ. ցասուցանել «բարկացնել» Մծբ. Փարպ. ցասումն ՍԳր. Եւս. քր. Եզն. ցասկոտ Ոսկ. Վեցօր. ցասնական Եզն. ցասոյց «բարկացած, խռով» Ոսկ. բ. տիմ. ծանրացասումըն Թուոց ժզ. 15. Գ. թագ. ժա. 25. վաղցասումն Ոսկ. մ. բ. 13. յանկարծացասումն Ոսկ. տիտ. չարացասումն ԱԹ, անցասումն էր ընդ եղբ. 36։

ՆՀԲ սաստ բառից? Հիւնք. ցած բառից։ Pedersen, Նպաստ. 10 ցաւ բառի հետ՝ իբր *ցաւանուլ: (Յիշում է Pokorny 1, 500 հնխ. k̕sē- «այրել» արմատի տակ)։ Scheftelowitz BB 28, 288 սանս. çasa «գովեստ, անէծք», լտ. censere «գնահատել» բառերին ցեղակից։ (Յիշում են Boisacq 501, Walde 151, Pokorny 1, 403 հնխ. k̕ens- «հանդիսաւորապէս խօսել» արմատի տակ և մերժում)։ Թիրեաքեան, Ատրպատ. էջ 28 և Բազմ. 1912, էջ 264 պրս. خشم xišm «բարկութիւն» բառից։

ԳԻՌ.—Ալշ. Երև. Մշ. Սլմ. Վն. սասում, սեռ. սասման «Աստուածային բարկութիւն»։

Ցասեղի տե՛ս Ցից։

ՑԱՐԱՍԻ «աճել չիննելու բոյսը» Մխ. առակ. (Քաջունի, Գ. էջ 240 ֆր. bruyère, Տիրացուեան, Conributo § 341 erica arborea L):

ՑԱՒ, ո հլ. (կայ նաև յգ. գրծ. -օf) «կըսկիծ, վիշտ, ցաւ, հիւանդութիւն» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 1. որից ցաւիլ ՍԳր. Ոսկ. բ. տիմ. ցաւեցուցանել Յոբ. ե. 18. ցաւագին ՍԳր. ցաւագնոտել Եփր. ա. տիմ. 244. աչացաւ Կոչ. 11. ցաւած Ող. կը. 30. Ոսկ. մ. բ. 19 և ես. Սեբեր. Բուզ. ցաւոտ Բուզ. գլխացաւութիւն Եւագր. կրծացաւութիւն Շիր. կեղցաւ Սարգ. լերդացաւ Եփր. աւետ. կողացաւ Վստկ. սրտացաւութիւն ՍԳր. Եւագր. ցաւազարութիւն, ցաւալի, ցաւակցական (նոր բառեր) են։

Հիւնք. զաւակ բառից։ Patrubány SA 1, 191 սանս. çyāvā «սև, թուխ» բառի հետ։ Pedersen, Նպաստ 10 սանս. skšāpayati «այրել» բառին ցեղակից։ (Յիշում է Pokorny 1, 500 հնխ. k̕sē- «այրել» արմատի տակ)։ Scheftelowitz BB 28, 288 յն. ϰαίω «այրել» բառի հետ։

ԳԻՌ.—Սչ. ցաւ (ձայնաւորի մօտ ցավ), Ալշ. Ախց. Ասլ. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Հմշ. Ղրբ. Մկ. Մշ. Մրղ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Վն. Տփ. ցավ, Տիգ. gmվ, Ագլ. Հճ. gօվ, ՋԹ. gօվ, gով, Սվեդ. gուվ.—Թրքախօս հայերից Ատն. ցավզգլ «ցաւագար»։ Նոր բառեր են անցաւել, ցաւիկ, ցաւկոխ, ցավմեծիկ, ցաւսիրտ, ցաւտօն:

ՓՈԽ.—Justi, Dict. Kurde, էջ 176 հյ. pnբացաւ բառից է դնում քրդ. dexsu հոմանիշը. իսկ էջ 264 զազա šaušəvúke «մի տեսակ թռչուն» կազմուած է համարում šev «գիշեր» + հյ. ցաւիլ բառին ազգական մի ածականից։

Ցաւանակիլ տե՛ս Յաւակն։

ՑԱՒԱՏ «ծուատ, թիֆթիկ». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ (իբր նոր բառ). սրանից ցաւա-

տել «պատառոտել, ծուէն ծուէն անել» Մծբ. 390. Մխ. երեմ.։

ՑԱՔԻ «մի տեսակ վայրի բոյս, որի տերևներից ճգնաւորները հաց էին պատրաստում» Մագ. թղ. 138 (Եւ ոմանց ի տերևոց ցաքւոյ և ի կորզոց հիւնից աղացեալ թրէին, յարեգակնային տապոյն արարեալ բլիթս և այն խսկ էր նոցա կերակուր և ոչ հաց)։

=Կա՛մ նոյն է և կամ գաւառականների մէջ նոյնացած է ցախ բառի հետ, որ տե՛ս առանձին։ Նկատելի է որ բառիս համար սանսկրիտն էլ ունի երկու ձև çākhā և çākala-, որոնցից առաջինին համապատասխանում է հյ. ցախ, երկրորդին ցաք:—Աճ.

ՆՀԲ և ԱԲ գիտեն բառս ցաքի ձևով. այսպէս է եղել Մագիստրոսի նրանց ունեցած ձեռագրի ընթերցուածը. Կոստանեանի գործածած ձեռագրերում տարբերութիւն չկայ և բոլորն էլ համաձայնաբար ունին ցաքի: Ալիշան (տե՛ս Հայբուսակ § 3007) արդէն կասկածում էր, որ բառս գուցէ սխալ գրչութիւն է՝ փոխանակ ցախի կամ ցաքի: Նոր հրատարակութիւնը ջնջում է ցաքի ձևը և հաստատում ցաքի, որ կենդանի է նաև գաւառականներում (Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 212)։

ԳԻՌ.—Ղրբ. gաք[1] (որ և ցաքի) «փշոտ մի բոյս», Խտջ. «մի տեսակ ծառ» (տե՛ս վերը ցախ): Նոր բառեր են ցաքել, ցաքուիլ, ցաքուտ, ցաքատ, ցաքատուոր, ցաքատակոթ:—Ցաքատ բառի հին յիշատակութիւնն ունի Բառ. երեմ. էջ 306. Նշանակում է «ծառի ճիւղերը կտրելու կեռ դանակ», որով ցաք ստանում է ցախ «ճիւղ» բառի նշանակութիւնը։

ՓՈԽ.—Գանձակի Բորիսովկա գիւղի մալականները ունին հայերէնից փոխառութեամբ ցակատ «ցաքատ» (հաղորդեց մեր համալսարանի ուսանողներից Եղիշէ Առուստամեան, նամակ 1929 թ. նոյ.)։

+ՑԽԼ «ճեղք, պատառուածք». արմատ առանձին անգործածական, որից ցխլով կամ ցխել «ճեղքել, հերձնուլ, պատռել» Մտթ. իէ, 51. Մրկ. ա. 10. Ոսկ. ա. տիմ. էջ 122. ցխլումն «պատռել ճեղքելը» Պղատ. տիմ. նոյն բառի սխալ գրչութիւնն է համարւում ձխել «հողը պէօսել» Ոսկ. ա. տիմ. ժդ, էջ 122, որ այլ ձեռ. ցխլով. հմմտ. Վրդ. առ. 91 կու ցխէր զարտն։—Զքր. սարկ. Բ. 109 ունի ցխլուլ «փայլատակել» նշանակութեամբ. այս բառը կարող է լինել ցոլալ ձևից և կամ նոր պատկերաւորութիւն (երկնքի ճեղքուելը)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sk'el- արմատից, որի դէմ միւս լեզուներն ունին *sqel- ձևը. հմմտ. լիթ. skeliù, skélti «ճեղքել», skllti «ճեղքուիլ», հիւլ. skilia «ճեղքել, բաժանել», skalm «թուր, դանակ», իռլ. scailim «բաժանել, ցրուել». scailt «ճեղք», կիմր. chwalu, կորն. scullye «ցրուել», գոթ. skilja «մսագործ», հբգ. skellen, նբգ. zer-schellen «կոտրատել», անգսք. scelian «բաժանել, հեռացնել», կամիս. iškallā(i) «խորտակել, ջարդել, ճեղքել» (BSL 33, № 99, էջ 139), ռուս. щель «ճեղքուածք», լեհ. skalić się «ճեղքուիլ», յն. σκάλλω «փորել, քաղհանել», σκαλίς «բրիչ», ἀποσκολύπτω «կտրել», թըրակ. σκάλμη «թուր, դանակ», լտ. sculpo «քանդակել», ալբան. hal'ε «տաշեղ, ցեփ» և այլ բազմաթիւ ածանցներ, մինչև անգլ. shilling «շիլին» և գերմ. halb «կէս» (Pokorny 2, 590—6, Trautmann 264, Berneker 142, 151, 552, Boisacq 543, 868—9, 878, 882): Արմատս ունի նաև s-ից զուրկ *qel- ձևը. հմմտ. դարձեալ ճաղել և ցեղ:—Հիւբշ. 499։

Müller. SWAW 88 (1877), էջ 9 սանս. skar և յն. κείρω ձևերի հետ։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ Տէրվ. Altarm. 47։ Տարիներ յետոյ նոյնը անկախաբար Bugge, Btrg. 18 և KZ 32, 72, որ ընդունում են Meillet MSL 8, 296 և 10, 281, Bartholomae, Stud. 2, 51: Հիւնք. ձեղուն բառից է հանում։ Meillet, Esq. 83 ցեղում բայի ու ձայնը ուզում է համեմատել յն. χολοόω «ջարդել» բայի ου-ի հետ։ Karst, Յուշարձան 425 թթր. tir, tur, til, tel «կոտրել», եաքուտ. tyr «ճեղքել», չաղաթ. tilmek «կոտրել», tilim «կտոր». Petersson, Ar. u. Arm. 122—3 սանս.

çalākā «սուր փայտ», լիթ. šalma «երկար գերան», հսլ. slěmę «կատար, ծայր» բառերի հետ։ Պատահական ընմանութիւն ունին վրաց. ცელი ցելի «մանգաղ», ცელვა ցելվա «խոտ հնձել», ცლა ցլա, აცლა ացլա «խլել, խլելով հանել, փրցնել, բաժանել», թուշ. ցել, ավար. ծիլ «մանգաղ», լազ. ցիլ «փրցնել, ծառից պտուղ քաղել» (Մառ, Основ. Табл. էջ 9 վրաց. բառը կցում է արաբ. خلی xalī «հնձել» բային)։

ԳԻՌ.—Նոյն արմատին են պատկանում ցել Գնձ. Երև. Լ. Ղրբ. Ղրդ.-Նբ. Շլ. «անմըշակ գետին՝ որ առաջին անգամ իբր փորձ վարած ու պարապ թողած են, որպէսզի միւս տարի նորից հերկեն ու կանոնաւորապէս ցանեն», ցել անել, ցել տալ, ցելել «անմըշակ հողը իբր փորձ հերկել», ցելապարան, «ցելը երկրորդ անգամ վարել», ցելտր «մշակող»։

ՑԵԽ տե՛ս ՑԻԽ։

ՑԵԾ (գրուած նաև ցէծ) «եգիպտական մի թռչուն, քաջահաւ» Փիլ. տե՛ս 8 և լին. 117. լծ. փիլ.։

Հիւնք. հանում է ցեց բառից։

+ՑԵՂ, ի հլ. «ազգատոհմ, սեռ, տոհմ» ՍԳր. որից ցեղապետ ՍԳր. ցեղընտիր Ոսկ. մ. ա. ձ. և ես. ցեղիլ «սերիլ, աճիլ» Լմբ. իմ. Ծառընտ. Շնորհ. վիպ. ցեղենալ «բուսնիլ, յառաջ գա՞լ» Տիմ. կոյս 58 (ըստ Ակինեանի), ցեղակից Լմբ. սղ. Արիստ. աշխ. բազմացեղ Աթան. երկցեղ «երկփեղկ, պառակտուած» Եղիշ. դ. էջ 72, երկցեղեալ Սոկր. երկնացեղիկ ՑՀ. կթ. նամացեղ Ոսկ. յհ. բ. 30, 32. Պիտ. Նոր բառեր են ցեղագրութիւն, ցեղագրական, ցեղաբանութիւն, ցեղաբանական, ցեղական, ցեղային ևն։

=Բուն նշանակում է «բաժանմունք». այս իմաստն են ցոյց տալիս երկցեղ «երկփեղկ, պառակտուած» Եղիշ. դ. էջ 72 (հայոց ազգի համար է ասում՝ նրանց անմիաբանութիւնը ակնարկելով և ո՛չ թէ երկու ցեղից բաղկացած), երկցեղեալ «պառակտուած, անմիաբան» Սոկր. 15, երկցեղութիւն «անմիաբանութիւն, պառակտում» Սոկր. 15. սրանից երևում է՝ որ բառս նոյն է վերի ցել «ճեղքել, պատռել» արմատի հետ։

ՆՀԲ մեկնում է իբր «ցելեալ ազգ»։ Հիւնք. ցելուլ բայից։ Patrubány SA 1, 196 ցելուլ բայի հետ լիթ. skeliù ևն: Karst, Յուշարձան 425 ցելուլ բայի հետ. հմմտ. չաղաթ. tire և չուվաշ. tordu «ընտանիքի ճիւղը»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սչ. ցեղ, Ագլ. Ախց. Երև. Գոր. Խրբ. Մկ. Ռ. Տիգ. ցէղ, Ղրբ. ցըէղ, ցըղ, Տփ. ցիղ, նաև տաճկախօս հայերից՝ ցեղ Ատն.։—Շտ. ցեղ ստացել է «պէս, կերպ» նշանակութիւնը. այսպէս՝ Դու իմ ցեղ չես ապրի «դու ինձ պէս չես մեծացած». հմմտ. այսցեղ քաջութեամբ «այսպիսի քաջութեամբ» Սմբ. պտմ. 113. որից և Ակն. ի՞նչէխ, Ախց. ի՞նչխ, ի՞նչղ «ի՞նչպէս» (<ի՞նչ ցեղ)։

+ՑԵՐԵԿ «օր, կէսօր», որից ցերեկոյք, ցերեկօրիկ ևն։

=Կազմուած է երեկ «երեկոյ» բառից՝ ց նախդիրով. նշանակում է բուն «մինչև երեկոյ եղած ժամանակը». կազմութեամբ նոյն է ցայգ «գիշեր» (մինչև առաւօտ եղած ժամանակը) բառի հետ։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ. նոյնպէս է և Meillet (տե՛ս Walde, 106 և Pokorny 1, 328):

ԳԻՌ.—Մկ. Ջղ. Վն. Տփ. ցէրէկ, Մրղ. Սլմ. ցէրէկ', Ալշ. Երև. Մշ. ցէրէգ, Գոր. Ղրբ. Շմ. ցիրէկ, Ագլ. ցի՛րիկ', Սվեդ. ցիրիգ, Զթ. ցիյիգ, ցիրիգ, Հճ. ցիյյէգ, Ախց. Կր. ցօրէկ, Սչ. ցօրեգ, Ակն. Ննխ. Ռ. Սեբ. ցօրէգ, Խրբ. ցօրէգ', Պլ. ցօրէգ (նոր ձև), ցէօրէգ (հին ձև), Ասլ. ցէօրէգ, ցէօրէյ, Հմշ. Տիգ. ցօրիգ:

*ՑԵՑ, ո հլ. «ուտիճ, զգեստ՝ փայտ ևն ուտող մի տեսակ որդ» ՍԳր. որից ցեցակեր Յոբ. ժգ. 28, Ոսկ. յհ. ա. 26, Ես. և մ. բ. 13. Ագաթ. ցեցակերեալ Բղթ. բարուք. (=ցեցկերուիլ Առաք. պտմ. 456), ցեցամէց Երզն. մտթ. 157. տե՛ս նաև մեց:—Փոխաբերաբար ցեց նշանակում է նաև «մի տեսակ հիւանդութիւն, herpès» Բժշ. և այս է (ըստ Նորայր ՀԱ 1921, 343) Գաղիանոսի յիշածը՝ «ցեց, երպիտոս» (հմմ՛ յն. ἕρπης, սեռ. ἕρπητος, որ է herpès) և որ սխալմամբ

Ռոշքեան համարելով լտ. eriphia, իսկ Հիւս. § 3016 լտ. aerides, մեկնում են «մի տեսակ խոտեղէն»։ Մտթ. ևագր. 8 մեկ-նում է «Է ցաւ, որում ցեց ասեն, որ ուտէ զկերակուրն և ոչնչացնէ ամենևին, և այն աներևութաբար. վասնորոյ և այլ կերակրոյ կարօտանայ. և այս լայն մարդոյն յայտնի է որ բազում կերակուր ուտէ. և ոչ զօրանայ ամենևին»։

=Ասուր. ṣāṣu «ցեց որ շորերն է ուտում» (Muss-Arnolt, Ass. Handwb. 887 բ)։ Սրանից բոլորովին տարբեր է ասուր. sāsu «ցեց» (Muss-Arnolt, անդ, 773 բ), որ իր համազօր սեմական այլ ձևերով միասին մերժում է իրաւամբ Հիւբշ. 317։—Աճ.

Առաջին անգամ Schroder, Thes. 46 արաբ. sīs (իմա՛ sūs) «ցեց» բառից փոխառեալ։ Աւետիքեան, Քերակ. 1815, էջ 315 յն. սիս բառին ցեղակից։ ՆՀԲ «յն. ևս սիս կամ սէս, արաբ. սուս, պրս. սիպիւզէ, եբր. սաս ևն»։ Peterm. 23 և 35 յուն. σής։ Böttich. Rudim. 48, 175 պրս. sūs և ասոր. סַסְגוֹן բառի ա-ռաջին կէսը (իմա՛ [Syriac] sāsgū-nā «բոսորագոյն» Brockelm. Lex. syr. 232 բ)։ Lag. Ges. Abhd. 27 յն. σής, եբր. sās, պրս. sās: Lag. Arm. Stud. § 2262 ապահով է գտնում յն. ասոր. և հյ. ձևերի համեմատութիւնը՞։ Հիւնք. նոյնպէս յն. σής։ Müller WZKM 9, 293 ասոր. եբր. յն. արաբ. ձևերի հետ նաև պրս. ساس sās «ոջիլ, լու, մլուկ»։ Հիւբշ. ZDMG 46, 251 և աւելի համա-ռօտ Arm. Gram. 317 մերժում է կցել ասոր. [Syriac] sāsā, ասուր. sāsu, եբր. סס sās, արաբ. سوس sūs, سوسا sūsā, յն. σής ձևերի հետ, որոնք թէև նման են հնչում, բայց ձայնագիտօրէն չեն կարող կցուել մեր բառին։ Schu-chardt WZKM 16, 422 վրաց. ჩიჩქი ճիճքի «ցեց» բառի հետ։ Scheftelowitz BB 28, 289 հնխ. k′ek′- ձևից, որից հյ. ցեց, արիականում դարձել է *çaça, որից փոխառեալ են սեմականները և սրանցից էլ յն. σής ձևը։ Մառ, Կավ. Քերակ. 211 լազ. ճիճի «ցեց» և հյ. ճճի բառերի հետ յարեթական արմատի՞ց։ Սադըղեան ՀԱ 1909, 336 և Karst, Յու-շարձան 409 սումեր. ẓiẓi «որդ» բառի հետ։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 123 հնխ. sk′ed- «ճեղքել, հերձուլ» արմատից, որի sked- ձևի ժառանգներն են յն. σχεδάννυμι «ցրուել» լեթթ. schk′edēns «ճեղքած փոքր փայտի կը-տոր», անգսք. scatesian (անգլ. shatter) «ցրուել» ևն։

ԳԻՒ.—Ալշ. Ջղ. Վն. ցեց, Մշ. ցեց, ցեծ, Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Ննխ. Սեբ. ցէց, Ագլ. Մկ. Սվեդ. Տփ. ցից «ցեց». իսկ Տիգ. ցից «պանրի որդ», Ջթ. ցագ, Արբ. ճէճ «ցեց, որդ»։

ՓՈԽ.—Ուտ. ցեց «ցեց», ցեցնախ fmhn «ցեցակեր».—վրաց. ճիճի, լազ. ճիճի, ծիծի «ցեց»?

ՑԻ, ո հլ. «ծիրտ, աղբ թռչնոց և հաւուց». ունին միայն Բառ. երեմ. էջ 317 և ՀՀԲ. նոյնը գիտէ նաև Կ. Սարաֆեան, Բանալի գիտութ. Սանկպ. 1788, էջ 118։

ՑԻԽ, ո հլ. «ցեխ, տիղմ» Ոսկ. մտթ. (քա-նիցս). Բրս. մրկ. Մանդ. որից ցխոտ Ոսկ. մ. բ. 24. Մանդ. ցխպտեսակ Առ որս.= Երզն. մտթ. 210. ցխոտիլ Բրս. մրկ. յետնա-բար դարձած է ցեխ Բրս. մրկ. Մանդ. որի ցեխաթաթախ Ոսկիփ. ցեխիf «աղտոտ ջուր» ԱԲ. Նոր գրականի մէջ ընդունուած է միա-ցեխ:

Klaproth, Asia pol. 93 և 102 օս. ցիֆ: Հիւնք. խեց բառից ցեխ և խ[...] բառից ցիխ: Սադըղեան ՀԱ 1909, 33[...] Karst, Յուշարձան 407 սումեր. suk «ճ[...] հիճ»։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, էջ [...] թրք. صيخ səγ «ծանծաղուտ» և [...] čəγ «ձեան հիւս», իսկ Արիահայ [...] 170 հանում է ժաճ, ժեխ «աղբ» բառ[...] Պատահական նմանութիւն ունին սա[...] čikila, հնդուստ. چيك čīk, գնչ. «ցեխ», պրս. چيخ čīx կամ چنخ [...] «ճիպոտ», վրաց. ცხება ցխեբա «ծե[...] օծել»։

ԳԻՒ.—Ջղ. ցեխ, Ագլ. Ախց. Գոր.

Կր. Շմ. ցէխ, *Ղրբ.* ցըէխ, *Տփ.* ցիխ. *Նոր բառեր են* ցեխակոլոլ, ցեխակլոնդրակ, ցեխանալ, ցեխաշաղախ, ցեխաչուր, ցեխափալալ, ցեխոտ, ցեխոտել, ցեխոտուիլ. *յաճախ ասւում է* ցխել, ցխաչուր *ևն։*

ՑԻՄ *«միր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 317. բայց կասկածում եմ որ վերի* ցի *«ծիրտ» բառից վրիպակ լինի։*

ՑԻՄԻ *«անոտի, անարգ, չքոտի». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 318* սնոտի *բառի բացատրութեան մէջ։*

ՑԻՄԻՆ *«չոր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 317։*

+ՑԻՆ, ո *հլ. «գիշատիչ մի թռչուն է» Ղևտ. ժա. 14. Օր. ժդ. 13. Ես. լդ. 11. Մծր. էջ 229 Փիլ. Վրդն. առ. 67 (ցին այն որ է ուրուրն. պէտք է կարդալ* ցինայն, *որով մի կողմից բառս կնոյնանայ գւռ.* ցըընեկ, ցըընի *ձևերի հետ և միւս կողմից կկցուի* ցինայ *կամ* ցինայն *«ԱԿ ձայնին պատկանող մի եղանակի անունն» (Ամատ. Հայոց բառ ու բան 643) բառի հետ)։*

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k'yīno- *ձևից? Հմմտ. յն.* ἰκτῖνος *«ցին», սանս.* çyēná- *«արծիւ, բազէ», զնդ.* saena- *և պրս.* سیمرغ sīmurγ *(=զնդ.* saena+mərəγō*) «առասպելական մի թռչուն»* (Boisacq *372,* Pokorny 1, 505 *և* 664)։ *Նախաձայն* ց Meillet BSL № 103, *էջ* 54 *դնում է* <ks։—*Հիւբշ. 499։*

Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 21 ի *բնաձայնից։ ՆՀԲ լծ. յն.* իfդին։— Böttich. ZDMG 1850, 363, Arica 13, 12, Müller SWAW 38, 581 *և* 64, 454 *սանս.* çyēna: Lag. Urgesch. 167 *յն.* ἴκτις, *սանս.* kši *«խաթարել, խանգարել» արմատից։ Տէրվ.* Altarm. *22, 48 նոյն է դնում սանս. զնդ. և յն. ձևերի, ինչպէս նաև հյ.* արսին *բառի հետ։ Ուղիղ են մեկնում նաև Հիւբշ.* Arm. Stud. § 280, *Տէրվիշ. Երկրագ. 1883, 174, Նախալ. 173 (նախաձևը դնում է* çyaina): Karolides, Γλ. συγκρ. 91 *աւելացնում է սրանց վրայ կապադովկ.* činoar *«արծիւ, բազէ»։ Հիւնք.* ձի *բառից։* Bartholomae, Stud. *II* 8—9 *հնխ. նախաձևը դնում է* k'yīnos, Meillet MSL 9, 373 *ծան. դնում է երկու ձև, որոնց առաջինից ծագում են հայն ու յոյնը, երկրորդից սնս. և զնդ. ձևերը,* G. Meyer, Gr. Gram[3]. *էջ 337 ի սպառ մերժում է վերի համեմատութիւնը, իսկ* Pokorny 1, 505 *նախաձևը դնում է* k'փīno-, *որից հանում է հյ.* ցին *և յն.* ἰκτῖνος, *մերժելով սանս.* çyēná- *և զնդ.* saēna- *ձևերը, և կասկածելով նոյն իսկ* k'փī-no- *նախաձևի վրայ։*

ԳԻՒ.—Ագլ. ցայն, *Վն.* կոր-ցըընէկ, *հմմտ. նաև* ցըընի Rivola, *Բառ. հայոց 2 տպ. 369.—իսկ Մշ.* ցուռուր *արդեօք* ցինուռուր *ձևի՞ց է։*

ՑԻՆ *«ունելի». այս նշանակութիւնը տալիս է բառս՝ Բառ. երեմ. էջ 318 («ուրուր, չայլախ» նշանակութիւնից յետոյ)։*

ՑԻՆԳ *կամ* ՑԻՆԿ *«մի տեսակ վայրի դեղին ծաղիկ է. լտ.* գchi *(ըստ ՆՀԲ),* caltha palustris L *(ըստ Արթինեան, Տունկերը, էջ 57) կամ* ranunculus illyricus L *(ըստ Տիրացուեան,* Contributo § *184)» Սիրաք. խ. 16, Ոսկ. ա. տիմ. էջ 22, Մխ. առակ. լգ.։*

ԳԻՒ.—Ըստ ՀԲուս. § 3019 Մշ. ցինգ, *Վն.* ցնկան *կամ* ցունկի ծաղիկ:

ՑԻՒ, ո, ու *հլ. «վայրի էշ» ՍԳր. Եփր. յես. 333. Ոսկ. յհ. բ. 1. Մծր. 215 (տե՛ս ՀԱ 1913, 491), որից* ցռէշ *Ոսկիփ.։*

Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 21 ի *բնաձայնից։ ՆՀԲ յիշում է պրս.* گور gūr *հոմանիշը։ Հիւնք. յայտնի չէ հյ.* ցուր *բառի՞ց թէ պրս.* gūr-*ից։*

+ՑԻՏ *«մարմինը կտրել, կտրտել, ճեղքել». արմատ առանձին անգործածական, որից* դանակացիտ *«դանակով ճեղքատող» Կղնկտ. հրտր. էմ. էջ 191.* ցտել *«մարմինը ճեղքոտել, բզկտել, պատառոտել» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 21. Մանդ.* ցտումն *ՑՀ. կթ. Լմբ. սղ. Բրս. մրկ. ասւում է նաև* ցետել *ՀՀԲ։*

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sk'hid- *«ճեղքել, կտրել, բաժանել» արմատից. հմմտ. սանս.* čhid- *«կտրել, ճեղքել, պատռել, փճացնել»,* čhēda- *«հատուած, շերտ»,* čhidrá- *«ծակած», զնդ.* sid- *(որից* ava-hisidyāṯ, *«ճեղքել»), պրս.* gu-sistan *«խզել, խորտակել»,*

Ռոշքեան համարելով լտ. eriphia, իսկ ՀԲուս. § 3016 լտ. aerides, մեկնում են «մի տեսակ խոտեղէն»։ Մտթ. եազր. 8 մեկնում է «է ցաւ, որում ցեց ասեն, որ ուտէ զկերակուրն և ոչնչացնէ զամենևին, և այն աներևութաբար. վասնորոյ և այլ կերակրոյ կարօտանայ. և այս յայն մարդոյն յայտնի է որ բաղում կերակուր ուտէ. և ոչ զօրանայ ամենևին»։

=Ասուր. ṣāṣu «ցեց որ շորերն է ուտում» (Muss-Arnolt, Ass. Handwb. 887 բ)։ Սրանից բոլորովին տարբեր է ասուր. sāsu «ցեց» (Muss-Arnolt, անդ, 773 բ), որ իր համաձայն սեմական այլ ձևերով միասին մերժում է իրաւամբ Հիւբշ. 317։—Աճ.

Առաջին անգամ Schroder, Thes. 46 արաբ. sīs (իմա՛ sūs) «ցեց» բառից փոխառեալ։ Աւետիքեան, Քերակ. 1815, էջ 315 յն. սիս բառին ցեղակից։ ՆՀԲ «յն. ես սիս կամ սէս, արաբ. սուս, պրս. սիպիզէ, եբր. սաս են»։ Peterm. 23 և 35 յուն. σής։ Böttich. Rudim. 48, 175 պրս. sūs և ասոր. ססגון բառի առաջին կէսը (իմա՛ ܣܣܓܘܢܐ sāsgūnā «բոսորագոյն» Brockelm. Lex. syr. 232 բ)։ Lag. Ges. Abhd. 27 յն. σής, եբր. sās, պրս. sās: Lag. Arm. Stud. § 2262 ապահով է գտնում յն. ասոր. և հյ. ձևերի համեմատութիւնը՞։ Հիւնք. նոյնպէս յն. σής։ Müller WZKM 9, 293 ասոր. եբր. յն. արաբ. ձևերի հետ նաև պրս. ساس sās «ոջիլ, լու, մլուկ»։ Հիւբշ. ZDMG 46, 251 և աւելի համառօտ Arm. Gram. 317 մերժում է կցել ասոր. ܣܣܐ sāsā, ասուր. sāsu, եբր. סס sās, արաբ. سوس sūs, سوسا sūsā, յն. σής ձևերի հետ, որոնք թէև նման են հնչում, բայց ձայնագիտօրէն չեն կարող կցուիլ մեր բառին։ Schuchardt WZKM 16, 422 վրաց. ჩიჩქი չիչfի «ցեց» բառի հետ։ Scheftelowitz BB 28, 289 հնխ. k'ek'- ձևից, որից հյ. ցեց, արիականում դարձել է *çaça, որից փոխառեալ են սեմականները և սրանցից էլ յն. σής ձևը։ Մառ, Լազ. քերակ. 211 լազ. չիչի «ցեց» և հյ. ցեցի բառերի հետ յաբեթական արմատի՞ց։ Սագրդեան ՀԱ 1909, 336 և Karst, Յուշարձան 409 սումեր. ẓiẓi «որդ» բառի հետ։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 123 հնխ. sk'ed- «ճեղքել, հերձուլ» արմատից, որի sked- ձևի ժառանգներն են յն. σχεδάννυμι «ցրուել» լեթթ. schk'edēns «ճեղքած փոքր փայտի կըտոր», անգսք. scatesian (անգլ. shatter) «ցրուել» են։

ԳԻՒ.—Ալշ. Ջղ. Վն. ցեց, Մշ. ցեց, ցեծ, Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Ննխ. Սեբ. ցէց, Ագլ. Մկ. Սվեդ. Տփ. ցից «ցեց». իսկ Տիգ. ցից «պանրի որդ», Զթ. ցաց, Արբ. չէչ «ցեց, որդ»։

ՓՈԽ.—Ուտ. ցեց «ցեց», ցեցնախ fոխո «ցեցակեր».—վրաց. չիչի, լազ. չիչի, ծիծի «ցեց»?

ՑԻ, ռ հլ. «ծիրտ, աղբ թռչնոց և հաւուց». ունին միայն Բառ. երեմ. էջ 317 և ՀՀԲ. նոյնը գիտէ նաև Կ. Սարաֆեան, Բանալի գիտութ. Սանկպ. 1788, էջ 118։

ՑԻԽ, ռ հլ. «ցեխ, տիղմ» Ոսկ. մտթ. (քանիցս). Բրս. մրկ. Մանդ. որից ցխոտ Ոսկ. մ. բ. 24. Մանդ. ցխատեսակ Առ որս.= Երզն. մտթ. 210. ցխոտիլ Բրս.-մրկ. յետնաբար դարձած է ցեխ Բրս. մրկ. Մանդ. որից ցեխաթաթախ Ոսկիփ. ցեխիf «աղտոտ ջուր» ԱԲ. Նոր գրականի մէջ ընդունուած է միայն ցեխ:

Klaproth, Asia pol. 93 և 102 օսս. ցիֆ: Հիւնք. խեց բառից ցեխ և խից բառից ցիխ: Սագրդեան ՀԱ 1909, 336 և Karst, Յուշարձան 407 սումեր. suk «ճահիճ»։ Թիրեաքեան, Բաղմ. 1913, էջ 342 թրք. صيخ səγ «ծանծաղուտ» և چيخ čəγ «ձեան հիւս», իսկ Արիահայ բռ. 170 հանում է ժաճ, ժեխ «աղբ» բառից։ Պատահական նմանութիւն ունին սանս. čikila, հնդուստ. چيك čīk, գնչ. čik «ցեխ», պրս. چيخ čīx կամ چنخ činx «ճիպռ», վրաց. ცხება ցխեբա «ծեփել, օծել»։

ԳԻՒ.—Ջղ. ցեխ, Ագլ. Ախց. Գոր. Երև.

Կր. Շմ. ցէխ, *Ղրր.* ցըէխ, *Տփ.* ցիխ. *Նոր բառեր են* ցեխակոլոլ, ցեխակլոճըրակ, ցեխանալ, ցեխաշաղախ, ցեխաջուր, ցեխափալալ, ցեխոտ, ցեխոտել, ցեխոտուիլ. *յաճախ ասում է* ցխել, ցխաջուր * են։*

ՑԻՄ *«իր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 317. բայց կասկածում եմ որ վերի* ցի *«ծիրտ» բառից վրիպակ լինի։*

ՑԻՄԻ *«անոտի, անարգ, չքոտի». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 318* սնոտի *բառի բացատրութեան մէջ։*

ՑԻՄԻՆ *«չոր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 317։*

+ՑԻՆ, ո *հլ. «գիշատիչ մի թռչուն է» Ղևտ. ժա. 14. Օր. ժդ. 13. Ես. լդ. 11. Մծբ. էջ 229 Փիլ. Վրդն. առ. 67 (ցին այն որ է ուրուրն. պէտք է կարդալ* ցինայն, *որով մի կողմից բառս կնոյնանայ գւռ.* ցընենկ, ցընեի *ձևերի հետ և միւս կողմից կկցուի* ցինայ *կամ* ցինայն *«ԱԿ ձայնին պատկանող մի եղանակի անուն» (Ամատ. Հայոց բառ ու բան 643) բառի հետ)։*

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* k'yīno- *ձևից? Հմմտ. յն.* ἰκτῖνος *«ցին», սանս.* çyenā- *«արծիւ, բազէ», զնդ.* saena- *և պրս.* سیمرغ sīmurγ *(=զնդ.* saena+mərəγō*) «առասպելական մի թռչուն» (*Boisacq 372, Pokorny 1, 505 *և* 664): *Նախաձայն* ց Meillet BSL № 103, *էջ* 54 *դնում է* <ks։—*Հիւբշ. 499։*

Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 21 ի *բնաձայնից։ ՆՀԲ լծ. յն.* իֆղին:— Böttich. ZDMG 1850, 363, Arica 13, 12, Müller SWAW 38, 581 *և* 64, 454 *սանս.* çyēna: Lag. Urgesch. 167 *յն.* ἴκτις, *սանս.* kši *«խածթարել, խանգարել» արմատից։ Տէրվ.* Altarm. *22, 48 նոյն է դնում սանս. զնդ. և յն. ձևերի, ինչպէս նաև հյ.* արսին *բառի հետ։ Ուղիղ են մեկնում նաև Հիւբշ.* Arm. Stud. § 280, *Տէրվիշ. Երկրագ. 1883, 174, Նախալ. 173 (նախաձևը դնում է* çyaina): Karolides, Γλ. συγκρ. 91 *աւելացնում է սրանց վրայ կապադովկ.* činoar *«արծիւ, բազէ»։ Հիւնք.* ձի *բառից։* Bartholomae, Stud. *II* 8—9 *հնխ. նախաձևը դնում է* k'yīnos, Meillet MSL 9, 373 *ծան. դնում է երկու ձև, որոնց առաջինից ծագում են հայն ու յոյնը, երկրորդից սնս. և զնդ. ձևերը,* G. Meyer, Gr. Gram³. *էջ 337 ի սպառ մերժում է վերի համեմատութիւնը, իսկ* Pokorny 1, 505 *նախաձևը դնում է* k'φīno-, *որից հանում է հյ.* ցին *և յն.* ἰκτῖνος, *մերժելով սանս.* çyenā- *և զնդ.* saēna- *ձևերը, և կասկածելով նոյն իսկ* k'φīno- *նախաձևի վրայ։*

ԳԻՒ.—Ագլ. ցայն, *Վն.* կոր-ցըընէկ, *հմմտ. նաև* ցընի Rivola, *Բառ. հայոց 2 տպ. 369.—իսկ Մշ.* ցուռուր *արդեօք* ցին-ուռուր *ձևի՞ց է։*

ՑԻՆ *«ունելի». այս նշանակութիւնը տալիս է բառիս՝ Բառ. երեմ. էջ 318 («ուրուր, չայլախ» նշանակութիւնից յետոյ)։*

ՑԻՆԳ *կամ* ՑԻՆԿ *«մի տեսակ վայրի դեղին ծաղիկ է. լտ.* achi *(ըստ ՆՀԲ),* caltha palustris L *(ըստ Արթինեան, Տունկերը, էջ 57) կամ* ranunculus illyricus L *(ըստ Տիրացուեան,* Contributo § *184)» Սիրաք. խ. 16, Ոսկ. ա. տիմ. էջ 22, Մխ. առակ. լգ.։*

ԳԻՒ.—Ըստ ՀԲուս. § 3019 Մշ. ցինգ, *Վն.* ցնկան *կամ* ցունկի ծաղիկ:

ՑԻՌ, ո, ու *հլ. «վայրի էշ» ՍԳր. Եփր. յես. 333. Ոսկ. յհ. բ. 1. Մծբ. 215 (տե՛ս ՀԱ 1913, 491), որից* ցռէշ *Ոսկիփ.։*

Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 21 ի *բնաձայնից։ ՆՀԲ յիշում է պրս.* گور gūr *համանիշը։ Հիւնք. յայտնի չէ հյ.* ջորի *բառի՞ց թէ պրս.* gūr-*ից։*

+ՑԻՏ *«ամարմինը կտրել, կտրտել, ճեղքել». արմատ առանձին անգործածական, որից* դանակցիտ *«դանակով ճեղքոտող» Կղնկտ. Հրտր. էմ. էջ 191.* ցտիլ *«մարմինը ճեղքոտել, բզկտել, պատառոտել» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 21. Մանդ.* ցտումն *ՑՀ. կթ. Լմբ. սղ. Բրս. մրկ. ասում է նաև* ցետել *ՀՀԲ։*

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* sk'hid- *«ճեղքել, կտրել, բաժանել» արմատից. հմմտ. սանս.* čhid- *«կտրել, ճեղքել, պատռել, փճացնել»,* čhēda- *«հատուած, չերտ»,* čhidrá- *«ծակած», զնդ.* sid- *(որից* ava-hisiδyāṱ, *«ճեղքել»), պրս.* gu-sistan *«խզել, խորտակել»,*

բէլուճ. sindaγ «կոտրել, ճեղքել, փետել, փրցնել», յն. σχίζω «ճեղքել, բաժանել», σχίδαξ «տաշեղ», լտ. scindo, scidi «ճեղքել, բաժանել, պատռել, կտրել, կտրատել», գոթ. skaidan, հբգ. sceidan, scidōn, անգսք. scéadan, գերմ. scheiden «բաժանել», լիթ. skédžiu «բաժանել», լեթթ. skaida «տաշեղ» ևն։ Այս ձևերը ծագում են հնխ. sqei-d- (գերմ. sqei-t-) արմատից, որ աճած է հնխ. sqēi- արմատից, և սա էլ աճած է պարզական seq- «կտրել» (>լտ. seco) արմատից (Pokorny 2, 544, Walde 686, Boisacq 872, 933, Berneker 123):—Հիւբշ. էջ 500։ Ցեղակից լեզուները ներկայացնում են (ըստ Meillet, Dict étym. Jt. 865—6) երկու նախաձև՝ sk'hid- և sk'id-. առջինից է օրինակ՝ սանս. chinátti, երկրորդից՝ յն. σχίζω. լտ. և լիթ. ձևերը չեն կարող որոշել k և kh. իսկ հյ. ց տալիս է միայն sk' և ոչ sk'h. ուստի մեր նախաձևն է sk'id-։

ՆՀԲ ցուատել կամ ծուատել: Müller SWAW 88 (1877), էջ 9 սանս. čhid և զնդ. skend-: Տէրվ. Altarm. 44 գոթ. stautan, հբգ. stōzan, սանս. tud, լտ. tundo «ցտել, խթել» ևն: Ուղիղ մեկնեց Meillet MSL 8, 296: Հիւնք. պրս. čīdan «կորզել, քարշել» Karst, Յուշարձ. 426 թթր. tak. օսմ. dag «կտրել»։

ԳԻՌ.—Խրբ. ցդիլ «մարմինը հարուածից երակ երակ ճեղքոտիլ»։

+ՑԻՐ «սփռուած, ցրուած» Ագաթ. Խոր. «թափառական» Եփր. ծն. «թափթփած, խառնակ» Սեբեր. «անգայտ, նօսր, տարածուած» Վեցօր. «ընդարձակ տեղ, տարածեալ վայրեր» Բուզ. Նար. որից ցիր և ցան Կղնկտ. ՑՀ. կթ. լծ. Եւագր. ցիր ընդ ցիր Խոր. բազմացիր Նիւս. կազմ. ջրացիր Նար. 262. ցրել «ցրուել, քայքայել, փարատել» ՍԳր. Եզն. Կոչ. ցրիչ Փարպ. ցրումն ՍԳր. Ոսկ. ա. Թես. Ագաթ. ցրօնք Խոր. ա. 5. Ընրակ. քեր. ցիրապահակք Նար. առաք. 425 (չունի ՆՀԲ), ցրան «ջրից ցայտած կաթիլները, ցայքումն» Պտմ. մծբ. 19. գնդացիր (նոր բառ)։ Այս արմատի սաստկականն է՝ ՑՐԻԻ Ճառընտ. Նչ. եզեկ. որից ցրուել ՍԳր. Եղիշ. Մանդ. ցրուիչ Ցճխ. Բրս. մրկ. ցրուումն Վրդն. ծն. Նոր գրականում գործածական է միայն ցրուել, իսկ արևելեանի մէջ կայ նաև ցրել:

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sk'ēr- արմատից. հմմտ. սանս. čhuráyati, čhoráyati «ցանել, ցրուել», որ ծագում է նոյն արմատի sk'r̥ro- ձևից. ուրիշ տեղ չէ պահուած այս արմատը։

Brosset JAs. 1836, 369 ևն վրաց. մծիրի «օտար» բառի հետ։ Windisch. 46 սանս. kr̥ «ցրել»։ Պատկ. Изслед. 17 սանս. str̥nāmi, լտ. sterno։ Տէրվ. Altarm. 43—44, Մասիս 1881 մայ. 11 և Նախալ. 113 սանս. star «ցրուել», յն. στόρνυμι, լտ. sterno, գոթ. straujan, գերմ. streuen, հսլ. strěti բառերի հետ։ Հիւնք. ձեռք բառից։ Meillet MSL 10, 281 և De rad. *men 51 բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sk'ēri ձևից. հմմտ. սանս. kiráti «ցանել, ցրուել», զնդ. kārayeiti «ցանել». սրանց բուն արմատն է sek «ցանել», որի թեթև ձայնդարձն է sk-. վերջինս ընդարձակուած en մասնիկով՝ իբրև sk-en՝ տալիս է հյ. ցան, ցանել: Մերժում է Հիւբշ. IF Anz. 10, 49: Patrubány SA 1, 194 սանս. kšar «հոսիլ», kšīra «կաթ» բառերի հետ։ Scheftelowitz BB 28 (1904), 289 յն. κεραΐζω «աւերել», սանս. çīryate «խորտակել» ևն։ (Ընդունում է Walde 132, մերժում են Boisacq 435 և Pokorny 1, 410—411 հնխ. k'er- «վնասել, վիրաւորել» արմատի տակ, որ պիտի տար հյ. *սեր): Meillet BSL 59 (1911), 40 լիթ. skiriù «բաժանել» բառի հետ։ (Ըստ Walde 133 սրան են կցւում սանս. kr̥ṇāti, յն. κείρω, καρῆναι, հբգ. sceran, նբգ. scheren, հիռլ. scaraim, ալբան. šk'er, որոնց բոլորի արմատն է հնխ. sqer- «կտրել, ճեղքել, բաժանել». հմմտ. հյ. քերել, քորել): Karst, Յուշարձան 407 սումեր. sar «ցրուել», 415 ճապոն. tşiri «ցրուիլ», մոնղոլ. tsatsu «ցանել, ցրուել», բուրեաթ. sasa «սերմանել», կամ մոնղոլ. tari «ցանել», թունգուզ. tarin «ցանք», թրք. dari «կորեկ», tarla «արտ», 426

թթր. tar, ter *«ցրուել», չաղաթ.* tarik, *չուվաշ.* tyra *«ցանք»։* Scheftelowitz KZ *54 (1927), էջ 225* ցորեան *բառի հետ՝ կցում է սանս.* kaṇa *«ցորեն», հբգ.* sceran *«բաժանել» բառերին։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ* Petersson KZ *47, 255։*

ԳԻՌ.—Սլմ. Վն. ցրվել, *Խրբ. Կր. Մկ. Տփ.* ցրվիլ, *Մրղ.* ցիրւըէլ, *Պլ. Սեբ.* ցի՛րուցան, *Երև. Ջղ.* ցրիվ տալ, *Ախց.* ցաfուցրիվ, ցրիվ տալ, *Ղրբ.* ցրէվ տալ, *Շմ.* ցիրէվ տալ, *Ագլ.* ցրայվ, *շրջմամբ՝ Նբ.* ցվի՛ր *«ցրուած», Ալշ. Մշ.* ցվեր *«ցրիւ»,* ցվրել *«ցրուել», Երև.* ցվրէլ, *Վն.* ցվրտել *«ցրուել» (սաստկական)։ —Իսկ Տիգ.* բ՛էրանը ցրվիլ *«հայհոյել»։—Նոր բառեր են* ցրուկ, ցրուէfի, ցրվաք, ցըրվըրտել:

ՓՈԽ?—Վրաց. ცრა ցրա *«ալիւր ցանել»,* გაცრა գացրա *«ալիւր շաղ տալ»,* ჰსცრის հսցրիս *«անձրև է շաղում»,* აღცრა աղցրա *«ցանել, ցրուել, տարածել»։*

ՑԻՐԴ *«մի տեսակ գիհի, թրք.* արտըճ, *լտ.* juniperus sativa L *(ըստ Արթինեան, Աճաշնչի տունկերը 60),* juniperus macrocarpa S. Sm. *կամ* juniperus oxycedrus L *(ըստ Տիրացուեան,* Contributo § *13—14)» Խոր. գ. 45. որից* ցրդի *Ես. ծե. 13.* ցրդենի *Երզն. մտթ. 527. գրուած նաև* ցուրդ *ՀՀԲ,* ցրդի, ցրտենի *ՀԲուս. § 3020,* ծրդի, ծրդենի, ծրդենիկ *«փիճի կամ գիհի» Բժշ. (ունի միայն ՀԲուս. § 1236)։*

ՆՀԲ լծ. թրք. čərpə *«մացառ»:* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. *36 կցում է* ցտել, ցիտ *արմատին և միացնելով սանս.* sidhraka *«մի տեսակ ծառ» բառին, հանում է հնխ.* sk'idh-ro- *ձևից։*

ԳԻՌ.—Ակն. Խրբ. ցրդ՛ի *«գիհի, տճկ. արտըճ», Սեբ.* ցրթի *«գիհի», Ղրբ.* ցըրթնի, *Գնձ.* ցըռըտնի *(նաև* ցրդի *Ջթ. Մշկ.,* ցրդնկի *Ղք.,* ծրդի *Արբ.)։*

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Թորթումի ցրդի *(տե՛ս Շիրակ 1905, 425)։*

ՑԻՑ, ո *հլ. «ծայրը սրուած հաստ փայտ՝ գետինը զամելու կամ տնկելու համար» ՍԳր. Ագաթ. «տնկած, ցցուած» Մամիկ. Վստկ. «մազի ցցունքը» Բրս. ե. 43. որից* ցցել *«ցցի նման գետինը զարնել, զամել, տնկել» Ա. Թգ. իզ. 7. Ես. լ. 17. Եւս. պտմ. Ոսկ. գաղ. Եփր. օրին.* ցցումն *Փիլ. յովն. Երզն. մրթ.* ցցունf *«գլխի վրայ ցցուած մազերի փունջ» Ղևտ. ժթ. 27. Գ. մկ. դ. 6. Բուզ.* սայլացից *Խոր.* ցցատեղի *«մի ցից տնկելու չափ տեղ» Կոչ. 325—6 («Աշխարհս ամենայն տիեզերբք հանդերձ իբրև ցցատեղի մի է ի մէջ երկնից և այդչափ բազմութիւնս ունի յանձին իւրում». ձեռ.* ցատեղի. *ՆՀԲ չէ յիշած. իսկ ՋԲ և ԱԲ մեկնում են «կէտ, միջակէտ» իբրև անստոյգ բառ. վերի ձևով սրբագրում է Վարդանեան ՀԱ 1913, 490)։ Այս արմատի սաստկականն է* ցցուիլ *«դուրս տնկուիլ, ծլիլ, ընձիւղիլ» Մտթ. իդ. 32. Վեցօր. 125. հմմտ.* ցրուել *(*ցիր–ցրել *արմատից)։*

ՆՀԲ ցցունf *բառին լծ. է դնում յն.* σισόη *հոմանիշը։* Gosche 27 ցից *բառին է կցում փռիւգ.* τάσκος *«ցից»* (Lag. Arm. Stud. § 2265 *այս բառը համարում է գաղատերէն և համեմատութիւնը զօրեղ չի գտնում)։* Böttich. Rudim. 52, 214 *ասոր.* ص ص ṣeṣ *«ցից» բառի հետ։* Lag. Arm. Stud. § 2274 *սրանից բաժանելով հյ.* ցցունf *ձևը՝ կցում է յն.* σισόη *և խպտ.* Jičōi *հոմանիշներին, յոյնը փոխառեալ համարելով։ Տէրվիշ.* Altarm. 44 *և Նախալ. 114 հնխ.* stu, sti *«ցցուիլ» արմատից. հմմտ. յն.* στύω, *լիթ.* stoviu, *սանս.* sthuna *«սիւն, ցից», զնդ.* stuna, *պրս.* ستون situn *«սիւն».—*ցից *կրկնուած է պարզ* ց *արմատից։* Karolides, Γλ. συγκρ. 82 *կապադովկ.* Σιγόκκο *«բողբոջ, ծիլ» բառի հետ, իսկ էջ 91 մերժում է կապադովկ.* čionō *«ծագիլ արևի, ծլիլ բոյսի»։ Հիւնք.* ցոյց, ցուցանել *արմատից։ Հիւբշ.* ZDMG 46, Arm. Gram. 317 ցցունf *բաժանում է* ցից *բառից, իսկ* ցից *փոխառեալ է դնում ասոր.* ܨܨܐ şeşşā *«սեպ, գամ» բառից։ (Այս մասին տե՛ս տակը փոխ.)։* Patrubány *ՀԱ 1908, 279* ցտել=*լտ.* scindo *ձևի հետ։ Մառ,* О полож. абхаз. *31 վրաց.* բիթի *«մատ» բառի հետ։* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 123 *միացնում է հյ.*

ցտիմ բային և ցից դնում է իբր հնխ. sk'id-sk'-o- (արմատն է sk'id-. աճականը -sk'-)։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Մկ. Սեբ. Սլմ. Վն. Տփ. ցից «ցից, գամուած կոճղ», Պլ. ցից «ուղղորդ, կանգուն, տնկուած», Մշ. ցից, ցիծ «ցից». Սվեդ. ցէց, Գոր. Ղրբ. ցէց «ոստայնանկի հորի մէջ տնկուած ցիցը. 2. տնկուած, կանգուն, ցցուած», Սր. ցից «գաւազան», Ջթ. ցուց «ցից», բայական ձևով Ջթ. ցը՝ցվալ, Մրղ. ցիցւըէլ.—Նո՞յն է նաև Ռ. ցից (կամ ցիցի կուտ)՝ որ անպէտք անպիտան աղջկանց համար է գործածւում։ Նոր բառեր են ցիցանակ, անդրացից, ցցապոզ, ցցավար:

ՓՈԽ.—Կապադովկ. σιάς «կացինի երկաթը փայտէ կոթին միացնող փոքր գամը» (Bugge KZ 32, 11).— ըստ իս մեզանից է փոխառեալ նաև ասոր. ܨܨܐ ṣeṣṣā «սեպ, գամ», որովհետև այս բառը ո՛չ միայն միւս սեմական լեզուներում համապատասխան ձև չունի և առանձին է մնում, այլ և նոյն իսկ իրանից ածանցուած ձևեր էլ չունի (տե՛ս Brockelmann, Lex. syr. էջ 307 ա), մինչդեռ հայերէնը աւելի ընդհանուր իմաստ և բազմաթիւ ածանցներ ունի։ Բոլորովին զուր է ցցունf բառը բաժանել ցից-ից և անկախ արմատ կարծել։

+ՑԻԻ, ռ հլ. «ձեղուն, տան կտուր». Ղկ. ե. 19. Կոչ. 81. Ոսկ. ճառք 799, 801 (ուղ. ցիւ և հյց. ցիւս ձևով). Շնորհ. Թղթ. Մագ. Թղ. 189. Իգնատ. ղկ. 129. որից ցուիf «տանիք» Ուռհ. 319, Դրնղ. 403. սեռ. ցվեց Սմբ. դատ. էջ 9, 200։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. skēwo- ձևից. սրանից ծագած ժառանգորդները ընդարձակ տե՛ս խուղ բառի տակ. նախնական արմատն է հնխ. (s)qeu—«ծածկել, պատել», որ ունի բազմաթիւ աճումներ, հայերէնի մէջ նոյն արմատից յառաջացած բառերն են խուղ, fիւ, ցիւ (Boisacq 539, 540, 882, Walde 534, Pokorny 2, 547—551):

Բառս նախապէս ծանօթ լինելով միայն ի ցուցն բացառականով՝ ՆՀԲ դրած էր ուղ. ցու. յետոյ երևան գալով ուղ. ցիւ ձևը՝ այսպէս էլ նշանակում են ԱԲ և Հիւնք։—Ուղիղ մեկնեցին միաժամանակ Տէրվ. Altarm. 47 և Müller SWAW 88 (1877), 9 դնելով sku «ծածկել» արմատից։ Նոյնը յետոյ անկախաբար և աւելի ընդարձակ ունին Scheftelowitz BB 28, 294 և Meillet MSL 18, 62 և 377։ Հիւնք. fիւ բառից։ Karst, Յուշարձան 426 չաղաթ. takav «կափարիչ»։

ԳԻՌ.—Ղրբ. Ղրդ. ցէվf «կտուր», Ալշ. Մշ. ցվիf, Խրբ. ցվիf' (սեռ. ցվfի) «տանիք», Մկ. ցվիցf «քիւ, տան կտուրի դուրս կարկառեալ մասը». «տանիք» իմաստով ունին նաև Ակն. Ապ. Արբ. Բղ. Բն. Ջթ. Կր. Հզր. Մշկ. Սս. Տիգ. Ք. սրանից է Ջթ. ցիվիյձmյf, ցիվիrձmrf «քիւ, կտուրի ծայրը»։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Ակն. Եւդ. Տ. سيويك sivik (Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 353, Բիւր. 1899, 799 և Յուշարձան 329)։

ՑԻԻԱՑ «սոսուռ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 318, յայտնի չէ թէ ի՛նչ է ուզում ասել։

—ՑՂԲԵՂ «անփոյթ՝ անկարգ թողնուած, երեսի վրայ մնացած». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Սմբ. դատ. 187. «Ընդ ցըղբեղ (գրուած ը-ով) դնելոյ լինայ գողնալ տվածն». որից ցղբեղութիւն «անփութութիւն» Սմբ. դատ. 201։

=Նոյն է ախցիփեխց, աղցիփեղց «թուլամորթ, անկարգ» բառի հետ։—Աճ.

ՑՂԵԼ «ցայտել». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 318։

*ՑՄԱԽ «մի տեսակ լեղի բոյս» Պտմ. աղէքս. 141. Վրդն. ծն. Վրք. հց. ա. 688. Եփր. յովս. 102.—Ըստ ՀԲուս. § 3022 գիտունների կողմից համարուած է cucubalus behen, siline inflata կամ gypsophila: Բայց այս բոլորը սխալ է ըստ Նորայր ՀԱ 1924, 75 և պէտք է դնել ellébore: Նոյն բառը գրուած է և ցմամ և մեկնուած է «սեղուա» Գաղիան. որ մի ուրիշ օրինակում ցմախ ձևով է։ ՀԲուս. § 2021 ցմամ համարում է առանձին բոյս, բայց Նորայր ՀԱ 1924, 76 միացնում է ցմախի հետ։ Սրանից են ցմախտակ Վստկ. էջ 223, Բժշ., ցմա(խ)խոտ «սպիտակ վրացի կոճ» (գիտէ միայն ՀԲուս. § 3023), ցմախիտ Եփր. մատ. Դ. 102 («Յիւղ յորժամ արկանէ վարդ՝ լինի վարդիւղ. և եթէ

ցմախ արկանէ՝ լինի ցմախիւղ. իսկ եթէ խնդամոլ արկցէ՝ լինի խնդամոլիւղ». տպագրում այս երեքն էլ անջատ են գրուած, ուստի չեն մտած բառարան. պէտք է միացնել վերի ձևով՝ ըստ Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 279)։

=Վրաց. წმახი ծմախի «թթու դրած բանջարեղէն», დაწმახება դածմախեբա «թթուիլ». ընդհանուր նշանակութիւնը (թթու) գտնուելով վրացերէնի մէջ, հայերէնը փոխառեալ եմ համարում։—Աճ.

Ըստ այսմ պատահական նմանութիւն ունի ասոր. ܨܡܚܐ ṣemxā «ընձիւղ», արմատը ṣəmax «ծաղկիլ», որ ընդհանուր սեմական է, ինչպէս ցոյց են տալիս եբր. צמח ṣāmaḥ «ծլիլ» և արաբ. samaḥa «ծլեց»։ Հ. Գր. Սարգսեան, Բազմ. 1927, 244 համարում է արաբերէն, բայց չի յիշում այդ հետաքրքիր բառը, որից պիտի ստանայինք ցմախ (ց ձայնով)։

ԳԻՒ.—Խոտ. ցմախ «օղի պատրաստելու համար թթուեցրած խմորուած թութ ևն»։—Խալաթեան, Տր. ազգագր. 24 գիտէ նոյնպէս (իբրև գու. բա՞ռ) ցմախ և ցմախտակ «մի տեսակ վայրի ծառ և նրա տերևը, որ տեղ տեղ կանայք դնում են իրենց ստինքների վրայ, երբ մանուկին կաթից կտրեն» (այսպէս նաև Վրք. հց. ա. 688)։

Ցնդիլ տե՛ս Ցունդ։

ՑՆԴՎԱՐ «մի տեսակ բոյս, զրմբատ, curcuma zerumbat» Բոշբ. որից առնելով ունի միայն ՀԲուս. § 3017 և § 727։

ՑՆԾԱԼ «ուրախանալ, խայտալ» ՍԳր. Եփր. ծն. Բուզ. որից ցնծութիւն ՍԳր. ցնծալից Ագաթ. Փարպ. ցնծալի Պիտ. ևն։

ՆՀԲ «ուրախանալ... հանդերձ դնդմամբ... սրտի, ցնցմամբ մարմնոյ»։ Հիւնք. սինձ, սոսինձ բառերի հականակն է և արմատակից է ցնցել բային։ Scheftelowitz BB 28, 293 սանս. čhandas «ուրախութիւն» ևն։

ԳԻՒ.—Տփ. ցնձալ «հրճուիլ», Մշ. ցնձում «ուրախութիւն», Երև. ցնձին տալ «ցանքը գեղեցիկ դոյնով փայլիլ», իսկ փխբ. կամ կտկ. Կր. Ղրբ. Մկ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. ցնձալ, Ջթ. ցօնձօլ, ցօնձօլ տալ, դըրամը վճարել»։

ՑՆԿՆԻԼ կամ ՑՆԳՆԻԼ «ծնիլ» (ասւում է անասուններին, կամ անարգաբար նաև մարդկանց համար) Ոսկիփ. Յայսմ. յուլ. 3. որ և ցկնիլ Վստկ. 221։

Ոմն ˣˣˣ, Արև. մամ. 1902, էջ 468 դնում է ցականել բայից, իբրև շարչարուիլ։

ԳԻՒ.—Ախց. Կր. ցընկնիլ, Մշ. Ջղ. ցընգնել, Գոր. Շմ. ցընգնիլ, Երև. ցընգնէլ, Ագլ. ցընգնիլ, Մկ. ցընգ'նիլ, Սվեդ. ցընգնիլ, ձ'ըյնիլ, Ջթ. ցը՝նգնալ, Հճ. ցոնգնել, Խրբ. Ռ. Տիգ. ցըգնիլ, Ղրբ. ցըղնէլ, Ակն. Պլ. ցըյնէլ, Ասլ. ցըյնէ՝լ, Սեբ. ցըյնիլ, Ննխ. ցընել, ցընէլ, Սլմ. Վն. ցինել, Մրղ. ցինէլ.—որից ցնկնոտել «շատ ձագեր ցնկնել»։

ՑՆՈՐ, ի հլ. (անեղաբար գործածուած) «երևակայութիւն, աչքին երևեցած բան, երազ, արհաւիրք» ՍԳր. Ագաթ. Կոչ. Եւագր. Սեբեր. որից ցնորիլ «միտքը ցնդիլ, յիմարիլ» Ագաթ. Եզն. ցնորական Սեբեր. Ոսկ. մ. ա. 10. ցնորակոծ Կոչ. 312, 315 ցնորեցուցանել Ոսկ. մ. ա. 6. Եւագր. խելացնոր Ագաթ. Փարպ. խելացնորեցուցանել Ագաթ. բազմացնոր Արիստ. աշխ. ցայգացնոր Սեբեր. 150։

ՆՀԲ «սին երևոյթ»։ Հիւնք. ճերել բայից։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 226 զոթ. skeinan «երևիլ» բայի հետ՝ -nr մասնիկով։

ԳԻՒ.—Ախց. Կր. Պլ. Ռ. Սեբ. Տիգ. ցնօրիլ, Ջղ. ցնօրվել, Ալշ. Մշ. ցնօրվել, Շմ. Տփ. ցնօրվիլ, Երև. Ննխ. ցնօրվէլ «զառամութիւնից խենթանալ, մտքով ցնդիլ»։

ՑՆՈՐԲԵԼ «ցանկալ կամ հոգալ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 318։

Ցնցոտի տե՛ս Ջունձ։

Petersson, Ar. u. Arm. Stud. էջ 70 կցում է հյ. ցտիմ=լտ. scindo, հնդ. sid- «ճեղքել» բային և հանում է հնխ. sk'intsk'o- ձևից։

ՑՆՑՈՒՂ, ո հլ. «խողովակ, մէջը փոս անցք» Սեբեր. «ականջի լսողական խողովակը» Եղիշ. յես. էջ 175 (ցնցուղս ականջաց), Բուզ. գ. 12 (...զամենայն լսելեացն

ցնցուղս ականջացն և սրտիցն երկրին. ձեռ. Ն տպ. ցուղս, որ Նորայր, Հայկ. բառաք. 30 և Կոր. վրդ. 251, աւելի ուշ Աճառ. Ջեռ. սրբագր. Փաւստոսի մէջ՝ ուղղում են ցնցուղս. սխալը յառաջացած է կրկին ցն տառերի շփոթութեամբ). «ստինքի կաթնատար խողովակները» Սասն. էջ 67. «ջրի ցայտում, սրսկում» Անյ. և Շ. բրձր. «կրակի կամ լոյսի ցոլք» Լաստ. Նար. որից ցնցղանալ կամ ցնցղկանալ «ցայտել, դուրս ժայթքել» Բուզ. ե. 28. ցնցղաձև Վեցօր. 78 (տպ. ցրնցրղկաձև՝ ինչպէս դնում է նաև ԱԲ). կինտացնցուղ Նար. (Նոր գրականում ցնցուղ նշանակում է «ջուր սրսկելու գործիք, arrosoir» և այս իմաստի համեմատ է կազմուած ցրնցրխել (իմա՛ *ցնցղել) «դրամները վատնել, ցրուել, փճացնել» Առաք. պատմ. 113)։

ՆՀԲ «իբր ցնդող հիւթից կամ ցնդելոյ ուղխ»։ Տէրվ. Altarm. 43 կրկնուած է ցուղ (իմա՛ և հմմտ. ցօղ) պարզականից, որ համարում է պահուած Բուզանդի մօտ։ Հիւնք. ցունց, ցնցել ձևից։ Պատահական նմանութիւն ունին վրաց. ծինծկլվա «ցնցղել, սրսկել», ծինծկլի «սրսկում, ցայտք», ծուենծկլի, ծուենծլի «սրսկում, կաթիլ»։

ԳԻՒ.—Ղրբ. ցո՛ւենձուխնը «այգ, արևածագ», որից նաև ցնցղնել Պլ. «սրսկել, ցանել»։—Նուպարեան, Բառ. ֆրանս. էջ 119 ունի գւռ. ցուղ «bronche, թոքերի ցնցուղ» և էջ 196 ցուղ «ագուգայ, փողրակ, conduit». բայց երևի սխալման արդիւնք է։

ՑՈԴԱՆ «հոսեալ սերմն առն, արութիւնք», Բժշ. (այլ դեղ ցողանի որ յարանց անկանի). ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 1131 բ։

ՑՈԼ «ծխի և շոգու վեր բարձրանալը. 2. փայլ. 3. կրակի գոլ». առաջին իմաստով չէ աւանդուած հնից. երկրորդ իմաստով ունինք յետնաբար՝ Նար. երրորդ իմաստով գտնում եմ Վրք. և վկ. Բ. 319՝ Ծաւալեցան շուրջ ցոլն և զբազումս խարշեաց. եկեալ ցոլ փոքրիկ ի հնոցէն։ Սրանից ցոլանալ «ծուխը կամ շոգին վեր բարձրանալ» Ոսկ. մտթ. Եզն. ցոլել «կրակը դուրս ժայթքել» Բրս. մրկ. ցոլալ (գրուած ցողալ) «փայլել, փայլփլել» Ածաբ. ցոլական Շիր. ցոլացութիւն, ցոլացումն Յհ. կթ. ցոլումն Փիլ. Յհ. կթ. կայծակնացոլ Մխ. ապար. արտացոլում, արտացոլել, արտացոլութիւն (Նոր բառեր)։ Այս բա՞ռն է որ Թառ. երեմ. էջ 318 գրում է ցոլանալ «սլանալ, փութալ, թացիլ» և ցողացեալ «աճապարեալ»։

ՆՀԲ լծ. հյ. ծաւալումն, յն. σελάς «ճաճանչ»։ Տէրվ. Մասիս 1881 մայ. 5 յն. σχίλω և լտ. calere, calor: Հիւնք. լտ. sol «արեգակ»։ Scheftelowitz BB 28, 289 լտ. caleo, calor, calidus, լիթ. šilti «տաքանալ» և սանս. çṛta «եփած» բառերին ցեղակից։ (Walde 112 յիշում է մեծ կասկածով)։ Patrubány ՀԱ 1905, էջ 253 արմատակից և հականիշ է դնում սառն բառին. հմմտ. լտ. calere, calidus, caldus ևն։

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Մշ. Ննխ. Սչ. ցօլալ, Սլմ. ցէօլալ «փայլիլ», որից ցօլուն Ննխ. Սչ. «մաքուր, ջինջ», ցօլցլալ Եւդ.։ (=Մկ. ցէօʻլցլʻալʻ) «փայլփլիլ». նոյն է նաև ցօղ Երև. «արևի ճառագայթ». Ախք. ցօղալ:

ՓՈԽ.—Կայ վրաց. ცოალე ցիալխ «աստղերի պլպլալը, արևի՝ լուսնի փայլ», მოცოალე մոցիալխ «պլպլուն»։

Ցող տե՛ս Ցօղում։

ՑՈՂԿ «բազմոտանի գիշահոտ մի որդ, օձասանտր, թրք. խըրխայախ». ունին միայն ԱԲ. և Քաջունի, հտ. Գ. 241՝ իբր ֆր. scolopendre. սրանից նոր է կերտուած ցողկենի «մի տեսակ բոյս, scolopendrium vulgare Sm. (ըստ Տիրացուեան, Contributo § 6)»։

+ՑՈՑՑ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց բերուած վկայութիւնները յետին են) «արտաքին երեւոյթ, ձևակերպութիւն» Մտթ. գ. 1, իգ. 5. Ոսկ. «նշան, օրինակ, փորձ, գաղափար» Ոսկ. յհ. ա. 21, բ. 19. Եւագր. «ծաղր, խայտառականք» Օրէ իր. 37. Սեբեր. «փաստ, ապացոյց» Ցճխ. Փիլ. որից ցուցանել ՍԳր. Եզն. ցուցակ Փարպ. ցուցիչ Եւս. պտմ. Վեցօր. ցուցումն Ոսկ. յհ. ա. 20. նորացոյց, Ոսկ. մ. ա. 4. Ագաթ. ճանապարհացոյց Կոչ. մառնացոյց կամ մառնցոյց Գ. մկ. գ. 22. Յոբ. լդ. 26. Եփր. ծն. և ել. յառաջացոյց

Ագաթ. եկարացոյց *Ագաթ.* ճռեշտակացոյց *Փարպ.* ճճարացոյց *Սեբեր.* ետրազացոյց *Սեբեր. Ագաթ.* կանխացոյց *Սեբեր.* ապացոյց *ՑՀ. իմ. Երև. Անյ. Նոր բառեր են* ցուցամոլ, ցուցամոլութիւն, ցուցամատ, ցուցանանել, ցուցանանդէս, օրացոյց, կողմնացոյց, գրացուցակ, դասացուցակ, ցուցարար, ուղեցոյց, ցուցադրել, ցուցադրական, ցուցակագրել, ցուցակագրութիւն *են։*

=*Բնիկ հայ բառ՝ Հնխ.* skeu-sk'- *ձևից, որ յառաջանում է* skeu- *«դիտել, նկատել» արմատից՝* sk' *աճականով. ժառանգակից ձևերից յիշատակելի են Հբգ.* scouwōn *«դիտել», Հսաքս.* scauwōn, *Նբգ.* schauen *«դիտել», գոթ.* skuggwa *«հայելի»,* us-skaws *«շրջահայեաց», Հհիս.* skýgna *«լրտեսել», չեխ.* skoumati *«նշանակել», պհլ.* šk̄ōh = *պրս.* شکوه šikūh *«փառաւորութիւն, փառք, շուք» (իրան.* <*skau̯aθa-), *նոյն արմատը առանց նախաձայն* s-*ի՝ յն.* κοέω *«նկատել»,* ἀκούω *«լսել»,* ἀμνο-κῶν *«գառնաբած*>*միամիտ, պարզամիտ, անմեղ» (բայց նաև* s-*ով* θυο-σκόος *«զոհի տեսուչ»), լտ.* caveo *«զգուշանալ, հսկել», ռուս.* чуять *«զգալ, իմանալ»,* чудо *«հրաշք» (հմմտ. գռ.* ցուցանք), *սանս.* kavi- *«դէտ, գուշակ, մարգարէ, իմաստուն»,* ā-kuvate *«ի նկատի ունենալով», զնդ.* čəvīšī *«վստահ՝ լիայոյս էի» են* (Pokorny *1, 370,* Boisacq *480,* Walde 143): *Հայերէնը պէտք չէ համարել անցողական, իբր* *ցու-ուցանել *«դիտել տալ», որովհետև այս պարագային հրամայականը պիտի լինէր* *ցո, *այլ աճած* sk' *աճականով։*

Bōttich. Arica *69, 131* ցուցակ *բառը կցել է սանս.* čakšas *ձևի հետ։ Տէրվ.* Altarm. *44—45* ցից, ցուց *են ձևերի հետ՝ Հնխ.* sta, stu *արմատից. հմմտ. յն.* στευ-, *լիթ.* stoviu, *լեթթ.* stawé *են։ Հիւնք.* ուսանիլ *բայից։* Bugge KZ 32, 76 *համարում է հյ.* տես, *յն.* δείκνυμι *և սանս.* diç *բառերին արմատակից* *տիս *ձևից, իբր* *տիսուցանել>տսուցանել> *ծուցանել>ցուցանել։ *Ուղիղ մեկնեց* Meillet MSL 8, 296—7 Esq. 78 *(նոյնը* Scheftelowitz BB *28, 294, յետոյ* Benveniste MSL № 95, *էջ* 76): Patrubány SA 1, 211 *Հնխ.* k'yousk- *ձևից. հմմտ. սանս.* čyávam. *յն.* σεύω *«վարել, մղել»:* Pedersen KZ 38 (1905), 410 *յն.* δείκνυμι = *հյ.* *տուցանել>ցուցանել:

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. ցուցնել, *Ննխ. Պլ. Ռ.* ցուցնէլ, *Սչ.* ցըցընել, *Ախց. Կր. Սեբ.* ցըցընէլ, *Ասլ.* ցըցընէ՝լ, *Խրբ. Տիգ.* ցըցընիլ, *Ջթ.* ցը՝ցը՝նիլ, *Սվեդ.* ցըցցընիլ, *Հճ.* ցոցոնել: *Նոր բառեր են* ցուցանք, ցուցարանք, ցուցվանք, ցուցք:

8ՈՎԻԼ *«երևիլ կամ բերկրիլ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 318։*

8ՈՎՐԱԳՈՅՆ *«անզօրագոյն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 318, որից հետևում է արմատական* *ցովր *«անզօր»։*

8ՈՎՐԵԼ *«ցրուել, տարածել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 318։*

8ՈՐԵԱՆ, ո *հլ. (գրծ.* ցորենաւ *ունին Երեմ. իգ. 28 և Եփր. ծն. էջ 112, ուր տպուած է* ցորենեաւ. *կայ և բցռ.* ի ցորենոյն *Իրեն. 15, որոնք ենթադրում են ուղ.* *ցորենի) *«ցորեն» ՍԳր. Եփր. ծն. որից* ցորենաճատ *Փարպ.* ցորենաքաշխ *Առ որս.* ցորենաշատ *Վրդն. ծն.* բազմացորեան *Պտմ. աղէքս.* ցորենավաճառութիւն *(չունի ՆՀԲ) Եւթաղ. 175.* եգիպտացորեն *կամ* մսրացորեն *(Նոր բառեր). գրուած նաև* ցուրեան *Վրդն. առկ. 27։*

Bōttich Arica 79, 309 *սանս.* çūla, *որ գտնում է* kuçūla *«ի՛նչքան ցորեն ունեցող» բառի մէջ։* Lag. Urgesch. *386 սանս.* čarṇ *«աղալ, մանրել»։* Pictel *1, 276* ձաւար *բառի հետ, իսկ 1, 264 հիռլ.* tuireann *և սանս.* tr̥na *«խոտ» բառերի հետ, որ ընդունում է* Bugge KZ *32, էջ 45։ (Նոյնը կասկածով նաև* Pokorny *1, 744՝ նախաձևը դնելով* torl̥anā *«ցորեան»)։ Հիւնք. պրս.* zar *«ոսկի»։* Patrubány SA 1, 195 *սանս.* kšurás *«ածելի, մկրատի բերան, դդմնիկ», յն.* ξυρός *«ածելի»։ Նոյն ՀԱ 1908, 187 սանս.* ghásati *«ուտել», լեթթ.* goste *«հացկերոյթ» բառերի հետ* ghés- *արմատից՝* r *և* եան *մասնիկներով։* Karst, *Յուշարձան 415 մոնղոլ.*

tari «սերմանել», tarja «հատիկ», *թուն-գուզ.* tarin «ցանք», *թրք.* tarla «արտ», *426 թթր.* tar, ter «ցանել, սփռել», *չուվաշ.* tyra «ցանք»։ O'tir, Btrg. alarod. *108 հիռլ.* tuirend, *ափխազ.* ad-čaradz, *վար.* ači, *սամեր.* še *են*: Scheftelowitz KZ 53 (1925), *էջ 252 սանս.* káṇa «հատիկ», *հրգ.* skeren «հեռացնել, անջատել» բառերի հետ, որոնց ինքը KZ *54 (1927), 225 միացնում է* նաև ցիր, ցրել:

ԳՒՌ.—Ջղ. Վն. ցորէն, *Ալշ. Մշ. Սչ.* գorեն, *Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ղրբ. Ննխ. Ռ. Սեբ. Տփ.* gorէն, *Պլ.* gorէն *(հին ձևն է* ցէoրէն), *Աւլ.* ցէօրէ՛ն, *Մրղ. Սլմ.* ցէorէօն, *Շմ.* gorան, *Հմշ.* goriն *(սեռ.* gojնի), *Տիգ.* goriն, *Մկ.* ցուրին, *ՀՃ.* ցիյէն, *Ջթ.* ցիյին, ցիրին, *Ավեդ.* ցիրին, *Մղր.* ցո՛ւրան, *Ագլ.* ցա՛րան, *Հւր.* ցmrmն:—*Նոր բառեր են* ցորենապուր, ցորենատէր, ցորենուկ, ցորենարտ, ցորենտեղ, ցորենփաղ, ցորենագունիլ, ցորնուկխոտ, ցորենաղանձ, ցորենոց, ցորենամորք *են*։

Ցու *տե՛ս ցիւ*

+**ՑՈՒԼ**, ու *հլ.* «անմալ եզ, բուղա» *ՍԳր. Ագաթ. Եզն. Եւս. քր.* «ցուլ կենդանակերպը» *Շիր. Նոնն.* «մի կնոջ պորինի սիրականը» *Սմբ. դատ. 120, 121. որից* ցլագլուխ *Պտմ. աղէքս.* ցլաձև *Գնձ.* ցլափիղ *Սամ. անեց. 67. Շիր. քրոն.* ցլիկ *ՑՀ. կթ.* ծովացուլ *Եզն.* իշացուլ *Եզն. Ոսկ. մ. գ. 6. Եւս. քր.* ձիացուլ *Եւս. քր.* մարդացուլ *Ցայսմ.* ցլամարտ *(նոր բառ)*։

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* skulu- *ձևից, որ նշանակում էր նախ «մատաղ ցուլ» և յետոյ դարձաւ «ցուլ». արմատը պահում է միայն յն.* σκύλαξ *«շնիկ, շան ձագ» (-αξ մասնիկ է. հմմտ.* μεῖραξ), σκύλιον *«ծովի շուն»,* κύλλα *(Հեսիք.) «շնիկ»,* σκύμνος *«անասունի ձագ» և յատկապէս «առիւծի կորիւն»։ Նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. հոլ.* junīcī *և լտ.* juvencus *«անասունի ձագ», բայց յատկապէս «ցլիկ»*։

ԻՆՃԻՃեան, Հնախ. Գ. 22 ու բնաձայնից։ Böttich Arica *65, 56 սանս.* çūla *«նիզակ» և* çūra *«վարազ» բառերի հետ՝* çr *արմատից*: Müller SWAW 42, 255 *հմմտ. գոթ.* stiur, *սանս.* sthūra։ *Տէրվ.* Altarm. *43, Մասիս 1881 մայ. 5, Երկրագունտ 1884, 53, Նախալ. 114, 171 սանս.* sthūra, *զնդ.* stāra, *գոթ.* stiur, *յն.* ταῦρος, *լտ.* taurus, *հոլ.* turī, *հյ.* դուար *հոմանիշների հետ։ Նոյնը նաև* Bugge KZ *32, 45։ Հիւնք.* լի, լցուցանել *ձևից*։ Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 189, 191 ենթադրելով* *ուցն *ձևի՞ց (տե՛ս* եզն), *իբր* uqsōlo->ցուլ:—Scheftelowitz BB *28, 289 սանս.* çūr *«առիւծ, վարազ»։ Մառ,* О полож. абхаз. *ափխ.* ug, ИАН *1917, 315 ավար.* og, *ափխ.* ugը *«ցուլ», իսկ ՀԱ 1921, 83 վրաց.* սուլի *«հոգի» բառի հետ (իբր «կենդանի»)*։ Petersson Ar. u. Arm. Stud. 84 *հյ.* սողիլ, սողուն *բառի հետ լիթ.* šûlys *«քառատրոփ», լեթթ.* sûlis *«քայլ». միգ.* schel *«ցատկող, վայրենի», հրգ.* scelo *«յովատակ» (հնխ.* sk'ōl-)։ *Ուղիղ մեկնեց* Meillet BSL *№ 79 (1925), 20*։

ԳՒՌ.—Ալշ. ցուլ *«բուղա», Մրղ.* ցուլ *«արու գոմէշ», Նբ.* ցլեկ *«եռամեայ կով», ոճով ասւում է Երև.* ցուլ գ'ալ, *Մշ.* ցլի գ'ալ, *Ալշ.* ցլալ, ցուլ առնել *են «կովի ցանկալը ցուլին»*։

Ցուղ *տե՛ս ծնցուղ*։

Ցում *տե՛ս ցամն*։

ՑՈՒՆԴ *«սփռուիլ, տարածուիլ, ցրուիլ». արմատ առանձին անգործածական, որից* բազմացունդ *«բազմասփիւռ, աճած» Ագաթ.* ցնդել *«սփռել, ցրուել, տարածել» Ագաթ. Մանդ.* ցնդիլ *«ցրուիլ, հոսիլ, սպառիլ, ցնորիլ» ՑՀ. իմ. ՑՀ. կթ. Անյ. պորփ. Մագ.* ցնդումն *Առ որս. ՑՃխ. Շար.* ցնդանիլ *Գնձ.* նոմացնդիլ *Մաքս. եկեղ.* անցնդելի *Լմբ. մատ. էջ 3,* ցնդողական *(նոր բառ)*։

ՆՃԲ «ցանել՝ ցրուել իբր ցնցմամբ կամ ցայտմամբ»։ Տէրվ. Altarm. *47* ցայտել, ցատկել *բառերի հետ հնխ.* skand- *«ցատկել» արմատից։ Հիւնք.* սնդիկ *բառից*։ Petersson. Ar. u. Arm. Stud. 70 ցախել *բայի հետ լտ.* scindo, *զնդ.* sid- *«ճեղքել» են։ Ձևով նոյն են լիթ.* skendaũ' *հպրուս.* au-skiendlai,

յն. σκινθός, որոնք յառաջանում են հնխ. sqendh- «ջրի տակ գնալ» արմատից (Pokorny 2, էջ 565, Trautmann 265, Boisacq 876), բայց նշանակութիւնը տարբեր է։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. ցնդել, Երև. ցնդէլ, Ախց. Կր. Տփ. ցնդիլ, Խրբ. ցնդ'իլ, Ջթ. ցը՝նդալ, Սլմ. Վն. ցնրել, Ննխ. ցնրէլ, Ակն. Ասլ. Պլ. Ռ. Սեբ. ցնրիլ, Հմշ. ցնրուշ «զառամութիւնից ցնորիլ»։

ՑՈՒՆՑ «թօթուել, շարժել, թափ տալ». որից ցունց տալ Եւդիփ. ծն. Ոսկիփ. ցնցել Ոսկիփ. ցնցխել «թափ տալ, թօթափել (իրան բռնողի ձեռքից փախչելու համար)» Դրնդ. 475. ցնցում, ցնցիւն, եռզեցունց, զգայացունց (Նոր բառեր)։ Նոյն բառն է նաև ցանձել «փակուած տեղից դուրս գալու համար այս ու այն կողմ ընկնել, տճկ. չապալանմաք», որի վկայութիւններն են՝ Յանցել ականատն (Բանք աղ. 192). Ամենայն զօրութեամբ քո ցանձ տուր և քարշէ զագի քո... Իբրև ցանցեաց, հատաւ ագին (Վրդ. առ. 84, այլ ձձ. ցունց տուր, ցունց ետ, ցնցեաց). Գայլն անկաւ յորոգայթ և սկսաւ ցանձել յայսկոյս և յայնկոյս. և աղուէսն աւէ. Ընդ նոյնդ և ես ցանցեցի երբեմն և ոչ զերծայ (Վրդ. առ. 88, այլ ձձ. ցնցտել, ցնցել):—ՋԲ գրում է ցանձել, ՆՀԲ և ԱԲ ցանցել կամ ցնցտել:

ՆՀԲ լծ. ցնդիլ: Հիւնք. ցնծալ բայից։ Պատահական նմանութիւն ունի կաբարդին səs «ցնցում»։

ԳԻՌ.—Ախց. ցնցէլ, իսկ Բլ. Մշ. ցօնցել «եզան՝ գլուխը ցնցելը», մարդոց համար էլ՝ «գլուխը վեր նետել՝ իբր բացասական նշան»։

ՑՈՒՊ, ո հլ. «ձեռքի գաւազան» ՍԳր. «մի տեսակ գաւազանաձև օդերևոյթ» Արիստ. աշխ. «լեռնային անպտուղ անծանօթ մի ծառ» Դան. ասոր. մեկն. սղմ. լգ (ըստ ՀԲուս. § 3028). որից եղեգնացուպ Յայսմ. ցպիկ, անքացուպ (Նոր բառեր)։

ՆՀԲ լծ. Թրք. չպուգ, չօփ... արաբ. պրս. չէյպ, չիպ, իսկ սկիպտռս ձևի տակ լծ. յն. սկիպտռս: Bötticher Arica 74, 203, Lag. Urgesch. 591, Müller SWAW 38, էջ 578 սանս. kšupa «խըշիւ, մացառ» և պրս. čōb «փայտ»։ (Ցիշում է և մերժում Pokorny 1, 501): Տէրվ. Altarm. 46—47 սրանց է աւելացնում նաև յն. σκῆπτρον, լտ. scipio, լիթ. szapas «փոքր ճիւղ»։ Müller SWAW 88 (1877), 9 սանս. kśupa- (փոխառութիւն չէ՛ պրս. čōb բառից)։ Bugge KZ 32, 63 սանս. kśupa- յետին ձևի տեղ դնում է վեդ. kšúmpa- հոմանիշը։ Հիւբշ. 499 անապահով է դտնում։ Հիւնք. պրս. չօպ, տճկ. չըպըգ ևն։ Karst, Յուշարձան 424 չաղաթ. չուվաշ. sapak, sabak «կոթ», օսմ. sopa «բիր», 426 չաղաթ.. tajak, չուվաշ. toja «ցուպ»: Bittner WZKM 27 (1913), 130 կցում է պրս. چوب čōb «գաւազան, բիր, ցուպ, փայտ» և թրք. صوپه sopa «բիր» բառերի հետ (Բայց իրան. բառի հին ձևն է պհլ. čōp «փայտ», որ պիտի տար հյ. *ճոպ և ո՛չ բնաւ ցուպ): Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 96 լտ. scōpa «բարակ ոստ» բառի հետ, իբր հնխ. sk'ōbo-: Պատահական նմանութիւն ունի ճապոն. ツエ tsuc «ցուպ»։

ԳԻՌ.—Սչ. ցուբ «բարակ ճիւղ»։

ՑՈՒՊԱՆ «խայծղան, խաթռան, goudron». ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր.—Նոյն բառը սակայն Քաջունի, հտ. Գ. 241 մեկնում է «եղոտ խիժոտ մախր»։

Ցուրան տե՛ս Յուրան։

ՑՈՒՐՏ, ո, ի հլ. «պաղ, սառն» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 20. «պաղ օդ, պարզ և ցուրտ եղանակ» ՍԳր. Մծբ. Եղն. Եփր. վկ. արև. «անշուք, տգեղ, անշնորհք» Ոսկ. ես. և յհ. Խոր. որից ցրտաբեկ Ոսկ. մ. գ. 8. ցրտաբուխ Վեցօր. ցրտակէզ Վեցօր. ցրտաճարիլ Եփր. թգ. 376. ցրտաշունչ Ագաթ. Փարպ. ցրտացուցանել Երեմ. գ. 9. ցրտութիւն Ա. Եզր. թ. 6, բ. Եզր. ժ. 9, Եզն.։

Klaproth, As. pol. 102 պրս. sarθ, հինդ. surdi «ցուրտ»: Peterm. 23, 39 պրս. sard «ցուրտ»: Windisch. 46 սանս. çarad «աշուն»։ Müller SWAW 40, 12 համետ. յն. κρύος։ Նոյն 41,6 սառն

ձևի պէս՝ զնդ. sarətō, *պրս.* sard *«ցուրտ»։ Նոյնը* Justi, Zendsp. *292 զնդ.* sarəta *ձևի տակ։ Տէրվ.* Altarm. *48 և Նախալ. 72 սրանց հետ նաև լիթ.* šaltas *«ցուրտ»,* šalti *«սառիլ», հյ.* սառն *են, իբր հնխ.* çar *«սառիլ» արմատից։ Հիւբշ.* Arm. Stud. § *245 իբր բնիկ հայ՝ կցում է* սառն *բառին կասկածով։* Horn. Grdr. § 100 *պհլ.* afsartan, *պրս.* afsurdan *«սառիլ» Հիւնք. արաբ.* պէրտ *և պրս.* սէրտ *«ցուրտ»։* Patrubány SA *1, 193 սանս.* kšudra *«փոքր, չար»,* kšud *«ցնցել», իսկ ՀԱ 1905, 254 ըստ Տէրվ.։* Scheftelowitz BB 28, 294 *գոթ.* skura *«տեղատարափ»։ (Այս համեմատութիւնը ուշադրաւ է գտնում* Pokorny 1, 377 *հնխ.* k'ēu̯ero- *«հիւսիս, հիւսիսային քամի» բառի տակ, որի ժառանգներից են լտ.* caurus *«հիւսիսային քամի», լիթ.* šiáurė *և հսլ.* sěveru *«հիւսիսն են),* Karst, *Յուշարձ. 425 ույգուր. եաքուդ.* tong *«սառոյց»։* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. *62 (որ և* Zwei sprachliche Aufsätze *էջ 35) հնխ.* sk'or-d- *«ժայթքել, ցայտել» արմատից։ Պատահական նըմանութիւն ունին պրս.* سرد sard *«ցուրտ», որից փոխառեալ է արաբ.* صرد ṣard *«ցուրտ» (ըստ Կամուս. Թրք. Թրգմ. Ա. 632), խունս.* ցուէր *«ցուրտ». վրաց.* ցրիատի դղե *«ամպամած և ցուրտ օր» (ուրիշ ձևով չի գործածւում)։*

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. Շմ. Ջղ. Տփ. ցուրտ, *Երև. Ալշ. Մշ. Ննխ. Պլ. Սեբ. Սչ. Տիգ.* ցուրդ, *Մկ. Մրղ. Սլմ. Վն.* ցուռտ, *Հմշ.* ցույդ, *Գոր. Ղրբ. Ագլ.* ցօռտ, *Սվեդ.* ցօրդ, *Ասլ.* ցիւրդ, ցիւր*.—*Նոր բառեր են* ցրտիլ, ցրտատար, ցրտաճարուիլ:

ՑՈՒՑ, ն *հլ. «ուրախութեան խաղ, երգ, պար, կայթիւն» Ագաթ. Ոսկ. ա. տիմ. խոր. Ոսկիփ. (գրում է սխալմամբ* ցոյց). *որից* ցցուաց *Մաշկ.։*

ՆՀԲ ցունծք *(ցնծութիւն) կամ* ցոյց *(ցուցանել) ձևի հետ, էմին, Վէպք հնոյն Հայաստ. էջ 97 մերժելով* ցունծ *ձևը, մեկնում է իբր* ցոյց *(«զգործողութիւն գուսանին, որով սա հանդիսացելոց զգործս որևէ անձին ցուցանէ»)։ Հիւնք.* ցոյց *բառից։ Մառ,* Христ. вост. *2 (1913), 27 վրաց.* თუთ: բուրա *«լուսին» բառի հետ, որ նշանակում է նաև «շարժում». նոյնը գտնում է* šuš *ձևով՝ վրաց.* შუშპარი շուշպարի, *սվան.* šūšpär *«մի տեսակ պար» բառերի մէջ։ (Բայց դըժբախտաբար հյ.* շուրջպար *բառն է!)։*

ՑՈՓ (ի *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «մեղկ, թոյլ, թուլամորթ, թեթևամիտ, շաղփաղփ» Առակ. ժ. 8, իէ. 20. Ոսկ. Ես. 324 («շառլատան» իմաստով) և մ. բ. 12. խոր. «արագ խօսող, լփռտան» Տաթև. հարց. 251. որից* ցոփացուցանել *Եւագր.* ցոփացուցիչ *Ագաթ.* ցոփութիւն *Երեմ. գ. 7, բ. մկ. գ. 21. Ագաթ.* ցոփոգի *Մանդ.* ցոփաբերան *Վեցօր. 119.* ցոփանք *Մանդ.* ցոփինանեմ, ցոփինընթաց *Նար. տաղ. (երկուսն էլ սխալմամբ գրուած* յոփինանեմ, յոփինընթաց):

Հիւնք. հյ. բոզ. *պրս.* ֆօշ *ձևից։*

ԳԻՌ.—Խրբ. ցօփ *«թոյլ, լայն (օր. մատանին մատին, կացնի կոթը ծակին, կօշիկը ոտքին)», Կր.* ցօփ, *Տիգ.* ցուփ *«անամօթ, լիրբ». Ախց.* ցօփցած *«լայնացած» (օր. գուլպան ոտքին. բայց նաև մարդոց համար է ասւում). Տիգ.* ցուփնալ *«բանալին փճանալ». Բլ. Մշ.* ցօպնել, ցօպնըվել *«անբարոյական ճանապարհ բռնել»։ Նոյն է նաև* ցոփ թռչել, ցոփ կանգնել *Երև. «մի ոտինով թռչիլ՝ կանգնիլ»,* ցոփ գնալ, ցոփ ման գալ *Երև. «ոտքերը թեթևակի բարձրացնելով ման գալ» (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 645), որոնց հետ հմմտ.* ցոփինընթաց, ցոփինանեմ:

ՓՈԽ.—Վրաց. ცოფი ցոփի *«կատաղած, կատաղի, շնախտ» Մտթ. ե. 22,* ცოფიანი ցոփիանի (ძაღლი ձաղլի) *«կատաղած շուն»,* ხიცოფე խիցոփե *«կատաղութիւն, յիմարութիւն, զայրոյթ»,* განცოფება գանցոփեբա *«զայրացնել, բարկացնել, սաստիկ կատաղեցնել»,* დაცოფვა դացոփվա *«թունաւորել»։ Բայց հայերէն և վրացերէն բառերի նշանակութեանց այսքան տարբերութիւնը չի թող-*

նում ենթադրել որ մին միւսից փոխառեալ լինի, այլ մատնանշում է մի երրորդ աղբիւր։

ՑՌԻ «խռիւ ի պէտս շերամոց». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 242։

ՑՌԿԻԼ «դուրս ցայտել (ջուրը, լոյսը)» Ագաթ. Մագ. գրուած է նաև ցիռկիլ. որից ցռկեցուցանել «յանկարծ յարձակիլ, ցատկեցնել, յառաջ հոսիլ», որ գիտէ միայն ՀՀԲ. արմատն է ցռուկ, ինչպէս ցոյց են տալիս գաւառականները. բայց այս բառը նո՞յն է արդեօք միւս ցռուկ «դունչ, քիթ» բառի հետ, ինչ որ անհաւանական չէ։

ՆՀԲ ցռուկ բառից։

ԳԻՌ.—Սրա արմատն է ներկայացնում ցռուկ Վն. «նոր ծիլ», Բղ. Մշ. Վն. «նորահաս տունկ» և ծծկ. Ոզմ. «տղայ, երախայ». նշանակութեան զարգացումը ճիշտ այնպէս է, ինչպէս վազ «ուռ խաղողի» և վազել (տե՛ս վազ)։

ՑՌՈՒԿ, ի-ա կամ ո հլ. «դունչ, անասունների քիթը» ՍԳր. Եղիշ. դտ. 179. որից ցըռկակապ Սիր. ի. 31. ցռկեղ Վրդն. ծն. ցըռկակաբեալ (ձեռ. ցռակաբեալ) «քիթը վազելով» Եղիշ. դտ. 179. նաւացռուկ Խոր. ցռկանաւ (Նոր բառ)։

ՆՀԲ «քիթ մեծ... որպիսի են ցռուց» ասելով՝ թուի հանել ցիռ բառից։ Հիւնք. ձուկն բառից։ Ալիշան, Հին հաւ. 355 իրան. ցռիակ-կուաշ «Արքայութեան պահապան շունը»։ Bugge KZ 32, 72 լիթ. krùkis, krùke «խոզի ցռուկ» ձևի հետ, որ Հիւբշ. 499—500 անապահով է համարում։ Մառ. ЗВО 22, 85 երկրորդ սիւնակի լեզւով siri, վրաց. ცხვირი ցխվիրի, լազ. չխվինդի «քիթ» բառերի հետ՝ իբր յաբեթական արմատից։

ԳԻՌ.—Ջթ. ցօռուգ «կիսափուլ դար՝ բարձրութիւն» (հմմտ. թրք. burun «քիթ (մարդու կամ անասունի). 2. դուրս կարկառած հողամաս, հրուանդան»)։

ՑՍԳԵԱԼ անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Եփր. պհ. «Անսուրբ անձամբ ի սուրբն մերձենալ վնասէ, որպէս ցսգեալ աչք ընդդէմ արեգական հայեցեալ»։ ՆՀԲ մեկնում է «խիմա՛ կամ ընթերցիր ցաւագնեալ»։ ԱԲ և ՋԲ չունին։

Ցրցել, Ցեցտել տե՛ս Ջրձել։

Ցցունք տե՛ս Ցից։

Petersson Ar. u. Arm. Stud. 13 ծան. կցում է յն. [illegible] հոմանիշին, համարելով վերջինս թրակո-փռիւգական փոխառութիւն. հայերէնը ենթադրում է հնխ. ski-sku-ni (կրկնական)։

ՑՐԹԵԼ. նորագիւտ բառ՝ անյայտ նշանակութեամբ, «իրար հրմշտկել»? մէկ անգամ ունի Յովսիմ. 30ա (համառօտ խմբագրութիւն). «Տեսի կողնի մեծամեծք... և օձք... և այլ սողունս... դիմեցին ի վերայ իմ, և կամէին կլանել զիս. մօտ գային և ժողովէին առ միմեանս և զիրար ցրթէին»։

Հ. Բ. Սարգիսեան (անդ) կարդում է ցտէին։

ՑՓՍԻ «այծի մազից հիւսուած կոշտ կտոր» Եւս. պտմ. բ. 23. Յհ. կթ. Սիրաք խ. 14. Վրդն. պտմ.—Նշանակութեան ճշտութեան համար հմմտ. Բրդեղէն ոչ զգեցաւ, այլ միայն ցփսիս, այսինքն մազեղէնս (Յայսմ. հոկտ. 23). Եպիսկոպոսին զաղտեղեալ ցըփսին, այս է զմազեղէնն (Յայսմ. յունվ. 18). գրուած է ցպսի «մսի վրայից հագնելու ճըգնաւորական մազեղէն զգեստ» Առաք. պտմ. 195. ցապի Տաթև. ամ. 669. Նոր գրականում գործածական է միայն ցփսի ձևով և նշանակում է «շալ»։

ՆՀԲ լծ. թրք. սօֆ, զօֆ, եբր. ցէպի «այծ», տճկ. չէփին «ուլ»։

ՑՔԻ (սեռ. ցքւոյ) «արմաւից պատրաստուած մի տեսակ արբեցուցիչ ըմպելիք, օղի» ՍԳր. Ոսկ. ես. Եփր. ղևտ. էջ 208.—Բռ. երեմ. էջ 319 բացի սրանից տալիս է նաև «քիրտ, քրտինք» նշանակութիւնը։ (Ի նկատի ունենալ որ ծծկ. քռտինք նշ. «օղի»)։

Աւետիքեան, Քերակ. 1815, էջ 314, որից ՆՀԲ լծ. յն. σίκερα, լտ. sicera, թրք. սէքէր, եբր. շէքար։ Թաղիադեան, Առաջն. մանկ. էջ 85—86 հանում է ձգել «թորել, թորակով հիւթը քաշել, distiller» բայից։ Հիւնք. դնում է եբր. և յն. ձևերը։ Պատահական նմանութիւն ունի ճապոն. [illegible] sake «բրինձի օղի»։

ՑՕԴ «գօտ, մէզ», որից ցօդել «գօտել, միզել». երկուսն էլ ունի միայն Բառ. երեմ. էջ

319. նոյն է անշուշտ գւռ. ցէր, ցիր «մէզ», ցերել, ցիրել «միզել», որ գիտէ նաև Բռ. երեմ. 210 մէզ բառի բացատրութեան մէջ ցէր ձևով։

ՑՈՂ, ո հլ. «շաղ» ՍԳր. Եզն. Սեբեր. որից ցօղել ՍԳր. Ագաթ. ցօղագին Ես. ժը. 4. Դան. գ. 5. Ագաթ. ցօղալից Ագաթ. ցօղաճար Ագաթ. Ոսկ. մ. գ. 30. ցօղածին Արծր. Գնձ. ցօղատր Շար. Գնձ. մանրացօղ Ոսկ. ես. Վեցօր. վերացօղել Տօնակ. ցօղաքուռմ, ցօղաքարախ, ցօղաշատ (նոր բառեր)։

Klaproth, As. pol. 105 պրս. čeh, čih «ցօղ»։ ՆՀԲ լծ. ումկ. շաղ, եբր. թալ: Մորթման ZDMG 24, 80 կցում է թրք. چيك čiy հոմանիշի հետ։ Տէրվ. Altarm. 43 սանս. stu «կաթկթիլ», stīka «կաթիլ, կայլակ»․ կրկնաւորն է հյ. ցնցուղ: Հիւնք. լտ. sol «արեգակ» բառից։ Մառ ЗВО 19, 171 վրաց. ցվարի, մինգր. ցունչի, ցունդի հոմանիշների հետ յաբեթական արմատից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 297 հյ. շաղ և պրս. żāla հոմանիշների հետ։

ԳԻՒ.—Խրբ. Կր. Մշ. Տփ. ցօղ, որից և ցօղալ Խրբ. «անձրևը շաղել», Ակն. «կայլակել, կաթկթիլ», ցօղուել Պլ. «թեթև անձրևել. 2. մի քիչ ջրով լուալ, rincer» (որ և Սվ. ցղուել), ցօղվուցf Բլ. «ձձումը դատարկելուց յետոյ լուացած ջուրը»։

ՑՈՂԱՆԱԼ «զո՛ւարթանալ». ունի միայն Բառ. Երեմ. էջ 319։

ՑՈՂՈՒՆ (գրուած նաև ցողուն) ո հլ. (յետնաբար կայ ն հլ. սեռ. ցօղուան, գրծ. ցօղուամբ՝ Նեղոս 645) «բոյսի ծղօտ» Յոբ. իգ. 24. Ագաթ. Վեցօր. Եփր. գ. Կոր. 122. սրա հետ նոյն է նաև ցող «ցօղուն» Եփր. ծն. էջ 116 կամ ցօղ Վեցօր. Ա. էջ 87, 88։

ՆՀԲ ծող բառի՞ց։ Տէրվ. Altarm. 43 հրգ. stanga «ձող, գաւազան», լիթ. stegerýs «ցորենի կամ խոտի ցօղուն» բառերին արմատակից։ Հիւնք. ծաղիկ բառից։

ԳԻՒ.—Վն. ցող «ցօղուն. 2. ծղօտի վրայի հանգոյցները», Երև. ցօղ «ծղօտ» (ցորենի, գարու, հաճարի), Ալշ. Բլ. Մշ. ցօղ «կանեփի ցօղուն, որ ծծումբի մէջ թաթախելով իբրև լուցկի վառում էին»։

ՑՈՇ «ծծումբ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 242, որից էլ Տիրոյեան, Հանրագրութ. 630։ Կարծում եմ որ պէտք է ուղղել ցօղ, որի իմաստը տե՛ս ցօղ գւռ.։

Ի

Ի գործածական չէ բառասկզբում. յետին տաղաչափների կողմից միայն՝ ւ-ով սկսող բառեր ունենալու համար՝ հնարուած են մի խումբ ձևեր. սրանք շինուած են՝ 1. ɦ-ով սկսող բառերի սկիզբը ɦ-ի տեղ դնելով ւ. ինչ. ւիանալ<ɦիանալ Շնորհ. տաղ. ւիւանդ<ɦիւանդ Գնձ. ւիւթ<ɦիւթ Գնձ. Նար. տաղ. ւիւծեալ<ɦիւծեալ Շար. ժմ. ւիւսել<ɦիւսել Շար. տաղ. ւովիւ<ɦովիւ Տաղ. հմմտ. նոյնպէս ւ տառի անունը՝ ɦիւն. 2. իւ-ով սկսող բառերի սկիզբը աւելացնելով ւ ինչ. ւիւղենի<իւղենի «ձիթենի» Նար. տաղ. յար. ւիւր<իւր Շնորհ. տաղ.։ Սրանցից դուրս գտնուած բառերը հետևեալներն են.

ԻԻԻԱԿԱՆ «մարմնաւոր». ունի միայն Բառ. երեմ. 319։

ԻԻԻՄ «խռայլ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 319. ի՞նչ լինելը չի հասկացւում։

ԻԻԻՆ «թոյն և ժանգ» Հին բռ. «անցումն, ցնորումն, պակուցումն, թոյնք» Բառ. երեմ. էջ 319. անստոյգ բառ. յիշում է ՆՀԲ (և ՋԲ, ԱԲ), իբր յն. ἰός «թոյն, ժանգ» բառից։

ԻԻԻՆ «օ՛ն» Գնձ. (ՋԲ գրում է ւի՛ան):

ԻԻԻՔ «մախանք, նախանձ, հպարտութիւն». ունին միայն ՀՀԲ և Բառ. երեմ. էջ 319. որից ւիւfայս «ինքնահպարտութիւն, մախանք» Բառ. երեմ. էջ 319։

ԻԲՈԳՐԵԼ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Մագ. գամագտ. 2, որ Նորայր, Բանաս. 1900, 139 մեկնում է «գանձել», իսկ Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, 207 ըստ այլ ձ. կարդում է տոգորել:

ԻԻԻՐ. անստոյգ արմատ, որից կազմուած են՝ ւիւրազանց «սերքազանց»? ւիւրանձնեալ «զգայինքն», ւիւրանձնումն «հպարտութիւն կամ չքտոի», ւիւրեալ «երկուցեալ», ւիւրանցեալ «հիացեալ». բոլորն էլ գիտէ միայն Բռ. երեմ. էջ 319։

Փ

ՓԱԲՆԱԿ «կարող, հարուստ» Հին բռ. որից փաքնակապէս «կարողապէս» Մագ. գամագտ. 11 (այլ ձեռ. փափկանապէս, փաքնապէս)։ Բառ. երեմ. էջ 319 ունի փաքնական «հարուստ կամ բնիկ»։

Նորագիւտ բառս ունի Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, 545։

ՓԱԳԱՂ «վաղ». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 319։

ՓԱԳՐ «մի տեսակ անծանօթ կենդանի». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Խոր. աշխ. հրտր. Սուքրեանի, էջ 44. «Եւ զփագրէ ասեն թէ վազէ («մերձաւորիլ») ի պասկունն և առ ի չժուժայն՝ անկանին երկոքեանն ի ծովն և հեղձնումն»։ Անշուշտ փագրոս ձուկը չէ, քանի որ ջրի մէջ խեղդւում է։

*ՓԱԳՐՈՍ (ի-ա հլ. ըստ ՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «Նեղոս գետի մէջ գտնուած մի տեսակ ձուկ» Մագ. թղ. էջ 116, 213, 215, 216։

=Յն. φάγρος, որից նաև լտ. phagrus նոյն նշ. ծագում է յն. φάγρος «սրոց, յեսան» բառի՞ց (Boisacq 1010)։—Հիւբշ. 386։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՓԱԴԱՆ «բերանի կողպատ, լաշակ» Ոսկ. ես. 292, որ և փադամ Գէ. ես. փանդամ (սեռ. փանդամի) Եղիշ. բ. էջ 40 (այլ ձ. փանամ, փադամ). Յայսմ. ապր. 24=Նոր վկ. էջ 193. Հին բռ.։

=Պհլ. [illegible] padām «ըստ զրադաշտական դենի՝ աղօթքի ժամանակ քիթն ու բերանը կապելու կողպատ, որով մարդուս անմաքուր շունչը արգիլւում էր սուրբ կրակին դիպչելուց», փարս. panām, panōm, պրս. فدام fadām «փադամ, որ է պարտակ ինչ՝ զոր կալնում կանայք զերեսօք իւրեանց»։ Պհլ. ձևը տալիս է հյ. փադամ. բայց նրա հետ կար անշուշտ նաև աւելի հին padān, ձևը, ինչպէս ցոյց է տալիս զնդ. [illegible] paitidāna- հոմանիշը և որից ձևացած է հյ. փադան։ Զնդ. մայր ձևը կազմուած է paiti- մասնիկով dā «դնել» արմատից և բուն նշ. «դէմը դրուած» (Bartholomae, Altir. Wört. 830)։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև թալմ. פדאמא fadāmā, արաբ. فدّام faddām, որ Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 529 մեկնում է «շորի կտոր, որ զրադաշտականները ջուր խմելու ժամանակ բերանին են կապում»։ Իրանեան ձևերի ձայնափոխութեանց վրայ տե՛ս Benveniste 33, BSL № 99, էջ 158։—Հիւբշ. էջ 254։

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ՝ իբր պրս. fadām, ՆՀԲ լծ. պրս. ֆիրամ, թրք. ֆըրքան։ Պրս. պհլ. և զնդ. ձևերի հետ են կցում Spiegel. Übers. *2, 48*, Hüzw. Gram. *180*, Litter. *413*, Comm. *1, 335*, Justi, Zendsp. 177, Lag. Beitr. bktr. Lex. 57, Symmicta 48, Տէրվ. Altarm. *77* ևն։

ՓԱԹ «պատատել, ծրարել, փաթաթել». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են փաթաթել (գրուած նաև փաթաղել) «փաթաթել, չորս կողմով ծածկել» Վրք. հց. Վրք. ոսկ. փաթութել՝ նոյն նշ. Ոսկ. յհ. բ. 14. փաթոյթ կամ փաթութ «շարականի մի խաղ՝ ոլորուն ձևով» Ոսկիփ. փաթեթ կամ փաթանք «ծրար, կապոց, կախարդական հմայեակ» Ճշ. որ և փաթէթ (գրծ. փաթիթօք) Վրք. և վկ. Ա. 510։

=Թուի թէ նոյն է պատ արմատի հետ. հմմտ. նաև փոթ։

Justi, Kurd. Gram. 80 և Հիւնք. պատել, պատատել բառից։

ԳԻՒ.—Արմատական ձևը պահում են Ալշ. Բլ. Մլթ. Մկ. Մշ. փար «շրջան, շուրջը, փաթոյթ», Սչ. փարել, Մշ. փատել «փաթաթել»։ Միւսների մէջ ունինք Տփ. փարաթիլ, փարըթիլ, Ախց. փարըթել, փարտել, Կր. փարտել, Մկ. փորտթիլ, փորթիլ, Մրղ. փորթիթել, Սլմ. Վն. փորթիւթել, Գոր. Երև. Ղրբ. փըրա՛թել, Ագլ. փրա՛թիլ, Շմ. փրատիլ, Ննխ. Ռ. փարթել, Սվեդ. փորթիլ, Ակն. Պլ. Սեբ. փարդել, Ասլ. փա*դե՛լ (որ է փարաթել), Հմշ. փադդուշ, իսկ Տիգ. փթիլ։—Նոր բառեր են փարաթան, փարաթուել, փարաթուկ, փարթոց, փարթուկ, փարփըռել, փաթերօրենէք ենւ

ՓԱԹԱՂԻԿԷՍ. նախատական վերադիր է, անյայտ նշանակութեամբ. մէկ անգամ ունի Փարպ. թղ. էջ 202. «Ո՞չ զլուսաւորիչն և զտգիտահալած զգրեանն նորա առ անգիտութեան փաթաղիկէս կոչէին»։

Էմին մեկնում է լտ. fatalicus «ճակատագրական», իբր թէ նոյն գրքերի իմաստասիրական բովանդակութեան ակնարկութեամբ (Թուղթ առ Վահան Մամիկ. Մոսկ. 1853, էջ 64, ծն. 36)։ Վենետիկի 1873 թուի հրատարակութեան մէջ, էջ 608 ծան. հյ. փաթերակ, փաթերաճէ, լտ. fatalicus «ճակատագրական» և կամ fatuelis «պատգամական»։ Ս. Վ. Պարոնեան, Արևելք 1887, փետր. 11 յն. πηδαλιοῦχος «ղեկավար»։ Մառ, Виз. Врем. 1844 II. էջ 303 ասոր. ܡܦܬܠܐ mftlā «ծուռ» և ikkiš «ծուռ» բառերից (հաղորդեց Ս. Կանայեան)։ Հ. Յ. Ադեր, Բազմ. 1909, 60 լտ. fatalicus, Ֆնտգլեան ՀԱ 1926, 94 ուղղում է կաթուղիկեայս:

Փաթարաթար տե՛ս Փարթար։

*ՓԱԹԵՐԱԿ «թշուառութիւն, փորձանք, աղէտ» Վրդն. առ. 94. նաև «չար աչքի գալը, յաչաղանք», որից ոճով ունինք փաթերակ առնուլ կամ փաթերակիլ «չար աչքի գալ, աչքիլուիլ» Ախտարք, Մին. Համդ. 86. փաթօրակիլ «վնասուիլ» Վրդն. առ. 61. փաթօրկեցնել, փոթօրկեցնել «վնասի հանդիպեցնել» Սմբ. դատ. 208։

=Պհլ. ܦܬܝܪܟ patyārak, patiyārak «հակառակ, թշնամի, հակառակութիւն, թըշնամութիւն», մանիք. պհլ. פתיאר patiār (Salemann ЗАН 8 (1908), էջ 116), պազնդ. patyāra «թշնամութիւն, դժբախտութիւն», պրս. پتياره patyāra «պատահար, փորձանք», զնդ. paityāra «չարի արարածների դէմ Ահրիմանի յառաջ բերած չարագործութիւնները, թշնամական հակառակութիւն», paityārena- «թշնամի, հակառակորդ» (կազմուած է paiti- «դէմ, ընդդէմ» նախդիրով՝ ar «շարժիլ» արմատից՝ իբր «դէմ շարժիլ, վնասել)»։ Bartholomae, Altir. Wört. 183, 840): Պհլ. բառը տուած է նախ *փաթարակ, յետոյ սղմամբ դարձած փաթերակ: Իրանեանից է փոխառեալ նաև վրաց. ფათერაკი փաթերակի «աղէտ, փորձանք», ფათერაკის փաթերակիս «անուշադիր կերպով, անզգուշաբար»։—Հիւբշ. 254?

ՆՀԲ փարաճէ «հմայեակ» + առնուլ ձևերից։ Ուղիղ մեկնեց նախ Պատկ. Матер. I. 16։ Նոյնը նաև Աբեղեան, Arm. Volksgl. 125:

ԳԻՒ.—Տփ. փաթէրակ, Լ. փէթէրակ, Սլմ. փէօթէրակ[1], Սվ. բօթառաճէ, Մշ. պօտօռիկ «աղէտ, փորձանք», որից փաթերակաւոր Տփ. «փորձանքաւոր», փաթերակի թուղթ կամ փաթերակաւոր թուղթ «հմայական պահպանակ», փաթուրկել Ակն. «պատուհասել (երկնային պատուհասով)»։

*ՓԱԹՇԱՀ «թագաւոր». առանձին չէ գործածուած, բայց սրանից է կազմուած փաթշահաթար «թագաւորավայել» ձևով Կղնկտ. հրտր. էմ. էջ 155. աւելի նոր ժամանակից փատիշահ «թագաւոր» Կոստ. երզն. 130, 173. Քուչ. 87, կամ փատշահ Նոր վկ. էջ 314։

=Պրս. پادشاه pādšāh կամ pādišāh «թագաւոր» բառից. հայերէնում թ յառաջացել է յաջորդ շ-ի ազդեցութեամբ։ Պրս. բառի հինն է պհլ. ܦܬܝܟܫܐܗ pātixšāh < *pāti-xšāyaθa- (Nyberg, Hilfbuch des pehlevī II 179). տե՛ս նաև հյ. բդեաշխ։—Աճ.

Ուղիղ մեկնեց Աճառ. Նոր վկ. էջ 794 և Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. էջ 37։

*ՓԱԼԱՆ «համետ», որից անփալան «առանց թամբի» Շնորհ. առակ. 78 (բառարաններում չէ նշանակուած)։ Աւելի հին ձևն է պաղան։

=Պրս. پالان pālān «թամբ». տե՛ս և պաղան։—Աճ.

*ՓԱԼԱՆԻԿ «անդրուար, կառքի կամ պատգարակի լծուած ձի, ջորի». ունի միայն ԱԲ՝ առանց վկայութեան, մէկ անգամ գտնում եմ Մագ. քեր. 241՝ ձիու վերաբերեալ հոմանիշների մի շարքի մէջ. «(Ձիոց) չեզոքն, որպիսի քուռակ, բաշհատ, մատաղաձի, խնշակ, դզի, բոշոյ, անդրավար, փալանիկ»։

=Պրս. پالانی pālānī «բեռ կրող ձի». կազմուած է پالان pālan «համետ» բառից։—Աճ.

Հրատարակուած նախ ՀԱ 1908, 123։

*ՓԱԼԱՆՏՈՒԶ «համետագործ» Բժշ.։

=Պրս. پالاندوز pālāndūz՝ նոյն նշ. կազմուած pālān «համետ» և dūz «կարել» բառերից։

Բառս ունի միայն ՀԲուս. § 3033, որ թէև ուղիղ է մեկնում, բայց կարծում է թէ նշանակում է «մի տեսակ խոտ»։

*ՓԱԼԿՈՆ «մի տեսակ բազէ. 2. Սիկիլիական մի ստուած» Ճառընտ. նո՞յն է նաև փալկոն Դրնղ. 449։

=Յն. φάλκων < լտ. falco «բազէ» (Sophocles 1134)։—Հիւբշ. 386։

ՆՀԲ դրաւ լատիններէնից, Brokkelmann, Ուս. փոխ. բառից, էջ 115 յունարէնից։

ՓԱԽ «փախուստ, փախչիլը» ԱԲ. որից փախ ի փախ Գնձ. փախչիլ, փախնուլ ՍԳր. Ոսկ. փիլիպ. փախուցանել ՍԳր. Փարպ. փախուստ ՍԳր. Եւս. քր. փախուցիչ Ոսկ. մտթ. փախչութիւն «փախուստ» Եփր. համաբ. 159. փախստական ՍԳր. Եզն. Ոսկ. ես. Եւս. քր. փախստեայ ՍԳր. Կոչ. յետնաբար կայ փախստ «փախստական» Կղնկտ. հրտր. Շահն. Ա. 290 (տե՛ս իմ Հայ նոր բառեր հին մատ. Ա. 37). գրուած է և փաղչիլ Վրդ. առ. 106. սաստկական ձևն է զփախչիլ (սխալ գրուած զփաղչիլ) Վեցօր.։

ՆՀԲ լծ. յն. φεύγω, լտ. fugio «փախչիլ»։ Müller SWAW 48, 427 յն. φυγ- արմատի հետ։ Fick BB 1, 316 յն. πτάξ «վախկոտ»? Տէրվ. Altarm. 98 սնս. bhaj, լեթթ. bégt, հսլ. бегати, бежати, յն. φεύγειν, լտ. fugere ձևերի հետ. նոյն, Նախալ. 96 նախնական ձևը համարում է փաղչել, որից յարմարցուած յետոյ փախչել, փախչել։ Bugge IF 1, 455 լիթ. bēgu «վազեմ», bēgas «փախուստ», հսլ. bēžą «փախչիլ», bēgū «փախուստ» ձևերի հետ։ Հիւնք. բախել, բաբախել բայից։

ԳԻՌ.—Հճ. Սչ. փախչել, Երև. Ննխ. փախչէլ, Ախց. Կր. Ջթ. Շմ. Ռ. Տփ. փախչիլ, Ասլ. փախիլ, փախչիլ, Զղ. Սլմ. Վն. փախնել, Ալշ. Մշ. փախնիլ, Մրղ. փախնէլ, Խրբ. Մկ. Սեբ. Սվեդ. փախիլ, Հմշ. փախչուշ, Պլ. փախիլ, փախջիլ, Ակն. փախջիլ, Գոր. Ղրբ. փա՛խնիլ, Տիգ. փոխնիլ, Ագլ. փխօ՛նիլ։—*Նոր բառեր են* փախուկ «խենթուկ» (*որ և Աստ.*), փախցնովի, փախցուենք, փախս, փախփխիլ, փախչտիլ, փախչրտիլ։

ՓԱԾ «հազնիլ». արմատ առանձին անգործածական. սրանից են կազմուած փածանել «հագնիլ», փածանելի «հագուստ», փածուցանել «վրան շոր փաթաթել» Վրք. հց. սաստկական զ մասնիկով՝ զփածանել, զփածումն։ Ոսկ. յհ. բ. 34. Վրք. հց. կամ զ վերածուելով ս-ի՝ յաջորդ փ-ի պատճառաւ՝ սփածանել «մէջքը շոր կապել» ՑՀ. ժգ. 4, 5. Եզեկ. է. 18. «հագնուիլ» Ոսկ. մ. ա. 24. սփածումն Ոսկ. ես. սփածանելի «ղենջակ» ՄՆ. գ. 7. Երեմ. ժգ. 1=11. ՑՀ. իա. 7. պատմուճանասփած Ջքր. կթ. բզենակասփած Աթ. կոյսն. մաշկասփած (*չունի ԱԲ*) Տաթև. ամ. 337։

ՆՀԲ սփածանել մեկնում է «ի յն. σφίγ'ս «մէջքը» և հյ. ածանել»։ Տէրվ. Altarm. 57 դնում է հնխ. spak արմատից. հմմտ. յն. φῖχα = σφίγγα, σφίγγω «սեղմել», σφηκῶ «մէջքից սեղմել, մի լաւ կապել»։ Հիւնք. սփածանել դնում է ասպար և ածել բառերից։

ՓԱԿ «փակել, ծածկել, գոցել, կողպել» և

յետնաբար «կպցնել, փակցնել». որից փակ *«կողպէք» Նէեմ. վ. 14. է. 3. Ոսկ. մ. ա. 12. Եփր. պհ. «գոց, գոցուած, փակուած» Փարպ.* փակել *«գոցել, ծածկել, շրջապատել» ՍԳր. Եւս. քր. Կիւրղ. ծն.* փակնուլ *Ոսկ. յհ. ա. 21.* փակուցանել *«կպցնել, փակցնել» Թէոփիլ. խ. մկ.* փակչուտ *«շուտ կպչող» Վստկ.* փականք *ՍԳր. Ոսկ. մ. ա. 9. Եփր. պհ.* փակոց *Բարուք գ. 17,* փակաղակ *Երգ. ե. 6.* փակակալ *Ոսկ. ա. Թես. Կոչ. Մծբ. Փարպ.* շրջափակել *Փարպ. խոր.* անփակ *Ագաթ.* դռնափակ *Օր. գ. 5. Ա. Թգ. իգ. 7. Բարուք գ. 17, Նորագիւտ ք. մն. ը. 5.* սպարափակ *Ագաթ. Փարպ.* պարփակել *Պիտ. 543, 549 (գրուած նաև* պարպակել*), Յհ. իմ.* վաճառափակ *Բուզ.* կողմնափակ *Ագաթ.* զուարափակ *Ագաթ.* ծրափակել *Փարպ.* փականագործ *(Նոր գրականում) ևն.։*

Peterm. *259 լծ.* բակ: Pictet *2, 252 պրս.* bazang, bażang *«սողնակ, նիգ», լտ.* re-pag-ulum *«սողնակ» ձևերի հետ։ Տէրվ.* Altarm. *58 հյ.* սփածանել, փափագիլ, փունջ, սպանդ, *գերմ.* sparren, *յն.* σφήγω *ևն ձևերի հետ հնխ.* spak *արմատից։* Bugge, Btrg. 20—21 *յն.* σφήγω *«սեղմել, պնդել, զամել» բառի հետ հնխ.* sph...*ձևից։ Այս մեկնութիւնը անապահով է գտնում Հիւբշ. 500։ Հիւնք. Թրք.* զաքամաք *«փակել»։* Scheftelowitz BB 28, 305 *և 29, 56 հրգ.* spanga, *հհիւս.* spong, *անգսք.* spang *«նիգ, կեռ կոճակ», յն.* φάκελος *«կապոց, տրցակ» բառերի հետ։ (Այս բառերը յիշում է* Pokorny 2, 651 *հնխ.* spaq-, spag- *«կապել, կցել» արմատի տակ, որի ժառանգներն է դնում և յն.* σφήξ, *դոր.* σφάξ *«պիծակ»,* σφήγω *«պինդ սեղմել, փակել, խցկել»,* σφάκελος *«ջղաձգութիւն», գերմ.* Spachen *«մկանների ձգտում» ևն։ Այս բոլորը սակայն շատ կասկածելի է. յն.* σφήγω *«սեղմել, փակել» յառաջացած է համարւում աւելի* σφήξ *«պիծակ» բառից և ո՛չ թէ հակառակը, որով* σφήξ *պիտի լինէր բուն «կապպեալ, մէջքից սեղմուած». գերմաներէն ձևերը ունենալով նաև «ճաքճքիլ» իմաստը՝ հեռանում են այս խմբից. վերջապէս անգսք.* spang *են ձևերը յառաջացած են համարւում ո՛չ թէ ռնգականի յաւելումով, այլ* n-*ից յետոյ* g-*ի յառաջացումով, որով արմատը լինում է* span՝- *աճած* spe- *«քաշել» արմատից։ Այսպեսով ամբողջ կազմը քայքայւում է և հայերէնի դէմ մնում է միայն յն.* φάκελος *«կապոց, տրցակ»?)-* Karst, *Յուշարձ. 415 մոնղոլ.* buke, *կալմուկ.* buku, *թունգուզ.* beki, *թրք.* poko, *ճապոն.* bogo, *օսմ.* pek *«ուժով, ամուր, հաստատուն», 416 մոնղոլ.* xaga, *թունգուզ.* kā *«փակել», 424 թթր.* bak, baklamaq *«կապել, փակել», 428 թթր.* qap, qaq *«փակել»։ Թիրեաքեան ՀԱ 1912, 288 նոյն ընդ* բակ:

ԳԻՒ.—Ալմ. փակել, *Մրղ.* փակէլ, *Ագլ. Մկ.* փակիլ, *Ալշ. Մշ. Սչ.* փագել, *Երև. Ննխ.* փագէլ, *Խրբ. Սվեդ.* փագիլ, *Վն.* փոկել, *Հմշ.* փագուշ, *բոլորն էլ «փակել, գոցել» և Ախց.* փակ *«կողպէք». իսկ Պլ.* փագիլ, փակչիլ, *Ռ.* փագչիլ, *Զթ.* փագչըլ *«կըպչիլ»։—Նոր բառեր են* փակ *«բանտ»,* փակածակ, փակամայր, փակել *«բանտարկել»,* փակիչ, փակոտել, փակոց, փակուիլ, փակուկ, փակչուն, փակչտան, փակչոփ: *Ստացած է նաև «կրակ վառել, բոնկցնել» նշանակութիւնը. ինչ.* փակցնել *Խրբ. «կրակը բորբոքել, բռնկցնել»,* փակիլ *Բիւթ. «վառիլ»,* փակոց *Բն. «մարխ»,* փակցանք *Խրբ. Սեբ. «կպչան»։—Հիմնական նշանակութիւնը պահուած է Պլ. այլափոխեալ ձևով* փաք *ու* բալլիք ըլլա *կամ* բաք ու բալլիք ըլլա *«Թող խրատ լինի և մէկ էլ այնպիսի բան չասէ կամ չանէ» ոճի մէջ, որ=է* փակ ու բանալիք լինի *(բերանին)։*

ՓԱԿ *«գաւազան, ցուպ». մէկ անգամ գործածել է Վրք. հց. ձ. «Ունէր աղաբաղովն և փոքր մախաղ՝ բաբելոնացի փակովք». (այլուր՝* ցուպ բաբելոնացի):

ՆՀԲ նոյն ընդ բակուղ, *լտ.* baculus, *յն.* βακτηρία։ *Սարգսեան ՀԱ 1909, 335 և* Karst, *Յուշարձան 406 սումեր.* pā, pag *«մական»։*

Փակդուրակ *տե՛ս Փանդուրակ։*

***ՓԱԿԵՂՆ,** ն հլ. (-ղամբ, -ղունք) *«ուրար» Մխ. դտ. Յայսմ. յունիս 14, Օրբել. հրտ. էմ. 80 (Ուրար, այսինքն փակեղն. փակեղն միայն գահեակ ուսովն). «բաճկոն, վերարկու» Գր. տղ. թղթ. «վեղար» Մաշտ. Ոսկիփ. «գլխի փաթթոց» Սմբ. դատ. 87. «կանանց կամ կույսերի գլխարկ» Վրք. հց. Ճառընտ. արդի գրականում նշանակում է կրոնաւորների գլխարկը, որի արդի հայկական ձևը Պոլսի պատրիարքարանն է յօրինել 1845 թուին. որից* ուսափակեղ *ԱԲ։*

=Յն. φάκελος *«կապոց, տրցակ», յետնաբար* φάκελος, φάκελλος, φακιόλιον, φακεόλιον, φακεολίς, φακιάλιον *և նյն.* φακιόλι *«գլխի փաթթոց, չալմա»* (Sophocles 1133), *որից փոխառեալ է նաև ասոր.* ܦܩܝܠܐ faqīlā *«մի տեսակ խոյր»։—Հիւբշ. 386։*

Յունարէնից փոխառութիւն լինելը վկայում են նաև հները. «Փակեղն, որ է յոնարէն, քանզի ոչ գոյր մեր, և ոչ էր սովորութիւն» Մագ. քեր. 228=Երզն. քեր.։ Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ. բայց թուի թէ ուզում է հանել հյ. փակել *«ծածկել» բառից։ Հիւբշ.* բաղեղն *բառից։*

ՓԱԿՏԻՔ *«ապարանջան ինչ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 243։*

***ՓԱՀԼ** *«արու ձի». ունի միայն ԱԲ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մագ. քեր. 240, հոմանիշների մի շարքի մէջ. «Եւ ձիոց՝ յովատակ, նժոյգ, փահլ, երիւար, գեղազատ. այսոքիկ արականք են»։*

=Արաբ. فحل fahl *«որևէ անասունի արուն. այսպէս՝ ձիու, ուղտի ևն» (Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. էջ 310)։—Աճ.*

Հրատարակուած է նախ ՀԱ 1908, 123։

Փաճրիզ *տե՛ս Պահրէզ։*

ՓԱՂ *«մի տեսակ թռչուն». մէկ անգամ ունի. Ոսկ. փիլիպ. «Որպէս սոխակն և ճըպուռն և փաղն և յուշկապարիկն» (յն. կարապ և սոխակ)։*

ՆՀԲ և ՋԲ դնում են ի *հլ., համարում են նոյն ընդ* փաղարիկ, *որ փոխառեալ է յունարէնից. իսկ ՆՀԲ ուզում է նաև հանել յն.* φαλός *«փայլուն» բառից։*

ՓԱՂ *«կակուղ, փխրուն (հող)» Վստկ. 150, 159, 169, 176։*

ՓԱՂ *«կից, յար, միացած». արմատ առանձին անգործածական. սրանից են կազմուած* փաղել *«միացնել, յարել, շարակցել» Մագ. և Երզն. քեր.* փաղութիւն *«պարբերութիւն, շաղկապումն» Մագ.* ի փաղ գալ *«ոչխարների զուգաւորիլը» Վստկ. 216 (Ալիշան՝ Վստկ. 262 հասկանում է «յղանալ». ըստ իս «զուգաւորիլ». հմմտ.* շան կցուիլ*), աւելի յաճախ գործածւում է իբր նախամասնիկ՝ համապատասխան* բաղ, ճամ, ճոյն *մասնիկներին. օր.* փաղաճուն *«համանուն» Անյ. պորփ. Արիստ. ստոր. Թր. և Երզն. քեր.* փաղակերպ *«համատեսակ, նոյնակերպ» Դամասկ.* փաղասեռ *«նոյնասեռ» Նիւս. բն.* փաղառութիւն *«վանկ» (ըստ յն.* συλλαβή *«միասին առնելը») Փիլ. ել. Պղատ. տիմ. ևն։ Ըստ իս այստեղ են պատկանում նաև 1)* կաւափաղաղ *«կաւով շաղախուած» ՅՀ. կթ. 277. հմմտ. տակը գւռ.* փաղաղել *բառը. 2)* փաղփիլ *(ուղղել **փաղիլ=փաղաղիլ*) «շաղախիլ, ապականիլ», Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Լմբ. մատ. 184. «Նոյնպէս և փռանգք, զի տեսին զժառանգաւորս ի կանոնս գիճութեամբ փաղփեալ, և զնուէրս եկեղեցւոյ ի պէտս որդւոցն ծախեալ, բարձին զունելն նոցա կանայս». (տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 124). 3)* փաղել *«յարմարել, յօդել, սարքել»։ Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սոկր. էջ 451. Այլ զի և եկեղեցւոյն հայհոյութիւն և թշնամանս* փաղեաց: *Բնագիրն ունի* ἀλλ' ὅτι καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ βλασφημίαν ἢ πρᾶξίς καὶ ὕβριν προὐξένησεν (Socr. Eccl. hist. Oxford 1893, *էջ 234), ուր ստորագծեալ բառը (*προξενέω*) թէև հին լեզւով նշանակում է «հիւրընկալել, հիւրընկալուիլ, միջնորդել, առաջնորդել, հայթայթել, մեքենայել», բայց բիւզ. յն. նշանակում է «պատճառել, առթել, անել,* to cause, to effect, to do» (Sophocles 933):—4) փաղաքան *(Նորագիւտ բառ. չունի ՆՀԲ) «համասեռ, համածնունդ» Պղատ. տիմ. 90 (բնագիրն ունի* ξυγγενές, *որ է* συγγενής, *տե՛ս*

Platonis opera, Paris 1883, *հտ. 2, էջ 206, տող 47), որի դէմ յետոյ գտնում ենք բաղազան Պղատ. տիմ. 115 (յոյնն ունի նոյն բառը՝ էջ 216, տող 31), որով իմացւում է* փաղ–բաղ *մասնիկների նոյն լինելը։*

ՆՀԲ նոյն ընդ բաղ, *Թրք.* պիլէ *«միասին»,* պաղ *«կապ»։ Տէրվիշ.* Altarm. 38 *նոյն ընդ* բաղ։—*Հիւնք. նոյն ընդ* բաղ *և Թրք.* պաղ *«կապ»։* Bugge IF 1, 454 *նոյն ընդ* բաղ:

ԳԻՒ.—*Կայ կրկնութեամբ* փաղաղել *Ալքս. Դվ. Ղրբ. «ալիւրը շաղւելը», որի հին ձևերն են* փաղաղ *«շաղաղուած ալիւր» Մխ. բժշ. 148 և* կաւափաղաղ *«կաւով շաղախուած» Ցհ. կթ. 277. Հմմտ. գւռ.* փաղաղ *«խմորի մեծ մեծ շաղախներ. հատածներ, որոնց հատ հատ թերակատար ունցելուց յետոյ, դնում են սաւանի վրայ. ապա բոլորը տաշտի մէջ դնելով ունցում են. 2. տաւարի համար գարի ալիւրից պատրաստած կերակուր» (Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 647)։*

ՓԱՂԱՂԵԼ *«ուտել, լափել, գիշատել» Ոսկ. ա. կոր. Փիլ. այլաբ. 132. Կանոն. Սարգ. յկ. գ. բ տպ. էջ 36. «վառել, այրել, տոչորել» Առ որս. Պիտ. Լմբ. սղ. ՕձՆ (Յուշարձան, էջ 337). որից* փաղաղիչ *Սկևռ. աղ. 126.* փաղաղօղ *Վրդն. դան. ե. էջ 260.* փաղաղութիւն *Ճառընտ. Տիմ. կոյս. 60.* բազմափաղաղ *«ամենակեր» Ճառընտ. այստեղ է պատկանում նաև* փաղաղս *«հիւանդի ծանր տաքութիւնը» Մխ. բժշ. 68—69 (երեք անգամ)։*

Հիւնք. յն. φάγω *«ուտել» բառից կըրկնուած։*

ՓԱՂԱՆ *«գիծ կամ խեւ. ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 320 (տպ.* գիծ, *ուղղել* գիժ):

*ՓԱՂԱՆԳ (ի–ա *հլ. յետնաբար) «գունդ, բանակ» Ոսկ. փիլիպ. հռովմ. 205, 422, 423. Փարպ. Սեբ. 39. «կարաւան» Գէ. ես. Կղնկտ. (ըստ Մառ,* Тексты *հտ. 1, էջ 77). որից* փաղանգական *Նար. խրատ. առ. լեհ.* դիւափաղանգ *Անան. եկեղ. գրուած է* փալանգ *Լմբ. սղ. սխալմամբ յգ. հյց.* փաղանս *Պրպմ. էջ 452։*

=*Յն.* φάλαγξ *(սեռ.* φάλαγγος*), որից և լտ.* phalanx *«զօրաբանակ»։ Բառիս առաջին և հիմնական նշանակութիւնն է «փայտի կոճղ, գաւազան», յետոյ «կշիռքի ուղիղ գաւազանը» և փիւր. «բանակի ուղիղ շարուած ճակատը», լնբ. «բանակ, գունդ»։—Հիւբշ. 386։*

Ուղիղ մեկնեց նախ Schröder, Thesaur. 47, *յետոյ ՀՀԲ և ՆՀԲ։ Վերջինս լծորդ է դնում նաև Թրք.* bölük *«գունդ»։*

ՓԱՂԱՆԳ *«կումաշ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 320՝ իբր տարբեր նախորդից, աղբիւրն է՝ Գէ. ես. Հետևեալ հատուածը. «Մի՛ անցցեն արաբացիք կամ վաճառականք փաղանգօքն». այստեղ* փաղանգ *նշանակում է «խումբ կամ կարաւան». բայց լուսանցքում նշանակուած է «կումաշ կամ ղումաշ»։ Այստեղից էլ Բռ. երեմ.։*

ՆՀԲ մեկնել ուզելով այս բառը, գրում է. «Թերևս առեալ որպէս պրս. փէլէնկինէ, *որ է վագրային, և ազգ արքունի զգեստու. և կամ ակնարկեալ ի միւս ևս նշանակութիւն յն. ձայնիս* ֆա՛լանգս, *որ է սարդ ոստայնանկ, իբրու գործ ոստայնանկացն»։*

*ՓԱՂԱՆԳ *«մորմ, թունաւոր սարդ». նորագիւտ բառ, որ գործածուած է Փիլ. լիւս. 144. լուսանցքի վրայ=ուտ.* ֆոլոնգ' *«կարիճ»։*

=*Յն.* φάλαγξ *նոյն նշ.։*

Ուղիղ մեկնեց Աւգերեան, անդ, ծանօթ.։

*ՓԱՂԱՆԳԱՄՈՒՇԿ *«բրդոտ ռեհան,* ocymum pilosum» *Խոր. աշխ. 615. սրա աւելի նոր ձևերն են* փաղանգամուշ, ֆարանճամուշկ, ֆալանճմուշկ *Բժշ.։*

=*Պհլ.* palangamušk, *պրս.* پلنگمشك palangmišk, *որից փոխառեալ են նաև ասոր.* ܦܪܢܓܡܘܫܟ parangmušk, *արաբ.* فلنجمشك falanǰmušk, فرنجمشك faranǰmušk, faranǰamušk *«ռեհան»։ Հայերէնի մէջ* փաղանգամուշկ *գալիս է պահլաւից, նորագոյն ձևերը արաբերէնից։— Հիւբշ. 254։*

ՆՀԲ մեկնում է «ձագախոտ», բայց նաև «որպէս թէ մուշկ կենդանւոյ... զի փէլէնկ *կամ* փալանկ *է ինձ. իսկ* փէլէնէնգ *է պալսամ, բալասան»։* Garrez

JAs 1869, 167 պհլ. բառը կարդալու համար՝ համեմատում և օգնութեան է առնում հայ ձևը։ Ուղիղ է մեկնում նաև Պատկ. Арм. геогр. 81։ Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 662 պրս. palangmušk, Հիւս. § 3034 պրս! faranǰmušk։

ՓԱՂԱՆԴՐԵԼ «շուրջ դնել». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 320. որի հետ նոյն եմ կարծում նաև փաղրօղ «շրջագրօղ» էջ 319, փառագրօղ «շրջագայօղ»։ Սրանցից ո՞րն է ուղիղ։

ՓԱՂԱՍԷՐ «բաղմասէր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 320, որ և էջ 324 գրում է փաղասէր՝ նոյն նշ.։

*ՓԱՂԱՐԻԿ «գեղեցկաձայն մի թռչուն» Համամ. քեր. առ երզն.։

=Յն. φαλαρίς «ծովային մի թռչուն, poule d'eau», որից նաև լտ. phalaris:—Հիւբշ. 386։

Փոխառութիւնը նշանակում է հներից Համամ. քեր. առ երզն. «Ձհաւն փաղարիկ և մեք ըստ Յունաց փաղարիկ ասեմք»։ Նորերից ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՓԱՂԱՐԻՄ «մարմինք սրբոց». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 320։

ՓԱՂԱՒ «սերմն». ունի միայն Բառ. երեմ. 320, որի հետ նոյն պետք է լինի փառ «սերմն» (անդ, էջ 321, իբր մէկ բառ գրուած)։

ՓԱՂԱՔՈՒՇ, ի-ա հլ. «կեղծաւոր, շողոքորթ» Եւագր. 62. Ոսկ. լս. ղկ. մրգր. «շողոքորթական» Լմբ. սղ. Վրդն. դան. ա, էջ 245. «կեղծաւորութիւն, շողոքորթութիւն» Մագ. քեր. որից փաղաքշել «գգուել, փայփայել, շողոքորթել» Եւագր. 62. Ոսկ. մ. բ. 18. փաղաքշանք Ոսկ. մտթ. փաղաքշաբար ՑՀ. կթ. փաղաքշօտ Վրդն. ծն.։

ՆՀԲ «ի փաղ և ի քշել, քսել, քսուրտել, քծնել»։ Տէրվ. Altarm. 38 փաղ «բաղ, յար»+քուշ. հմմտ. սանս. ǰuš «ախորժել, հաճել, սիրել»։ Հիւնք. պրս. ֆալկիուշ «կախարդ» և լտ. fallacia «խաբէութիւն»։

ՓԱՂԲԻԱՒԹ «հուշակաւոր». անստոյգ բառ. ունի միայն Հին բռ. որ և Բռ. երեմ. էջ 320 գրում է փաղպիօթ սրանից է դնում Նորայր, Բանաս. 1900, 139 փաղպիական «հուչակեալ» Մագ. գամագ. 5։

ՓԱՂԵՐ, որից փաղերութիւն. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Ոսկ. յանդամ. էջ 851. «Տեսանել զանսեղանն... զգունոյն դեղնութիւն, զփաղերութիւն դեղնութեան տալոյն»։ ՆՀԲ մեկնում է «սպիտակութիւն որպես փրփրոյ. ի յն. φάλης, φάλιος», ՋԲ չունի, ԱԲ «փրփուրի պէս ճերմկութիւն»։ Կայ յն. φαλερός «սպիտակ բծերով կէտկիտուած», որ Brokkelmann ZDMG 47 մերժում է, որովհետև բանաստեղծական հազուագիւտ մի բառ է և կցում է հյ. փաղփիլ բային։

ՓԱՂԵՐԵԱՅ «վարդապետ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 320։

ՓԱՂԷԺ, ի հլ. «թունաւոր սարդ, մորմ». մէկ անգամ ունի Փիլ. լիւս. 144. «Եղջերուք առ խածածս փաղիժիցն իմացան փոխանակ դեղ իւրեանց խեցգետի, որոյ կերակուրն անդէն թժշկէ»։ Լուսանցքի վրայ դրուած է «փաղանգ», ինչպէս ընդունում է նաև Աւգերեան, լտ. թրգմ. սրա համեմատ են ԱԲ և ՓԲ. չունի ՆՀԲ։

ՓԱՂԿԵԼ «պատրել». ունի միայն Բռ. երեմ.

*ՓԱՂՂՈՍ (գրուած նաև փաղոս, փալլոս), ի-ա հլ. «առնի անդամ» Ածար. յյտ. Նոնն. 7, 71. որից ուղղափաղղոս Նոնն. 7, ուղղափաղոս կամ ուղղափալլոս Ածար. յայտ. կողմնափաղղոս Նոնն. 7, փաղղական (սխալ գրուած նաև փաղաղական) «առփական, ցանկական» Անկ. գիրք նոր. կտ. էջ 458։

=Յն. φαλλός «առնի, նշան սերնդագործութեան, որ Բաքոսի տօնին էին կրում»։ Հնխ. bhel- «ուռչիլ» արմատից է ծագում. հմմտ. իռլ. ball «անդամ», հեսս. bille «առնի», միջ. ստ. գերմ. bulle «ցուլ», անգսք. bulluc «ցլիկ», հհիւս. bole «ցուլ», հին շվեդ. bulin «ուռած» ևն (Boisacq 1013)։—Հիւբշ. 386։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՓԱՂՈՂ «կաթուած, apoplexie». նորագիւտ բառ. «փաղող, որ է սքթան». (=արաբ.

سکته s̉akta «կայծուած») Բազմ. 1917, էջ 102։

ՓԱՂՋԻԼ «լռել, զսպել զանձն». ունի միայն ՓԲ. անստոյգ բառ։

+ՓԱՂՓԱՂԻԼ «փայլիլ».

=Կրկնուած է փաղ արմատից, որ նոյն է փայլ ձևի հետ (տե՛ս փայլ)։

ՆՀԲ լծ. փայլ և յն. φάλος «փայլուն», Bugge, Btrg. 34 և IF 1, 455 նոյն ընդ պաղպաղակ, իբր սանս. sphuráti «փայլիլ, կայծակել», sphulinga «կայծ», Մերժում է Հիւբշ. 500։ Հիւնք. հանում է պաղպաջել բայից։

Փաղփիլ տե՛ս Փաղաղ։

+ՓԱՄՓՈՒՇՏ «մէջքի պարկը» տե՛ս բուշտ։

=Կազմուած *փամփ+բուշտ բառերից. երկրորդի ծագումը անյայտ է (տե՛ս առանձին). բայց առաջինն է բնիկ հայ բառ՝ հնխ. phamph- «ուռչիլ» արմատից. սրա հետ նոյն են bha*mbh-, ba*mb, pamp- ձևերը, որոնք բոլոր բնաձայն են համարւում. բազմաթիւ ժառանգ ձևերից հմմտ. սանս. bimba- «գնդակ», bimbī «մի տեսակ դդում», յն. βέμβιξ «ջրի պտոյտ, շրնչան», πέμφιξ «շունչ, փոթորիկ, պալար, ջրի կաթիլ», πομφός «գնդակ, կոճակ, բշտիկ, վահանի ուռած մասը, կումբ», լեթթ. bamba «գունդ», pampt «ուռչիլ», լիթ. bámba «պորտ», bumbulis «պղպջակ», ուկր. búba «բշտիկ», չեխ. boubel «ջրի պղպջակ», լեհ. bąbel «ջրի պղպջակ, պալար», ուկր. búbà «բշտիկ», սերբ. bubùljica «բշտիկ», bŭbĺa «գնդակ», սլով. bobljati «պղպջակել», մրգ. bemstīn «հաստափոր», դան. bams «յղր մարդ», fomp «հաստափոր մարդ», նորվ. pempa seg «ուռչիլ» են (Pokorny 2, 107 109, Boisacq 765)։

Յն. πομφός բառի հետ համեմատեց նախ Justi, Dict. Kurde էջ 74 հյ. փուշտ, բայց ո՛չ փամփուշտ: Ուղիղ մեկնեց նախ Տէրվիշ. Նախալ. 92, որ դնում է սակայն փամփ–ուշտ և կցում է լիթ. pàmti «ուռիլ», pampalas «ուռած» բառերին։ Bugge, Btrg. 20 անկախաբար յն. πομφός ձևի հետ։ Նոյնը կրկնում են ուրիշներ. վերջին անգամ Petersson, Ar. u. Armen. Stud. 47: Վերի փամփ+բուշտ ձևով բաժանումը իմնից է. միւսները –ուշտ մասնիկ են համարում։

*ՓԱՅ «ոտք». առանձին անգործածական, որից կազմուած են փայառական «ոտնաառական, ուր լինի ոտից դիպիլ քարի» Մագ. Թղ. 237. փայառութիւն «ոտնառութիւն» Մագ.։

=Պրս. پای pāy, որ և համառօտեալ پا pā «ոտք», հմմտ. նաև փայիկ, անփայի:

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՓԱՅԱՄ «ժամանակ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 321։

*ՓԱՅԻՋԱՅ «թաթարական պատուանշան, որ մի թզաչափ ոսկեայ տախտակ էր՝ վրան Աստուծոյ և խանի անունը գրուած» (Տաճար 1913, էջ 318). երեք անգամ ունի Օրբել. Եւ ետուն նմա փայիզայ ոսկի, որ էր տախտակ՝ ունելով զանուն Աստուծոյ և զարքայի գրեալ յինքեան. և այս էր մեծագոյն պատիւ նոցա (էջ 301). Ետ նմա այր ի դրանէն և փայիզայ (էջ 314). Շնորհեաց և մեզ փայիզայ ոսկի, որ էր տախտակ ի չափ թզոյ միոյ և կիսոյ գրեալ ի վերայ զանուն Աստուծոյ և զանին և այլ սակաւ բանք (էջ 353). Նոյնը նաև Մաղաք. աբ. 17։

=Պրս. پایزه pāyiza «հրամանագիր թագաւորական, զոր տայ ումեք արքայ, վասն ազատ առնելոյ զնա ի դիմոսական հարկաց». (կոչւում է նաև کاغذ زر kāγaz-i zar, որի բուն նշանակութիւնն է «ոսկեթուղթ»)։ Բառիս մայրն է չին. pai-tseu «tabula, quam officiales pro signo dignitatis accipiebant, mongolice sōngōr dicta», որից փոխառեալ է նաև ասոր. ܦܝܙܐ paizā (Brockelmann, Lex. syr. էջ 270, տե՛ս և Будаговъ 1, 311), թաթարական մի փայիզայի պատկերը տե՛ս Սիսական, էջ 93։

Ուղիղ մեկնեց նախ Պատկ. Հրատր. Մաղաք. աբ. 64։

*ՓԱՅԻԹՈՆ «լուսնթագ» Արիստ. աշխ. Լծ. սահմ. «երկնքի արարիչ աստուածը» Լմբ. սղ. «փխբ. կենցաղս՝ արեգակամբ բերեալ» Լծ. սահմ. 259։

=Յն. Φαέθων «Հելիոսի որդին, Արեգակ աստուած. 2. Լուսնթագ. 3. արև, օր». բուն նշանակում է «փայլուն» և ծագում է φάος «լոյս» բառից։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՓԱՅԻԿ «սուրհանդակ, ձիաւոր պարոնի առաջից ոտքով վազող անձը» Լծ. Նար. Վրդ. առ. 287, 290. որ և փայեակ Կիր. պատմ. էջ 239, 241, 242, փայեկ Աբր. կրետ. 32. Զքր. սարկ. Ա. 15. Առաք. պատմ. 81։

=Պրս. پیک payik «սուրհանդակ», որից փոխառեալ են նաև արաբ. فيج fayǰ «սուրհանդակ» (տե՛ս Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 432), քրդ. peik «Թղթատար, նամակաբեր». աւելի ընդարձակ տե՛ս պայիկ, որ նոյն բառի աւելի հին ձևն է՝ փոխառեալ պահլաւերէնից։

ՆՀԲ դնում է «ամկ. փէյիկ»: Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, էջ 123։

+ՓԱՅԼ, ի հլ. «պայծառ վառիլը, շողալը, պայծառութիւն» Ոսկ. մտթ. գ. 30. որից փայլել «պայծառ վառիլ» Եզեկ. իա. 29. Ագաթ. փայլիւն ՍԳր. փայլուն ՍԳր. փայլածուն «պայծառ» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 22. փայլածու «մոլորակը» Շիր. Արիստ. աշխ. փայլական «բուրգ, պիրամիդ» (իբր թրգմ. յն. πυράμις հոմանիշից, որ ծագում է πυρά «խարոյկ, փայտակոյտ» բառից!) Պղատ. տիմ. փայլակն ՍԳր. (կազմուած է փայլ+ ակն «աչք» բառից, ինչպէս յն. ἀστεροπή στεροπή, αστραπή «փայլակ» կազմուած են «աստղ»+«աչք» բառերից՝ ըստ Meillet ՀԱ 1927, 760), փայլատակել ՍԳր. Ագաթ. (կազմուած փայլ+ճառաճել՝ ըստ Meillet անդ), փայլատակն Դան. ժ. 6, Եւս. պատմ. զ. 9. Եփր. աւետ. փայլատակումն ՍԳր. Եզն. Եւս. քր. Ոսկ. բազմափայլ Փարպ. ջահափայլ Եփր. պհ. 169. լուսափայլ Ոսկ. յհ. ա. 14. Պիտ. գեղեցկափայլ Վրք. հց. կրկնութեամբ՝ փայլփայլումն Մեսր. եր. անփայլ (նոր բառ)։ Այս արմատի միւս ձևերն են՝ ՓԱՂ «փայլ». առանձին անգործածական, որից ունինք կրկնութեամբ՝ փաղփաղիլ «փայլիլ, ցոլցլալ» Բուզ. դ. 59, ՅՀ. կթ. փաղփաղուն «փայլուն» Վրք. ոսկ. փաղփաղեալ «փայլելով» Նար. կուս. 414. Օրբել. հրտր. Էմ. էջ 362 (տպուած է փաղփաչեալ). փաղփաղող «փայլուն» Վրդն. դան. (այս բառի վկայութիւնն է «Արք անհեղեղ և փաղփաղող ատամամբք և ոնգամբք և ոտիւք». ՆՀԲ, որից և ԱԲ, մեկնում է «պապաչող, մռնչող», որ անյարմար է. կա՛մ պէտք է հասկանալ «փայլուն» (իբր ած. ատամներին) և կամ կարդալ փաղաղող «գիշատիչ»՝ իբր ած. արջին)։ Յետնաբար արմատը ենթադրուած է փաղի, ի հլ. «փայլ, շողիւն» Թէոդ. կուս. որից փաղփիլ «փայլիլ» Պիտ. Նիւս. կուս. իգն. Պտմ. աղէքս. 60. փաղփեցուցանել Պիտ. փաղփեալ Լաստ. ժղ. Իգնատ. ղկ. 404. փաղփիւն «փայլուն» Պտմ. աղէքս. 155 (իմա՛ փաղփուն). փաղփումն Առ որս. Մագ. 120. փաղփուն Փիլ. սամփս. 569. Նիւս. կուս. ևն (առնուած է «փափուկ, կակուղ» իմաստով՝ Նար. խր. 506, ըստ Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 154)։—ՓՈՂ «փայլ». առանձին անգործածական, որից փողել «փայլիլ» (նորագիւտ բառ) Օրբել. ողբ ժե. կրկնութեամբ՝ փողփողել «փայլփիլ, շողշողալ» Բ. մկ. ժե. 21. Զենոբ. Ղեոնդ. Արծր. փողփողենէչ Նար. տաղ.։ Կայ նաև փող «լուսնի շուրջը փակ». անստոյգ և նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վստկ. 12. Եւ թէ տեսանես ի շուրջն լուսնի զերթ կալ փողեր, բազում անձրևաց նշան է (յն. երկուս կամ երիս կալս, այսինքն բակս)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sphel-, phel- «փայլիլ» արմատից. ժառանգներից յիշենք սանս. sphul-iñga «կայծ», višpulingakā- «կայծակնացայտ», -g- աճականով՝ սանս. phalgú- «փայլփլուն, կարմրափայլ», լեթթ. spulgût «փայլիլ, կայծկլտալ», spulgans, spilgans «փայլուն, պայծառ», գերմ. flinkern կամ flunkern «փայլիլ», d- աճականով՝ լտ. splendeo «փայլիլ», հլիթ. splendžiu, splendėti «լուսաւորել», միոլ. lainn «փայլուն, պայծառ», lēss «լոյս», նիոլ. loinnreadh «փայլ», կիմր. llathru «մաքրել» ևն (Pokorny 2, 679, Boisacq 898):

Canini, Et. étym. 110 իտալ. falò, չեխ. palati «այրել»։ Bugge, Btrg. 19, 34 և Per Persson BB 19, 258—9

տուին նախ վերի մեկնութիւնը, բայց արմատը դնում են հնխ. sphelg-, phelg-, *որի համար էլ Հիւբշ. 500 մերժում է, չընդունելով հնխ.* -alg>*հյ.*-այլ: *Մառ* ЗВО 5, 320 *զնդ.* xᵛāθra *«փառք» բառի հետ։ Հիւնք. յն.* φαλός *«պայծառ» և տճկ.* parl-aq *«փայլուն» բառերից հանում է* փայլ, *իսկ* պաղպաջ *բառից* փողփողել: Scheftelowitz BB 29 (1905), 35 *հսլ.* paliti *«վառել» բայի հետ, որ կրկնում է* Charpentier KZ 40 *(1906), 477։ Գաղանճեան, Արև. մամ. 1907, 934—5* փայլ *և* փողփողել *կցում է թրք.* partamaq *«փայլել» բառին, իսկ Յուշարձան 325 թրք.* parlamaq *հայերէնից է դնում։ Սագըզեան ՀԱ 1909, 335 սումեր.* bil, pil *«կրակ, այրել», հյ.* պլպլալ, *թրք.* yalən *«բոց»,* yəldərəm *«կայծակ»,* Karst, *Յուշարձան 403 սումեր.* bil, pil *«կրակ, այրել»։* Scheftelowitz KZ 53 (1925), 254 *հսլ.* paliti *«վառել», սանս.* sphuliṅga *«կայծ»,* sphulita *«երևել»։— Պատահական նմանութիւն ունին պրս.* pālā-yāl *«յոյժ փայլուն»,* pālāyīdan *«պարզել», սանս.* bhāla *«փայլ» (=հյ.* բալ), *չաղաթ.* بالقيمق balqəmaq *«փայլկտալ» ևն։*

ԳԻՌ.—Ալ. փայլել *«փայլատակել», Երև.* փայլէլ, *Ննխ.* փայլէլ, *Սեբ.* փայլիլ, *Խրբ.* փոլիլ, *Մկ. Տիգ.* փէլոլ, *Մշ.* փէլալ, փի-լալ, *Ալշ.* փիլալ, *կրկնութեամբ՝ Ջթ.* փէլփէլօլ, փէլփէլոլ, *Ախց.* փլփլալ.—*գոյականաձև՝ Ալշ.* փելf, *Մշ.* փէլկ *«փայլ»։ Նոր բառեր են* փայլկտալ (*Վն.* փէլf'կըտալ), փայլխտիլ, փայլփատալ, փայլտտալ *ևն։*

ՓԱՅԼԱՍ *«նարդոս». կայ միայն* փայլասենի *«նարդոսի բոյսը», որ մէկ անգամ ունի Անկ. գիրք հին կտ. էջ 14 (ՀԹուս. § 3035). «Հրամայեաց տալ նմա չորք իրք, որ են այսոքիկ. կրաւկոն՝ որ է զափարան, և նարդոսն՝ որ է փայլասենին» (Աճառ. Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 229, 236)։*

ՓԱՅԼՓԱՔԵԼ *«սփոփել, փաղաքշել, փարել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 321։*

+ՓԱՅԾԱՂՆ, ն *հլ.* (-ղան, -ղամբ) *«փայծաղ, թրք. տալախ» Ոսկ. յհ. ա. 24. Փիլ. այլաբ. Յճխ. Պղատ. տիմ. 148. Մագ. Սոկր. որից* փայծաղնացաւ *Ոսկ. ղկ. Սարգ. (յաճախ). Մխ. բժշ.* փայծաղոտ *Բժշ. գրուած է* փայծեղն *Տաթև. հարց. 241, 242,* փայձաղն *Սոկր. 110, սեռ.* փայծղանն *Վստկ. 163։*

=*Բնիկ հայ բառ, որի ցեղակիցներն են սանս.* प्लीहन् plīhán-, *զնդ.* 𐬯𐬞𐬆𐬭𐬆𐬰𐬀𐬥 spərəzan-, *պհլ.* spārz, *պրս.* سپرز supurz, *քրդ.* plšīk, *յն.* σπλήν (*σπληγχ), *որ և* σπλάγχνον, *լտ.* lien, *անգլ.* spleen, *հիոլ.* selg, *բրըտ.* felch, *հսլ.* slězena, *ռուս.* селезенка, *լիթ.* blužnis, *հպրուս.* blusne, *բոլորն էլ նոյն նշանակութեամբ։ Անշուշտ այս բոլորը ծագում են միևնոյն ձևից, որ սակայն դըժուար է վերականգնել։ Այս մասին ընդարձակ քննութիւն ունի* Walde IF 25, 160—6, *ուր կարևոր նշանակութիւն է տրւում հայերէնին։ Ընդհանրապէս նախաձևը դրւում է* sphelg'hen, spleng'h-, spleg'h-: *Ըստ* Meillet MSL *18, 310 փայծաղի անունը, ինչպէս մարմնի ուրիշ զանազան մասերի անուններ, կրօնական նախապաշարմունքով արգիլուած լինելով, այլևայլ լեզուներ աշխատել են խուսափել բուն անունը տալուց և դիտմամբ խաթարելով՝ ենթարկել են զօրեղ ձևափոխութեան (*Walde 429, Pokorny 2, 680, Trautmann 256, Ernout-Meillet 520, Boisacq 899): *Հայերէնը գալիս է աւելի հին* *փայղծան *ձևից, որ տեղափոխութեամբ դարձել է* փայծաղն *և* փածայղն: *(Հյ.* փ *ծագում է* sph- *նախաձայնից)։ Արդի գաւառականները ծագում են* փայծաղ *կամ* *փածայղ>փածէղ *ձևից. բացառութիւն է կազմում միայն Խոտ.* սիպէխ *ձևը, որ ծագում է հնագոյն* *սիպեղն *կամ* *սիպայղն *ձևից և ենթադրում է գրաբարից տարբեր մի գաւառական։ Սրա մէջ* սիպ-, սպ- *ներկայացնում է հնխ.* sp- *և ո՛չ* sph-. *իսկ* ծ *ձայնի համապատասխանը ջնջուած է՝ ճիշտ յն.* σπλήν *ձևի պէս։*

Վերի ձևերի հետ համեմատեց նախ Böttich. ZDMG 1850, 363, *յետոյ* Arica 72, 169, Lag. Urgesch. 702, *Տէրվ.* Altarm. 4 *և Նախալ. 82։ Հիւբշ.* ZDMG

30, 774—9 *մերժում է, իսկ* Arm. Gram. *յիշած անգամ չէ։* Karolides, Γλ. συγκρ. *96 իրար է կցում* փայծաղն, պայուսակ *և կապադովկ.* πεϊσάχι *«փայծաղ». արմատը դնում է* φυς, pus, φύσκα, *լտ.* pusula, *լիթ.* pusti, *սանս.* pustus, *լտ.* spuma, spirare։ *Վերի ձևով են ընդունում* Meillet-*ի հետ՝* Vendryès MSL 18, 310, Walde 429 *ևն։*

ԳՒՌ.—*Ագլ.* փա՛յծողն, փա՛յծող, *Շմ.* փայցախ, *Ղրբ.* փա՛ծէղնը, փա՛ծըղնը, *Մկ.* փածէղ, *Ալշ. Մշ.* փաձեղ, *Գոր.* փա՛զէխ, *Երև.* փէցեղ, փիձէխ, *Ջղ.* փիծեղ, *Շշ.* փի՛ցէխ, *Ղզ.* փի՛ցախ, *Տփ.* փիծիղ *(ըստ Աղայեան ՀԱ 1929, 554* փի՛ցախ), *Սլմ.* փիւծեղ. —*իսկ Խոտ.* սպլէխ:

ՓՈԽ.—*Վրաց.* ფაწალი փածալի *(Մառ,* Грам. др-арм. *110),* ფაწალა փածալա *(Չուբինով² 1299), լազ.* փածալա, փանծալա *(Աճառ. Արրտ. 1911, 418), կապադովկ.* πεϊσάχι *(*Karolides 96, Bugge KZ 32, 11), *երեքն էլ «փայծաղ» նշանակութեամբ։ Վրաց. բնիկ բառերն են* ტყირბი տղ՛իրպի *և* ელენთა ելենթա. *կապադովկացին փոխառութիւն է, որովհետև ունի* η>χ *և ո՛չ* l։

ՓԱՅՏ, ի *հլ. «փայտ. 2. ծառ. 3. կախաղան» (հմմտ. կախել զփայտէ=պրս.* badār kašīdan). *ՍԳր. որից* փայտ ընկենուլ *«վիճակ գցել» Եղիշ. Բ. էջ 39 (սրա համեմատ էլ Բառ. երեմ. էջ 333 ունի* fռեայ *«փայտ». հմմտ. Կովկասի արդի գռ.* չօփ fցել *«վիճակ գցել, քուէարկել»<պրս.* چوب čōb *«փայտ» բառից).* փայտաբեր *Յես. Թ. 21,* փայտագործ *Ագաթ.* փայտակերտ *ՍԳր.* փայտակոյտ *Ես. լ. 33.* փայտակոտոր *Օր. իթ. 11. Յես. Թ. 21, 27.* փայտակոփ *Եփր. Թգ.* փայտատ *ՍԳր. Ագաթ. Եփր. Թգ. 455. էր ընդ եղբ. 44.* փայտեղէն *ՍԳր.* անփայտակերտ *Եւս. քր.* փայտանալ *«ցրտից փայտ կտրիլ» Մծբ. 192.* փայտ համարոյ *«հաշուեփայտ». տճկ. չէթէլէ» Լմբ. մատ. 107 (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 124).* խաչափայտ *Ա. պետր. բ. 24. Ագաթ.* մայրփայտեայ *Ագաթ.* լատտափայտ *Իմ. ժդ. 6. Եփր. համառ. 251.* եղևնափայտեայ *ՍԳր.* նաւափայտ *Իմ. ժդ. 1. Նոր բառեր են* փայտաշէն, ձեռնափայտ, վառելափայտ, լուցափայտ, ճաշուեփայտ, փայտածուխ, փայտամյին, փայտոջիլ, փայտփոր, փայտփորիկ *ևն։*

Վրդ. ծն. ա. 12 և Տաթև. հարց. 214 համնում են փտիլ *բայից։* Klaproth, As. pol. 101, 142 *զնդ.* pjar *և սամոյէդ* pja, pā: Bugge IF 1, 455 *(նոյնը նաև* Scheftelowitz BB 29, 41) պայթել *բառի հետ՝ կցում է սանս.* bhēdati, *լտ.* findere *«ճեղքել», յատկապէս «փայտ ճեղքել» ձևերին։ (Մերժում է* Pokorny 2, 139): *Հիւնք. յն.* παιδεία *«խրատ, կրթութիւն, պատիժ ևն»։* Patrubány SA *1, 212 հրգ.* spalten *«ճեղքել», միգ.* spëlte *«ճեղքած փայտ» բառերի հետ։* Liden, Stud. z. altind. 34 *հհիւ.* biti *«գերան», հնխ.* bhid- *«ճեղքել» արմատից։* Lewy KZ 40 (1906), 422 *անգսք.* spitu, *լտ.* spissus *«պինդ, ամուր», լիթ.* spēst *«ճնշել»։* Коршъ, *Թրգմ. Հովիտ 1914, 470 չերքէզ.* pxa *«փայտ» բառի հետ։ Նոյնը նաև Մառ,* Яфет. сбор. *1, 55։*

ԳՒՌ.—*Ագլ.* փայտ, *Ախց. Կր.* փատ, *Ակն. Հճ. Ննխ. Պլ. Ռ. Պոտ. Սչ. Սեբ. Սվեդ.* փադ, *Շմ.* փադ, փէդ, *Ասլ.* փադ, փա*, *Ջթ. Խրբ.* փոդ, *Ղրբ.* փոդ, փըէդ, *Մկ. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Վն. Տփ.* փէտ, *Ալշ. Երև. Հմշ. Մշ. Տիգ.* փէդ: *Նոր բառեր են* փայտամահ, փայտանոց, փայտաջուր, փայտատատար, փայտարար, փայտել, փայտեփուր, փայտումիս, փայտուր, փայտոտել: *Հետաքրքրական ձև է Ալշ. Մշ.* փիցուկ *«սատկած», որի բայն է* փիտնալ *«սատկիլ», որից երևում է թէ հինն է* փիտնալ<փայտանալ *և* փիտացուկ>փիտցուկ>փիցուկ:

ՓՈԽ.—*Լազ.* փատի *«տախտակի կտոր» (Մառ, Լազ. քերակ. 193). վրաց. գռ.* ხიჩაფეთი սիչափեթի *կամ* ჩიჩაფეთი չիչափեթի *«նոր կարելու ժամանակ կօշիկը շուռ տալու փայտ» (<հյ. *շրջափայտ), նաև* კარაპეტი կարապետի *«կարափայտ, եռանկիւնի փայտեայ պրիզմա, որի վրայ կօշկակարը կարելիք կաշին է ամրացնում»*

(Беридзе, Груз. глосс. по имер. и рач. говорам СПет. *1912, էջ 39 և 20)*։

ՓԱՅՓԱՅԵԼ *«խնամքով նայել, սիրելով մեծացնել, վրան գուրգուրալ, գգուել» Մագ. գ. 17. Եւս. քր. Խոր. որից* փայփայանք *Ոսկ. ես. և սխալ ենթադրութեամբ կազմուած* փայփել *«գթալ, սփոփել, սիրտը առնել էն», որ գիտէ միայն ՓԲ յաւել.*։

ՆՀԲ «որպէս թէ պահել պահպանել»։ Հիւնք. պրս. բէճբէճ *«փաղաքշական ձայնարկութիւն»*։

Փայքար *տե՛ս Պայքար*։

ՓԱՆԱԿ *«սրահ»? յիշում է միայն Բռ. Երեմ. էջ 303* վրանիկ *«սրահ» բառի բացատրութեան մէջ*։

+ՓԱՆԱՔ *«տկար, խեղճ» Պղատ. տիմ. Մագ. թղ. 237. «աղքատ» ՅՀ. կթ. որից* փանաքի *«չնչին, խեղճ, աննշան» Փիլ. Խոսր. Սարգ.* փանաքապէս *Լմբ. պարգ.* փանաքիմաց *Անյ. բարձր. Մագ.* փանաքութիւն *Մագ. Լմբ. Մխ. առակ. Նոյն բառն է և* փանաքի *Սոկր. 363՝ սեռ.* փանաքւոյ *ձևով (սխալ գրուած* փանաքիոյ*)*։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sph̥- *«կարօտ կամ պակասաւոր լինել» արմատից, որ* p̥- *կամ* sp̥-, spen- *ձևով գտնւում է նաև յունարէնում. Հմմտ.* σπάνιος *«քիչ, հազուագիւտ, սակաւ, անբաւարար, չնչին, ողորմելի»,* σπανός *«քարց, մազկարօտ»,* σπάνις *«պակասութիւն, սակաւութիւն, աղքատութիւն»,* σπανίως *«քիչ անգամ, հազիւ թէ»,* σπανίζω *«ցանցառ լինել, պակասութիւն ունենալ, պակասել»,* ἠπανία *«պակասութիւն»,* πεινη, πεῖνα *«քաղց»,* γεωπείνης *«սակաւահող»* (Boisacq 890, 756, Walde 553, Pokorny 2, 8 *և 661)։ Հայերէնի մէջ* -աք, -աքի *մասնիկ է, ինչպէս* արմատաքի։

ՆՀԲ լծ. լտ. vanus, vanidus, *թրք.* ֆանի, ֆանըզ, ֆէնա: *Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Տէրվիշ.* Altarm. 4: *(Յոյն բառերի մասին զանազան համեմատութիւններ կան առաջարկուած եւրոպացի լեզուաբանների կողմից, բայց վերջիվերջոյ բոլորը մերժուած և յոյն բառերը մնում են առանձին)։—Հիւնք. պրս.* پناغ panāγ *«քարտուղար, դրագիր»*։

ՓԱՆԴԱՆԵԼ *«ցրուել, թշնամին հալածելով ասդին անդին փախցնել» Մամիկ. էջ 52 (այլ ձ.* փանդանդել*). որից* փանդանել *«փախչել, սուրալ, վազել, թռչել» Գնձ. առաջինը նշանակում է նաև «յարձակել, վրան յարձակում գործել». Հմմտ. Եփր. վկ. արև. էջ 192—3 «Ի խա՞չն քո սկսար բանդանել և ի գաւիտս քո գա՞յլ դարձար) (թէև տպուած է* բանդանել, *բայց այլ ձ.* փանդանդել*): Սրանից առնելով Յայսմ. մայ. 31 «Ի խաչի՞նս քո սկսար փանդանդել, ի գաւիներս քո գա՞յլ դարձար՝ յանկարծակի խողխողել»։ Բառիս նշանակութիւնը ճշտում է Նոր-Ջուղայի բարբառը*։

ՆՀԲ մեկնում է «Թ'ուի փաթաթէլ, փաթուել, իբր պաշարել, կաշկանդել կամ ջարդել», իսկ Գնձ. թողնում է անյայտ։ ՋԲ դնում է փանդանդել *«փաթաթել» և* փանդանել *«անդամ անդամ պատառել»՝ իբր անստոյգ բառ։ ԱԲ երկուսի խառնուրդն է։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1921, 122*։

ԳՒՌ.—Ջղ. փանդանել *«վրան յարձակիլ»*։

*ՓԱՆԴԻՌՆ, ն *հլ.* (-ռամբ, -ռունք) *«թելաւոր մի նուագարան» Մեկն. ղևտ. Ճառընտ. Յայսմ. Սահմ. ասւում է նաև* փանդիռ, ի-ա *հլ. Բուզ. Թղթ. դաշ.* փանդեռն *Պղատ. օրին.* բանդիռն, բանդեռն *Ոսկիփ.* բամբիռն *Խոր. Նար. որոնցից ունինք* փանդռնահար *Եւս. քր. Ոսկ. ես.* փանդռներգակ *Պիտառ.* փանդեռնաւէր, *Աթան. էջ 497.* փանդեռնահար, փանդեռնահարական, փանդեռնահարութիւն, փանդեռներգութիւն *Պղատ. օրին.* բամբռաասաց *Գր. տղ. ուղղագոյն ձևն է* փանդիռն:

=Փոքր-Ասիական ծագում ունի. Հմմտ. յւն. πανδοῦρα, πανδούριον, πανδουρίς *«երեք լարով քնար»։ Բառս փոխառեալ և տարածուած է արևելք և արևմուտք։ Նախ անցել է յոյներին և տուել է* πανδοῦρα, πάνδουρον *«եռեքաղեան քնար» (Յունաց մօտ աւանդութիւն կար միշտ թէ փանդիռը Փոքր-Ասիայից է եկած)։ Այստեղից ձևացել են լտ.* pandura *և թրք.* pandura, *որի միջոցով են*

բուլգար. pandura, *սերբ.* pandura, pandur, bandur, *ուկր.* bandura *«լարաւոր նուագարան կամ կիթառ»։ Միեւնոյն բառը հասել է նաև Կովկաս, ուր ունինք վրաց.* ფანდური փանտուրի *կամ* ფანდური փանդուրի, *թուշ.* ფანდურ փանդուր, *չեչէն.* p'aγdur *«լարաւոր մի նուագարան», օսս.* fändur, fändir *«երկու լարով կիթառ»։ Կովկասեան ձևերը հայերէնի միջոցով չեն ու ձայնաւորի պատճառաւ—Հիւբշ. 395։*

ՀՀԲ իրարից զանազանելով գրում է բամբիռն *«մատի ծնծղայ, թրք. չալփարա, չէնկի», իսկ* փանդիռն *«գալարափող»։ ՆՀԲ անորոշ կերպով մեկնում է* բամբիռն *«թերևս որպէս* բամպուռ *կամ* սանդուռ, *կամ ծնծղայ մեծ և փոքր, որպէս* զիլ, չալփառա *են». իսկ* փանդիռն *«իբրու նուագարան բախողական պէսպէս. որպէս երգեհոն, քնար, և* սանդուռ, բամպուռ *...որպէս քնար երեքաղեան». և համեմատում է յն.* փանտո՛ւռա *ձևի հետ։ Գրեթէ նոյնն է նաև ՋԲ։ Եւրոպա 1851, 19 հանում է* բամբ=*պրս.* bām *բառից և հետևցնում է թէ «բարձրկեկ ձայն մ'ունեցող աղեբախ նուագարան մը պիտ'որ ըլլայ»։* Böttich. Arica 48 *և* Lag. Gesam. Abhd. *274 լիտ. և օսս. ձևերի հետ, բայց նաև իտալ.* mandora, mandoline: *Էմին, Հայ. հեթ. կր. (Յոյս 1875, 408) աղիքով մի նուագարան է ընդունում։— Հիւբշ. 395 դնում է ծագումն անստոյգ փոխառութեանց շարքը։ Բամբիռ և փանդիռ երաժշտական գործիքների ձևի և կազմութեան վրայ, իբրև երկուսը իրարից տարբեր բաներ, բաւական ընդարձակ խօսում է Գ. Լևոնեան՝ Ազգ. հանդէս ԺԴ 91—95։*

ՓԱՆԴՈՒԿ *«հանդիսաւոր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 321։*

[ՓԱՆԴՈՒՐԱԿ, *գրուած է նաև* փակդուրակ, բանթօրակ. *Յիսուսի հայր համարուած մի անձի անունն է և սխալմամբ կարծուած է թէ նշանակում է «հիւսն». երկու անգամ գործածում է Եղիշ. բ. «Ի կնոջէ ումեմնէ ծնաւ, որում անուն էր Մարիամ և առն նորա Յովսէփ, այլ ճշմարտութեամբ բանթօրակայ ուրումն եղեալ նա որդի յանկարգ խառնակութենէ». (Եղիշ. տպ. Թէոդոսիոյ, էջ 36. պարբերութեանս վերջի մասը սական չի գտնւում ուրիշ օրինակների մէջ և անշուշտ կրճատուած է պարկեշտ գրչագրողների ձեռքով). «Թողեալ զՅիսուս Քրիստոս զփրկական անունն, փանդուրակայ որդի անուանես» Եղիշ. մատ. էջ 29։*

=Joseph Pandora *անձի անունն է, որ հին հրէական մի առասպելի մէջ Քրիստոսի հայրն էր համարւում։ Այս առասպելը առաջին անգամ գրի առաւ հռովմէական մատենագիր* Celsus *(Յ. Ք. 178)՝ իր հակաքրիստոնէական գրութեանց մէջ. «*Joseph Pandora, *հռովմայեցի զօրագլուխ կալաբրիական լեգէոնի յանկոյց զհրէայեցի աղջիկն Միրիամ ի Բեթղեհեմէ և եղև հայր Յիսուսի». (համմտ. Որոգինէս, Ընդդէմ Կելսեայ Ա. 28, 32)։ Նոյնը կրկնում են նաև Թալմուդը և Սէֆէր Թօլէդոթ Եշու (Գիրք ծննդեան Յիսուսի) հրէական առասպելական գրուածքը։*

Հին բռ. բառս մեկնած է «հիւսն», անշուշտ հետևցնելով այն բանից, որ հայր Յովսէփ հիւսն էր։ Եղիշէին հետևելով Ածգերեան, Լիակ. վրք. սրբ. Ե. 18 և միևնոյն ժամանակ առասպելը մեկնել ուզելով՝ Յիսուսի նախնեաց մէջ ընդունում է Պանթեռ *անունով նշանաւոր մի հիւսն, իսկ* փանդուրակ *համարում է* ibn-durgār *«որդի հիւսան»։ ՆՀԲ, անտեղեակ վերոյիշեալ առասպելին և առանց ուշադրութիւն դարձնելու սեռ.-այ վերջաւորութեան, որ յատուկ է միմիայն յատուկ անուններին, մեկնում է «բառ անյայտ, որպէս հիւսն»։ Նոյնը նաև ՋԲ։—ԱԲ դնում է «յատուկ անուն հին հերետիկոսի կամ գէշ մարդու, ըստ այլոց հիւսն»։* Lag. Gesam. Abhd. 53 փանդուրակայ որդի *մեկնում է «բոզորդի» և կցում է* πανθήρας *յատուկ անունին։ Լաւագոյն և ուղիղ մեկնութիւնը ունի Մ. Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 1903, էջ 240, որ դժբախտաբար սխալմամբ սրան է կցում նաև պրս.* پندورا pandūrā *«այր տխմար, սուտ՝*

կեղծեալ տղայ», پندارا pindārā «կարծիք, ցնորք, երեւակայութիւն»։]

ՓԱՆԽՁԻՆ «ոլոռն». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. 572։

ՓԱՆՈՍ «գձուձ կամ տգեղ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 321։ Կայ չունի Փանոս անուան հետ։

ՓԱՆՈՒՏ (կամ փանօտ) «կարօտ ամենայնի». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 321։

Փաշ տե՛ս Բաշ։

*ՓԱՇԱՄԱՆ «զիղջ կամ յանդիմանութիւն անձին» Ոսկ. մ. ա. 20. գ. 4. Սեբեր. 140. «ղատապարտութիւն, մեղադրութիւն» Եզն. յետին է փոշիման՝ որ տե՛ս առանձին։

=Պհլ. [Pahlavi] pašāmān, մանիք. պհլ. פשימאן pašīmān, պազ. pašemān, պրս. پشیمان pasīmān «զղջացած», պհլ. pašāmānīh, պազ. pašēmānī, պրս. پشیمانی pašīmānī «զեղջ, ապաշաւ» (Salemann, Man. Stud. ЗАН 8, 114, Nyberg, Hilfsbuch des pehl. II 173). ծագում է pas=հիւս. արեմ. paš- «յետոյ»+ā յօդակապ + mān «մտածել» և նշանակում է բուն «յետոյ մտածել (յանցանքի վրայ)». այսպէսով կազմութեամբ նոյն է յն. μετάνοια հոմանիշի հետ։ Իրանեան ձեւի վրայ առանձին յօդուած ունի Benveniste BSL 34, № 101, էջ 28—31, որ նախաձեւը դնում է *patiš-māna-, իբր «յետսամիտք». արեւելքում վերածուել է patižmāna-, pažmān (սոգդ. ptžmn, պրս. pīžmān), արեւմուտքում pašmān-, որից օսս. fäsmon, քրդ. pōšmān, և յօդակապով՝ պհլ. pašāmān, pašēmān, պրս. pašīmān, պազ. pašāmān. միեւնոյն կազմութիւնն ունի քրիստ. սոգդ. nɣ'n<ni-māna- միայն տարբեր մասնիկով։ Պարսկերէնից է փոխառեալ թրք. pešiman կամ pūšman «զղջացած»։—Հիւբշ. 254։

ՆՀԲ յիշում է պրս. և թրք. ձեւերը։ ՋԲ դնում է օտար բառ։ Lag. Arm. Stud. § 2285 պրս. pašīmān:

ՓԱՇԿՈՒԾ «պարկ կամ տոպրակ», նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ձմ. ղբ. «Թզենւոյ պտուղն է իբրև զփաշկուծ և մանր մանր սերմն ունի ժողովեալ. այսպէս և սիրտն Աղամայ՝ աման եղև չարին և զազգի ազգի կորստեան խորհուրդս ժողովեաց ի ներքս և աճեցոյց»։

Նոյն իմաստն ունի նաև պարկուճ բառը։

*ՓԱՇՈՒՂ «զնեւլն զոտս ի ջուր ջերմ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. 244։

=Պրս. پا pā «ոտք» + شوی šūy «լուացումն» բառերից։—Աճ.

ՓԱՊ «ծակ, խոռոչ, փոս. քարի մէջ այր» Ագաթ. Ոսկ. ես. 365. կող. էջ 545. Երզն. լս. էջ 124, 132. որից անփապ Թէոդ. մայր. անփապելի Շիր. ննեմափա՞պ Ճառընտ. փապուղի (նոր բառ), և -ար մասնիկով (հմմտ. տիպար) փապար «ծակ, ծերպ, ճեղք, քարանձաւ» Եբր. ժա. 38. Ես. է. 19. Յովն. բ. 7. Եզն. «ճեղքուած, աւերակ». Յհ. կթ. փապարել «մարմինը՝ մորթը ուռիլ, ծակծկիլ» Օր. ը. 4. Եղիշ.։

Տէրվ. Նախալ. 92 հնխ. pap, pamp արմատից է դնում հյ. փապարել, փամփուշտ, փափուկ, լիթ. pàmpti «ուռիլ, գիրանալ», pampalas «գէր»։ Հիւնք. պարապ բառից փապար է դնում և փապար-ից համառօտուած փապ:

ՓԱՊԱՐ «յետի կողմն գլխոյ. затылокъ (ծոծրակ)», այս իմաստով ունի Կ. Սարաֆեան, Բանալի գիտութ. 1788, էջ 119, 161։

Փապարազունք տե՛ս Փարաղոմ։

ՓԱՊԻԼ «բաժանուիլ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սարգ. բ. պետր. յոյ. էջ 399 (բ տպ.) «Սիրէին զնա և բնեռեալք էին ի նմա և ոչ կամէին փապիլ ի նմանէ». (Հրէից համար է ասում, որ Մովսիսական օրէնքին պինդ յարած՝ չէին ուզում բաժանուիլ նրանից)։ Նորագիւտ բառիս դէմ Սարգսի ա տպ. ունի փոխիլ (էջ 509), որ նրա ճիշտ թարգմանութիւնն է։

=Թերևս փապ «ճեղք» բառից կազմուած՝ իբրև «հերձուած կազմել»։—Աճ.

ՓԱՊՈՒ «Նորաբողբոջ տերևք ծառոց». ունի միայն Քաջունի. հտ. Գ. 244։

*ՓԱՌ «թև». արմատս առանձին գործածական է միայն արդի գաւառականների մէջ.

այսպէս Ախց. փէռ «անիւի շառաւիղները», Ջղ. Վն. փառ, Բբ. փէռ «ջաղացքի անիւի թեւերը, որոնց զարնուելով ջուրը՝ անիւը պտտւում է. ֆր. aube»։ Բայց սրա հին գործածութեան ապացոյց է խնչափառ «խեցգետին» Ոսկփ. Վրդն. առ. 37. Մխ. բժ. 43, 55, Վստկ. 74, Սանահն. (բուն նշանակում է «խէչից՝ կողքից թեւեր ունեցող»)։

=Պրս. پر par և մանաւանդ پرّ parr (որ արդի Պարսից մօտ հնչւում է pätt փռռռ) «թեւ, փաղուկ, փետուր», որից և°ه پر parai «անիւ աղօրւոյ, ջաղացքի անիւ». նոյն են քրդ. per, զազա pel «թեւ», հինն է պհլ. ﻝوﭖ parr «փետուր», որ է զնդ. parəna-, սանս. parṇá- =լիթ. spar̃nas «փետուր, թեւ» (Horn § 293, Nyberg, Hilfsbuch II 171): Նոյն է ոստ. p'ar «ջաղացքի անիւ»։ Ըստ Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 128 պրս. par «ջաղացքի անիւի թեւերը», ինչպէս գիտէ նաև Будаговъ 1, 313 և ինչպէս ունին մեր գաւառականները։—Աճ.

***ՓԱՌ** «զգեստ, շապիկ» Վրդն. դան. (Զբաղէմ ըդեցեալ, որ է փառս, քահանայական զգեստու ձև), «տղընկեր, ընկերք, տղու շապիկ, նորածնի հետ արգանդից դուրս եկած աղտեղութիւնը» Ոսկփ. «ձուի միջի մաշկը» Յայսմ. մրտ. 18. գտնւում է նաև գաւառականների մէջ՝ «թաղանթ, բարակ մաշկ, աչքի վրայ պատած լուսն, վէրքի երեսի խաւը, քացախի մարը, հալած իւղի երեսի փրփուրը, սարդի ոստայն» նշանակութեամբ։

=Խալդեան փոխառութիւն է. հմմտ. վրաց. ფარვა փարվա «ծածկել, պահել, պահպանել, պաշտպանել», ფარული փարուլի «ծածկել», საფარებელი սափարեբելի «ծածկոց», აფარება ափարեբա «ծածկել, ցանկ քաշել, քօղարկել, գաղտնի պահել», აფარვა ափարվա «ծածկել, պահել, ապաստան տալ», დაფარნა դափարնա «ծածկոց»։ Թէ հայերէնի և թէ վրացերէնի այսքան զանազանեալ նշանակութիւնները չեն թոյլ տալիս կարծել որ մին միւսից փոխառեալ լինի, այլ միասին ենթադրում են մի երրորդ աղբիւր, որ խալդերէնը պէտք է լինի։—Աճ.

ՀՀԲ գրում է նաև փար և մեկնում է փարիլ «փաթաթուիլ» բառով։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 344 պրս. بار bār «քօղ» բառից։ Պատահական նմանութիւն ունի պրս. پار pār «եզան յարդարեալ կաշի»։

ՓՈԽ.—Ոստ. p'ar «թաղանթ, հեղուկ ստեղծների երեսին բռնող շերտը»։

***ՓԱՌ-Ք**, ի-ա հլ. (միայն անեզաբար գործածուած) «վեհութիւն, մեծութիւն, շուք. 2. գոհաբանութիւն, փառք տալը» ՍԳր. «3. կարծիք, կրօն, դաւանութիւն» (ըստ յն. δόξα, որ նշանակում է «փառք, կրօն, դաւանութիւն») Գերմ. թղթ.։ Առաջին նշանակութիւնից են փառաւոր ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 1. փառախնդիր Եւագր. փառասէր Եւս. պտմ. փառաւորութիւն Եզն. (տպագիրը սխալմամբ և հակառակ ձեռագրի ունի փառաւորութիւն), մեծափառ Բուզ. սպիտակափառ Ագաթ. սընոտեփառել «սուտ պարծենալ» Պիոն. 390. ծիրանափառ Ագաթ. Կորիւն. շիջելափառ Յոբ. լ. 8. զրափառ Ոսկ. յհ. ա. 2, 6. փառազնեայ «ազնուական» Հայել. 333, փառաշուք «փառաւոր և շքեղ» Փոնց. 165 (երկուսն էլ նորագիւտ բառ)։ Երկրորդ նշանակութիւնից են բխում փառաբանիչ Ագաթ. փառաբանել Շար. ժմ. Կիւրղ. ծն. փառամատոյց Գիւտ. թղթ. առ վչ. փառատրել Շար. Նար. յատկապէս եզակի գործածութեամբ փառ «փառատրական մեղեդի», որից էլ ճարգնափառ Տօնաց.։ Երրորդ նշանակութիւնից են ծագում փառաբանել «կարծել, դատել, այնպէս համարել» Կիւրղ. գնձ. ուղղափառ =յն. ὀρθόδοξος Յճխ. Խոսր. Շար. ուղղափառնեալ Բուզ.! չարափառ=յն. κακόδοξος Խոր. Վրք. հց. այլափառ=յն. ἑτερόδοξος Փիլ. են։ Հոլովեալ ձևից է՝ փառացասէր Ոսկ. մտթ. Ա. 61։ Գրուած է ի փառաց՝ կրկնագիր Ագաթ. Յուշարձան 117 բ։ Նոր բառեր են փառակազմ, փառապանծ, փառատենչ են։

=Պհլ. farr «փառք, շուք» բառից. հմմտ. պրս. فرّ farr «փառաւորութիւն և շքեղ պերճութիւն. 2. լոյս», فرّه farra «պերճութիւն և զարդարանք», فرّهی farrahī «շքեղութիւն և փառաւորութիւն», Թուրֆանի մանիք. պհլ. frh (farrah) «փառք, պերճու-

թիւն», աւելի պահուած է յատուկ անուն-ների մէջ. ինչ. պհլ. Farr-Ohrmazd, Farnbag, Nāpī-farnāi, հպրս. Vindafarnā (յն. տառադարձուած Ἰνταφέρνης), *Farna-bāzu- (յն. Φαρνάβαζος), *Tisa-farnā (յն. Τισσαφέρνης), որոնցից հետեւում է հպրս. farnah-. այս բառը բնիկ չէ, այլ զնդ. xvarənah- բառն է, որ հպրս-ը գիտական ճանապարհով փոխ է առել և իր ձայնական օրէնքներին ենթարկելով դարձրել է farnah- (Meillet MSL 17, 108. այս մասին աւելի երկար տե՛ս Benveniste BSL հտ. 31, № 93, էջ 72—76). հպրս-ից անցել է պահլաւին և այստեղից էլ մեզ.—Հիւբշ. էջ 254.

Tromler, Disputatio (1759?), էջ XXIV (ըստ Karst, Gesch. d. Arm. Phil. 2) փառք բառի հետ է կապում եգիպտ. Potiphar անունը և Փարաւոն:—ՀՀԲ փառ «մեղեդի» դնում է փառ «մաշկ» ձևի հե՞տ.—ՆՀԲ փառք՝ լծ. վարկ, յարգ:—Պրս. բառի հետ կցեց նախ Müller SWAW 42, 252 և յետոյ Lag. Ges. Abhd. 149:—Lag. Beitr, baktr. Lex. 38, 71 հպրս. -φερν-, զնդ. parənah, պրս. parr (farr): Այվազեան, Սիոն 1872, 110 պրս. ֆէր: Մորթման ZDMG 26, 526 բևեռ. parni համանիշի հետ. Մառ ЗВО 5, 320 զնդ. xᵛāθra համանիշի հետ. Հիւնք. Պերոզ անունից.—Karst, Յուշարձան 403 սումեր. bar «փայլիլ, արև».

ԳԻՒ.—Ագլ. Ալշ. Գոր. Եւդ. Խրբ. Կր. Հմշ. Ղրբ. Մշ. Մրղ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սլմ. Սչ. Վն. Ախց. Սվեդ. Տիգ. Սեբ. փառք, Ասլ. փառք, փառ*, Տփ. փարք, Մկ. փառքʻ. Թըրքախօս հայոց մէջ՝ փառք Ատն. «փառք», փառաբրոնել օլմաք Ատն. «ուրախանալ», առօք փառօք էնկ. «առօք փառօք, ամենայն փառաւորութեամբ» (Բիւր. 1898, 789).—Նըկատելի է Տփ. փարավոր<փառաւոր՝ ր-ր >ր-լ ձայնափոխութեամբ, որ վրացերէնի սովորական տարանմանութեան երևոյթն է.

ՓՈԽ.—Բոշ. p'ark' «փառք» (Finck, Die Spr. d. Arm. Zig. ЗАН 1907, 120):

ՓԱՌԱԶՆՈՏ (կամ նաև փառաձնոտ, փառազնոտի, փառազնօտի, փարազնոտի) «հինգ մոլորակներից մէկը» (ըստ ՆՀԲ հըրատը, ըստ ՋԲ լուսնթագ) Ջքր. կթ. Մեկն. ծն. «աւելեաց ամսի չորրորդ օրը» Քաջունի, Գ. էջ 244.

ՆՀԲ և ԱԲ փառք բառից.

[ՓԱՌԱԿԱՆ. տեղական յատուկ անուն է, որ ԱԲ սխալմամբ մեկնում է «լերանց ստորոտն եղածը». Այս նշանակութիւնը հանելու նպաստած լինի թերևս գւռ. փառակ «լեռան լանջ», որ ըստ իս սրա հետ կապ չունի. Աւելի ընդարձակ տես շեմակ:]

Փառայ տե՛ս Փարայ.

ՓԱՌԱՆԳԱՒՈՐ «կապարճ». գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 156, որից նաև ՓԲ.

*ՓԱՍ «պատիւը պահել, նրա յարգը ճանաչել». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Քուչ. 91.—«Առիւծն առիւծին մաչն թէ հազար որ տան նա չուտէ. գէմ ինքն ալ առիւծ եղեր, զառիւծն փասն կու պահէ».

=Պրս. پاس pās «պահպանութիւն» բառն է, որ վերի ձևով էլ գործածուած եմ գտնում Գուլիստան, յոշբ.—پاس خاطر بیچارگان pās-i xāṭir-i bī-čāragān Թշուառների խաթրը պահել, նրանց յարգը ճանաչել.—Աճ.

Փաս տե՛ս Քաս.

*ՓԱՍԱԽ-ԱԿԱՆ «պատասխանական». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 321.

=Պրս. پاسخ pāsux «պատասխան», որի վրայ տե՛ս Պատասխան:—Աճ.

ՓԱՍԵԱԿ «զատիկ, պասեք». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Իրեն. հերձ. 33, «Եւ զօր չարչարանացն նորա ոչ անտեղեակ եղև, այլ նշանակելով յառաջագոյն պատմեաց զնա փասեակ անուանեալ». (բայց մի քիչ յետոյ փասէք, պասէք): Նոյնը փեսեկ ձևով Փիլ. եւ. 458, 461.

=Յն. φασέκ ձևից տառադարձուած. սրա վրայ աւելի ընդարձակ տե՛ս պասեք:

Հմմտ. Վարդանեան ՀԱ 1910, 303.

*ՓԱՍԵԱՆ «մի տեսակ թռչուն, որի միսը շատ համեղ է» Ոսկ. մ. գ. խոր. բ. 81 (այստեղ գրուած նաև փասիան):

=Յն. φασιανός բառն է. բուն նշանակում է Փասիս գետի շուրջը և եզերքները.

որից ὁ Φασιανὸς ὄρνις կամ պարզապէս φασιανός «նոյն գաւառին յատուկ մի տեսակ թռչուն, փասիան», բառս տարածուած է նաև ուրիշ շատ լեզուների մէջ. ինչ. ասոր. ܦܣܝܢܐ fasyānā, լտ. phasianus, իտալ. fagiano, ֆրանս. faisan, մրզ. fasān, ռուս. фазанъ են։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՓԱՍՊԱՆ «գիշերապահ, պահապան» Կոստ. երզն. 175։

=Պրս. پاسبان pāsbān նոյն նշ.։

Ուղիղ մեկնեց Պոտուրեան, Հրտ. Կոստ. երզն. 205։

ՓԱՍՏ, ի հլ. «ապացոյց, պատճառաբանութիւն» Յհ. կթ. որից փաստասէր Փիլ. լին. փաստական Մագ. թր. քեր. փաստապատիր Կղնկտ. փաստաբանական Փիլ. լին. դժուարափաստաբանելի Փիլ. նխ. անփաստ Փիլ. լին. Նոր բառեր են փաստաբան, փաստացի, փաստաթուղթ, փաստօրէն, փաստել են. անստոյգ նշանակութեամբ է փաստումն Կնիք հաւ. 146 (Եւ կամ զի՞նչ են բնութիւնքն փաստմունս. տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. էջ 101)։

ՆՀԲ յիշում է պրս. պայխս (իմա՛ արաբ. bā'iṯ «պատճառ»), լծ. և fas, ի յն. φάσις «ասութիւն»։ Այտընեան ՀԱ 1911, 672 յն. φάσις բառից հյ. -աստ մասնիկով։ Հիւնք. յն. φάσθαι «ասելն»։ Patrubány ՀԱ 1908, 152 սպաս(ել)+աս(ել)։

ՓԱՍՐ «օղի կամ քամու մի տեսակ». ունի միայն ԱԲ. վկայութիւնը տե՛ս մաղձեակ:

ՓԱՍՔՈՒՍ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «քսու, բամբասող» Ա. տիմ. ե. 13. Սիր. խա. 31. որից փասfսել «շաղփաղփել, բամբասել» Սեբեր. 178. Կնիք հաւ. 217. յետնաբար շրջուած ձև է fսփուս Մխ. դտ. Վրք. հց. հմմտ. նաև fսմոս (տե՛ս fուս արմատի տակ)։

=Կազմուած է փաս և fուս բառերի բարդութեամբ. առաջինը անծանօթ է, երկրորդը fուս, fսել բառերի արմատն է։

Աւետիքեան, Մեկն. թղ. Պօղ. Գ. 497, մեկնել է ի յն. ֆաuֆo «շատախօսել», որոյ իգական ընդունելութիւն ֆաuֆուս՝ խմանի կին շատախօս». (բայց յն. φάσκω նշանակում է «ասել, յայտարարել, հաստատել, կարծել, հաւատալ»)։ ՆՀԲ «ի ձայնից fուս, յորմէ fսու, և փաս, յորմէ բամբաս. լծ. և յն. փսի՛փիրօս, որպէս և ֆա՛uֆօ «ասել», թրք. ֆասլ էրմէֆ «բամբասել»։ Տէրվ. Altarm. 71 փաս+fուս (քսու). առաջինը համարում է կա՛մ բաս (որից բամբաս) և կամ նոյն ընդ սպառել =սանս. spaç, որով փասfուս լինում է բուն «բառի լրտես»։ Justi, Dict. Kurde 78 քրդ. pəsapəs և պրս. fasāfas «փսփսուք» ձևերի հետ։ Հիւնք. յն. βασκοσύνη «փասքսութիւն»?

ՓԱՏ «բերդի դո՞ւռ». անստոյգ նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ուռհ. 319. «Դարձաւ Թորոսն զօրօքն և ի գիշերին հասանէր ի վերայ բերդին և դարանակալ առնէր զհետևակ զօրսն... Իսկ ի լուսանալ առաւօտուն՝ ելանէին ի փատէ բերդացիքն և հանդիպեցան ի վերայ քըմնին... և յորժամ տեսին բերդացիքն, փակեցաւ դուռն բերդին» (այլ ձձ. ի փայտէ, ի բերդէ):

Այս մեկնութիւնս տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. էջ 198։ Նոյն դէպքը պատմում է նաև Սմբ. պտմ. 89, բայց ո՛չ մի համապատասխան բառ չունի. «Ի լուսանալ առաւօտին՝ ելին բնակիչք բերդին, ամէն մարդ յիւր գործըն և յանկարծակի տեսան զքմինն»։

Փատիշահ տե՛ս Փադիշահ։

*ՓԱՏԼԱՑ «մարմնի մէջ յաւելուածոյ հիւթեր». նորագիւտ բառ, որ քանիցս ունի Մխ. բժշ. օրինակ՝ Փատլան ի ներքս ի մարմինն արգիլած կան, որ չելանեն ի գլուխն և ահոկեն ուղղոյն (էջ 13)։ Պատճառն այն է որ փատլայն արգիլած լինի ի մարմինն, որ է յաւելուած (էջ 22). յգ. փատլանք՝ էջ 23։

=Արաբ. فضلة faḍla «աւելորդ, յաւելուած, մնացեալ» (>տճկ. fazla):— Աճ.

Նոյն մեկնութիւնը ունի նաև Seidel § 66։

ՓԱՏՈՂԱՆԱԼ «մտքով բարձրանալ, վերանալ» Մագ. գամագա. ժա (ՀԱ 1911, 546). ըստ ՓԲ յաւել. նշանակում է «պերճանալ»,

ըստ Բառ. երեմ. էջ 322 «բարձրանալ», որից փայտողագոյն «գերագոյն» անդ, էջ 321. միւսները չունին։

ՓԱՏՈՒԷԼ «փառաւորեալ, ուռճացեալ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 322։

ՓԱՏՕՍԵԼ «շփոթել». գիտէ միայն ՓԲ յաւել. անստոյգ բառ, որովհետև նոյնը Բռ. երեմ. էջ 322 գրում է փատաւել. մին կամ միւսը սխալ։

Փար տե՛ս Պար։

ՓԱՐԱՋ կամ ՓԱՐԱՉ «խուզելու գործիք, մկրատ, կտրոց». ունի միայն ՀՀԲ. նոյնը ՋԲ «մկրատ» (իբր նոր բառ). իսկ Բռ. երեմ. էջ 322 փարազ (չկայ փարած) «խոզան, կտրոց»։

ՓԱՐԱՋՈՒՄՆ «խռովութիւն, վրդով. աղմուկ». ունի միայն ՀՀԲ. անստոյգ բառ։

*ՓԱՐԱՋՈՒՆ. անյայտ նշանակութեամբ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած է Դատ. ե. 7. «Պակասեցին փարազունք բնակեալք ի մէջ Իսրայէլի»։

=Եբր. פְּרָזוֹן pərāzōn բառն է, որ գործածուած է բնագրի համապատասխան տեղը։ Այս բառի նշանակութիւնը անստոյգ է. Թարգումը և Ս. Գրքի ասորական թարգմանութիւնը հասկանում են «բաց դաշտ», յոյնը ունի «δυνατοί զօրեղք, կարողք» (այլ ձ. φραζων), վուլգատան «fortes, հզօրք», ուրիշ մեկնիչներ հասկանում են «գիւղացի կամ ագնուական», անգլերէն թարգմանութեան մէջ (Mew York 1894) «the inhabitants of the villages գիւղաբնակք», պարսկերէն թարգմանութեան մէջ (Լոնդոն 1901) «حاکمان դատաւորք», Քաուզի գերմանական թարգմանութեան մէջ այս բառի տեղը բաց է թողնուած։ Իմաստուն են վարուած մեր թարգմանիչներն էլ յիշեալ անստոյգ բառը ուղղակի տառադարձելով, իսկ բնակեալf բառը յետին յաւելուած է իբր բացատրութիւն կամ իբր լրացուցիչ։

Հին հայ մեկնիչները հասկացել են «աւան, գիւղ». այսպէս Ս. Գրքի լուսանցքների վրայ շատ անգամ իբր բացատրութիւն դրուած է «աւանն». Հին բռ.=Բառ. երեմ. էջ 322 դնում է «փարազունք, աւանք». Ոսկեփորիկ՝ «փարազոնք, գեղ, շէն». նոյն իսկ Ճառընտ. Ա. իբր սովորական հայ բառ է գործածում. «Համարեալ գեօղս հազար՝ աւանաշէնս և փարազունս» (սըխալմամբ գրուած է փապարազունս, որ թէև ՆՀԲ ուղիղ է սրբագրում, բայց ՋԲ և ԱԲ փապար բառից ածանց կարծելով՝ մեկնում են «գիւղականաց տեղիք նմանք փապարի. ծակումուկ տեղուանք գեղերու»)։ Նորերից ՀՀԲ փարազուն մեկնում է «1. ճոխ, փառաւոր (իբր փառ-ազուն). 2. աւան, ագարակ (եբր. փերազոն, փերազիմ ձևից)»։ ՆՀԲ յիշում է եբր. բառը և նրա զանազան մեկնութիւնները, բայց հայերէնը մեկնում է «փառազուն, փառազն, փառաւոր»։ ՋԲ և ԱԲ ունին ըստ ՀՀԲ։ Հինք. պրս. պիրազէնտէ «փառաւոր, վայելուչ» և բիյրուզ, ֆիյրուզ, բէրուզ «հզօր, քաջ, յաղթող»։

*ՓԱՐԱԽ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «ոչխարների գոմ. փխբ. եկեղեցի, վանք, իշխան» (ըստ յն. μάνδρα «փարախ, վանք») Ոսկ. յհ. ա. 22. Սեբեր. Խոր. որից փարախել «հօտը փարախում հաւաքել» Սեբեր. փարախապետ Վրք. հց. երկնափարախ Մաշտ.։

=Կովկասեաններից փոխառեալ բառ է. հմմտ. վրաց. ფარეხი փարեխի «փարախ», որ արմատ չէ և կարող է մեկնուիլ կովկասեան լեզուներով. հմմտ. վրաց. ფარა փարա «հօտ», ფარა ცხოვართა փարա ցխովարթա «ոչխարի հօտ»։ Արմատը գտնուելով վրացերէնում՝ փոխառու լեզուն հայերէնն է։ Հյ. ոչխար բառը կովկասեաններից փոխառեալ լինելուց յետոյ, կարող էր փարախն էլ նոյնը լինել։—Աճ.

ՆՀԲ «պար աղխ» շուրջ աղխեալ, շրջափակ վայր. իսկ պրս. firāham «հաւաքումն»։ Հինք. պրս. ֆէրահէմ-ից։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 123։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 251 պրս. فراخ farāx «արձակ, ընդարձակ» բառից։

ԳԻՒ.—Ագլ. փա՛րաճ «բակ», Գոր. Ղրբ.

փա՛րախ «մեղուատուն, փեթակները պահելու տեղ», որից անփարախ *խոզ. «առանց փարախի».—Մկ.* փmrգ'mխ *«կովերի գոմ» թուի խառնուրդ* փակեախ *(Վն.) և* փարախ *հոմանիշների։*

ՓՈԽ.—Թրք. գռ. Կր. parax *«փարախ» (Բիւր. 1898, 627)։*

ՓԱՐԱԿԱՆ *«ընական». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 322։*

ՓԱՐԱՀ *«պատասխան, պատասխանատուութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 322, որից և ՀՀԲ։*

*ՓԱՐԱՃԻԿ *«շրջազգեստ թուրք կանանց». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. 244։*

=*Թրք.* فراجه feraǰe *նոյն նշ. այս բառն է որ Կովկասում* փարաչա *ձևով գործածւում է՝ կրօնաւորի վերարկու նշանակութեամբ։*

Ուղիղ մեկնեց Քաջունի, անդ։

ՓԱՐԱՅ *կամ* ՓԱՌԱՅ *«կանեփուկի նըման՝ գետնաճապաղ և գրգռիչ մի բոյս է» Վստկ. 52. (ՀԲուս. § 3040 ունի միայն* փառայ *ձևով և անորոշ նշանակութեամբ)։ Նոյն բառը ունի նաև Մագ. թղ. 48. «Տագնապ տուշորման Պոմփղեայ հասեալ Հեփեստիւ պաշարեաց... և ափրոդիտականն նուազեալ թառամի կարօտացեալ փարայի ի ծարակածպտել այս օգնականութեանն». (միտքն այն է թէ տաքը կոխեց և կարօտ ենք անձրևի կամ զով օդի)։ Կոստանեան բնագրում* փարայի *դնում է գլխատառով (իբր յատուկ անուն), բայց ցանկում ուղղում է մանրատառով։ ՆՀԲ համարում է վերի բոյսը. թւում է Ափրոդիտէի արբանեակներից մին (տե՛ս իմ Հյ. Նոր բառեր հին մատ. Բ. 191)։*

*ՓԱՐԱՍԻՈՆ *«մի տեսակ բոյս, խորդակ ծոթրին» Վստկ. 118, 217, որ և* ֆարասիոն *«հոտխոյ, մեղրածուծ» Ամիրտ. Բժշ. Վստկ. 212,* վարասիոն *Վստկ. 214։*

=*Արաբ.* فراسيون farāsiun «marrubium», *որ գալիս է յն.* πράσιον *հոմանիշից և Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 683 մեկնում է «վայրի պրասս»։*

Ուղիղ մեկնեց Վաստակոց գրոց հրատարակիչը՝ էջ 262։

*ՓԱՐԱՏ *«զատուած, հեռու, անջատ» Զքր. կթ. Լմբ. սղ. որից* փարատել *«հեռացնել, վերացնել, ցրուել» ՍԳր. Եզն. Եւս. քր. Վեցօր.* փարատեցուցանել *Ես. լը. 14. Ագաթ.* փարատումն *Ոսկ. փիլիպ.* մշտափարատ *Նար յիշ.։*

=*Ասոր.* ܦܪܛ pərat «dissipavit, divulgavit (famam), *ցրուել, տարածել (անունը),* 2. discidit (suturam), *կտրելով բաժանել (կարը)»,* ܦܪܛܐ pərātā *«ճեղք»* (Brokkelmann, Lex. syr. 286 *ա)։—Աճ.*

Bugge, Beitr. 20 *և* IF 1, 452 *յն.* σποράς, *սեռ.* σποράδος *«ցրուեալ»,* σπείρω *«ցանել, ցրուել» բառին ցեղակից. արմատը* փար = σπειρ-. *իսկ* -ատ = -αδ- *մասնիկ է։ (Ընդունում է* Brugmann, Grdr². 1, 510, *յիշում է* Boisacq 894): Meillet MSL *8, 294 հմմտ. հյ.* սփիռ *և սանս.* sphuráti, parpharat, phaṇati *«արձակել, փայլատակել»։ Հիւբշ. 494 և* IF Anz. *10, 49 յիշում և մերժում է երկուսն էլ։ Հիմք.* վարատել, վտարել *ձևերից։* Karst, *Յուշարձան 403 սումեր.* bar *«կտրել, բաժանել»։ Վերջին անգամ* Meillet BSL *հտ. 31, № 93, էջ 51 հնխ.* sper-, spher- *արմատից, որի տակ են դնում նաև յն.* σπείρω *«ցանել», սանս.* sphuráti *«ոտքով խըփել», նաև հյ.* սփիռ, սփռել, սպառնալ:—*Հնխ.* spher- *«ցրուել, ցանել» արմատի տակ է դնում նաև* Pokorny 2, 670: *Պատահական նմանութիւն ունի վրաց.* ფარატინი փարատինի *«ցնցոտի, կտոր». օր.* փարատինի fաղալդիսա *«թղթի կտոր»։*

ԳԻՌ.—Ջղ. Սլմ. Վն. փարատել, *Ախց. Երև. Կր. Տփ.* փարատէլ, *Մշ.* փարադել, *Սեբ.* փարադէլ, *Խրբ. Շմ.* փարադիլ, *Մկ.* փmrmտիլ, *Մրղ.* փառատէլ, *որոնք ընդհանրապէս նշանակում են «ցաւը, հիւանդութիւնը վանել հեռացնել».—Տիգ.* փmrmդիլ *«կորչիլ հեռանալ երթալ».—Նոր առումներ են* փարատել *Երև. Սլմ. Վն. որ և* փարտել *Ակն. Բիւթ. Բլ. Մշ. «թոնիրի մէջը շորով սրբել՝ մաքրել»,* փարատել *Գնձ. Լ. Ղրբ. Ննխ. Սլմ. «ծնունդից յետոյ տղացկանի տունը օրհնել». որից* փարատ. փարտիչ, փարտոց, փա-

րատիկ, փարատիչ, ականփարատիկ «փուշը կամ թոնիրը մաքրելու շոր», փարատկել «թոնիրը սրբել»․ հին գործածութիւնը ունի Մաշտ. 321 (Կանոն փարատելոյ զտում նորածին մանկանց)։—Ուրիշ բառեր են Պլ. Ռ. փառադէլ «պատառոտել», Ասն. փառադէլ օլմաք «պատառոտուիլ, կտոր կտոր լինել», որոնք կազմուած են թրք. para-lamaq «պատառոտել» ձևի վրայից՝ հյ. փարատել բառի հետ խաչաձևմամբ։ Հնագոյն գործածութիւնն ունի Բռ. ստեփ. լեհ. «Ջար զաղանի դիպեալ նմա՝ փորոտեաց զնա» (տե՛ս և փորոտել):

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. bardəj «թոնրի փարտիչ» ըստ ՆՀԲ, Բ հտ. էջ 1067 գ. ըստ Ա. Պօղոսեանի (անձնական) Սեբաստիոյ թուրք գիւղերի մէջ perdič «փարտիչ»։—Կայ և Ն. ասոր. p‘aratt‘a «քակել, պատառոտել», որ չգիտեմ թէ հայերէնից նոր փոխառութի՞ւն է թէ հին ասորի pərat ձևի շարունակութիւնը։

[ՓԱՐԱՒԱՐԱՑԵԱԼ «գիրացեալ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 322. տե՛ս փարաւարքել:]

ՓԱՐԱՒԱՋ «սփոփանք, մխիթարանք» Ոսկ. եփես. 715 (այլ ձձ. փարաւազանք), որից փարաւազիլ «մխիթարուիլ, սփոփուիլ» Ոսկ. եբր. ժա. 506։

ՓԱՐԱՒԱԹԵԼ. անստոյգ բառ. երկու անգամ ունի Ոսկ. «Տաչի՛ր մանկանն հանդերձ առն կատարելոյ և տեսչի՛ր, ո՛րչափ ինչ մանուկն տաղտկայցէ՝ փարաւաթեալ պարաւանդել» (Ոսկ. մտթ. ա. էջ 279.—Երախային մեծի հագուստ տո՛ւր, տե՛ս ինչքա՛ն պիտի նեղուի մէջը փաթաթուելով)։ «Բազում հանդերձիւք պատատեալ փարաւաթիցին (Ոսկ. պօղ. ա, էջ 338)։—ՀՀԲ գրում է փարաւաքանալ և մեկնում է «գիրանալ» (իբր թէ մանուկը մեծի շորեր հագնելուց խոշոր, հաստ կամ գէր երևալ). ՓԲ ունի փարաւաթանալ կամ փարաւաքանալ. այսպէսով այս երկուսը նոյնանում են Բռ. երեմ.-ի հետ, որ ունի փարաւաքացեալ «գիրացեալ» (տե՛ս վերը). ՆՀԲ, ՋԲ, ԱԲ և Մէնէվ. ՀԱ 1911, 672 գրում են փարաւաթիլ և հասկանում են «սիգալ, նազիլ», իբր փերևէտիլ, փերևեթիլ բառի տարբերակը։ Ըստ իս պէտք է հասկանալ «փաթաթուիլ, կապկպուիլ», ինչպէս ցոյց են տալիս միասին գործածուած պարաւանդել և պատատեալ բառերը: «Սիգալ» իմաստը լոկ փերևետիլ բառին նոյնաձայն լինելուց է հանուած, ապա թէ ոչ երախան սիգալուց չի տաղտկանալ։—Անյայտ իմաստ ունի Մագ. գամագտ. ժդ. «Ոգեա՛ մեզ սևեռագոյն, զի ծանեայց, եթէ սուղ փաղփեալ՝ փանաքիմացդ փարաւարթեալ գոս, զփաստ քո վիպասանութեան», ուր Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, 672 բառս մեկնում է «փերևետեալ, յղփացեալ, պերճացեալ»։

Փարաք տե՛ս Բարակ։

*ՓԱՐԳԱՍՏ «քա՛ւ լիցի, Աստուած չանէ՛» Սեբեր. 132, 173. Ոսկ. ես. 292 (յգ. փարգաստք):

=Պհլ. *pargast ձևից, որ հաստատում է պրս. پرکست pargast (նաև برکست bargast, برکس bargas) նոյն նշանակութեամբ։—Հիւբշ. 254։

ՆՀԲ յիշում է թէ «կայ և պրս. փէրֆէսթ, լծ. ընդ պարկեշտ»: Ուղիղ մեկնեց նախ Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 663 և յետոյ Պատկ. Матер. I (1882), 16։

ՓԱՐԳԾՈՂ «հիմնադիր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 322։

*ՓԱՐԴԱ «չութակի վրայ մատները դնելու տեղերը. touche» Կոստ. երգն. 175.—Ճըրթունքդ բերէ զփարդան, իւր լեզուն խօսի լարման։

=Պրս. پرده parda, որ բուն նշանակում է «վարագոյր» (հմմտ. վարը փարդայ), բայց ունի նաև այս իմաստը։

+ՓԱՐԵԼ «պարփակել, մէջը պարունակել, բովանդակել» Վրք. հց. Դիոն. երկն. «կրել, իր մէջ ունենալ» Խոր. գ. 8. որից փարիլ «փաթաթուիլ, գրկախառնուիլ» Առակ. ե. 20. Գ. մկ. ե. 27. Ագաթ. Կոչ. փարումն Ցհ. իմ. եկեղ. յետնաբար նաև փարելի «սիրելի» Պիտ. Վրք. հց. Սարգ. նոյն բայից նաև ս սաստկականով՝ սփարիլ Իսիւք. յոբ. էջ 16, 58, 178։—

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sper- «ոլորել,

փաթաթելյ» արմատից. հմմտ. յն. σπεῖρα «գալար կամ ոլորք (օձի, ցանցի), պարան», σπειράω «գալարելյ», σπείρημα «գալարք օձի, հոլովում ժամանակի, ոլորած բան, երախայի բալուլ», σπάρτος «մի տեսակ բոյս, որ հիւսելով պարան էին գործում», σπάρτον «պարան», σπεῖρον «փաթաթելու շոր, հիւսուածք, հագուստ, ցնցոտի, պատանք, առագաստ նաւի», σπείρασις «կծիկ», σπεῖρο; «սոխի կճեպը», σπειρόω «երախային բալուլի մէջ փաթաթել, բալուլել», σπυρίς «հիւսուած կողով» (որից՝ նտրուսկերէնի միջոցով փոխառեալ է լտ. sporta>իտալ. sporta>տճկ. և ռմկ. uփorթա «կողով»), հլիթ. spartas «կապ», և -g- աճականով (հնխ. sperg-) յն. σπάργω «բալուլել», σπάργανον «բալուլ», լիթ. springstù «խեղդել», լեթթ. saspranga «կապ», sprangât «պարփակել, պնդել, սեղմել ևն» (Pokorny 2, 667, Boisacq, 892 և 894)։ Հայերէնը ցոյց է տալիս նախաձայն sph-:

ՆՀԲ «ի հայ ձայնէս» պար և յն. περί «շուրջ»։ Canini, Et. etym. 196 զնդ. pairi «շուրջ»։ Տէրվ. Նախալ 92 հմմտ. սանս. pari և յն. περί «շուրջ»։ Հիւնք. պար, պարել բառից։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Scheftelowitz BB 29, էջ 36։

ՓԱՐԵԼ «աղերսել, պաղատիլ, շատ աղաչել». հին ձև է և ոսկեդարեան մատենագրութեան մէջ արդէն կորած. սրանից մնացած հետքեր են փարելի «աղերսական, աղաչական» Ագաթ. Խոր. Հռիփս. Շար. Շընորհ. եղես. փարալի Մծբ. փարելի առեմ «աղաչում պաղատում եմ» Ոսկ. եփես. դ. և մ. ա. 11. փարելի առնեմf Ոսկ. մ. բ. 14, փարելի fn Եփր. թգ.։

ՆՀԲ կցած է նախորդին՝ առանց ուշադրութեան առնելու նշանակութեան տարբերութիւնը։

ՓԱՐԵԼ «ման ածել». մէկ անգամ միայն գործածուած է Ոսկ. կողոս. ժբ. «Եւ ոչ ընդ հրապարակս փարես զդուստրն» (եթէ սխալ գրչութիւն չէ). յն. «ի հանդէս բերես»։

ՓԱՐԵԼԻ «ջնջան, ջնջոց, սրբիչ, քուրջի կտոր». մէկ անգամ ունի Ա. կոր. դ. 13. «իբրև առակ նշաւակի եղեաք ամենայն աշխարհի, ամենեցուն փարելի լինել մինչև ցայժմ». յն. περίψημα «աղտ, սրբուած կեղտը»։

ՀՀԲ փարիլ բայից։ Նոյնը ՆՀԲ, իբր «որ փարի զսրբելի ենթակայիւ, կամ որպէս փարատիչ աղտոյ»։ Հիւնք. պրս. բարուլէ (իմա՛ پارولە pārūla «անարգ և անպիտան ոք»)։

***ՓԱՐԵՆԹԱՁԻԳ** «փակագիծ». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ (վերջինը իբր նոր բառ)։

=Յն. παρένθεσις «փակագիծ», որից նաև լտ. parenthesis, ֆր. parenthèse ևն:

ՓԱՐԹ «քաղիրթ». մէկ անգամ ունի Ոսկ. գծ. 38. «Հերձաւ և վայթեցաւ (փոր Յուդայի), բայց հոտ նեխոյ փարթին (տպ. բարդին) և փորոտւոյն ժողովէր զորդիսն Երուսաղէմի երթալ տեսանել զծանականս նորա»։

ՆՀԲ դնում է «բառ անյայտ, որպէս պարարտութիւն կամ գիրուց, ճարպ»։ ԱԲ «գիրուց, ճարպ փորու, քաղիրթ»։ Ըստ իս նշանակում է միայն «քաղիրթ», ինչպէս ունի Ակն. յարմար չեն «փոր» և «աղիք» նշանակութիւնները, որովհետև արդէն յիշուած են նոյն տեղը։

ԳԻՌ.—Ակն. փարթ «քաղիրթ», Արբ. «որոճողների ստամոքսը», Ջրս. «աղիք, փորոտիք», ոճով միայն պահուած՝ փա՛րթդ կթափեմ Սեբ. «փո՛րդ կթափեմ», փարթը պատռիլ Հճ. «լեղին պատռիլ, շատ վախենալ»։ Նոր բառեր են փարթ-փուրթ «փորոտիք», փարթ-երես «ծաղկահար, չեչոտ (ինչպէս է քաղիրթի մաշկը)»։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Սեբ. part ձևով՝ միայն partənə deşerim «փարթդ կթափեմ, փորդ կթափեմ» ասացուածի մէջ։

ՓԱՐԹ «փառաւոր», ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 322. արդեօք շփոթած է փարթամ բառի հե՞տ։

***ՓԱՐԹԱՄ**, ի-ա հլ. «ճոխ, հարուստ». այս բառը չէ՛ գործածուած ոսկեդարեան գրականութեան մէջ, բայց սովորական է յետոսկեդարեան շրջանին. ինչ. Ոսկ. յհ. ա. 21. Աձար. մկրտ. Նար. Լմբ. պտրգ. որից փարթամանալ Նար. Սարգ. Ոսկիփ. փար-

թամացուցիչ *Խոր. ի գն.* մեծափարթամ *Պիտ.* փարթամութիւն *Ոսկ. յհ. ա. 42.* փարթամաշնորհ *ՅՀ. կթ.* բազմափարթամ *Պտմ. աղէքս. Ըստ Ե. եպս. Դուրեան, Բազմ. 1909, 161* փարթամ *բառը գործածուած պիտի լինի նաև Դան. ա. 3 «...ածել յորդւոց գերութեանն Իսրայէլի և ի զաւակէ թագաւորութեանն և ի* Պարթևաց *մանկունս անարատս», որ յետոյ աղաւաղուելով եղաւ «և ի Պարթևաց». աղաւաղութիւնը ակներև է, որովհետև նոյն տեղը եբրայեցին ունի* וּמִן־הַפַּרְתְּמִם ūmin-hapartəmim *«յիշխանաց», որից և յոյնը տառադարձութեամբ* ὁπὸ τῶν φορθομμὶν *(այլ ձ.* πορθομμειν*)։ Այսպէսով* փարթամ *բառը մի անգամ գործածուած պիտի լինի Ոսկեդարում։*

=*Փոխառեալ պհլ. գաւառական անծանօթ մի ձևից. հմմտ. պհլ.* fratom, *պազ.* fradum. *հպրս.* fratama, *սոգդ.* prtmw, *զնդ.* fratəma, *սանս.* प्रथम prathama-, *որոնք բոլոր նշանակում են «առաջին»։ Բայց պահլաւական մի բարբառում անշուշտ նշանակում էր նաև «ազնուական, իշխան», որից փոխառեալ է եբր. յիշեալ* פַּרְתְּמִים partəmīm *«ազնուականք առ Պարսիկս» Եսթ. ա. 3, զ. 9, Դան. ա. 3, որից նաև յն.* φορθομμὶν *և վրաց.* ფორთომმინი փորթոմմինի *«իշխան» (գտնըւում է եբրայականի համապատասխան տեղը՝ Դան. ա. 3)։ Թէև իրանական բառերը հայերէնից ձևով և նշանակութեամբ հեռու են, բայց կապւում են եբրայականի միջոցով. երբ հրասախ բառի դէմ կայ փարասախ ձևը, կարող էր նաև* fratam *ձևի դէմ գտնուիլ* *fartam։

La Croze, *Ձեռ. աշխատ. Բազմ. 1897, 8 մարական և եբր. ձևերի հետ։* Brosset JAs. *1834, էջ 369 վրաց.* փըրթամի *«նուէր, կաշառք» բառի հետ։* Lag. Urgesch. 959, Justi, Zendsp. 198, Müller. SWAW 38, 579 *են յիշում են վերի իրանեան ձևերը։ Հիւբշ.* KZ 23, *19 և 402.* Pers. Stud. *էջ 208 թէև իրանեանից փոխառեալ է համարում, բայց նոյն* Arm. Gram. *էջ 255 մերժում է ձևի և իմաստի տարբերութեան պատճառաւ* Scheftelowitz BB 29, 36 *իբրև բնիկ հայ կցում է սանս.* sphāra *«մեծ, ուժեղ», հսլ.* sporŭ *«ճոխ» բառերի հետ։ (Յիշում են կասկածով* Walde 618 *և* Pokorny 2, 657 *հնխ.* spē- *«գիրանալ, հաստանալ, պարարտանալ» արմատի տակ)։ Գաբրիէլեան ՀԱ 1911, 592 արմատը դնում է գւռ.* փարք *«փորոտիք»։*

ԳԻՒ.—Ախց. փարթամ, *նաև Պլ. Սեբ. Տիգ.* փարթամ *«խոշոր կազմով, պարթև, յաղթակազմ (մարդ)», Շմ.* փարթամ *«հարուստ, ճոխ. 2. ժանտախտ», Սչ.* փարթամ *«անամօթ, անպատիւ (միայն իգական սեռի համար գործածուած)»։*

ՓԱՐԹԱՐ *«գէթ, գոնէ, գոնեա՛» Ոսկ. ես. էջ 103. Եփր. ա. տիմ. 243. Կոչ. 98. Եւագր. Համամ. քեր. 285 (իբրև հոմանիշ* գեթ *և* գոնեա *բառերի), «փոքր, քիչ» (այս նշանակութիւնը չունի ՆՀԲ) Սոկր. 150 (Ի չանի ոչ ի փարթարում լինէր)։ Սրանից են նաև Սոկր. 332 «Ո՛չ կամիմ, ասէ, իբր գործոյ կերակրոյ հպիլ, այլ իւր* փարթարի*»=յն.* ὡς παρέργῳ *(«իբր երկրորդական անկարևոր բանի», որով և ուղղելի* իբր փարթարի*), Սոկր. 280 «Ո՛չ փաթարարար էի ընթերցեալ»=յն.* μὴ παρέργως ἐντετυχήκασι *(«հարևանցի, վերիվերոյ», որից երևում է որ բառը պէտք է ուղղել* փարթարաբար*)։*

ՓԱՐԹԱՒ *«համարձակ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 322։*

***ՓԱՐԹԱՒԵԼ** *«ձգել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 322. նոյն են արդի գաւառականներից* փարթաւել *Ջղ.,* փրթաւել *Ղրբ. Շմ.,* փթաւել *Ագլ. «մէկ կողմ շպրտել, ուժգնապէս նետել»։*

=*Պրս.* پرتاب partāb *կամ* پرتاو partāv *«ընդոստումն. 2. ուժգին վազք. 3. հեռաձիգ նետ». երրորդ նշանակութիւնը յատկապէս նման է մերինին։—Աճ.*

ՓԱՐԹԻԼ *«ամանի կամ տիկի մէջ եղած հեղուկը ծակոտիքներից դուրս մզուիլ, ջուր զցել, տճկ. սիւզիլմէք», նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Մտթ. եւագր. 7—8. «Այպա թէ պատառ-*

տեսալ է որպէս զտիկս հինս՝ փարթէ (զջուրն) յամենայն կողմանց... այսպէս և բուն ըստամոքսն որ զկերակուրն հալէ, եթէ ապականի նա ի ցաւոց, այնուհետև զկերակուրն զոր ինչ առնու՝ փարթէ և ա՛յլ ևս ցանկայ»։

ՓԱՐԻԶ կամ ԲԱՐԻՍ «անխոսն» Գաղիան. ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. 573 և 575։

*ՓԱՐԿԱԼ «կարկին» Առաք. լծ. սահմ. 577 (չունի ԱԲ)։

=Պրս. پرگال pargāl, ամկ. փէրկէլ «կարկին»։ Աճ.

ՓԱՐԿԱՄ «անուանի». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 322։

ՓԱՐՂԱՆՔ «շէնքի շինութիւն կամ հիմնարկութիւն». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Հաւաք. էջ 21. «Յաղագս շինութեան գերապայծառ և պանծալի, երկնանման և բարձրազմբեթ սուրբ խաչիս յԱղթամար քաղաքի, որ նիւթ նպաստաւորութեան փարղանցս բերաւ յերկրէն հեռաստանէ»։

*ՓԱՐՄԱՆ «հրաման, հրամանագիր, արքայական հրովարտակ»։ Նորագիւտ բառ, որ մի քանի անգամ ունի Օրբել. Պատուէին զնա տուղրայիւ գրոյ և փարմանաւ (էջ 251). Առնու փարման և սիգէլ ի մեծ աթաբէկէն (էջ 257).—գրուած է նաև ֆարման «Առնու ի նմանէ ֆարման և ման շուր վասն տեղւոյն այնմ» (էջ 255), որի դէմ հրատ. ՇահՆ. բ. 92 դարձեալ ունի փարման:

=Պրս. فرمان farmān նոյն նշ. ընդարձակ տե՛ս հրաման:

Ուղիղ մեկնեց Շահնազարեան, հտ. Բ. էջ 301։

ՓԱՐՇՄԱՆ «փորձանք, պատիժ». մէկ անգամ ունի Արծր. ք. 7. «Տեսին թէ վարեցաւ իշխանն ի գերութիւն, և ինքեանք պատրաստեալ են զնոյն փարշմանն կրել»։ (հրտ. Պատկ. էջ 119)։

ՆՀԲ յիշում է փաշաման բառի հետ և առանց նշանակութիւնները հաշտեցնելու կցում է իրար։

*ՓԱՐՈՍ «նաւահանգստի լապտերակիր աշտարակ». գիտէ միայն ՓԲ. այս իմաստով գործածական է նոր գրականում փարոս:

=Յն. φάρος «փարոս». նախապէս Աղեքսանդրիոյ մօտ գտնուած մի կղզեակի անունն էր. Պտղոմէոս Եղբայրասէր կանգնեցրեց այնտեղ առաջին փարոսը (Ն. Ք. 285), որով և կղզու յատուկ անունը հասարակ անուն դարձաւ. Նոյնից են ֆրանս. pharc, իտալ. faro ևն։

*ՓԱՐՈՒԱԶ «ժապաւէն». մէկ անգամ ունի Կղնկտ. հրատ. էմ. էջ 138, ՇահՆ. Ա. 292. «Ագուցին նմա արջնաթոյր մորս չորիք դրօշակօք և դրաւտս սնդուսս մետաքսառէշս ոսկեթեզան փարուազովք»։

=Պհլ. *parvaz ձևից, որ աւանդուած չէ, բայց որ հաստատում է պրս. پرواز parvaz «ժապաւէն, որ է սինճաֆ, զոր դնեն յեզերս կապայից և ֆէրաճէից. և յայսմանէ առեալ նշանակէ զեզերս զինչ և իցէ իրաց». որից նաև թրք. pervaz «շրջանակ դռան, պատուհանի ևն»։—Հիւբշ. 255։

ԱԲ համարում է արաբ. (չկայ արաբերէնում ը ձայն) և մեկնում է «քըղանցք, փէշ»։ Վերի ձևով ունի Հիւբշ. նոյնը նաև Աճառ. Հայ նոր բառեր հին մատեն. Ա. էջ 38։

ՓԱՐՉ կամ ՓԱՐՋ, ի հլ. «ջրի փոքր կուժ» Յայսմ. դեկ. 11, Վրդ. առ. 304. Վստկ. 3, 77, 205. Քուչ. 73. Առաք. պտմ. 371. Վրք. իւար. 106. որից փարչիկ (չունի ԱԲ) Քուչ. էջ 54. նշխարփարչ «նշխարի ջուրը լցնելու փարչ» Վրդ. լծ. (ըստ Այրարատ 147)։

ՆՀԲ «բառ ամկ. որպէս թրք. bardaq», Աղոնց. Арм. Юстин. էջ 486 պրս. پرچه (parča?), որի ընթերցումը և նշանակութիւնը չէ դրած։ Չեմ գտնում ԳԴ-ի մօտ։

ԳԻՒ.—Ախց. Գոր. Խրբ. Կր. Ղրբ. Ննխ. Շմ. Ռ. Տփ. փարչ, Ասլ. փարչ, փարշ, Հճ. փmrչ (<փառչ), Ագլ. Ալշ. Երև. Ջղ. Սեբ. Տիգ. փառչ, Մշ. փառչ. փառճ, Սլմ. Վն. փոռչ, Հմշ. փայչ:

ՓՈԽ.—Թրք. գռ. Երև. پارچ parč «ջուր խմելու յատուկ կոթաւոր աման հողէ կամ մետաղէ», վրաց. ფარჩი փարչի «գինու փոքր կուժ», լազ. փա՛րչի «12 ֆունդանոց կուժ» (Кипшидзе, Дополнит. свед. о

чанскомъ СП. *1911), ուտ.* փարճ *«փարշ», ավար.* պարճի *«շիշ»։*

ՓԱՐԳ *«դեղ». ունի միայն Քաջունի, Հտ. Գ. էջ 244։*

*ՓԱՐՍԱԽ *«երկայնութեան չափ է (5250 մետր)» Խոր. աշխ. գործածական է նաև արդի գրականում. Հնագոյն ձևերն են* ճրասախ (ի-ա *հլ.) Եւս. քր. Եղիշ. ը, էջ 122, 124, 141, Փարպ.* խրասախ. *Բուզ. Փարպ. որ և* ճրասխ *ԱԲ,* խրասխ *Շիր. 33.* փարսանգ *Երզն. մաթ. 126 (տպուած* ֆարսանկ): *Գիրք առաք. 615 ա։*

=Իրանեան փոխառութիւն է։ Իրանեանի մէջ բառս ունէր երկու ձև՝ պհլ. ڤرسنگ frasang *և հիւս. պհլ.* *frasax (*հմմտ.* Meillet MSL 17, 247), *այն է հպրս.* *fra-sanga- *և* *fra-saxa- (Nyberg, Hilfsbuch 2, 73), *որոնց յարաբերութիւնը անստոյգ է։ Առաջինից են ձևացած պազ.* farsang, *գիտական սոգդ.* ’βs’nγ *(*Benveniste *ՀԱ 1927, 764), պրս.* فرسنك farsang, *որից փոխառեալ են յն.* παρασάγγης *(Հերոդ.), լտ.* parasanga, *ֆրանս.* parasange, farsange *ևն. երկրորդից ձևացած են քրիստ. սոգդ.* fsx <*fasax<*farsax (MSL 23, 128) *և փոխառութեամբ ասոր.* ܦܪܣܟܐ parsaxā *և արաբ.* فرسخ farsax *հոմանիշները։— Հայերէն* ճրասախ *գալիս է հիւս. պհլ.* *frasax *ձևից. նախաձայնը վերջաձայնից ազդուելով (հմմտ.* ճարքուխ>խարքուխ) *բառը յետոյ դարձած է* խրասախ *և սղմամբ՝* ճրասխ, խրասխ. *յետին* փարսախ *ձևը փոխառեալ է արաբ.* farsax-*ից, իսկ* փարսանգ՝ *պրս.* farsang *ձևից։—Հիւբշ. 183։*

Ուրիշ համեմատութիւններ տալիս են Schröder, Thesaur. 47 *(պրս.* farsax*),* St. Martin, Mém. 2, 314, *ԳԴ, Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 180, ՆՀԲ,* Böttich. Arica 25, 78, Lag. Urgesch. 621, Ges. Abhd. 78—79, Müller SWAW 38, 579, *Հիւբշ.* KZ *23, 19, Տէրվ. Նախալ. 94, 120 ևն։*

*ՓԱՐՏ *«անզօյգ, կոճատ, թաք» Հին քեր. որ և* ֆարտ *Ոսկիփ. Վստկ. 9, 215։ Տաթև. հարց. 641։*

=Արաբ. فرد fard *«անզոյգ, անհատ» (սեմական* frd *«բաժանուիլ, հեռանալ» արմատից)։—Հիւբշ. 278։*

Ուրիշ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Մշ. ֆըրդ *«թաք», Խրբ.* փարդ *«անջատ, իրարից հեռու», որից* չուխտու-փարտ *Բղ. «զո՞յգ թէ անզոյգ խաղը», որ և Ախք. դարձել է* չուխտու վարդ *(Ազգ. հանդ. Բ. էջ 266)։*

*ՓԱՐՏԱՅ *«վարագոյր, առագաստ» Գնձ.։*

=Պրս. پرده parda *«վարագոյր», որից նաև թրք.* perde *«վարագոյր». հին ձևն է պհլ.* *partak, *որից հյ.* պարտակ *(տե՛ս այս բառը)։—Հիւբշ. 278։*

Ուրիշ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

ՓԱՐՓԱԼԵԼ *«ջնջել, եղծանել». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Պիսիդ. տող 437. «Եւ զտումարս ձեռնագրաց բազմաց փարփալէ». յն.* τόμους δέ σαθροῖ *(եղծանէ, ապականէ)* μυρίων χειρογράφων։ — *Տիրոյեան, Հանրագրութ. 633 մեկնում է «բզքտել»։*

ՓԱՐՓԱՌ *«գեղեցիկ և վառվռուն աչքեր ունեցող» Վեցօր. 119, Շիր.։*

*=Կրկնուած է *փառ «փայլ» պարզ արմատից, որ տե՛ս գւռ.։*

Karst, *Յուշարձան 403 սումեր.* bar *«փայլիլ»։*

ԳԻՌ.—Կայ փարփռիլ *(գաւառը անյայտ) «փայլիլ» (Արօր 1910, № 2, էջ 14)։*

ՓԱՐՓԱՐ *«փարատումն կամ փարազմունք». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 322։*

ՓԱՐՓԱՐ. *անստոյգ բառ. յիշում է միայն Գաղիան. և մեկնում է «*πελεκάν, πελεκᾶνος*», որ է «հաւալուսն ծովային թռչունը». իսկ ԼեՀ. այս բառը կարդում է* πελεκῖνος *և հասկանում է «*bisserrule pelécine *դաշտային բոյսը»։*

Տէրվ. Նախալ. 43 թռչուն իմաստով առնելով՝ համարում է բնաձայն և կըրկընաւոր. հմմտ. յն. βοᾶν, *լտ.* bubere, baubari: *Հայը դնում է հնխ.* parp (< par-par*) արմատից։ ՀԲուս. § 3043 բոյսի իմաստով առնելով՝ կցում է գւռ.* փառփառ *Մշ.,* փարփար *Խն. ձևերին, որոնք նշանակում են «փրփրեմ, դան-*

...դուռ»։ Աճառ. ՀԱ 1908, 123 թռչուն խմաստի համար յիշում է պրս. پرپر parpar կամ فرفر farfar «սալամբ». բայց կայ նաև արաբ. فرفار farfār «մի տեսակ ծառ», فرفور furfūr և فرفر furfur «եգիպտական մի թռչուն կամ ճըն-ճըղուկ» (ըստ Կամուս, թրք. թրգմ. Բ. 66 և 67)։

[ՓԱՐՓԱՌՆԱՅ (կամ նաև փարփառնա, փալփալնա) «մի տեսակ բոյս. ձիու ըղունգ, tussilago farfara». ունի միայն ՀԲուս. § 3047. ըստ Նորայր ՀԱ 1923, 53 Ալիշանի սխալ ընթերցման արդիւնքն է. պէտք է կարդալ փալփալնաճին, փարփառնաճին, իբր պրս. parpahan «անմեռուկ, փրփրեմ, դանդուռ, տճկ. սէմիզ օթըր»։]

ՓԱՐՓՈՒՏ «դատարկ, պարապ» Մխ. բժշ. 39, 104, «զուրկ, որ չունի» Մխ. բժշ. 36, 38, որ և փարփուք՝ էջ 36։ Նորագիւտ բառ։

Seidel, Մխ. հեր. § 111 նոյնարմատ է դնում պարպել բառին։

ՓԱՓԱԳ (գրուած նաև փափաֆ) «բաղձանք, տենչալը» Իմ. ժա. 4. Ոսկ. յհ. ա. 45, Բ. 28, որից փափագել ՍԳր. փափագանք Ոսկ. ա. Թես. փափագելի Եփր. դտ. փափագեցուցանել Եփր. ա. կոր. և ա. թես. փափագումն Ոսկ. յհ. Փիլ. ըղձափափագ Մանդ. լուսափափագ Ճառընտ. մեծափափագ Պիտ. Ճառընտ. ևն։

ՆՀԲ թւում է հանել պապակ բառից։ Տէրվ. Altarm. 57—8 պարզ արմատը դնելով փաֆ՝ հանում է հնխ. spak արմատից. հմմտ. յն. σφίγγω «կապել, ճմռել, ճնշել», անգսք. spange «ճարմանդ», կամ յն. σπάω «քաշել», լտ. sponte «ինքնակամ»։ Նոյն, Նախալ. 91 հնխ. pak «եփել, խորովել» արմատից, հմմտ. սանս. զնդ. pač, յն. πέσσω, լտ. coquo ևն: Canini, Et. étym. էջ 8 պրս. buka «փափագ», իսկ էջ 109 սանս. bhâg'i «կրակ», գերմ. backen «եփել»։ Bugge KZ 32, 58 և Հիւնք. պապակ բառի հետ։

ԳԻՌ.—Երև. Շմ. Սշ. փափագ, Ախց. Կր. Ննխ. Սլմ. փափաֆ, Ալշ. Ջղ. փափակ, Ջթ. փափօնք, փափոնք «փափագ». իսկ Շիր. փափագ «փափագող», Ննխ. փափաֆ «կարօտ»։

*ՓԱՓՂԵՄՆ «պտերների ցեղից մի բոյս. լտ. cyathus» Գաղիան. ունի միայն ՀԲուս. § 3049։

=Արաբ. فلفيموں falfīmūn «մի տեսակ բոյս. pityusa» (տե՛ս Շթայնշնայդէրի հաւաքածոյքը՝ WZKM 12, 228)։—Աճ.

ՓԱՓՈՒԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «կակուղ, մատղաշ. 2. գիրգ, քնքոյշ, նազուկ մեծացած. 3. ազնիւ, նուիրական՝ սուրբ կամ հանդստեան օր» ՍԳր. Ագաթ. Եփր. թուոց. Փարպ. որից փափկանալ ՍԳր. Եփր. ծն. փափկացուցանել Յոբ. լգ. 25. փափկական Ագաթ. փափկակեաց Վեցօր. փափկասուն Առակ. իթ. 11. Բարուք. դ. 26. Ոսկ. եփես. ժգ. փափկոց «ուղեղի փափուկ մասը» Տաթև. հարց. 242 (չունի ԱԲ), փափկանկատ, փափկանկատութիւն (Նոր բառեր)։

Տէրվ. Նախալ. 92 կասկածով կցում է հյ. փապարել, փամփուշտ, լիթ. pàmpti, «ուռիլ, գիրանալ», pampalas «գէր» ձևերի հետ և բոլորը միասին հանում է հնխ. pap, pamp արմատից։ Bugge, Beitr, 21 յն. ψαφαρός «փափուկ» բառի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Աճառ. ՀԱ 1899, 232 կրկնուած *փակ պարզականից՝ ձայնաւորի փոփոխութեամբ։ Մառ. Иппол. 59 վրաց. ფუფუნება փուփունեբա «զգուանք» բառին ցեղակից։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ախց. Գոր. Կր. Ղրբ. Տփ. փափուկ, Երև. Շմ. Պլ. փափուգ, Մկ. փափուկ, Վն. փափիւկ, Խրբ. փաֆուգ. կան նաև փափլիկ, փամփլիկ, փամփուլ փաղաքշական ձևերը։

ՓՈԽ.—Վրաց. ფაფუკი փափուկի «փափուկ հաց» (Չուբինով[2] 1298), ուտ. փափուկ «կակուղ»։

ՓԱՔԱԴԻՄ «ապաւառ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 323։

ՓԱՔԱԼ «հիւանդութեան պատճառով անասունների շատ փռնգտալ կամ հազալը» Վստկ. 207, 213, 219, որից փաֆռտ «հևացող կամ դժուարաշունչ» Սմք. դատ. 155

(Նորայր, Բառ. ֆր. 1158 ա, Քաջունի Հտ. Գ., էջ 244)։

ԳԻՌ.—Բլ. փէֆալ «կուշտ կերած անասունների ծանր արտաշնչելը» (Հաղորդեց Ս. Մովսիսեան, 1933 մարտ), որի հետ նոյն է նաև փեֆալ Եւդ. «դժուարաւ շունչ առնել, հևալ»։ Այս երկուսի համեմատութիւնից երևում է որ նախաւոր ձևն է *փայֆալ։

ՓԱՔԱՆԻ «թզուկ, կարճահասակ կամ պակասաւոր, հաշմանդամ» անստոյգ նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրդն. աշխ. 502. «Ժողովեաց յամենայն ազգաց զփաքանիս և զկարճահասակս, զխեղս, զկոյրս, զգօղս և զվնասակարս»։

ՓԱՔԱՐ. ձևով և նշանակութեամբ անստոյգ բառ, որ երկու անգամ միայն գործածուած է հետևեալ ձևով. «Որով և չրփայքարն իսկ հրամայեաց տալ»: Սեբ. 122. «Որոց զչփաքարն իսկ հրամայեաց տալ» Ասող. էջ 96 (հին տպ. և 2 ձ. զփափարն, 1 ձ. զչչփափարն, 1 ձ. զչրփափածառ, նոր տպ. զչփափարն):

Շահնազարեան, Ասող. Փարիզ 1859, էջ 211 այս բառով ուզում է հասկանալ «ռոճիկ, թոշակ», Պատկ. Սեբ. 122 մեկնում է «պրս. پاکار pākār կամ پایکار pāykār, որ նշանակէ զհարկապահանջն և զտուրս հարկաց ի պէտս կալուածատեարց», Dulaurier, Թրգմ. Ասող. 192 «provision, պաշար, ռոճիկ ճանապարհի», անծանօթ է ըստ Էմինի և Մալխասեանի, էջ 351—2. Մանանդեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2. 35—37 կազմուած է դնում չ մասնիկով փայքար=պեկար «հողային հարկ» <պրս. pākār, pāykār բառից, որով չփայքար հասկանում է «բացի հողային հարկից նաև այն հարկերը, որ պեկար չէին»։

*ՓԵՐՐՈՒԱՐԻՈՍ «բուն հռովմայեցոց վերջին ամիսը, որ մեր այժմուայ լատինական տոմարի երկրորդ ամիսն է» Եւս. քր. յետին ոճկ. ձևն է փետրուար կամ փետրվար, որ միակ գործածականն է արդի գրականի մէջ։

=Յն. φεβρουάριος «փետրվար», որ գալիս է լտ. februārius հոմանիշից. այս բառը ծագում է լտ. februo «մաքրել, մեղքերը քաւել, սրբուիլ» բայից և բուն նշանակում է «քաւութեան ամիս». այսպէս է կոչուած ս՛յն քաւութեան տօների և հանդէսների պատճառաւ, որ հռովմայեցիք կատարում էին այս ամսում՝ իրենց անձը մեղքերից սրբելու համար (Pokorny 1, 844, Walde 279, Ernout-Meillet 326): Բառս լատինական տոմարի հետ տարածուած է շատ լեզուների մէջ. ինչ. ֆրանս. février, գերմ. Februar, ռուս. февраль, վրաց. თებერვალი թեբերվալի, թուրք. բեբերվալ ևն։—Հիւբշ. 367։

Ուղիղ մեկնեց նաև ՆՀԲ։

*ՓԵԳԱՆԱՅ կամ ՓԵԳԵՆԱՅ «սատափ կամ սպանդ (թրք. իւզէրլիկ) խոտը, ruta» (Տիրացուեան, Contributo դնում է § 176 փեգենայ=thalictrum elatum Murr. և § 325 վայրի փեգենայ=սպանդ=peganum harmala L) Ղկ. ժա. 42, Մխ. առակ. Գաղիան. գրուած կայ նաև բեկենա, բեգանոս:

=Ասոր. ܦܝܓܢܐ կամ ܦܓܢܐ peγānā, որ է փոխառեալ յն. πήγανον «ruta graveolens» հոմանիշից (Boisacq 777). սրանից են նաև պրս. پیغن payγan, արաբ. فيجن fayǰan, լտ. peganum «փեգենայ»։—Հիւբշ. 317։

ԳԴ պրս. ֆէյնէն ձևից, ՆՀԲ յն. փի՛ղանոն: Հիւնք. յն. պրս. ձևերի հետ նաև թրք. բէլին (իմա՛ pelin) «օշինդր»!

ՓՈԽ.—Մտած է Աւետարանի քրդ. թարգմանութեան մէջ՝ Ղկ. ժա. 42. Ուշրէ նանայէ ու փէգէնայէ ու ժը հէմի փէնճառ մէնճառան տըտըն (Տասանորդէք զանանուխ և զփեգենայ և զամենայն բանջար)։

*ՓԵԹԱԿ, ի-ա հլ. «մեղուանոց» Փիլ. Մխ. դտ. (Ոսկեդարում ասւում էր մեղուանոց եզն. մեղուաբոյն Սեբեր.), որից փեթակաձոց (նոր բառ)։

=Փոխառեալ պհլ. *petāk «կողով» (և կամ «փեթակ») բառից, որ նոյնպէս փոխառեալ է սանս. पेटक peṭaka կամ նաև पेटाक peṭāka «կողով, արկղ» բառից (սա էլ ծագում է पेट peṭa «կողով» բա-

ուից)։ Նախնական ժողովուրդների մէջ (ինչպէս դեռ այժմ էլ յետնեալ գիւղերում) փեթակը շինուած էր կողովից կամ պարզապէս մի կողով էր. այս պատճառով էլ շատ լեզուներում «կողով» նշանակող բառը նշանակում է նաև «փեթակ». օր. սանս. karaṇ̣ḍa «կողով և փեթակ», պրս. کوار kavāra «կողով և փեթակ», սրանից փոխառեալ արամ. kawęręt և արաբ. kiwāra, kuwwāra «փեթակ» (BSL հտ. 27, № 81, էջ 97), ֆրանս. panier «կողով», բայց նաև «փեթակ» (հմմտ. Littré, Բառ. ֆրանս. հտ. Գ. էջ 920 գ, 12ᵒ՟ նշ. և Bescherelle, հտ. Բ. էջ 755 ա), գերմ. Korb կամ Körbe «կողով» և Bienenkorb «փեթակ» (որ է բուն «մեղուակողով»), սպան. cuévano «կողով և փեթակ» (BSL անդ, էջ 107), մինչև անգամ մեր բարբառներում՝ Ախց. ղուղա «փեթակ» (Թրք. قوغا qoγa «դոյլ» բառից), Ղրբ. fpog «կողով և փեթակ», Սեբ. սէ՝փէ՝բ «փեթակ» (Թրք. sepet «կողով» բառից), Բբ. ծղի «փեթակ» (հմմտ. Ղզ. ծղիկ «կողով»)։ Իր երկրորդ նշանակութիւնը ստանալուց յետոյ փեթակ բառի «կողով» նշանակութիւնը ջնջուեց. բայց նրա հետքը պահում են դեռ գաւառականներից Մշ. Ք. «ալիւրտուն», Ջղ. փետակ «ալիւրի արկղ» (հմմտ. fpog «կողով», իսկ Շլ. «ալիւրի աման»). աւելի հին է Դրնղ. 472 փեթակ ցorենոյ։—Աճ.

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 181 յն. ἀποθήκη «շտեմարան, աւանդատեղի»։ Bugge, Beitr. 21 լիթ. spėcziù, spesti, լեթթ. špeets «պար մեղուաց» բառերի հետ։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. Բանաս. 1899, 250—1։ Մէյյէ (անձնական) բառս համարում է անշուշտ փոխառեալ իրանեանից, բայց ո՛չ վերի ձևից, որովհետև սանս. peṭaka հընդկական բառ է և ո՛չ թէ հնդիկ-իրանեան։ (Արգելք չկայ որ բուն հնդկական մի բառ փոխառութեամբ անցած լինէր Պարսից, ինչպէս օր. փիղ)։ Պատահական նմանութիւն ունին վրաց ფუტკარი փուտկարի, ինգիլ. futkar, լազ. putoǰi, putuǰi «մեղու»։

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Մշ. Վն. փէթակ, Ասլ. Երև. Խրբ. Սեբ. Ննխ. փէթագ, Մկ. փէթաf', Հճ. փէթօգ, Ագլ. փո՛ատկ, Սվեդ. փիթիւգ.—Նոր բառեր են փեթակարօղ, փեթակատէր, փեթկիկ։ Նկատի՛ պէտք է առնել յատկապես փեթակ Ախց. «մեղու», Ջղ. փետակ «ալիւրի արկղ», Սլմ. փէթmf' (նաև Մշ. Ք.) «ալիւրատուն», Սվ. «մանկիկներին կանգնիլ սովորեցնելու մի գործիք», և մանաւանդ Ննխ. փէթագ «կողով, հողէ կամ թրիքէ աման՝ մոխիրը թափելու համար»։

ՓՈԽ.—Քրդ. petek «փեթակ» (Justi, Dict. Kurde 74 ա), արևել. Թրք. پتك petek «ruche de miel, փեթակ» (P. de Court), օսմ. پتك petek «մեղրախորիսխ, rayon de miel» (Արիկեան, Բառ. տճկ. 211 ա), «փեթակ» (Будаговъ 1, 312), Թրք. գւռ. էնկ. Սեբ. Տ. փէթէf «փեթակ» (Բիւր. 1898, 865 ա և 1899, 799 ա), Ատն. (թուրքաց և յունաց բարբառով) փէթէf «մեղրախառն մոմ» (Պէտէլեան, Արևելք 1888 նոյ. 9). կայ նաև գւռ. Թրք. پتك petek «ալիւրտուն» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 845), որ մեր գւռ. փեթակ համանիշ բառից է փոխառեալ։

ՓԵԺԱՏ «անգուժատ, չարհոտ, քաղբան խէժը, galbanum» Բժշ. ունի միայն ՀԹուս. § 3051։

=Վերջին մասը պրս. ژد žad «խէժ» բառն է, բայց անծանօթ է մնում առաջին մասը փե-։—Աճ.

*ՓԵԿՈՆ «կաղամախի» ըստ ՓԲ. (Տիրացուեան, Contributo § 77 fagus silvatica L). գործածւում է նոր գրականի մէջ, իբր Թրք. «կիւլկէն» Յ. Ծուսուֆեան, Արևելք 1889 Թ. օգոստ" 23։

=Յն. φηγός «խոզկաղնի, quercus esculus L»=լտ. fagus «hêtre» բառի հայցականից՝ նոր (արևմտեան) տառադարձութեամբ։—Աճ.

ՓԵԿՈՒԼ «նշայ». կազմուած է նոր գրականի մէջ՝ իբր

=Ֆրանս. fécule նոյն նշ.։

*ՓԵՂԱՄԲԱՐ «իսլամութեան մարգարէն Մուհամմէդ». յաճախ գործածուած արձանագրութեանց մէջ՝ մահմետականների դէմ եղած նզովքներում. ինչպէս Օրբել. 160. «Ու եթէ տաճիկ ապագութիւն փոխի և յափըշ-

տակել չանայ, Հազարէն Հազար նալաթ ի վերայ նորա գայ և յիւր փեղամբարէն ապիզար լինի» Հմմտ. Նաև անդ, էջ 170, 266 ևն։

=Պրս. پیغامبر peyγāmbar «պատգամաբեր, մարգարէ, յատկապէս Մուհամմէդ»։ Ընդարձակ տե՛ս պատգամ:

ՓԵՂԱՄԻԿ «անեզարեբան սրուակ գինւոյ». ունի միայն ՀՀԲ, ինչպէս և Թորոսեան, Տետրակ համառօտ բառարանի, Նախիջևան 1794, էջ 69։

Պատահական նմանութիւն ունի պրս. پیغاله payγāla «բաժակ գինւոյ»։

+ՓԵՂԿ, ի կամ ի-ա՞ հլ. «կտաւէ կամ մաշկէ վարագոյր, վրանի պատ» ՍԳր. Փարպ. «լեռան ստորոտը» Խոր. ա. 15. Նոր գրականում «դռան կամ պատուհանի թև». որից փեղկիլ «ճեղքուիլ, երկուսի բաժանուիլ» Օրբել. հրտր. էմ. էջ 63, «երկպառակիլ» Միխ. աս. 451 (ՓԲ գրում է փեղեկել «բաժանել, զատել»), երկփեղկ Ուռհ. երկփեղկել «քակտել, իրարից բաժանել» Եղիշ. գ. էջ 48. ՅՀ. կթ. խոռանափեղկ ՍԳր. տասնփեղկեան Եւ. իգ. 1, լզ. 8. վերնափեղկ Թիւք դ. 25։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sphelg-, spelg- արմատից, որի ժառանգներից են նաև հիսլ. spjalk «բարակ փայտի կտոր, շամփուր», կիմր. fflochen «տաշեղ», ֆրիզ. spalken «ճեղքել», spalke «ճեղքած փայտ, տաշեղ», շվեդ. spjälka «նեղ ու բարակ երկար կըտորներ ճեղքել հանել» ևն։ Հնխ. sphelg- «ճեղքել» կազմուած է -g- աճականով՝ պարզական sphel-, phel- «ճեղքել» բայից, որի բազմաթիւ ժառանգներից յիշենք սանս. sphaṭati, paṭati «ճեղքել, ճեղքուիլ, պատառուիլ», phálati «ճեղքուիլ, երկուսի բաժանուիլ», phálaka- «տախտակ, տաղձ», phāla- «խոփ», յն. σφαλάσσειν «կտրել», σπολάς «կոկած մորթ. կաշէ զգեստ», σπαλίς, տստ. ψαλίς «մկրատ», σφέλας «փայտի կոճղ, նստարան», ալբան. pal'ε «կոզմ, կուսակցութիւն», լտ. spolium «կաշի, աւար», հբգ. spaltan, նբգ. spalten «ճեղքել», հիսլ. spjald, fjǫl «տախտակ», անգսք. spillan «ճեղքել», speld «փայտի կտոր», լեթթ. spals «կոթ», հպրուս. spelanxtis «տաշեղ», հսլ. rasplatiti «ճեղքել», polica «տախտակ», ռուս. располоть «երկուսի բաժնել, ճեղքել», полтина «կէսը» ևն (Pokorny 2, 677, 680, Boisacq 890, 928, Walde 732, Ernout-Meillet 925):

Հիւնք. 327 յն. φύλλον «տերև» բառից։ Karst, Յուշարձան 403 սումեր. bulug «ճեղքել»։ Գաբրիէլեան տե՛ս փրկել: Ղափանցեան ЗВО 23, 351 արաբ. فلق flq «ճեղքել» արմատի հետ։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Petersson KZ 47, 264, որ և իմ էլ կարծիքն է եղած։ Պատահական նմանութիւն ունի ասոր. ܦܠܓ pəlag «բաժանել, երկպառակել», ܦܠܓܘܬܐ pelgūθā «բաժանում, հերձուած, երկպառակութիւն»։

ԳԻՒ.—Ալշ. Մշ. փեղգ, Ախց. փէղկ «դռան փեղկ», Մշ. փէղգել «երկուսի ճեղքել», նոյն են նաև փեղկ Ղզ. «ճեղքուածք», երկու փեղկ լինել Երև. «ճեղքուիլ, երկու կտոր լինել», փեղկ անել Ղզ. «ճեղքել», փեղկաճաճ Ղզ. Ղրբ. «փեղկերը հանած»։

*ՓԵՂՄՈՆԻ, որ և փելմոնի, փէլոնի «այս ինչ կամ այն ինչ» Դատ. ը. 13։

=Եբր. פְּלֹמֹנִי palmōni «այս ինչ» բառից՝ յն. φελμονή տառադարձութեան միջոցով (տե՛ս նաև եղմոնի). նոյն բառն է արաբ. فلان fulān, որից ֆուլան Սմբ. դտ. 124, որ այժմ էլ գործածական է ռմկ. ֆիլան, ֆալան ձևերով։

Հներից ոմանք իբր քաղդ. բառ մեկնում էին «սերտ բարեկամ կամ գլխաւոր, գահերէց նշանաւոր». ըստ այսմ հասկանում է նաև Վրդն. մեկն. դտ. «Զոր փելմոնի ասաց, որ է ի նշանաւոր դասուց»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՓԵՂՈՅՐ «կանացի գլխարկ». ունի միայն ՓԲ. գործածական է արևմտեան գրականում. սրանից նաև փեղուրագործ, փեղուրավաճառ:

Փեճեկ տե՛ս Փոճոկ։

—ՓԵՃՌԵԼ «խոտը փրցնելով քաղել» Վրդ. առ. 202։

=Շրջուած է եապոնլ, եեպոնլ, եպոնլ հոմանիշից, որ ծագում է եապուռ «ճիրան, ճանկ» բառից—Աճ.

ՓԵՆԱԿ «մի տեսակ անստոյգ ծաղիկ» Սալած. ունի միայն ՀԲուս. § 3052։

ՀԲուս. կարծում է նոյն ընդ փենուեայ:

*ՓԵՆԻՏ «զտած շաքար». ունին միայն ԱԲ և Նորայր, Բառ. ֆր. 922 բ՝ իբր մհյ.։

=Պրս. فانيد fānīd կամ پانيد pānīd «կըրկին եռացուած, զտուած ու թանձրացրած շաքար», որից նաև Թրք. penid կամ աղաւաղեալ penir šekeri, ֆրանս. pénide, սանս. phánita. ծագում է պրս. فانيدن fānīdan «շաքարը կրկին եռացնել, զտել ու թանձրացնել» բայից։

ԱԲ համարում է պրս.։ Նորայր, Բառ. ֆրանս. 922 բ դնում է պրս. ֆանիտէ ձևից։ Վերի ձևով ունի Seidel § 181:

*ՓԵՆՆԱ «մի տեսակ ծաղիկ» Մխ. առակ. «խաչափայտ կամ զարդմնան բոյսը». paconia officinalis L (Տիրացուեան, Contributo § 177 դնում է anemone armena Boiss.) Գաղիան. գրուած է նաև փենուեայ, փիոնիա, փինա «խաչափայտ բոյսը» Բժշ. ֆայունիա՝ որ է փինեաի տակն Վստկ. 77. որ և փենատակ Seidel, Մխ. բժշ. § 391։

=Արաբ. فاوانيا fāvāniyā «խաչափայտ բոյսը» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 685), որ և فاونيا fāvniyā (Steinschneider WZKM 12, 225) կամ افاونيا āfavniyā (անդ, 11, 273), յն. παιονία։

ՆՀԲ ուզած է կցել յն. φαινής «անեմոն» բառին, որ մերժում է Brockelmann ZDMG 47: Ալիշան, Հին հաւ. 74 լտ. paeonia հոմանիշից։ Տե՛ս և Seidel Մխ. հեր. § 332։

ՓԵՇԱՒՈՐ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Հին բռ. հոմանիշների մի շարքի մէջ. «նմանութիւն, որակ, նմանակ, փեշաւոր, դիմաւոր, կենդանագիր»։ ՀՀԲ գրում է նաև փեշաւոր: ՆՀԲ մեկնում է «արուեստաւոր ինչ ճարտար յօրինուածով գծագրեալ յար և նման իրացն». ՋԲ «նմանաւոր» (իբր բառ քերականական), իսկ ԱԲ՝ «յարմար՝ նման բանած, վարպետ բանող»։ Այս նոյն բառն է, որ Բառ. երեմ. էջ 323 գրում է փեշր «նմանաւոր» և Թորոսեան Տետր. հմռ. բառ. էջ 57 «փեշ, պատեհ, դիպան, տեղ. ուղղումն»։

Աճառ. ՀԱ՝ 1908, 123 հետևելով ՆՀԲ-ի բացատրութեան՝ դնում է պրս. پيشه‌ور pīšavar «արուեստաւոր», որ գալիս է پيشه pīša «արուեստ» բառից։

*ՓԵՇՌԱՒ «յառաջընթաց». յետին ռամիկ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ձմ. ղա. «Փեշռաւ է մահու հիւանդութիւնն և այս փութով նշանակէ ըզգալուստ մահուն»։—

=Պրս. پيشرو pīšrav «յառաջընթաց»։—Աճ.

+ՓԵՌԵԿ «ճեղք». արմատ առանձին անգործածական, որից փեռեկել «ճեղքել, պատառել, բզկտել» Ոսկ. ճառք, էջ 443, Կնիք հաւ. 328. Փիլ. սամփս. ՑՀ. կԹ. Խոսր. 74. «մեկնել, պարզաբանել» Լմբ. մատ. 234 (Կարևոր համարեցայ բառ կարգի խուզողութեամբ ես փեռեկել առաջի այնոցիկ որք խնդրեն գիմացութիւնն). փեռեկիլ «բաժանուիլ, սփռուիլ, ցրուիլ» Մագ. փեռեկումն «ճեղք, բացուածք ծերպի» Եզն. «անջատութիւն» Թր. և Երզն. քեր. փեռեկտել «երկպառակել» Առաք. պտմ. 6. փեռեկտիլ «բաժանուիլ, երկպառակիլ» ԱԲ. գրւում է նաև պեռեճել Փիլ. սամփ. 565 և եւ. 532։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. spher- «ճեղքել, կտրել» արմատից. հմմտ. յն. σπαράσσω «պատռել», σπάραγμα «պատռած կտոր», σπαραγμός «պատառառուածք», հհիւս. spǫrr (*sperrō) «պատառած կտոր շորի». հայերէնի մէջ -եկ կարող է լինել մասնիկ և կամ հնխ. -g- աճականից։ Այս աճականով (sphereg-) ենթադրւում են մի քանի ձևեր, որոնք նշանակում են «պայթիլ, ճարճատել». այսպէս են յն. σφαραγεῖσθαι, սանս. sphūrjati, լիթ. spragēti, հհիւս. spraka, լեթթ. spręgstu, ֆրիզ. sprokkeln (Boisacq 891, 927, Pokorny 2, 668 և 673. վերջինս տալիս է նաև բազմաթիւ ուրիշ բառեր, որոնց նշանակութիւնը չի թոյլ տալիս միացնել նախորդների հետ, ինչպէս ասում է և Ernout-Meillet 919):

ՆՀԲ նոյն ընդ երկ-պառակել, պրս.

պիտրիյտէն, պիտրիտէն *Բրգ.* փարչաչամագ, փառալամագ: Bugge IF 1, 455, պեռճել, փեռեկել, պառակել *և* պառակտել՝ *իբր բնիկ հայ կցում է գոթ.* brikan, *գերմ.* brichen *«խորտակել» ընտանիքին։ Հիւբ. բոլորն էլ* պառակ *«հօտ» բառից։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ* Scheftelowitz BB 29 (1905), 36, *որ կցում է յն.* σπάραγμα, *սանս.* sphūrjati *և լիթ.* sproga *ձևերին։— Գաբրիէլեան ՀԱ 1909, 222* փերկ *(գւռ.* փերկանել, *գրբ.* փրկել) *արմատի ընդլայնեալ ձևն է։* Karst, *Յուշարձան 403 սեմեր.* bar *«կտրել, ճեղքել»։ Ղափանցեան* ЗВО *23, 351 արաբ.* فرق frq *«բաժանել»։* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 108 *դնում է* -եկ *մասնիկով* *փեռ-<*հնխ.* spersā *արմատից, որից նաև հհիւս.* spjerr: *Պատահական նըմանութիւն ունի սեմական* frq *արմատը, որից են. արամ.* ܦܪܩ frq *«կտրել հանել, խլել փրցնել», արաբ.* فرق farq *«ճեղքել, երկուսի բաժանել, զատել»,* تفرّق tafarruq *«անջատուիլ, բաժանուիլ, ցրուիլ, երկպառակիլ», եբր.* פרק frq *«պատռել, խլել, հանել, փրցնել», սար.* פרק frq *և եթովպ.* ፈረቀ faraqa *«ազատել», ասոր.* ܦܪܩܐ perqā *«կտոր, մաս», խպտ.* pōrk *«փրցնել, քակտել», որոնք տալիս են հյ.* փրկել:

ԳԻՒ.—Պահուած է զանազան ձևերով. ինչ. փառակ *խոզ. «որևէ բանի վերևից ցած ճեղքուած կէսը»,* փեռկել *խրբ. «ոտքերը լայն լայն բանալ»,* փեռկուիլ *խրբ. «ոտքերը մեկնել, փռուիլ. 2. փռուիլ, հեռուները տարածուիլ»,* փեկոտել *Ջւղ. (այն է* փեռեկտել) *«պատռտել, կտրտել»,* փեռտել *ՋԹ. «պատառոտել»,* փեկռատ *(իմա՛* փեռեկատ) *Բլ. Լ. Վն. «ատամները թափած», որից* փեռատ *Մշ. «կոտրտած», Պոտ. «ատամները թափած», Ննխ. «գէշ, վատ, յոռի»։ Վերջին ձևերի վրայից ՓԲ կազմած պիտի լինի* փեռեկատ *«ատամները թափած սղոց՝ սանտըր, մաշուած դանակ»։*

ՓԵՍԱՅ, ի հլ. *«փեսայ. 2. ամուսինը աներոջ և զոքանչի առնչութեամբ. 3. քեռայր» ՍԳր. Եփր. յես. որից* փեսայանալ *ՍԳր.* փեսայացուցանել *Ա. մկ. ժ. 56.* փեսայիլ *Եփր. ծն.* փեսայանուէր *Ոսկ. ես.* փեսայութիւն *եզգ. գ. 11. Ա. մկ. ժ. 54 են. նաև. վերջի -այ վանկի կրճատումով՝* փեսաւէր *Ա. մկ. թ. 39. Կոչ. 2. Ոսկ. մ. բ. 5.* փեսածու *Անան. եկեղ.* փեսաճրաւէր *Մծբ.* փեսեղբայր *Տօնակ.։*

Lag. Urgesch. 536 *գրելով* պեսայ՝ *հարցնում է թէ չի՞ պատկանում* paç *«կապել» արմատին։ Տէրվ. Նախալ. 159 յն.* πόσις, *լիթ.* patis *«ամուսին» և հյ.* պետ: Karolides, Γλ. συγκρ. 96, 207 *սրանց վրայ աւելացնում է նաև կապադովկ.* ποσάκα *որ յարգական մի պատուանուն է։ Հիւբ. պրս.* բատշա, բաշա *«թագաւոր» բառից։* Müller WZKM 10, 355 *ենթադրում է որ յն.* παῖς *«տղայ, մանուկ» բառը անցել է նախ ասորերէնի, ուր տուել է* ܦܝܣܐ *paisā *ձևը, որից էլ փոխ է առնուել հայ.* փեսայ. Patrubány *ՀԱ 1908, 277 հնխ.* bhend- *«կապել» արմատից։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 323* պսակ *բառից։*

ԳԻՒ.—Ջղ. փեսա, *Ալշ. Ախց. Գոր. Ասլ. Երև. Խրբ. Կր. Հմշ. Մկ. Մշ. Մրղ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Սչ. Վն. Տփ.* փէսա, *Տիգ.* փէսm, *Ղրբ.* փըէ՛սա, փը՛սա, *Ագլ.* փm՛um, *Սվեդ.* փիսօ.—*Նոր բառեր են* փեսադարձ, փեսախաշ, փեսախում, փեսականչ, փեսատես, փեսատէր, փեսացու *ևն։*

ՓԵՏ, ի հլ. *«մազերը պոկելը» Մանդ. որից* փետել *(գրուած նաև ըստ ուղղ.* փետտել) *«մազերը՝ փետուրները՝ թելերը պոկել» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 8. Վեցօր. 168. «տագնապեցնել, վախեցնել» Ոսկ. փիլ. էջ 518.* փետիւն *Մանդ.* անփետ *(«տագնապեցնել» իմաստից) Ագաթ. ՅՀ. կթ. 205. Արծր.* դատափետ *Ոսկ. մ. ա. 16. ՅՀ. կթ.* դատափետ առնել *ՍՆ. խթ. 23.* դատափետել *Եղիշ. ժե. 10.*

ՆՀԲ փետուր *բառի՞ց։* Bugge, Btrg. *21 իբր բնիկ հայ կցում է յն.* φεδνός; *«կնտակ, ճաղատ» բառին։ Մերժում է Հիւբշ. 500։ Հիւբ.* փետուր *բառից։* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 108 *ար-*

մասը դնում է փետ<*հնխ.* sphed-, *որից շրջմամբ յն.* φεδνός *փխ.* *σπεδνός, -ուր *մասնիկով հյ.* փետուր, *և նոյն արմատի* spedįo- *ձևից էլ՝* փեճեկ:

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. փէտէլ, *Տփ.* փէ՛տիլ, *Մշ. Սչ.* փէդել, *Ննխ.* փէդէլ, *Խրբ.* փէդիլ, *Համշ.* փէդուշ, *Ակն. Պլ. Սեբ.* փէդդել, *Ասլ.* փէ*դէ՝լ, *Ռ.* փէթթէլ, *Ալշ. Հճ. Սլմ.* փիտել, *Երև.* փիդէլ, *Մկ.* փիտիլ, *Ջթ. Սվեդ.* փիդիլ: *Նոյն է նաև* փետել *Համշ. Տր.* «*փրցնել քաշել հանել, կանեփը ծեծել, կոտրել*»: *Նոր բառեր են* փետուփիլ, փետուուf, փետոտկել:

ՓՈԽ.— Վրաց. ფეთება փեթեբա *կամ* ფოთება փոթեբա «*վախեցնել*», დაფეთა դափեթա «*փրցնել, պոկել*», დაფეთება դափեթեբա «*վախեցնել, ահափետ առնել*» (*մեր երկու նշանակութիւններով էլ պահուած*)։

ՓԵՏՈՒՐ, ո *հլ.* «*փետուր, թեպուր*» *Պիտ. Մխ. առակ. որից* փետրալից *Ոսկ. փիլիպ. 370 (չունի ՆՀԲ).* փետրամօրուս *Խոր. աշխ.* փետրիկ *Մագ.* ճոխափետուր *Ես. խ. 31. Ոսկ. մ. բ. 7, 25 և Փիլիպ. Կոչ.* լուսափետուր *Ագաթ.* ոսկեփետուր *Արծր. Երզն. Մաղաք. աբ. գրուած է* փայտուր *Վրդ. բար. 103. ռամկական ձևով* թեպուր *ԱԹր. կրետ. 43, 44, 72, Բառ. երեմ. 117, Վրդն. առկ. 36,* թեպրիկ «*փետուրիկ*» *Շնորհ. առ.* թեպրել «*ճեպռել*» *Բառ. երեմ. էջ 118։ Նոր բառեր են* փետրաքափ, փետրափոխութիւն:

Klaproth, Asia pol. 100 *գերմ.* Feder, *իսլ.* fidur *հոմանիշների հետ։* Bötticher ZDMG 1850, 363 *և* Arica 80, *349, սանս.* pátatra-, páttra- «*փետուր*»։ Lag. Urgesch. 388 *սանս.* pat *և յն.* πέτεσθαι «*թռչիլ*»։ Müller SWAW *42, 252 զնդ.* ptara. *յն.* πτερόν, πτέρυξ «*փետուր*», Justi, Zendsp. 183 *զնդ.* patara, *սանս.* páttra *ձևի տակ։ Պատկ.* Изслед. *սանս. և յն. ձևերի հետ։ Հիւբշ.* KZ 23, 19 *գերմ.* feder «*փետուր*» *բառի հետ։* Lag. Arm. Stud. § *2293 հին ձևը համարելով* թեպուր՝ *դնում է* թև *բառի հետ։ Հիւբշ.* Arm. Stud. § 281 *կասկածելի է համարում այս բառերի համեմատութիւնը՝ ձայնական անկանոնութեանց պատճառով։ Տէրվ. Նախալ, 92 սանս.* pattra, *յն.* πτερόν *ևն ընտանիքի հետ։* Bugge KZ 32, 40 փետուր *դնում է շրջուած* թեպուր *բառից, իսկ այս էլ* թև *բառի հետ՝ կցում է յն.* πτερόν, πτέρυξ *ձևերին։ Հիւբշ. 500 մերժում է թէ՛ այս և թէ* pattra, πτερόν *ընտանքի համեմատութիւնը։ (Համապատասխան հյ. ձևն է* թիռ, *որ տե՛ս առանձին)։ Հիւնք. դարձեալ յն.* πτερόν։ Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 226* փետել *բայից է հանում։ (Այսպէս են նաև* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. *107 և* Scheftelowitz KZ *54 (1927), էջ 231.—*Petersson *յիշեցնում է լտ.* pluma=*լիթ.* plùnksna «*փետուր*» *ծագած* «*պոկել*» *բայից. հմմտ. լեթթ.* plūzu «*փետել*»)։ *Մ. Դաւիթ-Բէկ, Յուշարձան 398 յն.* πέτομαι, *լտ.* prae-pets, *հրգ.* fedara *ևն։* Karst, *Յուշարձան 415* թև *բառի հետ՝ մոնղոլ.* dabi-debi, *ճապոն.* tobi, *թրք.* dai «*թռչիլ*»։ *Մարտիրոսեան ՀԱ 1924, 458 և սրանից անկախաբար Աճառ. Նորք 1925, № 5, էջ 393 կամխս.* p'etar *կամ* pettar «*փետուր, թև*» *բառի հետ։ Բայց որովհետև այս բառը նոյն է վերի* pter- *ընտանիքի հետ, որ տալիս է հյ.* թիռ, թեր, թերթ, *ուստի* փետուր *միայն փոխառութիւն պիտի լինի կամխսերէնից։ Առանձին քննութեան կարօտ հարց է։*

ԳԻՌ.—Վն. փիտուր, *Սլմ.* փիտուռ, *Սվեդ.* փի֊դէօr, *Մրղ.* փուքուր.—*շրջմամբ* փ *և* տ *տեղափոխուելով և ձայների աստիճանը փոխանակելով՝ Ջղ.* թեփուռ, *Գոր. Ղրբ. Շմ.* թէփուռ, *Ագլ.* թոփիռ, *Ախց. Կր.* թեպուր, *Ալշ. Խրբ. Համշ. Մշ. Ննխ.* թէբուր, *Ակն. Ռ.* թէբուռ, *Ասլ.* թէբիւր, *Ջթ.* թօբույ, թօբուր, *Հճ.* թուբուլ.—*կրկին ձևերն էլ ունի Սեբ.* փէդուր, թէբուր։—*Անծանցեալ ձևով Ալշ.* փէդռել, *Երև.* թէբռէլ «*հաւը ևն փետրատել*» (փետռել *ձևով յիշում է Բառ. երեմ. էջ 273)։ Նոր բառեր են* փետրակալել, փետրաճաճ, փետրփոխուկ, անփետուր։— Rivola, *Բառ. հայոց 1633, էջ 134 և 376 ունի* թևուր «*փե-*

տուր» ձևը, որ ծագում է քեսլուր բառից՝ քև բառի նմանութեամբ ձևափոխուելով։

ՓԵՏՍ. անստոյգ նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Եփր. վկ. արև. 72=Սոփ. Ի. 129 ի փետս մտանել «յորդորել» ոճի մէջ. «Որոց հարքն յետս կացեալ էին և ազգատոհմնն ի փետս մտեալ ի գայթակղութիւն յօժարեցուցանէին»։

Նորագիւտ բառս երևան հանեց ու մեկնեց Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 12, ուր և ուզում է ուղղել ի միտս մտանել «մէկի ուղեղը մտնել, համոզել»։ Վարդանեան ՀԱ 1922, 296 մերժում է, որովհետև ի միտս մտանել ոճը այլուստ յայտնի չէ։ Աճառ. ՀԱ 1923, 66 համարում է կորած ոճ, որի յօրինուածութեան համար հմմտ. Կովկասի հայոց գործածած մինը մտնել «մէկի ուղեղը (թրք. min) մտնել, համոզել» ոճը։

Փետրուար տե՛ս Փեբրուարիոս։

***ՓԵՐԵԶԱԿ**, ի–ա հլ. «շրջուն մանրավաճառ» Վրք. հց. ա. 447. Երզն. մտթ. էջ 231. որ և փերեզիկ Շնորհ. առակք. փորեզիկ Ջքր. սարկ. Ա. 24. փորէզիկ ՀՀԲ, փօրեզիկ Ջքր. սարկ. Ա. 15. փօրէզիկ Առաք. պատմ. 330 (արք վաճառականք՝ զոր հայոց բառիւ փորէզիկ ասեն և այլազգեաց բառիւ չարչի ասեն). փորզեկ Բար. 175։

=Պհլ. *perezak կամ perezīk ձևի՞ց. հմմտ. պրս. پیرزه pīrzī «մանր մունր առարկաներ», որից վրաց. ფერეზიკი փերեզիկի «շրջուն մանրավաճառ» (հայերէնից փոխառեալ), պրս. pīrzī-firūš «մանրավաճառ, փերեզակ»։—Աճ.

Հիւնք. պրս. փիյրզիֆիրուշ «մանրավաճառ» ձևից։

ԳԻՌ.—Սվեդ. փիրիզոգ:

ՓԵՐԵԽԵՏԵԼ «հագուիլ, ագուիլ, պճնուիլ, սիգանքով ման գալ» Ոսկ. ես. էջ 92. Վրք. և վկ. Բ. 132. Կանոն. 46. Վանակ. յոբ. որ և փերևեքիլ Ոսկ. գաղ. Անթիպատր. ծն. Սարգ. յուդ. ա. էջ 808 (ա տպ.), 640 (բ տպ.), փերևեղիլ Ղևոնդ ժա, էջ 38 (Նոր տպ. փերևետեալ), փերևերտիլ Ոսկ. մ. գ. էջ 110. Փարպ. ղբ. Բենիկ. (Սոփերք Իա. 117), պերևետել Կղնկտ. հրտր. էմինի, էջ 158 (որի դէմ հրտր. Շահն. Ա. 322 փերևեքել). ԱԲ ունի նաև պերևեքել. արևմտեան գրականում գործածական դարձաւ միայն փերևետիլ ձևով, որից փերևետիկ «շիկ, սիգալով ման եկող». տե՛ս և փարաւաքել:

ՆՀԲ նոյն ընդ պրս. փէրվէտէն, փէրվէրիյտէն «սնուցանել»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 368 պրս. برازیدن barazīdan «պճնուիլ, զարդարուիլ»։

+ՓԵՐԹ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «կտոր» Վրք. հց. ա. 703. Վստկ. 156. Առաք. պտմ. 290 (գրքի հատոր կամ թիւ ցոյց տալու համար). որից փերթել «պատառոտել (մարմինը)» Բրս. մրկ. միափերթ «միակտուր, միաձոյլ» Մխ. այրիվ. 8, Թղթ. դաշ. 27 կամ միափերթի Մին. համդ. 134. սեկափերթ «կաշիի կտոր» Մարթին. փերթկար «հնակարկատ» Վրդն. առակ. 172. հմմտ. փերթ Ակն. Ալշ. «կարկատան անելու կտոր (կաշի կամ շոր)»։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sper- կամ spher- «պատռել» արմատից. հմմտ. հհիւս. spiǫrr (<*sperrō) «պատռած կտոր շորի», յն. σπαράσσω, ատտ. σπαράττω «պատռել», σπάραγμα «պատռուած կտոր», σπαραγμός «պատառուածք» (Boisacq 891, Pokorny 2, 668): Նոյն արմատի spher-eg- (կամ հյ. -եկ) ձևից է յառաջանում հյ. փեռեկ, որ տե՛ս առանձին. ըստ այսմ երկուսի արմատն է *փեր (թ– մասնիկի համար հմմտ. հյ. բերթ, արմատը բեր):

ՆՀԲ յիշում է իտալ. parte, pezzo «կտոր»։ Scheftelowitz BB 29, 23 սանս. sphaṭati, հբգ. spalten, գերմ. spalten «ճեղքել», արմատը հնխ. sphel, որ տե՛ս վերը փեղկ: Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Persson Beitr. 1, 418 և 869։ Տե՛ս և փրկել: Պատահական նըմանութիւն ունի հյ. փրթիլ «պոկուիլ»։

ԳԻՌ.—Ալշ. փերթ, Մշ. փերթ, փերտ, Ախց. Սեբ. փէրթ, Պլ. փէռթ, Հճ. փէյթ, Մրշ. փէյթ «մեծ կտոր (մսի, ապուխտի, կաշիի ևն)».—յատկապէս Ակն. «կաշիի կտոր՝ կօշիկ կարկատելու համար» և Ալշ. «շորի կըտոր՝ կարկատանի համար»։

ՓՈԽ.—Justi, Dict. Kurde 75 *Հայերէնի հետ է դնում քրդ.* pərti *և* pərtik *«մանր իրեր, կտորտանք», որոնք բնականաբար Թրք.* پرتی pərtə *«մանր մունր իրեր, կարասիք» բառից են փոխառեալ։ Բայց արդեօք Թրք.* pərtə *էլ Հայերէնից փոխառեալ չէ՞։* (Будаговъ *1, 313 ո՛չ միայն ալթայական ուրիշ ձևեր չի յիշում, այլ և չի յիշում նոյն իսկ օսմ. բառը)։*

ՓԵՐՃՈԿ *«փշուր, կտոր» Մխ. հեր. 74 (իբր դեղ յիշում է* պղնձի փերճոկ՝ *որ ըստ Նորայր ՀԱ 1921, 233 թուի* լեպիդոփաղկոս: *Ջունի ՆՀԲ). շատ անգամ Հերացին ունի* փերճոկած *կամ* փերճկոտած, փերճկած *«մանրած, փշրած» (մաշ, գարի, բակլայ). ինչ. էջ 14, 21, 29, 42, 45 ևն։*

***ՓԵՐՈՄ** *«լաստ կամ նաւակ» Դրնդ. 89, 423, 68, որ և* փերեմ *68, ներգ.* ի փերոմաճ *124։*

=*Թրք.* پرمه **pereme** *«փոքր նաւ, մակոյկ». որ ունի* Будаговъ *1, 314 և կցում է ռուս.* паромъ *«լաստ» բառին։—Աճ.*

***ՓԵՐՈՒԶԱԿ** *«մի տեսակ երկնագոյն պատուական քար». գործածական է միայն արդի գրականում. չունին բառարանները։*

=*Նոր է կազմուած պրս.* پیروزه perūza, pīrūza *հոմանիշի վրայից. սրա հետ նոյն են սանս.* pīroja, *արաբ.* فیروزج firūzaj, *քրդ.* piruze, *տճկ. ամկ.* peruz *նոյն նշանակութեամբ։ Հայերէնի մէջ* –ակ *թէև ենթադրում է հին ձև, բայց իրօք այսպէս չէ և կեղծեօք միայն դրուած է հին իրանական փոխառութեանց նմանութեամբ՝ նոր բանաստեղծների ձեռքով։—Աճ.*

Փերփեր, փերփերաճ *տե՛ս Փրփրեմ։*

ՓԵՑԻ *«ձեռքը վնասուած կամ կտրած» մէկ անգամ ունի Խոսր. 31։*

ՆՀԲ (կաղ *բառի տակ) լծ. եբր.* ֆիսսէխա:

ԳԻՒ.—Նո՞յն է Լ. փաճց *«անճարակ, փընթի թափթփած»։*

Փէ *«անկողին». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 324։*

ՓԷՔ *«հէգ, թշուառ». մէկ անգամ ունի միայն Մագ. թղ. 237 (տե՛ս Աճառ. ՀԱ 1923, 256)։*

ՆՀԲ թուի կցել նէՓ բառին. յիշում է նաև Թրք. بك pek *«խիստ, պինդ»։ Տէրվ.* Altarm. *7 իբր բնիկ հայ կցում է սանս.* phēna *«փրփուր», հսլ.* pěna *«փրփուր», յն.* σπῖλος *«աղտ, կեղտ», հյ.* նէՓ, փին, փինատ *բառերին։*

ՓԹԻԹ (ի *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վըկայութեան) «ծաղկիլը, ծաղիկների և բողբոջների բացուիլը» Ագաթ. (գրուած է* փըթոյթ *Լմբ. ածած. հրտր. ՀԱ 1925, 450). որից* փթթել *«ծաղիկ բանալ, ծիլ արձակել» Ագաթ. Ոսկ. մ. բ. 25.* փթթազարդ *Գնձ. կամ* փթթիճազարդ *Տաղ.* զանազանափթիթ *ԱԲ* մշտափթիթ *Պիտ. Խոր. հոփփս.* յարափթիթ *Խոր. վրդ.* ծաղկափթիթ *Պիտ.* ծառափթիթ *Պիտ.* ճամափթիթ *Ջքր. կթ.* լուսափթիթ *Ճառընտ.։*

ՆՀԲ (տե՛ս փթթել *և* ծաղկափթիթ) *լծ. եբր. և արաբ* ֆէթ, ֆաձաք, ֆաթաճ *«բանալ», որից* եփփաթա *«բացի՛ր»։ Հիւնք.* փթիլ *բայից։ Աճառ. ՀԱ 1899, 233 բ կրկնուա՛ծ* *փիթ *պարզականից։*

ԳԻՒ.—Վն. փըըըել *«ծաղկիլ. 2. մանկիկը քնից արթնացած ժամանակ՝ երեսը կարմիր ու սպիտակ փայլիլ», Մշ.* փտթտիլ. —Rivola, *բառ. հայոց² 376 -ունի* փըըրիլ *«ծաղկիլ»։*

ՓԹՈՒՐ *«մանր փշուր, մճիր, սաազ» Հին բռ. Գաղիան. (Բառ. երեմ. էջ 323* փթուար). *որից* փթրանք *«փշրանք, կտորտանք» Պիտառ.* փթրիլ *«փխրիլ, փշրուիլ» Ոսկ. հերոդ. 618.* փթրտուկ *«փխրուն, դիւրափշուր» Վստկ. 159. գրուած է նաև* փթուղ, փթուր: *Թերևս այստեղ պատկանի նաև* փթրումն *(անյայտ իմաստով) իրեն. հերձ 100 (փթըրմամբ տառապանաց չարչարանս կրելով կազմեն)։*

ՆՀԲ յիշում է գռ. փթիր *«թրիք»։*

ԳԻՒ—Նոյն է փթուտ *Ղզ. «կտոր, ծուէն» (շորի, փայտի, թղթի ևն),* փթռակ *Ղզ. «փըտած»,* փթռանք *Ղրբ. «մէջը փուտ, փուճ». երևի թէ նոյն է և* փթիր *«վառելու աթար» Պոլ. ժԹ դարից (Դիւան ժ. էջ 128), որի գաւառական ձևերն են Երև.* փթիր, *Խլ.* փըթիր, *Շմ.* փիթիր, *Մշ.* պտրուկ *(իմաստի յա-*

բարբրութեան համար հմմտ. ցանել *«սփռել» և* ցան *«թրիք»)։*

*ՓԻԹՐԱԽ *կամ* ԲԴՐԱՂ *«ապիկոյ խոտ, մի տեսակ կպչուն խոտ». ունի միայն ՀԲուս. § 3058. գործածութեան տեղն անյայտ։*

=*Թրք.* پوترق putraq *կամ* بوتراق butraq *«մի տեսակ փշաբոյս»* (Будаговъ *1, 272 բ*), *«փուշ ինչ բոլորակ որ կպչի ի հանդերձս և ի բուրդս ոչխարաց» (ԴԴ). կայ նաև Թրք. գու. Սեբ.* pətərax:

Ուղիղ մեկնեց Նորայր ՀԱ 1923, էջ 343։

Փիլակէ *տե՛ս Փիւղակէ։*

*ՓԻԼԱՔ *«երկինք, երկնակամար» Վրք. դիռն. էջ 36, «աստեղատուն» Տօնակ. («Ջաստեղատունս շրջաբերեն, որ փիլաքս ասեն». այստեղ բառը յգ. հյց. է, ինչպէս* զաստեղատունս, *ուստի սխալմունք է՝ երբ ՆՀԲ դնում է ուղ.* փիլաքս):

=*Արաբ.* فلك falak *«երկինք, երկնակամար», որ եբր.* פלך pelek, *արամ.* פלכא pilkā, *ասուր,* pilku *«շրջանակ, բոլորակ» բառն է և ծագում է* palaku *«ցանկապատ կամ սահման քաշել» բայից* (Delitzsch, Assyr. Hndwb. *էջ 527 և* Strassmaier, Alphab. Verzeich. 833): *Արաբերէնից է անշուշտ փոխառեալ նաև վրաց.* ფილაქი փիլաքի *«բախտ, ճակատագիր»։*

ՆՀԲ սխալմամբ հասկանում է «Հայկ աստեղատունը» և համարում է յն. φύλαξ *«պահապան»։ Նոյնը կրկնում է և Հիւբշ. 386։ Ուղիղ մեկնեց Ակինեան ՀԱ 1913, 654, որ Դիոնեսիոսի Վարքը արաբերէնից թարգմանուած համարելով՝ այս բառն էլ պարզապէս արաբերէնից տառադարձուած է համարում։*

*ՓԻԼԹԱՅ *«վէրքի պատրոյգ». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ։*

=*Արևել. Թրք.* پیلته pilta *«պատրոյգ» բառից, որ* R. Shaw, A. Sketch *համարում է պրս.* پتیله pitīla *հոմանիշից փոխառեալ։ (Չարաչար սխալւում է* Vámbery, Etym. Wört. *որ չաղաթ.* پیلته pitte *ձևը իբր բնիկ թաթարական բառ՝ հանում է* bel *«մէջք» բառից)։ Պրս. բառն էլ ծագում է արաբ.* فتیل fatīl, *ռմկ.* fitīl, *շրջմամբ՝* فلیته filīta *«պատրոյգ» բառից։ Բառս բնիկ սեմական է. հմմտ. ասոր.* ܦܬܝܠܐ fətīlā *«պատրոյգ» և թալմ.* פתילה ftīlā *«պատրոյգ». արմատն է արաբ.* فتل ftl, *եբր.* פתל ftl, *ասոր.* ܦܬܠ fətal, *եթովպ.* ፈተለ fatala *«ոլորել, հիւսել», ասուր.* patālu *«փաթաթուիլ, գալարուիլ», որոնցից նաև արաբ.* تفتيل taftīl *«հիւսել»,* مفتول maftūl *«հիւսուած թել» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 310), եբր.* פָּתִיל pātīl *«թել, կապ». բառիս ծայրը հասնում է մինչև եգիպտ.* petira *(*Gesenius[17], *668)։ Թուրքերէնի միջոցով բառս տարածուած է ամբողջ Արևելքում. ինչ. վրաց.* ფილთა փիլթա, ფთილა փթիլա, ფრთილა փրթիլա, *քրդ.* fitil, ftil, fetil, pilte, *ավար.* pilta, *չէչէն.* milt, *նյն.* φυτίλιν, φυτίλιον, *բուլգար.* fetil, *սերբ.* fitīlj, *ուկր.* fytýl, *ռուս.* фитиль, *ում.* filtā *բոլորն էլ «պատրոյգ»* (Berneker *282*)*։*

Նախ Justi, Dict. Kurde 82 *և* Kurd. Gram. 88 *կցեց պրս. արաբ. և ավար. բառերի հետ՝ համարելով քրդերէնը հայերէնից փոխառեալ։*

ԳԻՒ.—Երև. Ջղ. Տփ. փիլթա, *Սլմ.* փիլթm, փըլթm, *Շմ.* փիթլm, *միւսները նոր փոխառութեամբ* ֆիթիլ:

*ՓԻԼԻԿՈՆ *«մի տեսակ պատերազմական մեքենայ, բաբան» Վանակ. յոբ. որ և* փիլիկկոն *Երզն. մաթ. 407,* փիլիկուան *Լաստ. ժզ, էջ 69,* փիլիկպան *Ուռհ. 191, 196, 250* (փիլիպան, փլիպան, փիլապան, փիլիպոն. *ըստ այլ ձձ).* փլաւան *Դրնդ. 225։*

=*Պրս.* پلکن palkan *«բաբան, մանգղիոն», որի երկրորդ մասն է* کن -kan *(արմատ* کندن kandan *«փորել, քանդել» բայի) և նշանակում է «փորող, քանդող». բայց անյայտ է* pal-: *Պրս. բառը բոլորովին չի ծածկում հայ ձևը, որին աւելի նման է հնչում վրաց.* ფილაკანი փիլականի, *որ և* փիլաքանի, փիլակոնի, փիլեկոնի *(Մառ, տ.* Тексты *հտ. IX, էջ 16)։ Երկուսը միասին մի երրորդ աղբիւր են ենթադրում։—Աճ.*

ՆՀԲ դնում է պրս. فلاخن falāxan *«պարսէտ» բառից, որ և ասւում է* palxam, palxamān, falāxān *են, բայց*

ո՛չ մէկը չի համապատասխանում մեր բառին։

*ՓԻԼԻՍՈՓԱՅ, ի հլ. «իմաստասէր» Գծ. ժէ. 18. Եւս. քր. Եզն. Ոսկ. յհ. ա. 1. «երաժիշտ, մեծ տիրացու» Օրբել. Շնորհ. բարձր. Ոսկիփ. Վրդ. առ. 86, որից փիլիսոփայական Ագաթ. Բուզ. Եւս. քր. Փարպ. փիլիսոփայութիւն Ոսկ. կող. փիլիսոփապետ Կղնկտ. ասւում է նաև փիղիսոփայ Եւս. քր. Եփր. ա. կոր. 84, կողոս. 165, փիլիսովփայ Անկ. գիրք առաք. 60. Եւագր. 51։

=Ասոր. ܦܝܠܘܣܘܦܐ filōsōfā «իմաստասէր», որ փոխառեալ է յն. φιλόσοφος բառից.—Հայերէնը գալիս է ասորի ձևից (-այ յօդով). և տարբեր է փիլիսոփոս կրկնակից, որ ուղղակի յունարէնից է փոխառեալ։—Հիւբշ. 317։

ՀՀԲ և ՆՀԲ առանց տարբերելու յաջորդից՝ յունարէնից փոխառեալ են դընում։ Ուղիղ մեկնեց նաև Müller WZKM 2, 284, Թրգմ. ՀԱ 1894, էջ 295։

ԳԻՐ.—Գրականից փոխառութեամբ են ձևացած Ախց. Պլ. Տփ. փիլիսօփա, Մշ. փիլիսօպա, Ղրդ. փիլուս «մեծ գիտնական» են։

*ՓԻԼԻՍՈՓՈՍ (ի–ա հլ. ըստ ՆՀԲ, թէև առանց վկայութեան) «իմաստասէր» Նխ. բ. մկ. Վեցօր. էջ 21. Ոսկ. պօղ. Ա. էջ 330, 908, մտթ. ա. 10. Վրք. հց. Սարգ. որ և փիղիսոփոս Եւս. քր. բ (ստէպ). որից զփիղիսոփոս Եւս. քր. բ. էջ 288 (չունին ՆՀԲ և ԱԲ)։

=Յն. φιλόσοφος «իմաստասէր» բառից, որ գալիս է φίλω «սիրել» և σόφος «իմաստուն» բառերից. ըստ այսմ թարգմանուած է հյ. իմաստասէր. հմմտ. նաև փիլիսոփայ, որ յառաջացած է ասորերէնից փոխառութեամբ, ինչպէս ցոյց է տալիս ասորական –այ վերջաւորութիւնը։ Յն. բառը փոխառութեամբ անցած է ամէն կողմ. կայ նաև արաբ. فيلسوف faylasūf, որ մինչև անգամ արաբական արմատների կարգն է անցած։—Հիւբշ. 386։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՓԻԼՈՆ (յետնաբար ի–ա հլ.) «անթև վերարկու, կրկնոց» Բ. տիմ. դ. 13=Եփր. բ. տիմ. 257. «կրօնաւորի վերարկու» Սարգ, յուդ. Օրբել. հրտր. Էմինի, էջ 76, Վրք. հց. Լմբ. առ Լև. էջ 218, «ծածկոց, վարագոյր» Բրս. մրկ. էջ 354 (գրծ. փիլոնաւ), որից փիլոնաւոր Ոսկիփ. (ըստ ՀՀԲ) գրուած է նաև փիղոն Եփր. բ. տիմ. 247։

=Յն. φελόνης, φελώνιον, φελόνιον ձևերից. սրանք աղաւաղուած են φαινόλης «կրկնոց, թիկնոց, վերարկու», նուազական φαινόλιον «կրօնաւորի վերարկու» բառերից։ Յոյնից են փոխառեալ նաև լտ. paenula, ռուս. фелонъ, վրաց. ფელონი փելոնի «փիլոն»։—Հիւբշ. 386։

ՀՀԲ յունարէնից։ Աւետիքեան, Մեկն. Թղ. պօղ. Գ. 608 «ի յն. ֆէլօ՛նի, համարեալ բառ լտ. փէնուլա»։ ՆՀԲ յն. ձևերի հետ նաև լտ. ֆէ՛նուլա և վրաց. վիռօն։

ԳԻՌ.—Ալշ. Հճ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. փիլոն, Ախց. Երև. Ննխ. Կր. Պլ. Ռ. Սչ. Տփ. փիլօն, Մրղ. փիլուն, Համշ. Սեբ. փիլէօն, Մկ. փիլիւն, Զթ. փիվիւն, Սվեդ. փիլլիւն, Ճմ. Ղրբ. փէլուն, Ասլ. փիլան. բոլորն էլ «կրօնաւորի վերարկու» իմաստով.— կարևոր է յիշել փիլոն Բլ. «ցորենը դեռ հասկի մէջ եղած ժամանակ հատիկի վրայի կեղևը, որ կալսելով պիտի բաժանուի»։

ՓՈԽ.—Հայերէնից փոխառեալ պէտք է լինի վրաց. ფილონი փիլոնի՝ ի ձայնի պատճառաւ. ուղղակի յոյնից է ფელონი փելոնի, որ պահում է ե ձայնը։

ՓԻԾ «պիղծ, անմաքուր» Փիլ. բան. և լին. 190, 215 Սարկ. հանգ. Անյ. հց. իմ. որից փծանք «պղծութիւն» Փիլ. լիւս. 157. փծել «պղծել» Փիլ. լին. բ. 12. փծիկ կամ փծուկ «աղտեղի» Ոսկիփ. փծութիւն Փիլ. ժ. բան. և Նխ. բ. փծուն Խոր. Ցիշատ. (ստէպ). փծոտել «պղծել, շաղախել» Բառ. երեմ. էջ 324. փծկել «եղծանել, ապականել» Ոսկ. մ. բ. էջ 478 և հռ. ժդ. էջ 182, փծկիլ «եղծանիլ» Ոսկ. ա. տիմ. թ. էջ 72 (ըստ սրբագրութեան Նորայրի, Հայկ. բառաք. 42). գրուած է նաև պիծ, պիւծ, փից ԱԲ. որից փցկիլ «եղծանիլ» Ոսկ. ա. տիմ. ժզ. 150 և Եփես. իբ. 922. փցուն «փծուն, անպիտան, յետին, ապիկար» Խոր. Տօնակ. Անյ. պորփ. «փտած (տունկ)» Լծ. փիլ. փցնութիւն Փիլ. յովն.

611. փցագործ «պղծագործ» (չունի ԱԲ) Բառ. երեմ. էջ 213։— Իմաստով նոյնանում է յաճախ բիծ բառի հետ, որ տե՛ս առանձին։

ՆՀԲ փիծ՝ ռմկ. փիս, հյ. պիղծ, խսկ փցուն, փծուն, փեցի՝ վրաց. փուցունի: Justi, Dict. Kurde 78 քրդ. pəz «գող, աւազակ», bīž «պոռնկորդի». պրս. پوزی (?) բառերի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 93 պիղծ, բիծ, լտ. pingere «նըկարել», հսլ. պէգը «պիսակ». սնս. pinJ «ներկել» և pingala «գորշ» բառերի հետ՝ հնխ. pig «ներկել» արմատից։ Հիւնք. պրս. փիս և հյ. բիծ։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 339 բիծ, պիս(ակ), ապի և պիղծ բառերի հետ՝ կցում է թրք. փիս «աղտոտ» բառին։

ԳՒՌ.—Պատահել եմ Երև. փծնի «գէշ, անպիտան» (փծնի աrճնսт), բայց աղբիւրս չեմ նշանակած.—Ագլ. փցընիլ «կեռակրի փճանալը, հացը թրջուելով ապականուիլ անձրևից խմոռ դառնալ. ծիծաղից ուշքը գնալ»։

ՓՌԽ.—Վրաց. ფუცუნი փուցունի «խեղճ ու կրակ, զառամեալ», որից დაფუცუნება դափուցունեբա «ծերանալ, զառամիլ»։— Չուբինով (բ տպ.) փուցունի մեկնում է «камень треснутый ճաքած քար» և չունի «զառամեալ» իմաստը, բայց գիտէ դափուցունեբա «զառամիլ»։ Յառաջանում են մեր փցուն ածականից։

*ՓԻՂ, ի-ա հլ. «փիղ անասունը» ՍԳր. Եզն. Վեցօր. որից փղապան Ա. մկ. զ. 37. փղապետ Բ. և Գ. մկ. փղակոյտ Բուզ. փըղոսկր Խոր. Կանոն. փղոսկրեայ ՍԳր. զուարակափիղ Պտմ. աղէքս. ցլափիղ Շիր. քրոն. Սամ. անեց. 67. ասւում է նաև փեղ Վեցօր. Պտմ. աղէքս. Վրդն. ծն. փիլ Պտմ. աղէքս. Վստկ. 19. փիւղ Ճառընտ. Պտմ. աղէք". 139. Նոր գրականում ընդունուած է միայն փիղ ձևը։

=Պհլ. پیل pīl, սոգդ. pīl համանիշից, որի նոր ձևն է պրս. پیل pīl։ Ըստ Przyluski BSL № 83, էջ 221—2 այս բառը փոխառեալ է դրավիդեան կամ աւստրասիական լեզուներից. բուն նշանակում է «փղոսկր», որից հպրս. piru «փղոսկր», որ յետոյ դարձաւ «փիղ», ճիշտ ինչպէս յն. ἐλέφας, որ նախ նշանակում էր «փղոսկր», յետոյ եղաւ «փիղ». հմմտ. չամ. bala, կոնտու palò, քմեր. phlūk «փղոսկր» և թամուլ. թելուգու, մալայալամ pallu, գոնդի pal են «ատամ»։ Բառս նախ մտաւ Հնդկաստան (սանս. पीलु pīlu «փիղ»), յետոյ Պարսկաստան, որտեղից տարածուեց սեմական աշխարհը. հմմտ. ասուր. pilu, արամ. pīl, ասոր. ܦܝܠܐ pīlā, արաբ. فيل fīl, այստեղից ամբողջ Արևելք, մինչև Եւրոպայի ծայրը. այսպէս թրք. քրդ. fil, վրաց. პილო պիլո, ხპილო սպիլո, թուշ. ხპილ սպիլ, բուլգար. fil, սերբ. fīlj, հիւլ. fīll, դան. fil «փիղ» (Berneker 281)։ Տարբեր ծագում ունին յն. ἐλέφας «փղոսկր. 2. փիղ». լտ. ebur «փղոսկր», որոնք փոխառեալ են Եգիպտոսից. հմմտ. եգիպտ. āb, ābu և ղպտ. εβου, εβυ «փիղ, փղոսկր» ըստ Osthoff, Et. Par. 1, 281 հնդեւրոպական բառ է և նշանակում է «եղջիւր» (Boisacq 243)։ Այստեղից ֆրանս. éléphant, գերմ. անգլ. elephant, իտալ. elefante «փիղ» ևն։—Հիւբշ. 255։

Նախ Klaproth, Asia pol. 100 և ԳԴ դրին պարսկերէնից։ ՆՀԲ յիշում է արաբ. պրս. և վրաց. ձևերը Peterm. 17, 37 պրս. pil, արաբ. fīl։ Փղի այլևայլ անունների վրայ ընդարձակ մի քննութիւն ունի Pictet, Sur les origines de quelques noms de l'éléphant JAs. 1843, 133—166, ուր մեր բառը=արաբ. fīl ևն։ Պրս. և սանս. ձևերի հետ համեմատած են նաև Böttich. Horae aram. 39, Rudim. 50, 190, ZDMG 1850, 353, Spiegel, Hüzw. Gram. 164, Müller SWAW 38, 579 ևն: Lag. Arm. Stud. § 2294 փոխառեալ է դնում Սելևկեանց օրով։

*ՓԻՃԻ «մի տեսակ մայրի, սնովպար, pinus sativa» Ոսկ. գծ. 198, Լծ. փիլ. Հին բռ. Մխ. առակ. Վստկ. 4, 58, 158. որից գետնի փիճի, փիճոյ պտուղ Բժշ.։

=Վրաց. ფიჭვი փիճվի «մի տեսակ մայրի, pin, сосна», ფიჭვიანი փիճվիանի «եղևնեայ», ფიჭვნარი փիճվնարի «եղևնեաց անտառ», մինգր. pičvi «փիճի», լազ. փինճո «մի տեսակ եղևնի»։ Վրաց. բառը հին է. գործածուած է Ես. կ. 13, ուր հայերէնն ունի զանազան ծառանուններ, բայց ո՛չ փիճի («Եւ փառքն Լիբանանու առ քեզ եկեսցեն, սարդիւն և սօսիւ և նոճով և մայրիւ»)։ Հայերէնը ընդհակառակը լինելով նոր բառ, չունենալով աճանցներ, մինչդեռ վրացին ունի մի քանի կարևոր աճանցներ և գտնւում է ցեղակից լազ. և մինգր. լեզուներում, փոխառեալ է վրացականից։ Սրան համապատասխան է գալիս այն հանգամանքը, որ այժմ էլ բառը գոյութիւն ունի միայն Պոնտական շրջանում։—ԱՃ.

ՆՀԲ (կաղնի բառի տակ) լծ. յն. φηγός, լտ. fagus «փեկոն» (նոյնը նաև Հիւնք.)։ Lag. Arm. Stud. § 2295 ուզում է համեմատել յն. πίσσα, լտ. pix «ձիւթ» բառերի հետ։ Հիւբշ. Arm. St. § 282 կասկածով դնում է յն. πίσσα, լտ. pix, հսլ. pĭklŭ և գերմ. Pech «ձիւթ» բառերի հետ։ Schrader, Sprachvergl. u. Urgesch. 1890 կա՛մ յն. πεύκη, հբգ. fiuhta, գերմ. Fichte, լիթ. puszis ծառանունների հետ և կամ յն. πίσσα «ձիւթ»։ Հիւբշ. Arm. Gram. 501 մերժում է բոլորն էլ և էջ 397 ուրիշ կովկասեան լեզուների մէջ համապատասխան բառեր չգտնելով՝ վրացին դնում է հայերէնից փոխառեալ։— Երևի կապ կայ փիճի, ճոճի և սոճի ծառանունների վերջավանկերի միջև։

ԳԻՒ.—Խոտ. փիջի, ՀՃ. փիճի՝ (կարդա՛ փիջի) ըստ Թէրզեան, Ամէն. տարեց. 1924, էջ 198, Սվեդ. փիչա:

ՓԻՃԽ «բուսական մի բե՞րք» Բժշ. հմմտ. նաև փիչխ, փխճի ճուճա, որոնց ի՛նչ լինելը անյայտ է. ունի միայն ՀԲուս. § § 3063 և 3066։

ՀԲուս. (անդ) ուզում է միացնել հյ. փիճի կամ արաբ. փիչէf (շ-ով արաբ!) «մի տեսակ բաղեղ» բառերի հետ։

+ՓԻՆ «աղբ, կղկղանք», որից փին բերել կամ փին գալ ընդ բերանն «մի տեսակ զարհուրելի հիւանդութիւն, երբ աղիքները շրջուելով՝ կղկղանքը բերանից է դուրս գալիս. լտ. ileus, miserere» (բուն նշ. «Ողորմեա ինձ» ըստ Սղ. ծ. 1 «Ողորմեա ինձ, Աստուած, ըստ մեծի ողորմութեան քում»)։ Գաղիան. շանփին «շան քաք» Ոսկիփ. Վստկ. 77, որ և շնփին՝ ըստ ՆՀԲ։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. pino- կամ spīno- և կամ sphino- ձևից, որին միանում է նաև յն. πίνος «կեղտ (մորթի կամ շորի վրայ), յետնաբար՝ մետաղի ժանգ», πινόω «կեղտոտել», πινάω «կեղտոտիլ», πιναρός, πινόεις «կեղտոտ»։ (Յոյն բառի համար առաջարկուած են զանազան համեմատութիւններ, որոնցից յիշելու արժանի են սանս. phéna- «փրփուր, կեղտ, անմաքրութիւն», օսս. fink'ā, հսլ. peny, սերբ. pěna, spjěna, ռուս. пена, լիթ. spáine, հին պրուս. spoayno, որոնք բոլոր նշանակում են «փրփուր»։ Նոյն խմբի դէմ արևմտեան լեզուները ներկայացնում են n-ի փոխարէն m. ինչ. լտ. spuma «փրփուր», pūmex «փրփրանման մի քար, չեչաքար», հբգ. feim, հանգլ. fám, ինչպէս և սոգդ. pym'kh «փրփուր»։ Այս համեմատութիւնը սակայն չի ընդունուած. տե՛ս Boisacq 693, Pokorny 2, 681 և 683. իսկ Ernout-Meillet 927 յայտնապէս ասում է թէ spuma խումբը անծանօթ է յունարէնի և հայերէնի)։

Տէրվ. Altarm. 7 սանս. phēna «փրփուր», հսլ. pěna, յն. πίνος «կեղտ», σπῖλος «կեղտ» բառերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Bugge, Btrg. 20 յն. πίνος, բոհեմ. špina, լտ. fimus «աղբ» բառերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Յն. πίνος բառի հետ է կցում նաև Müller SWAW 136 (1897), էջ 32։ Պատահական նմանութիւն ունին Ատրպ. ֆրք. پین peyin (Будаговъ, Срав. слов. 1, 326), քրդ. pein, ուտ. փեին «անասունի, մանաւանդ ձիու աղբ», վրաց. ფუნე փունե «կըղկըղանք», որ Ջուբինով պրս. է համարում։

ԳԻՒ.—Ջթ. Խրբ. ՀՃ. Ք. փին «կատուի կամ շան աղբ», որից Ախց. շնփին, Պլ.

շամփին «շան աղը», ինչպէս նաև փնել ՋԲ. Խրբ. Ջն. «կղկղել» (շան, իշու, մարդու)։

+ՓԻՆԱՏ «աղքատ, խեղճ, ողորմելի, հէգ» Մագ. Թղ. 237. Ցիշատ. Ջքր. սարկ. Բ. էջ 143. ուրիշ վկայութիւն չկայ։ Տե՛ս և Աճառ. ՀԱ 1923, 256։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. (s)phen- արմատից՝ -ատ մասնիկով. հմմտ. յն. πένομαι «չարչարանքով աշխատել, աղքատ ու չքաւոր լինել», πόνος «տառապանք, յոգնութիւն», πονεῖν «նեղուել, տառապել», πονηρός «վատ վիճակի մէջ, պակասաւոր, չար, տաժանագին», πένης «կարօտ», πενία «աղքատութիւն, կարօտութիւն», πενιχρός «աղքատ»։ (Այս բառերը դնում են հնխ. spen- «հենուլ» արմատից, բայց ի հարկէ նշանակութեամբ շատ հեռու են) (Boisacq 767, Pokorny 2, 661):—Աճ.

ՆՀԲ յն. πένης, սեռ. πένητος «աղքատ, կարօտ»։ Տէրվ. Altarm. 7 փին «աղբ» բառից։

ՓԻՆՋ «ցօղուն, ծղօտ». գիտէ միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ. հյ. 124 ա (իբր լտ. culmus, որայ, փինչ). 2. «նեցուկ կամ յենարան, որ դնում են մի բանի տակ, որպէսզի փուլ չգայ (fullcrum, quo quid fulcitar ne corruat)». ունի միայն Rivola (Paris 1633). նոյնը գաւառականների մէջ՝ փինչ Բլ. Մշ. Շտ. Վն. «փայտէ գամ, սեպ՝ որ մի բան պնդացնելու համար են խփում, ֆր. angrois, կամ փայտ ճեղքելու միջոցին են գործածում, ֆր. ébuard» (ունի Նուպարեան, Բառ., ֆր. էջ 323, նաև Քաջունի, հտ. Գ. 245 մի անգամ փինչ «angrois» և յետոյ էլ փինչ «սեպ, երիթ» ձևով, իբր թէ այս երկուսը տարբեր բառեր ու բաներ լինէին)։

=Վրաց. ბუნჩი բունչի «չոր ու հաստ փայտի կտոր, կոճղ ևն», որի յարաբերութիւնը մեր բառի հետ դժուար է ճշտել— Աճ.

Փիռնա տե՛ս Փեռնա։

Փիչխ տե՛ս Փիճխ։

ՓԻՏ. անյայտ իմաստով և առանձին անգործածական բառ, որից կազմուած են խոռափիտ «փոս, խորխորատ, վիհ» էր ընդ ձոր. Ղևոնդ ֆ, էջ 21, Ասող. 123, Ցհ. կթ. 139, 205, 364. Մագ. Ճառընտ. «խոր, խորունկ» Ցհ. կթ. (սեռ. խոռափտի Լմբ. ժր. մարգ. էջ 136՝ Նաւում գ. 14), խորոփիտ ԱԲ. կորափիտ «կոր, ծուռ» ՀՀԲ, ՋԲ, ՓԲ և ԱԲ, փայտափիտ «խայտաբղէտ» ՋԲ, նոյնպէս և Վարդան Յունանեան, Ջեռքածութիւն 1671, էջ 312 (խայտափիտ «որ ունի զխայտս և զբիծս յոգներանգս և կամ զըփոսորակս մանուկս 'նինքեան սևեռեցեալս»)։

ՓԻՐ «խրատ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 324։

*ՓԻՐԻՍԿՈՊՈՍ, ի-ա հլ. «քորեպիսկոպոս» Սմբ. դատ. էջ 4, 5, 50, 85 ևն։

=Յն. *περίσκοπος «շուրջ դիտող, քննիչ» բառից, որ պիտի ծագէր περι-σκοπέω «շուրջ դիտել, քննել» բայից. բայց և ուրիշ ածանցներ աւանդուած են, բայց վերի ձևը չկայ ո՛չ հին և ոչ բիւզանդական յունարէնում։

Karst, Դասստն. II 64 և Կիլ. քեր. 176 ինքն է տալիս այս մեկնութիւնը և ինքըն էլ մերժում է՝ աւելի լաւ համարելով դնել քորեպիսկոպոս բառից յառաջացած՝ պերեւտուտ բառի նմանութեամբ։ Անընդունելի է այս երկրորդ մեկնութիւնը, որովհետև 1) պերեւտուտ հայոց մէջ սովորական բառ չէր (վկայութիւններ այս մասին տե՛ս պերեւտուտ բառի տակ), 2) մին ունի պ, իսկ միւսը փ նախաձայնը։ Տե՛ս և Karst, Կիլիկ. քերակ. 176։

*ՓԻՒՂ «ձկան խոշոր թեփ». մէկ անգամ միայն ունի Պտմ. աղէքս.։

=Պրս. پول pūl, որ և նոսազական پلك pulak «ձկան թեփ». ըստ իս հայ ձևը ուղղելու է փուղ, որ տե՛ս տակը գւռ.։

ՆՀԲ ամկ. (իմա՛ Թրք.) փուլ «թեփ ձկան» (Թրք. pul «թեփ» փոխառեալ է պարսկերէնից)։

ԳԻՒ.—Ղրբ. փօղ «ձկան թեփ». հնչւում է ճիշտ այնպէս, ինչպէս փող «դրամ», բայց ըստ իս յառաջանում է փուղ ձևից՝ ու>օ ձայնափոխութեամբ, ինչ. տուն>տօն, ջուն >ջօն, Fուղ>Fօղ:

*ՓԻՒՂԱԿԷ «բանտ» Բուզ. էջ 89, 104, որ և գրուած փիլակէ Հին բռ.=Բռ. երեմ. 323։

=Յն. φυλακή «բանտ», որ ծագում է φυλάσσω «պահել» բայից։—Հիւբշ. 387։

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՓԻՒՆԻԿ «մի տեսակ առասպելական թըռչուն» Անյ. պորփ. Տաթև. ձմ. ճխա. Վրդն. սղ. խա. Գիրք առաք 172 բ (Փիւնիկ հաւ, որ է մի միայն, յետ 500 ամաց, յորժամ ծերանայ, ժողովէ զփայտս և թևօքն հարկանելով հանէ զհուր, և այրի ի նմին. և յետ երից աւուրց դարձեալ ծնանի ի մոխրոյն յայնմանէ). գրուած է նաև փիւնիկս Բար. էջ 145, փիւնիկոս Բար. 146։

=Յն. φοῖνιξ «փիւնիկ հաւ» բուն նշանակում է «արմաւ, արմաւենի» և կոչուած է այսպէս՝ փետուրների գոյնի պատճառաւ. կայ և թարգմանաբար հյ. արմաւ, որ տե՛ս։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։—ԱԲ բառիս տալիս է նաև «արմաւ» նշանակութիւնը, որ գոյութիւն չունի մեր մէջ և յոյնից է ենթադրուած։

*ՓԻՒՍԻԿԵԱՆ «բնախօս, բնագէտ» Վեցոր. ա. էջ 18. Սամ. անեց. 52. որ և փիւսկեան Եւս. քր. բ։

=Յն. φυσικός «բնախօս», որ կազմուած է φύσις «ծնունդ, բնութիւն» բառից. սրանից նաև լտ. physicus, նոր փոխառութեամբ ֆիզիկոս «բնագէտ» (արևելեան գրականում)։

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՓԻՒՐԵԱԼ. մէկ անգամ ունի Վրք. հց. բ. 289՝ Յօնքն և բիբքն փիւրեալ յարտասուացըն.—ըստ իս ուղղելի փխրեալ, որ բացի «փշրած» իմաստից, նշանակում է նաև «խանձուած, խարկուած»։

Փիւրիղ կամ փիւրիտ տե՛ս Սփիւրիդ։

ՓԻՒՔ «բարձր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 324։

ՓԼԻԹ «թոյլ, անարի, վախկոտ». մէկ անգամ ունի Երզն. քեր. «փիւրիւ ասելն փլիթ զթոյլ և զանարի մարդն նշանակէ. և բենիւ ասելն. զբլիթ հացի և կամ զայլ իրի նշանակէ»։

ՆՀԲ լծ. իտալ. poltrone «վախկոտ»։ Այս բառը անշուշտ կապ չունի, բայց կայ պրս. پليد palīd «պիղծ, զազիր»։

ՓՂԱԿՈՆ «գիշերային պաշտօններն ասող, հսկող, կցորդասաց». երկու անգամ ունի Մխ. դտ. 269 և 270. «Փղակոնքն՝ նոքա են կցորդասացք և արձակապաշտօնք»։— Բառարանները առանձին չեն նշանակած. հրատարակիչ Բաստամեան գրում է փղակոն, իսկ ՆՀԲ արձակապաշտօն բառի տակ յիշելով այս բառը՝ գրում է փղական.—Նո՞յն է նաև ԳԲ բղակոնճ՝ որ տե՛ս առանձին։

ՆՀԲ (անդ) մեկնում է «յն. ֆի՛լագէս, այսինքն գիշերապահք կամ հսկողք»։ Բաստամեան (անդ, ծան.) սրբագրում է փսաղտոս, որ ընդունում է նաև Karst, Դատստ. I 84, II 80։

ՓՂՁՈՒԿ «սրտի դառնութիւն» Ոսկ. մ. ա. 19. Վրդն. դան. որից փղձկիլ կամ փղձկալ «սիրտը դառնանալ, տխրիլ, լացակալել» Ոսկ. եւ. Բ. կոր. և մ. ա. 19. Եփր. թգ. 421, փղձկումն Փարպ. փղձկալի Պտմ. աղէքս. գրուած կայ նաև փղծուկ, փղծուճ, փղծկիլ են. սխալմամբ փղկումն ՑՀ. կթ.։

ՆՀԲ փղձկիլ «սաստկական մղձկելոյ. նեղսրտութեամբ շարժիլ մաղձի. հեղձամղձուկ լինել», իսկ փղձուկ «արմատ փղձկելոյ, ի փուղձ բառէ, իբր կակուղ, մեղկ և ի մղձուկ»։ Հիւնք. բըղխիլ բայից։ Պատահական նմանութիւն ունի չաղաթյ. پوخسامق puxsamaq «լաց լինել»։

ԳՒՌ.—Մշ. փխծկալ «լալու պատրաստուիլ», Շմ. փխծկիլ, Տփ. փխցկիլ «սիրտը նեղուիլ»։

*ՓՂՈՄՈՍ «բժշկական մի խոտ է, եզան ագի, խողդատ, ձկան մահճարար, լտ. verbascum, ֆր. molène». մէկ անգամ ունի Վեցոր. 186 (Երթայ խլէ զարմատ մի. որ անուանելով կոչի փղոմոս). ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Յն. φλόμος նոյն նշ.—Հիւբշ. 387։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

Փղփջանալ տե՛ս Պղպջակ։

Փճոք տե՛ս Փոճոկ։

Փնդեռն տե՛ս Բնդեռն։

[ՓՆԴԻ «դաղձ». ունի միայն ՀԹուս. § 3070, իբր Գաղիանոսից առնելով, ըստ Նորայր ՀԱ 1923, 343 Գաղիանոս գրում է. «կաղամփինդինէ. դաղձն», որ ըստ այլ ձձ.

կարդացւում է «կաղամինթենէ. դաղձն», որ է յն. καλαμίνθη *«դաղձ». այսպէսով վերոյիշեալ անգոյ բառը ջնջւում է։]*

ՓՆԴՈՒՐԱ *«սամոյր կենդանին,* zibeline». *ունի միայն Քաջունի, Գ. 245։*

+ՓՆԹԻ *«կեղտոտ, զզուելի» Մարթին. Սմբ. դատ. 6, 123. կրկնաբա՞ր* փնթնթի *Սմբ. դատ. 123, 124 (թէ՞ գրչագրի պատահական վրիպակ)։*

=Կազմուած է հյ. փին *«աղբ» և* թի *բառերից, իբր «աղբի թի». այսպիսի պատկերաւոր բացատրութիւններ սովորական են ժողովրդական լեզուի մէջ. հմմտ. Պօլսի արդի հայ ժողովրդական բարբառով՝* fաfի fիւrէf *(թրք.* kürek *«թի», որով ամբողջը* փին-թի), ճաrկատrի *կամ* գոrծաrանի *կամ* fէնէֆի *(թրք.* kenef *«արտաքնոց»)* ախլ *(որ է «արտաքնոցի աւել») ևն. այս ձևերը գործածւում են իբր ածական կամ մակդիր՝ «կեղտոտ, անպիտան, զզուելի» և նման իմաստներով։ Յատկապէս մեր* փնթի *բառի կազմութեան համար կարևոր է յիշել Ղրբ.* փնթիփարախ *«կեղտոտ, փնթի» ձևը, ուր* փարախ *կարող է կապուել միայն* փին *«աղբ» բառի հետ (իբր թէ «ախոռի աղբի թի»)։—Աճ.*

> *ՆՀԲ ուզում է հանել* փին *բառից։ Bugge, Btrg. 33, 75 յն.* πίνος, πινηρός *բառերի հետ։ Մառ, Արաքս 1890 ա, էջ 109 վրաց.* փինթի *ձևի հետ՝ կցում է հյ.* պիղծ, բիծ *բառերին և բոլորը դընում է սեմականից։*

ԳԻՌ.—Երև. Շմ. Պլ. Ջղ. Սլմ. Տփ. փնթի, *Ասլ. Ախց. Սեբ.* փինթի, *Ալշ.* փնտի, *Սվեդ.* փնթա, *Ննխ.* փնթի *կամ* փինթի, *Ղրբ.* փնթէ *«կեղտոտ, անճարակ, թափթփած»։ Նոյն բառը ունին նաև Ագլ. Ակն. Խրբ. Վն. Զրս. «կեղտոտ» և Արբ. «տգեղ, չար և գէշ» նշանակութեամբ։ Նոյնպէս Ատն. և Էնկ.* փնթի *«կեղտոտ» (Արևելք 1888 նոյ. 9 և Բիւր. 1898, էջ 865)։ Նոր բառեր են* փնթիկ *Վն. և* փնթիփարախ. *Ղրբ. «կեղտոտ»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ფინთი փինթի *«զզուելի, կեղտոտ, կեղտ, կղկղանք!» (Չուբինով[2] 1301 համարում է հայերէնից փոխառութիւն), թրք.* پنتی pinti *«գձուձ, ժլատ», որից* پنتیلمك pintilemek *«գձձիլ, ժլատանալ». —ըստ* Будаговъ, Срав. слов. *1, 319 թրք.* پنتی pinti *նշանակում է «կեղտոտ. 2. ժըլատ» և ո՛չ միայն չունի թուրքական արմատներով ստուգաբանութիւն, այլ և ցեղակից ուրիշ թաթարական լեզուների մէջ էլ չկայ։ (Ըստ* Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 200 թուրքերէնը հայերէնից է փոխառեալ)։ Թուրքերէնի երկրորդ իմաստի համար հմմտ. Ջղ.* փնթի փողատէր *«շատ հարուստ»։ —Թուրքերէնի միջոցով և կամ ուղղակի հայերէնից է փոխառեալ Նոր ասոր.* p'int'ii *«կեղտոտ, թափթփած»։*

°ՓՆՋԵԼ *«քթից ձայն հանել կամ փռշտալ». Եզն. 176—7. Նար. մծբ. որ և* փնչալ *«գազանի մռնչել» Թլկր. 41. որից* փնչիւն *(Եզանց) Գիրք առաք. 447 ա.* փնչատել *«բարկացած ուժգին շնչել» Դրնղ. 62։*

=Բնաձայն բառ. կազմուած է փ *ձայնից՝* ն *և* չ *ածանցիչներով. ձևի համար հմմտ.* ճնչել, շնչել, բնչել, գնչել, կնչել, պնչել, մնչել, խնչել, *իսկ արմատի համար հմմտ.* փչել, փռնչել։*—Աճ.*

> *ՆՀԲ* ունչ *բառի՞ց։ Հիւնք. էջ 89* փռնգալ *և* փռնչել *բառերի հետ* ռունգ *բառից։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1899, 203 բ։*

ԳԻՌ.—Նոյն են Ալշ. Մկ. Շլ. Ջղ. Վն. փընչալ, *Մշ.* փնճալ *«ձիու փչելով շնչելը». ՆԲ. «քնից նոր արթնացող մարդու մշմշալը, քթի միջից շնչելը», Սլմ.* ֆնչալ, *Թեհ.* փնչէլ *«յոգնութիւնից հևալ». Նոր բառեր են* փընչացնել, փնչփնչել:

***ՓՆՏՈՒԿ** *«պանդոկ, իջևան» Տաթև. ձմ. կդ (Եւ պանդոկն է եկեղեցի, զի ի վերայ երկրի ոչ գոյ տեղի սուրբ քան զեկեղեցի. բայց համեմատելով ընդ վերինն Երուսաղէմ՝ իբրև փնտուկ է). նոյնը* փնդուկ *ձևով, Ի-ա հլ. Արձ. 1038 և 1042 թթ. (տ. Վիմ. տար. 21, 22)։*

=Արաբ. فنتق funtuq *«պանդոկ, իջևան, խան» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 44), որի վրայ աւելի ընդարձակ տե՛ս* Պանդոկ: *Նոյնից են փոխառեալ նաև վրաց.* ფუნდუკი 'փունդուկի *կամ* ფუნდრუკი փունդրուկի *«պանդոկ, իջևան»,* მეფუნდუკე մեփունդուկե

«պանդոկապետ», ֆրանս. fondic «խանութ կամ մթերանոց արևելեանց»։

Այտնեան, Քնն. քերակ. էջ 137 համարում է պանդոկ բառի պրս. ձևը։ Ուղիղ մեկնեց Նորայր, Բռ. ֆրանս. 554 ա։

—ՓՆՏՌԵԼ կամ ՓՆԴՌԵԼ «պահանջել» Գլ. եա. (մի ձեռագրի լուսանցքի վրայ այսպէս է գրուած՝ իբր բացատրութիւն բնագրի պահանջել բառի). «որոնել» Վստկ. 214 (Փընտրեա՛ զբերանն և զլեզուն՝ թէ ուռեց կենայ...). «հարցափորձել» Սմբ. դատ. էջ 5, 79. որից իրաւունք փնտռել «իրաւունք բանեցնել» Անսիզք 13 (մհյ. դատաստանական մի դարձուած է, իբր ֆր. faire valoir ses droits). փնդռողութիւն «հարցաքննութիւն» Սմբ. դատ. էջ 5, 79. գործածական է արևմըտեան գրականում «որոնել» իմաստով (գրւում է փնտռել), երբեմն միայն արևելեան դրականում փնդռել ձևով։

=Ծագում է նախաւոր պտռել ձևից. որի վրայ տե՛ս պտիռ։ Սրա համեմատ Ղարաբաղի բարբառը՝ որ ունի պտռել ձևը, չգիտէ փնտռել։

ԳԻՐ.—Տե՛ս պտիռ։

—ՓՇԱՏ «փշատ պտուղը, տճկ. իյտէ, ֆր. chalef (ըստ Քաջունի, Գ. 245 իբրև élaeagnées)» Բժշ. որից փշատի «նոյնի ծառը, լտ. elaeagnus» Բժշ.։

=Կազմուած է փուշ բառից և այս անունն է ստացել իր հաստ ու երկար փշերի պատճառաւ։ Հմմտ. վրաց. փշատի «գժնիկ, սպիտակափուշ, ֆր. aubépine» (ունի Չուբինով ա տպ. չկայ երկրորդում)։

Schröder, Thesaur. 340 ստուգաբանում է. «Փշատի ծառն մեծ հաստ ու փշոտ ծառ այ, որ ուրիշ բանի պէտք չի թէ ոչ այրելու համար. զարա շատ խող և փուշ ունի. էնտուր էս պտղի անունն փշատ այ, իբր թէ փշահատ»։ ՀՀԲ և ՆՀԲ հանում են նոյնպէս փուշ բառից։ Թաղիադեան, Առաջն. մանկ. 168 մեկնում է երկու ձևով. «Հայեցեալ ի ծառն փշալից՝ ասի փշատ, այսինքն փշաճատ, բայց հայեցեալ ի քաղցր ալիւրն... կոչի փշատ, այսինքն փոշահատ»։ Փուշ բառից է հանում նաև Աճառ. ՀԱ 1908, 123՝ համեմատութեամբ վրացի ձևի. (բայց պէտք չկայ կարծելու, որ հյ. փշատ նախապէս ուրիշ փշոտ մի ծառ էր նշանակում, որովհետև արդէն փշատին փշոտ է)։

ԳԻՒ.—Ախց. Գոր. Երև. Մկ. Ջղ. Սլմ. Վն. փշատ, Ալշ. Խրբ. Ղրբ. Մշ. փիշադ, Մրղ. փիշատ, Շմ. փուշադ, Ագլ. փշօտ, Ռ. փշաք, Կր. փըշատ, Ղրդ. փըշրատ, փըշըրճատ. վերջինները կարող են ենթադրել նախաւոր *փըշատ կամ *փշրատ ձևը, որով վերի մեկնութիւնը սխալ դուրս կգայ։ Հետաքըրքրական է որ Արբ. պտուղը կոչւում է փըշատի խնձոր։ Նոր բառեր են փշատի «դեղնակարմիր», փշատածաղիկ «մի տեսակ հոտաւէտ ծաղիկ»։—Յիշենք նաև փշատիլ Ախց. «քստմնիլ, փշաքաղուիլ» (փուշ բառից)։

ՓՈԽ.— Վրաց. ფშატი փշատի «փշատ, лохъ, лоховина, իտալ. ginggiole farinoso» (ըստ Չուբինով², 1321) փուշադ։

*ՓՇԻՏ (սեռ. փշտի) «մանր մի կշիռ է. երեք դարեհատ. 0, 14 ¹/₆ գրամ (ըստ Մանանդեան, Կշիռները՝ էջ 20). 2. դահեկանի ¹/₃₂ մասը» Շիր. էջ 27, Փիլ. նխ. 76։

=Պհլ. *pišīt ձևից. հմմտ. պհլ. pišīzak, pišīčak, պրս. پشیز pišīz «ձկան թեփ. 2. պղնձէ կամ արոյրէ խիստ փոքրիկ մի դրամ», օ پشیزه pišīza «վիշապի կամ ձկան թեփ. 2. մի տեսակ մանր դրամ»։ Հին և նախաւոր նշանակութիւնը «ձկան թեփ» է, որից նմանութեամբ «դրամ»։ Հմմտ. փող՝ երկու իմաստով։ Իրանեանից է փոխառեալ նաև ասոր. ܦܫܝܙܐ pišīzā «մի փոքրիկ դրամ»։—Հիւբշ. 255։

Հներից Շիրակացին արդէն գրում է «ըստ պարսկական լեզուին կոչի փշիտ» (հրտր. Պատկ. էջ 27)։ Նորերից ուղիղ մեկնեց նախ Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 182 պրս. փէշիզ կամ փէշիդ։ ՆՀԲ պրս. պիսդի, փէշիզ, փէշիդ։ Lag. Ges. Abhd. 79, Symmicta 103 և ZDMG 32, 330 պրս. pišēz։

*ՓՇՈՒՐ «շատ մանր կտոր, փշուր». գործածական է գաւառականներում և արդի գը-

րականում. որից փշրել *«լեսուլ, մանրել» ՍԳր. Ագաթ. Եփր. ծն.* փշրանք *Դատ. ա. 7. Մտթ. ժե. 27, Մրկ. է. 28. Ղկ. ժզ. 21.* փշրումն *Եղիշ. Հյր. մեր. 204. Վրդն. դան.* դիւրափշրելի *Վանակ. յոբ.* ոտնափշուր *Եղիշ. երէց (բայց տե՛ս շուփ).* փշրաքաղ *«փշրանք հաւաքող» Օրբ. Հկճռ. գ. էջ 91։*

=Կովկասեան կամ խալդեան փոխառութիւն է. հմմտ. վրաց. ფშერი փշերի *«փոշի», ფშვიერი* փշվիերի *«չոր փշրած հող», ფაშარი* փաշարի *«փխրուն», ჩაფშარვა* չափշարվա*, ჩაფუშვა* չափուշվա *«փշրել, կոտրատել, խորտակել», ფუშვა* փուշվա *«քանդել, խռովել, լուծել, խառնակել, փուլ ածել», ფშვნეტა* փշվնետա *«յօշել, մանրել», მოფშუ̂ნეტა* մոփշուֶ̂նետա *«կոտրատել, փշրել, փոշիի վերածել», ნაფუშვევი* նափուշեվի *«քանդուած, խանգարուած», ფშხუნა* փշխունա *«յօշոտել», ფშხუ̂ნალი* փշխու̂նալի*, ფშხალული* փշխալուլի *«փխրուն, դիւրափշուր», սվան.* püsj *«փոշի», աբաղա* pŝaxo, *կաբարդին* pšaxrro, *շապս.* pšaxo, pšaxrro *«աւազ» են։ Այս բոլորը իրենց ձևերի բազմազանութեան և նշանակութեանց երանգների անման պատճառաւ չեն կարող հայերէնից փոխառեալ լինել, մանաւանդ որ* փշ-, փուշ *արմատը ցոյց տալով՝ իրար են միացնում* փոշի *և* փշուր:—*Աճ.*

ՆՀԲ լծ. փխրել: *Տէրվ. Նախալ. 93 սանս. զնդ.* piš, *լտ.* pinso *«ծեծել, զարնել», յն.* πτίσσω *«մանրել, ջարդել», հոլ.* պըխատի *ձևերի հետ հնխ.* pis *«փշրել, ճմլել» արմատից։ Հիւնք.* փոշի *բառից կամ* շփել *բայից։ Patrubány ՀԱ 1908, 313* փոշի *բառից։ Աճառ. Նորք 1925, № 5, էջ 393 յիշում է կամիս.* paršiia *«կոտրել, բաժանել»: Pictet, բ. տպ. Բ. 160 սանս.* piś *«փշրել»,* pišṭa *«ալիւր», յն.* πτίσσω, *լտ.* piso *«սանդ» են բառերի հետ։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Ջղ. Մշ. Սչ. Վն. փշրել, *Գոր. Երև. Ղրբ. Տիգ.* փշրէլ, *Ագլ. Մկ. Շմ. Սվեդ. Տփ.* փշրիլ, *Ախց.* փշրէլ, փրշէլ, *Կր. Պլ. Ռ.* փրշէլ, *Ասլ.* փրշէ՛լ, *Խրբ.* փրշիլ, *Համշ.* փըռշուշ, *Հճ.* փուրշել, *Զթ.* փը՛շը՛յիլ, փը՛շը՛րիլ, *Ակն. Սեբ.* փշէլ,—*Ննխ.* փշրէլ, փշրանք, փըշանք, փշօր,—*Պլ.* փրշանք, *Մրղ.* փիւշիւր.—*շ-ի տեղ ս ձայնով ունինք Տփ.* փսուր *(օր.* ջարթ ու փսուր *«ջարդ ու փշուր»), Պլ.* փսօր *«փշուր».* փսօրէլ *«փշրել», աւելի հին վկայութիւնն ունի Բառ. երեմ. 326* փսորել *«ըղկել կամ մաշել»,* փսոր *«ապաւառ (տպ.* վտաւառ) *կամ աղբ», որից երևում է թէ* փթուր *և* փթիր, *ինչպէս նաև* ցանել *և* ցան *«թրիք» նոյն բառերն են։ Նոր բառեր են* փշրդիկ, փշրուկապուր, փշրուք, փշրուանք, փշրտել, փշրկիլ, *կրճատ ձևով ունինք* մեփշու, մեշու *«քիչիկ, մի քիչ» (<*մի փշուր*):*

ՓՈԽ.—Վրաց. ფუშრუკი փուշրուկի *«ալիւրով և մեղրով շինուած մի կերակուր», քրդ.* piširin *«փշրուիլ»,* piširandin *«փշրել»,* pišruk *«մի տեսակ խմորեղէն» (*Justi, Dict. Kurde *80), ուտ.* փուշուր *«աւերակ, փլատակ»,* փուշուր բաքսուն *«աւերուիլ, քանդուիլ», թերևս նաև թաքաս.* buδuruk *«փոշի, փխրուն՝ փշրուկ հող», հմմտ. թրքախօս հայերից՝ էնկ.* փրշալամաք, փըրշէլլէմէք *«փշրել»,* փշրանք *«փշրանք» (Բիւր. 1898, 865), Ատն.* փշրանք *«հացի բեկոր»։*

ՓՇՏԻՆ *«պայտառ». ունի միայն Բռ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 563։*

ՓՇՏԻՆ *«խաղալիկ տղայոց». ունի միայն Քաջունի, Գ. 246։*

=Կայ թրք. pišdi *«մի տեսակ խաղ», ինչպէս և* dangala-piśdi *«արասնգի խաղը»։—Աճ.*

—ՓՈԹ *«ծալք, ոլորք». ընդարձակ զարգացում կրած արմատ, որից կազմուած են՝* ՓՈԹ, *ի հլ. «զգեստի ծալք» Լծ. Նար.* փոթիլ *«երեսը կնճռոտիլ» Վրդն. եղ.* փոթուած *«կնճիռ, ոլորք, ծալք, խորշում» Նիւս. կազմ. Սկևռ. յար.* փոթութիւն *Նիւս. կազմ.* անփոթ *«անծալ, հարթ» Շիր.* ՓՈԹՈԹ *(գրուած նաև սխալմամբ* փոդոդ) *«տոտիկ, լեզուն փոթոթող» Դամասկ. Մագ. թղ. 116. Ոսկիփ. որից և* փոթոթաճամ *Վեցօր. 101.* փոթոթային, փոթոթութիւն *Մխ. բժշ. (իմաստի զարգացման համար հմմտ. թրք.* bun-maq *«ոլորել» և* buruš-maq *«տոտպել, փոթոթել»),*

փոթոթել (*նոր բառ*). ՓՈԹՈՐ *«ոլորուն, պտուտքած» (որ կազմուած է* -որ *մասնիկով, ինչ.* ճառ-որ, բեկ-որ, պղտ-որ). *այս իմաստով գործածուած չէ, բայց ունինք* փոթոր *«կոնաձև» Պիտ. և Մագ. առ լեհ. «շոնչան, հոլ» ԱԲ. որից* փոթորուն *«պտուտքած» Եփր. առ լեհ.* փոթորել *«հոլի պէս դարձնել» ԱԲ. սրանից* -իկ *մասնիկով՝* ՓՈԹՈՐԻԿ *«պտուտքեալ հողմ, մրրիկ» Ես. ժէ. 13, խ. 24. ռամկաձև՝* փոթորակ *Ոսկիփ. =Անկ. գիրք նոր կտ. 120, որից* փոթորկիլ *ՍԳր. ՅՀ. կԹ. Ճառընտ.* փոթորկալ *Օրբել. Նոր գրականում* փոթորկալի, փոթորկոտ, փոթորկածուփ *(մասնիկի համար հմմտ. իր հոմանիշը* մրրիկ):

=*Նոյն է* փաթ *հոմանիշի հետ։*

ՆՀԲ փոթոթ *դնում է* փոթ *բառից, իսկ* փոթուած *համեմատում է* փաթոյթ *ձևի հետ։ Տէրվիշ.* Altarm. 5 *սանս.* phui *«փչել» արմատի հետ։ Նոյն, Նախալ. 50, 93* փուք, փչել *են բառերի հետ հնխ.* sput *«փչել» արմատի տակ։ Հիւնք.* փոթ *և* փոթոթ *հանում է* չփոթ *բառից, իսկ* փոթորիկ *դնում է* փոթ+մրրիկ:

ԳԻՌ.—Ջղ. փոթ, *Ախց. Կր. Երև. ՀՃ. Ղրբ. Ննխ. Պլ.* փօթ, *Ասլ.* փէօթ, փէօ*, *Սեբ.* փէօթ, *ՋԹ. Սվեդ.* փիւթ, *Ալշ. Վն.* փոնթ, *Երև.* փօնթ, *Մշ.* փոնտ, *Ագլ. Մկ.* փունթ, *Սլմ.* փուէնթ *«ծալք, և յատկապէս՝ զգեստի ծալքերը»,—Պլ.* փօթդէլ *«ծալքեր շինել. 2. բերանը տապել», Երև. Տփ.* փօթօթէլ *«կծու մի բանով բերանը այրել», Ջղ.* փթոթել, *Ղրբ.* փթօ՛թէլ՝ *նոյն նշ.— Սչ. Տիգ.* փօթօրիգ, *Մշ.* փօտօրիգ, *Խրբ.* փօթըլիք՝ *«փոթորիկ».—Սլմ. կրկնութեամբ ասւում է* արուն-փէօթէօրիւն *կամ* արուն-փէօթէօրիւմ *«կռիւ, արիւնհեղութիւն», որ և Վն.* օրում-փոթօրում *«աշխարհի կործանումը, դատաստանի օրը»։—Թրքախօս հայոց մէջ՝ Ատն.* փօթ *«փոթ, ծալք»,* փօթօրիգ *«մրրիկ», Էնկ.* փօթիգ *«փոթիկ, փոթփոթուած ծալք» (Բիւր. 1898, 865)։ Նոր բառեր են* փոթ *Մշ. «քուրջ, ցնցոտի», Սս. «զգեստ»,* փոթել *(Մշ.* փօնտել) *«ծալքեր շինել»,* փոթիլ *Սվ. «բերանը տապիլ»,* փոթիկ *Ակն. «տտիպ»,* փոթոց *«փորձանք»,* փոթոտել, փոթոտիլ, փոթոթորակ *«կռիւ, աղմուկ». տարբեր մասնիկով է* փոթորանք *Ալքս. «փոթորիկ, աղէտ»։*

ՓՈԽ.—Ուտ. փօթ *«շորի փոթ, ծալք», Թրք.* پوت pot *«ծալք»,* پوط pot *«ծալծալուած շոր».* پوتك potik *«ծալք»,* پوتوك potuk *«լայն և ծալծալոտ»,* پوتكلمك potiklemek *«ծալծըլել»,* پوتور potur *«ծալծլուած»,* پورت purt *«ծալք»* (Zenker), پوتراق putrak *«ծալծալոտ». այս բոլորը հայերէնից են ըստ* Kraelitz-Greifenhorst WZKM 27 (1913) *էջ 130։ Սրանց պէտք է աւելացնել և* پوتور potur *«մի տեսակ տափատ» (լայն ու ծալծալոտ ձևից առնելով այսպէս կոչուած)։*

[ՓՈԹՈՐՆԻ. *մի տեսակ բոյս. յիշում է ՀԲուս. § 3080. ըստ Նորայր ՀԱ 1923, 345 սխալ բառ է. պէտք է ուղղել* ծոթորնի, *ուղ.* ծոթորուն *«ծոթրին», ինչպէս ունի Գաղիանոս։*]

*ՓՈԼԱՏ *«պողպատ» Կոստ. երզն. 159։*

=*Պրս.* پولاد pōlād *նոյն նշ. որի վրայ մանրամասն տե՛ս* Պողպատ:

Ուղիղ մեկնեց Պատուրեան, Հրտ. Կոստ. երզն. 59։

*ՓՈԽ, ո *հլ. (երբեմն նաև* ի *հլ.) «փոխ առնուած բան, մանաւանդ դրամ» ՍԳր. Ոսկ. «փոփոխակի տուն առ տուն սաղմոսերգութիւն» Լմբ. սղ. Տօնաց. Ճշ. որից* փոխել *ՍԳր. Եւս. քր. (փխբ. «հիւանդութիւնը մէկից միւսին անցնել, վարակել» Մխ. դտ. 189),* փոխադարձ *Ագաթ.* փոխան *Ծն. լ. 2. Փիլիմ. 20.* փոխանակ *ՍԳր. Եզն. Եւս. պտմ.* փոխանակել *ՍԳր. Եւս. քր.* փոխանորդ *ՍԳր. Ագաթ.* փոխարէն *ՍԳր. Ագաթ. Եզն. Մծբ.* լումայափոխ *ՅՀ. Թ. 16.* կերպարանափոխ *Ոսկ. մ. ա. 16.* տարագափոխ *Վեցօր.* երեսփոխան *Մխ. դտ. Յայսմ.* ռոճափոխ *Ոսկ. յհ. ա. 1.* պաճակափոխ *Կոչ.* տեղափոխ *Ագաթ.* վաղափոխուկ *Ոսկ. եփես. յետնաբար դարձել է նախամասնիկ՝ համապատասխան յն.* ἀντί *և մանաւանդ* μετά *նախդիրներին. ինչ.* փոխաբերութիւն= μεταφορά *Պղատ. տիմ. Նոնն.* փոխադրել= μετατίθημι *Նար. Ոսկ. յհ.* փոխանցել= μεταβαίνω *Նիւս. բն. Դիոն. երկն.* փոխատրել= ἀνταποδίδωμι *Խոր. Ոսկ. գծ. են։ Նոր բառեր են* անփոխարինելի, փոխաբերական, փոխաբերաբար,

փոխադրական, փոխադրանաւ, փոխադրելի, փոխադրեալ, փոխարժէք, փոխարինաբար, փոխարինութիւն, փոխարքայ, փոխարքայութիւն, փոխ-հիւպատոս, փոխ-տեսուչ, հոգեփոխութիւն *ևն*։ *Այս արմատի կրճատ կըրկնաւորն է՝* ՓՈՓՈԽ *«փոխն ի փոխը» Ես. լ. 32. որից* փոփոխել *ՍԳր. Եզն.* փոփոխական *Ոսկ. ես.* փոփոխիչ *Եզն.* փոփոխումն *ՍԳր. Եզն. Վեցօր. Ոսկ. ես. Եւս. քր.* բազմափոփոխ *Փարպ.* երագափոփոխ *Պիտ.* անփոփոխ *Ագաթ. Փարպ.* փոփոխամիտ, փոփոխակի *(նոր բառեր) ևն*։

=Ասուրերէնից փոխառեալ ըլնդունելու պատճառն այն էր, որ ասուր. pūxu *ունէր միայն «փոխառութիւն կամ փոխարինութիւն» նշանակութիւնը, որ բառիս երկրորդական առումն է, մինչդեռ հայերէնի հիմնական իմաստն է «փոխել»։ Այժմ տեսնում եմ որ ասուրերէնի մէջ էլ* puxxu *«փոխանակել,* exchange, tauschen*» նախապէս նշանակում էր «փոխել,* change, verändern*»* (Muss-Arnolt, Ass. Handwb. *793 բ), որով և արգելքը վերանում է։ Նոյն արմատից են նաև ասուր.* pūxu *«փոխանակութիւն,* exchange. barter, Tausch. 2. *փոխառութիւն, փոխատուութիւն,* loan, Darlehen. 3. *ընկալագիր, ստացական,* receipt, Quittung*»,* pūxatu *«փոխանակութեան առարկան»,* pīxatu *«փոխանակութիւն»* (Muss-Arnolt, Ass. Handwb. 793—7): *Այսպէսով հայերէնի բոլոր առումները գտնում են ասուրերէնում*։

Bōttich. Horae aram. *42, 100 երր.* פמה pexā *«զաւառապետ» բառի հետ է համեմատում հյ.* փոխանակ: *Նոյն,* Rudim. *50, 188 սրա հետ նաև սանս.* pakša *«հրաման»։ Հինք.* փող *«դրամ» բառից։* Jensen IF Anz. 14, 61 *(Թրգմ. ՀԱ 1904, 276) ասուր,* pōxu, pūxu *«փոխարինութիւն» ձևից փոխառեալ։ Վերջինիս է կցում նաև* Karst, *Յուշարձան 400։ Ասուրերէնից փոխառեալ է ընդունում նաև այժմ* Pedersen *ՀԱ 1929, 119*։

ԳԻՌ.—Ալշ. Հճ. Մշ. Սլմ. Վն. փոխ, *Ախց. Կր. Խրբ. Ղրբ. Ննխ. Պլ. Ռ.* փօխ, *Մկ. Տփ.* փուխ, *Սչ.* փըխ, *Ասլ. Հմշ. Սեբ.* փէօխ, *Զթ. Սվեդ.* փիւխ, *Ագլ.* փուհ.—*Ջղ. Սլմ. Վն.* փոխել, *Մշ. Սչ.* փօխել, *Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ.* փօխէլ, *Խրբ. Շմ. Տիգ. Տփ.* փօխիլ, *Հմշ.* փօխուչ, *Մրղ.* փըէխէլ, *Մկ.* փուխիլ, *Ասլ.* փէօխէ՝լ, *Հճ.* փէխել, *Զթ.* փէխիլ, *Սվեդ.* փիխիլ, *Ագլ.* փա՛հիլ: *Նոր բառեր են* փոխան *«վարտիք»,* փոխնորդ *«նոր փոխելու սպիտակեղէն»,* փոխանցու, փոխարայ, փոխման, փոխմնի, փոխուտուրս, փոխտարիլ, փոխսարար, փոխփշտել, փոխփխատել *(Ագլ.* փըհփըհա՛տիլ*) «փոփոխել»*։

ՓՈԽ.—Հայերենից է փոխառեալ Թրք. գւռ. Այն. փօխնօղ *«փոխնորդ» (Կոչնակ, 1928? Թուականը մոռացել եմ նշանակել)*։

ՓՈԽԻՆԴ, ո *հլ. «խարկած կամ բոված ալիւր, իւղով՝ մեղրով ու ալիւրով պատրաստուած մի ուտելիք» ՍԳր. (Մխ. բժշ. 96 ունի նաև* նռան հատի փոխինդ, փշատի փոխինդ, չոր խնձորի փոխինդ). *որից* գարէփոխինդ *Վստկ. 75, 113, 212.* փոխնդեայք *«փոխինդով շինուած ուտելիք» Ոսկ. փիլ. 469*։

ՆՀԲ լծ. յն. πόλτος, *լտ.* puls, pulmentum *«ալիւրով պատրաստուած կերակուրներ»։ Հիւնք. ինչպէս և* Seidel, *Մխ. բժշ. § 140 լտ.* polenta *բառից։ Կապ չունի լտ.* polenta *«բոված գարէալիւր, որ աղքատների կերակուրն էր», որի ընկերներն են լտ.* pollen, puls, *յն.* πάλη, παιπάλη, πάλτος, *միռլ.* littiu, *գալլ.* llith, *սանս.* palalam *ևն, որոնք նշանակում են «գարէալիւր, նաշիհ, կամ ալիւրով պատրաստուած խիւս». աւելի հեռաւոր ցեղակիցներն են հսլ.* papelŭ, popelŭ, *ռուս.* пепель, *լիթ.* pelenaĩ, *հպրուս.* pelanne *«մոխիր», որոնց բոլորի նախաձևն է հնխ.* pel- *«փոշի, ալիւր, խիւս»* (Pokorny 2, 60, Ernout-Meillet *էջ 748)*։

ԳԻՌ.—Վն. փոխինդ, *Ալշ. Խրբ. Հմշ. Մշ. Սեբ. Սլմ. Տիգ.* փօխինդ, *Ախց. Կր.* փօխինտ, *Մկ.* փուխինդ, *Ասլ.* փէօխինք (փէօխի*), *Մրղ.* փօխունդ, *Զթ.* փէխանդ.—*ձ վերջաձայնով՝ Ջղ.* փոխինձ, *Գոր. Երև. Շմ. Տփ.*

փօխինձ, Ղրր. փօ՛խէնձ, Հճ. փէխինձ.—Իմաստի տարբերութեամբ էլ՝ Արբ. «չոր թութի ալիւր», Մշ. «ձէթ հանելու համար ծեծած կտաւատ».—Նոր բառեր են փոխնդխաշ, փոխնձացու, փոխնդոռ:

ՓՈԽ.—Քրդ. poxin կամ poγin «հրուշակի նման քաղցր մի խմորեղէն» (տե՛ս Justi, Dict. Kurde 83, 84):

ՓՈԽՕՍԽԱԼ «կորուսեալ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 324։

ՓՈՇՈՐԵԱԼ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Եւագր. էջ 86. «Տկարութիւն լսելեաց բանսարկութեամբ փոծորեալ (այլ ձ. փոճօրեալ)». յոյնն ունի ըստ համեմատութեան Սարգիսեանի՝ διοβύττων, որ է «փորել, ծակ բանալ, փխբ. աւրել, եղծանել»։

ՆՀԲ մեկնում է «պղտորեալ կամ աղտեղեալ», ՋԲ չունի, իսկ ԱԲ փոծօրել «պղտորել»։—Կողքի բանսարկութեամբ բառից հետևցնելով Բառ. երեմ. էջ 324 փոծօրել «բանսարկել», որից ՓԲ փոծօրել «քսու լինել»։

ՓՈԿ, ո հլ. «կաշիի նեղ և երկար շերտ» Ես. ե. 18. Գծ. իբ. 25. Սիրաք լգ. 27. Եւս. պտմ. 162 (յգ. սեռ. փոկոց). Փիլ. «ծեծի յատուկ կաշեայ խարազան» Պտմ. աղէքս. Նոնն. Մխ. երեմ. որից փոկաճանութիւն «կաշեգործութիւն» Ոսկ. մ. բ. 27. փոկակապ Ուռհ. ոսկեփոկ Ճառընտ. շիկափոկ Վիպաս. (Խոր. բ. 47). փոկեայ Մծբ. փոկաձև «կաշեայ վրան կարող» Ճառընտ. ևն։

Տէրվ. Altarm. 58 փակ արմատի հետ՝ որ տե՛ս։ Հիւնք. փոկ անասունի անունից։

ԳԻՌ.—Ալշ. Հճ. Մշ. փոգ, Գոր. Ղրր. Շմ. Կր. փօկ, Երև. փօգ, Ագլ. Մկ. փուկ, Զթ. փիւգ, բոլորն էլ «կաշեայ փոկ». փխբ. Սեբ. փէօգ «տխմար մարդ».—Նոր բառեր են փոկամայր, փոկարար, փոկացու, փոկեմաղ, փոկել, փոկով (վերջինս Սեբ. փօգօվ «ծոյլ. գիւղացի, անուս»)։

*ՓՈԿ, ի-ա հլ. «երկակենցաղ մի անասուն, ծովահորթ» Վեցօր. 138, 141 (սեռ. փոկաց), Եզն. Վանակ. հց. որից փոկուաճ «փոկ անասունի նման ոտքեր ունեցող» Խոր. աշխ. Պտմ. աղէքս. 142։

=Յն. φώκη, որից նաև լտ. phoca, ֆր. phoque ևն՝ նոյն նշանակութեամբ. ծագում է հնխ. phōu- «փչել» արմատից (Boisacq 1044)։—Հիւբշ. 387։

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ, յետոյ Peterm. 25, 38։ Պատահական նմանութիւն ունի ճապոն. ᠊ᠣ᠊ᡳ "fugu «ծովային շուն»։

ՓՈՂ «նեղ անցք». ճոխ ածանցներով աճած մի արմատ է. Նախնական «նեղ անցք» նշանակութիւնից փոխաբերաբար և լայնաբար բխում են «1. կոկորդ, շնչի և կերակրի անցքը» (ի հլ. անեզաբար) Ա. թգ. ժէ. 35. Յուդթ. ժգ. 11. Ագաթ. «2. ռնգունք, քթի երկու անցքերը կամ ծակերը» (ո հլ.) Յս. որդի. «3. տան մէջ սրահի առջևի անցքը, միջանցք» Բուզ. ե. 6 (ըստ Թորամանեանի (Նամակ 1912 մարտ 21) հին հայոց ճարտարապետութեամբ պալատներն ու ապարանքները միայարկ էին. շէնքի մէջտեղից անցնում էր միջանցքը, որ փող էր կոչւում և ամբողջ շէնքը երկու մասի էր բաժանում. այս փողի վրայ էին բացուած թէ՛ արտաքին մուտքերը և թէ սենեակներից ոմանց դռները. լոյսը ստացւում էր երդիքից. սրա համար փողի բարձրից բացուած էին լուսամուտներ, որո՛նք լուսիջոյց (Բուզ.) էին կոչւում, մինչդեռ ուղղահայեաց պատերի վրայ բացուածները պատուհան կամ լուսանցոյց էին կոչւում). «4. այգիների միջև նեղ ճամբայ» Օրբել. «5. խողովակ, ջրի փողրակ, եղէգ» (ո հլ.) Ագաթ. Կոչ. Խոր. «6. շեփոր, սրինգ, խողովակաձև երաժշտական փչողական գործիք» (ո հլ.) ՍԳր. Ոսկ. ա. տիմ. «7. աղղարարող, քարոզիչ (առաքեալները)» Շար. ևն։ Նշանակութեանց զարգացման համար հմմտ. պրս. بوری bōrī և ռուս. труба «խողովակ, շեփոր», յն. αὐλός «սրինգ, խողովակ, երկար անցք», αὐλών «փոս ու երկար անցք, ձոր, ջրի փողրակ, խողովակ»։ Այս զանազան նշանակութիւններից են կազմուած՝ փողակ «կոկորդի երկու անցքերը, շնչափող» Սեբեր. «մասունք պահելու խողովակաձև մի աման» Ճառընտ. փողաճառ Մծբ. կամ փողար Դ. թագ. ժա. 14. Մտթ. թ. 23. Ոսկ. մ. գ. 16. Բուզ. դ. 20.

փողաւոր «շատակեր» Պտմ. աղէքս. փողերակ «շնչերակ» Նիւս. բն. Վստկ. «ջրի խողովակ» Մխ. ատ. 80 (որ և փողորակ, փողրակ Կանոն. Ոսկիփ. Վստկ. 144), փողոց «բուլւա, սոխակ» ՍԳր. Եւս. պտմ. Ոսկ. եբր. «սենեակների առջևի միջանցքը» Մամիկ. 25. «կոկորդ» Վրդ. առ. 6, 131. «երկու շարք կանգնած մարդոց միջև բաց թողուած տարածութիւնը, որով շքադիր անձը պիտի անցնի» Լմբ. մատ. 201. փողոց տալ «ճամբայ բանալով երթալ» Մամիկ. փողել «փող փչել» Վկ. գէ. 36. Յայտ. Պղատ. օրին. «յառաջ անցնիլ, խմբով առաջ երթալ» Ա. մկ. ե. 42. ժղ. 6. Ագաթ. (Հմմտ. փողոց տալ ոճը). սրանի՞ց է նաև փողել «վեր բարձրանալ» Վեցօր. ա. 14 (գետնից բարձրացող գոլորշու համար է ասում), «վեր ցատկցնել» Քերդ. քեր. 160—161, փողոտել «վիզը կտրել» ՍԳր. Եւս. պտմ. բռափող Փիլ. լին. Վստկ. շնչափող Կոչ. 228. Փիլ. ճրաափողոց Վեցօր. ողնափող Նորագիւտ բ. մնաց. ժը. 33. լայնափողոց Նիւս. կազմ. Վրդն. պտմ. վաճառափողոց Վրք. հց. Մաշկ. երեփողոցեան Տեսիլ դան. էջ 118. խոչափող Նիւս. բն. ոսկեփող Ոսկ. ապաշխ. տարփողել Շար. Գնձ. տողան «տան մէջ նրբանցք» Սամ. անեց. 111 (նորագիւտ բառ). փողկապ (նոր բառ) ևն։

ԳԴ փող «շեփոր» դնում է պրս. (արաբ.) بوق būq «եղջերեայ փող տէրվիշաց»։ ՆՀԲ իրարից զանազանում է փող «պարանոց» լծ. թրք. պօղազ, պօյն, լտ. faux, և փող «շեփոր» լծ. թրք. պօրու, պրս. պուրը, արաբ. būq, լտ. buccina. իսկ փողոց «Թերևս ի նմանութենէ պարանոցի և կոճի, լծ. և պողոտայ, յն. փլադիա՛ լտ. փօ՛ռում»: Peterm. 17 փող «կոկորդ»=լտ. collum «վիզ»։ Տէրվ. Altarm. 5 փող «շեփոր», հմմտ. փուf, փչել ևն։ Justi, Dict. Kurde 75 քրդ. persiw «հարբուխ» կցում է հյ. փողացաւ բառի հետ! Հիւնք. փող «կոկորդ»= թրք. պօղազ և պօռու, փող «փողոց»= յն. πόρος «անցք», տճկ. պօղազ: Karst, Յուշարձան 429 թրք. ol-uq «խողովակ»։ Թիրեաքեան ՀԱ 1912, 288 փողորակ՝ նոյն ընդ խողովակ, Բազմ. 1913, 342 փող «կոկորդ»=թրք. boγ-az:

ԳԻՒ.—Մշ. փող «կօշիկի կամ գուլպայի ճիտք», Բլ. Մշ. Վն. փող «սրինգ», Հմշ. փօղ «նեղ անցք վարտիքի եզերքին կարուած, որի միջով խոնջանն է անցնում», Մկ. փուղ «սրինգ», Ագլ. փուղ «մի փողոցի յատուկ անունը».—Ակն. փօխզ «կոկորդ» (որ է փողf), Ջղ. փոխկ «վարտիք», Սրև. Ղրբ. փօխկ, փօխկէրf «վարտիքի ծայրերը», Ախց. փօխ «շալվարի վերևը մէկ քիլ լայնութեամբ կտորից կարուած առանձին մաս, որից խոնջանն է անցնում» (Ազգ. հանդ. Ա. 230). Վն. փողան, Ալշ. Մշ. փօղան «փողոց» (փողրան ձևով յիշում է Բառ. երեմ. էջ 272).—Վն. փուղոց «ճեմիշ, արտաքնոց», Սլմ. փօղոց, փօղղոց «աղբանոց», Տփ. փօղօց «բազար, շուկայ», Կր. փօղօց «փողոց». —Մշ. փօղրագ, Մկ. փուղրակ, Ալշ. փօղրանգ, Ախց. Կր. փէօղրrենկ, խոչ. Սեբ. փօrղաճf, խրբ. փօrղէճf', Ակն. փօղղագ.—Նոր բառեր են փոճղուռ (իմա՛ փողճղուռ<փողանճղուռ) «փողոցի դուռը», փողfակապ, փողfաւոr, փողfիկ, փողfաfուղ։

ՓՈԽ.—Վրաց. ფოლორცი փօլօrցի «փողոց, շուկայ, հրապարակ, փլատակներ» Ղուկ. ժդ. 23 (նախ Աճառ. Արրտ. 1898, 314 բ, յետոյ Մառ, Грам. др.-арм. 5, որ համարում է հայերէնի հասարակ տառադարձութիւնը). իմաստի համար հմմտ. Գնձ. փողոցf «գիւղամէջի փոքր հրապարակ», Տփ. փօղօց «շուկայ»։ Հայ. գւռ. ձևերից են փոխառեալ թրք. գւռ. Աստ. և Եւդ. pöhreng, Ակն. porγeng «փողրակ, ագուգայ, ջրի կաւէ խողովակ»։ Հայերէնից է փոխառեալ նաև կապադովկ. προυχάγκι, πρυχάγκι, որ Karolides, Γλ. συγκρ. 208 այսպէս է բացատրում «ὁ μακρὸς καὶ στενὸς πόρος, δι'οὗ τὸ βάθος τοῦ ὑπογείου κριβάνου συγκοινωνεῖ πρὸς τὸν ἀέρα» (երկար և նեղ անցք, որով ստորերկրեայ թոնրի յատակը հաղորդակցում է օդի հետ). այս բացատրութիւնից հասկացւում է որ προυχάγκι մեր «սնդուս» է, ինչպէս որ կապադովկեան այլ բարբառներ էլ կոչում են sunda, suntul<սնդուս. այս իմաստով ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մեր փողրակը (գւռ.

փորղանք ձևից առած). այնպէս որ ի զուր Karolides, անդ 97 և 208 նրա ծագումը փնտրում է հյ. փորել, բրել, յն. πόρος, լտ. porta և մինչև սանս. piparmi «անցուցանել» են բառերի մէջ։—Պատահական նըմանութիւն ունին վրաց. ფუღო փուղ'օ «ծակ, պարապ», արևել. թրք. بوغ buγ «փող, շեփոր», بوغچی buγči «փողահար», արաբ. بوق būq «շեփոր»։

*ՓՈՂ, ո հլ. «մանր դրամ, ստակ» Սմբ. դատ. 49. Սամ. անեց. 73. Վրք. հց. Ոսկիփ. «դրամի ամենամանր ստորաբաժանումը» Անսիզք 43, 47. որից փողեան «դրամներ» Վրք. հց. լումափող Ոսկիփ. Նոր գրականում փողերանոց «դրամ կտրելու յատուկ հաստատութիւն» (արդէն գործածուած է 1792 թուին՝ Քերականութիւն Թօսքաննեան լեզուի, Վենետ. էջ 40), փողասէր, փողապաշտ, փողաւոր, փողատէր, անփող են. (վերջիններս գործածական են միայն արևելեան գրականում, ուր սովորական է նաև փող «դրամ» բառը, որ անծանօթ է արևմտեանին)։

=Պրս. پول pūl «մանր դրամ, լումայ», որ Արևելքի մէջ շատ տարածուած բառ է. հմմտ. վրաց. ფოლი փոլի, ფული փուլի «դրամ», քրդ. pūl «մէկ ստակ», արևել. թրք. և չաղաթ. پول pul «5 փէնս արժող դրամ և ընդհանուր առմամբ՝ դրամ», թրք. پول pul «$^1/_6$ ստակ=$^1/_{720}$ դահեկան=$^1/_{90}$ կուրէկ, որ հին ժամանակ գործածական դրամ էր», ատրպ. pul «դրամ». գնչ. polia «մի քանի տեսակ ոսկեդրամներ» են։ Այս բոլորի մայրը պրս. pūl բառն է, որի հնագոյն և առաջին իմաստն է «ձկան թեփ», նմանութեամբ յետոյ դարձել է «դրամ»։ Այս իմաստը պահում են դեռ թրք. pul «ձկան թեփ», պրս. նուազական پلك pulak «ձկան թեփ» և յատկապէս Ղրբ. փօղ «ձկան թեփ», որի ղ ձայնը ցոյց է տալիս՝ որ բառիս այս իմաստը հայերէնի մէջ էլ շատ հին է։ Տե՛ս նաև վերը փիւղ: Նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. պրս. pišīz «թեփ. 2. դրամ»>հյ. փշիտ:

Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 182 յն. φόλλις «մանր դրամ» բառից։ ԳԴ պրս. pūl բառից։ ՆՀԲ «որպէս ռմկ. փուլ, ֆուլ, ֆիլլիզ, յն. ֆօ՛լլիս, օվօլօ՛ս, լտ. օպօ՛լուս»: Հիւնք. պրս. pūl, Հիւբշ. 387 դրած ՞է յն. φόλλις «մանր դրամ» բառից, որ փոխառեալ է լտ. follis «կաշիէ քսակ, մի քսակ դրամ» բառից (կապ չունի յն. φολίς «սողունների թեփ» բառի հետ որին ուրիշ ծագում է տալիս Boisacq 1033). բայց այս յոյն ձևը հազուագիւտ ու անսովոր մի բառ է և հազիւ թէ մինչև Հայաստան տարածուած լինի։ Միւս կողմից փող բառի արդի գործածութիւնը միայն Կովկասի հայոց մէջ՝ նշան է թէ բառը իրանեան է։

ԳԻՌ.—Ջղ. փող «$^1/_2$ շահի դրամ», Սլմ. փող. Շմ. Երև. Ղրբ. փօղ, Տփ. Ագլ. փուղ, Մրղ. փըէղ «դրամ», Սեբ. փէօղ «բաղնիսին վճարելու դրամը!»—Նոր բառեր են փողաֆսակ, փողականչ, փողակապ, փողաճաշ են։

+ՓՈՂ, որից փողել, փողփողել «փայլել» տե՛ս Փայլ:

ՓՈՂԱԽ «մի տեսակ վնասակար միջատ է». տե՛ս Ալիշան, Հին հաւ. 155։

ՓՈՂԱՀԱՐՑԵԱԼ «համեմատեալ», ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 324։

ՓՈՂԵԼ «հիւսել», որից ունինք փողիլ «հիւսուիլ, իրար անցնելով ընդելուզուիլ» Նար. Մագ. «հիւսուիլ, ոլորուիլ բրդի» Վրք. սեղբ. 781. կրկնութեամբ փողփողել «իրար հետ հիւսել, ընդելուզել» Ել. լթ. 15, 17. Ագաթ. սաստկական ս նախդիրով՝ սփողել «ընդելուզել» Մագ. թղ. 204 (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 206)։

ՓՈՂՈՇ «մուռէնա կոչուած պատուական ձուկը, որ նման է օձաձկան. murène», Բռ. ստեփ. լեհ.։

ՓՈՂՈՇՈՒԿ «կանացի մի գլխազարդ» Թուոց լա. 50. Վրդ. Թուոց. (ըստ Հացունի, Պատմ. տարազի 127 մազերը գլխի վրայ բռնելու համար)։ Այս բառն է որ Բռ. երեմ. 325 գրում է փողօրշուկ և մեկնում է «մանեալ» (թերևս աղբիւրն էր «մանեակ») և քիչ յետոյ էլ փողօր «շուրջ մանեակ»։—Սրանցից դուրս ունինք փողփողոշաձև, փողողոշաձևաբար, փողոշաձևաբար, որոնք ըստ ՆՀԲ «ի Նիւս. կազմ. երկիցս դնի իբր

յն. σωληνοειδῶς «խողովակաձևաբար» և αὐλοειδῶς «փողաձևաբար»։ Այս պարագային յիշեալ ձևերը ծագած պէտք է դնել փող «խողովակ» բառից՝ -ող մասնիկով (հմմտ. գլոշի, լայնշի)։—

ՆՀԲ ումկ. լծ. ֆիվիգիկ, զիվիֆ կամ բէլլի փուլլու: Հացունի, անդ, յն. φλόος «կճեպ»։

ՓՈՂՈՐԴ-, որից փողորդաձգութիւն «դուրս ցցուած կորութիւն» (Թութակի կառուցի համար է ասուած) Կղնկտ. Հրար. Շահն. Ա. 322։

ԱԲ հանում է փող «շեփոր» բառից և դնում է «փողի պէս ձև՝ կորութիւն», որ յարմար չի գտնում Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 39։

Փողփողել «փայլիլ» տե՛ս Փայլ։

Փողփողել «հիւսել» տե՛ս Փողել։

—ՓՈՃՈԿ, ի-ա հլ. «կեղև» Վեցօր. 87, 88, 99, որ և փեճեկ, փեճոկ, փճոք, փչոք Նար. երգ. 338, Երզն. մտթ. 304. Ոսկիփ. Վստկ. 127, 204, փչոկ Տաթև. ձմ. ճծա. որից փեճոկել, փոճոկել «կեղևել» Փիլ. Նխ. բ. 51. Նոնն.։

=Շրջուած է կճեպ, խեճեպ համանիշից, որ տե՛ս առանձին. նման ձայների շրջման իբր օրինակ հմմտ. ճեպռել > փեճռել «խոտը փրցնելով քաղել»։— Աճ.

Այս մեկնութիւնս տե՛ս ՀԱ 1909, էջ 159։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 108 արմատը դնում է հնխ. sped- «պոկել, փրցնել», որից հյ. փետել և փետուր, իսկ սրա *spedi̯o- ձևից փեճեկ, (-եկ մասնիկ է)։

ԳԻՒ.—Սրանի՞ց են փեճկել Տիգ. «տրորելով մանրել», սաստկականը փեճկոտել Տիգ., նաև փեճկել Խն. Խրբ. ճեպկել Խն. «փետել, փետրատել, փեթռտել», իսկ Rivola[2] 320 ունի պեճկել և ճեպկել «փետրատել»։— Բառիս վստահելի ներկայացուցիչն է Շմ. պիճոզ՝ «կճեպ, կեղև»։

ՓՈԽ.—Պատահական պէտք է համարել չաղաթ. արևել. թրք. پوچاق pučaq, بچاق bučaq, پوجاق puǰaq, پوچقاق pučqaq «մորթ կամ պտուղի կեղև» (Будаговъ 1, 244, 321, 804)։

+ՓՈՅԹ, ո հլ. «ջանք, ճիգ, հոգատարութիւն, աշխատասիրութիւն» ՍԳր. Եփր. ծն. Եւս. պտմ. և քր. Ոսկ. «աճապարանք, շտապում» Եզն. 19 (առ փութի), «աշխատասէր, ջանացող» (ի հլ.) Ոսկ. մ. ա. 17. Վեցօր. որից փոյթ առնել- փոյթ ունել «ջանալ, հոգ տանիլ» ՍԳր. Բուզ. փոյթ ի փութոյ «շուտով» Եփր. Թգ. 430. փութալ «շտապել» ՍԳր. Ագաթ. փութանակի ՍԳր. Եւս. քր. Ագաթ. փութագոյն Ոսկ. ես. և Կոչոս. Կիւրղ. ծն. փութկոտ Եւս. պտմ. փութոտ Եւագր. անփոյթ ՍԳր. Սեբեր. Ագաթ. բազմափոյթ Ոսկ. ժ. կուս. եռագափոյթ Մծբ. մեծափոյթ Եփր. Թգ. 418. յօժարափոյթ՝ Մծբ. տագնապափոյթ Ագաթ. փութաֆայլ (չունի ԱԲ) «արագընթաց» Յայսմ. սեպ. 20. փութաջան, անփութօրէն (Նոր բառեր) ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. speud- «ճնշել, արտորցնել, շտապել» արմատից. ժառանգներն են յն. σπουδή «խնամք, ջանք, փոյթ, եռանդ», σπεύδω «շտապել, փութալ», σπουδαῖος «փութկոտ, ջանասէր», ալբան. punë «գործ, աշխատանք» (<*spudna), կիմր. ffwdan «շտապումն, փութկոտութիւն» (Zupitza BB 25 (1899), 104), լիթ. spudinti «շտապել, փախչիլ», spaudžiu «ճնշել, ճընշել», spūdėti «ճնշութիւն քաշել», spaustùve «մամուլ, քամիչ», լտ. pudet «ամաչել» (Ernout-Meillet 782): Հայերէնի մէջ դժուարութիւն է յարուցանում վերջաձայն թ (փխ. տ), որ կարող է մեկնուիլ կա՛մ նախաձայն փ-ի ազդեցութեամբ և կամ (ըստ Meillet MSL 10, 277) հնխ. պարզ արմատը դնելով speu-, որից d աճականով speud- և t աճականով էլ speut- > հյ. փոյթ (Pokorny 2, 659, Boisacq 895, Trautmann 273—4): —Հիւբշ. էջ 501։

Tromler, Disputatio (1759 թ?) էջ XXIV փոյթ բառի հետ է կապում եգիպտ. Potiphar անունը (ըստ Karst, Gesch. d. Arm. Phil. էջ 2)։ ՆՀԲ լծ. յն. σπουδή, յորմէ լտ. studium: Bopp, Gram. comp. 3, 106 սանս. pathāmi «երթամ»։ Տէրվ. Altarm. 4 յն. σπεύδω

Հիւբշ. ZDMG 36 (1882), 117 յն. σπουδή, ուր δ-թ թէև անկանոն է, բայց բաւական պատճառ չէ համեմատութիւնը մերժելու նոյն, Arm. Stud. § 284 կասկածով յն. σπουδή։ Տէրվիշ. Նախալ. 115 յն. նաև լտ. studeo «ջանալ, հոգ տանիլ», գերմ. sputen «փութալ, շտապել» բառերի հետ հնխ. spud արմատի տակ։ (Յիշեալ լտ. և գերմ. բառերը առաջ կցում էին յն. յիշեալ արմատին, բայց այժմ տարբեր արմատի տակ են դնում, տե՛ս Walde 746, 729)։ Յն. σπουδή բառի համեմատութիւնը ընդունում են նաև Bartholomae BB 17 (1891), 99, Bugge IF 1 (1892), 455 (δ=թ համեմատութեան համար ապացոյց է բերում պայթել=սանս. bhēdá), Zupitza BB 25 (1899), 104 և ի վերջոյ Հիւբշ. Arm. Gr. 501 (կցելով նաև լտ. studeo):—Հիւնք. յն. βοήθω «օգնել»։ Մերժում է յն. բառի համեմատութիւնը Pedersen, Նպաստ 10, որովհետև չի ընդունում sp>փ և δ=թ յարաբերութիւնը։ Այսպէս նաև Persson, Beiträge էջ 416, որ փոյթ կցում է յն. σφυγ- արմատին, որ է «զարնել, ուժով խփել» (Boisacq 931)։ Ընդունում է Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 61—62 հայերէնի նախաձևը դնելով sphoug-to- և իմաստի զարգացման համար համեմատելով լտ. studeo «ջանալ»=գոթ. sťautan «խփել, հարուածել»։ Պատահական նըմանութիւն ունին վրաց. փոթեբա «վախեցնել, անհանգստացնել», գափոթեբա «շփոթել, անհանգստացնել»։

ՓՈՅՏ «խաղողի ողթի մեծ ուռերը». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Վստկ. էջ 50. «Բայց մենիսս տնկիս շատ փոյտ պարտ է թողուլ ի հոտելն»։

ՓՈՅՐԿԻՆՋ «անկողի՞ն». անստոյգ բառ. որ Նորայր, Կոր. վրդ. 342 մի անգամ գործածուած է համարում Բուզ. Դ. ժե. «Յայնժամ թագաւորն զիւր սամոյրսն զգլխովն ածեալ, ի փոյրկնջանն մտեալ, զիւր դէմս երեսացն ծածկէր, քնոյ պատճառ եղեալ». տպ. ունի ի փոյթ կնջանն. Նորայր այսպէս սրբագրելով՝ նորահնար բառը կցում է սանս. paryanka «անկողնի տախտակ, անկողին» ձևին, որ յամենայն դէպս չի կարող կապ ունենալ վերինի՛ հետ։

Նահապետեան, Բազմ. 1906, 445 կնջանն ուղղում է ննջմանն: Աւգերեան, Բազմ. 1909, 158 կարծում է թէ լտ. sedile «գահոյք» բառը թարգմանիչը հասկացել է sedule «ի փոյթ, ջանիւ»:

ՓՈՇԻ (-շոյ, -շեաց) «թօզ» ՍԳր. Վեցօր. Սեբեր. որից՝ փոշոտ Կոչ. փոշոտիլ Ոսկ. ես. Ագաթ. փոշաջնուր Պիտառ. կամ փոշեջնուր Վստկ. փոշետեսակ Մագ. Սարգ. փոշիաձև Անան. եկեղ. փոշեբարախ, փոշիանման, դեղափոշի (նոր բառեր) են։

=Տե՛ս փշուր բառի տակ ասուածները։

Klaproth, Asia pol. 105, 201 վօգուլ. pośox, սիրյ. պերմ. buš «փոշի» բառերի հետ։ ՆՀԲ փչրել բայի՞ց։ Böttich. ZDMG 1850, 363, Arica 81, 350, Müller SWAW 38, 579, Justi, Zendsp. 195, Տէրվ. Altarm. 7, Նախալ. 94, Հիւբշ. KZ 23, 19 կցում են սանս. pą̄sú-, զնդ. pąsnu- «աւազ, փոշի», հսլ. pěsŭkŭ, ռուս. песокъ «աւազ» բառերին, որոնք Հիւբշ. Arm. Stud. § 283 կասկածով միայն նշանակում է, իսկ Arm. Gram. 501 բոլորովին մերժում է։ Karolides, Γλ. συγκρ. 100 կպգովկ. φὸς «փոշի», յն. φε, φυ, θε, θυ, լտ. fumus, յն. θύος, սանս. dhus «ծուխ» և հյ. փչել բառերի հետ։ Հիւնք. շփել բայից։ Thomaschek, Deutsche Littz. 1883, էջ 1254 ոստ. phos ձևի հետ։ Patrubány SA 1, 197 գերմ. spuck «թուք», իսկ ՀԱ 1908, 313 *phū- «փչել» արմատից։ Pokorny 2, 68 յիշելով սանս. pą̄sú-ին խումբը, հայը դնում է փոխառեալ։

ԳԻՌ.—Ջղ. փոշի «խմորը թաթախելու ալիւր», Ալշ. Մշ. փօշի «մոխիր, ալիւրի փոշի», Երև. փօշի «սպասի ալիւր», Սեբ. Սչ. Տփ. փօշի, Ասլ. փէօշի «փոշի», Սլմ. փէօշի «ալիւր», Խրբ. Տիգ. փօշի «մոխիր», Մկ. փուշը՛, Ղրբ. փուշի «խմորը թաթախելու ալիւր», Սվեդ. փիշա «փոշի»։ Նոր բառեր են փոշաման, փոշանամ, փոշանոտ, փոշա-

բուխ, փոշեկ, փոշենան, փոշեաուն, փոշևոր, փոշինայ:

ՓԽ.—*Վրաց.* ფოში փոշի *«խնկի փոշի» (Չուբինով² 1313), կպդովկ. յն.* φώς *«փոշի»* (Karolides, Γλ. *συγκρ. 99), բոհեմ* poš, puš *«փոշի»* (Vaillant, Gram. Bohem. 123), *գնչ.* pośik *«հող, գետին»* (Paspati)*։—Գնչ. բառը* Ascoli, Zigeun. *10 կցում է ռուս.* posva *«գետին» (իմա՛* почва!*) և բոհեմ.* puda *ձևերին,* Paspati *սանս.* puš *«խնամել, մեծացնել» արմատին, որոնք անյարմար են.* Müller SWAW *66, 278 առաջին անգամ դրաւ հայերէնից փոխառեալ, մինչդեռ Հիւբշ.* Arm. Stud. *§ 283 հակառակն է դնում։*

*ՓՈՇԻՄԱՆ *«զղջացեալ» Ագաթ. 291, Թլկր. 45, Քուչ. 64, որից* փոշիմանութիւն *«զղջում, ստրջանք» Ագաթ. 252, Մխ. ապար. (գրուած* փոշէմանութիւն *Մ. մաշտ. 339),* փոշիմանել *«զղջալ» Նոր վկ. էջ 195, Տաթև. ձմ. լէ. Յայսմ. փետ. 14, Ագաթ. 19, 38, 215, 227, 276,* փօշաման, փօշամնել *Անսիզք 83, Սմբ. դատ. 92,* փոշամնչէֆ *«միտքը փոխելու կամ պայմանը քանդելու առթիւ տուգանք» Սմբ. դատ. 128։*

=*Պրս.* پشیمان pašīmān, *թրք.* پشمان püšman *«զղջացեալ», որի վրայ ընդարձակ տե՛ս* փաշաման: *Վերջինս հին փոխառութիւն է, մինչդեռ* փոշիման *շատ նոր է։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

Փոշիշ *տե՛ս* Փուփշիշ։

—ՓՈՇԿ *«թրիք». որից ունինք միայն* փոշկացեալ, *որ մէկ անգամ գործածում է Փիլ. լիւ. էջ 165. «Եւ ծիծառանց ձագք զփոշկացեալ կերակուրն յետս դարձեալ ի բաց ընկենուն»։ Այլուր նոյն բառի տեղ գործ է ածում* բրճացեալ, *որով* փոշկացեալ *բառի իմաստը ճշտւում է։—Թերևս* *փոշիկ?

=*Ածանցուած է* փոշի *բառից, նկատելի է որ «փոշի» նշանակող բառերը նաև «աղբ» իմաստն են ստանում. ինչ.* փթիր *և* փթուր, փսոր *«փշրանք և աղաւառ»,* ցանել *և* ցան *«աղբ»—Աճ.*

ՆՀԲ մեկնում է «իբրև զփոշի եղեալ, մարսեալ, թրքացեալ որպէս աղաւառ և ծիրտ»։ Նոյնը նաև ՋԲ, Վարդանեան ՀԱ 1910, 283 կցում է բոժգութիւն *«մէջը փուտ լինելը» բառին։*

Փոշտ *տե՛ս* Բուշտ, *որից* փոշտանկութիւն: *Գիրք մոլութ. 93 ա։*

Չուբինով² 1320 վրաց. ფუში փուշի *«*кила *աղեթափութիւն» բառը դնում է հայերէնից փոխառեալ. երևի ուզում է հասկանալ հյ.* փոշտ-փոշտանկ: *Ցամենայն դէպս այս բառը կապ չի կարող ունենալ վրաց.* փուշի *ձևի հետ։*

ՓՈՌՆԱԿ. *Նորագիւտ բառ՝ անյայտ նշանակութեամբ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մեծոփ. 89. «Բարկութեամբ զարթեաւ ի վերայ զօրաց իւրոց գալ և հանել զփոռնական զայն, որ տիրեալ էին զաւառիս մեր և պատառէին զամենեսեան իբրև զչար գազանս»։ Անշուշտ «գազան» կամ նման իմաստով մի բառ է։*

*ՓՈՍ, ո, ի *հլ. «փոս տեղ, փորուած տեղ. 2. ջրի անցք, խրամ» Ես. իէ. 12. Եզեկ. իգ. 8. Ագաթ. որից* փոսել *Ագաթ.* փոսացուցանել *«փորել» Ագաթ.* փոսեալ *Մամիկ.* փոսափորել *Վրդն. ծն.* փոսանեռծ *Ճառընտ.* դարափոս *Եղիշ. ևն։*

=*Յն.* φόσσα *«փոս» բառից, որ փոխառեալ է լտ.* fossa (>*իտալ.* fossa, *ֆրանս.* fosse) *«փոս» բառից. այս էլ ծագում է լտ.* fodio *«փորել» բայից. յունարէնից է նաև ասոր.* ܦܘܣܐ pasā *«փոս»։—Հիւբշ. 387։*

Այսպէս մեկնեց նախ S. Martin, Mém. 2, 395: *ՆՀԲ «որ և լտ. ֆօ՛սսա», իսկ* բռել *բառի տակ «ձև. լտ.* fodio *փորել»։* Pictet *2, 268 ալբան.* pus, *պրս.* pūtah, *լտ.* puteus *ևն։* Lag. Arm. Stud. *§ 2305 յն. և լտ. ձևերի հետ։ Տէրվ. Մասիս 1881 ապրիլ 27 լատինից է դնում, նոյնը և Հիւնք.։*

ԳԻՒ.—Ալշ. Հճ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. փոս, *Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ղրբ. Ննխ. Շմ. Ռ. Սչ.* փօս, *Մրղ.* փըօս, *Ագլ. Մկ. Տիգ. Տփ.* փուս, *Հմշ. Սեբ.* փէօս, *Ասլ.* փէօ՛ս, *Զթ. Սվեդ.* փիւս:—*Նոր բառեր են* փոսիկ, փոսաչխանի, փոսելուկ:

ՓԽ.—Վրաց. ფოსო փոսո *«փոս» (հայերէնի* ո *բունով),* ფოსოვი փոսովի *«փոսիկ, ճամբի վրայ ծակ»,* ფოსოიანი փոսոիանի

«փոսոտ, ուր որ շատ փոսեր կան»։—Յն. Ագաթանգեղոսի մէջ (Հրատ. Lag. էջ 12) Հայ. դրունս փոսից ձևից տառադարձու-թեամբ կազմուած է φοσέων πύλας։

*ՓՈՍՈՒՌԱՅ «կայծոռիկ» Շիր. էջ 50, ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Յն.*φωσουρά համանիշ բառից, որ կազմուած պիտի լինի φῶς «լոյս» և οὐρά «ագի, պոչ» բառերից. բայց այս բառը յոյն մատենագրութեան մէջ աւանդուած չէ՝ ո՛չ հին, ո՛չ բիւզանդական և ո՛չ էլ նոր շրջանում. կազմութեան կողմից հմմտ. πυγολαμπίς և λαμπυρίς «լուսատտիկ»,—Հիւբշ. 387։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՓՈՍՏ «չափ է. սափորի $^1/_{10}$ մասը» Նչ. Եզեկ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

ՓՈՎԱՂԱՅ «գործուած». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 325։

ՓՈՎԿԱՍԱՄ «տաք երկրների յատուկ մի տեսակ մեծ սողուն». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Կալիսթ. 127. «Եւ փովկասամ յոլովս և մեծամեծս տեսաք որ սողային յերկրի»։

ՓՈՐ, ո հլ. «ծակ, պարապութիւն, մէջը փոս տեղ» Ոսկ. եփես. (Մինչ ընդ միմեանս մածեալ իցեն քարինք շինուածոյն և չկայցէ ինչ փոր). «սին, մէջը ծակ, սնամէջ, պարապ» Վեցօր. 88. «որովայն, արգանդ, սիրտ, ընդերք» ՍԳր. Եզն. Սեբեր. (մարդուս Ներսը իբրև մի մեծ խոռոչ ըմբռնելով, հմմտ. գոգել «ծակել, փոս բանալ, փորել» և գոգ «գիրկ, ծոց»), «ընդունարան, միջուկ իրաց» (օր. նաւի, սեխի, ամանի) Վրդն. սղ. հբ, էջ 267. Ճառընտ. Սարկ. տոմ. որից փորել «փոս բանալ, խորացնել, բրել, կռել կոփել, քանդակել» (յետնաբար գրուած նաև պորել, ինչ. Նոր վկ. էջ 317. հմմտ. Վն. պորել) ՍԳր. Ագաթ. Եփր. յոբ. ՀԱ 1912, 671. «ձգել, երթալ, հեռանալ» Պտմ. աղէքս. (ըստ Տաշեան, Ուսումն. ստոյն Կալիսթ. էջ 201). փորած «փոս, խոռոչ» Վեցօր. փորածոյ Ասող. փորոտ «փոս, ծակ» Նոնն. 69. Արիստ. աշխ. (որից փորոգիլ «սնանալ» Վստկ. 163), փորուած «խորութիւն» Եզեկ. խզ. 14. Վեցօր. փորագրել խոր. Փիլ. վիմափոր Բրս. մրկ. Շար. գետնափոր Երեմ. ը. 11. Ոսկ. ա. տիմ. ժդ. Վեցօր. փորոտի «աղիք, ընդերք» ՍԳր. Կոչ. փորկարսիք «մարդու փորը կամ ընդերքը (իբր փորի կարասիք)» Մխ. բժշ. 38, 106 (նորագիւտ բառ, որ գտնում եմ երեք անգամ գործածուած), փորանց Բժշ. ղարափոր Բուզ. Վեցօր. Կիւրղ. թգ. հիմնափոր Մծբ. փորանալ «կռանալ, ծռիլ, թեքուիլ՝ յատկապէս նստած տեղից» Վրք. հց. ա. 428 (նոյնի մէկ այլ խմբագրութիւնը՝ Վրք. հց. ա. 492 ունի կորացաւ). փորանկեալ ՅՀ. մթ. 24. Երզն. մտթ. 594 (աշխ. ձեռք փորանկած Շնորհ. եղս. տող 973, իսկ Իրեն. ցոյցք 57 գրուած է «ի վերուստ անկեալ») «միակտուր հիւսած (պատմուճան)» (հակառակն է փոր ի բաց). փորագրիչ, փորագրութիւն (նոր բառեր) ևն։ Հմմտ. նաև յաջորդը։

Klaproth, Asia pol. 99 և 328 համայոն. fara, ալբան. bark, թունգուզ. ur, օսթյաք. poroch, perga և կանգազ bar համանիշների հետ կցում է հյ. փոր: Müller, Armen. VI յն. περάω «ծակել» բայի հետ։ Պատկ. Փորձ 1880 մրտ. էջ 94 ալթայ. پور pur «ծակիչ»։ Canini, Et. étym. 101 հյ. սոր և փորել=խոալ. foro, պելասգ. võrõ «ծակ», էջ 224 փոր=խոլտ. pera «որովայն»։ Մառ, ЗВО 5, 317 պրս. kanda «փորուած» բառի հետ? Հիւնք. փոր «որովայն» դնում է յն. φορός «կրող, տանող» ձևից, իսկ փոր «փոս, թուլուն, ծուկ» իմաստներով՝ հանում է առաջին նշանակութիւնից. նոյնպէս փորանկեալ մեկնում է պրս. վէրէնկ և բէրկեալ «հիւսուած» ձևերից։ Մէնէվիշեան, Արդի լեզ. 44 փոս բառից։ Patrubány ՀԱ 1908, 152 յն. σφαῖρα «կլոր, գնդակ» բառի հետ։ Karst, Յուշարձան 403 սումեր. bar «որովայն», 408 սումեր. ur, bar «փորոտիք», 414 թունգուզ. burguida «բրբել, ծակել», մոնղոլ. burgui, թրք. burgu «գչիր», 428 եաքութ. qor «փորել» և qarn «փոր», Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 109 նոյն ընդ բրել: Պարարе «ծակել», որի ցեղակիցն է հյ. տաճական նմանութիւն ունին լտ. fo-

բիr, բrել, և արաբ ﻓﺎﺭ fār «փորել» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 62)։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Վն. փnr, Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ղրբ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ռ. Սչ. փor, Ագլ. Մկ. Տիգ. Տփ. փnւr, Հմշ. Սեբ. փէor, Ասլ. փէo'r, Սվեդ. փիւr, Զթ. փիւյ, փիւr, Հճ. փnյ, Մրղ. փըʰr «փոր, որովայն».—բայաձև Վն. փnrել, պnrել, Ալշ. Մշ. Սչ. փorել, Ախց. Կր. Ննխ. Պլ. Տիգ. փorէլ, Ասլ. փէorէ`լ, Խրբ. փorիլ, Տփ. փo'-րիլ, Հմշ. փornւշ, Մկ. փnւrիլ, Ջղ. բ'nrել (աղդեցութեամբ բrել համանիշի՝ նախաձայն փ դարձած բ') «փորել»։ Նոր բառեր են փnfrափnr (կայ արդէն էֆիմ. էջ 26), փnrաբաց, փnrաեղ, փnrաճաճnւցf, փnrաճarիճf, փnrամճայ, փnrաunբ, փnrատակ, փnrացաւ, փnrբարծ, փnrթափել, փnrխաշ, փnrխnց, փnrմnւտ, փnrng, փnrճակ, փnrփrել, փnrմշտկել, փnrunղ, փnrցnւr, փnrfաշ, փnrfշnւկ, փnrof, փnrnf «մեղուի փեթակ» ևն։—Կարևոր է յիշել fշփnrել «ատամը, ականջը, քիթը խառնել, փորփրել», որից և fշփnrիկ «ատամխառնիչ». բառիս այլ ձևերն են կշպnrել, կշփnrել, պշկnrել, փշխnrել, փշփnrել, fշպnrել, կճպnrել, fըցպnrել, fցփnrել, որոնց բոլորի նախնականն է պճկnrել (կազմուած է -nr մասնիկով պճկել Մշ. «ատամները փորել» բայից), բայց այնպիսի ձևափոխութիւններ է կրած, որ իբր թէ փnrել բայից է ձևացած (fշփnrել=«քիչ փորել»)։

ՓՈԽ.—Վրաց. ფორი փnrի կամ ფორო փnrn «մարմնի ծակոտիք», ფოროვანი փnrnվանի «ծակոտ» (սրանք հնագոյն նշանակութեամբ են), բոհեմ. pori «փորոտիք». pir «փոր», puri «աղիքները» (Vaillant, Gram. bohem. 122—3), սպան. գնչ. poriá «փոր» (Campuz), ռումելիի գնչ. per «փոր», per peresa «փոր փորի», peréskero «մեծափոր» (Paspati), բոշ. պեr «փոր, արգանդ», պեrը «սիրտ»։

—ՓՈՐ «ձոր, ձորագաւառ». մէկ անգամ ունի Բուզ. Դ. ծե. (Հրտր. Պատկ. 147). «Եւ զայլ գերութիւնս գաւառաց գաւառաց, կողմանց կողմանց, փորի փորի, աշխարհի աշխարհի, ածին ժողովեցին ի քաղաքն»։ Աւելի ուշ մէկ անգամ էլ ունի Արծր. Հրտր. Պատկ. էջ 232. «զամուրն Սևանի ի փnrճ Լմբայ», որի հետ հմմտ. ճիշտ նրա մօտին՝ Զամուրն Կոտոր ի ձnrճ Ընծայից. կամ էջ 275՝ «ի գաւառին Լումբայ կոչեցեալ փnrակ» (Ս. Մալխասեան ցանկում վերջին բառը իբր յատուկ անուն է դնում)։ Հնապէս փnr բառը աւելի ազատ գործածութիւն ունէր, որին ապացոյց են նրանով բարդուած զանազան աշխարհագրական անուններ. ինչ. Զnrափnr, Կnղբափnr, Ծnփափnr, Պarտիզացփnr, Ամեnճափnr, Arսեացփnr, Բակափnr, Բեrդացփnr, Կnռnշnփnr, Միափnr, Նախաճձփnr, Ոռեացփnr, որոնց հետ կարելի է համեմատել Բալաճnվիտ, Arճիշակnվիտ, Կnզnվիտ ևն։ Նոյնի նուազականն է փnrակ «ձորակ, փոս տեղ», որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Օրբել. «Ընդ տնատեղիս երիվարին անուշահոտութիւն բուրեալ զանազան՝ գրեթէ զամենայն զփորակ գաւառին ելից (Հրտր. էմ. էջ 28). Գոչէին զերգս օրհնութեան այնքան, մինչ լի լինէր փորակ գաւառին իբրև յորոտմանէ ամպոց» (Շահն. Ա. 116.—էմինի հրատարակութիւնը տարբեր է և չունի այս բառը)։ Նաև նախորդի նման աշխարհագրական անուանց հետ, ինչ. Փnrակ Լմբայ (տե՛ս վերը Արծր.), Մarակաճ փnrակ, Եւբճփnrակեաճ բագիճf, Նոյնը՝ օտար երկիրների համար՝ ինչ. փnrճ Աunrng, Մաճգղեաց փnr, Քnւփշափnr, Բnղճnփnr:

=Նախորդ փnr «ծակ, փոս, խորութիւն, փորուածք» բառն է. հմմտ. յատկապէս՝ Փnrճ Աunrng=յն. ἡ κοίλη Συρία «կղեսուր, խորագոյն Ասորիք» (յն. κοιλία «խոռոչ, փոս, որովայն» բառից)։—Հիւբշ.։

ՆՀԲ փnr մեկնում է «կող, կողմն» և առանց աշխարհագրական անունները նկատի առնելու՝ կցում է փnr «որովայն» բառին։ էմին, Վահագն Վիշապաքաղ 1874 (Նոր տպ. Изслед. и Статьи, էջ 78) կցում է հնդ. փnւrա «քաղաք» բառին. հմմտ. Սիճկափnւr, Միrզափnւr, Լաfիփnւr ևն։ (Նոյնը կրկնում է Մ. Թումանեան ՀԱ 1911, 524)։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Հիւբշ.

Altarm. Ortsnamen 389, *թրգմ. Հին Հայ. տեղւոյ անունները, էջ 287։*

Փոր *տե՛ս Բուռ։*

ՓՈՐ *(յետնաբար* ո *հլ.) «կարապ թռչունը» Օր. ժղ. 16. Վեցօր. ը. 175. Ոսկ. մ. ա. 22 և Փիլիպ. է. Փարպ. Առ որս. (գրուած է նաև* սլոր *Խոր. բ. 81). որից* փորաճիւ *«հաւալուսն» Պիսիդ. վեցօր. տող 1098. Բար. էջ 137։*

ՀՀԲ փոր *«որովայն» բառից՝ թռչունի մեծ փորի պատճառաւ այսպէս կոչուած։ ԳԴ պրս.* هوبره hūbara *«կարապ», Ինճիճեան, Հնախ. Գ. 22 ո բնաձայնից։ Հիւնք.* փոր *«փոս» բառից, որովհետև* կարապ=*յն.* κάραβος *«նաւ», «որ գոգաւոր է, իբր մէջը փորուած»։ Պատահական նմանութիւն ունի վրաց.* ბორა բորա *«մի թռչուն»։*

ՓՈՐ *«մի տեսակ ծովային ձուկ, որ իր վրնասակարութեան պատճառով յն. կոչուած է* σκορπίος, σκορπίδων, *այն է՝ կարիճ». ըստ ՆՀԲ բառս գործածել է Բժշ. բայց վկայութիւնը չէ դրուած, ինչպէս նաև յայտնի չէ թէ յաճախադէ՞պ մի ձև է, թէ միայն մի անգամ գործածուած։ Վերջին պարագային կարող էինք ուղղել* կոր *«կարիճ», իբր թրգմ. յն. բառի։*

Նոյն բառը ունի նաև Քաջունի, հտ. Գ. էջ 248, բայց ինչպիսի՛ այլայլութեամբ. «փորձուկ. է ծովու կարիճ». պէտք է կարդալ «փոր. ձուկ է. ծովու կարիճ»։

+ՓՈՐՁ, ո, ի *հլ. «փորձելը, քննութիւն» ՍԳր. Ոսկ. Կոչ. Եզն. Վեցօր. «փորձուած, տեղեակ, հմուտ» ՍԳր. Փիլ. «արկած, աղէտ» (հմմտ. յն.* πεῖρα *«փորձ, փորձանք») Շնորհ. խոստ. և մտթ. Վահր. ոտ. որից* փորձել *ՍԳր.* փորձանք *«աղէտ, արկած» ՍԳր. Եփր. ծն. Եզն.* փորձութիւն *ՍԳր. Եփր. ծն.* անփորձ *ՍԳր. Ոսկ. ես. և Եփես.* փորձայեռ *«սատանայ» Եպիփ. ծն.* փորձիչ *«աւազակ, ծովահէն» (նիւթական թրգմ. յն.* πειρατής *համանիշից) Պղատ. օրին.* եռապափորձութիւն *Վրք. հց. Կանոն.* բազմափորձ *Շիր.* եօթնփորձեան *Շիր.* ինքնափո՞րձ *Ագաթ.* խուզափորձ *Փիլ. լիւս.* ճարցափորձ *ՍԳր. Եւս. պտմ. Նոր բառեր են* փորձառութիւն, փորձառական, փորձառու, փորձնական, փորձաքար, փորձարկել, փորձանօթ, փորձանակ *ևն։*

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. phor- *ձևից (ձ աճականով), որ միջին ձայնադարձն է հնխ.* per- *«փորձել» արմատի սաստկական ձևի։ Ցեղակիցներից ունինք յն.* πεῖρα, *եոլ.* πέρρα *«փորձ, փորձառութիւն»,* ἐμπερής, ἔμπειρος *«փորձառու»,* πειρᾶν, πειράζειν *«փորձել»,* πειράτης *«ծովահէն», լտ.* periculum *«փորձ, փորձարկութիւն, փորձանք, վտանգ»,* peritus *«փորձառու»,* *perior *(որից* experior*) «փորձել»,* experimentum *«փորձ», հբգ.* fara *«լրտեսում, վտանգ», անգսք.* foér *«յանկարծական վտանգ, յարձակում», հհիւս.* fár *«դժբախտութիւն»,* freista *«փորձել», գոթ.* fraisan *«փորձել», հբգ.* freisōn *«վտանգի մէջ լինել, սարսափիլ» ևն (*Pokorny 2, 28—29, Boisacq 756):

Ուղիղ մեկնեց Meillet, Dict. étym. lt. *721։*

ՆՀԲ լծ. յն. πειράζω, *լտ.* ex-perior *«փորձել, փորձիլ»։ Տէրվ. Նախալ. 94 հյ.* ճարցանել, *պրս.* pursidan, *յն.* πράσσω *ևն բառերի հետ հնխ.* prask, praç *արմատի տակ։* Müller, Armen. *VI յն.* σπέρχομαι *«ճեպել», զնդ.* sparəz *«ճեպել», սանս.* spṛh *«բաղձալ»։— Հիւնք ստ. լտ.* forgia, *յն.* πειράω *«փորձել» և* πυρόω *«կրակով մետաղը հալեցնել և զտել». այս երկու յն. բառերի ձայնական նմանութիւնից առնելով ձևացել են հյ.* փորձել *«փորձ փորձել» և «մետաղը զտել», Փառնակ, Տարազ 1903, 263 նոյն ընդ* ճարց: *Փորթուգալ փաշա, Եղիշէ 387 լծ. պրս.* pursiš, *հյ.* փուրսիշն *«հարցափորձ»։* Nyberg, Hilfsbuch des Pehlevi, *II.* էջ 137 *պհլ.* xvārak, xvālak *«քաղցրութիւն»* <*xuarδak <*xuarza-ka, *օսս.* xorz *«լաւ»* >*հյ.* ախորժ *բառից. հյ.* փորձ *դնում է* *forz<*hvarza, *մի այնպիսի բարբառից, ուր* hv- *դառնում էր* f-*։ Իմաստը չի թոյլ տալիս նոյնացնել այս երկուսը։*

ԳԻՌ.—Կր. փօrg, Ասլ. փէօrg, փէօrս, Մրղ. փըʰrg.—Ջղ. փօրձ'ել, Սչ. փօrgել, Ախց. Երև. Ննխ. Պլ. փօrgէլ, Խրբ. Տփ. փօr-գիլ, Ալշ. Մշ. փօրծել, Մկ. փուրծիլ, Ասլ. փէօrgէլ, Շմ. փէօrgիլ, Գղ. փէ՛օrծիլ, Ագլ. փէ՛րձիլ, փէ՛ղզիլ.— Ասն. Խրբ. Կր. Պլ. Ռ. Սեբ. Սչ. փօrgանք, Ագլ. Ախց. փօrgանք, Տիգ. փօrgոնք, Սմ. փօrծանք, Մշ. փօr-ծանկ, Տփ. փօ՛rgանքս, Հճ. փօյցօնք, Անտ. փուrgոնք, Զթ. փույցօնք, փուrgոնք, Ասլ. փէօrgանք, Մրղ. փըʰrծանք.—Նոր բառեր են փօrձուկ, փօrձուխ, փօrձանքոտ են։

ՓՈՐՄ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Մխ. դտ. 216. «Ըստ իւրաքանչիւր կամաց և ըստ իւրաքանչիւր փրմի» (այլ ձ. ֆրմի)։ Ըստ Բաստամեանի լտ. forma «ձև, եղանակ, կերպ» բառն է, բայց սեռ. փրմի պիտի են-թադրէր *փիրմ կամ *փուրմ ուղղականը. թերևս փրմի ուղղելի է փօrմի:

*ՓՈՐՈՆ «հրապարակ». մէկ անգամ միայն ունի (իբրև յատուկ անո՞ւն) Խոր. բ. 88, որ և գրուած փառոն:

=Յն. φόρον, որ փոխառեալ է լտ. forum «հրապարակ» բառից։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՓՈՐՈՆ «ուրա՞ր». առանձին չէ գործած-ուած. բայց սրանից է բաղդուած լայնա-փօrոն. նորագիւտ բառ, որ գտնում եմ գոր-ծածուած Պարգ. 197, 371։

=Յն. ὠμοφόριον>հյ. եմիփոrոն բառի վրայից, իբր թէ յն. φόριον առանձին ձև գո-յութիւն ունենար։—Աճ.

ՓՈՐՈՏԱԼ կամ ՓՈՐՈՏԵԼ «գոռալ, մռըն-չել» Իմ. ժա. 19. Ոսկ. եփես. 849. գրուած է նաև փօrոտել, փառատել. (իսկ փօrոտել «գիշատել» տե՛ս փառատ):

ՀՀԲ մեկնում է իբր փօrոտիւից ղուրս փչել. ՆՀԲ «Ի փորոյ անտի որո-տալ»։ Տէրվ. Նախալ. 43 արմատը փօr, որի կրկնականն է փarփar «մի տե-սակ Թռչուն», իբր հնխ. par-par=parp «կարկաչել, պապաչել»։ Հիւբ. որո-տալ բայից։

ՓՈՐՁԷ «սիկղ, քառորդ, ունկի». մէկ ան-գամ յիշում է Շիր. էջ 28՝ եբր. սիկղ, յն. մէտ և լտ. մեղիատիս ձևերին իբրև հոմանիշ հայ բառ։

*ՓՈՑԽ «տրմուխ». ունի միայն ՀՀԲ, որ գրում է նաև փոցղ. գործածական է նոր գը-րականում՝ միայն փոցխ ձևով։

=Վրաց. ფოცხი փոցխի «փոցխ, երկրա-գործական սանտր» ձևից. բառիս բուն կով-կասեան լինելուն ապացոյց են ո՛չ միայն հայ բառի յետնութիւնը, այլ և միւս կով-կասեան լեզուների մէջ ընդհանուր տարա-ծուած լինելը՝ զանազան նշանակութիւննե-րով. այսպէս՝ վրաց. ფარცხი փarցխի, ֆarg-խի, մինգր. ֆarցխի, ճնզիլ. ֆarցխ, աբ-խազ. աֆarցխ «տափան», վրաց. ფარცხვა փarցխվա «տափանել», ფარცხატი փarg-խատի «սանտր», ფუცხი փուցխի «երեքժա-նի», լազ. բուցխի «փոցխ», ավան. լափացխ «խոտանոց»։—Աճ.

Հրատ. նախ ՀԱ 1908, 123 բ։

ԳԻՌ.— Ալշ. Մշ. փոցխ. Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. փօցխ.—Նոր բառեր են փոցխել, փոցխաւոր կամ փոցխոր:

*ՓՈՒ կամ ՖՈՒ «կատուախոտ, valeriana» Բժշ. (այլուր համարւում է «աղբաղբուկ խոտը, valerianella կամ սև պղպեղ»). գի-տէ միայն ՀԲուս. § 3083։

=Արաբ. فو fū «կատուախոտ» (տե՛ս Steinschneider-ի հաւաքածոյքը՝ WZKM 12, 228 և Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 899), որ իր հերթին փոխառեալ է յն. φοῦ ձևից. սրանից են նաև վրաց. ფუ փինու «valeria-na officinalis» և իտալ. fu։—Աճ.

Աճառ. ՀԱ 1908, 124 դնում է յոյնից. բայց իբրև Բժշկարանի բառ՝ աւելի յարմար է դնել արաբերէնից։

*ՓՈՒԶԷ «ճարտարապետական մի զարդ՝ անասնոց բերանի ձևով», նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Զքր. սարկ. Գ. 13. Սալաթուքն. փորածու նկար. Թէ՛ չորս Թևքն, Թէ՛ չորեքին փուզէքն, Թէ ներ-քոյ զաւակին։

=Պրս. پوز pūz «շրթանկ բերանոյ. 2. բերան անասնոյ»։

Ուղիղ մեկնեց նախ Զաքարիայի Պատմութեան հրատարակիչը, էջ 13 ծան.։

ՓՈՒԹ *«կտոր, պատառ». մէկ անգամ ունի Ոսկիփ. «Թափեցան շունքն ի վերայ գայլոցն՝ խածատել և վիրաւորել, և փութ փութ արարին»* .

Փութկայ *տե՛ս Փուտկայ։*

+**ՓՈՒԼ** *«աւերակ, փլած տեղ» Ոսկիփ. «դարափլակ» Առաք. պտմ. 70, 377. Բրս. մրկ. 148. «լուսնի լրանալուց յետոյ հետըզ-հետէ նուազիլը» Եփրփ. ծն. Ուռհ. 295, 332, Վստկ. 28, 34. որից* ի փուլ գալ, ի փուլ ածել *«փլիլ, փլցնել, քանդել» Մաշթին. Տօնակ. Ոսկիփ.* փլանիլ *Եզեկ. ժգ. 10. Յոբ. ժդ. 18. Եւս. պտմ. Ոսկ. ես.* փլուցանել *Ես. ժա. 15, Բ. մկ. ժ. 17, Վեցօր. կամ* փլուզանել *Ագաթ. Ոսկ. մ. ա. 15 և երր. ե.* փլատակ *Ոսկիփ.* փլած *եռր.* դարափուլ *Վրդն. պտմ.* դարափլակ *ՅՀ. կթ. 205 (չունի ԱԲ),* վաղափուլ *Ագաթ.* վիմափուլ *Անյ. բրծր.* փլել *«լուսնի նուազիլը» Վստկ. 39. գրուած նաև* բլաւ *Անկ. գիրք նոր կտ. 300, Հաւաք. 5,* բլան *«փուլ եկան» Պատմ. ԺԸ դարից (Դիւան, ժ. էջ 121),* ուժն բլցնել *«թուլացնել» Մխ. բժշ. 99. կրկնութեամբ* բլըլակ *«փըլփլած» Վրդն. առ. 264,* բլըլկեալ *Առաք. պտմ. 205, 267։ Արդի գրականում (արևմըտեանից սկսելով և յետոյ արևելեանին անցնելով) սովորական դարձաւ* փուլ *«երևոյթ, շրջան» իմաստով (առնուած լուսնի փուլերից, ճիշտ ինչպէս ֆրանս.* phase)։

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* phōl- *ձևից, որի այլ. ժառանգներն են լիթ.* pũlu, pùlti, *լեթթ.* pũlu, pult, *հբգ.* fallan, *անգսք.* feallan, *հիսլ.* falla, *անգլ.* fall, *նրգ.* fallen *«ընկնել, ցած ընկնել»,* einfallen *«փուլ գալ», հբգ.* falla, *գերմ.* Falle, *հոլլ.* val, *անգսք.* fealle *«թակարդ», թերևս նաև հպրուս.* aupallai *«գտնել»* (Pokorny 2, 103, Walde 268, Trautmann 229, Kluge 129)։ *Ըստ* Meillet, Esq. *80 այստեղ է պատկանում նաև յն.* σφάλλω *«սասանել, վայր ձգել», որ ուրիշներ դնում են* սխալ *բառի հետ. վերջին անգամ կրկնում է նոյնը* Ernout-Meillet 313, *որի հետ կասկածով նաև լտ.* fallo *«խաբել, խուսափիլ»։—Հիւբշ. 501։*

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ Bugge KZ 32, 28, *որ սակայն էջ 77 դնում է նաև յն.* παλεύω *«թռչունը թակարդը ձգել», որ այստեղ գործ չունի։* Meillet MSL *8, 294 աւելացնում է նաև յն.* σφάλλω *և լտ.* fallo. *ընդունում է* Müller SWAW 136 *(1897), էջ 36։ Հիւնք.* փլչիլ *դնում է յն.* πλίνθος *«աղիւս» բառից, իսկ* փլատակ *հանում է* բլթակ-*ից։* Sköld *ՀԱ 1927, 792 սանս.* sphurati *«ոտքով հրել», որ սակայն մեր* սպառնալ *բային է կցւում։*

ԳՒՌ.—Արմատական ձևով՝ Երև. Տփ. փուլ գալ, *Ջղ.* փուլ գ'ոլ, *Շմ.* փուլ կ'ոլ, *Գոր. Ղրբ.* փօլ գ'ոլ, *Ագլ.* փէլ գիլ.—*բայական ձևով՝ Ալշ.* փլել, *Ասլ. Խրբ. Պլ. Սեբ. Տիգ.* փլիլ, *Սվեդ.* փլչիլ, *Ռ. Տփ.* փլչիլ, *Ջթ.* փը՛լչիլ, *ՀՃ.* փուլցընել, *Սլմ. Վն.* պլել, *Մկ.* պլնիլ, *Մրղ.* պիլվէլ, *Ալշ. Բլ. Մշ.* բ'լել, *Ախց.* բ'լչիլ, *Ննխ.* բ'լչել, *Երև. Տփ.* բլիլ, բլչիլ, *Կր.* բլչիլ, *Հմշ.* բլուշ։ *Նոր բառեր են* փլանք, փլեկ, փլից, փլզուն, փլոտ, փլուկ, փլմուն, փլուք, փփլիլ, փփլկիլ, փլչկիլ, փլշոտիլ, փլշտուկ, փլրտիլ, փփլուկ *են։ Այս արմատից է նոյնպէս գւռ.* փլխիլ, *շրջմամբ* փխլիլ, *սաստկական* փլխորիլ *«ձուն, ծիրանը են ընկնելով փշրուիլ՝ ճխլուիլ». համմտ. «Վազեալ հաւ մի ի գոգ նորա ձու արկանէր և կիթն հոլովեալ ի գոգոյ նորա յերկիր ի բաց փլանիւր» Պտմ. աղեքս. էջ 12։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ფლატე փլատե *«գետի եզերքին ջրի քանդած տեղը»։*

Փուլոս *տե՛ս Փաւլոս։*

***ՓՈՒԽՐ** *«կակուղ, փափուկ, դիւրափշուր» Վստկ. վերջաձայնի անկումով նաև* փուխ *Մաքս. դիոն. Վստկ. 54. 162. որից* փխրել *«փշրել, փոշիի վերածել, քայքայել» Ոսկ. Փիլիպ. Բ. Ագաթ. Փիլ. ել. բ. 41, «խորովել, խանձել, խարկել» Եզեկ. իդ. 10, Ղևտ. բ. 14, իգ. 14,* փխրան *«փշրուք» Փարպ. Երզն. մտթ. 491. Ուխտ. բ. 113. Լծ. ածաբ.* դիւրափուխր *Երզն. մտթ. 543.* դիւրափխրելի *Նար.* փխրուն *(նոր բառ)։*

=*Կովկասեան ծագումով բառ է թւում. համմտ. վրաց.* ფხვნა փխունա *«փշրել, կոտրատել»,* ფხეკა փխեկա *«ջնջել, քերելով քերել»,* ფხურა փխուրա *«ջնջել, խլել, քանդել»,* ფხვრა փխվրա *«արմատից խլել, աւե-*

ռել», მოფხვრა მოփხვრა «արմատից պոկել», ხაფხავა საფხაკი «քերիչ», ფხვიერი ფხვიერი «փխրուն», որոնց պարզ արմատն է փխ. մասնիկ է r, ինչպէս և ნ, կ։—Աճ.

ՆՀԲ թւում է կցել փշրել բառին։ Տէրվ. Նախալ. 93 փշրել բառի հետ հնխ. pis կամ սրանից աճանցուած pisk արմատից։ Bugge IF 1, 457 յն. ψώχω «փշրել, մանրել» բառին ցեղակից։ Այս վերջինը բոլորովին անապահով է համարում Հիւբշ. 501։ Հիւնք. յն. ψώχω «բոհրել» բայից։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 98 փշուր բառի հետ։ Մառ ЗВО 25 (1921), 36 խալդ. ipxulie, վրաց. փխուճա, փխվա։

ԳԻՒ.—Ալշ. Երև. Հճ. Մկ. Սլմ. Վն. Տփ. փուխր, Սվեդ. փիխր, Ախց. Ակն. Խրբ. Ջղ. Ննխ. Սեբ. փուխ, Մշ. փուրխ, Մրղ. փուռխ «կակուղ, փխրուն».—Պլ. կայ միայն բարդութեամբ փուխսիրտ «բարեսիրտ» և սիրտը փուխ «սիրտը կակուղ». ուրիշ գործածութիւն չունի.—Նոյնից են Մշ. փրխուն, փրխիգ «փուխր», Թրքախօս Հայերից Այն. փխրել կամ փրխել «փխրուել» (Բիւր. 1900, 685), կրճատ կրկնութեամբ՝ փխուխ Վն. «կակուղ, փափուկ»։

ՓՈՒՂՁ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ ունի Փիլ. ժ բան. էջ 223. «Ի զուգակողմանցն կրկնակաց երեքանկիւնեացն՝ երեք տարք բաղկանան. հուր և փուղձ և ութանիստն. քանզի է՛ որ հրոյ ձև է և է՛ որ օդոյ և է՛ որ ջրոյ. իսկ ի չորեքանկիւնեացն քուեայն է»։ Բառ. երեմ. էջ 325 մեկնում է «ջուր». նոյն բառը վեց անգամ գտնում եմ գործածուած էֆիմ. հետևեալ ձևով. Տոգիք՝ որք են բարակ փուղձ, նուրբ ճենճեր և անզգայ շունչ (էջ 245). Ծծումբն ունի յինքեան ոյժ հրային, փուղձ և խոնաւութիւն սնդկային, նաև աղ հողային (էջ 252). Հոյծ, պարարտ, փուղձ և սոսնձանման խոնաւութիւնն է սնդիկ (էջ 261). Փայտն ունի առաւել փուղձ և խոնաւութիւն ջրային, բայց քարն ունի սակաւ փուղձ և խոնաւութիւն... հրահալելին պարարտ խոնաւութեամբ և փղձով (էջ 262)։ ՆՀԲ մեկնում է «լոյծ, խոնաւ, հոսանուտ», իսկ ՋԲ սրա հետ նաև «ջուր», ԱԲ «թոյլ, լոյծ, խոնաւ»։ Ըստ իս, ինչպէս ճառ (պիրամիդ) և ուբանիստ, նոյնպէս և փուղձ երկրաչափական մի մարմին է նշանակում։ Ըստ Փիլոնի երեքն էլ հաւասարակողմեան եռանկիւններից կազմած ձևեր են. քառանկիւններից կազմուած իբր ձև յիշում է քիչ յետոյ խորանարդը (քուեայ). Եւ որովհետև երկրաչափութեան մէջ հաւասարակողմեան եռանկիւններից կազմուած կանոնաւոր բազմանիստերը երեք են միայն (պիրամիդ, ութանիստ և քսանանիստ), որոնցից առաջին երկուսը արդէն յիշուած են, ուստի փուղձ նշանակում է «քսանանիստ, իկոսաէդրոն»։— Բոլորովին ուրիշ իմաստ ունի փուղձ՝ էֆիմէրոսէի մէջ։ Երկրորդ վկայութեան մէջ տեսնում ենք որ ծծումբին վերագրում է հների չորս տարրերը, ճուր (ոյժ հրային), ջուր (խոնաւութիւն սնդկային), ճող (աղ հողային), մնում է փուղձ, որ պիտի նշանակէ «օդ»։ Այս իմաստով է նաև առաջին վկայութեան մէջ, ուր «օդ» և «դաղ» համազօր են։—Երկու նշանակութիւնները փուղձ «օդ» և «քսանանիստ» թէև շատ անյարիր, բայց միևնոյն բաներն են։ Հները, ըստ Պիւթագորեան փիլիսոփայութեան չորս տարրերը չորս երկրաչափական ձևերի հետ էին կապում. օդը ութանիստի հետ, հողը խորանարդի հետ, ջուրը քսանանիստի հետ և հուրը պիրամիդի հետ (տե՛ս Фл. Кэджори, Исторія Элемент. Математики, Одесса, 1910, էջ 55)։ Սրա համար է որ Փիլոնի մէջ էլ ճառ (պիրամիդ) «հրոյ ձև է», փուղձ (քսանանիստ) «օդոյ ձև է» և ուբանիստն «ջրոյ ձև է»։ Ինչպէս տեսնում ենք, շարքը տեղափոխուած է. և դրա համար է որ էֆիմէրոսէն դնում է փուղձ «օդ» ըստ Փիլոնի, իսկ Բռ. երեմ. փուղձ «ջուր»=քսանանիստ՝ ըստ Պիւթագորեանց։

ՆՀԲ փուղձ դնում է փղձկել բայի արմատը։

*ՓՈՒԾ «դատարկ, սին, պարապ» Աղամ. 136, որ և փուչ Տաթև. հարց. 276. Աղամ. 137, 265, Առաք. պատմ. 438, որից փչացնել Աղամ. 265. փուչ փուչ «մէջը ծակոտկէն» Առաք. լծ. սահմ. 639։ Նոր գրականում արև-

մտեանը գործածում է փուճ ձևը, արևելեանը փուչ ձևը. այսպէս նաև նրանց ածանցները՝ փճանալ կամ փչանալ ևն։

=Պրս. թթր. پوچ pūč «պարապ, դատարկ, զուր. 2. անխելք, ապուշ», որից թթր. پوچلق pučlək «դատարկութիւն», پوچ اتمك puč etmek «ոչնչացնել», փոխառութեամբ՝ քրդ. puč «դատարկ», փուճ պու «փճացաւ, ոչնչացաւ» Յայտ. ժը. 16 (Զմաքօ ու դաս զէնկինիթի լը եէք սաաթտա փուճ պու.—զի ի միում ժամու պակասեցաւ այնչափ մեծութիւն քո). վրաց. ფუჭი փուճա կամ ფუჭი փուճի «պարապ (մարդ), դատարկ (ընկոյզ)», ფუჭება փուճեբա «վատնել, ծախսել, փճացնել, ոչնչացնել», დაფუჭვა դափուճվա «փճացնել, ապականել»։—Աճ.

ԳԻՒ.—Ախց. Երև. փուչ, Սչ. փուչ, Ագլ. փէչ. նոր բառ է Ջղ. փուճկար (<փուչfar) «չեչաքար». Համտ. Առաք. լծ. սաՀմ. 639 Իբրև գչեչաքար փուչ փուչ է։

ՓՈՒՆԴ «մի տեսակ աման կամ չափ». մէկ անգամ ունի Եփր. թգ. էջ 365. «Արարին զեբանատանսն ոսկի և զմկանսն ոսկի և առաքեցին Հանդերձ տապանակաւն ի սայլակին ...եկին իջուցին զտապանակն Ղևտացիքն և զփունդսն ոսկեղէն մկանցն և տարան եդին առ մեծ վիմին»։ Համապատասխան տեղը Ս. Գրքում կարդում ենք. «Եւ Ղևտացիքն Հանին զտապանակն Տեառն և զքուրձն արգոր ընդ նմին և զանօթսն ոսկիս որ ի նմա և եդին ի վերայ վիմին մեծի» (Ա. թագ. զ. 15)։ Համեմատութիւնը դժբախտաբար կատարեալ չէ փունդ բառի իմաստը ստուգելու Համար։ Բառ. երեմ. էջ 325=Հին բռ. դնում է փունդս և մեկնում է «աման ինչ»։ Այսպէս է ընդունում նաև ՆՀԲ։ Նորայր, Բառ. ֆրանս. 300 բ յատկացրած է ֆր. cornue բառին, որ է «անօթ ինչ խեցեղէն կամ ապակեղէն ի պէտս տարրագիտաց»։ Բառս մէկ անգամ էլ գտնում եմ գործածուած Մծբ. 219. «Յեսու պարտաւորեաց զԱքար, զի գողեաց և թագոյց զարծաթն ի փնդէ անտի, զոր ունէր. և Յիսուս փրկիչ մեր եւտ զքանքարս առ շաՀս». ասորի բնագիրը (Հրտր. Graffin, էջ 504) ունի. «Յեսու Բարնուն պարտաւորեաց զագաՀն Աքար, զի գողացաւ և թագոյց, և Յիսուս փրկիչ մեր դատապարտեաց զագաՀն Ծուղաս, զի գողացաւ և թագոյց զարծաթն յարկղէն», ըստ Համեմատութեան Վիեննայի միաբան Պ. Էսապալեանի (անձնական)։ Այս Համեմատութիւններից երևում է, որ փունդ նշանակում է «արկղ»։

Petersson KZ 47, 270 կցում է Հսլ. spądŭ «մոդ, modius» ձևին:

ՓՈՒՆՋ (սեռ.-ի) «բոյսի ցօղուն» Ծն. խա. 5, 22. «տրցակ բոյսի կամ կապոց ծաղիկների» Տաղ. Վրդն. սղ. Երգն. լս. Միսայէլ. որից ոսկեփունջ ՅՀ. կթ. Ասող. նոր բառեր են ծաղկեփունջ, վարդափունջ, փնջակ, փրնջիկ:

ՆՀԲ (ունջ բառի տակ) լծ. լտ. fundum: Lag. Urgesch. 692 սանս. pūga, punga, puñja «դէզ ևն»։ Riggs, Քերակ. էջ 61 անգլ. bunch «խուրձ, փունջ»։ Տէրվ. Altarm. 58 յն. σφίγγω «կապել, իրար կապել» ևն։ Bugge IF 1, 455 դնում է *bunyo- ձևից՝ կազմուած բուն=պրս. bun «ծառի բուն» բառից։ Հիւբշ. պրս. պինճ, պինջէ «Հանգոյց, կանանց ճակատանոց»։ Թիրեաքեան, ԱրիաՀայ բռ. 368 պրս. پنچه punča «ճակատ. 2. ճակատի վրայ ձգուած մազերի փունջ»։

ԳԻՒ.—Ախց. Երև. Մկ. Մշ. Ջղ. Տփ. փունջ, Գոր. Ղրբ. փօնջ, Ագլ. փէնջ (այս վերջինը թէ ծաղկի փունջ և թէ զգեստի ծոպ նշանակութեամբ)։ Նոր բառեր են փնջել «փունջ կապել», փնջուկ «ծաղկիկ», փնջաւոր «ծոպերով զարդարուած»։

ՓՈԽ.—Ուտ. փունջ «ծոպ», վրաց.ფუნჯი փունջի «ծոպ, houppe, touffe de fils en bouquet»։

ՓՈՒՇ, ո Հլ. «փուշ» ՍԳր. Եփր. ծն. Կոչ. «մի տեսակ բուժական խաղ (?)» ԱԹ. «մի տեսակ վէրք» Վստկ. 168. որից փշաքաղ Ես է. 24. լդ. 12. Կոչ. 13. Ագաթ. Ոսկ. մ. բ. 19. փշալից Առակ. իզ. 9. Եփր. ծն. չարափուշ Եփր. թգ. 410. փշեղէն Բրս. մրկ. ժանտափուշ Ագաթ. սրափուշ Ագաթ. տափափուշ Ագաթ. քանձրափուշ Պղատ. օրին. կատափուշ Լծ. փիլ. ուղտափուշ Բժշ. Նոր

բառեր են փշոտ, փշապատ, փշաբաղել, փշալար են։

Justi, Dict. Kurde 78 քրդ. peż «թուփ, մացառ»? Հինք. շփել բայից։ Petersson IF 43 (1925) էջ 74 յն. πευκέδανος, | πεύκη, լիթ. puszìs, գերմ. Fichte ծառանունների հետ, որոնք ծագում են հնխ. peuḱ, puḱ «խոթել» արմատից. հյ. փուշ <*spuḱ-uo-:

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Երև. Խրբ. Հճ. Մկ. Մշ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Սեբ. Սչ. Վն. Տփ. փուշ, Ասլ. Սլմ. փիշ, Սվեդ. փէօշ, Գոր. Ղրբ. փօշ, Ագլ. փէշ: Նոր բառեր են փշախեղդ, փշակոկոռ, փշատել, փշմտել, փշամզել, փշբոյլ, փշդրամ, -ուկ, փշենի, փշիկ, փըշ-մանգաղ, փշֆաշ, փշփշոտ, փշփլոտուն են։

*ՓՈՒՇԻՇ «թաղ, կամար». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գեորգ դպրէ, էջ 563։

=Պրս. پوشش pūšiš «ծածկոյթ, ծածկոց», որ ծագում է پوشیدن pūšīdan «ծածկել» բայից։—Աճ.

*ՓՈՒՇՏԻՊԱՆ, ի-ա հլ. «թիկնապահ, անձնապահ զինուոր» Բուզ. գ. 53, ե. 7. Փարպ. Օրբել. որ և փշտիպան Եղիշ. գ. էջ 49, է. էջ 104,. Ղևոնդ ժա. էջ 38, Ասող, տե՛ս և յաջորդը։

=Պհլ. *puštīpān ձևից. համեմ. պհլ. puštīkpān-sālār «անձնապահապետ», puštīkpānakīh «պաշտպանութիւն», պրս. پشتیبان puštībān «թիկնապահ, նպաստաւոր, օգնական» (որ և پشتبان puštban), پشتوان puštvān կամ پشتیون puštīvan «փայտեայ պահանգ, նիգ, սողնակ», քրդ. pištuvan «պաշտպան». սրանք կազմուած են պհլ. [illegible] pušt=պրս. پشت pušt=սանս. [illegible] pr̥šta «կռնակ, թիկն» + pān «պահապան» բառերից. ըստ այսմ հյ. թրգմ. թիկնապահ: Նոյն բառի հին արշակունեան ձևից է հյ. պաշտպան:—Հիւբշ. 255։

Պրս. բառի հետ համեմատից նախ Գ. Դ. նոյնը նաև ՆՀԲ, Lag. Beitr. bktr. Lex. 57:

*ՓՈՒՇՏԻՊԱՆՍԱՂԱՐ (սեռ. անշատ ձևով փուշտիպանաց սաղարի) «թիկնապահապետ, զօրավար անձնապահ զօրաց» Փարպ. էջ 128 (երկիցս)։

=Պհլ. puštīkpān-sālār «հրամանատար անձնապահ զինուորաց», որի կազմութիւնը տե՛ս փուշտիպան և սաղար բառերի տակ—Հիւբշ. 235, 255։

+ՓՈՒՉ «փչելը, փչիւն». արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած են դիւրափուչ Արծր. 179 («Դու յարդ և մեք հողմք դիւրափուչ»). ոսկեփուչ «վրան ոսկեփոշի փչած՝ ցանած» ՅՀ. կթ. Ասող. (ըստ ՆՀԲ ոսկեփուճ, որ և այսպէ՛ս է ուղղում Նորայր, Հանդ. գր. և պատմ. բ. 319), Փչել «շնչել մարդու, անասունի կամ քամու» ՍԳր. Եղիշ. Խոր. «վերջին շունչը աւանդել» Խոր. ա. 10. Լմբ. սղ. ի վեր փչել «նորաբոյս ծիլեր արձակել» Կոստ. երզն. էջ 77. փչումն Եզն. Կոչ. Ոսկ. յհ. բ. 40. փչեցուցանել «փչել ուռեցնել» ԱԲ (գրում է նաև փճեցուցանել), փչիկ «միզափամփուշտ» Էֆիմ. 273, փչողական (Նոր բառ). փշրակ «բշտիկ» Էֆիմ. էջ 68 (շուրջ զբերանովն ծնանին փըշրակք). զուգափչումն Պիսիդ. վերափչումն Արիստ. աշխ. կրճատ կրկնութեամբ՝ փչուշ «արինգ» Վստկ. 82. դիւափչուշ «սատանաներից փչուած» Մխ. այրիվ. 39 (տպ. դիւաբշուշ):

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. phu- բնաձայն արմատից, որ երևում է նաև peu, pou, pu, bu, bhu են ձևերով, ինչպէս և աճած զանազան աճականներով: Հայերէնի մէջ նոյն արմատին են պատկանում նաև փուք, ոգի, հոգի, հեալ, հոգ: Ցեղակից ձևերից յիշելի են այստեղ՝ սանս. phupphukāraka «հեւալով», phuphusa- «թոք», phut-karōti «փչել», պրս. پوك pūk «փչիւն, փուքս», աֆղան. pū, pūk «փչիւն», յն. φῦσα «փուքս, շունչ, պղպջակ», φυσᾶν «փչել», φυσιᾶν «ուժեղ շնչել», φῦσιγξ «անամէջ ցօղուն», φυσαλίς «արինգ», φύσκη «մեծ աղիք», φύσκων «հաստափոր», լտ. pustula «պղպջակ», լիթ. pušiù, pûsti «փչել», putà «փրփուր», pū-kšti «հեալ, փնչել», pūslē «պղպջակ, միզափամփուշտ», ռուս. пышать, пыхнуть «փչել», опухоль «ուռոյց» են.—Հայերէնի մէջ չ, ինչպէս և f աճական են (Boisacq

1042, Trautmann 234, մանաւանդ Pokorny 2, 79—80)։—Հիւբշ. 502։

ՆՀԲ «արմատն երևի փուշ կամ փուf, ի ձայնէս ֆը՛շ, ֆը՛ս, յն. ֆիսա՛օ»: Տէրվ. Altarm. 5 փուf բառից՝ f վերածելով չ: Նոյն, Նախալ. 93 հնխ. pu արմատից՝ չ աճանցիչով, ինչպէս և փուf f աճանցիչով։ Justi, Dict. Kurde 88 և Kurd. Gram. 122 քրդ. pēšin «փըշիւն, ցունչ» բառի հետ։—Հիւբշ. Arm. Stud. § 285 և Arm. Gram. 502 յն. φυσάω ձևի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Հիւնք. յն. φυσάω և պրս. բուկ «փուք»։ Scheftelowitz BB 29, 35 լտ. faux, fauces «կոկորդ», իսկ KZ 54 (1927), էջ 225 յն. ποιφύσσω (բայց ո՛չ φύσκα), ռուս. pučiti։ Karst, Յուշարձան 406 սումեր. pes «շնչել, փչել»։

ԳԻՌ.—Ջղ. Սլմ. Սչ. Վն. փչել (բայց Սչ. մանաւանդ «երգել կամ նուագել»), Ախց. Երև. Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Տիգ. փչէլ, Ասլ. փչէ՛լ, Ագլ. Գոր. Խրբ. Ղրբ. Մկ. Շմ. Սվեդ. Տփ. փչիլ, Ջթ. փը՛չիլ, Հճ. փուչել, Մրղ. փիչէլ, Ալշ. Մշ. փճել, Համշ. փչուշ: Նոր բառեր են անփչել, փչոց, փչան, փչիմրիկ, փըչում, փչկել:

ՓՈՒՌ. անստոյգ նշանակութեամբ՝ յետին շրջանի բառ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած. Պղնձ. 41. Եւ գեղեցիկ թագուհի մի ի վերայ աթոռոյն նստած և խալիչայ մի փուռ մարգարտով լցած ի ներքև թագուհւոյն։ Այս անստոյգ բառի հետ Ս. Մովսիսեան կցում է Բլ. փուռ «շատ, չափից աւելի». օրինակ՝ Փուռ մը հալաւ ունինք լուանալու (Նամակ 1933 մարտ)։ Այս պարագային կարող ենք դնել՝

=պրս. پر pur «լիքը. 2. շատ» (ծագումը տե՛ս լի բառի տակ)։—Աճ.

Չէ՛ անշուշտ պրս. پر pur «լիքը», որովհետև մի բառ յետոյ արդէն կայ լցած:

*ՓՈՒՌՆ, ն հլ. (սեռ. փռան, բց. ի փռանէ) «հաց եփելու հնոց» Վրք. հց. բ. 272, Կլիմաք. Վստկ. 89, 134. որից փռնապան «հացագործ, վերակացու փռան» Ճառընտ. փռնատուն (չունի ԱԲ) Առաք. պտմ. 235. կրափուռ Միխ. աս. 237 (սրանից անկախաբար նոյն ձևով շինուած նաև նոր գրականում)։

=Յն. φοῦρνος կամ արաբ. فرن furn «հընոց, փուռ» բառից. երկուսն էլ փոխառեալ են լտ. furnus «փուռ» բառից, որ և fornax. ծագում է կա՛մ formus «տաք» բառից, որ հնդևրոպական է (տե՛ս ջերմ) և կամ fornix «կամար» բառից՝ իբր ետրուսկեան փոխառութիւն. և կամ երկու բառերի խաչաձևումից (տե՛ս BSL № 89, էջ 97 և Ernout-Meillet 365): Լատինից կամ յոյնից են փոխառեալ իտալ. forno, ֆրանս. four, ալբան. furrë, fur, բուլգ. fúruna, սերբ. fùruna, vùruna (Berneker 286), թրք. فرون furun, լազ. funni, վրաց. ფურნე փուռնե, թուշ. ფურნ փուռն, ասոր. ܦܘܪܢܐ furnā «փուռ»։ Հիւբշ. 387։

Նախ ՆՀԲ լտ. fornax, իտալ. fornace, forna ձևերի հետ: Lag. Arm. Stud. § 2308 համեմատում է արաբ. յն. և լտ. ձևերի հետ և հայը դնում է արաբերէնից։ Հիւնք. յիշում է տճկ. և լտ. ձևերը։ Յակոբեան, Բանաս. 1900, 37 զնդ. haurva-:

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Երև. Ջթ. Կր. Համշ. Մկ. Մշ. Ննխ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Սչ. փուռ. Ագլ. փո՛ւռնը, Հճ. փուռ, Տփ. փուռը, Ասլ. փիռ: Նոր բառեր են փռնչոր, փռնաւել:

ՓՈՒՍԴԱՅ «աւերակ». ունի միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հայ. abiecta.

=Թուի լեհերէնից։

*ՓՈՒՍՏԱ. անստոյգ բոյս, որի կանաչ կեղևի խաշուն դեղ է՝ ըստ Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3089։

=Պրս. پسته pista «պիստակ, ֆստուղ» բառն է ըստ իս. իրօք էլ այս պտղի խակը ծածկուած է կանաչաւուն հոտաւէտ կծուահամ մի կեղևով։—Աճ.

*ՓՈՒՏ, ո հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «նեխութիւն, մարմնի կամ ուրիշ մի բանի փտած մասը» Ոսկ. Վեցօր. Սեբեր. «փտած, նեխած, փճացած» Յոբ. խ. 18. Առ որս. Գէ. ես. «անհարազատ (ժերոմիդ)» Իմ. դ. 3. որից փտել, փտիլ «ապականիլ, փճացնել, նեխիլ» Յոբ. խ. 7, ժթ. 20, ժգ. 8, Սղ. լէ. 6. Ոսկ. ես.

փտութիւն Նիւս. բն. Նար. փտանալ Սիրաք ժդ. 20. անփուտ ՍԳր. անփտելի Երզն. մոթ. վաղափուտ Պիտ. դժուարափուտ Փիլ. եւ. փտախտ (նոր բառ)։

=Պհլ. pūt ձևից. Համմտ. պրս. پود pūd «հին, փտած», օս. پوده pūda «հին և փտեալ. 2. փտեալ ծառ», պազ. pūd «փտած, փտութիւն», պհլ. pūtak «փտած, նեխած», զնդ. pūiti- «մարմնի փտութիւն». սանս. pūti- «փտած, նեխած, հոտած, շարաւ, թարախ», pūtika- «նեխած, հոտած» (Horn § 334)։ Այս բոլորի արմատն է հնխ. pū-«հոտիլ, նեխիլ» (համարւում է բնաձայն, փո՜ւճ բացագանչութիւնից յառաջացած), որի այլ ժառանգներից են սանս. pūyati «հոտիլ», pūya- «թարախ», զնդ. puyeiti «հոտիլ», յն. πύθω «հոտեցնել», πύον «թարախ», լտ. pus «թարախ», լիթ. pūvù, գոթ. fūls «հոտած» են (Boisacq 328, Trautmann 234, Pokorny 2, 82, Ernout-Meillet 788):—Հիւբշ. 256։

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ՝ համեմատելով պրս. pūd բառի հետ։ ՆՀԲ լծ. լտ. putredo, յն. σηπεδών։ Lag. Urgesch. 192 սանս. pū, լտ. putidus: Müller SWAW 42, 252 և 45, 538 զնդ. pavaiti, յն. πύω։ Justi, Zendsp. 191 pū արմատի տակ: Salemann KZ 8, 60 օսս. buy, պհլ. pūtak, պազ. pūt: Հիւբշ. KZ 23, 19 սանս. pūti, պհլ. pūtak: Պատկ. Матер. 1, 16 պհլ. և պրս. pūd: Տէրվ. Նախալ. 93 pu- արմատից՝ տ աճանցիչով, Հիւնք. պրս. բուտ, յն. πίθω, φθίω, φθίνω, լտ. putredo: Մառ, Яз. и Лит. I 275 բասկ. hutz «դատարկ», վրաց. փուտու-րո «պարապ», հյ. փուճ են։—Տե՛ս և ճու բառի պատմականը։

ԳԻՌ.—Սլմ. Վն. փտել, Մկ. փտիլ, Ալշ. Խրբ. Մշ. Տիգ. փդիլ, Ակն. Պլ. Ռ. Սեբ. Սվեդ. փըդդիլ, Ասլ. փը*դիլ, Զթ. փը՝դդը՝լ, Հճ. փտդդել, Ջղ. Սչ. փրել, Գոր. Երև. Ղրբ. Մրղ. փրէլ, Ագլ. Ախց. Կր. Շմ. Տփ. փթիլ, Հմշ. փըուշ, Ննխ. փթթէլ, բայց Ակն. փճճիգ (<փտճուկ) «փտած»։ Նոր բառեր են փտաճf, փտլուկ, փտոտ, փտուկ, փուտանալ, փուտանուճ, փուտշըէշ. Նաև Երև. Ղրբ. Տփ. փուտ «թերութիւն, պակասութիւն».—Թրքախօս հայերից Ատն. փտտել օլմագ «փտիլ»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ფუტურო փուտուրո «ծառի փտութիւն, մէջի դատարկութիւնը», დაფუტუროება դափուտուրոեբա «ծառի փտիլը», დაფუტუროებული դափուտուրոեբուլի «փըտած ծառ», քրդ. پتوت petut «փտութիւն» (ըստ Justi, Dict. Kurde 74), որ է գւռ. փտոտ:

*ՓՈՒՏԿԱՅ կամ ՓՈՒԹԿԱՅ (սեռ. ի) «պանդոկ, կապելայ». մէկ անգամ գործածում է Գոր. և շմ. էջ 69. «Եւ հրամայեաց դատաւորն Եւետոս դահճապետի տանել զերկոսեան և արգելուլ ի բանտի, ուր արգելեալ էին ընկերք իւրեանց ի փուտկայի միոջ որ կոչի բեթթիկա»։ Զարմանալի է որ բառս գործածում են նաև նոր ժամանակի մատենագիրներից երկուսը՝ Առաքել և Յակոբ Կարնեցի. այսպէս՝ Ջետեղեալ բնակեցուցին ի փութկայն՝ որ է քարվանսարայ (Առաք. պտմ. 111.—Հրատարակիչը յատուկ անուն կարծելով դնում է գլխատառ). Վասն տանց և ապարանից, բաղանեաց և փութկայից, որ է քարվանսարայ (Առաք. պտմ. 373). Բաղանիքներ և փութկաներ և քաղաքի պարիսպն (անդ, էջ 514). Սպանդանոցք և շուկաներ, սաչարակապ խաներ և փութկաներ, քարատաշ գեղեցիկ շինուածովք և եկեղեցիք բազումք (Յկ. կր. 31)։—Սրանց համեմատ Բառ. երեմ. էջ 325 փութկայ «քարվանսարայ», որից և ԱԲ «կարաւանի իջևան, քարվանսարայ»։

=Ասոր. ܦܘܬܩܐ pūtqā «կապելայ, հանրատուն» բառից, որ փոխառեալ է յն. πανδοχεῖον «պանդոկ» բառից. սրա ծագումը և միւս ձևերը տե՛ս պանդոկ բառի տակ։

Ալիշան, Հին հաւ. 303 պրս. butkada «կռատուն, պանդոկ» բառից։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ Մառ ՀԱ 1898, էջ 270 բ. և յետոյ Goussen, որ հրատարակեց Վարդանեան ՀԱ 1913, 136։ Ի նկատի ունենալով բառի նոր գործածութիւնները, ուզեցի կարծել որ փութկայ բառը թերևս արաբերէնի մէջ էլ գոյութիւն ունի, որից անցել է ստորին

հայերէնի։ Բայց Կամուսի բառարանում (Թրք. թրգմ. հտ. Գ. էջ 38) գտայ միայն արաբ. فتق fatq «լայնատարած ընդարձակ տեղ», որ անշուշտ նոյն բառն է, բայց յամենայն դէպս հայերէնի մայրը չէ (տե՛ս իմ Նոր բառեր հին մատ. Բ. 97)։

*ՓՈՒՐ «պտուղների արտաքին կանաչ կեղևը» Վստկ. 136, որից փռաքափել «կեղևները հանել» Վստկ. 136 (երկուսն էլ նորագիւտ բառ)։

=Թթր. (Ալթայ) پر pūr «ծառի տերև», որ և Տոբոլսկի բարբառով bür (Будаговъ 1, էջ 313)։—Աճ.

ԳԻՒ.—Արբ. փուռ «ծառի տերև», Ջրս. «ծառի նորածիլ տերև», Սեբ. «տերևի մակերևոյթը», Արբ. «մրգեղէնի կամ կանաչեղէնի կեղև», Ակն. «ընկոյզի կամ նուշի կանաչ կեղև». Բն. Ջմ. «սոխի կեղև», Խրբ. «ձուի, խնձորի և ծառի կեղև», Ջն. «ձկան թեփ»։

Փուրծ տե՛ս Պուրծ։

Müller SWAW 41, 13 արամ. לפט plt ձևից փոխառեալ կամ աւելի հաւանաբար զնդ. pərəθ։—Հիւնք. փրկել բայից։ Scheftelowitz BB 28, 309 լեթթ. sprauga «ցանկապատի մէջ պատառուածք»։ Գաբրիէլեան ՀԱ 1909, 222 փերթ բառի մէկ ուրիշ ձևն է։

*ՓՈՒՐԿԱՆ (սեռ.-ի) «Մահմետի Ղուրանը». մէկ անգամ ունի Ղևոնդ, էջ 58։

=Արաբ. فرقان furqān «Ղուրան». բառիս բուն իմաստն է «բաժանում, որոշումն ի մէջ բարւոյ և չարի» և յետոյ Ս. Գիրք, որի նպատակն է չարը բարուց որոշել» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 41)։—Հիւբշ. 278։

*ՓՈՒՐՍԻՇՆ «դատական քննութիւն և հարցաքննութիւն». երկու անգամ ունի Եղիշ. Մինչև ի գլուխ չոգաւ փուրսիշն ամբաստանութեան (է, էջ 106). Եւ աշխարհաւ փուրսիշ ի վերայ յարուցիր (ը, էջ 124).— Նոյն բառն է նաև փոշիշն (r ընկած u-ից առաջ և u վերածուած շ՝ նմանութեամբ յաջորդ շ-ի), որ երկու անգամ գործածում է ՑՀ. կթ. «փոշիշն ամբաստանութեան նորա յաճախիւր» (էջ 219). «Կապէ զնա և առաքէ տայ ի ձեռս բուղայի, ի մտի եդեալ՝ եթէ գուցէ փոշիշն ինչ բարւոյ ի բուղայէ սակս այնորիկ նմա գտցի» (էջ 160)։ Սրանից անփոշիշ «անդատաստան, առանց հարցաքննութեան» ՑՀ. կթ. 143 (իբրև այնպէս անփոշիշ իմն ի հայրապետէն ոստիկանն ւինէր)։

=Պհլ. [illegible] pursišn «հարց, հարցափործ»=մանիք. պհլ. פורסישן pūrsīšn (Salemann, ЗАН 8, 111), պրս. پرسش pursiš «հարցումն». սրանց ծագման վրայ տե՛ս հարց, որ նոյն բառի բնիկ հայ ձևն է։—Հիւբշ. 256։

Նախ ԳԴ դրաւ պարսկերէնից։ ՆՀԲ փուրսիշն բառի մէջ ն յօդ համարելով՝ բառը դնում է փուրսիշ ձևով, ինչպէս ունին նաև միւս բառարանները. կցում է պրս. փիւրսիշ և լտ. processus ձևերի հետ. փոշիշ բառին տալիս է երկու նշանակութիւն. առաջին վկայութեան մէջ «քննութիւն ատենական, փորձ հանդիսական» (այն է փուրսիշն), իսկ երկրորդի մէջ «չքմեղութիւն, արդարացուցումն, նպաստ» (պրս. پوزش pūziš «չքմեղանք»). սրանից անփոշիշ «որ չունի տեղի արդարանալոյ, անպատասխանի, պարտաւոր, բամբելի»։ ՋԲ փոշիշ երկու պարագային էլ դնում է «հարցաքննութիւն ատենական», իսկ անփոշիշ «առանց դատաստանական քննութեան գործող»։ Հիւբշ. KZ 23, 19 և Տէրվ. Նախալ. 94 փոխառեալ պարսկերէնից։

*ՓՈՒՐՓՈՒՉՆԱՅ «մի տեսակ խաղող» Վստկ. 47 (Ազգ մի սպիտակ խաղող կայ, որում հոռոմն ստինաս ասէ. և այլ կայ որում փուրփուզնա ասեն). ուրիշ տեղ չէ գործածուած.—Ըստ ՀԹուս. § 3092 յոյն բնագիրը բառիս դէմ ունի κορκινθακαν:

=Անշուշտ նոյն յունարէն բառն է, ինչպէս վկայում է նաև Վաստակոց գրոց թարգմանիչը. միայն յառաջացած է բառի արաբերէն տառադարձութիւնից՝ սխալ կէտադրութեամբ. այսպէս قورقنتيه qōrqintiya դարձած فورفسنه fūrfusna. Համմտ. նաև

ճաւարս՝ նոյնպիսի սխալ ընթերցմամբ յառաջացած։—Աճ.

*ՓՈՒՓԼԷ կամ ԲՈՒԲԱԼ «բժշկական մի բոյս. լտ. areca catechu L» Մխ. հեր. 72. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3093. Նոյնը պուպալ «մի տեսակ շահոքրամ» Բժշ. ըստ ՀԲուս. § 2586. փուպել «հնդկական մի պըտուղ» Քաջունի, Գ. էջ 248։

=Արաբ. فوفل fūfal, որ ծագում է պրս. پوپل pūpal հոմանիշից (տե՛ս Steinschneider WZKM 12, 228)։—Աճ.

Ուղիղ մեկնեց նախ Աճառ. (անտիպ), յետոյ Seidel, Մխ. հեր. § 203 (ուր և բոյսի ընդարձակ նկարագիրը) և աւելի ուշ Նորայր ՀԱ 1923, 499։

+ՓՈՒՔ, ո հլ. «փչած շունչը, փուքսից դուրս եկած օդը» Յոբ. է. 7. Սեբեր. եզն. «հպարտութիւնից ուռիլը» Լմբ. ատ. Ներս. մոկ. «փորի քամի» Բրս. մրկ. 28. Յայսմ. որից փուff (անեզական) «կրակը հրահրելու գործիք, քէօրիւկ» Յոբ. լբ. 19. Երեմ. գ. 29. Եւ. ծղ. 16. «նուագելու տիկ» Սեբեր. «ընդդէմն կճեպ», Բժշ. փfալ, փfանալ, «ուռիլ, տկռիլ» (հպարտութիւնից) Բ. մկ. Թ. 4. Ագաթ. «փուք արձակել» Մանդ. փըfճուլ Փիլ. լին. փfռիլ «ուռչիլ» (թթուած խմորի համար ասուած) Տաթև. Ա. § 96, էջ 196, «ուռիլ» Զիարուծութիւն (Զեռ. Թաւրիզի, էջ 110). փfուճ, փfոց (նոր բառեր), փfոցուռոյց Ագաթ.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. phu- «փչել» բնաձայն արմատից. ընդարձակ տե՛ս ճեալ, փուչ, ոգի, ճոգի, որոնք ծագում են նոյն արմատից (Boisacq 1042, Pokorny 2, 79—80, 144, Trautmann 234):

ԳԴ պրս. پوک pūq «փուք, փչելն կամ փչումն բերանով», ՆՀԲ նոյն է դնում հյ. փուչ. յն. φῦς ռմկ. ֆը՛ս, պրս. փուf բառերի հետ, Lag. Urgesch. 191 լիթ. puti, Տէրվիշ. Altarm. 5—6 հյ. փչել, փուճ, փոփոգել են, ինչպէս նաև պրս. pūk, յն.φῦχή, հսլ. пыха, ռուս. пухнуть «ուռիլ» են բառերի հետ հնխ. spu արմատից։ Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 663 պրս. pūk բառից. իսկ Arm. Stud. (1883), § 285 պարսկերէնից փոխառեալ չէ, այլ փչել բառի հետ՝ իբր բնիկ հայ կցւում է յն. φῦσα, φυσάω «փչում, փչել» բառերին։ Justi, Dict. Kurde 294 քրդ. fik «սբրինգ», fikandin «սբրինգ ածել» և վրաց. փուfսի բառերի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 93 հնխ. pu «փըչել» արմատից՝ f աճանցիչով։ Meillet MSL 7,58 և 8, 293 փուf և puf բառերի f ձայնի համապատասխանը չգտնելով ցեղակիցների մէջ՝ մասնիկ է համարում։ Հիւբ. հյ. փչել և պրս. pūg ձևերից։ Horn. Grdr. § 339 յն. φῦσα են ձևերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Հիւբշ. 256 և 502 չի կարողանում որոշել թէ բառս պրս. pūk ձևի՞ց է փոխառեալ թէ իբր բնիկ կցւում է վերիններին հետ և կամ թէ իբր բնաձայն՝ նմանութիւնը պատահական է։ Meillet, Dial. indo-eur. 81 ունի վերի ձևով։ Պատահական նմանութիւն ունին հսլ. fukati, ռուս. фу́кать, ուկր. fúkaty, չեխ. foukati «փչել, քամի անել», լեհ. fukać «նախատել» են (Berneker 286):

ԳԻՒ.—Ալշ. Երև. Խրբ. փուf, Մշ. փուկ, Մկ. փուf', Սվեդ. փէof «շունչ բերնի կամ փուքսի» (օր. Սվեդ. ճիդդուձ փէof գուճէս «հոտած շունչ ունիս»). Ախց. փուf «զայրոյթ», Զթ. Սեբ. Տիգ. փուf, Ալշ. Ախց. Երև. Կր. Ջղ. Տփ. փուfս, Մկ. փո՛ւf'ըս, Մշ. փուկս, Գոր. Ղրբ. փօfսը, Վն. փիւզ (<*փիւկս ձևից), Ագլ. փօսկ, Սլմ. փիւսկ, փիւս «փուքս գործիքը»։ Նոր բառեր են փfիլ «ուռիլ» (Մշ. փկիլ «հպարտանալ»), փfուիլ «ուռիլ, հպարտանալ», փfշուճ, փfճել, փըfռիլ «շատ ուտելուց փորը տկռիլ» (>Նխ. Սլթ. փfռիլ, Պլ. pfռիլ), փfփfռաել, փfփfռուիլ, գիշերափուf. հմմտ. նաև Ագլ. մաճըը փէօզ' «մէջը փուճ, անամէջ, տճկ. խօֆ (բոլկ են)»։—

ՓՈԽ.—Վրաց. ფუქვა փուfվա, დაფუქვა դափուfվա «մի բանի մէջ հաւաքուած օդը դուրս հանել», ფუქსი փուfսի «փուքս գործիքը» (հյ. փուfս հայցական ձևից)։

ՓՈՒՔՆԻ «մի տեսակ վաղահաս խաղող» Բժշ. Վստկ. 50. (Լինի անդ ազգ մի տունկ որ անուանի փուքնի և ինքն շուտ հասուցա-

նէ զխաղողն... և է ազգ մի ևս զոր ամի-նատին անուանեն, որ չէ այլ քան ըղփուք-նի)։ Գիտէ միայն ՀԲուս. § 3094։

Վաստակոց Գրոց Հրատարակիչը ա-սում է թէ բնագրի վոլինի կամ վոլոնի բառից է փոխուած, ենթադրելի է ու-րեմն յն. *βολίνη կամ *βολόνη որ չգիտեն ոչ Bailly և ո՛չ Sophocles։ Եթէ իրօք յոյնը ունի այս ձևը, պիտի տար արաբ. بولني որ և դիւրութեամբ կարող էր կարդացուիլ فوكني fūknī>հյ. փուքնի: Հմմտ. վերը փուփուզնայ և ճուաru:

—ՓՈՓՈԳԵԼ «ցաւը թեթևացնել, սփոփել» Ոսկ. եա. 405 և մտթ. ա. ժե. էջ 220 (տպ. փոփոխէ. այսպէս սրբագրել ըստ Նորայր. Բառաք. 41), որից փոփոզանք «սփոփանք» Ոսկ. եա. 406։

=Կազմուած է փոփ արմատից՝ -ոգ մաս-նիկով. աւելի ընդարձակ տե՛ս սփոփ:—Աճ. Տերվ. տե՛ս Սփոփ։

Փոփոխ տե՛ս Փոխ։

ՓՈՔԻ. անստոյգ մի բոյս է. ունի միայն ՀԲուս. § 3095։

+ՓՈՔՐ (սեռ. փոքու, բց. -քուէ, յգ. -քունք, -քունց, յետնաբար փոքեր, փոքրէ) «պստիկ, քիչ» ՍԳր. Ոսկ. որից փոքրել «մա-զերը կտրել» ՍԳր. փոքրիկ ՍԳր. փոքրկա-նամ ՍԳր. Ագաթ. Եփր. եւ. փոքրոգի Մտթ. ժա. 30. Ոսկ. ա. թես. փոքրաքան Ոսկ. ա. կոր. փոքրագին «էժանանոց» Սեբեր. փոք-րադիր, փոքրամասնութիւն, փոքրատառ, փոքրաքանակ (նոր բառեր) են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. phuku- ձևից, որ տուել է հյ. *փուքու, տարանմանու-թեամբ փուքու, որից փոքր: Հնխ. արմատն է pōk, pou, pu «փոքր, քիչ», որ -ko-, -ro-, -lo- մասնիկներով աճած ձևի տակ երևում է հետևեալ բառերի մէջ. լտ. paucus «քիչ», paulus, paullus «փոքր, տկար», pauxillus «շատ փոքրիկ», pauper «աղքատ», parvus «փոքր», parum «շատ քիչ», յն. παῦρος «սա-կաւութիւն, փոքր, կարճ», նաև գոթ. fawai, հբգ. fao. fō, fōh, անգսք. féa, անգլ. few, հհիւս. fár «քիչ, սակաւ»։ Հնխ. pōu- ար-մատի սաստկականն է (ըստ Ernout-Meillet 707) phau-, որից է յն. φαῦλος «ցածրո-րակ»։ Նոյնի կրճատ phu- ձևից -ko- մաս-նիկով յառաջանում է փոքր (հմմտ. Walde 566, Boisacq 752, Pokorny 2, 75):—Աճ.

Klaproth, Asia pol. 102 լտ. paucos, իտալ. poco, վոթյակ. pokzi: ՆՀԲ լծ. լտ. paucus, իտալ piccolo «փոքր», po-co «քիչ»: Peterm. 17, 25, 38 յն. μικρός «փոքր», պրս. pusar և լտ. puer «մա-նուկ»: Diefenbach, Berl. Jahrb. 1843, 449 յն. μικρός, լտ. paucus կամ պրս. pusar, սանս. putra, լտ. puer։ Win-disch. 15 լտ. paucus: Պատկ. Изслед. ըստ Windisch: Տէրվ. Altarm. 7 լտ. pau-cus, pu-er, յն. παῦρος «քիչ», παίς =*παϝιδ «տղայ», գոթ. faus, favs «քիչ» բառերին ցեղակից։ Նոյն, Նախալ. 93 կա՛մ ծագած հնխ. pu «զարնել, կոտ-րել» արմատի puk աճականից (հմմտ. յն. παίω, լտ. pavio, լիթ. piauti) և կամ աճած է f մասնիկով։ Հիւնք. փուխր բառից։ Bugge 32, 31 ըստ Win-disch. նախաձևը դնելով phauku-։ (Մերժում են Walde և Pokorny նա-խաձայնի պատճառով. վերի ձևով կա-պելով յն. φαῦλος բառի հետ՝ բացա-տրւում է նախաձայնը)։ Patrubány ՀԱ 1908, 277 հնխ. bhog- «չորացնել» արմատից։

ԳԻՒ.—Ջղ. փոքր, Երև. փօքր, Ազլ. Տփ. փուքր, Ննխ. փօքr «փոքր», իսկ Հւր. փօրիկ «մի քիչ», նոր բառեր են փոքրաւոր, փոք-րուք, փոքրափոր:

Փչել տե՛ս Փուչ։

*ՓՌԱՍԱ «պրաս» Վստկ. ունի միայն ՆՀԲ, որ ԱԲ ջնջել է։

=Թրք. پراصا prasa «պրաս». այս բառը յունարէնից է փոխառեալ, ուստի ժԳ դարուց է և հետևաբար Վաստակոց Գրոց մէջ յետին ներմուծութիւն է. ծագումը տե՛ս պրաս:—Աճ.

*ՓՌԱՏՈՐ, ի-ա հլ. «գործակալ». մէկ ան-գամ ունի Պղատ. տիմ. 82, որ և իրր բացա-տրութիւն աւելացնում է «որք են վերագոյն պաշտօնեայք տաճարին»։

=Յն. φράτωρ «եղբայրակից, ընկերակից.

2. ցեղակից. 3. դիւանական պաշտօնեայ, պալատական»,—Հիւբշ. 387,

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ,

+ՓՌԵԼ «սփռել, տարածել, պարզել». յետնաբար և քիչ անգամ միայն ունին Գնձ. Վստկ. 187, 194, Կոստ. երզն. 77. շատ սովորական է արդի գրականում և գաւառականներում. Հին մատենագրութեան մէջ պահուած է սաստկական ձևը՝ սփռել (փխ. *զփռել, ուր զ դարձել է ս՝ յաջորդ փ-ի պատճառաւ. ըստ այսմ հնագոյն հնչումն է ըսփռել, ինչպէս գտնում ենք երբեմն գրուած. հմմտ. Տաթև. ձմ. ճծը (էջ 728 բ). արմատը սփիռ, որ և սփիւռ տե՛ս առանձին),

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. pher-s ձևից, որ աճած է s աճականով pher- պարզականից. (պարզականը առանց աճման գտնում ենք փրփուր<*փիրփուր բառի մէջ, որ տե՛ս առանձին), Հնխ. pher- սաստկականն է per- արմատի, որի sper- «սփռել, ցանել, ցրուել» ձևից են յառաջանում յն. σπείρω «ցանել, ցրուել, սփռել», σπορά «ցանք», σποράς «ցանուցիր», σπέρμα «սերմ», մբդ. Sproewen, գերմ. sprühen «ցայտել, դուրս ցայտել, նետել, ցրուել», լիթթ. spraujûs «դուրս գալ, բխել», զանազան աճականներով՝ գերմ. spritzen, springen, լտ. spargo, sparsi «ցանել, ցրուել» են են (Walde 728, Boisacq 894, Pokorny 2, 670—2, Ernout-Meillet 918 և BSL № 93, էջ 51):

ՆՀԲ սփռել բայից ս-ի անկումով, Միսմնները՝ յատկապէս Մէնէվիշեանի մեկնութիւնը տե՛ս սփիռ: Հիւբշ. 494 յն. σπείρω կցում է կասկածով հյ. սըփռել բառին, մինչդեռ սա աժանց է. յն. σπ <հնխ. sp պիտի տար հյ. սպ:—Karst, Յուշարձան 403 սոմեր. bur «լուծել»,

ԳԻՒ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Սչ. Վն. փռել, Ախց. Երև. Կր. Ղրբ. Նխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Տիգ. փռէլ, Ասլ. փռէ՚լ, Հմշ. փռուշ, Զթ. փը՚ռիլ, Ագլ. Խրբ. Մկ. Շմ. փռիլ, Մրղ. փռռէլ, Սվեդ. փըռռիլ, Տփ. փըիլ, Հճ. փառել.— Նոր բառեր են փռուածք, փռուճ, փռոտել, փռուկ, փռման, փռոց, փռոցք:

ՓՌՆԻ կամ ՓՐՆԻ «վարսամ բոյսը, սասամբար, tenacetum balsamita L» Բժշ. ունին միայն Բառ. երեմ. էջ 325 և ՀԲուս. § 3098,

*ՓՌՆԻՏ «խելագարութիւն» Նիւս. բն ժգ.

=Յն. φρενῖτις «խելագարութիւն»,—Հիւբշ. 387,

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ,

ՓՌԹԵԼ «ցայտեցնել». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Առաք. լծ. սահմ. 639. «Յորժամ տանին զձեռն թէ կտրեն (զբուստն), յերեսն փռթէ զչուրն և կծկի»,

°ՓՌՆՉԵԼ «ձիու փնչելը, խրխնչել, խրոխտալ, պարծենալ, ճչել, աղաղել, փռշտալ» ՍԳր. Եա. պտմ. Կոչ. 125. Վանակ. յոբ. որ և փռճկալ Ես. ժգ. 8, փռնգալ, փռճքալ, փռճքտալ ՑՀ. կթ. 223, Փիլ. ֆռնչել Զքր. սարկ. Ա. 29, որից փռճքտոց «փռնքտալու ձայնը» Անսիզք 47, փռնչաճմայութիւն (նորագիւտ բառ) «փռշտալու ձևից հմայութիւն» Գիրք մոլութ. 134 ա (ուր յիշուած են 14 տեսակ հմայութիւն),

=Բնաձայն բառ. կազմուած է փ ձայնից՝ ռ սաստկականով և ճ, չ աճանցիչներով. արմատի համար հմմտ. փչել, փուք, փնչել, իսկ ձևի համար հմմտ. կռնչել, ճռնչել, դըռընչել, մռնչել, զռնչել են,—Աճ.

ՆՀԲ ռուսզ կամ ռւնչք ձևերի՞ց. լծ. վռնչել: Ռուսզ բառից է դրուած նաև ZDMG 32, 330,—Հիւբշ. Arm. Stud. § 286 կասկածով համեմատում է յն. πταίρω, πτάρνυμαι, լտ. sternuo հոմանիշների հետ, Տէրվ. Նախալ. 114 նոյն ձևերի հետ հնխ. spar- կամ սրա աճական sparg- արմատից. հմմտ. սանս. sphurj, յն. σφαραγέω «շաչել, շառաչել», Հիւբ. ռունգ բառից, Հիւբշ. Arm. Gram. 502 անապահով է գտնում կցել յն. πτάρνυμαι, լտ. sternus, հիսլ. sreod են հոմանիշներին, Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1899, 204 ա, Հիւբշմանի մերժած մեկնութիւնը կրկնում է Pedersen KZ 39, 428, որ և առանց նկատողութեան ընդունում են

Boisacq 820, Walde 738, Pokorny 2, 101՝ *հնխ.* pster- *արմատի տակ։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. փռնգ'տալ, *Խրբ.* փռընգ'-դալ, *Սվեդ.* փռնգդիլ, *Ախց. Կր.* փռնճ'տալ, *Մկ.* փռնճ'տալ, *Ննխ. Պլ. Ռ.* փըռըընճդալ, *Հմշ.* փռնճդուշ, *Տիգ.* փռնճբալ, *Ջթ.* փօռօնճ-դօլ, փօռօնճդօլ, *Վն.* փռընճ'տալ, փըռըյնճ'կ-տալ, *Սչ.* փռնքալ, *Սեբ.* փըռըրճդալ, *Ասլ.* փըռը*դալ, *Սլմ.* փըռըքկալ.—*այս բոլորը գալիս են* փռնգտալ *ձևից։—Այլ է* *փռնչտալ, *որից յառաջանում են Գոր. Երև. Ղրբ. Ջղ. Վն.* փռշտալ, *Ագլ.* փռշտօլ, *Տփ.* փըշտալ:—*Հճ. զանազանում է իրարից* փnrmնճդօլ *(մարդու համար) և* փnrmնչել *(անասուն-ների համար). այսպէս և Երև. Վն. Տփ. ու-նինք* փռնչալ՝ *ձիու համար։*

ՓՌՆԴԱԴ *«րժշկական անստոյգ մի բոյս, որի ալիւրը կարինի խայթածի դեղ է լինում» Բժշ. Գաղիան. ունի միայն ՀԲուս. § 3099։—*

=Երևի խռնդատ *«ձկան մահարար» բոյսն է, որ և գռ.* ֆռնդատ:—*Աճ.*

*ՓՍԱԼՄՈՍ *«սաղմոս». մէկ անգամ գոր-ծածում է Լմբ. սղ. յոշ. իբր հյ.* սաղմոս *բա-ռի համապատասխան յոյն ձևը. Բառ. երեմ. էջ 326 էլ ունի* փսաղմոս:

=Յն. ψαλμός *«սաղմոս»,—Հիւբշ. 377։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՓՍԱԼՏ *կամ* ՓՍԱՂՏ, ի-ա *հլ. «սաղ-մոսերգու, փոխասաց, դպիր» Ա. եզր. ը. 5. Լմբ. պտրգ. ՑՀ. խմ. ատ. Ճառընտ. գրուած նաև* փսաղտոս *Օրբել. իզ. (հրտր. էմ. էջ 81), որ սխալ ձև է. սրանից* փսաղտութիւն *«դպրութիւն» ՑՀ. կթ. 141։*

=Յն ψάλτης *«սաղմոսերգու»։—Հիւբշ. էջ 377։*

Ուղիղ մեկնութեան ծանօթ էր հնե-րից Լմբ. մատ. էջ 85. «ինններորդ դաս եկեղեցւոյ՝ փսալտ, *որ թարգմանին երգեցողք»։ Նորերից ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և յետոյ ՆՀԲ։*

*ՓՍԵՆԱՍ *«արու արմաւենու և արու թզե-նու բեղմնափոշին, որ հասարակ կամ էգ բոյսի վրայ են ցանում պտղաբերութեան համար». մէկ անգամ ունի Վեցօր. էջ 98։*

=Յն. ψήν *նոյն նշ. մեր բառը առնուած է յն. յգ. հյց.* ψῆνας *ձևից։—Հիւբշ. էջ 387։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՓՍԻԱԹ *«պղտորից (ճիլից) կամ արմաւի տերևից հիւսուած ծածկոյթ, խսիր» Վրք. հց. որից* փսիաթեայ *«խսիրից շինած» Վրք. հց։ Արևմտեան գրականում գործածական է* փսիաթ, *մինչ արևելեանը ունի միայն* խսիր:

=Յն. ψίαθος *«խսիր», որ և նոր յն.* ψαθί. *բառիս ծագումը անյայտ է՝ ըստ* Boisacq *1077։—Հիւբշ. 387։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՓՍԻԱԹԻՆ *«փոքր խսիր» Վրք. հց. բ. 455։*

=Յն. ψιάθιον *որ նախորդի նուազականն է։—Հիւբշ. 387։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՓՍԽԵԼ *«կերածը յետ գալ, փսխել, սիրտը թափել» Առակ. իե. 6. Յոբ. ի. 15. Ոսկ. փիլիպ. որից* փսխիլ *«ծանրութեան տակ ճնշուելով փորը դուրս թափիլ» Վրդ. առկ. 26.* փսխիլ *«ալիքները քարին զարնուելով փշրուիլը» Բրս. մրկ. 22 (Որպէս ալիք հարեալ զվիմի՝* փսխին, *հարեալ մահն ի տէրունեան մարմին՝ խորտակեցաւ).* փսխած *«փսխումնք» Առակ. իզ. 11. Բ. պետր. բ. 22. Մանդ. սրանց պարզ արմատը ՆՀԲ դնում է* փիսխ, *որ սակայն չէ աւանդուած։*

ՆՀԲ լծ. թրք. fəšqərmaq, püsgürmek *«ցայտեցնել»։ Հիւն.* բղխել *բայից։ Պատահական նմանութիւն ունի թթր.* pəsqərmaq *«ձիու փռնչել»։*

ԳԻՌ.—Վն. փսխել, փխսել, *Ռ. Պլ.* փսխէլ, *Ասլ.* փսխէ՛լ, *Խրբ. Շմ. Տիգ.* փսխիլ, *Սեբ. Կր.* փսխէլ. *Հմշ.* փսխուշ, *Ալշ. Մշ. Սլմ.* փխսել, *Ախց. Երև. Մրղ. Ննխ.* փխսէլ, *Թրքախօս հայերից Ասն.* փսխել օլմագ:—*Գաւառականներում նշանակում է նաև «ճըզ-մել, ճնշել, սեղմել. 2. հրազէն արձակել. 3. մէկի վրայ բարկանալով տաստել. 4. ծեփը թափուիլ»։*

*ՓՍՈԼՈՍ *«մոխրատեսակ փոշի բերող կայ-ծակ». մէկ անգամ ունի Արիստ. աշխ. 613. ձեռ.* փօլօս, *որ պէտք է այս ձևով ուղղել։*

=Յն. ψόλος *«ծուխ, մուր», որից* ψολόεις *«մի տեսակ կայծակ»։—Հիւբշ. 387։*

Նախ ՀՀԲ, յետոյ ՆՀԲ դրին յումարկ-նից. երկուսն էլ նշանակած են փօլօս *ձևով, բայց ՆՀԲ սրբագրում է* փօոլօս:

Bugge IF 1, 456 փուլոս համարելով ուղիղ ձև՝ իբր օրինակ է գործածում իր մէկ օրէնքի համար, որի համեմատ բնիկ հայ փ յառաջանում է հնխ. ps-ից։

ՓՍՈՒՍ «փարսքուս». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 326.

ՓՍՈՒՍ «մի տեսակ դեղ». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. 249։

ՓՍՍԱԼ «յամրանալ, ծոյլ շարժիլ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 326 (տպ. փոսալ, բառաշարքը պահանջում է փսսալ, ինչպէս ուղղուած է բ տպագրութեան մէջ)։

°ՓՍՏ-Ա-ԾԱՂԻԿ «լեզուի ծայրովը խօսուած» (յունաց արտասանութեան համար է ասում). մէկ անգամ ունի Ճառընտ.= Պտմ. տահ. 8 (ի յունական լեզուածայր փըստածաղիկ ծենքենայիցն)։

=Կազմուած փստ բնաձայնից և ծաղիկ բառից։ Գւռ. փստացնել:

ՓՍՏԵԼ «սխալիլ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 326։ Նոյն է գւռ. փստալ Լ. Ղրբ. Մշ. Վն. «ի զուր անցնիլ, չյաջողիլ», Բլ. Մշ. «սահիլ, գթիլ», փստ գալ, փստ անց կացնել Երև. «չյաջողիլ, չյաջողեցնել»։

*ՓՍՏՈՒՂ «պիստակ» Բառ. երեմ. էջ 326. ծագումը տե՛ս Պիստակ:

Փարայ տե՛ս Փրիտայ։

Փտեղի տե՛ս Պտղի։

Փտղել տե՛ս Պտուղ։

ՓՏՈՌ կամ ՓՏՈՒՌ, որ և փրուք կամ փրուշ «բժշկական անստոյգ մի խոտ» Գաղիան. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3109, որ Նորայր ՀԱ 1923, 50 կարծում է «խոնդատ», բայց Բառ. ֆր. 971 բ դնում է «ազգ ինչ մեծի անկան, potiron»։

Կայ արաբ. فطر futr «տոնկ»։

ՓՐԵՐՈՒԿ կամ ՓՐԻՐՈՒԿ «արմաւ» Կամրկ. Հին բռ. ունին միայն ՀԲուս. § 3113 և Բառ. երեմ. յաւել. 572։

*ՓՐԶԱՆԴ «զաւակ, որդի (արու կամ աղջիկ)». մէկ անգամ ունի Մագ. քեր. 241= Երզն. քեր. հոմանիշների մի շարքի մէջ. «Ու չէզոքացն, ո՛պիսի՝ մանուկ, զաւակ, փըրզանդ, ժառանգորդ, հարազատ»։ (ՆՀԲ ունի ու-ով փրզունդ, Աղոնցի հրատարակութեան մէջ փրզանդ է)։

=Պրս. فرزند farzand «որդի, զաւակ», է պհլ. farzand=զնդ. frazaiñti- «սերունդ» (Horn § 816)։—Հիւբշ. 278։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՓՐԶՈՒՏ «թաւիշ, velours». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. 249։ Կասկածելի բառ։

*ՓՐԷՖԱՑԻՕ նոյն ընդ պրէֆաց, որ տե՛ս. մէկ անգամ ունի Գիրք առաք. 446 բ. «խընդրուածքն է, որ լինի ի ծածուկ նախքան զպրէֆացիօն»։

=Լտ. praefatio:

—ՓՐԹԱՆԻԼ «ձեռքից ազատիլ, պրծնիլ» Լմբ. սղ. Մխ. այրիվ. «փախչիլ, կորչիլ» Անսիզք 63. որից փրթանիլ ի մտաց «մտքիցը դուրս գալ. մոռացուիլ» Մխ. այրիվ. 2 (հմմտ. պրծանիլ յուշոյ Ոսկ. յհ. ա. 1), փրթուցանել «ներսը սպացնել» Օրբել. հրտր. էմ. էջ 37, «ձգել» Վստկ. էջ 200. փրթչիլ «ձեռքից պրծնիլ (փայտ, կացինի կոթ են)» Սմբ. դատ. 194. ի փրթման «բաց թողած, փախցրած» Անսիզք 55, 65. փրթուած Օրբել. փրթած Հին քեր.։ Ցեղնաբար գործածուելով անշունչ առարկաների համար ըստացուած է «պոկուիլ, պոկել» նշանակութիւնը, որ սովորական է արդի բարբառներում. այսպէս Ջքր. սարկ. Բ. 97 «Ջի բուռն (կոթը) լախտին շաղախեալ էր արեամբ, փրթաւ ի ձեռանէ նորա. փրթոյց զգեղարդն ի ձեռանէ Շիշուշինս».—միջ. հյ. ձև է փրչիլ «ազատիլ» Անսիզք 81։

=Նոյն ընդ պուրծ, պրծանիլ, փրծանիլ և ապուր:

Brosset JAs. 14. 383 և ՆՀԲ իրար լծորդ են համարում։ Այտնեան, Քնն. քեր. 270 փրթիլ, փրցնել հանում է փերթ բառից։ Ցակոբեան, Ծաղիկ 1899 նոյ՛՛ 4 փրցնել համեմատում է պրս. վիրճ «կորզել» բառի հետ։ Պատահական նմանութիւն ունի վրաց. ფრეწა փրեծա «պատռել»։

ԳԻՌ.—Նոր առումով են գործածւում իբր «պոկուիլ, պոկել, խլել» Սլմ. փրթել, Հճ. փոյթել, փոյցտնել. «ձեռքից բաց թողնել. 2. փրցնել»։ Ասլ. Խրբ. Պլ. փրթիլ, փրցնել

(որ է *փրքցնել=փրքուցանել), Սեբ. փըրքիլ, փրքձնէլ (<փրքուցանել), Մշ. փըրռնալ, Ալշ. փոցնել «պոկուիլ», փոցուցել «պոկել», Սվեդ. փոցնիլ.—իսկ Շտ. փոքնիլ «ազատիլ» և Զրս. ափուցը փրցնել «ձեռքից ազատել» դեռ առաջին իմաստը անփոփոխ պահում են։ Այսպէս նաև փրքնիլ Վն. «ազատիլ, արձակուիլ», փրքցնել Զթ. «ազատել, ազատ արձակել»։ Հմմտ. նաև Ախց. պըրծըցնել «պոկել, փրցնել»։

ՓՐԻՍԱՅ, ի հլ. «շորացած խոտ, խոփւ» Փարպ. ՑՀ. կթ. 197. գրուած փարայ Եղիշ. ը, էջ 156։

ՆՀԲ «բառ յն. ֆրի՛սսանօն, ֆրի՛ղանօն»:

Փրծանիլ տե՛ս Պուրծ։

*ՓՐԿԵԼ «ազատել» ՍԳր. որից փրկանք «ազատութեան փոխարէն տրուած դրամ» ՍԳր. Բուզ. փրկիչ ՍԳր. Եփր. ա. կոր. Եւս. քր. փրկանիչ Տիմոթ. կուզ. 234. փրկութիւն ՍԳր. փրկութենական Կոչ. կիսափրկումն Թէոդ. մայր. տիեզերափրկող Անան. եկեղ. Ղևոնդ. փրկարար (Նոր բառ)։

=Ասոր. ܦܪܩ pəraq «փրկեաց, ազատեց ապրեցոյց», ܦܪܘܩܐ pārōqā «փրկիչ, ազատիչ», ܦܘܪܩܢܐ purqānā «փրկութիւն, ազատութիւն», ն. ասոր. p‘urkunyā «փրկութիւն». բնիկ սեմական արմատ է, որի ցեղակիցներըն են եբր. פרק fereq «ազատել», եթովպ. faraqa «ազատել», արաբ. فرق farq «բաժանել, ճեղքել» ևն։—Հիւբշ. 318։

ՆՀԲ թուի հանել փեռեկել բայից։ La Croze- (ըստ Lag. Arm. Stud § 2317) արդէն դրել է ասորի ձևի հետ։ Peterm. 17 եբր. ձևի հետ։ Müller SWAW 41, 13 արամ. և արաբ. ձևերի հետ։ Մորթման ZDMG 26, 518 բևեռ. burgamani մեկնում է կա՛մ փրկել կա՛մ հարկ և կամ հարցանել ձևով։ Lag. Arm. Stud. § 2316 հյ. փրկանք դնում է ուղղակի ասոր. purqānā ձևից։ Գարագաշեան, Քնն. պտմ. Ա. 51 պրս. ֆրիտուն անուան հետ։ Հիւբշ. 318 գտնում է որ փրկ- արմատը ասորուց է, բայց ան մասնիկը (փրկանք բառի մէջ) հայերէն է։ Հինք. պրկել բայից։ Գաբրիէլեան ՀԱ 1909, էջ 222 գւռ. փերկանալ «տեղից բաժանուիլ, զատուիլ» բառի համեմատ՝ արմատը դնում է փերկ, որի՛ն կցում է փերք, փեղկ, փեռեկել, բրդել, փուրծ: Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 63 նոյն է համարում պուրծ և պիրկ բառերի հետ։

ԳԻՌ.—Ըմ. փրկել, Ախց. Կր. փրկէլ, Մկ. փրկիլ, Ալշ. Մշ. Ջղ. Սչ. փրգել, Երև. Սեբ. Տիգ. փրգէլ, Մրղ. փիրգէլ, Ագլ. խրբ. Շմ. Սվեդ. Տփ. փրգիլ, Զթ. փը՝յգիլ, փը՝րգիլ.—Պլ. կայ միայն փրգիչ «խենթանոց, յիմարանոց», որ ծագած է Պոլսի Ս. Փրկչի Ազգային Հիւանդանոցի (յարակից նաև յիմարանոց) անունից։ Թրքախօս հայերից Ատն. կրկնութեամբ ունի փրփրկուքիւն եօf «շատ չքաւոր»։

ՓՈԽ.—Justi, Dict, Kurde էջ 77 մեզանից է դնում քրդ. پرکیچ pirgīč «հայի գերեզմանատուն», որ անշուշտ տեղանունից է յառաջացած։

*ՓՐՈՒՐԻՏՈՍԻԿ «պահապան զօրք». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Պտմ. վր. 20. «Եւ կացոյց ի վերայ երկրին պատրիկ՝ որ է աւագ, զայր մի Մակեդոնացի՝ Ազոն կոչեցեալ. տուեալ նմա զօրս հարիւր հազար, որք էին փրուրիտոսիկ քաջակորովք և բռնամարտիկք»։

=Յն. φρουρά «պահապան զօրք, պահակ» բառի մի ածանցն է, որ կորած է յունաց մէջ (չունին Bailly և Sophocles). Հմմտ. φρουρητός «պահպանուած», φρουρητικός «պահապան», φρουρέω «պահել, պահակ կանգնիլ, պաշտպանել, զինուորական պաշտպանութեան տակ առնել»։—ԱՃ.

ՆՀԲ և ԱԲ չունին բառս։ Պտմ. վր. տպուած է փրուրիտոսիկ, որ հրատարակիչը համարում է յն. προταχτός «առաջնակարգ զինուորք, որ առ յոյնս յառաջնում գծի բանակին կարգէին»։ Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատեն. Բ. 17 մերժում է այս մեկնութիւնը, որովհետև յն. π>պ ո՛չ վրացերէնում և ո՛չ հայերէնում չէր կարող շփոթուել փ-ի հետ. բացի այդ՝ միւս ձայներն էլ համապատասխան չեն. ուստի սրբագրում

է փրուրիտոսիկ (սխալը յառաջացած է ր և տ ձևերի նմանութիւնից) և մեկնում է վերի ձևով։

ՓՐՑԼԻՔ «շողիք, բերնից վազող թուք» Վրդ. առ. 321 (ունի Նորայր, Բառ. ֆր. 138 ա bave). որ և փցլինք «նոյն նշանակութ.» Վրդ. առ. 116։

Մառ. Վրդ. առ. I, էջ 197 դնում է թրք. پیسلك pislik «կեղտոտութիւն» բառից։

ԳԻՌ.—Ագլ. փցլինք', Ղզ. Ղրբ. փսլինք', Լ. փսլինք, Շմ. սլինք', Մկ. ցմբլինք'.— նոր բառեր են փսլնքոտ, փսլնքաչուր, փսլնքոտիլ, փրցլոտիլ (Ախց. Կր.) «խիստ բարկանալ, զայրանալ»։

+ՓՐՓՈՒՐ, ո հլ. (յետնաբար յգ. փրփըրունք, -րանց) «փրփուր» Վեցօր. որից փըրփրել, փրփրիլ Մրկ. թ. 17, 19. Յուդ. 3. Եսն. փրփրեցուցանել Ղկ. թ. 39. փրփրածին Նոնն. Մագ. փրփրերախ ՑՀ. իմ. պաւլ. եղեգնափրփուր ՋԹ. ծովափրփուր, փըրփրալից, փրփրուն (նոր բառեր)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. phēr- արմատից, որ և sper- «ցանել, ցրուել, սփռել», (տե՛ս փռել, սփիռ). սրանից հյ. *փիր, կրկնութեամբ *փիր-փուր>փրփուր. ցեղակիցներից ունինք միայն յն. ἀφρός «փրփուր»՝ պարզ արմատից, առանց կրկնութեան և α յաւելուածով. հմմտ. նաև օսս. ffiur «փրփուր»։ Միւս հնդևրոպական լեզուների մէջ այլ արմատից ունինք n կամ m բաղաձայնով՝ սանս. phéna-, օսս. fing, հսլ. pěna, հպրուս. spaoyno, լիթ. spáine, հբգ. feim, հանգլ. fám, լտ. spūma, սոգդ. pym'kh, որոնք հաւասարապէս պակասում են հյ. և յն. (Meillet-Ernout 927)։

ՆՀԲ լծ. յն. πορφύρα, լտ. purpura «ծիրանի»։ Bugge IF 1, 456 միացնում է կասկածով յն. μορφύρω «ծփալ, տատանիլ (ծովու)» կամ լտ. spuo «թքնել» ձևի հետ։ Հիւնք. յն. πορφύρα։ Patrubány ՀԱ 1908 246 կազմուած փուր արմատից, որ կցում է փուք և փըչել բառերին։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 84 կրկնուած phōr- արմատից, որի մեկնութիւնը տուել է Balt. u. Slav. էջ 67, որ չեմ տեսած։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Meillet, BSL № 93, էջ 51 (աւելացնում եմ օսս. ffiur):

ԳԻՌ.—Ախց. Խրբ. Կր. Հմշ. Ջղ. Սեբ. Սչ. Տիգ. փրփուր, Ռ. փուրփուր, Գոր. Ղրբ. փրփօր, Սվեդ. փրփէօր, ՋԹ. փօյփույ, փօրփուր, Երև. Ալշ. Մկ. փոփուռ, Ագլ. փրփօռ, Շմ. փոփըռ, Սլմ. Վն. փոփուռ, Մշ. փըռպուռ.— Նոր բառեր են փրփրալի, փրփրակալել, փրփրուկ:

ՓՈԽ.—Լազ. փոփոժի, փոփոչի «փրփուր», որ թէև բառական հեռու է երևում հայերէնից, բայց ենթադրում է հնագոյն *փոփորի. հմմտ. վրաց. քմարի=լազ. քոմոչի «ամուսին» և վրաց. ծերի=լազ. մճաչի «ճանճ» (Աճառ. Արրտ. 1911, 419)։ Համեմատութիւնը շատ կարևոր է չ-ի և ր-ի նախնութիւնը որոշելու համար։

*ՓՐՓՐԵՄ «անմեռուկ կամ կոճկորակ կոչուած բոյսը. դանդուռ, լտ. portulaca, տճկ. սէմիզ օթ, պրս. խըլֆա» Բժշ. Հին բռ. Մխ. հեր. որոնց մէջ գրւում է նաև փերփեր, փրփրերան, փերփերան, փարփար, փառփառ. մեր գրականում ընդունուած է փըրփրեմ ձևով, իսկ արևելեանում չի գործածւում (կայ միայն դանդուռ):

=Պրս. پرپرم parparam, որ և پرپهن parpahan, فرفين farfīn, որից արաբ. فرفحن farfahan, فرفخ farfax (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 554), فرفير farfīr (Steinschneider WZKM 12, 226), ասոր. ܦܪܦܘܢܝܢܐ farfonīnā, քրդ. perpiná, վրաց. ფარფინა փարփինա «փրփրեմ, անմեռուկ»։—Հիւբշ. 278։

Նախ ԳԴ կցեց պրս. ֆիրֆիյէ, ֆիրֆէնէն ձևերին։ Pott ZKM 7, 140 քրդ. պրս. են ձևերի հետ։ Böttich. Horae aram. 41, 98 ասոր. parpaxīn: Տե՛ս և Seidel 92a:

ԳԻՌ.—Էնկ. թրքախօս հայոց մէջ փրփըրեմ (Բիւր. 1898, 865), Սվեդ. փրփրէօմ, Ագլ. փրփո̈րիւն, Ջղ. փէրփէրան (նոր փոխառութիւն պարսկերէնից), Ղափան՝ պըրպըրա՛ն, Կր. փիրփիրի, Խն. փարփար, Խրբ. փէրփէր, Մկ. փառփառ, Մշ. փարպառ, Ալշ. փառօփառօ (որ թուի թէ նշանակում է

«օճառախոտ կամ օշինդր»).—Ըստ Մշ. ժողովրդական ստուգաբանութեամբ բառս ծագում է փառ «կտոր» ձևից, իբր թէ փառ-փառ «կտոր կտոր, փերթ փերթ տարածուած բոյս»։

ՓՈԽ.—Թրք. գւռ. Տ. pirpirim «փրփրեմ» (Բիւր. 1899, 799)։

ՓՐՔԱԼ «ղլփին ձկան՝ ջուրը քթի միջից փչելով դուրս ցայտեցնելը» Աձառ. նոր կիր.—արդեօք ուղղելի փՏա՞լ։

*ՓՐՕՍՈՓՈՆ «դէմք, երես». ունի միայն ՀՀԲ, առանց վկայութեան։

=Յն. πρόσωπον «դէմք, երես. 2. երևոյթ. 3. դէմք, անձն. 4. շէնքի ճակատ»։

Ուղիղ մեկնեց ՀՀԲ։

Փցլինք տե՛ս Փրցլիք։

Փցուն տե՛ս Փիծ։

ՓՔԻՆ, ի-ա հլ. «նետ» Ա. Թգ. ի. 20—38. Նխ. ա. Թգ. Նչ. եզեկ.։

ՆՀԲ պրս. پیکان paykān «նետ» բառի հետ։ Pictet 2, 208 նոյնի հետ նաև լտ. spica «հասկ» ևն, իբր pik=piç արմատից։ Տէրվ. Altarm. 6. մերժում է պրս. paykān, որ արդէն տալիս է հյ. պատկան, և համում է փուՏ բառից. համա. սանս. pū «փչել» և pavi «նետ, սլաք» Հիւնք. պրս. բէյՏեան։ Վերջին անգամ խօսում է բառիս վրայ Petersson KZ 47, էջ 267 և կցելով լտ. spīca «հասկ», spīculum «տէգ, ճոկան, խայթոց», լեթթ. spikis «սուին» բառերին, հանում է *spiqino- նախաձևից։ Ընդունում է Pokorny 2, 654 հնխ. spei- «սրածայր, սրածայր փայտ» արմատի տակ, որի բոլոր ժառանգորդներն էլ անորոշ է համարում Ernout-Meillet 923։

Ք

ՔԱԲԱՐԱ «ճանդանի խէժ» Բժշ. Հին բռ. ունի միայն ՀԲուս. § 3120։

*ՔԱԼԱ «մ՛յ աղջիկ» (իբր կոչական) Մագ. քեր. 242=Երզն. քեր. Նոյն է և fալ «աղջիկ» Քուչ. 121. Ադամ. 139 (չունին ՆՀԲ և ԱԲ). Նախատառբար fալիկ Աղթամ. (Հրտր. Կոստ. էջ 118)։

=Վրաց. ქალი fալի, Մեգ. ქალ fալ, Լազ. fալ, fալէ «աղջիկ». որի կրճատն է վրաց. ქა fա «մ՛յ կին, մ՛յ աղջիկ»։—Աւելի ընդարձակ տե՛ս ծօլա:—Աճ.

Հներից Առաքել Սիւնեցի հանում է fայլ բառից. «Դարձեալ կոչեն զանուանն fալ, քանզի քալեաց ի ծառն չար (ակնարկութիւն Եւայի). այսպէս դստերք իւր անհամար՝ քայլ քայլ քարշեն զմարդիկ ի չար» (Ադամ. էջ 139)։ Մնացեալը տե՛ս ծօ բառի տակ։

ԳԻՌ.— Ալշ. Ախց. Բլ. Երև. Եւդ. Մշ. Պլ. Ջղ. Սեբ. Վն. Տր. Տփ. fա. Սլմ. f'm, Ախց. Շմ. աfա, Ննխ. ճաfա. սովորաբար գործածւում են իբր կոչական՝ իգական սեռի համար, տեղ տեղ էլ կինը մարդուն է կոչում այսպէս. կայ նաև fալա խաթո՛ւն Վն. Օրտ.։

*ՔԱԼԱՄԱՉԻ «թարգման». Նորագիւտ բառ, որ չորս անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. և Դրնղ. հետևեալ ձևով. Ցուցանէ համբոյր բերանոյն զանընդմիջաբար խօսիլն ընդ մեզ բերանովն իւրով. զի վարդապետն որ քալամաչով քարոզէ, չէ այնպէս քաղցր, որպէս իւր բերանովն (Տաթև. ձմ. է). Նոյնպէս և ի քալամաչիս և յամենայն իրաց միջնորդս (սատանայ սերմանէ) զստախօսութիւն, զգողութիւն, որ յերկու կողմանց ջանան գողանալ (Տաթև. ձմ. ղթ). Լեզուն ի յաղօթմն՝ նման է եղչւոյ (=Թթր. elči «սուրհանդակ, պատգամաւոր») կամ fալամաչոյ (Տաթև. ամ. 225). Նոյնը fալամաճի ձևով Դրնղ. 381։

=Թթր. کلمه‌چی kälimāči հոմանիշ ենթադրեալ ձևից, որ կազմուած է արաբ. کلمه kalima «բառ, խօսք» + թթր. či արհեստ կամ զբաղմունք ցոյց տուող մասնիկով։—Աճ.

ՔԱԼԱՍԻԿԷ «լեարդի վերին մեծ երակը». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. հարց. 244։

ՔԱԼԱՐ «զեռուն ինչ». գիտէ միայն Քաջունի, Գ. 249։

*ՔԱԼԱՔ «երկնքի պտոյտնակը, մոլորակների սահմանը» Տօմար. (քանիցս)։

=Արաբ. فلك falak «երկինք, երկնակամար» բառն է, որ սխալ գրչութեամբ այս ձևն է ստացել՝ փխ. փալաf. հմմտ. նաև փիլաf:—Աճ.

Նոյնպէս է մեկնում նաև ԳԲ։

ՔԱԼՔԱԼ «մի տեսակ հիւանդութիւն». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. 249։

*ՔԱԾ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ. ի) «էգ շուն» Նոնն. 46. Տաթև. ամ. 22. գործածուած է նաև ուրիշ անասունների համար. ինչ. իշու fած Վրդն. առ. 119. փայլի fած Առակք ողոմպ. ա. fած ինձ (իբր ած. «էգ ինձ») Բռ. ստեփ. լեհ. որից fածպոr «մի տեսակ բորոտութիւն» Վստկ. 223 (գրուած fածպոr):

=Կովկասեաններից փոխառեալ բառ, որի հետ հմմտ. արչ. k'ačč «էգ շուն», վար. k'ača, լակ. k'učča, կիւր. k'ač, kkxač, թուշ. kaç, կոամուկ. kueči, ավար. k'uča, guaži, ուտ. fաշա «էգ» են (տե՛ս Erckert, Die Spr. d. kauk. Stammes, №№ 190, 191

և 346)։ Որովհետև հայ բառը շատ սակաւ գործածութիւն ունի, մինչդեռ ընդհականակը կովկասեանների մէջ շատ է տարածուած, ուստի պէտք է կարծել թէ փոխառուն հայն է։—Հիւբշ. 397։

Böttich. Arica 64, 48 սանս. svaǰa «աղջիկ»?. Lag. Urgesch. 869 աֆղ. ẋaça ձևի հետ (Հիւբշ. Arm. St. էջ 14 մերժում է երկուսն էլ)։ Տէրվիշ. Altarm. 62 հնդ. coyka «էգ շուն», զնդ. spaka, պրս. sag «շուն»։ Նոյնը նաև Մասիս 1882 յուլ. 24 և Լեզու 160։ Հիւնք. քննել բայից։ Վերի մեկնութիւնը տուին Thomaschek, Deutsche Litt. 1883, էջ 1254 և Bugge KZ 32, 86: Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 230 հայ բառը կցելով մբգ. swach «տկար» բառին (հմմտ. լտ. mulier «կին» <mollis «թոյլ»)՝ կովկասեանները հայերէնից փոխառեալ է համարում։ (Հակառակ է Pokorny 2, 527)։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 հյ. քէնք և թրք. قانجق qanǰəq: Պատահական նմանութիւն ունի սանս. kaća «էգ փիղ»։

ԳԻՌ.—Ջղ. քած «էգ էշ», Ախց. քած «էգ մատակ» (բոլոր անասունների), Գոր. Կր. Ղրբ. Մրղ. Սլմ. Շմ. Տփ. քած, Երև. Հմշ. Մշ. Սեբ. քաձ, Ագլ. քաց «էգ շուն կամ նիստ. կին», Վն. ք'ած «մատակ էշ կամ էգ շուն», Մկ. ք'ած «նախատական բառ կանանց», Ասլ. քաձ, քազ «էգ շուն կամ նիստ. կին», Ուր. քաձ «անամօթ՝ չքթիկ աղջիկ», Խրբ. քոձ «էգ մատակ», Սեբ. քաձ տանու միս «յոռի տեսակի բան».—Նոր բառեր են քածառ-մառ, քածուքուծ «աղջիկներ», քածիկ-փծիկ լինել «քծնիլ», քածաքեր, քածորձ, քածի:

ՓՈԽ.—Քրդ. kač «աղջիկ» (Beidar, Gram. Kurde 70):

ՔԱԾԱՒԱՐՈՏ «կոտած, ներքինացեալ». մէկ անգամ ունի Ղևո. իբ. 24. Նոյն բառը Տաթև. հարց. 371 գրում է քածաւարի և մեկնում է «այլամազն խառնեալ», այսինքն «բուրդը խառնիխուռն գոյներ ունեցող անասուն»։

ՀՀԲ և ՆՀԲ մեկնում են քած և առու բառերից կազմուած. ՀՀԲ -ոտ մասնիկ համարելով՝ իր կողմից շինում է նաև քածաւարել «արուն կոտել, ներքինացնել» ձևը, որ այլուր չեմ գտած։ Տէրվ. Altarm. 75—76 քած «ձուանք կամ փարոց» (=սանս. skand «ցայտել, ցրուել»)+ւար «կտրել, ջարդել» (=սանս. vadhri «ներքինացնել»)+-ոտ մասնիկ։ Հիւնք. խաւարծի բառից՝ -ոտ մասնիկով։ Հիւբշ. 398 պէտք չէ, ասում է, սրա մէջ քած բառը փնտռել։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 218 -ոտ մասնիկով քած և վարել բառերից։

ՔԱԿ «քաժանում, անջատում կամ բաժանեալ, անջատուած, զատուած» Ոսկ. մ. գ. 26. Նանայ. որից քակել «բաժանել, իրարից ջոկել. 2. աւրել, քայքայել. 3. ջնջել, ցրուել, մէջտեղից հանել» ՍԳր. Եսս. պտմ. Ոսկ. յհ. քակիչ Մագ. Երզն. մտթ. քակումն Փարպ. քակոտ «խախուտ» Եփր. համաբ. 55. անքակ Եղ. լթ. 21. Սեբեր. Ոսկ. մտթ. Ագաթ. անքակութիւն Ագաթ. կողաքակ Բուզ. դիւրաքակ Կոչ. 90. ծնօտաքակ Զքր. կթ. դժուարաքակ Փիլ. սաստկական տ մասնիկով՝ քակտել «քակել, քանդել, քայքայել» ՍԳր. քակտումն Թուոց ե. 21 ևն։

Տէրվ. Altarm. 19 և Նախալ. 46 հնխ. ska արմատի աճանց skak- ձևից. հմմտ. հյ. քայքայել, սանս. chā, զնդ. skā «կտրել, բաժանել», յն. σχάω «ճեղքել»։ Հիւնք. քակոր բառից։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 73 յն. κακός «վատ», լտ. cacare «աղբել» և հյ. քակոր բառերի հետ։ Scheftelowitz BB 28, 307 գերմ. schwach=հբգ. swach «թոյլ» բառի հետ (մերժում է Pokorny 2, 527)։ Meillet MSL 15, 340 բաժանելով քակոր բառից՝ ուզում է կցել թերևս փռիւգ. κακουν և յն. κακός «վատ» բառերին, Karst, Յուշարձան 416 մոնղոլ. xagul, բուրեատ. xugul, kukul են «կոտրել, խորտակել»։

ԳԻՌ.—Սլմ. քակել, Ախց. Կր. Մրղ. քակէլ, Վն. ք'ակել, Մկ. ք'ակիլ, ՀՃ. Մշ. Ալ. քագել, Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. քագէլ (Պլ. կրաւ. քաղվիլ), Զթ. Խրբ. քագիլ, Հմշ. քագուշ, Ասլ. քագէ՛լ, Տիգ. քոգիլ, Սվեդ. ք'ոգիլ.—այս

բոլորը ընդհանրապէս նշանակում են «քաքել, կաղը արձակել, շինութիւնը քայքայել», իսկ Սլմ. Մրղ. «փորել»։—Նոր բառեր են fակուf, fակռուիլ, fակռտել, fակտուկ:

ՔԱԿԱՆՕԹ «յոյն արքեպիսկոպոսի զգեստից մի մաս» (չունի ԱԲ). Տաթև. Հարց. 607։

ՔԱԿԱՑԵԼ «եղծանել, ապականել»? անստոյգ նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գըտնում եմ գործածուած Ոսկ. պօղ. ա. 413. Չար բռնութիւն է արծաթսիրութեան, անհնարին աղէտք. զոգիս քակացէ, ի մտաց արկանէ. ոչ ոք այնպէս յարբեցութենէ լինի խելագար՝ որպէս յարծաթսիրութենէ։

+ՔԱԿՈՐ (յետնաբար ռ հլ. տեռ. fակոռոյ՝ Լմբ. ծբ մարգ. էջ 40՝ ովս. թ. 4) «թրիք, աթար, արջառի աղբ» Եզեկ. դ. 15. Եղիշ. Վրք. հց. բ. 263. Նչ. եզեկ.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. kakka- «քաք» մանկական բառից՝ -ոռ մասնիկով. ժառանգներից են պրս. ککک kaka, ککی kakī, յն. κάκκη, միռլ. cacc, քիմր. cach, բրըտ. cac'h, քորն. caugh, ռուս. кака (գոյականի նշանակութեամբ), լտ. caco, cacare, յն. κακκάω, միռլ. caccaim, ռուս. какать, հբգ. kakken (բայական ձևով) են։ Նախաձևի կրկնակ k ձայնը պահած են յն. իռլ. լեզուները, բայց հայը կրկնակ բաղաձայն չընդունելով՝ վերածել է (Pokorny 1, 336, Ernout-Meillet 121, Walde 104, Boisacq 395): Մեր. բառի երկրորդ և առանց մասնիկի ձևն է fաf, որ տե՛ս առանձին։ Քաf և fակոռ բառերի կապը հաստատում է նաև Ղրբ. fա՛fուռ, որի մէջ -ուռ մասնիկի համար հմմտ. ծակ-ուռ:

Müller SWAW 41, 7 սանս. çakṛt «կղկղանք» բառի հետ: Justi, Zendsp. 77 զնդ. kaxvarəδa «կախարդ», աֆղ. kakaṛ «կեղտոտ, պիղծ»: Lag. Beitr. bktr. Lex. 29 գչ-կուռ հոմանիշի կուռ մասի հետ նոյն է դնում fա-կոռ բառի վերջին մասը։ Տէրվ. Altarm. 17 -ոռ դնում է մասնիկ, իսկ fակ- =սանս. čhag-ana «չոր աթար», čhāgana «աթարէ կրակ»։ Հիւնք. պրս. kakī և հյ. fաf ձևերի հետ։ Փ. Տէր-Մովսէսեան, Arm. Bauernhaus, էջ 154 սանս. çakṛt, լտ. cacare, լիթ. szikù, յն. κάκκη կամ հյ. fաf բառից։ (Ոմանք սրանցից ուղիղ են, միւսները սխալ)։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 73 յն. κακός «վատ» և լտ. cacare, ռուս. кака։ Վերի ձևով ունի Meillet MSL 15, 339: Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 92 չընդունելով հյ. f <հնխ. k, մերժում է այս համեմատութիւնը և դնում է անգսք. post, հբգ. dost «թրիք» <հնխ. *tug-s-to-, իսկ հայը *tuag-or-o. արմատը *tueg-, *tug-:

ԳԻՒ.—Սլմ. fակոռ, Մրղ. fակօռ, Վն. fʻակոռ, Մկ. fʻակուռ, Ղրբ. fա՛fուռ, Ղրդ. fա՛fուռնը «թիթէն, հասարակ աթար», որից fաfուռաճոռ «թրիքի այրածի հոտ»։

ՓՈԽ.—Գաւառականից է փոխառեալ ն. ասոր. kʻʸakʻʸor «վառելու աթար»։

*ՔԱԿՔՈՎ «սրահ» նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Նորագիւտ Ա. մնաց. իը. 20. «Զօրինակ տաճարին և տան նորա և քակքով նորա և վերնատանց նորա», որի դէմ երկրորդ թարգմանութիւնն ունի՝ «Այդ է օրինակ տաճարին և սենեկաց նորա և սրաճից նորա և վերնատանցն»։ Այս հատուածը պակասում է եբրայականի մէջ, բայց կայ յունարէնում, ուր ունինք.— Καὶ ἰδοὺ τὸ παράδειγμα τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ ζακχῶ αὐ τοῦ καὶ τὰ ὑπερῷα. Հյ. fակfով բառի համապատասխանն է յն. ζακχῶ, որ Sophocles 554 մեկնում է <եբր. גנזך ganzak «տաճարի գանձարանը»։ Այս բառը գործածուած է Ա. մն. իը. 11 համարում, որ նախորդի հետ համարեա նոյն է։ Ըստ այսմ հայ թարգմանը ունեցել է χακχω ընթերցուածը, որ ուղղակի տառադարձել է՝ առանց իմաստը կարենալ որոշելու։ (Եբր. ganzak իրան. փոխառութիւն է =հյ. գանձ, գանձակ, որ մեր օրինակում դարձել է սրաճ):

Ուղիղ մեկնեց նախ Բազմ. 1900, էջ 122, նոյնը յետոյ Աճառ.։ Հյ. նոր բառեր մնաց. գրոց 34։

*ՔԱՀԱՆԱՅ, ի հլ. «կրօնական մի պաշտօնեայ, տէրտէր» ՍԳր. Եփր. քրզ. որից քաճանայութիւն Ագաթ. քաճանայել Եփր.

գծ. 23. քահանայապետել *Եւս. քր.* զքահանայ *Փարպ.* չքահանայապետ *Բ. մկ. դ. 13.* քահանայարան *«տաճար» Տիմ. կուզ. էջ 287. Ճառընտ. ունինք և* քահանայատակ *«լու.* peonia *բոյսը» Բժշ. (>ՀԲուս. § 3123), որ կոչուած է նաև* քահանայուկ, խաչափայտ, Ճարիտալամ *են. այս անունները ստացած է ժողովրդական հաւատալիքների համեմատ. արաբերէն էլ ըստ ՀԲուս. կոչւում է* كحيانا kahiānā *(չունի Կամուս), որ կարող է մեր բառից ծագած լինել կամ ընդհակառակը հայերէնը նրանից փոխառեալ և յարմարեալ։*

=Ասոր. ܟܗܢܐ kāhnā, *ն. ասոր.* k'ānā, *արամ.* כהנא kāhanā (*յգ.* kāhanayā) *«քահանայ», որ ընիկ սեմական բառ է և գտնւում է նաև միւս ցեղակից լեզուների մէջ. ինչ. փիւնիկ.* כהן khn, *եբր.* כהן kōhēn, *եթովպ.* ካህን kāhne *«քահանայ», արաբ.* كاهن kāhin *«հմայող, կախարդ, բախտագուշակ, տնտես, մատակարար». բուն արմատը համարւում է* kvn *«ոտքի վրայ կանգնել, ծառայել (Աստուծոյ)» (*Gesenius 17*rd տպ. էջ 335)։—Հիւբշ. 318։*

Հները ստուգաբանում են քահել *կամ* քահնել *«զարնել» բայից. հմմտ. Քահանայ՝ ըստ մերումս պատշաճեալ լեզուի՝ մաքրող կամ սրբիչ անուանի (Լմբ. մատ. 135). Այլ է արբեւն քահանայից և վասն այսորիկ թարգմանի անուն նորա մաքրող (Լմբ. մատ. 433). Սրբութիւն հայցէ, քանզի քահանայ է, որ թարգմանի մաքրող կամ արբող (Լմբ. մատ. 503). Ըստ հայկական բառին քաւիչ ստուգաբանի կամ հարկանող (Մխ. առ. 538). Երէցն առաջ կոչի և քահանայն՝ առաջնորդ (Եփր. քրզ.) Քահանայն քաւիչ թարգմանի (Տաթև. ամ. 308)։ Նորերից նախ* Schröder, Thesaur. 46, 383 *քաղդ. ասոր. ձևից փոխառեալ։* Klaproth, As. pol. *104 պարսկ.* kāhin *ձևի հետ։ ՀՀԲ* քահէ նա, *այսինքն* քաւէ նա։ *Չրպետ, Քերակ. 69 սխալ է համարում դնել սեմական, որովհետև հայ բառը մեկնւում է միայն* քահ *(քաւել)* -ան-այ։ *Սեմականից են դնում նաև ՆՀԲ,* Peterm. 32, Riggs *Քերակ. 1856, էջ 60 (եբր.* kohen), Lag. Urgesch. 848, Müller SWAW 41, 13, *Տէրվ.* Altarm. *70 են։ Ալիշան, Հին հաւ. 459 յիշում է «Սամոսուցի կղզեաց* քահունա *«կրօնաւոր»։*

ԳԻՌ.—Կր. Ննխ. Շմ. Պլ. Ռ. Սչ. քահանա, *Տիգ.* քահաննա, *Զթ.* քահաննօ, քահաննո, *Ակն. Ախց.* գ'ահանա, *Տփ.* գահա'նա, *Աժտ.* կահանա, *Խրբ. Սեբ.* գ'ահաննա, *Սլմ.* քհանա, *Մշ. Ննխ. (գիւղերը)* գ'հանա, *Երև. Ղրբ.* կհա'նա, *Ալ. Վն.* ք'ախանա, *Մկ.* ք'mխmնա:

ՓՈԽ.—Ըստ Մառ, Վրդ. առ. I, էջ 57 արաբ. كاهنا kāhanā *«քահանայ» (Առակագրքի արաբերէն թարգմանութեան մէջ) հայերէնից է տառադարձուած։*

Քահել *տե՛ս Գահել։*

Քահրիպար *տե՛ս Քարուպայ։*

ՔԱՂ (ի *հլ. ըստ Ոսկ. մ. ա. 4* մարդապայքաղից. *յետնաբար* ի-ա *հլ.) «արու այծ, նոխազ» ՍԳր. Մանդ. Անյ. պորփ. որից* քաղակ *«փոքրիկ նոխազ» Թր. քեր.* եղջերուաքաղ *«կէսը եղջերու և կէսը այծ՝ մտացածին մի կենդանի» Եղիշ. հրց. 52, Անյ. պորփ. Սահմ. Վահր. երրդ. էջ 165.* փղաքաղ, ուղտաքաղ *Մագ. թղ. 232,* քաղեան *«նոխազներ» Մագ.* այծքաղ *Օր. ժղ. 5 կամ* այծաքաղ *Վեցօր. 192.* մարդապայքաղ *Ոսկ. մ. ա. 4.* վիշապառիւծ քաղ *Ոսկ. Կողոս. 602—4. նաև* Պայապիս Քաղեայ *յատուկ անունը՝ որ տե՛ս Պայ բառի տակ։— Նոյն* քաղ *բառն է դարձեալ, որ «անասնոց խառնքս» նշանակութեամբ գործածուած է Եփր. մատ. Բ. էջ 305. «Եկի հասի ի վերայ քոյ և տեսի զքեզ զի հասեալ էր ժամանակ քո և ժամ քողաց քոց» (հմմտ. Եզեկ. ժզ. 8 Տեսի զքեզ, զի հասեալ էր ժամանակ քո և ժամանակ* խախտողաց *քոց, եբր.* דודים dōdīm *«սիրոյ, կրից, տռփանաց»), որից էլ յառաջացել է* քաղոց *ամսանունը, իբր «անասնոց խառնից ամիսը» (Աճառ. Նոր բառեր հ. մատ. Բ. 279)։ Վերջապէս նոյն բառն է* աքաղ *«ոչխարների զուգաւորութիւն, խառնքս». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ ունի Վստկ. 216. «Թէ զխոտն՝ զոր հովուի բեր կոչեն, խառնես և տաս, շատ աքաղ տայ

առնել որձացն և իգացն. և քօշին և մաքւոյն միապէս էՙ։ Բառիս ստուգութիւնը կասկածելի է սակայն, որովհետև հատուածի վերնագիրն է. «Վասն վաղեցնելոյ և ի փաղ գալոյ (մերձաւորիլ)». փաղ և աքաղ կարող էին ձևով շփոթուիլ. այլուստ ստուգելու պէտք կայ։

Peterm. 25, 29 սանս. ćhāga «այծ», Pott BVS 4, 68 օսս. sáǰ «այծ», Sէրվ. Altarm. 26 սանս. ćhaga «բուծ», հսլ. koza «այծ», kozĭlŭ «քաղ», անգսք. hecen «ուլ»։ Justi, Dict. Kurde 321 քրդ. kar, karik «ուլ»։ Պատկ. Матер. I. 16 պրս. kạl «անասունների արուն» (իմա՛ کال kāl «արու գոմէշ»)։—Հիմք. քուղ «լար, առասան» բառից։

+ՔԱՂ «ընտրելով պոկել հանել, հաւաքել». արմատ որ այս իմաստով առանձին գործածուած չէ. կայ միայն քաղ «մշակութեան անպէտ և վնասակար խոտ, որ քաղում և դէն են քցում» Եփր. առակ. 275. Տաթև. ձմ. ղբ. որից քաղհանել «անպէտ խոտերը պոկել հանել» Ոսկ. մ. բ. 19. «իրեն հաճոյ եղածը հանել, ընտրութիւն անել» Եզն. քաղահան «անպէտ խոտերը ջնջելու գործողութիւնը» Բուզ. Յճխ. քաղահնեղձոյց «վնասակար խոտերի մէջ խեղդուած» Ոսկ. և Գէ. ես. ընդհանուր իմաստից են բըխում քաղել «ընտրել, մէջից ջոկելով առնել, կթել, հաւաքել (խոտ, հունձք, փշրանք, ոչիլ են)» ՍԳր. Եփր. բ. կոր. Եւս. պտմ. «ցածրից վերև հեռղհետէ նեղացնելով շինել (շէնքը)» Ծն. զ. 16 (այս բառի բացատրութիւնը տալիս է Տաթև. ձմ. ճժա «Քաղելով գործելն այն է որ ժե կանգուն հաստատ բարձրացոյց... և ժե նրբացոյց ի մի կանգուն)». քաղուածոյք «հատընտիր» Եւս. պտմ. ծաղկաքաղ Վեցօր. Մանդ. վիշապաքաղ Ագաթ. սերմնաքաղ Գծ. ժէ. 18. Վեցօր. պըտղաքաղ Օրբն. իդ. 21. Ղևտ. ժթ. 10. նռաքաղ ՍԳր. ձկնաքաղ Վեցօր. պատառաքաղ Խոր. փայտաքաղ Եփր. ծն. էջ 53, յես. հասկաքաղ Միք. է. 1. Ես. ժէ. 5. կրկտաքաղ Ոսկ. բ. կոր. բանաքաղ. Եզն. Մծբ. խորշաքաղ Ոսկ. ա. տիմ. զինաքաղ Օրբել. զօշաքաղ ՍԳր. ևն։—Քաղել բառի համար «խորհրդածել» իմաստն է ենթադրել տալիս Տաթև. ձմ. ա, երբ գրում է. «Քաղոց՝ զքննութիւն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ, ասէ, ընդ միմեանս առ ի ստեղծանել զմարդն ըստ պատկերին»։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. ql- արմատից, որի sqel-: sk'el- ձևից յառաջանում է հյ. ցել, որի ցեղակիցները տե՛ս անդ. մեր քաղ բառի նշանակութիւնն են ներկայացնում ճիշտ՝ յն. σκάλλω «քաղհանել», σκαλεία «քաղհանք», σκαλίς «քաղհանքի բրիչ», σκαλεύω «պրպտել, որոնել»։ Ըստ այսմ հյ. ցել և քաղ իրար կրկնակ ու ձայնդարձ են։—ԱՃ.

Sէրվ. Altarm. 17 սանս. kar «վիրաւորել, պատռել», յն. καρπός «պտուղ» են ձևերի հետ։ Նոյն, Նախալ. 111 հյ. քերել և քաղոց բառերի հետ՝ կցում է յն. σκάλλω, լիթ. skelti, գերմ. scheeren, scharren բառերին, իբր հնխ. skar- «քերել, կտրել» արմատից։—Meillet MSL 8, 297 և 10, 270 հսլ. kolją, լիթ. kalù «դարբնել», յն. κλάω «պատառատել», հսլ. klasŭ «հասկ» բառերին ցեղակից։ (Յիշում է Հիւբշ. IF Anz. 10, 49)։ Հիմք. քակել բայից։ Patrubány ՀԱ 1906, 368 հնխ. svel «շրջել» արմատից. հմմտ. իռլ. sel, bel, կիմր. chwel, լեթթ. svalstit «շրջել»։ Lidén IF 44, 191 հյ. քիլ բառի հետ միասին =հբգ. gihalōn «հաւաքել»։ Պատահական նմանութիւն ունի կումուք. kaүmak «պտուղը ծառից ցած թափել», որ յառաջանում է թրք. قاقمق qaqmaq «ցընցել» բայից։

ԳԻՌ.—Ալշ. ՀՃ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Սչ. քաղել, Վն. ք'աղել, Ախց. Երև. Կր. Ղրբ. Մրղ. Ռ. Սեբ. քաղէլ, Ասլ. քաղէ`լ, Ագլ. Գոր. Ջթ. Խրբ. Շմ. Տիգ. Տփ. քաղիլ, Հմշ. քաղուչ, Մկ. ք'աղիլ, Սվեդ. ք'ողիլ.—Նոր բառեր են քաղհան, քաղհանաւոր, քաղհանիչք, քաղհանել (>քաղհնել, որից քախնել Մշ. Ռ. «քաղհանք անել», Արբ. «մանրամասն որոնել», հմչ. յն. σκαλεύω), քաղատեղ, քաղոտել, քաղոց, քաղօն, քաղքաղել.—Սչ. քաղել, քաղվել ըստացել է ընդհանուր իմաստ, իբր «հաւա-

քել, հաւաքուիլ», ինչպէս մարդիկ, դրամ են.—կարևոր բառ է քաղլակ «քթոց», որ և քաղալակ Ագլ. Երև. Ղրբ.=մհյ. քաղելակ (Նորայր, Բառ. ֆր. 143 ա)։

ՓՈԽ.—Քրդ. کاغنك kaγank «քաղհանք», kaγank kirin «քաղհանել» (Justi, Dict. Kurde 322), Թրք. գւռ. Ակն. keγhenk «այգիների թումբերը փորել՝ բոյսի արմատը զարգացնելու համար», Թրք. գւռ. Երև. کاغالك kaγala «քաղլակ, կողով»։

*ՔԱՂԱԴԻՐ (սեռ. -դրի) «մորթէ կամ մաշկէ անկողին» Վրք. հց. բ. 301, 302, 305, որ և քաղադրոն Վրք. հց. բ. 299։

=Բիւզ. յն. χαλάδριον, χαράδριον «փռել, կարպետ, spread, carpet» (Sophocles 1158. չունի Bailly)։—Աճ.

ՔԱՂԱԿ «քանդակումն». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 326։

Քաղանդր տե՛ս Քարադր։

*ՔԱՂԱՔ, ի-ա հլ. «քաղաք» ՍԳր. Կոչ. Ագաթ. հին և շատ գործածական բառ. տալիս է բազմաթիւ ածանցներ, որոնց հնագոյններից յիշենք՝ քաղաքագիւղ Ագաթ. քաղաքաժողով Գ. մկ. դ. 1. քաղաքակից ՍԳր. Ոսկ. եբր. քաղաքամէջ ՍԳր. Ագաթ. Կոչ. քաղաքային Երեմ. իթ. 28. Եւ. քր. Ոսկ. մ. գ. 6. քաղաքացի ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 11. քաղաքիկ Բուզ. մայրաքաղաք ՍԳր. մօտաքաղաք Բ. մկ. գ. 8. հինգքաղաք Իմ. ժ. 6. հետաքրքրական է քաղաքումի «մայր կամ մեծ քաղաքից կախուող փոքր քաղաք կամ աւան, իբր նրա դուստրը» Բանք իմ. 54 (ըստ մեկնութեան Բազմ. տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 115).—Նոր բառեր են քաղաքակիրթ, անքաղաքակիրթ, քաղաքագէտ, քաղաքամաս, քաղաքագլուխ, քաղաքավար, անքաղաքավար, քաղաքացիական, քաղաքապետութիւն, քաղաքապետական, քաղաքակրթիչ, քաղաքագիտութիւն, քաղաքագիտական, քաղաքականութիւն (=politique), որոնք շինուած են քաղաք բառից՝ համեմատ հին յունական պետական դրութեան, ուր ամէն մի քաղաք առանձին տէրութիւն էր կազմում։

=Ասորեստանի նշանաւոր մայրաքաղաք Ḳalak բառն է. այս քաղաքը շինուած էր Նինուէից դէպի հարաւ՝ Տիգրիսի վրայ և խալդեանց ժամանակ շատ նշանաւոր էր։ Անշուշտ նախապէս հասարակ անուն էր «քաղաք» նշանակութեամբ և յետոյ մասնաւորուելով՝ յատուկ անուն դարձաւ. համմտ. Պոլիս «քաղաք, բայց յատկապէս Կոստանդնուպոլիսը», արաբ. بلده balda «քաղաք. 2. Մեքքէ», վրաց. ქალაქი քալաքի «քաղաք. 2. Թիֆլիս», լտ. Urbs «քաղաք. 2. Հռոմ», Ղրբ. Ղալա «բերդ. 2. Շուշի», Ջթ. գեղ «գիւղ. 2. Ջէյթուն» ևն։ Ասուր. kalak բառի բնիկ ձևն է kalxu «the Southern city of the Ninevite tetrapolis» (Muss-Arnolt Ass. Handwb. 385), որ չի կարող տալ քաղա՛ք ձևը. ուստի դնում եմ ասուր. Kalakku «surrounding wall, Umfas- Sungsmauer, շրջապարիսպ, պարիսպ, der hohe-» (oberste) Boden, դարաւանդ (Muss-Arnolt, անդ. 385)։ Գիտենք, որ «քաղաք» նշանակող բառերը բուն «բարձունք կամ ամրութիւն» նշանակութիւնն ունին։—Աճ.

Klaproth, As. pol. 105 կցում է արաբ. qal'a «բերդ» և վրաց. քալաքի բառերին։ ՆՀԲ քաղել բայից (բնակութիւն բազմութեան մարդկան իբր քաղելով ժողովելոց ի մի վայր)։ Lag. Urgesch. 908 ասոր. kərax, karxa «քաղաք»։ Müller SWAW 41, 13 պհլ. کراك և արամ. کرك k r a k «ամրոցթիւն, քաղաք»։ Justi, Bundeheš 199 արաբ. قلعه qala', պհլ. قرعك qar'ak? Տէրվ. Altarm. 70 քաղդ. karxa, kərax: Գարագաշեան, Քննակ. պատմ. Ա. 194 սեմական խալան «բերդ» բառից։ Սրուանձտեան, Համով հոտով 1884, էջ 63 օտար բառ, որի բուն հայ ձևն է վան, վանք. Andreas, ի Pauly-Wissowa, Realencycl. Akola բառի տակ մազանդ. kälā «քաղաք, գիւղ», պրս. kalāt «բերդ» (բայց սրանք արաբերէնից են փոխառեալ)։ Հիւբշ. 318 առորի ձևերին անհամաձայն, իսկ այս վերջինն էլ անհաւանական է գտնում։ Հիւնք. պրս. کاغك kāγak «ուրախութիւն» բառից։ Bittner WZKM 14 (1900), 163 արաբ. قلعه qal'a բառի յգ. قلعجات qala'ǰāt

ձևից: Scheftelowitz BB 29, 67 ըստ Անդրէասի մաղանգ. kālā ձևից փոխառեալ, որի հինն է *kālāk և այս էլ փոխառեալ սեմականից. հմմտ. արամ ասոր. כרכא karkā «քաղաք», փիւնիկ. כרך kə-akh «աւան», թալմ. כרך «անպարիսպ քաղաք», ասուր. kirxu (իմա՛ ասուր. kirxu կամ ki-ir-xu, որ նշանակում է «ամրութիւն, բերդ, ամրոց» ըստ Strassmaier, Alphab. Verz. 553, Delitzsch, Ass. Hndwb. 353): Patrubány SA 2, 175 և Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 91 քաղել բայից։ Meillet, Յուշարձան 211 ծագումը անծանօթ է համարում։ Karst, Յուշարձան 405 սումեր. kal «քաղաք»։ Մառ 1) Батум էջ 19—20 յաբեթական բառ, որի հետ նոյն են Կարս, Գառնի, կարկին, գիրկ են. 2) ЗВО 1924, 187 յգ. քալ բառի, որ է սումեր. kal «քարի ոգի», 3) ЗВО 1925, 670 ետրուսկ. arar «գիւղ» բառն է։ Oštir, Btrg. alarod. 53 բասկ. uri «քաղաք», ասուր. alu, սումեր. uru «քաղաք»։ Պատահական նմանութիւն ունի պրս. كلاك kalāk «դաշտ»։

ԳԻՌ.—Ագլ. Ախց. Ակն. Երև. Խրբ. Կր. Հմշ. Մրղ. Ննխ. Շմ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Սչ. Ջղ. Տփ. քաղաք (բայց Տփ. քախկումը, քախկըցի), Ասլ. քաղաք, քաղա*, Ալշ. Մշ. քաղակ, Մկ. Վն. ք'աղաք', Տիգ. քողաք, Հճ. քաղօք, Զթ. քաղօք, քաղոք, Սվեդ. ք'ողիւք:

ՓՈԽ.—Վրաց. ქალაქი քալաքի «քաղաք», ქალაქობა քալաքոբա «վաճառանոց», მოქალაქე մոքալաքե «քաղաքացի», ქალაქეტი քալաքպետի «քաղաքապետ», ნაქალაქევი նաքալաքեվի կամ ნაქალაქარი նաքալաքարի «հին քաղաքի աւերակ», թուշ. ქალიქ քալիք «քաղաք», მოქალქოვ մոքալքով «քաղաքացի», օսս. k'alak', մինգր. ქალაქი քալաքի, ափխազ. ավան. ինգ. քալաք «քաղաք» են։

*ՔԱՂԲԱՆ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «մի տեսակ բուսական խէժ, galbanum» Ել. լ. 34. Սիրաք իդ. 21. Բրս. և Վրդն. սղ. յետնաբար գրուած ըստ լտ. գաղբան, գաղբանոս:

=Յն. χαλβάνη «քաղբան, Ասորիքին յատուկ կծու մի խէժ», որ փոխառեալ է սեմականից. հմմտ. եբր. הלבנה xeləbbanā, ասոր. ܚܠܒܢܝܬܐ xelbənītā (Boisacq 1048). —Նոյնից նաև արաբ. جلبان ǰulbān, վրաց. ქალბანა քալբանա, լտ. galbanum են, բոլորն էլ նոյն նշ.—Հիւբշ. 387։

ՀՀԲ գալբանոս «է բառ եբրայական»։ ՆՀԲ յիշում է եբր. ձևը՝ առանց ծագումը ցոյց տալու։ Տէրվ. Altarm. 69 և Հիւնք. յունարէնից։

ՔԱՂԲԱՆՈՎԹ «դատաստան ըստ բաւականութեան». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 327։

*ՔԱՂԴԵԱՅ, ի հլ. (աւում է նաև քաղդէ) «հմայող, գուշակ» ՍԳր. Եւս. քր. Վեցօր. 150. Եփր. ննն. 115. Վրդն. դան. յետին գրիչներից գրուած հյց. քաղդէս Եփր. մն. էջ 490. որից քաղդէութիւն «աստեղադէտութիւն, հմայութիւն» Ոսկ. յհ. Բ. 17. Բուզ. քաղդէացի «գուշակող մոգ» Կոչ. քաղդէական Եւս. քր. Փիլ. քաղդէաղանդ Փիլ. իմաստ. հմմտ. նաև քաւդէայ:

=Ասոր. ܟܠܕܝܐ xaldāyā «մոգ, աստղահմայ», xaldāyuθā «մոգութիւն, կախարդութիւն», որ և յն. χαλδαῖος «աստղաբաշխ, աստղահմայ», և l ձայնը վերածելով š՝ եբր. כשדים kaśdīm «աստղահմայ»։ Բոլորն էլ ծագում են Քաղդէացոց ազգի յատուկ անունից և իրենց առաջին նշանակութիւնն է «քաղդէացի»։ Այս ազգն էր, որ աստղաբաշխութեան և մոգութեան հիմնադիրն եղաւ և մինչև վերջն էլ այդ գիտութեանց ուսուցիչը մնաց. յոյներն անգամ աստղաբաշխութեան գիտութիւնը նրանցից սովորեցին և «յունաց բոլոր գուշակները, հմայողները և մարգարէները կամ Եփրատի ափերից էին գալիս և կամ քաղդէական հին սրբավայրերում սովորած էին համարւում. քաղդէացի բառը կախարդի հոմանիշ դարձաւ» (Maspero, Hist. anc. des peuples de l' Orient, էջ 774)։—Հիւբշ. 318։

ՆՀԲ հանում է Քաղդէացոց ազգի անունից։ Müller, Kuhns. u. Schleich. Btrg. 3, 84 զնդ. saar, զնդ. xvarəna

«լոյս, պերճութիւն», որից և Justi, Zendsp. 90 զնդ. qéñg «արկե»? ձևի տակ կասկածով։ Lag. Arm. Stud. § 2328 արամ. ձևից։

ՔԱՂԷՑ «հիւացումն կամ զօրութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 327։

ՔԱՂԹԱՐՍԵԼ «համառիբել» ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 327։

ՔԱՂԹՆԱՏ, ի-ա հլ. «թլուատ, թոթով» Փիլ. լիւս. 172. որից քաղթնատութիւն «թլլատութիւն» Ոսկ. մ. ա. 17։

ՆՀԲ «որպէս թէ շրթնատ, լեզուատ»։ Տէրվ. Altarm. 18 քերել, քերթել, քարց, յն. κaρτός, լտ. curtus, պրս. kalta «թլուատ, կակազ» բառերի հետ։ (Վերջին ձևը շատ յարմար պիտի լինէր, բայց առանց մեկնութեան է մնում հայերէնի -նատ մասը)։ Հիւնք. պրս. kalta + հյ. -նատ:

ՔԱՂԻՐԹ, ի-ա հլ. «անասունների ստամոքսը» ՍԳր. Վեցօր. 192 (գրուած է նաև քաղիրդ Վստկ. 189, քաղերթ Տաթև. ձմ. կգ). որից քաղրթեղ «փորը ուռած» Անյ. պորփ. յառաջաքաղերթ, յառաջաքաղերթութիւն Անյ. պորփ. նոր գրականում կայ միայն քաղիրթ ձևը։

Տէրվ. Altarm. 78 յն. χολάς, χολάδος «փորոտիք», լտ. hira, hilla «փորոտիք» բառերի հետ՝ -իրթ մասնիկով։ Հիւնք. գեղարդն բառից։ Պատահական նմանութիւն ունի լիթ. skilándis «խոզի ապխտած փորիկ»։

ԳԻՌ.—Ջթ. քաղըյդ', քաղըրդ', Հճ. քաղեյթ:

***ՔԱՂԿԱՆԹՈՑ** «ժանգառ» Գաղիան.։

=Յն. χάλκανθον, որ է «couperose կամ sulfate de cuivre, պղնձի ծծմբատ». բառացի նշանակում է «ծաղիկ պղնձոյ»։

Ուղիղ մեկնեց Նորայր ՀԱ 1926, էջ 67։

***ՔԱՂԿՈԼԻԲԱՆՈՆ** «մի տեսակ մետաղ». նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գործածուած է Նորագիւտ Յայտ. ա. 15 և բ. 18.— երկու անգամ էլ Իրեն. հերձ. 74. առաջիննерը ադաւաղեալ աղիղիբանու, արկողի բանի ձևերով, որոնց դէմ նոր թարգմանութիւնը ունի պղինձ ծխեալ. աւելի լաւ են Իրեն. հերձ. 74 «Եւ ոտք նորա նմանք քաղկեալիբանանու իբրև ի հնոցի ջեռուցեալ... որպէս զքաղկալիբանումըն իբր ի հնոցի ջեռուցեալ»։

=Յն. χαλκολίβανον՝ անծանօթ մի մետաղ, թերևս «ոսկեպղինձ», որ գործածուած է միայն երկու տեղ՝ այն է Յայտ. ա. 15 և բ. 18.—Sophocles 1159 մեկնում է «մի տեսակ ելեկտրոն, սաթ»։

Բառիս վրայ առաջին անգամ խօսել է Կոնիբիր, Յայտնութեան գրոց հրատարակութեան մէջ (Լոնդոն 1907), որ սակայն արկողիբանի սխալ ընթերցուածը համարում է լտ. aurichalco libani ձևից։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Յ. Մուրատ, Յայտ. յուլհ. էջ 104. նոյնը նաև Վարդանեան ՀԱ 1910, 306։

***ՔԱՂԿՈՍ** «մի տեսակ չափ կամ դրամ էր» Շիր. 27։

=Յն. χαλκός «պղնձէ մի դրամ»։—Հիւբշ. 388։

Ուղիղ մեկնեց նաև Brockelm. Ուս. փոխ. բառից 114։

Քաղկու տե՛ս Լեպիդովքաղկոս։

ՔԱՂՄՆ «ասպուրի հունդ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3127։

—**ՔԱՂՈՑ** «հայկական տոմարի հինգերորդ ամիսը, որ համապատասխանում է ըստ անշարժ տոմարի՝ դեկտ. 9—յունվ. 7» Եփր. համար. էջ 19, Եղիշ. Մամիկ. Ասող.։

=Կազմուած է քաղ «անասնոց խառնք» բառից, որ տարբեր չէ քաղ «նոխազ, արու այծ» բառից. ըստ այսմ քաղոց նշանակում է «անասնոց խառնից ամիսը» (տե՛ս վերը քաղ):—Աճ.

Հներից Վանակ. տարեմ. հանում է քաղ «այծ» կամ քաղել բառից. «զի արձակի խոյն (այս է քաղն) ի հօտն և քաղի հարաւու ջերմութիւն»։ Տաթև. հարց. 200 «զի արձակի խոյն ի հօտն... այլ և քաղի ժամք և մասունքն, զի քաղոցի տասն ձմեռնամուտ է». իսկ Տաթև. ձմ. ա քննելով բառիս ծագումը՝ գրում է. «Քաղոց՝ զքննութիւն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ առնէ ընդ մի-

մեանս՝ առ ի սահեղծանել զմարդն ըստ պատկերին». սրանից հետևում է թէ քաղել բառով հասկանում է «իրար հետ խորհրդակցիլ»։—Քաղել «արտի պտուղը հաւաքել» բայից են հանում Brosset, JAs. 1832, 530. Dulaurier, Chron. Arm. էջ 12, Պատկ. О назван. древн. арм. месяцевъ, էջ 40 (հմմտ. վրաց. մկիսա և սթմկիսա՝ եօթներորդ և տասներորդ ամիսները), Տէրվիշ. Նախալ. 111, Ալիշան՝ Հին հաւ. էջ 141, Պասմաճեան՝ Բազմ. 1897, էջ 339։ Բայց քաղոց ամիսը հնագոյն շրջանին իրօք քաղելու ժամանակին համապատասխանո՞ւմ էր։ Աճառ. Բազմ. 1897, էջ 394 քաղոցը ձմեռնային ամիս համարելով՝ արմատը դնում է քաղ «սառ, ցուրտ» և կցում է հյ. սառն, լտ. gelu են համանիշներին։ (Անհիմն, որովհետև սառն բառի նախաձևն է հնխ. k'ar-, իսկ լտ. gelu են < հնխ. gel-, որ և տալիս է հյ. կաղանել. ո՛չ մի կերպով չի կարելի ստանալ սրանցից քաղ ձևը)։ Խալիկոնց, Բիւր. 1893 № 4 քաղ «այծ» բառից. իբրև այծեղջիւր համաստեղութեան անունով։ Ցակոբեան, Բանաս. 1901, 39 եբր. kislev ամսանունից (որի վրայ ընդարձակ տե՛ս քաղոց): Հ. Ք. Յ. (ՀԱ 1901, 238 ծան.) հանում է քաղել բայից. օրինակ ունենալով ժողովրդական քաղոց «քաղ անելու ժամանակը» բառը, որ համապատասխանում է Աստուածածնի տօնին, ինչպէս ունի նաև Աստղ. Գ. 27։—Բառիս վրայ առանձին քննութիւն ունի Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատեն. Բ. էջ 279—283, ուր քաղոց բառի գործածութիւնը՝ հայկական տոմարի հիմնարկութեան հետ միասին՝ հանում է Ց. Ք. 100 թիւը։ (Սխալ է այս թիւը, ըստ որում մարտը խառնից ամիսը չէ, այլ ծնունդների. ըստ այսմ պէտք է փոփոխել թուականը)։

ՔԱՂՐԱՑ կամ ՔԱՂՐԱՆ «խեցեղէն ամանակ, չանախ» Բժշ.։

=Անշուշտ օտար է, բայց անծանօթ է մայր ձևը, որից փոխառեալ են նաև կապադովկ. յն. χαρχάν, χαργάν, χερχέν, χρεγέν «հողէ խոր աման» (Karolides, Γλ. συγ. 39)։—Աճ.

ԳԻՌ.—Խարբ. քաղրա, Սրև. քէրկղաճ, Ակնց. քարղաճ:

+ՔԱՂՑ, ո, ի հլ. «անօթութիւն» Բ. կոր. ժա. 27. Ես. Թ. 20. Ոսկ. մտթ. «անօթի» Նյիփ. ծն. Պտմ. յյտ. Ներս. 76 (քաղցք և ծարաւի եմք). Ճառընտ. որից քաղցնուլ «անօթենալ» ՍԳր. քաղցենալ Փիլիպ. գ. 12. Եփր. փիլիպ. 163. Մծբ. քաղցանալ Եւս. պտմ. քաղցութիւն Եփր. համաբ. 42. քաղցելաբար Եփր. համաբ. 227. քաղցական Ագաթ. քաղցեցուցանել Եփր. աւատ. Նիկոմ. (Յուշարձան 206), ընչաքաղց Ագաթ. են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sṷld-sk'- ձևից, որ կազմուած է հնխ. sṷel- արմատից՝ d և sk' աճականներով։ Մեր բառի հետ առաջին հերթին համեմատելի են հհիւս. svelta «քաղցիլ», sultr «քաղց», շվեդ. svälta և դան. sulte «քաղցնուլ», որոնք ծագում են գերմ. sṷelt < հնխ. sṷel-d- արմատից։ Այս արմատի բուն իմաստն է «նուաղիլ, քաղցից նուաղիլ», ինչպէս ցոյց են տալիս հհիւս. svelta «մեռնիլ», անգսք. sweltan և գոթ. swil'an «մեռնիլ», հբգ. swelzan «այրել», անգլ. swelter «տաքից ուշքը գնալ», sultry «կիզիչ տաք»։ Բոլորի պարզականն է հնխ. sṷel- «այրել, խանձել», որից յառաջանում են գերմ. schwelen, մգ. swelen, հբգ. swilizōn «այրել, խանձել», անգսք. swelan «կամաց կամաց այրիլ», լիթ. svilti «խանձիլ». լեթթ. swel- «խանձել», յն. εἵλη «արևի տաքութիւնը», ἕλα «արեգակ» (Pokorny 2, 531—2):

Böttich. ZDMG 1850, 363 և Arica 81, 351 սանս. kām̥kšā: Տէրվիշ. Altarm. 40 գոթ. grēdus «քաղց», հսլ. гладй «քաղց» ձևերի հետ։ Նոյն, Նախալ. 79 թերևս հնխ. gardh կամ ghardh «ցանկալ» արմատից. հմմտ. սանս. gardh, հսլ. ժլըդատի, գոթ. grēdus «քաղց» և հյ. ժլատ: Հիւնք. աղց բառից։ Müller WZKM 9, 381 զնդ. qar,

պրս. xōrdan *«ուտել»* + sk'a *մասնի-կով։ Մերժում է Հիւբշ. 502։* Meillet MSL 10, 270 *համեմատում է լիթ.* álkti, *հսլ.* alkati, lakati *«քաղցնուլ» բառերի հետ. Յիշում է Հիւբշ.* IF Anz. *10, 49։* Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 151 առաջարկեց նախ վերի մեկնութիւնը, որ աւելի է հաստատում* Lidén, Arm. Stud. 99՝ *մերժելով* Meillet-*ի մեկնութիւնը։ (Այժմ նոյնը կրկնում են* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 45 *և* Pokorny *2, 532)։* Karst, *Յուշարձան 423 թթր.* kasi *«քաղց»։ Մառ* ЗВО *1925, էջ 799 ռուս.* голод *«քաղց»։—* Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 45 *թէև ընդունում է վերի մեկնութիւնը, բայց առաջարկում է նաև (ք խելով «չոր» իմաստից) լեթթ.* kalstu, kalst, kaltu *«չորացնել»,* kaldans *«նիհար, պտիտ», մբգ.* hel *«յոգնած», նբգ.* hellig *«ծարաւից պապակած» են։*

ԳԻՌ.—Ննխ. քախցընալ, *Տփ.* քա՛խցիլ, *Երև. Մրղ. Ալմ. Տփ.* քախցած, *Աշ.* քախցած, *Մկ.* ք'աղցած, *Տիգ.* քըխցոծ, *Ավեդ.* ք'ոխցուծ:

+ՔԱՂՑԿԵՂ *«կերցաւ, խոլխեցգետնի հիւանդութիւնը» Բ. տիմ. բ. 17. Եփր. բ. տիմ. 252. Նար. «որքին» Ղևտ. իա. 20. գրուած է նաև* քարցկեղ, քարծկեղ, քաղցրկեղ, *որոնց մէջ առաջին ղ ձայնը յառաջացած է երկրորդի տարանմանութեամբ։— Քարծկեղ ձևն ունի յատկապէս Գաղիան. որ և մեկնում է «կերիոն», այն է յն.* κηρίον *«մի տեսակ քաղցկեղ»։*

=Բարդուած է քաղց *և* կեղ *բառերից, ճիշտ ինչպէս գւռ.* կերցաւ *համանիշը կամ վրաց.* მჭამჭელი մճամելի *«քաղցկեղ» <* ჭამა ճամա *«ուտել» բայից։*

Քաղցկեղ *բառը ուղիղ մեկնեց նախ Վարդան Յունանեան, Ջեռքածութ. 1671, էջ 342, յետոյ ՀՀԲ, Աւետիքեան, Մեկն. թղ. պօղ. Գ. 571, ՆՀԲ. Տէրվ.* Altarm. *39 և վերջին անգամ* Meillet MSL *18, 251։—Իսկ* քարծկեղ, *որ ըստ ՆՀԲ է «քաղցկեղ», ՀԲուս. § 628 և § 3170 համարում է «գերիոն բոյսը». սխալ հասկանալով Գաղիանոսի կերիոնը (տե՛ս Նորայր ՀԱ 1921, 612)։*

ՔԱՂՑՐ (-ցու, -ցունք, -ցունց, -ցուք. *յետին են* -ցրի, -ցուի, -ցրունք) *«անուշ, համեղ» ՍԳր. բառս տալիս է հարիւրի չափ ածանցներ, որոնց մէջ ներկայանում է երկու ձևով. 1.* քաղցր, *ինչ.* քաղցրանալ *ՍԳր.* քաղցրացուցանել *ՍԳր. Եզն. Ագաթ.* քաղցրաբան *Կոչ. Եւագր.* քաղցրալից *Ոսկ. մ. գ. 17.* քաղցրուսոյց *Կորիւն. Ագաթ.* քաղցրուտ *Եփր. ասաց. Նիկ. (Յուշարձան 206).—2.* քաղց-. *ինչ.* քաղցու *«նորաքամ գինի, շիրա» Յոբ. լբ. 19.* քաղցուալից *Գծ. բ. 13.* քաղցուենի *«քաղցր պտուղ տուող (ծառ)» Վեցօր. 99. Մծբ. են։ Նոր բառեր են* քաղցրաբոյր, քաղցրադաշնակ, քաղցրալեզու, քաղցրօղի *են։*

=Այս գաղափարի համար հնդևրոպական լեզուները ներկայացնում են երեք տարբեր բառ, որոնք են. 1) հնխ. dlkú-? *որի ժառանգներն են յն.* γλυκύς *և լտ.* dulcis *«քաղցր». 2) հնխ.* su̯ād-, *որից ունինք սանս.* svādú-, *յն.* ἡδύς, *դոր.* ἁδύς, *լտ.* suāvis (<*su̯ādu̯is), *հսաքս.* swōti, *հբգ.* suozi, *անգսք.* swēte, *հհիս.* sōtr, *գոթ.* suts, *գերմ.* süss, *անգլ.* sweet, *հոլլ.* zoet *«քաղցր». 3) հնխ.* saldu-, *որից յառաջանում են միայն լիթ.* saldùs, *լեթթ.* saîds, *հսլ.* sladŭkŭ, *լեհ.* slodki, *ուկր.* sołódkyj, *ռուս.* сладкій *«քաղցր»։ Սրանցից երեքն էլ մօտենում են մեր բառին, բայց ո՛չ մէկը չի ծածկում նրան, որ ըստ ձևի պահանջում է հնխ.* su̯l-sk-*։ Այս պատճառաւ էլ զանազան քննիչներ վերի ձևերը զանազան փոփոխութեանց ենթարկելով՝ ուզում են հասցնել նրան։ Այս փորձերի մասին տե՛ս տակը։ Երրորդ խմբի* saldu- *ձևը յառաջանում է հնխ.* sāld- *«աղ» բառից (ինչպէս հյ.* աղ *և* աղու*), որ տալիս է հյ.* աղ, աղտ, *և հետևաբար գործ չունի* քաղցր *բառի կազմութեան հետ։*

ՆՀԲ քաղց *բառից (յոր լինի քաղցնուլ իբր յախորժահամ)։* Müller SWAW *38, 581, նաև 40, 4 և 41, 12,* Kuhns u. Schl. Btrg. *3, 84 են կցում է սանս.*

svādu, լիթ. svaldus, յն. ἡδύς, հսլ. sladŭkŭ, զնդ. xvāstra են համանիշների հետ: Lag. Ges. Abhnd. 31 համտ. զնդ. xvarəjišta «քաղցրակեր»։ Պատկ. Изслед. և Տէրվ. Altarm. 65, Նախալ. 115 svādu ընտանիքի հետ.—Հիւբշ. Arm. Stud. § 287 քննում է զնդ. xvarəz-išta ձևը, որ մեկնւում է «արմաւ (պհլ. թրգմ.), սննդատու (Darmesteter), համեղագոյն (Geldner). բայց սրա դէմ սպասելի էր հյ. *քաղձր կամ *քաղծր: Տէրվ. Պատկեր 1891, էջ 331—4 հնխ. svadu ձևից։ Հիւնք. քաղախ բառից։ Müller WZKM 1895, 381 պրս. خوالیدن xvālīdan, հպրս. uwardu, պրս. xvāl «համեղ» բառի հետ։ Հիւբշ. 502 մերժում է թէ՛ զնդ. xvarəz-išta «համեղագոյն» և թէ՛ պրս. xvāl ձևերը։ Այստեղ յիշատակւում է նաև Bartholomae-ի մէկ անձնական կարծիքը, որով քաղցր <հնխ. svļk'hu- իբր երկրորդ ձև զնդ. *xvərəzu- <հնխ. svļg'hu- բառի դէմ։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 151 քաղց բառի հետ։ Scheftelowitz BB 28, 290 լտ. dulcis ձևի հետ՝ իբր հնխ. dļk'u-(յիշում է Walde 246, շատ կասկածելի է համարում Boisacq 151 ծան., չի ընդունում Pokorny 1, 816): Patrubány ՀԱ 1903, 154 յն. χαλέω, լտ. calo, հրգ. halōn, գերմ. -holen բառերի հետ՝ իբր «հրապիրական»։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 46 չի ընդունում Scheftelowitz-ի առաջարկած *dļk'u- նախաձևը որ պիտի տար հյ. *կղս–, և նրա փոխարէն դնում է *dļk-s-k'u-, որ հենց նախալեզւում շրջուած դարձած էր *kļd-s-k'u-, որից էլ քաղցր: Oštir, Btrg. alarod. 45 բասկ. galtz «աղ» բառի հետ է կցում։

ԳԻՒ.—Երև. Ղրբ. Մրղ. Շմ. Սլմ. Տփ. քախցր, Տիգ. քա̣խցր, Մշ. քաղձր, Ալշ. քախձըր, Մկ. Վն. ք'ախցր, Սչ. քախցրը, քրախցը, Զղ. քօխցր, Ջթ. քօ'խցրը, քո'խցրը, Ագլ. քուխցր, Սվեդ. քիւխցր, Հճ. քօխց, քօցխ, Խրբ. քարու, Ք. քաոու (հաղորդեց Յովհ. Մանուէլեան).—Խտշ. քախցու «շիրա».—Նոր բառեր են քաղցրիպայտ, քաղցրիլ, քաղցրուիլ, քաղցրումեղց (քաղց-մաղց), քաղցրախում, քաղցրակողինձ, քաղցրաշէն, քաղցրէղէն:

ՔԱՂՔԱՂԵԼ «ցրուել». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 327։

+ՔԱՄ «քամուք, քամուածք» Վստկ. «հեղեղի մնացորդը» Տաթև. ամ. 250. որից քամել «հեղուկը ճմռելով դուրս հոսեցնել» ՍԳր. Եզն. «ծծել, մինչև յատակը կամ ցմըրուր խմել» ՍԳր. Վեցօր. քամուք, քամուած Արծր. Վրդն. եւ. Բրս. մրկ. արիւնաքամ Վրդն. լուս. ճամաքամուած Մագ. նաև փխբ. բերաքամ «կիսովին բացուած (սուր, թուր, դուռ են)» Ոսկ. և Երզն. մաթ. 367. բերաքամեալ «կիսովին պատեանի մէջ մացրած (սուր)» Բ. Թգ. ի. 8։—Ըստ իս այս նոյն բառն է քամի «գետ», որ մէկ անգամ գործածել է Խորենացու աշխ. հրատ. Սուքր. 30. «Եւ ամենայն քամի լերանց Հայոց ի Դկլաթ իջանէ»։ Հիւբշման, Հին Հայոց տեղւոյ անունները ՀԱ 1905, 123 ա, ծան. 3 (արտատպ. էջ 160) բառը գտնում է յիշուած Սիսականի, էջ 4, տող 15 և համարում է անծանօթ ձև։ Անշուշտ նոյն է վերոյիշեալ քամ «հեղեղի մնացորդը» Տաթև. ամ. 250 բառի հետ և նշանակում է «լեռների ջրային քամուածքը»։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. qm̥- «ճմռել, սեղմել, խցկել, արգիլել» արմատից, որի ժառանգներից յիշատակելի են լիթ. kamúoti «ճմռել, խցկել», լեթթ. kamuot «շարշաբել, տանջել», լիթ. kemšù, kìmšti և լեթթ. k'emsu, k'imst «խցկել, ճխտել». միւս աւելի հեռաւոր ձևերի յիշատակութիւնը տե՛ս Pokorny 1, 388 հնխ. qem- «ճմռել, արգիլել» արմատի տակ.—Հյ. բերաքամ բառի երկրորդ մասը յատկապէս այս վերջին նշանակութիւնից է բղխում. ապա թէ ոչ «ջուրը քամել» և «թուրը պատեանը խցկել» իրարից բոլոր գաղափարներ չեն։

ՆՀԲ բերաքամ բառի վերջին մասը կցում է պրս. kam «պակաս» բառին։ Տէրվ. Altarm. 66 և Նախալ. 110 սանս. su «քամել, մզել», sava «մզումն»,

sōma «հիւթ, քամիք» բառերի հետ։ Canini, Et. étym. 227. յուն. γόμος «հիւթ» և χόμμι «խէժ» բառերի հետ։ Հիւնք. խմել բայից։ Scheftelowitz BB 29, 46 swamms=գերմ. Schwamm «սպունգ» բառի հետ (յիշում են Boisacq 887 և Pokorny 2, 535 ու մերժում)։ Karst, Յուշարձ. 427 թթր. Jum, žum, čum «քամել», օսմ. yummaq «ճմռել»։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Petersson KZ 47, 284։

ԳԻՒ.—Ալշ. Հճ. Մշ. Ջղ. Սլմ. Սչ. քամել, Ախց. Երև Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. քամէլ, Ասլ. քամէ՛լ, Ղրբ. Մրղ. քամըէլ, Ագլ. Գոր. Ջթ. Շմ. Տփ. քամիլ, Վն. ք'ամել, Մկ. ք'ամիլ, Ալեշ. ք'ոմիլ, Հմշ. քօմուշ, Խրբ. քմիլ, Տիգ. քմէլ: Նոր բառեր են քամիչ, քամոց, քամման, քամովի, քամուկ, քամուք, քամուճ:

ՓՈԽ.—Ասոր. թրքաց և թրքախօս յունաց բարբառով քամուք «մզուածք»։

ՔԱՄԱՁ «ազատքեղ կամ քարի կարոս, petroselinum» Բժշ. ունի միայն ՀԲուռ. § 3130, երևի օտար բառ։

+ՔԱՄԱԿ, ի-ա հլ. «թիկնամէջ, կռնակ, կռնակի ոսկոր» Եւս. պտմ. 646, Եփր. օրին. էջ 286. որից քամակարեկ Փարպ. քամակակոտոր Փարպ. քամակակոր Ոսկ. հերոդ. կորաքամակութիւն Գէ. ես։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. kam- ձևից. հմմտ. լեթթ. kamisis, յգ. kamischi, հպրուս. caymoys «թիկունք, ուս»։ Բալթեան նախաձևն է *kamaisla-, որի մէջ մասնիկը յայտնի չէ թէ ո՛րն է. հայ ձևը կազմուած է -ակ մասնիկով. հմմտ. գանձակ և գաւակ, նաև գւռ. կռնակ. նշանակութեան փոփոխութեան համար հմմտ. հյ. թեկն «կռնակ, ուս, թև», մէջք Ղրբ. «կռնակ», թուշ «այտ», Պլ. «ծընօտ» են։

ՆՀԲ լծ. թրք. քէմիք «ոսկոր» և հյ. կմախ: Տէրվ. Altarm. 31 և Նախալ. 69 սանս. kmar «կորանալ», զնդ. kamara-, հյ. կամար են ձևերի հետ՝ հնխ. kam, skam «կորանալ» արմատից։ Justi, Dict. Kurde 159 քրդ. xamaka «յետոյք, յետոյքի վրայ, ընկնել» և արաբ. xaffāqa։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Lidén, Arm. Stud. 30: Karst, Յուշարձան 423 թթր. kōmük «ծոծրակ»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 370 պրս. کمک komak «օգնութիւն» բառից։

ԳԻՒ.—Մրղ. քամակ, Երև. Մշ. Շմ. Տփ. քամագ, Վն. ք'ամակ, Մկ. ք'ոմակ, որոնք ունին «մէջք, կռնակ» նշանակութիւնը, Սլմ. քամակ «ետևը», Ղրբ. քա՛մակ «յետոյք, յետև», որ և ժողովրդական ստուգաբանութեամբ մեկնում են «քամու ակ» (anus):

ՔԱՄԱԿ «պատրաստ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 327։

ՔԱՄԱԿԱՆ «մանկականն». ունի միայն Բռ. երեմ. 327, որից ՓԲ յաւել. ենթադրում է *քամ «մանուկ» արմատը։

ՔԱՄԱՀԵԼ «արհամարհել, բանի տեղ չըդնել» Յուդ. 8. Ոսկ. մ. ա. 9 և այլն. որից քամահիչ Ոսկ. եբր. քամահանք Ոսկ. եբր. Փիլ. Պիտ. քամահաքար Փիլ. խոր. անքամահելի Բրս. ազ. գրուած նաև քամայել Շիր. 8, քամահարել Երզն. մտթ. որից նոր գրականում քամահրել:

ՆՀԲ «զքամակ դարձուցանել»։ Հիւնք. գամ, գամագիտ են ձևերից։

ԳԻՒ.—Հճ. քամայէլ «չարախօսել», որ կարող է գալ *քամարել նախաձևից։

*ՔԱՄԱՓԻԹՈՍ «լեռնային դաղձ, խոռն» Վստկ. 123։

=Յն. χαμαίπιτυς «գետնասարոյ, խոռն, ճանկխոտ, ֆր. ive, ivette, լտ. ajuga iva L կամ ajuga chia L», որից փոխառեալ է նաև լտ. chamaepitys. մեր բառը անշուշտ արաբական տառադարձութեան վրայից է, որի համար էլ ունինք փ, թ փխ. պ, տ— Աճ.

Վաստակոց գրոց հրատարակիչը դընում է լտ. camaphitus(?)

ՔԱՄԻ «հողմ» Երզն. երկն. գ. Գնձ. «փորի փուք» Վստկ. «յօդացաւ» Առաք. պտմ. 401. Յայսմ. յունիս 13. որից խորշ քամի «խորշակ» Ոսկիփ. քամել «քամիով հոսել, երնել» Մագ. «փչքուիլ, ուռիլ» Եւս. պտմ. ը. 17. քամատարած «քամուց տարուած, ցանուցիր եղած» Անկ. գիրք հին կտ. 315 (տպ. քամատարաց):

Տէրվ. Altarm. 66 և Նախալ. 110

սանս. sōma «քամիր» ձևի հետ. համմտ. սանս. su «մզել», sōma «հիւթը»=հյ. քամել: Patrubány SA 2, 163 գերմ. schwimmen «լողալ», կիմր. chwyfis «շարժիլ» ևն։ Lidén, Arm. Stud. 124 լիթ. kvāpas «շունչ», kvepiù «փչել», յն. καπνός «ծուխ» ևն բառերի հետ՝ հնխ. quep- արմատից, իբր քամի < հնխ. quəp-mijo: (Յիշում են կասկածով Walde 807, Boisacq 408, Pokorny 1, 380): Charpentier IF 25, 250 հբգ. sūsōn, գերմ. sausen, հսլ. sysati «սուլել» բառերի հետ։ Պատահական նըմանութիւն ունի վրաց. ქარი քարի «քամի»։

ԳԻՒ.—Ագլ. Ալշ. Ախց. Գոր. Երև, Կր. Մշ. Ննխ. Շմ. Ջղ. Սլմ. Սչ. Տփ. քամի, Տիգ. քոմի, Վն. ք՛ամի, Ղրբ. քա՛մըէ, Մրղ. քամը՛, Մկ. ք՛ամը՛ Հմշ. քօմի.—Նոր բառեր են քամճար, անքամի, քամատար, քամաքաշ, քամքաշ, քամելի, քամախառն, քամապնչել, քամոտ, քամոտուիլ:

Քամի «գետ» տե՛ս վերը էջ 547։

ՔԱՄՈՍ «շօշափումն». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 327։

*ՔԱՄՈՒՆԻ «չաման» Հին բժշ. ունի միայն Հբուս. § 3133։

=Արաբ. كَمُّون kammūn «չաման», որի վրայ աւելի ընդարձակ տե՛ս Չաման:—Աճ.

ՔԱՅԹԱՅԹ «նարտախաղի վէգ»? Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տաթև. ամ. 232. «Սատանայ զմեղս իւր և զշարաբխանէն է շինեալ. և որպէս յեկեղեցի Աստուծոյ սեղան սուրբ, նոյնպէս սատանայ ունի զնարտն. և որպէս եկեղեցւոյ մանկունք եղանակեն արուեստիւ կիտի որ գրած է (ձայնագրութիւն), այսպէս սատանայ զնշան քայթայթին»։

ՔԱՅԼ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վըկայութեան) «քայլ» Օր. բ. 5. Երեմ. ժ. 5. Գծ. է. 5. Սեբեր. «երկրաչափական մեծութիւն, ասպարէզի 150րդ մասը կամ 6 ոտք =36 մատ=մղոնի 1050րդ մասը» Խոր. աշխ. որից քայլել Ա. թգ. դ. 5. ճիւանդաքայլ Գ. մկ. դ. 5. մեծաքայլ Փիլ. յովն. քայլափոխութիւն Պիտ. Գնձ. Երագաքայլ Լմբ. սղ. կրկնաքայլ Տոմար. դիւրաքայլ Ճառընտ. քայլամոլոր, քայլերգ, ծանրաքայլ, դանդաղաքայլ, քայլաչափ (Նոր բառեր). ռամիկ գրչութեամբ քալ, քալել Յայսմ.։

Տէրվ. Altarm. 14 սանս. čarya «գնացք», čar «երթալ», լտ. callis «ճամբայ»: Karolides, Γλ. συγκ. 88, 176 կպդվկ. κελάω «վարել», յն. κέλης «վազք», լտ. celer և սանս. kal բառերի հետ։ Հիւբշ. քիլ «թիզ» բառից։ Scheftelowitz BB 29, 47 հբգ. swelli, լատ. solea «սանդալ, կօշիկ», solum «գարշապար» ևն բառերի հետ հնխ. sųol- «կրունկ» արմատից (յիշում է Walde 723, մերժում է Pokorny 2, 532)։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 110 պրս. کام kām «քայլ» բառից։ Մառ [1]) ЗВО 5, 320 զնդ. gāθra, որ է gā «երթալ» արմատից. [2]) ЗВО 23, 352 (1916 թ.) վրաց. ქალამანი քալամանի «տրեխ», իբր «քայլելու ամանը», ինչպէս կայ գռ. ոտնաման: 3) ИАН 1917, 323 ավար. gali «քայլ», որին աւելացնում է ИАН 1919, 407 վրաց გალხ «գնա՛»։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. էջ 105 լիթ. kója «ոտք», յն. κίω «երթալ», κίνυμαι «շարժիլ», լտ. cieo «շարժել», citus «արագ», կորն. ke «գնա՛» բառերի հետ հնխ. kāi-, kī- «երթալ, շարժիլ» արմատից։

ԳԻՒ.—Սչ. քալել, Ախց. Ակն. Ննխ. Պլ. Սեր. քալել, Ասլ. քալէ՝լ, Խրբ. քոլիլ, Ալշ. Հճ. Մշ. քէլել, Մրղ. քէլել, Վն. ք՛էլել, Զթ. Մկ. քէլիլ, Սվեդ. քիլիլ «քայլել».—արմատն ունին Խրբ. քոլք, Վն. ք՛էլք՛.—Նոր բառեր են. քայլական, քայլպակաս, քայլան, քայլուկ, քայլուածք.—նկատելի են յատկապէս քալուն պահուն Ակն. «միշտ, շարունակ» (իբր թէ ամէն քայլափոխին. համմտ. տճկ. gitdikče «գնալով, հետզհետէ») և քէլէու «սակայն» (համմտ. եկու տես որ, տճկ. gel gelelim ki «սակայն»)։

ՔԱՅՈՒ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «պարանոցին կախելու մանեակ» Յուդթ. ժ. 4. Նար. լգ. էջ 84. գրուած նաև քեառ Ոսկ. եփես. 894, պէտի լինէր

նաև *քառ ձևը, որոնցից քայռամանեակ «մանեակ պարանոցի» Ոսկ. եբր. 554, 556, քառամանեակ Եզեկ. ժզ. 11, Երգ. դ. 9, Ովս. բ. 13, Ոսկ. եբր. 554, քեռեմենեակ Ոսկ. եբր. (սխալ է քառայերեւութիւն Նար. լգ. 84, որ նշանակում է ՆՀԲ. տպագրեալը ամի քայռս պերճութեան):

Լծ. Նար. լգ. քառ «չորս» բառից կարծելով՝ մեկնում է «քառամանեակն վզանոց չորեքկուսի»: Նոյնպէս է Գէորգ դպիր, որ Բառ. երեմ. յաւել. 563 մեկնում է «զի է ի չորից նիւթոց, այսինքն ոսկի, արծաթ, ակն, մարգարիտ»։ Տէրվ. Altarm. 71 համանաքար ազգակամ է հինդուստ. [illegible] kere «պարանոց» բառին։ Հիւնք. փեճար բառից։ Petersson, Ar. u. Arm. Stud. էջ 122 յն. σειρά «պարան, լար, կապ», լիթ. tveriù «պատել, շրջապատել» են բառերի հետ։

ՔԱՅՔԱՅԵԼ «խախտել, քակտել, քանդել, փուլ ածել» Յոբ. ժգ. 13. Ոսկ. մ. ա. 5. բ. 1. Վեցօր. որից քայքայանք Ոսկ. մ. բ. 15. քայքայութիւն Ոսկ. մ. ա. 24. քայքայումն Ագաթ. ասւում է նաև քայքայել. փոխաբերական իմաստով են քայքայիլ «մեկնթի պէս մէկի յետևից ընկնել», քայքայուն «թոյլ, անառակ», քայքայանք «շփոթութիւն մտաց» ԱԲ. Համմտ. նաև Աթան. Հց. էջ 425 «նզովեն և քաքահեցեն (զարբեցողսն)»։

=Կրկնուած է պարզական քայ արմատից, որ առանձին չէ գործածուած։

ՆՀԲ «հակառակն կայկայելոյ և սաստկականն խախտելոյ և քակտելոյ»։ Տէրվ. Altarm. 19 և Նախալ. 46, 50 կրկնական, արմատը դնում է հնխ. ska ձևից. Համմտ. սանս. chā «կտրել, բաժանել», զնդ. škā «կտրել, բաժանել», յն. σχάω «հերձուլ»։ Հիւնք. կայկայել բայից։

ԳԻՒ.—Սրանի՞ց է քաքայել Եւդ. «մեղադրել, քննադատել»։

+ՔԱՆ «չափ, որչափ լինելը». իբր գոյական առանձին գործածուած չէ, բայց շատ սովորական է իբր նախադասութիւն՝ քան, քան զ–, քան սակաւ, քան չև, քան եթէ, քան թէ, քան զի ձևերով՝ ՍԳր. Ոսկ. Եզն. Բուզ. սրանից են քանի ՍԳր. քանեորդ Ոսկ. մ. ա. 4. քանիցս ՍԳր. քանիօն Սղ. լը. 5. Յոբ. ժգ. 23. Եւս. պատմ. Սեբեր. քանզի ՍԳր. որքան Հռ. ժա. 13. Գղ. դ. 1, ժղ. թ. 10. այնքան Խոր. Պիտ. այսքան Պիտ. նոյնքանի Սարգ. Լաստ. ցայսքան Փիլ. իմաստ. ցայնքան Պիտ. անքան «անչափ» Վրք. և վկ. բ. 162. քանակ Փիլ. լին. Ոսկ. յհ. ա. 38. քանակութիւն Փիլ. լին. զուգաքանակ Յհ. իմ. ատ. վեցաքանակ Յհ. իմ. պայլ. ևն։ Սխալ է անքանակ Եզն. 226, որ ըստ Նորայրի, Քըննասէր 10 պէտք է ուղղել անքակ։ Յետնաբար մՀյ. քան «որպէս» Վրդն. առկ. 175 (Խաղծէք քան զէշ, հաչէք քան զշուն «էշի պէս զռա՛, շան նման հաչի՛ր»)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k^wān (k^wām) ձևից. Համմտ. լտ. quam «քան, աւելի քան (մասնիկ բաղդատականի), ի՞նչքան, յոյժ», quantus «առաւել քան, որքան», quantum «այնքան... որքան», quando «երբ», quamquam, quanquam «թէև», quanto «որքան», quanti «քանի՞», օսկ. pan, ումբր. pane «քան», նաև գոթ. hvan «երբ, ինչպէս», հասքըս. hwan, հբգ. hvanne, հպրուս. kan, լիթ. ką «եթէ» ևն. բոլորի պարզականն է հնխ. k^wo-, k^we-; k^wi-դերանուանական արմատը, որի ժառանգները ընդարձակ տե՛ս Ո–Հիւբշ. 502?

ՆՀԲ լծ. լտ. quam և հյ. գոյն: Լտ. բառին են կցում Peterm. 25, 34, Windisch 40, Հիւբշ. KZ 23, 30, Arm. Stud. § 288, Meillet MSL 8, 281 (վերջին անգամ Ernout-Meillet 794) ևն։ Տէրվ. Altarm. 2, Նախալ. 119 արմատը քա=լտ. quo, qui, que, գոթ. hva, սանս. զնդ. ka, ča, յն. πο, τε։ Նոյն, Մասիս 1881 յուլ. 4 լտ. quam։ Մորթման ZDMG 26, 517 քաղդ. hukan=քանի կամ nf ձևի հետ։ Հիւնք. քան «ծեծ» բառից։ Pedersen Հայ. դր. լեզ. 68 մերժելով լտ. quam՝ կցում է միայն լտ. quantus=յն. πᾶς ձևին։

ԳԻՒ.—Ագլ. Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. ՀՃ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սչ. Տփ. քանի, Մշ. Տիգ. քոնի, Մղր. քա՛նէ, Ղրբ. քա՛նըէ,

Ջթ. քանը՛, Վն. ք‘անի, Ալշ. Սլմ. ք‘ոնի, Մրղ. ք‘ոնի, ք‘անը՛, Մկ. Ախց. ք‘ոնը՛, Հմշ. քօնի, Ասլ. քնի, Ցղ. քնէ, Ագլ. քնա՛.—Ակն. քանի իւր, քանուր «քանի որ, որովհետև».—Հին հայերէնի քան զ- ձևի դէմ ունինք Ագլ. Ջղ. Տփ. քանզ, Տփ. քանս, Ագլ. Հւր. Սչ. քանց, Մշ. քանձ, Տփ. կանց, ղ‘անց, Մկ. ք‘ոնց, Ջղ. քանչ, Վն. չանձ, Ջղ. քինչ (< քան ինչ), Ալշ. Բլ. խրր. Մշ. քրնց, Մշ. քրնձ, Սեր. քրնձ, Մշ. խրնձ, Բլ. Մշ. խրնց, Բլ. կրց, Ալշ. քրն.—կրճատ՝ Պրտ. քզմէզ, քզքէզ «քան զմեզ, քան զքեզ».—Էնկ. Թրքախօս հայոց մէջ ծծկ. քանի՞ «քանի՞».—Նոր բառեր են քանիինց, քանիանց, քանիսանց, քանիկան, քանիկական, քանո՞ւմ:

*ՔԱՆ «հանք». գործածական է յետին հայերէնի մէջ. հմմտ. Երկաթի քան՝ Վրդն. առ. 143. Ասես թէ քան ունիմ, ի քարէն ջօհար ուզես հանել. Կոստ. երզն. 102։

=Պրս. كان kān «հանք»։

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. Драг. кам. 70, յետոյ Մառ, Վրդ. առ. I. 17։—Սխալ է մեկնում Ամատունի, Հայ. բառ ու բան 182 Երկաթիքան «դարբնոցի վիրակացու կամ պահապան»։

ՔԱՆ «առհմա՞ն», որից քանակից «սահմանակի՞ց». Նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Վիմ. տար. 95 և 241. «Զիմ կուղպակն, որ ի կօշկակարոցին, քանակից է վերի դեհին Տիգրանայ, Ներքին Սլքերոյն (արձ. 1251 թ.)—Կուղպակն որ շինեցի, ներքի դեհին քանակից է Աւետեացն» (արձ. անթուական)։

ՔԱՆԱՑՈՒՄՆ «շարժումն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 328։

ՔԱՆԱՍԱՐ (յետնաբար ի-ա հլ.) բուն նշանակութիւնը անյայտ է. գործածւում է իբր մակդիր արաբացի վայրագ գայլի. Նար. կթ. էջ 177, Ճաշոց 231 ա (կտկ. շրչ.), Սիմ. ապար. 51 (սեռ. քանասարաց), որ և քանասարիկ Ոսկ. մ. ա. 22 (յն. չարագոյն), քաննասարիկ, քաննասարեան Տօնակ.։

Հին բռ. մեկնում է «քաջասիրտ», ՀՀԲ «քաջասիրտ, յանդուգն, դժնեայ», ՆՀԲ «որպէս անյագ բերանաբաց, երագոտն և յափշտակիչ, չար յոյժ», ՋԲ «գիշատիչ, վայրագ», ԱԲ «վազուկ, յափշտակող, վնասակար»։— Աւետիքեան, Մեկն. Նար. Վենետ. 1859, էջ 352 պրս. քէմ «չար, ժանտ» + sar «գլուխ» բառերից՝ իբր «չարագլուխ» և կամ յն. քա՛ննու, քանտու «պատառող»։ Տէրվ. Altarm. 61—62, Մասիս 1882 յուլ. 24, Լեզու 160 բուն «շնագլուխ», իբր սանս. çvaçīrša, պրս. saksar «շնագլուխ», կազմուած *քան «շուն»=սանս. çvan, յն. κύων, լտ. can- և պրս. sar «գլուխ» բառերից։ Հիւնք. լտ. canis «շուն»+պրս. sar՝ որ ստացել է «ծայր» նշանակութիւնը։

ԳԻՌ.—Մշ. քանասար «գայլ»։

*ՔԱՆԴ «քարի վրայ փորագրութիւն» Ոսկ. եփես. որից քանդել «քակտել, աւերել, քայքայել, փուլ ածել» ՍԳր. «շարշարել, տանջել» Բենիկ. «քարի վրայ փորագրել» Պիտառ. քանդուած «փորագրութիւն, քանուածք» Սարգ. Իգն. Նար. քանդումն Խոր. ՅՀ. կթ. պտղաքանդ «վրան պտուղներ փորագրուած» Վկ. գէ. 38. դիւաքանդ Նիւս. երգ. կրկնութեամբ՝ քանդքանդել Առաք. պտմ. 135, 233. սրա հետ միասին նաև՝

*ՔԱՆԴԱԿ, ի-ա հլ. «քարի վրայ փորագրութիւն» ՍԳր. որից քանդակել ՍԳր. Ագաթ. քանդակագործ Գ. թագ. է. 11. Եզեկ. խ. 43. խա. 25. Վեցօր. քանդակագործի «փորագրելու գրիչ» Եւ. լք. 4. քանդակածոյ Եփր. մն. ոսկեքանդակ Եփր. թգ. պտղաքանդակ Յայսմ. գեղեցկաքանդակ Պտմ. աղէքս. քառաքանդակ Ոսկիփ.։

=Պհլ. [illegible] որ է գաղափարագրով הפלונתן hplvntan, որ պէտք է կարդալ kandan «փորել, քանդել, աւերել» (Nyberg, Hilfsbuch des Pehlevi I 32 և II 119), *kandak «փորագրութիւն», պրս. كندن kandan «կորզել, խլել. 2. փորել, բրել. 3. փորագրել», كنده kanda «խլեալ, կորզեալ. 2. խրամ», كندك kandak «խրամ, փոս», كنده كار kandakār «քանդակագործ», աֆղան. kandal, հպրս. զնդ. kan-, սանս. khánati «փորել»։ Նոյն արմատից զանազան նախդիրներով ունինք նկան<զնդ. ni-kan «թաղելով թաղցնել», վկանդել<զնդ. vī-kan, vī-kanti

«փոսով անջատել, քանդել, փուլ ածել» (տե՛ս այս բառերը)։ Իրանեանից է փոխառեալ ասոր. ܟܢܕܩ kandaq *«փոս»* (Bartholomae, Altir *437)։— Հիւբշ. 256։*

Նախ ԳԴ **քանդակագործ** *համեմատեց պրս.* kandakār *ձևի հետ*: Brosset JAs. *1834, 378 վրաց.* **քանդակի** *ևն։ ՆՀԲ լծ. պրս.* **քէնտէն** *և հյ.* **քանցել**: *Պատկ.* Изсл. Lag. Ges. Abhd. 298, *Հիւբշ.* KZ *23, 20, Տէրվ.* Altarm. *19 և Նախալ. 50,* Justi, Dict. Kurde 159 *զնդ.* kan *սանս.* khan *ևն ձևերի հետ։* Bugge, Etr. u. Arm. *էջ 46 ետրուսկ.* cana- *«գործ, արուեստագէտի գործ», Հիւնք. յն.* κεντέω *«խայթել», պրս.* kandan:— *Հիւբշ. 256 դնում է միայն* **քանդակ** *բառը և զարմանալի է որ չի յիշում* **քանդել**: Scheftelowitz BB 29, 29 *մբգ.* swenden *«ոչնչացնել», անգսք.* swindan, *գերմ.* schwinden *«անհետանալ» բառերի հետ՝ հնխ.* svəndh- *արմատից։ (Յիշում են կասկածով* Walde *724 և* Pokorny 2, 526):

ԳՒՌ.—Ալշ. Ջղ. Սլմ. Սչ. **քանդել**, *Ախց. Երև. Ննխ. Ռ.* **քանդէլ**, *Մշ.* **քանտել**, *Վն.* **ք'անդել**, *Գոր. Ղրբ. Շմ. Տփ.* **քանդիլ**, *Ագլ.* **քո՛նդիլ**, *Մկ.* **ք'անդիլ**.—*Նոր բառեր են* **քանդոտել, քանդուքար, քարուքանդ, քանդուքարափ, քանդքնդել, քանդքնդոտել, քանդքնդորել, քանդանք, քանդքունդ անել**:

ՓՈԽ.—Վրաց. ქანდაკი **քանդակի**, ქანდაკება **քանդակեբա**, ქანდაკებული **քանդակեբուլի** *«քանդակագործութիւն»,* გამოქანდაკება **գամոքանդակեբա** *«փորագրութիւն, արձանագրութիւն»,* მქანდაკებელი **մքանդակեբելի** *«քանդակագործ» (սրանք կարող են նաև պահլաւերէնից ուղղակի փոխառութիւն լինել). Թրք. գւռ. Եւդ.* kürükend *«քարուքանդ» (Բիւր. 1899, 314)։—Այստեղ գործ չունի գնչ.* handako *«խրամ», որ փոխառեալ է Թրք.* hendek *ձևից, հակառակ Ն. Ադոնց, որ ՀԱ 1912, 270 կարծում է թէ հյ.* **քանդակ** *բառն է։*

*ՔԱՆԴՈՒԿ *«ցորեն ևն պահելու կաւէ կարաս» Խոր. աշխ. 600. ուրիշ վկայութիւն չկայ։*

=Պրս. كندوك kandūk *կամ* كندو kandū *«է աման ինչ մեծ որպէս կարաս, ի մէջ որոյ արմտիս դնեն. ասւում է նաև* كندوله kandūla՝ *նոյն նշ.»,* كندور kandūr *«մեծ կողով, ուր դնեն արմտիս»։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև ասոր.* ܟܢܕܘܩܐ kandūqā, *արաբ.* كندوج kandūǰ *նոյն նշ., արևել. Թրք.* كوندوق kūndūq *«շոնիճ»։—Հիւբշ. 256։*

Ուղիղ մեկնեցին Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 185, ՆՀԲ. Lag. Ges. Abhnd. *61։ Տե՛ս նաև* Böttich. Rudim. *44. 138։* Lag. Arm. Stud. § 2336 *նաև սանս.* kandu?

ԳՒՌ.—Ղրդ. **քնդուկ** *«փայտէ աման՝ մէջը ալիւր դնելու», Ջղ.* **քնդուկ** *«աթարի պահարան». կայ նաև* **կունդիկ** *«բղուղ», բայց գաւառականը յայտնի չէ։*

Քաննակ *տե՛ս Քանուն։*

Քանոն *տե՛ս Քանուն։*

*ՔԱՆՈՆԻԿՈՆ *«քանոնով քաշուած ուղիղ» Սարգ.։*

=Յն. κανονικόν *«կանոնաւոր». սրանից է նաև՝ հայացեալ ձևով* **քանոնական** *«ուղիղ» Մխ. ապար։—Աճ.*

*ՔԱՆՈՒՆ *«մահճակալի կամ դահոյքի սիւները» Յուդթ. ժգ. 8 (Մատեան առ քանոնս գահոյիցն* τῷ κανόνι τῆς κλίνης), *«հիւսնի կամ ատաղձագործի քանոն, գիծ քաշելու տափարակ և ուղիղ տախտակ. փխբ. ուղղութիւն, կարգ, օրէնք, կանոն» Փիլ. Ճառընտ. (սեռ.* **քաննոյ**, *գրծ.* **քաննով**). *որից* **քաննակ** *«տախտակ» Ոսկ. յհ. բ. 8.* **քանընեցեալ** *«ուղիղ, կարգաւորեալ» Փիլ. նխ. ասւում է նաև* **քանոն**, *ի-ա հլ. «գաւազանի ճաղերը» Վեցօր. 198. յետնաբար* **քանոն, քանովն** *«գիծ քաշելու քանոն» Սարգ. Անյ. բարձր. Արծր. ևն։*

=Թէև յն. κανών *բառն է, բայց որովհետև այս ձևը տալիս է հյ.* **կանոն** *(տե՛ս անդ), ուստի պէտք է ենթադրել կա՛մ ասոր. կա՛մ պհլ. մի ձևի միջնորդութեամբ. (կայ ասոր. բացի* ܩܢܘܢܐ qanūnā>**կանոն** *ձևից նաև* ܟܢܘܢܬܐ kanūntā>**քանուն**):—*Աճ.*

ՆՀԲ «բառ յն. քանօն, որ ըստ մեզ կանոն»։

Քանտան *տե՛ս Կանդանայ։*

ՔԱՆՑ «քաշկռտել, պատառոտել, բզկըտել» Գնձ. որից քանցել եզեկ. իգ. 4. Ոսկ. ես. Փարպ. Փիլ. քանցանք «չարաչար յոգնութիւն» Սիրաք. ժդ 15. քանցումն Ճառընտ. ոտաքանց ՑՀ. կթ. Նիւս. երգ. մարմնաքանց Իսիք. ոսկրաքանց Եփր. վկ. արև. 29. Ճառընտ. ողնաքանց Մաշկ.։

ՆՀԲ լծ. Հյ. քանդել, յն. ξένω «քերել, քերթել», թրք. qanǰa «ճանկ»։ Տէրվ. Altarm. 19, Նախալ. 111 և Մասիս 1881 ապր՟ 30 քանցել և քեցել դնում է հնխ. skad, skid արմատներից. հմմտ. յն. σχάζω < *σχαδ-ιω, σχίζω, սանս. skhad, čid, գոթ. sčid, լտ. scindo, հսլ. ckąda են։ Հիւնք. զանձ բառից։

ՓՈԽ.—Վրաց. ქანცვა քանցի «տկարացում, յոգնութիւն», მოქანცვა մոքանցվա, დაქანცვა դաքանցվա «յոգնեցնել, նեղել». այս իմաստների հետ նոյն է գալիս հյ. քանցանք «չարաչար յոգնութիւն»։

Քանքատել տե՛ս Գանգատ։

*ՔԱՆՔԱՐ, ո, ի-ա հլ. «մօտ 138 լիտր՝ կշիռ ծանրութեան=45 kil. 333 gr. (ըստ Մանանդեան, Չափերը 48), նոյն ծանրութեամբ ոսկու կամ արծաթի գումար» ՍԳր. Շիր. Եղն. մտթ. «շնորհք, ձիրք, հանճար» Ցս. որդի, որից քանքարաւոր Պամ. աղէքս. քանքարազերծել Փիլ. նխ. քանքարաքանոյց Խոսր. Լմբ. Եղն. մտթ. բազմաքանքար Պամ. աղէքս. Մանդ. երկաքանքար «երկդրամեան» ԱԲ։

=Ասոր. ܟܟܪܐ kakkərā «տաղանդ», որի հետ նոյն են եբր. כִּכָּר kikkār, արամ. kikkar, սաբ. כרכר karkar «կենդինար», եգիպտ. krkr, խալդ. ġingor. բուն նշանակութիւնն է «շրջան»։—Հիւբշ. 319։

Հներից Շիր. 33 մեկնում է. «Եբրայեցիք ղտաղանդն քանքար կոչեն»։ Եղն. մտթ. 392 և 531՝ Տաղանդն քանքար ասի ըստ եբրայեցւոյն։ Schröder, Thes. 45 և Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 185 եբր. բառից։ ՆՀԲ եբր. քիքար, թրք. քընդար, քանդար: Lag. Urgesch. 849 եբրայեցերէնից, բայց Arm. Stud. § 2337 ասոր. kakkar: Տէրվ. Altarm. 70 քաղդ. ձևից։

ՓՈԽ.—Վրաց. ქანქარი քանքարի «տաղանդ» (ըստ Մառ, Иппол. 67)։

ՔԱՆՔԵԼ «վազել». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 328, որից առնելով ՓԲ յաւել. գրում է քանքել «վազվզել»։

ՔԱՆՈՐԷՆ «քաջարան». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 328։

*ՔԱՇ «մէջք, սնակուշտ». մէկ անգամ ունի Բրս. Թղթ.։

=ՊՀլ. kaš «անութ, կող, կուրծք», պրս. کش kəš «անթամէջ, անթատակ, ազդմէջ, աճուկ, կուրծք», զնդ. kaša- «անութ», սանս. kakša- «անութ, կէս մէջքը»։—Հիւբշ. 257։

ՆՀԲ ուղում է հանել քաշել բայից (ուր ամփոփին քղանցք ի վեր քարշեալք)։ Ուղիղ մեկնեց Lag. Arm. Stud. § 2338:

Քաշ տե՛ս Քարշ։

*ՔԱՇ «մի տեսակ քար, яшма, нефритъ» ըստ Պատկ. Драг. камни 70։—

=Թրք. قاش طاشى qaš tašə «յաճաքար»։ Ուղիղ մեկնեց Պատկ.։

*ՔԱՇԻԿ «շուան». այս իմաստով առանձին գործածուած չէ. բայց յետնաբար կայ «թամբի փոկ» Վստկ. 198 (Զլինի բարձն (ձիոյ) զերդ այծու և զքաշիկն՝ յետս ընկենուն). առաջին իմաստից է կազմուած քաշկագործ «շուանից հիւսուած», որ մէկ անգամ ունի Պիտ. 485. «Բառնալ զինքեամբ ըզ ծանրութիւն հակող և քաշկագործ զրահիցն»։

=ՊՀլ. *kašīk ձևից, որ համապատասխանում է պրս. کشك kašī «շուան բեռնակապի և այլ իրի նման նմին»։—Աճ.

ՆՀԲ քաշկագործ մեկնում է «բառ անյայտ, որպէս ի կաճէ գործեալ, քէչէէ գործած, թաղեայ կամ ծանրակշիռ» (ուրեմն կաճ կամ քաշ բառից)։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 123։

ԳԻՒ.—Մշ. քաշիգ «թամբի փորքաշ. 2. մահուցի ծայրի աւելորդ եզրը». նո՞յն է նաև Պլ. քաշուգ «անպէտք երիզի կտոր»։

ՓՈԽ.—Ուտ. քաշիկ «շուան», վրաց. ქარშიკი քարշիկի «որդեայ երիզ», հայ բոշ. քաշիք «փորքաշ», leibbinde (Finck ЗАН թ. 1907, էջ 112)։

ՔԱՇԿ «եղանակ, ձև, կերպ». առանձին չէ

գործածուած. բայց արմատից ունինք քարb-fաշկապէս «լաւ կերպով» Պիտ.։

ՆՀԲ պրս. fէշկ, կէշf, որ սակայն չեմ գտնում բառարաններում։

*ՔԱՇԿԷՆ «գարեհաց» Եղիշ. ը. էջ 112. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Պհլ. *kaškēn ձևից, որ հաստատուում է պրս. کشکین kaškīn կամ کشکینه kaškīna «գարեհաց»։ Ասելի ընդարձակ տե՛ս կասկ:—Հիւբշ. 257։

ՆՀԲ «յորմէ fեաշկէf «հերիսայ»։ Ուղիղ մեկնեց նախ Տէրվ. Altarm. 70, յետոյ Պատկ. Матер. I 16։

ՔԱՇԿՈՒ «բոյս ինչ». ունի միայն Քաջունի, հտ. Գ. 251։

*ՔԱՇՄ կամ ՔԱՇԻՄ «կապնդեղ, անճիտան, չարհոտ, քաղբան, galbanum» Բժշ. ունին միայն ԱԲ և ՀԲուս. § 3136։

=Պրս. کاشم kāšim, որ ԳԴ մեկնում է «է խոտ իմն որում մէնտիյք ասեն»։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՔԱՇՏ «ագուաւ». առանձին չէ գործածուած. սրանից ունինք միայն քուչնաfաշտ, որ մէկ անգամ գործածում է Օրբել. հրատ. էմ. էջ 36. «Թուչնաքաշտ մի մեծամեծ և սևաթոյր սլացաւ ի վերուստ ի վայր, եկն ի սեղան թագաւորին և կամեցաւ յափշտակել ինչ ի սեղանոյն»։

ՆՀԲ քուչնաfաշտ մեկնում է «ազգ ինչ թռչնոյ կամ ագռաւու կամ արծուոյ»։

ԳԻՌ.—Ղրբ. Ղրդ. fաշ «ագռաւ», որից սևաfաշ «բոլորովին սև մի տեսակ ագռաւ»։

ՔԱՇՏԱԿ «կտաւատ կամ կտաւատի հունդ» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3137։

*ՔԱՇՏԻ «նաւի թի». մէկ անգամ ունի Մագ. թղ. 220. «Հանդիպի ոմանց ուղևորաց քաշտեօք նաւուց». սրա հետ նոյն է fաշտիկ «նաւարար կամ նաւակառոյց». մէկ անգամ ունի Նոնն. 50. «Նաւակառոյցք առաջինք փիւնիկեցիք և քաշտիկ՝ Շամիրամ». թերևս աւելի յարմար էր դնել «նաւորդ». յոյն բնագրի համապատասխան ձևն է ըստ Ակինեան ՀԱ 1904, 171 τριήρη δὲ ἡ Σεμίραμις, ուր τριήρης «ցռկանաւ». այս իմաստի հետ նոյն է գալիս fաշտի «նաւ» Մագ. թղ. 48. «Յորժ հարկաւորեալ ընդ քեզ ներհակական հակաճառութեամբ, վրդովեալ կոհակօք պղտորեալ ծառացեալ ալեօք, կամէի ծփել զքոյդ հաստատագոյնք (!) աղտիս», որ պէտք է ուղղել «զքոյդ հաստատագոյն քաշտիս»—քու ամուր նաւերդ սիտի ալեկոծեմ (տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 173)։

=Պհլ. *kaštī, *kaštīk ձևերից. հմմտ. պրս. کشتی kaštī «նաւ, նաւակ», کشتیگر kaštīgar «նաւարար», քրդ. kišti «նաւ, նաւակ»։—Հիւբշ. 257։

ՆՀԲ համեմատում է յիշեալ պրս. ձևերի հետ։ Տէրվ. Altarm. 70 պրս. kaštī: Justi, Dict. Kurde 444 քրդ. hestiw, astif, hastif «հացագործի կամ փուռի թի»։

*ՔԱՊԱՊԱ «պղպեղի նման մի բոյս է. լտ. piper cubeba» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3138։

=Արաբ. كبابة kabāba նոյն նշ. (Կամուս. Թրք. թրգմ. Ա. 242 և Steinschneider WZKM 12, 327):

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

Քապարա են տե՛ս Կապար։

ՔԱՊՈՂԱԿ կամ ՔԱԿՈՂԱԿ «հնդկական բուսական մի նիւթ» Խոր. աշխ. ունի միայն ՀԲուս. § 3140։

[ՔԱՊՈՂԿՐԻՏԱԿ կամ նաև fապoղկրտակ «ակրկարհա, pyrethrum» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3141։ Սխալ գրչութեամբ ձևացած բառ. պէտք է ուղղել իգաքողի տակ, որ և իգաքողկի տակ «ակրկարհա» ըստ Նորայր ՀԱ 1923, 346]։

ՔԱՋ, ի-ա հլ. «լաւ, ընտիր» (հմմտ. յոսկոյ fաջէ Նորագիւտ ա. մն. իը. 18, ոսկով fաջաւ Նորագիւտ բ. մն. գ. 4). «ազնիւ, առաքինի, պատուական. 3. արի, կտրիճ. 4. դիւցազն, հսկայ. 5. աւելի, շատ, մեծապէս» ՍԳր. Եւս. քր. Եզն. Ոսկ. Կոչ. 6. «ոգի, դև, փէրի» Եղիշ. հրց. 50. Խոր. Շնորհ. վիպ. Կանոն. որից fաջ տրանց «թագաւոր, կայսր» Գծ. իե. 21, 25. Ագաթ. Արծր. բազմաթիւ ածանցներ (ԱԲ ունի աւելի քան 300), որոնցից յիշենք մի քանի հնագոյնները. ինչ. fաջաքաճ Եփր. Թգ. fաջաքոյս

Ագաթ. քաջալերել ՍԳր. քաջալերիչ Ագաթ. Կորիւն. Եփր. ա. թես. քաջաճաւ Ղևտ. ժա. 17, Դատ. ժդ. 16 (Նորայր, Բառ. ֆր. ibis այս ձևը դնում է քաջ «ոգի» բառից, իբր հոմանիշ արտաւազդաճաւ բառի, որ ծագում է Արտաւազդ Բ-ի անունից, իբր քաջքերից շղթայուած թագաւորի թռչունը). քաջաճըմուտ Ոսկ. մ. բ. 8. քաջաձայն Ոսկ. փիլիպ. քաջանուն Եւս. քր. Եզն. Ոսկ. մ. ա. 10. քաջասրտիլ Եփր. թգ. Եւագր. ևն։

Klaproth, As. pol. 101 պրս. خوش xōš «լաւ, քաղցրահամ» բառի հետ՝ ՆՀԲ աջ, աջող բառի՞ց։ Müller SWAW 38, 581 և 586 գործածում է մեկնելու համար զնդ. xvāšaya բառը, ուր ուրիշները «ուտելիք» են հասկանում։ Այսպէս xvāšaya zī vispō aiñhuš astvá ǰvainti Վենդ. Գ. 33 ըստ Müller «զօրութեա՛մբ քանզի ամենայն էակք աշխարհի կեանս»։ Ըստ այսմ Justi, Zndsp. 90 զնդ. նոյն xvāša «ուտելիք» բառի տակ դնում է հյ. քաջ «ոյժ»։ (Վերջին անգամ Barthol. Altir. 1879 մեկնում է բառը «Essen. ուտելիք»)։ Տէրվ. Altarm. 25 մերժում է այս և էջ 22 կըցում է սանս. kavi «իմաստուն», պրս. kay «մեծ, կարող, հզօր» են բառերին։ Müller SWAW 88 (1877), էջ 12 զնդ. ϑwaxša բառի հետ (որ Barthol. Altir. 793 մեկնում է «աշխոյժ»)։ Մորթման ZDMG 26, 618 վանեռ. khaidiani։ Karolides, Γλ. συγκρ. 88 կապադովկ. κατσόρα «մղձաւանջ, չար ոգի» և սանս. çat «հարուածել», çatru «թշնամի»։ Հիւնք. գաճ բառից, ինչպէս յն. τίτανος «գաճ» և τιτάν «հսկայ, քաջ»։ Jensen, Hitt. u. Arm. 101 հաթ. psi=waǰi «քաջ, արի», ՀԱ 1904, 271 հաթ. ḥ.-si «մեծ»։ Patrubány SA 1, 194 յն. ἡδύς, գերմ. süss «քաղցր» < հնխ. svādhyos։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 157 աջ բառից։ Karst, Յուշարձ. 423 ալթայ. koč, չաղաթ. koča, kočak «արի, քաջ»։ Պատահական նմանութիւն ունի սանս. svaćcha «քաջ, արի»։— Քաջ «ոգի, դև» նշանակութեան վրայ տե՛ս էմին, Վէպք հնոյն Հայաստանի 44, Հայ հեթ. կրօնը (Թրգմ. Յոյս 1875, 361), Մ. Խոր. և Հայոց հին վէպերը 1886, էջ 39 և վերջապէս Մառ, Ամառն. ուղևոր. էջ 12—13։

ԳԻՌ.—Ագլ. Սլմ. քաջ, Ալշ. քաջ՛, Մշ. քաճ, Ախց. Խրբ. Կր. Ռ. քաչ, Ասլ. քաչ, քաջ «քաջ, կտրիճ».— իսկ Ալշ. քաչք, Գոր. Ղրբ. քաչկ, Տփ. քաչկ, քա՛չկիր, քա՛ճկիր՝ «դև, դևեր», Երև. քաչքէրս էկան «բարկացայ» են գալիս են քաջ «ոգի» բառի յգ. քաջք ձևից։ Բոլորի նախնական իմաստն է «լաւ». իսկ «ոգի, դև» նշանակութեան զարգացման համար հմմտ. ռմկ. մէնէ աղէկները «դև, ոգի»։— Նոր բառեր են քաջքոտ, քաջքոտիլ, քաջքամեր, քաջքաքամի, քաջքաձայն, քաջքաձոր, քաջքատուն, քաջքաքար:—Թրքախօս հայերից կայ քարջ «հսկայ մարդ» Ատն.։

ՓՈԽ.—Վրաց. ქაჯი քաջի «սատանայ, դև, խորամանկ և խարեբայ մարդ», ქაჯიანი քաջիանի «դիւահար, խենթ, խորամանկ. խարեբայ», ქაჯობა քաջոբա «սատանութիւն, խորամանկութիւն», ნაქაჯევი նաքաջեվի «սատանայական». կապադովկ. κατσόρα «մըղձաւանջ, չար ոգի» (Karolides, Γλ. συγκρ. 88). այս բոլորը մեր փոխ. քաջ «ոգի» բառից են։— Patrubány SA 1, 17 հյ. քաջ բառից է դնում նաև հունգ. hōs «երիտասարդ, դիւցազն» բառը, որ բոլորովին անհաւանական է։

*ՔԱՋԱԼ «մազերը թափած, կունդ, ճաղատ» Մեծոփ.։

=Պրս. كچل kaćal «մարդ՝ որոյ գլուխն իցէ ճաղատ»։

ՔԱՋՕԼ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ գըտնում եմ գործածուած Շնորհ. առակ. (արջի հանելուկի մէջ). «խաղալը քաջօլ կենայր ու յառնէր, ու հետ տանծին զաչերն ածէր»։

+ՔԱՌ, ի, ի-ա հլ. «չորս» Փիլ. Արծր. Նար. Մագ. հների մէջ առանձին չէ գործածուած, բայց գտնւում է մի խումբ ածանցների մէջ. ինչ. քառամեայ «չորեքամեայ» Եւս. քր. ա. քառեամ «չորս տարի ժամանակ» Ոսկ. բ. տիմ. քառասուն ՍԳր. (տե՛ս առանձին). յետոսկեդարեան շրջանին ո՛չ միայն առանձին կայ, այլ և տալիս է շատ

բազմաթիւ ածանցներ. ինչ. քառաքիւ Պիտ. քառաժանի Շիր. քառածի Փիլ. քառակերպ Գնձ. Նար. քառակուսի Ցայտ. խտ. 16 Շար. քառակ «ախտրակ» Տիմոթ. կուզ, էջ 122, 127, 151, 170. նոյն ոճով նոր գրականի մէջ՝ քառաճատր, քառաձայն, քառամեակ, քառանիւ, քառապատկել, քառատիճան, քառատառ, քառաւորոփ, քառարշաւ, քառորդական են ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. k²tvr-, k²tvr- ձևից, որ իբրև երկրորդական ձև գոյութիւն ունէր kᵘetuores>չորք բառի կողքին. երկու ձևերն էլ իրար հետ միասին պահած են հնագոյն հնդևրոպական լեզուները. այսպէս հնխ. kᵘetuores-ից սանս. čatvắras, զնդ. čaθwārō, յն. τέτορις, τέσσαρες, օսկ. petora «չորս», իսկ հնխ. kᵘtur կամ kᵘtur- ձևից են՝ սանս. turíya- «չորրորդ», զնդ. āxtūirīm «չորիցս», tūirya «չորրորդ», յն. τρα- (τράπεζα «սեղան», իմա՛ «քառոտանի» բառի մէջ) և լտ. quartus «չորրորդ». աւելին տե՛ս չորք բառի տակ—Հիւբշ. 503։

Նախ՝ ԳԴ պրս. չար, չէհար=քառ, չորս: ՆՀԲ նոյն է իրօք և ձայնիւ ընդ չորք, չորս, պրս. չար, չէհար, ճահար, լտ. quatuor: Peterm. 153 սանս. čatur բառից. u և t ընկած, իսկ n ձայնի մէջ միացած են արմատական r և հյ. յգ. -եր մասնիկի r ձայնը, ինչ. չոր-ք: Windisch. 31 սանս. čatur և լտ. quatuor-ից՝ բաղաձայնի և a=ua ձայների անկումով. բայց ինչո՞ւ է f ձայնը՝ յայտնի չէ։ Lag. Urgesch. 575 ča- մասի անկումով (ինչ. զնդ. tūirya) և tv վերածելով f-ի։ Bopp, Gr. comp. 2, 224 čatvār ձևից՝ čat վանկը ընկած է և v դարձած f: Müller SWAW 35, 197 մերժելով այս՝ դնում է čatvār>*časvār, նախավանկի անկումով էլ svār, որից քառ: Նոյն, Kuhns u. Schl. Btrg. 2, 486 և 3, 84=(ča)-tvar: Ascoli KZ 16, 207 պատահական չի համարում պրս. xār «փուշ», հյ. քառ «չորս» և քար «վէմ» բառերի նմանութիւնը։ Justi, Zendsp. 108 čaθwar ձևի տակ է դնում՝ առանց յիշելու չորք: Հիւբշ. KZ 23, 29 tvar ձևից. քառ և չորք այնպէս են համեմատում իրար՝ ինչ. զնդ. tūirya և čaθwar: Lag. Arm. Stud. § 1784 քառ <(ča)tvār բնիկ հայ է, իսկ չորք=պրս. čār արշակունեան։ Տէրվ. Altarm. 2, Նախալ. 132, Երկրագունտ Ա. 45, Լեզու Ա. 174 քառ և չորք *katvar ձևից՝ միջին tv-ի անկումով, որով k տուած է մէկ անգամ f, մէկ անգամ չ:—Հիւբշ. ZDMG 30, 774—9 մերժում է այս մեկնութիւնը (տե՛ս չորք) և Arm. Stud. § 289 մեկնում է վերի ձևով։ Karolides, Γλ. συγκρ. 88, 177 կպդովկ. konkar և kógi «չորս» բառի հետ։ Meillet MSL 7, 162 դնում է հնխ. kᵘtwr-ից t-ի անկումով, իսկ ըստ Հիւբշ. 503 նոյն ձևից՝ kᵘ-ի անկումով և tw դարձած f:

ՔԱՌԱՆՔ «ծնունք կամ բարկութիւն». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 329։

+ՔԱՌԱՍՈՒՆ, ի հլ. «40» ՍԳր. Եւս. քր. որից քառասնամեայ ՍԳր. Եւս. քր. Կոչ. քառասներորդ ՍԳր. Եւս. քր. Փարպ. քառասներ «քառասունք» (նորագիւտ բառ) Լմբ. մատ. էջ 64, 74. քառասուն և ինչկանգնեան Թէոփ. սհ. քառասնամեակ (նոր բառ) ևն։

=Բնիկ հայ բառ, որի նախաձևը անորոշ է. ցեղակիցներն են սանս. čatvāriṅçát, զնդ. čaθwarəsata, պրս. جهل čahl, թոխար. çwārka, յն. τεσσαράκοντα, լտ. quadrāgintā, իսկ հսլ. četyredesęte, լիթ. keturios dešimtys, գոթ. fidvōr tigjus, հբգ. fiorzug, գերմ. vierzig ևն:

Սանօթ ձևերի հետ համեմատել են Peterm. Windisch. ևն։ Bugge, Lyk. St. 1, 47 նաև լիւկ. qarazu «քառասուն», որին 2, 76 տարբեր իմաստ տալով՝ մերժում է։

ԳԻՌ.—Երև. քառասուն, Շմ. քառասուն, քառռասուն, Ագլ. քառա՛սուն, Գոր. Ղրբ. քառա՛սուն, Ալշ. Ախց. Ջթ. Խրբ. Կր. Հմշ. Մշ. Մրղ. Նխ. Ռ. Սեբ. Սչ. Սլմ. Տիգ. քառասուն, Պլ. քառսուն, քարսուն, Հճ. Տփ. քարսուն, Մկ. Վն. քʻառսուն, Սվեդ. քառսօն, Ասլ. քառսիւն, Ջղ. գʻառասուն:—Նոր բառեր

են քառասունթաթիկ, քառասունւոտ, քառաս-նաւոր, քառասուննոց, քառասունուիլ, քա-ռասունք, քառասունքակոխ, քառասունքւոր: —Թրքախօս հայոց մէջ՝ Ատն. քառսունք «երախայի քառասնօրեայ ընծայումն ի տա-ճարն»։

ՔԱՌԵՑԻԿ «սոսկ կամ զօրացեալ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 329։

Քառսափ տե՛ս Քարսափ։

*ՔԱՍ «փարչ. հեղուկների չափ էջ». գոր-ծածուած է հետևեալ վկայութեանց մէջ.— 1. Պտուղք ի ժողովրդեանէ երիցուն՝ կարգն այս լիցի. թուանիկն՝ չորս գրիւ ցորեան, վեց գրիւ գարի և վեշտասան փաս քաղցու. Կղնկտ. հրտր. Էմինի, էջ 66, Շահն. Ա. 185.— 2. Եւ հրամայեցի հանել զգինին անդր. մին տարաւ զերեք մասն... և էր փաս ծ̄ղ̄. Անան. գիտ. 24.—3. նոյն բառը Կանոն. էջ 193՝ գրուած փառ: Ըստ իս պէտք է ուղղել քաս, իբր

=պհլ. *kās>պրս. کاس kās «մի տե-սակ մեծ ու տափակ բաժակ», որից փոխա-ռեալ է նաև արաբ. کاس kās «մեծ բաժակ»։ Նոյնից է դարձեալ պրս. کاسه kāsa «քասա, քեասէ, փոքր չանախ» (տե՛ս տակը քասայ), պրս. kās «մեծ բաժակ». այս բառն էլ փո-խառեալ է սեմականից. հմմտ. ասուր. kasu, եբր. kōs, արամ. kāsā «մեծ բաժակ» (Gesenius[17], էջ 339)։—Աճ.

Կաղանկայտուացու ձեռագիրներն ու-նին 3 օր. (Շահն.) քաս, 2 օր. (Էմինի) փաս, 1 օր. (Շահն.) թաս. սրանցից Շահնազարեանն բնագրի մէջ մտցրել է թաս. ՆՀԲ դնում է փաս, բայց ուզում է կարդալ թաս: Աղոնց, Арм. въ эп. Юст. 486 պահում է փաս և կցում է պրս. پاس pās «պահ, մի բանի մաս» բառին, որ է պհլ. pah, pahr>հյ. պահ: Գ. Տէր-Մկրտչեան, Անան. գիտ. 16 ու-ղիղ ձևը դնում է փաս և համեմատում է գերմ. Fass. «տակառ»։ (Անյարմար է, որովհետև հին գերմ. ձևն է podo-. հմմտ. հոլլ. vat, հհիւս. fat, անգլ. vat, անգսք. faet ըստ Kluge 132)։— Պրս. բառի համեմատութեամբ վերի ձե-ւով մեկնեց Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Ա. 40։ Տե՛ս նաև Հայապատում, էջ 192։

*ՔԱՍԱՅ «կերակրի խոր պնակ». յետին բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածու-ած Յայսմ. սեպ. 20. «Քանզի այնքան մե-ծատուն էր Ապլակիդոս, որ 300 ոսկի և ար-ծաթի քասայ և սկուտեղ գայր ի սեղան հաց-կերութեան նորա»։

=Պրս. کاسه kāsa, որ տե՛ս քաս:

ՔԱՍԱՆԻԿ. ներկարարների հարկատու-թեան վերաբերեալ նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ գործածուած եմ գտնում ԺԳ դարի մի արձանագրութեան մէջ (Վիմ. տար. էջ 149). «Թողի զքասանիկին զդամղէն քաղաքիս և որ ի դրուց գայ... և ներկարարն զվաճառիկն քասանիկ չառնենն»։

*ՔԱՍԱՊ «մսագործ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Աթան. 368 Ա ձեռագրում, որ գրուած է 1255 թ. բնագիրը տպուած է ըստ միւս նորագոյն օրինակների՝ «որպէս շուն ի սպանդանոցի»:

=Արաբ. قصّاب qaṣṣāb «մսագործ»։

ՔԱՍՂԵՄ «այրեալ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 329. երևի պէտք է հասկանալ քաս-ղել «այրիլ» ամսանունը։

*ՔԱՍՂԵՒ «հրէական երրորդ ամիսը» Նեեմ. ա. 1. Ա. մկ. ա. 57. Բ. մկ. ա. 9, 18. Ժ. 5. Զաք. է. 1։

=Եբր. כסלו kislēv համանիշն է, որ յն. χασ(ε)λεῦ տառադարձութեան միջոցով ան-ցել է մեզ. եբրայական բառն էլ ծագում է ասուր. [cuneiform] ki-si-li-mu կամ [cuneiform] ki-is-li-mu «9րդ ասորաբաբելական ամիսը» բառից (Delitzsch, Assyr. Handwb. 344, Strassmaier, Alphab. Verz. 547):—Աճ.

ՔԱՍՄԻ «արիւներբութիւն, մայասիլ հի-ւանդութիւնը» Էֆիմ. 286 (Վասն մայասիլի, որ է քասմի)։

ՔԱՍՔՆԵԼ կամ ՔԱՍՔՆԻԼ (գրուած նաև քասքանել) «քստմնիլ, խորշիլ, վախենալով փախչիլ» Ոսկ. մ. ա. 18, գ. էջ 54, Ոսկ. կո-ղոս. 604 և Ես. 157. Եփր. քն. 211—2. Պիտ. Լմբ. մատ. էջ 14. որից քասքնեցուցանել «երեսը վէրքերով տգեղացնել» Ոսկ. ես. 331, «պապանձեցնել» Գիրք Թղ. 492 (գրուած

քասկնեցոյց), քասքնեցուցիչ «զարհուրելի» Պիտ. քասքնելի ԱԲ. անքասքնելի Պիտ.։

ՔԱՏԱԿ (ի–ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն գրծ. քատակիւ, որ ցոյց է տալիս ի հլ.) «նմանն» Նար. մծբ. 447. Տաղ. Ցիշատ. որից քատակել «նմանեցնել, յարմարել» Փիլ. Սահմ. Անյ. պորփ. Մարգ. թղ. 125. քատակիչ Տիմոթ. կուզ. 213, քատակութիւն Թէոդ. խչ. քատակապէս Պիտ. Կնիք հաւ. 144. համաքատակ Երզն. մտթ. 462. Սարն. 36. Վրք. Թովմ. մեծոփ. (Արրտ. 1913, 747), ճշգրտաքատակիլ Ճառընտ. ծովաքատակ Թէոդ. կուս. Սկևռ. աղ. 125. երկնաքատակ Օրբել. հրտր. էմ. 127. ամպաքատակ ԱԲ. ներքատակել ՅՀ. իմ. Երև. 67. սուրաքատակ Շնորհ. եղես. աւազաքատակ Սկևռ. աղ. 56. զոմաքատակ ԱԲ։

ՆՀԲ լծ. Թրք. քէզա, քէտա (իմա՛ արաբ. كذا kaδā), յն. κατὰ «ըստ»։ Lag. Btrg. bktr. Lex. 37 պրս. xwada «խնկութիւն», որ մերժում է ինքը Arm. Stud. § 2344: Տէրվ. Altarm. 63 զնդ. xvaeti «յատուկ», hva «ինքն, ինքեան», հսլ. svatū «ազգական»։ Նոյն, Նախալ. 122 կցելով նոյն բառերին՝ արմատը դնում է քա «իւր», նոյն ընդ ինք-ն, որով քատակել բուն «իւր առնել»։ Հիւնք. կատակ բառից, Թիրեաքեան, Հայ-իրան. ուսումն. էջ 44 պհլ. kadak, որ բոլորովին ուրիշ բառ է։

ՔԱՏԱՅՈՒՄՆ «մեղաց ապաշխարումն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 329։

ՔԱՏՈՐ կամ ՔԱՏՈՒՐ. անստոյգ մի բոյս. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3151։

+ՔԱՐ (եզակին ի հլ. յոգնակին ն հլ. քարինք, -րանց, -րամբք. իսկ եզ. գրծ. քարիւ կամ քարամբ.—յգ. ուղ. քարքն ձևն ունի Եփր. ամն. 477, բայց ձեռ. Վիեննայի կարդում է քարն ՀԱ 1912, 555) «քար» ՍԳր. Վեցօր. «գոհար, ակունք» Սղ. ի. 3. Խոր. ա. 23. Լմբ. իմ. որից քարկոծել ՍԳր. քարուրագի Եփր. Թգ. քարուտ Եւս. պտմ. Ոսկ. ես. և Բ. Թես. Բուզ. քարկոփ Ա. մկ. ժգ. 27. Կոչ. 161. քարակոփ ՍԳր. Եզն. քարընկէց ՍԳր. քարավէժ Ոսկ. Եւագր. Ագաթ. քարատաշ «քար տաշող» Օրբել, հրտ. էմ. էջ 190. պարսաքարել Ա. Թագ. ժէ. 49. իե. 29. քարատել «տաշել, կոփել» Տիմոթ. կուզ, էջ 44, 46, 47. քարարկել «քարկոծել» Տիմոթ. կուզ, էջ 25, 119. բոնաքար Թուոց լե. 47. Ա. Թագ. ժդ. 14. Բուզ. ոմբաքար ՍԳր. գետաքար Եւս. քր. եղնգնաքար Եզեկ. իը. 13. երկանաքար Ղկ. ժէ. 2. խնաքար Սիր. իբ. 21. խստաքար Մծբ. ոսկեքար Եզեկ. իը. 13. որձաքար Ա. մկ. ժ. 11. Մծբ. քարաքաղել «արտի մէջ թափուած քարերը հաւաքել» (չունի ԱԲ) Տաթև. ձմ. ձդ. կրկնութեամբ քարքոուտ «քարքարոտ» Մխ. բժշ. 51. Նոր գրականում՝ քարահանք, քարածուխ, քարեգնդակ, քարեգրիչ, քարետախտակ, քարիւղ ևն։

=Բնիկ հայ բառ հնխ. kar- «քար. 2. կարծր» արմատից, որ ցեղակիցների մէջ երևում է կրկնութեամբ կամ աճանցական իմաստներով. այսպէս 1) սանս. karkara- «կարծր, կոշտ», յն. κάρκαρος «կարծր, անհարթ, խոպոտ (քար, ճամբայ, ձայն)» (Հեսիք.), κραναός «կարծր, ժայռոտ», 2) սանս. karkaṭa-, յն. καρκίνος, լտ. cancer (տարանմանութեամբ *carcro- ձևից) «խեցգետին», 3) սանս. karaka- «կոկոսի ընկոյզ», յն. κάρυον «ընկոյզ», լտ. carīna «ընկոյզի կճեպը, նաւի գոգը, նաւ», 4) t մասնիկով՝ գոթ. harduó, հհիւս. hardr, անգսք. heard, հբգ. գերմ. hart «կարծր», նաև յն. κρατύς «ուժեղ», κάρτα «ուժեղ», καρτερός «ուժեղ, ամուր, պինդ».—գիտունները սրանց են ուզում կցել նաև շվեդ. har «քարքարոտ գետին», հիռլ. կիմր. carn «քարի դէզ», վենետ. scaranto, car'anto «լերկ ժայռ, կորդ հող», և զանազան տեղանուններ, ինչ. յն. Κράγος, զանազան լեռների անուններ, Ἄκραγας «*ժայռ», Ἀκαρνᾶνες «*ժայռաբնակք», վենետ.- իլլիր. *karu̯ant «ժայռոտ, քարոտ», որից Καρουάγκας (Պտղոմէոս)>Carvanca, այժմ Karawanken, որոնց համար կասկած կայ թէ պէտք է հանել հնխ. ak'- «սուր» արմատի՞ց, թէ միացնել kar- «ժայռ» ենթադրեալ արմատի տակ (Pokorny 1, 30—31 և 354)։ Հայերէնը գալիս է ո՛չ միայն երևան հանելու պարզ kar- արմատը՝ իր նախնական իմաստով, այլ և այս վերջինները պատ-

շաճօրէն դնելու նոյն kar- «քար, ժայռ» արմատի տակ։—Աճ.

Klaproth, Asia pol. 37, 80, 100, 105, 120, 137, 384 վրաց. k´wa, ինգուշ. keŕa, լազ. kalle, կամշատ. kual, մալայ. karan, պրս. xāra, պհլ. ǰerera, աստր. kefo, վալ. karreg, չեչէն. kera, պօգուլ. kow և ֆինն. kiwi, քրդ. kawir «քար»։ Ազգասէր 1847, 415 հյ. քարակոռւր ձևից է դնում անգլ. characterl Böttich. Arica 74. 206 պրս. xārā «ժայռ»։ Spiegel, Huzw. Gr. 187 պրս. xārā, պհլ. xār: Պատկ. Изслед. 9 զնդ. khar, պրս. xārā: Ascoli KZ 16, 207 պրս. xār։ Տէրվ. Altarm. 18 պրս. xār «փուշ, կարծր քար», սանս. khara «կարծր, բիրտ»։ Canini, Et. étym. 9 բրըտ. գաէլ. karr, իռլ. rok և ֆրանս. roc «ժայռ»։ Հիւնք. քառ «չորս» բառից։ Bugge, Lyk. Stud. 1, 13 Լիւդիոյ Κάλανδα քաղաքի անուան մէջ է տեսնում։ Pedersen, Նըպաստ 14 իռլ. carric «քար, ժայռ»? Patrubány ՀԱ 1906, 57 հնխ. tuer- ձևից. հմմտ. լիթ. tvirtas «հաստ», հիւլ. θrudr «ուժ», լտ. paries «պատ», լիթ. tveriù «փակել», tvorà «տախտակով փակած տեղ»։ Karst, Յուշարձ. 404 սումեր. g'ar «աղամանդ», 423 թրք. qaya «քար»։ Коршъ, Թրդմ. Հովիտ 1914, 455 ֆինն. kari «ժայռ» բառի հետ։ Մառ [1]) О полож. абхаз. (1912), էջ 28 քրդ. k'ewir, տվան. մուքոխ, ափխազ. aqàh հոմանիշների հետ. [2]) ИАН 1917, 329 ավար. qiru «փըլխրաքար», [3]) անդ. 1918, էջ 2092 մինգր. վրաց. կաշի «կայծքար», [4]) անդ, 1920, 134 նաև բասկ. arri «քար», [5]) Сред. перед. 46 կապում է բասկ. ays և arkayč հոմանիշների հետ. [6]) Яз. и. Лит. I 228 հյ. կարկառ, բասկ. ari «քար», սվան. kaǰ «կայծքար», [7]) ЗВО 25 (1921), էջ 18 հմմտ. խալդ. qarbi «քարեր» (ըստ Sayce): Meillet, տե՛ս Ernout-Meillet 137 լտ. cancer բառի տակ, որ իմ էլ կարծիքս է եղած։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Ակն. Ասլ. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ղրբ. Համ. Մշ. Ննխ. Մրղ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սլմ. Սեբ. Սչ. Տփ. քար, Տիգ. քըր, Մկ. Վն. ք'ար, Ագլ. քօր, Զթ. քոյ, քըր, Հճ. քոյ, Սվեդ. քուր.— Թրքախօս հայոց մէջ ունինք Ատն. քարկոծել էյմէք «քարկոծել».— Նոր բառեր են քարալեխ, քարատակ, քարեփ, քարլապ, քարկոխ, քարկտիկ, քարփակ, քարքամ, քարուածք են։ Նորակերտ իմաստների մէջ հետաքրքրական է քարել, որ սովորաբար նշանակում է «քարէ պալատակ շինել, քար շարել, քար քցել», բայց Զթ. Հճ. Մրղ. պարզապէս «քցել», մինչև անգամ «ձգել, սեղան դնել են». իմաստի նման զարգացում ցոյց է տալիս նաև Թրք. ṭaslamak «քարեր նետել», որ քումուքերէնի մէջ դարձել է պարզապէս ṭašlamak «նետել, քցել» (տե՛ս Мохира, Кумыкско-русск. слов. Сбор. матер. Кавк. հտ. 17)։

ՓՈԽ.—Վրաց. ქარაფი քարափի «ժայռ», ქარაფოვანი քարափովանի «ժայռոտ, քարոտ», ქარაგოზა քարագոզա «քարի վրայ մամուռ» (առաջին երկուսը գալիս են հյ. քարափն բառից, որ հին իմաստով նշանակում էր «ափն քարի, քարաժայռի եզր, վերնակողմն և ստորոտ ապառաժ լերանց» Լծ. փիլ. Վրք. հց. Ուռհ. իսկ նոր իմաստով «ծովի կամ գետի եզերքը շինուած պալատակ, quai», գւռ. «ժայռ» Երև. Լ. Շլ. Տփ.—երրորդը գալիս է քարաքոս ձևից). ფირუზქარი փիրուզքարի «փիրուզակ», որ գործածում է Գրիշաշվիլի, Ջվելի քալաքիս բոհեմա, էջ 56, 249 (հաղորդեց Գ. Ասատուր)։—Կպդվկ. յն. χαρά «փոքրիկ քար, որով մեծ քարերը ամրացնում և հաստատում են» (Καρολίδης, Γλ. συγκρ. 85, 167), χασκάρα «կայծքար» (անդ, 87), χερέρ «քարայր» (անդ, 88, որ թէև ճշդիւ կցում է հյ. քարայր բառին, սակայն զուր տեղը միացնում է նաև հյ. քերել, լտ. cella, cellarium).— Թրք. գւռ. եւդ. kürükend «քարուքանդ» (Գազանճեան, Բիւր. 1899, 314), Կր. Karqəlux, Karmeč տեղանուններ, որոնց վրայ տե՛ս Գլուխ և Մէջ. հմմտ. նաև քոքոշ բառի տակ։—Հյ. քարափակ ձևից եմ համարում վրաց. ქარაბაკი քարաբակի «ցանկապատ» (որ առաջ քա-

րերից էր շինում, յետոյ դարձաւ ճիւղերից). —պատահական նմանութիւն ունի սար. ܟܪܟܘܫܐ karkūšā «cynoglossum al. plantago psyllium բոյսը».—Համմ. նաև քարունքի «քարայրների մէջ մի թաղ Անիում» (Կոստ. Վիմ. տար. XVII)։—Շինարարական տեսակէտից առանձին կարևորութիւն ունին պրս. كرگیر kargīr «ամրութիւն շինուածոյ», քրդ. kagīr «հաստ պատ» (Justi, Dict. Kurde 323), թրք. kyargir, գւռ. kyavgir, ամկ. քյավկիր «քարաշէն», որոնք փոխառեալ են հյ. քարուկիր բառից (տե՛ս Մ. Աբեղեան, Բառ. տեղ. հյ. գաղ. էջ 807)։ Այս բառը կազմուած է քար ու կիր բառերից, իբր «քարով ու կրով շինուած». նախնական գործածութիւնը ունի Ուռհ. «Քարուկրով կալան զգուռն քաղաքին». յետոյ դարձել է «քարաշէն» Վստկ. 30 (ՆՀԲ ունի քարակիր. տպագրում քարուկիր). Համմ. Ալշ. Մշ. գ'աչուկիր «քարուկիր, քարաշէն»՝ գրեթէ նոյն կազմութեամբ։ Հայերէնից է կազմուած թարգմանաբար՝ վրաց. ქვით-კირი քվիթ-կիրի «քարուկիր», իսկ պրս. ձևափոխուելով՝ kārgīr, իբր թէ կազմուած كار kār «գործ» և گیر gīr «բռնել» բառերից, որ «քարաշէն» նշանակութեան համար անմիտ է։—Քարման բառի մասին տե՛ս մանել, քարաման:

*ՔԱՐԱԴՐ «քաւի տեսակից մի թռչուն, որի համար հները առասպելաբանում էին թէ մահը գուշակում է և հիւանդութիւնները ոչնչացնում» Ղևտ. ժա. 19. Օրին. ժդ. 18. Եպիփ. բարոյ. Մխ. առակ. Վրդն. ծն. (առասպելը տե՛ս Վրդ. առ. 81). գրուած է նաև քարադ, քառադր, քաղադր, քաղարդ, քաղանդրոս, քաղանդր Սամռ. 65, քարադրոն Բար. 141։ Այս նոյն բառն է, որ կալատրիս ձևով գրուած է Տաթև. ձմ. կդ. «Կալատրիոն հաւ՝ հայելով ի հիւանդն, առնու յինքն զցաւս նորա և բարձրանայ ի ծառն և փոխանակ հիւանդին մեռանի»։

=Յն. χαραδριός «մի տեսակ դեղնաւուն թռչուն, որ դալուկը իր հայեացքով բժշկում էր». սրանից է փոխառեալ նաև լտ. charadrius: Ըստ Thumb հայերէնը փոխառեալ է յն. *χαράδριος ձևից, որ չէ աւանդուած. սա առուած է նախ քարադր, յետոյ տարանմանութեամբ (ըստ Meillet, Յուշարձ. 211) դարձած քաղադր:—Հիւբշ. 388։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՓՈԽ.—Վրաց. ́ქალანდრო քալանդրո կամ ქარანდრიო քարանդրի՝ նոյն նշ. ըստ Մառ Грам. др. арм. էջ 31 և Текст. и Раз. VI Физiологъ 1904, էջ 7, 64 Բարսւախօսի թարգմանութեամբ վրացերէնի անցած հասարակ տառադարձութիւն է հյ. ձևերի վրայից։

*ՔԱՐԱԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.-ի) «այգու ցանկապատի մոյթերը» Աթան. էջ 181. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Յն. χάραξ, -ακος նոյն նշ.—Հիւբշ. էջ 388։

ՆՀԲ յն. խա՛րաքս, լծ. հյ. խարձ, ամկ. խարաշ կամ խաշար:

*ՔԱՐԱԿՏԻՐ «նկարագիր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 327 և 334 (գրուած քայակտիր, քրակտիր):

=Յն. χαρακτήρ «նկարագիր» (բուն նշ. «փորագրութիւն, յետոյ փորագրեալ նշան, որով մի բան ճանաչւում է, յետոյ ընդհանրապէս ճանաչելու նշան, նկարագիր»)։—Աճ.

ՔԱՐԱԿՏՕՂ «հիմնադիր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 329։

—ՔԱՐԱՄԱՆ, ի հլ. «իլ, բուրդ կամ չուան մանելու գործիք». մէկ անգամ ունի Եպիփ. ծն.։

=Կազմուած է ման արմատից. քարը այն փոքր քարէ ծանրութիւնն է, որ դրւում է իլի վրայ՝ հոլովումը դիւրացնելու համար։—Աճ.

ԳԻՒ.—Ալշ. Երև. Մշ. քարման, Խրբ. քարէման, Ջթ. քայմօն, քայմոն, Հճ. քայմօն. բառը գիտեն նաև Ակն. Խն. Տր.։

ՓՈԽ.—Աստ. Թրքախօս հայոց, յունաց և Թուրքաց բարբառով քիրմէն (Արևելք, 1888 նոյ" 9). միւսները տե՛ս ման:

*ՔԱՐԱՒԻԷ, որ և քարաւիա, քարուէ «ճապուռ, carum carvi L. կամ մի տեսակ շըրկոտեմ, cardamina», որից քարաւիա ճռոմրցի «չաման» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3158։

=Արաբ. كروياء karaviā «լտ. cardamina բոյսը», որի վրայ տե՛ս Կամուս, Թրք. Թրգ.

Գ. 537՝ qardamānī բառի տակ և առանձին, անդ, էջ 913։—Աճ.

Այսպէս մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 124. նոյնը Seidel Մխ. հեր. § 319, ուր տե՛ս և բոյսի ընդարձակ նկարագիրը։

Քարաւս տե՛ս Կարոս։

+ՔԱՐԲ, ի հլ. «արքայիկ օձ» ՍԳր. Վեցօր. 196. Ոսկ. ես. 185. Մանդ. որից fարբաձնունդ Եփր. յհ. մկ. 137. Բարիղ. յհ. մկ. բfաfարբ Վրդն. ծն.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. kr̥p- կամ skr̥p- ձևից, որ յառաջանում է p աճականով՝ պարզական ker-, sker- «կտրել» արմատից։ Աճանցները տե՛ս fերել, fերբել բառերի տակ։ Անականներից յիշենք այստեղ սանս. kr̥pā̃a- «թուր», kr̥pāṇī «մկրատ, դաշոյն», յն. κρώπιον «մանգաղ», σκορπίος «կարիճ, մի տեսակ խայթող ձուկ», լիթ. kerpu «մկրատով խուզել», լեթթ. šk'erpis «խոփ», միռլ. cerb «հատու, սուր», հսաքս. skarp «կծու, լեղի», գերմ. scharf «սուր», մրգ. schraffen =գերմ. schröpfen «շառտել, մարմինը ճեղքըրտել արիւն առնելու համար», լեթթ. skrīpsts «գդալի մէջը փորելու կեռ դանակ» ևն։ Այս արմատին պատկանող խիստ բազմաթիւ ժառանգները տե՛ս Pokorny 2, 573—587: Մեր բառը ըմբռնուած է իբրև «հատու, կարող», որի ամէնից մերձաւոր ձևն է յն. σκορπίος «կարիճ»։—Աճ.

ՆՀԲ «որ կ պրս. كروه karva»։ Պատկ. Изслед. և Bopp, Gram. comp. 2, 387 սանս. sarpa, յն. ἑρπετόν, լտ. serpens «օձ»։ Տէրվ. Altarm. 17—18 և Նախալ. 111 կցում է յն. σκορπ-ίος «կարիճ» բառին՝ մերժելով նախորդները։ (Նոյնը ձևաւորելով տալիս եմ վերը)։ Հիւնք. պրս. fէrվէ, fէrալէշ, fէrպաշ: Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2, 89 վրաց. ჯარბი չարբի «քարբ օձը»։

ԳԻՌ.—Ավեդ. fʹmrբʹըաց կամ fʹmrբʹուց «փոքր գլխով՝ վիզը բարակ՝ շատ թունաւոր մի օձ» (<fարբ-օձ):

ՔԱՐԳՈՆ կամ ՔԱՐԳՈՆՈՍ «արքայ, թագաւոր». առանձին յիշում է միայն Հին. բռ. որից fարգոնական կամ fարգոնոսական «թագաւորական» Մագ. թղ. 9, 87, 97, 103։ Տե՛ս նաև Քարտօնոս։

ՆՀԲ պրս. كاركيا kārgiya «արքայ, թագաւոր. 2. մի մի ի չորից տարերաց»։ Նոյնը նաև Մէնէվիշեան ՀԱ 1911, 717։

Քարթընջումն տե՛ս Քրթմնջել։

*ՔԱՐԹՈՒ «հին, վաղուցուայ». մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Դրնդ. 537. «Եւ ի մտանելն իմ տեսի ի դրունս նորա նստատեղի մարդոյ՝ թաժաճա (թրք. tazeǰe նոր, թարմ) և ոչ քարդու կամ վաղենի» (իմա՛ վաղեմի, հին)։ Գործածական է արդի գաւառականներում fարթու ձևով՝ սովորաբար «օթեկ» իմաստով և հացի համար գործածուած, բայց կայ նաև «հին, վաղուցվայ» իմաստով։

=Քրդ. kartu «կերակրի մնացորդներ. 2. օթեկ, քարթոււ», գւռ. թրք. kerti «օթեկ», պրս. کارد kārd «հին և մնացորդ կերակուր»։—Աճ.

ԳԻՌ.—Ախց. Մշ. fարթու, Մկ. fʹարթու, Երև. fառթու, Վն. fʹmրթու:—«Հին» իմաստով Ալ. fարթու ճիւղը:

*ՔԱՐԺԱՆԿ «խեցգետին». տե՛ս Վրդ. առ. I. էջ 496. որ և fարճանկ (Քաջունի, հա. Գ. 252)։

=Պրս. خرچنك xarčang «խեցգետին». նշանակում է «էշի ճանկերով». բայց ըստ Müller WZKM 1895, 291 պէտք է լինէր xār-čang «խարակի՝ քարի պէս ամուր ճանկերով»։ Հայերէնը գալիս է հաստատելու այս։

Ուղիղ մեկնեց Մառ, անդ։

ԳԻՌ. ձևերն են fարաճանկ Ջղ. «խեցգետին, խեչափառ», fառչանգ Լ. «խեցգետին», Գնձ. (Բանանց գիւղ) fըրըժա՛նգժանգ «խեչափառ»։

*ՔԱՐԻԻԲԴ կամ ՔԱՐԻԲԴ «ծովի մէջ վըտանգաւոր յորձանք» Նոնն. 46. որ և սխալ գրուած ֆառիբդէս Բրս. մրկ. 374։

=Յն. χάρυβδις, որ Մեսինայի նեղուցում վտանգաւոր մի յորձանքի անունն էր. յա-

տուկ անունը ընդհանրանալով՝ դարձաւ յետոյ հասարակ անուն։—Հիւբշ. էջ 388։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

Քարձկեղ տե՛ս Քաղցկեղ։

Քարկատեղ տե՛ս Քարտակատեղ։

ՔԱՐԿՈՒԹ. անստոյգ և առանձին չգործածուած բառ, որից ունինք միայն աշտարակաքարկութ Եւս. քր. ա. «Յարքունիսն աշտարակաքարկութս բարձրաբերձս հանդերձ մահարձանօք շինեալ յօրինէր» (յն. ἀνάλημμα λιθίνον). ՆՀԲ ուզում է ուղղել աշտարակաքարկոթող: Հմմտ. գւռ. քարկտող «կոթող» (ըստ Margoliuth, The syro-armenian dial. IRAS 1898, 853), քարկտող Սեբ. «քար կտրելու տեղ»։

ՔԱՐՁ կամ **ՔԱՐՑ** «անմօրուս, կարճամօրուս, քէօսէ» Վրք. և վկ. ա. 237. Վրդ. առ. 53. Ճառընտ. Դամասկ. Երզն. քեր. Տաթև. հարց. 245. «կարճահասակ» Յայսմ. յնվ. 1, 28 (էր Ս. Եփրեմ թխամորթ, քարձ և ալևոր), «շաճած՝ կարճ բոյս կամ թուփս» Վստկ. 15. որից քարձուկ Շնորհ. առակ. քարձագին «շատ կարճ միրուսով» Մագ. ստ. առ Լեհ.։

ՆՀԲ յծ. կարճ, գոս, քօշ, թրք. քէօսէ: Տէրվ. Altarm. 18 քերել, քերձուլ ձևերի հետ. հմմտ. յն. παρτίς, լտ. curtus, մրգ. schart։ Պատկ. Матер. I. 16 պրս. کرز karza «ծննդական գործարանից զուրկ մանուկ»։ Հիւնք. քերձուլ բայից։ Թիրեաքեան ՀԱ 1912, 288 նոյն ընդ կարճ: Պատահական նմանութիւն ունի վրաց. քարցի «չէկ, գունատ»։

Քարճանկ տե՛ս Քարժանկ։

***ՔԱՐՃԻԿ** «թռչունի տատամոքսի պարկը, ուր կտիկներն են հաւաքւում. gave» Վստկ. էջ 220. գրուած է սխ. քարճին, որ պէտք է կարդալ քարճկին:

=Պրս. کراجه karāǰa, որից փոխառեալ է նաև արաբ. کیارجه kiyārǰa նոյն նշ. այս բառը չունի ԳԴ, բայց յիշում է Կամուս, թրք. թրգմ. Գ. 255։ Հայերէնի մէջ նուազական մասնիկի յաւելումով ստացել է նախ քարաճիկ (որ պահուած է գաւառականում) և ապա սղմամբ քարճիկ:—Աճ.

ՆՀԲ նոյն ընդ թրք. qursaq «կըտնառք»։ Պէտք չէ համարել կազմուած քար բառից, ինչպէս թելադրում են պրս. سنکدان sangdān և թրք. طاشلق ṭaš-ləq հոմանիշները (առաջինը կազմուած sang «քար», երկրորդը ṭas «քար» բառից), ըստ որում առանց բացատրութեան պիտի մնար -ճիկ մասը։

ԳԻՌ.—Ալշ. քարաճիկ, Մշ. քարաջիգ, Խրբ. քարաջուգ, Ննխ. գառաջիգ, Ասլ. քարջիգ, քարջիյ, Երև. քառջիգ, Մկ. ք'առճիկ, Շմ. կառճիկ, Ռ. գառջիգ, Ջղ. քառճիք, Սըվեդ. քիրջօգ, Սլմ. քարկին. բոլորն էլ նոյն նշ.—իսկ Բլ. քարաճիկ «երիկամունք», որով և յգ. քարաճիկներ:

Քարմարցանկ տե՛ս Մարդասանկ։

***ՔԱՐՇ** «քաշելով» Տօնակ. «մի տեսակ երաժշտական խաղ» Ոսկիփ. որից ի քարշ «քաշքշելով» Ագաթ. Եզն. քարշել «քաշել» ՍԳր. Սեբեր. Ոսկ. Եզն. «ըկել, պղծել, բռնաբարել» Ծն. լդ. 31. Կանոն. «բամբասել» Ոսկ. յհ. բ. 37, 39. «տևել» Մեկն. ղևտ. քարշութիւն Փարպ. քարշանք «չարչարանք» Կոչ. վայրաքարշ Սարգ. Տօնակ. գետնաքարշ Ոսկ. մ. ա. 1. գիշաքարշ Եղիշ. քարշնանետ «(վիշապի) քաշուելով գնալուց մնացած հետքը» Վրք. հց. ա. 244. երկրաքարշ Պիտ. ձեռնաքարշութիւն «գողութիւն» Տօնակ. ևն։ Նոյնը r-ի անկումով դարձած է նաև քաշ «մի տեսակ խաղ. 2. համառօտագրութեան նշան» Գէ. ես. (տե՛ս պատիւ բառի տակ). Վրդն. աղ. Գրչ. արիստ. «տաշտաթաղ» Վստկ. 65. 130. քաշել Եփր. գ. կոր. քաշանք «առևանգութիւն, բռնի քաշել տանիլը» Յայսմ. յնվ. 4. Զքր. սարկ. Բ. 45. 138. «կոխ, ծեծկուք» Անսիզք 61. «նախատանք» Սմբ. դատ. 123։

=Իրան. karš ձևից փոխառեալ, հմմտ. զնդ. karš, սանս. krš, karš, պհլ. kašītan, պրս. کشیدن kašīdan, քրդ. kišan, kišandin, աֆղան. kx'al, բելուճ. kašag, բոլորն էլ «քաշել» նշանակութեամբ։—Հիւբշ. 257։

Նախ ԳԴ կցեց պրս. քէշիյտէն ձևին։ Այս բառը յիշում է նաև ՆՀԲ։ Բազմ. 1844, 335 սանս. քարշանա: Windisch. 9, 20 սանս. kṛš։ Ուղիղ համեմատութիւններ են տալիս Böttich. ZDMG

1850, 363, Spiegel, Huzw. Gram. 187, Müller SWAW 41, 7, Justi, Zendsp. 80, *Հիւբշ.* KZ *23, 20։ Տէրվ.* Altarm. *31* քարշել=*սանս.* karš, *զնդ.* karəš, քաշել=*պրս.* kašīdan, *իսկ* ի քաշ բերել *«անասունները զուգաւորել» տե՛ս* քօշ, քօշումն: Meillet MSL 8, 280 *և 10, 269 մեր բառը բնիկ է համարում, փոխառութեան պարագային սպասելով* *կարշել, *կաշել *ձևերը. (բայց այս բառը արիականից դուրս ուրիշ տեղ գոյութիւն չունի. տե՛ս* Pokorny 1, *429. ուստի դրւում է փոխառեալ.—շ ձայնը ոչինչ չի որոշում, որովհետև ունինք* թառամ *և* թարշամ *ձևերը միաժամանակ)։ Հիւնք.* գարշիլ *բայից։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սչ. քաշել, *Ախց. Ակն. Երև. Կր. Ննխ. Պլ. Ռ.* քաշէլ, *Ասլ.* քաշէ՛լ, *Ագլ. Խրբ. Ղրբ. Շմ. Տփ.* քաշիլ, *Հմշ.* քաշուշ, *Տիգ.* քա̈շիլ, *Սլմ. Վն.* ք՚ա̈շել, *Մրղ.* ք՚ա̈շէլ, *Հճ.* քէշել, *Զթ. Մկ.* քէշիլ, *Սվեդ.* քիշիլ *(սրանք թուրքերէնի ազդեցութեամբ ստացել են նաև «ծխել, կշռել, նկարել» նշանակութիւնները)։—Սեբ. ունի երկու ձև.* քաշէլ *«քաշել» և* քէշնէլ *«գետնի վրայից քաշքշելով տանել, տճկ. սիւրիւթլէմէք»։—Նոր բառեր են* անքաշ, քաշան, փորքաշ, քաշքշել, քաշքշուկ, քաշմշել, քաշկռտել, քաշկռտուկ, քաշմշկուիլ, բելքաշ, քաշովի *ևն։*

ՓՈԽ.—Բոշ. kašel *«քաշել»,* kašič *«ծխախոտ, քթախոտ»* (Finck ЗАН 1907, 112) *(յառաջանում է գւռ.* քաշել *«ծխել» բառից. մանրիկի համար հմմտ.* քսել, կարել).—*Թրք. գւռ. Եւդ.* käšäkäš *«քաշքշուկ, քաշէքաշ» (տե՛ս Յուշարձան 329).—Հայերէնից են թերևս նաև կպդվկ.* kašuni *«հնացած շոր կամ կօշիկ, ցնցոտի» (հմմտ. գւռ.* քաշուկ *«անպէտք շորի կտոր») և* kašurevo *«գողանալ, գւռ.* ձեռնաքաշութիւն*»* (Karolides Γλ. συγκρ. 87 *առաջինը համեմատում է հյ.* կաշի *բառի հետ, իսկ երկրորդը՝ հյ.* կաճառել *և* քարշել *բառերի հետ)։*

*ՔԱՐՈԶ, ի-ա, ո *հլ. «մունետիկ, բարձրաձայն հրապարակող կամ յայտարարող» ՍԳր. Եւս. պտմ. Եզն. Բուզ. «երաժիշտ, նուագածու» Եւս. քր. «սարկաւագի կարդացած ինչ ինչ աղօթքները» Խոսր. ժմ. և պտրգ. «գանձ, տօնական տաղ» Նար. Գնձ. ժմ. «մեկնաբանական գրուածք կամ ճառ» Լմբ. ստ. Շար. Եփր. համաբ. որից* քարոզել *ՍԳր. Եզն.* քարոզութիւն *ՍԳր. Կոչ.* քարոզակից *Եզն.* միաքարոզ *Ագաթ.* քաջաքարոզ *Ասող.* ճշմարտաքարոզ *Թէոդ. մայր.* մարգարէաքարոզ *Նար. առաք.* քարոզատու *(նորագիւտ բառ) Հայել. 255.* քարոզչական, քարոզչութիւն *(նոր բառեր) ևն։*

=*Ասոր.* ܟܪܘܙܐ kārōzā *«մունետիկ, սուրհանդակ», արամ.* כרוז kārōz *«հրաւիրակ, քարոզ» (Դան. գ. 4),* כרז kəraz *«քարոզել, հրապարակաւ ծանուցանել» (Դան. ե. 29), արաբ.* كرز karaza *«քարոզեաց», ն. ասոր.* k'yaruz *«քարոզ», որոնք իրենց կարգին թերևս փոխառեալ են յն.* κῆρυξ *«մունետիկ, քարոզ» և* κηρύσσειν *«քարոզել» բառերից։—Հիւբշ. 319։*

Ուղիղ մեկնեց նախ Schröder, Thesaur. *46, որ դնում է ասոր. ձևից։ ՆՀԲ եբր. քաղդ. արաբ.* քարօզա, քարուզ, քեարիզ, *յն.* քի՛րիքս: Diefenbach, Berl. Jahrb. 1843, *էջ 449 յն.* κᾶρυξ, *հյ.* կարդալ, *արմատը* gṛ*։* Windisch. *9 և Պատկ.* Изслед. *յն. ձևից։ Տէրվ.* Altarm. 70 *քաղդ.* kārōz: *Նոյն, Նախալ. 69 յն.* κῆρυξ *և սանս.* kāru *«գուսան, երգիչ» բառերի հետ՝ կցում է սանս.* kar, *յն.* καλέω, *լտ.* calare *«կոչել, աղաղակել», գերմ.* hallen *«հնչել» ձևերին, իբր հնխ.* kar *«գոչել» արմատից. «սակայն* քարոզ *սեմական փոխառութիւն ալ կրնայ ըլլալ, եթէ քաղդ. հոմանիշ* քարուզն *Հայոց երկրէն հոս գաղթած չէ»։ Հիւնք.* գոռոզ *բառից. յիշում է նաև յն.* κῆρυξ *և պրս.* xōrōs *«աքլոր»։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Ղրբ. Մշ. Ննխ. Պլ. Ջղ. Սեբ. Սչ. Սլմ. Տփ. քարօզ *(նկատելի է Ալշ. և Մշ.* օ-*ով!). Խրբ.* քառօզ, *Ասլ.* քարէ՛օզ, *Ագլ. Շմ.* քարուզ, *Վն.* ք՚արոզ, *Մկ.* ք՚արուզ, *Սվեդ.* ք՚ա̈րուզ.—*Հմմտ. նաև Տփ.* քարօզաչի *(թրք.* -չի! *մասնիկով) «քարոզիչ»։*

ՓՈԽ.—Քրդ. karús «քարոզ», karuskem «քարոզեմ» (Justi, Dict. Kurde, էջ 330)։ Վրաց. ქაროზი քարոզի «քարոզ». ունի Գրիշաշվիլի, Ձվելի քալաքիս բոհեմա 250 (հաղորդեց Գ. Ասատուր)։

Քարոս տե՛ս Կարոս։

ՔԱՐՈՒԱԿ, ի-ա հլ. «խայտառակ, ամօթալի» Ոսկ. կողոս. 604. որից քարուակ կալ «ամօթալի գործով խայտառակուիլ» Ոսկ. մ. ա. 15, բ. 6. քարուականութիւն Ոսկ. մ. ա. 13, բ. 24. քարուականք Ոսկ. մ. ա. 15. բ. 23, որից և Սարգ. յկ. ը. բ. տպ. էջ 108։

Հիմք. քար բառից։

*ՔԱՐՈՒՊԱՅ «դեղին սաթ» Ոսկիփ. որ և քահրիպար «սաթ» Մխ. բժշ.։

=Պրս. کهربا kahrubā «սաթ», որից նաև Թրք. کهربار kehribar «սաթ». բուն նշանակում է «յարդ քաշող». մեր ձևերից առաջինը պրս. է, երկրորդը Թրք.—Հիւբշ. 263։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ՔԱՐՍԱՓ «մի տեսակ քամի». վկայութիւնը տե՛ս Հռասափ։ Ունի միայն ԱԲ։

*ՔԱՐՏ «թուղթ, մագաղաթ, գրքի թերթ, նամակ, գրութիւն» Սեբեր. Մանդ. Վրք. և վկ. Ա. 58 (բց. ի քարտանէ). Նոնն. ՑՀ. կթ. 391 (սեռ. քարտի)։ Մխ. Երեմ. որ և քարտէս ՍԳր. Լաքուբ. 51. Փիլ. խոր. քարտէզ Սեբեր. Անյ. բարձր, Ծառընտ. քարտէն Վրք. և վկ. Ա. 64. Նար. Կլիմաք. որանցից այցեքարտ, խաւաքարտ, քարտիսագրութիւն (նոր բառեր) են։

=Յն. χάρτης «թղթի կամ մագաղաթի թերթ, գրուածք, գրութիւն, նամակ». ծագումն անյայտ է, բայց թերևս եգիպտական փոխառութիւն (Boisacq 1052)։ Բառս յունական քաղաքակրթութեան միջոցով տարածուած է ամէն կողմ. ինչ. լտ. charta, իտալ. carta, ֆր. carte, գերմ. Karte, չեխ. լեհ. ուկր. karta, ռուս. хартія, картина, սերբ. hártija, ասոր. ܟܪܛܝܣܐ xartīsā կամ xartēsā, Ն. ասոր. kərtesa, արաբ. قرطاس qirṭās և خريطة xarīṭa, լազ. kartali, տճկ. xarta և շատ ուրիշ հեռուները՝ ինչ. ավահիլի karatāsi և մալգաշ. karatāsi «թուղթ, նամակ»։—Հիւբշ. 388։

Նախ Schröder, Thesaur. 46 դրաւ ասորուց։ ՀՀԲ և ՆՀԲ յն-ից։ Ազգասէր Կալկաթայի 1847, էջ 415, դնում է ո՛չ յոյն, այլ բնիկ հայ բառ. որովհետև յունարէնը չունի մեկնութիւն, իսկ հայերէնը մեկնում է քարտ(աշեալ), որից և անգլ. chart։ Տէրվ. Altarm. 69 և Հիւնք. յն-ից։

ՓՈԽ.—Վրաց. ქარტი քարտի «թուղթ» ըստ Մառ, Иппол. 67 փոխառեալ է հայերէնից՝ վերջաւորութեան ջնջման պատճառով (սակայն հմմտ. նյն. χαρτί).—աւելի ապահով է ըստ իս վրաց. ქარტეზი քարտեզի «գրաւոր վկայական, վկայագիր», որ վերջաձայն զ-ի պատճառաւ հայերէնից է։

ՔԱՐՏԱԿԱՏԵԼ «կացինով կամ տապարով ջարդել սպանել» Արծր. հրտր. Պատկ. էջ 95 (այլ ձ. քարկատեցին)։ Նոյն բառն է նաև քարտաւատել «բաժանել» Կնիք հաւ. 54 (նորագիւտ բառ). ձևով մին կամ միւսը սխալ է. իսկ նշանակութեամբ երկուսը միանում են «կտրել» ընդհանուր իմաստով։

ՆՀԲ «որպէս կարթակոտոր առնել կամ որպէս ռմկ. քէրթիք քէրթիք կտըրտել»։ Կայ նաև պրս. كرتك kartak «տոփան, թակ, թոխմախ»։

*ՔԱՐՏԱՐ «շինուած, կերտուած». Նորագիւտ առանձին անգործածական բառ, որից ունինք հրաշաքարտար «հրաշակերտ» և աղիւսաքարտար «աղիւսի ձևով շինուած». «Եւ տեսին ի ներքոյ եկեղեցի քարկոփ չքնաղաշէն, որ ոչ ուրեք էր այնպիսի հրաշաքարտար շինած գմբեթ և խորանք» (Օրբել. 20). «Կանգնեցին ճեմարան երկնանման հըրաշաքարտար շինուածով երկագմբեթ և եռախորան» (Օրբել. էջ 51). «Եւ հրամայեաց նոյն քարին աղիւսաքարտարով ծածկել զտեղի հանգստարանի սրբոցն» (Օրբել. էջ 33. վերջինս Շահն. Ա. 88 աղիւսաքրտարով)։ Այս բառը մի քիչ վերև ուրիշ ձևով է. «Եւ յարևելից կուսէ խորանին աղիւսաձև քար վազեաց յորմոյն» (Օրբել. էջ 32), որից երևում է որ քար աղիւսաքարտար և քար աղիւսաձև նոյն բաներն են։

=Պրս. کار kār «գործ» բառից, որից և

کردار kirdār «գործ. 2. կերպ, տարազ, սովորութիւն»։—Աճ.

Քարտէզ տե՛ս Քարտ։

*ՔԱՐՏԷՋ «Կիլիկեան դրամ, որ արժէր $1^1/_2$ ֆրանսիական սօլ կամ $^1/_6$ արծաթ դեկան». Նորագիւտ բառ, որ երեք անգամ գտնում եմ գործածուած հետևեալ ձևով. Եւ թէ ի դատըստնօղն յերևան զարկք կենայ, այրոյն եղած, նա տայ ամէն զարկուց 30 սօլ. և կապոյտին որ այրոյն չլինի եղած՝ ամէն զարկուց քարտէզ մը, որ է սօլ մէկ ու կէս» (Անսիզք 61). Ջողայք զոր ի վեց քարտէզ ծախէին (Նշխ. մատ. 70). «Կա՛մ հատուցէք դկայսերն, կամ տուք քարտէզ և արծաթ» (Բրս. մրկ. 184)։—Անսիզքի հրատարակիչը (անդ, ծան.) ասում է թէ գործածուած է նաև Մխիթար Գօշի Դատաստանագրքի ինչ ինչ ձեռագրերի մէջ։

=Ասոր. ܩܪܛܝܣ qartīs «փոքրարժէք դրամ, nummulus» (ZDMG 40, 451), որ համարւում է յն. κεράτιον ձևից ծագած (Brockelm. Lex. syr. 338):—Աճ.

*ՔԱՐՏԻՃ «թնդացիրի մէջ լցնելու մանր երկաթի կտորներ. mitraille». իբր նորակերտ բառ ունի Նորայր, Բառ. ֆր. 216 բ. ունի նաև Կոյլաւ, Բառ. գերմ. 800 բ «հնացեալ երկաթներ» նշանակութեամբ։

=Իտալ. cartoccio, որից և ֆր. cartouche «փամփուշտ»։—Աճ.

*ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ (ի–ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «ատենադպիր, դըպրապետ, նամակների վերակացու, գրագիր» Խոր. բ. 64, գ. 47, 52. ՅՀ. կթ. Խոսր.։

=Յն. χαρτουλάριος, որից նաև լտ. chartularius նոյն նշ. կազմուած է χάρτης «թուղթ» բառից։ Նոյն բառից յետին արտասանութեամբ ձևացած է քարտուլար Մխ. դտ. օր. թգ.։—Հիւբշ. 388։

ՀՀԲ դնում է լատիներէնից, իսկ ՆՀԲ յունարէնից։

ՓՈԽ. ուտ. քարտուղար նոյն նշ.։

Քարտօնոս «թագաւոր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 329. նոյն է քարագոն կամ քարգոնոս բառի հետ, որ տե՛ս վերը։

ՔԱՐՔԱՇ «երաժշտական մի խաղ» Ոսկիփ. Շար. հմմտ. քաշ:

ՔԱՐՔԱՇԱՄ «մի տեսակ դաղան». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Խոր. աշխ. հրտր. Սուքրեանի, էջ 31. «Ասեն թէ նհանդ կայ յԱրամանի, որպէս յԵփրատ, զոր հասատի գիտեմք, կենդանի քարքաշամ ղուզեալ, դարիւնն ծծեալ և թողեալ»։

=Արդեօք պրս. کرگدن kargadan «ռնգեղջիւր» բա՞ռն է խաթարուած։—Աճ.

ՔԱՐՔԵԼ «տարփել» Բառ. երեմ. 330. որից ՀՀԲ «ըղձալ, ցանկալ»։

ՔԱՑԱԽ, ո հլ. «քացախ» ՍԳր. որից քացախել «թթուիլ» Բրս. մրկ. քացախագոյն «խիստ կծու» Պղատ. տիմ. քացախուց «խաշ, հացի մայա» (Նորագիւտ բառ) Գիրք թղ. 495. քացախաբան «մեղրով, քացախով, ջրով և աղով պատրաստուած բժշկական օշարակ. խքէնչիբի» Գաղիան. բժշ. քացախուտ Պղատ. տիմ. Խոսր. քացախային (Նոր բառ) են։

Հինք. քաղց բառից։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Ասլ. Խրբ. Կր. Հմշ. Ղրբ. Մշ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Սեբ. Սլմ. Սչ. Տփ. քացախ, Մկ. Վն. ք'ացախ, Հճ. քացօխ, Սվեդ. ք'ըցցիխ, Ալգ. քա՛ցան.— բայական ձևով՝ Սչ. քացխել, Պլ. Տփ. քացխիլ, Ասլ. Խրբ. Սեբ. քասխիլ, Ագլ. քըցա՛նիլ «քացախիլ, թթուիլ (օր. ստամոքսը)»։ Նոր բառեր են քացախամայր, քացախաջուր, քացխաման, քացխան, քացախահոտ, քացխուն:

ՓՈԽ.—Լազ. քացա՛խի, քացա՛խուրի «աղոխաջուր, աղոխի թթու ջուրը՝ որ կերակուրների մէջ իբր քացախ են գործածում». վրաց. კაწახი կածախի «թթու, խակ, չհասած» հմմտ. Նաև ավար. ղ'անձա «քացախ»։

+ՔԱՒ «մեղքի թողութիւն, արդարացում, ներում, սրբացում». որից քաւել «յանցանքը ներել» ՍԳր. «անպարտ հանել, արդարացնել» ՍԳր. «հաճեցնել, սիրտը շահիլ» Բ. թգ. իա. 3. «հեռացնել, վանել» Սեբեր. Եփր. համաբ. քա՛ւ, քա՛ւ լիցի «չլինի՛ թէ, զգոյշ. Տէր մի՛ արասցէ, Աստուած չանէ» ՍԳր.

Մծբ. Ոսկ. քաւիչ *ՍԳր.* քաւութիւն *ՍԳր.* քաւչապետ *Ջքր. կթ. Մաքս. եկեղ.* մեղսաքաւիչ *ՅՀ. խմ. ատ. ՅՀ. կթ. ՅՃխ.* քաւել *մՀյ. «բացի, միայն թէ» Անսիզք 21, 51. գաւառականում պահուած է բուն նախնական իմաստը, որ է «խնամել, հոգ տանիլ, պահպանել, զգուշանալ»։ Այս նշանակութիւններով դառնում է բառս՝*

=բնիկ հայ բառ, հնխ. kau- *«զգուշանալ» արմատից, որ նոյն է հնխ.* skeu- *«դիտել, նկատել» արմատի հետ. ընդհանուր ժառանգները տե՛ս* ցոյց *բառի տակ, որ ներկայացնում է* skeu- *արմատի* skeu-sk´- *աճականը։ Այստեղ յիշենք յատկապէս լտ.* caveo *«զգուշանալ, հսկել, պահպանել»,* cave faxis *«զգո՛յշ, քա՛ւ»,* cave ne faxis *«չլինի թէ անես»,* praecaveo *«նախազգուշանալ»,* discaveo *«մի բանից զգուշանալ»։ Այս բառից պէտք է բաժանել (ըստ Ս. Մովսիսեան, նամակ 1933 մարտ) գւռ.* քաւ *«վէրքի նախնական դարման» բառը, որ արաբերէնից է փոխառեալ և գործածական է նաև գրք.* քով *ձևով. Ջղ.* քով, քավել. *տրանով հասկանում են վէրքի արեան հոսումը կանգնեցնելու նախնական դարմանը, որ լինում է այրած շոր, փառօդ և նման այրող նիւթեր. ծագում է արաբ.* كاوى kāvī *«այրող, խարող, կիզող»,* كى kayy *«խարել, խարանել, դաղել»,* كيّه kayya *«խարանելու տեղը»,* استكوا istikva *«խարանուիլ»,* كاويا kāvya *«խարանելու գործիք» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 916) ձևից։*

ՆՀԲ յիշում է եբր. քիֆէր *«քաւել»։* Lag. Urgesch. 47 *սանս.* sva *«իւր» բառի հետ՝ իբր «կրկին իւր առնել»։ Տէրվ.* Altarm. *20 սանս.* ākū *«ի նկատի ունենալ»,* kavya *«քաւութեան զոհ», յն.* κοννέω *«ճանաչել», լիթ.* kavóti *«սպասել, պահպանել», լտ.* caveo *«զգուշանալ» ևն բառերի հետ հնխ.* stu *արմատից։ Մորթման* ZDMG *26, 518 բևեռ.* gukauit։ *Հիւնք.* քոխայ *բառից։ Ղափանցեան* ЗВО *23, 356 քրդ.* k´awəm *«յարձակիմ, անկանիմ ի վերայ, մտանել» և սսս.* qavən *«ձգտիլ, ի նկատի ունենալ»։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 371 պրս.* كيفر kaifar *«յանցանքի պատիժը»։—Վերի մեկնութիւնը առաջարկել է նախ Տէրվիշեան, գաւառականի համեմատութեամբ վերոյիշեալ ձևին վերածեցի ես, նոյնը անկախաբար հաստատում է* Meillet, *որ* Dict. étym. lt. 160 caveo *բառի տակ ասում է թէ «անկարելի է չմտածել հյ.* քա՛ւ լիցի *ասացուածի մասին»։*

ԳԻՌ.—Նախնական իմաստը անկախօրէն պահում են Վն. քʼավել, *Մկ.* քʼովիլ *«վէրքը խնամել. դեղերով դարմանել, պահպանել». օր. Մի քիչ աղ դիր վէրքիդ, արիւնը քաւէ։—Կրօնական լեզուից փոխառեալ են Ալշ. Մշ.* քավել, *Ախց. Կր.* քավէլ, *Մրղ.* քաւըէլ *«մեղքերը քաւել»։—Էնկիւրիի թրքախօս կաթոլիկ հայոց բարբառով* քավարանլըք *«մեղաւոր», որ կազմուած է հյ.* քաւարան *բառից՝ տճկ.* -ləq *«-ցու» մասնիկով, իբր «քաւարանացու» (Բիւր. 1898, 866)։*

***ՔԱՒԱՌ** *«կապար բոյսը». ունի միայն ՓԲ. պէտք է ուղղել «պրաս», ինչպէս ունին Երև. Ղրբ. ևն։*

=Պրս. كوار kavār *«պրասս»։—Աճ.*

***ՔԱՒԴԵԱՅ** *(գրուած նաև* քօղեայ*), ի հլ. «աստեղագէտ, գուշակ, հմայող» Եղն. Բուզ. Փիլ. Գէ. ես. որից* քաւղէութիւն *Եղն. Եղիշ. Սարկ. սխալմամբ արմատը համարուած է* քաւղ, *ի հլ. «ցնորական իր» Տօնակ.։*

=Նոյն է քաղդեայ *բառի հետ, որ միևնոյն նշանակութիւնն ունի.* ղ>ւ *ձայնափոխութիւնը անսովոր է։*

ՆՀԲ քաղդեայ *բառից։* Lag. Armen. Stud. § 2354 *համարում է* քաղդեայ *բառի փափկացածը,* ղ>ւ *ձայնափոխութեան համար օրինակ բերելով ասոր.* יודא = ילדא ivdā = ildā *և* שושלא švšlā = שלשלא šlšlā *ձևերը։ Տէրվ.* Altarm. 20 *սանս.* khav *«թքել», յն.* κοχύαι *«մեռելոց ոգիք»,* κοής *«հմայող, կիւս», գոթ.* skavas *«հարցուկ», հսլ.* čudo *«հրաշք» բառերի հետ՝ հնխ.* skudh *արմատից. նոյն ընդ* քաւել<*հնխ.* sku: *Հիւբշ. 318 վարանում է նոյն դնելու* քաղդեայ *բառի հետ։ Հիւնք. յն.* χiβ-

ծղ‌ւօ= «խարդախ»։ Մառ, 1) Основ. Табл. էջ 5 իրար կցելով քաղդէացի և քարթվելի «վրացի» բառերը՝ հանում է յաբեթական արմատից. 2) Надпись Сардура, էջ 17 խալդի Աստուծոյ անունից։

*ՔԱԻԹԱՐ «բորենի». հնից աւանդուած չէ. գտնւում է միայն արդի բարբառների մէջ, ինչպէս Երև. «բորենի», փխբ. Գնձ. Երև. Ղզ. Ղրբ. Ննխ. Նբ. Շմ. Վն. Տփ. «գէշ պառաւ կին», այսպէս նաև Ախց. ք'ա̈փտա̈ռ. իսկ Շիր. «ատամները թափած». որից քաւթառքոս կամ քաւթառքոսի «բորենի». մի քիչ հին վկայութիւն ունի Բառ. երեմ. էջ 335 «քօթարինէ և բորենի մի է. մեռելոց միս ուտեն սոքայ»։ Իբրև յատուկ անուն յիշուած է 1177 թուից՝ Վրդ. 1862, էջ 130։

=Պրս. كفتار kaftār «բորենի», որից նաև քրդ. keftar, վրաց. կափտարի? ավար. քավլթար, ինգիլ. գաֆտար, Թաբաս. ցախ. քաֆթար, քյաֆտար «բորենի» և քաֆտար «վհուկ, չար պառաւ կին» ևն։ Հնդկաստանում كفتار kaftār են կոչւում ջրզի կանայք, որոնք հիպնոզող ջադուներ են, որոնց հայեացքն անգամ մարդ է սպանում (նկարագիրը տե՛ս Ibn-i-Batutah հտ. Դ, էջ 36)։—Հիւբշ. 91։

Ուղիղ մեկնեց Böttich. Arica 66, 80։ Հիւբշ. ունի միայն իբրև յատուկ անուն։

*ՔԱՓՇԱՅ «շերեփ». մէկ անգամ ունի Երզն. Երկն. իբ. «Շանթն... յոր ինչ դիպի այրէ և անցանի և մնայ որպէս երկաթի քափշայ»։

=Պրս. كفچه kafča կամ كپچه kapča «շերեփ» բառից, որ գալիս է كف kaf «ձեռքի ափ» բառից։—Աճ.

ՔԱՓՈՎ «փութով». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 330։

*ՔԱՓՈՒՐ «շատ կծու հոտով բիւրեղային մի նիւթ, որ հանում են՝ Մալայեան թերակղզում, Սումատրա, Ֆորմոզա և Ճապոն աճող մի ծառի փայտից» Խոր. աշխ. 615. նաև գրուած կափուր՝ ըստ ՀԲուս. § 1378։

=Պրս. كافور kāfūr, պհլ. kāfūr նոյն նշ. ծագում է մալայ. كافر kāpur բառից, որ նշանակում է «կիր. 2. քափուր» և յառաջանում է սանս. karpūra «սպիտակ» բառից. իբրև բժշկական կարևոր նիւթ տարածուելով ամէն կողմ, փոխառութեամբ յառաջացել են բելուճ. kāfūr, ասոր. kāpūr, վրաց. քափուրի, նյն. κάμφορα, ստ. յն. καφουρά, լտ. camphora, ֆր. camphre, գերմ. Kampfer, ռուս. камфара́ ևն։—Հիւբշ. 257։

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ, յետոյ ՆՀԲ, Տէրվ. Altarm. 70, Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 663 ևն։ Ընդարձակ նկարագիրը տե՛ս Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 100 և Seidel, Մխ. հեր. § 107։

ՔԱՓՐԱՅ «ջերմութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 330։

+ՔԱՔ «կղկղանք (յատկապէս մարդու)». հներից աւանդուած չէ. գտնւում է միայն յետին հայերէնում (ըստ Նորայր, Բռ. ֆըրանս. 802 ա) և նոր բարբառներում։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. kakka հոմանիշից, որ յատուկ էր մանկական բարբառին. ժառանգները տե՛ս քակոր բառի տակ։ Նման ձևեր գտնւում են նաև ոչ-հնդևրոպական լեզուների մէջ. ինչ. մանչուր. ᠺᠠᠺᠠ kaka «երախայի կղկղանք», արևել. թրք. قيق qəq «թրիք», թրք. قاقا qaqa «կղկղանք» (որ Gustav Meyer, Türkische Studien 1893, 128 կասկածով փոխառեալ է դնում յն. κακά «յոռի, վատ» բառից), վրաց. գւռ. ქაქა «կըղկըղանք» (որ Беридзе, Груз. глосс. по имер. и рач. говорамъ, էջ 47 կցում է հայերէնին)։—Աճ.

Սոյն մեկնութիւնս տուել եմ նախ ՀԱ 1908, 121։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Ակն. Երև. Ղրբ. Մշ. Ննխ. Շմ. Պլ. Սեբ. Տփ. քաք, Մկ. Ալմ. ք'ա̈ք', Հճ. քօք, Սվեդ. քիւք: Նոր բառեր են քաքել կամ քաքնել, քաքոտ, քաքանոց, քաքլաք, քաքլան, քաքբերան, քաքաճայր, քաքաճոտ, քաքանծեղ ևն։

*ՔԱՔ «չոր հաց, պաքսիմատ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ Շնորհ. առկ. (ագռաւի հանելուկի մէջ). «Ջետ ասորի երէց կարդայ, ուտէ չոր քաք ու թարխանայ» (Էֆիմ. 425 նոյնը դնում է «Ուտէ չորթան և թարխանայ»)։ Անշուշտ նախորդ բառը չէ. նախ որ Շնորհալին ասորի երեցի

հետ այսպիսի պիղծ համեմատութիւն չէր կարող անել, երկրորդ՝ որ յարադրեալ թար-խանայ (տճկ. թարխանա) բառը նշանակում է «չորաթանի նման մի նիւթ, որով ապուր են շինում», և երրորդ՝ որ ունինք նոյնը նաև՝

=պրս. كاك kāk կամ قاق qāq «չոր հաց, պաքսիմատ. 2. չորացրած միս, ապուխտ», որից փոխառեալ է արաբ. كعك ka'k «պաքսիմատ». Նշանաւոր էր Դամասկոսի քաքը (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 110)։ Իբն-ի Բատուտա (հտ. II, էջ 218) ասում է որ Ափրիկէի ծովերի վրայ ճանապարհորդելիս ինքը ուտում էր միայն خبز و كعك xubz-un va ka'k-un այն է «հաց և քաք», որ է «պաքսիմատ»։—Աճ.

*ՔԱՔԱՆԱՋ, որ և քաքնիջի, քակոնիճ, քանքանաճ, քաքունիճ «յակոբուկ, մի տեսակ շնխաղող, լտ. physalis alkekengi, ֆր. coqueret, թրք. fener čičeyi» (Տիրաց. Contributo § 390) Բժշ. ունի միայն Հայ-Բուսակ § 3181։

=Արաբ. كاكنج kākunaǰ «տեսակ շնխաղողոյ, որ ունի զծաղիկ նարնջագոյն, որով խոհարարք գոյն տան ոմանց ի կերակրոց և մանաւանդ խմորեղինաց» (տե՛ս ԳԴ, էջ 647, Steinschneider WZKM 12, 327 և Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 434. վերջինս կարդում է kākanǰ):

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս. § 2150։

ՔԱՔԱՐ, ի-ա հլ. «մի տեսակ խմորեղէն, կարկանդակ» ՍԳր. (յատկապէս նորագիւտ Ա. մնաց. ժզ. 3)։

=Ասոր. ܟܟܪܝܬܐ kakārīϑā «մեղրահաց» (Brockelm. Lex. syr. 157 ա), որի հետ նոյն է եբր. քաղդ. ככר kikkār «կարկանդակ կամ ալիւրով խմորեղէն ինչ»։—Աճ.

Նախ Schröder, Thesaur. 45 եբր. kikkār-ից: ՆՀԲ պրս. սիւքեար: Bötttich. Horae aram. 37, 73 ասոր. כוך։ Նոյն, Rudim. 41, 110 ասոր. xāxurā, kākulā: Lag. Arm. Stud. § 2356 ասոր. արաման մի երկրորդական ձևից։ Տէրվ. Altarm. 70 քաղդ. kikkār։ Հիւնք. պրս. كاك kāk «պաքսիմաթ»։ Հիւբշ. 319 ձեւով համաձայն չի գտնում ասոր. ܟܟܘܪܬܐ xāxūrtā, ܟܟܘܪܐ xāxurā, յգ. xāxrāϑā «կարկանդակ» բառերը։ Պատահական նմանութիւն ունին բասկ. koka, էստոն. kōk «կարկանդակ» թէ՛ այս (քաքար) և թէ քաք «պաքսիմատ» բառի հետ։

*ՔԱՔՈՒՄ «կնգում, կուզ անասունը». ունի միայն ՋԲ՝ իբր նոր բառ։

=Արաբ. պրս. թրք. قاقم qāqum, պհլ. kākum նոյն նշ. հին հայ փոխառութեամբ դարձած է կնգում, որ տե՛ս առանձին։—Հիւբշ. 278։

Ուղիղ մեկնեց նախ Lag. Arm. Stud. § 2357:

ՔԵԴԻ կամ ՔԹԻ «արաբական մի ծաղիկ» Խոր. աշխ. 612, հրատ. Պատկ. էջ 57։ Ունին միայն ՀՀԲ և ԱԲ։

Պատկ. ասիդ՝ կցում է պրս. كيترا kītra «զազի խէժ» բառին։

*ՔԵԹՈՒԲԱՐ «վրացական իշխանական մի աստիճան». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Արձ. 1286 թ. (Վիմ. տար. 129). Ես Ստեփաննոս ձեռնաւորս և Վարճամ քեթուբարս։

=Պրս. كوتوال kūtuvāl «բերդապահ», որ և վրաց. ქუთვალი քութվալի «բերդապետ»։—Աճ.

ՔԵԼԷ «շաքար». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 563։

ՔԵՄ «թոյլ, անզօր, վախկոտ, տկար». ունի միայն ԱԲ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Ոսկ. եփես. 919. «Դու զվատի և զկոռոյ և զքեծի զօրականի բանս խօսիս»։

ՔԵՂ «մի տեսակ բոյս. Թուի սխտորի մի տեսակ. լտ. allium cepa» Բժշ. կամ ըստ Ռոշք. «chreston»? ունի միայն ՀԲուս. § 3185. որից քեղոյ ճունդ «կասնդեղ, քաշմ, galbanum», մանիքեղ «corylus avellana L.» (Տիրացուեան, Contributo § 76), քեղակարոս «վայրի լախուր, apium montanum», քեղասերմ «փոքր ճճիի դեղ», ազատքեղ «մաղդանոս, petroselinum», իշաքեղ «վառվառուկ, alyssum», փշաքեղ «բահման, լտ. behmen», բոլորն էլ բոյսի անուններ. Բժշ. Գաղիան.

քեղուտ «քեղ շատ բուսած տեղ» Արձ. 1251 թ. (Վիմ. տար. էջ 95)։

ՆՀԲ քեղակարոս մեկնում է իբր գիւղակարոս:

ԳԻՒ.—Ղրդ. Մշ. Վն. քեղ, Երև. Մկ. քըղ են։

*ՔԵՂԵՂԻՆ «պսակ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 330։

=Ասոր. ܟܠܝܠܐ kəlīlā «թագ, պսակ», որ և արաբ. اكليل iklīl նոյն նշ.—Աճ.

ՔԵՂԵՐ «ցաւ». ունի միայն Բառ երեմ. էջ 330։

ՔԵՂԻ (-ղւոյ, -ղեաց, -ղեաւ) «ղեկ, ղեկի վերին փայտը կամ ջրի մէջ մխուած մասը» Փիլ. Նխ. ա. 35. լիւ. 130. Ոսկ. գծ. 442. Սահմ. Արիստ. առնչ. Նար. լբ. էջ 83։—Բառիս իմաստը անորոշ է և զանազան հեղինակներ զանազան ձևով են մեկնում. այսպէս Փիլ. ժ. բան. 226 գրում է «Սկիզբն առնեն կազմել առագաստս և քեղիս և ղեկըս», որից երևում է որ քեղին ղեկ չէ.—Լծ. Նար. լբ. մեկնում է «ձողն որ յառագաստին գլուխն է և կամ սիւներ նաւին».— Առաք. լծ. սահմ. էջ 316 համարում է «կայմ»։ Որից քեղանալ «ղեկավարուիլ» Փիլ. Նխ. ա. 35. քեղավար «ղեկով քշուած» Ոսկիփ. քեղաւոր «ղեկ ունեցող» Արիստ. առնչ.։

=Թուի փոխառեալ յն. χηλή բառից. այս բառը նշանակում է «որոշ անասունների ոտքը, ինչ. ցուլի, այծի երկճիւղ ոտք, ձիու սմբակ, գայլի ճիրան, թռչունի մագիլ, առասպելական հրէշների ճանկը, խեչափառի ճանկերը, նմանութեամբ՝ ճանկաձև գործիք կամ աքցան, նաև զանազան շէնքերի նման յառաջակարկառ մասերը, ինչպէս թումբի, ծովափի, նաւահանգստի, քարափի ցցուն մասը՝ որ կոհակների խորտակման համար է շինուած, նետի ծայրի երկճիւղ մասը»։ Վերջին նշանակութիւնները բաւական են ցոյց տալու համար թէ Փոքր-Ասիական յունարէնի մէջ բառս ունէր նաև «ղեկ» կամ նման մի առում, որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ նաւի ոտքը։—Աճ.

ՆՀԲ շրջուած ղեկ բառից և կամ լծ. լտ. clavus «բանալի»։ Տէրվ. Altarm. 67 լտ. tēmu (=tecmo) «կառքի ղեկ», յն. τεῦχος «նաւու կարասիք, առագաստ ևն», τάσσω=*ταχιω «կարգաւորել» ձևերի հետ հնխ. *tak=*tvak կամ *tag=*tvag արմատից։ Նոյն, Մասիս 1881, մայ. 12 Թիւրք պրս. خله xala «նաւու ղեկ»։ Հիւնք. ղեկ բառից կամ պրս. խէլէ: Pedersen, Հյ. դր. լեզ. 73 յն. κέλλω «ցամաք հանել» (κέλσαι), κέλης «արշաւանթաց ղրօսանաւ», հսլ. člnŭ «կուր», հրդ. scalm «նաւ», հանգլ. helma «ղեկ», սանս. karṇa «ղեկ»? կրկնում են նոյնը Boisacq 432, Walde 149 և Pokorny 1, 443։ Վերջինս աւելի լաւ է համարում դնել հնխ. sqel «ճեղքել» արմատից։

*ՔԵՂԻԿՈՆ «պարուրաձև գիծ զգլանաւ. hélice. 2. ականջի արտաքին շրջանակը. hélix». մհյ. բառ, ըստ Նորայր, Բառ ֆըրանս. էջ 636 ա։

=Յն. ἑλικόν «պարուրաձև», ἕλιξ «ականջի շրջանակը». բայց ինչպէ՞ս պէտք է բացատրել ք նախաձայնը։—Աճ.

*ՔԵՄՈՒԽՏ «ողորկեալ կաշի՝ գրքի կազմի համար» Մագ. քեր. 223=Երզն. քեր. որից քեմխտական «մագաղաթեայ, կաշեայ» Մագ. քեր. և աւելի հնից՝ քեմխտապատ «կաշեպատ» Խոր. բ. 82։

=Պհլ. *kemuxt ձևից, որ հաստատում է պրս. كيمخت kēmuxt «էշու կամ ջորու մորթից կազմուած կաշի», որից նաև վրաց. ქემუხტი կեմուխտի «կաշի, maroquin»։—Հիւբշ. 257։

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ. նոյնը նաև ՆՀԲ, Lag. Symmicta 112:

+ՔԵՆԻ «մէկի կնոջ քոյրը» Փարպ. Կանոն. Ուռհ. որից քենեկալ «քենու ամուսինը» (Նոր բառ)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. svenyo- կամ նման մի ձևից. հմմտ. լիթ. sváine «քենի», svaĩnis, svaĩnius, լեթթ. swaĩnis «քենեկալ. աներորդի», հբգ. geswīo «աներձագ», մբգ. geswīe «քենի», ռուս. svoyákŭ «աներորդի», svoyáčina «քենի», որոնք ծագած պիտի լինին հնխ. svo «իւր» դերանունից (Pokorny 2, 457, Trautmann 294—295):—Հիւբշ. 503 և IF Anz. 10, 47:

Bottich. Arica 65, 50 աֆղ. xīna, xena.

Lag. Urgesch. 863 նաև լիթ. swaine. Տէրվ. Altarm. 35 գոթ. qinod «կին», անգսք. cwēn, զնդ. ǰəni «կին», պահլ. ǰani «կին», հյ. կին բառերի հետ. Հիւբշ. Arm. Stud. § 290 կասկածով վերի մեկնութեամբ. Justi, Litt.—Blatt. 1883, էջ 63 նաև Թրք. قاين qain |և կիւրին. qelit' «քենի».— Հիւնք. յն. χαινή «նոր» բառից. Հիւբշ. 503 որովհետև հնխ. svenyo- պիտի տար *ֆինի, ուստի աւելի ենթադրում է ֆենի<*ֆեանի <հնխ. svesanyo- են. Պատահական նմանութիւն ունի արաբ. كنة kana «մէկի որդու կամ եղբօր կինը» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 692).

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Ակն. Ասլ. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Մշ. Ննխ. Շմ. Ռ. Սեբ. Տիգ. Տփ. ֆէնի, Ջղ. ֆենի, Վն. ֆ'էնի, Ղրբ. ֆէ՛նըլ. Մկ. ֆէնը , Ագլ. ֆ'm՛նի:

*ՔԵՇ «շորթան». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. Գէորգ դպրէ, էջ 564 (գրուած է շորդան, բայց անշուշտ ուզում է առել շորթան):

=Թրք. keš «շորթան», որի հետ նոյն է պրս. كشك käšäk «շորթան» (երկուսն էլ ունի ԳԴ էջ 959 բ).—Աճ.

ԳԻՒ.—Այն. ֆեշ «մածուն».

ՔԵՇԻԿ «պահակ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Մեծոփ. 10. «Եւ ղանորէիցն յղեալ զնա առ ի քէշիկս պահել զթշնամիս ի ճանապարհին խորասանոյ».

=Թթր. كشيك kešik «պահակ». տե՛ս և ֆեսիկըոյ:—Աճ.

Քեշտ տե՛ս Քէշ.

ՔԵՌԻ (-ռոյ, -ռեաց) «մօրեղբայր» Ղևտ. ի. 20. Խոր. ՑՀ. կԹ. Արծր. Մխ. դտ.

Աւետիքեան, Քերակ. 1815, էջ 224 և էմին, Քերակ. էջ 40 ֆոյր բառի ֆեռ սեռականից. Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 656 և Arm. St. § 294 ի մասնիկով ֆոյր բառի՞ց. Համտ. հպ. swiri «մօրեղբօր կամ մօրաքրոջ որդին». Իսկ Arm. Gr. 504 իմաստի տարբերութեան պատճառով մերժում է կցել ֆոյր բառին.

ԳԻՒ.—Ջղ. ֆեռի, Սլմ. Վն. ֆ'եռի, Ալշ. Ախց. Ակն. Երև. Մշ. Սչ. ֆէռի, Սեբ. ֆէ՛ռի, Խրբ. ֆոռի, Ագլ. ֆ'm՛ռի, Հճ. ֆէրի, Մկ ֆէռը՛, ՋԹ. ֆէռա.—Նոր բառեր են ֆեռակին կամ ֆեռեկին, ֆեռանֆ, ֆեռկինանֆ, ֆեռմայր, ֆեռմամա, ֆեռպապ:

*ՔԵՌԻՆՈՍ «Թերակղզի, ցամաքակղզի» Վրդ. աշխ. 501, Յայսմ. մրտ. 19, որ և ֆեռոնեսոս (նոյն նշանակութեամբ) Փիլ. լին. 173.

=Յն. χερρόνησος կամ χερσόνησος «ցամաքակղզի». մեր բառերը սխալ գրչութիւններ են.

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ.

*ՔԵՍԻԿԹՈՅ «զինեալ դռնապան» Մաղաք. աբ. 32. «Եւ անոււանեաց զնոսա քեսիկթոյք, որ են դռնապանք սրով և աղեղամբք».

=Թթր. كشيك kešik, որ և كشيكچى kešikči «խանի դռան պահապան» (Будаговъ 2, 130).

Այսպէս մեկնեց Պատկ. անդ՝ էջ 64. Ձևի համար նկատենք, որ կայ նաևույգուր. كسنكو kesetku «արգելումն».

ՔԵՏԱՅ «հետահան» ըստ մեկնութեան Համամ. քեր. 279=Երզն. քեր. որից ֆետաֆեռելի, ֆետագամելի «գրելի, փորագրելի» Թր. քեր. 35 և Երզն. քեր. բոլորն էլ անստոյգ բառեր, որոնց վկայութիւնը և մութ բացատրութիւնը տե՛ս ՆՀԲ.

ՆՀԲ մեկնում է «ֆետայ. բառ արաբ. խադդ «գիր, գրուած», որպէս և Թրք. ֆէթ էյմէֆ գազմագ է փորագրել, քերել».

+ՔԵՐ «քերած կամ գրած բան» ԱԲ. որից ֆերել «քերել, քորել, ակրդել» ՍԳր. «մարմինը՝ մորթը քերթել» Եզն. Եւս. պտմ. «վրայից հանել, սրբել, ջնջել, մաքրել» Ագաթ. Ոսկ. «շփւելով անցնիլ» Իմ. ժը. 16. Ա. մկ. ժ. 78. Ագաթ. Ոսկ. յհ. ա. 3. «փորագրել, քանդակել, գրել» Թր. և Երզն. քեր. Շըմոնհ. եղես. Եփր. երաշտ. ֆերուած Ղևտ. ժդ. 41. ֆերիչ Ագաթ. ֆերանֆ «քերելով տանջելը» Եւս. պտմ. ը. 13. ֆերածոյ «տաշուած, փորագրուած» Ղևտ. ժդ. 42. Եւս. քր. ֆերական «քերածոյ, քանդակագործ» Նար. տաղ. «քերականութիւն» Վրդն. ծն. Սոկր.

«քերականագէտ, քերթող» Սահմ. փիլ. Դամասկ. «խրթին լեզուով գրուած» Յայսմ. նոյ. 13 (Ամենևին բառակապ և քերական ոչ գրեաց... այլ զամենայն պարզ և յստակ խօսեցաւ). շարաքերեալ «շարադրուած» Կղնկտ. հրտր. էմ. էջ 168 (որի դէմ Շահն. էջ 337 հանում է շարագրեալ ձևը), սրբաքերել «մաքրել, սրբագրել» Մարթին։ Նոյն արմատի ձայնդարձն է ՔՈՐ «եռք, մարմաջ» Գիրք մոլութ. 143 բ, որից քորել «շըփել մարմինը քերել՝ մարմաջը հանդարտեցնելու համար» Սեբեր. 109. Ոսկ. ա. տիմ. Կող. 311. Եւագր. կրկնութեամբ՝ քորքորել Առաք. պտմ. 214։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. sqer- կամ qer- «կտրել, ճեղքել» արմատից. ժառանգ ձևերից յիշենք սանս. kr̥ṇáti, kr̥ṇṓti «սպանել, վիրաւորել, ոչնչացնել». յն. κείρω, καρῆναι «կտրել, մկրատել, խուզել», լիթ. skiriù, skìrti «բաժանել, անջատել», klĩwis «կացին», հսլ. skora «մորթ, կաշի», kora «կեղև», հբգ. sceran «կտրել», գերմ. Schere «մկրատ», ալբան. šk'er «պատառոտել», haĩ «յօտել», հիռլ. scaraim «բաժանել» են։ Հնխ. այս sker- արմատը աճած է sek- «կտրել» (>լտ. seco) արմատից և ինքն էլ ունի բազմաթիւ աճականներ, որոնցից յիշենք t աճականով՝ լիթ. kertù «կտրատել», kartùs «կծու», skìrti «բաժանել», սանս. kr̥ntáti=զնդ. kərəntaiti «կտրել», լտ. cortex «կեղև», հսաքս. skarθ «կտրատել, վիրաւորել», ալբան. k'eθ «ածիլել», սանս. kr̥ti, զնդ. karəta, պրս. kārd «դանակ», b աճականով լտ. scribo «փորագրել, գրել»=յն. σκαριφᾶσθαι նոյն նշ., միռլ. scripaim «քերել, քորել» և այլ բազմաթիւ ձևեր՝ որոնք տե՛ս Pokorny 2, 573—587, Walde 133, Boisacq 427, 871—2, Berneker 126, 147, 150, 172, 567, 669, Trautm. 130, 117, 135. 266)։ Հայերէնի մէջ աճականներով ունինք քարբ, քէրբել, քերծ, որոնք տե՛ս առանձին։—Կայ և քերբել, որ տ. քերբ։

ՆՀԲ (փոքրել բառի տակ) լծ. յն. ξυρέω «գերծուլ»։ Lag. Urgesch. 249, Ges. Abhd. 70, Beitr. bktr. Lex. 38, 39 զնդ. xvərə, սանս. svar. հմմտ. պրս. xvalīdan։ Canini, Et. étym. 234 սանս. cira «կեղև»։ Հիւբշ. Arm. Stud. 14 մերժում է Lagarde-ի մեկնութիւնը։ Ուղիղ համեմատեց նախ Տէրվ. Altarm. 18, որ յն. κείρω ձևի հետ դնում է նաև σκάλλω «ճանկով բրել»։ Նոյն. Նախալ. 111 յն. σκάλλω, լիթ. skelti, նրգ. scheeren բառերի հետ հնխ. skar «քերել, կտրել» արմատից։ Վերի ձևով մեկնեց Meillet MSL 8, 154, 281, 297։ Մերժում է Հիւբշ. 503 և IF Anz. 10, 47, որովհետև յն. κείρω հանում է հնխ. kers- արմատից, որ պիտի տար հյ. *քեռ։ Բայց բոլոր նոր քննիչները κείρω դնում են ker- արմատի տակ, որով և առարկութիւնը վերանում է։ Հիւնք. յն. χείρ «ձեռք», κηρός «մոմ», κεραία «գրուածք»։ Scheftelowitz BB 29, 14 սանս. haršati «քաշքշել», պրս. kašīdan «քաշել», լիթ. karszti «քերիչով քերել» են բառերի հետ, որով և քերել դառնում է քարշել փոխառեալ բայի բնիկ հայ ձևը։— Քերական,-ութիւն բառի համար ունինք հետևեալ ստուգաբանութիւնները, հներից Սիւն. քեր. 184 և Մագ. քեր. 223 հանում են գիր բառից. «Եւ արդ ստուգաբանեալ լինի քերականութիւնս գրականութիւն. Անուն իսկ քերականութիւն՝ գրականութիւն տափ ըստ Հոմերոսի»։ Ուղիղ է Պաղտասար դպիր. «Քերականութեանս անունն ի գործոյն է առեցեալ, զի զորօրինակ քերէ ճախարակն զփայտն... այսպէս և քերականութիւնն որպէս թէ քերէ զխօսս մեր առ ի լինիլ ուղղախօսութիւն» (Պարզաբ. քերակ. 1771, էջ 466)։ Müller WZKM 8, 284—5 (Թրգմ. ՀԱ 1894, 295) հանում է քերել բայից, բայց աւելի լաւ է համարում դնել սանս. svara- «ձայն, շեշտ, խաղ»։ Հիւբշ. 503 և IF Anz. 10, 47 անհաւանական է գտնում։ Հիւնք. յն. κηρός «մոմ» բառից։ Գաթրճեան ՀԱ 1913, 723 գրական բառից։ Ադոնց, Արուեստ Դիոն. քեր. LXXIII քերել բայից, ինչպէս որ յն. γραμματική<γράφω «քերել, գրել» բայից։

ԳԻՌ.—*Ջղ.* քերել, *Ալշ. Մշ. Սչ.* քէրել, *Ախց. Երև. Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ.* քէրէլ, *Ասլ.* քէրէ՛լ, *Խրբ. Շմ. Տիգ. Տփ.* քէրիլ, *Համշ.* քէրուշ, *Ագլ.* ք՚ա՛րիլ, *Սլմ.* քիրել, *Մրղ.* քիրէլ, *Գոր. Ղրբ. Սլեղ. Մկ.* քիրիլ, *Զթ.* քիյիլ, քիրիլ, *Հճ.* քիյէլ:—*Ոմանք յատկապէս արևելեան բարբառները, զանազանում են* քերել *«քերել, տաշել» և* քորել *«մարմնի եռքը հանգստացնել» (այսպէս նաև Մկ.* քիրիլ *«քերել» և* ք՚ուրիլ *«քորել»)։*—Քերական *բառն ունին Պլ.* քէրազան, քէրէզան, *Ակն.* քիրազան, *Մշ.* քէրէզան *ձևերով։*—*Նոր բառեր են* քերուքս, քերանք, քերիճ, քերիճչ, քերիչ, քերոց, քերուք, քերվտիլ, քերքերուիլ, քերքշտել, տաշտաքերի *են։*— Քերիճ *բառի հին վկայութիւնն ունի Դրնղ. 496—7 քերիճ այրած հաց, եփած հացի քերիճ... որ այրէր քերճին մէջ։*

ՔԵՐԴԱ *«գրագիր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 331։*

*ՔԵՐԵԹԻՆ *«աղեղնաւոր». մի քանի անգամ գործածուած է Ս.Գրքում՝* ոփելեթին *բառի մօտ. այսպէս Բ. Թագ. ը. 18, ժե. 18, ի 7, Գ Թգ. ա. 38, 44. Ա. մնաց. ժը. 17 (տեռ.* քերեթայն*). սրանցից դուրս իբր եբր. բառ յիշում են և մեկնում Կիւրղ. Թգ. և Մխ. դտ. 266։*

=Եբր. כְּרֵתִי kərētī *բառն է, որով նշանակւում էր Փղշտացիների մի ցեղ. աւելի յետոյ սրանք Դաւթի թիկնապահ ընտրուելով՝ բառս ստացաւ այս նշանակութիւնը* (Gesenius[17], 365): *Ոմանք ըստ որում փղշտացիք Կրետէից են գաղթել, մեկնում են բառս «կրետացի». սակայն հաւանական չէ։ Ուրիշներ համարում են «արքունի դահիճ» (բառ. Ս. Գրոց էջ 554), որ նոյնպէս ուղիղ չէ։ Մեր բառը ծագում է յն.* ὁ χερεθὶ *տառադարձութեան վրայից (այլ ձձ.* χελεθὶ, χερεθθει, χορεθθει, χερηθθι*), որից երևում է որ հայերէնի մէջ* Ն *որոշեալ յօդ է (յն.* ὁ*) և բուն բառն է* քերեթի<*յն.* χερεθι:—*Աճ.*

+ՔԵՐԹ *«կաշին հանելը», արմատ առանձին անգործածական. որից* քերթել *«տաստիկ քերել, կաշին քերթել» Շնորհ. եդես. «բանաստեղծութիւն անել» Պղատ. օրին. և սոկր. Անյ. պորփ.* քերթող *«բանաստեղծ» Փիլ. խոր. Նոնն.* քերթուած *«բանաստեղծութիւն» Նոնն. Փիլ. Պիտ. գրուած է նաև* քէրդել*, որ ըստ հնչման նոյն է։ Սխալ գրչութիւն պէտք չէ համարել* քերբել *«մորթել, քերթելով կտրել հանել», որ մէկ անգամ ունի Պարականոն շար. էջ 162. «Մահուամբ անմահ կենդանացայք, քերբեալ գլուխք ձեր և հատեալ՝ ի Տէր յօղեցայք»։ Բուխս գոյութեան ապացոյց են* քերել քերփել *Սեբ. «սաստիկ քերել (տաշտ են)» և* քերփինլ *Եւդ. «կեղեքել». յիշենք նաև* քերուփիլ *«մարմինը քերել» (Ազգ. հանդ. Ջ. 41)։*

=Բնիկ հայ բառ՝ որ կազմուած է Թ *աճականով հնխ.* sker-, ker- *«կտրել» արմատից. նոյն արմատի այլ աճականներն են ներկայացնում* քերծել, քերթել, քարթ*, որոնց վրայ աւելի ընդարձակ տե՛ս* քեր *արմատի տակ։ Իսկ «բանաստեղծել» իմաստի զարգացման համար հմմտ.* քերել *և* քերական(ութիւն):

ՆՀԲ քերթել *«քերել» հանում է* քերել *բայից։ Այվազեան, Ուղղագր. 43 լծ.* քերծել: *Տէրվ.* Altarm. 18 *և Նախալ. 111 համարում է* քերել *բայի ածանցը, իբր հնխ.* skart. *հմմտ. սանս.* kart *«կտրել, ճեղքել», գոթ.* skreiten *«պատառել»։—Հիւնք. 65* քերել *բայից։* Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 72* քերել *բայի հետ. հմմտ. սանս.* kártāmi *«կտրել», լիթ.* kertù *«կոփել», հսլ.* črěsti *«կըտրել», ռուս.* čertitĭ *«գծագրել» ևն։ Նոյնի մասին նաև Բաղրումեան ՀԱ 1908, 24։* Karst, *Յուշարձան 423 ալթայ.* kärt *«ճեղքել»։ Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստ. 2, 86 հանում է* շերտ *բառից։ Պատահական նմանութիւն ունի ասոր.* ܩܪܛ qəraṭ *«քանդակել»։*—Քերթել *«բանաստեղծել» և* քերթող *«բանաստեղծ» ըստուգաբանում են հետևեալ ձևերով.—Հներից Քերդ. քեր. 159 «Քերդող է... զի քերէ և սրբէ ըստ ամենայն դատողական հրամանաց». Սիւն. քեր. 191 «Քերդողութիւն ստուգաբանեալ լինի գիրդելութիւն կամ գիրթողութիւն, վասըն զի յաղագս սորա գտաւ գիր և թողաւ յաշխարհի»։ ՆՀԲ հյ.* կերտել, *պրս.*

kardan բառերի հետ, ինչպէս յն. ποιητής, «բանաստեղծ», բուն «արարող, կերտող»։ Հիւնք. 274 կերտել բայից։ Գաթրճեան ՀԱ 1913, 723 կերտել բայից։ Աղոնց, Արուեստ Դիոն. քեր. LXXIII հանում է կերտել բայից, իբր պրս. kardan, կամ քերթել, քրթել, վրաց. քուրթնա «քերել»։

ԳԻՌ.—Աշ. քէրթել, Ախց. Կր. Ղրբ. Սեբ. Տիգ. քէրթէլ, Ալ. քէրթէլ՝, Խրբ. Ճմ. Տփ. քէրթիլ, Ննխ. քէրթէլ, քէշթէլ, Ջղ. քեոթել, Երև. Պլ. Ռ. քէոթէլ, Մկ. քէոթիլ. Ալշ. քէրտել, Մշ. քէոտել, Մրղ. քիրթէլ. Սլմ. քիրթվել, Սվեդ. քիրթիլ, Զթ. քիյթիլ, քիրթիլ, Հճ. քիյթել, Պլ. քոթէլ, Վն. ք'ըոթել, Մշ. քոտել «կտուրը քերելով ձիւնը ցած թափել»։

ՓՈԽ.—Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 198=KZ 40, էջ 184, 188 մեզանից է դնում օսմ. kärt «տաշել, փորել, կտրել, քանդակել», հաքուտ. kärt «բրել, կտրել», ալթայ. kärt «բըրել, կտրել, ծամել, կրծել»։

—ՔԵՐԹԱՔԱՂ «հին ու մին քուրջեր՝ ցընցոտիներ հաւաքող». մէկ անգամ ունի Փարպ. «Գունդ բաղում է, բայց յոլովք ի նոսա անպիտանք են և քերթաքաղ իշավարեանս»։ Նոյնը ունի Օրբել. 322 քրթաքաղ ձևով և նոյն նշանակութեամբ. «Ռամպէտ բանիւք բաղբաղեալ հայթայթանս փաստաբանութեանց իբր զքրթաքաղս յաղբիւսացս»։

=Ըստ իս պէտք է ուղղել փերթաքաղ. սխալը յառաջացած է ազդեցութեամբ ք-ի. ըստ այսմ արմատն է փերթ «հին շորի են կտոր»։—Աճ.

ՆՀԲ «բառ անյայտ. գուցէ որպէս ի պրս. քեարթէճ, որ է սարդ, ծագեալ ի քէրթէճե, սարդի ոստայնս»։

ՔԵՐԻՄԱՆԷ «ալևոր կամ ծերունի». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 331։

+ՔԵՐԾ «տաշել, քերթել». արմատ առանձին անգործածական, որ բայական ձևով աւանդուած է հետևեալ տեղերը. «Ըքերծ զդալարն ի գաւազանաց անտի, և երևէր ի գաւազանսն սպիտակն զոր քերծոյր՝ նկարէն. և դնէր զգաւազանսն զոր քերծոյր՝ յաւազանսն». Ծն. լ. 37—38. «Հերս քերծեալ, քերծեալ մօրուս նստին առաջի դիցն» Բարուք զ. 30։

=Բնիկ հայ բառ, որ կազմուած է ծ աճականով հնխ. sker-, ker- «կտրել» արմատից. մանրամասն տե՛ս քեր բառի տակ. հմմտ. յատկապէս լիթ. skerdžiù, ˈskerdżiau, skeȓsti «խող մորթել», լեթթ. šk´èržu, šk´èrdu «ճեղքել, դիակը հերձել», (Trautmann 265)։

ՆՀԲ համարում է գերծուլ բայի սխալ գրչութիւնը։ (Անճիշտ է այս ենթադրութիւնը, որովհետև գաւառականը գիտէ քերծել)։ Տէրվ. Altarm. 18 քերել բայից ածանց է դնում։ Ուղիղ են մեկնում նաև Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 149 և Meillet MSL 22, 48։ Scheftelowitz BB 29, 31 քերթել բայից։ Ղափանցեան, Տեղ. ինստիտ. 2, 86 չերտ բառից։

ԳԻՌ.—Ախց. քէրծէլ, Ղրբ. քէրծվէլ, Երև. քէոձէլ «կաշին սկրթել, սկլթուիլ»։—Ունինք նաև քեղծուիլ Ալշ. Մշ. նոյն իմաստով. բայց քեղ արմատից չէ՞։

ՔԵՐՄԷ կամ ՔՐՄԷ «որսի շուն, բարակ» Վստկ. 222. գրուած քերծ, քերց Վրդ. առ. 87, յգ. քերծեր անդ՝ 93։

[ՔԵՐՈԲ «նկարակերպ կամ նաշխ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 331։ Տե՛ս էջ 574։]

*ՔԵՐՈՎԲԷ «սերովբէների յաջորդ կարգի հրեշտակները» ՍԳր. Նչ. Եզեկ. Վրդն. եւ. Անյ. և Շնորհ. բարձր. Խոսր. Ճար. Նոյն են նաև քերովբիմ Փիլ. եւ. Սարգ. ա. պետր. ը. էջ 420 (ա տպ.)=329 (բ տպ.), քերոբ ՍԳր. Նչ. Եզեկ. քերովբ ՍԳր. Եփր. աւետ. քրովբէ ՍԳր. Յս. որդի. քերուբ ՍԳր. Տիմոթ. կուզ 12, քրոբիմ Եփր. ծն. քերոբիմ Եփր. ծն. Առ. որս. Տաղ. քերովբին Իրեն. ցոյցք 8, քերօբ, քերօբէ են, բոլորն էլ ի հլ.։ Սրանցից են քերովբէական, քրովբէական, Պտրգ. Տաղ. Ճար. Նար. երգ. քերովբէօրէն, քրովբէօրէն Նար. քրովբէաբնակ Նար. խչ. քըրովբէագումար Գնձ. են։

=Ասոր. ܟܪܘܒܐ krōwā, kərōwa, յգ. krōwē կամ յն. χερούβ, յգ. χερουβείμ, χερουβίμ ձևերից, որոնք փոխառեալ են եբր. כרוב kərūb. յգ. כרובים kərūbim «քերովբէ» բառից։ Քրիստոնէութեան միջոցով տարա-

ծուած է նաև ուրիշ լեզուների մէջ. ինչ. լտ. cherub, cherubim, cherubin, ֆրանս. chérubin, արաբ. كروبى karrūbī ևն։ Բուն ծագումը անստոյգ է, հաւանաբար կապւում է ասոր. karābu, kāribu, karabu [cuneiform] «խոնարհիլ, յարգել, օրհնել, աղօթել, աղաչել» բային (Strassmaier, Alphab. Verzeich. 525 և Delitsch, Assyr. Handwb. 350):—Հիւբշ. 320։

Հները մեկնում են զանազան ձևերով. այսպէս՝ «Քերովբէքն որ կոչին յաճախ գիտութիւն կամ հեղումն իմաստութեան» Եղիշ. հրց. էջ 9—49.—«Զի՞նչ է քերովբէն. թարգմանի՝ գիտութիւն բազում. Քաղդէացւոց լեզուովն ասացեալ է «քերովբիմ» Փիլ. ել.—«Քերովբէք կոչին բազմաչեայք ըստ տեսանողին, որ է յաճախ գիտութիւն» Շնորհ. բրձ.։—«Եւ կոչի քերովբէն բազում գիտութիւն և հեղումն իմաստութեան» Վրդն. ծն։—«Քերովբէսն զնոսա ասէ, որ թարգմանի յաճախ գիտութիւն կամ հեղումն իմաստութեան... քանդակագործ արարուած՝ որ ասէ քերոբ» Նչ. եզեկ.։ (Այս տեղից առնելով է որ Բառ. երեմ. էջ 331 դընում է «Քերոբ. նկարակերպ կամ նաշխ»)։—«Քերովբէն յեբրայեցւոց ի մերս թարգմանի բազմութիւն գիտութեան և հեղումն իմաստութեան» Տաթև. ամ. 566։—Նորերից ՀՀԲ դնում է եբր. ԳԴ եբր. և արաբ. ՆՀԲ եբր.։

ԳԻՒ.—Մշ. քէրոպէկ կամ քէրոպէֆ. յատուկ անուն է Քերովբէ, Քերոբէ, Քերոբ (Պլ. Քէօրէօփէ):

ՔԵՐՏՐԴԱՆ «վերծանող». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 331. տպուած է քեռտրդան, բառաշարքը պահանջում է քերտրդան:

ՔԵՐՔԵԼ «կեանքից զրկել» Պիտ. որից կրաւ. քերքիլ «կեանքից զրկուիլ» Պիտ. Կղնկտ. Հնագոյն վկայութիւնն ունի Եզնկ. իզ. 18 «Եւ խռովեցին կղզիք ծովուդ ի քերքելոյն քումմէ», որի համապատասխանը յունարէնի մէջ լաւագոյն օրինակներում պակասում է և ոմանք միայն ունին και ταραχθήσονται νῆσοι ἐν τῇ θαλάσσῃ ἀπὸ τῆς ἐξοδίας σου. այլուր թարգմանուած է «ելք»։

ՆՀԲ նոյն ընդ քերքել? Տէրվ. Altarm. 76 դասէ. kal «վանել, վռնտել, նետել», յն. κέλομαι «քշել, վանել»։ Karolides, Γλ. συγκρ. 86, 170 կցորդէ. χαρχανίτω «վազել», յն. χαλχαίνω «յուզուիլ»։ Հիւբշ. 42 զրկել բայից։

ՔԵՐՔԷԶ «մի աստղի անուն Հայկ համաստեղութեան մօտ» Ալիշան, Հին հաւ. 130։

Կայ պրս. کرکس karkas (kerkes) «անգղ»։

ՔԵՐՔԷՇ «երեսի կամ գլխի վրայ մի տեսակ վէրք. լտ. achores» Գաղիան. որից քերքեշել «մարմինը վէրքերով ծածկել» Վրդն. եւ. Տաթև. հարց. 334. Ստ. լեհ. քերքեշոտիլ «մորթը քաշքշուած՝ կուչկուչուած լինել» Վանակ. հց.։

Լտ. achores թառը իբր acorus, acorum համարելով՝ Ստ. լեհ., ՆՀԲ և ՋԲ մեկնում են քերքէշ «բժշկական մի խոտ, բաղշտակ, acorus»։ Առաջին անգամ Նորայր, Արև. մամ. 1879, 60, նոյնը յետոյ Հայկ. բառաք. 124 ուղղում է վերի՝ ձևով։ Սրանից անտեղեակ՝ ՀԲուս. § 3188 բառս մեկնում է դեռ «բաշխտակ», իսկ Աճառ. ՀԱ 1908, 121 բ համեմատում է պրս. کرکاس karkas «է տերմն խոտոյ իրիք, որ բուսանի ի մէջ ցորենոյ և գարւոյ» (հմմտ. Նորայր ՀԱ 1908, 221 բ և ի վերջոյ ՀԱ 1921, 612)։ Ըստ այսմ պատահական է արաբ. كركاش karkāš «լտոուտ» (ըստ ՀԲուս. § 892)։

ԳԻՒ.—Լ. քէրքէշ «գլխի թեփ», Երև. «աշրևից սպիացած մորթ», Տփ. «վէրքի չոր թեփ, այրուելուց յառաջացած սպիտակ թեփ», որից քերքեշակալել Ղզ. Շշ. «թեփոտիլ. մորթի վրայ թեփ կապել»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ქერქეში քերքեշի «թեփ» (տե՛ս Նորայր, Հայկ. բառաք. 126)։

ՔԵՑ «զատ, զատուած, անգոյ» Նիւս. կազմ. որից քեցել (գրուած նաև քցիլ) «բաժանել, ջոկել, հեռացնել, կտրել, խլել, վերց-

նել» Ա. Թագ. զ. 7. Փիլ. եւ. խոր. «կաթից կտրել» Ոսկ. մ. բ. էջ 468. fեցումն «անջատումն» Փիլ. Մագ.։

ՆՀԲ հյ. խզել, արար. խէզէլ «քեցել, խզել»։ Տէրվ. Altarm. 19, Նախալ. 28, 111, Մասիս 1881 ապր. 30 հյ. fանցել, յն. σχάζω. սանս. skhad, հպ. skạda են բառերի հետ հնխ. skad, skid արմատից։ Meillet MSL 8, 289 զոթ. swes և լտ. sed ձևերի հետ հնխ. swed արմատից։ Հիւնք. կից բառից։ Scheftelowitz BB 29, 68 փոխառեալ է արամ. ասոր. եբր. קצה qəṣa, արար. قص qaṣā «խուզել» բառերից։ Պատահական նմանութիւն ունի վրաց. ქცევა fցե-վա «կտրել» ենւ

*ՔԵՓՈՒՐ, ի–ա հլ. «բաժակ». նորագիւտ բառ, որ երկու անգամ իրար կողքի գործածուած եմ գտնում Նորագիւտ Ա. մն. իը. 17. «Զկչիռ քեփուրացն և զքեփուրն»։

=Եբր. כפור kəpōr «բաժակ» բառից յն. χεφουρέ տառադարձութեան միջոցով։

Ուղիղ մեկնեց նախ Զրաքեան, Բազմ. 1900, 122, յետոյ Աճառ. Հայ. նոր բառեր մնաց. գրոց մէջ, էջ 36։

ՔԵՔ. արմատ առանձին անգործածական, որից կազմուած է fեfումն «ծաղրական ծիծաղ, քրքիջ» Վրք. հց. ա. 104.—տե՛ս և տակը fեfեիլ:

ՔԵՔԵՐԹ կամ ՔԵՐՔԵՐԹ «անճիտան բոյսը, լտ. silphium, assa foetida» Բժշ. ունին միայն ՀԲուս. § 3189 և Նորայր, Բառ. ֆըրանս. 95ա assa բառի տակ, ուր դրուած են նաև բառիս վկայութիւնները։

ՔԵՔԵԻԵԼ «մերկանալ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 331։ Սրա վկայութիւնը գտնում եմ Եւագր. 240. «Առ կերպարանեալ գեղ մերկութեան կնոջ քեքեութեան պղծութեամբ». (այլ ձ. fեfութեան): Բառիս իմաստը անյայտ է. թուի «լկտութիւն, ապականութիւն». Բառ. երեմ. դրել է «մերկանալ», անշուշտ նախորդ բառին հետևելով։ ԳԲ ևս ունի fեfեութիւն «այպանալից ծաղր», fեfեել «անմտաբար ծիծաղիլ», որոնք անշուշտ հանում է fեfումն «քրքիջ» բառից։

°ՔԵՔՈՒՐՏ (կամ fեfուրդ) «զզայրումն, զկռտոց» Բժշ. որից fեfrտալ «զզայրիլ, զըկռտալ» Բժշ.։

=Բնաձայն բառ. գտնում է նաև գաւառականում՝ fեrfշտալ, fեrfստալ, գերգշտալ, գեսգոտալ, գեսկոտալ ձևերով. Հմմտ. նաև մանչուր. kekerembi «ճաշից յետոյ զկռտալ»։ (Պարտադիր քաղաքավարական արարողութիւն է Պարսիկների մօտ)։—Աճ.

Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 Թրք. كيرمك geyirmek «զկռտալ»։

ՔԷ «զօրութիւն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 331։—Այլ է fէ Պղատ. տիմ. էջ 99. «Ցեղեալ մէջ առ միջոյ զերկաքանչիւրս, իբրու զքէ, միմեանց առարկեալ». պէտք է հասկանալ Ք տառի անունը, ինչպէս ունի յն. բնագիրը οἷον χῖ (Platonis opera, հտ. II, էջ 208, տող 18)։

ՔԷԱՓԱՅ «առակ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 331։

+ՔԷՆ, ու հլ. «ոխ, վրէժ, նախանձ, ոխակալութիւն» Գ. մկ. դ. 9. Երեմ. խը. 39. Ոսկ. մ. բ. 15. Ագաթ. որից fինալ, fինանալ «ոխ պահել, մախալ» Թուոց լե. 21. Սեբեր. Եղն. Եփր. ծն. fինախնդիր Թուոց իե. 13. Եփր. թգ. 432. fինանանութիւն Ոսկ. մտթ. fինայոյզ Եփր. եւ. fինաւոր Եւս. պտմ. fինութիւն Ագաթ. Եփր. օրին. անfէն Փիլ. Եղիշ. Երև. էջ 317, անfինանան Մանդ. ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. kᵘ̈oinā- ձևից, որ նշանակում է «վրէժ, պատիժ, 2. յանցանքի քաւութեան համար նշանակուած գինը. 3. ընդհանրապէս գին, արժէք. 4. պատիւ». սրա ժառանգներն են զնդ. kaēnā- «պատիժ, վրէժ», պհլ. kēn «վրէժ, թշնամութիւն», kēnītan «քինալ», պազ. kīn «չարիք, թշնամութիւն», kīnvar «թշնամի, քինաւոր», պրս. كين kīn, كينه kīna «ոխ, վրէժ, բարկութիւն, թշնամութիւն, ատելութիւն», كينور kīnavar «ոխակալ, քինաւոր», kīnaxuāh «քինախնդիր», բելուճ. k'ēnaγ «թշնամութիւն, վրէժ, ոխ», քրդ. kin «վրէժ, հակառակութիւն», յն. ποινή «արեան գին, փրկանք, քաւութիւն, պատիժ, վրէժ», լտ. poena (փոխառեալ յունարէնից) «յանցանքի փոխարէն փրկանք, տուգանք, պատիժ,

ցաւ, վիշտ, Վրէժ (անձնաւորեալ»), punio *«պատժել, վրէժը լուծել», հսլ.* cēna *«պատիժ, տուգանք, գին, արժէք, պատիւ», ռուս.* цена *«գին», լիթ.* kaine *«գին, արժէք»,* pus-kainu *«կիսագնին» (տարբեր է իռլ.* cin *«պարտք»,* cāin *«տուգանք»)։ Հնխ.* kᵘoinā- *յառաջանում է հնխ.* kᵘei- *արմատից, որ նշ. «պատկառել, պատուել, յարգել, գնահատել, պատժել», և որի ժառանգներն են սանս.* čáyatē *«վրէժ առնել, պատժել»,* čáyati *«յարգել», զնդ.* kāy- *«տուգանք վըճարել, պատժել, վրէժ լուծել»,* čiϑā- *«պատիժ, տուգանք, քաւութիւն», օսս.* čitha *«պատիւ», սկրթ.* kăjati *«վրէժ առնել», յն.* τίω *«գնահատել, գին կտրել, պատուել»,* τίσις *«վճարում, պատիժ, վրէժ»,* τίνω *«վճարել, պարտքը տալ, քաւել»,* τείνυμαι *«գինն առանալ, պատժել»,* τιμή *«գնահատութիւն, յարգ, գին, պատիւ, արժանիք, պատիժ, վրէժ»,* τιμᾶν *«գինը նշանակել, պատժի չափը որոշել, պատուել»,* τίμιος *«թանկագին, պատուաւոր, սիրելի» են (*Pokorny 1, 508, Boisacq 801, 971, 973, Berneker 124, 469, Trautmann 113, Meillet-Ernout 747): *Չի գտնւում գերմանական, իտալական և կելտական ընտանիքներում։— Պարսկերէնից են փոխառեալ արևել. թրք.* كينه kinah *«նախանձ», շաղաթ.* kine *«ոխ», ն. ասոր.* k'in *«վրէժ»։*

Նախ ԳԴ կցեց պրս. քյն *բառին։ ՆՀԲ սրա հետ նաև եբր.* քանա *«նախանձ»։* Müller SWAW 41, 7 *պրս.* kīn։ Justi, Zendsp. 76, Lag. Btrg. bktr. Lex. 12, *Հիւբշ.* KZ 23, 20 *և* 403 *պրս.* kīn, *զնդ.* kaenā: *Այս բոլորը հայ բառը դնում են իրանեանից փոխառեալ։ Առաջին անգամ Տէրվ.* Altarm. *9 կցում է նաև յն.* ποινή *են ձևերը։ Հիւնք. պրս.* քինէ, քինու: *Հիւբշ. 257 դնում է իրանական փոխառութեանց կարգը, ըստ որում* քէն *ձևով և նշանակութեամբ նոյն է պհլ.* kēn *բառի հետ։ Սրան հակառակ է կանգնում* Meillet MSL 7, 162; 8, 281; 10, 269 *և վերջին անգամ* BSL *№ 94, 167 և ցոյց է տալիս որ* քէն *բնիկ է. արդարև հնխ.* kᵘoinā- *տալիս է ճշտիւ հյ.* քէն. *«վրէժ» նշանակութիւնը կայ յոնարէնի, լատիներէնի, նոյն իսկ սերբերէնի մէջ իսկ պհլ.* kēn *պիտի տար հյ.* *կէն: *(Իրան.* k *հին փոխառութեանց մէջ տալիս է* կ *և միայն նոր շրջանում դառնում է* ք*)։* Patrubány, Monde orient, 1907/8, *էջ 221 և ՀԱ 1908, 276 հիսլ.* sviϑa *«այրել, ջեռնուլ» բայի հետ։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Ասլ. Երև. Հճ. Խրբ. Մկ. Մշ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. քէն, *Աժտ.* քէն, *Զթ.* քեն, *Մրղ. Սվեդ.* քին, *Սլմ.* քիմ, *Ախց. Կր.* խէն:

ՔԷՆԹ (կամ քենք, քենղ*) «էգ շուն» Վստկ. 221 (Որձն (շան) և քէնթն ի մէկ ազգէ պիտին)։ Նոյն է գւռ. քօնթի գալ «էգ շան ցանկութեամբ կատաղիլը»։*

ՆՀԲ լծ. լտ. catula *«կատուի ձագ» և այս համեմատութիւնից ելնելով՝ բառն էլ մեկնում է «էգ շուն կամ կատու». մինչդեռ բնագրում միայն շուն է և կատուի խօսք չկայ. Տէրվ.* Altarm. 62. *Մասիս 1882 յուլ. 24 և Լեզու 160* շուն *և սկունդ բառերի հետ հնխ.* svan *արմատից։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 342 թրք.* قانجق qanǰəq *և հյ.* քած *հոմանիշների հետ։ Չգիտեմ թէ կապ ունի՞ պրս.* kant *(նոր հնչումով* känt, *օսմ.* kent*) «աղջիկ, աղախին». նշանակութեան տարբերութիւնը ճիշտ այնպէս է ինչպէս* քած *«էգ շուն» և* քոծ *«աղախին»։*

ԳԻՌ.—Պահուած է Անտիոքի Քէսաբ գիւղում՝ քէյնք *«աղջիկ» ձևով. իմաստի համար հմմտ.* քած:

*ՔԷՇ, *ի հլ. «զրադաշտական կրօնը» Եզն. (քանիցս). որից* քէշակարկատ *«հնարող մոգական կրօնի» (ծաղրական բառ) Եզն. (գրըւած* քէշտակարկատ *Կանոն.) նոյն են նաև* կեշտ *(տե՛ս առանձին) և* քեշտ *Եփր. վկ. արև. 168։*

=Պհլ. کیش kēš, kiš *«կրօն, հաւատք». աւելի ընդարձակ տե՛ս* կեշտ:—*Հիւբշ. 258։*

Նախ ԳԴ դրաւ պրս. ՆՀԲ պրս. քիյշ: *Ուղիղ են մեկնում նաև* Böttich. Arica 77, 266, Müller SWAW 41, 7, Justi, Zendsp. 137, Lag. Btrg. bktr. Lex.

68, Symm. 49, *Հիւբշ.* KZ *23, 403,* *Տէրվ.* Altarm. 70, *Բազմ. 1895, 51 ևն։ Եփրեմի* քեշտ *բառը առաջին անգամ երևան հանելով Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 12 մեկնում է սխալմամբ պրս.* کشت kašt *«տգեղ և աղտեղի»? որ Վարդանեան ՀԱ 1922, 297—8 բնագրի համեմատութեամբ ուղղում է իբր «քէշ, կեշտ»։*

**ՔԷՇ «անէտի կապարճ». յետին ժամանակի բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Զքր. սարկ. Բ. 13. «Թափեալ զկապարճն որ է քէշն և ձգէր նետ դէպ ի Օսմանցիսն... և յորժամ պակասեցաւ նետն, ձայնեաց ասելով. բերէ՛ք քէշս»։ Նոյն բառը պիտի լինի նաև գէշ Վրդ. առկ. ճհ. 205 (Ի ձիոյ ագին և բաշն խուզեցէք, և գէշ և բիշիկ, աղեղ և ռումպ ի վերայ կապեցէք), որ յիշում է Ամատ. Հայոց բառ ու բան 104 առանց բացատրութեան։*

=Պրս. کیش kēš, kīš *«նշանակէ զայն կողմն կապարճից, ուր դնին և մնան նետք»։ —Աճ.*

**ՔԹԱՆ «կտաւ» Բրս. մրկ. 381. Վստկ. 119, «կտաւատ» Վստկ. 22. որից* քթանեայ *«կտաւէ» ԱԲ.* քթանազգեստ *Լմբ. առ Լև. էջ 240։*

=Պրս. کتان katān *կամ արաբ.* کتّان ḳattān *«կտաւ» բառից, որ փոխառութեամբ տարածուած է շատ լեզուների մէջ. սրանց, ինչպէս նաև բառիս բուն ծագման մասին տե՛ս* կտաւ*։—Հիւբշ. 278։*

Ուղիղ մեկնեց Պատկ. Матер. *1, 16։*

ԳԻՌ.—Հնից կան խրբ. Ննխ. Պլ. քթան, *Մկ.* ք'ըթան, *Ախց.* քթան, *Ասլ.* քթը̈, *Մշ.* քտան, *իսկ նոր փոխառութեամբ թուրքերէնից կամ պարսկերէնից՝ Երև. Ղրբ. Ջղ. Տփ.* քաթան, *Սեբ.* քըթըն, *Ճմ.* ք'ըթըն, *Ագլ.* քա'թուն, *Սվեդ.* ք'ըթթուն:

ՔԹԵԹ «կտաւէ հասարակ զգեստ» Վրդ. պտմ. հրտր. Վենետ. էջ 158 (իսկ հրտր. Էմ. էջ 208 քթէթ*) (Մէշում քթեթ կարեմ խիստ գէշ և խիստ փոքր իրք, լուր այնչափ որ խունկ դնես եկեղեցւոյն). Սմբ. դատ. 59. «հասարակ շորի կտոր» Վստկ. 40, 76, 119, 131. Մխ. բժշ. 146 (մէշը դեղ քամելու համար)։*

ԳԻՌ.—Երև. քթէթ *«հարսի հալաւ» (նոյնը նաև Գոր. Գնձ.), Սվ.* քթէթ *և Սվեդ.* քթիթ *«շորի հնացած անպետք կտոր, քուրջ»։ Նոր բառեր են* քթեթգլուխ, քթեթօրճնէք:

—ՔԹԵՐ «պտուկ կոկելու գործիք». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրդ. առ. 108. «Ջտուրքն թէ քերոցն և թէ զքթերն որ կու կոկեն զպուտուկընս». այլ ձ. զք'թիկն. *երկու ձևերի գոյութիւնը ցոյց է տալիս որ ծագում է* քիթ *բառից։*

Քթի *տե՛ս Քեղի։*

ՔԹԻԹ «աչքը բանալ փակելը, ակնթարթ» Մագ. Հին քեր. Նար. Ոսկիփ. Վրդն. ել. և ծն. որից քթթել *«աչքը թարթել». Եզն. Խոր. ՅՀ. կթ.* քթթելիք *Ոսկ. ա. տիմ.* քթթումն *Եփր. երաշտ. Երզն. քեր.* անքթիթ, անքթթելի *Խոր. ՅՀ. կթ.* անքթթական *(Նորագիւտ բառ) Պրպմ. էջ 45։*

Տէրվ. Altarm. 12 *և Մասիս 1881 յուլ. 4 արմատը* քիթ, *իբր լտ.* quatere *«ցնցել», սանս.* ćyut *«կաթկթիլ»։ Հիմք,* անքոյթ *և* գայթ *բառերից։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ქუთუთო քութութո *«արտեվանունք, թարթիչ»։*

Քթոց *տե՛ս Կիթ։*

Քթուել *տե՛ս Կտուել։*

**ՔԻԶ, ՔԻԶԻԶ «ջարջիր, կարմիր հոնդ, սարեկ բոյսը,* erua sativa» *Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3193։*

=Պրս. քիքիզ *բառն է, որ գտնում եմ գործածուած Ամիրտովլաթի բառգրքում՝ ճարճիրի համար. «Պրս. Թուխմի քիքիզ կասեն և ի Շիրազ՝ քամազ կասեն» (տե՛ս ՀԲուս. § 1865)։—Աճ.*

**ՔԻԹ «ազատ, զերծ» Անսիզք էջ 11, 31, 35, 55։*

=Հֆրանս. quite, *ֆրանս.* quitte *նոյն նշ.։ —Հիւբշ. 391։*

Ուղիղ մեկնեց նախ Անսիզքի հրատարակիչը՝ էջ 31, 55։

*ՔԻԹ (*ի–ա *հլ. յետնաբար) «մարդու քիթ, անասունի ցռուկ» ՍԳր. Ագաթ. Ոսկ. մ. ա. 17. Եփր. Թուոց. «որևէ բանի ծայրը» Վստկ.*

72 (Ջուանի քիթն). որից քթափող Փիլ. լին. Վստկ. մեծաքիթ Յայսմ. քթեր «պտուղի ծայրերը» Վստկ. (տե՛ս և առանձին քթեր). երկայնաքիթ Յայսմ. Դամասկ. նրբաքիթ Եպիփ. քարոյ. շնքիթ «շան դունչ» ԱԲ. տափաքիթ Խոր. չափքիթ «կոկիկ քիթ ունեցող» (նորագիտ բառ) ՀԱ 1921, 51. քթմրալ «քիթը այս ու այն կողմ քսել հոտոտելու համար»? Վրդ. առ 65. քթատ (գրուած քթ-թանատ) Վրդ. առ. 53. քթախոտ (նոր բառ)։

Klaproth, As. pol. 103, 144 համեմատում hiide, hüde: Տէրվ. Altarm. 12 համեմ. čyut «կաթկթիլ, հոսիլ», čyu «վազել, հոսիլ» բառերի հետ. հմմտ. նոյն արմատից սանս. čyuti «յետոյք, սրբան»։ Հիւնք. խիթ և խուք բառերի հետ։ Bugge KZ 32, 87 թուրք. qit «խլինք» բառից փոխառեալ։ Patrubány [1]) SA 1, 196 հնխ. sveido «քրտնիլ» արմատից. հնչ. յն. ῥίς «քիթ» <srī «հոսիլ» արմատից. [2]) Le Monde orient. 1907/8, էջ 224 հնխ. seu «խոնաւութիւն» արմատից՝ p մասնիկով. արմատը f գտնում է նաև քիրտն բառի մէջ (տե՛ս և քիւք). [3]) ՀԱ 1908, 212 հնխ. *tāu «թրջուիլ» արմատից. [4]) անդ, էջ 276 և 315 քիրտն և լտ. sudor բառերի հետ։ Кипшидзе, Грам. минг. 1914, էջ XX մինգր. նիքիթի «մռութ», որի վրայ. համապատասխանն է նիսկարտի: Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2, 104 վրաց. ცხვირი «կոշկի քիթ»։ Petersson LUÅ 1916, 49 իբր tu̯ībh-ti- «խռռոց», որ յիշում է և մերժում Pokorny 1, 752։

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Ջթ. Կր. Հճ. Մրղ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Սչ. քիթ, Ասլ. քիթ, քի*, Վն. քʻիթ, Մշ. քիտ, Գոր. Ղրբ. քէթ, Ակն. Խրբ. Հմշ. Մկ. Զղ. Տիգ. Տփ. քիթ, Յղ. քէնթ, Ագլ. քայնթ, Սվեդ. քէնթ.—Թրրքախօս հայերից Ատն. քընթ (Արձագանք 1888 նոյ. 9).— Ղրբ. գործածում է յգ. քթեր ձևով. նոյնը գտնում ենք նաև Բուզ. Ե. 3՝ Ընդ քիթս նորա, Կղնկտ. հրատ. էմ. էջ 109՝ Զտեղի շնչառու քթացն.— Նոր բառեր են քթկալ, քթածակ, քթանազ, քթառ, քթատր, քթատել, քիթառնիչ, քիթըլուկ, քիթկախ, քթպինչ, քթատանկ ևն։

ՔԻՂ, ի-ա հլ., «բթամատից մինչև ցուցամատի ծայրը եղած բացուածքը» Ես. խ. 12. Եզն. փիլ. եւ. ք. Նար. խչ. որից վեցաքղեան Փիլ. եղ.։ (Նշանակութեան մասին մի դիտողութիւն տե՛ս թիզ բառի տակ)։

Meillet MSL 10, 270 սանս. karā- «ձեռք», karásna «նախաբազուկ» բառերի հետ՝ իբր հնխ. *kelā- ձևից։ Յիշում է Հիւբշ. Anz. 10, 49։ Կրկնում է Pokorny 1, 517 հնխ. qu̯er- «շինել» արմատի տակ Pedersen KZ 39, 377 անունով և մերժում։ Հիւնք. գիլ, գլորիլ բայից։ Lidén IF 44, 191 քաղել բայի հետ միասին կցում է հրգ. gihalōn «հաւաքել» բառին։ Պատահական նմանութիւն ունին ասոր. ܟܝܠܐ kailā «չափ», ܐܟܝܠ akkīl «չափեալ է», պրս. ﻛﻠﻚ kilak «ճկոյթ»։

ԳԻՌ.—Ալշ. Բլ. Խտջ. Մշ. քիլ և Սվեդ. քէլ՝ նշանակում են «քիլ, այն է բթամատից ցուցամատ բացուածքը», իսկ Ալշ. Մշ. թիզ, Սվեդ. թէզ «բթամատից մինչև ճկոյթ բացուածքը»։—Բառիս ձայնդարձն են ներկայացնում Ագլ. գէղ և Ղրբ. Ղրդ. կէղ «թիզ», որոնք իրար հետ միանալով ենթադրում են գեղ նախաձևը. հմմտ. շիլ և շեղ:

ՔԻՂ կամ ՔԻՂ «մատնիչ, քսու, բանսարկու» Ոսկ. մ. գ. 16. ՑՀ. կթ. 17, 147, 149, 186. Օրբել. հրատ. էմ. էջ 122. Սամ. անեց. 92 (ըստ ձձ)։

ՆՀԲ «նմանութեամբ քլի, որպէս մատնիչն ի մատնէ... լծ. և լտ. calumniator»։

*ՔԻՂԱԿ «մի տեսակ չափ, որ առնում է 1/6 մարզան» Առաք. լծ. սահմ. 152—3։

=Պրս. ﻛﻴﻠﻪ kīla «չափ կամ քոռ ցորենոյ և գարւոյ», որից և վրաց. ქილა կիլա «մէկ փթանոց», ქილაჭი կիլաճի «1/2 կոտ», արաբ. ﻛﻴﻞ kayl կամ ﻛﻴﻠﻪ kīla «քոռ, գրիւ», ﻛﻴﻞ kayl «չափել»։—Աճ.

ԳԻՌ.—Ասլ. քիլ «մի տեսակ չափ», Բլ. քիլ «հատեղէնի չափ՝ որ առնում է 2 կոտ =24 օխա», Տփ. քիլա «բզուղ»։

*ՔԻԼՍ «կիր». նորագիտ բառ, որ մէկ

անգամ գտնում եմ գործածուած Հաւաք. 54 (Վանից գօլն զինեաց քլսով)։

=Արաբ. كلس kils. «կիր»։—Աճ.

Այսպէս մեկնեց Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 144—5։

*ՔԻՂՈՍ, ի հլ. «կերակուր». ունի միայն Նոնն. 18, որ յիշում է պատահաբար՝ Աքիլլես բառի ստուգաբանութեան առթիւ. «Աքիւղլես անուանեցաւ, իբր ոչ հաղորդեալ քիղոսի, քանզի քիղոս սովորական կերակուրս էր»։

=Յն. χιλός; «չոր կամ դալար խոտ» (չի նշանակուած «կերակուր»)։—Հիւբշ. 388։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ, որ յիշում է նաև յն. χύλος; «հոյզ»։

*ՔԻՄԵՌ, ի-ա հլ. (որ և քեմեռ, քիմառ) «եղջերուաքաղ, առասպելական կենդանի» Ոսկ. պաւղ. Ա. 602—4. Փիլ. շն. 279. Նոնն. 20. գրուած քեմեռ Նոնն. 45։

=Յն. χίμαιρα, որից և ֆրանս. chimère «եղջերուաքաղ»։—Հիւբշ. 388։

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

*ՔԻՄԵՌՈՆ «հիւսիսային սառուցեալ գօտի» Խոր. աշխ. (որ և գրուած քիմիտոն):

=Յն. χειμέροιν «ձմեռնային»։—Հիւբշ. էջ 388։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՔԻՄԷ «անծանօթ մի բոյս» Վստկ. 203 (Հնդիկ լեղակ և չոր քիմէ). մեկնուած է «գեբերի» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3194։ (ԳԴ՝ Վստկ. 253 և Նորայր, Բառ. ֆրանս. էջ 1249 բ համարում են «truffe, տոմալան», իբր արաբ. քամաճ:)

*ՔԻՄԻԱ «բնալուծութիւն, տարրաբանութիւն» Ոսկիփ. որ և քիմեայ «առասպելական նիւթ՝ որ մետաղների վրայ լցնելով ոսկու պիտի վերածէին նրանք» Միխ. աւ. 367. «ոսկեգործութեան արուեստը» Միխ. աւ. 442. քեմիայ Սամ. անեց. 131. ալքիմիա Գիրք առաք. 233 բ. որից քիմիարար «բնալոյծ, տարրագէտ, դրամահատ, ոսկի շինող» Վրդ. աշխ. 535 (տպ. քիմեայտար), քիմիաստան կամ քիմիա ծաղիկ «ոսկեխոտ բոյսը, alchimille» Բժշ. (տե՛ս Նորայր ՀԱ 1924, 73), նոր գրականում՝ քիմիագէտ, քիմիագիտութիւն, քիմիաբանութիւն, քիմիական, քիմիաբանական:

=Պրս. كميا kimyā, որ և արաբ. الكميا alkimiā, յն. χυμεία, լտ. chymia, ֆրանս. chimie են:

Նախ ԳԴ դրաւ պրս.։ ՆՀԲ և Հիւբշ. 388 դրին յն. ըստ իս լաւագոյն է համարել պրս.։

+ՔԻՄՔ, ի-ա հլ. (միայն անեզաբար գործածուած) «բերնի առաստաղը» ՍԳր. Ոսկ. յհ. ա. 41. Եփր. աղ. որից ի քմաց «ըստ հաճոյս» Բուզ. ե. 38. Ոսկ. յհ. ա. 1. քմազարդ Ագաթ. Արծր. քմազարդութիւն Մագ. քմակից Երզն. և Թր. քեր. օձաքիմ Մանդ. էջ 217. քմծաղրել «քթի տակից խնդալ» Վրք. հայր. 92. Սմբ. պտմ. 82. քմական, քմաճան, քմաճանոյք, քմծիծաղ (նոր բառեր)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. kʷem- «ներս քաշելով կուլ տալ» արմատից, որի այլ ժառանգորդներն են սանս. c̄amati, ćámati «կուլ տալ», čamasá- «բաժակ», čamū «ակաւառակ», պրս. ćam «ուտելիք», čamidan «խմել», kām (*kʷōm-) «քիմք», աֆղան. kūmai «քիմք», օսս. cumun «կուլ տալ», յն. τέμνοντα «քամել, ծծել»? ն. իսլ. hvōma (*kʷēmō) «կուլ տալ», hvama «որկոր, կոկորդ» (Pokorny 1, 514, Boisacq 954)։ Հյ. քիմ-քմաց ենթադրում է հնխ. kʷēmā-։

ԳԴ պրս. كام kām «քիմք» բառի հետ։ ՆՀԲ նաև տճկ. խըմխըմ «ռնգախօս»։ Bötticher. Arica 35, 29, Տէրվ. Altarm. 31 և Հիւնք. պրս. kām «քիմք»: Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 10 հնխ. ghēmā ձևից. հմմտ. լիթ. gomurỹs, հրգ. goumo, գերմ. Gaumen, հանգլ. góma, հհիւս. gómr «քիմք», թերևս նաև յն. χάσμη «յօրանջ». հյ. սպասելի էր *գիմ, որ յետոյ վերջաձայնի ազդեցութեամբ և կամ ըստ Patrubány ՀԱ 1906, 347 քիթ բառից ազդուելով՝ դարձել է քիմ: (Յիշում է կասկածով Pokorny 1, 565): Վերի մեկնութիւնը տալու Lidén, Arm. Stud. 20: Մառ [1]) ЗВО 22, 92 եւմ. kik «երկինք», kamra «երկնակամար», վրաց. կիմկիմեյի «երկինք» բառերի

հետ՝ յաբեթական արմատից. ²) Яф. Сборн. 2, 148 վրաց. გემო «ճաշակ» բառի հետ յաբեթական kam «երկինք» արմատից, որից նաև կամար: Ղափանցեան, Հաբեթական լեզվ. էջ 13 եւր. kiw և ուտ. gib բառերի հետ, որոնք նշանակում են «երեք»։

ԳՒՌ.—Ջթ. Սեբ. Տփ. քիմք, Մրղ. քիմք', Մշ. քիմք, կմունք, նոր բառեր են քմէն Բլ. «ըստ քմաց», քմօք Ջթ. «ըստ քմաց», քմքածիծաղ Ղրբ. «քմծիծաղ», քննղտալ Մշ.= քմցխտալ Ախք. Շիր. «քմծիծաղ տալ», քըմծռել Մն. «մէկին ծաղրելու համար քիթը բերանը ծռմռել»։

*ՔԻՉ «նուազ, սակաւ» Վրք. հց. ա. 616. Անսիզք 21, 47, 73. Լմբ. կան. բենեդ. որից քշիկ Սմբ. պտմ. 60, 105. Վստկ. 21. Նոր գրականում և բարբառներում քշանալ, քշութիւն, քիշտր, քիշկեկ, քշակեր, քշկապաշար:
=Պրս. كيچ kić «քիչ, նուազ, փոքր», որ կարելի է բնիկ թաթարական բառ է. հմմտ. տճկ. كوچك küćük «փոքր», եաքութ, kuč-ćugui «մի քիչ, փոքրիկ», չաղաթ. kičik «փոքր», թթր. كچك kičik, ղոյբալ. kɪtʸɪk «փոքր, մի քիչ», հունգ. kis, kicsi «փոքր» ևն։—Հիւբշ. 278։

Ուղիղ մեկնեց նախ ԳԴ, յետոյ ՆՀԲ, Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), էջ 663։—Karst, Յուշարձան 423 ույգուր. kečik, kićik «փոքր»։

ԳՒՌ.—Ալշ. Ախց. Երև. Մրղ. Ննխ. Պլ. Սեբ. Սչ. Տփ. քիշ, Մկ. քիչ, չիչ, Մշ. քիճ, Սվեդ. քէշ «քիչ», իսկ Մրղ. մէշ «մի քիչ» ծագում է մի փշուր ձևից, ինչպէս ցոյց են տալիս մէշու, մէփշու միջին ձևերը (տե՛ս փշուր բառի տակ)։

ՓՈԽ.—Հայ բոշ. կիչ «մի քիչ բան, մի փոքրիկ բան», կիչակ «ոչինչ, բոլորովին, սատանայ»։

ՔԻՍ «կաւ՝ զոր ծեփեն ի վերայ պնակտի գրելւոյ». իբր ռմկ. բառ ունին միայն ՆՀԲ և ՋԲ. արմատ քսել «զօծել, մածնուլ» բառի, որ հների մէջ գործածուած չէ, բայց կենդանի է արդի բարբառներում. հմմտ. քսել, քսուիլ Պլ. «շփել, շփուիլ», քիսիլ Ալշ. Ապ. Բլ. Խլ. Մշ., քիսնալ Բլ. «պատահիլ, հանդիպիլ, իրար քսուիլ». քիսնել Ապ. «ընդհարուիլ, իրար դիպչիլ»։ Մի քիչ հնից ունինք Զքր. սարկ. Ա. էջ 51, Քսէին զստորոտ հանդերձի նորա յերեսս իւրեանց։—Տե՛ս քիստ բառի տակ։

Քիսամն տե՛ս Քրսամն։

ՔԻՍՏ, ո հլ. «ցորենի հասկը պատող փշոտ մազերը» Վեցօր. 87, 88. Եփր. գ. Կոր. 122. Նիւս. կազմ. գրուած է քիս ՏաԹև. հարց. 217. քիզ Բառ. երեմ. յաւել. 572, որից մանրաքիստ Դամասկ. քստումն «փշաքաղումն, մազերը փուշի պէս տնկուիլը» Եզն. քստմնիլ (կամ կրճատ քսմնիլ) «մազերը փուշ փուշ լինել, սոսկալ» Յոբ. դ. 15. Կ. մկ. գ. 15. Եզն. քստմնելի (գրուած քսմնելի) Նար. երգ. 344. Լմբ. իմ. քստմնածածան (չրերի վէտվէտման համար ասուած) Ներբ. յորդ. 12։

Lag. Urgesch. 905 զնդ. xvāsta «կերակուր»? Տէրվ. Altarm. 15 սանս. kašāyā, յն. κνήθω, լտ. carduus «ուղտափուշ» բառերի հետ՝ սանս. kaš «զօծել, քսել, քերել»=հյ. քսել արմատից։ Հիւնք. կուշտ բառից։ Petersson [1]) IF 34, 243 յն. σίστρος, σῖτος «մի տեսակ բոյս, ցորեն» բառերի հետ ևն. ²) KZ 47, 288 միացնում է սանս. késara, keça, լտ. coesaries «մազ, գէս» բառերի հետ։

ԳՒՌ.— Երև. քիստ, քիստղ (վերջինը տե՛ս Տեղեկ. ինստիտ. 2, 103), Մշ. քիստ, քիս, Հմշ. քիսդ, Ղրբ. քէստ, Ագլ. քայստ, Ջղ. քէստխ, (գիւղերը՝ քիստխ), Խրբ. Մկ. քիս, Սվեդ. քէս. բոլորն էլ «ցորենի քիստ». իսկ ԳՆձ. քիստ նաև «ձկան կամ օձի փուշ»։—Նոր բառեր են անքիս, քստախոտ «մի տեսակ խոտ»։

+ՔՐՏՆ, ն հլ. (քրտան, -տունք, -տինք, -տանց) «քրտինք. փխբ. ծանր աշխատութիւն, մեծ գործ» ՍԳր. Ոսկ. Բուզ. որից քրտնիլ (նաև քրտնել, քրտանել, քրտնալ, քրտնոյ) Եփր. ծն. էջ 26, Փարպ. Նար. քրտնութիւն Ոսկ. եփես. ժէ. քրտնալից Ագաթ. § 6 (կրկնագիրն ունի քրտալից՝ Յուշարձան էջ 74), քրտնացուցանել Ագաթ. բշուառաքիրտն Նար. վիժաքրտնիլ Թէոդ.

մայր. ևն։ (Փիլ. նխ. բ. 90 քրտուանս ըստ Աւգեր. լտ. թրգմ. համարւում է քրտունս):

=Բնիկ հայ բառ, հնխ. sụidro- ձևից, որ տուել է նախ հյ. *քիտր, շրջմամբ *քիրտ և մասնիկով քիրտն. ցեղակիցներից ունինք յն. ἱδρώς, լեթթ. swēdri, ալբան. dirsɛ, djersɛ և առանց -r- բաղաձայնի՝ սանս. स्वेद svéda-, զնդ. xvaēδa-, պհլ. [Pahlavi] xvaī, պրս. خوی xōy, xūy, քրդ. xū, xōh, xoi, աֆղան. xvalē, օսս. xed, բելուճ. hēd, յն. ἶδος, լտ. sūdor (*sụoidōs), հբգ. sweiz, հհիւս. sveiti, գերմ. schweiss, հսաքս. swēt, անգսք. svāt, կիմր. chwys, կորն. whys, բրրտ. c'houez. անգլ. sweat, բոլորն էլ «քրտինք» նշանակութեամբ, որոնց արմատն է հնխ. sụeid- «քրտնիլ» (Pokorny 2, 521, Walde 753, Trautmann 295, Boisacq 366, 1113, Horn § 513):—Հիւբշ. 503։

Նախ Windisch. 9 համեմատում է սանս. svid ձևի հետ՝ նորաստեղծ r-ով։ Müller SWAW 36, 7, 38, 572; 41, 155; 44, 579 ևն յն. ἱδρώς, սանս. svid ևն։ Ուղիղ են մեկնում նաև Հիւբշ. KZ 23, 35, Տէրվ. Altarm. 65, 89, Երկրագունտ 1883, 171, Նախալ. 115, Հիւբշ. Arm. Stud. էջ 55, Meillet MSL 8, 156 ևն։ Lag. Arm. Stud. § 2369 զնդ. arəθna «քրտինք» բառի հետ՝ մերժելով միւսները։ Հիւնք. փրղանք «հոսանք» բառից։

ԳԻՒ.—Ախց. Կր. Տփ. քրտինք, Ալշ. Ակն. Ննխ. Մշ. Պլ. Ռ. Սչ. Տիգ. քրդինք, Ասլ. քրդինք, քրդի*, Խրբ. քրդինքʼ, Հմշ. քըյդինք, Երև. քռդինք, Սլմ. քռտինքʼ, Վն. Մկ. քʼըռտինքʼ, Մրղ. քըռթինքʼ, Սվեդ. քըռդէնք, Հճ. քոյդինք, Զթ. քըʼյդանք, քըʼրդանք, Ջղ. քրթունք, Ազլ. քռթունք, Գոր. Ղրբ. քռտնօնք. Շմ. քըռթըրնք.—բայական ձևերից կարևոր են Մրղ. քըռնէլ, Հմշ. քըյդընքուշ:— Նոր բառեր են քրտինքխաշ, քրտնակոխ, քրտնամխած, քրտնափչած, քրտնաքամ, քրտնքաբաթախ ևն։

+ՔԻՒ, ի-ա հլ. (գրծ. քուաւ Կոչ. 280, թերևս սխալ է սեռ. քուոց Վեցօր. 97) «շէնքի կտուրի եզրը, դուրս կարկառած մասը, քարայրի եզր» Կոչ. 280 (մեկ անգամ), Լծ. փիլ. Օրբել. Հրատ. էմ. էջ 55 (այլ ձ. ի ցաւ), «58. որից քուատր խոր. Արծր. Հրատ. Պատկ. էջ 19. քուաքատակել Նար. քուաքատակեալ «քուաւոր ձև ունեցող» Օրբել. Հրատ. էմ. էջ 230, քարաքուի Մանդ.։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. skēụ- արմատից, որի վրայ մանրամասն տե՛ս խուղ բառի տակ։ Զանազան ձայնաբանական օրէնքներով նոյն արմատից ստացւում են խուղ, ցիւ, քիւ, վերջին երկուսի համար հմմտ. քաղ և ցել:

ՆՀԲ լծ. պրս. քէհֆ (իմա՛ արաբ. كهف kahf «քարայր»)։ Տէրվ. Altarm. 17 և Նախալ. 112 հնխ. sku- «ծածկել, պատել» արմատից. հմմտ. սանս. sku, յն. σκῦτος «մորթ», լտ. scutum «վահան», ob-scurus «մութ» ևն. ըստ այսմ առաջին ուղիղ մեկնիչը ինքն է։ Հիւնք. քուեայ բառից։ Մառ, Грам. др. арм. 29 հայը դնում է իբր *quw<qiyv, հմմտ. վրաց. քոբա, գոտ. քուբա:

Քծափ տե՛ս Քցափ։

ՔԾԻՆ (անեղաբար գործածուած) «շողոքորթութիւն, շողոմանք» Եզն. Ոսկ. մ. ա. 23 և հս. Վրք. հց. որից քծնիլ «շողոմել» Ոսկ. ա. Կոր. Սիրաք լ. 10. Մագ. քծնութիւն Եփր. համար. քծնումն ՑՀ. կթ. քծնաքան Թէոդ. մայր. քծնի «շողոքորթ» Ոսկիփ. Մագ. թղ. 30, 155. Եպիփ. ծն.։

ՆՀԲ թուի քած բառից։ Lag. Urgesch. 385 սանս. svañj (svájatē) «փաթաթուիլ, գրկել», որի վրայ Lag. Reliqq. XXIV աւելացնում է յն. σφίγγειν «սեղմել», Տէրվ. Altarm. 15 քիստ բառի հետ՝ կցում է սանս. kaš «քսել, զօծել» ձևին, իբրև հին *քիստինք: Հիւբշ. Arm. Stud. § 292 կասկածով կցում է սանս. svaj «գրկել համբուրել», զնդ. pairis-xwaxta «փաթաթել, շրջապատել» բառերին։ Այս համեմատութիւնը մերժում է ինքը Arm. Gram. 504։ Հիւնք. խածանել բայից։

ԳԻՒ.—Զթ. քըʼծնալ, Խրբ. Սեբ. քզնիլ «շան քծնիլը», Սեբ. քզնի «կեղծաւոր», Սլմ. քըզնվել «մարդոց քծնիլը»։

ՔԾԾԻԼ «կնճռիլ, կնճռոտիլ». ունի միայն ՀՀԲ։

ՔՇՈՒԱՐ կամ ՔՉՈՒԱՐ (ի–ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «զուղձ, մետաղի՝ ոսկիի կամ արծաթի կտոր» Սեբեր. 168. Մանդ. էջ 116։

Տէրվ. Altarm. 65 հրզ. sweizjan «քրտնիլ, մետաղ հալեցնել», յն. σίδ-ηρος «երկաթ», սանս. svidita «հալեալ», svēdani «երկաթեայ տախտակ» բառերի հետ։ Հիմք. քածաւար–ու բառից։ Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 340 դնում է գուղձ>քուծ ձևից, որ գալիս է թրք. քիկշէ հոմանիշից։

*ՔՂԱՄԻԴ, ի–ա հլ. (գրուած նաև քղամիթ) «իշխանական ծիրանի» Մտթ. իէ. 28, 31. Մրկ. ժե. 17, 20. Մեկն. ղկ. ժմ. 104. Յայսմ. Պտմ. աղէքս. գրուած քաղամիտ Ուխտ. բ. 52։

=Յն. χλαμύς, χλαμύδος «պատմուճան» որից փոխառեալ են նաև լտ. chlamys, -ydis, իտալ. clamide, վրաց. քլամիդա են։ Յոյն բառի ծագումը անյայտ է (Boisacq 1062)։

Նախ ՀՀԲ դրաւ յունարէնից։ ՆՀԲ նաև լծ. խլայ, խիլայ:

—ՔՂԱՆՑ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան. գործածուած է անեզաբար) «հագուստի ծայրերը կամ ծոպերը, փէշ» Արծր. որից քղանցաւոր «ծոպերով զարդարուած» Ոսկ. եբր. Եփր. օրին. ոսկեքղանցաւոր «ոսկեզարդ քղանցքով» ԱԲ (տե՛ս և խանփուլ բառի տակ)։

=Բարդուած է քուղ և անցք բառերից. աւելին տե՛ս քուղ:—Աճ.

ՔՃՔՃԵԼ «բզկտել, պատառ պատառ անել». որից քճքճեալ «պատառատուած» Ագաթ. (մէկ անգամ). գրուած նաև քչքչեալ Սարգ. ա. յհ. դ. էջ 680 ա տպ.=535 բ տպ.։

Հիմք. չաղչախել բայից։ Petersson IF 43 (1925), 74 արմատը դնում է քիճ<հնխ. tu̯id-l̥o, իբր հհիւս. *þveita «զարնել, խփել», անգսք. þwitan «կըտրել». նոյնից տ-ով աճած *քիճ–տել>քշտել:

*ՔՄԻՆ «դարան, թշնամու դէմ լարուած թակարդ» Սմբ. պտմ. 86, 89. Ուռհ. էջ 25, 32. Զքր. սարկ. Բ. 94. սխալ գրչութիւն է թւում Կեղծ-Շապհ. 32 քիմի:

=Պրս. արաբ. كمين kamīn, քրդ. kemin «դարան, ծուղակ». կարծեմ բնիկ սեմական բառ է. հմմտ. ասոր. ܟܡܢܐ kəmmānā «թակարդ», ܟܡܢ kəmen «թակարդ լարած», ܟܡܢܐ kamānā «թակարդ լարող», ܟܡܝܢܐ kamīnā «դարանակալ» ևն—Հիւբշ. 278։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ, յետոյ Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 663։

*ՔՆԱՐ, ի–ա հլ. (յետնաբար ի հլ. կայ նաև գրծ. քնարեաւ Իրեն. 12) «թելաւոր մի նուագարան. նոր գրականում իբր ֆր. lyre» ՍԳր. Սեբեր. որից քնարական Եւագր. քնարահար Ոսկ. ես. Եւս. քր. Յայսմ. ժդ. 2. քնարերգ Յայսմ. ժը. 22. քնարերգակ Առ որս. ճոգիաքնար Տօնակ. մարմնաքնար Թէոդ. խչ.։

=Ասոր. ܟܢܪܐ kennārā «կիթառ», որ և արամ. כנרא kinnārā, եբր. כנור kinnōr, արաբ. كران kirān, كنّارة kannāra, որոնցից փոխառեալ են նաև եգիպտ. kennōru և Փիւնիկէի վրայից անցնելով՝ յն. κινύρα, κιννύρα, լտ. cinyra (Boisacq 457) ևն—Հիւբշ. 319։

ՆՀԲ յիշում է եբր. յն. և լտ. ձևերը։ Lag. Arm. Stud. § 2371 եբր. բառի հնագոյն ձևն է համարում։ Տէրվ. Altarm. 70 եբր. և արաբ. ձևերը։ Մարտիրոսեան ՀԱ 1924, 458 հաթ. kiniraš «քնար», որ անշուշտ սեմականից է փոխառեալ։

ՓՈԽ.—վրաց. ქნარი քնարի «քնար, տաւիղ», მექნარე մեքնարե «քնարահար», მექანარე մեքանարե «փողահար», მექნარეობა մեքնարեոբա «քնար հարկանել»։

*ՔՆԱՐ «մի տեսակ ծառ». առանձին չէ գործածուած, բայց սրանից են քնարուկ «անուն ծառոյ և պտղոյ» (ընկուզի, նուշի, հաճարուկի, թութի և նուռի հետ յիշուած) Ագաթ. քնարենի «մի տեսակ ծառ» (տե՛ս ՀԹուս. § 3199)։

=Պրս. كنار kunār «մի տեսակ ծառ և նրա պտուղը. արաբ. sidr, լտ. zizyphus spina Christi փշոտ բոյսը» կամ ըստ Շառ-

դէնի «հոյն». նոյնը նաև արաբ. كنار kunār, *որ Կամուս, Թրք. Թրգմ. Բ. 101 պարսկերէնից փոխառեալ է համարում և որի տառադարձութիւնն է հայ Բժշկարանների յիշած* fուննար *ձևը (տե՛ս ՀԲուս. § 3209. որ Տիրացուեան,* Contributo § 298 *դնում է «*paliurus spina Christi Mill.*»)։ Սակայն ունինք նաև ասոր.* ܟܢܪܐ kennārā *«*lotus *ծաղիկը. 2. զկեռենի», որ* Brockelm. Lex. syr. 161 *դրած է նախորդ «քնար» բառի հետ։ Մեր ձևը կարող է գալ թէ՛ ասորուց և թէ պարսկից։—Աճ.*

Աճառ. ՀԱ 1908, 121 դնում է պրս. kunār *ձևից, ԳԲ էջ 1375 միացնում է պրս.* fիուfնար *«խաշխաշի գլուխ, խոզակ» բառին և մեր բառին էլ այս իմաստն է տալիս։ Նորայր ՀԱ 1923, 169 պրս.* kunār:

ՔՆԱՒՈՐԵԼ *«հիմն». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 332. անշուշտ խաթարեալ բառ է. ուստի՝*

Պատահական նմանութիւն ունի ասոր. ܟܢܐ kanā *«հիմ, խարիսխ»։*

—ՔՆԹՄԹԱԼ *կամ* ՔՆԹԸՄԹԱԼ *«ուտելու ժամանակ քիթը-միթը շարժել» (յատկապէս կատուի համար ասուած) Ոսկիփ.։*

=Քիթ>fինթ *բառից կրկնուած։*

ՔՆԹՌՆՈՑ *«փղի կնճիթի վրայ ոլորք կամ գալարներ» Վեցօր. 195. որից* fնթռնեցուցանել *«քիթը այս ու այն կողմ դարձնել» Կղնկտ. հրտր. էմ. էջ 159։ Երկուսը միասին ծագում են* *fնթիռն *արմատից։*

ՆՀԲ «որպէս թէ կննոնոց*»:—Տէրվ.* Altarm. 38 *անգսք.* knotr, *գերմ.* knoten, *լտ.* nodus, *սանս.* gandha *«կապ» բառերին ցեղակից։*

ՔՆԻՆ *(գրուած նաև* fննին. *անհոլով) «քննութիւն» Ոսկ. ես. 276. Եւթաղ. 174. Եզն. Եփր. ա. կոր. Կոչ. որից* fննել *ՍԳր. Եւս. պտմ. Ոսկ. յհ. ա. 17 (գրուած է* fնըննել *Իրեն. հերձ. 107).* fննական *Սեբեր.* fննայոյզ *Ագաթ.* ճետաfնին *Վրք. հց.* fննասիրութիւն *Կոչ.* fննիչ *ՍԳր. Ագաթ.* fննախընդիր *Մծբ.* անfննին *ՍԳր. Ագաթ.* անfննութիւն *Եզն.* ճարցաfննել *Ոսկ. յհ. բ. 11.* դժուարաfնին *Եւագր.* խորաfնին *Վեցօր.* fննադատ, fննադատել, fննադատութիւն, fննադատաբար, fննադատական, fննադատորէն *(նոր բառեր)։*

Lag. Urgesch. *51* զնին *բառի հետ նայիլ բայից։ Տէրվ.* Altarm. *9, 88, Նախալ. 50, 71 իբր* *fին-fին, *կրկնուած* fին *արմատից=սանս.* ći *«փնտռել, հարցաքննել», զնդ.* ći *«նկատել»։ Հիւնք.* fուն *բառից։* Patrubány SA *1, 212 հնխ.* sven- *«ձայն տալ» արմատից։* Scheftelowitz BB *29, 14 արմատը* fին *(+ին մասնիկ)=սանս.* ćinoti *«հետազօտել», զնդ.* činas *«փնտռել»,* Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 73 կապ չունի, ասում է, յն.* τίνω *«վճարել, հատուցանել»։* Karst, *Յուշարձ. 429 թթր.* kün, čün *«փորձ»։ Մառ,* Яз. и Лит. *I 238 բասկ.* ayćin *«առջևը»։ Ղափանցեան, Տեղեկ ինստ. 2, 89* զննել *բայից։*

ԳԻՌ.—Մրղ. Ննխ. Սեբ. fընննէլ, *Շմ.* fննիլ, *Ջթ.* fը՝ննիլ, *Ջղ.* fնըննել, *Ախց. Երև.* fնըննէլ, *Տփ.* fնըննիլ, *Ալշ. Մշ.* fնfնել *«հարցաքննել», Ղրբ.* fնէնf՝ *«խոր մտածութիւն», որից* fընինfարար *«խորամանկ, ննգաւոր»։—Ընկիւրիի թրքախօս հայոց բարբառով* fինննէլ-լէմէf *«մի տեղ քննել» (Բիւր. 1898, 866)։*

ՔՆԻՇ *«գաթայ, շօթ». գիտէ միայն Ներսէսովիչ, Բառ. լտ.-հյ. էջ 86 ա և 546 ա։*

*ՔՆԻՇՏ *«տաճար՝ եկեղեցի հրէից»։ Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Տաթև. ամ. 513. «Կորուսին ըզ-Քրիստոս ի յերկինս, նա ի քնիշտ չհտնոյն խնդրէին»։*

=Անշուշտ արաբ. كنيسة kanīsat *«եկեղեցի» բառն է, որ տե՛ս* եկեղեցի *բառի տակ։—Աճ.*

ՔՆՆիկոՆ *տե՛ս Քրոնիկոն։*

ՔՆՑԱՏԵԼ *«քծնիլ, շնթել, փաղաքշական ձևեր անել». մէկ անգամ ունի Սիւն. քեր. 196=Մագ. և Երզն. քեր. «Պարուկանայ ձայնն... յաղերսելն կամ ի մխիթարելն կամ ի փաղաքշելն կամ ի քնցատելն կամ ի խանդաղատելն կամ յաւաղելն կամ յաշխարելն»։ Իմաստը անստոյգ է. այսպէս են մեկնում ՆՀԲ և ՋԲ։*

ՆՀԲ ուզում է հանել յն. քիոն, լտ. քա՛նիս «շուն» բառից։

ԳԻՒ.—Հմմտ. քնձքնցալ Երև. «քծնիլ, շողոքորթ շարժումներ անել»։

ՔՆՑԵՂ, անստոյգ նշանակութեամբ բառ. մէկ անգամ ունի Զքր. կթ. «Երիտասարդ ոք պակշոտեալ զհետ կուսի՝ ոչ համարձակի իսկ և իսկ մերձենալ, այլ երբեմն ակնարկէ և երբեմն ժպտի, և ապա քնցեղս ընկենու և քարաձիգս առնէ և միշտ խեղկատակութիւնս։ ՆՀԲ մեկնում է «գուղձ հողոյ, գունձ, քուց, և կամ նմանութեամբ՝ բան խնէշ սիրոյ և քնցատելոյ»։ Քաջունի, հտ. Բ 118 և հտ. Գ. 255 «ֆր. motte, հողի կոշտ»։

***ՔՆՓՈՒՇ** «ծածկոյթ ձիավարի յերեսաց ցրտոյ, անձրևոյ, ճանճոց»։ Այս մէկ բառ ունին Նորայր, Բառ. ֆր. 196 ա caparaçon բառի տակ, Կոյլաւ 421 ա և 1227 բ, Քաջունի, հտ. Գ. 255։

=Պրս. کونپوش kūnpūš «յետոյքը կամ գաւակը ծածկելու շոր», որ թէև չէ յիշուած ԳԴ պրս. բառարանում, բայց սովորական բարդութիւն է պրս. کون kūn «յետոյք» և پوش pūš «ծածկոյթ» բառերից կազմուած։— ԱՃ.

ՔՆՔ-ՈՒՄՆ «անպարկեշտ ծիծաղ կամ շարժուածք» Վրք. հց. ա. 104։

Հմմտ. թերևս քեքումն, քքուփլ և քուք:

ՔՆՔՈՒՇ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց առանց վկայութեան) «շփացած, փափուկ մեծացած» Ոսկ. եփես. իա. և Բ. տիմ. (նոր գրաբարում դարձել է քնքոյշ և իմաստը դէպի լաւը հակելով՝ եղել է «նրբին, նազելի, փափուկ»)։ Որից քնքշալ «խեղեփնալ, շփանալ» Վրդն. աղ. քնքշել Ոսկ. ա. տիմ. քնքշենալ Բրս. մրկ. քնքշական Ոսկիփ. քնքշեցուցանել Գէ. ես. Վրք. հց. քնքշիլ Ոսկ. մ. ա. 7. քնքշանք Ոսկ. եփես.։

Տէրվ. Altarm. 39 կրկնուած է դնում քուշ արմատից, որ գտնում է նաև փաղքուշ բառի մէջ և կցում է սանս. juš «հաճոյք զգալ, ախորժիլ, սիրել» ձևին։

ԳԻՒ.—Ռ. քունքուշ (հացի և այլ նման բաների համար է ասւում)։

ՔՇԵԼ «վանել, հեռացնել կամ յառաջ վարել» Բարուք զ. 13. Ագաթ. Եփր. ծն. էջ 61. Փիլ. լին. 182. որից քշիշ «ձի քշելու խարազան» (չունի ԱԲ) Յայսմ. օգ. 23 (Տեսեալ զձին... յափշտակեցին և նա յօժար կամօք եւտ ի նոսա և զքշիշն). քշոց (յգ. քշոցանի) «ճանճ քշելու գործիք, ճանճվան. 2. եկեղեցական մի սպաս, որ իր նախնական ձևի մէջ ծառայում էր խորանի վրայից ճանճերը քշելու, որպէս զի բաժակի մէջ չընկնէին» Ծառընտ. Կանոն. էջ 106. Ոսկիփ. Կմր. մատ. 84. Մաշտ. (վերջին իմաստի համար հմմտ. Գաթրճեան, Պտրգ. էջ 33. Իսկ երկուք ի տարկաւագացն աստի և անտի սեղանոյն կալցին քշոց ի պղնձի թիթղանց կամ ի փետրոց սիրամարգի կամ ի քողոյ, և համդարտիկ քշեսցեն զմանր մանր անասնիկսն, որ թռչիցին, զի մի՛ ի բաժակսն անկանիցին). քշոց քշել «քշոց շարժել» Սմբ. դատ. 84։

=Թուրք բնաձայն բառ. հմմտ. վրաց. քշի քշի «քշ՛ քշ՛», քշեվա «հաւերին քշելը», նաստր. k'äšk'iš, k'äšk'äštä «ճանճ, շուն, հաւ են քշել, վանել», չաղաթ. قیش قیش kiš kiš, թրք. kəš kəš «քշ՛ քշ՛», պրս. kiš «հաւ քշելու ձայն» (Կամուս, թրք. թրգ. Ա 538)։

ՆՀԲ ի ձայնէս քը՛շ քը՛շ։ Տէրվ. Altarm. 34 հմմտ. պրս. kiš «հաւ քշելու ձայն»։ Հիւնք. քաշել բայից։ Նազարէթեան, Պատկեր 1892, 59 առանձին մի յօդուած ունի քշոց բառի վրայ և դնում է <շքոց ձևից, իբր շուք տալու առարկայ։

ԳԻՒ.—Ալշ. Մշ. Ջղ. Սչ. քշել, Ախց. Երև. Ննխ. Պլ. Սեբ. քշէլ (Սեբ. նաև քիշէլ), Ասլ. քշէ՝լ, Ագլ. Գոր. Խրբ. Ղրբ. Մկ. Շմ. Տփ. քշիլ, Սլմ. քիշել, Սվեդ. քշշիլ, Վն. կշել.— Նկատելի է Վն. խշոց «քշոց», որ թերևս կազմուած է ժողովրդական ստուգաբանութեամբ՝ հանելով խ՛շ խ՛շ ձայնից։ Նոր բառեր են՝ քշուք, փորքշուք, քշքշել, քշքշցնել, սաստկական մասնիկով էլ՝ քշտել, քշտուկլ, քշտուկ, քշտոց:

***ՔՇՈՒԹ**, որ և քշուշ, քշուս, քշուըր, քըշուրդ, շքուըր, աքշուշ «գայլխոտ, cuscuta» Բժշ. ունին միայն ՀՀԲ (աքշուշ) և ՀԲուս. § 3201, 277 և 409։

=Արաբ. كشوت kušūt նոյն նշ. (տե՛ս Steinschneider WZKM 12, 331), որ և كشوث kušūθ, kaśūθ, اكشوث akśūθ, ukšūθ (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 362), كشوش kušūś (վերջինս թէև չգիտէ Կամուս, բայց ծանօթ է հին հայ. Բժշկարաններին (տե՛ս ՀԲուս. § 409)։—Աճ.

Հրատարակուած նախ ՀԱ 1908, էջ 121։

ՔՇՏԵԼ «կտրել, կտրատել, յապաւել» Եզեկ. ժէ. 22. Դան. դ. 11. «զարնել, հարուածել» Անսիզք 31, 59, «ձեռքը մի բանի զարնել, քսել» Վստկ. 214. որից քշտիլ «յապաւուիլ, ջնջուիլ» Կոչ. փիլ. իմաստ. 44. քշտան «հարուածող, զարկան (անասուն)» Սմբ. դատ. 8, 155. իմաստի զարգացման համար հմմտ. ճարկանել, ճարել «զարնել, շըփել, քսել»։

ՆՀԲ լծ. հյ. քշել, Թրք. քէսմէք «կըտրել»։ Petersson տե՛ս քնքնել բառի տակ։ Պատահական նմանութիւն ունի պհլ. kuštan =պրս. كشتن kuštan «սպանել», որի արմատն է kuš և ո՛չ թէ kušt։

ԳԻՒ.—Երև. քշտէլ, Շշ. կշտէլ «ծառը յօտել, աւելորդ ճիւղերը կտրատել», Ալշ. քըշտել «թևերը սօթտել», Հճ. քիշտել «զարնել» (ըստ Թէրզեան, Ամէն. տարեց, 1924, 199)։ Նոյն են նաև քշտել Խրբ. «թևով զարնել», Սվեդ. «հարու տալ, եղջերցել», Եւդ. «նուագարան ածել», Երև. «ուտել» ևն։

ՔՇՓԵԼ «սաստել, յանդիմանել». նորագիւտ բառ, որ գտնում եմ երկու տեղ գործածուած. Ամեն մարդոյ վատ սաէ չև քշփէ զմարդն. Բար. 174.—Եւ պարոն Թորոս գիտաց և կալաւ զպարոն Մլեհ և առաջի իշխանացն քշփեց խիստ զնա. Սմբ. պատմ. 99։

=Նո՞յն են վրաց. ქიშპება քիշպեբա «գըրգռել, բարկացնել», ქიშპი քիշպի «չարութիւն, ոխ, թշնամութիւն», დაქიშპება դաքիշպեբա «մէկին զայրացնել, ոխերիմ թըշնամի դառնալ»։ Եթէ այո՛, հայերէնը իբրև յետին՝ փոխառեալ է կովկասեաններից։—Աճ.

ԳԻՒ.—Կենդանի է քշպել, քշփել ձևով և «սաստել, յանդիմանել. 2. դուրս վտարել, վռնտել» իմաստով՝ Ակն. Արբ. Եւդ. Զթ. Խրբ. որից քշպանք Զթ. Զրս. «կշտամբանք, յանդիմանութիւն»։

*ՔՈԲ «կաթսայ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում ենք գործածուած Հաղարծնի վանքում գտնուած պղնձեայ մեծ կաթսայի արձանագրութեան մէջ՝ 1232 թ. (այժմ Երևանի Պետական Թանգարանում). տե՛ս Շողակաթ 189, Ամատունի, Հայ. բառ ու բան 676։

=Պրս. كوپ kūp, արդի հնչումով kōp «կարաս», որից փոխառեալ են նաև թրք. küp «թակոյկ», չաղաթ. kopa «մեծ բաժակ»։ Անշուշտ նոյն է սանս. kūpa- «փոս, խոռոչ», յն. κύπελλον «բաժակ», լտ. cupa «տակառ» ևն բառերի հետ և պատկանում է հնդևրոպական ընտանիքին։—Աճ.

Մառ, XI Анийск. арх. камп. 1913, էջ 38 և Тексты XIII, էջ 38 փոխառեալ է դնում վրաց. ქვაბი քվաբի «կաթսայ» բառից։

ՔՈԹԱՆԱԿ «հազուստ» Եւագր. էջ 186 (Սփածանելի քովթանակ (այլ ձ. քոթանակ) քահանայական է՝ մեռանել ախտաւոր ցանկութեանց վասն գիտութեանն Աստուծոյ). Փիլ. լին. էջ 27 (Ընդէ՞ր թզենւոյ տերևս կարեն և քոթանակս).—Լծ. փիլ. մեկնում է «քոթանակս. ծածկոյթս. ասեն թէ վարտիքըն է», իսկ Հին բռ.=Բառ. երեմ. էջ 333 «քովթանակ. նաւարտան, ծածկոյթ»։ Սխալ է գրուած փութանակ Սասն. 16։

ՆՀԲ «եբր. խէթօն, խէթօնեք, յն. խի՛թօն, լտ. քիդօ՛նա, թունիգա, յորմէ իտալ. քօ՛թթա»: Տէրվ. Altarm. 74 թերևս պրս. xaftān կամ xafdān «զինւորական վերարկու»։

ՔՈՂ կամ ՔՕՂ, ո հլ. «ծածկոյթ, երեսի ծածկոց» ՍԳր. Եփր. ա. Կոր. 71. Եւս. պատմ. որից քողարկել Ոսկ. յհ. ա. 33. Արծր. քողածիգ Գ. մկ. դ. 6. քողընկէց Ոսկ. մ. բ. 12. քողաւոր Շնորհ. տաղ. ևն։ Ս սաստկականով սքող կամ սքօղ «ծածկոյթ» Շնորհ. Բարձր. Մաշտ. որից սքողել Դան. ժգ. 32. Ա. Կոր. ժա. 6. Ոսկ. ես. սքողարկել Ոսկ. եբր. ժե. բևասքողել Գնձ. Շար. ևն, բոլորն

էլ գրուած թէ՛ ո-ով և թէ օ-ով. ո՛րն է նախնականը՝ յայտնի չէ։

ՆՀԲ «լծ. հյ. փաղել, գողել, սքողել, յն. քա՛լիմմա»: Տէրվ. Altarm. 16 արմատը սքող, որից ս-ի անկումով՝ քող. հմմտ. գոթ. huljan «պահպանել», մբգ. hulle «քող, լաչակ», լտ. celare «ծածկել» ևն։ Justi, Dict. Kurde 350 քրդ. kōl «ճակատին կապելու ոսկեշարք»։ Canini, Et. étym. 120 հյ. կառ «չուան» և քուղ «թել» բառերի հետ գերմ. garn, հոլլ. garen «թել»։ Karolides, Γλ. συγκρ. 89 կպդվկ. kučeymás «կանանց գլխի թաշկինակ», սանս. çuka «խոյր», լիթ. kuka, ռուս. кике «կանացի գդակ»։ Տէրվ. Նախալ. 111 իբր հնխ. skar արմատից. նոյն ընդ Altarm. բայց Լեզու 1887, 16 մերժելով այս՝ արմատը դընում է քող՝ ս սաստկականով։ Հիւնք. ղօղել բայից։ Patrubány ՀԱ 1908, 152 հնխ. sqeu̯- «ծածկել» արմատից։ Scheftelowitz KZ 53 (1925), 254 սանս. kulāya «հիւսուածք», լտ. colus «իլ», յն. γλώσκω «մանել» բառերի հետ։ Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստ. Բ. 80 քաղել «ծածկել» արմատից։

ԳԻՌ.—Ախց. Գոր. Ննխ. Ղրբ. Շմ. քօղ. Ջթ. քուղ, Սեբ. քէօղ,—յգ. քողք ձևից՝ Վն. ք՛օղք, Խրբ. Կր. Ո. Տիգ. քօխք, Ալշ. Մշ. Պլ. Սլմ. քօխկ, Համշ. քուխգ,—ր յաւելուածով՝ Երև. Ջղ. քօղր, Տփ. քօ՛ղրը, բոլորն էլ «հարսի երեսի շղարշ»։—Նոր բառեր են քօղել, քօղքել, քօղքուկ։

ՔՈՂԱԿ «մի տեսակ քաղցր խէժ» Խոր. աշխ. 615 (ըստ մի ձեռ. իսկ ըստ այլ ձ. քալաքի). ունի միայն ՆՀԲ. իսկ ՋԲ և ԱԲ շնչած են. հմմտ. գովողակ։

ՔՈՂԱՓՈՒՆԴՐ «կեղծաւոր, կեղակարծ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 332։

ՔՈՂԻՑՆՕՂ «դասասպետ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 332։

ՔՈՂՄԵԼ «աղըլ». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 332.—աղըլ թրք. նշանակում է «փարախ»։

ՔՈՅԹ. արմատ առանձին անգործածական. տե՛ս անքոյթ բառի տակ։

+ՔՈՅՐ (հոլովւում է քեռ, քերբ, քորք, քերց, իսկ յետնաբար ռամկահոլով՝ սեռ. տր. քուեր, քըւեր, քոր, քռ, քռոջ, քուռոջ, գրծ. քուերբ, յգ. քեռիք, քըւերց, քուերց) «քոյր» ՍԳր. Եփր. մակաբ. ածանցման մէջ մտնում է հինգ ձևով. ՔՈՅՐ, ինչ. քոյրաբիւ Եփր. ծն. քոյրագիր «քոյր համարուած աղջիկ կամ կին» Կանոն. (Շողակաթ, էջ 45). քոյրգիր Ոսկիփ. քոյրատեաց ԱԲ. մօրաքոյր Ղևտ. ժը. 13. հօրաքոյր Ղևտ. ժը. 12, ի. 19. Եւս. քր. ՔԵՌ-. ինչ. քեռորդի Գծ. իգ. 16, Խոր. բ. 16. ՅՀ. կթ. քեռայր Խոր. քեռորդեակ Կոչ. հօրաքեռորդի Ճառընտ. Մեսր. եր. ՔՈՒՐ-. ինչ. քուրական Եզն. քուրասիրութիւն ԱԲ. ՔՈՐ-. ինչ. քորորդի Վրդն. պտմ. (ստէպ). ՔՈՒԵՐ-. ինչ. քուերորդի «քրոջ որդին» Լմբ. սղ. և պտրգ. Տօնակ. Մխ. դտ. մօրքուերորդի Երզն. մտթ. 605։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. su̯ésōr ձևից (սեռ. su̯esrós>քեռ, su̯esores>քորք). միւս լեզուները ունին su̯esor ձևով. հմմտ. սանս. svásar, զնդ. 𐬓𐬀𐬢𐬵𐬀𐬭 xvaṅhar-, պհլ. պրս. خواهر xvāhar, քրդ. xōh, xūha, vāle, աֆղան. xōr, բելուճ gvahār, օսս. xore, xo, լտ. soror, ֆրանս. soeur, ռում. soră, իտալ. sorella, գոթ. swistar, հբգ. swester, անգսք. sweostor, գերմ. Schwester, հհիւս. syster, անգլ. sister, կիմր. chwaer, բրըտ. c'hoar, հկորն. huir, նկորն. hoer, hor, հիռլ. siur, fiur, լիթ. sesuō, հպրուս. swestro, հսլ. ռուս. sestra, ևն (Pokorny 2, 533, Walde 727, Horn § 501, Trautmann 258, Ernout-Meillet 917): Հնխ. բառը կազմուած է համարւում su̯e- «իւր» դերանունից։ Թւում է թէ հնդևրոպականներից են փոխառեալ էստն. վոտյ. sōzar, ֆինն. և վեպս. sizar, լիվ. sozar, մորդվ. sazor, չերեմ. šužar, šožar, որոնք բոլոր նշանակում են «քոյր»։ Յոյնը որ չունի «եղբայր» բառը, չունի նաև այս. բայց նոյն ընտանիքից գիտէ ἔορ «դուստր» (ըստ Հեսիք.) (Boisacq 262, 682):—Հիւբշ. 504։

Klaproth, As. pol. 105 վերի պրս. քրդ. աֆղան. և բրըտ. ձևերի հետ։ ՆՀԲ լծ. լտ. soror, պրս. խուհէր, խահէր: Ծանօթ ձևերի հետ համեմատում են

Peterm. 25, 30, 33, 38, Windisch. 9, Gosche 67, Böttich. ZDMG 1850, 353, Arica 64, 43, Lag. Urgesch. 859, Müller SWAW 35, 194 *ևն։ Պատկան. Փորձ 1880 մարտ, էջ 88 գտ.* քուէր *ձևը ուելի մոտիկ է համարում պրս.* xvāhar-*ին։ Ջուբինով, Բռ. վրաց՝. գը-նում է վրաց.* ք՚վիսլի *«քենակալ» բառի դէմ։ Հիւնք. յն.* κούνι, κιύρης *«կոյս, աղջիկ»։ Մառ* ИАН *1916, էջ 1692 հա-յերէնից է դնում սվան.* դաշուր *«քոյր»։ (Կապ չունի՞ լազ.* դա *«քոյր»)։*

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Ղրբ. Մշ. Ննխ. Պլ. Ջղ. Սեբ. Սչ. Տփ. քուր *(Ղրբ. կոչ.* ա՛քէր), *Մկ.* ք'ուր, *Ասլ. Մրղ. Շմ. Սլմ.* քիւր, *Վն.* քո̈ւր *(սեռ.* քիւրոջ), *Ակն. Խրբ.* քօր, *Գոր.* քէր, *Երև. Հւր.* քիր, *Զթ.* քիյ, քիր, *Հճ.* քիյ, *Ագլ. ուղ.* քույր, *սեռ.* ք՚վիր, *Սվեդ.* քայր.—*Նոր բառեր են* քուանք, քուրիկ, քուրուկ, քուր-վօնք:

*ՔՈՆՏՐՈՆ *«ցորենի կորկոտ». *ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. 572։*

=*Յն.* χόνδρος. *հմ.* χόνδρον *«կորկոտ»։—Աճ.*

ՔՈՇՔԵԼ *«քնից նոր վեր կացած ժամա-նակ յորանջել, ճապկտել, քորել այս ու այն կողմ» Ոսկ. ա. տիմ. ժդ. սաստկականն է* քոշքոտել *Ոսկ. եբր. իէ.* քոշքոտիլ *Ոսկ. մ. ա. 22. Կող. էջ 544,* քոշքոտեցուցանել *Մանդ. էջ 41։*

Տէրվ. Altarm. 16 *և Նախալ. 70 կըր-ճատ կրկնութիւն* քոշ *արմատից՝ իբր սանս.* kaš *լիթ.* kasti, *յն.*κέ-ωρεω, *հնխ.* kas *«քերել, խաղտել»։*

*ՔՈՌ (ի *հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.* -ի) *«չափ է, իբր 10 արդու կամ 30 գրիւ» ՍԳր. գրուած* քուռ *Կանոն. Յս. որդւ*

=*Յն.* χόρ *և ուելի սովորական՝* κορος *«մի տեսակ չափ». փոխառեալ է ինքն էլ (*Boi-sacq 497) *եբր.* כר kōr *բառից, որի հետ նոյն են արամ.* כור kōr, *ասոր.* ܟܘܪ kōr, *արաբ.* كر kurr, *այն է «չափ ցամաքեղէնների»։ Բուն աղբիւրն է ասուր.* [cuneiform] gur-ri *կամ* [cuneiform] gurru *կամ* [cuneiform] gur-ru-u *«ցամաքեղէնի, ցորենեղէնի և արմաւի մե-ծագոյն չափը» (*Delitzsch, Assyr. Hndwb. *էջ 205,* Strassmaier, Alphabet. Verz. *էջ 244), սումեր* gar (Autran, Sumér. 155): *Յոյնից է փոխառեալ նաև լտ.* corus:—*Հիւբշ. էջ 388։*

Հնեբից Շիր. հրտր. Պատկ. էջ 31 բառխ համար գրում է. «Զափ 880 քսեստի լինի քոռ մի և կոչի եբրայեցւոցն և ասորւոցն ի Հայոց առեալ (1)... և քոռն ըստ հելլենականին korus *լսի»։ Նորբերից Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 189 եբր.* fon *բառից։ ՆՀԲ եբր. յն. և լտ. ձևերը։ Տէրվ.* Altarm. *70 և Հիւնք. 36 եբր.-ից։*

ԳԻՒ.—Ակն. քօռ *«ցորենի չափ»։*

*ՔՈՌԻ *«կզմուխ» Գաղիան. յիշում է ա-րաբ.* ալռասան *բառի դէմ՝ որ է «կզմուխ» ըստ ՀԲուս. § 3204։*

=*Պրս.* کوری kōrī *«է տեսակ մի յընդեղի-նաց անուն»։—Աճ.*

Հրատարակուած նախ ՀԱ 1908, էջ 121։

ՔՈՌԻ *«գոյ»,* քուռի *«գոմ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 332, 333. (ըստ նշանակու-թեան պէտք է հասկանալ «գոմ, գոս, գոյ» բայը)։*

*ՔՈՌԻՆ *«թիկնապահների խումբը». նո-րագիւտ բառ, որ երկու անգամ գտնում եմ գործածուած Դ. Թագ. ժա. 4, 19, Առ զհա-րիւրապետսն և զքոռին և զռասիմ. և ած զնոսա ի տուն Տեառն. Առ զհարիւրապետսն և զքոռին և զռասիմ և զամենայն ժողո-վուրդ երկրին։*

=*Եբր. բնագրի* כרי kārī *բառն է, որ յոյն թարգմանութեան* χόρρι *ձևի վրայից անցած է հայերէնի։ Աւելի մանրամասն տե՛ս* Ռասիմ:—*Աճ.*

Բառ. երեմ. էջ 332 մեկնում է «ոժան-դակ կամ դասս»։

ՔՈՍ, ո *հլ. «չան բորոտութեան նման չոր բոր» ՍԳր. Ոսկ. ա. տիմ. Վեցօր. «ծա-ռի մի տեսակ հիւանդութիւն» Մտթ. ևագր. 117. Մտթ. ներբ. 169. որից* քոսոտ *Ղեւ. իբ. 22. Ոսկ. Կող. 574. Մանդ.* քոսոտիլ *Եւա-գրր. էջ 132,* քոսութիւն *Արծր.։ Նոյն բառն է*

նաև fnu «մամուռ, գորտնբուրդ» (ՀԲուս. § 3205) Ոսկիփ. ինչպէս ցոյց է տալիս fաrաfnu «քարի մամուռ» Ագաթ. Ոսկիփ. «մարմրնի սպիտակ քոս» Գաղիան. fnunտbալ «վրան մամուռ կապած» (ծառ) Վեցօր. 97։

Böttich. ZDMG 1850, 363 սանս. kaččha բառի հետ (որ է անշուշտ कच्छ kaččha «անտառի բացատ, գետի ճահճոտ եզերք». երևի ուզում էր ասել սանս. कच्छू kaččhū «քոս»)։ Pictet KZ 5, 336 և Origines 1, 295 սանս. khasa: Տէրվ. Altarm. 15—16 յն. κνάω =κνάζω «քերել, շփել» բայի հետ հնխ. kans արմատից, որ դարձել է հյ. fաւu>fou>fnu:—Lidén, Stud. z. Tocharischen sprachgesch. 1916, էջ 15 (անձամբ չեմ տեսած) կցելով քուչ. kāswo «բորբ» բառին, երկուսը միասին դնում է իրանեանից փոխառեալ, որին ցեղակից է դնում յն. ξέω «քերել», ξαίνω «սանտրել», սանս. kaččhū «քոս», հիռլ. cír «սանտր», հհիւս. haddr «վարս» ևն։ Նոյնը կրկնում է Trautmann էջ 120 հսլ. česǫ, ćesati «սանտրել», լիթ. kasù, kàsti «փորել» բառերի տակ։ Հակառակ է Meillet BSL հտ. 22, էջ 60, որ չի ընդունում fnu իբր իրան. փոխառութիւն՝ նախաձայն f-ի պատճառաւ. հաւանաբար fnu ներկայացնում է *kossō-։ Մառ ИАН 1919, 395 fnr, fnrել բառից: Petersson, Ar. u. Arm. Stud. 112 հնխ. kok'o- ձևից. համմտ. լիթ. šə̃šas «մէրքի քոս», որ ենթադրում է հնխ. k'ok'o- նախաձայնը վերածուած համանմանութեամբ k'-ի։

ԳԻՌ.—Ալշ. Մշ. fnu, Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ղրբ. Ննխ. Շմ. fou, Ագլ. Տփ. fnւu, Ջթ. fիu, Համշ. fէou, Սեբ. fէoq. այլուր ունինք միայն fnunտ, ինչ. Ասլ. fէouէoդ, Տիգ. founıդ «կեղտոտ, անպիտան»։ Նոր բառեր են fnuադբիr, fnuմիrուf: Թըրքախօս հայերից Ատն. fuճի, funտ «քոսոտ, փնթի»։

ՓՈԽ.—Վրաց. ქარაგოზა fաrագոզա «քարաքոս»։—Ատանայի թուրքաց և թրքախօս յունաց ու հայոց բարբառով fիu «քոս» (Արևելք 1888 նոյ. 9)։ Ուտ. fou՝ նոյն նշ.։

*ՔՈՍԱԿ «քարձ, մօրուքը չբուսնող». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած ԺԳ դարու մի յիշատակարանում. Քիթն տափակ և մօրուքն քոսակ (Նշխ. մատ. 71)։

=Պրս. كوسه kōsa «քարձ»։—Աճ.

ԳԻՌ.—Ղրբ. fα'uակ:

ՔՈՎ «կողք, կուշտ» Վստկ. 119 (Օգտէ քովուցն ցաւուն և լերդի). Ուռհ. 292, 329 (Հարեալ նիզակովն ի վերայ քովիցն. Ձ ձախոյ քովն նորա). Մխ. բժշ. 36 (Քովքն և այլ տեղեստան). «մօտը, կողքին, քովը» Վստկ. 190 (Ի կոճակին քովքն հինգ վեց ծակ այլ թող). որից fnվացաւութիւն «կողքի ցաւ» Վստկ. էջ 119։

Հիւնք. հանում է՝ fիւ բառից։ Ջուր է դնել կող բառից, ինչպէս արել եմ Գւռ. բռ. 1122։

ԳԻՌ.—Պահուած է Ախց. Ակն. Ասլ. Արբ. Երզ. Եւդ. Ջթ. Խր. Խրբ. Կս. Հզ. Մշ. Ննխ. Չրս. Պլ. Սչ. Տր. «մօտը, կողքին» իմաստով. բայց կայ նաև նիւթական իմաստով. ինչպէս fnվս կցաւի Պլ. Տիգ. «կողքս ցաւում է»։

*ՔՈՎԹԱՐ (սեռ. -այ) կամ ՔՈՎԹԱՐՈՎԹ (գրուած նաև fnթաrnվթ), սեռ. -այց «խոյակ, սեան վերնախարիսխ» Դ. թգ. իե. 17, Բ. մն. դ. 12 (երկ-երկու անգամ)։

=Եբր. כפתרד kaftōr, כתרת kōteret, յգ. כתרות kōtārōt «խոյակ» բառից, յն. χωθάρ. χωθαρέθ տառադարձութեան միջոցով։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՔՈՎԹԱՐԻՄ «մեկնակէտ ազինքմ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 333։

*ՔՈՎՄԱՐԻՄ «քուրմեր». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած է Դ. թագ. իգ. 5. «Եւ այրեաց զքովմարիմսն, զոր տուեալ էր արքայից Յուդայ»։

=Եբր. כמרים kəmārīm բառն է, որ kōmer «քուրմ» բառի յոգնակին է և յն. χωμαρίμ տառադարձութեան միջոցով անցած է մեզ։ Ծագումը տե՛ս fnւrմ:

Բառ. երեմ. էջ 333 մեկնում է «կը-

ռոց տաճարը։ Վերի մեկնութիւնը տե՛ս Macler ՀԱ 1927, 615։

ՔՈՐ «նուաստ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 333։

+ՔՈՐ «մարմաջ, նոքը»։

=Բնիկ հայ բառ. իբրև ձայնդարձ fեr արմատի՝ տե՛ս անդ։

Տէրվ. Altarm. 18 պրս. خاریدن xārīdan «քորել», xāriś «եոք, քոր», کوارون guārūn «մի տեսակ պալար»։ Justi, Dict. Kurde 163 քրդ. xoriyān «քոր գալ» բայի հետ։ Մէնէվիշեան, Արդի լեզուագ. 44 համեմատ է fոս բառից։

ԳԻՒ.—Ջղ. fոrել «տաշտ են քերել», Մշ. forել, Վն. f'ոrել, Սլմ. f'էorել, Շմ. forել, Մկ. f'ուrիլ, Հճ. fիյել «քորել» և արմատական ձևով՝ Երև. Ղրբ. Տփ. for, Ագլ. fուr «քոր, մարմաջ»։ Նոր բառեր են fոrոտել, fոrոց «գնդասեղ» (որի գլխով կովկասում մարմինն են քորում), fոrfոrել։

*ՔՈՐԱՅ «երկիր». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածել է Եւս. պտմ. էջ 121. Զի եկն նա ի քորայ սոյն այս մոլորեցուցիչս (տպ. ի Քորասան այս)։

=Ասոր. ܟܘܪܐ kōrā, որ փոխառեալ է յն. χώρα «երկիր» բառից։

Գտաւ ու մեկնեց Վարդանեան ՀԱ 1923, 219։

ՔՈՐԱՐ «ծայր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 333 (տպուած fոpաr, բառաշարքը պահանջում է fոrաr)։

ՔՈՐԴՈՍ «փոշտացնող մի դառն արմատ». ունի միայն ՀՀԲ։

ՔՈՐԵԼ «հեշտանալ». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 333 fոrիցէ «հեշտասցի» ձևով։

*ՔՈՐԵՊԻՍԿՈՊՈՍ, ի-ա հլ. «փոխ-առաջնորդ, առաջնորդական փոխանորդ, գաւառների և գիւղի կրօնական տեսուչ» Եղիշ. Ջենոբ. Կանոն. (սխալմամբ գրուած fոrիսկոպոս ՅՀ. կթ. 377), որից fոrեպիսկոպոսութիւն Բուզ. գ. 14. fոrեպիսկոպոսաշուկ ԱԲ։

=Յն. χωρεπίσκοπος «գաւառական եպիսկոպոս». կազմուած է յն. χώρα «գաւառ» և ἐπίσκοπος «եպիսկոպոս» բառերից։ Յոյնից է նաև վրաց. ქორეპისკოპოზი fոrեպիսկոպոզի։—Հիւբշ. 388։

Հներից ուղիղ է մեկնում Կանոն. «Քորեպիսկոպոսդ տեսուչ գաւառաց և գիւղից ասի ըստ Հոռոմոց»։ Նորերից ուղիղ են մեկնում ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՔՈՐԷՇ (սեռ.-ի) «իշխանաւոր, առաջնորդ, կաթուղիկոս». նորագիւտ բառ, որ հինգ անգամ գործածուած է հետևեալ տեղերը. «Կատարեսցէ իբրև զքորէշ զկամս քո. Կացո՛, Տէր, քորէշ ի տեղի քորիշի և հաստ՛ բարկութիւն և չարութիւն մոլորեցուցչացն» (Եփր. վկ. արև. էջ 74=Սոփերք Ի, էջ 131 fոrէշի փխ. fոrիշի)։ Սրանից առնելով Օրբել. հրտր. էմ. էջ 212 «Կարգեցին ի տեղի նորա զայլ ոմն կաթողիկոս և լուծին զՎահանն։ Եւ այսպէս կեցեալ քաւրէշ ի տեղի քաւրէշի՝ Ստեփաննոս յԱնի և Վահան ի Վասպուրական»։

=Ասոր. ܟܘܪܫ Kureš «Կիւրոս» յատուկ անունն է, որ այստեղ առնուել է իբր հասարակ անուն և ստացել «ժողովրդի առաջնորդ» իմաստը։ Նման երևոյթներ սովորական են լեզուների մէջ. հմմտ. յատկապէս եգիպտացոց Նեfաւով թագաւորի անունը, որ դարձել է մեր մէջ հասարակ անուն, «խեղ, կաղ, անկարող, տկար» նշանակութեամբ (տե՛ս անդ)։

Բառիս վրայ խօսել է նախ Brosset, Hist. de la Siounie էջ 167 և մեկնել է «isolé, առանձնացեալ»։ Սոփերքի հրատարակիչը (հտ. Ի. էջ 158) համարում է «օտար և որպէս թուի ասորի» և մեկնում է «Հակաթոռ կամ հակառակ իշխանի»։ Իբրև «Կիւրոս պարսից թագաւորն Աստուծոյ ժողովրդեան ազատիչ» ուղիղ է մեկնել նախ Թոռնեան, Հաւռնտ. ընթերց. 1866, հտ. Ա, 438, որ կրկնում է Անդրիկեան, Բազմ. 1905, էջ 358։ Հորոյ, Բիւզանդիոն 1912, № 5358 ուղղում է բառս fաrբոշ կամ fաrաrբոշ «անճոռնի մողէս»։ Ամատունի, Հայոց բառ ու բան. 677 համարում է «բառ անստոյգ»։ Վարդանեան, Ազատամարտ 1912, № 1525 մերժելով սրանք՝ կրկնում է Թոռնեանի անծանօթ

մնացած մեկնութիւնը՝ Աճառեան, Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 13՝ անծանօթ այս յօդուածին՝ մեկնում է ըստ Սոփերքի «կաթողիկոս, կրօնապետ»։ Սրա դէմ է Վարդանեան ՀԱ 1922, 298—300, որ տալով բառիս ամբողջական պատմութիւնը և համեմատելով ասորի բնագրի հետ՝ մեկնում է իբր ասոր. Kureš յատուկ անուն։ Պատասխանում է Աճառ. ՀԱ 1923, 68, որ ընդունելով հանդերձ բառիս ասորի ծագումը՝ Նիքաւովի օրինակով հաստատում է որ յատուկ անունը մեր մէջ ստացել է հասարակ անուան նշանակութիւն։

ՔՈՐԿ. անստոյգ բառ, որ գտնում ենք **քառաքորկ** բարդի մէջ. մէկ անգամ ունի Վեցօր. դ. 72. «Փապարք կամ ծերպք, դարափորք և քարաքորկք և գլուխք լերանց և կատարք բարձանց»։ Կարող է նշանակել «քարափոր կամ քարագլուխ», ուստի **քորկ** բառի նշանակութիւնն էլ ըստ այսմ պիտի լինի «փոս կամ կատար, բարձունք»։ Բայց այս նշանակութիւնը ընդունելուց առաջ պէտք է ստուգել Անտոնեանց ընթերցուածը, որ թերևս հասարակ սխալագրութեան վերածէ բառս։

ՆՀԲ **քառաքորկ** ուզում է կարդալ **քառաքուիք** կամ **քառափորք**. իսկ ԱԲ ջընջած է, երևի լաւագոյն մի ընթերցուած գտնելով, Տէրվ. Altarm. 17 և Նախալ. III հնխ. skar «ծածկել» արմատից. համմտ. գոթ. halja «խոռոչ», յն. κοιλία «հիւղակ, թռչունի բոյն» և հյ. **քող, սքող**:

ՔՈՒԱՐ «պաշտամունք»? նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Կղնկտ. հրտր. էմ. էջ 191=Շահն. Ա. 372.— Հոնք զորոտընդոստ հրատեսակ շանթիցն ցայտմունս և զեթերակէզ այրեցմունս՝ թէ մարդոյ դիպեսցի և թէ այլ ինչ նիւթեղինաց՝ ձօնեալ զնա և նուիրեալ քուար Աստուծոյ համարէին առնել։

ՔՈՒԵԱՅ կամ ՔՈՒԷ, ի հլ. (գրուած նաև **քուայ, քայ, քեայ, քէ**) «կախարդի հմայական քար» Ոսկ. դ. 12. Բուզ. ե. 43. Կանոն. «խաղալու վէգ» Ածաբ. աղք. Պղատ. օրին. «խորանարդ» Փիլ. Ճառընտ. Շիր. որից **քուաճարցութիւն** Մանդ. **քուական** Փիլ. լին. **քուէարկել, քուէարկութիւն, քուէտուփ** (նոր բառեր)։

=Թերևս փոխառեալ արամ. թալմ. קביא quwyā «würfel, խորանարդ, վէգ» բառից, որ ինքն էլ փոխառեալ է յն. κύβεια «խորանարդ, վէգ» բառից։ Դժուարութիւն է յարուցանում նախաձայն q որ պիտի տար կ։

Աւետիքեան, Մեկն. Թղ. Պօղ. Բ. էջ 573 յն. **քիպի՛ա** «քուեայ, խաղ նարտից» (որ է սոյն κύβεια)։ ՆՀԲ (որից նաև Հիւնք.) նոյն ընդ **կիվոս**, յն. κύβος, լտ. cubus, արաբ. ka'b «վէգ, խորանարդ, նարտի ոսկոր»։ Karst, Յուշարձան 423 թթր. qaya «քար, ժայռ»։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Scheftelowitz BB 29, 68:

*ՔՈՒԶԱՅ «կապիճ, չափ 6 քսեստի, որ ըստ Մանանդեան, Կշիռները էջ 66=է 2 kil. 448 gr.» Շիր. հրտր. Պատկ. էջ 30—31։

=Յն. χοῦα, χοῦς նոյն նշ.—Հիւբշ. էջ 389։

Շիրակացին համարում է իբր. «Ջափ վեց քսեստի ըստ եբրայեցւոցն կոչի քուզայ»։ Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. 190 յն. χοῦς-ից նոյնը Brockelmann, Ուս. փոխ. բառից, էջ 114։

*ՔՈՒԹԷՇ «հարսանիք, վարդածոց, rougeole, թրք. kgzamuk կոչուած հիւանդութիւնը». ունի Մխ. բժշ. 79, իբր Աղուանից երկրի բառ. «Եւ վարդն զոր հարսանիքէ ասեն և յԱղուանից (տպ. **աղուենից**) տունըն՝ **քութէշ**, նոյնպէս իւր պատճառն արիւնն լինի»։

=Թրք. قوردآشنی qurd-ešni «մի տեսակ հիւանդութիւն. մարմնի վրայ փոքրիկ կարմիր բշտիկներ են դուրս գալիս, որոնք մանաւանդ գիշերը շատ են կսկծում» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 99 և 848), **գուրթ էշնի** «նոյն նշ». (Պօղաճեան բառարան, Վիեննա), **քուրթէշ** «հարսանիթ» (Թորոսեան, Տեղր. հմռ. բառարանի (թրք. լեզուի), տպ. Նախիջևան 1794, էջ 85)։—Աճ.

ՔՈՒԼԵՓ. անստոյգ և առանձին անգործածական բառ, որից ունինք միայն **եաց-**

քուեփ. մէկ անգամ գործածուած է Սիր. լա. 18. «Առն անմտի և հացքուեփի միտս մի՛ դներ». յն. ἄπληστος «անկուշտ, անյագ»։

ՆՀԲ «կլանող և լափող զհաց և զկերակուր (կամ զկուլիփա), անյագ. իսկ դաղմ. (իմա՛ ռուս.) քլեպ կամ խլեպ՝ է հաց»։

Քուլըմբայ, Քուլիպա տե՛ս Կուլիբայ։

ՔՈՒՂ (ո հլ. յետնաբար) «ոլորած դերձան, վուշէ թել» Դատ. ժզ. 9. Փիլ. նխ. բ. 66. Շիր. առ լեհ. սրանից է քղանցք, որ թէև յայտնի է պարզապէս «զգեստի ծայր» նշանակութեամբ, բայց բուն նշանակում էր «զգեստի ծայրի այն մասը, ուր խծիպի միջով թելն էր անցնում և կամ ծայրի ծոպաթելերն էին կախուած, իբր քուղերի անցք». Համմտ. Քղանց կոչէին, այսինքն ծոպք (Երզն. մտթ. 484). Համմտ. նաև խանփող: Այս է ցոյց տալիս նաև Գոր. Ղրբ. քօղ «զգեստի եզերքի կար», որից քղանցաւոր «երկար քղանցք ունեցող» բառը. Համմտ. Ի քղանցաւորս յուսկեհուռս զարդարեալ և պաճուճեալ (Ոսկ. եբր. իը). Արասջիք ձեզ արկանելիս քղանցաւորս և ճամուկս դարձիւք (Եփր. օրին.)։

Klaproth, As. pol. 100 պրս. kewčeh։ ՆՀԲ լծ. կուղ «ոլորք», Տէրվ. Altarm. 37 կուղ բառի հետ հնխ. gu արմատից. Համմտ. սանս. guṅa «թելի ոլորք, թել» են։ Canini, Ft. étym, 120 հյ. կար «չուան» և քող «voile» բառերի հետ՝ գերմ. garn, հոլլ. garen «թել»։ Հիւնք. քաղ «այծ» բառից։ Վերի մեկնութիւնը տալիս է Աճառ. ՀԱ 1908, 121, որ և յետոյ Հացունի, Պտմ. տարազի, էջ 117։ Ուղուրիկեան (տե՛ս ԳԲ, էջ 1378 և 1406) պրս. կիվէ, պիվիվէ «կծիկ»։

ԳՒՌ.—Ղզ. քուղ «ղայթան», Ագլ. քուղ «չուան», Շմ. քօղ «թել», Գոր. Ղրբ. քօղ «զգեստի եզերքի կար կամ երիզ», որից քղել Ղզ. «զգեստի եզերքը երիզ կարել», մրաքուղ Ղրբ. «մուրի մէջ թաթախած լար, որովատաղձագործը տախտակի վրայ գիծ է քաշում»։

ՔՈՒՃԱՊ «անամօթ լիրբ խօսք կամ ատակ» Բրս. մրկ. էջ 68, որ և գրուած քուչապ՝ անդ 357։

ՆՀԲ «թերևս որպէս (արաբ.) քէճապ կամ քէյճա կամ քէճվ»:

***ՔՈՒՄԱՅԹ** «արմաւագոյն, այն է սևի զարկող մութ կարմիր գոյնով ձի, bai». մէկ անգամ ունի Վստկ. էջ 199. Ջենդիկ սեն և ապա զքումայթն։—ՆՀԲ, ՋԲ և ԱԲ սխալմամբ մեկնել են «խարտեաշ, շեկ», որի համեմատ էլ արևմտեան գրականում ոմանք սկսել էին գործածել քումայթ պատանի «խարտեաշ երիտասարդ» բանաստեղծական բացատրութիւնը։

=Արաբ. كميت kumait «արմաւագոյն մարմնով և սև պոչով ձի». բառիս ընդարձակ մեկնութիւնը և քումայթ ձիու նկարագրութիւնը տե՛ս Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 323։ Արաբերէնից են նաև պրս. kumait «արմաւագոյն ձի, 2. ձի՝ որոյ ոտքն մինչև ի վէգսն և բաշն և ագին սեաւ իցեն. 3. յաճախ գործածութեամբ զինչ և իցէ երիվար», քրդ. koumeit՝ նոյն նշ. cheval bai (Justi, Dict. Kurde 342):—Հիւբշ. 278։

ՆՀԲ տեկ. քումրալ «շէկ» բառի հետ։ Ուղիղ մեկնեց Lag. Arm. Stud. էջ 2377, իբր արաբ. kumait=յն. κόμαιθος «շիկահեր»։

ԳՒՌ.—Մշ. քումէտ «կարմիր ձի»։

***ՔՈՒՄԱՆՏՈՒՐ** «հրամանատար». մէկ անգամ ունի Սկևռ. պատ. 13. «Մայխստր դանփլուն և քումանտուր տանն հիւանդանոցին»։

=Ֆրանս. commandeur:—Աճ.

Տե՛ս իմ Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 75։

+**ՔՈՒՆ**, ո հլ. «քուն, նինջ» (փխբ. երազ, մահ) ՍԳր. Եփր. ևետ. որից ի քուն առնել «քնեցնել» Ոսկ. մ. ա. 8. Սեբեր. քնած Եւագր. քնածու Եզն. քնաճատ Եզն. քնէած Առակ. իգ. 21. Ոսկ. մտթ. Եփր. քն. և արթն. քնեայ «քնկոտ» Ոսկ. յհ. էջ 6. Եւագր. 120. Մանդ. 217. անքուն Իմ. ե. 10. Ագաթ. Ոսկ. ես. մահաքուն Մծր. ոքուն «անքուն» (նորագիւտ բառ) Տաթև. ձմ. ե. ժէ. ոքնել ՍԳր. ոքնեցուցանել Մծր. ոքնութիւն ՍԳր. Եւս. պտմ. ոքնաբար տանել «տարապարհակ վարել» Ոսկ. եբր. քաղցրաքուն Եզն. դառ-

նաfուն *Մանդ.* fնափ «*քնկոտ*» *Տաթև. Հրց. 601, Տաթև. ամ. 180 (վերջինս* fնաք *ձևով). Մոլութ. 218 բ.* fնափութիւն «*շատ քնել սիրելը*» *Մոլութ. 202. և առանց ստման* fունել «*ննջել, քնել*» *Ոսկ. և Լմբ. սղ.* «*մեռանիլ*» *Ս և Բ. մն.* «*մտանել առ կին*» *Ծն. լթ. 7, 10,* fունեցուցանել *Նիւս. երգ. Նոր բառեր են* անfնութիւն, fնաքեr, fնէածութիւն, fնաշըr-ջիկ *են։*

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. swopno- *ձևից (ըստ* Meillet, Rev. crit. *Թրգմ. Բազմ. 1898, 120,* MSL 13, 373, Pedersen KZ 38, 350). *սրա դէմ միւս հնդևրոպականներն ունին* swopno-, swepno- *կամ* supno- *նախաձևերը. հմմտ. սանս.* svápna-, *հինդուստ.* سپن supn, سپنا supna, *փռչ.* sunno, *զնդ.* xvafna, *պհլ.* xvāp. *պրս.* خواب xuāb, *քրդ.* xeu, xevn, xaun, *զազա* h'au, *աֆղան.* xūb, xöb, *բելուճ.* vāb, *սոգդ.* γwβn- (xufn), *արևել. իրան. կամ սակ.* hūna, hūiiñe (MSL 18, 104), *յն.* ὕπνος, *լտ.* somnus, *ֆրանս.* songe, *հիսլ.* svefn, *անգսք.* swefn, *հսլ.* sŭnŭ, *ռուս.* сонъ, *չեխ.* sen, *լիթ.* sāpnas, *լեթթ.* sapnis, *հիռլ.* súan, *կիմր. կորն. բրըտ.* hun, *ալբան.* gumε *են, բոլորն էլ «քուն կամ երազ» նշանակութեամբ։ Բառիս պարզ արմատն է հնխ.* sṷep-, sup- «*քնել*», *որ պահում են սանս.* svápiti «*քնել*», suptá- «*քնած*», *զնդ.* xvap, *լտ.* sōpio. *հհիւս.* sofa, *անգսք.* svefan, *հսլ.* sŭpati, *ռուս.* спать, *սերբ.* spîm *են, բոլորն էլ «քնել» իմաստով, որ ջնջուած է հայերէնի մէջ, սակայն պահուած է, հյ. բոշ.* սվել «*ննջել*» *ձևի մէջ* (Pokorny *2, 523,* Walde *724,* Trautmann *292,* Horn *§ 495,* Boisacq *1004,* Ernout-Meillet 914, *և յատկապէս իրանեան ձևերի համար՝* BSL *№ 89, էջ 75—79)։ Տե՛ս և* fունf:—*Հիւբշ. 504։*

ՆՀԲ լծ. յն. κοίμησις, *լտ.* cubitus, *պրս.* խաւ, *իսկ* ննջել *բառի տակ էլ լծ. յն.* κοιμάομαι։ *Ծանօթ ձևերի հետ համեմատում են* Peterm. 25, 33, Windisch. 9. Böttich. ZDMG 1850, 363 *են։ Հիւնք. յն.* κνώσσω «*ննջել*»։ *Գաբրիէլեան ՀԱ. 1909, 223* տfնիլ *դնում է* տf *բնաձայնից, ինչ.* տfալ:—*Պատահական նմանութիւն ունին ռուս. գւռ.* кунять, *ուկր.* kun'áty, *սերբ.* kûnjām «*քունը տանել, ննջել*» (Berneker 645), *քրդ.* hunižin «*յօրանջել*» *(որ* Justi, Kurd. Gram. 228 *հյ.* fնէած *բառից փոխառեալ է համարում), չին.* 困 k'un⁴ «*քնած, քնկոտ*», *նաև լտ.* cunnus, *ֆրանս.* con «*բունոց*» *և պրս.* كون kūn «*յետոյք*», *որոնք նման են մեր բառի «մերձաւորիլ» իմաստին։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Ակն. Երև. Զթ. Խրբ. Կր. ՀԾ. Հմշ. Մշ. Ննխ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սչ. Տփ. Տիգ. fուն, *Մկ. Վն.* f'ուն, *Գոր. Ղրբ.* fօն, fէօն, *Սվեդ.* fօն, *Ասլ. Սլմ.* fիւն, *Ագլ. Մրղ.* f'իւն *(բայց բայը Մրղ.* fինէլ), *Ճմ.* fըն: *Նոր բառեր են* fնալ, fնանալ, fնուկ, fննջել, fնոց, fնոտիլ, fնազղեղ, fնաթաթախ, fնակալած, fնակոխ, fնակոլոլ, fնաճար, fնաձայն, fնատ, fնաշոr, fնատեղ, fնատէr, fնեrակ, fնխօս, fնկատ, fնկrիլ. fունխrտուկ, fունկոհւ, fունfունատել *են։ Հետաքրքրական է ՀԾ.* դոգ'գ'ուն «*արթուն, անքուն*», *որ* տfուն *ձևն է։*

*ՔՈՒՆՋ, ո *հլ.* «*անկիւն, խորշ, անկիւն աչաց*». *ունի միայն ՀՀԲ. գործածական է բարբառներում՝ «անկիւն» նշանակութեամբ։*

=Պրս. کنج kunǰ «*անկիւն*»։—*ԱՃ.*

+ՔՈՒՆՔ «*ծնօտի գլուխը*». *մէկ անգամ ունի Նիւս. բն.* «*Որպէս ուղեղ գլխոյ, քունք, չիլք*»։ *Նոյնը գիտէ Էֆիմ. էջ 180* fուն *ձևով.* «*Ցօնք՝ որք են վայրահակք դէպ ի քոմնս*»:

=Հյ. fուն *բառն է. իմաստի զարգացման համար հմմտ. գերմ.* Schläfe, *հբգ.* slāf, *լտ.* sopor, *վենետ.* sono, *չեխ.* spánky, *սլով.* senec, *որոնք բոլոր նշանակում են «քունք» և ծագում են «քուն» բառից. այսպէս նաև գւռ.* fնատեղ «*քունք*», fնելտեղ, fնեrակ, fնեrf «*քունք*»։ *Հմմտ. նաև Անկ. գիրք Հին կտ. 209 Եհար բրով զքնոյ տեղի նորա (այլ ձ. զծամելիսն)։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ, Տէրվ. Altarm. 60 *սանս.* hanu «*ծնօտ*», *յն.* γένυς, *լտ.* gena «*այտ*» *բառերին ցեղակից է դընում,* Bezzenberger BB *27, 175 կըցում է սանս.* çaṅkhá «*քունք*» *բառին։*

Մերժում է Pedersen KZ 39, 237 տալով վերի մեկնութիւնը։

ՔՈՒՇ «գիր և ցան, որ է փոշի», ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 333։

*ՔՈՒՇԱՏ «մէկի հետ մտերմանալ, ընկերակցիլը» Կոստ. 159. Չի ճանչել զվատն յաղէկէն, ի հետ ումանց առնէ քուշատ։

=Պրս. كشاد kušād «բացումն, ուրախութիւն»։

Ուղիղ մեկնեց Պատրբեան, Կոստ. երգն. 59, որ ի զուր մերժելով Նորայր, անդ. էջ 205, կցում է պրս. kuštan «սպանելը» բային։

ՔՈՒՇԿէՆ «սարկաւագուհիների փոքրիկ ուրար». ունի միայն Մխ. դտ. (որ և գրուած Քօշկէն, Քուշկէն, տե՛ս անդ. էջ 257). նոյնը Սմբ. դատ. 85 գրում է «քուշ կենայ ի յաշ թևն»։

Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 370 քաշ «սնակուշտ» բառից։ Հացունի Պատմ. Տարազի 440 թրք. qušaq «գօտի» բառի հետ։

*ՔՈՒՇՆԱՅ (ի-հլ. ըստ ՆՀԲ. կայ միայն յետնաբար սեռ.-ի) «ուտելի մի ընդեղէն, քրսամն, լտ. orobus tuberosus, ֆրանս. (ըստ Քաջունի, հտ. Գ. 255) spergule» Վստկ. 56, Բժշ. սխալմամբ նաև գրուած փուշնայ։

=Արաբ. և պրս. كشنى kušnā «վիքն», որ բնիկ սեմական է. հմմտ. ասոր. ܟܘܫܢܐ kušnā «ոսպնավիքն». Հայ ձևը իբրև շատ յետին բառ՝ արաբերէնից է և ո՛չ թէ ասորուց. հմմտ. նաև Քրսամն։—Հիւբշ. 319։

Հիւբշ. յիշում է ասոր. բառերի շարքում, բայց ընդունում է որ արաբերէնից փոխառեալ լինի։

ԳԻՌ.—Արբ. Բլ. Մշ. Քուշնա «ոլոռ» (Ազգ. հանդ. Ե. 52). Սվեդ. Քուշնօ։

*ՔՈՒՇՏ «բժշկական մի բոյս. կապարասի, լտ. costus» Բժշ. ունի ՀԲուս. § 3214։

=Արաբ. Քիշիթ ձևի՞ց (յիշում է ՀԲուս. անդ). աւելի ընդարձակ տե՛ս Կոստ.։

*ՔՈՒՇՏԻԿ «գօտեմարտութիւն». ունի միայն ԳԲ, առանց վկայութեան։

=Պրս. كشتى kuštī «գօտի», որից և ատ. Քուշտիկ՝ «գօտի»։

Ուղիղ մեկնեց Ուղուրլեան (տե՛ս Գաւ. բառ. էջ 1379 և 1406)։

*ՔՈՒՇՏԻԿԻՐ «ըմբիշ» Վրք. հռ. 291. որ և Քուշտակիր Տաթև. ձմ. հա (Քուշտակիրն յորժամ գոտեմարտի, մերկանայ և լաւ կռուի). Քուշտընգիր (ի-ա հլ.) Պտմ. աղէքս. 72 (Մի ումն ի մարտիկ քուշընգրացն =յն. εἷς τῶν ἀθλητῶν մի ումն յըմբշամարտկաց), Քուշտընկեր (ի-ա հլ.) Հասաք. 19 (տպուած Քուշտ ընկերաց)։

=Պրս. كشتيگير kuštīgīr «ըմբիշ», որ բուն նշանակում է «գօտի բռնող»։—Աճ.

ԱԲ ծանօթ լինելով միայն Աղէքսանդրի պատմութեան սեռ. Քուշտընգրացըն ձևին, չգիտէ թէ պէտք է դնել ուղ. Քուշտնգի՞ր թէ Քուշտնգուր։ Ուղիղ է դնում իբր պրս. փոխառութիւն։ Վերի ձևով մեկնեց Աճառ. ՀԱ 1908, 121, որ կրկնում են Ուղուրլեան ԳԲ էջ 1379 և 1406, և Աճառ. Հայ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 145։

ՔՈՒՉԱԿ. նշանաւոր Նահապետ հայ աշուղի մականունն է. բուն նշանակութիւնը անյայտ։

Յ. Թաղէոսեան (Լումայ) մեկնում է թրք. küčük «փոքր, կարճահասակ»։ Զօպանեան՝ թրք. köček «երգիչ»։ Կ. Գաբիկեան, Հողդար 1910, № 1 թրք. küčük և հյ. կոտակ «կարճահասակ»։

ՔՈՒՊԻՃ «արու շահէն» (ըստ Քաջունի, հտ. Գ. 255 ֆրանս. tiercelet). մէկ անգամ ունի Մագ. քեր. 240=Երզն. քեր. «Բազէի արական ճուրակ... իսկ շահենի և զաւազի՝ քուպիճ. և յայտնի նշանակութիւն, զի ոչ ուրուք այլոց հաւուց լինի քուպիճ անուն»։

Ունի միայն ԱԲ. մոռացել են նշանակել ՆՀԲ և ՋԲ, թէև առաջինը գիտէ և յիշում է զաւազ բառի տակ։

ՔՈՒՋՈՒԼԱՅ կամ ՔՈՒՋՈՒԼԱ. անստոյգ մի բոյս. այլուր կոչուած ազարիղի, իզարիդայ. Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3216։

ՔՈՒՌ «զարշ». առանձին չէ գործածուած. ըստ ՆՀԲ կայ ռմկ. լեզուի մէջ. որից Քուռնոտ «զարշահոտութիւն» Յայսմ. մրտ. 19. Ոսկիփ. Քռի «զարշահոտ, զզուելի» Մագ. թղ. 146 (վարազաց քռից՝ ըստ տպ. կոռտ.),

147 (քռեացն քաղուսն)։

Գ*ՒՌ.—Ղրբ.* fռա՛վըէտ (<fռաճոտ) *«ձը-կան, սոխի կամ ձէթի հոտ»։*

*ՔՈՒՌԱԹ, *որ և* fուռիար, fուռուր, fու-ռուս *«պրաս» Վստկ. 165, 174. Բժշ. կայ և* խուռար *ձևը՝ ըստ Տիրոյեան, Հանրագրութ. էջ 438։*

=Արաբ. كرّاث kurrāθ *«պրաս» (Կամու-սի Թրք. Թրգմ. Ա. 362), որ ըստ* Lagarde *բուն սեմական բառ է. հմմտ. ասոր.* krt, *քաղդ.* krš, *որոնցից նաև յն.* πράσος *փոխա-նակ* κράσος *«պրաս»։—Հիւբշ. 279։*

> *ՆՀԲ պրս.* fիւrrաշ: *Ուղիղ մեկնեց* Lag. Arm. Stud. *§ 2380։*

ԳՒՌ.—Սվեդ. fուռուր *«վայրի պրաս»։ Այլուր ունինք Թուրքերէնից փոխառեալ* փը-rասա *և պարսկերէնից* fյավառ *(պրս.* كوار *ըստ* Seidel *§ 268)։*

*ՔՈՒՌԱԿ (ի–ա հլ.) *«ձիու կամ էշի ձա-գը» Բրս. մրկ. 127. Վրք. հց. Բ. 18. Տաթև. ձմ. կա. Վստկ. 197 (յգ. սեռ.* fուռակաց*). որից* իշfուռակ *Վստկ. 204.* ձիաfուռակ *ԱԹ. բառիս կրճատ ձևերն են* fուռ, fո՛ռի *(իբր կոչական) Վրդն. առակ. 106 և Ոսկիփ.։*

=Պհլ. kurrak *«քուռակ» (ըստ* Müller WZKM 3, 366 *և* 10, 183), *պրս.* كوره kūr-ra *«էշի, ձիու կամ ջորու ձագ», քրդ.* كرى kuri *«քուռակ, մտրուկ»։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև արաբ.* كرّج kurraǰ *«ձիու քուռակ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 433), վրաց.* ქორაკი fոrակի, *ուտ.* կուռուկ *«քու-ռակ»։—Հիւբշ. 258։*

> *Պրս. ձևի հետ համեմատեց նախ ԳԴ, յետոյ* Lag. Arm. Stud. § 2381 *(նաև արաբ. ձևը), Տէրվ.* Altarm. 70: *Մորթ-ման, Բեեռ. արձ. (Թրգմ. Ապտուլլահ, էջ 48) բեեռ.* fուռա *«երիվար», սանս.* gora, *գերմ.* Ross, *անգլ.* horse *«ձի» բառերի հետ։* Karst, *Յուշարձան 405 սումեր.* kur *«ձի»։*

ԳՒՌ.—Ագլ. Շմ. Ջղ. Սլմ. fուռակ, *Երև. Խրբ. Մշ. Սեբ.* fուռագ, *Տփ.* fո՛ւռակ, *Վն.* f'ուռակ, *Մկ.* fոռակ, *Ալշ.* fոռագ, *Գոր. Ղրբ.* fo՛ռակ, *Ասլ.* fիւռագ, fիւռայ, *Հճ.* fու-roq, *Սվեդ.* fուռուգ, *իսկ Ախց. Կր.* fուռիկ, *Այն.* fիւrիւգ *(Բիւր. 1900, 685)։ Նոր բառեր են* fուռակամայր, fուռակատել, fուռկիկ, fուռռո՛վ *«քուռակը կանչելու բացագանչու-թիւն»։*

ՓՈԽ.—Թրք. ՝գւռ. Կր. kurig *«քուռակ» (Բիւր. 1898, 627)։*

ՔՈՒՌԱՄՂԻՂ. *անծանօթ և նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Խոր. աշխ. (տե՛ս Մատեն. էջ 613). «Մարք... ունի լերինս և գետս, և ձծովակն որ կոչի Կապուտան, ուր զքուռամղիղն գործեն»։*

> *Պատկ.* Арм. геогр. *63 յիշում է պրս.* كرميخ kurmīx *«գլխով գամ» (որ բոլորովին անյարմար է պրս.* x=*հյ.* ղ *ձայների պատճառաւ)։*

ՔՈՒՍ *«բամբասանք, չարախօսութիւն». արմատ առանձին անգործածական. պարզ ձևով երևան է գալիս միայն* փաuքուս *«բամ-բասող, չարախօս» Ա. տիմ. ե. 12. Սիր. իա. 31 բառի մէջ. սրանից են* fսել *(կամ* fuսել*) «բամբասել, չարախօսել» Փարպ. Մանդ. փիլ.* fuսու *«չարախօս, բամբասող» Եսթ. ը. 1, Սիր. իը. 15. Փարպ.* fuսութիւն *Բ. կոր. ժբ. 20. Սիր. իզ. 6.* fuսեստութիւն *(մասնիկի համար հմմտ.* ճամեստ*) Բուզ. դ. 15.* fuսիf *Բուզ. ե. 35.* fuսիչ *Արծր.* fuսփուս *Մխ. դտ. Վրք. հց. ա. 574.* fuմոս *Կանոն. առաք. 320. Վրք. հց. Բ. 109.* fuմսախօսութիւն *Մանդ.* fuմոսել *Նար. խր. 499. Անկ. գիրք առաք. 82. (վերջինները կրկնուած ձևեր, իբր* fուս-մուս*). նաև* fuմոս *(խաթարուած* fամոսկ, fոմոսկանքի *գրչութեամբ) «բամ-բասող, լուրեր տանող» Կեղծ-Շապհ. 76—77 (տե՛ս իմ Հայ. Նոր բառեր հին մատ. Բ. 69).—յիշելի է վերջապէս* fuփստալ *«փսփը-տալ» Վրդ. առ. 176, որ աւելի բնաձայնի երևոյթ ունի։*

> *Տէրվ.* Altarm. *15* fսել *բառի նախ-նական նշանակութիւնը, դնում է զւռ. «քսել, զօծել» և իբր այն՝ համեմատում է սանս.* kaš *«օծել, քսել, քերել» ևն. իսկ* fuսել *անդ, էջ 83 դնում է իբր կրկնական* *fիս–fիս–ել: Հիմք. փuսաճ բառից։*

*ՔՈՒՍԵԼ *«իրար հրմշտել». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործա-ծուած Օրբել. Հրատ. էմ. էջ 335=Շահն. Բ.*

359. «Ի ժամ սրբոյ խորհրդոյն կատարման ոչ ամբոխիւ՝ իբր ի մարմնաւոր խորհուրդ քուսել և զմի նշխարն յուռթ և ի տասն պատարագ բաժանել, այլ ահիւ և դողութեամբ առանձինն ընդ Աստուծոյ միանալ. և թէ պատուակիցք իցեն՝ մերձ կացցեն և ի նըմանէ հաղորդեսցին, որպէս պարգևս»։

=Պրս. کوس kūs «քացի զարնել. 2. խմբով նրթալու ժամանակ ուսով իրար զարնուիլ»։—Աճ.

Ձեռագիրները ունեցել են ուսել և քուսել ընթերցուածները, որոնցից հըրատարակիչները ընտրել են ուսել: Ըստ իս ուղիղն է քուսել, որովհետև ո՛չ ոք ուսել ծանօթ բառը չէր դարձնիլ քուսել, իսկ ընդհակառակը քուսել անծանօթ բառը կարելի էր վերածել ուսել: Շահն. քուսել մեկնում է «քսել, ականջից փըսփըսալ», իսկ ուսել «ուս ուսի կանգնիլ», «որպիսի է առ Յոյնս սովորութիւն եկեղեցականաց, որոց ի ժամ պատարագին մերձ կացեալ միմեանց՝ կատարեն զխորհուրդ սրբոյ հաղորդութեան յորժամ պատարագէ արքեպիսկոպոսն կամ պատրիարք նոցա»։

*ՔՈՒՍԻԹԱՅ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ. բայց առանց վկայութեան) «կրօնաւորի գլխարկ, կնգուղ» Եւագր. 23. Վրք. հց. ա. 250. Ճառընտ. Օրբել. հրտր. Էմ. էջ 55, 321. Ոսկիփ. Առաք. պտմ. 195 (որ մեկնում է «գլխոյ Թօփի»). գրուած նաև քիսութայ ԱԲ. քիսիթն Շնորհ. ընդհ.։

=Ասոր. ܟܘܣܝܬܐ kōsīthā «կնգուղ». որ գալիս է ܟܣܝܐ kasyā «ծածկել» արմատից։—Հիւբշ. 319։

Ուղիղ մեկնեց Lag. Arm. Stud. § 2382։

ՔՈՒՍՏԵԼ «պճնել, զարդարել». ունին միայն Բառ. երեմ. էջ 333 և ՓԲ յաւել. անստոյգ է բառս, որովհետև դարձեալ Բառ. երեմ. էջ 334 նոյնը գրում է քոստել, որ հաստատում է Հին բռ. քոստել հոմանիշով։

*ՔՈՒՐԱՅ, ի հլ. «հալոց, բովք, մետաղ հալեցնելու վառարան» Կոչ. 244, 245. Ոսկ. ես. 448 (սեռ. քուրայից), «բաղանիսի հնոց» Անկ. գիրք առաք. 295. «հողէ աման թրծելու փոտա» Իգնատ. ղկ. 431 (Քուրայ է ո՛չ միայն այնոցիկ որ զհրահալելի նիւթս գործեն, այլ և այնոցիկ որ անօթս խեցեղէնս առնեն). աւսում է նաև քրայ Նար. էջ 63, 177. Սկևռ. աղ. Մագ. թղ. 128. Շնորհ. այբ. Անյ. Բրձր. խոր. արծր. որից քրայական «մետաղական» Ոսկ. ես. 263, քրէական Ոսկ. ես. մ. բ. 18. Փիլիպ. է. Ագաթ. «աքսորի արժանիս» 3Հ. կթ. Մաշկ. ևն։

=Ասոր. ܟܘܪܐ kūrā «քուրայ, հնոց, վառարան», որի հետ նոյն են եբր. כור kūr, արաբ. كور kūr, ասուր. 𒆪𒊒 ku-u-ru=kūru (Delitzsch, Assyr. Hndwb. 324) և եգիպտ. krr. արմատը ընդհանուր սեմական է, ինչպէս ցոյց են տալիս իր զանազան ածանցները. ինչ. ասոր. ܟܘܪܢܐ kaurānā «չերմութիւն», ܟܘܪܢܝܐ kaurānāyā «տաք, կիզիչ» ևն։ Նոյնից են փոխառեալ նաև պրս. كوره kūra, վրաց. ქურა քուրա «բովք, հալոց, վառարան»։—Հիւբշ. 319։

Նախ ԳԴ դրաւ պրս. քուրէ ձևից։ ՆՀԲ եբր. քուր, պրս. քուրէ: Ախվէրդեան, Սայեաթ Նովա 1852, էջ 157 պրս-ից։ Տէրվ. Altarm. 70 եբր. kūr, պրս. kūra։ Ուղիղ մեկնեց Lag. Arm. Stud. § 2384։ Karolides, Γλ. συγκρ. 90 բոլորի արմատը համարում է սանս. kar «գործել», karmara «երկաթագործութիւն»։

ԳԻՒ.—Ախց. Երև. Մշ. Շմ. Ջղ. Տփ. քուրա, Սլմ. քիւրա, Ագլ. քʻիʻւրա, Ղրբ. քʻէօʻրա ևն, սովորաբար «դարբնոցի քուրայ» նշանակութեամբ. իսկ Խրբ. քուրա «դարբինի խանութ, դարբնոց», Խտջ. քուրաֆ «հողի մէջ փորուած՝ քարէ փոքրիկ օջախ»։

ՓՈԽ.—Կպդվկ. κουρά, κουρὲ, κουράδι «երկաթահանք» (Karolides անդ, էջ 89 և 179)։

*ՔՈՒՐՁ (սեռ. քրձի) «խորգ, մազեղէն և մազեղէնից շինուած պարկ, տճկ. չուլ, խապարք» ՍԳր. Բուզ. Եփր. վկ. արև. որից քրձազգած ՍԳր. Ոսկ. մ. գ. 14. քրձազգեստ Ոսկ. ես. քրձեայ Ոսկ. եփես. Եփր. մնաց. ևն. վրիպակով գրուած նաև քուրց:

=Պհլ. *kurz ձևից փոխառեալ պիտի լինի. այս բառը չի աւանդուած, բայց նոյնն են հաստատում ասոր. ܟܘܪܙܐ kūrzā, ܟܘܪܙܐ

kūrzθā, ܟܘܪܙܬܐ kūrsθā, արաբ. كرز kurz «քուրձ», որոնք ըստ Fraenkel 82 բուն սեմական բառեր չլինելով՝ հայերէնի պէս փոխառեալ են իրանեաներից—Հիւբշ. 258։

Lag. Ges. Abhd. 57 և Hagiogr. chald. XIV 9 մեր բառը կցում է պրս. xvārzī «շտեմարան» բառին, իսկ ասոր. kurz, kurs, արաբ. xurǰ հայերէնից փոխառեալ է համարում։ Նոյնը ընդունում է Տէրվ. Altarm. 79։ Մորթման ZDMG 24, 280 են ցեղակից է դընում Թրք. խուրճ բառին։ Հիւբշ. ZDMG 36 (1882) 130 սխալ է կարդացել خرزی ձևը, պէտք է դնել ասոր. kūrzā։ Հինք. խուրձ բառից։

ԳԻՐ.—Ջթ. fոյց, fուրց «պարկ»։

ՔՈՒՐՁԻԿ «շապլատան, խարբեայ». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սմբ. դատ. 70 (ըստ քահանայութեան անող խարբեաների համար է ասում. այլ ձ. լիրք):

*ՔՈՒՐՄ, ի–ա հլ. (յգ. նաև fրմունf, fրմանց) «կուռքի պաշտօնեայ, կռապաշտի քահանայ» ՍԳր. Ագաթ. որից fրմանայ Եւս. քր. fրմապետ Եւս. քր. fրմանոյշ Պտմ. աղէքս. fրմուհին Ագաթ. Եւս. քր. fրմորդի Եփր. գծ. էջ 11, fրմաժողով Ճառընտ. են։

=Ասոր. ܟܘܡܪܐ kūmrā «քահանայ», եբր. כמר kōmer, ասուր. kamirum, kumirtu «քահանայուհի», որոնց բուն ծագումը յայտնի չէ. տե՛ս և fովմարիմ:—Հիւբշ. 320։

Հիներից Վանակ. վրդ. մեկնում է իբր պրս. «հրավառ» (?), անշուշտ ի նկատի ունենալով ատրուշանը. Böttich. Arica 46, 22 հայերէնից փոխառեալ է դնում ասորին, իսկ Lag. Urgesch. 849 ընդհակառակը։ Müller SWAW 41, 13 ասորուց։ (Riggs, Քերակ. 1856, էջ 60 յիշում է եբր. kemarim, որ տես վերը fովմարիմ): Սէր 1862, 183 օտար բառ է համարում։ Տէրվ. Altarm. 70 և Երկրագունտ 1883, 171 քաղդէարէնից է դնում։ Canini, Et. étymol. 72 պրս. kāru ar «Աստուծոյ» բառից։ Հինք. յն. χουρῆτες «քուրմ Կիւբելեայ դից», եբր. fէմարիմ «քուրմք», արար. fուրում «իշխանք» և հյ. կուռf:

ՓՈԽ.—Վրաց. ქურუმი fուրումի. ქურიმა fուրիմա «քուրմ,՛ գուշակ»։

*ՔՈՒՐՄ «եղևնի նման մի ծառ է» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3221։

=Արաբ. قرم qurm «եղևնի նման ծառ է, որ ջրի մէջ է աճում» (Կամուս. Թրք. թրգմ. Գ. 536)։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

*ՔՈՒՐՄ «խաղողի որթ» Ամիրտ. ունի միայն ՀԲուս. § 3221։

=Արաբ. كرم karm. «որթ», յգ. كروم kurūm։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս. էջ 507, նոյնը նաև Նորայր ՀԱ 1923, էջ 347։

ՔՈՒՐՈՒԿ «մարգարիտ». մէկ անգամ գըտնում եմ գործածուած Բառ. երեմ. էջ 206, որ մեկնելով մարգարիտ բառը՝ գրում է «Մարգարիտ. քուրուկ. սպիտակ է. ի խեցիմորթէ ծնեալ»։

ՔՈՒՐՉ «հին ու մին շորի անպէտք կտոր, ցնցոտի». մհյ բառ. ունի միայն ԱԲ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Տեսիլ դան. էջ 128՝ գուրչ ձևով (մի ձեռագրում միայն, փոխանակ fուրձ):

ՆՀԲ հանում է fուրձ բառից։ Ղափանցեան, Տեղեկ. ինստիտ. 2, 89 ձորձ բառից։

ԳԻՐ.—Խրբ. Պլ. fուրչ, Ննխ. Սեբ. fուռչ. Ասլ. fիւրչ, fիւրչ, Երև. fըրչ, գուրչ, fըռչ, Ալշ. Մշ. fըռճ «քուրչ, ցնցոտի». իսկ Ռմ. և Սչ. fուրչ «զգեստ աշխարհականի» (որովհետև զգեստ յատկացուած է կրօնաւորի հագուստին)։—Ննխ. fուրչ նշանակում է նաև փայտեայ կամ մետաղէ հին ու անպէտ կամ վատ շինուած ամէն տեսակ բան (օր. քուրչ սեղան կամ աթոռ). ըստ այսմ նոյն բառն է Ախց. արչուfուրչ «ամէն տեսակի հին ու անպէտ բան, օր. շիշեր, շորի կտորտանք, փայտ ևն»։

ՔՈՒՐՔ (որ և fուf) «ստտ, զուր, թշնամանք», որից fուրfել, fուfել, ffել «թըշնամանել, անարգել». բոլորն էլ գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 333—4։

ՔՈՒՐՔՈՒՐԻ «ուրոյն ուրոյն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 333։

ՔՈՒՔ, ո հլ. (յետնաբար յգ. գրծ. ffof) «յանցաւորները ծեծելու յատուկ փշփշոտ գաւազան» Գ. Թագ. ժբ. 11, Կիւրղ. Թգ. Գոր. և շմ. 70, Արծր. 198, Ղևոնդ, Անան. եկեղ. Սարգ. ա. պետ. ժ, էջ 368 (բ տպ.). գործածուած է միշտ անեզաբար։

Տէրվ. Altarm. 16 բուն նշանակութիւնը դնում է «բուրդ գզելու գործիք» և համարում է կրճատ կրկնութիւն սանս. kaš «քերել, քսել» արմատից. հմմտ. հյ. foշfbl և յն. ϰέωρος «եղինձ»։ Հիւնք. fuւfwl բայից։

+ՔՈՒՔ, ո հլ. «ողբ, հառաչանք» Մաղաք. բ. 13. Սեբեր. 180. գրուած fof Գիրք Թղ. 155. որից fuւfwl կամ fofwl «հառաչել, հեծել» Սեբեր. 180. Կանոնք սահ. 124. ffuւմն «հեծեծանք» Ոսկ. յհ. բ. 17. հմմտ. նաև ffuւfl, frfuւfl:

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. kū- «գոչել, կանչել» բնաձայն արմատից. ցեղակիցներից են սանս. kāuti «գոչաւել, աղաղակել», kō-kū-yatē «բղաւել, կանչել», kōka- «սագ, գայլ», հոլ. kujati, ռուս. кукать «մռմռալ», սերբ. kūkati «ողբալ, քուքալ», յն. ϰω-ϰύω «ճչալ, ողբալ, քուքալ», ϰώ-ϰῡμα «ողբ, քուք», ϰήξ, -ϰος «ծովային մի թռչուն», լիթ. kaũktl «ոռնալ (մարդու կամ անասունի)», լեթթ. kaũka «մրրիկ». այստեղ են պատկանում նաև լտ. cucubio «բուի ձայն», յն. ϰίϰυμος, ϰίϰυβος «բու» և «կկու» բառի զանազան ձևերը (Pokorny 1, 331, Trautmann 122):

ՆՀԲ լծ. ընդ սուգ: Տէրվ. Altarm. 32, Նախալ. 71 ffuւմն, ffuւել, ffuւանf, կկու ձևերի հետ հնխ. ku արմատից կրճատ կրկնութեամբ. հմմտ. սանս. ku, kū «ճչալ, աղաղակել», kuč «բարձրաձայն բղաւել», պրս. kūk, kūka «ճիչ, աղաղակ» են։ Հիւնք. պրս. fիuւfէն «բու» ձևից։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Meillet MSL 12, 214, Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 82 չի ընդունում լիթ. kaũkti, բայց ընդունում է յն. ϰωϰύω։ Կրկնում են Trautmann 122 և Pokorny 1, 331:

*ՔՈՒՖՏԱՅ «ծեծած միս՝ կերակրի համար և սրանով պատրաստուած կերակուր». մէկ անգամ ունի Մխ. այպար. «Յաղանոյ և յոչխարի մսոց լեսեալ և շփոթեալ (իմա՛ «բրար խառնած». հմմտ. Երև. շփոթ «ալիւրի խիւսով, իւղով և շաքարով զանգուած մի տեսակ կերակուր») fuւֆտայն ո՛չ է աղաւնի պէս-պէս անդամօք կամ ոչխարք»։

=Պրս. كوفته kūfta «ծեծած միս և սրանով պատրաստուած մի տեսակ կերակուր, որ շատ է տարածուած Արևելքի մէջ». ծագում է պրս. كوفتن kūftan «ծեծել, կոփել» բայից, որի անցեալ դերբայն է։

Ձեռագրում սխալմամբ fuւֆայ գրուած լինելով՝ ՆՀԲ և ԱԲ շփոթ կերպով մեկնում են Թրք. fuւֆայ «կողով» և fէօֆտէ «ծեծած միս»։

Քչքչել տե՛ս Քճքճել։

ՔՈՒԵԿ, որ և fռեկան, fuտիկան «կաղնչան բոյսը, լտ. tithymalus» Բժշ. ունի միայն ՀԲուս. § 3224. նոյնը fռիկան ձևով Նորայր, Բառ. ֆրանս. 484 բ épurge. Տիրացուեան, Contributo § 264 համարում է lathyrus aphaca L, իսկ § 336 euphorbia denticulata Lehm. Ըստ Մշեցոց (Վարդօ). տե՛ս անդ նաև բոյսի նկարը։ Ուշտունեաց մօտ fռնկան է կոչւում մի տեսակ խոտ, որ մի թիզ երկարութեամբ ծիլ ունի. տերևները 5 փարանոցի չափ և կլոր, գոյնը մոխրագոյն. երբ արմատը կտրեն, մի գաւաթ կաթ դուրս կգայ, որ խմելով լուծ է յառաջ բերում. եթէ մէջտեղից կտրեն և կաթը խմեն, կթունաւորուին. իսկ եթէ ծայրից կտրեն և խմեն, կփսխեն։

Պատահական նմանութիւն ունի պրս. كرنكانى karangānī «մի տեսակ խաղող»։

ՔՈՒԹԵԼ «լեր ի վերայ կարել» Մանդ. ճռն. (վկայութիւնը տե՛ս Նորայր, Բառ. ֆր. 135 ա), որից fռpեճաւոր «խարազնազգեստ, քրձեղէն հագած» Գնձ. ճռն. Յայսմ. ծանօթ մականունն է Թէոդորոս վարդապետի, մատենագիր է դարու, աշակերտ Յովհան Իմաստասէրի։ Արմատը պիտի լինէր fռpեն կամ fռpեան, որ առանձին գործածուած չէ մատենագրութեան մէջ։

Քռթնաւոր բառը ՆՀԲ մեկնում է «Թերևս ի յն. τρίχινος «մազեղէն» և կամ... ի ռմկ. քռթած կարկտած բան հագնօղ»։ Վերջին ձևով նաև Գաբիկեան ՀԱ 1922, 485։

ԳԻՐ.—Ախց. Պլ. Սեբ. ունին քռթել «վատ կամ խոշոր խոշոր կարել». յատկապէս հմմտ. Սեբ. քռթանւոր «հին ու մին շորեր հագած մարդ»։

Քռի տե՛ս Քուռ։

ՔՌՆԱԾ «ծաղկահար, չելոտ երեսով». գործածուած է Հաւաք. 63. կենդանի է Ալշ. Բլ. Մշ. Սլմ. Վն. քռնած կամ քռնուկ ձևով։

Քռռնեսոս տե՛ս Քեռխնոս։

*ՔՌՈՍՈՂԻԹԻՍ «ոսկեքար». մորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած նոր. աշխ. հրատ. Սուքրեանի, էջ 38. «Գտանի ի սահմանս նորա սարդիոն, լինի անդ և քռոսոլիթիս, որ է ոսկէքարն»։

=Յն. χρυσόλιθος, «մի տեսակ թանկագին քար, տպազիոն». կազմուած χρυσός, «ոսկի» +λίθος «քար» բառերից և բուն նշանակում է «ոսկեքարն»։—Աճ.

—ՔՌՍՏԵԼ «յօնքերը վերև բարձրացնել՝ իբր նշան ամբարտաւանութեան. բարձրայօն լինել» Փիլ. լին. 106 և լիա. 148։ (Իսկ Հին բռ. քռստել մեկնում է «քողել, պճնել», որ տե՛ս քուստել):

=Նոյն է պռստել բառի հետ, որ տե՛ս։ Տէրվ. Altarm. 78 սանս. harš «փշաքաղիլ, մազերը տնկուիլ», լտ. horreo «սոսկալ», յն. χέρσος «չոր, ցամաք, կորդ»։

*ՔՍԱԿ (ի-ա հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ.-ի. յետնաբար գրծ.-ով) «պարկ, ծրար, դրամի փոքր տոպրակ» ՍԳր. որից քսակագին Եղիշ. քսակակալ Եփր. համաբ. Ոսկ. գծ. Ճառընտ. քսակաճառու Ոսկ. անոմ. քսակածատ (նոր բառ)։

=Պհլ. *kīsak ձևից, որ հաստատում են նաև բելուճ. k'īsaγ «քսակ, գրպան», պրս. کیسه kīsa, քրդ. kisa, kisik, kisk, kis «քսակ»։ Պհլ. բառն էլ փոխառեալ է սեմականից. հմմտ. ասոր. ܟܝܣܐ kīsā, ասուր. kīsu, kīšu, եբր. כים kīs, արաբ. كيس kīs «քսակ, պարկ»։ Իսկ իրանեանից են փոխառեալ թրք. kise, kese, վրաց. ქისა քիսա, ქესა քեսա, չէրքէզ. kis, բուլգ. kisija, ուկր. kysa, ռուս. кисá, լեհ. kiesa, լիթ. kieska, գնչ. kisi «քսակ» (Berneker 502):—Հիւբշ. 258։

Նախ Schröder, Thesaur. 46 արաբ. kīs բառից փոխառեալ։ Ուգերեան, Բյուր. չփ. և կշռ. էջ 191 և ԳԴ պրս. քիյսէ: ՆՀԲ թրք. քիսէ, եբր. սաք, յն. σάκκος, լտ. saccus, sacculus։ Böttich. Horae aram. 37, 76 և Rudim. 43, 136 արաբ. և ասոր. ձևերը։ Lag. Anmerkungen VIII կարծում է թէ սեմականները փոխառեալ են։ Տէրվ. Altarm. 70. պարսկերէնից է դնում։ Յ. Արշէզ ՀԱ 1896, 267 և Բզմ. 1897, 52 լտ. vesica «գեղձ, պարկ, միզափամփուշտ»։

ԳԻՐ.—Գոր. Ղրբ. քսակ, Սչ. քսագ, Ջղ. քիսակ, Մկ. Վն. քիսիկ, Ագլ. քա՛յսուկ, Մշ. քիսըկ (վերջինը, ինչպէս երևում է ձևից, փոխառեալ է քրդերէնից)։

ՓՈԽ.—Հայերէնից է երևում Ուտ. քիսակ «քսակ, պարկ», ինչպէս ցոյց է տալիս -ակ վերջաւորութիւնը. Թերևս և վրաց. კისაკი կիսակի «փողի քսակ»։

+ ՔՍԱՆ, ի հլ. «քսան» ՍԳր. Եւս. քր. որից քսանամեակ Եւս. քր. քսանեմեան Ոսկ. եփես. քսանամեան ՍԳր. Եփր. ծն. քսանեքին ՍԳր. քսաներորդ ՍԳր. ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. u̯īk'ṃti (u̯īk'ṃti) ձևից. հմմտ. սանս. vimçatí-, զնդ. vīsaiti, պհլ. vīst, պրս. بيست bīst, քրդ. bīst, զազա vīst, բելուճ. gīst, օսս. insäi, ssäj, գնչ. bis, biš, թոխար. wiki, քուչ. ikaṃ, յն. դոր. բէովտ. ϝίκατι, յոն. ատտ. εἴκοσι, պամֆ. φικατι, լտ. vīginti, իտալ. venti, ֆրանս. vingt, հիռլ. fiche, հկիմր. uceint, բրըտ. ugent, կորն. u-gans, ալբան. zet հոմանիշները (Walde 836, Boisacq 221, 675, 1108, Pokorny 1, 313, Ernout-Meillet 1065): Հնխ. u̯īk'ṃti տուել է նախ հյ. ըստ օրինի *գիսան, որից ի-ի անկումով *գսան և ս-ի մօտ գ խուլանալով՝ քսան:—Հիւբշ. 504։

Հներից Մագ. թղ. էջ 96 մեկնում է իբր կցան. «րսկ քսանն կամ կցան եր-

կուց տասնիցս։ Նորերից նախ ՆՀԲ լծ. յն. ի՛քօսի: Peterm, 157 -սան դնում է տասն բառից համառօտուած, որով քսան <(եր)կ(ու)-սան, ս-ի պատճառաւ կ վերածուած ք: Windisch. 32 f <dvi, vi «երկու», իսկ սան=սանս. çati. çat, յն. -κοσί, -κοντα, Lag. Urgesch. 575 f մեկնում է իբր tv, dv։ Այսպէս նաև Տէրվ. Altarm. 67, Երկրագունտ Ա. էջ 43, Լեզու 169, Հիւբշ. Arm. Stud. § 296 *գսան<*գիսան ձևից։ Bartholomae, Stud. 2, 18 հնխ. *dvīk'ṇti ձևից, որի d ձայնը *dvō(u) «երկու» բառի նմանութեամբ է ձևացած։ Միւս քննիչները համեմատում են այս ու այն հնդևրոպական ձևի հետ, մինչև անգամ Հիւնք. համեմատում է յն. εἴκοσι!

ԳՒՌ.—Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Ղրբ. Մկ. Մշ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սչ. Սլմ. Տիգ. Տփ. քսան, Ասլ. քսան, քսւ̣, Մրղ. քսսան, Հմշ. քսօն (իսկ Սամէրա, Սիֆտէրէ և այլ գիւղերում՝ սօն), Ջթ. քօսօն, քօսոն, Սվեդ. քսուն, Ագլ. քսսուն, Հճ. սօն, Վն. կսան (Վն. քս փխ. կս. հմմտ. նաև քսել>Վն. կսել): Նոր բառեր են քսանական, քսանանոց, քսանում:

ՓՈԽ.—Վրաց. ქსანი քսանի «33 զոլոտնիկի քաշ», որ և თუხტი թուխտի, այն է հյ. թուխտ (տե՛ս հտ. II, 205)։

Քսել, քսու, քսմոս տե՛ս Քուս։

*ՔՍԵՍՏ (ի հլ. ըստ ՆՀԲ, բայց կայ միայն սեռ. -ի) «մի տեսակ քաշ, 1/10 սափոր» Եղեկ. խե. խզ. Եւագր. Շիր. Վրք. հց. բ. 365. գրուած է նաև քսեստին Մաշտ. ջահկ. որ յն. հյց. հոլովի ձևն է և նշանակում է «անօթ ինչ ջրոյ որ ունի կտուց և անգղ. թրք. իբրիք, ֆր. aiguière» ըստ Նորայր. Բռ. ֆր. էջ 36 ա։

=Յն. ξέστης «հռովմէական չափ է, որ տանում է 1/6 քուս, ֆր. sétier, լտ. sextarius, sextus», որից նաև վրաց. ქსესტი քսեստի «12 ֆունտ տարողութեամբ մի քաշ»։—Հիւբշ. 389։

Հներից Շիր. հրտր. Պատկ. էջ 30 ասում է թէ «այսպէս ամենայն լեզուք անուանեն», Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և Աւգերեան, Բցտր. չփ. և կշռ. էջ 191։ Տե՛ս նաև վսեստակ:

ՔՍԻՆ. անստոյգ բառ. մէկ անգամ գործածել է Մաքս. ի դիոն. «Այլ և յանշունչս գտանես այսպիսի զօրութիւնս՝ ի բոյս և ի քսինս». յն. ի բոյս և ի խոտս և ի մետաղս։ ՆՀԲ մեկնում է «բոյս ինչ կամ մետաղ», ՋԲ «բոյս ինչ կամ խոտ», ԱԲ «խոտի անուն», Տէրվ. Altarm. 15 «փշոտ մի բոյս», իսկ ՀԲուս. § 3225 յայտնում է թէ «քսին? նշանակած է բառահաւաք ոմն» իբր բոյսի անուն։ Ենթադրելով թէ յիշեալ բառերի հաւաքածուն գաւառական լինէր, սա պիտի լինէր ամէնից աւելի վստահելին, եթէ մի քիչ աւելի որոշ տեղեկութիւն տրուէր։

Տէրվ. անդ՝ քսուկ բառի հետ՝ կցում է սանս. kašāyā «փշոտ մի բոյս» և լտ. carduus «ուղտափուշ» բառերին։

*ՔՍԻՆՈԴՈՀԻՆԻ «վանքի իջևան կամ հիւրատուն». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրք. հց. ա. 279. Հրամայեաց վանականն իջանել ի քսինոդոհինի վանացն և խօսել ընդ նմա։

=Յն. ξενοδοχεῖον «հիւրանոց, իջևան», որ ծագում է ξένος «հիւր» բառից։—Աճ.

*ՔՍԻՓԻԷ կամ ՔՍԻԻՓԻԷ «թրաձուկ». մէկ անգամ ունի Վեցօր. 153. «Որ անուանեալ կոչի քսիփիէ» (ձեռ. քսւփիէ, լուս. քսիփէ):

=Յն. ξιφίας «թրաձուկ», որ գալիս է ξίφος «թուր» բառից։—Հիւբշ. 389։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՔՍԽԱՅ «սատրելու սոխ» Վստկ. 170։

=Թրք. kisxa, գռ. qəska նյն. նշ.—Աճ.

Քսմոս, Քսու տե՛ս Քուս։

ՔՍՈՒԿ «փշոտ մի բոյս. սրափուշ». մէկ անգամ ունի Փիլ. նխ. բ. 104 և սրան իբրև մեկնութիւն Լծ. փխլ.։

Տէրվ. տե՛ս քսին:

ՔՍՎԻՍ «մլուկ, փայտոջիլ» (նորագիւտ բառ) Վստկ. 80 (գործածուած 7 անգամ). գրուած է նաև քսֆիս Վստկ. 224։

Քաջունի, հտ. Գ. էջ 256 դնում է «մուկն», որ անշուշտ սխալ է, քանի որ ունինք՝

ԳՒՌ.—Հճ. քռավիս «փայտոջիլ»։

Քստմնիլ *տե՛ս Քիստ։*

ՆՀԲ ուղիղ մեկնեց **քիստ** *բառից։ Տէրվ.* Altarm. 78 **քռստել** *բառից՝* **ռ**-*ի անկումով. Հմմտ. սանս.* harš, *լտ.* horreo *«փշաքաղիլ, սոսկալ»։ Ծաղըճեան, Արևելք 1884 հոկտ 17* **քու** *նախդիրով՝ հնխ.* smi *«ժպիտ» արմատից, ինչպէս է նաև* **գժտմիլ, գժմիտ**: *Հիւնք. «քիստ իմն լինել»։*

Քափուս *տե՛ս Քուս։*

Քրայ *տե՛ս Քուրայ։*

Քրես, քրէֆս *տե՛ս Կարոս։*

ՔՐԷԻՔՈՒՐ *«փարշ, շատ վատ, վատթար»? իմաստը անստոյգ է. երկու անգամ ունին Եւագր. և Յհ. կթ. «խուժադուժ տիկնոջ ծառայէ և բազմաց քրէիքուր տերանց (յն.* δεσπόταις) *վաճառեցաւ, հպարտութեան, ամբարտաւանութեան և նախանձու» (Եւագր. 68). «Մի՛ քրէիքուր վարուց չարութեամբ նաւաբեկեալք» (Յհ. կթ. 454)։*

Հին բռ.=Բառ. երեմ. էջ 334 մեկնում է «օտարոտի կամ յոլով տեարք» (այսինքն ըստ ՆՀԲ՝ բազում տերանց ծառայ, հայելով ի յն. **քի՛րիօս**)*: ՆՀԲ մեկնում է «որպէս մրուր* **քուրայի** *կամ* **քուփն քուրը**, *գարշ կամ (տճկ.)* **քիրլի**, *աղտոտ»։ Այտնեան, Քնն. քերակ. էջ 309 դնում է իբր կրկնաւոր (***քուրայ** *բառի՞ց)։*

ՔՐԷՑԷՐ *«եղբայր». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 334։*

ՔՐԹՄՆՋԵԼ *«քթի տակից մրթմրթալ, տըրտընջել» Յհ. գ. 45. Ա. թագ. ժդ. 26. Եզեկ. լգ. 30. որից* **քրթմնջիւն** *Իմ. ա. 10, 11. Յհ. է. 7.* **քրթմնջումն** *Մծբ.* **քրթմնջող** *Մխ. առակ. գրուած նաև* **քարթրնջումն** *Փարպ.։*

ՆՀԲ «ընդ քիթն մնչել կամ մըմնջել»։ Տէրվ. Altarm. *էջ 33* **քրթ** *և* **մնջել** *ձևերից. վերջինը արդէն ծանօթ է. իսկ* **քրթ** <***քիրթ**<***քարթ**, *նոյն ընդ. սանս.* krad, krand *«ողբաձայն աղաղակել, ճչալ»։ Հիւնք.* **մռնչել, մռմնջել** *են ձևերի հետ։* Petersson IF 43, 69 *գումարում է* **քուրթումն** *և* **քարթուճ** *բառերի. =ռուս.* картавый *«թլւատ», լեհ.* karcié *«յանդիմանել, նախատել».* *յն.* κέρδιος *«մի տեսակ թռչուն», լտ.* crepo *«ճարճատել», սանս.* kŕpate *«ողբալ», հնխ.* kr̥p- *արմատից, որից* to *մասնիկով՝ հնխ.* kr̥p-to->*հյ.* **քարթ**:

ՔՐԹՓՉՈՐ *«չնչին, ոչինչ». նորագիւտ բառ. մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Գիրք թղ. 97. «Որոց գլուխ և արմատ դառնութեան Սիմոն ճանաչիւր կախարդ... Արդ որ նորանշան հարուածովքն անկեալ հերձաւ վայրապարին ճայթեալ քրթփչորն՝ ճարակ լինելով յաւիտենական հրոյն, մեծարանօք առեալ ի կիր համառօտէր». (տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատ. Բ. 255)։ Կամ թերևս «աղիք, փորոտիք»?*

***ՔՐԻԱՅ** *«յիշատակ տեառն». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 334։*

=Յն. χρεία, *որ ի միջի այլոց նշանակում է նաև «պաշտօն, ծառայութիւն»։—Աճ.*

***ՔՐԻԶՄԱՅ** *«մազ թափելու արևելեան դեղ, քաղնիսի ցեխ, որ կազմուած է լինում շնաբեկից և անշէջ կիրից.* rusma*». մհյ. բառ. ըստ Նորայր, Բառ. ֆր. 1107 բ։*

=Յն. χρῖσμα *նոյն նշ. ծագում է* χρίω *«քսել, օծել» բայից։—Աճ.*

***ՔՐԻՍՈՊՐԱՍՈՍ**, *որ և* **քրիւսոպրասոս, քրիւսոպրոս, քրիսոպրաս** *են «կանաչով խառըն ոսկեգոյն պատուական մի քար» Յայտ. իա. 20. Լմբ. յայտ.։*

=Յն. χρυσόπρασος *նոյն նշ. որից փոխառեալ է նաև լտ.* chrysoprasus:*—Հիւբշ. 389։*

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

***ՔՐԻՍՏԻԱՆՈՍ**, ի-ա *հլ. «քրիստոնեայ» Սարկ. հանգ։ Տե՛ս և* **քրիստոնեայ**:

=Յն. χριστιανός *«քրիստոնեայ», որից փոխառեալ է նաև թրք.* xəristiyan *«քրիստոնեայ»։*

Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

***ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ**, ի *հլ. (գրուած նաև* **քրիստովնեայ, քրիստոնայ**) *«Քրիստոսի հաւատացող» Ս.Գր. Լաբուբ. 44. Եզն. որից* **քրիստոնէութիւն** *Եզն. Եւս. պտմ.* **քրիստոնէաբար** *Եւս. պտմ.* **քրիստոնէական** *Ոսկ. յհ. ա. 31.* **ճակաքրիստոնէական** *(նոր բառ) են։*

=Յն. Χριστός (բուն նշ. «օծեալ») անուան հյց. Χριστόν «զՔրիստոս» ձևից՝ հյ. -եայ մասնիկով կազմուած, ինչպէս և ճրեայ: Հմմտ. Նախորդը։—Հիւբշ. 389։

Տաթև. ձմ. ը և ճ հայերէնով մեկնում է «Քրիստոս ի նա կամ զՔրիստոս ունի նա»։ Ուղիղ մեկնեց ՆՀԲ։

ԳԻՌ.—Ջղ. քրիստոնյա, Ննխ. քրիստօնյա, Պլ. Սեբ. Սչ. քրիստօնյա, Մրղ. Սլմ. քիրիստօնյա, Ալշ. Ախց. Երև. Կր. Շմ. Տփ. քրիստօնա, Ղրբ. քիրիստօ՛նա, Ասլ. քրիստընյա, Մկ. ք՚ըրիստունյա, որոնք բոլոր նշանակում են «կրօնով քրիստոնեայ», և գործածւում են յատկապէս հայ բառի յարադրութեամբ՝ հայ-քրիստոնեայ. իսկ Անտ. քիստինէ, Սվեդ. քիստինիգ նշանակում են «հայ», որից և Անտ. քիստինիոկ «հայերէն»։ Վերջին առման համար հմմտ. նաև գւռ. իտալ. krištianu, գւռ. ֆրանս. chrétien «մարդ», ալբան. grešterа «մարդիկ», ռուս. крестьянинъ «գիւղացի», հին ռուս. նաև «մարդ», սերբ. hrišcanin «սերբ» (Berneker 634—5)։

ՓՈԽ.—Ուտ. քշտօն «քրիստոնեայ» և յատկապես «ուտէացի կամ հայ»։

*ՔՐՈՆԻԿՈՆ (ի-ա հլ. յետնաբար) «ժամանակագրութիւն, ժամանակագրական» Եւս. քր. Ոսկ. գծ. Շիր. քրոն. Սամ. երէց. գրուած նաև քրաւնիկոն, քրօնիկոն. յետին հնչումով՝ քննիկոն «տոմար, տոմարագիրք» Աստղ. Վանակ. հց. Մաղ. թղ. էջ 4, խրօնիկոն Լմբ. Իմ.։

=Յն. χρονικός «ժամանակական», չէզ. χρονικόν, յգ. χρονικά «տարեգիրք». կազմուած է χρόνος «ժամանակ» բառից։—Հիւբշ. 389։

Ուղիղ մեկնեցին նախ ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՔՐՈՆՈԳՐԱՓՆԻՍ (գրուած է քրօնգրափիւս) «ժամանակագիր» Եփր. բ. տիմ. ուրիշ վկայութիւն չկայ։

=Յն. χρονογράφος, χρονογραφεύς «ժամանակագիր»։—Հիւբշ. 389։

Ուղիղ մեկնեց նախ ՆՀԲ։

*ՔՐՍԱՄՆ (սխալ գրուած քիսամն), ն հլ. (սեռ. -ման, գրծ. -մամբ) «ոսպնավիգն, որ է մի տեսակ ուտելի ընդեղէն» (լտ. lathyrus aphaca L ըստ Տիրացուեան, Contributo § 264) Եւս. պտմ. 158. Հին բռ. Բժշ.։

=Պրս. کرسنه karsana, արաբ. کرسنّه karsanna (Կամուս. Թրք. Թրգմ. Գ. 695), արդի Սիւրիոյ մէջ՝ kursenna, միջն. כרשינה karšīnā՝ նոյն նշ. հայերէն բառը կա՛մ պարսկերէնից է և կամ աւելի հաւանաբար ասորերէն մի ձևից։ Բառս նոր կերպարանքըն է քուշնայ, որ տե՛ս առանձին։—Հիւբշ. 319։

ՆՀԲ պրս. քէսէնէ, քիւշէնէ, քիւշնէ: Lag. Arm. Stud. § 2367 եբր. כסמת kussēmēt, պրս. karsana, յն. տառադարձութեամբ χαρσένα (Du Cange): Վարդանեան ՀԱ 1914, 744 ուղիղ է համարում քիսամն, որ սակայն իրանեան և այլ ձևերի r ձայնից զուրկ լինելով՝ մերժելի է։

ՔՐՏԱԼ «քառաչել կովի». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրդն. պտմ. էջ 66. Եկն կովն բչելով և քըրտալով և հերձիալ ղամբոխն խնդրէր զորթն (հրտր. էմ. էջ 95 քռտալով)։—Բառ. երեմ. էջ 334 ունի քռտալ «հեւհարել», քռտալ «հանգչել, յապաղել», որոնք կարող են ներկայացնել նոյն բառը. բայց հմմտ. նաև Փիլ. յովն. էջ 593 «Յովնան... քրտալով (կամ քրտնալով), սակայն և ճեպելով», որ Աւգերեան, լտ. թրգմ. և ՆՀԲ հասկանում են «քրտնելով»։

*ՔՐՏԻԿԱՐ «բարի գործք, արդիւնականք, արժանի վարձուց, պատուիրեալք ի Մազդեզն դենէ». գործածուած է միայն երկու անգամ Եղիշ. բ և է. Ջկրակ սպանանէք և ղջուրս պղծէք և զմեռեալս ի հող թաղելով՝ զերկիր ապականէք և քրտիկար չառնելով՝ այժ տայք խարամանւոյն (էջ 35). Ետ սպանանել զհօրեղբայր իւր զՎաղինակ և յինքն տարաւ զտէրութիւնն իբրև քրտիկար յարքունիս (էջ 106).—Բոլոր տպագիրները ունին քռտիկար, միայն Անձևացեաց օրինակը, տպ. Թէոդոսիա, ունի քռտար:

=Պհլ. *kirpikār «բարի և առաքինի գործ» ձևից, որի դէմ ունինք աւանդուած պհլ. [illegible] kirpak «բարի գործ, առաքինութիւն» (հա-

կառակը vinās, որ է վնաս, յանցանք), օր. vinās hač kirpak vičitan «յանցանքը առաքինութիւնից զանազանելը», hač kirpak sūt u hač vinās ziyān «առաքինութիւնից օգուտ և յանցանքից վնաս», kirpak kạrtan «բարի գործել», kār u kirpak «կրօնական պարտականութիւն և առաքինութիւն» (Nyberg, Hilfsbuch d. Pehlevi 2, էջ 120 և 129), պհլ. [illegible] krpkar=մանիք. պհլ. כירבכר kirbkr=պրս. کرفه گر karfagar «բարի և արդար գործեր կատարող (մարդ)» (Salemann, ЗАН 8 (1908), էջ 89), պազենդ. kerba, kereba, Թուրֆանի պհլ. kirbaγ, նաև յգ. kerbikān (տե՛ս Մայնոխրատ, հրտր. West, էջ 121), որ նշանակում է Մազդեզական կրօնի պատուիրած բարի գործերը. սրանք 33 տեսակ են և մի առ մի նշանակուած են Մայնոխրատի ԼԷ գլխում. գլխաւորները առանձին դրուած են Դ գլխում, ինչ. առատաձեռնութիւն, ճշմարտախօսութիւն ևն։ Իրանեան այս բառերը մահմետականութեան ժամանակ ջնջուելով՝ փոխանակուեցան արաբ. صواب ṣavāb «բարի գործ, վարձք» բառով։ Ըստ այսմ մեր բառը նախապէս պիտի ունենար քրպիկար ձևը, որ պ և տ տառերի շփոթութեամբ դարձաւ քրտիկար: (Փարպ. հրտ. Վենետ. 1873, էջ 294 որպէս բարեգործ ձևը, որ ուղղուած է Վասակին, կարծես հայերէն համապատասխանն է իբրև զքրպիկար-ի և հաստատում է բառի ծագումը)։

Հին բռ. մեկնում է «Քրտիկար... լուացումն ի փոր շառնելով՝ մուտ տայք դիւաց և հոտոյ գարշութեանս»։ ՆՀԲ առաջին վկայութեան մէջ մեկնում է «պաշտօն և պատիւ երկասիրութեամբ կամ ընտրողութեամբ», իսկ երկրորդի մէջ՝ «պաշտօնեայ երկատէր՝ հաւատարիմ, երախտաւոր... կայ և պրս. քէրտ-քեար, որպէս շողոմարար, ստակասպաս, իսկ ի Հին բռ. կայ քրտօն, որպէս պաշտօնեայ, քումարիմ՝ մեհեանս»։ Տէրվ. Altarm. 89—90 առաջին հատուածի մէջ թարգմանում է «լտ. colendo, յարգելով, պատուելով, պաշտօն մատուցանելով», իսկ երկրորդի մէջ «գերմ. Hofbeamter, Դռան պաշտօնեայ», իբր պրս. کردکار kardgār «աշխատաւոր, գործաւոր» կամ զնդ. xvañdrakara «բարեկամական»։ Հիւբշ. 259 իբր փոխառեալ բառ, անյայտ իմաստով, կցում է պրս. kirdigār «ամենակարող. 2. դիտմամբ, կամովին, յատուկ նպատակաւ»? Ընդարձակ մի յօդուածի մէջ վերի մեկնութիւնն է տալիս Բազմ. 1895, էջ 5—6, անյարմար համարելով պրս. kirdigār «արարչագործ Աստուած. 2. կամովին գիտութեամբ» և kirdār «գործ, աշխատութիւն, արուեստ, վիճակ, զբաղմունք, գործ բարի կամ չար»։ Նոյնը նաև Փորթուգալ փաշա, Ուսում. Եղիշէի, էջ 252—3 և Անդրիկեան, Բազմ. 1906, 441։ Թիրեաքեան, Ատրպատ. էջ 25 ուղղում է քրտար<պրս. kirdār «գործ». իր մեկնութիւնը կրկնում և հաստատում է մի առանձին յօդուածով՝ Բազմ. 1907, 22—24։

ՔՐՏՈՆ «ծառայ» Հին բռ.։

ՆՀԲ «որպէս իտալ. garzone, այն է ճորտ, մանչ»։

+ՔՐՔԱՆՔ «ծիծաղ» Փարպ. արմատն է քրք–, որից քրքել «ուրախացնել» Ոսկ. պօղ. ա. 169, նաև քրքիջ «ծաղր, ծիծաղ» Ոսկ. մտթ. և եբր. Վրք. ոսկ. քրքջել «համարձակ ծիծաղել» Ոսկ. մտթ. կող. և եբր. քրքնջալ «ծիծաղել» Բրս. մրկ. 258. քրքինջ Բրս. մրկ. 258։ Սրանց հետ նոյն է Ղրբ. քրքզալ «ծիծաղել, վրան խնդալ». հմմտ. դարձեալ քրքուիլ և քքուիլ բառերի տակ ասուածները, որոնց միջոցով քրքանք, քրքել հասնում է քուք արմատին, իբր

=բնիկ հայ բառ, աճած հնխ. kū- «գոչել, կանչել» արմատից. աւելին տե՛ս քուք:—Աճ.

ՆՀԲ լծ. կարկաչ, կրկչաձայն բառերի հետ։ Տէրվ. Altarm. 32—3 քրքիջ< *քի-քրիջ և քրքանք հանում է krik արմատից. հմմտ. սանս. kark «ծիծաղել», գոթ. hlahjan «ծիծաղել», լիթ. kirkti «բղաւել», յն. κράζω «ճչալ, կանչել»։ Նոյն, Նախալ. 43 քրքիջ՝ kark

(=kar-kar) արմատից։ Հիւնք. քրքիչ հանում է կարկաչ-ից։

ՔՐՔԻՐ «փխրուն, կակուղ (հողի համար ասուած)» Վրդն. ծն. Նաև իբր ածական վարազի պոչի. «Էր բաշն իւր թաւ և հաստ և ծայրքն քրքիր, որպէս վարազ խոզին». Ցուցակ. (համառօտ խմբագրութիւն), էջ 30ա, որից քրքրել «քայքայել, խախտել, պարզել, բանալ նայիլ, պրպտել, տնտղել» Եւագր. Ոսկ. փիլիպ. (ՀԱ 1913, 38). Եփր. զղջ. Լմբ. քրքրել զմիտս «գրգռել, դրդել» Ոսկ. մտթ. Եբր. կոր. տիմ. քրքրիլ «ցոփութիւն անել, շուայտանալ» (գւռ. քրքրուիլ): Կանոն. էջ 206=Կանոնք Թադ. էջ 398. քրքրութիւն «հողի կակղութիւն» Վստկ. Նեառքրքիր Ա. տիմ. ե. 13. Բ. թես. Գ. 11. Մանդ. ՑՀ. կթ. լմն։

=Կրկնուած է *քիր պարզական արմատից. որ այլուստ ծանօթ չէ։

Տէրվ. Altarm. 13 քիր հանում է քար-ից. հմմտ. լիթ. kil-nóti, սանս. kal, յն. κέλλω, κέλομαι, լտ. cello «շարժել, ցնցել ևն»։ Karolides տե՛ս քերքել: Հիւնք. քրքուիլ բայից։ Սանտալճեան, Բազմ. 1904, 499 լծ. գրգռել:

ԳԻՌ.—Ալշ. Ջղ. Սչ. քրքրել, Ախց. Երև. Կր. Ննխ. Պլ. Սեբ. քրքրէլ, Ագլ. Խրբ. Ճմ. Սվեդ. Տփ. քրքրիլ, Ասլ. քրքրէ՝լ, Սլմ. Վն. ք՚ըրք՚ըրել, Մկ. ք՚ըրք՚ըրիլ, Մրղ. քոքոէլ, Մշ. քրկրել, Հճ. քայքայէլ «քանդել, քայքայել, շինուած կամ դիզուած մի բան եղծել, աւրել, քակել»։ Իբր ած. ունինք Ռ. քրքիր, Ատ. քիրքիր, Խրբ. քրքուռ կամ քըրքրուկ «փխրուն, կակուղ, կակուղիկ», Ննխ. քրքիր «անկարգ, թափթփած»։ Նոր բառեր են քրքրման, քրքրմնի, քրիկքրիկ, քրքըրուան:

+ՔՐՔՈՒԻԼ «անեցած պերճութեամբը պարծենալ. սնապարծութիւն անել» Ոսկ. եփես. 817 (իբր յն. καλλωπίζομαι). այս բառը երկաթագիր օրինակում գրուած է քըքուիցի. միւսներն ունին քրքուիցի: Նոյն բառը նշանակում է «հառաչել» Սամ. էջ 40, 72։ Սրանցից հետևում է որ քրքուիլ և քքուիլ նոյն են, որովհետև քքուիլ էլ նշանակում է «լալ, հառաչել. 2. բարձրաձայն ծիծաղել, հրճուիլ»։ Ոսկեբերանի քրքուիլն էլ իրապէս «ծիծաղիլ, հրճուիլ» նշանակութիւնն ունի. հմմտ. «Ոչ այնչափ կինն ընդ իւր ոսկի զարդն քրքուիցի, որպէս այրն ընդ նորա. և ոչ ընդ իւր կամարն այնպիսի ինչ զուարճանայ, որպէս ընդ կնոջն ոսկի զարդն»։ Այսպէսով քրքուիլ բառը քքուիլ ձևի միջոցով հանւում է քուք արմատից և իրեն է միացնում նաև քրքանք, քրքիչ:

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. kū- արմատից. աւելին տե՛ս քուք:—Աճ.

Տէրվ. Altarm. 13 քրքրել բառին արմատակից է դնում և համարում է կրճատ կրկնութիւն kar արմատի։— Հիւնք. գրգռել բայից։

*ՔՐՔՈՒՄ (հնից կայ սեռ. քրքմի Վեցօր. 83. յետնաբար ո հլ.) «սաֆրան» Երգ. դ. 14. Վեցօր. 83. Նար. խոր. աշխ. որից քըրքըմացան Առակ. է. 17. քրքմաւէտ Խոր. քրքմեղ «մի տեսակ ծաղիկ, խալոկ» Խոր. աշխ. (ըստ ևս «քրքումի խոտ», տե՛ս խալոկ և խաղուկ բառերի տակ). քրքմել «մազերը քրքումով ներկել» Կղնկտ. քրքմատեսակ «կարմիր» Գառն. 25. քրքմատեսիկ Աթան. 181. քրքմագոյն (նոր բառ)։—Բառիս բուն նշանակութեան և գիտական համազօրների վրայ տե՛ս Պասմաճեան, Բանաս. 1907, 56 և Արթինեան, Ածաշնչի տունկերը, էջ 75, Ղ. եպս. Դուրեան ՀԱ 1914, 335։

=Պհլ. *kurkum ձևից (գրուած է kulkem, բայց հմմտ. պրս. كركم kurkum, karkum, karkam). այս բառը արևելեան ծագում ունի և փոխառութեամբ տարածուած է շատ լեզուների մէջ. ինչ. սանս. kuṅkuma-, քուշ. kurkama, ասոր. ܟܘܪܟܡܐ kurkəmā, եբր. כרכם karkōm, արաբ. كركم kurkum, պորտ. իտալ. հֆրանս. curcuma, սպան. corcoma, ռում. kurkum, ինչպէս նաև յն. κρόκος (Boisacq 520), որից փոխառութեամբ հյ. կրոկոս «քրքում»։ Մեր բառը ծագում է իրանեանից և ո՛չ թէ ասորուց, ուր մեր ու ձայնի դէմ ունինք ə, որ պիտի տար ա:

Նախ Schröder, Thesaur. 45 դրաւ եբրայեցերէնից։ ԳԴ պրս. ձևից։ Միս-

նկրը յիշում են զանազան ձևեր, ինչ. ՆՀԲ «յն. fro′foն, լտ. crocum, եբր. fwrbffoմ», Böttich. ZDMG 1850, 363 սանս. kuṅkuma, Lag. Ges. Abhd. 58 (որից Տէրվ. Altarm. 70) եբր. karkōm, պրս. karkam: Պատկ. խոր. աշխ. 84 պարսկերէնից։ Հիւնք. պրս. կիւրկիւմ, յն. κρόκος։ Հիւբշ. 320 դնում է ասորերէնից, որ ըստ մեզ ուղիղ չէ։

ՓՈԽ.—Վրաց. ქურქუმა fաrfումա «քըրքում» Երգ. դ. 14։

ՔՐՔՈ-ԽՑՈՒՑԱՆԵՄ «կոտտակել, դիզել, հաստացնել, գիրացնել (մարմինը)», մէկ անգամ ունի Ոսկ. մ. բ. 19. «Տուռն տուռն բլուրս առ բլուրս ղանդամս մարմնոյն քըրքռեցուցանէ և մեծ և անչափ ծանրութիւնս ոսկերաց կուտէ»։

ՆՀԲ թուի հանել կարկառ բառից։ Տէրվ. Altarm. էջ 13 նոյն ընդ frfիr, հմմտ. լտ. collis, յն. κολωνός «բլուր»։

ՔՑԱՓ «կրօնաւորական գլխարկ». գործածուած է հետևեալ վկայութեանց մէջ. Եղից քցափ ի գլուխ իմ (Ոսկիփ.) Ս. Նիկողայոս այր ալևոր է... բարակ և երկայնահասակ. ունի և ի գլուխն քցափ և զգեստ ղանձամբն հայրապետական և ի ձեռինն գաւազան եղեգնեայ (Յայսմ. դեկտ. 11). Նոյնը fծափ ձևով ունի Ջքր. սարկ. Ա. 83 և Բ. 87. Զգեցաւ (Երէցն) փոկակօշիկն և եդ գդակ ի գլուխն. զքծափն և զկօշիկն պատեաց ի փիլոնն և անկաւ ի ճանապարհ. Եւ հրամայեաց Շահն տալ (կաթուղիկոսին)... գեղեցիկ պատմուճան ոսկենկար և գօտի պատուական և սամուր վերարկու և գլխոյ քծափ, որ է մանտիլ։

ՆՀԲ ունենալով միայն առաջին վկայութիւնը, անորոշաբար մեկնում է «որպէս դնելի ինչ ի գլուխ»։ ՋԲ և ԱԲ բոլորովին ջնջած են բառս։ Իմ գտած նոր վկայութիւնները կասկած չեն թողնում բառի ձևի և նշանակութեան վրայ։ Ամատունի, Հայոց բառ ու բան 674 մեկնում է «վարշամակ»։ Հացունի, Պտմ. տարազի 335 պրս. fիսաֆ, եզ. fիսֆաք «պաստառի կտոր»։ (ԳԴ չունի այսպիսի բառ. երևի ուզում է ասել արաբ. كسوة kisva, kisvat «հագուստ»։

ՔՑԻՄ «եղունգի կողքից դուրս եկած աւելորդ ծիլ». ունի միայն ԱԲ. չկայ հնից վկայութիւն։

ԳԻՌ.—Նոյն են Բբ. fցիմ, Ալշ. Բլ. fցիպ, Վն. fիծեփ, Ղրբ. fեծ.—Նոր բառեր են fցպնոտիլ, fցփել:

+ՔՔՈՒԻԼ «լալ, ողբալ, հեծել» Ոսկ. յհ. բ. 17. «բարձրաձայն ծիծաղիլ, քրքջալ, հրճուիլ» Ոսկ. մ. ա. 22 և Փիլիպ. Եփր. առաջխ. Վրք. և վկ. Բ. 438. Բրս. թղթ. որից ffոււանf «հոգ, վիշտ, հեծութիւն» Լմբ. Մաղաք. Նար. Օրբել. «փառք, պարծանք» Ոսկ. պօղ. ա. 299. տե՛ս և frfուիլ:

=Բնիկ հայ բառ. fուf արմատի սաստկականն է։—Աճ.

ՆՀԲ նոյն ընդ fուf:

ՔՔՈՒԽԵԼ «վազել». ունի միայն Բռ. երեմ. էջ 334։

Քօզ տե՛ս Գոս։

*ՔՕԹԱԼ «ձիապան». նորագիտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրդն. առ. 247. «Մէկ ձի սարօքն հեծնելոյ և մէկ քօթալ և մէկ ծառայ»։

=Պրս. كوتل kūtal «ձի բարձող բեռին կամ պաշարի ի ճանապարհի. Թրք. սէյիսխանէ» (ԳԴ)։—Աճ.

ՔՕՂԷՔ «թևի վրայ՝ արմունկից վեր ապարանջան» Եա. գ. 20. գրուած է յգ. հյց. fօղէu, որ մեկնելով Գէ. եա. գրում է «Քօղէք, որ վերայ արմնկանցն», իսկ Հին բռ. «Քօղէս՝ ոտնապարանջան կամ խալխալայ»։ Հացունի, Պտմ. տարազի, էջ 134 «արմունկից վեր ապարանջան»։

*ՔՕՇ, ի հլ. «արու այծ» Սն. ժե. 9. Թուոց իթ. 22. Դան. ը. 5, 8, 21. Ոսկ. մտթ. Ա. էջ 192 (բց. ի fօշից). գրուած է նաև փօշ Եա. քր. Բ. որից fօշանման «այծանման» Գնձ. fօշամօrnւf «այծի մօրուք կոչուած բոյսը, tragopogon» (ըստ Տիրացուեան, Contributo § 570 tragopogon coloratum C. A. Mey) Բժշ. գրուած նաև զանազան ձևերով. ինչ. fօշմօrnւ, fnշմօrnւf, փօճամօrnւf, փօճմօrnւ, փօճմnrnւf, կօճամիrnւ, կօճամիrnւ, փօճմօrէf, փուճամուrnւ, փուճի-

մorու (*տե՛ս ՀԲուս. § 3233 և* Seidel *§ 191*), *բայց այս բոլորից ուղղագոյնն է* foշամo-ոուſ, *ըստ որում լտ. բառն էլ է =յն.* τραγοπώγων, *որ կազմուած է* τράγος *«այծի ձագ, բուծ»+*πώγων *«միրուք» բառերից։ Տե՛ս և* foշել:

=*Ասոր.* ܟܘܫܐ kewšā *«խոյ, ոչխար», որ բնիկ սեմական բառ է. հմմտ. արաբ.* كبش kabš *«մատաղ խոյ», եբր.* כֶּבֶשׂ kebes *կամ* כֶּשֶׂב keseb *«գառնուկ», ասուր.* kabsu *«գառն»։—Հիւբշ. 320։*

Diefenbach, Berl. Jahrb. 1843, 448 *սլ.* koza, koja *«այծ» բառի հետ։ Ուղիղ մեկնեց* Lag. Ges. Abhd. 62: *Մորթման* ZDMG 24, 80 *ան ցեղակից է դնում թրք.* keči *«այծ»։ Տէրվ.* Altarm. *16 գործ չունի ասում է վերի ասոր. և եբր. ձևերի հետ և կցում է* fոu, foշ-fել, fuել *ևն բառերին։ Հիւնք. պրս.* fիւշն, fիւշէն *«քօշ»։*

ԳԻՒ.—Մկ. Սվեդ. fէoշ *«արու այծ», որ և խոչ.* foշ.—*փոխաբերաբար ունինք* foշ *Ոզմ. «աղա, իշխանաւոր», Ակն. «մեծացած, տարիքն առած», որից* foշոտ *Ակն. «2—3 տարեկան վայրի նոխազ»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ქოში fnշի *կամ* ქოშიკა fn-շիկի, *լազ.* foշաti *«մէկ տարեկան արու այծ». սրանք ուշ ժամանակի փոխառութիւններ են, ինչպէս ցոյց է տալիս* ա>n *տառադարձութիւնը։ Լազ ձևի հետ հմմտ. յատկապէս* foշոտ *Ակն։*

*ՔՕՇԵԼ *«վազել, վրան յարձակիլ». կայ միայն* foշումն *ձևով, որ մէկ անգամ ունի Մագ. դ. «Զենոցայն (զվարազացն) տեսանելով քուեացն քօշումն» (ի խառնըս)։*

=*Վերի* foշ *«արու այծ» բառն է թէ՛ «վազել, յարձակիլ» իմաստով և թէ «մենամարտիլ» նշանակութեամբ. առաջինի համար հմմտ.* խoյանալ (խoյ *բառից), իսկ երկրորդի համար հմմտ.* fաղ *«արու այծ» և «անասնոց խառնեք» նշանակութեամբ։*

ՆՀԲ հյ. foշ *«նոխազ» բառից (հմմտ.* խoյանալ) *կամ թրք.* qošmaq *«վազել»։ Տէրվ.* Altarm. *16 յն.* κάσσα, κασσώρα *«պոռնիկ», լեհ.* keksze *«բոզ» և հյ.* ի fաշ բերել *«զուգաւորել զանասունս» ձևերի հետ՝ դնելով* foշումն *«խառնեք»։ Թիրաքեան, Բազմ. 1913, 340 թրք.* qošmaq *«վազել»։*

O

+ՕԳՆ «օգնութիւն». առանձին գործածւում է միայն Եզ. Նխդ. հյց. յօգն ձևով. ինչ. յօգն գալ, յօգն հասանել են Ջենոբ. Մամիկ. Գնձ. Նար. յովէդ. որից օգնել «օգնել, սատարել, նպաստել» ՍԳր. Ոսկ. եփես. «մի բանի ծառայել, օգուտ բերել, օգտակար լինել» ՍԳր. օգնութիւն ՍԳր. օգնական ՍԳր. օգնականութիւն ՍԳր. Եւս. քր. Ոսկ. եբր. են.—յետնաբար ունինք անօգ «անօգուտ» Յճխ. էջ 6։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. au- արմատի auw- ձևից, ուր միջին ṷ կրկնուած է սաստկութեան համար։ Պարզ au- արմատից են յառաջանում սանս. ávati «օգնել, նպաստել, պաշտպանել», avitā́ «օգնական, պաշտպան», ávaḥ «օգնութիւն, պաշտպանութիւն», ūtíḥ «օգնութիւն», զնդ. avaiti «հոգ և խնամ տանել, օգնել», avah- «օգնութիւն», aoman- «նպաստելով, օգնելով», հիռլ. con-ōi «պահպանել», մկիմր. ry-m awyr «թո՛ղ ինձ պաշտպանէ»։ Սրանց են միացնում ոմանք նաև յն. ἐνηέος (* ἐν-ᾱϝής) «բարեհաճ, քաղցրաբարոյ», ἀϝτᾶς «սիրահար», լտ. avere «տենչալ, սաստիկ փափագիլ», avarus «ժըլատ», avidus «ագահ», կիմր. ewyll, կորն. awell, բրըտ. eoull «կամք» բառերը (Pokorny 1, 19, Ernout-Meillet 83, Boisacq 30, Walde 72): Հայ բառի արմատն է ուրեմն օգ, որ աւելի լաւ է երևում օգուտ բառի մէջ։

Müller, Kuhns u. Schl. Btrg. 5. 381 զնդ. aiwi-gam «մօտ գալ»։ Հիւբշ. KZ 23, 24 օգուտ, օժանդակ, օժիտ բառերի հետ։ Տէրվ. Նախալ. 105 հյ. (զօրա)ւիգն, (առ)ոյգ, օճ-ան, օժանդակ, օժիտ, վաշխ. սանս. vaĵ. ukš, զնդ. vaj, vaz, vaxš, յն. ὑγιείς «առողջ», αὔξω «աճիլ», լտ. vigere, augere, գոթ. aukan բառերի հետ հնխ. vag, vaks= vags «աճիլ, զօրանալ, օգնել» արմատից։ Հիւնք. յն. εὐ «լաւ» և γνωρίζω «գիտել»։ Karst, Յուշարձ. 416 մոնգոլ. asik, թրք. asik «օգուտ», ճապոն. suke «օգնութիւն»։ Վերի մեկնութիւնը տուաւ Meillet MSL 22, 62։ Պատահական նըմանութիւն ունի զնդ. aogaṅh (արմատը aogah.), որ թէև ըստ Justi, Zendsp. 9 բ նշանակում է «օգնութիւն», բայց ըստ պհլ. թրգմ. «բարեկամութիւն» և ըստ նոր գիտունների «ոյժ, զօրութիւն»։

ԳԻՒ.—Արմատը պահում են օգ նմխ. վն. «օգնութիւն», Ակն. «օգնական», բայաձևը Ալշ. Ջղ. Սչ. օգ'նել, Խրբ. օգ'նիլ, Ախց. Կր. Սեբ. օքնէլ, Մշ. օկնել, Սլմ. էօյննել, Մկ. էօկ'նիլ, նէօկ'նիլ.—Թրքախօս հայոց մէջ՝ օգնութիւն Ատն. (Արևելք 1888 մոյ. 9)։

*ՕԳՈՍՏՈՍ «կայսրուհի, թագուհի» Վրք. հց. սրա հետ նաև օգոստոս «ինքնակալ կայսր» Ոսկ. բ. տիմ. 207. Խոր. Շնորհ. Թղթ. սովորաբար իբրև յատուկ անուն, բայց իբրև հասարակ անուն ունի օգոստէիցն «թագաւորաց» Սամ. էջ 27. որից օգոստական «կայսերական» Կորիւն. Ագաթ. օգոստափառ «կայսերաշուք» Թղթ. դաշ. Նար. օգոստարգնակ «կայսերական» Նար. խչ. օգոստունի (ձ. աւգուստունի) Ա բերկ. էջ 13, 17. նոյնը աւգուստոս ձևով Սոկր. 166 և աղաւաղեալ կօստոս «թագաւոր» Բառ. երեմ. էջ 170, Կոչ. օքօստէ թագաւոր Կիւրղ. կոստ. 201։

=Յն. αὔγουστος (ար.), αὐγοῦστα (իգ) որոնք տառադարձուած են լտ. augustus, augusta բառերից. սրանք նախապէս նշա-

նակում էին «սուրբ, նուիրական» յետոյ «վեհափառ, կայսերական» և յատկացնելով Հռովմայեցի կայսրներին իբր տիտղոս՝ այնուհետև դարձան յատուկ անուն։

Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ, Վերջին անգամ տե՛ս Վարդանեան, Եւթաղ 101։

***ՕԳՈՍՏԱԼԻՈՍ** «կուսակալ». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Վրք. և վկ. Բ. 15։

=Յն. αὐγουστάλιος նոյն նշ. որ փոխառեալ է լտ. augustalis հոմանիշից։—Աճ.

***ՕԳՈՍՏՈՍ** «Հռովմէական ութերորդ ամիսը (յունվարից սկսած)» Եւս. քր. կմբ.։

=Յն. αὔγουστος «օգոստոս ամիսը» որ փոխառեալ է լտ. augustus-ից. այսպէս է կոչուած Հռովմայեցոց Օգոստոս կայսեր անունով. բուն ծագումը և նշանակութիւնը տե՛ս օգոստա։—Հիւբշ. 367։

Ուղիղ մեկնեցին հներից Տաթև. Հարց. 201 և նորերից ՀՀԲ և ՆՀԲ։

ՕԳՈՒՍՏՈՍ «տուողի ստացուած». այսպէս ունի Բառ. երեմ. էջ 335, իբր նախորդից տարբեր բառ։

+ՕԳՈՒՏ, ի հլ. «շահ, վաստակ, պիտանութիւն» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 18. «պիտանի» Բ. մկ. թ. 26, Ոսկ. մ. բ. 2. «շատ, առատ, բաւական» Յայսմ. օգ. 16. սեպտ. 6 որից օգտել «նպաստել» ՍԳր. օգտակար ՍԳր. Եզն. օգտածառայ Ագաթ. օգտակարել Սեբեր. օգտակարապէս Ոսկ. ա. կոր. անօգուտ ՍԳր. Կոչ. Ագաթ. անօգտակար Եզն. կենցաղօգուտ Պիտ. խոր. փիլ. հասարակօգուտ Փիլ. ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. au- արմատի սաստկական auw- ձևից՝ -տ մասնիկով. որ գտնում ենք նաև կարաւտ>կարօտ բառի մէջ. աւելին տե՛ս օգն բառի տակ։—Աճ.

ՆՀԲ «լծ. ընդ յոգն, տճկ. չոգ»: Հիւբշ. KZ 23, 24 օգնել, օժանդակ և օժիտ բառերի հետ։ Հիւնք. յն. εὖ «բարի»+ հյ. գտանել: Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 219 օգն բառի հետ։ Karst. Յուշարձ. 416 տե՛ս օգն։

ԳԻՒ.—Ալշ. Շմ. օկուտ, Ագլ. Ախց. Կր. Տփ. օֆուտ, Ջղ. օգուք, Գոր. Ղրբ. օ՛ֆուք, Երև. Սեբ. օֆուղ, Մրղ. հօֆուտ, Մկ. ուկուտ. որոնք նշանակում են «օգուտ, շահ». իմաստի զարգացմամբ Մղ. օֆուտ «լաւ», ինչպէս ունինք Համշ. պէտկը «լաւ», բայական ձևով Երև. օֆտէլ, Տփ. օ՛քկիլ «օգնել, մի օգուտ տալ», Ախց. Կր. օֆտէլ, Ակն. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. օգդել, Տիգ. օգդոլ, Մղ. օկտել, Ասլ. էօ*դէ՛լ, Ջթ. Մրղ. ուքգիլ, Հճ. էքգել «հերիքել, բաւել». այս իմաստը յառաջացած է յետին օգուտ «շատ» նշանակութիւնից. համմտ. շատ «բաւում» և շատանալ «բաւել»։ Նոր բառեր են օգտեցնել, օգտիչ, օգտական:

+ՕԴ, ո հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «կօշիկ, ոտնաման» Ոսկ. մ. բ. 706, 709, 710, Եփես. 877. Պտմ. աղէքս. 140. Ճառընտ. Յճխ. Վրք. հց. որից օդաձևութիւն «կօշկակարութիւն» Բրս. հց. օդագործ «կօշկակար» Պիտառ. Նաև օդափառ «կօշիկի կաշի» Մագ?

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. eu- «հագուստ կամ կօշիկ հագնիլ» արմատից՝ -dh- աճականով. նոյն արմատից են նաև զնդ. aoϑra- «կօշիկ», լիթ. au-iù «կօշիկ կրել». au-nù կամ aũti «կօշիկ հագնիլ», լեթթ. au-ju, հսլ. obu-ją «նոյն նշ», ռուս. об-увъ «կօշիկ», միւսները տե՛ս ագանել «հագնիլ» բառի տակ, որ գալիս է նոյն արմատի պարզական ev- ձևից։ Համմտ. նաև op «հագնիլ», որ ներկայացնում է հնխ. eu- արմատի p-ով աճած ձևը (Pokorny 1, 16, 109)։

ՆՀԲ լծ. հյ. ոտն, լտ. udo «այծի կաշուց կօշիկ»։ Pictet 2, 302 զնդ. aoϑra «կօշիկ», պրս. awzār «գործիք արուեստաւորի»։ Justi, Zendsp. 10 զնդ. aoϑra «կօշիկ», որ մերժում է Հիւբշ. Arm. Stud. էջ 15: Canini, Et. étym. 131 զնդ. aothra «կօշիկ»։ Տէրվ. Նախալ. 66 av «հագնիլ, բնակիլ» արմատի տակ. համմտ. զնդ. av «մտնել», aoϑra «հողաթափ» ևն։ Bugge KZ 32, 29 և IF 1, 446 հյ. ագանել «հագնիլ» բառի հետ հնխ. évō, óvō արմատի *autí- ձևից։ Կասկածով յիշում է Հիւբշ. 411։—Հիւնք. օդ «հավա» բառից։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 115 մերժելով Bugge-ի մեկնութիւնը՝ կցում է լիթ. áudmi «հիւսել», հրգ. wāt, հհիւս. váð

«զգեստ», հբգ. wētan «կապել», յն. ἔθμοι «կապ», հիւլ. fedan «լուծ» են։ Meillet REA 6 (1926), էջ 334 միացնում է հնխ. eu, ou >հյ. ագանիմ արմատին. հայերէնի մէջ ուզում է տեսնել արմատի սորրին ձայնդարձը u, նախայաւելուած ա-ով։ Pokorny 1, 16, 109 տարածում է հնխ. au- «հիւսել» և eu- «հագնիլ» արմատների միջև. յիշում է նաև Persson Beitr. 650, KZ 48, 127, որ միացնում է այս երկու արմատները՝ «պատել, փաթաթել» ընդհանուր իմաստով։ Պատահական նմանութեան ունին չաղաթ. ōtük և թթր. ītük «կօշիկ»։

+ՕԴ, ո հլ. (յետնաբար նաև ի հլ.) «օդ, հավա» ՍԳր. որից օդաբան «ոմայնախօս» Ագաթ. օդագնաց Կոչ. օդախաղաց Վեցօր. օդամուտ «դուռ կամ պատուհան, օդանցք» Վեցօր. Եւագր. օդընկալ Սեբեր. օդոյի «Օդի սառուածուհին, Հերա» Փիլ. էջ 237, օդապարիկ Պիտ. նոր բառեր են օդերեւոյթ, օդանցք, օդերեւութաբանական, օդաւէտ, օդափոխութիւն, օդանաւ, օդանաւորդ, օդանաւ են։ Այստեղ է պատկանում նաև օդալ «վէրքը կոտտալ, խոցոտել, pulsation» Բժշ. (սասունիկ կու օդայ)։ Նորագիւտ բառ, որ մեկնում է Գաբրիկեան, Ամէն. տարեց. 1922, էջ 326 (նաև անձնական նամակ 1923 սեպտ. 21) և հանում է օդ բառից. ըստ հին բժշկութեան՝ այդ ցաւած տեղը օդն է որ առնում տալիս է։ Նոյնը հաստատում է նաև բժշկապետ Քեչեկ (անձնական), որ յայտնում է թէ հները կարծում էին որ երակների մէջ օդ է լցուած. դրա համար էլ կոչում էին շնչերակ: Ըստ Գաբրիկեանի օդալ բառի հետ նոյն է գու. կոտտալ հոմանիշը, որի մէջ կը սահմանականի մասնիկն է միացած բային. հմմտ. եռալ>կեռալ: Այս բառն է դարձեալ որ Նորայր, Բռ. ֆրանս. 445 ա գրում է օրալ, իսկ Մխ. բժշ. 142 որալ (սխալւում է Seidel, Մխ. հեր. § 376 որ սրբագրում է այս բառը ոռանալ և որին համաձայն է եղել նաև Karst):

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. au̯dho- ձևից, որ կազմուած է au̯- «փչել, շնչել» արմատից՝ -dh- աճականով։ Ցեղակից լեզուները ունին au̯ē-, u̯ē- արմատները՝ զանազան աճականներով, ինչ. r, l, t, d, s։ Առաջին արմատին են պատկանում յն. ἄημι «փչել», ἄος «շունչ», ἀήτης «քամի», ἀπράης «սրաշունչ», δυσαής «դառնաշունչ», ὑπεράης «խստաշունչ», αὔρα «օդի շունչը, քամի», ἄελλα «մրրիկ» (եոլ. αὔελλα), ἀετμόν «շունչ», ἀήρ (եոլ. αὔηρ) «մշուշ, օդ», ἀτμός «շոգի, ծուխ», ἀϋτμήν «շունչ», զնդ. ao-ta «ցուրտ», լիթ. o'ras (*āuros) «օդ, եղանակ», áudra «փոթորիկ», իռլ. ūar «ցուրտ», կիմր. awel «քամի, շունչ», oer «ցուրտ», հկորն. auhel «օդ, եղանակ», oir «ցուրտ», բրըտ. aïal «քամի, շունչ» են. իսկ երկրորդին՝ սանս. vāti «փչել», vāyu «քամի, օդ», vāta- «քամի», զնդ. vāiti «փչել», vayuš «քամի, օդ», vātō «քամին», թոխար. wāt, քուչ. yente «քամի», օսս. vod, ūd «շունչ, ոգի», լտ. ventus (հնխ. u̯ē-nt- անց. դերբայից) «քամի», գոթ. winds «քամի», waian «փչել», հբգ. wājan, wāen «փչել», wint «քամի», wāzan «փչել», գերմ. wehen «փչել», Wind «քամի», անգսք. wāwan «փչել», կիմր. gwynt «քամի», իռլ. vās «սառն օդ», հիռլ. feth «օդ», լիթ. vējas «քամի», vētra «փոթորիկ», védinti (d աճականով) «քամու տալ հովանալու համար», vėsà «սառն օդ», հսլ. věją «փչել», vētrŭ «օդ, քամի», չեխ. váti «փչել», հպրուս. wins «օդ». ռուս. веять «փչել», ветеръ «քամի», веяло «հովելի, հովհար» են (Pokorny 1, 220—2, Boisacq 17, 97, Walde 817, Ernout-Meillet 1044, Trautmann 345):

Klaproth, As. polygl. 103 վօգուլ. at, uat և պրս. bād «քամի» (որ իրօք վերի արմատին է պատկանում)։ ՆՀԲ պրս. եէդ (!)։ Windisch. 11 սանս. vāta «քամի»։ Gosche 22 համարուտուած vad կամ bad ձևից. հմմտ. պրս. bād, սանս. և զնդ. vāta «քամի», փռյուգ. βεδύ, βέδυ «օդ կամ ջուր»։ Bōttich. ZDMG 1850, 364 և Arica 32, 12 սանս. vāta, պրս. bād, օսս. ōād, wād: Նոյնը նաև Lag. Urgesch. 144, Müller

SWAW 38, 577 և 594, Justi, Zendsp. 273, Հիւբշ. KZ 23, 19, Տէրվ. Նախալ. 104։ Հիւբշ. Arm. Stud. էջ 15 մերժում է։ Հիւնք. յն. εὐδία «հանդարտութիւն օդոյ»։ Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ նախ Patrubány ՀԱ 1908, 214, որից անտեղեակ նոյնը կրկնում է Pedersson, Ar. u. Arm. Stud. 66, որ իմ էլ կարծիքն է եղած։ Թիրեաքեան, Արիահայ բռ. 373 զնդ. aōta «ցուրտ քամի»։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. օթ, Մշ. օտ, օդ՛, որից Ալշ. Մշ. օդ՛ ու ճավէճ «օդն ու եղանակը», օդ՛ առնել «հարբուխ ստանալ», Ջղ. յօդ (կրկնութեամբ միայն ասւում է յօդ ու ճավէճ «եղանակը»), Ղրբ. ճօբf «բերանի արտաշնչութիւնը». նաև օդ կպնիլ Նբ. «հարբուխ ստանալ», տաfօդf Վն. «չիրմ հիւանդութիւնը»։

ՕԴԻ «ոչխար» Կոչ. 327. Մանդ. Մեկն. ծն. յոգնակին՝ օդիf, սեռ. օդեաց ՍԳր. (բազմիցս) կամ օդեայf Գնձ. որից օդենի «ոչխարի մորթից շինուած» ՍԳր. օդիկ «ոչխարի մորթից մուշտակ» Բուզ. գ. 8 (Թերևս պէտք է կարդալ լօդիկ)։

=Ոմանք համարում են բնիկ հայ բառ՝ հնխ. ovi- «ոչխար» բառից, որի ժառանգ ձևերը տե՛ս ճովլի բառի տակ։ Այս մեկնութիւնը ընդունելու դժուարութիւններն են՝ [1]) այն որ բառը արդէն ունինք ճովլի բառի մէջ՝ (ճ)ովլի ձևով. [2]) կարելի չէ մեկնել ա նախաձայնը հնխ. o-ի դիմաց. [3]) առանց բացատրութեան է մնում –դի (եթէ պէտք է մեկնել իբր մասնիկ, ինչպէս որ ունինք տարբեր մասնիկներով՝ սեռի զանազանութեան համար՝ հսլ. ovĭnŭ «խոյ» և ovĭ-ca «մաքի»)։

ՆՀԲ լծ. ճօտ: Վերի մեկնութիւնը տուաւ նախ Տէրվ. Երկրագունտ 1884, 54, Նախալ. 172, յետոյ Müller WZKM 10, 278. վերջինս –դի մասնիկը դնում է սանս. dhēnu., զնդ. daēnu- «կաթնտու մայր անասունը», պրս. dāya «դայեակ»։ Հիւնք. ճօտ բառից։ Lidén, Arm. Stud. 24 ծան. վերի ձևով, որին համաձայն է նաև Petersson KZ 47, 258: Սագըզեան ՀԱ 1909, 336 և Karst, Յուշարձ. 408 սումեր. udu «ոչխար»։

ՕԴՈՏ «գձուձ կամ տնանկ». ունի միայն Բառ. երեմ. էջ 335։

*ՕԴՐԷԼ «իրաւունք շնորհել, արտօնութիւն տալ» Անսիզք 21. 83. Սմբ. դատ. 165. օդրէ «արտօնագիր» Սմբ. դատ. 165։

=Հֆրանս. otréier, ֆրանս. octroyer «արտօնել, շնորհել», octroi «առանձնաշնորհութիւն». բոլորն էլ ծագում են ստ. լտ. auctorizare հոմանիշից։

Ուղիղ մեկնեց Անսիզքի հրատարակիչը (Ալիշան), էջ 20։

+ՕԹ «հագնիլ». արմատ առանձին անգործածական, որից ունինք օթոց, ի-ա հլ. «անկողնի ծածկոց, կապերտ» Բ. Թգ. ժէ. 28, «վերարկու, զգեստ, կրկնոց» Սղ. ճզ. 2. Պղատ. օրին։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. évō, óvō «հագնիմ» բառից (արմատը eu̯-, ou̯-)՝ -ti աճականով. աւելի մանրամասն տե՛ս ագանիլ «հագնիլ». այս երկուսը իրար հետ ճիշտ այն յարաբերութիւնն ունին, ինչ որ օթ «օթևան» և ագանիլ «իջևանիլ, գիշերել». յատկապէս թ-ի համար հմմտ. լիթ. aũtas, լեթթ. àuts «ոտքի փաթաթան, կտաւ. կապ» (Trautmann 22)։—Աճ.

ՆՀԲ օդիf «ոչխար» բառի՞ց։ Հիւնք. յն. ὀθόνη «շոր, սպիտակեղէն»։ Վերի ձևով մեկնել եմ ՀԱ 1908, 121։

+ՕԹ, ի հլ? «գիշերը մի տեղ անց կացնելը» Եզեկ. իգ. 17. Խոր. «մի օրուայ ճանապարհը, մէկ իջեւան» Փարպ. Եղիշ. ը. էջ 111. Ճառընտ. «երեկոյ, գիշեր» Սոփոն. բ. 7. ռճով ասւում է օթ առնել «օթևան տալ» Ոսկ. տտր. տող 185 և 202. որից օթել կամ օթիլ «գիշերել, գիշերը մնալ» Յհ. իմ. ստ. Կանոնք սահ. 112. Իգնատ. ղկ. 68. «պարտքի փոխարէն տրուած գրաւը երկար ժամանակ մօտը պահելը» Մխ. դտ. 358. օթագայանալ, օթագայիլ նն Երեմ. իե. 24. Յոբ. բ. 9. Ոսկ. յհ. բ. 37, 39. օթագանիլ «աշխատանքի վրայ տքնիլ, անքուն գիշերներ անց կացնել» Սոկր. 568. օթանոց «սենեակ, բնակարան» Խոր. Արծր. օթեկ, օթեկան «նախորդ օրուանից մնացած, քարթու» Կանոն. օթեվան ՍԳր. Փարպ. օթոց «ննջարան, սենեակ» Արծր. ցայգօթ Եղիփ. ծն.

բացօրեագ Ղկ. բ. 8. Փիլ. որ և բացօրեայ ծառընտ. Շիր. ՑՀ. կԹ. (կայ և սխալ գրչութեամբ բացօդեայ, իբր թէ օդ բառից լինէր. որ և այժմ բաւական ընդհանրացել է տըրգէտների մօտ). գիշերօրիլ Փիլ. բագն. երեկօրf Ագաթ. ՑՀ. կԹ. երեկօրոց «կէսօրից յետոյ հանգստանալու համար պառկիլը» Կոչ. 18 (ըստ Վարդանեան ՀԱ 1922, 578), օրեակ «թատրոնի առանձնասենեակ» (նոր բառ) ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. au- «գիշերել» արմատից աճած auti- ձևից. պարզականը տալիս է ագ–, որից ագանիլ «գիշերել» (տե՛ս այս բառը I հատորում). կազմութեան համար հմմտ. առև–արեգակ, կով–կոգի, նով–նոգի և յատկապէս նախորդ օթ «հագնիլ» արմատը (Pokorny 1, 20, Boisacq 364):—Հիւբշ. 411։

ՆՀԲ լծ. Թրք. եարմագ «պառկիլ», եաթագ «անկողին», օրագ «մեծ վրան», օդա «սենեակ»։ Տէրվ. Նախալ. 66 հնխ. av «հագնիլ, բնակիլ» արմատից. հմմտ. զնդ. av «մտնել», aoθra «հողաթափ» ևն։ Müller, Armen. VI, Թ. 68 և SWAW 136 (1897), էջ 6 ագանիմ «գիշերեմ» բայի հետ՝ զնդ. aw «երթալ», յն. ἰαύω «գիշերել»։ Bugge IF 1, 446 օթ դնում է հնխ. autis նախաձևից. նոյնը կրկնում է Lyk. Stud. 1, 33 և այս ագ<av արմատը գտնում է նաև լիտ. prīnava «օթևան» բառի մէջ։ Հիւբշ. և Թիրեաքեան, Բազմ. 1913, 343 Թրք. օրաղ «վրան», օտա «սենեակ»։ Սրմաքաշեան, Արմէնիա օթևան համեմատում է ռում. otel, ֆրանս. hōtel բառերի հետ։ Հիւբշ. 411 ընդունում է օթ և ագանիլ բառերի կապը, բայց չի ընդունում ագանիլ <հնխ. au-, որովհետև դեռ հնխ. au- արմատի գոյութիւնը չէր պարզուած. այժմ արդէն ընդունուած է գիտնոնների կողմից. հմմտ. Boisacq 364, Pokorny 1, 20, նաև Grammont MSL 20, 244։ Իմ մեկնութիւնը ընդունում է նաև Liden, Cöteborgs högskolas Arsskrift 1933, էջ 41։

ԳԻՒ.—Ակն օթիլ «իջևանիլ», Ղզ. օթա՛նալ «ժամանակ անցնելով գործը հնանալ», Ղրբ. օ՛թէ «օթեկ, քարթու ուտելիք»։

ՓՈԽ.—Մառ (Груз. поэма Витязь въ барсовой шкуре, էջ 444) հայերէնից փոխառեալ է դնում Ընձենաւորի մէջ վրաց. უთევანი ութևվանի «ասպարէզ» (<օթևան).

Օթալ տե՛ս Օղ։

*ՕԹԱՂԱՅ «գլխի կամ գդակի վրայ անցկացրած ցցունք, որ թռչունի փետուրից է լինում» Դրնդ. 232։

=Ջաղաթ. اوتاغا otaγa՝ նոյն նշ. (Будаговъ 1, 110)։—Աճ.

Օթէօս տե՛ս Պոօւէօթէօս։

ՕԺԱՆԴԱԿ, ի–ա հլ. «օգնական, նպաստող» Դ. թագ. ժա. 6, 11. Ոսկ. յհ. բ. 13. Խոր. ՑՀ. կԹ. ՑՃխ. որից օժանդակել «օգնել, նպաստել» Կոչ. Խոր. օժանդակութիւն Խոր. ՑՀ. իմ. ձեռնօժանդակել Բրս. պհլ. գրուած է նաև օժընդակ կամ օժնդակ «օգնական» ՑՀ. իմ. Եփր. Խոստ. Փարպ. «սուրհանդակ» Դ. թագ. ժա. 6, 11, ուժընդակ Սա. ժմ. 487. ուժնդակել Վրք. ածար. օժանդակիչ (նոր բառ). կայ նաև օժանդ ձևը Կիւրղ. պրպմ. տպ. Պոլիս 1717, էջ 328 (տե՛ս իմ Հյ. նոր բառեր հին մատեն. Բ. 82)։

ՆՀԲ լծ. հյ. օգն, օճան: Հիւբշ. KZ 23, 24 օգնել, օգուտ, օժիտ բառերի հետ։ Տէրվ. տե՛ս օգնել: Հիւնք. օճան բառից։ Karst տե՛ս օգն:

ՕԺԻՏ (յետնաբար ի հլ.) «հարսի բաժինք» ՏՆ. լդ. 12. Ոսկ. Բ. կոր. Մծբ. «ընծայ, պարգև» Մծբ. Մխ. դտ. Կանոն. Երզն. քեր. գրուած է նաև ուժիտ, ոժիտ, որից օժտաբեր Ագաթ. օժտել «նուիրել» Յայսմ. Անսիզք 63 (մհյ. օժտել «պարգևել» Կոստ. երզն. 177), օժտութիւն ՑՀ. կԹ.—բոլորովին այլ բառ է ոյժտել Սիր. իԹ. 2 (Որ ոյժտեաց ձեռամբ իւրով, պահեսցէ զպատուիրանս. յն. ὁ ἐπισχύων τῇ χειρὶ αὐτοῦ զօրանալ, զօրացնել)։

Müller, Kuhns u Schl. Btrg. 5, 381 սանս. ạhiti, ạhati, զնդ. ạzïti «օժիտ, ընծայ»։ Հիւբշ. KZ 23, 24 օգնել, օգուտ, օժանդակ բառերի հետ։ Տէրվ. տե՛ս օգն: Հիւնք. օժտել բայից։ Վեր-

չին անգամ Müller WZKM 10, 182 համեմատում է սանս. ạhiti բառի հետ, որ գալիս է հնխ. anglhiti- նախաձևից. սա տալիս է հյ. ընձայ, ուստի օձիտ բառի համեմատութիւնը անստոյգ է ըստ Հիւբշ. 448։ Kluge MSL 16, էջ 335 վրաց. զիբեվլի «օձիտս» Աղոնց, Арм. въ эп. Юст. էջ 189 ասոր. zabhda «նուէր», արաբ. زبد zabd «բաշխել», վրաց. զուզիբի, մզիբեվի բառերի հետ՝ յարեմական արմատից։

ԳԻՐ.—Սվեդ. ուժէղf «խօսքկապի ժամանակ հարսնացուին տրուած նուէրը», ուժիլ «փեսի ազգականների նուէր տալը հարսնացուին». նոյն է և օժտել Արբ. Սթ. «նուիրել, բաշխել»։

ՕԼՕԽ «ասորի քահանայի կի՞ն». նորագիւտ բառ, որ մի անգամ գտնում եմ գործածուած Վրդ. առ. 62 (գրուած ալափս, այլ խմբ. օլախ). Ասէ (ասորի երէցն) ի կինն իւր. Ալափս, վասն Աստուծոյ վառեա՛ մոմ և են...։

+ՕԾ «քսելու իւղ» Վրք. հց. բ. 461. «օծող» Մխ. ապար. «պարարտ» Սիմ. յոր. 304. որից օծանել «իւղ կամ ձէթ քսել. 2. ոսկու ևն շատ բարակ շերտով դրուագել» ՍԳր. օծել Եփր. աղ. օծելութիւն Եփր. թգ. օծութիւն ՍԳր. Ագաթ. Ոսկ. յհ. ա. 2. ոսկէօծ Յայսմ. նաև զ սաստկականով՝ զօծանել Փարպ. ոսկեզօծ ՍԳր. արծաթազօծ Ոսկ. մ. ա. 20. մոմազօծ Մաշտ. անազազօծել (նոր բառ)։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. n̥gʷ_ արմատից, որ ատորին ձայնդարձն է հնխ. engʷ_ongʷ_ «օծել, զօծել» արմատի. ցեղակիցներից ունինք սանս. añj, anákti «օծել, քսել, զարդարել», añja- «օծաննելիք», լտ. unguo «օծել, քսել», unguen «ճարպ, սպեղանի», հբգ. ancho, մբգ. anke, հպրուս. anctan «կարագ», և հայերէնի նման n̥ ատորին ձայնդարձով հիռլ. imb, կիմր. ymen-en, կորն. amen-en, բրըտ. amann «կարագ» (Walde 851—2, Pokorny 1, 181, Trautmann 9, Ernout-Meillet 1083): Հայերէնի մէջ սպասելի էր *անծ–, ուր ն>ւ ձայնափոխութիւնը նոյն է՝ ինչ որ գտնում ենք հնխ. angʷhi->օձ բառի մէջ։ Ատորին ձայնդարձ է ցոյց տալիս նաև սանս. aktá- «օծեալ» <հնխ. n̥gʷ-to-:—Հիւբշ. 426?

Այս համեմատութիւնները տալիս են Windisch. 13, Bōttich. ZDMG 1850, 364. Arica 81, 352, Lag. Urgesch. 351, Հիւբշ. KZ 23, 26, Arm. Stud. § 55, Bopp, Gram. comp. 3, 205, Justi, Zendsp. 16, Տէրվ. Նախալ. 60, Bugge KZ 32, 74, IF 1, 443 ևն։ Ձևի բացատրութեան մասին տե՛ս նաև Pedersen KZ 39, 409:

ԳԻՐ.—Սլմ. Վն. օծել, Ախց. Երև. Կր. Ղրբ. Մրղ. օծէլ, Գոր. Շմ. օծիլ, Մկ. էօծիլ, Ալշ. Մշ. Սչ. օձել, Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Տիգ. օձէլ, Խրբ. օձիլ, Ասլ. էօձէ՛լ, Ջթ. Սվեդ. ուձիլ. սրանք գալիս են օծել ձևից.—Ջղ. օծնել, Տփ. օծնիլ, Մշ. օձնել. սրանք էլ գալիս են օծանել ձևից. բոլորն էլ կրօնական նշանակութեամբ են («օծել, միւռոն քսել, ձեռնադրել») և անշուշտ եկեղեցական լեզուից փոխառեալ, որից նաև օծ Մրղ. «օծման իւղ», օծուկ Վն. «մկրտուած, միւռոնուած. 2. հայ».—Նախնական հարազատ նշանակութիւնը պահում են Սլմ. օզնել, Մրղ. օզնէլ, Սվ. օզնիլ «իւղը կամ թանաքը մի բանի վրայ տարածելը», Ջթ. ուզնէլ «քսել, սրբել»։

ՓՈԽ.—Ուտ. oceçi «օծուած»։

+ՕՁ, ի հլ. «օձ» ՍԳր. Վեցօր. որից օձախառն Ագաթ. օձակոչ Փարպ. օձանալած Ոսկ. տիտ. օձաճար Բուզ իա. 8. Առակ. իգ. 32. Սիր. ժբ. 17. օձաձև Կոչ. 226. Եզն. օձամարտ Դեւտ. ժա. 22. Եւագր. օձապաշտ Եզն. օձիf «տանջանքի մի գործիք» Նորագիւտ բ. մն. ժ. 11. օձաձուկ, օձապտոյտ (նոր բառեր) ևն։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. angʷhi- ձևից. ցեղակիցներից հմմտ. յն. ὄφεις (Հեսիք.), լտ. anguis, հպրուս. angis, լիթ. angis, լեթթ. ǔodze, հբգ. unc, հսլ. *ǫžĭ, ռուս. ужъ, լեհ. wąż, իռլ. -ung (գտնւում է esc-ung «օձաձուկ» բառի մէջ, որ բարդուած է esc «լճճ» բառով և բուն նշանակում է «լճի օձ»)։ Այս բառերը նշանակում են «օձ կամ իժ» և կամ երկուսն էլ։ Նախալեզուում կար երկու

իրար նման ձև՝ egʷhi- և angʷhi-. Հայերէնում առաջինից ստացուել է իժ (<egʷ-hi-) և երկրորդից օձ: Այստեղ են պատկանում նաև «օձաձուկ» նշանակող մի խումբ բառեր. ինչ. լտ. anguilla, լիթ. ungurỹs հսլ. ągorĭštĭ, լեհ. węgorz, հպրուս. angurgis (Walde 42, Pokorny 1, 63—65, Trautmann 8, Boisacq 213, Ernout-Meillet 49): Հնխ. angʷhi- ձևի դէմ սպասելի էր հյ. «անգ», բայց օձը այն բառերից է, որոնք հնդեւրոպական ցեղակիցների մէջ շատ են կերպարանափոխուած: «Օձ» բառի համար ցեղակիցները կազմում են բազմաթիւ խմբակներ, որոնք պահում են այս կամ այն ձևը. այսպէս սանս. áhi-, զնդ. aži-, հյ. իժ, յն. ὄφις կազմում են մի խումբ.—գոթ. nadre, հիւլ. naδr, գալլ. neidr, հբգ. nātra, հսաքս. nādra, գերմ. natter, իռլ. nathir, լտ. natrix կազմում են արևմտեան խումբը.—լտ. anguis, հյ. օձ են կազմում երրորդ խումբը.—սրանից դուրս որոշ խմբակների մէջ կան վերադիրներ՝ փոխանակ բուն «օձ» բառի. ինչ. «սողացող» (լտ. serpens), «ցամաքային» (հսլ. zmĭja), «կանաչ» (լիթ. žaltỹs), «գարշելի» (հսլ. gadŭ) են: Այս բոլորը ցոյց են տալիս որ օձը թաբուի էր ենթարկուած և ամէն մի լեզու մի կերպով աշխատել է խուսափել բուն անունից, կա՛մ այլափոխելով կամ մի նոր անուն հնարելով (տե՛ս Meillet, Interdictions de Vocabulaire, էջ 13—14): Հայերէնում հնխ. angʷhi- ձևը այլափոխուել է *angʹhi-, որից կարող էր ծագել օձ:—Հիւբշ. 426:

Klaproth, As. polygl. 104 պրս. āždar և āždahā «վիշապ»: ՆՀԲ լծ. յն. ὄφις: Windisch. 13 սանս. ahi, լտ. anguis: Gosche 72, 201 սանս. ahi, իսկ ձայնաւորների համար հմմտ. յն. ὄφις: Böttich. ZDMG 1850, 364, Arica 67, 83 սանս. ahi, յն. ἔχις են: Lag. Urgesch. 351 թուի լտ. anguis, իբր սանս. արմատից: Spiegel, Huzw. Gr. 190 զնդ. aži: Müller SWAW 38, 595 «օձ =սանս. ahi, զնդ. aži, եթէ աւելի լաւ չէ համեմատել պրս. vazaγ «մողէս» ձևի հետ»: Justi, Zendsp. 14 զնդ. aži ձևի տակ: Հիւբշ. KZ 23, 26 *angh արմատից, իսկ Arm. Stud. § 298, ինչպէս նաև Տէրվ. Altarm. 90 լտ. anguis են վերոյիշեալ ձևերի հետ. սակայն Տէրվ. Նախալ. 60 սանս. ahi, յն. ἔχις, լտ. anguis են: Մառ ЗВО 5, 317 զնդ. añgh «սողալ»: Հիւնք. անէծք բառից:

ԳԻՒ.—Ալշ. օձ, Շմ. Մշ. օծ, Ախց. Ակն. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Հմշ. Մրղ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Սչ. Վն. Տիգ. Տփ. օց, Ջթ. էօ՝ծ, էօ՝ձ՛, Ասլ. էօց, էօս, Մկ. էօց, Սվեդ. ուց, Հճ. էձ՛, Հւր. օղձը, Ջղ. օխձ՛, Ցղ. օխծ; Ղրբ. օ՛խծը, Ագլ. աղձ:—Նոր բառեր են օձաքոյն, օձալեղ, օձ-գռող, օձեղէն, օձերես, օձիկ, օձուկ, օձփոր, օձոտ, օձֆուր:

ՓՈԽ.—Հյ. օձմանուկ ձևի հետ պատահական նմանութիւն ունի արաբ. هشمان «osman» որ Օսմանեան ցեղի նախահօր անունն է և բուն նշանակում է «օձի ձագ» (տե՛ս Կամուս, Թրք. թրգմ. Գ. 510 և Մ. Աբիկեան, Բառ. տճկ. էջ 682 Բ): Վարդան Բաղիշեցին էլ գրում է. «Այս է Օսմանցւոց առաջին թագաւոր, զոր գիրք Աստուածային օձ կոչեցին զնոսա, և այս է Օսմանցի կոչման պատճառն»:

ՕՁԻՔ (միայն անեզաբար. յգ. սեռ. օձեաց, գրծ. օձեօք) «զգեստի վերի ծայրը՝ վզի մասը» ՍԳր. Եփր. յես. (կայ նաև գրծ. օձիւք Երզն. մտթ. 484):

ՆՀԲ օձ բառից (գալարուած ձևից առնելով): Մառ ЗВО 5, 317 զնդ. añgh «ծալել»: Հիւնք. օձ բառից (ըստ որում պրս. բիյբ «ազգ ինչ օձի. 2. օձիք»):

ՕՁՏԵԼ կամ ՕՑՏԵԼ (գրուած նաև ոցտել) «ճանապարհից շեղել, ցրուել, հեռացնել, պառակտել, գլխից հանել» Ոսկ. ա. կոր. և մ. բ. 26. Եզն. որից օձտումն Ոսկ. բ. կոր. օձտող Ոսկ. ես. տրամօցտել (Նորագիտ բառ) «διασπάω, որ է պատառոտել, քաշքշել, ցրուել» էլ. արիստ. 128:

ՆՀԲ լծ. ոստուցանել, ցտել, յօշատել, զօձեաց քարշել և ճեղքել: Տէրվ. Altarm. 47 սանս. ava+skand «դուրս ցատկել» են:—Հիւնք. օձիք բառից:

+ՕՂ, ի և ո հլ. «օղակ. անուր, խալխալ» ՍԳր. որից օղալամբ Եղ. լ. 5. օղամանեակ

Սգր. (գրուած ողոմանեակ *խոր. տպնկ. 74, 75*). ոսկեէօղ *Վիպաս. (խոր. բ. 47)*. խոյօղ «ճարմանդ» *Ել. իէ. 11. լը. 17, 19, 28*. օղակաւոր, օղակաձև (*նոր բառեր*). *գրուած նաև* ողակ *Լմբ. իմ.*։

=*Բնիկ հայ բառ՝ հնխ.* aulo- *ձևից. ժառանգները տե՛ս* ուղի *բառի տակ, որ նոյն արմատի* ul- *ստորին ձայնդարձից է յառաջանում։ Արմատի ընդհանուր իմաստն է «կլոր խողովակաձև». մեր* օղը *ներկայացնում է «կլոր տափակ»։ Իմաստի կողմից մեզ հետ միանում է լեթթ.* ula *«անուի ականոց, այսինքն այն ծակը՝ որից առանցքըն է անցնում»։—Աճ.*

ՆՀԲ լծ. հյ. ոլոր, բոլոր, *յն.* ὅλος: *Մառ* ЗВО *5, 317 զնդ.* añgh *«ծալել»։* Bugge IF *1, 443* աղ <*anl- *ձևին վերածելով՝ կցում է լտ.* anulus *«անուր, մանեակ, օղակ» բառին։ Հիւնք.* ուղիղ *բառից։* Müller WZKM *10, 278 սանս.* āwali *«շարք, կարգ»։* Pedersen, *Հայ. դր. լեզ. 111* ճօլով *բառի հետ, ինչպէս ունինք* ծնօղ *և* ծնող *ձևերը։* Patrudány *ՀԱ 1908, 214 յն.* αὐλή *«բակ» բառի հետ։ Սագըզեան ՀԱ 1909, 335 սումեր.* ag, ak *«օղակ, կեռ»։* Karst, *Յուշարձան 422 թթր.* ol, ul *«կապել» օսմ.* ilmek *«հանգոյց»,* ilik *«լամբակ»։*

ԳԻՌ.—Ալշ. Ախց. Երև. Խրբ. Կր. Հմշ. Մշ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սլմ. Սչ. Սեբ. Վն. Տփ. օղ, *Սվեդ.* օղագ, ուղուգ *(չկայ* օղ *ձևը), Ասլ. Մկ.* էօղ, *Զթ.* էօ՝ղ, *Հճ.* էղ, *բոլորն էլ «գինդ» նշանակութեամբ։ Տիգ. գործածւում է միշտ յգ.* օղիր *ձևով. երբ հարկ լինի եզակի գործածել, ասւում է* օղիրուս թայը *«օղերիս մէկ հատը»։ Նոր բառեր են* օղակկոճակ, օղթակ, օղմղուկ:

ՓՈԽ.—Վրաց. ოლი օլի *«գինդի օղակը»։*

ՕՂԻ *«ցքի, բարկ և ոգելից ըմպելի» Դա. ժգ. 4, 7, 14. Ղկ. ա. 15. (արդի գրականում «արաղ» իմաստով). գրուած նաև* ուղի *Կընիք հաւ. էջ 177.* եաւղի *Գիրք թղ. 253. որից* մեղրօղի, ամբրաւօղի *Կանոն. Նոր բառեր են* օղեվաճառ, օղեվաճառութիւն, կորեկօղի, բարկօղի, խնձորօղի, օղեգործ, օղեգործարան *են։*

ՆՀԲ լծ. ոգի: *Հիւնք.* ոգի *բառից։ Աճառ. ՀԱ 1908, 121 յիշում է թէ սլաւգերմանական լեզուները գարեջուրի համար ունին մեր բառին համահնչիւն մի ձև. այսպէս՝ լիթ.* alùs, *լեթթ.* alus, *հպրուս.* alu, *հռուս.* олъ, *պղով.* ôl, *հին սլ.* ǫl *անգլսք.* eala, alodh, *անգլ.* ale, *հիւս. գերմ.* Ale, *որոնց կարելի է միացնել թերևս լտ.* alica *«ցորենից շինուած մի տեսակ խմիչք»* (Ernout-Meillet 32, Trautmann 7): *Սրանց նախաձևը դըրւում է* alu-: *Ըստ* A. Ahlquist, Die Kulturwörter d. Westfinnischen spr. Helsingfors 1875, *էջ 50 գերմանականից են փոխառեալ գարեջուրի ֆիննական անունները. ինչ. ֆինն.* olu, olut, olus, *վեպս.* olus, *էստն.* olut, ŏlut, *վոտյ.* ōlut; *լիվ.* voll, *լապ.* vuol։ *Սլաւ-գերմանական լեզուների հետ յիշած իմ համեմատութիւնս դրել է նախ* Pictet, *բ տպ. Բ. 410, որ նրանց բոլորի մայրն է համարում սանս.* ali *«ոգելից ըմպելիք»։*

ՓՈԽ.—Վրաց. ოყო իղ՛ի *«օղի»։*

ՕՂՈՑ *«արտաքս, ի բաց» գիտէ միայն Բառ. երեմ. էջ 336։*

ՕՃԱՆ (ի, ի-ա *հլ. յետնաբար) «օգնութիւն, օգնականութիւն, հնարք, միջոց, թոյլտուութիւն, բարիք» Ոսկ. ես. մտթ. և ա. տիմ. Եղն. Կորիւն. Ագաթ. գրուած է նաև* ոճան:

Տէրվ. Նախալ. 105 օգնել, օժիտ *են ձևերի հետ հնխ.* vag *արմատից. տե՛ս* օգն: *Հիւնք. յն.* εὖ *«բարի»* +ճանաչել: Karst, *Յուշարձան 416 տե՛ս* օգն: Nyberg, Hilfsbuch *2, էջ 3 հյ.* օճառ *բառի հետ փոխառեալ պհլ.* afčār *«գործիք, կարասիք, սարք» բառից։ (Ձևը և իմաստը յարմար չեն)։*

Օճառ *տե՛ս Աճառ։*

ՕՃՈՒՄՆ *«պատգամ, հարցուկի տուած պատասխանը». Նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Սոկր. 262. «Քանզի զորս ըստ Անտիոքիա մեհեանն բանալ հրամայել,* աւճումն առնուլ *որ ի դափնին Ապողոնէ փութայր». բնագիրն ունի համապատասխան տեղում* χρησμὸν λαβεῖν, *որ*

է «առուած հարցումին պատասխանը ստանալ, պատգամ առնել» (Socrates' Eccl. Hist. Oxford 1893, էջ 159)։

Օ՛Ն «աղէ՛, շո՛ւտ, հա՛յդա» Մրկ. ժդ. 42. Յհ. ժա. 16. ժդ. 51. Ոսկ. յհ. ա. 1. որից օ՛ն առ, օ՛ն առնել «դե՛հ, հա՛յդա» Ոսկ. մտթ. (ստէպ), Եւս. քր. օն անդր «չէ՛, ամենևին ոչ, քա՛ւ լիցի» Ոսկ. յհ. ա. 3, 37, բ. 13. Պիտ. փիլ. լին. օն անդր, օն իսկ «անմիջապէս, տեղն ի տեղը» Արծր. Եպիփ. ծն. և թաղմ. օն և օն «Աստուած ինձ այսպէս այնպէս անէ» (երդման ձև) ՍԳր. (սրանից է ծագած օնսայ «երդումն» Բառ. երեմ. էջ 336). երէ օն, բէ օն «թէ այսպէս և թէ այնպէս» Կոչ. ճանիօ՛ն «որչափ» Սղ. լր. 5. Յոբ. ժգ. 23. Եւս. պտմ. Մծբ. Սեբեր.։

Եաղըճեան, որ համարում է թէ Բրահմանականութիւնը երկար ժամանակ Հայոց մէջ հաստատուած էր, Արևելք 1884 յունիս 28—29 բառս դնում է սանս. ōm «յանուն Աստուծոյ». հյ. օն նախապէս սրբազան բացատրութիւն էր և յետոյ սովորական իմաստ ստացաւ. հմմտ. նաև սանս. նում միջ. «1. խորշում, արհամարհանք»=հյ. օ՛ն անդր, 2. հաւանութիւն, համակրութիւն»=հյ. օն և օն, Հիւնք. պրս. նիյն (ձայնարկութիւն)։ Մառ, Грам. др.-арм. 132 օն և օն «այն և այն» հանում է աւ բառից+ն (այն) յօդով։ Աճառ. ՀԱ 1906, 129 կցում է յն. ἄφνως «յանկոյն, յանկարծ, անմիջապէս», ἄφενος «պաշար, հարստութիւն», սանս. apnas «ինչք» բառերին՝ հիմնւելով Bréal MSL 13, 382—3 քննութեանց վրայ, որով այս յն. և սանս. ձևերը ցեղակից էին դրւում։ Նոր քննիչները բոլորովին բաժանում են սրանք իրարից (համեմատել Meillet MSL 15, 257, Walde 282, 540, 544, Boisacq 105, 702), որով նաև օն բառի կապակցութիւնը ջնջւում է։ Թիրեաքեան. Արիահայ բռ. 374 պրս. هان hān բացագանչութիւնից։

ՕՆ «ամի տեսակ չափ է». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածում է Վստկ. 179՝ ձիթենու հասաութիւնը ցոյց տալու համար. «Լաւ տունկն ի մեծութիւն և ի հաստութիւն առնէ, որ զերդ ան մի չափ լինի»։

=Ֆրանս. aune «հին չափ երկայնութեան, որ է 1 մ. 188», ծագում է լտ. ulna «նախաբազուկ» բառից։

Ուղիղ մեկնեց Ստ. Մալխասեան (1935 մայ. 31)։

*ՕՆՈՍՄԱ «բժշկական մի խոտ է» Ամիրտ. որ սխալմամբ գրում է ավնուսմա, իմա՛ ունոսմա. ունի միայն ՀԲուս. § 3251։

=Արաբ. اونوسما aunusmā, որ փոխառեալ է ինքն էլ յն. ὄνοσμα «lithosperme violet» բառից։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

ՕՇ կամ օշ բէ «երանի՜ թէ, իցէ թէ» Սղ. ճժր. 5. Ոսկ. բ. կոր.. Պիոն. 384. Քեր. թր. Երզն. քեր. Պրպմ.։

Տէրվ. տե՛ս Վաւաշ։ Հիւնք. նոյն ընդ վա՜շ և թրք. էշ (?)։

Օշ, Օշակ տե՛ս Աւշակ։

ՕՇ «մսի պատառ, կտոր». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գործածուած եմ գտնում Գոր. և Շմ. էջ 71. «Ծեղքեցին և քակտեցին օշք ձեր ի թիկանց ձերոց», նոյն են նաև օշ օշ կոտորիմ «կտոր կտոր լինել» Պիոն. 386. ոշ ոշ կոտորեալ Վրք. և վկ. Ա. 124. որից օշատել Նոնն. 12. Առ որս. Պիտ. օշատում, օշոտում Նոնն. 12. օշել Փարպ. օշոտել Պիտ. Սարգ. աւելի գործածական է բառս յ նախդիրով՝ յօշ, որից ունինք յօշ յօշ «պատառ պատառ, բզիկ բզիկ» ԱԲ. յօշել «կտոր կտոր անել» ՍԳր. Ագաթ. Կոչ. 341. Վեցօր. 162. յօշատել կամ յօշոտել Գնձ. Նար. 58, 62. յօշուած ՍԳր. յօշումն Մագ.։

ՆՀԲ յօդ բառից կամ իբր յօտել: Հիւնք. յօդել բայից։ Karst, Յուշարձան 422 թթր. üz, ōz. yüz «կտրել, բաժանել», չաղաթ. osmaq, yüzmek, օսմ. ōsmek «կաշին հանել»։ Պատահական նմանութիւն ունին թրք. oš-al-maq «խորտակուիլ», oš-at-maq «խորտակել»։—Գոր. և Շմ. օշք ձևը Վարդանեան ՀԱ 1922, 477 ուղղում է յօդք. սա-

կայն սրանով օշ ձևը չի ջնջւում։ Սրա դէմ է Աճառ. Հյ. Նոր բառեր հին մատ. Բ. 295։

*ՕՇԱՐԱԿ (ի–ա հլ. ըստ ՆՀԲ. կայ միայն բց. -է) «այլևայլ հիւթերից պատրաստուած ախորժահամ ըմպելիք» Երգ. ը. 2. Նար. երգ. Բժշ.։

=Պհլ. *afšarak ձևից, որ հաստատում է պրս. افشره afšara «մուզ կամ քամուք, պտուղների հոյզ». ասւում է նաև afšara. գալիս է afšurdan «խաղող և այլ նման պտուղներ ճզմելով՝ ջուրը քամել» բայից։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև ասոր. ܐܦܫܪܓ afšarag «պտղի քամուք» (Brockelm. Lex. syr. 62 ա) և արաբ. شرج afšaraǰ, որից էլ վրաց. აფშარაჯი ավշարաջի «օշարակ»։—Հիւբշ. 259։

Պրս. ձևից դրին նախ Lag. Ges. Abhd. 214 և յետոյ Beitr. bktr. Lex. 5, Հիւնք. ենւ Պատահակա՞ն նմանութիւն ունին ասոր. ܥܨܪܐ 'ūṣārā «հոյզ, ճզմած հիւթը»=արաբ. غصاره 'uṣāra նոյն նշ.։

*ՕՇԻՆԴՐ.

=Պհլ. *afšind-. աւելին տե՛ս ափսինք:

*ՕՇՆԱՅ, որ և օշնա, ուշնա «կաղնի ծառի վրայ բուսնող մի տեսակ մամուռ. muscus arboreus» Բժշ.։

=Արաբ. պրս. اشنه ušna նոյն նշ. որից փոխառեալ են նաև լտ. usnea, ֆրանս. usnée «մի տեսակ մամռային բոյս»։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս. § 3254։

*ՕՇՆԱՆ «օճառախոտ, saponaria. օճառի պէս փրփրող և իբր օճառ գործածւող մի տեսակ բոյս է» Եղիշ. ը. էջ 156, Բժշ.։

=Պհլ. *afšnān ձևի՞ց. հմմտ. պրս. اشنان ušnān (որ և vušnān, šinān) «օճառախոտ». ենթադրում է հպրս. *awi-šnāna-(WZKM 10, 183), զնդ. *ava-snāna-, *us-snāna- ձևերը, որոնք կազմուած են snā- «լուալ» արմատից՝ avi, ava, us մասնիկներով։ Պրս. բառը ճիշտ նոյն ձևով փոխառեալ է նաև արաբերէնի մէջ, ուր բայական ձևով էլ կայ تأشّن taaššun «օշնանով լուացուիլ» (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Գ. 592)։—Հիւբշ. 259, 515։

Նախ ՆՀԲ պրս. իւշնան, վիւշնան ձևերի հետ։ Նոյնը նաև Lag. Beitr. bktr. Lex. 28: Հիւբշ. Pers. stud. 15 հայը դնում է *ուշնան ձևով, որով կցում է պրս. ušnān <հպրս. ušnāna- ձևերին։

Օսարդ տե՛ս Աւսարդ։

ՕՍԼԱՅ «նշայ, նշաստա». ունին միայն ՀՀԲ և ՋԲ՝ իբր նոր բառ. ըստ Նորայր, Բռ. ֆրանս. 54ա մհյ բառ է և բուն ձևն է ոսլայ, որից ոսլայել «օսլայով պատել թուղթը» Տաղ. 1604 թուից (հրտր. Բազմ. 1922, 102)։

*ՕՍՐ «դարբինի սալ, զնդան». նորագիւտ բառ. յիշում է միայն Պատկ. Драг. камни, էջ 71։

=Թրք. اورس örs «սալ»։—Աճ.

*ՕՏԱՐ, ի–ա հլ. «օտար, դրսից, ոչ-բնիկ. 2. պանդուխտ, հիւր» ՍԳր. Եւս. պտմ. Եփր. ա. Թես. և բ. տիմ. «պարապ տեղ, ի զուր» Եսթ. դ. 1. որից օտարագոյն Ագաթ. օտարազգի Ել. իթ. 33. Ղևտ. իբ. 10. Ես. ծզ. 3. Եզն. օտարանալ ՍԳր. Ոսկ. օտարախառն Ղևտ. ժթ. 19. օտարակերպ Վեցօր. օտարաձայն Բ. մկ. ժդ. 26. Երբ. ժզ. 9. Կոչ. օտարամիտ Ոսկ. ես. օտարասէր Ա. պետ. դ. 9. Եւս. քր. օտարոտի ՍԳր. Եզն. Եփր. ծն. Ոսկ. Նոր բառեր են օտարաճպատակ, օտարերկրացի, օտարախօս, օտարամոլութիւն են։

=Պհլ. *awtar ձևից. հմմտ. զնդ. aiwitara-, որ մէկ անգամ գործածուած է Եաշտ. ժէ. 14 և նշանակում է ըստ նոր քննիչների «օտար» (Bartholomae, Altir. Wört. 90): —Հիւբշ. 112?

ՆՀԲ լծ. հյ. վտար, ի տար, յն. ἕτερος, ἀλλότριος։ Lag. Urgesch. 266 դնում է սանս. tar արմատից՝ յն. τῆλε «հեռու» բառի հետ։ Էմին, Ист. Асохика 119 օ մասնիկով տար «հեռու» բառից։ Lag. Beitr. bktr. Lex. 5 զնդ. aiwitara-, Տէրվ. Altarm. 47 սանս. avatar «հեռացնել», vitar «մէկ կողմ տանել, բաժանել»։ Նոյն, Մասիս 1882 յունիս 24 տե՛ս վտար: Մառ ЗВО 5,

317 և Müller WZKM 9, 299 սանս. ántava-, զոթ. anϑar, լիթ. antras հսլ. vŭtory ձևերի հետ՝ իբր բնիկ հայ։ Meillet, Rev. crit. 1896, 423 պհլ. yavītar, որ տուել է յաւտար>հաւտար>օտար (հ-ի անկումով)։ Հիւբշ. 511 մերժում է Müller-ի մեկնութիւնը՝ սպասելով գոնէ աւդար>օդար. իսկ Meillet-ի հակառակ՝ ցոյց է տալիս թէ վերի պհլ. բառը պէտք է կարդալ yuttar, իբր yut արմատից բաղդատական=զնդ. yūta- «բաժանեալ»։ Հիւնք. 118 տար բառից, 340 վտարել բայից։ Pedersen, Հայ. դր. լեզ. 66 աւ (=սանս. ava-, լտ. auferre) մասնիկով՝ տանիմ բայից։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. Մրղ. Ջղ. Սլմ. Վն. օտար, Տփ. օ՛տար, Ալշ. Մշ. Ննխ. Սեբ. Սչ. օդար, Տիգ. օդմր, Մկ. Շտ. ուտար, Ջթ. ուդօյ, ուդոր, Սվեդ. ուդը՛ր (օտար հավերը քշելու համար բացականչություն, քշ՜քշ՜)։ Նոր բառ է օտարացնել (Ննխ. օդօրցունէլ, օդուրցունէլ) «օտար կարծելով վախենալ» (մանուկների համար է ասում)։

ՓՈԽ.—Ըստ Bugge IF 5, 168—80 (թրգմ. ՀԱ 1895, 230) մեզանից է փոխառեալ գոթ. gatarniϑ «օտարացեալ»՝ Տիմ. զ. 5 հատուածի մէջ. այս բառը ծագում է մեր օտարանալ բայից՝ միջին ա-ի սղմամբ և աւ նախավանկը ջնջելով։

*ՕՏԱՐԻՏ կամ ՈՏԱՐԻՏ «փայլածու մոլորակը» Շիր. Տաթև. ձմ. ա։

=Արաբ. عطارد ‘uṭārid «փայլածու»։— Հիւբշ. 265։

Նախ ՆՀԲ և ՀՀԲ դրին պրս. ուդարիտ: Վերի ձևով մեկնեց Հիւբշ. ZDMG 35 (1881), 663:

+ՕՐ (հոլովւում է աւուր, յօրէ, աւուրբ, աւուրք, աւուրց, աւուրբք) «մի օր, գիշեր և ցերեկ միասին» ՍԳր. «արևածագից մինչև մայրամուտքը, ցերեկ» ՍԳր. «ժամանակ, կեանք, տարի» ՍԳր. Եփր. Թգ. որից օրահաս Գ. մկ. զ. 22. Կոչ. կամ օրհաս ՍԳր. Եփր. ծն. օրհասարակ. Եփր. Թգ. հանապազօր ՍԳր. առօրեայ Յոբ. է. ժ. Ագաթ. առօրեական Ագաթ. Կորիւն. օրէրեակ «ցերեկին երևացող (արև)» Աթան. 199. այսօր ՍԳր. երկօրեայ Գծ. իը. 19. երեքօրեայ ՍԳր. Կոչ. Եփր. ծն. երեքօրիլ Ա. Թգ. ի. 19. միջօրեայ ՍԳր. Մծբ. Եւագր. ծերաւուրց Եփր. Համաք. էջ 16. երկաւուրց Մանդ. սակաւաւուր «վաղանցուկ» Ոսկ. ես. 281. երկաւուրք Վրք. Հց. մահօր (չունի ԱԲ) «մահուան օրը, օրհասը» Մխ. Հեր. 148. յայսմաւուրք Յիշատ. Նոր բառեր են օրագիր, օրագրութիւն, օրավարձ, օրացոյց, օրհաշիւ, ամէնօրեայ են։

=Բնիկ հայ բառ՝ հնխ. āmōr ձևից, որ տուել է նախ *ամուր, յետոյ *աւմր, աւրցեղակիցներից այս բառը պահել է մի՛միայն յունարէնը, ուր ունինք հոմեր. ἦμαρ (սեռ. ἤματος), ἡμέρα, ատտիկ. ἀμέρᾱ, լոկ. ἀμάρα «օր» (Meillet IF 5 (1895), էջ 331, Esquisse 32, Joh. Schmidt, Pluralbild. 195, Bartholomae, Studien 2, 37, Bugge IF 1, 453, Pedersen KZ 39, 408 և 428, Boisacq 322, Pokorny 1, 53, Ernout-Meillet 259, 649):— Հիւբշ. 426։

Նախ Acoluthus, Obadias armenus, Lipsiae 1680, էջ 24 և յետոյ Schröder, Thesaur. էջ 45 եբր. אור ōr «լոյս» բառից փոխառեալ։ Klaproth, Asia pol. 105 հֆրանս. žor, ֆրանս. jour «օր»։ ՆՀԲ լծ. եբր. աւր «լոյս», յն. ὥρα, լտ hora «ժամ, ժամանակ»։ Peterm. 24, 30, 41 եբր. aur, սանս. ahar «օր»։ Գ. Կ., Արշ. արրտ. 1843, № 130 հուր «կրակ» բառից։ Gosche 26 փռիւգ. Οὔριος «Արամազդ», պհլ. hūr, xūr, Müller, Kuhns u. Schl. Btrg. 3, 90 պրս. hūr, xūr, պհլ. ōr, արմատը svar: Justi, Gött. Gelehr. Anz. 1866, էջ 997 ասում է թէ օր=չէ՛ յն. αὔρα «սիւք», αὔριον «վաղը, առաւօտը» բառերի հետ։ Պատկ. Изслед. սանս. divā, լտ. dies ձևերի հետ? Müller SWAW 64, 452 առաջին անգամ կցեց յն. ἦμαρ ձևի հետ։ Fick KZ 22, 96 զնդ. ayarə: Էմին, Հայ հեթ. կր. թրգմ. Յոյս 1875, 347 և Ист. Асохика 276 երկինք, երկիր, երդ, այրել, եռալ, արեգ բառերի հետ մէկ ընդհանուր արմատից։ Նոյն, Վահագն Վիշապաքաղ (Изслед, 78) սանս. Varuna, յն. Ura-

no's: Տէրվ. Altarm. 51 սանս. vāsara, յն. ἡμέρα, լիթ. auszti: Հիւբշ. Arm. Stud. § 299 կասկածով վերի մեկնութիւնը. Մուրատեան, Մասիս 1823 սեպ. 26 լտ. aurora, յն. αὔριον «վաղը». Canini, Et. étym. 26 եբր. or «լոյս» և մալայ. ârl «օր». Գասապեան, Բիւր. 1890, 155 անգլ. hour «ժամ». Հինդ. զնդ. անուա մասդա, հպրս. աուրա, եբր. ասր. յն. ἄνως «արշալոյս», αὔριος «առաւօտեան», αὔριον «վաղիւ», αὔρα «օդ», ὥρα «ժամանակ», լտ. aura «լոյս, օր», aurora «արշալոյս». Patrybány SA 1, 188 զնդ. ayarə «օր»: Դաւիթ Բէգ. Յուշարձան 396 գալլ. awr, կորն. anur, բրըտ. annaor «այն օրից», հիռլ. ór, úar: Meillet (Նամակ 1931 թ. դեկտ. 18) գրում է «թէև յն. ἡμέρα բառի հետ համեմատութիւնը ներկայացնում է դժուարութիւններ, բայց ըստ իս ապահով է. մերժելի է հնխ. ausra «առաւօտ, այգ» (որից յառաջացել են լիթ. auśrà, լտ. aurora, յն. αὔριον են), ինչպէս ցոյց է տալիս աուր սեռականը:

ԳԻՒ.—Ագլ. Ալշ. Ախց. Գոր. Երև. Խրբ. Կր. Հմշ. Մշ. Ղրբ. Ննխ. Շմ. Պլ. Ջղ. Ռ. Սեբ. Սլմ. Սչ. Վն. Տիգ. Տփ. օr, Մրղ. օr, on, Ակն. օr (բայց աւէօr «այսօր»), Ասլ. Մկ. էօr, Զթ. էօ`յ, էօ`r, Սվեդ. nır, Հճ. էյ.—Նոր բառեր են օրաքան, օրզաուրի, օրէնը, օրուց–մանկուց, օրպատ, օրպակաս, օրշէֆ կամ աուրշէֆ, կէսօր են. Գրբ. օրճաաարակ ձևը տե՛ս ճաաարակ:

ՓՈԽ.—Բոշ. օրօրսակ «կէսօր» (Finck, Die Spr. d. arm. Zig. ЗАН 1907, էջ 118):

ՕՐԱՆ, ի–ա հլ. «որանների դէզ. կալսելու համար հաւաքուած ցորենը» ՍԳր. Ոսկ. մ. բ. 27. Եփր. մն. 476:

ՆՀԲ որայ բառից. Տէրվ. Altarm. 72 որայ բառի հետ=սանս. lāvya «կըտրելի», lāvaka «կտրած, հնձուած», յն. λήϊον «ցանուած արտ» են. Սագըզեան ՀԱ 1909, 336 և Karst, Յուշարձան 408 սումեր. uru «ցորենի դէզ». Liden IF 44, 191 խալ. Զmstr «խոտի դէզ»:

ԳԻՒ.—Ալշ. Ախց. Երև. Երզ. Կր. Մշ. Վն. օրան, Մկ. էօրան: Տե՛ս և որայ:

ՕՐԱՍ (գրուած նաև աւրաս) «աստղերի բոլորտիքը երևցած կալ, բակ» Արիստ. աշխ. ուրիշ վկայութիւն չկայ:

Ըստ ՆՀԲ յն. ὅρασις «տեսութիւն, երևոյթ». բայց նշանակութեամբ, մանաւանդ ձևով անհամաձայն է:

Օրդու տե՛ս Որտու

ՕՐԵՐ, ի–ա հլ. «անէծք, թշնամանք, նախատինք». մէկ անգամ ունի Բուզ. ե. 3:

ՆՀԲ յն. ἀρά «անէծք, նզովք» բառից՝ իբր յգ. ar–եr «նզովքներ». Նոյնը նաև Անդրիկեան, Բազմ. 1906, 440: Karst, Յուշարձան 408 սումեր. ur «անիծել»:

*ՕՐԷՆ, ի–ա հլ. (մանաւանդ անեզական) «օրէնք, կարգ ու կանոն, հին աւանդութիւն, իրաւունք, օրինագիրք» ՍԳր. «սովորութիւն» ՍԳր. «Հաղորդութիւն» Եւթաղ. 134. Բուզ. Եղիշ. (այս առման մասին տե՛ս Վարդանեան, Եւթաղ. էջ 134 ծան.) «զաւառ կամ նահանգ» ՍԳր. Եւս. քր. (վերջին նշանակութիւնը սխալմամբ յառաջացած յն. νόμος «օրէնք» և νομός «գաւառ» բառերի նմանութիւնից), «կանոնց ամսական հասումը» ՍԳր. (հետևողութեամբ ասորերէնի, ուր ܢܡܘܣܐ nrxā «օրէնք, բարք, կրօն, ամսական հասումն»): Ածանցման մէջ մնում է հետևեալ ձևերով. 1. Օրէն. ինչ. անօրէն Ա. կոր. թ. 21. Առակ. ա. 18. Ոսկ. մ. բ. 26. զօրէն «կերպով, ձևով» ՍԳր. Բուզ. անօրէն Լմբ. Սարգ. ինքնօրէն Եւս. քր. առանց սղման՝ օրէնադիր Փիլ. օրէնազանցութիւն Կանոն. նաև –օրէն «–պէս» մակբայակերտ մասնիկը. 2. Օրէնս, որ բառի հայցական ձևն է. ինչ. օրէնսդիր ՍԳր. Եւս. քր. Եզն. օրէնսդրիչ Եւս. պատմ. Եփր. ծն. օրէնսուսոյց Գծ. ե. 34. Ագաթ. օրէնսատու Ճառընտ. 3. Օրին-. ինչ. օրինապահ Ագաթ. օրինաւոր ՍԳր. Ոսկ. ափտ. Եփր. եփես. և Փիլիպ. օրինապատում Եփր. թգ. Ագաթ. օրինական ՍԳր. Կորիւն. Ագաթ. անօրինական, ապօրինի (Նոր բառեր). 4. յ նախդիրով՝ յօրէն, յօրին—. ինչ. յօրինել ՍԳր. Ագաթ. Եզն. յօրինիչ Սեբեր. Եզն. 15. սեղանայօրէն Ոսկ. մ. գ. 17. բա–

գայօրէն Նար. *խչ.* գեղայօրէն Նար. պճնայօրէն Նար. *կուս.*

=*Պհլ.* *awδēn *ձևից, որ է զնդ.* *awiδayana-, *կազմուած* awi- *մասնիկով* dāy >*պհլ.* dītan>*պրս.* دیدن dīdan *«դիտել, տեսնել» բայից։ Նոյն բայից* ā *մասնիկով էլ ունինք պհլ.* *āδēn, *որից պրս.* āδīn, āyīn *«սովորութիւն, կանոն. կարգ, կերպ, եղանակ. զարդ»,* āyīna *«հայելի» և փոխառութեամբ հյ.* -արէն *մասնիկը, իբր իրան.* *āδayana-։ *Այս բառերի հետ զուգահեռ կազմութիւն ունին պհլ.* ... aδvēn *և* ... āδvēnak *«կերպ, եղանակ», որոնց անսովոր ընթերցումը ճշտում է այժմ Սար-ի-Մէշհէդի արձանագրութեան* 'dwyn *ձևով և Թուրֆանի պհլ.* 'ywyng *ձևով էլ կապւում է* δ>y *ձայնափոխութեան։ Ենթադրում են իրան.* *aδi-vaina- *«հայեացք», որ կազմուած է* aδi- *նախդիրով նախորդին հոմանիշ* vaina *(որ է պհլ.* vēn, *պրս.* بین bīn*) «տեսնել» բայից։—Հիւբշ. 510—511 և* IF Anz. *8, 48։*

Schröder, Thesaur.[45] *քաղդ.* אוריתא aurītā *«տեղեկութիւն, օրէնք» բառից.* Lag. Urgesch. 221 *զնդ.* vərəna *«յղութիւն»։* Justi, Zendsp. 270 *կասկածով զնդ.* varona *«հաւատք, կրօնք» բառի տակ։* Ludwig SWAW 55, 190 *զնդ.* *ahuraēna: Lag. Beitr. bktr. Lex. 6 *զնդ.* *aorəna: Müller SWAW 64, 452 or *բառից՝ իբր «առօրեայ կեանքի վերաբերեալ»։ Մառ* ЗВО *5, 316 պրս.* āyīn *բառից և Արարս 1890 Ա. 112 զնդ.* daēna- *«դէն»։ Մառի վերիվերոյ համեմատութիւնը գիտական սիստէմի վերածեցին* Andreas *և* Meillet *(տե՛ս* Maspéro, Recueil *18, 216)։* Meillet, Rev. crit. *1896. 423 և յետոյ* JAs *16 (1910), 383 գտնում է որ* օրէն, օրինակ՝ *պրս.* āyīn, āyīna *բառն է, որի պհլ. ձևն էլ կայ, բայց անստոյգ ընթերցուածով. այս անիմանալի գրչութիւնն է* ..., *որ ինքը կարդում է* awiδēn, *իսկ* Bartholomae՝ -ēvēnak՝ *Մարքվարտ (անձնական, նամակ 1926 թ. յունվ.) կարդում է պհլ.* ... aδvēn *և* ... aδvēnak *«հայեացք, կերպ, եղանակ, օրէնք, հայելի», որ է պրս.* āyīn *և հյ.* *արէն, *որից շրջմամբ* արէն>օրէն։—*Ս. Գ., Բիւր. 1900, 518 պրս.* rang *«երանգ» բառից։ Գաղանճեան, Տարեց. Պապիկեան 1905, 125 և Արև. մամուլ 1907, 934—5* յօրինել *կըցում է թրք.* ǰorǰiṣ *«հիւսել» բային։* Karst, *Յուշարձան 424* օրէնք=*թրք.* oran *«չափ, ձև», 417* յօրինել՝ յարել *բայից։ Ղափանցեան, Նոր ուղի 1929, յնվ. էջ 340 խալդ.* awri *«տէր» բառից։ Մեկնութեանս վերի եղանակով ձևակերպումը տես* Nyberg, Hilfsbuch 2, *էջ 3։*

ԳԻՌ.—*Ալշ. Ախց. Ագլ. Գոր. Երև. Կր. Հմշ. Մշ. Ննխ. Պլ. Ռ. Սչ. Տփ.* օրէնք, *Սեբ.* յօրէնք, *Ղրբ. Մրղ.* օրէնք՝, *Ասլ.* էօրէնք՝, էօրէն*, *Մկ. Սլմ.* էօրէնք՝, *Շմ.* օրանք, *Հճ.* օայէնք.—*իմաստի զանազանութեամբ Ագլ.* օ՛րէնք *«օրէնք» և* օ՛րինք՝ *«հաղորդութիւն».*—*Ալշ.* անօրա *«անկրօն, անհաւատ».*—*Նոր բառեր են* օրինաւոր *«շատ, լաւ»,* օրէնքել *«հաղորդել»,* օրէնքուիլ *(Մշ.* օրէնկվիլ) *«հաղորդուիլ»։*

ՓՈԽ.—Էնկիւրիի թրքաց և թրքախօս հայոց ու յունաց բարբառով՝ aŋürün *«անօրէն. 2. խեղկատակ» (Բիւր. 1898, 789)։*

*ՕՐԹԻ *(ասւում է նաև* օրթի, արթի, առթի, որթի, ոռթի, ուրթի, ուռթի) *«ուղիղ կանգնեցէք (ուշադրութեամբ լսելու համար Աւետարանի ընթերցումը)» Պտրգ. ժմ. Բէող. խչ. Լմբ.։*

=*Յն.* ὀρθοί *«ուղիղք», որ եզ.* ὀρθός *«ուղիղ» բառի յոգնակին է. ըստ այսմ ուղղագոյն տառադարձութիւնն է* ոռթի(ւ) *ձևը, որ գտնում ենք Պտրգ. էջ 187։—Հիւբշ. 518։*

Հներից Յովհ. Արճիշեցի, էջ 61 մեկնում է «Որթի, որ թարգմանի ունկն դիք կամ յոտն կացէք»։ Տաթև. ամ. 154 «որթի, իբր թէ օրհնեցէք զՏէր և յառաջ մատիք ի լուր աւետարանին»։ Ուղիղ մեկնեցին ՀՀԲ և ՆՀԲ։

*ՕՐԻՆԱԿ, *ի-ա *հլ. «նախատիպը, նմոյշ, օրինակ. 2. գաղափար. 3. առակ, նմանութիւն. 4. ցուցակ. 5. գրքի պատճէն. 6. եղա-*

նակ, ձև, կերպ. 7. նման. պէս. կերպով» ՍԳր. Եւս. քր. և պտմ. Եղն. Կոչ. որից օրինակ զայս, զայս օրինակ, զնոյն օրինակ «այսպէս, այնպէս» ՍԳր. Փարպ. օրինակագիր Եւս. պտմ. Վեցօր. օրինակել Ագաթ. Փարպ. օրինակութիւն Նար. միօրինակ Իմ. զ. 8. Ոսկ. յհ. ա. 6. Կոչ. վեցօրինակք Եւս. պտմ. բազմօրինակ Փիլ. խոր. դոյնօրինակ Եղիշ. ընդօրինակել Յիշատ.։

=Պհլ. *awδēnak ձևից, որի վրայ ման. րամասն տե՛ս Օրէն:

ՆՀԲ և Հիւնք. օրէն բառից։ Ա. Գ., Բիւր. 1900, 518 պրս. rang «գոյն, երանգ». բառից։ Գազանճեան, Արև. մամ. 1907, 934—5 թրք. էօրնէք, որ սակայն հայերէնից է փոխառեալ։

ԳԻՌ.—Ախց. Կր. Ջղ. Վն. Տփ. օրինակ, Ալշ. Երև. Մշ. Սեբ. Սչ. օրինագ, Ննխ. օրինագ, օրնագ, Տիգ. օրինոգ, Շմ. օռնակ, Ղրբ. ըրէ՛նակ, Մկ. էօրինակ, Զթ. ույունօգ, ույունոգ, Պլ. էօրինագ, Ասլ. էօրինագ, էօրինայ. (Պլ. և Ասլ. էօ ձայնը տճկ. ōrinek ձևի ազդեցութեամբ է, ըստ Աճառ. MSL 10, 324, Թարգմ. Բազմ. 1897, 260)։ Սլմ. էօրինակ գործածւում է միայն հեռևեալ դարձուածով. Մարդը էնքան մաշուել նիհարել է, որ էօրինակն է մնացել (այն է միայն երևոյթը)։

ՓՈԽ.—Հայերէնից են փոխառեալ արև. թրք. اورنك ōrnak, ōrnek «պատկեր, նմանութիւն, մի բանի նախատիպը, բուն օրինակը», օսմ. اورنك ōrnek «նախատիպար, օրինակ, նմոյշ», Կազանի թթր. ürnäk, գւռ. թրք. Կես. Տ. և էնկ. (նաև թրքախօս հայոց ու յունաց բարբառով) örnek «օրինակ» (Բիւր. 1898, 712, 789 և 1899, 798), Եւդ. ōrnak (Յուշարձան 328)։ Թուրքերէնի միջոցով են լազ. orneγi, քրդ. էօրնէկ, օրինէկ (հմմտ. Յոպ. ժղ. 15 Զըմա քօ մը ժը ռոա էօրնէկ քի տա=Զի օրինակ մի եառ ձեզ, Հռովմ. ճ. 14 Սւ օրինէկ քի պու ժէ-ռա, քօ լը բաշէ տէ պը հաթա=Որ է օրինակ հանդերձելոցն), յն. ὀρνέχι, սերբ. urnek «օրինակ, նմոյշ»։ (Vámbery, Etym. Wört. էջ 78 թրք. բառը համարելով բուն körnek, ստուգաբանում է gör «տեսնել» արմատից. բայց որովհետև թուրքերէնի մէջ տարօրինակ է այսպիսի բառակազմութիւն, միանգամայն և գոյութիւն չունի միւս ալթայական ցեղակիցների մէջ, ուստի հաստատապէս փոխառեալ է հայերէնից։ Այսպէս է դնում նաև Будаговъ 1, 127։ Բուն թրքական բառն է اولكو ülñü (Будаговъ 1, 155)։—Աւելորդ է խօսել Շահինեանի դէմ, որ Բիւր. 1900, 341 թրք. բառը ուզում է դնել ցեղակից հայերէնի, մինչդեռ հայերէնը պհլ. փոխառութիւն է)։

ՕՐԻՈՐԴ (ի–ա հլ. յետնաբար) «կոյս աղջիկ» Վիպաս. (Խոր. բ. 47), ՍԳր. որից օրիորդութիւն Եփր. ծն. քս. 23. Լմբ. սղ. ճառընտ. գրուած նաև օւորդ, որիորդ, նաև ոււորդ՝ ըստ Ալիշ. Հին հաւ. 199։—Իմաստի համար հմմտ. Խոր. բ. ծ. «Տալ զաւիկին օրիորդն Ալանաց զՍաթենիկ ի կնութիւն Արտաշիսի. Աւնու զաւիկին օրիորդն Սաթենիկ»։

ՆՀԲ թրք. (իմա՛ արաբ.) ճիւրի «կոյս պարիկ»։ Տէրվ. Երկրագունտ 1883, 170 «գուցէ թէ օրի–որդ», Եազըճեան, Պատկեր 1890, 198—209 սանս. vira «մարդ» ձևից դնում է որ–եար, իգականը ի մասնիկով՝ ուրճի կամ որի, աւրի, որից օրիորդ: Մէնէվիշեան, Արևելք 1890 հոկտ. 18 մերժելով այս՝ դնում է օր բառից՝ իբր «օր ունեցող, չափահաս աղջիկ»։ Հիւնք. արբանեակ բառից կամ յն. ἄβρα «աղախին», տճկ. աւրէք «կին», Ալիշան, Հին հաւ. 199 ուրու, ճուրի բառերի հետ։ Pedersen, Հյ. դր. լեզ. 46 -որդ մասնիկով։ Karst, Յուշարձան 402 սումեր. aru «էգ»։ Մառ ИАН 1917, 314 և 1920, 123, ՀԱ 1921, 81 օրի=ուրճի+որդի=բասկ. -til «որդի»։ Ղափանցեան, Նոր ուղի 1929, յնվ. էջ 339 խալդ. awri «տէր»+uru-dani (=վրաց. օրեր) «սերունդ»։ (Սակայն խալդ. «տէր» բառն է ըստ Sayce 477 euri (և ո՛չ թէ awri), որ ‒𒐖 գաղափարանշանի ընթերցուածն է. գըտնըվում է Մհերի դռան արձանագրութեան մէջ)։

*ՕՐՀՆ (ի հլ. յետնաբար) «օրհնութիւն,

բարեմաղթութիւն» Վրդն. պտմ. Ցիշատ. որից օրհնել ՍԳր. Ոսկ. եփես. Եփր. ծն. Սեբեր. օրհնեալ ՍԳր. օրհնիչ ՍԳր. Եփր. ծն. և հռ. օրհնութիւն ՍԳր. Սեբեր. բազմօրհնեալ Մաքս. եկեղ. բազմօրհնեան Դիոն. երկն. եկեղեցօրհնէք Մաշտ.։

=Պհլ. *āfrīnam «օրհնեմ, գովեմ» ձևից, որ կազմուած է ā նախամասնիկով frī- «սիրել, յարգել, գովաբանել» արմատից. հմմտ. զնդ. [illegible] āfrīnāmi «օրհնեմ, աղօթեմ», [illegible] frī «աղօթք», [illegible] frīma- «օրհներգութիւն», սոգդ. āfirīwan «օրհնութիւն», պհլ. [illegible] āfrīn «գովեստ, գովաբանութիւն», nafrīn «անէծք», պրս. فرین āfrīn, āfarīn «գովեստ. կեցցե՛», نفرین nafrīn «անէծք»։ Այս բոլորը պատկանում է հնխ. prēi-, prī- «դուր գալ, հաճիլ, բարեկամանալ» արմատին, որի այլ ժառանգները են՝ սանս. prīyatē «սիրել», priyá «սիրելի, կինը», priyátā- «սէր», գոթ. frijōn «սիրել», frijaθwa «սէր», frijōnds = հբգ. friunt = գերմ. Freunθ «բարեկամ», անգսք. frēod «սէր», հիսլ. frī «սիրելի, կինը», frīa «սիրել», frōendi «բարեկամ», հսլ. prijatelĭ = ռուս. приятель «բարեկամ» են են (Pokorny 2, 86—7): Հայերէնի, ինչպէս և յունարէնի մէջ, այս արմատը չէ պահուած։ Իրանեանից են փոխառեալ նաև ուտ. afre «աղօթք, օրհնութիւն», afrep'esun «աղօթել, օրհնել»։ Հայերէնի մէջ պհլ. *āfrīnam տուած է նախ աւիրնեմ, որ թէև անսովոր, բայց պահուած է էջմիածնի հնագոյն Աւետարանում (տե՛ս Rev. des ét. arm. 1, 168), յետոյ շրջմամբ աւրհնեմ:

ՆՀԲ մեկնում է «օ՛րդ հնացի» ձևով։ Gosche 23 սանս. vr̥, զնդ. vərə «պատուել, ընտրել, որոշել»։ Müller, Kuhns u. Schl. Btrg, 5, 381 զնդ. aiwifrī-nā, որ նոյն է վերի մեկնութեան հետ, միայն ā նախդիրի տեղ դրուած aiwi-։ Թօփուզեան, Արծիւ Վասպ. էջ 44 օր հիմնել: Canini, Et. étym. 172 սանս. arh «յարգել»։ Bugge KZ 32, 29 օր և հին բառերից, իբր «հին օր (երկար կեանք) բաղձալ»։ Մառ ЗВО 5, 320 և Meillet դնում են զնդ. āfrīnāmi «օրհնել», որ կասկածելի է գտնում Հիւբշ. 511։ Հիւնք. օրէնք բառից կամ պրս. աֆէրիյն «կեցցես», զնդ. աֆրիդի «ըստեղծել»։ Ալիշան, Հին հաւ. 449 զնդ. ահուրա: Հիւբշմանի մերժումը տե՛ս նաև IF Anz. 8, 48։ Meillet, Esq. 13 նոր պատճառաբանութեամբ, վերի ձևով ընդունելի է դարձնում մեկնութիւնը։

ԳՒՌ.—Ջղ. օրհնել, Ակն. օոհնէլ, Տիգ. օրնէլ, Ասլ. էօրհնէ՛լ.—Ախց. Գոր. Երև. Կր. Ղրբ. Պլ. Ռ. օրթնէլ, Հմշ. օրթնուշ, Ննխ. Սեբ. օոթնէլ, Ագլ. Շմ. օոթնիլ.—Ալշ. Մշ. օրշնել, Խրբ. օոշնիլ, Սվեդ. ուշնիլ.—Սչ. օրխնել, Ջղ. Սլմ. Վն. օխնել, Երև. Մրղ. օխնէլ, Մկ. Տփ. օխնիլ, Զթ. ուխնիլ, ույհնիլ, ուրհնիլ (այլ թաղերում ուշնօձ «օրհնած»)։ Այստեղ է պատկանում նաև գւռ. Լ. Ղրբ. խնօ՛թուն, Նբ. ուխնէթեն «սրբի գերեզմանից իբր դեղ վերցրած հող», որ է օրհնութիւն կամ օրհնութեան հող Երև. և որի հին վկայութիւնը ունի Վրք. և վկ. Ա. 338 (օրհնութեան հող).—պատահական նմանութիւն ունի ասոր. [illegible] xənāyā նոյն նշ.—Նոր բառեր են անօրհնել, անօրհնէք, օրհնանք, օրհնիթք, օրհնիթքահող, օրհնիթքագիր, օրհնուկ, օրհնուման.—Հետաքրքրական է կրակը օրհնի՛ Ղրբ. «կրակը հանգցրու» բացատրութիւնը, որ հրապաշտական դարերի մնացորդ է համարւում (Ազգ. հանդ. Բ. 194)։

ՕՐՕՐ «մօր երգը՝ մանկիկին քնեցնելու համար» Տաղ. որից օրօրել կամ որորել «մանկիկին օրրանում շարժելով քնեցնել» Վրդն. ծն. որորալ «երերալ, շարժուիլ» Բառ. երեմ. էջ 256, օրօրոց, որրոց, օրոց, օրորան, որորան, որրան, որորոց, որոց «երախան քնեցնելու մահիճ» Մանդ. Եփր. աղք. Վստկ։

=Կրկնուած է պարզական օր «շարժել» արմատից, որ պահուած է գւռ. օրել, օրուիլ, հղօր ևն ձևերի մէջ։

ՆՀԲ երերալ ձևի՞ց։ Հիւնք. պրս. իւրան «դագաղ» բառից։ Patrubány ՀԱ 1906, 56 հնխ. or «շարժել» արմատից. հմմտ. լտ. orior «յառնել», յն. ὄρνυμι «շարժել», հյ. յառնել ևն։ Karst,

Յուշարձան 416 մոնղոլ. ulugei, ologun *ճապոն.* juri *«օրօրել»։*

ԳԻՌ.—Պարզ արմատից են՝ Մշ. orbl. *Կր. Ննխ. Պլ. Ռ. Սեբ. Տիգ.* orkl, *Հմշ.* ornuշ *«օրօրել» և Ախց. Կր.* orogf, *Հմշ.* orhgf, *Մշ.* ornն, *Ասլ.* ꞌorա, *Սվեդ.* իւrիւq, *Ջթ.* իւյիւgf, իւrիւgf *«օրօրոց».—կրկնական են՝ Ալշ. Մշ. Սչ.* ororbl, *Երև.* oro'rkl, *Տփ.* oro'rիl, *Ախց.* orըrbl, *Ալշ.* orrbl, *Ղրբ.* ըro'rkl, *Շմ.* nաorիl, *Սլմ.* ꞌorꞌorbl, *Մրղ.* ꞌorꞌorkl, ꞌorիաrkl, *Մկ.* ꞌorꞌorիl, *Ջղ.* աrorbl, *Ագլ.* ըrա'rիl, *Ջթ.* իյյիl, իrrիl *«օրօրել» և Հճ.* nյյogf *«օրօրոց»։ Նոր բառեր են* orraնng, ororձածկաճ, ororngկաճ, ororngապող, o-rngբեrաճ, orngկապ, orngշnաճ, ornիl, ճղor *(ճիւղերի վրայ օրրան)։*

ՓՈԽ.—Ուտ. լꞌorꞌog, *«օրօրոց»։*

*ՕՓՐԱՆՏ *(որ և* օֆrանք, օֆnանք, nֆ-rանք, nփnանտ) *«ժամուց, եկեղեցում տը-րուած նուէր» Մաշտ. կիլիկ. Լմբ. մատ. 320, 322. Թղթ. դաշ. 26։*

=Հֆրանս. ofrende *(կարդացւում էր* of-rand*), ֆրանս.* offrande *«ընծայ, նուէր առ Աստուած», որ գալիս է լտ.* offero *«ընծա-յաբերել» բայից։—Հիւբշ. 390։*

ՀՀԲ դնում է լատինից։ ՆՀԲ «բառ գաղղ. ի լտ. offertum*»։*

*ՕՔՍԻՆՏՌԻ *«ասեղնագործ», մէկ անգամ ունի Սմբ. պատմ. 115. «Քակեաց զօքսինտռի զվլատ (ծիրանեգոյն) նափորտն Տէր Ներ-սիսի, որ շատ ոսկւով կարած էր, որ զէտ ձուլածոյն կանգնէր» (տպ. Մոսկ. էջ 104 զօքսխն տռիզ վլատ)։*

=Յն. ὀξυντήρ *«հերիւն ասղնագործաց», որի հետ հմմտ. նաև յաջորդը։*

Այսպէս մեկնեց Հացունի, Պատմ. տա-րազի 397։

*ՕՔՍՈՒՆԱԿԱՆ *«ծիրանի, ծիրանեգոյն». մէկ անգամ ունի Թղթ. դաշ. 17. «Ծովային ծիրանեօք, օքսունական մետաքսօք մար-գարտամաճօք»։*

=Յն. ὀξύς, ὀξύ *«ծիրանի, մուգ ծիրանե-գոյն»* (Sophocles *811 բ)։ Սրանից է ան-շուշտ նաև վրաց.* ოქსინო ofսինo *«թանկա-գին ոսկեհիւս կտոր. 2. եկեղեցու վարա-գոյր»։*

Ուղիղ մեկնեց Հացունի, Պատմ. տա-րազի 238, որ սակայն ըստ Du Fresne, Glossarium 1688, *էջ 1047 դնում է «մանիշակագոյն» իմաստով։*

Ֆ

[ՖԱԹ. անյայտ նշանակութեամբ բառ, որ մէկ անգամ ունի Սմբ. պատմ. 70. «Ետուն նմա ձի աղուոր և զրահ և սաղաւարտ. և հեծաւ և կապեաց յինքն ֆաթ երեք շիշ. և կապեաց թուղթ ի ծայր ոմբինն». (այս բոլոր պատրաստութիւնները տեսել է թուրքերի բարանը այրելու համար)։ Պէտք է ուղղել... կապեաց յինք նֆաթ երեք շիշ... և հասկանալ «նաւթ», որ արդէն կայ գրուած նֆաթ. տե՛ս նաւթ բառի տակ։]

Ուղիղ մեկնեց Ստ. Մալխասեանց (1935, մայ. 31)։

***ՖԱՅԼԻԼ** «դատի մէջ պարտուիլ, յաղթըւիլ, դատը կորցնել» Անսիզք 61, 63։

=Ֆրանս. faillir «թերանալ, պակասիլ»։

Ուղիղ մեկնեց Անսիզքի հրատարակիչը՝ էջ 60։

***ՖԱՆԻՏ** «մի տեսակ շաքար». ունի միայն ՀՀԲ։

=Արաբ. فنيذ fanīδ, պրս. پنيذ panīz, panīδ նոյն նշ.—Աճ.

***ՖԱՆՈՍԵԼ** «կոկել ողորկել կարասը՝ ձիւթելուց առաջ» Վստկ. 40, 89, 92։

=Յն. φανός «մաքրութիւնից փայլող, շատ մաքուր»։—Աճ.

***ՖԱՇԱՐԱՅ** կամ **ՖԱՇՐԱ** «լօշտակ բոյսը» Ամիրտ. (ՀԲուս. § 3260)։

=Արաբ. فاشيره fāšīra «լօշտակ»։

Ուղիղ մեկնեց ՀԲուս.։

***ՖԱՌԱՇ** «պալատի ստորին մի պաշտօնեայ» Սմբ. դատ. 89։

=Պրս. فراش farrāš «հասարակ ոստիկան կամ զինուոր», որ արաբ. فرّاش farrāš «աւելածու» բառն է։

Ուղիղ մեկնեց Karst, Դատաստ. 2, 79։

***ՖԱՐ** «մուկ». գիտէ միայն ՀՀԲ։

=Արաբ. فاره fāra «մուկ»։—Աճ.

Ֆարասիոն տե՛ս Փարասիոն։

Ֆարսանկ տե՛ս Փարսախ։

***ՖԱՐՍԻՆ** «քոս ինչ ձիոց՝ ջորեաց» Բժշ. (ունի միայն Նորայր, Բառ. ֆր. 524 բ)։

=Ֆրանս. farcin նոյն նշ. ծագում է լտ. farciminum հոմանիշից։

Ուղիղ մեկնեց Նորայր, անդ։

Ֆարտ տե՛ս Փարտ։

ՖԷՀԱՏՔՈՒՇՏ «հագնիս» Վստկ. 197. «ֆէհատքուշտ և ծծումբ և սոնոպրի մէջ և տաշխն»։ Ալիշան՝ Վստկ. 263 դնում է իբր պրս. «vitex agnus castus» (չունի ԳԴ)։

ՖԹՆԱՅ «անուշահոտ դեղնագոյն մի ծաղիկ. փուլի». ունի միայն Բառ. երեմ. յաւել. 572, որից առած է թուում ՀԲուս. § 3262։

***ՖԼԵՀԻԼ** «աճիլ, զարգանալ (ծառի)» Վրդ. առ. 172։

=Արաբ. فلاح falāḥ «յաջողիլ, բարգաւաճիլ» (Կամուս, Թրք. թրգմ. Ա. 502)։

Այսպէս մեկնեց Մառ, անդ։

***ՖՈՒԼԱՆ** «այս ինչ, ոմն ոք». գործածական է միայն միջին հայերէնում. հմմտ. Անսիզք 1, 13, 15, 39, 41, 75։

=Արաբ. فلان fulān «այս ինչ անձը», որից թրք. فلان filan «այս ինչ», filan falan «այս ինչ այն ինչ»։—Աճ.

***ՖՈՒԽԱ** «գարեջուր, biere». գիտէ միայն Քաջունի, հտ. Գ. էջ 258։

=Արաբ. فقاع fuqā' «է տեսակ խմն օշարակի» (ԳԴ). արդի պարսկական հնչումով ֆօղա «ջրից, գարուց և չամիչից պատրաստուած մի խմիչք, գարեջուր» (Կիրակոսեան, Բռ. պրս. հյ. Ջուղա 1933, էջ 439). Կամուս, Թրք. թրգմ. Բ. 640 գիտէ فقاع fuqqā'

ձևով «հունտերից և պտուղներից շինուած օշարակ» նշանակութեամբ։ Բառս գործածել է նաև Ֆիրդուսի՝ հետևեալ հատուածում.

بپاداش کنج مرا در کشاد بمن جز بهای
فقاعی نداد

ba-pādāś kanǰ marā dar-kušād,
ba-man ǰuz bahā-i fuqā'ī na dād.

Ուղիղ մեկնութիւնը տուաւ Միհր. Թիրեաքեան (Նամակ 1933 սեպտ. 21)։

*ՖՐԱ *«եղբայր» (ունիթոռական միաբաններին տրուած կոչում). յետին շրջանի բառ։*

=*Լտ.* frater *«եղբայր» բառից համառօտուած։*

*ՖՐԵՐ *կամ* ՖՌԵՐ *«խաչակիր զինւոր» Ուռհ. «եղբայր» (կրօնաւորի կամ աշխարհականի տրուած կոչում) Թղթ. դաշ. 20։*

=*Ֆրանս.* frère *«եղբայր»։*

*ՖՐԻԱԹ *«ողբ, հառաչ». յետին ժամանակի բառ է. հմմտ. Կոստ. երզն. 91. «Ֆըրիաթ կանչեմ հազար... ահեղ հառաչ բերեմ լալով»։*

=*Պրս.* فریاد faryād *«օգնութեան հայցումն»։—Աճ.*

Պօտուրեան, Կոստ. երզն. 59 դնում է արաբ. ֆիրիյէք *«բողոք, հառաչ»։*

ՖՕՌՏ *«հանդերձի մի մաս, եզերք կամ քղանցքի ծայրերը». նորագիւտ բառ, որ մէկ անգամ գտնում եմ գործածուած Բրս. մրկ. 338. «Կարմիր էր հանդերձն (Քրիստոսի քղամիդի համար է ասում)... և ունէր ծիրանի ֆօռտ, այսինքն մօռ». (պէտք չէ համեմատել «fond, տափ», որովհետև նախապէս յիշուած է).—տե՛ս և մօռ:*

*ՖՕՏԱՆՋ *«վայրի դաղձ» Վստկ. 78 (Ա՛ռ գլեռնային ֆօտանջն, որ է լեռան դաղձն)։*

=*Արաբ.* فوذنج fūδanǰ *կամ* فوتنج fūtanj *«Թրք. Եարփուզ կոչուած բոյսը», որ արաբացեալ է պրս.* پودنه pūdana *ձևից (Կամուս, Թրք. Թրգմ. Ա. 29)։—Տե՛ս և Պուտինա:—Աճ.*

Ալիշան, անդ, էջ 263 մեկնում է արաբ. պրս. ֆադինէճ *«վայրի ծոթրին,* origanum*»։*

ՎԵՐՋ

1932 դեկտ. 21, ժ. 10 եր.

«Արմատական բառարանի» հրապարակումից հետո, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ «Տեղեկագրում» (հասարակական գիտություններ) Հ. Աճառյանը «Հայկականք (Armeniaca)» ընդհանուր խորագրով տպագրել է բառաքննական-ստուգաբանական և բանասիրական բնույթի մանր հոդվածներ։ Այստեղ, իբրև հավելված, զրված են «Հայկականքի» բառաքննական-ստուգաբանական, ինչպես և այլ բնույթ ունեցող հոդվածների բառաքննություններ պարունակող հատվածները, որոնց մեջ տրվում են նոր ստուգաբանություններ կամ վերանայվում նախկինները։

«Տեղեկագրում» տպագրված «Հայկականքի» հոդվածներն ունեն ընդհանուր համարակալում (1—74). այստեղ պահպանված է հոդվածների հաջորդականությունը՝ նոր համարակալմամբ. դուրս թողնված հոդվածների պատճառով հեղինակի համարակալումից առաջացած տարբերության դեպքում փակագծում նշված է նախկին համարը։

Հոդվածների մեջ հաճախ հղումներ են տրվում «Արմատական բառարանին». հեղինակը, բնականաբար, նկատի է ունեցել առաջին հրատարակությունը։ Ընթերցողներին օգնելու նպատակով հավասարության նշանով տրվել են նաև տպագիր հրատարակության հատորը և էջը։

ՀԱՅԿԱԿԱՆՔ (Armeniaca)

Ա—Թ

1. ԼԱՌՆԱԿ

Իր մի պատվական հոդվածի մեջ, որ տըպված է Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի «Տեղեկագրի» 1944 թ. № 1—2-ում, վրացի հայագետ Իլյա Աբուլաձեն երեվան հանեց հայերեն այս նորագյուտ բառը։ Գործածված է Վարք հարանց, հտ. Ա, էջ 695. «Եւ մտեալ անկցիս ի վերայ լեառնակի հարցն և ասա...»։ Հեղինակը համեմատելով այս բառը հունարեն բնագրի հետ, գտավ, որ նա համապատասխանում է λάρναξ բառին, որ Հարանց վարքի վրացերեն թարգմանության մեջ թարգմանված է ճշտիվ «գերեզման»։

Այս առթիվ երկու փոքրիկ խորհրդածություն։

ա) Տպագրյալ օրինակում այժմ ունինք լեառնակ, որի տարբերակն էլ է լեառնական։ Արդյոք այսպե՞ս էր նախնական օրինակում։

Լեառն բառը այն սակավաթիվ բառերից է, որ հաճախ սղման չեն ենթարկվում։ Հավասարապես գործածված կան լեառնական և լեռնական, լեառնաբնակ և լեռնաբնակ, լեառնադաշտ և լեռնադաշտ և այլն ձևերը։

Այնուամենայնիվ լեառնակ ձևը չկա, այլ միայն լեռնակ. հունարենն էլ λάρναξ, λάρνακος միշտ α-ով է. ըստ Աբուլաձեի՝ նույնը փոխառյալ է նաև վրացերենում և Չուբինովի բառարանն էլ ունի էջ 643 ա վրաց. ლარნაკი «урна, рака св. мощей, ваза»։ Ըստ այսմ իրոք որ հայ բնագրում նախապես եղած պիտի լինի լառնակ, որ հետո գրիչները ձեվափոխել են լեառնակ։

բ) Արդյոք հայ թարգմանիչը չէ՞ր հասկացել հույն բառը և իր տգիտությունը ծածկելով՝ պարզապես տառադարձել է ու անցել։—Ո՛չ։ Եվ այդ հայտնի է հաջորդ տողերից, ուր թարգմանիչը, այս անգամ դնելով հայերեն համապատասխան բառը, ասում է. «Կրկնեալ իմ երկոտասան ծունր և անկայ ի վերայ գերեզմանի հարցն... (էջ 696)»։

Bailly-ի հունարենից ֆրանսերեն մեծ բառարանում (6-րդ տպ. էջ 1172) այս բառը մեկնված է «urne funéraire, աճիմնակալ մեռելոց. 2. bière, cercueil, դագաղ»։ Չկա «գերեզման» իմաստը։ Նույն բառը չունի Sophocles 706 ա։

Հայերենի մեջ անսովոր այս իմաստն է, որ ստիպել է թարգմանչին պահելու հունարեն բառը՝ գոնե առաջին անգամ, իբր «գիտական տերմին»։

2. ԴՂԵԱԿ

Իր երկրորդ պատվական հոդվածում նույն վրացի հայագետը քննում է վրացերեն ღოლეგი დილეგი «темница զնդան» (Չուբինով 479 ա) բառը և կցելով հյ. դղեակ բառին, գտնում է, որ երկուսն էլ փոխառյալ են պահլավերենից։

Այնքան ստույգ և գեղեցիկ է այս մեկնությունը, որ ցավում եմ թե Չուբինովի բառարանը ծայրից ծայր ուշադիր մաղելու ժամանակ ինչպե՞ս չեմ նկատել այս համեմատությունը՝ մտցնելու համար իմ Արմատական բառարանի մեջ։

Հարկ չկա բնավ կասկածելու այն մասին, թե հյ. դղեակ բառն էլ, բացի իր առաջին «ամրոց» իմաստից, նշանակել է նաև «զընդան», ինչպես է և արդի բարբառներում հյ.

բերդ։ Եվ երբ Ագաթանգեղոսը գրում է «տալ զնա ի դղեակ բերդին Արտաշատու», անշուշտ այստեղ դղեակ ասելով պիտի հասկանանք «բանտ կամ զնդան»։

Շատ ճիշտ է նկատում հայագետը, որ վրացերեն բառը թեև հյ. դղեակ բառի համազորն է, բայց հայերենից անկախ է և առանց նրա միջնորդության, պահլավերենից փոխ է առնված ուղղակի։

Թեկուզ այս մի օրինակը բավական է ցույց տալու, որ վրացերենի պահլավական փոխառությունները ամեն անգամ Հայաստանի ճամբով չեն անցել, այլ կարող են առաջացած լինել ուղղակի ճամբով։ Ուսումնասիրողի պարտականությունն է այսուհետև ամեն մի դեպքում ըստ հնարավորին ճշտել աղբյուրը։

Հայտնի է, որ հին պահլավերենի վերջավորությամբ էր k, նոր պահլավերենում դարձավ g, որ պարսկերենումն էլ ջնջվեց։ Ըստ այսմ հյ. դղեակ հին պահլավերենից է, վրաց. dilegi նոր պահլավերենից, իսկ պարսկերենում սպասելի էր *dile, որ գոյություն չունի։ (Պրս. دوله dūla «բարձր բլուր» կապ չունի սրանց հետ, ինչպես որ ես էլ իմ Արմ. բառարանում (հտ. Բ, էջ 568=տպ. Ա, էջ 673) գրել եմ կեղծ մեկնության շարքում)։

Կամուսի արաբերեն ծովածավալ բառարանում (հտ. Ա., էջ 400) دلج dlǰ արմատի տակ 18 բառ կա, որոնցից դուրս գցելով 4 հատուկ անունները, կունենանք 14 բառ։ Այս 14 բառերը 5 տարբեր աղբյուր են մատնանիշ անում.

1. دلج dalaǰ «գիշերվա սկզբում վեր կենալով ճանապարհ գնալ».

2. دولج dulūǰ «ջրհորի գլխից դույլը վերցնելով՝ թափելու համար դեպի ավազան տանել և ուղտերից կթած կաթը հեռուն դրված ավելի մեծ ամանների մեջ փոխադրել».

3. مدلج madlaǰ «ոզնի».

4. دلجان dalaǰān «մորեխների բազմություն».

5. دولج daulaǰ «վայրի գազանների որջը, գետնափոր նկուղ, ականի (լաղում) նման տեղ»։

Համեմատելով այս բառերը եբրայեցերենի և ասորերենի հետ, գտա միայն մի բառ, այն է երբ. דלג dlg «ցատկել, ցատկոտել», որ պիտի կապվի վերոհիշյալ 4-րդ ձևի հետ։ Ասորերենը ոչ մի համապատասխան արմատ չունի։

Մի կողմ թողնելով ուրեմն 1—4 ձևերը, գտնում եմ, որ 5-րդ ձևը (արաբ. دولج daulaǰ նկուղ, որջ), որ ոչ մի սեմական արմատի հետ չի կապվում, փոխառություն է նոր պհլ. *dileg ձևից, որի վերջաձայն g ըստ օրինի դարձել է արաբերենում ج ǰ։ Արաբները այնպես են յուրացրել այս բառը, որ բնիկ համարելով՝ կազմել են նրանից ism-i makān مدلجة madlaǰa «վայրի գազանների որջ»։

3. ՆԱԽԱԴԻՐ

«Շարադրութիւն հայրապետացն հայոց» գրվածքի մեջ Հովհան Մանդակունու համար ասված է թե «Սա նախ գիր գտաւ Հայաստանեայց ժամակարգութեան» (տե՛ս Հ. Բ. Սարգիսեան, Քննադատութիւն Յովհան Մանդակունւոյ, Վենետ. 1895, էջ 26)։—Անիմա՞ստ խոսք։

Հ. Սարգիսյանը քննում է գիր բառը և գտնում է, որ պիտի նշանակե՝ «ժամակարգութեան վերաբերեալ աղօթքները» և կամ «նշանագիր կամ խազ երգոց և շարականաց»։ Այնուհետև անցնում է որոշելու թե Մանդակունին սրանցից որն է հնարել։

Այնքան մանրամասն քննությունների հետևից ընկնող հեղինակը դժբախտաբար չի անդրադարձել, թե գտաւ գրաբարում չի նշանակում «գտավ, հնարեց, երևան հանեց» (որ է գրբ. եգիտ), այլ «գտնվեց, համդիպեցաւ»։ Ուստի կարելի չէ մեկնել «գիր գտավ՝ գիր հնարեց» իմաստից։

Այս բանը նկատել է Գալուստ Տ.-Մկրտչյանը և նույն գրքի իր սեփական օրինակում, որ այժմ գտնվում է մեր Մատենադարանում (№ 675a), լուսանցքի վրա մատիտով գրել է «նախադիր»։ Հայերենի մեջ գ և դ տառերի շփոթությունը ամենասովորական բանն է, ուստի և նախադիր սրբագրությունը

շատ պատշաճավոր է, և այդպես է պահանջում գտաւ կրավորականը։

Դիմեցի Հայկազեան բառարանին և որչա՛փ ուրախացա, երբ տեսա, որ նրա երանաշընորհ հեղինակները (հտ. Բ, էջ 399) ճիշտ նույն վկայության դեմ, նախգիր բառի տակ գրել են «ընթերցի՛ր կամ իմա՛ նախադիր, նախկին կարգադիր»։

Որքա՜ն անփույթ է գտնվել Հ. Սարգսյանը, որ ավելորդ է համարել գոնե մի անգամ դիմելու Հայկազեան բառարանին։

Այժմ արդեն նախադասությունը կանոնավոր ձև է ստանում և նշանակում է («Մանդակունին) հանդիսացավ հայ ժամակարգության առաջին կազմակերպիչը»։

4. ԳԻ, ԳԻՀԻ

Սա մի ծառ է, որ կոչվում է «թրք. ardəj, լտ. juniperus». բարբառներում կենդանի է Ջթ. գ'է, Լ. կէ՛ճի, Ղրբ. կէ՛ճէ, Ղրդ. իգէ՛ճէ ձևերով (վերջինները ներկայացնում են *գիճեճի ձևը). իսկ Բն. գ'ի դարձել է իմաստի փոփոխությամբ «նոճի»։ Líden IF 18, 494—8 այս բառը դնում է viso կամ vito նախաձևից, որոնցից երկրորդը ստույգ է, բայց հեղինակը լավ չի պաշտպանած։

Ըստ իս հյ. գի բոլորովին նույն է հնխ. wītā «ուռի» բառի հետ. այս բառի ամենամոտիկ ժառանգներն են հուն. ἰτέα, լտ. vitex, զնդ. vaēiti, պհլ. vēt, պրս. بید bīd, հհիս. wīðir, անգսք. wīðig, հբգ. wīda, գերմ. weide, հպրուս. witwan, լեթթ. wîtuols, որոնք բոլոր նշանակում են «ուռի»։ Ծագում է հնխ. wei- «ոլորել, հյուսել» արմատից և ըստ այսմ նույն է նաև հսլ. vetvь = ռուս. ветвь «ճյուղ» (Walde-Pokorny. 1, էջ 224)։

Հնխ. wītā ձևի մեջ w ըստ օրենի տալիս է գ, իսկ t երկու ձայնավորի միջև դառնում է յ. ըստ այսմ հյ. գի բառի նախաձևն է *գիյ, ուր ապա յ ըստ սովորության ջնջված է ի-ից հետո։

Այնուհետև գի ստանալով ծառ կամ բույս նշանակող ի մասնիկը, դարձել է *գիի, ուր հորանջի պատճառով ներմուծվելով ճ, ըստացվել է գիճի:

Տարբեր է միայն երկու ծառերի նշանակությունը «ուռի» և «juniperus», որոնք բուսաբանորեն նույն ընտանիքին էլ չեն պատկանում։ Բայց բույսերի անունները լեզվից լեզու շատ են փոխված և wîtā բառն էլ զանազան լեզուների մեջ տարբեր իմաստներ ստացած է (տե՛ս Walde—Pokorny անդ)։

Վրաց. ղվիա և թուշ. ղվիէ խէ հոմանիշները փոխառյալ են հայերենից և ներկայացնում են հայերենի գ<w նախաձայնի նախավոր վիճակը, ճիշտ ինչպես գինի> վրաց. ղվինի, ղվինո բառի մեջ։

Որքա՜ն հետաքրքիր պիտի լիներ, եթե իմանայինք նաև վրաց. ղվիա բառի վերջին ա ձայնավորի ծագումը։ Արդյոք այս էլ հնխ. wītā բառի վերջին ā ձայնավո՞րն է։ Եթե այո՛, ուրեմն մենք ունինք ժամանակագրական մի կռվան, որոշելու համար հայերենի մեջ վերջին ձայնավորների անկման ժամանակը։

5. ՅԱՆԴՈՒԳՆ

Նախապես մտածում էի, թե ինչպես որ հյ. ան–դունդ կազմված է ան բացասականով՝ *դունդ «տակը, խորք» բառից, նմանապես յ–ան–դուգն ներկայացնում է բացասական նախդրիվ հայցական մի ձև, արմատը լինելով *դուգն «վախ», որ այժմ կորել է։

Բայց *դուգն բառին համապատասխան մի ձև ուրիշ լեզվի մեջ չգտա։

Սրա փոխարեն գտա սակայն հնխ. dheugh արմատը, որ «ձեռք բերել, հաջողել, հանդիպել» իմաստների կողքին ունի նաև «խիղախել, քաջ լինել, tüchtig (kräftig) sein» նշանակությունը։

Հնխ. dheugh արմատի ստորին ձայնդարձը (dhugh) տալիս է ճիշտ հյ. դուգ.—Հայերենում ան– նախամասնիկը ոչ բացասական իմաստով անսովոր չէ։

Հնխ. dheugh արմատից ծագած ձևերը (հուն. τυγχάνω, τύχη, τεύχω, հիսլ. duga, գոթ. daug են) տե՛ս Walde-Pokorny I, 847: Հիշում եմ այստեղ մեր իմաստին ամենամոտիկ ձևերից հբգ. tuht «քաջություն, ուժ», մբգ. tühtec, նբգ. tüchtig = անգլսաքս. dyh-

tig «ուժեղ», անգլսաքս. gedīegan=միջ. dōgen «դիմադրել»։

6. ԱԼԻՒՐ—ԱԼԵՐ

Ր հոլովման մեջ զարմանալի բացառություն է կազմում այս բառը, որ հայերենի սովորական օրենքներով չի բացատրվում։

Պետք է մեկնել հնագույն ալեւր ձևից, որի սեռականը ըստ օրենի պիտի լիներ *ալեւեր, ինչպես ոսկր—ոսկեր: Այսպիսով երևան է գալիս մի նոր ձայնական օրենք, որով –եւ դառնում է –ե: Նույնը գտնում ենք նաև գիւղ բառի հոլովման մեջ։ Հնագույն ձևն է գեւղ, որ տալել է նախ սեռական *գեւեղ (ինչպես աստղ—աստեղ), որից –եւ դառնալով –ե, ստացվել է սեռ. *գեղ: Բայց որովհետև գեղ շատ թույլ ձև է իբրև սեռական, նոր մասնիկով զորանալով դարձել է գեղջ: Ըստ այսմ –ջ սեռականի (ինչպես նաև տրականի) զորացուցիչ մասնիկ է, որ գտնում ենք նաև ո հոլովման պատկանող մի խումբ ուրիշ բառերի վրա, ինչպես եկեղեցի—եկեղեցոյ—եկեղեցւոջ, կղզի—կղզւոյ—կղզւոջ, մի—միոյ—միոջ, կին—կնոջ: Վերջին ձևը ենթադրել է տալիս, որ նախապես կին բառի սեռականն էլ եղել է *կնոյ, որի վրա ավելանալով ջ զորացուցիչ մասնիկը, ստացվել է կնոջ:

Հայերենի եւ>ե ձևափոխության նման մի երևույթ է պարսկերեն توانم tuvānam «կարող եմ», որ արդի բարբառով դարձել է tunām.

7. ԳԱՐԵԳԻՆ

«Հայոց անձնանուններին բառարան»-ի մեջ այս անվան ծագումը նշանակել եմ անհայտ։

Հին հայոց իշխանական տոհմերի անունները մեծ մասամբ պահլավերեն են. բայց պահլավերենում կարելի չեղավ գտնել Գարեգին ձևը։

Մի կողմից այս համգամանքը և մյուս կողմից այն իրողությունը, որ բառի վերջին մասը նույն է հյ. գին «արժեք» բառի հետ, մտածել է տալիս, որ այս անունը զուտ հայերեն է, բարդված գին բառով։

Եթե Գարեգին բարդ բառ է՝ կազմված գին բառից, առաջին եզրը պիտի լինի *գարի, որ չի կարող լինել սովորական հատեղնի անունը, այլ բոլորովին ուրիշ բառ։

Համապատասխան մի խումբ հատուկ անունների համեմատությունը (ինչ. Թանալու, Թանալում, Թանկ, Թանկիկ, Թանկխաթուն, Թանկմամա, Թանկտիկին, Թանկազիզ, Թանկագին) ենթադրել է տալիս, որ այս *գարի անծանոթ բառն էլ պիտի նշանակե «թանկ» և այս վերջին փոխառեալ բառի (<պհլ. tang) հարազատ հայ ձևն է։

Այսպիսով երևան է հանվում անհետացած մի հայերեն բառ էլ *գարի «թանկ», որի գործածությունը Դ դարից առաջ է։

Այստեղ արգելք չպիտի համդիսանա այն հանգամանքը, որ գին բառը պատկանում է ո հոլովման, իսկ Գարեգին հոլովված է միայն սեռ. Գարեգնի (Բուզ. Դ. ծթ. Արծր. Ա. ժ)։ Որովհետև մեծագին և ծանրագին բառերն էլ սեռականում կարող են լինել մեծագնի, ծանրագնի:

Ուզեցի գտնել այս բառի ծագումը։ Հնդեվրոպական ցեղակից լեզուների մեջ գտա միայն հետ. g²er «ծանր» արմատը, որի ժառանգներն են սանս. gurú, զնդ. gouru, պրս. گران girān, հուն. βαρύς, լտ. gravis, միրլ. bair, գոթ. kaúrjōs, լեթթ. gruts, որոնք բոլոր նշանակում են «ծանր»։ Հիշելի է հատկապես հուն. βάρος «ծանրություն» (Walde-Pokorny 684):

—«Ծանր» բառը բարդվելով «գին» բառի հետ, նշանակում է «թանկ». համմտ. պրս. گرانبها girān-bahā և հյ. ծանրագնի:

Բայց այս բոլորը ցույց են տալիս նախաձայն g², որ հայերենում դառնում է կ (և ոչ թե գ):

Արդյոք այստեղ է՞լ ունինք g² և g²h ձայների փոխանակության մի դեպք, որի մասին վիճում են լեզվաբաններից ոմանք, թե՞ նմանությունը պատահական է միայն։

8. ԸՄԲՈՍՏ

Հյ. ըմբոստ (բայը ըմբոստանալ) նշանակում է «ապստամբ, անհնազանդ, գլուխ բարձրացնող». պետք է կազմված լինի ընդ նախդիրով *բոստ արմատից, որ այլուր գործածված չէ և այլուստ մեզ հայտնի չէ։

Սլավական լեզուների խմբի մեջ ունենք հսլ. bystrŭ, հռուս. быстръ «արագ, արագընթաց», ռուս. быстриná «գետի արագ հոսած տեղը», ուկր. býstryj «արագահոս», býstryča «հեղեղատ», բուլգար. bistъr «պայծառ, սրամիտ», սերբ. bīstar «պայծառ», bistrica գետերի անուն, չեխ. bystrý «արագ, ճարպիկ», bystrina «հեղեղ», լեհ. bystry «արագ, արագահոս, սրատես», bystrzyna «արագահոս հեղեղ» են։

Այս բառերը Berneker 113 կցում է հիսլ. bysia «մեծ ուժգնությամբ դուրս հոսել», նորվ. գռ. böysa «դուրս նետվել», նորվ. buse, շվեդ. busa «վրան հարձակվել», արևել. ֆրիզ. būsen «ուժգին և բուռն լինել, աղմկել», būsterig «փոթորկալից» բառերին։ Berneker այս համեմատությունները տալուց հետո, սլավական լեզուների արմատական ձևը դնում է *bys-ro, որ է հնխ. bhūs-ro, արմատը bhūs, աճած ro մասնիկով։ Նախավոր իմաստը դնում է «թափանցել, թափանցիկ», որ ապա ամեն մի սլավական լեզվի մեջ մի նոր երանգ է ստացել։

Walde-Pokorny, Vergl. Wört. *II* 118—119 ընդունում է այս համեմատությունը, բայց արմատը դնում է հնխ. bhus «փչել»։

Հայ. ըմբոստ բառի արմատը *բոստ գալիս է միացնել այս բոլորը. նախավոր նշանակությունն է «դուրս նետվել». ձևանում է հնխ. bhos- արմատից՝ ti դերբայական մասնիկով. ինչպես ves-ti տալիս է զ-գեստ (լտ. vestis), նմանապես հնխ. bhos-ti տալիս է *բոստ, որից ընդ նախդիրով ըմբոստ:

9. ԳՈՒՍԱՆ

Ակադեմիկոս Սահակ Կարապետյանը վերջերս մի առաջարկություն արեց, այն է՝ վերացնել աշուղ բառը և նրա փոխարեն գործածել գուսան, որից և գուսանական երգեր, փոխանակ ասելու աշուղական երգեր:

Այս առաջարկությունը շատ տեղին էր, որովհետև աշուղ բառը՝ նման վարժապետ բառին, վաղուց նվաստացել և արժեզուրկ էր դարձել։ Պետք էր բարձրացնել այն իր նըվաստ դիրքից. և վերակենդանացած գուսան բառը մեծ հաջողությամբ կատարեց այդ պաշտոնը։

Այս գեղեցիկ առաջարկությունը առիթ հանդիսացավ ինձ մտածելու գուսան բառի ծագման մասին և ահա իմ աշխատանքի արդյունքը։

Գուսան բառը համարվում է պարսկերեն كوسان բառից փոխառություն։ Այս բառը պարսիկները կարդում են kūsān, որ ըստ Գեորգ Դպրի Պարսկերեն-Հայերեն բառարանի (էջ 674բ) «է անուն սրնգահարի միոջ, որ էր ի ժամանակս միոյն ի թագաւորացն վաղնջականաց. 2. է տեսակ իմն յերգեցողութենէ. 3. է անուն աւանի միոջ ի կցորդացն Մաղընտէրանու»:

Հյուբշմանը իր Arm. Gramm. աշխատության մեջ (էջ 131) չի ընդունում այս երկու բառերի համեմատությունը, որովհետև պրս. k և հյ. գ տարբեր ձայներ են։

Սակայն պրս. ك տառը կարելի է կարդալ երկու ձևով՝ g և k։ Քանի որ հայերեն ունենք գուսան ձևը, որ և հաստատվում է վրաց მგოსანი մգոսանի «երգող, երաժիշտ, սրնգահար, ողբասաց» բառով, ուստի կասկած չկա, որ հիշյալ պրս. բառը պետք է կարդալ gōsān կամ gūsān, և ոչ բնավ kōsān: Ըստ այսմ Stackelberg ZDMG 48, 495 առաջարկել է սրբագրել պարսիկ բառի հնչումը և կարդալ g նախաձայնով, որով հայերեն, վրացերեն և պարսկերեն բառերի միության կապը հաստատվում և ամրանում է (այս բոլորը տե՛ս նաև իմ Արմ. բառարանում)։

Բայց պարսկերեն gōsān (ինչպես նաև kōsān) բառը ո՛չ մի բացատրություն չունի. պահլավերեն բառարանումն էլ ավանդված չէ. ո՛չ Horn հիշում է այն՝ իր Պարսկերենի ստուգաբանական բառարանում, ո՛չ էլ Hübschmann իր Persische Studien աշխա-

տության մեջ, որ Horn-ի Ստուգաբան. բառարանի քննադատությամբ և հավելվածն է։ Նույնիսկ պարսիկ բառի հնչման անորոշությունը (g նախաձայնո՞վ, թե k) նշան է, որ այդ բառը բնիկ պարսկերեն չէ։

Ենթադրում եմ, որ դա հայերենից փոխառյալ բառ է և ծագում է գովասան բառից։

Գովասան, ճիշտ ինչպես վիպասան և ճարտասան, հայերենի հնագույն բառերի շարքից է՝ իր -ան գերբայական մասնիկով և կազմված է գով-ել արմատից, իբրև «գովք ասող»։ Այս բառը՝ վիպասան բառի հետ միասին, ներկայացնում է հին հայոց երգիչների մի տեսակը, որ պարապում էր իշխանների և թագավորների վրա գովքեր ասելով ու երգելով։ Նրանց համբավը այնպես էր տարածվել, որ հասել էր նաև Պարսկաստան՝ մեր հարևան երկիրը։

Հարց է, թե գովասան բառը կարո՞ղ էր դառնալ պրս. gōsān կամ gūsān. այս մասին առարկության տեղիք չկա, որովհետև ōvā կամ ūvā ձևի վերածումը ō կամ ū ձևին՝ անսովոր չէ պարսկերենում։ Այսօր էլ պրս. tūvānam կամ tōvānam «կարող եմ» բայը դարձել է ժողովրդական լեզվում tōnām կամ tūnām։ Ըստ այսմ հյ. գուսան՝ պարսկերենից ետ առնված փոխառություն է։ .

Երկրորդ հարցն էլ այն է, թե կարո՞ղ էր հայ երաժշտությունը Պարսկաստան անցած լինել կամ հատկապես նրա մի տեսակը ընդունված լինել նաև Պարսկաստանում։

Պարսկական երաժշտությունը շատ հարուստ է. բառարանում կան բազմաթիվ բառեր, որոնք ներկայացնում են բազմատեսակ եղանակի անուններ։ Կան եղանակներ էլ, որոնք իրենց անունը ստացել են այս ինչ երաժշտի անունից կամ այն ինչ երկրից ու գավառից։ Պրս. gōsān բառն էլ համարվում է մի նշանավոր սրնգահարի անունից, որ կարող էր հայ եղած լինել և կոչել իրեն պարզապես «գովասան»։

Ես 7 տարի մնացել եմ Պարսկաստանում. պիտի խոստովանեմ, որ երաժշտությունը չտեսա այնպես ծաղկած, ինչպես սպասելի էր։ Կովկասում և հատկապես Ղարաբաղում շատ ավելի ծաղկած է պարսկական երաժշտությունը։ Եվ 1919 թվին, երբ ղարաբաղցի հայ երաժիշտների մի խմբակ, 5 հոգուց բաղկացած, եկավ Թեհրան մայրաքաղաքը, ամենամեծ ընդունելությունը գտավ և նույն իսկ արքայական պալատը բարձրացավ։

Հիշեմ վերջապես մի առած, որ տարածված է Կովկասում.—

Էրմենի օխույանըն դիլինի քէսէսէն,
Մուսիլման չալանըն էլինի քէսէսէն.

(Հայ երգողի լեզուն կտրես, իսլամ ածողի ձեռքը կտրես)։

Այս առածը ցույց է տալիս, որ հայը իբրև երգիչ արժանավոր բարձրության վրա կանգնած չէ (անշուշտ ո՛չ թե ձայնի, այլ ո՛չ հարազատ և մաքուր արտասանության պատճառով), իսկ նվագելու մեջ նա շատ ավելի գերազանց է, քան իր իսլամ եղբայրակից երաժիշտները։

10. ԹՈՒՂԹ

Այս բառի ծագումը կապված է կուլտուրայի պատմության հետ։

Հայերենում թուղթ բառը ունի երկու իմաստ. 1) այն բամբակյա նյութը, որի վրա գրում ենք, և 2) գրվածք, գրություն, նամակ։

Իմաստաբանորեն ո՞րն է սրանցից նախնականը։

Բոլոր բառարաններն էլ առաջին իմաստը դնում են նյութը, որից հանում են «գրվածք, գրություն կամ նամակ»։ Այսպես են Հայկազյանը, Առձեռնը և Արմատականը։ Սակայն ճիշտ չէ այս։

Թուղթ բառը՝ երկրորդ իմաստով գործածված է մեր մեջ հենց Ե դարից. «Պաւղոսի առաքելոյ առ կորնթացիս թուղթ առաջին և թուղթ երկրորդ»։ Իսկ առաջին իմաստով գտնում ենք նախ Վրք. հց. ժը. «Եղբարքն որ գիտէին գործել թուղթս» (ԺԲ դար)։

Թուղթը հնարված էր չինացիների մոտ շատ վաղ ժամանակ։ Ն. Ք. 123 թվին, Ցայլուն՝ նախարար երկրագործության՝ հանձնարարեց թղթի շինարարությունը Չինաս-

տանում։ Շատ ավելի ուշ, 8-րդ դարում միայն, սկսեց տարածվել Արևմտյան աշխարհում, հետևյալ ձևով.

751 թվին չինացիք արշավեցին Սամարղանդի վրա, որ պատկանում էր արաբներին։ Արաբները դուրս եկան նրանց դեմ, չինացոց դուրս քշեցին և բռնեցին նրանցից գերիներ։ Գերիների մեջ կային թուղթ շինող վարպետներ, որոնց արաբները գործածեցին Սամարղանդում թղթի գործարան բանալու համար։ 794 թվին մի գործարան էլ Բաղդադում բացվեց, որից հետո թղթի գործածությունը տարածվեց ամբողջ Արաբական խալիֆայության մեջ։ 9-րդ դարից հասել են մեզ բազմաթիվ արաբերեն ձեռագրեր, գրված թղթի վրա։ ԺԱ դարի վերջում, թղթի գործածությունը հասնում է Պոլիս և տարածվում է 13-րդ դարի կեսից սկսած։ Ավելի ուշ անցնում է Սպանիա, Սիկիլիա, Իտալիա, Անգլիա և 17-րդ դարումն էլ Ամերիկա։

Եթե ոչ 9-րդ, գոնե 10-րդ դարում թղթի գործածությունը մտած պիտի լինի Հայաստան, որովհետև արդեն 981 թվից ունինք թղթյա մի ձեռագիր, որ պահվում է մեր Մատենադարանում (№ 2679)։

Այս բոլոր ասվածներից երևում է, որ Ե դարում Հայաստանում և առհասարակ Արևելքում դեռ թուղթ չկար և հետևաբար թուղթ բառի առաջին և նախնական իմաստը ո՛չ թե թուղթ նյութն է, այլ «գրություն, գրվածք»։

Մեր հարևան լեզուների մեջ որոնումներ կատարելով՝ գտա միայն մի բառ, որ կարող է լինել հյ. թուղթ բառի աղբյուրը. այդ է լտ. titulus:

Quicherat-Daveluy-ի լատիներեն—ֆրանսերեն ընդարձակ բառարանում (Paris, 1913), էջ 1404 titulus բառի առաջին իմաստը տրված է «արձանագրություն», որից հետո գալիս են «գրքի խորագիր կամ ամփոփում, գինու պիտակ (étiquette), գերու կամ դատապարտյալի վզին կախած գրվածք (դատավճիռ), մեռելի տապանագիր, վաճառման կամ վարձու հայտարարություն» և, վերջապես, միայն փոխաբերաբար՝ «պատվի տիտղոս»։

Լատին բառը փոխառությամբ անցել է նաև հունարենին և առաջին անգամ գործածված է Յովհ. ԺԹ 19—20 τίτλος ձևով և «մակագրություն» իմաստով (տե՛ս Bailly, Dict. Gr-Fr. 6-րդ տպ. և Sophocles, Greek lexicon, 1914)։ Այս երկու բառարաններումն էլ նույն բառը մեկնվում է միայն իբր «մակագրություն, արձանագրություն, գրավոր տեղեկություն, նամակ, գրքի բաժանմունք» (և չկա «տիտղոս, աստիճան»)։ Նույնը կա նաև ասորերեն (Brockelmann, 132 բ), միմիայն «մակագրություն կամ արձանագրություն» իմաստով։

Ըստ այսմ հայերեն բառի իմաստը համապատասխանում է լատին բառի իմաստին։

Մնում է խոսել բառի ձևի մասին։

Մասնագետներին հայտնի է, որ հայերենի մեջ նայ ձայները առաջ են անցնում. սրա դասական օրինակն է սուրբ = սանս. çubhra, որ նախապես էր *սուբր: Թուղթ բառն էլ նախապես պիտի լիներ թութղ, որ է թութլ: Լատին բառի միջին ձայնավորը (u) ընկել է հայերենում, ինչպես որ ընկած է նաև հունարենում, ասորերենում և վրացերենում. միայն թե հայերենում առաջին վանկի i ձայնավորն էլ նույն u-ի նմանությամբ դարձել է ու:

11. ԺՊԻՐՀ

Այս բառի ծագումը հայտնի չէ։

Արտաքին կերպարանքը մատնանիշ է անում իրանական ծագում։ Փորձենք։

Հայերենում րհ (հր) ձայնախումբը առաջանում է իրանական θr խմբից. ինչ. աշխարհ<հպրս. xšaθra, զօհ<զօրհ<զնդ. zaoθrā, ժահր<զնդ. jaθra, շնորհ<զնդ. xšnaoθra, պահ<պարհ<զնդ. pāθra, սեպուհ<զնդ. vīsō-puθra, Մանաճիհր<իրան. Mana-čiθra, Միհր<հպրս. Miθra և այլն։

Ըստ այսմ ժպիրհ պիտի ենթադրել *ži-piθra ձևը։ Այս ձևը իսկույն հիշեցնում է մեզ *aži-piθrā բառը, որ պիտի նշանակեր

«օձահայր», կազմված aži «օձ» և piϑra «հայր» բառերի բարդությամբ։ Զենդերենի սովորական ձևն է pitra, բայց հին զենդերենում գտնում ենք piϑra (տե՛ս Bartholomae, Altiran. Wörterb., էջ 905)։ Բարդության հնագույն ձևն է սա, որ նշանակում է ո՛չ թե «օձի հայր», այլ «նա, որի հայրը օձ է», իբրև հակառակը հուն. εὐ-πάτωρ «քաջահայր» և εὐ-πατέρεια «նշանավոր հոր աղջիկ» բառերի։

Նույն բառից ունենք նաև զնդ. aži-čiϑra, որ Bartholomae (անդ 266) մեկնում է «vom Drachen abstammend», այն է՝ «վիշապազարմ» (համմտ. հյ. Մանաճիհր <Mana-čiϑra «Մանայի զարմ կամ սերունդ»)։

Մնում է բացատրել հյ. ժպիրհ և զնդ. aži-piϑra «օձահայր» բառերի իմաստի տարբերությունը։ Բայց փոստ անուններր չափազանց շատ են փոփոխում իրենց իմաստը և այս կողմից մեծ արգելք չեն ներկայացնում. համմտ. օր. հով, թրք. հօջա ևն։

12. ԴԺՊՀԻ

Այս բառը գործածված է Իմ. բ. 12, Ես. գ. 10 ևն. «անհաճոյ, ծանր, խիստ, դժընդակ» իմաստով։ Բայց կա նաև հնության հազվագյուտ մի մնացորդ էլ՝ դժպիրհ, որ մի անգամ գործածված է Գ. մակ. ե. 22։ Այս ձևից, r բաղաձայնի սովորական կորճատմամբ, առաջացել է դժպհի, որ առանձին չէ գործածված, բայց ի մասնիկով կազմվել է նրանից սույն դժպհի բառը, ինչպես որ ել և ութիւն մասնիկներով էլ՝ դժպհել, դժպհութիւն:

Այս բոլորը սպասում էին մեկնության։ Ժպիրհ բառը վերի ձևով մեկնելուց հետո այլևս դժվար չէ ենթադրել իրան. *duž-piϑra ձևը, որ պիտի նշանակեր «չարահայր», նա, որի հայրը չար է, չարի ծնունդ»։

13. ԱԴԻՅԱՄԱՆ

Այս անունն են կրում Նոր-Բայազետի մոտ գտնված երկու գյուղ՝ Վերին և Ներքին։

Ադի-յաման կազմված է թրք. ad «անուն», adi «անունը»+yaman «սոսկալի, ահավոր ևն» բառերից և նշանակում է «անունը սոսկալի»։

Ինչո՞ւ է ստացել գյուղն այս անունը։

Ալիշանը ցույց է տալիս, որ Ատիյամանի հին անունն է Կոթ (տե՛ս Սիսական, էջ 55 ա և շար.)։ Նույնը գտնում ենք նաև Սմբատեանց, Գեղարքունի, էջ 530, 645 ևն։ Այս բառը թուրքերը պիտի արտասանեին göt, որ թուրքերենում նշանակում է «նստոյ տեղի»։ Ահա թե ինչու նրանք պժգալով այս իմաստից, խուսափել են անունը տալու և կոչել են «անունը սոսկալի»։

Լեզվաբանության մեջ հայտնի euphémisme-ի սովորական մի դեպք է այս։

Միևնույն երևույթը նկատեցի ես այս ամառ, Գառնիում եղած ժամանակս, համշենցոց բարբառում։ Տեղացիք թեև գիտեին, բայց խուսափում էին գործածել կոթ բառը (որ բարբառային արտասանությամբ հնչվում էր ճշտիվ göt) և նրա փոխարեն ասում էին պոչ>բէօչ: Երբ հարցրի, թե ինչո՞ւ պոչ եք ասում և ոչ կոթ, պատասխանեցին, թե «մենք բոլորս թուրքերեն գիտենք, և այդ բառը թուրքերենով «վատ իմաստ ունի»։

Ուրիշ տեղեր էլ կան Ադիյաման անունով վայրեր։ Հիշենք հատկապես Մալաթիայի հարավային կողմը գտնված Ադիյաման քաղաքը, որ նաև Հիսնիմանսուր=Հասանմըսուր էլ է կոչվում։ Արդյոք սրա՞նք ինչու են ստացել «սոսկալի» անունը։

14 (15). ՎՌՆԴԵԼ

Այս բառը գրաբարից ավանդված չէ. հատուկ է արդի բարբառներին, սովորական է պոլսահայ բարբառում, որից անցել է արևմտահայ գրական լեզվին և գրվում է վռնտել: Նույնը կա նաև Երևանի բարբառում և քիչ անգամ գործածվում է արևելահայ գրականում՝ վռնդել ձևով։ Երկուսի հնչումն էլ նույն է (թրթռուն դ ձայնով)։

Ստգումը բացատրված չէ. ըստ իս առաջանում է պրս. راندن rāndan «վանել, վտարել, քշել» հոմանիշից։ Ասվում է հատկապես باز راندن bāz rāndan «յետս վանել»,

որ ժողովրդական լեզվով արտասանվում է vá randan «ետ քշել, վռնդել». օր. äz dār vá randān «դռնից վռնդել»։ Պրս. randān բառի մեջ նախաձայն r հնչվում է թե՛ r և թե ռ, ուստի հյ. ռ կարող է նրանից առաջանալ, բայց կարող է նաև հաջորդ ն ռնգականի պատճառով սաստկացած լինել։

Միևնույն բառի գոյությունը թե՛ Պոլսի և թե Երևանի բարբառում, նշան է, թե բառը փոխ է առնված պարսկերենից այն ժամանակ, երբ դեռ պոլսեցիք Հայաստանումն էին և պարսիկները Հայաստանի սահմաններից հեռացած չէին, այն է Թրքական գաղթից ավելի առաջ։

15 (16). ՑԱՏԿԵԼ

Այս բառի գրության մասին մի ժամանակ արևմտահայերը վիճում էին. ոմանք գրում էին ցաքfել, *ոմանք* ցաքկել, *ոմանք* ցատկել: *Վերջինը արևելահայոց ընդունած միակ ձևն է։ Գրաբարում այս բառը գոյություն չունենալով՝ այսպիսի վեճեր հնարավոր են։ Օրինակ՝ «Հայ կայսերք Բիւզանդիոնի» գրքում, տպ. Վենետիկ 1905, հտ. Բ, էջ 123 կարդում ենք. «Ցատfելու, գնտակ խաղալու, նիզակ նետելու, աղեղը լեցնելու և արձակելու ևն»։ Ուղղագրությունը որոշելու միակ միջոցը բառի ծագումը գտնելն է։*

Գիտենք, որ հյ. ց *ծագում է հնխ.* sk *և* ks *ձևերից հավասարապես. ուստի պետք է որոնել* skad *կամ* ksad *և* skat *կամ* ksat *ձևով մի արմատ։ Կատարելով այս որոնումը,* Walde-Pokorny *բառարանում, հտ. Բ, էջ 538 գտա* sqat *«ցատկել, ոստնուլ, ոստոստել», որի վստահելի ժառանգներն են լտ.* scateo *«ջրի դուրս ժայթքել կամ ցատկելը», հին իռ.* skatau *«ցատկել, խոյանալ, ոստնուլ», հուն. (ըստ Հեսիքիոսի* ἐσκατάμιζεν *«խոյանալ, ոստնուլ»։* Ernout-Meillet *բառարանը (էջ 863) նույնպես հիշում է այս ձևերը, որոնց վրա ավելացնում է սլավական* skoku *«ոստյուն», որ է ռուս.* скакать, скачка *ևն։ Հայերենից հիշում է* ցայտել *կամ* ցայթել, *առանց սակայն պնդելու նրանց նույնության վրա։*

Տարակույս չկա, որ մեր ցատկել *բայը պատկանում է ճիշտ նույն արմատին.* t *կամ* th *հավասարապես տալիս են հյ.* թ, *ուստի հայերենի ճիշտ ձևն է* ցաթ–, *որի վրա ավելանալով* կ *աճականը (հմմտ. հար-ուլ և հարկանել), առաջացել է* ցաթկել:

Այնուհետև բաղաձայնների առոգանության համաձայնեցմամբ՝ առաջացել են մի կողմից ցաթfել *և մյուս կողմից* ցատկել *ձևերը։*

16 (17). ՅԱՂԹԵԼ

Ի նկատի ունենալով ճ=յ *փոխանակությունը հայերենում (ինչ. հինգ—յիսուն, հատանել—յօտել, հետ—յետ), կարող ենք ասել, թե այս բառի նախաձայնն էլ իրավունք ունինք բացատրելու ինչպես* h։

Ըստ այսմ յաղթ *արմատը պետք է ենթադրել* palt *կամ* salt *նախաձևից։ Առաջինը գոյություն չունի. երկրորդը գտնում ենք լատիներենում։ Լտ.* saltus *նշանակում է «ոստում», որի բայն է* salto *«պարել»* >*ֆրանս.* sauter *«ցատկել»։ Այս բառը համարվում է աճանցված* salio *բայից, որի նախնական նշանակությունն է «ցատկել», ապա զանազան երանգավորումներով՝ «խոյանալ, պարել, նետվել, սիրտը բաբախել, հուզվել, դուրս նետվել, ջուրը ժայթքել, հոսել, և վերջապես* «saillir ou couvrir une femelle, *խառնք անասնոց, որ և ժղ.* ծածկել *(ճիշտ ինչպես ֆրանսերենում)»։ Այս վերջին իմաստից էլ լտ.* salax *«լպիրշ, լիրբ»։*

Walde, *ինչպես նաև* Walde-Pokorny 2, 505 *և* Ernout-Meillet 849 *լտ.* salio *արմատական ձևի հետ միացնում են հուն.* ἅλλομαι *«ցատկել, ոստնուլ, խոյանալ, առաջ նետվել», որոնցից ենթադրվում է հնխ.* sel *«ցատկել»։*

Հյ. յաղթել *ըստ ձևի նույն է լտ.* salto *բայի հետ։ Մնում է գտնել կապը «ցատկել» և «յաղթել» նշանակության միջև։*

Հենց լատիներեն բայը այնքան նախամասնիկներ է ստանում և նրանց միջոցով այնքան է փոփոխում իր իմաստը, որ հասնում է արդեն «յաղթել» նշանակության։ Հմմտ. circumsilio *«ամեն կողմից հարձակ-*

վելը, exsilia *«թշնամու վրա հարձակվել»*, resultatio *«դիմադրություն»*, transilio *«ար-համարհել»*, insulto *«թշնամին հարվածել, լողալու ժամանակ ալիքները հաղթահարել»*, assultatio *«նվաճում, ընկճելը, հաղթել»*, exsultans *«հաղթական»*։

Ես կարծում եմ, որ «յաղթել» իմաստը առաջանում է «վրան նստվել» իմաստից։ Երբ անզուսպ ձին ուզում են ընկճել, քաջ հեծնորդը մոտենում է նրան, մանձից բռնում, մի քիչ այս ու այն կողմ հետը շարժվում և հանկարծ վրան նստվում։ Այլ ևս ձին հպատակվում է։ Նմանապես երբ ուզում են գայլը կամ արջը զսպել, վրան են նստվում, կոկորդից խեղդում, և նա հպատակվում է։ Այսպեսով «յաղթել» դառնում է մի պատկերավոր բացատրություն նման իր հոմանիշ «ընկճել» բառին, որ նշանակում է բառացի «ծունկի տակ դնել»։

Գալով հյ. յաղթել *բայի մեջ մտած* t>թ *ձայնին, պետք է բնականաբար ընդունել աճական։ Լատիններեն* salio—salto *ձևի մեջ* t *համարվում է սաստկական։ Հայերենում երևան հանելով* t *աճականը, կարելի է այժըմ մտածել որ նաև լտ.* t *աճական է։* Walde-Pokorny 2, 505 sel- *արմատի տակ հիշում է հսլ.* slъpati, slepati *«ցատկել», իբր կազմված* p *աճականով. բայց կասկածական է։ Եթե հայերենում* t *իբրև աճական ընդունենք, սլավական բառն էլ կզատվի կասկածականից։*

17 (18). ՑԵՌ

Ց բաղաձայնով սկսվող բառերով զբաղվելու ժամանակ, Walde-Pokorny *բառարանում, հտ. 2, էջ 587 պատահեցի հնխ.* sk'er- *«կղկղանք, կղկղել» արմատին, որի ժառանգներն են սլավ.* serą, sъrati *«կղկղել», ռուս.* cop *«աղբ», զնդ.* sairya *«աղբ», պհլ.* sargōn *և պրս.* sargīn *«աղբ», հուն.* σχῶρ, σκαῖός *«կղկղանք», հիսլ.* skarn, *անգսք.* scearn, *հֆրիզ.* skern, *գերմ.* scharn *«աղբ», լտ.* muscerda *«մկան աղբ»,* sucerda *«խոզի աղբ»,* būcerda *«կովի թրիք»,* ovicerda *«ոչխարի աղբ», որոնց մասին խոսում է նաև* Ernout-Meillet, *էջ 171*։

Հայերենը ձևով և իմաստով նույն է այս բառերի հետ և ո՛չ մի բացատրության պետք չունի։ Կարևոր է միայն անդրադառնալ վերջաձայն ռ-ի վրա՛, փոխանակ ր-ի։ Այս էլ կա՛մ առաջանում է s *աճականով հնխ.* sk'ers *ձևից և կամ ավելի ճիշտ՝* տեռ *բառի նմանությամբ վերջաձայնը սաստկացնելով։*

18 (19). ՀԻՒԱՆԴ

Լեզվաբանները այնքան շատ աշխատանք են կատարել հայերեն բառերի համեմատության ասպարեզում, որ բոլոր պարզ աչքի ընկնող և հայտնի ստուգաբանությունները կատարվել վերջացել են, և մեզ մնում է միայն ամենից դժվար աշխատանքը։

Այդ կարգի բառերից մեկն է ճիւանդ *բառը, որի համար տրված բոլոր բացատրությունները արդեն մերժված կամ մերժելի են (տես Արմ. բռ., հտ. Դ, էջ 315=տպ. Գ, էջ 98)։*

Առաջին հայացքով ճիւանդ *պետք էր համարել հնագույն* *ճէվանդ *ձևից, ըստ որում նախավանկերի անշեշտ* ի *առաջանում է* է*-ից (օր.* սիրել <*սէրել*): Բայց աչքի առաջ ունենանք հայերենի այն կանոնը, որով* ճ *նախաձայնից հետո* ի *ձայնավորը չի փոխվում (ինչ.* ճինգ—ճինգերորդ *և ո՛չ թե* *ճըն-գերորդ*). ուստի՝* ճիւանդ *էլ մնում է* ճիւանդ *և պետք չէ ենթադրել* *ճէւանդ *նախաձևը։*

Գիտենք նաև, որ բառամիջում, ձայնավորից հետո ւ *առաջանում է* p*-ից (ինչ.* epi> և, septn̥>եւթն), *իսկ բառասկզբի* h *ընդհանրապես ծագում է* p*-ից (ինչ.* pətér> ճայր): *Այսպես պարզվում է մեր աչքին հնխ.* pen *արմատը՝ «հիվանդություն կամ ցավ» նշանակությամբ։*

Այսպիսի մի արմատ գոյություն չունի Walde-Pokorny *բառարանում։*

Հոմերոսում ունինք πόνος *«ցավ»,* πονέω *«ցավ կրել, ցավ քաշել»,* πονέω τὴν κεφαλήν *«գլուխը ցավել, գլխացավով տառապել»,* πονέω τὰ σκέλη *«սրունքները ցավել»,* πένομαι *«տառապել, չարչարանքով աշխատել» են։ Այս բոլորը ներկայացնում են մեր դուրս բերած* pen *արմատը, իր միջին ձայնդարձով միասին, որ է* pon. *հայերենում ունինք այժըմ ստորին ձայնդարձը՝* pn̥>pan:

Գալով հայերենի դ վերջաձայնին, մենք գիտենք, որ դ բաղաձայնը ռնգականից և r-ից հետո ներկայացնում է պարզ խուլ t (հնչ. anta>անդ «շեմք», anti>ընդ, entero>ընդերք, k'wonta>սկունդ «շուն», mr̥to>մարդ են)։ Այսպեսով հյ. ճիւանդ դառնում է հնխ. pen «ցավ քաշել, հիվանդ լինել» արմատի սովորական կրկնականի անցյալ դերբայի ձևը՝ pi-pn̥-to (հմմտ. լտ. gi-gnō, հուն. γίγνομαι «ծնանել»՝ gén արմատից)։

Հունարեն πένομαι, πόνος բառերը Pedersen և Persson մեկնել են հնխ. spen «հյուսել» արմատից, իբր թե «հյուսելը» մի դժվարին կամ նեղացուցիչ աշխատանք լիներ։ Այս մեկնությունը ընդունված չէ (տե՛ս Walde-Pokorny *2, 661*)։ Վերջինս մերժելով այդ մեկնությունը, ասում է, որ ավելի շուտ պետք է վերագրել սովորական աշխատանքին. ինչպես օր. ռուս. работа «աշխատանք», որ ծագում է раб «ստրուկ» բառից, նույնպես և գերմ. Arbeit «աշխատանք»։ Առաջարկում է այս իմաստով որոնումներ կատարել։

Walde-Pokorny հունարենի երեք առումների մեջ (չարչարվել, տառապել, ցավագնել) հիմնականը համարում է ուրեմն առաջինը, որից բխեցնում է մյուս երկուսը։ Բայց ըստ իս՝ նախնական նշանակությունը պետք է համարել «ցավագնել», որ երեք առումների մեջ ամենից ավելի նյութականն է։ Սրանից էլ բխում են մյուս երկուսը։

Առաջարկելով πένομαι= ճիւանդ համեմատությունը՝ մենք 1) տալիս ենք մի նոր ստուգաբանություն, 2) ավելացնում ենք ընդհանուր բառագանձի մեջ մի նոր արմատ, 3) մեկով ավելացնում ենք այն բառերի թիվը, որոնք հատուկ լինելով միմիայն հայերենին և հունարենին, շեշտում են այս երկու լեզուների անձուկ կապը, որ վաղուց առանձին ուշադրության առարկա է դարձել։

19 (20). ԿԵՂՏ

Հայերենի չմեկնված բառերից է։

Սլավական լեզուներում կան մի խումբ բառեր, որոնք իմաստով բոլորովին նույն են սրա հետ։ Այսպես՝ հսլ. гадьнъ «կեղտոտ», ռուս. гад, гадина «զզվելի», гажу, гадить «կեղտոտել, ապականել», гадкий «կեղտոտ, զզվելի», гадость «զզվելի բան», ուկր. hadyty s'a «զզվել», սերբ. gȁd «զզվանք» են։ Այս բառերը լեզվաբանները կցում են հին անգլ. cwēd «վատ, չար», նրգ. kāt, kot «անմաքրություն, կեղտ», լիթ. gēda «ամոթ, անպատվություն», հպրուս. gīdan «ամոթ» են բառերի հետ (Berneker 289)։ Բոլորը միասին հանվում են հնխ. g²ōdh-, g²edh- արմատից, որ Walde-Pokorny *1, 695* համարում է g²ōu, g²ū «աղբ, կղկղանք» պարզական արմատից աճանցված՝ dh աճականով։ Հայերենը ենթադրում է g²ed-lo ձևը, որ կազմված է g²ed արմատից -lo- մասնիկով. հմմտ. հատկապես sed-lo ձևը, որ կազմված է ճիշտ նախորդի նման՝ sed- «նստել» արմատից՝ -lo- մասնիկով։ Հայերենում նաև բաղաձայնները հաճախ տեղափոխվում են. այսպես neg²-ro>մերկ, meg'hri>մերձ, smug-ro>մուրկ, մրկել, snōbhri>նուրբ, k'ubhro>սուրբ են։ Վերի sed-lo>ետղ ձևի մեջ շրջում տեղի չի ունեցել, իսկ g²ed-lo>կեղտ ձևի մեջ կա։

20 (21). ԽՈՒԴԱՓԻՐԻՆ

Սա մի նշանավոր կամուրջ է, որ գտնվում է Արաքսի վրա՝ ռուս-պարսկական սահմանում։ Ահա թե ինչպես է նկարագրում Բարխուդարյանցը իր «Արցախ» աշխատության մեջ այս կամուրջը. «Խուտափիրին... Երկու կամուրջ կա այստեղ—Վերին և Ներքին։ Խիստ հնաշեն և համակ սրբատաշ քարով շինված է Վերին կամուրջն, որ ունի ինն աչք, որոց ոտքերն հաստատված են բնութենաբուտեղծ վեմ քարերի վերա։ Աչքերի կամարներից կանգուն են չորսն և քանդված՝ հինգն։ Իսկ Վարի կամուրջն հիմնարկված է նույնպես բնական վեմ քարերի վերա, որ ունի 15 աչք, որոց ոտքերն շինված են քարով և թաղերն թրծյալ աղյուսով և կրաշաղախ ցեխով» (էջ 62)։

Նկարագրությունից երևում է, որ Խուտափիրինը բնական մի կամուրջ է, մարդու ձեռ-

քով լրացրած։ Ծագումը ժողովրդական բաց ատրությամբ դնում են պրս. جدا Xudā «Աստված» և پیر pīr «սուրբ» բառերից։ Այս բացատրությունը բավարար չէ, որովհետև -ին մնում է առանց մեկնության։

Հիմնվելով այն ձայնական օրենքի վրա, որով տեղացիք (ղարաբաղցիք, զանգեզուրցիք և մեղրեցիք) չունենալով ֆ բաղաձայնը, օտար լեզուների այս հնչյունը վերածում են փ, հիշյալ բառը մեկնում եմ պրս. جدا آفرین Xudā-āferīn «Աստուծու ստեղծած, աստվածաստեղծ»։

Թրքական արշավանքից հետո՝ Արաքսի երկու ափերին էլ պարսկերեն լեզուն վերացված էր։ Ուստի խուդափիրին պարսկերեն անունը թրքական ներխուժումից ավելի առաջ է։

21 (22). Մ Ա Լ Ա Ճ Ի

Հայկական Ակադեմիայի փոխ-պրեզիդենտ Վ. Գուլքանյանը հարցրեց ինձ, թե ի՞նչ ծագում ունի մալաճի բառը, որով հասկանում են այժմ Երևանում և նրա շրջակայքում մի տեսակ խաղող և նրանից պատրաստված սքանչելի քաղցրահամ գինին։

Այս բառը ինձ ծանոթ է մալաղի ձևով և ո՛չ թե մալաճի: Գավառական բառարանում (էջ 742—3) գտնում ենք մալաղի կամ մալաղեկ (Վանի բարբառով) «սքանչելի քաղցրահամ տանձ, որ կախան են անում», մելաղ կամ միլաղ (Վանի բարբառով) «կիսահաս պտուղների կապոց, որ կախան են անում»։

Երկուսի մեջ էլ հիմնական իմաստն է «կախել, կախան անել»։

Riggs, անգլիացի կամ ամերիկացի բողոքական քարոզիչ Զմիռնիայում, հրատարակել է 1847 թվին մի բառարան, որի խորագիրն է «A vocabulary of words used in modern armenian, but not found in the ancient armenian lexicons»։ Այս գրքում, էջ 93, իբրև ռամիկ բառ հիշված է մուղալլեխը կենալ «կախված մնալ, ընկնելու վտանգի մեջ լինել»։

Միջին հայերենում էլ գործածված է այս բառը մաղլաղ ձևով, ինչպես գտնում ենք Հայսմավուրքում (մարտի 18). «Երեք երկինք հաւասարեալ ի շուրջ գան և պատեն զաշխարհաւս՝ ի վեր և ի վայր մաղլաղ (տպված է մաղալաղ) առեալ և իւրեանց շրջագայութեամբն զերկիրս ի կայի պահեն»։

Այս բոլորը միևնույն են և ծագում են արաբ. معلق mu'allaq բառից, որ նշանակում է «կախեալ, առկախ»։ Գիտական առած է كره ارض معلق kurre-i arδ mu'allaq «երկրագունդը առկախ է»։ Նույն բառը նշանակում է նաև «գլխիվայր շրջվել, գլուխկոնծի տալ» և այս իմաստով Պարսկաստանում դարձել է maγlaγ. այս ձևից է նաև միջ. հյ. մաղլաղ: Նույնից է դարձյալ վրաց. მალაყი մալաղի «գլուխկոնծի» (տես նաև Արմ. բառ., հտ. Դ, էջ 771=տպ. Գ, էջ 239)։

22 (23). Ջ Ի Ր

Մինչանի բառարանում, որ հրատարակեց իմ հանգուցյալ դասընկեր R. Gauthiot (MSL, հտ. 19, 1916 թ.), էջ 145 գտնում եմ čīrī «ծիրան» բառը, որի հետ հեղինակը համեմատում է նաև եիղղաճ բարբառով čerī և fաֆիr բարբառով tsiran. (այս բոլորը խոսում են Հինդուքուշի բարձունքում)։ Հեղինակը չգիտի այս բառերի ծագումը. միայն հիշում է թե Մոճչի Ֆայիզ-Բախշը գրում է այս բառը cherī ձևով. ապա հարցնում է թե արդյոք Հնդկաստանի լեզուներից փոխ առնված մի բառ չէ՞։

Ակներև կերպով մինչանի չիrի, եիղղահի չեrի և քաֆիրի ցիrաճ «ծիրան» նույն են մեր չիr բառի հետ։

Ո՞ր լեզուն փոխ է առել այս բառը մյուսից. հայերե՞նը Հինդուքուշից, թե՞ Հինդուքուշի այս բարբառները հայերենից։

Հայերեն չիr բառի ծագումը հայտնի է. նա իբրև ձայնդարձ միանում է հյ. չոr բառի հետ, որի ծագումը հնդկրոպական է. առաջանում է հնխ. k²soros ձևից. հմմտ. սանս. kšārá, հուն. ξερὸς «չոր»: Հյ. չիr՝ թեև առաջանում է չոr բառից և ըստ այսմ բուն նշանակում է ամեն մի չոր պտուղ, բայց հատկապես ծիրանի չորը։ Մյուս պտուղների

չորը բարդությամբ է կազմվում. ինչ. տանձաչիր, շլորաչիր:

Կարո՞ղ էր Հայաստանի չիրը մինչև Հինդուքուշ հասնել։

Ըստ բուսաբանների ծիրանը Հայաստանի բնիկ պտուղներից է. այնպես որ գիտական անունն է Prunus armeniaca=հայկական սալոր. լատիներեն կոչվում է armeniacum և իտալերեն armellino. իսկ արաբ. تفاح الارمنى tuffāh-al-armanī, որ նշանակում է «հայկական խնձոր»։

Չիր բառը փոխ է առնված թրք. čir ձևով, որ նշանակում է «չորացրած ծիրան կամ սալոր», և վրաց. ჩირი չիրի ձևով, որ նշանակում է ընդհանրապես «չորացրած պտուղ». օր. լեղվիս չիրի «չոր թուզ»։

Այս հանգամանքների տակ հավանական է դառնում, որ չիրը մինչև Հինդուքուշ հասած լինի. բայց չիրը և ո՛չ թե ծիրանը։

23 (24). ՄԱԹՈՒՋ

Մաթուզը կիսավայրենի մի պտուղ է, որ աճում է մարզի կամ մարզենի կոչված ծառի վրա։ Լատիներեն կոչվում է arbutus, ծանոթ է Պոլսում թրք. hoǰa yemiši «պառավի պտուղ» անունով։ Հնից ավանդված է միայն մարզի (ծառը) Վստկ. 155, իսկ այժմ բարբառներում ունենք՝ Զեյթուն մաթուզ, Սվեդիա մաթէօս (mätös) պտուղը և Զեյթուն մարզի, Սվեդիա mät'sina ծառը։

Այս բառի ծագման մասին ոչ ոք ոչ մի կարծիք չի հայտնել։

Կարծում եմ որ մաթուզ արդյունք է արագաբանության (haplologie) և ձևացած է ադամաթուզ բառից։

Արդի բառարաններում ադամաթուզ բառով նշանակված է banane կոչված պտուղը, որ հայտնի է նաև արաբ. մօզ անունով։ Բայց ավելի ճիշտ է figue-banane պտուղը, որ պարսկերեն կոչվում է انجیر آدم anǰīr-i Adam և անճիրիատամ ձևով հիշատակված է Ամիրդովլաթի մոտ։ Բառացի թարգմանվում է «Ադամի թուզ», ինչպես նշանակում է նաև Գէորգ Դպիրը իր Պարսկերեն բառարանում (տպ. Պոլիս 1826), էջ 87ա՝ «Ադամայ թուզ» ձևով։ Իբր թե նախամայր Եվայի կերած և Ադամին էլ մատուցած պտուղը հենց այս էր։ Ուրիշներ Ադամի կերած պտուղը շատ բամբարակ ձևով են բացատրում, որի աղբյուրը անշուշտ պրս. انجیر anǰīr «թուզ» բառի երկրորդ նշանակությունն է, որ և հատուկ բառով կոչվում է انجیوه anǰīra։

Որպեսզի մաթուզ բառը առաջացած լինի ադամաթուզ բառից արագաբանությամբ, պետք է որ այս ադամաթուզ բառը ո՛չ միայն ավելի հին լինի, այլ և ժողովրդի մեջ սովորական դարձած բառ, որովհետև մաթուզ բառը գոնե Կիլիկիայի հիշյալ երկու գավառներում սովորական է։

Ադամ անունից կազմված մի խումբ բառեր ունենք մեր ժողովրդի մեջ. այսպես՝ ադամադող, ադամալույս ադամամուր, ադամամթնիկ, ադամացավ, ադամախուն, ադամորդի, ադամամէրկ, որ և արագաբանությամբ ասվում է ադամէրկ: Չկա ադամաթուզ, որ սակայն ըստ մեր տեսության նախապես գոյություն ունեցած պիտի լինի, ապա անհետացած, որովհետև այդ պտուղը մեր երկրում չկա։

Արագաբանության այս ձևը անսովոր է կարծեմ. լավ կլիներ, եթե ուրիշ օրինակ էլ ճարվեր։

24 (25). ՏԱՔ

Այս բառի ծագումը բացատրելու համար զանազան մեկնություններ են տրված, որոնց ո՛չ մեկը ընդունելի չէ (տե՛ս Արմատ. բռ., հտ. Զ, 849=տպ. Դ, 391)։

Ըստ իս շատ հասարակ բացատրություն ունի և զարմանալի է, որ ոչ ոք չի մտածել այդ։ Նրանց հետ նաև ես, որ տաք դրել եմ առանձին արմատ։

Տաք բառը առաջացած է պարզապես տապ բառի հոգնակի տապք ձևից՝ պ բաղաձայնի սղմամբ։ Սրա ճիշտ պատկերն է ներկայացնում շաք (ապա շանք), որ առաջանում է շափ բառից սղմամբ։

Ուշ ժամանակի հայերենում մի խումբ բառերի հոգնակին գործածվում էր իբրև ե-

զակի, անշուշտ նշանակության որոշ երանգով։ Այս կարգից են շափ—շափf, կշիռ—կշիռf, ձև—ձևf, պատճառ—պատճառf են։ Սրբեմն էլ գործ է ածվում սրանց հոգնակի հայցականը. ինչ. շափսը վերցնել, շափ ու ձևս, են։ Շիրակացին գրում է իր մի գիրքը «Յաղագս շափուց և կշռոց», որի ուղղականը պիտի լինի «շափք և կշիռք»։

-փf, -պf ձայնախմբի սղման շատ լավ օրինակ է բամբ բառի հոգնակին՝ բամբf, որ բարբառներում (Սուշավա, Երևան, Ղարաբաղ, Վան են) դարձել է բամf, և այս ձևով գործածված է արդեն Առաք. պատմ. 82։

Կարելի է հիշել նաև բափ «պատոյան թրի կամ դանակի», որի հոգնակի բափf ձևը տեղ-տեղ դարձել է բամf (տես Արմ. բռ., հտ. Բ, էջ 1170=տպ. Բ, էջ 148)։

Ըստ Հայկ. բառարանի տաf ձևի գործածությունը շատ հին է. ունենք օրինակ՝ տաf խոր. Գ. 37, Եղ. արիստ. էջ 137. տաfացուցիչ Խոսր. տաfիլ «տաքանալ» Պիտ. տաfություն Ոսկ. յհ, ա. 21. տաfումն Պիտ. էջ 464.— այս բոլորը հետին գրչություններ են՝ հին բնագրերի մեջ մտցրած։

26 (27). ՏԻԳՐԱՆ

Մեր ամենամեծ թագավորի անունն է, որ կրում են նաև մեր պատմության մեջ հայտնի մի խումբ ուրիշ թագավորներ և իշխաններ։ Սկսվում է այս անվան գործածությունը ամենահին շրջանից և գնում է մինչև ԺԳ դար։ Իմ Անձնանունների բառարանում կա 29 Տիգրան, որոնցից վերջինն է Տիգրան Հոնենց, որ շինեց Անիում Ս. Գրիգորի տաճարը՝ 1215 թ. (տե՛ս Օրբելի, Անւոյ աեբակները, էջ 32 և Յովսէփեան, Խաղբակեանք, 16)։

Պարսիկներ էլ կան այս անունով. այսպես՝ Տիգրան աքեմենեան, առաջնորդ Մարաց (Հերոդ. 7, 62), Տիգրան պարսիկ, Սարութաս ծովակալի փեսան (Ն. Ք. 390 թ.), Տիգրան զորավար պարսիկ, որ ուղարկվեց Գայլ Վահանի որդի Սմբատի դեմ (Մամիկ. դ)։ Ուրիշ պարսիկ չկա այս անունով։

Տիգրան անունը թեև հին իրանական լեզվին է պատկանում, բայց ոչ ոք չէ փորձել նրա բացատրությունը տալու, ո՛չ Lagarde, ո՛չ Justi, ո՛չ Bartholomae և ոչ էլ Hübschmann, Arm. Gram. 87: Այնպես որ Տիգրան անվան ստուգաբանությունը բոլորովին անհայտ է։

Ենթադրում եմ, որ այս անվան սկզբնական ձևն է եղել հին պրս. tigra-rāna, որ կազմված է tigra «նետ» և rāna «մարտընչող» բառերից և նշանակում է «նետով մարտընչող՝ նետամարտիկ»։ Սրա հետ հմմտ. Τιγραπάτη լազ իշխանի անունը (170 թ.), որ նման կազմություն ունի և նշանակում է «նետերի պետ կամ տեր»։ Հին պրս. *tigrarāna աղավաղանության օրենքով (haplologie) դարձել է tigrāna։ Այս օրենքի համաձայն, երբ երկու նման վանկեր հաջորդում են իրար, նրանցից մեկը կորչում է։ Օրինակ՝ չենք ասում կեղծածամ, այլ կեղծամ: Նմանապես ճարտասան<ճարտարասան, մարմաշէն<մարմարաշէն, ապետ<ապապետ, աշխարհաճայեացf<աշխարհաճայեացf, անձնանուէր<անձնանուէր: Նման մի օրինակ նաև իրանական լեզվից տալու համար հիշենք զնդ. Vīra-rāz ձևից Vīrāz անունը (Bartholomae, Altir. Wört. էջ 1454)։

27 (28). ՎԱՉԳԷՆ

Նախաձայն վ և մանավանդ վերջավանկ էն ցույց են տալիս, որ այս անունն էլ իրանական է։ Ինչպես ասում է Hübschmann, Arm. Gram., էջ 90, ծան., էն<պրս. īn=ēn իրանական անունների փաղաքշական ձևն է. այսպես են՝ հյ. Յազդէն, Վրկէն, Գուրգէն, Արտաշէն, Արտէն, Արշէն, Դատարէն, Մանէն, Ատգէն, Արսէն, Բաբգէն, Ջաւէն, Ջուարէն, Խուժէն, Խորէն, Կիշկէն, Շահէն, Վրէն, Սուրէն, Փառէն, պրս. Gurtīn, Tahmīn, Bāpīn, Yazdīn, Sādagīn, Gurgin, տար. Šahrēn, են:

Բայց ոչ ոք, ոչ Lagarde, ոչ Justi և ոչ իսկ Hübschmann չեն ստուգաբանել այս անունը։

Երբ հանենք նրա վրայից -էն փաղաքշա-

կան մասնիկը, կմնա արմատը Վազգ, *որ ըստ իս ուրիշ բան չէ, եթե ոչ զնդ.* vazaγa *«գորտ» բառը (տես* Bartholomae, Altiran. Wört., 1389):

Գորտը պիղծ կենդանիների շարքումն էր. ուստի սպասելի չէր, որ մարդկանց վրա այդպիսի «պիղծ» անուն դրվեր։ Միևնույն ժամանակ գիտենք, որ հին հնդևրոպական ազգերի անձնանունները միշտ բարդ են լինում, այսինքն բաղկացած են երկու բառի բարդությամբ։

Այս վերջին կետը տալիս է մեզ բառի բուն բացատրությունը և վերացնում է իմաստի կողմից ծագած դժվարությունը։

Վազգէն *փաղաքշական ձևը առաջացած պիտի լինի «գորտասպան, գորտաջինջ...» և այլ նման մի բարդությունից, որի երկրորդ մասն ըստ սովորության կրճատվել է և փոխանակվել է* -էն *մասնիկով։ Ճիշտ այսպես է կազմված* Փառէն *անունը, որ կրճատված է* Փառ-Ներսեհ *անունից։ Ավելորդ ենք համարում տալ ուրիշ օրինակներ։*

Զնդ. γ *տալիս է միշտ հյ.* գ. *միակ դժվարությունն է* vazaγa *բառի միջին* a *ձայնավորի կորուստը. բայց կրճատման մեջ այդպիսի աղումը անբնական չէ։ Մյուս կողմից ունենք* Բագարատ<*հպրս.* Bagadāta *«աստվածատուր», որ* Բագրատունի *ձևի մեջ զրկված է նույնպես միջին* ա *ձայնավորից։*

28 (29). ԼԱԻԱՇ

Հայոց մեջ սովորական հացի տեսակի անունն է։ Շատ տեղ գործածվում է այս ձևով, տեղ տեղ էլ լօշ *ձևով, ինչպես ունի նաև* Տաթև. *Հարց. 357 (տես Արմ. բռ. Գ. 299)։ Իր պատշաճ մեկնությունը դեռ չի գտած։*

Սեմական բառ է և հատկապես ասորական և ասուրական, որոնցից անցել է հայերենի։

Ասուրական ձևն է lāšu, *եբր.* לוש lōš, *եթովպ.* lōsa, *որոնք նշանակում են «տրորել, ճմլել, շաղախել»։ Եբրայական բառը գործածված է Ծն. ԺԸ 6, ուր հայերեն թարգմանությունն ունի «փութա՛ երեք գրիւ երիս ալեր նաշհոյ և արա նկանս»* (Gesenius, *Եբր. բռ. 17-րդ տպ., էջ 382)։*

Նույն արմատը արաբերենում ստացել է لاث lāθ *ձևը, որ նշանակում է «պատառը եղի մեջ թաթախել». որանից էլ* لواثة luvāθa *«խմորը չկպչելու համար ցանված ալյուրի փոշին» (Կամուս, Արաբ. բռ. Ա. 364 և 365)։*

Մեր բառին ավելի նման են ասոր. lāš *«խմոր շինել, շաղախել»,* laišā *«զանգված, խմոր»,* lāišā *«տրորում. 2. ալյուր թրելու և հաց թխելու տաշտ»,* laišonā *«մի տեսակ խմորեղեն»* (Brockelmann, Lex. syriacum, *էջ 174 ա)։*

Féghali MSL *հտ. 21 (1920 թ.), էջ 243 Լիբանանի արդի արաբական բարբառով հիշում է* lāš, láuleš *«ալյուր շաղվել»,* láuše *«փոքր քանակությամբ շաղված ալյուր». իսկ ասոր.* lāš *են ձևերը համարում է քանանացոց լեզվից փոխառյալ։*

29 (30). ժղ. ԼԵՀՏ ԸԼԼԱԼ

Այս բառը գործածվում է Խարբերդի և Մանիսայի բարբառում, «հոգնիլ, պարտասիլ» նշանակությամբ (տես Գւռ. բռ. էջ 419), որի հետ նույնանում է Ղրբ. լաճ տալ *«հոգնած հոգնած երթալ» (անդ 408)։*

Գտնվում է արաբերենում. հմմտ. لحاث lahaθ *«ծարավել»,* لحاث luhāθ *«ծարավից առաջացած այրուցքը, պապակում»,* لحاث lahaθ, لحث luhāθ *«ծարավից կամ նեղությունից և կամ հոգնածությունից լեզուն դուրս հանելով ուժեղ ուժեղ շնչել, ինչ որ ավելի շներին է պատահում» (Կամուս, Արաբ. բռ. Ա. էջ 365)։*

Նույնը կա նաև ասոր. lehtā *«դժվարաշնչություն»,* lahheθ *«հևալ» (տես* Brockelmann, *անդ. էջ 173 ա և* Féghali, *անդ. էջ 243)։*

Որովհետև արաբ. ث θ *չի տալիս հյ.* տ, *ուստի փոխառությունը պետք է դնել մեր հարևան ասորիների լեզվից։*

30 (31). ժղ. ՇԻԹԻԼ

Երևանի բարբառում գործածական է այս բառը, որ բույսը ցանելու և տնկելու մի առանձին ձև է։ Միջին հայերենից ավանդված

է մեզ սատիր «շիթիլ» և սատրել «շիթիլ ա-նել» Վատկ. էջ 166, 38, 59, 160 նույն ի-մաստով։ Ծագում է ըստ իս արաբ. سادر sadīr ձևից (տես Արմ. բռ. Զ. 114)։

Շիթիլ գործածական է նաև արդի արևել. թրք. լեզվով, բայց չի նշանակված Будагов-ի բառարանում։

Բոլորի ծագումը սեմական է. համմտ. ասոր. šitlu «ծիլ, ընձյուղ», satâlu «տըն-կել», եբր. שתל šθl «տնկել», שָׁתִיל šāθīl «նորածիլ բողբոջ», ասոր. šəθal «տնկել», šəθeltā «ծիլ, նորածիլ բողբոջ», նոր արաբ. شتل štl, Ալժիրի բարբառով šttl «բույսը մե-ծացնել սերմ ստանալու համար» (տե՛ս Gesenius 867, Brockelmann 391 բ, Féghali MSL, 21, 239):

31 (32). Ի ԴԷՄՍ ԵՒ Ի ԼԱՏԱՅ

Պրոֆ. դր. Աշոտ Աբրահամյանի հրատա-րակած «Անանիա Շիրակացու մատենագր.» աշխատության մեջ (տպ. Երևան 1944), էջ 242 կարդում ենք.

«Նաև յՕդեմական աղբերէն, որ է մեռա-կան առաքինութիւն, չորս բղխեն առաջս Առաջին Փիսոն, որ կոչի բերան հրոյ, զբա-նակին ունի ի մեզ տեսակս, որ շրջի ի Դէ-մըս, և ի Լատոյ, որ են վայրք խելացն, յո-րում բանականն շրջի։ Իսկ երկրորդ գետն՝ Գեհոն...»։

Չհաշվելով կետադրության սխալները, ո-րոնք ձեռագրի հետևողության արդյունք են, երկու սրբագրելի կետ կա այստեղ։ Առաջինն է շեղատառ տպված բառը, որ անշուշտ պետք է կարդալ զբանականին, ինչպես հիշ-վում է քիչ ներքև։

Շատ ավելի ծանր է երկրորդ սխալը, որի դառն պատասխանատվությունը ընկնում է իմ վրա, քանի որ ես եմ եղել գրքի խմբա-գիրը։

Ձեռագրում գրված է եղել «Դէսմս և ի լատանս», ինչպես նշանակված է ստորադիր ծանոթությանց մեջ. հեղինակը ուղղել է «ի Դէմս, և ի Լատայս և անունների ցանկումն էլ գրում է Դէմ 232 (ուղղել 242), Լատ չէ հիշված։

Շիրակացին նկարագրում է այստեղ դըր-ախտի գետերը, որի ամենահայտնի աղբ-յուրն է Ծննդոց գրքի գլ. Բ, 10—16. «Եւ գետ ելանէր յԵդեմայ ոռոգանել զդրախտն. և անտի բաժանի ի չորս առաջս։ Անուն միումն Փիսովն. նա է որ պատէ զամենայն երկիրն Եւիլատայ... Եւ անուն գետոյն երկ-րորդի Գեհովն...»։

Եղատիպ բառն է ահա շաղկապով կազ-մըված «և ի Լատայ» ձևի ուղիղը։

Իսկ «շրջի ի Դէմս» առնված է նույն հատ-վածի երրորդ գետի նկարագրից. «Եւ գետն երրորդ՝ Տիգրիս, նա է որ երթայ յանդիման Ասորեստանիս։ Այս հատվածի «երթայ» բառի տեղ Շիրակացին դրել է «շրջի», իսկ «յանդիման» բառի տեղ էլ նրա հոմանիշը՝ «ի դէմս»։

Ըստ այսմ Շիրակացու «որ շրջի ի Դէմս, և ի Լատայ» բառերը պետք է ուղղել «որ շրջի ի դէմս Եւիլատայ» և ըստ այսմ էլ անունների ցանկը։

32 (33). ժղ. ԽՈՒԻԿ ՏԱԼ

Երևանի բարբառի ոճերից է սա, որ նշա-նակում է «վանել, վռնտել, հալածել»։

Խուիկ հնդեվրոպական բառ է և բոլորովին նույն է ռուս. улица «փողոց» բառի հետ։

Խուիկ տալ ոճի միաձույլ ձևն է խուկել, որ նույնպես գործածվում է Երևանի բարբա-ռում, նույն իմաստով։

Խուկել սաստկական ձևն է խրկել բայի, որ սովորական է Պոլսի բարբառում և ծագում է ղրկել ձևից—Պոլսի բարբառում բառա-սկզբի ղ դառնում է միշտ խ. ինչ. Ղուկաս >Խուկաս ևն։

Ղրկել կրճատված է ղարկել ձևից, որ սովորական է Ղարաբաղի բարբառում, և այս էլ առաջանում է ուղարկել բայից, որ միաձույլ ձևն է (յ)ուղի արկանել ոճի։

Ըստ այսմ ուղի բառից առաջացած յուղի արկանել ոճի ընթացքն է եղել ուղարկել> ղարկել>ղրկել>խրկել>խուկել>խուիկ տալ:

Ամենքին հայտնի է, որ հյ. ուղի «ճանա-պարհ» նույն է ռուս. улица «փողոց» բառի հետ։ (Ռուս. улица կազմված է uli արմա-

տականից՝ -ца մասնիկի հավելումով, ինչպես ունենք նաև ռուս. сердце «սիրտ» (= հյ. սիրտ, լեթթ. sirds), солнце «արեգակ» (=լտ. sol) են բառերի մեջ)։

Երբ մի անգամից ասում ենք թե հյ. խռիկ և ռուս. улица միևնույն բառերն են, մարդ խրտնում է և չի ուզում հավատ ընծայել։ Բայց երբ ձայնափոխությանց շարքը ճշտությամբ և կետ առ կետ հաստատում է նույնը, այլ ևս կասկած չի մնում։

Այսպես են լեզվական օրենքները։

Բառեր կան, որոնք տառ առ տառ նման են իրար հետ, բայց ո՛չ մի կապ չունին. բառեր էլ կան, որոնք ո՛չ մի նմանություն չունին արտաքին կեղևի տակ, բայց երբ գնանք դեպի հինը և գտնենք նրանց ծագումը, կարող են իրար հետ բոլորովին նույն դուրս գալ։ Այսպես ռուս. подарок «նվեր, ընծա» տառ առ տառ նույն է հյ. պատարագ բառի հետ, որի առաջին իմաստն է նույնպես «ընծա»։ Բայց այս երկու բառերը բնավ կապ չունեն իրար հետ։ Ռուս. подарок կազմված է по նախամասնիկով և ок հետամասնիկով՝ дар արմատից, որ նույն է հյ. տուր արմատի հետ և ոչ մի նմանություն չունի պատարագ բառի հետ։ Նմանապես ֆրանս. hôtel (կարդացվում է օտել) «հյուրանոց» հնչմամբ և իմաստով միևնույն է հյ. օթել «գիշերել, օթևանել» բառի հետ, բայց ո՛չ մի կապ չունի նրա հետ, որովհետև hôtel առաջանում է լտ. hospitale բառից, իսկ հյ. օթել ծագում է ել բայական վերջավորությամբ օթ արմատից, որ է հնխ. au+ti:

Խռիկ ձևը մի ուրիշ բան էլ է սովորեցնում մեզ։ Նրա նախաձայնը (խ)՝ ուղի բառի վերջին մնացորդն է, իսկ –ռիկ վանկը արկ արմատի ձևափոխությունը։ Բայց այս երկու մնացորդները այնպես են միացել իրար հետ, որ կազմել են մի բոլորովին նոր արմատ։ Այնպես որ եթե չլինեին պատահաբար միջին և գավառական ձևերը, մենք չըպիտի կարողանայինք իմանալ նրա ծագումը և պիտի համարեինք անկախ և ինքնուրույն նոր արմատ։

Այս երևույթը խրատական է լեզվաբանության համար։

33 (34). ՈՒՐՋՈՒ

Այս բառը նշանակում է «խորթ որդի»։ Խորթություն նշանակող երկու ուրիշ բառ էլ ունինք, այն է հօրու և մօրու: Այս երկուսն էլ հնդեվրոպական ծագում ունին և համապատասխանում են ճիշտ հուն. πατρυιός «հօրու» և μητρυιά «մօրու» բառերին (Walde-Pokorny 2, 4): Հօրու բառը ունի նաև յօրայ ձևը, որ ցույց է տալիս h=յ լծորդությունը, ինչ. հինգ=յիսուն ևն։

[Ծանոթ.—Նախորդ հոդվածիս մեջ № 17 յաղթել=salto հիմնել էի այս h=յ լծորդության վրա. բայց այժմ գտնում եմ, որ ավելի լավ է յ դնել նախդիր։ Ինչպես որ հնխ. sāld- տալիս է հյ. աղ, աղտ, նույնպես հնխ. salt- տալիս է հյ. *աղթ, որ յ նախդիրն ստանալով դարձել է յաղթ: Այս ձևով յաղթ կազմված է լինում ճիշտ այնպես, ինչպես լտ. in-sulto «վրան ցատկել, խոյանալ, ոտքերը հաղթահարել, հարվածել»]։

Թե՛ հօրու= πατρυιός և թե մօրու μητρυιά բառերի մեջ ιός, ιά վերջավանկերը ջնջվելով՝ բառավերջին մնացել է ու=υ (հմմտ. հուր =հուն. πῦρ<հնխ. puro)։ Ըստ այսմ ու ո՛չ թե հայկական մասնիկ է, որ ավելացել է հայր, մայր բառերի վրա, այլ ուղղակի պատկանում է բնին։

Բայց հայերենում ըմբռնված է այնպես, իբր թե հօրու և մօրու կազմված են ու մասնիկով՝ հայր և մայր բառերի սեռականից։

Ճիշտ այսպես պիտի լինի նաև ուրջու, որ կազմված է ու մասնիկով՝ «որդի» նշանակող բառի սեռականից։

Հյ. ուրջու բառը հյ. որդի բառի հետ կապելու փորձեր արել են սկսած Հայկազեանից, մինչև Bugge, Patrubány, Wiedemann և Pedersen (սրանց մասին տես Արմ. բառ.), բայց այդ բոլոր փորձերը անհաջող են անցել։ Ուրջու բառը որդի բառի հետ կապ չունի և մնում է գտնել բոլորովին ուրիշ բացատրություն։

Եթե հյ. ուրջու բառի վրայից հանենք ու մասնիկը (կամ բունը), կգտնենք ուրջ, որ պիտի լինի «որդի» նշանակող մի բառի սեռականը։ Սեռականի համար ջ վերջավորու-

թյուն մենք գիտենք կնոջ և գեղջ բառերի վրայ, որոնցից առաջինի մեջ –ոջ բնավոր (thématique) ձևն է, երկրորդի մեջ ջ՝ անբուն (athématique)։

Հայերենում չունենք այնպիսի բառ, որ r հանգի և ստամա սեռականի մեջ ջ: Բայց ինչպես որ ուրիշ դեպքերում r և ղ հանգող բառերը հոլովման մեջ զուգընթաց են գընում (հմմտ. արկղ—ոսկր), այստեղ էլ կարող ենք ենթադրել նույնը։ Ըստ այսմ ուռջ՝ անբուն ձևի սեռականն է ուր բառի, ինչպես գեղջ՝ գիւղ բառի։

Այսպես երևան է գալիս մի նոր հայերեն բառ *ուր, որ նշանակում է «որդի»։

Հնդեվրոպացիք երկու բառ ունեին «որդի» նշանակությամբ. առաջինն է sunus, որ պահված է սանս. sūnúh,, զնդ. hunuš, գոթ. sunus, հիսլ. sunr, հբգ. sunu, անգլ. son, գերմ. Sohn, լիթ. sūnús, հսլ. synъ, ռուս. сын են ձևերով։ Այս բառը որ պիտի տար հյ. *ուն, իր չափազանց կարճության պատճառով ջնջված է հայերենում։

Երկրորդն է putro-, որ պահված է միայն արիական ճյուղում. այսպես սանս. putrá-, զնդ. հպրս. puϑra- (Walde-Pokórny 2, 76), վախի pötr, օսս. furt‘, fərt‘, պհլ. pusar, պրս. پسر pusar, բարբառներում pus, pūr, pür, pur, քրդ. pūer (Horn § 318), որ արմատով միայն նման է լտ. puer հոմանիշին։ Այս բոլորը նշանակում են «որդի»։

Հնխ. putro- պիտի տար հյ. *ուր. նախաձայն p կարող է ջնջվել ու ձայնավորից առաջ, ինչպես ցույց է տալիս ուղ<հնխ. pōlo. իսկ t բաղաձայնը r-ից առաջ դառնում է ւ, ինչպես ցույց են տալիս մուր<հնխ. mutro-, արաւր<հնխ. aratrom, հաւր<հնխ. patros։

Ահա այս putro- «որդի» բառն է, որ դարձել է հյ. ուր «որդի» և որ նույնպես կորել է մեր մեջ իր չափազանց կարճության պատճառով. մանավանդ որ շփոթվում էր համանուն ո՞ւր բառի հետ։ Նրա փոխարեն հընարվել է ուստր բառը։ Իսկ *ուր «որդի» բառի հետքը մնացել է սեռ. ուռջ ձևով՝ ուռջու «խորթ որդի» բառի մեջ։

Թե սեռ. ուռջ կարող էր մի ուրիշ մասնիկ էլ ստանալ իր վրա՝ հմմտ. գեղջ–ուկ, որ կազմված է ուկ մասնիկով՝ գեղջ սեռականից։

Այսպեսով մեկով ավելանում է թիվը այն բառերի, որոնք հատուկ են միայն հայերենին և արիական ճյուղին (տես Հայոց լեզ. պատմ. Ա. 85)։ Հյ. բառը հասել է համարյա այն աստիճանին, ուր պարսկերենի բարբառներն են և դեռ ավելի՛ էլ։

34 (35). «ԳԱՂՏՆԻՔ ԿԱՆԱՆՑ»

Հանրածանոթ մասնագետ կնաբան և իմ սիրելի բարեկամ բժ. Գ. Հարությունյանը մի հետաքրքրական գրքույկ ցույց տվեց ինձ, որ հայ և ընդհանուր բժշկության պատմության համար մեծ արժեք է ներկայացնում։ Հայկականքիս այս համարը նվիրում եմ այդ գրքույկի հետազոտության։

Գրքույկի արտաքին շապկի վրա գրված է.

ԳԱՂՏՆԻՔ
ԿԱՆԱՆՑ



ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ
ՉՈՐՍ ՀԱՐԻՒՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ՁԵՌԱԳՐԷ
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՆՈՒՆ

ՀԱՅ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԷ ՄԸ ՅՕՐԻՆԵԱԼ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

1876

Հրատարակչի անունը, ինչպես և տպարանի անունը չեն հիշատակված։

Որոնեցի Զարբհանալյանի Մատենագիտության և Ղազիկեանի Մեծ ցուցակի մեջ մի որևէ նոր տեղեկություն գտնելու հույսով, բայց ոչինչ դուրս չեկավ։ Առաջինը հիշում է նույնը՝ սխալ դնելով տպագրության թիվը (1871), երկրորդը սխալ դնելով էջերի թիվը (20 փոխանակ 16)։

Շապկի երկրորդ երեսում կա հետևյալ նամակը.

«Սիրելիդ իմ.

Թէպէտ քու Թախանձելէդ ատիպեալ ձեռք զարկի «Կանանց Գաղտնեաց» վրայ գրել, բայց Թեթևաբարոյ մարդոց տկարութեանը նայելով կը վախնամ, թէ գուցէ քու բաղձանքդ կատարել ուզելով՝ ուրիշներուն գայթակղութեան առիթ տամ։ Ուստի կը խնդրեմ եղբայրութենէդ, որ իբրև հաստատուն ծառայ Քրիստոսի, ողջախոհ ականջով, ամբիծ մտօք և անյողդողդ սրտիւ կարդաս ինչ որ քեզի կը գրեմ և չհաղորդես զանոնք ծանծաղամիտ և վաւաշոտ մարդոց։

Երեքտասան յօդուածով պիտի յայտնեմ քեզ այս մասին համառօտիւ ինչ որ գիտել շատ կարևոր է»։

Հաջորդ էջերով, որոնք Թվագրված են էջ 1—16, տրվում են խոստացված 13 հոդվածները, որոնց վերնագրերն են.

Ա. Յղացում.

Բ. Սաղմին կերպաւորութիւնը.

Գ. Մոլորակաց ազդեցութիւնը.

Դ. Սաղմերու բազմապատկութիւնը.

Ե. Հոգւոյն զօրութիւնն ու ծնանելու ժամանակը.

Զ. Ցուցանք կամ հրէշք.

Է. Էգին յղացման նշանները.

Ը. Արգանդին մէջ զետեղեալ սաղմին արու կամ էգ ըլլալը.

Թ. Կուսութեան խախտումը.

Ժ. Յղացման արգելումը.

ԺԱ. Սերման յառաջ գալը.

ԺԲ. Կարողութիւնք.

ԺԳ. Սերման շատանալը։

Սրանով էլ վերջանում է գիրքը։

Ըստ այսմ ուրեմն ԺԵ դարի կեսից հետո, Յովհաննէս անուն մի հայ արքեպիսկոպոս, իր բարեկամներից մեկի Թախանձանքից ըստիպված գրել կամ հեղինակել է այս գրքույկը գրաբար լեզվով, որի աշխարհաբար Թարգմանությունն է, որ հրատարակիչը հրատարակել է Պոլսում 1876 Թ։

Առաջին հարցը, որ ներկայանում է մեզ՝ այն է Թե այս բոլորը կեղծիք չէ՞ արդյոք. այսինքն այն անծանոԹ հրատարակիչը այս բոլորը իրանից չի՞ սարքում։

Գրվածքը կեղծիք չէ և իրոք Թարգմանված է գրաբարից, որի շատ հետքերը մնում են դեռ Թարգմանության մեջ։ Ահա այդ հետքերից մի քանի կարևորները։

1. էջ 1, տող 5. «...Աստուած, ինչպէս բոլոր շնչաւորաց, նոյնպէս մարդուն մէջ բնածին ախորժակ և բերում մը ռնկած է...» արդի գրողը չպիտի ասեր «ռնկած էր», այլ «դրած է, հաստատած էր»։ Ոսկեդարյան հայերենի ընտիր ձևերից մեկն է այս ռնկելը, որի վկայությունները տես ՆՀԲ. հիշենք դըրանցից «Ի բնական օրինաց՝ որ ի միտսն ռնկեալ էր» Եզն.։

2. էջ 1. տող 5. «...որով նոքա անդիմադրելի զօրութեամբ կերԹան յորդեծնութիւն». —արևելահայ գրողի համար սովորական էր նոքա դերանունը. բայց արևմտահայ գրողը, այն էլ 1876 Թվին, չի գործածում նոքա, այլ միշտ անոնք:

3. էջ 1, տող 20. «Արգանդին մէջ զետեղուած այն խառնուրդը վեց օրէն ոպիտականալով կաԹի որպիսութիւն կը ստանայ»—արևմտահայ հեղինակը պիտի ասեր «...այն խառնվածքը (կամ խառնուրդը) վեց օրէն ճերմկելով կաԹի որակ կը ստանայ»։

4. էջ 1, տող 3 (տակից). «Յետ այնորիկ կը սկսի մածնուլ, այսինքն Թանձրանալ և պնդիլ մինչև յղացման երկոտասաներորդ օրը».—արևմտահայ հեղինակը անշուշտ ասում էր «երկոտասաներորդ», կարող էր նաև ասել «յետ այնորիկ», բայց «մածնուլ» բառի մոտ «այսինքն» բառը դնելով բացատրությամ տալը գրաբար բնագիր է ենԹադրում։

5. էջ 2, տող 12 «...կընէ ծնունդը խստապարանոց...» գրաբար բացատրության հետևողությունն է. «առնէ զծնունդն խստապարանոց». արդի հեղինակը նախ չպիտի գործածեր «խստապարանոց» բառը, որի իմաստը շատ չենք հասկանում, այլ պիտի ասեր «յամառ, ըմբոստ» կամ նման մի բան։ Բայց մանավանդ պիտի փոխեր շարադասության ձևը և պիտի ասեր «ծնունդը խստապարանոց կընէ (կամ կը դարձնէ»)։ Այս ձևը կրկնվում է հետո մի քանի անգամ. ինչ. էջ 2, տող 18 «ծնունդը կընէ գեղեցկատեսիլ», տող 1 (տակից) «կընէ ծնունդը կար-

մըրագոյն», էջ 3, տող 4 «կընէ ծնունդը խաբեբայ» են են։

6. էջ 3, տող 8 ասված է «աշուրնները փարփար».—հին հայերենից մենք գիտենք փարփար «հաւալուսն» (ծովային թռչունը)։ խոսքը իհարկե սրա մասին չէ. այլ պետք է հասկանալ փարփառ, որ ՆՀԲ մեկնում է «վառ ի վառ աչօք, կամ աչք զուարթատեսիլ...» և վկայություն է տալիս Վեցօր. «Այս անուն ասեն՝ գանգրահեր, և ծաւի և փարփառ է ի ծնէ»։ Թարգմանիչը հետևել է իր գրաբար ձեռագրին, ուր փարփառ բառը գրչի սխալով գրված էր փարփար:

7. էջ 4, տող 1. «...անյարմար պաշտամանց, կարճահասակ...» արդի ընթերցողը պիտի հասկանա «պաշտելու, աստվածապաշտության անհարմար», մինչդեռ հեղինակը ուզում է ասել «պաշտոնի անընդունակ»։

8. էջ 4, տող 3 (տակից) գործածված է «կանացածնաց մէջ». ո՞վ կարող է այժմ այսպիսի բառ գործածել, փոխանակ ասելու «մարդ, մարդ էակ, մարդկանց ծնունդ» են։

9) էջ 7, տող 2 (տակից). զկնի սերմնաւութեան, փխ. ասելու «սերմնաաութենէն յետոյ»։

10. էջ 8, տող 1. աճեկին վրայ պառկի. փխ. ասելու «ձախ կողմին վրայ պառկի»։

11. էջ 8, տող 6. «ցուրտ զգայ կամ ցաւ յոլովագոյն մարմնոյն այլևայլ կողմերը». փխ. ասելու «մարմնոյն այլևայլ կողմերը շատ ցաւեր զգայ»։

12. էջ 8, տող 14. կը քարշուի, փխ. կը քաշուի։

13. էջ 8, տող 18. կ՚ախորժէ փխ. կ՚ախորժի։

14. էջ 9, տող 3 և 4. «խոժոռ և անմարտական բաներ». արդի հայերենում խոժոռ միայն «դաժանադեմ» նշանակությունն ունի. իսկ գրաբար նաև նշանակում է «կոշտ, կոպիտ», որին հետևել է նաև թարգմանիչը։

15. էջ 9, տող 8. «Եթէ յղութեան ժամանակին մէջ». ընդունված ձև չէ արդի հայերենում. պետք էր ասել «յղութեան ժամանակ». սա գրաբարի «ի ժամանակի յղութեան» ձևի սարկական թարգմանություն է։

16. էջ 10, տող 2. «Եթէ ստեան պտկանը վրայ...» զուտ գրաբար է. արդի գրողը պիտի ասեր «ստինքին պտուկին վրայ»։

17. էջ 10, տող 12 և 13. երկու անգամ գործածված է դրգալ, որ հին ձև է. արդի արևմտահայ լեզվով ասվում է դգալ:

18. էջ 10, տող 17 բշտկան՝ սեռականն է բշտիկ բառի. բայց գրաբարում բշտիկ բառը գործածված չէ. ո՞ւր մնաց թե նրա գրաբարաձև սեռ. բշտկան ձևը, որ չի կարող թարգմանչի գյուտը լինել։

19. էջ 11, տող 13. «սերման նիւթը չի կրնար ըմբռնել և պահել». մենք այսօր ըմբռնել ասելով հասկանում ենք «մտքով ըմբռնել, հասկանալ». մինչդեռ գրաբարը «բռնել» իմաստով է գործածում, որ և պահել է թարգմանիչը։

20. էջ 11, տող 4 (տակից). «պուտանը մէջ». զուտ գրաբար է, ինչպես որ քիչ վերև էլ ասում է ուղ. պոյտ. արդի գրողը ասում է «պտուկ, պտուկի» կամ «պուտուկ, պուտուկի»։

21. էջ 12, տող 7. «ծնանել զաւակ արու», զուտ գրաբար է. աշխ. արու զաւակ ծնիլ։

22. էջ 14, տող 5 (տակից). «խնդական կամ հրճուողական զօրութիւն». արդի հայերենում խնդալ նշանակում է «ծիծաղիլ», իսկ գրաբարում «ուրախանալ». սրանից էլ խնդական «ուրախական, բերկրական», ինչպես բացատրում է ՆՀԲ։

23. Ամենագեղեցիկ ապացույցը պահված է վերջին էջին, ուր կարդում ենք. «Սերմը կը շատնայ հետևեալ կերակուրներով, շողգամով, դալար (թազէ) մսով հաւու խոզի և որթոյ, ձուօք և ձիթով, թերխաշ դալար բակլայիւ և ռոմամբ, ոստրէիւք, և մանաանդ քաղցրահամ գինւով...»։ (Արտագրեցի կետադրական վրիպակներով միասին)։

Շեղատառ դրած բառս անշուշտ պետք է կարդանք ռսամամբ, այսինքն «ցատկոտելով», որ կերակրի անուն չէ՛ Իհարկե բնագրում գրված պիտի լիներ ռսպամբ, այսինքն «ոսպով», որ վրիպակով դարձել է ռսամամբ:

Զարմանալի կարևոր է ստուգել թե վրիպակը գրաշարի՞ց է, թարգմանչի՞ց թե ձեռագրից։

16 էջ շարվածքի մեջ գրաշարը 4 աննշան վրիպակներ միայն ունի. սրանք են՝

էջ 8, տող 8 (տակից) ներգուստ փխ. ներքուստ.

էջ 14, տող 16 ընբռնմանց.

էջ 14, տող 6 (տակից) եղունղները.

էջ 14, տող 1 (տակից) կ'առոյճանայ.

Այս բոլորը գրաշարական հատարակ վրիպակներ են, որոնք արդարանում են տառերի նմանությամբ և պոլսահայ արտասանությամբ։ Խնդրական ռստմամբ *բառի մեջ էլ երկրորդ* ռ *փխ.* ս *արդարանում է այս ձևով. բայց անհնարին է որ* ռսպամբ *գրչությունը գրաշարը կարդար ու շարեր* ռստմամբ, *որ թերևս գրաշարի համար էլ ծանոթ բառ չէր։ Միևնույն ժամանակ թարգմանչին էլ չեմ կարողանում վերագրել այնքան տգիտություն, որ ուտելեղենների շարքում հիշված* ռսպամբ*-ը կարդար* ռստմամբ, *ուստի սխալը ձեռագրինն է։*

Այս բոլորի եզրակացությունն այն է, որ այս գրքի հրատարակիչը խարդախիչ չէ և իրոք թարգմանել է գրաբար մի ձեռագրից, որ գրված է եղել ԺԾ դարի կեսից հետո։

Այժմ պետք է քննենք երկրորդ հարցը. թե այդ ձեռագիրը արտագրություն էր մի ավելի հին ձեռագրից, թե՞ բնագիր։

Ինքնին հասկանալի է, որ շատ դժվար է ենթադրել, թե այդ ձեռագիրը բնագիր էր. բայց այն երկու սխալ ընթերցվածները, որ տեսանք արդեն, բավական են ցույց տալու համար, թե ձեռագիրը արտագրություն է։ Այդ սխալներն են փարփար *և* ռստմամբ, *որ պետք է ուղղել* փարփառ *և* ռսպամբ:

Կա նաև էջ 13 բաղափուշտ, *որ էջ 10 գրված է* փաղափուշտ. *բայց այս երկու գրչությունները էլ սովորական էին հին ձեռագիրների մեջ, ինչպես նշանակում է նաև ՆՀԲ* բաղափուշտ *բառի տակ։*

Անցնում ենք երրորդ հարցին։ Ե՞րբ էր գրված բնագիրը, այսինքն ո՞ր դարից պետք է դնել հեղինակին։

Մեր բժշկական գրվածքները սովորաբար կիլիկյան շրջանից են. սրանք բոլորը մասնվում են իրենց միջին հայերեն լեզվով։ Իսկ այն բնագիր ձեռագիրը, որից արտագրված էր ԺԾ դարի ձեռագիրը, միջին հայերե՞ն էր։ Վճռականապես ոչ։

Ուշադիր կերպով և մի քանի անգամ կարդալով աշխարհաբար թարգմանությունը, ո՛չ միայն չգտա այնտեղ միջին հայերենի հետքեր, այլ ընդհակառակը տեսա, որ լեզուն շատ ավելի հին հայերեն է։

Ամենալավ ապացույցը նույն չարաբաստիկ ռստմամբ *բառն է, որ բնագրում գրված էր* ռսպամբ: *Սա* ռսպն *բառի հին գործիականն է. միջին հայերենում* ռսպն *բառի գործիականը լինում էր* ռսպօմ: *Գրաբարի* –ն *հանգող բառերի գործիականը լինում էր* օմ *մասնիկով. ինչ. ձկօմ, ոսպօմ, սխտօմ, արջասպօմ, եղեգօմ, պտղօմ, անձօմ, կաթօմ, բութօմ, մատօմ, ձեռօմ, ոտօմ են (տես իմ Հայոց լեզվի պատմ. մասն Բ, էջ 243)։ Եվ այս է պատճառը, որ ԺԾ դարի գրիչը բնագրի* ռսպամբ *ձևը կարդացել է* ռստմամբ, *որովհետև իրեն համար* ռսպ *բառի գործիականն էր* ռսպօմ:

Հին հայերենի հետքեր են նաև հետևյալ ձևերը.

1. Կանացածին *(էջ 4, տող 3՝ տակից). սքանչելի ոսկեդարյան բառ է. ըստ ՆՀԲ մի անգամ գործածված է Լմբ. սղ., որի համար էլ ասում է «փոխանակ գրելոյ կանանցածին». իսկ* կանանցածին *ձևի համար տալիս է Ս. գրքից 4 օրինակ։ Իրողությունն այն է, որ* կանաց *ավելի հին և հարազատ ձև է քան* կանանց. *ուստի* կանացածին *ամենահին հայերեն ձևն է։*

2. Փարփառ *(էջ 3, տող 8), որի վկայությունը ունինք Վեցօրէից գրքից (տե՛ս վերը)։*

3. Ըմբռնել *(էջ 11, տող 13) «բռնել» իմաստով ոսկեդարյան ընտիր ձև է, որի վկայությունները տե՛ս ՆՀԲ. ավելի ուշ փոխանակվեց «ունիմ/կալայ» բառով, իսկ աշխարհաբարում տարածվեց* բռնել, *որ չկար Ոսկեդարում։*

4. Ախորժել *(էջ 8, տող 18) առաջին լըծորդությամբ ընտիր հայերեն ձև է. իսկ* ախորժիլ *համարվում է ըստ ՆՀԲ ռամիկ, որի համար բերում է միայն մի վկայություն Մագիստրոսից։*

5. **Խոժոռ** «կոշտ, անհարթ» իմաստով վըկայված չէ Վեցօրէից գրքից. ապա դարձավ **խոշոր**, որ սովորական է յետ-ոսկեդարյան լեզվում։

6. **Պոյտն**, սեռ. **պուտան** (էջ 11, տող 4՝ տակից) ընտիր ոսկեդարյան ձև է, որ ուշ ժամանակ դարձավ **պոյտ**, սեռ. **պուտի**:

7. **Պտուկ** «ստինքի ծայրը», ավելի հին ձևն է եղել **պտուկն**, սեռ. **պտկան**, յգ. ուղ. **պտկունք**. այս գրքումն էլ գործածված է սեռ. **պտկան** (էջ 10, տող 2)։

8. **Զգայունք** «զգայարանք». ընտիր ոսկեդարյան բառ է, որի վկայություններն են՝ Սուր ևս զգայունս նոքա ունին առ ի հոտ քան զմեզ (Վեցօր.)—Որ ինչ ի զգայնոց շօշափի կամ զննի կամ ազդի, այն մարմնաւոր է. և որ զգայնոց ոչ ազդի՝ անմարմին (Եզնիկ).—Գլուխ՝ առաջին է մարմնոյ, ոչ դրուն միայն, այլ կենօք և զգայնօք (Կիւրղ. ծն.)։ Ոսկեդարից հետո այս բառը դարձավ **զգայարան**, ինչպես գործածում ենք այժմ։ Սույն գրքում գրված է **զգայունք**, որ թարգմանիչը կարիք է զգացել բացատրել հետևյալ ձևով. «քանի մը զգայունք կամ արտաքին գործարաններ կ'ստանայ» (էջ 14, տող 8)։

9. **Աստեղանշմար** «աստեղագետ», ընտիր ոսկեդարյան բառ է՝ վկայված Եզնիկից. Ոչ որպէս քաւդեայքն աստեղանշմարք (Եզն. էջ 154)։ Այս գրքում գործածված է էջ 15, տող 11՝ տակից։

10. **Աղծեալ** «աղած, աղը դրած». սքանչելի ոսկեդարյան բառ է. վկայված չէ Ծն. քր. ա. «Ազգի ազգի ազգս ձկանց՝ իբրև աղծեալ ապխտեալ». ճիշտ նույնը գտնում ենք այս գրքում էջ 16, տող 7 «աղծեալ և ապըխտեալ մսով»։

Տրված օրինակներում միշտ Ոսկեդարը շեշտեցինք, մանավանդ Վեցօրէից գիրքը։ Բայց մենք շատ հեռու ենք կարծելուց՝ թե գիրքը Ոսկեդարից է։ Նրա ոսկեդարյան ձևերը իհարկե առաջացած են այն բանից, որ հեղինակը օգտվել է Ոսկեդարյան գրվածքներից և հատկապես Վեցօրէից գրքից։

Գրքի գրության թվականը որոշելու համար մենք ունինք մի պատվական բառ, որ է **գործելի** «ածուխ». գործածված է էջ 9, տող 1. «գործելի, հող, և ուրիշ ասոնց նման բաներ»։ Այս բառը, որ այժմ կենդանի է մի քանի բարբառներում (Տփղիս, Լոռի, Ջեյթուն, Մուշ, Կարին, Համշէն, Վան, Տրապիզոն), չի գտնվում գրաբարում, ինչպես և Պոլսահայ բարբառում և մեր արդի աշխարհաբարում։ Գործածված է միջին հայերենում. այսպես Անկ. գիրք հին կտ. 315, Վստկ. 117, Անսիզք 39, Տաթև. ամ. 79, որոնցից ամենահինն է Վաստակոց գիրքը (ԺԲ դար)։ Այս ժամանակից էլ համարում եմ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի «Գաղտնիք կանանց» գիրքը։

Ամեն մի գիրք, որ նոր է հայտնագործվում, ունենում է որոշ նոր բառեր։ Հակառակ իր փոքրիկ ծավալին, այս գիրքը ունի 10 նորահայտ բառեր, որ ըստ իմ բարի սովորության հավաքում եմ այստեղ։

1. **Ամեզ** «իգական անդամ» (էջ 10, տող 9՝ տակից). այս գաղափարի համար ծանոթ էին մեզ **ճամf** և **մունի**. բայց **ամեզ** ձևը բոլորովին անհայտ էր. ստուգաբանությունն էլ անծանոթ է։

2. **Առամնախոռ** «մի տեսակ բույս, որի խաշուն կասեցուցիչ է հղութեան» (էջ 12, տող 3)։ Հիշվում է Հայբուսակ-§ 3288՝ Աւետիք Ամդեցուց։

3. **Բշտիկ**, թեև գործածական է բարբառներում և գրականում, բայց հնից չէ ավանդված, այս գրքում գործածված է էջ 10, տող 11 (տակից), սեռ. **բշտկան** ձևով։ Սեռականի այս ձևը ցույց է տալիս, որ բառը թարգմանչի կողմից չէ ավելացրած, այլ բուն հեղինակից է։

4. **Երկամօր** «որձևէգ». գործածված է այս գրքում էջ 8, տող 3. «Երկամօթ կամ որձէգ (իմա՛ որձևէգ) կը ծնանի». չեմ կարծում որ թարգմանչի սարքած բառը լինի, այլ բուն հեղինակից է. սրանից է նաև **երկամօրեայ** ածանցը (էջ 7, տող 9)։

5. **Կաթսակալ** «մի տեսակ խոտ, որի պըտուղը դրվելով համքի մեջ, խսկույն միզեցնում է» (էջ 10, տող 3՝ տակից)։ Ասված է «կաթսակալ խոտին պտուղն». ուստի կա-

րելի է ենթադրել, թե սեռական հոլով է և ուղղականն է կաքաւկ?

6. Կոճղ, սեռ. կոճղոյ «խոյ». գործածված է էջ 12, տող 15 հետևյալ ձևով. «Եթէ կոճղոյ, այսինքն խոյոյ լեարդն ու ամորձիքն առնելով չորցունէ...»։

7. Մոլորշ «բաղրջուկ, աղջկտակ, փիփերդ, լտ. malva silvestris L». այս բառը մեզ հայտնի է մոլոշ ձևով, ինչպես բարբառներում, նույնպես և հին հայ գրականության մեջ. հունարենն էլ ունի μολόχη ձևը։ Այս գրքում (էջ 10, տող 4՝ տակից) գրված է մոլորշ. արդյոք տպագրական սխա՞լ է, թե այս ձևով գրված էր նաև հին ձեռագրում. համմտ. գոլորշի փխ. գոլոշի:

8. Շարոյր «կուսական թաղանթ». իր բացատրությամբ միասին հիշված է էջ 10, տող 11 (տակից)։ Բոլորովին անծանոթ բառ։

9. Վիժակ «մարմնի ծակոտիքը». գործածված է այս գրքում էջ 13, տող 10. «մարմնոյն վիժակներէն և ծակտիներէն դուրս կը ցնդի»։ Այլուստ գիտենք վիժակ «վարադոյր»։

10. Փոբրափոր «փորի վարի մասը, պորտից ցած գտնված մասը». այժմ գործածական է Երևանի և Ղարաբաղի բարբառում. հնից վկայություն գիտեմ միայն Էֆիմ. էջ 26. այս գրքում գործածված է էջ 15, տող 4 (տակից)։ Համարում եմ նույն ձեռագրի բառերից։

Այս տասը նոր բառերը մի վերջին զորեղ ապացույց են այն բանի, թե թարգմանիչը չի կեղծում, այլ իրոք թարգմանել է իր առջև գտնված ԺԾ դարի ձեռագրից։

Ոչ թե թարգմանչից, այլ բուն հեղինակից է նաև այն փոքրիկ ընծայականը կամ նամակը, որ ամբողջությամբ դրինք վերևում և որի մեջ հեղինակը խոստանում է գրել «13 յօդուածով» մի գրքույկ։ Մեր ձեռքը եղած գիրքն էլ ունի 13 հոդված։

Այն անձը, որին ուղղում է Յովհաննես արքեպիսկոպոսը իր նամակը, նույնպես կրոնավոր է։ Սրան իբրև ապացույց է ծառայում այն ձևը, որով նա դիմում է իր բարեկամին. «Կը խնդրեմ եղբայրութենէդ, որ իբրև հաստատուն ծառայ Քրիստոսի...»։ Կրոնավորներն են, որ իրար կոչում են «եղբայր» և իրենց անվանում են «ծառայ Քրիստոսի»։ Նամակի առաջին տողերից էլ կարելի է հետևցնել, որ Յովհաննես արքեպիսկոպոսը հեղինակ է այս գործի և ոչ թե թարգմանիչ որևէ լեզվից։ Ասում է գրել և ոչինչ չի ասում թարգմանելու մասին։

Վերջին մի նկատողություն էլ ունինք անելու։

Մեր բժշկարանները բոլոր աշխարհական անձանց երկեր են. որքան ինձ հայտնի է, դեռ չի հայտնագործված մի հոգևորական բժիշկ. առաջին անձը այս Հովհաննես արքեպիսկոպոսն է իր կրոնավոր բարեկամով միասին։ Այս երևույթը ցույց է տալիս, որ հնագույն շրջանում կրոնավորները իրենց մասնագիտության մեջ էին առել նաև մարմնավոր բժշկությունը, որ ապա դարձավ աշխարհական բժիշկների սեփականությունը։ Այս նկատողությունն էլ մի նոր ապացույց է առաջին բնագրի հնության։

Հավելված

Վերևում հիշված շարոյր բառի մասին ընկ. Գառնիկ Ստեփանյանը հայտնեց ինձ, թե այդ բառը գործածված է Գ. Ներշապուհի «Առողջաբանության» մեջ (էջ 46), որ և ինքը ցույց տվեց։ Այս պատվական տեղեկությունը նոր հայտնության դուռ բացեց։

Գրքի ամբողջական վերնագիրն է. «Առողջաբանութիւն և բնախօսութիւն ամուսնութեան, մասնաւոր առողջաբանութիւն յղի կնոջ և նորածին մանկան, Գ. տպագրութիւն, թարգմանեալ ի Գ. Ներշապուհէ, Կոստանդնուպոլիս, տպագրութիւն Յ. Գավաֆեան 1885»։—Այստեղ էջ 46 ասվում է «որուն կուսական կնիք, կամ շարոյր անունը տուած են»։

Ըստ այսմ շարոյր բառը ծանոթ էր Գաբրիէլ Ներշապուհին՝ 1885 թվին։ Կարող է լինել, որ նա այդ բառը սովորած լինի հենց «Գաղտնիք կանանց» գրքից, որ տպված է 1876 թ.։ Բայց Ներշապուհի այս գիրքը Երրորդ տպագրությունն է։ Ե՞րբ են տեղի

ունեցած Ա և Բ տպագրությունները։ Մեր Հանրային գրադարանը և Մատենադարանը չունեին ո՛չ մի օրինակ այս գրքի որևէ տըպագրությունից։ Դիմեցի Զարբհանալեանին և նրա մոտ գտա հետևյալը.

«Առողջաբանութիւն ամուսնութեան, Ա. Տըպէ գաղղիացւոյն, թարգմանեց Գ. Ներշա-պուհ, Կ. Պօլիս 1876»։

Որովհետև այստեղ տպագրության մասին խոսք չկա, ուստի պարզ է որ առաջին տպագրությունն է։ Դժբախտաբար տպագրության տարեթիվը նույն է «Գաղտնիք կանանց» գրքի տպագրության տարեթվի հետ։ Սրանցից ո՞րն է ավելի առաջ, թեկուզ մի քանի ամսով։ Սրանով մենք պիտի կարողանայինք որոշել թե շարոյր բառը Ներշապուհի՞ հնարածն է, թե ԺԵ դարի ձեռագրում կար և պատկանում է ԺԲ դարից առաջվա հայերենին։

Բայց Գ. Ներշապուհը (էջ 46) ասում է «որուն... շարոյր անունը տուած են», որով հաստատում է հայտնապես թե ինքը այդ բառի հեղինակը չէ։ Հակառակ պարագային պիտի ասէր «տուած ենք»։

Սրանից հետևում է, որ Ներշապուհը այդ բառը առել է կամ այն ձեռագրից և կամ նրա 1876 թվի թարգմանությունից։

Ես կարծում եմ, որ այս երկու ենթադրությունները պիտի միացնել և ասել, որ «Գաղտնիք կանանց» գրքի անծանոթ թարգմանիչը հենց նույն Գաբրիել Ներշապուհն է, որ առանձին հետաքրքրություն է ունեցել գիտության այս մասնաճյուղին, ձեռք է բերել և թարգմանել նախ այն ձեռագիրը 1876 թ., նրանից անմիջապես հետո թարգմանել Ա. Տըպէ (A. Debaie?) ֆրանսիացու գիրքը, որ հրատարակել է գոնե երեք անգամ, ա տպ. 1876, բ. տպ. 188...?, գ. տպ. 1885 թ.։

Այժմ իմ կողմից առաջարկում եմ նույն շարոյր բառի բացատրությունը։—

Շարոյր կազմված է հյ. շար «քող, շղարշ, տիւլ» բառից, որ գործածել են Գնձ. Մաշտ. Տօնակ. Նար. առաք. և որ փոխառյալ է պրս. شار šār «նուրբ և գույնզգույն տիւլ» բառից (Հիւբշ. 212)։ Շարոյր կրկնականն է շար արմատի, ճիշտ այնպես՝ ինչպես ունինք շար «շարք, կարգ» համանուն բառից կրկնությամբ շարուրել «իրար վրա կամ կողք կողքի կարգ կարգ դիզել» (ըստ ԱԲ)։

35 (36). Ե՞ՐԲ Լ ԴԱՐՁԱՎ Ղ

Ամենքիս հայտնի է, որ Ե դարում հայերը ունեին երկու տեսակ լ. մեկը նուրբ լ, որ արտասանվում էր լեզվի ծայրով, ինչպես է այսօրվա մեր լ ձայնը, և երկրորդ՝ հաստ կամ թանձր լ, որ արտասանվում էր լեզվի հետևի մասով։ Այսպիսի հնչյուն ունեին նաև լատինները, ունին լեհերը և ինքս էլ լսել եմ Պոլսի հոմաց արդի արտասանության մեջ։ Այսպիսի լ ձայնը հին հայերը գրում էին ղ տառով, որ ապա ավելի թանձրանալով, դարձավ արդի կոկորդական ղ և սրանով ստացանք այնպիսի աններդաշնակ բառեր, ինչպես են խաղաղ, խաղող, ուղեղ և այլն։ Սրանք նախապես հնչվում էին խալալ, խալոլ, ուլել և այլն։

Բնականաբար կային այս ձայների գործածության որոշ պայմաններ. այսպես բառասկզբում ամենամեծ մասամբ լինում էր լ և ո՛չ թե ղ: Այս ղ ձայնով սկսվող բառերը օտար են. ինչ. ղեկ <ասոր. lēqā, ղենջակ <հուն. λέντιον, լտ. linteum և այլն. մյուսները դեռ մեկնված չեն. ինչ. ղօղիլ, ղօղանջել: Եթե ղ ձայնը ընկներ բառի սկիզբը, իսկույն ստանում էր ե կամ ա հենարանը. ինչ. եղբայր, աղբյուր և այլն։

Բառամիջում, երկու ձայների միջև կարող էր գտնվել թե՛ լ և թե ղ. բայց բաղաձայնից առաջ լինում էր միշտ ղ և ոչ լ: Այս ձայնական օրենքը գտավ Meillet հայագետը։

Բառավերջում ունինք ձայնավորից հետո թե՛ լ և թե ղ. ինչ. փոլ և փող. բայց յ-ից հետո լինում է միշտ լ. ինչ. այլ, փայլ, քայլ, ճշոյլ ևն։ Եթե որևէ պատճառով այս յ ձայնը վերանար, լ դառնում էր ղ. ինչ. այլ—աղաւաղել, ճշոյլ—ճշողել, յոյլ—յողալ, փայլ—փաղփաղիլ, թոյլ—թողուլ և այլն։

Նկատել եմ որ բառավերջում եթե լ գտնվի բաղաձայնից հետո, կդառնա ղ. այսպես ունինք թե՛ բնիկ հայ և թե օտար բա-

ռերից՝ աստղ, արկղ, կոճղ, նույն իսկ Պռոկըղ, Հերակղ:

Իմ նպատակը չէ խոսել լ-ի և ղ-ի ձայնական օրենքների մասին. այս մի քանի կետերը հիշեցի, մի քիչ հետո օգտագործելու համար։

Որոշելու համար թե ե՞րբ լ դարձավ ղ, մենք ունինք երկու միջոց. առաջին՝ այսօրվա բոլոր հայ բարբառների արտասանությունը և երկրորդ՝ լ ձայնի տառադարձությունը։

Այսօրվա հայությունը ամբողջությամբ, ամենահեռավոր Ամերիկայի հարավային ծայրից (Պատագոնիա) մինչև Սուչավա, ուր սկսում են հայ բարբառները, և Սուչավայից մինչև Ջավա, ուր վերջանում են հայ բարբառները, ամեն տեղ ղ բաղաձայնը հընչում են γ։ Այսպիսի ընդհանուր համատարած օրենք չէր կարող առաջանալ հայության մեջ, արտագաղթից հետո, ուստի ղ ձայնի կոկորդական γ հնչումը արդեն ձևացած է եղել հայության մեջ նախ քան Կիլիկիայի գաղթականությունը (1080 թ.) և նախ քան Բագրատունյաց պետության կործանումը և Անիի գաղթը (1046 թ.)—ԺԱ դար։

Թե ԺԱ դարում արդեն լ դարձել էր ղ, հաստատվում է აღსართან անվան տառադարձությամբ։ Աղսարթան անունը վրացերեն գրվում է ճշտիվ აღსართან, պարսկերեն Axsatan. հայերեն գրված է միշտ ղ-ով։ Առաջին անձը՝ որ կրում է այս անունը, Դավիթ Անհողինի թոռն է, Աղսարթան, որին որդեգրեց Կախեթի Կյուրիկե Գ թագավորը (+1029). հիշում է նրան Օրբելյանի ժամանակագրությունը (էջ 15) և մեռած է դնում 1079 թ.։ Մյուս Աղսարթանները՝ թվով հինգ, ԺԳ դարից են. ոմանք նույն իսկ գրված են խ-ով (այսպես Վարդան պատմիչ՝ գլուխ Ձե)։

Այն ենթադրությունը, թե ԺԱ դարում ղ արդեն դարձել էր γ, խախտվում է երկու եվրոպական անունների տառադարձությամբ կիլիկյան շրջանում։ Սրանք են Ըռնաղտ, Ըրնաղտ<Renald և Պաղտին, Պաղտոյն <Balduin, Baldouin. թերևս գտնվին նաև մի քանի ուրիշ ձևեր էլ։ (Սրանց մասին տե՛ս Karst. Kilik. arm. 38):

Պետք է որոշել թե սրանց մեջ ղտ կարդացվում էր ld թե՞ γd. առաջին դեպքում քանդվում է մեր ստացած այն օրենքը, թե ԺԱ դարում ղ դարձել էր γ (Պաղտին անունը կրում են նաև մի քանի հայ անձինք, որոնցից հնագույնն է Պաղտին, պարոն և տեր Ընկուզուտի. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին, 1199 թ.)։ Երկրորդ դեպքում այլանդակ է եվրոպական ld ձևի դեմ դնել հյ. γd։ Բայց թե այս դեպքում ղտ հնչվում էր իրոք γd, ամեն կասկածից դուրս է, ինչպես ցույց է տալիս մառաջախտ<mareschalt բառը։ Այստեղ ո՛չ թե միայն γd, այլ նույն իսկ տեսնում ենք xt (վերջաձայն խուլ տ-ի մոտ ղ թավացած)։

Ինչպե՞ս դուրս գալ այս երկընտրանքից։ Karst-ը այս մասին ոչինչ չի ասում և պարզապես ընդունում է γd հնչումը։

Իմ ուսուցիչը՝ հայագետ Meillet, իր մի մասնավոր խոսակցության ժամանակ, հայտնեց ինձ այն միտքը, թե հին ֆրանսերենում al ձայնախումբը արդի ô ձայնավորին անցնելուց առաջ՝ անցել է միջին aγ աստիճանից. դրա համար էլ ունինք գրված Renault, Renaud, Renald, Renau և Balduin, Baldouin, Baudouin անցման ձևերը։ Հայերենը իր ղտ, խտ տառադարձությամբ տալիս է մեզ սքանչելի նյութական ապացույց այդպիսի հնչման գոյության հին ֆրանսերենում։

ԺԱ դարը երևույթի վերջին սահմանն է. իսկ սկիզբը պետք է դնենք արաբների արշավանքից հետո, որովհետև ունինք արաբերենից փոխառյալ قفل qufl «փականք» բառը, որ հայերենի մեջ դարձել է կողպ, համաձայն վերջաձայն լ-ի այն օրենքին, որով բաղաձայնից հետո դառնում ղ և ոչ լ (արկըղ, աստղ, կոճղ, Հերակղ, Պրոկղ)։ Կողպ բառը կենդանի է մեր բոլոր բարբառներում. ինձ ծանոթ են առայժմ Ախալցխա՝ կօղպանէf, Մոկք՝ կօղպիս, Երևան, Տփղիս՝ կօխպէf, Ալաշկերտ, Մուշ՝ կօղբէս, Սվեդիա՝ գըղբագ, Պոլիս՝ գըղբանէf, Նոր-Նախիջևան՝ գըբղագ,

Սուշավա՝ գրմղագ, Սիվրի-Հիսար՝ ղույքախf, Վան՝ կօխպէս, Հաճին՝ գօղբել, Սեբաստիա՝ գըղբէլ։

Արաբների արշավանքը Հայաստան է դարից է. բայց գոնե մի դար պետք է դնել, որպեսզի արաբերենը տարածվեր Հայաստանում և բառեր փոխ առնվեին հայերենում։ Այնուամենայնիվ Ը դարից մինչև ԺԱ դար միջոցը շատ մեծ է և պետք է ավելի սեղմել։

Անշուշտ, եթե իմանայինք կօղպէf բառի փոխառության թվականը, շատ բան կպարզվեր։ Դժբախտաբար շատ ուշ է ավանդված այս բառը. ամենահին վկայությունը Օրբելյանից է. «Եդեալ ի փոքրիկ սնդուկ փայտեայ և կօպղեալ» (Հրտր. Էմինի, էջ 353)։ Օրբելյանը մեռել է 1304 թ., հոգևոր կոչում է ստացել 1280 թվին։ Բայց կօպղ բառը այս թվերից շատ ավելի հին է, որովհետև պահում է վերջաձայն լ-ի օրենքը, մինչդեռ գունդստապլ բառը՝ որ 1276 թվին կար (Սմբատ Գունդստապլը մեռել է այս թվին), չի պահել այդ օրենքը և չի դարձել Գունդըստապղ։ (Այսպես նաև դանփլ<temple «տաճար» և տուպլ<double «կրկին»)։

Երկու ուրիշ փոքր վկայություններ էլ կան, որոնք գոնե մի դարով հետ են տանում ղ-ի թվականը։ Այսպես Հովհաննես Վանական վարդապետի (ծն. 1181 թ.) «Մեկնութիւն Յոբայ» գրքում, որից հատվածներ կան հրատարակված Իսիքիոսի երիցու Երուսաղէմացւոյ Մեկնութիւն Յոբայ գրքում (տպ. Վենետիկ, 1913), էջ 309 գրված է. «Ջայլամըն ոմանք ղիշտրմուղն անուանեն»։ Այս բառը պրս. اشترمورغ ušturmurγ «ջայլամ» բառն է, որից երևում է որ 1181 թվին հյ. ղ արդեն թանձրացած էր։ Մխիթար Գոշը ըսկըսել է գրել իր Դատաստանագիրքը 1184 թվին. այդտեղ գտնում ենք հուն. λιγγᾶτον բառի դեմ լիղատ ձևը, որ ցույց է տալիս նույնպես թե այդ թվին ղ ձայնի թանձրացումը կատարված իրողություն էր։

Իմ գտած հնագույն վկայությունը, որ ներկայացնում է արաբ. կամ թրք. غ γ ձայնի դեմ հյ. ղ, արաբ ոստիկան Բուղայի անունն է (Թ դար)։ Սա թրքական بوغا buγa «ցուլ» բառն է, որ նաև իբրև անձնանուն գործածական էր այն ժամանակ։ Օրինակ՝ Boghā-el-soghayr՝ արաբների Մութավաքքիլ խալիֆայի թիկնապահապետը, որ սպանեց նրան 861 թ. (տե՛ս Vaujany, Histoire de l'Egypte, էջ 202)։ Բուղա ոստիկանը արշավեց Հայաստան 850 թ. իր անունը գրված է Բուղայ կամ Բուխայ (Ջամչ. Բ. 445). և այդ շատ լավ է, որովհետև նոր տառադարձությունները միշտ տատանյալ ձև կունենան։ Բուղայի մասին ընդարձակ խոսում է Հովհաննես Ե կաթողիկոս Դրասխանակերտցին (898—929 թ.)։ Իր Պատմությունը հասել է մեզ զանազան օրինակներով, դժբախտաբար շատ ուշ ժամանակից։ Ըստ մեր հմուտ ձեռագրագետ պրոֆ. դր. Աշոտ Աբրահամյանի հաղորդած տեղեկության (1947 թ., դեկտ. 26) մեր Մատենադարանում ունինք 7 օրինակ, որոնք գրված են ԺԸ դարից առաջ, հնագույնը 1597 թ.։ Երկար ժամանակ կասկածել եմ ես Բուղայ գրչության վրա. արդյոք դա Հովհաննես Դրասխանակերտցու ձեռքի՞ց է դուրս եկած, թե ուշ ժամանակի սրբագրության է։ Թրք. բուղա «ցուլ» բառը այնպես սովորական է հայոց մեջ, որ ամեն մի գրիչ կարող էր իսկույն բուխան սրբագրել բուղայ։ Համմտ. մեր մեջ գործածական Աղբուղա անձնանունը (հնագույն հիշատակությունը 1240 թվից), բուն նշանակությունը «սպիտակ ցուլ»։

Բուղա անվան բուխա գրչությունը միշտ այս կասկածն էր ներշնչել ինձ։

Եվ իրոք, մինչդեռ Դրասխանակերտցու Պատմության Երուսաղեմի հրատարակությունը (1867 թ.) ունի միշտ Բուղայ ձևը, Տփղիսի հրատարակությունը (1912 թ.) ունի միշտ Բուխայ (ըստ անվանացանկի՝ գործածված է 10 անգամ, էջ 118—134)։

Այժմ գտնում եմ մի ուրիշ լավագույն վըկայություն։ Կաղանկայտուացին (հտ. Գ. գլ. ԻԱ) պատմում է թե Բաղդողի ամիրան Նախիջևանում նահատակել է Հովհան մանուկին, 834 կամ 852 թ.։ Ըստ Մարքվարտ, Բագր. 54 այս ամիրան է Հասան-բին-Ալի-ալ-Բաղղիս-ալ-Մամունի։ Բաղդողի կամ Բաղղիս այնպիսի անսովոր անուն է, որ կարելի չէ մտածել, թե որևէ գրիչ սրբագրած լինի

Բուղա անվան նման։ Ուստի նա անշուշտ հարազատ է և ղ=ճ տառադարձությունը տանում է Թ դարի կեսը։

Բուղա անունը հիշատակում է նաև Թովմա Արծրունին (Թ դար). նա հիշում է ոստիկանի անունը 40 էջ, բայց դարձյալ Բուղայ և Բուխայ տատանյալ ձևով. և որովհետև խնքը վանեցի է և վանեցոց համար խ և ղ միևնույն բաներն են, ուստի իր երկու ձևերի վրա ավելացել է նաև Բուճայ:

Ասողիկն էլ ունի Բուղայ անունը և միշտ ղ տառով (հրտր. Պետերբ. 1885, ըստ ցանկի 4 անգամ)։

Թովմա Արծրունին հիշում է նաև Բաղդադը (էջ 106), որ Աբբասյան խալիֆաների մայրաքաղաքն էր և հիմնվեց Ը դարի կեսին։ Այս անգամ Բաղդադ գրչությունը հաստատուն է և չունի վարիանտ։ Սեբեոսը բնականաբար չպիտի հիշեր Բաղդադը, որովհետև ինքը Է դարի կեսի մարդ է։ Իսկ Ղևոնդը, որ ապրել էր մինչև Ը դարի վերջերը (Զարբ. Հին դպր.[3] 497), բնականաբար պիտի ճանաչեր։ Եվ իրոք մի անգամ հիշատակում է այդ քաղաքը Բաղդադ ձևով (տե՛ս տպ. Պետերբ. 1887, Գլ. լդ, էջ 145)։ Դժբախտաբար այս էլ հետին սրբագրություն է. և այդ հայտնի է նրանից, որ ձեռագիրը ունեցել է արևմտյան հետին տառադարձությամբ Պաղտատ և հրատարակիչը դարձրել է Բաղդադ:

Զարմանալի է որ Յովհաննէս Դրասխանակերտցին, որ մեռել է 929 թվին, դեռ չգիտե Բաղդադը և կոչում է «Բաբելոն»։ Այսպես՝ հիմնվելով Տփղիսի 1912 թվի հրատարակության ցանկի վրա, չկա Բաղդադ, բայց կա Բաբելոն՝ երկու անգամ։ Առաջինն է՝ էջ 193 «Ապա գրէ հրովարտակս և առաքէ դեսպանս և ընծայս գեղեցկայարմարս Իսմայէլեան ամիրապետի ի Բաբելոն». (նույնը տպ. Երուսաղէմի, գլ. լբ էջ 242, var. դեսպակս, ի Բաբիլոն)։ Երկրորդն է տպ. Տփ. էջ 325 «շուրջ զԹագաւորանիստ քաղաքաւն Բաբիլոնի»։

Ասողիկի մոտ (Ժ/ԺԱ դար) նույն քաղաքը հիշված է Բաղդատ ձևով, ութ անգամ (ըստ ցանկի հրատ. Պետերբ. 1885)։

Այժմ անցնում ենք վրաց աղբյուրներին։ Հայտնի բանասեր Լ. Մելիքսեթ-բեկը հրատարակեց իր երկհատոր աշխատությունը (Վրաց աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին, Երևան 1934—6), ուր հավաքված են այն բոլոր հատվածները, որ տալիս են վրաց հեղինակները հայոց մասին։ Աշխատությունը հատկապես մեր նպատակի համար շատ լավ է կազմված, որովհետև թարգմանիչը ամեն անգամ հատուկ անունների կողքին փակագծով դնում է վրացերեն տառադարձությունը։ Ամեն տեղ ուր պատահում է ղ տառով մի բառ, վրացին դնում է լ: Այսպես օր. Արսեն Սափարացու (Թ դար) հատվածում ունինք Ա հտ. էջ 35 Եկեղեաց =Ելեկեցի, էջ 42 Մուշեղ=Մուշել (նույնը էջ 43), էջ 44 Շողակաթ=Շուլկաթ, Եղվարդ= Ելիվարդի, էջ 45 Մաթուսաղա=Մաթուսալա և այլն։

Չեմ ուզում երեսներ լցնել այս կարգի բառերը հավաքելով, որոնց համար հատուկ ցուցակ է տվել նաև պրոֆ. Լ. Մելիքսեթբեկը, էջ 69—70, ապա էջ 84—85։

Ինչպես պրոֆեսորը՝ էջ 63—66 ցույց է տալիս, վրացի հեղինակը օգտվել է հույն աղբյուրներից, բայց նա կուրորեն չի հետևել բնագրին. այլ տառադարձությունը ճշտել է ըստ հայերենի։ Այսպես օր. Մաշտոց, Մուշեղ և այլն բառերի մեջ դրել է ո՛չ թե ս, ինչպես է հույնը, այլ ճշտիվ շ, ինչպես է հայերենը։

Եթե վրաց աղբյուրները ուշ շրջանում գրած լինեն հյ. ղ-ի դեմ լ, դա ոչ մի նշանակություն չունի. նրանք պահել են հին աղբյուրների ավանդությունը, ճիշտ ինչպես այսօր մենք գրում ենք Տփղիս (ղ-ով), հաստատ իմանալով հանդերձ թե վրացիք ասում են Թբիլիսի և պարսիկները Թիֆլիս (լ-ով)։

Նմանապես երբ վրացոց շատ ուշ շրջանի աղբյուրները գրում են ղ-ի դեմ ղ, այդ էլ նշանակություն չունի. նրանք հավատարմությամբ տառադարձրել են այն՝ ինչ որ լսել են։ Կարևորը միջին շրջանն է։

Օրինակ՝ Վրաց անանուն պատմիչը (ԺԱ դար) «Վրաց մատյանը» գրքում (տե՛ս Վբ-

րաց աղբ. Ա. էջ 200), Արաբական արշավանքները պատմելիս գրում է Բուղա (var. Շուղա) և Բաղդադ։ Երկուսն էլ վաղուց հայտնի ձևեր են։

Նույնպես ԺԶ դարի պաշտոնական գրությանց մեջ (Վրաց աղբ. հտ. Բ, էջ 74) գըտնում ենք հյ. Մաղասբերդի փոխարեն վրաց. მაღასბერდი: Կամ թե ԺԷ դարում, Փարսադան Գորգիջանիձեի Պատմության մեջ (Վրաց աղբ. հտ. Բ, էջ 89), Վաղարշապատը տառադարձված է ვაღარშაპატ և նըմաններ։ Այս բոլորը մեր հարցի համար այլ ևս նշանակություն չունին։

Այժմ անցնենք այն բառերին, որոնք ընդհանուր են թե հայերենի և թե վրացերենի։ Սրանց մեջ մեծագույն մասամբ ղ-ի դեմ գտնում ենք վրաց. ლ. ինչ. քաղաք=ქალაქი, պտուղ=პტული, մախաղ=მახალი, եղերդ =ალერდი, բաղարջ=ბლარჯი, նեղ=ნელი, շիւղ =ჩულო, տող=ტოლო, տաղախ=ტალახი և այլն։

Մի քանի դեպքում հյ. ղ-ի դեմ գտնում ենք ღ. այսպես են՝

հյ. թաղար=վրաց. თაღარი, երկուսն էլ փոխառյալ թաթարերենից։

հյ. բալղինջ<վրաց. ბაღლინჯა, բղաւել <ბღავილი, ճղանդիտել <ჭყ'ონდიდელი, ծինամծղոր<წინამძღოლი ուշ ժամանակի փոխառություններ են վրացերենից հայերեն. հնագույնը՝ წინამძღორ 1245 թվի մի արձանագրության մեջ։

հյ. տուղտ>վրաց. ტუხტი, օղ>վրաց. ოღი «գինդի օղակը» բոլորն էլ ուշ ժամանակի փոխառություն են հայերենից վրացերեն։

Մնում է հյ. ջրմուղ, որից կազմվել է վրաց. ჯურღმული «ջրհոր», առաջին մասում պահելով հյ. ջուր բառը և նրան կցելով վըրաց. ღმული «խոր, խորունկ» (ըստ Մառի ЗВО 11, 58)։

Ահա սրանք են մեր հարցի առթիվ վրացերենի մատուցած նպաստները, որոնք եթե նոր բան չեն ասում, գոնե չեն հերքում, այլ նորանոր օրինակներով հաստատում մեր արդյունքները։

Կխնդրեի մեր եղբայրակից վրացի գիտնականներից, որ եթե ունեն որևէ նոր բան այս նյութի պարզաբանության մասին, հրատարակության տային։

Պարսկերենն էլ ունի մի քանի բառ, որոնք շոշափում են մեր հարցը։

Առաջինը Մուշեղ անունն է, որ հիշում է Ֆիրդուսին (տե՛ս իմ Ֆիրդուսին Հայոց մասին, էջ 43, 63) موسيل Mūsīl ձևով, սա այն Մուշեղ Մամիկոնյան զորավարն է, որ Մորիկ կայսրը օգնական ուղարկեց Պարսից Խոսրով թագավորին (584 թ.)։ Ֆիրդուսին կարող էր այս անունը հույներից առած լինել (շ-ի տեղ s ձայնով). բայց կարող էր նախապես գրած լինել موشيل Mūšīl, ապա եռակետը կորչելով դարձած լինել Mūsīl. երկու դեպքումն էլ ղ=l համապատասխան է Զ դարի արտասանության։

Երկրորդն է պրս. شنبليله šanbalīla բառը. սա այն բույսն է, որ հայոց մեջ կոչվում է «շամանդ» և գլխավոր դերն է խաղում ապուխտի պատրաստման մեջ։ Պարսիկ բառը կարելի չէ ստուգաբանել որևէ ձևով. ուստի կարծում եմ, որ փոխառյալ է հյ. շնբաղեղ ձևից։ Այսպիսի բառ չէ ավանդված մեր մատենագրության մեջ. բայց հեշտ է ենթադրել շուն+բաղեղ բառերի բարդությամբ։— Փոխառությունը կատարված պիտի լինի նախ քան Թ դարը։

Երրորդն է պրս. آخيز āxīz, որ ձևով և իմաստով նույն է հյ. աղիւս բառի հետ։ Հայ ձևը չի կարող պարսկերենից ծագել, բայց պարսկերենը կարող է մեծ դյուրությամբ ծագել հայ ձևից՝ ուշ շրջանի γ արտասանության համաձայն։—Վրացին ունի l-ով ალიზი:

Չորրորդն է սաղաւարտ, որ Ե դարում արդեն փոխառյալ էր պահլավերենից։ Պհլ. ձևն էր *sārawart «գլխանոց», ուր թեև մեր ղ-ի դեմ r ենք գտնում, բայց դա խաբուսիկ է։ Պհլ. բառի մեջ կրկին r-երից առաջինը տարանմանությամբ դարձել է l, որով բառը դարձել է *salawart, սրանից էլ կանոնավորապես հյ. սաղաւարտ։

Հինգերորդն է սարաղուճ «ավեղար, կնգուղ». այս բառը Առձեռն բառարանը միայն գիտեր և գրում է սարաչուճ. ըստ իս պետք է ուղղել սարաղուճ, ինչպես ունի Քուչակի մի

երգը և ինչպես գիտեն մի քանի հայ բարբառներ։ Փոխառյալ է պրս. سراغوج sarāγūǰ համանիշից, որից են նաև վրաց. სარაღუ-ჯი, թթր. seraγuǰ և թրք. sorγuǰ.—փոխառությունը լինելով շատ ուշ ժամանակից, ղ=غ հնչումը բնական է։

Ի վերջո պետք է հիշեմ հյ. աւաղ բառը (Ե դար), որ նման է հոմանիշ اواخ āvāx ձևին. բայց այս նմանությունը պատահական է և ղ=خ համեմատությունը առերևույթ։

Այժմ հիշատակելու եմ գավառական մի բառ, որ Վանի բարբառով շորտողուկ և Մեղրու բարբառով շտաղուկ ձևն ունի. երկուսն էլ նշանակում են «դեղձ»։

Վանի բարբառում սալոր բառը ջնջված է և նրա տեղ փոխ է առնվել պրս. آلوچه ālūča հոմանիշը, որ آلو ālū բառի նվազականն է։ Պրս. ālū բառի ծագումը հայտնի չէ. չունի Horn. հայտնի չէ նաև պահլավ ձևը. չգիտե Nyberg, Hilfsbuch des Pehlevi *II*. բայց ինչպես որ պրս. آهو āhō «պակասություն» (հյ. ահոկ) ծագում է պհլ. āhōk ձևից, ինչպես որ պրս. جادو jādū «կախարդ, ջատուկ» ծագում է պհլ. ǰātūk ձևից, և ինչպես որ պրս. زالو zālū «տզրուկ» ծագում է հնագույն زلوك zalūk ձևից, նմանապես ենթադրում եմ որ պրս. ālū ծագած պիտի լինի պհլ. *ālūk «սալոր» ձևից։ Ահա այս բառից են ծագել Վն. շորտողուկ և Մղ. շտաղուկ «դեղձ» բառերը, ինչպես և պրս. شفتالو šaft-ālū «դեղձ» և زردالو zardālū «դամոնակորիզ ծիրան», բոլորի էլ բուն նշանակությունն է «դեղին սալոր», ինչպես որ հյ. դեղձ նշանակում է բուն «դեղին» (հմմտ. դեղձան, դեղձանիկ):

ԺԱ դարում, Թուրքերի արշավանքով կըտրվեց հայոց հարաբերությունը Պահլավների հետ. ուստի շարտաղուկ բառի փոխառությունը այս թվից առաջ է։ Բայց պահլավերենն էլ ուշ շրջանում չէր պահած այլևս բառավերջի k ձայնը, ուստի փոխառությունը է՛լ ավելի հին է։ Այս ձևով հասնում ենք այն թվականին, երբ պհլ. l պետք էր որ դառնար հյ. ղ:

Հոդվածիս վերջում դիմում եմ Խորենացուն։

Խորենացու մոտ (Բ. ձա) երկու ճենացու անուն կա Բղդոխ և Մամգուն. սրանք երկուսով «դայեկորդի էին, մեծ նախարարք»։ Սրանց մասին խոսում է նաև Սեբեոսը (տպ. 1939, էջ 12), բայց կոչում է Մամիկ և Կոնակ։ Մալխասյանը իր աշխարհաբար թարգմանության մեջ (էջ 308, ծան. 22) Բղդոխ անունը մեկնում է մոնղոլ. Բողդիխան բառով, որ «տիտղոսն է չինական կայսրների՝ մոնղոլերեն, որ նշանակում է մեծ կամ սուրբ թագավոր»։—Будагов-ի բառարանումն էլ (Сравн. слов. турецко-татар. нар. 1869, էջ б 284) գտնում եմ կիրգիզերեն بوغداخان boγdaxan «титул Кит. императора, богдыхан»։ Անհնարին է Խորենացու Բղդոխը միացնել Բողդիխանի հետ, որովհետև անհնարին է Ե դարում ապրող Խորենացու մեջ գտնել ղ=γ։ Նա կարդացվում է միայն Բըլդոխ:

Խորենացու գիրքը որոշելու համար լ և ղ տառերի հարցում, քանի որ անհնարին է գտնել նրա մոտ Բուլա, Բաղդադ և նմաններ, վերցնում ենք Բուլղար ժողովրդի անունը։ Այս բառը մի անգամ գործածված է Խորենացու մոտ՝ Գիրք Բ, գլ. Զ, հետևյալ ձևով. «Իջանել ի տեղիս խոտաւէտ մերձ ի սահմանն Շարայի, զոր հինքն Անփայտ և վերին Բասեան կոչէին. իսկ յետոյ վասն հատուածին Վղընդուր Բուղկարայ Վնդայ բնակելոյ ի տեղիս, յանուն նորա անուանեցաւ Վանանդ»։

Այս բառը սքանչելի կերպով ցույց է տալիս, որ Խորենացու մոտ ղ հնչվում է դեռ լ և տակավին ղ հնչումը չէ ձևակերպված։

Նույն հատվածը Թ գլխում պատմվում է հետևյալ ձևով. «աղմուկ մեծ լեալ ի գոտիս մեծի լերինն Կաւկասու յաշխարհին Բուլղարայ, և բազումք ի նոցանէ հատուածեալք եկին յաշխարհս մեր և բնակեցան ներքոյ Կողայ»։ (Այսպես ըստ հրատ. Վենետիկի։ Նոր հրատարակությունը (Տփ. 1913) մեծ անուշադրությամբ երկու դեպքումն էլ ղ-ով (Բուլղարայ, Բուլղարաց)։

Բուլղարայ ձևը իր ղ ձայնով չի համապա-

տասխանում նախորդին, ուստի հետին սրբագրության արդյունք է։ Այս բանը ապացուցվում է նաև նրանով, որ Հովհաննես Դրասխանակերտցին էլ, որ փոխ է առնում Խորենացու հիշյալ հատվածը իր պատմության մեջ, գրում է. «Յաւուրս նորա հատուածեալք ոմանք ի Հրէից բնակելոց ի Բուլկարս, որ ի ծործորս Կովկասու, եկեալ բնակէին առ ի ստորև Կողայ» (Հրտր. Եմ. էջ 36=Հրտր. Տփ. 27)։

Բուլղարները հիշված են նաև Ասողիկի մոտ 11 անգամ և բնականաբար միշտ էլ Բուլղարք ձևով։

Ահա այն բոլոր տվյալները, որ կարողացել եմ հավաքել ղ ձայնի ծագման մասին։

Անշուշտ ղ-ի ծագումը մի տարում տեղի չունեցավ և մի անգամից ամբողջ Հայաստանի հողի վրա չտարածվեց. այլ նախ մի որոշ գավառում, որից հետո տարածվեց կամաց կամաց ամբողջ երկրում։ Այսպես է բոլոր ձայնական օրենքների ծագումը և տարածումը։

Հայոց բոլոր շրջակա ժողովուրդները ունեին ղ. այսպես Վրացիք և Աղվանները ունեին երկու տեսակ ղ (ղ և ղ')․ արաբները ունեին غ *ղ և* ق *գ, որ ղ-ի մոտիկ հնչում ուներ. պարսիկները ունեին* غ *(γ), որոնց ավելացավ հետո նաև թուրքերեն* غ *(ղ)։ Նույն իսկ Բիւզանդական հունարենը ուներ γ ղ հնչումը։ Միայն հայերն էին բացառություն կազմում այս կողմից։*

*Իմ ենթադրությամբ ղ ձայնը նախ երևան եկավ հյուսիսում, Աղվանքի սահմանակից Հայոց մեջ՝ Թ դարի սկզբից (Կաղանկայտուացին), ապա իջավ հարավ. Ժ դարի կեսին դեռ տատանյալ դրության մեջ է (Դրասխանակերտցի), իսկ ԺԱ դարում արդեն ամբողջ երկրում տարածված է (Ասողիկ)։**

36 (38). ՍԵԴԱ

Այս անվան հնագույն հիշատակությունը 1040 թվից է. Սեդան Գրիգոր Համզա Պահլավունու աղջիկն է, քույր Վահրամ սպարապետի և հորաքույր Գր. Մագիստրոսի։ Վաղամեռիկ եղավ և նրա մյուս եղբայրը՝ Ապըլղարիպ Հայոց մարզպանը շինեց նրա գերեզմանը 1040 թ. (Շիրակ 53, Ազգապատում 1154)։ Այնուհետև հիշվում են Սեդայ կամ Սետայ՝ դուստր Գագիկ Ապումրուան Արծրունու (Ժ դար, Արծր. Գ. ԻԲ, ԻԴ, ԻԵ, ԻԹ. Սոփ-Շապհ. 64), Սեդա դուստր Պարսիմոյ Օշականցու (1210 թ. Շիրակ 117), Սէդա՝ կին Առիծի (1277 թ. Շիրակ 25) Սէթա խաթուն (1606 թ. Սխտական 109) են։

Շատերը հարցրել են ինձ Սեդա անվան ծագումը. բայց անծանոթ էր ինձ. ոմանք մեկնում էին seda *բառով, որ նշանակում է «ձայն»։ Այս մեկնությունը, որ տված պիտի լինի մի տաճկահայ անձ, բոլորովին անճիշտ է։ Այդ* seda صدا *«ձայն» բառը, որ տաճկերենում գործածական ձև է, իսկապես արաբ.* صدا sadā *բառն է, որ եթե հայերենի անցներ, պիտի դառնար Ծադա։ (Արաբ.* ص *տալիս է հյ. ծ)։*

Այնուհետև տարիներ մտածել եմ այս անվան ծագման մասին և ոչ մի լուծում չեմ կարողացել տալ։

Հաճախ պատահել է ինձ, որ երբ մի բառի ծագումը որոնել եմ և չեմ գտել, միտքս ինձանից անկախ աշխատել է և մի օր էլ հանկարծ պատասխանը թելադրել է ինձ։

Այսպես եղավ նաև այս դեպքում։

Անցյալ տարի, հունիսի 22-ին Մոսկվայից Լենինգրադ գնալու ժամանակ, գիշերային մթնշաղի մեջ, աչքիս առաջ գրվեց Սեդա բառի ծագումը։

Դա արաբ. سيد seyid *«տեր» բառի իգականն է, որ կարող է ունենալ երկու ձև՝* سيده seyida *կամ* سيدة Seyidat: *Մեր* Սեդա *բառը ծագում է առաջինից և իսկապես է Սեյդա։ Երկրորդը գործածական է այժմ արաբների մոտ. գրական ձևով ասվում է* seyidet *«տիրուհի»։ Առաջին դեմքի ստացական հոդով լի-*

** Այս հոդվածը ռուսերեն թարգմանությամբ կարդացվեց Հայ-վրացական Ակադեմիաների միացյալ նիստում, Թբիլիսի, 24 մայիսի 1948 թ.։*

նում է سیدتی Seyidetī «տիրուհիս», یاسیدتی yō Seyideti «ո՛վ իմ տիրուհիս»։ Ժողովրդական լեզվով նույն բառը դարձել է ستی Sittī «տիկին», որ այժմ ընդհանուր գործածական է Եգիպտոսում և Ասորիքում։ Այս բառն է, որ հայերին էլ դարձել է սթի, սիթի՝ մի խումբ իգական անունների մեջ. ինչ. Սիթի խաթուն, Սըթքուլի (=հյ. Ամէնատիկին), Սթըլքուլ, Ս՚ըթըլումամ են (ԺԳ.—ԺԸ դար)։

Հասնելով Լենինգրադ, իմ այդ գյուտը հաղորդեցի Ակադ. Հ. Ա. Օրբելիին, որ լիովին համաձայնեց ինձ հետ և ավելացրեց, թե արձանագրությանց մեջ հաճախ գրվում է Սէյդա և կամ Սէդա, ուր Է տառի պոչը կոնե ձևապես պահում է յ տառի հետքը։

37 (39). ԱՌԱՏԻԿ

Հայերենի ամենաանսովոր բառերից մեկն է, բայց շատ հին. ուղղակի Ե դարի առաջին կեսից։ Գործածված է մի անգամ Ագաթանգեղոսի մեջ հոգնակի գրծ. առատկօք ձևով, նույնը ՑՀ. կթղ. 300 և մի անգամ էլ հոգ. սեռ. առատկաց ձևով ՑՀ. կթղ. 312։ Նշանակում է «առասան կամ չվան, որով հանցավորի ոտքերն ու գլուխը պրկում էին գելարանի մեջ»։ Ուղղական ձևը չէ ավանդված. պիտի լիներ առատիկ կամ առատուկ:

Առնում եմ առատիկ ձևը, որ ինձ ավելի հավանական է թվում։

Առ կամ առա նախդիրով կազմված մի քանի լավ բառեր ունենք, որոնցից հիշենք հատկապես առասպել <առա+հնխ. spel «խոսել, պատմել» և առաստաղ <առա+հնխ stel «դնել, զետեղել, բարձրացնել, կանգնեցնել, ցից, սյուն, հենարան» (սըրանց վրա ավելի մանրամասն տե՛ս Արմ. բռ. հտ. Է, էջ 90—91=տպ. Ա, 253—254)։

Վերոհիշյալ առատիկ բառն էլ կազմված է ճիշտ նույն ձևով առա նախդիրով+տի «կապ, կապել» արմատից, որ գտնում ենք նաև սամետի, կալոտի, գվռ. ռոտեճ, ռոտիf, վզտա բառերի մեջ. այն է հնխ. dē «կապել», հուն. δέω են (տես Արմ. բռ. Զ. 892=տպ. Դ հտ.)։ Վերջահար -իկ ծանոթ նվազական մասնիկն է։

Իսկ եթե բառի ձևն է առատուկ, ամեն ինչ կմնա նույնը, միայն վերջահար մասնիկը կլինի -ուկ, որի համար իբրև օրինակ ունենք աղմ-ուկ=հուն. pólemos, արմուկն հնխ. arm ձև։

38 (40). ԷՋ, ԻՋԱՆԵԼ

Հայերենի չմեկնված արմատներից է։ Նույն է ռուս. иди «արի, գնա՛», итти «գալ, գնալ» բայերի հետ, որոնք զանազան նախամասնիկներով դառնում են сойду, сойти, հսլ. сън-iti «իջնել», սերբ. ići «երթալ», sići «իջնել» են։ Այս բոլորը ծագում են հնխ. ei, i «երթալ» արմատից՝ d, dh աճականով, որ ավելի լավ ցույց է տալիս հսլ. jado «երթալ (ձիով)». հմմտ. լտ. eo, ire, հուն. εἶμι, ἴμεν, սանս. ēmi, imas, <հնխ. éimi, imés, iénti (Berneker 421, 442)։

Հայերենի մեջ, ճիշտ սլավականին նման, պարզ արմատը չէ պահված իր չափազանց կարճության պատճառով. կա միայն d, dh աճականով կազմված ձևը՝ բարձր աստիճանի ei ձայնդարձից, որ տալիս է «էջ» (էջ)։ Ըստ այսմ հյ. իջի ճիշտ նույնն է ռուս. иди ձևի հետ։

Իմաստի տարբերության համար հետաքրքիր է հիշել, որ Կուսցեսի մեջ (Մուսկան) իջանել բայը (իշվիլ) նշանակում է «երթալ», որովհետև տեղը լեռնային լինելով՝ երթալը իջնել է (Արեւելք 1898 նոյ. 19> Արմ. բռ. հտ. Բ, էջ 1024=տպ. Բ, էջ 119)։ Հին հայերենում էլ տեղի բարձրության համեմատ ասում էին՝ օր. Այր մի իջանէր յԵրուսաղեմէ յԵրիքով (Ղկ. ժ 30)։ Ահաւասիկ ելանեմք յԵրուսաղեմ (Մտթ. ի. 18)։ Երկու տեղումն էլ ելանել և իջանել պարզապես նշանակում են «երթալ»։

39 (41). ԱՐՇԱԼՈՅՍ

Այս բառը, որ արդի գրականում միայն այս ձևով է հայտնի, հին գրականության մեջ 11 ձևով է ավանդված. արշալուրշ, արշալուշ, աշալուրշ, աշալուրշ, աշալուշ, աշալուշ, աշալուշս, աշալուս, աշալույս, ար-

շալուս, աշալուշ, որոնք միշտ անեզական են։

Արմ. բռ. Ա. 723(=տպ. Ա, էջ 330) այս բոլորի մայրը դրել եմ արշալուշ և մեկնել եմ արշ «սկիզբ» (?) և լուշ «կիսամութ, կիսալույս» բառերից։ Որովհետև արշ «ըսկիզբ» բառը գոյություն չունի հայերենում, ուստի այժմ փոխում եմ այս մեկնությունը և նախաձևը դնում եմ արչալուչf, որ կազմված է արշ «սև» և լուշ «կապույտ» բառերից։ Այսպիսով բառի իմաստը նույնանում է արդի ժողովրդական մութնուլուսուն ձևի հետ.—արշալույսը այն ժամանակն է, երբ երկնքի մի մասը կապտում է, իսկ մի մասը դեռ սև է։

40 (42). ԴՈՒՆՉ

Այս բառը նշանակում է «Երեսի ցածրի մասը՝ քիթը, բերանը և ծնոտը միասին». սովորական ձև է բարբառներում, իսկ հին մատենագրության մեջ շատ ուշ է գործածված. ունեն միայն Մաղաքիա աբեղա (էջ 6) և Քուչակ (էջ 52, 73)։ Ըստ այսմ մենք կարող ենք համարել գավառական բառ (ինչպես արել է նաև ՆՀԲ) և վարվել նրա հետ գավառական բարբառների օրենքներով։

Գիտենք որ գավառական բարբառներում բառասկզբում գտնված ըն ջնջվում է. համմտ. անկողին> ընկողին> կողինք, ընկոյզ> կոյզ, կուզ, ընդո՞ր >դո՞ր, ինձի>ընձի>ձի, ձիկ, նույն իսկ ընկեr>գեր։

Այս օրենքի համեմատ կարող ենք ուրեմն դունչ բառի ծագումն էլ դնել ընդ ունչ «քթի տակի մասը»։ Իսկ եթե ընդունենք ընդ «հետը» իմաստով, կլինի «քիթն էլ հետը»։

Ըստ այսմ պատահական նմանություն ունի վրաց տուչի «շրթունք, մռութ»:

41 (43). ԻՄԱ՞Լ

Զանազան բարբառներում կա այս բառը՝ «ինչպե՞ս» նշանակությամբ. հիշենք ի միջի այլոց Մուշ, Նոր Բայազետ, Ալաշկերտ, Սասուն։ Սրա հետ կազմությամբ նույն են էսմալ կամ սմալ «այսպես», էդմալ «այդպես» և էմալ (ն ընկած) «այնպես»։ Բոլորն էլ կազմված են ուրեմն էս, էդ, էն ցուցականներից և ի՞նչ հարցականից՝ մալ անծանոթ բառով։

Այս անծանոթ բառը համարում եմ նման բառի ձևափոխությունը. ուստի էսմալ <էս-նման, էղմալ<էղ նման, էմաՆ<էն նման, ի՞մալ <ի՞նչ նման։ Այս բացատրությունը ստուգություն կստանա, երբ նկատի առնենք Ախալքալաքի և Ախալցխայի հետևյալ ձևերը, որոնք գտնվում են դեռ միջին աստիճանի վրա. էդման «այդպես», էսման «այսպես», էման «այնպես»։ Սրանց հարակից են Տր. էսմօն, էդմօն, էմօն և Հմշ. ոսմուն, ոդմուն, ըմուն կամ իմուն հոմանիշները, որոնք կազմված են ա ձայնավորը ռնգականի մոտ վերածելով օ կամ ու:

Նման>մալ ձայնափոխությունը հիշեցնում է մեզ քրդերենի էլ māl «տուն» բառի ծագումը։ Սրա նախաձևն է հնխ. dōm (ռուս. дом, լտ. domus, հյ. տուն), որ արիական ճյուղում դարձել է dam, հին զնդ. dəmāna, զնդ. nmāna, սանս. māna և քրդ. māl, բոլորն էլ «տուն»։

Երկու դեպքումն էլ (հայերեն և քրդերեն) n>l ձայնափոխությունը տարանմանության արդյունք է։

42 (44). ԸՌԸՀԷԼ

Ղարաբաղի բարբառում սովորական դարձված է ըռըհէլդ քաշի «գնա՛, հեռացի՛ր», որ գործածական է նաև Զանգեզուր և Մեղրի։ Իբրև առանձին բառ գոյություն չունի և գործածողներն էլ չգիտեն թե ի՛նչ է նշանակում։

Ըստ իս արաբ. رحل rahl արմատից է, որին պատկանող բառերը հետևյալներն են. رواحل rāhūl «մեկի ունեցած շորերը և այլ իրերը», رحل rahl կամ رحيل rahīl «մեկ իշևանից մյուս իջևանը չվել, քոչ», راحل rahil «մի տեղից քոչող մարդ» են (տե՛ս Կամուս, հտ. Գ., էջ 222)։ Ըստ այսմ ըռըհէլ նշանակում է «ճամբորդության ժամանակ իր հետ վերցրած զանազան իրերը» և ըռըհէլդ քաշի նույն է՝ ինչ որ «փաստափուստդ հավաքիր» (ու վեր կաց գնա՛)։

43 (45). ՇՄԱԹ

Սա մի նորագյուտ բառ է՝ «կրծկալ, գոգնոց» նշանակությամբ, որ գտնում եմ գործածված Քուչակի մոտ երեք անգամ, էջ 53, 75։ Իմ Արմ. բառ. հտ. Ե, էջ 380 խոսում եմ այս բառի մասին և կցում եմ պրս. شمد šämäd «սփռոց» բառին՝ Թեհրանի պարսիկ բարբառով։ Սրա ծագումը այն ժամանակ ինձ հայտնի չէր։ Այժմ Կամուսի մեջ, հտ. Բ, էջ 438 գտնում եմ արաբ. سماط simaṭ «սփռոցի վրա երկար շարված կերակուրներ» (հանում է արաբ. سمط smṭ «շարել» արմատից)։ Միևնույն ժամանակ մի արաբերեն դասագրքում գտնում եմ պարզապես سماط simāṭ «Tischtuch» «սփռոց» (տե՛ս Harder, Arab. Conv. Gram. Heidelberg 1898, էջ 145)։

44 (46). ՁԵՂՈՒՆ

Արմ. բառ. Դ. 480 (=տպ. Գ, 148) ասում եմ թե հյ. ձեղուն պատահական նմանություն միայն ունի վրաց. ձելի «գերան» բառի հետ (Չուբինով², 1614)։ Այժմ կարծում եմ, որ այս երկու բառերը կապ ունեն իրար հետ և ձեղուն բառը կազմված է ձեղ «գերան» արմատից՝ -ուն մասնիկով։

Երկու տեսակ -ուն մասնիկ կամ վերջավորություն կա. առաջինը այն սովորական -ուն մասնիկն է, որ կազմում է ածական. ինչ. բոչուն, շարժուն, անասուն են. սրանք որոշվում են իրենց սեռական -ոյ ձևով. ինչ. բոչնոյ, անասնոյ են։

Երկրորդը այն վերջավորությունն է, որ գտնում ենք որոշ արմատական բառերի ծայրին. ինչ. տուն, շուն, անուն, ձեղուն, տտուն, սրուն և գուցե ուրիշներ էլ։ Սրանք էլ վերածվում են երկու խմբի. տուն և շուն սեռականում լինում են տան, շան, իսկ անուն, ձեղուն, սրուն լինում են անուան, ձեղուան, սրուան: Այս վերջին երկու բառերի շատ անկանոն սեռականը կանոնավոր ձև կստանա, երբ որ մտածենք թե նրանց ուղղականը եղել է անուան (<հնխ. anōmn̥) և *ձեղուան, որով սեռ. *անուուան, *ձեղուուան, ապա ու-ի սովորական կորուստով անուան, ձեղուան=անուան, ձեղուան, ճիշտ ինչպես ունենք տուն, շուն սեռ. *տուուան, *շուուան, ապա ու-ի կորուստով տան, շան:

Առաջին *անուան <հնխ. anōmn̥ ձևը ցույց է տալիս, որ ւ ծագում է m-ից, ինչպես գտնում ենք նաև պաշտաւն—սեռ. պաշտաման և մրջիմն—մրջիւն ձևերի մեջ։ Սրանք հայերենի ամենահին խավերի բառերն են, որոնց հետ պիտի միանա նաև այժմ ձեղուն, իր հնագույն *ձեղուան ձևով։

Այս իմաստով երեք համանիշ ունենք հայերենում. առաստաղ, առիք, ձեղուն, որոնք իհարկե ցույց են տալիս առաստաղի տարբեր ճարտարապետական ձևեր։ (Մի կողմ եմ թողնում անառ=ոնոռք բառը, որ երևի միայն «գերան» էր նշանակում)։ Վերոհիշյալ երեք բառերից առաջինը զուտ հնդեվրոպական է և կցվում է ռուս. столб «սյուն» стель «առնյակի ծածք» բառերին (առ նախդիրով հնխ. stel արմատից)։ Երկրորդը բոլորովին անհայտ է. երրորդը (ձեղուն) պահում է մեզ վարանոտ դրության մեջ։ Արմատը գտնվում է միայն վրացերենում և որքան գիտեմ՝ չկա մյուս ցեղակից լեզուների մեջ. մյուս կողմից հայերենը իրրև բնիկ մեկնված չէ։ Այս դրության մեջ անհնար է որոշել, թե այս երկուսից որն է փոխառյալ։ Եվ այդպես էլ կմնա մինչև այն օրը, երբ կունենանք վրացերենի արմատական բառարանը և Կովկասյան լեզուների համեմատական քերականությունը։

45 (47). ՀԱՅԵՉԵՆ

1480 թվին գրված մի հիշատակարանում կարդում ենք. «Ի թագաւորութեանն Աղուպին, գի շատ փորձութիւն և նեղութիւն և վիշտ հասոյց քրիստոնէայ ազգին... և զհայ եղեն միսն խափանեց և զմեռեալն ի ցած ասաց տանուլ» (տե՛ս Յուցակ հայերեն ձեռագրաց Հալէպի, Երուսաղեմ 1935, էջ 68 ա)։

Զհայ եղեն միսն, որ ո՛չ մի իմաստ չունի, բնականաբար հրատարակչի սխալ ընթերցման արդյունքն է. պետք է կարդալ «զհայեչեն միսն» և հասկանալ «հայի կամ քրիս-

տոնյայի մորթած միսը», ա՛յն, ինչ որ այժմ Ղարաբաղի բարբառով կոչվում է հայամորթ և որ Տաթևացին գրում է հայդնի։

46 (48). ՏՈՌ

Ախտայի բարբառում գործածական է այս բառը՝ «վիզ» նշանակությամբ։ Ոճով ասվում է «տոռը ցցվել է. տոռը հաստացրել է» (վիզը ցցվել է, վիզը հաստացրել է)։ Իբր առանձին բառ չի գործածվում։ (Այս տեղեկությունը հաղորդեց կինս՝ Սոֆիա Աճառյան)։

Ըստ իս լտ. dorsum «մեջք, թիկունք, կռնակ» բառն է։

Այս լատին բառը մեկնված է զանազան ձևերով, որոնք բոլորը մերժում է Walde 243 և ընդունում է ըստ Bréal-ի առաջարկության deorsum «ցած, դեպի վայր» բառից «հավանաբար»։ Ernout-Meillet բառարանումն էլ (էջ 272) ասվում է, թե «սրանից ավելի լավ բացատրություն չի տրված», իբր թե թիկունքը մարմնի այն մասն է, որ վերևից դեպի ցածր է թեքվում (deorsum dictum quod pars ea corporis devexa sit deorsum).

Հյ. ռ համապատասխանելով հնխ. rs ձայնախմբին, այս երկու բառերը (տոռ=dorsum) բոլորովին նույնանում են իրար հետ։ Մնում է միայն իմաստի տարբերությունը (վիզ և թիկունք). բայց հայտնի է, թե որքան շարժական են մարմնի մասերի նշանակությունները։ Լավագույն օրինակն է պրս. ﺷﻜﺎﺭ, որ թե՛ փորն է և թե՛ լերդը։ Բայց հատկապես այս իմաստի համար հիշում եմ հյ. շլինք (հինը շլնի), որ թեև ամեն տեղ «վիզ» իմաստն ունի, բայց Համշենում ստացել է «դիմք» նշանակությունը և Բուլանըխում «ծոծրակի տակը՝ վզի ներքևի մասը», որ արդեն թիկունքն է (տե՛ս Արմ. բառ. հտ. Ե, էջ 371=տպ. Դ, 522)։

47 (50). ԱՃԵԱԿ

Աճեակ «ձախ» բառի ծագման մասին խոսելով Hübschmann, Arm. Gram. էջ 414, համեմատության է առնում սանս. savyá և զնդ. havya հոմանիշները։ Իր կարծիքով այս երկու բառերի և հայերեն բառի միջև կապ չկա։ Որովհետև եթե աճեակ բնիկ լիներ՝ savya ձևի դեմ պիտի ունենար ճեզի կամ եզի ձևը, ինչպես սանս. gavya ձևի դեմ գտնում ենք հյ. կովի «կարագ»։ Բայց նաև չի կարող փոխառյալ լինել, որովհետև պհլ. hōī, havik շատ հեռու են հայերենից։

Նույնը փոխ առնելով ես իմ Արմ. բռ. Ա. 103 (=տպ. Ա, 113) աճեակ բառի ծագումը դրել եմ անհայտ։

Այն ժամանակ, երբ հրատարակվեց Hübsch. Arm. Gr. (1897), դեռ ծանոթ չէր երևի պհլ. hōyak «ձախ» ձևը, որ գտնում ենք Bartholomae, Altir. Wört. (հրատ. 1904 թ.) զնդ. haoya հոմանիշի դեմ։

Հայերենում -ակ վերջացող բառերը ընդհանրապես մեկնված են իբր իրանական փոխառություն։ Վրացի հայագետ պրոֆ. Ի. Աբուլաձեն ցույց տվեց դղեակ բառի բացատրությամբ, որ -եակ վերջացող բառերն էլ կասկածելի են։ Պհլ. hōyak «ձախ» բառը այնքան նման է հյ. աճեակ հոմանիշին, որ անհնարին է մերժել նրանց կապը։ Տարբերությունը միայն ա նախաձայնի մեջ է, որ կարող է առաջացած լինել մեզ անծանոթ հյուսիսային-արևմտյան պահլավ ձևի միջոցով, և կամ հյ. աջ բառի նախաձայնի ազդեցությամբ։

48 (51). ԱՌԱՔԻՆԻ

Այս բառի նախնական իմաստն է «կտրիճ, քաջ», որը դարձավ «բարեպաշտ, բարեգործ»։ Ե դարում դեռ այս երկու իմաստներն էլ գործածական են, մինչև որ հոգևորը գեբազանցում է և այսօր առաքինի ասելով հասկանում ենք միայն «բարեպաշտ»։ Հին իմաստի լավագույն օրինակներից են. Ի մէջ պատերազմի երևեցայց առաքինի (Իմ. ը. 15)։ Լսելով զառաքինեացն զքաջութիւն (Եղիշ.) վասն Հայոց պատերազմին, յորում բազումք առաքինացան՝ քան թէ սակաւք. Յորում ասպարիսի մախ ինքն առաքինացաւ (Եղիշ.) Սամփսոն իշու ոսկերովքն առաքինացաւ (մեծ քաջություններ գործեց) (Եփր. ղևտ.)։

Սա ամենալավ օրինակներից մեկն է իմաստաբանության մեջ՝ ցույց տալու համար թե արմատների իմաստը նախ նյութականն է, ապա միայն անցնում է բարոյականին ու վերացականին։

Բառի ծագումը անհայտ է. զանազան ստուգաբանական փորձեր տե՛ս իմ Արմ. բռ. Ա. 507—8 (=տպ. Ա, 257) բոլորն էլ մերժված։

Նախ պարզ է, որ բառի ի *վերջավորությունը ածական կազմող մասնիկն է. ինչ.* բար-ի, աղ-ի, երկաթ-ի, արծաթ-ի, մեծագն-ի *և հատկապես* ներքին-ի *որի մեջ զարմանալի կերպով չէ ջնջված անշեշտ* ի *ձայնավորը (փոխանակ լինելու* *ներքնի):

Այլուստ գիտենք, որ առա- *սկզբնավորությամբ սկսվող բառերի մեջ* առա *նախդիր է. այսպես են հատկապես* առասպել, առաստաղ, առատիկ: *Այսպես է նաև* առաքինի, *որով նրա արմատական մասը մնում է* քին:

Ըստ ձայնական օրենքների հյ. ք *առաջանում է* sw-*ից և* ի *ձայնավորը ռնգականից առաջ՝ առաջանում է* e *ձայնավորից։ Ըստ այսմ հասնում ենք նախավոր* swen-*արմատին։ Այսպիսի արմատ չկա, բայց ունենք* swento, sunto *«աշխույժ, կորովի, առողջ» արմատը, որ պահված է հետևյալ ձևերով.— գոթ.* swinθs *«ուժեղ, զորավոր, առողջ», հիսլ.* svinnr *«արագ, ուժեղ, խելոք», անգսք.* swīθ *«ուժեղ, զորավոր», հին սաքս.* swith *«զորավոր, կատաղի, քաջ» մբգ.* swint *«հզոր, ուժեղ, կատաղի, արագ, կատաղած», նբգ.* geschwind *«արագ», հբգ.* gisunt *«առողջ», հին սաքս.* gisund *«անաղարտ, առողջ», հին ֆրիզ.* sund *«թարմ, անեղծ, առողջ»* (Walde-Pokorny, *II, էջ 525)։*

Բառավերջում n-*ին հաջորդող խուլ ատամնականը* (t) *ջնջվում է հայերենում. այս երևույթի լավագույն օրինակներն են՝* քսան <wīkmtī, հուն <pont, *խոնարհման մեջ՝ հոգնակի* գ *դեմքի բայերի ահագին շարքը* (են, բերեն, ուտեն, *են)։ Ինչպես նաև երեսուն, քառասուն, յիսուն... իննսուն շարքը, որոնց բոլորի վերջավորությունն է* -սուն <K'ontə.

—

49 (52). ՄԵԾՈՓ, ՕԾՈՓ

Թովմա Մեծոփեցու հայրենիքն է Մեծոփ, *որ գտնվում է Վասպուրականում։ Այս բառի ստուգաբանությունը շատ պարզ է. հին հայերեն* ոփ *նշանակում է «փոս կամ խոռոչ, որի մեջ ջուր է հավաքվում». կենդանի է մինչև այժմ Մուշ, Շատախ, Ջինկիլեր* օփ *ձևով «փոքրիկ լճակ, լճացած ջուր» իմաստով. նույնը Խիանում դառնում է* հուփ, *որից էլ Մուշ՝* օփռել *«ջուրը լճանալով հոսել» (տե՛ս Արմ. բռ. հտ. Ե, 711—2=տպ. Գ, 619)։*

Ըստ այսմ Մեծոփ *դառնում է «մի մեծ փոս կամ խոռոչ, որի մեջ ջուր է հավաքվել»։*

Սրան նման է Օծոպ, Աւծոփ, Օծոպի գիւղ, *որը գտնվում է Նախիջևանի մոտ, ուր կա նաև Օծոպի վանքը։ Այս տեղից էր Վրթանես Օծոպեցին (կամ Ոծոպեցի), որ Աղթամարից գողացավ լուսավորչի աջը և դարձրեց էջմիածնի վանքին (տե՛ս Սիսական 480, 483)։*

*Օծոպ պիտի լինի *Օձոփ և պետք է նշանակե «լճակ, որի մեջ օձ է բնակվում»։*

Վաղարշավանի մոտ կա այժմ Օփուկ անունով մի գյուղ, որտեղից տապահամ և երկաթախառն հանքաջուր է բխում (Այրարատ 25)։ Եթե հանքաջուր է բխում, ուրեմն ամենայն հեշտությամբ կարող ենք Օփուկը մեկնել իբրև «փոքրիկ ոփ կամ խոռոչ»։

Երբ Ակադեմիայի միացյալ ժողովների առթիվ Վրաստան էինք գնում, գնացքում ակադ. Ղափանցյանին հայտնեցի Մեծոփ և Օծոփ գյուղերի մասին. Նա սրանց ավելացրեց մի երրորդ տեղանուն։ Իր դասախոսության մեջ նա այս բոլորը միացրեց վրացական ուրիշ տեղանունների հետ և մեկնեց ընդհանուր Ասիանական արմատներով։

50 (53). ԴԱՐՁՅԱԼ «ԳԱՂՏՆԻՔ ԿԱՆԱՆՑ»

Իմ ոչ մի բանասիրական ենթադրությունը այնքան շուտ և այնքան ճիշտ ստուգված չի եղել, ինչպես եղան իմ ենթադրությունները «Գաղտնիք կանանց» անհայտ գրքի մասին։

Հազիվ մի ամիս անցել էր իմ հոդվածի հրատարակությունից, երբ բժ. Գ. Հարու-

թյունյանը մատենադարանում գտնում է «Գաղտնիք կանանց» գրքի ձեռագիրը, իմ Լենինգրադում եղած ժամանակ։

Նորագյուտ ձեռագիրը կրում է № 4607 համարը. գրված է 1795 թ. բժշկական գրվածքների ժողովածու է տարբեր գրիչներից։ Նրանց մեջ անջատ մաս է կազմում Գաղտնիք կանանցը, որ գրավում է 381—402 էջերը։ Այս մասը տարբերվում է մյուսներից հատկապես նրանով, որ երկսյուն է, մինչ մյուսները միասյուն են։ Գիրը ավելի հընաձև նոտրագիր է, ուստի կարող է և պետք է 1795 թվից հին լինի։

Վերնագիրն է «Գիրք որ կոչի Գաղտնի գաղտնեաց. Արարեալ մեծին Ալպերտի յաղագս գաղտնեաց կանանց»։ Սրանից հետո գրվում է նախ «բան առ ընթերցող սիրելին», որ մեր նախորդ հոդվածում հիշատակված նամակն է։

Նամակից հետո առանձին վերնագրով ըսկըսում է «Գիրք առաջին», որին հետևում են «պրակ» անունով 11 հոդվածներ, որոնք համապատասխանում են իրենց վերնագրով և իրենց բովանդակությամբ մեր հիշատակած Ա—ԺԱ հոդվածներին (պակասում են մեր ԺԲ և ԺԳ հոդվածները)։

Այս 11 գլուխներից (պրակներից) հետո սկսում է «Յաղագս իրաց բնականաց որք եղեն ի ծնունդս մարդկանց». ունի 8 պրակ, որի վերջում գրված է «Եթէ կամիս տես ի գիրս գաղտնեացն Ալպերտոսի»։ Սրա վերջումն էլ գրված է «Վախճան առաջին գրոցն»։

Այստեղ վերջանում է գրվածքը, հետևում են երեք պարապ թերթ, որից հետո սկսվում է այլ նյութ, այլ ձեռագրով։

Այն եզրակացությունները, որ ես արել էի իմ նախորդ հոդվածում և որոնք ստուգվելցին ներկա ձեռագրի գյուտով, հետևյալներն են.

1. Պոլսում, 1876 թվին հրատարակված «Գաղտնիք կանանց» վերնագրով գրքույկը, որի հեղինակը անհայտ է պահում իր անունը, կեղծիք չէ՝ ինչպես կարծում էին ոմանք։

2. Նրա բնագիրը պետք է եղած լինի գրաբար, որից թարգմանել է անանուն հրատարակիչը։

3. Նա միջնադարյան հայերենով չէ. ես գրել էի «վճռականապես ոչ». հիմնվելով նրա զանազան հետքերի վրա, որոնք հնագույն հայ լեզվին են պատկանում։

4. Գրքի սկիզբը դրված նամակը կամ ընծայականն էլ ո՛չ կեղծիք է և ոչ հետին հավելված. նա պատկանում է առաջին հեղինակի գրչին։

5. Եթե այն ձեռագիրը, որից թարգմանել է հեղինակը, իր ասելով ԺԸ դարից է, բուն բնագիրը ԺԸ դարից ավելի առաջ է. ես համարում եմ ԺԲ դարից։

Նոր ձեռագրի հայտնությամբ այս բոլորը ստուգված է։

Բայց նոր ձեռագիրը տալիս է մեզ նորանոր այլ հայտնություններ։

Ձեռագիրը իբրև հեղինակ հիշում է «Մեծն Ալպերտոսին»։

Այս անունով հայտնի է Albert le Grand, դոմինիկյան աբեղա, աստվածաբան, փիլիսոփա, ալքիմիստ, ծնված 1193 թ. և մեռած Կոլոնիայում 1280 թվին։ Գրել է ի միջի այլոց կանանց վերաբերյալ բժշկական մի գրվածք, որի մասին ոչ մի տեղեկություն չունեմ։

Կարելի չէ, որ մի գիրք ունենա Ա մաս, մի քանի գլուխներով և այլևս Բ մաս չունենա։ Ուստի ձեռագիրը կիսատ է, ինչպես որ կիսատ է նաև 1876 թվի տպագրությունը։

Տարակույս չկա, որ հայերենը թարգմանված է լատիներենից. բայց արդյոք զուտ թարգմանությո՞ւն է թե խմբագրություն։ Պոլսի հրատարակությունը գիրքը համարում է «Յովհաննես անուն հայ արքեպիսկոպոսի մը յօրինածը». ո՞վ է այս արքեպիսկոպոսը և ինչի՞ց գիտե, որ հայ է. այս մասին եթե որևէ տեղեկություն կար հրատարակչի տեսած ձեռագրում, մեզ հայտնի չէ։ Այս բոլորը պարզելու համար անհրաժեշտ է նախ ունենալ Ալբերտոսի վերոհիշյալ աշխատությունը։

Համենայն դեպս գիրքը գրված չէ ԺԲ դարում, ինչպես մենք ենթադրել էինք, այլ մի քիչ նրանից ուշ, ԺԳ դարու կեսին։

Այժմ տեսնենք, թե ի՛նչ համեմատություն կա ներկա ձեռագրի և 1876 թվի հրատարակության մեջ։

Ընդհանրապես երկուսը միևնույն են. այն գրաբար ձևերը, որ ես հավաքել էի հրատարակությունից՝ կան նաև ձեռագրում, քիչ տարբերությամբ։ Այսպես՝

1. էջ 1, տող 20, հրատ. ուրախութիւն, *ձեռ.* ուրակութիւն:

2. էջ 1, տող 3 (տակից), հրատ. Յետ այնորիկ կը սկսի մածնուլ, այսինքն թանձրանալ և պնդիլ մինչև յղացման երկոտասաներորդ օրը. Ձեռ. յետոյ սկսանի մածիլ և պնդիլ մինչև ցաւուրս երկոտասանս։

3. էջ 2, տող 12, հրատ. «...կընե ծնունդը խստապարանոց».=Ձեռ. առնե ըզխստապարանոց (ձեռ. մի բառ պակաս է և անիմաստ, գրել է նախդիրը ըզ, *բայց փախցրել է* ծնունդն):

4. էջ 3, տող 8, հրատ. «աչուըները փարփար» ձեռ. զաչյուն մեծամեծս։

5. էջ 4, տող 1, հրատ. անյարմար պաշտամանց. նույն է նաև ձեռ.։

6. էջ 4, տող 3 (տակից), «կանացածնաց մեջ»=ձեռ. ի ծնունդս կենդանեաց։

7. էջ 8, տող 1, հրատ. ահեկին վրայ=ձեռ. ի ձախակողմն։

8. էջ 8, տող 6, հրատ. «ցուրտ զգայ կամ ցավ յոլովագոյն *մարմնոյն այլևայլ կողմերը». ձեռ. շեղատառ բառի տեղ ունի* յոլովունս:

9. էջ 9, տող 3 և 4, հրատ. խոժոռ և անմարսական բաներ=ձեռ. խոժոռք և անմարսականս։

10. էջ 10, տող 12 և 13 դրգալ=ձեռ. դգալ։

11. էջ 11, տող 13, հրատ. ըմբռնել և պահել, նույնը և ձեռ.։

12. էջ 12, տող 7, հրատ. ծնանել զաւակ արու, նույնը և ձեռ.։

Այս 12 կետերի համեմատությունը ցույց է տալիս, որ թեև երկու ձեռագրերը նույնն են, բայց 1876-ի հրատարակությունը շատ անգամ ավելի ընտիր է. օր. վերի կետերից՝

1) ուրախություն, 2) մածնուլ, 3) զծնունդն, 4) փարփար, 6) կանացածնաց, 7) ահեկին, 10) դրգալ։ (Դժվարանում եմ արտահայտվել 8) յոլովագոյն—յոլովունս *ձևերի հանդեպ։ Սրանց վրա ավելացնենք հրատ. էջ 16, տող 7 աղծեալ և ապխտեալ միսով=ձեռ. մսօք աղեցելովք։*

Այս բոլորը, մանավանդ վերջին , բավական են ցույց տալու համար, թե հրատարակվածը ավելի ընտիր և հին օրինակ էր, քան մեր ձեռագիրը։

Արտաքին կազմությամբ երկուսը իրարից մի նշանավոր տարբերություն ունեն։ Մինչդեռ հրատարակվածը միահար մի գիրք է 13 գլխի բաժանված, ձեռագիրն ունի երկու մաս, որից առաջինը ունի հրատարակվածի 1—11 գլուխները և չկան 12 և 13 գլուխները։ Բայց այս երկու գլուխների բովանդակությունը գտնում ենք ձեռագրի երկրորդ մասում։ Հետաքրքրական է հատկապես հրատարակության ԺԳ գլուխը, որ ձեռագրում հետևյալ ձևով է.

«Սերմն շատանայ այսոքիւք կերակրովք. այսինքն շողգամօք, թարմեօք[1] մսօք (կարծեմ սաք քիպայն է), հաւամսօք, խաշեղինեօք որձիւ[2], *ձուօք թերախորովիւք, բակլայիւք կոտորեցելովք[3], քունճիթօք[4] կամ դահինովք, եղվիշտայիւք, հացիւք թարմեօք[1] (որ է տաք և խաս հաց), և կամ թխադունիւք, պանրօք դերազանցիւք, ստոեիւք, շողոտիւք[5], ծառմսիւք, և մանաւանդ գինովք քաղցրահամիւքս»։*

Ծան. *1. Երևի ձեռագրի գրիչը* թարմ *բառի գրչությունը, նույնպես և իմաստը չի իմացել. նա գիտեր միայն «թաժա»։*

2. Հրատ. էջ 16 ունի «միսով հաւու, խողի և որթոյ». իսկ այստեղ որթոյ *դարձել է* որձիւ: *Գրիչը չիմանալով, որ որթը հորթ է, հասկացել և ուղղել է* որձ *(արու խոզ)։*

3. Հրատ. ունի այստեղ ոստմամբ *(սխալ գրչություն փխ.* ոսպամբ*), մի բառ, որ ինքը միակ նշան եղավ ինձ որոշելու գրքի ժամանակը, լեզուն և թե նա կեղծիք չէ, այլ հարազատ։*

4. Քունճիթ*—սուսամ, իսկ* դահին *(—արաբ.* طحين taḥin*) կնճիթն է ծեծած, բայց դեռ քուսպը չհանած և չմաքրած եղը. այս ձևի տակ գործածական է այժմ էլ Պոլսում և ասվում է* թահան *կամ* թահին:

5. Շողոտը առանց կճեպի խխունջն է. այժմ էլ Պոլսում խխունջը եփելով ուտում են. իսկ շողոտը որոշ հիվանդության ժամանակ հում կուլ են տալիս։

Այս բոլորը ի նկատի առնելով, կարելի է ենթադրել, որ հրատարակվածը ո՛չ թե զուտ թարգմանություն է, այլ որոշ խմբագրություն, թերևս այն նույն «Յովհաննես արքեպիսկոպոսից»։ Բայց այս ենթադրությունը կարելի է ստուգել միայն քննելով Աւքերտոսի գիրքը։

Այժմ անցնենք այն նորագյուտ բառերին, որ գտել էի հրատարակության մեջ։ Ահա այդ բառերը, որոնք կան և ձեռագրում։

1) Ամեգ «իգական անդամ», (Բազմ. 1898, էջ 223 բ գտել եմ մի օրէնք, որի համաձայն եթե մի բառ վերջանում է գ բաղաձայնով և նրանից առաջ կա e ձայնը, գրվում է «է» և ոչ ե. խնչ. եղէգ, վէգ, տէգ, մէգ, ճէգ, սէգ. բացառություն է արեգ: Այստեղ էլ հրատարակված օրինակում բառը ունեք ամեգ ձևը, որ սխալ է, իսկ ձեռագիրն ունի էջ 391 բ ճշտիվ ամէգ, իսկ էջ 398 բ զ-ամէքիս)։

2. Ասամնախոտ. ձեռագրում, էջ 393 ա ասված է «ողջունակն, որ այլապես ասամնախոտ ասի կամ սալվիայ». սրանով իմացանք, որ ասամնախոտն է լտ. salvia =ֆրանս. sauge. ողջունականն էլ թարգմանչի սարքածը պիտի լինի՝ լտ. salvia բառը ենթադրելով լտ. salve «ողջոյն» բառից։ Լտ. salvia բառը սաղվիա տառադարձությամբ գտնում ենք Փեշտիմալճյան բառարանում, ուր մեկնված է «մի տեսակ խոտ. տճկ. տիշ օթու». ուրեմն ասամնախոտն էլ թարգմանված է թրք. տիշ օթուից: Սակայն լտ. salvia=ֆրանս. sauge այլուստ գիտենք հյ. զսպայ, որ է թրք. ատա չայի «եղեսպակ»։ Տարբերությունը ստուգել բուսաբանների գործն է։ Իմ Արմ. բռ. հտ. Զ. (= տպ. հտ. Դ) սաղվիա բառի տակ հարց եմ տալիս, թե հնի՞ց է առնված այս բառը, թե նորահնար։ Ձեռագրի սալվիա ձևը երկուսի մեջտեղն է։

3. Բշտիկ, հիշված է էջ 391 բ։

4. Երկամօքոյֆ «որձևէգ», էջ 369 աբ։

5. Կաքսակայ (խոտը). այստեղ էջ 341 բ ասված է սեռ. հլ. «կաքուկային, այսինքն խոտին, որ այլապես թառայ ասի». պետք է ճշտել, թե երկու ձևերից ո՛րն է ուղիղ, իսկ թրք. թառայ նշանակում է «կոտեմ»։

6. Կոճղ «խոյ». ձեռագրում, էջ 393 ա գրված է սրա փոխարեն սեռ. զօճոյ, որ երևի զոջի «խոզ» բառն է։ Հայտնի չէ թե առաջինը ուղի՞ղ է։

8. Շարոյր «կուսական թաղանթ» 391 բ։

9. Վիժակն, վիժակուեն «մարմնի ծակոտիքը» 394 ա։

10. Փօֆրափօր «փորի վարի մասը» 397բ։

Սրանից դուրս նոր ավելանում է աստղազնին «աստղաբաշխ», էջ 382 բ։

Հիշենք նաև գործելի «ածուխ», էջ 390 ա, 399 ա կուտատուկ «մոլոշ» (ձեռ. սեռ. կատատկան, որ է ապէմկօմէջի), էջ 341 բ= թրք. ابم كومجى ebem gümeji «մոլոշ. malva silvestris», և ուրայսիլ «մեջքի վրա պառկիլ» 400 ա։

51 (54). ԵՐԱՆԻԿ, ԵՐՋԱՆԻԿ

Այս բառերի զուգորդությունը վաղուց էր զգացված մեր մեջ։ Ենթադրում եմ, որ մինչև իսկ Բարսեղ Կեսարացու «Վեցօրէից» գրքի թարգմանիչը գիտեր այդ և, ըստ այդմ էլ, գրել է. «փափկակեաց, բարեկեցիկ, դիւրասնունդ, երանիկ, երջանիկ, չարաշօժար և մեղսասէր» (Վեցօր. Ե)։ Բայց այս բառերի ստուգաբանությունն անծանոթ էր, միայն իմ «Արմատական բառարանի» մեջ այդ երկուսի արմատը գրել եմ եր:

Այժմ առաջարկում եմ հետևյալ ստուգաբանությունը։

Ունենք հնդեվրոպական մի արմատ, այն է prēi, prəi, prī, որի ժառանգներն են. սանս. prīyatē «գոհանալ, ախորժել», priyá «սիրելի, ցանկալի, սիրված», հպրս. frīar «ցանկություն, իղձ, կամք», զնդ. frāy «ուրախ անել, ուրախացնել», հսլ. prêja «գոհ եմ, խնամք եմ տանում», հսլ. և ռուս. приятель «բարեկամ, սիրելի», ռուս. приятный «դուրեկան, հաճելի», գոթ. frijōnd, հիսլ. frōendi, հբգ. Friunt, գերմ. Freund, հսաքս. Friund. անգլ. friend «բարեկամ», հբգ. fri-

du, *հսաքս.* frithu, *գերմ.* Friede *«հաշտություն» և այլն* (Walde, *2, էջ 86—87*)։

Նախալեզվի prē *արմատը* p-*ի անկումով պիտի տար հյ.-*րի *և* Ե-*ի սովորական հավելվածով պիտի դառնար* երի (*հմմտ. երաստան*<prk'to, *երես* <prepsā *երևիլ* <prep-, *երեց*<preisk'hu, *երի*<pri, *որի* ի-*ն բառի ծայրը լինելով ընկել է և* անի (*կ*) *մասնիկով ստացվել է* երանի(կ): Երջանիկ *բառի մեջ ջ կամ աճական է և կամ նախալեզվի* y-*ի օրինական համապատասխանը, ինչպես որջ*< ōlyo, *ստերջ*< ster, *հուն.* steîra, *ջին, ջնջել*<g^{2}henye։

Ծանոթ.— Այս ստուգաբանությունը մտածեցի 18 նոյ. 1950 թ. հիվանդ պառկած անկողնում։ Հեռախոսով առաջարկեցինք ընկ. Էդիկ Աղայանին՝ գտնել թե ի՞նչ կլինի ռուս. ПРИЯТНЫЙ *բառի համապատասխան հայերենը՝ հնդևրոպական հիմքի վրա։ Նա նույնպես գտավ, որ այդ բառն է* երջանիկ:

Առաջարկված խնդրի այս ճիշտ լուծումը մի կողմից ցույց է տալիս ընկ. Էդ. Աղայանի հմտությունը ձայնագիտական օրենքների գործադրության մեջ, մյուս կողմից վերի ստուգաբանության ճշտությունը։

Ճշմարտությունը մեկ է[1]։

21 նոյ. 1950 թ., Երևան

52(56). ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՄԱՏՈՒՑԱԾ ՆՊԱՍՏԸ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆԻՆ

Ամեն մի իրանագետ, որ առիթ է ունեցել քիչ թե շատ զբաղվելու հայերենով, դիտել է այն մեծ բառապաշարը, որ հայերենը փոխ է առել իրանական լեզվից զանազան շրջաններում, հին պարսկերեն, պահլավերեն և պարսկերեն։ Ըստ իմ հաշվի, այս բոլորից փոխառյալ բառերի թիվը 1405 է (տե՛ս իմ Հայոց լեզվի պատմ. Երևան, 1940, Ա հտ. էջ 240—292), ուր դրված է նաև այդ բոլոր բառերի ցանկը (դուրս են գցված նոր պարսկերենից եկած փոխառությունները, որոնք գտնվում են արդի ժողովրդական բարբառներում)։

Հարուստ չէ իրանական հին գրականությունը և հետևաբար հարուստ չէ նաև իրանական բառամթերքը։ Հին պարսկերենի ամբողջ բառամթերքը բաղկացած է 400 բառից, զենդերենը 4000 բառից. պահլավերենի բառարանը բնականաբար ավելի հարուստ է։ Թեհրանի համալսարանի նախկին դասախոս պրոֆ. Ռուբեն Աբրահամյանը կազմել է պահլավերենի լիակատար բառարանը, բաղկացած 10.000 բառից, պահլավերենից պարսկերեն և անգլերեն։

Հայերենը մեծ ծառայություն է մատուցանում պահլավերենի ուսումնասիրության համար հենց իր այդ փոխառյալ բառերով։ Այդ ծառայությունը մենք կարող ենք ամփոփել հետևյալ կետերի մեջ։

1) Հաճախ հայտնի չէ պահլավերեն բառի ընթերցումը՝ այդ լեզվի շատ պակասավոր այբուբենի պատճառով, ուր ձայնավորները չեն գրվում, տառերի միացումները խառնակում են բառի պատկերը, տառերը իրար նման են և ունեն զանազան արժեքներ։ Հայերեն փոխառյալ ձևը՝ պահելով բառի հարազատ պատկերը, ցույց է տալիս պահլավերեն բառի ստույգ ընթերցումը։ Օրինակ՝ Արտավիրաֆի մեջ (Artaviraf) *I, 42, 40 կարդում էին* nahīčak (*կամ* naīčak) ramitūnīt *«վիճակ գցել»։ Այս բառի առաջին տառը պհլ. կարդացվում է թե՛* n *և թե* v. *կապում էին բառը պրս.* nay *«եղեգ» բառի հետ՝ ենթադրելով թե վիճակը գցում էին եղեգի կտորտանքներով։ Տողերս գրողը, երբ ուսանող էր Փարիզում, ի նկատի ունենալով հյ.* վիճակ *բառը և* վիճակ արկանել *ոճը, որ ճիշտ ու ճիշտ համապատասխանում է պհլ. ոճին, մտածեց թե այդ բառը պետք է կարդալ ո՛չ թե* nahīčak *կամ* naīčak, *այլ* vēčak, *ըստ որում հայ.* վիճակ vičak *բառի հին ձևն է *վէճակ* večak. *իմ այս միտքը ես*

---

[1] *Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ «Տեղեկագրի» 1952 թ. № 12-ում տպագրված «Հայկականք էջ» (№№ 37—54)-ի առանձնատիպի իր օրինակում Հ. Աճառյանը կատարել է սրբագրական ուղղումներ, որոնք մուծված են այստեղ, իսկ 54-րդ՝ «երանիկ, երջանիկ» բառերի ստուգաբանության վերաբերող ծանոթագրությունը փոխել է վերևում դրված շարադրանքով։*

հայտնեցի իսկույն Մեյեյին, որ տվեց իր հավանությունը իմ ընթերցման ճշտության մասին։ Երբ ես պատրաստվում էի գրել այդ մասին մի հոդված, հրատարակվեց Fr. Müller-ի հոդվածը նույնի մասին WZKM 10, 175, ուր հեղինակը բոլորովին անկախ հասել էր նույն եզրակացության։ Hübschmann-ը իր Arm. Gram. աշխատության մեջ 1, 247 ընդունեց այդ մեկնությունը և այժմ չեմ կարծում, թե գտնվի մի պահլավագետ, որ այդ բառը շարունակի կարդալ nahīčak կամ naīčak.

Nyberg, իր Hilfsbuch des Pehlévi (Uppsala 1931) աշխատության մեջ II, 173 ունի պհլ. մի բառ, որ ենթադրաբար կարդում է pašn և թարգմանում է «etwa Vertrag, Vereinbarung»: Կապելով այս բառը հյ. ղաշն և վրաց dašni բառերի հետ, ես այդ պհլ. բառը առաջարկեցի ուղղել dašn. (իմ այս առաջարկը տպված է Մառի անվան նվիրված ժողովածուի մեջ, 1933 թ.)։

2) Երբեմն պահլավերեն բառի նշանակությունը կամ բոլորովին ճշտված չէ և կամ մոտավորապես միայն հայտնի է. հայերենը գալիս է այս դեպքում որոշելու կամ հաստատելու ճիշտ նշանակությունը, ինչպես վերի dašn բառի օրինակը ցույց տվեց։

3) Հայերենը օգնում է երևան հանելու երբեմն պահլավերենի բարբառային ձևերը և ճշտելու նրանց գավառը և ժամանակը։ Օրինակ՝ «պողպատ» նշանակող բառը հայերենում ունի երկու ձև՝ պողովատ և պողպատ. պահլավերենում չկան այս բառերը և կա միայն ածականը, որ կարդացվում է pōlāpatēn կամ pōlāfatēn «պողպատյա». Հայերենը երևան է հանում երկու պհլ. ձև *pōlavāt և *pōlāpat, նույնիսկ պողովատիկ < պհլ. *pōlavātīk, որոնք ներկայացնում են երկու տարբեր պահլավական բարբառներ։ Ավելի ուշ պիտի առաջանա պրս. پولاد pōlād, որ փոխ պիտի առնեն զանազան հարևան լեզուներ։

4) Շատ բառեր կան, որ չեն ավանդված պահլավական գրականության մեջ (պարսիկները երբ ընդունեցին Իսլամը, ոչնչացրին իրենց կրակապաշտական շրջանի «պիղծ» գրքերը)։ Այդ բառերի մի մասը պահված է իրանական ուրիշ լեզուներում. բայց հայերենը գալիս է շատ հարազատ կերպով հաստատելու ո՛չ միայն այն, որ այդ բառերը կային նաև պահլավերենում, այլև երևան է հանում նաև նրանց ճիշտ ձևը։ Օրինակ՝ պաշար pašar հայերեն բառը, որ նշանակում է «պահեստի կամ ճանապարհի ուտելիքն», անշուշտ պահլավերեն է։ Այդպիսի բառ չկա պահլավերենում, բայց որովհետև սոգդիերենում կա pš'' βr «vivres» (BSL 23, 107) և հայերենը բառեր չէ վերցրած սոգդիերենից, ուստի պետք է առանց այլևայլի ենթադրել պհլ. *pašar բառը այս նշանակությամբ (իմ այս մեկնությունը տե՛ս Revue des études arm. III, 8)։

Հյ. նուիրակ կոչվում է պալատական հատուկ այն պաշտոնյան, որ արքունիք կանչված անձերին առաջնորդում էր թագավորի առաջ. կամ թագավորի կամ իշխանի առաջից գնալով՝ նրա գալուստն էր հայտարարում և ժողովրդի մեջ ճանապարհ բաց անում։ Այս բառը պահլավերեն է և ենթադրում է պհլ. niveδ'ak ձևը (համմտ. զնդ. nivaēδ'ayemi «ծանուցանեմ» և պրս. نوید nuvīd «ավետիք, լուր»)։

Բոլորն էլ կազմված են ni մասնիկով vid = զնդ. vaēd «գիտենալ, ճանաչել, հասկանալ» արմատից։ Չէ ավանդված պհլ. *nivēδak բառը. հայերենն է միայն, որ երևան է հանում այդ բառը և միանգամայն այդ պաշտոնն ու պաշտոնյան։

5) Դեպքեր կան, երբ հայերեն բառը ինքը մենակ ենթադրել է տալիս պահլավերեն մի բառ, որ ո՛չ մի իրանական լեզվի մեջ չէ պահված։ Վերջերս հաջողվեց ինձ երևան հանելու երկու այդպիսի բառ։ Առաջինն է հյ. ժպիրհ. այս բառը չունի հայերենում ո՛չ մի մեկնություն. որովհետև ժ հնչյունը պարունակող բառերը ընդհանրապես իրանական են, ես այդ բառը վերածեցի պահլավական ձևին։ Հայերենի rh ձայնախումբը ծագում է իրանական θr ձայնախմբից. օր. աշխարհ < հպրս. xšaθra զոհ < զնդ. zaoθrā, ժահր > զնդ. ǰaθra, շնորհ < զնդ xšnaoθra, պահ, պարհ < զնդ pāθra, սեպուհ,

սեպուհր<զնդ vīsō-puθra, Մանաճիհր<իրան. Mana-čiθra, Միհր<հպրս Miθra ևն։ Ըստ այսմ ես կազմեցի *žipiθra ձևը, որ իսկույն հիշեցրեց ընդ. *aži-piθrā «նա, որի հայրը օձ է, օձահայր» և այս ձևը ենթադրել տվեց պհլ. žipihr անծանոթ բառը։ (Տե՛ս Տեղեկ. Ակադ. 1945, № 1—2, էջ 6)։ Այս միևնույն բառը առաջնորդեց ինձ բացատրելու երկրորդ բառը ղժպհի, հին ձևը ղժպիհր «անհաճո, ծանր, խիստ, դժնդակ», որ տվեց իրան. *duž—piθra>պհլ.=*dužpihr «նա, որի հայրը չար է, չարահայր»։

6) Հայերենը օգնում է նաև երևան հանելու պահլավերեն բառերի մի նոր անհայտ նշանակությունը. օր. հյ. ոստիկան նշանակում է «կուսակալ, գավառապետ». և ոչ մի ուրիշ նշանակություն չունի. սա ծագում է անշուշտ պհլ. ōstīkān բառից, որ նշանակում է միայն «հավատարիմ» և ուրիշ ո՛չ մի նշանակություն չունի։ Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ հայերենում հավատարիմ բառը ունի նաև «թագավորին մոտիկ բարձրագույն պաշտոնյա» իմաստը, ուստի ենթադրում եմ, որ պահլավերենում էլ ōstīkān «հավատարիմ» բառը նշանակում էր նաև «գավառապետ», որ փոխ առան հայերը (այս վերջին իմաստով)։

7) Էլ ավելի բազմաթիվ և հետաքրքրական են այն հայերեն բառերը, որոնց մեջ ո՛չ մի իրանական արմատ չի երևում, բայց բուն իսկական հայ ականջը զգում է ինչ որ անսովոր բան հայերենի զգացողությամբ և ասում է, որ սա պահլավերեն պիտի լինի։ Այսպիսի բառերից են «ամբաստանել», «աշտարակ», «աշտանակ» և այլն, որոնք ենթադրում են պհլ. *ambastan, *štarak, *štanak կամ սրանցից քիչ տարբեր ձևով բառեր։ Այսպիսի բառերի թիվը հասնում է հարյուրների։

Նկատի ունենալով այս բոլոր հանգամանքները, անհրաժեշտ է ուրեմն ամեն մի իրանագետի համար հայերենի ուսումը՝ բացատրելու և մանավանդ վերականգնելու համար պահլավերենի կորած բառամթերքը։

53 (57). Ի ՍՄԲԱԿԷՆ ՎԱՐԵԼՈՅ

Եզնիկ Կողբացին (տպ. Վենետիկ, էջ 174) անասունների բնազդի մասին խոսելով՝ ասում է. «Յորս են և ազդմունք ինչ բնականք, որովք հանդերձելոց իրիք իրաց ազդ լինիցի նոցա. որպէս ձիոյն ի սմբակէն վարելոյ. և եզինն՝ ձմերանն ընդ ալուց կողմն նստելոյ. և մօտ ի գարունն ընդ դրաց կողմնն դառնալոյ. և ծիծռան՝ յառաջ քան զաշունն ի ջերին տեղիս ի ձմերոց երթալոյ. և խորդոյն՝ իմանալ յառաջագոյն զձմերունս կարեւորս, և վաղ ի մարմանդ տեղիս փութալոյ. և ճայից՝ վաղագոյն տարմատարմ շրջելոյ. և աղաւնեաց՝ համագունդ երամ երամ խաղալոյ, և ագռաւուց՝ ի ծմակաց վաղագոյն ի ջերին տեղիս գնալոյ, և անդեղց՝ ի հեռաստանէ զգիշոյ անկանելոյ դիտաւորութեանն»։

Մեր բառով խոսելով՝ այս բոլորի իմաստը հետևյալն է.

«Անասունների մեջ կա բնազդը, որով նրանք իմանում են լինելիք բաները, այսպես ձին՝... եզը ձմեռ ժամանակ զոմի խորքն է նստում և գարնան մոտ դռան կողմն է դառնում. ծիծեռնակը աշունից առաջ տաքուկ տեղեր ձմեռանոց է գնում. կռունկը առաջուց իմանում է թե խիստ ձմեռ է լինելու և շուտով մարմանդ տեղեր է շտապում. ճայերը ավելի վաղ խմբերով շրջում են և աղավնիները երամ երամ գնում են, ագռավները առաջուց ծմակներից տաքուկ տեղեր են գնում և անգղներն էլ հեռվից դիակի անկումը նկատում են»։

Մնում է միայն բացատրել «ի սմբակէն վարելոյ», որ դժվար է հասկացվում։

Վարել բայը երկու իմաստ ունի. 1. հողը կամ արտը վարել, հերկել, 2. ձին քշել, որից ձիավար, ձիավարել, ձիավարութիւն: Քանի որ խոսքը ձիու մասին է և ձին չի կարող հող մշակել, ուստի պետք է առնել երկրորդ իմաստով։ Վարելոյ կարող է լինել կա՛մ վարեալ դերբայի (ածականի) և կամ վարել անորոշի սեռական-տրական ձևը։ Երկուսն էլ որոշ իմաստ չեն տալիս, ուստի և հարմար չեն տեղին։ Մնում է մի երրորդ ձև,

որ է վարիմ=վարիլ կրավորականը։ Շատ հարմար է ուրեմն հասկանալ թե «ձին էլ ամբակից (քոր գալուց կամ մարմաշից) բըռնաղդով իմանում է, որ պիտի վարվի, քշվի, վրան պիտի հեծնեն և քշեն»։*

54 (58). ՔՈՅՐ, ՍԵՌ. ՔԵՌ

Հայտնի է, որ քոյր բառը ծագում է հնդեվր. swésōr ձևից և սեռ. քեռ ծագում է նրա սեռ. swesrós ձևից։

Բայց հյ. սեռ. քեռ շատ նման լինելով քեռի բառին, կարող էր երբեմն շփոթվել նրա հետ։ Այսպես, օրինակ, քեռորդի բառը, որ նշանակում է «քրոջ որդի», այժմ էլ ոմանք սխալմամբ հասկանում են «քեռու որդի»։

Այս շփոթութեան առաջը առնելու համար ահա, միջին հայերենում ստեղծվեց քուեր ձևը և նրանից ձևացավ անմիջապես քուեր–որդի կամ քվերորդի «քրոջ որդի» բառը, որով «քեռու որդի» իմաստի հետ շփոթելու վտանգը վերացավ։

Թե ո՛րտեղից առաջացավ այս քվեր ձևը բավական հեշտ է գուշակել։ Ր բաղաձայնով վերջացող մի խումբ բառերի սեռականը կազմվում էր Ե հոլովումով (ոսկր-ոսկեր, տարր-տարեր) և հետևապես տայգր–տայգեր, որ ազգականական բառ լինելով՝ նման էր քոյր բառին։

Ավելի ուշ բառը կապվեց մայր բառի հոլովման և դարձավ միջին հայերենում մի կողմից քվոր և մյուս կողմից քոր։ Առաջին քվոր ձևը կենդանի է այժմ էլ Երևանի բարբառում և նրա նման են հոլովվում՝

կեսուր, կեսրօր
աներ, հանօր, հանօրտղա
ընկեր, ընկօր, հընկօր։

Վերջին շրջանում քոյր հեռանում է նաև մայր և հայր բառերի հոլովումից և անցնում է կին բառի հոլովման, որով ստանում ենք քոյր, սեռ. քրոջ, ինչպես ունենք կեսրոջ, աներոջ, ներոջ, տագրոջ, ընկերոջ։

55 (59). Ք Ե Ռ Ի

Հնդեվրոպական ընտանիքի կազմակերպությունը այնպես էր, որ ամուսինը կնոջ կողմի ազգականների հետ կապ չուներ, ուստի նրանց համար անուններ չկային։ Այսպես, թեև ամուսնու հայրը, մայրը, եղբայրը և քույրը որոշ անուններով կոչվում էին սկեսրայր, սկեսուր, տայգր, տալ, սակայն կնոջ հայրը, մայրը, քույրը և եղբայրը հնդեվրոպացոց ժամանակ առանձին կոչում չունեին։ Ավելի ուշ, երբ ընտանեկան կազմակերպության այս ձևը փոխվեց, երևան եկան այն ժամանակ նոր անուններ, ինչպես աներ, զոքանչ, և նմաններ, որոնց ծագումը ծանոթ չէ։

Նորակերտ անունների կարգին են պատկանում քենի (որ տես Արմ. բառ.) և քեռի։ Քեռի բառը, որի հոմանիշն է մօրեղբայր, գործածված է արդեն Ե դարի կեսից առաջ գտնված շրջանում մի անգամ (Ղևտ. ի. 20)։ Մօրեղբայր ձևը բնավ չէ գործածված հին մատենագրության մեջ. բայց դա պատահական է, որովհետև գործածված կա նրանից կազմված մօրեղբօրորդի բառը։

Քեռի բառի ծագումը համարված է անհայտ և այսպես էլ նշանակված է Արմ. բառ. Զ, էջ 1447 (=տպ. Դ, 570)։

Սակայն ամեն ոք էլ կարող է զգալ, թե այս բառը պատկանում է քոյր բառին, և հատկապես նրա սեռ. քեռ ձևին։

Թեև ՆՀԲ ոչինչ մեկնություն չի տալիս, բայց նրանից առաջ Ավետիքյան, Քերակ. 1815, էջ 224 կցում է սեռ. քեռ ձևին, նույնը կրկնում է էմին, Քերակ., էջ 40։ Hübsch. ZDMG 35 (1881), 656 և Arm. St. § 294 կասկածով դնում է քոյր բառի քեռ սեռականից, համեմատելով հսլ. swiri «մորեղբոր կամ մորաքրոջ որդի» բառի հետ։ Իսկ Arm. Gr., էջ 504 իմաստի տարբերության պատճառով մերժում է։

Արմ. բառարանիս մեջ ես էլ բառիս ծագումը դրել եմ անստույգ։ Այժմ սակայն մը-

* Այս հատվածի բացատրության համար տե՛ս նաև Վարագ Առաքելյանի «Գրաբարի հատընտիր» տպ. Երևան, 1946 թ., էջ 85, ծան. 3։

տածում եմ, որ անհրաժեշտ է կցել քոյր բառի քեռ սեռականին։ Հին սլավական ձևին կցել անշուշտ անտեղի է, որովհետև բառը հնդեվրոպական շրջանում գոյություն չուներ։ Բայց երբ հայերը կազմեցին այս բառը, անշուշտ իրենց ունեցած արմատներից մեկի հետ պիտի կցեին։ Մենք զգալով հանդերձ, որ «քոյր» և «մօրեղբայր» հարակից գաղափարներ են, դժվարանում ենք ո՛չ թե ըստ ձևի, այլ ըստ իմաստի կապել այս երկուսը իրար հետ։ Բայց երբ մեկնենք «քեռին» իբրև «այն անձը, որի քույրը խոսողի մայրն է», երկուսի կապը արդեն գտած կլինենք։

Ընդունելով այս բացատրությունը, առաջարկում եմ Արմ. բառարանում քեռի բառի մոտ դնել + նշանը և հնդեվրոպական կամ բնիկ հայ բառերի թիվը մեկով ավելացնել։

56 (61). ՏԱՐԹ

*Գավառական բառ է, որ գործածական է հետևյալ բարբառներում. Ախալքալաք, Աղբակ, Ապարան, Աստապատ, Բաբերդ, Բուլանըխ, Երևան, Լոռի, Խարբերդ, Ղարաբաղ, Նոր-Բայազետ, Նոր-Ջուղա, Շիրակ, Սուրմալու, Վան։ Նշանակում է վառելու համար պատրաստված՝ մեծ ու կոշտ ձևով աթար կամ թրիք գոմեշի, կովի կամ եզան (տարթը ձեռքով չեն պատրաստում ինչպես թիթենը, այլ ոտքերով կոխոտելով, բահով կտրատում են և չորացնում, հողով խառն է և հեշտությամբ չի վառվում)։ Նշանակում է նաև 2. մարմնի վրա կպած հաստ կեղտ (Խարբերդ, Վան)։ 3. Կեղտոտ (Նոր-Ջուղա)։ Հնչվում է տառթ (Սեբաստիա) և նշանակում է նստած կեղտ (ջրի տակ, ամանի երեսը, ատամի վրա, ձեռքի երեսին)։ Սրանից կազմված բառեր են՝ տարթակալել (Երևան, Ղարաբաղ) «կղկղանքը վրան չորանալ», 2 (Ղարաբաղ) «վերքի վրա փառ կապել, երեսը չոր փառ կապել», տարթացան (Վան) «աթարի մի տեսակ»։

Այս բառը կարող ենք համեմատել հնդեվրոպական բառերի երկու խմբի հետ. առաջին՝ անգլ. dirt, հոլլ. dreet, հհյուս. drîta, անգսք. drītan, հյուս. գերմ. drīten, ռուս. գվռ. dristàtь «փորը լուծել», մակեդ. δαρδαίνει (Հեսիք.) «կեղտոտել, ապականել»։ Երկրորդ՝ լիթ. derkiù «ապականել, փորը դատարկել», լտ. foria «փորի լուծ», forio «կղկղել»։ Առաջինը (լիթ.) ցույց է տալիս, որ նախորդների մեջ ատամնականը աճական է. երկրորդը (լտ.) ցույց է տալիս, որ արմատի նախաձայնն է dh և ոչ d։ Ըստ այսմ արմատը դրվում է dher, աճականով dh(e)rei-d «կեղտոտություն, կղկղել» (Pokorny 861)։

Բայց, թեև այս արմատի իմաստը շատ լավ համապատասխանում է հայերեն տարթ բառի իմաստի հետ, ընդհակառակը նախաձայն տ (t) թույլ չի տալիս այս համեմատությունը, սպասվում է *դարտ։ Ուրեմն պետք է թողնել այս ստուգաբանությունը որպես սխալ և փորձել մի ուրիշը։

Նախաձայնի հետ համաձայն է մի ուրիշ ձև, որ է հհյուս. torð, անգսք. tord «կեղտ», լետտ. dìrstu, dìrst «կղկղել», dìrša «հետույք», մբգ. zurch, zürch «թրիք»։ Առաջին երկուսը գալիս են հնխ. dr̥-tó ձևից. արմատը դրվում է der, որի կոկորդականով աճած ձևից է գերմանականը (Pokorny 798)։ Հնխ. dr̥-tó ձևը ամբողջապես ծածկում է հյ. ձևը, բացի բառավերջի թ-ից, որ պետք է լիներ *տարդ (հնխ. t տալիս է ր-ից հետո հյ. դ)։

Բայց տարթ լինելով գավառական բառ, ուր ր-ից հետո դ դառնում է թ, ամեն իրավունք ունենք ասելու, որ տարթ պետք է գրել *տարդ։

Միայն երկու բարբառ կա, ուր ր-ից հետո դ պահվում է անփոփոխ. դրանք են Ագուլիս և Մեղրի։ Դժբախտաբար այս երկու բարբառներումն էլ տարթ բառը պահված չէ, որովհետև փայտի առատության պատճառով աղբը իբրև վառելանյութ չի գործածվել[1]։

---

[1] Ինչպես պրոֆ. Է. Աղայանը ինձ հայտնեց, Մեղրիում կա տարտ «թաց գուղձ», որ չգիտեմ թե նույն բա՞ռն է։

57 (62). Թ Ր Ք. tantun

Այս բառը գործածական է միայն Թրք. ժողովրդական լեզվի մեջ tantuna düšmek «անդունդի մեջ ընկնել» դարձվածքում. ասվում է օրինակ düšdün-mi tantuna? «ընկա՞ր անդունդը»։ Ոչ մի բառարանում չգտա. ոչ Ալիկյանի մոտ, ոչ Ջեքի Կարապետյանի մոտ, ոչ Bianchi-ի մոտ, ոչ Будагов-ի մոտ և ոչ էլ նույնիսկ Հյուսեին Քազիմ Քադրիի մեծ բառարանում (Պոլիս, 1927—1928 թթ.)։

Ենթադրում եմ, որ փոխառյալ է Հյ. հոմանիշ անդունդ բառից, որ միայն գրաբար չէ, այլ գործածական է բազմաթիվ հայ բարբառներում (տե՛ս Արմ. բառ.)։ Թուրքերենը բառավերջի դ ձայնը հնչել է ք, ինչպես է մեր մեջ և փոխադրելով բառի սկիզբը, կազմել է մի տեսակ կրկնավոր, ինչ որ սիրելի ձև է ժողովրդական լեզվի մեջ։

58 (63). Թ Ր Ք. bürüm bürüm

Նույնպես ժողովրդական լեզվի մեջ սովորական բառ է թե՛ Թուրքերեն, թե՛ Հայերեն և նշանակում է «հոտավետ, անուշ հոտ արձակելով». օրինակ՝ bürüm bürüm qoqularə čəqəyor=բիւրիմ բիւրիմ հոտը կելլա կոր (անուշ անուշ հոտը փչում է)։ Թեև ընդհանրապես անուշ հոտի համար է ասվում, բայց ծաղրաբար կարելի է գործածել նաև վատ հոտի համար։

Այս բառն էլ նախորդ հոդվածում հիշված բոլոր բառարաններում չգտա, թեև Պոլսում շատ սովորական գործածություն ունի։ Ենթադրում եմ, որ փոխառյալ է Հյ. բուրում «բուրմունք, անուշ հոտ» բառից կրկնությամբ։

59 (64). Ս Ր Ի Կ Ա Յ

Երեք տարի առաջ ընկ. Գևորգ Ջահուկյանը առաջարկել էր ինձ մեկնել այս բառը իբր ասորերեն, որովհետև վերջավորվում է -այ և շատ նման է արաբ. سارق sāriq «գող» բառին։

Այն ժամանակ ես չգտա ասորերեն համապատասխան բառը։

Արդարև Հայերենում այն բառերը, որոնք վերջավորվում են -այ, ընդհանրապես ասորական փոխառություն են. ինչպես՝ տղայ, կարսայ, շղթայ, ծնծղայ, շուկայ, Խանանայ, սատանայ և այլն։

Brockelmann-ի ասորերեն բառարանում (Berlin 1895), էջ 240 ա գտնում ենք ասոր. سرق sraq արմատը spoliavit «կողոպտել» իմաստով, որին համապատասխան էլ դըրված է արաբ. سرق srq «գողանալ»։ Այս արմատի տակ հիշված են ասոր srīqā «դուր, ունայն», sūrāqā سورقا «կամավոր աղքատություն», և ուրիշ մի քանի նման բառեր։

Այս բոլորը ես հիշել եմ իմ Արմ. բառ.-ի մեջ զիրկ=զուրկ (զրկել) արմատի տակ, որ դրել եմ փոխառություն նույն ասորի արմատից։

Այժմ գտնում եմ, որ հիշյալ մեկնությունը սխալ է. «ունայն» իմաստը խաբել է ինձ։ Ասորերեն srīqā ձևը ամբողջովին ծածկում է Հյ. սրիկայ բառը, իսկ նույն ասորի «ունայն, զուրկ» իմաստները, միանալով ասոր. «կողոպտել», արաբ. سرق srq «գողանալ», سرقت sirqat «գողություն», سارق sāriq «գող» իմաստների հետ, ենթադրել են տալիս ասորի (գավառակա՞ն) մի բառ՝ srīqā «դատարկապորտ, գող, ավազակ» իմաստով։

60 (65). Զ Ո Ւ Ր Կ, Զ Ր Կ Ե Լ

Ի, ու ձայնավորների սղման պատճառով երբեմն կարելի չի լինում որոշել բառի պարզ արմատը, եթե հնից ավանդված չէ։ Օրինակ՝ փրկել բառի արմատը մենք կարող ենք ենթադրել փիրկ, փուրկ, փրիկ կամ փրուկ. բայց սրանցից ոչ մեկը ընդունելի չէ, որովհետև հնից ավանդված չէ։ Բառը փոխառյալ է ասորերենից, որ ունի pəraq ձևը։ Այսպես է նաև զրկել բայը, որի արմատը կարող է լինել զուրկ կամ զիրկ: Երկուսն էլ ավանդված են և ըստ ՆՀԲ զուրկ ընտիր հայերեն է, զիրկ ռամկական։

Գիտենք նաև, որ հաճախ բայերի սկիզբը դրվում է զ նախդիրը՝ սաստկական կազմե-

լու համար. օր. զանցանել, զառամիլ, զառ-մանալ, զառանցել և այլն։

Կարող է լինել նաև, որ բայը արմատական ձևով պահված չլինի, այլ միայն զ սաստկականով։ Այսպես է զերծանել բայը, որի արմատն է *երծ, որ չի ավանդված և հայտնի է միայն լեզվաբանական քննությամբ (տե՛ս Արմ. բառ.)։

Հյ. զուրկ, զրկել բառն էլ այս կարգից է. համարում եմ զ սաստկականով կազմված՝ ուրկ արմատից, որ ավանդված չէ։ Այս ուրկ արմատը համեմատում եմ լտ. urgeo բայի հետ, որի նշանակությունները շատ զանազան են (վարել, քշել, գլորել, ափի վրա քըշել, առեղ խրել, սպառնալ, վտանգել, ճընշել, տանել, կրել, վրան ծանրանալ, ընկճել, չարչարել, տանջել, հոգնեցնել, քաղցից նեղվել, սեղմել, շտապեցնել և այլն)։

Այս լատին բառը մասնագետները դնում են հնխ. vreg² արմատից որի նախաձայնը և իմաստները շատ չեն համարվում լտ. urgeo բայի հետ, որին միացնում են նույնիսկ ռուս. враг «թշնամի» բառը։ Այսպես Walde, Lat. etym. Wört. 859, Walde-Pokorny, I 319: Բայց իրենք էլ են կասկածում այս ստուգաբանության վրա և հիշում են հարցականով։ Trautmann, էջ 342, նույնիսկ չի հիշում լատին ձևը. հետաքրքիր էր իմանալ Ernout-Meillet-ի առաջարկած ստուգաբանությունը, բայց դժբախտաբար այդ գիրքը ձեռքի տակ չունիմ։

Ըստ իս urgeo բայը անջատելով հնխ. vreg² արմատից, պետք է դնել urg² արմատից, որ գտնում եմ նաև հյ. զ–ուրկ բառի մեջ։

Ըստ այսմ պետք է ուղղել Արմ. բառ.-ի մեջ իմ հիշած ստուգաբանությունը։

Ինչպես զերծ, նույնպես և զուրկ՝ բայարմատի ձևով պարզ ածականներ են. իսկ զիրկ, ինչպես և ճիճշ սխալ ձևեր են (փխ. զուրկ, ճուճշ):

61 (66). Ա Մ Ո Ւ Ր Ի

Նշանակում է «չամուսնացած մարդ, որ կին չունի»։ Այս իմաստից իսկույն հետևում է, որ բառը պետք է լինի կազմված ան բացասական մասնիկով, որի ն ձայնը հաջորդ մ-ի մոտ ջնջվել է։ Այսպես բացատրել են արդեն Lagarde, Ծաղրճեան, Հիւնքեարպէյէնտեան և Ղափանցյան (ЗВО 23, 360), բայց բոլորն էլ դժվարացել են գտնել արմատը։ Ըստ իս նախ բառը պետք է համարել *ան–մոյրի ձևից, որի արմատն է *մոյրի և պետք է նշանակի «կին»։

Այս *մոյրի ձևը «կին կամ աղջիկ» նշանակությամբ, հնդեվրոպական բառ է, որ գտնում ենք զանազան լեզուների մեջ։ Այսպես սանս. márya—«երիտասարդ մարդ, սիրական, հովատակ», maryaka—«մարդուկ», յն. μεῖραξ «աղջիկ, հետնաբար նաև տղա» μειράκιον «տղա, մանչ», կրետ. Βριτό-μαρτις «Արտեմիս աստվածուհին», լտ. maritus «ամուսնացյալ մարդ, կին առած» (հետնաբար նաև marīta «ամուսնացյալ կին, մարդու գնացած, արամբի»), լիթ martì «հարս, նորահարս», mergà «աղջիկ», լետտ. marscha «եղբոր կինը», հպրուս. martin «հարս», mergo, mergu «աղջիկ, աղախին», գոթ. (խըրիմի) marzus «հարսանիք», կիմր. merch «դուստր», morwyn «աղջիկ», mor-forwyn «ծովային հուշկապարիկ», կորն. moroin «աղջիկ, կույս», myrgh «աղջիկ, կին», բրըտ. merc'h «դուստր», հիռլ. muir-moru «ծովային հուշկապարիկ»։ Բոլորի նախաձևն է հնխ. mério-, լատինը՝ հնխ m°rī- ձևից, որից նաև հյ. մարի «էգ թռչուն, հավ», իսկ գերմանական և բալթյան ճյուղի մեջ g, t աճականով (Walde-Pokorny 2, 281, Walde 465, Boisacq 621, Trautmann 170): Այսպիսով *մոյրի և մարի լինում են հայերենում ձայնդարձի ձևեր։

Այս բոլորը տես Արմ. բառ. մարի բառի տակ։

62 (67). Ց Լ Խ Պ

Ժողովրդական բառ է, որ գտնում ենք Ղարաբաղի (ցլեփ), Մեղրու (ցլեպ) և Շուլավերի (ծլեպ) բարբառներում։ Նշանակում է նախ «փայտի մանր կտորներ, որ իբր կըրակ. չան են գործածում. 2 փոխաբերաբար «ապակու փշրանք». տես Գվռ. բառ. 1055բ։

Համեմատում եմ ասոր. صليبا ṣlībā «խաչ» բառի հետ Brockelmann, Lex, syr. 1895, 303 բ, որի հետ նույն են արաբ. صليب ṣalīb «խաչ» և սրանից փոխառյալ պրս. چليپا čelīpā «խաչ» բառերի հետ։

Զանազան լեզուների մեջ խաչ նշանակությունը ծագում է նախորդ «փայտ» նշանակությունից։ Այսպես հուն. σταυρός «ցից». 2. մահապարտի ցից, 3. «խաչ», σκόλοψ «սրածայր փայտ, ցից, հետևաբար խաչ», պրս. دارو dārū «ծառ, փայտ», մանիքեական գըրվածներում «խաչ», որից է بدار كردن ba-dar kardan «խաչել», ասոր. قيسا qaysā «ծառ, փայտ, խաչ», գոթ. galga, հանգլ. gealga և հհյուս. galgi «կախաղան, խաչ» =արևմտ. հհյուս. gelgja «կոճղ, գերան», հանգլ. rōd «խաչ»=անգլ. rod «ձողոտ, գավազան», արևմտ. հհյուս. rōða «խաչ» և «ձող»։ Նաև հյ. խոչ, խէչ «փայտ», որ ապա դարձավ խաչ (տե՛ս Արմ. բառ.)։

Այսպես և ենթադրում եմ, որ ասոր. ṣlībā «խաչ» բառն էլ նախապես նշանակել է «փայտ», որ ապա կորել է և մնացել է միայն հայ բարբառների մեջ (հայացած ասորիների միջոցով)։

63 (69). Թ Ո Յ Ն

Այս բառի ստուգաբանությունը հայտնի չէ։ Երեք մասնր ստուգաբանություններ (երեքն էլ անընդունելի) տե՛ս իմ Արմ. բռ. հտ. Բ, էջ 1270=տպ. Բ, 195—196)։

Անշուշտ պետք է կապել «սպանել» գաղափարի հետ։ Եզնիկ, էջ 63 ասում է.

Զի՞նչ չար քան զօձ կայցէ, և ի նմանէ թերիակէ. և ի սպանող դեղոց (=թոյն), որք ի ննջութենէ մարդկան կազմեցան, չև հասուցեալ և անդէն բուժէ։

Նաև պրս. zahr «թույն», որ մեկնվում է զնդ. *Jaθra-, սանս. *hatra- «սպանիչ» բառերով (Horn § 678)։

«Սպանել» գաղափարի համար հունարենում ունենք θείνω, որ թեև Bailly-ի մեծ բառարանում մեկնված է «զարնել, խփել», բայց օրինակների մեջ ունենք «սուրով կոկորդը ծակել մեն», որով հասնում ենք ըսպանելու գաղափարին։ Boisacq թեև նույնպես θείνω բառի տակ (էջ 336) նշանակում է «զարնել», բայց էջ 1033 Φόνος բառի տակ նշանակում է ճիշտ θείνω «tuer, սպանել»։

θείνω նույն բառը գրեթե ճշտիվ ծածկում է հյ. թոյն բառը։

Երբ երկու ցեղակից լեզուների մեջ ձևով և իմաստով նման բառեր գտնվեն, նմանությունը կարող ենք բացատրել երկու ձևով. 1. այդ երկուսը ցեղակից են և բխում են միևնույն արմատից. 2. մեկը փոխառյալ է մյուսից։ Հայերեն և հունարեն բառերի նըմանությունը բացատրելու համար վերի առաջին դեպքում պետք է դիմենք հնդեվրոպական հիմնալեզվին։ Վերի հույն բառի նախաձևն է հիմնալեզվի մեջ g^{2}hen «զարնել, ծեծել» արմատը, որից բխում է նաև հյ. գանել «ծեծել», ռուս. ГОНИТЬ «քշել, հալածել» և այլն։ Այս դեպքում հունարեն θείνω կապ չունի հյ. թոյն բառի հետ, որովհետև նույն արմատից բխող համապատասխան բառն է հայերեն գան: Առաջին կետի հերքումով մնում է ընդունել երկրորդ կետը, այսինքն՝ թե թոյն փոխառյալ է հունարեն θείνω ձևից, բայց հունարեն θείνω էլ լրիվ չի ծածկում ու հայերեն թոյն բառը, որովհետև մեկը ունի ει երկբարբառը, իսկ մյուսը ոյ երկբարբառը. մյուս կողմից հայերենի «թոյն» իմաստը չկա հունարենում։ Այսպիսով հայերեն թոյն բառը հունարենից փոխառյալ չէ և մեր վերի երկու կետերը ջուրն ընկան։

Հունարեն θείνω բառի հետ համընթաց է θάνατος «մահ», որ ըստ Boisacq էջ 333, բնավ կապ չունի θείνω «սպանել» արմատի հետ, ուստի կապ չունի նաև մեր թոյն բառի հետ։ Մնում է գտնել մի ուրիշ հարմար բառ։

Հարմարագույն բառն է κτείνω «սպանել», որի հետ նույն է κτόνος «սպանություն»։ Boisacq, էջ 524 նախաձևը դնում է qθen. նույնը Walde-Pokorny 1. 505. հնդեվրոպական հիմնալեզվի մեջ θ ձայնի գոյությունը խախուտ է (Brugmann, Abrégé. 216)։

Այս ձայնով հայերենի մեջ ունենք միայն ցին «թռչունի անունը»=հուն. ἰκτῖνος (տե՛ս Արմ. բռ.)։

Այժմ հնխ. kten արմատի դեմ դնելով հայերեն քոյն, կունենանք մի նոր, ավելի պայծառ օրինակ։ Արդարև բառասկզբի kt ձայնախմբի մեջ k ընկնելով, մնում է միայն t, որ տալիս է հայերեն միշտ p. երկբարբառ հնխ. eu և ou տալով հյ. ոյ, հայերեն քոյն բառի նախաձևը դառնում է kteun կամ ktoun։ Ավելացնենք նաև, որ հայերենի մեջ ունենք դարձյալ քին ձևը, որ նշանակում է «թույն»։ Ըստ այսմ կարելի է երկբարբառին տալ մի ուրիշ ձև։

64 (70). ԱՆՏԱՌ

Այս բառը չի մեկնված. զանազան հեղինակներ ուզում են կապել հյ. ծառ=doru բառի հետ, բայց այդ բոլոր փորձերը անհաջող են անցել։ Տե՛ս Արմ. բռ. անտառ բառի տակ։

Ամենահարմար բառը, որի հետ կարելի է կապել, հուն. δένδρον ձևն է, որ նշանակում է «1. ծառ, 2. անտառ»։

Հուն. բառի ծագումը անորոշ է։ Ամենալավն է Bailly, էջ 444, որ համարում է բառիս ծագումը անհայտ (origine inconnue)։ Boisacq 176 և Walde-Pokorny 1, 804 տալիս են զանազան մեկնաբանություններ, մերթ համարում են կրկնավոր, մերթ արտազաբանության (haplologie) արդյունք, մերթ էլ կապում են հնխ g^2end արմատի հետ։ Այս բոլորը իրար են հերքում։

Կարծում եմ լավագույնն է կապել հյ. անտառ բառի հետ և բաժանել բոլոր ուրիշ նման արմատներից։ Հունարեն δένδρον և հյ. անտառ բառերի մեջ բոլոր բաղաձայները նույն են։ Երկուսի մեջ էլ ունենք n, d, r, միայն հունարենի մեջ d երկու անգամ է։ Պետք է կարծել, որ երկրորդ անգամի d թարմատար հավելված է n և r բաղաձայնների միջև, ինչպես սովորական է շատ լեզուներում օր.՝ հյ. ծանդր, մանդր. ֆր. cendre («մոխիր»>լտ. cener), այսպես և հուն. ἀνήρ «տղամարդ», սեռ. ἀνδρός, նույնպես թրք. tandər=թոնիր, penir>pendir։ Այսպիսով բառի նախնական ձևը կլինի *δένρον կչնչվի երկրորդ d ձայնը և հայերենի հետ բոլորովին կնույնանա։

Մնում է միայն ձայների տարբեր շարքը, որ կարելի է մեկնել տեղափոխությամբ, մանավանդ որ d, r, n ձայները ընդունակ են տեղափոխության, օր.՝ արագիլ= πελαργός, արտասուք=δάκρυ, խստոր=σκόροδον (ալբան. huθere) են։

Եթե անտառ բառը այսպիսով կապվեց հուն. δένδρον բառի հետ, մեկով ավելացավ թիվը այն հայ բառերի, որոնք միայն հունարենում ունեն իրենց համապատասխանը, այսպես՝ արագիլ, խստոր, աղմուկ=πόλεμος, թարփ=ταρπόη, կարիճ = καριδος, սրինգ = σῦριγξ։

65 (71). ՀՅ. -ՍՏ ՄԱՍՆԻԿԸ

Հայերենի մեջ կան մի խումբ բառեր, որոնք կազմված են ուստ մասնիկով. այսպես՝ թաքուստ, գալուստ, ելուստ, փախուստ, պահուստ, հարուստ, կորուստ, որկորուստ, սպրուստ, հագուստ, կապուստ։ Այս բառերից մեծ մասը հասած են մեզ հնից, իսկ միմիայն երկուսը (հագուստ, կապուստ) նոր են կազմված. այս բառերի հիմնական իմաստն է ինչ որ գործողության կատարումը. օր.՝ գալուստ նշ. «գալը, գալու գործողությունը», փախուստ «փախչելը, փախչելու գործողությունը» և այլն։

Ուրեմն այս մասնիկը ձևով և նշանակությամբ նույնանում է ռուս. -ость մասնիկի հետ, որով նույնպես կազմվում են շատ բազմաթիվ բառեր. օր.՝ мудрость «իմաստություն», новость «նորություն», храбрость «քաջություն», хитрость «խորամանկություն» (այս կարգի բառերի թիվը ընկ. Ռաֆիկ Մելքոնյանի հաշվով 2500 հատ է)։

Ռուս. -ость ձևը առաջանում է հսլ. ость ձևից և ենթադրում է հնխ. osti. հյ. -ուստ առաջանում է հնխ. st խմբից, ինչպես՝ ըզգեստ<հնխ. vesti, որով հյ. և հսլ. ձևերը միանում են իրար հետ. (հյ. ու նախաձայնի մասին կխոսենք քիչ հետո)։

68 (74). ԹՐՔ. DANGALAQ

Будагов-ի *բառարանում, էջ 550 այս բառը գրվում է* دانغلق *և* دابقلق *ձևերով և բացատրված է* «зъвака праздношатающійся» Hindoglou, *Աբիկեան բառարանում (Պոլիս 1892), էջ 250 գրված է* دانخلاق *և բացատրված է «1. շինական, 2. անհոգ, պղերգ», իսկ Զեքիի բառարանում (Պոլիս 1912) էջ 340 գրված է նույնպես* دانخلاق *և մեկնված է «1. գեղջուկ, տմարդի, 2. անհոգ»։ Այժմ Պոլսի թուրքերենով հնչվում է* dangalaq *և նշանակում է «տխմար, բթամիտ»։ Նույնը փոխ են առել Պոլսի հայերը նույն իմաստով և հնչում են* դանգալախ (dangalax):

Կարծում եմ, թե այս բառը գոյություն ունի նաև Խրիմի թաթարերենում dangalax *ձևով, որ նույն տեղի հայերն էլ փոխ են առել նրանցից և շարունակում են մինչև այժմ Նոր-Նախիջևանում «դրսեցի, ոչ նախիջևանցի հայ» իմաստով։ Բառի բուն իմաստը անհայտ է իրենց մոտ, բայց գիտեն, որ նախատական իմաստ ունի։*

Կարծում եմ, թե այս բառը հայերեն է և ձևափոխված է տան գլուխ *բառից։ Այս բառը նշանակում է «մեծատառ, գլխատառ», իբրև թե ոտանավորի տան գլուխը գտնված տառ։ Այս բառը չկա Նոր Հայկազեան բառարանում, բայց գործածական է Պոլսի ժող. լեզվի մեջ վերի իմաստով։*

Պետք է ասել, որ Պոլսի հասարակ ժողովրդի ավելի զարգացած մի մասը ունի մի քանի հայերեն բառեր, որոնք գրական չեն, բայց զուտ հայերեն են։ Այս կարգի բառերից են՝ տաքտուն *«բաղանիք»,* եղինձ *«փրլավ» և* եւսանկ *«բաղանիսի փայտյա կոշիկ, լալին»։* Տան գլուխ *բառն էլ սրանց կարգից է, որի հնագույն գործածությունը գտնում եմ Մխիթար Աբբայի բառարանի Բ հատորի մեջ, էջ 14 (Մխիթար Աբբան մեռել է 1749 թվականին, իսկ բառարանի Բ հատորը տպված է 1769 թ.)։*

«Մեծ, խոշոր» նշանակությամբ բառերը նաև «կոպիտ, տգեղ» իմաստն ունեն։ Գրբ. խոշոր *բառը նշանակում է «կոպիտ», որից էլ ունենք* խոշորագեղ, խոշորաձայն *ևն։* Անճոռնի *գրաբարում նշանակում է նախ «մեծ, վիթխարի». Զօձ ցամաքային անճոռնի վիշապ անուանեն (Եզն.)։ Ավելի ուշ ստացել է «տգեղ» նշանակությունը, որ այժմ սովորական է։ Եվ երբ Թովմա Արծրունին արարատյան բանակի զինվորներին կոչում է* անճոռնի, *դրանով չի ուզում ասել «տգեղ», այլ «բարձրահասակ, հաղթանդամ»։ Այս կարգից է նաև* անճեթեթ, *որի հին նշանակությունն է «մեծ, վիթխարի». Ազգ տկայից անհեղեղք. Խոր. ա 8, հետո ստացավ տգեղ նշանակությունը։*

Այսպես է եղել նաև տան գլուխ *բառը։ «Մեծատառը» կամ «գլխագիրը» իբրև* խոշոր *բան, արհամարհական իմաստ է ստացել. օր.՝ Տան գլուխ ե՞ս, ինչ է. իբր թե խոշոր, բայց անօգուտ մի բան ես։ Եվ այս նախատական իմաստով հայերենից անցել է թուրքերենին։ Բացի Պոլսից և Խրիմից, ուրիշ տեղ թուրքական բարբառներում գոյություն չունի այս բառը և թուրքական արմատներով էլ չի բացատրվում։ Նույնիսկ* Будагов-ը, *որ նշանակել է այս բառը, իբրև աղբյուր հիշում է միայն Հինդօղլուի բառարանը և ոչ մի բարբառ չի հիշում։*

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԾ ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐԸ

ԱՃԱՌՅԱՆ Հ. Հ., Հայերեն արմատական բառարան: Հ. 1—7: 1927—1935: Ապակետիպ:
Հ. 1, 1927
Հ. 2, 1928
Հ. 3, 1930
Հ. 4, 1930
Հ. 5, 1931
Հ. 6, 1932
Հ. 7, 1935

ԱՃԱՌՅԱՆ Հ. Հ., ԵՎ ՈՒՐԻՇՆԵՐ Ռուս-հայերեն բառարան շինարարական կառուցվածքների, 1928:

ԱՃԱՌՅԱՆ Հ. Հ., Հայոց անձնանունների բառարան: Հ. 1—5:
Հ. 1, 1942
Հ. 2, 1944
Հ. 3, 1946
Հ. 4, 1948
Հ. 5, 1962

ԱՃԱՌՅԱՆ Հ. Հ., Հայերեն արմատական բառարան: Հ. 1—4:
Հ. 1, 1971
Հ. 2, 1973
Հ. 3, 1977
Հ. 4, 1979

ԱՆԴՐԵԱՍՅԱՆ Գ. Մ., Գերմաներեն-հայերեն բառարան, 1976:

ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ Ե. Հ., Ժամանակակից հայոց լեզվի համանունների բառարան, 1978:

ԾԱՏՈՒՐՅԱՆ Թ. Գ., Բույսերի անունների լատիներեն-հայերեն-ռուսերեն բառարան, 1962, 1970:

ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ Ռ. Թ., Պահլավերեն-պարսկերեն-հայերեն- ռուսերեն-անգլերեն բառարան, 1965:

ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ Ա. Մ., ԳԱԼՍՏՅԱՆ Ս. Ս., Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, 1975:

Ռուս-հայերեն դարձվածաբանական բառարան, խմբ. Պ. Պողոսյանի և Ռ. Մելքումյանի, 1975:

«Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի», հ. I, 1979:

ՀՐԱՉՅԱ ՀԱԿՈԲԻ ԱՃԱՌՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Դ

ՀԱՏՈՐ

Պ—Ֆ

Հրատարակչության խմբագիր՝ Լ. Լ. Աղայան

Նկարիչ՝ Հ. Ն. Գործակալյան

Տեխնիկական խմբագիր՝ Մ. Ա. Կափլանյան

Վերստուգող սրբագրիչ՝ Ս. Վ. Ղազարյան

Զորս հատորների էջերը կապել և օտար լեզուների շարվածքը կատարել է

գրաշար-էջկապ՝ Պողոս Եղիշի Նալբանդյանը

Լինոտիպիստ՝ Հ. Օհանյան

Տպագրիչներ՝ Դ. Գալստյան, Շ. Սաֆարյան

Պատվեր 2045 Տպաքանակ 20000

Հանձնված է արտադրության 14.11.1978 թ.։

Ստորագրված է տպագրության 10.07.1979 թ.։

Թուղթ՝ 84×108 $^{1}/_{16}$։ Տպագր.-պայմ. 70,98 մամուլ։

Հրատարակչական 59,51 մամուլ։

Գինը՝ 5 ռուբ.

Երևանի Համալսարանի Հրատարակչություն։ Երևան, Մռավյան փող. № 1։

Երևանի Համալսարանի տպարան, Երևան, Աբովյան փող. № 52։


ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
FL0073200